

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

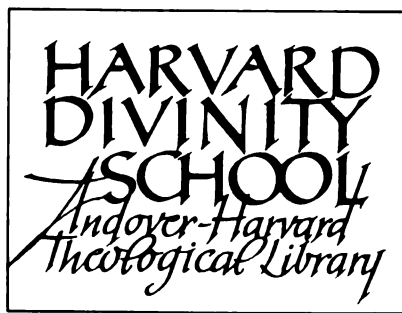
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Migne, Jacques

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEHENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VENSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE.

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT; DUM HUIUS VERSIO NERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE NERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUADUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDÈM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBICIANTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XCVIII.

S. GREGORIUS AGRIGENTINUS, SS. GERMANUS ET TARASIVS CP., COSMAS
HIEROSOLYMITANUS, PANTALEON DIACONUS CP., ETC.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées : aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Éditeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Écriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en confier une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dans le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clicage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'invraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesme, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qu'est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Éditeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi-million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivaux, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes : Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canoniers* de Rome, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloissaient les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Éditeurs se préparent un *Bullaire universel*, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM VIII-IX, ANNUS 715-806.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΕΡΜΑΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. GERMANI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA,

*Juxta editiones card. Ang. Mai, Joan. Dominici Mansi, Jacobi Gretseri, Francisci
Combesii, ad prelum revocata.*

ACCEDUNT

SS. GREGORII AGRIGENTINI, TARASII CP., COSMÆ HIEROSOLYMITANI, PANTALEONIS DIACONI
CP., ADRIANI MONACHI, EPIPHANII CATANENSIS DIACONI, PACHOMII MONACHI, PHILOTHEI
MONACHI, ANONYMI BECUCCIANI,

SCRIPTA QUÆ SUPERSUNT.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 11 FRANCIS GALLICIS

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA THIBAUT, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1865

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM VIII-IX, ANNI 715-806.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XCVIII CONTINENTUR.

S. GERMANUS ARCHIEPISCOPUS CP.

PROLEGOMENA. Notitia duplex. — S. Germani Vita auctore Godefrido Henschenio in Actis SS. Bolland. col. 9-19

S. GERMANI OPERA.

De synodis et hæresibus, ex Spicilegio card. Angeli Maii. 39
De vitæ termino, ex ejusdem Bibliotheca nova Patrum. 87
Epistolæ dogmaticæ, ex eadem Bibliotheca et Conciliis. 135
Orationes. 383
Rerum ecclesiasticarum contemplatio. 385
Hymnus in sanctam Dei Genitricem, ex Danielis Thesauro hymnologico. 453

COSMAS HIEROSOLYMITANUS.

Hymni. 459
Scholia in Gregorii Nazianzeni Carmina (*memorantur tantum, ut tomo XXXVIII jam edita*).

S. GREGORIUS II AGRIGENTINUS EPISCOPUS.

Explanationis in Ecclesiasten libri X, ex editione Stephani Antonii Morcelli, qui S. Gregorii Vitam Græce primus edidit. 525

ANONYMUS BECUCCIANUS.

Dogmata orthodoxa, ex Bibliotheca Gallandii. 1229

PANTALEON DIACONUS CP.

Orationes, ex Frontonis Ducæi Supplemento ad Bibliothecam Patrum. 1243

ADRIANUS MONACHUS.

Isagoge ad sacras Scripturas *. 1273

EPIPHANIUS CATANENSIS DIACONUS.

Sermo laudatorius in synodo Nicæna habitus. 1313

PACHOMIUS MONACHUS **.

De divinarum Scripturarum utilitate, ex Martarelli Codicibus Nanianis. 1333
De Cartanitis hæreticis. 1359
Prologus in Grammaticam. 1363

PHILOTHEUS MONACHUS.

Ascetica ex cod. Nanian. 1369

S. TARASII ARCHIEPISCOPUS CP.

Apologeticus ad populum, « die qua intimaverunt imperantes Irene et Constantinus populis ut fieret patriarcha. » 1423
Epistolæ. 1427
Oratio in SS. Deiparæ præsentationem in templo. 1481

* Cum interpretatione nostra.

** Pachonii opuscula, Græce edita, Latinitate donavimus.

SANCTUS GERMANUS

CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

NOTITIA.

(FABRIC. *Bibliotheca Græca* edit. Harless, t. XI, p. 183.)

Germanus ex Cyzici metropolita (1) a. 715 patriarcha Cpol.; sed quod Leonis Isauri imp. edictis contra imagines promulgatis constanter resisteret, a. 730 dejectus (2), successorem habuit Anastasium Iconomachum, et privatus a. 740 diem obiit, post mortem ab Iconomachis a. 734 sub Constantino Copronymo Cpoli congregatis anathemate percussus cum Georgio Cyprio et Joanne Damasceno (3). A Græcis et Latinis colitur ut ὁμολογητῆς sive confessor, xii Maii. Vide Henschenium in *Actis sanctor.*, tom. III Maii, pag. 155 seqq. Scripta ejus sunt:

I. *De sex synodis*, περὶ τῶν ἁγίων οἰκουμένων συνόδων, πῶς αἰεὶ καὶ πότε καὶ διὰ τί συνεθροίσθησαν, *De synodis œcumenicis, quot, quando et quare fuerint congregatæ*. Sine nomine auctoris et tantum usque ad verba pag. 79, v. 12 edit. Stephani le Moine, τοῦ πρὸς μελίζονα γῶσιν, Græce et Latine ediderat Christophorus Justellus, Paris, 1615, 4, cum Nomocanone Photii: unde recensum hoc scriptum in Henr. Justelli *Bibliotheca canonica* p. 1161, et in Concillis Harduini tom. V, pag. 1485. Sed integrius et Germano auctori vindictum dedit

(1) Vide vitam Stephani junioris in *Analectis Græciæ* Benedictin., sive tomo IV *Monumentor. Cotelieri* pag. 404, et anonymi narrationem de S. Germano, quam Græce et Latine exhibet Cotelisius in *Auctario novo Bibl. Patrum* p. 1462 seq., ubi patriarchatum Cpol. gessisse dicitur annos xiv et menses vi. FABR. Conf. supra in vol. X, p. 251. — *Vita Germani*, in cod. Baroc. 240 inc. Οὗτος ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν. — Florentiæ, in *Bibl. Benedictin. R. Mariæ. V. Montfaucon. Bibl. biblioth. mss.* p. 414 A. — In epistola Nicænæ synodi ad Alexandrinorum Ecclesiam, edita Gr. et Lat. a Montfaucon, in *Bibl. Coislin.* p. 96 seqq. bis n. p. 99 et 100, laudatur Germanus. — De Germano I. Vid. etiam Pagii critic. Baron. ad a. 714, II, pag. 255; a. 726, n. 4, p. 337 a. 730; I — IV, p. 387 seqq. tom. XII. — G. Cave *Hist. lit. SS. eccl.* tom. I, pag. 621 seqq. — C. Oudin. *Comment. de SS. eccl.* tom. I, p. 1675 seqq. ad ann. 720, contra Cav. — Assemani *Kalendar. Eccles. univers.* tom. VI, p. 541. — Du Pin, *Hist. eccl.* vol. VI, p. 92. — Moller. *Homonymo-cop.* sect. II, cap. 3, § 51, p. 465 seq. — Le Quien, *Oriens Christ.* tom. I, pag. 235. — R. Ceillier, *Hist. gen. des aut. eccl.* tom. XVIII, p. 62. — Hamberger, *Zuverläss. Nachricht.* p. rt. III, pag. 524 seq. — Saxii, *Onom. lit.* part. II, p. 83 ad a. 715. — Walch, in *Hist. hæresium*, etc. German. scripta, tom. X, cap. 4, de controversia propter imaginum cultum orta, pluribus locis, pag. 98 seqq., 146 seqq., 186 seqq., de Baronii in *Annal.* a. 726, § 1-10, etc. Narratione de ista controversia, tum p. 191 seqq. de Ludov. Maimburg. narratione in *Histoire de l'hérésie des iconoclastes*, p. 35-115, part. III, edit. ejusdem *Histoires*, Paris, 1685, 4. Dein de narrationibus Natalis Alexandri, Frid. Spanhemii, Jac. Basnagii, Ant. Pagii et Moshemii in ejus *Hist. eccl.* a Schlegelio versa, part. II, pag. 55. Idem Walch, p. 191 seqq. plura de Germano collegit, suumque subjunxit judicium. Porro p. 238 seqq. multa de eo tradun-

tur, interdum examinantur. — Schræckh. *Hist. eccl. Christ.* tom. XX, p. 155 seqq. de Germani sermonibus (qui interdum Germano II, sæc. XIII, attribuantur), in Præsentat. Annuat. et Dormit. S. Mariæ, et pag. 526 seqq. de cultu imaginum, ab illo acriter constanterque probato defensoque. — Theophil. Sigefr. Bayer. in *Epist. ad de la Croze in Thesouro epistol.* Lacroz. tom. I, pag. 27, animadvertit *mar* esse honoris vocabulum, at honorificentius quam Κύρ recentiorum Græcorum titulum; hinc Thomam quemdam, ab Antiocheno patriarcha imperatorem, ab incerto autem Theophanis continuatore, fol. 296, Μωροθῶμα esse nuncupatum, titulo utique potentie argumento a Syris accepto: ex eo *Germanum* patriarch. Cpolit. apud Pachymercem vocatum esse Μαρκουτταν· sic enim Persas usos esse hoc vocabulū, prouti fere tituli soleant mutari fieri. Hant.

(2) Aut se ipse abdicavit munere. V. Walch. *Hist. hæres.* tom. X, p. 240 seqq. Hant.

(3) Γερμανὸς τῷ διγενόμενῳ καὶ φιλοτάτῳ ἀνάθεμα. Refertur in actis synodi Nicænæ secundæ actione 6, ubi Germanus delenditur celebraturque his verbis: Γερμανοῦ τοῦ ἐν ἱεροῖς γράμμασιν ἀναθεορχυμένου, καὶ ὡς Σαμουὴλ ἐκ βρέφους τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένου, καὶ τῶν θεσπέσιων πατέρων ἐπαγγέλλοντος, ὅς ταῖς διαλογαῖς ἐξακολουθεῖν ἀνάγκαστον, δεξιθεῖνται τὰ συγγράμματα ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ γὰρ ὁ ὁμοῦς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κάρυγγι αὐτοῦ, καὶ βομπαῖαι δίστοιμοι ἐν ταῖς χειρὶν αὐτοῦ ἐκοντιζόμεναι κατὰ τῶν ἀπειθούντων τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει. FABR. V. Mansi, *Collect. concil. ampliss.* tom. XIII, pag. 205-565; Walch, *Hist. hæres.* tom. X, p. 509 seqq. et pag. 597 seqq. Coll. tom. IX, p. 448, 465 et 471, de Germano, qui aliquandiu Monothetarum sectæ adhaesit, dein eam deseruit; in tom. X, pag. 598, idem disseruit de Georgio Cyprio et memoravit Mansi *Collect.* tom. XIII, pag. 557, aliosque VV. DD. Hant.

Stephanus le Moyne in tomo I Variorum sacrorum Lugd. Bat. 1685 et 1694, 4, pag. 68-80. [Inde repetitum in Galland. *Bibl. PP.* XIII, 230 seqq. Beck.] Incipit: Χρὴ πάντα Χριστιανὸν γινώσκειν ὅτι ἐξ εἰσὶν αἱ καὶ οἰκουμένικαὶ σύνοδοι (4). Addidit Lemonius pag. 81-123, aliam junioris scriptoris relationem *De synodis œcumenicis septem*, quam Græce, sed minus plenam et integram e codice bibl. Augustanæ vulgaverat David Hoeschelius, dicaveratque Theodoro Cantero, Augustæ Vindel. 1593. 4. Incipit: Χρὴ γινώσκειν πάντα Χριστιανὸν ὅτι ἐπὶ αἱ καὶ οἰκουμένικαὶ γεγόνασι σύνοδοι. In Conciliis Harduini tom. V, pag. 1492, adnotatum est libellum synodicum, quem Argentorati a. 1601, 4 Græce et Latine primus vulgavit D. Joannes Pappus et ms. codex regis Gall. 2951, p. 219 (5), Cyrillo episcopo Hierosol. ascribit, Germano apud Lemonium, p. 63, tribuit. Sed error est, non enim hic libellus synodicus, sæculo nono extremo compositus, verum illa, quam dixi, Synopsis de sex synodis, Germano a Lemonio vindicatur. In hac tamen non legitur, quod Canisius tom. III *Antiqu. lect.* Græce et Latine vulgavit de Gregorii Thaumaturgi professione fidei ex *Narratione* S. Germani œcumenici patriarchæ ad Anthimum diaconum *De sacris synodis, et quænam quovis tempore apostolica prædicationi hæreses succreverint*. Exstat etiam breve hoc scriptum Latine in *Supplemento Bibl. patrum* Morelliano Paris. 1639, tom. I, pag. 709; et in *Bibl. Patrum* Colon. 1618, tom. 8; atque Lugd. 1672, tomo XIII. FABR. Oudin. l. c. contendit, omnia Germano I, quem circa a. Ch. 728, vel 729, mortuum esse arbitratur, inscripta, junioris esse Constantinopolit. s. Germani II, quem sub initium sæc. xiii, a. 1222 et seqq. floruisse probatum ivit. — In cod. Coisl. 211, Germani Enarratio de synodis, quæ celebratæ sunt: inc.: Σοφὸν ἀνδρῶν αἱ ἐρωτήσεις, μέλειτος; et in cod. 296 ex apostolicis constitutionibus et ex Germano CP. quædam. V. Montfaucon. *Bibl. Coisl.* p. 269, et p. 413. — Oxon. in cod. Baroc. 185. Germ. De sex synodis, etc.; inc.: Χρὴ πάντα Χριστιανὸν γινώσκειν. — Londini, in cod. collegii Sionensis 4, s. n. 4068, Cat. mss. Angliæ, etc. vol. II, 1, pag. 106, Germani Liber *Ad Anthimum*, etc. — In cod. 8. Thom. Gale, s. n. 5842, Cat. cit. Germ. Enarratio de sanctis synodis deque hæresibus, quotquot a tempore SS. apostolorum subortæ sunt. — Dublini in collegii S. Trinitatis cod. 325, sive n. 465, Cat. cit. II, 2, Historia de synodis cum aliis fragmentis, etc. — Secundum Montfaucon in *Bibl. biblioth. mss.* II, pag. 1319 A. In cod. Mazarin. *De septem synodis, ubi et quando et adversus quos celebratæ*, sine nomine auctoris. HARL.

II. *Epistolæ tres ad Joannem episcopum Synadensem* (Συναδων) in Phrygia Salutari, ad Constantinum Nacoliæ, in eadem Phrygia, et ad Thomam Claudiopopolitan; insertæ Actis septimæ synodi, Nicææ anno 787 celebratæ, actione 4, tom. III Bini, pag. 577; tom. VII Labbei, pag. 289 seqq., et tom. IV Harduin. pag. 240, una cum Gregorii I papæ Epistola ad Germanum data pag. 232. FABR. In Mansi *Ampliss. conciliorum Collectione* sunt I.) tom. XIII, p. 91 seqq., Gregorii II Epist. ad Germanum patriarch. Cpolit., sine anni nota; II.) Germani Epist. ad Joann. Synadensem, ibid. pag. 99, sine anni nota; III.) ejusd. Epist. ad Constantin. Nacol. ibid. p. 105, sine anni nota; 4.) ejusd. Epist. ad Thomam Claudiopolit. ibid. p. 107, teste Walchio in *Hist. hæres.* tom. X, p. 98-106, qui illas epp. uberius recenset. Add. p. 171. seqq. HARL.

III. Ἀνταποδοτικὸς ἢ ἀνόθευτος, *retributorius et incorruptus*, sive apologia adversus criminatores et corruptores scriptorum Gregorii Nysseni, lecta olim Photio cod. 233 et hodie ceperdita. Vide quæ dixi volum. IX, pag. 488 [s. vol. X, pag. 738. nov. ed.]

IV. *Sermones varii et hymni*. Auctor brevis Elogii de sancto Germano apud Combesisium, p. 1464: Τὸν τῆς ἀληθείας καλὸν ὁμοιωµάσας λόγον, λόγους μὲν ἱκανοὺς πρὸς κοινήν ὠφέλειαν ἔγραψε, τοὺς εὐσεβοῦντας εὐεργετῶν. Ὑμνοὺς δὲ διαφόρους ἐξέθετο τοῦς ἁγίου; ἐπαίνων, καὶ ᾠµατά πρὸς δοξολογίαν τῶν θαυµαζίων ἔργων τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ὧν εἰς παντελεῖαν σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐκπτώσεως ἐνήργησεν. *Veritatis sermonem recta fide docens, sat multos scripsit sermones ad communem utilitatem, quibus pios demeretur; sed et varios hymnos edidit laudandis sanctis, ac cantica admirandis divinæ gratiæ celebrandis operibus, quibus Deus humani generis ruinam de integro reparavit* (6). In fronte Triodii Græcorum, excusi Venetiis 1601, primo

(4) V. infra, vol. XI, pag. 165 seqq. ed. vet. HARL.

(5) V. infra, vol. XI, p. 184 seqq. et 514 vet. ed. HARL.

(6) Observandum est, in nonnullis codd. catal., præcipue indicibus ad illos, ex. gr. in catal. mss. Angliæ, etc. plurimos sermones attribui Germano II, atque ab Oudin. in *Comm. de SS. Eccl.* tom. III, col. 55 seqq., in recensione sermonum aliorumque opusc. atque codd. in M. Britann. bibliothecis adscriptorum, in quibus custodiuntur illi, omnes memoratos sermones Germano II ascribi, jam præeunte Allatio in *Diatr. de Symeonum scriptis*, pag. 264. — De quibusdam edd. V. catal. Bibl. Leidensis, p. 44. — In cod. Escorial. Germani Sermo in Mariæ præsentationem in temp'o et in ejus distributionem et alia varia, teste Pliero in *Itiner. per Hispaniam*, p. 170. — Secundum Montfaucon. in *Bibl. biblioth. mss.* p. 154 C., Germani CP.

Theoria et sermones; — in cod. Vaticano, p. 497 C. Sermones de p. cessione Spiritus S.; Menolani in b. Ambros., pag. 1508 A, B, plura opusc. utriusque Germani, non singulatim indicata, — in codd. Mazarin., pag. 1512 C. — In cod. Mazar. 60, Germ. patriarchæ Cpolit. Dioptra animi et carnis, versibus politiciis; ejusd. versus alii politici, ex historiis compositi de compunctione scriptisse librum, notatur, Georg. Geloidam; at Montfaucon, auctor, ait, forte sit S. Germanus, non senior, sed junior et Latinis infensor. ibid. pag. 1042 C. in cod. Coisl. Serm. slavice versi. — Florent. in cod. Laurent. X, n. 71, plut. 5, Germani Versus alterni Christi et Maræ, Scripti in o. templo, uni a. 518 Patres congregati fuerunt. V. Bandini Cat. codd. græc. Laur. tom. I, p. 28. — In cod. tom. p. 78, in cod. 40, n. 64, tomus Germani *De non diripiendis episcopatus bonis, post mortem episcopi*. In : Ἀποδόσσε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη; cœst. in

statim loco occurrere effigiem Germani inter Melodorum sacrorum icones illi præfixas notare me memini supra pag. 132. [Supra p. in h. vol. in Cat. Melodor. Græc. HARL.]

Sermones hujus Germani sunt :

1.) Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, in *S. Deiparam, quando triennis præsentata in templo, et in sancta sanctorum a suis parentibus illa*. Incipit : Ἰδοὺ καὶ πάλιν ἑτέρα πανήγυρις. Edidit Græce et Latine Petrus Pantinus cum aliis quibusdam Jo. Chrysostomi, Antiochi, et Jo. Damasceni, Antw. 1601, 8. Unde recusa in tomo II *Auctarii bibl. Patrum* Ducæni p. 443, et in *Bibliotheca Patrum* Paris. a. 1644, 1654, tom. XII, atque ex recensione Francisci Combefisii ad duos Regios et unum Mazarinianum codicem, cum ejusdem versione in *Auctario novo*, tom. II, p. 1411-1462, Paris. 1648 fol. Latine ex Pantini versione in tomo VIII *Bibl. Patrum* Colon. 1618, et ex Jo. Matthæi Caryophili, in Mariali Hyppolyti Maraceii, Rom. 1650, 8, et ex Combefisii, in tom. XIII *Bibl. Patrum* Lugd. 1672. FABR. Conf. infra, vol. XIII, p. 751, n. 8. In multis autem codd. mss. adhuc leguntur hic et sequentes sermones. Hic igitur primus est in col. Augustano Vindel. *V. Reiser*. Indic. mss. Aug. p. 23, n. 16. — Vindobon. in cod. Cæs. 151 n. 25. *V. Lambec*. IV, p. 298. — Ibid. p. 358 seq. in cod. 151, n. 16, citatur Germanus inter testimonia variorum antiquor. de obdormitione Mariæ. — In vol. VIII, p. 111; in cod. 6, n. 3, Orat. de Præsentatione Mariæ in templo, etc., quem codicem propter variantes lectiones cum edit. Combefisii diligenter conferendum censet Lambec. — Eadem orat. in cod. 40, n. 5. *V. Lambec*. ibid. p. 823 seq. et supra in vol. X, p. 240; et p. 279, ibid. p. 289, et p. 281. Orat. in salutationem ab angelo factam. — Sermo 1 etiam in codd. Coisl. 103, n. 3; 274, 304, n. 306, n. 18 d. 21 Nov. *V. Montfauc*. *Bibl. Coisl.* p. 178, 333, 418 et 422. — Paris. in bibl. publ. Homilia in Præsentationem in novemdecim col. *V. indic.* ad vol. II, Cat. voc. *Germanus*. — Florent. in codd. Laurent. 31, n. 5, plut. 9; — 31, n. 6, plut. 10. — 15, n. 2, plut. 11; et 4, n. 17, plut. 4. *V. Bandini*. Cat. cod. Gr. Laurent. tom. I, p. 442, 495, 510 et 521. — Venet. in codd. Nanianis 63, n. 41, 73, n. 19. d. 21 Nov. — 308. — *V. Cat.* codd. Nan. p. 196, 149, 522. — Taurini in codd. Regis 70, — 135. — 148 et 166. *V. Cat.* codd. Gr. Taur. p. 167, 231, 239 et 254. — In codd. Mazarin. 73 et 75, Orat. in obdormit. Mariæ, teste Montfauc. in *Bibl. Biblioth. mss.* p. 1317 B, et 1318 A. — In bibl. Sfortian. codd. n. 19 et alio; atque in cod. Mazarino. *V. Montfauc*. *Bibl. Biblioth. mss.* p. 696 C, et 701 C, et 1318. — Secundum Cat. mss. Angliæ, etc. 1, in cod. Baroc. 132. — Ibid. in codd. Selden. 53, sive n. 3383, et n. 3397 catal. *HARL*.

2.) Εἰς τὴν ἁγίαν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτοκῆς ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀσπαρθένου Μαρίας, *In beatam dormitionem sanctissimæ Dominæ nostræ Deiparæ*. Incipit : Παυσάσωσαν τὸν αἰσιτικὸν εἰ ἀμαθεῖς καὶ ἐμὲρόρητοι λόγοι. Cum Andreæ Schotti versione exstat in tomo II *Auctarii Ducæni* p. 458, et in *Bibliotheca patrum*, Paris. 1644, 1654, tom. XII, et cum nova versione Francisci Combefisii, in hujus *Novo Auctario Bibl. Patrum*, tom. II, p. 1455. Eadem versio in tom. XIII *Bibl. patrum* Lugd. et in *Bibl. Combefisii concionatoria*. FABR. Conf. supra, vol. X, p. 284; et Schroeckh. *Hist. eccles. Christ.* tom. XX, pag. 135. — Recusa est illa oratio Græce in Jo. Patusæ *Encyclopædia philolog.* Venet. 1710, 8, tom. II, p. 332 seqq. — Exstant mss. in dormitionem, Paris. in bibl. publ. octo codd. *V. Indic.* ad tom. II Catal. Sed quænam sit trium ejusdem argumenti orat. nullibi adnotatur. — Eadem orat. prima, cum duobus sequentibus Oxon. in cod. Baroc. 199. — In cod. Vindobon. Cæs. 31, n. 13, est narratio fabulosa, f. anonymi alicujus auctoris Commentar. histor. de imagine S. Mariæ, quam Germanus patriarcha Cpol. in suo *Itinere Hierosolymitano* ex ejusdem Mariæ archetypa imagine non manufacta, vivis coloribus divinitus impressa curavit in tabula quadam depingi, etc.; de qua narratione et imagine, hujusque miraculis, quæ vulgo olim credebantur, multis est Lambec. VIII, p. 692-713. Conf. supra, vol. X, p. 285 seq. — Idem Lambec. ibid. p. 360 seqq. locum quemdam orationis in ed. Paris. *Auctarii Bibl. Patrum* Græco-Lat. Paris. 1648, tom. I, pag. 1465, copiose illustrat emendatque. *HARL*.

3.) In eandem dormitionem S. Mariæ, homilia altera, ab eodem Combefisio in eodem secundo *Novi Auctarii* tomo primum edita Græce et Latine p. 1445. Incipit : Ὁ χρεωστὼν πάντοτε τὸν ἴδιον εὐεργέτην ἀνομιεῖ. (7.) Germani qui tempore Leonis Isauri ob imaginum cultum assertum in exilium actus est, homiliam Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, citat Georgius Pegasimus in historia inedita, quam evolvit Petrus Pantinus. Hiatus, qui in hac posteriore homilia apud Combefisium exstat, p. 1449, ita supplendus est ex Cæsareo codice : Οἱ μὲν ἄγγελοι καταβατικοὶ πρὸς τὴν συγκτάσασιν τῆς κάτω φημί κοίτης; τοῦ Θεοῦ γεγονότες, οἱ δὲ ποιμένες ἀναβατικοὶ πρὸς τὴν ἀνω τοῦ Θεοῦ καὶ δειδοξασμένην ὕψωθέντες ἄξιον. Vide Lambecium VIII, p. 130. FABR. s. p. 278 sed. ed Kollar. ex cod. 14, n. 33. — Ibid. n. 34, est ejusd. Germani orat. 2, inc. Παυσάσωσαν. et n. 33, orat. 3 init. Φῆμῃ καλῇ. e. a p. 282-410, nimis est de Mariæ Assumptione. — Ibid. p. 112, est nostra tertia in col. 5, n. 6. *V. supra*, in vol. X, p. 284. — Item in codd. Baroc. 174, 199, una cum sequenti orat. et 234. — Mosquæ in col. synod. 271, n. 69; atque in eo l. col. n. 68, est Germani λόγος α', in eundem festum diem, s. in Mariæ dormitionem, et inc. Τίς ὁ συνθέτοισμός. *HARL*.

Uncelavii Jure Græc. Roman. — Versus politici *De compunctione*, Paris. in cod. bibl. publ. 2743. Inc. : Ὁ πάρις βλήττα; νάματ. Illi versus in cat. mss. Regg. bibl. publ. vol. II, 547, tribuuntur Germano, sæc. xii patriarchæ Constantinop., et dicuntur esse nondum editi. — Oxon. in cod. Baroc. 16 Germani patriarchæ huius aliquot versibus

politicis inc. : Τὸν πρῶτον σωτήρα ἐν ἔροσι.

(7) Allatus, pag. 104, de Symeonis testatur, aliam Germani Cpol. Homiliam in S. *Micælem* ἀρχιεπιστῆτην incipere isdem verbis : Ὁ βρωσίων πάντοτε τὸν ἴδιον εὐεργέτην ἀνομιεῖ. [*V. supra*, vol. X, p. 130. *HARL*.]

4.) *In eadem Dormitionem*. Εἰς τὴν πάνσεπον κοιμῆσιν τῆς Θεομήτορος, homilia tertia, cusp. initium: Φήμη καλὴ καὶ ἀγαθὴ λιπαίνει κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐστὶ. Ὅθεν καὶ ἡ περὶ τῆς σωματικῆς κοιμήσεως τῆς ζωοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας διήγησις. Græce et Latine dedit idem Combesius ad calcem Theodoti Ancyran. Paris. 1675, 8, ms. in bibl. Cæsarea, teste Lambecio VIII, p. 131 [s. p. 280. Kollar. in cod. xiv n. 35. — Florent. in cod. Laurent. 15, n. 25, plut. n. V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laur. I, p. 511, et aliis in cod. jam memoratis. add. supra, in vol. X, p. 284. HARL.]. Latine iterum Combesius in *Bibl. concionatoria*, codice bibl. Mazarin. usus et altero Raphaelis du Fresne, in quo tribuitur Germano τῷ ὁμολογητῇ. Historica est, et nonnulla tangit ex Melitone et aliis apocryphis.

5.) Εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, *In sanctissimæ Dei Genitricis Annuntiatio-nem*. Incipit: Τῆς παρούσης τιμῆς καὶ βασιλικῆς συνάξεως. Per ethopœiam dialogi more collo-quentes sistit angelum et Mariam atque Josephum. Primum edita hæc homilia [sed magna ex parte mutila et imperfecta], Græce et Latine a laudato Combesio, tom. II *Auctarii novi*, p. 1423-1444. Integrior exstat in codice Cæsareo, de quo Lambecius, V, p. 26 [s. p. 59. Koll. in cod. 210, n. 28. HARL.]. In alio male refertur ad Chrysostomum. Id. VI, p. 128. Fabr. Sive p. 280, Kollar. in cod. 27, n. 15. — Oxon. in cod. Baroc. 148, n. 2. — In Cod. Th. Gale 35, sive n. 5869, Cat. mss. Angliæ, etc. tom. II. — Paris. in cod. 773, n. 54 bibl. public. Conf. supra, vol. X, p. 281. HARL.

6.) Εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ σεβαστοῦ ναοῦ, *In encenia venerandæ ædis S. Mariæ, inque sanctas fascias Domini nostri Jesu Christi, et in depositionem atque adorationem zonæ S. Dei Genitricis*. Incipit: Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ. Edidit Græce et Latine cum nova versione idem Combesius in *Manipulo originum rerumque Cpol.* p. 232-241, Paris. 1664, 4. Idem huic Germano tribuit, licet ad juniorem referre malint alii cum præclaro Caveo. Latine dederat Lipomannus, tom. VI, et Surius ad 31 Augusti. Fabr. — Florentiæ, in cod. Laurent. 33, n. 47, plut. 9. V. Bandin. Cat. codd. Laur. tom. I, p. 457. — In cod. Coislin. 357, n. 56. V. Montfauc. *Bibl. Coisl.* pag. 425. — Paris. in bibl. publ. codd. 1176, n. 42; 1177, n. 34; et 1194 n. 11; item, 1453, n. 27. — In cod. Guil. Laudi 84, s. n. 726, Cat. mss. Angliæ, etc. vol. I. — In cod. Mazarin. 69, n. 39, teste Montfauc. *Bibl. biblioth. mss.* II, p. 1316 E. De aliis Germani Oratt. in Encenia et in Zonam Mariæ, V. supra vol. X, p. 285 et p. 284; et p. 285, de Germani oratt. II in Mariæ ingressum in Sancta sanctorum. Sed orationes in Mariam abjudicat Germano I, Oudin. in *Comm. de SS. Eccl.* II, p. 55 seq. quem consules. — Florentiæ in cod. Laurent. 6, n. 8, plut. 86, est inter alia Germani testimonium de præsentia Dei ἐκ τοῦ εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν κανόνας. HARL.

7.) Quæ sub Germani nomine exstat homilia *In Nativitatem S. Mariæ* in tomo secundo Auctarii Ducæani, p. 450, cum versione Andreæ Schotti, atque incipit: Εἰ μετρεῖται γῆσι-θαυρῇ, Andreæ Cretensem habet auctorem, non Germanum, nec Georgium Nicomediensem, ut notavi hoc ipso volumine p. 128 et 610, 611. [ed. vet. add. supra, vol. X, pag. 278. HARL.] Plerasque hujus Germani homilias Latine cum notis edidit Hippolytus Maraccius, Lucensis, Rom. 1650, 8; inscripsitque: *S. Germani Mariale*.] Add. Cave l. c. II, p. 289, ibique not. e. HARL.]

V. Huic Germano etiam Richardus Simon (8) tribuit Θεωρίαν ἐκκλησιαστικὴν καὶ μυσταγωγικὴν, sive *Allegoricam expositionem liturgiæ*, quæ in aliis codicibus ad sanctum Basilium (9), in aliis ad Athanasium vel Cyrillum Hierosol. aut Alexandrinum, vel ad Chrysostomum refertur, in ms. bibl. Coislinianæ (10) plane tribuitur Jacobo, fratri Domini, cum nullius istorum sit, ac, qualis lucem vidit, ne Germani quidem istius integra ferat ætatem, sed multas recentioribus temporibus passa sit interpolationes, unde Germano juniore circa a. 1240 defuncto eam tribuere maluerunt Fronto Ducæus atque Leo Allatius. [Necnon Oudin. in *Comm. citatis*, tom. I, p. 1674 seq. duce potissimum Gretsero in Opp. Ingolstad. 1616, fol. in tomis III, qui in notis ad tomum II de sancta cruce, memoratam Theoriam esse alterius Germani ætate posterioris, arbitratur docetque Bellarminus, *De SS. ecclesiast.* aliique secus sentiunt. HARL.] — De illius editionibus et Rich. Simonis consilio, qui sinceriores et ab interpolationibus multis ope codicis ms. liberatam, dare voluit, non repetam, quæ dixi volum. VII, p. 548. [sive vol. VIII, p. 444 seq. n. 7. Add. infra, in vol. XIII, pag. 816, de *Liturgiis SS. Patrum*, Paris. ap. Guil. Morell. 1560, fol. : in quo opere, pag. 145-179, exstat Germani, archiep. Cpol. Ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μυστικὴ θεολογία περὶ τῶν ἱερουργημάτων. init. Ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς Θεοῦ. Eadem est Venet. in cod. Naniæno 34, n. 2; et Germano archiep. Cpol. asseritur. V. Cat. mss. Nan. Gr. p. 45; — et in cod. Baroc. 42; — it. in cod. eccl. S. Petri ap. Eborac. 50. V. Cat. mss. Angl. etc. vol. II. Add. infra in vol. XIII, p. 835, de Jac. Goar, qui cum *Euchologio Græcorum*, Paris. 1647, fol. p. 200 seqq. ex mss. edidit *Missam*, eamque in notis, p. 200 et 211, tribuit Germano Cpol.; aliudque brevissimum et antiquissimum ejus exemplar exhibuit ex ms. Barberino. — Paris. in bibl. publ. codd. 700, n. 9, 854, n. 13, memorata expositio ascribitur Basilio; — et in cod. 98, n. 16, est anonymi Explicatio sacræ liturgiæ; et, eadem, ait confector Catal. codd. Par.

(8) Vide Rich. Simonis notas ad Gabrielem Severum Philadelphiensem, pag. 249, 287; et *Bibl. choisie*, tom. II, p. 174 seqq.

(9) V. supra ad vol. IX, p. 47 seq. HARL.

(10) Montfaucenus in Catalogo mss. Græcorum *Bibl. Coislinianæ*, pag. 188, hanc exhibet titulum :

Ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐξηγησις τῆς Θείας λειτουργίας καὶ μυστικῆς ἐκθεσις πρὸς Θεωρίαν, συντεθείσα παρὰ τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἀδελφοῦ παρὰ Βασιλείου τοῦ μεγάλου, καὶ παρὰ Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου τῶν Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπων, Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσόστομου.

Regg. II, p. 196, ferme cum illa, quæ sub Germani, Cpolitani patriarchæ, nomine prodiit. Init. τὸ σφραγισμένον ἀντίκειται. HARL.] Latina interpretatio in Bibliothecis Patrum sæpius vulgata Gentianum Hervetum auctorem habet. [Græce et Lat. legitur ap. Gall. *Bibl. PP.* XIII, p. 203 seqq. B.] Ex hac Theoria quoque depromptum est, quod in *Orationem Dominicam* sub Germani nomine legitur Latine in quibusdam Bibl. Patrum editionibus, ut Colon. tom. VII, a. 1618. FABR. Florent. in cod. Laurent. X, n. 9, plut. 5, sunt in *Orationem Dominicam* sermones quatuor, h. e. explicati. in IV sermones divisæ, cum multis scholiis, margini adjectis. Bandin. autem in Catal. codd. Græc. tom I, p. 23, aliis inquirendum reliquit, an in cod. custodita Expositio pars sit *Theoriæ rerum ecclesiast.* HARL.

NOTITIA ALTERA.

(GALLAND. *Vet. Patrum Biblioth.* I, XIII, p. 7.)

Germanus Constantinopolitanus patriarcha, Justiniani patricii filius, fuerat antea Cyzicenus metropolita. Is cum Leonis Isauri decretis adversus sanctas imagines minus obtemperaret, anno 730 sede sua dejectus, et vitam privatam agens, locum fecit Anastasio successori suo viro εἰκονομαχῶτάτω. Decennio postquam throno Cpolitano depulsus fuerat, in paterna domo vitam cum morte commutavit, die XII Maii, satis grandævus, quippe qui Constantino Pogonato mortuo, a quo ejus parens Justinianus interfectus fuerat, anno nempe 635, virilia exsectus fuisse dicitur. A pseudosynodo Copronymiana CPLi collecta anno 754 anathemati subjectus est, tanquam διγνώμῃ et ξυλοῦάτῃ, id est, inconstans et versipellis, atque lignorum cultor. Ejus memoria celebratur actione 6 synodi secundæ Nicænæ, de eoque judicium suum profert Photius cod. 233. Plura scripsit, quæ recensent bibliographi. Eminent inter cætera rerum ecclesiasticarum Contemplatio, in qua ritus et mysteria Missæ Græcorum explicantur, quam tamen quidam Germano II attribuunt. Pro Germano I tamen militat inter cæteros Richardus Simonius (1). Fatendum tamen ab aliis alia inserta fuisse. Quare sincerum Germani fetum vix distinguere quis valeat. Equidem primum ejus auctorem fuisse Germanum nostrum nonnulla suadere videntur. Namque in Expositione secundi Antiphoni ait, quosdam velle Troparii auctorem esse Justinianum imperatorem *sanctæ memoriæ*. Quæ sane verba cum usurpari soleant de homine haud ita multo antea defuncto, scriptorem proinde non redolent sæculi XIII, qualis fuit Germanus II: sive referantur ea verba ad Justinianum I, qui obiit anno 565, sive ad secundum fato functum anno 711. Præterea ritum quemdam a Græcis usurpatum referens, Indos commemorat, et *fideles Veneticas insulas inhabitantes*. At enim ut quisque facile cernit, hæc melius cadunt in finem sæculi VII, vel etiam initium VIII, propter adolescentiam et quamdam Græcitatem nostræ civitatis, quam in sæculum XIII. Postremo passim commemorat, Christum esse *unum de Trinitate hominem factum, passum*, etc., quæ utique dissidia redolent sæculi VI (2) potius quam sæculum decimum tertium.

Germano quoque nostro tribuitur libellus *De sex synodis*, quem ἀδίσποτον ac sine auctoris nomine primus vulgaverat Justellus, mox auctiorem Lemoinius (3), passimque recusus est in Bibliothecis et alibi. At nescio num Germanus I Constantinum appellavisset ἐν ἁγίῳ, *sanctum*, ac dixisset tempore concilii Nicæni primi Alexandrum fuisse patriarcham Constantinopolitanum. Consulesis Dissertationem V. C. Petri de Marca de hoc ipso argumento.

(1) In not. ad Gabr. Severum, pagg. 249, 287, et *Biblioth. selectæ* tom. II, pag. 174.

(2) Vide *Biblioth. nostram* tom. XI, pag. VIII,

(3) *Varior. sacr.* tom. I

SANCTI GERMANI VITA

AUCTORE GODEFRIDO HENSCHENIO.

(Acta Sanctor. Maii t. III, p. 155.)

CAPUT I. — *Cultus sacr. Studia et virtutes in A* centenarium e vita decessisse, infra ex epistola S. Gregorii papæ secundi constabit.

1. Duo clarissima orbis Christiani lumina ejusdem nominis proponit hoc mense Maio Ecclesia Catholica, Germanum utrumque, alterum ad diem 28, eumque in Occidente Lutetiæ Parisiorum episcopum; alterum in Oriente patriarcham Constantinopolitanum, de quo hoc 12 Maii constituimus agere. Hunc cardinalis Baronius ad annum 750, num. 6, appellat « propugnaculum Ecclesiæ Constantinopolitanæ, lucernam ardentem et lucentem Orientalis Ecclesiæ: utpote qui non solum sanctis operibus et fidei catholicæ defensione universum illustravit Orientem, sed et scriptis ipsam Ecclesiam catholicam luce perfudit. » Utinam haberemus illustria ejus Acta, ab auctore aliquo cœvo conscripta! In horum defectu ex variis scriptis aliquas res ab eo gestas colligimus, atque ab ejus cultu sacro inchoamus; vel ideo potissimum, quod in hujus diei Officio apud Græcos, ejus genus et res ante episcopatum susceptum peractæ accuratius indicentur. Primum sit elogium, ex Menologio Basilii Porphyrogeniti imperatoris desumptum.

2. « Sanctus Pater noster Germanus, sub imperio Heraclii natus, fuit filius Justiniani patricii; quem ob invidiam Heraclii filius (imo ex filio nepos) occidit, ipsumque Germanum eunuchum fieri curavit, ac Magnæ ecclesiæ clero præposuit. Tunc ille primum quidem se divinarum Scripturarum studio addixit, contemplationique et cæteris virtutibus acquirendis sese totum impendit. Postea episcopus initiatus, Ecclesiam Cyzicenam regendam suscepit. Inde sedem transferens, ad Constantinopolitanæ Ecclesiæ regimen evectus fuit, patriarcha electus. Ibi tunc sua doctrina populum illuminavit, atque altiora divinarum Scripturarum arcana exposuit: persistens in eo munere usque ad Leonis Isaurici imperium. Quem cum a sacrarum imaginum cultu aversum vidisset, eumque neque rationibus neque hortamentis ab hæresi avocare valuisset, humerali, hoc est patriarchali veste super sacro altari deposita, ad propriam domum regressus, quietam egit vitam: ubi preces assidue Deo offerens, nonagenarius migravit ad Dominum. » Huc usque Menologium Basilii imperatoris: quæ plane eadem leguntur in Anthologio novo Antonii Arcudii auctoritate Clementis VIII excuso. At fere

3. His subjungimus aliud elogium aliquanto uberius, excerptum ex ms. synaxario vetusto Ecclesiæ Constantinopolitanæ, quod spectat ad collegium Parisiense societatis Jesu. Id Latine versum est hujusmodi: « Fuit sub imperio Heraclii natus, filius Justiniani patricii, viri conspicui atque celebris, qui plurimas obivit gubernationes publicas, et ab universo senatu propter summam pietatem magna cum admiratione et veneratione colebatur. Verum propter amulationem et invidiam illud prorsus non ferens Heraclii nepos, quod videlicet ut præficeretur imperio esset consultatum, eum interemit, ac beatum Germanum eunuchum fecit, et in clerum magnæ ecclesiæ ascripsit. Tunc hic sese divinarum Scripturarum contemplationi dedit: ingenii autem celeritate assiduisque laboribus ad maximam sapientiam rerumque cognitionem pervenit. Cum vero vite suæ rationes recte composuisset, primum quidem ordinatus est Ecclesiæ Cyzicenæ episcopus, non simul et per saltum acceptis ordinibus; sed lege et solitis statutis progressus, ad fastigium sacrarum honorum pervenit. Deinde cum Ecclesiæ provida administratione et viro eloquentia usuque rerum exercitiorum egerent, e Cyzico ad magnam urbis Constantinopolitanæ cathedram transfertur: ubi infinitos populos doctrina illustravit, ac profundiora et obscura Scripturæ loca interpretatus, frequentibus concionibus et enconasticis sermonibus Ecclesiam exhilaravit: et quod in vigiliis durum et laboriosum est, suis canticis et suavis hymnis lenivit: et in hisce exercitiis perstitit usque ad Leonis Isaurici imperium. Quem cum vidisset sacras imagines abominari et rabie quadam persequi; conatus est tam verbis sacræ Scripturæ, quam aliis adhortationibus persuadere, ut ab ista hæresi animum avocaret. Verum cum is magis Deum blasphemaret, et sacrosanctas imagines contumeliis afficeret; imposuit Germanus sacræ mensæ suum humerale, atque ad proprias aedes reversus, quietem est amplexus, ac tandem in bona senectute vitam finivit, jam annos vivendi nactus nonaginta. Cujus funus dum efferretur, varios accedentium ad ejus reliquias morbos depulit, ac post ejusdem sepulturam assidua sanationum beneficia ex sacris ejus pignoribus exundantia fideles consequuntur. Positum est

autem corpus ejus in sancto monasterio Chora. A Dies ejus festus celebratur in sanctissima Magna ecclesia. »

4. Haec similia leguntur passim in variis Græcorum Menæis, manu exaratis et typo cussis. In hisce tres versiculi similes de sancto Germano continentur : quos quia de viro tanto sunt, addere placeat. Primus est : « Leoninam mentem, impietatis plenam, fortiter, Germane, superasti : venerandum enim imaginum Christi et sanctorum omnium cultum negavit ille miser Leo : sed sermonibus tuis, o interpres sanctorum, confusus fuit : et tanquam demens, permansit insipiens. » Alter versiculus : « Leo, ut fera impia, Deo exosus et Antichristi prodromus, quia imaginis Christi venerationem oppressit, & sorte fidellum expulsus est. Ideo B rogamus te, Germane, tuis divinis precibus presentem sedem tumultum. » Tertius demum versiculus : « Desiderio potitus es tuo, jam pridem prudentissime exoptato sacrorum antistes, beate Germane. Ad Dominum enim tuum, ut sacrum decet virum, cum fiducia pervenisti. Cui cum adsis divinitate fruens, pacem mundo impetra. » Reliquus totus canon spectat ad S. Epiphanium, cujus Acta supra dedimus. In Menologio Sirleti additur : « quod Leo compositos a sancto illo viro de orthodoxa fide libros combussit. » Verum in Menæis dicuntur simpliciter « combusti libri ad defensionem sacrarum imaginum compositi : » nullo addito verbo unde intelligatur, tales composuisse Germanum.

5. Locus, in quo corpus ejus depositum fuerit, ita exprimitur Græce : Κατετέθη ἐν τῷ εὐαγγελ μοναστηρίῳ τῆς Χώρας. « Depositus est in sancto monasterio Chora, » quod in Ponto fuisse diximus 8 Januarii ad Vitam sancti Cyri patriarchæ Constantinopolitani, ejus fundatoris : qui a Philippico imperatore sede pulsus, ibidem vitam finivit. Non mansit tamen eo loci corpus sanctum : cum enim ad diem 5 Februarii ageremus de sancto Remelio episcopo Vapincensi, ejus et sancti Germani patriarchæ Constantinopolitani corpora asservari in Gallia diximus : de hujus autem translatione ista scribit Saussaius in Supplemento Martyrologii Gallicani ad hunc d. 12 Maii : « Ipso die transitio sancti Germani Constantinopolitani patriarchæ. Hujus sacrum corpus postea in Aquitaniam a Francis, Constantinopoleos subjugatoribus, advectum, in finibus Arvernorum et Lemovicensium in oppido Borti, capsæ inclusum argenteæ, cum reliquiis sancti Remedii episcopi Vapincensis reconditum est, ubi nunc usque omni cum reverentia conservatur. » Est autem Bortum ad fluvium Duranium, seu Dordaniam, ubi is ex Arvernia prodiens, agri Lemovicensis limitem radit priusquam Rura fluvio recepto augeatur ; Tutelensi civitati in Lemovicibus quam Claromontane Arvernorum metropoli propius.

6. Denique sacra memoria illius inscripta est hodiernis Martyrologii Romani tabulis hac formula :

« Constantinopoli sancti Germani episcopi, virtutibus et doctrina insignis, qui Leonem Isauricum, adversus sacras imagines edictum promulgantem, magna cum fiducia redarguit. » Eundem hoc die celebrant Antonius de Balinghem in Ephemeride seu Calendario sanctissimæ Virginis Mariæ, et Franciscus Marchesius in *Diario sacro*, idque ob singularem ejus affectum erga Deiparam Virginem : ob quam causam Hippolytus Marraccius conquistavit et Romæ anno 1630 typis vulgavit « sancti Germani patriarchæ Constantinopolitani Mariæ, quo ejusdem sancti Germani de Maria Deipara Virgine opera omnia, quæ reperiri potuerunt, Latine expressa utrisque illustrata continentur. » Denique ad diem 12 Januarii ejus nomen insertum est ms. Florario sanctorum.

CAP. II. — *Res gestæ usque ad annum 720. Archiepiscopus Cyzicenus. Patriarchatus Constantinopolitanus.*

7. Heraclius imperator (sub quo emittit Justinianus pater sancti Germani et hic adolevit) vita functus est die 11 Martii anno 641 : post quem cum aliquot mensibus regnassent filii ejus Constantinus et Heracleonas, imperium delatum est ad Constantem ejus etiam filium : quo post annos imperii sex et viginti Syracensis in balneo interempto, subrogatus est hujus filius Constantinus, cognomento Pegonatus : qui sub initium regni, uti apud Theophanem legitur, « Justinianum patricium, Germani postmodum patriarchæ patrem, occidit ; Germanum vero τραπεζιτόν molestius id ferentem, virilibus resectis castigavit. » Quod factum arbitramur circa annum 669. At quanta dein auctoritate fuerit, etiam apud ipsum Constantinum, constabit infra ex epistola sancti Gregorii secundi papæ. Cæterum « cum pius imperator Constantinus, » inquit Theophanes, « annos septemdecim regnasset, filius ejus Justinianus imperium suscepit, » postmodum Rhinotmetus cognominatus, quia naso mutilatus in Chersonam relegatus permansit, dum Leontius triennio, atque Absimarus septennio imperium administrarent. Tum demum Justinianus recepto imperio iterum regnavit usque ad annum 711, quo una cum Tiberio occisus fuit a Philippico : qui tum imperium per scelus partem circiter biennium obtinuit, anno 713 oculis evulsis dejectus

8. Floruit sub dictis imperatoribus sanctus Germanus, in clerum Magnæ ecclesiæ ascriptus, eademque præpositus, atque inde ob eximium virtutum doctrinæque splendorem ordinatus est episcopus Cyzicena metropolis Hellesponti : at sub quo illorum præcise non liquet. Sub Philippico eum administrasse sedem Cyzicenam, indicant Nicephorus patriarcha in sua historia, et Theophanes in Chronologia : apud quos Germanus, inter eos qui tum hæresi Monotheitarum contra sanctam et œcumenicam sextam synodumnaverunt, cum Joanne pseudo-patriarcha, in locum sancti Cyri intruso anume-

ratur : quod falsum omnino est, et ex subdolis A hæreticorum chartis exceptum. Quin potius cum sancto Cyro videtur sede sua pulsus, et eklein in Chora monasterio cohabitasse, ut vel ideo ibidem voluerit sepeliri : et apud Theophanem dicto sancto Cyro, sed sensu immutato, conjungitur. Quam autem sincere orthodoxam fidem semper coluerit, testantur trecenti et quinquaginta episcopi in synodo Nicæna secunda, actione sexta prope finem, his verbis : « Germanus ut luminare in mundo luxit, verbum vite continens : qui in sacris enutritus, et ut Samuel ab infantia Deo depuratus, atque sanctis Patribus consimilis est comprobatus. Cujus sequi disputationes necessarium esse, conscripta ejus affirmant, celebrata per universum orbem. Exaltationes enim Dei in faucibus ejus, et gladii ancipites in manibus ejus, jaculati contra dissidentes ecclesiasticæ traditioni. » Imo ut synodus sexta contra Monothelitas cogeretur, collaborasse sanctum Germanum infra constabit.

9. Interim Philippico dejecto, imperator coronatus est, ipso festo Pentecostes anno 714, Artemius ; et Anastasius appellatur. Fuit is literis apprime excultus, et Catholicarum fautor partium : qui Joanne hæretico expulso, sanctum Germanum Constantinopolin transtulit, anno Christi 715. De qua translatione ista scribit Theophanes : « Anno porro secundo imperii Artemii, qui etiam Anastasius, indictione decima quinta, mensis Augusti die undecima, e Cyzicena metropoli Constantinopolim Germanus translatus est. Decretam super ea translatione, quod subjicitur, promulgatum est. « Suffragio atque consensu religiosorum presbyterorum, diaconorum et totius sanctioris cleri, sacrique senatus, atque universi Christum amantis populi hujus a Deo custoditæ et imperatricis civitatis ; divina gratia, quæ infirma semper curat, et quæ desunt adimplet, Germanum sanctissimum metropolitam et præsidem Cyzici metropoleos, in episcopium hujus a Deo servatæ urbis et reginæ urbium, transfert. Facta est hæc translatio coram Michaelæ sanctissimo presbytero et apocrisiario apostolicæ sedis, cæterisque sacerdotibus et episcopis præsentibus, Artemio imperante. » Hæc ibi, quæ virum fuisse orthodoxæ fidei confirmant.

10. His lubet apponere, quæ in Vita sancti Stephani Junioris, propter sacras imagines sub Constantino Copronymo martyris, habentur, ejus hoc est in ms. nostro Græco exordium : Θεὸν τι χρῆμα ἡ ἀρετή, « Divina quedam res est virtus. » Leo Allatius in sua de Simeonum scriptis Diatriba pag. 126 eam vitam agnoscit esse genuinum setum Simeonis Metaphrastis, quam Jacobus Billius sancti Joannis Damasceni operibus subjunxit, unde perperam huic nonnulli ascripserunt. Cum dictus sanctus Stephanus Junior adhuc in utero matris esset, hæc narratur contigisse : « Cum eximius vir Germanus in patriarchicum thronum ascensus esset, plebs ingenti frequentia ad maximum sanctæ

Sophiæ templum, ipsius videndi cupiditate concur-
rebat. Erat enim ille virtutis nomine clarus et illustis, atque in omnium linguis non sine voluptate versabatur. Una autem cum omnibus præclarum illud parentum Stephani par accurrens, scamnum quoddam occuparat, quo eum, quem cupiebat, e superiori loco intueri posset. Cum igitur ille per ecclesiam transiret, statim mulier (ipsam enim ejus, quem utero gestabat, cura concitabat) : Benedic, Domine, id quod in utero meo est, clamare cœpit. Ille autem perspicaci animæ oculo eum, qui utero gestabatur, intuens : Benedicat huic Dominus per protomartyris Stephani intercessionem, respondit. Apud omnes porro mulier affirmabat se ea hora, quo hoc audiisset, igneam flammam ex divino illo ore prosilientem vidisse. Ut igitur in lucem editus est, statim eum, ut magnus Germanus prædixerat, Stephanum appellarunt. Quandoquidem autem baptismo quoque collustrari eum oportebat, qui, ante etiam quam in lucem prodiret, illustratus erat ; ad magnæ Sophiæ baptisterium itum est. Erat autem tum vespera magni Sabbati resurrectionis Christi, clarissimoque illi Germano in manus datur : qui statim eum baptizat atque ungit ; eum inquam, qui jam jamque spiritale Ecclesiæ unguentum futurus erat. » Hæc ibi, quæ etiam, et quidem uberius, explicantur in alio ms. Græco, quod repertum in codice Vaticano 808 ipsi Romæ descripsimus ; et erunt hæc omnia ad 28 Novembris diem, natalem sancti Stephani Junioris, illustranda.

11. Huic sancto Stephano martyri, cum respectu ad protomartyrem dicto Juniori, adjungimus alterum sanctum Stephanum, fundatorem monasterii τοῦ Χρυσοῦ, sive ad Lacum anserum, uti exposuimus ad 14 Januarii diem ejus natalem : de quo in Græcorum Menæis, æque ac in ms. synaxario Ecclesiæ Constantinopolitanæ, ista leguntur : « Constantinopolim venit, hospitis ab sanctissimo patriarcha Germano acceptus : apud quem aliquam diu moratus, plurima ab eo didicit, magnunque inde fructum percepit, atque in rebus agendis salutari eum consilio juit. Hinc illud est cœnobium, quod ab Anserum lacu nomen accepit, ab ipso conditum : in quo ipse vixit, et magni numerum monachorum coegit. » Hæc ibi, quibus additur in Menologio Basilii imperatoris : « Perhumaniter a Germano patriarcha exceptus, donatusque agello, in quo monasterium condidit. »

12. Anastasio Artemio, rebus suis difflso, subrogatus est, et quasi per ludibrium factus imperator Theodosius Adramyttenus : sub cujus imperii initium « comprehensos Artemii amicos, et una cum Germano Constantinopolitano antistite Nicæam deportatos, » scribunt Theophanes, Nicephorus patriarcha, et alii. Verum « Theodosius requisita Germani patriarchæ et senatus sententia, a Leone Isaurico, qui hoc in tractatu patriarcham admiserat sequestrum, immunitatis et salutis fidem accepisse, atque sub ea imperio se abdicasse et Leoni tradi-

disse, » dicitur apud eundem Theophanem : qui ad hujus Leonis annum tertium, Christi 719, ista scribit : « Hoc anno irreligioso imperatori filius, impietate et irreligione superior, verus Antichristi præcursor, natus est. Octobris vero mensis die vigesimo primo » (sive ut aliud ms. habet xē', vigesimo quinto, quod secutus Miscellæ auctor 8 Kallendas Januarii scripsit) « Maria ejus uxor in triclino Augusteo » (quod magis integre Balsamon appellat Augusteonem) « coronæ recepit consortium, et cum solenni comitatu, sine viro, ad Magnam ecclesiam processit. Votisque ibi conceptis, ante ingressus ad magnum altare sollemnia, ad magnum baptisterium, viro ejus paucis domesticis stipato, eodem loci se conferente, ipsa perrexit. Ubi cum imperii malitiæque eorum hæres Constantinus a Germano antistite lustrali unda expiaretur, dirum ac fœdum ab infantia indicium sui edidit, alvum nimirum in sacrum lavacrum egerens, ut ab oculatis testibus fide dignis perhibetur ; ita ut sanctissimus patriarcha Germanus, maximum malum Christianis ipsi-que Ecclesiæ per istum eventurum, illo signo portendi vaticinatus sit. » Hinc dicto Constantino cognomen Copronymi adhæsit. Dein anno Leonis quarto, indictione tertia, ipso Paschatis die (fuit is 31 Martii) a patre Leone Constantinus in novemdecim Accubitorum tribunali imperii coronam accepit, consuetas orationes beatæ memoriæ Germano patriarcha peragente.

Cap. III. *Acta cum Leone Isaurico pro cultu imaginum.*

13. Placet cum Theophane, ex quo superiora desumpsimus, progredi. « Anno, » inquit hic, « imperii nono, irreligiosus imperator Leo, de proscribendis et deponendis sacris et venerandis imaginibus, primum tractatum habere cœpit : cujus comperto proposito Gregorius papa Romanus, scripta prius ad ipsum Leonem decretali epistola, qua commonet non decere imperatorem quidquam statuere de fide, et antiqua Ecclesiæ sanctita a sanctis Patribus firmata innovare aut convellere, Italiæ tandem ac Romæ tributa ad ipsum deferenda prohibuit. » Verum, ut ad sequentem annum 726 refertur, « impius ille non tantum in errore de respectiva venerandarum imaginum veneratione versatus est, sed etiam de sanctissimæ Deiparæ sanctorumque omnium intercessionibus : eorumque reliquias homo scelestissimus, in Arabum præceptorum suorum morem, abominatus est. Ab eo itaque tempore inimicitias cum beato patriarcha Constantinopolitano imprudenter suscepit, omnes decessores suos imperatores, præsules, Christianosque populos tanquam idololatrias, ob sacrarum venerandarumque imaginum venerationem, condemnans : cum ille, præ nimia incredulitate atque rusticitate, de respectivo eorum cultu rationem ac sermonem minime capere valeret. »

14. Deinde ad annum Leonis decimum tertium, qui est nobis annus Christi 730, idem argumentum

A prosequens Theophanes : « Nefarius, inquit, imperator, adversus rectam fidem insaniens, sanctum Germanum ad se accersitum verbis divinitus inspiratis » (id est Scripturis, sed in suum pravum sensum detortis) « cœpit inescare. Beatus itaque præsul sic eum alloquitur : Sanctarum quidem imaginum futuram proscriptionem audivimus, haud tamen te imperante. Eo, cujus ætate vel imperio res foret exsequenda, sollicitius exquirente ; respondit Germanus : Cononis tempore. Dixit ille : Atqui Cononis mihi nomen est, in ipso baptismo vere inditum. Subinfert patriarcha : Absit, domine, ut te imperante malum istud perpetretur : Antichristi quippe præcursor est, qui scelus istud adimplebit, et divine incarnationis eversor et hostis, qualis quondam Herodes in Præcursores invecus. Fidei vero cautionem, ante susceptum imperium oblata, in memoriam patriarcha revocavit ; qua nimirum, Deo in fidejussorem dato, nihil apostolicorum et traditorum a Deo sancitorum circa ipsam Ecclesiam Dei penitus se innovaturum promiserat. Sed tantum absuit ut cœpti miserum Leonem puderet, ut præterea in hoc incubuerit, patriarchæ sermones captando, aliosque dolose miscendo, ut eum læsæ majestatis reum convinceret : quo eum, tanquam seditiosum, non vero tanquam confessorem, throno depelleret.

15. « Eam ad rem adiutorem atque participem nactus Anastasium, Germani discipulum et syncellum, ipsi, ut sensuum suorum amulo ac per omnia conscio, pollicitus est, sedis successorem fore. Hunc cum ita adversum se prave affectum beatis non ignoraret, Dominum suum imitatus, tanquam alterum Iscariotam, aperte quidem, sed leniter ipsum de proditione commouit. Cum vero ab errore illum revocari non posse cerneret, quadam die eidem Anastasio, Germani imperatorem adeuntis posteriorem vestis oram calcanti, ipse patriarcha dixit : Noli festinare, in circi etenim stadium citius quam voles ingredieris. At nec ille hisce verbis turbatus est, nec alii præsagium intellexere : quod tamen quindecim post annos, tertio videlicet persecutoris Constantini, indictione duodecima exitum tandem habuit, ac non sine divino impulsu prolatum fuisse constit. Etenim Constantinus, Artabaso genero expulso, cum solus imperio potitus esset, Anastasium cum aliis suis inimicis verberibus cæsum, deinde nudum, asinoque facie retro versa insidentem, per circi stadium palam circumduci jussit : utpote qui una cum inimicis suis se imperatoris munere abrogatum imperio ejecerat, atque Artabasdum coronaverat.

16. « Porro sacer ille ac divinus Germanus, decretorum veræ religionis defensor, Byzantii floruit, adversus Leonem, ex re nomen habentem, ejusque satellites, tanquam adversus feras, depugnans. Quemadmodum in veteri Roma vir undequaque sacer et apostolicus, Petri apostolorum coryphæi successor, eruditione præclarisque facinoribus cla-

rebat Gregorius : qui Romam atque Italiam totum-
que Occidentem a Leonis obedientia, tam civili
quam ecclesiastica, subtraxit. Tum vero Damasci
Syriae Joannes Chrysorrhoeas presbyter monachus,
Mansuris filius, Doctor egregius, sanctitate vitae
æque ac doctrina fulgebat. Porro Germanum, ut
suae potestati subditum, patriarchali solio dejecit.
Gregorius autem epistolis, quas omnes norunt, ad
eum datis ipsi succensuit : ac denique Joannes,
una cum totius Orientis episcopis impium Leonem
anathemate devinxit.

17. « Cæterum die decima septima mensis Janua-
rii, indictione decima tertia, feria hebdomadis ter-
tia, irreligiosus Leo silentium contra sanctas ve-
nerandasque imagines in novemdecim accubitorum
tribunali celebravit, Germano sanctissimo patriar-
cha advocate : cui persuadendum arbitrabatur, ut
suo de abolendis sacris imaginibus decreto tandem
subscriberet. At fortis Christi servus, abominand-
i Leonis consilio nequaquam cedens, imo veritatis
verbum recto sensu distribuens, episcopatu se se
abdicaavit : quin etiam pallium pontificium sponte
deponens, post satis longum meraeque doctrinae ple-
num sermonem, demum dixit : Si ego sum Jonas,
in mare me projicite. Etenim absque universalis
concilii auctoritate, o imperator, circa fidem qui-
quam innovare non valeo. Tum vero in locum,
qui Platanium dicitur, in paternam domum se re-
cipiens, vitae reliquum summo silentio transegit.
Tenuit pontificatum annos quatuordecim, menses
quinque, dies sex.

18. « Die autem vigesima secunda ejusdem mensis
Januarii, Anastasium falsi nominis virum, ipsius
beati Germani discipulum et syncellum, in ejus lo-
cum suffecerunt : qui videlicet domini secularis
ambitione motus, cum Leoni impietati assentiret,
pseudoepiscopus Constantinopolitanus creatus est.
Cæterum Gregorius, sacer Romæ praesul, quemad-
modum jam praemisimus, Anastasium una cum libellis ejus
abjudicavit : Leonemque ipsum, tanquam irreligio-
sum, per epistolas redarguit : ac Romam cum uni-
versa Italia ad defectionem ab ejus imperio concitavit.
Ex quo tyrannus majori in dies furore percitus,
persecutionem adversus sanctas imagines movit :
adeo ut multi clerici ac monachi ac devoti laici, ob
recta fidei decreta periclitati, martyrii corona fue-
rint redimitti. »

19. Hactenus Theophanes : in cujus editione re-
gia, ex librorum incuria, nonnulla in numeris
occurrunt σφάλματα. Hinc supra num. 9 apud Pe-
tavium in Rationario temporum legitur indictio de-
cima quinta : et recte, cum perperam excusa sit
indictio decima tertia. Nam anno 715, indictione 15,
translatus est sanctus Germanus ad sedem patriar-
chalem Constantinopolitanam, et hoc quidem factum
constat Augusto mense, sed de die est questio. Ex-
primitur namque in editis undecima, et postea di-
citur « tenuisse pontificatum annos quatuordecim,
menses quinque dies tres, » sequae abbas et indi-

ctione decima tertia, » anno scilicet 750 « die se-
ptima Januarii, feria tertia hebdomadis : » ubi ut
diei ac feriae conveniat numerus, eo anno quo cyclus
solis 6 afferebat litteram Dominicalem A, pro
septima Januarii (quam etiam Miscellæ auctor et
Anastasius notatam invenientes scripserunt, « Se-
ptima Idus Januarii ») legenda esset decima septima.
Sed tunc dici deberet sanctus, ultra annos 14, men-
ses 5, sessisse dies sex : quod vel ideo magis prob-
o, quia dies 11 Augusti anno 715, quo in Constanti-
nopolitanam sedem constitutus esset sanctus, cyclo
solis 24 littera Dominicali F, fuit Dominica, ejus-
modi actioni ex veteri ecclesiarum instituto op-
portuna : et ideo rursum num. 18, ubi dicitur in
locum sancti Germani substitutus Anastasius die
septima Januarii, evidens mendum corrigendum
censui ponendo diem vicesimam secundam. Hujus-
modi certe lectionem prae oculis habuerunt Miscellæ
auctor et Anastasius in historia, quando scripse-
runt, « undecimam Kalendas Februarii, » quæ dies
similiter Dominica fuit. Quod si aliunde constaret
dies solum tres, non sex, numerandos pro Germani
pontificatu, tunc cum dicerem in solemnī Assum-
ptionis Marianæ die 15 Augusti in sede Constanti-
nopolitana locatum : facillime enim et pro et ir-
ripere potuit in numeros Græcos : et hoc cum insi-
gui sancti erga Deiparam affectu eximie quadret.
In Exegesi prima ante totum tertium Martii, pos-
tissimum cap. 5 indicavimus et correximus similia
menda plura, per librariorum socordiam Theophani
aspersa ; ejusque vitam, a sancto Theodoro Studita
conscriptam, dedimus 12 Martii.

20. Ex Theophane præterea, quæ de sancto Ger-
mano proferunt, excerpterunt Constantinus Manas-
ses, Michael Glycas, Joannes Zonaras, Georgius
Cedrenus, alique in suis singuli Annalibus. Solum
libet ex supra laudata sancti Stephani Junioris
Vita imperterritum animum sancti Germani intuen-
dum proponere, dum contra Leonem Isauricum ve-
nerationem imaginum propugnat ; nam, ut inquit
dictæ Vitæ auctores, « dum illius impietatis certior
factus fuisset Germanus, vir libera atque intrepida
pietate præditus, per quemdam ex præcipuis Eccle-
siae ministris hæc ei mandat : Haudquaquam opor-
tebat, imperator, te, qui tum vitam, tum imperium
a Deo accepisti, adversus Conditorum tuum inso-
lenter extolli ; atque, ut vulgo dicitur, non movenda
movere ; Patrumque terminos, quos illi antiquitus
posuerunt, transferre. Etenim humana forma, a Deo
Verbo ex sancta et pura Virgine suscepta, cum
omnis demonum cultus extinctus est, tum omnis
hæreticorum adoratio abcessit. Theandricæ vero simi-
litudinis imago Christi adoranda nobis et colenda
perspicue tradita est : itemque illius, quæ cum
modo quovis sermone præstantiori peperit, et san-
ctorum quorum vita ipsi grata atque accepta fuit.
Ex quo enim ille in forma nostra ad nos accessit
(abhinc autem septingenti triginta sex anni jam
fluxerunt) Patres interea ac doctores, quorum

summa virtus fuit, venerandarum imaginum cultum nobis perspicue tradiderunt. Ne longe abeam, post Christi in cœlum ascensionem, mulier illa, quæ sanguinis profluvio laborabat, ab eo sanitati restituta, ipsius imaginem velut acceptum beneficium referens, exsculpsit. Ac prius etiam ab ipsomet Christo, ipsissima Patris imagine, divino linteo facies ipsius impressa est, ac toparchæ Abagaro id postulanti Edessam missa. Demum ab evangelista Luca picta est. Quin ab Hierosolymis quoque Virginitis Dei Genitricis imago missa est: ob eamque causam divina ac sacrosancta concilia, variis temporibus ac locis coacta, non ut eæ calcarentur, sed ut adorarentur edixerunt. Velim itaque hoc scias, imperator, quod si iniquum hoc dogma confirmare atque constabile in animum induxeris, me primum nullo modo assentientem habiturus es, sed promptum ac paratum, qui pro Christi imagine animam meam profundam, pro qua ille, ut collapsam ac prostratam imaginem meam instauraret, cruorem suum effudit. Perspicuum est enim ignominiam eam et contumeliam, quæ Christi imagini infertur, ad exemplar ipsum redundare. Quocirca nobis faciendum est ut gratorum servorum officio fungentes, pro Domini honore periculum adeamus.

21. « Hanc liberam orationem arrogans illa anima, ne extremis quidem, ut ita dicam, auribus accipere sustinens, milites gladiis accinctos mittit, qui sanctum virum contumeliose habitum, ac plagis male multatum throno exturbarent. Ipse itaque statim ad monasticum et quietum vitæ genus se contulit. » Hæc ex dictis sancti Stephani Junioris Actis, quæ plurimum a Baronio laudantur ubi quod in utriusque Vitæ textu Græco anni 726 a die incarnationis divinæ usque ad hujus sermonis diem numerentur, eo anno qui et vulgaris æræ apud Constantinopolitanos 722, apud nos 750 diceretur, videtur ex accuratiori quapiam et tunc forte Constantinopoli inter eruditos passim nota, etsi vulgo non usitata, chronologia acceptum: quam maximo antiquitatis fere totius consensu niti ostendimus initio Aprilis nostri ad Proœmium veteris Pontificii Catalogi. Quæ porro de plagis sancto Germano illatis referuntur in illa sancti Stephani Vita, confirmantur a sancto Joanne Damasceno; quem Baronius ad hunc annum 750, num. 8, asserit, « his ipsis diebus scribere aggressum esse sermones de imaginibus. » Hic enim oratione 2 de illis, « Etiam, inquit, persecuta est Jesabel, et linxerunt sues et canes sanguinem ejus... Joannem Herodes interfecit, et consumptus a vermibus exspiravit. Et nunc beatus Germanus alapis percussus et in exilium missus est, et complures alii Patres, quorum nomina nos ignoramus. Nonne id latronum est? » etc. Eodem modo Constantinus Pius, episcopus quondam Tii ad oram Ponti Euxini, scribit in oratione De inventione reliquiarum sanctæ Euphemie, quam Græce ex Bibliothecæ Vaticanæ codice 820. descripsi habemus: « Impurus, inquit, et profanus

A Leo, ex gente infaustorum Isaurorum, cepit latrare adversus Dei Ecclesiam et venerabiles frangere imagines. Quamobrem sanctissimum Patrem nostrum Germanum patriarcham, vita et sermone resplendentem, impudentia et flagris usus, a sede eiecit. » Omittimus plures auctoritates hæc in rem coacervare.

CAP. IV. — *Sanctus Germanus a sancto Gregorio papa II laudatus. Nomen diptychis inscriptum. Varii libri ab eo editi.*

22. Præerat hoc turbulento tempore sedi Romanæ sanctus Gregorius II papa, electus 25 Martii an. 708, mortuus anno 751, et depositus die 15 Februarii, quo ejus Acta illustravimus. Hunc sanctus Germanus, quid Leo imperator machinaretur, serio admonuit. Sed et ipse Leo suum de abolendis imaginibus edictum Romam misit, et vicissim binas litteras a Gregorio accepit quas ex translatione Frontonis Ducæi Græco-Latinas edidit Baronius ad annum 726. In prioribus ista de sancto Germano leguntur. « Tu ea (imperatorem alloquitur papa) quæ cognita sunt et spectata ut lumen, aperte insectatus es. Ecclesias Dei sancti Patres convestierant et ornabant, tu spoliasti atque denudasti, tametsi talem habebas pontificem, dominum, inquam, Germanum fratrem nostrum et comministrum. Hujus debebas tanquam Patris atque doctoris, et tanquam senioris, multa que rerum cum ecclesiasticarum tum civilium experientia pollentis, consiliis obtemperare. C Annum etenim agit hodie vir ille nonagesimum quintum, singulis patriarchis et imperatoribus inserviens; perpetuoque fuit occupatus, quod utriusque rebus gerendis mirifice utilis et aptus esset. Illum igitur omittens lateri tuo adjungere, improbum illum Ephesium ejusque similes audisti. » Hæc ibi. Inducitur autem Theodosius Ephesi episcopus, qui postea etiam Constantino Copronymo Leonis filio a consiliis fuit: et conciliabuli ad hoc collecti anno imperii 15, « præses exstitit Theodosius episcopus, Ephesi Absimari filius, » uti ad dictum annum scribit Theophanes.

23. Dicitur supra in Menologio Basilii imperatoris, item in ms. Synaxario, « sanctus Germanus nonagenarius migrasse ad Dominum. » At si anno Leonis nono, Christi 725, aut saltem initio sequentis, ut supra dicitur, « annum egerit nonagesimum quintum » (Græce ἔχει σήμερον ἐννεήκοντα πέντε ἔταυτοῦς) videtur annum circiter centesimum vivendo attingisse: quod etiam hæc in dicta epistola sancti Gregorii verba adjuncta indicant: « Cum Dominus Germanus et qui tum temporis patriarcha erat dominus Gregorius suggestissent, persuasissentque Constantino Constantis filio Justiniani patris, ut Romam ad nos (id est ad Romanum pontificem tunc existentem) scriberet, sic interposito jurejurando scripsit, et nobiscum egit, ut ad universalem synodum congregandam viros utiles mitteremus. Neque cum illis, inquit, sedebo, aut im-

periose loquar, sed tanquam unus ex illis, et prout A statuerint pontifices, ego exsequar; et eos qui recte loquuntur admitemus, eosque qui male loquuntur expellemus, et exiliis relegabimus. Si pater meus quidpiam ex intemerata puraque fide perverterit, ego primus illum anathematizabo. Tum nos Deo benevolente misimus, et cum pace sexta synodus celebrata est, » scilicet Constantinopoli a mense Novembri anni 680 usque ad 16 Septembris anni sequentis, in qua synodo Monothelitarum hæresis condemnata fuit. En in qua tunc auctoritate fuit sanctus Germanus necdum episcopus, ut is primo loco ante patriarcham collocetur quicum suggestit et persuasit Constantino imperatori, ut dictam synodum congregari expeteret.

21. Denum libet adjungere, quæ in dicta epistola per quamdam ironiam objicit pontifex Leoni Isaurico: « Cum Ecclesiæ Dei, inquit, alta pace fruerentur, tu pugnas et odia et scandala suscitasti. Cessa et quiesce, tum synodo minime opus erit. Scribe ad omnes, et in quascunque regiones orbis terrarum, quibus offensiculo fuisti, Germanum patriarcham Constantinopolitanum et Gregorium papam Romanum circa imagines non peccasse, et nos ab hac cura quietum te præstabimus, ne peccatum aut lapsus ullus sit tuus, utpote qui a Deo potestatem et cælestia et terrena solvendi accepimus. » Præclare cardinalis Baronius ad an. 727, num. 17, « sanctum Germanum appellat primum coryphæum, qui contra Iconoclastas in Oriente vexillum confessionis erexerit: » quod maxime apparet ex ipsa dicti Gregorii papæ ad sanctum Germanum epistola, quæ integra Græco-Latina inserta est actioni quartæ concilii Nicaeni 11 anno Christi 787 habiti, ubi in principio verbis his utitur sanctus pontifex.

25. « Qualis et quæ delectatio meam sic lætificare animam novit, sicut gratificus nuntius super tuo nomine, quod reverendum revera mihi et magnificandum decenter est, o sanctificate et divinitus acte? Hoc enim et nunc ego per honorabiles litteras tuas evangelizatus exsultavi, et præ nimio gaudio, spiritu lætificatus sum. Deinde in cælum extendens oculum, gratiarum donatori omnium Deo retuli actiones: qui tali etiam modo voluit, et sine tenuis vobis cooperatur, et omnia vestra in lucem educit. Hoc enim et orandum mihi est et noctu et interdum, et nunquam aliquando hoc desiderium desiderandum esse in Christo confidens pronuntiabo. Testimonium autem perhibet sermoni meo, o super-laudabilis et a Deo dilecte, etiam tuæ per omnem horam benevolentie recordatio: quam habitricem habens in labiis, et dolorem verbi ferre non valens, illico ad affectum per litteras properavi. Est enim debitum mihi et debitis cunctis insignius, te fratrem meum et propugnatorem Ecclesiæ salutare ac alloqui, et luctaminum tuorum collaudare materias. Etiam si quis dicat et valde convenienter: Clamet potius ea impietatis præcursor, qui nunc passus est, bona actione malam actionem tuis com-

mutaturus felicitatibus... Quomodo ergo cum Deo pugnans, o tu sanctissime, adversus eos, qui sine Deo et contra Deum sunt, non commoveris? Ubi sic cœpisti prælium, ut Deus ipse tibi monstravit, præesse præcipiens in castris regni Christi gloriosum vere ac insigne labarum, id est, vivificam crucem, magnum contra mortem magnitudinis suæ tropæum (in quo mundi quadrifarie terminos circumscripsit, lineamentis distinguens), deinde et sanctam imaginem omnium Domine ac veræ Dei Matris, cujus vultum divites plebis deprecabuntur. Etenim sancta est, ut Patribus videtur, quæ taliter a vobis pie honorata tribuit vicissitudines. Nam imaginis honor ad principalem transit, secundum Basilium Magnum. » Et post multa de sacris imaginibus præclarissime explicata subdit:

26. « Quid opus est epistolam in longum extendere, et maxime ad virum electum a Deo, gratiam adeptum spiritus, et in profunda divinorum dogmatum valentem prospicere, atque Deo ductore considerare summam scientiæ altitudinem. Verum hinc ad propositum redeamus. Propugnatrix tuæ, o sanctissime, et omnium Christianorum Domine magnificationes, et qualis ipse ostensus fueris, in cunctis ab illa directus et salvatus, et contra inimicos confortatus, admirantes. Illi vero, qui ex multo tempore contra eam debacchati sunt, tanto invenerunt resistantem, quanto invenerunt sibi contradicentem. Et hoc mirum non est. Si enim Betulia per manum Judith mulieris Israelitidis salvabatur, cujus opus Holofernis peremptio fuit; et hanc salvatricem Israel, qui per idem tempus fuerunt prædicaverunt; quomodo non oporteret amplius tuam amplissimam sanctitatem, tali propugnatrice usam, aggredi fidei hostes, et victoria coronare subiectos? Sed ejusdem supplicationibus et omnium sanctorum, potens in prælio Deus noster, fortis et longanimus, qui deduxit te super Joseph ut ovem, custodiat te, sanctissime, in annos prolixos, universæ Christianæ bene operantem conversationi; et sacro canoni obtemperare cunctos docentem et incitantem, et custodire depositum, quod a Patribus suscepimus; convertentem eos, qui ad modicum non intellexerunt, o jube gaudium nostrum, et communis utilitas et refectio, sanctissime et omnibus Christianis amabilis. » Hæc sanctus Gregorius 11 papa.

27. Floruit sub Iconoclastis sanctus Nicetas, illustris confessor hegumenus Medicensis in Bithynia, cujus Acta Græce conscripta a Theosterio discipulo, Latine reddita illustravimus ad diem 5 Aprilis; ubi cap. 4 describitur hæresis Iconomachorum, exorta « a Leone Isaurico, dicente, non debere pingi Christum, neque in sua imagine adorari. Hæc, inquit, dum agerentur migravit e throno suo magnus pontifex Germanus; fugitque nido veneranda hirundo, quæ vernam Ecclesiæ tranquillitatem dulcisono ornat garritu, Dominica festa condecorans: et in locum ejus inductus est defor-

mis corvus, hians et absonum erocitans, procumbente Ecclesia et moestum ingemisciente, quod tanto tamque divino præsule esset orbata. » Duravit illa tristitia sub Constantino Copronymo, potissimum quando « anno imperii 13, ut loquitur Theophanes, imperator in forum progressus est vicesimo septimo mensis Augusti, cum sacrilego patriarcha Constantino et reliquis episcopis, qui omnes pravam suam hæresin coram universo populo promulgaverunt : et sanctissimum Germanum, Georgium Cyprium, Joannem Chrysorrhœam Mansuris filium, viros sanctos et venerandos doctores, anathemate ferire ausi sunt. » Ipsa formula condemnationis ejus inserta est concilio Nicæno II, ubi his verbis « Germano, duplici sensu et ligni cultori, anathema » dicitur. De sancto Joanne Damasceno 6 Maii egimus. At sanctus Georgius forsitan is est, qui colitur 24 Augusti, a Leone Isaurico, quem de fractis imaginibus arguebat, naribus abscissis et capite ambusto interemptus. Neque obstat quod in ms. synaxario Constantinopolitano et Menæis appelletur Limniota, quia e mari sive Oceano, in quo sita est Cyprus insula, in montem Olympum et Constantinopolim venerat. Quæ tamen tunc erunt accuratius discutienda.

28. At quomodo in dicto Nicæno concilio honos sit sancto Germano restitutus, in Vita sancti Theophanis chronographi, quam ex ms. Græco Sfortiano edidimus 12 Martii, legitur num. 13, his verbis : « Cum esset patriarcha Constantinopoleos creatus Tarasius, veræ fidei sanctissimum lumen, synodusque œcumenica convocata, confirmatæ sunt eæ, quæ ipsum præcesserant, sanctæ sex synodi; anathemati subjecti, » supra nominatus Constantinus, ejusque successor « Nicetas hæresiarchæ et fraudolenti patriarchæ; Germanus sanctissimus patriarcha inscriptus diptychis; stultusque Iconomachorum error submotus e medio, et tanquam aranei tela est dissolutus. » Hinc honestissima ejus mentio actione quarta dictæ synodi Nicænæ, ubi passim compellatur Ἀγιώτατος, μακαριώτατος, ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν. « Sanctissimus, beatissimus, sanctus Pater noster; » et proferuntur ejus epistolæ, scilicet de sacris imaginibus, accuratissime scriptæ, ad Joannem episcopum Synadensem, ad Constantinum episcopum Natioliz, ad Thomam episcopum Claudiopoleos : ac priore epistola lecta « Tarasius sanctissimus patriarcha dixit : Pater noster sanctus Germanus concordat cum prædecessoribus sanctissimis Patribus, » ante eadem actione quarta relatius, qui sunt sanctus Basilius, Joannes Chrysostomus, Gregorius Nyssenus, Cyrillus Alexandrinus, Gregorius Nazianzenus, Athanasius, Nilus, Anastasius, Sophronius, cum variis sanctorum Actis.

29. Utinam hoc erudito sæculo aliquis Græce Latineque doctus, studium impenderet colligendis operibus hujus sancti Germani, et simul in lucem proferendis ! utilissimam Ecclesiæ præstaret operam, et tunc facile discerneretur an aliqui tractatus

A huic ascripti, essent tribuendi aliis auctoribus, verbi gratia Andreæ Cretensi : aut juniori alicui Germano patriarchæ Constantinopolitano, nam duo ejusdem nominis sæculo XIII præfuerunt viri eruditi. Philippus Labbe in Dissertatione historica de ecclesiasticis scriptoribus accurate collegit indiculum eorum librorum et sermonum qui aut a sancto Germano conscripti sunt, aut sub ejus nomine vulgati. Hippolytus Maraccius Mariale sancti Germani vulgavit, in quo, ut supra diximus, continentur opera quæ spectant ad cultum Deiparæ, ac proponitur effigies patriarchalis ejusdem sancti Germani, cui ad dexterum brachium appensa est icon representans faciem Deiparæ Mariæ. Franciscus Combefis. Auctario Bibliothecæ Patrum Græco-Latinæ inseruit aliquot Orationes de Deipara, et pag. 1482 « ex Regio codice Græco addit encomion sancti Germani, in quo dicitur « veritatis sermonem recta fide docuisse, et sat multos scripsisse sermones, quibus pios demeretur : sed et varios hymnos edidisse laudandis sanctis, ac cantica admirandis divinæ gratiæ celebrandis operibus, quibus illa humani generis ruinam de integro reparavit. » Hinc etiam Simon Wagnerechius, in Prolegomenis ad pietatem Græcorum Marianam num. 21 observat, « nomen sancti Germani patriarchæ inter expressos Memorum hymnographos lucere. »

30. Denius Photius in *Bibliotheca* cap. 233, ista habet : « Legi librum auctore Germano, qui primum Cyzici ordinatus, post Constantinopolitanus patriarcha fuit : qui liber inscribitur, *Retribuens et Legimus* : quod perinde est ac si dixeris : De vera et legitima retributione, quod rependatur hominibus prout vixerint. Et hæc quidem tituli inscriptio. Contendit vero Gregorium Nyssæ episcopum, ejusque scripta ab Origenis errore esse munia. » Ac relatis deliramentis Origenistarum, « Contra quos, ait, Germanus, pietatis patronus, acutum veritatis gladium stringens, et vulnere prostratos hostes relinquens, victorem superioremque eum constituit, in quem hæretica colluvies insidias strinxerat et posuerat. Hujus stylus in hoc opusculo purus ac clarus, verborumque tropus feliciter arripiens, phrasi venusta et eleganti, non ad frigiditatem vergens, proposito valde insistens, par etiam in contentionibus suscipiendis, nihilque citra necessitatem miscens, nihil quod dictu sit necessarium prætermittens, tum constructione et epicherematibus, tum enthymematibus, et est veluti sanæ doctrinæ norma. Ita et illorum, si quis vehementes, claras, et gratas, et spiritualem doctrinam ostentationi præferentes scribere orationes cupit, egregium est exemplum et imitatione dignum... Libri autem quos insidiis excipere hæretici moliti sunt, et quos Germanus veritatis propugnator primarius ab latronum insultu sine noxa servavit, sunt Dialogus ad Macrinam sororem de anima, et liber Catecheticus, et is qui de perfecta vita narrationem continet. » Ita Photius his verbis innuens, quosnam

Nysseni libros præ cæteris interpolando in rem suam trahere conati sint hæretici, eisque eipere sua defensione contendit Germanus. Potest de his videri Labbæus noster, recte cum Casaubono advertens, neque Catechetica magnam Orationem, toties a Theodoro in Dialogis adversus hæreticos citatam, etsi contineat nævos aliquos ab Origenis sectatoribus aspersos, debere in dubium vocari utrum vere Nysseni sit, neque *Dialogum ad Ma-*

crinam, quod ibi ad caput 6 legatur de animis humanis simul cum angelorum choro creatis juxta eosdem Origenistas, a quibus hæretica quædam dogmata ei operi admista accepisse se scribit Nicephorus Callistus lib. II, cap. 19. Eodem modo excusandus libellus erit *De perfectione Christiani ad Olympium*, qui hic videtur notari a Photio : res autem tota pateret clarius, si ipsam sancti Germani opus pro illis compositum veniret in lucem.

Ex Anonymo de Imagine dicta Romana Regio cqd.

(COMBESIS. Auctar. nov. II, 1461.)

Germanus, vir insignis virtute, vir multa juris eruditione, multaque sapientia egregie excultus, atque ad omne bonum opus comparatus, Cyzici primum, tum propter præstantem illam virtutem, ac sapientiam; quin et propter donorum Spiritus affluentes divitias, urbis Constantinopolis thronum decoravit, anno secundo imperii Anastasii Artemii coactus acquiescere sedis illi translationi. Ad annos autem quatuordecim ac menses sex in patriarchali agens sede, ac veritatis sermonem recta fide docens, sat multos scripsit sermones ad communem utilitatem, quibus pios demereretur : sed et varios hymnos edidit, laudandis sanctis, ac cantica, admirandis divinæ gratiæ celebrandis operibus, quibus illa humani generis ruinam de integro reparasset.

Γέρμανος, πολὺς ἐν ἀρετῇ, πολὺς ἐν παιδείᾳ τῇ ἐν δικαιοσύνῃ· πολὺς γενόμενος ἐν σοφίᾳ, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρηγμένος, τῆς Κυζίκου μὲν πρότερον· ἔπειτα δὲ διὰ περισυσίαν ἀρετῆς, καὶ σοφίας· μᾶλλον δὲ καὶ πλοῦτον τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐκδόμασε θρόνον, τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἀναστασίου τοῦ Ἀρτεμίου· βιασθεὶς, καὶ δεζόμενος τὴν μετάθεσιν. Πέντε δὲ μῆνας καὶ τέσσαρας ἐν ταύτῃ ἐπὶ δέκα ἔτεσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ patriarchικοῦ διατέλεσας, καὶ τὸν τῆς ἀληθείας καλὴν ὁρροτομήσας λόγον, λόγους μὲν ἱκανοὺς πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν ἔγραψε, τοὺς εὐσεβοῦντας εὐεργετῶν· ὕμνους δὲ διαφόρους ἐξέθετο τοὺς ἁγίους ἐπαινῶν· καὶ ᾠσματα πρὸς δοξολογίαν τῶν θαυμασίων ἔργων τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ὡς εἰς παντελὴ σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐκ πτώσεως ἐνέργησεν.

ANG. MAI MONITUM

DE SEQUENTI OPUSCULO SANCTI GERMANI.

(Spicileg. Rom. t. VIII, p. v.)

Concinnum controversiarum ecclesiasticarum usque ad tempora sua compendium exhibet nobis in libello nunc primum edito sanctus Germanus I, patriarcha Constantinopolitanus, qui sedem illam adiit anno Christi 715, tenuitque annis quatuordecim et aliquot mensibus, donec Leonis Isaurici, bellum atrox sanctis imaginibus inferentis, impetum jam non ferens, pontificale pallium deposuit, et in paternis ædibus ad summam usque senectutem sancte quievit. Hunc Baronius ad annum 730, n. 6, Ecclesiæ suæ propugnaculum, Orientis lucernam, scriptis et actibus catholici religionis defensores appellat. Certe ejus orthodoxiam, contra vitiatum quemdam Theophanis locum, ubi cum Monothelitis Germanus ponitur, invicte defendit testimoniorum nube Bollandianus Henschenius ad diem 12 Maii, tum etiam Boschius in tractatu *De patriarchis Constantinopolitanis*. Nunc vero qui hunc leget libellum, quam toto cælo distet a Monothelismo Germanus, teste ipso auctore cognoscat. Aliud ejus opusculum, de vitæ termino commemoraverat manu scriptum prædicto loco idem Baronius, quod nos demum luce donavimus in repetita editione tomii primi *Scriptorum veterum*; est enim Amphilo-chiana quæstio longissima 169, ut diximus *Script. vet.*, t. III, p. 682; qua in quæstione cum Germanus in biblicis explanandis auctoritatibus totus ferme versetur, hinc intelli-

gimus cur in Synaxario Græco apud Henschenium commemorentur ejus profundiorum et obscuriorum sacræ Scripturæ locorum interpretationes. Adhuc Baronius ad an. 727. n. 7, sanctum Germanum coryphæum primum fuisse dicit, qui contra Iconoclastas in Oriente vexillum confessionis erexit; Deo sic fessis rebus consulente, ut dum in aula Byzantina Germanus hæresim in arce sua dominantem oppugnabat, idem facerent cœtanei ejus, Damasci quidem Joannes ὁ πᾶντο, ejus exstant de sacris imaginibus orationes; Romæ autem Gregorius II PP. tum scriptis ad Orientem epistolis, tum synodicis actibus, quorum nos quoque in præcedente volumine fragmentum extulimus præf. p. xv. Tantæ autem dignitatis fuerunt Germani contra illam hæresim scripta, ut secunda Nicæna synodus œcumenica act. 4 recitatas ejus epistolas amplissimis verbis laudaverit. Hinc, ut Menæa narrant, furor hæreticorum libros illos comburentium; præter quam quod Menologium Card. Sirlети, ut idem Henschenius refert, generatim ait libros Germani *De orthodoxa fide* a Leone Isaurico jussos esse comburi. Certe libellus, quem nos offerimus, orthodoxæ fidei summam defendit, nec nisi capp. 40, 41, 42, SS. imaginum apologiam attingit. Hinc tamen, ut puto, accidit ut perpauca (ne dicam unicum) libelli exemplaria exitum evaserint, ut ex dicendis constabit.

Hanc enim ego Germani gemmulam in nobilissimo codice, Columnensi olim, nunc Vaticano, inveni, post Photii Syntagma canonum inter alia opuscula quæ nunc recensere non vacat. Certe in reliqua Vaticana bibliotheca nusquam apparet, neque id cognovit Baronius, curiosus alioqui Germani scriptorum rimator ad an. 730, 6, quia Columnenses codices meo demum tempore in pontificiam bibliothecam transiverunt. Unus, quod sciam, Gerardus Vossius in adnotationibus ad sancti Gregorii Thaumaturgi Revelatam fidem, hoc se opusculum in manuscripto codice legisse demonstrat; qui Vossius quia et Romæ vixit, et Sirlетianos codices se tractasse ait, in hunc ipsum fortasse codicem incidit; etenim qui tunc forte erat Sirlетianus, fieri potest ut Columnensis postea evaserit. Sic ergo Vossius: Hanc ipsam fidei revelationem disertis verbis recenset sanctus Germanus patriarcha Constantinopolitanus in libro *De synodis, et de ortu hæresum*, ad Anthimum diaconum, ubi sic habet: *Tunc magno patri nostro Gregorio, etc.* usque ad verba *Doctus fuit et docuit*, » ut in nostra adamussim editione cap. 12. A Vossio autem mutuati sunt hoc tenue Germani fragmentum auctores *Bibliothecæ Lugdun. Patrum*, t. XIII, p. 62. Hactenus igitur perspicue vidimus in Vossii testimonio et verum opusculi titulum cum codice nostro congruentem, et genuinam scripti particulam. Mirum est igitur quod ex dicto Vossii testimonio ansam erroris arripuerit doctus vir Stephanus Moynius, qui libellum seu Catalogum de synodis, absque nomine auctoris et diverso ut par erat titulo inscriptum, a Justello *Bib. can. t. II, p. 1161* seqq. aliisque editoribus typis eusum, cognovisse se demum putavit a Germano esse compositum, eundemque a Vossii verbis sibi esse demonstratum. Atqui Moynius plenissimam sententiæ suæ refutationem in hoc ipso habebat, quod locus de Thaumaturgo a Vossio memoratus, deest omnino in libello *De synodis*, neque tituli operis utriusque invicem congruunt. Præterea libellus ille, usque ad Photii et Joannis PP. octavi synodos tenditur, id est centum fere et quinquaginta annis vitam Germani excedit. Expungendus est itaque is libellus e scriptorum Germani numero sub cujus nomine a Gallandio quoque, re indiscussa, in Bibliothecæ suæ tomum XIII receptus fuit. Sed satis de synodorum illo Catalogo, qui ad nostram rem non attinet. Nunc lectores accipiant verum Germani opusculum, quod ut prodesset pluribus, Latinitate quoque a me donandum judicavi, et scholiis identidem illustrandum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΠΡΟΣ ΑΝΘΙΜΟΝ ΔΙΑΚΟΝΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΔΙΗΓΗΜΑΤΙΚΟΣ ΠΕΡΙ ΤΕ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΚΑΙΡΟΥΣ ΑΝΕΚΑΘΕΝ ΤΩ
ΑΠΟΣΤΟΛΙΚῶ ΚΗΡΥΓΜΑΤΙ ΑΝΑΦΥΕΙΣΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ.

SANCTI GERMANI

OECUMENICI PATRIARCHÆ

AD ANTHIMUM DIACONUM

NARRATIO DE SANCTIS SYNODIS ET DE SUBORTIS JAM INDE AB ORIGINE APOSTO-
LICÆ PRÆDICATIONIS HÆRESIBUS.

(ANG. MAI *Spicileg. Rom.* t. VII, p. 3.)

1. Sapientium virorum interrogationes magnam A
exquirunt curam atque vigilantiam, ut earum solu-
tiones in Domino fiant. Etenim si stulto interroganti
sapientiam sapientia reputabitur; quid de sapien-
tium interrogatione putandum est, nisi quod gravis
et divinitus inspirata planeque admirabilis scruta-
tio sit, sensuum radiis quaquaversus relucens, di-
vina pulchritudine ornata, et decoris sumptis de
Scriptura sacra sententiis longinquos etiam illumina-
ns? Equidem diu, et nunc etiam, jussa tua facere
obtorpui; sed jam demum instantiæ vestræ morem
gerens, interrogationibus istis in Domino occur-
ram.

2. Igitur Ecclesia nostra ab ipso Domino nostro
Jesu Christo plantata, et divini vi salis a diaboli
erroris fetore purgata, atque in ejus domicilio
exornata, et in ejusdem atrii quotidie florens, in
summum pulchritudinis decus protracta succe-
scebat. Sed enim improbus fraudulentusque draco,
ex ea nuper expulsus, minime exsilium ferens,
canibus suis secum assumptis, rursus illi negotium
facessere, ejusque egregiis dogmatibus semet in-
terponere conatus est. Jam enim Judaica durtie

α'. Σοφῶν ἀνδρῶν αἱ ἐρωτήσεις, μελέτης δέονται
καὶ νήψεως οὐ τῆς τυχοῦσης, ἵνα ἐν Κυρίῳ γένωνται
αὐτῶν αἱ ἐπιλύσεις. Εἰ γὰρ ἀνοήτῳ ἐπερωτήσαντι
σοφίαν (1), σοφία λογισθήσεται, τί ἄρα ἡ τοῦτων
ἐστὶ ἐπερώτησις; τί δὲ ἄλλο ἢ πεπυκνωμένη τις καὶ
ἐνθεος ἀνερεῦνησις. καὶ οὕτως ἔχουσα τὸ ἀξιάγα-
στον, καὶ πανταχόθεν ἀπαστρέπτουσα τοῖς νοήμασι,
πεποικιλημένη τε τῷ θεῷ κάλλει, καὶ τῇ ὡραιότητι
τῶν γραφικῶν νοημάτων, φωτίζουσα καὶ τοὺς πόρ-
ρωθεν; Ἐγὼ μὲν ἐπὶ πολὺ ὤκνουν καὶ νῦν ἐγ-
χειρήσαι σου τὰ ἐπιτάγματα· τῇ δὲ ἀνευδότῳ ὀχλή-
σει ὁμῶν εἰς αὐτὰ, ἐπαποκριθῆναι τοῦτοις ἐν Κυρίῳ
προάγομαι.

β'. Ἡ μὲν οὖν Ἐκκλησία ἡμῶν, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταφυτευθεῖσα, καὶ
τῷ θεῷ ἅλατι τὴν δυσώδη τῆς δαιμονικῆς πλάνης
ἀποθεμένη δυσσέθειαν, πεπυκασμένη τε ἐν τῷ οἴκῳ
αὐτοῦ, καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς αὐτοῦ ἐξανθοῦσα ὁσημέραι,
εἰς κάλλος ἀμύχανον ἐπέδιδου τε καὶ προέκυπτεν.
Ἄρτι δὲ ὁ πονηρὸς καὶ δόλιος; δράκων ἐξ αὐτῆς
ἐλασθεῖς, καὶ μὴ φέρων τὴν ἀποπλάνησιν. ἐπιφερό-
μενος τοὺς ἐαυτοῦ κύνας, πάλιν ἐπειράτο προστρί-
βεσθαι αὐτῇ, καὶ τοῖς καλοῖς δόγμασιν αὐτῆς ἐπι-

(1) Prov. xvii, 28 apud Septuaginta. At Latinus
Vulgatus habet: *stultus si tacuerit*, quia legit xw-

φῶων apud Aquilam et Symmachum, suffraganti-
bus Hebræo, Chaldaeo et Syro

φύεσθαι. Τῆς τε γὰρ τῶν Ἰουδαίων σκαίωτος, τοῖς προφητικοῖς ἐλέγχοις κατατρωθείσης, ἔτι δὲ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπάτης ἐξελεγχθείσης, αὐτὴν ἡμῶν τὴν καλὴν ἁμιλλαν λυμήνασθαι ἑαυτῷ ἐπενόησε, καὶ τὰ τέκνα ταῦτα τὰ γνήσια τὸ γνήσιον ἀποθέμενα, καὶ τὸ νόον εἰσδεξάμενα, κατὰ τῆς οἰκείας μητρὸς ἐξώπλισεν.

γ'. Εὐθέως οὖν Σίμωνα τὸν Μάγον κατ' αὐτῆς ἐξάνεστησεν, ὅστις τῇ τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου γλώσσῃ, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Θεοῦ κατατιτρώσκειται, καὶ εἰς τέλειον ἀπωλείας βυθὸν ἀποπέμπεται. Δοκῶν γὰρ εἶναι ὁ δεσπότης δύναμις Θεοῦ ἡ μεγάλη, καὶ Θεὸς μέγας, οὐδὲ κνωδάλων καὶ ἑρπετῶν τὴν ἰσχὺν ἔχειν ἀπελέγχεται, τελείως αὐτοῦ ἐξαρτισθέντος, ὥσπερ οὐδὲ ἤρχθαι αὐτὸν δοκεῖν τοὺς πολλοὺς τῆς ἡμετέρας πίστεως. Κήρινθος τε μετὰ ταῦτα, ἔτι δὲ καὶ οἱ λεγόμενοι Νικολαῖται, Βισσιλείδης, καὶ Καρποκράτης, καὶ οἱ τούτων ὁμόφρονες ἀνεφύοντο, τὴν Ἑλληνικὴν εἰκαιομυθίαν μᾶλλον εἰσδεξάμενοι, καὶ ρυπαρίας βίωσιν μᾶλλον ὡς νομίμων τῷ βίῳ νομοθετήσαντες, καὶ καινοὺς τινας αἰῶνας, καὶ βυθὸν σκότους εἰσηγησάμενοι· οἷτινες αὐτίκα δὴ ὑπὸ τε αὐτῶν τῶν μακαρίων ἀποστόλων, καὶ μάλιστα Ἰωάννου τοῦ τῆς βροντῆς υἱοῦ, καὶ τῶν τούτοις μαθητευθέντων τὴν καταστροφήν ὑπομεμένηκεισαν.

δ. Ἐτι δὲ Μανιχαῖοι καὶ Μοντανοί, καὶ οἱ τούτοις προσόμοιοι, ἀνέστησαν κατ' αὐτῆς, οὐ τοὺς τυχόντας αὐτῇ παρέχοντες ἀγῶνας· τοῦ μὲν Μανιχαίου πολλὴν ματαιοσύνην καὶ πλάνην καὶ ρυπαρίαν τοῖς ἑαυτοῦ δόγμασιν ἀναμίζαντος, καὶ τέλος τὴν μὲν ἑαυτοῦ παλαιὰν νομοθεσίαν, καὶ αὐτὴν τὴν κτίσιν κακοῦ τινος καὶ οὐκ ἀγαθοῦ εἶναι λέγοντος ἐπίταγμα· ἀγαθοῦ δὲ μᾶλλον τὴν νέαν ἢ τὴν μέλλουσαν, καὶ βίαν τινὰ ὑπομένειν ἐκεῖνην ἐκ τούτου. Ὡς καὶ δύο φύσεις νομίσκειν ἐν τῷ κόσμῳ, τούτεστιν ἀγαθὴν τε καὶ πονηράν. Καὶ μὴ ἐξ ἀγαθοῦ εἶναι τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν ἔργον, μήτε τὴν ἄλλην, ὡς εἴρηται, κτίσιν ὑπὸ φθορᾶν καὶ ἀλλοίωσιν οὔσαν· καὶ πλήρεις ἀσεδείας τοὺς ἑαυτοῦ λόγους ἐμπλήσαντος, καταδύσεις τινὰς ἐναγείας, καὶ νυκτερινὰς τελετὰς καὶ ἀποδηήτους μίξεις ἐπιτηδεύσαντος, τὰ τῶν Ἑλλήνων μάταια δόγματα κυρώσαντος, καὶ εἰμαρμένην εἰσάγοντος, καὶ μετενσωματώσεις νομοθετήσαντος, καὶ τὸν Χριστὸν ἐν σαρκὶ γεγονέναι μὴ βουληθέντος. Κἀντεῦθεν τέλος ἐπάξιον τῆς τοιαύτης αὐτοῦ νομοθεσίας ἀπενεγκαμένου, ὑπὸ τινος τῶν ἐθνικῶν βασιλέων, ζώντος ἔτι τὴν δορὰν ἀποσπασθῆναι, ὡς φασιν, οὕτως τε τῷ θανάτῳ παραδοθῆναι. Μάλιστα δὲ Κύριλλος ὁ Ἱερόσολύμων τὴν τούτου κατεγράφετο καὶ ἐσηγήτευσεν ἀσεβῆ διάνοιαν, αὐτὰ τὰ γράμματα τῆς μαρᾶ· αὐτοῦ καὶ ἀσέμνου διατάξεως, κατὰ λεπτὴν προτάξας, καὶ εἰθ' οὕτως τὸν ἐλεγχον ἐπαγαγὼν τοῖς ἀθέοις αὐτοῦ καὶ παρανόμοις διδάγμασιν (2)· ὁ γὰρ ἀσεβὴς οὗτος ἐτόλμησε καὶ ἑαυτὴν ἀπόστολον ὀνομάσαι, καὶ τέσσαρα συντάξαι βιβλία, ἃ καὶ ἐπικάλεσε τὸ

A propheticis argumentis contrita, ethnico insuper errore convicto, hanc ipsam nobis præclaram victoriam a se corrumpendam decrevit; ita ut ipsi germani filii, germano sensu deposito, contra matrem suam eo stimulante armarentur

3. Statim itaque Simonem Magum contra Ecclesiam concitavit, qui magni apostoli Petri lingua, imo a loquente Deo per apostolum, vulneratur, et in profundam perditionis abyssum projicitur. Nam cum miser, Dei sibi magna virtus, Deusque magnus esse videretur, ne belluarum quidem aut brutorum humi repentium vim habere convictus est, atque ita lunditus deletus, ut multi nostræ fidei associæ ne cœpisse quidem eum existimarent. Deinde Cerinthus exstitit, nec non Nicolaitæ, et Basilides, atque Carpocrates, atque horum consecranei, qui stultas admiserunt ethnicorum fabulas, vel turpitudinem potius morum, tanquam legitimam vivendi normam proposuerunt, novos præterea quosdam æonas, et tenebrarum nescio quam abyssum excogitarunt: qui tamen illico a beatis apostolis, præcipueque a tonitruo filio Joanne, horumque discipulis profligati fuerunt.

4. Manichæi item atque Montanistæ, alique horum similes, adversus Ecclesiam insurrexerunt, eique non leves conflictus intulerunt. Manes quidem insaniam multam ac fraudem et turpitudinem dogmatibus suis admiscuit; eoque devenit ut antiquæ legis latorem, ipsamque rerum creationem mali cujusdam, non boni genii, jussu factam esse contenderet; novum vero potius testamentum, vel futurum, bono genio esse tribuendum: atque ex his geniiis seu principiis unum ab altero vim pati. Sic igitur duas constituit in mundo naturas, bonam scilicet atque malam. Porro neque hominis fabricam, neque aliam quamlibet, ut dictum est, creaturam, utpote corruptioni conversionique obnoxiam, habuisse sui artificem bonum genium. Idem sermones suos impietate replevit; nam et execrabiles quasdam sub terra latebras, et nocturnas initiationes, et nefandos concubitus adinvenit, et stulta ethnicorum dogmata sancivit, et fati doctrinam iniecit, et corporum transformationes docuit, et Christum in carne exstitisse negavit. Quamobrem dignam postea mercedem doctrinarum suarum retulit a rege quodam ethnico, quem viventi cutem detrahi jussisse aiunt, atque ita necari. Cyrillus apprime Hierosolymitanus impiam Manetis mentem patefecit publiceque improbavit, cujus hominis commentarios ipsos impura atque indecora instituta ejus continentes ad litteram proposuit, moxque singulos atheismi ejus scelerisque articulos refutavit. Enim impius hic apostolum quoque semet nomi-

NOTÆ.

(2) Legatur Cyrilli Hieros. catechesis sexta.

PATROL. GR. XCVIII.

navit, et quatuor conscripsit libros, suorum primum appellavit *Evangelium*, alterum *Thesaurorum tibrum*, tertium *Mysteriorum*, quartum *Initiationum*.

5. Jam vero Montanistarum non una, sed varia ac multiformis dicitur esse doctrina. Præcipuum tamen dogma est, quod Montanum aiunt esse Spiritum sanctum, imo et unum quid putant Verbum ac Spiritum. Præterea cælos octo existere affirmant, et horrenda futuri sæculi supplicia narrant, dracones quosdam fore atque leones ignem naribus efflantes, quo injustos amburent, horum vero alios carnibus suis suspensum iri; atque alia hujusmodi cassa nuce vaniora fabulantur. Natos autem de fornicatione vel adulterio homines in judicium adductum iri, et gravissimis pœnis fore afficiendos hoc uno nomine quod eo genere nati fuerint, etiamsi mores ipsorum ab honestate non discrepauerint. Sed neque peccatores ad pœnitentiam recipiunt, neque bigamos in conventibus secum congregari patiuntur, permultaque alia his similia perpetrant. Hæc, inquam, isti qui sectam secundum ipsos electam amplexi sunt, adiguntur committere, imo et his plura scelestia admittunt, et lubricam vitam agunt, et per semitas præcipitiis plenas gradiuntur. Quin senex quoque quidam e Thracia sacerdos, Montano in Asia corporaliter apparens, Grato tunc ibi proconsole, loquentem Montani Maximilæque ore demonem coarguit. Deinde vero etiam a magno Basilio coargutus est, maximeque ab Epiphanio Cyprio, qui tractatum contra omnēs hæreses edidit.

ἐλέγξαντος (3)· λοιπὸν δὲ καὶ ὑπὸ Βασιλείου τοῦ πρώτου τῶν αἰρέσεων πραγματείαν ἔγγραφον ἐκθεμένου.

6. Marcion quoque, et Paulus Samosatensis, et Valentinus, ac Marcellus, Ecclesiam nostram polluerunt; qui non veram sed phantasticam Domini incarnationem fuisse aiunt, idemque de voluntario ejus pro nobis obitu, et de ejusdem miraculis putant. Ac Valentinus quidem Deum ex elementis numerisque conflavit, novosque æonas et fabulas comminiscitur, et dyadem quamdam, et tricenarium numerum in honore habens, totidem simul æonias confingit; veluti fecit et Simon hujus magister. Veruntamen hic etiam a nostris qui tunc vivebant Patribus exsufflatus fuit. Dei quoque ab eodem Valentinio impie excogitata in duas divisiones rejicitur; quippe unum esse bonum genium, alium vero creatorem nugatur; ita ut, secundum ejus doctrinam habita sunt, tum ejus abyssus atque silentium, tum fabulosi æones, quæ omnia vere digna sunt abisso illa et silentio, de quibus is loquitur.

7. Jam Paulus Samosatensis ex inviolata Domina nostra Dispara aiebat sumpsisse divinx existentiæ

A *Εὐαγγέλιον, Τῶν θησαυρῶν βιβλίον, Τῶν μυστηρίων, ἕτερον Τῶν τελετῶν.*

εἰ· τῶν δὲ Μοντανῶν διάφορος εἶναι λέγεται δόξα, καὶ οὐ μονομερής, ἀλλὰ πολύτροπος. Τὸ δὲ τέλειον αὐτῶν δόγμα ἐν τούτοις ἐστίν, ὅτι τε αὐτὸν τὸν Μοντανὸν λέγουσιν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πάλιν τὸν αὐτὸν Λόγον καὶ Πνεῦμα. Ἐτι δὲ καὶ ὁκτὼ οὐρανοὺς εἶναι νομοθετοῦσι, κολαστήριά τε φοβερὰ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐξηγοῦνται, δράκοντάς τινας καὶ λέοντας ἐκ τῶν μυκτῆρων πυρ ἀποπέμπειν μέλλοντας, καὶ κατακαίειν τοὺς ἀδίκους, καὶ ἐτέρους ἀποκρέμασθαι ἀπὸ τῶν σαρκῶν, καὶ ἄλλα τινὰ πλήρη ματαιοσύνης μυθολογοῦσιν. Εἰς κρίσιν δὲ τοὺς B ἐκ πορνείας ἢ μοιχείας γεννηθέντας ἀγεσθαι καὶ κολάζεσθαι, ὑπὸ κολαστήρια τὰ δεινότερα, ὅτι τε μόνον ἐκ τούτων γεγέννηται, καὶ αὐτῶν ὁ βίος· μὴ παράνομος πέφυκεν. Ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἀμαρτάνοντας ἔτι εἰς μετάνοιαν δέχονται, ἢ τοὺς διγαμοῦντας συναθῆναι μετ' αὐτῶν ἐν ταῖς συναγωγαῖς; αὐτῶν ἀνέχονται, καὶ ἕτερα δὲ πάμπολλα παρόμοια τούτων ἐπιτελεῖται αὐτοῖς. Ταῦτα δὲ οἱ τῆς ἐξαιρέτου αὐτῶν τῷ δοκεῖν μοίρας ἐπελγόνται διαπρατέσθαι τῶν λοιπῶν, καὶ ἕτερα πλεῖω τούτων δεδρακότων ἔργα ἀσεβείας, καὶ τῷ βίῳ ἐπισφαλῇ, καὶ κρημνῶν πλήρεις ἀτραποὺς ἐξηπλωκότων· ἐλέγχεται δὲ καὶ τούτων ἡ σκοτώδης νομοθεσία καὶ ὑπὸ τῶν πάλαι γεγεννημένων διδασκάλων ἡμῶν. Ἐτι δὲ καὶ σῶμά τινος ἱερέως τῆς Θράκης αὐτοφει παραγεγονότος ἐν τῇ Ἀσίᾳ πρὸς C Μοντανὸν, Γρατοῦ τότε ἀνθυπατεύοντος, καὶ τὴν λαλοῦντα δι' αὐτοῦ καὶ τῆς Μαξιμίλλης δαίμονα

μεγάλου, καὶ Ἐπιφανίου τοῦ Κυπρίου μάλιστα κατὰ 5'. Ἐτι δὲ ἡμῶν ἐλυμήνατο τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ Μαρκίον καὶ Παῦλον ὁ Σιμοσαῖων, καὶ Οὐαλεντίνου· καὶ Μάρκελλος, οἱ μὲν δοκῆσαι καὶ οὐ κατὰ ἀλήθειαν τῆς τοῦ Κυρίου σάρκωσιν λέγουσιν· ἔτι δὲ καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ ἐκούσιον θάνατον, καὶ τὰ θαύματα αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἐκ στοιχείων καὶ ἀριθμῶν Θεὸν συγκεῖμενον, καὶ καινοὺς αἰῶνας καὶ μύθους εἰσθηγσάμενος, καὶ δυάδα τινὰ καὶ τριακάδα τιμήσας τῶν ἀριθμῶν, καὶ ἰσριθμούς αἰῶνας τοῖς ἀναπλάσας· ὥσπερ καὶ Σίμων ὁ τούτου διδάσκαλος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν τότε ἡμῶν ἐξελέγχεται καὶ ἀποδιώκεται Πατέρων. Οὐαλεντίνου δὲ ἡ ἄθεος τοῦ ἐνὸς Θεοῦ εἰς δύο κατατομή, εἰς ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν ληρωδούμενος, ἀποδιώκεται· ἐηλονότι ὡς τοῦ δημιουργοῦ κατ' αὐτὸν μὴ ἀγαθὸς τινος ὑπάρχοντος, καὶ ὁ βυθὸς καὶ σιγὴ καὶ οἱ μυθικοὶ αἰῶνες· τὰ βυθοῦ καὶ σιγῆς ὡς ἀληθῶς, κατὰ τὸν εἰπόντα, ἄξια.

ζ'. Παῦλος δὲ ὁ Σιμοσαῖων ἐκ τῆς ὀχρήντου καὶ Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ἔλεγε τὴν ἀρχὴν εἰληφέναι

NOTÆ.

(5) Confer Eusebium *Hist. eccl.* lib. v, 46 et 48.

ναι τῆς θεϊκῆς ὑπάρξεως τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ προεῖναι πρὸ τοῦ κατὰ σάρκα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπιφανῆναι. Αὗτις δὲ σύνοδος τοπικὴ κατ' αὐτοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνίσταται, προεδρεύοντος ἐν αὐτῇ τοῦ μεγάλου Πατρὸς ἡμῶν καὶ Θαυματουργοῦ τῆς Νεοκαισαρέων γεγονότος· πόλεως· τούτῳ δὲ συνῆν καὶ Λέων (4) Ταρσοῦ, καὶ Μάξιμος Βόστρης, Ἱεροσολύμων Μάγνης τις ἱερεὺς (5), καὶ τῆς Καππαδοκίας (6) Φιρμιλιανὸς ὁ Θαυμασιός. Σὺν τούτοις συνηριθμεῖτο καὶ Θεότεκνος ὁ Παλαιστίνης, καὶ Φωτεινός, καὶ Μάρκελλος, τῆς αὐτῆς ἐν τούτῳ γεγονότες ἀδελφοί, ψιλὸν ἀνθρώπων καὶ αὐτοὶ τὸν Κύριον ὠρισάμενοι, καὶ ἀπὸ Μαρίας ἀρχόμενον.

Ἡ. Καὶ τούτων τοίνυν ἐλευθερωθεῖσα ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία, καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς ὕψος ἀρατα, καὶ τῆς κλάνης ἀπάσης κατεξαναστάσα, καὶ τὰ ἴδια τέκνα τὰ γνήσια ἐναγκαλιζομένη, καὶ εἰς ὕψος ἀφ' αὐτὸν ἐκτείνασα ἑαυτὴν, Σαβέλλιος ὁ Λίβυς κατεξανίσταται αὐτῇ, ἀνάχυσίν τινα καὶ κατάποσιν ἐπιτηδεύσας νομοθετῆσαι, τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν λέγων σχηματίζεσθαι· καὶ ἐκτείνεσθαι ποτὲ μὲν εἰς Υἱόν, ποτὲ δὲ εἰς Πνεῦμα· καὶ οὕτως ἐξαπλούμενον, πάλιν συστέλλεσθαι, καὶ ἓνα μόνον εἶναι οὕτως Θεὸν λέγεσθαι, μηδ' αὖτε ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει θεωρούμενον τοῦ τε Λόγου αὐτοῦ καὶ Υἱοῦ, ἔτι δὲ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κατὰ τοῦτο πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι τῶν γνησίων ἡμῶν θηρευτῶν, τὰ ἑαυτῶν ἐξέτειναν λῖνα, ἔτι δὲ καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς (7), καὶ τὸν θῆρα τοῦτον ἀγρεύσαντες, τῇ ἰδίᾳ μαχαίρᾳ τοῦ λόγου κατέθυσαν, οὐ πρὸς βρώσιν ἐπιτῆδειον, ἀλλὰ πρὸς ἀπορρόφην καὶ νέκρωσιν ἐτοιμάτατον, πᾶσι τοῦ θηρὸς τὰ μέλη ἔμψαν κατὰστέσαντες, καὶ τὴν φαρέτραν αὐτοῦ τῆς ἀλαζονείας ἐκτινάξαντες, καὶ πατεῖσθαι ὑπὸ πάντων ποιήσαντες. Πολλὴν δὲ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀπληστίαν ἐνδείξιμος ὁ λεχθεὶς Διονύσιος, σπέρματα μᾶλλον τῇ ἀφ' αὐτοῦ διαστάσει τῶν ὑποστάσεων παρασχὼν Ἀρείῳ τῷ ὁμοσεβεῖ, ὡς φησι Βασίλειος (8) ὁ ἀκρότατος· καὶ μέγας Πατὴρ ἡμῶν· κἄν ὅτι μάλιστα ὕπερ-απολογεῖται αὐτοῦ Ἀθανάσιος ὁ ἀοιδίμος (9), τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ ἐξηγουόμενος, καὶ μὴ γνώμης κακότητι, ἀπλῇ· δὲ διανοίας τρόπῳ, τοῦτο ὑπομεμνηκῆναι αὐτόν· φαίνεται δὲ ὁ Μάρκελλος· καὶ εἰς τὸ τοῦτου πως ἐμπεσὼν δόγμα.

Θ. Εὐθὺς οὖν μετὰ τούτου, ἡ καὶ πρὸ τούτου, Ὀριγένης ὁ ματαίопνος καὶ λήρος ἀνέψυ, τὰ τῶν ἀμφοτέρων κυρῶν καὶ Ἀρειανίζων· καὶ προὑπαρξίν τῶν ψυχῶν καὶ μεταποίησιν, καὶ αἰῶνων τινῶν ἐναλλαγὴν, καὶ ἀναστάσεως τοῦ πεσόντος ζώου ἀρνήσιν· σφαιροειδῆ δὲ τινὰ σώματος ἔγερεσιν, καὶ μὴ αὐτὴν τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ἰδίῳ σχήματι

initium Dominum nostrum Jesum Christum Dei Filium, neque ante exstitisse quam humano generi in carne apparuerit. Igitur sine mora provincialis synodus contra ipsum Antiochiæ coacta fuit, præsidente ei magno Patre nostro Thaumaturgo Neocæsariensis urbis episcopo; cui aderant Leo Tarsensis, Maximus Bostrensis, Magnes quidam Hierosolymorum sacerdos, et ex Cappadocia nostra admirabilis Firmilianus; atque horum in numero Theotecnus quoque Palestinæ antistes erat. Porro et Photinus atque Marcellus prædictorum impietatem æmulantes, merum ipsi quoque hominem fuisse Dominum affirmabant, qui de Maria sumpserit initium.

8. Horum demum importunitate depulsa, cum Ecclesia nostra caput erexisset, atque omni errore convicto, genuinos filios suos ulnis complecteretur, seque in immensum fastigium extenderet; ecco Lybs Sabellius contra stetit, confusionem quamdam et quasi catapotium conficere studens, dum videlicet Deum Patrem formas quasdam inducere diceret, ac semet extendere modo in Filium, modo in Spiritum sanctum: cumque ita se dilatasset, rursus solere contrahi, atque ita unum tantummodo dici Deum; neque in propria quemque persona spectari, Verbum scilicet seu Filium, neque item Spiritum sanctum. Adversus hunc, cum alii multi nostrarum partium germani venatores retia sua tetenderunt, tum nominatim Dionysius Alexandrinus episcopus. Hi captam feram proprio sermonis gladio confecerunt, haud equidem esui aptam, sed cæde projectuque dignissimam, ejusque discerpta membra spectaculo cunctis proposuerunt; pharetram denique superbæ ejus omnium pedibus conculcandam dederunt. Jam cum Sabellium infinita vi argumentorum Dionysius urgeret, semina quædam jecit, unde falsam personarum differentiam impius Arius suscitarat, ut ait summus Pater noster Basilius: quanquam Dionysii patrocinium apprime gerit inclytus Athanasius, dum ejus certamina enarrat, eumque haud prava sententia imbutum, sed simplici suæ mentis ratione sic elocutum contendit. Constat autem Marcellum quoque in Sabellii dogma consensisse.

9. Protinus post hunc, vel etiam antea, Origenes vano se labore fatigans et nugans exortus est utriusque doctrinam approbans, et Arianismum redolens. Hic animarum præexistentiam et instaurationem, atque æonum quorundam alternationem docuit: defuncti vero animantis resurrectionem negavit, sed sphaericam nescio quam corporis suscitatio-

NOTÆ.

(4) Catalogus synodorum apud Justellum t. II, p. 1172, et epistola synodica Ἐλενός.

(5) Epistola synodica verius Ὑμέναιος, qui erat episcopus.

(6) Ergo Germanus Cappadox gente erat, imo et dūmo Cæsariensis, ut cap. 15.

(7) Scripserat quatuor adversus Sabellium libros

Dionysius Alex. qui jamdiu vixerunt. Dionysium decertantem cum Sabellio memorat Vita sancti Petri Alex. a nobis edita in hoc Spicilegio t. III, p. 682.

(8) In Epistola ad Maximum ed. Garner., t. I, p. 90.

(9) Exstat hæc pro Dionysio scripta ab Athanasio Apologia.

nem, non autem ipsam hanc hominis machinam in sua naturali forma resurrectionem commentus est; quam rem cognoscere licet ex eo libro, quem adversus Origenem magnus Methodius elaboravit. Is sexcenta alia impietate scatentia dogmata congerens in medium protulit, atque illis propinavit, eosque enutrit qui viam minime ab ipso remotam malitiose terebant. Hunc naviter refutavit magnus Petrus Alexandriæ episcopus et martyr, nec non Heraclas, et Demetrius, alique nonnulli. Sed enim doctissimus (nam quo alio titulo appellem nescio) Eusebius Pamphili patronus consurrexit, nugæ ejus confirmans, aliosque errores, quos inter Arianismum, et paganicarum fabularum futilitatem, sub apologiæ specie defendens; id quod intelligere possumus ex commentario Antipatri Bostrensis hæc perspicue narrantis.

10. Ecce autem Arius quoque presbyter Alexandrinus adversus Ecclesiam nostram furere cœpit; qui, ducto ab urbe Alexandria initio, hæresin suam usque ad orbis, ut ita dicam, terminos propagavit, quam firmarunt foveruntque reges, magistratus, sapientes clarique homines, quorum in numero supradictus quoque Eusebius fuit, ut ejus scripta demonstrant. Anathemate autem percussus fuit Arius a prædicto admirabili Petro, qui eum negavit recipere vel in ipso martyrii præcinctu, multis licet ad ejus genua advolutis, et pro illius reconciliatione rogantibus. Tunc quippe narravit martyr, Dominum sibi coram conspectum laciniosa tunica indutum; quem cum interrogasset: Quis te, Domine, ita lacerum fecit? Arius, inquit Dominus, me laceravit: sed tu cave ne eum recipias; est enim tam præsentem quam futuro in sæculo condemnatus. Itaque Petrus mandavit omnibus ut communionem cum Ario vitarent. Nempe Arius aiebat creaturam esse Filium Dei, tempusque fuisse quo Filius non erat, atque illo antiquiora esse tum tempus tum Patris voluntatem, ipsumque a Patre esse factum; et quia ipse facere nos nequibat, idcirco aiebat Dei Patris creaturam assumpsisse sibi divinitatem. Deinde vero et ipsum Dei Filium creasse post Patrem aliquid tum humanarum tum reliquarum naturarum, ut sic posset condita ab eo creatura ad ipsum accedere, quin dissiparetur a sublimi veluti comburente eam Dei potestate, si forte ab ipso Patre producta fuisset.

11. Tunc vero, vel paulo ante, magno quoque nostro Patri et thaumaturgo Gregorio de his meditant, mira illa dogmatis revelata fuit expositio,

(10) Libri hujus sancti Methodii de resurrectione adversus Origenem, nunc nonnisi fragmenta, ampla tamen, apud Epiphanium et Photium supersunt, præter alia apud alios minora.

(11) Non supersunt Petri Alex. adversus Origenem scripta.

(12) Vide Eusebium, *Hist. eccl.* vi, 8. et Hieronymum *Script. eccl.* cap. 54. In Vita sancti Petri Alex. retro citata uterque tam Heraclas quam Demetrius

ἀνίστασθαι μυθεύμενος, ὡς ἔστι καταμαθεῖν ἐκ τοῦ πονηθέντος κατ' αὐτοῦ λόγου Μεθοδίου τῷ μεγάλῳ (10). Καί ἔτερα δὲ μυρία ἀσεβείας πλήρη δόγματα καταφορτώσας εἰς μέσον κατέρριψε, καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ τὴν παρόδιον τρίβον ποιούμενοις δολερῶς, ἐπότιζε καὶ ἀνέτρειψεν. Ὅμως καὶ μᾶλλον τιτρώσκεται ὑπὸ Πέτρου τοῦ μεγάλου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος Ἀλεξανδρείας (11), ἔτι δὲ καὶ Ἡρακλᾶ καὶ Δημητρίου (12) καὶ ἐτέρων τινῶν. Κἂν ὅτι μάλιστα ὁ πολυμαθὴς, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως εἰπεῖν, Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου συνίσταται τούτῳ ὑπεραπολογούμενος αὐτοῦ (13), καὶ κυρῶν μᾶλλον τὴν τε ληρωδίαν αὐτοῦ καὶ τῆς ἀλλοτρίας τῆς τε Ἀρειανικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς εἰκατομυθίας τὸ ἐκλυτον, ὡς ἐν πλάσματι ἀπολογίας ταῦτα συνιστῶν, ὡς ἔστι καταμαθεῖν ἐκ τοῦ πονηθέντος λόγου Ἀντιπάτρου τῷ Βοστρηνῷ σαφῶς ταῦτα διαγορεύοντι (14).

ι'. Ἀρειος οὖν πάλιν ὁ Ἀλεξανδρείας πρεσβύτερος, ἐπεμάνη τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, καὶ ἤρξατο μὲν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, ἐξέτεινε δὲ τὴν αὐτοῦ ἀσέβειαν, ὡς εἰπεῖν, εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ὑπὸ πολλῶν κρατυνομένην καὶ περιεπομένην βασιλέων τε καὶ ἀρχόντων καὶ σοφῶν καὶ ἐλλογίμων, ἐξ ὧν ὑπῆρχε τότε καὶ ὁ ἐπιμνησθεὶς Εὐσέβιος, ὡς τὰ τούτων δηλοῦσι συγγράμματα. Ἀναθεματίζεται δὲ ὁ εἰρημένος Ἀρειος ὑπὸ τε τοῦ προλεχθέντος Πέτρου τοῦ θαυμασίου, μὴ προσηκαμένου τούτου μήτε ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τοῦ μαρτυρίου (15), πολλῶν γονυπετούντων αὐτὸν καὶ περὶ τοῦ δεχθῆναι αὐτὸν καθικετευόντων, ὅτε καὶ τὸν Κύριον ὁ μάρτυς ἔλεγεν ὀφθῆναι αὐτῷ, ἐρήγγεμον χιτῶνα ἀμπεχόμενον, καὶ πρὸς αὐτοῦ προσερωτηθέντα, Τίς σε περιέσχισεν, Κύριε; εἰπεῖν, Ἀρειὸς με περιέσχισεν· ἀλλὰ μὴ προσδέξῃ αὐτόν· εἶναι γὰρ τοῦτον κατακεκριμένον ἔλεγε καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Καὶ πάντας παρήγγειλεν ἀποστρέφεσθαι τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἀρειὸς ἔφασκε κτίσμα εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· καὶ εἶναι καιρὸν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός· καὶ προτερεῦεν τούτου τὸν χρόνον καὶ τὴν θέλησιν· γενέσθαι δὲ αὐτόν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· καὶ διὰ τὸ κτίσασθαι ἡμᾶς μὴ δύνασθαι, ἔλεγε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὴν κτίσιν ὑπενεγκεῖν τὴν θεότητα· καὶ λοιπὸν ἐπιτηδεύθῃναι μετ' αὐτόν τι κτίσμα, τῆς τε ἀνθρωπίνης καὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων φύσεως, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὥστε δύνασθαι κτιζομένην πελάζειν αὐτῷ τὴν κτίσιν, καὶ μὴ ἐξαπλοῦσθαι τῇ ἀκροτάτῃ τοῦ Θεοῦ καταφλεγομένην δυναστείᾳ, εἰπερ ἄρα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸ εἶναι παρήγετο.

ια'. Τότε, ἢ καὶ μικρὸν πρὸ τούτου, καὶ τῷ μεγάλῳ ἡμῶν Πατρὶ καὶ θαυματουργῷ Γρηγορίῳ ἐπιζητοῦντι περὶ τούτων, ἢ τοῦ δόγματος ἐξεκαλύφθη

NOTÆ.

(qui fuerunt Alex. episcopi) ponuntur inter adversarios Origenis.

(13) Non exstat hæc Eusebii pro Origene Apologia nisi partim Latine.

(14) Scilicet in deperdita refutatione apologiæ Eusebianæ pro Origene.

(15) Exstat hæc narratio cum alibi tum in memorata Vita S. Petri Alex.

θαυμάσιος διδασκαλία, ὅτε τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Ἀποστόλον Μαρτὶν καὶ Ἰωάννην τὸν παρθένον καὶ ἀπόστολον ἐθεάσατο· φανερώς ὑποδεικνύοντων αὐτῇ τὴν τῶν ἐπιζητουμένων ἀκριβείαν· αὕτη ἐστὶν ἡ διδασκαλία ἡ παρὰ πᾶσιν ἡδομένη τοῖς πέρασιν, καὶ τὴν ἀπαρχὴν ἐκ τῆς Πατρικῆς θεότητος ποιούμενη, Εἰς Θεὸς, λέγων, Πατὴρ Λόγου ζῶντος, σοφίας ὑφεστῶσης καὶ δυνάμεως καὶ χαρακτῆρος Ἰδίου (16). Ὁμόδοξόν τε καὶ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ διδάσκοντος· καὶ μηδὲν εἶναι χτίσμα ἢ δοῦλον ἢ ἐπεισακτον ἐν τῇ Τριάδι διαγορεύοντος, ὡς πρότερον μὲν οὐκ ὄν, ὕστερον δὲ ἐπεισελθόν· ἀκτιστόν τε καὶ ἀθάνατον εἶναι αἰὲν τὴν Τριάδα τρανώς διδασκόντος αὐτοῦ καὶ διδάξαντος (17)· τότε καὶ Βασίλειος ὁ Ἀμασειας ἐπίσκοπος (18), ὁ ὄντως βασιλεὺς τῷ φρονήματι τῆς πίστεως, καὶ τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, καὶ ὁμολογίᾳ τοῦ μαρτυρίου, ἐν Νικομυδίᾳ τῇ πόλει ὑπὸ Λικινίου ἀχθεὶς καὶ μαρτυρήσας, τοῖς ἐρωτήσασιν αὐτὸν περὶ τῆς τοιαύτης ἐρωτήσεως, τὴν ἐννομονέποιήσατο ἀπόκρισιν, ὁμοούσιον τὴν Τριάδα διαγορεύειν, καὶ δαιμονικῆς πλάνης ἀνάμεστον τὴν Ἀρειανικὴν λέγων φληναφίαν εἶναι, ὡς ἐστὶ καταμαθεῖν ἐκ τῆς ἐμπερομένης ἐν τῷ Μαρτυρίῳ αὐτοῦ διδασκαλίας.

ιβ'. Καὶ Ναυάτος πρὸ Ἀρείου καὶ ἐτέρων αἰρέσεων, πρεσβύτερος Ῥώμης γενόμενος, τὴν μετάνοιαν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκκήρυκτον ἐποίησατο, καὶ μήτε τοὺς ἐν τῷ διωγμῷ παραπεσόντας ἀνθρώπους μετανοοῦντας, μήτε ἐν ἄλλῃ ἁμαρτήματι ἢ πορνείᾳ ἢ διγαμίᾳ τῆς μεταλήψεως ἤξιον μεταδιδόσθαι, καὶ ἄξια τῆς μετανόας ἔργα ἐπιδείξουσιν· ὅστις εὐθείως κατὰ κριτος γίνεται, συμφωνησάντων καὶ τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπων (19). Περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ μέγας ἡμῶν ποιμὴν ἐπεμνήσθη Γρηγόριος ἐν ἐνὶ τῶν πανηγυρικῶν αὐτοῦ λόγων (20), τελείως τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ βδελυζόμενος.

ιγ'. Τοῦ δὲ Ἀρειανικοῦ καπνοῦ εἰς μεγάλην πυρὴν ἀναφθέντος, καὶ πανταχόσε διαδραμόντος, καὶ τὴν οἰκουμένην δακρύων ἐμπλήσαντος, θεόθεν αἰθρίας ἡμῖν ἐκ τῶν διωγμῶν γεγενημένης, καὶ τοῦ ἐπιφανοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου τὸ βασιλεῖον ἀναδησαμένου κράτος, κἀνταῦθα παραγεγονότος, ἀνδρὸς ἐναρέτου καὶ πλήρη τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ἐν τῇ καρδίᾳ κατέχοντος, τῷ κόσμῳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν μάλιστα ἐπιφανέντος, τὴν τῶν ἱερῶν ὁμήγυριν συνήγαγε, καὶ σύνοδον ἐν Νικαίᾳ συγκροτεῖσθαι προσέταξεν, ἥτις ἦρδ' ἐπὶ αὐτοῦ καὶ γεγίνητο, παρόντος αὐτοῦ καὶ τοῖς ἱερεῦσι συναδρεύοντος. Ἀλέξανδρος ὁ μέγας πατριάρχης Ἀλεξανδρείας παρὴν ἔκειτο, Ἀθανάσιος ὁ τοῦτου διάκονος, Ὡύλιος Ῥώμης (21), Εὐστάθιος Ἀντιοχείας (22),

A cum sanctam Virginem Deiparam, Joannemque item virginem atque apostolum per visum conspexit, manifeste sibi quæstionum suarum solutionem tradentes. Hæc est illa fidei expositio, in orbe toto celebrata, quæ a Patris divinitate sumit initium : Unus Deus, inquit, Pater Verbi viventis, sapientiæ subsistentis ac virtutis et characteris proprii. Nec non pari gloria cum Patre et Filio frui Spiritum docet, nihilque in Trinitate creatum esse aut servum aut additum prædicat, quod quidem antea non fuerit, postea vero subintraverit. Scilicet increatam, immortalem, sempiternamque esse Trinitatem, et ipse Gregorius edoctus fuit et docuit. Tunc etiam Basileus (rex) Amasæ episcopus, vere rex, mentis sententia et sermone doctrinæ ac martyrica confessione, in urbe Nicomedia a Licinio ad martyrium perductus, sciscitantibus se de hac fidei controversia, justam dedit responsum, consubstantialiam Trinitatem esse pronuntians, Arianam vero insaniam diabolica fraude scatere; ut comperimus ex illa fidei confessione, quæ in ejusdem martyrii Actis refertur.

12. Ante Arium quoque aliasque hæreses, Novatus Romanus presbyter, pœnitentiam ab Ecclesia proscripsit; et lapsos in persecutione, quanquam postea pœnitescentes, item alio peccato pollutos, vel fornicatos, vel bigamos, communione sacrorum excluderat, etiamsi egregia pœnitentiæ documenta darent. Igitur et hic confestim damnatus fuit, consentientibus etiam Orientis episcopis. Ejusdem meminit magnus quoque pastor noster Gregorius in quodam suo panegyrico sermone, ubi ejus hæresim penitus execratur.

13. Jam cum Arius sumus in magnam flammam arsisset, atque ubique diffusus orbem lacrymis oplevisset, divinitus accidit ut quies a persecutionibus nobis fieret, et inclytus imperator magnus Constantinus ad imperium evectus, et in Orientem veniens, vir insigni virtute præditus, et plenum Dei timore cor gestans, mundo ac præsertim nostræ Ecclesiæ affulgeret; qui sacerdotum cœtum congregans, synodum Nicææ fieri mandavit, quæ sub eo reapse celebrata fuit, præsentē ipso et cum sacerdotibus considente. Aderant ibi magnus Alexandria patriarcha Alexander, Athanasius ejus diaconus, Julius Romæ, Eustathius Antiochiæ, Macarius Hierosolymorum, Hosius Cordubæ, Memnon Ephesi, Leontius Cæsareæ nostræ Cappadocum,

NOTÆ.

(16) In editis Gregorii Thaum. ἀϊδίου æterni.

(17) De hac narratione Germani videsis quæ diximus in præfatione (col. 35).

(18) Basilii plenam notitiam dat Lequinius *Or. ch.* l. 1. p. 524-525.

(19) Veluti fecit synodus Antiochena Demetrii, in *Catalog. synod.* n. 23.

(20) In oratione trigesima nona, quæ est In sancta lumina

(21) Aut labitur memoria Germanus in nomine Julii Romani, sicut ipsemet se in similibus errare veretur cap. 46, aut Julius Nicæno concilio non nisi presbyter vel diaconus interfuit (sicuti Athanasius et Alexander Byzantinus) missus fortasse a Silvestro cum Romanis legatis. Sed certe Julius in numero cccxviii Patrum non apparet.

(22) In Theodori Lectoris *Catalogo Patrum Nic. Σελευκίας*.

et vere admirandus vir Paphnutius, et Spyridon thaumaturgus, alique plurimi, qui numerum ccc et xviij Patrum explebant. Aiunt magnum quoque Alexandrum, tunc diaconum, ex hac nostra civitate illuc missum a magno Metrophane, qui in lecto ob senium decumbebat, cum cæteris consedis. Multi vero ex episcopis ibi congregatis, fidei confessores fuerant, et inter persecutiones ab injustis impiisque imperatoribus mutilati, partim quidem nervis pedum succisis, partim oculis erutis, partim aliis corporis membris diminutis, ob fidem in Christum et confessionem, et publicam principum jussis contradictionem. Arianæ vesanix tunc defensores erant Eusebius Nicomediensis, Eleusius, et alter Eusebius qui Pamphili dicebatur, Theognius Nicænus, alique plurimi rhetores ac sapientes atque eruditi, qui ei hæresi summe favebant.

Ἀρειανικῆς ὑπέρμαχοι μανίας, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας, καὶ Ἐλεῦσιος (24), καὶ Εὐσέβιος τὸ πρότερον ὁ τοῦ Παμφίλου λεγόμενος, καὶ Θεόγνιος ὁ Νικαίας, καὶ ἕτεροι πλείστοι βήτορες τε καὶ σοφοί, τὴν αἵρεσιν εἰς τὸ ἀκρότατον συγχωροῦντες.

14. Cum illic igitur multa dogmatum ventilatio explicatioque facta esset, et a prædictis Patribus atque confessoribus pie sapienterque exposita, orthodoxorum dogma vehementius est confirmatum: etenim Filium Patri consubstantialiæ proclamantes, et illos cum Ario anathemati subijcientes, qui Patrem tempore præcessisse Filio aiebant, ac tempus fuisse quo Filius non exstisset, ita demum suam synodum dissolverunt. Pamphili quoque Eusebius ipsis consensit: feruntur enim ejus tum suæ civitati tum aliis scriptæ litteræ, in quibus primo resipiscens talem fidei confessionem exponit, quæ *homousion* manifeste prædicat, idque vocabulum laud novum esse affirmat; quod idcirco ait, ne quis priori ejus confessioni adhærens, *homousion* aversetur. Exstant ejusdem alix post id tempus refutationes illorum qui Filium creaturam dicebant. Nihilo tamen minus, reliqua omnia scripta ejus, ubi dogmatum mentio incidit, Arianam hæresim ostendunt. Etenim hominem in hac secta fuisse, cunctæ ejus lucubrations demonstrant; in uno vix adversus Marcellum Galatam opere hanc suspicionem vitat, quod sine dubio scriptum post synodum elaboravit; quam rem ii mihi significaverunt qui id viderunt; namque in manus quidem meas universon id opus nondum devenit. Cæteroqui hic vir eloquentia pollet, stylique elegantia nobilitatur, rerumque antiquarum historiam digna enimvero narratione evoluit. Attamen in Psalmorum expositione satis imprudenter nonnullis in locis suam mentem aperit, dum intellectualia sidera et alia hujusmodi commenta. narrat. Ob quas ejus sententias, ii qui nobis bibliothecam construxerunt, scripta Eusebii nequaquam cum orthodoxorum

Μακάριος Ἱεροσολύμων, Ὅσιος τε ὁ Κορδοῦθης, Μέμνων (23) Ἐφέσου, Λεόντιος ὁ τῆς ἡμετέρας Καισαρείας τῶν Καππαδοκῶν, Παφνούτιος τε ὁ θαυμαστός ὄντως ἀνὴρ, καὶ Σπυρίδων ὁ θαυματουργὸς, καὶ ἕτεροι πλείστοι, οἱ τὸν ἀριθμὸν τῶν τιμῇ ἀνεπλήρου Πατέρων· λέγεται δὲ καὶ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, τότε διάκονος ὢν ἐκ τῆς ἡμετέρας ταύτης πόλεως, παρὰ Μητροφάνους τοῦ μεγάλου, ὡς ἐν κλινῇ τοῦτου διὰ τὸ γῆρας κατακειμένου, ἐκεῖσε ἀποσταλῆναι, καὶ συνεδρεῦειν αὐτοῖς. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐκεῖσε συνεδραμεκότων ἐπισκόπων, ὁμολογεῖται τῆς πίστεως ἐτύγχανον, ἐν τοῖς διωγμοῖς ἀκρωτηριασθέντες ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀνόμων βασιλέων, καὶ τῶν μὲν τὰ νεῦρα τῶν ποδῶν, τῶν δὲ οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἑτέρων ἄλλα μέλη τοῦ σώματος ἀποτετμημένα ἐτύγχανον, ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν αὐτὸν πίστεως καὶ ὁμολογίας καὶ δημοσίας ἐνστάσεως. Ἦσαν δὲ τότε ἐν αὐτῇ τῇ

εἰδ'. Πολλῆς δὲ τῶν δογμάτων ἐκεῖσε ἐξαπλώσεως καὶ ζητήσεως γεγεννημένης, καὶ ὑπὸ τῶν προλεχθέντων Πατέρων καὶ ὁμολογητῶν ἐμφρόνως καὶ εὐλαβῶς προτεινομένης, κυροῦται μᾶλλον τὸ δόγμα τῶν ὁμοδόξων, καὶ ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἐκφωνήσαντες, καὶ τοὺς λέγοντας προτερεῦειν χρόνῳ τοῦ Υἱοῦ, ἥ ὅτι ἦν ποτε καιρὸς ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς ἐπιφύμιζοντας, ἀναθεματίζαντες σὺν τῷ Ἀρείῳ, οὕτως τὴν ἑαυτῶν σύνοδον ἔλυσαν, συμφέροντας αὐτοῖς καὶ Εὐσέβιου τοῦ λεγομένου Παμφίλου. Καὶ φέρεται αὐτοῦ ἐπιστολὴ πρὸς τὴν οἰκίαν γεγραμμένη πόλιν, καὶ ἑτέροις τισὶν, ἐν οἷς πρότερον ἀπαναχωρῶν, ἔγγραφον καταλείπει πείθει, τρανῶς ὁμοούσιον κηρύττουσαν, καὶ οὐ ξένην εἶναι τὴν λέξιν διαγορεύουσαν· καὶ τοῦτου ἕνεκεν, ἵνα μὴ τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ ἐξακολοθοῦντες πίστει, ἀπωθοῦνται τὸ ὁμοούσιον· εἰ δὲ καὶ ἄλλαι τινὲς πρὸς τοῦτο ὕστερον ἀντιβήσεις αὐτοῦ πρὸς τινὰς τοὺς τὸν Υἱὸν κτίσμα λέγοντας γεγонуῖαι· κἂν ὅτι μάλιστα πάντα αὐτοῦ τὰ λοιπὰ συγγράμματα, ἐν οἷς δογμάτων ἐν αὐτοῖς γένηται μνήμη, τὴν Ἀρειαν·κὴν δηλοῦσιν αἵρεσιν. Ταύτης γὰρ ὁ ἀνὴρ τῆς δόξης εἶναι ἐν ἅπασιν αὐτοῦ τοῖς συγγράμμασι φαίνεται· ἡ μόνον ἐν τοῖς κατὰ Μαρκελλοῦ τοῦ Γαλάτου ποσῶ· τὴν τοιαύτην ὑπέφυγεν ὑπόληψιν, πάντως τοῦτο τὸ σύνταγμα μετὰ τὴν σύνοδον πεπονηκότος αὐτοῦ, ὡς οἱ τῷ πονήματι τοῦτῳ ἐντυχόντες παραδεῶκασιν ἡμῖν· εἰς ἡμετέρας γὰρ χεῖρας οὐκ ἔλθλυθεν ἡ τοιαύτη αὐτοῦ πραγματεία ὅλη. Ἔστι δὲ ὁ ἀνὴρ εὐστομία καταπεποιικιμένος, καὶ κάλλει ὑπαγορείας περιεστῆλωμένος, ἀρχαίων τε πραγμάτων μνήμης ὡς ἀληθῶς ἄξιαν τὴν διαγόμευσιν ποιούμενος. Ὅμως ἐν τῇ τῶν Ψαλμῶν ἐρμηνείᾳ πολὺ παρὰ τὸ εἰκὸς εἰς τινὰ μέρη, τὴν ἑαυτοῦ ἐξεκάλυψε φρόνησιν (25) λογικούς ἀστέρας· καὶ ἑτερά τινὰ προσειπών.

NOTÆ.

(23) Mendose fortasse apud Theodorum Μηνόφαντος.

(24) Eleusius Cyzici episcopus Arianus. Socrat. Hist. eccl. lib. II, 40. Sozom. lib. IV, 15.

(25) De Eusebii doctrina in Commentario ad Psalmos, copiose Montfaucouius editor in Prolegomenis.

Διὰ ταύτας γὰρ αὐτοῦ τὰς λεχθείσας δόξας, καὶ οἱ Ἀβελόδοτοι βιβλιοθήκην ἡμῖν κατασκευάσαντες, οὐδαμῶς τοῖς ὀρθοδόξων πονήμασι τὰ βιβλία αὐτοῦ συναπέθεντο, ἀλλὰ χωρὶς μετὰ τὸ πλήρωμα τούτων, εἰς τὴν ἀπαρχὴν τῶν αἰρετικῶν 8 βιβλίων ἐν τῷ ἰδίῳ κιβωτίῳ ἐγκατέθετο (26).

ιε'. Τοῦ δὲ ἐπιμνησθέντος Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἡμῶν βασιλέως, εὐλαθείας τρόπῳ ἀναγκάζοντος Ἀθανάσιον τὸν μέγαν, ἥδη πατριάρχην Ἀλεξανδρείας γεγεννημένον, δέξασθαι Ἀρειον εἰς κοινωνίαν τῶν πρεσβυτέρων, ὡς ἅτε μετανοούντος αὐτοῦ, ὡς ἐνόμιζε, καὶ ἵνα μὴ καταλήπῃ σχίσμα τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἐκείνου αὐτοῦ Ἀρείου μᾶλλον τὴν οἰκίαν ἀσέβειαν κρυπτῶς ἐπικυροῦντος. αὐτίκα τοῦ Ἀθανασίου τοῦτο μὴ καταδεξαμένου, διὰ τὸ κρυπτόμενον αὐτοῦ τῆς ἀθείας, ὡς λέλεκται, θεον, ἐφορίζεται τοῦ Β αθεϊσμοῦ ἀπειρίαν, ὁ ἅγιος, μάλιστα καὶ διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ γενομένας συστάσεις ὑπὸ τῶν κρυπτῶς Ἀρειανιστῶν, φοβηθέντος τοῦ βασιλέως, μήπως ἐπιβουλὴς αὐτῷ ἀποκτείνωσι τὸν Ἀθανάσιον. Καὶ τότε τοὺς κατ' αὐτοῦ συγγράφει λόγους, καὶ τῶν τὴν ὁμοίαν αὐτῷ νοσούντων ἀσέβειαν. Λέγεται γὰρ αὐτὸς ὁ Ἀρειὸς συντάξαι ἐν μικρῷ χάρτῃ τὴν οἰκίαν ἀσέβειαν, καὶ οὕτως ὑπὸ τὸν φελώνην ἐγκατακρύψαι, καὶ τῇ χειρὶ ἐπαγόμενον τοῦτον, προσελθεῖν τῷ βασιλεῖ· καὶ τῷ δ. κ. αὐτῷ ὁμνύειν πιστεύειν οὕτως, ἐπιφερόμενος κρυπτῶς τὴν χάρτην, καὶ τῇ χειρὶ περιδεδραγμένον ἔτερον καὶ ἐπισείοντα (27)· οὐ μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀποθνήσκει Κωνσταντῖνος ὁ μέγας βασιλεὺς, βαπτισθεὶς ὑπὸ τινος Ἀρειανοῦ πρεσβυτέρου, ἐκείνου μὴ ἐπεγνωκότος τοιοῦτον εἶναι τὸν πρεσβύτερον. Ἦν γὰρ ὁ ἅγιος ἐπιθυμίαν ἔχων μεγίστην εἰς αὐτὸν τὸν Ἰορδάνην κατελθεῖν ποταμὸν, κάκεισε τὸ σωτήριον δέξασθαι βάπτισμα, ἐν τῷ τόπῳ ἔνθα καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὅτε μεθ' ἡμῶν σαρκὶ ἐγένετο, τὸ τοιοῦτον ἐπλήρωσε μυστήριον· τότε δὲ τοῦ θανάτου κατελείποντος αὐτὸν, ἐκέισε ἐβαπτίσατο, καὶ μετ' αὐτῶν τῶν ἐμφωτῶν, ὡς εἰπεῖν, τῷ τάφῳ τὸ σῶμα αὐτοῦ παρεπέμφθη.

ις'. Καὶ διαδέχεται τὴν τῆς Ἀνατολῆς βασιλείαν Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τῇ τοῦ εἰρημένου πρεσβυτέρου ὑπαρχείᾳ ἀσέβει αἰρέσει. Ἦν γὰρ αὐτὸς ὁ πρεσβύτερος τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐγγχειρισθεὶς διαθήκην, ἐν ᾗ ἐγγέγραπτο ἐτέρας μοίρας εἶναι τὴν Κωνσταντινὴν βασιλείαν, τῆς δὲ Ἀνατολῆς ἄλλων τῶν υἱῶν αὐτοῦ· ὁ δὲ πρεσβύτερος τοσοῦτον μετέθηκεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν (28), τὸ ἐγγυον ὑπ' αὐτοῦ λαβὼν, τῆς αἰρετικῆς αὐτοῦ ἐνεκεν βλασφημίας. Καὶ τότε πολὺς ὁ πόλεμος τῶν ἐπισκόπων τῶν ὀρθοδόξων ἐγγόνει, καὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν θρόνων ἐκδιωγμός· τῶν δὲ Ἀρειανῶν ἡ ἐπικράτης πανταχοῦ διεφάνετο. Μελετίου τοῦ μεγάλου καὶ Εὐσταθίου καὶ ἐτέρων τινῶν, καὶ αὐτοῦ Ἀθανασίου πάλιν τῆς ἐπισκοπῆς ἐκδιωχθέντων,

libris collocaverunt, sed scorsum potius post universam illorum seriem, in capite hæreticorum librorum, peculiari in arcula condiderunt.

15. Porro cum jam memoratus magnus imperator noster Constantinus, pietate veluti sua impulsus, Athanasium magnum, jam Alexandriae factum patriarcham adigeret ad Arium in presbyterii communione recipiendum, utpote quem resipuisse putabat, ne schisma post se in Ecclesia relinqueret, cum contra Arius potius impietatem suam clam retineret; cum, inquam, hunc Athanasius non reciperet, propter latentem, ut diximus, in ipso atheismi impietatem, sede pellitur sanctus episcopus, ob id maxime quod, facta contra eum conspiratione ab iis qui occulte Ario favebant, timuit imperator ne insidiis structis Athanasium occiderent; qui eo tempore libros suos adversus Arium, aliosque eodem morbo contaminatos scripsit. Fertur et ipse Arius hæresim suam parva in scheda exarasse, quam penula obvolutam manu præferens, ad imperatorem accessit; dumque hic Arium putat fidem sinceram jurejurando profiteri, schedam hæreticus clam obtulit, manuque aliam fidei professionem retraxit atque amovit. Neque diu post magnus imperator Constantinus obiit, ab Ariano quodam presbytero baptizatus, quem ipse tali infectum hæresi nesciebat. Etenim sanctus vir maxima erat cupiditate incensus ad Jordanem fluvium veniendi, ibique salutare baptismum recipiendi, eodem nimirum loco quo Dominus noster Jesus Christus, carne nostra indutus, mysterium hoc consummavit. Verumtamen, urgente obitu, in qua statione tunc erat, baptizatus, et cum ipsis, ut ita dicam, albis tumulo illatus fuit.

16. Huic successit in Orientis imperio Constantius filius, qui jam dicti presbyteri seductus fuerat impla hæresi. Huic autem presbytero supremæ Constantini tabulæ commendatæ fuerant, in quibus alia pars imperii Constantio ad regnandum assignabatur, alii Constantini filio Oriente attributo: verumtamen presbyter Constantium ad Orientem transtulit, fidejussorem se tantæ rei præbens, propter Arianam ab hoc adamatam blasphemiam. Tunc magnum adversus orthodoxos episcopos bellum cœpit, atque ipsorum de sedibus expulsiones, prævalentibus ubique Arianis. Itaque Meletius magnus, et Eustathius, et alii nonnulli, et ipse rursus Athanasius de suis Ecclesiis extur-

NOTÆ.

(26) Notemus antiquam consuetudinem separandi in bibliothecis libros hæreticorum vel ethnicorum ab illis orthodoxorum. Sic Virgilius Tolosanus a nobis editus AA. class. I. V, p. 41. « Hunc morem ex apostolicorum auctoritate virorum Romana tenuit ac servavit Ecclesia, ut Christianorum libri philosophorum, sepositi a gentilibus scriptis habe-

rentur, » etc., « ut duabus librariis compositis, una fidelium libros, altera gentilibus scripta contineret, » etc.

(27) Conferatur Socrates lib. I, 28.

(28) Theodoretus Hist. Eccl. lib. II, 5, et Photius cod. 256, v. 1416.

bati fuerunt. Nam sanctus Athanasius sedem suam paulo ante recuperaverat, Constante Romæ imperante, eumque e Galliis ad Alexandrinam civitatem remittente; quandoquidem et a patre suo Constantino ita decretum fuisse aiebat; sed enim eo mortuo, se patris memorem mandata ejus esse executum, synodo acerbè increpita. Contra ipsum vero Athanasium judicia sunt instituta, quo tempore multis calumniis patuit, ut scripta quæ de eo feruntur demonstrant. Aiunt etiam Eusebium Pamphili conspirasse cum iis qui Athanasium persequerentur, atque in conventiculis adversus eum celebratis primum locum tenuisse; cujus rei testes sunt, cum alii historici, tum certe ii qui Gregorii Theologi orationem de Athanasio enarraverunt. Namque ipse quidem, ut ait, nomen ipsum pronuntiare de industria omittit, viri infinitam doctrinam reverens, et ne hunc nominatim inter Ariarum fautores patronosque numeret.

17. Tunc etiam impius Macedonius coryphaeum se hæreseos exhibuit, qui magni quoque Constantini corpus tumulto ejicere, atque alio transferre conatus est; quod facinus populus orthodoxus non ferens, dolorem suum opere demonstravit, vi Macedonium cohibens: cumque Ariana turba incepto persisteret, maxima trepidatio fuit, et non ignobilium hominum sanguis effusus: ipsum vero cadaver vix ita evasit, ut parata in theca claudi potuerit multo cum luctu et continentibus lacrymis.

18. Interim Arius, qui Martis (Ἀρεως) rabiem ipso nomine innuit, adhuc in vivis agentem imperator Constantius in Ecclesiam nostram recipi vehementer jubebat, et communionis participem fieri. Sed dum magnus noster patriarcha Alexander, erectis ante altare manibus, columnæque instar perstans, Deum precibus fatigaret, ut populum suum clementer ab Ariana fraude expediret; interim Arius præeuntibus multis ad Ecclesiam adventabat, jamque in forum pervenerat, non sine magna hominum sequela, tum eorum qui ipsi adhærebant, tum aliorum plurimorum ab imperatore submissorum, qui animos infelici addebant, nosque irridebant. Ecce autem divina suscepti facinoris ultio existit; nam cum miser ille ad fossam, uti appellatur, divertisset, ut onus ventris egeret, ventrem ipsum et viscera scelestus egessit, et fulminæ linguæ suæ hanc mercedem retulit, ut congruum fitori ejus finem vitæ nancisceretur; atque hoc genere mortis exstinctus, futuram mox

ἐπειδὴ ἦν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος κεκρατηκῶς τοῦ ἰδίου θρόνου, Κώνστα ἐν Ῥώμῃ βασιλεύοντος, καὶ ἐκ τῶν Γαλλίων πρὸς τὴν ἰδίαν πόλιν αὐτὸν ἀποστειλάντος, τοῦτο καὶ ἰδίῳ πατρὶς βουλευθέντος, ὡς αὐτὸς φησι, διαπράττεισθαι· ἐκείνου δὲ τελευτήσαντος, εἰς μνήμην αὐτοῦ τοῦτον τὰς αὐτοῦ ἐντολὰς ἀποπληρῶσαι (29) τῆς συνόδου (30) πικρῶς ἀναθεματίζομένης· καὶ κατ' αὐτοῦ Ἀθανασίου δικαστήρια συνιστάμενα, ὅτε καὶ κατεφύεσθαι ὁ ἅγιος πάμπολλα, ὡς δηλοῦσιν αἱ περὶ αὐτοῦ συγγραφαί. Λέγεται δὲ καὶ Εὐσέβιον τὸν Πάμφιλου συνασπιστὴν εἶναι τῶν κατ' αὐτοῦ κινήσαντων τὸν διωγμὸν, καὶ προτερεύειν ἐν τῇ καθέδρᾳ τῶν κατ' αὐτοῦ συλλόγων, ὡς οἱ παραθήμενοι ἐν τῷ λόγῳ τοῦ μεγάλου Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, τῷ πονηθέντι αὐτῷ εἰς αὐτὸν Ἀθανάσιον διαγορεύουσι, καὶ ἑτέροις τινεσι ἱστορικοῖς. Ἐκεῖνος γὰρ, ὡς λέγει, τὸ ὄνομα ἐκουσίως ὑπερτίθεται φανερώσαι, αἰδοῦμενος τὸ τοῦ ἀνδρὸς πολυμαθὲς, καὶ μὴ ὀνομάσαι τοῦτον ὑπέρμαχον τῶν Ἀρειανῶν καὶ συνασπιστὴν ἐθέλων (31).

ἰς. Τότε καὶ Μακεδόνιος ὁ ἀσεβὴς, προστάτης ἦν τῆς ἀσεβείας, τοῦ μεγάλου βασιλέως Κωνσταντίνου τὸ σῶμα ἐκβαλὼν καὶ μεταθήσειν ἐτέρωσσε βουλευθεὶς, τοῦ δὲ ὁρθοδόξου λαοῦ οὐκ ἐνεγκόντος τὸ τοιοῦτον ἐγχείρημα, εἰς ἔργον τὴν λύπην ἐξέφερον, καὶ κωλύειν τοῦτον παρεδιόζοντο· ἐπιστάντος τε αὐτοῖς τοῦ Ἀρειανικοῦ σμήνους, πλείστος μὲν ἐγεγόνει φόδος, καὶ αἱμάτων οὐ τῶν τυχόντων ἐκχυσις· μόλις δὲ τὸ σῶμα διαφυγὼν ταῖς εὐτρεπισθεῖσαις ἐναπετέθη θήκαις, μετὰ πολλῆς οἰμωγῆς καὶ δακρύων συνελθὼν (32).

ἰγ'. Ἀρειον δὲ τὸν τῆς μανίας ἐπώνυμον, τέως ἔτι τῷ βίῳ ἐνδιατρίβοντα, βασιλεύων Κωνσταντίος ἐδίδασκετο τοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν εἰσδέχεσθαι, καὶ κοινωνικὸν αὐτὸν προσλαμβάνεσθαι. Τοῦ δὲ μεγάλου ἡμῶν Πατρὸς καὶ πατριάρχου Ἀλεξάνδρου (33) πρὸς τῷ θυσιαστηρίῳ τὰς χεῖρας εἰς ὕψος ἀνατείλαντος, καὶ ἐστηλωμένου ὥσπερ ἐστῶτος, καὶ τῷ Θεῷ τὴν δέησιν προσάγοντος, ἐλεῆσαι τὸν αὐτοῦ λαὸν καὶ λυτρώσασθαι τῆς Ἀρειανικῆς δολιότητος ἱκετεύοντος, ἐκείνου μετὰ πολλῆς προπομπῆς εἰσιόντος, καὶ ἐν τῷ φόρῳ ἤδη γεγεννημένου, πλῆθους δὲ οὐ τοῦ τυχόντος παρεπομένου, καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ συναγωνιστῶν, ἀπ' αὐτοῦ βασιλέως καὶ ἐτέρων πλείστων παραθαρβούντων τὸν δειλιῶν καὶ ἐπιγέλωντων ἡμῶν, θεόθεν γίνεται ἡ τῶν καταπονουμένων ἐκδίκησις· πρὸς γὰρ τὴν λεγομένην φῶσσαν ἀπονεύσας ὁ ἄθλιος, ὥστε αὐτὸν τὰ περιττὰ τῆς γαστρὸς ἀποτινάξασθαι, τὴν κοιλίαν αὐτοῦ καὶ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ συγκαταφέρει ὁ ἄνομος, καὶ τῶν τῆς γλώσσης ἀμαρυγμάτων τὸν μισθὸν κομίζεται τοῦτον, ἐπαξίως τῆς αὐτῆς δυσωδίας τὴν

NOTÆ.

(29) Hæc dicit Constantinus Junior apud Athan. op. dict. n. 87. Suspicio hic confusionem aliquam diversorum Cæsarium et diversorum redituum Athanasii. Revera enim etiam a Constante remissus ex Gallia Alexandriam fuit.

(30) Synodum Tyriam increpuit ob Athanasium Constantinus senior. Athan. Apol. contra Ar. n. 86.

(31) In oratione Nazianzeni 21, ed. Bill. t. 1,

p. 381 et 386. Porro nomen Eusebii recitat Nicetas Nazianzeni interpres, cujus Latina excerpta dedit Bill. t. II, p. 790. Attamen Nicetas, posteriori hominem, Germanus non vidit, sed antiquiores interpretes, puta Maximum et Eliam, quos Nicetas postea expilavit.

(32) Socrates lib. II, 38.

(33) Socrates lib. I, 37, et Theodoretus lib. I, 14.

ζωην διαλύσας πρὸς τὸν θάνατον ἀπενεχθεὶς· οὕτως ἡ
 τῆς ἐκείτου κολάσεως· κἀνταῦθα τὰ ἐπίχειρα τῆς αὐ-
 τοῦ ζωῆς δεξιόμενος. Τινὲς δὲ ἐπ' αὐτοῦ Κωνσταντί-
 νου τοῦτο ὑπομῖναι τὸν Ἀρειὸν ἀποδεδώκασιν (34),
 εἶτε δὲ ἐπ' ἐκείνου, εἴτε ἐπὶ τούτου οὗτος ὁ ἀσεβὴς
 τὴν τοῦ Ἰουδα βῆξιν ὑποστάς, τοῦ παρόντος ἀπαλύν-
 νεται βίου· ἐγὼ δὲ ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦτο φημι
 γενέσθαι. Τοῦτο ἡμῶν ὁ μέγας Γρηγορίου ὁ Θεολόγος
 ἐξηγεῖται τὸ θαῦμα (35), ὡς ἐν στήλῃ τινὶ περιβοήτῳ
 θριαμβεύων τὴν ἔννομον καὶ δικαίαν τοῦ ἀνδρὸς
 ἀπαύλειαν. Κἂν ὅτι περὶ πολλοῦ ἐποιήσαντο οἱ τότε
 Ἀρεῖω συντρέχοντες ἀποκρυβῆναι τῷ βασιλεῖ, διὰ
 τῶν εὐνοούχων τοῦτο ἀποπεισάντες, ἰδίῳ θανάτῳ μάλ-
 λον καὶ κοινῷ τέλει παρελθεῖν αὐτόν. Μετ' οὐ πολὺ
 δὲ καὶ ὁ προλεχθεὶς Κωνσταντίος ἀποθνήσκει, καὶ
 Ἀθανάσιος εἰς τὴν ἰδίαν ἐπανάγεται θρόνον.

A punitioem suorum actuum hic quoque prægusta-
 vit. Nonnulli tamen sub ipso Constantino hæc Ario
 evenisse tradiderunt; sed certe vel sub illo vel sub
 Constantio, impius hic Judæ instar crepens e præ-
 sente vita migravit; quanquam ego quidem sub
 Constantio id factum aio. Prodigium hoc narrat
 nobis magnus Gregorius, justum hominis meri-
 tumque exitium nobilis instar tropæi proclamans.
 Etsi magnopere studuerunt ii, qui in Arii comitatu
 erant, rem imperatori occultare, imo ei per eunu-
 chos persuadere, quod obitu naturali communicare
 sine Arium vita deseruisset. Paulo post prædictus
 quoque Constantius moritur, et Athanasius ad
 suam sedem reducitur.

B

19. Καὶ ὀλίγον ἡμῖν χρόνον ἐπιμανέντως τοῦ ἀσε-
 βούς Ἰουλιανοῦ, ὅψ' οὐ καὶ πάλιν Ἀθανάσιος ἐξ-
 ορίζεται (36), Ἰουδιανὸς εὐθέως ὁ μέγας ἐν τῇ Περ-
 σίδι βασιλεὺς ἀναγορεύεται, ἀνὴρ ὀρθόδοξος καὶ
 πλήρης συνέσεως καὶ ὀρθοδόξου πίστεως. Ἀλλ', ὡ
 τῆς ἡμετέρας ἀμαρτίας ὡ τῆς ἐπιγυρομένης ἡμῖν
 ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀνομιῶν ἀξίας τιμωρίας! Οὐπω
 γὰρ τῇ πόλει ταύτῃ τὸν ἀνδρα ἐπιστάντα, μετὰ τὸ
 ἀποκαταστῆσαι, ἐπιζητήσαι τε καὶ ἐκμαθεῖν ὑπὸ
 Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου τὴν ὁρθὴν καὶ ἀλώθητον
 τῶν Χριστιανῶν πίστιν (37), πρὶν ἢ τῇ πόλει ἡμῶν
 ταύτῃ ἐπιβῆναι τὸν ἀνδρα, ὡς λέλεχται, μεταίρει
 τούτων ὁ Θεὸς, καὶ πρὸς αὐτὰ που τὰ τέρματα τῆς
 Βιθυνίας γεγονότος αὐτοῦ. Οὐδὲν δὲ εὐθέως τῶν
 τῆς ἀναγορεύεται βασιλεὺς, ἀνὴρ παράνομος καὶ
 ἐναγῆς, Ἀρειανὸς καὶ βλάσφημος, καὶ δύο τὰ μέ-
 γιστα νοσήσας ἀπληστία καὶ βλασφημία, κατὰ τὸ
 περὶ αὐτοῦ εἰρημένον· ὅστις ὡς νόμον ἔννομον τὴν
 περὶ αὐτοῦ ἐκείνην, ἀκρασίᾳ δὲ τὴν πλεονεξίαν,
 ὡς χρῆσιν, μᾶλλον δὲ χρῆσιν, πεπληγμένην ἐν ἑαυτῷ
 κατεπέχετο. Οἱ μεγάλοι οὖν ἡμῶν Πατέρες Βασι-
 λείδης τε καὶ Γρηγόριος ἀνδρίζονται· τότε καὶ ὁ
 προλεχθεὶς Εὐστάθιος, καὶ Μελέτιος, καὶ Εὐσέβιος
 ὁ Σαμοσατῶν, ὡς ἔστι τοῦτο καταμαθεῖν παντὶ τῷ
 περὶ τούτων ἐθέλοντι ἀνερυνθῆναι.

20. Μάλιστα δὲ τῆς πόλεως ἡμῶν ταύτης ἐπινε-
 μηθεὶς τῆς ἀσεβοῦς αἰρέσεως, ἔτι δὲ καὶ τῆς Μα-
 κεδονίου κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μιαιφάνος ὑλάκης
 κατεσθίουσας αὐτήν, οὗς καὶ Ἡμιαρείους, τοὺς ἐξ
 αὐτοῦ οἱ Πατέρες ὀνόμαζον. Πρεσβυτέρων τε ἐμ-
 πρησμοὶ τότε γινόμενοι δημόσιοι, καὶ παρθένων καθ-
 υβριζομένων ἐμφανῶς, εἰ μὴ τὸ τῆς αἰρέσεως δέ-
 ζονται· μίasma, ἱερεῖς τε ἀπεμπολούμενοι, καὶ τὰ
 ἁγία βεβηλούμενα, καὶ κατὰ θυσιαστηρίων αἱρετι-
 κῶν ἐφορχουμένων (38). Ταῦτα δὲ ἡμῶν ἦδη τὰ νο-
 σήματα, καὶ προφανέτα καὶ προκηρυχθέντα ὑπὸ
 τοῦ μεγάλου Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοῦ περιβοή-

19. Exin postquam brevi tempore contra nos
 impius desævisset Julianus, a quo denuo Athana-
 sius solum vertere jussus fuerat; magnus illico
 Jovianus in Perside imperator eligitur, vir ortho-
 doxus, sapientia rectaque fide cumulate præditus.
 Sed, hem nostra peccata! hem justam delictorum
 nostrorum pœnam! Nondum ille ad metropolim
 pervenerat, post restitutum Athanasium, et post-
 quam ex eo exquisiverat didiceratque rectam et
 sinceram Christianorum fidem; ante, ut dixi, quam
 urbem hanc intraret, transtulit illum ad se. Deus,
 cum jam Bithyniæ fines attingeret. Moxque Valens
 regionum nostrarum dominus acclamatur, vir im-
 pius et execrabilis, Arianus atque blasphemus,
 duobus morbis maxime implicatus, insatiabili cu-
 piditate atque blasphemia, prout de ipso traditum
 est; qui scelus pro jure legitimum habebat, et avari-
 tiam cum intemperantia, veluti concretionem
 quamdam, vel potius crism, in semetipso com-
 mistam conseruerat. Ergo magni Patres nostri Ba-
 silius atque Gregorius fortiter se gesserunt. Tunc
 etiam retro memoratus Eustathius, atque Meletius,
 et Eusebius Samosatensis inclaruerunt, quam rem
 cognoscere scrutanti historias licebit.

20. Tunc nostram apprime urbem Ariana hære-
 sis depopulabatur; atque insuper Macedonii contra
 sanctum Spiritum impurus latransque rictus
 eam devorabat; quod genus ex eo prognatum Se-
 miariani a Patribus dicebantur. Tunc publice pre-
 sbyteri combusti sunt, tunc virginibus palam illu-
 sum nisi se hæresi pollui sinerent, tunc episcopi
 prædæ instar distracti sunt, et sancta profanata, et
 hæretici homines altaribus insultaverunt. Sed hæ
 nostræ demum miseræ, quas magnus Pater noster
 Antonius palam prædixerat, finem nactæ sunt: ci-
 enim huc missus fuit magnus Pater noster Gregorius,

NOTE.

(34) Sic certe aiunt Socrates, Sozomenus, et Theodoretus. Id etiam innuit anonymus historicus apud nos Spicil. t. VI, p. 606.

(35) In prædicta oratione 21.

(36) Gregorius Naz. orat. 21.

(37) Idem in eadem oratione. Exstat autem Athanasii ad Jovianum de fide epistola.

(38) Legatur de his Nazianzeni oratio 33, secundum Maurinos, ubi hæ Arianorum crudelitates narrantur.

theologus qui de funda veræ doctrinæ Philistæos lapidibus perculit, eorumque facinora abruptit, cunctasque ecclesias ab Arianis retraxit, et a Pneumatomachis, et ab Apollinaristis, qui Dominicam humanitatem mente caruisse aiebant. Antea tamen captus fuerat Paulus confessor et patriarcha noster, et ob nobilem confessionem neci deditus cum notariis suis Marciano atque Martyrio.

ἡμῶν, καὶ προαποκτανθέντος ὑπὲρ τῆς καλῆς ὁμολογίας (40), καὶ τῶν αὐτοῦ νοταρίων Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου.

21. Item Eunomius exortus est Cyzici episcopus, qui Patri dissimilem Filium esse docebat; quamobrem ipse ejusque consecranei Anomœi appellati sunt: contra quem Pater noster magnus Basilius, veritatis præco, vocem extulit, atque hunc canem de Ecclesia expulit. Deinde cum Eunomium rursus aliud scriptum contra sanctum Patrem nostrum Basilius clam confecisset, tanquam si nuper ei tradita fuissent quæ Basilius in ipsum Eunomium conscripserat, cumque hunc stultum librum post Basili obitum vulgasset, Gregorius Nyssenus ejusdem et fide et moribus frater, re comperta, statim ac illud opus Eunomii ad manus suas devenit, calamum contra ipsum strinxit, eumdemque supremo anathemate confodit, ut perspicue videre est in editis ab eo contra Eunomium libris.

22. His hæreticis ad silentium redactis, et Macedonii adversus sanctum Spiritum rabie consumpta, improbo etiam Valentis regno tandem finito, cum orthodoxus noster Theodosius regalem potestatem adeptus esset, congregata est in hac urbe episcoporum synodus, quos c. fuisse accepimus, ubi Spiritus sancti divinitas manifeste definita est, facto ad symbolum primæ synodi additamento credendi etiam in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, et reliqua. Confirmata igitur prima synodo, ejus decretis egregie sanctis, ejusdemque symbolo concinnius tradito, discesserunt ab hac Deo custodita civitate Patres, dicto prius anathemate Ario, Eunomio, Eudoxio, horumque consecraneis. In horum Patrum cœtu, præter prædictos magnum Meletium, Gregorium Nyssenum, et Gregorium Theologum, erant etiam Cælestinus Romæ, Timotheus Alexandriæ, Cyrillus Hierosolymorum, et alii qui cum his convenerant juxta prædictum numerum. Mortuo interim sancto Meletio, et Ægyptiis episcopis prope rebellantibus, quasi magnus Pater noster Gregorius præter illorum sententiam sedem hanc Constantinopoleos obtinuisse, qui tamen hæreticos fugaverat, ex iisque Ecclesias prope dixerim omnes

Α του (39) τὸ τέλος ἐλάβανον· καὶ πέμπεται ἐνταῦθα Γρηγόριος ὁ μέγας· Πατὴρ ἡμῶν καὶ Θεολόγος, καὶ τῇ σφεινδόνῃ τῆς ἀληθοῦς ὁμολογίας λιθοβολεῖ τοὺς ἀλλοφύλους· καὶ διαλύει τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ πάσας τὰς ἐκκλησίας ἀναλαμβάνει ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, καὶ Πνευματομάχων, καὶ Ἀπολιναριστῶν, τῶν ζῶντων λεγόντων τὸν Κυριακὸν ἄνθρωπον· κατατρεχθέντος Παύλου τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ πατριάρχου

κα'. Ἐπεφύη δὲ καὶ Εὐνόμιος ὁ Κυζίκου ἐπίσκοπος, ὅστις ἀνόμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἰδογμάτιζε, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον Ἀνόμοιος αὐτὸς καὶ οἱ τῆς αὐτοῦ αἰρέσεως ἐπεκλήθησαν· κατ' αὐτοῦ Βασιλείος ὁ μέγας ἡμῶν Πατὴρ (41) ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ ἐβόησε, καὶ τὸν κύνα τοῦτον τῆς Ἐκκλησίας ἀπήλασε· πάλιν δὲ κρυπτῶς συντάξαντος αὐτοῦ κατ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, ὡς ἦδη ἐγγεμισθέντων αὐτῷ τῶν ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὰ αὐτοῦ Εὐνομίου γεγονότα συγγράμματα, καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ Βασιλείου θάνατον ἐμφανίσαντος τὸ τοιοῦτον ἀμαθὲς ποίημα, ὃ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ τῇ πίστει καὶ τοῖς τρόποις Γρηγόριος ὁ Νύσσης τοῦτο ἐπεγνώκως, ὡς εἰς χεῖρας αὐτοῦ τῶν συγγραμμάτων ἐληλυθῶτων ἀγωνίζεται κατ' αὐτοῦ, καὶ τελειῶ ἀναθέματι τοῦτον παραδίδωσιν, ὡς ἔστιν ἰδεῖν σαφῶς τοῦτο ἐκ τῶν ποιηθέντων αὐτῷ πρὸς τοῦτο λόγων.

κβ'. Τοῦτων δὲ τῶς κατατιγασθέντων, τῆς τοῦ Μακεδονίου κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λύσεως ἐπινεμομένης, τῆς πονηρᾶς βασιλείας ἐκ ποδῶν γεγενημένης, καὶ Θεοδοσίου τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν βασιλέως τὸ βασιλεῖον ἀναδησαμένου κράτος, συγκροτεῖται τῶν ἱερῶν ἐπισκόπων ἐνταῦθα σύνοδος· ὅν' τοὺτους ἀριθμεῖν παρελήφμεν· καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεώτητα τρανῶς ἐκδιδάσκουσα, προσθέντες τῇ ἐκφωνήσει τῆς πρώτης συνόδου, πιστεύειν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, καὶ τὰ λοιπά. Κυρώσαντες δὲ τὴν πρώτην σύνοδον, καὶ τὰ αὐτῆς καλῶς ὀρίσαντες, καὶ εὐσχημοτέρως παραδεδικότες τὸ σύμβολον ταύτης, ἐξεδήμουν τῆς θεοφυλάκτου ἡμῶν πόλεως, ἀναθεματίσαντες Ἀρειον, Εὐνόμιον, Εὐδόξιον, καὶ τοὺς τοῦτων σύμφρονας· ἐν αὐτοῖς ὑπῆρχον οἱ προειρημένοι, Μελέτιος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Κελεστίνος ὁ Ῥώμης (42), Τιμόθεος ὁ Ἀλεξανδρείας, Κύριλλος Ἱεροσολύμων, καὶ οἱ συνελθόντες αὐτοῖς ὅσοι τὴν ἀριθμὸν συνεπείρουν τοῦτον. Ἐνταῦθα δὲ τοῦ ἁγίου Μελετίου τελευτήσαντος, καὶ τῶν Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπων μικρὸν στασιαζόντων, ὡς τοῦ μεγάλου ἡμῶν Πατρὸς Γρη-

NOTÆ.

(39) Hoc magni Antonii vaticinium narrat sanctus Athanasius in ejus Vita, cap. 82.

(40) Athanasius De fuga sua cap. 4, præter historicos Eccl. veteres. De Marciano autem atque Martyrio agit Baronius in Adn. ad Martyrologium, die 25 Octobris.

(41) Exstant sancti Basili contra Eunomium libri; itemque sancti Gregorii Nysseni, de quibus infra.

(42) Si recte narrat Germanus, dicendum hic de Cælestino, quod superius, cap. 13, diximus de Julio.

γόρου παρὰ γνώμην αὐτῶν τῷ δοκεῖν τὸν ἐνταῦθα ὁρόνον κατεσχηκότος αὐτοῦ, καίτοι γὰρ αὐτοῦ τοὺς αἵρετικοὺς ἐκδιώξαντος, κίκεϊθεν, ὡς εἰπεῖν, ἀναλα-
βόντος πάσας τὰς ἐκκλησίας, ὡς εἶδε τοὺτους θορυ-
βούντας, τὸν συντακτῆριον αὐτοῖς προσφωνήσας λόγον (43), καὶ βασιλεὺς καθικτεύσας ἀπολυθῆναι
αὐτὸν, ἐκδημῆν τῶν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὴν ἰδίαν παραγίνεται χώραν, τὴν ἡσυχίαν ἀσπαζόμενος.

κγ'. Κάκεισε Ἀπολλινάριου τοῦ Σύρου σπέρματα καὶ μαθητὰς εὐρηκῶς, ἐνίσταται κατ' αὐτῶν, καὶ γραφεὶ τὰς δύο κατ' αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς Κληδό-
νιον, καὶ κατακρίνει τοῦτον καὶ ἀναθεματίζει, καὶ τελείως τῆς ὀρθοδόξου ἐξελαύνει Ἐκκλησίας. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἀπολλινάριος ἔλεγεν, ὥσπερ ἔφημεν, καὶ ἄνθρωποι εἶναι τὸν ἄνθρωπον ὃν ἀνέλιφεν ὁ Θεὸς Λό-
γος, ἡγρουν μὴ ἐνυπάρχειν ψυχὴν λογικὴν τε καὶ
νοῦν τῷ ἀνθρωπίνῳ τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ἀντὶ ψυ-
χῆς τὴν θεότητα λογιζέσθαι ἐνοικεῖν ἐν τῇ φύσει
τῆς ἀνθρωπότητος, μᾶλλον δὲ ἀντὶ τοῦ νοῦς· τοῦτο
γὰρ ὕστερον ἐκύρωσεν, ἀντὶ τῆς ψυχῆς. Ἔλεγε δὲ
καὶ τὴν σάρκα ἄνωθεν κεκομίσθαι αὐτὸν, καὶ ὡς διὰ
σωλήνος διελθεῖν τῆς Παρθένου, καὶ ἑτερά τινε
προσεῖθει φλυαρῶν ἄξια τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Ὑπ-
άρχων δὲ πολύλογος ὁ ἀνὴρ, καὶ μάλιστα μέτρων
ἐπιστήμη καὶ ἀριθμῶν θέσει (44), μὴ κατὰ τάξιν μά-
λιστα ἐπιβάς αὐτῇ (45), ἀλλ' ὑπὲρ ὃ ἦν αὐτὸν λογισά-
μενος, τινὰς Γραφικὰς βίβλους μεταποιήσας πρὸς
τὸ ἑμμετρον, πολλοὺς ἐπειράζο πρὸς τὴν οἰκείαν
καταστῆρην παρανομίαν. Τότε δὲ αὐτοῦ ἀπορρίφειν-
τος, μικρὸν πως ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἀναπνεύσασα, οὐ
μετ' οὐ πολὺ αἱ αὐταί, μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρους, ἐπι-
χειροῦντο ταραχαί, ἔτι μὴ τῆς προτέρας τῶς· ἐπι-
ληθείσης αὐτῆς ἀνάγκης, καὶ τῶν προλεχθέντων
πυλῶν καὶ διωγμῶν.

κδ'. Ἐνταῦθα γὰρ ἐξ ἑτέρας τινὸς χώρας, ὡς
καὶ τινε τῆς Ἀντιοχείας (46), ἀγαγόντες Νεστόριον
τινα, ἄνδρα δυσσεβῆ καὶ κακώτροπον, προχειρίζονται
ἐπὶ τῷ θρόνῳ τότε χρησέμεντος· οὐ ποιμένα λο-
γικῶν προβάτων, λίκον δὲ μᾶλλον κατεσθίοντα τὸ
ποιμνιον, καὶ εἰς ἀπωλείας πυθμένα κατὰγοντα.
Ἰνδαίον γὰρ φρόνημα ἀναδεξάμενος, οὐ τὸν Λόγον
σάρκα ἀτρέπτω· γεγενῆσθαι ἔλεγεν, ἀλλ' εἰς τινα
ἄνθρωπον ἐνοικῆσαι ὡς ἓνα τῶν προφητῶν, καὶ ἰδιο-
κνεῖσθαι τοῦτον ἐξαιρετῶς ἀγαπήσει· καὶ εἶναι ἄλ-
λον μὲν Υἱὸν Λόγον, ἄλλον δὲ λέγεσθαι μὲν, μὴ εἶναι
δὲ γνήσιον, θετὸν δὲ Υἱὸν τὸν λεγόμενον Ἰησοῦν
Χριστόν· ὡς ἐνταῦθεν δύο υἱοὺς καὶ μὴ ἓνα λέγε-
σθαι εἶναι. Ἐξήγειρεν οὖν ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ τὸ
πνεῦμα Κυρίλλου, τοῦ γεγονότος πατριάρχου Ἀλε-
ξανδρείας· καὶ πρῶτον μὲν γράφει πρὸς αὐτὸν Νε-
στόριον ἐπιδιορθούμενος αὐτὸν, καὶ πρὸς τὴν ὁρθὴν
αὐτὸν ἐμβιδάζων πίστιν, καὶ Θεοτόκον τὴν Παρθέ-
νον ὀνομάσαι παρακαλῶν. Ὡς δὲ οὐκ ἐνεδίδου, ἔτερα

A recuperaverat, habita ad episcopos in supremo vale
oratione, atque imperatorem precatus ut se dimit-
teret, migravit hinc, et in suam provinciam quie-
tis studio se recepit.

23. Illic tamen Apollinarius Syri semina ac disci-
pulos nactus, cepit eos oppugnare, scriptis duabus
ad Cledonium epistolis, Apollinaremque damnavit
atque anathemate perculit, et ab orthodoxorum
Ecclesia prorsus expulit. Apollinarius enim aiebat,
ut jam diximus, mente caruisse humanitatem quam
Deus Verbum suscepit, videlicet animam rationa-
lem et intellectualem in Christi humanitate nequa-
quam fuisse, verum loco animæ divinitatem repu-
tari in humana natura habitantem, imo vero loco
mentis; mentem enim postea dixit pro anima. Aie-
bat insuper Verbum carnem secum de cælo attu-
liasse, et per Virginem tanquam ex fistula esset
transisse: atque talia inepta quædam et insanix
ejus digna effutiebant. Vir porro facundus, præcipue-
que scientia metrica pollens, et pangendis versibus
aptius, quanquam haud legitima reapse regula poe-
ticen occupaverat, sed sibi plus justo tribuebat,
nonnullis ex sacris Libris ad metricam rationem
translatis, dabat operam ut legentium multitudi-
nem in suos errores pertraheret. Attamen, Apolli-
nari quoque demum prostrato, Ecclesia nostra pa-
rumper respirabat. Sed eam nihilominus paulo post
pares, imo etiam peiores, exceperunt perturbatio-
nes, cum nondum prioris angustix prædictorum-
que bellorum et persecutionum esset oblita.

24. Ecce enim ex alia nescio qua regione (nonnulli
dicunt ex urbe Antiochia) Nestorius quidam, vir
irreligiosus et male moratus, huc adductus est, et
sedi tunc vacuæ impositus episcopus, reapse autem
nequaquam pastor rationalium ovium, sed lupus
potius devorandi gregi idoneus et in barathrum
perditionis jaciendo. Nam Judaicum dogma ample-
xus, negabat Verbum factum esse carnem sine na-
turæ, ut nos dicimus, conversione; sed in quodam
tantum homine, veluti in propheta aliquo inhabi-
tasse dicebat, atque hunc hominem peculiari sibi
dilectione proprium fecisse: cæteroqui alterum ex
his Filium, Verbum esse; alterum vero dici qui-
dem, at non esse vere Filium, sed adoptivum,
eum scilicet quem dicimus Jesum Christum; con-
sequenterque duos filios, non unum, esse affirma-
bat. Suscitavit igitur contra hunc Deus Cyrilli pa-
triarchæ Alexandrini spiritum, qui primo ad ipsum
Nestorium scripsit, emendationem suadens atque

NOTÆ.

(43) Est hæc oratio 32 apud Billium, 42 apud Maurinos.

(44) Intelligo hic numerum sive harmoniam poe-
ticam. Infra tamen cap. 53, interpretor scientiam
arithmeticam, ubi de Philopono arithmetico, ejus-

modi non constat fuisse Apollinarem. Cæteroqui
videant peritiores.

(45) Apollinarius psalterium poeticum pedibus
trahit Gregorius Naz. epist. 1. Ad Cledon. in fine.

(46) Socrates lib. vii, 29.

ad rectam fidem regressum, atque ut Virginem Deipara nomine dignaretur adhortans. Cum autem ille minime cederet, alia rursus ad eum scripta direxit, duodecim capitulis additis quæ anathemata assentiretur, anathemati obnoxius fieret.

25. His quoque contradicente Nestorio, synodus Ephesi indicta est, illucque Nestorius mittitur, deducendo eum Constantinopolitano præfecto, multisque aliis custodibus eumdem synodo exhibituris. Theodosius Junior tunc imperii habenas moderabatur. Præerant autem huic, quæ dicitur tertia synodus, Cyrillus Alexandriæ, Cælestinus Romæ, Juvenalis Hierosolymorum, et Acacius Melitinæ. Deponitur ergo Nestorius, priores autem synodi duæ confirmantur; et unum confitentur perfectum Filium in divinitate, et perfectum item in humanitate; unum, inquam, non duos filios, uti manifeste declarat edita ab iis fidei inspirata definitio. Atque his proclamatis, dimissi sunt e synodo in suum quisque locum episcopi.

26. Sed enim Johannes Antiochenus et Theodoretus altercationem habuerunt cum beato Cyrillo, eo prætextu quod ipsis absentibus definitionem in synodo faciendam curasset, cum contra magnus Pater noster Cyrillus multis diebus illos expectasset. Sed ii reapse simultatem adversus eum iniquam fovebant: donec et hi discordiis animis ad suas urbes remigrarunt, multa interim commoventes ac tumultuantes, adeo ut Theodoretus episcopus contra duodecim sancti Cyrilli Capitula, totidem scripserit: adversus quæ denuo Cyrillus apologiam pro se composuit, et sua rite declaravit explicavitque Capitula. Jam cum Theodosius imperator, his cognitis, tum aliis episcopis, tum præsertim sancto Cyrillo irasceretur, missus est huc Acacius Melitinus, vir vere religiosus et ad omnem pietatem tranquillitatemque compositus, qui synodi acta imperatori patefecit, ejusque iram compescuit. Definitiones itaque approbatæ fuerunt, et Cyrillus patriarcha ad urbem suam navigavit.

27. His ita peractis, post aliquantam quietem, ecce oritur Eutyches quidam monachus et archimandrita, haud exiguum populi partem post se trahens, Nestorianum dogma confirmans et inepta alia confingens. Eutychis hæresim Eusebius Dory-

πάλιν κατέπεμψε γράμματα, μετὰ καὶ δώδεκα κεφαλαίων ἔχοντων καὶ ἀνάθεμα ὥστε τὸν μὴ οὕτω φρονούντα, ἀναθεματίζεισθαι.

κε'. Ἀντιλέγοντος δὲ αὐτοῦ καὶ πρὸς ταῦτα, σύν-
οδος ἐν Ἐφέσῳ συγκροτεῖται, καὶ παραπέμπεται
ἐκεῖσε Νεστόριος μετὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως καὶ
ἐτέρων πολλῶν περιεχόντων αὐτὸν, καὶ πρὸς τὴν
σύνοδον διαβιβαζόντων. Θεοδόσιος ἦν ὁ Νέος τὰς
ἡνίας τῆς βασιλείας ἐγχεχειρισμένος τότε· προήδρευε
δὲ ἐν αὐτῇ τῇ λεγομένῃ τρίτῃ συνόδῳ, Κύριλλος μὲν
Ἀλεξανδρείας (47), Κελεστίνος δὲ Ῥώμης, Ἰουθενά-
λιος Ἱεροσολύμων, καὶ Ἀκάκιος ὁ Μελετίνης. Καὶ
καθαίρεται μὲν Νεστόριος, κυροῦνται δὲ ἐν αὐτῇ καὶ
αἱ προσηρημένοι δύο σύνοδοι, τέλειόν τε τὸν αὐτὸν ἕνα
Υἱὸν ἐν θεότητι καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι ὁμολο-
γοῦσιν, ἕνα καὶ οὐ δύο υἱούς· ὡς δηλοῦται σαφῶς ὁ
παρ' αὐτῶν ἐκφωνηθεὶς τῆς εὐσεβείας θεόπνευστος
ὁρος. Καὶ οὕτως ἡ σύνοδος ταῦτα ἐκφωνήσασα, ἀπ-
έλυσεν ἕκαστον τὸν ἐπισκόπων μετασκηνοῦσαι εἰς
τὸν ἴδιον τόπον.

κς'. Ἰωάννου δὲ τοῦ Ἀντιοχείας καὶ Θεοδώριτου
ἀνθισταμένων τῷ μακαρίῳ Κυρίλλῳ κατὰ πρόφασιν
τοῦ δοκεῖν, χωρὶς αὐτῶν ἐκφωνηθῆναι τὸν ὅρον ἐν
τῇ συνόδῳ, καίτοι γε τοῦ μεγάλου Πατρὸς ἡμῶν Κυ-
ρίλλου ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐκδεξαμένου αὐτοὺς, τῇ
δὲ ἀληθείᾳ ἐριστικῶς πρὸς αὐτὸν καὶ οὐκ ὀρθῶς δια-
κειμένων αὐτῶν, μετέβαινον καὶ αὐτοὶ ἀσυμφώνως
πρὸς τὰς ἰδίας πόλεις, πολλὰ μεταξὺ θορυβήσαντες
καὶ κινήσαντες· ὡς καὶ Θεοδώριτον ἐπίσκοπον κατὰ
τῶν δώδεκα Κεφαλαίων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἕτερα
δώδεκα συντάξαι Κεφάλαια, καὶ πάλιν αὐτὸν Κύριλ-
λον πρὸς ταῦτα ἀπολογήσασθαι, καὶ τὰ ἴδια δεόντως
ἐρμηνεύσαι, καὶ ἐπιλύσαι Κεφάλαια. Θεοδοῦτος δὲ
τοῦ βασιλέως, ταῦτα ἐπεγνωκότος, καὶ κινήθέντος
καὶ καθ' ἐτέρων μὲν, μάλιστα δὲ κατὰ Κυρίλλου τοῦ
ἐν ἁγίοις, πέμπεται ἐνταῦθα Ἀκάκιος ὁ Μελετι-
νῆς (48), ἀνὴρ θεοσεδῆς, καὶ εἰς ἄκρον ἐληλακῶς εὐ-
ταξίας καὶ εὐλαθείας, καὶ τὰ τῆς συνόδου ἐμφανίζει
τῷ βασιλεῖ, καὶ τὸν τοῦτου καταστέλλει θυμὸν. Καὶ
τὰ τῆς ἐκφωνήσεως τὸ κύρος λαμβάνουσι, καὶ Κύριλ-
λος πατριάρχης εἰς τὴν ἰδίαν ἀπαίρει πόλιν.

κζ'. Οὕτως τοῦτων πραχθέντων, καὶ τέως μικρὰς
ἀνέσεως γενομένης, ἐπιφύεται Εὐτυχῆς τις λεγόμε-
νος μοναχὸς καὶ ἀρχιμανδρίτης, καὶ ἀποσπᾷ ὀπίσω
αὐτοῦ οὐκ ὀλίγον τι μέρος λαοῦ, κυρῶν τὰ τοῦ Νεστο-
ρίου (49), καὶ ἕτερα τινὰ φλυαρῶν. Εὐσέβιος δὲ ὁ

NOTÆ.

(47) Respicit ordinem nominum subscriptorum Germanus, quorum primum reapse fuit Cyrilli, absente Cælestino (Labbe. *Concil.* t. III, p. 446. Sed quænam est ibi Cyrilli nuncupatio? Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, διέποντος καὶ τὸν τόπον τοῦ ἁγ. καὶ ὁσ. ἀρχιεπ. τῆς Ῥώμης Ἐκκλ. Κελεστίνου· Cyrilli Alex. locum tenentis etiam pro sancto et beato archiepiscopo Romanæ Ecclesiæ Cælestino. Quod legati munus Cælestini nutu Cyrillum gessisse, aiunt etiam concilii Patres in epistola ad imperatores, p. 632.

(48) Acacium hunc Melitinensem Nestorii impium

doctrinam Ephesinæ synodo patefecisse, narrat Evagrius, *Hist. eccl.* lib. 1, 4.

(49) Quanquam vulgo existimatur Eutychiana hæresis contraria prorsus Nestorianæ, reapse tamen cum Nestorio congruebat dupliciter Eutyches. 1. Quod ante unionem duas in Christo admittebat naturas; ergo aliquanto tempore separatim ab homine Deum, æque ac Nestorius, credebatur. 2. Quod beatam Mariam renuebat appellare Θεοτόκον. Sic aiunt de Eutychē pontifices Romani Gelasius I et Joannes II apud Petav. *De incarn.* lib. 1, cap. 14.

τοῦ Δορυλαίου ἐμφανίζει τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ ἐπὶ Φλαβιανῷ τοῦ ἐν ἁγίοις τῶν ἐνταῦθα γενομένου πατριάρχου, Κυρίλλου ἤδη ἐκποδῶν τοῦ παρόντος βίου γεγενημένου. Καὶ παραγίνεται μὲν Εὐτυχὴς ἐν δημοσίῳ Σεκρέτῳ, τοῦ ἐν ἁγίοις Φλαβιανῷ προκαθμένου, καὶ Βασιλείου τοῦ Σελευκείας, Εὐσεβίου κατ' αὐτοῦ ἐστῶτος, καὶ προφέροντος τὰ ἀκουσθέντα αὐτῷ περὶ αὐτοῦ. Ἀρνεῖται τοίνυν ὁ Εὐτυχὴς, καὶ συνίστανται τὰ ἐνταῦθα πεπραγμένα· καὶ τῶς ὑπείκεισιν αὐτὸς τοῦ δι' αὐτὸν συγχροτηθέντος εὐσεβοῦς συνεδρίου. Μετ' ὀλίγον δὲ πάλιν διὰ βασιλικῆς ἰσχύσαντος χειρὸς, ἐτέρα σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ ληστρικὴ τις καὶ οὐχ ὅσια συνάγεται, ἐκεῖσε παραπεμφθέντος καὶ Φλαβιανῷ τοῦ ἐν ἁγίοις, ὅστις μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ἐνταῦθα πεπραγμένα καὶ τὰ Εὐτυχῶς ἐπὶ χεῖρας κατέχων, ἐν τῇ συνόδῳ παρῆν· ἐδίδοντο δὲ ἡ πᾶσα ἐξουσία Διοσκόρῳ τῷ Ἀλεξανδρείας τότε πατριάρχει, καὶ αὐτῷ Εὐτυχεῖ· καὶ φονεύεται μὲν Φλαβιανὸς ὁ ἅγιος ἐν αὐτῇ· ἀνατρέπεται δὲ ἡ ἐν Ἐφέσῳ πρώτη σύνοδος, καὶ ὁρος ἐγγράφως ἐξυφαίνεται, ὑπογραφάντων βίᾳ φονικῇ τῶν ἐπισκόπων, καὶ αὐτοῦ Βασιλείου τοῦ Σελευκείας. Ἦν οὖν πάλιν κλόνος οὐχ ὁ τυχὼν καὶ θόρυβος μέγας κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης, τῶν τοῦ Νιστορίου δημοσιευομένων δογμάτων, καὶ ἀπερικαλύπτως περιφερομένων· ἦδη καὶ τοῦ μεγάλου Προτερίου ἱερέως ἐν Ἀνατολῇ φονευθέντος, καὶ ἐτέρων κλειστων ἀσεβῶς τολμηθέντων. Ἐν Ῥώμῃ δὲ Λέων ὁ μέγας προεδρεύων ἱερεὺς, παντοίως ἠγωνίζετο γρίφων πρὸς ἅπαντας, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐν ἁγίοις Φλαβιανὸν ἐτι τότε περιόντα, ὅτε τὰ Εὐτυχῶς ἐτολμῆτο· ἦνυετο δὲ οὐδὲν, τῆς αἰρετικῆς ἐπικρατοῦσης ἀνάγκης.

κη'. Μετ' οὐ πολὺ δὲ θεόθεν Μαρκιανὸς ὁ βασιλεὺς ἀνίσταται, ἀνὴρ ἐνθεος, καὶ εἰδὼς μελετῆσαι τὸ εὐταχτον, καὶ πρὸς τοῦτο ἐξ ἀταξίας συνελάσαι τὰ πράγματα· συνάγει τοίνυν ἐν Χαλκηδόνι τῇ πλησίον ἡμῶν πόλει τοὺς ἱερεῖς, χλ' Πατέρων συναθροίσας ἑμῆτρων, καὶ παρῆσαν ἀπὸ Ῥώμης τινὲς ἐκ προσώπου τοῦ ἐν ἁγίοις Λέοντος, μετὰ γραμμάτων τὸν τίπον αὐτοῦ ἐκκληροῦντες· Ἀνατόλιος ἦν ὁ Κωνσταντινουπόλεως προεδρεύων (50), Ἰουθενάλιος· Ἰεροσολύμων, Εὐσεβίος ὁ Δορυλαίου, Μάξιμος τε ὁ Ἀντιοχείας, καὶ Θεσσαλονικῆς Ἀναστάσιος. Ἐπὶ καὶ δὲ ἀναζητούμενων ἐν αὐτῇ διαφόρων κεφαλῶν, κατακρίνεται μὲν Διοσκόρος, ἐκεῖσε παρῶν καὶ πρὸς ἐξορίαν ἐκπέμπεται· ἀναθεματίζεται δὲ καὶ Εὐτυχὴς καὶ Νεστόριος πάλιν. Πολλὰ δὲ κατὰ Θεοδώριτον τινὲς τῶν τῆς ἐναντίας μοίρας κινήσαντες, μεταγνόντα τοῦτον ἡ σύνοδος προσεδέχετο. Ἐλεγον γὰρ Νεστόριον μᾶλλον συναρῶν αὐτὸν, διὰ τὸ κατὰ ἀλήθειαν γεγραφεῖναι αὐτὸν τότε πρὸς αὐτὸν Νεστόριον· εἰ καὶ τὰ μάλιστα πάλιν φαίνεται ὁ αὐτὸς τὸν Τόμον τοῦ ἁγίου Κυρίλλου προσδεξάμενος, καὶ τὰ δόγματα αὐτοῦ κυρῶν, καὶ Νεστόριον καταμεμφόμενος. Ὅμως καὶ αὐτὸν Θεοδώριτον καὶ Βασίλειον τὸν Σελευκείας συναρῶμιον αὐτῆς ἡ σύνοδος ἐποίησεν, ἐν αὐτῇ καὶ αὐτῶν ὑπογραφάντων, καὶ

læi episcopus sancto Flaviano patriarchæ tunc nostro denuntiavit, Cyrillo jam mortuo. Venit igitur Eutyches in publicam Secreti aulam, ubi præsidebat sanctus Flavianus cum Basilio Seleuciensi, accusante Eusebio, et audita de eo referente. Sed negavit Eutyches, et tunc quidem negotium intermissum est; atque ita religiosi synedrii iudicium reus effugit. Paulo post tamen auctoritate regia nova synodus, haud hercle sancta sed latrocinialis, Ephesi congregata est, misso illuc etiam sancto Flaviano, qui acta Constantinopolitana contra Eutychem secum ferens synodo interfuit. Verum omnis synodi regendæ potestas ad Dioscorum Alexandriæ tunc patriarcham et ad Eutychem recidit. Ibi sanctus Flavianus interimitur, et prior Ephesi synodus evertitur, novaque conditur definitio, subscribentibus metu necis episcopis et ipso Basilio Seleuciæ. Erat ergo ingens denuo motus atque tumultus in orbe universo, divulgatis Nestorii dogmatibus, et palam circumlatis, magno quoque Proterio episcopo in Oriente interfecto, non sine aliis infandis ausibus. Romæ utique magnus Leo pontifex sedens, totis viribus adversabatur, directis quaquaversus litteris, nec non ad ipsum Flavianum tunc adhuc superstitem, quo tempore Eutychis temeritas sese efferebat; sed hæc hylum non proficiebant, hæretica prævalente potentia.

Φλαβιανὸν ἐτι τότε περιόντα, ὅτε τὰ Εὐτυχῶς ἐτολμῆτο.

28. Cæterum haud multo post Marcianus divino favore imperator exstitit, vir numine affatus, ordini tenendo idoneus, turbatisque rebus in tranquillitatem restituendis. Convocavit enim Chalcedone episcopos, in urbe nobis proxima, Patrum scilicet dcxxx cœtum. Aderant quoque ex urbe Roma nonnulli a sancto Leone missi cum litteris, locum ejus tenentes, præsidebantque Anatolius Constantinopolitanus, Juvenalis Hierosolymorum, Eusebius Dorylæi, Maximus Antiochiæ, Anastasius Thessaloniciæ. Qua in synodo post diuturnas de variis capitulis disceptationes, damnatur Dioscorus ibi præsens, et in exsilium pellitur, atque anathema rursus Eutychi ac Nestorio dicitur. Cumque multa Theodoro nonnulli adversarii objicerent, pœnitentem synodus recepit. Quippe illi aiebant favere eum Nestorio, ad quem reapse antea scripserat; sed tamen admisisse postea sancti Cyrilli Tomum constat, in ejusque sententiam pedibus ivisse, Nestorio improbato. Simul igitur et ipsum Theodoretum et Basilium Seleuciensem in suum catalogum recepit synodus, cui et ipsi subscripserunt, atque in numero dcxxx Patrum fuerunt. Hinc latrociniali synodo prorsus deleta, et publico anathemati supposita, editur Chalcedone

·NOTÆ.

(50) Προεδρεύων. Respicit hic quoque Germanus ad ordinem subscriptionum (uti leguntur apud Labbe Concil. t. IV, p. 798) ubi primum est Anatolii

nomen. Et quidem Romani legati adeo noluerunt subscribere, propter canonem 28, ut horum unus Lucentius palam reclamaverit, p. 810.

μίαν φύσιν τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς δογματίζοντας αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον πᾶσαν ἐξοστρακίσαντος. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀποσχιστῶν συνεκoinώνησαν αὐτῇ, καὶ τὰ τῆς ὀρθοδοξίας ἡσπᾶσαντο δόγματα.

λα'. Ταρίχου δὲ πάλιν καὶ ἀγῶνος οὐ τοῦ τυχόντος κατέχοντος τοῖς ὀρθοῖς ἡμῶν δόγμασι, Λέοντος τότε βασιλέως· μετὰ Μαρκιανὸν ἀνακηρυχθέντος, εὐθέως ἰδούλετο σύνοδον συγκροτῆσαι περὶ τούτου. Γνοὺς δὲ οὐ μετ' οὐ πολὺ τὴν σύνοδον, μὴ θέλων τοὺς ἐπισκόπους διὰ τῆς ὁδοῦ κατατρίβεσθαι καὶ ἀνιδεῖσθαι, ἀπέστειλε μᾶλλον κατ' ἐπαρχίας καλεῦσαι, δηλώτας δ' αὐτῶν, ὥστε πάντας τοὺς ἐπαρχιώτας ἐπισκόπους, ὅποῖον ἔχουσι φρόνημα περὶ τῆς συνόδου σημᾶναι αὐτῷ. Τούτου δὲ οὕτως γεγονότος, πλείους ἢ χίλιοι ἐπισκοποὶ καθυπέγραψον, καὶ τὴν σύνοδον ἐπεκύρουν, καὶ πάλιν καὶ αὐτὴ ἡ λεγομένη τετάρτη ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος τὸ ἴδιον κράτος ἐλάμβανεν.

λβ'. Αὐτοῦ δὲ τοῦ λεχθέντος Λέοντος τοῦ βίου ὑπεξελθόντος, καὶ Ζήνωνος, ἔτι μὴν καὶ Ἀναστασίου, μετ' ὀλίγον ὕστερον βασιλευσάντων, παρῆρθεσαν τοῦ ἔσσεσθαι οἱ δι' ἐναντία· κατὰ τῆς συνόδου ἐλάμβανον, καὶ τὸ τῶν Ἰακωβιτῶν καὶ Θεοδοσιανῶν ἐπεκώματα πλῆθος, μίαν φύσιν τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς προσευόντων, καὶ τὴν τετάρτην ἀναθεματίζόντων σύνωδον. Ἐπειρῶντο δὲ ἀντρέπειν καὶ τὸν Τόμον Λέοντος· τοῦ μακαρίου γεγονότος πάπα Ῥώμης. Ἀλλ' Εὐλόγιος ὁ ἐν ἁγίοις τὸν τότε Τόμον ἐπεξηγήσατο, καὶ καλῶς ἔχειν πάντα ἀπέδειξε, μὴδὲν σχολίων ἐν τοῖς γραμμασιν τοῦ προλεχθέντος Λέοντος ἐντετυπωθεῖσι διδάξας, μᾶλλον δὲ πλήρη εἶναι θεοσεβείας καὶ δογμάτων ὀρθῶν τὰ τούτου συγγράμματα ἀποδείξας (54). Ὅμως ἤ τε σύνοδος ἐπὶ πολὺ ἀμνημόνευτος ἔμεινε, καὶ πᾶς ἑαυτῷ τὴν νομιζομένην καὶ δοκοῦσαν ἄρετὴν ἐπισπᾶτο, καί, ὡς εἰπεῖν, ἔκαστος πρὸς τὴν οὐκ αἰσίων καὶ γνώμην ἀποτρέχειν, καὶ πλῆθος πολλὸν οἱ ἀποσχιστῶν κἀντεῦθεν ἐβλάστησεν.

λγ'. Ἀναστάσιος δὲ ὁ Ἀντιοχείας μεγάλως ὑπὲρ τῆς συνόδου συνίσταται, καὶ δογματικούς κανόνας ἐγγράφως ἐξέθετο (55), αὐτὴν τε τὴν σύνοδον καλῶς ἰρίσαι πάντα ἀποδείξας, καὶ πλήρη θεοσεβείας ὑπάρχειν τὰ ταύτης δόγματα. Ὁ δὲ Φιλόπονος τότε, μᾶλλον δὲ Ματαίονος, ἀνὴρ Ἀλεξανδρείας γραμματικὸς, εὐγλωττὴς καταγοητευόμενος, καὶ τῇ λεγομένῃ Ἑλληνικῇ περὶ αὐτῶν, ἀστρονομίᾳ τε καὶ τῇ τῶν ἀριθμῶν θέσει (56) ἐπικομπάζων, κατὰ τῆς συνόδου ἠγωνίζετο (57)· μικροῦ καὶ τῷ Ὀριγένης συμπνέων εἰς τοὺς περὶ ἀναστάσεως λόγους, ἔχων καὶ λόγον

A carnisque naturam esse docebat, vel potius totam Chalcedonensem synodum ostracismo damnavat. Multi pariter, qui schisma fecerant, nunc ejus exemplum secuti, cum Ecclesia in gratiam redierunt, et orthodoxiæ dogmata amplexi sunt.

31. Grandi autem coorto rursus tumultu et controversia de nostre orthodoxiæ dogmatibus, quo tempore Leo post Marcianum purpuram sumpsit, is confestim synodum ejus rei gratia cogere cogitavit. Sed mox considerans, recente adhuc superiore synodo, non esse novis itineribus fatigandos episcopos, mandata potius per provincias mittenda curavit, quibus denuntiabat, ut provinciales cuncti episcopi, quid de synodo Chalcedonensi sentirent, sibi per litteras significarent. Quo facto plus mille episcopi suffragium suum synodo adjecerunt eamque confirmarunt: atque ita hæc Chalcedonensis quæ dicitur quarto synodus robur suum obtinuit.

32. Sed ubi prædictus Leo vita migravit, et Zeno et mox Anastasius imperium obtinuerunt, loquendi audaciam hostes synodi resumpserunt, et Jacobitarum ac Theodosianorum exsultare multitudo cœpit, unam Verbi naturam dicentium, et quartam synodum detestantium. Iidem Tonium quoque beati Leonis papæ Romani pessumdare conati sunt. Verum sanctus Eulogius Tonium illum commentando exposuit, cunctaque recte se habere demonstravit, nihil prævum ea Leonis epistola contineri docens; imo vero quidquid ab eo scriptum esset, id recta fide et orthodoxis dogmatibus redundare. Attamen diu hæc synodus memorari non potuit, et unusquisque pro sua opinione ac placito ducem aliquem sibi proponebat, atque ut ita dicam ad suam quisque fidem propriamque sententiam ferebatur. Atque hinc schismaticorum multitudo ingens pullulavit.

33. Tunc Anastasius Antiochiæ episcopus magnifice pro synodo consurrexit, et dogmaticas regulas scripto proposuit, cuncta ostendens a synodo recte fuisse decreta, atque hujus dogmata cum omni pietate consentire. At vero Philoponus, vel potius Matæponus, Alexandrinus grammaticus, facundiæ præstigiis præditus, et Græcam sapientiam jactans, astronomiæ et arithmetici peritia gloriosus, contra synodum prælium iniit, parum differens ab Origenis de resurrectione effatis, id quod certe, Deo permittente, non sine laude elo-

NOTÆ.

(54) Ex opere Eulogii pro epistola sancti Leonis contra Jacobitas ampla excerpta recitat Photius cod. 225, p. 259 seqq. Fragmentum Eulogii, ubi de Chalcedonensi etiam synodo, habes a nobis divulgatum ex codice Vat. Script. vet. t. VII, p. 178.

(55) Intellego quinque præsertim Anastasii dogmaticas orationes, nominatimque tertiam *De incarnatione*; quæ orationes latine hactenus exstant, a

me vero Græcæ quoque paulo post imprimendæ sunt.

(56) Recole dicta supra (col. 33). Illic autem intelligo Philoponi commentarium in Nicomachi arithmetica adhuc ineditum, cujus prologum et initium habes apud nos in *Spicilegio*, t. II, p. 392 seqq.

(57) Opere celebri inedito cui titulus *Diathectæ*. Item epistola dogmatica ad Justinianum imp. æque inedita, cujus nos compendium exhibuimus in *Spicil.* tomo III, p. 739.

quentiæ præstitit. Sed Leontius eremi monachus A
jucundissimum lectu librum composuit, synodi
patrocinio suscepto, multaque in eo recitavit te-
stimonia pro vocabulo dualitatis, cui libro titulus
Leontia adhæsit. Multa vero confusio varietate
seditiones in Ecclesia nostra acciderunt, dum vel-
lent nominari diserte synodum, minimeque indi-
ctam præteriri: quare et a sacerdotibus populi dili-
genter observari debuerunt, atque ante cancellos
constitui armati homines ad eos percutiendos qui
synodi mentionem non facerent: unde et aliquot
patriarchæ strenue pro synodo decertaverunt;
quam cum in diptycha retulissent, imperatorum
indignationem tantam incurrerunt, ut ipsimet ne
mortui quidem in diptychis poni potuerint.

54. Justiniano Magno ad imperium evecto, rur-
sus hæc belluæ in suas latebras caveasque se con-
cluserunt; atque in hac urbe synodus sanctorum
Patrum CLXV congregabatur, cui intererat Euty-
chius nostræ urbis pontifex, Apollinaris Alexan-
drinus, qui et Vigilii papæ Romani locum tenebat,
et Elias Thessalonicensis, aliique plurimi: ibique
confirmatur quarta synodus Chalcedone habita,
cum eorumdem dogmatum definitione, decreto
addito ut cum tribus prioribus quarta hæc nomi-
natim recenseretur, eodem pariter promulgato fidei
symbolo: itemque definitum est Dominum no-
strum Jesum Christum cum utriusque naturæ vo-
luntate et operatione salutem nostram peregis-
se. Dictum est quoque anathema duodecim Theodoret
Capitulis, et cujusdam libæ epistolæ quæ ad Marim
Persam scripta dicitur, nec non Origenis scriptis
gentilitatem redolentibus, denique etiam Theodoro
Mopsuesteno. Atque ita in suam quisque patriam
removit.

55. Brevi tempore post, denuo Severus nos
conturbavit Acephalus, imo vero polycephalus
draco, unam et ipse Verbi et carnis naturam af-
firmans. Neque hactenus substitit, sed libros etiam
composuisse videtur, et sacrorum Bibliorum inter-
pretationes. Verum et ipse regia in urbe a Mena
patriarcha nostro damnatur, ejusque dogmata su-
premo decreto delentur; prædicto præsuli nostro
suffragantibus Agapeto Romæ pontifice, Petro
Hierosolymorum patriarcha, et Ephræmio Antiochiæ,
viro magno, qui et dogmaticos commentarios theo-
logia refertis nobis reliquit, denique et Sotericho
Cæsareæ Cappadociæ, et Hypatio Ephesi. Interim
ergo gravi perturbatione instantique tumultu ere-
ptum, tranquille se habebat corpus Ecclesiæ, ortho-
doxis confidenter se gerentibus, heterodoxis vero vel

επιβρόντα αὐτῷ κατὰ θεῖκην παραχώρησιν. Λεόν-
τιος δὲ ὁ τῆς ἐρήμου μοναχὸς βιβλίον συνέθηκεν
εὐαπόδεκτον, ὑπὲρ τῆς τοιαύτης συνόδου ἐνιστάμενος·
πολλὰς δὲ μαρτυρίας ἐν αὐτῷ καταγράφας περὶ τῆς
διττικῆς φωνῆς. ὤθεν καὶ Λεόντια τὸ βιβλίον ἐκ τοῦ-
του ἐκλήθη (58). Πολλὴ δὲ σύγχυσις καὶ στάσις δια-
φόρων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἐγένετο ἕνεκεν τοῦ τὴν
σύνodon μνημονεύεσθαι, καὶ μὴ ἀνωνύμως ταύτην
παρέρχεσθαι· ὥς καὶ τοὺς ἱερεῖς ἐπιτιθεῖν τοὺς
λαοὺς, καὶ πρὸς τὴν κυχλίδα τοῦ θυσιαστηρίου ἐστὰ-
ναι αὐτοὺς καθωπλισμένους, καὶ παλεῖν μέλλοντάς
τινας, εἰ μὴ ποιήσονται τὴν τῆς συνόδου ἐκφώνησιν·
ὥς καὶ τινὰς τῶν πατριαρχῶν ἀνδρῖσάμενους ὑπὲρ
τῆς συνόδου, καὶ ταύτην ἐν διπτύχοις κατατάξαντας,
ὑπὸ βασιλικῇν ἀγανάκτησιν γενέσθαι, καὶ μῆτε μετὰ
B θάνατον ἐν διπτύχοις κατατάττεσθαι.

λδ'. Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὴν
βασιλέως προαχθέντος ἀρχὴν, πάλιν εἰς τὰς ἑαυτῶν
καταδύσεις καὶ τοὺς φωλεοὺς οἱ θηριώδεις οὗτοι
συνήλαυον· καὶ σύνοδος ἐνταῦθα συνεκροτεῖτο τῶν
ρῆς ἁγίων Πατέρων, ὄντος ἐν αὐτῇ Εὐτυχίου τοῦ τῆς
πόλεως ἡμῶν προέδρου, Ἀπολινάριου τοῦ Ἀλεξαν-
δρείας, καὶ τὸν τοῦ Βιγίλλιου τοῦ πάπα Ῥώμης τό-
πον ἀποπληροῦντος, Ἠλία τε τοῦ Θεσσαλονίκης, καὶ
ἐτέρων πλείστων· ἐν ᾗ κυροῦται ἡ ἐν Χαλκηδόνι τε-
τάρτη σύνοδος, τῶν αὐτῶν δογμάτων ἐκφωνηθέντων
ἐν αὐτῇ, καὶ πρὸς ταῖς τριὰς καὶ αὐτὴν τετάρτην
μνημονεύεσθαι θεοπισάντων, καὶ τὸ σύμβολον ὁμοίως
τῆς πίστεως ὑπαγορευσάντων· καθ' ἑτέραν τε φύσιν,
θελητικὴν τε καὶ ἐνεργητικὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰη-
σοῦν Χριστὸν τῆς ἡμῶν ἕνεκεν σωτηρίας ὑπάρχειν
ὀρίσαντες. Ἀναθεματίζουσι δὲ τὰ δώδεκα Κεφάλαια
Θεοδώριτου, καὶ τὴν λεγομένην Ἰδὲ τινος ἐπιστολὴν
πρὸς Μάρην γεγράφθαι τὸν Πέρσην, καὶ τὰ τοῦ
Ὀριγένους Ἑλληνικὰ συγγράμματα, ἔτι δὲ καὶ Θεό-
διωρον τὸν Μοφουεστίας· καὶ οὕτως εἰς τὴν ἑαυτοῦ
ἑκαστος πατρίδα μετέβαιναν.

λε'. Οὐ μετ' οὐ πολλὸν πάλιν Σεῦηρος ἡμᾶς διετάρ-
ραξεν ὁ Ἀκέφαλος, μέλλον δὲ πολυκέφαλος δράκων,
μίαν καὶ αὐτὸς φύσιν τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς
παρεξηγούμενος. Καὶ οὐδὲ ἐν τούτῳ ἱστάμενος, ἀλλὰ
καὶ βίβλους τῷ δοκεῖν κατασκευάζων, καὶ ἐρμηνείας
Γραφικὰς συντιθεῖς (59)· ἐνταῦθα καὶ αὐτὸς διὰ
Μηνᾶ τοῦ γενομένου ἡμῶν πατριάρχου κατακρίνεται,
καὶ τὰ τούτου δόγματα τελειῶ παραδίδονται ἀφανι-
σμῷ· συνεπαμυνομένων τῷ προλεχθέντι ἡμῶν προ-
έδρῳ Μηνᾷ, καὶ Ἀγαπητοῦ Ῥώμης προέδρου, καὶ
Πέτρου τοῦ Ἱεροσολύμων πατριάρχου, καὶ Ἐφραι-
μίου τοῦ μεγάλου Ἀντιοχείας ἀνδρὸς, ὅστις καὶ ἀγω-
νιστικὰ καταλέλοιπεν ἡμῖν πλήρη θεολογία· δόγμα-
τα (60), καὶ Σωτηρίχου Καισαρείας Καππαδοκίας,
καὶ Ὑπατίου Ἐφέσου. Τέως δὲ μικρὸν ἐκ τῆς πολλῆς
ταρχῆς, καὶ τοῦ περιέχοντος θορύβου ἐλευθερωθὲν,

NOTE.

(58) Leontii opus non mediocre contra Monophy-
sitas dedimus nos in Script. vet. t. VII. Item
contra Nestorianos t. IX. Pro synodo autem Chal-
cedoniensi exstabat.

(59) De Severi variis scriptis diximus in præfa-

tione Script. vet. t. IX.

(60) Horum Ephræmii scriptorum copiosa Excer-
pta dat Photius cod. 228. p. 773-831. Nosque
ipsi novum fragmentum addidimus AA. class. t. X,
p. 558, 559.

ἐν ἡσυχίᾳ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας διατέλει, τῶν Ἀ
ὀρθοδόξων παρῶνσιαζομένων, καὶ τῶν ἑτεροδόξων
ἐπιτινωσκομένων, καὶ μὴ ὑπαρχόντων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ
λγ'. Ἄρτι δὲ Ἡρακλείου βασιλευσάντος, καὶ Σεργίου
ἐκείνου τῆς βασιλευσμένης ἡμῶν πόλεως προ-
εδρεύσαντος, τὸ τῶν δύο θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν
ἐκινεῖτο ζήτημα, ἥδη καὶ τῶν τῆς Ἀνατολῆς μερῶν
τοῦτο κεκινημένων, Σωφρόνιος τε ὁ σοφώτατος ἐξ
Ἱεροσολύμων πρὸς Σέργιον εἰσεληλυθὼς, τὸν περὶ
τούτων ἐποιεῖτο λόγον, ἐπανορθούμενος τὸν ἄνδρα,
καὶ μὴ πάλιν εἰς ἀγῶνας τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπίπτειν
ὑποτιθέμενος. Αὐτοῦ δὲ Σωφρονίου ἐκδημήσαντος, καὶ
πατριάρχου Ἱεροσολύμων προσδεχθέντος, Ἡρακλείῳ
τοῦ εἰρημένου Σεργίου συμφρονήσαντος, μίαν μὲν
ἐνεργεῖαν καὶ ἓν θέλημα τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς
σαρκὸς ἐδογματίσαν, δύο δὲ φύσεις καλῶς λέγεσθαι
ὠρίζοντο· καὶ πάλιν μήτε μίαν, μήτε δύο λέγεσθαι
ἐνεργείας ἢ θελήματα δογματίζουσι, καὶ γράμματα
δημοσιῶς περὶ τούτου τιθέασι, καὶ διασπῶσι τὰ τέκνα
τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς ἀνομίας κατακρημνίζουσι.
Συνεπελάβετο δὲ αὐτοῖς καὶ Ὀνώριος ὁ Ῥώμης (61),
καὶ Κύριος Ἀλεξανδρείας, μετὰ δὲ τοῦτο καὶ Πέτρος,
καὶ Παῦλος, καὶ Πύρρος, οἱ τῶν ἐνταῦθα προεδρεύ-
σαντες, καὶ ἕτεροι πλείστοι, Πολυχρόνιος τε, καὶ
Μακάριος ὁ Ἀντιοχείας, καὶ Στέφανος ὁ αὐτοῦ
μαθητὴς, οἱ καὶ πρὸς τὴν σύνοδον εἰς ὑστερον ἀνετά-
ξαντο (62).

λγ'. Ἡδὴ λοιπὸν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐν
Σικελίᾳ Κωνσταντίνου (63), συστάσης ἐνταῦθα τῆς
ἐκτῆς συνόδου τῶν ρο', ἐν ἣ Γεώργιος τις τῶν τῆδε
προφύρεως (64), παραγεγόνاسι δὲ καὶ τινες ἀπὸ
Ῥώμης ἐπίσκοποι, ἐκ προσώπου τοῦ Ἀγάθωνος τοῦ
αὐτῶν πατριάρχου, συνεπιφερόμενοι καὶ πεπραγμένα
τῆς συνόδου αὐτῶν, καὶ ὑπογραφὰς ρκε', ἣ καὶ πρὸς,
ἐπισκόπων ἀμφοτέρων τῆς Δύσεως ὑπαρχόντων κυ-
ρίων τὰ θεῖα δόγματα Σωφρονίου πατριάρχου,
καὶ Μαξιμου τοῦ ὁμολογητοῦ (65), καὶ τῶν ἀμφ'
αὐτῶν τούτῳ τοῦ λέγεσθαι ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο φύσεις καὶ δύο φυσικά θε-
λήματα καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ
παρὴν καὶ Στέφανος Ἡρακλείας τοῦ Πόντου ἐπίσκο-
πος, ἀνὴρ ἐλλόγιμος, εἰ καὶ τὰ μάλιστα, πᾶσαν, ὡς
εἶπεν, Γραφὴν ἐκμελετήσας καὶ ἐπιστάμενος καὶ ἐπὶ
σύμματος φέρων (66). Ἐτερός τις ἐπίσκοπος Ἰωάννης
Ἀθηνῶν (67), ὀρθόδοξος εἰς τὸ ἄκρον, καὶ φιλοσοφίᾳ
ἐμφοτέρωθεν κεκοσμημένος. Ἐκφωνεῖται τοίνυν ὁ
ὁρὸς ἐν αὐτῇ, ἐν ἣ κυροῦνται αἱ προμνημονευθεῖσαι
ἐνταῦθα σύνοδοι, καὶ τὸ αὐτὸ σύμβολον ὑπαγορεύεται
τῆς πίστεως· δύο τε φύσεις ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καλῶς δογματίζουσι, καὶ δύο

occulis vel non existentibus, imo cum quadam
demissione sub potestatis auctoritate degentibus.

τινα καταβιβασμὸν καὶ ἐξουσίας ὑποταγὴν διαγόντων.

36. Vix autem Heraclio regnum adeptο, et Sergio
illo civitatis nostræ episcopatum tenente, quæstio
commota est de duabus voluntatibus et operatio-
nibus, ad quam jam pridem Orientales regiones
erectæ erant. Tum sapientissimus Sophronius
Hierosolymis huc ad Sergium veniens, habuit cum
eo de hac re sermonem, hominem commonefaciens,
et ne rursus Ecclesia in bellum conjiceretur cavens.
Sed enim post Sophronii discessum, et post ejus
ad patriarchalem Hierosolymorum cathedram eve-
ctionem, præuictο Sergio cum Heraclio conspirante,
unius in Deo Verbo et carne operationis ac volun-
tatis dogma procuderunt, duas tamen recte naturas
retinuerunt; sed mox neque unam neque duas ope-
rationes seu voluntates dicendas esse decreverunt,
ejusque rei publica edicta proposuerunt: atque ita
Ecclesiæ filios in partes sciderunt, et per invidia
præcipites dederunt. Quo turbine abrepti fuerunt
Honorius quoque Romæ, et Cyrus Alexandriæ, et
deinde Petrus ac Paulus et Pyrrhus qui per ea
tempora præsules fuerunt, alique plurimi, quos
inter Polychronius, et Macarius Antiochiæ, ac
Stephanus ejus discipulus, qui contra synodum
deinceps steterunt.

37. Jamque hic congregata erat, regnante Con-
stantino Constantis filio, ejus qui in Sicilia fuit,
sexta synodus Patrum clxx, in qua Georgius quidam
nostris præerat. Adfuerunt etiam nonnulli ex urbe
Roma episcopi, a patriarcha suo Agathone missi,
qui et acta synodi apud se celebratæ afferrebant,
cum subscriptionibus Occidentalium cxxv, aut
etiam plurium episcoporum, qui definiverant divina
dogmata juxta sententiam Sophronii, Maximi-
que confessoris, eorumque assecrarum; nempe dicendas
esse duas Domini nostri Jesu Christi voluntates et
operationes ex his provenientes. Intererat huic
synodo etiam Stephanus Heracleæ Ponti episcopus,
vir apprimè eruditus, qui universa pene Biblia
edidicerat atque ore recitabat. Alius quoque aderat
episcopus Anthinorum Joannes, summe ortho-
doxus, et utraque philosophia ornatus. Fit igitur
definitio, qua sanciantur prædictæ quinque synodi,
idemque fidei symbolum proponitur, et duæ na-
turæ in uno Domino nostro Jesu Christo recte affir-
mantur, duæque physice volendi facultates seu
voluntates, cum singularum propriis operationibus,
Sergiusque et Honorius ejusque consecranci ana-

NOTÆ.

(61) Pro Honorio Papa I diligentissimam Apo-
logiam post tot alios eruditos edidit Bononiæ an.
1784 P. A. M. Ughus, quam qui leget, nihil hac
super indictum putabit.

(62) Damnantur hi nominatim a synodo sexta
apud Labb. t. VI, p. 1054.

(63) Hic modo Constantinus dicitur, modo Con-
stantinus monumentis.

(64) Legesis subscriptiones episcoporum apud
Labb. tom. cit. p. 1055, videbisque prima nomina

subscripta legatorum Agathonis papæ; deinde no-
men Georgii patriarchæ Constantinopolitani.

(65) Uterque mortuus erat ante synodum sex-
tam, sed eorum orthodoxa doctrina scriptis tradita
manebat.

(66) Nescit has Stephani Heracleensis laudes
Lequinius Or. Ch. t. I, p. 575.

(67) Ita codex, quod vocabulum non occurrit in
editis subscriptionibus. Ibi tamen sunt Ἰω. Ἀθ-
νῶν, Ἰω. Ἀντιων, Ἰω. Ἀδάνων.

themate percelluntur. Sic denuo post assiduus hos labores et seditionum motus nostra immobilis et invicta Ecclesia requiem nanciscitur; contra cujus fidem portæ inferi, id est incredulitatis, nunquam poterunt prævalere, sicuti Dominus noster Jesus Christus pronuntiavit.

38. Quanquam et postea nonnulli enixe connisi sunt sextam ipsam subvertere synodum, et libellos scripserunt, et coactas adversus eam subscriptiones fecerunt, regia manu cunctos contra synodum impellente, Philippico scilicet seu Bardane (nam duplex nomen huic infausti nominis regnatori fuit) qui adversus eam insurrexit. Item Joannes quidam Coloneus presbyter, et Nicolaus sophista, alique quorum nomina sponte prætermittam, hæreseos vires auxerunt, et sanum Ecclesiæ nostræ dogma vitiarunt. Verumtamen pro Ecclesia cum alii multi, tum præ cæteris omnibus Zeno ille beatus et vere episcopus fortiter stetit ac decertavit, Sinopes præsul factus, cujus causa et exsilium perpessus est, dum multi abrepti manus victas dedissent immani persecutioni varique minarum generi, et quod novo Caiaphæ huic assidere viderent in congressibus singulis paratum synedrium.

γενομένη ἐνστάσει, τῷ Κατὰφα πάντοτε συνέδριον ἐλευσιν.

39. Sed et id perversum regnum evanuit, et sublato edicto, sectæ impiæ insania ubique fugata, iniquo jure antiquato, suum nostra Ecclesia recepit ornatum, hæresi expulsa. Clamabant enim custodes Ecclesiæ, qui ubique in spiritualibus propugnaculis perstabant experrecti, et hostes repellebant, et Ecclesiam incolumem conservabant. Constituit enim in illa, sicuti scriptum est, Dominus episcopos et iudices, qui vigilantes providasque custodias agant, et sua peritia spiritualique vigore cunctam hostium aciem prosternant. Neque enim sine pastoribus et observatoribus reliquit unquam Ecclesiam suam verus pastor noster Christus, qui propriam animam pro suis ovibus posuit. Sæpe tamen dum nostræ fidei nostræque patientiæ ac firmæ spei experimentum caperet, in tentationem, dolores, atque molestias nos incidere sivit, ideo fortasse quia nos haud bene tranquillitate usi fuimus. Voluit ergo, ut his casibus perferendis nostrum erga ipsam demonstraremus amorem. Attamen denuo pacem concessit, tentationum nimbis discussis.

φαίνεσθαι. Καὶ πάλιν τὴν εἰρήνην ἐπαφῆκε τῆς ἀντιλήψεως, καὶ τὸ νέφος τῶν πειρασμῶν διεσκέδασεν.

φρικτὰς θελήσεις ἦτοι θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν· Σέργιος τε καὶ Ὀνώριος, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἀναθεματίζονται. Καὶ λαμβάνει πάλιν ἀνάπαυσιν τὰ τῶν συνεχῶν πόνων, καὶ ἀστάτων κινήσεων, ἡ ἀπειστος ἡμῶν καὶ ἀκαταμάχτητος Ἐκκλησία, ἥς πύλαι ἁδου, εἰσὶν ἀπιστίας, τὴν πίστιν οὐ κατισχύσαι ποτὲ δυναθῶσιν, ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπεφῆνατο.

λη'. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐδοκίμασαν καὶ μετὰ τοῦτο τινες τὴν αὐτὴν ἔκτῃ ἀνατρέψαι σύνοδον, καὶ τόμους ἐξέθεντο (68), καὶ ὑπογραφὰς βικίως ἐν αὐτῇ πεποιήκασιν, βασιλικῇ χειρὶ πάντων συνουθουμένων, καὶ πρὸς ἀναίρεσιν αὐτῆς παραπεμπομένων· ὅς ἦν Φιλιππικός, μᾶλλον δὲ Βαρδάνης (διώνυμος γὰρ ὁ κακῶνυμος ἐλέγετο), ὁ κατ' αὐτῆς ἀναστάς βασιλεὺς· καὶ τινος Ἰωάννου Κολωνεῖας (69) γεγονότος πρεσβυτέρου, καὶ Νικολάου σοφιστοῦ (70), καὶ ἐτέρων, ὧν τὰ ὀνόματα ἔκων ὑπερβήσονται (71) συντρεχόντων τῷ κράτει τῆς ἀσεθείας, καὶ λυμαινομένων τὸ ὕγιές τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν δόγμα. Ὑπὲρ ταύτης πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι, πλείω δὲ πάντων Ζήνων ἐκεῖνος ὁ μακάριος καὶ ἀληθῶς ἐπίσκοπος, ἔστη γενναίως καὶ ἡγωνίσαστο, Σινώπης πρόεδρος κεχειροτονημένος (72), ὑπὲρ ἧς καὶ ἐν ἐξορίᾳ ἐπέμπετο, πολλῶν παραβρέντων καὶ νικηθέντων τῇ ἀνενδότῳ ἐνστάσει, καὶ ταῖς πολυτρόποις ἀπειλαῖς, καὶ τῇ ἐπισυγκροτούμενῳ ὁρᾶσθαι καθ' ἑκάστην αὐτῶν συν-

λη'. Καὶ πάλιν ἡ κακὴ βασιλεία ἐκποδῶν ἐγίνετο, καὶ τὸ χειρόγραφον ἠφανίζετο· πανταχόθεν τῆς αἰρετικῆς ἐκδιωχθείσης μανίας, ἡ ἀδικία ἐξηλασένητο, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν τὴν ἰδίαν ἀπελάμβανε κόσμον, πανταχόθεν τῆς αἰρετικῆς δυσσεθείας ἐκδεβλημένης· ἐδόθησαν γὰρ οἱ φύλακες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ διὰ παντὸς ὑπεράνω τῶν νοητῶν αὐτῆς ἐπαγρυπνοῦντες ἐπάλξεον, καὶ τοὺς πολεμίους ἀπώσαντο, καὶ ταύτην ἀσπάρακτον διετήρησαν. Κατέστησε γὰρ ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὁ Κύριος τοὺς ἐπισκόπους αὐτῆς καὶ κριτὰς, πόρρωθεν τὰς προφυλακτικὰς ποιούμενους· ἐπαγρυπνήσεις, καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἐπιστήμης καὶ πνευματικῆς ἐνστάσεως πᾶσαν τὴν παράταξιν τῶν ἐναντίων καταστρεφόμενους. Οὐδὲ γὰρ ἀποίμαντον ἡ ἀνεπίσκοπὸν ποτε καταλέλοιπεν ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν Ποιμὴν Χριστὸς, ὁ θεοεικὺς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προβάτων αὐτοῦ· καὶ γὰρ πολλάκις ἡμῶν δοκιμαζόντων τὴν πίστιν, καὶ τῆς ὑπομονῆς καὶ ἐλπίδος στερόβότητα, εἰς πειρασμῶν καὶ ὀδύνας καὶ θλίψεις ἡμᾶς ἐμπεσεῖν παρεχώρησεν, ἵσως ἡμῶν τὴν ἀνεσιν οὐ καλῶς διοικησάμενων· ὥστε καὶ διὰ τούτων τὴν εἰς αὐτὸν στοργὴν ἡμῶν δια-

NOTÆ.

(68) Memoratur tomus falsæ fidei Philippici ab Agathone protonotario apud Labb. *Concil.* t. VI, p. 1405.

(69) Joanni huic obtruso patriarchæ successit, post Philippicum regno depulsum, sanctus Germanus, opusculi præsentis auctor. Insignis autem est Theophanis error ed. Paris. p. 520, qui Germanum nostrum, tunc Cyzici episcopum, inter eos qui subscripserunt tomo Philippici numerat, quod

omne contra fuit.

(70) Memorat hunc Nicolaum Theophanes loc. cit.

(71) Cautè alia nomina reticet, ob viventes adhuc sectæ homines.

(72) Ignorat hunc præclarum episcopum Sinopes Lequinius in *Or. Ch.* t. I, p. 540, quo loco inserendus nunc est inter Scirgum et Gregorium.

μ'. Ἐπισημαντέον ὅτι: (cod. καὶ) τῷ παρόντι Ἀ γραμματεῖω ἀνατάξασθαι δεῖν φέθημεν καὶ τὴν νυνὶ περιέχουσαν ἀκοσμίαν καὶ ἀταξίαν, καὶ ὅπως ἡ τοῦ Σατανᾶ ἀντίπαλος δύναμις πολυμόρφῳ καὶ πολυπλόκῳ σκαίῳ τῇ θωπευσταμένῃ, τῷ καθαρωτάτῳ συστήματι τῆς Ἐκκλησίας ἐπέσκηψεν. Ἀνέφυ γάρ τις ἐπίσκοπος Ναχωλείας οὕτω καλουμένης (73), πολίτνης τῆς Φρυγῶν ἐπαρχίας, ἀνὴρ οὐκ ἐλλόγιμος, ἀλογίᾳ δὲ μᾶλλον τὴν ἑαυτοῦ ἐκκαλύπτειν φρόνησιν φανταζόμενος, ὃς ψιλῇ τῇ τοῦ γράμματος θεωρίᾳ ἐν τῇ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἀναγνώσει προσεκεχνηώς, καινουργεῖν παρὰ τὰ ἱεροπρεπῶς ἐκπεφασμένα παρεδογματίζε, καὶ ταῖς πατριαῖς κατεξνλιστασθαί παραδόσεσιν ἀνθρωπλίζετο. Ἀεὶ γὰρ φίλον τῷ μισανθρώπῳ δαίμονι πολυτρόποις ἀπάταις παρασφάλλειν τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐκοσμίας ἀνασοβεῖν τὴν κατάστασιν· ὃ δὲ καὶ τὰ νῦν ἐπεδείξατο, καὶ τὸν κατ' ἀλλήλων ὀρᾶσθαι πόλεμον τῆς Ἐκκλησίας ὑπέθετο, δι' ὧν ὀργάνων εἰς τοῦτο συνασπισόντων ἐφεύρατο, τῷ μὲν ἱερατικῷ σχήματι τὴν δολερὰν συσκιαζόντων διάνοιαν, τοῖς δὲ φιλοχρίστοις λαοῖς οἰκείαν ἐρευγομένων κατήχησιν. Καὶ τούτων ἑξαρχός τε καὶ ἡγήτωρ ὁ τῆς λεγθεύσης καθέστηκε πόλεως πρόεδρος, ὁπαδοὶ τε καὶ συναιρέται καὶ σύνδρομοι καὶ ἑτεροὶ τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου γεγόνασιν, οὓς καὶ κατ' ὅσιν ἡ ὑμετέρα τιμότης ἐγνώριζε. Καὶ γὰρ ὑποπλάττονται τὰ ὀρθὰ βούλεσθαι φρονεῖν, καὶ δόχοι ἐαυτοῖς τῆς εἰς τοῦτο ῥοπῆς, καθάπερ τι προσωπεῖον ἐναρμόσαντες, κακουργήματα περῶνται τοὺς τῶν ἁγίων χαρακτῆρας μετατρέρειν ἐπὶ τὰ εἰδῶλα, εὐσέδειαν ἐπιζητούντες ἀνοσιῶς ἐπιτηδεύοντες, ὡς ὄψιν καὶ τὰς πρὸ ἡμῶν γενεὰς ἐν πλάνῃ βιώναι ἀποκλειόμενοι, καὶ ἐλεεῖσθαι μᾶλλον ἢ μακαρίζεσθαι μυθεύμενοι (74).

μα'. Ἐφ' οἷς ἀληθῆς πρὸς ἡμῶν τούτοις εἰρήσεται. Εἰ, ὡς φατε ὑμεῖς, εἰδῶλων δίκην τὰ σεπτὰ τῶν ἁγίων ἀπειργετὲ εἰκονίσματα, μικροῦ καὶ αὐτὰ τὰ καίρια τῆς πίστεως ἀνατρέπετε. Εἴποιεν γὰρ οὐκ ἔθνικοι διαμπλᾷ, ἐπεὶ καὶ Χριστιανῶν παῖδες, ὡς οὐδὲν ἀπὸ τοῦ νῦν βέβαιόν τι ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παράδοσις ἔξεν δυνήσεται, τὰ πρὶν ἀθετήσασα. Ἀληθῶς γὰρ πᾶσι πιστοῖς καὶ ὀρθοδόξοις εὐδὴλον πέφυκεν, ὡς ἡ προσκύνησις καὶ ἡ λατρεία ἡμῶν, εἰς μόνην τὴν ἄκτιστον καὶ ἀπειροδύναμον ὑπεράρχιον τε καὶ ὑπεράγαθον ζωαρχικὴν καὶ ὑπερούσιον ἁγίαν Τριάδα, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν, ἀδιστάκτω καρδίᾳ καὶ στόματι ὁμολογεῖται. Αἱ δὲ ἐν εἰκόσι τῶν ἁγίων μορφοποιεῖαι, διὰ πῶθον μόνον καὶ οὐ δι' ἕτερον τρόπον προήεσαν, καθὼς πάλοι ἐν τῇ σκηνῇ τὰ τῶν Χερουβὶμ ἀπεικάσματα, τύπον τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἔχοντα. Ὅθεν τῇ χρονίᾳ παρεκτάσει τὰ πλήθη χειραγωγούμενα, ἄνωθεν καὶ παρὰ πᾶν τρὸς διαδεξάμενοι, εἰς μόνην ὑπόμνησιν καὶ ἀνδρείας ἐπιζειξιν, τὰς τοιαύτας σκιαγραφίας ἀνέκαθεν παρ-

(73) Erat hic nomine Constantinus, ad quem scriptam a Germano nostro epistolam recitat Nicæna secunda synodus Labb. t. VII, p. 296, quæ epistola valde congruit cum his quæ hic dicit Germanus, qui de eodem loquitur etiam in aliis

40. Hic vero monendum censeo me præsentis quoque perturbationis convulsionisque mentionem huic commentariolo inserendam iudicasse, quomodo scilicet adversaria vis Satanae, multiformi versutaque malitia blandiens, puram Ecclesiae compagem invaserit. Exstitit enim episcopus quidam Nacoliae, quæ est Phrygiæ provinciae urbecula, vir nequaquam sapiens, sed sua potius incitia, mentis sententiam occulere studens. Hic nudæ litteræ studio in sacrarum Litterarum lectione intentus, cœpit novas opiniones contra sancte jam definita procudere, et Patrum traditionibus adversari. Semper enim solet humani generis hostis diabolus versutis fraudibus hominem supplantare, et ecclesiastici ordinis perturbare statum; id quod nunc etiam factitatum est, quo tempore intestinum bellum in Ecclesia conflagavit, adhibitis instrumentorum instar hominibus, qui sub habitu sacerdotali fraudulentam mentem gerebant, et sic fidelibus Christi suam doctrinam eructabant. Horum, inquam, malorum auctor princepsque fuit prædictæ civitatis præsul; asseclæ autem et adjutores exstiterunt alii de sacerdotali numero, quos tu, vir reverende, præ oculis habes. Hi enim rectæ sententiæ amore se teneri simulantes, atque hujus studii adumbratam speciem tanquam comicam personam sibi imponentes, dant operam malitiosissime ut sanctorum imaginibus idolorum infamiam aspergant, perniciosum pietatis zelum impie affectantes; sic ut præteritas quoque generationes in errore vixisse defleant, quas miserandas potius quam beatas putandas falso aiunt.

41. Hac igitur super re, nostra dicetur vera sententia. Si, ut vos dicitis, idolorum instar venerandas sanctorum icones aversamini, ipsa proponendum fundamenta fidei subvertitis. Dicent enim homines, haud enimvero ethnici, quandoquidem Christianorum sunt filii, nullam posthinc firmitatem habituras Ecclesiae traditiones, si superiores consuetudines aboleantur. Profecto fidelibus cunctis orthodoxisque exploratum est, quod adorationem nostram atque latrām, haud dubitanti corde atque ore, uni profiteamur increatæ, potentissimæ, omnium dominæ, optimæ, vivificæ, quamlibet aliam essentiali excedenti, sanctæ Trinitati, quæ una deitas ac virtus est. Sanctorum autem figuratæ imagines, amoris potius seu desiderii significandi gratia, quam aliam ob causam, adinventæ sunt; sicut olim in tabernaculo Cherubini icones, virtutum celestium typum gerebant. Hinc longo temporis lapsu populus consuetudine imbutus, traditione de patre in filium manante, ad memoriam tantum et virilis

epistolis ibidem citatis. Impuræ vitæ hunc Constantinum et ineruditum dicit etiam Theophanes ed. cit. p. 357.

(74) Ita dicebat Leo Isauricus, teste Theophane ad annum ejus nonum.

virtutis demonstrationem, delineationes illas ad se derivatas admittebat. Domini autem nostri Jesu Christi imaginem ad humanum typum conformatam, nempe ad eam formam in qua visibiliter Deus apparuit, admittimus, ob retinendam perpetuo memoriam ejus in carne conversationis, passionis, mortisque salutaris, atque illius quam hinc mundus nactus est salutis: namque ex hac ipsa imagine sublimitatem humilitatis divini Verbi cognoscimus.

42. Adversarii autem vecordi superbia elati populum scindere in partes non desinunt; sua enim factione abrepti, sponte omnino a veritatis notione recedunt, et sacris donariis audacter manus injiciunt. Quare et ipsa potestas regia, et cuncti magistratus mire furunt adversus eos qui religiose semet gerere decreverunt. Cujus rei causa magnum atque exitiale periculum universo pene orbi imminet, dum plurimi sacerdotes ac laici, praesertim vero pientissimi monachi, patria pelluntur, exsilio et bonorum spoliatione multantur, membris mutilantur, in dispersionem solitudinesque amandantur. Namque his evangelii, ut videri volunt, praedicatoribus haud satis fuit statuas tantummodo sanctorum auferre, sed picturarum quoque paria ornamenta de sanctissimis templis funditus eraserunt. Quin adeo ex augusto verendoque divinorum altarium apparatu symbolicas vestes, auro et purpura variegatas, confuse passimque detractas, in suis aedibus posuerunt, propterea quod his contextus sanctorum historiae compertae sunt. Insuper et facinus omni impietate refertum non exhorruerunt; beatorum enim et gloriosorum martyrum reliquias ab ecclesiae magistris convectas, et in pretiosis ciboriis simul congestas, hi omni ornatu denudatas flammis tradiderunt, et pro sua quidem copia ac voluntate athletas fidei conculcandos decorandosque curarunt. Sed enim non sinet Dominus virgam peccatorum demorari super justorum hereditate: etenim post tempestatem praesentemque perturbationem, sine dubio bonitatis ejus serenitas lucidius splendescet, atque ex ingruente turbine populum suum periclitantem eripiet beatus ille solusque dynasta; neque unquam adeo convalescet improbitas, ut justorum virtuti praevaleat.

τὸν κληρὸν τῶν δικαίων· μετὰ γὰρ τὸν σάββον καὶ τὴν κρατοῦσαν νῦν ἀταξίαν, εὖ οἶδα ἡ αἰθρία τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος ἐπέλαμψε φαινέστερον· καὶ τοῦ περιχειμένου χειμῶνος τὸν λαὸν αὐτοῦ κλυδωνιζόμενον ἐξελεῖται ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης· οὐ γὰρ ἐπὶ τοσούτων βίωθήσεται ἡ κακία, ὥς τῆς ἀγαθῆς ὑπερισχύουσα δύναμει.

43. Haec a me breviter in praesenti dicta sunt, nisi tu forte putas sermonem adhuc latius esse protrahendum. Alioquin neque aliquis liber ad hanc rem idoneus adest, qui omnes revera alienis manibus detinentur, neque eos facile nancisci mihi licet, ut tibi probe compertum est, qui res praesentes

(73) Scribit videlicet Germanus sub Leone Isaurico iconoclasta, quem Caesarum Guilielmus Cavus, ab Iconoclastarum haeresi minime alienus, tot laudibus impudenter extollit, quot conviciis deprimit sanctum Germanum.

(76) Nota sunt haec ex tristi Iconoclastarum historia, puta A. Maimburgi.

Α εδέξαντο. Τοῦ δὲ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα θναστυλουμένου, ἡγουν κατὰ τὴν ὁρατὴν αὐτοῦ θεοφάνειαν, παρελήφμεν εἰς διηγεκὴ μνήμην τῆς ἐναύρου πελατείας, τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως, δι' αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ Λόγου κατανούνητες.

μβ'. Οἱ δὲ ἐξ ἀλαζονείας ἀπονενοημένοι, διχαστίας τοῖς λαοῖς ἐπεγείρειν οὐ παύονται· ὑπὸ γὰρ τῆς σφῶν συμμορίας συνελισσόμενοι, ἐκόντες πρὸς τὴν σύνασιν τῆς ἀληθείας διαμαρτάνουσι, καὶ τῶν ἱερῶν ἀναθημάτων ἀδεῶς κατατολμῶσιν ἐφάπτεσθαι. Διὸ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς βασιλείας (75), καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ κρατούντων τὰ πράγματα, ἐκμανθὲς ἀγανάκτησις τοῖς εὐλαβῶς διάγειν προαιρουμένοις ἐπινενόηται. Τοῦ γε χάριν, καὶ κίνδυνος οὐχ ὁ τυχῶν, ἀλλὰ καὶ λίαν ὀλέθριος, πᾶσαν σχεδὸν τὴν οἰκουμένην ἐμπεριελήχε, πλείστον ἱερῶν τε καὶ λαϊκῶν, περισσοτέρως δὲ τῶν τῷ μοναχικῷ ἀσκουμένων τάγματι θεοσεβεσάτων ἀνδρῶν, μεταναστῶν τῶν οἰκείων γεγεννημένων, καὶ ἐν ἐξορίᾳ καὶ γυμνητεύσει, μετὰ καὶ τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἀφαιρέσεως, εἰς διασποράν καὶ ἐρήμωσιν παραπεμφθέντων (76). Οὐ γὰρ ἡρκέσθησαν οἱ τὰ νῦν τοῦ κτηρύματος· τὸν λόγον ἐπιδείκνυκός ὁποφαίνοντες, τῇ διὰ στανίδων μόνον ἐκποιτῆσαι τὰ τῶν ἀγίων περιαιρέσθαι εἰκονίσματα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν γραφίδι ἐφάμιλλον τοῦ-

τοῖς κόσμῳ τῶν σεπτοτάτων νεῶν ὀλίκως ἐξορύττεσθαι. Καὶ ἐμπαλιν τὰ τοῖς θεοῖς θυσιαστηρίοις τῶν σεδασμίων καὶ ἱερῶν τραπεζώσεων συμβολικὰ ἐπενδύματα, ἐν χρυσῷ καὶ πορφύρᾳ συμποικιθέντα, χύδην ἀπομορξάμενοι, ἐν τοῖς αὐτῶν οἴκοις ἀνέθεσαν, ὅτι καὶ χαρακτῆρες ἀγίων εὐρηναὶ ἱστοροῦμενοι. Πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ τὸ πάσης ἀνοσιουργίας ἀνάμεστον δρᾶν οὐκ ἐνάρκησαν· τὰ γὰρ τῶν μακαρίων καὶ ἀσίδιμων μαρτύρων λείψανα, ὑπὸ τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων συγκομιθέντα, καὶ ἐν τιμοῖς κιθωτίοις σωρηδὸν ἐντεθέντα ἀπογομνῶσαντες, πυρὶ κατανάλωσαν· τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς τοὺς διὰ πίστιν ἠθληκότας, καταπατῆσαι καὶ ἀτιμάσαι σπουδάζαντες (77). Ἀλλ' οὐκ ἀφήσει Κύριος τὴν βλάβδον τῶν ἀμαρτωλῶν ἐπὶ

μγ'. Ταῦτα ἡμῖν ἐπιτόμως πρὸς τὸ παρὸν εἰρησθαι· εἰ μὴ εἰς μῆχος τὸν λόγον ἐκτείνεσθαι λογιζόμενον ἡμῶν εἶναι δίκαιον· ἄλλως τε μῆτε βεβλίου τινὸς ἡμῖν νῦν πρὸς τοῦτο ὑπόντος, ὥς ἐπὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ἀλλ' ὑφ' ἐτέρων χειρᾶς κατεχομένων, καὶ μὴδὲ πρὸς τὸ εὐπορίστως ἐντυχεῖν ταῦταις ἡμῶν

(77) Mirum est quod novi in Occidente Iconoclastae eadem prorsus fecerint et docuerint, quae illi veteres. Legatur Card. Gottus ver. eccl. demonstr. adversus Jacobum Picenum t. II, part. II, artic. 45 et 46.

τυγχανόντων (78), ὡς ἴστε καὶ ὑμεῖς ταῦτα πλεῖον ἡμῶν ἐπιστάμενοι· ταῦτα γὰρ ὡς ἐκ τῆς προτέρας ἀναγνώσεως, καθὼς ἡδυνήθημεν ἐπιμνησθῆναι, ἐν ἀληθείᾳ τῇ ὑμετέρᾳ ἐσημήναμεν τιμωρίᾳ· ὑπομνηστῶν δὲ δίκαιον ὑμᾶς καὶ τοῦτο, ὡς πολλοὶ καὶ ἕτεροι γεγόνασιν αἰρετικοί, καὶ κατ' ὄνομα πάντων πρέπων αὐτοῖς πρόδωκεν ἀναθεματισμός· ἡμῖν δὲ νῦν ἐπονοήθη πρὸς τὰς ὑμετέρας ἐρωτήσεις, ἐν ἐπιδρομῇ τὰς συνόδους καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν, καὶ τὴν τῆς κινήσεως αὐτῶν καὶ συνελεύσεως αἰτίαν ἐξεπεῖν· εἰ καὶ μικρὸν ἄνωθεν τὸν λόγον ἡγάγομεν, καὶ ποίας ἑκαστος τῶν αὐτῶν ἐπισήμων Πατέρων ἐξήρχε συνόδου, καὶ τίνας τὸ τῆνικαῦτα βασιλεύσαντος, καὶ τίς πρὸς ποίαν παρατάξατο αἰρετικὴν φάλαγγα.

μδ. Αὐτὰ δὲ μᾶλλον αἱ μνημονευθεῖσαι τῶν ἄλλων αἰρέσεων εἰσι κεφαλαι καὶ προέχουσαι τῶν λοιπῶν, ὥστε παραφυάδων ὑποπλασθησάντων αὐταῖς. Τινὲς δὲ αὐτῶν τὴν ἑκτὴν μὴ καταδεξάμενοι σύνοδον, ἀντρέπουσι καὶ τὴν πέμπτην· ἕτεροι δὲ τὰς δύο ἀποβαλλόμενοι, τὴν τετάρτην προσδέχονται, καὶ εἰσι μαχόμενοι μετὰ τῶν Ἰακωβιτῶν· κάκεινοι τούτους ὡς ἀνόητους κατακρίνουσιν, ὅτι γὰρ τὴν τετάρτην δεχόμενοι σύνοδον, τὰς ἄλλας δύο μὴ προσδέχεσθαι φιλονεικοῦσιν. Εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ λεγόμενοι Μαρωνεῖται (79), μοναστήριον δὲ τούτων πρὸς αὐτὰ τὰ ὅρια τῆς Συρίας κατοικισμένον ὑπάρχει· οἱ πλείστοι δὲ μᾶλλον αὐτῶν παντελῶς καὶ τὴν ἑκτὴν, ἔτι δὲ καὶ τὴν πέμπτην, καὶ τὴν τετάρτην ἀποβάλλονται. Ὁ γὰρ τὴν τετάρτην δεχόμενος, καὶ τὴν ἑκτὴν ἐδέξατο, εἰπερ λογισμοῦ καὶ νοῦς κεκριμένου ἐντὸς καθέστηκεν. Ἡ γὰρ τῆς ἑκτῆς συνόδου ρίζα καὶ, ὡς εἰπεῖν, θεμέλιος καὶ βάσις ἐστρηγμένη, ἣ τετάρτη πέφυκε σύνοδος· ἐκείνης γὰρ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι τὸν ἑα Κύριον ὀριζούσης, καλῶς αὐτὴ τὸ τέλειον τοῦ ἀνθρώπου ἀκούσασα, ἐν αὐτῷ εἶναι καὶ θέλημα καὶ ἐνέργειαν, καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ ἔχειν αὐτὸν φυσικῶς ὥριστο. Ὁμοίως καὶ Θεὸς τέλειος εἶναι κηρυττόμενος, οὐκ ἀθέλητος οὐδὲ ἀνενέργητος ὑπάρχει Θεός.

με. Δι' ὧν δείκνυται κατὰ ἀλήθειαν εἰς καὶ αὐτὸς ἐν θεότητι τέλειος, καὶ ἐν ἀνθρωπότητι τέλειος, Υἱὸς μονογενὴς καὶ γνήσιος, καὶ μὴ ἄλλος, εἰ καὶ ἄλλως καὶ ἄλλως τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς καταφαίνεται. Ἐκ θεότητος γὰρ καὶ ἀνθρωπότητος, εἰς πέφυκεν Υἱός· οὐ συγχυθεὶς εἰς ἐν ἐκ τῶν δύο, ἀλλ' ἑκατέρας φύσεως κυρίως τὴν ἰδιότητα, καὶ φυσικῶς ἀνωθέτως ἐν ἑαυτῷ διαφυλάξας, ἀδιάσπαστον πάλιν καὶ ἀμέριστον κεκτημένος τὴν ἑνωσιν, ἐπειδὴ ἐνὸς καὶ τὰ αὐτοῦ πάθη καὶ τὰ θαύματα κοινωνοῦμεν. Ἐνεργεῖ γὰρ, φθίν, ἑκατέρα μορφή μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας τοῦτο ὅπερ ἴδιον ἔσχε, τοῦ μὲν Λόγου κατεργασμένου τοῦτο ὅπερ ἐστὶ τοῦ Λόγου, τοῦ δὲ σώματος ἐκτελοῦντος ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώματος, ὡς λέοντι τῷ

(78) Nimirum scripsisse videtur hoc opusculum Germanus, cum sub tyranni minis pallio deposito in patrias aedes secessit, ut scimus; ubi patriarchalem bibliothecam, de qua supra cap. 14, desiderabat.

(79) De accusata Maronitarum veterum orthodoxia, eorumque defensione, legatur erudita Be-

A magis quam ego ipse, cognoscis. Hæc igitur, tanquam veteris lectionis fructum, quantum meminisse potui, reverentiæ tuæ sincere retuli. Porro et hoc in memoriam revocandum tibi est, nempo alios quoque exstitisse hæreticos, quorum cuique nominatim dictum fuit anathema: ego tamen in præsentī tuæ tantummodo occurri interrogationi, ut brevi excursu synodos, earumque decreta, et conveniendi consultandique causas enarrarem; etsi paulo altius sermonem derivavi, dixique cui quisque synodo illustrium Patrum præfuerit, et quis pro tempore imperator fuerit, quisve quam hæreticam aciem oppugnaverit.

44. Et quas quidem hæcenus commemoravi, ex sunt capitales hæreses, et quæ inter cæteras eminent ex ipsis instar propaginum derivatas. Jam quidam ex his hæreticis, sexta rejecta synodo, quintam quoque subvertunt: alii, his duabus rejectis, quartam recipiunt, hique cum Jacobitis bellum gerunt; qui hos vicissim insanos judicant, quia quartam recipientes, reliquas duas recusant admittere; quod ii faciunt qui Maronitæ appellantur. Horum exstat monasterium in Syriæ montibus ædificatum, quorum plerique omnino sextam, imo et quintam quartamque synodum respuunt. Quippe qui quartam admiserit, sextam quoque amplectatur necesse est, si certe ratiocinio ac mente non careat: etenim sextæ synodi radix, ut ita dicam, fundamentum ac firma basis, ipsa quarta est. Cum enim quarta perfectum in humanitate unumque Dominum esse definivisset, egregie sexta quæ sciret perfectam inesse homini et voluntatem et operationem, utramque hanc physice haberi in homine Christo definivit. Pariter cum perfectum Deum esse Christum definitum sit, utique nec voluntate nec operatione caret Deus.

45. Quæ cum ita se habeant, satis demonstratum est, vere unum eundemque esse perfectum in divinitate et perfectum æque in humanitate, unigenitum germanumque Filium, et non aliud atque aliud, etiamsi diversæ naturæ sint ex quibus Christus consistit. Ex deitate nimirum et humanitate unus Filius conficitur, non permistus in unum ex duobus, verum utriusque naturæ firmiter proprietatem physice ac inviolate conservans, inseparabilem tamen atque indivisibilem obtinens conjunctionem. Namque unius ejusdemque esse agnoscimus et passiones et miracula: utraque enim forma, non sine alterutrius communione, id quod proprium singulorum est operatur. Verbum scilicet

nedicti XIV, P. M., epistola in ejus Bullario t. IV, p. 138. Memini etiam me videre ms. tomum non exiguum Syri doctissimi de argumento eodem, Maronitas accusat, præter alios, etiam Ant. Grattianus *De script. inv. Min.* lib. vi, p. 169; defendit autem Sacchini hist. Soc. Jesu part. iv, lib. vi.

agit quæ sunt Verbi propria, corpus item agit quæ sunt corporis propria, ut Leoni magno, imo ipsi veritati videtur. Sic igitur etiam duas volendi facultates seu voluntates in Christo credimus; non quod eas cum personarum divisione, aut mentalium motuum contradictione, fieri intelligamus, sed quia Christus in utraque natura idem vult salutis nostræ causa; et quia perfectio humanæ in eo rationalis naturæ ex volendi facultate cognoscitur; est enim hic proprius intellectualis naturæ motus. Atque ita nos et opinari et dicere, veritatis doctrina erudit, atque illius assertor vel potius magister vir apostolicus Leo.

46. Illud quoque utpote necessarium scire vos oportet, nempe alias quoque exstitisse, sed provinciales, tantummodo synodos, quarum etiam canones habemus; quanquam hæ proprie in senario illo numero non sunt; veluti Gangrensis, Sardicensis, Laodicensis, Antiochena, Neocæsariensis, Ancyrana, et quælibet alia celebrata provincialis synodus. Namque hæ et propter locales feruntur habitæ quæstiones, et sine imperatorum præsentia, neque certe omnes iussu illorum congregatæ: nonnullæ etiam ante imperatorum christianorum tempora fuerunt. Verum synodi auctoritate proprie œcumenica apud nos pollentes sunt hæ: prima in urbe Nicæa sub magno Constantino imperatore habita: secunda in hac regia urbe sub magno Theodosio, quæ Patrum cl. dicitur: tertia Ephesi sub Theodosio juniore, quæ et ipsa ducentos sacros Patres numerat: quarta Chaledone sub Marciano divinæ sortitionis imperatore, quam Patres dc constituerunt: quinta et sexta, quæ hac nostra in urbe convenerunt, illa quidem sub magno Justiniano, hæc autem sub Constantino Heraclii nepote postremis temporibus congregata.

47. Atque hæ quidem tanquam insolubilis catena inter se connexæ sunt, invicemque dependent. Nam prima, postquam Filium Patri consubstantiallem esse definivit, monuit etiam ut in Spiritum sanctum crederemus. Secunda consubstantiali Patri Filioque Spiritum perspicue pronuntiavit, veluti ex Patre procedentem, et cum ipso ac Filio adorandum. Tertia rursus eundem nūmque Dominum nostrum Jesum Christum, perfectum in divinitate et perfectum item in humanitate diserte affirmavit, unum scilicet non duos filios. Quarta et prædictis subscripsit, et Christum confessa est perfectam deitatem simulque perfectam humanitatem habere, et duas in eodem agnovit naturas impermixtas, inseparabiliter glorificandas. Quinta, eadem probe capita confitens, in utraque natura volentem et operantem Dominum nostrum Jesum Christum, nostræ salutis causa, agnovit. Sexta demum, ut diximus, superiorum omnium synodorum decreta complectitur et confirmat; et suam propriam definitionem ita proponit: nempe et ipsa

μεγάλῳ προέδρῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ. Οὕτω μὲν καὶ δύο θελήσεις, ἔγουν θελήματα, ἐν αὐτῷ εἶναι πιστεύομεν· οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπων ἢ νοημάτων, ἔγουν ἐναντιώσει τινὶ τούτων παρ' ἡμῶν λαμβανομένων, ἀλλὰ διὰ τὸ θελητικὸν καθ' ἑκατέραν φύσιν τὸν αὐτὸν τῆς ἡμετέρας ἕνεκεν σωτηρίας ὑπάρχειν· καὶ τῆς τελείωτος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐν αὐτῷ λογικῆς φύσεως, διὰ τῆς θελητικῆς γνωρίζεσθαι δυνάμεως· ἴδιον γὰρ τοῦτο τῆς νοερᾶς φύσεως πέφυκε κίνημα. Οὕτως ἡμᾶς νοεῖν περὶ τούτων καὶ λέγειν ὁ τῆς ἀληθείας ἐξεδίδαξε λόγος, καὶ ὁ ταύτης ὑπέρμαχος μάλλον δὲ διδάσκαλος καὶ ὑποστολικὸς ὄντως ἀνὴρ.

μς'. Κάκεινο δὲ ὡμὰς τῶν ἀναγκαίων γινώσκειν, ὡς καὶ ἑτεροι γεγῶνασι τοπικαὶ σύνοδοι, καὶ κανόνες τούτων κατέχομεν, εἰ καὶ μὴ κυρίως τῷ ἀριθμῷ τῶν ἐξ συναριθμοῦνται συνόδων· ὥσπερ ἡ ἐν Γάγγραις, ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ ἐν Σαρδικῇ, καὶ Λαοδικείᾳ, καὶ Ἀντιοχείᾳ, καὶ Νεοκαισαρείᾳ, καὶ Ἀγκύρᾳ, καὶ εἰ τις ἑτέρα τοιαύτη γέγονε τοπικὴ σύνοδος. Αἱ μὲν γὰρ καὶ τοπικῶν, ὡς λέλεκται, ζητήσεων ἕνεκα συνέστησαν, μήτε βασιλέων συνεδρευσάντων αὐταῖς, ἢ προστάξει αὐτῶν ἔως συνεληλυθόντων τῶν ὅλων αὐτῶν, τινῶν δὲ αὐτῶν καὶ πρὸ τῆς καταστάσεως τῶν Χριστιανῶν βασιλέων γεγενημένων. Αἱ δὲ κυρίως οἰκουμενικαὶ σύνοδοι κρατοῦμεναι παρ' ἡμῖν, αὐταὶ εἰσι· πρώτη ἡ ἐν Νικαίᾳ ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου μεγάλου βασιλέως συνελθοῦσα· δευτέρα ἡ ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι πόλει ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ὃν ἁγίων Πατέρων τὸν ἀριθμὸν ἀποφερομένη· τρίτη ἡ ἐν Ἐφέσῃ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, ὃ καὶ αὕτη ἐτύγχανεν ἱερῶν ποιμένων σύνοδος· τετάρτη δὲ ἡ ἐν Χαλκηδόνι, ἐπὶ Μαρκιανοῦ τοῦ τῆς θείας λήξεως βασιλέως ἡμῶν συναθροισθεῖσα, ἧλ' Πατέρες τὸν ταύτης συνεστήσαντο σύλλογον· πέμπτη δὲ καὶ ἕκτη αἱ ἐν ταῦθα συνελθοῦσαι, ἡ μὲν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου· ἡ δὲ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ ἐσχάτου ἐκ θεῖας.

μς'. Ἄλυστις, ὥσπερ εἶπεν, καὶ σειρά ἀδιάσπαστος, ἀλλήλων ἐχομένη καὶ ἐκκρεμαμένη. Τῆς μὲν πρώτης ὁρίσεως ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, παρεγγυητάς; δὲ καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα πιστεύειν τὸ ἅγιον· τῆς δὲ δευτέρας ὁμοούσιον καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τρανῶς ὁρίσεως, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ σὺν αὐτῷ καὶ τῷ Υἱῷ προσκυνούμενον· τῆς τρίτης πάλιν αὐτὸν τὸν ἕνα Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τέλειον ἐν θεότητι, καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι· τρανῶς ὁρίσας, ἕνα καὶ οὐ δύο υἱούς· τῆς δὲ τετάρτης τὰ προλεχθέντα κυρούσης, καὶ τὸ τέλειον ἐν θεότητι καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι διαγορευσάσης ἔχειν αὐτὸν, καὶ δύο φύσεις ἐν αὐτῷ γνωρίζεσθαι ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως δοξαζούσης. Ἡ πέμπτη τὰ αὐτὰ, ὡς εἶπεν, ἐκφωνήσασα, καὶ καθ' ἑκατέραν φύσιν, θελητικὸν αὐτὸν καὶ ἐνεργητικὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τῆς ἡμῶν ἕνεκα σωτηρίας, εἶναι τε καὶ γνωρίζεσθαι· ἡ δὲ ἕκτη, καθὼς ἔφαμεν, τὰ τῶν ὅλων συνόδων ἐπεξέρχεται, καὶ τὰ τῶν ἀμφοτέρων κυροῖ, καὶ τὸν ὅρον οὕτως ἐκτίθεται, καὶ αὕτη τέλειον

ἐν θεότητι, καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι ὁμοίως ὀρίζει, καὶ δύο θελήσεις ἦτοι θελήματα, καὶ δύο τὰς ἐνεργείας ἐν αὐτῷ διδάσκει· ἐπόμενόν τε καὶ ὑπεῖχον τῷ θεϊκῷ θελήματι τὸ ἀνθρώπινον θέλημα ἐκφωνήσασα, καὶ μὴ ἀντιπίπτον ἢ ἀντιτασσόμενον· ἐκουσίως γὰρ αὐτὸν τὸν ἕνα Κύριον ἡμῶν τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξασθαι σαρκεὶ θάνατον ὑποτίθεται, καὶ θελήσει ἰδίᾳ ὑπὲρ πάντων ἡμῶν, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, γεύσασθαι τοῦ θανάτου.

μη'. Γειτονοῦσι δὲ πως, καὶ ἀγχίθυροι, ὥς εἰπεῖν, εἰσὶ τινες τῶν αἰρετικῶν, ἥγουν ἐν τισι τῶν δογμάτων αὐτῶν βλασφημίαι πρὸς ἀλλήλους οὕτως· Ἀνόμοιος (80) τῷ Ἀρείῳ, Ναυάται τοῖς Σαββατιανοῖς, ἀμφοτέροι δὲ εἰς τὸν περὶ μετανοίας λόγον τοῖς Μοντανοῖς. Ἰακωβίται δὲ καὶ Σευηρίται οἱ λεγόμενοι Β Ἀκέφαλοι καὶ Θεοδοσιανοί, καὶ Γαϊανίται, πλησιάζουσι πως ἀλλήλοις, ἀμφοτέροι κατὰ τῆς τετάρτης ἱστάμενοι συνόδου. Οἱ τε Σαμαρεῖται τοῖς λεγομένοις Ἀθιγγάνοις ἐν τῇ τοῦ μὴ προσάπτεσθαι τισι βλασφημίᾳ συνέρχονται (81) καὶ Παυλιανίται τοῖς λεγομένοις Μανιχαίοις καὶ Ἀρειανοῖς, καὶ ἄλλοι ἄλλοις, ὥς ἐστιν ἐξευρεῖν τῷ περὶ τούτων σοφῶς ἐπισκῆπτοντι· Μάρκελλός τε, καὶ Φωτεινός, καὶ Θεόδωρος ὁ Μοφουεστής, καὶ Οὐαλεντίνος, τῆς ἰσῆς ἐν τισι τυγχάνουσιν ἀνοίας· κοινωνοῦντές πως καὶ αὐτοὶ Νεστορίῳ τῷ ἀσεβεστάτῳ, ἥνίκα μάλιστα καὶ ψιλὸν ἀνθρώπον τινες αὐτῶν, τὸν Κύριον διωρίσαντο, καὶ ἐκ Μαρίας ἀρχόμενον· οἱ δὲ κατὰ τῆς ἑκτῆς ἱστάμενοι, Ἀπολιναρίῳ συμφωνοῦσι τῷ δυσσεβεῖ. Πάντες αὐτῶν ἀποτρόπαιοι καὶ μισροί, καὶ τῆς ἀνω βασιλείας ἐξόριστοι.

μη'. Ἐχεις παρ' ἡμῶν τῶν ἐπιζητηθέντων, ὧ φιλόθεον τέκνον, τὴν ἐπίλυσιν, οὐ παρ' ἡμῶν δὲ, ἀλλὰ παρὰ τῆς θείας· χάριτος τυπωθείσης, εἴπερ ἄρα καὶ μὴ τι ἐν αὐτοῖς ὥς ἄνθρωποι ἐσφάλαμεθα ἡμεῖς· τοῦτο γὰρ ἴσως ἀνθρώπινον, περὶ ὀνομάτων ἢ καιρῶν ἢ τόπων ἐξ ἀγνοίας διαφέρεσθαι· πλὴν οὐ αὐτῆς καὶ ἡμεῖς δοῦλοι καθεστήκαμεν τῆς μακαρίας καὶ μόνης ἀληθινῆς Τριάδος, τῆς μοναδικῶς μὲν ἐν ζεότῃ κηρυττομένης, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον εἰπόντα· ὅταν μὲν πρὸς τὴν θεότητα βλεψώμεν, καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν καὶ μοναρχίαν, ἐν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον· ὅταν δὲ πρὸς τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης, καὶ τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως ἔκειθεν ὄντα καὶ ὁμοδόξως, τρία τὰ προσκυνόμενα.

ν. Αὐτὴν οὖν καὶ ὑμεῖς ἀδιαιλέτως προσκυνοῦντες τὴν μίαν θεότητα καὶ κυριότητα καὶ βασιλείαν, ὥς ἐστιν ἡμῖν δυνατόν, εὐχόμεθα μὴ ξινωθῆναι τῆς βίξεως αὐτῆς καὶ θεωρίας, καὶ μετὰ τὴν ἐνθένδους ἀποδημίαν, ζῆταν ὅλην αὐτὴν οἱ δίκαιοι ἀπολάδωσι,

• Hebr. II, 9.

A perfectum in divinitate et perfectum pariter in humanitate Christum pronuntiat, et duas volendi facultates seu voluntates, duasque operationes in eo fuisse docet; subsequentem tamen et subiectam divinæ voluntati humanam prædicat, non autem contradicentem vel resistentem: sponte enim unum eundemque Dominum nostrum pro nobis mortem in carne pertulisse affirmat, propriaque voluntate, ut ait Apostolus *, pro nobis omnibus mortem gustasse.

46. Age vero affines quodammodo et proximi invicem sunt hæretici homines; sive illorum dogmata et blasphemix sic fere inter se attingunt, Eunomius Arium, Novatiani Sabbatianos: hi verò utrique in opinione de pœnitentia congruunt cum Montanistis. Jacobitæ, et Severiani qui dicuntur Acephali, Theodosiani, et Gaianitæ, haud valde inter se discrepant; cuncti enim quartæ adversantur synodo. Samaritani congruunt cum iis, qui vocantur Athingani, in ea blasphemia quod neminem liceat attingere. Pauliani Manichæis Arianisque propinquant, alii aliis, ut quisque comperiet quæ hæc cordatius considerabit. Nam et Marcellus, et Photinus, et Theodorus Mopsuestiæ, et Valentinus, eadem fere insania in nonnullis laborant; congruuntque quodammodo et ipsi cum irreligiosissimo Nestorio, in eo maxime articulo, quia et eorum nonnulli simplicem hominem statuunt esse Dominum, et a Maria initium sumpsisse. Qui autem sextæ synodo adversantur, ii cum impio Apollinari conspirant. Atque hi omnes detestabiles sunt, et impuri et a cœlesti regno alieni.

49. Habes a nobis questionum tuarum, Deo devote fili, solutionem; neque tam a nobis quam a Dei gratia nos informante: nisi forte in his humani aliquid passi sumus, id quod homini contingere potest, nempe si quid in nominibus, temporibus, aut locis, ex inscitia aberravimus. Utique nos quoque servi sumus beatæ, solius, veræque Trinitatis, quæ non sine unitate in Deo prædicatur, juxta theologum Gregorium dicentem: Cum ad deitatem respicimus et ad primam causam atque monarchiam, unus nostræ phantasix occurrit: cum autem illa spectamus in quibus est deitas, quæque ex prima causa æternaliter parique cum gloria existunt, tres adorandos comperimus.

50. Hanc igitur etiam nos indesinenter adorantes unam deitatem, dominationem, dynastiam, pro viribus obsecramus, quominus ab illa gloria et visione post discessum hinc excludamur, cum eam iusti universam comprehendunt, juxta eundem.

NOTÆ.

(80) Idem qui Eunomius.

(81) In libello de hæresibus apud Cotelierium Monum. Gr. t. I, p. 282, proprium dicitur Samaritanorum μὴ προσφάσθαι τινὸς neminem attingere. Sic mulier Samaritana apud Joan. IV, 9. Jamvero

in Etymologico Græco hæc sunt de Athinganis, quæ Latine recitabo: *Athinganus dicitur, qui non vult ad aliquem accedere. Qui enim hanc hæresin sectantur, nihil a quopiam accipiunt.*

rursus magnum Gregorium qui ait : Ad hoc me perducit mediocre in præsenti veritatis lumen , nempe ut Dei splendorem videam , dignum illo qui me huic vitæ alligavit et hinc resolvit , et excelsiore in loco religaturus est. Paria his ait etiam in funebri de sancto Basilio sermone : Quod si , inquit , transmigrabimus , recipe nos et ibi in illius tabernaculis , ut simul viventes ac respirantes , sanctam beatamque Trinitatem purius perfectiusque (eius nunc mediocre ideam habemus) contemplemur , et tunc demum a cupiendo cessemus , atque hanc nostrorum tum agendo tum patiando certaminum mercedem percipiamus. Haud his dissimilia etiam in alia funebri in Cæsarium oratione ait , nec non in sermone in sancta lumina his verbis : Ut perfecta lumina coram magno lumine astantia , illa quoque superna luce illustremini , atque vos ita splendidiore purioresque coram Trinitate sitis , cuius nunc radium ex una Deitate accipitis. Tu vero beata et sola Trinitas atque Unitas , et vitam nostram ad id quod maxime prodest dirigas , et quolibet hostium incursum a nobis arceas , nosque incolumes serves. Tui quippe sumus qui te confitemur , neque hæretico errore vel fraude maculari nosmet patimur , sed virginem tibi animam nostram exhibemus nulla adversariorum malitia contaminatam.

κατ' αὐτὸν αὐτὸς εἰπεῖν τὸν μέγαν Γρηγόριον · εἰς τοῦτο γὰρ ἐμοὶ , φησὶ , φέροι τὸ μέτριον ἐν ταῦθα φέγγος τῆς ἀληθείας , λαμπρότητα Θεοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν , ἀξίαν τοῦ καὶ συνδύσαντος καὶ λύσαντος , καὶ αὐτὸς συνδύσαντος ὑψηλότερον . Ἰσοδυναμοῦντο τοῦτοις καὶ ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ ἀγίου Βασιλίου φθεγγόμενον , ὅταν λέγῃ · Εἰ δὲ μετασταλῇμεν , δέξαι κακείθεν ἡμᾶς ταῖς αὐτοῦ σκηναῖς , ὡς ἂν ἀλλήλοις συζῶντες καὶ συμπνέοντες , τὴν ἀγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα καθαρώτερόν τε καὶ τελειώτερον , ἧς νῦν μετρίως δεδέγμεθα τὰς ἐμφάσεις ὁρῶμεν · κἀν ταῦθα σταλῇμεν τῆς ἐφέσεως , καὶ ταύτην λάβοιμεν . ὣν τε πεπολεμήκαμεν καὶ πεπολεμήμεθα , τὴν ἀντίδοσιν · τὰ ὅμοια τοῦτοις φάσκων καὶ ἐν τῷ εἰς · Καيسάριον ἐπιταφίῳ , ἔτι δὲ καὶ τῷ εἰς τὰ φῶτα λόγῳ οὕτω λέγων · Ἴνα φῶτα τέλεια τῷ μεγάλῳ φωτὶ παραστάντες , καὶ τὴν ἐκεῖσε μυηθῆτε φωταγωγίαν , ἐλλαμπόμενοι τῇ Τριάδι καθαρώτερον καὶ τρανότερον , ἧς νῦν μετρίως ὑποδέδεχθε τὴν μίαν αὐγὴν ἐκ μιᾶς τῆς Θεότητος . Σὺ δὲ , ὦ μακαρία καὶ μόνη Τριάς καὶ μονάς , καὶ τὸν βίον ἡμῖν διεξάγοις πρὸς τὸ λυσιτελέστατον , καὶ πόρρω ποιήσας ἀφ' ἡμῶν πᾶσαν τὴν τῶν ἐναντίων προσβολὴν , καὶ σώσεις τοὺς , εἶπερ ἄρα σοι , οἱ σὲ κυρίως ὁμολογοῦντες , καὶ μὴ τῇ αἰρετικῇ ἀπάτῃ καὶ πλάνῃ συμμολυνθέντες , ἀλλὰ παρθένον σοι παραστήσαντες ἐν τούτῳ τὴν ἐαυτῶν ψυχὴν , τῇ πλάνῃ τῶν ἐναντίων μὴ συμφορᾶν (82).

DE SCHOLIIS SS. MAXIMI ET GERMANI AD AREOPAGITAM.

(Mai, *Spicileg. Rom.*, VII, 74.)

Utrum Germani patriarchæ scholia ad Areopagitam [hujus Patrologiæ t. IV, 14], quæ partim adhuc in mss. codd. latere videntur, seniore habent parentem Germanum, ut putat Baronius ad an. 730, an juniorem, nunc quidem disputare non yacat. Cæterum ego in Vaticano codice hanc legebam præpositam scholiis inscriptionem : Ὅσα μὲν ἔχουσι τὸν ἀριθμὸν , σχόλια εἰσι Γερμανοῦ πατριάρχου · ὅσα δὲ ἂν σὺ ἀριθμῷ , Μαξίμου μοναχοῦ . Quæcunque habent adjunctum numerum , ea sunt Germani patriarchæ scholia ; quæ vero nota numerali carent , Maximum monachum habent auctorem . Verumtamen ibi in margine hæc ab amanuensi sit adnotationis : Συγγιγρησον , ἀδελφε , ὅτι ἐγὼ τῶν δύο ἑνα ἀριθμὸν τίταρα τοῦ βιβλίου . Ignosce , frater ; etenim ego utrumque auctorem sub uno numero collocari hoc in libro . Id ego eo libentius observavi , quia v. cl. Jac. Morellus Bibl. Gr. S. Marci , p. 89 , prudenter jam dubitaverat , num distinctio scholiorum Maximi et Germani ad Areopagitam recte se habeat .

MONITUM IN SEQUEM TRACTATUM.

(Ang. Mai *Vet. Script. Bibliotheca nova*, t. II, 682.)

In Vaticanæ collectionis primo volumine p. 285-315 prolixam quæstionem edidi *De vitæ termino*, quam Photius patriarcha in Amphilochianis sibi vindicavit. Cæteroquin in præfatione, p. XLII, satis demonstravi Photium hæc raro alienis scriptis, dissimulato auctorum nomine, usum fuisse. Ecce autem illius meæ affirmationis novum testimonium nactus nuper sum in perantiquo codice vaticano, in quo prædicta inedita quæstio non Photio, sed Germano tribuitur Constantinopolitano item centum fere et quinquaginta annis ante Photium patriarchæ, cuius Germani aliud scriptum se legisse dicit Photius cod. 233,

NOTÆ.

(82) Libellum *De sex Synodis* a Stephano Moyno S. Germano ascriptum et sub ejus nomine a Galaudio, re indiscussa, in Bibliothecæ suæ to-

mum XIII, p. 230, receptum, a scriptorum Germani numero expungendum existimavimus. Vide supra Ang. Mai Præfationem.

non sine debita hominis commendatione. Porro et in alio Vaticano codice laudatur ab anonymo auctore hæc quæstio sub Germani item, non Photii, nomine. Titulus ergo in illo pervetusto Vaticano codice hic est: Τοῦ ἀγιωτάτου καὶ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Γερμανοῦ πρὸς Μαρίνον ὑπατον καὶ ἀντιγραφέα περὶ θρίων ζωῆς. Sed illud est præcipuum et fructuosius, quod hæc quæstio in prædicto codice non pœnitentio tractu auctior est. Cessabit enim Photianus codex in verbis ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται, ita ut satis appareret questionem vel sua carere clausula, vel inconcinnius aridiùsve concludi. Nunc ecce Germani codex justam lucubrationi clausulam addit, quæ Græce est hujusmodi: ἔτι λαλεῖται, x. τ. λ. Vide infra col. 10.

ΠΕΡΙ ΟΡΟΥ ΖΩΗΣ.

DE VITÆ TERMINO

(Ang. Mai Vet. Script. Collectio Nov. t. I, p. 150.)

α'. Τοῖς μὲν πλείοσι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μετὰ εἰσόδου πλοῦτος καὶ κτημάτων περιουσία, τροφή τε καὶ δόξης κοσμικῆς περιφάνεια ἡ πρώτη μακαριότης νομίζεται· καὶ ταῦτα οὐ τοῖς βουλομένοις πάντως προσγινόμενα, οὐδὲ ἀπλῶς τῶν ἐρώντων πληροῦντα τὴν ἔφεσιν, ἄλλοι δὲ ἄλλως κατὰ διαφόρους αἰτίας καὶ χρόνους συμπέτοντα, καὶ αὖθις τούτων ἀριστεύοντα, καὶ πρὸς ἑτέρους μεταπίπτοντα, βεῦματος δίκην ἐξ ἀντιπολεως ἀνέμων ἐπὶ ἀναντία μεταβαλλομένου βλάδως, καὶ τὸ ταυτὸν ἐν κινήσει καὶ φθορᾷ [φορᾷ?] ὁμοίωται παντελῶς ἀρνούμενου. Καὶ ταύτη μὲν οφείλοντα κατὰ λόγον εὐθετὸν τε καὶ δίκαιον καταφρονεῖσθαι καὶ διαπύεσθαι, ὅμως γοῦν ἐντεῦθεν παρὰ τοῖς τὸ ἥδὺ μεταδιώκουσι τῶν αἰσθητικῶν δυναστεύοντα, καὶ τὸν βίον ἑαυτοῖς ὑποτάττοντα· οἷς δὲ ἡ λογικὴ χάρις ἐπανθεῖ, καὶ καθ' ὃν γέγονε λόγον διαπρέπει· ἡ φύσις τῇ νοερᾷ δυνάμει κυδερνόμενη. τούτοις σοφία τὸ σπουδαζόμενον. Ὡς ἐκ παιδευμάτων ἀγαθῶν μετὰ τὴν τοῦ κρείττονος βοήθην ὑπάρχει ἡ σύστασις, πλοῦτον ὄντως ἀκήρατον καὶ εἰς αἰεὶ διαμένοντα χαρίζομένη τοῖς πρὸς τοῦτο τὴν σπουδὴν κεκτημένοις· οὐκ ἐκ τύχης καὶ ταυτομάτου, ἀλλὰ τῷ πόνῳ τοῦ αἰρουμένου συναγόμενον. Σοφία δὲ οὐκ ἡ κομψίαν ῥημάτων προβαλλομένη, καὶ κομφοδύγας διὰ κενῶν λαρυγγισμάτων ἐξερπυζομένη, ἀλλ' ἡ τὸν λόγον εὐλόγως μετερχομένη, ἡ τῶν νοημάτων ὑπέρβλητον τοῦτον φέρουσα εὐτακτον. καὶ τῶν ὄντων ἥ ὄντα ἐστὶ τὸν λόγον ἐπιζητοῦσα· καὶ τοῦ ἀληθοῦς οὐ σφαλλομένη τὴν εὑρεσιν· καὶ διασκάπτουσα μὲν τῶν πραγμάτων τὰς φύσεις τῇ ἐκείλῃ τῶν λογισμῶν· ὡς τοῖς προφανέσιν ἐναπομένειν οὐκ ἀνεχομένη, πρὸς δὲ τὸ βάθος κατιοῦσα τὴν τῇ ἐρευνῇ ὑποκειμένων, ἐκείθεν οἶα τινα ψήγματα χρυσίτιδος γῆς τὰς τῶν ὄντων ἀναλέγεται θεωρίας. Ἐξ ὧν ἡ περιουσία τῆς ἀληθοῦς συνίσταται γνώσεως, ζηλωτοὺς ἀποφαίνουσα τοὺς κεκτημένους· καὶ τὸ περιφανὲς αὐτοῖς καὶ τίμιον, οὐκ ἐπ' αἶγρον, ἀλλ' εἰς πάντα χρόνον χαρίζομένη. Ἐντεῦθεν

1. Pars hominum major divitias et rei familiaris copiam et luxum gloriæque mundanæ pompam summæ beatitatis loco habet: licet hæc res neque pro libito prorsus illis accidant, neque cupidorum vota satis expleant; sed his vel illis temere pro diversis causis atque temporibus obtingere soleant; rursus ab his avolent, atque ad alios se conferant; fluctus instar qui adverso vento in contrarium facile vertitur, neque in eodem statu propter motum vehementemque veluti transitum permanet. Cum hæc idcirco, si recte justoque jure ageremus, contemni ac despui deberent, eadem nihilominus iis, qui sensuum delectationem sectantur, imperitant atque in hominum vita dominantur. Quibus vero rationalis gratia efflorescit, ac pro suæ originis conditione excellit natura intellectualibus viribus gubernata, his, inquam, sapientia in primis cordi est, quæ quidem exsurgit ex optimis disciplinis atque ex insita ad rectum propensione. Atque eadem recti studiosis opes hercle incorruptibiles æternumque duraturas largitur, non fortuna neque casu sed labore frugi hominis coacervatas. Porro sapientia haud illa est, quæ verborum pompam prætendit, bullasque vanis vociferationibus eructat, sed quæ oratione decenter utitur, eamque mentis conceptibus subservire commode jubet: quæ rerum causas exquirat, neque veritatem frustra vestigat; quæ varias negotiorum naturas rationis ligone effodit; neque in horum superficie consistere patitur, sed ima quæstionum viscera rimans, inde veluti ramenta auriferæ telluris, rerum colligit cognitiones: ex quo luculenta veri conflatur notitia, quæ mirabiles facit possessores ejus, famamquo illis ac decus non brevi sed omni ævo conciliat. Hinc animæ exercetur sensus ad tute discernendum a pravo honestum. Sapientia eadem rerum quoque minime necessariorum studium nobis suadet, videlicet ut harum comparatione meliorum illarum

stabilitatem demonstrat. Idcirco in litteris quoque profanis versamur, quarum etsi fabulas ac fragmenta despiciamus, venustatem tamen elocutionis atque artificium amplectimur, quo mentis cogitata evolvunt atque in publicam lucem educunt. Hujus vos sapientiæ, o eruditissimi homines, cum proles nobilis germanaque sitis, maternamque imaginem sermonum potius characteribus quam corporis figura referatis; ne primariæ quidem sapientiæ illi, nimirum quæ de religione tractat, perfunctoria opera studere vos ostenditis; sed hujus dogmata patrumque veterum traditiones explicari vobis accurate poscitis: caventes scilicet ne rerum verisimilium specie abripiamini; sed quod in his præcipuum solidumque est ad firmandam veritatis consensionem, id sequamini.

πιθανὸν ἀποκλίσεις· ἐκκλίνετε, τὸ πρὸς συγκατάθεσιν δὲ τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀναγκαῖον ἀσπάξεσθε.

2. Atque hinc vobis consilium exortum est hortandi nos, ut de quæstione quadam, quæ inter ecclesiasticos viros disceptatur loquamur, nostramque hac super re sententiam dicamus. Est autem quæstio, utrum credere nos oporteat, terminos a Deo singulorum vitæ esse statutos, quos intra ut cujusque vita finitur futurum sit. Id enim nobis suadet magni Basilii doctrina, cujus nonnulli etsi effatum probant, sensum tamen hujus altius eruere præ quam vulgo apparei nituntur, atque interpretationem receptam improbant. Alii autem de iis tantummodo qui sua morte obeunt hoc patrem sensisse volunt; ita ut qui ex insidiis aut ab aliquam externi casus necessitatem præsentis vitæ abeunt, hoc effato minime comprehendantur. Quidam denique hanc opinionem prorsus rejiciunt; qui etsi magistrum reverentiæ causa minime irri-

τὰ τῆς ψυχῆς γυμνάζεται· αἰσθητικὰ πρὸς διάκρισιν ἀσφαλῆ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ χείρονος. Αὕτη καὶ τοῖς οὐκ ἀναγκαίοις ἡμᾶς προσομιλεῖν παρασκευάζει, τῶν κριτῶν βεβαίωσιν τῇ παραθέσει συνιστῶσα τῶν τοιούτων. Ἐκ τούτου καὶ λόγοις τῶν ἐξωθεν συστρεφόμεθα· ὧν τὸ μυθῶδες καὶ πεπλασμένον διαπτύοντες, τὸ τῆς λέξεως εὐτροφον καὶ τεχνικὸν ἀσπαζόμεθα πρὸς τὴν τῶν νοουμένων ἐξάπλωσιν καὶ φανέρωσιν. Ταύτης ὑμεῖς λογίωτατοι, βλάστημα δυνάτες εὐγενές τε καὶ γνήσιον, καὶ τὴν πατρῶαν ὁμοίωσιν τοῖς τοῦ λόγου χαρακτῆρσι μᾶλλον ἢ τοῖς τοῦ σώματος μορφώμασιν ἀναφαίνοντες (1), οὐδὲ τὰ περὶ τῆς πρώτης σοφίας, φημί δὲ τῆς κατ' εὐσέβειαν, παρέργως ὑμῖν μελετᾶσθαι δείκνυτε· ἀλλὰ τῶν ταύτης δογματικῶν καὶ τῶν πατρικῶν παραδόσεων τὰς

Β ἀκριβεῖς ὑπολήψεις ἐπιζητοῦντες, τὰς μὲν πρὸς τὸ β'. Ὅθεν προτρέψαι ἡμᾶς ἔξιώσατε περὶ ζητήματος τινος τοῖς ἀπὸ τῆς Ἑκκλησίας ἀμφιβαλλομένου εἰπεῖν, καὶ τὰ τῆς οἰκείας ἡμῶν παραστήσαι γνώμης (2). Τοῦτο δὲ ἐστίν, εἰ πεπεισθαι ἡμᾶς χρήθους ὑπὸ Θεοῦ πεπῆχθαι τῇ; ἐκάστου ζωῆς, καθ' οὗς ἀποτελεῦται τὸν βίον ἐκάστῳ συμβήσεται. Τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ὑποβάλλει νοεῖν ἡ Βασιλείου τοῦ μεγάλου διδασκαλία (3), ἡστένος τὸ βῆεν καταδεχόμενοι τινες, τὴν τούτου διάνοιαν βαθυτέρον δῆθεν ἢ κατὰ τὸ προφανὲς ἐξηγεῖσθαι πειρῶνται, καὶ τῆς ὑπονοουμένης ἐκδοχῆς ἀποκρίνουν. Ἐτεροι δὲ ἐπὶ μόνων τῶν ἰδιοθανατούντων τοῦτο τῷ Πατρὶ νενοῆσθαι ἐθέλουσιν· ὡς τῶν κατ' ἐπήρειαν ἢ τινα τῶν ἐξωθεν συμπτωμάτων ἀνάγκην τῆς παρούσης ζωῆς μεθισταμένων, τῷ τοιοῦτῳ λόγῳ ὑποπίπτειν οὐ δυναμένων. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ παντελῶς τὴν τοιαύτην διαγράφονται δόξαν, καὶ κατειρωνεύεσθαι τὴν τοῦ διδασκάλου αἰδῶ

NOTÆ.

(1) Puta quia vel pallio philosophico vel ecclesiastica veste non utebantur.

(2) Quæstio hæc de vitæ termino communis dicitur et pervulgata etiam ab auctore quæstionum ad Antiochum (Q. 113) quæ magno Athanasio inscribuntur. Anastasius etiam Sinaita quæst. 89 argumentum idem versat, et Basilii effatum memorat. Photius autem hunc prolixum tractatum facile sibi vindicavit e Germani 150 fere annis ante se patriarchæ Constantinopolitani scriptis; quod ego plagium ex antiquo codice vaticano cognovi: cumque Photius extremam tractatus ejus partem prætermisisset, id a me complementum in secundo Vaticanæ mæx collectionis volumine editum fuit p. 682: nunc autem cum voluminis primi editionem repeti, tractatum diutius hiare non sum passus. Attamen Photius suis quoque, ut reor, verbis rem hanc denovo tractavit in amphiloichiana 240, quæ quia propter brevitatem obscurior est, nihilque novi affert, a me prætermittitur, ita tamen ut ejus exordium hic in adnotatione deponam. Ἐπὶ παλαιούς ἡμᾶς ἀγῶνας καλεῖς, καὶ ἐφ' ὧν πολλοὶ κονισάμενοι καὶ τοὺς ἀθλοὺς οὐκ ἀγεγνώως ἐνεγχόντες, τὴν νίκην ἡμῖν οὐ γὰρ ἐρῶν ἐτι φαυλότερον, καθορᾶν οὐ παρέσχον ἀνίκητον. Πλὴν ἐκ τῶν προλαβόντων ἡμᾶς ὁσίων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν λαβὰς οὐκ ὀλίγας συλλεξάμενοι, καὶ ὅς ἡ τῆς θείας ῥοπῆς εὐμένεια παρασχεῖν ἡμῖν οὐκ ἀπεξέλιψε, ταύτας ἐκείναις συνάψαντες

εὐχόμεθα μὲν τὴν σὴν σπουδὴν καὶ ἐλπίδα μὴ κεκινωμένην χαρίτων, καὶ γνώσεως δεομένης οὐκ ἀλλὰ χύθεν γνώμονος, ἀπελθεῖν· εἰ δὲ μὴ, βραχυτάτης ἐτι δεηθῆναι διορθώσεως. Τὸ μὲν οὖν ἀνευδὲς τὸν λόγον ἐπιζητεῖν, εἰς μῆκος ἐστὶν ἐκδιᾶζεσθαι τὴν γραφὴν· τὸ δὲ σύντομον ἀπαιτεῖν, πολλὰ τῶν δεόντων ἐπιτρέπειν ἀπολιπεῖν. Πλὴν ὡς ἂν οἷός τε ὁ πειράσομαι κατὰ τὴν σὴν ἀξίωσιν τὸν περὶ ὅρου λόγον προάγειν. Ad vetera nos certamina vocas, quibus multi licet insudaverint, palmasque non inglorias reulerint, ii nihilominus (inepte non loquor) haud invictam nobis victoriam conspiciendam dederunt. Verumtamen a decessoribus nostris sanctis illis beatisque viris argumenta non pauca decerpentes, et quæ nobis divine inspirationis benignitas suppeditare non est dedignata, cum illis copulantes, optamus ut sedulitas spesque tua non sine gratiæ fructu scientiæque, quæ aliunde norma non egeat, discedat: si minus, certe adhuc brevissima mihi opus est emendatione. Jam qui nulla re carentem sermonem exquiri, is prolixæ scripturam diletat: qui autem brevis esse laborat, multa quorum ratio habenda esset omittit. Cæteroquin ego pro viribus nitar, tuis votis obsequens tractatum de termino paulo ulterius provehere.

(3) Infra col. 101.

οὐκ ἀνέχονται, ἀνεπιχαλύπτως δὲ τὸ μὴ εἶκριν αὐ-
τοὺς τῇ τοιαύτῃ γνώμῃ ὁμολογοῦσι. Περὶ ὧν ἡμᾶς
πλεονέκτερον ἐκχυμῶσαι τὸν λόγον, καθὼς ἂν τὰ τῆς
κατὰ διάνοιαν ἡμῖν δυνάμεως προσῇ, ἡ τῶν σ. φω-
τάτων ὁμῶν ἡνάγκασεν οικειότητος· μᾶλλον ἡμῶν ἐλο-
μένων τῆς ἐκ τούτου ἀμαθίας ἐλεγχον ἀπολιπεῖν τοῖς
μετέπειτα, εἰ γε τῆς πατρικῆς μὴ ἐφοκόμεθα μεγα-
λονοίας, ἥπερ φιλίας θαυμάιον παρακοῇ καθυδρίσαι,
καὶ τὸ μὴ δ' ὅλως ἐλλείπει πονεῖν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις
κατεγκαλεῖσθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἀσθενὲς ἔσθ' ὅτε καὶ
συμβαθεῖται ῥᾶστον, ἡ δὲ πανταχοῦ κατακρίνεται.
Καὶ τὸ μὲν αὐθαδῶς ἐπιβάλλειν αὐτὸν τοῖς ὑπὲρ τὰ
οἰκεία μέτρα λόγοις τε καὶ διδάγμασιν, ἀλαζονείας
ἀποφέρεται ἐγκλημα· τὸ δὲ ὑπεῖκιν καὶ πείθεσθαι
τοῖς πρὸς φιλοπονίαν προτρεπομένοις τῆς τῶν ἀλη-
θῶν ζήτησεως καὶ κατανοήσεως, ἀξίπαινόν τε καὶ
ἐμμεθόν. Ἐπεὶ δὲ ἐν ταῖς τοιαύταις τῶν λόγων
ζητήσεσιν ὁ διαλογικὸς χαρακτήρ μᾶλλον ὑπάρχει
κατάλληλος, ὡς πλείονως τῷ πυκνῷ τῶν ἀντι-
θέσεων λεπτυνόμενης τῆς ἐρεῦνης τοῦ προκειμέ-
νου, καὶ ἡμῖν τὸ τοιοῦτον εἶδος μεταχειριστέον τοῦ
λόγου, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον αἰτησαμένοις ἐκκαλύψαι
ἡμῖν τῆς ἐν τούτοις ἀληθείας τὸ φρόνημα, καὶ τῷ
λόγῳ δοῦναι εὐκρινῇ ποιήσασθαι τούτου τὴν ἀνά-
πτυξιν. Τὸ μὲν οὖν τῇ πατρικῇ παραδόσει παριστά-
μενον πρόσωπον, τῷ τοῦ ἁλφρα σημειούσθω στοιχείῳ·
τὸ δὲ τοῖς τῶν ἀντιλεγόντων ἐπιχειρήμασι χρώμε-
νων, καὶ τὰς πρὸς τὸ ἀνατρέπειν τῶν λόγων ἀντιθέ-
σεις προβαλλόμενον, τῇ γραφῇ τοῦ βῆτα χαρα-
κτηρίζεσθω.

Υ. Α. Πλείστον ἡμῖν ἡμερῶν διαγέγονε χρόνος
ἀπ' οὗ τῆς σῆς, ὦ φίλος, οὐκ ἐτύχομεν ὁμιλίας· ὥς εἰς
ἀπορίαν ἡμῖν τὰ τῆς διανοίας χωρεῖν, τίς ἄρα τῆς
τοιαύτης ἀπολείψεως ἡ αἰτία λογιζόμενοις. Καὶ νῦν
εἰς τὴν ὁρῶντες τὴν τοῦ προσώπου συνήθη κατάστασιν
ἐκδεχόμενοι καὶ πρὸς τὸ κατηφές συννευκότες,
ἀγωνίαν ὡς μικρὰν εἰσδεσθήμεθα, μὴ τι ἄρα τῶν
ὀσχερεστέρων ἐν τοιαύτῃ σε δείκνυσι διαθέσει τοῦ
ὄρωμένου.

Β. Ἀποδημία μὲν ἡμᾶς ἐπὶ τινὰ τῶν οὐ πολλῶν
ἀποθῆναι ἱερῶν οἰκῶν εὐχῆς χάριν γενομένη, τῆς σῆς
ἀπήγαγε συντυχίας· σύμπωμα δὲ θανάτου ἀδοκή-
τως τινὲ τῶν ἐπιτηδείων ἐπιστάν, τὰ τῆς λύπης ἡμῖν
ἐκποίησε· καὶ ταύτην, ὡς εἰκός, τὴν τοῦ προσώπου
ἐπιστάνειαν διέθηκεν.

Α. Οὐ τοῦ δέοντος ἐκτός τὰ τῆς ἀχθηδόνος ὑμῖν,
οὐδὲ εἰκαῖον τὸ λυπηρόν· τίνα δὲ ἄρα κατὰ τὸ προ-
φανεὲς ἡ τοῦ θανάτου ἑφοδὸς εἰληφῇ πρόφασιν;

Β. Κατάρρυτος ὤλη τὰ περὶ τὴν φάρυγγα κατα-
λαβούσα αἰγνίδιον καὶ πνευμάτων σφήνωσιν ὑπομεί-
νασα πνιγμῷ τὸν ἄνδρα τῷ θανάτῳ ὑπήγαγετο.

Α. Οὐκ ἀσύνθηες τῇ φύσει τὸ συμπτώμασιν ὑπο-
κεῖσθαι τοιοῦτοις, οὐδὲ ξενισμός τις τοῖς οὕτως συμ-
βαίνουσιν ἔπεται. Εἰκός γάρ τὸ ἀπολισθῆσαι τοῦ
ἄκρου τῆς ἀπαθείας ἐν τῷ τοῦ βίου κατωφερεῖ κυ-
λινδούμενον, πολλαῖς περιπατεῖν παθῶν ἐξοχαῖς τε
καὶ ἀντιτυπίασι, μέχρις ἂν εἰς τοῦδαρος τῆς εἰς
τῇ ἀποτροφῆς καταντήσῃεν.

A dent, aperte tamen se huic sententiæ nequaquam
acquiescere consentunt. Qua super re paulo latius
nos explicare orationem, pro nostri ingenii viribus,
vestra, sapientissimi homines, familiaritas nos
coegit. Quippe qui malum inscitiam nostram
objicere posterorum criminationibus, si forte Pa-
tris profundum sensum minime assecuti erimus,
quam amicitiae legi injuriosa contumacia resistere,
aut merito vituperari quod in his magni momenti
rebus adlaborare minime voluerimus. Et enim infir-
mitati promptissime ignoscitur, contumacia usque-
quaque damnatur. Præterea qui procaciter præter
proprium modulum sermonibus doctrinisque so
immiscet, is vanæ arrogantiae insimulari solet: qui
vero morem gerit et obsequitur iis, quorum hor-
tatu ad laborem atque ad veritatis investigationem et
intellectum impellitur, is laude dignus ac præmio
est. Age vero quoniam in hujus argumenti disqui-
sitionibus dialogi forma magis idonea est, quia
crebritate contradictionum propositam rem subtilius
rimamur, nobis quoque genus ejusmodi dispu-
tationis usurpandum est; Dei Verbum invocantibus,
ut veritatis sensum nobis revelet, atque ut hujus
explanationem verbis perspicuam afferamus. Ergo
personam, quæ Patris (Basilii) traditionem tuetur,
littera A significabimus: alteram vero, quæ contradi-
centium argumentis utitur, quæque contrariam
orationem refutandi gratia recitat, littera B deno-
tabimus.

C 3. A. Permultorum dierum elapsus est inter-
vallum ex quo tuis caremus, mi bone, colloquiis:
quare jam nobisangebatur animus de tantæ in-
tercapedinis causa cogitantibus. Nunc cum te vide-
mus consueto vultus habitu immutato atque ad
tristitiam inflexo, non modico metu quatimur, ne
quid forte præter morem molestius hac te facie
esse coegerit.

B. Peregrinatio quædam supplicandi causa ad
sacram ædem haud longe dissitam suscepta, a tua
nos consuetudine abstraxit: mortis autem casus
uni e familiaribus inopinato ingruens, mœrorem
nobis creavit, qui hunc vultus, ut par erat, statum

D effecit.

A. Non est absurda doloris vestri causa, neque
vanus luctus. Sed, oro, quænam homini occasio
mortis fuisse videtur?

B. Catarrhus occupato gutture, subitoque
obstructis spiritibus, suffocatum hominem ene-
cavit.

A. Non est naturæ insolitum ut his casibus sit
obnoxia, neque magnopere in his eventibus miran-
dum est. Est enim consentaneum ut a valetudinis
apice defluat, qui in hac vitæ declivitate versatur,
atque in multa incurrat incommodorum offerdi-
cula et adversitates, donec in planum, id est in
sibi homogeneam terrenam naturam recidat.

B. Ergo fortuitum hinc cognoscitur, non providentia gubernatum, quidquid corporibus molestiarum aliis aliter accidit; ex quo demum inter homines mortis ipsius necessitas sequitur.

A. Quonam pacto id ais?

B. Quia videlicet non una causa sed multæ ac variae corporeorum morborum mortem videntur hominibus creare; partim diversa temperie corporum; partim diatæ genere, quod a conditione nutriti corporis alienum sit, partim idoneæ vel caute defectu vel medela, sive cum illa negligitur, sive cum hæc desideratur: alii enim ob egestatem medico carent; alii in conservanda valetudine socordiores sunt: quare morbos contingere necesse est, ex quibus mors consequitur.

A. Ergo sequelam morborum mortem esse concedis?

B. Maxime.

4. A. Atqui opus esset, te iudice, quemlibet nonnisi morbo affectum mori. Sed tamen nonnullos cernimus, etsi rarius, sine ullo morbo in mortem incidere: alios autem maximis infirmitatibus diu conflictatos, ita ut a medicis quoque conclamarentur, nihilominus superata vi morbi, diutissime postea vixisse. Quotnam porro tibi ostenderim vel divites vel etiam principes, qui exquisitissimam medicorum optimorum curam in morbis nacti, tamen mortem non vitaverunt? Contra vero pauperes ac mendici omni ope destituti, morbis correpti gravissimis, nullo medicinæ officio adjuti, neque ciborum solatiis abundantes, incolumitatem recuperaverunt, satis cito ægritudine pulsa. Quare nec animæ a corpore separatior morbis omnino aut præcipue tribuenda est: neque rursus vitæ conservatio medicis curationibus aliive corporis cultui imputanda; sed utrumque id potestati ejus atque arbitrio, qui principio animam cum corpore copulavit, prout arcanorum ejus judiciorum sapientia decreverit. Etenim valetudinem corporisque firmitatem vel præsentem retinere vel absentem revocare, id, inquam, arti medicæ haud absurde concedi potest; nisi forte naturale impedimentum obstet. Est enim solemne medicorum effatum: contra naturam vanum esse niti. Sed tamen vitam hominibus dimetiri, ejus est unius de quo propheta ait: « Faciens terram et hominem in ea; dans alitum populo qui est in ea, spiritum calcantibus eam ¹. » Post id consequenter subdit David, ab eodem qui dedit, pro sua potestate subductionem fieri: « Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur ². » Deinde memoratur etiam diruti ædificii instauratio atque excitatio: « Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ³. » Insuper nobis necessario animadverten-

B. Οὐκοῦν τυχερὰ καὶ οὐ κατὰ προνοίας κυδέρησιν τὰ ἄλλως συμπίπτοντα τῶν κατὰ τὸ σῶμα ἀνιάρων ἐντεῦθεν συνάγεται· ἐξ ὧν ἀναγκαιῶς καὶ τὰ τῆς τελευτῆς τοῖς ἀνθρώποις ἐπακολουθεῖ.

A. Πῶς τοῦτο φῆς;

B. Ὅτι οὐ μᾶς τινος αἰτίας· ἐκ σωματικῶν ἐβρωστημάτων φαινομένης· ἐπάγειν τοῖς ἀνθρώποις τὸν θάνατον, ἀλλὰ πολλῶν καὶ ποικίλων. Τοῦτο μὲν κατὰ τὴν διάφορον κρᾶσιν τῶν σωμάτων· τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τὸ τῆς διαίτης ἡμαρτημένον ὡς πρὸς τὴν τοῦ τρεφομένου σώματος ἰδιότητα· ἔπειτα καὶ κατ' ἑλλειψιν πολλάκις τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας καὶ θεραπείας, ἥ καταφρονουμένης, ἥ μὴ εὐπορουμένης (οἱ μὲν γὰρ ἐκ πενίας ἐν ἀπορίᾳ τοῦ θεραπεύοντος γίνονται, οἱ δὲ ἀμελέστερον περὶ τὰ συντηρητικὰ τῆς εὐεξίας διακίνηται), ἀνάγκη νόσους ἐπισυμβαίνειν, ἐξ ὧν ὁ θάνατος.

A. Τῶν νόσων τοίνυν ἐπακολουθήματα δίδως τὸν θάνατον;

B. Καὶ λίαν.

δ. A. Οὐκοῦν ἀνάγκη κατὰ σὲ, πάντα τὸν νοσοῦντα ἀπλῶς τελευτᾶν τὸν βίον. Νῦν δὲ ὁρῶμεν τινὰς μὲν καὶ σπανιάκις, ὅμως καὶ δίχα τοῦ νοσεῖν τῷ θανάτῳ ὑπαγομένους· τινὰς δὲ καὶ μεγίστοις νοσήμασι καὶ ἐπὶ πολὺ προσομιλήσαντας, ὡς καὶ παρὰ τῶν ἰατρευόντων ἀπεγνώσθαι αὐτοῖς τὰ τῆς ὑγείας, ἀνενεγκόντας τῆς ἀβρῶστιάς ἐπὶ μήκιστον ἔσθ' ὅτε τὴν ζωὴν παρατείνει. Πόσους δ' ἂν σοι ἐπιδείξαιμι τῶν πλουσίων ἐμοῦ καὶ τῶν ἐν ἀρχαῖς δυναστείᾳ ἐχόντων, πλείσσης μὲν ὄσης ἐντεῦθεν ἐπιμελείας ἱατρῶν καὶ τῶν ἀρίστων ἐν ταῖς νόσοις αὐτῶν τετυχηκότας, οὐδὲν τι μᾶλλον τὸ τεθνάναι διαφυγόντας; Καὶ ἔμπαλιν πένητας καὶ πτωχοὺς πάντοθεν ἡπορημένους, νόσοις μὲν βαρυτάταις περιπεπωκέναι, ἐπιμελείας δὲ ἱατρικῆς οὐ μετασχόντας, οὐδὲ τὴν διὰ τῶν τροφῶν παραμυθίαν ἡπορηκότας, πλήν γε οἷα πρὸς ὑγίαν ἀναδραμόντας, καὶ τὰ τῆς κακώσεως οὐ χρονίως ἀποβαλόντας; Ὡστε μήτε τοῖς νοσήματιν ἀπλῶς καὶ κατὰ πρώτην τάξιν ἀνατιθέναι ἡμᾶς τὴν τῆς ψυχῆς διάζευξιν ἐκ τοῦ σώματος, μήτε τὰ τῆς ζωῆς ἱατρικαῖς θεραπείαις καὶ ταῖς ἄλλαις σωματικαῖς τημελείαις λογίζεσθαι, ἀλλ' ἑκάτερον τῇ τοῦ κατ' ἀρχὰς συνδήσαντος βουλήσει καὶ ἐξουσίᾳ, καθὼς ἂν ἡ τῶν ἀκατανοήτων αὐτοῦ κριμάτων πρυτανεῦοι σοφία. Ὑγίαν μὲν γὰρ καὶ σώματος εὐρωστίαν ἢ οὖσαν συντηρῆσαι ἢ ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι τῇ ἱατρικῇ τις ἐπιστήμη δόξῃ ἂν οὐκ ἀπεικότως, ὅτε μὴ φυσικῆς ἀντιπαθείας ἐμποδίων προσῇ. Ἔστι γὰρ ἀκούειν τῶν ἱατρευόντων συνεχέστατα λεγόντων· φύσεως ἀντιπραττούσης, πάντα κενά· ζωὴν δὲ ἀνθρώποις ἐπιμετρηῆσαι, μόνου ἐκείνου ἐστὶ περὶ οὗ φησιν ὁ Προφήτης, « Παιτὼν γῆν καὶ ἀνθρώπων ἐπ' αὐτῆς· καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς παρούσιν αὐτήν. » ὅτινι ἀκολουθῶς παρὰ τοῦ Δαβὶδ ἀνατίθεται καὶ ἡ τοῦ θοθέντος κατ' ἐξουσίαν ἀφαίρεσις· « Ἀντανελεῖς γὰρ,

¹ Isa. XLII, 5. ² Psal. CIII, 29. ³ ibid. 50.

φησι, τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν A
χρὸν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι. » Μεθ' ἣν καὶ ἡ τῆς κατα-
λυθείσης τοῦ σκήνου οἰκίας ἀνοικοδομῇ καὶ ἀνθρώπω-
σις. « Ἐξαποστελεῖς γάρ, φησί, τὸ πνεῦμά σου καὶ
κτισθήσονται· καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς
γῆς. » Καὶ τοῦτο δὲ ἡμεῖς παρασημαντέον ἐξ ἀν-
αγκαίου, ὅτι νόμοι πολλὰκις ἐπάγονται καὶ παρὰ
Θεοῦ, καὶ οὐ πάντως κατ' αἰτίας σωματικὰς· ἢ
ἐπιτιμῶντος τοῖς πταίοουσιν (ὡς τῷ Ἀσά τῷ βασιλεῖ
τῆς Ἰούδα ἐν γῆρᾳ παθόντι τῶν ποδῶν τὴν ἀσθί-
νειαν· ὅτε καὶ παροξύναι λέγεται τὸν Κύριον ὡς μὴ
ζητήσας αὐτὸν, ἀλλὰ ζητήσας τοὺς ἱατροὺς, ὡς γέ-
γραπται)· ἢ οἰκονομοῦντος τὴν ἐν τῷ μέλλοντι σι-
τηρίαν διὰ τῆς ἐν τῷ παρόντι κακοπαθείας, καὶ
λόντος ἐντεῦθεν τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἐνοχλήν·
καθὼς ἔφη Κορινθίοις ὁ Ἀπόστολος. « Διὰ τοῦτο ἐν B
ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται
ἱκανοί. » Εἰ γὰρ αὐτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινό-
μεθα· κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ
ἐν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Οὐκοῦν τὰ μὲν ἄλλα
ποικίλως τε καὶ πολυτρόπως, κατὰ διαφόρους αἰτίας
ἀνθρώπων· ἐπάγεσθαι μὴ ἄλλως ἡμῖν νομιστέον ἢ
κατὰ τὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου λόγον τοῦ σωφω-
ρίτου, τῶν ὁρῶν τῆς ζωῆς πληρωθέντων, οὓς ἐξ ἀρχῆς
περὶ ἕκαστον ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ κρίσις ἐπηξε,
πῆρθεον τὸ περὶ ἕκαστον ἡμῶν συμφέρον προσκοπούμενου.

Ε. Β. Ταυτησὶ τῆς νῦν παρενηνεγμένης ῥήσεως
τοῦ μεγάλου Βασιλείου, πολλὺς μὲν ὁ λόγος παρὰ τοῖς
πλείοσιν· ὧν οἱ μὲν ὡς νόμον ἀπαράδατον τὸ εἰρη-
μένον κατέχουσιν· οἱ δὲ ποικίλαις ἀντιθέσεσι τὰς
πρὸς τοῦτο συγκαταθέσεις διασαλεύειν πειρῶνται. C
Ἐπεὶ δὲ πρὸς τοὺς δευτέρους μᾶλλον ῥέπει τὰ τῆς
κρίσεως.

Α. Ἀς ὅν μὲν προλέσθαι ἄς τινες φῆς ἀντιθέσεις
προάγεσθαι παρὰ τῶν ταῖς πατρικαῖς μὴ ὑποκλινομέ-
νων ἐκωνάς. Ἐγὼ δὲ τῶν οὕτως ἐχόντων, πρώτιστον
ἐντὶ τοῦ ἐπιχειρήματος, τὸ μὴ πείθεσθαι αὐτοὺς
τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν καὶ ὑπαίκειν αὐτοῖς, ἢ φησιν
ὁ Θεός· Ἀπόστολος (4)· καὶ τοῦτοις, οἷς δὲ μάλιστα
διὰ θίου καθαρῶς τε καὶ δογματικῶν ἀκρίβειαν ἢ καθ-
ολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποστολικὴν ἀπονέμει· τὸ σέβας· καὶ
κατ' ἐξίρεσιν τοῦτο δὴ τῷ μεγάλῳ καὶ ὄντι· τὰ
θεῖα σαρφ· οὗτινος οἱ μικροὶ τινες ἐπαινέται οὐδὲ
ἐπὶ μικροῖς τιτι τοῦτον θαυμάζοντες, ἀλλὰ Γρηγό-
ριος μὲν ὁ Θεολόγος καὶ ὁ πολὺς Ἀθανάσιος· τῆς εὐ-
πειθείας οἱ στυλοὶ καὶ τῆς Τριάδος ὑπέρμαχοι, οἱ D
ὡς ἐπαινέτους συνείροντες (5)· σοφίας δὲ γνῶσις
ἐλευσάτη τῶν ἐγκωμίων ἢ ἀφορμὴ καὶ ἡ πλοκὴ τῶν
περάτων (6).

Β. Ὡς εἰσικεν ἡ Πυθαγόρειος ἡμᾶς ἀνάγκη τὰ νῦν
περιτοιγίζεσθαι, ἐπὶ τὸ αὐτὸς ἔφη ἐν ταῖς τῶν ἐπι-
λύσεων ἀπορίαις καταφεύγειν ἡμᾶς βιαζομένην. Εἰ

^a II Paral. xvi, 12. ^b I Cor. xi, 50. ^c Hebr. xiii, 17.

NOTÆ.

(4) Hæc et illa, quæ sequitur, Patrum atque ec-
clesiasticæ traditionis commendatio, catholicæ me-
thodo apprime favet, contra heterodoxorum solu-
tionem iudicii libertatem, quæ fidei fundamenta
paulatim subruit.

(5) Gregorii Theologi laudes innumerae Basilio
dictæ notissimæ sunt. Athanasium quoque Basilii

dum est, morbos sæpe a Deo infligi haud plane ob
causas corpori insitas, sed quia vel peccatoribus
irascitur (sicuti Asæ Judæ regi qui senex pedibus
laboravit; isque dicitur iram Domini commovisse,
quia non hunc sed medicos imploraverit, ut in
sacris Litteris fertur ^b): vel quia futuri ævi salu-
tem præsentem molestia nobis conciliat; ideoque
noxarum purgat reatum: sicuti Corinthiis aiebat
Apostolus: « Idcirco inter vos multi debiles et
infirmi sunt et dormiunt complures. Nam si nosmet-
ipsi judicaremus, haud profecto judicaremur: -
judicati autem a Domino corripimur, ne cum
mundo damnemur ^c. » Ergo ceteros sane casus
varios atque multiplices a diversis causis rationi-
busque contingere nobis putemus; mortem autem
adduci hominibus haud aliter credamus, nisi cum,
ut sapientissimus Basilii ait, vitæ termini expleti
fuerint, quos initio justum Dei iudicium cuique sta-
tuit, multo longe singulorum utilitates prospici-
entis.

καὶ λόγους συμπίπτειν ἡμῖν λογίζεσθαι. Θάνατον δὲ
κατὰ τὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου λόγον τοῦ σωφω-
ρίτου, τῶν ὁρῶν τῆς ζωῆς πληρωθέντων, οὓς ἐξ ἀρχῆς
περὶ ἕκαστον ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ κρίσις ἐπηξε,
πῆρθεον τὸ περὶ ἕκαστον ἡμῶν συμφέρον προσκοπούμενου.

5. B. De prædicta Basilii sententia multus apud
permultos sermo est, quorum alii instar legis dis-
trictæ habent, alii variis contradictionibus assen-
sum huic opinioni labefactare student. Meum vero
ad hos postremos iudicium mentis devolvitur.

A. Operæ pretium erit proferre in medium quas
habere dicis contradictiones eorum, qui Patris nos-
tri vocibus non obaudiunt. « Ego interim adversus
hujusmodi homines hanc potissimam querelam
commoveo, quod hi ducibus nostris non obsequun-
tur neque obediunt ^a. » Cum hos tamen præcipue
propter vitæ puritatem et dogmatum jus exactum
catholica Ecclesia haud secus quam apostolos ve-
neretur; atque hunc apprime magnū vereque
rerum divinarum scientem; cujus neque exigui
laudatores sunt, neque ob res exiguas hunc admi-
rantes: sed theologus Gregorius et magnus Atha-
nasius, religionis columnina, propugnacula Trinita-
tis, qui sententiam ejus commendant. Porro ex-
quisitæ sapientiæ argumentum est, laudum conge-
ries et corollarum textus.

B. Ut video, nunc Pythagorica nos circumstat
necessitas, qua cogimur in dubiorum solutionibus
ad illud confugere: *Ipse dixit*. Atqui si dogma am-

prædicatorem videmus in epistolis ad Joannem
et Palladium atque Antiochum ed. Maurin. tom.
II, p. 956. 957. Ne quid dicam de loco alio epistolæ
secundæ ad Castorem, quam Athanasio imperite
suppositam scimus.

(6) Poetica sententia elegans et notabilis l

lignum est propter aliquam locutionem vel theoria, quæ veritatis studioso vestigatori non erit impervia, reddatur sane rei ratio et explicetur, ut voluntarius sit discentis assensus non coactus. Sin quod dicitur nuda est affirmatio, quæ sibi contradicere imperiosius vetat, hæc ipsa provocat contradictionem.

A. Si ex humano corde, non ore Domini, ut ait Scriptura⁷, verba flunt, equidem licebit, bona venia impetrata, exposcere ut ea quæ dicuntur, ab iis quæ in confesso sunt, non abhorreant. Sed enim hominibus qui spiritu Dei commoti mysteria loquuntur, non est tutum contradicere : tum etiam humanis prorsus indulgere ratiociniis, nostrisque fidere perceptionibus, periculo non caret. Fide enim, non curiositate, divina Scripturarum oracula accepimus : nec si forte horum vis intelligentiam nostram excedit, iis ideo derogandum censemus. Ergo præcipuorum quoque magistrorum voces pari obsequio prosequamur : quas videlicet Ecclesiastes innuens : « Sermo sapientium, inquit, ut stimuli, ut clavi ignei⁸ ; » qui omnes ex conducto ab uno pastore prodeunt. Nam qui olim locutus est prophetis, idem apostolis gratiam indidit, et deinde etiam per sanctos Patres nos docuit. « Ipse enim posuit in Ecclesia, ut Paulus clamat, primum apostolos, deinde prophetas, tertio doctores⁹. » Igitur si Pythagoræ discipulis tanta inerat erga ejusdem, quam ipsi existimabant, philosophiam reverentia, ut traditionem ejus demonstrativa qualibet oratione potius ducerent ; quid nobis fiet, si forte par obsequium divinitus afflatis Patribus non tribuerimus?

6. B. Atqui Basilii non eo, quem vos putatis, sensu elocutus est ; sed complementum terminorum dixit hominis reditum in pulverem. Tunc enim finis est rei, quam initio Deus his verbis definivit : « Pulvis es et in pulverem reverteris¹⁰. » Non enim hic temporis terminus intelligendus est, ita ut temporali quoque limite vitam hominis Deus circumscripserit ; sed sicuti in Evangeliiis dicitur, tunc impletum est Isaiaæ prophetæ effatum ; vel, ut impleretur alterius prophetæ dictum¹¹ ; ita hic etiam de completis vitæ terminis intelligenda locutio est.

A. In duorum errorum alterutrum sine dubio incurritis ; nempe vel magistri doctrinam non recte intelligitis, vel ultro veritati illuditis. Nam Dei ab initio adversus hominem lata sententia, ut

A γὰρ λόγῳ τινὶ καὶ θεωρίᾳ οὐκ ἀνεπισχέπτῃ τῆς τῶν ἀληθῶν κατανοήσεως τὸ δογματιζόμενον ἐπιηώρηται, ἀποδείδασθαι ὁ λόγος καὶ ἀναπτυσσέσθαι ἡ θεωρία ὡς ἂν ἐκοῦσιον καὶ ἀδίαστον λάβοι τὴν τοῦ διδασκομένου συγκατάθεσιν. Εἰ δὲ ἀπλῶς ὑπάρχει ἀπόφανσις τῇ λεγόμενῃ, δεσποτικώτερον τὸ μὴ ἀντιλέγειν ἀναγκάζουσα, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ ἀντιλέγεσθαι ἐπισύρεται.

A. Εἰ μὲν τῶν ἀπὸ καρδίας καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου λαλούντων, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὁ λόγος, ἐξ-εταξέσθω ἡ εὐνοία, καὶ ἀπαιτεῖσθω ἡ πρὸς τὰ πρόδηλα συμφωνία τῶν λεγόμενων. Ἐπὶ δὲ τῶν Πνεύματι Θεοῦ λαλούντων μυστήρια οὐκ ἀσφαλῆς ἡ ἀντιβέησις ὅδε τὸ τοῖς ἀνθρωπίνους ἀπλῶς ἀκολουθεῖν λογισμοῖς καὶ ταῖς ἐαυτῶν καταλήψεσι καταπιστεύειν ἡμᾶς, ἐστὶν ἀκίνδυνον. Πίστει γάρ, καὶ οὐ πολυπραγμοσύνῃ τὰ θεῖα τῶν Γραφῶν παρεδεδάμεθα λόγια· καὶ οὐ διὰ τὸ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν κατανόησιν εἶναι τῶν παραδεδομένων τὴν δύναμιν, ἀθετεῖν ταῦτα ἀνεσχόμεθα. Οὐκοῦν καὶ τὰς τῶν ἐκκρίτων διδασκάλων φωνάς, τῆς ὁμοίας παραδοχῆς ἀξιώσωμεν (7)· ἄστινας ὁ Ἐκκλησιαστὴς αἰνιττόμενος· « Λόγοι σοφῶν, φησί, ὡς τὰ βούκεντρα καὶ ὡς ἡλοὶ παπυρωμένοι, » οἱ πρὸ τῶν συνταγμάτων ἐδόθησαν ἐκ ποιμένος ἑνός. Ὁ γὰρ λαλήσας πάλαι ἐν τοῖς προφήταις, ὁ αὐτὸς καὶ ἐν ἀποστόλοις τὴν χάριν ἀνήργησε, καὶ διὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐδίδασκεν. « Αὐτὸς γὰρ ἔθετο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, Παῦλος βοᾷ, πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον προφῆτας, τρίτον διδασκάλους. » Εἰ οὖν τοῖς Πυθαγόρου μαθηταῖς τοσαύτη αἰδὼς τῆς ἐκείνου φιλοσοφίας, καθὼς ἐτόπασον, ὑπὴν, ὥστε τὴν ἐκείνου παράδοξιν παντὸς ἀποδεικτικῷ λόγῳ ἰσχυροτέραν λογίζεσθαι, τί ἂν ἡμεῖς πάθοιμεν μὴ τὸ ἴσον εἰς εὐπαίθειαν τοῖς θεοφόροις Πατράσι νέμοντες;

γ'. B. Ἀλλ' οὐ Βασιλεῖω οὕτως νενόηται τὰ τῆς χρήσεως ὡς ὑμῖν δοκεῖ, ἀλλ' ὅρων πλήρωσιν ἐφη τὸ εἰς γῆν ὑποστρέφειν τὸν ἀνθρώπον (8)· ἐν τούτῳ τέλος λαμβανόντων τῶν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ Θεοῦ ὁρισθέντων τό· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Οὐ γὰρ κατὰ χρόνον περᾶν τούτου λαμβάνειν χρὴ, ὡς καὶ χρονικοῦ ὁρισμοῦ περιγράφοντος τὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν· ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, τότε ἐπληρώθη τὸ ρηθὲν διὰ Ἡσαΐου (9) τοῦ προφήτου· ἡ τὸ, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ ἐτέρου προφήτου· οὕτω καὶ ἐνταῦθα νοητέον τὰ περὶ τοῦ πληρωθῆναι τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς εἰρημένα.

A. Δύο μέμψων μιᾷ πάντως ὑποπεσεῖσθε, ἡ τῷ μὴ νοῆσαι ὕγιως τὰ τῷ διδασκάλῳ δογματισθέντα, ἡ τῷ ἔκοντι παραλογισασθαι τὴν ἀλήθειαν· ἡ μὲν γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ δοθεῖσα τὸ κατ' ἀρχὰς ἀπόφασις ἐκ

⁷ Psal. xi, 5. ⁸ Eccle. xii, 11. ⁹ I Cor. xii, 28.

¹⁰ Gen. iii, 19. ¹¹ Imo, Jerem. xxxi, 45; Matth.

NOTÆ.

(7) Rursus præclara sententia adversus eos qui sacra Biblia humanæ criticæ regulis prorsus subiciunt, et de priscis Patribus sine debita reverentia judicant.

(8) Hæc proisus responsione utitur Anastasius

quæst. 88 : Πρὸς τοὺς δὲ φέροντας τὸν μέγαν Ἡσαΐου προορισμὸν ζωῆς λέγοντα, ἐκεῖνο ἐροῦμεν, ὅτι προορισμὸν ὁ Πατὴρ εἶπε τὴν θέαν ἀπόφασιν λέγουσαν ὅτι Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.

(9) Corrige Ἱερεμίου.

Θεοῦ, τὸ εἰς γῆν ἀναλύειν αὐτὸν ἐξ ἧς ἐλήφθη. ἔνα ἔρον δοθῆναι κατὰ παντὸς ὑπαγορεύει τοῦ γένους, καὶ οὐ πολλοὺς ἐκ τοῦ περὶ ἕκαστον θεωρουμένους. Ἡ δὲ τοῦ διδασκάλου φωνὴ οὐ μόνον περὶ ἕκαστον ζωῆς ὅρους ἐφη πεπιχθῆναι, ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ ἕκαστον συμφέρον ἐκ τούτου προσκοπεῖσθαι ἐδίδαξε. Ἀἴτιον δὲ ὡς ἡ μὲν ἐκ τῆς πρώτης καταδίκης ἐπαγωγὴ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων ἐστίν. Ὅμοιος γὰρ πάντες εἰς γῆν ἀποστρεφόμεθα, εἰ καὶ οἱ τρόποι τοῦ θανάτου διάφοροι. Τὸ δὲ ἄλλον ἄλλου θάπτειν ἢ βραδύτερον ἀποθιῶναι, τὴν πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν τοῦτο οἰκονομοῦσαν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν δείκνυσαι· τῷ μὲν πρὸς τὸ μετανοεῖν τὰ φθάρτα διαορθώσασθαι σφάλματα, πλείονα ἐπιμετροῦντος ζωὴν· τὸν δὲ πρὸς τὸ μὴ ἐμπαγῆναι εἰς ὕλην τοῦ τῆς ἀμαρτίας βιθοῦ, τάχιστα προαρπάζοντος. Μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν ἀρῆτον τῆς σοφίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀγαθότητος ἄευσσον, ἥτινι μὴδὲ ἀγγελικὸν ὅλως προσθέλει νουν δυνατόν, τὰ τοιαῦτα οἰκονομοῦντος, καὶ τῇ οἰκείᾳ προγινωστικῇ ἰσχύει προθεωροῦντος τὰς ἐκβάσεις τῶν ἐσομένων, καὶ καταλλήλως τοῦτοις τῇ δικαίᾳ αὐτοῦ κρίσει τὰ τέλη τούτων προορίζοντος. Καὶ ἵνα μή τις ἡμᾶς παραστοχάζεσθαι τῆς πατρικῆς ἐννοίας νομίσειεν, αὐτὸν Βασιλεῖον τὸν σοφώτατον δεξώμεθα τῶν οἰκείων λόγων ἐξηγητὴν ἐν τῷ περὶ εὐχαριστίας δευτέρῳ λόγῳ (10) λέγοντα οὕτως· « Ἐννόησον γὰρ οἱ ὁ πλάσας ἡμᾶς καὶ ψυχώσας Θεός, ἰδίαν ἔδωκεν ἑκάστῃ ψυχῇ τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν, καὶ ἄλλοις ἄλλους ὅρους ἐπέθεε τῆς ἐξόδου· τὸν μὲν γὰρ ἐπὶ πλείῳ παραμείναι τῇ παρουσίᾳ τῆς σαρκὸς ψυχονόμησε· τὸν δὲ θάπτειν ἀπολυθῆναι τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος διέταξε, κατὰ τοὺς ἀρῆτους τῆς σοφίας αὐτοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης λόγους. Ὡς περ οὖν οἱ ταῖς εἰρκταῖς ἐμπέποντες, οἱ μὲν ἐπὶ πλείονα χρόνον τῇ κακώσει τῶν δεσμοτικῶν ἐναποκλείονται, οἱ δὲ ταχύτεραν εὐρίσκουσι τῆς κακοπαθείας ἀπαλλαγὴν, οὕτω καὶ αἱ ψυχαι, αἱ μὲν ἐπὶ πολὺ προκατέχονται τῇ ζωῇ ταύτῃ, αἱ δὲ ἐπ' ἑλαττον, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἀξίας ἐκείνου· σοφῶς καὶ βαθέως, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἐφίκετο τοῖς ἡμῶς προβλεπομένου (11). »

Ζ. Β. Οὐκοῦν καὶ τῶν ἀλόγων κατὰ σὲ ὅρους ἐρούμεν τῆς ζωῆς.

Α. Πῶς τοῦτο φῆς;

Β. Ὅτι τοι γέγραπται, ὡς ὁ θάνατος τούτου, οὐ τοι; καὶ ὁ θάνατος τούτου, καὶ πνεῦμα ἐν τοῖς πᾶσι. Καὶ τί περιέσσευσεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸ κτήνος; οἰδέν· ὅτι τὰ πάντα πορεύεται εἰς τόπον ἓνα. Τὰ πάντα ἐγένετο ἐκ τοῦ χοῦς, καὶ τὰ πάντα ἐπιστρέφει εἰς τὸν χοῦν.

Α. Οὕτω μὲν γέγραπται ταῦτα· οὐχ οὕτω δὲ ἔχει κατὰ τὴν ἐννοιαν ὥς περ οὐκ ἐπιληφας σύ. Ἡ γὰρ τῶν ἐξῆς ἐπαγωγὴ, ἣν αὐτὸς παρεκράτησας, τὴν ἀληθῆ τῶν γεγραμμένων ἐμφαίνει διάνοιαν. Τῆδε γὰρ ἔχει·

A hic scilicet in eum, de quo sumptus est, pulverem resolvatur, unum generi hominum universo constitutum esse terminum monet, non plures qui ex singulorum exitu cognoscantur. At vero doctoris vox non solum singulorum vitæ præstitutos limites ait, verum etiam quid cuique homini utile sit, hac ipsa re prospectum antea docet. Constat autem primæ damnationis sententiam, unam eandemque contra omnes homines esse. Æque enim cuncti in pulverem revertimur, etsi genera mortis differunt. Quod vero alius alio citius moritur, id sollicitam utilitatum nostrarum providentiam Dei demonstrat : qui alii ob emendanda prioris temporis errata diuturniorem dimittit vitam ; alium, ne in cœnosum peccatorum barathrum demergatur, citius abripit. Et quidem sic agit pro sua ineffabili sapientiæ bonitatisque altitudine ¹² (in quam ne angelicæ quidem menti introspicere licet), suæque futuri præscia vi, qua rerum exitum prospicit, atque his congruenter, justo suo iudicio, fines præstituit. Acne quis forte nos a patris sensu aberrare putet, sc̃pientissimum ipsum Basilium sententiæ suæ narratorem audiamus in secunda de gratiis agendis oratione : « Fac animo tuo reputes, a factore nostro atque animatore Deo, proprium cuique animæ attributum esse vitæ curriculum, atque aliis alios excedendi vita limites posuisse : et hunc diutius superesse in carne decrevit ; illum celerius solvi vinculis corporis statuit ; secundum arcanas sapientiæ suæ justitiæque rationes. Sicuti ergo qui in carcerem conjiciuntur, partim tempore prolixiore custodum sævitia includuntur, partim ociores inveniant pœnæ depulsionem ; sic et animæ partim diutius in hac vita retinentur partim brevius, pro cuiusque merito : nostro scilicet Creatore sapienter atque longissime, et præ omni humanæ mentis acumine, res nostras singulorum prævidente. »

νῦν ἀνθρώπων, τὰ περὶ ἕκαστον ἡμῶν τοῦ κτείναν-

7. B. Ergo etiam brutis, te iudice, vitæ terminos definitos dicemus?

A. Quid ita?

B. Quia scriptum est : Sicut mors hujus, ita et mors illius ; unusque omnibus spiritus. Et quid homo præstat belluæ ? nihil. Etenim omnia eundem in locum abeunt. Omnia de pulvere orta sunt, atque omnia in pulverem revertuntur ¹³.

A. Hæc quidem ita sunt scripta : neque tamen eorum est, quem tu putas, sensus. Nam quæ ibi sequuntur, quæque tu reticisti, veram Scripturæ sententiam produnt. Sunt autem hæc : Et quis

¹² Rom. xi, 33. ¹³ Eccle. iii, 20.

NOTÆ.

(10) Nempe in sermone qui vulgo inscribitur *De martyre Julitta*, cap. 5.

(11) Locus idoneus confirmandæ sententiæ de prædestinatione post prævisa merita.

novit utrum spiritus hominis sursum ascendat? et belluæ spiritus feratur in terram? Scilicet hominis spiritus, secundum ipsius Ecclesiastæ effatum¹⁴, ad Deum qui dedit ipsum revertitur; cum sit incorporea substantia intellectualis; ideoque dicitur sursum ascendere. Bruti autem spiritus materialis est, substantiam suam de terra haud secus quam corpus nactus, vimque habens movendi huius; ideoque ut in pulverem cum corpore resolvatur natura comparatum est. Ergo Ecclesiastes non suam sententiam proferens verba illa elocutus est, sed potius hominum, vitam corporeæ voluptati deditam instituentium, nihilque supra sensum cogitantium. Idque apertius præcedente dictione testatus est: « Dixi in corde meo de sermunculis filiorum hominis, fore ut didicerit illos Deus: atque ut ostendat eos instar esse brutorum¹⁵; » addit quinam sint sermunculi secundum quos iudicabuntur, et quorum causa in belluarum numero reputandi erunt: « Quia eventus est, inquit, filiorum hominis, et eventus jumenti in ipsis. Sicuti mors ejus, ita et mors illius¹⁶. » Et hæc multorum opinio est ac persuasio. Qui autem propriam sententiam scribit, is ait paucorum esse sanum iudicium mente informare; ita ut noscant jumenti spiritum pulcri, unde constat, esse reddendum; spiritum hominis ad Deum reversurum qui dederat, quique vitam ex semetipso inspiraverat sumpto de terra corpori: quam animam intellectualem Deique imaginem ratio agnoscit, teste Gregorio Theologo. Nam et vocabulum τίς; de re infrequenti dici solet in Scriptura. Veluti: « Quis ascendet in montem Domini? » et: « Quis est homo qui vult vitam¹⁷? » et: « Quis fidelis prudensque villicus¹⁸? » et similia.

8. B. At enim qui fieri potest ut singulorum hominum vitæ certos terminos esse credamus, siquidem terminus res per se definita est, quæ neque additamentum patitur neque defectum? quod ex dicto Dei ad Jobum de mari colligere licet. Ait enim: « Constitui mari fines, claustris appositis januisque; eique dixi: Iluc usque pertinges neque ultra progredieris¹⁹. » Nos autem in Scripturis invenimus tum incrementa vitæ a Deo bonis hominibus fieri, tum temporis detractationem his qui prave vitam instituunt. Impossibile est igitur, si a principio Deus singulorum vitæ terminos posuit, hos ullo modo commoveri, sive bonorum majore longævitate, sive improborum breviorē vita; alioqui termini jam non essent.

¹⁴ Eccle. xii, 7. ¹⁵ Eccle. iii, 18. ¹⁶ ibid. 19. ¹⁷ Psal. xxiii, 3; xxxiii, 15. ¹⁸ Matth. xxiv, 45. ¹⁹ Job xxxviii, 8-11.

VARIE LECTIONES.

* Cod. αὐτῷ.

NOTÆ.

(12) Confer Billii editionem, tom. I, orat. 12, p. 981.

καὶ τίς οἶδεν εἰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνει αὐτὸ εἰς ἄνω; καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κτήνους καταβαίνει κάτω εἰς γῆν; Τὸ μὲν γὰρ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ φωνὴν ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Θεὸν ὃς ἔδωκεν αὐτό, οὐσία ὑπάρχον ἄυλος ζῶσα νοερά· καὶ δι' αὐτὸ εἰρηται ἀναβαίνειν αὐτὸ εἰς ἄνω. Τὸ δὲ τοῦ κτήνους πνεῦμα υλικὸν ὑπάρχει, ἐκ γῆς τὴν σύστασιν ὁμοίως τῷ σώματι εἰληφὸς, κινητικὴν τοῦτο δύναμιν ἔχον· καὶ διὰ τοῦτο εἰς γῆν ἀναλύεσθαι σὺν τῷ σώματι πέφυκεν. Ὁ οὖν Ἐκκλησιαστής οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ κεκριμένην γνώμην εἰσάγων ἔκεινα ἔφη τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τὴν τῶν πολλῶν τῶν σωματοεικότερον ζῆν αἰρουμένων, καὶ μηδὲν τῶν κατ' αἴσθησιν ὑψηλότερον ἐννοουμένων. Καὶ τοῦτο δεῖκνυται: ἐκ τῆς φράσεως τοῦ προκειμένου σαφέστερον· προειπὼν γὰρ ἔχει· « Εἴπα ἐν καρδίᾳ μου περὶ λαλιᾶς υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι διακρινεῖ αὐτοῦ; ὁ Θεός· καὶ τοῦ δεῖξαι ὅτι αὐτοὶ κτήνη εἶσιν, » ἐπάγει, τίς ἡ λαλιὰ καθ' ἣν κριθήσονται, καὶ δι' ἣν ἐν τῇ τῶν κτηνῶν μοίρᾳ ταχθήσονται· « Ὅτι συνάντημα, φῆσιν, υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ συνάντημα κτήνους ἐν αὐτοῖς. Ὡς ὁ θάνατος τούτου, οὕτως καὶ ὁ θάνατος τούτου. » Καὶ αὕτη μὲν ἡ τῶν πολλῶν δόξα τε καὶ πληροφορία. Ὁ δὲ τὴν οικείαν γνώμην τιθεὶς διδάσκει, ὅτι ὁλίγων ἐστὶ τὴν τούτων ὑγιῶς διάκρισιν ποιεῖσθαι· ὥστε τὸ μὲν τοῦ κτήνους πνεῦμα εἰδέναι εἰς γῆν διαλύεσθαι, ἐξ ἧς καὶ συνέστηκε· τὸ δὲ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφειν, ὃς ἔδωκεν αὐτὸ ἁ, παρ' ἑαυτοῦ ζωὴν ἐνθεῖς τῷ ἐκ τῆς ὕλης ληφθέντι σώματι· ἥντινα ψυχὴν νοεράν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον (12). Καὶ γὰρ τὸ τίς παρὰ τῇ Γραφῇ ὡς τὰ πολλὰ ἐπὶ τοῦ σπανίου εἰσθε τάττεσθαι· ὡς τό· « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου; » καί· « Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζῶν; » καί· « Τίς ἀρα ὁ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος; » καὶ τὰ παραπλήσια.

ἡ'. B. Πῶς ἡμᾶς ἐστὶ δυνατόν ὁρους τῆς ἐκάστου ζωῆς ἐννοεῖν; ὅποτε πᾶς μὲν ὅρος τὸ ἐξ αὐτοῦ ὀριζόμενον ἔχει, μήτε ὑπερβάλλον τὴν αὐτοῦ περιγραφὴν, μήτε ἐλλείπων πρὸς ταύτην; ὡς ἐκ τῶν πρὸς τὸν Ἰωβ ἐκ τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς θαλάσσης εἰρημένων ἐξεστὶν ἐννοεῖν. Λέγει γὰρ, « Ἐθέμην δὲ αὐτῇ ὄρια περιθεῖς κλείθρα καὶ πύλας· εἶπα δὲ αὐτῇ. Μέχρι τούτου ἐλεύση καὶ οὐχ ὑπερβήση. » Ἡμεῖς δὲ εὐρίσκομεν ταῖς Γραφαῖς καὶ προσθήκην ζωῆς τοῖς εὐδοκίμοις γίνεσθαι ἐκ Θεοῦ, καὶ κολούσιν χρόνων ἐπακολουθεῖν τοῖς βίον ἡμαρτημένον κατεγνωσμένοις. Ἀδύνατον οὖν εἶπερ ἐξ ἀρχῆς ὅρους τῆς ἐκάστου ζωῆς ἔπρξεν Θεός, τούτους κατὰ τι γούν παρασχευθῆναι, ἢ ὑπερβιώσει τῶν ἐναρέτων, ἢ ἐλαττωσά τῶν κατεγνωσμένων, ἐπεὶ οὐκ ἂν ἦσαν ὅροι.

A. Καὶ ποῦ σοι τῶν Γραφῶν τὰ τοιαῦτα παρατε- A
τήρηται;

B. Πρόδηλον ὡς Ἐζεχίας μὲν δι' εὐσεβείαν, ἐτὼν
πεντακαίδεκα προσθήκην ζωῆς ἐκομίσατο. « Ἄνδρες
δὲ αἰμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς
ἡμέρας αὐτῶν, » βοᾷ Δαβὶδ. Καὶ ὁ Σολομῶν·
« Ἀκουε, υἱέ, ἐμοὺς λόγους, φησὶ, καὶ προστεθήσε-
ται σοι ἔτη ζωῆς. » Καὶ πάλιν· « Ἀποτρέπων τὰς
πρὸς τὴν καρδίαν ὁδοὺς, μὴ γίνου σκληρὸς, φησὶ,
καὶ μὴ ἀσεβήσης πολὺ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ
καιρῷ σου. » Καὶ πάλιν· « Ἀφαιρούνται δὲ ἄωροι
ψυχαὶ παρανόμων. » Καὶ τούτων πλείονα ἐν ταῖς
Γραφαῖς εὐρισκόμενα. Εἰ οὖν ὕφεσιν καὶ ἐπίτασιν
πρὸς τὴν πολιτείαν διάφορον λαμβάνει τὰ τῆς ζωῆς,
ὡδαμῶς ὅροι ταύτης τοῖς ἀνθρώποις πεπύχασιν. Τὸ
γὰρ πᾶσιον ἀμετακίνητον διαμένειν ἀνάγκη· ἐπεὶ B
πῶς ἂν εἴη πᾶσιον;

θ. A. Τὰ πρὸς ἐποχὴν τῆς ἁμαρτίας ἢ προτροπὴν
ἀρετῆς ἐν ταῖς θεαῖς εἰρημένα Γραφαῖς ἀναγκαίως
ἡμῖν προσάγονται ὑπὸ Θεοῦ· « ἵνα πᾶν στόμα
φραγῇ, » ὡς ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ, « καὶ ὑπόδικος
γίνεται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ· » καὶ οὐχ ὡς ἀγνο-
οῦντος αὐτοῦ τὸ ἐσόμενον, κατὰ τὸν μέγαν Γρηγό-
ριον, ἀλλὰ νομοθετοῦντος τὸ αὐτεξούσιον (13), τὰ
τοιαῦτα δίδοται νοουτήματα. Αὐτὸς γὰρ εἰδὼς τὰ
πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἐξ ἀπείρου καὶ οὐ προσ-
φάτως, οὐδὲ ἐκ τεκμηρίων στοχαζόμενος τὸ ἐσά-
μενον, ἀλλὰ δυνάμει θεοπροπέει καὶ ἀρρήτῳ τῇ τῶν
γενησομένων ἐπιβάλλων ἐκβάσει· καὶ ὑπ' ὅψιν ὡς
εἰπεῖν τὰ μέλλοντα προοιῶμενος, προσφῶρως τοῖς
προεωραμένοις αὐτῷ καὶ τὰ τῆς αὐτοῦ κρίσεως ἐπ' C
αὐτοῖς προορίζει (14). Ἄνθρωποι μὲν γὰρ μετὰ τὰς
τῶν πραγμάτων ἐκβάσεις, τὰς καταλήλους κρίσεις
ἐκρίνουσι. Θεῷ δὲ τὸ μέλλον ὡς ἔδη ἐστὶς θεωρεῖται·
καὶ κατὰ τοῦτο τὰ τῆς προεπουσίας ἀξίας, μᾶλλον δὲ
τῆς συμπερνώσης ἐκάστῳ λήξεως προθεσπίζει ἀπαρ-
τάτως, εἴτε ἐν παρατάσει ζωῆς, εἴτε ἐν ὀλιγότῳ
καὶ συστολῇ τῆς βιώσεως· ἐπειδὴ καὶ τὰ τῆς προ-
γνώσεως οὐκ ἐσφαλμένα· κατὰ τι γοῦν ὅλως καὶ τὸ
βραχύτατον ἐν αὐτῷ θεωροῦνται· ἄλλ' ἐν ἀκριβε-
στάτῃ λίαν καταλήψει τῷ ὑπερουσίῳ τῆς αὐτοῦ δυνά-
μει ἐνυπάρχουσιν. Ἀπειλεῖ τοίνυν τὰ φοβερά, καὶ
πάλιν ἐπαγγέλλεται τὰ χρηστά· ἵνα δὲ μὲν τῶν
ἀπαγᾶν τῆς ἁμαρτίας, διὰ δὲ τῶν τῇ ἀρετῇ προσ-
αγᾶνται τὸν ὑπακούοντα· αὐτεξούσιον ἔχοντος· D
τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἐφ' ἑκάτερα ῥοπὴν καὶ ἀβίαστον·
πανταχοῦ δεικνύντος τοῦ Θεοῦ δι' ὑπερβάλλουσαν
ἀγαθότητα μηδὲν αὐτὸν ἐλλελοπέναι τῶν εἰς ἡμε-
τέρην σωτηρίαν ἡκόντων· ἵνα τοῖς καταφρονήσασιν
τῶν ἐνταλμάτων καὶ τῇ δικαίᾳ αὐτοῦ ἀγανακτήσῃ
ὀπαθησῶμένοις, τὸ ἀναπολόγητον προσῇ. Καὶ ἵνα
γνώμεν ὅτι καίτοι ἐπιστάμενος τὸ τινῶν ἀπειθεῖς,
ὅμως πάντα τὰ πρὸς ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἐργάζεται,

A. Fare age in quibusnam Scripturæ locis hæc
deprehendisti?

B. Constat Ezechiae pietatis ergo, quindecim
annis vitam fuisse prorogatam. « Viri autem
sanguinum et fallaciæ non attingent ætatis suæ
dimidium, » inquit David. Tum Salomon :
« Audi, filii, sermones meos, inquit, ut tibi au-
geantur vitæ anni. » Et rursus : « Ne deflectas
ad vias pravas, neque contumax fias, neque ma-
gnopere pecees, ne tempore non tuo moriaris. »
Præterea : « Abripiuntur intempestivæ animæ im-
piorum. » Plura ejusmodi in sacris Litteris sunt.
Si ergo imminutionem et incrementum pro diverso
morum genere vita humana recipit, nequaquam
huic fines præfixi fuerunt. Nam quod fixum est,
id immobile maneat necesse est : alioquin quomodo
esset fixum?

9. A. Quæ vel ad peccatum inhibendum vel ad
excitandam virtutem in divinis Scripturis dicta
fuerunt, ea necessario nobis Deus infert, « ut omne
os obstruatur, totusque mundus subditus Deo
fiat : » non quod ipse futura ignoret, ut ait ma-
gnus Gregorius ; sed quia liberum arbitrium esse
vult, idcirco sunt hæc admonitiones. Ipse enim ante
hominum nativitatem omnia sciens, ab æterno, non
nuperrime neque e signis, futura divinans, sed vir-
tute Deo digna et ineffabili, posterorum temporum
eventus assequitur. Cumque oculis ut ita dicam
futura prospectet, convenientia his visis suâ quo-
que judicia faciunt ; Deus autem futurum præsen-
tis instar spectat ; atque ita quod cujusque merito
congruit, vel potius debitam cuique sortem, citra
omnem transgressionem decernit, sive de vita ex-
tendenda agatur, sive de brevitate ejusdem et con-
tractione ; quandoquidem ejus præsensio errori
non est obnoxia. Res enim ipse perfecte ocissime-
que in semet spectat : quin hæc potius accuratissi-
me cognitæ in ejus virtute ineffabili continentur.
Minatur itaque formidolosa, itemque jucunda pol-
licetur, ut illa a peccatis deterreat, hæc docilibus
virtutem suadant : quandoquidem homo liber
utrinque ab omni coactione est. Atque ita Deus
usquequaque ostendit nihil ab ejus bonitate reli-
quum fieri, quod salutis nostræ prosit : ut manda-
torum deinde contemploribus, ideoque justæ ejus
iræ obnoxiiæ excusatio nulla supersit. Atque ut no-
bis innotescat Deum, etsi quorundam contumaciæ
præscium, nullum tamen prætermittere officium,
quo suam erga nos clementiam significet, audi quid
ipse beato Ezechielis prophetæ : « Perge, filii hominis,
ad Israelis quæ me exasperat domum ; meosque
apud eam sermones eloquitor. Quia non ad popu-
lum profundi labii neque duri sermonis mitteris,

¹³ IV Reg. xi, 6. ¹⁴ Psal. lrv, 24. ¹⁵ Prov. iv, 10 ¹⁶ Prov. xi, 30. ¹⁷ Eccle. vii, 18. ¹⁸ Rom.
in, 19.

NOTÆ.

(13) Sunt ipsa Nazianzeni verba orat. 42, pag.
696.

(14) Locus itemm insignis pro sententia theolo-
gica de prædestinatione post prævisa merita.

sed ad Israelis domum ; neque ad alienæ lingue diversique eloquii gravisque loquelæ gentes, quarum non possis audire sermones. Quanquam si ad has te mitterem, exaudireris utique ab eis. Verumtamen audire te nolet Israelis domus, quia mihi ipsi morem gerere renuit ²⁶. » Clarius adhuc id demonstratur ex iis etiam quæ in Deuteronomio dicuntur. Etenim post tot mandata quæ Deus ipse populo per legislatorem vulganda curaverat, abstinendi scilicet omni idololorum superstitione, unique sibi cultum adhibendi, videsis quemadmodum magno illi Mosi locutus sit : « En tu cum majoribus tuis jam requiesces, populus autem hic fornicabitur post deos alienos terræ ejus quam ingreditur ²⁷. » Deinde etiam persecuturam contumaces indignationem subdit : « Irascar eis vehementer in illa die : deseram illos, meamque ab eis faciem avertam ; sient esca aliena, multisque malis atque cladibus atterentur ²⁸. » Sic nimirum aperte Deus docet ; quamvis ipse leges condant, normamque virtutis tradat ac vitii declinationem, nihilominus ejus præsentiam non interverti, neque porro eum impediri quominus congruenter prævisis, commoda sapientiæ suæ justitiæque decreta scribat : ita ut nobis quoque cum Apostolo dicendum sit : « Quos præscivit et prædestinavit ²⁹. »

κακά καὶ θλίψεις· » ἐκ τούτων σαφῶς διδασκόμενος, ὅτι εἰ καὶ νομοθετεῖ καὶ ὑποτίθεται τὰ πρὸς ἀρετὴν, ἐπάγοντα καὶ τὰ τὴν κακίαν ἀνείργοντα, ἀλλὰ τὰ τῆς προγνώσεως αὐτῷ οὐκ ἐγκόπεται· οὐδὲ τὸ καταλλήλως τοῖς προεγνωσμένοις τὰς τῆς οἰκίας αὐτοῦ σοφίας καὶ δικαιοσύνης κρίσει ὀρίζειν κωλύεται· ὥστε καὶ ἡμᾶς κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγειν, ὅτι : Οὐδ' ἐπὶ προέγνω καὶ προώρισεν. »

10. R. Deus lux est, nec tenebræ in eo sunt ullæ, ut divus Joannes ait ³⁰. Est autem lucis officium, quæ vere existunt perspicua facere, atque ab omni obscuritate, id est errore, vindicare. Si ergo amator veritatis Dominus, imo veritas ipsa est, quomodo præter veritatem loqui videtur?

A. Ubina vero id relatum demonstrare potes?

B. Ezechie deprehendimus a Deo prophetæ ordictum : « Dispone domui tuæ, quia morieris tu, nec amplius vives ³¹. » Alterutrum ergo colligitur, nempe vel terminos temporalis hujus vitæ cuique homini non esse præfixos, vel Deum falsa elocutum. Nam certe quindecim demum post annos Ezechie mors adfuit, non eo tempore quo dictum ei fuerat : « Morieris tu, nec amplius vives. »

A. Age vero quænam Deo causa fuit decretum suum abolendi?

B. Illa scilicet quam ipse Deus Ezechie significavit : « Quia lacrymas tuas vidi, tuamque vocem exaudivi, en tibi annorum quindecim incrementum do ³². »

τὴν οἰκίαν ἐπιδεικνύς φιλοφρόνως, ἄκουε τί φησι τῷ μακαρίῳ Ἰεζεκιὴλ τῷ προφήτῃ· « Ὅτι ἀνθρώπου, βάδιζε πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ τὸν παραπικραίνοντά με, καὶ ἀλήσον τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτούς· δίδοι οὐ πρὸς λαὸν βαθυχείλον καὶ βραχύγλωσσον· σὺ ἐξαποστείλλη, πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ· οὐ πρὸς λαοὺς πολλοὺς ἀλλοφώνους ἢ ἀλλογλώσσους, οὐδὲ στιβαροὺς τῇ γλώσσῃ ὄντας, ὧν οὐκ ἄκωσθη τοὺς λόγους. Καὶ εἰ πρὸς τοιοῦτους ἐξαπέστειλά σε, οὗτοι ἂν εἰσάκουσάν σου· ὁ δὲ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ οὐ μὴ θελήσωσιν ὑπακοῦσά σοι, δίδοι οὐ βούλονται εἰσακοῦσίν μου. » Σαφέστερον δὲ ταυτὸ τοῦτο καὶ διὰ τῶν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ γεγραμμένων ἀποδείκνυται. Μετὰ γὰρ τὰς τοσαύτας παραγγέλιας ἃς αὐτὸς ὁ Θεὸς πρὸς τὸν λαὸν διὰ τοῦ νομοθέτου πεποίηται τοῦ ἀπέχεσθαι μὲν πάσης εἰδωλοποιίας πλάνης, μόνῃ δὲ τῇ αὐτοῦ προσανέχειν λατρείᾳ, ὅρα οἷα πρὸς αὐτὸν ἔκεινον τὸν μέγαν ἔφη Μωσῆς· « Ἰδοὺ σὺ κοιμᾶσαι μετὰ τῶν πατέρων σου· καὶ ὁ λαὸς οὗτος ἐκπορνεύσει ὁπίσω θεῶν ἄλλοτριῶν τῆς γῆς· εἰς ἣν αὐτὸς εἰσπορεύεται ἔχει εἰς αὐτήν. » Εἶτα καὶ τὰ τῆς ἐπομένης τοῖς ἀπειθοῦσιν ἀγανακτήσεως ὀριστικῶς ἐπιλέγει· « Καὶ ὀργισθήσομαι αὐτοῖς θυμῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ καταλείψω αὐτούς, καὶ ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἔσονται κατὰ θρῶμα, καὶ εὐρήσουσιν αὐτοὺς πολλὰ. »

C. B. Ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ ἐστὶν οὐδεμία, ὁ Θεὸς Ἰωάννης φησί. Φωτὸς δὲ ἴδιον τὸ ἀληθῶς ὄν φανεροῦν καὶ ἀπαλλάττειν τοῦ σκότους, ὅπερ ἡ πλάνη ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν ἀληθείας ἀγαπᾷ Κύριος, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν ἡ αὐτοαλήθεια, πῶς παρὰ τὸ ὄν φαίνεται λαλῶν;

A. Ποῦ τοῦτο δεικνύειν φερόμενον ἔχεις;

B. Τῷ Ἐζεκιᾷ διὰ τοῦ προφήτου εὐρίσκομεν τὸν Θεὸν εἰρηκεῖν· « Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου· ἀποθανῇ γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. » Συναχθήσεται οὖν τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ μὴ πεπῆχθαι ἔρον τῆς χρονικῆς ταύτης ἐκάστῃ ζωῆς, ἢ τὸ ὄν μὴ ἐξαιρεῖν τὸν Θεόν· ταυτέστι μετὰ ἔτη πεντεκαίδεκα τὰ τῆς τελευταίας αὐτῷ ἐπιστῆναι, καὶ οὐ τηνικαῦτα ὅποτε ἐλέχθη αὐτῷ, « Ἀποθανῇ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. »

A. Καὶ τί ἄρα φήσομεν αἴτιον γεγονέναι τοῦ λύσαι τὸν Θεὸν τὴν ἰδίαν ἀπόφασιν;

B. Τί ἄλλο γε ἢ ὅπερ αὐτὸς εἶπε τῷ Ἐζεκιᾷ ὁ Θεός· « Οἱ εἶδον τὰ δάκρυά σου καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς σου, καὶ ἰδοὺ προστίθημί σοι ἔτη ἑξήκοντα. »

²⁶ Ezech. iii, 4, 5. ²⁷ Deut. xxxi, 16. ²⁸ ibid. 17. ²⁹ Rom. viii, 29. ³⁰ I Joan. i, 5. ³¹ IV Reg. xx, 1; Isa. xxxviii, 1. ³² Isa. xxxviii, 5.

A. Ἄρα δὲ αὐτὸ τοῦτο οὐ προεγνώσθαι φησὶ τῇ θείᾳ φύσει, τὸ ἐκείνον δακρύσαι φημί, καὶ τὰ σὺν αὐτῷ πάντα ποιῆσαι, ὡς εἰς οἶκτον κινήσαι τὸν Θεὸν τοῦ προαγαγεῖν μὲν τὴν ἐφοδὸν τοῦ θανάτου, τῆς δὲ ζωῆς τὴν προσθήκην ποιῆσαι (15);

B. Καὶ τί δὴ ἀπαντῆσαι ἡμῖν τῶν ἀτόπων εἰ φαίμεν μὴ τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ τοῦτο ὑποπεσεῖν;

A. Τί δὴ; αὐτὸ μὲν οὖν τὸ μέγιστον εἰς ἀσέβειαν.

B. Πῶς καὶ τίνα τρόπων;

A. Ὅτι παρευρησόμεθα ἀποστεροῦντες τὸν Θεὸν ἔσθον ἐπὶ τῇ ματαιότητι τῶν ἡμετέρων διαλογισμῶν, αὐτὸ τὸ ἐξείρετον ἰδίωμα τῆς θεότητος· ὅπερ αὐτὸς χαρακτηριστικὸν ἀπανέστατον τῆς ἰδίας ὑπερουσίου δυνάμεως διὰ τοῦ προφήτου σαφῶς ἐπηγόρευσε, τὴν τῶν μελλόντων ἀπάντων γινώσκειν φημι καὶ τῶν ἐσομένων τὴν προαγόρευσιν.

ια'. B. Ἀλλὰ οὐ κατ' ἑλλειψιν τῆς προγνωστικῆς δυνάμεως ἢ ἀσθένειαν φύσεως, λέγομεν μὴ τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ τὰ κατὰ τὸν Ἐξεκίαν ὑποληφθῆναι· ἀλλ' ὡς ἰδικῶς περὶ τὸ ἐκεῖνου μόνου συμβαίνοντα πρόσωπον, καὶ οὐ πρὸς κοινήν τῶν ἀνθρωπίνων οἰκονομίαν ὁρῶντα.

A. Καὶ τίς ἂν τῶν τὰ θεία πεπαιδευμένων ἀνέξεται σου τοιαῦτα λέγειν τολμῶντος, καὶ τὴν ὑπεράπειρον τῆς θείας προνοίας περιγράφειν ἀγαθότητα; ἥτις οὐδὲ τῆς ἀλόγου φύσεως ἀμελέτητον ποιεῖται τὴν σημειοῦχον ἐπιστάσιαν· ὡς ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐδίδαξε, μήτε στρουθίον ἐν εὐτελέστατον, ὡς ἐξω τῆς ἐποπτικῆς τῶν ὧλων ὑπάρχον προνοίας, ἀπὸ τοῦ ἐν οὐρανοῖς εἰπῶν πεπεῖσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, ἥγουν τῇ παγίδι ἐμπίπτειν. Τί δὲ βούλεται διδάσκων ἡμᾶς διὰ τοῦ ἡρθμῆσθαι λέγειν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς; τί δὲ τὸ σταγόνας ὑετοῦ μηδὲ αὐτάς ἐξω τῆς αὐτοῦ ἀριθμήσεως εἶναι, κατὰ τὸν Ἰωβ; οὐχὶ τὸ παντίφορον καὶ ἀκάματον καὶ ἀδιάδραστον τῆς συνεκτικῆς τῶν ὧλων θείας δυνάμεως; Καὶ γὰρ δίκαιον ὦν τὴν δημιουργίαν οὐκ ἀπηξίωσε, τούτων μηδὲ τὴν ἐποπτικὴν τὸν Θεὸν ἀρνήσασθαι πρόνοιαν. Οὐ τῇ εὐτελείᾳ τῶν προνοουμένων τῆς ἀφράστου μεγαλειότητος, ὑπέσιν ὀξυς κομίζομένης· ἀλλ' ἐν τῷ συνελθῆναι τὰ ὅντα ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ λόγῳ ὡς γέγονε, τῆς παντοκράτου αὐτοῦ ἐξουσίας τε καὶ προνοίας μειζόνως θαυμαζομένης. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ ἐπιβλέπειν αὐτὸν ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ πιστευθήσεται. Οὐκοῦν λεγέτω πρὸς Ἐξεκίαν, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν ἀνθρώπων τὴν φύσιν· «Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε.» Τὸ πρὸς εἶνα λεχθὲν τὸν Ἰερემίαν φημί, καὶ ἀδύνατον εἶναι μὴ νομισθῆναι, καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοειδῶν πάντων ὁμοίως λαμβάνεσθαι συναναγκασούσης τῆς ἀληθείας τοίνυν προεγνώσθη τῷ Δημιουργῷ ἢ τοῦ βασιλέως ἐν πόνῳ καρδίᾳ καὶ δάκρυσι πρὸς αὐτὸν ἀναδόσεις. Ἐξ

A. An tu hoc ipsum divinæ naturæ non prævisum ais, Ezechiae, inquam, lacrymas atque omnimodum conatum, quo nisus est clementiam Dei permovere, ut mortis incursus cohiberetur, sibi que vitæ prorogaretur?

B. Quid porro absurdum hinc sequitur, si forte id Dei præscientiam latuisse dicamus?

A. Quid, inquam, nisi maximum impietatis crimen?

B. Quid ita?

A. Quia sic accidet ut Deo detrahamus, nostrorum scævitate atrociorum, eam quæ præcipuæ est divinitatis prærogativam, et quod ipse verissimum supremæ potentiae indicium per prophetam affirmavit, omnium nempe quæ eventura sunt cognitionem ac vaticinium.

11. B. Ego vero non quod præsaga vis deesset, nec infirmitate naturæ, aio Dei mentem latuisse res Ezechiae, sed quia res hæ personam unam tantummodo respiciebant, non generalem hominum gubernationem.

A. Et quis demum patietur, si modo sacris doctrinis sit imbutus, hæc te audentem dicere atque immensam divinæ providentiæ præstantiam limitibus circumscribentem? quæ ne irrationalis quidem animantis idoneam curam negligit, ut in Evangelio Dominus docuit, cum vilissimum nullum passer-culum, quasi procul generalis providentiæ respectu sit, sine Patris cœlestis nutu humi decidere vel laqueo irretiri dixit²². Quid porro nobis suadet, cum capitis capillos numeratos ait²³? quid cum pluviarum guttæ sub Dei percussione venire apud Iohannem dicuntur²⁴? nonne vis omnituens et indefatigabilis et inevitabilis divinæ omnia conservantis potentiae denotatur? Et sane æquum est quæ creare non est dedignatus, his ne vigilem quidem providentiam a Deo denegari. Nam summa Dei magnitudo haudquaquam vilitate curatarum rerum gloriam sibi deleri sentit, sed dum potius universa conservat, prout singula naturam primitus sortita sunt, potentia ejus rerum omnium parens vel maxime fit mirabilis. Id vero haud aliunde asseritur quam quod cuncta opera sua contactur. Igitur dicatur de Ezechia, imo vero de universa hominum natura: Antequam te crearem in utero, novi te. Quod uni quondam Jeremiam dictum fuit²⁵, neque impossibile existimatum, jam cunctis ejusdem naturæ consortibus æque dictum credatur. Itaque prævisus Creatori fuit regis cum angore cordis et lacrymis ad eum clamor. Ergo ab æterno, non nuperrime, annorum illud additamentum definitum fuit. Etenim cum

²² Matth. x, 29. ²³ ibid. 30. ²⁴ Job xxviii, 25. ²⁵ Jerem. i, 5.

NOTÆ.

(15) Notabunt hæc theologi scientiæ, ut aiunt, mediæ propugnatores.

rerum causis, res ipsas esse exploratas necesse est. Si ergo lacrymæ causa fuerunt prorogandi vitæ temporis, hæque Deo prævisæ erant, necesse est coætaneam in Deo fuisse rei præscientiam ejusque effectum.

12. B. Ergo in alterum e supra dictis absurdum incurreremus, nempe quod Deus rem ut se habet non eloquatur, sed aliam pro ea dicat. Nam quod Deus mentiatur, id mihi dicere religio est.

A. Quæ secundum prudentiam quamdam vel dicuntur vel fiunt, ea neque mendacio neque simulationi vertenda sunt: invicem quippe adversantur horum effectus. Namque mendacium ex diabolo est, ut ait Scriptura: qui autem prudenti consilio orationem suam conformat, id non sine Dei placito facit: quæ res diabolicis studiis contraria est. Sic enim neque Rahab mendacii accusatur, quanquam rem veram non dixit, sed veluti per fidem justificata laudatur³⁷, quia sermone prudenti constantem suam in Deum fidem testata est. Quin ipse Deus imperat Pharaoni ut Israeliticum populum dimittat³⁸, non quasi demigraturum Ægypto, sed in deserto rem sibi sacram facturum, et tridui itinere secessurum. Cur jam Samuelem proferam, qui se venturum dixerat ad sacrum Deo peragendum, venit autem post gestam a rege rem³⁹? Cur magnum Apostolum, qui Judaico ritu semet sanctificavit, et sacrificia legitima obtulit⁴⁰; qui cum circumcisionem atque alias ejusmodi Scripturæ legalis observantias tanquam cassas post gratiam eliminasset⁴¹, nihilominus Timotheum circumcidit⁴²? Quin adeo Christus, id est ipsa veritas, prudentiæ hoc genus neque verbis recusavit neque factis sequi; sed toto humanæ vitæ tempore ita se gessisse facile cognoscitur. Quare et Psalmographus de eo diserte vaticinatur: « Sermones suos prudenter instruet⁴³. » Igitur ne id quidem, quod Ezechiae dictum fuit, in mendacii culpam vocabitur, sed doctrinæ potius religioni conducentis laudem feret: quæ doctrina auditores admonet ut Deum noscant vitæ arbitrum, atque ut huic uni venerabundis animis subesse velint. Præterea verba, « Morieris tu, et non vives, » alioquin etiam vera sunt, si morbi ingruentis gravitatem respiciamus: is enim idoneus videbatur ad mortem ægrotæ sine dubio inferendam. Idque fortasse Deus innuens, mortem regi impendere dixit; non autem

ἀπειρου ἑ τοιγαροῦν καὶ οὐ προσφάτως ὁ ὄρος, αὐτῷ τῆς προσθήκης τῶν τούτων ἐτῶν ἐχαρίσθη· τοῖς γὰρ αἰτίοις καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν συνθεωρεῖσθαι ἐπανάγκης. Εἰ οὖν αἴτιον τοῦ προστεθῆναι χρόνον ζωῆς τὸ δάκρυον γέγονε, τοῦτο δὲ τῷ Θεῷ προτεθεώρηται, ἀνάγκη συνεξεῦχθαι αὐτῷ κατὰ τὴν πρόγνωσιν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ προελθόν.

ιβ'. B. Οὐκοῦν τὸ ἕτερον τῶν ἐν τῷ λόγῳ συναθρόντων ἀτόπων ἡμῖν ἀπαντήσεται· τὸ μὴ λέξαι τὸν Θεὸν ὡς εἶχε φύσεως τὸ ὄν, ἀλλ. ἕτερον ἀνθ' ἐτέρου εἰπεῖν· δέος γὰρ φάναι τὸ ψεύσασθαι αὐτόν.

A. Τὰ κατ' οἰκονομίαν τινὰ λεγόμενα ἢ πρατόμενα, οὐ χρὴ ψεύδος λέγεσθαι ἢ ὑπόκρισιν· ἀπεναντίας γὰρ ἀλλήλων τὰ τούτων ἀποτελέσματα. Τὸ μὲν γὰρ ψεύδος ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν, ὡς γέγραπται· ὁ δὲ οἰκονομῶν ἐν κρίσει τοὺς λόγους αὐτοῦ, πρὸς τὸ εὐαρεστῆσαι τῷ Θεῷ τοῦτο ποιεῖ, ὅπερ ἐστὶ τῶν τοῦ διαβόλου ἔργων κατάλυσις. Οὕτω γοῦν καὶ Παῦλος ἡ πόρνη οὐχ ὡς ψευσαμένη κατακρίνεται, καίτοι παρὰ τὸ ὄν εἰρηκυῖα, ἀλλ' ὡς διὰ πίστεως δικαιοθεῖσα ἐπαινεῖται, τῇ τοῦ λόγου οἰκονομίᾳ τὸ περὶ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν βέβαιον ἐπιδειξαμένη. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτῇ προστάσσει τῷ Φαραὼ τὸν Ἰσραηλῆτην ἀποστεῖλαι λαόν, οὐχ ὡς τῆς Αἰγύπτου μετοικῆσοντα, ἀλλ' ὡς λατρεῖαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπιτελέσοντα, καὶ πρὸς διάσθημα ἰδοὺ ἡμερῶν τριῶν ἐκχωρήσοντα. Καὶ τί μοι τὸν Σαμουὴλ παραφέρειν ἦκειν μὲν λέγοντα Κυρίῳ θῆσαι, βασιλεύς δὲ προχειρίσιν μετερχόμενον; Ἡ τὸν μέγαν Ἀπόστολον Ἰουδαϊκῶς ἀγνιζόμενον καὶ νομικῶς θυσίας προσάγοντα, καὶ τὴν μὲν περιτομὴν καὶ τὰ σὺν αὐτῇ τοῦ νομικοῦ γράμματος παρατηρήματα, ὡς ἔωλα μετὰ τὴν χάριν ἐκβαλόντα, περιτέμνοντά γε μὴν τὸν Τιμόθεον; Ὅποτε ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἡ ὕψις ἀλήθεια, τῆς οἰκονομικῆς οὐδαμῶς μεθόδου ἀπέσχετο ἐν τε λόγοις καὶ πράγμασιν, ἀλλὰ τούτῃ μάλιστα καθ' ὅλον τὸν τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ ἀναστροφῆς χρόνον χρησάμενος δείκνυται. Περὶ οὗ καὶ τῷ Παλμῳδῷ τὸ, « Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει, » σαφῶς προφητεύεται. Οὐκοῦν καὶ τὸ εἰρημένον πρὸς Ἐζεχίαν οὐ ψεύδους ἀπολείπεται γραφὴν, ἀλλὰ τῆς πρὸς θεοσέβειαν διδασκαλίας δέξεται ἔπαινον, τοὺς δρώντας προτρεπομένης Θεὸν εἰδέναι ζωῆς ταμίαν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ μόνῳ αἰρεῖσθαι (16) ὑπόκλησιν, δι' οὓς καὶ τὰ τῆς τοιαύτης ἑδραματουργήθη οἰκονομία. Ἀλλως δὲ καὶ τὸ, « Ἀποθανῇ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ, » ἀληθεύεται, εἰ πρὸς τὸ τοῦ ἐνσκήφαντος πάθους ἴσως ἀπεχθὲς ἀποβλέψαιμεν· τοῦτο γὰρ εἰκὸς ἦν ὅσον πρὸς τὸ δρώμενον ἐπάγειν πάντως, τῷ κειμένῳ τὸν

³⁷ Hebr. xi, 31 ³⁸ Exod. v, 4. ³⁹ I Reg. xiii, 8. ⁴⁰ Act. xxi, 26. ⁴¹ Galat. v, 6; vi, 15. ⁴² Act. xvi, 3. ⁴³ Psal. cxi, 5.

VARIE LECTIONES.

^a Cod. ἐξεῖνους, quod corrigendum fuit ut supra (col. 105 B 11).

NOTÆ.

(16) In codice sic: Θεὸν εἰ δέ με ζωῆς ταμίαν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ μόνῳ αἰρεῖσθε. Sed in margine

quidam sic: Οἶμαι οὕτως ὀφείλει γράφεσθαι· Θεὸν εἰδέναι, etc.

θάνατον. Καὶ ἰσως τοῦτο αἰνιττόμενος ὁ Θεὸς ἔφη Ἀ quod ei nutaret in sua præscientia destinatus Ezechia vitæ terminus.

ιγ'. Β. Τί οὖν; τῷ κατὰ πρόγνωσιν λόγῳ τοῦς ὅρους τῆς ζωῆς δογματίζεις περὶ ἑκάστον πῆγνυθαι;

Α. Καὶ μάλα.

Β. Ἀλλ' οὐ ταυτὸν ὅρος καὶ πρόγνωσις.

Α. Οὐ ταυτὸν μὲν κατ' ἐννοιαν ἑκατέρω τούτων ἕξως καθέστηκεν, ἐκ δὲ τῆς προγνώσεως οἱ παριστάμενοι τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει ὅροι τῆς ζωῆς ἡμῶν τίθενται.

Β. Εἴτα οὐκ ἐντεῦθεν πρὸς ἑτέραν ἀπαγόμεθα, Γραφικῶς εἰπεῖν, ἀδολεσχίαν, τοῦ λέγειν τὰς τῶν μελλόντων προγνώσεις αἰτίας, καὶ οἷον εἰπεῖν ἀναγκαστικὰς τῆς τούτων ἐκδόσεως γίνεσθαι;

Α. Οὐδαμῶς.

Β. Πῶς καὶ διὰ τί;

Α. Ὅτι δὴ καὶ ἡμεῖς οὐ παρὰ τὸ ὁρᾶν τὰ ἐν ὕψει ἡμῶν γινόμενα, ἤδη καὶ τῆς τούτων πράξεως καθιστάμεθα αἰτιοί. Ἐπεὶ κατὰ σὲ ὁ Φινεὴς τὴν Μαδιανίτιν τῷ Ζαμβρὶ συνασχημονοῦσαν θεασάμενος, τῆς ἀσχημονος αὐτῶν πράξεως αἷτιον λογισθήσεται, ὁ δὲ ταύτην μὴ πληγῇ ἀνελὼν ἀμφοτέρων. Καὶ τί χρὴ τῷ οἰκείῳ ἡμῶν ἀσθενεῖ λογισμῷ τὰ περὶ τούτου ἐκτεδύειν τῷ λόγῳ; ὁρῶν περὶ τοῦ προκειμένου προδήματος τοῖς εἰρημένοις τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ ἐν τῷ εἰς τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν λόγῳ ἐντυγχάνοντας, ἐκείθεν λαβεῖν πλατύτερόν τε ἡμῶν καὶ σοφώτερον τῶν νῦν ἀπορουμένων τὴν ἐπίλυσιν. Ὁ γὰρ ἔστιν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ τῶν ἐν ὕψει κειμένων ἡ ὁρασις, τοῦτο Θεῷ τῶν μελλόντων ἡ πρόγνωσις· καὶ οὐ τινῶν, ἀλλὰ πάντων· ὁ εἰδὼς γὰρ, ἔφη, τὰ πάντα πρὶν γενέσθαι αὐτῶν. Ὁ μὲν οὖν καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ νῦν εἰς ζητήσιν ἡμῶν προκειμένου δόγματος, τουτέστι τοῦ χρῆναι ὅρους τῆς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων ἐκδόσεως ζωῆς, ἀκριβέστατον ἐπιγνώμονα αὐτὸν τὸν ἐνθεον καὶ ἀληθῶς ἀποστολικὸν χάριτος μέτοχον ποιησώμεθα Ἀθανάσιον, ἀναπτυσσοντες αὐτοῦ τὸ περὶ τῆς αὐτοῦ φυγῆς συγγραμμάτιον ἀποστολικόν, ἐν ᾧ εὐρήσομεν αὐτὸν λέγοντα οὕτως (17).

ιδ'. Ἐστὶ δὲ ἡ πρόφασις ἣν ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν οὕτως· Ἐζήτησαν αἰῶσαι αὐτὸν, καὶ οὐδεὶς ἔπειθε αὐτὸν τῆς χειρὸς ἵ, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. Εἴτα βραχεία ἐπειτῶν ἐπιφέρει· Ὡς μὲν οὖν Υἱὸς καὶ Λόγος ὢν τοῦ Πατρὸς, καιρὸν οὐκ εἶχεν· αὐτὸς γὰρ τῶν καιρῶν δημιουργός· ἀνθρώπος δὲ γενόμενος καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν ἐκάστη τῶν ἀνθρώπων χρόνον εἶναι μεμετρημένον· καὶ

13. B. Quid ergo? num secundum præscientiam rationem terminos vitæ singulis hominibus præstitui judicas?

A. Omnino.

B. Atqui res eadem non est terminus et præscientia.

A. Profecto utriusque rei haud eandem naturam cogitare licet: sed tamen post præscientiam, ii qui justo Dei probantur iudicio, vitæ nostri termini constituuntur.

B. Nonne hinc ergo ad aliam devolvimur, ut vere dicam, scurrilitatem; nempe ut dicamus futurorum præscientiam causam fieri ac propemodum necessitatem ipsius exitus?

A. Nego enimvero.

B. At quo jure?

A. Quia nos quoque non quia videmus quæ coram sunt, idcirco horum efficiendorum causa sumus. Alioqui in sententia tua Phinees **, qui Madianitidem cum Zambri impudicè versantem vidit, stupri eorum causa iudicandus esset; nempe is qui ob id ipsum uno ictu utrumque interfecit. Sed enim quid opus est nostri ingenii infirmitate argumentum hoc diutius versare, cum liceat observantibus nobis quid hoc super problemate dixerit magnus Athanasius in sermone de cruce, passione ac resurrectione, illinc haurire pleniorē ac sapientiorē controversiæ solutionem? Nam quanta apud homines rerum præsentium visio est, tanta apud Deum futurarum præscientia: neque rerum aliquot, sed cunctarum: « Qui omnia, inquit Scriptura **, ante ipsorum creationem novit. » Sed age hujus, de quo nunc controversamur, dogmatis, nempe quod termini singulorum hominum vitæ præstigi credendi sint, justissimum iudicem eundem faciamus divinum vereque apostolicum gratia affluentem Athanasium, evoluto ejus de fuga propria apostolico volumine, ubi sic loquentem offendimus.

14. « Est autem causa quam Joannes descripsit hæc: Quærebant eum comprehendere, nemo tamen ei manus injecit, quia nondum venerat hora ejus **. » Deinde paucis interpositis pergit dicere: « Ut Filius quidem et Verbum Patris tempore carebat: ipse enim est temporum conditor: verumtamen cum homo factus hæc dicat, satis demonstrat certum tempus singulis hominibus esse definitum. Idquo

** Num. xxv, 7. ** Eccli. xxiii, 29. ** Joan. vii, 30.

VARIÆ LECTIONES.

^a Ita etiam codex Angl. apud Montf. ^b M. αὐτὸν πιάσαι. ^c M. τὴν χεῖρα. ^d M. interponit ἐστι.

NOTÆ.

(17) Exstat in editione Montfauconii t. I, p. 327, cum varietatibus; quarum ex copia cognoscere licet quantopere editiones etiam optimæ a mss. exemplaribus recesserint.

ad id scriptum est atque omnibus exploratum. Etsi enim obscurum est, cunctosque homines laet, quomodo et quantum cuique decretum fuerit, tamen quilibet novit, sicuti veris et ætatis et ætatis fertur, tempus esse moriendi et tempus vivendi. » Et post modicum rursus ait : « Hæc cum scripta sunt, tum etiam ratio demonstrat sanctos homines scire tempus singulis esse determinatum, sed tamen neminem scire temporis finem. Ejus rei argumentum est quod David aiebat : *Paucitatem dierum meorum demonstra mihi* ⁴⁷. Quod enim ignorabat, hoc scire volebat. » Rursusque paulo infra : « Dominus quidem, utpote Deus verumque Patris Verbum, sciens definitum ab illo tempus, necnon probe conscius quali tempore se quoque pati decrevisset, postquam nostri causa homo factus est, diebus quidem tempus id præcedentibus, atque ut nos facimus, conquisitis latebat, persecutores fugebat, insidiasque declinans, sic præteribat, ac per medium illorum ibat ⁴⁸. Cum autem tempus illud præstitutum a fuit, quo ipse pati corporaliter pro omnibus volebat, de hoc alloquitur his verbis Patrem : *Pater, venit hora, glorifica Filium tuum* ⁴⁹. Nec jam querentibus se subducebat, sed ab iis capi volens perstabat. » Tum aliquot interpositis, addit : « Is igitur ita se obtulit pro omnibus, sicuti dixerat. Sancti autem homines hoc quoque exemplum a Salvatore mutuati sunt. Ex ipso enim et antea et semper et ubique didicerunt; nempe ut certantes legitime adversus persecutores, fugerent; atque ab his conquisiti, latitarent. Nam quia tempori sibi a Providentia decreti, pro conditione humana, terminum nesciebant, noluerunt temere in insidiatorum potestatem venire. »

πτοντο. Ἀγνοοῦντες δὲ ὡς ἄνθρωποι τοῦ ὁρισθέντος αὐτοῖς παρὰ τῆς Προνοίας χρόνου τὸ τέλος, οὐκ ἐβούλοντο παρέχειν ἑαυτοὺς ἐκδότους ἀπλῶς τοῖς ἐπιθυμοῦσιν. »

15. B. Copiose hactenus a te dictorum fundamenta haud mediocriter nutare sentiet, assensumque his sustinebit, si quis non perfunctorie sed sedulo expendat, præter eas, quas sacræ Scripturæ referunt, innumeras alias strages exitiosissimas; veluti in præliis cædes, hostium in uribus expugnandis occisiones sine ullo ætatum generisve discrimine perpetratas, cunctis prout hostili manui occurrunt cruciatis; præterea in pestilentibus morbis acervata funera; subitas hominum et conglobatas in terræ motibus atque hiatus infossiones; quas Basilius communes veluti populorum et urbium clades esse definit, quæ vitiorum exube-

Α χρόνον οὐ τὸν κατὰ τύχην, ὥς τινες τῶν Ἑλλήνων νομίζοντες μυθολογοῦσιν, ἀλλ' ὃν αὐτὸς ὁ Ἀθηνῶν γὰρ ὡς ἐθέλησεν ὁ Πατὴρ ὤρισεν ἐκάστῳ. Καὶ τοῦτο γέγραπται καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν· εἰ γὰρ καὶ ἡ κείρουται καὶ λανθάνει πάντας ἀνθρώπους τὴν πῶς καὶ ἡ πότιν ἐκάστῳ μεμέτρηται, ἀλλ' ὅμως πᾶς ὁστισὺν οἶδεν ὅτι ὡς ἔαρος καὶ θέρους καὶ φθινοπώρου καὶ χειμῶνος ἔστι καιρὸς, οὕτως κατὰ τὸ γεγραμμένον καιρὸς τοῦ ζῆν ἔστι. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν φησὶν· « Ὡς περὶ δὲ ταῦτα γέγραπται, καὶ ὁ δεικνυσὶν ὁ λόγος, τοὺς ἁγίους εἰδέναι χρόνον ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων ὅντα ἡ μεμετρημένον οὕτως ὁ μὲν γινώσκειν τὸ τέλος τοῦ χρόνου, γινώσκοντα τὸ λέγειν τὸν Δαβὶδ· *Τὴν ἐλπίσθητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνὰ χειρὶ τοῦ κυρίου*. Ὁ γὰρ οὐκ ἠπίστατο, τοῦτο μαθεῖν ἑξῆς. » Καὶ αὖθις μικρὸν ὑποδάσκει· Ὁ μὲν οὖν Κύριος, καὶ τοῦ Θεοῦ ὡν καὶ δυνατός ὁ λόγος τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰδὼς τὴν μετρηθέντα δι' αὐτοῦ καιρὸν, καὶ γινώσκων ὃν αὐτὸς ὥρισε καὶ τῷ ἰδίῳ σώματι χρόνον εἰς τὸ παθεῖν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονε, τὰς μὲν πρὸ τοῦ τὴν χεῖρα ἐλθεῖν ἡμέρας, καὶ αὐτὸς ὡς ἡμεῖς ἐκρύπτετο ζητούμενος, διωκόμενος δὲ ἔφευγε, καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἐκκλίνων, οὕτως διήρχετο, καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο. Ὅτε δὲ καὶ τὴν ὁρισθέντα παρ' αὐτοῦ καιρὸν ἤγαγε, καὶ αὐτὸς ἐν ᾧ καὶ παθεῖν σωματικῶς ὑπὲρ πάντων ἡλθεν, τοῦτο μὲν προσφωνεῖ τῷ Πατρὶ λέγων, *Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν Υἱόν*. Οὐκέτι δὲ λοιπὸν τοὺς ζητοῦντας ἐκρύπτετο, ἀλλ' εἰσῆλθε θέλων κρατηθῆναι ὑπ' αὐτῶν. » Καὶ τινα μεταξὺ εἰρηκῶς, προσεπάγει· « Ὁ μὲν οὖν οὕτως αὐτὸν προσήνεγεν ὑπὲρ πάντων, ὥσπερ εἶρηκεν. Οἱ δὲ ἅγιοι καὶ τοῦτον τὴν τύπον παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθόντες (παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ δεῖ καὶ πάντοτε ἐδιδάσκοντο), πρὸς μὲν τοὺς διώκοντας ἀγωνιζόμενοι νομίμως ἔφευγον, καὶ ζητούμενοι παρ' αὐτῶν ἐκρύπτοντο παρὰ τῆς Προνοίας χρόνου τὸ τέλος, οὐκ ἐβού-

ισ. B. Οὐκ ὀλίγως τῶν παρὰ σοῦ λεχθέντων καὶ συναχθέντων διασαλεύει τὴν βεβαίωσιν καὶ τὴν πρὸς αὐτὰ συγκατάθεσιν ἀποβάλλεται, ἐάν τις οὐ παρέργως, ἀλλ' ἐπιμελῶς, οὐ μόνον τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀνακρίνειεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πολυανθρώπων φθοράς τε καὶ πανοικουρίας ἀναθεωρεῖν οὐκ ἀνήκειτο· οἶον τὰς ἐν πολέμοις σφαγὰς, τοὺς κατὰ τὰς ἀλώσεις τῶν πολεμίων φόνους, οὐ διακριδὸν ἡλικίας ἢ γένεσιν ἐπαγομένους, ἀλλὰ κατὰ πάντων ὁμοίως τῶν τῇ πολεμικῇ χειρὶ ὑπαντῶντων χωροῦντας, τοὺς ἐν τοῖς λοιμικοῖς καταστήμασι πολυάνδρους θανάτους, τοὺς ἐκ τῶν σεισμῶν ἢ χασμάτων γῆς αἰφνιδίους συγχωσμούς, ἢ τοὺς ἐν ναυαγίοις καταποντισμούς· ἀστίνας

⁴⁷ Psal. ci, 24. ⁴⁸ Luc. iv, 30. ⁴⁹ Joan. xvii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

^a Deest articulus apud M. ⁱ M. addit ὡν. ^j Καὶ rectius fortasse abest a M. ^k M. καὶ τό. ^l M. οὕτως. ^m Καὶ deest apud M. ⁿ Tria hæc verba desunt apud M. ^o Apud M. pro οὕτως male τοῦ δέ. ^p Ὅντως deest apud M. ^q Apud M. additur τοῖς πᾶσι. ^r M. τε. ^s M. ἤγαγεν αὐτόν. ^t M. habet etiam mis. Angl. apud M. ^u M. τοῦτον. ^v M. addit κύριος. ^x Male apud M. προσήνεγεν. ^y M. ὡς προσήνεγεν. ^z M. hic ponit ἀπλῶς.

ὁ Βασίλειος κοινὰς τινὰς ἐθνῶν ἢ πύλεις πληγὰς ἀπορίσκει, τοῦ κακοῦ κολαζούσας τὴν ἀμετρίαν, καὶ εἰς τὸν τῶν ὑπολειπομένων σωφρονισμὸν γινομένης. Πῶς δ' ἂν συναρμοσθῇ τοῖς ὑπὸ σοῦ δογματισθεῖσι τὰ κατὰ τῆς Δαβὶδ ἱστορίας; ὀπηνίκα τῇ τοῦ λαοῦ ἀριθμῆται ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπιχολούθησεν ἀγανάκτησις· καὶ τριῶν ἀνιερῶν ἀπειλουμένης ἀποφάσεως, ἐν ἐκλογῇ τῆς ἡττονος εἶναι δοκούσης τὸν ἐπιτιμώμενον συνεχωρήθη γενέσθαι· καὶ προσεκρίθη λιμοῦ τριετοῦς, καὶ τριμνηαῖου πολέμων διωγμοῦ, τριτῆμερος θανάτος ἐξ ἀοράτου χειρὸς ἐπαγόμενος. Εἰ γὰρ προεπηγγείλει τοῦ θανάτου ὁ ὅρος κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν λαθεῖν, καθ' ἣν ἐδόμηκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν ἐν τριῶν ὥρων διατελέματι τὴν διὰ χειρὸς ἀγγέλου ἐδέξαντο θάνατον, πῶς τῇ γνώμῃ τοῦ βασιλέως ἐδίδουτο τὸ ἐν αἰρέσει ἰδιοποιεῖσθαι τοῦτο ἀπλῶς, τὸ τοῦ θανάτου φημί, ἀλλὰ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀπειλουμένων τὸ ἕτερον; Εἰ γὰρ πρὸς ἐν ἐκείνων ἀπειλῶν, πάντως τὰ τοῦ παγέντος ὅρου ἐμῶς μένειν ἀτίεστα. Πρὸς τοῦτοις θεωρητέον καὶ τὰ περὶ τοῦ χαλκοῦ ὄφρα τῷ Μωσεί διατεταγμένα, εἰ γε δυνατόν μὴ ταῦτα· πάντως τὸν σὸν ἀνατρέπειν λόγον. Τοὺς γὰρ ὑπὸ τῶν ἐρπετῶν πληττομένους εἰ πρὸς ἐκείνο, φησὶ, ἀποστέλλειν τὸ ἐκ χαλκοῦ τεχνουργηθὲν ὁμοίωμα ὄφρα, διαδιδράσκειν τὸν ἐκ τοῦ λοβόλου δῆγματός θάνατον. Εἰ οὖν, ὡς φησὶ σὺ, ὅροι ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεπηγασιν, οὐδ' παρεκδῆται ἀδύνατον, εἴτε συστολῇ, εἴτε ὑπερβάσει· ἀμφοτέρω; γὰρ ἡ τοῦ ὄρου λυθῆσεται ἔννοια· οὐκ ἦν εἰκόξ· διαφυγεῖν τινὰς τὸ προωρισμένον, εἰ καὶ πρὸς τὸν χαλκοῦν ὄφιν ἀπειδόν, ἀλλὰ καὶ δίχα τῆς ἐρπουτικῆς πληγῆς, τῷ θανάτῳ τοῦτοις ἀνάγκη προσομιλῆσαι. Καὶ τίς ἡ ἀπὸ τοῦ κακοῦ ἐκείνου θεάματος εὐεργεσία τοῖς πάντως τεθνησκόντοισι; Εἰ δὲ καὶ μήπω ὁ τῆς ζωῆς αὐτοῦς κατελήφει ὄρος, οὐδὲν ἡττον περικτὸν τὸ διαταχθὲν εὐρίσκεται. Οὐ γὰρ ἂν φαίμεν τῆς θείας βουλῆς καὶ διατάξεως κατευμεγεθεῖν δύνασθαι ὄφρα δῆγματα. Εἰ οὖν πρὸ τοῦ τεταγμένου ὄρου ἀδύνατον ἦν τοῦτοις τελευτῆσαι τὸν βίον, εἰ καὶ ὑπὸ ὄφρα ἐπλήττοντο, ὥστερ' εἰρηται, περικτὸν, καὶ οὐκ ἀναγκαῖον τὸ ἐπιταγμα τῆς τοῦ χαλκοῦ ὄφρα κατασκευῆς ἀποδείκνυται. Περιττὰ δὲ καὶ οὐκ ἀναγκαῖα λέγειν ἡμᾶς τὰ ὑπὸ Θεοῦ διατεταγμένα, ἀλλ' ὅπως περικτὸν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀνῆτον παντελῶς καὶ ὀλέθριον· ἀλλὰ τοῦτοις μὲν ἡμᾶς περιπατεῖν τοῖς προσκόμμεσι, τῶν ἐπάναγκες ὑπάρχει, ὅρους ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεπηγέναι νομίζοντας. Ἀοριζομένην δὲ τὴν ἐκάστου λαμβάνοντες τελευτῇ, λείαν καὶ οὐκ ἀνώμαλον ἔξομεν τὴν ὁδὸν τῆς τῶν θεῶν Γραφῶν ἐξηγήσεως τε καὶ παραδοχῆς. Ἡδεῶς δ' ἂν σου πυθολίμην τίς ἡ πρόβουτα ἐκδοχὴ τοῦ περὶ τινος λέγεσθαι τῶν ἁγίων πλήρεις ἡμερῶν αὐτοῦς καταλύνει τὸν βίον; καὶ πάλιν ἑτέρους μὴ ἡμισυεῖν τὰς ἡμέρας αὐτῶν οἷς πρὸς τὸ φονικόν τε καὶ ὀλέθριον τὰ τῆς γνώμης ἀπονένευκε; Πῶς δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ αἰτεῖ παρὰ Θεοῦ καὶ φησὶ· «Μὴ ἀναγᾶγη; μὲν ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου;» Πάντα γὰρ οἶμαι ταῦτα ἀνατρεπτικὰ τυγχάνειν τοῦ ὅρους ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεπηγῆσθαι νομίζεσθαι.

rantiam resessant, atque ob mortalium superstitionem emendationem accidunt. Qui sane fieri potest ut sententiæ tuæ congruat historia Davidis **, quo tempore populi census subsequente est divina indignatio? Cum trium calamitatum denuntiatio esset decretum, permessa est puniendo regi electio ejus quæ levior esse videretur: prælatumque fuit triennali fami, et trimestri calamitoso bello, tri-duanum exitium invisibili manu infligendum. Etenim si præstitutus singulis fuerat terminus mortem illa die oppetendi, qua septuaginta hominum millia trium horarum intervallo manu angeli interfecta fuerunt, cur regis arbitrio concedebatur ut rem pro libito sibi deligeret, mortis, inquam, tale genus, vel aliud ex his similiter denuntiatio? Nam si ad unum ex his reliquis respexisset David, jam ille præfixus terminus frustra omnino fuisset. Consideremus insuper quæ Mosi de colubro æneo mandata fuerunt; si forte hactenus dicta ad refutandam orationem tuam nondum sufficiunt. Nam qui percussi a colubris fuerant, si ad illud, inquit Scriptura **, respexissent colubri æneum opificium, necem venenato morsu afflatam declinabant. Si ergo, ut tu ais, vitæ termini hominibus præfixi sunt, quos ultra citraque non licet consistere (ultraque enim ratione destruitur termini notio), fieri non poterat ut aliqui vitarent fatum sibi præinitum, etiamsi ad æneum serpentem suspexissent: imo etiam absque serpentino morsu mortem hos adire necesse erat. Porro quænam erat utilitas novi illius spectaculi apud homines prorsus morituros? Quod si nondum iis aderat vitæ terminus, nihil secius deprehenditur fuisse inutile consilium illud. Neque enim quisquam dicere audeat, colubrorum morsu superari posse divinam voluntatem atque decretum. Si ergo ante statutum terminum impossibile erat hos vitam desinere, quantumlibet a colubris, ut diximus, percussi fuissent; non necessarium coarguitur tenei serpentis simulacrum. Jamvero vana a nobis dici et non necessaria Dei decreta, revera vanum, imo insanum potius et capitale est. Atqui ut in hæc offendicula incidamus apprime necesse est, si vitæ terminos hominibus præstitutos autumemus. Sin autem indefinitum singulorum obitum arbitramur, facilem et minime obliquam insistemus viam ad divinas Scripturas explicandas intelligendasque. Libenter denique a te audirem quænam sit commoda locutionis ejus intelligentia, cum nonnulli sanctorum dicuntur pleni dierum vita excessisse **? rursus cum illi dicuntur ad ætatis suæ dimidium non pervenisse **, quorum mens cæde impiata fuit? Quomodo item David a Deo postulat: «Ne me abripias in dimidio dierum meorum **?» Hæc, inquam, omnia profligare mihi videntur illorum opinionem, qui vitæ humanæ terminos præstitutos esse aiunt.

** II Reg. xxiv, 13. ** Num. xxi, 8. ** Gen. x. v, 8; xxxv, 29. ** Psal. liv, 21. ** Psal. ci, 25.

16. A. Solet superficialia sacrorum Librorum A notitia mentem ita suspendere ut levi studio delibet scriptarum rerum intelligentiam. Nos vero Solomoni sapienti auscultantes, qui ait: «Aures sapientium postulant intellectum⁸⁵», id est haud temere vocabuli sonitu permoventur, sed profundum dictorum sensum scrutantur; nos, inquam, in primis de biblicarum locutionum interpretatione laboremus, quæ utilitatem potissimam studiosis sui suppeditat: deinde obsectorum dubiorum aggrediamur disquisitionem. Plenos itaque dierum non illos dicimus, qui prolixam vitam spatiosumque ævum peregerunt, sed qui religione perfecta congruenter ætati suæ splenduerunt; quique debitæ virtutis fructus præ se tulerunt, neque hos fuitiles aut tempestate corruptos, sed copiosos floridosque, nempe dignam satione divini Verbi segetem. Nam si aliter verba intelligamus, ne illos quidem homines quibus hæc dicta fuerunt, reapse tali re potitos comperiemus. Num quippe Abrahamum dierum plenum dicemus, cui dictum fuit: «Tu vero abibis ad patres tuos pulchra senectute nutritus⁸⁶»? vel huius filium Isaacum? vel quemvis huiusmodi? Nam quid de Jacobo dicam, cum dies ipse suos paucos appellaverit atque malos⁸⁷? Sane horum vita, si cum longissimo superiorum hominum ævo comparetur, nequaquam plena videbitur, sed infra potius dimidium consistere. Itaque locutio *dierum plenus*, etsi vulgari more de iis qui senes moriuntur dici putatur, tamen cum de sanctorum vita sermo est, significat absolutam sine defectu virtutem, perfectionemque debitæ illorum temporibus iustitiæ. Est enim exploratum, homines ante et post legem haud eandem cunctos habuisse victoriæ metam, neque paribus insudavisse certaminibus: ideoque Noachum Scriptura haud simpliciter justum appellavit, sed addidit, in generatione sua⁸⁸.

17. Quod autem is locutionis sensus sit, manifestius nobis innotescet hac super re sic disquisitionibus. Dictum est viros sanguinarios atque dolosos dierum suorum dimidium non exæquatos. Quomodo igitur in alio psalmo appellantur quidam, quorum adversus homines nota erat iniquitas lauta, ut ita dicam, et invidenda? Hoc enim significant verba: «Exibit tanquam ex adipe iniquitas eorum⁸⁹». Adde illud columen improborum, quos Deo maledicere et sceleribus indulgere juvat, verba, inquam, «pleni dies inve-niuntur in eis⁹⁰». Nam si pleni sunt dies, cur antea dictum est fore ut improbi in horum dimidio subsistant? Sed enim constat plenitudinem dierum hoc loco dici pro vitæ longævitate propter Dei eximiam patientiam tolerantiamque erga in-

15. A. Οἶδεν ἡ ἐξ ἐπιπολῆς ἐντευξίς τῶν Γραφῶν μετεωρίζειν τὴν διάνοιαν πρὸς ἐκδρομὴν ἀφιλοπόνου κατανόησεως τῶν γεγραμμένων. Ἡμεῖς δὲ ἀκούσαντες τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος εἰπόντος: «Ὅτα σοφῶν αἰτεῖ ἐννοίαν, » τούτέστιν οὐχ ἀπλῶς τῇ ἡχῇ τῆς λέξεως ὑποσύρεται, ἀλλὰ τὸν ἐν βάθει τῶν λεγομένων νοῦν ἀνιχνεύει, πρὸ πάντων τῶν Γραφικῶν ῥητῶν ἐρμηνείαν ἐποφόμεθα, ὡς μᾶλλον τοῖς περὶ τὴν μελέτην αὐτῶν στρεφομένοις τὸ ἐπωφελὲς χαρίζομένην, εἰθ' οὕτως τῶν προβληθεῖσων ἐπαπορήσεων μεταχειρισθῆσεται ἡμῖν ἡ ζήτησις. Πλήρεις οὖν ἡμερῶν ἐκείνους φάμεν, οὐ τοὺς πολυήμερον ζωὴν, οὐ βίον μακροχρόνιον διανύσαντας, ἀλλὰ τοὺς ἐν τελειότητι θεοσεβείας καταλλήλως τῇ αὐτῶν γενεᾷ διαλάμπαντας· καὶ τῶν τῆς ἐπιβαλλούσης ἀρετῆς καρπῶν τὴν ἐπίδειξιν μὴ ἀτελῇ τε καὶ ἀνεμόφθορον ποιησαμένους, ἀλλὰ πλήρη τε καὶ εὐανθῇ τὴν ἐκ τῆς σποράς τοῦ θείου λόγου σταχυοφορίαν προβαλλομένους. Καθ' ἑτέραν γὰρ ἐννοίαν οὐκ ἂν δυνηθῆμεν τοὺς αὐτὸ τοῦτο μαρτυρηθέντας ἐντὸς τοῦτου γεγονότας ἰδεῖν. Ἄρα γὰρ τὸν Ἀβραάμ πλήρη φήσμεν ἡμερῶν, πρὸς δὲ ἐῖρηται: «Σὺ δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου τραφεὶς ἐν γῆραι καλῷ; » ἢ τὸν τοῦτο παῖδα τὸν Ἰσαάκ, ἢ ἑτερόν τινα τοιοῦτον; Περὶ γὰρ τοῦ Ἰακώβ τί δεῖ καὶ λέγειν, ὅπου· ἂν αὐτὸς τὰς ἑαυτοῦ ἡμέρας μικρὰς καὶ πονηρὰς ἀπεκάλεσεν; Ἀλλ' ἡ τούτων βιοτῇ, εἰ πρὸς τὴν τῶν προτέρων μακροβίων ἀνθρώπων παρατεθείη ζωὴν, οὐδαμῶς τὸ πλήρες ἔχειν λογισθῆσεται, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἡμίσεος παμπληθὲς ἀπολελειφθαι. Οὐκοῦν τὸ *πλήρη λέγεσθαι ἡμερῶν*, εἰ καὶ κατὰ τὴν πρόχειρον ἐπὶ τοῦ ἐν γῆραι παρῆναι τὸν βίον εἰρῆσθαι νομίζε-ται, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τῶν ἁγίων ζωῆς, τὸ ἀνελλιπὲς τῆς κατ' ἀρετὴν τελειότητος, καὶ τὸ ἀπηρτισμένον τῆς ἐπιβαλλούσης κατὰ τὴν ἑαυτῶν γενεᾶν δικαιοσύνης παρίστησι τὸ λεγόμενον. Προδῶλον γὰρ ὡς τοῖς πρὸ τοῦ νόμου, καὶ αὖθις μετὰ τὸν νόμον, οὐ ταυτὴν ἦν πέρας τῆς νίκης· οὐδὲ τοῖς ἰσοῖς ἀγωνίσμασιν ἐν-ιδροῦν αὐτούς· καὶ διὰ τοῦτο ἡ Γραφὴ οὐχ ἀπλῶς τὸν Νῶε τέλειον δίκαιον ἀπεκάλεσεν, ἀλλ' ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, προσέθηκεν.

16. Ὅτι δὲ ταύτης ἔχεται τῆς ἐννοίας τὸ προκείμενον, σαφέστερον ἡμῖν γνωρισθῆσεται οὕτως τὴν τοῦ λόγου ποιούμενοις ἐξέτασιν. Εἴρηται ὅτι ἄνδρες αἰμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισεύσασιν τὰς ἡμέρας αὐτῶν. Πῶς οὖν ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ λέγεται περὶ τινων τὴν τε πρὸς ἀνθρώπους ἀδικίαν ἐπιδεικνυμένων. εὐτραφῇ τε, ὡς εἰπεῖν, καὶ φιλότιμον; Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τό· «Ἐξελεύσεται ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν. » Ἐτι δὲ καὶ τὸν κολοφῶνα τῶν κακῶν τὴν πρὸς Θεὸν βλασφημίαν καὶ ἀσέβειαν ἀσπαζομένον, ὅτι «Αἱ ἡμέραι, φησὶ, πλήρεις εὐρεθῆσονται ἐν αὐτοῖς. » Εἰ γὰρ πλήρεις αἱ ἡμέραι, πῶς τὸ ἡμισεύσθαι ταύτας προλέγεται; Ἀλλ' εὐδῆλον ὡς τὸ μὲν πλήρες τῶν ἡμερῶν ἐνταῦθα τὴν μακροημέρευσιν δηλοῖ, διὰ τὴν μέχρι γῆρας ἐπὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ὑπεράγαθον τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν καὶ ἀνοχὴν. Τὸ δὲ, «τὰς ἡμέ-

⁸⁵ Prov. xviii, 15.⁸⁶ Gen. xv, 15.⁸⁷ Gen. xlvii, 9.⁸⁸ Gen. vi, 9.⁸⁹ Psal. lxxii, 7.⁹⁰ Ibid. 10.

ρας μὴ ἡμισεύειν, » τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἀτελείω-
τητα δείκνυσιν· ὡς τῶν πονηρῶν ἀνδρῶν πάντη τῆς
κατ' ἀρετὴν πολιτείας ἐφυστεροῦντων, καὶ μὴδὲ πρὸς
μέτρον τι ταύτης ἐξικέσθαι γνωρίζομένων. Ὁ γοῦν
Δαβὶδ ὡς οὐκ ἀμοιρος τῶν τῆς ἀρετῆς καὶ θεοσεβείας
ὑπάρχων καρπῶν, τὸ πρὸ τῆς πληρώσεως τούτων
καὶ οἷον εἰπεῖν πεπάνσεως καταλιπεῖν τὸν βίον ἀπ-
εῖχεται εἰπὼν, Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν
μου· τοῦτέστι, μὴ ἐν ἀτελεσφορήτῳ καὶ ἄλλειπεί τῶν
ἀγαθῶν ἔργων καταστάσει τὸν βίον ἐξέλθοιμι· οὕτως
τὸ ἐναντιοφανὲς τῆς τῶν ψαλμικῶν ῥητῶν λυθῆσεται
προενέξεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἀφαιροῦνται ἄωροι ψυ-
χαὶ παρανόμων » πρὸς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν βλέπει. Οὐ
γὰρ τὸ ὀλιγοχρόνιον τε καὶ ἄνηθον τῆς ἡλικίας τὸ
ῥητὸν ἐν τοῦτοις περιέστησιν, ἀλλὰ τὴν στέρησιν τῆς
τελείας καὶ πρεσβυτικῆς ἐν τῷ ἀγαθῷ πῆξέως τε καὶ
στάσεως. Τοὺς γὰρ ἄωρον ὑπομεινάντας τελευτῇ,
ὡς εἰκὸς ἦν ἐγκαλεῖσθαι παρανομίαν. Ταῦτα μὲν οὖν
οὕτως ἡμῖν θεωρεῖσθω.

ιη'. Καίρως δὲ λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω ἀπορηθέντων
ποιήσασθαι τὴν ἐπίλυσιν· ἐκεῖνο πρότερον κατὰ τὸ
εὐλογόν τε ὁμοῦ καὶ ἀναγκαῖον ἐπιζητούστων ἡμῶν,
τὸ μὴν (α) τὸν λόγον ἡμῖν ἀσθενῇ νομισθῆναι· εἶτα
τοῦ Θεοῦ κρίματα καὶ τὴν αὐτῷ μόνῳ συνεγνω-
σμένην τῶν γινόμενων αἰτίαν ἀγνοεῖν αὐτοὶ λέγοντες,
κτασθῶμεν τῶν ἀκαταλήπτων μὴ ἀνεξώμεθα, ἀλλ'
αὐτῷ μόνῳ τῶν οἰκείων βουλῶν τε καὶ κρίσεων τὴν
γνώσιν παραχωρῶμεν. Ἐν γὰρ τῇ ἐξετάσει τῶν
ὑπερῆμῶν, λόγου ἀπόδοσις, ἡ σιωπῇ· καὶ ἡ ἐν τοῦ-
της τῆς ἀγνοίας ὁμολογία, γνώσεως ἀληθεστάτης
ἀπέδειξε. Περὶ μὲν οὖν τῆς κατὰ Δαβὶδ ἱστορίας,
τοῦτο φεμεν, ὅτι ἀνὴρ προσήτης ὑπάρχων καὶ θεο-
φορούμενος, θεία ἐνηγήσει τὴν ἐκλογὴν τῆς τοῦ θα-
νάτου πληγῆς ἐποίησατο. Καὶ ὁ τὴν σφαγὴν τοῦ
λαοῦ ποιούμενος ἄγγελος, δύναμις ὢν νοστρά τε καὶ
γνωστικωτάτη, καὶ τὴν πρωτοῦργον τῆς θεότητος
ἐλλαμψιν δεχομένη, οὐ διεσφαλμένως οὐδὲ χυδὸν τε
καὶ ὡς ἔτυχεν ἀδιακρίτως κατὰ τῶν ἀπλῶς ἀπάν-
των ἐπήγαγεν ἐκείνην τὴν αἰὸλον μάχαιραν, ἀλλὰ
τῇ θεῷ βουλῇ τε καὶ κρίσει κατ' ἐπιστήμην καὶ νό-
ον ὑπερκόσμιον ὑπηρετούμενη, ἐκείνους τῷ θανά-
τῳ ὑπηγάγετο οὗς Θεὸς τοῦτο παθεῖν διωρίσατο,
κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀκατανόητον σοφίαν καὶ βούλησιν.
Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν ἐν τῷ πόκῳ ἡ τῆς ἐωθινῆς
ἑρᾶς καταγωγὴ οὕτως ἀκριβῶς τῷ τοῦ ποιητοῦ
προσέγματι ἐδόλυσεν, ὡς ἐμφυχός τις καὶ λογι-
κῇ, καὶ διεσταλμένως ἐν ἀκριβείᾳ τὰ τῆς οἰκείας
ἐπεργείας παρεστήσατο, ὡς μήτε τὴν γῆν σταγόνι
μῆ ἐπὶ ῥαυθῆναι, μὴδ' αὐτὴν τῷ πόκῳ προσεγ-
γίζουσιν, ἐπ' αὐτὸν δὲ μόνον ταύτην γενέσθαι· καὶ
τὸ ἐμπαλεῖν τὸν πόκον παντελῶς ἀνικμον εἶναι πᾶσαν
τὴν γῆν τῆς ἐρᾶς διαλαβούσης· πῶς ἂν τις ἀμ-
φιβάλλαι τολμήσῃ μὴ κατὰ φερμὸν τινα τὴν ἀγγε-

A probos homines usque ad senium. Verba autem
« dies suos non dimidiabunt, » bonorum operum
sterilitatem demonstrant, ceu si improbi a bonis
actibus penitus derelicti sint, nullamque horum
partem attigerint. Itaque David, utpote virtutis
pietatisque fructibus minime carens, ne ante ho-
rum perfectionem ac veluti maturitatem vita
excedat, deprecatur dicens : Ne me in dimidio
dierum meorum abripias : id est, ne in charitate
defectuque bonorum operum finiam. Atque ita
psalmicorum dictorum repugnantia, qua dudum
irretiri videhamur, dispellitur. Insuper verba :
« Abripiuntur intempestivæ impiorum animæ⁴¹, »
ad eandem sententiam spectant. Non enim ea
breve impuberemque ætatem nobis sistunt, sed
perfectæ potius provectæque in bonis moribus
stabilitatis firmitudinisque penuriam. Nam si qui
forte acerbam mortem oppetunt, hos idcirco pra-
vitatibus arguere nefas est. Atque hæc nobis hactenus
considerata sunt.

18. Reliquum est ut ad superiores dubitationes
respondeamus. Sed tamen antea prudenter simul
necessarioque postulamus, ut ratio nostra infirma
esse credatur : deinde ut nos qui Dei judicia eique
soli cognitam rerum causam ignorare fateamur, ne
rebus incomprehensibilibus obganniamus, sed ipsi
uni suorum consiliorum judiciorumque scientiam
concedamus. Nam cum de iis quæ nostræ mentis
acumen fugiunt disceptatur, responsi instar silen-
tium est : ita ut inscitæ in his confessio, scientiæ
verissimæ documentum sit. Jam vero quod attinet
ad historiam Davidis hæc dicere habemus. Cum
vir propheta Deique spiritu afflatus esset, non sine
Dei suggestione plagam illam mortis præcepavit.
Ille autem qui stragem populi edebat angelus, quia
vis intellectualis erat ac scientissima, Deique pri-
marie efficacæ lumine collustrata, certo ictu, non
autem passim neque fortuito aut indiscriminatim
adversus omnes temere ensem illum incorporalem
vibrabat, sed divino consilio atque iudicio per
summam scientiam intellectumque subserviens,
illos letho dabat, quos Deus id pati decreverat se-
cundum suam incomprehensibilem sapientiam ac
deliberationem. Si enim sub Gedeone⁴² matutini
roris in vellus descensus tam accurate Creatoris
mandato obtemperavit, ut videretur animatum
quid et intellectuale; idemque sedulo discrimine
vim suam exprompsit, ita ut neque tellurem vel
una gutta asperserit, ne illa quidem quæ proxima
erat velleri, sed hoc unum imbuerit : e contrario
vellus omnino siccum reliquerit, dum tellurem
universam ros occuparet : quis jam ambigere au-
debit num forte manus angelica per saturam
quamdam populo sit abusa; et non potius ii soli

⁴¹ Prov. xi, 30. ⁴² Judic. vi, 37.

nominatum mortis fines attigerint, quos Deus jamdiu decreverat eo tempore mori? Reapse ut jam divino decreto exitum consecuto, inhibetur gladii conjectus, revelaturque Davidi cædis auctor angelus: tum victima piacularis ad extremum sistit Dei iram. Neque vero cum ignorance fuuri optiones illas Deus propheta obtulerat, sed dedita opera et hujus erga numen studium eliciebat, et suam simul benignitatem patefaciebat. Ergo non expectato definitorum dierum termino, bonitate sua commotus plagam suppressit, post illorum scilicet necem, quorum finem inscrutabili judicio prædestinaverat. Si enim ea res a Deo præformata non fuisset, sed indefinite passimque mors esset illata, profecto haud ante dierum definitum spatium populi strages fuisset cohibita. Sed patet angelum divinis judiciis morigerantem gladio eos peremisse quorum vitæ termini completi fuerant: Deumque populi partem reliquam morti subducere volentem, homicidam angelum regi mirabiliter ostendisse: quo viso eum provocavit ad præclaram illam causæ suæ defensionem, quia revelantem Deum ad sistendam cædem orando flexit.

ρξ, ὑπερφυῶς τὴν σφαγέα τῷ βασιλεὶ ἀπεκάλυψεν· γίαν αὐτὸν προκαλούμενος, πρὸς τὴν τοῦ θανάτου

19. Caveamus igitur ne tortuosorum laqueis syllogismorum irretiti, pias de Deo sententias abjiciamus, Patrumque doctrinas nostris placitis posthabeamus, sed ubique scopum intueamur, ad quem sapientia decreta collineant. Etenim ad æneum quoque serpentem quod attinet, haud temere oportet a coacervatis paulo ante argumentis nos transversos rapi: sed sine dubio sciendum est signum illud ob denotandum Christi mysterium fuisse curatum; non autem quod absque hoc signo haud posset Deus colubrorum damna ab Israelitico populo propulsare. Qui enim rerum tam sublimium atque variarum, quæ huic acciderunt, prodigiosam facultatem jam ostenderat (quæ quidem miracula singillatim recensere, cum sint notissima, supervacaneum intempestivumque est), haud profecto laboraturus videbitur in exhibenda populo salubri cura. Interim vero incredulorum omnium corpora in desertis locis occumbere ineffabili sua justitia decrevit. Non tamen uno mortis genere id evenisse concedemus, neque omnes simul periisse, neque uno tempore. Quare, etiamsi aliquos evadere incolumes a colubrorum morsibus Deus voluit, contraque alios ab his periri⁶³, non ideo tamen supervacue frustraue serpentis ænei simulacrum propositum dicemus. Sed tamen salus certe vulneratis sola Dei voluntate reddebatur. Nam quæ spectati aeris utilitas erat, si quis rem per se ipsam naturaliterque perpendat? Cur autem inanissime simulacrum mortem inevitabili naturæ decreto adventantem retardare valuisset? Sequitur ergo ut hoc potius quam alio

Α λικὴν χεῖρα τῷ λαῷ ἐπαχθῆναι; ἀλλὰ μόνου; ἐκείνου; διακριθὲν δέξασθαι τοῦ θανάτου τὸν ἔρην, οὗς Θεῷ προτετύπωτο ἐν τούτῳ τηνικαῦτα γενέσθαι; "Ὅθεν ὡς τοῦ θαύου ὁρισμοῦ πληρωθέντος, ἀνέχεται τῆς ῥομφαίας ἡ ἐπαγωγὴ· ἀποκαλύπτεται δὲ τῷ Δαβὶδ ὁ αὐτουργὸς τῆς θραύσεως ἄγγελος ἡ δὲ θυσία; δὲ ἐξελέωσις, τέλεον καταπαύει τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγανάκτησιν. Οὗ γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ μέλλοντος τὰς πρὸς τὸν προφῆτην προτάσεις ὁ Θεὸς ἐποίησατο, ἀλλ' οἰκονομῶν τῆς τε ἐκείνου φιλοθετίας τὴν ἐπίδειξιν καὶ τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας τὴν φανέρωσιν· οὐκ ἀναμείνας γοῦν παραιωθῆναι τὸν χρόνον τῶν διορισθεισῶν ἡμερῶν, ἀγαθότῃ τὴν ἐγκοπὴν τῆς πληγῆς ἐποίησατο, μετὰ τὴν τελευταίαν ἐκείνων ὧν δηλαδὴ αὐτὸς τὸ τέλος ἀνεξίχνιαστον προώρισε κρίματι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο αὐτῷ προτετύπωτο, ἀλλ' ἀορίστως καὶ κεχυμένως ἐνῆργητο ὁ θάνατος, οὐκ ἂν πρὸς πληρώσεως τοῦ τῶν ἡμερῶν ὁρισμοῦ ὁ φόνος τοῦ λαοῦ ἀνεστέλλετο. Ἄλλ' εὐδὴλον ὅτι καὶ ὁ μακάριος ἄγγελος τοῖς θεοῖς ζυγοῖς ἀκολουθῶν, ἔργον τῆς ἑαυτοῦ ῥομφαίας ἐποίητο ἐκείνους, ὧν οἱ ὅροι τῆς ζωῆς ἐπληρώθησαν· καὶ Θεὸς τὸν λοιπὸν λαὸν μὴ βουλόμενος τοῦ θανάτου ὑπαχθῆναι τῇ πείρῃ εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἐκείνην καὶ χρηστὴν δικαιολογίαν ἀναστολὴν δυσωπούσαν τὸν ἀποκαλύψαντα.

Β
C
D
10'. Μὴ οὖν στραγγαλίας βιαιῶν συλλογισμῶν τὰς εὐσεβεῖς περὶ Θεοῦ ἐννοίας ἀποπεμπόμεθα, καὶ τὰς πατρικῆς διδασκαλίας τῶν ἡμῖν δοκούντων κατόπιν τιθώμεθα· ἀλλὰ πανταχοῦ τὸν σκοπὸν κατανοώμεν καὶ ὅν οἰκονομεῖται τὰ παρὰ Θεοῦ σοφῶς προστασόμενα. Ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ χαλκοῦ ὄψεως, οὐχ ἀπλῶς προσήκει τοῖς ἀνωτέρω συναχθεῖσι λόγοις ἡμᾶς παρασύρσθαι· ἀλλ' εἰδέναι ἀσφαλῶς ὡς πρὸς τύπον μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστὸν προσετάχθη τοῦτο γενέσθαι· καὶ οὐχ ὡς ἄνευ τούτου οὐ δυναμένου τοῦ Θεοῦ τῆς ἐκ τῶν ἐρπετῶν βλάβης ἀνώτερον δεῖξαι τὴν Ἰσραηλίτην λαόν. Ὁ γὰρ τῶν ὀφτων ὑπερφυῶς ἐπ' αὐτοῖς καὶ πολυτρόπως πραχθέντων τὰς θαυματουργοὺς δυνάμεις ἐπιδειξάμενος, ἅς κατ' εἶδος νῦν ἐπιλέγειν διὰ τὸ τοῖς πᾶσι γνῶριμον εἶναι, περιττὸν καὶ οὐκ εὐκαιρον, οὐκ ἂν περὶ τὴν ἐν τούτῳ ἀλεξίπνον τοῦ λαοῦ θεραπείαν κάμνειν λογισθεῖν, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀπειθησάντων τὰ κῶλα πάντως πεσεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ κατὰ τὴν ἀρῆστον αὐτοῦ δικαιοσύνην ἐκώρυξεν. Οὐχ ἐνὶ δὲ θανάτῳ εἶδε τοῦτο δύναντον προσελθεῖν, οὐδὲ πάντας ὁμοῦ καὶ καθ' ἓνα καίρον. Ὡστε εἰ καὶ σώζεσθαι τινὰς ἐκ τῆς τῶν ἐρπετῶν βλάβης ἐβούλετο, καὶ τὸ ἐμπληρὸν ἐτέρους ὅπ' αὐτῶν διασθῆναι, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο περιττῶς καὶ ἐκκαίως ἐροῦμεν τὰ περὶ τοῦ χαλκοῦ ὄψεως διατετάχθαι. Ἄλλ' ἡ μὲν σωτηρία τοῖς πληττομένοις μόνῃ τῷ βούλεσθαι Θεὸν περιεπιοίητο. Τίς γὰρ ἀποθεωρουμένου χαλκοῦ ὥφέλεια, εἰ τις αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ γεγονότα πρὸς φύσιν λογίζεται; Τί δὲ ὁμοίωμα ἀψυχον ἀμβλύνει ἀνδυνηθεῖν τὸν φύσεως θεσμῷ ἀπαραβιάτως ἐπαγόμενον θάνατον; Ὅμως γοῦν τῷδε τῷ τρόπῳ καὶ οὐχ ἐτέρῳ φκονο-

⁶³ Num. xiv, 29; Joan. vi, 19.

μήτη γενέσθαι τοῖς ὀδυνωμένοις τὴν ἱασιν, ἵνα ἐκ-
κόνος μουσικῆς τυπωθῇ ἀποτελεσμα.

κ'. Ὡσαύτως δὲ τῆς ὁμοίας τεύξεται θεωρίας ἡ τε
ἐπαρσις τῶν τοῦ νομοθέτου χειρῶν, καὶ τοῦ Ἀρῶν
τὸ θυμίαμα, ἀμφοτέρω εἰς Χριστὸν ἀναγόμενα. Τοῦ
μὲν δηλοῦντος διὰ τῆς τοῦ Ἀμαληκίτου λαοῦ κα-
θαίρεσως, τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ ἀσθένειαν τῶν ἀο-
ρίτως προσπολεμούντων τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἔτοι-
παντι τῶν ἀνθρώπων τῷ γένει· τοῦ δὲ σαφῶς ὑπο-
γράφοντος τὸ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας προσαχθὲν τῷ Θεῷ
καὶ Πατρὶ ἐκούσιον πάθος τοῦ Χριστοῦ. Δι' οὗ καὶ
ἐκθρεῖων πέπαυται θάνατος· οὐκ ἀορίστιας ἢ ἀπρο-
νοησίας τῶν τεθνησκόρων ἐντεῦθεν οὐναγομένης.
Τῇ γὰρ τοῦ Κτίσαντος προγνώσει ταῦτα δὲ πάντα
καὶ προσώρραται καὶ πρὸς τὸ ἀρμόδιον τέλος δι-
ῴρυσται· ἀλλ' ὥς ἐν σκιᾷ καὶ τύποις ἀμυδροῖς τοῦ
ὑπερφουδῶς καὶ φανοτάτου μυστηρίου τῆς χάριτος
διὰ τῶν τοιούτων ἐκφραίνομενον. Μὴ οὖν ἀόριστα
λέγωμεν τὰ τῆς ἀνθρώπων ζωῆς τε καὶ τελευτῆς·
οὐδὲ γὰρ τὰ τῆς θείας γνώσεως χρονικῶς περιγρά-
φεται, ἐν τῷ πλάττεσθαι μόνον λαμβανούσης τῶν
πραττομένων τὴν εἰδησιν, καὶ τηνικαῦτα τοῖς πρί-
τουσι ἐριζούσης τὰ προσήκοντα καὶ πρὸς τὸ συμ-
εῖρον τοῦτοις κατέλληλα. Τοῦτο γὰρ τῆς τῶν ἀν-
θρώπων πτωχείας καθέστηκεν ἴδιον, καὶ οὐ τῆς
θεότης ὑπερουσίου μεγαλειότητος· ἔτινι προσ-
μμετρεῖται καὶ τῶν κρυφίων τῆς καρδίας ἡ γνώσις,
καὶ πάλιν ἡ εἰδησις πρὸς τῆς τούτων γενέσεως.
Καὶ τὸ ἀκατέργατον δὲ ἡρῶν τοῖς θεοῖς ὀφθαλ-
μοῖς ὡς τετελεσμένον ὁρᾶσθαι φησιν ὁ Προφήτης·
καὶ τὸ πάντα πληρὸν τὴν Θεὸν ἡ θέλπουστος διδα-
σκαλία παραδίδωσι· καὶ τὸ τῆς προνοίας αὐτοῦ ἐπὶ
πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἡλωμένων τε καὶ ἑτοιμον,
ὁμοίως ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐδιδάχθημεν.

κβ'. Τὸ οὖν ἐν ταῖς τοιαύταις εὐσεβείαις ἐννοίαις
περὶ Θεοῦ ἑμάλον τε καὶ συνηρημένον, ἀληθῶς
λεῖαν καὶ ἀπρίσκοπον δείκνυσιν τὴν διὰ τῶν ἱερῶν
Γραμμάτων φέρουσαν ὁδὸν πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας
εἰσαγῶγον· καὶ οὐ τὸ οἶσθαι ὡς ἐκ ταυτομάτου
τοῖς ἀνθρώποις ἐπιέναι τὸν θάνατον τοῖς ὡς ἔτυχε
συμπῶμασι ἐπισυμβαίνοντα. Κάντεῦθεν τῶν δύο
τὸ ἕτερον περὶ τὴν κρείττονα φύσιν συναγέσθαι· ἀτο-
πὸν ἢ τὸ περὶ τὸν ἀνθρώπον ἀπρονόητον, καὶ τὴν
περὶ τὸ τιμωτάτον τῆς ὁρατῆς κτίσεως καταγρό-
νην· δι' ὃν λόγος, νόμος, προφήται, αὐτὰ τὰ Χρι-
στῷ πάθη. Πνεύματος ἀγίου διανομαί, αἰωνίων
ἐπαγγελίαι ἀγαθῶν, καὶ ὅσα ἕτερα τῆς τοῦ Θεοῦ
ἀγαθότητος περὶ τὸ ἡμέτερον γένος δωρήματα· ἡ
ἀσθένεια αὐτῆς καταγορεύειν, ὡς μὴ ἀρκούσης τῇ
ἐποπτικῇ καὶ προνοητικῇ δυνάμει πάσης τῆς καθ'
ἡμῖς περιδράσσεσθαι φύσεως· μήτε μὴν δυναμένης
συνάγειν τὰ ἔργα ἡμῶν καὶ τοὺς λογισμοὺς, ὡς φη-
σιν ὁ προφήτης, μὴδ' ἰσχύειν ἐπιβλέπειν τοὺς κα-
τεκύντας τὴν γῆν. Πρὸς ὃν πάντα τὰ ἐθνη, κατὰ
τὴν Ἡσίαν, ὡς στεγῶν ἀπὸ χάδου, καὶ ὡς ῥοπή
ἰσχυροῦ, καὶ ὡς ἐλὶς ἐλογίσθησαν. Ῥοπή δὲ ζυγοῦ
πυλῆς καὶ κίρκης κριθῆς, πλὴν ἀλλὰ καὶ ὄραχ-

A modo data opera sit reconciliandæ ægris saluti,
quo mysticæ imaginis efficacia deformaretur.

20. Sub eadem cadit considerationem legisla-
toris quoque manuum sublatio⁴⁵, et Aaronis suf-
fusus⁴⁶, quæ utraque ad Christum referuntur.
Namque Moses Amalecitarum populi excidio demon-
stravit invisibilium populi Dei sive totius humani
generis hostium debilitatas a cruce vires; Aaron
autem perspicue significavit spontaneam Christi
passionem in odorem suavitatis⁴⁷ Deo et Patri
oblatam, a qua mors perniciose cohibita fuit. Tan-
tum abest ut hic indefinita vel inexplorata ratio
morum colligi possit. Etenim a Creatoris vi
præcisa hæc omnia tum prævisa fuerunt, tum ad
congruum finem directa. Sic ergo quasi in umbra
typisque exilibus, magnificum ac splendidissimum
gratiæ mysterium his signis patefactum est. Absit
ergo ut indefinitam humanæ vitæ mortisque ra-
tionem dicamus: neque enim divina scientia tem-
pore circumscribitur; neque in creando tantum-
modo rerum notitiam percipit; neque tum demum
decernit quæ creaturis agentibus commoda et cu-
jusque officio idonea futura sunt. Id enim humanæ
tenuitatis proprium est, non divinæ supremæ am-
plitudinis: cui quidem testis instar adest et arca-
norum cordis notitia, et rerum omnium ante
quam creentur scientia. Tum et imperfectum no-
strum divinis oculis veluti jam absolutum conspi-
citur, ut ait Propheta⁴⁸: et omnia plena esse Deo,
divinitus inspirata doctrina tradit: et providentiam
ejus super omnia opera sua expansam veluti atque
intentam sacris pariter oraculis edocemur.

21. Harum igitur religiosarum de Deo senten-
tiarum æquabilitas et coherentia certam admodum
et offendendo omni carentem, sacris Litteris duci-
bus, ostendit viam quæ ad veritatis sedem per-
ducit: quod secus sit ab illorum opinionibus, qui
mortem fortuito insilire hominibus aiunt caeci-
bus circumvectam. Hinc enim duorum absurdorum
alterutrum in optima natura dominari colligetur:
nempe vel circa hominem improvidentiam ac
præstantissimæ omnium creaturæ neglectum; cujus
causa exstant ratio, lex, prophetæ, ipsa Christi
passio, Spiritus sancti donationes, æternorum
promissiones bonorum, et quæcumque alia sunt
divinæ bonitatis erga nostrum genus munera: aut
ejusdem providentiæ infirmitatem esse incusandam,
cum si speculabunda sua præsagaque vi naturæ nos-
træ universa circumplectendæ non suffi eret; neque
actuum nostrorum et cogitatum summæ efficiendæ,
ut ait propheta, neque terræ incolis circumspicien-
dis. Cum tamen præ Deo gentes omnes, teste Isaia⁴⁹,
ut stilla cali, ut lancis scrupulus, ut canna pa-
lustris reputentur. Porro lancis scrupulus sæpe
vel hordei grano, vel etiam una drachma trahitur.

⁴⁵ Exod. xvn, 11. ⁴⁶ Num. xvi, 17. ⁴⁷ Ephes. v, 2. ⁴⁸ Psal. cxxxviii, 16. ⁴⁹ Isa. xl, 15.

Si ergo tam vilia sunt ac prope nihilum humana omnia præ Dei incomprehensibili magnitudine, nihil ei laboriosum erit de una gutta cogitare? vel æmitas pariter atque motus sive animi sive corporis omnium hominum non confertim sed sigillatim prævidere ac discernere? quippe qui commodum cuique finem definit, omnia conservat, justoque ordine creaturam universam gubernat; non eam tantummodo quæ visibilis est, sed multo magis invisibilem et supermundialem. Nonne tu assentiris, uno eodemque actu cunctos homines a Creatore cognosci, sigillatim quidem corda eorum, et simul hoc ipso actu cuncta illorum opera intelligi? B

22. B. Prorsus haud ægre assentior.

A. Quod autem in terram passerulus sine cælesti Patre non decidat **, verene dici putas?

B. Cuiam vero id ambiguum est?

A. Si ergo in tanta orbis latitudine, innumera-bilium qui capiuntur passerum multitudo nullum intelligenti Deo exhibere laborem creditur, quominus singuli provida ejusdem cura contineantur, quamam eloquentiæ copia damnationem propulsabimus nobis impendentem, qui præ nostrarum mentium exiguitate, Deum ipsum cœretare putamus intellectum suum circa hominum puta decem millia vel etiam decies centena millia viventium aut contra moriturorum? ita ut horum singuli non secundum justa ac sapientia Dei consilia exitum transiscantur, sed irrationali fortunæ cæcæque casui numerosæ cædes tribuantur, et non exacto potius judicio fieri putentur. At enim si hæc secundum divi Basilij quod tu protulisti effatum, ad superstitem eruditionem curantur, necesse est ut divinæ simul Providentiæ vires summas nullique labori obnoxias agnoscamus. Igitur sive numerosorum exercituum in præliis cladem, sive navigiorum cum ipsis vectoribus submersiones, sive a terræ motibus vel hiatribus vel aliis eventibus illatas mortes consideres, cave existimes hæc præter Creatoris determinationem patientibus usvenire: alioqui universalis quoque Providentiæ ac præsentionis divinæ vim laborare dices.

23. B. Minime vero providentiam auferimus, neque eam, quæ universitatem hanc gubernat, vim a nostrorum negotiorum regimine ducatuque depellimus: mortem tantummodo hominum a Deo non esse prædestinatam censemus: ne hinc videlicet homicidis aut aliter bellum facientibus impunitatem nefariam conciliemus. Futurum est enim ut hi videantur ministri potius decretorum Dei, laude magis quam damnatione digni. Omnino si Abeli vitæ terminus jam erat expletus, ea scilicet res Caini manibus hunc ultro objecit, eademque a crimine parricidii illum absolvit.

** Matth. x, 29.

A. ἡς μιᾶς ἀποτελεῖται: ὀλκῇ. Εἰ οὖν οὕτως εὐτελῆ καὶ ὡς οὐδὲν πρὸς τὸ θεῖον τε καὶ ἀκατάληπτον μέγεθος ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα, τίς μόχθος αὐτῷ σταγόνος μιᾶς ποιήσασθαι κατανόησιν; ἤτοι τὰς ὁδοὺς ὁμοῦ καὶ τὰς κινήσεις, τὰς τε κατὰ ψυχὴν, καὶ ὅσαι διὰ σώματος πάντων ἀνθρώπων ἀθρόως καὶ οὐκ ἀνὰ μέρος: προσορᾶν τε καὶ κρίνειν; τὸ ἐκάστω πρόσφορον τέλος ὀρίζοντος αὐτοῦ, τοῦ τὰ πάντα συνέχοντος, καὶ πρὸς τὸ εὐτακτον διακυβερνῶντος τὴν σύμπασαν κτίσιν; οὐχ ὅση ἐν ὅρατοῖς μόνον ὑπάρχει, ἀλλ' ἡδὴ πολλῶν πλεόν τῶν ἀόρατόν τε καὶ ὑπερκόσμιον. Ἡ οὐχὶ συνθήσῃ πάντως κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιβολὴν ἰδεῖν πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τὸν Πλάσαντα, κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν ὁμοῦ καὶ κατ' αὐτὸν εἰς πάντα αὐτῶν συνιέναι τὰ ἔργα;

κβ'. B. Συνθήσομεν ἔκνου δίχα παντός.

A. Ἀληθεύεσθαι δὲ δώσεις τὸ μὴ πεσεῖσθαι στρουθίον ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ τοῦ οὐρανόλου Πατρὸς;

B. Καὶ πῶς; τοῦτο ἀμφίβολον;

A. Εἰ οὖν ἐν τοσούτῳ πλάτει τῆς οἰκουμένης, πλήθος ἀπειροτάτων στρουθίων ἀγρευομένων, οὐδένα τῇ τῶν ὧλων συνεκτικῇ δυνάμει κάματος ἐμποιῆσαι πιστεύεται, πρὸς τὸ περικρατεῖσθαι τῇ ἐμποικτικῇ αὐτῆς προμηθεΐ, τίς ἡμῖν ἀρκέσει λόγος πρὸς ἀποφυγὴν καταγνώσεως τῇ τῶν οἰκείων ἡμῶν ἐννοιῶν στενοχωρίᾳ λογιζομένων στενοχωρεῖσθαι τὸν Θεὸν περὶ μυρίων κατανόησιν ζωῆς ἢ θανάτου ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ καὶ ἑκατονταπλασίως μυρίων; ὥστε μὴ κατὰ τοὺς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ σοφίᾳ αὐτῷ προτεθεωρημένους λόγους ἀπαντῆσαι τοῦτων ἑκάτερον, ἀλλὰ τύχης ἀλόγου, καὶ εἰκαίας συμβάσεως τοὺς πολυάνδρους θανάτους λογιζεσθαι, καὶ μὴ ἐν δεδοικασμένῃ κρίσει ἐπάγεσθαι. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ θεοφύρου Βασιλείου φωνὴν ἣν προήγαγες αὐτὸς πρὸς τὸν τῶν ὑπολειπομένων σωφρονισμὸν, τούτων δὴ γινόμενων, ἀνάγκη τούτοις συνθεωρεῖσθαι καὶ τὸ τῆς θείας προνοίας εὐσθενεῖν τε καὶ ἄμολχον. Οὐκοῦν μήτε τὴν ἐν πολέμοις πολυανδρῶντων στρατοπέδων φθορὰν, μήτε ὀλκάδων αὐτάνδρους βυθισμοὺς, μήτε τὰ ἐκ σεισμῶν ἢ χασμάτων γῆς ἢ ἐτέρων συμπτωμάτων γινόμενα θανάτου αἰτία πάθῃ λογιζόμενος, οἷου κατὰ προορισμὸν τοῦ Δημιουργοῦ συγχωρεῖσθαι ταῦτα συμβαίνειν τοῖς πάσχουσιν· ἵνα μὴ τῆς καθόλου προνοίας καὶ τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ ἀσθενεῖν εἰσάγῃς τὴν δύναμιν.

κγ'. B. Ἀλλ' οὐ τὰ τῆς προνοίας ἀναιροῦμεν, οὐδὲ τὴν τότε τὸ πᾶν πηδαλιουχοῦσαν δύναμιν τοῦ τὰ ἡμέτερα ἄγειν τε καὶ διευθύνειν ἐκβάλλοντος, ἀλλ' ὅτι μὴ προῦρισται Θεῷ τὰ περὶ τῆς ἀνθρώπων τελευτῆς δογματίζομεν· ἵνα μὴ ἐντεῦθεν συνάγωμεν τοῖς ἀνδροφόνους ἢ ἄλλως πολεμοῦσιν οὐχ ὁσίως τὸ ἀνεύθυνον. Φανήσονται γὰρ ὡς πληρωταὶ μᾶλλον τῶν ὀρισθέντων παρὰ Θεοῦ, ἄξιοι τοῦ ἐπαινέσθαι καὶ οὐχὶ τοῦ κατακρίνεσθαι. Πάντως γὰρ εἰ τῷ Ἀδελφῷ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὅρος πληρωθεὶς, εὐχέριπτον τῷ Κρίνι τοῦτον κατέστησεν, ἐκεῖνον τοῦ τῆς ἀδελφοκτονίας ἀφῆσει ἐγκλήματος.

Α. Ἐθεῖ μὲν ἡμᾶς μηδ' ὁλως πρὸς ἀπόκρισιν λαλῶν τῆς νῦν προτεθείσης ἀντιθέσεως, οὕτως ἐχούσης τὸ σαθρὸν τε καὶ εὐανάτρεπτον. Τίς γὰρ ἂν καὶ ἀγνοεῖν προσποιήσαιο ὅτι οὐ πρὸς τὰς ἐκδόσεις τῶν πραττομένων οἱ τοιαῦτα πράττοντες κρίνονται, ἀλλὰ πρὸς τὰς διαθέσεις· καθ' ἃς γίνονται τὰ γινόμενα; Ὅμως γοῦν καὶ τοῖς προφανέσι τρανότερον ἐπιφέρειν τῆς ἀληθείας τὴν ἐκφάνσιν οὐκ ὀκνήσομεν. Οἱ τοίνυν πρὸς τὸν φόνον τοῦ πλησίον ὁρῶντες, ἐκ ὧς ἐπιστάμενοι τὰ θεῶν δεδογμένα, ἢ ὧς παρακοὴν τῆς ἀνωθεν ἐκδικούντες προστάξω; (ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἀγαθ' ὁ Σαμουὴλ ὁράται· πεποιηκώς), οὕτως τὰ τοῦ φόνου ἐπλήρουν, οὐκ ἦν ἴσω; αὐτοῖς ἀπεικόντως γίνεσθαι· πρὸς ἐπαινοῦ τὸ ἐγγχείρημα. Εἰ δὲ μισανθρώπων κρατούμενοι, ἐσθ' ὅτε καὶ πλεονεξίας ἔρωτι θηρεύμενοι καὶ θυμῷ ὑπηρετούμενοι, ἢ ἄλλη τι ἐπιπηρομένη γνῶμη δουλεύοντες τὴν μισαφονίαν ἐργάσονται, πῶς οὐχὶ σὺν ἐκείνῳ ἐνδικῶς μισηθῇσονται καὶ κατακριθῇσονται, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρώπων ὁπάρχων ἐδίδασκεν ἀνθρώπους τοῖς τῶν ὁμοειδῶν καταμιαίνεσθαι αἵμασι; Καὶ οὐ τὸ παρὰ θεοῦ συγχωρεῖσθαι αὐτοὺς, καθ' οὓς αὐτοὶ οἶδε λόγος, ἐπ' ἔργον ἀγειν τὸ ἀσεδῶς σπουδαζόμενον, ἥδη καὶ τὸ ἀμεμπτον αὐτοῖς ἐχαρίσατο· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ὡνται τῆς ἑαυτῶν ὁδοῦ τοὺς καρποὺς καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπεθείας πλησθῇσονται, κατὰ τὸ γεγραμμένον· θεὸς δὲ μόνος τῶν ἑαυτῶν κριμάτων εἰδείη ἂν τὴν εἰθύντη· πάντως πρὸς τὸ ἐπωφελεῖ; καὶ σωτήριον τῶν πιστόνων, τῶν ἐπ' αὐτοῖς γινομένων λαμβάνων τὴν ἐκδασιν. Καὶ ὁ Κάιν τοιγαροῦν ὁ πρῶτος τῇ διαβολικῇ μαθητευθεὶς μισαφονίαν, τὴν ἀδικίαν ὠνήσας τοῦ φθόνου, καὶ συλλαβὼν τῆς ἀπανθρώπινης τὴν πόνον, τὴν ἀνομίαν τοῦ φόνου ἀπέτεκε· καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐκ θείας ἐπιτιμῆσεως ἀξίαν καταδίκην ἐδέξατο. Ὁ δὲ τὴν παρ' αὐτὸν τὸν Κάιν φημι πλείονα θυσίαν προσαγαγὼν, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ ἱερὸς ἔφη Ἀπόστολος, δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἐτι λαλεῖται (18), τοῦτέστιν ὡς ἀρεστὸν· θεῶν, καὶ τῆς παρ' αὐτῷ μέτοχος δόξης, καὶ.

Κδ'. Γινέσθω δὲ ἡμῖν ἐκ περιουσίῳ τοῦ προκειμένου σέμματος λύσις, καὶ τὰ περὶ Χριστοῦ πιστευόμενα. Οἰδόμεν γὰρ ὅτι χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πάντας ἐγένεσθε θανάτου, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν καὶ προσφορὰν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ εἰς ἡμῶν εὐδοκίας, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἐφη δὲ πού καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ. Ταῦτα δὲ πρὸ καταβολῆς κόσμου τετυπῶσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ὁ μέγας Πέτρος· ἡ κορυφαία τῶν ἀποστόλων ἀκρότης ἐδίδασκεν οὕτω; εἰπὼν· Ὁ γὰρ φαρμακὸς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαιότητος ὑμῶν πατροπαράδοτου ἀναστροφῆς, ἀλλὰ τιμὰν αἰματι· ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ, προεργασμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ νῦν ἐπ' ἐσχάτου τῶν χρόνων, δι' ἡμᾶς τοῖς δι' αὐτοῦ πιστευόντας εἰς Θεόν. » Ἀλλὰ καὶ

A. Equidem vix opus esset tam putidæ tamque levi contradictioni nos occurrere. Quis enim se nescire simulaverit, eos qui talia perpetrare non ex rerum exitu, sed ex animi agentis studio, solere judicari? Sed tamen vel in re manifesta clariorem facere veritatis notitiam non gravabor. Ergo illi qui proximo suo eadem moluntur, si forte divinarum placitorum gnari, aut mandatorum celestium violatorum vindices (sicuti videmus contra Agagum a Samuele factitatum⁷⁹), si has, inquam, ob causas homicidæ fierent, haud absurde fortasse facinus illis laudi verteretur. Sin potius odio victi, vel etiam divitiarum cupiditate effertati, iræque indulgentes, vel alii cuilibet voluntati suæ obsequentes, eadem patrauerint, quidni jure hos cum illo oderimus ac damnaverimus, qui cum ab initio homicida esset⁸¹, homines edocuit similitum sui sanguine imbui? Nec vero quia Deus sinit eos, ob cognitæ sibi causas, scelestum facinus perpetrare, idcirco eisdem impunitatem largitur. Sed ipsi quidem viæ suæ fructus edunt, suæque impietate replebuntur, ut ait Scriptura⁸²; solus autem Deus judiciorum suorum æquitatem novit. Quod autem sit, id omne ad utilitatem salutemque patientium spectat. Primus ergo Cainus homicidium a diabolo edoctus, injustam invidiam parturiens, cum concepisset crudelitatis dolorem, iniquitatem homicidii peperit⁸³; atque ob id a divina objur-gatione, condignam damnationem retulit. Qui autem majorem quam Cainus hostiam obtulit, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, ut ait sacer Apostolus⁸⁴, ob illam defunctus adhuc prædicatur; videlicet ut Dei charus, ejusque particeps gloriæ, beatus dicitur.

Κλ. Nunc, ut abundemus, propositam quæstioni ex iis quæ de Christo creduntur, dissolvamus. Scimus enim hunc gratia Dei pro mundo universo necem pertulisse, seque hostiam pro nobis et oblationem Deo et Patri in odorem suavitatis, ut ait Apostolus, obtulisse. Ait autem ipse Servator: Nemo aufert animam meam a me. Hæc a constitutione mundi definita fuisse a Deo et Patre magnus Petrus, summus apostolorum vertex, docuit his verbis: « Non enim corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi et incontaminati, præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem novissimis temporibus propter nos, qui per ipsum Deo credimus⁸⁵. » Sed et Paulus vas ele-

⁷⁹ 1 Reg. xv, 33. ⁸¹ Joan. viii, 44. ⁸² Prov. i, 31. ⁸³ Psal. vii, 15. ⁸⁴ Hebr. xi, 4. ⁸⁵ 1 Petr. i, 18, 19.

NOTÆ.

(18) Hactenus in codice Photii Vaticano pertinet hæc quæstio. Reliquam partem vel ab aliquo

amanuense prætermisam ipse supplevi ex alio codice Vaticano sumptam.

ctionis, sapientiam quæ per ipsum loquitur (ipsa autem est crucis doctrina) præfinitam ante sæcula ait⁷⁶. « Finis igitur mysterii absconditi a sæculis et ætate, » ut verbis ejusdem rursus utamur Apostoli, crux Christi et mors atque ejusdem resurrectionis, quarum gratia contigit homini salus, et prioris damnationis absolutio : quibus rebus eximia divini amoris erga nos magnitudo confirmata est. « Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum tradiderit, ne quis credens periret⁷⁷. » Denique divus Apostolus de Deo ac Patre exclamat⁷⁸, quod proprio Filio non pepercerit, sed eum pro nobis omnibus tradiderit. Igitur si Christi passio præfinita fuit atque præcognita, eadem non sine Patris placito peracta est. Quare et Christus Petrum hanc subire vetantem increpuit.

ῥιν πάθος Χριστοῦ, καὶ κατ' εὐδοκίαν γέγονε τοῦ εὐθεῖν, σφοδρῶς ἐπιτίμησεν.

25. B. Superest ergo ut minister magnæ hujus voluntatis Judas laudetur, nedum ut proditor condemnatur, quantum quidem sermonis tui argumenta astruunt. Insper omnes qui Christo necem moliti sunt, haudquaquam cædis scelestissimæ culpam sustineant, sed præmiis potius donentur ceu si Christus ipsorum ope negotium absolverit, quod sibi a Patre impositum fuisse testatur.

A. Imo vero longe aliter se res habet, atque omnia contraria scelestis illis contigerunt, propter suæ pravæ voluntatis facinus. Sic ergo et de reliquis ratiocinemur, quod videlicet homicidæ, Salomone teste malum sibi thesaurizant : infinita autem Dei sapientia ac bonitas, ad patientium utilitatem fraudes convertit, ut pridem diximus : dum interim divinorum judiciorum arcana veluti nebula nostris oculis quaquaversus offunditur. Voluntas igitur propositumque mentis spectatur, et agentis finis vel coronam vel pœnam promeretur. Itaque haud patiamur his quæ nos subeunt cogitationibus, præstantium magistrorum oracula vel intercipi vel antiquari, neque humile quidquam de summa Dei sapientia ac virtute sentiamus : sed cum Propheta dicamus Deo : « In manibus tuis sortes meæ⁷⁹ ; » reputantesque nostra omnia ipsius inscrutabili providentia regi, cui soli sunt præcognita, demus operam ut verbis opere ac mente puri coram illo nosmet sistamus, qui animi corporisque penetrabilia intima, nostrasque secretissimas cogitationes pervidet. Atque ita viventi et efficaci Verbo Dei Filio, quæcunque nobis exterisve hominibus acciderint, cum gratiarum actione laudem tribuamus, ipsi nihilum soli Deo ; cui gloria et potentia nunc et semper, et per sæcula sæculorum. Amen.

ἀθρόοις τὴν εὐχάριστον δοξολογίαν προσάγειν αὐτῷ τῷ μόνῳ σοφῷ Θεῷ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁷⁶ 1 Cor. ii, 6, 7. ⁷⁷ Joan. iii, 16. ⁷⁸ Rom. viii, 32. ⁷⁹ Psal. xxx, 16.

VARIÆ LECTIONES.

ᾧ Cod. κριτικῶτάτων.

Παῦλος τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς τὴν ὑπ' αὐτοῦ λαλομένην σοφίαν (αὕτη δὲ ἦν ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ) προωρίσθαι πρὸ τῶν αἰώνων φησί· « Τὸ πέρας τοίνυν τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, » κατ' αὐτὴν αὖτις εἰπεῖν τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ὁ σταυρὸς Χριστοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ τοῦτου ὑπάρχει ἀνάστασις, δι' ὧν ἀνθρώπου ἡ σωτηρία καὶ τῆς πρώτης καταδίκης ἡ ἀπαλλαγὴ· ἐν οἷς τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἀγάπης δεδεδεικνύθη. « Οὕτω γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ᾧ ἡμῶν, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται. » Καὶ πάλιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος βοᾷ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέλατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. Εἰ οὖν προωρίσθη καὶ προεγνώσθη τὸ σωτήριον τοῦ Πατρὸς. Διὸ καὶ Πέτρος ἀπευσεμένῳ τούτο προ-

καί. B. Ὡς ὑπουργὸς τῆς μεγάλης ταύτης βουλῆς ἐπαινέσθω ἰούδας, ἀλλὰ μὴ ὁ προδότης κατακριέσθω, ὅσον πρὸς τὰς τῶν σῶν λόγων προτάσεις. Ἡ ὅσοι τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον ἐτεκτίναντο, μηδαμῶς μαιψονίας τῆς ἀνωτάτω ἀποφερόμεναι ἐγκλήματα, ἀλλ' ὡς δι' αὐτὸν ἤγουν τῆς τούτων ἐπιβουλῆς τελειώσαντος τοῦ Χριστοῦ τὸ ἔργον, ὃ δέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἵνα ποιήσῃ, ὡς φησιν αὐτὸς, παρ' αὐτῷ στεφανώσας.

C. Ἀλλ' οὐ ταῦτα ἐν τούτοις, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν συμβέβηκεν αὐτοῖς διὰ τὴν ἐκ κακοβουλίας ὑπερβαλλούσης ἐπιχείρησιν. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν λογίζομεθα, ὅτι αὐτοὶ μὲν οἱ φόνων μετέχοντες κατὰ τὸν Σολομῶντα, θησαυρίζουσιν ἐαυτοῖς κακὰ, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ὑπεράπειρος σοφία τε καὶ ἀγαθότης πρὸς τὸ ἐπιωφελὲς τῶν πασχόντων συγχαρεῖ προτείνει τὴν ἐπήρειαν, ὡς προσηρτῇ, τῆς τῶν θεῶν κριμάτων ἀκαταληψίας πανταχοῦ πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν κεχυμένης. Τὰ οὖν τῆς γνώμης καὶ τῆς διαθέσεως ἐξητάζετο, καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ποιούντος ἡ στεφανοί ἡ κατακρίνει. Μηδαμῶς οὖν ἀνεξιζόμεθα τοιούτων ἡμᾶς ὑποτρέχοντων λογισμῶν, τὰς τῶν ἐγκρίτων διδασκάλων φωνὰς ἡ ἀκυροῦν ἡ παρεκδέχεσθαι, ἡ ταπεινὰ περὶ τῆς πάντα νοῦν ὑπερεχούσης τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως λογίζεσθαι· ἀλλὰ λέγοντες μετὰ τοῦ Προφῆτου πρὸς αὐτόν· « Ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροῖ μου, » ὥστε αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστῳ προνοίᾳ τῶν καθ' ἡμᾶς πάντων διοικουμένων, καὶ αὐτῷ μόνῳ σαφὲς προεγνωσμένων, σπεύσωμεν ἐαυτοὺς μὲν ἀμέμπτους λόγοις καὶ ἔργοις καὶ διανοήμασι παριστάνειν τῇ διοικουμένῳ ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κρυπτοτάτων ἡ ἡμετέρων ἐνθυμήσεων· ζῶντι καὶ ἐνεργεῖ Λόγῳ τε καὶ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὅπως οὖν συμβαίνουσιν ἡμῖν τε καὶ πᾶσιν

D. Ὡς ὑπουργὸς τῆς μεγάλης ταύτης βουλῆς ἐπαινέσθω ἰούδας, ἀλλὰ μὴ ὁ προδότης κατακριέσθω, ὅσον πρὸς τὰς τῶν σῶν λόγων προτάσεις. Ἡ ὅσοι τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον ἐτεκτίναντο, μηδαμῶς μαιψονίας τῆς ἀνωτάτω ἀποφερόμεναι ἐγκλήματα, ἀλλ' ὡς δι' αὐτὸν ἤγουν τῆς τούτων ἐπιβουλῆς τελειώσαντος τοῦ Χριστοῦ τὸ ἔργον, ὃ δέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἵνα ποιήσῃ, ὡς φησιν αὐτὸς, παρ' αὐτῷ στεφανώσας.

ἀθρόοις τὴν εὐχάριστον δοξολογίαν προσάγειν αὐτῷ τῷ μόνῳ σοφῷ Θεῷ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM.

(Ang. Mai, *Biblioth. nova*, t. II, p. 585.)

Quo ego tempore dogmaticam Photii ad Armeniorum patriarcham epistolam, mihi a doctis PP. Mechitaristis traditam, edidi (*Spicil. Rom.* t. X) memini me adnotare in pravio monito p. 442, sanctum Germanum I, qui Constantinopoleos patriarcha anno Christi 715 processit, et anno 750 ea dignitate se abdicavit, litteras pariter de fide orthodoxa ad Armenios dedisse, quæ in libris editis non apparent. Etenim ejus rei testimonia, ut cit. loco dixi, Galanus protulerat in suo de conciliatione Ecclesiæ Armenæ cum Romana opere t. III, p. 77, ex Armeniorum Menologio; cujus verba, etsi aliquantum prolixa, nunc recitare necesse est. « Stephanus Siumensis episcopus ad Græcos profectus, attulit inde secum tres libros, qui fidei veritatem explicabant. Porro sanctus Germanus Constantinopoleos patriarcha epistolam Armeniis destinavit, per quam ita eos monebat: Quare vos non asseritis duas in Christo naturas, nec Chalcedonense concilium recipitis? Hæc quidem scripsit, et per Stephanum misit ad Armenios. Ut vero pervenit Stephanus ad Papchenem Armeniorum patriarcham, ostendit ei Germani litteras; quibus lectis, præcepit ipsi Stephano dominus Papchen, ut Germani litteris responderet, et scripsi vir eruditissimus Stephanus, compositione ac ordine quidem peregregio, plurimas sacrarum Scripturarum et sanctorum Patrum sententias confirmandi causa allegans: quæ omnia ubi legerunt Græcorum sapientes, hisce scriptis consentientes, veram rectamque Armeniorum fidem hæresique immunem laudaverunt. »

Pergit, p. 79, dicere Galanus, teste gravissimo utens Nersete Lamproniensi, religiosam eo tempore pacem sub prædictis Græcorum et Armeniorum patriarchis inter duas Ecclesias coaluisse. Papchenem tamen patriarcham, pro Joanne Ozniensi, in Menologio temere fuisse scriptum, longe facilius ego crediderim, quam de duplici, qui nunquam auditus est, Papchene cum Galano suspicer. Re quidem vera Joannem Ozniensem, non Papchenem, contemporaneum cum Germano patriarchatum gessisse, fasti Armeniorum certissimi docent (Serposius, *Compend. hist.* t. II, p. 41). Sed enim quolibet demum modo hic anachronismus in Menologii narrationem irrepsit, culpa quidem urgebit auctorem: verumenimvero Germani epistola, quam præ manibus nunc habemus, revocari in dubium nequit. Ecce enim apud eundem Galanum, p. 341, ex Armeniorum concilio Tarsensi novum testimonium accedit. Quippe ibi Armenii Græcos sic alloquuntur: « Patres vestri ac nostri singulis temporibus ad pacem conciliandam impenso labore incubuerunt; ut venerabilis, strenuus ac probus patriarcha vester Germanus, qui litteras ad Armenios misit, spiritali charitate ac fide orthodoxa plenas. » Quod autem in prædicto Armeniorum menologio Stephani quoque responsum laudetur, patriarchæ sui jussu exaratum, quod tamen ex relatis a Galano partibus pessima hæresi redundans apparet, id posteriorum interpolatione hæreticorum factum esse cl. Suk as Mechitaristarum abbas et archiepiscopus (*Prospect. litt. Armen.* p. 48) cum Joanne Vangano narrat: sive ea fraus menologio obtrusa fuerit, insertis laudibus auctoris hæretici, ut vult Galanus; sive ipsa potius Stephani epistola violata sit, ut Sukias credit. Denique Stephanum hunc Siumensem inter illustres Armenios ponit etiam Samuel Aniensis in Chronico ad annum 772, paulo tamen ut videtur serius, nisi forte extremum vitæ Stephani annum designat chronographus.

Sed ut ad Germanum redeam, equidem dum illud in *Spicilegio* Monitum scriberem, illa tantum quæ apud Galanum sunt testimonia noveram de Germani ad Armenios epistola. Postea vero feliciter mihi contigit ut in adnotationibus, quas edito a se Joannis Ozniensis contra Phantasticos sermoni attexuit vir cl. I. B. Aucherus, Mechitaristarum familiæ decus, bene, inquam; mihi evenit, ut breve lemma ex prædicta Germani inedita epistola citatum legerem; ex quo statim specimine judicavi, scriptum hoc Germani apud Venetos Mechitaristas, qui pervetustis, egregiisque codicibus abundant, Armeniæ saltem servari; ideoque cupiditate incensus sum, ut vel id plenius cognoscerem, vel etiam largientibus dominis, cum eruditorum cœlu in his meis voluminibus communicarem. Hoc vero negotium mihi benigne expedivi, pro suo eximio erga omne litterarum genus amore ill. ac rev. archiepiscopus Siracensis Odoardus Harmatus, qui acceptum a sodalibus suis epistolæ exemplar fidelissime mihi interpretatus est, atque ut Latinis litteris typisque consignarem perlibenter annuit.

Tertium hoc itaque venerandi Germani scriptum in lucem effero; videlicet post luculentam ejus de vitæ termino disputationem, quam ex vetusto codice Vaticano sumptam, inter Photii Amphiloichianas Questiones edidi (*Script. vet.* t. I, ed. 2); postque egregium illud de *hæresibus synodisque* opusculum, quod item ex vetusto codice Columnensi Vat. erutum, septimo *Spicilegii Rom.* volumini inserui, diversum plane ab illo paris ferme tituli, quod sub falso Germani nomine Moynius vulgaverat. Atque hæc ego memoro, haud ædèpol ut meas reculas recinam, sed ut eruditos tempestive admoneam, si quando Germani scripta colligere volent, et cum paucis ejusdem epistolæ copulare, quæ ante secundam Nicænam

synodum ab editoribus conciliorum poni solent. Utinam vero et ille liber Germani emergeret, *De futura vitæ retributione*, quem a stylo et recto dogmate generatimque ab optimo scribendi genere Photius dilaudat cod. 233! Certe hæc sunt genuina Germani I scripta, ut illa etiam a nobis edita; nam Disputationem de vitæ termino habebat idem Photius, et cum Amphilochianis suis collocabat: opus *De hæresibus atque synodis* narrat ipse Germanus se sub primordiis Iconoclastarum composuisse: denique epistolam ad Armenios monumenta vetera priori huic Germano dant, non juniori: etenim Tarsense sæculi xii concilium in quo illa commemoratur, ante juniorem Germanum fuit, qui sæculo xiii vixit, id est quinque post priorem sæculis. Nihilominus et Labbeus et Konigius, et alii interdum bibliographi, scripta secundi Germani, quæ levioris profecto frugis sunt, priori incaute ascripserunt; quod ne diutius, invita veritate fiat, docti homines postea cavebunt. Germani hanc epistolam versari totam in refutando Eutychiano Armeniorum errore, per se patet: quamobrem nullum ejus a nobis fieri summarium oportuit. Utilliter vero conferetur cum Thomæ patriarchæ Hierosolymitani ad eosdem Armenios dogmatica item epistola, quæ exstat in tomo XV operum Jacobi Gretseri inter Abucaræ opuscula n. iv.

PRO DECRETIS CONCILII CHALCEDONENSIS EPISTOLA GRÆCORUM AD ARMENIOS

QUAM CONSTANTINOPOLI DETULIT STEPHANUS SIUNIENSIS EPISCOPUS
ANTE SUAM AD EPISCOPATUM ASSUMPTIONEM.

1. « Christus est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceræ solvens, inimicitias in carne sua ¹. » Visum nobis est ab hoc apostolico effato nostram hanc epistolam exordiri quam ad vestram pietatem mittimus: nostra quippe omnis voluntas, et ipsius epistolæ argumentum, ad pacis adeptionem tendit; pacis ejus videlicet, quæ de hoc mundo non est, prout Dominus dixit ², nec visibilibus rebus consentaneæ; pacis, inquam, illius, quam ipse de cælo detulit, quamque suis discipulis discedens largitus est; quam denique a nobis erga omnipotentem Patrem servari vult, prout ipse in sua ad Patrem prece dicebat: « Non pro his autem rogo tantum, sed et pro eis qui credituri sunt per verbum illorum in me: ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te; ut et ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus quia tu me misisti ³. » Exemplar se fidelibus suis proponit, ut eum imitantes, eodem pacis tenore copulemur. Sane illi qui ejus documenta pensi habuerunt, nihil pacis bono antetulerunt; nihil vicissim aspernati magis sunt, quam ea quæ paci adversantur, et verborum opinionumque dissensum pariunt: pro certo habentes nihil omnino prodesse vel miracula edere, vel sinceram virtutem cum corporis castigatione conjunctam, vel proprii patrimonii largitionem, vel denique ipsum martirium, absque charitate (1). Porro charitas, prout eam egregie describit divus Apostolus, « Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati, non cogitat malum ⁴ » de proximo, nedum de Deo, quia id adversari virtuti indicat.

2. Nos itaque a Domino petimus ut divinam in nobis germinare charitatem faciat, atque ut pravum præjudicia opinionum avertat... (2) verba

¹ Ephes. ii, 14. ² Joan. xiv, 27. ³ Joan. xvii, 20.

A apud vestram pietatem facimus, insinuare conantes post Christi discipulorum exempla piam persuasionem, æquam spem, atque in Christo fidem. Quod si nos Propheta monet ⁵ ut fratrem appelleremus atque reputemus eum qui nos odio prosequitur, quanto magis in fratrum loco habendi sunt illi, spiritalique amore diligendi, qui hostili adversus nos animo nequaquam sunt? Deo autem confidimus, cui nostri omnes actus cogitationesque patent, fore ut quandoquidem hunc sermonem et laudata in eo testimonia nonnisi mutæ monitionis causa scribimus, ea vobis grata accendant: neque enim gloriam nostram sed ipsius Domini quærimus.

3. Quicumque spiritalis mercedis causa se in Ecclesia laboribus occuparunt, rei cuilibet orthodoxam fidem præferendam putarunt; quam quidem veram sapientiam divina Scriptura lignum vitæ appellat ⁶. Reapse quænam major sapientia est, quam recta circa Deum ac res divinas sententia? ita ut absque errore de creatis rebus opinemur, ex sanctæ Scripturæ regula; namque ea vera scientia est in paradisi medio a Deo plantata; ubi, quanquam obrepando, callidus serpens noxium venenum suum vomere satagat, fraudemque sub pietatis specie inspirare, prout primis parentibus fecit, quos Deo similes fore spondebat; is nihilominus ab eo qui flammam ibi gladium rotat, depelletur. Quippe hoc a Deo beneficium ministris suis conceditur, ejus ope calliditas serpentis infringitur, atque impedimentum tollitur, si quis ejus fructus gustandi cupidus fuerit, qui fidelibus reservatur ut eo copiose fruantur, modo manum ei intendere velint, id est sincere et enixe veram scientiam quærere, quam quisquis assequitur salvus fit.

4. Nos itaque dum Deo preces offerre non desi-

⁴ I Cor. xiii, 6. ⁵ Psal. xxxiv, 14. ⁶ Prov. iii, 18.

NOTÆ.

(1) Ita etiam sanctus Joan. Chrysostomus homil. 1 in S. Romanum M. edit. Maurin. t. II, p. 612. Item

sanctus Augustinus *De bapt. contra Donat.* l. iv, 17.

(2) Hic unus versiculus in codice legi nequit.

nimus, sub hujus mysticæ arboris umbra jacere A curamus (3), ejusque semper fructus colligere, ut eos non præsentibus tantum, verum etiam absentibus suppeditemus; sicut vestræ quoque pietati non sine justis causis porrigendos putamus. Etenim religiosus sacerdos Stephanus in hanc regiam a Deo custoditam urbem delatus... (4). Qui non colitur Dei Verbum passum ac mortuum, factumque primogenitum mortuorum, quamvis idem, quatenus Deus, vita ac vivificans sit, anathema esto (5).

5. Profecto quælibet clandestina Nestorianæ malitiæ insinuatio hisce anathematismis, ante quam radices agat, evellitur: atque his propositionibus, quas nos illi objicimus a vera doctrina dictatis, scandalum præcaveatur cunctorum fidei orthodoxæ amatorum, ne quis temere attemptet inconsutilem Christi vestem discerpere, id est sanam fidei ejus doctrinam. Nam contra hanc Nestorius.. (6) haud potuit heterodoxus fraude sua prævalere, dum omni studio quæreret, quominus veritatem fateri victus cogeretur. Atqui si hæc catholicæ professionis vocabula usurpare voluisset, nequaquam ex Dei Ecclesia pulsus fuisset; sed eum beatus Cyrillus veluti collegam et coepiscopum excepisset; prout in sacris suis epistolis scriptum reliquit (7).

6. Quamobrem nos horum vim articulorum quasi sacrum fundamentum præjacentes, et omnia legitimi sensus vocabula producentes, his super ædificare nitimur: (8) Nam duas confluentes naturas in unigenito Dei Filio, Domino ac Salvatore nostro Jesu Christo, simili nobis per omnia facto, excepto peccato, nihil aliud dicimus aut intelligimus, nisi quod ipse Deus cum esset, et patris consubstantialis, homo factus est, vereque hominibus consubstantialis, mediator inter Deum et homines, naturam sibi humanam una cum deitate copulans, haud sublata ne post unionem quidem distinctione naturarum, sed una conservata semper persona atque hypostasi divinæ veritatis incarnatæ, quæ perfecte homo facta est. Etenim ante unionem, id est antequam unigenitum Dei Verbum naturæ nostræ copularetur, profitemur unam fuisse ejus naturam, id est divinam, utpote Patri et Spiritui sancto consubstantialem: duas autem ejus naturas dici-

mus, postquam nostram ascivit substantiam: ita ut cum perfectum in deitate, itemque perfectum in humanitate et sciamus et proclamemus: velut etiam unum Filium agnoscimus Jesum Christum ex duabus iisdem naturis; adeoque unum Verbum divinum incarnatum, juxta illius (Cyrilli) sensum admittimus ac profitemur. Nec vero cum incarnatum dicimus, substantiam aliam intelligimus, quam Dei Verbi naturam a Cyrillo assertam (9): etenim haud duas dicimus incarnatas naturas, sed unam, id est illam divini Verbi incarnatam, corpore assumpto et anima ac mente. Tum utriusque simul naturæ proprietates profitentes, nihil aliud intelligimus, nisi quod assumptum a divino Verbo corpus, in naturam divinam haud transiit, corporis natura dimissa; neque deitas assumpto corpore spirituque et anima rationali, hisque ad personam suam applicitis, in corporis naturam conversa est, nec de sua gloria quidquam amisit aut demutavit. Ita nos opinari ac profiteri sancti Patres erudiant, atque in primis sapiens Cyrillus in suo de ambarum naturarum, divinæ nempe et humanæ, unione tractatu (10), in quo demonstrat nullam esse factam unionis causa alterationem, quia unaquæque natura suas incolumes retinuit proprietates. Sic videlicet magister Cyrillus magnusque doctor Athanasius, eadem hac locutione utentes docent, quorum testimonia postea proferemus.

7. Ergo duas intelligimus credimusque in unigenito Dei Verbo, Domino nostro Jesu Christo, naturas; eo sensu, quo concilii Chalcedonensis Patres dcxxxvi intellexerunt ac professi sunt: sic adamussim, inquam, confitemur eundem nostrum Salvatorem, Dominum atque Deum, perfectum in deitate, et perfectum in humanitate; quia unum ex duabus naturis profitemur, ex divina scilicet et humana. Huic nostræ fidei testimonium dat quintum sanctum concilium, quod post supradictum, in hac regia nostra a Deo custodita urbe congregatum fuit: ejus in decretis scriptum comperimus (11), quod et si quis naturas duas profitemdo, haud intelligat unum Dominum Jesum Christum, Deum et hominem; neque prædictis verbis denotare velit naturarum differentiam, quarum incon-fusa et ineffabilis unio peracta fuit, Verbo haud

(3) Utuntur hac eadem locutione Græci in alia epistola ad Armenios, ejus nos excerpta protulimus in *Spicil. Rom.* t. X, p. 446.

(4) Hic deest folium in codice.

(5) Est duodecimus Cyrilli anathematismus in calce epistolæ ad Nestorium, Opp. t. V, part. II, p. 77.

(6) Illic duo versiculi sunt in codice oblitterati.

(7) Epist. 3. ad Nestorium, Opp. t. V, part. II, p. 25.

(8) Quem tractum virgulis distinguimus eum laudavit ex ms. cl. Aucherus in adnot. ad Joannis Ozniensis Sermonem, p. 33.

(9) Quomodo intelligenda sit Cyrilli ad Succensum locutio una *Verbi incarnata natura*, exponit accurate præ cæteris S. Maximus Opp. t. II, p. 273, 286, 555. — Hujus Patrologiæ t. XCI, col. 480, 500, 578. Videsis etiam Photium, *Bibl.* p. 801.

(10) Utrum hic sit deperditi operis Cyrilliani titulus, an potius notus ille v. Gr. *De incarnatione*, haud satis mihi constat.

(11) Est canon septimus concilii II Constantino-politani, seu quinti œcumenici; qui canon videtur mihi paulo clarius in hoc Germani nostri contextu, quam in Græco proprio apud Concil. Zattæ t. IX, p. 382.

ad carnem naturam translatō, neque carne vicissim ad Verbi naturam (etenim ambæ naturæ in substantia sua permanentes, personaliter tantum coalescunt); et quod causa prædictæ locutionis usurpanda nulla fuerit alia, quam mysterii numerique agnoscendi naturarum, quæ in eodem unico Verbo incarnato Domino nostro Jesu Christo subsistunt; neque mente (12) tantummodo, unitarum naturarum distinctionem esse intelligendam quæ nihil ob unionem amiserunt, quia unus est ex duabus (13), et duæ in uno; si quis, inquam, plurali hoc numero abutitur, ut naturas divisas suadeat, vel singulas in propria persona distinctas, hic anathema sit. »

8. Cum nos itaque duas in Christo Jesu naturas juxta catholicum congregatorum Chalcedone Patrum sensum profiteamur, persuadere nobis haud possumus, quin ii a Deo sint condemnandi qui contradicunt, neque admittunt et sine hæsitatione profitentur dictam locutionem. Nam sancti Patres haud simpliciter dixerunt se duas agnoscere in Christo Jesu naturas, sed omnem aditum Nestorio obstruxerunt: atque ita nos profiteri docuerunt unigenitum Dei Verbum, ut nemo secundum illius impietatem dicere auderet Jesum Christum Dominum per homonymiam tantum ac dignitatem Deo Verbo æqualem, cæteroqui seorsum ab eo quod de Davidis stirpe est. Qua credita ab eo unigeniti Verbi divini in duo divisione, cum illius heterodoxa sententia revelata fuisset, Patres ut se contra eundem munirent, diserte in primis professi sunt natum de Patre secundum deitatem ante omnia sæcula; de Virgine autem Deipara secundum humanitatem; quod ille *Deiparæ* vocabulum, ceu suæ opinioni contrarium, ne audire quidem sustinuit, sed aures obturavit magis quam ii qui sanctum Stephanum interimendi causa circumstabant; imo magis

quam serpens aures obstruit ne periti incantatoris vocem auscultet; id est salutarem traditionem, quam vir beatus in prima sua ad Nestorium epistola scripserat, pro Jesu Christi divinitate, Deiparam simul appellans sanctam Virginem... (14).

9. Item in sua ad Orientales epistola idem beatus Cyrillus sic ait: Haud oportuit eos ignorare decretum, quod nempe omni ad synodum nostram venturo, fatendum foret sanctam Virginem esse Deiparam (15). Quod si duarum naturarum locutio scandalo multis est, propterea quod ea Nestorius prave usus fuit, hi velim sciant, dictam locutionem a sanctis quoque Patribus fuisse usurpatam (16): neque orthodoxa vocabula pie jam adhibita, esse rejicienda, postquam illis alii abusi sunt. Namque et Ariani, male ob suam credendi rationem, nonnullas sacræ Scripturæ voces interpretantes, ita conati sunt sanam sanctissimæ Trinitatis fidem corrumpere: neque idcirco post eos quisquam illis vocabulis usurpandis abstinuit.

10. Admirabilis præterea Cyrillus eidem Nestorio in Ephesino concilio contradicens, in quo nonnulli locutionem illius tanquam veterem doctrinam defendebant, testimonia magni theologi Gregorii in medium attulit, quæ sunt hujusmodi (17): « Qui duos filios introducit, unum de Deo Patre, alterum de Maria, non vero unicum solumque, is ab adoptione excludetur, quam Deus fidelibus orthodoxis promisit. Naturæ duæ sunt, quia Deus et homo, veluti anima et corpus se habent: non autem filii duo, nec dii duo: neque pariter duo homines, quanquam a Paulo interior exteriorque homo appellantur. » Idem denuo Cyrillus in sua priore ad Succensum epistola duas in Christo Jesu naturas professus est dicendo (18): « Quantum cogitatione assequi possumus, et intellectuali oculo rationem incarnationis subjicere, duas dicimus unitas natu-

(12) Magnopere animadvertenda est hæc dogmatici canonis Constantinopolitani locutio, quæ negat intelligendas Christi naturas post unionem, mentis tantum phantasia seu theoria. Ecce enim apud Theoriani disputationem a nobis *Script. vet. t. VI*, editam in Armeniorum epistola p. 320. legitur: « Εμεινεν ἀμετάβλητος καὶ ἀτρέπτος τῶν φύσεων ἡ φανέρωσις, πλὴν μόνῃ νῶ θεωρουμένη. Mansit non mutata neque conversa naturarum manifestatio (vel apparentia), sed tamen mente tantum spectabilis. Quod Armeniorum dictum refutat Michael patriarcha Constantinopolitanus tom. cit. p. 332, volens omnino dici manere duas naturas, non autem mente spectari, ut dogma tutius pronuntietur. Videant, oro, lectores totum hunc Michaelis locum, qui dignus profecto cognitū est. Item Syrus patriarcha Monophysita tom. cit. p. 392, scribit: Τὰς φύσεις τηρεῖσθαι ἐν γνῶσει, naturas (Christi post unionem) conservari, mentis nostræ vi spectatas. Porro his locutionibus ἐν γνῶσει vel θεωρεῖσθαι, vel ἐπινοεῖσθαι adversatur docte etiam Leontius cum scholio (apud nos *Script. vet. t. VII*, p. 57), qui nempe Monophysitæ οὐκ εἶτι τὴν διαίρεσιν λέγουσι κατ' ἐπινοίαν, ἀλλ' αὐτὰς τὰς φύσεις μόνῃ τῇ ἐπινοίᾳ ψιλλῇ θεωρεῖσθαι δισχυρίζονται. Haud jam distinctionem dicunt fieri cogitatione sed ipsas naturas

cogitatione tantummodo spectari contendunt. Sic fere etiam Monophysitarum adversarius Ephræmius apud Photium cod. 229, p. 786 Summa rei est, ut ait prædictus Michael Græcus patriarcha, oportere duas Christi naturas simpliciter dicere, non autem ambigua periphrasi loqui. Idem Ephræmius apud Photium cod. 229, p. 820: Οὐ πλὴν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐπὶ Χριστῷ, ἀλλὰ δύο φύσεις ἐν τῇ καθ' ὁποῖαν ἐνώσει χροῦνται. Non unum Patres nostri in Christo, sed duas naturas in hypostatica unionem prædicant.

(13) Ita locutum est Ephesinum concilium: unus ex ambabus naturis Christus. Leo papa in celebri epistola adhuc evidenter unus Christus in naturis duobus, cui dicto Chalcedonenses Patres approbantes succlamaverunt.

(14) Tres deinceps versiculi legi nequeunt in codicē.

(15) Hoc dicit in primo anathemate opp. t. VI, p. 159.

(16) Idem ait Cyrillus etiam lib. i *Adv. Nestoriam*, p. 6.

(17) *Concil. Ephes. act. 1*, col. 1192, ed. Zattæ t. IV.

(18) Opp. t. V. part. II, p. 153.

ras, unum nihilominus Christum et Filium ac A Dominum, hominem factum, divinumque Verbum incarnatum. » Neque tamen aliud hac locutione docere volumus, nisi quantum a quinto concilio didicimus, nempe ut quarum unitarum tantummodo naturarum distinctionem profiteamur. Quam rem idem Cyrillus in sua quoque ad Eulogium epistolâ dicit (19): « Nestorius dum duas carnis ac deitatis distinctas naturas proficitur, quatenus alia est divini Verbi, alia carnis natura, haud tamen nobiscum illarum unionem confitetur. » Tum adhuc enucleatius subdit: « Nos vero eas confitemur unitas, unum Filium, unum Dominum, unum Christum, uti Patres nostri dixerunt, unam Verbi incarnatam naturam (20). » Igitur extra omnem controversiam patet, haud sublatam fuisse ab unione distinctionem: quo fit ut duas naturas dicamus; unam vero Verbi divini, quia eadem Unigeniti natura, secum sub sua persona conjunctionem habet naturam humani corporis animati et intellectualis.

11. Multa alia hac super re dici possent ad orthodoxæ nostræ et immaculatæ fidei confirmationem, eorumque refutationem, qui haud sano sed pessimo consilio conantur invehere schisma in Ecclesiam Dei. Verum sufficiant quæ hactenus dicta sunt, ut multiloquium vitemus, a Salomone edocti qui ait: « Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. »

12. Deinceps vero oportet ut de operationibus quoque et voluntatibus (Christi) dicamus (21); spiritale nimirum talentum mensæ vestræ argentariæ credentes, ut postea Dominus sortem suam a vobis cum usura possit recipere, neque nos cum pigrum illum servum condemnaret. Duas ergo dicimus in Christo Jesu operationes fuisse; nempe ipsum et qua Deum et qua hominem egisse intelligimus: qua Deum, res divinas; qua hominem, res humanas; sed tamen ambas operationes perfecisse conjunctionem, non seorsum separatimque (22); atque ita factis se confirmasse, cujusmodi reapse erat, Deum verum et hominem verum, non specio tenus. Neque nobis licet cum Hebræis ei dicere: « Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. » Etenim

* Prov. ix, 9. * Joan. x, 33. * ibid., 38.

(19) Tom. V, part. 137.

(20) Recole de hac celebri Cyrilli locutione quæ diximus n. 6, adn. 1 Præterea de concilio Chalcedonensis doctrina, et contrarii errore multa bona dicia Germanus noster etiam in tractatu, quem videlicet, *De hæresibus ac Synodis* a nobis edito Spicil. rom. t. VII.

(21) De duplici quoque operatione et voluntate; Germanus, op. cit. n. 43.

(22) Ita S. Leo PP. in sermone miscello, cujus partem ego legebam in cod. Vat. 1267, f. 51 b. Existat autem sermo in Append. n. 1, ed. Baller. t. I. Porro ubi in ed. col. 401, cap. 11, legitur: *Quamvis, etc., Verbi et carnis una persona sit, et utraque essentia communes habeat actiones, intelligenda tamen, etc.*, qui Leonis locus ad litteram

ille supernaturalia sua demonstravit divina opera aitque: « Si non facio opera Patris mei, nolite credere; si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre. » Adversus autem hæreticos illos, qui postea ad contemnendum incarnationis mysterium exorturi erant, veritatem is præmunivit, cum naturæ suæ, quotiescunque sibi libuit, permisit (velut ait etiam sanctus Nyssæ episcopus Gregorius (23) carnis illas affectiones experiri, quæ reprehensione carebant, nec non cruciatus; ut invictè confirmaret, se esse primogenitum in multis fratribus, nobisque corpore ac sanguine similem. Hinc etiam post resurrectionem, ut naturæ suæ veritatem rursus demonstraret, velut ait magnus sanctus Basilius (24), cibum quoque gustare dignatus est.

13. Jam vero æternus Deus, qui universum mundi orbem cõtempnit, ut ait Isaias ¹⁰, nec famem experiri nec sitim potest: nihilo tamen minus is in corpore suo esurivit atque sitivit: cumque homo osset, tanquam Deus simul operabatur cum naturæ divinæ viribus. Id nos docet etiam sapiens Cyrillus in suo *Thesauro* dicens: « Unum nobis prædicant Christum divinæ Scripturæ: namque unus est Deus Pater, unusque et solus Dominus Jesus Christus, qui uti Deus agnoscitur, quia id egit quod solius Dei proprium est. Quia vero semet fecerat hominem, secundum Scripturam, opus fuit ut se hominem esse comprobaret; neque talis videri poterat absque innoxiiis corporis affectibus, rebusque aliis corpori consentaneis. Operabatur scilicet et loquebatur quantum homini congruit, ut se hominem factum demonstraret (25). » Tum paucis interjectis: « Quia Deus verus erat cum carne, caroque vera cum deitate, operabatur ut Deus, quatenus opus erat ut Deus esse cognosceretur. Vicissimque agebat et loquebatur, quatenus oportebat ut se verum hominem esse ostenderet; mysterii sic veritatem prudente œconomia administrans. »

14. Nemo igitur ausit nos reprehendere, id est Dei Ecclesiam, propterea quod his vocabulis utimur in catholicæ fidei confessione. Cogitent potius fore se malitiæ Arianorum consonos, qui ad su-

¹⁰ Isa. xl, 12.

sumitur ex serm. 13 *De pass.* cap. 4, et ex ep. 124, cap. 3, et denique ex ep. 165, cap. 6; et tamen in nostro Vat. cod. plenior meliorque legitur sic: *Licet, etc., Verbi et carnis una persona sit, quæ inseparabiliter atque indivise communes habeat actiones, intelligendæ tamen, etc.*

(23) Consonat cum Nysseno Basilius, v. gr. epist. 161, alique passim Patres.

(24) Num intelligit Germanus locum epistolæ Basilii ad Urbicium, quam primi nos, ex codice Veneto exscriptam edidimus post Cyrilli Commentarios in Psalmos? Ibi nimirum agit de Christo post resurrectionem comedente.

(25) Plura his certe similia dicit Cyrillus in *Thesauro* assert. 24.

nominatum mortis fines attigerint, quos Deus jamdiu decreverat eo tempore mori? Reapse ut jam divino decreto exitum consecuto, inhibetur gladii conjectus, revelaturque Davidi cædis auctor angelus: tum victima piacularis ad extremum sistitur Dei iram. Neque vero cum ignoratione futuri optiones illas Deus propheta obtulerat, sed dedita opera et hujus erga numen studium eliciebat, et suam simul benignitatem patefaciebat. Ergo non exspectato definitum dierum termino, bonitate sua commotus plagam suppressit, post illorum scilicet necem, quorum finem inscrutabili judicio prædestinaverat. Si enim ea res a Deo præformata non fuisset, sed indefinite passimque mors esset illata, profecto haud ante dierum definitum spatium populi strages fuisset cohibita. Sed patet angelum divinis judiciis morigerantem gladio eos peremisse quorum vitæ termini completi fuerant: Deumque populi partem reliquam morti subducere volentem, homicidam angelum regi mirabiliter ostendisse: quo viso eum provocavit ad præclaram illam causæ suæ defensionem, qua revelantem Deum ad sistendam cædem orando flexit.

ρζ, υπερφυνὼς τὴν σφαγέα τῷ βασιλεὶ ἀπεκάλυψεν· γίαν αὐτὸν προκαλούμενος, πρὸς τὴν τοῦ θανάτου

19. Caveamus igitur ne tortuosorum laqueis syllogismorum irretiti, pias de Deo sententias abjiciamus, Patrumque doctrinas nostris placitis posthabeamus, sed ubique scopum intueamur, ad quem sapientia decreta collineant. Etenim ad æneum quoque serpentem quod attinet, haud temere oportet a coacervatis paulo ante argumentis nos transversos rapi: sed sine dubio sciendum est signum illud ob denotandum Christi mysterium fuisse curatum; non autem quod absque hoc signo haud posset Deus colubrorum damna ab Israelitico populo propulsare. Qui enim rerum tam sublimium atque variarum, quæ huic acciderunt, prodigiosam facultatem jam ostenderat (quæ quidem miracula singillatim recensere, cum sint notissima, supervacaneum intempestivumque est), haud profecto laboraturus videbatur in exhibenda populo salubri cura. Interim vero incredulorum omnium corpora in desertis locis occumbere ineffabili sua justitia decrevit. Non tamen uno mortis genere id evenisse concedemus, neque omnes simul periisse, neque uno tempore. Quare, etiamsi aliquos evadere incolumes a colubrorum morsibus Deus voluit, contraque alios ab his perituros, non ideo tamen supervacue frustra que serpentis ænei simulacrum propositum dicemus. Sed tamen salus certe vulneratis sola Dei voluntate reddebatur. Nam quæ spectati aeris utilitas erat, si quis rem per se ipsam naturaliterque perpendat? Cur autem inanime simulacrum mortem inevitabili naturæ decreto adventantem retardare valuisset? Sequitur ergo ut hoc potius quam alio

⁶³ Num. xiv, 29; Joan. vi, 19.

Α λικὴν χεῖρα τῷ λαῷ ἐπαχθῆναι; ἀλλὰ μόνου; ἐκείνου διακριδὴν δέξασθαι τοῦ θανάτου τὸν ὄρον, οὗ Θεῷ προτετύπωτο ἐν τούτῳ τηνικαῦτα γενέσθαι; Ὅθεν ὡς τοῦ θείου ὁρισμοῦ πληρωθέντος, ἀνέχεται τῆς ρομφαίας ἡ ἐπαγωγὴ· ἀποκαλύπτεται δὲ τῷ Δαβὶδ ὁ αὐτοῦργος τῆς θραύσεως ἄγγελος ἡ δὲ διὰ θυσίας δὲ ἐξελέως, τέλος καταπαύει τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγανάκτησιν. Οὐ γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ μέλλοντος τῆς πρὸς τὸν προσφῆτην προτάσεις ὁ Θεὸς ἐποιήσατο, ἀλλ' οἰκονομῶν τῆς τε ἐκείνου φιλοθείας τὴν ἐπίδειξιν καὶ τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας τὴν φανέρωσιν· οὐκ ἀναμείνας γοῦν περαιωθῆναι τὸν χρόνον τῶν διορισθεῖσων ἡμερῶν, ἀγαθότητι τὴν ἐγκοπὴν τῆς πληγῆς ἐποιήσατο, μετὰ τὴν τελευταίαν ἐκείνων ὧν δηλαδὴ αὐτὸς τὸ τέλος ἀνεξίχνιαστω προώρισε κρῖματι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο αὐτῷ προτετύπωτο, ἀλλ' ἀορίστως καὶ κεχυμένως ἐνήργητο ὁ θάνατος, οὐκ ἂν πρὸς πληρώσεως τοῦ τῶν ἡμερῶν ὁρισμοῦ ὁ φόνος τοῦ λαοῦ ἀνεστέλλετο. Ἄλλ' εὐδὴλον ἐστὶ καὶ ὁ μακάριος ἄγγελος τοῖς θείοις ζυγοῖς ἀκολουθῶν, ἔργον τῆς ἑαυτοῦ ρομφαίας ἐποιεῖτο ἐκείνους, ὧν οἱ ὄροι τῆς ζωῆς ἐπληρώθησαν· καὶ Θεὸς τὸν λοιπὸν λαὸν μὴ βουλόμενος τοῦ θανάτου ὑπαχθῆναι τῇ πελῖ-
B εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἐκείνην καὶ χρηστὴν δικαιολογίαν ἀναστρέψαν τὸν ἀποκαλύψαντα.

10. Μὴ οὖν στραγγαλιαῖς βιῶν συλλογισμῶν τὰς εὐσεβεῖς περὶ Θεοῦ ἐννοίας ἀποπεμπώμεθα, καὶ τὰς πατρικῆς διδασκαλίας τῶν ἡμῖν δοκούντων κατόπιν τιθώμεθα· ἀλλὰ πανταχοῦ τὸν σκοπὸν κατανοώμεν καὶ ὃν οἰκονομεῖται τὰ παρὰ Θεοῦ σοφῶς, προστασόμενα. Ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ χαλκοῦ ὄφρα, οὐχ ἀπλῶς προσήκει τοῖς ἀνωτέρω συναχθεῖσι λόγοις ἡμᾶς παρασύρσθαι· ἀλλ' εἰδέναι ἀσφαλῶς ὡς πρὸς τύπον μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστὸν προσετέχθη τοῦτο γενέσθαι· καὶ οὐχ ὡς ἀνευ τούτου οὐ δυναμένου τοῦ Θεοῦ τῆς ἐκ τῶν ἐρπετῶν βλάβης ἀνωτερον δαΐζει τὸν Ἰσραηλῆτην λαόν. Ὁ γὰρ τῶν ὄφρων ὑπερφυνὼς ἐπ' αὐτοῖς καὶ πολυτρόπως πραχθέντων τὰς θαυματουργοῦς δυνάμεις ἐπιδειξάμενος, δὲ κατ' εἶδος νῦν ἐπιλέγει διὰ τὸ τοῖς πᾶσι γινώριμον εἶναι, περιττὸν καὶ οὐκ εὐκαιρον, οὐκ ἂν περὶ τὴν ἐν τούτῳ ἀλεξίπνον τοῦ λαοῦ θεραπείαν κάμνειν λογισθεῖν, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀπειθησάντων τὰ κῶλα πάντως πεσεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ κατὰ τὴν ἀρέτην αὐτοῦ δικαιοσύνην διώρυσεν. Οὐχ ἐνὶ δὲ θανάτῳ εἴδει τοῦτο διώκμεν προσελθεῖν, οὐδὲ πάντας ὁμοῦ καὶ καθ' ἓνα καιρόν. Ὡστε εἰ καὶ σώζεσθαι τινὰς ἐκ τῆς τῶν ἐρπετῶν βλάβης ἐβούλετο, καὶ τὸ ἔμπαινον ἐτέρους ὑπ' αὐτῶν διαφθεῖρεσθαι, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο περιττῶς καὶ εἰκῆως ἐροῦμεν τὰ περὶ τοῦ χαλκοῦ ὄφρα διατετάχθαι. Ἄλλ' ἡ μὲν σωτηρία τοῖς πλητομένοις μόνῃ τῷ βούλεσθαι Θεὸν περιπεποιητο. Τίς γὰρ ἀποθεωρουμένου χαλκοῦ ὠφέλεια, εἰ τις αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ γεγονότα πρὸς φύσιν λογίσαιτο; Τί δὲ ὁμοίωμα ἀψυχὸν ἀμβλύναι ἀνδυνηθεῖν τὸν φύσεως θεσμῷ ἀπαρᾶθῶς ἐπαγόμενον θάνατον; Ὅμως γοῦν τῷδε τῷ τρόπῳ καὶ οὐχ ἑτέρῳ φκονο-

μήτη γενέσθαι τοῖς ὀδυνωμένοις τὴν ἱασιν, ἵνα εἰ-
κόνας μυστικῆς τυπωθῇ ἀποτελέσμα.

κ'. Ὡσαύτως δὲ τῆς ὁμοίας τεύχεται θεωρίας ἡ τε
ἱερατεὶς τῶν τοῦ νομοθέτου χειρῶν, καὶ τοῦ Ἀαρὼν
τὸ θυμίαμα, ἀμφότερα εἰς Χριστὸν ἀναγόμενα. Τοῦ
μὲν δηλοῦντος διὰ τῆς τοῦ Ἀμαληκίτου λαοῦ κα-
θαρσίας, τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ ἀθένειαν τῶν ἀο-
ράτως προσπολεμούντων τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἥτοι
παντὶ τῶν ἀνθρώπων τῷ γένει· τοῦ δὲ σαφῶς ὑπο-
γράφοντος τὸ εἰς ὁμήν εὐωδίας προσαχθὲν τῷ Θεῷ
καὶ Πατρὶ ἐκούσιον πάθος τοῦ Χριστοῦ. Δι' οὗ καὶ
ἐλευθερώων πέπαιται θάνατος· οὐκ ἀοριστίας ἢ ἀπρο-
νοησίας τῶν τεθνησκόντων ἐντεῦθεν συναγομένης.
Τῇ γὰρ τοῦ Κτίσαντος προγνώσει ταῦτα δὲ πάντα
καὶ προσώρταται καὶ πρὸς τὸ ἀρμόδιον τέλος δι-
ῳριεῖται· ἀλλ' ὥς ἐν σκιᾷ καὶ τύποις ἀμυδροῖς τοῦ
ὑπερφανοῦ καὶ φαντασίου μυστηρίου τῆς χάριτος
διὰ τῶν τοιούτων ἐκφανόμενου. Μὴ οὖν ἀόριστα
λέγωμεν τὰ τῆς ἀνθρώπων ζωῆς τε καὶ τελευτῆς·
οὐδὲ γὰρ τὰ τῆς θείας γνώσεως χρονικῶς περιγρά-
φεται, ἐν τῷ πλάττεσθαι μόνον λαμβανούσης τῶν
πραττομένων τὴν εἰδησιν, καὶ τηνικαῦτα τοῖς πρᾶτ-
τουσιν ἐριζούσης τὰ προσήκοντα καὶ πρὸς τὸ συμ-
φερον τοῦτοις κατάλληλα. Τοῦτο γὰρ τῆς τῶν ἀν-
θρώπων πτωχείας καθέστηχεν ἴδιον, καὶ οὐ τῆς
θεϊκῆς ὑπερουσίου μεγαλειότητος· ἥτινι προσ-
μαρτυρεῖται καὶ τῶν κρυφίων τῆς καρδίας ἡ γνώσις,
καὶ πάσων ἡ εἰδησις πρὸς τῆς τούτων γενέσεως.
Καὶ τὸ ἀκατέργαστον δὲ ἡρῶν τοῖς θεοῖς ὀφθαλ-
μοῖς ὡς τετελεσμένον ὁρᾶσθαι φησὶν ὁ Προφήτης·
καὶ τὸ πάντα πληροῦν τὸν Θεὸν ἡ θεόπνευστος διδα-
σκαλίᾳ παραδίδωσι· καὶ τὸ τῆς προνοίας αὐτοῦ ἐπὶ
πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἡπλωμένον τε καὶ ἑτοιμον,
ὁμοίως ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐδιδάχθημεν.

κβ'. Τὸ οὖν ἐν ταῖς τοιαύταις εὐσεβέσιν ἐννοαίαις
περὶ Θεοῦ ὁμολόν τε καὶ συνηρημένον, ἀληθῶς
λείαν καὶ ἀπρόσκοπον δείκνυσαι τὴν διὰ τῶν ἱερῶν
Γραμμάτων φέρουσαν ὁδὸν πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας
καταγώνιον· καὶ οὐ τὸ οἶσθαι ὡς ἐκ ταυτομάτου
τοῖς ἀνθρώποις ἐπιέναι τὸν θάνατον τοῖς ὡς ἔτυχε
συμπτώμασι ἐπισυμβαίνοντα. Κάντεῦθεν τῶν δύο
τὸ ἕτερον περὶ τὴν κρείττονα φύσιν συνάγεσθαι· ἄτο-
πον ἢ τὸ περὶ τὸν ἀνθρώπου ἀπρονοήτον, καὶ τὴν
περὶ τὸ τιμωτάτον τῆς ὁρατῆς κτίσεως καταγρό-
ψιν· δι' ὃν λόγος, νόμος, προφηταί, αὐτὰ τὰ Χρι-
στοῦ πάθη, Πνεύματος ἁγίου διανομαί, αἰωνίων
ἐπαγγελιᾶν ἀγαθῶν, καὶ ὅσα ἕτερα τῆς τοῦ Θεοῦ
ἀγαθότητος περὶ τὸ ἡμέτερον γένος δωρημάτα· ἡ
ἀθένειαν αὐτῆς καταγορεύειν, ὡς μὴ ἀρκούσης τῇ
ἐκποτικῇ καὶ προνοητικῇ δυνάμει πάσης τῆς καθ'
ἡμᾶς περιδράσεσθαι φύσεως· μήτε μὴν δυνάμεως
συνάγειν τὰ ἔργα ἡμῶν καὶ τοὺς λογισμοὺς, ὡς φη-
σιν ὁ προφήτης, μὴδ' ἰσχύειν ἐπιβλέπειν τοὺς κατ-
ερχομένους τὴν γῆν. Πρὸς ὃν πάντα τὰ ἐθνη, κατὰ
τὸν Ἰσραὴλ, ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπῇ
ζυγοῦ, καὶ ὡς ἐλὸς ἐλογίσθησαν. Ῥοπή δὲ ζυγοῦ
πυλίζι· καὶ κόκκῳ κριθῆς, πλὴν ἀλλὰ καὶ ὄραχ-

A modo data opera sit reconciliandæ ægris saluti,
quo mysticæ imaginis efficacia deformaretur.

20. Sub eadem cadit considerationem legisla-
toris quoque manuum sublatio⁴⁵, et Aaronis suf-
fusus⁴⁶, quæ utraque ad Christum referuntur.
Namque Moses Amalecitarum populi excidio demon-
stravit invisibilium populi Dei sive totius humani
generis hostium debilitas a cruce vires; Aaron
autem perspicue significavit spontaneam Christi
passionem in odorem suavitatis⁴⁷ Deo et Patri
oblatam, a qua mors perniciose cohibita fuit. Tan-
tum abest ut hic indefinita vel inexplorata ratio
morum colligi possit. Etenim a Creatoris vi
præscia hæc omnia tum prævisa fuerunt, tum ad
congruum finem directa. Sic ergo quasi in umbra
typisque exilibus, magnificum ac splendidissimum
gratiæ mysterium his signis patefactum est. Absit
ergo ut indefinitam humanæ vitæ mortisque rati-
onem dicamus: neque enim divina scientia tem-
pore circumscribitur; neque in creando tantum-
modo rerum notitiam percipit; neque tum demum
decrevit quæ creaturis agentibus commoda et cu-
jusque officio idonea futura sunt. Id enim huma-
næ tenuitatis proprium est, non divinæ suprenæ am-
plitudinis: cui quidem testis instar adest et arca-
norum cordis notitia, et rerum omnium ante
quam creentur scientia. Tum et imperfectum no-
strum divinis oculis veluti jam absolutum conspi-
citur, ut ait Propheta⁴⁸: et omnia plena esse Deo,
divinitus inspirata doctrina tradit: et providentiam
ejus super omnia opera sua expansam veluti atque
intentam sacris pariter oraculis edocemur.

21. Harum igitur religiosarum de Deo senten-
tiarum æquabilitas et coherencia certam admodum
et offendendo omni carentem, sacris Litteris duci-
bus, ostendit viam quæ ad veritatis sedem per-
ducit: quod secus sit ab illorum opinionibus, qui
mortem fortuito insilire hominibus aiunt cæcis ca-
sibus circumvectam. Hinc enim duorum absurdor-
um alterutrum in optima natura domiari colligere-
tur: aut nescisse vel circa hominem improvidentiam ac
præstantissimæ omnium creaturæ neglectum; cujus
causa exstant ratio, lex, prophetæ, ipsa Christi
passio, Spiritus sancti donationes, æternorum
promissiones bonorum, et quæcumque alia sunt
divinæ bonitatis erga nostrum genus munera: aut
ejusdem providentiæ infirmitatem esse incusandam,
cum si speculabunda sua præsagaque vi naturæ no-
stræ universæ circumplectendæ non suffi-eret; neque
actuum nostrorum et cogitatum summæ efficiendæ,
ut ait propheta, neque terræ incolis circumspicien-
dis. Cum tamen præ Deo gentes omnes, teste Isaia⁴⁹,
ut stilla cali, ut lancis, scrupulus, ut canna pa-
lustris reputentur. Porro lancis scrupulus sæpe
vel hordei grano, vel etiam una drachina trahitur.

⁴⁵ Exod. xvii, 11. ⁴⁶ Num. xvi, 17. ⁴⁷ Ephes. v, 2. ⁴⁸ Psal. cxxxviii, 16.⁴⁹ Isa. xl, 15.

Si ergo tam vilia sunt ac prope nihilum humana omnia præ Dei incomprehensibili magnitudine, non ei laboriosum erit de una gutta cogitare? vel æmitas pariter atque motus sive animi sive corporis omnium hominum non confertim sed sigillatim prævidere ac discernere? quippe qui commodum cuique finem definit, omnia conservat, justoque ordine creaturam universam gubernat; non eam tantummodo quæ visibilis est, sed multo magis invisibilem et supermundialem. Nonne tu assentiris, uno eodemque actu cunctos homines a Creatore cognosci, sigillatim quidem corda eorum, et simul hoc ipso actu cuncta illorum opera intelligi? B

22. B. Prorsus haud ægre assentior.

A. Quod autem in terram passerulus sine cælesti Patre non decidat **, verene dici putas?

B. Cuinam vero id ambiguum est?

A. Si ergo in tanta orbis latitudine, innumerabilem qui capiuntur passerum multitudo nullum intelligenti Deo exhibere laborem creditur, quominus singuli provida ejusdem cura contineantur, quamam eloquentiæ copia damnationem propulsabimus nobis impendentem, qui præ nostrarum mentium exiguitate, Deum ipsum cœrectare putamus intellectum suum circa hominum puta decem millia vel etiam decies centena millia viventium aut contra moriturosum? ita ut horum singuli non secundum justa ac sapientia Dei consilia exitum faciscantur, sed irrationali fortunæ cæcæque casui numerosæ cædes tribuantur, et non exacto potius judicio fieri putentur. At enim si hæc secundum divi Basilii quod tu protulisti effatum, ad superstitionem eruditionem curantur, necesse est ut divinæ simul Providentiæ vires summas nullique labori obnoxias agnoscamus. Igitur sive numerosorum exercituum in praliis cladem, sive navigiorum cum ipsis vectoribus submersiones, sive a terræ motibus vel hiatibus vel aliis eventibus illatas mortes consideres, cave existimes hæc præter Creatoris determinationem patientibus usuvenire: alioqui universalis quoque Providentiæ ac præsentis divini vim laborare dices.

23. B. Minime vero providentiam auferimus, neque eam, quæ universitatem hanc gubernat, vim a nostrorum negotiorum regimine ducaturque depellimus: mortem tantummodo hominum a Deo non esse prædestinatam censemus: ne hinc videlicet homicidis aut aliter bellum facientibus impunitatem nefariam conciliemus. Futurum est enim ut hi videantur ministri potius decretorum Dei, laude magis quam damnatione digni. Omnino si Abeli vitæ terminus jam erat expletus, ea scilicet res Caini manibus hunc ultro objecit, eademque a crimine parricidii illum absolvit.

** Matth. x, 29.

A. ἡς μιᾶς ἀποτελεῖται ὁλόκη. Εἰ οὖν οὕτως εὐτελῆ καὶ ὥς οὐδὲν πρὸς τὸ θεῖον τε καὶ ἀκατάληπτον μέγεθος ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα, τίς μόχθος αὐτῷ σταγόνος μιᾶς ποιήσασθαι κατανόησιν; ἦτοι τὰς ὁδοὺς ὁμοῦ καὶ τὰς κινήσεις, τὰς τε κατὰ ψυχὴν, καὶ ὅσαι διὰ σώματος πάντων ἀνθρώπων ἀθρόως καὶ οὐκ ἀνὰ μέρος; προορᾶν τε καὶ κρίνειν; τὸ ἐκάστην πρόσφορον τέλος ὁρίζοντος αὐτοῦ, τοῦ τὰ πάντα συνέχοντος, καὶ πρὸς τὸ εὐτακτον διακυβερνῶντος τὴν σύμπασαν κτίσιν; οὐχ ὅση ἐν ὁρατοῖς μόνον ὑπάρχει, ἀλλ' ἤδη πολλῶν πλέον τὴν ὁράτον τε καὶ ὑπερχόσμιον. Ἡ οὖν συνθήκη πάντων κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιβολὴν ἰδεῖν πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τὸν Πλάσαντα, κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν ὁμοῦ καὶ κατ' αὐτὸν εἰς πάντα αὐτῶν συνιέναι τὰ ἔργα;

χβ'. B. Συνθήσομεν δυνου δίχα παντός.

A. Ἀληθεύεσθαι δὲ δώσεις τὸ μὴ πεσεῖσθαι στρουθίον ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς;

B. Καὶ πῶς τοῦτο ἀμφίβολον;

A. Εἰ οὖν ἐν τοσοῦτῃ πλάτει τῆς οἰκουμένης, πλήθος ἀπειροτάτων στρουθίων ἀγρευομένων, οὐδένα τῇ τῶν ὄλων συνεκτικῇ δυνάμει κάματον ἐμποιῆσαι πιστεύεται, πρὸς τὸ περικρατεῖσθαι τῇ ἐποπτικῇ αὐτῆς προμηθεΐα, τίς ἡμῖν ἀρέσσει λόγος πρὸς ἀποφυγὴν καταγνώσεως τῇ τῶν οἰκείων ἡμῶν ἐννοιῶν στενοχωρίᾳ λογιζομένων στενοχωρεῖσθαι τὸν Θεὸν περὶ μυρίων κατανόησιν ζωῆς ἢ θανάτου ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ καὶ ἑκατονταπλασίως μυρίων; ὥστε μὴ κατὰ τοὺς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ σοφίᾳ αὐτῷ προτεθεωρημένους λόγους ἀπαντῆσαι τοῦτων ἑκάτερον, ἀλλὰ τύχης ἀλόγου, καὶ εἰκαίας συμβάσεως τοὺς πολυάνδρους θανάτους λογιζεσθαι, καὶ μὴ ἐν δεδοκιμασμένη κρίσει ἐπάγεσθαι. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ θεοφύρου Βασιλεῖου φωνὴν ἣν προήγαγες αὐτὸς πρὸς τὸν τῶν ὑπολειπομένων σωφρονισμόν, τοῦτων δὴ γινομένων, ἀνάγκη τοῦτοις συνθεωρεῖσθαι καὶ τὸ τῆς θείας προνοίας εὐσθενέες τε καὶ ἄμοχθον. Οὐκοῦν μήτε τὴν ἐν πολέμοις πολυανδρούτων στρατοπέδων φθορὰν, μήτε ὁλόκων αὐτάνδρους βυθισμούς, μήτε τὰ ἐκ σεισμῶν ἢ χασμάτων γῆς ἢ ἐτέρων συμπτωμάτων γινόμενα θανάτου αἰτία πάθῃ λογιζόμενος, οἷον κατὰ προορισμόν τοῦ Δημιουργοῦ συγχωρεῖσθαι ταῦτα συμβαίνειν τοῖς πάσχουσιν· ἵνα μὴ τῆς καθόλου προνοίας καὶ τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ ἀσθενεῖν D εἰσάγῃς τὴν δύναμιν.

χγ'. B. Ἄλλ' οὐ τὰ τῆς προνοίας ἀναιροῦμεν, οὐδὲ τὴν τὸδε τὸ πᾶν πηδαλιουχοῦσαν δύναμιν τοῦ τὰ ἡμέτερα ἄγειν τε καὶ διευθύνειν ἐκβάλλομεν, ἀλλ' ὅτι μὴ προώρισταί Θεῷ τὰ περὶ τῆς ἀνθρώπων τελευτῆς δογματίζομεν· ἵνα μὴ ἐντεῦθεν συνάγωμεν τοῖς ἀνδροφόνους ἢ ἄλλως πολεμοῦσιν οὐχ ὁσίως τὸ ἀνεύθυνον. Φανήσονται γὰρ ὥς πληρωταὶ μᾶλλον τῶν ὀρισθέντων παρὰ Θεοῦ, ἄξιοι τοῦ ἐπαινεῖσθαι καὶ οὐχὶ τοῦ κατακρίνεσθαι. Πάντως γὰρ εἰ τῷ Ἀβελ ὁ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὅρος πληρωθεὶς, εὐχείρωτον τῷ Κάϊν τοῦτον κατέστησεν, ἐκείνον τοῦ τῆς ἀδελφοκτονίας ἀφήσει ἐγκλήματος.

A. Ἐθεὶ μὲν ἡμᾶς μὴδ' ὅλως πρὸς ἀπόκρισιν ἰδεῖν τῆς νῦν προτεθείσης ἀντιθέσεως, οὕτως ἐχούσης τὸ σαθρὸν τε καὶ εὐανάτρεπτον. Τίς γάρ ἂν καὶ ἀγνοεῖν προσποιήσαιοιτο ὅτι οὐ πρὸς τὰς ἐκδόσεις τῶν πραττομένων οἱ τοιαῦτα πράττοντες κρίνονται, ἀλλὰ πρὸς τὰς διαθέσεις· καθ' ἃς γίνονται τὰ γινόμενα; Ὅμως γοῦν καὶ τοῖς προφανέσι τρανότερον ἐπιφέρειν τῆς ἀληθείας τὴν ἔκφασιν οὐκ ὀκνήσομεν. Οἱ τοίνυν πρὸς τὸν φόνον τοῦ πλησίον ὄρωντες, ἔαν ὡς ἐπιστάμενοι τὰ θεῶ δεδογμένα, ἢ ὡς παρακοὴν τῆς ἀνωθεν ἐκδικουῦντες προστάξω; (ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἀγαθ' ὁ Σαμουὴλ ὁρᾶται πεποικώς), οὕτως τὰ τοῦ φόνου ἐπλήρουν, οὐκ ἦν ἴσω; αὐτοῖς ἀπεικόντως γίνεσθαι πρὸς ἐπάλιν τοῦ ἐγγεীরημα. Εἰ δὲ μισανθρωπεύμενοι καὶ θυμῷ ὑπηρετούμενοι, ἢ ἄλλη τινὶ ἀπηγορευμένη γνώμῃ δουλεύοντες τὴν μισοφονίαν ἐργάσονται, πῶς οὐχὶ σὺν ἐκείνῳ ἐνδίκως μισηθήσονται καὶ κατακριθήσονται, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ὑπάρχων ἐδίδαξεν ἀνθρώπους τοῖς τῶν ὁμοειδῶν καταμιαίνεσθαι αἵμασι; Καὶ οὐ τὸ παρὰ θεοῦ συγχωρεῖσθαι αὐτοὺς, καθ' οὓς αὐτοὺς οἶδε λόγους, ἐπ' ἔργον ἄγειν τὸ ἀσεβῶς σπουδαζόμενον, ἥδη καὶ τὸ ἀμεμπτον αὐτοῖς ἐχαρίσατο· ἀλλ' ἐκείνοι μὲν ἴκονται τῆς ἑαυτῶν ὁδοῦ τοὺς καρπούς καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας πλησθήσονται, κατὰ τὸ γεγραμμένον· θεὸς δὲ μόνος τῶν ἑαυτῶν κριμάτων εἰδείη ἂν τὴν εὐθύτητα· πάντες πρὸς τὸ ἐπωφελεῖς καὶ σωτήριον τῶν πασχόντων, τῶν ἐπ' αὐτοῖς γινόμενων λαμβανόντων τὴν ἔκβασιν. Καὶ ὁ Κάιν τοιγαροῦν ὁ πρῶτος τῇ διαβολικῇ μαθητευθεὶς μισοφονίᾳ, τὴν ἀδικίαν ἰδυνήσας; τοῦ φθόνου, καὶ συλλαβὼν τῆς ἀπανθρωπίας τὴν πόνον, τὴν ἀνομίαν τοῦ φόνου ἀπέτεκε· καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐκ θείας ἐπιτιμῆσεως ἀξίαν καταδίκην ἐδέξατο. Ὁ δὲ τὴν παρ' αὐτὸν τὸν Κάιν φημι πλείονα θυσίαν προσαγαγὼν, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ ἱερὸς ἔφη Ἀπόστολος, δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἐτι λαλεῖται (18), τοῦτέστιν ὡς ἀρεστὸς θεῷ, καὶ τῆς παρ' αὐτῷ μέτοχος δόξης, μακαρίζεται.

κδ'. Γενέσθω δὲ ἡμῖν ἐκ περιουσίου τοῦ προκειμένου σχήματος λύσις, καὶ τὰ περὶ Χριστοῦ πιστευόμενα. Οἴδαμεν γάρ ὅτι χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πάντων ἐγένεσθαι θανάτου, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν καὶ προσφορὰν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ εἰς ἐσχάτην εὐωδίας, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἐφη δέ που καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· Οὐδεὶς ἀίρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ. Ταῦτα· δὲ πρὸ καταβολῆς κόσμου τετυπῶσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ὁ μέγας Πέτρος; ἢ κορυφαία τῶν ἀποστόλων ἀρχὴς ἐδίδαξεν οὕτω; εἰπὼν· «Ὁ γὰρ φάρμακός; ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαιότητος ὑμῶν πατροπαράδοτου ἀναστροφῆς, ἀλλὰ τιμὴν αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ, προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ νῦν ἐπ' ἐσχάτου τῶν χρόνων, δι' ἡμᾶς τοὺς δι' αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεόν.» Ἀλλὰ καὶ

A. Equidem vix opus esset tam putidæ tamque levi contradictioni nos occurrere. Quis enim se nescire simulaverit, eos qui talia perpetrare non ex rerum exitu, sed ex animi agentis studio, solere judicari? Sed tamen vel in re manifesta clariorem facere veritatis notitiam non gravabor. Ergo illi qui proximo suo eadem moluntur, si forte divinarum placitorum gnari, aut mandatorum cælestium violatorum vindices (sicuti videmus contra Agagum a Samuele factitatum⁷⁹), si has, inquam, ob causas homicidæ fierent, haud absurde fortasse facinus illis laudi verteretur. Sin potius odio victi, vel etiam divitiarum cupiditate efferati, iræque indulgentes, vel alii cuilibet voluntati suæ obsequentes, eadem patraverint, quidni jure hoc cum illo oderimus ac damnaverimus, qui cum ab initio homicida esset⁸¹, homines edocuit similium sui sanguine imbui? Nec vero quia Deus sinit eos, ob cognitæ sibi causas, scelestum facinus perpetrare, idcirco eisdem impunitatem largitur. Sed ipsi quidem viæ suæ fructus edunt, suæque impietate replebuntur, ut ait Scriptura⁸²; solus autem Deus judiciorum suorum æquitatem novit. Quod autem sit, id omne ad utilitatem salutemque patientium spectat. Primus ergo Cainus homicidium a diabolo eductus, injustam invidiam parturiciens, cum concepisset crudelitatis dolorem, iniquitatem homicidii peperit⁸³; atque ob id a divina oburgatione, condignam damnationem retulit. Qui autem majorem quam Cainus hostiam obtulit, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, ut ait sacer Apostolus⁸⁴, ob illam defunctus adhuc prædicatur; videlicet ut Dei charus, ejusque particeps gloriæ, beatus dicitur.

94. Nunc, ut abundemus, propositam quæstionem ex iis quæ de Christo creduntur, dissolvamus. Scimus enim hunc gratia Dei pro mundo universo necem pertulisse, seque hostiam pro nobis et oblationem Deo et Patri in odorem suavitatis, ut ait Apostolus, obtulisse. Ait autem ipse Servator: Nemo aufert animam meam a me. Hæc a constitutione mundi definita fuisse a Deo et Patre magnus Petrus, summus apostolorum vertex, docuit his verbis: «Non enim corruptilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi et incontaminati, præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem novissimis temporibus propter nos, qui per ipsum Deo credimus⁸⁵.» Sed et Paulus vas ele-

⁷⁹ Reg. iv, 33. ⁸¹ Joan. viii, 44. ⁸² Prov. i, 31. ⁸³ Psal. vii, 15. ⁸⁴ Hebr. xi, 4. ⁸⁵ I Petr. i, 18, 19.

NOTÆ.

(18) Hactenus in codice Photii Vaticano pertinebat hæc quæstio. Reliquam partem vel ab aliquo

amanuense prætermisam ipse supplevi ex alio codice Vaticano sumptam.

ctiosis, sapientiam quæ per ipsum loquitur (ipsa autem est crucis doctrina) præfinitam ante sæcula ait¹⁶. « Finis igitur mysterii absconditi a sæculis et ætatibus, » ut verbis ejusdem rursus utamur Apostoli, crux Christi et mors atque ejusdem resurrectionis, quarum gratia contigit homini salus, et prioris damnationis absolutio : quibus rebus eximia divini amoris erga nos magnitudo confirmata est. « Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum tradiderit, ne quis credens periret¹⁷. » Denique divus Apostolus de Deo ac Patre exclamat¹⁸, quod proprio Filio non pepercerit, sed eum pro nobis omnibus tradiderit. Igitur si Christi passio præfinita fuit atque præcognita, eadem non sine Patris placito operata est. Quare et Christus Petrum hanc subire vetantem increpuit. *ῥῖον πάθος Χριστοῦ, καὶ κατ' εὐδοκίαν γέγονε τοῦ εὐθελεῖν, σφοδρῶς ἐπιτίμησεν.*

25. B. Superest ergo ut minister magnæ hujus voluntatis Judas laudetur, nedum ut proditor condemnatur, quantum quidem sermonis tui argumenta astruunt. Insuper omnes qui Christo necem moliti sunt, haudquaquam cædis scelestissimæ culpam sustineant, sed præmiis potius donentur ceu si Christus ipsorum ope negotium absolverit, quod sibi a Patre impositum fuisse testatur.

A. Imo vero longe aliter se res habet, atque omnia contraria scelestis illis contigerunt, propter suæ pravæ voluntatis facinus. Sic ergo et de reliquis ratiocinemur, quod videlicet homicidæ, Salomone teste malum sibi thesaurizant : infinita autem Dei sapientia ac bonitas, ad patientium utilitatem fraudes convertit, ut pridem diximus : dum interim divinorum judiciorum arcana veluti nebula nostris oculis quaquaversus offunditur. Voluntas igitur propositumque mentis spectatur, et agentis finis vel coronam vel pœnam promeretur. Itaque haud patiamur his quæ nos subeunt cogitationibus, præstantium magistrorum oracula vel intercipi vel antiquari, neque humile quidquam de summa Dei sapientia ac virtute sentiamus : sed cum Propheta dicamus Deo : « In manibus tuis sortes meæ¹⁹ ; » reputantesque nostra omnia ipsius inscrutabili providentia regi, cui soli sunt præcognita, demus operam ut verbis opere ac mente puri coram illo nosmet sistamus, qui animi corporisque penetralia intima, nostrasque secretissimas cogitationes pervidet. Atque ita viventi et efficaci Verbo Dei Filio, quæcunque nobis cæterisque hominibus acciderint, cum gratiarum actione laudem tribuamus, ipsi nimium soli Deo ; cui gloria et potentia nunc et semper, et per sæcula seculorum. Amen.

ἀποδοῦναι τὴν εὐχαρίστητον δοξολογίαν προσάγειν αὐτῷ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹⁶ I Cor. ii, 6, 7. ¹⁷ Joan. iii, 16. ¹⁸ Rom. viii, 32. ¹⁹ Psal. xix, 16.

VARIÆ LLECTIONES.

ᾠδ. χρητιστάτων.

Παῦλος τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς τὴν ὑπ' αὐτοῦ λαλομένην σοφίαν (αὕτη δὲ ἦν ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ) προωρίσθαι πρὸ τῶν αἰώνων φησί· « Τὸ πέραν τοίνυν τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, » κατ' αὐτὸν αὖθις εἰπεῖν τὸν θεὸν Ἀπόστολον, ὁ σταυρὸς Χριστοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ τοῦτου ὑπάρχει ἀνάστασις, δι' ὧν ἀνθρώπου ἡ σωτηρία καὶ τῆς πρώτης καταδίκης ἡ ἀπαλλαγὴ· ἐν οἷς τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἀγάπης ἐθεομαύωθη. « Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, φησὶν, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται. » Καὶ πάλιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος βοᾷ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέισατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. Εἰ οὖν προωρίσθη καὶ προεγνώσθη τὸ σωτήριον αὐτόν. Διὸ καὶ Πέτρος ἀπευξαμένῳ τούτῳ προ-

καί. B. Ὡς ὑπουργὸς τῆς μεγάλης ταύτης· βουλῆς ἐπαινέσθω Ἰουδας, ἀλλὰ μὴ ὁ προδότης κατακριέσθω, ὅσον πρὸς τὰς τῶν σῶν λόγων προτάσεις. Ἡ ὅσοι τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον ἐτεκτήναντο, μηδαμῶς μαιφονίας τῆς ἀνωτάτω ἀποφερέσθωσαν ἐγκλήματα, ἀλλ' ὡς δι' αὐτὸν ἦγον τῆς τούτων ἐπιβουλῆς τελειώσαντος τοῦ Χριστοῦ τὸ ἔργον, ὃ δέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἵνα ποιήσῃ, ὡς φησὶν αὐτὸς, παρ' αὐτῷ στεφανώσθωσαν.

A. Ἀλλ' οὐ ταῦτα ἐν τούτοις, ἀλλὰ τὸν παντὶν ἅπαν συμβέβηκεν αὐτοῖς διὰ τὴν ἐκ κακαθείλειος ὑπερβαλλούσης ἐπιχείρησιν. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν λογισόμεθα, ὅτι αὐτοὶ μὲν οἱ φόνους μετέχοντες κατὰ τὸν Σολομῶντα, θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακὰ, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ὑπεράπειρος σοφία τε καὶ ἀγαθότης πρὸς τὸ ἐπωφελεῖ τῶν πασχόντων συγχαρεῖσθαι προῖεναι τὴν ἐπήρειαν, ὡς προεῖρηται, τῆς τῶν θείων κριμάτων ἀκαταληψίας πανταχοῦ πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν κεχυμένης. Τὰ οὖν τῆς γνώμης καὶ τῆς διαθέσεως ἐξητάζετο, καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ποιούντος ἢ στεφανοῖ ἢ κατακρίνει. Μηδαμῶς οὖν ἀνεξίμωθα τοιούτων ἡμᾶς ὑποτρυχόντων λογισμῶν, τὰς τῶν ἐγκρίτων διδασκάλων φωνὰς ἢ ἀκυροῦν ἢ παρεκδέχεσθαι, ἢ ταπεινὰ περὶ τῆς πάντα νοῦν ὑπερεχούσης τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως λογίζεσθαι· ἀλλὰ λέγοντες μετὰ τοῦ Προφήτου πρὸς αὐτόν· « Ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροῖ μου· » ὥστε αὐτοῦ ἀνεξίχνιασθαι προνοίαν τῶν καθ' ἡμᾶς πάντων διοικουμένων, καὶ αὐτῷ μόνῳ σαφῶς προεγνωσμένων, σπεύσωμεν ἑαυτοὺς μὲν ἀμέμπτους λόγοις καὶ ἔργοις καὶ διανοήμασι παριστάνειν τῷ δικνουμένῳ ἄκρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κρυπτοτάτων ἡμετέρων ἐνθυμήσεων· ζῶντι καὶ ἐνεργεῖ Λόγῳ τε καὶ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὁπωσοῦν συμβαίνουσιν ἡμῖν τε καὶ πᾶσιν αὐτῷ τῷ μόνῳ σοφῷ Θεῷ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κρά-

MONITUM.

(Ang. Mai, *Biblioth. nova*, t. II, p. 585.)

Quo ego tempore dogmaticam Photii ad Armeniorum patriarcham epistolam, mihi a doctis PP. Mechitaristis traditam, edidi (*Spicil. Rom.* t. X) memini me adnotare in pravio monito p. 442, sanctum Germanum I, qui Constantinopoleos patriarcha anno Christi 715 processit, et anno 750 ea dignitate se abdicavit, litteras pariter de fide orthodoxa ad Armenios dedisse, quæ in libris editis non apparent. Etenim ejus rei testimonia, ut cit. loco dixi, Galanus protulerat in suo de conciliatione Ecclesiæ Armeniæ cum Romana opere t. III, p. 77, ex Armeniorum Menologio; cujus verba, etsi aliquantum proluxa, nunc recitare necesse est. « Stephanus Suniensis episcopus ad Græcos profectus, attulit inde secum tres libros, qui fidei veritatem explicabant. Porro sanctus Germanus Constantinopoleos patriarcha epistolam Armeniis destinavit, per quam ita eos monebat: Quare vos non asseritis duas in Christo naturas, nec Chalcedonense concilium recipitis? Hæc quidem scripsit, et per Stephanum misit ad Armenios. Ut vero pervenit Stephanus ad Papchenem Armeniorum patriarcham, ostendit ei Germani litteras; quibus lectis, præcepit ipsi Stephano dominus Papchen, ut Germani litteris responderet, et scripsi vir eruditissimus Stephanus, compositione ac ordine quidem peregre regio, plurimas sacrarum Scripturarum et auctororum Patrum sententias confirmandi causa allegans: quæ omnia ubi legerunt Græcorum sapientes, hisce scriptis consentientes, veram reclamque Armeniorum fidem hæresisque immuncem laudaverunt. »

Pergit, p. 79, dicere Galanus, teste gravissimo utens Nersete Lamproniensi, religiosam eo tempore pacem sub prædictis Græcorum et Armeniorum patriarchis inter duas Ecclesias coaluisse. Papchenem tamen patriarcham, pro Joanne Ozniensi, in Menologio temere fuisse scriptum, longe facilius ego crediderim, quam de duplici, qui nunquam auditus est, Papchene cum Galano suspicer. Re quidem vera Joannem Ozniensem, non Papchenem, contemporaneum cum Germano patriarchatum gessisse, fasti Armeniorum certissimi docent (Serposius, *Compend. hist.* t. II, p. 41). Sed enim quolibet demum modo hic anachronismus in Menologii narrationem irrepsit, culpa quidem urgebit auctorem: verum enimvero Germani epistola, quam præ manibus nunc habemus, revocari in dubium nequit. Ecce enim apud eundem Galanum, p. 341, ex Armeniorum concilio Tarsensi novum testimonium accedit. Quippe ibi Armenii Græcos sic alloquuntur: « Patres vestri ac nostri singulis temporibus ad pacem conciliandam impenso labore incubuerunt; ut venerabilis, strenuus ac probus patriarcha vester Germanus, qui litteras ad Armenios misit, spiritali charitate ac fide orthodoxa plenas. » Quod autem in prædicto Armeniorum menologio Stephani quoque responsum laudetur, patriarchæ sui jussu exaratum, quod tamen ex relatis a Galano partibus pessima hæresi redundans apparet, id posteriorum interpolatione hæreticorum factum esse cl. Suk as Mechitaristarum abbas et archiepiscopus (*Prospect. litt. Armen.* p. 48) cum Joanne Vanagano narrat: sive ea fraus menologio obtrusa fuerit, insertis laudibus auctoris hæretici, ut vult Galanus; sive ipsa potius Stephani epistola violata sit, ut Sukias credit. Denique Stephanum hunc Simiensem inter illustres Armenios ponit etiam Samuel Aniensis in Chronico ad annum 772, paulo tamen ut videtur serius, nisi forte extremum vitæ Stephani annum designat chronographus.

Sed ut ad Germanum redeam, equidem dum illud in *Spicilegio* Monitum scriberem, illa tantum quo apud Galanum sunt testimonia noveram de Germani ad Armenios epistola. Postea vero feliciter mihi contigit ut in adnotationibus, quas edito a se Joannis Ozniensis contra Phantasticos sermoni attexit vir cl. I. B. Aucherus, Mechitaristarum familiæ decus, bene, inquam; mihi evenit, ut breve lemma ex prædicta Germani inedita epistola citatum legerem; ex quo statim specimine judicavi, scriptum hoc Germani apud Venetos Mechitaristas, qui perverstitis, egregiisque codicibus abundant, Armeniæ saltem servari; ideoque cupiditate incensus sum, ut vel id plenius cognoscerem, vel etiam largientibus dominis, cum eruditorum cœtu in his meis voluminibus communicarem. Hoc vero negotium mihi benigne expedivit, pro suo eximio erga omne litterarum genus amore ill. ac rev. archiepiscopus Siracensis Odoardus Hurmatius, qui acceptum a sodalibus suis epistolæ exemplar fidelissime mihi interpretatus est, atque ut Latinis litteris typisque consignarem perlubenter annuit.

Tertium hoc itaque venerandi Germani scriptum in lucem effero; videlicet post luculentam ejus de vitæ termino disputationem, quam ex vetusto codice Vaticano sumptam, inter Photii Amphiloichianas Quaestiones edidi (*Script. vet.* t. I, ed. 2); postque egregium illud de *hæresibus synodisque* opusculum, quod item ex vetusto codice Columnensi Vat. erutum, septimo *Spicilegii Rom.* volumini inserui, diversum plane ab illo paris ferme tituli, quod sub falso Germani nomine Moynius vulgaverat. Atque hæc ego memoro, haud ædèpol ut meas reculas recinam, sed ut eruditos tempestive admoneam, si quando Germani scripta colligere volent, et cum paucis ejusdem epistolis copulare, quæ ante secundam Nicænam

synodum ab editoribus conciliorum poni solent. Utinam vero et ille liber Germani emergeret, *De futura vitæ retributione*, quem a stylo et recto dogmate generatimque ab optimo scribendi genere Photius dilaudat cod. 233! Certe hæc sunt genuina Germani I scripta, ut illa etiam a nobis edita; nam Disputationem de vitæ termino habebat idem Photius, et cum Amphiloichianis suis collocabat: opus *De hæresibus atque synodis* narrat ipse Germanus se sub primordiis Iconoclastarum composuisse: denique epistolam ad Armenios monumenta vetera priori huic Germano dant, non juniori: etenim Tarsense sæculi XII concilium in quo illa commemoratur, ante juniorem Germanum fuit, qui sæculo XIII vixit, id est quinque post priorem sæculis. Nihilominus et Labbeus et Konigius, et alii interdum bibliographi, scripta secundi Germani, quæ textioris profecto frugis sunt, priori incaute ascripserunt; quod ne diutius, invita veritate fiat, docti homines postea cavebunt. Germani hanc epistolam versari totam in refutando Eutychiano Armeniorum errore, per se patet: quamobrem nullum ejus a nobis fieri summarium oportuit. Utiliter vero conferetur cum Thonæ patriarchæ Hierosolymitani ad eosdem Armenios dogmatica item epistola, quæ exstat in tomo XV operum Jacobi Greiseri inter Abucaræ opuscula n. iv.

PRO DECRETIS CONCILII CHALCEDONENSIS EPISTOLA GRÆCORUM AD ARMENIOS

QUAM CONSTANTINOPOLI DETULIT STEPHANUS SIUNIENSIS EPISCOPUS
ANTE SUAM AD EPISCOPATUM ASSUMPTIONEM.

1. « Christus est pax nostra, qui fecit utraque A unum, et medium parietem maceræ solvens, inimicitias in carne sua ¹. » Visum nobis est ab hoc apostolico effato nostram hanc epistolam exordiri quam ad vestram pietatem mittimus: nostra quippe omnis voluntas, et ipsius epistolæ argumentum, ad pacis adeptionem tendit; pacis ejus videlicet, quæ de hoc mundo non est, prout Dominus dixit ², nec visibilibus rebus consentaneæ; pacis, inquam, illius, quam ipse de cælo detulit, quamque suis discipulis discedens largitus est; quam denique a nobis erga omnipotentem Patrem servari vult, prout ipse in sua ad Patrem prece dicebat: « Non pro his autem rogo tantum, sed et pro eis qui credituri sunt per verbum illorum in me: ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te; ut et ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus quia tu me misisti ³. » Exemplar se fidelibus suis proponit, ut eum imitantes, eodem pacis tenore copulemur. Sane illi qui ejus documenta pensi habuerunt, nihil pacis bono antetulerunt; nihil vicissim aspernati magis sunt, quam ea quæ paci adversantur, et verborum opinionumque dissensum pariunt: pro certo habentes nihil omnino prodesse vel miracula edere, vel sinceram virtutem cum corporis castigatione conjunctam, vel proprii patrimonii largitionem, vel denique ipsum martirium, absque charitate (1). Porro charitas, prout eam egregie describit divus Apostolus, « Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati, non cogitat malum ⁴ » de proximo, nedum de Deo, quia id adversari virtuti indicat.

2. Nos itaque a Domino petimus ut divinam in nobis germinare charitatem faciat, atque ut pravarum præjudicia opinionum avertat... (2) verba

¹ Ephes. II, 14. ² Joan. XIV, 27. ³ Joan. XVII, 20.

apud vestram pietatem facinus, insinuare conantes post Christi discipulorum exempla piam persuasionem, æquam spem, atque in Christo fidem. Quod si nos Prophetæ monet ⁵ ut fratrem appellemus atque reputemus eum qui nos odio prosequitur, quanto magis in fratrum loco habendi sunt illi, spiritalique amore diligendi, qui hostili adversus nos animo nequaquam sunt? Deo autem confidimus, cui nostri omnes actus cogitationesque patent, fore ut quandoquidem hunc sermonem et laudata in eo testimonia nonnisi mutæ monitionis causa scribimus, ea vobis grata accendant: neque enim gloriam nostram sed ipsius Domini quærimus.

3. Quicumque spiritalis mercedis causa se in Ecclesia laboribus occuparunt, rei cuilibet orthodoxam fidem præferendam putarunt; quam quidem veram sapientiam divina Scriptura lignum vitæ appellat ⁶. Reapse quænam major sapientia est, quam recta circa Deum ac res divinas sententia? ita ut absque errore de creatis rebus opinemur, ex sanctæ Scripturæ regula; namque ea vera scientia est in paradisi medio a Deo plantata; ubi, quanquam obrepando, callidus serpens noxium venenum suum vomere satagat, fraudemque sub pietatis specie inspirare, prout primis parentibus fecit, quos Deo similes fore spondebat; is nihilominus ab eo qui flammam ibi gladium rotat, depelletur. Quippe hoc a Deo beneficium ministris suis conceditur, cujus ope calliditas serpentis infringitur, atque impedimentum tollitur, si quis ejus fructus gustandi cupidus fuerit, qui fidelibus reservatur ut eo copiose fruantur, modo manum ei intendere velint, id est sincere et enixe veram scientiam quærere, quam quisquis assequitur salvus fit.

4. Nos itaque dum Deo preces offerre non desi-

⁴ I Cor. XIII, 6. ⁵ Psal. XXXIV, 14. ⁶ Prov. III, 18.

NOTÆ.

(1) Ita etiam sanctus Joan. Chrysostomus homil. 1 in S. Romanum M. edit. Maurin. t. II, p. 612. Item

sanctus Augustinus *De bapt. contra Donat.* l. IV, 17. (2) Hic unus versiculus in codice legi nequit.

ninus, sub hujus mysticæ arboris umbra jacere A curamus (3), ejusque semper fructus colligere, ut eos non præsentibus tantum, verum etiam absentibus suppeditemus; sicut vestræ quoque pietati non sine justis causis porrigendos putamus. Etenim religiosus sacerdos Stephanus in hanc regiam a Deo custoditam urbem delatus... (4). Qui non confitetur Dei Verbum passum ac mortuum, factumque primogenitum mortuorum, quamvis idem, quatenus Deus, vita ac vivificans sit, anathema esto (5).

5. Profecto quælibet clandestina Nestorianæ malitiæ insinuatio hisce anathematismis, ante quam radices agat, evellitur: atque his propositionibus, quas nos illi objicimus a vera doctrina dictis, scandalum præcævetur cunctorum fidei orthodoxæ amatorum, ne quis temere attemptet inconsutilem Christi vestem discerpere, id est sanam fidei ejus doctrinam. Nam contra hanc Nestorius.. (6) haud potuit heterodoxus fraude sua prævalere, dum omni studio quæreret, quominus veritatem fateri victus cogeretur. Atqui si hæc catholicæ professionis vocabula usurpare voluisset, nequaquam ex Dei Ecclesia pulsus fuisset; sed cum beatus Cyrillus veluti collegam et coepiscopum excepisset; prout in sacris suis epistolis scriptum reliquit (7).

6. Quamobrem nos horum vim articulorum quasi sacrum fundamentum præjacentes, et omnia legitioni sensus vocabula producentes, his super ædificare nitimur: (8) Nam duas confitentes naturas in unigenito Dei Filio, Domino ac Salvatore nostro Jesu Christo, simili nobis per omnia facto, excepto peccato, nihil aliud dicimus aut intelligimus, nisi quod ipse Deus cum esset, et patris consubstantialis, homo factus est, vereque hominibus consubstantialis, mediator inter Deum et homines, naturam sibi humanam una cum deitate copulans, haud sublata ne post unionem quidem distinctione naturarum, sed una conservata semper persona atque hypostasi divinæ veritatis incarnatæ, quæ perfecte homo facta est. Etenim ante unionem, id est antequam unigenitum Dei Verbum naturæ nostræ copularetur, profitemur unam fuisse ejus naturam, id est divinam, utpote Patri et Spiritui sancto consubstantialem: duas autem ejus naturas dici-

mus, postquam nostram ascivit substantiam: ita ut cum perfectum in deitate, itemque perfectum in humanitate et sciamus et proclamemus: velut etiam unum Filium agnoscimus Jesum Christum ex duabus iisdem naturis; adeoque unum Verbum divinum incarnatum, juxta illius (Cyrilli) sensum admittimus ac profitemur. Nec vero cum incarnatum dicimus, substantiam aliam intelligimus, quam Dei Verbi naturam a Cyrillo assertam (9): etenim haud duas dicimus incarnatas naturas, sed unam, id est illam divini Verbi incarnatam, corpore assumpto et anima ac mente. Tum utriusque simul naturæ proprietates profitentes, nihil aliud intelligimus, nisi quod assumptum a divino Verbo corpus, in naturam divinam haud transit, corporis natura dimissa; neque deitas assumpto corpore spirituque et anima rationali, hisque ad personam suam applicitis, in corporis naturam conversa est, nec de sua gloria quidquam amisit aut demutavit. Ita nos opinari ac profiteri sancti Patres erudiunt, atque in primis sapiens Cyrillus in suo de ambarum naturarum, divinæ nempe et humanæ, unione tractatu (10), in quo demonstrat nullam esse factam unionis causa alterationem, quia unaquæque natura suas incolumes retinuit proprietates. Sic videlicet magister Cyrillus magnusque doctor Athanasius, eadem hac locutione utentes docent, quorum testimonia postea proferemus.

7. Ergo duas intelligimus credimusque in unigenito Dei Verbo, Domino nostro Jesu Christo, naturas; eo sensu, quo concilii Chalcedonensis Patres dcxxxvi intellexerunt ac professi sunt: sic adamussum, inquam, confitemur eundem nostrum Salvatorem, Dominum atque Deum, perfectum in deitate, et perfectum in humanitate; quia unum ex duabus naturis profitemur, ex divina scilicet et humana. Huic nostræ fidei testimonium dat quintum sanctum concilium, quod post supradictum, in hac regia nostra a Deo custodita urbe congregatum fuit: ejus in decretis scriptum comperimus (11), quod et si quis naturas duas profitendo, haud intelligat unum Dominum Jesum Christum, Deum et hominem; neque prædictis verbis denotare velit naturarum differentiam, quarum incon-fusa et ineffabilis unio peracta fuit, Verbo haud

(3) Utuntur hac eadem locutione Græci in alia epistola ad Armenios, ejus nos excerpta protulimus in *Spicil. Rom.* t. X, p. 446.

(4) Hic deest folium in codice.

(5) Est duodecimus Cyrilli anathematismus in calce epistolæ ad Nestorium, Opp. t. V, part. II, p. 77.

(6) Illic duo versiculi sunt in codice oblitterati.

(7) Epist. 3. ad Nestorium, Opp. t. V, part. II, p. 25.

(8) Quem tractum virgulis distinguimus eum laudavit ex ms. cl. Aucherus in adnot. ad Joannis Ozniensis Sermonem, p. 33.

(9) Quomodo intelligenda sit Cyrilli ad Sucensum locutio una *Verbi incarnata natura*, exponit accurate præ cæteris S. Maximus Opp. t. II, p. 273, 286, 335. — Hujus Patrologiæ t. XCI, col. 480, 500, 578. Videsis etiam Photium, *Bibl.* p. 801.

(10) Utrum hic sit deperditi operis Cyrilliani titulus, an potius notus ille v. Gr. *De incarnatione*, haud satis mihi constat.

(11) Est canon septimus concilii in Constantinepolitani, seu quinti œcumenici; qui canon videtur mihi paulo clarior in hoc Germani nostri contextu, quam in Græco proprio apud Concil. Zattæ t. IX, p. 382.

ad carnis naturam translato, neque carne vicissim ad Verbi naturam (etenim ambæ naturæ in substantia sua permanentes, personaliter tantum coalescunt); et quod causa prædictæ locutionis usurpandæ nulla fuerit alia, quam mysterii numerique agnoscendi naturarum, quæ in eodem unico Verbo incarnato Domino nostro Jesu Christo subsistunt; neque mente (12) tantummodo, unitarum naturarum distinctionem esse intelligendam quæ nihil ob unionem amiserunt, quia unus est ex duabus (13), et duæ in uno; si quis, inquam, plurali hoc numero abuteretur, ut naturas divisas suadeat, vel singulas in propria persona distinctas, hic anathema sit. »

8. Cum nos itaque duas in Christo Jesu naturas juxta catholicum congregatorum Chalcedone Patrum sensum profiteamur, persuadere nobis haud possumus, quin ii a Deo sint condemnandi qui contradicunt, neque admittunt et sine hæsitacione profitentur dictam locutionem. Nam sancti Patres haud simpliciter dixerunt se duas agnoscere in Christo Jesu naturas, sed omnem aditum Nestorio obstruxerunt: atque ita nos profiteri docuerunt unigenitum Dei Verbum, ut nemo secundum illius impietatem dicere auderet Jesum Christum Dominum per homonymiam tantum ac dignitatem Deo Verbo æqualem, cæteroque seorsum ab eo qui de Davidis stirpe est. Qua credita ab eo unigeniti Verbi divini in duo divisione, cum illius heterodoxa sententia revelata fuisset, Patres ut se contra eundem munirent, diserte in primis professi sunt natum de Patre secundum deitatem ante omnia sæcula; de Virgine autem Deipara secundum humanitatem; quod ille *Deiparæ* vocabulum, seu suæ opinioni contrarium, ne audire quidem sustinuit, sed aures obturavit magis quam ii qui sanctum Stephanum interimendi causa circumstabant; imo magis

A quam serpens aures obstruit ne periti incantatoris vocem auscultet; id est salutarem traditionem, quam vir beatus in prima sua ad Nestorium epistola scripserat, pro Jesu Christi divinitate, Deiparam simul appellans sanctam Virginem... (14).

9. Item in sua ad Orientales epistola idem beatus Cyrillus sic ait: Haud oportuit eos ignorare decretum, quod nempe omni ad synodum nostram venturo, satendum foret sanctam Virginem esse Deiparam (15). Quod si duarum naturarum locutio scandalo multis est, propterea quod ea Nestorius prave usus fuit, hi velim sciant, dictam locutionem a sanctis quoque Patribus fuisse usurpatam (16): neque orthodoxa vocabula pie jam adhibita, esse rejicienda, postquam illis alii abusi sunt. Namque et Ariani, male ob suam credendi rationem, nonnullas sacræ Scripturæ voces interpretantes, ita conati sunt sanam sanctissimam Trinitatis fidem corrumpere: neque idcirco post eos quisquam illis vocabulis usurpandis abstinuit.

10. Admirabilis præterea Cyrillus eidem Nestorio in Ephesino concilio contradicens, in quo nonnulli locutionem illius tanquam veterem doctrinam defendebant, testimonia magni theologi Gregorii in medium attulit, quæ sunt hujusmodi (17): « Qui duos filios introducit, unum de Deo Patre, alterum de Maria, non vero unicum solumque, is ab adoptione excludetur, quam Deus fidelibus orthodoxis promisit. Naturæ duæ sunt, quia Deus et homo, veluti anima et corpus se habent: non autem filii duo, nec dii duo: neque pariter duo homines, quanquam a Paulo interior exteriorque homo appellantur. » Idem denuo Cyrillus in sua priore ad Sucensum epistola duas in Christo Jesu naturas professus est dicendo (18): « Quantum cogitatione assequi possumus, et intellectuali oculo rationem incarnationis subijcere, duas dicimus unitas natu-

(12) Magnopere animadvertenda est hæc dogmatici canonis Constantinopolitani locutio, quæ negat intelligendas Christi naturas post unionem, mentis tantum phantasia seu theoria. Ecce enim apud Theoriani disputationem a nobis *Script. vet. t. VI*, editam in Armeniorum epistola p. 320. legitur: « Εμεινεν ἀμετάβλητος καὶ ἀτρέπτος τῶν φύσεων ἡ φανέρωσις, πλὴν μόνῃ νῷ θεωρουμένη. *Mansit non mutata neque conversa naturarum manifestatio (vel apparentia), sed tamen mente tantum spectabilis.* Quod Armeniorum dictum refutat Michael patriarcha Constantinopolitanus tom. cit. p. 332, volens omnino dici manere duas naturas, non autem mente spectari, ut dogma tutius pronuntietur. Videant, oro, lectores totum hunc Michaelis locum, qui dignus profecto cognitu est. Item Syrus patriarcha Monophysita tom. cit. p. 392, scribit: « Τὰς φύσεις τηρεῖσθαι ἐν γνώσει, naturas (Christi post unionem) conservari, mentis nostræ vi spectatas. Porro his locutionibus ἐν γνώσει vel θεωρεῖ, vel ἐπινοεῖ adversatur doctæ etiam Leontius cum scholio (apud nos *Script. vet. t. VII*, p. 57), quia nempe Monophysitæ οὐκ εἶτι τὴν διαίρεσιν λέγουσι κατ' ἐπινοεῖαν, ἀλλ' αὐτὰς τὰς φύσεις μόνῃ τῇ ἐπινοῇ ψιλλῇ θεωρεῖσθαι διατηροῦνται. *Haud jam distinctionem dicunt fieri cogitatione sed ipsas naturas*

cogitatione tantummodo spectari contendunt. Sic fere etiam Monophysitarum adversarius Ephraemius apud Photium cod. 229, p. 786 Summa rei est, ut ait predictus Michael Græcus patriarcha, oportere duas Christi naturas simpliciter dicere, non autem ambigua periphrasi loqui. Idem Ephraemius apud Photium cod. 229, p. 820: Οὐ μὲν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐπὶ Χριστῷ, ἀλλὰ δύο φύσεις ἐν τῇ καθ' ὑπόστασιν ἐνώσει κηρύττουσι. *Non unam Patres nostri in Christo, sed duas naturas in hypostatica unionem predicant.*

(13) Ita locutum est Ephesinum concilium: unus ex ambabus naturis Christus. Leo papa in celebri epistola adhuc evidenter unus Christus in naturis duabus, cui dicto Chalcedanenses Patres approbantes succellamaverunt.

(14) Tres deinceps versiculi legi nequeunt in codice.

(15) Hoc dicit in primo anathemate opp. t. VI, p. 159.

(16) Idem ait Cyrillus etiam lib. i *Adv. Nestorianum*, p. 6.

(17) *Concil. Ephes. act. 1*, col. 1192, ed. Zattae t. IV.

(18) Opp. t. V. part. II, p. 153.

ras, unum nihilominus Christum et Filium ac A Dominum, hominem factum, divinumque Verbum incarnatum. » Neque tamen aliud hac locutione docere volumus, nisi quantum a quinto concilio didicimus, nempe ut quarum unitarum tantummodo naturarum distinctionem profiteamur. Quam rem idem Cyrillus in sua quoque ad Eulogium epistola dicit (19): « Nestorius dum duas carnis ac deitatis distinctas naturas profletur, quatenus alia est divini Verbi, alia carnis natura, haud tamen nobiscum illarum unionem constituitur. » Tum adhuc enucleatius subdit: « Nos vero eas constemur unitas, unum Filium, unum Dominum, unum Christum, uti Patres nostri dixerunt, unam Verbi incarnatam naturam (20). » Igitur extra omnem controversiam patet, haud sublatam fuisse ab unionis distinctionem: quo fit ut duas naturas dicamus; unam vero Verbi divini, quia eadem Unigeniti natura, secum sub sua persona conjunctam habet naturam humani corporis animati et intellectualis.

11. Multa alia hac super re dici possent ad orthodoxæ nostræ et immaculatæ fidei confirmationem, eorumque refutationem, qui haud sano sed pessimo consilio conantur invehire schisma in Ecclesiam Dei. Verum sufficiant quæ hactenus dicta sunt, ut multiloquium vitemus, a Salomone edocti qui ait: « Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. »

12. Deinceps vero oportet ut de operationibus quoque et voluntatibus (Christi) dicamus (21); spiritalis nimirum talentum mensæ vestræ argentariæ radentes, ut postea Dominus sortem suam a vobis cum usura possit recipere, neque nos ceu pigrum illum servum condemnet. Duas ergo dicimus in Christo Jesu operationes fuisse; nempe ipsum et qua Deum et qua hominem egisse intelligimus: qua Deum, res divinas; qua hominem, res humanas; sed tamen ambas operationes perfecisse conjunctionem, non seorsum separatimque (22); atque ita factis se confirmasse, cujusmodi reapse erat, Deum verum et hominem verum, non specio tenus. Neque nobis licet cum Hebræis ei dicere: « Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. » Etenim

¹ Prov. ix, 9. ² Joan. x, 33. ³ ibid., 38.

(19) Tom. V, part. 137.

(20) Recole de hac celebri Cyrilli locutione quæ diximus n. 6, adn. 1 Præterea de concilii Chalcedonensis doctrina, et contrario errore multa bona dicit Germanus noster etiam in tractatu, quem videsis, *De hæresibus ac Synodis* a nobis edito Spicil. rom. t. vii.

(21) *De duplici quoque operatione et voluntate*; Germanus, op. cit. n. 43.

(22) Ita S. Leo PP. in sermone miscello, cujus partem ego legebam in cod. Vat. 1267, f. 51 b. Exstat autem sermo in Append. n. 1, ed. Baller. t. I. Porro ubi in ed. col. 401, cap. 11, legitur: *(Unamque, etc., Verbi et carnis una persona sit, et utraque essentia communes habeat actiones, intelligendæ tamen, etc.,* qui Leonis locus ad litteram

ille supernaturalia sua demonstravit divina opera aitque: « Si non facio opera Patris mei, nolite credere; si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre. » Adversus autem hæreticos illos, qui postea ad contemnendum incarnationis mysterium exorturi erant, veritatem is præmunivit, cum naturæ suæ, quotiescunque sibi libuit, permisit (velut ait etiam sanctus Nyssæ episcopus Gregorius (25) carnis illas affectiones experiri, quæ reprehensione carebant, nec non cruciatus; ut invicte confirmaret, se esse primogenitum in multis fratribus, nobisque corpore ac sanguine similem. Hinc etiam post resurrectionem, ut naturæ suæ veritatem rursus demonstraret, velut ait magnus sanctus Basilius (24), cibum quoque gustare dignatus est.

13. Jam vero æternus Deus, qui universum mundi orbem complectitur, ut ait Isaias ¹⁰, nec famem experiri nec sitim potest: nihilo tamen minus is in corpore suo esurivit atque sitivit: cumque homo osset, tanquam Deus simul operabatur cum naturæ divinæ viribus. Id nos docet etiam sapiens Cyrillus in suo *Thesauro* dicens: « Unum nobis prædicant Christum divinæ Scripturæ: namque unus est Deus Pater, unusque et solus Dominus Jesus Christus, qui uti Deus agnoscitur, quia id egit quod solius Dei proprium est. Quia vero semet fecerat hominem, secundum Scripturam, opus fuit ut se hominem esse comprobaret; neque talis videri poterat absque innoxii corporis affectibus, rebusque aliis corpori consentaneis. Operabatur scilicet et loquebatur quantum homini congruit, ut se hominem factum demonstraret (25). » Tum paucis interjectis: « Quia Deus verus erat cum carne, caroque vera cum deitate, operabatur ut Deus, quatenus opus erat ut Deus esse cognosceretur. Viciissimque agebat et loquebatur, quatenus oportebat ut se verum hominem esse ostenderet; mysterii sic veritatem prudente œconomia administrans. »

14. Nemo igitur ausit nos reprehendere, id est Dei Ecclesiam, propterea quod his vocabulis utimur in catholicæ fidei confessione. Cogitent potius fore se malitiæ Arianorum consonos, qui ad suos

¹⁰ Isa. xl, 12.

sumitur ex serm. 13 *De pass.* cap. 4, et ex ep. 124, cap. 3, et denique ex ep. 165, cap. 6; et tamen in nostro Vat. cod. plenior meliorque legitur sic: *Licet, etc., Verbi et carnis una persona sit, quæ inseparabiliter atque indivise communes habeat actiones, intelligendæ tamen, etc.*

(23) Consonat cum Nysseno Basilius, v. gr. epist. 161, alique passim Patres.

(24) Num intelligit Germanus locum epistolæ Basilii ad Urbicium, quam primi nos, ex codice Veneto exscriptam edidimus post Cyrilli Commentarios in Psalmos? Ibi nimirum agitur de Christo post resurrectionem comedente.

(25) Plura his certe similia dicit Cyrillus in *Thesauro* asserti. 24.

errores orthodoxam Patrum Nicææ congregatorum A trariam, sed Deo prorsus conformem, et ad peccatum nullatenus pronam, quia nunquam divina voluntas abs naturali aberat; imo hæc talis prorsus apparebat, qualem in illo fore dixit propheta: « Antequam puer malum bonumve sciat, malum respuet, bonumque eligit ¹¹. » Ecce enim salutis nostræ causa sponte ad necem accessit, quanquam ei naturale erat nolle mori, quia vi congenita repugnat morti natura, prout creator initio constituit.

15. Item cum senex malignus Eutyches semet extulit, dicens Deum quidem corpus nostro simile assumpsisse, cæteroqui unam esse naturam post unionem delirans (27), Patres ii qui Chalcedone convenerunt, Romæque antistes beatus Leo, coacti sunt, ut illius insaniam refellerent, duas docere esse naturas in unigenito Verbo Dei; quæ cum juxta suas proprietates simul agerent, ambæ quod proprium sibi erat tenebant; ut sic ex actuum distinctione, naturarum distinctio agnosceretur unius Domini nostri Jesu Christi: etenim ex actibus natura dignoscitur, velut etiam beati Cyrillus et Nyssenus Gregorius in scriptis suis tradiderunt.

16. Sed enim ne ad voluntatem quidem quod attinet, veritas non est declaranda. Haud enim inconsiderate vel absque examine, duarum voluntatum locutionem admisimus (28), cum hac de re temporibus nostris commota quæstio fuisset; neque Ecclesiæ Dei præsidibus tacere liceret, neque inepte Dei potentis corpus rescindere hujus dictionis divulgatione. Revera haud alienum a trita Patrum via est, duas voluntates dicere; et deinde affirmare C unum, id est primum atque præcipuum humanum actum in intellectu ac voluntate fieri. Jam cum nostram naturam divinum Verbum assumpserit, ut eam sanitati restitueret atque instauraret, necesse fuit ut præ cæteris illam partem assumeret, quæ prima peccati vitio infecta universum hominem pessumdedit. Etenim Deus quidem initio Adamum naturaliter innocentem creaverat et libera cum voluntate. Quapropter inclytus Athanasius dixit (29) naturas duas ab ipsa voluntate in uno Domino nostro Jesu Christo denotari. Etsi enim is voluntatem secundum humanum intellectum assumpserat, ipsam tamen haud habuit con-

trariam, sed Deo prorsus conformem, et ad peccatum nullatenus pronam, quia nunquam divina voluntas abs naturali aberat; imo hæc talis prorsus apparebat, qualem in illo fore dixit propheta: « Antequam puer malum bonumve sciat, malum respuet, bonumque eligit ¹¹. » Ecce enim salutis nostræ causa sponte ad necem accessit, quanquam ei naturale erat nolle mori, quia vi congenita repugnat morti natura, prout creator initio constituit.

17. Dixi, nos hanc locutionem ascivisse a Patribus nobis traditam; neque tamen ullam præterea volo in mysterium invelere contrarietatem; absit! Nam etsi is mæstus fuit, ignoravit (30), et passioni repugnantiam præ se tulit, hæc tamen omnia cum Verbi consensu ac beneplacito in carne habitantis, et ob illius voluntatem, corpori accidebant: quia Verbum quatenus sibi libitum erat, corpori concedebat ut naturaliter ageret, sicut scriptum invenimus. Quippe natura comparatum est, ut homo mori nolit: et Adamum Deus ab initio naturaliter mortis metuendum fecit; alioquin haud ei profecto mortem esset interminatus dicens: Quacunque diē de arbore comederitis, cujus gustum vobis interdixi, sine dubio morte moriemini; nisi antea mortis horrorem illi indidisset. Jam vero Domini quoque anima a morte abhorrebat, sed ob œconomiz rationem, id quoque spontaneum erat ac liberum. Hinc discipulis suis aiebat: « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum antequam patiar ¹². » Et alibi: « Calicem habeo quem oportet me bibere; quid autem volo præter quam illum bibere ¹³? » Et: « Baptismum habeo, quo me oportet baptizari; et quomodo angor usque dum perficiatur ¹⁴? » Ex his ergo discimus, ut doctus Cyrillus opinatur (31), quod Jesu Christi natura nostræ similis, naturalem repugnantiam sibi spontaneam fecerit, prout Deo conveniebat.

18. Atque ut summam prædictorum faciamus, paucisque rem concludamus, dicimus Deum factum esse hominem, non autem assumptum ab eo hominem, ut Nestorius credidit (32). Etenim dictum fuit: « Et Verbum caro factum est (33), et habi-

¹¹ Isa. vii, 16. ¹² Luc. xxi, 15. ¹³ Joan. xviii, 11. ¹⁴ Luc. xii, 50.

(26) Proluxe de hoc vocabulo Athanasius in libro *De synodis*.

(27) *Concil. Chalced.* p. 1079, ed. Venet. Coleti anni 1728, t. IV.

(28) Hinc rursus vides quam falso accusatus olim fuerit de monothelismo Germanus noster; qua cæteroqui criminatione satis eum jam purgaverat Henschenius Bollandianus ad diem 12 Maii. — Vide supra col. 22.

(29) Idcirco Eutyches in concilio Chacedonensi, tomo prædicto, p. 1019, citabat pro se non Cyrillum tantummodo, sed etiam Athanasium.

(30) De scientia Christi, et de celebri loco quod ne Filius quidem diem horamque judicii futuri sciret, ad egregias explicationes Cyrilli apud nos in Excerptis ejus ad Matth. p. 482. Rursus eundem Cyrillum in Comm. ad Lucam ii, 52. Item nostrum Nicephorum Antirr. I, 50, et præsertim in *Apologetico majore*, cap. 76. Denique Eulogium

D patriarcham Alex. apud. Photium, cod. 230, p. 882.

(31) Hoc cum alibi, tum diserte dicit Cyrillus apud nos in Comm. et Luc. p. 427, et in Excerptis item apud nos p. 483.

(32) Recte ait, ut Nestorius credidit, qui parvum ei dicto sensum subiciebat. Cæterum locutionem hanc, quod Verbum sibi assumpserit hominem, impune dictam reperies in sensu orthodoxo apud veteres, puta apud sanctum Augustinum, *De vera relig.* cap. 16, apud sanctum Leonem PP. serm. 54; et quidem inter Græcos etiam apud Athanasium, in Fragmentis quæ super edidimus, p. 582.

(33) Putebre Proclus Constantinopolitanus in epistola dogmatica ad Armenios (Galland. Bib. t. IX, p. 687), ait locutione *Verbum caro factum est*, nihil aliud significat quam τὸ ἀδιαίρετον τῆς ἀρχῆς ἐνώσεως, summæ unitatis inseparabilitatem. Et hoc contra Monophysitas.

tavit in nobis ¹⁶; » haud sane apparenter, neque A
tanquam umbram se exhibens, sed vere ac materialiter factus homo, ut hoc fructu universum hominum genus mundaretur. Eaque omnia possedit, quæ pro nobis obtulit, ut magnus inquit Apostolus ¹⁶. Idcirco cum Deus esset impassibilis, non recusavit fieri passibilis, ut idem et passus esset et non passus : passus carne, quam de sanctæ Virginis Deiparæ utero sumpsit, simulque expertus quidquid inculpabilium affectionum habet natura, nec non cruciatus quos passionis tempore a crucifixoribus pertulit. Non passus autem, quatenus nihil divina natura patiebatur, dum ejus non sine sponte propria corpus discrucianatur. Sic etiam corporaliter pendebat in cruce, in quam se propria potestate contulerat, ut ipse Dominus dixit ¹⁷. Obiit corpore, » neutra tamen humanitatis ejus parte discessit deitas, quæ tota inerat corpori exanimi in monumento jacenti, totaque simul perseverabat in ejus anima ad inferas terræ partes descendente, ubi et iis qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit, ut apostolorum princeps narrat ¹⁸.

19. Nemo igitur scandalum nostri causa patiat, dum peccatis suis quærit excusationes : neque is qui in peccato persistit, Ecclesiam Dei vituperet, quasi ea divisionem in Christi mysterio doceat. Nemo nonnullas perperam intelligens Patrum auctoritates, vel eas distorquens, perverse aliquid adversus veritatem concludat : idque iis præcipue dicitur, qui beatum Leonem Romanum antistitem C
ejusque verba temere et inique scandalo habent (34). Epistolæ ejus testimonia deinceps recitabimus (35), rectam eorum exponentes sententiam, ut evidenter

demonstremus orthodoxam illius fidem, atque ut eos pudore afficiamus, qui Leonem Nestorio favere præsumunt. Quod si forte vos (in Christo Jesu dico) contrarium aliquid intellectui vestro in nostro scripto deprehenderitis, ne, quæso, id significare cunctemini, quidquid nempe vobis libuerit, magisque accuratam dubiorum vestrorum solutionem exquirite. Namque et magnus Athanasius æquum esse judicavit, eos non repellere, qui quod dicunt, recto sensu explicant. Sic enim ipse docet in sua ad Eusebium, Lucinianum, et socios epistola (36) : « Vos ergo, qui hæc omnia profitemini, ne, quæso, illos qui eadem profitentur damnetis ; sed vocabula ab illis adhibita explicate ; neque his inconsideratis, auctores repellatis ; imo vero eos exorate, iisque suadete, ut conciliare sententias velint. »

20. Cum ergo exploratum sit, coram tremendo Christi tribunali, ubi ac'us nostri omnes, verba, et cogitationes judicabuntur, quidquid hactenus audientibus diximus prolatum iri, date operam, venerabiles fratres, ut vinculum perfectionis ¹⁹ pacisque concordiam teneatis, quo unum corpus esse possitis et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ : atque ut in uno Domino, una fide, uno baptismo glorificare Deum possimus Patrem Domini nostri Jesu Christi, ejusque unigenitum Verbum, et sanctum Spiritum, qui ex illorum substantia est ; in eodem, inquam, ovili, in superna Ecclesia primogenitorum in cœlis conscriptorum ; ubi habitant omnes qui eodem fruuntur Domino nostro Jesu Christo, cui honor in æternum. Amen.

¹⁶ Joan. i, 14. ¹⁶ Hebr. viii, 3. ¹⁷ Joan. x, 18. ¹⁸ I Petr. iii, 19. ¹⁹ Coloss. iii, 14.

(34) Reapse adhuc Armenii Eutychemi, id est Monophysismi æsectæ, cogunt levitas ordinandos jurare in formulam, qua detestantur concilium Chalcedonense et Leonem Romanum. Videsis Lebrunium *Expl. miss. t. III, p. 16*. Nec immerito. Etenim nemo sæpius aut validius Leone Eutychem arguit in sermonibus atque epistolis.

(35) Desunt nunc (omissa ab amanuensibus) in calce præsentis epistolæ hæc testimonia sive auctoritates, quibus dogmatica scripta communiri so-

lebant. Idem accidit epistolæ Leonis PP. ad Flavianum, cui desunt testimonia (in codd. et in edd.), ab eo promissa. Item desunt testimonia in fine actionis 9 Leontii *De sectis*, quæ nos tamen in Vat. codice nuper invenimus.

(36) Non videbam hujus tituli epistolam inter edita Athanasii scripta. — Hujus epistolæ fragmen- tum, ab ipso Maio postea editum, dedimus inter Opera Athanasii hujus Patrologiæ t. XXVI, col. 1526. Ed. r.

SANCTI GERMANI
PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI
EPISTOLÆ DOGMATICÆ

(MANSI, Concil., t. XIII, p. 91.)

I.

Epistola Gregorii sanctissimi papæ Romani ad sanctissimum Germanum, qui fuerat patriarcha Constantinopoleos.

Qualis et quæ delectatio meam sic lætificare animam novit, sicut gratificus nuntius super tuo nomine, quod reverendum revera mihi et magnificandum decenter est, o sanctificate et divinitus actus! Hoc enim et nunc ego per honorabiles litteras tuas evangelizatus exultavi, et præ nimio gaudio, spiritu lætificatus sum. Deinde in cælum extendens oculum, gratiarum dominatori omnium Deo retuli actiones, qui taliter etiam modo voluit, et hinc tenus vobis cooperatur; et omnia vestra in lucem educit. Hoc enim et orandum mihi est noctu et interdiu, et nunquam aliquando hoc desiderium deserendum esse in Christo confidens pronuntiabo. Testimonium autem perhibet sermoni mea, o superlaudabilis et a Deo dilecte, etiam tuæ per omnem horam benevolentiae recordatio: quam habitatricem habens in labiis, et dolorem verbi ferre non valens, illico ad affatum per litteras properavi. Est enim debitum mihi, et debitis cunctis insignis, te fratrem meum et propugnatorum Ecclesiæ salutare ac alloqui, et luctaminum tuorum collaudare materias. Etiam si quis dicat et valde convenienter clamet potius ea impietatis præcursor, qui nunc passus est, bona actione malam actionem tuis commutaturus felicitatibus. Nam arbitrabatur secundum illum qui desursum cecidit, fremere simul et prævalere adversus pietatem, sed impeditur cœlitus spe fraudatus; et audiebat quidem ab ecclesia ea quæ et Pharao prius Ægyptius tyrannus, Moyse de illo canente: «Dixit inimicus, persequens comprehendam, partibor spolia, replebo animam meam¹.» Sed et audiebat quæ et ipse diabolus, et cum prophetica illi prænuntiaretur maledictio: «Propterea destruet te Deus in finem, evellet te, et emigrabit te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium².» Ita et ille præter spem conatibus qui in spe erant frustratus periit, superno agone vestro et robore apostatæ encervata impugnatione adversus Deum,

A

A

Ἐπιστολὴ Γρηγορίου τοῦ ἀγιοτάτου πάπα Ῥώμης πρὸς Γερμανὸν τὸν ἀγιώτατον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

Ποία καὶ τίς θυμῷ τὴν ἐμὴν οὕτως οἶδεν εὐφραίνειν ψυχὴν, ὡς ἡ περὶ σὲ τὸ σεμνὸν ὄντως ἔμοι καὶ ὑπερφυὲς ὄνομα καὶ καλλώπισμα, ἡγιασμένη καὶ θεοδότης, χαροποιὴς ἐπαγγελία; Ταύτη γὰρ καὶ ἀρκίως ἐγὼ τοῖς τιμίοις σου γράμμασιν εὐαγγελισθεὶς ἀνεκρίτητα, καὶ ὑπὸ τῆς ἀγαν χάριδος τῷ πνεύματι ἀνεκωπύρησα. Εἰτα εἰς οὐρανὸν ἀνατείνας τὸ ὄμμα, εὐχαριστίας ἀνέπεμψα τῷ πανηγερμένῳ τῶν ὅλων Θεῷ, τῷ οὕτω καὶ νῦν εὐδοκῆσαντι, καὶ μέχρι τέλους ὑμῖν συνεργοῦντι, καὶ πάντα εἰς φῶς ἀγοντι τὰ ὑμέτερα. Τοῦτο γάρ καὶ δι' εὐχῆς ἐστὶ μοι νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν· καὶ οὐποτε ταύτης ἀφέξομαι τῆς ἐφέσεως, εἰς Χριστὸν θαρρῶν ἀποφαίνομαι. Μάρτυρεί δέ μοι τῷ λόγῳ καὶ ἡ κατὰ πᾶσαν ὥραν τῆς ὑμετέρας, ὡ πάνευφμε καὶ Θεῷ πεφιλημένε, καλοκαγαθίας ἀνάμνησις· ἦντινα ἐναυλον ἔχων, τοῖς χεῖλεσι τὴν ὁδὸν τοῦ λόγου φέρειν ἀδυνατῶν, αὐθις πρὸς τὴν διὰ γράμματος ἐχώρησα πρόσρησιν. Ἔστι γὰρ χρέος ἔμοι, καὶ χρεῶν ἀπάντων ἐπιστημύτατον, τὸ σὲ τὸν ἐμὸν ἀδελφόν, τὸν τῆς Ἐκκλησίας πρόμαχον προσεγορεύσαι καὶ προσεπειν, καὶ τῶν σὼν παλαισμάτων ἐξυμῆσαι τὰ αἵτια. Εἰ καὶ τις ἐρεῖ, καὶ μάλα εἰκότως, βοάτω μᾶλλον αὐτῷ ὁ νῦν πεπονθὼς, καὶ τῇ εὐπραξίᾳ τὴν δυσπραξίαν τοῖς σοῖς ἀνταλλαξάμενος εὐτυχήμασι, τῆς ἀσεβείας ὁ πρόδρομος. Ἐπεὶ γὰρ ὤρετο κατὰ τὸν ἀνωθεν πεισόντα καταγρυῶσθαι ἅμα καὶ κατισχύσαι τῆς εὐσεβείας, συμποδίζεται ἀνωθεν, τῆς ἐλπίδος διαφευσθεὶς· καὶ ἤκουε μὲν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἅπερ καὶ Φαραὼ τὸ πρότερον ὁ Αἰγύπτιος τύραννος, Μωϋσεὺς αὐτῷ κατεπάδοντος· Εἶπεν ὁ ἐχθρὸς, Δι' ὧς καταλήψομαι, μεριῶ σκῦλα, ἐμπλήσω ψυχὴν μου. Ἐπεφωνεῖτο δὲ ἅπερ αὐτὸς ὁ διάβολος, τῆς προφητικῆς αὐτῷ ὑποφωνούσης κατάρας· Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς καθέλοι σε εἰς τέλος· ἐκτίλει σε καὶ μεταναστεύσαι σε ἀπὸ σκηνώματός σου, καὶ τὸ βίωμά σου ἐκ γῆς ζώντων. Οὕτως ἐκεῖνος παρ' ἐλπίδα τῶν κατ' ἐλπίδα διαφευσθεὶς ἐγχειρήσεων ὤλετο, τῇ τῆς ἀνωθεν ὑμῶν ἐπιμαχίᾳ στερρότετι τῆς κάτω θεομαχίᾳ ἐκνευρίσθει-

¹ Exod. xv, 9. ² Psal. li, 7.

VARIE LECTIONES.

¹ vs L. ἐπηκροῶτο δὲ καὶ ἅπερ αὐτ.

σης τοῦ ἀποστάτου, καὶ πρὸς ἐσχάτην ἀληλαμένου A
 παυλεθρίαν μικροῦ δεῖν τοῦ Χριστομάχου φρυάγμα-
 τος· ὡς ἐπ' αὐτῷ τὸ τῆς Γραφῆς ἐπαληθεῦσαι ῥητὴν·
 « Τόξον δυνατῶν ἠσθάνησε, καὶ οἱ ἀσθενεῖς περι-
 εζώσαντο δύναμιν. » Διότι οὐδὲν πρὸς τὸ ἀσθενὲς τοῦ
 Θεοῦ τὸ ἰσχυρὸν τῆς τῶν θεομάχων βδελυρίας καθ-
 ἴστηκε, καὶ συνεκπολεμεῖν τῷ Θεῷ τὸν κόσμον ἐπὶ
 τοὺς παράφρονας εἴρηται. Πῶς οὐκ ἂν μετὰ Θεοῦ
 πολεμούμενο· ὁ ἡγιασμένος σὺ κατὰ Θεοῦ τῶν ὁ
 ἀθέων ἢ κίνησις εὐρηχότων τὴν ἀφανῶς πολεμούμενον, καὶ
 συμπολεμοῦντα δὲ μᾶλλον εἰπεῖν ἀληθέστερον, καὶ
 τοὺς πολεμίους τροποῦντα, ἥτις οὕτως ἀπὸ τῆς
 τῆς παρατάξεως, ὡς ὁ Θεὸς αὐτὸς σοὶ παρέδειξεν·
 ἡγεῖσθαι προστάξας ἐν τῇ παρεμβολῇ τῆς Χριστοῦ
 βασιλείας· τὸ ἐνδοξον ὄντως καὶ ἐπίσημον λάβαρον,
 τὸν ζωοποιὸν λέγω σταυρὸν, τὸ μέγα κατὰ τοῦ θανά-
 του τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος τρόπαιον· ἐν ᾧ τοῦ
 κόσμου τετραμερῶς τὰ πέρατα διεγράψατο, ἐγκατα-
 στήριξε προγράμμασιν. Εἶτα καὶ τὴν ἁγίαν εἰκόνα τῆς
 πάντων Δεσποίνης καὶ ὄντως ἀγνῆς Θεομήτορος, ἥς
 τὸ πρῶτον οἱ πλοῦσιοι τοῦ λαοῦ λιτανεύουσιν. Καὶ
 γὰρ ἁγία, καθὼς τοῖς Πατράσι δοκεῖ, ἥτις οὕτω παρ'
 ἡμῶν εὐσεβῶς τιμηθεῖσα παρέσχε τὰς ἀμοιβάς. Ἐπεὶ
 ἡ τῆς εἰκόνης τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαδίνει, κατὰ
 τὸν μέγαν Βασίλειον. Καὶ εὐσεβείας ἀνάμεστος ἡ τῶν
 σεπτῶν εἰκόνων ὑπόθεσις, καθὼς φησιν ὁ Χρυσόστο-
 μος· Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον ἡγάπησα γραφὴν εὐ-
 σεβείας πεπληρωμένην· εἶδον γὰρ ἐν εἰκόνι ἄγγελον
 στήθεα βαρβάρων διώκοντα, καὶ τὸν Δαβὶδ ἀληθεύοντα·
 Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώ-
 σεις. Καὶ οὐδαμῶς ἡ Ἐκκλησία παρέσφαλεν, εἰ καὶ
 οὕτως λελόγισται. Συγχωρήσοι ὁ Θεός, οὔτε κατ'
 ἰδιότητα ἢ παράδοσις ἀκολουθίαν, μὴ γένοιτο, εἰ καὶ
 ὁ σκοπὸς τοῦ πράγματος κατὰ τι δοκιμάζεται, καὶ
 οὐδαμῶς σκοπεῖται τὰ ἀποτελούμενα. Ἐπεὶ οὐδ' ἐν
 Πανέδι τῇ πόλει παρὰ τῆς αἰμορροούσης εὐσεβῶς
 κινήσεως εἰς ἀνάμνησιν τοῦ περὶ αὐτὴν θαύματος
 γενομένου ἀπεπέμπετο, ἥτις αἰς ἀναψεύσεως βοτάν-
 ης· πρὸς τοῖς ποσὶ τοῦ εἰς ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν
 ἀναστηλωθέντος παρὰ ταύτης ἀνδριάντος, καὶ ξένης
 τῷ εἶδει, οὐ γνωρίμου, προκειμένης τοῖς πᾶσι, παν-
 τοίων νοσημάτων ἀλεξιτήριον ἦν συγκαταβάσει καὶ
 ἀγαθότητι αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Νομικὴ
 μᾶλλον εἰπεῖν ἢ τοιαύτη ἐνθεος ἀναστήλωσις, εἰ καὶ
 τῶν τύπων ἔκτυπώτερα, καὶ τῆς σκιάς προτιμωτέρα
 ἢ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια. Διὸ μεγίστην σωτηρίας ὑπό-
 θεσιν ἢ τῶν ἁγίων ὁμήγουρις θεοβοῦλως τῇ Ἐκκλησίᾳ
 τοῦτο κεφάλαιον παραδέδωκεν, ὥστε ἐν ταῖς ἀπάν-
 των ὕψεσι, καὶ ἐν ταῖς χρωματούργιας τὸν σεπτὸν
 καὶ ἄγιον χαρακτῆρα κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ αἵρον-
 τος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀναστήλωσθαι· δι'
 αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ Λόγου κα-
 τακνοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας,
 τοῦ τε πάθους αὐτοῦ, καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου

A deorsum effecta, et ad novissimum propemodum
 expulsa exitium Christum impugnantis ferocitate,
 ita ut super eo Scriptura veraciter impleatur, quæ
 dicit: « Arcus fortium superatus est, et infirmi
 accincti sunt robore »; pro eo quod nulla est ad
 infirmum Dei firmitas abominationis eorum qui
 Deum impugnant, et pugnare pro Deo mundum
 contra insensatos [scriptum est] asserit. Quomodo
 ergo non cum Deo pugnans, o tu, sanctissime, ad-
 versus eos qui sine Deo et contra Deum sunt,
 commoveris? Qui videlicet inveniunt eum qui
 invisibiliter oppugnatur, imo, ut verius dicamus,
 simul pugnat, et hostes in fugam vertit, ac ubi
 sic coepisti prælium, ut Deus ipse tibi monstravit?
 præses præcipiens in castris regni Christi glorio-
 sum vere ac insigne labarum, id est, vivificantem
 crucem, magnum contra mortem magnitudinis suæ
 trophæum, in quo mundi quadrifarie terminos cir-
 cumscripsit, lineamentis distinguens. Deinde et
 sanctam imaginem omnium dominæ ac veræ Dei
 matris, cujus vultum divites plebis deprecabuntur.
 Etenim sancta est, quemadmodum Patribus vi-
 detur, quæ taliter a vobis pie honorata tribuit
 vicissitudines. Nam imaginis honor ad principalem
 transit, secundum Basilium magnum. Et pietate
 est plena venerabilium imaginum causa, sicut
 dicit Chrysostomus: Ego et cera perfusam amavi
 picturam pietate refertam; vidi enim in imagine
 angelum cuneos barbarorum persequentem, et
 David veritatem dicentem: Domine, in civitate
 tua imaginem eorum ad nihikum rediges. Et ne-
 quaquam Ecclesia erravit, licet ita fuerit æstimat-
 um. Indulgeat Deus, et neque secundum gentilem
 consequentiam est traditio (absit!) et intentio rei
 secundum quid probatur, et nequaquam conside-
 rantur quæ perficiuntur. Nam neque in Panæde
 civitate hæmorrhoidsæ pie mote in recordationem
 facti in se miraculi repudiabatur, cum orta esset
 kerba circa pedes statuæ, quæ ab ea in nomine
 Domini Jesu Christi erecta est; et extranea erat,
 incognitaque specie, positaque omnibus in vario-
 rum languorum remedium condescensione et boni-
 tate Dei et Salvatoris nostri. Imo legalis, ut jam
 [ita] dicamus, hujusmodi est in Deo erectio, licet
 figuris magis signanda [Gr., figuris expressior], et
 umbræ præferenda sit gratia et veritas. Unde maxi-
 mam salutis causam sanctorum cæus Dei consi-
 lio hoc capitulum tradidit [Gr., h. cap. Ecclesiæ
 trad.] in universorum vultibus, et colorum opera-
 tionibus venerabilem et sanctum characterem
 secundum humanitatem ejus, qui tollit peccatum
 mundi, erigamus, per eum humilitatis celsitudinem
 Dei verbi considerantes, et ad memoriam conver-
 sationis in carne factæ, tam videlicet passionis

* I Reg. II, 4. * Sap. V, I seqq. * Psal. LXXII, 20.

VARIÆ LECTIONES.

^b Iσ. Πῶς οὖν οὐκ ἂν μετὰ Θεοῦ πολεμῶντος ὁ ἡγιασμένος; ὅπου κατὰ Θεοῦ τῶν, etc. ^c δ. i. i. ἐκκλη-
 σίας. ^d Iσ. εἰπερ.

ejus et salutaris mortis, quam redemptionis, quæ hinc mundo effecta est, manu quodammodo ducti, et nulla est hinc a divinis dissonantia. Si enim prophetica prælocutiones terminum minime perceperunt, ne scribantur res ad ostensionem eorum quæ adhuc facta non sunt, id est, si non est incarnatus Dominus, non formetur sancta imago ejus secundum carnem. Si non est natus in Bethleem*, ex gloriosa Virgine Dei Genitrice, neque magi munera obtulerunt, neque pastoribus supra stetit angelus, neque multitudo cœlestis exercitus nato hymnum obtulit†, si non in ulnis genitricis ut infantulus ferebatur, qui portat universa, et lactis alimoniam pertulit, qui dat escam omni carni, nec hoc figuretur. Si non a sene suspiciebatur, qui vitæ tenet principatum et mortis, et omnium Dominus per eum agnitus simul et prædicatus, et ut dimissionem concederet postulatus, si non in Ægyptum causa dispensationis pergebat super nubem levem, omni scilicet lumine illustratam matrem ac sanctitate robustam, qui in excelsis solet, et redit ex Ægypto, et habitat Nazareth, ne figurentur coloribus. Si non mortuos suscitavit, et erexit paralyticos, et leprosis præbuit purgationem, et cæcos illuminavit, deinde et expressam fecit linguam mutorum, et bases claudorum firmavit, et expulit dæmones, nisi aperuit aures surdorum, et omnia operatus est gloriosa, et in Deo signa perfecit, ne pingantur; et nisi passionem voluntarie susceperit, et infernum spoliavit, et surgens in cœlum ascendit, qui venturus est judicare vivos et mortuos, neque figurent Scripturæ vel historiæ, quæ ista enarrant, tam per litteras, quam per colores [Gr., nec scribantur, nec figurentur]. At si hæc omnia facta sunt, et magnum est pietatis mysterium, utinam esset possibile, ut cœlum et terra et mare, animantia quoque omnia et virgulta, et quidquid aliud est, enarrant illa et per voces et per litteras, et per picturas. Eorum enim quæ non sunt formatio idolica pictura nominatur, quæ et paganæ fabulationis poema fluxit, eorum quæ nunquam fuerunt per essentiam facturam desipienter asseverans. Et certe nulla est condescensio Ecclesiæ Christi cum idolis: absit! Neque enim vitulas adoravimus, neque vitulum in Choreb fudimus, neque a nobis creatura Deus æstimata est, sed neque rursus sculptili procidimus, et Belphegor initiati sumus, neque natorum occisores aut sacrificatores fuimus, aut occulta mysteria celebravimus, neque filios nostros et filias immolavimus unquam demonibus, ut in nos ea quæ a Salomone idolorum cultoribus dicta sunt assumantur. Nunquid a nobis infecta est terra in sanguinibus; vel imaginem in templo fecimus, quadri-forme habentem idolum, et hanc adoravimus? Nunquid abominationem repentinum et pecorum supra murum templi depinximus? Aut iterum nos

A χειραγωγούμενοι, καὶ τῆς ἐνταῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως· καὶ οὐδὲ ἐνταῦθεν τῶν θείων ἀσύμφωνον. Εἰ γὰρ αἱ προφητικαὶ ἀναβήσεις οὐκ εἰλήφασιν τὴν περὶ αὐτῶν, μὴ γραφείσθω τὰ πράγματα πρὸς ἐνδείξιν τῶν μὴπω γεγεννημένων· τουτέστιν, εἰ μὴ ἐσαρκώθη ὁ Κύριος, μὴ τυπούσθω ἡ κατὰ σάρκα ἁγία εἰκὼν αὐτοῦ. Εἰ μὴ ἐτέχθη ἐν Βηθλεὲμ ἐκ τῆς ὑπερενδόξου Παρθένου Θεοτόκου, καὶ οἱ μάγοι τὰ δῶρα προσήγαγον, καὶ ποιμέσιν ἐπέστη ὁ ἄγγελος, καὶ πλῆθος οὐρανίου στρατιᾶς τῷ τεχνέντι τὸν ὕμνον προσέφερον· εἰ μὴ ἐν ἀγκάλαις τῆς τεκούσης ὡς βρέφος ἐφέρετο ὁ βασιτάζων τὰ σύμπαντα, καὶ γαλακτοτροφίας ἡνέσχετο ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκί, μὴδὲ τοῦτο τυπούσθω. Εἰ μὴ ὑπὸ πρεσβύτου ὑπεδέχετο ὁ κατάρχων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῶν ὅλων Κύριος δι' αὐτοῦ γνωριζόμενος ἅμα καὶ κηρυττόμενος, καὶ τὴν ἀπόλυσιν παρ' αὐτοῦ δυσωπούμενος· εἰ μὴ ἐν Αἰγύπτῳ οἰκονομία ἐπορεύετο ἐπὶ νεφέλῃς κοίτης, τῆς ὁλοφώτου μητρὸς καὶ ἐρρωμένης τῇ ἀγαθότητι καὶ ἀγιότητι, ὁ εἰς ὕψος καθήμενος· καὶ παλινδρομεῖ ἐξ Αἰγύπτου, καὶ οἰκεῖ τὴν Ναζαρέτ· μὴ τυπούσθωσαν χρώμασιν. Εἰ μὴ νεκροὺς ἤγειρε, καὶ ἐξανέστησε παραλύτους, καὶ λεπροὺς παρέσχε τὴν κάθαρσιν, καὶ ἀπομαύτους ὤμωμάτωσεν, εἴτα καὶ τρανὴν ἐποίησε γλῶσσαν μογιᾶλτων, καὶ βάσεις χωλῶν ἐστερέωσε, καὶ ἀπήλασε δαιμόνια· εἰ μὴ διήνοιξεν ὅτα κωφῶν, καὶ πάντα εἰργάσατο τὰ παράδοξα, καὶ τὰς θεοσημείας ἐτέλεσε· μὴ γραφείσθωσαν· εἰ μὴ τὸ πάθος ἐκουσίως ἐδέξατο, καὶ τὸν ἄδον ἐσχύλευσε, καὶ ἀναστὰς εἰς οὐρανούς ἀνελήλυθεν ὁ μέλλων ἐρχεσθαι κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς· μὴ γραφείσθωσαν, μὴδὲ τυπούσθωσαν αἱ ταῦτα διηγούμεναι καὶ διὰ χρωμάτων καὶ διὰ χρωμάτων γραφαὶ καὶ ἱστορίαι. Εἰ δὲ ταῦτα πάντα γέγονασιν, καὶ μέγα τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, εἴθε ἦν δυνατόν καὶ τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, τὰ ζῶα πάντα καὶ τὰ φυτὰ, καὶ εἰς ἄλλο, ἐκδιηγείσθαι αὐτὰ καὶ διὰ φωνῶν, καὶ διὰ γραμμάτων, καὶ ἱστοριῶν. Τῶν γὰρ μὴ ὄντων ἡ τύπωσις εἰδωλικῇ γραφῇ ὀνομάζεται, ἃ καὶ Ἑλληνικῇ μυθοποιῇ ἀνέπλαττε, τῶν μὴ γεγονότων ἐν τῇ ὑπάρξει ληρωδοῦσα τὴν ποίησιν. Καὶ οὐδεμία συγκατάθεσις τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ μετὰ εἰδώλων· μὴ γένοιτο! Οὐδὲ γὰρ δαμάλεις προσεκυνήσαμεν, οὐδὲ μόσχον ἐν Χωρὴβ ἐγαλκεύσαμεν, οὔτε θεὸς ἡμῖν ἡ κτίσις λελόγισται· οὐτ' αὖ πάλιν τῷ γλυπτῷ ὑπεπέσομεν, καὶ τῷ βεελζεβὼρ ἐτελέσθημεν, οὐδὲ τεκνοφρόνους τελετὰς ἢ κρύφια μυστήρια ἐτελέσαμεν, οὐδὲ τοὺς υἱοὺς ἡμῶν καὶ τὰς θυγατέρας ἐθύσαμεν δαιμονίοις ποτὲ, ὡς ἂν εἰς ἡμᾶς τὰ παρὰ Σολομώντος τοῖς εἰδωλολάτραις λεγόμενα ἐκλαμβάνεσθαι. Μὴ γὰρ ὑπ' ἡμῶν ἐφοινίχθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵματιν; ἢ εἰκόνα εἰς τὸν ναὸν ἐποιήσαμεν, τετράμορφον ἔχουσαν εἰδωλὸν, καὶ ταύτῃ προσεκυνήσαμεν; μὴ βδέλυγμα ἐρπετῶν καὶ κτηνῶν ἐπὶ τῷ τοίχῳ τοῦ ναοῦ κατεγράψαμεν, ἢ πάλιν ἡμᾶς Ἰεζεκιὴλ ἐθεάσατο ὀρηνούντας τὸν Ἄδωνιν καὶ θυμῶντας τῷ ἡλίῳ; περὶ ὧν φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἐβλάτουσαν τῇ

* Matth. ii, 1. † Luc. ii, 14. * III Reg. xi, 1 seqq.

κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ὡς δὲ ἐστήσαμεν εἰκόνας τῶν δύο πορνῶν ἐν Αἰγύπτῳ, τῆς Ὀλοῦσας καὶ τῆς Ὀλίσσας, καὶ ταύτας προσεκυνήσαμεν; Ἡ αὖθις θυσίαι παρ' ἡμῶν τῷ Βῆλ ἐν Βαβυλῶνι, καὶ τῷ Δαγῶν ἐν Παλαιστίνῃ προσηγάθησαν ἢ τοῖς ἄλλοις θεοῖς τῶν ἐθνῶν ὑπεπέσομεν; οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστὶ κατηγορεῖται μὴδεὶς, ὅτι μὴδὲν ὁ τῶν θυτῶν καὶ γενομένων τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομάτων τοῦ Χριστοῦ μέχρι τήμερον, πλὴν τῆς ἁγίας καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος, ἐσεβάσθη, ἢ ἐλάτρευσε· μὴ γίνετο! Ὁ μὲν γὰρ τρόπος τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας πρόδηλος· Χριστιανοὶ δὲ θεοσεβέσις ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης τὸ προσκυνούμενον. Εἰ δὲ καὶ τις Ἰουδαϊκῶς κινούμενος πρὸς τὴν ἑγκλήσιν, τὰ πάσαις τοῖς εἰδωλομανοῦσι καταδοόμενα ἐπισημαίνει, καὶ εἰδωλολατρεῖαν ἐπιγράφει τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἐκ τῆς τῶν σεβασμίων εἰκόνων ἐνθέου καὶ θαυμαστῆς πρὸς τὰ κρείττονα ὀδηγήσας, ἡγεῖσθαι μὲν οὐδὲν ἴδιον, ἢ κύων καθυλακτῶν· καὶ ὡς ἐν σφενδόνη πύρρῳ ἀποβαλλόμενος ἀκούετο ὡς Ἰουδαίος· Εἴθε ἦν τὸν Ἰσραὴλ διὰ τῶν ὁρωμένων, ὧν προστάγῃ, προστάγειν τῷ Θεῷ τὴν προσκύνησιν, διὰ τῶν πυπῶν μνημονεύειν τοῦ Κτίσαντος, καὶ μὴ τὸν μόσχον κατέχειν καὶ τὰς μύλας ὑπὲρ τὰς πλάκας τῆς ἐσθήκης! Εἴθε τὸ ἅγιον θυσιαστήριον ἐπόθει μάλλον, καὶ μὴ τὰς δαμάλεις τῆς Σαμαρείας! Εἴθε ἦν αὐτῷ προσέχειν τῇ βάρβῳ τοῦ Ἀαρὼν, καὶ μὴ τῇ Ἀστάρτῃ! Καλὸν ἦν αὐτῷ ἅμα καὶ δίκαιον, τὴν ἱερὴν πέτρην ἀπαύξασθαι, καὶ μὴ τὸν Βάαλ. Εἴθε ἦν αὐτῷ πρὸς τὴν βάρβον Μωσέως μάλλον ὁρᾶν, καὶ τὴν στάμνον τὴν χρυσήν, καὶ τὴν κιβωτὸν, τὸ θυσιαστήριον, τὸ πέταλον, τὸ ἐφοῦδ, τὴν τράπεζαν, τὴν σκεπὴν τὴν ἐσωτέραν καὶ τὴν ἐξωτερῆσαν· ἅπερ πάντα εἰς δόξαν γενόμενα τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ χειροποίητα, ἀλλ' οὖν ἅγια ἁγίων ἐλέγοντο· εἶτα καὶ τὰ Χερουβὶμ τὰ γλυπτὰ, ὧν μνήμην ποιούμενος ὁ Ἀπόστολος φησὶ· « Χερουβὶμ δόξης κατασκιάζοντα τὸ θυσιαστήριον »· οἷς καὶ τὴν θείαν ἐποχεῖσθαι δόξαν παρὰ τῆς Γραφῆς διδασκόμεθα. Εἰ τοῦτοις προσέχειν, οὐκ ἂν τοῖς εἰδώλοις ὑπέπεσε. Πᾶν γὰρ ἔργον ἐν ὀνόματι Κυρίου γενόμενον, τίμιον καὶ ἅγιον πέφυκε. Καὶ τί δεῖ τὸ γράμμα εἰς μήχος ἐκτείνεσθαι; καὶ μάλιστα πρὸς ἄνδρα θεάρεστον, καὶ σεῖος ἐκλελεγμένον Θεῷ, καὶ τὴν χάριν εἰληφότα τοῦ Πνεύματος, καὶ παρακύπτειν εἰς τὰ βῆθη τῶν βίων δογματῶν δυνάμενον, καὶ θεοδηγῆτως κατακτεῖν εἰς ἄκρον τὸ ὕψος τῆς γνώσεως. Ἀλλ' εἰς μέχρι τοῦδε, καὶ εἰς τὸ προκαείμενον ἐπανέλθωμεν, τῆς ὑπερμάχου σου, ἡγιασμένης, καὶ πάντων τῶν Χριστιανῶν δεσποίνης ἀποθαυμάζοντες τὰ μεγαλουργήματα· καὶ ὅσον αὐτῆς μὲν ὑπ' αὐτῆς ἀνεδείχθης ἐν ἅπασιν ὀδηγούμενος καὶ διασωζόμενος, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν κραταιούμενος. Ἐκεῖνοι δὲ οἱ ἐκ πολλοῦ κατ' αὐτῆς παροινήσαντες τοσοῦτον εὖρον

A Ezechiel vidit plangentes Adonidem, et incensum soli offerentes⁹, de quibus dicit Apostolus: « Servierunt creaturæ potius quam Creatori¹⁰. » Putasne statuimus imagines duarum forniciarum in Ægypto, Oola scilicet et Ooliah, et eas adoravimus¹¹? An rursus a nobis sacrificia Bel in Babylone¹², et Dagon in Palæstina oblata sunt¹³? vel aliis diis gentium procidimus? Non sunt hæc, non sunt; calumniatur nullus, quoniam in nullo eorum quæ consistunt et facta sunt, nomen quod est super omne nomen populus Christi usque hodie, præter sanctam vivificam Trinitatem, coluit, vel servivit [Gr. latria adoravit]: absit! Nam modus idololatriæ manifestus est. Christianis autem Dei cultoribus omnium dominator est adorandus. Porro si quis, Judaico more ad accusationem motus, quæ olim contra idolorum cultores dicta sunt diffamaverit, et idololatriam Ecclesiæ nostræ ascripserit ex venerabilium imaginum deifico et mirabili ad meliora ducatu, nihil aliud arbitremur, quam ut canis latret, et in funda procul abiectus audit sicut Judæus: Utinam et Israel per visibilia visus esset Deo adorationem offerre, et per typica memor esset creantis, et non vitulum retineret ac muscas super tabulas testamenti. Utinam sanctum altare magis desiderasset, et non vitulas Samariæ! Utinam attendisset Aaron virgam, et non Astartem! Bonum quippe simul et justum esset ei, petram salutare quæ imbres divinitus dedit, et non Baal. Utinam ad virgam Moysi magis intuitus esset, et urnam auream, arcam, propitiatorium, petalum, ephod, mensam, tabernaculum interius et exterius, quæ omnia in gloriam Dei patrata, licet manufacta, sancta tamen appellabantur sanctorum, deinde et Cherubim sculptiles, quorum memoriam faciens apostolus ait: « Cherubim gloriæ adumbrantia propitiatorium¹⁴, » quibus et divinam vehi gloriam a Scriptura docemur. Si his intendisset, non utique idolis procidisset. Omne namque opus quod in nomine Domini fit, pretiosum et sanctum est. Et quid opus est epistolam in longum extendere? et maxime ad virum Deo placitum, et vas electum a Deo, gratiam adeptum spiritus, et in profunda divinorum dogmatum valentem prospicere, atque Deo ductore considerare summam scientiæ altitudinem. Verum hinc ad propositum redeamus, propugnatrix tuæ, o sanctissime et omnium Christianorum domine, magnificationes, et qualis ipse ostensus fueris in cunctis ab illa directus et salvatus, et contra inimicos confortatus, admirantes. Illi vero qui ex multo jam tempore contra eam debacchati sunt, tanto invenerunt resistentem, quanto invenerunt

⁹ Ezech. viii, 14 seqq. ¹⁰ Rom. i, 25. ¹¹ Ezech. xiiii, 4 seqq. ¹² Dan. xiv, 1 seqq. ¹³ Judic. xvi, 23. ¹⁴ Hebr. ix, 5.

VARIÆ LECTIONES.

· ἐν μηνί.

alibi contradicentem. Et hoc mirum non est. Si enim Betulia per manum Judith mulieris Israelitidis salvabatur¹⁶, cujus opus Holophernis peremptio fuit, et hanc salvatricem Israel, qui per idem tempus fuerunt, prædicaverunt, quomodo non oporteret amplius tuam amplissimam sanctitatem tali propugnatrice usam aggredi fidei hostes, et victoria coronare subjectos? Sed ejusdem supplicationibus et omnium sanctorum potens in prælio Deus noster, fortis et longanimus, qui deluxit te super Joseph ut ovem, custodiat te sanctissime in annos prolixos, universæ Christianæ bene operantem conversationi, et sacro canoni obtemperare cunctos doceantem et incitantem, et custodire depositum quod a Patribus suscepimus; convertentem eos qui ad modicum quid non intellexerunt, o jube gaudium nostrum, et communis utilitas et refectio, sanctissime et omnibus Christianis amabilis.

Tarasius sanctissimus patriarcha dixit: Petrum divinum apostolum æmulatus, tuba cecinit nobis a Roma veritatem etiam pater iste beatus.

Theodorus [Gr. Theodosius] reverendissimus monachus et notarius legit

II

Epistola Germani beatissimi, qui fuit patriarcha Constantinopolensis, ad Joannem episcopum Synadensem.

Epistolam vestræ Deo amabilitatis tradidit nobis C Tarasius laudabilissimus patricius, in qua continebatur de Deo amabili episcopo Nacoliæ. Significamus ergo ei, quod et antequam suscepissimus litteras vestræ Deo amabilitatis, cum huc pervenisset idem ipse Deo amabilis episcopus, ad sermonem venimus cum eo, dijudicantes sensum ejus, qualis haberetur sententiæ super his quæ audieramus de illo: et hanc nobis proposuit traditionem [Gr. rationem, seu apologiam. Rationem habet ms. Jol.] (opportunitatem est enim ut omnia subtiliter significamus Deo amabilitati tuæ), quod autem audisset divinam Scripturam dicentem¹⁶: Non facies omnem similitudinem, ad adorandum eam, eorum quæ sursum in cælo et super terram sunt. Contra [Gr. Juxta] hoc dixi, quia non oportet adorare manufacta, id est, quæ ab omnibus sunt confecta. Nam sanctos Christi martyres, veras fidei margaritas, omni honore dignos arbitramur, et intercessionem eorum invocamus. Ad hæc igitur nos respondimus ei: quia Christianorum fides et cultus et adoratio in unum est et solum Deum, sicut scriptum est: « Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies¹⁷; » et glorificatio nostra, et obsequium nostrum ipsi soli offertur tam a sanctis qui in cælis sunt, et intelligibilibus incorporabilibusque virtutibus, quam

¹⁶ Judith xiii, 1 seqq. ¹⁷ Exod. xx, 4. ¹⁸ Deut. vi, 13.

VARIE LECTIOES.

1. ἁλλ. σώτειραν.

A ἀντίμαχον ὅσον εἶχον ἀντίδικον. Καὶ τοῦτο οὐ θαυμάστον. Εἰ γὰρ Βετουλοῦσα διὰ χειρὸς Ἰουδίθ γυναικὸς Ἰσραηλίδος διεσώζετο, ἥς ἔργον ἡ Ὀλοφέρνηος ἀνάλξεις, ἦν σωτηρίαν τοῦ Ἰσραὴλ οἱ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκῆρυξαν· πῶς οὐκ ἂν ἔδει πλέον τὴν σὴν ὑπερφῶν ἀγιότητα τοιαύτῃ Συμμάχῳ κεχρημένην καταρξάαι τῶν πολεμίων τῆς πίστεως, καὶ νίκη στεφανῶσαι τοὺς ὑπὸ χεῖρα; Ἀλλὰ ταῖς αὐτῆς ἰκεσίαις καὶ τῶν ἁγίων ἀπάντων ὁ κραταῖος ἐν πολέμοις Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, ὁ ὁδηγῆσας ἐπὶ ὑπὲρ τὸν Ἰωσήφ ὡσεὶ πρόβατον, φυλάξοι σε, ἡγιασμένε, εἰς χρόνους ἐπιμήκεις, ἅπαν τὸ Χριστιανικὸν εὐεργετοῦντα πολίτευμα, καὶ τῷ θεῷ κανόνι πάντας στοιχεῖν ὁδηγοῦντα ἅμα καὶ παροτρύνοντα, καὶ φυλάσσειν τὴν παρακαταθήκην· ἦν παρὰ τῶν B Πατέρων εἰλήφαμεν, ἐπιστρέφοντα τοὺς πρὸς ὀλίγους ἀγνωμονήσαντας· ἡ διαρκὴς ἡμῶν χαρὰ καὶ κοινὸν ὄφελος καὶ ἀπόλαυσις, ἀγιώτατε, καὶ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς ποθητέ.

Ταράσιος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης εἶπε· Πέτρον τὸν θεῖον ἀπόστολον ζηλώσας ἐσάλπισεν ἡμῖν ἐκ Ῥώμης τὴν ἀλήθειαν καὶ ὁ μακάριος οὗτος Πατήρ.

Θεοδόσιος ὁ εὐλαβέστατος μοναχὸς καὶ νοτάριος ἀνέγνω.

B'.

Ἐπιστολὴ Γερμανοῦ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου γενομένου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς Ἰωάννην ἐπίσκοπον Συναδένων.

Ἐπιστολὴν τῆς ὑμετέρας θεοφιλίας ἀποδίδωκεν ἡμῖν Ταράσιος ὁ πανεύφημος πατρικίος, ἐν ᾗ περιείχετο περὶ τοῦ θεοφιλοῦς ἐπισκόπου Ναχωλείας. Σημαίνοντες οὖν αὐτῇ, ὡς καὶ πρὸ τοῦ δέξασθαι ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς ὑμετέρας θεοφιλίας, καταλαθόντες ἐνταῦθα τοῦ αὐτοῦ θεοφιλοῦς ἐπισκόπου, εἰς λόγους ἤλθομεν πρὸς αὐτὸν, ἀνακρίνοντες τὸ φρόνημα αὐτοῦ, ὅποιος ἔχεται γνώμης περὶ τῶν ἀκουσθέντων ἡμῖν περὶ αὐτοῦ, καὶ ταύτην ἡμῖν προσβάλετο τὴν ἀπολογίαν· δέον γὰρ λεπτομερῶς πάντα σημάδιαι τῇ ὑμετέρᾳ θεοφιλίᾳ· ὅτι ἀκούσας τῆς θέας Γραφῆς λεγούσης· Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, προσκυνεῖν αὐτῷ, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἔχω, καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς. Κατὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι οὐ χρὴ χειροποιήτοις προσκυνεῖν, ἥγουν τοῖς ὑπὸ ἀνθρώπων κατεσκευασμένοις. Ἐπεὶ τοὺς ἁγίους τοῦ Χριστοῦ μάρτυρας, τοὺς ἀληθεῖς μαργαρίτας τῆς πίστεως, πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγοῦμεθα, καὶ τὰς πρεσβείας αὐτῶν ἐπικαλούμεθα. Πρὸς ταῦτα τοίνυν ἡμεῖς ἀπεκρινάμεθα αὐτῷ· ὅτι τῶν Χριστιανῶν ἡ πίστις καὶ τὸ σέβας καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν ὑπάρχει, καθὼς γέγραπται· ὅτι Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ ἡ δοξολογία ἡμῶν, καὶ ἡ λατρεία ἡμῶν αὐτῷ μόνῳ προσάγεται παρὰ τε τῶν ἐν οὐρανοῖς ἁγίων καὶ νοερῶν ἀσωμάτων δυνάμεων, καὶ παρὰ τῶν ἐπὶ

γῆς ἄγνωστών τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, καθὼς καὶ ἂν ταῖς ἀπάντων ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀγία ἐκμνεῖται καὶ δοξάζεται Τριάς ἐν μονάδι καὶ κυριότητι καὶ θεότητι, καθὼς καὶ εἰς Θεὸς παρ' ἡμῖν ὁμολογείται, καὶ οὐκ ἔστι πάρεξ αὐτοῦ ὁ δεσπόζων ἐν τῇ δυνάστεϊ αὐτοῦ, τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐκ μὴ ὄντων τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι παραγαγών, ὅσα τε ὁράτῃ, καὶ ὅσα ἀόρατα· τούτέστιν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν ἀγίαν ὁμοούσιον καὶ ζωοποιὸν Τριάδα. Εἰς ἣν καὶ πιστεύσαντες, καὶ ἣν ὁμολογῆσαντες ἐβαπτίσθημεν, καθὼς παραδέδωκεν ὁ αὐτὸς Θεὸς Λόγος ὁ ἐνανθρωπήσας, ὁ εἰς αὐτῆς τῆς ἀγίας καὶ ἀκαταλήπτου Θείας Τριάδος, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, εἰς τὸ δῶμα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ οὐ κτίσμασι προσκυνούμεν· μὴ γένοιτο! οὐδὲ τὸ τῇ θεϊκῇ δεσποτείᾳ ὀφειλόμενον σέβας εἰς ὁμοδούλους καταγομεν. Οὐδὲ γὰρ βασιλεῖς ἢ ἀρχοντας κατὰ γῆς προσκυνόντες, τὴν ἰσὴν ὡς πρὸς τὸν Θεὸν προσκύνουσιν ποιῶντες· φαίνόμεθα. Καὶ γὰρ ὁ προφήτης Νάθαν ζῖνται ἐπὶ τῆς γῆς προσκυνήσας τὸν Δαβὶδ ἀνθρώπων ἔντα καὶ βασιλέα· ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἐγκιθῆσεται ὡς ἀνθρώπων σεβασθεὶς παρὰ τὸν ὄντα Θεόν. Οὐδὲ τὴν τῶν εἰκόνων ποίησιν, τῶν διὰ κηροῦ καὶ χρωμάτων ἐκτυπούμενων, εἰς παρατροπὴν τῆς περὶ τὸ Θεὸν σέβας τελειότητος δεχόμεθα. Οὐδὲ γὰρ τῆς ἀοράτου θεότητος εἰκόνα, ἢ ὁμοίωμα, ἢ σχῆμα, ἢ μορφήν τινα ἀποτυπούμεν· ἦν οὐδὲ αὐτῶν τῶν ἁγίων ἀγγέλων αἱ ὑπερέχουσαι τάξεις οὕτε κατανοεῖν, οὕτε ἐξιχνιάσαι ὅλω; ἰσχύουσιν. Ἀλλ' ἐπεὶ περ ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἀνακαλούμενος τὸ ἴδιον πλάσμα ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ κατακρίσεως, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀνθρώπος γενέσθαι ἠξίωσε, παρακλησῶς ἡμῖν μετασχὼν αἱματος καὶ σαρκὸς, ὡς ὁ μέγας ἱερὺς Ἀπόστολος, κατὰ πάντα ὅμοιος ἡμῖν γεόμενος χωρὶς ἁμαρτίας, τοῦ ἀνθρωπείου αὐτοῦ χαρακτήρος, καὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ ἀνθρωπίνης ἰδέας· τὴν εἰκόνα τυποῦντες, καὶ οὐ τῆς ἀκαταλήπτου αὐτοῦ καὶ ἀθεάτου θεότητος, ἐντεῦθεν τὰ τῆς πίστεως περιττῶν ἐπειγόμεθα, δεικνύντες, ὡς οὐχὶ κατὰ φαντασίαν καὶ σκιῶδῶς τὴν ἡμετέραν φύσιν φωτενταυθῶς, καθὼς τινες τῶν ἀρχαίων αἰρετικῶν πλανηθέντες ἐδουμάτισαν· ἀλλ' ὅτι αὐτῷ πράγματι καὶ ἀληθεῖς ἀνθρώπος γέγονε τέλειος κατὰ πάντα, ἕχα μόνος τῆς ἐπισπαρείας ἡμῖν ἐκ τοῦ ἐχθροῦ ἁμαρτίας.

Καὶ ταύτῃ τῇ ἐννοίᾳ τῆς περὶ αὐτοῦ ἀσφαλοῦς πίστεως τὸν τῆς ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς χαρακτήρα ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀποτυπούντες ἀσπαζόμεθα, καὶ σεβασμῶς παντός, καὶ τιμῆς τῆς πρεπούσης ἀξιούμεν, εἰς ἀνάμνησιν ἐντεῦθεν ἐρχόμενοι τῆς Θείας αὐτοῦ καὶ ζωοποιῦ καὶ ἀρρήτου ἐνανθρωπήσεως. Ὁμοίως καὶ τῆς κατὰ σάρκα ἀρχάντου αὐτοῦ Μητρὸς τῆς ἀγίας Θεοτόκου κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὴν ὁμοίωσιν ἀνιστορούμεν, δεικνύντες, ὅτι γυνὴ τὴν φύσιν ὑπε-

A ab eis, qui in terra cum essent [sint], viam cognoverunt veritatis : quemadmodum et in ecclesiis Christi quæ ubique positæ sunt, sancta laudatur et glorificatur Trinitas in singulari dominatione ac deitate : secundum quod et unus a nobis Deus prædicatur et non est præter eum qui dominetur in potentatu suo sæculo, et ex non exstantibus omnia, ut essent, produxit, quotquot visibilia et invisibilia sunt ; id est, Pater et Filius et Spiritus sanctus, sancta scilicet consubstantialis et vivifica Trinitas. In quam etiam credentes, et quam confidentes, baptizati sumus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti¹⁹, quemadmodum tradidit ipse Deus Verbum, qui incarnatus est, Dominus videlicet noster Jesus Christus, qui unus est ejusdem sanctæ et incomprehensibilis divinæ Trinitatis : et non creaturas adoramus (absit!) neque culturam, quæ deificæ dominationi debetur, ad conservos inflectimus. Neque enim reges vel principes in terra adorantes, æqualem adorationem ei quam Deo exhibemus, facere noscitur. Etenim Nathan propheta constat²⁰ super terram adorasse David hominem existentem et regem ; sed non ideo accusabitur, quasi qui hominem veneratus sit præter Deum. Neque imaginum facturam, quæ per ceram et colores formantur, in subversionem perfectionis, quæ circa divinum efficitur cultum, admittimus. Neque enim invisibilis deitatis imaginem et similitudinem, vel schema vel figuram aliquam formamus, quam ne ipsorum sanctorum angelorum sublimes ordines considerare et investigare penitus valent. Sed quoniam unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, revocans proprium figmentum a mortis damnatione, beneplacito Patris sanctique Spiritus homo dignatus est fieri, similiter nobis participatus carnis et sanguinis, uti magnus ait Apostolus²¹, per omnia similis nobis factus absque peccato²² : humanum ejus characterem, et humanæ speciei, quam per carnem suscepit, imaginem, et non incomprehensibilis ejus, et invisibilis deitatis, formantes, hinc quæ sunt fidei repræsentare urgemur [satagimus], ostendentes quod non per phantasiam et umbratice naturam nostram sibi univerit, quemadmodum quidam antiquorum hæreticorum errantes dogmatizaverunt : sed quod ipsa re ac veritate homo sit perfectus per omnia, excepto solo peccato, quod seminatum est nobis ex inimico.

Et hoc sensu tutæ fidei quam in illum habemus, sanctæ ipsius carnis characterem in imaginibus formantes, et salutamus, et omnium cultu ac honore decenti dignum decernimus, in recordationem hinc venientes divinæ illius et vivificæ ac ineffabilis incarnationis. Similiter autem et interemerat secundum carnem Matris ejus sanctæ Dei Genitricis juxta eundem modum depingimus similitudinem, ostendentes, quia cum mulier esset natura,

¹⁹ Matth. xxviii, 19, 20. ²⁰ II Reg. xii, 1. ²¹ Hebr. ii, 14. ²² Hebr. iv, 15.

et extranea massæ nostræ minime facta, Deum in-
visibilem et cuncta moderantem super omnem sen-
sum et hominum et angelorum in suo concepit
utero, et ex se incarnatum peperit. Etenim ut pro-
prie ac veraciter matrem Dei veri colimus eam, et
magnificamus, et omni visibili ac invisibili crea-
tura superiorem arbitramur. Et sanctos quoque
martyres Christi, apostolos et prophetas, conser-
vos quidem nostros et veros famulos Dei factos,
acribusque bonis et prædicatione veritatis, et pa-
tientia in passionibus, quas pro ipso Deo pertule-
runt, probatos et amicos Dei ostensos, et multam
fiduciam apud eum consecutos admiramur et bea-
tificamus, et ad recordationem virilitatis eorum,
ac germanæ circa Deum servitutis, similitudines
eorum depingimus : non eos ut divinæ naturæ
communicatores pronuntiantes, debitum deificæ
gloriæ atque potestati honorem et adorationem il-
lis impendimus ; sed amorem nostrum, quem circa
eos habemus, per hoc demonstrantes, quæ per
auditum vera esse credimus, hæc et per picturæ
imitationem ad firmiorem certitudinem nostram sta-
tuimus. Etenim carne ac sanguine connexi, et per
visionem ea quæ animæ satisfacere possunt, certis-
sime noscere compellimur [Gr. etiam per visionem
plenam animæ nostræ certitudinem confirmare stu-
demus]. Nam et ipsi sancti Dei in unum et solum
Deum servitutem atque glorificationem et adoratio-
nem conservantes, et ad hoc omnes advocantes
atque docentes, suum effuderunt sanguinem, et
veræ confessionis corona redimiti sunt. Hic est
modus faciendarum imaginum : non quo decentem
incomprehensibili et inaccessiblei deitati in spiritu
et veritate adorationem transferamus in manufa-
ctas imagines, vel artis opera hominum, vel om-
nino in eas quæ a Deo factæ sunt creaturæ sive in
visibilibus, sive in invisibilibus : sed quo dilectionem,
quam juste possidemus circa veros servos
Dei nostri, per talem modum monstrantes, per
illorum honorem in Deum qui ab his glorificatus
est et illos glorificavit in confessione dominationis
ejus, glorificationem et cultum referamus : ut et
nos imitatores virilitatis eorum et charitatis quæ
in Deum est, per bona opera et refragationem con-
tra vitia demonstreremur. Juxta ergo hunc modum
imaginum facturam in ecclesia Christi fieri, et non
aliunde nos quæ sunt salutis expectare, unus-
quisque certissime noverit, tam in visibili mundo,
quam in futuro sæculo, nisi a solo unigenito Filio
Dei¹¹ una cum Patre et Spiritu sancto, qui divina
dona largitur. Neque enim aliud nomen est datum
hominibus, in quo nos salvos fieri oporteat. Porro
etsi Domini et Salvatoris nostri, et intemeratæ Ma-
tris ejus, quæ vere Dei genitrix est, et sanctorum
ejus imagines salutamus, sed non secundum eum-
dem affectum etiam fidem circa illos ipsos habemus.
δὲ καὶ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τῆς ἀχράντου αὐτοῦ Μητρὸς τῆς ἀληθῶς Θεοτόκου, καὶ τῶν

ἀρχουσα, καὶ οὐκ ἄλλοτρία τοῦ ἡμετέρου φυράματος
γενομένη, τὸν Θεὸν τὸν ἀόρατον, καὶ τὰ πάντα τῇ
χειρὶ περιέποντα, ἐπὶ πᾶσαν ἔννοιαν καὶ ἀγγέλων
καὶ ἀνθρώπων ἐν τῇ ἑαυτῆς συνέλαβε γαστρὶ, καὶ
ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντι ἀπεκύησε. Καὶ γὰρ ὡς κυρίως
καὶ ἀληθῶς Μητέρα Θεοῦ τοῦ ἀληθινοῦ σέδομεν αὐ-
τήν, καὶ μεγαλύνομεν, καὶ πάσης ὁρατῆς καὶ ἀορά-
του κτίσεως ὑπερέραν λογιζόμεθα. Καὶ τοὺς ἁγίους
δὲ μάρτυρας τοῦ Χριστοῦ, ἀποστόλους τε, καὶ προ-
φήτας, ὁσίους, καὶ λοιποὺς τῶν ἁγίων, συνδούλους δὲ
ἡμῶν καὶ ἀληθεῖς θεράποντας Θεοῦ γενομένους,
πράξεσί τε ἀγαθαῖς, καὶ τῷ κηρύγματι τῆς ἀλη-
θείας, καὶ ὑπομονῇ τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ παθη-
μάτων εὐδοκίμους καὶ φίλους Θεοῦ ἀποδειχθέντας,
καὶ πολλὴν παρβόρῃαν πρὸς αὐτὸν εἰληφότες ἀπο-
θαυμάζομεν καὶ μακαρίζομεν, καὶ πρὸς ἀνάμνησιν
τῆς ἀνδρείας αὐτῶν καὶ γνησίας περὶ τὸν Θεὸν δου-
λείας, τὰ ὁμοιώματα αὐτῶν ἀναγράφομεν· οὐχ ὡς
τῆς θείας φύσεως κοινωνοὺς αὐτοὺς ἀποφαίνοντες,
τὴν ὀφειλομένην τῇ θεϊκῇ δόξῃ τε καὶ ἐξουσίᾳ τιμὴν
καὶ προσκύνησιν αὐτοῖς ἀπονέμομεν, ἀλλὰ τὸν πόθον
ἡμῶν τὸν περὶ αὐτοὺς διὰ τοῦτο ἐνδεικνύμενοι, ὅτι
διὰ τῆς ἀκοῆς ἀληθῆς πεπιστεύκαμεν, ταῦτα καὶ διὰ
γραφικῆς μιμήσεως πρὸς βεβαιότεραν ἡμῶν πληρο-
φορίαν συνιστάνομεν. Καὶ γὰρ σαρκὶ καὶ αἵματι
συμπεπλεγμένοι, καὶ δι' ὁράσεως τὰ τῆς κατὰ ψυχὴν
ἡμῶν πληροφορίας βεβαιοῦν ἐπειγόμεθα. Ἐπεὶ καὶ
αὐτοὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον τὴν
λατρείαν καὶ καὶ δοξολογίαν καὶ προσκύνησιν παρα-
φυλάττοντες, καὶ πρὸς τοῦτο ἅπαντας προσκαλούμε-
νοί τε καὶ διδάσκοντες, τὰ ἑαυτῶν ἐξέχεαν αἵματα,
καὶ τῆς ἀληθοῦς ὁμολογίας τὸν στέφανον ἀνεδήσαντο.
Οὗτός ἐστιν ὁ τρόπος τῆς τῶν εἰκόνων ποιήσεως,
οὐχ ὡς τὴν πρέπουσαν τῇ ἀκαταλήπτῳ καὶ ἀπροσ-
ίτῳ Θεότητι ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν
μετατιθέντων ἡμῶν εἰς χειροποιήτους εἰκόνας, ἣ τέ-
χνης ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ἣ ὅπως εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ γενόμενα κτίσματα εἴτε ἐν ὁρατοῖς, εἴτε ἐν
ἀοράτοις· ἀλλ' ὡς τὴν ἀγάπην ἡμῶν, ἣν δικαίως
κεκτήμεθα πρὸς τοὺς ἀληθεῖς δούλους τοῦ Θεοῦ
ἡμῶν, διὰ τῶν τοιούτων τρόπων δεικνύοντες. Καὶ
διὰ τῆς ἐκείνων τιμῆς εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν δοξασθέντα
Θεὸν καὶ δοξάσαντα αὐτοὺς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς
δεσποτείας αὐτοῦ, τὴν δοξολογίαν καὶ τὸ σέβας ἀνα-
φέρομεν· ὥστε καὶ ἡμᾶς μιμητὰς τῆς ἀνδρείας αὐ-
τῶν καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, διὰ τῶν ἀγαθῶν ἐρ-
γων καὶ τῆς κατὰ τῶν παθῶν ἀντικαταστάσεως
ἀποδειχθῆναι. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν τρόπον τὴν τῶν
εἰκόνων ποιήσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ πολι-
τεύεσθαι ἕκαστος πληροφορεῖσθω, καὶ μὴ ἐτέρωθεν
ἡμᾶς τὰ τῆς σωτηρίας ἐκδέχεσθαι κατὰ τε τὸν
δρώμενον κόσμον καὶ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, εἰ μὴ
παρὰ μόνου τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἅμα τῷ
Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὰς θείας δωρεὰς
χορηγοῦντος. Οὐδὲ γὰρ ὄνομα ἑτερόν ἐστι τὸ δεδομέ-
νον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. Εἰ

¹¹ Act. iv, 12.

ἀγίων αὐτοῦ τὰς εἰκόνας ἀσπαζόμεθα, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν αὐτὴν διάθεσιν καὶ τὴν περὶ αὐτῶν πίστιν ἔχομεν.

Ἄλλα τὸν μὲν ἐπιστάμεθα Θεὸν ἀναρχον καὶ ἀτε-
λεῖστον, ἐν τῇ χειρὶ τὰ πάντα περιέχοντα, ποιητὴν
τε ἡμῶν καὶ πάσης κτίσεως, καὶ ἀληθῶς Σωτῆρα
Θεόν, ἔχοντα ἐξουσίαν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ὑπὲρ
γένους ἀνθρώπων ἀληθῶς ἐνανθρωπήσαντα· τὴν δὲ
δοῦλην καὶ Μητέρα αὐτοῦ κυρίως ὑπάρχουσαν, καὶ
προσβείαν δυνατωτάτην τοῦ γένους ἡμῶν. Τὸν μὲν
ὡς δεσπότην τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν νέμοντα, τὴν δὲ
μητρικῶς τὰ ὑπὲρ ἡμῶν αἰτουμένην· καὶ τοὺς ἁγίους
δὲ πάντας, ὡς συνδούλους μὲν ἡμῶν, καὶ τῆς αὐτῆς
ἡμῖν φύσεως ὑπάρχοντας, εὐαρέστους δὲ τῷ Θεῷ γε-
νομένους, καθὼς προεῖρηται· καὶ τῆς ἀνωτάτω
παύσης καὶ μακαριότητος παρ' αὐτῷ τετυχηό-
τας, καὶ χάριν εὐληφότες παρὰ Θεοῦ διακονεῖν ἡμῖν
τὰς παρ' αὐτοῦ εὐεργεσίας, λύσεις τε παθημάτων,
καὶ κινδύνων ἀπολυτρώσεις ἐν τῇ διὰ τῆς μνήμης
αὐτῶν ἐπιτελήσει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τῆς κατὰ τὸ δυνα-
τὸν ἡμῖν ἀξιοῦμεν τιμῆς, καὶ τῶν ἐν ὑμῶν δαίαις
μακαρισμῶν· « Μνήμη γὰρ δικαίων, ὡς φησιν ἡ
Γραφή, μετ' ἐγκωμίων. » Ταῦτα πάντα παρεθέμεθα
τῷ λεχθέντι θεοφιλεῖ Ναχωλείας ἐπισκόπῳ· ἅπερ
καὶ ἰδέξατο, καὶ καθωμολόγησεν ὡς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ
τῶν ὅλων οὕτως κρατεῖν, καὶ μηδὲν τι λέγειν ἢ
πράττειν πρὸς τὸ σκανδαλίσαι τοὺς λαοὺς, ἢ τα-
ραχῆς αὐτοῖς αἰτίαν παρασχεῖν. Τοῦτο οὖν ἡ ὑμετέρα
θεοφιλία, μήτε τὴν θεοφιλή αὐτῆς σύνοδον σκυλῆναι
παύσῃ, μήτε αὐτὴ ἐν σκανδάλῳ τινὶ ἐν τούτῳ γινέ-
σθω· ἀλλὰ δὴ μεταστελλομένη αὐτὸν, καὶ τὰ πα-
ρόντα ἡμῶν γράμματα ὑπαναγινώσκουσα, τῆς ἐν τοῦ-
τοις συγκαταθέσεως αὐτοῦ πληρωφορίαν λαμβάνουσα,
ὑπερυψώσθω τῆς τε τῶν κρατίστων ἡμῶν δεσποτῶν
καὶ βασιλέων πολυχρόνιου εὐζωίας καὶ νίκης, αἰτεί-
σθω δὲ καὶ τῷ τῶν Χριστιανῶν λαῷ τὴν ὑπερέχουσαν
πάντα τοῦν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ.

Ταράσιος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης εἶπε· Ὁ πα-
τήρ ἡμῶν ὁ ἅγιος Γερμανὸς συμφωνεῖ τοῖς πρὸ αὐτοῦ
ἀγιωτάτοις Πατράσιν.

Ἡ ἁγία σύνοδος εἶπεν· Ἀληθῶς, δέσποτα, ἐν πᾶσι
συμφωνεῖ.

Ταράσιος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης εἶπε· Ταῦτα τὰ
γράμματα λαβὼν ὁ Ναχωλείας ἀπέκρυψε, καὶ οὐκ
ἔδωκεν αὐτὰ τῷ μητροπολίτῃ αὐτοῦ. Πρὸς ταῦτα
λοιπὸν πάλιν γράφει τῷ Ναχωλείας ὁ μακάριος Γερ-
μανός· Ἡ γὰρ ἀρχὴ τῆς αἰρέσεως ἐξ αὐτοῦ ἐγένετο.

Ἐκδοσίος ὁ θεοφιλέστατος μοναχός, διάκονος
καὶ νοτάριος καὶ σκευοφύλαξ τῶν εὐαγίων πατριαρ-
χικῶν εὐκτηρίων, ἀνέγνω.

Γ.

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ πρὸς Κων-
σταντίνον ἐπίσκοπον Ναχωλείας.

Ἰωάννης ὁ θεοφιλέστατος τῆς Συναδέων μητροπολί-

¹² Prov. x, 7. ¹³ Philipp. iv, 7.

Verumtamen Deum quidem novimus [Gr. Deum
quidem illum nov.] sine initio et infinitum, et in
manu omnia continentem, factoremque nostrum
et omnis creaturæ, et veraciter Salvatorem Deum,
habentem potestatem in cælo et in terra, pro ge-
nere hominum incarnatum fuisse. Porro hanc an-
cillam, et proprie matrem ejus, ac intercessionem
potentissimam generis nostri suscipimus. Illum
quidem ut dominatorem, et quæ salutis nostræ
sunt tribuentem; hanc vero ut matrem pro nobis
petentem: et sanctos omnes, tanquam conservos
quidem nostros, et nostræ naturæ consistentes, sed
placentes Deo, quemadmodum prædictum est, et
supernam confidentiam et beatitudinem apud eum
adeptos, et gratiam consecutos a Deo ad mini-
strandum nobis beneficia ipsius, sanitatesque pa-
sionum, et periculorum ereptiones in invocatione
Dei nostri, cum per memoriam eorum in hymnis
et canticis, beatitudinem et honorem ipsorum re-
colimus: « Memoria enim justorum, ut Scriptura
inquit, cum laudibus ¹². » Hæc omnia jam expo-
suimus jam facto Deo amabili episcopo Nacoliæ:
quæ et suscepit, et professus est tanquam coram
Deo universorum sic se tenere, et nihil aliud dicere
vel agere ad scandalizandos populos, vel turbatio-
nis eis causam præstandum. Hoc ergo sciens Deo
amabilitas vestra, neque Deo amabilem synodum
suam vexari faciat, neque in hoc scandalum ei
aliquid fiat. Sed de cætero accersito eo, et præsentibus
litteris nostris lectis satisfactioneque conser-
vus ejus per eas percepta, exoret quidem pro opti-
morum dominorum nostrorum et imperatorum
longævitate atque victoria: postulet autem et
Christianorum plebi pacem Dei, « quæ exsuperat
omnem sensum ¹³. »

Tarasius sanctissimus patriarcha dixit: Pater
noster sanctus Germanus concordat cum præde-
cessoribus sanctissimis Patribus.

Sancta synodus dixit: Vere, domine, in omni-
bus concordat.

Tarasius sanctissimus patriarcha dixit: Has
litteras suscipiens Nacoliensis abscondit, et non
dedit eas metropolitano suo. Ad hoc iterum scribit
ad Nacoliensem beatus Germanus. Initium enim
D hæreses ex illo fuit.

Theodorus [Theodos.] Deo amabilis diaconus,
notarius et scevophylax venerabilium patriarchico-
rum oratoriorum, legit.

III.

Ejusdem Patris nostri sanctæ memoriæ Germani ad
Constantinum episcopum Nacoliæ.

Joannes Deo amabilis Synadensium metropolita-

VARIÆ LECTIONES.

⁶ Θεόδωρος.

nus scripsit nobis, quod non tradidit sibi Deo amabilitas tua litteras nostras : in quibus non mediocriter super te contristati sumus, eo quod postposueris, ut liquet, et Dei amorem [Gr. timorem], et debitum membris Christi ab alterutris amorem pariter et honorem. Hujus rei gratia per præsentes litteras nostras præcipimus Deo amabilitati tuæ, ut statim per semetipsam dei prædictam epistolam nostram prædicto Deo amabili metropolitano suo, et omnem ei honorem impendat, et subiaceat ei secundum ordinem qui condecet sacerdotes ; et quemadmodum sermones nostros Deo amabilitas tua suscepit, et hos sectari professi est, permaneat, non in sensu suo abundans. Non enim ignorat, nec obliviscitur, ut existimamus, quia et pro abrenuntiando episcopatu proprio nos rogavit, prætendens incursionem meditari contra se, in quibus, ut dicebat ipsa, non erat conscia : affirmans nihil ad injuriam Domini vel sanctorum ejus propter horum imaginem se dicere vel agere, sed tantummodo Scripturæ sectari magisterium, eo quod nihil in creaturis divinum creatur honorem. Quod et nos ita se habere didicimus, et firmiter retinemus et profiteamur. Quæ autem scripta sunt a nobis ad jam memoratum Deo amabilem metropolitam ejus, legimus ei ; et in his permanere professi est : et exemplaria hujusmodi epistolæ præbuimus ei. Ne ergo velis scandalum fieri plebi experti malorum, memorans terminum judicii Domini, quod etiam his qui unum pusillorum scandalizant, inferre minatus est¹⁶. Hoc autem sciat, quod donec epistolam nostram tribuerit Deo amabilissimo metropolitano suo, ex auctoritate sanctæ ac consubstantialis Trinitatis non habeat potestatem qualemcunque contingere sacerdotale officium. Oportet autem magis nos austerius eam aggredi, quia non correctam divinitus referendæ damnationi eam [ream] deserere.

Tarasius sanctissimus patriarcha dixit : Sicuti et prædixi, fratres, introductio illatæ novitatis hujus ex prædicto viro, id est, episcopo Nacoliæ, facta est.

Constantinus Deo amabilis diaconus et notarius legit.

IV.

Epistola Germani episcopi Constantinopoleos ad Thomam episcopum Claudiepoleos.

Dixit in quodam eloquiorum suorum loco sapientissimus Salomon : « Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma et alta : valet autem sicut seris munitum regnum¹⁷. » Ego autem non ex his qui adjuvare possunt, memet existimans, sed potius ex illis qui adjutorio egent, præsentem

της γεγράφηκεν ἡμῖν, ὡς οὐκ ἀπέδωκεν αὐτῷ ἡ θεοφιλία σου τὰ ἡμέτερα γράμματα· ἐφ' οἷς οὐ μετρίως ἐπὶ σοὶ ἐλυπήθημεν, ἐν δευτέρῳ θεμένῳ, ὡς ἔοικε, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, καὶ τὴν ὀφειλομένην τοῖς μέλεσι τοῦ Χριστοῦ παρ' ἀλλήλων ἀγάπην τε καὶ τιμὴν. Τοῦτου χάριν διὰ τῶν παρόντων ἡμῶν γραμμάτων παραγγέλλομεν τῇ θεοφιλίᾳ σου, παρ-ευθὺ δι' ἐαυτῆς ἀποδοῦναι τὴν προλεχθεῖσαν ἡμῶν ἐπιστολὴν τῷ εἰρημένῳ θεοφιλεῖ αὐτῆς μητροπολίτῃ, καὶ πᾶσαν αὐτῷ τιμὴν ἀπονέμειν, καὶ ὑπεῖκαιν αὐτῷ κατὰ τὴν πρέπουσαν ἱερωῦσι τάξιν. Καὶ καθὼς τοὺς ἡμετέρους λόγους ἐδέξατο ἡ θεοφιλία σου, καὶ τούτοις ἐξακολουθεῖν ὠμολόγησεν, ἐμμενῶντων, μὴ τῷ ἰδίῳ νοῦ πλεροφορουμένη. Οὐκ ἀγνοεῖ γὰρ, οὔτε μὴν ἐπελάθετο, ὡς γε λογίζομεθα, ὅτι καὶ ἀποτάσσασθαι τῆς οἰκείας ἐπισκοπῆς παρεκάλειν ἡμᾶς, προτεινούσα ἐπανάστασιν μελετᾶσθαι κατ' αὐτῆς, ἐφ' οἷς, ὡς ἔλεγεν αὐτῇ, οὐ συνηπίσταντο· διαβεβαιουμένη μὴδὲν πρὸς ὕβριν τοῦ Κυρίου, ἢ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, ἔνεκεν τῆς τούτων εἰκίνος εἰπεῖν ἢ διαπράξασθαι, ἀλλ' ἡ μόνον τὴν Γραφικὴν προτείνειν διδασκαλίαν περὶ τοῦ μὴδὲν τῶν ἐν κρίμασι τῆς θείας ἀξιούν τιμῆς. Ἦντινα καὶ ἡμεῖς ἐδιδάχθημεν οὕτως ἔχειν, καὶ βεβαίως κρατοῦμεν, καὶ ὁμολογοῦμεν. Καὶ τὰ γραφέντα δὲ παρ' ἡμῶν πρὸς τὸν μνημονευθέντα θεοφιλῇ μητροπολίτῃ αὐτῆς ὑπανεγνωμένον αὐτῇ, καὶ τούτοις ἐμμένειν καθωμολόγησε, καὶ τὰ ἴσα τῆς τοιαύτης ἐπιστολῆς παρέσχομεν αὐτῇ. Μὴ οὖν θελήσῃ· σκάνδαλον γενέσθαι λαῷ ἀπειροκάλῳ, μεμνημένος τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Κυρίου, ὅπερ καὶ τοῖς ἑνα τῶν μικρῶν σκανδαλίζουσιν ἐπάγειν ἡπίελησε. Τοῦτο δὲ γινωσκέτω, ὡς μέχρις ἂν τὴν ἡμετέραν ἐπιστολὴν ἀνθρῷ τῷ θεοφιλεστάτῳ αὐτῆς μητροπολίτῃ, ἐξ ἐπιτιμίων τῆς ἀγίας καὶ ὁμωσύου Τριάδος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν οἰασθῆποτε ἐφάψασθαι λειτουργίας ἱερατικῆς. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς μᾶλλον αὐστηρότερον αὐτῇ προσαχθῆναι, ἢ περ ἀνομιέτητον αὐτὴν καταλιπεῖν, τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ κατακρίσει ἐσομένῃν ὑπεύθυνον.

Ταράσιος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης εἶπεν· Ὡς καὶ προέφην, τίμιοι ἀδελφοί, ἡ εἰσαγωγή τῆς ἐπιστάκτου καινοτομίας ταύτης γέγονεν ἐκ τοῦ προειρημένου ἀνδρὸς ἐπισκόπου Ναχωλείας.

Κωνσταντῖνος ὁ θεοφιλέστατος διάκονος καὶ νοτάριος ἀνέγνω.

Δ'.

Ἐπιστολὴ Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς Θωμᾶν ἐπίσκοπον Κλαυδιουπόλεως.

Εἰρηκὲς ποὺ τῶν ἑαυτοῦ λόγων ὁ σοφὸς Σολομών· « Ἀδελφὸς ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὄχυρὰ καὶ ὑψηλὴ· ἰσχύει δὲ ὥσπερ μεμοχλευμένον βασίλειον. » Ἐγὼ δὲ οὐ τῶν βοηθεῖν δυναμένων ἑαυτὸν λογιζόμενος, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν βοηθεῖσθαι θεομένων, τὸ παρὸν ἐγχαράξαι γράμμα πρὸς τὴν ἡμετέραν ὡρ-

¹⁶ Math. xviii, 10. ¹⁷ Prov. xviii, 19.

ρῆθην θεοφιλῶν, τῶν λογισμῶν μὴ φέρων τὴν ὀχλη-
 σιν. Τινὰ γάρ μοι ἠκούσθη πεπραχέναι αὐτὴν, ἅπερ
 εἰ μὲν ψευδῆ, κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον εἰπεῖν,
 εἶραι φερέτωσαν· εἰ δὲ ἀληθῆ, πανταχόθεν μου τὴν
 ἐκνοίαν ἀπορία περιέλαβεν. Ἄρα γὰρ καὶ αὕτη κατὰ
 τὴν τῶν πλειόνων ῥαθυμίαν τὸ τῆς ἀγάπης τερπνὸν
 χίμας μόνον περικέχρωσται, καὶ οὐκ εἰς τὸ βᾶθος
 κατέβη τῆς διανοίας, δηλονότι λογιζομένης αὐτῆς,
 ὡς ἐν εἰλικρινεῖ ἀγάπῃ διακείσθαι ἡμᾶς πρὸς αὐ-
 τήν· ἢ τοῦτο μὲν οὐδαμῶς, τὸ δὲ ἀμαθὲς ἡμῶν, καὶ
 κερὶ τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα ὀκνηρότερόν τε καὶ ἡμε-
 λιμένον διέκτυσαν, ὡς οὐ πολλῆς φροντίδος ἀξιου-
 μένης τῆς ἐρεῦνης τοῦ θεοῦ θελήματος κατὰ τὴν
 παραδοθείσαν ἡμῖν διὰ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἁγίαν ἐν-
 τλήν· Ἡ καὶ τούτων μὲν οὐκ εὐστοχος ἡ ὑπόνοια,
 ἵκετο δὲ ἰσως ὑπολαμβάνειν ἔστιν, ὡς κρείττονος
 αὐτῇ ἀποκαλύψεως γενομένης (ὅκνῳ γὰρ εἰπεῖν οἱθι-
 σῶς τινος καὶ φρονήματος· Ἡ γὰρ ἀγάπη τὸ κα-
 κὸν οὐ λογίζεται, λέγει ὁ θεὸς Ἀπόστολος), εἰς τοιαύ-
 την ἤλασε πληροφορίαν, ἣν φανερῶσαι ἡμῖν ἐξ
 ἀνεγκλίου ὀφείλει. Γέγονε δὲ ἡμῖν τῶν τοιούτων
 ὑπομῶν οὐκ ἀνεύλογος ἀφορμή· ὅτι χρόνῳ πολλῷ
 γνωμένη παρ' ἡμῖν ἡ ὑμετέρα θεοφιλία, συναυλιζο-
 μένη τε καὶ Γραφικῶν ἔσθ' ὅτε λόγων τε καὶ ζητη-
 μάτων ἐρωτήσεις προβαλλομένη, οὐδένα λόγον κε-
 κίνηκεν ἡμῖν ποτε περὶ εἰκόνων, εἴτε ἁγίων ἀνδρῶν,
 ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, καὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ ἁγίας καὶ ἀλη-
 θῆς Θεοτόκου Μητρός· οὔτε ὡς συζητούσα καὶ τὸ
 ἐκρίβει εὐρεῖν βουλομένη, ἤγουν ἐρωτώσα, ὅποιον
 ἡμῖν περὶ τούτου τὸ φρόνημα· καὶ εἰ κατὰ λόγον
 ἐστὶ τὸ ἐν τούτοις γινόμενον, οὐδεμίαν φέρον κατὰ-
 χρισιν παρὰ Θεῷ τοῖς ποιοῦσιν· ἀλλ' οὔτε ὡς βε-
 βαλαὶ πληροφωρίᾳ ἀποβολῆς καὶ ἀναίρεσις· ἄξιον
 τὸ τοιοῦτον τιθεμένη, πρὸς τὸ συμβουλευεῖν ἡμῖν
 ἐπιβλέψαντα, ὥστε καὶ ἡμᾶς τῆς ὁμοίας ἔχε-
 σθαι γνώμης· ἀλλὰ πάντῃ τὰ περὶ τούτου ἐν τελείᾳ
 σκεπῇ παρ' ἡμῖν ποιησαμένη, ἐν τῇ κατ' αὐτὴν πό-
 λις γεγεννημένη, ὡς ἀπὸ δόγματος κοινῷ καὶ ἀναγ-
 νίσκῳ τινὸς διασκέψεως τὴν τῶν εἰκόνων καθαί-
 ρασιν, ὡς μεμαθήκαμεν, ἐποίησατο, εἰ τὸ ἀληθὲς
 οὕτως ἔχει, πάλιν ἐροῦμεν. Καὶ γὰρ οὐκ εὐδρομος
 ἡμῖν ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ πιστεύειν ἀπεριμερίμνω· τοῖς
 πρὸς τὸ διασύρειν τοὺς πλησίον λεγομένοις· πολλάκις.
 Ἀλλ' ἡμεῖς ἀναγκαῖον τιθέμενοι, ὡς ἐν διασκέψει
 καὶ ἀδείφῳ ἔοικε τὰ τοῦ φρονήματος ἡμῶν
 φανερώσει, λεπτομερῶς τὰ περὶ τούτου συνείδομεν
 ἐκφράσειν. Ἐκείνῳ πρότερον ὑπομιμνήσκοντες, ὡς
 ἐξ ἔπαντος φυλάττεσθαι ἡμᾶς χρὴ τὰς τῶν πρᾶγ-
 μάτων κακωτομίας· καὶ μάλιστα ὅπου τοῖς ἐν τῇ
 πίστει τοῦ Χριστοῦ λαοῖς θόρυβός τις καὶ σκανδάλον
 ἰσθῆσι παρακολουθεῖ, ἔπειτα καὶ χρόνου μακροῦ
 ἔτος ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐκράτησεν. Εἰ γὰρ μετὰ
 βολῆς οἰονοπεῖν ἡ Γραφὴ διατάσσεται, πολλῷ μάλ-
 λον ἡμᾶς χρὴ πλείονι συζητήσει τοῖς καιριοτέροις
 ἡγχεῖν, ἵνα μὴ ὑπόδικοι τῷ φοβερῷ γενώμεθα
 κρῖματι, τῷ καὶ ἕνα τῶν μικρῶν σκανδαλίζοντι

A exarare litteram ad vestram studui Deo amabili-
 tem, cogitationum non ferens molestiam. Quædam
 enim eam egisse audiui, quæ si quidem, ut secun-
 dum deiloquum Gregorium dicamus, mendacia,
 auræ ferant : at si veracia, undique mentem meam
 confusio comprehendit. Putas enim quod et ipsa,
 secundum multorum desidiam, dilectionis jucundi-
 tate labiis tantum fuerit usa [Gr. sit illicita], et
 non in profundum descenderit mentis, existiman-
 tis videlicet quod non sincera dilectione circa illam
 flagremus? vel hoc quidem nequaquam, sed imperi-
 tiam nostram et pigritiam, et negligentiam circa
 ea quæ Deo sunt placita, respuit; utpote quæ nul-
 lam curam gesserit in perscrutanda voluntate di-
 vina, secundum traditum nobis per sacras Scriptu-
 ras sanctum mandatum? Aut horum non quidem
 est apta suspicio, illud vero fortasse opinandum
 est, ut meliore sibi facta revelatione (piget autem
 me dicere elatione quadam et prudentia [sensu tu-
 mido]; charitas enim malum non cogitat, ut ait
 divinus Apostolus *) in talem devenerit satisfactio-
 nem, quam manifestare nobis ex necessitate de-
 beat [Gr. debet]. Porro facta est nobis ex hujus-
 modi suspicionibus [Gr. hujusmodi suspicionibus]
 non irrationalis occasio : quia tempore multo
 degens apud nos vestra Deo amabilitas et commo-
 rans, quæ etiam litteralium nonnunquam verborum
 et quæstionum [Scripturæ non. sententiarum et
 qu.] interrogationes proponens, nullum sermonem
 movit nobis aliquando de imaginibus sive sancto-
 rum virorum, sive ipsius Domini et Salvatoris no-
 stri Jesu Christi, et secundum carnem ejus sanctæ
 et veraciter Dei Genitricis Mariæ : neque tanquam
 inquirens, et certitudinem invenire volens, id est,
 interrogans, qualis nobis de hoc sensus existeret :
 et si secundum rationem esset quod in his fieret,
 nullam inferendo damnationem ista facientibus :
 sed neque ad firmam satisfactionem abiectione et
 interemptione dignum hujusmodi ducens, ad con-
 silium nobis accipiendum tradidit semetipsam
 utrum [Gr. ut] et nos similis sensus essemus :
 sed de his omnino in silentio perfecto se sciens, in
 civitate sua quasi ex communi dogmate et indubi-
 tabili quadam disceptatione imaginum depositio-
 nem, sicut didicimus, fecit : si veritas ita se ha-
 bet, iterum dicemus. Etenim non est nobis facilis
 animus ad eredendum inconsulte his qui crebro
 dicuntur detrahare proximis. Necessary ponentes
 [addit. ex Gr. Sed nos nec. pon.], in tractatione
 et fraterna probatione, ea quæ sensus nostri sunt,
 manifestare, subtiliter illa quæ de hoc sunt, con-
 sideramus aggredi; illud primitus commonentes,
 quia omnino cavere nos oportet rerum novitatem;
 et maxime ubi plebes quæ in fide Christi sunt,
 turbatio quædam et scandalorum causa subsequi-
 tur, deinde et prolixi temporis consuetudo in ec-
 clesiis tenuit. Si enim cum consilio vinum potare

* I Cor. xiii, 5.

Γιού τοῦ Θεοῦ τελείας ἐνανθρωπήσεως, καὶ τῶν ἄλ-
λων κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ ἱεροῦ συμβόλου, ὅπερ ὁ
λαὸς τοῦ Χριστοῦ ὁμοφρόνως πρὸ τῆς μυστικῆς καὶ
ἀγίας ἀναφορᾶς προσάγει Θεῷ· ἡ τε εἰς τὸ ὄνομα
τούτων δὴ τῶν τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τελου-
μένη διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος πνευματικῆ ἀνα-
γέννησις, καὶ τῶν ζωοποιῶν τῆς ἀναιμάκτου θυ-
σίας συμβόλων ἡ θεουργικὴ μετέλξις· καὶ κοινωνία·
ὅ· ὣν ὁ τῆς ἀληθείας ἀναλάμπει φωτισμός, καὶ τὸ
τῆς ἀσεθείας ἀπελαύνεται σκότος, ἔχον καὶ αὐτὸ τῆς
οὐσίας πλάνης ἐμφανέστατον γνῶρισμα τὴν τῆς πο-
λυθείας ἀθεότητα. Ταῦτα δὲ οὕτως ἀλλήλοις ἀντί-
καίται, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, ὃν τρόπον τὸ καταρχὰς
διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀναμέσον τοῦ φωτός· καὶ ἀναμέσον
τοῦ σκότους. Λέγεται τοίνυν μεθ' ἡμῶν ὁ μακάριος
ἐπαγγελιστὴς Ἰωάννης· « Αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νι-
κησασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν. » Προσθεθῆτω
ὅ· καὶ παρ' ἡμῶν, καὶ λεγέσθω· Αὕτη ἐστὶν ἡ πέτρα
ἐφ' ἣ Χριστὸς τὴν ἑαυτοῦ ψυχοδόμησεν Ἐκκλησίαν,
πύλαις ἄδου, ἥγουν προσβολαῖς τῶν ἐναντιῶν δυνά-
μεων, ἀκατάσειστόν τε καὶ ἀπερίτρεπτον. Ἐντεῦθεν
τὸ καινὸν ἐκκληρωσάμεθα ὄνομα, ὅπερ, Ἡσαΐας φησὶν,
εὐλογηθήσεται. Λέγει γὰρ οὕτως· « Εὐλογήσουσι
τὴν Θεὸν τὸν ἀληθινόν, » τὸ ὑπεράγνωστόν τε καὶ
ἀνεξήνιστον τῆς ἀρρήτου αὐτοῦ φύσεως διαγέλλον-
τες· ἀράτον τε αὐτὴν καὶ ἀπερίγραπτον, καὶ πάντῃ
ἀναλλοιωτον ἐν ἀδιστακτῇ πληροφορίᾳ κηρύττοντες,
καὶ τὴν αἰδίον αὐτῆς δύναμιν καὶ θεϊότητα ἀπὸ κτί-
σεως κόσμου, κατὰ τὸν ἱερώτατον Παῦλον, τοῖς
ποιήμασι νοουμένην καθορῶντες. Οὕτω δουλεύειν
Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, ἡξιώμεθα, καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ,
ἣ Χριστὸς ἡμᾶς ἡλευθέρωσε, τετιμήμεθα τε καὶ δε-
δοξάμεθα, πάσης ἀπαλλαγέντες ἐιδωλικῆς πλάνης
τε καὶ ἀσεθείας· ἥς τὸ ἐξαίρετον γνῶρισμα, λέγειν
τῷ λίθῳ, Σὺ με ἐγέννησας· καὶ τῷ ξύλῳ Σὺ με
ἐπώλεας, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· καὶ μὴ
ἀναδίδειν εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς Ἡσαΐας βοᾷ, καὶ λογι-
ζεσθαι, τίς ὁ καταδείξας ταῦτα πάντα, ὁ ἐξάγων κατὰ
ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ, πάντα ἐπ' ὀνόματι καλεῖ· ἰ
ἀπὸ πολλῆς δόξης, καὶ ἐν πληθει σχύος· οὐ αἱ χεῖρες
ἐπλασαν πᾶσαν τὴν στρατιὰν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς ἔτερός
τις εἶπε τῶν προφητῶν· ἡ τὴν λοιπὴν τῆς κτίσεως
πέσης ἐναρμόνιον εὐταξίαν ὁρῶντας, δι' αὐτῆς τῷ
κερῷ τῆς ψυχῆς ἀναλόγως τὸν γενεσιουργὸν αὐτῆς
λόγον ἐννοεῖν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα καὶ ὄντως
ὅντα Θεὸν προσκυνεῖν, καθὼς καὶ ὁ μακάριος Ἀθ-
ανάσιος τὴν κατὰ εἰδῶλων συνάπτων λόγον ἐκδιδά-
σκει σαφέστατα. Ὡς οὖν οὐδεμία κοινωνία φωτὶ πρὸς
σκότος, ἡ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ· οὕτως
οὐδὲν κοινὸν Χριστιανοῖς ἓνα Θεὸν ἐν ἀπροσίτῳ δόξῃ
τε καὶ δυνάμει προσκυνούμενον σέβουσι, πρὸς τοὺς
πλάττοντας Θεὸν, καὶ ταύτῃ παρὰ τοῦ προφήτου
ταλανισομένους δικαίως. Ἐκείνοις μὲν γὰρ σποδὸς
ἡ καρδία, ὡς γέγραπται· ὣν οἱ μὲν τῇ ποιήσει τοῦ

A prehensibilem, invisibilem, unius substantiæ ac
sessionis : conficiens pariter et Filii Dei incarna-
tionem [Gr. perfectam incarnationem], et alia se-
cundum virtutem sacratissimi symboli, quod plebs
Christi concorditer ante mysticam et sanctam obla-
tionem offert Deo : atque illa spiritualis regenera-
tio, quæ in nomine earundem trium Dei princi-
palium [divinarum] personarum per sanctum ba-
ptisma celebratur : atque divina cooperatione facta
perceptio [Gr. atque deificans perceptio], et com-
municatio vivificorum sæderum [Gr. symbolorum]
incruenti sacrificii : per quæ veritatis illucescit il-
luminatio, et impietatis tenebræ effugantur, ha-
bentes et ipsæ proprii erroris manifestissimam co-
gnitionem, multorum videlicet deorum superstitionem.
Hæc autem ita invicem adversantur, ut apo-
stolice dicam, quemadmodum in principio divisit
Deus inter lucem et inter tenebras. Dicat igitur no-
biscum beatissimus evangelista Joannes : « Hæc
est victoria quæ vicit mundum, fides nostra » ;
addatur autem et a nobis, et dicatur : Hæc est
petra, supra quam Christus ædificavit suam Eccle-
siam ²¹, portis inferi, id est, aggressionibus contra-
riarum virtutum inconcussam et invertibilem. Hinc
novum nomen sortiti sumus, quod, ut Isaias dicit,
benedicetur. Dixit enim ita : « Benedicent Deum
verum ²² : » et superignotam atque investigabilem
ineffabilis ejus naturæ annuntiantes incomprehen-
sibilitatem ; invisibilem etiam illam, et incircum-
scriptam, et omnino incommutabilem indubita-
bili certitudine prædicantes ; atque sempiternam
ejus virtutem et divinitatem a creatura mundi,
secundum sacratissimum Paulum ²³, per ea quæ
facta sunt, intellectam conspicientes. Sicque ser-
vire Deo vivo et vero meruimus, et libertate qua
Christus nos liberavit, honorificati sumus et glori-
ficati, ab omni erepti idolico errore et impietate :
cujus præcipua cognitio, dicere lapidi, Tu me ge-
nuisti : et ligno, Tu me fecisti, secundum propheta-
vorem ²⁴ ; et non aspicere in cælum, ut Isaias
clamat ²⁵, ut existimetur quis est, qui ostendit hæc
omnia : qui educit per numerum mundum suum,
per nomen vocabit præ multa gloria, et in multi-
tudo virtutis ; ejus manus plasmaverunt uni-
versam militiam cæli, quemadmodum alius qui-
dam ait prophetarum : cæterum creaturæ universæ
in apto ordinem intuentes, per eam intellectu
animæ similiter generationis rationem considerare
[Gr. proportionem productivum ejus verbum cons.],
et per eam veraciter existentem Deum adorare,
quemadmodum beatus Athanasius, sermonem con-
tra idola componens, liquidius edocet. Sicut ergo
nulla communicatio luci ad tenebras, vel conventio
Christi ad Belial ²⁶, ita nihil est commune Chri-

²¹ I Joan. v. 4. ²² Matth. xvi, 16. ²³ Isa. lxx, 16. ²⁴ Rom. i, 20. ²⁵ Jerem. ii, 27. ²⁶ Isa. xlvii, 15, 16, ²⁷ II Cor. vi, 15.

VARIE LECTONES.

ἰ ἀλλ. καλέσει.

PATROL. GR. XCVIII.

8

stianis, qui unum Deum inaccessibili claritate et virtute adorandum colunt, ad eos qui fingunt Deum, et hujusmodi a propheta juste miseri vocantur. Illis enim cinis quidem cor est, sicut scriptum est²⁷: quorum alii quidem opera idoli a se facti creari sibi Deum recentem ex non existentibus impiantur: et corruente hoc ex qualibet causa et exterminato, firmiter tenent non esse sibi omnino Deum, nisi quiddam aliud pari modo condiderint. Et hoc liquido nos divina docet Scriptura in eo quod factum est in eremo, opere vituli ab Israelitis, quando seditionem commoventes dicebant ad Aaron: « Fac nobis deos, qui nos præcedant²⁸: » ostendentes per hoc, se arbitrari non esse omnino Deum, neque verum, neque falsi nominis, nisi forte idolum sibi artificio fieret vel exquisitum [Gr. quod exquirebant], cui post hoc exitum eorum ex Ægypto commodarent [Gr. attribuerent], impietatis eorum et amentię ostendentes nimieta-tem. Alii autem post hæc gentilis religionis aggressi confusionem, et hanc circumtegere festinantes sub nomine deorum qui apud eos colebantur, simulacrorum curas [Gr. structurās] studio peragebant, tam scilicet Jovis, quem et patrem et consulem, id est, sublimissimum (3) deorum ac hominum nuncupabant, quam cæterorum, quorum non est incerta nominatio pluribus. Quorum purificationes [venerationes] et honores, qui per sacrificia quæ ab eis celebrantur, fiebant, fornicationes quoque atque luxurię, ac totius immunditię demonstrationes, ut parum sit dici, turpia verba pariter et blasphemię, cum apud eos homicidia in honorem Dei studio agerentur, et pompa turpibus operibus eorum honorabatur, in honorem eorum qui adorabantur assumpta, utpote hæc illis agentibus, et his factis congratulantibus.

Porro quæ apud Christianos sunt imagines sanctorum virorum, qui usque ad sanguinem restiterunt peccato, secundum Apostoli vocem, quique verbo veritatis ministraverunt, prophetarum scilicet et apostolorum, sive etiam eorum qui pia vita et directione operum bonorum veraciter Dei servi ostensi sunt, nihil aliud sunt quam fortitudinis exemplum, conversationisque venerandæ ac virtutum norma, atque ad glorificandum Deum, cui in præsentī vita bene placuerunt, incitamentum et excitatio. Sermo enim bonorum virorum actus edocens, juvat audientes, et ad zelum imitationis frequenter invitat. Id ipsum autem fit secundum competentem rationem, si finis attendatur imaginum. Quæ enim sermo historiæ per auditum commendat, hæc pictura tacens per imitationem ostendit, magnus clamat Basilius, ex utroque isto ad fortitudinem, hos qui attendunt, erigi dicens. Brevis enim, ut quis dixerit, et capitularis narratio gestorum a pictore in imagine [Gr. ab eo qui depictus est in im.] fit nobis, qui aspicimus, imitabilis visionis ipsius formatio, ut ergo et cum [Gr. quemadmodum et cum] idolis falsorum deorum ecclesiæ

A παρ' αὐτῶν γινομένου εἰδώλου, κτίζεσθαι αὐτοῖς Θεὸν πρόσφατον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος νομίζουσι· καὶ διαπίπτοντος τούτου ἐξ ὅποιαισιν αἰτίας, καὶ ἀφανιζομένου, βεβαίως κρατοῦσι μὴ εἶναι αὐτοῖς ὅλους Θεὸν, εἰ μὴ τοιγε ἕτερον ὁμοίως δημιουργήσωσι. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἡ θεία διδάσκει· Γραφή ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἔρημον μοσχοποιίας τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὅτε καταστασιάζαντες τοῦ Ἀαρὼν ἔλεγον· « Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύσονται ἡμῶν· » ἐμφαίνοντες διὰ τούτου λογίζεσθαι αὐτοὺς, καθόλου μὴ εἶναι Θεὸν, μήτε ἀληθινὸν μήτε ψευδώνυμον, εἰ μὴ τι ἄρα εἰδὼλον αὐτοῖς τεχνουργηθεῖ τὸ ἐπιζητούμενον· ὃ τινι μετὰ τοῦτο τὴν ἐξ Αἰγύπτου αὐτῶν ἔξοδον ἀνέτιθεσαν, τῆς ἀσεδείας αὐτῶν καὶ ἀνοίας δεικνύοντες τὴν ὑπερβολήν. Οἱ δὲ μετέπειτα τὴν τῆς Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας μετιόντες αἰσχύνην, καὶ ταύτην περιέπειν σπουδάζοντες ἐπ' ὀνόματι τῶν παρ' αὐτοῖς ὀρησκειομένων θεῶν, τὰς τῶν ξοάνων κατασκευὰς ἐφιλοπόνουν, τοῦ τε Διὸς, ὃν καὶ πατέρα καὶ ὕπατον, ἦγουν ἐξοχτάτον θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὀνόμαζον, καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν οὐκ ἄδελος ἡ ὀνομασία τοῖς πλείοσιν. Ὡν τὰ σεμνολογήματα καὶ αἱ κατὰ τὰς τελουμένας αὐτοῖς θυσίας τιμαὶ, πορνεῖαι τε καὶ ἀσέλγεια, καὶ πόσης ἀκαθαρσίας ἐπίδειξις· μικρὸν γὰρ εἰπεῖν, αἰσχρορῆμος οὖναι τε καὶ βλασφημία· ὅπου γε παρ' αὐτοῖς ἀνδροκτονίαι τὸ πρὸς τιμὴν Θεοῦ σπουδάζομενον ἦν, καὶ τὸ ἐμπομπεῦν ταῖς αἰσχυρογίαις αὐτῶν ἐτετίμητο, εἰς τιμὴν τῶν προσκυνουμένων λαμβανόμενον, ὡς ταῦτα πεπραχότων ἐκείνων, καὶ τούτοις γινομένοις ἐφηδομένων.

C Αἱ δὲ παρὰ Χριστιανοῖς ἁγίων ἀνδρῶν εἰκόνες, τῶν τε μέχρις αἵματος ἀντιστάντων τῇ ἁμαρτίᾳ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν, καὶ τῶν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας διακονησαμένων, προφητῶν τε λέγω καὶ ἀποστόλων, εἶτε καὶ ἐν εὐσεβεῖ βίῳ καὶ κατορθώσει ἔργων ἀγαθῶν ἀληθῶς Θεοῦ δούλων ἀναδείχθέντων, οὐδὲν ἕτερόν εἰσιν, ἢ ἀνδρείας ὑπογραμμὸς, πολιτείας τε εὐαγοῦς καὶ ἀρετῶν ὑποτύπωσις, καὶ τοῦ δοξάζειν Θεὸν, ὃ κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν εὐηρέστησαν, ὑπονυγμὸς καὶ διέγερσις. Λόγος μὲν γὰρ τὰς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν πράξεις διεξιὼν ὠφελεῖ τοὺς ἀκούοντας, καὶ πρὸς ζῆλον μιμήσεως προσκαλεῖται πολλάκις. Τοῦτο δ' ἂν καὶ διὰ τοῦ προσέχειν τῇ εἰκόνι κατὰ τὸν τοῦ εἰκότος λόγον γενήσεται. Ἐὰν γὰρ ὁ λόγος τῆς ιστορίας διὰ τῆς ἀκοῆς παρίστησι, τὰ αὐτὰ γραφῇ σιωπῶσα διὰ μιμήσεως δείκνυσσι, Βασίλειος· ὁ μέγας βοᾷ, ἐξ ἑκατέρου τούτων πρὸς ἀνδρείαν διεγείρεσθαι τοὺς προσέχοντας λέγων. Σύνομος γὰρ, ὡς ἂν τις εἴποι, καὶ κεφαλαίωδης ὑφήγησις τῶν πεπραγμένων τῷ γραφέντι ἐν τῇ εἰκόνι, γίνεται τοῖς ὁρώσιν ἡμῖν μιμητῇ τῇ· ιδέας αὐτοῦ ἢ μόρφωσις, ὥσπερ οὖν καὶ τοῖς εἰδώλοις τῶν ψευδωνύμων θεῶν αἱ μιᾶραι αὐτῶν συναναπαίνονται

²⁷ Isa. XLIV, 20. ²⁸ Exod. XXXII, 1.

(2) Status imperite pro supremum, vel summum. HARD.

πράξεις· καὶ τὸν μὲν ἐξ ἀκοῆς τὰ κατὰ τοὺς ἁγίους ἄνδρας παρεληφθέντα εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἀκουσθέντων ἢ τοιαύτη θεωρία συνωθεῖ, τὸν δὲ ἀγνοοῦντα φιλοπευστεῖν παρασκευάζει, καὶ τὰ κατ' ἐκείνον διδασκόμενον, εἰς πόθον τε αὐτοῦ καὶ αἶνον Θεοῦ θερμῶς ἐγείρει· ὥστε δι' ἑκατέρου τούτων τοὺς ὀρώντας τῶν ἁγίων τὰ καλὰ ἔργα δοξάζειν τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν. Εἰ δὴ * κατὰ Μωσέα νομοθεσία παραγγέλλει· τῷ λαῷ κλῶσμα δακύνθινον εἰς τὰ κράσπεδα τὰ ἐν τοῖς ἄκροις τῶν ἱματίων τιθέναι πρὸς ἀνάμνησιν τῶν διατεταγμένων καὶ φυλακῆν, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς ἔστι διὰ τῆς ὁμοιωματικῆς ἀναγωγῆς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀναθεωρεῖν τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀναστροφῆς αὐτῶν, καὶ τούτων μιμεῖσθαι τὴν πίστιν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν. Τὸ δὲ τοῦ Κυρίου τῆς κατὰ σάρκα ἰδέας ἐν εἰκόσι τυποῦσθαι τὸν χαρακτήρα, εἰς ἔλεγχον μὲν ἔστι τῶν φαντασιᾶ καὶ οὐκ ἀληθείᾳ ἀνθρωπινῶν αὐτὸν γενέσθαι ληρωδούντων αἰρετικῶν, χειραγωγίαν δέ τινα τῶν μὴ πάντῃ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀνάγεσθαι τῆς πνευματικῆς θεωρίας ἐξισχυόντων, ἀλλὰ δεομένων καὶ τίνος σωματικῆς κατανοήσεως πρὸς τὴν τῶν ἀκουσθέντων βεβαίωσιν, ὅσον ἐπωφελέστερόν τε καὶ περισπουδασιότερον.

videlicet utilius et sollicitius iuerit [Gr. rerum auditarum fir. quæcunque utiliores sunt et majori prosequendæ affectu].

Τὸ γὰρ μυστήριον τὸ καὶ τοὺς οὐρανούς καλύψαν τῇ ἀρετῇ, ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν ἐν τῷ Θεῷ τῷ τὰ πάντα κτίσαντι, μὴ μόνον ἐξ ἀκοῆς τὴν πίστιν ἔχειν (ἡ γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος), ἀλλ' ἤδη καὶ δι' ὁράσεως ἐντυποῦσθαι τῶν ὀρώντων ταῖς διανοαῖς, καὶ δυνάμει ἔχειν βοᾶν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, καὶ ἐκτετεύθη ἐν κόσμῳ, πάντων μάλιστα ἁγιαστικῶν τε καὶ σωτηριωδέστερον εὐρεθήσεται, ὥστε τὰ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων περὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ ἐπὶ γῆς μετὰ ἀνθρώπων πολιτείας ἀναγεγραμμένα, ταῖς τῶν λαῶν πρὸς τὸ ἀνεξάλειπτον ἐγγράφεσθαι μνήμαις, καὶ τὸ σέβας τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ περὶ ἡμᾶς ἀγαθέητος ἐναργέστερον κηρύττεσθαι καὶ προσκυνεῖσθαι.

Οὐ γὰρ τῶν ξύλων καὶ τῶν χρωμάτων προσκυνεῖται ἡ μίσις, ἀλλ' ὁ ἀόρατος Θεός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος τὴν προσκύνησιν δέχεται ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· δι' αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἡμῶν προσαγωγὴν χαριζόμενος, καὶ σὺν αὐτῷ προσκυνούμενος. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰακώβ προσκυνῆσαι λέγεται ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βλάβδου τοῦ Ἰωσήφ, οὐ τῷ ξύλῳ τὸ σέβας προσαγαγών, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸν κατέχοντα αὐτὸ τιμὴν ἐνδεικνύμενος. Οὕτω τοίνυν καὶ τῆς ἁγίας τοῦ Κυρίου, καὶ ὑπερενδόξου αὐτοῦ Μητρὸς τὸ ἀπεικόνισμα ἐπινεψήσεται τῷ τοῦ Χριστοῦ ἱερῷ, καὶ τετίμηται· οὕτω τοῖς ἀνέκαθεν τῶν ἀγνώ-

ipsorum coexistunt [Gr. simul apparent] actiones : et alium quidem ex auditu percipientem ea quæ per sanctos viros gesta sunt, in recordationem auditorum huiusmodi contemplatio impellit, alium vero ignorantem ad diligenter percunctandum instruit, et quæ per illum docentur [Gr. illius acta edoctum], in amorem et laudem Dei fervide suscitant, ita ut per utrumque istorum aspicientes sanctorum opera bona, glorificent Patrem nostrum qui in cælis est, secundum Evangelii vocem ³⁹. At si per Moysem legislatio præcipit ⁴⁰ populo filum hyacinthinum in simbriis, quæ sunt in summitatibus vestium, imponi ad recordationem præceptorum atque custodiam, quanto magis nos convenit per similitudinem picturæ sanctorum virorum aspicere proventum conversationis eorum, et horum imitari fidem secundum apostolicum magisterium? Domini autem secundum carnem visionis imaginibus formari characterem, in redargutionem quidem est hæreticorum, qui phantasia et non veritate hominem eum factum maledice perhibent, et in manuductionem quamdam eorum, qui non omnino ad celsitudinem ascendere spiritualis contemplationis valent, sed indigent etiam quadam corporali consideratione ad auditorum firmamentum, quanto

Mysterium enim quod et cælos operuit majestate, absconditum a sæculis et generationibus in Deo, qui omnia creavit, et quod non solum ex auditu fidem habet (fides enim ex auditu, ait Apostolus ⁴¹), sed etiam per visionem firmatur in eorum mentibus qui vident, et virtute illud vociferatur : quia se Deus manifestavit in carne, et creditum est in mundo, omnibus sanctius atque salubrius invenietur, ita ut ea quæ scripta sunt per evangelicas prædicationes de conversatione ejus, qua secundum carnem in terra cum hominibus conversatus est, in populorum, ne deleantur, descripta sint monumentis, ut et cultus claritatis ejus, et circa nos bonitatis, manifestius prædicaretur et adoraretur.

Non enim lignorum et colorum adoratur mixtura, sed invisibilis Deus, qui in sinu Patris ipse adorationem assumit in spiritu et veritate, per se nobis oblationem quæ ad Patrem est, donans, ipse quoque cum ipso pariter adorandus. Nam et Jacob adorasse dicitur ⁴² super summitatem virgæ Joseph, non ligno cultum impendens, sed honorem ei, qui hanc possidebat, ostendens. Sic itaque et sanctæ Domini et semper gloriosæ matris effigies intelligitur a Christi populo, et honoratur : sic a præseis sanctissimarum Ecclesiarum prælatis talia recepta sunt, et hi nullam prohibitionem adepti sunt

³⁹ Matth. v, 16. ⁴⁰ Num. xv, 38. ⁴¹ Rom. x, 17. ⁴² Hebr. xi, 21.

VARIÆ LECTIONES.

* Ἐσ. εἰδ' ἡ.

[Gr. et hæc nulla prohibitionē vetita sunt]. Quamquam post persecutionem transitus in adventum fidei, hæc ubique retenta concilia universalia etiam usque ad generationem nostram transmiserunt, quæ plurimorum capitulorum super imaginibus regulas exposuere (3). Quas non esset congruum indiscusse super hoc et perfunctorie derelinquere, si secundum quorundam opinionem cum idolorum fornicis et execrationis, quæ continentur in divinis Scripturis, etiam consuetudo quæ antiquitus apud nos tenebatur, discedat, vel ad Dei alienationem ducatur [Gr. a priscis temporibus apud nos viget, in idem tendit, atque ad Dei alien. ducit]. Is enim qui se cum apostolis esse usque ad consummationem sæculi dixit, hoc videlicet etiam his qui post eos inspectores Ecclesiæ sunt, repromittit. Non enim cum illis corporaliter perseveraturus erat usque ad instantis sæculi transitum; quin et cum his qui in nomine ejus duo vel tres congregandi erant, adesse perhibuit: et non utique tot multitudines zelo congregatas suæ pietatis, divinæ intelligentiæ ac ducatus exsortes desereret, quo minus videret pervenisse usque ad perseverantiam perfectionis Ecclesiæ ipsius, quam exhibuisse sibi credidimus non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, licet non in paucis vel ignobilibus civitatibus, sed, ut ita dixerim, pene in omnibus regionibus, et in illustribus ac principalibus Ecclesiis hujusmodi more retento. Quod vero antiquum sit historicas narrationes Scripturarum frequenter in imaginibus formari, probat sanctæ memoriæ Gregorii Nysse sermo, de Abraham habens superscriptionem, in quo de sacrificio Isaac historiam in picturis assumptam docet.

Quod si secundum illos taliter se res habet, multo [Gr. Quod si gesta illorum ita, multo, etc.] magis Dominicæ dispensationis miracula et passionis hujusmodi debent consequi approbationem [Gr. expressionem], quemadmodum et sanctorum martyrum triumphi certaminum, qui ad zelum bonum adducunt aspicientes. Quod manifeste factum ostenditur etiam in fortissimi et mirabilis testis veritatis Anastasii certamine. Sed illud fortasse dixerit aliquis, tueri [Gr. vereri] necessarium nobis sanctæ Scripturæ præcepta. Ut puta: « Non facies tibi idolum, neque omnem similitudinem, quæcunque in cælo sursum, et super terram deorsum, et quæcunque in aquis subius terram: non adorabis ea, neque servies illis ». Et rursus: « Non accipies nomen Dei tui in vanum ». Et in Deuteronomio: « Neque inique agatis, et faciatis vobis ipsis sculptilem similitudi-

A τάτων Ἐκκλησιῶν προεστῶσι τὰ τοιαῦτα παρεῖ-
χθησαν, καὶ οὐδεμιᾶς κωλύσεως ἔτυχον. Καίτοι μετὰ
τὰς τῶν διωγμῶν παρελεύσεις, καὶ τὴν ἐν παρήρσι
τῆς πίστεως πανταχοῦ ἐπικράτειαν, καὶ συνόδων
οἰκουμενικῶν μέχρι καὶ τῆς ἡμετέρας γενομένων,
καὶ περὶ πλειόνων κεφαλῶν πολὺ τοῦ περὶ τῶν
εἰκόνων λόγου καταδεσπέρων κανόνας ἐκθεμένων.
Οὐδὲ οὐκ ἦν εἰκὸς ἀνεξέταστον περὶ τούτου καὶ συγ-
κεχωρημένον καταλιπεῖν, εἴπερ κατὰ τὴν τιμὴν
ὑπόνοιαν ταῖς περὶ τῶν εἰδώλων μορφαῖς, καὶ ἀπαγορεύσει ταῖς φερομένοις ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἡ
παρ' ἡμῖν ἐκ παλαιού κρατήσασα αὕτη συνήθεια
συνυπάγεται, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀλλοτρίωσιν
φέρει. Ὁ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις συνέσεσθαι εἰπὼν
μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, δηλονότι τούτου καὶ
τοῖς μετ' αὐτοὺς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐπισκοποῦσιν
ἐπαγγέλλεται. Οὐ γὰρ δὴ ἐκείνους σωματικῶς παρα-
μένειν ἡμελλεν ἕως τῆς τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος παρ-
ελεύσεως. Ἐτι μὴν καὶ τοῖς ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ
δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι συνεῖναι εἰπὼν, οὐκ ἂν το-
σαῦτα πληθὴ ζήλῳ συνηγμένα τῆς εἰς αὐτὸν εὐσε-
βείας, ἀμέτοχα τῇ; θείας αὐτοῦ ἐπινοίας τε καὶ
ὁδηγίας κατέλιπε, τοῦ μὴ πρὸς καταρτισμὸν τελειό-
τητος τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας ἰδεῖν, ἣν παραστήσαι
ἐκ τῷ πεπιστεύχαμεν μὴ ἔχουσιν σπῖλον ἢ ρυτίδα,
ἣ τι τῶν τοιούτων. Καὶ τοι οὐκ ἐν ὀλίγαις ἢ ἀσήμε-
σι τῶν πόλεων τοῦ τοιούτου ἔθους κρατήσαντο, ἀλλὰ
σχεδὸν μὲν εἰπεῖν ἐν πάσαις ταῖς χώραις, καὶ ἐν
ταῖς περιφανεστέραις καὶ πρωτεύουσαις τῶν ἐκκλη-
σιῶν. Ὅτι δὲ ἀρχαῖόν ἐστι τὰς ἱστορικὰς διηγήσεις
τῶν Γραφῶν πολλάκις ἐν εἰκόσι τυποῦσθαι, παρ-
ίστησι τοῦ ἐν ἀγίοις Γρηγορίου τοῦ Νύσσης λόγο,
εἰς τὸν Ἀβραὰμ ἔχων τὴν ἐπιγραφὴν, ἐν ᾧ τὴν περὶ
τῆς θυσίας τοῦ Ἰσαὰκ ἱστορίαν ἀνεῖληφθαι ἐν ζω-
γραφίαις διδάσκει.

Εἰ δὲ τὰ κατ' ἐκείνους οὕτως, πολλῷ μᾶλλον τὰ
τῆς Δεσποτικῆς οἰκονομίας θαύματά τε καὶ παθή-
ματα τοιαύτης ἔτυχον ἀναδείξω, ὥσπερ καὶ τῶν
ἀγίων μαρτύρων αἱ ἀθλητικαὶ ἀνδραγαθίαι πρὸς ζή-
λον ἀγαθὸν φέρουσαι τοὺς ὁρῶντας. ὅπερ ἐναργῶς
γεγονέναι ἀποδείκνυται καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ γενναίου
καὶ θαυμαστοῦ μάρτυρος τῆς ἀληθείας Ἀναστασίου
ἀθλήσεως. Ἀλλ' ἐκεῖνο ἴσως ἂν εἰποῖ τις, ὅτι εὐλα-
δεῖσθαι ἡμᾶς ἀναγκαῖον τῆς ἀγίας Γραφῆς τὰ παραγ-
γέλματα, οἷον: « Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἶδωλον, οὐδὲ
παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα
ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω
τῆς γῆς, οὐ ποιήσεις οὐδὲ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ
μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς. » Καὶ πάλιν: « Οὐ λήψῃ τὸ
ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. » Καὶ ἐν
τῷ Δευτερονόμιῳ: « Μὴ ἀνομήσῃτε, καὶ ποιήσῃτε ὑμῖν
αὐτοῖς γλυπτὸν ὁμοίωμα, καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς. » Ἀλλὰ
ταῦτα πάντα φανερὸν ἔχει τὸν νοῦν, τὸ τὴν θεῶν

³ Exod. xi, 4, 5. ⁴ ibid. 7.

(3) Gr. cum tamen persecutionibus transactis, et fide cum libertate ubique prævalente, generalia quodque concilia usque ad nostra tempora facta sint, et

ea canones ediderint de pluribus capitulis longe tui-
noris momenti, quam sit de imaginibus disputa-
tio.

φύσιν ἀνεῖδέν τε εἶναι καὶ ἀκατάληπτον, καὶ μηδὲν ἄλλοιαν ἡγεῖσθαι τῶν ὁρωμένων, στοχασμοῖς καὶ ὑπονοήσας ἀγομένους πρὸς σωματικὰς ὑπολήψεις. Προειπὼν γάρ, ὅτι Ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρὴθ ἐν τῷ ὄρει ἐκ μέσου τοῦ πυρός· ταῦτα προειπὼν, ἐπι- ἤγαγεν εὐθύς· « Μὴ ἀνομήσητε, καὶ ποιήσητε ὑμῖν αὐτοῖς γλυπτὸν, καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς, » τοῦτο μὲν ἀναμνησκων τῆς γενομένης τοῦ μόσχου κατα- σκευῆς, τοῦτο δὲ καὶ ἀσφαλιζόμενος, ὥστε μὴ καὶ αὐτοὺς κατὰ τὴν τῶν Αἰγυπτίων συνθήειαν, ἣν ἐγίνωσκον, πρὸς τὴν τοιαύτην κατολισθῆσαι ἀσέ- βειαν, καὶ τὸ θεῖον ἡγεῖσθαι τοῦτοις ὅμοιον. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἀθηναίους ῥητορικῇ φησὶ· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ θεοῦ οὐκ ὀφειλομεν νομίζειν, χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώ- που, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον· » τῆς δὲ αὐτῆς ἐν- νοίας ἔχεται καὶ τό· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ θεοῦ ἐπὶ ματαίῳ· » τούτέστιν, Οὐ καλέσεις καὶ ἡγήσῃ θεόν, ὅπερ οὐκ ἀληθῶς τοῦτο ὑπάρχει, ἀλλὰ πάντῃ ὑπονοήσας καὶ ἐπωνυμίας τοιαύτης ἡξίεται. Ἄλλ' ἡμῖν, ὡς ὁ μέγας διδάσκει Ἀπόστολος, « Εἰς θεὸς ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰη- σούς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, » οὐ φυσικῆς ἐπερότητος δὲ τῆς τῶν προθέσεων ἐναλλαγῆς εἰσαγομένης· μὴ γίνωτο· τὰ γὰρ τρία εἰς θεὸς μετ' ἀλλήλων νοού- μενα, ὡς διδάσκει Γρηγόριος ὁ σοφός. Οὐδενὶ οὖν τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάνθ' ὄνομα, ἢ τὸ σέβας, ἢ τὴν λα- τρείαν ὁ λαὸς τοῦ Χριστοῦ μέχρι καὶ σήμερον, πλὴν τῆς ἁγίας καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος, προσήγαγε· μὴ γίνωτο! Πάντως γὰρ ἅμα τὸ λατρεύειν τοῖς τοιοῦτοις προσπιθεῖσα ἡ θεία Γραφή, τὸ ἀλλότριον ἡμῶν καὶ πάντα ἀμέτοχον πρὸς τὴν τοιαύτην κλάνην παρ- ἰστῆται. Πρόδῃλος γὰρ τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας ὁ τρίτος. Παρ' ἡμῖν δὲ ὡςπερ εἰς θεὸς τὸ προσκυνού- μενον, μία τε καὶ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις, καὶ ἐν τῷ σω- τήρῳ βάπτισμα· οὗτω μία καὶ ἡ προσαγομένη εἰς τὴν λατρείαν παρ' ἡμῶν, καθὼς παραδίδεται ἐκ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, καὶ πεφύλακται· ἢ τε τῆς εἰδέσεως θυσία, ἣν διὰ Χριστοῦ ἀναφέρεισθαι τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ ὁ θεὸς ἔφη Ἀπόστολος, τούτέστιν ὁ τῶν χειλέων κερπὸς ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐ- τοῦ· καὶ ἡ ἐν τοῖς ζωοποιῶς μυστηρίοις θειοτάτη παράδοσις, ἣν προσμήνυσσε Μαλαχίας ὁ προφήτης ὡς ἐκ πρώτου φήσας τοῦ θεοῦ· « Ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, καὶ μέχρι δυσμῶν δεδόξασται τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίσμα προσάγε- ται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρὰ. » Οὐδεμία τοίνυν συγκατάθεσις ναφ' θεοῦ, ἥγουν τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ μετὰ εἰδώλων· μὴ γίνωτο. Αὕτη μὲν γὰρ στύλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας ἀποστολικῶς κατανόμασται· τῶν δὲ εἰδώλων τὰ ὀνόματα ἐξολο- θρευθῆσεσθαι ἀπὸ τῆς γῆς ὁ προφήτης Ζαχαρίας βολῶ- ντι πᾶς τύπος· τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, τούτέστι τῇ Ἐκκλη- σίᾳ Χριστοῦ, οὗ ὁ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς, τῇ παραδοχῇ

A nem, et quæ cum illis ⁴⁸. » Sed hæc omnia mani- festum habent sensum, quod divina natura sem- piterna sit atque incomprehensibilis [Gr. forma carens sit], et nulli similis æstimanda eorum quæ cernuntur : sed neque tractatibus et ingeniis fer- renda ad corporales opiniones [Gr. ut ne quis con- jecturis et suspicionibus agatur ad corporeas conce- ptiones]. Prædicens enim Moyses, Custodite valde animabus vestris, quia similitudinem non vidistis in die qua locutus est Dominus ad vos in Choreb de medio ignis ; hæc prædicens, intulit statim : « Neque inique agatis, neque faciatis vobis ipsis sculpiile, et quæ cum ipsis : » recordatus vituli confectionis quæ facta fuerat, atque præcavere hortatus, ne et ipsi secundum Ægyptiorum con- suetudinem, quam sciebant, ad talem laberentur impietatem, et divinitatem æstimerent similem istis. Hoc enim et magnus Apostolus in concione facta apud Athenienses perhibuit : « Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro aut argento, aut lapidi, sculpturæ artis et cogitationis hominis, Divinum esse simile ⁴⁹ : » eidemque sen- sui continuat : « Et ne accipias nomen Domini Dei in vanum ; » Id est, ne voces et æstimes Deum quod non veraciter hoc est, sed frustra opinio- nem et cognomen tale promeruit. Sed nobis, ait magnus Apostolus, « Unus Deus Pater ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et unus Spiritus sanctus in quo omnia ⁵⁰ ; » non naturali alternitate pro præpositionum com- mutatione inducta, absit ! tria enim unus Deus cum alterutris intelligitur, ut docet Gregorius sa- piens. Nulli ergo nomen quod est super omne nomen [Gr. ad. aut cultum, aut latrîam], populus Christi usque hodie excepta sancta et vitæ prin- cipali Trinitate, applicuit : absit ! Nam ubique nos servire talibus divina Scriptura prohibet, et alienos seu exsortes a tali vult errore modis omnibus exhiberi. [Certe enim latrææ cultum non exhiben- dum hujusmodi rebus, addendo, Scriptura alienos nos et omnino exsortes ostendit a tali errore.] De- nique manifestus est idolorum servitutis modus. Apud nos autem unus est Deus adorandus, et una et eadem in ipsum est fides, et unum ac salu- tare baptismum : sic et una quæ offertur ei ser- vitus a nobis, sicut traditum est a sacris apostolis, et conservatum ; sacrificiumque laudis, quod per Christum referendum est Deo et Patri, ut divinus ait Apostolus ⁵¹, id est labiorum fructus confiten- tium nomini ejus ; et divinissima traditio quæ est in vividis mysteriis, quam prænuntiavit Malachias propheta quasi ex persona Dei locutus : « Quia ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est no- men meum in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum ⁵². » Nullus igitur est consensus templo Dei, id est ipsius Ecclesiæ cum idolis. Absit ! Hæc est enim columna

⁴⁸ Deut. v, 8. ⁴⁹ Act. xvii, 29. ⁵⁰ I Cor. viii, 6. ⁵¹ Hebr. xiii, 15. ⁵² Malach. i, 11.

et firmamentum veritatis, ut apostolice nuncupata est ¹⁹: idolorum autem nomina exterminabuntur a terra, propheta Zacharias clamat ²¹, quando omnis locus domui David, id est Ecclesiæ Christi, cujus domus nos sumus, per receptionem [Gr. receptioni] fidei ejus adaperietur. His utique adidentur tam ea quæ sunt in Sapientia quæ dicitur Salomonis, quam et illa quæ apud magniloquum rejacent Isaiam. Ibi enim dicitur: « Initium fornicationis excogitatio idolorum. Adinventio autem eorum corruptio vitæ. Neque enim erant ab initio, neque in sæculum erunt. Inani enim gloria hominum introivit [Gr. introierunt] in mundum, et ideo brevis eorum finis excogitatus est ²², » et cætera: apud prophetam autem: « Confundentur qui fingunt Deum ²³, » et sculpunt: et omnes unde facti sunt, exsiccati sunt, et surdi ab hominibus facti sunt, et ea quæ cum ipsis efferuntur, fabri lignariæ artis excogitatio: et lignorum quæ in ministerium hominibus sunt, efficiunt in viri formam, et publicatio [Gr. transmutatio] amentiae eorum qui adorant ea: quibus infertur: Videte, non dicetis, quia mendacium in dextera mea est: quod ad præscriptæ impietatis destructionem intulit. Nos ergo scientes et credentes in Filium Dei, qui est veritas et dextera Patris, alieni a prædicta prophetæ damnatione ostendimus, et secundum hoc opportune propheticum verbum dicam: « Quid paleæ ad frumentum ²⁴? » Quæ familiaritas non subsistentis levitatis, quæ ventilatur a spiritibus nequitiae, eorum qui servant creaturæ potius quam Creatori, ad veræ Dei cognitionis alumnus in omni [Gr. nutritium sermonem, qui in omni] plebe Christi invenitur? Illi enim de quibus Isaias dixit, « Super vertices montium immolabant, et super colles sacrificabant, subtus quercum et populum et arborem obumbrantem ²⁵: » quia bene tegit [Gr. bonum tegumentum], quemalmodum alius prophetarum Isaiæ coævus clamat ²⁶. Populus autem Christi regem sæculorum incorruptibilem, invisibilem, solum et sapientem Deum adorat in aula sancta ejus, adorationem in spiritu et veritate faciens ²⁷, omnemque laudem et glorificationem vivificæ Trinitati incessanter offerens. Brevis autem finis idolorum, quem sapientiâ concionatur, id est horum demolitio, et quod non in sempiternum maneat, non aliunde quam ex apparitione factum est magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi; quam Ecclesia ejus, quæ a suis usque ad fines orbis terræ sanguine ejus acquisita est, semper pie sentiens confletur et glorificat. Nihil ergo reprehensionis idolorum, quæ in illis scripta est, germanus et verax Trinitatis adorator populus Christi in semet attrahit,

Α τῆς πίστεως αὐτοῦ διανοιχθήσεται. Τούτοις πάντως προστεθήσεται τὰ τε ἐν τῇ λεγομένῃ Σολομῶντος Σοφίᾳ, καὶ τὰ παρὰ τῶν μεγαλοφώνων κείμενα Ὑσαῖα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ λέγεται: « Ἀρχὴ πορνείας ἐπίνοια εἰδῶλων. Ἐφραῖς ¹ δὲ αὐτῶν φοβὰ ζώης. Οὕτε γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτε εἰς τὸν αἰῶνα ἔστιν. Κενοδοξία γὰρ ἀνθρώπων εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον: καὶ διὰ τοῦτο σύντομον αὐτῶν τὸ τέλος ἐπενοήθη, » καὶ τὰ ἐξ ἧς. Παρὰ δὲ τῷ προφήτῃ: « Δισχυνθήσονται οἱ πλάσσοντες θεὸν, » καὶ γλύφοντες: καὶ πάντες ὅθεν ἐγένοντο ἐξηράνθησαν, καὶ κωφοὶ ἀπὸ ἀνθρώπων ἐγένοντο, καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς, τέκτονος ξυλουργικῆς τέχνης ἐπίνοια, καὶ ξύλων τῶν εἰς ὑπηρεσίαν ἀνθρώπων: μεταποίησις εἰς ἀνδρὸς μὶσθῶσιν, καὶ θρίαμβος τῆς ἀνοίας τῶν προσκυνοῦντων αὐτοῖς. Οἷς B ἐπιφέρεται: « Ἴδετε, οὐκ ἐρεῖτε, ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου: ὅπερ τῆς προγεγραμμένης ἀσεθείας: ὡς ἀνατρεπτικὸν ἐπήγαγεν. Ἡμεῖς οὖν εἰδότες καὶ πιστεύοντες εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅς ἐστιν ἀλήθεια καὶ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλότριος τῆς εἰρημένης τοῦ προφήτου δεικνύμεθα κατὰ κρίσεως. Καὶ κατὰ τοῦτο εὐκαίρως τὸ προφητικὸν ῥῆμα ἐρῶ: « Τί τὰ ἄχυρα πρὸς τὸν αἶνον; » Τίς οἰκειότης τῆς ῥιπιζομένης ὑπὸ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας ἀνυποστάτου κούφότητος τῶν λατρευόντων τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, πρὸς τὸν τῆς ἀληθείας θεογονίας τρόφιμον λόγον, τὴν ἐν παντὶ τῷ λαῷ τοῦ Χριστοῦ εὐρισκόμενον; Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, περὶ ὧν ταῦτα ὁ Ὑσαῖας φησὶν, « Ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων ἐθυσίαζον, καὶ ἐπὶ τοὺς βουνούς: ἔθυσον, ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης καὶ δένδρου συσκιάζοντες: » ὅτι καλὸν σκέπη, ὡς ἑσπέρς τις προφήτης σύγχρονος τῷ Ὑσαῖα φησὶν. Ὁ δὲ λαὸς τοῦ Χριστοῦ τῷ βασιλεὶ τῶν αἰώνων ἀφθάρτη, μόνῃ σοφῇ Θεῷ προσκυνεῖ ἐν ἀλλῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ, τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν ποιούμενος. πᾶσαν τε αἶνεσιν καὶ δοξολογίᾳ τῇ ζωοποιῷ Τριάδι προσφέρων διηνεκῶς. Τὸ δὲ παρὰ τῇ σοφίᾳ διηγορευμένον τῶν εἰδῶλων σύντομον τέλος, ἔχουν ὁ τοῦτων ἀφανισμὸς, καὶ τὸ μὴ εἶναι αὐτὰ διαμεῖναι, οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἐκ τῆς ἐπιφανείας γέγονε τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἦν ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης τῷ αἵματι αὐτοῦ περιποιτθεῖσα, διὰ παντὸς ἐν εὐσεβείᾳ ὁμολογεῖ καὶ δοξάζει. Οὐδὲν οὖν D τῆς ἐν ἐκείνοις γεγραμμένης τῶν εἰδῶλων καταγνώσεως: ὁ γνήσιος καὶ ἀληθὴς τῆς Τριάδος προσκυνητὴς λαὸς τοῦ Χριστοῦ εἰς ἑαυτὸν ἐπισύρεται, ἐκ τοῦ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν εἰκόνας ἔχειν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς αὐτῶν ἀρετῆς: ὥσπερ οὐδὲ τῷ μακαρίῳ ἀποστόλῳ Παύλῳ τὴν ἐν σαρκὶ ἀπαγορεύοντι περιτομήν, καὶ τοῖς κατὰ νόμον δικαιοῦσθαι βουλομένοις ἐπιτιμῶνται, τὸ περιτεμεῖν τὸν Τιμόθεον, νομικῶς τε περικείρασθαι, καὶ θυσίαν ἐν τῷ ναῷ προσάγαγεῖν, μομφὴν ἐπάγει τινὰ καὶ κατάχρισιν.

¹⁹ II Tim. iii, 15. ²¹ Zach. xiii, 2. ²² Sap. xiv, 12-14. ²³ Isa. xlii, 11. ²⁴ Jerem. xliii, 28. ²⁵ Isa. lvi, 3. ²⁶ Osee v, 1 seqq. ²⁷ Tit. ii, 13.

sanctorum virorum imagines habendo ad rememorationem virtutis eorum : quemadmodum nec beato Paulo apostolo carnis prohibenti circumcisionem, et eos qui secundum legem justificari volebant, increpanti, culpam aliquam infert aut crimen, quod circumciderit Timotheum legaliter, quod totonderit, atque in templo sacrificium obtulisse claruerit.

Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ ἀποτελούμενα σκοπεῖν χρὴ, ἀλλὰ πανταχοῦ ὁ σκοπὸς τῶν πραττόντων δοκιμάζεται· καὶ ἡ αἰτίας ἀφήσει τὸν ποιοῦντα, ἢ τὸνναντίον καταδικάζει. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἀκριβῶς παραφυλάττοιο, τάχα οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσταγμα ἀκατηγήρην παρὰ τοῖς ἀπίστοις γενήσεται· εἴγε γλυπτὴν, ἢ γούν χανσευτὴν ἀπαγορεύοντος τοῦ νόμου, τὰ κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ Χερουβὶμ δόξης, ὡς ὁ Ἀπόστολος ὀνομάζει, τοιαύτης ὑπάρχον κατασκευῆς· οἷς καὶ τὴν θείαν ἐποχίσθαι δέξαν οὐ μόνον ἐκ τῆς Γραφῆς διδασκόμεθα, ἀλλὰ καὶ ὁ μακάριος Ἀθανάσιος τὸ ψαλμικὸν ἐρμηνεύων βήτην, « Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, ἐμφάνθη, » τωαύτην περὶ αὐτῶν παραδίδωσιν ἔννοιαν. Καὶ τοὶ ἱερίων τῶν Χερουβὶμ τὰ ἀρχέτυπα ἄγνωστα τὴν φύσιν ἀνθρώποις παντάπασιν ὄντα· πνεῦμα γὰρ καὶ πῦρ ὑπάρχουσι, καὶ πάσης σωματικῆς σχηματώσεως ἀλλότρια καὶ φύσεως. Τὰ γὰρ περὶ αὐτῶν σωματικώτερον τῷ προφῆτῃ λεγόμενα, συμβολικὴν καὶ ἀνηνεγμένην τὴν ἔννοιαν ἔχει, ἐτέρως νοεῖσθαι κατὰ τὴν εὐαγγῆ καὶ τοῖς ἀσωμάτοις πρέποντα μὴ δυνάμενα λόγον. Κάκεινο δὲ εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ὅτι ὁδομαῖς Χριστιανοὶ τῶν κατὰ σάρκα προσγεγνῶν ἢ γυμνῶν καὶ φίλων τὸν εἶδος ἀναγράφοντες σέβουσιν, ἢ τιμῆς τινος ἀξιοῦσιν. Ἀλλ' οὐδὲ βασιλικῶν προσταγμάτων ὑποκύψαντες ἐξουσία, τὰ τοιαῦτα ὑπενόησαν, ἅπερ δικαίως ἐγκαλοῦνται ἐκεῖνοι, « οἱ φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ εἰς ὁμοίωμα εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου, » ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος· ὥστε καὶ ἐκ τούτου δεικνυσθαι τοῦ τρόπου σαφῶς, τὸ πρὸς ἡμῶν ἐνέαρμος εἶναι τὴν προκειμένην τῆς Γραφῆς κατηγορίαν. Εἰ μὲν οὖν τὰς περὶ τοῦ Θεοῦ εὐσεβεῖς ὑπολήψεις πρὸς τὸ σωματικώτερον μετατιθέμενοι, ἢ τὰ τῆς θεοπεποιθὸς δόξης τε καὶ λατρείας καταλείποντες, ἢ κατὰ τὴν γούν δόξας σμικρύνοντες· ἐκ τῆς τοιαύτης δεικνύμεθα ὑποθέσεως, καλῶς ἂν εἴχε περιαιρεῖσθαι τὰ ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς καὶ ἀφέλκοντα τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ ἀληθινὸν Θεὸν σεβασμιότητος καὶ προσεδρεύσεως· νῦν δὲ τὸνναντίον ὁρῶμεν γιγνόμενον.

utique circumferri haberent ea quæ occupant circa unum et verum ultimum Deum : quod nunc

Προσβλέπων γὰρ τις μετ' ἐπιστήμης εἰκόνι τινὸς τῶν ἁγίων, ὡς τὸ εἶδος, Δόξα σοι, ὁ Θεός, λέγει, τοῦ ἁγίου τὸ ὄνομα προστιθεῖς· ὥστε καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου πληροῦσθαι τὸ ἐν τῇ εὐχῇ λεγόμενον παρ' ἡμῶν, ἕνα καὶ δι' ὁρωμένον καὶ δι' ἀοράτῳ δοξάζηται τὸ πανάγιον ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλ' οὐδὲ Θεὸν τινὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν καλεῖν ἀνεχόμεθα· καίτοι τοῦ κυρίως καὶ μόνου ὄντος Θεοῦ τῆς τοιαύτης προσωπομίας τοῖς εὐσεβήσασιν αὐτῷ μεταδιδόντες, ὡς ἐν τῇ ἱερᾷ τῶν Ψαλμῶν ἀναγέγραπται βίβλου.

Neque enim quæ patrantur, simpliciter intueri oportet; sed ubique intentionem gestorum conuenit comprobari [Gr. gerentium conuenit probari, quæ agentem, vel crimine absoluit, vel contra damnat]. Nisi enim hoc diligenter observetur, fortasse nec ipsius Dei præceptum sine calumnia penes infideles efficietur. Quod autem sculptiles lege interdicente [Gr. Siquidem sculptile sive conflatile lege interdicente], qui obumbrabant propitiatorum super arcam Cherubim gloriæ, ut Apostolus nominat **, talis essent [eiant] facturæ [structuræ], quibus et diuinam quoque gloriam contineretur [insideret], non solum ex Scriptura discimus, sed et beatus Athanasius illud Psalmi dictum interpretans : « Qui sedes super Cherubim, appare »; » talem de illis tradidit intelligentiam. Et certe illorum Cherubim principalia ignota sunt omnimodis natura hominibus : spiritus enim et ignis existunt, et ab omni corporali formatione atque natura extranea. Quæ enim de illis corpulentius a propheta dicta sunt, symbolicum [Gr. anagogicum] et excellentem sensum habent, aliter intelligi valentia [Gr. non valentia] secundum venerabilem rationem, et id quod incorporalia decet. Illudque dicere necessarium est, quoniam nequaquam Christiani eorum qui sibi sunt secundum carnem agnati, noti vel affines, speciem depingentes, colunt, aut aliquo reddunt dignos honore. Sed neque imperialium præceptorum potestati succumbentes talia excogitauerunt, super quibus iuste accusantur illi, qui « dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis », ut ait Apostolus : ita ut etiam ex hoc plane modo demonstretur, quod calumnia quæ Scripturæ inest, nobis [Gr. accusatio, quam infert Scriptura, nobis] non possit aptari. Ergo si pias de Divinitate opiniones ad corpulentias transferentes, et ea quæ Deo decibilis gloriæ atque servitutis sunt, deferentes, aut secundum aliquid omnino minorantes de huiusmodi causa ostensi fuerimus, bene et abstrahunt nos a cultura et sedulitate, qua contrario videmus factum.

Intendens enim quis cum disciplina imagini cuidam sanctorum, quemadmodum conueniens est, Gloria tibi, Deus, dicit, sancti cuiuslibet nomen adiiciens, ita ut per hunc quoque modum compleatur quod in oratione dicitur a nobis, quo et per invisibilia et visibilia glorificetur sanctissimum nomen Christi. Sed neque Deum quemdam sanctorum virorum vocare patimur, quanquam huiusmodi appellationem is qui proprie solus et unus est Deus, illis qui sibi placuerint, largitus sit, quemadmo-

** Hebr. ix, 5. ** Psal. lxxix, 2. ** Rom. i, 22, 25.

dum in sacro Psalmodum scriptum est libro ⁴¹. Neque rursus ut sufficientem habere nos arbitantes Dei cognitionis certitudinem, tales imagines parvipendimus, vel spernimus concursus qui in ecclesiis Dei fit; sed die ac nocte, imo ut cum Psalmo dixerim ⁴², vespere et mane et meridie Deo benedicimus, et maxime in tempore divini sacrificii ac officii. Quin potius ut liquido scientes, non aliunde nobis spem provenire salutis, nisi ex pia fide et confessione quæ in unum Deum, qui in Trinitate adoratur, efficitur, quarum una quidem in corde consistit, altera vero in ore profertur; Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem ⁴³, semper laudem ipsius Dei qui fecit nos, in ore habemus, et exaltationes ejus in faucibus ferimus, omnisque plebs Christi ad perceptionem sanctissimi corporis ejus et sanguinis, per quæ memoriam mortis ejus, et resurrectionis secundum ipsius celebramus traditionem, insatiabili desiderio et divinitus mota industria perurgitur magis, quam cervus ad fontes aquarum ⁴⁴. Sed nec illud scandalizet quosdam, quod ante imagines sanctorum luminariorum concinnatio et suavis odoris thymiamata sunt. Symbolice namque talia celebrari ad honorem illorum excogitata sunt, quorum cum Christo requies est, quorum honor in eum recurrit: hoc probante Basilio sapiente ⁴⁵, quia honor circa bonos conservorum approbationem habet benevolentie erga communem exhibitæ Dominum. Indicia sunt namque sensibilia lumina divini ac sine materia luminis dati: porro aromatum incensum purissimæ et totius sancti Spiritus inspirationis et refectionis [*Gr.* repletionis] insigne.

Et hæc quidem veluti contra emergentes oppositiones et contradictiones, quæ quasi ex Scripturis prætenduntur, scribenda consideravimus, rogantes, ut id quod sine scandalo et turbatione populi sit, omnimodis persequamini: præsertim cum, ne unus ex minimis contemnatur, præcipiat Dominus ⁴⁶; similiter autem et ne scandalizetur importabilem [cum hoc imp.] ferat et terribilem iis qui hoc fecerint, damnationem. Nunc autem et civitates omnes [*Gr.* totæ] et multitudines populorum non in paucis super hoc tumultu consistunt: in quo ne nos obnoxii appareamus, omni studio procuremus. Præ omnibus providendum est nobis, quod mentem meam commovet, ne occasionem elationis hinc capiant ii qui contra fidem nostram inimici sunt crucis Christi, dicentes quod usque nunc Christiani errassent. Nisi enim hoc idololatriam esse cognovissent, nequaquam modo manufacturam abjectionem inferat fidei quæ in Christum est, nemoque confessus exstiterit. Siquidem et hoc quasi quid verisimile profecto dicturi sunt, quo-

Α Οὐτε πάλιν ὡς ἱκανὴν ἔχειν νομίζοντες, θεωγωνίας βεβαίωσιν τὰς τοιαύτας εἰκόνας καταφρονοῦμεν τῆς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ συνδρομῆς, καὶ τοῦ ἐν αὐταῖς ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ψαλμικῶς δὲ μᾶλλον, εἰπεῖν, ἐσπέρας καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρίας εὐλογεῖν τὸν Θεόν, καθὼς φησὶν ὁ Δαβὶδ, καὶ μάλιστα ἐν τῷ καιρῷ τῆς θείας μυσταγωγίας καὶ λειτουργίας. Ἀλλ' ὡς ἀσφαλῶς ἐπιστάμενοι οὐκ ἄλλοθεν ἡμῖν τὴν ἐλπίδα περιγίνεσθαι τῆς σωτηρίας, ἣ ἐκ τῆς πρὸς τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν τὴν ἐν Τριάδι προσκυνούμενον εὐσεβοῦς πίστεως καὶ ὁμολογίας, τῆς μὲν ἐν καρδίᾳ συνισταμένης, τῆς δὲ διὰ στόματος προφερομένης (Καρδία γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν), οὐδὲ παντὸς τὴν γίνεσθαι αὐτοῦ τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ ἐν τῷ στόματι ἔχοντες, καὶ τὰς ὑψώσεις αὐτοῦ ἐν τῷ λάρυγγι φέροντες, πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τὴν μετέληψιν τοῦ παναγίου αὐτοῦ σώματος καὶ αἵματος, δι' ὧν τὴν μνήμην τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως κατὰ τὴν αὐτοῦ τελοῦμεν παραδόσιν, ἀκορέστω ἐπιθυμία καὶ θεοκινῆτω σπουδῇ κατεπιέγονται μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων ἢ ἑλαφός. Ἀλλὰ μὴδ' ἐκεῖνο σκανδαλίζετω τινὰς, τὸ ἐμπροσθεν τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων φωταγωγίαν γίνεσθαι καὶ εὐώδη θυμίσιν. Συμβολικῶς γὰρ τελείσθαι τὰ τοιαῦτα πρὸς τιμὴν ἔχεινον ἐπενοήθη, ὧν μετὰ Χριστοῦ ἡ ἀνάπαυσις, ὧν καὶ ἡ τιμὴ εἰς αὐτὸν ἀνατρέχει· τοῦτο λέγοντος Βασιλεῖου τοῦ σοφοῦ, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ὁμοδούλων τιμὴ ἀπόδειξιν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐνοίας. Σύμβολον μὲν τὰ αἰσθητὰ φῶτα τῆς ἀθλῆς καὶ θείας φωτοδοσίας· ἡ δὲ τῶν ἀρωμάτων ἀναθυμιάσις τῆς ἀκραιφνούς καὶ ὅλης τοῦ ἁγίου Πνεύματος περιπνοίας τε καὶ πληρώσεως.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὰς ὑπορμώσας ἀντιθέσεις καὶ τὰς ἐκ Γραφῶν ὀρθῶς προτεινομένας ἀντιλογίας γράψαι συνεῖδοντες, παρικαλοῦντες τὸ ἀσκανδάλιστον τοῖς λαοῖς, καὶ ἀάραχον παντὶ τρόπῳ μεταδιδόναι ὅμᾶς, ὅποτε καὶ τῶν μικρῶν ἐνὸς μὴ καταφρονεῖν παραγγέλλει ὁ Κύριος· ὁμολίως δὲ καὶ τὸ σκανδαλίζον ἀφόρητον καὶ φοβερὸν τοῖς τοῦτο πράττουσιν ἐπάγει κατὰ κράτος. Νῦν δὲ πόλλες οἶμαι καὶ τὰ πληθὺ τῶν λαῶν οὐκ ἐν ὀλίγῳ περὶ τοῦτου θορόθυμῳ τυγχάνουσιν· οὐ ἡμεῖς μὴ αἴτιοι φανῆναι διὰ πάσης ποιησώμεθα σπουδῆς. Ὅτι πᾶν ἀπαντα δὲ προνοήσαντες ἡμῖν, ὅπερ μου καταστῆται τὴν διάνοιαν, τοῦ μὴ ἀφορμὴν ἐπάρσεως ἐντεθῆναι λαβεῖν τοὺς τῆς πίστεως ἡμῶν, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ· ὥστε καὶ λέγειν αὐτοὺς, ὅτι μέχρι τοῦ νῦν οἱ Χριστιανοὶ ἐπλανῶντο. Εἰ μὴ γὰρ εἰδωλολατρείαν ἥδισαν τὸ τοιοῦτον, οὐκ ἂν ἀρίτως τὴν τῶν χειροποιήτων ἀποβολὴν ἐποιήσαντο. Ὅπερ πόσῃν ὕδριν καὶ καθαίρεσιν προστρέβεται τῇ εἰς Χριστὸν πίστει, πᾶς τις ὁμολογήσει. Πάντως γὰρ καὶ τοῦτο κατὰ τὴν εἰκόσιν λέγειν αὐτοῖς ἔσται, ὅτι τῆς ἀπὸς πλανωμένοις οὐκ ἔστιν ὅλως πειθεσθαι, ὡς τῆς ἀληθείας οὐκ οὐσῆς

⁴¹ Psal. LXXXI, 6. ⁴² Psal. LIV, 13. ⁴³ Rom. X, 10. ⁴⁴ Psal. CXXI, 2. ⁴⁵ Hom. in 40 martyres. ⁴⁶ Matth. XVIII, 10.

παρ' αὐτοῖς. Τί δὲ, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ πάντα εὐσε-
βίστατοι καὶ φιλόχριστοι ἡμῶν βασιλεῖς στήλην
ἐληθῶς τῆς οἰκείας φιλοθείας, τὴν πρὸ τῶν βασιλείων
λέγω εἰκόνα ἐγείραντες, ἐν ἣ τῶν ἀποστόλων καὶ προ-
φητῶν ἀναθέμενοι τὰς ἰδέας καὶ τὰς τοῦτων περὶ τοῦ
Κυρίου ἐγγράψαντες φωνὰς, τῆς ἑαυτῶν πεποιθήσεως
τὸ καύχημα τὸν σωτήριον σταυρὸν ἀνεκήρυξαν; Κε-
φαλαῖον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις τὸ εἰς εἰκόνας δια-
φόρους τὸν Θεὸν θαυματουργῆσαι, περὶ ὧν πολλοὶ
πολλὰ ἱστορεῖν βούλονται· ὅλον ἀρρώστούντων थे-
ραπειάς, ὧν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν περὶ γεγόναμεν·
περιεργῶν ἀναλύσεις, αἱ καθ' ὅπλους πολλάκις
τῶν γεγραμμένων ἐπιφάνειαι· τὸ δὲ πάντων μάλι-
στα ἐμφανέστατον, μηδεμίαν ἀντιρρόησεως ἢ ἀμφι-
βολίας τινὸς ἀνεχόμενον, ἢ ἐν Σωζοπόλει τῆς Πισι-
δίας τὸ πρὶν ὑπάρχουσα εἰκὼν τῆς παναχράντου
θεοτόκου, ἐκ τῆς γεγραμμένης παλάμης αὐτῆς τὴν
τοῦ μύρου βλύσιν προχέουσα. Οὗ τινος θαύματος
μάρτυρες πολλοί. Εἰ δὲ καὶ νῦν οὐχ ὁράται ἡ τοι-
αύτη τῆς εἰκόνης γινομένη θαυματουργία, οὐ πα-
ρὲς τοῦτο τὰ πρῶην ἀπιστηθήσεται· ἵνα μὴ ὁμοίως
ἱπίστα κρίνονται τὰ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστό-
λων ἱστορούμενα ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος σημεῖα
καὶ χάρισματὰ διάφορα τοῦ Πνεύματος, ταῦν οὐ-
δαμῶς ἐνεργούμενα· τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ διὰ τῆς
τοιούτης συγκαταθέσεως τοὺς ἀσθενέστερον διακει-
μένους βεβαιωτέρους εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ πίστιν ἐρ-
γοζόμενον, καὶ ὅμα τὰ τῆς οἰκείας δυνάμεως καὶ
ἐκ τούτων δεικνύνοντος, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀπο-
στόλων ἐγίνετο. Ποτὲ μὲν γὰρ ἡ τοῦτων σκιὰ, ποτὲ
δὲ τὸ τῶν ἱματίων ἀπηρητημένον σουδάριον τὰς λῆσεις
παρεῖχον. Ὡς περ οὖν ἐν ἐκείνοις οὐ παντὸς σώματος
σκιὰ, ἀλλὰ τοῦ Πέτρου μόνου τὴν θεραπείαν ἐδίδου
ταῖς χέμουσιν· ὡσαύτως καὶ τὰ σουδάρια οὐ παν-
τὸς ἱματίου, ἀλλὰ τῶν τοῦ Παύλου καὶ μόνων ἰώντο
τοὺς ἀσθενούντας, εἰς πληροφορίαν πίστεως τοῦ ὑπ'
αὐτῶν κηρυττομένου Θεοῦ, ὡσαύτως τὴν οἰκείαν
χάριν καὶ διὰ τῶν ἀψύχων ἀποδεικνύντος· οὕτως
καὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων πολλάκις ἠδύοχησε γίνεσθαι, οὐκ
ἐπὶ πάσης εἰκόνης ἢ γραφῆς τοῦ τοιοῦτου εἶδους τῆς
ἐνεργείας ἐν τοῖς πιστεύουσιν γινομένου, ἀλλ' ἐν
μὲν αἰς τῶν ἁγίων, ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου· ὥστε
μὴ ἐκ ταυτομάτου ὑπονοεῖν τὰς λῆσεις συμβαίνειν,
ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριτος.

in solis sanctorum, vel etiam ipsius Domini : quo non suapte intelligerentur sanitates accedere, sed ex sola gratia Dei nostri.

Ἄξιον δὲ, ὡς οἶμαι, μηδὲ ἐκεῖνο ἀπαρτισήμαντον
ἐκταλίσπειν, ὅπερ ὁ Παμφίλιος Εὐσεβίος ἐν τῇ ἐκκλη-
σιαστικῇ αὐτοῦ τίθειεν ἱστορίᾳ· ὅτι ἐν Πανεάδι
τῇ πόλει, ἣν τινα Καισάρειαν τὴν Φιλίππου τὸ Εὐαγ-
γέλιον ὀνομάζει, λέγεται ὁ ὀίκος εἶναι τῆς αἰμορροούσης
γυναικὸς, ἣτις τῷ κρασπέδῳ τοῦ Σωτῆρος ἰάθη, ὡς
γέγραπται ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις. Οὗ τινος οἴκου πρὸς
ταῖς πόλαις ἀνδριάντα φησὶν ἐκ χαλκοῦ πεποιημέ-
νον, ἐστάναι, εἰκόνα φέροντα τοῦ Κυρίου· ἀντικρὺ
δὲ ἐκτενέωμα γυναικὸς ἐπὶ γόνυ κεκλιμένης ὑπάρ-
χον τεταμένης ἐπὶ τὸ πρόσθεν ταῖς χερσίν, ἑκτενέ-

niam his qui semel erraverunt, omnino persuaderi non poterit [Gr. omnino dandæ non sunt aures], quippe penes quos veritas non est. Porro quid plura dixerim, cum et ipsi per cuncta piissimi et amici Christi imperatores nostri tabulam veraciter proprii Deitatis amoris, id est, imaginem quæ ante regalia est, erigentes, et in ea apostolorum et prophetarum imponentes effigies, et horum de Domino inscribentes voces, confidentiæ suæ glorificationem salutarem crucem esse prædicaverunt? Capitula vero sunt, quæ dicunt, per imagines [Gr. Caput vero eorum qui dicuntur, per imag.] diversas Deum operatum miracula, de quibus multi multam historiam texere volunt : utputa infirmitatum medelas, quas et ipsi nos experti sumus, et circumventionum resolutiones, quas in somnis per picturas crebro conspeximus [Gr. et crebras depictorum in somnis visiones]. Porro maxime omnium manifestissimum, et nullam controversiam vel ambiguitatem sustinens, est, quod imago quæ pridem Sozopoli Pisidiæ intemeratæ Dei Genitricis fuit, ex depicta palma sua unguenti emanationem profuderit. Cujus miraculi testes sunt multi. Licet autem nunc hujuscemodi non fiat opus miraculi, non tamen incredibilia erant priora, ne pari modo incredibilia judicentur quæ in Actibus apostolorum sunt descripta in principio prædicationis signa diversa et charismata Spiritus, quæ nunc minime patrantur; amatore hominum videlicet Deo per talem condescensionem eos, qui infirmiores erant [sunt], potentiores in fide sua perficiente, et pariter suam virtutem etiam per hos [per hæc] ostendente, quemadmodum apostolorum factum est tempore. Aliquando enim horum umbra, aliquando vero vestium sublata [Gr. de vestibus pendentia] sudaria sanitates præstabant. Sicut ergo in illis non omnis corporis umbra, sed Petri tantummodo dabat laborantibus medelam : similiter et sudaria non omnis vestimenti, sed Pauli solummodo sanabant infirmos, in satisfactionem fidei ejus qui ab ipsis prædicabatur, qui gratiam suam etiam per inanimata demonstrabat : ita et super imaginibus sæpe fieri placuit ; non in omni imagine vel pictura talis speciei beneficii inter credentes effecta, sed

Dignum autem, ut reor, est, neque illud prætermittamus, quod Eusebius Pamphili in ecclesiastica Historia posuit : quia in Paneade civitate, quam Casaream Philippi Evangelium nominat, fertur domum esse sanguinis fluxum patientis [passæ] mulieris, quæ simbria Salvatoris sanata est, sicut scriptum in Evangelis. Cujus domus pro foribus aiunt statuam de ære factam stare, imaginem ferentem Domini : contra quam formam mulieris genibus provolutæ consistere, palmis extensis supplicanti similem, in recordationem miraculi quod

factum est circa se, hoc ab ea sollicito actio : et quod ad pedes statuæ in nomine Domini factæ, herba quædam oritur nova specie ac ignota, quæ variorum languorum medicamentum est ; quod per seipsum vidisse Eusebius ait : manifeste Salvatore propriæ gratiæ dispensatoriæ insignia faciente ad fidem mulierculæ, ostendente quod nos superius indicavimus, quia non simpliciter tractanda [accipienda] sunt quæ geruntur, sed intentio [facientis] ei est comprobanda. Dicit autem idem Eusebius, quod et apostolorum imagines Petri et Pauli, atque ipsius Christi, per colores æstimatas [Gr. conservatas] in picturis aspexerit. Non autem hoc dicimus nos, ut statuas æneas facere studeamus, sed ut insinuemus, quoniam et illud secundum gentilem consuetudinem factum, non renuente, sed volente Domino, ut in ipso demonstraretur per plurimum tempus ipsius bonitatis miraculum. Quod apud nos venerabilius est qualiter obtinens mos (4), doceat commemorationis sermo. [Gr. morem, qui apud nos obtinuit magis pie quodammodo, non est fas vituperare. In his igitur absolvatur nostra com.] Deus autem veritatis, qui deduxit nos in omnem veritatem, et omnem dissensionis occasionem eturbationis causam a nostris abigit animabus, unanimiter uno spiritu glorificantes eum supercælesti regno dignos efficiat.

Tarasius sanctissimus patriarcha dixit : Clamaverunt custodes Ecclesiæ catholicæ, sancti videlicet Patres nostri, qui semper supra intelligibiles ejus vigilantes [intelligibilia propugnacula], arietes, omne prælium et inane verbum repulerunt ; et hanc indiscrptam servantes, universam phalangem adversantium persecuti sunt, et una cum veteribus hæresibus et errorem novæ pravitatis Christianos calumniis appetentium pupugerunt gladio Spiritus. Dicamus ergo cunctis una voce cum magistro nostro, Paulo videlicet divino apostolo : « Christus pax nostra, qui fecit utraque unum ^α. » Ipsum decet gloria, honor et adoratio cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

Sancta synodus dixit : Divinitus sonantium Patrum doctrinæ nos correxerunt. Ex ipsis haurientes veritatem potati sumus. Eos sequentes, mendacium persecuti sumus. Ab eis edocti, venerabi-

^α Ephes. II, 14.

(4) Adnotatio Græci scholiastæ. Οἱ Γραικοὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, ἵνα μὴ πᾶν ἐκδοῖται ἢ τὰ θεῖα, καυχέλλοι; περιχλίσουσιν· ἐν οἷς τὰς σεπτάς ἀναστηλοῦσιν εἰκόνας, δι' ὧν καὶ τὰ ἄδυστα περιφράσσεται, καὶ τῶν ἁγίων οἱ τύποι προσκυνοῦνται. Πρὸς τοῦτο γοῦν δοκεῖ ἀφορᾶν ὁ Γερμανός· ἐπεὶ δι' ἀντρίαντων αὐτὸ τοῦτο γενέσθαι ἀμύχανον· ὅθεν καὶ τὴν τῶν εἰκόνων χρῆσιν αἱτε δὴ κοινοτέραν τε καὶ πρὸς τὴν περιχλίσειν εὐχερεστέραν πως κατανόησεν. "Ὅτι γὰρ καὶ τὸ ἐτέρους ἀνδριάντας ἐγείρειν εὐσεβείας, καὶ οὐκ ἀσύνηθες τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκ τῶν βασιλικῶν τιμῶν ἐπισκόπων, καὶ ἐκ τοῦ ὅρου αὐτοῦ

οὕση εἰκόνης, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ περὶ αὐτὴν θαύματος τοῦτου αὐτῇ σπουδασθέντος· καὶ ὡς πρὸς τοῖς ποσὶ τοῦ εἰς νομα τοῦ Κυρίου γενομένου ἀνδριάντος βοτάνη τις ἀναφύεται ξένη τὸ εἶδος, καὶ οὐ γνωρίμη, ἥτις παντοίων νοσημάτων ἰατρειὸν γίνεται· ὅπερ καὶ αὐτοφει παρὼν αὐτῶς Εὐσέβιος ἐφη· προδήλως τοῦ Σωτῆρος τὰ τῆς οἰκείας χάριτος ἐν συγκαταβάσει ποιουμένου πρὸς τὴν πίστιν τοῦ γυναιχοῦ, δεικνύοντος· ὅπερ ἡμῖν ἀνωτέρω δεδῆλωται, ὅτι οὐχ ἀπλῶς τὰ ἀποτελούμενα σκοπεῖται, ἀλλὰ ὁ σκοπὸς τοῦ πράττοντος δοκιμάζεται. Λέγει δὲ ἐν ταύτῃ ὁ αὐτὸς Εὐσέβιος, ὅτι καὶ τῶν ἀποστόλων τὰς εἰκόνας Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ, διὰ χρωμάτων ἐν γραφαῖς σωζόμενας ἱσθόρηκεν. Οὐ τοῦτο δὲ λέγομεν ἡμεῖς, ὥστε τὰς ἐκ χαλκοῦ στήλας ἐπιτηδεύειν ἡμᾶς, ἀλλ' ἡ μόνον δηλώσαι, ὅτι καὶ τὸ κατ' ἐθνικὴν συνῆθειαν μὴ ἀποποιήσασμεν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' εὐδοκῆσαντος ἐν αὐτῷ ἐπιδεικνυσθαι ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος τὴν θαυματουργίαν, τὸ παρ' ἡμῖν εὐαγέστερόν πως κρατήσαν· ἔθος κακίζειν οὐχ ὅσιν. Ἐν τοῖς μὲν οὖν ὁ ἡμέτερος πληροῦσθω τῆς ὑπομνήσεως λόγος. Ὁ δὲ τῆς ἀληθείας Θεὸς ὁ ὁδηγῆσας ἡμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀληθειαν, καὶ πᾶσαν διχονομίαν ἀφορμήν καὶ ὑπόθεσιν ταραχῆς τῶν ἡμετέρων ἀπελαύων ψυχῶν, ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ πνεύματι δοξάζοντας αὐτὸν τῆς ἐπουρανίου βασιλείας καταξιώσῃ.

Ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης εἶπεν· Ἐδόξαν οἱ φύλακες τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν, οἱ διὰ παντὸς ὑπεράνω τῶν νοητῶν αὐτῆς ἀγρυπνοῦντες· ἐπάλξεων· πᾶσαν παράταξιν καὶ μάταιον λόγον ἀπώσαντο· καὶ ταύτην ἀσπάρακτον τηρήσαντες, παντοίαν ψάλλαγα τῶν ἐναντίων ἐξεδίωξαν, καὶ ἕματαίς παλαιαῖς αἰρέτεσι καὶ τὴν πλάνην τῆς καινῆς φασλότητος τῶν Χριστιανοκατηγόρων ἐξεκέντησαν τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος. Εἰπόμεν οὖν ἅπαντες μὲν φωνῇ μετὰ τοῦ ἡμῶν διδασκάλου Παύλου τοῦ θεοῦ ἀποστόλου· « Χριστὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν. » Αὐτῷ πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἡ ἁγία σύνοδος ἐξεδόκει· Τῶν θεοφθόγων Πατέρων αἱ διδασκαλαὶ ἡμᾶς διωρθώσαντο. Ἐξ αὐτῶν ἀρυσάμενοι τὴν ἀληθειαν ἐποτίσθημεν. Αὐτοῖς κατακοινοῦσθαι, τὸ ψεύδος ἐδιώξαμεν. Παρ' αὐ-

τῆς ἁγίας ταύτης συνόδου καθέστηκε προδηλύτατον. Græci, ne sacra omnibus pateant, sacrum altare cancellis circumcludunt : in quibus reponunt imagines, quæ simul altare contegunt, et populo adoranda proponuntur. Huc videtur allusisse Germanus ; id enim statuæ minus commodè præstare queunt ; ac proinde usum imaginum ut commodiorem et communioriorem, magis etiam piæ quodammodo vocavit. Nam alioqui piæ esse ac receptæ ab ecclesiis sacrarum statuarum usum, ex quibusdam episcoporum interlocutionibus, et ex ipsa definitione hujus synodi apertissime constat. HARD.

τὼν διδαχθέντες, σεπτὰς εἰκόνας ἀσπαζόμεθα. Πα-
 τέρεις κηρύττουσι, τέκνα ὑπακοῆς ἐσμεν, καὶ ἐγ-
 καυχώμεθα ἐν πρώτῳ μητρὶ τῇ παραδόσει τῆς
 καθολικῆς Ἐκκλησίας· Πιστεύοντες εἰς ἓνα Θεὸν
 τὸν ἐν Τριάδι ἀνυμνούμενον, τὰς τιμὰς εἰκόνας ἀσ-
 παζόμεθα. Οἱ μὴ οὕτως ἔχοντες ἀνάθεμα ἔστωσαν.
 Οἱ μὴ οὕτως φρονούντες πόρρω τῆς Ἐκκλησίας
 ἡ ἀποχθήτωσαν. Ἡμεῖς τῇ ἀρχαίᾳ θεομοθεσίᾳ τῆς
 καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπακολουθοῦμεν. Ἡμεῖς τοὺς
 βεττοὺς τῶν Πατέρων φυλάττομεν. Ἡμεῖς τοὺς
 προσθέοντας τι, ἢ ἀφαιρούοντας ἐκ τῆς καθολικῆς
 Ἐκκλησίας, ἀναθεματίζομεν. Ἡμεῖς τὴν ἐπίσ-
 κτον καινοτομίαν τῶν Χριστιανοκατηγόρων ἀναθε-
 ματίζομεν. Ἡμεῖς τὰς σεπτὰς εἰκόνας ἀσπαζόμεθα.
 Ἡμεῖς τοὺς μὴ οὕτως ἔχοντας τῷ ἀναθέματι καθ-
 υ்பδύλλομεν. Τοῖς Χριστιανοκατηγόροις, ἦτοι τοῖς
 Εἰκονοκλάσταις ἀνάθεμα. Τοῖς ἐκλαμβάνουσι τὰς τῆς
 θείας Γραφῆς ῥήσεις, τὰς κατὰ τῶν εἰδώλων, εἰς
 τὰς σεπτὰς εἰκόνας, ἀνάθεμα. Τοῖς μὴ ἀσπαζομένοις
 τὰς ἁγίας καὶ σεπτὰς εἰκόνας ἀνάθεμα. Τοῖς ἀπο-
 κλιθεῖσι τὰς ἱερὰς καὶ σεπτὰς εἰκόνας, εἰδῶλα, ἀνά-
 θεμα. Τοῖς λέγουσιν, ὅτι ὡς θεοὶ οἱ Χριστιανοὶ ταῖς
 εἰκόσι προσέρχονται, ἀνάθεμα. Τοῖς κοινοῦντοισιν ἐν
 γῶσι τοῖς ὑβρίζουσι καὶ ἀτιμάζουσι τὰς σεπτὰς
 εἰκόνας, ἀνάθεμα. Τοῖς λέγουσιν, ὅτι πλὴν Χριστοῦ
 τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἄλλος ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώ-
 λων, ἀνάθεμα. Τοῖς τολμῶσι λέγειν τὴν καθολικὴν
 Ἐκκλησίαν εἰδῶλά ποτε δεδέχθαι, ἀνάθεμα.

Καὶ μετὰ τὸ ἐκφωνηθῆναι τοὺς προαναφερομέ-
 νους ἀναθεματισμούς διὰ χάριτος, ἢ ἁγία σύνοδος,
 ἀναγνόντος Εὐθυμίου ἐπισκόπου Σάρδεων, ἐξεφώ-
 ησε τὰ ὑποεταγμένα.

Τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
 ἐκπληροῦντες θέλαν πρόσταξιν οἱ ἅγιοι Πατέρες
 τῶν, τὸν παρ' αὐτοῦ δοθέντα αὐτοῖς λῦχρον τῆς
 θείας γῶσις οὐχ ὑπὸ τὴν μόδιον ἐκρύψαν, ἀλλ'
 ἐπὶ τὴν λυγρίαν ἀνέθηκαν τῆς ὑπελειμμένης δι-
 δασκαλίας· ἵνα λάμπῃ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ, τού-
 τῃ τοῖς ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ γεννηθεῖσι,
 διὰ τὸ μήποτε προσκλῆναι τινὰ πρὸς λίθον τὸν πό-
 δα τῆς αἰρετικῆς κακοδοξίας τῶν εὐσεβῶς ὁμολο-
 γούντων τὸν Κύριον. Αὐτοὶ γὰρ πᾶσαν πλάνην αἰ-
 ρετικῶν ἐξωλοῦσι, καὶ τὸ σεσηπὸς μέλος, εἴ πως
 ἀνίστα νοσεῖ, ἐκκόπτουσι· καὶ τὸ πύον κατέχοντες,
 τὴν ἄλωνα καθαίρουσι· καὶ τὸν μὲν σῖτον, ἦτοι τὸν
 τριφύλλον λόγον, τὸν στηρίζοντα καρδίαν ἀνθρώπου
 ἐπικλείουσιν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τῆς καθολικῆς Ἐκ-
 κλησίας, τὸ δὲ ἄχυρον τῆς αἰρετικῆς κακοδοξίας
 ἐξωρίζοντες, κατακαίουσιν πυρὶ ἀσβέστω.

Αὐτὸ καὶ ἡ ἁγία καὶ οἰκουμένη αὕτη σύνοδος, ἢ
 εὐδοκίᾳ Θεοῦ καὶ ἐπιτεύσει τῶν εὐσεβῶν καὶ πιστο-
 τῶν ἡμῶν βασιλέων, Εἰρήνης τῆς νέας Ἑλένης,
 καὶ πάλιν Κωνσταντίνου τοῦ ταύτης Θεοφυλάκτου
 βασιλεῦς συναθροισθεῖσα ἐν ταύτῃ τῇ Νικαίᾳ λαμ-
 πρῇ μητροπόλει τὸ δευτέρον, διὰ τῆς ἀναγνώσεως
 κατανοήσασα τῶν αἰσιμάτων καὶ μακαρίων Πατέρων
 τῶν τὰ δόγματα, αὐτὴν μὲν τὸν Θεὸν δοξάζει, παρ'
 αὐτῇ ἐδόθη ἐκείνοις λόγος πρὸς ἡμετέραν διδασκαλίαν,

A les images salutamus. Patres prædicant, filii obe-
 dientiæ sumus, et congratulamur in facie matris,
 traditione Ecclesiæ catholicæ: Credentes in unum
 Deum, in Trinitate laudandum, honorabiles ima-
 gines salutamus. Qui sic se non habent, anathema
 sint: qui ita non sentiunt, procul ab Ecclesia
 pellantur. Nos antiquam legislationem Ecclesiam
 catholicæ sequimur. Nos jura patrum con-
 servamus; nos eos qui addunt quid vel aufe-
 runt ex catholica Ecclesia, anathematizamus.
 Nos subintroducunt novitatem Christianos accu-
 santium anathematizamus. Nos venerabiles iconas
 salutamus. Nos eos qui sic se non habent, anathe-
 mati submitimus. Christianos accusantibus, id
 est, imagines confringentibus anathema sit. His
 qui assumunt dicta sanctæ Scripturæ, quæ sunt
 contra idola, in venerabiles imagines, anathema.
 His qui non salutant sanctas ac venerabiles iconas,
 anathema. His qui appellant sacras imagines idola,
 anathema. His qui dicunt, quod veluti ad deos
 Christiani, ita ad iconas accedant, anathema. His
 qui communicant scienter injuriam et inhonoran-
 tiam inferentibus venerabilibus imaginibus, ana-
 thema. His qui dicunt, quod excepto Christo Do-
 mino nostro, alius nos eruerit ab idolis, anathema.
 His qui audent dicere, catholicam Ecclesiam idola
 aliquando recepisse, anathema.

Et postquam prolati sunt præfati anathematismi
 per chartam, sancta synodus, legente Euthymio
 episcopo Sardis, pronuntiavit subter annexa.

Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi divinum
 adimplentes præceptum sancti Patres nostri, lucer-
 nam sibi divinæ cognitionis ab eo datam non sub
 modio absconderunt, sed supra candelabrum po-
 suerunt utilissimi magisterii, ut luceat omnibus
 qui in domo, id est, qui in Ecclesia catholica nati
 sunt, ne forte offendant aliquis eorum qui pie con-
 fitentur Dominum ad lapidem hæreticæ et malæ
 opinionis pedem suum. Ipsi enim omnem errorem
 hæreticorum foras expellunt, et putrefactum mem-
 brum, si insanabiliter elanguet, excidunt; et ven-
 tilabrum habentes, aream purgant: et triticum
 quidem, id est, verbum quod nutrit, quodque con-
 firmat cor hominis, includunt in horreo catholicæ
 Ecclesiæ: paleam autem hæreticæ ac malæ opinio-
 nis foras projicientes, comburant igne inextin-
 guibili.

Quamobrem sancta et universalis hæc synodus
 beneplacito Dei et nutu piorum et fidelissimorum
 imperatorum nostrorum, Irenæ novæ Helenæ, ac
 novi Constantini hujus Deo Conservandi germinis,
 congregata, secundo in hac Nicæensium clara me-
 tropoli, per lectionem considerans memorabilium
 et beatorum Patrum nostrorum dogmata, ipsum
 quidem Deum glorificat, a quo illis datus est sermo
 ad doctrinam nostram, et ad perfectionem catho-

licæ et apostolicæ Ecclesiæ : adversus vero eos qui non sentiunt ea quæ illi, sed obumbrare moluntur eam quæ vere est veritas, per novitatem suam, Psalmi ⁹⁹ concinunt vocem : Quanta malignati sunt inimici in sancto tuo, et gloriati sunt dicentes, quia Non est magister, et nos non cognosces tractantes dolose verbum veritatis. Nos autem per omnia eorumdem deiferorum Patrum nostrorum dogmata et præcepta tenentes, prædicamus uno ore et uno corde, nihil addentes, nihil auferentes ex his quæ ab illis tradita sunt nobis; sed in his roboramur, in his confirmamur : ita confitemur, ita docemus, quemadmodum sanctæ ac universales sex synodi definierunt et firmaverunt. Et credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium factorem visibilium et invisibilium : et in unum Dominum Jesum Christum unigenitum Filium et Verbum ejus, per quem omnia facta sunt. Et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, consubstantialiæque et consempiternum eidem Patri et Filio ejus, qui una cum eo sine initio est : Trinitatem inconditam, indivisam, incomprehensibilem, incircumscriptionem : eandem totam ac solam servitute [latría] colendam, et adorandam, et venerandam : unam deitatem, unam dominationem, unam potestatem, unum imperium et potentiam, quæ personis dividitur indivise, et substantia copulatur divise. Confitemur et unum ejusdem sanctæ et consubstantialis Trinitatis Dominum nostrum Jesum Christum verum Deum in novissimis diebus propter nostram salutem incarnatum et hominem factum, salvasse per salutiferam dispensationem suam, passionemque ac resurrectionem, et in cælos regressionem, genus nostrum, et nos liberasse ab errore idolorum; et ut ait propheta : « Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvavit nos ⁷⁰. » Quem et nos sequentes, et hujus vocem propriam facientes, magna voce clamamus : Non synodus, non principum imperium, non conjuratio Deo odibilis, ab idolorum errore liberam fecerunt Ecclesiam, quemadmodum Judaicum deliravit concilium, quod contra venerabiles imagines infremuit : sed ipse gloriæ Dominus incarnatus Deus nos salvavit, et ab idolica deceptione eripuit. Ipsi igitur gloria, ipsi grates, ipsi gratiarum actio, ipsi laus, ipsi magnificentia : ipsius redemptio, ipsius salus, qui salvare solus in [perfecta] perpetuum potest, et non aliorum, qui de humo veniunt, hominum. Ipse in nobis, in quos fines sæculorum devenerunt, per incarnatam dispensationem suam prænuntiatos prophetarum suorum affatus terminavit, inhabitans in nobis, et inambulans, et delens nomina idolorum a terra, sicuti jam scriptum est. Salutamus autem et Dominicas et apostolicas et

A καὶ πρὸς καταρτισμὸν τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας · τοὺς δὲ μὴ τὰ ἐκείνων φρονούντας, ἀλλὰ συσκιάσαι μηχανωμένους τὴν ὄντως ἀληθειαν διὰ τῆς αὐτῶν καينوτομίας, τὴν ψαλμικὴν καταφθῶσι φωνήν · Ὅσα ἐπονηρεύσαντο οἱ ἐχθροὶ ἐν τῷ ἁγίῳ σου, καὶ ἐνεκαυχῆσαντο λέγοντες, ὅτι οὐκ ἔστι διδάσκαλος, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται δολούντας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἡμεῖς δὲ κατὰ πάντα τῶν αὐτῶν θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν τὰ δόγματα καὶ πράγματα ⁹⁹ κρατοῦντες, κηρύσσομεν ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ, μηδὲν προστιθέντες, μηδὲν ἀφαιρούντες τῶν ἐξ αὐτῶν παραδοθέντων ἡμῖν · ἀλλὰ τοῖς βεβαιούμεθα, τοῖς στηριζόμεθα. Οὕτως ὁμολογοῦμεν, οὕτως διδάσκομεν, καθὼς αἱ ἄγαι καὶ οἰκοῦμεν· καὶ ἐξ ὁμοδοιοῦντες καὶ ἐβεβαίωσαν. Καὶ πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ποιητὴν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων · καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον αὐτοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε · καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν, ὁμοούσιον τε καὶ συναΐδιον αὐτῷ τε τῷ Πατρὶ καὶ τῷ συνανάρχῳ αὐτοῦ Υἱῷ· Τριάδα ἀκτιστον, ἀμέριστον, ἀκατάληπτον, ἀπερίγραπτον· τὴν αὐτὴν ὁλὴν καὶ μόνην λατρευτὴν τε καὶ προσκυνητὴν καὶ σεβάσμιον· μίαν θεότητα, μίαν κυριότητα, μίαν ἐξουσίαν, μίαν βασιλείαν καὶ δύναμιν, ἥτις ταῖς ὑποστάσεσι διαιρεῖται ἀδιαίρετως, καὶ τῇ οὐσίᾳ συναπτεται διηρημένως. Ὅμολογοῦμεν δὲ καὶ τὸν ἓνα Θεὸν αὐτῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, καὶ σῶσαντα διὰ τῆς σωτηριῶδους αὐτοῦ οἰκονομίας· τοῦ τε πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάδοι, τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ἀπαλλάξαντα ἡμᾶς τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων, καὶ ὡς φησὶν ὁ προφήτης· « Οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. » Ὁ καὶ ἡμεῖς ἐπόμεινοι, καὶ τὴν τούτου φωνὴν οἰκουμενοί, μεγαλοφώνως βοῶμεν· Οὐ σύνδοξ, οὐ βασιλεὺς κράτος, οὐ συνωμοσίαι θεοστυγεί· τῶν εἰδώλων πλάνης τὴν Ἐκκλησίαν ἡλευθέρωσαν, καθὼς ἐληρώθη τὸ Ἰουδαϊκὸν συνέδριον, τὸ κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων φρυαχθὲν· ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῆς δόξης Κύριος ἐνανθρωπήσας Θεὸς καὶ ἔσωσε, καὶ τῆς εἰδωλικῆς ἀπάτης ἀπῆλλαξεν. Αὐτῷ τοίνυν δόξα, αὐτῷ χάρις, αὐτῷ εὐχαριστία, αὐτῷ αἶνος, αὐτῷ μεγαλοπρέπεια, αὐτοῦ ἡ ἀπολύτρωσις, αὐτοῦ ἡ σωτηρία τοῦ μόνου σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δυναμένου, καὶ οὐκ ἐτέρων τῶν χαμαὶ ἐρχομένων ἀνθρώπων. Αὐτὸς τὰς εἰς ἡμᾶς, ἐφ' οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησαν, διὰ τῆς ἐσαρκίᾳ αὐτοῦ οἰκονομίας προκαταγγελλείας διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ῥήσεις ἐπεβαλίσεν, ἐνοικήσας ἐν ἡμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσας, καὶ ἐξαλείψας τὰ ὀνόματα τῶν εἰ-

⁹⁹ Psal. LXXIII, 3 seqq. ⁷⁰ Isa. LXIII, 9.

VARIE LECTIONES.

⁹⁹ Ἰσ. τοῖς δὲ μὴ τὰ ἐκ. φρονούσιν, etc. ⁹⁹ L. προτάγματα.

ἑωλὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καθὼς ἤδη γέγραπται. Ἀσπα-
ζόμεθα δὲ καὶ τὰς κυριακὰς καὶ ἀποστολικὰς, καὶ
προφητικὰς φωνὰς, δι' ὧν τιμᾶν καὶ μεγαλύνειν
ἰδιδάθημεν, πρῶτα μὲν τὴν κυρίως καὶ ἀληθῶς
θεοτόκον, τὴν ἀνωτέραν πασῶν τῶν οὐρανίων δυνά-
μεων· τὰς τε ἁγίας καὶ ἀγγελικὰς δυνάμεις, τοὺς τε
μαχαρίους καὶ πανευφήμους ἀποστόλους, προφήτας
τε τοὺς ἐνδόξους, καὶ τοὺς καλλινίκους καὶ ὑπὲρ Χρι-
στοῦ ἀθλήσαντας μάρτυρας, καὶ τοὺς ἁγίους καὶ θεο-
φόρους διδασκάλους, καὶ πάντας τοὺς ὁσίους ἄν-
δρας· καὶ ἐξαιτεῖσθαι τὰς τούτων πρεσβείας, ὡς
δυναμένους ἡμᾶς οικειῶσαι τῷ παμβασιλεῖ τῶν ὅλων
θεῷ, φυλάττοντας θηλαδῆ τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, καὶ
ἐναρέτως βιοῦν προαιρουμένους. Ἔτι γε μὴν ἀσπα-
ζόμεθα καὶ τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυ-
ροῦ, καὶ τὰ ἅγια λείψανα τῶν ἁγίων, καὶ τὰς ἁγίας
καὶ σεπτὰς εἰκόνας ἀποδεχόμεθα, καὶ ἀσπαζόμεθα,
καὶ περιπτυσσόμεθα κατὰ τὴν ἀρχῇθεν παράδοσιν
τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς Ἐκκλησίας, εἰτουν
τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, τῶν ταύτας καὶ δεξα-
μένων καὶ κυρωσάντων εἶναι ἐν πάσαις ταῖς ἀγιο-
τάταις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ
τῆς δεσποτείας αὐτοῦ. Ταύτας δὲ τὰς τιμίας καὶ
σεπτὰς εἰκόνας, καθὼς προεῖρηται, τιμῶμεν καὶ
ἀσπαζόμεθα, καὶ τιμητικῶς προσκυνοῦμεν· του-
τίσι τὴν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως εἰκόνα, καὶ τῆς ἀχράν-
του Δεσποίνης ἡμῶν καὶ παναγίας Θεοτόκου, ἐξ ἧς
αὐτὴς ἡδύοκχεσε σαρκωθῆναι, καὶ σῶσαι, καὶ ἀπαλ-
λέξει ἡμᾶς πάσης δυσσεβοῦς εἰδωλομανίας· τῶν τε
ἁγίων καὶ ἀσωμάτων ἀγγέλων· ὡς ἀνθρωποι γὰρ
τοῖς δικαίοις ἐνεφανίσθησαν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν
θεῶν καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, τῶν θεηγόρων
προφητῶν, καὶ ἀθλοφόρων μαρτύρων, καὶ ὁσίων ἄν-
δρῶν τὰς μορφὰς καὶ τὰ εἰκονίσματα· ὡς διὰ τῆς
αὐτῶν ἀναζωγραφῆσεως εἰς ὑπόμνησιν καὶ μνήμην
ἐνέχεσθαι δύνασθαι πρὸς τὸ πρωτότυπον, καὶ ἐν
μετέξει γίνεσθαι τινος ἁγιασμοῦ. Ταῦτα οὕτω φρο-
νεῖν ἰδιδάθημεν, καὶ ἐδεδαιώθημεν παρά τε τῶν
ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, καὶ τῆς αὐτῶν θεοπαράδοτου
διδασκαλίας. Καὶ χάρις τῷ Θεῷ διὰ τὴν ἀνεκδι-
ήγητον αὐτοῦ δωρεάν, ὅτι οὐκ εἰς τέλος ἡμᾶς ἐγκατε-
λίπειν, οὐδ' ἀφήκε τὴν ράβδον τῶν ἁμαρτωλῶν ἐπὶ
τὴν κλῆρον τῶν δικαίων, ἵνα μὴ ἐκτείνωσιν οἱ δι-
καιοὶ ἐν ἀνομίαις χεῖρας αὐτῶν, εἰτουν τὰς πρακτι-
κὰς αὐτῶν ἐνεργείας· ἀλλ' ἀγαθύναντι τοῖς ἀγαθοῖς
καὶ τοῖς εὐθεῖσι τῇ καρδίᾳ, καθὼς ὁ ὑμνογράφος Δαβὶδ ἐμελέδησε· μεθ' οὗ καὶ τὸ ἐξῆς συνυποβάλλο-
μεν· τοὺς τὸ λοιπὸν ἐκκλίναντας εἰς τὰς στραγγαλιὰς ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνι-
μίαν· καὶ εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.

Ἑρμηνεία ὑπογραφῆς Ῥωμαίων.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Πέ-
τρος ἑλέψθεο ἀρχιεπισκοπὸς τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ
καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὸν τό-
πον ἀναπληρῶν Ἀδριανοῦ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ ἀπο-
στολικοῦ πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, πάντα
προσεδεξάμενος τοὺς ἐπιστρέψαντας ἐκ τῆς δυσσεβοῦς
αἰρέσεως τῶν ἀθεοῦντων τὰς σεπτὰς εἰκόνας, κατὰ

A propheticas voces, super quas honorare et magni-
ficare didicimus primo quidem eam quæ proprie
ac veraciter esset Dei Genitrix, et superior cœle-
stibus cunctis virtutibus; sanctasque et angelicas
virtutes, atque beatos et laudabilissimos apostolos,
prophetasque et gloriosos martyres, qui pro Christo
certaverunt; atque sanctos et deiferos magistros,
et omnes sanctos viros: et horum expetere inter-
cessionem, ut valentes nos familiares reddere regi
omnium Deo, custodientes videlicet mandata ejus,
et in virtutibus vivere procurantes. Insuper saluta-
mus et figuram pretiosæ ac vivificæ crucis, et
sancta lipsana sanctorum; et sanctas ac venerabiles
B iconas recipimus et salutamus, atque amplectimur
secundum antiquam traditionem sanctæ catholicæ
Dei Ecclesiæ, id est, sanctorum Patrum nostrorum,
qui et has susceperunt, et stabilierunt fore in
cunctis Dei ecclesiis, et in omni loco dominationis
ejus. Porro has pretiosas et venerabiles iconas, ut
prædictum est, honoramus et salutamus, ac hono-
ranter adoramus; hoc est, magni Dei et Salvatoris
nostri Jesu Christi humanationis imaginem, et in-
temeratæ Dominæ nostræ sanctissimæ Dei Genitri-
cis, ex qua ipse voluit incarnari, et salvare atque
liberare nos ab omni impia idolorum vesania:
sanctorum etiam et incorporealiū angelorum; ut
homines enim justis apparuerunt. Similiter autem
et divinorum ac famosissimorum apostolorum, deilo-
C cūcrum etiam prophetarum, et certatorum marty-
rum, et sanctorum virorum figuras et effigies, utpote
per picturam suam in recordationem et memoriam
adducere nos valentes, et ad principale attrahere,
atque participes facere alicujus sanctificationis.
Hæc ita sapere et didicimus et roborati sumus a
sanctis Patribus nostris, et ab eorum divinitus
tradito magisterio. Et gratias Deo super inenarra-
bili dono suo, quia in finem non deseruit nos, ne-
que reliquit virgam peccatorum super sortem
justorum, ut non extendant justī ad iniquitatem:
manus suas, id est, actuales operationes suas:
sed bene fecit bonis et rectis corde, quemadmo-
dum 71 hymnographus David melodice cecinit;
cum quo et residuum psallimus: quia de cætero
declinantes in obligationes adducet Dominus cum
operantibus iniquitatem: et pax super Israel
D Dei.

Interpretatio subscriptionis Romanorum.

In nomine Domini nostri Jesu Christi, Petrus mi-
sericordia Dei archipresbyter sanctæ Ecclesiæ catho-
licæ et apostolicæ, et locum complens Adriani
sanctissimi et apostolici papæ senioris Romæ,
omnes recipiens qui conversi sunt ab impia hæresi
reprobantium venerabiles imagines secundum doc-
trinam et traditionem sanctorum Patrum nostro-

rum, omnia quæ superius efferuntur approbans et consentiens, subscripsi.

Petrus, misericordia Dei presbyter et hegumenus monasterii sancti Sabbæ, et locum complens Adriani sanctissimi et apostolici papæ senioris Romæ, omnes recipiens qui conversi sunt ab impia hæresi reprobantium venerabiles imagines secundum doctrinam traditionemque sanctorum Patrum nostrorum, omnia quæ superius efferuntur approbans et consentiens, subscripsi.

Tarasius ⁷², misericordia Dei episcopus Constantinopoleos novæ Romæ, confirmans sic se habere veritatem, omnia quæ superius efferuntur libenter admittens, his subscripsi.

Joannes, misericordia Dei presbyter et patriarcharum syncellus, locum retinens trium apostolicarum sedium, Alexandriæ, Antiochiæ, et Hierosolymorum, omnibus quæ præferuntur in hoc textu consentio, et conveniens subscripsi mea manu.

Thomas, misericordia Dei presbyter et hegumenus monasterii sancti Patris nostri Arsenii in Ægypto siti, locum retinens trium apostolicarum sedium, Alexandriæ, Antiochiæ, et Hierosolymorum, omnibus quæ præferuntur in hoc textu consentio, et concordans subscripsi.

Agapius, indignus episcopus Cæsariæ Cappadociæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Joannes, episcopus Ephesi, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Constantinus, episcopus Constantiæ Cypriorum insulæ, secundum ea quæ superius efferuntur, quamque nos confessi sumus orthodoxam fidem, suscipio et saluto sacras et venerabiles iconas, et honorabiliter adorans, subscripsi.

Theophilus, indignus episcopus Thessaloniciæ libenter omnia præscripta suscipiens, subscripsi.

Basilus, indignus episcopus Ancyræ Galatiæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Leo episcopus Heracliæ Thraciæ similiter subscripsi.

Nicolaus, indignus episcopus Cyzici, omnia quæ præscripta sunt libenter admittens, subscripsi.

Euthymius, indignus episcopus Sardorum libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Petrus, indignus episcopus Nicomediæ, libenter quæ scripta sunt suscipiens, subscripsi.

Elias peccator, episcopus Cretensium insulæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

⁷² In ms. Jol. Tarasium postponunt Joanni.

τὴν διδασκαλίαν καὶ παράδοσιν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, πᾶσι τοῖς προαναφερομένοις ἀρεσθεῖς καὶ στοιχήσας, ὑπέγραψα.

Πέτρος ἐλέω Θεοῦ πρεσβύτερος καὶ ἡγούμενος μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα, καὶ τὸν τόπον ἀναπληρῶν Ἀδριανοῦ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ ἀποστολικοῦ πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, πάντας προσδεξάμενος τοὺς ἐπιστρέψαντας ἐκ τῆς δυσσεβοῦς αἰρέσεως τῶν ἀθετούντων τὰς σεπτὰς εἰκόνας, κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ παράδοσιν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, πᾶσι τοῖς προαναφερομένοις ἀρεσθεῖς καὶ στοιχήσας, ὑπέγραψα.

Ταράσιος ἐλέω Θεοῦ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης, βεβαιούμενος οὕτως ἔχειν τὴν ἀλήθειαν, ἐπὶ πᾶσι τοῖς προαναφερομένοις ἀσμενί-
σας, τοῦτοις ὑπέγραψα.

Ἰωάννης ἐλέω Θεοῦ πρεσβύτερος καὶ πατριαρχικὸς σύγκελλος, τὸν τόπον ἐπέχων τῶν τριῶν ἀποστολικῶν ὁρόνων, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, καὶ Ἱεροσολύμων, πᾶσι τοῖς ἀναφερομένοις ἐν τῷδε τῷ ὄφει συντίθιμι, καὶ στοιχήσας ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ.

Θωμᾶς ἐλέω Θεοῦ πρεσβύτερος καὶ ἡγούμενος μονῆς τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀρσενίου τῆς διαχειμένης ἐν Αἰγύπτῳ, τὸν τόπον ἐπέχων τῶν τριῶν ἀποστολικῶν θρόνων, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, καὶ Ἱεροσολύμων, πᾶσι τοῖς προαναφερομένοις τῷδε τῷ ὄφει συντίθιμι, καὶ στοιχήσας ὑπέγραψα.

Ἀγάπιος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Καισαρείας Καππαδοκίας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ἐφέσου ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Κωνσταντίας τῆς Κυπρίων κατὰ τὴν προαναφερομένην καὶ ὄφ' ἡμῶν ὁμολογηθεῖσαν ὀρθόδοξον πίστιν δέχομαι καὶ ἀσπάζομαι τὰς ἱερὰς καὶ σεπτὰς εἰκόνας, καὶ τιμητικῶς προσκυνῶν, ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ.

Θεόφιλος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Βασίλειος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Λέων ἐπίσκοπος Ἡρακλείας Θράκης ὁμοίως ὑπέγραψα.

Νικόλαος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Κυζίκου ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Εὐθύμιος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Σάρδων ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Πέτρος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Νικομηδείας ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Ἥλλας ἀμαρτωλὸς, ἐπίσκοπος τῆς Κρητῶν νήσου, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Υπάτιος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Νικαίας τῆς Βιθυνῶν Ἀ ἱεραρχίας ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Σταυράκιος ἁμαρτωλὸς, ἐπίσκοπος Χαλκηδόνος, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Λέων χάριτι Χριστοῦ πρεσβύτερος τῆς ἀγιωτάτης τοῦ Θεοῦ καθολικῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἄρχων τῶν μοναστηρίων, καὶ ἐκδικὸς τῆς ἀγιωτάτης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Ἐπιφάνιος ἁμαρτωλὸς, διάκονος τῆς ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας Κατάνης τῆς Σικελῶν ἱεραρχίας, καὶ τοποτηρητὴς Θωμᾶ τοῦ ὁσιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Σαρδηνίας, ἔπεισθαί πως φιλεῖ τὰ λογικὰ θρέμματα τῶν ποιμένων φωναῖς, καθὼς φησὶν ὁ Κύριος· *ἔτι· Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει.* • Οἰκοῦν καγὼ ταῖς τῶν ποιμένων ὁρθαῖς φωναῖς ἐπόμενος, κατ' ἔχνος αὐτῶν βαδίζειν προαιρούμαι· οἷς καὶ στοιχῶν ἐν πάσαις ταῖς ἀναγνωσθεῖσαις αὐτῶν χορήσειν, ὑπέγραψα.

Νικηφόρος ἀνάξιος ἐπίσκοπος τῆς Δυρράχιανῶν χώρας τῆς Ἰλλυρικῶν ἱεραρχίας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Νικόλαος μοναχὸς ἡγούμενος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου Τυανῶν, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Δανιὴλ ἁμαρτωλὸς, ἐπίσκοπος Ἀμασείας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα. C

Γεώργιος ἀνάξιος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου Ναζιανζοῦ, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Γαγγρῶν ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Νικήτας ἁμαρτωλὸς, ἐπίσκοπος Κλαυδιουπόλεως, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Γρηγόριος ἐλάχιστος ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Γρηγόριος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Πισινούντος ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα. D

Θεόδωρος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Μύρων τῆς Λυκίας ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Εὐστάθιος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Λαοδικείας τῆς Φρυγῶν ἱεραρχίας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

⁷³ Joan. i, 16.

Hypatius, indignus episcopus Nicææ Bithyniensium provinciae, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Stauracius peccator, episcopus Chalcedonis, omnia quæ præscripta sunt libenter suscipiens, subscripsi.

Leo, gratia Dei presbyter sanctissimæ Dei apostolicæ magnæ Ecclesiæ, et princeps monasteriorum, et defensor sanctissimæ Dei Ecclesiæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Epiphanius peccator, diaconus sanctissimæ Ecclesiæ Catanæ Siculorum provinciae, et vicarius Thomæ sanctissimi archiepiscopi Sardiniae, sequor ut debent rationabiles pecudes pastorum voces, quemadmodum Dominus ait: quia *Oves meæ vocem meam audiunt* ⁷³. Ergo et ego pastorum rectas voces sequens, per vestigia eorum incedere propono; quibus et consentiens in omnibus testimoniis ipsorum quæ lecta sunt, subscripsi.

Nicephorus, indignus episcopus Dyrrachianensium provinciae, Illyricianensium regionis, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Nicolaus, monachus hegumenus, et ex persona throni Tyanorum, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Daniel peccator, episcopus Amasææ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Georgius, indignus presbyter, et ex persona throni Nazianzi, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Constantinus, indignus episcopus Gangrensium, similiter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Nicetas peccator, episcopus Claudiopoleos, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Gregorius, exiguus episcopus Neocæsariæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Gregorius, indignus episcopus Pisinuntensium, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Theodorus, indignus episcopus Myrorum Lyciæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Eustathius, indignus episcopus Laodiceæ Phrygarum provinciae, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

VARIÆ LECTIONES.

• αλλ. Κωνσταντῖνος.

Michael, indignus episcopus Synadensium, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Georgius [Gregorius], indignus episcopus Antiochiæ Pisidiæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Theophylactus, indignus diaconus, exarchus, et ex persona claræ metropoleos Cariæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Leo, indignus episcopus Iconii, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Anastasius, indignus episcopus Nicopoleos veteris Epiri, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Constantinus, indignus episcopus Pergæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Gregorius peccator, presbyter, et ex persona throni Trajanopoleos Thracensium regionis, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Leo, indignus episcopus Rhodi, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Christophorus, indignus episcopus Phasidis, id est, Trapezuntinensium, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Manuel, indignus episcopus Hadrianopoleos, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Nicolaus, indignus episcopus Hierapoleos Phrygarum provinciæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi manu mea.

Basilius, indignus episcopus civitatis Silæi, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Galato, exiguus presbyter, et ex persona (Stephani) archiepiscopi Siciliæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Theophylactus, indignus episcopus Euchaitensium, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Cyrillus, monachus, et ex persona Joannis (monachi) episcopi Gothiæ, enutritus apostolicis prædicationibus, et Patrum traditionibus, et quæ nunc præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Theodorus, indignus episcopus Seleuciæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Stephanus, indignus episcopus civitatis [Sugdænsium] Sugdensium, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Antonius, indignus monachus, et ex persona throni Smyrnæ, libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Constantinus, episcopus [Rhegi Gr. et ms. Jolyi] libenter omnia quæ præscripta sunt suscipiens, subscripsi.

Μιχαὴλ ἀνάξιος ἐπίσκοπος Συνάδων ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Γεώργιος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Ἀντιοχίᾳς Πισιδίᾳς ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Θεοφύλακτος ἀνάξιος διάκονος, ἑξάρχος, καὶ ἐκ προσώπου τῆς λαμπρᾶς μητροπόλεως Καρίας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Λέων ἀνάξιος ἐπίσκοπος τοῦ Ἰκονίου ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Ἀναστάσιος ἐπίσκοπος Νικοπόλεως παλαιᾶς Ἡλείρου ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Κωνσταντῖνος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Πέργῃς ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Γρηγόριος ἀμαρτωλὸς, πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου Τραπεζοῦντος τῆς Θρᾷκῶν χώρας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Λέων ἀνάξιος ἐπίσκοπος Ῥόδου ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Χριστόφορος ἀνάξιος ἐπίσκοπος τοῦ Φάσιδος, ἦτοι Τραπεζοῦντος, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Μανουὴλ ἀνάξιος ἐπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Νικόλαος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγῶν ἐπαρχίας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Βασίλειος ἀνάξιος ἐπίσκοπος πόλεως τοῦ Σιλαίου, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Γαλάτων ἐλάχιστος, πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου ἀρχιεπισκόπου Σικελίας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Θεοφύλακτος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Εὐχαιτῶν, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Κύριλλος μοναχὸς, καὶ ἐκ προσώπου Ἰωάννου ἐπισκόπου Γόθων, ἐντραφεὶς τοῖς ἀποστολικοῖς κηρύγμασι καὶ τῶν Πατέρων παραδόσεσι, καὶ τὰ νῦν προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Θεόδωρος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Σελευκίας, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Στέφανος ἀνάξιος ἐπίσκοπος πόλεως Σουγδάων, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Ἀντώνιος ἀνάξιος μοναχὸς, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου Σμύρνης, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

Κώνστας ὁ ἀνάξιος ἐπίσκοπος τοῦ Ῥηγίου, ἀσμένως πάντα τὰ προγεγραμμένα δεξάμενος, ὑπέγραψα.

VARIÆ LECTIONES.

Ρ α β γ. Κωνσταντῖνος.

Ἰωάννης ταλαίπωρος καὶ ἀμαρτωλὸς μοναχὸς, τὸν ποιούμενος Προκοπίου τοῦ εὐλαβεστάτου ἐπισκόπου, σύμφωνα κατὰ πάντα τοῖς Πατράσι φρονῶν, ὑπέγραψα.

Θεόδωρος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Κατάνης φιλῶν ἀεὶ πως τοῖς ἑρασταῖς τῆς ἀληθείας, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων κατ' ἴχνο· βρῖνεν διδασκαλίαις καὶ ταῖς ὁρθαῖς αὐτῶν κατακαλλίνεσθαι δόξαις, οἷς καὶ ἐτάχθαι σπουδάζων, στοιχῶν πᾶσι τοῖς αὐτῶν δεδομένοις καὶ προγεγραμμένοις, ὑπέγραψα.

Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ταυρομενίου ἑ συμφώνως κατὰ πάντα ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων διδασκαλίαις, καὶ ταῖς προαναγνωσθεῖσαις αὐτῶν χρήσεσιν ἐπόμενος, ὑπέγραψα.

Γαυδιώσο· ἀνάξιος ἐπίσκοπος Μεσσήνης, συμφώνως κατὰ πάντα ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων διδασκαλίαις, καὶ ταῖς προαναγνωσθεῖσαις αὐτῶν χρήσεσιν ἐπόμενος, ὑπέγραψα.

.....

Στέφανος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Βιδώνων συμφώνως κατὰ πάντα ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων διδασκαλίαις, καὶ ταῖς προαναγνωσθεῖσαις αὐτῶν χρήσεσιν ἐπόμενος, ὑπέγραψα.

Ἰωάννης ἀνάξιος ἐπίσκοπος Τρεοκάλως ὀρίσας, ὑπέγραψα.

Θεόδωρος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Ταυριανῆς συμφώνως κατὰ πάντα ταῖς προαναγνωσθεῖσαις χρήσεσιν τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων ἐπόμενος, ὑπέγραψα.

Χριστόφορος ἀνάξιος ἐπίσκοπος τῆς ἁγίας Κυριακῆς συμφώνως κατὰ πάντα ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων διδασκαλίαις, καὶ ταῖς προαναγνωσθεῖσαις αὐτῶν χρήσεσιν ἐπόμενος, ὑπέγραψα.

Βασίλειος ἀνάξιος ἐπίσκοπος τῆς Λιπαριτῶν νήσου ταῖς προαναφερομέναις τῶν ἁγίων Πατέρων διδασκαλίαις· στοιχῶν ἐν πᾶσιν, ὑπέγραψα.

Θεότιμος ἐπίσκοπος Κροτώνων ταῖς προαναφερομέναις τῶν ἁγίων Πατέρων χρήσεσιν στοιχῶν ἐν πᾶσιν, ὑπέγραψα.

Κωνσταντῖνος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Καρίνης ταῖς προαναφερομέναις τῶν ἁγίων Πατέρων χρήσεσιν στοιχῶν ἐν πᾶσιν, ὑπέγραψα.

Θεοφάνης ἐπίσκοπος τοῦ Αἰλυθαίου ὁμοίως.

Θεόδωρος ἐπίσκοπος Τροπαίων ὁμοίως.

Σέργιος ἐπίσκοπος Νικοτέρων ὁμοίως.

Θεόδωρος ἐπίσκοπος Βιζύης ὁμοίως.

Μαυριανὸς ἐπίσκοπος Πομπηίουπόλεως ὁμοίως.

Ἰωάννης ἐπίσκοπος τῆς ἁγίας Σαλονηντιανῆς ὁμοίως.

Εὐστράτιος ἐπισκ. τῆς Βιδυνῶν ἐπαρχίας ὁμοίως.

A Joannes miser et peccator cacomonachus [peccator monachus], locum faciens Procopii reverendissimi episcopi, consona Patribus per omnia sapiens, subscripsi.

Theodorus indignus episcopus Catanæ, ratum ducens semper amatores veritatis et sanctorum Patrum doctrinam et vestigia sequi, atque rectis eorum venustari dogmatibus; his et ego laxari [annumerari] festinans, consentiens omnibus quæ ab eis edicta sunt et iis quæ præscripta sunt, subscripsi.

Joannes indignus episcopus Tauromenia, concorditer per omnia sanctorum Patrum doctrinas et testimonia eorum quæ prolata sunt sequens, subscripsi.

Gaudiosus indignus episcopus Missinæ [Messanæ], concorditer per omnia sanctorum Patrum doctrinas et testimonia eorumdem quæ prolata [in Gr. prælecta. HARB.] sunt subsequens, subscripsi.

Theodorus indignus episcopus Panormi, concorditer doctrinas et testimonia eorum quæ præscripta sunt sequens, subscripsi.

Constantinus indignus episcopus Leontinæ, concorditer per omnia sanctorum Patrum doctrinas et testimonia eorum quæ prolata sunt sequens, subscripsi.

Stephanus indignus episcopus Bitonensium, concorditer per omnia sanctorum Patrum doctrinas et testimonia eorum quæ prolata sunt sequens, subscripsi.

Joannes indignus episcopus Treocalcos [pro Triocalcos. HARB.] definiens, similiter subscripsi.

Theodoricus [Theodorus] indignus episcopus Taurianæ, concorditer per omnia sanctorum Patrum doctrinas et testimonia eorum quæ prolata sunt sequens, subscripsi.

Christophorus indignus episcopus sanctæ Cyriacæ, concorditer per omnia sanctorum Patrum doctrinas et testimonia eorum quæ prolata sunt sequens, subscripsi.

Basilus indignus episcopus Liparetensium insulæ superius latis sanctorum Patrum doctrinis conveniens in omnibus, subscripsi.

Theotimus indignus episcopus Crotonensium superius prolatis sanctorum Patrum testimoniis consentiens in omnibus, subscripsi.

Constantinus indignus episcopus Carinæ superius prolatis testimoniis sanctorum Patrum consentiens in omnibus, subscripsi.

Theophanes episcopus Lilybæi similiter.

Theodorus episcopus Tropæorum similiter.

Sergius episcopus Nicoterensium similiter.

Theodorus episcopus Bizyæ similiter.

Maurianus episcopus Pompeiopoleos similiter.

Joannes episcopus Salontianæ similiter.

Eustratius episcopus Bithyniensium provinciae similiter.

VARIE LECTIONES.

• 41. Ταυρομενίας.

PATROL. GR. XCVIII.

Petrus episcopus Geremiensium similiter.
 Joannes episcopus Arcadiopoleos similiter.
 Constantinus presbyter, et ex persona throni
 Sebastopoleos, similiter.
 Gregorius presbyter, et ex persona Nicetæ epi-
 scopi Coloniae, similiter.
 Sisinnius episcopus Parii similiter.
 Epiphanius episcopus Miletii similiter.
 Niceta episcopus Pæconnesi similiter.
 Joannes presbyter, et ex persona Nicetæ episcopi
 Coloniae, similiter.
 Ursius episcopus Avaritianensium Ecclesiae si-
 militer.
 Eustratius episcopus Methynnae similiter.
 Leo episcopus Cii similiter.
 Joannes episcopus Apri similiter.
 Theophylactus episcopus Cypsellorum similiter.
 Laurentius episcopus sanctæ Apsaretianensium
 Ecclesiae similiter.
 Leo episcopus Carpathi similiter.
 Eusthatus episcopus Crotadensium similiter.
 Cyriacus episcopus Zyparensium [Drizyparen-
 sium] similiter.
 Leo episcopus Mesembriae similiter.
 Gregorius episcopus Dercensium similiter.
 Theodorus [Gr. Theodosius] episcopus Amorii
 similiter.
 Joannes episcopus Nyssæ similiter.
 Georgius episcopus imperialium Thermanum si-
 militer.
 Georgius episcopus Camulianorum similiter.
 Soterichus episcopus Ciscissensium similiter.
 (Theophylactus Hypæpensium similiter.)
 Theophylactus episcopus Trallæ similiter.
 Constantinus episcopus Mastaurorum similiter.
 Georgius episcopus Briulensium similiter.
 Ignatius episcopus Prinxæ similiter.
 Constantinus presbyter, et ex persona throni
 Agathæ [Agæ] similiter.
 Theodosius episcopus Nyssæ similiter.
 Basilus episcopus Magnesiae similiter.
 Basilus episcopus Magnesiae Mæandri similiter.
 Sabbas episcopus Ancensium similiter.
 Nicephorus presbyter, et ex persona episcopi
 Gargarensium, similiter.
 Gregorius episcopus Patæopoleos similiter.
 Theophanes episcopus Chalchæ [Calox, Calohæ],
 similiter.
 Leo episcopus Algizensium similiter.
 Nicodemus episcopus Evazensium similiter.
 Lycastus episcopus Varetensium similiter.
 Theogenius presbyter, et ex persona Philippi
 episcopi Sion, similiter.
 Theophanes episcopus Lebendi ¹ similiter.
 Stratoniceus episcopus Cymæ similiter.

* Δριζυπάρων.

¹ Pro Lebēdi.

² Lege ex actione 7, Κωτράδων, et Latine, Co-

A Πέτρος ἐπίσκοπος τῶν Γερμείων ὁμοίως.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ἀρχαδιοπόλεως ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ
 θρόνου τοῦ Σεβαστοπόλεως, ὁμοίως.
 Γρηγόριος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου Νικήτα
 ἐπισκόπου Κολωνίας, ὁμοίως.
 Σισίνιος ἐπίσκοπος τοῦ Παρίου ὁμοίως.
 Ἐπιφάνιος ἐπίσκοπος Μιλήτου ὁμοίως.
 Νικήτας ἐπίσκοπος Προικοννήσου ὁμοίως.
 Ἰωάννης πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου Νικήτα
 ἐπισκόπου Κολωνίας, ὁμοίως.
 Οὐρσος ἐπίσκοπος τῆς ἀγίας Ἀδαριτιανῶν Ἐκ-
 κλησίας ὁμοίως.
 Εὐστράτιος ἐπίσκοπος Μεθύμνης ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος τῆς Κίου ὁμοίως.
 B Ἰωάννης ἐπίσκοπος τοῦ Ἀπρου ὁμοίως.
 Θεοφύλακτος ἐπίσκοπος Κυψέλλων ὁμοίως.
 Λαυρέντιος ἐπίσκοπος τῆς ἀγίας Ἀφαρητιανῶν
 Ἐκκλησίας, ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Καρπάθου ὁμοίως.
 Εὐστάθιος ἐπίσκοπος Κροτάδων ² ὁμοίως.
 Κυριακὸς ἐπίσκοπος Ζυπάρων ³ ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Μεσημβρίας ὁμοίως.
 Γρηγόριος ἐπίσκοπος Δέρκων ὁμοίως.
 Θεοδόσιος ἐπίσκοπος τοῦ Ἀμορίου ὁμοίως.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Νύσσης ὁμοίως.
 Γεώργιος ἐπίσκοπος τῶν Βασιλικῶν Θερμῶν
 ὁμοίως.
 C Γεώργιος ἐπίσκοπος Καμουλιάνων ὁμοίως.
 Σωτήριχος ἐπίσκοπος Κισσιουσῶν ὁμοίως.
 Θεοφύλακτος ἐπίσκοπος Τράλλης ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Μασταύρων ὁμοίως.
 Γεώργιος ἐπίσκοπος Βριούλων ὁμοίως.
 Ἰγνάτιος ἐπίσκοπος Πρίνης ὁμοίως.
 Κώνστας πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρό-
 νου Ἀγίας, ὁμοίως.
 Θεοδόσιος ἐπίσκοπος Νύσσης ὁμοίως.
 Βασίλειος ἐπίσκοπος Μαγνησίας ὁμοίως.
 Βασίλειος ἐπίσκοπος Μαγνησίας Μαιάνδρου ὁμοίως.
 Σάββας ἐπίσκοπος Ἀνένων ὁμοίως.
 Νικηφόρος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου Γαργά-
 ρων, ὁμοίως.
 D Γρηγόριος ἐπίσκοπος Παλαιᾶς πόλεως ὁμοίως.
 Θεοφάνης ἐπίσκοπος Καλῆς ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Ἀλγίζων ὁμοίως.
 Νικηδόμης ἐπίσκοπος Εὐάζων ὁμοίως.
 Λύκαστος ἐπίσκοπος Βαρέτων ὁμοίως.
 Θεόγνιος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου Φιλίπ-
 που ἐπισκόπου Σιών, ὁμοίως.
 Θεοφάνης ἐπίσκοπος Λεβένδου ² ὁμοίως.
 Στρατόνικος ἐπίσκοπος Κύμης ὁμοίως.

VARIÆ LECTIONES.

HARDUINI NOTÆ.

tradenstium.

³ Pro Λεβένδου.

Εὐστάθιος ἐπίσκοπος Ἐρυθρῶν ὁμοίως.
 Θεόφιλος ἐπίσκοπος Τύμνου * ὁμοίως.
 Κοσμάς ἐπίσκοπος Μυρίνης ὁμοίως.
 Ὀλβιανὸς ἐπίσκοπος Ἐλαίας ὁμοίως.
 Πάρδος ἐπίσκοπος Πιτάνης ὁμοίως.
 Βασίλειος ἐπίσκοπος Περγᾶμου ὁμοίως.
 Βασίλειος ἐπίσκοπος Ἀτραμμυτείου * ὁμοίως.
 Μαρῖνος ἐπίσκοπος Ἀτάνδρου * ὁμοίως.

Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ἀσσοῦ ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Φωκίας ὁμοίως.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ραιδεστού ὁμοίως.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Πανίου ὁμοίως.
 Μελχισεδὲκ ἐπίσκοπος Καλλιουπόλεως ὁμοίως.
 Θεοφύλακτος ἐπίσκοπος Χარიουπόλεως ὁμοίως.
 Λεωνίδης ἐπίσκοπος Μαδύτου, ἦτοι Κόλης, ὁ-
 μοίως.

Σισίνιος ἐπίσκοπος Τζουρουλοῦ ὁμοίως.
 Θωμᾶς ἐπίσκοπος τοῦ Δρονίου ὁμοίως.
 Γρηγόριος ἐπίσκοπος Θεοδουροπόλεως ὁμοίως.
 Σισίνιος ἐπίσκοπος Χαλκίδος ὁμοίως.
 Βενιαμὴν ἐπίσκοπος Λιζύκων ὁμοίως.

Ἰωάννης ἐπίσκοπος τῆς Βρύσσης ὁμοίως.
 Σπυρίδων ἐπίσκοπος Παλαιᾶς Κύθρων ὁμοίως.

Εὐστάθιος ἐπίσκοπος Γόλων ὁμοίως.

Θεόδωρος ἐπίσκοπος τοῦ Κιτίου ὁμοίως.
 Γεώργιος ἐπίσκοπος Τριμιθοῦντος ὁμοίως.
 Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος Ἀμαθοῦντος ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Ἰλιουπόλεως ὁμοίως.
 Συνέσιος ἐπίσκοπος Νήσου ὁμοίως.
 Θεόφιλος ἐπίσκοπος Ἀναστασιουπόλεως ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Μίνζου ὁμοίως.
 Πέτρος ἐπίσκοπος Ἀσπῶνων ὁμοίως.
 Ἀνθίμος ἐπίσκοπος Βερинуπόλεως ὁμοίως.
 Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Μελιτουπόλεως ὁμοίως.
 Σισίνιος ἐπίσκοπος Ἀδρανίας ὁμοίως.

Θεόδωρος ἐπίσκοπος Γέρμης ὁμοίως.
 Βασίλειος ἐπίσκοπος Ἀδρανουθύρων * ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Ποιμανινῶν ὁμοίως.
 Συμεὼν ἐπίσκοπος Ὠκῆς ὁμοίως.
 Στρατήγιος ἐπίσκοπος Δαρδάνου ὁμοίως.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Αἰμιψάκου ὁμοίως.
 Θεόδωτος ἐπίσκοπος Παλατιῶν ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Τρωάδων ὁμοίως.
 Νικήτας ἐπίσκοπος τοῦ Ὑλαίου ὁμοίως.
 Θεόδωρος ἐπίσκοπος Ἀδύδου ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Τρακούλων ὁμοίως.
 Ἀναστάσιος ἐπίσκοπος Τριπόλεως ὁμοίως.

A Eustathius episcopus Erythrensium similiter.
 Theophilus episcopus Tynni * similiter.
 Cosmas episcopus Myrinæ similiter.
 Olbianus episcopus Elææ similiter.
 Pardus episcopus Pitane similiter.
 Basilius episcopus Pergamensium similiter.
 Basilius episcopus Atrammytii * similiter.
 Marianus [Gr. Marinus] episcopus Atandri * si-
 militer.

Joannes episcopus Assi similiter.
 Leo episcopus Phociae similiter.
 Joannes episcopus Rhædesti similiter.
 Joannes episcopus Pannii similiter.
 Melchisedec episcopus Calliopoleos similiter.
 Theophylactus episcopus Chariopoleos similiter.
 Leonides episcopus Madyti, id est Colæ, simi-
 liter.

Sisinnius episcopus Zuruli [Tzurulli] similiter.
 Thomas episcopus Daonii similiter.
 Gregorius episcopus Theodoropoleos similiter.
 Sisinnius episcopus Chalcidis similiter.
 Benjamin episcopus Lizycensium * [Lyzicensium]
 similiter.

Joannes episcopus Bryseos similiter.
 Spyrido episcopus Palææ [Veteris] Cythrensium
 similiter.

Eustathius episcopus Golensium [Solensium] si-
 militer.

Theodorus episcopus Citii similiter.
 C Georgius episcopus Trimithuntensium similiter.
 Alexander episcopus Amathuntensium similiter.
 Constantinus episcopus Iliopoleos similiter.
 Synesius episcopus Nessi similiter.
 Theophilus episcopus Anastasiopoleos similiter.
 Leo episcopus Minzi similiter.
 Petrus episcopus Asponensium similiter.
 Anthimus episcopus Verinopoleos similiter.
 Michael episcopus Melitupoleos similiter.
 Sisinnius episcopus Adriæ ^{10.11} [Adrianæ; Hadria-
 niæ] similiter.

Theodorus episcopus Germæ similiter.
 Basilius episcopus Hadranuthyrensiū ¹² similiter.
 Leo episcopus Pœmaninensium similiter.
 Symeon episcopus Oczæ similiter.
 D Strategius episcopus Dardani similiter.
 Joannes episcopus Lampsaci similiter.
 Theodotus episcopus Palatensium ¹³ similiter.
 Leo episcopus Troadensium similiter.
 Niceta episcopus Hylæi ¹⁴ similiter.
 Theodorus episcopus Abydi similiter.
 Leo episcopus Traculensium similiter.
 Anastasius episcopus Tripoleos similiter.

HARDUINI NOTÆ.

* Pro Τύμνου, vel potius Τήμνου.

* Pro Ἀδραμυτείου.

* Pro Ἀτάνδρου.

* Pro Ἀδριανουθερῶν.

* Pro Temni.

* Pro Adramitii.

* Pro Antandri.

* In Provincia Europæ, Αἰζύχης. In Ecthesi Au-

dronici, Αἰζύχης.

^{10.11} Hadrianæ in ms. pro Adrania, in provincia Hellespontii.

¹² Pro Hadrianothereisium, in provincia Helles-
 ponti.

¹³ Pro Peltensium in Phrygia Pacatiana.

¹⁴ Pro Illi, ut supra.

Joannes episcopus Tabalensium similiter.
 Stephanus episcopus Salensium similiter.
 Stephanus episcopus Silandri similiter.
 Nicolaus episcopus Pericommatos similiter.
 Isoes presbyter, et ex persona throni Thyate-

rensiū, similiter.

Joannes episcopus Setensium similiter.
 Constantinus episcopus Acrasi similiter.
 Theophanes episcopus Masoniæ [Lymæorum] similiter.

Michael episcopus Stratoniciæ similiter.
 Lycastus episcopus Philadelphicæ similiter.
 Michael episcopus Stallæ similiter.
 Gregorius episcopus Gordi similiter.
 Joannes episcopus Daldæ similiter.
 Eustathius episcopus Hyrcanæ similiter.
 Joseph episcopus Attaliæ similiter.
 Theopistus episcopus Herimocapeliæ similiter.
 Zacharias episcopus Hierocæsariæ similiter.
 Michael episcopus Cerasensium similiter.
 Daniel [David] episcopus Helenupoleos similiter.
 Cyrion episcopus Lophi similiter.
 Basilus presbyter, et ex persona Dascylii¹ similiter.

Theophylactus episcopus Apolloniadis similiter.
 Constantinus episcopus Cæsariæ Bithyniæ similiter.

Gregorius episcopus Basilinupoleos similiter.
 Leo episcopus Neocæsariæ [sive Aristes] similiter.

Nicephorus episcopus Adrani similiter.
 Theodorus episcopus Prusæ similiter.
 Epiphanius episcopus Lampæ similiter.
 Theodorus episcopus Hieraclynupoleos similiter.
 Anastasius episcopus Cnossi similiter.
 Melito episcopus Cydoniæ similiter.
 Leo episcopus Cisami similiter.
 Theodorus episcopus Subritensium similiter.
 Leo episcopus Phœnicis similiter.
 Joannes episcopus Arcadiæ similiter.
 Epiphanius episcopus Eleuthernæ similiter.
 Photinus episcopus Cantani similiter.
 Sisinnius episcopus Chersonesi similiter.
 Gregorius presbyter, et ex persona throni Cephaleniæ, similiter.

Philippus episcopus Corcyrensiū similiter.
 Antonius episcopus Træzenæ similiter.
 Petrus episcopus Monembasiæ similiter.
 Gabriel episcopus Æginæ similiter.
 Leo episcopus Porthmi similiter.
 Philippus episcopus Orei similiter.
 Leo episcopus Zacynthi similiter.
 Leo episcopus Linœ similiter.
 Niceta episcopus Mellæ similiter.
 Neophytus episcopus Gordoservorum similiter.

¹ I. Γορδοσίεθων.

A Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ταβάλων¹⁷ ὁμολῶς.
 Στέφανος ἐπίσκοπος Σάλων ὁμολῶς.
 Στέφανος ἐπίσκοπος Σιλάνδρου ὁμολῶς.
 Νικόλαος ἐπίσκοπος τοῦ Περικόμματος ὁμολῶς.
 Ἰσῶης πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου
 Θυαττηριῶν¹⁷⁻¹⁸, ὁμολῶς.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Σίτων ὁμολῶς.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Ἀκρασοῦ ὁμολῶς.
 Θεοφάνης ἐπίσκοπος Λυμαίων ὁμολῶς.

Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Στρατονικείας ὁμολῶς.
 Λύκαστος ἐπίσκοπος Φιλαδελφείας ὁμολῶς.
 Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Σταλλῆς ὁμολῶς.
 Γρηγόριος ἐπίσκοπος Γόρδου ὁμολῶς.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Δάλδης ὁμολῶς.
 Εὐστάθιος ἐπίσκοπος Ὑρκανῆς ὁμολῶς.
 Ἰωσήφ ἐπίσκοπος Ἀτταλείας ὁμολῶς.
 Θεόπιστος ἐπίσκοπος Ἑρμοκαπηλίας ὁμολῶς.
 Ζαχαρίας ἐπίσκοπος Ἱεροκαίσαρειας ὁμολῶς.
 Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Κερασίων ὁμολῶς.
 Δαβὶδ ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως ὁμολῶς.
 Κυρίων ἐπίσκοπος τοῦ Λόφου ὁμολῶς.
 Βασίλειος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ
 Δασκυλίου, ὁμολῶς.
 Θεοφύλακτος ἐπίσκοπος Ἀπολλωνιάδος ὁμολῶς.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Καισαρείας Βιθυνίας ὁμολῶς.
 Γεώργιος ἐπίσκοπος Βασιλινουπόλεως ὁμολῶς.
 Λεὼν ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας, ἦτοι Ἀρίστου,
 ὁμολῶς.

C Νικηφόρος ἐπίσκοπος Ἀδρανῶς ὁμολῶς.
 Θεόδωρος ἐπίσκοπος Προύσης ὁμολῶς.
 Ἐπιφάνιος ἐπίσκοπος Λάμπης ὁμολῶς.
 Θεόδωρος ἐπίσκοπος Ἱερακλειουπόλεως ὁμολῶς.
 Ἀναστάσιος ἐπίσκοπος Κνωστοῦ ὁμολῶς.
 Μελλίτων ἐπίσκοπος Κυθωνίας ὁμολῶς.
 Λεὼν ἐπίσκοπος Κισάμου ὁμολῶς.
 Θεόδωρος ἐπίσκοπος Σουβρίτων ὁμολῶς.
 Λεὼν ἐπίσκοπος Φοίνικος ὁμολῶς.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ἀρχαδίας ὁμολῶς.
 Ἐπιφάνιος ἐπίσκοπος Ἐλευθέρης ὁμολῶς.
 Φωτεινὸς ἐπίσκοπος Καντάνου ὁμολῶς.
 Σισίννιος ἐπίσκοπος Χερτονήσου ὁμολῶς.
 Γεώργιος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου
 Κεφαλληνίας, ὁμολῶς.

D Φίλιππος ἐπίσκοπος Κερκυραίων ὁμολῶς.
 Ἀντώνιος ἐπίσκοπος Τροιζήνης ὁμολῶς.
 Πέτρος ἐπίσκοπος Μονεμβασίας ὁμολῶς.
 Γαβριὴλ ἐπίσκοπος Αἰγίνης ὁμολῶς.
 Λεὼν ἐπίσκοπος Πόρθμου ὁμολῶς.
 Φίλιππος ἐπίσκοπος Ὠρεοῦ ὁμολῶς.
 Λεὼν ἐπίσκοπος Ζακύνθου ὁμολῶς.
 Λεὼν ἐπίσκοπος Λινῆς ὁμολῶς.
 Νικήτας ἐπίσκοπος Μέλλης ὁμολῶς.
 Νεόφυτος ἐπίσκοπος Δοσέρβων¹ ὁμολῶς.

HARDUINI NOTÆ.

¹⁷ Pro episcopi vel throni Dascylii.

¹⁸ Pro Γαβάλων.

¹⁷⁻¹⁸ Pro Θυαττηριῶν.

Ἰωάννης ἐπίσκοπος ὁ Στένων ὁμοίως.

Λέων ἐπίσκοπος Ἀσπένδου ὁμοίως.

Κώνστας ὁ ἐπίσκοπος Ζάλων ὁμοίως.

Γρηγόριος ἐπίσκοπος Σινώπης ὁμοίως.

Μαρίνος διάκονος, καὶ ἐκ προσώπου Θεοδώρου ἐπισκόπου Ἀνδράπων ὁμοίως.

Ἀνδρόνικος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου Ἰωάννου ἐπισκόπου Ζαλίχων ὁμοίως.

Κώνστας ὁ ἐπίσκοπος Σασίμων ὁμοίως.

Γρηγόριος ἐπίσκοπος Ἀμαστρίης ὁμοίως.

Ἡράκλειος ἐπίσκοπος Ἰουνοπόλεως ὁμοίως.

Νικητάς ἐπίσκοπος Δαδύβρων ὁμοίως.

Θεοφάνης ἐπίσκοπος Σόρων ὁμοίως.

Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ἡρακλείας ὁμοίως.

Θεόφιλος ἐπίσκοπος Προυσιᾶδος ὁμοίως.

Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Κρατείας ὁμοίως.

Νικητάς ἐπίσκοπος τοῦ Ῥιζαίου ὁμοίως.

Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος τοῦ Πολεμωνίου ὁμοίως.

Θεόδωρος ἐπίσκοπος Κομάνων ὁμοίως.

Ἰωάννης ἐπίσκοπος Κερασούντος ὁμοίως.

Νικηφόρος ὁ ἐπίσκοπος Κλανέου ὁμοίως.

Λέων ἐπίσκοπος Τροχνάδων ὁμοίως.

Ἰωάννης διάκονος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου Φαηλίδος, ὁμοίως.

Θεόδωρος ἐπίσκοπος Πινάρων ὁμοίως.

Στέφανος ἐπίσκοπος Κανούας ὁμοίως.

Ἀναστάσιος ἐπίσκοπος Πάτρων ὁμοίως.

Γεώργιος ἐπίσκοπος Νάσας ὁμοίως.

Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Κανδίκων ὁμοίως.

Λέων ἐπίσκοπος Κορυθαίων ὁμοίως.

Νικόδημος ἐπίσκοπος Σιδύμων ὁμοίως.

Λέων ἐπίσκοπος Λιμύρων ὁμοίως.

Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Τλῶν ὁμοίως.

Πέτρος διάκονος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου

Ὀρικάνδης ὁμοίως.

Στέφανος ἐπίσκοπος Ἀράξου ὁμοίως.

Γεώργιος ἐπίσκοπος Οἰνιάνδου ὁμοίως.

Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Κόμβων ὁμοίως.

Σταυράκιος ἐπίσκοπος Ζηνουπόλεως ὁμοίως.

Γρηγόριος ἐπίσκοπος Κιθύρης ὁμοίως.

Βασίλειος ἐπίσκοπος Τάδων ὁμοίως.

Δωρόθεος ἐπίσκοπος Νεαπόλεως ὁμοίως.

Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Ἀλαβάνδου ὁμοίως.

Δαδὶς ἐπίσκοπος Ἰασσοῦ ὁμοίως.

Σέργιος ἐπίσκοπος Βαργυλίων ὁμοίως.

Γρηγόριος ἐπίσκοπος Ἡρακλείας τοῦ Λατόμου ὁμοίως.

Ἰωάννης ἐπίσκοπος Μυδίου ὁμοίως.

A Joannes episcopus Tennensium [Stennon, Eten-
nensium] similiter.

Leo episcopus Aspendi similiter.

Constantinus episcopus Zalensium similiter.

Gregorius episcopus Sinopæ similiter.

Martinus [Marinus] diaconus, et ex persona Theodori episcopi Andrapensium, similiter.

Andronicus presbyter, et ex persona Joannis episcopi Zalichensium, similiter.

Constantinus episcopus Sasimensium similiter.

Gregorius episcopus Amastræ similiter.

Heraclius episcopus Junopoleos similiter.

Niceta episcopus Dadybrensiū similiter.

Theophanes episcopus Sorensium similiter.

Joannes episcopus Heracliaë similiter.

Theophilus episcopus Prusiadis similiter.

Constantinus episcopus Gratiaë similiter.

Niceta episcopus Rizæi similiter.

Constantinus episcopus Polemonii similiter.

Theodorus episcopus Gomanensium similiter.

Joannes episcopus Cerasuntensium similiter.

Nicephorus episcopus Clanei similiter.

Leo episcopus Trocnadensium similiter.

Joannes diaconus, et ex persona throni Phaselidis, similiter.

Theodorus episcopus Pinnarensium similiter.

Stephanus episcopus Canuæ ὁμοίως.

Anastasius episcopus Patrensiū [Patarensiū] similiter.

G Georgius episcopus Nasæ similiter.

Constantinus episcopus Candicensium similiter.

Leo episcopus Corydalensium similiter.

Nicodemus episcopus Sidymensium similiter.

Leo episcopus Limyrensiū similiter.

Constantinus episcopus Tlensium similiter.

Petrus diaconus, et ex persona throni Oricandensium, similiter.

Stephanus episcopus Araxi similiter.

Georgius episcopus Oeniandī similiter.

Constantinus episcopus Combensium similiter.

Stauratius episcopus Zenopoleos similiter.

Gregorius episcopus Cibyræ similiter.

Basilius episcopus Tabensium similiter.

Dorotheus episcopus Neapoleos similiter.

D Constantinus episcopus Alabendensium similiter.

David episcopus Jassi similiter.

(Gregorius episcopus Mylasensium similiter.)

Sergius episcopus Bargyliensium similiter.

Gregorius episcopus Heracliaë Latomi ὁμοίως.

Joannes episcopus Mybdi ὁμοίως.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ δλ. Τένων. ὥ δλ. Κωνσταντῖνος. ὥ δλ. Κωνσταντῖνος. ὥ δλ. Ἐπιφάνιος.

HARDUINI NOTÆ.

ἢ Pro Ἐτίων.

ἢ Forte Τρόχμων.

ἢ Pro Καύνου.

ἢ Pro Πατέρων.

ἢ In Notitia Lyciæ Νύσσα, vel Νῆσος.

ἢ Pro Ὀρυκάνδου, ut quidem est in Notitia.

ἢ In Notitia Lyciæ, Κόμβη.

ἢ Pro Λάτμου.

ἢ Pro Μήνδου in Caria.

ἢ Pro Cauni.

ἢ Pro Latmi.

ἢ Pro Myndi.

Stauracius episcopus Stadiæ similiter.
 Gregorius episcopus Stratoniciæ similiter.
 Niceta diaconus, et ex persona throni Halicarnassi similiter.
 Michael episcopus Chæretopensium similiter.
 Pantaleon episcopus Valentiaæ similiter.
 Georgius episcopus Peltensium similiter.
 Christophorus episcopus Antanasi²⁰ similiter.
 Leo episcopus Eumeniæ similiter.
 Philippus episcopus Tranupoleos similiter.
 Leo episcopus Aleensium similiter.
 Paulus episcopus Acmoniaæ similiter.
 Gregorius episcopus Timenutensium²¹ similiter.
 Nicephorus episcopus Luidenaium²² similiter.
 Georgius episcopus Aptiæ²³ similiter.
 Joannes episcopus Sybeos similiter.
 Zacharias episcopus Trapezupoleos similiter.
 Leo episcopus Sebastiaæ similiter.
 Theophylactus presbyter, et ex persona throni Georgii Hypsi episcopi, similiter.
 Constantinus episcopus Eucarpiaæ similiter.
 Andreas episcopus Cedisosi similiter.
 Dositheus episcopus Psonuntensium, id est, Collapsæ [Gr. Colossensium], similiter.
 Constantinus episcopus Cottiayi [Colassais], similiter.
 Niceta episcopus Nacoliæ similiter.
 Leo episcopus Docimii similiter.
 Joannes presbyter, et ex persona throni Hectorii²⁴, similiter.
 Michael episcopus Hierapoleos similiter.
 Nicolaus episcopus Phytiaæ similiter.
 Theophylactus episcopus Cinnaboreos similiter.
 Damianus episcopus Myri similiter.
 Christophorus episcopus Prymisi similiter.
 Niceta episcopus Augustopoleos similiter.
 Georgius episcopus Midæi similiter.
 Constantinus episcopus Ambladensium similiter.
 Stephanus presbyter, et ex persona throni Ostri, similiter.
 Georgius [Gregorius] presbyter, et ex persona throni civitatis Polybati [Poleos Polyboti], similiter.
 Sisinnius episcopus Philomeli similiter.
 Michael episcopus Papensium similiter.
 Sisinnius episcopus Apamiaæ Ciboti similiter.
 Constantinus episcopus Comanaæ similiter.
 Nicephorus episcopus Adadensium similiter.
 Petrus episcopus Totiassi similiter.

² Πυλῶδτου.

A Σταυράκιος ἐπίσκοπος Σταδίας ὁμοίως.
 Γρηγόριος ἐπίσκοπος Στρατονικείας ὁμοίως.
 Νικήτας διάκονος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου Ἀλικαρνασσοῦ.
 Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Χαϊρετόπων^{25,27} ὁμοίως.
 Πανταλέων ἐπίσκοπος Οὐαλεντίας ὁμοίως.
 Γεώργιος ἐπίσκοπος Πέλτων ὁμοίως.
 Χριστοφόρος ἐπίσκοπος Ἀνταναστρίου ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Εὐμενείας ὁμοίως.
 Φίλιππος ἐπίσκοπος Τρανουπόλεως ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Ἀλέων ὁμοίως.

 Νικηφόρος ἐπίσκοπος Λουιδῶν²⁸ ὁμοίως.
 Γεώργιος ἐπίσκοπος Ἀπτίας²⁹ ὁμοίως.
 B Ἰωάννης ἐπίσκοπος Σύβειας ὁμοίως.
 Ζαχαρίας ἐπίσκοπος Τραπεζουπόλεως ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Σεβαστείας ὁμοίως.
 Θεοφύλακτος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου Γεωργίου ἐπισκόπου Ὑψου, ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Εὐκαρπίας ὁμοίως.
 Ἀνδρέας ἐπίσκοπος Κηδισσοῦ ὁμοίως.
 Δοσίθεος ἐπίσκοπος Ψανοῦντος, ἔστι Κολασσαίων, ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος τοῦ Κοττυαίου ὁμοίως.
 Νικήτας ἐπίσκοπος Νακωλείας ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος τοῦ Δοκιμίου ὁμοίως.
 Ἰωάννης πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου Ἑκτορείου³⁰ ὁμοίως.
 C Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως ὁμοίως.
 Νικόλαος ἐπίσκοπος Φυτείας ὁμοίως.
 Θεοφύλακτος ἐπίσκοπος Κινναβόρειας ὁμοίως.
 Δαμιανὸς ἐπίσκοπος Μύρου ὁμοίως.
 Χριστοφόρος ἐπίσκοπος Πρυμίσου³¹ ὁμοίως.
 Νικήτας ἐπίσκοπος Ἀδουστοπόλεως ὁμοίως.
 Γεώργιος ἐπίσκοπος τοῦ Μιδασίου ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Ἀμβλάδων ὁμοίως.
 Στέφανος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου Ὁστρίου, ὁμοίως.
 Γρηγόριος πρεσβύτερος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ θρόνου πόλεως Πολυδάτου³², ὁμοίως.

D Σισίννιος ἐπίσκοπος τοῦ Φιλομηλίου ὁμοίως.
 Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Πάπων ὁμοίως.
 Σισίννιος ἐπίσκοπος Ἀπαμείας τῆς Κιβωτοῦ ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Κωμάνης ὁμοίως.
 Νικηφόρος ἐπίσκοπος Ἀδάδων ὁμοίως.
 Πέτρος ἐπίσκοπος Τοτιάσσο³³ ὁμοίως.

HARDUINI NOTÆ.

²⁰ Pro Athanassi, in Phrygia Pacatiana.

²¹ Pro Temenuthërensi.

²² Supra Laudensium In Notitia Phrygiæ Pacatiana, Λαυδά.

²³ Pro Appiæ, ut supra.

²⁴ Pro Spectorii, in Phrygia Pacatiana.

^{25,27} Pro Χαϊρετάπων, in Phrygia Pacatiana.

²⁸ Pro Λουῶν.

²⁹ Pro Ἀπτίας, vel Ἀπείας, in Phrygia Pacatiana.

³⁰ Pro Στακτορίου, in Phrygia.

³¹ In Notitiis Phrygiæ, Πρόμνησος, et Πρυμνησός.

³² In Notitiis Τετιάσσο, vel Τυτιάσσο, vel Τετιάσσο in Pisidia.

Θεοδόσιος ἐπίσκοπος Συγαλαστού ^α ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Βάρης ὁμοίως.
 Πέτρος ἐπίσκοπος Σελευκίας ὁμοίως.
 Νικηφόρος ἐπίσκοπος Φλόγων ὁμοίως.
 Μαρίνο· ἐπίσκοπος Μαγύδων ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκοπος Ἀνδίδων ὁμοίως.
 Στέφανος ἐπίσκοπος Παρνασσού ὁμοίως.
 Σαρδάνης ^α ἐπίσκοπος Δοάρων ὁμοίως.
 Εὐστράτιος ἐπίσκοπος Δεβελτού ὁμοίως.
 Εὐθύμιος ἐπίσκοπος Σωζοπόλεως ὁμοίως.

Θεοδόσιος ἐπίσκοπος Βουλγαροφύγου ὁμοίως.
 Γεώργιος ἐπίσκοπος Πλωτινουπόλεως ὁμοίως.
 Βασίλειος ἐπίσκοπος Περβεραίου ὁμοίως.
 Μιχαὴλ ἐπίσκοπος τοῦ Παμφίλου ὁμοίως.
 Ρουθίμ ἐπίσκοπος τοῦ Σκοπέλου ὁμοίως.
 Σισίννιος ἐπίσκοπος Γαριέλων ὁμοίως.
 Κάλλιστος ἐπίσκοπος πόλεως Εὐδοκιάδος ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Λιγύνων ὁμοίως.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Κουδρουλῶν ὁμοίως.
 Θεόδωρος ἐπίσκοπος Κρημνῶν ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Ἀδριανῆς ὁμοίως.
 Θεόφιλος ἐπίσκοπος τῆς Χίου ὁμοίως.
 Γαλάτιος ἐπίσκοπος τῆς Μήλου ὁμοίως.
 Σέργιος ἐπίσκοπος τῆς Λέρου ὁμοίως.
 Μάνζων ἐπίσκοπος Διοκαισαρείας ὁμοίως.
 Εὐστάθιος ἐπίσκοπος Κελεντέρως ^β ὁμοίως.

Ζαχαρίας ἐπίσκοπος πόλεως Καρδαβούνθου ὁμοίως.

Σισίννιος ἐπίσκ. Μοσβάδων ὁμοίως.
 Εὐστάθιος ἐπίσκοπος Λάμου ὁμοίως.
 Θεόδωρος ἐπίσκοπος Γερμανικοπόλεως ὁμοίως.
 Σισίννιος ἐπίσκ. Συκῆς ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Δαλίσανδου ὁμοίως.
 Λέων ἐπίσκ. Σιδήλων ὁμοίως.
 Στέφανος ἐπίσκοπος πόλεως Φιλαδελφείας ὁμοίως.
 Εὐδόξιος πρεσβύτερος, μοναχός, καὶ ἐκ προσώπου
 τοῦ θρόνου τοῦ Μεταλλουπόλεως, ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος τῆς Ἀνδρου ὁμοίως.
 Εὐστάθιος ἐπίσκοπος τῆς Τήνου ὁμοίως.
 Θεόδωρος ἐπίσκοπος Κάδων ὁμοίως.
 Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Τιβερινουπόλεως ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Ἀγκύρας ὁμοίως.
 Ἰωάννης ἐπίσκοπος Ἀζάνων ὁμοίως.
 Θεοφύλακτος ἐπίσκοπος Μωσύνων ὁμοίως.
 Βασίλειος ἐπίσκοπος Διονυσουπόλεως ὁμοίως.
 Στέφανος ἐπίσκοπος Συνάου ὁμοίως.
 Σάββας ἀρχιμανδρίτης καὶ ἡγούμενος μονῆς τῶν
 Στουδίων ὁμοίως.
 Γρηγόριος ἡγούμενος τῶν Ὀρμισδου ὁμοίως.
 Συμεὼν ἡγούμενος τῆς Χώρας ὁμοίως.
 Ἰωάννης ἡγούμενος τοῦ Παγουρίου ὁμοίως.
 Εὐστάθιος ἡγούμενος τῶν Μαξιμίνου ὁμοίως.

A Theodosius episcopus Sygalassi ^α similiter.
 Leo episcopus Baræ similiter.
 Petrus episcopus Seleuciæ similiter.
 Nicephorus episcopus Phlogensium similiter.
 Marinus episcopus Magydensium similiter.
 Leo episcopus Andidensium similiter.
 Stephanus episcopus Parnassi similiter.
 Bardanes episcopus Doarensium similiter.
 Eustratius episcopus Dabellii [Debelti] similiter.
 Euphemius [Euthymius] episcopus Sozopoleos
 similiter.

Theodosius episcopus Bulgarophygi similiter.
 Georgius episcopus Plotinopoleos similiter.
 Basilius episcopus Perberæi similiter.
 Michael episcopus Pamphili similiter.
 B Ruben episcopus Scopeli similiter.
 Sisinnius episcopus Garielensium similiter.
 Callistus episcopus Eudociadis similiter.
 Constantinus episcopus Ligynensium similiter.
 Joannes episcopus Cudrulensium similiter.
 Theodorus episcopus Cremnorum similiter.
 Constantinus episcopus Hadrianæ similiter.
 Theophilus episcopus Chii similiter.
 Galatius episcopus Meli similiter.
 Sergius episcopus Lerî similiter.
 Manzo episcopus Diocæsariæ similiter.
 Eustathius episcopus Celentereos [Celendereos]
 similiter.

Zacharias episcopus civitatis Cardabunthensium
 similiter.

C Sisinnius episcopus Mosbadensium similiter.
 Eustathius episcopus Lami similiter.
 Theodorus episcopus Germanicopoleos similiter.
 Sisinnius episcopus Sycæ similiter.
 Constantinus episcopus Dalisandi similiter.
 Leo episcopus Sibelensium similiter.
 Stephanus episcopus Philadelphæ similiter.
 Eudoxius presbyter et monachus, et ex persona
 throni Metellupoleos, similiter.

Constantinus episcopus Andri similiter.
 Eustathius episcopus Teni similiter.
 Theodorus episcopus Cadensium similiter.
 Michael episcopus Tiberiopoleos similiter.
 Constantinus episcopus Ancyrae similiter.
 D Joannes episcopus Azanensium similiter.
 Theophylactus episcopus Mosynensium similiter.
 Basilius episcopus Dionysupoleos similiter.
 Stephanus episcopus Synnai similiter.
 Sabbas monachus et hegumenus monasterii Stu-
 dii similiter.

Gregorius hegumenus Hormiadæ similiter.
 Symeon hegumenus Choræ similiter.
 Joannes hegumenus Pagurii similiter.
 Eustathius hegumenus Maximi [Maximini] similiter.

VARIÆ LECTIONES.

^α Βαρδάνης. ^β Ἰσ. Κελεντέρως.

HARDUINI NOTÆ.

^α Pro Sygalassou, in Pisidia.

^α Pro Sagalassi.

Joseph hegumenus et archimandrita Heraclii similiter.

Thomas monachus, et ex persona Joannis hegumeni Chenolacei, similiter.

Plato hegumenus et archimandrita Saccudeonis similiter.

Theodorus hegumenus et archimandrita Pandi similiter.

Macarius [In Gr. Macaris. Hand.] hegumenus et archimandrita Barda similiter.

Strategius monachus Sanctæ Sion similiter.

Gregorius hegumenus Hyacinthi similiter.

Joseph hegumenus Acœmitensium [Acœmitorum] similiter.

Michael hegumenus Sancti Petri similiter.

Theodorus hegumenus et archimandrita Bodi similiter.

Theophylactus monachus Cathon similiter.

Constantinus hegumenus Calauensium similiter.

Antonius hegumenus Diu similiter.

Hllarion hegumenus Floron similiter.

Niceta hegumenus Sancti Alexandri similiter.

Theodorus hegumenus Xerocepu similiter.

Niceta hegumenus Gudila similiter.

Niceta hegumenus Sancti Eliæ similiter.

Theocistus hegumenus Auleti similiter.

Constans hegumenus Sancti Cyriaci [Quirici] similiter.

Stephanus hegumenus Careonis et archimandrita similiter.

Nicephorus hegumenus Sanctæ Dei Genitricis similiter.

Theophylactus hegumenus Sancti Eliæ similiter.

Joannes hegumenus Chenolacci similiter.

Paulus hegumenus Baulei [B'stili, Batilei] similiter.

Stephanus hegumenus Sancti Errici [Quirici, Cyrici] similiter.

Lazarus hegumenus Sancti Autonomi similiter.

Ignatius hegumenus Syceos similiter.

Gregorius hegumenus Callistrati similiter.

Gregorius hegumenus Monagri similiter.

Sisiunius hegumenus Aritæ similiter.

Anastasius hegumenus Carnehusium similiter.

Bahanes hegumenus et archimandrita Thermarum similiter.

Petrus hegumenus Homericensium similiter.

Stephanus hegumenus Thermizensium similiter.

Thomas hegumenus Hieragathæ similiter.

Theophylactus hegumenus Cathodi similiter.

Nicephorus hegumenus Sancti Andreæ similiter.

David hegumenus Sancti Thyrsi similiter.

Leo hegumenus Sancti Georgii Cellarum similiter.

Joannes hegumenus Laccensium [Laccorum] similiter.

Ἰωσήφ ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τοῦ Ἡρακλείου ὁμοίως.

Θωμᾶς μοναχὸς, καὶ ἐκ προσώπου Ἰωάννου ἡγουμένου τοῦ Χηνολάκου, ὁμοίως.

Πλάτων ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης Σακκουδεῶν ὁμοίως.

Θεόδωρος ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τοῦ Πάνδου ὁμοίως.

Μάκαρις ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης Βαρδά ὁμοίως.

Στρατήγιος μοναχὸς τῆς Ἀγίας Σιών ὁμοίως.

Γρηγόριος ἡγούμενος τῶν Ὑακίνθου ὁμοίως.

Ἰωσήφ ἡγούμενος τῶν Ἀκοιμήτων ὁμοίως.

Μιχαὴλ ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Πέτρου ὁμοίως.

Θεόδωρος ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τῆς Βωδοῦς ὁμοίως.

Θεοφύλακτος μοναχὸς τῶν Καθῶν ὁμοίως.

Κωνσταντῖνος ἡγούμενος Καλαυρῶν ὁμοίως.

Ἀντώνιος ἡγούμενος τῆς Δίου ὁμοίως.

Παρίων ἡγούμενος τῶν Φλώρων ὁμοίως.

Νικήτας ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Ἀλεξάνδρου ὁμοίως.

Θεόδωρος ἡγούμενος τοῦ Ξηροκήπου ὁμοίως.

Νικήτας ἡγούμενος τῶν Γουδίλα ὁμοίως.

Νικήτας ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Ἡλίας ὁμοίως.

Θεόκτιστος ἡγούμενος τοῦ Αὐλητοῦ ὁμοίως.

Κώνστας ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Κυρίκου ὁμοίως.

Στέφανος ἡγούμενος τοῦ Καρεῶνος καὶ ἀρχιμανδρίτης ὁμοίως.

Νικηφόρος ἡγούμενος τῆς Ἀγίας Θεοτόκου ὁμοίως.

Θεοφύλακτος ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Ἡλίας ὁμοίως.

Ἰωάννης ἡγούμενος τοῦ Χηνολάκου ὁμοίως.

Παῦλος ἡγούμενος τοῦ Βασιλείου ὁμοίως.

Στέφανος ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Κηρύκου ὁμοίως.

Λάζαρος ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Αὐτονόμου ὁμοίως.

Ἰγνάτιος ἡγούμενος τοῦ Συκῆως ὁμοίως.

Γρηγόριος ἡγούμενος τοῦ Καλλιστράτου ὁμοίως.

Γρηγόριος ἡγούμενος τοῦ Μονάγρου ὁμοίως.

Σισίνιος ἡγούμενος Ἀρίτας ὁμοίως.

Ἀναστάσιος ἡγούμενος Καμ. ὁμοίως.

Βάνης ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τῶν Θερμῶν ὁμοίως.

Πέτρος ἡγούμενος τῶν Ὀμπρίκων ὁμοίως.

Στέφανος ἡγούμενος τῶν Θερμῶν ὁμοίως.

Θωμᾶς ἡγούμενος τῶν Ἱεραγᾶθης ὁμοίως.

Θεοφύλακτος ἡγούμενος τῶν Καθόδου ὁμοίως.

Νικηφόρος ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου ὁμοίως.

Κωνσταντῖνος ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Θύρσου ὁμοίως.

Λέων ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῶν Κελλίων ὁμοίως.

Ἰωάννης ἡγούμενος τῶν Λάκκων ὁμοίως.

VARIE LECTIONES.

ε ἴσ. Σακκουδεῶνος. δ ἴ. Καρνεῶν.

Λέων ηγούμενος τοῦ Λευκοῦ ὑδατος ὁμοίως.
 Γρηγόριος ηγούμενος Ἀγαύρου ὁμοίως.
 Ἰσιδωρος ηγούμενος τοῦ Λάτρου ὁμοίως.
 Δοσίθεος ηγούμενος Μνημοσύνων ὁμοίως.
 Νικηφόρος ηγούμενος τοῦ Ἀγίου Σεργίου τοῦ Μι-
 κελῶνος ὁμοίως.
 Θεόδωρος ηγούμενος τοῦ Ἀμορίου ὁμοίως.
 Θεόδωρος ηγούμενος τῶν Κανδύλων ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ηγούμενος τῶν Ἀγίων τριῶν Πα-
 τῶν ὁμοίως.
 Ἰωάννης ηγούμενος τῶν Κοιλάδων ὁμοίως.
 Ἀπώνιος ηγούμενος τοῦ Δωδεκαθρόνου ὁμοίως.
 Παῦλος ηγούμενος τῶν Ἀγνύων ὁμοίως.
 Παῦλος ηγούμενος τοῦ Ἀγίου Πέτρου πόλεως Ποι-
 ματιῶν ὁμοίως.
 Εὐσχήμων ηγούμενος Κρίζων ὁμοίως.
 Μάχαρις ηγούμενος Ψαρόδου ὁμοίως.
 Ἐπιφάνιος ηγούμενος τοῦ Παρνανάνδου ὁμοίως.
 Ἀντώνιος ηγούμενος τοῦ Περιστερεῶνος ὁμοίως.
 Δαβὶδ ηγούμενος τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Πετιέ-
 τῶν ὁμοίως.
 Ἰωάννης ηγούμενος τοῦ Ἀγίου Ζωτικῶν ὁμοίως.
 Ἀγάπιος ηγούμενος τοῦ Ἀγίου Θύρσου ὁμοίως.
 Δανιὴλ ηγούμενος τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων Μαγνη-
 εῖας ὁμοίως.
 Θεόδωρος ηγούμενος τῆς Ἀγίας Θεοτόκου Περι-
 τῶν ὁμοίως.
 Κλήσιππος ηγούμενος διαφόρων μοναστηρίων
 Κύπρου ὁμοίως.
 Θεοφύλακτος ηγούμενος Βορδοῦ ὁμοίως.
 Θεόδωρος ηγούμενος Λιμβοῦ ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ηγούμενος τοῦ Ἰππου ὁμοίως.
 Γεώργιος ηγούμενος Δομνίκων ὁμοίως.
 Εὐθύμιος ηγούμενος Ὀξυβεντῶν ὁμοίως.
 Ἀντώνιος ηγούμενος Οὐζίας ὁμοίως.
 Βασίλειος ηγούμενος τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου ὁμοίως.
 Φίλιππος ηγούμενος Βεόμων ὁμοίως.
 Βασίλειος ηγούμενος τῆς Ἀγίας Θεοτόκου Ὀρτυ-
 κίων ὁμοίως.
 Ἀκάκιος μοναχὸς τοῦ Ἀγίου Ὀρέστου ὁμοίως. D
 Ἰωάννης ηγούμενος τοῦ Σωτήρος ὁμοίως.
 Πέτρος μοναχὸς, καὶ ἐκ προσώπου Κελλαρίων,
 ὁμοίως.
 Ζαχαρίας ηγούμενος τῶν Σαυδεῶν ὁμοίως.
 Θεόφιλος μοναχὸς, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ ηγουμένου
 τῆς Ἀγίας Θεοτόκου Φωτῶν ὁμοίως.
 Κήρυκος ηγούμενος Δολοκόμενης ὁμοίως.
 Σέργιος ηγούμενος τῶν Γερμίων ὁμοίως.
 Ἰωάννης πρεσβύτερος τοῦ Ἀγίου Σεργίου τῶν
 Γερμίων ὁμοίως.

A Leo hegumenus Leucu hydatus similiter.
 Gregorius hegumenus Agauri [Agabri] similiter.
 Isidorus hegumenus Latri similiter.
 Dositheus hegumenus Mnemosynon similiter.
 Nicephorus hegumenus Sancti Sergii Midicionis
 similiter.
 Theodorus hegumenus Amorii similiter.
 Theolorus hegumenus Atractensium (?)
 Constantinus hegumenus Sanctorum trium
 Puerorum similiter.
 Joannes hegumenus Coeladensium similiter.
 Antonius hegumenus Dodecathroni similiter.
 Paulus hegumenus Agnyon similiter.
 Paulus hegumenus Sancti Petri civitatis Pœma-
 ninensium similiter.
 B Eusechemon hegumenus Crizensium similiter.
 Macarius [Gr. Macaris] hegumenus Psarodi si-
 militer.
 Epiphanius hegumenus Paranandi similiter.
 Antonius hegumenus Peristereonos similiter.
 David hegumenus sancti Georgii [Prieti] simi-
 liter.
 Joannes hegumenus Sancti Zotici similiter.
 Agapius hegumenus Sancti Thyrsi similiter.
 Daniel [Gabriel] hegumenus Sanctorum Apo-
 stolorum Magnesiae similiter.
 Theodosius hegumenus Sanctæ Dei Genitricis
 Perizetorum similiter.
 Callistus hegumenus diversorum monachorum
 [Gr. monasteriorum et in c. Jol.] Cypri similiter.
 C Theophylactus hegumenus Bordæ similiter.
 Theodorus hegumenus Limbi similiter.
 Constantinus [Gr. Constans] hegumenus Hippi
 similiter.
 Georgius hegumenus Domnicensium similiter.
 Euthymius hegumenus Oxybetensium [In ms.
 Jol. additur : Euthymius hegumenus Pepuzensium]
 similiter.
 Antonius hegumenus Uzias similiter.
 Basilus hegumenus Sancti Andreae similiter.
 Philippus Bessessium [Beomorum, Besirentium]
 similiter.
 Basilus hegumenus Sanctæ Dei Genitricis Orty-
 cidiensium similiter.
 Acacius monachus Sancti Orestis similiter.
 Joannes hegumenus Sancti Salvatoris similiter.
 Petrus monachus, et ex persona Cellarum [Cel-
 larium], similiter.
 Zacharias hegumenus Syndensium [ms. Sagden-
 sium] similiter.
 Theophilus monachus, et ex persona hegumeni
 Sanctæ Dei Genitricis Photnon, similiter.
 Cerycus hegumenus Dolocome similiter.
 Sergius hegumenus Gesinensium [Gerpensium]
 similiter.
 Joannes presbyter Sancti Sergii Germion [Ger-
 mionum] similiter.

VARIE LECTIONES.

* I. Δωδεκαθρόνου.

Niceta hegumenus Octaorum [Octavini] similiter. A
 Antonius hegumenus Acraborum similiter.
 Petrus hegumenus Platanii similiter.
 Marcus hegumenus Sancti Joannis Theologi simi-

liliter.
 Leo hegumenus Sanctæ Dei Genitricis Saldalen-

sium similiter.
 Constantinus hegumenus Sancti Stephani Anti-

pilii similiter.
 Theodorus monachus, et ex persona hegumeni

Sanctæ Dei Genitricis Calocetensium, similiter.
 Eurychianus monachus monasterii Callistrati

similiter.
 Theodorus monachus Sanctæ Dei Genitricis

Epicanzi similiter.
 Joannes monachus, et ex persona Stephani hegu-

meni Bonisensium, similiter.
 Callistus monachus ejusdem monasterii Bonisen-

sis similiter.
 Niceta hegumenus Sanctæ Dei Genitricis mo-

nafterii Castrii Tii similiter.
 Samuel monachus Archangeli Gabrielis simi-

liliter.
 Theodosius hegumenus Sanctæ Trinitatis similiter.

Joannes monachus, et ex persona Strategii he-

gumeni [Sanctæ Dei Genitricis], similiter.
 Hilariion [Hilarius] monachus Sanctæ Dei Geni-

tricis [*Gr. addit Cellarum*], similiter.
 Dositheus [Theodosius] monachus Sancti Theo-

dori Sicundæ similiter.
 Paulus hegumenus Sanctæ Dei Genitricis Tyro-

sinum similiter.
 Leo hegumenus Sancti Cyriaci similiter.

Epiphanius hegumenus Sanctæ Dei Genitricis

Limnas similiter.
 Georgius hegumenus Sanctæ Dei Genitricis simi-

liliter.
 Cosmas hegumenus Sanctæ Dei Genitricis Para-

disii similiter.
 Euschemon monachus Sancti Salvatoris juxta

Byraicum similiter.
 Bardas hegumenus, et archimandrita Prusiadis,

similiter.
 Petrus hegumenus Sanctorum Apostolorum

Castri Protilli similiter.
 Basilus monachus civitatis Amorii Sanctæ Dei

Genitricis similiter.
 Basilus presbyter, et hegumenus monasterii

Oxypetri, similiter.
 Philippus hegumenus Eumeniæ similiter.

Basilus hegumenus Sancti Luciani similiter.
 Theophylactus hegumenus Pegadii similiter.

Anthimus hegumenus [*Gr. monachus et in c.*

Jol.] Psamathi similiter.
 Michael hegumenus Sancti martyris Georgii simi-

liliter.
 Christophorus hegumenus Candelarum similiter.

Nicolaus hegumenus Cænurgon similiter.
 Sisinnius hegumenus Lithini similiter.

Νικήτας ἡγούμενος Ὀκτᾶν ὁμοίως.

Ἀντωνίος ἡγούμενος Ἀκραβόρων ὁμοίως.

Πέτρος ἡγούμενος Πλατανίου ὁμοίως.

Μάρκος ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολό-

γου ὁμοίως.
 Λέων ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Θεοτόκου Σαλδάλων

ὁμοίως.
 Κωνσταντῖνος ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τοῦ

Ἀντιψιλλίου ὁμοίως.
 Θεόδωρος μοναχός, καὶ ἐκ προσώπου Θεοδότου

ἡγουμένου τῆς Ἁγίας Θεοτόκου Καλοκετῶν ὁμοίως.
 Εὐτυχιανός μοναχός τῶν Καλλιστράτου ὁμοίως.

Θεόδωτος μοναχός τῆς Ἁγίας Θεοτόκου Ἐπικανζῆ

ὁμοίως.
 Ἰωάννης μοναχός, καὶ ἐκ προσώπου Στεφάνου

ἡγουμένου Βονισῶν ὁμοίως.
 Κάλιστος μοναχός τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου Βον-

ισῶν ὁμοίως.
 Νικήτας ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Θεοτόκου μονῆς

τοῦ Κάστρου τῆς Τίου ὁμοίως.
 Σαμουὴλ υἱοναχός τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ

ὁμοίως.
 Θεοδόσιος ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Τριάδος ὁμοίως.

Ἰωάννης μοναχός, καὶ ἐκ προσώπου Στρατηγίου

ἡγουμένου τῆς Ἁγίας Θεοτόκου ὁμοίως.
 Παρίων μοναχός τῆς Ἁγίας Θεοτόκου τῶν Κελ-

λίων ὁμοίως.
 Θεοδόσιος μοναχός τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τῆς Σι-

κούνδας ὁμοίως.
 Παῦλος ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Θεοτόκου Τημκ.

ὁμοίως.
 Λέων ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Κυριακοῦ ὁμοίως.

Ἐπιφάνιος ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Θεοτόκου

Λίμνας ὁμοίως.
 Γεώργιος ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Θεοτόκου ὁμοίως.

Κοσμάς ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Θεοτόκου τοῦ Παρα-

δείσιου ὁμοίως.
 Εὐσχήμων μοναχός τοῦ Σωτήρος πλησίον τοῦ Βυ-

ραϊκοῦ ὁμοίως.
 Βίρδας ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης Προυσιᾶδος

ὁμοίως.
 Πέτρος ἡγούμενος τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων Κα-

στροπερωτίλου ὁμοίως.
 Βασίλειος μοναχός τοῦ Ἀμορίου τῆς Ἁγίας Θεο-

τόκου ὁμοίως.
 Βασίλειος πρεσβύτερος μονῆς τοῦ Ὁξυπέτρου

ὁμοίως.
 Φιλίππος ἡγούμενος Εὐμενείας ὁμοίως.

Βασίλειος ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Λουκιανοῦ ὁμοίως.
 Θεοφύλακτος ἡγούμενος τοῦ Πηγαδίου ὁμοίως.

Ἀνθίμος μοναχός Παμάθου ὁμοίως.
 Μιχαὴλ ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου μάρτυρος Γεωργίου

ὁμοίως.
 Χριστοφόρος ἡγούμενος τῶν Κανδῆλων ὁμοίως.

Νικόλαος ἡγούμενος τῶν Καινουργῶν ὁμοίως.
 Σισίννος ἡγούμενος τοῦ Λιθίνου ὁμοίως.

tiæ. Ubi autem mentio sit luminis, et quidem luminis inaccessi, eosque qui sunt in nocte ignavæ, illuminantis, ibi celebritatum celeberrima, festorumque festum annuntiatur.

Nullus igitur ex illis qui jējunio dant operam tristis efficiatur, neque mœroris caligine vultum suffundat. Accedite ad orientem crucem, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur. Signetur super vos lumen vultus Domini, resplendantque facies vestræ ut sol, et longe a vobis fugient tenebricosi dæmones, ne aspicere quidem oculis rectis vos ausi. Ego vero concionator ductorque chori gratiæ, opto precorque, ut luminis hujus divitias consequar, ellychniumque linguæ inæ accendam, et ignem luculentum excitem, fidemque mihi facit ipse fidei calor, me jam hunc ignem possidere; et ecce ignem et hæc crucis ligna linguæ meæ in argumentum laudis proposita. Ubinam de cætero hostia, quam hoc festo immolabimus in gloriam quidem Dei, in convivium autem spiritualium convivarum? De hac Deus viderit, qui utilitatis vestræ causa, infecundam meam mentem fecundissimam per spiritum effecit, qui et ex lapidibus legitimos filios patriarchæ excitare potest, quemadmodum olim Isaac ex lapideo Saræ ventre sacrificium illud non sacrificatum, victimamque viventem. Cum igitur super nos signatum sit lumen vultus ²¹ Domini, crucis descriptione et efformatione, cumque sanctificata sint labia et oculi videndo et salutando instrumentum illud nostræ salutis a Deo factum, agendum ad paradisi omnium sermone decantatissimam regionem fidenter abeamus; sic enim signatis nobis si occurrat, quæ ad fores excubat, rhomphæa, statim, nihil dubito, celet, lumen Domini vultus reverit, compressaque nonnihil vi flamma, alteram actionum illustrantem mansuetamque obvertet.

Non enim in crucem ascendit communis Dominus, ut iudicet mundum, sed ut clavis affligat ligno, eorum qui ceciderant chirographum, eosque antiquis debitis exsolvat, effuso in solutionem, pretiosissimo, eoque omni, quem habebat, sanguine. Terga autem vertet flamma rhomphæa conspectis nobis, pro quibus Dominus dorso suo flagella excepit. Neque enim ut verberones sceleratosque servos repellat. Novit enim livore Christi omnes sanatos, notasque, quas supra dorsum nostrum peccatores fabricarant, eum, qui sine peccato erat, in se transtulisse non ignorat; sed neque faciei nostræ propinquabit. Minime gentium. Quid ita vero? Quia ora fidelium laudibus in crucem decantatis, et gloria crucifixi repleta sunt; omnino in osculo sancto eos excipiet, propter fidem et charitatem erga communem Dominum. Sunt et cæteroquin amantes hominum angelici ordines, et ex peccatorum pœnitentia festi et gaudii occasio-

A καὶ τοὺς ἐν νυχτὶ τῆς ἀκηδίας φωτίζοντος, ἐκεῖ τῶν πανηγύρεων ἡ μέγιστη, καὶ τῶν ἑορτῶν ἡ ἑορτή.

Μηδεὶς οὖν τῶν τῆς νηστείας τροφίμων σκυθρωπαίτω, μηδὲ τοῦ προσώπου κατασχεδαιζέτω τὴν τῆς κατηφείας ἀχλύν. Προσέλθετε τῇ ἀνατολῇ τοῦ σταυροῦ καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ἡμῶν οὐ μὴ καταίσχυνθῃ. Σημειωθῆτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου Κυρίου, καὶ λάμψουσιν πρόσωπα ὑμῶν, ὡς ὁ ἥλιος, καὶ φεύξονται μακρὰν ἀφ' ἡμῶν οἱ σκοτεινόμορφοι δαίμονες, ἀντοφθαλμεῖν οὐκ ἔχοντες. Ὁ δ' ἐκκλησιαστής ἐγὼ καὶ χοράρχης τῆς χάριτος εὐχομαι τοῦ φωτὸς τούτου πλοῦσιον μεταλαμβάνειν, καὶ τὴν θρυαλλίδα τῆς γλώττης ἐκκαῦσαι, καὶ πῦρ B ἐξάψαι περιφανές, καὶ πείθει με τὸ τῆς πίστεως ἑνθερμον, ὡς ἔχω ἡδὴ τοῦτο πῦρ· καὶ ἰδοὺ τὸ πῦρ, καὶ τὰ ξύλα ταῦτα τὰ σταυρικά, εἰς ὕλην ἐπαίνων τῇ γλώττῃ προκειμένα. Ποῦ λοιπὸν τὸ πρόσβατον, ὅπερ τῇ ἑορτῇ καταθύσομεν εἰς δόξαν μὲν Θεοῦ, εἰς ἐστίαςιν δὲ τῶν πνευματικῶν δαιτυμόνων ὑμῶν; Θεὸς δέσφεται τοῦτο, τῆς ἡμετέρας ἕνεκεν ὡφελείας τὴν ἀκαρπὸν μου διάνοιαν γονιμωτάτην ἀποτελέσας διὰ τοῦ πνεύματος, ὁ καὶ τῶν λίθων ἐξεγείρειν ἰσχύων τέχνα γνήσια τῷ πατριάρχῃ, καθὼς ποτε τὸν Ἰσαὰκ ἐκ τῆς λιθώδους τῆς Σάρρας γαστρός, τὸ ἄθυτον θῦμα καὶ σφάγιον ζῶν. Ἐπεὶ τοίνυν ἐσημειώθη τὸ φῶς τοῦ προσώπου ὁ Κυρίου ἐφ' ἡμᾶς σταυρικαῖς διαγραφαῖς καὶ διατυπώσεται, καὶ ἡγιασμεθα χεῖρ, καὶ ὄμματα ὁρῶντες καὶ ἀσπαζόμενοι C τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν θεότευκτον ὄργανον, φέρε καὶ πρὸς τὸ πολυθρόλλητον χωρίον τοῦ παραδείσου θαρρόντως ἀπλωμεν. Οὕτω γὰρ ἂν ἡμῖν σεστειωμένοις ἡ θυροφύλαξ ἐντυχοῦσα ῥομφαία ὑποχωρήσειεν εὖ οἶδα, τὸ τοῦ Δεσποτικοῦ φῶς προσώπου διευσταθεῖτα καὶ τὸ φλογερὸν πρὸς βραχὺ τι συστείλασα θατέρων τῶν ἐνεργειῶν τὴν φωτεινὴν καὶ ἡμερον ἀντιστρέψειεν.

Οὗ γὰρ ἂν ἦλθεν ὁ κοινὸς Δεσπότης ἐπὶ σταυροῦ, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα προσηλώσῃ τῷ ἔυλῳ τὸ τῶν ἐπιποκτόνων χειρόγραφον, καὶ τῶν παλαιῶν ἀπολύσειεν ὀφλημάτων, τὸ πᾶν ὑπερτίμιον αὐτοῦ καταβαλλόμενον αἷμα εἰς ἔκτισιν. Στρέψει δὲ καὶ νῦτα ἡ φλογὶν ῥομφαία ἡμῖν, ὑπὲρ ὧν ὁ Δεσπότης τὰς κατὰ νῶτων ἐδίδετο μάστιγας. Οὐδὲ γὰρ ὡς μαστιγίας, οὐδ' ὡς ἐπιτρέπτους δούλους ἀποσοφίσαι. Τῷ γὰρ μῶλωπι τοῦ Χριστοῦ πάντας οἶδεν ἱατρειοῦντας καὶ τὰ στίγματα, ὅσα ἐπὶ τῶν νῶτων ἡμῶν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐτεκτῆναντο, ἐφ' ἑαυτὸν τὸν ἀναμάρτητον μεταγκισσόμενον συνεπισπᾶται. Ἀλλ' οὐδὲ κατὰ στόμα προσεπανεήσει. Πολλοὺς καὶ δεῖ. Τί δὴ ποτε; Ὅτι τὰ στόματα τῶν πιστῶν τῆς εἰς τὸν σταυρὸν ὑμνολογίας, καὶ τῆς δόξης τοῦ ἐσταυρωμένου πεπλήρωνται, καὶ πάντως ἐν ἀγίᾳ φιλήματι κατασπάσεται διὰ τὴν εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην πίστιν καὶ ἔννοιαν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλως φιλᾶνθρωποι τῶν ἀγγέλων τάξεις, καὶ τῶν ἀμαρτω-

²¹ Psal. iv, 7.

ἡν τὴν μετέωρον ἀφορμὴν ἔχουσιν ἑορτῆς· καὶ ἅς ἀστέρας ἀπόζη τὰ στόματα, ὡς θυμίαμα προσφέρονται· εὐδομον. Ἀπὸ τοῦτο ἐκ τοῦ ἐναντίου. Ἦν γὰρ ὅτε τοῖς προπάτορσι κατὰ στόμα ὑπήντα ἔτι διαμασώμενον τὸν καρπὸν τῆς παρακοῆς, καὶ ἡ καρπὸς εὐωδίας, ἀλλὰ τὸ στόμα ἀκρομον ἀπώσε καὶ εὐδομον, ἥδη τῆς διαφθορᾶς βασιλεύον τοὺς ἀβραβῶνας. Ἐξὺλον μὲν οὖν ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ ἔξυλον καρπὸς τρυγηθεὶς, καὶ βρωθεὶς πικροτέρας τῆς ἀναδόσεως πεποίηκε τῆς χολῆς, καὶ σκοτοδίναν περιέβαλεν, ὥστε δοκεῖν περιστρέφειν μοι τὸ πᾶν· κατὰ τοῦ παραδείσου μέσον ἱστάμενος χρῦπτεσθαι ὑπελάμβανον, καὶ τὸν ψόφον τῶν φύλλων κτύπον ὑπὸ τῶν ποδῶν.

Ἀρ' οὐ δὲ Χριστὸς ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, καὶ ὑπέκυψε γέγονε τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, ὑπακοῆς ἔξυλον γέγονε ὁ σταυρὸς, καὶ φωτίζει διανοίαν, καὶ ἀρωματίζει στόμα, καὶ στηρίζει καρδίαν, καὶ τοῦ τῆς ἀειζωίας καρποῦ μεταδίδωσιν. Ἀναίρεται δὲ τῆς παρακοῆς ὁ καρπὸς τῷ καρπῷ τῆς ὑπακοῆς. Ἐκεῖ μακροσμός ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ ἔξυλου τῆς ζωῆς ἔξορία, καὶ τό· «Ἐπιστρέψετε εἰς γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθητε.» Ἐνταῦθα οικειοσύνη εἰς τὸν Θεόν, καὶ τό· «Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν.» Τὸ πολυεύκτονον ὄντως ἐπαγγέλμα. Ἐκεῖ τὰ τῆς ἡδονῆς προηγῆσθε, καὶ τὰ τῆς δούνης ἐπαυλοῦνται· ἀντιστρόφως ἐνταῦθα ἐξ ὁδύνης καὶ πάθους τοῦ ἑκούσιου, καὶ τῆς παραλυπησάσης τὴν γαστρὶν χολῆς. Ἦ ἐνταῦθα τῶν εὐφραينوμένων κραιπνὰ, ἀνάστασις καὶ ἀχραντος ἡδονῆς. Ἐκεῖ κατὰ βάσιν τῶν ἐξ ὑψους εἰς τὴν τοῦ κλαυθμῶνος κοιλάδα, καὶ ἡ φύσις καταφερομένη οὐκ ἔστι πρότερον τῆς φρενός, ὡς οὐ τῇ πέτρᾳ τῇ ἀβραμῇ τῷ Χριστῷ, καὶ τῷ ἔξυλῳ τῷ σταυρικῷ τοιοῦτοις τισὶν ἀκραδάντοις ἐρείσεται προσβαλοῦσα ἔστι καὶ ἀνεκότης. Τὰ μὲν παλαιὰ ταῦτα.

Τὰ νέα δὲ καὶ ἡμετέρα, μᾶλλον δὲ ἡ κατὰ Χριστὸν ὡς ἡ αὐτὴ ἀνθρωποπρεπὴς προηγῆσθε, λίαν ῥῆμα καὶ ἀνάντη· ἀναφορῇ γὰρ ἐπὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τοὺς πόνους ἀλγύνει τῇ τῆς στάσεως διαμονῇ, ἄλῃ τὴν ἡμέραν διαπετάζειν χεῖρας πρὸς Θεόν παραπέθει, ἀγρίζει τὸ στόμα καταξηραίνουσα διὰ τῆς νηστείας. Πλὴν ἀλλὰ τοῦτον πάντων τῶν κακῶν πονημάτων βιβλίον ἐγγράμματον· ὁ σταυρὸς· καὶ ὁ ὡς λαμβάνων τὸ βιβλίον τοῦτο, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω τοῦ διδασκάλου· διδάσκαλος δὲ ὁ Χριστὸς, ὡς κακὸς χαλὸς τοῦ τῶν μαθητῶν χοροῦ διαγράφεται. Ὅτε τίνων οὕτω διασκευασθῆσιν ἡμῖν, κωλύμεν ἡ φιλοχίτη βομφαία οὐκ ἐπαγάγη τῇ χάριτι τοῦ σταυροῦ, εἰσώμεν ἥδη διὰ τοῦ λόγου εἰς τὸ ἀρχαῖον τῶν προπατόρων ἡμῶν ἐνδιαιτήμα τὸν παράδεισον, καὶ ἀπολογίζωμεν τὰ τῷ καιρῷ πρόσφορα, καὶ στέφανον ἐγκωμίων ἐντεῦθεν συμπλέξαντες τὸν σταυρὸν καταστήσωμεν. Ἦν ἄρα ποτε τὰ κατὰ ἡμᾶς ἐν μακαριστῶς καὶ θεοφύτουτον κατοικοῦμεν παράδεισον τρυφῆς ἀδιαρπύστου χωρίου. Ἐνθα ἡ φωνὴ τῆς ἐξομολογήσεως καὶ τῶν ἑορταζόντων ὁ ἦχος· καὶ ἀπ'

nem sumunt. Et licet ex inedia ciborumque abstinentia ora male oleant, non secus id reputant, ac suaveolens thymiana; quod ex contrario colligere licet: accidit aliquando, ut primis parentibus occurreret (angelus) ore adhuc prævaricationis cibum commanducante: et quamvis fructus grati odoris esset, attamen os inconditum quid et fetidum exhalabat, jamque corruptionis pignus ferebat. Lignum igitur in paradiso, lignique fructus decerptus et comestus acerbiores felle eructationes effecit, et tenebricosam vertiginem me involvit, ut omnia mihi viderentur circummagi, et ego in medio paradiso consistens, occultari posse credebam, sonitumque foliorum, pedum strepitum esse rebar.

Cæterum, ex quo Christus seipsum humiliavit, Patrique obediens factus est usque ad mortem, mortem autem crucis²², «facta est crux lignum obedientiæ, mentemque illuminat, et aromatis instar, grato halitu os complet, corque firmat, et nos participes facit fructus vitæ perpetuæ. Tollitur autem e medio fructus inobedientiæ fructu obedientiæ. Ibi elongatio est a Deo, et a ligno vitæ exsilium et exterminatio, et illud: «Reverteris in terram, ex qua sumptus es²³.» At hic est familiaritas et conjunctio cum Deo, et illud: «Quando exaltatus fuero, omnes ad meipsum traham²⁴.» Promissum vere exoptatissimum. Ibi ea quæ jucunda erant, antecesserunt, et tristitia acerbaque subscuta sunt; contrarium hic evenit, ex dolore, ex cruciati voluntario, et ex felle gustatui molesto et ingrato. Qui hic se oblectant, et quasi commorantur, iis tandem requies, sincera et intaminata voluptas comparatur. Ibi descensus erat ex alto in hanc lacrymarum vallem; nec prius substitit natura deorsum ruens, quam illisa in solidam petram Christum, lignumque crucis, tanquam

Recentia et nostra videamus; ex his vero potissimum viam, quæ secundum disciplinam Christi est, quam prior ipse humana sub imagine calcavit, quæ valde ardua et acclivis est. Ducit enim ad crucem, pedesque standi perpetuitate affligit, suadetque, ut manus ad Deum tota die expandamus; os molestat, dum illud jejuniis exsiccat. At harum omnium molestiarum crux scriptis liber est. Et qui non accipit hunc librum, et magistrum sequitur: magister autem Christus est: is ex discipulorum cœtu, tanquam perditus et desperatus expungitur. Quoniam igitur nobis ita comparatis flammea rhomphaea impedimentum nullum obiectura est, ope et gratia crucis, ingrediamur jam oratione in vetus illud majorum nostrorum habitaculum, paradisum, floresque temporis opportunos decerpamus, et inde encomiorum corona plexa, crucem coronemus. Fuit, cum inter beatos res nostræ sitæ essent, paradisumque a Deo plantatum, locum indesinentis voluptatis plenissimum incoleamus; ubi vox confessionis, et eorum qui festos

²² Plul pp. II, 8. ²³ Gen. III, 19. ²⁴ Joan. XII, 32.

dies agitabant, sonitus, vocesque e cœlo angelorum, hymnos et laudes decantantium. Inferne et ex terra alternatim velut respondentem sonum edebat homo, et consona modulando divina cantica referebat; et gloria in excelsis, et in terra pax exultabat. Montas enim Dei diffusa fuerat in nobis. Nam cum nihil prius in medium contulisset, nec quidquam homo promerulisset, rex terrestrium constitutus est divinæ manus impositione. «Tamen, inquit, formasti me, et posuisti super me manum tuam²⁴.» Et quid moror dicere id, quod longe est admirabilius? Antequam crearer, etingerer in ventre matris meæ, omnium genitricis terræ, eum quem animo conceperat, format, et me solum ex omnibus creaturis statuit, quasi personarum Trinitatem; in quibus consistit, vel et illa unica Deitatis potestas.

Qui sola voluntate totam rerum universitatem condidit, is propter me tricubitalem, paulo post dissolvendum, pedestrem, omni naturali tegumento carentem, deliberat, et quasi consilium init, cui nam opus quod faciendum erat, simile esse debeat, in quos imperium habere, et quousque ejus potestas extendenda sit. Caput et Dominum eorum quæ supra caput volitant (hominem) constituit. Bipedi subjicit quadrupedia. Quæ in mari abdita latent, servire jubet ei qui pedester est. Non grandia hæc, etsi talia et tanta. Ad id, quod excellentius est, venio. Deo assisto ego, qui pondere ad centrum deprimor, et ad ima feror, et qui luteus sum, igneorum ministrorum convictor sum. Meum diversorium paradisus est; in paradiso autem bonorum omnium immensa copia, quorum omnium ego dominus. Et ea quidem quæ lucusque fuerunt, concinunt cantica ascensionum; at quæ sequuntur, descensum in terram, cujus vestes sunt retinacula perpetua. Data est mihi lucerna splendida, ut tantas opes custodirem. Diligenter ad custodiam attendere jubeor; ego vero, nescio quid passus, ad ipsam lucernam dormitavi. Oculum autem bonis meis adjicit nocturnus prædo Satan, cujusdam ex familiaribus persona assumpta. Accedit ut amicus, et deprehenditur improbus. Benevolentiam simulavit externa specie, et interius furem egit, mihi que malorum ille sator et auctor lucernam exstinguit. Lucerna enim divina lex est, iudicio Davidis, et ipsius veritatis. Comportataque et convasata tota illa a Deo concessorum bonorum

multitudine abiit; elatos cachinnos tollens ob humanam simplicitatem et stultitiam. Exinde nudus sum ego, qui sui paterfamilias, spoliatusque maneo lucifluis illis vestimentis, neque amplius oculos ad illam, quæ in cœlis est, gloriam et sanctitatem attollo: quin magis jam ad proprium pudorem demittuntur, et ejus curam gerunt. Hoc autem ejusmodi est. Passiones et immoderate animi perturbationes serie quadam ingruunt. Primas tenet clades illa ventris, orta ex delectatione fructus. Huic conjungitur affectio illa et commotio, quæ sub ventre. Ferunt enim

οὐρανοῦ τῶν ἀγγέλων εὐφραίνοντων τὰ ὑμολογιακά. Κάτωθεν καὶ ἀπὸ γῆς ἀνθρώπος τὰ ἀντίφωνα ἔβαλε· καὶ ἀντεμόλπαζε τὰ συνῶδα, καὶ δόξα ἐν ἁβυσσοῖς καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ ἐχώρευσε. Ἡ γὰρ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ ὑπερεκκέχυτο ἐν ἡμῖν. Μῆδὲν γὰρ προεισεναγκῶν, βασιλεὺς τῶν ἐπιγείων ὁ ἀνθρώπος χειροτόνηται ἐπιθέσει τῆς θείας χειρὸς. Σὺ γάρ, φησὶν, ἐπλασάς με, καὶ ἔθikas ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου. Τί μὴ λέγω τὸ θαυμαστότερον; Πρὸ τοῦ πλασθῆναι με ἐν κοιλίᾳ μητέρος μου, τῆς παμμήτορος γῆς, τὸν δυσκαπετόμενον σχηματίζεται, καὶ μόνον ἐξ ἀπάντων κτισμάτων ἐμὲ ἀφορμὴν τίθεται γνωμιστικὴ τῆς ἐν μίᾳ θεότητι τῶν προσώπων Τριάδος· ἐν οἷς καὶ ἡ μοναρχία τῆς Θεότητος.

notam et ansam cognoscendi in una Divinitate potius, quæ ipsamet sunt divina illa monarchia,

Ὁ τὸ πᾶν συστησάμενος μόνη θελήματι, δι' ἐμὲ τὸν τρίπηχυν, τὸν βραχυδιάστατον, τὸν πεζόν, τὸν γυμνὸν τῆς ἐκ φύσεως περιβολῆς, προδούλιον καθίζει καὶ προμελέτημα· τίνος ἔσται καθ' ὁμοίωσιν τὸ πλασθῆναι μου, καὶ τίνων κυριεύσει, καὶ μέχρι τίνος ἐξαπλώσει τὴν ἐξουσίαν. Τῶν ὑπὲρ κεφαλῆς πετομένων κεφαλὴν προίστα. Ὑποτάττει τῷ δίποδι τὰ τετράποδα. Τὰ υποδρύχια τῇ θαλάττῃ καταδουλοῦ τῷ πεζεύοντι· οὐ μεγάλα ταῦτα, καίπερ ὄντα τοιαῦτα. Ἔρχομαι δὲ πρὸς τὸ μείζον. Παραστάτης ἐγὼ τοῦ Ὑψίστου, ὁ κεντροβριθὲς καὶ κατώρροπος, καὶ τῶν πυρίνων λειτουργῶν συνθυσώτης ὁ πῆλινος. Ἐμὸν ἐνδιαίτημα ὁ παράδεισος· ἀγαθῶν ἀμετρία περὶ τὸν παράδεισον, καὶ δεσπότης τούτων ἐγώ. Τὰ μὲν δὲ μέγχι τούτου τὰς φθῆς ψάλλετοισι τῶν ἀναβαθμῶν, τὰ δ' ἐντεῦθεν κατάδασι· εἰς γῆν, ἧς οἱ μοχλοὶ κάτοχοι αἰώνιοι. Δίδονται μοι λύχνος λαμπρὸς ὑπὲρ τῆς τῶν καλῶν χρημάτων φυλακῆς, νῆφειν περὶ τὴν φυλακὴν παραγγέλλομαι· ἐγὼ δὲ, οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ παθῶν, πρὸς τὸν λύχνον αὐτὸν ὑπενύσταξα. Ἐποφθαλμίζει δὲ μου τοῖς ἀγαθοῖς ὁ νυκτελὸς Σάταν τῶν τίνος οἰκειακῶν ὁποδὺς προσωπεῖον. Πρόσειαι ὡς συνήθης καὶ εὐρίσκειται κακοήθης. Εὐνόησατο ἐξωθεν, καὶ ἐκλεπίτιστα ἐνδοθεν, καὶ σθένυσαι μοι τὸν λύχνον ὁ κακομήχανος. Λύχνος γὰρ ὁ θεὸς νόμος, ὡς τῷ Δαυὶδ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, καὶ συμφορῆς πάσαν θεοδράβευτον ἀγαθοδωρίαν, καὶ συλλαβῶν ἀπὸν ὄχητο, πλατὺν मुखτῆρα τῆς ἀνθρωπίνης καταχεάμενος εὐθελίας.

et convasata tota illa a Deo concessorum bonorum humanam simplicitatem et stultitiam.

Ἐντεῦθεν γυμνὸς ὁ οἰκοδεσπότης ἐγώ, καὶ τῶν φωτομόρφων ἔρημος ἐνδυμάτων, καὶ οὐκ ἔτι τὰ ὅματα πρὸς τὴν ἐν οὐρανοῖς ἐπαίρων δόξαν, καὶ τῇ ἐκείσε ἀγιότητα κατανεύουσι δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἰδίαν αἰσχύνῃ, καὶ πρόνοιαν δέθεν ταύτης ποιοῦνται. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τοιοῦτον· Ἀπάρχονται τὰ πάθ καθ' εἰρήμην προχωρεῖν. Προηγείται τὸ ἡτήμα τῇ γαστρὶ, τὸ ἐξ ἡδονῆς τοῦ καρποῦ, καὶ ἐφέπεται τούτῳ ἢ ἐν τοῖς ὑπογαστρῶσις ἐμπάθεια. Εἶναι γὰρ φασὶ, παραίτια γαργαλισμοῦ τὰ φύλλα τῆς συκῆς

²⁴ Psal. cxxxviii, 5.

κατ' ἰδιότητα φυσικῇν. Εἰς τοῦτο πάθος καὶ ὁ ἐν βασιλεῦσι προφήτης ἐλθὼν· « Αἱ ψαῖαι μου ἐνεπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, » περιπαθέστερον ἐτραγῶδει, ἐνωούμενος μὲν ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ· οἰκειούμενος δὲ πᾶσαν τὰ τοῦ προπάτορος. Ἡ γὰρ οὐ ἐμπέπαικται ὁ ἄνθρωπος τῷ Σατάν ἀποδοσκήσαντι μὲν τοῦτον ἐλπίσι θεώσεως· ὤψηλαίς, τὸν τοσοῦτον δὲ τῶν ἐλπίδων ὄγκον εἰς τὰ τῆς συκῆς περιστήσαντι φύλλα;

Πεπείραται καὶ Σαμφὼν ἐμπαιγμάτων τῇ μαινάδι Δαλιλᾷ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποτυφλωθεὶς, καὶ τοῖς ἀλλοφύλοις εἰς ἄθυρμα προτεθείς. Οὕτω γὰρ ἡ ἐμπαθὴς ἡδονὴ τοὺς ἑαυτῆς οἶδε τιμᾶν ἑραστάς. Οὕτως ἐγὼ παρασυνελήθην « τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, » ὁ ἐν τιμῇ ὢν τῇ ἀγγελικῇ, ἐπὶ γαστέρα τὴν ῥοπὴν τῆς προφαιρέσεως ὑποβιδάσας καὶ ὑποκύψας περὶ τὰ ὑπογάστρια. Ἐνεμαρτύρει μοι τὴν εὐθήθειαν τὰ δέρματα τῶν προβάτων. Πλὴν ἀλλὰ τῆς χλόης τοῦ παραδείσου καταπολαύειν οὐ συγχωροῦμαι, κρίναντος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἐμοί· οὔτε γὰρ τῆς φωνῆς, ὡς πρόβατον, ἤκουσα τοῦ ποιμάναντός με « ἐν τόπῳ χλόης, » καὶ οὐδὲν με ὑστερήσαντος. Ἀπὸ παντὸς γὰρ ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ ἀντήκε με κατεσθίειν· καὶ τὰ κτήνη δὲ τῇ ἀνοσίᾳ νενίκηκα μετὰ τοῦ βλάπτοντος καὶ τοῦ ὠφελούντος διακρίνας οὐδέν. Τὰ μὲν οὖν ἐκ τοῦ χλωροῦ ξύλου ἐμφυέντα μοι δυστυχήματα, τσιὰτα, καὶ ἀπόκληρος τῆς πατρίδος ἐγὼ, καὶ τῆς ἀνεκφράστου μακαριότητος ὑπερόριος.

Ὅρα δὲ οἷαις ταῖς καρποδοσίαις καὶ τὸ ξηρὸν βροθεῖ μοι ξύλον, ζωὴν ἀντὶ τοῦ θανάτου προβάλλεται. Φωτεινὴν στολὴν ἀντὶ τῆς γυμνότητος ἐξυφαίνει μοι. Ἀντὶ κατάρας εὐλογίαν πηγάζει μοι. Ἀντὶ τῆς παρὸς τὴν γῆν ἐπιστροφῆς τὴν μετ' ἀγγέλων ἐν οὐρανοῖς συναναστροφῇν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ χλωροῦ ξύλου πυρκαϊᾶν τῶν ἡδουπαθειῶν τὴν ξηρὴν κατασβέννυσαι. Φαίη ἂν τις εὐκαίρως, ὡς τὸν ἐκ τοῦ ζῶντος ὄφeos ἰδὼν· ἡ νεκρὰ τοῦ ὄφeos σὰρξ ἀναίρει, συγκραθεῖσα τῇ ἀντιόσῳ καὶ θεραπεύσασα τὸν ὀφιδόηκτον. Ἡ γὰρ οὐ τῷ ζῶντι τεθανάτωμαι ὅφει ἐν τῇ Ἑδέμ; Ἀνεζώσθη δὲ τῷ ἐπὶ τοῦ σταυρικοῦ ξύλου νεκρωμένῳ Χριστῷ, οὐ προτύπως ὁ ἀψυχὸς ὄφεις ἦν, ὁ χαλκοῦς, ὁ ἀμέθεκτος τοῦ θανατηφόρου ὄφ· καὶ τὸ τοῦ ὄφeos ἐνεδύετο μόρφωμα. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἐμὸς Δεσπότης καὶ Θεὸς ὁ Χριστὸς ἄνθρωπος κατ' ἀλήθειαν γέγονε, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν τὴν ἐκ τοῦ πονηροῦ βεδλαμμένην ὄφeos ὑπενδυσάμενος ὑπέρτερος ἦν τοῦ τῆς ἀμαρτίας τοῦ, καὶ ὁλος εἰσεύθερος. Ἡμῖν δὲ τοῖς δακνομένοις ὑπὸ τῶν τὴν πείραν ἡμῶν ἐπιτηρούντων ὄφειν, ἐπ' αὐτὸν δὲ τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἐπαναρτώσι τὸν ἐπὶ σταυροῦ κρεμασθέντα μετέωρον, ζωῆς καὶ ἀθανασίας πηγαστικός.

Ἀναμφιβόλως γὰρ τοῦ σταυροῦ μυστήριον ἡ κατὰ τὴν ἐρημίαν τοῦ χαλκοῦ ὄφeos ὕψωσις προὔπεγραψε, καὶ τὸ παρὰ τοῦ Μωσέως εἰρημένον· « Ὑψοσθε τὴν ζωὴν ἡμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὁμῶν, » εἰς τὸν ὄφιν τοῦτον ἀπονεύειν δοκεῖ, οὐχ ὅτι ἐνέμενός τις μετέχε τὸ τοῦ ὄφeos ἰνδαλμα, ἀλλ'

A folia ficus naturali quadam proprietate sua excitare titillationem. In hanc affectionem cum rex propheta incidisset, lamentabiliter exclamavit : « Lumbi mei impleti sunt illusionibus » ; » hæc quidem de seipso intelligens : plus vero ea quæ a primo parente manant, sibi vindicans. Annon enim illus est homo a diabolo, qui cum eum ingenti spe divinitatis adipiscendæ pervisset, tandem totam illam spei turgidam molem ad folia ficus transtulit?

Tentatus est et Samson illusionibus, a menade illa furiosa Dalila, oculis excæcatus, et alienigenis in jocum et ludibrium expositus²⁸. Sic enim voluptatis affectio suos amatores honorare solet. Ita ego comparatus sum « jumentis insipientibus²⁹, » qui in angelica gloria degebam ; delecta et inclinata ad ventrem, et ad ea quæ sub ventre sunt, consilii et voluntatis propensione et proposito. Testes insipientiæ sunt pelles ovium. Cæterum pascuis paradisi frui vetor ; divino adversus me prolato decreto. Neque enim ut ovis audivi vocem ejus qui me pavit « in loco pascuæ³⁰, » nibilque mihi deesse passus est. Nam de omni ligno paradisi fecit mihi comedendi potestatem, ipsaque bruta animantia stultitia longe superavi, eo quod noxium ab utili non discreverim. Hujusmodi ergo sunt illa nocumenta, quæ mihi ex viridi ligno exstiterunt. Interea extorris ego sum a patria, et ab ineffabili illa beatitudine exsul.

Intuere autem, quanta fructuum copia mihi itidem onustum sit aridum lignum, quod loco mortis vitam submittit, splendidamque stolam loco nuditatis mihi contexit. Loco maledictionis benedictionem mihi stillat. Loco reversionis in terram donat mihi conversationem cum angelis in cælis, illudque ex viridi ligno incendium voluptatum, hoc aridum exstinguit. Non abs re dixerit quis, depulsum esse venenum vivi serpentis a mortua serpentis carne, quæ commista est cum antidoto, eumque, qui a serpentibus ictus fuerat, curavit. Annon enim a vivo serpente in paradiso interemptus sum? Revixi autem beneficio Christi in ligno crucis mortui (cujus typus et figura inanimatus ille serpens erat ; æneus, inquam, ille serpens, lethiferi veneni expers), qui serpentis quoque formam subiit. Nam Dominus meus et Deus Christus verus homo factus est, hominumque naturam, quæ a malo serpente læsa fuerat, superior exstitit omni peccati veneno, totusque liber. Nobis vere, qui icti fuimus a serpentibus, calcaneum nostrum observantibus, quique ab ipso in sublimi crucis ligno pendente spem salutis suspensam habemus, fons sit et origo vitæ et immortalitatis.

Absque ulla enim dubitatione adumbravit mysterium crucis illa ærei serpentis in deserto exaltatio. Ut et illud Moysis dictum : « Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros³¹ ; » hunc serpentem innuere videtur, non quod virtute aliqua serpentis imago prædita fuerit, sed quia typum

²⁸ Psal. xxxvii, 8. ²⁹ Judic. xvi, 19 seqq. ³⁰ Psal. xlviii, 13. ³¹ Psal. xlii, 2. ³² Deut. xxviii, 66.

Christi gerebat. Quo pacto neque rubus inconsu-
pitus et illæsus sua vi in igne perduravit, facultatem-
que urendi evasit, sed propter Mariam, quæ in
mortali et ad corruptionem prona natura ignem
Deitatis portavit. Hinc discere potest imaginum
hostis et oppugnator, magnarum rerum figuras
honore afficiendas esse, ex quacunque demum ma-
teria constant. Si enim serpentina hæc imago tam
invisa et odiosa, ob eversionem in ligno, quæ Dei
et hominis in cruce suspensionem præsignificabat,
adeo vitam largiebatur iis quos mors amara per-
diderat, quantum proderit, et quam non submini-
strabit vivificationem opposita Dei et hominis
figura? Nisi enim illa ex ære facta effigies typus
Christi fuisset, omnino fabrefacta non fuisset. « Non
facies enim similitudinem, inquit, neque eorum
quæ sunt in cælo, neque eorum quæ sunt in
terra »; » neque etiam causa salutis exstitisset
illis qui ad ipsam oculos converterant.

Jure enim dubitaverit quispiam, quam ratione,
fuso vitulo et in bovis speciem ingeniose exsculpto,
fusores et artifices in prædam ferro et gladiis
cesserint; hic autem, serpente fabrefacto, a sæva
morte liberat Deus omnes illos qui ad imaginem
hanc oculos amice reflectunt. Ita vero considera-
tionem instituamus. Omnis mors, ut uno verbo
dicam, quæ non ex naturali infirmitate oritur, et
quæ compositum placide non dissolvit, sed cum
violentia quadam et ante diem advenit, res est
votis omnibus deprecanda et aversanda mortalibus.
Atqui illa, quæ in ligno crucis obtingit, omnium
est probrosissima, et maxime fugienda. Cum ergo
ab æterno definitum esset ut crucis illud mysterium
in communem totius mundi utilitatem redundans,
perageretur, novusque Adam nasceretur, ut vete-
rem Adamum renovaret, et per lignum, eum qui
ligno peremptus fuerat, vivificaret, hominibus
autem, quo minus mysterium hoc reciperent et
approbarent, communis illa persuasio obstaret,
quam de violenta nece affectis, omnes æqualiter
conceperant; cumque lex etiam Mosaica diserte
maledictum affirmaret omnem illum qui in ligno
penderet, opus fuit, mirabili Dei judicio, ligno et
specie serpentina omnibus invisa et detestanda,
cuique vis vivificandi conceditur; Judæorum capi-
tibus superimponitur, et ut apes vitæ in ea collo-
cetur, occulta dispensatione contingit, crediturque
vitæ potestatem habere id, quod vitæ expers et
inanimatum erat.

Copiam mihi facite, auditores, ut et alia ratione
eamdem sententiam explanem. Crucis enim virtus
in mea mente exuberat, et crux tanquam virga
virtutis lapideum meum animum percutiens, pota-
bilem aquam vobis elicit. Sæpe invenio Judæos in
Scriptura nominari *serpentes et genimina vipera-
rum* », ob furorem et insaniam quam in bene de
se meritos expremebant. Cum igitur definitum

ἄ ὅτι τύπον ἔφερε τοῦ Χριστοῦ. Ὅν τρόπον οὐδὲ ἡ βά-
τος ἐκ τοῦ πυρὸς· δι' ἐαυτὴν ἀμάραντος διατετρη-
ται, καὶ τῆς καυστικῆς δυνάμεως ὑπεξήρηται, ἀλλὰ
διὰ τὴν Μαριὰμ τὴν ἐν θνητῇ φύσει καὶ εὐμαρῆτι
τὸ τῆς θεότητος βασιτάσασα πύρ. Ἐνταῦθεν μανθά-
ναιν ἔξεστι τὴν εἰκονομάχον, τοὺς τῶν μεγάλων πρ-
αγμάτων τύπους σεβάσματος ἀξιοῦν, καὶ ἐν οἷς δὴ
τινι ὕλῃ εὐρίσκονται. Εἰ γὰρ τὸ θρεῖον βρέτα· τοῦτο,
τὸ εἰδεχθῆς, διὰ τὸν ἐπὶ ξύλου μεταωρισμὸν, τὴν ἐπὶ
τοῦ σταυροῦ ἀναδρομὴν προτυποῦντα τοῦ θεανθρώ-
που, οὕτως ἦν ζωοπάροχον τοῖς πικρῷ θανάτῳ ἀπ-
ολλυμένοις, πόσον ἂν ὠνήσεις καὶ τίνος οὐ μεταδῶται
ζωώσι· ἡ ἀντίτυπος τοῦ ἐσταυρωμένου θεανθρώ-
που μορφή· Εἰ μὴ γὰρ ἦν τύπος Χριστοῦ τὸ χαλκ-
οὔργημα, οὐδ' ἂν ὤλω; διεχαλκεύθη. « Οὐ ποιήσεις
γὰρ, φησὶν, ἡμολομα, οὔτε τῶν ἐν οὐρανῷ, οὔτε
τῶν ἐν τῇ γῇ, » οὐτ' ἂν ποτε σωτηρίας παραιτίον
γέγονε τοῖς ἀναβάλλουσιν εἰς αὐτὸ τὰς τῶν ἐμμάτων
βολάς.

Ἀπορήσεις γὰρ ὅτι τις εἰκότως, πῶς μόσχου χρυ-
σοχοθέντος, καὶ εἰς βούκρανον εὐφυνῶς διαγεγλυμ-
μένου, παρανάλωμα σιδηρέου ξίφους οἱ χρυσοχοὶ
γεγόνασιν. Ἐνταῦθα δὲ ὅπως χαλκοῦργηθέντος, πι-
κροῦ θανάτου Θεοῦ ἀπαλλάττει τοὺς εὐμενῶς ἐπ-
τρανίζοντας τῷ ἰσδάλματι. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως·
Ἄπει· μὲν οὖν ἀπαξιαπῶς θάνατος μὴ κατὰ φύσι-
κὴν ἀσθένειαν ἐπερχόμενος καὶ διαλύων ἡμέρω; τὸ
σύνθετον, ἀλλ' ἐκ βίας τινὸς καὶ προκαίριος, ἀπ-
ευκταῖον χρῆμα καὶ ἀποτρίπαιον τοῖς ἀνθρώποις.
Ὅγε μὴν διὰ τῆς ἐν τῷ σταυρικῷ ξύλῳ ἀναρέσεως
ἐπιόν, τῶν πάντων ἐπονειδιστικώτατός τε καὶ
ἀπευκταίτατος. Ἐπεὶ τοίνυν ὥρισταί· πρὸ αἰώνων
τὸ κατὰ τὸν σταυρὸν κοσμοφελὲς τελεσθῆναι μυ-
στήριον, καὶ νέον Ἀδὰμ γενέσθαι, ἵνα τὸν παλαιὸν
ἀνανεώσῃ Ἀδὰμ, καὶ διὰ ξύλου τὸν τῷ ξύλῳ νε-
κρωμένον ἀναζώσῃ, προσίστατο δὲ τοῖς ἀνθρώποις
εἰς παραδοχὴν τοῦ ὑπὲρ κατέληψιν μυστηρίου ἵτε
κοινῇ τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψις, ἦν περὶ τοὺς δυσ-
θανατοῦντας ἐπίσης ἀπαντας ἔχουσι, ἀλλὰ δὴ καὶ
ὁ Μωσαϊκὸς ἔκτεινος νόμος, ὁ πᾶς ἐπὶ ξύλου κρεμώ-
μενος λέγων ἐπικατάρματος· ἐδέησε, θαυμαστοῖς Θεοῦ
κρίμασι, ξύλου καὶ μορφώματος ὁφειδούς τοῦ πᾶσιν
ἀπηχοισμένου καὶ ἐπικατάρτου, καὶ δίδοται· τούτῳ
δύναμις ζωοποιός, καὶ τῆς κεφαλῆς ὑπερτίθεται
τῶν Ἰουδαίων, καὶ σαλεύειν ἐπ' αὐτῷ τὰς ἐλπίδας
τῆς ζωῆς διοικονομεῖται καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχειν, τὸ
νεκρὸν καὶ ἀψυχὸν ἐπιστεῦστο.

Δότε μοι, ὦ παρῆντες, καὶ δι' ἑτέρας μεθόδου τὸ
νόημα τοῦτο μεταχειρίσασθαι. Ἡ γὰρ δύναμις τοῦ
σταυροῦ ἐπιδαψιλεύεται μοι τῇ διανοίᾳ· καὶ ὡς
ῥάβδος δυνάμεως ὁ σταυρὸς τὴν ἐμὴν λιθώδη πατάσ-
σων διάνοιαν, πότιμον ὕδωρ ὑμῖν ἐκκαλεῖται. Εὐρί-
σκω πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ὅφεις καὶ γεννήματα
ἐχιδρῶν τοὺς Ἰουδαίους ὠνομασμένους, τὴν κατὰ
τῶν εὐεργετούντων αὐτοὺς μανίαν ἐκ τούτων τοῦ

» Deut. v, 8. » Matth. xxiii, 35, etc.; Luc. iii, 7.

ἰγού ὑποδηλοῦντος. Ἐπεὶ τοίνυν προώριστο ἐκ τῆς ὀφειδούς τῶν Ἰουδαίων φυλῆς τὸν Κύριον ἀναπαλκεῖναι ἀμέθεκτον παντελῶς τοῦ τῆς ἁμαρτίας ἰού, καὶ διὰ θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, ζωῆς αἰωνίου γενέσθαι παρεκτικὸν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, ἡ ἐπὶ τοῦ ξύλου ἀνάρτησις ὅφω· τοῦ χαλκοῦ τελευτουργηθῆναι προώριστα. Καὶ ἀνέρουσι τῆς ἐρήμου ἰοδόλων ὄρεων στρατεύματα, καὶ τηροῦσι τὰς πέτρνας τῶν ὀρευνούντων, καὶ δάκνοντες ἀναίρῳσι· καὶ εἰσὶν οὗτοι τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ἐκταρίσσοντες· ὁ ὧσιν Ἡσαίας, τῶν τὴν κατὰ Χριστὸν περνευμένων ὁδόν, καὶ κωλύοντες προσέρχεσθαι τούτῳ καὶ σώζεσθαι σωτηρίαν αἰώνιον, οἱ λέγοντες· « Μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε; Ἄλλ' ὁ ὄχλος οὗτος ἐπικατάρτατος, ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον. » Οὕτως « ἠκόννησαν γλῶσσαν αὐτῶν » ὥσει ὅφω, « καὶ ἰδὲ ἀσπίδων τοῖς χεῖλεσιν » ἐπεπλήμμυρε. Τότε τῶν Ἰουδαίων.

Τὸ δ' ἐφεξῆς, ὡς ἀπὸ τῶν κωλυομένων εἰς τὸ προδεῦναι ἐπάγεται· « Φύλαξόν με, Κύριε, ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ, ἀπὸ ἀνθρώπων ἀδίκων ἐξέλῳ με· ὥσιν διελογίσαντο τοῦ ὑποσκαλεῖναι τὰ διαβημάτων μου. » Τοῖς τούτοις ἀνθρωπομόρφους ὄφωσιν, ὁ Χριστὸς διαλεγόμενος, ἔλεγεν· « Ὅταν ὑψώσῃτε τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γινώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι. » Νεκρὸς γὰρ κρεμάμενος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοὺς τῶν κέντρων τοῦ θανάτου πεπληγμένους ἐζώωσε. Καὶ θευματικῶς μὲν οὕτως· ὁ λόγος διεσχευάσθη· εἰρήνεται δὲ καὶ ἡθικῶς. Τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ζωῆς ἡμῶν καὶ πλουσίου ἐν ἐλέει τὴν ἐκούσιον καταδεχόμενου πτωχείαν, καὶ τὸ τῆς οἰκονομίας ἱκανὴν ἐντετελεχότος μυστήριον, πολλὰ μυριάδες τῶν κακοτρόπων Ἰουδαίων τὸν ἰὸν ἐμέσασαι τῆς κακίας, καὶ τὰς ὑπολοφύσεις τῆς δολιότητος καταλείψασαι, καὶ τὴν εὐθείαν ἀνθελόμεναι, εἰς ὕψος πολιτείας ἀνέδραμον ἐναρέτου, καὶ πρὸς τὸν ὁμοῖον ζῆλον πλείστον μέρος ἀνήγαγον τῶν ὁμογενῶν. Ἐχω τὸν Παῦλον τῷ λόγῳ συνηγοροῦντά μου. Ὅφω γὰρ ἦν ποτε καὶ αὐτός, καὶ γέννημα ἐχιδνῶν « ἐμπνέων ἀπειθή· καὶ φόνος » τοῖς μαθηταῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ « τοὺς ὄντας τῆς ὁδοῦ, » ὁ ὧσιν ἡ βίβλος τῶν Πράξεων, ἀτήρει καὶ θανάτου, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶχεν ἀσχημένους νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνεπινυστάκτως τοῖς ἱεροπλάτραις ἐπιβουλεύων· ἀλλ' ἐκτυφλοῦται τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὡς μὴ βλέποντας λεῖτα, τὴν δὲ διεστραμμένην καὶ περιλοφὸν στέργοντα, εἰτα καὶ τὸν ἰὸν τῆς βλασφημίας ἀποκνεοὶ καὶ τὴν λεθριδία ἐκδύεται καὶ ἐνδύεται διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸν Χριστόν. Αἱ γὰρ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνου ἀποπεσοῦσαι λεπίδες, ὡς αὐτὸς εἶναι φοιτῶν ἐκείνῳ· καὶ δέχεται ὄλον ἐν αὐτῷ τὸν Χριστόν, καὶ εἰς τὴν κατ' αὐτὸν πολιτικὴν ἐπαίρεται, καὶ συνεπαίρεται τῷ σταυρῷ, νεκροὶ τὴν μέλη, οὐκ ἔτι ζῆ, παραζηλοῖ τὴν αὐτοῦ σάρκα, ἔχον, τοὺς συγγενεῖς, καὶ νεκρωμένοις τῇ ἁμαρτίᾳ ζωὴν ἐμπνέει τὴν ἀθάνατον. Τῷ γὰρ μὴν τοῖς τοῦτου μέλεσι ἐνδοκῶντι ὅφω θανατηρῷ παθεῖν ἐπὶ λθην, ὅφω δρᾶσεν ἡπελῆσε μανικῶς παραχρυσμένῳ

A esset ut ex serpentina Judæorum tribu, Dominus nasceretur, carens omni penitus peccati veneno; atque per mortem, mortem autem crucis, credentibus vitam æternam largiretur, simul etiam decretum est ut serpentis ærei in cruce suspensio perficeretur. Repunt autem per solitudinem integri venenatorum serpentium exercitus, et observant transeuntium calcaneum, mordendoque interficiunt, nec alii sunt, quam qui, ut Isaias ait, « scimitam pedum conturbant, » eorum videlicet, qui viam Christo consentaneam ambulant, prohibentque ad eum salutis consequendæ gratia adire; qui dicunt: « Num et vos seducti estis? Sed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti sunt ». Sic « acuerunt linguam suam » instar serpentis, et « venenum aspidum sub labiis eorum » quasi inundabat. Hoc de Judæis.

Quod sequitur, quasi ex persona eorum qui progredi prohibiti sunt, adjungitur: « Custodi me, Domine, de manu peccatoris, ab hominibus iniquis eripe me, qui cogitarunt supplantare gressus meos ». Ad hos sub specie humana abditos serpentes Christus concionans aiebat: « Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quoniam ego sum ». Mortuus enim in cruce, vitam largitus est illis qui stimulo mortis percussi fuerant. Ita quidem locus hic intelligendus est spectando doctrinam et dogmata, sed et moraliter explicari debet. Cum Christus auctor vitæ nostræ, et dives in misericordia, voluntariam paupertatem suscepisset, totiusque œconomix, et incarnationis mysterium peregisset; multæ myriades malignorum Judæorum, veneno malitiæ ejecto, relictisque fraudis et doli anfractibus, et obliquitatibus, et recta via electa, transtulerunt sese ad vitam virtuti consentaneam, et ad imitationem sui plurimos suæ gentis et stirpis excitaverunt. Testem firmandis meis verbis habeo Paulum. Serpens erat et ipse aliquando, et geninen viperarum, et « spirans minas, et cædem » in discipulos Christi, et in omnes illos « qui hujus viæ erant, » ut liber Actuum testatur. Tollebat e medio et occidebat, oculosque dies et noctes, sine ulla interruptione, intendens, Christi cultoribus insidias struebat; sed oculis privatur, quippe qui recta non intuerentur, sed solum distorta, obliqua et flexuosa diligenter. Deinde venenum quoque blasphemix evacuat, veteresque exuvias exuit, et induit per baptismum Christum. Nam squamæ, quæ de oculis ejus deciderunt, serpentina squamæ esse videbantur, et totum Christum intra se recipit, traduciturque ad eam, quæ præscripto Christi instituitur, vitam, et simul cum cruce levatur, membra mortificat, nec amplius vivit, carnemque suam ad sui emulationem et imitationem provocat, hoc est, cognatos, et mortuis ob peccatum vitam immortalem inspi-

“ Joan. vii, 47, 49. “ Psal. cxxix, 4. “ ibid. 5. “ Joan. viii, 28. “ Act. ix, 1 seqq.

rat. Serpenti autem mortifero, qui hujus membris dentes infixerat, evenit ut id mali pateretur, quod aliis sese illaturum minabatur, cum insigniter sese carne Apostoli cum Christo crucifixi replevisset.

Ita crux mortificat et vivificat, non solum in arida, quod docet allatum exemplum, sed et in humente natura. Revoca in memoriam ea quæ in mari Rubro contigerunt. Depingitur ibi tantummodo adversus aquam figura crucis, servatque populum Dei: inimicos autem Dei perdit. Hæc quidem et olim, in tabula quasi mentis sanctorum prophetarum, digito sancti Spiritus, prædelineata et descripta fuerunt; illæque figuræ, symbolis et notis tanquam in columna incisis, consignatæ, sacratisque libris insculptæ sunt in doctrinam posteris longe fructuosissimam; ut cum res ipsa adveniret, scripta in dubium non vocarentur; sed ex comparatione symbola illa lectoribus manifesta fierent, ut qui gloria omnes exsuperat, gloria magis claresceret, qui tantopere sese demisit, et propter nos, qui certo consilio nos dehonestaveramus, id quod probrum esse videbatur, suscepit.

Nihilominus priusquam hoc contingeret, prophetæ et omnes justī lacrymas profuderunt, ut miserarentur primos parentes. Et quidni? Cham, qui patris sui verenda irraserat, semper inter execrandos posuerunt. David vero tragice decantat carmen plenum affectibus, primisque generis humani auctoribus quasi funebria accinit: « Tanquam oves in inferno positi sunt, mors depascet eos ⁷⁷. » Et: « Sicut crassitudo rupti sunt, et dissipata sunt ossa eorum secus infernum ⁷⁸. » Davidi consonans Isaias grandiore adhuc voce plangit et lamentatur, et ea quæ parentum sunt, ut filius, sibi vindicans: « Omnes ut oves erravimus; aberravit homo a via sua ⁷⁹, » miserandum in modum, contra naturam ab Alamo profectam, intonat. Et alius alia; omnesque Davide, ut ad supplicandum venerabiliore, tum propter regiam dignitatem, tum, quod ei promissum esset, fore ut Dei pater fieret, tanquam duce proposito, preces pariter fundebant: « Qui regis Israel, intende, qui deducis velut ovem Joseph. Qui sedes super Cherubim, manifestare ⁸⁰. »

Et hic perspicua est similitudo cum Joseph. Ægyptus ibi tenebrosa; hic orcus tenebrosissimus. Ibi Pharo tyrannus erga Israelē; hic Satan indefessus hostis totius humanæ societatis. Affliguntur ibi luto, et opere lateritio Israelitæ, et collectione palearum. Hic pro rubra argilla carnis, suscipiunt carnis et mundi amatores, omnem laborem et operam. Sed est etiam gravis exactor, et inexorabilis impulsor, urgens ad irrequieta tenebrarum opera, apparensque ut prodigiosus quispiam myrmecoleo, partim quidem rapit et ululat, et querit quem devoret, partim virtutum comineatum absorbens, ad solam palearum collectionem nos impellit. Paleæ vero peccatum est, fomes et

Οὕτως ὁ σταυρὸς καὶ θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ, οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ἑρῆς, ὡς παρέστησε τὸ παράδειγμα, ἀλλ' ἔτι καὶ ἐπὶ τῆς ὕγρας. Τὰ κατὰ τὴν Ἐρυθρὰν μοι ἐννόησον. Γράφεται μὲν μόνον καθ' ὕδρων ὁ τύπος ἐκεῖ τοῦ σταυροῦ καὶ σώζει μὲν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ· ἄλλως δὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα μὲν καὶ πάλαι τοῖς ἱεροῖς προφῆταις τῇ τοῦ νοῦς αὐτῶν πίνακι δακτύλῳ τοῦ Πνεύματος προεντετύπεται, καὶ τὰ προτυπώματα συμβόλοις, παρεδίδοντο στηλογραφικοῖς, καὶ βίβλοις ἱερογραφικαῖς ἐνεκεχάρακτο, μᾶθημα τοῖς ὀψιγόνοις ἐπωφελέστατον, ἐν ᾧ ἔστιν ἔλθῃ τὰ πράγματα, τὰ γράμματα μὴ ἀμφιβάλλοιτο, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τὰ σύμβολα ἐπιγινώσκοντο τοῖς ἀναγινώσκουσι, καὶ ὁ ὑπερένδοξος ἐνδοξάζοιτο ὁ τοιοῦτον συγκαταβάς καὶ τὴν δοκούσαν ἀτιμίαν καταδεξάμενος διὰ τοὺς ἐκ προαιρέσεως ἀτιμασθέντας ἡμᾶς.

Ὅμως δὲ πρότερον ἢ τοῦτο γενέσθαι, προφῆται καὶ δίκαιοι πάντες συμπαθεῖς τῶν προπατόρων κατέστασαν δάκρυον. Καὶ τί γάρ οὐχί; Τὸν τὴν αἰσχύνῃ τὴν πατρικὴν καταγέλασταν Χάμ, ἐν τοῖς καταράτοις τᾶντωντες πάντοτε. Ὁ δὲ Δαβὶδ ἐπετραγώδει περιπαθεῖς τοῖς γενάρχοις κειμένοις, τὰ νεκρώσιμα ἐπιψάλλον· « Ὡς πρόβατα ἐν ᾗθῃ ἔθεντο, θάνατον ποιμαίνει αὐτούς· » καὶ, « Ὡς πάχος ἑρβαραίαντες καὶ διεσχορπίσθη τὰ ὀστά αὐτῶν παρὰ τὸν ᾗθῃ. » Ἐκεῖ τὰ συνωδὰ τῷ Δαυὶδ ὁ Ἥσαϊας ἐκόπτετο ἐπιχωκῶν μεγαλοφωνότερον, καὶ τὰ τῶν πατέρων οἰκτιρούμενος ὡς υἱός· « Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη, » ἐλεεινῶς τῆς Ἀδαμιαίας κατῳμῶσε φύσεως. Καὶ ἕτερος ἕτερον· καὶ πάντες ὁμοῦ τὸν Δαυὶδ ἰκέτην αἰδεσιμώτερον διὰ τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν προσηγυμένῃν θεοπατορίαν προσησάμενοι τὰ δετητήρια συνψάλλον· « Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ πρόσχευς, ὁ ὁδηγὼν ὥσει πρόβειον τὴν Ἰωθήφ. Ὁ καθύμνωνος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, ἐμφανήθητι. »

Κἀνταῦθα γὰρ πρόδηλος ἡ πρὸς τὸν Ἰωσήφ ὁμοίωσις. Αἴγυπτος ἐκεῖ σκοτεινὴ, ᾗθῃς ὡς ὁ ζοφερώτατος. Φαραὼ ἐκεῖ τύραννος τοῦ Ἰσραὴλ· Σὺ τὰν ὡς ἀκοίμητος δυσμενῆς τοῦ ἀνθρωποειοῦ ὅλα πληρώματος. Προσεταλαπύρουν ἐκεῖ τῷ πηλῷ καὶ τῇ πλινθεῖα οἱ ἐξ Ἰσραὴλ καὶ ταῖς συναγωγαῖς τὶ ἀχυρμας, ἐνταῦθα ὑπὲρ τῆς ἐρυθρᾶς πηλοῦ τὶ σαρκὸς πικρὸς τοῖς φιλοσάρκοις ἰδρῶς καὶ φιλοκοσμοῖς τὸ πᾶν φιλοπόνημα καὶ ὁ βαρὺς ἐπιστάτης ἀπαραίτητος ἐργεπείκτης, ἐπὶ τὰ ἔργα συνελαύν τοῦ σκότους, ἀκοίμητα καὶ τερατώδεις τις μυρμηκῶν φαινόμενος, τοῦτο μὲν ἀρπάζων καὶ ὠρυόμενος καὶ ζητῶν τίνα καταπή, τοῦτο δὲ τῶν ἀρετῶν σίτον ἀποσπῶν, ἐπὶ μόνῃς ἡμᾶς τὴν τοῦ ἀχῦ

⁷⁷ Psal. XLV, 15. ⁷⁸ Psal. CXL, 7. ⁷⁹ Isa. LIII, 6. ⁸⁰ Psal. LXXIX, 2, 3.

κατεπέλγει συμφορήσιν. Ἀχυρον ἐὲς ἡ ἁμαρτία, ὅ-
 ἔκκαυμα οὔσα τοῦ ἀσθέτου πυρός· διὰ ταῦτα ἰδὼν
 εἶδε τὴν κάκωσιν τῆς ἡμῶν φύσεως, καὶ τὴν ἀρ-
 χαίαν βούλην εἰς πέρας ἀγαγεῖν ὑπὸ τῆς συμφύτου
 φιλανθρωπίας ἠπερίετο, προέγγνεεν Ἡσαίας, συγ-
 χαίρει τῷ καταλόγῳ τῶν προφητῶν, καὶ ἄπερ ἤκη-
 κέει ἀφ' ὧν, εὐφρονότερον ἐκ προσώπου τοῦ σώζον-
 τος ἀνακράζει· « Νῦν ἀναστήσομαι, νῦν δοξασθήσο-
 μαι, νῦν ὑψωθήσομαι. » Ῥήματα ταῦτα τὴν ἐπὶ τοῦ
 σταυροῦ ἀνύψωσιν προμηνύοντα, καὶ τὴν δόξαν ἣν
 ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δεδόξασται ὁ Μονογενὴς παρὰ τοῦ
 Πατρός. Ἀνίσταται τοῦ θρόνου, καταφοιτᾷ πρὸς τὴν
 γῆν ἀνεκφοιτήτα. Ἐκ πανάγων αἱμάτων παρθε-
 νικῶν τὸ πεπλανημένον ἐνδύεται πρόβατον, ἵν' ἐπι-
 πηδῇ καὶ κατ' αὐτοῦ συνήθως ὁ λύκος δελεασθεὶς
 τῇ ὁμοιότητι, καὶ συντριβῇ τοὺς ὀδόντας ὁ ἀμαρτωλὸς,
 προσραγὲς τῷ ἀνακατήτῳ.

Ἦπερίετο πρὸς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ἀπολωλὸτος
 προβάτου. Εἰ γὰρ καὶ πρόβατον γέγονε διὰ τὸ πρό-
 βατον, ἀλλὰ καὶ ποιμὴν ἐστὶν ὡς Θεός, ἐπὶ τὴν
 χλόην συνάγων τοῦ παραδείσου, ὅθεν καὶ προνοή-
 μευται. Σὺλψ τὴν ἐκ τοῦ ξύλου ἦρταν πρόεισι διεκδι-
 κῆσαι, καὶ πασάλῳ πάσσαλον ἀποκρούσασθαι, εἴτουν
 ὀργάνῳ κατάρας τὴν ἀπὸ ξύλου φεῖσαν ἐξαφανίσαι
 κατάραν. Πλὴν ἡ νέα καὶ καθ' ἡμᾶς Ἰαήλ, τὴν Ἐκ-
 κλησίαν οὕτως ὠνόμαται, τὸν νέον τοῦτον πάσσαλον
 προσκυνεῖ τὸν πικρὸν πολέμιον τῆς ἡμετέρας φύ-
 σεως ἀνελόντα. Καὶ ὄργανον ταύτη τῆς σωτηρίας
 γενόμενον, ἀλλὰ τὴν μὲν κακὴν ταύτην κεφαλὴν
 οὕτως συνέτριψε, τὴν Ἀδαμιαίαν δὲ ἀνοθεν αὐτῆς
 προσπαταλευθεῖς, ἀνεζώωσε, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπι-
 θλαθοῦς τοῦ ξύλου βρώσεως ἐπιγενομένην κεφαλαλ-
 γίαν ἐξέασατο, ἀνιμνησάμενος εἰς αὐτὸν τὴν κατάραν
 ἐκείνου καὶ ἀφανίσας· εὐλογίας γὰρ, ἀλλ' οὐ κατάρας
 ὄργανον ὁ σταυρός· ἐπειδὴ « Εὐλογεῖται ξύλον, κατὰ
 τὸν εἰπόντα, δι' οὗ γίνεται σωτηρία. » Τοσοῦτον
 ἡμῖν ἀγαθὸν ὁ σταυρὸς παραίτιος γέγονε, καὶ σω-
 τήριον διαδοτήριον ἐπὶ τὴν πρώτην μακαριότητα.

Ὡς ἀγαπητὸν τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε τῶν
 δυνάμεων, ἐν ᾧ τέθυσαι μὲν ὡς ἄνθρωπος, αἵρεις δὲ
 τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ὡς ἄνθρωπος ἐκεῖνο,
 τοῦτο ὡς Θεός. Εἰ γὰρ καὶ ἐσταυρώθης ἐξ ἀσθενείας
 διὰ τὸ τῆς σαρκὸς παθεῖν, ἀλλὰ Κύριος εἰ τῶν
 ἀδύλων δυνάμεων κατὰ φύσιν, καὶ ἡ θεϊκὴ σου δύ-
 ναμις ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ τετελειώται ἀσθενείᾳ, τὸν
 κοινὸν τοῦ γένους ἡμῶν ἐκνευρίσασα τύραννον. Οὐκ
 ἀναδιδασθήσεται ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον Κυρίου πᾶσα
 ζύμη καὶ πᾶν μέλι, τὸ σκιῶδες ἐφ' ἣν Γράμμα,
 καὶ ὑποκάθεται τοῦτο γλῶσς φωτοειδής. Εἰ γὰρ καὶ
 περὶ τῆς πολυκρη Λευιτικῆς λατρείας δοκεῖ τοῦτο
 εἰρησθαι, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ὕψος αὐτὸ ἀνέλκω τὸ σταυρι-
 κὸν, καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ τοῦτω προσανάπτω.
 Καὶ τί τοῦ λόγου τὸ βούλημα; Χριστῷ συσταυρω-
 θῆαι καὶ συννεκροῦσθαι τῷ κόσμῳ τὸ γράμμα δια-
 τάσσεται τὸ ἱερὸν. Καὶ πεθεσθῆαι τῷ ἡγουμένῳ τῆς
 τραχείας ὁδοῦ, καὶ ὑπέικετε, καὶ τιμῆσατε τὸ αὐ-
 τοῦ θυσιαστήριον ἐν τῇ μηδὲν τι προσφέρεισθαι γλυ-
 καῖνον τὴν αἰσθησιν, καὶ ἐκλύον πρὸς ἡδυπάθειαν.

“ Judic. iv, 22. “ Sap. xiv, 7. “ Lev. ii, 11.

A nutrimentum ignis inextincti. Propterea videns
 vidit afflictionem nostræ naturæ, vetusque illud
 consilium ad exitum perducere, insita humanitate
 et benevolentia festinabat. Præcognovit hoc Isaias,
 gratulatur prophetarum cœtui, et quæ absque vocis
 ministerio audierat, sonora voce ex persona Salva-
 toris annuntiat : « Nunc exsurgam ; nunc glorifi-
 cabor ; nunc exaltabor. » Verba hæc exaltationem in
 cruce præsignificant, et gloriam quam in cruce ade-
 ptus est Unigenitus a Patre. Exsurgit ex throno,
 descendit ad terram, immensa via. Ex sacratissimo
 Virginis sanguine errabundam induit oviculum, ut
 impetum in ipsum, etiam consueto more, lupus
 faciat, inescatus et illectus similitudine, dentesque
 peccator confringat, dum in eum qui omni peccato
 carebat, impingit.

Urgebatur ad inquisitionem ovis perditæ. Licet
 enim ovis factus esset propter ovem, attamen pastor
 ita est, ut Deus ; ad pascua paradisi ducens,
 unde quoque captiva abducta fuerat. Ligno, cladem
 ex ligno, ulcisci progreditur, clavumque clavo
 pellere, seu instrumento maledictionis maledictio-
 nem ex ligno natam abolere. Cæterum nova, et
 quæ apud nos est, Jahel “ (Ecclesiam intelligo), no-
 vum hunc adorat clavum, qui infestum naturæ
 nostræ hostem peremit. Etiamque in salutis or-
 ganum evasit, improbumque illud caput contri-
 vit quidem, at caput Adami super ipsum affixus
 vivificavit, doloremque illum capitis, qui ex esu
 noxii ligni exstiterat, sanavit, attracta in seipsum
 maledictione et abolita ; benedictionis enim non
 maledictionis instrumentum crux est : quandoqui-
 dem, ut ille ait : « Benedictum est lignum, per
 quod salus obtingit “. » Tantorum igitur bonorum
 crux nobis causa est, certusque et salutaris gradus
 ad primævam beatitudinem.

Quam dilectum et amabile altare tuum, Domine
 virtutum, in quo quidem immolatus es ut agnus,
 tollis vero peccatum mundi ; illud ut homo, hoc ut
 Deus. Licet enim crucifixus sis ex infirmitate ob
 carnem patibilem, attamen Dominus es virtutum
 natura sua molis corporeæ et materiæ expertum,
 et divina tua virtus in humana est consummata
 imbecillitate, communi generis nostri enervato et
 prostrato tyranno. Non ascendet super altare Do-
 mini fermentum et mel, umbratilis alicubi Scriptura
 monet “ ; subestque huic plena splendoris ratio. Li-
 cet enim videatur dictum de cultu illo Levitico variis
 carniū generibus occupato, attamen ad crucis
 altitudinem referendum, sensusque illius ei accom-
 modandus est. Quæ est igitur dicti hujus notio ?
 Hortatur sacra hæc sententia, ut cum Christo
 crucifigamur, et ex mundo ejiciamur. Obtemperare
 præeunti per asperam viam, et cedere, et hono-
 rare ejus altare, nihilque afferte, quod seculum ex-
 hilararet, et oblectet, et ad voluptatem resolvat.

Cruci enim dolor competit, non voluptas. Fellis hic gustandi tempus, non mellis. Altare Christi respuit fermentum Ægyptiacum, turgido fastu et impietate plenissimum. Crux humilitatis symbolum est, et religionis erga Deum erectio. At post resurrectionem erit esus mellis, et sinceræ voluptatis fruitio, præmium vitæ hic severius et asperius institutæ et transactæ.

Ita sit ut crux argumentum sit fortitudinis et gloriationis, non confusionis. Gloriationum enim revera præstantissima est, ut ponat quis animam suam pro servis suis, et ob multorum salutem periculum mortis contemnat. Eandem cogitationem mihi subjicit et victima, quæ pro nobis in cruce immolata est; *masculi* nomine in sacris Litteris appellata²². Venit enim, ut effeminatam illam, animisque noxiam voluptatem profligaret, idque, quod dissolutum erat, denuo intenderet et repararet, quod, initio ducto a voluptatis amante muliere, ad masculam stirpem refluxu quodam venit, virilemque fortitudinem effeminavit, et exiguum illud fermentum (quandoquidem una duntaxat costa fuit), totam illam masculam massam fermentavit, et sua qualitate infecti, suæque mollietati participem reddidit. Nihil vero arrogantiae fastu, qui ex hoc fermento nascitur, inferebatur super altare Christi, quod est crux, passionem enim et immoderatas cupiditates perimit vitæ largitrix crux. Quid enim commune est mortificationi et deliciis? Quid commune felli et voluptati? Quid commune vino cor carnis lætificanti, acetique potui sensum molestanti? Illa antiquioris fuerunt Adami, et contra nos; hæc recentioris, et pro nobis. Illa ejus qui corrui, hæc ejus qui nos servavit.

Quin et philosophari hæc me docent, et æquo animo injurias et calumnias tolerare. Non enim malum est simpliciter, injuria affici, sed juste et merito. Neque grave mori, sed mori propter peccatum. Quemadmodum et alterum, pro veritate videlicet et injuste periculum subire, suprema beatitudine dignum habetur. Hoc adora lignum nunc, o homo; quasi clavo directus et gubernatus, non formidabis maris, quod in hac vita, turbulentos fluctus. Non patitur etenim te nimis onustum esse, sed facilem et expeditam nuditatem et tenuitatem carnis te docet, licet violenter contra spirent malitiæ venti, fluctusque decumanos tentationum excitent contra mentis tuæ naviculam. Magistrum habebis immotæ constantiæ et firmitudinis, ut carne tua semper confixus sis cum crucifixo per timorem, sicque instructus aerium stagnum pertransibis, et eos qui in hoc oberrant, efferatos piratas et prædones, et mansuescieri nescios dæmonas, evades sine submersionis periculo, expertemque procellarum stationem regni cœlestis subibis, lucrum inexplicabile ex hac mercatura recepturus.

Sed, o crux, regalis lectule nostri Salomonis, mi-

Α ἡ ὁδὸν γὰρ τοῦ σταυροῦ οὐχ ἡ ἡδονή. Τῆς χολῆς ἡ γεῦσις οὐχὶ τοῦ μέλιτος. Οὐ δέχεται τὴν Αἰγυπτιακὴν ζύμην τὸ θυσιαστήριον τοῦ Χριστοῦ· τύφου γὰρ ἐστὶ καὶ δυσθεῖας μεσότης. Σταυρὸς δὲ σύμβολον ταπεινώσεως, καὶ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ἀνάστημα· μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἡ βρώσις τοῦ μέλιτος καὶ τῆς ἀκηράτου ἀπόλαυσις ἡδονῆς ἐπαθλον τῆς ἐνταῦθα ἐμπίχρου διαγωγῆς καὶ τῆς τραχυτέρας βιώσεως.

Οὕτως ἀνδρείας ὑπόθεσις ἐστὶν ὁ σταυρὸς καὶ καυχίσεως, ἀλλ' οὐκ αἰσχύνης. Καυχημάτων γὰρ ὄντως τὸ κράτιστον ἵνα θῇ τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν δούλων αὐτοῦ, καὶ καταφρονήσῃ θανάτου διὰ πολλῶν σωτηρίαν. Εἰς τοῦτό με διανοίας ἀνάγει καὶ τὸ ἐν αὐτῷ τυθεὶν ὑπὲρ ἡμῶν σφάγιον. *Ἄρσεν* Γραφικῶς προσαγορευόμενον. Ἐλήλυθε γὰρ ἐπανωρθώσασθαι τὸ θηλυπρεπὲς τῆς ψυχοβλαβοῦς ἡδονῆς, καὶ τονῶσαι τὸ ἐκλυτον· ὅπερ ἀπὸ φιληδόνου ἀρξάμενον γυναικὸς, πρὸς τὴν ἀνδρικὴν γενεάν κατὰ ἀνδρόειον ἔδραμε, καὶ ἐξεγυναίκευσε τὸ ἀβρηνωπὸν καὶ ἡ μικρὰ ζύμη, ἐπεὶ καὶ μία πλευρὰ τὸ ἐφεξῆς ἅπαν ἀνδρῶν φύραμα πρὸς αὐτὴν συνεζύμωσε, καὶ συνεποίησε, καὶ τῆς σφετέρας μετέδωκε μαλακότητος, καὶ τοῦ τῆς ἀλαζονείας οὐδῆματός ἐκ ταύτης τῆς ζύμης οὐκ ἀναδιδασθήσεται οὐδὲν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Χριστοῦ τὸν σταυρόν· παθοκτόνος γὰρ ἐστὶν ὁ ζωοποιός. Τί γὰρ κοινὸν νεκρότητι καὶ τρυφῇ; Τί κοινὸν χολῇ καὶ ἡδονῇ; Τί κοινὸν ὀλίγῳ καρδίαν εὐφραίνειν σαρκικὴν, καὶ παροινίᾳ δέξους παραλούσῃ τὴν αἰσθησιν; Ἐκεῖνα τοῦ παλαιότερου Ἀδάμ, καὶ καθ' ἡμῶν, ταῦτα τοῦ νέου, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐκεῖνα τοῦ πτώσαντος, ταῦτα τοῦ σώσαντος.

Διδάσχομαι δὲ καὶ φιλοσοφεῖν ἐν τοῖς τοιοῦτοις καὶ φέρειν ἐμπαροινούμενος. (Ὁ γὰρ κακὸν ἀπλῶς καθυβρίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ, δικαίως· οὐδὲ δεῖνόν τὸ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ τὸ, δι' ἁμαρτίαν. Ὡς τότε ἕτερον, τὸ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας δηλαδὴ, καὶ ἀδίκως προκινδυνεύειν τοῦ υπερτάτου μακαρισμοῦ ἄξιον. Τούτῳ προσκύνει τῷ ξύλῳ πηδαλιουχοῦμενος· ὃ καὶ κυβερνῶμενος, ὡ ἀνθρώπε, οὐ φοβηθήσῃ τὰ τῇ τοῦ βίου θαλάσσης πολύφλοισθα κύματα. Καὶ γὰρ οὐδὲ συγχωρεῖ κατάφορτον εἶναι σε, ἀλλὰ κοῦφον καὶ εὐσταλῇ γύμνωσιν ἐκδιδάσκων, καὶ λεπτοῦργίαν σαρκὸς, καὶ βίαιον ἀντιπνεύσασαι τῆς πονηρίας τὰ πνεύματα, καὶ σφοδρὰν τὴν τρικυμίαν τῶν πειρασμῶν ἐπεγείρωσι κατὰ τοῦ σκάφους σου τῆς ψυχῆς. Διδάσκαλον ἕξεις τῆς ἀπαρθραύστου στερέωτητος, ὥστε καθηλωμένον εἶναι τὰς σαρκὰς; τῷ πρὸς τὸν ἐσταυρωμένον φόβῳ διηνεκῶς, καὶ παρεσκευασμένος οὕτω τὸν ἐναέριον ἑλλίμνασμόν διελεύσῃ, καὶ τοὺς ἐπινηχομένους τούτῳ θηριώδεις πειρατὰς καὶ ἀνημέρους τοὺς δαίμονας παρέλθῃς ἀκαταπόννιτος, καὶ πρὸς τὸν ἀκύμαντον τῇ βασιλείᾳ ἐγκαθορμισθῇ λιμένα, κέρδος ἄφατον ἐκ τῆς ἐμπορίας ληψόμενος.

Ἄλλ', ὦ σταυρὲ, βασιλικὴ κλίνη τοῦ καθ' ἡμᾶς

²² Exod. xii, 5.

Σολομών τοῦ πρᾶου καὶ εἰρηνικοῦ, οὗ τῆς εἰρήνης ἅ-
 οὐκ ἔστιν ὄριον. Ἡ γὰρ παλαιὰ Ἰερουσαλήμ, ἥς ὁ
 φιλόκοσμος ἑδασίλευσε Σολομών, ἑστεινωμένη ὠρο-
 θέτητό τε καὶ περιεγέγραπτο. Ὡς κλίνη, ἐν ἣ ἀν-
 επαύσατο τῆς δόξης ὁ Βασιλεὺς ἐπικλίνας αὐτοβούλως
 τὴν κεφαλὴν, καὶ ἀφύπνωσεν ἔκων ὕπνον φουσίζων,
 ὡς καὶ κοιμώμενος τὸν ἀκοίμητον πολέμιον ἐξεπύρ-
 ρησε λαφυραγωγήσας τὰ τοῦ ἄδου βασιλεία· εἰ γὰρ
 καὶ καθεύδων ἦν νόμῳ τῷ νεκρικῷ, ἀλλ' ἡ καρδία
 τούτου ἐνηγρύπνει προνοητικοῖς ὁμμασι καὶ παντε-
 ποπτικοῖς. Διασκοποῦσα τὸ πᾶν καὶ κατέχουσα με-
 τὰ Πατὲρ καὶ Πνεύματος. Καρδίαν γὰρ ἐγὼ τὴν
 ζωοποιὸν τῆς αὐτοῦ θεότητος ὑπέληξα δύναμιν, ἐν
 ἣ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, τὸ σῶμα σύμ-
 παν τῆς Ἐκκλησίας. Σὲ τὴν βασιλικὴν κλίνην καὶ
 πάντιμον κυκλοῦσιν ἐξήκοντα δυνατοὶ ἀπὸ δυνατῶν
 Ἰσραὴλ, καὶ τὸν τῶν ἐξήκοντα λόγον εἰς τὸ τῶν ἑξα-
 περῦγων ἀνάγω ὑπεροχικώτατον σύστημα. Ἐκάστῳ
 γὰρ τούτων τὸ σχῆμα τῆς κατὰ πᾶν τελειώσεως
 ὑπερλάμπει, ὃ διὰ τῆς δεκάδος πλαγίως πῶς ὑποδη-
 λούται. Τέλεις γὰρ οὗτος ὁ ἀριθμὸς, καὶ παραστά-
 ται δεικνύμενοι τῆς δόξης τῆς σῆς, ὡς σὺ πρὸς βα-
 σιλικῷ, συσχηματίζονται σοὶ καινοπρεπέστερον ἐν-
 δοξαζόμενοι τῇ μιμῆσει σου τὰς ἀνω μὲν καὶ τὰς
 κάτω συστήλλοντες πτέρυγας, τὰς δὲ μέσας ἐκατέ-
 ρωθεν ἐξαπλοῦντες, καὶ σταυροτύπως πετόμενοι
 ἀαλάζουσιν ἀσιγήτως τὰ νικητήρια.

Ὡς τὴν σὴν δόξαν ὁ θεόπτης Ἡσαίας θεαματι-
 σθεὶς καὶ ἕτερον διδάσκει μυστήριον, « Καὶ ἀπε-
 στάλη πρὸς με, φησὶν, ἐν τῶν Σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ
 χειρὶ αὐτοῦ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβῇ διέλαθεν ἀπὸ
 τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤφατο τοῦ στόματός μου, καὶ
 εἶπεν· Ἰδοὺ ἤφατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ
 ἀφελεῖ τὰς ἀνομιὰς σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου πε-
 ρικαθαριεῖ. » Ἀμφότερα καὶ τὰ τῆς κλίνης, καὶ τὰ
 τοῦ θυσιαστηρίου συνένδραμον ἐπὶ σέ, τὸ μὲν, διὰ τὸν
 ἐκούσιον ὕπνον, ὃν ἐκοιμήθης καὶ ὑπνώσεν ὁ ἀθάνα-
 τος, τὸ δὲ διὰ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν σφαγὴν, καὶ τὴν ὑπερ-
 ἑνδοξονίεουργίαν, ἣν αὐτὸς, ἑαυτῷ ὑπὲρ τοῦ κόσμου
 ἱεροῦργησε. Καί σε πιστεύομεν εἶναι τὸ κατηνθρακω-
 μένον θυσιαστήριον τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ ἔ-
 στιν ἄνθραξ, ἢ ξύλον ἐμπεπυρωμένον ὀλοτελῶς· τὸ
 γὰρ πῦρ τῆς ἀπαθούς Θεότητος τοῦ ἐν αὐτῷ τυθέν-
 τος Ἀμνοῦ ἀκατακαύτως κατηνθράκωσε, καὶ ἡμεῖς
 οἱ τὰ χεῖλη σήμερόν σοι προσψάυνοντες ἔμπυρον κά-
 σαρσιν τῶν ἁμαρτημάτων λαμβάνομεν, τὴν λαβίδα
 τῶν χειλέων συμπτύσσοντες φιληματικῶς, καὶ τῷ
 ἔδῳ τῆς πηλίνης ταύτης οἰκίας ἀνθρώπων μεταδι-
 δάμεν τοῦ φωτός καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ.

Ἄλλ', ὦ σταυρὲ (προσαγορεύω γὰρ σε καὶ πάλιν,
 τῆς πρὸς σέ φιλίας ἀποσπάσαι τὰ χεῖλη ἀπαναινό-
 μενος), ὦ σταυρὲ, θυσιαστήριον πάντιμον, τὸ δῶρον
 τοῦτο τῶν ὕμνων μου πρόσδεξαι, καὶ ὅλον εὐλόγη-
 σον· τὸ γὰρ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται,
 ἔτσι καὶ μείζον τὸ θυσιαστήριον ἐνταῦθα τοῦ δώρου,

¹⁰ Isa. vi, 6, 7.

lis et pacifici, cujus pax meta caret et termino.
 Antiqua enim Jerusalem, in qua mundi amator
 Salomon regnavit, angusta, certisque limitibus et
 finibus circumscripta erat. O lectule, in quo Rex
 gloriæ requievit, reclinans sponte sua caput, libens-
 que dormivit vitalem somnum, qui et somno so-
 pitus pervigilem illum hostem evertit, spoliatis in-
 ferorum regnis. Nam licet mortuorum more dor-
 miret, attamen cor illius vigilabat, totam rerum
 universitatem oculis providis et omnia perlustran-
 tibus obiens, et cum Patre et Spiritu sancto con-
 tinens. Cor enim ego vivificam Divinitatis ipsius
 vim esse arbitror, in qua vivimus, et movemur,
 et sumus nos universum Ecclesiæ corpus. Te lec-
 tulum regium, et omni honore dignum, stipant
 sexaginta potentes ex fortibus Israel, ubi sexage-
 norum mentio in memoriam mihi revocat excellen-
 tissimum illum Seraphinorum sex alas habentium
 conventum. Nam in quolibet horum elucescit ea
 quæ in universo inest perfectio, quæ etiam tacite,
 et velut flexu quodam per denarium insinuat;
 perfectus enim est iste numerus. Et illi, qui tuæ
 gloriæ, ut sceptro regali assistunt, tibi conforman-
 tur, et nova quadam ratione imitatione tui glorifi-
 cantur, contractis quidem alis superioribus et in-
 ferioribus, expansis autem utrinque mediis, et in
 formam crucis volantes sine intermissione victoriæ
 laudes et præmia decantant.

In hunc modum tuam gloriam Dei contemplator
 Isaias vidit, qui et aliud docet mysterium, cum ait :
 « Et missus est ad me unus ex Seraphinis, et in
 manu sua carbonem habebat, quem forcipe ex al-
 tari acceperat; et tetigit os meum, et dixit : Ecce
 tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitatem tuam,
 et peccata tua emundabit ¹¹. » Ambæ et lectuli et
 altaris rationes in te convenerunt, illa quidem
 propter somnum voluntarium, quo soporatus est
 immortalis : hæc vero propter victimam pro nobis
 oblatam, et propter eximium illud sacrificium, quod
 ipse sibi pro mundi salute immolavit, teque credi-
 mus esse altare illud Agni divini, in carbones con-
 versum. Quid enim est carbo, nisi lignum undique
 accensum et ignitum? Ignis enim impassibilis Di-
 vinitatis, Agni in cruce immolati, altare illud in
 carbonem sine exustione vertit, nosque qui hodie
 tibi labia nostra admovemus, ignitam emundatio-
 nem peccatorum accipimus, complicataque et com-
 pressa post osculum quasi forcipe labiorum, ei
 etiam homini, qui intra luteam hanc domum habi-
 tat, de lumine et sanctificatione nonnihil imper-
 timur.

Sed, o crux, alloquor enim te, et rursus labia
 a tuo in te amore abstrahere renuo; o crux, altare
 venerandum, munus hoc laudum mearum suscipe,
 totumque benedic. Minus enim a meliore benedi-
 citur, quandoquidem et hic majus est altare ipso
 munere, quemaquam id quod sanctificat, eo

quod sanctificatur. Nunc quidem tanquam altare A
redde mihi placationem et propitiationem; ut vero
iectulus regius, reclinā mihi orationem jam fati-
gatam et dormituriētem. De cætero autem pugna
et dimica pro anima mea contra invisibiles hostes
dæmones, ad gloriam Christi, rerum omnium ef-
fectoris et dominatoris, qui et per senos fines et
terminos tuos omnipotentiam suam mirabiliter
demonstravit, quod scilicet Dominus sit rerum su-
pernarum et cælestium, rerum, quæ infra cælum
sunt et terrestrium; quin et infernarum (ob hoc
enim existimo certa dispensatione accidisse, ut basi
crucis cranium seu calvaria subiceretur) rerum
quæ sunt ad dexteram, et quæ ad sinistram, justor-
um et peccatorum. Horum enim omnium iudex
est: tam eorum qui prioribus, quam eorum qui B
posterioribus sæculis vixerunt; quod sempiternæ
Deitatis nota est. Nam idem et prius erat, et recens
exstitit, ut ante illum non est alius Deus, et post
ipsum nullus crit. Ipsi gloria, et honor, et ado-
ratio cum Patre ejus principio carente, cumque
sancto, et benigno, et vivifico Spiritu, nunc et
semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

II.

*Germani sanctissimi ac œcumenici patriarchæ,
Oratio in divini corporis Domini ac Salvatoris
nostri Jesu Christi sepulturam, dicta in die Ma-
gni Sabbati (1). Benedic, Domine.*

(COMBESISIUS, *Auct. nov.* t. I, col. 1769.)

Hodierna equidem die Sabbatum agimus, ac in-
ter Sabbata omnia longe potissimum. Licet nihilo-
minus sermoni, ut silentii grabatum ⁸⁵⁻⁸⁷ tollat in C
humeros, utque jam a longa per remissionem su-
pinatione, in Dei incipiat agitari laudem, qui a
gravi legis fluctuatione hominem absolvit, ac spi-
ritale nobis Sabbatum inīciat, cum ita ait: « Ve-
nite post me, omnes qui laboratis ⁸⁸, » præ vitiosa
impensioris in corpus amoris affectione; « et onerati
estis, » inanibus stultisque hujus sæculi curis: « et
ego reficiam vos, » alacres subvehens animos, spe
vitæ laborum nesciæ, alasque desiderio addens,
futuri, ac perpetuo duraturi sabbatismi, amore.
Verum non placet ea res Judæis. Nec enim Dei
hostes, paternam murmurationis facilitatem emen-
daverint. Nam quid sermoni, exque ratione com-
positæ orationi, cum iis commune, qui jumentis
irrationalibus comparati sunt ⁸⁹; quinimo eorum D
quoque irrationabilitatem vicerunt? siquidem,
« Cognovit bos possessorem suum, ac asinus præ-
sepe domini sui. Israel autem nescit Dominum ac
nutritium non cognovit ⁹⁰, » ut etiam supplan-

⁸⁵⁻⁸⁷ Joan. v, 10. ⁸⁸ Matth. xi, 28. ⁸⁹ Psal. cLviii, 21. ⁹⁰ Isa. i, 3.

(1) Quam fusa proluxaque oratio hæc, tam certe
culta, ac rhetoricis perornata flosculis, seu magis
theologicis illustrata gemmis, ut disertissimi æque
ac eruditissimi Christiani oratoris monumentum,
merito videri possit. Cui eam Germano ascribam,
cum plures, lique scriptis clari, Constantinopoli
sederint, haud difficile statuerim, post Gretseri ex
Augustano censuram, ubi hæc oratio eidem Ger-
mano tribuitur, atque illæ de cruce exscriptæ a
Gretsero, ac singularis in Dominicam orthodoxiæ,

Γερμανοῦ τοῦ ἀγιοτάτου καὶ οἰκουµενικοῦ πα-
τριάρχου, λόγος εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ
Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡµῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ῥη-
θεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ μεγάλου Σαββάτου. Δέ-
σποτα, εὐλόγησον.

B.

Σάββατον μὲν ἐστὶ σήμερον, καὶ Σαββάτων πάν-
των τὸ κράτιστον. Ἐξεστὶ δὲ ὅμως τῷ λόγῳ, τὸν τῆς
σωπῆς κατανωτῆσθαι: κράββατον, καὶ καθυπτιά-
σαντι ἐφ' ἱκανὸν ἐξ ἀνέσεως, πρὸς δοξολογίαν ἁρτι-
κινεῖσθαι Θεοῦ, τοῦ τῆς βαρείας ζάλης τοῦ νόμου τὸν
ἄνθρωπον ἀπολύζαντος, ὃς καὶ πνευματικὸν σαββα-
τισμὲν ἡμῖν ἐγκαινίζει, « Δεῦτε, λέγων, πρὸς με,
πάντες οἱ κοπιῶντες, » ὑπὲρ προσπαθείας φιλοσω-
µάτου, « καὶ πεφορτισμένοι, » ταῖς ματαιομοχθίαις
τοῦ βίου, « καγὼ ἀναπαύσω ὑµᾶς, » ταῖς ἐλπίσιν
ἀνελαφρίσας τῆς ἀπόνου ζωῆς, καὶ τοῦ μέλλοντος; καὶ
ἀλήκτου σαββατισμοῦ ἀναπτερύσας τῷ ἔρωτι. Οἱ δ'
ἀπαρέσκονται Ἰουδαῖοι. Πάτριον γὰρ τὸ γογγυστικὸν
τοῖς θεομάχοις οὐκ ἐπιστραφεῖσεται. Τί γὰρ κοινὸν
τῷ λόγῳ, καὶ τοῖς παραβέβλημένοις τοῖς κτήνεσι
τοῖς ἀλόγοις; μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερελάσσει τὴν ἀλογίαν
αὐτῶν; Εἰπερ, « Βοῦς μὲν τὸν κτησάµενον ἐγνωκεν,
ὄνος δὲ φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ Ἰσραὴλ δὲ » πρὸς
τὸ μὴ γινῶναι τὸν δεσπόζοντά τε καὶ τρέφοντα, καὶ
περνισμὸν ἐμεγάλυνεν ἐπ' αὐτόν· καὶ κορεσθεὶς
τῆς γάλα καὶ μέλι βρώσης γῆς, πωλικῶς κατὰ τοῦ
τρέφοντος ἀπελάχτισεν. Οἱ πρὸς μὲν τὴν τῆς κοιλίας

quibus se auctor alium prodit a seniore Germano
ac confessoro. Videri potest præfatus Grets. Non
desunt qui etiam tribuant juniori Germano Mystago-
giam quæ circumfertur, ac edita est sancti Germani no-
mine: in quibus Leo Allatius, vir omnino censen-
dis PP. Græcorum monumentis accuratus. Ipse
titulus hic præfixus, alium indicat a sancto Germano,
ac patriarcham, qui sola patriarchalis dignitatis
prærogativa, appellatus sit *sanctissimus*: quanquam
ut alia deesset, esset argumentum hoc debilius.

ὁπηρεσίαν, ἐνεργοὺς προτείνουσι χεῖρας ἐν τῷ Σαββάτῳ, καὶ φορτία βρωμάτων ἐπιστοιβάζουσι τῇ γαστρὶ· λούουσι δὲ καὶ βοῦν καὶ ὄνον ἀπὸ τῆς φάτης, καὶ ἀπαγαγόντες, ποτίζουσι· ἐὰν δὲ σῶζοιτο ἄνθρωπος δι' ὃν τὸ Σάββατον, καὶ « οὗ τῶν ποδῶν κάτωθεν βῆας ἀπάσας καὶ κτήνη πάντα ὁ Θεὸς καθυπέταξε, » παταβοῦνται τοῦ εὐεργέτου, καὶ δυσφημοῦσι τὸν σώσαντα· μὴ ἐξεῖναι νομοθετοῦντες ἐν Σαββάτῳ ἀγαθοποιεῖν. Καὶ νῦν μὲν ἐπεγκαλοῦσι τῷ παραλύτῳ νόμου παράλυσιν, τοῦ τῆς κλίνης χάριν βασταγμοῦ τῇ ἀχθοφορίᾳ κατασπῶντος τὸν τράχηλον, ὡς εἰκόσ. Ἄλλοτε βαρέως φέρουσι τὴν τῆς συγχυπτύσης ἀνθρώπων, καὶ εἰς ἐπωμάδιον ἀχθος οἰοῦν ἐπικαθῆναι, καὶ ταῖς ἀνίσαις ταύταις τῶν λαθόντων βοκαῖς, μανίαν ἰσόρροπον ἐπιδείκνυνται. Καὶ τοῦ μὲν ὑποκλινομένου καλῶς, καὶ ὡς ἦν αὐτῷ δι' εὐχῆς, τῷ βασιτάγματι, ἀπαγορεύοντες αὐτοὶ ἀνανεύουσι· τῇ δὲ ἀδίκῃς ἐμφορτικεύονται, ἀποφορτιζομένη τοῦ νότου τὸν τοῦ Σατὰν βαρύτατον κύφωνα· καὶ ἄλλα διλοῖς ἐπεγκαλοῦσι διὰ τὴν ἐν Σαββάτῳ εὐεργεσίαν. obstant; ei autem quæ gravissimum Satanæ cyphonem, onerosum illum dorsò abjecisset, injuste onus adhibent: aliaque aliis vertunt crimini, beneficii nomine quod Sabbato sit collatum.

Καὶ μὴν ὦ Ἰουδαῖε, ἀντίποιμι ἂν αὐτός· νῦν, εἴπερ ποτὲ, οὗτοι τὸν σαββατισμὸν ἐτίμησαν, καὶ τὴν ἀνεσις. Εἰ γὰρ τῶν ἑξαήμερων φερεπονιῶν ἀπαλλαγὴν τὸ Σάββατον ἐπαγγέλλεται, καὶ πόνων ἐστὶ λύσις, καὶ σωματικῶν βασάνων προκεκμηκότων· οἱ δὲ τὸ πλεῖον τῆς ζωῆς περιωδύναις καὶ ἀλγεσὶν ἀναλῶσαντες, νῦν λόγῳ μόνῳ Χριστοῦ ἀνάπαυαν εὐρον τῶν πόνων, καὶ τῶν καμάτων ἀνακαλῶν, ὄντως τὴν τοῦ Σαββάτου τετιμῆχαι δύνανται. Παραβάτης δὲ Σαββάτου μᾶλλον αὐτοῖς, ὅς ταῖς προτέραις τοῖς λαβέντας κακοπαθείαις, κατατρυχεσθαι καὶ νῦν ἐδοῦλου, καὶ κατατρίβεσθαι. Μὴ τοίνυν ἐπὶ τῶν νῶτων τίτταινε ὁ ἀμαρτωλὸς τοῦ συγκεχωρημένου τὰς ἀμαρτίας, φορτικώτερος καὶ τοῦ κραδβάτου τούτου φαινόμενος. Βασταζόμενος γὰρ ὑπ' αὐτοῦ, ἐδαρύνετο μᾶλλον, ἢ ὅτε τοῦτον ἐδάστασε, καὶ τοῖς νώτοις κατέστρωσεν. Ὅλη γὰρ ἐστραπτει ἡ κοίτη αὐτοῦ, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἐν τῇ ἀβρῶστει αὐτοῦ· ὅτι τὸ πρὸς ἀνάπτουσι ἐξησκημένον τεκτόνημα, ἐπαχθεὶς τῷ παρήτῳ, διὰ τὸ τῆς κλίσεως πολυετές· ὑποπεσόντος δὲ τούτου, μᾶλλον αὐτῷ γλυκὺ φορτίον καὶ μαλθακὸν, διὰ τὸ τῆς ὑγείας πολυεύκτον. Αἰρετώτερος γὰρ καὶ πόνος ἐκούσιος, καὶ μόχθος βιωφελής, ἢ ἀνάκλισις ἐννοσος, καὶ ἀνεσις ἀπροαίρετος. Νῦν ταῖς ἀληθείαις ἀπὸ τῶν μακρῶν ὁδῶν ὁ ἄνθρωπος ἐσαββάτισσε σαββατισμὸν τούτον σωματικόν· ἐσαββάτισσε δὲ γε ψυχικῶς, ἀνεθείς τοῦ βαρυτάτου φορτίου τῆς ἀμαρτίας· ἦν ὁ ἔχων οὐκ οἶδεν ὅρον ἀναχωχῆς· καὶ ἐπικείται, ἐν ἀναπίπτῃ· καὶ τῷ στέρνῳ τὰς χεῖρας ἐπαναπαύῃ. Οὐ γὰρ τὸν Δαβὶδ ἀνέπαυσεν ἡ στρωμνὴ βεβαρημένη τῇ ἀμαρτίᾳ· οὐδ' ὁ κοινὸς ἄνθρωπος πᾶσι σαββατισμῶς τῆς νυκτὸς εἰς ἀργίαν ἀνῆκε τὸν μάκαρα· ἀλλ' ἦν ἡ κλίνη τῷ βασιλεῖ τόπος κακώσεως· καὶ τὸ ὑψηλὸν τῆς στείδαδος κοιλίας κλαυθμῶνος· ἰδεῖντο. Ὁ δὲ θεραπεύσας τότε τῆς ἐκείνου

tationem in eum magnificaverit⁷¹; ac terra melle ac lacte manante saturatus⁷², pulli instar adversus eum qui aleret, recalcitraverit. Qui nimirum, ad ventris quidem obsequium operosas Sabbato protendant manus, eique instruant ciborum onera; ac bovem quidem ac asinum a præseprio solvant, ac adaequatum abducant; homine autem, cujus gratia Sabbatum est, ac « sub cujus Deus pedibus boves subjecit universas, ac jumenta omnia⁷³, » salutem consequente, adversus beneficium conclament, infamentque salutis auctorem, decernentes esse nefas Sabbato benefacere: ac modo quidem paralyticum criminantur⁷⁴, quod solvat legem, quæ ponderis onere, ob lecti gestationem, ut par est, cervicem detraheret: modo grave ferunt, incurvæ feminæ erectionem⁷⁵, velutque in humeros ad onus incumbunt; hisque inæqualibus curationum momentis, æqua lance respondentem insaniam ostendunt: atque ejus qui bene, utque erat in votis, inclinatus erat, gestamini, prohibentes

Enimvero, contra ipse, o Judæe, arguerim: modo plane, ut unquam aliquando, sabbatismum isti, ac remissionem honori habuerunt. Siquidem enim Sabbatum, sex dierum fatigationis liberationem promittit, estque illud laborum solutio, ac corporum jam fessorum quies: hi autem, cum plurimam vitæ partem gravibus affecti doloribus exegissent, solæ nunc Christi sermone, laborum requiem invenerunt, ac morborum inducias, utique Sabbati virtutem honorarunt: ipse vero magis Sabbatum transgredieris, qui nunc quoque, ac Sabbato sanatos homines, prioribus vexari morborum angoribus, atque alteri velis. Ne ergo peccator supra ejus fabricaveris dorsum, cui peccata condonata sunt, ejus te etiam grabato præbens graviolem. Cum enim lecto ipse gestaretur, gravabatur magis, quam ubi gestavit ac stravit sibi in humeros. Ejus quippe universum stratum versatum est, ut Psaltis more loquar⁷⁶, in infirmitate ejus. Ad quietem enim fabrefactum cubile grave erat homini resolutis membris, quod multis hinc annis in eo reclinatus esset: ubi autem ei subcidisset, dulcius molliusque videri cæpit, ob sanitatem quam impensius desideraret. Plane siquidem voluntarius quoque labor, vitæque rationibus utilis fatigatio, quam morbi causa recubitus, invitaque remissio, præoptari dignior. Nunc itaque revera subjectus homo, corporalem hunc sabbatismum a longis illis sabbatizavit doloribus: sed et animo sabbatizavit, gravissimo peccati levatus onere; quo qui tenetur, haud quidquam laxamenti rationem novit, quanquam lectulo impositus est, ut recumbat; quanquam manus pectori admotas ad quietem componat. Non enim Davidi, peccato gravante, stratum requiem

⁷¹ Psal. xl, 10. ⁷² Dent xxxi, 20. ⁷³ Psal. viii, 8. ⁷⁴ Joan, v, 10. ⁷⁵ Luc. xiii, 16. ⁷⁶ Psal. xl, 4.

præbebat; nec vero noctis sabbatismus universis communis, beato viro quidquam otii ad remissionem dabat: sed erat cubile regi, locus afflictionis, celsumque stratum, vallis fletus ostendebatur⁷⁷. Cæterum, qui in Davide cordis dolorem remissione curasset, ipse nihilominus etiam paralytici, sublato vitiante peccato, dolorem diuturnum sanavit: ablataque ejusmodi causa, etiam corpus a paralyti solutum mansit. Enimvero, tu quidem Judæe, qui invidus sis, ac hominum osor, ad corvos, ac rem malam vade, hominumque cadaveribus pariter inside, atque male habentium infirmitatibus, quando rem ejusmodi, tui Sabbati honorem existimas, deliciare: nos autem, quæ nostræ sunt solemnitatis hodierna philosophabimur die, eumque glorificabimus, qui nostras tulit infirmitates, ac morbos portavit⁷⁸.

Itaque, fratres, venerationi habendum est Sabbatum istud, tanquam dies nostræ hominum reformationis. Porro solvi oportet a corporali præsepi ecclesiasticos ac rationales boves (etenim hodie incumbit jejunium ut apostolicis legibus obsequamur): abducique, ut spiritalem potentur aquam ex sepulcri petra recens scaturientem, salientemque in vitam æternam, tametsi exit de sepulcro, quod plane admirationem habet. Sabbatum hoc, primitiæ quidem salutis Ecclesiæ gentium, secundique mundi causa, atque adeo veterati primi novatio; sabbatismus vero ac solutio est Judaicorum omnium Sabbatorum. En enim, Sabbatum est, exitque sermo ut crucis lignum Dominico adhuc cruore stillans colligat, eoque, desiderii in Christum, qui pro nobis dignatus est pati, ignem accendat: neque is tamen reprehensionis jactibus lapidandus est; quinimo Dei altare adorans, prædicabitur beatus: ipsumque osculans homo, vitam coccineam, qualis est scripta Cantico canticorum⁷⁹, labia faciet, divini defluentis sanguinis rubore purpurans, atque eum, qui crucem circumfluit, aereum humorem velut aquam sanctificationis, labiorum complexu attrahens, eoque irriguus, in animam hauriet. Cæterum Sabbatum istud ampliorem divinioremque benedictionem percipit, ceu sublimiorum operum, ad hæc vero etiam difficiliorum, requies. Non enim sola voluntate et nutu, uti prima olim habuit mundi conditio, sic magna consummata fuerunt creationis opera, ac veterati Adæ renovatio: sed magis Creatoris sudoribus, proprioque ipsius ac corporali labore, qui in se ipse aliena suscepit mala, ac passiones, easque passione ultro defunctus consumpserit. Sane quidem corruptionis impetus e sublimi olim paradisi loco, teneri nescio effusus cursu, ac velut in declive præceps, novis semper in pejus crementis, subsidente natura, scerebatur. At ubi ad magnum illud incorruptæ Deitatis propugnaculum, ac sepulcri, quod Deum suscepit, petre impiegit, impeditus est, ac cursum retraxit: factaque est hodierni Sabbati dies, incorruptionis quidem mundo principium; Dei autem hominis in

A καρδίας τὸ ἄλγος διὰ τῆς ἀφείσεως, αὐτὸς καὶ τὸ πολυχρόνιον ἄλγος τοῦ παραλύτου ἴασατο, τὴν νοσοποιὸν ἀνελὼν ἁμαρτίαν· καὶ τοῦ αἰκτικού τούτου περιαιρεθέντος, ἀπελύθη τὸ σῶμα τῆς παραλύσεως. Ἀλλὰ σὺ μὲν βάσκανος ὢν, Ἰουδαίε, μισάνθρωπος, ἐς χόρακας ἔρρε, καὶ τοῖς τῶν ἀνθρώπων συνεφίζανε πτώμασι, καὶ ἐπεντρύφα τῶν πασχόντων ταῖς ἀσθενείαις, ἐπερ τοῦτο τιμὴν ἡγῆ τοῦ Σαββάτου σου. Ἡμεῖς δὲ, τὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἑορτῆς φιλοσοφῆσομεν σήμερον, καὶ δοξάσομεν τὸν τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἄραντα, καὶ τὰς νόσους βαστάσαντα.

infirmitatibus, quando rem ejusmodi, tui Sabbati honorem existimas, deliciare: nos autem, quæ nostræ sunt solemnitatis hodierna philosophabimur die, eumque glorificabimus, qui nostras tulit infirmitates, ac morbos portavit⁷⁸.

B Σεβαστέον οὖν τοῦτο τὸ Σάββατον, ἀδελφοί, ὡς ἡμέραν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀναπλάσεως· ἀπολυτέον δὲ τῆς σωματικῆς φάτνης τοὺς ἐκκλησιαστικούς βόας καὶ λογικούς· δεῖ γὰρ νηστεῖαν σήμερον ἀγειν, ταῖς ἀποστολικαῖς πειθομένους νομοθεσίαις· καὶ ἀπακτίον αὐτοὺς ὕδωρ ποτισθησομένους πνευματικῶν, ἐκ τῶν τοῦ σωτηρίου πηγῶν, ὅπερ τῆς ἐνταφίου πέτρας ἄρτι ἀποκρουνίζεται, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον ἄλλεται, εἰ καὶ ἀπὸ τάφου πρίεις, τὸ παράδοξον. Τὸ Σάββατον τοῦτο, ἀπαρχὴ μὲν σωτηρίας τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ, καὶ δευτέρου κόσμου παραίτιον· μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ πρώτου παλαιώσεως καινουργόν· σαββατισμὸς δὲ καὶ κατάλυσις Ἰουδαϊκῶν ἀπάντων Σαββάτων. Ἰδοὺ γὰρ Σάββατον, καὶ ὁ λόγος ἐξέρχεται ξυλεύσασθαι τὸν σταυρὸν, ἐτι τοῖς Δεσποτικοῖς σταζόμενον αἵμασι, καὶ πῦρ ἀνακαῦσαι πόθου δι' αὐτοῦ πρὸς Χριστὸν τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τὸ πάθος καταδεξάμενον· καὶ οὐ λιθολευστηθήσεται ταῖς τοῦ μώμου βολαῖς, μακαρισθήσεται δὲ μᾶλλον τὸ τοῦ Θεοῦ θυσιαστήριον προσκυήσας· καὶ ὁ κατασπασάμενος ἀνθρώπος, σπαρτίον κόκκινον, τοῦτο δὴ τὸ Ἀσματικὸν, ἀποτελεῖσι τὰ χεῖλη, τοῦ θεορρότου αἵματος ἐπιφοινίξας τῷ ἐρυθρήματι. Καὶ τὸ περιβρέον σταυρὸν ἀέριον χῦμα, ὡς ὕδωρ ἁγιάσματος, εἰς ψυχὴν ἀνιμῆσεται, ἀνασύρων καὶ ὕδρευόμενος διὰ τῆς τῶν χειλέων συμπτύξεως. Μετέσχηκε δὲ τοῦτο τὸ Σάββατον εὐλογίας μεζίνος καὶ θειοτέρας, ὡς ὑψηλοτέρων ἔργων ἐτι δὲ καὶ ἐγκόπων κατάπτυσις. Οὐ γὰρ θελήματι μόνῳ καὶ νεύματι, ὡς ἡ πρώτη πρώην κοσμογένεια, τὰ μεγάλα ἔργα συνετελέσθησαν κτίσεως, καὶ ἡ τοῦ παλαιωθέντος Ἀδάμ ἀνένεωσις· ἰδῶσι δὲ μᾶλλον τοῦ Ποιητοῦ, καὶ αὐτουργίας χειρῶν, καὶ πόνης σωματικῆς, τὰ ἀλλότρια πάθῃ ἀναδεξαμένου πρὸς ἑαυτὸν, καὶ τῷ ἐκουσίῳ πάθει καταναλώσαντος. Ἦν μὲν γὰρ ἡ φορὰ τῆς φθορᾶς ἀκάθεκτα βέουσα πρίῳν ἀπὸ μετεώρου θέσεως τοῦ παραδείσου ἀναρράγεισα, καὶ ὡς καταπρανὼς φερομένη, τῆς αἰετῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον προκοπαῖς ὑποδαινούσης φύσεως ἡμετέρας. Ἐπεὶ δὲ τῷ μεγάλῳ ἐρύματι τῆς ἀφθάρτου θεότητος, καὶ τῇ πέτρᾳ τοῦ θεοδέγμονος προσέβρῃξε τάφου, ἀνεκόπη καὶ ὑπενόστησε· καὶ γέγονε ἡ τοῦ σήμερον Σαββάτου ἡμέρα, ἀφθαρσίας μὲν τῷ κόσμῳ ἀρχή, τέλος δὲ τῆς ἐν φθαρτῷ σώματι καὶ ἐγκόπῳ τοῦ θειανθρώπου δια-

⁷⁷ Psal. vi, 7. ⁷⁸ Isa. liii, 4. ⁷⁹ Cant. iv, 5.

γωγῆς. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τούτου τελειώτερος λόγος ἀναμεινάτω καὶ ἔτι· τὰ δὲ τῆς χθὲς ἡμέρας, καὶ ὅσα τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀδοξίας, ἀρτι κατανοῶμεν. Ἐν γὰρ τῇ τῆς σαρκὸς ἀσθενείᾳ, ταῖς τῆς θεότητος ἀπειρον πλοῦτον ἀποτεταμειυμένον εὐρήσομεν. Καὶ οὐ δεηθῆσόμεθα μακρηγορίας πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ ἐσταυρωμένου δυνάμεως, οὐδὲ φωνῆς διηκούσης ἐπὶ τὰ πέρατα, καὶ συνεκτινουσῆς τῆς ἀληθείας τὴν δῆλωσιν. Οἱ οὐρανοὶ γὰρ ἱεροκήρυκες, ὥσπερ προβεβλημένοι διηγούνται δόξαν Θεοῦ, διὰ τῆς σφῶν ἀδοξίας, καὶ διὰ τοῦ παγκοσμίου σκότους, τὸ φῶς τοῦ κόσμου τὸ ἄδυτον διατρανοῦσι τῇ οἰκουμένῃ.

Ἐδεῖ δὲ καλῶς ἀδοξῆσαι τὰ κτίσματα, ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Κτίσαντος, κακῶς καὶ ἀθέως πρότερον θεοποιηθέντα παρὰ τοῖς ἄφροσι, καὶ παρὰ τοῖς ἀνοήτοις τιμηθέντα εἰς ὕδριν τοῦ Ποιητοῦ. Ὁ δὲ τρόπος τῆς τῶν οὐρανῶν διηγήσεως, ὡς θαυμαστός! ὡς τεράστιος καὶ ὑπερφύς! Ἡμέρας μὲν ὀφθαλμὸς ὁ ἥλιος, καὶ ἐκτυφλοῦται· ὁρᾷ δὲ τὸ θαῦμα πᾶσα ἡ γῆ, ὅσῃ αὐτὸς περιέτρεχε ἐφορῶν. Σβέννεται ὁ κοσμικὸς φωτοδότης. Ὁ λύχνος ἀμαυροῦται τῆς μεγάλης ταύτης οἰκίας, εἰθ' οὕτως ὁ οἰκοδεσπότης ὑπνοῖ. Νῦν οὐ « τίθεται σκότος ἀποκρυβὴν αὐτοῦ » ὁ Θεός· διαφωτίζεται δὲ μᾶλλον ἡ περὶ αὐτὸν γνῶσις διὰ τοῦ σκότους τοῖς πέρασιν· « καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνεται »· καὶ Θεοῦ Υἱός, τοῖς ἐπὶ τὸν ἑκατόνταρχον φανεροῦται· « καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαθεν. » Εὗρε γὰρ ἐν αὐτῷ οὐδὲν ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, ἐπιδραμὼν μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν στρατιᾶς· περὶ ὧν, « ἐπιστρέφουσι, » φησὶν ὁ ψαλμὸς, « πρὸς ἐσπέραν, καὶ λιμῶσιν ὡς κύων, καὶ κυκλῶσιν τὴν πόλιν. » Ἐπεδάλετο μὲν γὰρ ὁ φαλαγγάρχης τῶν τοῦ σκότους ἐξουσιῶν ἐπιλυττῆσαι καὶ πρότερον τῷ Σωτῆρι, ἄρτι τῆς θεοφανείας ἀκτίνας ἀποδιασχεδάσαντι καθ' ἑλάτων τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ταῖς αὐτοῦ ποὺ ἐρημίαις ἀνακρήσαντι. Οἶδας τὸν μετὰ τὸ βάπτισμα πειρασμὸν ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλὰ συνεθλάσθησαν αἱ παμφάγοι μύλαι τοῦ ἀναιδοῦς· καὶ ὁ θεομάχος ἀπεσοβήθη· καὶ « συντελέσας, » κατὰ τὴν εὐάγγελιστήν, « πάντα πειρασμὸν, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ. » Καὶ ἔστι οὗτος, τοῦ πάθους. Νῦν γὰρ τοῦ τότε κατασχύναντος τὸν ἀλάστορα τῆς γῆϊνης ζωῆς καὶ ἀναστροφῆς, ἐπιστρέφουσι πάλιν, καὶ ἐπιχάσκουσιν σταυρουμένῳ καὶ πάσχοντι, τῆς πονηρίας τὰ πνεύματα. Ἀλλὰ « λιμῶσιν ὡς κύων, » κατὰ τὴν προφητευσάντα· οὐδὲν γὰρ τῶν αὐτοῦς τρεφόντων εὐρίσκουσιν ἐν αὐτῷ. Τρέφονται γὰρ ἁμαρτίαις ἀνθρώπων· ὁ δὲ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ἀναμάρτητος. Ἐντεῦθεν οὖν ἀποκρουσθέντες, « κυκλῶσιν πάλιν » τὴν « ἀποκτείνουσαν τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσαν τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν. » Αἵματα γὰρ

A corruptibili corpore, obnoxioque laboribus, vitæ rationis finis. Verum ejus quidem rei absolutior sermo, hactenus nobis repositus sit : interim autem quæ ad hesternam spectant diem, ac passionem, crucisque infamiam, modo expendamus. In carnis enim infirmitate, immensas Deitatis divitias repositas inveniemus. Nec vero proluxa oratione erit opus, ut Crucifixi potentiam probemus, aut voce, cujus sonus ad orbis fines pervadat. Cæli quippe coram sacri præcones tanquam producti, sua ipsorum ingloriatione enarrant gloriam Dei²⁰, affusisque toti mundo tenebris, mundi lumen quod nescit occasum, palam declarant terrarum orbi.

Necesse autem erat ut res creatæ, pro Creatoris gloria, bene tandem amitterent gloriam, quæ prius male ac impie insani homines divinitate donassent ; ac quibus stulti, in auctoris injuriam honores impendissent. Is porro narrationis cælorum modus, quam mirabilis ! Quam plenus portento, ac vincens naturæ modum ! Sane sol diei existit oculus ; isque nihilominus excæcatur, videlicetque miraculum universa terra, quantam ipse lustrans gyro percurrit. Exstinguitur mundi luminare. In obscurum cedit magnæ hujus domus lucerna ; tumque paterfamilias dormit. Nihil modo Deus, « tenebras ponit latibulum suum²¹ : » quinimo ejus scientiæ lumen per tenebras, orbis finibus affunditur ; « luxque in tenebris lucet²² : » ac Dei Filius centurioni manifestatur, « nec eam tenebræ comprehenderunt²³. » Nihil quippe in eo invenit mundi princeps, irruens cum subjecto milite ; de quibus ait Psalmista : « Convertentur ad vespem, et famem patientur ut canis, et cirenibunt civitatem²⁴. » Jam quoque prius turmarum princeps potestatum tenebrarum, suam in Salvatorem rabiem aggressus erat exerere, cum ille nuper ad Jordanis aquas, divinæ suæ apparitionis radios cœpisset diffundere, atque in ejus desertum quoddam recessisset. Nosti tu quisquis es Evangelii discipulus, secutam a baptismo tentationem. Enimvero contritæ sunt imprudentis omnia edentes molæ, Deique hostis submotus est, ac « consummata omni tentatione, juxta quod ait evangelista²⁵, recessit ab illo, usque ad tempus. » Hoc porro istud est passionis tempus. Nunc enim, adversus eum qui terrenæ vitæ ac conversationis pestem illam tunc confudisset, iterum convertuntur, crucique affixo, ac morienti inhiant, maligni spiritus. Verum illi « famem patiuntur ut canis, » juxta Prophetam²⁶ : quippe qui nihil eorum quibus aluntur, in eo inveniant. Nam aluntur peccatis hominum, cum ille omnino immunis a peccato existat.

²⁰ Psal. xviii, 2. ²¹ Psal. xviii, 12. ²² Joan. i, 5. ²³ Ibid.

²⁴ Psal. lvm, 7. ²⁵ Luc. iv,

13. ²⁶ Isal. lviii, 7.

VARIE LECTIONES.

« Lego κατὰ τοῦ.

Inde ergo repulsi, « cunctibunt civitatem; » illam A ἐφ' αἵμασι σμιγνύοντες, τοὺς ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτό-
nimirum « quæ occidit prophetas, lapidatque eos, νους ἔστιωντας ἡδύνουσιν.
qui missi sunt ad eam⁸⁷. » Etenim miscentes super sanguinibus sanguines, « homicidas illos ab ini-
tio⁸⁸ » convivas delectant.

Sic itaque, cum mundialis hæc lucerna mirabi-
lem illam defectionem passa esset, « populus qui
in trium horarum tenebris illis versabatur, vidit
lucem magnam⁸⁹ » agnitionis Christi : Soli Judæi
juxta Isaiam, « habentes oculos non vident⁹⁰. » —
« Sicut enim tenebræ eorum, ita et lumen eorum :
habentesque aures, non audiunt cælus⁹¹, » quan-
quam ii penetrabili voce enarrent gloriam Chri-
sti⁹². Porro Christi gloria est, ejus in ligno crucis
elevatio, cujus causa, novæ illæ ac insolitæ tene-
bræ, universaque heri portento edita signa, Sed et
terra deorsum cælo concinit, ipsa quoque effuso-
rum in sanguines insaniam arguens, furensque
bacchantis instar, ac pulsu agitata adversus affla-
tos dæmoniaci furore homines : amboque extrema
hæc, ac quorum complexu omnia teneantur, Davi-
dicis verbis jubitant : « Sicut audivimus, sic et
vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate
Dei Jacob⁹³. » Porro audierunt non defunctorie,
autve obiter ; verum cum quandoque olim ab Uni-
genito in testes acciti essent, contestante pridem
Isaiæ verbis futuram in novissimis temporibus
Israelis injuriam, futurumque tanquam præsens
existeret, repræsentante, atque dicente : « Audi,
cælum, et auribus percipe, terra : Filios genui et
exaltavi, ipsi autem spreverunt me⁹⁴. » Me quoque
illi exaltaverunt ; verum id in cruce. Sublimem ii
quoque extulerunt, id vero ut casu graviore alli-
derent. Quæ tunc ergo prophetice audierunt, ea
nunc opere completa vident. Ad hæc cælum qui-
dem ad aspectum caligat, offuso tenebris acutis-
simi visus oculo : terra autem omnis dolore bac-
chatur, sese discerpens, ac faciem dissecans ; so-
lusque Israel doloris expers agit, ac insensibilis.
Sic Christicidæ, nedum brutis animantibus irratio-
nabiliores, sed et rebus insensatis insensibiliores
existere.

Adhuc sermonem miraculi in sole exhibiti novi-
tas detinet ; ac quamquam celeriter ad monumenti
occasum tendat, ac justitiæ Solem illic occultatum,
a cursu sistit, suadens omnino ut amplioris ali-
quid otii circa ipsum ponat. Sane quidem Jesus
ille filius Nave, secundus post Moysen Israelitici
populi ductor, agitatæ solis currum, rotarum
officio prohibuit⁹⁵, verbum dissyllabum cœu vali-
dissimum retinaculum subjiciens, ut ne ejus auri-
gatio Israelis hostibus salus fieret. Mansit vero
nihilominus lucifer. Cum enim imperator adversus
hostes visibiles bellum gereret, necessarium habebat
lumen, quod visus facultatem moveret, ac visi-
onem efficere quo lucis illa extensione, plures

Οὕτω μὲν οὖν τοῦ κοσμικοῦ τούτου λύχνου τὴν
παράδοξον μίανσιν πεπονθότος, « ὁ λαὸς ὁ τῷ
τριώρῳ τούτῳ σκότει ἀναστρεφόμενος, εἶδε φῶς
μέγα » τὴν ἐπιγνώσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἰουδαῖοι μόνον
« ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, καθ' ἡσασαν, οὐ βλέπουσιν. »
— « Ὡς γὰρ τὸ σκότος αὐτῶν, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐ-
τῶν· καὶ ὥτα ἔχοντες, οὐκ ἀκούουσιν οὐρανῶν, »
καὶ ταῦτα διαπρυσίως διηγουμένων δόξαν Χριστοῦ.
Δόξα δὲ Χριστοῦ, ὁ ἐπὶ τὸ ξύλον τὸ σταυρικὸν με-
τεωρισμὸς, δι' ὃν τὸ παράδοξον σκότος, καὶ ὅσα τὴν
χθὲς ἑτεροαποργήθησαν δαίγματα. Συνάδει δὲ τῷ
οὐρανῷ κάτωθεν καὶ ἡ γῆ, τὴν τῶν αἰμοχαρῶν τού-
των μανίαν ἐλέγχουσα, καὶ κατὰ τῶν δαιμονίωντων
βεδαρχεμένη, καὶ σφύζουσα· καὶ ἀμφότερα τὰ
B ἄκρα ταῦτα καὶ περίδροακτικά τοῦ παντός, Δαδτικῶς
ἀλαλάζουσα· « Καθάπερ ἤκουσαμεν, οὕτω καὶ εἶδο-
μεν, ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ
θεοῦ Ἰακώβ. » Ἦκουσαν, οὐχ ὡς ἔτυχε, οὐδ' ἐκ
τοῦ παρέργου, ἀλλ' εἰς μαρτυρίαν παρὰ τοῦ Μονο-
γενοῦς πάλαι ποτὲ προσκληθέντες, προδιαμαρτυ-
ρουμένου διὰ γλώσσης τῆς Ἡσάτου, τὴν ἐπ' ἐσχάτων
παροινίαν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸ μέλλον ὡς ἐνεστῶς
παριστῶντος· καὶ, « Ἄκουε, λέγοντος, οὐρανὲ, καὶ
ἐνωτίζου, ἡ γῆ· Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψισα, αὐτοὶ δὲ
με ἠθέτησαν. » Ὑψώσαν με καὶ αὐτοί, ἀλλ' ἐν τῷ
σταυρῷ. Ἐπῆραν καὶ οὗτοι μετέωρον, ἀλλ' ἵνα κρα-
ταϊότερον καταβράδυσιν. Ἄπερ οὖν τότε προφητι-
κῶς ἤκουσαν, σήμερον ἑρῶσι πραγματικῶς. Ἐπὶ
τούτοις, καμμύει μὲν πρὸς τὴν ὄρασαν οὐρανός, ἐπι-
C λυγὰς τὸν πανδερχίστατον ὀφθαλμόν· ἀναδαρχεῖ-
ται δὲ τῷ πάθει πᾶσα ἡ γῆ, σπαρattoμένη, καὶ τὸ
πρόσωπον διασχίζουσα· ἀπαθὲς δὲ μόνος ὁ Ἰσραὴλ
καὶ ἀνάληγτος. Οὕτως οἱ Χριστοκτόνοι, οὐ μόνον
ἀλογώτεροι τῶν ἀλόγων ἀπεφάνθησαν· ἀλλὰ καὶ τῶν
ἀναισθητῶν ἀναισθητότεροι.

Ἔτι τὸν λόγον ἡ περὶ τὸν ἥλιον ἐπέχει καινοτομία,
καὶ φερόμεων ὀξέως ἐπὶ τὴν δύσιν τοῦ μνήματος,
καὶ τὸν ἐκεῖσε κρυβέντα Ἥλιον δικαιοσύνης, τοῦ
ὀρμήματος ἴσῃσι, πειθούσα τῷ κατ' αὐτὴν θαύματι,
σχολαιότερον διατρίβειν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Ναυῆ παῖς
Ἰησοῦς, καὶ δεῦτερος μετὰ Μωσέως⁹⁶ δὲ μαργαῶς
D Ἰσραὴλ, ἴσῃσι τῆς προχλησίας τὸν ἥλιον, δις ὕλλα-
δον ῥήμα⁹⁷, ὡς πολυδύναμον ἐντρόχιος ὑπεβαλὼν,
ἵνα μὴ ἡ ἱππασία τούτου σωτηρία γένηται τοῖς πο-
λεμοῦσιν Ἰσραὴλ. Ἔμενε δὲ ὁμοῦς ὡς φωσφόρος. Κατὰ
γὰρ τῶν ὀρωμένων ἐχθρῶν ὁ στρατηγὸς τὸν πόλεμον
συγκροτῶν, ἐδείτο φωτὸς, τοῦ τὸ ὀρατικὸν κινδύνος
τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τὴν τοῦ ὀρῆν συγκροτοῦντος ἐν-
έργειαν· ὡς ἂν ἐπὶ τοῖς σκοτεινοῦς τοῦ ἄδου κρυθ-

⁸⁷ Matth. xxiii, 37. ⁸⁸ Joan. viii, 44. ⁸⁹ Isā. ix, 2. ⁹⁰ Isā. vi, 9. ⁹¹ Psal. cxxxviii, 12. ⁹² Psal. xviii, 2.
⁹³ Psal. xlviii, 9. ⁹⁴ Isā. i, 2. ⁹⁵ Josue x, 12.

VARIÆ LECTIONES.

h Ἰσ. Μωϋσεῖα. h* στήτω apud LXX. Hebr. monosyl. 𐤇𐤓. Arias : sile ; Pagn. expecta.

μῖνας. τῇ τοῦ φωτὸς παρεκτάσει, πλείονας εἰσ-
 ελάτῃ. Τί γὰρ καὶ νῦν εἰ τὰ τοῦ σκιώδους νόμου πρε-
 σβεύων, καὶ ὁ ὑπουργὸς ὢν τοῦ ἀποκτείνοντος
 γράμματος, τοὺς ὁδοστάτας ἀνῆρει τῶν φευγόντων
 ἐκ τῆς σκοτεινῆς Αἰγύπτου, πρὸς τὴν μακαριζομέ-
 νην κατὰ σέξιν; Νῦν δὲ ἄλλη παράδοξός τε νυκτο-
 μαγία ἐν μεσημβρίᾳ τελεῖται, καὶ σκότος τριῶρον
 ἀναφλίνειται· καὶ ὁ ἀρχαῖος ἀρχὼν τοῦ σκότους καὶ
 ὁράτος, πίπτει βληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀναβαλλομένου
 φῶς ὡς ἱμάτιον· ὁ συσκιόσσαντος ἑαυτὸν τῷ ἐπενδύ-
 ματι τῆς σαρκὸς, καὶ τούτῳ ἤδη διεβρώγоти τοῖς
 ἡσίοις, καὶ τῇ λόγῃ διατρηθέντι διὰ πτωχείαν ἐκού-
 σιον Οἱ δ' ἐν σκίτεϊ ἀγνοίας καὶ σκίφ' θανάτου καθ-
 ἡμένοι, φῶς μέγα ὁρῶσιν· ἀπολυτρώσεως, καὶ τὸν
 τύραννον βλέποντες βεβλημένον, ἀπὸ σκότους ἀνα-
 πηδῶσιν εἰς φῶς· ἀπὸ φόβου, εἰς ζωὴν. Νίκη γάρ
 τοῦ ἐνδὸς Ἰησοῦ, ἡ σωτηρία τῶν ἐκ παραβάσεως
 ἀποστάντων αὐτοῦ, καὶ εἰς ἐχθροὺς ἀντικαταστάν-
 των τῷ δημιουργήσαντι, τῇ τοῦ πρωτοπράστου δρά-
 κοντος ἐξαπάτῃ. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, εἶχε μὲν τὸ
 σταυρικὸν ξύλον μετέωρον τὴν παραγωγίαν τῆς κτί-
 σως, καὶ ἐπεστηρικτὸν τοῦτ' ἀνθρωποπρεπῶς, ὁ
 ἀρχὴν τῷ πατριάρχῃ σχηματισθεὶς, ἐπεστηριγμένος
 τῇ κλίμακί. Νεκρὸς γὰρ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ζωῆς γεγο-
 νώς, νεκροπρεπῶς τῷ ξύλῳ συνείχετο, ταῖς ἐκ τῶν
 ἡλίων χειροπέδαις ἐνεργημένος· δι' ὧν, ὁ τὸ πᾶν τῇ
 θεότητι συστατῶν, καὶ τοῖς νεκροῖς ἐμπνέων τὴν
 ζωὴν, τῷ ξύλῳ ἐρήρυστο συσχόμενος. Ἀνέβαινον δὲ
 καὶ κατέβαινον οἱ ἄγγελοι ἐπὶ τὸν σταυρόν. Ἀνέβαι-
 νον, ὡς ὁ βραχὺ τι παρ' αὐτοὺς· τοῦ ἐσταυρωμένου
 ἡ ληττωμένου διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. ὁ Γορ-
 γὴν δ' αὐτίκα κατέβαινον κατὰ βασιν ἀπειρον, ὑψιγλώ-
 τερον αὐτῶν κατανοοῦντες πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξου-
 σίας ἀγγελικῆς. Καὶ τί γὰρ ἕτερον, ἢ ποιητὴν αὐ-
 τῶν. Πατρὶ καὶ Πνεύματι σύνθρονον, καὶ τῆς δόξης
 καὶ βασιλείας, καὶ Κύριον; Οὐ γὰρ αἰσχύνῃ ταῦτα
 ἦν ὁ σταυρὸς, ἀλλὰ θρίαμβος τροπαιουχίας, καὶ
 παρρησίας νίκης ἐπιδείξις· Ἐκάθεισεν ἐπὶ θρό-
 νου τοῦ σταυρικοῦ ὁ κρίνων δικαιοσύνην, καὶ τὸν
 δοκῶν κατέκρινε θάνατον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπερορί-
 σας οὐσίας. Καὶ ὁ ἐξηκανθωμένος δὲ στέφανος ἐπὶ
 κεφαλῇ πρὸ τοῦ σταυροῦ ἀνεχόμενος, τὴν νίκην
 ἐδεξίστο τοῦ λέγοντος· ὁ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα
 τὸν κόσμον, καὶ καὶ κοσμοκράτορα· βαστάσας τὴν
 ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ἀμαρτίας δὲ σύμβολον,
 ἁπάνθ' ἡ δὲ ἁμαρτία, θανάτου ὅπλον ὀξύτατον· ὁ
 δὲ θάνατος, ὑποστράτης διὰ βόλου. Εἶδες οὕτω
 καθωπλισμένον τὸν τῆς ἀπωλείας ἀρχιστράτηγον;
 Εἶδες ἡλίκος ὁ συνασπισμὸς αὐτοῦ; Ἀλλὰ βλέπε
 καὶ τῆς παντευχίας ἀπογυμνούμενον, καὶ ἡττώμενον
 εὐμηχάνῳ σοφίᾳ Χριστοῦ. Ἀφαρπάζει γὰρ τὸ
 κέντρον ὁ ἀναμάρτητος, καὶ συντρίβει ἐν ἑαυτῷ,

⁶⁶ Isa. XLIX, 18. ⁶⁷ Isa. IX, 2. ⁶⁸ Gen. XXVIII, 13.

(2-10) *Primo venditi draconis deceptio.* Τῇ τοῦ
 πρωτοπράστου δράκοντος ἐξαπάτῃ. Draconis illius,
 qui primus os diabolo tentanti accommodavit, eique
 eius instrumentum ad malum venditum fuit; juxta
 illud Apostoli Rom. VII: Ego autem carnalis sum,
 circumdatus sub peccato.

hostium in tenebrosos inferni secessus detruderet.
 Quid enim novi videatur, ut qui umbratilis legis
 scita tueretur, essetque minister occidentis litteræ,
 eos interficeret, qui fugientibus a tenebrosa Ægy-
 pto ad beatam illam hereditatem iter prohiberent?
 nunc autem nova alia ac insolita nocturna pugna,
 meridie ipso committitur, ac trium horarum tene-
 bræ sunt; caditque antiquus ille, ac invisibilis
 princeps tenebrarum, eo vulnerante, « qui induit
 lumen sicut vestimentum ⁶⁶; » quique se carnis
 integumento obumbravit, eoque jam clavis discisso,
 ac lancea perforato, ob eam, quam sponte iniit,
 paupertatem. Il porro, « qui in ignorantie tene-
 bris, ac umbra mortis sedebant, magnam vident
 redemptionis lucem ⁶⁷, » videntesque vulneratum
 tyrannum, a tenebris resiliunt ad lumen; a corrup-
 tione ad vitam. Unius quippe Jesu victoria, salus
 est eorum qui prævaricantes ab eo defecissent,
 quousque primo venditi draconis deceptio (2-10) au-
 ctori hostes effecisset. Enimvero, quod dicebam,
 habebat quidem crucis lignum, eum sublimem,
 qui creaturam proluxit; eratque illi humano more
 innixus, qui olim patriarchæ spectaculo exhibitus
 fuerat innixus scalæ ⁶⁸. Morte enim pro mea de-
 functus vita, pro mortui ratione in ligno tenebatur,
 clavorum compedibus innexus; quibus is, qui uni-
 versa Deitate continet, ac vitam mortuis inspirat,
 ligno detinente suffultus erat (11). Porro angeli
 ascendebant, ac descendebant in cruce. Ascende-
 bant, tanquam eo, qui erat crucifixus, « modicum
 præ illis minorato, ob passionem mortis ⁶⁹. »
 Confestim autem immensum rursus descendebant,
 ut qui omni eum Principatu, ac Potestate angelica
 sublimiorem intelligent. Quid enim aliud, quam
 suum Creatorem, eadem cum Patre ac Spiritu san-
 cto sublimem sede. Regemque ipsum gloriæ, ac
 Dominum cogitarent? Non enim crucis pudebat,
 adeoque tropæi loco, ac mundi totius victoriæ
 ostensio illis erat. « Sedit super crucis thronum,
 qui judicat justitiam ⁷⁰, » ac iniquam condemnavit
 mortem, abs substantia eam humana exterminans.
 Sed et spinea corona, quam in capite suscepit
 ante crucem, ejus confirmabat victoriam, qui ait :
 « Confidite, ego vici mundum ⁷¹, » et mundi prin-
 cipem : utique portando mundi peccatum. Nam
 spinæ, peccati sunt symbolum, peccatum vero,
 præsentissimum est mortis organum; mors deni-
 que, vicarius a diabolo imperator. Vidisti sic in-
 structum, principem illum perditionis ducem? Vi-
 disti quanta ejus munitio? Vide nihilominus omnis
 illa generis armatura nudum, ac expedita Christi
 sapientia victum. Quippe, abripitis aculeum, im-

⁶⁹ Hebr. II, 9. ⁷⁰ Psal. IX, 5. ⁷¹ Joan. XVI, 33.

(11) *Ligno detinente suffultus erat.* Ἐρήρυστο
 συσχόμενος· alioqui in terram prolapsuro inanimi
 corpore, ut idem orat. in a lorationem crucis, ubi
 eandem comparisonem crucis cum scala Jacob
 edisserit.

nunis a peccato existens, atque in se ipse contemnit, « qui tollit peccatum mundi », ac per naturam nascitur impeccabilis. Inermem ostendit aculeo instructam mortem, prorsusque inefficacem: quinimo, amisso eam aculeo mortificat ac exstinguit. Ipsium vero iis quoque insectis accidit, quæ sunt aculeo instructa, ubi eum carni infixerint.

Christi porro victoria, in universam naturam transit, cuius ipse assumpsisset primitias. Quippe ea per illam vivificatur, ac immortalis efficitur. Cæterum habere mysterium crucis, triumphi pro victoria speciem, res ipsæ clamant. Quanquam enim ego siluero, clamabunt lapides: ii, inquam, lapides, sub quibus primi parentis calvaria (12) fuit defossa, uti vera ac antiqua Patrum traditio habet. Velut enim potentissimus Rex, eam Adami sensuum arcem superavit, bellicue pugna devicto dæmone, qui per vim ei dominabatur, suum in ea jure belli fixit sceptrum, ac erexit tropæum, palam ostendens, ut Adam ille, quam præcipue propositam haberet, ejus in terram adventus causa fuerit, utque ejus instaurationis, ac reparatæ salutis, gratia, totum exinanitionis mysterium gestum sit: descensus, inquam, e cœlis; incarnatio, sudor, labor, precatio, mors, effusio sanguinis, depositio in monumento. Universa hæc in Adæ refunduntur libertatem, fuitque mysterium, ejus qua sictor prosequeretur, dilectionis argumentum.

Hæc porro quondam arx prior discrimen perpassa erat, cum illam ligni adminiculo hostis quatiens, expugnasset, ac direptam posuisset. Quippe obaudivit primus generis parens, comparatum decipiendo Draconis consilium. « Vidit quod fructus speciosus esset ad visum »: attigit, extendens dexteram; decerpitque, ac ori admovens, gustavit, « eo quod bonus esset ad esum », ejusque suavem odorem percepit. Pro sensuum itaque, sic a dæmone servituti datorum, salute in Lithostroto recta crux specie fligitur, ducitque Christus a Calvaria, ubi olim sensus fixerat curationis exordium: cumque solo sermone paradisum plantasset, ipsa nunc manuum opera, ac labore, subliorem plantationem molitur, cujus fructus, æternum mansura vita. Porro imitatur optimos satores, qui arborum qualitates nihil commodi fructus edentium, bonis aliis qualitatibus, excisarum arborum

« αὐτὸς ὢν ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, » καὶ φύσει γνωρίζομενος ἀναμάρτητος. Καὶ δοκλον τὸν κεντροφόρον δείκνυσιν θάνατον, καὶ παντελῶς ἀνενέργητον· μᾶλλον μὲν οὖν θανατοὶ καὶ νεκροί, τὸ κέντρον ἀποβαλλόμενον. Πάσχει δὲ τοῦτο καὶ τὰ κεντροφόρα τῶν ζωῶν, κατὰ σαρκὸς τὸ κέντρον ἐ[μ]πήξαντα.

Ἡ δὲ νίκη Χριστοῦ πρὸς ἅπασαν διαβαίνει τὴν φύσιν, ἥς αὐτὸς τὴν ἀπαρχὴν προσέλαβε. Ζωοῦται γὰρ διὰ ταύτης καὶ ἀπαθανατίζεται. Ὅτι δὲ θριαμβόνικον τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ, αὐτὰ βοῶσι τὰ πράγματα. Κἂν ἐγὼ σιωπήσω, οἱ λίθοι κεκραξοῦνται· λίθοι, ὧν κάτωθεν κατορύσσεται τὸ τοῦ πρωτοπλάστου κρανίον, ὡς ἡ ἀληθὴς καὶ ἀρχαία τῶν Πατέρων ἔχει παράδοσις. Ὡς γὰρ βασιλεὺς πινωθέν-
 B στατος, ὑπερανέβη τὴν ἀκρόπολιν ταύτην τῶν Ἀδαμιαίων αἰσθήσεων, καὶ τὸν κατατυραννήσαντα ταύτης κατεστρατήγησε δαίμονα, νόμῳ στρατιωτικῷ, οἰκεῖον ἐπ' αὐτῆς πηξάμενος σκήπτρον, καὶ τὸ τρόπαιον ἀνεστήλωσε· δεικνὺς προδότηως, ὡς ὁ Ἀδὰμ ἐστὶ τὸ σκοπιμώτατον τέλος τῆς ἐπὶ γῆς αὐτοῦ παρουσίας, καὶ τῆς αὐτοῦ ἀνακλήσεως καὶ ἀναψύσεως ἐνεκεν, τὸ τῆς κενώσεως ἅπαν ἐπράχθη μυστήριον· ἡ οὐρανὸθεν κατάβασις, ἡ ἐνανθρώπησις, ὁ ἰδρῶς, ὁ κόπος, ἡ προσευχή, τὸ πάθος, ἡ χύσις τοῦ αἵματος, τοῦ μνήματος ἡ κατάθεσις. Ταῦτα πάντα τῆς τοῦ Ἀδὰμ ἡτιῶντο ἐλευθερίας, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης τοῦ πλάσαντος ὑπόθεσις ἦν τὸ μυστήριον.

Ἦν δὲ ἄρα πρωτοπαθήσασά ποτε ἡ ἀκρόπολις αὕτη, ὅταν ὁ πολέμιος διὰ ξύλου ταύτην κατέσεισε
 C θέμενος· ἄλωτήν. Ἦκουσε γὰρ ὁ γενάρχης τῆς ἀπατηλῆς τοῦ δράκοντος συμβουλῆς. « Εἶδεν, ὅτι ὥρατος ἦν εἰς ὄρασιν ὁ καρπός »· ἤψατο, τὴν δεξιὰν ἐκτείνας· καὶ δρεψάμενος, καὶ παραπειμψάμενος στόματι, ἐγεύσατο, « ὅτι καλὸς εἰς βρώσιν, » καὶ τῆς εὐωδίας ἀπήλαυσε. Ὑπὲρ γοῦν σωτηρίας τῶν αἰχμαλωτισθεῖσων τῷ δαίμονι τούτων αἰσθήσεων, ἐπὶ τοῦ Λιθοστρώτου ὁ σταυρὸς ὀρθιάζεται· καὶ ἀπὸ τοῦ Κρανίου, τῆς θεραπείας ἀρχεται· ὁ Χριστὸς, ἐπὶ πρῶν τὰ αἰσθητήρια συνεπήξατο· καὶ λόγῳ μόνῳ πεφυτουργηκὼς τὸν παράδεισον, νῦν αὐτουργία καὶ πόνῳ, ὑψηλοτέραν φυτείαν ἐπιτεχνάζεται· ἥς ὁ καρπός, ζωὴ διαίων· ζῶσα. Καὶ μιμεῖται τοὺς ἀρίστους τῶν φυτηκῶν· οἱ ποιόττας δένδρων μὴδὲν προ-
 D ἴσχυμένων χρηστὸν, εὖ ἐπίστανται μεταβάλλειν εὐχρησταῖς ἄλλαις ποιότησι, τῶν τῆς ἐσποτμένων·

^a Joan. i, 29. ^b Luc. xix, 40. ^c Gen. iii, 6. ^d ibid.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Leg. διὰ τῆς τῶν ἐτμημένων.

NOTÆ.

(12) *Lapides, sub quibus primi parentis calvaria.* Sit hæc ratio, quam se nescire fatetur Grets., cur citata proxime orat. Germanus appellet Lithostrotum Calvarie locum, ac quo fuit Domino posita crux, quanquam eo nomine a Joanne appelletur Pilati tribunal, quod forte locus esset stratus lapide, nec id vulgari, aut minus exquisito opere: alioqui omnia passim loca strata lapide sic fuissent dicta. Uti ergo Pilati illud tribunal ab eximio lapi-

dum opere, ac strato singulariter solo, dici meruit Λιθοστρώτος, sic sibi Germanus ac Græci alii quos indicat Grets. indulerint, ut locum Calvarie, a lapidibus antiquo more Adæ cranio impositis protumulo, ac quibus peculiari ratione stratus lapide mons ille videretur, juxta eam inibi sepulchri Adæ traditionem, Λιθοστρώτον appellarent: quod sane vero similis est, quam ut tot Græcos scriptores oscitantius credamus loca confudisse.

περιφύτας. Πευκίην σφύραν λείπει εὐθηνουμένην, A
 πικρὰς ἀμυγδαλῆς ῥίζην ἐπεμβάλων, μετεχύμισε τὸ
 τοῦ δένδρου ὑπόπικρον, πρὸς τὸ εὐχρηστον καὶ
 γλυκὺ, καὶ τὸ δυσπρόσιτον, ἐξημέρωσε. Καὶ ὁ σταυ-
 ρὸς δὲ τοῦτο, καθ' ὑψηλοτέραν φυτχομίαν [ποιεῖ·]
 ἐμπαιγὲς μὲν τῇ ῥίζῃ τοῦ ἀνθρωπείου γένους, τῷ
 πρωτοπλάστῳ φημί· ἀπαλλάξας δὲ ταύτην τῆς τοῦ
 θανάτου πικρίας, καὶ πρὸς ζωηρὰν μεταστοιχειώσας
 ποιήματα. Ζωῆς γάρ ἐστι ξύλον, διὰ τὸν ἐπ' αὐτοῦ
 ἀνηρημένον ἀθανασίας καρπὸν. Ὡς τῆς ἀπορρήτου
 φιλοφροσύνης τοῦ Θεοῦ! Ὡς τῆς εἰς ἐμὲ, τὸν πολλοῦ
 μίσους ἐπάξιον διὰ κακίαν, πολλῆς ἀγάπης αὐτοῦ δι'
 ἀνέξικακίαν πολλήν! Προεώρα μὲν ἄνωθεν ὁ παντ-
 επόπτης διακύπτων ἐξ οὐρανῶν, τὸ ἐνυποκείμενον
 χρανίον τῷ Λιθοστρώτῳ, ἐλεεινὸν λείψανον τῆς χειρὶ
 τετιμημένης τοῦ πλάσαντος πλάσεως· καὶ ἰδὼν, B
 ἐπεκάμφθη· καὶ ἐπικαμφοθεὶς, « κάμπτει τοὺς οὐ-
 ρανούς, καὶ κάτεισιν. » Ὁ ἀπερίγραπτος, ἐπὶ γῆς
 ἀνθρώποις· συναναστρέφεται ἀνθρώπος γεγονός.
 Ἐδραμεν, ἔδραμεν ἕως ὧδε, ὅπου καὶ ἔστησε τοὺς
 πόδας αὐτοῦ, τὴν ὁδὸν τοῦ γῆινου βίου τελειώσας,
 καὶ καταλαβὼν τὸν ζητούμενον, ἵσταται· καὶ « ἔπου
 τὸ πῶμα, ἐκεῖ καὶ ὁ μεγαλοπτερυγὸς αἰετὸς, » ὡς
 πτέρυγας τὰς χεῖρας διαπετάσας, καὶ περισκιάσας
 τὸν κείμενον, καὶ ἐπεντρανίσας, ὃ ἐν οὐρανοῖς κατ-
 οικῶν, καὶ « τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν· ὃ ἐγέλων ἀπὸ
 γῆς πτωχὸν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνιστῶν πένητα. »
 Ἐγενόμην γὰρ ὡσεὶ κόπρος τῇ γῇ σῆψιν κατακρι-
 θέτης καὶ δυσωδίας.

« Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; » πάλιν αὐτὸν ἔρωτᾷ· ἐγὼ γὰρ
 σε ἀναψηλαφῶν, ἐνταῦθα παρεγενόμην, καὶ διὰ
 τὴν σὴν ἀνεύρεσιν, ἐξέτεινά μου τὰς χεῖρας ἐν τῷ
 σταυρῷ· πρὸς μὲν τὸν Πατέρα, σχῆμα ἐνδεικνύμε-
 νος εὐχαριστίας ἐπὶ τῇ φανερώσει τῇ σῇ· πρὸς σὲ
 δ' αὖ, ἔκτασιν ἀγκαλισμοῦ. Οἱ δὲ χρότις ποτὲ κατα-
 θρήσσαντές σου τὴν ψυχὴν πόδες (τοῦτο γὰρ ὑποτο-
 πάζειν τὸ δυσμελὲς ταύτης παρελχετο), νῦν ἀφο-
 ργῇ σε κατέλαβον, καὶ ἀκινητίζουσι διὰ σὲ τῷ
 ξύλῳ προσταγέντες. Οὐ γὰρ ἵνα κρίνω σε δι' ἀμαρ-
 τίαν, ἀλλ' ἵνα σώσω σε διὰ φιλοφροσύνην, ἐλήλυθα·
 οὐδ' ἵνα καταράσῃμαι διὰ τὴν σὴν παρακοήν, ἀλλ'
 ἵνα εὐλογῇσαι δι' ἐμὴν ὑπακοήν, παραγέγονα. « Ἐν
 πῶς μεταφρένοίς μου ἐπισκιάσω σε, καὶ ὑπὸ τὰς D

insitione commutare noverunt. Piceæ malleum
 pinguedine uberem, amaræ nucis amygdalæ radici
 immittens, amararum arboris succum in lenem ac
 dulcem commutavit, gustuique difficilem cicura-
 vit. Huc vero etiam crux altiori satione facit, quæ
 humani generis radici infixa, primo, inquam,
 condito homini, a mortis eam amaritudine liberat,
 inque vitalem quamdam qualitatem convertit. Et-
 enim crux lignum est vitæ, propter suspensum in
 ea immortalitatis fructum. O ineffabilem Dei beni-
 gnitatem ac clementiam! O multam in me, qui
 multo odio a vitiositate dignus fui, ejus dilectione-
 nem, per multam sustinentiam! Sane quidem jam
 olim e caelo inspectans omnium inspector, cranium
 prævidit in Lithostroto humi conditum, miserabiles
 utique reliquias fictionis, quam manus sictoris ho-
 noraverat: vidensque, inflexus est, inflexusque,
 « inclinat cœlos, ac descendit⁷. » Qui nequit cir-
 cumscribi, cum hominibus in terra versatur, factus
 homo. Cucurrit, plane cucurrit lucusque, ubi
 etiam stetit pedes suos terrenæ vitæ consummans
 viam, statque comprehenso eo, quem currens qua-
 rebat: ac « ubi corpus, illic quoque magnarum
 alarum adest aquila⁸, » alarum instar manus ex-
 pandens, circumobumbrans pariter, illustrans-
 que (13) jacentem hominem, qui habitat in cœlis,
 nihiloque minus « humilia respicit: qui suscitavit
 a terra inopem, et erigit de stercore pauperem⁹. »
 Facti quippe eramus tanquam stercus terræ, qui
 fueramus damnati ut putresceremus, tetrumque
 odorem exhalaremus.

« Adam, ubi es¹⁰? » quærit iterum: ego enim
 huc veni, ut te rimarer, atque ut te possim
 invenire, manus meas extendi in cruce: quod
 quidem spectat ad Patrem, gratias agentis speciem
 exhibens pro tua detectione; quod autem ad te,
 extendentis manus ad amplexationem. Cæterum
 pedes illi, qui tuum quondam animum strepitu
 terruerunt; hoc enim tristis ejus habitus dabat
 suspicari: nunc te sine strepitu comprehenderunt,
 ac sunt immoti, tui causa ligno affixi. Non enim
 ut propter peccatum tuodam judicarem adveni, sed ut
 per benignitatem et clementiam salvarem: neque
 ut maledicerem propter inobedientiam tuam, sed
 ut per meam obeditionem benedicerem. « Inter

⁷ Psal. xvii, 10. ⁸ Matth. xxiv, 28. ⁹ Psal. cxii, 9. ¹⁰ Gen. iii, 9.

(13) *Illustransque.* Ἐπεντρανίσας. Vox est
 Germano peculiaris. Sic citata orat. de cruce.
 Δοξάζεται: ὅρις χαλκοῦς φιλαῖς ἐπεντρανίσαι ζωο-
 ποιῶν. Laudatur serpens æneus qui sola ac nuda
 irradiatione vivificaret. Videatur significare quani-
 dam affusionem luminis ab obtutu, sive in eos qui
 respicerent, ratione cujus in eos imprimens, a
 serpentium morsu liberaret. Valde displicet Grets.
 dum ita adnotat ad eam orat. et verba relata.
 Verba illa referri possunt ad ipsum Moysen, si lectio
 hoc modo constituitur. Καὶ δοξάζεται ὁ ὅρις χαλκοῦς,
 κ. τ. ε. Et tamen laudatur et celebratur Moyses,
 quod æneus serpentes effinxerit. Ita ut ζωοποιεῖν non
 sibi vivificare, sed animalis speciem effingere. Nam
 1. Moyses unum duntaxat, non plures ejusmodi
 effinxit serpentes; 2. effinxit, non nudo et solo
 inspicere, quod ipse reddiderat τὸ, ἐπεντρανίσαι.

sed fabrilis arte: vel erat alia ejus vocis afferenda
 expositio, novo isli sensui quadrans; 3. ultro con-
 ficta est illa vocis ζωοποιεῖν significatio, nec quid-
 quam eo loco apta. Vere serpens ille δοξάζεται,
 habetur celebri memoria, habuitque suam religio-
 nem, siquidem erat crucis figura, et ea ratione
 aspectu curabat, obscura quadam in Christum
 relatione, etsi postea priori in idololatriam popu-
 lo, ac religionis excedente modum, summa ab
 Ezechia religione contritus sit. Alii philosophatur
 Andr. Cret. orat. in crucis Exalt. ut non tam
 Christi, ejusque crucis typus fuerit, quam per
 eam crucifixi peccati, ac diaboli, quomodo nullam
 religionem habere potuit: et tamen δοξάζεται·
 laudatur, tanquam rite, nullaque violatione legis
 divinæ cusus, sed magis Deo jubente, quanquam
 videretur sic imagines conflare ab eo prohibitum.

scapulas meas obumbrabo tibi, Jamque sub pennis meis speras, » tanquam pullus e paradisi nido antea subductus, ac serpentis dentibus læsus. Ego Veritas « scuto te crucis circumdo, nec timebis a timore nocturno; » te enim dies nesciens vesperam exceptura est; « necve a negotio perambulante in tenebris, » atque in inferni caliginosis tabernaculis versante; « nec denique a ruina, et dæmonio meridiano ¹¹. » Erat enim, ut nosti, pomeridianum tempus, quando, malo dæmone supplantante, parum cum conjuge ruina dejectus es. Ab his omnibus liberaberis, circumquaque munitus scuto crucis. Tandem ergo « non est occultatum os » illud tuum a me. Quanquam autem est tua « substantia in inferioribus terræ ¹². » Quippe substantia corporis anima est, cum et ea abeunte dissolvatur quod subsistens erat: verum illuc quoque nunc eo, ac proficiscor, « æstimatus cum descendentibus in lacum ¹³⁻¹⁴, » quæramque animam tuam « in tenebrosis ac umbra mortis ¹⁵ » occultatam; nec desistam sponte humiliatus, ac inferius descendens, donec te in cælum subveham, ad laudem quidem meæ in humanum genus benignitatis ac clementiæ; ad probum vero diaboli in illud odii, ac invidiæ. Qui enim tuam in paradiso conversationem nequivit ferre, quid non molestiæ patiatur cum fueris effectus cæli civis? quin et vero Patri meo consessor, per istas primitias, ac naturam quam assumpsi?

Quia ergo mors nihil aliud est quam separatio a corpore, ac Emmanuel factus est veritate homo, omnesque humanitatis modos per summam benignitatem suscepit excepto peccato, moritur pro humanæ naturæ lege: sponte tamen, non vi mortis compellente; ac anima quidem separatur a corpore, corpusque moritur ea disjunctione: manet vero deitas a neutro sejuncta, divisaque, ambas partes disjunctas colligens, postque etiam mortem, eam quæ fuit ex ipsa unione subsistentiam in seipsa servans. Ac anima quidem sponte in infernum descendit: corpus autem includitur sepulcro. Cæterum, qua ratione nativitas ex Virgine non per omnia similis nostræ habuit, nec omnino humanæ naturæ nativitatibus leges secuta est, suntque etiam in quibus partus supra humanam rationem mirabilis fuit, ac natura novata est. Quænam illa? Utique conceptio sine semine, partus dolorum expers; servata post partum, uti ante partum virginitas, ut ex rebus adeo mirabilibus, non nudus homo existimaretur qui natus esset, sed veritate Deus cognosceretur qui carnem induisset. Sic sane etiam in morte naturalia commista fuerunt, iis quæ naturæ rationem excedunt. Sunt autem ista, ut ex potestate ac libera ex se voluntate, Patris manibus spiritum commendarit; ut in infernum descendens, vinclos qui illic tenebantur, reduxerit; ut tridua-

πέντε ἡμέρας μου ἦδη ἀπλίζεις, » ὡς ὁ τῆς καλιᾶς τοῦ παραδείσου ἀποσεσυλημένος πρὶν νεοτὸς, καὶ ὁδοῦσι διαλεωθὲς τοῦ θύρας. « Ὅτι κὼς σε » ἡ ἀλήθεια ἐγὼ σταυρικῶς, « καὶ οὐ φοβηθῆσθαι ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ. » ἀνέσπερος γὰρ ἡμέρα σε διαδέξεται. « οὐδ' ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, » καὶ τοῖς ζοφεροῖς τοῦ ἔδου σκηνώμασιν ἀναστρεφόμενου. « οὐδ' ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ. » Ἦν γὰρ, ὡς οἶδας, δειλὸν, ὅτε συγκατεπτώθης τῇ ὁμοζύγῳ, ὑποσκελισθεὶς τῷ ἀλάστορι. Πάντων τούτων ἀπαλλαγῆσαι τῷ ὅπλῳ περικυκλωθεὶς τοῦ σταυροῦ. Τέλος οὖν « οὐκ ἐκρύβη τὸ ὅστον » τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Εἰ δὲ καὶ « ἡ ὑπόστασις σου ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς » (σώματος γὰρ ὑπόστασις ἡ ψυχὴ. ὅτι καὶ ταύτης ἀφισταμένης, τὸ ὑφιστάμενον διαλύεται), ἀλλ' ἀπειμι νῦν κάκει, καὶ κατέρχομαι, « προσλογισθεὶς μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον, » καὶ ζητήσω σου τὴν ψυχὴν « ἐν σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου » συγκρυπτομένην. καὶ οὐκ ἀποστήσῃμαι ταπεινούμενος καὶ ὑποκαταβαίνων ἐκόν, ἕως ἂν σε πρὸς οὐρανὸν ἀναγάγω, εἰς δόξαν μὲν τῆς ἐμῆς φιλανθρωπίας, εἰς αἰσχύνην δὲ τῆς τοῦ διαβόλου μισανθρωπίας. Ὁ γὰρ οὐκ ἐνεγκὼν τὴν σὴν ἐν παραδείσῳ ἀναστροφὴν, τί οὐκ ἂν πάθοι τῶν ἀναιρῶν, οὐρανοπολίτου σου γεγονότος, μᾶλλον δὲ καὶ συνέδρου τῷ ἀληθινῷ μου Πατρὶ, διὰ τῆς ἀπαρχῆς ταύτης καὶ τοῦ προσλήματος;

Ἐπεὶ τοίνυν οὐδὲν ἕτερόν ἐστι θάνατος, ἀλλ' ἡ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ σώματος, ἄνθρωπος δὲ κατὰ ἀλήθειαν γέγονεν ὁ Ἐμμανουὴλ, καὶ πάντα τὰ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρα διὰ φιλανθρωπίας ἐδέξατο χωρὶς ἁμαρτίας, θνήσκει κατὰ νόμον φύσεως ἀνθρωπίνης. ἐκουσίως μὲν, ἀλλ' οὐχὶ τυραννίδι θανάτου συνελαυνόμενος. καὶ διδασκὰς μὲν ἐκ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, νεκροῦται δὲ τὸ σῶμα διαζυγῆς τῆς ψυχῆς. ἡ θεότης δὲ, ἀμφοῖν ἀδιάστατος καὶ ἀδιάρρηκτος, τὰ διεισώτα συνάγουσα, καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐνώσεως εἰς ἑαυτὴν ὑπόστασιν συντηροῦσα καὶ μετὰ θάνατον. Καὶ ἡ μὲν κάτεισιν αὐτεξουσίως ἐν τῷ ᾄδῃ. τὸ σῶμα δὲ τῷ τάφῳ συγκατελείται. Πλὴν ὥσπερ ἡ ἐκ Παρθένου γέννησις οὐ κατὰ πάντα ἦν καθ' ἡμᾶς, οὐδὲ τῇ ἀνθρωπείᾳ γεννήσει ὁλοτελῶς ἠκολούθησεν. ἀλλ' εἰσιν ἐν οἷς καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ὁ τόκος παρεδόξασθη, καὶ ἡ φύσις κεκαينوτόμηται. τίνα ταῦτα; ἡ τῆς συλλήψεως ἀσπορία. ἡ ὠδίνων ἀνευ κυοφορίας. ἡ μετὰ τὴν κύησιν ὡς πρὸ ταύτης τῆς παρθενίας συντήρησις. ὡς ἐκ τρικλοῦτου παραδόξασματος, μὴ ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν τεχθέντα, Θεὸν δὲ ταῖς ἀληθείαις ἐγνώσθαι σεσαρκωμένον. καὶ οὕτω δὴ καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, τὰ κατὰ φύσιν σύμμιχτα τοῖς ὑπερφύσει. Καὶ εἰσὶ ταῦτα, τὸ κατ' ἐξουσίαν καὶ αὐτοδεσπότηως ταῖς πατρικαῖς χερσὶ παραθεῖναι τὸ πνεῦμα. τὸ κατελεῖν [ἐν τῷ ᾄδῃ.] καὶ τοὺς ἐκεῖ δεσμίους ἀνακαλεῖν, τὸ σῶμα δὲ ἀδιάφορον ἐνυπτιάζει τῷ τάφῳ τρι-

¹¹ Psal. xc, 4-6. ¹² Psal. cxxxviii, 45. ¹³⁻¹⁴ Psal. lxxxviii, 5. ¹⁵ ibid. 7.

ήμερον, θαλερὸν, ὡς τῇ θεότητι ζῶν· ζῶν πηγάζον· οὐ διαφθорάν· συνέχον, οὐ συνεχόμενον τοῖς ἐνταφίοις δεσμοῖς· μυρίζον, οὐ μυριζόμενον τοῖς νεκρικοῖς ἀρώμασιν· ἔωλον μὲν τῶν ἡμερῶν διαστήμασι, ζῶον δὲ τῷ ἐκ τῆς θεότητος ὑποστήματι.

Ἄγε τοίνυν, ἡμεῖς τὰς μυροφόρους μαθητρίδας προλάβωμεν, μαθηταὶ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας τυγχάνοντες. Ἐκεῖναι γὰρ ἔτι νομοφυλακοῦσι, καὶ τὴν νομικὴν σκιάν ὑποκάθηνται σαββατίζουσαι· ὁ δὲ λόγος καταπρονεῖται νῦν τοῦ Σαββάτου· κατατολμάτω τῆς κουστωδίας· εἰσδύετω τὴν πέτραν λαξευτήν, καὶ ὑπ' αὐτὴν σκεπασθεῖς, ὁράτω Θεοῦ ἀπόρρητον συγκατάβασιν· βλέπετω Θεοῦ πρόσωπον μετὰ παύσεως· οὐ μὴ γὰρ ἀποθάνῃ εἰς τοὺς αἰῶνας. Πῶς γὰρ, ὅπου καὶ οἱ θανόντες, ἰδόντες ἴαν-εζωώθησαν; Ἡκέτω τοίνυν Δαβὶδ· στήκετω μεθ' ἡμῶν· ἐξαρχέτω τῆς ἐορτῆς· χορηγεῖτω τῶν ὕμνων τὰς ἀφορμὰς· πρόσωπον ὑποδύεσθαι τοῦ κατακρίτου τῇ διαφθορᾷ, καὶ τῷ ᾄδῃ βροτειῶν πληρώματος, τοῦ πάλαι τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀπεκδεχομένου ἐπέλευσιν, καὶ τὴν νῦν ἐκ τάφου ἀθανασίαν· Ἐπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, μελωδῶν, καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου· καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου ταιλαιπωρίας· ἵνα λάκκον ταιλαιπωρίας τῆς διαφθορᾶς τὸ χωρίον, τὸν τάφον ἐπεξηγουμένους· Καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἱλύος· τῆς εἰς γῆν καὶ ὕδωρ τοῦ σώματος ἀναλύσεως, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκε. Ταῦτα τὰ ἐκ τῆς κατάρας ἡμῶν ἐπιτίμια. Ἄλλ' ἐπιμειδιάτω ἡμῖν καὶ τὰ καταθύμια. Καὶ ἔστιτε, φησὶν, ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατεύθυνε τὰ διαθήματά μου. Πῶς, καὶ τίνα τρώπον; Τίθεται Χριστὸς ἐπὶ τὴν πέτραν ταύτην τοῦ μνήματος, καὶ τὸ στερεὸν αἱ βάσεις τῆς ἡμετέρας λαμβάνουσι φύσεως, καὶ οὐκέτι ἐκχυθίσονται τὰ διαθήματα τῶν ἀνθρώπων εἰς θάνατον· πηγάζει γὰρ ἡ πέτρα ὕδωρ ἀθανασίας. Πάντα μὲν οὖν τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη, προσηλῆπται τῷ Μονογενεῖ κατ' ἀλήθειαν, γεγονότι ἀνθρώπῳ ἐξ αἱμάτων παρθενικῶν, καὶ ὅλον τὸ Ἀδαμιαῖον φύραμα ἐν αὐτῷ ὑποστήσαντι. Ἐκτοτε οὖν κινεῖσθαι ἀρξάμενα, οὐκ ἀνάγκη φύσεως, ἀλλ' ἐνδόσει θεότητος, σήμερον ἐν τῇ πέτρᾳ ταύτῃ τῆς κινήσεως ἔστησαν· καὶ ἐχόμενα πέτρας ταυτῆς κατεπόθησαν. Οὐκέτι κόπος, οὐκέτι ὕπνος, οὐ πείνα, οὐ δίψα, τὰ μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐπιτίμια. Τῆς γὰρ ἀφουρασίας ἐξανησάσης, ταῦτα κατεμαρτήθησαν, ὥστε ἐμοὶ καὶ ἐν ἡμέραις Βαβυλῶνι ἀνομασθήσεται προσεδάφισθέντα τῇ πέτρᾳ ταύτῃ, καὶ ἀναλωθέντα· νήπια μὲν, ὅτι οὐκ εἰς ἀμαρτίας λογίζεται· ἀδιάβλητα γὰρ· Βαβυλῶνι δὲ, ὅτι μετὰ τὴν πρὸς τὴν κοσμικὴν σύγχυσιν ἔκπτωσιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς Ἱερουσαλὴμ, πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος ἀπαγωγῇ, ταυτὶ παρεισέδυσαν τὰ μὴ διανελεμένα πάθη, ἐπίφορα ὅντα τῇ διὰ πληρώσεως καὶ κενώσεως συνισταμένῃ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ.

num in sepulcro corpus resupinum incorruptum manserit, vegetum illud, ut quod viveret Deitate, vitam scaturiens, non corruptionem; quod contineret, non contineretur sepulcralibus vinculis; quod ungeret, non ungeretur mortuorum aromatibus; quod quidem dierum intervallo obsoletum esset, sustentante autem Deitate vivum existeret.

Age ergo unguentiferas discipulas occupemus, qui spiritalis libertatis discipuli simus. Illæ siquidem adhuc legem servant, subsidentque sabbatizantes umbram legalem. Nunc autem sermo Sabbatum negligat, contemnat custodiam, intret in excisam petram, eaque oblectus, videat ineffabilem Dei inclinationem, Dei vultum libere aspiciat: non enim morietur in æternum. Qui enim? Quando etiam mortui videntes, vivificati sunt. Veniat itaque David, stet nobiscum, festæ luci præsul exsistat, canticorum argumenta suggerat: personam subeat hominum cælus corruptioni addicti, ac inferno mortalis, ejus qui olim Salvatoris præstolaretur adventum, ac immortalitatem quæ nunc exhibetur, modulans in hæc verba: « Expectans expectavi Dominum, et exaudivit preces meas: et eduxit me de lacu miseriæ¹⁶. » Lacum miseriæ, corruptionis locum postmodum sepulcrum exponens: « Et de luto sæcis¹⁷, » ex resoluta corpore in terram et aquam, ex quibus etiam constitutum est. Hæc maledictionis nobis indictæ multa. Enimvero aridens quoque nobis desiderata edicat: « Et statuit, inquit, supra petram pedes meos, et direxit gressus meos¹⁸. » Quo id modo, ac qua ratione? Ponitur Christus super hanc petram monumenti, solidanturque nostræ naturæ bases, nec amplius hominum gressus in mortem effundentur¹⁹: petra siquidem immortalitatis aquam scaturit. Sane quidem Unigenitus naturales omnes affectiones, quæ vacant crimine, vere assumpsit, qui sit factus homo ex sanguinibus virginalibus, totamque Adæ conspersionem in se ipse sustentaverit. Ab eo itaque tempore, cum moveri cœpissent, non necessitate naturæ, sed Deitatis concessione, hodie in petra hac, a motu quievire, « fueruntque absorptæ huic junctæ petra²⁰. » Non enim amplius est labor, non somnus, non fames, non sitis, penalis illa a prævaricatione in naturam invecta. Efflorente enim incorruptione, obsoluerunt ista; eaque ego appellavi « parvulos Babylonis, ad istam allisos petram²¹, » atque peremptos: parvulos quidem, eo quod non imputentur ad culpam; quippe vacant crimine; Babylonis autem, quia innocuæ ejusmodi affectiones, post casum in mundi illam confusionem, abductionemque a sublimi Jerusalem in vallē fletus, occasione ingressæ, humanæ vitæ, quæ plenitudine ac exinanitione constat, interitum consciscunt.

¹⁶ Psal. xxxix, 2. ¹⁷ ibid. ¹⁸ Ibid., 3. ¹⁹ Psal. lxxii, 2. ²⁰ Psal. cxi, 6. ²¹ Psal. cxxvi, 9.

Tu mihi quoque, sermo, longius exi, ad usque A deserti viam, Manna collecturus; nec te Sabbati metus incessat. Habent enim qui Christi adventu sabbatizaverit, Judaica Sabbata. Adeo igitur decantatum Manna, « angelorum panis » in Psalmo- rum libro fuit appellatum: eratque illud, quod asserens dico, hujusce mysterii prævia designatio, ac Christum panem cœlestem, qui ad nos usque descendit, seu delineatione expressit, quem qui manducant, non moriuntur, ut ea quoque ratione angelorum panis vocetur: nam angeli immortales sunt: quodque alioqui congruat, ut qui sunt angelicis moribus præditi manducant. Erat certe quondam natura hominum unius diei, cum propter divini mandati transgressionem, fuisset corruptioni addicta. Sed et vermes ebulliebat, quos putredo edit: eratque plenus fetore, quique naribus difficile efflaretur, olentiae influxus: quibus utique corruptionis vitiiis, etiam Manna obnoxium erat, ut in proximam crastinam lucem solis, servari non posset. Pro more enim insectorum unius diei, ipsa die, cum nascebatur, tum interibat: quod autem amplius servatum esset, tanquam mortuum corpus, ac loculo conditum, vermes ebulliebat. Cum autem dies adveniret quæ præcedit Sabbatum, postquam Sabbatum haberet oriri, recondebatur quidem a vespera, ac intra vasa abscondebatur, eratque omnino a putredine immune, et ut ne vestigium corruptionis invaderet, utque dum diei, quæ septimanæ dierum caput præcedit, dilu- culum claresceret: quod ipsum tempus, cœle- stis panis sepulturæ designabat mysterium, ac incorruptionis delineabat figuras. Ante enim ve- speram Parasceves, in monumento, supremo viven- tium habitaculo depositus, immunis a corruptione servatus est, omnique a morte vitante immuta- tione, ac alteratione, superior effectus. Nactus vero ipse incorruptionem, ejus universam naturam participem fecit, ita ut multi corruptionis relicta sede, nempe monumentis, redivivi apparuerint; ac secundam induti vitam, quemadmodum ait: « Qui seminant in lacrymis, in exultatione me- tent »¹². » Mystica Davidis agricultura est, ex qua sermo fructus hos colligit, verborumque intel- lectum, in deiferi ac vivifici sepulcri penum mittit. D

Verum propheta quidem, plenum labore Israeli- tici populi in Babylonem descensum, ejusque inde lætum regressum, sementis ac messis symbolo obscure designavit: nos autem sacrum Evange- lium in Dominicum monumentum rapit, illius vocis memores, quæ ait: « Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum ma- net: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert »¹³. » Nunc quippe seminatur in lacrymis supra monumenti petrosa, quod mundum ælit, granum; ac nedum non arescet, sed et multum immortalitatis fructum, perfecta maturitate terri-

ΕΞΙΘΙ ΜΟΙ, ΛΟΓΕ, ΚΑΙ ΠΟΡΩΤΕΡΩ, ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ ΒΑΒΥ- σιν τῆς ἐρήμου, τὴν τοῦ Μάννα συγκομιδὴν ποιησά- μενος· μὴδὲ ὑποστέλλου διὰ τοῦ Σαββάτου· ἔχουσι γὰρ σαββατίσαντα τῇ παρουσίᾳ Χριστοῦ, τὰ Ἰου- δαϊκὰ Σάββατα. Μάννα οὖν ἐννοεῖ τὸ πολυθρύλλη- τον, « ἄρτος ἀγγέλων » τῇ βίβλῳ κέκληται τῶν Ψαλ- μῶν· καὶ ἦν, ὡς ἐγὼ φημι, τοῦ παρόντος μυστηρίου προτύπως, καὶ ὑπέγραφε τὸν Χριστὸν τὴν οὐρά- νιον ἄρτον, καὶ μέχρις ἡμῶν καταβεβηκότα, ὃν οἱ τρώγοντες, οὐκ ἀποθνήσκουσιν· ὡς διὰ τοῦτο, καὶ ἄρτον ἀγγέλων καλεῖσθαι. Ἀθάνατοι γὰρ οἱ ἄγγελοι· καὶ τοῖς ἄλλοις ἀγγελοῖς [···] προσήκειν ἐσ- θίεσθαι. Ἦν μὲν οὖν ἐφ' ἡμέρας ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις ποτὲ, ὑπὸ φθορὰν γενομένη, διὰ τὴν τῆς θείας παράβασιν ἐντολῆς. Ἐξέθραττε δὲ καὶ σκώληκας, τὰ τῆς σήψεως ἀποκυήματα· καὶ πλήρης ἦν δυσ- οδμία, καὶ μυκτῆρων δυσασπόμενος εἰσροή· οἳ δὲ πάθει διαφθορᾶς, καὶ τὸ Μάννα ὑπέκειτο, μὴ δυ- νάμενον τὴν ἐς νέωτα καταλήψεσθαι φεραύγειαν ἱλακὴν. Κατὰ γὰρ τὰ ἐφ' ἡμέρας τῶν ζωφύων, αὐθι- ἡμερον καὶ ἐτίκτετο, καὶ ἀπέθνησκε· τὸ δ' ἀπὸ τοῦδε τεταμιευμένον, ὡς τεθνηκὸς σῶμα, καὶ ἐνσο- ρισθὲν, ἐξέζεε σκώληκας. Ἐπὶ δὲ τὸ Προσάδδωτον καταλάβοι, μὲθ' ὃ τὸ Σάββατον ὑπανέτελλεν, ἐτα- μιεύετο μὲν ἐξ ἐσπέρας, καὶ ἐνδον ἐκρύπτετο τῶν σκευῶν· καὶ ἦν ἀστηπτον παντελῶς, καὶ διαφθορᾶς ἀπρόσφαστον ἴχνησιν, ἕως καὶ ἐς αὐτὸν ὑπαυγά- ζοντα θρόνον, τῆς εἰς κεφαλὴν προκαθημένης τῶν ἐβδοματικῶν ἡμερῶν· καὶ ὁ καιρὸς οὗτος, τὸ τῆς ταφῆς τοῦ οὐρανοῦ ἄρτου προτύπου μυστήριον, καὶ τῆς ἀδιαφθορίας προυπεχάραττεν εἰκονίσματα. Τὸ πρὸς ἐσπέραν γὰρ τῆς Παρασκευῆς, τῷ μνήματι ἀποταμιευθεὶς, τῷ τελευταίῳ τῶν βιούντων οἰκη- τηρίῳ, ἐξάντης τῆς διαφθορᾶς ἀποσέσωσται, καὶ τῆς οἰατοῦν νεκρώδους παρεκτροπῆς καὶ ἀλλοιώσεως ὑπερέβη. Ἀπαφθαρθεὶς δὲ, πάση τῇ φύσει τῆς ἀφθαρσίας μετέδωκεν, ὥστε πολλοὺς τῆς διαφθορᾶς τὰ χωρία καταλιπόντας, τὰ μνήματα, παλιμδίους ὀρᾶσθαι, καὶ δευτέραν ἀμφιεννυμένους ζωὴν· καθὼς εἶπεν, « Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσιν. » Ἐκ τῆς τοῦ Δαβὶδ μυστικῆς γεηπονίας, ὁ λόγος ταῦτα καρπίζεται, καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ῥημάτων, πρὸς τὴν ἀποθήκην ἀγει τοῦ θεοφόρου τάφου, καὶ ζωηροῦ.

Ἄλλ' ὁ μὲν προφήτης, τὴν εἰς Βαβυλῶνα ἐπίπονον χάθοδον, καὶ τὴν ἐκεῖθεν αὐθις εὐθυμον ἄνοδον τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπικεκρυμένως διὰ τοῦ σπόρου καὶ τοῦ θέ- ρους ἠνίκατο· ἡμᾶς δὲ τὸ ἐρὸν Εὐαγγέλιον, ἐπὶ τὸ Δεσποτικὸν μνημεῖον ἐκφέρεται, τῆς θεολέκτου με- μνημένους φωνῆς, τῆς « Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ αἵτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, λεγούσης, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. » Σπεί- ρεται γὰρ νῦν ἐν δάκρυσιν ὁ κοσμοτρόφος κόκκος ἐπὶ τὰ πετρώδη τοῦ μνημματος, ὃς οὐ μόνον οὐ ξηρανθη- σεται, ἀλλὰ καὶ πολὺν καρπὸν ἀθανασία· τελεσφορη- σαι τοῖς γηγενέσι. Καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ μὲν σπόρου,

¹² Psal. LXXVII, 25. ¹³ Psal. CXXV, 5. ¹⁴ Joan. XII, 24.

ἔσυν τῆς πέτρας κατεσκαδίσθη, ἀπεξηράνθαι φησὶ ὁ λόγιον διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν· ὁ δὲ μουσικὸς καὶ ἡμέτερος κόκκος, ὡς διφυῆς, καὶ διῆριζός ἐστιν· ἄνω μὲν τὸν Πατέρα προαιώνιον ῥίζαν αὐγῶν· κάτω δὲ, τὴν Μητέρα, καὶ δι' αὐτῆς, τὸν τοῦ Δαβὶδ πατέρα, τὸν Ἰεσσαί. Ἐκ τῆς ῥίζης γὰρ αὐτοῦ, τὸ κατὰ εἶρα, ἐδλάστησεν. Ἄλλ' οὐδὲ ἡλίου ἀνατείλαντος, μάρανσιν πεπονθὼς εὐρεθήσεται. « Λίαν γάρ, φησὶ, πρωὶ τῆς μιάς Σαββάτου, ἦλθον αἱ μὲν γυναῖκες ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου· καὶ ὁ κόκκος σταχυοφόρησας τὴν τῶν βροτῶν σωτηρίαν, ἐκείθεν ἀνέσχε, καὶ τὴν γῆν καταλέλοιπε. Τί μὴ λέγω, ὡς οὐδὲ αἱ ἀκάνθαι τοῦτον τὴν χθὲς ἐναπέπνιξαν· καὶ ταῦτα κατὰ κύκλον περιλαβοῦσαι, καὶ τὴν μακαρίαν συσφίγγουσαι κεφαλὴν; Οὐ γὰρ ἀνιὰρὰ τῷ Δεσπότη τὰ ἄνθημα· χαρμόσυνα μὲν οὖν διὰ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν· καὶ στέφανος καυχῆσεως, ἡ πρὸς ὕδριν στεφφορία τῶν ἀκανθῶν. Ἐχαιρεν ὅτι βασιλεύων τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας, ταῖς ἀκανθηραῖς ὀξύτησι συμβολογραφημένας, ὑπὲρ τῆς τούτων ἀφέσεως τῷ Πατρὶ προσήγεν ἑαυτὸν εἰς θυσίαν. Ὡριστο δὲ τοῦτο πάλα καὶ τῇ σκιδέει νομοθεσίᾳ τοῦ γράμματος, καὶ ὁ ὑπὲρ ἀμαρτίας προσφέρων θυσίαν, τὰς χεῖρας ἐπέτιθει τῇ τοῦ θύματος κεφαλῇ· ὥσαναί τὴν πονηρὰν πρᾶξιν ἡστικὸς αἱ χεῖρες σύμβολον ἦσαν, εἰς ἑαυτὸ τοῦ θύματος ἀναδεχομένου, καὶ ὑπὲρ τοῦ προσαγωγέως ἁγιαζομένου· ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς ὑπαινισσόμενος, ἔλεγεν· « Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἑμαυτόν. »

Τοιαυτὸ ἡμεῖς πανηγυρίζομεν, τὰ ἐπιστήρια τοῦ ἀμαρτάντου κόκκου, καὶ ζωόγονου, θησαυρισθέντος ἤδη ἐπὶ τῆς γῆς, « ὅπου οὐτὲ σῆς, οὐτὲ βρῶσις ἀφανίσει· » ἀδικτος γὰρ ταῖς παμφάγοις μύλαις τῆς διαφθορᾶς, ἡ θεοῦ πόσις σάρξ· « καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύξουσιν, οὐδὲ κλέψουσιν. » Μὴ πεμπέτωσαν ἐκεῖ τὰς γλώσσας οἱ θεομάχοι, « Ἥλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς, λέγοντες, καὶ ἔκλεψαν αὐτόν. » Ἄλλ' οὗτοι μὲν ὡς σπερμολόγοι καὶ φιλοπτώματοι κόρακες, τὸν τάφον περιερχόμενοι, κατακράζουσε τοῦ κειμένου· πλάνον μὲν αὐτὸν ὀνομάζοντες, δεδοκότες δὲ ὡς ἀληθῆ. Διὸ καὶ ἀντιστρατεύονται τῇ ἀληθείᾳ, καὶ κατὰ σώματος ὀπλοφοροῦσι νεκροῦ. Οὐ μὲν οὖν ἑτερόν τι, νῆ τὴν ἀληθειαν, ἀποσοδήσονται, εἰ τὸ ψεῦδος, καὶ τὴν ἀναιδεστάτην συκοφαντίαν· ὡς ἂν ἐπὶ πολλοὺς μάρτυσι, καὶ τούτοις ἀντικειμένοις, τελεσθῇ τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως. Οὐδὲν γὰρ οὕτως τῷ κρινόμενῳ πρὸς ἐκνίκῃσιν ἰσχυρὸν, ὡς τὸ, τοὺς κατηγοροῦνς ὑπερηγόρους ἀναφανῆναι· καὶ τοὺς χθὲς ὑβριστάς, σήμερον ἐγκωμιστάς. Πόσου τοῦτο σοι δοκεῖ θαύματος ἄξιον, κήρυκας τῆς ἀναστάσεως ὁρῶντι τοὺς στρατιώτας; Ἰδοὺ γὰρ αἱ « ὕψωσις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, » τὴν ἐκ τᾶς ἀνάστασιν τε καὶ ὕψωσιν ἀπαγγέλλουσαι τοῦ Χριστοῦ· « καὶ ῥομφαίαι δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, » τὸ ἀκαταπρόδοτον βεβαιοῦσαι τῆς φυλακῆς. Καὶ τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἦκον, ἀνύστακτον καὶ ἀνα-

genis producet. Equidem sementis evangelicæ, quidquid sparsum fuerat supra petram, ait Scriptura exaruisse, eo quod non haberet radicem²⁵; at mysticum, ac nostrum granum, uti duplici natura, ita et radice duplici est. Patrem quidem, æternam in cœlis radicem habet; in terris autem Matrem, ac per eam Davidis patrem Jesse. Quippe germinavit ex ejus radice secundum carnem²⁶. Cæterum neque orto Sole invenietur emarcuisse. « Valde enim mane, inquit, una Sabbati, venerunt mulieres ad monumentum orto jam sole²⁷; » granumque, mortalium salutem spicæ instar ferens, inde emergerat, ac terram reliquerat. Quidni dico, neque etiam spinas illud heri suffocasse, quantum in circuitu complexæ erant, ac beatum constringerent caput? Non enim Domino molesta sunt quæ probum habent, sed magis propter meam salutem læta: ac coronam exultationis ducit, quod ad contumeliam spinarum sertum gestat. Gaulebat, quod portans nostra peccata, spinarum aculeis symbolo designata, Patri se, pro eorum remissione sacrificium, offerret. Porro id quoque olim, literæ umbram habentis scito statutum erat: ut qui victimam pro peccato offerebat, capiti hostiæ manus imponeret; tanquam illa, malam actionem, ejus manus essent symbolum, in se reciperet, ac sanctificaretur pro offerente: quod ipsum innuens Christus, ait: « Ego pro eis sanctifico meipsum²⁸. »

Hanc nos incorrupti ac vitalis grani seminationem, celebri celebramus conventu: grani, inquam, quod jam thesauro in terra conditum fuit, « ubi nec linea, nec ærugo demolitur²⁹. » Quippe intacta est omnia edentibus corruptionis molis, quæ in Deo subsistit caro: « Ac ubi fures non effodiunt, nec furantur³⁰. » Ne illuc Dei hostes linguas mittant, dicentes: « Venerunt discipuli ejus nocte, et furati sunt eum³¹. » Verum hi quidem tanquam semini verbi, ac cadaverum amantes corvi, circa sepulcrum gyranτες, adversus eum qui jacet sepulcro positus clamant; appellantes quidem seductorem, sed quem tanquam veracem timeant. Quamobrem etiam aciem struunt contra veritatem, armisque instruuntur adversus defuncti corpus. Nihil enim vero, per veritatem, eo apparatu submoturi sunt; præter mendaciam ac impudentissimam calumniam; eo re gesta, ut miraculum resurrectionis, in præsentia multorum testium, idque adversariorum perficeretur. Nihil enim acto in judicium usque adeo ad victoriam valet, quam ut ipsi se accusatores patronos exhibeant, atque ut qui heri injuriis lacescebant, encomiis hodie celebrent. Quanti hoc miraculi loco habendum putas, ut præcones resurrectionis milites videas? Ecce enim « exaltationes Dei jugiter in gutture eorum³²: » quæ Christi e sepulcro cum resurrectio-

²⁵ Matth. xiii, 6. ²⁶ Isa. xi, 1. ²⁷ Marc. xvi, 2. ²⁸ Joan. xvii, 19. ²⁹ Matth. vi, 20. ³⁰ ibid. ³¹ Matth. xxviii, 13. ³² Psal. cxlix, 6.

nem, tum exaltationem annuntient : « Et gladii aucipites in manibus eorum ²³, » qui nihil proditam custodiam confirment. Ac sane quod spectat ad ipsos, eum milites apostoli Christi præcones, non dormitantem, ac a mortuis suscitatum, mundo declaraturi erant, nisi occupans Judæorum pravitas, illorum quoque animum datis argenteis suffurata esset : qua prius ratione Judam quoque, vim vocalem gutturus perstringens argenteis vinculis, miserabili laqueo præfocasset. Tandem ergo milites produnt veritatem. Quippe sordidum est id genus hominum, ac pecuniis insane inhiens : ac bovem quidem in lingua gestat, animique libertatem servitutis jugo mancipat. Eorum malos mores, olim jam David deplorat, dicens : « Filii hominum, ut quid gravi corde ²⁴ » quod gravi pecuniæ pondere oneretur; illud quoque sacri Psaltis contemnentes, in hæc verba docentis : « Divitiæ si affluant, nolite cor apponere ²⁵. » Et : « Uiquid diligitis vanitatem, et queritis mendacium ²⁶ »? lucri causa calumniantes Dominicam resurrectionem. « Scitote quoniam mirificavit Sanctum suum, ut non daret eum videre corruptionem ²⁷. » Quinimo, notas ei fecit vias instauratæ vitæ. Alia enim aliis succedanea funebria cantica, vitæ auctori mortuo jacenti psallet, decem illud chordarum organum, atque ad ista, alia accinet : « Eripe me, et libera me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est (calumniæ) vanitates (adversus te); et dextera eorum, dextera iniquitatis ²⁸; » quæ acceptione munerum, veritatem profuderit. Enimvero perdet eos Dominus, « qui posuerunt mendacium spem suam, et mendacio protecti sunt ²⁹ : » juxta Isaiam. Nos autem revelata facie ac nudo capite veritatem prædicantes, subjectam materiam morum resumamus.

Sane propheticus sermo, Unigeniti incarnationem, ac morte conciliandam mortuis immortalitatem, *consilium antiquum, ac verum* appellavit ³⁰; ac quidem inducitur per parabolam primus generis parens, ab Jerusalem decendisse in Jericho ³¹. A divina enim gloria, ac gaudio angelorum, prævaricatione in vallem fletus descendit; descensum autem obvias habuit passiones, ac plagas a dæmonibus accepit : tu vero animi mihi passiones ac plagas intellige. At nostræ vitæ auctori, a Galilæa, juxta historiam, in Jerusalem per Jericho ascendenti, diri latrones occurrerunt. Quid enimvero Judæorum Synagoga prædatorium magis, quibus etiam elementis Dei templum, in latronum speluncam commutatum est ³²? Qui etiam spoliantes eum, ac plagas imponentes; » puta, nunc quidem flagellantes, nunc clavis configentes, « reliquerunt semivivum ³³. » Etenim Christus duplici compositus natura, mortali ac immortalis fuit : ac altera quidem

σπάντα ἀναδείχθησαν οἱ στρατιῶται ἀπόστολοι Χριστοκλήρικες ἐν τῷ κόσμῳ, εἰ μὴ φθάσασα τῶν Ἰουδαίων ἡ σκαιοτροπία, ἀργυροῖς καὶ αὐτῶν τὴν γνώμην ὑπέκλεψεν, ὥς καὶ τὸν Ἰούδαν τὸ πρότερον ἀθλίως ἐδρόχιζε, διασφίγγασα δεσμοῖς ἀργυροῖς τοῦ λάρυγγος τὸ φωνητικόν. Ἀμέλει τοιγάρ προδίδασσι τὴν ἀλήθειαν αἱ στρατιῶται. Φυλοκερδὲς γάρ τὸ γένος τοῦτο, καὶ ἀργυρομανές· καὶ φορεῖ μὲν τὸν ἐπὶ γλώττης βούν, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ἐλευθερίαν ζυγῷ δουλείας ὑποζευγνύει. Καὶ προφθάνει Δαβὶδ τὴν τούτων ταλανίζων κακοτροπίαν, « Ἰσὶ ἀνθρώπων, λέγων, διατὶ βαρυκάρδιοι, » βαρυταλάντοις ἀργυροῖς αὐτὴν ἐπιδρίθοντες· περιφρονούντες κἀκείνο τοῦ ἱεροῦ ψαλμωδῆματος· « Πλούτος ἐὰν βέβῃ, μὴ προστίθεσθε καρδίᾳ ³⁴, » διδάσκοντες. Καί· « Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; » συκοφαντοῦντες τοῦ Δεσπότης τὴν ἔγερσιν διὰ φιλοκέρδειαν. Ἐγνώθε ὅτι ἐθανυμάστωσε τὸν ὄσιον αὐτοῦ, μὴ δεικνύς ἰδεῖν αὐτὸν διαφθοράν. Ἐμᾶλλον μὲν οὖν, ἐγνώρισεν αὐτῷ παλινζωΐας ὁδούς. Ἐπιψάλλει γάρ ἄλλεπάλληλα τὰ ἐπιτάφια τῷ κειμένῳ ζωοδότῃ νεκρῷ, τὸ δεκάχρονον ὄργανον, καὶ τούτοις ἔτραπέφσει. « Ρῦσαι με, καὶ ἐξέλθου με ἐκ χειρὸς υἱῶν ἁλλοτρίων· ὧν τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητος (συκοφαντικῆς κατὰ σοῦ)· καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν, δεξιὰ ἀδικίας· » τὴν προσδοσίαν δωροληπτοῦσα τῆς ἀληθείας. Ἀλλ' ἀπολεῖ Κύριος τούτους, « θεμένους ψεῦδος τὴν ἐλπίδα αὐτῶν, καὶ σκεπασθέντας τῷ ψεύδει, » καὶ Ἰσαΐαν. Ἠμεῖς δ' ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ, καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ἀλήθειαν διακηρύττοντες, τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς ἐχώμεθα.

Ἀρχαίαν μὲν οὖν βουλὴν καὶ ἀληθινήν, ὁ προφητικὸς λόγος τὴν σάρκωσιν ἐκάλεσε τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τὴν διὰ θανάτου τῶν θανόντων ἀθανασίαν, καὶ εἰσάγεται μὲν παραβολικῶς ὁ γενάρχης ἡμῶν ἐξ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὼ κατιών. Ἀπὸ δόξης γάρ θείας, καὶ ἀγγελικῆς χαρμονῆς, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος διὰ παρακοὴν καταβέβηκε, καὶ κατερχόμενος ὠδυστατῆθη τοῖς πάθεσι, καὶ κατεμωλωπίσθη τοῖς δαίμοσι· ψυχικὰ δέ μοι τὰ πάθη, καὶ τοὺς μῶλωπας νόησον. Τῷ δέ γε τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀρχηγῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἱστορικῶς διὰ τῆς Ἱεριχω πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀναβαίνοντι, ἀνηλεεῖς ληστὰς συνηντῆκαν. Τῆς Ἰουδαίων δὲ συναγωγῆς τί ἂν εἴη ληστρικώτερον, οἷς καὶ ὁ ναὸς τοῦ φιλοανθρώπου Θεοῦ, εἰς ληστῶν μεταπεποιήται σπήλαιον; « Οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντες » ὥς νῦν μὲν φραγελλοῦντες, νῦν δὲ ἡλοῦντες· « ἀφ' ἧκαν ἡμιθανῆ. » Σύνθετος γάρ ὁ Χριστὸς ἐξ ἀθανάτου φύσεως καὶ θνητῆς· καὶ ἡ μὲν μεμμένηκε ἀπα-

²³ Psal. cxliv. ²⁴ Psal. iv, 3. ²⁵ Psal. lxi, 41. ²⁶ Psal. iv, 3. ²⁷ Ibid. 4; xv, 40. ²⁸ Psal. cxliii, 7. ²⁹ Isa. xxviii, 45. ³⁰ Ibid. 29. ³¹ Luc. x, 30 seqq. ³² Luc. xix, 46. ³³ Luc. x, 30.

VARIÆ LECTIONES.

³⁴ Apud Septuag. καρδίαν.

θῆς, ὅπερ ἦν αὐτὴ κατὰ φύσιν φυλάξασα· ἡ δὲ, τὸ **A** πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀνθρωπίνως ὑπέμεινε. Ταῦτ' οὖν ἔκοντι καταδεξαμένου τοῦ μακροθύμου, πάντες οἱ φίλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ πλησίον μακρόθεν ἑστησαν παραθεσφάμενοι τὸν παθόντα, πλὴν Νικόδημος καὶ Ἰωσήφ. Τὸ γὰρ εἰς αὐτοὺς ἤκον, « Ὑπέμεινε συλλυπούμενον, καὶ ὑπῆρξε· καὶ παρακαλοῦντα, καὶ εὖρε. » Καὶ γυμνὸν ἰδόντες αὐτὸν, καὶ τοῦ ἐνσοριάσονταις χρήζοντα, σπλαγχνισθέντες, ἰλαρὸν ἐπ' αὐτῷ χέουσι δάκρυον· σινδόσι καταδεσμοῦσι, καὶ ἐπὶ τὸ πανδοχεῖον εἰσάγουσι, νόμῳ κοινῷ ἀνθρωπίνῳ, τῇ γῇ παραπέμποντες, καὶ τῷ τάφῳ καλύπτοντες. Ἡ δὲ μήτηρ ἀνακμάζει· ἔτι ταῖς θρηνησίαις· ἔτι συλλαμβάνει πυκνότερους τοὺς στεναγμούς· ἔτι τὸ δάκρυον ὀδίνει εὐρωότερον. Αἱ δὲ περιωδύναι, βαρύτεραι· αἱ δ' ἀλγηδόνες, δέυτεραι. Νῦν γὰρ οὐδ' αὐτὴν **B** ἔχει τοῦ παιδὸς τὴν ὄψιν, τὸ πλεῖον ὑποτεμνομένην τῆς ἀθυρίας, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς μέσσην τὴν καρδίαν ἀναψυχὴν ἐνσταλάττουσαν. « Ἐγὼ γὰρ ὁ ἥλιος τὴν δόσιν αὐτοῦ, » τὴν γῆν ὑπελθὼν, καὶ ἐγένετο νύξ τῇ τοῦ Ἠλίου Μητρί· νύξ βαρυαλγίας καὶ συμφορᾶς. Ἐν αὐτῇ διήλθοσαν πάντα τὰ δίκην θηρίων βιθρώσκοντα τὴν ψυχὴν ἀλγεινά. « Ἀναπεσὼν (γὰρ) ὡς λέων ὁ ἐξ Ἰούδα βλαστὸς, (ὅπῃ τὸ σπῆλαιον) ἐκοιμήθη. » Ἐχει δὲ ὁμοῦ καὶ κοιμώμενος, ἀνεωγμένους τοὺς παντεποπτικoὺς ὀφθαλμούς. Οὐδὲ γὰρ μετὰ θάνατον, τῆς θεότητος διηρέθη τὸ πρόσλημμα, ἣ καθάπαξ ἐνυπέστη, καὶ ἤνουνται. Πλὴν ἡ μήτηρ τὸν πανθενέστατον σκύμονον οὐκ ἔχουσα, « Ὀρύεται ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας αὐτῆς, » καὶ τοιαῦτά τινα **C** περιπαθέστερον θρηνηθεῖ.

« Ὡ βῆθος πλούτου, καὶ ὕψος πτωχείας! Ὡ νέκρωσις ζωηφόρος, καὶ ἀθαλασία θανοῦσα! Ὡ συμπολοχὴ πραγμάτων, τὴν ἐκ τῆς γλώττης ὑπερνικῶσα διδάσκουσιν! Τίς, ὦ παῖ, καὶ θεός, ἡ ὑπόποιος συγκατάθεσις; Τίς ἡ πληρεστάτη σου κένωσις; Ὁ μετρῶν τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, πῶς ὑπέρχῃ τρίπληχυν τάφον; Ὁ τοὺς φωτοδόλους κόλπους πληρῶν τοῦ Πατρὸς, πῶς ἐν κοιλίᾳ συλλαμβάνῃ τοῦ ἕξου; Ὁ ἐνδύων νέφεσιν οὐρανόν, πῶς γυμνὸς καθορᾷ, καὶ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν σκέπη, πέτραν περιεβάλλου; Ἐδύς, τῶν ὀφθαλμῶν τὸ φῶς; οὐ χρεῖα μοι λοιπὸν τῶν ὀφθαλμῶν, τοῦ φωτὸς ἐκλιπόντος, κατατήξω τὸ τούτων ἐνυγρον εἰς τὰ δάκρυα. Καλύπτῃ τῷ μοδίῳ τοῦ τάφου, ὁ ἀνέσπερος λύχνος οἰκίας τῆς κοσμηκῆς; συγκρουθήσονται σοὶ καὶ ἡ λυχνία. Οὐ στέγω τὴν ἐναντίαν ἀλλοίωσιν· οὐ φέρω τὴν ἀπευκαταίαν ἀντιστροφὴν. Τὰ εὐφημὰ μοι, πρὸς δυσφημίαν μεταχωρεῖ, ὁδοῦσι τὰ ἐνδοξα· πικραίνουσι τὰ γλυκέα; λυποῦσιν με τὰ χαρμόσυνα. Πόκος ἐγώ, ἀλλὰ πλήρης ὕδατος τῶν δακρύων· ἐπὶ δὲ πᾶσαν τὴν γῆν, ξηρασία. Ὑπέμεινα γὰρ συλλυπούμενον καὶ συνδακρύνοντα, καὶ οὐκ ὑπῆρξεν. Ἡ βῆτος, συμφρόγωμα· τῇ ἀθυμίᾳ· ἐνακμάζουσι δὲ, μόνα μοι κέντρα, καὶ κεντοῦσι τὰ σπλάγχνα μου. Ἡ κλίμαξ, λογι-

mansit a passionibus immunis, id conservans, quod per naturam erat : altera autem, passionem, ac mortem humano more sustinuit. Cum itaque longanimis ille hæc ultro susceperet, ejus omnes amici ac propinqui a longe steterunt ⁴⁴, aspicientes morientem, exceptis Nicodemum et Joseph. Quod enim ad eos attinet, « sustinuit qui simul contristaretur, et fuit; qui consolaretur, et invenit ⁴⁵. » Videntes autem nudum, et cui esset pollinctore opus, misericordia moti, blandas in eum lacrymas fundunt : sindonibus alligant, ac in stabulum inducunt, communi humana lege mandantes humo, ac legentes sepulcro. Cæterum Mater vehementius adhuc lamentis incumbit : acerbiora adhuc assumit suspiria : uberiores parturit lacrymas. Facti sunt dolores graviore, acutiores cruciatus. Nunc enim, neque ipsum habet Filii aspectum, maximam mœroris succidentem partem; quique per oculos, in ipsum cor medium, refrigerium instillaret. Etenim « Sol cognovit occasum suum ⁴⁶, » subitus terram ingressus; « ac (Solis Matri) facta est nox ⁴⁷; » gravis illa doloris ac calamitatis : in ipsa pertransierunt molesta omnia bestiarum more depascentia animum. « Accumbens (enim) ut leo, illud ex Juda germen (subtus speluncam) obdormivit ⁴⁸. » Nihilominus vero quanquam dormiens, apertos tamen habet omnium inspectores oculos. Neque enim assumpta natura, a Deitate sejuncta est post mortem, in qua semel subsistentiam, ipsi unita, habuerat. Cæterum Mater, quæ fortissimo illo catulo careat, « rugit a gemitu cordis sui ⁴⁹, » exque impensiori affectu, talia quædam deplorat :

« O divitiarum profundum, ac altitudinem paupertatis! O mortem vivificam, ac morientem immortalitatem! O rerum complexionem, quam linguæ sedulitas dissolvere non possit! Quænam illa, o Fili, Deusque, exaltare habens inclinatio? Qui cælum metiris palmo ⁵⁰, quomodo trium cubitorum sepulcrum subis? Qui luce micantem sinum Patris imples, quomodo inferni ventre comprehenderis! Qui cælum induis nubibus ⁵¹, quomodo aspiceris nudus, quodque tegumento careres, petra coopertus es? Occidisti oculorum lumen? nihil mihi jam necessarii oculi, postquam lumen defecit : consummam **D** eorum humorem in lacrymas. Sepulcri absconderis medio, mundialis domus lucerna nesciens vesperam? Ego quoque candelabrum, una tecum abscondar. Non sustineo contrariam immutationem; ferre non valeo deprecandam conversionem. Quæ mihi in famæ splendorem erant, in infamiam transeunt. Gloriosa, ingloria sunt : dulcia amarescunt : contristant me læta. Sum vellus verum, sed plenum aquæ lacrymarum; cum siccitas sit in universa terra. Sustinui enim qui simul contristaretur ⁵², ac collacrymaretur, et non fuit. Quæ similis rubus ⁵³, torrefactio præ mœstitia; solique mihi vi-

⁴⁴ Luc. xiiii, 49. ⁴⁵ Psal. lxxviii, 24. ⁴⁶ Psal. ciii, 19. ⁴⁷ ibid. 20. ⁴⁸ Gen. xlix, 9. ⁴⁹ Psal. lxxviii, 9. ⁵⁰ Isa. xl, 12. ⁵¹ Psal. cxlvi, 8. ⁵² Psal. lxxviii, 24. ⁵³ Exod. iii, 2.

gent aculei, punguntque viscera mea. Quæ scala ⁵⁴, A cogitationum ascensus descensusque sustineo : nunc quidem ad ipsos usque ascendentium cœlos, ac illic eum contuentium, qui hic tumulto jacet, nunc vero ad usque abyssos descendentium. Nam et nubes lucida, abyssus vestigiis inambulat tristis ⁵⁵; nubesque levis ⁵⁶, gravi omnino pondere est, ac lacrymarum imbribus plena. Quis vero mihi det ut et nunc quoque una cum Filio, in Ægypti miserabiles tenebras, infernum, inquam, descendam ? Urna ego aurea manna habens ⁵⁷, plena sum amaritudine, ac præ tristibus, rubiginem animo contraxi. Furore ebrii Israelitæ, surrexerunt, o Dei Verbum, adversus te ludere ⁵⁸, et ego tua tabula corde conteror. Tuum ego sum illud triste templum, ob disruptum, quod ex me assumpsisti, saccinum velum ⁵⁹; nempe lancea ac clavis perforatum. Ignis, et caligo, et procella super montem Deo incessum ⁶⁰, multusque inde gemituum sumus.

« Quam lætum ac illustre tui in terram adventus fundamentum ! quam mœstum ac triste tue mortis tectum ! Cæpit a gaudio, desinitque in luctum. Ab spelunca oriens mundo apparuisti, inque speluncam subiens occidis mundo. Inventa tibi est id tēhporis spelunca, cum non esset locus in diversorio ⁶¹, nuncque spelunca alia hospes exciperis carens monumento. Cæterum angelicus hymnus tuum illum ceu buccina clangente prædicavit adventum. Verum stella, Persarum tibi sistebat reges, iique adorabant, ac ceu regi offerebant munera ; quæ autem nunc tibi a militibus sunt officia, ignominiam habent ; qui et tuam cumulo resurrectione muneribus acceptis calumniantur. Tuo in Ægyptum descensu, *concussa sunt manufacta* ⁶², C teque impii Deum glorificabant : nunc quoque terræ motus est, lapidesque conteruntur, te in Ægyptum descendente, caliginosum, utique inferni tyrannidem ; ac *quem vocasti ex Ægypto* ⁶³ Israellem, supra quam Phrao durus est corde ⁶⁴. O Symeon ! Symeon ! O animi dioptra vique perspectiva acutissime ; *unpuncti caligaverant corporis oculi* ! O optime prædictor, quanquam eras præ senio infirma voce. Venit gladius ; cor meum pervadit ; discerpit viscera mea. Dic quoque, quando futurum sit ut *revelentur ex multis cordibus cogitationes* ⁶⁵, ac veritas astruatur. Hactenus quidem meus Filius crucis causa in multorum ruinam positus est ⁶⁶, ut etiam amici ac propinqui eum relinquentes, longe facti sint : quando igitur etiam est resurrecturus ad resurrectionem multorum ? Dic, rogo, oculus : dic quando tristium me prementium carmini accine-

σμών ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις καθυπομένω, νῦν μὲν ἀναβαινόντων ἕως τῶν οὐρανῶν, ἀκαίῃ τὴν ὥδε κείμενον συνορόντων · νῦν δὲ καταβαινόντων ἕως τῶν ἀβύσσων. Καὶ ἐν ἔχνησι γὰρ ἀβύσσου περιπατεῖ ἡ φωτεινὴ νεφέλη, στυγνὴ · καὶ ἡ κούφη, ἐπεικῶς βαρυσύμφορος, καὶ δμῶρων ἐγκύμων δακρυερῶν. Καὶ τίς μοι δώσει συγκαταβῆναι καὶ νῦν τῷ υἱῷ, ἐπὶ τὴν σκοτεινὴν Αἰγύπτου, ἄδην ¹, ἡ χρυσὴ στίμνος τοῦ μάννα, πλήρης πικρίας, καὶ τὴν ψυχὴν κατλωμαί τοῖς λοπτροῖς. Μεθύσαντες τῇ μανίᾳ οἱ ἐν Ἰσραὴλ, ἀνέστησαν παίζειν, λόγε Θεοῦ, κατὰ σοῦ, καὶ ἡ σὴ πλὰξ συντρίβομαι τὴν καρδίαν. Ὁ σὸς ναὸς ἐγὼ σκυθρωπὸς, ὅτι τὸ ἐξ ἐμοῦ σοι σάρκινον καταπέτασμα διεβράγη, λόγῃ καὶ ἡλοῖς διατρηθέν. Πῦρ καὶ γνῶφος καὶ θύελλα, ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ θεο- B δάδιστον, καὶ πολλὸς ἐντεῦθεν τῶν στεναγμῶν ὁ καπνός.

« Ὡς λαμπρὸς ὁ θεμέλιος τῆς ἐν γῇ παρουσίας σου ! Ὡς στυγνὸς ὁ ὄροφος σου τῆς τελευτῆς ! Ἀπὸ χαρῆς ἤρξατο, καὶ εἰς τὸ πένθιμον τελευτᾷ. Ἐφαναξ ἀπὸ σπηλαίου τῷ κόσμῳ, εἰς δὲ σπήλαιον δύνει ἀπὸ τοῦ κόσμου. Εὐρητὰ σοι τότε σπήλαιον, τόπου μὴ ὄντος ἐν τῷ καταλύματι · καὶ νῦν ἐτέρῳ σπηλαίῳ ξενοδοχῇ μνήματος ἀπορῶν. Πλὴν ὁ ἐξ ἀγγέλων ὕμνος, τὴν σὴν διεσάλπιξε παρουσίαν. Πλὴν ὁ ἀστὴρ βασιλεῖς Περσῶν σοι παρίστα, καὶ προσεκύνουν καὶ ἔδωροφόρουν ὡς βασιλεῖ · ἄτιμα δὲ σοι νῦν τὰ ἐκ στρατιωτῶν, οἱ δὲ ἀλλὰ καὶ δωροληπτῆσους κατὰ τῆς σῆς ἀναστάσεως. Τῇ πρὸς Αἰγυπτὸν σου καθόδῳ, τὰ χειροποίητα κατεσείσθησαν, καὶ ἐδοξάζου τοῖς ἀθέοις ὁ Θεός · σεισμός καὶ νῦν, καὶ συντρίβονται λίθοι, σοῦ κατιόντος εἰς Αἴγυπτον, τὴν ζοφεράν τυραννίδα τοῦ ἔθνους · καὶ ὁ ἐξ Αἰγύπτου κληθεὶς Ἰσραὴλ, ὑπὲρ τὸν Φαραὼ σκληροκάριος. Ὡ Συμεὼν, Συμεὼν ! Ὡ τὴν τῆς ψυχῆς διόπτραν ὀφύτατε, εἰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν τοῦ σώματος ! Ὡ τὴν πρόρρησιν κραταίε, εἰ καὶ τὴν φωνὴν ἡρώστεις γεροντῶν. Ἀφίκετο ἡ ῥομφαία · διεμβαίνει μοι τὴν καρδίαν · σπαράττει τὰ σπλάγχνα μου. Εἰπέ καὶ τότε Ἀποκαλυφθήσονται ἀπὸ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί, καὶ πιστωθήσεται ἡ ἀλήθεια. Τέως νῦν εἰς πτώσιν κεῖται πολλῶν ὁ ἐμὸς Ἰῖδς διὰ τὸν σταυρὸν, ὡς καὶ τοὺς φίλους, καὶ τοὺς πλησίον τοῦτον ἀπολιπόντας, ἐκμεμακρῦσθαι. Πότε δὲ καὶ εἰς ἀνάστασιν πολλῶν ἀναστήσεται ; Εἰπέ τάχος, παρακαλῶ · εἰπέ τὴν ἐπὶ τὴν πειζόντων με λυπηρῶν. D Ὡ Παῖ, δημιουργε τῆς Μητρὸς, τοῦ εἶσιν οἱ τῶν θαυμάτων σου προσκορεῖς ; Ἐλθέτωσαν, τρεχέτωσαν, τοῦ εὐεργέτου προκινδυνεύουσιν. Οἱ χαλολ,

⁵⁴ Gen. xxviii, 12. ⁵⁵ Exod. xiv, 16. ⁵⁶ Isa. xix, 1. ⁵⁷ Hebr. ix, 4. ⁵⁸ Exod. xxxii, 6. ⁵⁹ Matth. xxvii, 51. ⁶⁰ Exod. xix, 16. ⁶¹ Luc. ii, 7. ⁶² Isa. xix, 1. ⁶³ Osee xi, 1. ⁶⁴ Exod. x, 1 seqq. ⁶⁵ Luc. ii, 35. ⁶⁶ ibid. 34.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. ὅτι τὸν ἄδην.

πάλιν ὡς *ἐλαφοὶ ἀλλεσθε*· τῶν ἀγνωμόνων καθά-
 λεσθε· ἀνέλατε τοὺς ὄφεις, καὶ τὰ ἐχιδναία γεννή-
 ματα. *Οἱ μοιλάδοι, τὴν γλῶτταν τρανώσατε*·
 καταρρήτορεύσατε τῶν Φαρισαίων· ὀξύνετε ταύ-
 την ὡς *κάλαμον γραμματέως*, τοὺς γράφοντας πο-
 νηρίαν γραμματεῖς ἐκκεντήσαντες. Ὁ πολυχρόνιος
 παραλυτικός, ἄρας σου τὸν κράδβατον, περιπάτει,
 καὶ πάλιν ἐπίδειξον αὐτὸν τοῖς ἀπιστοῦσι τῷ λατρῷ
 σου. Εἰ γὰρ καὶ Σάββατόν ἐστιν, ἀλλ' ἐξεστὶν ἄραι
 τὸν κράδβατον εἰς δόξαν Θεοῦ τοῦ ἐν παντὶ δοξαζο-
 μένου καιρῷ. Εἰπὲ τοῖς ἀπίστοις· Μάτην τὴν ἐντά-
 φιον ταύτην περικαθέζεσθε κλίνην. Ἐγερθήσεται ὁ
 ἀνακεκλιμένος· οὐδέν ἐστι τοῦτο τὸ τρίήμερον. Ἐγὼ
 νεκρὸς πολυχρόνιος, ἀλλ' ἐν τούτου ῥῆμα τοῦ κραδ-
 βάτου με ὡς τάφου ἀνίσταῖ. Εἰπὲ ταῦτα ὁ ποτε πα-
 ράλυτος σύ· εἰ δ' οὐ πείθονται, *Λούσον τὴν κλίνην*
σου· δάκρυσι τὴν στρωμνὴν σου βρέξον, σχετιάζ-
ων κατὰ τῆς μοιχαλίδος καὶ φονουργοῦ γενεᾶς. Ὁ
 ἐκ γενετῆς τυφλὸς, τὸ φῶς σου βλέπε τῶν ὀφθαλμῶν
 μεμυκῆς· καὶ εἰ μηδὲν ἕτερον δύνη κρὸς συναρσιν,
 προσάφτης γε ὢν, κἂν γοῦν χρῆσαι τούτοις εἰς δά-
 κρυα. Τέγξον τὴν γῆν· πληροποίησον· ἀντιστήκωσον
 τὴν ἐμπλαστρόν σου τῷ λατρῷ. Ἐὰν ἐλκυσθῇς ἐπὶ
 τὴν Συναγωγὴν, πάλιν ἐνστυβὴ κραταιότερον· φανέ-
 ρωσόν σου τὸν φωτοδότην· κήρυξον τὸ φῶς τὸ ἀλη-
 θινόν, ὃς τοὺς λύχνους ἀνῆψε τοῦ σώματος. Συναλγεῖτέ
 μοι καὶ ὑμεῖς οἱ ποτε κωφοί· ναὶ συναλγεῖτε, καὶ
 τὴν προτέραν ζητεῖτε κώφευσιν, τὰς κατὰ Χριστοῦ
 μὴ στέγοντες βλασφημίας. Οἱ πειραθέντες δαιμόνων,
 μηκέτι φοβεῖσθε τὴν τούτων ἐπήρειαν. Ὅλαι τοῦ
 σκότους αἱ φάλαγγες αὐτῷ φαλαγγάρχη, τοῖς σταυ-
 ρωταῖς συνεπέθεντο. Ἐτυχον δὲ ἐπιτηδεῖων ὀργάνων
 τῆς σφῶν φονουργίας. Εἰσεδύσαν· ἐνεφιλοχώρησαν·
 ἐξεδάκχευσαν τοὺς ἀθλίους. Οὐχ ὁρᾶτε ὡς τρίζουσι
 τοὺς ὀδόντας; πῶς διαβρῆξουσιν τὰ ἱμάτια; πῶς πα-
 ραθῆγγονται, τῷ Θεῷ βλασφημίαν ἐπεγκαλοῦντες;
 πῶς ἀφρίζουσιν ἐκ τοῦ στόματος τῷ Δεσποτικῷ
 προσώπῳ ἐμπτύοντες; πῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς διεστρά-
 ψησαν; καὶ Βαραβδᾶν ὀρώντες ληστήν, Χριστὸν
 ἡγοῦνται Σωτῆρα, καὶ σώζουσι; καὶ Χριστὸν ὀρῶν-
 τες, ληστήν νομίζουσι, καὶ φονεύουσι; Τὸ φῶς,
 βλέπουσι σκότος· καὶ τὸ σκότος, φῶς. Τὸ γλυκὺ
 νοῦσι· πικρόν· καὶ τὸ πικρὸν ὁμολογοῦσι γλυκὺ. Ὡ
 γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη!

videntes autem Christum, latronem putantes, necent? Lumen illud verum prædica, qui lucernas corporis accendit. Una mecum dolete, qui quon-
 dam fuistis surdi; ita plane dolete mecum, ac
 pristinam quærite surditatem, non ferentes blas-
 phemias quæ in Christum jactantur. Qui dæmo-
 num tentamenta experti estis, nolite eorum am-
 plius injuriam timere: universæ siquidem tene-
 brarum turmæ cum principe suo in crucifixores
 irruerunt. Porro invenerunt opportuna cædi, quam
 moliebantur, organa. Ingressi subierunt, inhabi-
 tarunt, in furorem miseros egerunt. Non videtis ut
 stridant dentibus? Ut vestimenta discendant? ut
 stulte loquantur, blasphemix crimen Deo inferen-
 tes? Ut ore spument, Domino in faciem spuantes?
 Ut habeant perversos oculos? videntesque Barab-
 bam latronem, Christum existiment, ac salvent:

videntes autem Christum, latronem putantes, necent? Lumen illud verum prædica, qui lucernas corporis accendit. Una mecum dolete, qui quon-
 dam fuistis surdi; ita plane dolete mecum, ac
 pristinam quærite surditatem, non ferentes blas-
 phemias quæ in Christum jactantur. Qui dæmo-
 num tentamenta experti estis, nolite eorum am-
 plius injuriam timere: universæ siquidem tene-
 brarum turmæ cum principe suo in crucifixores
 irruerunt. Porro invenerunt opportuna cædi, quam
 moliebantur, organa. Ingressi subierunt, inhabi-
 tarunt, in furorem miseros egerunt. Non videtis ut
 stridant dentibus? Ut vestimenta discendant? ut
 stulte loquantur, blasphemix crimen Deo inferen-
 tes? Ut ore spument, Domino in faciem spuantes?
 Ut habeant perversos oculos? videntesque Barab-
 bam latronem, Christum existiment, ac salvent:

⁶⁶ Isa. xxxv, 6. ⁶⁷ ibid. ⁶⁸ Psal. xlv, 2. ⁶⁹ Joan. v, 7. ⁷⁰ Psal. vi, 7. ⁷¹ Joan. ix, 1 seqq.
⁷² Isa. v, 20. ⁷³ Matth. xxi, 9. ⁷⁴ Deut. xxi, 25

quando ab infensis; quando ab iis qui pro Christi honore invidia agerentur. Ubinam, quaeso, amici ac proximi? Ubi ii qui pro eo se morituros heri gloriabantur? Ubi Petrus? Ubi præclaræ illius turbine princeps? Sicne qui cœlorum claves gestas, facile adeo a vernacula ancilla ostiaria repulsus fuisti? Sic cito fundamentum convulsus es? Sicne petra mulieris incursu vulneratus es? Tam cito ancillæ sermo tuis auribus illapsus, conservi Malchi aurem ultus est? Ergo ad gladii usque extractionem audaciæ habes, ac usque ad aurículas hostium vindicta! Quidni vero etiam abscindebas conviciantes linguas? Quidni etiam effodiebas lividos oculos? Enimvero, quid hæc dico? Par magis erat ut neque omnino facinus aggredieris, qui ejus esses discipulus, qui mitis ac pacificus est. Non enim proditio est ab infirmitate; sed longanimitas a clementia et benignitate. Quanquam enim ovis quoque vocatur propter innocentiam⁷⁸; propter summum nihilominus robur etiam appellatur leo⁷⁹. Quanquam a Davide fuit cognominatus vermis⁸⁰, quod sit natus absque semine, tanquam nihilominus etiam *ursa orbatâ, ac sicut pardalis*⁸¹, adversus hostes apparuit. Oblitus es ut fueris appellatus Satan, cum contradiceres passioni⁸²? Quando retro post præceptorem, cum leonini pectoris petram fuisti rejectus? Ea forte fuerit ratio cur sis derelictus: eam ob causam, Petre, in abnegationis crimen devolutus sis: factumque est ut ancillæ lingua tuo gladio acutior cuderetur. Quod omnino obstiteris crucifixoribus: quod gladio adhibueris conatum, ut crucis amor prohiberetur. Sciebas quam semper esset passio desiderata Magistro. Utquid illi voluntati restitisti? Utquid communem salutem impedire tentasti? Enimvero fiduciam habes, bone æmulator; non exstinguetur tui zeli ignis: divino iterum excitabitur spiritu. Accede mecum ad petram monumenti: jugi eam excavemus lacrymarum gutta. Libavimus heri lignis crucis impositæ victimæ, lacrymarum humorem. Porro victima hæc, sui ipsa sacerdos est: siquidem ergo nunc quoque secundas exigit lacrymas, ei impendamus, ac sepulcri fossam iis foveamus. Siquidem dicat: Tertias adhibete; tertias quoque adhibeamus. Diurnum libamen, triduo mortuo deferamus. Probe novi fore ut incensus tumule Isaia carbo, splendidus lætusque rursus elucescat, in nostram quidem gloriam, sacerdotum autem probum. Respice, Petre, ne desperaveris. Sine Judam solum nexum laqueo. In talem quippe torquem, argentei ei commutati sunt. Tu vero, ab desperantium parte abstrahere. Tu quidem os ad confessionem; oculos vero ad lacrymas dilata. Ne

νόντων ὑπὲρ τιμῆς τῷ Χριστῷ. Οἱ φίλοι καὶ οἱ πλησίον, ποῦ; Ποῦ εἰσιν οἱ χθές ὑπεραποδνησκειν καυχώμενοι; Ποῦ ὁ Πέτρος; Ποῦ ὁ κορυφαίος τῆς καλῆς φάλαγγος; Οὕτως ὁ τὰς κλεῖς βαστάζων τῶν οὐρανῶν, ῥῆσιν ἀπεκρούσθης οἰκότεριδι θυροφύλακι; Οὕτω ταχέως κατεσείσθης, θεμέλει; Οὕτω κατετραύσθης, ἡ πέτρα, γυναικὸς προσβολῇ; Οὕτω δουλίδος λόγος ὁξέως τῆς ἀκουστικῆς σου καταβράγῃς, τοῦ συνδούλου Μάλχου τὸ οὖς ἐξεδίκησε; Μέχρι τῆς ξιφουλκίας εὐτολμος εἶ, καὶ μέχρι ὧτων ἡ κατ' ἐχθρῶν ἄμυνα; Διὰ τί καὶ λοιθόρους γλώττας μὴ ἀπίτεμνες; Διὰ τί μὴ καὶ τοὺς βασκάνους ἐξόρυκτες ὀφθαλμούς; Ἀλλὰ τί ταῦτά φημι; Ἔδει μᾶλλον μὴδὲ τὸ σύνολον ἀποβαλεῖν = τῷ τολμήματι, μαθητὴν σε ὄντα τοῦ πράου καὶ εἰρηνικοῦ. Οὐ γὰρ δι' ἀσθένειαν ἡ προδοσία, ἀλλὰ διὰ φιλανθρωπίαν ἡ μακροθυμία. Εἰ γὰρ καὶ πρόβατον καλεῖται διὰ τὸ ἄκακον, ἀλλὰ καὶ λέων διὰ τὸ πανσθενὲς ὀνομάζεται. Εἰ γὰρ καὶ σκώληξ διὰ τὸ ἀσπορον προσηγόρευται τῷ Δαβὶδ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄρκτος ἀπορουμένη, καὶ ὡς πάρδαλις κατὰ τῶν ἐναντίων τεθεώρηται. Ἐπελάθου Σατάν ἀκούσας, ὅταν ἀπελέγου τὸ πάθος; Ὅταν ὡς πέτρας καρδάλου τοῦ διδασκάλου ὑπισθεν ἀπερρήπτου· τάχα διὰ τοῦτ' ἐγκαταλέλειψαι· διὰ τοῦτο κατεκυλίσθης ὁ Πέτρος εἰς ἄρνησιν, καὶ γλώττα παιδίσκης, ὀξυτέρᾳ τῆς σῆς μαχαίρας ἐχαλουργήθη. Ὅτι ὅλως ἔπροσέστῃς τοῖς σταυρωταῖς· ὅτι ἐπεδάλου ἀνακόφας μακαίρα τὸν ἔρωτα τοῦ σταυροῦ. Οὐδὲν ὡς ἦν ποθεῖνόν ἀεὶ τὸ πάθος τῷ διδασκάλῳ σου· διὰ τὴν θελήματι τοῦτ' ἀνθίστασο; Διὰ τί τὴν κοινὴν ἐκώλυες σωτηρίαν; Ἀλλὰ θάρρει, καλὴ ζηλωτὰ· οὐ κατασβεσθήσεται! σου τοῦ ζήλου τὸ πῦρ· τῷ θεῷ πάλιν ἀναρρίπισθήσεται πνεύματι. (Πρόσθι μετ' ἐμοῦ τῇ πέτρᾳ τοῦ μνήματος· ἐνδεδεχέτ' ῥανδὶ δακρύων ταύτην κοιλάνωμεν. Χθές ἐπεχάεμεν χῦμα δακρύων, τῷ ἐπὶ τῶν σχιδάκων τῶν σταυρικῶν θύματι. Τὸ δὲ θῦμα τοῦτο, καὶ θύτης ἐστὶν αὐτοῦ· ἐάν γοῦν κελύβη νῦν δευτερώσῃ, δευτερώσωμεν, καὶ τὸν λάκκον τοῦ τάφου περιαντλήσωμεν δάκρυσιν. Ἐάν ῥεῖ, Τρισεύσατε, καὶ τρισεύσωμεν· ἡμερήσιον σπονδὴν τῷ τριήμερῳ νεκρῷ προσκομίσωμεν. Εὐ οἶδα ὡς ὁ ἐμπυρευόμενος τῷ τάφῳ ἀνθράξ τοῦ Ἡσαίου, λαμπρὸς ἀναπαύσειεν, εἰς δόξαν μὲν ἡμετέραν, εἰς αἰσχύνην δὲ τῆς αἰσχύνης τῶν Ιερέων. Ἀνάηψον, Πέτρε, μὴ ἀπογνῶς. Ἄφες τὸν Ἰσὺδαν μόνον ἐπὶ τοῦ βρόχου. Εἰς τοιοῦτον γὰρ περιδέραιον, τὰ ἀργύρια τοῦτ' συνεσκευάσθησαν. Σὺ δὲ τῆς τῶν ἀπογινωσκότων μερίδος ἀποσχοινίσθητι. Σὺ, τὸ μὲν στόμα πρὸς ἐξομολόγησιν· τοὺς ὀφθαλμούς δὲ, πρὸς δάκρυα πλάτυνον. Μὴ προλάβῃ ληστὴς· μὴ φθάσας ἐπιζυγώσῃ σοι τῷ κλειδούχῳ, τὴν θύραν τοῦ παραδείσου. Καλὸν σοι τοῦ μνημείου ἡ πέτρα τεκμήριον. Ἀπενεκρώθη μὲν ὁ ζῶν ἐν σοὶ πόθος πρὸς τὸν διδάσκαλον· ἀλλὰ νῦν,

⁷⁸ Isa. lxxxviii, 7. ⁷⁹ Apoc. v, 5. ⁸⁰ Psal. xxi, 7. ⁸¹ Osee xliii, 7. ⁸² Matth. xvi, 23.

αἰαζῶνθ' ἔσται καὶ ἀνεγερθῆσεται. Ἡ δὲ Ἀιδάσκαλος ἐξανίσταται. Μὴ ὁ κοιμώμενος οὐχὶ προσθήσει τοῦ ἀναστήναι; Ἀντεξουσίως κεικοίμηναι, αὐτεξουσίως καὶ διενπισθῆσεται. Ἐγὼ, φησὶν, ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσα· προσκλίνας τὴν κεφαλὴν τῷ σταυρῷ. Ἀλλ' οὐχὶ τετυράννηται τῷ θανάτῳ, κατὰ τοὺς ὑποδίκους αὐτοῦ. Αὐτεξουσίως [κεικοίμηναι αὐτεξουσίως] καὶ ἀναστήσομαι. Εἰς τὴν κατέβη σου ὁ Ἀιδάσκαλος, ἧς οἱ μογλοὶ κάτωοι αἰώνιοι. Ἐκμοχλεύσει τὰ τοῦ ἔδου βασιλεία. Τὸ πανφάγον κῆτος χηρεύεται· διαβρῆξει τὴν τοῦ ἔδου γαστέρα, καὶ οὗς κατάθρωμα ἔθετο, ζωώσας ἐξαναστήσει. Χορεύουσιν οἱ πρωτόπλαστοι ἐπιγόνοντες τὸν πλάσαντα δι' ἀγαθότητα, καὶ κατακρίναντα διὰ δικαιοσύνην. Τὸν τρώσαντα εὐρήσουσιν λατρὸν. Αὐτὸς, ἐροῦσι, πέταται, καὶ ἰάσεται ἡμᾶς· ἐπάταξε καὶ μοτώσει τοὺς τραυματίας. Ὑψώσει ἡμᾶς, μετὰ δύο ἡμέρας· καὶ τῇ τρίτῃ, ἀναστήσόμεθα καὶ ζήσομεθα.

Ταῦτα τῇ Μητρὶ καὶ Παρθένῳ τὰ ἐπιτύμβια θρηνηδῆματα. Οὕτως ὁ τῶν δακρύων ὑετὸς, δαψιλῆς τῇ νεφέλῃ τῇ φωτεινῇ, μόνον οὐχὶ κατακλύσαι φιλονεϊκοῦσιν τὸν τάφον ὡς κιβωτὸν, ἐνθα ὁ Πατήρ, καὶ ζωῆς ἡμῶν ἀρχηγὸς ἐνθαλαμεύμενος ἐτηρεῖτο. Εἰ γὰρ καὶ τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον οὐκ ἦν ἀμφιγνοῦσα καὶ ἀμφιδόλλουσα, ἐπὶ τρισὶ τούτοις μάρτυσιν ἰστώσα τὴν πίστωσιν τῆς ἐγέρσεως, ἐν τοῖς πρὸ νόμου· προσκιογράφηται γὰρ ἐπὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰωσήφ· καὶ ὁ νόμος δὲ πολλοὺς καὶ ποικίλους συμβολογραφῆμασι ταύτην προὑπεσείχετο, τὸ μείζον καὶ τελειώτερον, ἐν τοῖς τοῦ Ἰοῦ θαύμασιν, ὧν τὸ ἐξείρετον. ἡ νεκρογεσία, καὶ τὸ τῶν οἰχομένων ἐκ βίου πρὸς βίον παλίντροπον. Εἰ καὶ τὰ τρία γοῦν ταῦτα, ὡς τι τρυχόμενον τόξον, ὁ τῆς δικαιοσύνης ἦμος, τῇ ὁμοροστοκούσῃ νηφελῇ τὰ δάκρυα ἐνετύπου, καὶ τῷ μνήμονι τοῦ νοῦς ἐνετίθει ἐπιχωγράφων ὡς παραμυθούμενος τὴν μητέρα, καὶ καταπαυσίν τῆς τῶν δακρύων βροχῆς διεπαγγελλόμενος, ἀλλ' οἷ· Μητέρα ἦν ταῖς ἀληθείαις, καὶ Υἱὸς ἦν αὐτῆς ἀψευδῶς ὁ τοῦ μνήματος πάροικος, κραταιότερον ἤτετό τῶν σπλάγχων τῶν μητρικῶν, καὶ ὁ ἄδικος οὐκ ἤττον ἢ ἀτιμος θάνατος τοῦ Παιδός, ἀπαράκλητον ταύτῃ τὸ πένθος ἐπήγαγεν.

Ἐν γε μὴν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς πανήγυρις τις ἐξωφανῆς τοῖς ἀπ' αἰώνων νεκροῖς συγκεκρότηται. Διέρρηξάν κραταίως τὰ τοῦ ἔδου δεσμά. Ἀντιδευμοῦσι τὸν δεσμευτὴν· ἀνατρέπουσι· κειμένῳ προσεπεμβαίνουσι· τὰ ἐπικήδεια λαμπρὰ κατεπάδουσι· « Πού σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Πού σου, ἔδῃ, τὸ νίκος; Αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος » ἐπὶ τὸ χάος καὶ τὴν ἐρεβος, τὰ ἀμειδῇ ταῦτα καὶ ψυχρά σου βασιλεία, ἥλιος ὧν δικαιοσύνης, ἐξανατεῖλας· καὶ ἡμεῖς οἱ τούτου προσκυνηταὶ ζωογονηθέντες· ἀγαλλόμεθα, καὶ εὐφραινόμεθα ἐν αὐτῇ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἣν πάντοτέ σοι προανεχρούμεν,

A laqueo occupet, ut ne occupans. Tibi clavigero paradisi obstruat portam. Præclarum tibi monumenti petra suggerit argumentum. Equidom meritum est, tuo illud pectore vivens desiderium in Magistrum: verum modo reviviscet, resurgetque. Jam quippe Præceptor resurget. Nunquid qui dormit non adjiciet ut resurgat? Sponte sua obdormivit; sua item sponte expergiscitur. Ego, inquit, dormivi, et somnum cepi; caput ad crucem acclinans. Haud tamen vim a morte passus sum pro reorum more. Sponte dormivi; sponte et resurgam. Descendit Præceptor in tuam terram, cujus vectes, vectes æterni: evertet inferni regiam, cete omnia vorans desolabitur, discindet inferni ventrem, quosque ille voravit, vivificans resuscitatus est. Choros ducent protoplastæ, eum agnoscentes qui bonitate fluxit, quique per justitiam condemnavit. Eum qui vulneravit, medicum invenient. Ipse, inquit, verberavit, et sanabit nos; percussit, et curabit saucios; sanos nos faciet post duos dies; ac die tertia resurgemus ac vivemus.

Sunt hi Matris ac Virginis funebres planctus. Adeo lacrymarum imber nubi lucidæ copiosus fuit, ut vix non aquis obruere sepulcrum, instar arcæ, in qua Pater ac Auctor vitæ nostræ ceu thalamo servaretur, certaret. Quanquam enim resurrectionis doctrinam haudquaquam in dubium vocaret, sub tribus his testibus ejus statuens fidem, in iis qui legem præcesserunt; fuit enim velut in umbra, ac rudi delineatione signata in Isaac et Joseph: sed et lex multis variisque symbolorum umbris olim designavit. Majori denique expressione, ac perfectius enituit in miraculis Filii, in quibus mortuorum suscitatio, ac eorum qui vivis excessissent, revocatio ad vitam, eximium quid habuit. Quanquam ergo justitiæ Sol, tria hæc ceu exhaustiens quoddam telum, ubi lacrymarum imbres patienti imprimeret, et mentis memoriæ, velut consolans Matrem, atque futuram irrigui lacrymarum requiem promittens, appingens adhiberet: quia tamen erat veritate Mater, ac sepulcri incola ejus revera Filius erat, maternorum viscerum violentiæ succumbebat, Filii quoque non minus injusta, quam infamis mors, luctum ei inconsolabilem D scaturiebat.

Cæterum, in infimis terræ locis, nova quedam celebritas, ac festa dies, mortuis a sæculo indicta fuit. Diruperunt potenter inferni vincula, vincunt vicissim vincientem; evertunt, prostrato insultant, læta accinunt pro funere cantica: « Ubi, mors, stimulus tuus? Ubi tua, inférne, victoria? » — « Hæc est dies quam fecit Dominus » super chao et Erebo, tua illa injucunda ac frigida regia. Sol existens justitiæ, ortus est; nosque ejus adoratores vitæ editi, exsultamus ac lætamur in ea. Hæc est dies quam tibi semper opponehamus, exspectantes tuam ruinam, quanquam ipse pro

⁶⁰ Psal. xl, 9. ⁶¹ Psal. iiii, 6. ⁶² Osce vi, 2, 3. ⁶³ I Cor. xv, 55. ⁶⁴ Psal. cxvii, 24.

tua impudentia ac insatiabilitate, non nobis attenderes. Descendit Abraham princeps Christi sepulcræ ac resurrectionis pictor. Utrumque enim designavit in tenello filio⁹⁹. Quærebatur ut magnum Dei consilium præeunte figura repræsentaret, gestatum Unigenito lignum super humeros, victimam sine immolatione, necem illam necis nesciam. Post hunc veniens Joseph ejus abnepos, spectantia ad Christum expressiori figura edidit. Mihi, inquit, inviderunt fratres mei, quod plus iis a patre diligerer; vendiderunt ut servum, passus sum insidias ab adultera muliere, descendi in reorum lacum, ubi princeps pistorum ac pincernarum Pharaonis erant; exivi inde ejus beneplacito qui salvum facit, super gloriæ thronum sedi, regnavi, dominatus sum eorum qui insidiati essent: rogatusque fabulæ expositionem, prædixit fore ut quandoque dilectus Filius cælestis Patris a cognatis ejus ac fratribus secundum carnem insidias pateretur: ut et ipse venundaretur; ut in ipsum quoque Hebræorum Synagoga a Deo exformicata irrueret, calumniaretur, occideret, in caliginis lacum detruderet, hæc nimirum tenebrosa ergastula: fore item ut cum principibus spiritalis Pharaonis congregaretur: cum morte, inquam, principe pincernarum, quæ amarum condy, ac lethale, mortalium naturæ offerens, homicidæ illi ab initio propinat: tecum quoque pistorum principe inferno, qui tuis illis omnia domantibus molis, universum hominum semen molens, mundi rectoris odium in genus humanum alis. Fore tandem, ut nova se ipse donaret vita, mortuorumque ac vivorum dominaretur. Hæc tu repudiabas: non enim libenter admittuntur quæ sunt voluntati contraria.

Aliquanto tempore posterior descendit Moyses, non ultra impeditioris linguæ, necve corporeum velamen super animi faciem ferens, sed lingua expedita ad mysterii explicationem, sed nudo animo liber, annuntiavit Agni immolationem: partem Israeli per ejus sanguinem, salutem; transitum ab Ægypto in terram promissionis; eorum qui tyranni vexassent, necem: quibus omnibus futura per Christi mortem captivorum hominum restitutio significabatur; tenebrosæque hujus ac caliginosæ Ægypti principum omnimoda destructio. Enimvero ad hæc tu obdurabaris, ac novus ei eras Pharaon, renuens ad liberationem populi. Vetera sileamus.

Descendit Symeon grandi annorum numerositate venerabilis homo, cui magna animi securitas ex vita longius producta accessisset: de quo tibi sæpius sermo erat, metuenti ejus supra naturæ modum longævitate, ac timenti ne alius quidam Elias foret, neve et ipse, aquilæ assumens pennas, ac nubibus celsiora petens, omnia venantis retia tua evasurus esset. Descendit, inquam, ille vocalissimus præco; qui nedom nudo auditu exspe-

Α την σὴν ἀπεκδεχόμενοι πτώσιν, εἰ καὶ αὐτὸς ὢν ἀναιδὴς καὶ ἀκόρστος, οὐ προσεῖχες ἡμῖν. Κατήλθεν Ἀβραὰμ ὁ ἀρχιζωγράφος τῆς Χριστοῦ ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως. Ἀμφότερα γὰρ ἐπὶ τῷ ἀπαλῷ παιδί προεχάραξεν. Ἐζητεῖτο τῆς μεγάλης βουλῆς τοῦ Θεοῦ τὴν προτύπωσιν· τὴν ξυλοφορίαν ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Μονογενοῦς· τὴν ἄθυτον θυσίαν· τὴν σφαγὴν ἐκείνην τὴν ἀσφακτον. Ἦλθε μετὰ τοῦτον, ὁ ἀπόγονος Ἰωσήφ· διεμόρφωσε τὰ κατὰ Χριστὸν ἐκτυπώτερον, Ἐδάσκηνάν μοι, λέγων, σύγγονοι, ὑπὲρ αὐτοὺς ἀγαπηθέντι παρὰ πατρός· ἀπημώλησαν ὡς οἰκέτην· ἐκ πορνικῆς ἐπιθεοδούλεμα γυναικὸς· εἰς λάκκον κατέβην τῶν κατακρίτων, ἐνθα ὁ ἀρχισιτοποιὺς καὶ ἀρχιοινοχός τοῦ Φαραὼ· ἐξῆλθον ἐκεῖθεν εὐδοκίᾳ τοῦ σώζοντος· ἐπὶ θρόνου δόξης κεκάθικα· Β βεβασίλευκα· κεκράτηκα τῶν ἐπιβουλευσάντων. Καὶ ἀπαιτούμενος παρὰ σοῦ τοῦ δράματος τὴν ἐξήγησιν, προηγόρευεν ὡς ἔσται ὅταν ὁ ἀγαπητὸς Υἱὸς τοῦ οὐρανοῦ Πατρός, ἐπιβουλεύῃ τοῖς κατὰ σάρκα συγγενέσι καὶ ἀδελφοῖς· παρθῆσεται καὶ αὐτός· ἐπιτεθῆσεται καὶ αὐτῷ ἡ τὴν Ἐδραίωσιν συναγωγῇ, ἀπὸ Θεοῦ ἐκπορνεύσασα· συκοφαντήσῃ· ἀνέλῃ· κατενέγκῃ πρὸς λάκκον τὸν ζοφερόν· ταῦτα δὲ τὰ σκοτεινὰ δεσμωτήρια· ἐντεύξεταί τοις δυνάσταις τοῦ νοητοῦ Φαραὼ· τῷ ἀρχιοινοχῷ θανάτῳ, ὃς τὸ πικρὸν κόνδου, καὶ ἀναιρετικὸν τῶν βροτῶν τῇ φύσει προσφέρειον, τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνον προσφέρει· καὶ σοὶ τῷ ἀρχισιτοποιῷ ἕδρῃ, ὃς ταῖς σαῖς πανθαμάτοσι μύλαις τὰς τῶν ἀνθρώπων πανσπερμίας ἀλήθων, τρέφεις τὴν μισανθρωπίαν τοῦ κοσμοκράτορος. Εἴτα τὴν ἀναβίωσιν αὐτὸς ἐαυτῷ δωρήσεται, καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσει. Ἀπετροπιάζω ταῦτα· τὰ γὰρ μὴ πρὸς βουλήσεως, ἀπαράδεκτα.

Μεταχρόνιος κάτεισι Μωϋσῆς, οὐκέτι μογιλαῶν, οὐδὲ περιχύμα φέρων σωματικὸν ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ψυχικοῦ· ἀλλ' εὐστομῶν πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου φανέρωσιν· ἀλλὰ γυνῇ τῇ ψυχῇ παβήρ- C σιαζόμενος, ἀπήγγελλε τὴν σφαγὴν τοῦ Ἀμνοῦ· τὴν ἐξ αἵματος τούτου σωτηρίαν, τῷ Ἰσραὴλ· τὴν ἐξ Αἰγύπτου πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας διάδασιν· τὸν δλεθρον τῶν τυραννησάντων, δι' ὧν ἀπάντων, ἡ διὰ θανάτου Χριστοῦ ἀνάκλησις μὲν τῶν αἰχμαλωτι- D σθέντων ἀνθρώπων προσεδηλοῦτο, κατάπτωσις δὲ τῶν ἀρχόντων τῆς σκοτεινῆς ταύτης Αἰγύπτου καὶ ζοφεράς. Σὺ δ' ἀλλ' ἐσκληρύνου, πρὸς ταῦτα, καὶ νέος ἦς αὐτῷ Φαραὼ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀπανανευόμενος τοῦ λαοῦ. Παρασιώπωμεν τὰ παλαιά.

Κατήλθεν ὁ Συμεὼν ἄνθρωπος κληροῦχος· δυσ- ἀριθμήτων ἔτων, καὶ πολλὴν νοδὸς ἀσφάλειαν τῇ μακροζωίᾳ συναγαγὼν, περὶ οὗ σοι πάντοτε λόγος πολὺς, δειλῶντι τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτοῦ πολυχρόνιον, καὶ φοβούμενῳ μὴ καὶ Ἥλιος τις ἄλλος ἔσθι· καὶ διαφεύξεται καὶ οὗτος τὰ σὰ πάναγρα, πτέρυγας αἰετοῦ λαθὼν, καὶ τῶν ὑπὲρ νεφελῶν ἐπιλαβόμενος ὑψωμάτιον. Κατήλθεν οὗτος· μεγαλοφωνό- τατος κήρυξ· οὐκ ἐκ ψιλῆς ἀκοῆς τὸν προσδοκώμε-

⁹⁹ Gen. xxi, 2.

τον διδάχθεις, ἀλλ' αὐτόπτης ἀναδειχθείς. « Εἶδον, γάρ, ἔλεγεν, οἱ ὀφθαλμοὶ μου τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Εἶδον, οὐ πόρρω παριστάμενον, ἀλλ' εἰς θρόνον αὐτοῦ χρηματίσαντος, καὶ βαστάσαντος ταῖς ἀγκάλας. Οὐδὲ τοῦτου τὸ γήραξ ἥδεσθης· οὐδ' ἐσεδάσθης τὸ πολυχρόνιον, ἀλλ' ὡς τινα παράλληλον ἀπεισίσω.

Χρόνος οὐ πᾶν συχνός, καὶ καταβέβηκεν ὁ Ἰωάννης ὅλος φρονήματος πεπαρήσιασμένου· φιλοκίνδυνος στρατιώτης, τοῦ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ἐρυθραίνόμενος αἵματι, τοῖς πυλῶροις σου βοῶν· « Εἰτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. » — « Ἀρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὁμῶν, καὶ εἰσελεύσεται ὁ δὸν ἡδὴ ἐκ τῆς δόξης ὁ βασιλεὺς, » καὶ ἐξελεύσεται τὴν ἀπειρον ἀπαγόμενος τοῦ ἄδου αἰχμαλωσίαν. Ἐγὼ λύχνος τοῦ λάμπαντος νῦν ἐν τῷ κόσμῳ φωτός. Ἐγὼ ἑωσφόρος πρόδρομος τοῦ Ἥλιου τῆς δικαιοσύνης. Ἐγὼ φίλος τοῦ νυμφίου, ὃς ἐν τῷ τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐμνηστεύσατο φύσιν, καὶ ἤνωται εἰς ἀδιάσπαστον. Ἐγὼ καὶ ἄνω πρόδρομος, καὶ κάτω πρόδρομος. Ἐγὼ ἐν σκοτεινῷ θαλάμῳ τῆς μητρικῆς νηδύος ἐσκήρτησα, τοῦ Σωτῆρος αἰσθόμενος· καὶ νῦν ἐν σκοτεινότερᾳ κοιλίᾳ τοῦ ἄδου σαρκῶς, τὸν ἐλευθερωτὴν εἰσδεχόμενος. Ἄνω τῷ Ἡρώδῃ ἔλεγον, « Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου. » Κάτω σοι τῷ ἥδῃ βοῶ, Οὐκ ἔξεστί σοι ἐπτεχεῖν τὴν φύσιν ἣν ὁ Θεὸς ἐμνηστεύσατο· ἦν εἰς οὐρανίους παστάδας ἀνακαλεῖται. Ἦκουες αὐτὸς ταῦτα, καὶ Φαρισαϊκὴν σκληροκαρδίαν νοσῶν, οὐκ ἰδέσθαι τὴν μαρτυρίαν Ἰωάννου, τέως ἐν τούτοις περχόμενος, οἷς ἀδιέκδοτον κάθερξιν εἶχον οἱ πρὸς αὐτὸν καταβαίνοντες.

Ἀλλὰ σου τὴν ὀρρὺν, ὁ καλὸς κατέσπασε Ἀδάρας· οὐκ αὐθιγὸν ἀποψύξας, καὶ ἀναψύξας, ὡς ἕτεροι, ἀλλ' ἐπ' ὅλαις ἡμέραις τετραδικαῖς, ἐγκαρτερήσας σου τοὺς ἱερομοῖς. Καὶ ἀνερωτῶμενος, ἔλεγε φίλος εἶναι καὶ αὐτὸς Χριστοῦ· σὺ δ' ἀλλ' ἐκόμπαζες, καὶ ἐμεγαλύνεις, ὅτι τοῦ προσδοκώμενου τοὺς φίλους ἔχεις ἐγκατακλείστους, καὶ θαρρύνει καὶ τὴν κατ' ἐκείνου νικῆν ἐνίστασο. Ἀλλ' ὦ θεϊκῆς δυνάμεως! Ὁ φωνῆς πανουργοῦ! Φίλος τὸν τετραήμερον φίλον καλεῖ, καὶ σὺ πῶς τέλος εἶχε τὸ τῆς ἡχοῦς ὑστερόφωνον, ὃ τοῖς σοῖς ἐνεβόμβει κοιλώμασι, καὶ ὁ Ἀδάρας ὥσπερ ἐξ ὑπνου ἐγερθεὶς, καὶ σῶμα ὡς ἱμάτιον ἐνδύσάμενος, εὐσχημόνως τῷ Δεσπότη παρίστατο, ἵνα ἐγὼ, μονονοῦχὶ λέγων· τί προστάσεις τῷ σὺ οἰκέτῃ; Αἱ δὲ χαλκαὶ σου πύλαι, οἱ ἄδυτοι πυλωροὶ, ἀράχνη καὶ δνεῖρος. Ἐκτοτε ἡρξάτο σου ἡ τυραννὶς καταλύεσθαι. Συνελογίσω γάρ, ὡς εἶπερ ἀπὸ φιλῆς φωνῆς ὁ προσδοκώμενος τοσαῦτα δύναται, πόσον ἂν εἴη ἀνύποστον, τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Καὶ νῦν φόδος ἐκ φόδου ἐπὶ τῇ σοι, καὶ ὃν ἐδεδοίκεαι, συνήντησέ σοι· καὶ ἐπικράνησθαι ὁ ἄδης συναντήσας αὐτῷ, ὃς ἐν χειρὶ κραταῖα καὶ ἐν βραχίονι ὠφελᾷ, διασπᾷ σου τὴν κοιλίαν, καὶ τοὺς πεπεδημένους ἐξάγει ἐν ἀνδρείᾳ θεϊκῇ.

Ἄγε τοίνυν, Μωσῆ· στήσον χορὸν ἐκ νεανίδων

ctatum doctus esset, sed et ipsis oculis vidisset : « Viderunt, enim, inquit, oculi mei salutare Dei ». « Viderunt; non a me longe stantem, sed qui ejus fuerim sedes, atque in ulnas portaverim. At neque hujus senectam reveritus es, nec longævum honori habuisti, sed ut communem quemdam hominem submovisti.

Effluxerat inde non multum temporis, descenditque Joannes, comparato prorsus ad libertatem animi proposito; miles periculi amans, sanguine purpuratus, quem pro Rege fudisset, in hæc verba clamans janitoribus tuis : « Parate viam Domini ». — « Tollite portas principes vestras, » hactenusque modicum « introibit Rex gloriæ », exhibitque immensam abducens inferni captivitatem. Sum ego lucerna ejus lucis, quæ modo lucet in mundo. Ego lucifer, justitiæ Solis præcursor. Ego sponsi amicus, qui humanam sibi naturam desponsavit, ac indiviso nexu univit. Ego in superioribus pariter ac inferioribus præcursor. Exsultavi ego in tenebroso materni uteri thalamo, cum Salvatorem sensissem; nuncque tenebrosiori inferni utero positus gestio, exspectans qui sit liberaturus. Superiores auras ducens dicebam Herodi : « Non licet tibi habere uxorem fratris tui ». In inferioribus agens, tibi, inferne, clamo : Non licet tibi naturam retinere quam sibi Deus desponsavit; quam is revocat in cœlestes thalamos. Hæc tu audisti, Pharisæicoque duri cordi morbo laborans, noluiſti Joannis testimonium recipere; in hoc hactenus glorians, quod ii qui ad te descenderent, carcere tenerentur ex quo effugium non esset.

Enimvero tuum illud supercilium detraxit bonus Lazarus : non ut alii, momento expirans, ac spiritu donatus; sed qui tribus totis diebus tentus egisset tuis vinculis. Ac quidem interrogatus, dicebat et ipse Christi se amicum; tu enimvero illudebas, quod ejus qui exspectaretur amicos clausos carcere haberes, ac statuisti ut et in illum victoriam præsumeres. Sed, o divinam potentiam! O vocem omnium opificem! Vocat amicus triduanum amicum, vixque ultimos vocis sonos ediderat, in tuis circumstrepentes cavernis, cum ecce Lazarus velut excitatus a somno, corpusque indumenti instar indutus, Domino se, decenti habitu sistit. Tanquam fere diceret : Ecce ego; quid jubes servo tuo? Interimque, æρεæ tuæ portæ, insoparabiles janitores, araneorum tela ac insomnium fuere. Cœpit inde tua tyrannis concidere. Collegisti enim, siquidem is qui exspectaretur tanta ex nudo sermone posset, quam fuerit importabile in manus ejus incidere. Nunc itaque, timor te ex timore invasit, et quem timebas occurrit tibi; fuitque amarum, inferne, ut ei occurreres, qui in manu forti et brachio excelso uterum tuum discerpit, vinctosque divina virtute educit.

Euge itaque, Moyses : Chorom compone ex an-

malus juvenculis, nunc recens Christi sanguine A
carcere eductis. Ululent carmen pro exitu : « Vi-
dens » enim « vidit Deus » de celsis cœlorum
« afflictionem populi sui, » ac miseriam qua hic
premebatur; « descenditque ut eum liberaret ⁹⁰ »,
a tenebroso incolatu : ac modo ceu alios principes,
diabolum, mortem, ac infernum, tyrannos illos
nostros ac persecutores, sui sanguinis mari Rubro
submersit. « Hi in curribus, et hi in aquorum
fremitu : nos autem in nomine Domini Dei nostri
magnificabitur. Ipsi obligati sunt, et ceciderunt;
nos autem surreximus, et erecti sumus ⁹¹. » De
cætero : « Cantemus Domino; gloriose enim ma-
gnificatus est ⁹². » Adoremus eum, dicentes : In-
ducens planta nos in monte hæreditatis, in præpa-
rato habitaculo tuo, quod præparaverunt in cœlis
manus tuæ, ab ejus ædificatione cruentatæ : quod
lignis primum crucis coassasti, ac manuum
clavis compegisti : tumque ei fundamenti loco,
monumenti petram supposuisti. Ea enim etiam
arte ipse ædificare nosti, ut primo fastigies lectum,
tumque fundamentum supponas. Fidem verbis
astruunt, cœlum ac terra, quæ tali modo creata
fuerunt. Eia agite, vincti omnes, ascendamus ad
antiquam Jerusalem, nempe paradysum. Ante
omnes præcurrat Adam. Prima nostri generis
radix, prima in paradysum transplantetur. Sicut
præiit descensu, præeat et ascensu; uti primus
descendit in corruptionem, prior ascendat in in-
corruptionem. Psallat pari modulo cum Propheta
et rege : « Dominus pascit me, et nihil mihi
ejus ovi « deerit; in loco pascuæ ibi me colloca-
vit; » cum recens finxisset me. « Et super aquam
refectionis educavit me. » Enimvero « animam
meam, » quam spiritalis lupo rapuerat, modo
« convertit. Deduxit me super semitas justitiæ. Et
si « enim « ambulavi in medio umbræ mortis, »
nunc tamen « non timebo mala, quoniam tu me-
cum es ⁹³; » factus mihi similis, quique ad me
usque descenderis, « inter mortuos liber ⁹⁴. » —
« Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata
sunt ⁹⁵. » Hæc porro sunt, crux in qua sustentasti
infirmiorem carnis, et per quam cecidisti incor-
poreos hostes : ac « contrivisti quidem virgam ⁹⁶ »,
peccatorum, salvasti vero hæreditatem justorum.
Quisnam ego sum, Domine meus, Domine, ut
usque adeo dilexeris me? « Convertisti planctum
meum in gaudium ⁹⁷. » Quanquam enim « concidi-
sti » carnis meæ « sacrum, » dampnans morte
propter prævaricationem; nunc tamen « circum-
dediti me lætitia » immortalitatis, « ut cantet tibi
gloria mea, » nec ultra « compungar; » quippe
qui æternum gaudium adire habeam. « Convertere,
anima mea, in requiem tuam, quia Dominus be-
nificet tibi : quia te eripuit de morte; oculos meos
a lacrymis, ac pedes meos a lapsu ⁹⁸; » sumque
deinceps assumptus ut ne redigar in terram.

ψυχῶν, τῶν ἄρτι ἀνεψχθειῶν τῷ αἵματι τοῦ Χρι-
στοῦ. Ἀλαφάτωσαν ὥδην τὴν ἐξόδιον· « Ἰδὼν,
γὰρ « Ἰδεν ἡ Θεὸς » ἀνυθεν « τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ
αὐτοῦ, » καὶ τὴν τῶν ἐνταῦθα ταιλαιπωρίαν, « καὶ
κατήλθε τοῦ ἐξελεῖσθαι αὐτὸν » ἐκ τῆς σκοτεινῆς
παροικίας· καὶ νῦν ὡς ἄλλους τριστάτας, τὸν διάδο-
λον, τὸν θάνατον, καὶ τὸν ᾄδην, τῇ τοῦ αἵματος
αὐτοῦ κατεπόντισεν ἐρυθρᾷ, τοὺς τυράννους ἡμῶν
καὶ διώκτας. « Οὗτοι ἐν ἄρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἱππι-
κοῖς φρυάγμασιν· ἡμεῖς δὲ » ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦ
Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθήσομεθα. Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν
καὶ ἔπεσον, ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν.
Λοιπὸν « Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως· γὰρ δεδόξα-
σται. » Προσκυνήσωμεν αὐτῷ λέγοντες· Εἰσαγαγὼν
καταφύτευσον ἡμᾶς εἰς ὄρος κληρονομίας, εἰς ἔτοι-
μον κατοικητήριόν σου ὃ ἡτοίμασαν αἱ χεῖρές σου
ἐν τοῖς οὐρανοῖς, αἰμαχθεῖσαι ὑπὲρ τῆς τούτου οἰκο-
δομῆς· ὃ τοῖς σταυρικοῖς πρῶτον ὠρόησας ἑν-
λοῖς, καὶ τῶν χειρῶν τοῖς ἡλοῖς συνέπηξας· εἶτα
καὶ τὴν τοῦ μνημάτος πέτρην εἰς θεμέλιον ὑποτέ-
θει· κας. Οὕτω γὰρ οἶδας αὐτῷ τεκτονεῦειν, πρῶτον
ὄροφον, εἰθ' ὑποβάλλειν τὸν θεμέλιον. Μάρτυρες
τοῦ λόγου, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τοιοῦτοτρόπως
κτισθέντες. Δεῦρ' ἴτε δέσμιοι πάντες, ἀναβαίνωμεν
εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἰερουσαλὴμ, τὸν παράδεισον. Ἐμ-
προσθεν πάντων, προτρεχέτω Ἀδὰμ. Ἡ πρώτη
ρίζα τοῦ γένους ἡμῶν, πρώτη μεταφυτευέσθω πρὸς
τὸν παράδεισον. Καθὼς τῆς καταβάσεως προηγή-
σατο, προηγέσθω καὶ τῆς ἀναβάσεως· καθὼς εἰς
φθορὰν προκατέβη, προαναβαινέτω πρὸς ἀφθαρ-
σίαν. Συμφαλλέτω τῷ Προφῆτῃ καὶ βασιλεῖ· « Κύ-
ριος ποιμαίνει με, οὐδὲν με τὸ ἐκ αὐτοῦ ὑστερήσει
πρόβατον » εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ κατεσκήνωσεν, «
ἄρτι με διαπλάσας· » καὶ ἐφ' ὕδατος ἀναπαύσας
ἐθρεψεν. « Ἀλλὰ διαρπασθεσάν « μου τὴν ψυχὴν »
τῷ λύκῳ τῷ νοτηῷ « ὑπέστρεψε » νῦν. « Ὁδήγησέ
με ἐπὶ τρίβους δικαιοσύνης. Εἰ γὰρ καὶ παπώ-
ρευμαι ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, » ἀλλὰ νῦν « οὐ
φοβηθήσμαι κακὰ, ὅτι « σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ, » κατ'
ἐμὲ γέγοναν, καὶ ἔως ἐμοῦ καταβεβηκώς, « ὃ ἐν
νεκροῖς ἐλεῦθερος, » — « Ἡ χάρις σου καὶ βακτη-
ρία σου, αὐτὰ με παρεκάλεσαν. » Ταῦτα δὲ ὁ σταυ-
ρὸς, ἐν ᾧ τὴν ἀσθένειαν ὑπεστήριξας τῆς σαρκὸς,
καὶ δι' οὗ τοὺς ἀσάρκους ἐμαστίγωνσας δυσμενεῖς·
καὶ τὴν μὲν χάριν συνέτριψας· τῶν ἀμαρτωλῶν,
τὸν δὲ κληρὸν ἔσωσας τῶν δικαίων. Τίς εἰμι, Κύριέ
μου, Κύριε, ὅτι ἡγάπηκάς με ἕως τούτου; « Ἐστρε-
ψας τὸν κοπατόν μου εἰς χαρὰν. » Εἰ γὰρ καὶ
« διέβρηξάς » μου τὸν σάρκινον « σάκκον, » θανάτῳ
κατακρίνας διὰ παράδοσιν· ἀλλὰ νῦν, « περιέσωσάς
με εὐφροσύνην » ἀθανασίας, « ὅπως ἂν ψάλλῃ σοὶ
ἡ δόξα μου, καὶ οὐ μὴ ἔτι « καταναγῶ· » εἰς γὰρ
χαρὰν αἰώνιον ἀπειλεύσομαι. « Ἐπίστρεψον, ψυχὴ
μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐεργέτησέ
σε· ὅτι ἐξελετό σε ἐκ θανάτου· τοὺς ὀφθαλμούς
μου ἀπὸ δακρύων, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήμα-
τος, » καὶ τῆς εἰς γῆν ἐξῆς ἐλήφθην κατατασσομένης.

⁹⁰ Exod. III, 7. ⁹¹ Psal. XIX, 8. ⁹² Exod. XV, 1. ⁹³ Psal. XXII, 2-4. ⁹⁴ Psal. LXXXVII, 6. ⁹⁵ Psal. XLII, 4. ⁹⁶ Isa. XIV, 5. ⁹⁷ Psal. XXIX, 12. ⁹⁸ Psal. CXIV, 7, 8.

Ταυτή κατά τὸν ἄδην σήμερον ἡ πανήγυρις · ἡ
 εὐαγγελιστρὶς · οὕτως ὑπέβλεπτο, τοῦ ὑπερου-
 μνίου Ἑλλίου ὑποχθονίου διαυγάζαντος, καὶ ἀσχιον
 μεσημέριαν ἐν σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου νῦν
 κινουμένησαντος. Νῦν ἡ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἀνατέ-
 λαις τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς ·
 ἡ γὰρ αὕτῃ τῆς ἀφύσεως, πρὸς πάντας ἐξήπλωται ·
 καὶ ἐβρεξεν ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ὡς δίκρουνον
 ἐπὶ αἵματος καὶ ὕδατος, ἐκ πλεονείας τοῦ Μονογε-
 νούς · ζωτικὸν, φημί, καὶ καθαρτικόν. Ἀμφοτέρων
 γὰρ οἱ ἐν τοῖς αὐχμηροῖς τοῦ ἔθους σπληνίσμασιν ἐχρη-
 ζομεν. Ἀπέθανε γὰρ ὑπὲρ πάντων καὶ δικαίων, καὶ
 ἀδίκων · καὶ τῷ βόθρῳ ὑπεκλήθη τοῦ ἔθους ὁ ποιμὴν
 καλὸς, διὰ τὸ ἐξωλισθηκὸς ἐκεῖ πρόβατον, ὃ τῆς
 θείας δόξης τυμὸν, καὶ τῆς τοῦ παραδείσου νομῆς
 ἀπελήλαται πρὶν, μόνῳ κωδῶ σκεπτόμενον. Ἐσχάτον
 καὶ τοῦτο κραταιοῖς ὁδοῦσιν ἄδης διεμασσήσατο.
 Ὁ ζῶης καὶ ζύμης τῆς θεοῦποστάτου σαρκὸς, ἡ τις
 παρεμβληθεῖσα τῆς φύσεως ἡμῶν τῷ πυράματι, μύ-
 λαις ἔθους ἀληθεύσας, συναξωμοίωσεν ἐαυτῇ, ζω-
 τικὴς ποιότητος μεταδοῦσα, καὶ ἀτρικτον τόσποτοῦδε
 τῷ παρφαγῶ θανάτῳ εἰργάσατο. Ἐμβέβληται μὲν
 ὡς τῷ καταβάσει ἐξ οὐρανοῦ ἄρτου, τὸ ξύλον χειρὸς
 ἰουδαίων, καὶ ἀνῶθεν ὁ προφητικὸς ὀφθαλμὸς τὴν
 ἐκείνην ἐχὼν προγνωριστικῶς ἐν ἐαυτῷ, δέξ-
 ται τὸ μέλλον προέβλεπεν. Ἐμετεωρίσθη ὁ ἄρτος,
 ἰερίσθη. Εἶδον οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ἔθους ἀνακλι-
 θέας · ἐπείνασαν τὴν ἐντεῦθεν σιταρκουμένην τρο-
 φὴν τὴν ἀθάνατον. Ὁ δὲ, ἀποταμιεύεται μὲν τῷ τά-
 γῳ οὐκ ἀνέχεται δὲ, παρατεινομένην τὴν πείναν
 τῶν ὁρᾶν. Καὶ τί φησὶ; Πάλιν ἡ σπλαγχνίζομαι
 ἐπὶ τὸν ὄχλον τοῦτον, ὅτι ἦδη τρεῖς ἡμέρας προσμέ-
 νον μοι, ὡς τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον ὁμοιω-
 ῖναι, καὶ τοῦτοι, συναναστρεφόμενοι, καὶ παραδρα-
 μὲν τοῦτους νήστευσι οὐ βούλομαι. Ἐφαγον τοῖνον
 πάντες ὡς βρωσιν τὴν μένουσαν εἰς ζῶην αἰώνιον,
 καὶ ἐχρησάθησαν ἐν τῷ ὀφθῆναι τοῖς τὴν δόξαν
 τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ · καὶ ἀναβαλόντες ὄθεν καὶ
 καταβέβηκε συνανέθσαν, καὶ τῷ ἐκ νεκρῶν πρωτο-
 γένῳ λύσαντες τὰς τοῦ θανάτου ὁδούς, οἱ ἐν τῇ κοιλίᾳ
 τοῦ ἔθους, συνείποντο. Ὅσοι δηλαδὴ τὸ τῆς ἀπιστίας
 οὐκ ἔπαθον ἀμβλωμα.

Δεῦτε τοῖνον, τὸ Χριστῶνυμον πληρωμα, προσκυ-
 νήσωμεν καὶ προσπέσωμεν τῷ πεσόντι ἡμᾶς ἀνα-
 στήσαντι, ὃ σήμερον ἡ Πάν γόνυ κλίνει ἐπουρα-
 νίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Ὁ αὐτὸς γὰρ
 οὐράνιος τέ ἐστι, καὶ ἐπιγίαιος γέγονε, καὶ ἐκ γένους
 αἰῶνος περιεπάτησε, κλίμακα ταύτην ἀπέραντον
 περηνάμενος, διέκρουσαν οὐρανὸν, ἕως καὶ εἰς ἔθους
 τὸ πταυρον. Οὐκ ἀγγέλων ἀναβαινόντων καὶ κατα-

Talis hodie apud inferos festus conventus; ita
 mirabilis; ita præclarus ac lætus, supercælesti
 Sole inferno facto irradiante, meridiemque sine
 umbra in tenebrosis, ac umbra mortis nunc diei
 novante. Nunc cælestis Pater solem suum oriri
 fecit super malos et bonos¹; splendor enim
 remissionis in omnes explicatus est: Pluitque
 super justos ac injustos², ex Unigeniti latere
 duplicem pluviam, sanguinis et aquæ: pluviam,
 inquam, vitalem ac mundativam. Utroque enim,
 qui in squalidis inferni tabernaculis tenebantur,
 egebant. Quippe mortuus est pro omnibus, justis
 pariter ac injustis: seque bonus pastor inferni
 foveæ inclinavit, propter collapsam illuc ovem;
 quæ plane nudata divina gloria, a paradisi quoque
 pascua olim expulsa, solo vellere protecta erat.
 Cæterum hoc quoque supremum, fortibus dentibus
 mandit infernus. O vitam, fermentumque in Deo
 existentis carnis, quod nostræ naturæ immissum
 massæ, inferni comminutæ molis, eam sibi consi-
 milem præstitit, vitali qualitate donans, inesamque
 pemitus mortis omnium edaci, fecit. Fuit quidem
 Judæorum manibus immissum lignum pani illi qui
 de cælo descendit, eamque jam olim trabem pre-
 pheticus oculus per præscientiam in seipso habens,
 acutissime futurum prævidit. Elevatus est panis ille,
 ac spectaculo productus: viderunt qui in inferni
 cremo recumbebant: esurierunt, qua inde pasce-
 rentur immortalem annonam. Interim sepulcro
 quidem reconditur; sed non sustinet videre horum
 productiorem famem. Quid enim ait? Misereor
 iterum super turbam istam, quia jam triduo susti-
 nent me³, qui sim factus similis descendentibus
 in lacum, et cum eis versatus; noloque eos jejunos
 præterire. Omnes itaque manducaverunt cibus
 permanentem in vitam æternam⁴, suntque satiati
 apparente eis gloria Deitatis Christi, ac cum eo
 ascendente unde descenderat, pariter ascenderunt;
 primogenitumque ex mortuis, qui mortis dolores
 solvisset, secuti sunt, qui in ventre inferni tene-
 bantur mortui. Quotquot nimirum ab incredulitate
 cæcati non fuerunt (14).

Adesto igitur, Christi nomine appellatus cætus,
 adoremus, eique procidamus, qui collapsos nos
 erexit, cui hodie Omne genu flectitur, cælestium,
 terrestrium, et infernorum⁵. Ipse enim qui esset
 cælestis, factus est terrestris, inque extrema
 abyso ambulavit, scalam hanc immensam fabri-
 catus, quæ a cælis ad inferni usque imum pertin-
 geret: haudquaquam angelis in ea ascendentibus

¹ Matth. v, 45. ² ibid. ³ Marc. viii, 2. ⁴ Joan. vi, 27. ⁵ Philipp. ii, 10.

(14) Quotquot ab incredulitate cæcati non fuerunt.
 ὅτι ἔπαθον ἀμβλωμα. Explicato est superiorum,
 quibus impensiorum Christi beneficentiam in
 omnes justos pariter ac injustos, ipsius ad inferos
 descensus fuerat prosecutus, ac visus fuerat indi-
 care, omnes prorsus liberasse qui vincti illic tene-
 bantur. Corrigit ergo ut solos fideles liberaverit:
 non qui olim, ac in vita fuissent fideles, sed qui

tunc, ac apud inferos fideles essent, ac decessis-
 sent immunes a reatu peccati mortalis; sive jam
 expiassent admissas culpas, ac pro eis omnino
 fecissent satis, sive aliquid luendum haberent, quod
 Dominus misericorditer indulserit, ut specie trium-
 phi vinctos omnes quandoque absolvendos, secum
 eduxerit.

ac descendantibus: « Non enim legatus, non angelus; sed ipse Dominus salvavit nos * : » — « qui descendit in inferiores partes terræ, ascenditque * » supra omnes exercitus angelicos, ac Patri consideret. Quippe egebat iterum figmentum fletore: ac opus, opifice, quo reformari ac refici posset. Sane quidem olim apparuit patriarchæ innixus scalæ, tanquam adhuc differret descendere. Erat autem visio nocte; atque in somno, non vigilia. Necdum enim illuxerat dies quam fecit Dominus, illucens iis qui in tenebris et in umbra mortis dormiebant. At quando venit, plenitudine temporis, tunc quoque salutis nostræ mysterium peractum fuit. Venite ergo, Christi ac pauperum amantes, Christo, qui propter nos factus est pauper, ac sicut hospes in propriis versatus est, egique nudus, per hospitalitatem conciliemur. Æmulemur Josephum ac Nicodemum, bonos præclarosque Christi hospites, ac ipso Abraham illustriores. Non enim ignorantes angelos hospitio susceperunt, sed ipsum angelorum Dominum. Quorum pietatem probans: « Venite, inquiet, benedicti Patris mei, percipite paratū vobis regnum. Nudus enim eram, et operuistis me » induentes sepulcralibus linteis: « Infirmus, » propter passionem mortis, ac sponte susceptam crucem, « et visitastis me. Hospes ac mortuus, et collegistis me †, » novo recondentes monumento. Quod si vero Sem ac Japheth, filii ii fuerunt iusti Noe, quod paternam operuissent nuditatem, copiosam benedictionem, tanquam vere patris amantes, meruerunt percipere: quantam, rogo, Christi amans par istud benedictionem perceperit; quantam gloriam, quod Regem gloriæ contexerit ac collegerit, cum sibi a Patre propinatum calicem bibisset, essetque nudatus, pro ejus qui in paradiso nudatus fuisset, honestate? Nunc enim etiam in expectatione habent, « ut excitetur Dominus tanquam dormiens, sicut potens crapulatus a vino: et percutiet hostes suos in posteriora *; » eo quod impudenti facie adversus eum riserunt, ejusque subsannaverunt nuditatem, vindictis maledictionis rei, qui nedum terram, sed et impietatem Chananæorum hæreditate acceperunt. Quin hoc, magis quam illud. Quippe maledictio ac impietas firmitus ac inaufertibilis adhæret; terra vero constanti possessione retinere non potest; vaganturque omni loco errone, perampro risu digni.

Quis non præclarum hoc par beatum prædicet? Quis pro sarcina non æmuletur, quod insidentem Christum, ad vitæ metam tendentem, suæque in mundo conversationis finientem cursum, portare meruerit? Plane scio, fratres, vos æmulari, ac in votis habere ut oneris socii eum portetis qui portavit vestra scelera, impensæque illius præclaræ benignitatis ac officii participes sitis. Id porro admodum facile sit, si modo vultis, non indigens

δαιμόνων ἐν αὐτῇ. « Οὐ πρέσβυς γάρ, οὐδὲ ἀγγελός, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος, ἔσωσεν ἡμᾶς. » — « ὁ καταβάς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, καὶ ἀναβὰς » ὑπεράνω πάσης ἀγγελικῆς στρατιᾶς, καὶ συγκαθεσθὲς τῷ Πατρὶ. Ἐχρηζε γὰρ τὸ πλάσμα πάλιν τοῦ πλάστου· καὶ τὸ ποίημα, τοῦ ποιητοῦ εἰς ἀνάπλασιν τε καὶ ἀναποίησιν. Πάλαι μὲν οὖν ἐπιστηριζόμενος τῇ κλίμακί ἐωρᾶτο τῷ πατριάρχῃ, ὡς ἐτι ἀναβαλλόμενος τὴν κατάβασιν. Ἦν δὲ καὶ ἡ ὄρασις ἐν νυκτί· καὶ ὄναρ, οὐχ ὕπαρ. Οὕτω γὰρ ἔγυασεν ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἐπιλάμψας τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθεύδουσιν. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, τότε καὶ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐπράχθη μυστήριον. Δεῦτε τοίνυν, φιλόχριστοι καὶ φιλόπτωχοι, Χριστῷ τῷ πτωχεύσαντι δι' ἡμᾶς, καὶ ὡς ξένοι ἐν τοῖς ἰδίοις ἀναστραφέντι καὶ γυμνητεύσαντι, προσοικειωθῶμεν διὰ φιλοπτωγίαν. Μιμησώμεθα Ἰωσήφ καὶ Νικόδημον τοὺς καλοὺς ξενοδόχους Χριστοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀβραάμ περιφανεστέρους. Οὐ γὰρ ἀγγέλους ξενίσαντες ἔλαθον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην. Οὗς τῆς εὐγνωμοσύνης ἀποδεξάμενος, « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, ἔρεϊ· κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν, ὅτι γυμνὸς ἦμην, καὶ περιεβάλετέ με » τοῖς νεκροταφίοις ἀμφιάσαντες· « ἀσθένῃς » διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, καὶ τὴν ἐκούσιον σταύρωσιν, « καὶ ἐπεσκέψασθέ με. » — « ξένος καὶ νεκρὸς, καὶ συνηγάγετέ με, » καὶ νῦν συστελλαντες μνηματι. Εἰ δὲ καὶ Σὴμ καὶ Ἰάφεθ, παῖδες δὲ οὗτο Νῶε τοῦ δικαίου, ὅτι τὴν πατρικὴν ἐκάλυψαν γύμνωσιν, σαφίλους τῆς εὐλογίας ἤξινται, ὡς ἀληθεῖς φιλοπάτορες, πόσῃς δὲ ἡ φιλόχριστος ξυνορίᾳ αὐτῇ ἐπιτεύξαιτο εὐλογίας· πηλίκης τῆς εὐφροσύνης, τὴν βασιλεία τῆς δόξης περικαλυψαμένη καὶ περιστείλασα, πίνοντα τὸ ποτήριον ὃ δέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ, καὶ γυμνωθέντα ὑπὲρ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ γυμνωθέντος ἐν παραδείσῳ; Νῦν γὰρ καὶ προσδοκίμος ἐστὶν αὐτοῖς « ὁ Κύριος ἐξεγερθῆναι ὡς ὁ ὑπνῶν· ὡς δυνατὸς κεκραίπαλῃ καὶ ἐξ οἴνου· καὶ πατάξει τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, ὡς ἀνὴρ ὡς ἀναιδέϊ προσώπῳ πρὸς αὐτὸν ἐξεγέλασαν, καὶ τὴν γύμνωσιν ἐμυκτήρισαν, οἱ τῇ; παλαμναίας κατάρας ἐπάξιοι· οἱ μετὰ τῆς γῆς, καὶ τὴν ἀτέλειαν τῶν Χαναναίων ἐκληρονόμησαν. Κα τοῦτο, πλεόν ἢ ἐκεῖνο. Ἦ μὲν γὰρ κατάρα καὶ ἡ ἀσέβεια, μόνιμος αὐτοῖς καὶ ἀναφαίρετος· ἡ δὲ γὰρ κατάρχεσθαι, ἀκατάσχετος· καὶ πλανῆται φέρονται πανταχοῦ πλατέως γέλωτος ἄξιοι.

Τίς οὐ μακαρίσει τὸ καλὸν τοῦτο ζεῦγος; Τίς δὲ ζηλωτοῦσῃ τοῦ φόρτου, ὅτι τὸν Χριστὸν ἐποχὴ φέρειν ἡξίωται, ἐπὶ τὴν νύσσαν τοῦ βίου φερόμενος καὶ τοῦ δρόμου λήγοντα τῆς ἐν κόσμῳ ἀναστροφῆς Ναί, οἶδα ὅτι ζηλωτοῦσῃτε ὑμεῖς, ἀδελφοί, καὶ ἐξέπewis ἐστὶν ὑμῖν συμβαστάσαι τοῦτοι; τὸν βασιλεύσαντα τὰς ἀνομίαις ἡμῶν, καὶ τοῦ καλοῦ συγκαίνου νῆσαι φιλοφρονήματος. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τῶν πρὸς ῥάβδον ἐκ βούλησθε, οὐ περιδρόμου τινὸς δεδόμενος

* Isa. lxiii, 9. * Ephes. iv, 9. † Matth. xxv, 34-36. * Psal. lxxvii, 66.

ὡς περιπαρχείας· οὐ τοιμηρᾶς εἰσελεύσεως πρὸς Πιλάτον· ἀλλὰ μόνον τῆς οἰκίας προκύψαντας, ἔξεστι αὐτῷ ἐντυγχάνειν, παινῶντι, γυμνητεύοντι, ἀσκεπώντι. Ὁ γὰρ πρὸ τῶν θυρῶν σου ἱστάμενος προσείτης, ὁ ἡλκωμένος, ὁ ἀσθενής, καὶ τὴν ἀναβολὴν διεβρόχημένος, τὸ πρόσσωπον φέρει τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν συμπάθεια καὶ τὸ φίλοικτον, εἰς τὸν ἐν δεξιᾷ καθήμενον τοῦ Πατρὸς ἀνατρέχει. Αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν ἀψευδὴς ἐπαγγελία, τὸ, «Ἐφύσον ἐποίησατε ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποίησατε.» Ἐκπλύνωμεν τὴν ψυχικὴν σινδόνα διὰ ἱερῶν, καὶ μίγμα σμύρνης καὶ ἀλός, ταύτῃ ἐπισυνάψωμεν· τὰ πικραίνοντα τὴν αἴσθησιν κατὰ θεὸν, καὶ μὴ ἔωντα, πρὸς τὸ πλαδαρὸν καταχαλᾶσθαι τῆς ρυτίδος καὶ εὐδιάχυτον· προσκολλῶντα δὲ καὶ τὴν ζυγὴν ὀπίσω τοῦ Κτίσαντος, καὶ οὕτως ὑποδεξάμεθα τὸν ὡς ἐπὶ μετεώρου σταυροῦ τῆς ὑψηλῆς καὶ θεοφόρου τραπέζης τεθείμενον Χριστόν. Ὡς δ' ἂν ἐν τῇ ἐπὶ θύραις ἀναστάσει, κἀν τῇ κοινῇ καὶ μελλούσῃ, ὅτε γυμνοὶ καὶ τετραηλισμένοι παραστῆσμεθα τούτῳ τῷ βήματι, σωτηρίου ἱμάτιον καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης τοὺς ξεναγοὺς ὑπενδύσῃ, καὶ τῆς ἀθανάτου καταξιώσῃ βασιλείας, καὶ τῆς γλυκείας μετέξω, ἥ γένοιο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Matt. xxv, 40.

A circuitu aliquo, non circumcursatione, non audaci ad Pilatum accessu: sed ut quis tantum domo prospectet, licet invenire esurientem, nudum, tecto carentem. Qui enim pro tuis foribus mendicus stat, ulcerosus ille, infirmus, ac conscissa veste, Christi personam gerit: quamque ei commiserationem impendis, ad eum recurrit qui sedet in dextera Patris. Ejus enim vera est pollicitatio illa: «Quandiu uni ex his minimis fratribus meis fecistis, mihi fecistis!». Abluamus lacrymis animæ sindonem, eique misturam myrrhæ ac aloes adjungamus; ea nimirum quæ sunt amara sensui secundum Deum, neque ad uvidum fluidumque voluptatis laxari sinunt: sed magis retro Creatorem ceu glutine animam astringunt; sicque suscipiemus, velut in sublimi cruce, sic in excelsa ac deifera mensa positum Christum. Is porro, uti in resurrectione, quæ in januis ac proxima est, sic et in communi ac futura, quando nudi ac aperti constituri sumus illi tribunali, amictum salutaris, ac letitiæ tunicam induerit, ac immortalis regno, dulcique communione dignos pro hospitalitate habuerit; quam utinam consequamur omnes, gratia ac clementia ejusdem Domini ac Dei nostri Jesu Christi, quem decet omnis gloria, honor, ac adoratio, cum æterno ipsius Patre, sanctissimoque, bono, ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

IN HOMILIAS DE S. VIRGINIS DEIPARÆ MYSTERIIS.

Nonnullas homilias de S. Virginis Deiparæ mysteriis Germano cuipiam, eidemque Constantinopolitano episcopo, vindicant tum mss. codices, tum rei litterariæ scriptores. At cum de Germano illo designando agitur, tacentibus codicibus, non unanimiter consentiunt eruditi. Tres enim eodem Germani nomine appellati Constantinopolitani episcopi inscribuntur, et quidem ex hisce tribus nemo est quem criticæ artis studiosi earum homiliarum auctorem non fecerint. At prætermisso Germano illo qui anno 1267 Arsenio successit et quem homilias scripsisse nemo antiquam memoriæ prodidit, dijudicandum superest inter duos alios, senioreni scilicet Germanum qui ab anno 715 ad annum 729 sedem Constantinopolitanam tenuit, et Germanum receptiorum, qui ea dignitate ab anno 1222 ad annum 1240 potitus est, quamvis revera nunquam Constantinopoli sederit. Si autem eruditorum solummodo suffragiis dirimenda lis sit, nulla certa ac decretoria sententia ferri potest, cum tum pro seniore Germano, tum pro receptiore stet eruditorum agmen non despicabile (a). Attamen ad certo designandum auctorem, præsidia aut minus pro omnibus præfatis homiliis, saltem pro earum pluribus penitus non desunt. Et quidem jure optimo seniori Germano vindicantur eæ homiliæ quæ secundo tribui non possunt, cum aliunde constat eas alicui Germano ascribendas esse quæ in mss. codicibus nomen Germani constanter præferunt. Atqui pleræque illæ homiliæ partim intrinsecis, partim extrinsecis indiciis sat suum produnt au-

(a) Vid. Ant. Ballerini *Disquisitionem criticam de homiliis Germano inscriptis, Sylloge Monumentorum*, etc. tom. I, p. 252 seq.

ciozem, eumque a Germano recentiori diversum. Senioris Germani opus sese probant boniliæ binæ in *Præsentationem*. In prima quidem quæ leguntur infra col. 307 *Malefidas nationes*, usque ad *triumphis coronato, viribus firmato*, col. 310, plurima in rem nostram suppeditant argumenta quæ proferre longius esset. Hic tantum animadvertere licet eam orationem Constantinopoli dictam fuisse, ac proinde non convenire Germano secundo qui toto episcopatus sui tempore Nicææ degens, nullam Constantinopoli orationem habuit aut habere potuit. In secunda vero oratione in *Præsentationem* hæc infra col. 319 legere est: *meque meæ cognatæ atque conservæ in mansuetorum terra... conjunge... dignare, quæso, simul me cum ea lætari*. Hic habes hominem qui annis gravis mortis diem non longe abesse sentit et illos sentire censet, quos alloquitur; et episcopum qui per solemnem concionem feminam jam defunctam quam germanam suam seu sororem appellat, utpote universo populo notissimam commemorans, societati ejus ut adjungatur in cœlis, Deiparam deprecatur: quod utrumque Germano seniori competit, utpote quem ad decrepitam ætatem vixisse et prosapia maxime illustri familiaque calamitatibus celebriore ortum certo scimus. Orationem in *Annuntiationem* SS. Deiparæ seniori Germano aperte vindicat ipsius homiliæ titulus in codice Cæsareo: Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁμολογητοῦ, λόγος εἰς τὸν εὐαγγελισμόν, et apud Nicodemum monachum (b): Γερμανοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ παλαιοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ τῆς παρούσης τιμῆς καὶ βασιλικῆς. Homiliæ tres in SS. *Deiparæ Dormitionem* Germani senioris opus esse eo probantur quod cum pluribus aliorum SS. Patrum opusculis seu sermonibus continentur in codice Vaticano n. 455, quem iudicio virorum rei Græcæ peritissimorum et in mss. codicibus exercitatissimorum Germano juniore esse antiquiorem certo evinci potest. Ad orationem in *Depositionem* zonæ B. Virginis tandem veniamus quam Casimirus Oudinus intrinseco usus argumento contendit juniore Germano prorsus ascribendam esse, dum ipsa inscriptio et totius orationis tenor illam Constantinopoli habitam fuisse ac proinde Germano seniori vindicandam certissime probant.

III.

C

Γ.

Sancti Patris nostri Germani, archiepiscopi Constantinopolitani, in ingressum sanctissimæ Deiparæ sermo (*).

I. Cunctæ quidem, quotiescunque celebrantur, sacrosanctæ solemnitates eos qui ad sacra conveniunt, e thesauris (cœlestibus) ac fontibus a Deo fluentibus spiritali perfundunt voluptate. Verum quæ modo præconiis celebranda est, pro principe loco, quem tenet, splendidior illucescit, et majore præ cæteris oblectatione animos exhilarat, quanto scilicet super omnes attollitur atque omnibus Dei filia principatur. Anniversaria enim recurrit sanctissima ejus convivalis lætitia; cujus epuli quisquis particeps esse velit, omni nequitia purus sit oportet. Si itaque vobis placet, alacri animo, mente purissima, et nitentissimis stolis amicti me sequimini. Pergamus simul ad exoptatissimos flores ex ipsomet Dei Matris prato decerpandos. Odoremus ejus pulchritudinem instar rosæ e folliculis plenam odoramentorum erumpentem*, quemadmodum in Canticis Salomon egregie cecinit, inquit: « Quæ est ista quæ ascendit e deserto, sicut virgula funi

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν εἰσοδὸν (4) τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.

A'. Θυμηδίας μὲν πᾶσα θειοτάτῃ πανήγυρις ἐκαστοτε τελουμένη τοὺς θιασώτας ἐμπιπλάσι πνευματικῶς ἐκ θησαυρῶν καὶ θεοβρύτων πηγῶν. Μείζον δὲ καὶ ὑπὲρ ἀπάσας λαμπροφορεῖται τελεταρχικῶς ψυχὰς ἰωγοῦσα ἡ ἀρτιύμνητος, ὅτῳ καὶ ὑπερναθανούσης τῆς ἐξαρχούσης Θεοπαιδος. Καὶ γὰρ αὕτη ἱεουργικωτάτῃ περίεσιν ἐτήσιος πανδαισία, ἥ τοὺς δαιτυμόνας ἀπειροχάκους εἶναι δέον. Καὶ μοι, εἰ δοκεῖ ὑμῖν, προφρονῶς συνέψοιθε καθαρωτάταις ἐννοαίαις καὶ λαμπροφεγγέσιν εὐστολαῖς κομῶντες. Συνδράμωμεν τῇ δρέψει τῶν περισπουδάστων ἀνθέων τοῦ οἴκελου τῆς θεομήτορος λαιμῶνος. Εὐμυρίσωμεν ὡς ἐκ καλύκων ῥοδόχρουν αὐτῆς καλλονὴν ἀναβαλίνουσαν πλήρη θυμιαμάτων, ὡς Σολομῶντι ἐν τοῖς Ἀσμασιν φάσκοντι καλῶς ἐστίχισται: « Τίς αὕτη ἡ ἀναβαλίνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου, ὡς στελέχη καπνοῦ θεθυμιαμένη, σμύρναν καὶ λίβανον ἀπὸ πάντων κονιορτῶν μυρεψοῦ; » — « Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, νύμφη μου, δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου. » Τοιγαροῦν σπου-

(b) Ἑορτοδρόμ. Prolog. in Canon. Annunt. in not. p. 408.

* Cant. I, 3.

(*) Antonius Ballerinus, *Sylloge monumentorum Immacul. Concept.*, t. I, p. 288.

(4) Orationem in Nativitatem Beatissimæ Virginis Deiparæ, [εἰ μετρεῖται γῆ σπιθαμῇ.] quæ sub nomine sancti Germani prodit cum Schotti versione apud Ducæum *Supplem.*, t. II, p. 450, Georgio Nico-

mediensi ascribit Fabric. *Bibl. Græc.* edit. Harles t. X, p. 278, dum Andreæ Cretensi eam vindicant Combes. *Auct. nov.* t. I, p. 1305; Lambec. IV, p. 88 et Biblioth. Coisl. p. 388. Hanc leges inter Opera Andreæ Cretensis hujus Patrolog. tom. XCIII col. 861.

βαλὼς συναπέλθωμεν ἀλλήλους· τῇ κοινωφελείᾳ σωτη-
ριῶδες πανηγύρει τῆς Θεομήτορος προτροπόμενοι,
καὶ τοῖς ἀδύτοις προκύψαντες εἰσδεδέφωμεν παῖδα τὴν
πρὸς τὸ δεύτερον καταπέτασμα χωροῦσαν, Μαρίαν
τὴν πάλανγον καὶ Θεομήτορα, τὴν ἀκαρπίας στείρω-
σιν διαλύσασαν, καὶ νομικοῦ γράμματος σκιάν τῇ
τοῦ τόκου χάριτι διελάσασαν.

inquam, Mariam integerrimam Virginem et Dei matrem, quæ infecundæ linem imposuit sterilitati, ac
legalis litteræ umbram gratia sui parius abegit.

Β'. Σήμερον γὰρ τριετίσουσα πρόεισι τῷ νομικῷ
ναῶ ἀνατεθασομένη ἡ ναὺς ἀντὶλιδωτος καὶ ὑπέρτα-
τος μόνῃ χρηματίσασα τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν ἀπάν-
των τελετάρχου Κυρίου, καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ μαρμαρυγῇ
τῆς θεολαμποῦς αἰγλῆς, τὴν ἐν τῷ γράμματι ἀχλὺν
διελούσα. Σήμερον τῷ ἱερεὶ βρέφος ἀποδίδεται, ἡ τοῦ
δὲ ἡμεῖς βρεφωθέντα σαρκὶ μόνον Ἀρχιερέα θεὸν
τεσσαρακονθήμερον ἀναθησομένη οικειαῖς ὠλέναις
τὸν ἀσχετον κατέχουσα, ὑπὲρ πᾶσαν βρότειον ἔν-
νοιαν. Σήμερον ὁ καινότητος καὶ καθαρώτατος ἀμό-
λυντος τόμος, οὗ χειρὶ γραφισόμενος, ἀλλὰ πνεύματι
χρυσωθεὶς ὁμοίος, ταῖς κατὰ νόμον εὐλογίαις ἀγια-
ζομένη, χρισστήριον δῶρον προσάγεται. Σήμερον
Ἰωακείμ τὸ τῆς ἀπαίδειας θνητοῦ ἀποσηξάμενος,
ἀναφανδὸν ταῖς λεωφόροις μεγαλαυχικώτατα δειξὼν
πρόεισι οικεῖαν γονὴν, καὶ πάλιν μυσταγωγὸς τῆς
κατὰ νόμον ἀγιαστέας δεικνύται. Σήμερον καὶ Ἄννα
τὴν τῆς ἀτεκνίας ἐνδελειχισμῶν, εὐτεχνικῇ ἀμείψασα,
ἀπὲρ τῷ χαρμονῇ ἔνθους γινομένη τοῖς πέρασιν καρ-
πὸν διακηρυκεύεται κεκτῆσθαι, στέρνοις ἐναγκαλι-
σμένη τὴν τῶν οὐρανῶν πλατυτέραν. Σήμερον ἡ τοῦ
θεοῦ ναοῦ πύλη διαπετασθεῖσα, τὴν ἀνατολὸς βλέπον
καὶ ἐσπραγισμένην τοῦ Ἐμμανουὴλ πύλην εἰσιούσαν
δέχεται. Σήμερον ἡ ἱερὰ τοῦ ναοῦ τράπεζα λαμπρύ-
νεσθαι ὀρεγεται, πρὸς ἀναιμάκτους θυσίας τὴν μετα-
βίβειν μετῃ λαχούσῃ τῇ τῆς οὐρανόθεν καὶ ψυχотρό-
φῳ ἔργῳ τραπεζῆς θείας προσκυνησεως μεθέξει·
καὶ γλυκύτατον ἀσπασμῷ. Σήμερον τῷ ἱλαστηρίῳ
ἀνατίθεται ἡ μόνῃ τοῖς τῶν βρότων ἐσφαλλομένοις
διεφραγθεῖσιν ἀμπλακημάτων ἐπιβροῦς, ἱλαστήριον
καὶ τὸ καὶ θεοειδὲστατον καθαρτικόν τε καὶ ἀχει-
ρότευκτον χρηματίσασα. Σήμερον ἡ τὸν τῶν ἁγίων
Ἄγιον εἰσδεχομένη Πνεύματος ἀγιασμῷ, τοῖς τῶν
ἁγίων ἁγίοις ἀγιωτάτως καὶ εὐχλεῶς ἀγιασμῷ
μελίζον, ἀπειροκάκῳ καὶ ἀδάσμονι ἡλικίᾳ, Χερου-
βὶμ δόξης ὑπεραρθεῖσα θαυμασιωτάτως ἐναποτί-
σσεται.

mirabiliter super gloriam Cherubinorum elevata, in Sanctis sanctorum sanctissime et gloriose collocatur.

Γ'. Σήμερον ἡ Μαρία, περὶ ἧς τις μυρία λέξας
ὀδυσμῶς ἐρομαρτήσῃ, μὴ οὐ γὰρ καταμάρψῃ τῆς
ἐρέσεως, τοῦ αἰνους τῷ πάσης ὑπεραρθῆναι καλλοῦ
γνώσεως τε καὶ νοὸς ἐξεστηκότως, πράττει. Πέλαγος
γὰρ ἀχανὲς τὰ ταύτης μεγαλεῖα, ὃ ἐξ αὐτῆς οὐρά-
νης γεννηθεὶς σταγὼν ἀνέδειξεν. Διὸ δὲ τοῦ χάριν
καὶ ἀληθινοῦ τῇ ἀπειρίᾳ ὁ ταύτης πλοῦτος πέφυκε,
καὶ ἡ αὐτῆς τρυφὴ ἀδάπανος· πᾶσι μὲν γὰρ ἐν
ἐκείνῃ κορένυσθαι ἐνεστιν. Ἐν δὲ τοῖς ταύτης ἐφ-
αρμείοις τε καὶ πανηγύρεσιν ἀπόρεστος ἡ πανδοσία

* Cant. iii, 6. * Cant. iv, 8. * Ezech. xlv, 1-3.

A suffita myrrha et thure, ex omnibus pulveribus un-
guentarii 10? — « Veni de Libano, sponsa mea,
veni de Libano 11. » Alacriter igitur simul abeamus,
adhortantes invicem ad Dei Genitricis sollemnitatem
omnibus communiter utilem ac salutarem agendam;
et penetralia sacra introsipientes, intueamur puel-
lam ad secundum velum contendentem, intueamur,

II. Hodie enim trimula legali dedicanda templo
ea progreditur, quæ sola impollutum augustissi-
mumque pontificis ac sacerdotum omnium prin-
cipis Domini templum fuit, quæque fulgore suo
splendoreque divinitus micante circumfusam litteræ
caliginem disiecit. Hodie redditur sacerdoti infans,
quæ solum illum magnum Pontificem Deum, in-
fantem propter nos secundum carnem factum,
quadraginta dies natum oblatura est, ulnis suis
præter omne hominum cogitatum amplectens eum,
qui nullibi contineri potest. Hodie novissimus
æque ac purissimus, et nulla sorde inquinatus cod-
ex, non hominis manu conscribendus, sed spi-
ritu inaurandus, benedictionibus secundum legem
consecratur, et ceu donum in gratiarum actiones
offertur. Hodie detergo infecunditatis opprobrio,
Joachim palam per vias prolem suam ostendens
maxime gloriabundus prodit, et legalium observa-
tionum studiosum denuo se cultorem probat. Ho-

C die Anna diuturnam sterilitatem felici partu com-
pensans, immenso gaudio gestiens, eamque pectori
apprimens, quæ cælis latior apparuit, finibus terræ
se fructu potitam esse annuntiat. Hodie patefacta
divini templi porta obsignatam illam et ad orientem
versam Emmanuelis 12 portam ingredientem exci-
pit. Hodie sacra templi mensa participatione et
amplexu dulcissimo divinæ illius mensæ, quæ cæ-
lestem atque animas nutrientem fert panem, ad
incrumenta sacrificia gradum movens, incipit splen-
descere. Hodie in propitiatorio ea reponitur, quæ
sola mortalibus, inundatione peccatorum in trans-
versum actis, novum Deoque simillimum, et emun-
dandi virtute præditum, et haudquaquam manibus
hominum constructum, propitiatorium evasit. Ho-

D die (puella) illa, quæ Sancti sanctorum domicilium
futura est, innocente ac simplici ætate per sancti-
ficationem Spiritus præcellentius consecrata, prorsus

III. Hodie ad promendas laudes Maria nos pro-
vocat; cujus encomia utut in immensum quispiam
congerat, nedum metam queat attingere, ne a longo
quidem ad verum accessurus est; quippe cujus
pulchritudo et sermonem omnem et omnem cogita-
tionem infinito intervallo prætergreditur. Nam
gutta illa cælestis, quæ ab ea manavit, ad instar
immensi pelagi magna ipsius esse palam fecit.
Quocirca hujus quidem gratia et incomprehensibili-
propter ipsarum infinitatem factæ sunt ejus di-

vitæ, nec deliciæ, quæ ab ipsa profluunt, exhauriri ullo modo possunt. Prorsus enim in cæteris omnibus satiari contingit : in hujus vero laudibus et canticis nusquam præ suavitate epulum satiatiæ parit. Hinc et indeficientia sunt quæ ab ipsa proficiscuntur laudandi argumenta ; et quoniam uberrimus fons est, neque hauriendo imminuitur, sed quo plus inde hauritur, centies aut millies magis redundat ; ideo fieri non potest ut hauriendo finis aliquis fiat. Nam in effusissima liberalitate sua mentes, nedum corporibus immersas, beatissima illa ac purissima puella !

IV. Et hanc quidem sui ipsius parentes, tertio jam expleto anno Deo offerunt. Ternarius porro numerus quam eximius, quam ingenti honore dignus, et prorsus ad quamlibet demum veritatem confirmandam efficax ! Tres David sumpsit lapides ¹³, ut funus scelestum Goliath prosterneret. Ter apparatu per circuitum instructo Elias Thesbites ad credendum disponit ¹⁴, ubi cælestis ignis in aqua ardentis, flamma superveniat. Totidem diebus Jonas visceribus natantis monstri perlatus ¹⁵, Dei, qui magnum cetos direxit, symbolum gerit. Hoc numero erant pueri, qui fornacis ignem calcantes, ac cælesti rore recreati, alacriter obambulant ¹⁶. Tertia decem annorum periodo exacta, Dominus meus Jesûs a transgressionis sorde meluit ¹⁷ ; et similiter per tres annos circumeundo, omnem morbum atque omnem sanat languorem. Tribus autem discipulis gloriæ suæ in monte manifestationem arcano mysterio exhibiturus ascendit ¹⁸. Tertia quoque recurrente die animas, in inferorum tenebris a sæculo detentas, liberat. Quid plura ? Vide, quæso, ternarium numerum et in summo rerum omnium apice. Nam causa rerum omnium, et mysteriorum omnium fons. Divinitas videlicet tribus sanctificationibus ¹⁹, in tribus characteribus seu tribus hypostasibus (quandoquidem idem prorsus de tribus personis propter omnimodam substantiæ unitatem profliteri necesse est) tanquam perfecto numero in unitate confusionis et misionis experte, celebrari voluit, neque defectu ac

Quandoquidem igitur ipsius sanctissimæ ac sempiternæ Trinitatis altera persona (Filius) cum Patris beneplacito, tum propria electione, et sanctissimi Spiritus obumbratione in puellæ hujus Virginis Matris utero includi festinabat : idcirco congruum sane erat ipsam quoque hoc (mystici) numeri decore glorificatam honorificentissime dedicari ; triennis propterea, certa ac definita ratione hæc omnia disponente ejusdem conditore pariter ac Filio, in templum adducitur.

V. Cum itaque ablactata fuisset hæc vitæ nostræ alitrix, parentes ejus id, quod accedente voto præ-

Α τῇ ἡδύτῃ πέλει. Ἐντεῦθεν καὶ ἀνίμαστοι αἱ τῶν ἐπαίνων ἀφορμαὶ ἐκ ταύτης τὴν ἀρχὴν ποιοῦμεναι· καὶ ἐπεὶ ἀνευδὲς ἡ πηγὴ μῆτε μειομένη τῷ ἀντελεῖσθαι, ἀλλ' ὅσον γε ἀρύεται ἑκατονταπλασίως ἢ μυριοπλασίως πλημμυρεῖ, ἀμήχανον τοὺς ἀρουμένους λῆξαι. Ἐν τῷ κατοίκτρῳ γὰρ τὸ μυστήριον ὑπερβλύζει καὶ βλαστάνον ὑπερανίσταται καὶ ἀβλύς νόας, μὴ ὅτι γε ἐνύλους, τῆς πανοβλίου καὶ πανάγου κόρης !

sua mysterium supra modum exuberat, et exuberantia sua mentes, nedum corporibus immersas, incorporeorum quoque supergreditur. Tanta est

Δ'. Καὶ ταύτην μὲν οἱ οἰκεῖοι γεννήτορες, τριετὴ χρόνον τετελεκυῖαν, Θεῷ ἀναφέρουσιν. Ἄλλ' ὡς μέγιστος ὁ τρισάριθμος καὶ λίαν τιμώμενος καὶ παντί που πάσης βεβαιώσεως αἴτιος· τρισὶ μὲν λίθοις Δαυὶδ σφενδονῶν τὸν ἀλάστορα Γολιάθ· τρισὶ δὲ περιόδῳ ὁ Θεοβίτης Ἡλιοῦ, ὡς οὐρανοῦ πυρὸς ἐν ὕδατι φλέγοντος ἐπέρχεται φλόξ, πιστεύειν παρασκευάζει· ἰσομέτροις δ' ἡμέραις Ἰωνᾶς ἀλιπλοῦ θηρὸς στέροιν περιφερόμενος, τοῦ τὸ μέγα κῆτος Θεοῦ χειρισμένου τύπος γνωρίζεται· τοσαυτάρθμοι δὲ παῖδες κάμινον πατοῦντες καὶ δρόσῳ οὐρανῷ πιαινόμενοι εὐψύχως περιπολεύουσι· τρισὶ δὲ περικυκλωμένη ἐνιαυτῶν περιόδῳ τῷ δεκατοῦσθαι Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς Κύριος, τοῦ τῆς παραβάσεως με μολυσμοῦ ἀποκαθαίρει· ἴσως τε ἄλλοις περιοδεύων χρόνοις πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν θεραπεύει· ταυτομέτροις δὲ μαθηταῖς τὴν ἐν τῷ ὄρει τῆς οἰκείας δόξης ἐμφάνειαν μουσικῶτατα τελέσων ἀνεῖσι· τριημερείων δὲ τάς ἐν ᾗδῃ αἰωνῆθεν ψυχὰς σκότει καθειργμένας ἀνίστησι. Καὶ τί δὲ ; Βλέπε μοι τὸν τρις καὶ ἐπὶ τὰ μέγιστα· ἡ γὰρ πάντων αἰτία καὶ τελεταρχικὴ θεότης, τρισὶν ἀγιασμοῖς, τρισὶν χαρακτηρῶσιν, ἦτοι τρισὶν ὑποστάσεσιν, εἴπερ καὶ τρισὶ προσώποις ταυτολογεῖν δεῖ, ὁμοουσιώτατα ὡς τελειῷ ἀριθμῷ ἐν ἀσυγγύτῳ ἦτοι ἀγύρτῳ ἐνώσει, τοῦ ὑμνεῖσθαι ἡρετίσματο· οὔτε τῇ τοῦ ἐνδοῦς πενίᾳ ἀτιμαζομένη, οὐδ' αὖ τῇ ὑπὲρ τοῦτον ἀριθμῆσαι πολυαρχαῖς φαντασιοσκοπούμενῃ, ὡς ὁ πολὺς τὰ θεῖα καὶ θεολογία ἀκριβέστατος Γρηγόριος.

ac subtractione dehonoranda, neque rursus ultra hunc numerum excurrando in pluribus fugenda principii, ut inquit divinarum rerum peritissimus

Δ' Ἐπεὶ γοῦν αὐτῆς γε τῆς παναγίας καὶ ὑπεραρχίου Τριάδος ὁ εἷς, τῇ ταύτης τῆς παρθενομήτητος κόρης γαστρὶ, Πατρικῇ εὐδοκίᾳ, ἰδιοθελῶς, τοῦ τε παναγίου Πνεύματος ἐπισκιάσει χωρηθῆναι ἡπίετο· ἔδει δὲ καὶ ταύτην τῷ αὐτῷ τοῦ ἀριθμοῦ δεδοξασμένην κλέει ἱεουργεῖσθαι λαμπρότατα· τοῦ χάριν καὶ ἐνιαυτῶν τριῶν τῷ ναῷ προσάγεται, βεβαίως τὰ πάντα καὶ ἀσφαλῶς ὠκονομηκότος τοῦ ταύτης πλαστοουργοῦ τε καὶ τέχου.

Ε'. Ἡδὴ μὲν οὖν ἀπογαλακτισθεῖσης αὐτῆς τῆς ἡμετέρας ζωῆς τροφῇ, οἱ ταύτης τοκεῖ, τὴν, ἣν

¹³ I Reg. xvii, 40. ¹⁴ III Reg. xviii, 34. ¹⁵ Jonæ ii, 1. ¹⁶ Dan. iii, 23, 24. ¹⁷ Luc. iii, 21-23. ¹⁸ Matth. xvii, 1. ¹⁹ Isa. vi, 3. ²⁰ Orat. 2, al. 1, § 37.

parentes, qui a maledictione jam solvendi estis, et antiquam illam deliciarum sedem, e qua expulsi fuistis, recuperaturi estis, nunquid congruis enomiis summisque laudibus salutis auctricem non celebrabitis? an vero ad vos maxime non spectat vocem efferre, et me vobiscum, et una cum nobis omnibus universas creaturas gaudio exsultare?

VII. His animi affectibus, uti par erat, venerabilis Anna, semet rei quæ gerebatur accommodans, dum simul cum dulcissimo conjuge filiam a se genitam deducunt, tenellis virginibus cum face comitantibus, jam ad templi limina pertingunt. Tum portæ, ut spiritualem Emmanuelis Dei portam excipiant, panduntur, et pressum Mariæ vestigiis limen sanctificatur. Ac templum lampadarum quidem luce coruscat; sed multo magis unius hujus lampadis fulgurantibus radiis resplendet, ejusque decor, ipsa ingrediente, ampliori venustate nitescit. Purpurascunt cornuum altaris stolæ e purpureo ac virginali ejus amictu. Gaudet Zacharias excipiente Dei Genitricis honore dignatus: lætatur Joachim, qui oblationem reddendo jam suum vaticinia exitum nancisci invictæ testatur. Gaudio gessit Anna in suæ prolis consecratione: tripudiant protoparentes, latam in se damnationis sententiam effigientes: jucundantur prophætæ, et una cum ipsis omnis ordo gratia exornatus lætissime exsultat.

VIII. In hunc itaque modum inducitur Dei filia, et ad cornua altaris inter parentes bene ei adprecu-
C raturos, et sacerdotem, benedictione ipsam confirmaturum, consistit. Rursus autem ad sacerdotem parentes: Suspice (inquiunt) eam, quæ ignem celestem atque incomprehensibilem susceptura est: suspice eam, quæ Filii ac Verbi Patris atque unius Dei futura est receptaculum: accipe eam, quæ infecunditatis nostræ opprobrium ac sterilitatem abstulit; induc ad altare eam, quæ in antiquam paradisi sedem nos est introductura: tene eam, quæ partu suo vim mortis, unde nobis terror incumbens, et inferni tyrannidem debellabit: complectere eam, quæ naturam nostram in Eodem exspoliata contegit: prehende illius manus, quæ fasciis astringet eum qui manum nostram intemperantem et audacem insolentissime porrectam cohibebit: Deo illam consecra, cui nos toti inultimur, et in qua spes nostræ divinitus sunt repositæ.

Intuere, Domine, intuere: accipe quam dedisti, quam ipse largitus es excipe: suscipe quam nobis ad sterilitatem nostram solvendam tribuisti, legis quoque sterilitatem per eandem ablaturus, per quam et nos e diuturna et gravissima ærumna liberasti: suscipe istam, quæ feliciter res nostras disponit: suscipe quam ipse elegisti, quam prædestinasti, quam sanctificasti: habe tibi firmatam in te, et odore tuo attractam; quam, tanquam lili-um et spinis, e nobis indignis elegisti, hanc, hilari animo tibi oblatam, ulnis tuis complectere. En tibi eam dono offerimus, ac nosmetipsos tibi commit-
-

τρουφῆς, τὴν οἰκῆσιν πάλιν ἀποκληρούμενοι· ἄρ' οὐχὶ τὴν αἰτίαν ὑμνήσετε τῆς σωτηρίας, ἀρρῶντοις ἐγκωμίοις καὶ μέγισταίς αἰνέσεσιν; ἢ καὶ μάλα στα ὑμῖν ἔστι κεκραγῆναι καὶ με σὺν ὑμῖν καὶ πάντων μετ' ἀμφοτέροις τὴν κτίσιν ἀγαλλιάσθαι.

Z'. Ταύταις, ὡς εἰκὸς, ταῖς διανοαῖς ἡ τοῖ, διαθήμασιν ρυθμίζουσα ἑαυτὴν ἡ σώφρων Ἄννα, σὺν τῷ γλυκυτάτῳ ὁμοζύγῳ τὴν ἐξ αὐτῶν ὠδινθηθεῖσαν προπέμποντες λαμπροφωροῦσάν τῶν παρθένων, τὴν ναὸν καταλαμβάνουσι, καὶ διαπετύνονται πύλαι δεχομένηαι τὴν νοστήν πύλιν τοῦ Ἐμμανουὴλ Θεοῦ, καὶ βαλθῆς ἀγιάζεται τῇ τῆς Μαρίας ἱχνηλατήσει. Φαιδρύνεται μὲν σὺν ὁ οἶκος ταῖς λαμπράσι· πλεον δὲ τῇ
B τῆς μῆδς λαμπάδος δαδουχία στελιπνοφαῶς κατασπράττεται· ὠραίζεται δὲ ἡ αὐτοῦ εὐπρέπεια τῇ αὐτῆς· εἰσδύει. Πορφυρίζονται στολαὶ τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου τῇ ἀλουργοδεῖ αὐτῆς καὶ παρθενικῇ ἀμφιάσει. Χαίρει Ζαχαρίας ἡξιωμένο· δέξασθαι τὴν Θεομήτορα· εὐφραίνεται Ἰωακείμ τὴν τῶν χρησμῶν ἔκβασιν βεβαιῶν τῇ τελειώσει τῆς ἀποδόσεως. Γέγηθεν ἡ Ἄννα τῆς αὐτῆς γονῆς τῇ ἀφιερώσει· σκιρτῶσι προπάτορες τὴν τῆς κατακρίσεως εἰρὴν ὑπεκφεύγοντες· τέρονται οἱ προφῆται, καὶ σὺν αὐτοῖς ἅπαντα ἢ ἐν χάριτι· ἡλικία χαρμονικῶς προσκιρτεῖ.

II'. Εἰσάγεται μὲν σὺν οὕτως ἡ Θεόποις, τοῖς κέ-
C ρασιν ἱσταται, τῶν τε γονέων ἐπευξαμένων, τοῦ τε ἱερέως ἐπυλογήσαντος. Πάλιν οἱ γεννήτορες βοῶσιν τῷ ἱερεῖ· Δέδεξο τὴν δεδεξομένην τὸ ἅγιον καὶ ἀκατάληπτον πύρ· δέδεξο τὴν δοχεῖον χρηματίσαν-σαν τοῦ Ἰδοῦ καὶ Λόγου τοῦ Πατρὸς καὶ μόνου Θεοῦ· λάβε τὴν τὸ θνείδος ἡμῶν τῆς ἀτοκίας καὶ τὴν στείρωσιν ἐκμειώσαν· εἰσάγαγε τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν νομὴν ἡμᾶς τοῦ παραδείσου εἰσεκί-
D σουσαν· κράτησον τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ τόκῳ τὴν καθ' ἡμῶν δειλίαν φερομένην θανάτου ἰσχὺν καὶ ἄδου τυραννίδα κρατήσουσαν· περίπτουσαι τὴν περισκίπτου-σαν ἡμῶν τὴν ἐν Ἑδὲμ γυμνωθεῖσαν φύσιν· ἐπιλαβοῦ τῆς χειρὸς τῆς σπαργανούσης τὸν τὴν ἡμῶν ἀκρατῇ καὶ ὀρμητικῇ αὐθαδεστάτῳ ὑπαπλωθεῖσαν χεῖρα συντελοῦντα· ἀνάθου Θεῷ τὴν ἀναθεῖσαν ἡμᾶς,
D Θεοτελὲς τῶν ἐλπίδων προσδοκίας.

Ἰδε, Κύριε, ἴδε· ἢν δέδωκας, λάβε· ἢν παρέσχες, εἰσδεξαι· ἢν ἡμῖν διαλούσαν στείρωσιν ἐνεῖμας, δέ-
χου· δι' αὐτῆς καὶ νόμου ἀπειδίαν κατακρίνων, ἐν-
πρώσω ἡμᾶς ἐνδελειχισμοῦ δεινοτάτου δι' αὐτῆς· ταύ-
την καλῶς ἡμᾶς διοικήσασαν ἀπολάμβανε, ἢν ἤρε-
τίσω, καὶ προώρισας, καὶ ἡγίασας, ἐπίσπαται σοι
προσπεριδωμένην καὶ τῇ ὁσμῇ σου τεθελγμένην, ἢν
ὡς κρίνον ἐξ ἀκανθῶν τῆς ἡμετέρας ἀναξιοτήτος
ἐξελέξω· εὐχροῦπάτα σοι προσφερομένην ἐναγκάλι-
σαι. Ἰδοῦ σοι ταύτην παρατιθέμεθα καὶ ἑαυτοὺς
ἀνατιθέμεθα.

Θ. Ταῦτα τὰ τῶν δικαίων σύμφωνα· οὗτοι οἱ ἄγιοι τοῦ θεοφιλοῦς ζεύγους· αὕτη ἡ καλλισύλληκτος ἐπιγραφὴ τῶν θεοπατόρων. Τοιγαροῦν ὁ Ζαχαρίας τὴν παῖδα δεδεγμένος, πρῶτα τοῖς γονεῦσιν εἰκότως προσφθέγγεται· Ὡς τῆς ἡμετέρας σωτηρίας αἴτιοι, τί ὑμᾶς προσεῖπω; Τί καλέσω; Ἐξίσταμαι βλέπων, ὅποιον καρπὸν προσήξατε. Τοιοῦτος γὰρ ὅστις τῇ καθαρᾷ τῇ θέλει Θεὸν ἐν αὐτῇ οἰκῆσαι. Οὐδὲ γὰρ πώποτε τις γέγονεν ἢ γενήσεται τοιαύτη καλλονὴ διαλάμπουσα. Ὑμεῖς ὤφθητε οἱ ἐκ παραδείσου ἀργυμένοι δύο διπλούμενοι ποταμοί, ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου τίμιον φέροντες λαμπάδα, τὴν τῷ κάλλει τῆς αὐτῆς ἀμώμου παρθενίας καὶ ταῖς δροσιτικαῖς μαρμαρυγαῖς τὴν ἅπασαν γῆν καταυγάζουσιν. Ὑμεῖς ἀστέρες φαεινότατοι ἐγνωρίσθητε, τῷ στερεώματι ὑπερ ἐμπειπαρμένοι, ἑκάτερος ὑμῶν τὴν τε τοῦ σκιάδου γράμματος καὶ λαίλαποσιδοῦς νόμου δνοερὰν σκιάην φαιδρῶς δαδουχοῦντες· τὴν τε τὴν πρὸς τὴν νέαν χάριν τοῦ καινοῦ φωτὸς τοῦ Χριστοπειθεῖς ἀπρόσκοπα ἐχερρόνως ποδηγοῦντες. Ὑμεῖς τὰ τῆς νέας διαθήκης νοητοῦ ναοῦ ἐκλαμπρότατα κέρατα ἐγνωρίσθητε, ἐν τοῖς σφῶν στέρνοις κατίσχοντες τὸ τοῦ ἱεροῦ σφαγίου ἡγιασμένον καὶ θεεγκαίνιστον λογιώτατον θυσιαστήριον. Ὑμεῖς, εἰ μὴ μικρὸν τι προεβάντα εἰπεῖν, καὶ Χερουβὶμ ἐγνωρίσθητε τὸ ἱερατικὸν περιθέοντες τῇ τιωθῆσαι τοῦ κοσμοαγωγοῦ ἱερέως μυστικώτατα. Ὑμεῖς ὠράθητε ὑπὲρ τὸν πάλαι χαλκευθέντα χρυσὸν πρὸς τὸ τῆς κλειδοῦ κάλυμμα τὴν τῆς νέας διαθήκης, τοῦ ἐν σταυρῷ ἡμῖν ἔτεινεν ὑπογράφαντος νοητὴν τε καὶ θεῖαν κλειδὸν περικαλύπτοντες. Ὑμετέρων ἡ χαρμονὴ κοσμικὴ γεγένηται· ὑμῶν τὸ κλῆρος ἅπασιν εὐφροσύνη ἐξήκουσται. Μακάριοι ὑμεῖς, τοιαύτης παιδὸς γεννητορες χρηματίσαντες! Εὐλογημένοι ὑμεῖς, τοιοῦτον εὐλογημένον δῶρον Κυρίῳ προσάξαντες! Μακάριοι μασθοὶ οἷς ἐτιμνήθη, καὶ γαστήρ ἧ βεβασταται

Κ. Δεῦρο γοῦν μοι καὶ οὐ, παιδίον τῶν οὐρανῶν ἀνώτερον. Δεῦρο, βρέφος ὁρώμενον καὶ θεῖον ἐργαστήριον νοούμενον. Δεῦρο, προπύλαια τοῦ ἁγίου αἵματος μᾶλλον· οὐ γὰρ σὺ, ὡς ἔπος ἐστι εἶναι, ταύτῃ καθαιρομένη ἀγιάζει, ἀλλ' ἡ καὶ λίαν ἀγιάζει.

Δεῦρο, πρόσκυον εἰς ἄδυστον καὶ φρικτῶδες ταμιεῖον, ἡ κειμήλιον ἀπλετον καὶ ἀνεξερευνήτον γεννησμένη. Εἰσελθε τοῖς τοῦ βήματος προθύροις, ἡ τὰ τοῦ θανάτου πύλινον συνθλῶτα. Εἰσελθόν ἐπὶ τὸ καταπέτασμα, ἡ τοῦ τῇ ἀμβλυοποιῷ γεύσει τετυφλωμένους τῇ σῇ ἀστραπῇ φωτίζουσα. Δίδου μοι χεῖράς σε ποδηγοῦντι ὡς βρέφος, καὶ κράτει μου χεῖρα τῷ γῆρᾷ κακμηκότῃ καὶ τῇ τῆς ἐντολῆς παρεκδύσει γετφρονι ζῆλῳ νενευκτῇ, καὶ ἀγοῇ με πρὸς ζωὴν. Ἴδού γὰρ σε κατέχει βακτηρίαν τοῦ γῆρους καὶ τῆς ἀσθενεστάτης τῇ ὀλισθήματι φύσεως ἀνθρώπων. Ἴδού σε στήριγμα βλέπον γεννησμένην τῶν καταβεβηκότων πρὸς θάνατον. Πλησίασον τῇ τρα-

IX. Hæc concors justorum vox; hic concentus conjugum Deo amabilem; hæc Dei progenitorum concinne parata oblatio. Zacharias itaque, excepta puella, primum quidem parentes, ut par esse credere, sic affatur: O salutis nostræ auctores, quo vos nomine appellem? Quales vos dixerim? Obtupesco, cernens qualem fructum obtuleritis. Ejusmodi enim est, qui utique Deum ad inhabitandum in se puritate sua alliciat. Nulla sane, quæ ejusmodi pulchritudine fulgeat, inventa unquam est, aut invenietur. Vos instar duplicis e paradiso egredientis fluminis²⁵ apparuistis, lampadem ferentes auro ac lapide pretioso pretiosiore; quæ pulchritudine immaculatæ virginitatis suæ, et exhilarantibus fulgoribus suis universam terram illuminat. Vos ceu duo fulgentissima sidera, firmamento quodammodo inserta, contemplamur; utrique enim caliginosæ litteræ et latæ inter procellas legis obscuram umbram hilari luce dispellit, et sapienter ad hanc novam novi luminis gratiam credentes in Christum inoffenso pede deducitis. Vos intuemur tamquam splendidissima cornua spiritualis templi novi testamenti, utpote qui in gremio vestro sanctificatum illud ac Deo dicatum sacræ victimæ rationabilissimum altare continetis. Vos (si quidem fieri possit ut non meritis inferiora dicam) in educanda puella assidui, Cherubim apparuistis, mystica prorsus obumbratione propitiatorum Pontificis, omnium Salvatoris, circumtegentes. Vos præ auro illo, quod ad circumvestiendam arcam olim fabrefactum est, vos, inquam, visi estis circumoperientes spiritualem divinamque novi testamenti arcam, eum continentem qui nobis in cruce veniam subscripsit. Gaudium vestrum, gaudium est universæ terræ: gloria vestra fit omnium communis lætitia. Vos beati, quibus datum fuit ut talis filix parentes essetis! Vos benedicti, qui hujusmodi benedictum donum Domino attulistis! Beata ubera quibus nutrita ipsa fuit, et venter quo portata est!

X. Huc jam adsis tu quoque, puellula caris sublimior. Accede, quæ infans cerneris, sed Dei officina dignosceris. Accede, et sanctuarii limina tu potius sanctifica: non enim, ut uno verbo jam dicam, te perpurgans altare sanctificat, imo vero a te uberrime sanctificatur.

Age jam, penetralia sacra et tremendum conclave introspecte, quæ cimelium futura es immensum et imperscrutabile. Ingredere ad altaris atrium, quæ portas mortis confringis. Aspice intra velum, quæ fulgore tuo eos illuminas, qui obnubilante oculos gustu excecati sunt. Præbe manus mihi, te ut infantem ducenti; sed simul sustine manum meam, qui senio confectus sum, atque in mandati transgressionem rerum terrenarum studium pronus fui, ac me ad vitam adducito. Ecce enim te ceu baculum senectutis, et naturæ, propter lapsum elanguentis, fulcimentum habeo. Ecce te fore præsidium eorum video qui in mortem prolapsi sunt. Adora-

²⁵ Gen. II, 10, 13.

tura veni prope altaris mensam, quandoquidem rationabilissimam et impollutam mensam te evasuram per plura symbola jam præsignificatum est. Totum perambula altaris circuitum, utpote quæ thymiamatis odorem efflas, et quolibet suaveolentior unguento odorantibus facta, per os divinitus loqui et superno spiritu acti prophetiæ apte thuribulum nuncupata fuisti. Ascende super ædis sacræ gradum, ascende, cui filie Jerusalem, venustate pulchritudinis tuæ oblectatæ, laudes cum gaudio texunt, quamque reges terræ beatam prædicant: quæ sacra basis agnita es, et præcelso patriarchæ Jacob fuisti jucundissime ostensa seu scala a Deo firmata. Sed, Domina; decet enim, regina cum sis et præ omnibus regibus terræ gloriosa, sublimi adeo loco sedere. Tibi, quæ Cherubico longe nobilior es thronus, sacrosancta ad inhabitandum sedes debetur. En tibi pro merito, tanquam universorum Reginæ, primam offero sedem. Et tu itaque erige in præceps provolutos. Nunc autem propterea tibi cum David exclamo: « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet Rex pulchritudinem tuam ».

XI. Et hæc quidem senex; quanquam longe his plura encomia menteolvebat. Parentes interim recesserunt; puella vero, Deo consecrata, (ibidem) remansit. Et quoad victum ipsi suppeditandum, angeli ei cum timore deserviebant, et (sic) ab incorporeis spiritibus esca delata, sive corporea hæc fuerit sive incorporea, (puella) alebatur. Ita initiatio sacra divinitus perfecta est: sic infans crescebat et confirmabatur; maledictionis autem, qua in Edem percussi fueramus, vis omnis elidebatur.

XII. Agite ergo, quotquot adestis Deo dilecti, voce unanimi, pro virili, quantum videlicet per rudem nostram ac prope dixerim infantilem intelligentiam licet, ad Virginem illud inclamemus Ave; non quasi hac ratione pro dignitate festivitatem ejus celebrare possimus, sed ut saltem aliquod infirmitati nostræ solatium, quantum possumus, afferamus; quandoquidem Deo quoque, quidquid pro viribus fiat, gratum accidit. Cæterum superat ipsa sane omnem mentis captum, quæ sola virgo simul et mater agnita est. Et causa in promptu est. Quæ enim alia virgo enixa est, aut enixa integram servavit virginitatem, nisi tu sola, quæ puella beatissima?

XIII. Ave igitur, quæ, dum glorioso et non manufacto indumento ornata, hodie in Sancta sanctorum ingredieris, nos, qui ob mortiferum animisque exitialem cibum denudati fueramus, purpurea veste, videlicet circumjecto divinitus remissionis pallio, superinduisti, remissionis, inquam, peccatorum, quæ nobis in cæno jacentibus a Deo donata est, o Dei sponsa.

Ave, quæ hodierna die in ipso exordio splendidis-

11 Psal. XLIV, 11, 12.

πέξη προσκυνήσουσα, περί ἧς ἐν συμβόλοις πλείους λέλεχται τράπεζαν χειρηματικῆναι σε λογικωτάτην καὶ ἀμύλοντον. Ὁδυσσον διὰ τῆς ἐπαύλειος τοῦ ἔλου θυσιαστηρίου, ὡς ὁσμήν θυμιάματος ἐκπνέουσα, καὶ ὑπὲρ μύρον τοῖς ὁσφραινομένοις γεγεννημένη ἡ καλῶς τῆς θεολέκτου γλώσσης καὶ πνευματεμφορού τοῦ προφήτου πύριον ἐξηχημένη. Ἀνάβηθι, ἀνάβηθι ἐπὶ βαθμίδα ἱεροῦ δόμου· ἧς τῇ καλλονῇ τῆς ὠριότητος ἡδόμεναι θυγατέρες Ἱερουσαλήμ αἶνον γεγηθῆναι πλέκουσιν καὶ βασιλεῖς τῆς γῆς μακαρίζουσιν· ἡ βάσις θεία γγνωρισμένη καὶ θεοστήρικτος κλίμαξ δεδαιγμένη τῷ πατριαρχικωτάτῳ Ἰακώβ θυμηρέστατα. Καθέσθῃ, ὦ Δέσποινα· καὶ πρέπει γάρ σοι τῇ βασιλείᾳ καὶ ὑπὲρ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου δεδοξασμένη, ἐν τοιαύτῃ βαθμίδι ἐξέεσθαι. Εὐκρεπές σοι τῷ Χερουδικωτάτῳ θρόνῳ ὁ ἡγιασμένος τόπος εἰς κατοικητήριον. Ἰδοὺ σοί, ὡς παντανάσση, τὴν προκαθεδρίαν καταξίως ἐνεμα, ἀνάστησον δὴ καὶ αὐτὴ τοὺς καταραχθέντας. Καὶ νῦν οὖν μετὰ Δαυὶδ σοὶ προσφωνῶ· « Ἀκουσων, ὑψατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. »

IA'. Καὶ ὁ μὲν πρέσβυς οὕτως εἶχετο, εἰ καὶ πλείω τούτων τοῖς κατὰ διάνοιαν ἐγκωμίοις. Καὶ αἱ γονεῖς ὑπεχώρουν, καὶ ἡ παῖς ἀφιερωνεῖσα Θεῷ κατελαμβάνετο. Καὶ τῇ τῆς ἐπιτιτήσεως ὑπηρεσίᾳ ἄγγελοι μετὰ δέους ἐλειτούργουν, καὶ ἐξ αὐτῶν ὕλην τροφὴν ἢ αὐλὸν εἰσιτίετο ἡ κόρη. Οὕτω τὰ τῆς θείας μυσταργίας τελεσιουργήματα δι' ἐκδόσεως θεόθεν εἶχοντο· οὕτω τε τὸ βρέφος τῆς εἰς καὶ ἐκτρατιούτο· καὶ ἡ τῆς ἐν Ἑδὲμ ἡμῖν δεδομένης κατάρτας ἅπασα ἐναντιότης ἡσθένει.

IB'. Ἀλλ' ἄγε δῆτα, φίλη Θεῷ πανήγυρις, ὁμοφώνως ὅσον τῇ ἡμετέρᾳ νηπιῳδαὶ ἐννοίᾳ ἡ ἰσχὺς ἐνεστί, τὸ Χαῖρε τῇ Παρθένῳ προσείπωμεν, οὗ τὴν αὐτῆς εὐφημῆσαι δυνάμενοι τέλειον ἑορτήν· ἀλλὰ γε τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν παρηγοροῦντες ὅσον ἐφικτὸν, ἐπεὶ καὶ φίλον Θεῷ τὸ κατὰ δύναμιν. Ὑπερβέδῃκε μὲν γὰρ οὖν ἅπασαν ἐννοίαν ἡ μόνη παρθένος καὶ μήτηρ γνωρισθεῖσα, καὶ δῆλον τὸ αἶτιον. Τίς γὰρ παρθένος ἔτεκεν, ἢ τεκοῦσα ἄνυλον τὴν παρθενίαν τετήρηκεν, ἢ μὴ σὺ μόνη, ἡ ἀτε-

ριτρέπτως ἡμῖν σαρκὶ Θεὸν κυήσασα, πανολόχη κόρη;

proius integra Deum incarnatum nobis genuisti,

II'. Χαίροις τοιγαροῦν τῇ τῆς Ἑδὲμ ἡμῖν θανατηφόρῳ καὶ ψυχοπύρῳ βρώσει γυμνωθεῖσιν, εὐκλείᾳ καὶ ἀχειροτεύκτῳ ἐνδύματι ἐν τῇ σῇ πρὸς τὰ τῶν ἁγίων Ἄγρια εἰσόδῳ σήμερον ἀλουργοειδῇ στολῇ ἧτοι θεοπερίβλητον φέσιν ἐπαμφιάσασα, ἡ ἀφ' ἧς τῶν παραπτωμάτων τοῖς βορβορώδεσιν ἡμῖν ἐκ Θεοῦ δοθεῖσα, Θεόνημφε.

Χαίροις, ἡ τῇ ἐξάρξει σήμερον τῆς φαινοτάτης

καὶ σεβασμιόφρου Προόδου θάσσον ἅπαντα προφητικὴν ἱπαγεύουσα, μουσικοῖς ὥσπερ ὄργανοις; εὐηχεστάτοις κυμβάλοις θεοφρονότατον ἀλαλαγμὸν ὑπ᾿ ἀνακρούοντα καὶ ἐν εὐφροσύνῃ ψυχαγωγῶς χορεύοντα.

ΙΔ'. Χαίροις, ἡ τῇ τῶν βημάτων σου ῥυθμίσει καταπατήσασα τὸν δεινὸν μοι ποδηγόν, κεχρηματισμένη πρὸς τὴν παράδοξιν σχολιογνώμονα καὶ μισόκαλον ὄφιν διάβολον· καὶ συνοδεύουσαν ἐπιλαβομένη τὴν ὀλισθηρὰν φανεῖσαν φθορτὴν οὐσίαν πρὸς τὴν δύλον καὶ ἀγίαν ἀγῆρω πάλιν σκητὴν.

Χαίροις, ἡ ταῖς τῆς σῆς Προόδου λαμπαδουχίαις τοῖς ἐν σκιᾷ θανάτου καὶ ἀσθενείας βυθῷ περιπατεῖσι τηλαυγῶς ἡμέραν εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιᾶσεως καταυγάζουσα, καὶ ζόφου διάλυσιν ἐπιμαρτυρομένη θεοδράδευτον διὰ σοῦ γενήσεσθαι, πανυπερβούμαστε Μαρία.

Χαίροις, ἡ νοητικὴν θείαν δρόσον ἡμῖν ἐπιστάζουσα φωτεινὴ νεφέλη, ἡ τῇ τῶν Ἀγίων ἀγία σήμερον ὑπ᾿ ἐσδύσει τοῖς ἐν σκιᾷ θανάτου κατεχομένοις πᾶμφαινοντα ἥλιον ἐξανατελλουσα· πηγὴ ἡ θεόδρυτος, ἀπ' ἧς οἱ τῆς θεογονίας ποταμοὶ τὸ διεδέστατον καὶ ἀγλαοφανὲς τῆς ὀρθοδοξίας ὕδωρ διαβρέοντες, Ἁγνὴν τὴν τῶν αἰρέσεων ἐκμειοῦσιν.

ΙΕ'. Χαίροις, ὁ τερπνότητος καὶ λογικῆς Θεοῦ παράδοσις, σήμερον πρὸς ἀνατολὰς τῆς αὐτοῦ θελήσεως φευγόμενος δεξιᾷ παντοκράτορι, καὶ αὐτῷ τὸ εὐαγγελίον κρῖνον καὶ ἀμάραντον ῥόδον κυπρίζουσα, τοῖς πρὸς δυσμὰς θανάτου λοιμικὴν ψυχοφθόρον τε πικρίαν ἐκπιόουσιν, ἐν ᾧ τὸ ζωοπάροχον ξύλον τῆς πρὸς ἀληθείας ἐπίγνωσιν ἐξανθεῖ, ἐξ οὗ οἱ γευσάμενοι ἀθανατίζονται.

Χαίροις, τὸ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ ιερότευκτον ἔργον τὸν τε καὶ καθαρώτατον παλάτιον, τὴν αὐτοῦ μεγαλειότητα περιβεβλημένη καὶ ξαναγοῦσά σου τῇ μυσταρχικῇ ἀπολαύσει ἅπαντας· ἡ ἐν τῇ τοῦ Κυρίου αὐτῇ ἦτοι τῷ ἀγίῳ αὐτοῦ ναῷ νυνὶ θεμελιουμένη, ἐν ᾗ ἡ ἀχειρόρευτος καὶ πεποικιλμένη παστὰς τοῦ νητοῦ νυμφίον· ἐπ' ἣ τὸ πλανηθὲν ἐπιστρέψαι βουλῆεις, ὁ Λόγος τὴν σάρκα νενύμφευται, τοὺς ἔθνη οἰκεία βουλῇσι διενηνεγμένους καταλλάσσω.

ΙΖ'. Χαίροις, ἡ νέα Σιών, καὶ θεία Ἱερουσαλήμ, ἀγία ἐκ τῶν μεγάλων ἀνακτοῶν Θεοῦ, ἥς αὐτὸς Θεὸς ἐν ταῖς βάρεσι γινώσκεται, καὶ βασιλεὺς ὑποκλίνων ἐν τῇ τῆς σῆς δόξης προσκυνήσει, καὶ πόλιν ἅπαντα ἐν ἀγαλλιᾶσει τὴν τῆς Προόδου σου πανήγυριν ἄγειν παρασκευάζων· ἡ ὄντως χρυσοειδὴς καὶ φωτεινὴ..... ἐπτάφωτος λυχνία τῷ ἀδύτῳ φωτὶ ὑφαπτομένη καὶ τῷ τῆς ἀγγελίας ἐλαίῳ πλαινομένη, καὶ πᾶς ἐν ζόφῳ πταισμάτων ἀχλύϊ τυφλώτους αἰγῆς ἀνατολὴν πιστομένη.

A simæ et summe venerandæ Præsentationis tuæ universum ad te congregas prophetarum cœlum, qui propterea musicis quodammodo organis et cymbalis bene sonantibus hymnum propheticum concinunt, et alacriter exsultantes choreas ducunt.

XIV. Ave, quæ gressuum tuorum concinnitate, serpentem truculentum mihi ad transgressionem ducem, vaferrimum et scelestissimum diabolum, conculcasti; corruptam vero naturam quæ ad labendum prona cernebatur, tecum per viam velut manu prehensens, ad cœleste et sanctum non senescens tabernaculum rursus adduxisti.

Ave, quæ fulgentibus Præsentationis tuæ facibus splendorem late diffundens, diem lætitiæ et exultationis iis attulisti qui in umbra mortis et extremo languore detinebantur, pollicita insuper, caliginem penitus disjiciendam fore, Deo per te efficiente, o quolibet miraculo major Maria.

Ave, lucida nubes, quæ spiritualem divinum rorem nobis superinstillas, quæque per hodiernum tuum in Sancta sanctorum ingressum, sedentibus in umbra mortis splendidissimum solem oriri fecisti: fons divinitus scaturiens, e quo divinæ sapientiæ fluvii, purissimis ac limpidissimis orthodoxiæ undis defluentes, hæreseon agmen dispellunt.

XV. Ave, amœnissimus et rationalis Dei paradisos, benevolentissima et omnipotenti ejusdem dextera hodie ad orientem ²⁷ plantatus, et ipsi suaveolens lilium, et rosam immarcescibilem germinans in eorum medelam, qui pestiferam animæque exitialem amaritudinem mortis ad occidentem ebiberant; paradisos, in quo ad veritatis agnitionem lignum vivificum efflorescit, e quo qui gustaverint, immortalitatem consequuntur.

Ave, sacrosancte ædificatum, et immaculatum, purissimumque Dei, summi Regis, palatium, ejusdem (Dei Regis) magnificentia circummornatum. omnesque hospitio recipiens ac mysticis reficiens deliciis; quod nunc in aula Domini, in sancto nempe illius templo, fundaris; in quo non manufactus, et vario decore nitens, situs est spiritualis sponsi thalamus; in quo Verbum, errantem (humanam stirpem) revocare volens, carnem sibi desponsavit, ut eos qui voluntate propria extorres facti fuerant, (Patri) reconciliaret.

XVI. Ave, nova Sion, et divina Jerusalem, « magni Regis Dei civitas, in cujus domibus Deus ipse cognoscitur ²⁸, » et per quam medius pertransit, intactam te servans, commovens gentes, et incligans reges ad adorandam gloriam tuam, et universum mundum compellans ad celebrandam cum exultatione Præsentationis tuæ festivitatem; quæ vere auriforme et refulgens, et septies decorum et septem luminibus ardens es candelabrum, ab innocida luce lucem recipiens, innocentie autem oleo enutritum, atque illis qui in tenebris ex peccatorum caligine cæcitant, lucis ortum certo spondens.

²⁷ Gen. II, 8 sec. LXX. ²⁸ Psal. XLVII, 5, 4.

Ave, Dei mons præpinguis ²⁹ et umbrosus: in A quo enutritus rationalis Agnus peccata atque infirmitates nostras portavit; mons e quo devolutus ille, nulla manu præcisus, lapis ³⁰, contrivit aras idolorum, et factus est in caput anguli, mirabilis in oculis nostris ³¹.

XVII. Ave, sanctus Dei thronus, divinum donarium, domus gloriæ, perpulchrum ornamentum, et cimelium electum, et totius orbis propitiatorium, et cælumque Dei gloriam enarrans ³². Oriens juliar præhens non occiduum; cujus et egressio a summo cælo, et a cujus calore, id est providentia gubernante, et nemo unquam absconditur ³³.

Ave, quæ nativitate tua solvisti sterilitatis vincula, et infecunditatis opprobrium dispulisti, maledictionem legalem demersisti in profundum, et gratiæ benedictionem progerminasti, tuoque in Sancta sanctorum ingressu cum parentum votum implevisti, tum remissionis a nobis obtinendæ jecisti fundamenta, et lætitiæ cumulum addidisti, utpote gratiæ primordia adducens.

XVIII. Ave, Maria, gratia plena, sanctis sanctior, et cælis excelsior, et Cherubim gloriosior, et Seraphim honorabilior, et super omnem creaturam venerabilior. Ave, columba, quæ glorioso ac splendido tuo (in templum) ingressu, nobis et fructum fers olivæ, et servatorem a spirituali diluvio, ac portum salutis annuntias, cujus et pennæ deargentatæ et posteriora dorsi in pallore auri ³⁴, sanctissimi et illuminantis Spiritus fulgore irradiantur. Ave, urna ex puro auro conflata, et suavissimam animarum nostrarum dulcedinem, Christum scilicet, qui manna est, continens.

XIX. Sed, o purissima et omni laude et obsequio dignissima, ac Deo dicatum donarium, omni creaturarum conditioni præcellens, terra non secta, inaratus ager, vitis floridissima, poculum maxime exhilarans, fons aquas effundens, Virgo generans et Mater viri nescia, innocentiae thesaurus absconditus, et sanctimoniae decus; acceptissimis tuis ac materna auctoritate validis precibus ad Dominum ac Deum omnium conditorem, Filium tuum, ex te sine patre genitum, ecclesiastici ordinis gubernacula fac dirigas, et ad portum tranquillum, a fluctibus scilicet hæreseon scandalorumque securum, perducas. Sacerdotes justitia, et probatæ, immaculatæ ac sinceræ fidei exsultatione splendidissime induito ³⁵. Orthodoxis imperatoribus, qui præ omni purpuræ aut auri splendore, et præ margaritis ac lapidibus pretiosis, te nacti sunt diadema et indumentum ac firmissimum regni sui ornamentum, in tranquillo ac prospero statu sceptrum dirige. Malefidas nationes barbaras, in te ac Deum ex te genitum blasphemantes, eorum pedibus sternens subiecito. Exercitui, qui tuis semper innititur auxiliis, tempore belli adjutrix esto; subjectumque populum,

Χαίροις, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ πιστάτων καὶ κατὰ σκιν ὁρος· ἐν ᾧ ὁ λογικὸς ἀμνὸς ἐκτραφέϊς τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας καὶ τὰς νότους ἐβάστασεν· ἐξ οὗ ὁ ἀχειρῶτης λείθος κυλισθεὶς, βωμοὺς εἰδωλικούς συνέθλασεν, καὶ εἰς κεφαλὴν γωνίας ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θαυμαστούμενος γέγονεν.

ΙΖ'. Χαίροις, ὁ τοῦ Θεοῦ ἅγιος ὄρθρος, ἡ θεῶν ἀνάθημα, ἡ δόξης οἶκος, ἡ περικαλλὲς ἀγάσμα, καὶ ἐκλεκτὸν κειμήλιον, καὶ παγκόσμιον ἱλαστήριον, καὶ Θεοῦ δόξαν διηγούμενος οὐρανός. Ἀνατολὴ ἄδυτον λαμπτήρα ἀνατέλλουσα· οὐ ἐπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξόδος καὶ τῆς θέρμης, ἡ τοῦ διοικητικῆς προνοίας, ἐκ τοῦθεν οὐδεὶς τῶν πώποτε γινόμενων.

Χαίροις, ἡ τῇ σῇ γεννήσει στεῖρῳσας, δεσμὰ λύσασσα, καὶ ὀνειδισμὸν ἀτεχνίας λικμήσασα, καὶ νομικὴν κατάραν βυθίσασα, καὶ χάριτος εὐλογίαν ἀνθήσασα, καὶ τῇ πρὸς τὰ τῶν ἁγίων Ἄγια εἰσὶν εὐχῆς τελείωσιν γονικῆς καὶ θεμέλιον τῆς ἡμῶν ἀφίσεως καὶ χαρμονῆς συμπλήρωσιν τελειώσασα, ὡς χάριτος ἀρχὴν προαγαθοῦσα.

ΙΗ'. Χαίρε, κεχριτωμένη Μαρία, ἡ τῶν ἁγίων ἁγιωτέρα, καὶ οὐρανῶν ὑψηλότερα, καὶ Χερουβὶμ ἐνδοξότερα, καὶ Σεραφὶμ τιμιωτέρα, καὶ ὑπὲρ πάντων κτίσιν σεβασμωτέρα· ἡ τῇ ἐνδόξῃ καὶ αἰγληφανεί σου Προδότῃ ἔλασον ἡμῖν κομίζουσα, τὸν τοῦ νοητοῦ κατακλύσμου λυτήρα, τὸν σωτηριώδη ἡμῖν ὄρμον εὐαγγελιζομένη περιστέρα· ἥς καὶ πτέρυγες περιηργυρωμένα καὶ τὰ μετὰ φρενα ἐν χλωρότῃ χρυσίου, τοῦ παναγίου καὶ φωτιστικοῦ καταστραπτόμενα Πνεύματος· ἡ πάνχυρος στάμνος, τὸν ἡδύτατον τῶν ψυχῶν ἡμῶν γλυκασμὸν ἡτοι Χριστὸν τὸ μάννα φέρουσα.

ΙΘ'. Ἀλλ', ὦ πανάμωμε, καὶ πανύμνητε, καὶ πινσέβαστε, καὶ πάντων δημιουργημάτων ὑπερφερὲς Θεοῦ ἀνάθημα· ἀγεώργητε γῆ, ἀνήροτε ἄρουρα, εὐκληματοῦσα ἄμπελος, κρατῆρ εὐφραντικώτατε, κρήνη πηγάζουσα, Παρθένε γεννώσα καὶ Μητὴρ ἀπείρανδρος, ἀνείας κειμήλιον καὶ σεμνότητος ἐγκαλλώπισμα, ταῖς πρὸς τὸν σὸν, τὸν ἐκ σοῦ ἀπάτορα, Υἱὸν τε καὶ Θεὸν πάντων δημιουργὸν εὐπροσδέκτοις καὶ μητροπειθεὶς λιταῖς, τοὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας οἶακας διέπουσα, εἰς ἀκλύμαντον λιμένα ἡτοι ἀπόντιον ἐξ ἐπιρρόας αἰρέσεών τε καὶ σκαυδάλων πηδαλιούχσον. Τοῖς ἱερεῖς τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τῇ τῆς εὐκλεοῦς ἀμωμήτῳ εἰλικρινοῦς πίστεως ἀγαλλιᾶσαι φωτεινότητως ἐνδυσσον. Τοῖς ὑπὲρ πάντων βαφὴν ἀλουργοειδῇ καὶ πάνχυρον, ἡ μαργαρίτην, ἡ πολύτιμον λίθον διδάξμα σε καὶ περιβόλαιον καὶ τῆς ἰδίας βασιλείας ἄσπλον κόσμον ὁρθοδόξως ἀναξιν εἰληχόσιν, ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐσταθείᾳ τὰ στήθερα διέπουσα. Τὰ εἰς σὲ καὶ τὸν ἐκ σοῦ Θεὸν βλασφημοῦντα κακότεχνα βάρβαρα ἔθνη τοῖς τούτων ποσὶ στρωννύουσα ὑπὸ σταζον. Τῷ ταῖς σὺς ἐπικουραῖς αἰεὶ ἐπερειδομένῳ στρατῷ ἐν τῇ τοῦ πολέμου ὥρᾳ συνεπάμνον· τὸ τε ὑπήκουον εὐνήνῃ εὐταξίᾳ δουλείᾳ θεοπαραγγέλτως ἐῖναι βε.

²⁹ Psal. LXXVII, 16 ³⁰ Dan. II, 34. ³¹ Psal. CXXVII, 22, 25. ³² Psal. XVIII, 2. ³³ ibid. 6, 7. ³⁴ Psal. LXXVII, 15. ³⁵ Psal. CXXXI, 3.

δαίμων. Τὴν ὡς πύργον σε καὶ θεμέλιον κατέχουσιν τὴν σὴν πόλιν νικητικοῖς ἐπάθλοις καταστήφουσα, ἰσχύον περιζώσασα φρουρήσον· τὴν τοῦ Θεοῦ κατοικήσον ναοῦ εὐπρέπειαν ἀεὶ διατήρησον· τοὺς σοὺς ὕμνητάς ἐκ πάσης περιστάσεως καὶ ψυχικῶν ἀληθειῶν διαφύλαξον· τοῖς αἰχμαλώτοις τε ἀνδράσιν βραβεύουσα· ξενιζομένοις ἀστέγοις τε καὶ ἀπεριστατοῖς, παραμυθία φάνηθι. Τῷ σύμπαντι κόσμῳ τὴν ἀντιληπτικὴν σου χεῖρα δοῦσον, ἵν' ἐν εὐφροσύνῃ τε καὶ ἀγαλλιάσει τὰς σὰς πανηγύρεις σὺν τῇ νῦν ἡμῖν ἑορταζομένη λαμπροτάτῃ τελετῇ διεξάγωμεν. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῶν ἀπάντων Βασιλεῖ καὶ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποικῷ Πατρὶ, καὶ τῷ συναϊδίῳ καὶ ἐκουσῷ συνθρόνῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Δ'.

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ [εἰς τὰ Ἁγία τῶν ἁγίων] τριετίζουσα, ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονέων.

(COMBEE. Auctar. nov. t. II, p. 1411.)

Ἰδοὺ καὶ πάλιν ἑτέρα πανήγυρις, καὶ φαῖδρά ἐορτὴ τῆς Μητρὸς τοῦ Κυρίου· ἰδοὺ πρόδοδος τῆς ἀμωμήτου νύμφης· ἰδοὺ προπομπὴ πρώτη τῆς βασιλίδος· ἰδοὺ σήμετρον ἀκριβὲς τῆς ἐσομένης περὶ αὐτὴν ὥξης· ἰδοὺ προοίμιον τῆς μελλούσης ἐπισκιάζου αὐτῇ θείας χάριτος· ἰδοὺ γνώρισμα τῆς ἐπερβαλλούσης αὐτῆς καθαρότητος. Ὅπου γὰρ οὐ πολλάκις, ἀλλ' ἅπασι τοῦ ἐν αὐτοῦ ὁ ἱερεὺς εἰσὼν, τὰς μυστικὰς ἐπετέλει λατρείας, ἔχει αὐτὴ πρὸς διαμονὴν ἀδιάπαυστον ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονέων προσάγεται, ἐν τοῖς ἀδούτοις εἶναι ἱεροῖς τῆς χάριτος. Ἦς ἔγωγε τοιοῦτον πώποτε; Τίς εἶδεν, ἢ τίς ἤκουσε τῶν νῦν ἢ τῶν πάλαι, θῆλυ προσαχόμενον εἰς τὰ τῶν ἁγίων ἐνδότερα Ἁγία, τὰ μικροῦ δεῖν καὶ ἀνδράσι ἀπρόσιτα, ἐν αὐτοῖς κατοικεῖν καὶ ἐνδιατρεφείσθαι; Ἀρ' οὐκ ἀπόδειξις ἐναργὴς τοῦτο τῆς ἐπ' αὐτῇ γενησομένης ξένης εἰς ὕστερον μεγαλοουργίας; Ἀρ' οὐ σημεῖον ἐμφανές; Ἀρ' οὐ τεκμήριον εὐδότητος;

A ut secundum Dei præceptum in suavi obedientiae obsequio perseveret, confirmato. Tuam hanc civitatem, quæ te tanquam turrim ac fundamentum habet, victoriæ triumphis coronato, et fortitudine circumcingens custodito, Dei habitationem, templi decorem semper conservato; laudatores tuos ab omni discrimine et animi angore exime: captivis redemptionem tribuito: peregrinis, tecto et quovis præsidio destitutis, solamen te exhibe. Universo mundo auxiliatricem manum tuam porrige, ut in lætitia et exultatione solemnitates tuas simul cum isto, quam modo celebramus, festivitate splendidissimo exitu transigamus, in Christo Jesu universorum Rege ac vero Deo nostro, cui gloria et fortitudo, una cum sancto vitæque principio Patre, et coæterno et consubstantiali et conregnante Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IV.

Sancti Patris nostri Germani, archiepiscopi Constantinopolitani, Encomium in sanctam Deiparam: Quando triennis præsentata est in templo, ac in Sanctis sanctorum a suis parentibus illata (15-30).

Ecce alius quoque celebris conventus, ac Matris Domini læta festivitas; ecce irreprehensæ sponsæ processio; ecce quo primum Regina deducitur comitatu; ecce signum certissimum futuræ ipsius gloriæ; ecce clarissima divinæ gratiæ ipsam obumbraturæ primordia; ecce eminentis ejus puritatis splendidissimum specimen. Ubi enim non sæpe, sed semel duntaxat quot annis sacerdos ingreditur, mysticum cultum exhibebat: illic ea, in sacris gratiæ penetralibus assidue versatura, offertur. Quis tale quid unquam cognovit? Quis vidit, vel audivit, nostra, majorumve ætate, feminam, in interioribus sanctorum Sanctis oblatam esse; ac quibus vix accessus viris concessus esset, iis illam habitare, ac enutrir? Nonne manifestum hoc argumentum, rerum maximarum, novarumque postea in ipsa designandarum? Nonne apertissimum signum? Nonne indicium sese ultro prodens?

VARIE LECTIONES.

* Ed. male χάρισμα.

NOTÆ.

(15-30) Qui secundo illo tomo *Biblioth. Patrum* ex Pantino edidit, etsi recte sentiat esse Germani confessoris sub Leone Isauro: at male opinatur, quod putet eundem esse cum Cyro Germano, cujus est oratio *Eis τὰ νήπια*. In *infantes ab Herode occisos*, edita ab Hæschelio. Hic enim Cyrus Germanus, seu potius, Dominus Germanus, junior ille est, cui Arsenius successit, cujus alia quoque existant: qua de re Gretzerus ad ejus Orationes libro suo *De cruce*. Alia pia valde: verum quod deserte adeo de sacris penetralibus, ubi Maria de-

posita sit, minime possim probare, qua de re pluribus scripsi alibi, et ut Sancta illa sanctorum commodè possint intelligi. Illa item de summo Zachariæ sacerdotio, nullo certo nituntur fundamento. Potuit Zacharias in ordine suæ vicis sacerdotio fungi tunc, cum Maria oblata est, camque suscipere, quod Jacobi liber ille habet; potuitque præstare in Mariam quæ habentur ibide eo, tametsi non esset auctus summo omnino sacerdotio.

Ostendant nobis qui contra ipsam linguas suas A
loquunt, videntque tanquam non videntes, ubi tale
quid unquam viderint? Nimirum, puellam ex voto,
eamque triennem intra tertium templi velum, tan-
quam donum omni reprehensione vacans, obla-
tam, illic assidue habitaturam; quamque divites
plebis deprecantur, ac virgines solenni pompa de-
ducant; quam cum facilius ardentibus præmittant,
sacerdotesque ac prophetae supinis manibus susci-
piant? Quomodo ergo noluerunt intelligere? Quo-
modo videntes prima, postremis fidem non ha-
buere? Quomodo, cum nova hæc miraque antea
jam in ea conspexissent, iis quæ postea successer-
unt contradicere? Neque enim nequidquam aut
fortuito prima hæc ei acciderunt, sed omnia velut
exordium posteriorum fuerunt. Alioqui dicant no-
bis, qui apud se frustra sapientes sunt, quam-
obrem, etsi etiam aliæ pepererunt steriles, nullius
tamen puella in Sanctis sanctorum fuerit unquam
oblata, atque a prophetis suscepta? Non qui hæc
talita ac tanta in ipsa tunc contemplabantur, merito
dicere potuerunt, quod postea alii ejusdem cum
ipsis sententiæ, de filio illius protulere: « Quis pu-
tas puer iste erit¹¹⁷? » Plane.

Sed illi quidem alienam opinionem secuti, per-
ditionis semitam insistant, atque in barathrum
quod ipsi sibi effoderunt, icadant: nos autem pec-
uliaris Dei populus, sacerdotes pariter atque
principes, sæculares ac monachi, servi ac liberi,
opifices ac agricolæ, plantarum satores ac pesca-
tores, juvenes ac senes, viri ac mulieres, venite; C
alacriter ad Deiparam accedamus, inque ea desi-
gnata provide divina sacramenta inspectemus: quo-
modo, inquam, sacratissima Virgo a suis hodie
parentibus per sacerdotes in templo præsentetur,
quomodo animatum Domini templum, in templo
inanimi collocetur, quomodo propheta suis ipse
manibus eam suscipiat, ac sacris penetralibus in-
ferat, nihil indignatus, neque ejus parentibus di-
cens nolle se totius hanc rem novitatis præstare, ac
puellam in Sancta sanctorum introducere, ut in
illis assidue commoretur, atque inhabitet, ubi ipse
semel tantum in anno jussus esset intrare. Nihil,
inquam, tale propheta locutus est; sed velut præ-
videns quod futurum erat, quippe qui propheta
esset: omnino expectans eam, præstolansque,
sicut post eum, Symeon ejusdem Filium, tota eam
suscepit alacritate.

Tum amplexatus, in hæc forte verba matrem
alloquitur, in manibus puellam tenens: Unde tibi
genus, o mulier? Qui mores tui, quisve scopus
hujus tui facti? cumque simile exemplum, quod
sequi possis, non habeas, quomodo ipsa sola, pri-
maque novum hoc ac inauditum facinus aggressa

Δειξάτωσαν ὁ ἡμῖν οἱ κατ' αὐτῆς κινούμεντες τὰς
γλώσσας, καὶ βλέποντες ὡς μὴ βλέποντες, ποῦ
τοιαῦτα πώποτε κατείδον; Κόρην ἐξ ἐπαγγελίας, καὶ
αὐτὴν τριετίῃ σπασαν, εἰς τὸ τρίτον καταπέτασμα ὡς
δῶρον ἁμωμον προσφερομένην, πρὸς τὸ ἐκεῖσε οἰ-
κεῖν ἀπαρλεῖπτως P, καὶ ὑπὸ τῶν πλουσίων τοῦ
λαοῦ λιτανεομένην· ὑπὸ πικρῶν προπεμπομέ-
νην· μετὰ λαμπάδων προσαγομένην· ὑπὸ ἱερέων
καὶ προφητῶν χερσὶν ὑπταίαις προσλαμβάνομένην;
Πῶς οὖν οὐκ ἠδουλήθησαν συνίναί; Πῶς ὁρῶντες
τὰ πρῶτα, τοῖς ἐσχάτοις ἠπιστήσαν; Πῶς ξένα καὶ
παρηλλαγμένα τὰ ἐπ' αὐτῇ προΐδόντες, τοῖς με-
τέπειτα γενομένοις ἀντέλεξαν; Οὐ γὰρ εἰκὴ, καὶ ὡς
ἔτυχε, τὰ περὶ αὐτὴν πρῶτα γεγόνασιν· ἀλλὰ πάντα
προόμια τῶν ὑστέρων. Εἰπάτωσαν γὰρ ἡμῖν οἱ παρ'
ἑαυτοῖς σοφοὶ τὰ μάταια, πῶς καὶ ἐτέρων στεῖρων
τεκουσῶν, οὐδεμιὰς θυγάτριον εἰς τὰ τῶν ἁγίων ἀνα-
τίθεται Ἁγία, καὶ ὑπὸ προφητῶν προσεῖληπται;
Ἄρ' οὐκ εἶχον οἱ τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα εἰς αὐτὴν
τότε θεωροῦντες εἰπεῖν, οἷα καὶ τούτων οἱ ὁμογνώ-
μονες ὕστερον εἰς τὸν ἐκεῖνης οἶον· « Τί ἄρα ἔσται τὸ
παιδίον τοῦτο; » Πάνυ μὲν οὖν.

Ἄλλ' οἱ μὲν ἀλλοτρίοφρονες τὴν τῆς ἀπωλείας
ὁδὸν ὁδεύεωσαν, καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν ὀρυχθέντι βαρά-
θρῳ ἐμπίπτέτωσαν· ἡμεῖς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ λαὸς ὁ πε-
ριούσιος, ἱερεῖς καὶ ἄρχοντες, κοσμητοὶ τε καὶ μο-
νάζοντες, δούλοι καὶ ἐλεύθεροι, χειροτέχναι καὶ γη-
πόνοι, φυτοκόμοι καὶ ἀλιεῖς, νέοι καὶ πρεσβύτεροι,
ἄνδρες καὶ γυναῖκες· δεῦτε, προθύμως τῇ Θεοτόκῃ
προσέλωμεν, καὶ τὰ εἰς αὐτὴν προτελεσθέντα θεία
μυστήρια [οἰκονομικῶς] ἐποπτεύσωμεν· πῶς ὑπὸ
γονέων σήμερον ἡ πανίτερος τῇ ναφί τοῦ Θεοῦ διὰ
τῶν αὐτοῦ ἱερέων προσάγεται· πῶς ὁ ναὸς ὁ ἐμψυ-
χος Κυρίου τῇ ἀψύχῃ προσανατίθεται· πῶς ὁ προ-
φήτης αὐτοχειρὶ ταύτῃ ἐισδύχεται, καὶ τοῖς ἀδούτοις
ἐισφέρει, οὐδὲν δυσχεράνας, οὐδὲ εἰπὼν τοῖς ταύτης
γεννήτορσιν· Οὐ πράσω τοῦτο τὸ καινότατον ἐπι-
τήδευμα, καὶ κόρην εἰσάγω εἰς τὰ τῶν ἁγίων Ἁγία,
πρὸς τὴν ἐν αὐτοῖς αὐλίζεσθαι, καὶ κατοικεῖν ἀδιά-
σπαστα, ἔνθα ἐγὼ μίαν τοῦ χρόνου εἰσιέναι προστέ-
ταγμα. Οὐδὲν ὁ προφήτης ἐφθέγγετο τοιοῦτον· ἀλλ'
ὡς προειδὼς τὸ ἐσόμενον· ἐπεὶ προφήτης ἦν· πάν-
τως προσδεχόμενος ταύτην, καὶ προσμένων, οἷον ὁ
μετ' αὐτὸν Συμεὼν τὸν ἐκεῖνης οἶον, δέχεται ταύ-
τῃ προθύμως.

Εἶτα περιπτυσάμενος τυχὸν, προσεφώνησεν τῇ μη-
τρὶ, τοιαῦτα λέγων, καὶ τὴν παιδα ταῖς χερσὶ κατ-
έχων· Πόθεν ἔφυς, ὦ γύναι; Τίς σου ὁ τρόπος, καὶ
ὁ σκοπὸς τῆς τοιαύτης ἐπιτηδεύσεως; καὶ πῶς ὑπο-
γραμμὸν τοιοῦτον μὴ ἔχουσα, μόνη τοῦτο ἐφεῦρες
τὸ καινὸν καὶ ἀνῆκουστον δρᾶμα; κόρην προσ-

¹¹⁷ Luc. i, 66. Id in Joannem dictum.

VARIE LECTIONES.

o ed. λεγέτωσαν. P Regii. ὁδὸν ἀλλοτρίαν. q Maz. ὁδὸν ἀλλοτρίαν. r Deest Reg.

ἀγειν^α σκηνοδατεῖν εἰς τὰ ἄδυστα ; Τίς σου ἡ σκίψις. Α
οράσον· καὶ τί σου τὸ ὄνομα¹; Ἐγὼ, φησὶν, ἡ χα-
ριτωνυμος Ἄννα τῷ ὑποφύτῃ, γένους μὲν πέφυκα
ἱερατικοῦ, φυλῆς Ἀαρωνεΐτιδος, βίης προφητικῆς
καὶ βασιλικῆς. Τοῦ γὰρ Δαβὶδ καὶ Σολομῶντος, καὶ
καθεξῆς ὀρπηξ καθέστηκα· συγγενὴς δὲ, καὶ τῆς
σῆς γαμετῆς Ἐλισάβετ. Εἶτα συνήφθην μὲν ἀνδρὶ,
νόμῳ τῷ τοῦ Δεσπότου· εὐρέθην δὲ στεῖρα καὶ ἀγο-
νος ἐφ' ἱκανὸν χρόνον. Μηδὲν οὖν ὄλως ἀκεσῶδονον
τῆς συμφορᾶς· εὐρηκυῖα φάρμακον, πρὸς τὸν μόνον
δυνάστην, καὶ τῶν ἀνδρῶν ποριστὴν Θεὸν κατέφυ-
γον· καὶ πρὸς αὐτόν μου τὸ στόμα σπουδαίως ἀνοί-
ξασα, σὺν οἰμωγῇ καρδίας, μετὰ δακρύων ἐδόξα-
σα, ταῦτα εἰπούσα· « Ὁ δὴ Κύριε, Κύριε, ὁ κατωδύ-
νων ψυχῶν εἰσακούων ταχύτατα, ἵνα τί με παρῆλ-
λαξας φύσεως τῶν προγόνων μου; ἵνα τί ἔθου με
παραβολῇν ἐν τῷ γένει μου, καὶ κίνησιν κεφαλῆς
ἐν τῇ φυλῇ μου; ἵνα τί τῆς κατάρας τῶν σῶν προ-
φητῶν μέτοχόν με ἀνέδειξας, δοῦς μοι μήτραν ἀτε-
κούςαν, καὶ μασθοὺς ξηρούς; ἵνα τί μου τὰ δῶρα
ἀερρόδεκτα ὡς ἀτέκνου ἐποίησας; ἵνα τί μυκτη-
ρισμὸν με τοῖς γνωστοῖς, καὶ χλευασμὸν τοῖς ὑπὸ
χεῖρα, καὶ τοῖς γείτοσιν θνείδος γενέσθαι κατέλιπες;
Ἐπίβλεψον, Κύριε· εἰσάκουσον, Δέσποτα· σπλαγ-
χνίσθητι. Ἄγιε. Ὁμοίωσάν με τοῖς πετεινοῖς τοῦ
οὐρανοῦ, τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, τοῖς τῆς θαλάσσης
ἰχθύσιν· ὅτι καὶ αὐτὰ γόνιμά εἰσιν ἐνώπιόν σου, Κύ-
ριε. Μὴ χεῖρων φανεῖν τῶν ἀλόγων, Ὑψίστε, ἡ
κατὰ τὴν ὁμοίωσιν καὶ εἰκόνα ὑπὸ σοῦ γεγονυῖα. »
vim habent coram te, o Domine. Ne, Altissime,
creasti ad imaginem tuam, ac similitudinem^α. »

Ταῦτα εἰπούσα, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, προστέ-
θεικα, ὅτι « Σοὶ, Δέσποτα, δῶρον χαριστήριον πάν-
τως ἀναθήσονται, ὃ ἂν δόις μοι τέκνον, τοῦ εἶναι
αὐτὸ καὶ διαμένειν εἰς τὸ σὸν ἁγιαστήριον, ὡς ἱερὸν
ἐκθήμα καὶ δῶρον πάντιμον, παρὰ σοῦ δωρηθέν
μὴ τῷ διαψιλεστάτῳ δοτήρῳ τῶν τελείων δωρημά-
των. »

Τοιαῦτα ἐγὼ αἰθρίως οὔσα ἐν τῷ ἔμφῳ παραδείσῳ,
τὸ μὲν ὄμμα εἰς οὐρανοὺς τείνουσα, τὸ δὲ στήθος
μου ταῖς χερσὶ τύπτουσα, πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς Θεὸν
ἀνέδων. Ὁ δὲ ἐμοὶ σύνευνος ἐν τῷ ὄρει μονώτατος
ὢν, καὶ νηστεύων τεσσαρακονθήμερον, τὰ ἴσα τού-
των τὸν Θεὸν ἐλιπαρεῖ· οὕτω τοίνυν ἐπικαμφθεὶς ὁ
πρὸς εἶκτον ἔτοιμος καὶ φιλόψυχος Κύριος, ταῖς ἀμ-
φοτέρων εὐχαῖς τὸν αὐτοῦ πέπομφεν ἀγγελον, τὴν
τῆς ἐμῆς παιδὸς σύλληψιν ἡμῖν προσαγγελλαντα. Αὐ-
τίκα γοῦν ἡ φύσις πρὸς Θεοῦ κελευσθεῖσα, τὴν γο-
νήν εἰσεδέξατο· οὐ γὰρ πρὶν τῆς θείας χάριτος αὐ-
τὴν τεύλαμηνε δέξασθαι. Ἄλλ' ἔκεινης προεισελ-
θοῦσας, οὕτως ἡ μύσασα μήτρα τὰς ἰδίαις πύλας
ἦναι, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ παραθήκην ὑποδεξαμένη
παρ' αὐτῇ κατέσχευε, ἄχρι Θεοῦ εὐδοκίᾳ τὸ ἐν αὐτῇ
σπερμανθὲν εἰς φῶς ἐξηλθεν^{α-γ}.

^α Annæ oratio ex Jacobi apocrypho.

VARIÆ LECTIONES.

^α Maz. εἰσάγειν. ^β Maz. τί τὸ ἐνὸνμα. ^γ Reg. ἐξέλαμψεν, Maz. ἐξέκληθον.

es? Tune puellam in sacra penetralia, eorum com-
municaturam religionem inferas? Quid spectas?
Quid animo propositum est? cloquere. Ego, inquit
Anna prophete (illa nomen a gratia habens), sacer-
dotali prosapia orta sum, ex tribu Aaronica, pro-
phetica stirpe atque regia. Nam Davidis ac Salo-
monis, reliquorumque deinceps ramus exsisto: sed
et cognata sum Elisabeth conjugis tue. Postquam
autem deinde, ex Dominicæ præscripto legis, viro
conjuncta fuisset, inventa sum sterilis, mansique
multum tempus sine prole. Nullum itaque calami-
tatis meæ remedium inveniens, ad solum rerum
omnium potentem, quique rebus etiam difficilli-
mis, viam nobis rationemque ostendit, Deum
confugi: atque os meum enixe ad eum aperiens,
cum gemitu cordis ac lacrymis clamavi, in hæc
verba dicens: « O Domine, Domine, qui mœstas
ac dolore oppressas animas celerrime exaudis, cur
me a majorum meorum natura discrepare voluisti?
Cur me parabolam fabulamque in familia mea
posuisti, ac commotionem capitis in tribu mea?
Cur me tuorum prophetarum execrationibus ob-
noxiam ostendisti, dando uterum sterilem, ac
arentia ubera? Cur mea velut sterilis munera non
accepta fecisti? Cur me notis subsannationem,
subditisque derisum, ac probrum vicinis fieri reli-
quisti? Respice, Domine: exaudi, Domine: misc-
rere, Sancte. Fac me similem volatilibus cœli, be-
stiis terræ, piscibus maris: nam et illa gignendi
brutis ipsis animantibus deterior appareat, quam

Hæc dicens, ac iis similia, adjeci: « Tibi, Do-
mine, gratitudinis ergo omnino donum voveo obla-
turam, quam mihi dederis prolem, ut maneat in
sanctuario tuo, tanquam sacrum donarium, munus-
que pretiosissimum, abs te mihi, perfectorum da-
tore liberalissimo donorum, concessum. »

Hæc ego in horto meo sub dio oculis in cœlum
defixa, manibus autem pectus tundens, ad Deum,
qui in cœlis est, clamabam. Conjux autem meus,
solus omnino in monte agens, ac quadraginta je-
junans dies, similia Deum comprecabatur: atque
ita tandem clemens Dominus, ac ad miserandu i
promptus, amborum inflexus precibus, angelum
D suum misit, qui nobis hujusce filix meæ conce-
ptionem annuntiaret. Statim ergo, jubente Deo,
natura fetum suscepit: neque enim ante gratiam
divinam ausa erat suscipere. Verum cum illa prior
ingressa esset, matrix hactenus clausa portas suas
aperuit, susceptumque a Deo pignus apud se reti-
nuit, donec, ejusdem voluntate, quod conceptum
erat in lucem prodiret.

Idcirco igitur, ablactata jam puella, « Vota mea A reddo Deo, quæ distinxerunt labia mea; osque meum locutum est in tribulatione mea³⁷. » Propterea etiam virginum agmen cum facibus coegi, sacerdotes convocavi; congregavi cognatos, in hæc verba universos alloquens: Congratulamini mihi omnes, quia hodie mater pariter, offerensque effecta sui; non ut terreno regi filiam offeram (nec enim decet), sed ut Regi cœlesti, tanquam ejus munus ac donarium sistam. Jam ergo accipe, propheta, Dei mihi munere concessam filiam, atque inducens, planta in monte sanctificationis³⁸, in præparato habitaculo Dei³⁹; nihil anxie inquirens, donec ei, qui illam huc vocavi, visum fuerit finem accipere quæ ad ipsam spectant.

His Zacharias sermonibus auditis, statim Annæ respondit: Benedicta radix tua, summe veneranda; gloriosus uterus tuus, viro amata; prægloriosa tua oblatio, Deo dilecta. Tum puellam summo gaudio tenens, in Sancta eam sanctorum alacriter infert, hæc fortean ad ipsam dicens: Ades dum, meæ plenitudo prophetiæ; huc ades, Domini ordinationum perfectio, ades, obsignatio ejus testamenti; ades, ipsius consiliorum finis; ades, declaratio ejus sacramentorum; ades, universorum speculum prophetarum; ades, collectio male dissonantium; ades, conjunctrix olim dissidentium; ades, firmamentum in terram nutantium; ades, instauratio jam veteratorum; ades, splendor in tenebris jacentium; ades, novum maxime ac divinum donarium; ades, Domina terrigenarum omnium; ingredere in Domini tui gloriam; hactenus quidem in eam quæ in terris est, ac calcari potest; paulo autem post, in supernam illam, ac hominibus inaccessam.

Atque ita merito sacerdos puellam allocutus, eam intus deposuit loco congruo, ac quo præfinitum erat. At illa exsultans, gestiensque, tanquam in thalamo, ita in templo Dei gradiebatur: triennis quidem, ut ætatem species; ut autem gratiam, summe perfecta ac consummata, tanquam universorum Deo ac moderatori præscita, prædestinataque, atque electa.

Mansit autem in Sanctorum penitissimis penetralibus, ambrosiis dapibus ab angelo nutrita, ac sacro potata nectare, ad alteram usque ætatem; tumque Dei nutu, ac consilio sacerdotum datur sors super eam, Josephque vir justus sorte victor exit, ac sacram hanc Virginem divina dispensatione a Dei templo, ipsiusque sacerdotibus accipit ad serpentem illum malorum auctorem decipiendum; ne tanquam puellam adhuc integram eam adoriretur, sed tanquam desponsatam præteriret. Fuit igitur castissima Virgo in domo Joseph fabri,

Ἐντεῦθεν τοίνυν ἀπογαλακτισθέντος αὐτοῦ, ἡ Τὰ εὐχὰς μου τῷ Θεῷ ἀποδίδωμι, ἃς διέστειλε τὰ χεῖλη μου, καὶ ἐλάλησεν τὸ στόμα μου ἐν τῇ θλίψει μου. Διὰ τοῦτο τὸ τῶν παρθένων στίφος μετὰ λαμπάδων συνθροισα, τοὺς ἱερεῖς συνεκάλεσα· τοὺς συγγενεῖς μου συνήγαγον, πᾶσι λέγουσα ταῦτα· Συγγάργητέ μοι, πάντες, ὅτι καὶ μήτηρ, καὶ πρωταγωγὸς σήμερον ἀναδίδειγμαι· οὐ βασιλεῖ ἐπιγίγῃ τὸ ἐμὸν τέκνον προσάγουσα· ὅτι οὐδὲ ἔοικεν· ἀλλὰ τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ ἀναθεῖσα τοῦτο, ὡς τοῦτου δῶρα. Δέξαι λοιπὸν, ὦ προφήτα, τὴν ἐμὴν θεοδόστον θυγατέρα· δέξαι, καὶ εἰσαγαγὼν καταφύτευσον αὐτὴν εἰς τόπον ἁγιάσματος, εἰς ἔτοιμον κατοικητήριον Θεοῦ, μηδὲν περιεργαζόμενος, ἕως ἂν τὰ κατ' αὐτὴν εὐδοκήσειεν εἰς πέρας· ἔλθειν, ὃ ταύτην ἐνταῦθα καλέσας Θεός.

Β Τούτων ἀκούσας ὁ Ζαχαρίας τῶν λόγων, εὐθύς τῇ Ἀννῇ προσεῖπεν· Εὐλογημένη ἡ ῥίζα σου, πάντιμ· δεδοξασμένη ἡ μήτρα σου, φίλανδρε· καὶ ὑπερένδοξος ἡ πρωταγωγὴ σου, φιλόθεε. Εἶτα τὴν παῖδα περιχαρῶς κατέχων, ταύτην εἰς τὰ τῶν ἁγίων εἰσφέρει προθύμως Ἀγία, τάχα που τοιαῦτα πρὸς αὐτὴν εἰπὼν· Δεῦρο, πληρωσίς τῆς ἐμῆς προφητείας, δεῦρο, τέλοςμα τῶν συνταγῶν Κυρίου· δεῦρο, σφράγισμα τῆς αὐτοῦ διαθήκης· δεῦρο, τὸ πέρας τῶν αὐτοῦ βουλευμάτων· δεῦρο, δῆλωσις τῶν αὐτοῦ μυστηρίων· δεῦρο, διόπτρα τῶν προφητῶν ἀπάντων· δεῦρο, σύλλογε κακῶς διαφωνούντων· δεῦρο, σύναψις τῶν πάλαι διεστηκότων· δεῦρο, στήριγμα τῶν κάτω νενευκότων· δεῦρο, καίνισμός τῶν πεπαλαιωμένων· δεῦρο, τὸ σῆμα τῶν ἐν σκότει καιμένων· δεῦρο, δώρημα καίνότατον καὶ θεῖον· δεῦρο, Δέσποινα τῶν γηγενῶν ἀπάντων· εἰσέλθε εἰς τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου σου· τέως μὲν, εἰς τὴν κάτω καὶ πατουμένην, μετ' οὗ πολὺ δὲ, εἰς τὴν ἄνω καὶ ἀβυσσὸν ἀνθρώποις.

Οὕτως εἰκότως λέξις ὁ μύστης· πρὸς τὸ παιδίον, ἐναπέθετο τοῦτο ἐνθα προσήχε, καὶ προσήρμοσται, καὶ προωρίσται. Ἡ δὲ παῖς σκιρτῶσα καὶ ἀγαλλομένη, καθάπερ ἐν θαλάμῳ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ ἐβάδιζε· τριετίζουσα μὲν τῷ χρόνῳ τῆς ἡλικίας, ὑπερτελής δὲ τῇ χάριτι τῇ θεῷ, ὡς ἄτε προεγνωσμένη καὶ προωρισμένη καὶ ἐκλελεγμένη τῷ πάντων Θεῷ καὶ ταμίᾳ.

Γ Ἐμείνεν δὲ αὕτη εἰς τὰ τῶν ἁγίων ἐνδότερα Ἀγία, ἀμφοτέρῳ τροφῇ δι' ἀγγέλου τρεφομένη, καὶ τοῦ θεοῦ νύκταρος ποτιζομένη, μέχρι δευτέρας μεθελικιώσεως· καὶ τότε νεύματι Θεοῦ, καὶ βουλῇ ἱερῶν δίδοται περὶ αὐτῆς κλήρος, καὶ κατακληροῦται Ἰωσήφ ὁ δίκαιος, καὶ τὴν ἁγίαν ταύτην Παρθένον οἰκονομικῶς ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἱερῶν παραλαμβάνει, πρὸς δελεασμὸν τοῦ ἀρχεακόου ὄφως· ἵνα μὴ ὡς παρθένῳ προσβάλῃ τῇ ἀκηράτῳ κόρῃ, ἀλλ' ὡς ἄτε μεμνηστευμένην ταύτην παραδράνῃ. Ὑπῆρχε τοίνυν ἡ πανάχαρος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ τῷ

³⁷ Psal. lxxv, 14. ³⁸ Psal. lxxvii, 54. ³⁹ Psal. xxxii, 14.

VARIE LECTIOES.

* Reg. ἑρῶς. γ Reg. χερῶν. γ Maz. ἡρῶς.

κποιος Ἰωσήφ, τῷ ἀρχιτέκτονι Θεῷ τηρουμένη, ἔως ἂν πρὸ πάντων αἰώνων ἀπόκρυφον θεῖον μυστήριον ἐν αὐτῇ ἐτελέσθῃ, καὶ τοῖς βροτοῖς ὁ Θεὸς ἐξ αὐτῆς ὠμοιώθῃ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἄλλης πραγματείας καὶ χειροῦ πρέποντος δεόμενον· ἡμῖν δὲ ὁ λόγος ἐπὶ τὸ προκείμενον πάλιν ἀναγέσθω, καὶ ἡμέρα τῆς προμπτῆς σήμερον εὐφημεῖται.

Ἀπιθι τοιγαροῦν, ὦ Δέσποινα Θεομήτορ, ἀπιθι πρὸς τὴν σὴν κληρουχίαν, καὶ βάδιζε εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου, σκιρτῶσα καὶ χαίρουσα, τρεφομένη καὶ θάλλουσα, προσδεχομένη ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὴν ἐν σοὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἔλευσιν, καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Ὑψίστου τὴν ἐπισχίσιν, καὶ τοῦ Ὑψιῦ σου τὴν σὺλλήψιν, ὡς Γαβριὴλ σοι προσφωνήσει·^α καὶ δὸς τὰς τὴν σὴν ἑορτὴν τελοῦσιν, τὴν σὴν βοήθειαν, καὶ σκέπην, καὶ προστασίαν· ρυσμένη πάντοτε ταῖς σαῖς περιστάσεσιν αὐτοῦ ἐκ πάσης ἀνάγκης καὶ κινδύνων, νύσων τε δεινῶν, καὶ συμφορῶν παντοίων, καὶ τῆς μελλούσης ἀπειλῆς δικαίας τοῦ Ὑψιῦ σου. Τάξον δὲ αὐτοῖς, ὡς τοῦ Δεσπότου μήτηρ, ἐν τόπῳ τρυφῆς, ἐθα φῶς καὶ εἰρήνην, καὶ τῶν ὀρεκτῶν ἡ ἀκροτάτη βίσις· «Καὶ γεννηθῆτω ἁλάλα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, τὰ λαλοῦντα κατὰ σοῦ τῆς δικαίας, ἀνομίαν ἐν ὑπερηφανείᾳ καὶ ἐξουθενώσῃ·» καὶ ἐξουθενωθῆτω^β ἐν τῇ πόλει σου ἡ τοῦτων εἰκών· ἀίσχυνθῆτωσαν, καὶ ἐκλιπῆτωσαν, καὶ ἀπολίσθωσαν, καὶ γινώσκωσαν ὅτι ἡγοῦα σοὶ Δέσποινα. Σὺ γὰρ μόνῃ Θεοτόκος, ὑψηλοτάτῃ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν· ἡμεῖς δὲ σε, Θεόνυμφε, πίπτει εὐλογοῦμεν, καὶ πόθῳ γεραίρομεν, καὶ φόβῳ προσκυνοῦμεν, ἀεὶ σε μεγαλύνοντες, καὶ σεπτῶς μακαρίζοντες. Μακάριος γὰρ ὡς ἀληθῶς, ἐξ ἀνδρῶν ὁ πατήρ σου, καὶ μακαρία ἐκ γυναικῶν ἡ μήτηρ σου, μακάριος ὁ οἶκός σου, μακάριοι οἱ γνωστοί σου, μακάριοι οἱ ἰδόντες σε, μακάριοι οἱ συνομιλήσαντες, μακάριοι οἱ ὑπηρετήσαντες, μακάριοι οἱ τόποι σου ὡς ἰδιόδικας, μακάριος ὁ ναὸς ἐν ᾧ προστηνέχθης, μακάριος Ζαχαρίας, ὁ σὲ ἐναγκαλιασάμενος, μακάριος Ἰωσήφ, ὁ σὲ μνηστευσάμενος, μακαρία ἡ κλίνη σου, μακάριος ὁ τάφος σου! Σὺ γὰρ, τιμὴ τῶν τιμῶν, καὶ γέρας τῶν γερῶν, καὶ ὑψωμάτων ὑψωμα.

Ἄλλ', ὦ μοι, Δέσποινα, μόνῃ τὸ ἐμὸν ἐκ Θεοῦ ψυχώγημα^γ, τοῦ ἐν ἐμοὶ καύσωνος ἡ θεία ὁρσος, τῆς ζήρανθεις μου καρδίας ἡ θεόρρυθμος βάνις, τῆς ὑπερεῖς μου ψυχῆς ἡ τηλαυγεστάτη λαμπάς, τῆς ἐμῆς πορείας ἡ ποδηγία, τῆς ἀσθενείας μου ἡ δύναμις, τῆς γυμνώσεως ἡ ἀμφισία, τῆς πτωχείας ὁ πλοῦτος, τὸ τῶν ἀνιάτων τραυμάτων τὸ ἱαμα, ἡ τῶν ἐκέρων ἀναίρεσις, τῶν στεναγμάτων ἡ κατάπαυσις, τῶν συμφορῶν ἡ μεταποίησις, τῶν ὀδυνῶν ὁ κουφισμός, τῶν δεισμῶν ἡ λύσις, τῆς σιτηρίας μου ἡ ἐλπὶς, εἰσάκουσόν μου τῶν προσευχῶν· οἰκτιρὸν μου τοῖς στεναγμοῖς, καὶ πρόσδεξι μου τοῖς ὀδυρμοῖς. Ἐλέητόν με ἐπικαμφθεῖτα τοῖς δάκρυσι τοῖς ἐμοῖς,

A summo illi universorum fabro ac conditori Deo servata, quousque sacramentum illud divinum, ante sæcula omnia absconditum, in ea perficeretur, atque ex illa Deus mortalibus similis efficeretur. Cæterum id alterius operis ac temporis est ad hoc opportuni: nobis autem nunc sermo ad id quod propositum est revertatur, diemque sollemnis hujus deductionis in præsentiarum prosequamur.

Abi igitur, Deipara Domina, abi in tuam hæreditatem; incede in atriis Domini exsultans ac gaudens; alta illic, ac virens, sancti in te Spiritus quotidie adventum expectans, ac Altissimi obumbrantem virtutem, tuique Filii conceptionem, uti tibi Gabriel acclamaturus est: atque iis qui tuam celebrant festivitatem, tuum impende auxilium, ac protectionem, tutamenque: tuis semper intercessionibus, ab omni eos libera necessitate ac periculis; gravibusque morbis, ac omnis generis calamitatibus, futuraque justa tui Filii comminatione. Colloca vero ut homini mater in voluptatis loco, ubi lumen ac pax, summaque desiderabilium impertitio: «Fiantque muta labia dolosa, quæ loquuntur adversum te justam, iniquitatem in superbia, et contemptu^α»: ad nihilum redigatur eorum imago in tua civitate^β: confundantur, et deficiant, pereantque, ac sciant quia nomen tibi Domina^γ. Tu enim sola Dei Genitrix, altissima super omnem terram: nos vero te, divina Sponsa, fide benedicimus, desiderioque honoramus, ac timore adoramus, semper te exaltantes, ac veneratione beatam prædicantes. Beatus quippe revera e viris pater tuus, et beata ex mulieribus mater tua, beata domus tua, beati noti tui, beati qui te viderunt, beati qui tua usi sunt consuetudine, beati qui tibi ministrarunt; beata loca quæ calcasti; beatum templum in quo oblata fuisti; beatus Zacharias, qui te ulnis excepit; beatus Joseph, qui te sibi despondit; beatus lectus tuus, beatum sepulcrum tuum! Tu enim summus honor es, summum præmium, ac summa celsitudo.

Sed, o Domina, sola tu meum ex Deo solatium: divinus ros in me existentis æstus: exarescentis cordis mei divinitus affluentes guttæ, tenebricosæ animæ meæ splendidissima lampas, itineris mei deductio, meæ debilitatis virtus, nuditatis meæ vestimentum, mendicitatis meæ divitiæ, insaniabilium vulnerum meorum medicina, lacrymarum mearum extinctio, gemituum meorum cessatio, calamitatum depulsio, dolorum levatio, vinculo- rum solutio, meæ spes salutis, exaudi preces meas; miserere meorum gemituum, ac suscipe lamenta mea. Miserere mei; meis tu inclinata lacrymis, misericordiæ in me visceribus, tanquam benigni

^α Psal. cxx, 19. ^β Psal. lxxv, 20. ^γ Psal. lxxxii, 18, 19.

VARIAE LECTIONES.

^α ed. et Maz. προϊήγησε. ^β R. ἐξουθενώθη. ^γ ψωταγώγημα.

Dei, ac clementis parens inflectere. Aspice, atque annue supplicationi meæ; imple animæ meæ sitibundum desiderium; meque (31) meæ cognatæ atque conservæ in mansuetorum terra, in tabernaculis justorum in sanctorum regione conjunge: tuque universorum patrociniū, gaudiumque, ac læta jucunditas dignare, quæso, simul me cum ea letari, in gaudio illo vere ineffabili, nati ex te Dei ac Regis, thalamoque ejus incorrupto, ac deliciis perpetuis, nullaque satietate oblectantibus; inque ipsius regno occasum nesciente, ac interminabili. Ita Domina mea, ita meum refugium; vita ac auxilium meum, armatura ac gloriatio, spes mea, ac robur meum. Da mihi una cum illa perfrui inenarrabilibus ac incomprehensibilis Filii tui donis in cœlesti illa mansione. Habes enim, novi, parem cum voluntate facultatem tanquam Altissimi parens: quam etiam ob rem audeo atque confido. Ne ergo mea frauder expectatione, purissima Domina: sed ejus compos efficiar, o Dei Sponsa, que altiori supra rationem ratione, universorum expectationem peperisti, Dominum nostrum Jesum Christum, verum illum Deum ac Dominum: quem decet omnis gloria, honor, adoratio, cum æterno Patre, ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

V.

Ejusdem, in sanctissimæ Dei Genitricis Annuntiationem (32).

(COMBEE. *Auct. nov. t. II, p. 1423.*)

Venerandæ hujus regalisque collectæ, lucidam ac prægloriosam memoriam, populi, tribus, ac linguae, omnisque hominum status ac dignitas, necnon festi amans conferta multitudine collectus amplissimus hic cœtus, ac peculiaris populus, exultabundo nunc animo spiritualiter celebremus: augustaque, ac plena majestate cantica, oratæ Davidico stemmate Reginæ, omni diligentia con-

Α σπλαγγισθῆτι ἐπ' ἐμοὶ ὡς μήτηρ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ. Ἐπίβλεψον καὶ κατένευσον πρὸς τὴν ἐμὴν ἰκεσίαν, ἐκπλήρωσόν μου τὸ ἐκδιψώμενον καταθύμιον, καὶ σὺναφὸν με τῇ ἐμῇ συγγόνῃ καὶ συνδούλῃ ἐν τῇ γῇ τῶν πραέων, ἐν οὐρανῷ τῶν δικαίων, καὶ χορὴ τῶν ἁγίων· καὶ ἀξιώσόν με, ἡ πάντων προστασία καὶ χαρὰ, καὶ πατέρα θυμηδία, συνευφρανθῆναι ταύτῃ, δέομαί σου, ἐν τῇ χαρᾷ ἐκείνῃ τῇ ὄντως ἀνεκφράστῳ τοῦ ἐκ σοῦ γεννηθέντος Θεοῦ καὶ βασιλέως, καὶ τῷ νομφῶνι αὐτοῦ τῷ ἀφθάρτῳ, καὶ τρυφῇ τῇ ἀλήτῳ καὶ ἀχορέστῳ, καὶ ἐν τῇ ἀνεσπέρῃ καὶ ἀπεράντῳ βασιλείᾳ. Ναί, Δέσποινα· ναί, τὸ ἐμὸν καταφύγιον, ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀντίληψις, τὸ ὅπλον καὶ τὸ καύχημα, ἡ ἐλπίς μου καὶ τὸ σθένος μου. Δός μοι σὺν αὐτῇ ἀπολαύσαι τῶν τοῦ Υἱοῦ σου ἀνεκδιγῆτων καὶ ἀκατάληπτων δωρεῶν ἐν τῇ ἐπουρανίῳ διαμονῇ. Ἐχεις γάρ, οἶδα, σύνδρομον τῇ θελήσει τὸ δύνασθαι, ὡς τοῦ Ὑψίστου μήτηρ· καὶ διὰ τοῦτο τολμῶ. Μὴ οὖν ἀποστερηθεῖν, πανάχραντε Κυρία, τῆς ἐμῆς προσδοκίας· ἀλλὰ τύχοιμι ταύτης, Θεόνυμφε, ἡ τῶν ὅλων προσδοκίαν ὑπὲρ λόγον τεκούσα, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Δεσπότην· ᾧ πρέπει πάντα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

E'.

Τοῦ αὐτοῦ, Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.

VARIÆ LECTIONES.

^a R. χάρις.

NOTÆ.

(31) *Meæ cognatæ atque conservæ.* Συγγόνῃ καὶ συνδούλῃ. Videatur omnino dicere aliquam e cognatis, forte sororem, sanctitate spectabilem, vita jam functam. Absone is qui ediderat tomo illo II *Biblioth. Patrum*: Ἀρτί συγγόνῃ, quod erat mendose in ejus codice, suspicatur legendum συγγόνῳ· quod et reddit, *conjugi*. Quasi vero Germanus aliquando conjugem habuisset, nec magis a Constantino Pogonato adhuc adolescens eviratus esset, ubi ille ejus patrem virum præstantem, ac clarum, tyrannidis metu occidisset, quod omnes perinde testantur Græci scriptores.

(32) Habet Regius codex, sed sine mutilam: qua tamen desint pauca ad epilogum spectantia, ac acclamationem aliquam in Mariam, sive supplicationem, si quam auctor subjunxit. Stilo congruit cum superiori jam edita sub nomine sancti Germani patriarchæ Constantinopolitani. Dialogismi, quibus tota dramatice decurrit, valde Patribus familiares erant in Dominica hac solemnitate, ut liquet ex orat. 6 Procli, exque alia edita nomine

Chrysostomi, eodem plane ac ista schemate. Sed et Mariæ et Joseph dialogismi, qui exstant in Vaticana nomine Georgii Nicomediensis, hand aliud videantur, quam monumentum eadem forma conscriptum, ac quo Josephi anxius animus explicetur, cum is Mariam adulterii suspectam habens, clam relinquere meditaretur: ipsaque Maria vel mysterium hactenus taceret, vel non satis, pro ejus incomprehensibilitate ac novitate, faceret fidem. Ut quid autem in his et similibus pii Patres, ac Mariæ devotissimi, videantur decorum excessisse, aut plus justo adhesisse Jacobi ἀδελφοῦ ἀποκρυφίου, sive Jacobi Hierosolymorum archiepiscopi, ut codex eminentissimi cardinalis Mazarini inscriptum habet, pie omnino indulgendum: universis constantissimum habentibus, nihil Mariam vel Joseph commississe, quam quod rerum momenta, ac angustie committendum ferebant a justissimis quibusque conjugibus ac quales erant beatissimum illud par Dei nutu consertum.

τῆς ἐπιπόδος ἡμῶν, « ἐν εὐσήμεν ἡμέρα ἑορτῆς » Α ἡμῶν. Σήμερον γάρ, ὡς ἀληθῶς, αἱ νοεραὶ Δυνάμεις τῶν οὐρανῶν οὐρανόνθεν παρέκυσαν, καὶ μεθ' ἡμῶν τῶν γηγενῶν, . . . ἐν ᾗ ἡ ἐμφυχος καὶ ἐντιμος καὶ θεοδασίλευτος πόλις, ἀεὶ τετιχίζομένη σεμνύνεται.

Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ τοῦ μάννα στάμνος ὀλόχρυσος, καὶ σκηνὴ ὡς ἀληθῶς πορφυροποίητος, ἣν ὁ νῶς Βεσελεὴλ χρυσοπρεπῶς κατεποικίλεν. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ διὰ πάντων πορφυρίζουσα θεοδάστακτος νεφέλη, καὶ πηγὴ πηγάζουσα πᾶσιν ἀέναντον. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ θρόνος ὁ ὑψηλὸς καὶ ἐπηρμένος τοῦ τῶν ὁλῶν ποιητοῦ, καὶ λυτρωτοῦ, καὶ πάντα χειρὶ περιέποντος, ὅσα ἐν οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ ναὸς ὁ ἐμφυχος τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σάρκα φορέσαντος. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ ζῶν φέρουσα, καὶ τρέφουσα τὴν τρέφοντα· καὶ γάλα ποτίζουσα, τὸν ἐκ πέτρας μέλι πάλαι πηγάζαντα. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁρος Θεοῦ, ὁρος πίον, ὁρος κατὰ σκίον, ὁρος ἀτατόμητος, ὁρος Θεοῦ τὸ ἐμφανές. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ψυχῆς ἀγαλλίαμα, καὶ ὅλου τοῦ κόσμου παγκόσμιον σέβασμα, καὶ ἁμαρτωλῶν ἀπάντων ἡ δυνως ἀγαθῆ μεσιτεία. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, θύρα θλιδομένων, καὶ προστασίας φοβερά, τῶν εἰλικρινεῖ καρδία θεοκόκον ὁμολογούντων σε. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ τριάνθρωπον Δεσπότην ὑπὲρ κοινῆς τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων κυοφορήσασα σωτηρίας. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, Χριστιανῶν ἀπάντων θαυμαστὴν καὶ εὐσυνπάθητον καταφύγιον, καὶ πάσης μεγαλουργοῦ καλλονῆς ὑψηλότερον θέαμα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡμεῖς οἱ ἐλάχιστοι, παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς μεμαθηκότες, πρὸς τὴν οὐράνιον νύμφην καὶ βασιλῖδα καὶ Θεοτόκον, ἀναξίους χεῖλεσι διελέχθημεν· ἔλθωμεν δὲ λοιπὸν, ἐπιπόθητοι, ἐπὶ τὸν ἔνθεον τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ εὐαγγελισμόν, καὶ ἀκούσωμεν τί πρὸς αὐτὴν τὴν ἄμεμπτον ἀφικόμενος εὐηγγελίζετο.

Ὁ ἄγγελος. Ἄκουε, δεδοξασμένη· λόγους ἀποκρύφους Ἰψίτου ἄκουε· « Ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. » Ὁπλίζου λοιπὸν εἰς Χριστοῦ παρουσίαν· ἦλθον γὰρ εὐαγγελίσασθαι σοὶ τὰ προρρήθέντα, πρὸ καταβολῆς κόσμου.

Ἡ Θεοτόκος. Ἀπιθὶ πόλεως ἐμῆς καὶ πατρίδος, ἀνθρώπε· ἀπιθὶ· καὶ σπουδῇ τὸ ἐμὸν κατάλιπε δωμάτων. Μακρὰν ἀπόφυγε προθύρων τῶν ἐμῶν, ὁ λαῶν μοι, καὶ μὴ τοιοῦτον εὐαγγελισμόν τῇ ἐμῇ ταπεινώσει προσχόμεζε.

Ὁ ἄγγελος. Βουλὴν ἀρχαίαν πληρῶσαι βουλόμενος, καὶ ἐλεῖται τὸν πλανηθέντα ἄνθρωπον, ἀνθρώπος [γενόμενος] ὁ φιλάνθρωπος, φιλάνθρωπιὰς ἀγαθότητι γενέσθαι ἠδούκησεν· καὶ τί λοιπὸν τὸν ἐμὸν οὐ προσηύχῃ ἀσπασμὸν, ἢ κεχαριτωμένην;

Ἡ Θεοτόκος. Βλέπω σου, νεανίσκα, τῆς εὐμορ-

lexamus, ac vernam solemnitatum solemnitatem, festamque maxime lucem spei nostræ, « in insigni die solemnitatis » nostræ, constituamus. Vere namque hodie spirituales Virtutes de cælo prospexerunt, ac nobiscum terrigenis..... in qua animata honorabilisque, ac regia civitas, munita semper honestatur.

Ave, gratia plena, urna manna habens tota aurea, tabernaculumque purpuræ revera opere, quod novus ille Beseleel, auro intextum variumque effluxit. Ave, gratia plena, undique rufellans nubes Dei bajula, fonsque perennis universis aquas effluens. Ave, gratia plena, thronus ille excelsus et elevatus universorum Creatoris ac Redemptoris, manique omnia complectentis atque soventis, tum quæ in cælo, tum quæ in terra. Ave, gratia plena, animatum templum magnificæ gloriæ ejus, qui nostræ salutis causa homo factus est, ac induit carnem. Ave, gratia plena vitam ferens, eumque alens, qui alit : ac ei lac potum præbens, qui olim e petra mellis fontes eduxit. Ave, gratia plena, mons Dei, mons pinguis, mons umbrose, mons non case : mons in oculis omnium posite. Ave, gratia plena, exsultatio animæ, mundique universi summe decora veneratio : omnium peccatorum mediatrix vere bona. Ave, gratia plena, afflictorum janua, teque sincero corde Dei Genitricem confitentium protectio tremenda. Ave, gratia plena, quæ benignum Dominum, inque humanum propensiosem genus, pro humani generis communi salute peperisti. Ave, gratia plena, Christianorum omnium mirabile, ac quod facile afficiatur refugium, omnique magnifica specie sublimius spectaculum. Verum hæc quidem nos exilissimi, ex Scriptura divinitus inspirata edocti, indignis labiis ad cælestem Sponsam, Reginamque, ac Dei Genitricem sumus prolocuti : nunc autem, desideratissimi, superest ut ad divinam archangeli Gabrielis salutationem veniamus, ac audiamus quid omni carentem reprehensione adiens, faustæ afferret annuntiationis.

Angelus. Audi, gloriosa : arcanos Altissimi sermones percipe : « Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum ». Te jam, ut advenientem suscipias, accinge ; veni enim ut tibi annuntiarem quæ sunt abscondita ante mundi constitutionem.

Deipara. Abi ab urbe ac patria mea : o homo, abi, citoque meum domicilium relinque. Procul a meis vestibulis aufuge, qui mihi loqueris, nolique ejusmodi nuntium meæ perferre humilitati.

Angelus. Antiquum consilium implere volens, ac hominis errore decepti misereri, qui clemens ac misericors est, clementi bonitate fieri homo dignatus est. Quid ergo jam tu, gratia plena, meam non recipis salutationem ?

Deipara. Video tuam, adolescens, omnium co-

^α Luc. 1, 31.

lorum gratiis speciosæ formæ tuæ venustam speciem, ac figuræ radiantem aspectum: audioque ex te sermones quos nunquam audiui; subitque suspicio, ut ne ad decipiendum adveneris.

Angelus. Scias palam, animoque persuasum habeas me magis te obstupuisse, cum tuam divinis affusam gratiis pulchritudinem spectarem: ac te jam videns, mei Domini gloriam mihi videor aspectare.

Deipara. Linguam, quam non noveram, audiui: vidi faciem, quam nunquam videram; cur ergo tota prorsus contremiscens non obstupescam; quæ nimirum justum habeam sponsum, nec omnino cum extraneo sermones miscere consueverim?

Angelus. Suscipe nuntii gaudium dignum auditu, ac tibi congruentissimam laudationem: qui enim ex te nasciturus est, Filius Altissimi vocabitur: et tuusque idem sanctificatæ Filius, exsuperanti bonitate portabitur.

Deipara. Timeo tremoque tuos ejusmodi sermones; ac existimo venisse ut me tanquam Evam aliam decipias. At ego nihil Evæ illi similis sum. Cur vero etiam puellam salutas, quam nunquam videris?

Angelus. Evangelizo tibi gaudii nuntium; evangelizo partum cogitatu majorem; evangelizo excelsi Regis inenarrabilem adventum. Forte vero etiam, quam purpuram tenes (35), regiam præsignat dignitatem.

Deipara. Ex quo mihi hæc annuntias, nec annuntiare desinis, dicam tibi jam, non habere me fidem ejusmodi tuo nuntio. Venisti enim ut virginale meum decus exstingueres, meoque sponso molestiam faceres.

Angelus. Zacharias propheta, ac tuæ cognatæ Elisabeth charissimus conjux, certam te a tua reddet incredulitate. Ad cam ergo vade, ut ex illo noveris quæ illi accidere.

Deipara. Par summe ingenuum, ac reprehensione carens, Joachim et Anna parentes mei existunt: qui ergo eorum ego germen, culpæ maculam asciscam? Quis vident, ac certam faciat fidem, nihil Mariam lascive egisse?

Angelus. Cum mei sermones suo tempore consummati fuerint, tunc mysterii incomprehensibilis virtutem intelliges: tunc meorum verborum eventum scies.

Deipara. Quæ ex domo et familia David genus ducam, quomodo horrendis ejusmodi, ac cœlestibus sacramentis inservire habeam? ac quomodo Jesum illum sanctum, qui sedet super Cherubim, suscipere valeam?

Angelus. Thronus Dei bajulus, regalisque cœle-

A φίας τὸ ἀξιογράφιστον κάλλος, καὶ τοῦ χαρακτῆρος τὴν αὐτῆραν θεωρίαν· καὶ λόγους ἀκούω σου, ὡς οὐδέποτε ἀκήκοα, καὶ ἐν ὑποψίᾳ γίνομαι τάχτι, ὅτι πλανῆσαι με παραγέγονας.

Ὁ ἄγγελος. Ἰνῶθι σαφῶς καὶ πιστῶθῃτι, ὅτι μᾶλλον ἐγὼ ἐν ἐκπλήξει γέγονα θεασάμενος τὸ τοιοῦτόν σου θεογράφιστον κάλλος· καὶ βλέπων σε λοιπὸν, νομίζω δόξαν Κυρίου μου καταμανθάνειν.

Ἡ Θεοτόκος. Γλῶσσαν ἦν οὐκ ἔγνων, ἤκουσα· καὶ ὤψιν ἦν οὐδέποτε εἶδον τεθεῆμαι· καὶ πῶς οὐκ ἐκπλήξομαι, ὅλη δι' ὅλου σύντρομος γεγονυῖα, καθότι μνηστῆρα δίκαιον κέκτημαι, καὶ οὐκ εἴδοσα μετὰ ξένου τὸ καθόλου συνομιλεῖν;

Ὁ ἄγγελος. Δέξαι ἀγγελίας χαρὰν ἀξιάκουστον, καὶ ἐγκώμιον τό σοι περπωδέστατον· ὁ γὰρ ἐκ σοῦ τικτόμενος, Υἱὸς Ἰψίστου κληθήσεται, καὶ Υἱός σου τῆς ἡγιασμένης ὑπερβολῇ χρηστότητος βασιλεύσεται.

Ἡ Θεοτόκος. Δίδοικα καὶ τρέμω σου τοὺς τοιούτους λόγους· καὶ ὑπολαμβάνω, ὡς ἄλλην ἔβην πλανῆσαι με παραγέγονας. Ἐγὼ δὲ οὐκ εἶμι κατ' ἐκείνην. Πῶς δὲ καὶ ἀσπάξασα κόρην, ἣν οὐδέποτε ἐθεάσω;

Ὁ ἄγγελος. Εὐαγγελίζομαι σοι χαρὰς εὐαγγέλιον· εὐαγγελίζομαι σοι τόκον ἀνεννόητον· εὐαγγελίζομαι σοι παρουσίαν ὑψίλου Βασιλέως ἀνεκδιήγητον. Τάχτι δὲ καὶ ἦν κατέχεις πορφύραν, προμηνύει τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα.

Ἡ Θεοτόκος. Ἐπειδὴ ταῦτα μνηύεις μοι, καὶ μνηύων οὐ παύῃ, λέξω σοι λοιπὸν, ὅτι οὐ πιστεύω σου τὴν τοιοῦτον εὐαγγελισμόν· καθότι ἐξουθενῆσαι ἤλθες τὴ παρθενικὸν μου ἀξίωμα, καὶ λυπῆσαι τὸν ἐμὸν μνηστῆρα.

Ὁ ἄγγελος. Ζηχαρίας ὁ προφήτης, καὶ προσφύλης τῆς συγγενίδος σου Ἐλισάβετ, ἐξ ἀπιστίας πληροφορήσει σε. Πρὸς ἐκείνην οὖν πορεύθητι, ἵνα μάθῃς ἐξ ἐκείνου τὰ ἐκείνῃ συμβησόμενα.

Ἡ Θεοτόκος. Ζεύξος εὐγενέστατον καὶ ἀμειπτον, Ἰωακείμ καὶ Ἄννα οἱ ἐμοὶ γονεῖς τυγχάνουσιν· καὶ πῶς ἐγὼ τούτων γέννημα, ἐπίμωμον γενήσομαι; Τίς ἴδῃ καὶ πληροφορήσῃ ὅτι Μαρία οὐκ ἠτάκτησεν;

Ὁ ἄγγελος. Ἡνίκα τελεσθῶσιν οἱ λόγοι μου εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν, τότε συνήσεις τοῦ ἀκαταλήπτου μυστηρίου τὴν δύναμιν. Τότε γνώσῃ τῶν ἐμῶν βημάτων τὴν ἔκβασιν.

Ἡ Θεοτόκος. Ἡ ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ καταγομένη, πῶς τοιοῦτοις φρικτοῖς καὶ ἐπουρανίοις ἐξυπηρετήσω μυστηρίοις; Καὶ πῶς Ἰησοῦν τὸν ἅγιον, τὸν ἐπὶ τῶν Χερουβιμ καθεζόμενον, ἐγὼ πῶς ὑποδέξασθαι δυνήσομαι;

Ὁ ἄγγελος. Θρόνος θεοδύστακτος, καὶ βασιλικὴ

“ Luc. i, 35.

(35) *Quam purpuram tenes.* Alludit ad ea quæ habet liber ille Jacobi: ut Maria jam desponsata purpuram nendam acceperit, cum sacerdotum consilio velamen per puellas virgines conficeretur ad

templi usum: eique intenta operi a Gabriele salutata sit. Quæ ibi late scripta habentur: sed modò sat indicasse.

καθέδρα τοῦ ἐπουρανίου Βασιλέως κληθήσῃ, καθότι Βασιλισσα καὶ Δέσποινα, καὶ βασιλέως ἐπιγείου βασιλέως, καὶ χαρκτηῖρα ἔχεις βασιλικόν.

Ἡ Θεοτόκος. Θρόνος· Ὑψίστου ἐγὼ πῶς γενήσμαι, ἐρμήνευσόν μοι, ὁ λαλῶν μοι· καὶ πῶς τὸ ἐπὶ ἥλιον φῶς ἔχειν τὸ ἀψηλάφητον ψηλαφήσει σὺν πηλίνῃ. Ἀμύχανα κηρύττεις, νεανίσκα, εὐαγγέλιζ.

Ὁ ἄγγελος. Ἵνα τί, καὶ διὰ τί, καὶ τίνας ἔνεκεν ὦν ἐμὸν εὐαγγελισμὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἡπίστησας, δεδασμένη; καὶ μέχρι τίνας οὐ πειθαρχεῖς εἰς τὸν ἐξ οὐρανοῦ σοι πεμφθέντα ἄγγελον; Οὐκ εἰμὶ γὰρ ἐγὼ ὁ ἐν Εὐαν πληνῆσαι.

Ἡ Θεοτόκος. Εἰδὼν σου τὴν πολυσχημάτιστον βίαν, καὶ ἡκουσά σου τὰ πολυθαύμαστα ῥήματα, ὅπως οὐδεὶς ποτε ἀκήκοε· καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι τοσοῦτον εὐαγγελισμὸν ὑποδέξασθαι.

Ὁ ἄγγελος. Καὶ εἰ μορφὴ μου καταπλήττει σε, ὅσα ὅτι τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου, πρόξενά ἐστι γενήσονται· καὶ μακαρίσει σε λοιπὸν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ.

Ἡ Θεοτόκος. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, ὅτι ἔσται πλείωσις τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις, καθότι παρθένος ἀθαλάμευτος ἐγὼ τυγχάνω, καὶ μῶμος ἡδουπαίᾳ οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοί; Δούλη γάρ εἰμι τοῦ Κυρίου τοῦ ποιήσαντός με.

Ὁ ἄγγελος. Λέξω σοι τρανῶς, ὅτι καὶ Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, κατὰ τὴν καιρὸν τοῦτον, οἶδεν ἔν γῆρι τέξεσθαι· καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ χρηρίζονται καὶ θαυμάζονται· κληθήσεται γὰρ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννης.

Ἡ Θεοτόκος. Λάβε δόματα παρ' ἐμοῦ, καὶ ἀπόστα ἀπ' ἐμοῦ, ὁ λαλῶν μοι· κἄν τε γὰρ ἄγγελος τυγχάνεις, κἄν ἄνθρωπος, μετὰ ἀληθείας τοῦτο οὐκ ἱστίσμαι. Ἀγγελοῦ θεωρῶ τῷ σχήματι, καὶ ἀνθρώπου κατανοῶ τῷ βλέμματι.

Ὁ ἄγγελος. Μὴ γὰρ εἰς τὰ Ἁγία τῶν ἁγίων τυγχάνωσα, οὐκ ἐώρακάς με, εὐλογημένη; Ἐώρακάς με λοιπὸν καὶ τροφὴν ἐκ τῆς ἐμῆς πυρίνης ἐξέσω χερσός. Ἐγὼ γὰρ εἰμι Γαβριὴλ ὁ διαπαντὸς περιεστηκώς ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Θεοτόκος. Μνηστῆρα σώφρονα καὶ ἅγιον καὶ δικαίον κέκτημαι, τεκτονικὴν ἐπιστήμην ἐπιστάμενον· καὶ εὐλαβοῦμαι τοῦτον, ἵνα μὴ τύχη μετὰ σοῦ τὸ ξένου συνομιλοῦσαν, καὶ μάλιστα κατὰ μόναν.

Ὁ ἄγγελος. Νῦν ἡρξάμην λαλεῖν· Πλήρης εἰμὶ ῥημάτων αἰωνίων· λέξω σοι λοιπὸν, ὅτι ὁ Κύριος μετὰ σοῦ μέλλει τίκεσθαι, Βασιλεὺς βασιλέων, καὶ βασιλεύει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. »

Ἡ Θεοτόκος. Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραχται, καὶ οὐκ οἶδα τί λογίσωμαι τὴν φορικτὴν ὁπτασίαν ταύτην.

A stis Regis sella appellaberis; quod Regina ac Domina, regisque terrena filia, regiaque specie, ac maiestate prædita sis.

Deipara. Qua ego ratione thronus efficiar Altissimi, tu mihi expone, qui me alloqueris, quoque modo intrectabile illud sole splendidius lumen, caro lutea contrectatura sit. Quæ, adolescens, nuntia prædicas, impossibilia existunt.

Angelus. Quorsum, quamobremque, ac qua gratia, meo tandiu nuntio incredula fuisti, o gloriosa? ac quandiu non morem geres angelo ad te de cælo misso? Nec enim ego sum qui Evam decepi.

Deipara. Vidi tuam multa specie venustam faciem; verbaque tua, multa plena admiratione, audiui, qualia nemo audituit unquam: quocirca non possum nuntium ejusmodi suscipere.

Angelus. Quanquam te mea percellit forma; novi tamen fore, ut verba oris mei, tibi gaudii causa futura sint: teque deinceps beatam dicent cælum et terra.

Deipara. Quomodo sciam consummanda esse quæ mihi dicis, quæ sim virgo nesciens thalamum, ac carnalis voluptatis dedecore caream? Sum namque ancilla Domini, qui creavit me.

Angelus. Dicam tibi aperte, fore ut etiam Elizabeth cognata tua per hoc tempus filium pariat in senectute sua: multique gaudeant, ac admirentur in ejus nativitate: vocabitur enim nomen ejus Joannes.

Deipara. Acceptis a me muneribus, discede a me, qui me alloqueris: sive namque angelus es, sive homo, haud revera scio. Habitu angelum video, aspectuque hominem considero.

Angelus. Nunquid vero cum in Sanctis sanctorum esses, non vidisti me, o benedicta? Plane vidisti, exque ignea mea manu cibum accepisti. Ego enim sum Gabriel, qui semper assisto in conspectu gloriæ Dei.

Deipara. Sponsum habeo castum, sanctumque, ac justum, fabrilem doctumque artem: eumque timeo, ut ne tecum, qui extraneus sis, inveniat miscentem sermones, atque id maxime sine arbitris.

Angelus. Nunc cœpi dicere: Plenus sum æternorum verborum; dicam deinceps: Dominus ex te nasciturus est, Rex ille regum, et regnabitque super domum Jacob, et regni ejus non erit finis. »

Deipara. Nunc anima mea turbata est, nec scio quid terribilem hanc reputem visionem. Puto enim

¹¹ Luc. 1, 35.

vera fore tua verba; ac Joseph me traditurum in A
corum manus, qui hæc judicant.

Angelus. Novum videtur, ac stupore dignum, o gloriosa, quod me adhuc, a tantis celsitatibus ad te nuntium, habeas suspectum; me enim magis, ut Dei futuram Matrem te revereri oportet, regiamque tuam horrere ac stupere dignitatem.

Deipara. Sunt ergo nova, ac plena stupore, quæ nuntias: adventusque tuus, sermones tuos prodit ac mores. Venisti enim in meas ædículas, ac adisti, cum nihil præmonuisses: ut ancillam forte reputans, non ut dominam.

Angelus. Tota prorsus munda, omnique carens reprehensione, miror ut tandiu meis verbis incredula sis, o gratia plena. En Rex gloriæ, ut puto, adhuc loquente me, in te regina inhabitavit.

Deipara. Qui viri expertem virginem salutas, taliaque verba innuptæ puellæ ingeris, omnino nosti quid res habeat: quando nimirum, ac unde, et « quomodo mihi jam erit istud, quoniam virum non cognosco »?

Angelus. « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque quod nascetur Sanctum, vocabitur Filius Dei. Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum ».

Deipara. Venisti de cælo sacramentum allaturus multis dubiis implicatum, ac Spiritus sancti mihi pollicens adventum: qui vero non magis huic tuæ novæ annuntiationi fidem abnegem; cedo tu, qui me alloqueris?

Angelus. Abjice, Virgo, mentem incredulam; jam enim, ut puto, consummati sunt sermones mei, tuusque uterus tumorem portat; ac nisi per te steterit, « non erit impossibile apud Deum omne verbum ».

Deipara. Germen sum Davidica radice ortum, timeoque ne quomodo mihi quoque alieni cubilis inexpectatum superveniat opprobrium: meque jam sacerdotis sancta lamina prodat.

Angelus. Salvatorem Dominum enixura es, ac unum Trinitatis vivificæ; erisque mundo gaudii causa ineffabilis; qualis utique, nullus angelus vel homo auctor unquam fuit: et erit nomen tuum benedictum.

Deipara. Dic, quæso, juvenis, quomodo Salvatore, ut dicis, enixura sim. Plane in stuporem vertunt, intellectrices pariter angelicas virtutes, archangelorumque, ac multis oculis præditorum flammeos ordinum principatus, quæ fausta annuntias.

Angelus. Oblectamentum, ac plane dulcedo sunt, quæ loqueris, o gloriosa: quamobrem etiam tibi dicam: non ex voluntate carnis, sed ex vo-

Νομίζω γὰρ ὅτι ἀληθεύουσι τὰ ῥήματά σου· καὶ ἔκδοτον ποιήσει με ὁ Ἰωσήφ εἰς χεῖρας τῶν ταῦτα κρινόντων.

Ὁ ἄγγελος. Ξενίζομαι, δεδοξασμένη, ὅτι ἀκμὴν διστάζεις με τὴν ἐκ τοσούτων ὑψωμάτων εἰς σὲ παραγενόμενον. Ἐμὲ γὰρ ἔξεστι μᾶλλον εὐλαβεῖσθαι σε ὡς Μητέρα Κυρίου μου μέλλουσαν ἔσεσθαι, καὶ τρέμειν σου τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα.

Ἡ Θεοτόκος. Ξενισμὸς οὖν εἰσι τὰ σὰ εὐαγγέλια· καὶ ἡ ἐπιστάσια σου δημοσιεύει τοῖς λόγοις σου, καὶ τοὺς τρόπους σου. Ἥλθες γὰρ εἰς τὸ ἐμὸν δωμάτιον, ἀμηνυτὶ πλησιάσας μοι· τάχα ὡς παιδίσκην, καὶ οὐχ ὡς δέσποιναν λογισάμενος.

Ὁ ἄγγελος. Ὅλη διόλου καθαρὰ καὶ ἀμεμπτος τυγχάνουσα, θαυμάζω πῶς ἐπὶ τοσούτων τοῖς ἐμοῖς ἠπίστησας ῥήμασιν, ἡ κεχαριτωμένη. Ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης, ὡς λογιζομαι, ἐτι λαλοῦντός μου, ἐν τῇ σὴ βασιλίδι ἐνώκησεν.

Ἡ Θεοτόκος. Ὁ παρθένον ἀπείρανδρον ἀσπαζόμενος, καὶ κόρην ἀπειρόγαμον τοιαῦτα φθεγγόμενος, τὸ ἀληθὲς οἶδας· τὸ πότε, καὶ πόθεν καὶ « Πῶς λοιπὸν ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; »

Ὁ ἄγγελος. « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται Ὑἱὸς Θεοῦ. Μὴ φοβοῦ, Μαριὰμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. »

Ἡ Θεοτόκος. Πολυζήτητον μυστήριον ἦλθες ἐξ οὐρανοῦ κομιζόμενός μοι· καὶ Πνεύματος ἁγίου παρουσίαν ἐπαγγελλόμενός μοι· καὶ πῶς μὴ πλείον ἀπιστήσω τοῦτόν σου τὸν παράδοξον εὐαγγελισμόν; λέγε μοι, ὁ λαλῶν μοι.

Ὁ ἄγγελος. Ῥίψον τὴν ἀπιστον γνώμην, Παρθένε. Ἰδοὺ γὰρ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἐτελέσθησαν οἱ λόγοι μου· καὶ ἡ κοιλία σου ὄγκον βασιάζει· καὶ εἰ μὴ βούλει, « οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥήμα. »

Ἡ Θεοτόκος. Ῥίζης Δαβιδικῆς βλάστημα τυγχάνω, καὶ δέδοικα πῶς ἐπέλθοι κάμοι κοίτης ἀλλοτρίας ἀπροσδόκητος ἐξουθενισμός· καὶ φανερώσει μοι λοιπὸν τὸ πέταλον τοῦ ἱερέως τὸ ἅγιον.

Ὁ ἄγγελος. Σωτήρα τέξεις τὸν Κύριον, τὸν ἐνα τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος, καὶ χαρὰν τῷ κόσμῳ προξενήσεις ἀνεκλάλητον, ἣν οὐδεὶς οὐδέποτε ἀγγέλων ἢ ἀνθρώπων προεξένησεν· καὶ ἔσται τὸ ὄνομά σου εὐλογημένον.

Ἡ Θεοτόκος. Σωτήρα, ὡς λέγεις, ὅτι ἰ τέξωμαι, λέξον μοι, νεανίσκε. Ξενίζει γὰρ ὡς ἀληθῶς, καὶ ἀγγέλων νοερὰς δυνάμεις, καὶ ἀρχαγγέλων τὰς φλογεράς, καὶ πολυομάτων ταξιαρχίας, τὰ σὰ εὐαγγέλια.

Ὁ ἄγγελος. Τέρψις καὶ διόλου γλυκασμός ἐστὶ τὰ ῥήματά σου, δεδοξασμένη· καὶ διὰ τοῦτο σοὶ λέξω· ὅτι οὐκ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ θελή-

⁴⁶ Luc. 1, 34. ⁴⁷ ib 35, 30. ⁴⁸ ibid. 37.

¹ Ἰσ. ὁπως.

ματος Θεοῦ, καὶ ἐξ ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύ- **A**
ματος, ἡ σὴ κυοφορία γνήσεται.

Ἡ Θεοτόκος. Τίς πληροφορήσει τὸν Ἰωσήφ, ὅτι οὐκ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐξ ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγὼ συλλήψομαι; καθότι ἐκ τοῦ αἵματος οὐκ ἠκούσθη ὅτι παρθένος ἀπείρανδρος βρέ-
φος τέτοκεν.

Ὁ Ἄγγελος. Ὑπὸ τὴν σὴν εὐσπλαγχνίαν κατα-
φεύζεται πᾶν γένος ἀνθρώπων, καὶ πᾶσα γλῶσσα πη-
λὴν μακαρίσει σε· καὶ λαλῆθήσεται τὸ ὄνομά σου ἐν
πάντ γενεᾷ, καὶ γενεᾷ, ὅτι διὰ [τοῦ] σοῦ Κύριος, τὸ
φῶς τοῦ κόσμου, μέλλει τίκεσθαι.

Ἡ Θεοτόκος. Ἠλίκη τυγχάνουσα, καὶ ἐκ γῆς τὴν
γέννησιν ἔχουσα, πῶς καταφύγη ἀνθρώπων γένος
ἐξ ἐμέ; καὶ πῶς Χριστὸν, τὸ φῶς τοῦ κόσμου ἐν-
εργαλίσομαι; καὶ πῶς ὁ ἥλιος ἐκεῖνος ὁ ἄδυτος, ὑπὸ
τῆς νοστής σελήνης βασταχθήσεται;

Ὁ Ἄγγελος. Φαῖδρὸν ἀνάλαβε βλέμμα, δεδοξα-
σμένη· οὐρανὸς γὰρ μέλλεις γενέσθαι, καὶ ναὸς θεο-
χώρητος, καὶ σκηνὴ Θεοῦ ἐμφυχος· ἐπὶ στερεω-
μάτων εὐρυχωρότερός τε καὶ ὑψηλότερος καὶ θαυμα-
σιώτερος.

Ἡ Θεοτόκος. Φρίττω τοῦ παραδίδου τῆς ξένης
μου λοχείας τὰ ἐγκαίνια· εὐλαβοῦμαι δὲ καὶ τὸν
Ἰωσήφ, καὶ τί λοιπὸν συμβήσεται οὐκ οἶδα. Συμ-
φέρει μοι οὖν, εἰς οἶκον Ζαχαρίου ἀπελθεῖν, πρὸς
τὴν ἐμὴν συγγενίδα.

Ὁ Ἄγγελος. Χριστιανῶν ἀπάντων γενήσῃ κοινὸν
βαστήριον· καὶ διὰ τοῦτο πάλιν, ἐπιφθέγγομαι σοὶ
τὴν πρέπουσαν φωνήν, «Κεχαριτωμένη· ὁ Κύριος
μετὰ σοῦ· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναῖξιν, καὶ εὐλογη-
μένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου.»

Ἡ Θεοτόκος. Χαρακτῆρα φέρουσα βασιλικὸν, καὶ
αἱ τὰ βασίλεια τῆς ἐμῆς Βηθλεὲμ τιθνηήσασα, καὶ
εἰς ἱεῖα ἐκ παιδίδεν ἀμέμπτως διαπρέψασα· καὶ
παρθένος λοιπὸν τυγχάνουσα, πῶς ἐγὼ μήτηρ ἀκού-
σω τοῦ παιδὸς μου;

Ὁ Ἄγγελος. Ψηλαφῆσας ὁ Ὑψίστος ὅλον τὴν
κίσην, καὶ μὴ εὐρὺν ὁμίαν σου μητέρα, πάντως
ἐκείνος, ὡς ἰθὺς ἔβλεπεν, ὡς ἠδούκησεν, ἐκ σοῦ τῆς
ἡγιασμένης ἀνθρώπου· διὰ φιλανθρωπίαν γενή-
σεται.

Ἡ Θεοτόκος. Ψάλλουσα αἰνέσω τὸν Κύριον,
ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης **D**
αὐτοῦ· ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσάί με πᾶ-
σαι αἱ γενεαί· καὶ λαὸς ὁ τῶν ἐθνῶν διηνεκῶς
ἐκαινέσει με.

Ὁ Ἄγγελος. Ὡ παρθένα, χαρὰς ἐπουρανίου πρό-
ξενος· τερπνὸν καὶ θαυμαστὸν οἰκητήριον, καὶ τοῦ
κόσμου παντὸς βλαστήριον, ἡ μόνη κατὰ ἀλήθειαν
ἐν γυναῖξιν εὐλογημένη, ἐτοιμάζου λοιπὸν εἰς μυ-
στικὴν Χριστοῦ παρουσίαν.

Ἡ Θεοτόκος. Ὡ νεανίσκα, χαρὰς ἐπουρανίου πρό-
ξενος· ὁ ἐξ ἀσωμάτων παραγενόμενος, καὶ πληρῶς
κατεργόμενος· ἕως πότε ἀνέξομαι σοῦ, καὶ μέχρις

luntate divina, ac adventu Spiritus sancti erit tuus
partus.

Deipara. Quis Josephum certiore faciet, non ex
viri me voluntate, sed ex Spiritus sancti illapsu
concepisse? siquidem a saeculo inauditum est, vir-
ginem innuptam peperisse.

Angelus. Sub tuæ misericordiæ viscera humanum
omne confugiet genus; luteaque omnis lingua bea-
tam te dicet; ac nomen tuum in omni generatione
et generatione celebrabitur; quod per te Dominus,
lumen illud mundi, sit nasciturus.

Deipara. Qualis ego ac quanta exsisto; cumque
ex terra ortum habeam, quomodo fiet ut univer-
sum humanum genus ad me confugiat? ac quomo-
Bdo Christum mundi lumen ulnis complectar? quo-
modo autem Sol ille occasum nesciens, ab spiritali
Luna portandus est?

Angelus. Serenum lætumque assume vultum, o glo-
riosa; fles namque cælum, ac templum Dei capax,
tabernaculumque Dei animatum, septem firma-
mentis capacius pariter, sublimiusque ac mirabi-
lius.

Deipara. Horreo novi mei partus inusitata enca-
nia: timeo autem etiam Josephum, nec scio quid
jam mihi eveniet. Operæ ergo mihi pretium est,
ut in domum Zachariæ ad cognatam meam va-
dam.

Angelus. Christianorum omnium efficiaris com-
mune propitiatorium: ideoque rursum congruam
tibi acclamo vocem: «Gratia plena: Dominus tecum;
C benedicta tu in mulieribus, et benedictus
fructus ventris tui.»

Deipara. Quæ regiam feram speciem, fuerimque
nutrita in meæ regia Bethleem, ac in Sanctis a
puero sine crimine, honesteque vixerim, sim-
que hactenus virgo, quomodo mater audiam mei
filii?

Angelus. Scrutatus diligenter Altissimus mundum
universum, nec similem tui matrem inveniens,
omnino ut voluit, ut beneplacitum fuit, ex te
sanctificata, pro illo suo in humanum genus pro-
pensiori affectu, homo flet.

Deipara. Psallens Dominum laudabo, «eo quod
D respexerit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim
amodo beatam me dicent omnes generationes:»
populusque nationum jugiter laudabit me.

Angelus. O Virgo, cælestis causa gaudii: dele-
ctabile admirandumque domicilium, ac mundi uni-
versi propitiatorium; sola vere in mulieribus be-
nedicta, ad mysticum jam secretioremque Christi
adventum præparare.

Deipara. O juvenis, cælestis paranymphe gau-
dii; qui ex incorporeis ac beatis spiritibus vo-
cavisti, ac cum luto fabularis; quandiu te feram?

⁶⁶ Luc. I, 28. ⁶⁷ ibid. 48.

quandlu vero non hos sermones desines loqui? « Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum ⁸¹. »

Atque hæc quidem omni digna laude, ac beata Virgo, seu his quoque mystica magis atque congrua disserebat. Verum, si libet, desideratissimi, etiam audiamus quid ad eam Joseph ille justus loqueretur.

Joseph. Immaculatam accepi te e domo Domini, teque virginem impollutam domi reliqui: quid hoc ergo quod nunc video, matrem inexpectato, non virginem? dic, Maria; mihi cito quid res habeat, elidito.

Deipara. Immaculatam, ut ais, me domi reliquisti; rursumque, puto, impollutam me iuvenisti: quippe quæ ab infantia oderim tunicam carnis sordibus inquinatam, ac in qua vestigium ullum turpis libidinis sit.

Joseph. Time, Maria, tribunal judicis, severum, inquam, illud concilium, Judæorum nimirum Synagogæ, quod decipi nequit, judicium, mihi que palam edicto; ne me celaveris quæ sunt eventura.

Deipara. Tribunal ac judicium incommutabile futuri ævi, o Joseph, time, ubi ipsi quoque tremunt angeli, qui nunquam peccavere: de terreno autem rege ac tribunali nulla tibi sit ratio.

Joseph. Scriptum est in lege Moysi hoc modo: « Si quis invenerit virginem, et vim faciens concubuerit cum illa, dabit homo ille patri puellæ quinquaginta didrachmata ⁸². » Quid ergo ad hæc facies?

Deipara. Scriptum est in prophetis: « Dabitur signatus liber viro scienti litteras, et dicet: Non possum illum legere ⁸³. » certe enim, ut puto, prophetia hæc de te dicta fuit.

Joseph. Prode, Maria, mea domus insidiatorem: produc in medium eum, qui stuprum fecit, ut fabrilis gladio ejus auferam caput, eo quod ille meos probro affecerit canos, sitque futurum, ut me deinceps duodecim tribus Israel subsannent.

Deipara. Justus es, ac sine crimine, ac verisimile puto, ut Deus meus tibi revelet quæ mihi eventura sunt, ipsumque in somnis ostendat, quem insidiatorem dicis. Ego enim non consuevi ad illius celsitatem provehi.

Joseph. Citius excede domo, atque ad novum amantorem abi. Amodo non aliam: non comedes mensæ meæ panem, eo quod tristitiam probrumque, loco gaudii, canis meis intuleris.

Deipara. Modicum, o Joseph, exspecta, nec me occulte a domo tua amandaveris; eo quod non moris sit peregre diversari, nec sciam neque ad dexteram, neque ad sinistram: nec plane noverim quo jam eam, aut ad quem confugiam.

⁸¹ Luc. i, 38. ⁸² Deut. xxi, 28. ⁸³ Isa. xix, 11.

« τίνος εὐ καταπαύσεις τοῦ λόγου σου; ἢ τοῦ ἡ δούλης Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. »

Καὶ ταῦτα μὲν, ἡ πανύμνητος καὶ μακαρία Παρθένος· ἥ καὶ τὰ τούτων μυστικώτερα καὶ ἀρμοδιώτερα, εἰκότως διελέγετο. Ἀλλὰ ἀκούσωμεν λοιπὸν, ἐπιπόθητοι, εἰ βούλεσθε, τί καὶ πρὸς αὐτὴν ἐδικαίος Ἰωσήφ ἔλεγεν.

Ὁ Ἰωσήφ. Ἀσπιδὸν σε παρέλαβον ἐξ οἴκου Κυρίου, καὶ παρθέον ἀμόλυντον κατέλιπόν σε ἐν τῷ οἴκῳ μου· καὶ τί τοῦτο δ νῦν ὁρῶ, μητέρα παρ' ἐκπιδά καὶ οὐ παρθέον τυγχάνουσάν; εἰπέ μοι, Μαρία· τὸ ἀληθὲς ἐν τάχει λέγε μοι.

Ἡ Θεοτόκος. Ἀσπιδὸν κατέλιπας, ὡς ἔφη, ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ πάλιν ἀμόλυντον, ἐγὼ λογίζομαι, κατέτυχές με· ὅτι ἐκ παιδὸς ἐμίσησα τὸν ἀπὸ σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα, καὶ ἔχνος ἡδυνπαθείας οὐκ ἔστιν ἐμοί.

Ὁ Ἰωσήφ. Βῆμα τοῦ δικαστοῦ εὐλαβήθητι, Μαρία· τὸ αὐστηρὸν βουλευτήριον· Συναγωγῆς τῆς Ἰουδαϊκῆς τῷ ἀπαρλόγιστον δικαστήριον· καὶ λέξον μοι σαφῶς· μὴ ἀποκρύψῃς ἀπ' ἐμοῦ τὰ συμδυσόμενα.

Ἡ Θεοτόκος. Βῆμα καὶ κριτήριον ἀπαράλλακτον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος εὐλαβήθητι, ὦ Ἰωσήφ, ὅπου καὶ ἄγγελοι τρέμουνσι, οἱ μηδέποτε ἁμαρτήσαντες· περὶ δὲ τοῦ ἐπιγείου βασιλέως καὶ δικαστηρίου, ὅλως μὴ σοι μελέτω.

Ὁ Ἰωσήφ. Γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ Μωυσέως οὕτως· « Ἐάν τις εὕρῃ τὴν παρθέον, καὶ βιασάμενος κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, δώσει ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τῷ πατρὶ τῆς νεάνιδος πενήτηκοντα δίδραχμα. » Τί οὖν πρὸς ταῦτα ποιήσεις;

Ἡ Θεοτόκος. Γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, ὅτι· « Δοθήσεται τὸ ἐσφραγισμένον βιβλίον ἄνδρι· εἰδοὶ γράμματα, καὶ ἔρει· Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι αὐτό. » Τάχα οὖν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἡ προφητεία αὕτη, περὶ σοῦ ἐλέχθη.

Ὁ Ἰωσήφ. Δημοσίευσον, Μαρία, τὸν ἐπίβουλον τῆς ἐμῆς οἰκίας· ἄγαγε εἰς μέσον τὸν ἀτακτήσαντα· ἵνα ξίφῳ τεκτονικῇ τὴν ἐκεῖνου κεφαλὴν ἀφείλω, καθότι ἐκεῖνος τὴν ἐμὴν ἡτίμωσεν πολιδν, καὶ μυχτηρίσει με λοιπὸν ἡ δωδεκάφυλος τοῦ Ἰσραὴλ.

Ἡ Θεοτόκος. Δικαίος εἶ, καὶ ἀμεμπτος τυγχάνεις· καὶ εἰκότως ὁ Θεός, μου ἀποκαλύψει σοὶ τὰ ἐμὸν συμβεβημένα· καὶ δείξει σοὶ καθ' ὅπνον, καὶ δν λέγεις ἐπίβουλον. Ἐγὼ γάρ εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνον οὐκ εἴδισα ἀγεσθαι.

Ὁ Ἰωσήφ. Ἐξίθι τοῦ οἴκου μου ταχὺ, καὶ πρὸς τὸν νέον ἔραστην ἐπείχθητι. Οὐ διαθρέψω σε ἀπὸ τοῦ νῦν· οὐ φάγῃς ἄρτον τραπέζης ἐμῆς, καθότι λύπην καὶ ἐξουθενισμόν, ἀντὶ χαρᾶς, ταῖς ἐμαῖς ἡτίμωσας πολιδς.

Ἡ Θεοτόκος. Ἐκδεξαι μικρὸν, Ἰωσήφ, καὶ μὴ ξενιώσεις με λάθρα τοῦ οἴκου σου· καθότι ξενιτεύειν οὐκ εἴδισα, καὶ οὐκ ἐπιγινώσκω δεξιὰ ἢ ἀριστερά· καὶ ποῦ λοιπὸν πορεύσομαι, οὐκ ἐπίσταμαι, ἢ πρὸς τίνα καταφεύξομαι.

Ὁ Ἰωσήφ. Ζωῆς καὶ θανάτου μεταξὺ τυγχάνουσα ἄγε μοι, Μαρία, τὸ ἀληθές· τίς, ὁ θηρεύσας με; φανερώσῃ μοι τὸν μετὰ σοῦ συνομιλήσαντα. Ἐρμήνευσίν μοι τὸ ἐκείνου ἀξίωμα· λέξον μοι ποίας πόλεως ἐτύγχανεν, ἵνα ἐκεῖ πορευθεὶς ἐξουθενήσω αὐτόν.

Ἦ Θεοτόκος. Ζῇ Κύριος, ὅτι καθαρὰ εἰμι, καὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω· ὃ γὰρ φανείς μοι, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἄγγελος Κυρίου ὑπάρχει, ἀνθρωποσχηματισθεὶς· καὶ μετ' ἐλλαβεῖς ὡς ἀπὸ διαστήματος· ἐξίστατο. Καὶ ἵστατο, καὶ οὕτως ἡρέμα τῇ ἐμῇ ταπεινώσει διελέγετο.

Ὁ Ἰωσήφ. Ἦξει ἐπὶ σοὶ, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἐμοὶ τῷ γέροντι, κλεψιγαμίας ἔγκλημα, καὶ ἐξουθενισμὸς ἀπορρόκτητος παρὰ τῶν ταῦτα κρινόντων· καὶ ἐλέγξει λοιπὸν ἀμφοτέρους, εἰ καὶ μὴ βυλόμεθα, τὸ ὕψος τῆς ἐλέγχσεως.

Ἦ Θεοτόκος. Ἠκούσθη σοι ὅτι καὶ Ἐλισάβετ, ἡ τοῦ Ζαχαρίου, καὶ συγγενὴς μου, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, προφῆτην καὶ Πρόδρομον παρ' ἐλπίδα συν-ἔλαθεν. Εἰ μὴ γὰρ προφῆτης ἐτύγχανεν, οὐκ ἂν διὰ τῶν σκιρτημάτων προσεκύνηε τὸν ἐν ἐμοὶ κρυπτόμενον Κύριον.

Ὁ Ἰωσήφ. Θαυμάζω ἐπὶ σοὶ, καὶ σφόδρα κατα-κλιττομαι· καὶ οἶδα ὅτι διαλάλημα γέγονας τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐξουθενήσεις με Ἀδωναί· Κύριος, ἀνθ' ὧν παρέλαθόν σε ἐξ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐξ ἁγίου κατοικητηρίου εἰς τήρησιν, καὶ παρθένον σε οὐκ ἐτήρησα.

Ἦ Θεοτόκος. Θλίψως ἡμέρα κατέλαθέ με, καὶ μέψης ἐξ ὑποψίας ἐπὶ ἡλθέν μοι· καὶ ἐξέτασις μνη-στορὸς μου κατεπελγεῖ με· καὶ κυφορήσεις παιδός μου κατηγορεῖ με· καὶ ὁ τὸ, Χαῖρε, μοι λέξας ἄγγελος τάχα ἀπεκρύβη· καὶ τί λοιπὸν λογίσομαι, καὶ οἶδα.

Ὁ Ἰωσήφ. Ἰδὼν σοῦ τὸν τόκον τῆς πρὶν ἡγνι-σμένης νηδύος, καὶ ὅλος δι' ὅλου σύντρομος γέγονας. Εἰπέ γάρ μοι, ποῦ σε φανερώσω; ἢ πῶς δυνήσομαι λαθεῖν τὸ Ἰουδαϊκὸν συνέδριον; Ἀπόστηθι οὖν τοῦ οἴκου μου· ταχέως ἀπόστηθι.

Ἦ Θεοτόκος. Ἰδε διώκεις με τοῦ οἴκου σου, ὦ Ἰωσήφ, καὶ ποῦ λοιπὸν πορεύσομαι οὐκ ἐπιγινώ-σκω. Ὑποστρέψω ἄρα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἱεροῦ ἁγιά-σματος, ἢ ἀπελεύσομαι πρὸς τοὺς γονεῖς μου; Ἀλλὰ πῶς προσώπῳ ἀτενίσω εἰς αὐτούς;

Ὁ Ἰωσήφ. Κἂν ἐγὼ σιωπήσω τὸ ἀμάρτημά σου, εἰ αἱ εὐαγγελιστὶ καὶ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων μεγάλα βοήθουνται· καθότι παρέλαθόν σε εἰς τήρη-σιν ἐκ τοῦ ἐκείνου καταλεγόμενου ἱερέως, καὶ παρ-θένον σε οὐκ ἐφύλαξα.

Ἦ Θεοτόκος. Κρύβομαι λοιπὸν ἐμαυτὴν, εἰς ἐν τῶν σπηλαίων τῆς ἐμῆς Βηθλεὲμ, καὶ εἰσδέχομαι νυνομισμένον καιρὸν ἐμῆς κυφορίας· καὶ μάθω τίς ὁ ἐξ ἐμοῦ μέλλων τίτλεσθαι. Λογίζομαι γὰρ εἰ ὁ Θεὸς ἐπόψεται τὴν ταπεινώσιν μου.

Ὁ Ἰωσήφ. Δέξον μοι σαφῶς, τίς ὑπῆρχεν ὁ ξέ-νος καὶ προδότης ἐκείνος, εἰς τὸ ἐμὸν δωμάτιον

Joseph. Quæ vitæ ac mortis media posita sis, mihi, Maria, edicito quid res habeat. Quisnam ille sit, qui me est deprædatus. Declara mihi eum, qui tecum est congressus. Expone cujusnam ille existi- stat dignitatis: dic qua sit ortus civitate, ut eo me conferens, hominem ad nihilum redigam.

Deipara. Vivit Dominus, quia munda sum, et virum non cognosco: qui enim mihi apparuit, angelus Domini, ut quidem arbitror, hominis habitu fuit: ac reverenter modesteque velut ab spatio aliquo exurgens, stansque, sic meam submisso allocutus est humilitatem.

Joseph. Veniet super te, quin et super me sene violatarum nuptiarum crimen, inexpectataque spretio ab iis qui hæc judicant: amboque dein- ceps coarguet, tametsi nolimus, redargutionis aqua.

Deipara. Audisti etiam Elisabeth Zachariæ con- jugem, ac cognatam meam, circiter tempus hoc, præter spem prophetam concepisse, ac Præcur- sorom. Nisi enim esset propheta, haudquaquam exultando, Dominum in me absconditum ado- raret.

Joseph. Miror de te, ac vehementer stupeo; scic- que late nomen tuum filii Israel celebratum esse: ac Adonai Dominus ad nihilum me rediget, quod a Spiritu sancto, exque sacro domicilio at custodiam te accipiens, virginem non servaverim.

Deipara. Tribulationis me dies comprehendit, exque suspicione mihi est impactum crimen, ur- getque sponsi inquisitio, ac accusat, quamprolem in utero gesto; quique angelus mihi dixit: *Ave*, forte absconditus est; nec jam scio quid cogi- tem.

Joseph. Vidi tuum uteri prius sanctificati partum, totusque omnino contremui. Nam, rogo, quo te loco occultabo, ac ubi te prodam? quare ratione Ju- daeorum concilium habere quibo? Abi ergo a domo mea; cito abi.

Deipara. Ecce pellis me, Joseph, a tua domo, nec scio jam quo pergam. Revertar in domum sacri sanctuarii, an ad parentes redeam? At qua facie in eos aspiciam?

Joseph. Quanquam taceam ego tuum peccatum, at lapides clamabunt: Sancta quoque sanctorum exerta eomestabuntur voce, quod te ad custodiam a de- lecto ejus accepörim sacerdote, nec virginem tamen servaverim.

Deipara. Occultabo me deinceps in una aliqua spelunca meæ Bethleem, ac exspectabo legitimum mei partus tempus, sciamque quisnam ex me na- sciturus sit. Fore enim spero ut Dominus respiciat humilitatem meam.

Joseph. Dic mihi palam, quisnam ille peregrinus ac viator fuerit, qui in domum nihil indicando

advenit, velut quis explorator, præsertim me absente, ac cum intra muros urbis Nazareth non essem.

Deipara. Cum hydriam acceperissem ut irem ad fontem haurire aquam ad potum, ingressa est vox silentio in aures meas dicens: « Ave, gratia plena: Dominus tecum⁴⁴. »

Joseph. Num vero ex auditu concepisti? A sæculo non est auditum, ut virgo viri expertus ex sola verborum voce aliquando conceperit: nec patres nostri nobis annuntiarunt, ejusmodi aliquid factum esse in diebus antiquis.

Deipara. Nunquid non scriptum est in prophetis: « Quia virgo concipiet in utero, et pariet nobis puerum⁴⁵⁻⁴⁶? » Num potes dicere prophetas esse mentitos? jam falleris, o Joseph, nimisque insanis.

Joseph. Nunc, Maria, dicam, Evæ te vestigia matris tuæ fuisse secutam. Verum illa quidem paradisi domicilio pulsa fuit, quod susurranti aures aperuisset: tu autem a domo mea tanquam rea exturbaberis.

Deipara. Nunc tanquam alienigena quidam, ac accusator congressus increpasti; non quasi reginam alloqueris: clamque e civitate in civitatem persequeris: quid vero deinceps excusans respondeam?

Joseph. Novitate turbabit partus, ut quidem puto, nedum me, sed et angelos, et homines, nec ii habebunt fidem. Quis unquam auditvit virginem puerum peperisse, maxime nulla viri consuetudine?

Deipara. Turbabunt te, scio, verba hæc novitate, mentemque tuam mystici partus mirabile sacramentum in stuporem vertet: non tamen ego illatæ mihi calamitatis causa fui, quippe quæ ab iuventutis Domino Creatori meo servire consuevi.

Joseph. Nonne tibi dixi, ut mihi eum ostenderes qui domui meæ est insidiatus, et teque ipse liberarem ab hoc crimine? Nonne dixi, ut cito ad amatorem tuum abires? Quid ergo deinceps spe præsumis?

Deipara. Non novi liquido quibus ille moretur locis. Nam et ego revera ipsum invenire vellem: gratis omnibus temperatam libens ejus aspicerem pulchritudinem, ac sermones cum eo miscerem; quippe cum mihi ille Ave dixerit, agamque modo in tristitia.

Joseph. Quomodo non inhorrescam, ac facie confundar, quod te virginem e domo Domini accipiens, non te servaverim? Quomodo autem deinceps offeram Deo meo, ac legalem pro more implebo constitutionem?

Deipara. Crede Dei prophetis; nec te adeo abundantiori consumas tristitia. Invenies enim hæc in eis scripta: « Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel. »

⁴⁴⁻⁴⁶ Isa. vii, 14.

ἀμνηστὶ παραγενόμενος, ὡς τις ποτε κατὰ σκοπὸν, καὶ μάλιστα ἐμοῦ ἀπόντος, καὶ οὐκ ὄντος ὑπὸ τῇ τείχει τῆς πόλεως Ναζαρέτ.

Ἡ Θεοτόκος. Λαβοῦσα τὴν κάλπην ἀπέναντι ἐπὶ τὴν ἐμὴν πηγὴν ἀντλήσαι ὕδωρ ὅπως πίνωμαι, εἰσῆλθεν εἰς τὰ ὧτά μου φωνὴ σιωπηλῶς, τοιαῦτα λέγουσα· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. »

Ὁ Ἰωσήφ. Μὴ γὰρ ἐκ τῆς φωνῆς συνέλαβες; ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἀπὸ φωνῆς ῥήμάτων ἐκυφοφόρησε παρθένος ἀπείρανδρός ποτε· οὐτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνγγέιλαν ἡμῖν ὅτι τοιοῦτον γέγονεν ἐν ταῖς ἀρχαῖαις ἡμέραις.

Ἡ Θεοτόκος. Μὴ γὰρ οὐ γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, « Ὅτι Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ παιδίον ἡμῖν τεχθήσεται; » Μὴ ἔχεις εἰπεῖν ὅτι οἱ προφῆται ψεύδονται; σφάλῃ λοιπόν, ὦ Ἰωσήφ, ἐπὶ πολὺ μαινόμενος.

Ὁ Ἰωσήφ. Νῦν λέξω, Μαρία, ὅτι τοῖς Ἰσραεὺς Εὐὰς σῆς μητὶς ἐξηκολούθησας. Ἀλλ' ἐκείνη μὲν τοῦ παραδείσου ἀπεκρίσθη, καθότι τὴν ἀκοὴν ἐφηλόωσεν τῇ ταύτῃ ψυθίρισαντι· σὺ δὲ τοῦ οἴκου μου ἐκδιληθήσῃ ὡς ὑπεύθυνος.

Ἡ Θεοτόκος. Νῦν ἐπὶ πλῆθός μοι ὡς τίς ποτε ἀλλογενὴς καὶ ἑτερόφυλος, καὶ κατήγορος, οὐχ ὡς βασιλίδι τινὶ διαλεγόμενος· καὶ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν λάθρα διώκομαι· καὶ τί λοιπὸν ἀπολογησώμαι;

Ὁ Ἰωσήφ. Ξένισαι ὁ τόκος, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐ μόνον ἐμοί, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους, καὶ οὐκ ἂν πιστεύσωσι. Τίς ποτε ἀκήκοεν, ὅτι παρθένος βρέφος τέτοκεν, καὶ μάλιστα ἀπείρανδρος τυγχάνουσα;

Ἡ Θεοτόκος. Ξένισαι σοι, οἶδα, τὰ λεγόμενα καὶ καταπλήττει σου τὸν νοῦν τῆς μουσικῆς κυφοφορίας τὸ παράδοξον μυστήριον. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἐγενόμην αἷτιος τῆς ἐπενεχθείσης μοι συμφορᾶς, καθότι ἀπὸ βρέφους λατρεύειν εἶθισα τῷ Κυρίῳ μου τῷ ποιησαντί με.

Ὁ Ἰωσήφ. Οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι δεῖξόν μοι τὸν ἐπίθουλον τῆς ἐμῆς οἰκίας, καὶ ἐλευθερῶ σε τοῦ τοιοῦτου ἐγκλήματος; Οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι Πορεύθητι σπουδαίως πρὸς τὸν σὶν ἑραστήν; Καὶ τί λοιπὸν ἀπὸ τούτου ἐλπίζεις;

Ἡ Θεοτόκος. Οὐκ ἐπίσταμαι σαφῶς τὸ, ἐν ποίοις τόποις αὐλίζεται. Ἐπεὶ κατὰ ἀλήθειαν ἤθελον ἀγῶν αὐτὸν κατατυχεῖν· ἤθελον αὐτοῦ τὸ ἀξιοζωγράφειν στον κάλλος θεάσασθαι, καὶ μετ' αὐτοῦ διαλεκτῆσαι· ὅτι εἶπέ μοι. Χαῖρε, καὶ ἄρτι λυποῦμαι.

Ὁ Ἰωσήφ. Πῶς μὴ πτήξω, καὶ τύψω τὴν ὕψιν, ὅτι παρθένον παρέλαβόν σε ἐξ οἴκου Κυρίου μου, καὶ οὐ διετήρησά σε; Πῶς δὲ ἀπὸ τοῦ νῦν προσέξω Κυρίῳ τῷ Θεῷ μου, καὶ ἐκπληρώσω νομικὴν διάταξιν κατὰ τὸ ἐμοὶ εἰδισμένον;

Ἡ Θεοτόκος. Πίστευε προφήταις Θεοῦ, καὶ μὴ ἐπὶ τούτοις τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ κατατήξῃς αὐτόν· εὐρήσεις γὰρ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. »

Ὁ Ἰωσήφ. Πάβδος ἀρχιερατικῇ ἔπεισέ με παρα-
λαβεῖν σε ἐκ τοῦ οἴκου τῆς προσευχῆς εἰς τήρησιν·
καὶ κατέλιπόν σε λοιπὸν μετὰ πάσης εὐταξίας· ἐν τῷ
οἴκῳ μου· καὶ ἵνα τί οὐκ ἐδέξω, Μαρία, τῆς ἐμῆς
ξενιτείας, καὶ τῶν ἐμῶν ἔργων τὴν συμπλήρωσιν;
Ἡ Θεοτόκος. Ρυτίδα κοίτης ἀλλοτρίας, καὶ
μῶμον σαρκικῆς ἐπιθυμίας, οὐκ ἐπίσταμαι, ζῆ Κύ-
ριος· πλήν εἰ μὴ ὅτι καὶ πάλιν τὴν πορφύραν κατ-
έχουσα, ἤκουσα φωνῆς ἀγγελικῆς βοῶσης μοι·
« Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ
θεῷ. »

Ὁ Ἰωσήφ. Στέρξον ὀλίγον ἐτι ἅπας ἐν τῷ οἴκῳ
μου, καθύτι καιρὸς ἀπογραφῆς ἐφέστηκεν Αὐγού-
στου Καίσαρος τὰ νῦν βασιλεύοντος· ἐγὼ δὲ
καὶ γυναῖκα ἐμὴν εὐλαβοῦμαι σε ἀπογράψασθαι·
μάλιστα διὰ τὴν Δουιτικὴν συγγένειαν.

Ἡ Θεοτόκος. Συντηρήτω ἄρα τοὺς λόγους σου ἐν
τῇ καρδίᾳ μου, καὶ στέρξω μικρὸν λοιπὸν ἐτι ἐν τῷ
οἴκῳ σου· καὶ ἐκδέξομαι καιρὸν ἀπογραφῆς καὶ
ἡμίραν κυφορίας μου, μέχρι ἂν καὶ φόρους τελέ-
σωμεν Αὐγούστῳ Καίσαρι, Αὐγούστῳ Ῥωμαίων τῷ
νῦν βασιλεύοντι.

Ὁ Ἰωσήφ. Τάχα ἄγγελος ἦν ὁ φανείς μοι καθ’
ὑπνον, καὶ λέξας μοι· « Ἰωσήφ υἱὸς Δαβὶδ, μὴ φοβη-
θῇς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ
ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματος ἑστίν ἁγίου· τέξεται
ἅ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. »

Ἡ Θεοτόκος. Τάχα, κύριέ μου, ἐκεῖνος ἦν ὁ τῷ,
Χαῖρε, μοι ἐπιφθεγξάμενος. Ἀλλὰ τὸ λοιπὸν εὐτρέ-
πουν σπῆλαιον, καὶ μαῖαν Ἑβραίαν καταζήτησεν
τοῦ γένους· ἡμῶν· καὶ τὸ μυστήριον φυλάξει, καὶ
κατὰ τὸ εὐθυσμένον διακονήσει μοι.

Ὁ Ἰωσήφ. Ὑποδείξει μοι πάντως φανείς μοι
καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ σπῆλαιον· σὺ δὲ, Μαρία, τὰ
σπάργαντα ἐτοίμασον. Κἄν τε προφήτης, κἄν τε βασι-
λεὺς ὑπάρχει ὁ μέλλων τίκτεσθαι, ἡμεῖς οὐκ εὐδα-
μεν, ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται. »

Ἡ Θεοτόκος. Ὑπολαμβάνω ὅτι βασιλεὺς κλη-
θήσεται ὁ μέλλων τίκτεσθαι· γέγραπται γάρ· ἐν τοῖς
προφήταις· « Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυξσε,
θύγατερ Ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται
σε δίκαιος καὶ σώζων. »

Ὁ Ἰωσήφ. Φαινερώσει μοι λοιπὸν ὁ καθ’ ὑπνον
χρηματίζας μοι, καὶ τὰ μέλλοντα ἡμῖν μετὰ ταῦτα
συμβαίνειν. Ἐγὼ καὶ τὸν Ἡρώδην εὐλαβοῦμαι, ὅτι
ποτὶ τινος μηνύσαντος, ποιήσει ζήτησιν τοῦ παρ’
ἡμῖν τιχτομένου παιδός.

Ἡ Θεοτόκος. Φανήσεται τὸ σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ·
γέγραπται γάρ ἐν τοῖς προφήταις· « Ἀνατελεῖ
ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ
Ἰσραὴλ, καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγούς Μωάβ. »

Ὁ Ἰωσήφ. Χθὲς ἐξ ὑποφίας σφαλλόμενος,
ἔμψιν ἐπήνερχα τῇ ὠραιότητι σου καὶ τῷ κάλλει
σου· νῦν δὲ ἐξ ὑψους πληροφορίαν δεξάμενος, ἀπο-

Joseph. Sacerdotalis virga, ut a domo orationis
te assumerem ad custodiam, mihi persuasit : teque
postea domi bene prorsus compositam, totaque ho-
nestate reliqui : quidni ergo, Maria, donec mea
absentia operaque complerentur, exspectasti ?

Deipara. Vivit Dominus, alieni sordes tori, ac
carnalis labem desiderii ignoro : nisi quod iterum
tenens purpuram, angelicam vocem audiui mihi di-
centem : « Ne timeas, Maria : invenisti enim gra-
tiam a, ul Deum ⁸⁶. »

Joseph. Semel adhuc in domo mea sustine modi-
cum, eo quod professionis tempus Augusti Caesaris
nunc imperantis advenit. Nam et ego, ut meam tu
conjugem profiteris vereor, propter Davidicam
maxime cognationem.

Deipara. Conservabo ergo sermones tuos in corde
meo, adhucque modicum sustinebo in domo tua ;
ac exspectabo tempus professionis ac partus diem,
donec tributa penderimus Augusto Caesari ; Augu-
sto, inquam, Romani nunc imperii habenas mode-
rant.

Joseph. Forte angelus erat, qui mihi apparuit in
somnia, ac mihi dixit : « Joseph fili David, noli ti-
mere accipere Mariam conjugem tuam : quod enim
in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet au-
tem filium, et vocabis nomen ejus Jesum ⁸⁷. »

Deipara. Forsan, domine mi, ille erat, qui mihi
acclamavit, Ave. Caeterum quod superest, speluncam
para, ac quære obstetricem Hebræam de gente
nostra, servabitque illa mysterium, ac pro more
mihi ministrabit.

Joseph. Plane is qui mihi apparuit, tum locum,
tum speluncam subindicabit : tu vero, Maria, pannos
præpara. Sive autem propheta, sive rex existat,
qui est nasciturus, hoc vero scimus, quia « Naza-
reus vocabitur ⁸⁸. »

Deipara. Existimo fore ut rex appelletur, is qui
est nasciturus ; scriptum enim est prophetis :
« Gaude vehementer, filia Sion : prædica, filia Je-
rusalem : ecce rex tuus venit tibi justus et sal-
vans ⁸⁹. »

Joseph. Qui in somnis mihi respondit, ipse nobis
posthæc eventura declarabit. Porro etiam Herodem
timeo, ne quo forte nuntiante, natum apud nos fi-
lium inquirat.

Deipara. Apparebit signum in cœlo ; nam scri-
ptum est in prophetis : « Orietur stella ex Ja-
cob, et exsurget homo de Israel, et percutiet duces
Moab ⁹⁰. »

Joseph. Falsa heri suspitione deceptus, speciei
tuæ ac pulchritudini impegi crimen ; nunc autem
de alto certior effectus, excusabo pariter, ac reve-

VARLE LECTIONES

⁸⁶ Lege οὖν.

⁸⁷ Luc. i, 30. ⁸⁸ Matth. i, 20. ⁸⁹ Matth. ii, 25. ⁹⁰ Zachar. ix, 9. ⁹¹ Num. xxiv, 17.

ronter adorabo tuam magnificentiam, tuumque nomen benedicam. (*Desunt aliqua.*)

Α λογήσομαι ἅμα· καὶ προσκυνήσω μετ' εὐλαβείας τῇ μεγαλοσύνῃ σου, καὶ εὐλόγησω τὸ ὄνομά σου. (*Λείπει.*)

VI.

Sancti Patris nostri Germani archiepiscopi Constantinopolitani, in omni veneratione prosequendam sanctæ Dei Genitricis Dormitionem (34), sermo I.

(COMBEE. Auct. nov. II, 1445.)

Qui debitor est, continuis canticis beneficium celebrat. Salvandus cliens, sui salvatoris præsidium non nescit. Qui minus habet, quam ut dignas re ipsa vices referre possit, verborum saltem officio protectorem demereri probat. Quamobrem ipse quoque, o Deipara, quæ supra rationem ac cogitatum, rerum prodigio novarum mirabilia adepta sis, audeo laudare. Tibi utique assumpta fiducia, tuæ illius vocis in exultatione (35) submitto verba. Respice in humilitatem servi tui; exalta os humilis; desiderioque sitientem laudare te, beata imple bonorum tuorum adeptione, ut tuo auxilio animum dirigente, non confundar, o Domina, magnificare te. Tu enim merito dixisti fore ut te omnes hominum ætates beatam dicant⁶¹: te, inquam, quam nemo condigne magnificare possit; quæ semper angustam ac præcipitem laudatorum tuorum animi paupertatem, commiserationis affectu prosequaris. Quid primum dicam; quidve secundo loco enarrandum remittam? Tuæne in carne cum hominibus conversationis laudes celebrem; an migrationis in spiritu qua somno vivis excessisti (36), gloriam, plausu excipiam? Sunt ambo hæc tremenda: horrendum utrumlibet. Verum sermo quidem enarrandis seu transitu triumphis tuis positus erit; processu autem hodierni argumenti, præclaræ tuæ ac gloriosæ, o Deipara, migrationis canticum inchoaverit. A terrenis migrantem, liquet ascendisse cælestia; cælestium neque olim eras cælestium expers, neque migrans excessisti a terrenis, quando etiam sublimiores cælestibus ordinibus sedes petisti, terrenisque creaturis altior apparuisti. Plane enim, o Deipara, cum cælos decorasti, tum terram immensum illustrasti. Cælos quidem, quia mox ut humanum genus fuit conditum, jussi sunt angeli ut eorum vitæ tutores agerent, atque præfecti; quo essent ductores, gubernarentque, atque in immobili fidei in Deum proposito custodirent. Nam, inquit, « Constituit terminos gentium, secundum numerum an-

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὴν ἀνέσπετον κοίμησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου λέγος α'.

Ὁ χρεωστῶν, πάντοτε τὴν ἰδίαν εὐεργέτην ἀνυμνεῖ. Ὁ σωζόμενος, οὐκ ἄγνοεῖ τοῦ οἰκείου Σωτήρος τὴν σκέπην. Ὁ ἐξ ἔργων ἀμοιβὰς παρέχειν μὴ εὐπορῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν λόγων δοκιμάζει προσφέρειν τῷ προστάτῃ δεξιόσιν. Διὰ καὶ σέ, Θεοτόκε, ὡς ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν, τὰ τῶν παραδόξων κεκτημένην θαυμασία, ἐγκωμιάσαι τολμῶ. Σοὶ τὰ τῆς σῆς φωνῆς ἐν ἀγαλλιᾶσαι καὶ γὰρ παρήρησας εἰς προσαναπέμπω ῥήματα. Ἐπίβλεψον ἐπὶ τὴν ταπεινότητα τοῦ δούλου σου· ὑψώσον ταπεινοῦ στόμα, καὶ πεινῶντά με τὴν σὴν ἐπιθυμητῶς δοξολογίαν, τῶν σῶν ἐμπλήσον τῆς ἐπιτυχίας αγαθῶν, ἵνα σὺ τῇ ἀντιλήψῃ τὸν νοῦν ποδηγούμενος, μὴ ἐντραπῶ μεγαλύναι σε, Δέσποινα. Σὺ γὰρ εἰπας δικαίως μακαρίζεις σε, πάσας τὰς τῶν ἀνθρώπων γενεάς· σέ, τὴν μὴ παρ' οὐδενὸς ἀξίως μεγαλυνομένην· σέ, τὴν συμπλοῦσαν ἀεὶ, τῇ στενῇ τῶν ἐγκωμιστῶν σου καὶ προπετεῖ πτωχονομίᾳ. Τί πρῶτον εἰπω, καὶ τί δεύτερον παραφυλάξω; Τῆς ἐνσάρκου σου μετὰ ἀνθρώπων συναναστροφῆς τοὺς ἐπαίνους ἐπανυμνήσω, ἢ τῆς ζωοκομήτου σου κατὰ πνεῦμα μεταστάσεως τὴν δόξαν ἐπικροτήσω; Φοδερὰ τὰ ἀμφότερα· φρικτὰ τὰ ἐκάτερα. Περὶ μὲν οὖν τῶν σῶν ἐν διηγήσει θριάμβων παρακατιῶν ὁ λόγος ὑποστήσει· προῖόν δὲ, τῆς νῦν ὑποθέσεως, τῆς τιμῆς καὶ ἐνδόξου σου, Θεομήτορ, μεταστάσεως, ἀπαρξήται τὸν ὕμνον. Τῶν ἐπιγεῖων ὅταν μετέσσης, τῶν οὐρανίων προδήλως ἐπέδης· πλὴν οὔτε πρῶτην τῶν οὐρανίων ἡμοίρεις, οὔτε μετατεθεῖσα τῶν ἐπιγεῖων ἐξέστης· ἐπειδὴ, καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ταγμάτων ὑψηλοτέρα κατέστης, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ποιημάτων ὑπερτέρα κατεφάνης. Ἐπ' ἀληθείας γὰρ, καὶ τοὺς οὐρανούς· ἐκαλλώπισας, καὶ τὴν γῆν ὑπερελάμπρυνας, Θεοτόκε. Τοὺς μὲν οὐρανούς, ὅτι περ ἅμα τοῦ στήναι τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη, ἄγγελοι τῆς τοῦτω ἐπιτροπεύειν προστάχθησαν ζωῆς· τοῦ ὁδηγεῖν, καὶ διοικεῖν, καὶ φυλάττειν αὐτούς, ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἀμεταθέτῳ πίστει· καρδίᾳ. « Ἔστησε γὰρ, φησὶν, ὅρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. » Καὶ,

⁶¹ Luc. I, 48.

(34) Schotus ediderat 2, quæ exstat tom. II *Bibl. PP. Græco-Lat.*; sed versione quæ multis displiceat. Ejus codex potuit desiderare hanc primam, quam Regius perantiquus representat, æquæ ac secundam, sub eodem Germani nomine: ac plane altera alterius continuatio est, eodem ubique dicendi characterē. Multam stylus, totaque utriusque orationis compositio redolet pietatem in Mariam, nec rerum divinarum mediocrem scientiam, ac meditationem: dignum plane opus egregio confessore Germano.

(35) *Tuæ illius vocis in exultatione.* Cantici Mariæ verba sunt, quæ in se auctor, ejus imitatus modestiam, encomium auspicaturus detorquet.

(36) *Qua somno vivis excessisti.* Longa paraphrasi explicare conor vocem ζωοκομήτον· qua scite auctor exprimit, ut Mariæ transitus habuerit, instar nimirum somni; spiritu interim migrante ad superos, nulla corporis, qualis in aliis accidit, vitiatione.

ἡ Παρμεβαλεῖ, φησὶν, ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν Ἀγγελῶν αὐτῶν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Ἄλλὰ τῶν ἑλεεινῶν ἀνθρώπων πλάνη καὶ εἰδωλοατρεΐα τότε διατελοῦντων, κνίσσης τε θυσῶν τὸν ἀέρα μολύνοντων, ἀφελίσαν ἡ ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων συνδιαγωγῆς λοιπὸν καὶ οἱ ἄγγελοι· ἀντανεῖλε δὲ παρ' αὐτῶν ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα. Σοῦ δὲ τεκούσης ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἐν ἀρχῇ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὴρ, παρευθὺ τῆς σῆς κηρύσεως, καὶ τῶν ἀγγέλων αἱ στρατιαὶ, ἀπὸ τῶν οὐρανῶν παρέκυσαν, τὸν ὑπὸ σοῦ γεγεννημένον ἀνυμνοῦντες Θεόν, καὶ ὄξαν ἐν τοῖς ὑψίστοις προστεθῆναι βοήσαντες, εἰρήνην ἐπὶ γῆς ἐκράυσσασαν ἐπιφθάσαι· ὥς· μηκέτι λοιπὸν ἐχθρὰν μεστοίτου μεταξὺ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, χρηματίζεῖν· ἀλλὰ σύμφωνον πολίτευμα, καὶ μίαν ἀντιφωνοῦσαν δοξολογίαν παρ' ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, τῷ ἐνὶ καὶ τραδικῷ Θεῷ προσαναπέμπεσθαι παρ' ἑκατέρων. Καὶ ὁ Πατὴρ δὲ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ, μαρτυρῶν τῇ ἐκ σοῦ χωρὶς Πατὴρς σωματικῇ κύοφορίῃ, εἰς αὐτὸν βοᾷ· « Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. » Καὶ πάλιν· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου γεγέννηκά σε. » Ὡς ῥήματα θεολογίας μεστὰ! Εἰ πρὸ γεννηθῆναι παρὰ σοῦ τῆς Ἁρθένης Μητρὸς, Υἱὸς οὗτος μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, πῶς ὁ Πατὴρ φησὶ πρὸς αὐτὸν, « Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; » Ἀλλ' ὅτι τὴν σήμερον, οὐχὶ τὴν τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς πρόσφατον κρίσιν ὑπαρξίν, ἀλλὰ τὴν πρὸς ἀνθρώπου σωματικὴν αὐτοῦ βεβαίαν παρουσίαν. Τὸ δὲ, γεγέννηκά σε, τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ Πατρὶ θεαρχικὸν ὅμοι καὶ συνεργητικὸν ἐμφανεῖ συνούσιον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀλλότριον τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς· εὐδοκίᾳ δὲ καὶ ἀποστολῇ τοῦ Πατρὸς ὥκησεν ἐν σοὶ τῇ Ἁρθένης καὶ Μητρὶ, ἰδιοποιεῖται τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐνέργειαν ὁ Πατὴρ, ὅθεν τὴν ἐκ σοῦ σωματικὴν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ πρόσδοον καινοποιούμενος μετὰ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ, « Ἐγὼ, φησὶ τῷ Υἱῷ, σήμερον γεγέννηκά σε. » Καὶ τότε, « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, » τῆς αὐτῆς ἔχειται πιστοφορίας ἡ τοῦτέστιν, ὅτι καὶ τὴν προζώνιον τῆς θεότητος ἐν τῷ Μονογενεῖ πιστὸν μετὰ τοῦ Πατρὸς συναίδιον οὐσίαν, καὶ τὴν ἐνσαρκον αὐτοῦ περὶ τὰ ἐσχάτα τῶν καιρῶν ἐκ σοῦ τῆς Ἀειπαρθένου φυσικὴν καὶ ἀφάνταστον δεικνύσιν ἐνανθρώπων. Γαστέρα γὰρ προσωσφόρον, τὴν γεννητικὴν τοῦ προουρανίου καὶ ἐπιγείου Φωτὸς ὠνόμασεν ἡ Γραφή πρόσδοον· τοῦ δειχθῆναι ὅτι πρὸ πάσης κτίσεως ὀρωμένης καὶ ἀοράτου, ὁ Μονογενὴς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχως, ἐκ Φωτὸς ἐγεννήθη Φῶς· καὶ

angelorum Dei⁶⁶. » Et : « Inmittet, inquit, angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos⁶⁷. » Cum autem miseri homines, errori tunc ac idolorum cultui vitam agerent, ac victimarum nidore contaminarent aerem, etiam angeli ab humana se spernentes abjuxerunt consuetudine; eumque Deus ab illis vicissim abstulit Spiritum sanctum. At ubi ipsa novissimis temporibus, Verbum illud Dei et Patris, « quod erat in principio⁶⁸, » peperisti; ab eo statim parta, etiam angelorum exercitus e caelis aspexerunt, laudum canticis celebrantes ex te natum Deum; adjectamque in altissimis gloriam clamantes⁶⁹, pacem in terram advenisse vociferati sunt; ut non amplius nominetur inimicitia medii parietis angelos inter ac homines, cœlumque et terram : sed consona vitæ ratio, unaque mutuo respondens ab angelis ac hominibus glorificatio, uni trinoque ab utrisque Deo offeratur. Sed et Pater, unigeniti Filii sui, corporali ex te sine patre conceptui testimonium perhibens, in ipsum clamat : « Ego hodie genui te⁷⁰. » Rursumque : « Ex utero ante luciferum genui te⁷¹. » O verba plena theologia ! Si quidem enim priusquam ex te matre Virgine nasceretur, unigenitus ex Deo Filius erat, quomodo Pater ad eum ait : « Ego hodie genui te ? » Utique liquet vocem (37) *hodie*, non divinitatis Unigeniti recentem significare existentiam, sed ejus ad homines astruere corporalem præsentiam ac adventum. Cæterum illud, *genui te*, divinam in Patre Spiritus sancti rationem principii (38) ac coagendi vim substantialem ostendit. Quia enim Spiritus sanctus non est alienus a Patre, ille autem ex Patris beneplacito ac missione, in te habitavit Virgine et Matre, ejus sibi Pater vindicat actionem, ac suam facit. Quamobrem Filii sui corporalem ex te processionem novam molitus Pater cum Spiritu sancto : « Ego hodie, inquit Filio, genui te. » Illud quoque : « Ex utero ante luciferum genui te, » eandem ingerit fidem, ac veritatem; hoc est : significat cum sæculis anteriorem deitatis in Unigenito certam exploratamque cum Patre coæternam substantiam; tum ejus in carne in sinem temporum, ex te semper Virgine, naturalem illam veramque, non apparentia consistentem, humanationem. Quippe uterum lucifero antiquiorem nominavit Scriptura, processionem, qua Sol ille sæculis antiquior, idemque terrenus, natus est; quo ostendat, ante creatum omne, vel quod oculis subiectum est, vel quod spiritale oculis non subest,

⁶⁶ Deut. xxxii, 8. ⁶⁷ Psal. xxxiii, 8. ⁶⁸ Joan. i, 1. ⁶⁹ Luc. ii, 14. ⁷⁰ Psal. ii, 7. ⁷¹ Psal. cix, 3.

VARIÆ LECTIONES.

ἡ Ἰσ. ἀφελίσαν. ἡ Ἰσ. πληροφορίας.

NOTÆ.

(37) *Liquet vocem hodie*, τὸ σήμερον. Sic quoque Methodius in *Occurs*. et alii, de temporali exponunt nativitate, in quam etiam Ecclesia usurpat, in officio diei Natalis Domini.

(38) *Divinam in Patre Spiritus sancti rationem principii*. Τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ Πατρὶ

θεαρχικόν· ut sibi Pater, Dominicam et ipse vendicet incarnationem, quæ appropriatur Spiritui sancto; quæ nimirum una utriusque voluntate facta sit. Τὸ, θεαρχικόν, hic, velut ἀπὸ ἀρχῆς, τὸ, αἰτία· quod habet Spiritus sanctus tantum ad extra.

Unigenitum ex Patre sine principio, tanquam Lumen de Lumine, natum esse: ac rursus uteri nomine, tuum designavit ventrem, ut et carnalem ex te Unigeniti adventum significaret. Nam ea voce, ante *luciferum*, noctem illam indicat, antequam diluculum esset. Recte vero diem, *luciferum* vocat; quia enim intempestæ noctis silentio, iis qui sedebant in tenebris, lumen peperisti, ante *luciferum*, ac præmatutinam horam tui partus dixit. « Pastores enim, inquit, erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis. » Ejusmodi est, o Deipara, quæ per te gloria cælestibus accessit. Si quidem enim jam accesserat, haudquaquam angeli, quod olim glorificatum esset, « Gloria in altissimis » cantico celebrarent, cum ineffabilis tui puerperii tempus advenisset. Quam vero etiam terrenorum genus illustratum est? Homo etenim per tuam immaculatam carnem cæli civis erasit, ac pastores commisit angelis. Angeli quidem [inferius se ad nati infantis humilitatem inclinarunt; homines vero], ad supernam Dei, ac glorificatam subvecti sunt dignitatem: hoc est, æternam Patris ad Filium, ac ante sæcula consubstantialitatem, quæ est nativitate, non creatione, sapienter didicerunt.

Ex quo igitur, sanctissima Dei Mater, cælum, atque adeo terra, per te decorem habuerunt, qui fieri potuit, ut migrando, tua homines inspectione orbatos desereret? Enim vero absit ut ita sentiamus. Quemadmodum enim mundo hoc agens, haudquaquam hospes eras cælestis convictus, ita neque postquam migrasti, ab hominum in spiritu conversatione alienata es: quando etiam tuo illo amplissimo sinu gestando Deo, altissimi Dei capax cælum efflecta es; spiritualisque nihilominus ei terra fuisti appellata, ob obsequium carnis ei subministratæ. Atque adeo facili inde suademus conjectura, cum Deo prorsus contubernalem fuisse, dum in mundo versareris, tumque ab humanis translata, eos nunquam deseruisse qui in mundo essent. Instamus nihilominus, verbisque importunissimus, qui fidei te mente venerari consuevimus: quamobrem non et ipsi id tantum boni consecuti sumus, ut tua in corpore frui mereremur consueudine? Idcirco etiam magis ter beatissimos eos prædicamus, qui tui accolatus spectaculo delectati sunt, ut qui te, Matrem Vitæ, communem secum vitam ducentem habuerunt. Cæterum, velut etiamnum corporaliter inter nos, atque in humanis agens ambules, sic tua quotidie visione, animorum nostrorum oculos delectas et afflicis.

Enim qua ratione cum antiquioris ætatis hominibus in carne conversaberis, ea quoque nobiscum spiritu habitas; tuæque illa, qua nos foves, multa protectio, tuæ nobiscum consuetudinis index est: tuamque universi audimus vocem; universorumque vox, auditus tui aures pulsant: quique a te pro tua in nos protectione cognoscimur, tuam

γαστέρα πάλιν, τὴν σὴν ἐσήμενε κοιλίαν, τοῦ δεῖξαι καὶ τὴν σαρκικὴν ἐκ σοῦ τοῦ Μονογενοῦς ἐπιδημίαν. Προεωσφόρον δὲ, τὴν πρὸ τοῦ ἀγίου τότε δειλῶκε νύκτα· ἐωσφόρον, τὴν ἡμέραν καλῶς ὀποτιθέμενη· ἐπειδὴ γὰρ ἐν νυκτὶ τὸ φῶς τοῖς ἐν σκότει καθημένοις ἐκύρσας, προεωσφόρον τὴν ὥραν ἐκάλεσε τοῦ τόκου σου. « Ποιμένες γάρ, φησὶν, ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες, καὶ φυλάττοντες φυλακὰς τῆς νυκτός. » Τοιαύτη ἡ προστεθείσα βία σοῦ τοῖς ἐπουρανίοις δόξα, Θεοτόκε. ἰ Μὴ γὰρ προστεθῇ, οὐκ ἂν τὸ ἦδη δεδοξασμένον, ἄδξαν ἐν ὑψίστοις, ἀνύμουν οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν καιρὸν, ἐπικαταλαβεῖν τῆς ἀφράστου σου κυοφορίας. Ποία δὲ καὶ τῶν ἐπιγίων ἡ ἑλλαμψίς; ὅτι περ διὰ τῆς σῆς ἀμύμου σαρκὸς οὐρανοπολίτης ὁ ἄνθρωπος ἀπετελέσθη, καὶ ποιμένες μετ' ἀγγέλων ἐμίχθησαν. Οἱ μὲν ἄγγελοι καταβατικοί πρὸς τὴν ἀνω τοῦ Θεοῦ καὶ δεδοξασμένην ὑψωθέντες ἀξίαν τούτῳ, τὴν ἀναρχον τοῦ Πατρὸς πρὸς τὴν ὕψιν σφισθέντες πρὸ τῶν αἰώνων γεννητικὴν, καὶ οὐ κτιστὴν ὁμοουσιότητα.

Ἐπὶ οὖν, παναγία Θεομήτορ, ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ μᾶλλον εἶπειν, διὰ σοῦ κατεχομήσθη ἰ, πῶς ἐνδεκτον ὄρφανους τῆς σῆς ἀναθεωρίας καταλείψαι σε τῇ μεταστάσει τοὺς ἀνθρώπους; Μὴ γένοιτο τοῦτο φρονεῖν ἡμᾶς! Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διήγουσα, οὐ ξένη τῶν οὐρανίων ὑπὴρχες διατημάτων, οὐδὲ μετατίθεσαι, τῆς σῆς ἀνθρώπων ἡλλοτριώσεως τῷ πνεύματι συνναστροφῆς· ἐπειδὴ καὶ οὐρανὸς θεοχώρητος ἀνεδείχθη τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, διὰ τὸν χωρητικὸν κόλπον σου πρὸς αὐτοῦ βασταγμοῦ· καὶ γῆ πάλιν αὐτῷ πνευματικῇ, διὰ χωρητικὴν ὑπουργίαν ἐχηρήματις; τῆς σαρκὸς σου. Ὡς ἐνθεν εὐστόχως ἔστι πιστεύειν, ὅτι περ καὶ κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον ὅταν ἐπεδήμεις, σύνοικος ἦσθα διὰ παντὸς τοῦ Θεοῦ· μετατεθείσα τῶν ἀνθρωπίνων, οὐκ ἐγκατέλιπας ποτε τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ. Πλὴν ὁμοίως ἰ· ἀδολεσχοῦμεν, οἱ πιστῶς σε προσκυνεῖν εἰθισμένοι· διὰ τί, σὲ καὶ σὺν τῷ σώματι μὴ κατηξιώθημεν καὶ ἡμεῖς εὐτυχεῖσαι; Διὸ καὶ τρισμακρίστους μᾶλλον καλοῦμεν, τοὺς τῆς παροικίας σου κατατρυφῆσαντες θεατὰς, ἐπειδὴ σε συνομόζων ἑαυτοῖς τὴν Μητέρα τῆς ζωῆς κατεκτήσαντο. Ἄλλως ἵνα καὶ μεθ' ἡμῶν σωματικῶς ἐμπεριπατεῖς, οὕτω καὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν οἱ ὀφθαλμοὶ καθεκάστην σε προβλέπειν ψυχαγωγούνται.

Καὶ γὰρ, ὡς μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἡμῶν ἐν σαρκὶ συνεπολιτεύου, ὁμοίως καὶ μεθ' ἡμῶν τῷ πνεύματι συνοικεῖς· καὶ ἡ πολλὴ σου περὶ ἡμᾶς σκέπη, τὴν σὴν ἡμῶν χαρακτηρίζει συνομιλίαν. Καὶ τῆς φωνῆς σου πάντες ἀκούομεν· καὶ ἡ φωνὴ τῶν ὅλων πρὸς τὰ σὰ τῆς ἀκρόσεως ὧτα· καὶ γινωσκόμενοι παρὰ σοῦ διὰ τῆς ἀντιλήψεως, ἐπιγινώσκόμενοι σου

VARIÆ LECTIONES.

ἰ leg. ἄν. ἰ leg. κατεχομήθη. ἰ leg. ὁμοίως.

προστατικὴν αὐτὴν ἀντιληψίν. Κωλυτικὸν γὰρ οὐ-
δὲν, μερισμὸν λέγει ψυχῆς καὶ σώματος, μεταξὺ τῆς
σῆς καὶ τῶν σῶν δούλων διαγνώσεως. Οὐ γὰρ ἀφ-
ῆκας, οὐς διέσωσας· κατέλιπας, οὐς συνήγαγες·
οἱ ζῆ σου τὸ πνεῦμα διὰ παντὸς, καὶ ἡ σὰρξ δια-
φορὰν οὐχ ὑπέμεινε ταφῆς. Πάντας· ἐπισκέπτῃ, καὶ
ἡ ἐπισκοπὴ σου, Θεομήτορ, ἐπὶ πάντας· ὥστε καὶ οἱ
ὀφθαλμοὶ ἡμῶν κρατοῦνται τοῦ μὴ βλέπειν σε, παν-
αγία, ἐν μέσῳ σου τῶν ἀπάντων ἐμφιλοχωρεῖς, ἐμ-
φανίζουσα τοῖς ἁγίοις σου διαφώρων ἑαυτήν. Ἡ γὰρ
σὰρξ οὐκ ἐμποδίζει τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ
πνεύματός σου· ὅτι περ ὅπου θέλει πνεῖ σου τὸ πνεῦ-
μα, ἐπειδὴ καθαρὸν τοῦτο καὶ αὔλον· ἀφθαρτον καὶ
ἀκρίβητον, καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου συνδια-
τικὸν πνεῦμα, καὶ τῆς Μονογενοῦς θεότητος ἐκλε-
κτόν. Σὺ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, « ἐν καλλοῦν »· καὶ
τὸ σῶμά σου τὸ παρθενικόν, ὅλον ἅγιον, ὅλον ἀγνόν,
ὅλον Θεοῦ κατοικητήριον· ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν καὶ
ἐλλόττεριον χοίτης ἀναλύσεως. Ἐνναλλαγὴν μὲν ὡς
ἀνθρώπων πρὸς ἄκραν ἀφθορσίαν ζωὴν· ὧν δὲ
τοῦτο καὶ ὑπερένδοξον, ζωστήλιν καὶ ἀκοίμητον· καὶ
ὅτι περ οὐδὲ ἦν δυνατόν παρὰ νεκροποιῶ συνκλει-
σμοῦ τοῦτο κρατηθῆναι, ὡς σκεῦος ὑπάρχον θεηδό-
χον, καὶ ἐμψυχος ναὸς τῆς τοῦ Μονογενοῦς παναγίας
θεότητος. Ἐνεκεν δὲ τούτων, μεθ' ἡμῶν σε, Θεο-
τάξ, πιστεύομεν περινοστεῖν.

B semper auxiliatricem agnoscimus protectionem :
nihil enim illa, animam inter ac corpus divisio,
tuam, ac servorum tuorum dignationem prohibere
possit. Haud quippe dimisisti, quibus fuisti saluti;
haud abs te congregatos dereliquisti : nam spiritus
tuus semper vivit, nec caro corruptionem sepulcri
sustinuit. Omnes visitas, tuæque, Dei Mater, in-
spectio in omnes existit : adeoque, quanquam
tenentur oculi nostri ne te videamus, o sanctissima,
lubens tamen in medio omnium habitas, teque
ipsam, dignis te diversimode manifestas. Nihil
enim caro, tui spiritus virtuti ac efficacæ officit ;
quippe tuus ille spiritus ubi vult spirat, qui nimi-
rum mundus sit ac vacans materia ; incorruptus
ac incontaminatus, sanctique Spiritus sodalis, ac
B Unigeniti Deitati delectus, spiritus. Tu juxta quod
scriptum est, « Speciosa es » ; tuumque illud
corpus virginale, totum sanctum est, totum castum,
totum Dei domicilium ; ut ideo quoque a resolu-
tione in pulverem deinceps sit liberum : quod qui-
dem ceu humanum, ad summam incorruptionis
vitam sit immutatum ; sitque nihilominus ipsum
incolume ac prægloriosum ; consummatæ vitæ, ac
inexporabile : quatenus impossibile erat, ut mor-
tuorum sepulcro clausum teneretur, quod vas Dei
susceptivum esset, ac sanctissimæ Unigeniti Dei-
tatis animatum templum. Idcirco vero te, Deipara,
nobiscum credimus obambulare.

Vere etenim, vere, etiam iterum grati animi
dicam exultatione : quanquam ab humanis mig-
C grasti, haud tamen a Christianorum gente reces-
sisti. Non es elongata a mundo hoc exolescente,
paris tu incorruptionis vita (39) ; sed iis, qui invo-
cant te, propior accedis ; inveniris ab iis, qui te
fideliter exquirunt : quæ plane, Spiritus vitæ jugiter
spirantis, ac corporis a fluxione liberi, ac incor-
ruptibilis, exhibitionem haud obscuram habent.
Nam quomodo carnis te dissolutio in cineres, ac
pulverem potuisset redigere, quæ humanum genus
a mortis corruptione, per Nati ex te assumptam
carnem, liberasses ? Migrasti ergo ab humanis, ut
horrendæ incarnationis, solida veritate, nulla ap-
parentia constans, confirmatum patesceret sacra-
mentum ; ut, inquam, tuo illo a temporaneis, ac
D sæculo discessu, qui ex te natus est Deus, perfectus
nihilominus ex vera Matre crederetur processisse
Filius, quæ nimirum necessitatem naturæ legibus
subjaceret, divinæ jussionis definitione, ipsoque
ad mundi vitam concessio tempore sollicitante :
cujus corpus, ut unius haberet reliquarum mulie-
rum, eoque communis hominum mortis occursum
vitare nequivisses : quo etiam modo Filius tuus,
ac Deus universorum, ob nostrum, ut ita dicam,
universi generis mortuum hominem, similem et
ipse carne, « gustavit mortem » : mirabilia plano

vocat, μητέρα ζωῆς. Vel, vita incorruptionis no-
stræ, quam secum incorruptibiles faciens, suo illa
nobis puerperio conciliet.

Ὅντως γὰρ, ὄντως, καὶ πάλιν εὐχαριστικῶς ἐρῶ·
ὡς ἐχωρίσθης καὶ μετέστης τοῦ Χριστιανικοῦ γέ-
νους· οὐκ ἐμακρύνθης, συναφθορσίαν ζωῆς, τοῦ φθει-
C ρομένου τούτου κόσμου, ἀλλ' ἐγγίξεις τοῖς ἐπιχα-
ιρουμενοῖς σε. Εὐρίσκη τοῖς πιστῶς ἐκζητοῦσί σε·
ἵτινα ζωῆς εἰσὶν ἐνεργείας πνεύματος ἀειπνούς,
σώματος ἀδιερεύστου παραστατικὰ θεωρήματα. Πῶς
γὰρ εἴη διαλύσις σαρκὸς πρὸς χοῦν καὶ κόνιν ἀνθ-
ρωποτρόφαι σε, τὴν ἀπὸ θανάτου κατασθροῆς, τὴν
ἀθάρων, διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ σου λυτρωσμένην σαρ-
κίως ; Μετέστης γοῦν τῶν ἐπιγελων, τοῦ δειχθῆ-
ναι τὸ τῆς φρικτῆς ἐνανθρωπήσεως βεβαιούμενον
ἀφαντάτως μυστήριον· ἵνα σοὺ τὴν ἐκδημίαν τῶν
προσκαίρων ὑπομεμενηχίας, ὃ ἐκ σοῦ γεννηθεὶς
θεός, πιστευθῇ καὶ τέλειος προσελθεῖν ἀνθρώπος, ἐξ
ἀφύσθους Μητρὸς Υἱός, ὑποκειμένης νόμοις φυσικῶν
ἀναγκασμάτων, ὅρου θεοῦ κελύσματι, καὶ χρόνου
D βωτικῶ παρακελεύσει· σοὶ, τῆς ὡς μετὰ τῶν καὶ
ἡμῶν τυγχανούσης σωμάτων, καὶ διὰ τοῦτο μὴ τοῦ
κοινῶ τῶν ἀνθρώπων θανάτου δυνήσεως ἐκφυγεῖν
τὸ συνάντημα· ὃν τρόπον καὶ ὁ σὸς Υἱός καὶ πάν-
των θεός, καὶ αὐτός, ὅσον εἰπεῖν, διὰ τὸν παντὸς
ἀποθνήσκοντα τοῦ γένους ἡμῶν ἀνθρώπον, τοῦ
ἐμοῦ σαρκίως ἀπεγεύσατο θανάτου· παραδοξά-
σας δηλαδὴ, κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ καὶ ζωοποιὸν τά-
γον, καὶ τὸ ὅν τῆς κοιμήσεως ζωοπαράδεκτον μνη-
μα· ὥστε ἀμφοτέρων σώματα μὲν ἀφαντάτως ὑπο-

“ Cant. II, 13. “ Hebr. II, 9.

(39) *Paris tu incorruptionis vita.* Συναφθορσίαν
ζωῆς. Vel Christi Domini, qui ipse vita pariter est,
ac incorruptio cum Maria ; ejus, atque adeo incor-
ruptionis, ac vitæ matris : juxta quod paulo inferius

operatus, cum in suo ipsius ac vivifico sepulcro, tum in tuo dormitionis vitam suscipiente monumento : ut ea, amborum quidem corpora veritate susceperint, haudquaquam vero corruptionem induxerint. Neque enim fieri poterat, ut quæ Dei capax vasculum esses, emortuum corpus corrupte diffunderes pulvere. Quia enim is, qui in te fuerat exinanitus, Deus erat a principio, ac vita sæculis antiquior; utique par quoque erat, ut Vitæ Mater, Vitæ pariter contubernalis fieret; dormitionemque somni instar susciperet; ac migrationem, haud secus atque expergefactionem, cœu Vitæ Parens, subiret. Uti enim clara proles propriam quærit ac desiderat parentem, atque parens vicissim cum prole amat versari, ita et te, quæ prolis amantibus in Filium tuum ac Deum visceribus prædita esses, congruum erat redire ad Filium; parque vicissim erat, ut pro ea, qua Deus ad Matrem haberet amoris affectione, suam sibi contubernalem, consuetudine donans, adjungeret. Sic porro rebus caducis emortua, ad immortales æternorum demigrasti mansiones, ubi Deus inhabitat; cum quo pariter ipsa agens, Dei Genitrix, ab ejus conversatione non discedis. Quippe ei, o Deipara, corporalis domus, qua quiesceret, es effecta; ipseque vicissim, o laudatissima, domus requietionis migranti efficitur: « Hæc enim, inquit, requies mea in sæculum sæculi⁷⁰; » hoc est, caro, quam is ex te, o Deipara, induit; qua indutus, nedum præsentī sæculo apparuisse creditus est, sed et est futurum, ut eadem ipsa, veniens judicare vivos et mortuos indutus appareat. Ergo te, ut quæ æterna ei requies esses, a corruptione liberam, ad se assumpsit; suis te, ut ita dicam, et affatibus et visceribus volens propius affixam: idcirco quidquid ab eo quæris, id ille, filiorum

δεδωκένων, διαφθορῶν δὲ μηδαμῶς ἐνεργησάντων. Οὐδὲ γὰρ ἐνεδέχετό σε θεοχώρητον οὖσαν ἀγγέλων, τῆς ἀναλύσεως νεκροπόρου διαβρῦναι χαί. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ κενωθεὶς ἐν σοὶ, Θεὸς ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ζωὴ προκινῶν, καὶ τὴν Μητέρα τῆς ζωῆς σύνοικον εἶδει τῆς ζωῆς γεγενῆσθαι, καὶ καθάπερ ὕπνον τὴν κοίμῃσιν ὑπολαβεῖν, καὶ ὡς ἐργήγορσιν ὑποστῆναι τὴν μετὰστασιν ὡς Μητέρα τῆς ζωῆς. Ὡς περ γὰρ τέκνον τὴν ἰδίαν ζητεῖ καὶ ποθεῖ μητέρα, καὶ μήτηρ συνδιὰγειν τῷ τέκνῳ φιλεῖ, οὕτως καὶ σὲ φιλότεκνα σπλάγγνα πρὸς τὸν Υἱόν σου καὶ Θεὸν κεκτημένην, ἤρμωσεν πρὸς αὐτὸν ἐπανελθεῖν· καὶ τὸν Θεὸν εἰ, μητροφιλή διακρατοῦντα πρὸς σὲ στοργήν, συνδιατίόν σοι τὴν ἑαυτοῦ καὶ πάντως ἐπερεπε καταστῆναι συνομιλίαν. Τοῦτω δὲ τρόπῳ τὴν ἀποβίωσιν τῶν περριννομένων πεπονθῆσα, πρὸς τὰς ἀφθάρτους τῶν αἰώνων μετέκχυσας διατρέχας, ὅπου Θεὸς ἐναυλίζεται, μεθ' οὗ καὶ σὺ συνδιὰγωγος οὖσα, Θεοτόκε, οὐκ ἀποχωρίζῃ τῆς τούτου συναναστροφῆς. Οἶκος γὰρ αὐτῷ καταπαύσεως σὺ γέγονας σωματικῶς, Θεοτόκε, καὶ τόπος ἀναπαύσεως αὐτοῦ χρηματίζει μεταστάσει, πανύμνητε. « Αὕτη γὰρ, φησὶν, ἡ κατάπαυσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος· » τουτέστιν, « Ἡ ἐξ σοῦ περιβληθεῖσα τούτῳ, Θεοτόκε, σάρξ· μεθ' ἧς οὐ μόνον εἰς τὸν παρόντα τοῦτον αἰῶνα ἐπιφανέας ὁ Χριστὸς ἐπιστεύθη, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, σὺν τῇ τοιαύτῃ σου σαρκί, ἐρχόμενος κρίναι ζώντας καὶ νεκροὺς ἐμφανισθήσεται. Ἄρα οὖν, ὡς αἰωνίας σου τούτῳ καταπαύσεως οὕσης, πρὸς αὐτὸν ἀδιάφθορον προσελάβετό σε, πλησιοχώρως, ὡς εἴποι τις, τῶν σῶν λαλῶν καὶ σπλάγγνων ἔχειν σε θέλων· διὸ καὶ ὅσα ζητεῖς παρ' αὐτοῦ, τεκνοπενηθὲς ἐπιδίδωσι, καὶ ὅσα περ αἰεὶς ἐξ' αὐτοῦ, θεοδυνάμως ἀποπληροῖ· ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

luculentī sortem, tribuit; ac si quid petis ab eo,

VII.

Ejusdem in beatam sanctissimæ Domine nostræ Deiparæ semperque virginis Mariæ dormitionem sermo II.

Cessent indocti vesanique hæreticorum sermones (40). Iniqua eorum labia obturentur. « Exsultent et lætentur super te omnes quærentes te, » o Deipara; « et dicant semper: Magnificetur Dominus, qui » pro debito, « diligunt⁷¹, » magnificare nomen tuum: « Os » enim Christianorum « medietabitur justitiam tuam, » ac virginitatem; « tota die laudem⁷² » sanctitudinis partus tui. « Viderunt pauperes⁷³, » per te, « divitias honoris divini⁷⁴. » Viderunt, atque dixerunt: « Misericordia Domini plena est terra⁷⁵. » Peccatores, per te « Deum exquisierunt, et salvi facti sunt⁷⁶; » dixerunt et ipsi:

Z'.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ἀγίαν κοίμῃσιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας λόγος β'.

Παυσαίνωσαν τῶν αἰρετικῶν οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἐμβρόντητοι λόγοι. Ἐμφορτισθώσαν τὰ τοῦτων ἀδίκαια χεῖλη. « Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε, » Θεοτόκε, « καὶ λεγέτωσαν διὰ παντός· Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ ἀγαπῶντες » μεγαλύνειν κατὰ χρέως τὸ ὄνομα σου· ὅτι « τὸ στόμα » τῶν Χριστιανῶν « μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου » καὶ παρθένω σου· ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον « τῆς ἀγιοσύνης τοῦ τόκου σου. » Εἶδον οἱ πτωχοὶ τὸν διὰ σοῦ « τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ πλοῦτον. » Εἶδον καὶ εἶπον· Τοῦ ἐλέου Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. — « Ἐξεστῆτησαν » οἱ ἄμαρ-

⁷⁰ Psal. cxxxi, 14. ⁷¹ Psal. xxxix, 17. ⁷² Psal. xxxiv, 28. ⁷³ Psal. lxxviii, 35. ⁷⁴ Rom. ii, 4. ⁷⁵ Psal. xxxii, 5. ⁷⁶ xxi, 6.

(40) Nullo exordio, velut superiori continuat, ac prosequitur πάθος. Magnam partem verbis sensisque Scripturæ pie accommodatis, intexta oratio, iis

velut margaritis et splendet, et devotius quid spirat, uti omnes in Bernardo advertunt, miranturque.

τωλοι διὰ σοῦ τὸν Θεὸν, καὶ ἐσώθησαν. » Εἶπον Α « Nisi quia Dominus, » carnem de Virgine sum-
 καὶ αὐτοί· « Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἐδόθησεν ἡμῖν, » ἐκ
 παρθένου σαρκωθείς, « παρὰ βραχὺ παρώκησαν ἂν, »
 ἐν τῷ παμφάγῳ τῆς ἀπονεκρώσεως ᾄδῃ, « τῶν ψυχῶν
 ἡμῶν » αἱ καταδύσεις. Δυνατὴ τοιγαροῦν πρὸς σω-
 τηρίαν ἡ βοήθεια σου, Θεοτόκε, καὶ μὴ χρήζουσά τι-
 νος ἐτέρου πρὸς τὸν Θεὸν παραθέτου. Σὺ γὰρ εἰ τῆς
 ὄντως ἀληθινῆς Ζωῆς ἡ μήτηρ. Σὺ εἰ τῆς ἀναπλάσεως
 τοῦ Ἀδάμ ἡ ζύμη. Σὺ εἰ τῶν ἀναισθημῶν τῆς Εὐας ἡ
 ἐλευθερία. Ἐκείνη μήτηρ χοῆς, σὺ μήτηρ φωτός.
 Ἐκείνης ἡ μήτρα, φθορᾶς¹ ἡ δὲ σὴ γαστήρ,
 ἀφθαρσίας. Ἐκείνη θανάτου κατοίκησις, σὺ μετά-
 στασις ἀπὸ θανάτου. Ἐκείνη βλεφάρων καταχθονι-
 σμός, σὺ γρηγορούντων ὀφθαλμῶν ἀκοίμητος ὄψα.
 Ἐκείνης τὰ τέκνα, λύπη· ὁ δὲ σὺς Υἱός, παγγενῆς
 χράς. Ἐκείνη ὡς γῆ οὖσα εἰς γῆν παρῆλθε· σὺ δὲ
 Ζωὴν ἡμῖν ἔτεκας, καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανήλθες,
 καὶ Ζωὴν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ μετὰ θάνατον, προ-
 ξενεῖν κατέσχυσας. « Οὐκ ἔστι τῆς ἀντιλήψεώς σου κό-
 ρος, » οὐδὲ τῆς ζωοκοιμήσου σου μεταθέσεως ἐπιζη-
 μος, ὡς εἰπεῖν, ὑποτρέχουσα τοῖς ἀνθρώποις ἀσθη-
 σις· διότι καὶ ἡ προστασία σου ζῶσα, καὶ ἡ πρεσβεία
 σου ζωή, καὶ ἡ σκέπη σου διηνεκής. Εἰ μὴ γὰρ σὺ
 προσηοῦ, οὐδεὶς πνευματικὸς ἀπετελεῖτο¹· οὐδεὶς
 ἐν Πνεύματι τὸν Θεὸν προσεύχεται. Τότε γὰρ πνευ-
 ματικὸς ὁ ἄνθρωπος, ὅταν σὺ, Θεοτόκε, Πνεύματος
 ἁγίου κατοικητήριον ἐγένου. Οὐδεὶς θεογνωσίας ἀνά-
 μεστο, εἰ μὴ διὰ σοῦ, παναγία· οὐδεὶς ὁ σωζόμενος,
 εἰ μὴ διὰ σοῦ, Θεοτόκε· οὐδεὶς κινδύνων ἐλεύθερος,
 εἰ μὴ διὰ σοῦ, Παρθενομήτορ· οὐδεὶς ὁ λελυτρωμέ-
 νος, εἰ μὴ διὰ σοῦ, Θεομήτορ· οὐδεὶς ὁ ἐλεούμενος
 δῶρον, εἰ μὴ διὰ σοῦ, Θεοχώρητος. Τίς γὰρ τῶν
 ἀμερτωλῶν ἐπὶ τοσοῦτον ὑπερμαχεῖ; Τίς τῶν ἀδιορ-
 θῶτων³ κατὰ τοσοῦτον [ἀντιφωνητικῶς] ὑπεραπο-
 λογίζεται; Πᾶς γὰρ τῶν δυναμένων ἐσθ' ὅτε καὶ βοη-

« Nisi quia Dominus, » carnem de Virgine su-
 mens, « adjuvisset nos; paulo minus habitas-
 sent, » in demortuorum omnia devorante inferno
 (41), occidentes « animæ nostræ ». » Potens igitur
 ad salutem auxilium tuum, o Deipara, nec alte-
 rius cujusquam apud Deum commendationem re-
 quirrens. Tu enim revera, veræ esse Vitæ parens :
 tu fermentum reformationis Adæ : tu oppro-
 briorum Evæ liberatio. Illa pulveris mater (42),
 tu Luminis. Illius vulva, corruptio; tuus ute-
 rus, a corruptione immunitas. Illa mortis demo-
 ratio et sedes; tu, a morte translatio. Illa pal-
 pebrarum in terram demissio, tu insomnis vigi-
 lantium gloria. Proles illius, dolor; tuus Filius,
 omnigenum gaudium. Illa ut terra, in terram ces-
 sit; tu, et nobis peperisti Vitam, et ad vitam
 rediisti, vitamque, post etiam mortem, hominibus
 conciliare potuisti. « Tuæ magnitudinis non est
 finis ». » Te cogitandi, nulla satietas; nec tui il-
 lius vitali somno transitus (43) velut subrepens
 sensus, ac se in hominum insinuant animos,
 damnum affrat : nam et tutela tua immortalis
 est; et intercessio, vita; et protectio perpetua.
 Nisi enim tu præires, nemo spiritalis evaderet;
 nemo in Spiritu Deum adoraret ». Tunc enim
 spiritalis factus est homo, cum tu, Deipara, Spi-
 ritus sancti habitaculum effecta es : nemo Dei
 cognitione repletus est nisi per te, o sanctissima.
 Nemo salvus nisi per te, o Deipara; nemo peri-
 culorum expers nisi per te, Virgo parens; nemo
 redemptus (44) nisi per te, Dei Mater; nemo do-
 num per misericordiam consecutus (45), nisi per
 te, o digna quæ Deum caperes. Quis enim tanto-
 pere peccatores defendit? Quis adeo nihil emenda-
 tis (46), sponsionem prætendens patrocinatur?

¹¹ Psal. CXXIII, 1-2. ¹² Psal. CXLIV, 3. ¹³ Joan. IV, 24.

VARIE LECTIONES.

¹ impr. φθορά ἀφθαρσία. ¹ impr. ἀντετεχ. ³ impr. ἀδιορθούντων.

NOTÆ.

(41) *In demortuorum omnia devorante inferno* : Ἐν τῷ παμφάγῳ τῆς ἀπονεκρώσεως ᾄδῃ. Velut edram inferno qui cesserunt in cadavera; quorum nulla, nisi Christo resurgente, erat futura resurrectio; atque adeo nisi nato eodem ex Maria.

(42) *Illā pulveris mater*, etc. Μήτηρ χοῆς, καὶ μήτηρ φωτός. Accedit ex Regio : quod paulo inferius ex eodem sequebatur, eis γῆν παρῆλθε· mutavi in παρῆλθε : quod propius est voci ἀπῆλθε, qua illic usi sunt LXX interpretes.

(43) *Nec tui illius transitus*. Restitui ex Regio ἐπιζημιος· ἀντὶ τοῦ, ἐπιζημιος, quod vel nihil significat, aut non satis appositum. Quid enim hic ad ζωμούς, καὶ τὰ εὐζωμία· nulla præsertim sacra allusione. Alludit Germanus ad Prov. xxv, ubi vers. 16 et 27 de mellis castigato usu, aliqui exitioso : velitque non esse id periculi in memoria, sensuque migrationis Mariæ, velot continue animum subeunte, ac recurrente.

(44) *Nemo redemptus*. Id quoque ex Regio : ac congruus admodum redemptioni per Mariam adjunxit τὴν Θεομήτορ· quanto ex Deo infinitus ille emanat valor, ratione ejus Christi Domini, Mariæ

prolis, satisfactio abundans fuit, ac copiosa redemptio.

(45) *Nemo donum per misericordiam consecutus*, ἐλεούμενος δῶρον. Quidquid eximie donum est, ac gratia per Christum, ex eo in nos derivatum, quod Maria fuit θεοχώρητος· quod ex Regio prætulimus : quanquam, τὸ θεοχάρτης in editis non displiceat. Utrumque enim in Mariam congruit, quæ et Deum utero complexa est, et Deo grata singulariter fuit; quod eam compellat angelus Luc. 1 : Χαῖρε, κεχαριτωμένη.

(46) *Nihil emendatis*. Ἀδιορθώτοις. Τὸ, ἀδιορθούντων editis, minus quadrat. Deerat quoque τὸ, ἀντιφωνητικῶς, quod sequentia exigunt, ubi ejusmodi sponsionis privilegium in Maria declaratur, sed male explicatur a Schotto, cui τὸ, ἀντιφωνησις, quod sequitur, est *contradictio*, tota serie ac sensu contrariis. Allusio est ad ficum succidendam, cui sola Maria, post longam adeo expectationem, et cum aliorum sponsio jam ἔδεχτο; videri possit (quemodo restitui ex ms. ἀντὶ τοῦ, ἔδοξεν) inducias impetrare habeat. Simili sensu Andreas Cretenus. Mariam deprecatur orat. in Annunt. allusione

Quivis enim eorum, qui etiam auxilio esse possent, paraboli-^{ca} fletus⁹⁹ excidium in nobis metuens, supplicationem Deo pro nobis offerre detrectabat; ut ne inutili promissione, lata sententia, non admittenda sponsio videretur. Tu autem, quæ materna in Deum auctoritate polleas, etiam iis qui enormiter peccant, eximiam remissionis gratiam concilias. Non enim potes non exaudiri, cum Deus, ut veræ ac intemeratæ Matri suæ, quoad omnia, et per omnia, et in omnibus, morem gerat. Hinc merito, afflicti quisque ad te confugit; infirmus tibi adhaeret; bello petitus te hostibus opponit. Tu, « Indignationem, et iram, et tribulationem, inmissionem per angelos malos⁹¹, » transfers; justasque minas, ac condignæ sententiam condemnationis, quæ Filii tui nomine appellatum (47) populum, impensius diligas, avertis. Hinc et populus tuus Christianus, perpendens rerum suarum statum, fidenter tibi suas ad Deum, perfrendas preces committit. Indubius fore sperat, ut exoret ac flectat, o sanctissima, ob factum olim periculum (48), et multitudinem tuorum in nos beneficiorum; quoque sæpius supplicando, ut benigne annueris, adigat. Quapropter, quis non beatam te deprædicet? Spectaculum, angelorum intelligentia majus; omni præstantem miraculo, summeque novam hominum felicitatem; Christianorum gentis susceptionem; peccatorum frequens asyllum; quæ per horas singulas Christianorum ore verseris? Simul atque enim tremore correptus fuerit Christianus aliquis, aut pedem ad lapidem offenderit, illico tui nominis præsidium invocat. Quare ut quis nulla requie, te laudibus celebret, non existimat se celebrare; qui magis insatiabili affectu celebrare incipiat. Nemo enim satis pro dignitate celebrare possit. Qui te semper magnificare desiderat, jugi tua glorificatione, debitum in te suum apud se repetit. Cum enim multorum debitor nihil possit rependere, accumulatur gratiarum actionem, quemadmodum ipsa tutelam et protectionem accumulas. Quia enim illa donum est optimum quod finem non habeat, jugi afficientem beneficio, velut a principio, gratiarum actione demeretur. Quis enim te admirationi non habeat, sperem immutabilem, protectionem immobilem, sti-

⁹⁹ Luc. xiii, 6 seqq. ⁹¹ Psal. lxxvii, 49.

VARIÆ LECTIONES.

⁹² Reg. μη ὄχλ. • ποιούση. Impr. πρὸς τι. P Impr. ἀνέκλειπτον.

NOTÆ.

ad Mozitarum urbem *Laterum*. In sicum arefactam novum monumentum suggerit, nuper Græcorum cimeliis egregiis copiose aucta, præclara incolæ Galliæ cancellarii Petri Segnieri gaza, inscriptum illud Joanni Damasceno, aliud ab eo, quod Joannis Chrysostomi nomine editum, nonnulli Romæ codices eilem vindicant. Incipit illa Damasceni Oratio: Κινεῖ με πρὸς τὸ λέγειν ὁ ἐνυπόστατος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Λόγος. Hanc ego orationem dum avidius exscribo, mutilam, et ut fere exordio constet invenio, plurimum foliorum

ἂ θεῖν, τῆς παραβολικῆς συκῆς τὴν ἐκτομὴν ἐν ἡμῖν εὐλαβούμενος, ἀνεβάλλετο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἰκασίαν τῷ Θεῷ προσαναπέμψαι· ἵνα μὴ τῆς ἀποφάσεως διὰ τὸ ἀκαρπὸν τῆς ὑποσχέσεως δοθείσης, ἀδεκτός ἢ ἀντιφώνησις ὀφθῇ. Σὺ δὲ, μητρὶν ἔχουσα πρὸς τὸν Θεὸν τὴν ἰσχύν, καὶ τοῖς καθ' ὑπεροχὴν ἁμαρτάνουσι, καθ' ὑπερβολὴν τὴν συγχώρησιν ἐξανύεις. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται σέ ποτε παρακουσθῆναι, ἐπειδὴ πειθαρχεῖ σοι κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσιν ὁ Θεός, ὡς ἀληθινῇ αὐτοῦ καὶ ἀχράντῳ Μητρὶ. Ὅθεν ὁ ἐλιθόμενος, εὐλόγως πρὸς σὲ καταφεύγει· ὁ ἀσθενῶν, σὺ προτροκλᾷται· ὁ πολεμούμενος, σὲ τοῖς ἐχθροῖς ἀνθοπλίζει. Ἐθυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ ὀλῆψιν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν, ὁ σὺ μεταβάλλεις. Ἀπειλὴν δικαίαν καὶ ψῆφον ἀξιωμαθοῦς καταδίκης σὺ μεταστρέφεις, ἀγαπῶσα μεγάλως τὸν ἐπικεκλημένον τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ σου λαόν. Ὅθεν καὶ ὁ Χριστιανὸς λόγος σου, τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀνακρίνων, πρὸς μὲν τὸν Θεὸν παρῆρσιαστικῶς ὑποστέλλεται σοι τὰς δεήσεις προσφέρειν. Σὲ δυσωπεῖν ἀνευδοκαστος θαρρεί, παναγία, διὰ τὴν πείραν, καὶ τὰ πλήθη τῶν εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν σου, καὶ παραδίδασθαι σε πολλὰκις ἐν ἱκεσίαις. Ἀνθ' ὧν τίς σε μὴ μακαρίσει; Τὴν τῶν ἀγγέλων ὑπὲρ ἔννοισιν θεωρίαν· τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπέρξενον ἐπιτυχίαν· τὴν ὑπὸ ληψίν τοῦ γένους τῶν Χριστιανῶν· τὸ ὀχλοῦμενον τῶν ἁμαρτωλῶν προσφύγιον· τὴν καθ' ὅραν ἐν τῷ στόματι τῶν Χριστιανῶν φερομένην. Μόνον γὰρ εἰ θροῖθῃ Χριστιανός, εἰ καὶ πρὸς λίθον τὸν ἑαυτοῦ προσκόψῃ πῶδα, τὸ σὸν ἐπικαλεῖται πρὸς βοήθειαν ὄνομα. Σὲ τοιγαροῦν τις δοξάζων, ἀπαύστως οὐ μὴ δοξάζεται. Δοξάζει σε, μᾶλλον ἐὰν ἄκρωτος ἐνάργηται. Ἀδύνατον γὰρ ἐπαξίως ἀνυμνεῖσαι σε. Τὸ διὰ παντὸς μεγαλύνειν σε ποθεῖ, διὰ τοῦ διηνεκῶς δοξολογεῖν σε, παραψύχην τοῦ χρέους ἀναλαμβάνων. Ἐπὶ γὰρ πολλὰ χρεωστῶν οὐδὲν ἀνταποδίδωσι σοι, πληθύνει τὴν εὐχαριστίαν, ὡς σὺ τὴν προστασίαν. Ἐπειδὴ πανάγαθον δῶρημα τέλος μὴ δεχόμενον, τὴν εὐχαριστίαν ὡς ἐν ἀρχῇ, αἰετὶ τὸ ἀγαθὸν ποιοῦντι προσάγει. Σὲ τίς μὴ θαυμάζει τὴν ἀμετάθετον σκέπην, τὴν ἀμετάστατον καταφυγὴν, τὴν ἀκοίμητον πρεσβείαν, τὴν ἀδιάλειπτον σωτηρίαν, τὴν σταθερὰν βοήθειαν, τὴν ἀσάλευτον προστασίαν, τὸ ἀπόρρητον τεῖχος, τὸν θησαυρὸν τῶν ἀπολαύσεων, τὸν ἀνέγκλητον π

τον P παράδεισον, τὸ ἀσφαλὲς ὄχυρμα, τὸ κραταῖον

lacuna diminuto præfato codice.

(47) *Filii tui nomine appellatum*. Quod Andreas Cretenus, alii que vocant Χριστῶνυμον· a *Christi dictum nomine, ac Christianum*. Male Schot. *Filii tui nomen implorantem*. Tὸ ἀξιωμαθοῦς· nonnulli novum sensu quo reddo, ac reddidit Schottus.

(48) *Ob factum olim periculum. διὰ πείραν*· ex mis. Inepte edita, πείραν· Schottus minus apposite, *robur*. Multum certe ad fiduciam facit, imp. sa alias benignitas, ac anterior impetratio.

περιγυράκιμα, τὸν ἰσχυρὸν τῆς ἀντιλήψεως πύργον, τὴν λιμένα τῶν χειμαζομένων, τὴν γαλήνην τῶν τεταραγμένων, τὴν τῶν ἀμαρτωλῶν ἐγγυτην, τὴν τῶν ἀπεινωσμένων προσχωγὴν, τὴν τῶν ἐξορισθέντων ἀνάληψιν, τὴν τῶν ἐκδιωχθέντων ὑποστροφὴν, τὴν τῶν ἀλλοτριωθέντων οικείωσιν, τὴν τῶν κατεχειρμένων παράθεσιν, τὴν τῶν καθηρημένων εὐλογίαν, τὴν δρόσον τῆς ψυχικῆς αὐχμηρίας, τὴν σταγὸνα τῆς ἐκταχείσεως βοτάνης. « Τὰ γὰρ ὅσα ἡμῶν, ὡς γέγραπται, διὰ σοῦ καθάπερ βοτάνην ἀνατελεῖ » τὴν τοῦ ἀμνοῦ καὶ ποιμένος μητέρα, καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν γνωριζομένην πρόξενον. « Ὅσα τὰ σὰ, παράδοξα, ἀληθινὰ, δεδωκευμένα ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐπιθυμήματά τε πάντα καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Καὶ γὰρ οἱ δοῦλοί σου ποθοῦμεν αὐτὰ, ἐν τῷ ποθεῖν αὐτὰ, ὀντάμειψις ἐκ σοῦ πολλή. » — « Τὰ ἐλεῖ σου τίς συνήσει; » Ἀλλὰ ἀρκεῖ σοι πρὸς ἔπαινον, ἀξιάγαστε, τὸ μὴ εὐπορεῖν ἡμᾶς ἐγκωμιάσαι τὰ σά. Ἐχεις ἐκ Θεοῦ τὸ μέγα πρὸς θρίαμβον ὕψος· δυνεὶ λαὸν αὐτῷ Χριστιανικὸν ἀπὸ σαρκὸς τῆς σῆς συνστήσω, καὶ τὸ ὁμοιογενές σου, σύμμορφον τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ὁμοιωτικῆς εἰκόνος ἀπειργάσω. « Εὐλογημένον τοίνυν διὰ τοῦτο τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. » Πρὸ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς σου. Ὑπερτέρα πάσης τῆς κτίσεως ἡ τιμὴ σου· πρὸ τῶν ἀγγέλων ἡ ὑπεροχὴ σου. « Ὑψιότερα σὺ τοῦ οὐρανοῦ »· ἀλλὰ καὶ πλατυτέρα τοῦ οὐρανοῦ τῶν οὐρανῶν, καὶ τοῦ Γραφικῶς παρὰ τινος ἀγίου ἀντιφερομένου ἐδδύμου. Ὅγδοώτερε, καὶ εἰ ἐστι τις ἕτερος, καὶ ὑπερτακταί τουτου λέγειν, οὐρανὸν· εὐλογημένη σὺ ἐν γενεαῖς γενεῶν· ἀλλὰ καὶ εὐλογήθησαν ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Οὐδὲ γάρ ἐστι τόπος ἐνθα σὺ μὴ δοξάζῃ· οὐδὲ φυλὴ, ἐξ ἧς οὐκ ἐβλάστησαν διὰ σοῦ καρποὶ τῷ Θεῷ· ὥστε καὶ τὰ μὴ ἐπεγνωκότα σε κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον ἔβη, καὶ νῦν δὲ δεκτῷ καὶ αὐτὰ μακαριοῦσι σε, Παρθένε. Ὅταν γὰρ ὁ ἐκ σοῦ γεννηθεὶς ἤξει· κρίναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ὑφύονται καὶ κόφονται, οἱ μὴ Θεοτόκον σε πιστῶς ὁμολογήσαι θελήσαντες· καὶ τότε γνώ-

tum perfugium, semper vigilem deprecationem, perennem salutem, auxilium stabile, patrocinium inconcussum, murum inexpugnabilem, thesaurum voluptatum, hortum irreprehensibilem (49), arcem tutam, vallum undique munitum, validam auxilii turrim, portum tempestate jactatorum, malaciam perturbatorum, peccatorum vadem, desperatorum adductionem, exsulum revocationem, pulsorum, postliminio reversionem, alienatorum conciliationem, damnatorum commendationem (50), maledictorum benedictionem, rorem squalentis avinæ, stillam irriguumque confectæ ac tabescentis herbæ? Per te enim, inquit Scriptura, « ossa nostra sicut herba germinabunt »; Agni et Pastoris parentem, omniumque bonorum palam conciliatricem. Tua omnia admiranda sunt, « vera, justificata in idipsum, omniaque desiderabilia, ac dulciora super mel et favum. » Nam et servi tui ea desideramus; in illis desiderandis, ex te, retributio multa. — « Quis tuas misericordias intelliget. » Enimvero, sat tibi ad laudem, o admirabilis, quod non possimus dignis encomiis res tuas celebrare. Magnam a Deo, ad triumphum celsitatem adepti es, quod tua ex carne, populum ei Christianum comparaveris; quodque id quod similis tecum esset naturæ, divinæ ejus expressæque imaginis conforme reddideris. Quare, « benedictum nomen tuum in sæcula. » Vincit solem lux tua: superat creata omnia, tuus honor et dignitas; præ angelis major excellentia tua. « Tu cælo excelsior »; sed et cælo cælorum expansior, septimoque cælo, quod ceu ex Scriptura (51), sanctus quidam astruit. O cælum supra octavum, et si quod ulterius octavo cælum, dici potest! Benedicta tu in generationibus generatio-num: sed et in te, benedictionem consecutæ sunt omnes tribus terræ; nullus enim locus est, ubi non honori habearis. Neque ulla tribus est, ex qua Deo, per te, fructus non germinaverint:

⁴⁹ Isa. Lxvi, 14. ⁵⁰ Psal. xlviii, 10-12. ⁵¹ Psal. cxi, 43. ⁵² Psal. lxxi, 17. ⁵³ Job xi, 8. ⁵⁴ Basil. Hexaem. hom. 3.

VARIE LECTIONES.

† Impr. ἐπιστροφῇ. * Impr. male ἔλεον. * καὶ ῥῶ.

NOTÆ.

(49) *Hortum incomprehensibilem.* Ἀνέγκλητον· Præuli eam ms. lectionem, velut alludat ad primum illum hortum voluptatis, non omnino ἀνέγκλητον, ac vacantem crimine, ut quo Adam, ac ejus occasione peccaverit. Τὴ, ἀνέγκλειπτον etiam ediorum, non male in Mariam horti typo dictum sit; quod sūxat sit hortorum decor, et temporaneus, non sic Mariæ, sed inefficiens.

(50) *Damnatorum commendationem.* παράθεσιν· ad sensum Lucæ. παραθέντες αὐτοὺς Θεῷ· *Commendantur Deo*: qua Mariæ commendatione, rei jam, ac prædæmnati, absolutionem a Deo judice, ac veniam consequantur.

(51) *Quod cœli ex Scriptura.* Γραφικῶς· Schottus, *Graphice*: verum id parum graphice, ac scite. Pa-

lam enim est alludere ad illud Basilii hom. 3 in *Hexaem.* quo unitatem cœli impugnans, eo quod illud constet tota sua materia, etiam plures in psalmo, iis verbis, *cæli cælorum*, insinuat ostendit: quod et nostrorum sententiæ de 7 cœlis planetarum non male congruit. Sic Damascenus, lib. ii, cap. 6: Ἐκ τῆς Γραφῆς μεμνημένον eundem Basilium, ait dixisse cælorum substantiam, λεπτήν ὡσεὶ καπνόν· *tenuem instar fumi*: quod nimirum id ille ex illo Isai li, 6, juxta LXX: Ὁ οὐρανὸς ὡσεὶ καπνὸς ἐσπερώθη· *Cælum sicut fumus firmatum est*; nitatur statuere. Sensus ergo erit, esse Mariam septimum illud cælum, octavumque superius, ac si quod est ulterius cælum, eminens creaturæ toti corporali.

ut et gentes, quæ te usu sæculi non cognoverunt, Ἀσονται, ποίου θησαυροῦ ἑαυτοὺς κακοβούλως ἐξη-
 ipsæ etiam tempore placito (52) beatam te, Dei μίωσαν.
 Genitrix Virgo, sint prædicaturæ. Tuo enim Filio veniente « judicare orbem terrarum in justitia », videbunt et plangent⁵², » qui te Deiparam, conlitteri credentes noluerunt : tumque demum perspic-
 cient quanto se thesauro perverso sane consilio defraudarunt.

Nobis itaque Christianis, teque Deiparam Chri-
 stiana fide venerantibus, stabilis tutelæ tuæ miseri-
 cordiam exhibe. Etenim Dormitionem tuam, o
 Deipara, jure vitam arbitramur; teque spiritali
 quadam ratione nobis contubernalem credimus.
 Cumque adeo ingruerit calamitas, tuum quærentes
 præsidium, liberamur : rursum vero fausta, gau-
 diique oboriente die, eam ipsa concilias : ac post-
 quam in omnibus nostri sollicita es, nobiscum te
 agere persuasum habemus. Quemadmodum enim
 siticulosus ad fontem properat, sic et fidelis omni-
 nis anima, tota æstuans accurrit, tuo implenda
 auxilio. Ac iterum, quemadmodum anhelitu hau-
 stus aer animale humanibus olfactum afflat (53) :
 ita et te, orthodoxi omnis Christiani flatus, ac
 spiratio, ore profert ac enuntiat. Nec enim tantum
 ab aeris haurimus oblectatione, quantum a tui no-
 minis haurimus protectione : adeo ut in Christo,
 ac te impleatur quod scriptum est : « Respiratio
 narium nostrarum es tu; in tegumento tuo et
 umbra vivemus⁵³. » Quodnam enim aliud homi-
 num genus a Christianis, id tantum obtinuit glo-
 riæ? tam illustri fuit existimatione? Angeli cœ-
 lestibus gloriantur habitaculis, nos, incessu sancto-
 rum templorum tuorum, feriis delectamur. Utenim
 illud quondam Salomonis templum, cælum in
 terris adumbravit; quam nos petiori jure, cum
 ipsa effecta, fueris vivum Christi templum, eccle-
 sias tuas et templa, velut terrestres carlos sumus
 elaturi? Stellarum claræ facies loquuntur in firma-
 mento cæli : corporeque tuarum, o Deipara,
 imaginum ducti colores, tuorum nobis donorum
 largitionem ceu stellanti fulgore coruscant. Sol et
 luna unius axem circuli illuminant; at domus
 omnis, et civitas, regioque, tuum, ex tui Nati
 Lumine, splendet lumen. Quapropter beatus homo,
 etsi peccator, quod tuam adeptus per naturam
 cognationem, etiam divinæ, per te, naturæ par-
 ticipis inventus sit : « Beatus » revera, et bene illi
 fuit; imo, « et erit bene⁵⁴; » non enim deficiet

Ἀλλ' ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς καὶ Χριστιανικῇ θεο-
 λόγον σεβόμενοις σε πιστεῖ, παρὰ τεινον τῆς ἀμετα-
 θέτου σου προστασίας, τὸ ἔλεος. Καὶ τὴν γὰρ κοίμη-
 σίν σου, Θεοτόκε, ζωὴν ἡγοῦμεθα δικαίως, καὶ
 σύνοικόν σε πνευματικῶς, ἔχειν πεπιστεύκαμεν. Καὶ
 ὅταν ὁλῆψις ἐγγὺς εἶ, ζητοῦντές σε λυτρούμεθα· καὶ
 ὅταν πάλιν χαρὰς καιρὸς, οὐ εἰ ταύτης πρόξενος·
 καὶ ὅταν ἐν ὅλοις ὑπὸ σου μεριμνῶμεθα, μεθ' ἡμῶν
 σε διάγειν πιστοφορούμεθα. Ὅν γὰρ πρόπον ὁ διψῶν,
 πρὸς τὴν πηγὴν κατασπύσσει, οὕτω καὶ πᾶσα ψυχὴ
 πιστοτάτῃ πρὸς σε κατατρέχει, ἐμπλησθῆναι τῆς
 σῆς φλεγομένης βοηθείας. Καὶ πάλιν ὡς περ τὸ τοῦ
 ἀέρος ἄσθμα ζωτικὴν τοῖς ἀνθρώποις ἐμπνέει τὴν
 ὑσφρῆσιν· οὕτω καὶ σὲ παντὸς ὁρθοδόξου Χριστιαν-
 οῦ ἐπὶ στόματος προφέρει πνοή. Οὐδὲ γὰρ τοσοῦτον
 τῆς τοῦ ἀέρος ἀνιμῶμεθα ψυχῶν γίγας, ὅσον τῆς τοῦ
 δυνάμετός μου ἀνιμῶμεθα σκέπη· ὡς ἐν Χριστῷ καὶ
 ἐν σοὶ τὸ γεγραμμένον πληροῦσθαι· « Ἀναπνοή, φη-
 σι, मुखήρων ἡμῶν σὺ εἶ· ἐν τῇ σκέπῃ σου καὶ
 πνοῇ ζήσομεν. » Ποῖον γὰρ γένος ἀνθρώπων, πάρεξ
 εἰπεῖν Χριστιανῶν, τοιαύτης ἐπέτυχε δόξης, τοιαύ-
 της εὐπρόσῃσεν ὑπολήψεως; Ἀγγελοὶ ταῖς οὐρανίων
 ἐγγαυριῶνται καταμοναῖς· ἡμεῖς τοῖς τῶν ἀγιωτά-
 των ἰ σου ναῶν εὐφραίνόμεθα σχολασμοῖς. Εἰ γὰρ ὁ
 Σολομώντιος ναὸς, πάλαι τὸν οὐρανὸν ἐπὶ τῆς γῆς
 ἐκιογράφει, πόσω μᾶλλον ἐμφύχου σου ναοῦ γεγο-
 νυίας τοῦ Χριστοῦ, μὴ καὶ τὰς Ἐκκλησίας τὰς σὰς,
 ὡς ἐπιγεῖους οὐρανοῦς δικαίως ἔστιν ἀνακομπάζειν;
 ἀστέρες λαμπροδωλυσσοῦσιν ἐν τῷ στερεώματι τοῦ
 οὐρανοῦ· αἱ σωματικαὶ σου, Θεομήτορ, τῶν εἰκόνων
 χρωματούργιαι, τὴν ἐπίδοσιν τῶν αἰῶν ἡμῖν ἀνα-
 στράπτουσι ἑωρεῶν. Ἥλιος καὶ σελήνη τὴν ἑνα τοῦ
 κυκλώματος δαδουοῦσαι πόλον· πᾶς οἶκος, καὶ πᾶσα
 πόλις, καὶ χώρα, τὸ σὸν, ἐκ τοῦ σου γεννηθέντος φω-
 τὸς, ἀγλαίζεται φῶς. Διὰ τοῦτο μακάριος καὶ ἁμαρ-
 τιωλὸς ὁ ἀνθρώπος, ὅτι περ συγγενὴ σε κατ' οὐσίαν
 κτήσάμενος εὐρέθη, καὶ θείας φύσεως διὰ σου κοι-
 νωνός, « Μακάριος » ἀληθῶς, καὶ καλῶς αὐτῷ γέγο-
 νε· μᾶλλον δὲ « καὶ ἔσται καλῶς· » οὐ διαλεχθήν
 γὰρ τοῖς τὴν σὴν ἀντίληψιν ἕως τέλους ἔχειν ἀξιοῦ-

⁵² Psal. ix, 9. ⁵³ Zach. x i, 10. ⁵⁴ Thren. iv, 20. ⁵⁵ Psal. cxxvii, 2.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Male edit. ἀγιασμάτων.

NOTÆ.

(52) *Tempore placito.* Καίρῳ δεκτῷ. Sic lego ἀντὶ τοῦ, καίρῳ δεκτῷ· quod ms. habet. Vitosius editis. σταυροῦ δοκῷ. Verba sunt Pauli, II Cor. vi, ut quod ille in primum adventum dixit, Germanus in secundum transferat, qui et ipse καίρῳ δεκτῷ futurus est, *accepto ac placito tempore.*

(53) *Animalem hominibus olfactum afflat.* Ζωτικὴν ὑσφρῆσιν ἐμπνέει. Vini olfactus ac nares, ut sequens auctoritas, Thren. iv, indicat, quam edita male referebant Sap. ii. Significatur jugis quedam Mariæ memoria, ejusque nominis ore prolato, uti

est jugis aeris spiratio. Editis, ἀντὶ τοῦ ἄσθμα, est ἀσθημα· sed minus quadrat. Quod postmodum in illis sequitur, nonnihil diversum est ab iis, quas damus ex Regio: Οὕτω καὶ ἡ παντὸς ὁρθοδόξου Χριστιανοῦ πρὸς σε θεόμορος πνοή. Verum videatur vitiosum τὸ, θεόμορος, quamquam Schottus nititur reddere. Legerim Θεομήτορ, quomodo etiam ms. paulo inferius eandem corrigit vocem, ubi Schol. θεομόρων τῶν εἰκόνων· prudentium imaginum : hic autem, θεόμορος πνοή· respiratio quæ facit partici-
 cipem divinitatis.

μένοι. Ἐρρέτω θάνατος ἐπὶ σοί, Θεοτόκε, ζῶν ὅτι τοῖς ἀνθρώποις προσήγαγες. Ἐρρέτω τάφος ἐπὶ σοί, ἐπειδὴ περ ὑφους ἀκαταφράστου θεῖος ἐγένου θεμέλιος. Ἐρρέτω χῶς ἐπὶ σοί· ἀνάπλασις γὰρ εἶ, ὅτι τοῖς ἐν ὅλῃ ἡ πηλοῦ διαφθαρεῖσι κεχηρημάτικας, δέσποιναν. Οὐκοῦν πίστει σε μεθ' ἡμῶν συναναστροφῶν ἔχειν ὁμολογοῦμεν. Εἰ μὴ γὰρ ἐν τούτῳ παρηγορούμεθα, ἐξέλιπεν ἂν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ πρὸς σέ, τὸ ἡμέτερον πνεῦμα· καὶ πίστει τοὺς οὐρανοὺς, ὡς γέγραπται, κατηρτῆσθαι νοοῦμεν· οὕτω καὶ σὲ μετελθοῦσαν συνδιάγων καὶ μετὰ τὴν ἐκδημίαν τοῦ σώματος πισεύομεν ἀναθεωρεῖν. Οὐ γὰρ ὁδὴν τοσαύτην τῇ ψυχῇ, τῆς σαρκὸς ὅταν ἀποσπασθῇ, ὅσον ὁδὴν ῥότερον σου στερεθῆναι, πανάχραντε. Ὅθεν κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Κἂν τὸ σῶμά σου καθέυδῃ, ἡ καρδία σου ἀγρυπνεῖ. » Καὶ κἂν τὸ ἀπαραιτήτων τοῦ θανάτου, τῇ ἀνθρωπίνῃ παρεδέξω φύσει, οὐ νυστάζει, οὐδὲ ὑπνώσκει ὁ φυλάσσων ἡμᾶς ὀφθαλμός σου.

Οὐκ ἀμάρτυρος γὰρ ἡ μεταστάσις σου· οὐδὲ ψευδὴς ἡ κοίμησις. Ὁ οὐρανὸς τῶν ἐπὶ σοί τότε συνδραμόντων διηγείται δόξαν· ἡ γῆ, τὴν περὶ αὐτῶν παρίστανει ἀλήθειαν· αἱ νεφέλαι, τὴν ἐξ αὐτῶν σοι διακονηθεῖσαν βοῶσι τιμὴν· καὶ ἄγγελοι τὴν εἰς σέ τότε γενομένην ἀπαγγέλλουσι δωροφορίαν· τὸ πῶς ἦν κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ· οἱ ἀπόστολοι· παρεγένοντο πρὸς σέ, καθάπερ καὶ Ἀδρακτοῦς ὁ προφήτης ἐκ μερῶν τῆς Ὑρινης, ἐν ὥρᾳ μὲν διὰ νεφέλης ἀρπαγείς, καὶ ἀγγελικῆς δεξιᾶς ὑποληφθεὶς *, ἐν τῇ Περσικῇ Βαβυλῶνι εἰς τὸν λάκκον τοῦ Δανιὴλ παρίστη. Ἄλλ' ὥσπερ ῥάνις εἰς θάλασσαν ἐπιχειρομένη οὐδὲν προστίθῃσιν, οὐδὲ βλάπτειον πτωχοῦ, πλουτοῦ θησαυρὸν ἀποκενοῖ· οὕτως οὐδὲ τὰ ὕψη σου τῶν ἐγκωμίων, ἱκανός τις ἐν λόγων κατευμεγεθῆσαι φωναίς. Ἐχεις σὺ παρ' ἑαυτῆς τὸν ἴδιον ὕμνον, ὅτι περ Θεοτόκος ἀνεδείχθης. Οὐδὲ γὰρ, ὅτι τοῖς ὡς ἡμῶν παρὰ Ἱραφικῆς ἐξηγησεως τοῦτο καὶ μόνον ἠκούσθη· οὐδὲ πάλιν ὅτι περ οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν τοῦτο παναληθευοῦσα διηγήσει, τὴν προσηγορίαν ἐκλήρωσεν * τῆς Θεοτόκου· ἀλλ' ὅτι τὸ ἔργον ὃ εἰργάσθη ἐν ἡμῖν, κυρίως καὶ ἀψευδῶς ἀγλασσοχαρίτως καὶ ὀρθοδόξως, Θεοτόκον σε δι' αὐτῶν βεβαίως τῶν πραγμάτων· καὶ τούτου χάριν, τὸ θετόχον σου σῶμα, παρὰ νεκροποιοῦ καταφθορᾶς, ἔπρεπεν ὄντως μὴ συγκλεισθῆναι· ἀλλὰ καὶ τὸν τάφον ὡς ἀνθρωπίνον ὑποδέξασθαι τὸ ἴδιον φύρμα· καὶ σοῦ ζωοτελῶς πρὸς τὰ οὐράνια, τῆς οἰκείας μεταστάσεως ζωῆς· κενὸν μὲν τὸ δευχθῆναι τῆς σαρκὸς σου· ἀχώριστον δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων συναναστροφῆς εὐρεθῆναι διὰ τοῦ πνεύματός σου, ἀοράτως ἐνεργείᾳ τοῦ ὑπὸ σοῦ παρθενικῶς γεννηθέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

iis qui usque ad finem auxilium tuum obtinere meruerint. Facessat in te mors, o Deipara, quod vitam mortalibus prodixeris. Facessat in te sepulcrum, quando inexplicabilis sublimitatis divinum facta es fundamentum. Facessat pulvis; nova quippe informatio es, quod iis, qui in limo luti corrupti essent, Domina facta sis. Te igitur, una nobiscum versari certa confitemur fide. Nisi enim nostra in eo esset posita consolatio, deficeret prouti desiderio spiritus noster. Quomodo autem juxta Scripturam **, fide intelligimus aptatos caelos, ita et te, etiam a migratione corporis, accedentem nobis comitem, velut oculis contueri credimus. Non enim tantum dolet anima, cum a corpore avelitur, quantus dolor est te privari, o immaculatissima. Hinc, juxta Scripturam: « Elsi corpus tuum dormit, cor tamen tuum vigilat »; et quanquam inevitabilem humanæ conditionis mortis necessitatem subiisti, non tamen dormitabit, autem dormiet, nos custodiens oculus tuus.

Non enim testibus caret tuus transitus; nec dormitio tua falsi quidquam habet. Enarrat caelum gloriam eorum, quæ in te tunc concurrerunt; terra, eorum repræsentat veritatem; nubes, honorem quem famulatu exhibuerunt, clamant. Denique angeli, quod id temporis satellitum stiparet, annuntiant: ut nimirum apostoli ad te Hierosolimam convenerint, quemadmodum etiam Habacuc propheta, hora una, in nube raptus, surripiente angelica dextera, ex partibus Orines, Judææque, Babylone Persidis, ad lacum Danielis præsto fuit **. Enimvero, ut gutta una nihil mari adjicit, neque pauperis crumena, divitis thesaurum extenuat; ita nemo tuarum celsitudinem laudum oratione satis extulerit. Habes plane, ipsa a te propria laudem, quod Deipara effecta sis. Non enim quia hoc tantum, exponente Scriptura, « auribus nostris audivimus; » neque iterum « quia patres nostri, » hoc « nobis » verissima narratione « annuntiaverunt », « Deiparæ appellationem sortita es; sed quia ipsum opus quod es operata in nobis, proprie et vere, nihilque gratificante lingua, et orthodoxe, Dei, te, Matrem, ab ipsis rebus confirmat. Ideoque par erat, ut ne revera, corpus illud tuum quod vitam suscepisset, mortifera corruptione involveretur: ac vero, ut et sepulcrum, velut hominis propriam massam susciperet; utque te, vitæ consummatione, a tua ipsa vita migrante ad cælestia; monumentum quidem tua carne ostenderetur vacuum; tuus vero spiritus inveniretur ab humana conversatione inseparabilis; invisibili ejus virtute, qui ex te Virgine natus est Christus Deus noster; cui gloria in sæcula. Amen.

** Hebr. ii, 2. ** Cant. v, 2. ** Dan. xiv, 52 seqq. ** Psal. xliii, 2.

VARIÆ LECTIONES.

*. Impr. ὑλὴ. γρ. ἐλὴ. γρ. δορυφ. x Ed. ὑποδληθ. γ Ms. πρὸς. * Male edita ἐπληρώσω.

VIII.

A

II.

Sancti Germani archiepiscopi Constantinopolitani, Laudatio in sanctam ac venerabilem Dormitionem prægloriosæ Dominiæ nostræ Dei Genitricis semper virginis Mariæ.

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἀγίαν καὶ σεβάσμιον κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

COMREVIS. ad calcem Theodoti Ancyranı gr. lat. 8° Paris, 1675, p. 87.

Præclara « fama » ac « bona, » sicut scriptum est, « impinguat ossa »⁶⁶. Quamobrem etiam instituta de corporali Vitæ parentis semperque Virginis Mariæ Dormitione narratio (quippe quæ divinus odor ac fragrantia sit sanctissimæ carnis Christi) eos sanctificat, qui ipsam sanctificant. Immutata enim quandoque ex Dei misericordia apud inferos humana ossa, immaculatum sanctæ Dei Genitricis corpus plane impinguavit, cum ea ex corruptione induruisent: quippe quæ Nati ex ea resurrectione, expectata incorruptione mollita sunt super oleum⁶⁷. Enimvero nos quoque paucis, ejus perpetua digni memoria Transitus memoriam recolamus. Vere namque etiam lætitia, ejusmodi narrationis auditio est.

Cum Christo Deo nostro constitutum esset, ut quæ vitæ parens exstiteret, Matrem suam transferret, per angelum rursus ei familiarem in procinctu esse ejus Dormitionis tempus prænuntiavit; ne sicut in reliquis mortalibus, mors repente ingruens, ipsi quoque vivis excessuræ aliquamurbationem afferret. Ne igitur etiam illa improvise sæculo migrans, naturali carnis proprietate turbaretur, ut quæ suum ipsa excessum non prænovisset, Dei scilicet qui universorum creator est, parens mittitur ad eam angelus, qui ex Christi persona verbis istiusmodi ejus præmuniret animum, ac fiducia augeret.

Tempus est, ait Dominus, ut te Matrem meam assumam. Quomodo igitur terram, et qui in terra sunt, gaudio replevisi, gratia plena, sic et cœlestia rursum lætificata. Patris mei mansiones exhibita: sanctorum item Spiritus recrea. Videntes enim illi tuam ad me celebri cultu ac stipantibus angelis translationem, certa ducuntur fide sibi que persuadent fore, ut per te eorum quoque portio in mea inhabitet luce. Veni igitur cum exultatione. Ave et nunc et gaude, uti et pridem⁶⁸: habes enim in omnibus, ejus, quod est esse plenam gratiæ, nominis dignitatem. Ut cum me esses conceptura, gaudii nuntium accepisti: gaude et modo, quæ a me assumenda invitaris. Ne te turbaverit, quod mundum relinquas, qui corrumpitur cum desideris suis. Ejus transmittit corruptionem; nam neque eos qui in mundo sunt, tua destitutos ope dimisura es: sed sicut ego, cum de mundo non sim, eos qui in mundo sunt propitiis intueor oculis, ac providentia gubernō; sic nec tua a mundo usque ad consummationem auferenda protectio est.

« Φήμη καλὴ καὶ ἀγαθὴ πιστῆναι, » κατὰ τὸ γεγραμμένον, « ὅσα. » Καὶ ἡ περὶ τῆς σωματοῦς καί μιν τῆς Ζωοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας διήγησις, ὡς αἰτε δὴ θεοπνευστία καὶ εὐωδία τῆς ὑπεραγίας σαρκὸς ὑπάρχουσα τοῦ Χριστοῦ, ἀγιάζει τοὺς ἀγιάζοντας αὐτήν. Ἀλλοιωθέντων γὰρ ποτε δι' ἑλεον Θεοῦ τῶν ἀνθρωπίνων ἐν τοῖς καταχθονίοις ὅστέων, τὸ ἄμωμον τῆς Θεοτόκου σῶμα κατεπίανε ταῦτα τῇ διαφθορᾷ σκληρωθέντα, διότι τῇ ἀναστᾷ τῇ τοῦ ὑπ' αὐτῆς γεννηθέντος; ἡ παλύνθησαν ὑπὲρ ἑλαινὸν τῇ ἀφθαρσίᾳ. Ἀλλὰ γε δὴ καὶ ὀλίγων τῆς ἀειμνήστου μεταστάσεως; αὐτῆς ἐπιμνησθώμεν. Εὐφροσύνη γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ ἡ περὶ τῆς τοιαύτης ἐξηγήσεως ἀκρόασις.

Ὅταν πρὸς ἑαυτὸν Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν τὴν Ζωοτόκον αὐτοῦ μετενεγκεῖν ἐβουλεύσατο Μητέρα, δι' ἀγγέλου αὐτῇ καὶ πάλιν τοῦ συνήθους τὸ τῆς κοίτης προμηνύει παραστατικόν· ὅπως μὴ καθὼς ἐν τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις αἰφνιδίως ὁ θάνατος ὑπερχόμενος, ταραχὸν καὶ αὐτῇ μετεκδημοῦση ποιήσῃ. Οἶδεν γὰρ ὁ τοῦ σώματος ἀπὸ ψυχῆς μερισμὸς, καὶ τῶν μεγάλων ἀνθρώπων περιλυπὸν ποιεῖν τὸ πνεῦμα. Ἰνα οὖν μὴ καὶ αὕτη ἀπροόπτως μετερχομένη, τῷ φυσικῷ τῆς σαρκὸς ἰδιώματι θορυβηθῇ, ὡς μὴ προεγνωκῆται τὴν ἰδίαν ἔξοδον, ἡ τὸν γνώστην τῶν ὄλων τεκοῦσα Θεὸν, ἀποστέλλεται πρὸς αὐτὴν ὁ ἀγγελος, προθαροῦν αὐτὴν τοῖς ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τοιοῦτοι λόγοις·

Καίρως, λέγει Κύριος, τὴν ἐμὴν προσλάβεσθαι σε μητέρα. Καθὼς οὖν τὴν γῆν καὶ τοὺς ἐν τῇ γῇ χαρὰς ἐπλήρωσας, κεχαριτωμένη, χαροποιήσον καὶ τὰ οὐράνια πάλιν. Φαίδρουον τὰς τοῦ Πατρὸς μου μονάς· ψυχαγωγῆσον, καὶ τῶν ἁγίων τὰ Πνεύματα. Ὅρῶντα γὰρ τὴν σὴν πρὸς ἐμὲ τιμητικὴν καὶ ἐξ ἀγγέλων δορυφορουμένην μετάθεσιν, πληροφοροῦνται πιστῶς, ὡς διὰ σοῦ καὶ ἡ τούτων μερὶς ἐν τῷ ἐμῷ κατοικήσει φωτί. Ἐρχου δὴ σὺν ἀγαλλιάσει. Χαῖρε καὶ νῦν, ὡς περὶ καὶ πρότερον. Διὰ πάντων γὰρ ἔχετε τὸ κεχαριτωμένον τῆς προσηγορίας ἀξίωμα. Ὡς ἔταν σὺ μέλουσα συλλαμβάνειν με, χαῖρειν ἐμηνύθη, χαῖρε καὶ ἄρτι προσλαμβάνεσθαι ζητούμενη παρ' ἐμοῦ. Μὴ παραχθῇς ἐγκαταλιποῦσα τὸν φθειρόμενον σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ κόσμον. Τὴν εὐθροῶν αὐτοῦ παρ᾽ ἐμῶν· ἐπεὶ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἀντιλήψεως ὁρῶντας οὐκ ἀφήσεις· ἀλλ' ὡς περὶ ἐγὼ μὴ ὦν ἐκ τοῦ κόσμου, ἐπιβλέπω καὶ διοικῶ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ· οὕτως καὶ ἡ σὴ προστασία οὐκ ἀφαιρεθήσεται μέχρι συντελείας ἐκ τῶν τοῦ κόσμου.

⁶⁶ Prov. xv, 34. ⁶⁷ Psal. lrv, 22. ⁶⁸ Luc. i, 28.

Μὴ θρυλλήσῃ σε σαρκὸς ἀφειδίαις· πρὸς ζωοτέ-
ραν ἐπ' ἀνέστην ζωὴν, πρὸς ἀνάπαυσιν χαρᾶς, πρὸς
εἰρήνην ἀκατάκρυστον, πρὸς ἀμέριμον διαγωγὴν,
πρὸς ἀπὸ τρυφῆν, πρὸς ἀπερίσπαστον διαμονήν,
πρὸς ἀτελεύτητον ἀπύλαυσιν, πρὸς δόξαν φῶς, πρὸς
ἀνέσπερον ἡμέραν, πρὸς ἐμὲ αὐτὸν, τὸν τοῦ παντὸς
καὶ σοῦ Ποιητήν. Ὁπου γὰρ ἐγὼ, ἐκεῖ ζωὴ αἰώνιος,
χαρὰ μὴ συγκρινομένη, κατοικία μὴ ἐξισουμένη,
πολιτεία μὴ φθειρομένη. Ὁπου τοίνυν ἐγὼ, καὶ σὺ
μέλεις ὑπάρχεις, ἀχωρίστος μήτηρ, ἐν ἀδιαζεύκτῳ
Υἱῷ. Ὁπου Θεός, πᾶσα ἀγαθωσύνη, πᾶσα τερπνότης,
πᾶσα φαιδρότης. Οὐδεὶς ἰδὼν τὴν δόξαν μου, παρ-
εἶσαι ταύτην ἐθέλησεν. Οὐδεὶς ἐλθὼν εἰς τὴν κατὰ-
παυσίν μου, τὰ τοῦ φθορτοῦ πάλιν κατεζήτησεν κό-
σμου. Πέτρος ἐρωτάσθω, εἰ ὁμοία σύγκριστος τοῦ κό-
σμου καὶ τοῦ θαυμάριου ὄρους, ὅταν ἐν αὐτῷ τὴν
ἐμὴν ἰδεάσαστο πρὸς ὀλίγον καιρὸν δόξαν.

Ἐν τῷ κόσμῳ τῶν φθορῶν διαγούσης σου, ὅπτα-
σά τὴν ἐμὴν σοὶ ἐνεφάνιζον δύναμιν· μεταβαινούσης
σου τοῦ βίου, πρὸς ὁδὸν πρὸς πρὸς ὁδὸν ἐμαυτὴν
ἐκδείξω σοι. Δὸς ἀόλιπτος τῇ γῇ τὰ ἔδωκα. Ἐμὸν τὸ
ὄν σῶμα· καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ χειρὶ μου τὰ πέματα τῆς
γῆς, οὐχ ἀρπάξει τις οὐδὲν ἐκ τῆς χειρός μου. Ἐμοὶ
τὸ σῶμά σου πίστευσον, ὅτι ἀγὰρ τῇ κοιλίᾳ σου τὴν
ἐμὴν παρεκατέβην θεότητα. Ὁφεται τοῦ Πατρὸς
μου τὴν δόξαν ἡ ἐνθεός σου ψυχὴ. Ὁφεται τοῦ μονο-
γενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ τὴν δόξαν τὸ ἀμίαντον σῶμά σου.
Ὁφεται τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν δόξαν τὸ ἀχραν-
τον πνεῦμά σου.

Οὐ καυχῆσεται θάνατος ἐπὶ σοί· Ζωὴν γὰρ ἐχύ-
σας. Σκεῦος ἐμὸν ἐγένου· οὐ βρώσει τοῦτο σύν-
τριμμα θανατοφθόρου καταπτώσεως. Οὐκ ἀμαυρώ-
σει τοῦτο ζόφου κατασχισμός. Ἐρχου προθύμως
πρὸς τὸν ὑπὸ σοῦ γεγεννημένον. Εὐφραίνει σε βού-
λημα τεκνοχρέως· ἀποδοῦναί σοι τὰ τῆς μητρικῆς
κάλως ἐνοικία· τῆς γαλακτοτροφίας τὸν μισθόν· τῆς
ἀντροφῆς τὴν ἀντάμειψιν· τοῖς σπλάγχχνος σου τὴν
πληροφάνειαν. Μονογενὴ με κεκτημένη, μήτηρ, Υἱόν,
συνοικῆσαι μοι μᾶλλον προτίμησον· οὐκ ἀντιπερι-
στῆσαι· γὰρ οἶδα πρὸς ἑτέρου τέκνου διάθεσιν. Ἐγὼ
σε παρθένον ἀνέδειξα μητέρα· ἐγὼ σε καὶ εὐφραι-
νομένην ἐπὶ Τέκνῳ καταστήσω μητέρα. Ἐγὼ σοὶ τὸν
κόσμον χρεώστην ἀναδείξω, καὶ μετερχομένης πλείον
σοῦ τὸ ὄνομα καταδοξάσω. Ἐγὼ σε τείχος κοσμηθῶν
οἰκοδομήσω, γέφυραν κλυδωνιζομένων, κιβωτὸν δια-
σωζομένων, βακτηρίαν χειραγωγουμένων, πρεσβείαν
ἐμπαρτανόντων, καὶ κλίμακα πρὸς οὐρανὸν τοὺς ἀν-
θρώπους ἀναβιβάζειν ἰσχύουσιν.

Ἐρχου μετ' εὐφροσύνης. Ἀνοίξον σὺ τὸν παράδει-
σον, ὃν ἡ συγγενὴς σου καὶ ὁμοφυὴς ἀπέκλεισεν Εὐα.
Ἐπέλθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Υἱοῦ σου· ἀφες τὴν κάτω
Ἱερουσαλὴμ· ἀνάσφαμε πρὸς τὴν οὐράνιον πόλιν, ὅτι
τῆς κάτω Ἱερουσαλὴμ μεγαλυνθήσεται μετὰ μικρὸν
· ὁ κοπετός, ὡς κοπετός, κατὰ τὸ γεγραμμένον,

A Non franget te neglecta carnis cura : ad vivazio-
rem vitam reverteris, ad gaudii requiem, ad tran-
quillissimam summamque pacem, ad vitam nullis
curis anxiam, ad delicias omni labe carentes. ad
perennitatem quietissimam, ad jucunditatem imi-
mortalem, ad lucem occasus nesciam, ad diem ve-
spere non obscurandum, ad meipsum, hujusce re-
rum universitatis tuumque Conditorum. Nam ubi sum
ego, illic vita æterna, incomparabile gaudium, habita-
tio non exæquata, nulli obnoxia interitioni civitas.
Ubi igitur ego sum, debes et ipsa esse, inseparabilis
mater, in Filio indivulso. Ubi Deus, omnis bonitas
est, omnis oblectatio, omnis jucunditas. Nemo qui
viderit meam claritatem, ab ea abscedere in ani-
mum induxit. Nemo ingressus in meam requiem,
B quæ sunt mundi perituri denuo requisivit. Ex Pe-
tro sciscitare, parne mundi comparatio ac montis
Thaborii, tum cum ibi constitutus ad breve mo-
mentum meæ spectator claritatis fuit.

Dum in mundo corruptibili vitam ageres, meam
tibi in visione exhibebam potentiam ; emigranti e
vita, ipse me tibi facie ad faciem ostendam. Nihil
gravate terræ cedito, quæ sunt ejus propria. Tuum
corpus meum est : quodque in manu mea sunt
omnes fines terræ⁹⁹, nemo quidquam rapiet de
manu mea. Tuum mihi corpus concredito ; nam
et ego divinitatem tuo utero deposito tradidi. Vide-
bit Patris gloriam divina anima tua : videbit uni-
geniti Filii ejus claritatem intemeratum corpus
tuum : videbit sanctissimi Spiritus majestatem impol-
C lutus spiritus tuus.

Nihil in te mors gloriabitur, ut quæ Vitam utero
gestaveris. Vas meum effecta est : haud illud le-
thalis casus contritio confringet : haud caliginis
obtenebratio in obscurum trahet. Veni ad Natum
tuum propensa animi voluntate : Filii debito lætiti-
care gestio : materni uteri hospitii commodati
præmia reddere : quod lac præbueris, mercedem
dare : quod educaveris, vicem rependere : ratam
visceribus tuis fidem facere. Quæ me, Mater, Fi-
lium unigenitum nacta sis, mecum potius commo-
rari velis ; sat enim novi ad alterum te filium non
amore distrahi. Ego te virginem matrem effeci.
D Ego te quoque lætantem super Filio matrem con-
stituam¹. Mundum tibi debitorem præstabo, et
emigrantis nomen tuum majori gloria collustrabo.
Ego te mundi murum exedificabo, eorum pontem,
qui fluctibus jactantur, eorum qui manu ducun-
tur baculum, peccatorum advocatam, scalam
denique quæ provehere in cælum mortales suf-
ficiat.

Veni cum lætitia. Aperi paradysum, quem co-
gnata tua Eva, ejusdemque consors generis occlu-
sit. Intra in gaudium Filii tui. Dimitte terrenam
Jerusalem : ad cœlestem exerce civitatem ; quippe
cum brevi post terrenæ Jerusalem e Planctus ma-
gnus futurus sit, uti scriptum est, sicut planctus

⁹⁹ Psal. xciv, 4. ¹ Psal. cxii, 9.

malogranati quod succiditur in agro *. » Decumbe, A atque id ad speciem tantum, in Gethsemane monu-
menti loco : haud in longum tempus in eo te or-
bami traham. Veniam ad te mox ac justis persolu-
tis in monumento deposita fueris, non qui a te de-
nuo concipiendus sim, qua ratione in te semel ha-
bitavi, sed qui potius contubernalem mihi futu-
ram sim assumpturus. Pone fidenter corpus tuum
in loco Gethsemane, qua ratione ego ante passio-
nem humano more in oratione eo ipso loco pro-
stravi mei corporis genua. Sicut igitur ego, ubi
tunc genua flexissem, ad vivificam ac sponte as-
sumptam exii meæ crucis mortem, sic tu quoque
post depositum corpusculum, ad vitam confestim
traduceris.

En mei quoque ad te veniunt discipuli, quorum
manibus honorifice ac reverenter tuum curabitur
funus, qui scilicet spirituales meæ filii sunt lucis.
lis, ut tu ipsa testis es, adoptionis gratiam impar-
titi. Ac sane iis justa solventibus, hæc me tibi sol-
vere existima, atque meis ipsum manibus tibi pa-
rentare. Nam neque decet ut his tibi officiis ulli
alii defungantur, præterquam apostoli mei, in qui-
bus etiam habitat Spiritus sanctus, qui et meam
personam explebunt, o intemeratissima, in honore
tuarum exsequiarum.

His Dei Mater nuntiis acceptis, gavisæ est gau-
dio magno, spreta penitus temporanea mortalium
vita. Accensis itaque in omni domus ambitu ma-
gnis facibus, convocat amicos sanguinisque neces-
situdine conjunctas atque vicinas : domum everrit,
velut in virginis thalamo, lectulum floribus sternit,
quem videlicet hactenus per singulas noctes, desi-
derio in Christum ac Filium suum, copiosis lacry-
marum rivis inter fundendas preces inundaverat.
« In lectulo enim meo, ait Scriptura, quæsi vi quem
dilexit anima mea *. » Alacri animo præparat, quæ
ad excessum funusque essent opportuna. Vulgat se
migraturam, manifestat quæ ab angelo fuerant den-
untiata : ostendit et quod bravium illi dederat.
Illud porro, ramus palmæ erat, victoriæ signum
adversus mortem, immarcescibilisque vitæ præfi-
guratio ; ad certam illi faciendam fidem, quæ hu-
manis migratura esset, majore vi corruptionem
expugnaturam esse, perinde ac Natus ejus Christus
infernus victor exstiterat. Hujusmodi palmæ illud
bravium, in quo et religiosi Hebræorum pueri,
accedenti Christo ad passionem, tanquam qui mor-
tis victor futurus esset ac triumphator, laudis spe-
cie ac præconii vibrantes præluserunt, clamantes :
« Hosanna in altissimis * ; » hoc est, Salva, quæso,
qui es in altissimis. Vox enim illa apud Hebræos,
si interpreteris, hoc sonat, *Salva, quæso*. Quemadmo-
dum igitur dum sic exciperetur, palmarum rami
illi triumphalem Christi mortem figura præsigna-
runt ; sic et contradictum Deiparæ bravium palmæque
certum pignus erat.

ῥόωνος, ἐκκοπομένου ἐν πεδίῳ. » Προσανακληθῆτι,
καὶ μόνον ἐν σχήματι τῷ Γεθσημανῇ τοῦ μνήματος
χωρίῳ· οὐκ ἀφίσσω σε χρονίως ὀρφανὴν ἐν αὐτῷ.
Ἔρχομαι πρὸς σὲ παρευθὺ, τοῦ κατατεθῆναι σε κη-
δευθεῖσαν ἐν τῷ μνημείῳ, οὐ συλληφθησόμενος πάλιν
ὑπὸ σοῦ, ὡς ἐφ' ἀπαξ οἰκήσας ἐν σοί, ἀλλὰ παραλη-
ψόμενος μᾶλλον συνοικεῖν ἐμοί. Θὲς ἐν τῷ Γεθσημανῇ
χωρίῳ τεθαβήκω· τὸ σῶμά σου, καθὼς ἐγὼ πρὸ
τοῦ παθεῖν με δι' ἀνθρωπίνην προσευχὴν ἐκείσε τὰ
γόνατα. Σοῦ γὰρ προτυπούμενος τὴν κοίμησιν, ἐκλίνα
κἀγὼ πρὸς τὸ τοιοῦτον χωρίον τὰ ἐμὰ τοῦ ἐκ σοῦ
σώματος γόνατα. Ὡς οὖν ἐγὼ μετὰ τὴν τότε γονυκλι-
σίαν πρὸς τὸν ζωοποιὸν ἐξήλθον καὶ ἐκούσιον τοῦ
σταυροῦ μὴν θάνατον, καὶ σὺ μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ
σοῦ λειψάνου πρὸς ζωὴν παραχρῆμα μετατεθήσῃ.

B Ἰδοὺ καὶ οἱ ἐμοὶ καταλαμβάνουσι πρὸς σὲ μαθη-
ταί, δι' ὧν τιμῶς καὶ εὐλαβῶς ἐνταφιασθήσῃ, τῶν
πνευματικῶν υἱῶν τοῦ φωτός μου. Οἷς, ὡς καθὼς ἐν
προσμαρτυρεῖς, υἱοθεσίας χάριν ἔδωκῃς ἡμῖν. Καὶ δὴ
παρ' αὐτῶν ἐνταφιαζομένη, ὡς ἐξ ἐμοῦ χειρῶν λογί-
ζου κηδευομένη. Καὶ γὰρ οὐδὲ πρέπει παρ' ἐτέρων
σὲ κηδευθῆναι, εἰ μὴ παρὰ τῶν ἐμῶν ἀποστόλων, ἐν
οἷς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατοικεῖ· οἱ καὶ τὸ ἐμὸν
ἀναπληρῶσιν πρὸς ὅσον, ἐπὶ τιμῇ τῆς ἐξέδου σου,
πανάχαρτε.

Τούτων ἀκούσασα τῶν ἀγγελίων ἡ Θεομήτωρ ἰχ-
θη χάριν μεγάλην, καταφρονήσας παντελῶς τῆς
προσαίρου ζωῆς τῶν ἀνθρωπίνων· καὶ δὴ φῶτα με-
γάλα ποιησαμένη περὶ πάντα τὸν οἶκον, συγκαλεῖ τὰς
C φίλας αὐτῆς συγγενεῖς τε καὶ γείτονας· σαρροὶ τὴν
οἰκίαν, ἀνθηροποιεῖ τὴν ἑαυτῆς κλίνην, ὡς ἐπὶ πα-
στάδος παρβενεύοντος γάμου· τὴν ἕως τότε κατὰ πᾶ-
σαν νύκτα διὰ τὸν πρὸς Χριστὸν καὶ Ὑἱόν, αὐτῆς ἐπι-
θυμίαν, τοῖς τῶν προσευχῶν θαλασσοῦμένην δάκρυ-
σιν. « Ἐπὶ κοίτην γάρ μου, φησὶν ἡ Γραφή, ἐξετί-
τησα, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου. » Ἐτοιμάζει προθύ-
μως τὰ πρὸς τὴν ἔξοδον. Δημοσιεύει τὴν μετὰστασιν,
δηλοποιεῖ τὰ παρ' ἀγγέλου πρὸς αὐτὴν δηλωθέντα·
δεικνύει καὶ τὸ δοθὲν αὐτῇ βραβεῖον. Ἦν δὲ τὸ βρα-
βεῖον, φοίνικος κλάδος, σύμβολον νίκης κατὰ θανάτου,
καὶ ζωῆς ἀμαράντου προεκτύπωμα· τοῦ πιστωθῆναι
μετρηχομένην, ὅτι καταδυναστεύσειεν τῆς φθορᾶς,
ὡς καὶ ὁ ὑπ' αὐτῆς γεννηθεὶς ἐνίκησεν τὸν ἄδιν,
D Χριστός. Τοιοῦτον τὸ βραβεῖον τοῦ φοίνικος, ἐν ᾧ καὶ
οἱ θεοφιλεῖς τῶν Ἑβραίων παῖδες ἐπὶ τὸ πάθος ἐγ-
γίζοντι τῷ Χριστῷ, ὡς νικητῇ τούτῳ μέλλοντι γί-
νεσθαι τοῦ θανάτου, δοξολογητικῶς ἐπέσεισαν, κρά-
ζοντες· « Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· » τοῦτέστι, Σῶσον
δὴ, ὁ ἐν ὑψίστοις. Τὸ γὰρ Ὡσαννὰ παρ' Ἑβραίοις
σῶσον δὴ μεθερμηνεύεται. Ὡς περ οὖν ἐκεῖ τὰ βῆτα
τῶν φοινίκων νικητικὴν τὸν τοῦ Χριστοῦ προεμήνυσον
συμβολικῇ τῇ ὑποδείξει θάνατον, οὕτως καὶ τὸ ἐκ
φοίνικος δοθὲν τῇ Θεοτόκῃ βραβεῖον, πληροφόρημα
νίκης ὑπῆρχεν θανατοποιοῦ καταφθορᾶς.

spatula, futuræ de corruptione mortis victoriæ

* Zach. xii, 11. * Cant. iii, 1. * Matth. xxi, 9.

Ἐκλαίον αἱ μετακληθεῖσαι· ἐθρήνουν οἱ ἐπισυνα-
αθνήντες πρὸς αὐτήν, ποταμούς ὡς εἰπεῖν αὐλακί-
ζοντες ἐν τῷ οἴκῳ. Παρεκάλουν αὐτήν μὴ ὀφρα-
νθῆναι παρ' αὐτῆς· Ἡ δὲ φησι, Τὸ θέλημα τοῦ Υἱοῦ
μου καὶ Θεοῦ γενέσθω ἐν ἐμοί. « Οὗτος γάρ μου Θεός,
καὶ δοξάσω αὐτόν· Θεὸς τοῦ Πατρὸς μου, καὶ ὑψώσω
αὐτόν· Ὁ υἱὸς μὲν σαρκὶ γεννηθεὶς ὑπ' ἐμοῦ· Πατὴρ
δὲ καὶ Κτίστης καὶ Θεὸς τῆς ἰδίας οὐτος μητρός. Εἰ-
δὸν ὑμεῖς γονεῖς ὄντες ἐκ φθαρτῶν καὶ ἐκ ῥύπου συν-
αφείας παίδων, οὐ καρτερεῖτε τούτων πρὸς ῥοπήν
χωρισθῆναι, πῶς ἐγὼ Θεὸν Υἱὸν κεκτημένη, καὶ
σπλάγγνα μονομερῆ πρὸς αὐτὸν ἐπέχουσα, διότι χωρὶς
ἀνδρὸς αὐτὸν ἀφθάρτως καὶ παρθενικῶς ἐκύησα, μὴ
μειζον ὑμῶν νενίκημαι παρὰ τῶν σπλάγγνων; Ὑμεῖς
γὰρ ὑπ' ἀλλήλων τὴν ἐπὶ τοῖς τέκνοις ψυχαγωγείσθε
ζημίαν· ἐγὼ δὲ καὶ Θεὸν τὸν Χριστὸν καὶ μονογενῆ
πῶτον νῦν ἔχειν ἡξιώμενη, πῶς μὴ πρὸς αὐτὸν ἡδέως
ἐπανάλυσω, τὸν ἀεὶ ζῶντα καὶ ζῶντι πᾶσι διδόντα.
dignata sum), quomodo non lubenti animo gaudensque ad eum proficiscar, qui et ipse semper vivat,
ac vitam cunctis præbeat?

Τούτων λαλουμένων, γίνεται τις ἄφνω βροντῆς
βιαίας ἤχος, καὶ λαίλαψ ὑπογαίου νεφέλης ἐπιστα-
σίας, ἐξ ἧς ὥσπερ τινὲς δροσόμεντοι σταγόνες οἱ
τοῦ Χριστοῦ μαίηται, τῷ τῆς Παρθένου καθορμι-
σθέντες ὁμοθυμαδὸν ἐπέστησαν οἴκῳ. Καὶ ἰδόντες
αὐτήν, προσεκύνησαν ταύτῃ φιλοφρόνως, καὶ τὴν
εἰσοῖν τῆς ἀφίξεως· ἐξ αὐτῆς μεμαθηκότες, τοιαῦτα
πρὸς αὐτήν διεξῆλθον· Διότι μὲν ἐν τῇ τοῦ κόσμου
τούτου παροιμία σὲ, Θεομήτορ, σύνοικον ἔχοντες, καὶ
ὡς αὐτὸν τὸν Χριστὸν θεωροῦντές· σε παρεμβού-
μεθα βλέποντες, ἀδολεσχοῦμεν ἐπὶ τῇ σῇ μεταστά-
σει. Ἐπεὶ δὲ καὶ θεϊκῇ ἐξουσίᾳ, καὶ σαρκικῇ πρὸς
μητέρα προσπαθεῖς, πρὸς τὸν Θεὸν ἐπεζητήθη; ἀνα-
λῦσαι, χαίρομεν τῷ ἐπὶ σοὶ πρεπόντως ἐκπληρου-
μένῳ, καὶ συμφερόντως ἐκδοσμένῳ. Καὶ γὰρ πλη-
ρωρίαν ζωῆς, αἰωνίου καὶ ἡμεῖς ἐπὶ σοὶ προσλαμβάν-
ομεν, καὶ μεσείτιν σε πρὸς Θεὸν μεθισταμένην
ἐκτιμέθα. Οὐδὲ γὰρ καὶ ἡρμοζεν τὴν Μητέρα τοῦ
Θεοῦ ἐν μέτρῳ γενεᾶς· σχολιάς καὶ διεστραμμένης δι-
άγειν, ἀλλ' ἐν σκηναῖς οὐρανίων καὶ ἀφθάρτων δια-
τριβῶν μετελθεῖν.

Ταῦτα λέγοντες, τοῖς δάκρυσιν ἦσαν ἀπαραμύ-
νητοι. Ἡ δὲ λέγει πρὸς αὐτούς· Χαίρετε, τέκνα πνευ-
ματικὰ τοῦ τέκνου μου. Μνήσθητε τῶν αὐτοῦ
ῥημάτων, πῶς ἡμῖν ἐν τῷ κοίτῳ τοῦ πάθους μὴ
θρήνον ποιεῖν τὴν χαρὰν προσέταττεν τοῦ κόσμου.
Κάμω δὲ σήμερον πρὸς αὐτὸν μετατιθεμένης, μὴ
πενθοσθῆν ἐμὴν ἐργάστηθε χαρμονήν· ἀλλὰ τὸ ἐμὸν
σῶμα, καθὼς ἐγὼ τοῦτο σχηματίσω πρὸς τῇ κλίνῃ,
ἠθεύσατε πάντες. Δοκῶ γὰρ ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν
ἐνσφαιρίζεσθαι τοῦ Υἱοῦ μου, παρ' ἡμῶν τῶν ἐκεῖ-
νω μαθητῶν κηδευομένη πιστῶς.

Τούτων μετὰ ξὺ φθάσει καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος,
ὡς ἐκ μηκέθεν κινήσας τοῦ κηρύτματος. Ἐπικρούει
τῇ θύρᾳ τοῦ δόματος· ἀνοίγει τούτῳ χαριέντως ὁ τοῦ
αἵμου προεστὼς Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος, καὶ τὴν Παρθέ-

A Flebant, quæ accersitæ mulieres fuerant : luge-
bant qui ad eam convenerant, atque lacrymarum
imbre, flumina, ut sic loquar, in domo ducebant.
Ne et pupillos relinqueret, votis obsecrabant. Ad
quos illa : Filii mei ac Dei voluntas in me fiat. « Hic
enim Deus meus, et glorificabo eum : Deus Patris
mei, et exaltabo eum ». Filius est ex me carnis
ratione natus ; Paterque, et Conditor, ac Deus suæ
ipse parentis est. Si igitur vos, cum ex mortalibus
filiis, sordidaque copula parentes sitis, ab eis se-
parari ne ad momentum quidem sustinetis : qui
fiat ut ego Deum Filium nacta, et quæ ad eum
indivisa prætendam viscera, idcirco quia nulla viri
opera incorrupta ac illibata eum virginitate enixa
sum, non præ vobis majori subacta sum amoris
illecebra? Vos enim mutuo, alternisque proventi-
bus, liberorum solamini jacturam : at ego, quæ
et Deum Christum atque hunc unigenitum habere

Inter quæ verba, en tibi repente vehementis to-
nitru sonitus, nubi-que sedentis turbæ irrumpens,
ex qua velut guttarum roris ocelli, Christi discipuli
depluentes, conferto unanimiter agmine Virginis
tecto asitire. Quam ut conspexere officiosissime
venerati sunt : doctique ex illa adventus causam,
ejuscemodi eum verbis allocuti sunt : Ea quidem
ratione, quod te in mundi hujus incolatu habentes,
ac velut ipsum Christum contueremur cernentes,
laud exiguum ærumnarum levamen, o Dei Mater,
nacti eramus, tuæ causa migrationis quiritantes
dolemus. Quod vero tum divina auctoritate, tum
carnali in Matrem necessitudine, ut ad Deum profi-
ciscaris evocata es, gaudemus et gratulamur, ejus
nomine, quod in te decenter impletur, commodum-
que eventurum est. Nam et nos in te abunde vitæ
æternæ altum pignus accepimus, atque ad Deum
mediatricem humanis emigrantem nanciscimur.
Nec enim vero decebat ut Dei Mater in medio
generationis pravæ atque perversæ vitam ageret,
sed ut ad cœlestia tabernacula ad sedes immorta-
les transiret.

Interea vero inconsolabilibus flebant lacrymis :
ad quos illa : Gaudete, Filii mei spirituales filii. Me-
mentote illius verborum, quomodo in passione
commune mundi gaudium laud in luctum verten-
dum præceperit. Et me itaque hodie ad eum com-
migrante, ne gaudium meum luctuosum reddideri-
tis : sed meum corpusculum, ita ut ipsa illud in
lecto composuero, omnes efferte. Mihi enim videor
ipsis Filii mei manibus exsequiarum more tumulto
componi atque efferri, cui a vobis ejus discipulis
justa, fide solvantur.

Interim advenit et Paulus apostolus, ut quem
procul terris dissitum, evangelicæ prædicationis
functio delineret. Pulsanti vero januam domus
gratanter aperit præpositus Joannes apostolus,

¹ Exod. xv, 2. ² Luc. xxiii, 28.

qui et Virginem tanquam matrem virgo ipse ab ipso Christo in sua acceperat¹. Viso Paulo apostoli animis recreati, in suppedaneo scabillo reverenter prima illum sede collocarunt. Suscipit illum Virgo hilari vultu. Paulus, ad ejus se pedes jactat; ac, ubi didicisset quamobrem et ipse venisset, ingenti ac lugubri gemitu expeditum os suum et doctrinæ assuetum aperiens, magnifice Virginem encomio celebrat: ex ejus elogio hæc pauca suato:

Ayesis, Mater vitæ, merque predicationis existimatio. Salvesis, meæ oblectationis ac solatii consuetio. Quanquam enim Christum in carne non vidi, qui te in corpore videam, quæ corpus incorporeo induendum ministraveris, sic animo afflictebar ac oblectabar, ac si Christum viderem. Meum itaque in Christum desiderium, vultus tui aspectu occupata delibatione explebam. Hactenus ego te in gentibus Christum carne peperisse prædicabam, deinceps jam etiam te ad ipsum commigrasse docebo: quo exploratum gentibus fiat ipsorum salutem in tua confirmatam esse intercessionem, ut et ipsæ immobili apud Deum defensione gaudeant.

Interim vero etiam multis aliis laudum præconiis, quantum nosse licuit, Pauli ore Dei Genitrici oblati, supremum cunctis Virgo vale dicit: tum grabato, quod instraverat, decumbit; atque, ut libuit, intemerato corpusculo suo composito, velut in somno spiritum dimittit. Quinimo, ut verius loquar, a carne in vigilia ac expergiscens separatur, liberam a corruptione sui portionem reliquam (corpusculum scilicet) præstans. Cum itaque publica voce sua illa Christo ac Deo, suoque corporis ratione Filio omnis labiis purum spiritum suum commendasset, hortatur Petrus summa arce collegam suum Paulum, ut super Virginis corpusculo consuetam precationem fundat. Renuit Paulus rem Petrum decere dicens, qui sit pastorum summus ac princeps. Insistit Petrus, se Paulo demittens, ea scilicet ratione, quod is fungenda prædicatione plurimum laborasset. Nihil quidquam prorsus acquiescit Paulus, Christi in Petro promotionem inviolabili ratam firmitate servans. Petrus itaque precationem fundit: apostoli reliqui sublato in humeros feretro, Virginis corpus cum canticis et luminibus, honesto cultu ac reverentia ad mœnumentum pompa efferunt.

Confluxerat multitudo, quæ et numerum excederet, ad ejus honestandas exsequias, quæ vitæ parens existisset. Stupebant sic repente humanis excessisse. Vehementius admirabantur etiam apostolos, his ex locis quibus dispersi erant, per aera delatos venisse. Ubique enim Hierosolymis fama pervulgatum erat, tonantem ac turbini similem nubem, pluviam instar ac roris venti sibilantis, momento citius, in Virginis eos domo perstillasse. Fugax porro tum etiam ex incredulis Hebræis vanusque (sunt enim vanitas vanitatum², ut qui semper scandalo sint, nec contentius commentari

νον ὡς μητέρα ὁ παρθένος εἰς τὰ ἴδια διαπαλαῶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἴδον τὸν Παῦλον οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἐψύχησαν, τῇ βαθμικῇ τοῦτον προανατάξαντες ἐντίμως καθέδρα. Δέχεται τοῦτον ἰλαρῶς ἡ Παρθένος· ῥίπτει Παῦλος αὐτὴν εἰς τοὺς θεοδοσάτους αὐτῆς πόδας, καὶ μαθὼν ἐφ' ᾧ καὶ αὐτὸς παραγέγονεν, σὺν μεγάλῳ καὶ ἐνδακρῶν στεναγμῷ ἀνοίξας τὸ ἔτοιμον καὶ διδασκαλικὸν αὐτοῦ στόμα, ἐγκωμιάζει μεγάλως τὴν Παρθένον, ἐξ ὧν ὀλίγα ταῦτα·

Χαῖρε, Μήτηρ τῆς ζωῆς, καὶ τοῦ ἐμοῦ κηρύγματος ἡ ὑπόληψις. Χαῖρε, τῆς ἐμῆς ψυχῶς γὰρ ἡ ἐπιτυχία. Εἰ γὰρ καὶ τὸν Χριστὸν σαρκὶ μὴ θεάσμαι, ἐβλέπων ἐν σώματι, τὸν Χριστὸν θεωρεῖν παρηγορούμεν, τὴν σῶμα τῷ σώματι χορηγήσασαν ἐν περιβολῇ. Τὸν οὖν εἰς Χριστὸν πύθον τῷ σὺ προανεπηρούμην προσώπῳ. Ἐγὼ σε τοῖς ἔθνεσιν ἕως χθῆς, θεὸν σαρκικῶς ἐκφρυττον γεγεννηκέναι· ἀπάρτι καὶ πρὸς αὐτὸν μετατεθῆναι σε διδάξω τοῦ γνωσθῆναι αὐτοῖς ἔθνεσιν τὴ σωτήριον αὐτῶν ἐν τῇ σῇ κρατιοῦσθαι πρεσβεῖα· ὅπως ἔχειν καὶ αὐτὰ προστασίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἀμετάθετον.

Μετὰ δὲ καὶ ἄλλων πολλῶν παρὰ Παύλου, καθὼς μαθεῖν ἠδυνήθημεν, πρὸς ἐπαίνων ἐντεύξεις τῇ Θεοτόκῃ προσαχθέντων, συντάσσεται πᾶσιν ἡ Παρθένος. Ἀναπίπτει τῷ ἐκστρωθέντι παρ' αὐτῆς κρατῶ· σχηματίζει τὸ ἄμωμον αὐτῆς ὡς ἡδουλήθη σῶμα· ἀφίησιν ὡς ἐν ὑπνῷ τὸ πνεῦμα. Μέλлон δὲ λέγειν, διίσταται τῆς σαρκὸς ἐν ἐργηγόρσει, ἐλευθέραν φθορᾶς τὴν κατὰλειψιν αὐτῆς ποιησαμένη. Παραθεμένης τοιγαροῦν ἐν φωνῇ δημοσίᾳ τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ καὶ σωματικῷ αὐτῆς Υἱῷ τὸ ἀνεπίληπτον αὐτῆς πνεῦμα, προτρέπεται Πέτρος τὸν συγκορυφαίαν τοῦτου Παύλου, τὴν ἐπὶ τῷ λειψάνῳ τῆς Παρθένου ποιήσασθαι κατὰ τὴ συνήθεσ εὐχὴν. Ἀνανεύει Παῦλος, Πέτρῳ τοῦτο ποιεῖν ἀρμόδιον λέγων ὡς ποιμενάρχῃ. Ἐπινεύει Πέτρος Παῦλῳ ταπεινούμενος, ὡς διὰ τὸν πολλὸν τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ μῆχρον. Οὐ πείθεται τοσύνολον Παῦλος, τὴν τοῦ Χριστοῦ προαγωγὴν ἀκαινότομητον ἐπὶ Πέτρῳ παραφυλάττων. Ποιεῖ τοίνυν τὴν εὐχὴν ὁ Πέτρος· αἶρουνσι οἱ λοιποὶ τῶν ἀποστόλων ἐν ὁμοίᾳ τῷ κλινάριον· ὕμνοι καὶ ψῶτοις τὸ σῶμα τῆς Παρθένου πρὸς τὸ μνήμα τιμῶς καὶ εὐλαδῶς ἐξοδεύοντες.

Ἐπέρβρευσεν ἀκαταμέρητος λαὸς ἐν τῇ τῆς ζωότου κηδείᾳ. Κατεπλήττοντο τῇ ἀφρῶν ταύτης ἀποκίχ. Ἐξεθαμβοῦντο καὶ ἐπὶ τῇ τῶν ἀποστόλων ἐκ τῶν διασπορῶν ἐναίρῳ παρουσίᾳ. Διεφρμείσθη γὰρ περὶ αὐτῶν ἐν ὅλῃ τῇ Ἱερουσαλὴμ, ὡς ἂν ἐμβρόντο; καὶ λαίλαψοιδὲς γεγούσῃ περὶ ῥοπῆς δμῆλῃ, ὡς ὄμβρον αὐτοῦ καὶ ὄροσιν πνεύματος διασυρίζοντος, τῷ τῆς Παρθένου κατεστάλαξεν οἶκῳ. Μάταιος δὲ τις καὶ τότε τῶν ἀπίστων Ἑβραίων (ματαιότης γὰρ οὗτοι ματαιότητων εἰσὶν, ὡς σκάνδαλοι καὶ ἐρισταὶ πάντοτε πρὸς διαλογισμῶν ἐπιτηδεύσεις) ἐκτείνας τὰς ἀνόμους αὐτοῦ χεῖρας· Ἐν χερσὶ γὰρ τοῦ-

¹ Joan. xix, 27. ² Eccle. i, 2.

των ἀδελείπτω, φησίν, ἡ ἀνομία· ὁ ταρασσεί τὸν
 σκίμφοι τοῦ κραδάτου, σκύλαι τὸ σῶμα τετολμη-
 κώς τῆς ἀφράντου, καταβρέβει τε τὸν ἑνσαρκον θρό-
 νον μὴ ἐνδοάσας τοῦ Ὑψίστου. Ἐκκρίπεται παρα-
 χήμα τῶν χειρῶν, γεγονώς παραδείγμα καὶ τρόμος
 τοῖς ἀπαναίσχυτοῦσιν ἀεὶ πρὸς τὸν Χριστὸν Ἰου-
 δαίσις. Ἐγγίξει τῇ σορῶ τὸ λείψανον. Ὑπεστέλησαν
 οἱ ἀπόστολοι αἰδοῖ καὶ φόβῳ θεαρέστω, τοῦ σώμα-
 τος ἄψασθαι τῆς Παρθένου. Καὶ οἱ μὲν μαθηταὶ διὰ
 τὸ ὑπερίτιμον, καὶ σκευὸς ἔτι τὸ σῶμα διεγίγνωσκον
 ὑπέρχειν τῆς θῆνης, τὴν ἐπαινετὴν δεξιάν πρὸς τὴν
 ἀγῆν τοῦ σώματος αὐτῆς ἐνεδείκνυντο. Οἱ δὲ πιστοὶ
 τοῦ λαοῦ πρὸς ἁγιασμὸν ἐκυτῶν, καὶ συλῆσαι τι τῶν
 ἐκτείνων αὐτῆς ἡγωνίων. Οὐδεὶς μέντοι τὰς χεῖρας
 ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτῇ· τοῦ παραδειγματισθέντος· Ἐθράβην
 τὴν προπέσιαν καὶ μάλιστα πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενοι.
 Γνώμη δὲ καὶ ἐπιλογῇ τῶν ἀποστόλων κοινῇ, Πέτρος
 καὶ Παῦλος ὑπολαβόντες τὴν ἑνὸς κἀκείθεν τοῦ κρα-
 δάτου χαλαστικῶς ἀποκρεμασμένην σινδόνα, τιθέασιν
 τὸ λείψανον ἐν τῇ μνημείῳ, τῇ σινδόνι τὴν ψαῦσιν
 ἐπιδαρήσαντες, καὶ οὐκ ἐπὶ τῇ σφοδρῶς καταχρησά-
 μενοι τῇ ἰδίᾳ οἱ πανεύδοξοι καὶ ὑπερευλαθεῖς ἀπό-
 στολοι· οἱ διὰ τὸν πόθον τοῦ Θεοῦ, τὸν φόβον αὐτοῦ
 φανερῶν διεξίαντες τότε οἱ πρὸς ταπεινώσιν ὑψηλοὶ
 καὶ οὐράνιοι γεωλόφοι· οἱ τιμητικοὶ καθυπουργοί,
 καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ κατορθωταί· οἱ τὸν
 ὕψιν διὰ τῆς μητρὸς, τὴν μητέρα διὰ τὸν ὕψιν
 ὑπερίτω, σθεασθέντες· οἱ διὰ τὸν ἑνσαρκον γεγο-
 νῶτα Θεόν, τῇ χορηγίᾳ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, γνησίως
 ἐπεδεδουλεύοντες· Μητρὶ. Ὡν ἐκ χειρῶν, πάντων ἀπο-
 σπουδῶν τὸ ἀχραντὸν ἀφρηπάγῃ τῆς Παρθένου
 σώμα. Καὶ ὁ μὲν ἀρπάσας αὐτὴν, πᾶσιν ἐδίδασκε· Θεὸς
 γὰρ ἦν ἀθεώρητος· ἡ δὲ σινδὼν ἐν νεφέλῃ κούφῃ ἐν τῇ
 σαρκεῶς προσητευσμένη κούφῃ νεφέλῃ, ταῖς χερσὶ
 τῶν ἀποστόλων, κούφως ἀνεμίζομένη κατεφάνη.
 τὸν Virginis corpus abreptum fuit. Ac quidem,

quisnam rapuerit, vidit nemo : Deus quippe is erat,
 oculis inaspectabilis ; linteum vero in nube levi, in ea quæ carnali ratione nubes levis prophetico pro-
 pheta oraculo est ¹⁰, apostolorum tum manibus
 leviter in auras sublatum apparuit.
 Ἐγνώσαν οἱ μαθηταὶ τὴν πρὸς τὴν Μητέρα τοῦ
 Χριστοῦ σὺν ἀγγέλοις παρουσίαν· ὅψ' οὐ καὶ μετα-
 στέσαν αὐτὴν πιστωθέντες. Ἐδωκαν δόξαν τῷ Θεῷ
 ἐκείνῃ φωνῇ αὐτῶν, ταῦτα καὶ πρὸς τὸν λαὸν
 διεξιόντες· Ἄνδρες, Ἰσραηλίται, τοῦτο νῦν γινω-
 σκόν ὑμῖν ἐδείχθη πᾶσι περὶ Μαρίας τῆς κατὰ σάρκα
 μητρὸς τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἅμα ἡμῖν καὶ ὑμῖν ἐπὶ τὸ
 μνήμα τοῦτο νεκρὰ παραγενομένη, παρὰ τῶν ἡμετέ-
 ρων ἀνελήφθη χειρῶν. Μηδεὶς οὖν δύσπιστος ἐν τούτῳ
 λέγῃ. Μηδεὶς ἡμῖν ὡς ἐπὶ σώματος τοῦ Χριστοῦ
 χιρτὴν καὶ ἐν τῇ ταύτης λειψάνῳ ψευδῶς ἐπεχκα-
 λείτω· ἀλλ' ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο παρὰ τοῦ ἡγεμόνος
 καὶ τῶν ἀρχιερέων ὑμῶν, ἀμέριμον τὴν ἀλήθειαν,
 καὶ μὴ τὸ ψεῦδος, ποιήσετε. Γίνεσθε μάρτυρες, ὧν
 ἰδεῖσθε. Γίνεσθε νέοι καὶ ὑμεῖς σαρκικοὶ τινες
 ἡγῆσαι κατὰ τὸ μνήμα σήμερον πορευθέντες. Πτε-
 ρίζετε τὴν ἑαυτῶν ἐν τῇ ἀληθείᾳ γλῶσσαν. Ἐπάτε
 καὶ ὑμεῖς· Ἰδε ὁ τόπος, ὅπου τέθεικται μὲν ἡ Παρθένος
 καὶ μετετέθη ἐν τῇ ζωοτόκῳ Μαρίας. Ἰδε καὶ ἡ σιν-

ac nugas dare unquam desinant) extensis sceleratis
 manibus suis : « In eorum enim manibus, inquit,
 semper iniquitas » lectuli ferculum quatit inteme-
 ratæ corpus incessere ausus, nec Altissimi car-
 neum solum solo allidere veritus. Isque adeo
 confestim manuum exsectione multatur, exemplum
 ac tremor nunquam non in Christum procacibus
 Judeis factus. Jam tumulo prope inferendum sa-
 crum cadaver erat. Haud vero ausi apostoli (qua
 reverentia ac religiosiore metu tenebantur) Virginis
 corpus attingere. Ac quidem discipuli, quo præ-
 cellenti honore habebant, quodque castissimæ
 corpus Dei vas esse non ignorabant, omni laude
 dignam formidinem, ne illius sibi contactum in-
 dulgerent, præferebant. Qui autem ex plebe fideles
 erant, etiam feralium aliquid, quo sibi sanctifica-
 tionem conciliarent, diripere anxiiis animis expe-
 tebant. Nemo tamen in eam manus misit, cum
 severiori exemplo puniti Hebræi petulantiam vel
 maxime ob oculos haberent. Communi vero apo-
 stolorum sententia, Petrus et Paulus hinc inde ex-
 grabato, laxo tractu demissum pendensque linteum
 suscipientes, sanctum cadaver tumulo inferunt.
 Cum nempe sacri pignoris onus linteo incumberet,
 nec sua ipsi manu contingerent, clarissimi supra-
 que modum religiosi apostoli, quo in Deum amore
 ferebantur, ipsius tunc palam timorem prodentes,
 viri scilicet ad humilitatem sublimes, ac cælestes
 colles ; ministri honore impensi, ac Christi magni-
 ifice dilectione strenui ; qui Matris interventu
 Filium, inque Filii gratiam Matrem eximio cultu
 atque honore prosecuti sint : qui propter Deum
 incarnatum, sincero tunc affectu, Matri quæ car-
 nem ministravit, obsequii vicem dependerent. E-
 quorum manibus, cunctis spectantibus, inteme-
 ratum in auras sublatum apparuit.

Agnovere discipuli Christi ad Matrem angelis
 stipantibus adventum ; indeque eam quoque trans-
 latam sibi certo statuentes, Deo gloriam dederunt
 in laude vocis suæ ; talia propemodum etiam ad
 populum orantes : Viri Israelitæ, id nunc cunctis
 vobis de Maria, quæ Christi carne mater exstitit,
 notum effectum est ; cum nempe una nobis vobis-
 que dedurentibus, ad monumentum hoc extincta
 venisset, nostris e manibus assumptam fuisse.
 Nemo igitur se in hac parte ad fidem difficilem
 præbeat. Nemo nobis, velut in Christi corpore, in
 ejus quoque cadavere crimen imponat : sed, si
 contingat rem audiri a præside, vestrisque ponti-
 ficibus, veritatem, non mendacium cura eximite.
 Estote testes eorum quæ vidistis. Estote vos quo-
 que novi quidam carnales angeli, in monumento
 hodie deambulantes. Vestra et ipsi lingue in veri-
 tate alas accommodate. Dicite et vos : Ecce locus ubi
 Virgo sepulta fuerat, at translata est, vitæ parens,

¹ Psal. xxv, 10. ¹⁰ Isa. xix, 1.

Maria. Ecce et linteum absque illa quæ illo fuerat involuta, eam quærens quam astrinxerat; et cui velut inanimi, sepulchrale linteum fuerat, huic nunc tanquam animatæ atque viventi substerni amat. Estote vos quoque ejus, quæ translata est, mulieres unguenta ferentes. Currite, annuntiate translationem ejus ex tumulo, quod vitam tantisper susceperat.

Tu quoque beatum prædium Gethsemane, proximamque Josephi horto gloriam consecutum. Illuc Petrus ac Joannes cum cursu advolassent, inventis linteaminibus et sudario, Christum resurrexisse crediderunt¹¹: in te vero Gethsemane cuncti, tum nos scilicet Salvatoris discipuli, tum qui ad Mariæ semper Virginis exsequias has confluxerat populus, sepultam in monumento positam atque translata conspicimus. Extra enim omnem controversiam, cum necdum ostium monumenti fuisset lapide oclusum, subtrahere oculis est; ne absque signaculis ac custodibus deposita, furti calumniæ perviam incredulis occasionem præberet. At ubi laudibus celebrata, fusa tumulo est, monumentum quoque vacuum reliquit, ac paradisum propria implevit gloria; cœlestis scilicet vitæ requiem adepta, ac deliciarum quæ sunt cum Deo contubernalis effecta. Tanta aliaque de te, Deipara, Apostolorum præconia.

Sed cum mihi quoque, intemeratissima Virgo, sufficiat, sermonum a me tibi oblitorum temeritas (deficiet enim sæculum, si qui velint res tuas laudare), in his canticis finem imponam. Memento servorum tuorum Christianorum. Cuncutorum commendanda preces, universorum statue spes, fidem confirma, Ecclesias ad unitatem coge, imperium tropæis auge, exercitui auxiliare, mundum pace compone, cunctosque a periculis et tentationibus liberans, unicuique a damnationis reatu solutam præstare exora retributionis diem. Ad quem enim aliū ibimus? Verba vitæ æternæ habes¹², tua nimirum ad Deum pro nobis commendationis vota. Tu enim es quæ feceris semper, nec unquam cesses facere, nobiscum magnalia. Et sanctum est nomen tuum, quod ab angelis et hominibus, in omnes generationes generationum beatum prædicatur, et modo, et usque in sæculum sæculorum. Amen.

IX.

Sancti Patris nostri Germani, archiepiscopi Constantinopolitani, oratio (1) in Encænâ venerandæ ædis sanctissimæ Dominæ nostræ Dei Genitricis, inque sanctas fascias Domini nostri Jesu Christi.

(COMBESIS. Manipulus rerum Constantinop., p. 232.)

« Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei¹³, »

¹¹ Joan. xx, 5-8. ¹² Joan. vi, 69. ¹³ Psal. lxxxvi, 3.

(1) Ex Regio Cod. paulo aliter conc ptus titulus apud Lipomanum, debuitque hic aldi: Et in

δὼν χωρὶς τῆς ἔνδον σπαργανωθείσης ἐπιζητοῦσα τὴν ἐν αὐτῇ κατασφιγγθεῖσαν, ἣν ὡς ἀψυχὸν ἐσπαργάνου, καὶ ὡς ἐμψύχον νῦν ὑποστρωθῆναι ποθεῖ. Γίνεσθε καὶ ὑμεῖς γυναῖκες μυροφόροι τῆς μεταστάσης. Δράμετε, ἀπαγγεῖλατε τὴν ταύτης ἐκ τοῦ ζωοπαράδεικου μνημείου μετὰθεσιν.

Μακάριον καὶ σὺ Γεθσημανὴ τὸ χωρίον, καὶ τοῦ Ἰωσήφ κήπου παραπλήσιον δόξαν εὐράμενον. Ἐκεῖ Πέτρος καὶ Ἰωάννης δραμόντες τὰ θόνα καὶ τὸ σουδάριον εὐρόντες, ἐπίστευσαν τὸν Χριστὸν ἐξαναστῆναι· ἐν σοὶ δὲ τῇ Γεθσημανῇ πάντες, οἳ τε μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμεῖς καὶ ὁ σωρευθεὶς ἐν ταύτῃ τῇ κηδεῖα τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας [δχλος] τὴν ταφείσαν ἐν τῷ μνημείῳ τεθείσαν καὶ μετατεθείσαν ἴδομεν. Ἡ τις χωρὶς πάσης ἀντιλογίας πρὸ τοῦ συγκλεισθῆναι τῷ λίθῳ τοῦ μνήματος, ταύτῃ γέγονεν ἀφανής· ἵνα μὴ ταραγίδων δίχα καὶ φυλάκων χωρὶς κατατεθείσα, εὐκαιρον ἀφορμὴν περὶ κλοπῆς τοῖς ἀπιστοῦσιν ἐμποιῇσιν. Ἀλλ' ἰδοὺ ὑμνουμένη καὶ τῷ τάφῳ κατακενουμένη, καὶ τὸ μνῆμα κεκένον ἀφῆκεν· καὶ τὸν παράδεισον τῆς ἰδίας ἐγέμισε δόξης, καὶ τῆς οὐρανίου ζωῆς τὴν κατάπαυσιν ἔχει· καὶ μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ τρυφῆς συγκάτοικος ὑπάρχει. Τοσοῦτοι καὶ τῶν ἀποστόλων περὶ σοῦ τῆς Θεομήτορος οἱ λόγοι.

Ἀλλ' ἀρκούμενος καὶ γὰρ τῇ προπετεῖα τῶν προσαχθέντων σοι παρ' ἐμοῦ, πανάχραντε Δέσποινα, λόγων (ἐπιλείπει γὰρ ὁ αἰὼν τοὺς τὰ σὰ τολμῶντας ἐγκωμιάζειν) ἐν τούτοις στήσω τὸν ὕμνον. Μέννησο Χριστιανῶν τῶν σὼν δοῦλων. Παράθου καὶ πάντων δεήσεις, τὰς ὧλων ἐλπίδας. Τὴν πίστιν στερέωσον· τὰς Ἐκκλησίας ἔνωσον· τὴν βασιλείαν τροπαιοφόρησον· τῷ στρατῷ συμπολέμησον· τὸν κόσμον εἰρήνευσον, καὶ πάντα· κινδύνων καὶ πειρασμῶν λυτρουμένη, ἀκατάκριτον ἐκάστη τὴν ἡμέραν τῆς ἀνταποδόσεως· πικρατχεθῆναι δυσώπησον. Πρὸς τίνα γὰρ ἄλλον ἀπελευσόμεθα; Ῥήματα ζωῆς ἔχεις τὰ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῆς σῆς παραθέσεως ἱκετεύματα. Σὺ γὰρ εἰ ἡ πάντοτε ποιήσασα, καὶ ποιεῖν μὴ ἐνδιδοῦσα μεγαλεῖα μεθ' ἡμῶν· καὶ ἅγιον τὸ δνομά σου τὸ ἐξ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων μακαριζόμενον ἐν πάσαις γενεαῖς γενεῶν, ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Θ'.

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, λόγος εἰς τὰ Ἐγκαίνια τοῦ σεβασμίου ναοῦ τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ εἰς τὰ ἅγια σπάργματα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

adorationem zonæ ejusdem sanctæ Deiparæ. — Ad orationem incerto auctore ipsam luculentam,

θεοῦ, ὡς θεοὺς ἡμῖν ἐν Πνεύματι ὑπέψαλλε Δαβὶδ·
 πάλιν ὄντως ἀριδιλότατα, περὶ τῆς δεοδοσμένα λε-
 λάληται, καλῶν τοῦ Βασιλεῶς τοῦ μεγάλου πόλιν δὴ
 ταύτην οἶμαι σαφέστατα καὶ ἀναντιρρόητικώτατα,
 τὴν ὄντως ἐκλελεγμένην, καὶ πασῶν ὑπερέχουσαν
 γάναι· οὐκ ὑπεροχῇ δομημάτων, καὶ ὕψει γεωλό-
 φων ἐπαρμάτων (2)· ἀλλὰ τὴν τῇ μεγαλοφυῶν τῶν
 ἐνθέων ὑπερηρμένην ἀρετῶν, καὶ τῇ καθαρότητι
 ὑπερέχουσαν Μαρίαν τὴν ὑπέραγνον, καὶ ὑπεράμω-
 τον θεοτόκον. Ἐν ᾧ ὁ ὄντως ὢν Βασιλεὺς τῶν βα-
 σιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων κατεσχη-
 ωσε· μᾶλλον δέ, ἐν ᾧ ἄν τὸ πλήρωμα τῆς θεότη-
 τος κατόχησε σωματικῶς.

Αὕτη ὄντως δεδωξασμένη πόλις· αὕτη νοητὴ Σιών. Ταύτην, οἶμαι καὶ Δαβὶδ θεόθεν προανεφώνησεν. Εἰ δέ τις καὶ τὴν ταύτης οἶκον δεδωξασμένην πόλιν καλέσει, οὐκ ἔξω τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ καλοῦ φήσειεν. Εἰ γὰρ οἷς τὰ ὀνόματα ἐπὶ τῶν γαιῶν ἐπικέκληνται, εἰς μακρὸν τὴν μνήμην τῆς κλήσεως διασώζουσιν· ἄλλων δὲ ὧν οὐδὲ διὰ χειλέων δίκαιον τὰ ὀνόματα φέρειν, στήλαι καὶ τεμένει, καὶ εἰδωλα μέχρι καὶ τῆς σήμερον, εἰ καὶ τῇ φήμῃ μόνῃ· ἀλλ' οὖν ὑπερικείμεναι, καὶ ὡς αὐτοὶ περιόντες, τοῖς τῶν ἀφελπτέρων ὥς! διεκωδώνισθσαν, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς θεοδοξάστου καὶ πανυμνήτου κόρης τῆς παναγράντου καὶ παναμώμου; Εἰ γὰρ αὕτη πόλις ἐμφυχὸς τοῦ βασιλέως ἐχορημάτιζε Χριστοῦ, δικαίως ἄρα καὶ ὁ ταύτης πανάγιος ναὸς, οὗ καὶ τὰ Ἑγκαίνια σήμερον ἑορτάζομεν, πόλις δεδωξασμένη ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται. Πόλις οὐκ ἐπιγίγει καὶ θνητῷ βασιλεῖ πολιτογραφοῦσα τοὺς ὑπὸ χεῖρα· ἀλλὰ τῷ ἐπουρανίῳ, τῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον παραπέμποντι, καὶ βασιλεὺς τὴν ἐκυτοῦ τοῖς αὐτῷ ἐπομένους παρέχοντι.

Ἐγκαινίων δὲ, ὡς τιμὸν καὶ σεπτὸν, ἀκηκόετες, ἀκηγάτηρον, μὴ νεοκτιστοῖς οἰκοδομαῖς καὶ ἀρτι-
πύξιν κατασκευαῖς· τὸ τῶν Ἐγκαινίων ὑπολάβητε
ὄνομα, ἀλλὰ τὸν ἐν πνεύματι καινισμόν, καθ' ὃν ὁ
ἐκ τῆς ἡμῶν ἀνθρωπίνης, τὸ παλαιὸν καὶ διεβρώχους τῆς
ἀμαρτίας ἀποθνήσκον ἐνδυμα, καὶ τὸ νέον τῆς εὐσε-
βείας περιβαλλόμενος, ἐν καινότητι ζωῆς πολιτεύε-
ται. Τοῦτοίς καὶ ἡ πανάμωμος εὐφραίνεται· οἷς ἀν-
ἀρεταῖς, καὶ τῇ κατὰ θεὸν εὐσεβείᾳ καινιζόμενοι πο-
λιτεῖα, οὕτω καὶ τῶν ἁγίων τῆς ἀγνῆς ἀγνῶς Ἐγ-
καινίων κατατροφῆσθαι· καὶ ὡς αὐτῇ παρουσίᾳ

¹⁶ Coloss. 11, 9.

quam vulgavi *Auctarii* mei tomo altero, alteraque *Euthymii* monachi, quam Latinam representat *Lipomanus*, libuit hanc pariter Graece etiam hic exhibere, ut nihil mihi omissum, quod sancti Germani in manus venerit; cuius ea quæ exstant, media ipsa parte auxi. Est et hoc monumentum ad Christianam Constantinopolim singulariter spectans; quodque tanti eodem argumento oraverit, iudicio est celebratis ac venerationis sacrorum horumque pignorum, uti et templi, in quo illa servabantur, quod ideo ἡ ἀρχὴ (velut dicas, sancta urna ac capsula) fuit appellatum. Quanquam eo nomine, non una solum dicta ecclesia Constantinopoli, uti ibi ostendi; ne dum scilicet hæc in Chalcostrateis, sed

A divinus nobis in Spiritu succinit David; vere rursus clarissime, de qua dicta sunt gloriosa, nimirum civitatem magni Regis apertissime vocans, citraque omnem dubitationem, eam quæ vere electa est, cunctisque eminet; non altius fastigiatis ædibus, non tumulis surrigentibus; sed quæ divinarum excellentiumque virtutum magnificentia, ac præstanti puritate, castissima ac immaculatissima Dei Genitrix Maria longe præcellit. In qua, qui est vere Rex regum et Dominus dominantium, habitavit; vel potius, in quo omnis plenitudo divinitatis habitaculum corporaliter ¹⁴ habuit.

Hæc vere gloriosa civitas; hæc spiritalis Sion. Hanc, puto, divinitus David corde præsa-
gum, alie prædicavit. Sin autem etiam quispiam ejus sacram ædem, civitatem gloriosam vocaverit, nihil veritatis honestique metas excesserit. Si enim il-
lorum nomina in terra celebrata sunt, appellationis memoriam in longos annos conservant; aliorum-
que nihilominus, quorum nomina in labiis fere-
nefas, tituli, delubra ac simulacrâ usque in hodiernum diem, etsi nomine tantum vocisque sono, at
protracta tamen sunt, velutque ipsi forent super-
stites, simpliciorum auribus perstrepunt; quid de
gloriosa omnique laude dignissima, intemeratis-
sima illa ac immaculatissima puella Virgine, quis-
piam dixerit? Siquidem enim hæc animata Christi
Regis civitas exstitit, merito etiam ejus sanctis-
sima ædes, cujus et hodie Encænâ celebramus,
gloriosa civitas estque pariter ac nuncupatur.
Nempe civitas, non terreno ac mortali regi sub-
jectos ascribens cives; sed cœlesti, qui ipsum se-
quentes transmittit in vitam æternam, regnoque
suo impertit.

Encænïa vero, seu templi dedicationem, vene-
randi charique auditores, cum auditis, ne recens
exstructis ædificiis, ac modo compactis ædibus En-
cæniorum nomen contineri putetis; sed quæ in
spiritu renovatio est, hanc vero istud velle, qua
homo noster interior, veteri ac lacero peccati exu-
tus habitu, novumque pietate constantem indutus,
in novitate vitæ suæ ipse rationes instituit ac vivit.
His et interemeratissima delectatur; quibus nimirum,
virtutibus pieque ac religiose institutis vitæ
rationibus novi incedentes, sic et castæ castis caste

ipsa Blachernarum, in qua sanc'tæ Mariæ vestis deposita, cuius advectæ Constantinopolim hist'riam Leone Magno imperatore, luculento gravique auctore produxi. Auctor Euthymius ditatam Mariæ zona regiam Constantini urbem jam Arcadio imperatore Magni Theodosii filio; annis proinde non paucis ante advectam vestem, quantis saltem Theodosius Minor ac paulo pluribus, imperavit.

(2) Ὑψὲ γεωλόφωρ ἐπαρμάτων. Ita reddidi, velut utriusque Romæ colles tumulosos respiciat,isque ac eorum magnificentie sanctæ Mariæ excellentes doctes opponat, per quas vere Regia civitas, ac Dei esse meruit. Non satis assecutus Lipemani interpres.

Encæniiis gaudio fruamur, ac velut ad ipsam coram, cunctosque videntem accessuri, sic ejus venerandam adituri ædem, cuncta componamus, atque omnia in melius mutemus; actionem scilicet et rationem et contemplationem. Nihil eorum quæ nostra sunt, existat die indignum; non pedis incensus, non risus dentium (ut aiunt), non vestis ornatus tendat ad indecorum. Quid dico? Ipsos quoque componamus animi cogitatus. His vero etiam omnibus misericordia præeat, qua Deus colitur, ut animo ac corpore novi, intemeratissimæ Dei Matris secundum carnem Enceniorum diem, nove celebremus.

Una enim cum illa, etiam venerandæ ac pretiosæ ejus zonæ depositio atque adoratio (pariterque ipsius Filii intemeratissimarum ac venerabilissimarum illarum fasciarum) splendescit. Zonæ, inquam, illius, quæ sanctissimum illud corpus astringebat, inque utero latentem Deum circumcingebat. Zonæ illius, quæ eleganter atque lepide Dei arcem perornabat. Zonæ illius, quæ sæpe intemeratas intemeratissimæ lactis stillas hauriebat. Nemoque aliquis eorum quibus proclivis vituperandi animus absurdum ducat, quod velut animata ista alloquimur, faustisque omnibus prosequentes laudamus.

Si enim vas, quod unguentum ad breve tempus continuit, vel eo effuso, diu odorem servat; quid dixerit quispiam de ea zona, quæ vere ineffusum illud ac divinum unguentum (purissimum, inquam, ac immaculatissimum Dei Genitricis corpus) diu involvit ac complexa est? Num in ævum curatio-
num fragrantiam servabit, eosque qui fide ac amore accedunt, suavitate complebit? Fragrantiam scilicet non ejusmodi quæ effeminet ac reproba sit, sed quæ divina omnique veneratione prosequenda; quæ denique morbos animi ac corporis acerrima vi profliget atque depellat. Ac, siquidem vas inanimatum, uti diximus, hoc comparatum habet, ut ejus unguenti quod continuit qualitate imbuatur, quid de illa dicemus quæ animato Dei Verbi habitaculo adhesit? Non accurremus? non procidimus? non emundationem animi et corporis ex ea consequi omnino flagitabimus? Quid vero? non et tanquam viventem alloquemur, laudisque cantica offerimus? Et certe faciamus.

O zona, quæ vitæ fontem cinxisti, atque iis qui te colunt vitam æternam præbes! O zona, quæ eorum qui ad te accurrunt quæ lumbis inest libidinem exstinguis, iisque fortitudinem ac robur ad præstandas virtutes atque optima gerenda tribuis! O zona, quæ nostræ naturæ imbecillitatem contrahis atque astringis, hostesque nostros tum visibiles, tum qui oculorum aciem fugiunt, impedis! Sed quid mihi accidit, ut dum castissimæ compunctus desiderio sermonis impetu feror, fasciarum oblitus sim? At neque mirum; dum enim laudatur Mater, Matris amans Filius propense latetur ac jucundatur. Sed et legi naturæ cedentes,

Ἀ μέλλοντες προσεῖναι, οὕτω τῷ ταύτης σεβασμῷ καὶ προσερχόμενοι, πάντα ρυθμίσωμεν, καὶ πάντα πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβαλλώμεθα· πρῶτον τε καὶ λόγον, καὶ θεωρίαν. Μηδὲν ἔστω ἡμῶν τῆς ἡμέρας ἀνάξιον· μὴ βῆμα ποδὸς, μὴ γέλως ὁδόντων, τὸ δὲ λεγόμενον· μὴ στολισμὸς ἐσθῆτος πρὸς τὸ ἀπρεπὲς ἐκτερεπείσθωσαν. Τί οὖν φημι; Καὶ αὐτὰς τὰς ἐνθυμήσεις ρυθμίσωμεν. Τούτων δὲ πάντων προπορεύεσθαι καὶ ἔλεος, ὃ θεὸς θεραπεύεται, ὡς ἂν καινὸν ψυχῇ τε καὶ σώματι, τὴν τῶν Ἐγκαίνων τῆς παναγράντου τοῦ Θεοῦ κατὰ σάρκα Μητρὸς ἡμέραν, καινῶς ἐορτάζωμεν.

Συνεχλάμπει γὰρ ταύτῃ καὶ ἡ τιμίας καὶ σεβασμίας αὐτῆς ζώνης κατάθεσις καὶ προσκύνησις· καὶ τῶν παναγράντων τοῦ ταύτης Υἱοῦ σπαργάνων τῶν τιμιωτάτων. Ζώνης ἐκείνης, ἣ τὴν πανάγιον ἐκεῖνο περιεσφιγγεῖ σῶμα, καὶ τὴν ἐν κοιλίᾳ κρυπτόμενον θεὸν περιβάλλει. Ζώνης ἐκείνης, ἣτις τὴν τοῦ Θεοῦ κίωτὸν ὥραιος κατεκόσμη, καὶ σεμνοτάτως. Ζώνης ἐκείνης, ἣ πολλάκις ἐκ τῶν ἀγράντων τῆς παναγράντου τοῦ γάλακτος καταπιάνετο σταλαγμῶν. Καὶ μήτις ἀπεικὸς εἶναι ἡγήσατο τοῦτο τῶν μεμφιμοίρων, ὡς ἐμφύχοις διαλεξόμεθα, καὶ τὴν εὐφημίαν προσεῖσομεν.

Εἰ γὰρ ἀγγεῖον μύρῳ προσομιλήσαν κἄν πρὸς βραχὺ, καὶ τούτου κενωθέντος οἶδε μέχρι πολλοῦ τὴν εὐωδίαν διαφυλάττειν, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς, τὸ δὲ τῶν ἀκένων ἐκεῖνο καὶ θεῖον μύρον, τὸ καθαρώτατον λέγω τῆς θεοτόκου σῶμα καὶ παναγώμητον, περιειλησῆτος ζώνης, καὶ συμπλακείτης μέχρι πολλοῦ; Οὐκ εἰς αἰῶνα τὴν εὐωδίαν τὴν ἱσμάτων παραφυλάττει, καὶ τοῖς πίσται καὶ πόθῳ προσεῖδον ἐμπλήρσειεν; Εὐωδίαν, οὐχὶ ὀηλυτικὴν τινα καὶ ἀπόβλητον, ἀλλὰ θεῖαν καὶ πανσεβάσμιον· παθῶν ψυχῆς τε καὶ σώματος, ὡς περ ἔφημεν, τῷ ἀψύχῳ μύρῳ προσομιλήσαν, οἶδε τῆς τούτου μεταλαμβάνειν ποιότητος, τί καὶ εἰσὶν περὶ τῆς τὸ ἐμφύχον τοῦ Θεοῦ λόγου προσεγγισῆτος κατοικητήριον. Οὐ προσεγγισόμεθα; Οὐ προσπείσομεθα; οὐχὶ κάθαρον ψυχῆς τε καὶ σώματος παρ' αὐτῆς λαβεῖν οἴτησόμεθα ἐκ παντός; Τί δέ; οὐχὶ καὶ ὡς ζώσῃ διαλεξόμεθα, καὶ εὐφράτους ὁδῶς προσαγάγωμεν; Τοῦτο δὲ καὶ ποιήσωμεν.

Ἡ ζώνη, ἣ τὴν τῆς ζωῆς πηγὴν περιζώσασα, καὶ ζωὴν παρέχουσα τοῖς, σὲ τιμῶσιν αἰώνιον! Ἡ ζώνη, ἣ τὰς τῶν σὺ προσερχόντων ἐσφύας, νέκρωσιν μὲν κατὰ παθῶν δωροῦμένη, ἀνδρίαν δὲ πρὸς πρῶτον ἀρετῶν καὶ ἐνεργειῶν! Ἡ ζώνη, ἣ τὸ ἀεινὸς τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀναστέλλουσα τε καὶ περισφιγγούσα· καὶ τοὺς ἀοράτους τε καὶ ἐρατοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν συμπόδίζουσα! Ἀλλ' οἷα γὰρ σοὶ συμβέβηκε, τῷ πᾶσι τῆς πανάγου νυπτιόμενον, καὶ τῇ τοῦ λόγου ῥύμη καταπαρόμενον, τῶν σπαργάνων ἐπιλαθεσθαι. Καὶ οὐ θαυμαστόν· Μητρὸς γὰρ ὡς ἐξοζυμένης, ὅδε φιλομήτωρ Υἱὸς εὐφραίνεται. Ἀλλ' καὶ νόμῳ ὑπείκοντες φύσει, εἰ καὶ ὑπὲρ φύσιν τ

πράγματα, τῇ Μητρὶ πρῶτον τὸ γέρας ἀφοσιώσω-
μεν. Καὶ οὐκ ἀπώσεται Κύριος πάντως, ὁ ὑπεράγα-
θος. Ὡς γὰρ ἀφευδῶς ἄνθρωπος ἐξ αὐτῆς προελθεῖν
εὐδόκησε, καὶ Υἱὸς αὐτῆς κληθῆναι ἡξίωσεν, ἀπο-
δέχεται τὴν τὸλμαν ὡς κατὰ ἄνθρωπον γεγυνοῦσαν ὁ
πολυεύπλαγχνος. Πλὴν σπαργάνων μνησθεῖς, πάλιν
πρὸς τὴν τακοῦσαν ἀνάγομαι. Αὕτη γὰρ ταῦτα ταῖς
ἀγναῖς αὐτῆς χερσὶ κατεσκεύασεν. Αὕτη βρεφωπρε-
πῶς τὸν μέγαν Κύριον χερσὶ μητρῴαις ἐν τούτοις
ἐνεύλιπτεν. Αὕτη σὺν τούτοις τούτον ἐγκέλειον φέ-
ρουσα, ἐγαλοῦχει, τὸν πάσῃ φύσει πνοὴν καὶ τροφὴν
παρεχόμενον.

Ἄλλ' ὦ σπάργανα, τὸν ἐλευθερωτὴν Κύριον ἐνει-
λθάντα, καὶ τῶν ἡμετέρων παραπτωμάτων σειρὰς
διαλύσαντα! ὦ σπάργανα, τὰ τὸν κραταῖον Κύριον
περιψύξαντα, καὶ τὴν τοῦ γένους ἡμῶν ἀσθένειαν
ἀναρρώσαντα! ὦ σπάργανα, πιστοὺς μὲν φρου-
ροῦντά τε καὶ περιφυλάττοντά· τοὺς ἐναντίους δὲ
δεισμοῦντα, καὶ καταβάλλοντα!

Ἄλλ' ὦ σπάργανα καὶ ζώνῃ σεπτῇ! νέμοιτέ μοι
τὴν ἁγιασμὸν, τὴν βῶσιν, τὸν ἱλασμὸν, τὴν ὑγίειαν·
ἐμοί τε, καὶ τοῖς πόθῳ τῷδε προσιοῦσι καὶ προσκυ-
νοῦσι σεπτῷ σου ναφί. ὦ ζώνῃ σεπτῇ, ἡ τὴν σὴν
πλὴν περικυκλοῦσα καὶ περιέπουσα, καὶ Βαρβαρι-
κῆς ἐπιδρομῆς ἀνεπιβούλευτον διασώζουσα! ὦ ζώνῃ
τιμῇ, ἡ τὸν Θεὸν Λόγον ἐγγάστριον ὄντα περιελή-
φασα, καὶ τὴν τῶν ἰάσεων εὐλογίαν ἐκεῖθεν πλουτή-
σασα, καὶ ἡμῖν ἀντιπέμπουσα! ὦ ζώνῃ φαίδρᾳ, ἡ
τῆς τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ Μητρὸς τὸ ὑπέρσεμνον
εἶμα σεμνοπρεπῶς προσεγγίσασα, κάκειθεν τὴν
ἐξβαρσῖαν ἀμφιασμένην, ἀπαρσάλευτος καὶ ἀφθαρ-
τος μένουσα, ὡς εἰς ἡμᾶς τις λόγος τῆς ἀληθείας
κατελήλυθεν!

Ἄλλὰ τί καὶ τῶν ἀδυνάτων ἐπιχειροῦμεν, καὶ ὑπὲρ
τίσασκεμένα πηδᾶν ἐπιειρόμεθα· τῆς ἐκ τῶν λόγων
πῆλς ταῦτα τιμᾶν κατ' ἀξίαν περῶμενοι, ὅπερ καὶ
ἐγγίλοι ἀδύνατον. Πλὴν, ὦ τιμῇ τῆς ὑπερείμου τοῦ
Θεοῦ Μητρὸς ζώνῃ, περίζωσον τὰς ὀσφύς ἡμῶν
ἀφθειαν, δικαιοσύνην τε καὶ πραότητα. Τῆς αἰδοῦ
καὶ μακαρίας ζωῆς ποίησον κληρονόμους, καὶ τὴν
ἐπίκρητον ἡμῶν ταύτην ζωὴν, ἐθθρῶν ἀοράτων τε
καὶ ἰρατῶν, ἀνεπιβούλευτον διατήρησον. Τὴν πίστιν
ἐν εἰρήνῃ ἀσάλευτον διαφύλαξον. Τὴν σὴν κληρονο-
μίαν, τὴν σὺν λαβὴν, ὦ πανάχραντε τῆς παναχράντου
ζωῆς, ὀρθοῦς τῇ πίστει, σόους τῷ κατὰ Θεὸν βίῳ.
ἀδιαβεῖς τῆς ὁλοσούνης ἐπηρείας διάσωζε. Ἐχοιμὲν
σε ἰσχυρὴν καὶ βοήθειαν, τείχος καὶ προπύργιον λι-
μῆα καὶ καταφυγὴν σωτήριον.

Σὺ δέ μοι, ὦ πάναγνε, καὶ πανάγαθε, καὶ πολυ-
εύπλαγχνε Δέσποινα, τὸ τῶν Χριστιανῶν παρα-
μύθηον, τὸ τῶν θλιβομένων θερμώτατον παρηγόρημα,
τὸ τῶν ἁμαρτανόντων ἐτοιμώτατον καταφύγιον, μὴ
ἐγκαταλίπῃς ἡμᾶς ὀρφανοὺς τῆς σῆς ἀντιλήψεως.
Εἰ γὰρ ὑπὸ σοῦ ἐγκαταλειφθεῖμεν, ποῦ ἄρα καὶ
προσδραμούμεθα. Τί δὲ ἄρα καὶ γεννησόμεθα, ὦ
παναγία Θεοτόκε; ἡ τῶν Χριστιανῶν πνοὴ καὶ ζωή.

A *quonquam res naturam excedunt, Matri primum
honorem persolvimus. Neque prorsus, qui omni
prorsus bonitate superior sit, Dominus repudiabit.
Tanquam enim qui vere ex ea homo procedere
voluerit, ac ejus Filius audire, ipse totus miseri-
cordiæ visceribus affluens, quod audaciæ videatur
(quippe humana præsumptum consuetudine) non
ingratum habebit. Verum cum fasciarum memi-
nerim, rursus ad eam quæ peperit provehor. Hæc
enim castis suis manibus illas confecit. Hæc in-
fantili more, qui magnus Dominus est, maternis
manibus—in eis involvit. Hæc illis astricium in
sinu gestans lactabat, ipsum nimirum qui omni
naturæ spiritum dat ac escam.*

B *At, o fasciæ, quæ liberatorem Dominum invol-
vistis, ac nostrorum catenas delictorum dissol-
vistis! O fasciæ, quæ fortem Dominum constrin-
xistis, nostrique generis imbecillitatem roborastis!
O fasciæ, quæ fideles quidem muniatis tutoque
undique præsidio servetis; adversarios vero vin-
ciatis ac profligetis!*

C *Sed o fasciæ et zona veneranda; sanctimoniam
mihi, roburque et propitiationem atque salutem
tribuite; mihi pariter ac iis qui venerandum hoc
templum adeunt, ac adoratione funguntur! O vene-
randa zona, quæ tuam undique civitatem ambis
ac foves, atque a grassantium Barbarorum tutam
insidiis præstas! O zona pretiosa quæ Deum Ver-
bum in utero infantem involvisti, indeque quam
nobis impertis, curationum benedictionem affatim
hausisti! O clara zona, quæ incorruptæ Dei Matris
castissimo corpori castissime adhesisti, indeque
corrogata incorruptione, nulla vitii labe aut cor-
ruptione, ad nostram usque ætatem, ut vera qua-
dam traditione ad nos perlatum venit, consistis!*

D *Enimvero quid etiam inconcessa tentamus, et
carceres transilire contendimus, dum hæc orando
pro dignitate dilaudare studemus ac celebrare,
quod et angelis impossibile est. Cæterum pretiosa,
omni pretio ac existimatione majoris Dei Matris
zona, constringe lumbos nostros, veritate, justitia,
mansuetudine. Fac æternæ atque beatæ vitæ hæ-
redes, fragilemque ac mortalem nostram hanc
viam, ab hostium invisibilium visibiliumque insi-
diis tutam præsta. Fidem custodi in pace incon-
cussam. Tuam hæreditatem, tuum populum, o
intemeratissima intemeratissimæ zona, rectos in
fide, ea quæ divinis rationibus instituitur vita in-
columes, ab omni quavis illasos injuria, conserva.
Te robur adjutoriumque habeamus, murum ac
vallum, portum ac salutare perflugium.*

*Tu vero, o castissima, optimaque ac misERICOR-
dissima Domina, Christianorum solatium, paratis-
simum peccatorum refugium, ne tua nos opitula-
tione destitutos reliqueris. Si enim abs te relictī
suerimus, quo vëro etiam confugiemus? Quid autem
etiam nobis fiat, o sanctissima Dei Genitrix, quæ
Christianorum spiritus ac flatus existis? Quem-
admodum enim corpus nostrum hoc certum vitalis*

actus indicium habet, quod spiritum ducat; sic et A tuum sanctissimum nomen indesinenter in servorum tuorum ore in omni occasione et loco et tempore versans prolatumque, vitæ et jucunditatis et auxilii non solum indicium est, sed causa efficitur. Protegas nos tuæ bonitatis alis: tuis nobis intercessionibus esto præsidium; præbens vitam æternam, quæ Christianorum spes quæ non confundit, existis. Nos enim qui divinorum ergo operum morumque pauperes simus, dum per te nobis exhibitas benignitatis divitias cernimus, propense dicamus: « Misericordia Domini plena est terra¹¹. » Nos, in multitudine peccatorum a Deo extorres, per te Deum quæsimus; inventoque, salvi facti sumus. Igitur potens ad salutem præstandam auxilium tuum, o Dei Genitrix, ac ejusmodi, ut nullum alium intercessorem necessarium habeat ad Deum. Id quoque nos cum perspectum habeamus, sed et periculo ipso inde didicerimus, quod sæpius petentes, te ferventissimam nostram opitulationem nacti, petitionum abunde præstationem accipimus, nunc quoque, populus tuus, tua hæreditas, grex tuus, de Filii tui honestatus appellatione, ad te confugimus. Plane enim, nullus tuæ magnificentiæ finis; insatiabilis opitulatio tua. Nullus munerum tuorum numerus est. Nullus enim, nisi per te, o sanctissima, salutem consequitur. Nullus nisi per te, o immaculatissima, qui a malis liberetur. Nullus nisi per te, o castissima, cui donum indulgetur. Nullus nisi per te, o honoratissima, cui gratiæ munus misericordia præstetur. Quamobrem, quis te beatam nos prædicabit? quis non landabit? quis non magnificabit, quanquam non pro dignitate, summa tamen alacritate animique contentione: te, inquam, gloriosam; te beatificandam; te, qui ab ipso Filio tuo ac Deo magna nacta sis, uti

Quis sicut tu, secundum unum Filium tuum, humani generis curam gerit? Quis ita in nostris ærumnis nos defendit? Quis tam celeriter præveniens a tentationibus ingruentibus nos eruit? Quis pro peccatoribus supplicando sic et tu, enititur? Quis sic expromittens pro eis excusat, quorum nulla spes emendationis? Quæ enim materna pol-

¹¹ Psal. xxxii, 5.

(3) Τῶν ἀδιορθῶτων κατὰ τοσοῦτον ἀντιφωνητικῶς ὑπεραπολογεῖται. Toto cælo Lipomani interpres a Germani mente abscessit, dum ita reddit, *Quis ea quæ corrigi non possunt, adeo repugnando excusat?* Primo male neutro reddit, quod masculinum personas respicit, quorum sancta Maria causam pia patrona agit, tum etiam cum ἀδιορθῶτοι, velut dicat incorrigibiles sunt, sic perveraces ut peccati consuetudine occalluerint; ac contemnunt, qui in prolatum venerint: agit vero ἀντιφωνητικῶς, non repugnando; quid enim hoc ad intercessionis suffragium apud Deum, sed, quasi spondendo pro eis, ac se vadem exhibendo? Eadem habet idem Germanus altera orat. in sancte Mariæ Dormitionem, ubi et τὸ ἀντιφωνητικῶς aque infelice redditum Andreæ Schot. a me emendatum atque sullixum Auct. tom. I, ubi et simile adduxi et An-

Νὺς γὰρ τὸ σῶμα ἡμῶν ζωτικῆς ἐνεργείας τὸ ἀντιφωνεῖν τεκμήριον κέκτηται, οὕτω καὶ τὸ σὺν παντὶ ἅγιον ὄνομα ἀδιαλείπτως ἐν τοῖς τῶν σῶν δούλων στόμασι προφερόμενον ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ καὶ τρόπῳ, ζωῆς καὶ θυμηδίας καὶ βοηθείας οὐχὶ τεκμήριον, ἀλλὰ πρῶτον γίνεται. Σκέποις ἡμᾶς πέτερι τῆς σῆς ἀγαθότητος. Φρουρήσεις ἡμᾶς ταῖς μεσιτεῖαις σου. Παράσχοις ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωὴν, Χριστιανῶν ἐλπίς ἀκαταίσχυντε. Ἡμεῖς γὰρ οἱ πτωχοὶ θεῶν ἔργων καὶ τρόπων, τὴν διὰ σοῦ παρασχεθέντα ἡμῖν τῆς χρηστότητος πλοῦτον θεασάμενοι, εἶπωνμεν· « Τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. » Ἡμεῖς ἐν τῷ πλήθει τῶν ἀμαρτιῶν ἐκ θεοῦ δεινωμένοι, ἐξητήσαμεν διὰ σοῦ τὸν Θεόν, καὶ εὗρομεν· καὶ εὐρόντες ἐσώθημεν. Δυνατὴ τοιγαροῦν πρὸς σωτηρίαν ἡ βοήθειά σου, Θεοτόκε, καὶ μὴ χρῆζουσά τινος ἐτέρου πρὸς Θεὸν μεσίτου. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐπιστάμενοι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ μαθόντες ἐξ ὧν πολλάκις αἰτοῦντές σε τὴν θερμοτάτην ἡμῶν ἀντιλήψιν, ἀφθόνως τὰς τῶν αἰτήσεων παροχὰς λαμβάνομεν, καὶ τανῦν σοὶ προσφεύγομεν, ὁ σὸς λαός, ἡ σὴ κληρονομία, τὸ σὺν ποίμνιον, τὸ τῇ τοῦ σοῦ Υἱοῦ κλήτει κατακλιθύνόμενον. Οὐκ ἔστιν ἔντως τῆς σῆς μεγαλειότητος πέρας· οὐκ ἔστι τῆς σῆς ἀντιλήψεως κόρος. Οὐκ ἔστι τῶν σῶν ἐνεργειῶν ἀριθμός. Οὐδεὶς γὰρ ὁ σωζόμενος εἰ μὴ διὰ σοῦ, παναγία. Οὐδεὶς ὁ τῶν δεινῶν λυτρούμενος, εἰ μὴ διὰ σοῦ, πανάμωμε. Οὐδεὶς ὁ συγχωρούμενος δυνόν εἰ μὴ διὰ σοῦ, πάναγνε. Οὐδεὶς ὁ ἐλεοούμενος χάριτι, εἰ μὴ διὰ σοῦ, πάνσπεμε. Ἀνὸς ὢν, τίς σε μὴ μακαρίσει; τίς μὴ μεγαλυνεῖ; εἰ καὶ μὴ κατ' ἄξιαν, ἀλλ' οὖν προθυμότατα· σὲ τὴν δεδοξασμένην· σὲ τὴν μεμακαρισμένην· σὲ τὴν μεγαλεῖα σχοῦσαν παρ' αὐτοῦ τοῦ σοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ ὡς μέγала καὶ θαυμαστά· ὅθεν σε καὶ γενεὰ πᾶσα γεραίρουσιν.

magna et admiranda: quamobrem te laudant omnes generationes. Τίς οὕτω τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους μετὰ τὸν σὺν Υἱὸν ὡς σὺ προνοεῖται; Τίς οὕτως ἀντιληπτικῶς τῶν ἡμετέρων προστάται θλίψεων; Τίς οὕτως ὀξέως προφθάνων ρύεται τῶν ὑπερχομένων ἡμῖν πειρασμῶν. Τίς τοσοῦτον, τῶν ἀμαρτωλῶν ἱκεσίαις ὑπερμαχεῖ; Τίς τῶν ἀδιορθῶτων κατὰ τοσοῦτον ἀντιφωνητικῶς ὑπεραπολογεῖται (3); Σὺ γὰρ μη-

dreæ Cretensis orat. in Annuntiationem Dominicam, qua Mariam πλὴνθον dictam tradit inter ejus elogia, allusione ad Moabitarnm urbem cocti lateris, quæ una eis remansit, atque ultimum perflugium fuit (IV Reg. iii, 21). Sic nimirum Maria, materna impetrandi fiducia, dum emendationem pollicetur ac velut fidejubet, Dei nobis misericordiam obtinet: tum etiam cum, velut in ficu infructuosa, post etiam temporis inducias nihil emendavimus, eoque nomine alius cujusvis ἄδεχτος videtur ἡ ἀντιφωνησις, ut ex ms. ibi a me emendatum ἀντὶ τοῦ, ἄδικος minime recipienda sponsio ac admittenda, præterquam unius duntaxat Mariæ, maternitatis illa excellentia; uti, scite eo loco urget Germanus: eundemque hic sensum idem ipse perssequitur, quem sic clarum uterque interpretes ita deforsit, ut alter alteri fucum fecisse videatur.

τῶν ἔχουσα πρὸς τὸν σὸν Υἱὸν τὴν παρῆρσιαν καὶ τὴν ἰσχύν, ἡμᾶς τοὺς ταῖς ἀμαρτίαις κατακεκριμένους, καὶ μὴ τολμώντας μηδὲ τὸ ὕψος ἐμβλέψαι τοῦ οὐρανοῦ. σαῖς ἐντεύξει καὶ σαῖς μεσιταῖς καὶ αὐξίς, καὶ τῆς αἰωνίου λυτροῦσαι κολάσεως. Ὅθεν ὁ θλιβόμενος πρὸς σέ καταφεύγει· ὁ ἀδικούμενος· ἐπὶ σέ προστρέχει· ὁ τοῖς δεινοῖς συνεχόμενος, τὴν σὴν ἐπικαλεῖται βοήθειαν. Ὅλα τὰ σά, Θεοτόκε, παράδοξα, ὅλα ὑπὲρ φύσιν, ὅλα ὑπὲρ λόγον καὶ δύναμιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ προστασία σου, ὑπὲρ ἐννικαν. Τοὺς γὰρ ἀπισμένους, τοὺς ἐκδεδωγμένους, τοὺς ἐκπεπληρωμένους, τῷ σῷ τόκῳ κατήλλαξας καὶ ὤκειλευσας· καὶ υἱοὺς καὶ κληρονόμους πεποίηκας. Σὺ τοὺς καθ' ἐκάστην ταῖς ἀμαρτίαις καταποντιζομένους, χεῖρας βοηθείας ἐκτείνουσα, ἐξέλκεις τοὺς κλύδωνος. Σὺ τὰς τοῦ πονηροῦ κατὰ τῶν σῶν δοῦλων ἐπαναστάσεις, τῇ κλήσει σου μόνῃ τῇ παναγῇ ἀποδιώκουσα διασώζεις. Σὺ τοὺς ἐπικαλουμένους σε ἐκ πάσης ἀνάγκης, ἐκ παντοίων πειρασμῶν προφθάνουσα ἐκλυτροῦσαι, πανάμωμε. Ὅθεν καὶ τῷ σῷ ναῷ σπουδαίως προστρέχοντες· καὶ ἐν αὐτῷ ἐπιώτες, ἐν οὐρανῷ ἐστάναι νομίζομεν. Ἐν τούτῳ δοξολογούντες σε, ἀγγέλοις συγχωρεῖν ἡγοῦμεθα. Ποῖον γὰρ γένος ἀνθρώπων πάρεξ Χριστιανῶν τοιαύτης εὐπρόσθε δόξης, τοιαύτης ἐπέτυχεν ἀντιλήψεως, τοιαύτης προστασίας, πεπλούτηκε; Τίς πιστῶς τῇ τιμῇ σου ζώνῃ προστατεῖν, Θεοτόκε, οὐκ εὐθὺς θυμηδίας ἐμπίπταται; Τίς θερμῶς ταύτῃ προσπαῶν, κενὸς τῆς συμφερούσης αἰτήσεως ἐξελέλυθε; Τίς τὸν σὸν χαρακτήρα ἐνοπριζόμενος, οὐκ αὐτίκα πάσης θλίψεως ἐπιλέλησται; Οἱ δὲ καὶ τῷ σεπτῷ σου ναῷ προσερχόμενοι, ἐν ᾧ τὴν σὴν τιμὴν ἀποτεθῆναι ζώντην εὐδόκησας, καὶ τὰ τοῦ σοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν σπάργαντα, ὧν καὶ τὴν κατέβησιν σήμερον ἐορτάζομεν, ποίας χαρᾶς, ποίας εὐφροσύνης, ποίας τέρψεως ἐν ἀπολαύσει καθεστήκαμεν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν.

Ἄλλ' ὦ στάμνε, ἐξ ἧς τὸ μάννα τῆς ἀναψύξεως, οἱ τοῖς δεινοῖς καυσθέντες πεπώκαμεν! Ὡ τράπεζα δι' ἧς οἱ λιμῶντες τὸν τῆς ζωῆς ἄρτον ὑπερεπλήσθημεν! Ὡ λυχνία ὑφ' ἧς οἱ ἐν τῷ σκότει καθήμενοι, τὸ μέγα φῶς κατηγιάσθημεν! Ἐχεις ἐκ Θεοῦ τὸν ἐπάσιόν σοι καὶ πρέποντα ἔπαινον· μὴ ἀπόση δὲ καὶ τὸν ἡμέτερον ἀνάσιον, ἀλλ' οὖν ἐκ πόθου σοι προσαγόμενον. Μὴ ἀπόση ρυπαρῶν χειλέων αἶνον, πανύμνητε, ἐξ εὐνοίας σοι προσφερόμενον. Μὴ βδελύξη ἀναξίας γλώσσας λόγον ἰκέσιον. Ἀλλὰ τὸν πόθον ἀντιμετρήσασα, θεοδόξαστε, παράσχου ἡμῖν τῶν ἀμαρτημάτων συγχώρησιν, τῆς αἰωνίου ζωῆς τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ πάσης βλάβης τὴν λύτρωσιν. Ἐπίδε ἐξ ἀγίου κατοικητηρίου σου τούτου τὸ περιεστῶς σοι πιστότατον ἄθροισμα, τὸ σὲ Κυρίαν καὶ

A leas fiducia ac potestate, erga Filium tuum, peccatis prædamnatos, ac qui nec in cælum sursum suspicere audeamus, supplicationibus tuis ac intercessionibus servas, ac ab æterno supplicio liberas. Quamobrem is qui affligitur, ad te confugit. Qui alicujus injuria læditur, ad te accurrit. Qui malis tenetur ac implicatur, tuam opem invocat. Omnia tua, Dei Genitrix, incredibilia miraque sunt; cuncta naturam excedunt, cuncta rationem et potentiam. Quocirca etiam protectio tua, intelligentiæ vim omnem superat. Qui enim repulsi, fugati, hostium loco habiti erant, partu tuo reconciliasti ac necessitudine junxisti filiosque ac hæredes fecisti. Tu, quotidie peccatis gurgite naufragis adjutrices manus porrigens, a fluctibus extrahis. Tu, nequissimi hostis adversus servos tuos invasiones, sola tui nominis invocatione sanctissima depellens ac fugans, tutos atque incolumes reddis. Tu, eos qui te invocant, ex omni necessitate, ex omnis generis tentationibus, o immaculatissima, mature ipsa præveniens, liberas. Quamobrem ad templum tuum sedulitate animi accurrimus; in quo cum stamus. in ipso nos cælo stare credimus. In eo tuis impensi laudibus, cum angelis nos choros ducere existimamus. Ecquodnam enim genus hominum, talem claritatem, talem defensionem, tale patrocinium nactum est, præter unum Christianorum? Quis fide intentos in venerandam tuam zonam, o Dei Genitrix, ferens oculos non statim jucunditate repletur? Quis fervore animi illi procidens, non impetrato quod commodum petebat, inanis exivit? Quis figuram tuam contuitus, non subito æruminæ omnis oblitus est? Sed et ii qui ad venerandum tuum templum in quo pretiosam tuam zonam, Filiique tui ac Dei nostri fascias, quorum et hodie dispositionem celebramus, condi voluisti, conveniunt, quanto gaudio, quanta letitia ac jucunditate fruuntur, nullis exponi verbis possit.

At, o urna, ex qua manna refrigerii, malorum nos ardoribus exusti, ebibimus! O mensa, per quam qui fame tabescebamus, pane vitæ supra modum repleti sumus! O candelabrum, cujus fulgoribus, qui in tenebris sedebamus, ingenti luce perfusi sumus! Habes ex Deo quod sit ex dignitate D ac addeceat, laudis præconium: at neque indignum nostrum ac impar (nostro tamen desiderio amoreque oblatum) repuleris. Ne quam depangunt ora polluta laudem, o laudatissima, quæ ipsa benevolenti animo offeratur, rejeceris. Ne indignæ lingue sermonem supplicem abomineris, sed vicissim amorem commetiens, a Deo glorificata peccatorum nobis indulgentiam, æternæ vitæ delicias, atque ab omni labe liberationem, præbe. Respice

Hujus notionis vocis insigne exemplum est illius Christi imaginis CP. quæ inde Ἀντιφωνητῆς dicta est, ac celebriori honore habita, quod sibi eam vadem Christianus mercator sub usuris a Judæo pecuniam mutuo accepturus sancte adhibuisset, grandi miraculo post multa naufragia adeptus esset,

ut et damna præterita sarciret, et Judæo usuras solveret. Rem graviter narrat auctor mihi productus Auctarii, tom. II, ἀντιφωνῶ, *constituo me solutorum, expromitto*. Budens in *Pandect*, ubi ejus vocis illo sensu exstant multa exempla.

de sancto habitaculo tuo, hanc te circumstantis A fidelissimi populi corōnam, quæ te Dominam et patronam heramque sortita sit; quæ ad tuas ex animo laudes celebrandas convenit, o Dei Genitrix, divinaque tua inspectione visitans, ab omni ærumna ac clade erue; ab omnis generis morbis, omnis generis labe, omnis generis injuria, præsta incolumem; omni gaudio, omni sanitate, omni gratia adimple; inque Filii tui clementissimi Domini nostri adventu, quando omnes Judici astabimus, potenti manu tua (ut quæ materna fiducia polleas et potestate) ab æterno eductos igne, fac, quæso, æterna nos bona consequi: gratia et benignitate nati ex te Domini nostri Jesu Christi; cui gloria et imperium, nunc, et in sæcula sæculorum. Amen.

προστάτιν καὶ Δέσποιναν ἔχειν καταπλουτήσαν, τὸ σὲ ἐκ ψυχῆς ὑμνῆσαι συνεληλυθός, Θεοτόκε, καὶ ἐπισκοπῇ σου θεία ἐπισκεψαμένη, πάσης ἐξέλου τούτους συμφορὰς τε καὶ θλίψεως· παντοίας νόσου, παντοίας βλάβης, παντοίας ἐξάρπασον ἐπηρείας· πάσης χαρᾶς, πάσης λύσεως, πάσης χάριτος ἐμπλήσον· καὶ ἐν τῇ τοῦ σου Υἱοῦ ἐλευθεσίᾳ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἡμῶν, ὅτε κριθῇναι πάντες παραστησόμεθα, τῇ κραταιᾷ σου χειρὶ, ὡς μητρὶν ἐχουσα παρόρσειαν τε καὶ ἰσχύιν, τοῦ αἰωνίου ἡμᾶς ἐξαγαγούσα πυρὸς, τῶν αἰώνων ἐπιτυχεῖν ἀξίωσον ἀγαθῶν· χάριτι καὶ φιланθρωπίᾳ τοῦ ἐκ σου τεχθέντος Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

DUBIA.

ΓΕΡΜΑΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ, ΚΑΙ ΜΥΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ.

GERMANI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

HISTORIA ECCLESIASTICA, ET MYSTICA CONTEMPLATIO.

(GALLAND., *Vet. Patrum Biblioth.* t. XIII, p. 203.)

Ecclesia est templum Dei, delubrum sanctum, B domus orationis, congregatio populi, corpus Christi, nomen ejus, sponsa Christi, evocans populos ad poenitentiam et ad preces, aqua sancti baptismatis ejus purgata, et sanguine ejus pretioso abluta, et sponsæ ornatu decorata, et sancti Spiritus unguento obsignata, juxta propheticum sermonem: « Unguentum evacuatum nomen tuum, et ad odorem unguenti tui curremus! » quia « veluti unguentum super capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus ». Aliter: Ecclesia est terrenum cælum, in quo supercælestis Deus inhabitat et inambulat; typum referens affixionis in cruce, et sepulture et resurrectionis Christi; glorificata su-

Ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς Θεοῦ, τέμενος ἅγιον, οἶκος προσευχῆς, συνάθροισις λαοῦ, σῶμα Χριστοῦ, ὄνομα αὐτοῦ, νύμφη Χριστοῦ, ἐκκαλουμένη πρὸς μετένοian καὶ πρὸς εὐχὴν τοὺς λαοὺς· τῇ ὕδατι τοῦ ἁγίου βαπτίσματος αὐτοῦ καθαρισθεῖσα, καὶ τῇ αἵματι αὐτοῦ τῇ τιμῇ ἐβράντισμένη, καὶ νυμφικῶς ἐστολισμένη, καὶ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μύρῳ σφραγιστομένη, κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον· « Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου· καὶ εἰς ὅσμην μύρου σου δραμοῦμεν »· ὅτι « ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῇς τῇ καταβαίνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τὴν (1) Ἀαρὼν, τὸ καταβαίνον ἐπὶ τὴν ᾠάν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ. » Ἀλλως· Ἐκκλησία ἐστὶν ἐπίγειος οὐρανός, ἐν ᾗ ὁ ἐπουράνιος Θεὸς ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ, ἀντιτυπούσα τὴν σταύρωσιν καὶ τὴν ταφὴν καὶ τὴν

¹ Cant. i, 3. ² Psal. cxxxii, 2.

(1) Λογε τοῦ.

ἀνάστασιν Χριστοῦ, δεδοξασμένη ὑπὲρ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Μωσέως, ἐν πατριαρχαῖς προτυπωθεῖσα, ἐν ἀποστόλοις θεμελιωθεῖσα, ἐν ᾗ τὸ ἱερόστυλον, καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἐν προφῆταις προκηρυχθεῖσα, ἐν ἱεράρχαις κατακοσμηθεῖσα, καὶ ἐν μάρτυσι τελειωθεῖσα, καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτῶν λειψάνοις ἐνθρονισθεῖσα. Ἄλλως· Ἐκκλησία ἐστὶν οἴκος θεῆς, ἐνθα ἡ μυστικὴ ζωοποισία γέγονε, καὶ τὸ ἔνδον τοῦ ἱερατείου, καὶ ἅγιον σπήλαιον. Ἐνθα ἡ τέχνη καὶ ἡ τράπεζα ἡ ψυχотρόφος καὶ ζωοποιός· καὶ οἱ ἐν αὐτῇ μαργαρίζονται, τὰ θεῖα δόγματα τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

Ὁ δὲ σημαντήρ, κατὰ τὸν τύπον τῶν ἔλων, ἐν οἷς προσήλωσαν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου, καὶ ἐδόνησεν εἰς τὰ πέματα τῆς οἰκουμένης. Ἄλλως· Τὸ σημαντήριον (2) αἰνίττεται τὰς τῶν ἁγίων σάλπιγγας, καὶ διεγείρει τοὺς ἀγωνιστὰς πρὸς πῦλον τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν. Τὸ βάπτισμά ἐστι, καθὼς ὁ Θεὸς διετάξατο τῷ Μωσῇ, λέγων· «Καταβίς διαμάρτυραι τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ ἅγισον αὐτούς, καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἔστωσαν ἑτοιμοὶ τοῦ ἀναβῆναι εἰς τὸ ὄρος πρὸς μέ.» Καὶ πάλιν διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγει Κύριος ὁ Θεός· «Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν.» Καὶ· «Ἐάν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὥς φοινικοῦν, ὥστε χιόνα λευκανῶ.» Καὶ πάλιν αὐτοὺς ὁ Κύριος λέγει· «Ἐάν μή τις γεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.» Καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀποστόλοις παρήγγειλε λέγων· «Πορευθέντες εἰς τὴν κόσμον ἅπαντα, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.»

Βεβαπτίζομεθα δὲ κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ. Διὰ γὰρ τῆς ἐν τῷ ὕπνῳ καταδύσεώς τε καὶ ἀναδύσεως, τριπλῆς τε ἐπικλύσεως, τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐξεικονίζομεν καὶ ὁμολογοῦμεν. Ἐπὶ δὲ καὶ οὗτοι ἐβαπτίσθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ὑπὸ Ἰωάννου. Τὸ χρίσθαι ἐλαίῳ τοὺς βαπτιζομένους, ἐπὶ κατὰ τὸ ἐλαίον ᾧ ἐχρίοντο οἱ βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ οἱ προφῆται, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχρίσθη, ὡς βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς τῷ χρίσματι τῆς σαρκώσεως. Ἔστι δὲ καὶ τῷ μὴ δύνασθαι τὸν διάβολον κρατεῖν ἡμῶν τῷ κράτει τῆς ἁμαρτίας τοῦ θανάτου, ὃ ἐστίν, ὁ παραβάτης τοῦ Ἀδάμ ἐπελθὼν ἡμῖν θάνατος. Τὸ ὕδωρ ἐστὶ μυστικῶς ἐμφαίνειν ἡμῖν τὸ μυστικὸν λουτρὸν τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰς καθάρσιν τοῦ ρύπου τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἀναζήτησιν τῆς παλιγγενεσίας, καὶ ζωῆς αἰωνίου ἀναγέννησιν. Δι' οὗ βαπτίσματος τὴν υἰοθεσίαν δεξιόμενοι, ἀπεργάζομεν τῆς δουλείας, καὶ τῆς καταδυναστείας τοῦ διαβόλου, καὶ ἀπελάβομεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς χάριτος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἁγιά-

A praeternaculum testimonii Moysis, in patriarchis praefigurata, in apostolis fundata; in qua propitiatorum est et Sancta sanctorum; in prophetis praenuntiata, in hierarchis exornata, et in martyribus consummata, et in throno sanctarum eorum reliquiarum fundata. Aliter: Ecclesia est domus divina, ubi mysticum vitae sacrificium celebratur; et interiora sacrarii, et sancta spelunca, ubi sepulcrum et mensa nutrix animarum et vivifica: quique in ea margaritae, divina dogmata sunt doctrinae Domini ad suos discipulos.

Qui signum dat, est veluti typus clavorum quibus perfoderunt manus et pedes Domini, et vim suam exserit in fines orbis terrarum. Aliter: Semanterium obscure significat angelorum turbas, et excitat pugiles ad bellum adversus invisibiles hostes. Baptisma est sicut Deus praecepit Moysi, inquit: «Cum descenderis, testificare populo huic, et sanctifica eos, et abluant vestimenta sua, et astent parati ad ascendendum in montem ad me». Et rursus per Isaiam prophetam ait Dominus Deus: «Lavamini, mundi estote, auferite malitias ab animis vestris». Et: «Si fuerint peccata vestra ut coccinum, tanquam nivem dealbabo». Et rursus idem Dominus ait: «Nisi quis renatus fuerit per aquam et Spiritum, non potest ingredi in regnum Dei». Et suis apostolis annuntiabat dicens: «Profecti in mundum universum, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et sancti Spiritus».

Baptizati autem sumus in mortem ipsius Christi, et resurrectionem ejus. Nam per immersionem in aqua et emersionem, triplicemque inundationem, triduanam sepulturam et resurrectionem ipsius Christi representamus et confitemur: praeterea etiam ipsum fuisse baptizatum in Jordane ab Joanne. Ungi oleo baptizatos, est instar olei quo reges et sacerdotes et prophetae ungebantur; ut etiam Christus unctus est, tanquam rex et sacerdos, unctione incarnationis. Est quoque ad id, ne possit diabolus nos superare peccati mortis potentia; quae est mors, ex transgressionem Adam in nos delapsa. Aqua mystice nobis declarat mysticum lavacrum aquae et ignis sancti Spiritus ad purgationem sordium peccati nostri, et investigationem regenerationis, et vitae aeternae restitutionem. Per quod baptismum, adoptionem filiorum consecuti, liberati sumus a servitute et potestate diaboli, et accepimus libertatem gratiae Filii Dei: in quo nos sanctificatos et purgatos aqua et Spiritu, Deo admovit et Patri, inquit: «Pater

⁸ Exod. xix, 10, 11. ⁴ Isa. i, 16. ⁵ ibid. 47. ⁶ Joan. iii, 5. ⁷ Matth. xxviii, 19.

(2) Alias σημαντρον, h. e. lignum quo signum dabatur ante usum nolarum.

juste, ecce ego et parvuli quos mihi dedisti, sanctifica eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint et ipsi sanctificati, et noscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum, » ut sint ipsi hæredes regni mei. De quibus ait Pater : « Inhabitabo in eis, et inambulabo ; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum sanctificationis in regale sacerdotium ⁸. » Sanctus autem Spiritus confirmat promissiones, tanquam testis fidelis et irreprehensibilis plenam in nobis fiduciam procreans. Vide sanctam inscriptionem. Etenim sanctam Trinitatem in modum libelli præscribit Spiritus sanctus, veluti lingua Dei et Patris, « et calamus scribæ velociter scribentis ⁹ ; » scilicet in significationem Christi, non per atramentum et chartam, sed per unguenti lituram, et velut in libro novo, tabulis cordium fidelium crucem Christi inculpans, quemadmodum ait propheta : « Et scripsi legem meam, ait Deus, in cordibus eorum, et imprimam eam in fronte eorum, ut signatum sit in ipsis lumen vultus mei, et sint ipsi celebres in universa terra ¹⁰ : » ostendens, nos et hæredes regni sui, et filios legitimos, et cohæredes ipsius, si modo et demus operam conservare sanctum baptismum incolume, et signaculum salvum. Concha est juxta illum in Bethlehem speluncam ubi natus est Christus, et juxta speluncam ubi sepultus est : quemadmodum ait Evangelista Marcus : « Erat spelunca incisa ex petra, et illic posuerunt Jesum ¹¹. »

σπήλαιον ὅπου ἐτάφη, καθὼς φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος, ὅτι « Ἦν σπήλαιον λελατομημένον ἐκ πέτρας, κακεῖ ἐθήκαν τὸν Ἰησοῦν. »

Ecclesia vero est, ubi mysticum illud ac vivum sacrificium fit, et interiora speluncæ, ubi sepultura collocata est pro eo intra sacrarium. Concha autem altaris, translatio est crucis, turres vero, signa : idcirco utraque rationabiliter ponantur in facie sacrificantium. Sancta mensa est vice loci sepulture, in quo positus est Christus, in qua proponitur verus et cælestis panis, quod est mysticum et incrementum sacrificium : qui mactatus, carnem suam et sanguinem in cibum et potum vitæ æternæ proposuit fidelibus. Est quoque ipsa Dei sedes, in qua supercælestis Deus qui super Cherubim vehitur, corpore assumpto requievit : in qua mensa ut etiam in mystica illa sua cæna, in medio apostolorum suorum sedens et accipiens panem et vinum, dicit suis discipulis et apostolis : « Accipite, manducate, et bibite ex eo : hoc enim est corpus meum, et sanguis meus ¹². » Præfigurata autem est in legali mensa ubi manna erat, quod est Christus, qui de cælo descendit. Sancta mensa est vice mensæ Christi cum discipulis, et quæ in ea sunt margaritæ (5), divina sunt dogmata doctrinæ Chri-

σας καὶ καθάραι· ἡμᾶς ὕδατι καὶ πνεύματι, προσηγάγε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ λέγων· « Πάτερ δικάε, ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδιά ἃ μοι ἔδωκας, ἀγάσων τοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα εἰσὶ καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι, καὶ γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ δι' ἀπέστεilas Ἰησοῦν Χριστόν, » τοῦ εἶναι αὐτοὺς κληρονόμους τῆς βασιλείας σου. Περὶ ὧν φησιν ὁ Πατὴρ, ὅτι « Ἐνοιήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαὸν ἡγιασμένον, εἰς βασιλείαν ἱεράτευμα. » Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα βεβαιῶ τὰς ἐπαγγελίας, ὡς δὲ μάρτυς πιστὸς καὶ ἀπαράγραφος, πληροφορῶν ἡμᾶς. "Ιδ' ἐπιγραφὴν ἁγίαν. Καὶ γὰρ ὑπογράφει τὴν ἁγίαν Τριᾶδα λιθέλλου δίκην τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς γλῶσσα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, « καὶ κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου· » διαχαράττον οὖν ἐν τῇ σημειώσει τοῦ Χριστοῦ, οὐ διὰ μέλανος καὶ χάρτου, ἀλλὰ διὰ μύρου τῆς χάριτος, καὶ ὡς ἐν τόμῳ καινῷ ταῖς πλαστῇ τῶν καρδιῶν τῶν πιστῶν τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ ἐγγράττον, καθὼς φησιν ὁ προφήτης· « Καὶ ἔγραψα τὴν νόμον μου, φησὶν ὁ Θεός, ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἐνημεύσομαι αὐτὸν ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν, τοῦ σημειωθῆναι αὐτοῖς τὸ φῶς τοῦ προσώπου μου, καὶ εἶναι αὐτοὺς ὀνομαστούς ἐν πάσῃ τῇ γῇ· » δεικνύων ἡμᾶς καὶ κληρονόμους τῆς αὐτοῦ βασιλείας, καὶ υἱοὺς γνησίους καὶ συγκαληρονόμους αὐτοῦ, ἐάνπερ καὶ ἀγωνισώμεθα φυλάξαι τὸ ἅγιον βάπτισμα σώων, καὶ τὴν σφραγίδα σώαν. Ἡ κόγχη ἐστὶ, κατὰ τὸ ἐν Βηθλέεμ

σπήλαιον, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Χριστός. Καὶ κατὰ τὸ Μάρκος, ὅτι « Ἦν σπήλαιον λελατομημένον ἐκ πέτρας, »

Ἡ δὲ Ἐκκλησία ἐστὶν, ἐνθα ἡ μυστικὴ ζωοποιία γίνεται καὶ τὰ ἔνδον τοῦ σπηλαίου, ἐνθα ὁ τᾶφος κεῖται ἀντ' αὐτοῦ, ἔνδον τοῦ ἱερατείου. Ἡ δὲ κόγχη τοῦ θυσιαστηρίου, ἡ μετάθεσις ἐστὶ τοῦ σταυροῦ, οἱ πύργοι δὲ, τὰ σημεία. Διὰ τοῦτο δ' ἀμφοτέρω λογοθετοῦνται εἰς πρόσωπον τῶν ἱερουργούντων. Ἡ ἁγία τράπεζα ἐστὶν ἀντὶ τοῦ τόπου τῆς ταφῆς, ἐν ᾗ ἐτέθη ὁ Χριστός, ἐν ᾗ πρόκειται ὁ ἀληθινὸς καὶ οὐράνιος ἄρτος, ἡ μυστικὴ καὶ ἀναίμακτος θυσία, ζωοθυτούμενος τὴν σάρκα αὐτοῦ καὶ τὸ αἷμα, εἰς βρώσιν καὶ πόσιν ζωῆς αἰωνίου, προσέθηκε τοῖς πιστοῖς. Ἔστι δὲ καὶ ὁρόνος Θεοῦ ἡ αὐτή, ἐν ᾗ ὁ ἐπουράνιος Θεός, ὁ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐποχοῦμενος, σωματωθεὶς ἐπανεπαύσατο· καὶ ἦν τράπεζαν καὶ ἐν τῷ μυστικῷ αὐτοῦ δείπνῳ, μέσον τῶν ἀποστόλων εὐχόμενος καθίσας, καὶ λαθὼν ἄρτον καὶ οἶνον, εἶπε τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις· « Λάβετε, φάγετε καὶ πίετε ἐξ αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ σῶμά μου καὶ τὸ αἷμά μου. » Προετυπώθη δὲ ἐν τῇ νομικῇ τραπέζῃ, ἐνθα ἦν τὸ μάννα, ὃ ἐστὶ Χριστός, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ἡ ἁγία τράπεζα ἐστὶν, ἀντὶ τῆς τραπέζης τοῦ Χριστοῦ σὺν τοῖς μύστασι·

⁸ II Cor. vi, 16, ex Levit. xxvi, 42. ⁹ Psal. xlii, 2. ¹⁰ Jerem. xxxi, 33. ¹¹ Joan. xi, 38 ; xix, 41, 42. ¹² Matth. xxvi, 26-28.

(5) Margaritæ appellant sacri panis particulas.

καὶ οἱ ἐν αὐτῇ μαργαρίζται, τὰ θεῖα δόγματα τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς. Τὸ κιβωρίον ἔστιν ἐνθα ἔστιν ἡ σταυρώσις, ἀντὶ τοῦ τόπου ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Χριστός· ἐγγὺς γὰρ ὁ τόπος, καὶ ὑπόδαθρος, ὅπου ἐτάφη. Ἀλλὰ διὰ τὸ ἐν συντομίᾳ ἐμφερεσθαι τὴν σταυρώσιν, καὶ τὴν ταφὴν, καὶ τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τέτακται. Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης Κυρίου, ἐν ᾗ λέγεται Ἁγία ἁγίων καὶ ἁγίασμα αὐτοῦ· ἐν ᾗ προσέειπεν ὁ Θεὸς γενέσθαι δύο Χερουβίμ ἐκατέρωθεν τορνευτά. Τὸ γὰρ Κιβ, ἔστι κιβωτός, τὸ δὲ Ὀριον, φωτισμός Κυρίου, ἡ φῶς Θεοῦ. Θυσιαστήριον ἔστιν ἱλαστήριον, ἐν ᾧ προσεφέρετο περὶ τῆς ἁμαρτίας κατὰ τὸ ἅγιον μνήμα τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ θυσιαστηρίῳ καὶ θυσίαν ἑαυτὸν ὁ Χριστὸς προσήγαγε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, διὰ τῆς προσφοράς τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὡς ἁμυνὸς θυόμενος, καὶ ὡς ἀρχιερεὺς καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, προσφέρον καὶ προσφερόμενος, εἰς μυστικὴν καὶ ἀναιμάκτον θυσίαν, καὶ λογικὴν λατρείαν τοῖς πιστοῖς ἱεροθυτούμενος, δι' ἧς μέτοχοι γεγόναμεν τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ ἀθανάτου. Ὅνπερ ἁμυνὸν προετίπωσεν ἐν Αἰγύπτῳ Μωσὴς πρὸς ἐσπέραν, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ τὸν ὄλοθρευτὴν ἀγγέλον ἀπέστρεψε, τοῦ μὴ θανατώσαι τὸν λαόν. Τὸ γὰρ πρὸς ἐσπέραν σημαίνει, ὅτι καὶ πρὸς ἐσπέραν ἐσφαγιάσθη ὁ ἀληθινὸς Ἀμνός, ὁ τοῦ κόσμου ἀλφὼν τὴν ἁμαρτίαν τῷ σταυρῷ αὐτοῦ, Χριστός· «Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.» Θυσιαστήριον ἔστι καὶ λέγεται ἡ φάτις καὶ τὸ τάφος τοῦ Κυρίου· θυσιαστήριον ἔστι καὶ λέγεται κατὰ τὸ ἐπουράνιον καὶ νοερὸν θυσιαστήριον, ἐν ᾧ περ ἀντιτυποῦσι τὰς νοερὰς καὶ λειτουργικὰς ἱεραρχίας τῶν ἁγίων καὶ ἁγίων δυνάμεων· καὶ οἱ ἐπίγειοι καὶ ἐνυλοὶ ἱερεῖς παρεστῶτες καὶ λατρεύοντες τῷ Κυρίῳ διὰ παντός· ὥστε καὶ τοιοῦτους δεῖ εἶναι, ὡς πῦρ φλέγον. Κατὰ γὰρ τὴν τῶν ἐπουρανίων ἀκωλουσίαν, καὶ τὴν τῶν ἐπιγείων διάταξιν ὁ Ὑἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ κριτὴς τῶν ἀπάντων ἐνομοθέτησε. Βῆμα ἔστιν ὑπόδαθρος τόπος καὶ θρόνος, ἐν ᾧ περ ὁ παμβασιλεὺς Χριστὸς προκάθηται μετὰ αὐτοῦ ἀποστόλων, ὡς λέγει πρὸς αὐτοὺς, ὅτι «Καθήμεθε ἐπὶ δωδεκά θρόνων κρίνοντες τὰς ἑβδόμους τοῦ Ἰσραὴλ.» Θρόνοι δὲ λέγονται τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως, ἐν ᾧ κηρύσσεται· θαρρόντες, ἐδίδασκαν, καὶ δι' αὐτοῦ λαμβάνουσι τὴν ἀντιμισθίαν τοῦ κηρύγματος, τὴν ἐπουράνιον βασιλείαν, ἐπεὶ καθέδρα ἐκεῖ οὐκ ἔστιν. Ὑποδεικνύει δὲ καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, καθ' ἣν ἔλθων ἐν δόξῃ κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἀποδοὺς ἑκάστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ πάντα κόσμον κρίναι, ὡς λέγει ὁ Προφήτης· ὅτι «Ἐκεῖ ἐκάθισαν θρόνοι εἰς κρίσιν, θρόνοι ἐπὶ οἶκον Δαβὶδ.»

Κοσμήτης ἔστι κατὰ τὸ νομικὸν καὶ ἅγιον κόσμον, ἐμφαίνον τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ τὸ ἐκσφαγισμα, διὰ τοῦ σταυροῦ κοσμούμενον. Κιόνια ἦτοι τὰ στήθεα τὰ διαχωρίζοντα τὸ βῆμα ἀπὸ τοῦ λοιποῦ

Ad discipulos. Ciborium est, ubi est crucifixio, vice loci ubi crucifixus est Christus: vicinus enim erat locus et fossa ubi sepultus est. Verum quia compendiose inducitur crucifixio, sepultura et resurrectio Christi in Ecclesia ita collocatur. Est item et secundum arcam illam testamenti Domini, in qua dicuntur Sancta sanctorum, et ejus sanctificatio, in qua praecepit Deus fieri duo Cherubim utrinque tornatilia. Nam Cib (4), est *arca, orium, illuminatio Domini*, aut *lumen Dei*. Altare, est propitiatorium in quo offerebatur pro peccato, juxta sanctum monumentum Christi: in quo altari victimam se Christus obtulit Deo et Patri, per oblationem corporis sui, ut agnus immolatus, et ut pontifex et filius hominis offerens et oblatus, in mysticum et incruentum sacrificium et rationalem hostiam fidelibus immolatus, per quam participes efficiamur aeternae vitae et immortalis. Quem agnum praefiguravit in Aegypto Moses ad vesperam, et sanguine ejus exterminatorem angelum avertit, ne neci traderet populum. Ad vesperam enim, significat quod et ad vesperam mactatus est verus Agnus mundi, qui tollit peccatum cruce sua Christus: «Etenim Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus»¹³. Altare est et dicitur praesepe et sepulcrum Domini: altare est et dicitur ad exemplum supercaelestis et spiritualis altaris, in quo typo referunt spirituales et ministratorias hierarchias immaterialium et supernarum Potestatum, et terreni et materiales sacerdotes assistentes et ministrantes Domino in aeternum: quare et tales sint oportet ut ignis flagrans. Nam serie supercaelestium, et terrenorum ordine, Filius Dei et iudex universorum leges tulit. Gradus, subsellii locus est et sedes, in quo universorum rex Christus praesidet cum suis apostolis, et ad eos ait: «Sedebitis super duodecim sedes, judicantes duodecim tribus Israel»¹⁴. Sedes enim dicitur, praedicationis fidei, in qua praedicatione confidentes, docuerunt, et per eam accipiunt remunerationem praedicationis, supercaeleste regnum, quia cathedra illic non est. Subindicat vero secundum ejus adventum quo venturus est in gloria ad judicandum vivos et mortuos, reddens singulis secundum opus eorum; et ad omnem mundum judicandum, ut ait Propheta: «Illic sederunt sedes in iudicium, sedes super domum David.»

Cosmites, ad exemplum legalis et sancti cosmii (5), indicans crucifixi Christi signaculum, per crucem ornatum. Columellae sive thoraces separantes gradum a reliquo templo, monstrant; exte-

¹³ I Cor. v, 7 ¹⁴ Matth. xix, 28.

(4) Chaldaeis utique כִּיב Cub est vas aut arca, כִּי Ura, ignis lux.

(5) Naris, aut meditullium Ecclesiae.

rior quidem pars, templum quousque ingreditur, A et ubi sistit populus ad orandum proficiscens: pars autem interior sive gradus, significat Sancta sanctorum, in quæ soli sacerdotes et comites eorum intrent. Cancelli, locum orationis designant, quousque extrinsecus populus accedit, intrinsecus autem sunt Sancta sanctorum, solis sacerdotibus pervia. Sunt autem revera ad piam memoriam, cancelli ienei, ne quis simpliciter et temere ingrediatur. Ambro figuram lapidis sancti monumenti designat: quem angelus cum evolisset ex ostio monumenti, proclamabat resurrectionem Domini unguentiferis mulieribus. Est autem juxta Prophetam dicentem: « In monte campestri tollite signum, ascende qui evangelizas, et exalta vocem¹⁵: » mons est enim in loco campestri et aquabili positus.

Orientem versus precari traditum est, ut et reliqua ab apostolis sanctis, et ita res habet, propterea quod spiritualis Sol justitiæ Christus Deus noster, in terra apparuit in orientis solis sensibilis partibus, ut propheta inquit: « Oriens nomen ei est¹⁶; » et rursum: « Adorate Dominum qui ascendit in cælum cæli secundum orientem¹⁷. » Et: « Aderabimus in loco ubi steterunt pedes ejus¹⁸. » Et iterum: « Stabunt pedes Domini super montem Domini olivarum ad orientem¹⁹. » Hæc aiunt prophetae. Propterea etiam quod nos denuo paradisum illum in Eden expetimus et speculamur ab oriente, recuperatum iri exspectantes, et etiam recipientes ortum illum lucis apparituræ in Domini secundo adventu et regeneratione.

Genu non flectere sancto die Dominico Resurrectionis, significat lapsuum nostrorum erectionem factam per triduanam Christi resurrectionem. Non flectere genu ad Pentecosten usque, est septem dies post sanctum Pascha septies multiplicatos, contineri die Pentecostes. Nam septies septem faciunt quadraginta novem, et Dominico addito fiunt quinquaginta. Tonsura capitis sacerdotis, et rotunda ejus pilorum media sectio, vice coronæ est spinæ quam Christus gestavit. Duplex corona circumposita capiti sacerdotis, ex capillorum significatione, imaginem refert venerandi capitis apostoli Petri: quæ, cum missus esset ad prædicationem Domini et Magistri, ei tonsa est ab iis qui ejus sermoni non credebant, ut illuderetur ab ipsis, eique magister Christus benedixit, et infamiam in honorem, illusionem in gloriam convertit, et posuit super caput ejus coronam, non ex lapidibus pretiosis, sed lapide et petra fidei ejus fulgescen-

ναού, εἰσὶν ἃ δηλοῦσι· τὸ μὲν ἐξῴθεν τοῦ βήματος, ναὸν, τὴν εἰσόδον καὶ παράστασιν τοῦ λαοῦ τοῦ εισερχομένου εἰς προσευχὴν· τὸ δὲ ἐσωθεν ἦτο τὸ βῆμα. δηλοῖ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, εἰς ὃ καὶ μόνοι οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μετ' αὐτῶν εἰσίσσι. Κάγκελλά εἰσι, τῆς προσευχῆς τόπον δηλοῦντα, ἐν οἷς σημαίνει τὴν μὲν ἐξῴθεν τοῦ λαοῦ εἰσόδον, τὴν δὲ ἐσωθεν τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ὑπάρχουσιν, καὶ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν οὖσαν ἐπιβάτον. Ἔστι δὲ καὶ ἀληθῶς εἰς τὸ ἅγιον μνῆμα κάγκελλα χαλκᾶ, διὰ τὸ μηδὲνα εἰσέναι ἐν αὐτῷ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἐτυχεν. Ὁ δὲ μὲν ἐστὶν ἐμφαίνων τὸ σχῆμα τοῦ λείου τοῦ ἁγίου μνηματος, ὃν ὁ ἄγγελος ἀποκυλίσας ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνηματος, ἀνέθθα τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ταῖς μυροφόροις. Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὸν Προφῆτην τὸν λέγοντα· « Ἐπ' ὄρους πεδικοῦ ἄρατε σημεῖον· ἀνέθηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος, καὶ ὑψωσον φωνήν· ὄρος γάρ ἐστιν εἰς τόπον πεδινόν καὶ ὁμαλὸν καίμενον.

Τὸ κατὰ ἀνατολὰς εὐχεσθαι, παραδεδομένον ἐστίν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ, ἐκ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ ἐστὶν οὕτως, διὰ τὸ τὸν νοητὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐπὶ γῆς φανῆναι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς ἀνατολῆς τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, κατὰ τὸν προφῆτην τὸν λέγοντα· « Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ. » Καὶ πάλιν· « Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς. » Καὶ· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Στήσονται οἱ πόδες Κυρίου ἐπὶ τὸ ὄρος Κυρίου τῶν ἐλαιῶν κατὰ ἀνατολὰς. » Ταῦτά φασιν οἱ προφῆται, καὶ διὰ τὸ ἀποκαταδοκεῖν ἡμᾶς πάλιν τὸν ἐν Ἐδέμ παράδειτον κατὰ ἀνατολὰς ἀπολαμβάνειν, καὶ ὡς ἐκδεχομένους τὴν ἀνατολὴν τῆς φωτοφανείας τῆς δευτέρας τοῦ Κυρίου παρουσίας καὶ παλιγγενείας.

Τὸ μὴ κλίνειν γόνυ τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, σημαίνει τὴν τῆς καταπτώσεως ἡμῶν ἀνόρθωσιν γενομένην διὰ τῆς τριτμέρου τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως. Τὸ δὲ μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς μὴ κλίνειν γόνυ, ἔστι τὰ· ἑπτὰ ἡμέρας μετὰ τὸ ἅγιον Πάσχα ἐπταπλουμένης κρατεῖν τῇ διακινήσῃ (6). Τὸ ἐπτάκις ἐπτά, τεσσαράκοντα ἑνέα, καὶ ἡ Κυριακὴ πεντήκοντα. Τὸ δὲ ἑξήμισμα τῆς κεφαλῆς τοῦ ἱερέως, καὶ τὸ γυροεῖδές αὐτοῦ τμήμα τὸ μέσον τῶν τριχῶν, ἀντὶ τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου, ὅν περ ὁ Χριστὸς ἐφόρεσεν. Ὁ ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ ἱερέως περικεκλιμένος διπλοῦς στέφανος ἐκ τῆς τῶν τριχῶν σημειώσεως, εἰκονίζει τὴν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου τιμὴν χάραν, ἣν ἐν τῷ τοῦ Κυρίου καὶ διδασκάλου κηρύγματι ἀποσταλὴς, καὶ καρεὶς ὑπὸ τῶν ἀπειθούντων τῷ λόγῳ, ὡς ἐμπαιζόμενος ὑπ' αὐτῶν, ταύτην ὁ διδάσκαλος Χριστὸς εὐλόγησε, καὶ ἐποίησε τὴν ἀτιμίαν τιμὴν, καὶ τὴν χλευσὴν εἰς δόξαν, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον, οὐκ ἐκ λί-

¹⁵ Isa. LVIII, 1. ¹⁶ Zach. VI, 12. ¹⁷ Psal. LXXII, 54. ¹⁸ Psal. CXXVI, 7. ¹⁹ Zach. XIV, 4.

(C) Alias *ἡνεκαστήσιμος* q. d. *innovatio*. Sic Græci appellant et *Feriam* v hebdomadæ, et tempus quod

nos *Paschale* dicimus, eo quod facta *innovatio* per Christum commemoretur.

θων τιμίων, ἀλλὰ τῷ λίθῳ καὶ τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως αὐτοῦ ἐκλάμπουσιν, ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ τοπάζιον καὶ λίθους τιμίους. Κορυφή γὰρ κεκαλλωπισμένη, καὶ στέφανος τοῦ δωδεκαλίθου, οἱ ἀπόστολοι εἰσι. Πέτρα δὲ ὁ παναγιώτατος ἀπόστολος ὑπάρχει ἀρχιεράρχης τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ στολή τοῦ ἱερέως ὑπάρχει κατὰ τὸν ποδῆρην Ἀαρὼν, τουτέστιν ἱμάτιον, ὃ ἐστὶν ἱερατικὸν ἔνδυμα, τὸ μέχρι τῶν ποδῶν, τὸ τιμιώτατον. Ἔστι δὲ πυροειδὴς, κατὰ τὸν προφῆτην τὸν λέγοντα· Ὁ πῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Καὶ πάλιν· Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ; Ἐδῶμ γὰρ ἐρμηνεύεται γῆινος, ἢ ἐκλεκτός ἢ κόκκιος. Εἴτα ἐπάγει· Ἐρυθρὰ ἱματίων αὐτοῦ, ἐξ ἀμπέλου Βοσῶρ. Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου, ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; Ἐμφαίνοντες τὴν βαφείσαν τοῦ Χριστοῦ στολὴν τῆς σαρκὸς ἐν αἵμασιν, ἐν τῷ ἀχράντῳ αὐτοῦ σταυρῷ. Πάλιν δὲ ὅτι καὶ κοκκίνην χλαμύδα ἐφόρεσεν ἐν τῷ πάθει ὁ Χριστός, ἐμφαίνουσιν οἱ ἀρχιερεῖς τοῦτον ἀρχιερέως εἶσιν ὑπασπισταί. Τὸ δὲ ἀπέχλωσμένους τοὺς ἱερεῖς περιπατεῖν φαίνονται, δείκνυσιν ὅτι καὶ ὁ Χριστός ἐν τῷ σταυρῷ ἀπερχόμενος, οὕτως ἦν βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. Ἐν ταῖς ἄνω λαμπρότησι τῶν νοερῶν οὐρανίων λειτουργῶν, προφητῶν καὶ ἱεραρχῶν, εἰσι πρὸς σθῦτεροι εἰκοσι τέσσαρες, καὶ διάκονοι ἑπτὰ. Οἱ μὲν πρεσβύτεροι κατὰ μέλησιν τῶν Σεραφικῶν Δυνάμεων εἰσι, ταῖς μὲν στολαῖς, δίκην περὶ ὧν καὶ καλεομένους, ταῖς δὲ δυοὶ πέρυξι τῶν χειρῶν τὸν ὕμνον βοῶντες, καὶ κατέχοντες τὸν θεῖον καὶ νοητὸν ἄνθρακα, Χριστὸν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τῇ λαβίδι τῆς χειρὸς φανερώς φέροντες. Οἱ δὲ διάκονοι εἰς τὸ πῶν τῶν ἀγγελικῶν Δυνάμεων ταῖς λεπταῖς ὡν λεπτῶν ὥραριον πέρυξιν, ὡς λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα προτρέχουσι. Πρῶτον μὲν τὸ στιχάριον λευκὸν ὄν, τῆς θεότητος τὴν ἀγλήν ἐμφαίνει, καὶ τοῦ ἱερέως τὴν λαμπρὰν πολιτείαν. Τὰ λωρὰ τοῦ στιχαρίου εἰσι, τὰ ἐν τῇ χειρὶ ἐμφαίνοντα τὸν δεσμὸν τοῦ Χριστοῦ· ὅς τανυς γὰρ αὐτὸν ἀπήγαγον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα καὶ τὸν Πιλάτον. Τὰ λωρὰ τὰ εἰς τὰ πλάγια εἰσι, τὸ αἷμα τὸ βεῦσαν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σταυρῷ. Τὸ περιτραχήλιον ἐστὶ τὸ φακώλιον, μεθ' οὗ ἐπεφέρετο ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως δεδεμένος, καὶ συρόμενος ἐπὶ τὸ πρόσθεν ἐπὶ τῷ τραχήλῳ ὁ Χριστός, ἐν τῷ πάθει αὐτοῦ ἀπερχόμενος. Τὸ δὲ τοῦ ἐπιτραχήλιου δεξιὸν μέρος, πέφηνεν ὁ κάλαμος ἐν ἔλικαν ἐμπαίζοντες τῇ δεξιᾷ τοῦ Χριστοῦ. Τὸ δὲ τοῦ ἐξ ὑψονύμου μέρους, ἡ τοῦ σταυροῦ βασταγή ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ. Ἡ δὲ ζώνη, ἣν περιζώννυται, πέφηνεν ἡ εὐπρέπεια, ἣν ὁ Χριστός βασιλεύσας, εὐπρεπῆ περιζώσατο δύναμιν τῆς θεότητος. Τὸ δὲ φαινώλιον, ἐμφαίνει τὴν ἀπὸ κοκκίνου πορφύραν, ἣν περ τῷ Ἰησοῦ ἐμπαίζοντες οἱ ἄσθεῖς ἐφόρεσαν. Ἔστι δὲ καὶ ἡ στολή τοῦ βαπτίσματος. Τὸ ὠμόφρον ἐστὶ τοῦ ἀρχιερέως, κατὰ τὴν στολὴν τοῦ Ἀ-

tem super aurum, topazium, et lapides pretiosos. Vertex enim, ornatus et corona duodecim lapillo-rum, apostoli sunt. Petra vero, sanctissimus apo-stolus est, prius hierarcharum Christi.

Stola sacerdotis est ad exemplum talaris Aaron, id est vestimentum, quod sacerdotale est indumentum, ad pedes usque, honorabilissimum. Est autem ignea specie, juxta Prophetam dicentem : « qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem ardentem »¹⁰. Et rursum : « Quis iste adveniens ex Edom »¹¹? Edom enim sonat terrenum, aut electum, aut rubrum. Deinde subdit : « Rubedo vestimentorum ejus, ex vinea Bosor : ad quid tua rubra sunt vestimenta, et indumenta tua tanquam torcularis calcati »¹²? Quod indicat tinctam Christi stolam carnis in sanguine, in ejus immaculata cruce. Itemque quia etiam coccineam chlamydem gestavit in passione Christus, demonstrant pontifices, cujus pontificis sint satellites. Exutos autem zonis sacerdotes deambulare in casulis, id significat Christum in crucem abeuntem ita gestasse crucem suam. In supremis illis splendoribus intelligentium cœlestium ministrorum, prophetarum, et hierarcharum, sunt presbyteri xxiv et diaconi vii. Presbyteri, ad imitationem sunt Seraphicarum potestatum, stolis vice alarum contexti : duabus autem alis labiorum, hymnum illum voce cantantes, et tenentes divinum et spiritalem carbonem ; Christum prehensione manus manifesto gestantes. Diaconi vero ad typum angelicarum potestatum, tenuibus tenuium orariorum alis, ut administratorii spiritus, in ministerium missi, præcurrunt. Ac primum tunica quæ alba est, divinitatis splendorem indicat, et sacerdotis splendidam conversationem. Lora tunica: quæ sunt ad manum, significant vinculum Christi : vinctum enim eum abduxerunt ad Caiphani pontificem et Pilatum. Lora quæ sunt transversa, sanguinem significant, qui fluxit ex latere Christi in cruce. Peritrachelion est fascia qua producebatur a Pontifice vinctus, et tractus in anteriorem partem per collum Christus, ad patiendum ipse proficiscens. Epitrachelii dextra pars denotat arundinem quam dederunt, illudentes dextræ Christi. Lava pars, crucis est gestatio super humeris ejus. Zona quæ præcingitur declarat majestatem qua Christus regnans magnifica dignitate divinitatis præcinctus est, et undique ornatus. Casula denotat coccineam purpuram, quam Jesu illudentes, gestandam impii dederunt. Est etiam stola baptismi. Humeralis est pontificis, ad exemplum stolæ Aaron, quam gestabant legales pontifices, sudariis longis lævo humero circumponentes ad significandum jugum mandatorum Christi. Humeralis autem quo episcopus circumdatur, significat ovis pellem, quam errantem cum Domi-

¹⁰ Psal. ciii, 4. ¹¹ Isai. lxiii, 1. ¹² ibid. 2.

nus invenisset, super suis humeris assumpsit, et cum iis quæ non erraverant recensuit. Habet autem et cruces, quia Christus super humero ipse quoque gestavit crucem suam. Præterea etiam qui volunt secundum Christum vivere, super humeris tollunt crucem suam, id est, afflictionem : symbolum enim afflictionis crux est. Monachalis habitus est ad imitationem cultoris, et quasi civis deserti, Baptistæ Joannis : quia indumentum ejus erat ex pilis cameli, et zona pellicea circum lumbos ejus. Radi vero toto capite, ad imitationem sit sancti apostoli Jacobi, Dei fratris, et Pauli apostoli, et reliquorum. Anabolæ autem, ea referunt anabolæ quæ gerebant vestimenta. Cucullæ, prout ait Apostolus : « Crucifixus est mihi mundus, et ego mundo ». Mantile declarat tenui sua simplicitate, alatum et volantem conversationem, imitatione angelica, prout angelicus habitus dicitur. Linteum cum quo ministrant diaconi, designat Christi humilitatem quam demonstravit cum pedes suorum ablueret. Enchirium quod est in zona, linteum est quo manus extersit suas : et enchirium habere in zona, typum refert extergentis manus, et acclamantis : « Innocens ego sum ». τουργουσιν οἱ διάκονοι, δηλοῖ τὴν τοῦ Χριστοῦ χεῖριον τὸ ἐπὶ τῆς ζώης, ἐστὶ τὸ ἀπομάξαν τὰς χεῖρας αὐτοῦ λέντιον· καὶ πέφυκε τὸ ἐγχείριον ἔχειν, ἐπὶ τῆς ζώης, ἀντίτυπον τοῦ ἀπομάξαντος τὰς χεῖρας, καὶ τοῦ « Ἀθῶς εἰμι » ἐπιφωνήσαντος.

Oblatio quæ sit in armario, denotat Calvariae locum in quo crucifixus est Christus, in quo aiunt sitam esse calvariam primi parentis Adam : ostendit autem « fuisse monumentum prope locum ubi crucifixus est. » Præfiguratus est autem Calvariae hic locus, in Abraham, quando super uno montium, Dei jussu, altare ex lapidibus construxit, et ligna stravit, imposuitque filium suum, et obtulit arietem pro eo in holocaustum ; ita et Deus Pater, principio carens et Antiquus ille dierum, Filium suum principio carentem, postremis temporibus incarnatum ex Virgine Deipara ex lumbis Abraham, juxta promissionem jurisjurandi quod fecit cum eo ; ita ut pro genere humano « non pepercerit Filio suo charissimo et unigenito, sed pro nobis omnibus tradiderit eum » : « ac passus est quidem homo in carne, sed impatibilis permansit in divinitate. Etenim Christus proficiscens ad crucem suam, gestavit crucem ; et pro ariete immolatum est corpus ejus immaculatum, ut agnus mactatus, lancea per latus ejus transfixa : et Pontifex factus ut Filius hominis, et offerens seipsum, et oblatum ad subvehendos peccatores multos. Et mortuus quidem est ut homo, resurrexit vero ut Deus ; ex quo supramundanam gloriam habuit apud Deum et Genitorem. Oblatio autem panis representat corpus Domini affixum propter salutem nostram qui sumus fideles. Panis propositionis sanctificatus indicat purgationem mundi, et exi-

ρῶν, ἣν περ ἐφόρουσιν οἱ ἐν νόμῳ ἀρχιερεῖς, σιναί-
ροις μακροῖς τὸν εὐδυνῶμον ὥμον περιτιθέντες,
κατὰ τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ. Τὸ δὲ ὡμο-
φόριον δὲ περιβέβηται ὁ ἐπίσκοπος, δηλοῖ τὴν τοῦ
προβάτου δορὰν, ὅπερ πλανώμενον εὐρὼν ὁ Κύριος,
ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ ἀνάλαβε, καὶ σὺν τοῖς μὴ πε-
πλανημένοις ἤριθμησεν. Ἐχει δὲ καὶ σταυροῦς, διὰ
τὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἐπὶ τοῦ ὤμου βαστάσαι τὸν σταυ-
ρὸν αὐτοῦ. Ἐτι δὲ καὶ οἱ θέλοντες κατὰ Χριστὸν
ζῆν ἐπὶ τῶν ὤμων αἰρούσι τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ὃ
ἐστὶν ἡ κακοπάθεια· σύμβολον γὰρ κακοπαθείας ὁ
σταυρὸς. Τὸ μοναχικὸν σχῆμά ἐστι κατὰ μίμησιν
τοῦ Ἑρημοπολίτου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ὅτι τὸ
ἐνδυμα αὐτοῦ ἦν ἐκ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνη δερ-
ματίνη περὶ τὴν ὀσφύν αὐτοῦ. Τὸ δὲ κείρεσθαι τὴν
κάραν ὀλοτελῶς, κατὰ μίμησιν τοῦ ἀγίου ἀποστό-
λου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, καὶ Παύλου τοῦ ἀπο-
στόλου καὶ τῶν λοιπῶν. Τὰ δὲ ἀναβόλαιά εἰσι κατὰ
τὰ ἀναβόλαια, ἅπερ ἐφόρουσιν ἱμάτια. Τὰ δὲ κουκούλ-
ια, κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· ὅτι « Ἐσταύ-
ρωται μοι ὁ κόσμος, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ. » Τὸ δὲ μαν-
δῖον, ἐμφαίνει διὰ τῆς ἀπολελυμένης ἀπλώσεως τὴν
πτερωτικὴν τῆς τῶν ἀγγέλων μιμήσεως (7), καθότι
ἀγγελικὸν σχῆμα λέγεται. Ἡ δὲ ὀβόνη μεθ' ἧς λει-
ταπεινῶσιν, ἣν ἐνεδείξατο ἐν τῷ νικητηρί. Τὸ δὲ ἐγ-
ταπεινῶσιν, ἣν ἐνεδείξατο ἐν τῷ νικητηρί. Τὸ δὲ ἐγ-

« Ἡ προσκομιδὴ ἡ γενομένη ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ,
ἐμφαίνει τὴν Κρανίου τόπον, ἐν ᾧ ἐσταυρώθη ὁ
Χριστός· ἐν ᾧ λόγος, κείσθαι τὸ κρανίον τοῦ προ-
πάτορος Ἀδάμ· δείκνυσιν δὲ, ὅτι « Ἐγγὺς ἦν
τὸ μνημεῖον ὅπου ἐσταυρώθη. » Προστυπώθη δὲ
ὁ τοῦ Κρανίου τόπος οὗτος ἐν τῷ Ἀβραάμ, ὅτε
ἐφ' ἐνὶ τῶν ὀρέων τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος, τὸ θυ-
σιαστήριον ἐκ λίθων ἐποίησε, καὶ ἐπέθεσε ξύλα,
καὶ ἔθηκε τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνήνεγκε κρινὸν ἀπὸ
αὐτοῦ εἰς ὀλοκάρπωσιν. Οὕτως ὁ Θεὸς καὶ Πα-
τήρ, ὁ ἀναρχος καὶ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν, τὸν ἀνάρ-
χοντα Υἱὸν αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων, σαρ-
κωθέντα ἐκ τῆς Παρθένου καὶ Θεοτόκου, ἐκ τῆς ὁ-
φύος Ἀβραάμ κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ ὅρκου οὗ ἔθηκε
πρὸς αὐτόν. Ὡστε καὶ ὑπὲρ γένους ἀνθρώπου, οὐκ
ἐφείσατο τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ μονογε-
νοῦς, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν·
καὶ ἔπαθε μὲν ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ σαρκί, ἀλλ' ἔμει-
νεν ἀπαθὴς ἐν τῇ θεότητι. Καὶ ἵνα ὁ Χριστὸς ἀπ-
ερχόμενος ἐν τῷ σταυρῷ αὐτοῦ, ἐδάσταζε τὸν σταυ-
ρὸν· καὶ ἀντὶ κριοῦ ἐτύθη τὸ σῶμα αὐτοῦ τὸ ἀμω-
μον, ὡς ἀμὼν σφαττόμενος· τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν
αὐτοῦ, καὶ Ἀρχιερεὺς γενόμενος, ὡς Υἱὸς ἀνθρώ-
που, καὶ προσφέρων ἑαυτὸν, καὶ προσφερόμενος εἰς
τὸ ἀνενέγκαι ἁμαρτωλοὺς πολλοὺς. Καὶ τέθηκε μὲν
ὡς ἄνθρωπος, ἀνέστη δὲ ὡς Θεός, δι' ἣν εἶχεν
ὑπερκόσμιον δόξαν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ Γεννήτορι. Ἡ
δὲ προσκομιδὴ τοῦ ἁγίου, πέφηνε τὸ σῶμα τοῦ Κυ-
ρίου, τὸ παγὲν διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν τῶν ποτηρίων.

⁷⁷ Galat. vi, 14. ⁷⁸ Matth. xxvii, 24. ⁷⁹ Rom. viii, 32.

(7) Deest aliquid.

Ὁ ἄρτος τῆς προθέσεως ὁ ἀποκαθιερούμενος, ἐμφαίνει τὴν καθάρσιν τοῦ κόσμου, καὶ τὸν ὑπερβάλλοντα πολυτον τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ἐκ τὴν προέθηκε θυσίαν καὶ προσφορὰν, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀντίλυτρον ἐξίλασμα ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας· ἀναλαβὼν μὲν τὸ φύραμα ὅλον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως χωρὶς ἁμαρτίας, προσενεχθεὶς δὲ ὡς ἀπαρχὴ καὶ ἐξαίρετον ὀλοκάρπιωμα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὡς λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος, ὃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς »· καὶ, « Ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » Περὶ οὗ φησι καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας· « Δεῦτε καὶ ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, » δεικνὺς τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ, τὸ ἐν τῷ σώματι ἐμπαγὲν. Ἡ δὲ λόγχη, ἀντὶ τῆς κεντησάσης τὴν πλευρὰν τοῦ Κυρίου. Τὸ δὲ ἐν τῇ λόγχῃ ἀποκαθαίρεσθαι, σημαίνει τὸ, « ὡς πρόσβατον ἐπὶ σφαγὴν ῥιχθῇ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δὲ δίσκος, ἡ κλίνη ἐστίν, ἐν ᾗ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ διακόνου κατασκευάζεται· οἵτινές εἰσιν Ἰωσήφ καὶ Νικόδημος. Ὁ δὲ οἶνος πέφηνε τὸ αἷμα, τὸ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ ρεῦσαν. Ἔστι δὲ καὶ ὁ μυστικὸς οἶνος, ὃν ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ δεῖπνῳ. Τὸ δὲ ὕδωρ πέφηνε τὸ ρεῦσαν ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τὴν θερμότητα ὀλοῖ τὴν ζέσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τὴν δὲ λευκότητα, τὴν ἀκρίβητον πίστιν.

Ὁ οἶνος ὁμοῦ καὶ ὕδωρ, εἰσι τὰ ἐξεληθὲν ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ αἷμα καὶ ὕδωρ, καθὼς ὁ προφήτης λέγει· « Ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται φαγεῖν, καὶ ὕδωρ αὐτῷ ποτὲν πιστόν. » Ἀντὶ γὰρ τῆς λόγχης τῆς κεντησάσης τὸν Χριστὸν ἐν τῷ σταυρῷ ὑπὸ Λογγίνου, ἔστιν αὕτη ἡ λόγχη. Ὁ ἄρτος καὶ τὸ ποτήριον κυρίως καὶ ἀληθῶς, κατὰ μέμνησιν τοῦ μυστικοῦ ἐκείνου δεῖπνου, ἐν ᾧ ὁ Χριστὸς ἔλαβεν ἄρτον καὶ οἶνον, καὶ εἶπε· « Λάβετε, φάγετε καὶ πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ σῶμά μου καὶ τὸ αἷμα, » δεικνὺς, ὅτι κοινωνοῦς ἡμᾶς ἐποίησε τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἡ δὲ προσφορὰ, ἡ καὶ ἄρτος καὶ εὐλογία καὶ ἀπαρχὴ λεγομένη, ἐξ ἧς τὸ Κυριακὸν σῶμα διατέμενεται, εἰς τύπον τῆς Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου λαμβάνεται, ἡ τις κατ'εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς, καὶ θέλησιν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ Λόγου, καὶ ἐπέλευσιν τοῦ θεοῦ Πνεύματος, τὸν ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγον εἰσδεξαμένη, τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον ἀπεκύησεν. Ὡς περὶ δὲ πάλιν ὁ ὑπερούσιος Θεός, σάρκα ἐκ ταύτης προσλαβόμενος ἐν μιᾷ ὑποστάσει, τέλειος ἦν Θεός καὶ ἄνθρωπος, ὁμοίος ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας· οὕτω καὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα ὡς ἐκ τινος κοιλίας καὶ σαρκὸς τοῦ παρθενικοῦ σώματος (τοῦ ὅλου ἄρτου φημὶ, τῆς εὐλογίας καὶ τῆς προσφορᾶς) παρὰ τοῦ διακόνου, ὡς ἡ μεγάλη Ἐκκλησία παρέλαβε, διατέμενεται σιδήρῳ τινι ὄντι καὶ λόγχῃν λέγουσιν, εἰ καὶ μήπω ταύτης ἐστὶν ὁ καιρὸς, καὶ οὕτως ἰδιο-υποστάτως ἐκ μέσου ταύτης ἀφαιρεῖται. Ὁ μέντοι διάκονος ὁ τοῦτο ἐνεργῶν, ἐτοιμάσας σὺν αὐτῷ καὶ τὸ μέλλον ἐπιτελεῖσθαι Δεσποτικὸν αἷμα, ἐν τῷ προσ-φύοντι· τοῦ πάθους καιρῷ, διὰ τῆς ζωοποιοῦ Πνεύ-

mias divitias bonitatis et clementiæ Dei, in eo quod Filius Dei homo factus est, et seipsum proposuit hostiam et oblationem : et corpus suum, redemptivam propitiationem pro mundi vita et salute, assumens totam massam humanæ naturæ absque peccato, oblatus autem, ut primitiæ et holocaustum selectum Deo et Patri pro genere humano : quemadmodum ait : « Ego sum panis qui de cælo descendendi : qui manducat hunc panem, vivet in æternum »²⁶. » De quo etiam ait propheta Jeremias : « Venite, et immittamus lignum in panem ejus »²⁷ ; ostendens lignum crucis, in quo corpus ejus infixum. Lancea vice est ejus quæ latus Domini punxit. Lancea expurgari, significat illud, « tanquam ovis ad occisionem ductus est »²⁸, » etc. Discus lectica est in qua corpus Domini componitur a sacerdote et diacono, qui sunt Joseph et Nicodemus. Vinum autem declarat sanguinem ex latere Christi fluxum. Est autem et mysticum vinum, quod dedit discipulis in cæna. Aqua vero demonstrat eam quæ fluxit ex latere Christi : et per calorem, significat fervorem sancti Spiritus : per albedinem vero, sinceram fidem.

Vinum simul et aqua, sunt egressi ex latere ejus sanguis et aqua : quemadmodum ait propheta : « Panis ei dabitur ad cibum, et aqua ei ad potum fidelem »²⁹. » Nam vice lanceæ quæ punxit Christum in cruce a Longino, est hæc lancea. Panis et poculum, proprie et vere, ad imitationem mysticæ illius cænæ in quam Christus accepit panem et vinum, et dixit : « Accipite, manducate, et bibite ex eo omnes : hoc enim est corpus meum et sanguis »³⁰ : ostendens se nos participes fecisse mortis, et resurrectionis, et gloriæ suæ. Oblatio autem, quæ et panis, et benedictio, et primitiæ dicuntur, ex qua Dominicum corpus dissecatur : ad typum semper Virginis et Deiparæ sumitur, quæ secundum beneplacitum Patris, et voluntatem Filii sui et Verbi, et adventum divini Spiritus, unum sanctæ Trinitatis, Filium Dei et Verbum recipiens in se, perfectum Deum et perfectum hominem peperit. Ut autem rursus supersubstantialis Deus, carne ex ea assumpta in una hypostasi, perfectus erat Deus et homo, similis nobis absque peccato : ita et Dominicum corpus, tanquam ex quodam utero et carne corporis virginialis (toto pane, inquam, benedictionis et oblationis) a diacono, ut magna Ecclesia a majoribus accepit, dissecatur ferro quodam quod et lanceam appellant, tametsi nondum tempus ejus est : et ita peculiari quadam hypostasi, ex medio ejus aufertur. Diaconus tamen qui id efficit, præparato cum eo qui conficiendus est Dominicus sanguis, in convenienti passionis tempore, per vivifici Spiritus adventum ; dimittit ea in prothesi, orationem adjungente sacerdote. Ipse vero qui di-

²⁶ Joan. vi, 51-52. ²⁷ Jerem. xi, 19. ²⁸ Isa. LIII, 7. ²⁹ Isa. XXXIII, 16. ³⁰ Matth. xxvi, 26.

vinum corpus dividit, diaconus, a benedictione angelum imitatur, qui Virgini Ave annuntiavit. Nec mirandum, etiam si sacerdotes id secant: nam ad consuetudinem magnæ Ecclesiæ respiciendum. Ita igitur dimittitur divinum corpus in prothesi, tanquam in Bethleem, ubi natus est Christus: « Cujus egressus ab initio, a diebus sæculi »²¹; » simulque etiam tanquam in Nazareth. Insuper quoque conversationis in Capernaum locum prothesis ipsa explet. Ideo enim in præconiis prædiximus: unum eorum quæ nunc figurantur, duobus aut tribus eorum quæ tum fiebant, absolvi et referri. Et ut summam dicam: annorum triginta tempus ante baptismum et conversationis prothesis explet.

καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὸν τριακονταετῆ χρόνον τὸν πρὸ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὰς διατριβὰς ἡ πρόθεσις ἐκπληροῖ.

Calix autem est loco vasis quod recepit effusum sanguinem puncti immaculati lateris, et manuum et pedum Christi unguenti defluxum. Cratera salutare poculum est, quod dedit discipulis suis in cœna. Poculum rursum est ad exemplum crateræ quam describit proprie; sive Sapientia, sive Filius Dei, miscuit suum sanguinem loco vini illius, et apposuit in sancta sua mensa, dicens omnibus: « Bibite ex eo omnes: » pro vino illo misto in remissionem peccatorum et in vitam æternam. Crateras etiam interpreteris licet mammas Deiparæ; salutare lætitiæ poculum, et tutelare ac conservatorium totius generis mortalium. Arnarium, ubi præsentatio perficitur, pro Calvariæ loco est. Corporale, significat sindonem in qua involutum est Christi corpus cum e cruce descensum est, et in monumento collocatum. Et superius disci velamen indicat sindonem quæ involverunt corpus Domini. Disci velamentum est pro sudario quod erat super facie, circumtegens illam in sepulcro. Velum sive aer, est et dicitur esse vice lapidis, quo munivit Joseph monumentum, quod obsignavit tabella custodiæ. Ecce cruci Christus est fixus, sepulta vita est, manitum est sepulcrum. Et statim thuribulum subindicat humanitatem Christi, ignis divinitatem et fragrans fumus indicat illum bonum odorem sancti Spiritus præcedentem. Nam thymiater est (si interpretari velis) *fragrantissima lætitia*. Incensum autem representat aromata illa quæ offerebant sepeliendo Domino: et myrrha, et thus magorum, pura est precatio bonorum operum, ex quibus fragrantia procedit, ut ait Apostolus: « Christi bonus odor sumus »²².

Agnoscite igitur, omnes sacerdotes qui sacro altari assidetis, et incruentam victimam sacrificatis, quod vivas passiones Christi annuntietis. Conceditur itaque tempus a pontifice sacerdoti inchoaturo divinam mystagogiam: id autem tempus representat prædictum tempus voce prophetæ Isaia:

ματος ἐπιροτῆσεως, ἀφήσει ταῦτα ἐν τῇ πρόθεσι τὴν εὐχὴν ἐπιλέγοντος τοῦ ἱερέως. Αὐτὸς δὲ ὁ τὸ θεῖον σῶμα διατέμνων διάκονος, ἀπὸ τῆς εὐλογίας τὸν ἄγγελον μιμεῖται, τὸν τῇ Παρθένῳ τὸ Χάϊρε προσφθεγγόμενον. Εἰ δὲ καὶ ἱερεῖς τοῦτο τέμνουσιν, οὐ θαυμαστόν· πρὸς γὰρ τὰ ἔθνη τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας ὁρᾶν χρῆ. Οὕτω τοιγαροῦν ἀφίεται τὸ θεῖον σῶμα ἐν τῇ πρόθεσι, ὥσπερ ἐν Βηθλεὲμ, ὅπου γενένηται ὁ Χριστός· « Οὐ αἱ ἔξοδοι ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. » Ὁμοῦ δὲ καὶ ὡς ἐν τῇ Ναζαρέτ. Πρὸς δὲ, καὶ τῆς ἐν Καπερναοὺμ διατριβῆς τὸν τόπον ἡ πρόθεσις ἐκπληροῖ. Τοῦτου γὰρ ἕνεκεν ἐν προοιμίῳ προέφημεν, ὅτι τὸ ἐν τῶν νῦν τυπούμενων ἐπὶ δυοὶ καὶ τρισὶ τῶν τότε τελεῖται καὶ ἀναφέρεται ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὰς διατριβὰς ἡ πρόθεσις ἐκπληροῖ.

Τὸ δὲ ποτήριον ἐστὶν ἀντὶ τοῦ σκεύους, ὃ δέδεξάτο τὸ ἐκχυθὲν αἷμα τῆς κεντηθείσης ἀχράντου πλευρᾶς καὶ χειρῶν καὶ ποδῶν τοῦ Χριστοῦ τὸ ἀπομύρισμα. Ὁ δὲ κρατῆρ, τὸ ρύσιον ποτήριον, ὅπερ δέδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐν τῷ δείπνῳ. Ποτήριον δὲ πάλιν ἐστὶ κατὰ τὸν κρατῆρα, ὃν γράφει κυρίως: ἦτοι ἡ Σοφία καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκέρασε τὸ αὐτοῦ αἷμα, ἀντὶ τοῦ οἴνου ἐκείνου, καὶ προσέθηκεν ἐν τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ τραπέζῃ λέγων τοῖς πᾶσι· « Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες. » Ἀντὶ τοῦ οἴνου τοῦ κεκρασμένου εἰς ἄφρονι ἀμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον. Κρατῆρες ἐρμηνεύονται καὶ οἱ μαζοὶ τῆς Θεοτόκου, ρύσιον εὐφροσύνης ποτήριον, καὶ φυλακτήριον πάντος γένους βροτείου. Τὸ δὲ σκευοφυλάκιον ὅπου ἡ προσκομιδὴ ἐπιτελεῖται, ἀντὶ τοῦ Κρανίου τόπου. Τὸ εἰλητόν, σημαίνει τὴν σινδόνα, ἐν ᾗ ἐνεκλήθη τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐκ τοῦ σταυροῦ καταβὰν καὶ ἐν μνήματι τεθέν. Καὶ ἡ ἐπάνω κάλυψις τοῦ δίσκου, ἐμφαίνει τὴν σινδόνα, ἣ ἐκάλυψε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. Τὸ δὲ δισκοκάλυμμά ἐστιν ἀντὶ τοῦ σουδαρίου τοῦ ὄντος ἐπὶ τοῦ προσώπου περικαλύπτοντος αὐτὸ ἐν τῷ τάφῳ. Τὸ καταπέτασμα ἦτον ὁ ἀήρ ἐστὶ καὶ λέγεται, ἀντὶ τοῦ λίθου οὗ ἠσφαλισατο τὸ μνημεῖον ὁ Ἰωσήφ, ὅπερ ἐσφράγισεν ἡ πλᾶξ τῆς κουστωδίας. Ἰδοὺ ἐσταύρωται ὁ Χριστός, τέθειται ἡ ζωὴ, ἠσφαλίσθη ὁ τάφος. Καὶ εὐθὺς ὁ θυμιατῆρ ὑποδεικνύει τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ, τὸ πῦρ τὴν θεότητα· καὶ ὁ εὐώδης καπνὸς μνηύει τὴν εὐωδίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος προπορευομένην. Ὁ γὰρ θυμιατῆρ, ἐρμηνεύεται εὐωδεστάτη εὐφροσύνη. Τὸ δὲ θυμίσμα πέφυκεν, ἀντὶ τῶν ἀρωμάτων, ἃ προσέφερον εἰς τὸν ἐνταφιασμόν τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ σμύρνα, καὶ ὁ λίθωνος τῶν μάγων, ἡ καθαρὰ προσευχὴ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἐξ ὧν ἡ εὐωδία ἔρχεται, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος· « Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν. »

Γινώτε οὖν πάντες οἱ ἱερεῖς, οἱ τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, καὶ τὴν ἀνάμακτον θυσίαν ἱεουργοῦντες, ὅτι τὰ ζωηρὰ πάθη Χριστοῦ καταγγέλλομεν. Δίδοται τοίνυν καιρὸς παρὰ τοῦ ἀρχιερέως τῷ ἱερεὶ τῷ μέλλοντι ἄρχεσθαι τῆς θείας μυσταγωγίας. Οὗτος δὲ ὁ καιρὸς σχηματίζει τὸν παρὰ τοῦ

²¹ Mich. v, 2. ²² II Cor. ii, 15.

προφήτου Ἰσαίου προαναφωνηθέντα καιρὸν τῆς τοῦ Προδρόμου Ἰωάννου γεννήσεως, καὶ τῆς Χριστοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημίας. Ὁ δὲ γε ἱερεὺς, ὁ τὴν ἑναρξιν τῆς θείας λειτουργίας ποιούμενος, εἰκόνα φέρει τοῦ Προδρόμου Ἰωάννου καὶ Βαπτιστοῦ προκαταρξιμένου τοῦ κηρύγματος, καὶ λέγοντος· « Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· » καὶ βαπτίζοντας πάντας τοὺς προσερχομένους. Οἱ διάκονοι εἰσιν οἱ ποιμένες· οἱ ἱερεῖς εἰσιν οἱ ἄγγελοι. Ὁ διάκονος· « Εὐλόγητον, δέσποτα. » Ὁ ἱερεὺς· « Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οὕτω τὴν πρώτην ἐχειρτάξιν τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἐντεύξεων ἡ δοξολογία. Διὰ τοῦτο πρὸ πάσης εὐχῆς καὶ ἱερολογίας, ὁ ἱερεὺς δοξολογεῖ τὸν Θεόν. Τί οὖν τὸ τρισὸν ἐπιφημίζει τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ τὸ ἐνιαῖον; Οὐ γὰρ, *εὐλογητός Θεός, ἦ, Εὐλογημένη ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία*· ἀλλὰ τοῖς προσώποις διηρημένος, « *Εὐλογημένη ἡ βασιλεία, φησὶ, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*· » ὅτι διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου πρώτης, ἔμαθον οἱ ἄνθρωποι, ὡς εἴη τρία πρόσωπα ὁ Θεός. Ταύτη ἐστὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου, μυσταγωγία ἐστὶ τὰ τελούμενα· ὅθεν ἐν τοῖς προοιμίοις αὐτῶν ἔδει προλάμπειν καὶ κηρύττεσθαι τὴν Τριάδα. Καὶ ὑπὸ τῶν ἀνω Δυνάμεων δοξάζεται ὁ Θεὸς τρισὶν ἁγισμοῖς, καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ εὐλογεῖται, ὁ δὲ δυνάμει θεότητος αὐτοῦ τὸν ᾄδον ἐσχύλευσε, καὶ ἡμᾶς ἡλευθέρωσε. Τὸ δὲ, Ἀμήν, ἀληθῶς, ἦ γένοιτο. Διὰ δὲ τὸ, « *Εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων*, » τὴν καπνὸν τῆς πόλεως Βαβυλῶνος ἀναδαίνειν δηλοῦται, ὅτι τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρὸς Βαβυλῶνος ἐξεζήτησε, καὶ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας διὰ κολάσεως εὐηργέτησεν, ἐκκοπήν τῆς ἀμαρτίας ἐργασάμενος. Ὁ διάκονος· « *Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*. » Μετὰ δὲ τὴν δοξολογίαν, τὴν αἰτησὶν λέγει· τὸ γὰρ « *τί προσευξόμεθα* » καθὸ δεῖ οὐκ οἴδαμεν. Καὶ ἵνα μὴ βαττολογῶμεν, διδάσκει ἡμᾶς ἡ δεῖ περὶ τῆς εὐχῆς, ὅτι ἐν εἰρήνῃ εὐχεσθαι δεῖ· οὗτ' ἐξομολογησάμενους πρότερον, οὗτ' εὐχαριστήσαντας τῷ Θεῷ, ὅτι ἐν τῷ εἰπεῖν τὴν *εἰρήνην* κάκεινα περιέλαβεν, εἰ τις ἀκριβῶς ἐθέλει σκοπεῖν. Νῦν διδάσκει, πρῶτον δεῖν αἰτεῖσθαι τὴν ἀνωθεν εἰρήνην καὶ τὴν τῶν ψυχῶν σωτηρίαν. Οὕτω γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκέλευσεν αἰτεῖσθαι. Μετὰ δὲ ἡρέμου νοδὸς τὰς εὐχὰς ἡμῶν ἀποδώμεν. « *Τῆς παναγίας, ἀχράντου, καὶ τὰ ἕξῃς. Τὰς πράξεις πάντων τῶν ἁγίων* »

σὺν τοῖς καλοῖς ἡμῶν ἔργοις τῷ Θεῷ παραδώσωμεν. Τὰ ἀντίφωνα εἰσι τῶν προφητῶν αἱ προρρήσεις, προκαταγγέλλουσαι τὴν παρουσίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐκ Παρθένου ἐπὶ γῆς, καὶ βοῶσαι· « Ὁ Θεός ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ εὐπρέπειαν ἐνέσυσσεν· » ἡγοῦν τὴν σάρκωσιν αὐτοῦ δηλοῦσαι, ἣν ἡμεῖς ὑποδεξάμενοι καὶ μαθόντες διὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ αὐτοπτῶν τοῦ Λόγου γενομένων τῶν ἀποστόλων λέγομεν. Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἐν ἀρχῇ πάσης τελετῆς ὁρβρινῆς τε καὶ λυχνικῆς πρῶτον τῆς Παλαιᾶς ᾄδονται οἱ ψαλμοί, εἴτα τὰ τῆς νέας χάριτος ᾄσματα, ὡς προηγησάμενης τῆς Παλαιᾶς Δαθῆκης, ἥ;

Matth. iii, 2.

A quando nasciturus esset Præcursor Joannes, et ad nos Christus peregrinaturus. Sacerdos autem initium divinæ liturgiæ faciens, imaginem refert Joannis Præcursoris et Baptistæ, prædicationem inchoantis et inquietis : « Pœnitentiam agite, prope enim est regnum cœlorum », et baptizantis omnes accedentes. Diaconi, sunt pastores ; sacerdotes, angeli. Diaconus : « Benedic, domine. » Sacerdos : « Benedictum regnum Patris, et Filii, et Spiritus sancti. » Ita primum ordinem habet orationem ad Deum, quæ doxologia dicitur. Itaque ante omnem orationem et sacram commemorationem, sacerdos gloriam Dei celebrat. Quid igitur ter Dei nomen nuncupat, non semel duntaxat ? non enim, *Benedictus Deus* : aut, *Benedictum Dei regnum* : sed personis distinctis : « Benedictum regnum (inquit) Patris, et Filii, et sancti Spiritus : » quia per incarnationem Domini, primum didicerunt homines tres esse personas. Hujus autem incarnationis Domini mystagogia sunt, quæ hic peraguntur ; unde in promissis eorum oportebat præluere et prædicari Trinitatem. Et a superioribus illis Potestatibus glorificatur Deus, tribus sanctificationibus ; et ab hominibus regnum Christi benedicitur, qui vi et potentia divinitatis suæ inferos spoliavit, et nos liberavit. Amen, *vere*, aut, *fiat*. Illis autem verbis : « In sæcula sæculorum, » sumum civitatis Babylonis ascendere significatur ; quod sanguinem servorum suorum de manu Babylonis requisivit. et ejus habitatores puniendo, beneficiis affecit, excisione peccati peracta. Diaconus : « In pace Domini precemur. » Post doxologiam autem petitionem memorat, nam « quid oremus ut oportet, nescimus. » Et ne multiloqui simus, docet nos quæ de oratione sentienda sunt ; in pace scilicet, orandum esse, neque prius professis, neque gratiis Deo actis. Quia cum dixit *pacem*, illa quoque complexus est, si quis accurate considerare velit. « Pro superna pace ; » nunc docet primum petendam cœlitus pacem et animarum salutem. Ita enim nos Christus petere jussit. Tranquilla mentē preces nostras exhibeamus. « Sanctissimæ, immaculatæ, » etc. Actorum omnium sanctorum memores : alter alterum et vitam nostram omnem, cum bonis nostris operibus Deo commendemus.

Antiphona, sunt prophetarum prædictiones prænuntiantes adventum Filii Dei ex Virgine super terram, et clamantes : « Deus noster super terram visus est, et decorem induit : » id est, incarnationem ejus manifestantes, quam nos suscepisse et didicisse per ministros et oculatos testes Verbi apostolos, profitemur. Sciendum autem est, initio omnis officii matutini et vespertini, primum Veteris Testamenti cantari psalmos, deinde novæ gratiæ cantica, veteri nimirum præcedente, cujus legislator hic natus extremis diebus oracula fudit, ut om

nes intelligunt unum et eundem Deum ac Dominum esse, qui has et illas leges sancivit Christus.

Antiphonum 1 : « Bonum est confiteri Domino. » Opera nostri cordis enarrare Domino bonum est. « Et psallere nomini tuo, Altissime. » Cantando dicere, quos tibi hymnos offerimus, oportet. « Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem. » Ut manifesto narremus quomodo misericordiam consecuti sumus, et contra omne peccatum opponamus veritatem tuorum factorum. « Quia rectus Dominus Deus noster. » Quoniam verax est Dominus Deus noster. « Et non est iniquitas in eo. » Et nullum mendacium aut falsitas apud Deum. « Etiam atque etiam in pace Dominum deprecemur. » Iterumque atque iterum intenta et quieta mente Dominum deprecemur. Cum voce pronuntiando : « Quia tua est potentia, et tuum regnum, et potestas, et gloria, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. » Quia tua est dominatio et regnum omnium visibilium et invisibilium : propterea nos qui super terram sumus, gratiarum actionem omnes et gloriam indesinenter tibi referimus, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen, est, *vere*, aut, *fiat*.

Antiphonum 2 : « Dominus regnavit, decorem indutus est. » Dominus regnavit in cœlis, et fidelem populum sibi vindicavit proprio sanguine suo, et egressus est ad debellandum diabolum. « Etenim firmavit orbem terræ qui non commovebitur. » Firmavit orbem terrarum, Ecclesiam, in fide sua, et portæ inferorum non prævalebunt ei. « Testimonia tua confirmata sunt vehementer : domum tuam decet sanctitudo, Domine. » Ea quæ tu passus es credita sunt in mundo, populum tuum decet gratia tua in æterna sæcula. Conjunctum autem est extremo primi antiphoni hoc : « Intercessionibus Deiparæ serva nos : » cujus rei gratia? nisi ad confirmanda omnino quæ prius dicta sunt de typo semper Virginis, quod ejus ipsa dux est ministerii et veræ dispensationis. Secundi vero ephymnium : « Intercessionibus sanctorum tuorum ; » quoniam enim pro salute animarum et venia lapsum divinam celebramus mystagogiam, merito tanquam superiorem Dei Matrem omnibus sanctis, aut etiam ipsis supercœlestibus Potestatibus, in supplicatione primam appellamus, deinde eos qui complacuerunt ejus Filio. Troparium autem quod ad finem antiphoni secundi dicitur, quod est : « Unigenitus Filius et Verbum Dei, » etc., opus est Joseph et Nicodem. Tollentes enim Dominum ut sepelirent eum, eo sunt initiati a venerando et vivifico corpore Domini, et divinitate in eo inseparabili. Nonnulli aiunt idem troparium enuntiatum fuisse a divina sorte rege Justiniano, quod valde etiam symbolis Christi nativitatis quadrat. Is enim (inquit) natus vulgenitus Filius, et Sermo Patris initio carentis

νομοθέτης οὗτος ὁ γεννηθεὶς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμῶν ἐχρημάτισεν, ἵν' ἔχωσιν εἰδέναι πάντες, ὡς εἰς καὶ ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ Δεσπότης, ὁ ταῦτα κακείνα νομοθετήσας Χριστός.

Ἀντίφωνον α'. « Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ. » Τὰ κατὰ τὴν καρδίαν ἡμῶν ἔργα, διηγῆσασθαι τῷ Κυρίῳ ἀγαθὸν ἐστίν. « Καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστε. » Ἐν μέλει εἰπεῖν οὓς σοι προσφέρομεν ὑμνους δεῖ. « Τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρῶτὸ τὸ ἐλεός σου, καὶ τὴν ἀληθειάν σου κατὰ νόκτα. » Τοῦ διηγῆσασθαι φανερώς, τὸ, πῶς ἡλεήθημεν, καὶ κατὰ πάσης ἁμαρτίας προσφέρειν τὴν ἀληθειαν τῶν πραγμάτων σου. « Ὅτι εὐθύς Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν. » Ἐπειδὴ ἀληθὴς Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν. « Καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. » Καὶ οὐδὲν ψευδὲς παρὰ τῷ Θεῷ. « Ἐτι καὶ ἐστὶ ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθώμεν. » Ἀκμὴν καὶ ἀκμὴν μετὰ ἡμέρου νοὸς τοῦ Κυρίου δεηθώμεν. Ἐκφώνως : « Ὅτι σὺν τῷ κράτει καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ κυρία καὶ ἡ βασιλεία πάντων τῶν ὁράτων καὶ τῶν ἀοράτων, καὶ διὰ τοῦτο ἡμεῖς οἱ ἐπὶ γῆς τὴν εὐχαριστίαν ἅπαντες καὶ δόξαν ἀδιαλείπτως σοι ἀναπέμπομεν, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν, ἐστὶν, ἀληθῶς, ἦ, γένοιτο.

Ἀντίφωνον β'. « Ὁ Κύριος ἐθασλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. » Ὁ Κύριος ἐθασλευσεν ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τὸν πιστὸν λαὸν περιποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος αὐτοῦ καὶ ἐξῆλθεν εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ διαβόλου. « Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην ἥτις οὐ σαλευθήσεται. » Ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ, καὶ πύλαι ᾧδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. « Τὰ μαρτύριά σου ἐπιστήθησαν σφῶδρα : τῷ ὄχι σου πρέπει ἁγίασμα, Κύριε. » Τὰ παθήματα σου ἐπιστεύθησαν εἰς τὸν κόσμον : τῷ λαῷ σου πρέπει ἡ χάρις σου εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Συντέτακται δὲ τῷ τέλει τοῦ πρώτου ἀντιφώνου τὸ, « Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου σῶσον ἡμᾶς. » Τίνος χάριν; ἢ πάντως βεβαιουμένων πρότερον εἰρημένῳ, περὶ τοῦ τύπου τῆς Ἀειπαρθένου, ὡς τῆς αὐτῆς αὐτὴ προηγείται διακονίας, καὶ ἀληθοῦς οἰκονομίας. Τοῦ δευτέρου δὲ τὸ ἐφύμνιον. « Ταῖς πρεσβείαις τῶν ἁγίων σου. » Ἐπεὶ γὰρ ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῶν καὶ συγχωρήσεως πταισμάτων τὴν θέλαν τελοῦμεν μυσταγωγίαν, εἰκότως, ὡς ὑπερτέραν οὖσαν τὴν θεωμήτορα πάντων τῶν ἁγίων, ἣ καὶ αὐτῶν τῶν ἐπουρανίων Δυνάμεων, εἰς ἱερίαν προκλιούμεθα : εἰτα τοὺς εὐαρεστήσαντας τῷ ταύτης Υἱῷ. Τὸ δὲ τροπάριον, ὃ κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἀντιφώνου, λέγεται, τὸ, « Ὁ Μονογενὴς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς, ποιήμα ἐστὶν Ἰωσήφ καὶ Νικοδήμου. Ἀπαίροντες γὰρ τὸν Κύριον πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι αὐτὸν, ἐμυθήθησαν αὐτὸ, ἀπὸ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σώματος Κυρίου, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀχωρίστου θεότητος. Ἐντεῖν δὲ λέγουσιν, ὅτι τὸ αὐτὸ τροπάριον ἐκπεφώνηται παρὰ τοῦ τῆς θείας λήξεως βασιλέως Ἰου-

στεινανού, σφόδρα καὶ αὐτὸ τοῖς συμβόλοις τῆς Χρι-
στοῦ γεννήσεως ἐφαρμόζον. Οὗτος γάρ, φησὶν, ὁ γεν-
νηθεὶς, ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος προανάρχου
Πατρὸς ὑπάρχων, καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν
σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἀτρέ-
πτου μεινάσης τῆς θεότητος καὶ ἀσυγχύτου, εἰς ἔσπε-
της ἁγίας Τριάδος, ἐνανθρωπήσας καὶ σταυρωθῆ-
ναι καταδεξάμενος, ὁ καὶ ἐν Τρισάγιῳ ὕμνῳ συν-
δοξαζόμενος ὑπὸ τῶν νοερῶν καὶ οὐρανίων Δυνά-
μεων. Ἀνεκφοιτήτως γάρ καὶ ἀχωρίστως τῶν
πατρικῶν κόλπων καταβὰς σεσάρκωται. Αὐτὸς οὖν
ἐστὶ ὁ σῶζων ἡμᾶς. Ὁ διάκονος. « Ἐτι καὶ ἔτι
ἐν εἰρήνῃ. » Ὁ ἱερεὺς ἑκφώνως. « Ὅτι ἀγαθὸς καὶ
φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σὺ τὴν δόξαν ἀνα-
πέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
ματι, νῦν. » Ἀγαθὸς Θεός, λέγομεν, καὶ φιλόανθρωπος
ἐλ, ὅτι τὸν Υἱόν σου εἰς τὸν κόσμον ἱλασμὸν ἀπέστειλας. Διὰ τοῦτο τὴν δόξαν καὶ εὐχαριστίαν σοὶ
ἀναπέμπομεν, ὅ ἐστι, προσάγομεν νῦν καὶ πάντοτε εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἀντίφωνον γ'. « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυ-
ρίῳ. » Δεῦτε, ἐμπλησθώμεν πάσης χαρᾶς ἐν Κυρίῳ.
« Ἀλαλάξωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. » Διεθώμεν
μετὰ θαυμάτων τῷ Θεῷ ἡμῶν Ἰησοῦ. « Προφθάσω-
μεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήτῃ, καὶ ἐν
ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. » Καὶ πρὸ τῆς παρου-
σίας αὐτοῦ δεηθώμεν αὐτῷ, καὶ ψάλλοντες ἱκετεύ-
σωμεν αὐτόν. « Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος καὶ Βασι-
λεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Μέγας Θεός ἐστιν
Ἰησοῦς Χριστὸς, καθὼς ὁ Ἀπόστολος λέγει, ἐν τῷ
εἰπεῖν. « Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, » καὶ
ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐθαύλευσε, καὶ βασιλεύσει διὰ
τῆς πίστεως αὐτοῦ, « Ὅτι οὐκ ἀπόσεται Κύριος
πᾶν λαὸν αὐτοῦ. ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα
τῆς γῆς, καὶ τὰ ὕψη τῶν ὀρέων αὐτοῦ. » Ὁ πιστὸς
λαὸς δηλονότι καὶ οἱ λοιποὶ τῶν προφητῶν. « Ὅτι
αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν. »
Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν πᾶν τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, καὶ
αὐτὸς τὸ πρότερον ἐδημιούργησεν αὐτούς. καὶ πάλιν
ἐν τῷ βαπτίσματι αὐτοῦ ἀνεκαίνισεν αὐτούς. « Καὶ
τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. » Καὶ τὴν καρ-
δίαν πάντων τῶν ἀνθρώπων ἔκτισε τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον αὐτοῦ, ἐν τῷ λουτρῷ τῆς ἀφθαρσίας.

Ἡ Εἰσοδος τοῦ Εὐαγγελίου ἐμφαίνει τὴν παρου-
σίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν εἰσοδὸν τὴν εἰς τὸν
κόσμον τοῦτον, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος. « Ὅταν
εἰσαγάγῃ (ἡγῶν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ) τὸν Πρωτότοκον
(τὸν Μονογενῆ αὐτοῦ) εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει. »
Καὶ προσκυνήσάσαν αὐτὴν πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ. »
Ἐπειτα δεικνύντος καὶ τοῦ ἀρχιερέως διὰ τῆς στο-
λῆς αὐτοῦ τὴν τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ στολήν, τὴν
ἐρυθρὰν καὶ αἱματώδη, ἣν ἐφόρεσεν ὁ ἄλλος καὶ
Θεός, ὡς πορφύραν βαφεῖσαν ἐξ ἀχράντων αἱμάτων
τῆς Θεοτόκου. καὶ ἀνέλαβε τὸ πλανηθὲν πρόβατον
ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ, τὸ ἀρχαῖον κώδιον τοῦ Ἀδα-
μαίου φυράματος, ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ ποιμαίνων
τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ράβδῳ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, ἐν
σπαργάνοις μὲν εἰληθεὶς καὶ τεθεὶς, οὐκ ἐν φάτνῃ
μὲν τῶν ἀλόγων, ἀλλ' ἐν τραπέζῃ λογικῇ ἀνθρώπων.

» Tit. II, 13. » Hebr. I, 6.

cum sit, recepta propter nostram salutem incarna-
tione ex sacra Deipara, immutabili manente divi-
nitate et inconfusa, unus est de sancta Trinitate,
homo factus et lubens crucifixus, qui et in sancto
illo hymno conglorificatur a spiritalibus et coelesti-
bus Potestatibus. Nam nulla facta egressione aut
separatione a paternis finibus, descendens incar-
natus est: ipse est qui servat nos. Diaconus: «
Etiam atque etiam in pace. » Sacerdos, elata
voce: « Quia bonus et hominum amans Deus es,
et tibi gloriam referimus, Patri, et Filio, et Spiritui
sancto, nunc. » Bonus et hominum amans es, di-
cimus, quia Filium tuum in mundum, propitiatio-
nem misisti. Propterea gloriam et gratiarum actio-
nem tibi referimus, id est, offerimus, nunc et sem-
per, et in sæcula.

Antiphonum 3: « Venite, exsulemus Domino. »
Agitum impleamur omni gaudio in Domino: «
Jubilemus Deo salutari nostro. » Deprecemur cum
lacrymis Deum nostrum Jesum. « Preoccupemus
faciem ejus in confessione, et in psalmis jubilemus
ei. » Et ante adventum ejus, cum deprecemur, et
psallentes supplicemus ei: « Quoniam Deus magnus
Dominus, et Rex magnus super omnem terram. »
Magnus Deus est Jesus Christus, quemadmodum
Apostolus inquit, cum ait: « Magni Dei et Salvato-
ris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro
nobis »; et in omnes gentes regnavit, et regnabit
per fidem suam. « Quia non repellet Dominus ple-
bem suam, quia in manu ejus omnes fines terræ, et
altitudines montium ejus. » Fidelis populus scilicet,
et reliqui prophetæ. « Quoniam ipsius est mare, et
ipse fecit illud. » Quoniam ipsius est omnis multitudo
hominum: et ipse prius fabricavit eos, et rursus
in baptismo suo renovavit eos. « Et aridam ma-
nus ejus formarunt. » Et cor omnium hominum crea-
vit Spiritus sanctus ejus, in lavacro incorrupti-
bitatis.

Introitus Evangelii adventum indicat Filii Dei,
et ingressum ejus in hunc mundum, ut ait Apo-
stolus: « Cum induxit (nimirum Deus et Pater)
Primogenitum (et Unigenitum) suum in orbem ter-
rarum, ait: Et adorent eum omnes angeli ejus ».
Deinde ostendente etiam Pontifice per stolam suam,
carnis Christi stolam rubram et sanguineam, quam
gestavit immaterialis ille et Deus, ut purpuram
tinctam ex immaculato sanguine Deiparæ: et quod
assumpsit errabundam ovem super humeros suos,
et pellem Adamææ massæ, pastor ille bonus pa-
scens Israel in virga crucis suæ, in fasciis involutus,
et positus non in præsepi brutorum, sed in mensa
rationali hominum, quem in nativitate sua celebra-
runt hymnis angelorum exercitus dicentes: « Glo-
ria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus

bona voluntas ²⁵. » Et : « Universa terra adoret te, A et psallat tibi ²⁶. » Ac omnibus subaudientibus ait : « Venite, adoremus et procidamus ei : serva nos, Fili Dei. » Primum ei flectamus genu ut obnoxii, et tunc veniam ab eo petamus eorum quæ ipsi debemus, et prædicemus ejus adventum patefactum nobis in gratia Domini nostri Jesu Christi.

Θυνοὶ ὄντες, καὶ τότε συγχώρησιν αὐτῷ αἰτήσωμεν, ρουσίαν, φανερωθεῖσαν ἡμῖν ἐν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Aliter de Introitu. Censeo enim ostensionem in Jordane et patefactionem Christi et Dei nostri, ingressu pontificis obscure designari. Nam eatenus, etiamsi aderat pontifex, at nondum manifestus et notus, neque in medio stabat, et supernaturalia et eximia mysteria celebrabat, sed tempus opportunum nactus sacerdos, quasi præcursor poenitentiae baptismum conficiebat : qui cernens pontificem ingredientem, loco migrat, tantum non illud ipsum tacitum secum ratiocinans, quod et Joannes dixit : « Hunc oportet crescere, me autem diminui ²⁷ : » ac statim cedit pontifici, ut majora mysteria perficeret : qui et ait : « Quoniam sanctus es, Deus noster. » Ter ille sanctus hymnus, ita quidem est, quemadmodum illic quidem angeli dixerunt : « Quam magnificata sunt opera tua, Domine! » Et : « Gloria in excelsis Deo. » Hic vero ut Magi dona Christo offerentes, fidem, spem et charitatem, quasi aurum, thus et myrrham ; incorporeorum canticum vociferantes fideliter et dicentes : « Sanctus Deus ; » Deus, inquam, Pater. « Sanctus fortis, » Filius et Sermo, quod fortem illum nostrum adversarium diabolum vicit, et irritam ejus fecit potentiam, per crucem : qui potestatem habet mortis, ac vitam et robur et potestatem nobis dedit calcandi super eum. « Sanctas immortalis, » Spiritus sanctus, vivificus, per quem omnis creatura vivificatur, et in statu permanet, ac clamat iniquis, « Miserere nostri. » Consolator ille Spiritus sanctus et veritatis, qui sacrificium consummat, et semper adjuvat filios Ecclesiae, et miseretur, et per baptismum immortalitate donat. Aliter : « Sanctus Deus, » id est, Pater, qui est, et fuit, et erit, qui olim Mosis oraculum fudit, inquis : « Ego sum ille qui sum ²⁸, » qui volo vitulum mactare propter vos. « Sanctus fortis : » Filius et Sermo Dei, qui « erat in principio apud Deum, per quem omnia facta sunt ²⁹, » et vitulus ille qui semper, volens ipse, mactatur, et semper vivit. Per ista autem : « Erat in principio apud Deum, per quem omnia facta sunt : » simulque, « Vitulus qui semper mactatur volens, et semper vivit et permanet, » immortalitatem significat ejus qui in se complectitur omnium eorum quæ sunt, et initium, et media, et postrema. Aliter : « Sanctus fortis, » Filius et Sermo Dei : fortis quidem, quasi fortitudo Dei, sapientia et potestas, prout ait Apostolus ³⁰, Filius et Sermo Dei, fortis et potens, et vivens, efficaxque et « magis secans quam gladius

ὄν ἐν τῇ γεννήσει αὐτοῦ ὑμνησαν ἀγγέλων στρα-
τιαί, λέγουσαι : « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ
γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » Καί, « Πάσα
ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλλάτωσάν σοι. »
Καὶ πάντων καθυπακουόντων, λέγει : « Δεῦτε προ-
σκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ· σῶσον ἡμᾶς,
Υἱὲ Θεοῦ. » Πρῶτον αὐτῷ κλίνωμεν γόνυ, ὡς ὑπεύ-
θων ὀφείλομεν αὐτῷ, καὶ κηρύττωμεν αὐτοῦ τὴν πα-
ροῦσαν ἰσχύον.

Ἄλλως περὶ τῆς Εἰσόδου. Δοκῶ μὲν γὰρ τὴν ἐπὶ
τοῦ Ἰορδάνου ἀνάδειξιν καὶ φανέρωσιν τοῦ Χριστοῦ
καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὴν τοῦ ἀρχιερέως εἰσόδον ὑπαινί-
τεσθαι. Μέχρι γὰρ ταύτης, εἰ καὶ ἦν ὁ ἀρχιερεὺς,
ἀλλ' οὐχὶ πᾶσι δῆλος καὶ γνωρίμος, οὐδὲ εἰς μέσον
ἑστώς, καὶ τὰ ὑπερφυῆ καὶ ἐξέλειστα τελῶν· ἀλλ' ὁ
τὸν καιρὸν λαβὼν ἱερεὺς, ὡς πρόδρομος ἐντρίγει τὸ
διὰ μετανοίας βάπτισμα. Ὅς εἰσελθόντα ἰδὼν τὸν
ἀρχιερεᾶ, μεθίσταται, μονονοχὶ τοῦτ' ἔκεῖνο ἥρεμα
πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος, ὅπερ ἔφησε καὶ ὁ Ἰωάν-
νης : « Τοῦτον δεῖ αὐξάνεσθαι, ἐμὲ δὲ ἑλαττούσθαι. »
Καὶ εὐθὺς παραχωρεῖ τῷ ἀρχιερεῖ τὰ μέγιστα τε-
λεσιουργεῖν· ὅς καὶ λέγει : « Ὅτι ἅγιος εἰ ὁ Θεὸς
ἡμῶν. » Ὁ Τρισάγιος ὕμνος, ἔστι μὲν οὕτως, ὡς
ἐκεῖ μὲν οἱ ἄγγελοι εἶπον : « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ
ἔργα σου, Κύριε ! » Καί, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ. »
Ἐνταῦθα δὲ ὡς οἱ Μάγοι τὰ δῶρα προσφέροντες τῷ
Χριστῷ, πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην, ὡς χρυσὸν καὶ
λίθον καὶ σμύρναν, τῶν ἀσωμάτων τὸ ἄσμα βοῶν-
τες πιστῶς, καὶ λέγοντες : « Ἅγιος ὁ Θεός, » ὁ
Θεός, ἦτοι ὁ Πατήρ : « Ἅγιος ἰσχυρός, » ὁ Υἱὸς καὶ
Λόγος, διότι τὸν καθ' ἡμῶν ἰσχυρὸν διάβολον δεσμεύ-
σας, καθήργησε διὰ τοῦ σταυροῦ τὸν τὸ κράτος
ἔχοντα τοῦ θανάτου, καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἰσχύ-
ν καὶ τὴν ἐξουσίαν ἡμῖν ἔδωκε τοῦ πατεῖν ἐπάνω αὐ-
τοῦ. « Ἅγιος ἀθάνατος, » τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ
ζωοποιῶν, δι' οὗ πᾶσα ἡ κτίσις ζωοποιεῖται, καὶ
διαμένει, καὶ βοᾷ λέγουσα : « Ἐλέησον ἡμᾶς. » Ὁ
Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τῆς ἀληθείας,
ὁ τὴν θυσίαν τελεσιουργῶν, καὶ αἰεὶ ἐπιφοιτῶν τοῖς
τέκνοις τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐλεεῖ καὶ ἀθανάτοί διὰ
τοῦ βαπτίσματος. Ἄλλως : « Ἅγιος ὁ Θεός, » ἦτοι
ὁ Πατήρ, ὁ ὢν, καὶ ἦν, καὶ ἐρχόμενος : ὁ χρηματίσας
πάλαι τῷ Μωσῇ λέγων : « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὃ θε-
λήσας τὸν μόσχον ὑῤῷσαι δι' ὑμᾶς. » Ἅγιος ἰσχυ-
ρός, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅς ἦν ἐν ἀρχῇ
πρὸς τὸν Θεόν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ μόσχος
ὁ αἰεὶ θυόμενος ἐκὼν, καὶ αἰεὶ ζῶν. Διὰ δὲ τὸ, « Ἦν
ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, »
ἅμα καὶ, « Ὁ μόσχος ὁ αἰεὶ θυόμενος ἐκὼν, καὶ
αἰεὶ ζῶν καὶ διαμένων, » τὸ ἀθάνατον σημαίνει τοῦ
περιέχοντος ἐν ἑαυτῷ πάντων τῶν ὄντων τὴν τε ἀρ-
χὴν καὶ τὰ μέσα καὶ τὰ τελευταῖα. Ἄλλως : « Ἅγιος
ἰσχυρός, » ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ· ἰσχυρός μὲν,
ὡς ἰσχύς Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις, κατὰ τὸν λέγοντα
Ἀπόστολον : « Ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρός
καὶ δυνατός, καὶ ζῶν, ἐνεργής τε καὶ τοιμώτερος
μαχαίρας διστόμου, » καὶ τὰ ἑξῆς. « Ἅγιος ἀθάνα-
τος, » ὁ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ ἀθάνατον σημαίνει τοῦ
περιέχοντος ἐν ἑαυτῷ πάντων τῶν ὄντων τὴν τε ἀρ-
χὴν καὶ τὰ μέσα καὶ τὰ τελευταῖα.

²⁵ Luc. II, 14, 15. ²⁶ Psal. LXX, 4. ²⁷ Joan. III, 30.

²⁸ Exod. III, 14.

²⁹ Joan. I, 1, 3.

³⁰ I Cor. I, 24.

τος, ὁ σημαίνει τοῦ περιέχοντος ἐν ἑαυτῷ πάντων Ἄνεψς ⁴¹, ὁ etc. « Sanctus immortalis : » significat eum qui in se complectitur initium omnium quæ sunt, et finem.

Λέγεται δὲ ἐκ τρίτου τὸ Τρισάγιον, ἐπεὶ ἀρμόττει καὶ ἐφ' ἐνὶ ἑκάστῳ τῶν ἑτρίων προσώπων τῆς μιᾶς θεότητος, τὰ τρία ταῦτα ἅγια. Ἐκαστον γὰρ τούτων, καὶ ἅγιός ἐστι, καὶ ἰσχυρὸς, καὶ ἀθάνατος. Φύσις μὲν γὰρ καὶ οὐσία τοῖς τρισὶ μία, ὄνομα δὲ κοινὸν ἐν ἡ θεότητι, εἰ καὶ ἕκαστον τῶν τριῶν προσώπων Θεὸς ὀνομάζεται τέλειος. Ἐν τούτοις δὲ τοῖς βραχέσι· ῥήμασι καλῶς νοεῖται καὶ τὸ παρὰ τοῦ μεγάλου Θεολόγου οὕτω πως εἰρημένον· « Διαίρεται γὰρ ἀδιαιρέτως, ἴν' οὕτως· εἰπω, καὶ συνάπτεται διηρημένως. » Καὶ ἀλλαχοῦ, ὁ αὐτός· « Οὐ φθάνω τὸ ἐν ἐννοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπωμαι· οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἐν ἀναφέρομαι. » ^B Ἀλλὰ μὴ τις τὰς μαρτυρίας ταύτας τοῦ Τρισαγίου ἀκούων, νομίῃ τὴν Τρισάγιον τὴν ἀρχὴν λαβεῖν ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως. Πάλαι γὰρ ὑπὸ τῶν θεηγόρων προφητῶν, μυστικῶς τῷ Πνεύματι προαναπεφωνημένος ἦν. Τούτου γὰρ τὸν τύπον καὶ τὰς ῥήσεις ἱστορῶν ὁ Δαβὶδ, διὰ βραχυλογίας τοῦτον παρίστην· « Ἐδέψας, λέγων, ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωθήσαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Καὶ ἐτέρωθεν· « Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς. » Ὁ δ' ὑπὸ Ἡσαίου ἐκφωνηθεὶς Σεραφικὸς ὕμνος, καὶ τὰ τρία ἅγια εἰς μίαν κυριότητα συνάγων καὶ θεότητα, τίνα διαφορὰν φέρει τοῦ παρ' ἡμῶν ἁδομένου Τρισαγίου;

Τὸ δὲ ἀναλθεῖν ἐν τῷ συνθρόνῳ τὸν ἀρχιερέα, καὶ σφραγίσαι τὸν λαόν, ἐστίν, ὅτι ὁ Ὑῖός τοῦ Θεοῦ μέλων πληροῦν τὴν κατὰ σάρκα ἡμῶν οἰκονομίαν, ἐπὶ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, εὐλόγησε τοὺς ἁγίους αὐτοῦ μαθητάς, λέγων αὐτοῖς· « Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν. » Λαμβάνων, ὅτι τὴν αὐτὴν εἰρήνην καὶ εὐλογίαν δέδωκε τῷ κόσμῳ ὁ Χριστὸς διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ. Ἄλλως· Ἡ σφραγίς, ἣν ὁ ἀρχιερεὺς εἴωθε ποιεῖν ἐν τῷ τέλει τοῦ Τρισαγίου, εἰς πληρώσιν μὲν καὶ ολοκλήρως ἐκσφράγισμα τῶν περὶ Χριστοῦ προηγορευμένων προφητικῶν χαρακτηρίζεται. Ἡ γὰρ αὐτοῦ διὰ σαρκὸς παρουσία, σφραγὶς ἐγένετο, ἐπικυροῦσα τὰ ὑπ' ἐκείνων προηγορευμένα ὡς ἀληθῆ· αὕτη δὲ καὶ εἰς ἀρχὴν τῶν θεοπρεπῶν ἔργων, καὶ τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀναπλάσεως τέτακται. Τάξις γὰρ, φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ἀρίστη, ἐκ Θεοῦ τε ἀρχεσθαι, καὶ εἰς Θεὸν ἀναπαύεσθαι. Ἀρχιερεὺς, ὁ Κύριος· θρόνος, ἡ Παρθένος· τὸ δὲ καθίσαι ἐστίν, ὅτι ὁ Ὑῖός τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἦν ἐφόρεσε, καὶ τὸ πρόβατον δ' ἀνταδεν ἐπὶ τῶν ὤμων (ὅπερ σημαίνει τὸ ὑποφέρειν) ὁ ἐστὶ τὸ Ἀδαμαιοῦ φύραμα, ἀνεβίβασεν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος τῶν ἄνω Δυνάμεων, καὶ προσήγαγεν αὐτὸ τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν ἐβίωσεν, ὁ δὲ ἐβέβωθη, πωτέστι τὸ πρόκλημα, ὃ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ προσενέγκαντος, καὶ τὴν καθαρότητα τοῦ προσενεχθέντος, ἐδέξατο αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὡς ὁσέως καὶ

Dicitur autem, *Ter sanctus*, a ternario : quia congruunt etiam singulis trium personarum unius Deitatis hæc tria sancta. Unaquæque enim et sanctus est, et fortis, et immortalis. Natura enim et essentia tribus una est, nomen commune unum divinitatis, etiam si unaquæque personarum trium, Deus nominatur perfectus. In his autem brevibus verbis præclare licet intelligere illud quoque quod a magno Theologo ita dictum est : « Dividitur enim individue (ut ita dicam), et connectitur dividue. » Et alibi idem : « Simul atque unum intelligere incipio, trium splendore undique collustror; vix dum inchoans tria dividere, ad unum referor. » Verum ne quis testimonia hæc *Ter sancti* audiens, arbitretur *Ter sanctum* inchoasse a Christi et Dei nostri humanitatis assumptione. Jam pridem enim a divini loquis prophetis, mystice Spiritus prædictus erat. Hujus enim typum et eloquia videns ac declarans David, paucis verbis eum repræsentat : « Sitivit (inquiens) anima mea ad Deum, fortem vivum⁴². » Et alibi : « Verbo Domini cœli firmati sunt; et spiritu oris ejus, omnis virtus eorum⁴³. » Et alias : « In lumine tuo videbimus lumen⁴⁴. » Ille autem ab *I-aia* enuntiat *Seraphicus hymnus*, et *Ter sanctus*, in unam dominationem colligens et deitatem, quid discriminis habet ab hoc nostro *Ter sancto* quem canimus?

Quod autem ascendat in consessum pontifex, et obsignet populum, id est, Filium Dei impleturum in carne nostra ministerium suum, sublatis manibus suis benedixisse sanctis suis discipulis, dicentem eis : « Pacem relinquo vobis, » ostendentem eandem pacem et benedictionem mundo, Christum per apostolos suos dedisse. Aliter. Signaculum quod pontifex facere solet in fine *Ter sancti*, in complementum et tanquam obsignationem prophetarum qui de Christo vaticinati sunt, designatur : nam ejus adventus per carnem, sigillum fuit rata faciens et confirmandus quæ ab illis prædicta fuerant, ut vera : ipsum enim, et in initio divinatorum operum generis humani in reformatione ordinem tenet. Ordo enim, ait theologus Gregorius, optimus est, a Deo inchoare, et in Deo finire. Pontifex, Dominus est : Thronus, Virgo. Sedere autem, est Filium suam carnem quam gestavit, et ovem quam super humeros assumpsit (quod designatur *superhumerali*) quæ est *Adamæa massa*, sustulisse supra omne imperium, et potestatem, et dominationem superiorum Virtutum, et obtulisse Deo et Patri Quem enim ille deificabat, hic deificabatur : hæc est assumptio quam propter dignitatem offerentis et puritatem oblatis, admittebat ipse Deus et Pater, quasi hostiam et oblationem acceptabilem pro humano genere : ad quem ait David : « Dixit Domi

⁴¹ Hebr. iv, 12. ⁴² Psal. xli, 3. ⁴³ Psal. xxxii, 6. ⁴⁴ Psal. xxxv, 10.

nus Domino meo : Sede a dextris meis ⁴⁴ ; » id est, A Pater Filio, « qui sedet in dextera parte throni majestatis ejus in excelsis ⁴⁵. » Hic est Jesus Nazarenus, « pontifex futurorum honorum ⁴⁷. »

. Post Ter sanctum hymnum legitur liber apostolicus, et ait diaconus : « Attendamus, auscultemus, auribus percipiamus omnes cum tranquilla mente. Sapientia. Psalmus David. » Sermo Dei sanctus et dilectus, annuntiat quæ sunt Patris, quæ sunt abscondita. Quod proponitur rursum, indicat prophetarum sacram manifestationem et predictionem adventus regni Christi, quasi satellites præcurrentes et clamantes : « Qui sedes super Cherubim, appareto, et veni ad servandos nos. » Ac, **B** « Deus sedet super throno sancto suo. » Et testis oculatus et minister sermonis Paulus, clamat prædicans Dei regnum, et inquit : « Christus assistens Pontifex futurorum honorum per amplius, » etc. Cum quo clamat quoque Joannes Baptista : « Qui post me venit, est Agnus Dei tollens peccatum mundi, » ipse nos sanctificabit in spiritu et igne, et medius inter nos stetit. Post id autem, et apostolorum vocatio, et eorum designatio declaratur Actuum ipsorum et Epistolarum lectione. *Alleluia* clamat David, et ait : « Deus noster manifesto veniet, et ignis coram ipso præcedet ⁴⁸. » Apparuerunt fulgura (evangelistarum) *ejus orbi terrarum*. Hebraica enim lingua est *Al, venit, apparuit; El, Deus; uia, laudate et celebrate viventium Deum*. Aliter. *Al*, Pater : *El*, Filius : *uia*, Spiritus sanctus. *Alleluia*, Deus fortis, potens, laus Dei, laudate Deum qui est. *Alleluia*, laus D'eo qui est. Aliter : *Alleluia*, divinam laudem significat trifariam, propter tribus personis distinctam Patris, Filii, et sancti Spiritus singularem deitatem. Aliter, *Alleluia*, præco Evangelii vociferans, Dominus venit. Aliter. Laudate, celebrate. Dicunt autem angelos hac voce celebrare Deum, veluti Cherubim, dicendo, *Sanctus* : idque sancti Patres tradiderunt qui id audierunt, quemadmodum Isaias e Cherubim.

τῇ φωνῇ ὁμνεῖν τὸν Θεόν, ὥσπερ τὰ Χερουβὶμ τῷ αὐτῆς οὐ γενόμενοι, ὥσπερ Ἡσαΐας τῶν Σεραφίμ.

Etenim statim thuribulum subindicat humanitatem Christi, ignis deitatem : odoratus fumus indicat bonum odorem sancti Spiritus præcedentem : incensum enim est fragrantissima lætitia. *Sapientia*, sermo Dei : « Recti audiamus sanctum Evangelium ; » id est, erigamus mentes nostras cum operibus a terrenis, et intelligamus honorum declarationem. Evangelium est adventus Filii Dei, quo apparuit nobis, non jam per nebulas et ænigmata loquens nobis, ut aliquando Mosi per voces et fulgura et tubas, sonitu et caligine et igne, in monte, aut olim prophetis, per somnia : sed mani-

προσφορὰν εὐάρεστον ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· πρὸς δὲ εἶπεν ὁ Δαβὶδ· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » ἦτοι ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, « ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ ἐν ὑψηλοῖς. » Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Ναζαρεὺς, « ὁ ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. »

Μετά δὲ τὴν Τρισάγιον ὕμνον, ἀνακινώσκειται βιβλίον ἀποστολικόν, καὶ λέγει ὁ διάκονος· « Πρόσχωμεν, ἀκουτισθῶμεν, ἐνωτισθῶμεν πάντες μετὰ ἡρέμου νοῦς. Σοφία. Ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ. » Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ ἅγιος καὶ ἀγαπητός, ἀναγγέλλει τὰ τοῦ Πατρὸς, ἃ εἰσιν ἀπόκρυφα. Τὸ προκείμενον μνησὶ πάλιν, τὴν τῶν προφητῶν ἐκφαντορίαν, καὶ τὴν προμῆνυσιν τῆς τοῦ βασιλείως Χριστοῦ παρουσίας, ὡς στρατιῶται προτρέχοντες καὶ βοῶντες· « Ὁ καθήμενος· ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐμφάνηθι, καὶ ἔλθε εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. » Καί, « Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. » Καὶ ὁ αὐτόπτης καὶ ὑπουργὸς τοῦ λόγου Παῦλος βοᾷ, κηρύσσων τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ λέγων· « Χριστὸς παραγενόμενος Ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν διὰ τῆς μεζονος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Μεθ' οὗ βοᾷ καὶ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής· « Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἐστὶν ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· » αὐτὸς ἡμᾶς ἁγιάσει ἐν πνεύματι καὶ πυρὶ, καὶ μέσον ἡμῶν ἕστηκε. Μετὰ δὲ τοῦτο, καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων κλῆσις καὶ ἡ ἀνάδειξις αὐτῶν ἀναφαίνεται διὰ τῆς τῶν Πράξεων αὐτῶν, ἢ τῶν Ἐπιστολῶν ἀναγνώσεως. Τὸ Ἀλληλουῖα, βοᾷ Δαβὶδ, καὶ λέγει· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐμφανῶς ἦξει, καὶ πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται. » Ἐφανὰν αὖ ἀστραπαὶ (τῶν εὐαγγελιστῶν) αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ. Τῇ γὰρ Ἐδραϊδι διαλέκτῳ, ἐστὶ τὸ Ἀλ, ἐρχεται, ἐγέρνη· τὸ δὲ ηλ, ὁ Θεός· τὸ δὲ οὐῖα, αἰνεῖτε καὶ ὑμνεῖτε τὸν ζῶντα Θεόν. Ἄλλως· Ἀλ, ὁ Πατὴρ· ηλ, ὁ Υἱός· οὐῖα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλληλουῖα, Θεὸς ἰσχυρός, κραταῖς, αἶνος Θεοῦ, αἰνεῖτε τὸν ζῶντα Θεόν. Ἀλληλουῖα, αἶνος τῷ ζῶντι Θεῷ. Ἄλλως· Ἀλληλουῖα, θεῖον αἶνον σημαίνει τρισῶς, διὰ τὴν τρισυπόστατον Πατρός, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐνιαῖον θεότητα. Ἄλλως· Ἀλληλουῖα, κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου κράζων ὁ Κύριος ἐρχεται· Ἄλλως· Ἀλληλουῖα, αἰνέσατε, ὁμνήσατε. Λέγεται δὲ τοὺς ἀγγέλους ταύτην Ἀρισ· καὶ τοῦτο οἱ ἅγιοι Πατέρες παραδεδώκασι

D Καὶ γὰρ εὐθέως ὁ θυμιατὸς ὑποδεικνύει τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ, τὸ πῦρ τὴν θεότητα· ὁ εὐώδης καπνὸς μνησὶ τὴν εὐωδίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος προπορευομένην· ὁ γὰρ θυμιατὸς ἐστὶν εὐωδιστάτης εὐφροσύνης. Σοφία, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. « Ὅρθοι ἀκούσωμεν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου. » Τούτο ἐστὶν, ἄρωμεν τὰς διανοίας ἡμῶν σὺν τοῖς ἔργοις ἀπὸ τῶν γῆινων, καὶ συνήσωμεν τῶν ἀγαθῶν τὴν δόξασιν. Τὸ Εὐαγγέλιον ἐστὶν, ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ὠράθη ἡμῖν, οὐκέτι διὰ νεφελῶν καὶ αἰνιγματικῶν λαλῶν ἡμῖν ὡς ποτε τῷ Μωσῇ, διὰ φωνῶν καὶ ἀστραπῶν καὶ σαλπύγγων, ἥχῳ καὶ γνῶφῳ καὶ

⁴⁴ Psal. cix, 1. ⁴⁵ Hebr. i, 3. ⁴⁷ Hebr. ix, 11.

⁴⁸ Psal. xlix, 3.

πυρὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἢ τοῖς πάλαι προφήταις, δι' A
ἐνυπνίων, ἀλλ' ἐμφανῶς ὡς ἄνθρωπος ἀληθῶς ἐφάνη,
καὶ ὡράθη ἡμῖν, ὡς παῖς καὶ ἡσυχος βασιλεὺς, ὁ
πρὶν καταβῆς ὡς υἱοῦ ἐπὶ πόκον ἀφοψηεῖ. « Καὶ
ἰδασόμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς
παρὰ Πατρός· πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. » Δι'
οὗ ἐλάλησεν ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ σκόμα πρὸς
τόμα, καὶ οὐ δι' αἰνιγματῶν· περὶ οὗ ὁ Πατὴρ ἐξ
οὐρηνοῦ μαρτυρεῖ, καὶ λέγει· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός
μου ὁ ἀγαπητός, » Σοφία, Λόγος καὶ Δύναμις, ὁ ἐν
προφήταις βῆθεις, καὶ προκηρυχθεὶς ἡμῖν, ἐν Εὐαγ-
γέλοις δὲ φανερωθεὶς, ἵνα ὅσοι λάβωσιν αὐτὸν καὶ
πιστεύσωσιν εἰς τὸ θῆμα αὐτοῦ, λάβωσιν ἐξουσίαν
ἐκείνου γενέσθαι. « Ὅν ἀκηκόαμεν καὶ ἐωράκα-
μεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, Σοφίαν καὶ Λόγον Θεοῦ
τοῦτον εἶναι πάντες πιστεύοντες, βοῶμεν, ἡ Δόξα σοι
Κύριε. » Εἴτα πάλιν τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐν νεφέλῃ φω-
ταίνῃ ἐπισκιάζον, νῦν δι' ἀνθρώπου βοᾷ· *Πρόσχω-
μεν. Προσέχετε, τουτέστιν, αὐτοῦ ἀκούετε.*

Ματθαῖος, ἐρμηνεύεται, μέλι· Μάρκος, οἶνος·
Λουκᾶς, γάλα· Ἰωάννης, ἔλαιον. Τὰ τέσσαρα
Εὐαγγέλια εἰσι, κατὰ τὰ τέσσαρα πνεύματα καθ-
ολικά, ἀπηλιώτην, ζέφυρον, νότον καὶ βορρᾶν.
Αὐτὰ γὰρ εἰσι πρὸς σύστασιν τοῦ παντός. Καθ-
ολικά δὲ λέγονται, διὰ τὰ ἀντιπνεύοντα ὄκτω. Καὶ
ὡς· Τέσσαρά εἰσιν Εὐαγγέλια, καὶ τέσσαρα
καθολικά πνεύματα, κατὰ τὰ τετράμορφα ζῶα, λέγω
ἢ τὰ Χερουβίμ, ἐν οἷς κάθηται ὁ τῶν ὧλων Θεός·
ἐξ ὧν φαίνεται, ὅτι ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ
Θεός, καὶ συνέχων τὸ πᾶν, φανερωθεὶς ἔδωκεν ἡμῖν C
τετράμορφον τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν δὲ πνεύματι συν-
εχόμενον· καὶ γὰρ τετραπρόσωπά εἰσι· καὶ τὰ
πρόσωπα αὐτῶν εἰκονίζουσι τὴν πραγματείαν τοῦ
Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ζῶον, φησὶν,
ἔμμενον λέοντι, τὸ ἐμπρακτον αὐτοῦ καὶ ἡγεμονικὸν
καὶ βασιλικὸν χαρακτηρίζον. Τὸ δὲ δεύτερον, ὁμοιον
μῶσῃ, τὴν ἱερουργικὴν καὶ ἱερατικὴν τάξιν ἐμφαί-
νει. Τὸ δὲ τρίτον ἔχον πρόσωπον ἀνθρώπου, τὴν
κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ παρουσίαν φανερώς διαγρά-
φει. Τὸ τέταρτον ὁμοιον ἀετῷ πετομένῳ, τὴν τοῦ
ἀγίου Πνεύματος ἐπιπταμένην δόξιν σαφηνίζει. Τολ-
μῶν καὶ τὰ Εὐαγγέλια τούτοις σύμμορφα εἰσιν, ἐν
οἷς ἐπικαθήμενος ὁ Χριστός. Τὸ μὲν γὰρ, ἀετὸς, κατὰ
Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἡγεμονι-
κὴν αὐτοῦ καὶ ἐνδοξον γέννησιν διηγείται λέγων· D
« Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Καὶ, « Πάντα δι' αὐτοῦ
ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγο-
θεν. » Τὸ δὲ, ταῦρος, κατὰ Λουκᾶν, αἰε ἱερατικοῦ
χαρακτῆρος ὑπάρχον, ἀπὸ Ζαχαρίου ἱερέως θυμῶν-
τος ἀρχεται λέγων· « Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπεχείρη-
σαν ἀνατάξασθαι διήγησιν, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Ἦδη
γὰρ ὁ σκευτὸς μὸσχος ὑπὲρ τῆς εὐρέσεως τοῦ νεο-
τέρου παιδὸς ἐμελλε θύεσθαι. Βοῦς τὸ ὀρεκτικὸν
ἵππῳ σημαίνει. Ποικίλος δὲ ἵππος, Λουκᾶς, ὡς εὐ-
γλωττότερον καὶ ποικιλιώτερον τὸ κατὰ τὸν Κύριον
ἐκθήμενος. Ματθαῖος δὲ, τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ
γέννησιν κηρύττει, λέγων· « Βίβλος γενέσεως· Ἰγ-

A festo ut homo vere apparuit, et visus est nobis ut
mitis et quietus rex, qui prius descendit, ut pruina
in vellus sine strepitu : « Et vidimus gloriam ejus,
gloriam tanquam unigeniti a Patre, plenum gratiæ
et veritatis », per quem locutus est nobis Deus
et Pater, ore ad os, et non per ænigmata, de quo
Pater cœlitus testatur, et ait : « Hic est Filius meus
ille dilectus », Sapientia, Sermo, et Potestas, in
prophetis dictus, et prædicatus nobis : in Evange-
liis manifestatus, ut quotquot receperint eum et
crediderint in nomen ejus, accipiant potestatem
qua filii Dei fiant : quem audivimus et vidimus
oculis nostris, Sapientiam et Sermonem Dei hunc
esse omnes credentes, clamamus, Gloria tibi, Do-
mine. » Deinde rursus Spiritus in lucida nube
obumbrans, nunc per hominem clamat : *Attendi-
mus. Attendite, hoc est, Ipsum audite.*

Matthæus, si vis interpretari, *mel* est : Marcus,
vinum : Lucas, *lac* : Joannes, *oleum*. Quatuor
Evangelia sunt ad exemplum quatuor ventorum
universalium, *subsolanii, javonii, austri, aquilonis* :
hi enim existunt ad mundi constitutionem : uni-
versales vero dicuntur, propter alios octo ex ad-
verso spirantes. Et aliter : Quatuor Evangelia sunt
et quatuor universales venti, juxta quadriformia
animalia, dico sane Cherubim illa in quibus sedet
universorum Deus, ex quibus constat, sedentem
super Cherubim Deum et continentem hoc univer-
sum, patefactum dedisse nobis quadriforme Evan-
gelium, idque uno Spiritu contentum : quatuor
enim facies habent, ac facies eorum imaginem
referunt administrationis Filii Dei. Primum enim
animal (ajunt) leoni simile est, denotans efficaciam
ejus et principatum et regnum. Secundum, simile
vitulo, sacrificium et sacerdotalem ordinem indi-
cans. Tertium habens faciem hominis, adventum
ejus secundum hominem, manifesto perscribens.
Quartum simile aquilæ volanti, sancti Spiritus ad-
volantem largitionem declarans. Igitur et Evange-
lia his conformia sunt, in quibus insidet Christus.
Nam aquila, quæ est, secundum Joannem, Evan-
gelium, quem habet a Patre principatum ejus et
gloriosam generationem enarrat, inquit : « In
principio erat Verbum ; » et, « omnia per ipsum
facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod fa-
ctum est. » Taurus, quod est secundum Lucam,
Evangelium, cum sacerdotalem speciem præ se
ferat, a Zacharia sacerdote incensum offerente in-
cipit, inquit : « Postquam multi conati sunt
retexere narrationem, » etc. Jam enim saginatus
vitulus pro inventione junioris pueri mactandus
erat. Bos, appetibile jecur significat. Varius vero
equus, Lucas, ut qui magis eloquenter et varie
gesta Domini tractarit. Matthæus vero, humanam
ejus generationem concionatur, inquit : « Liber

¹¹ Joan. i, 14. ¹² Matth. iii, 17.

generationis Jesu Christi, etc. Jesu Christi autem natiuitas sic habet. » Hominis ergo conformationem refert hoc Evangelium. Homo, quod rationis est particeps. Homo, quod ejus capite continetur: Latini dicunt, *rationabile*, Græci, *phronesin* et *logioteta*, prudentiam et orationis usum. Arabes sive Saraceni, *elaphacar*, *elacil*, *eltzinum*. Fulvus igitur equus Matthæus, ut qui humanitatis assumptionem Domini diserte exposuerit. Leonis specie, Marcus, a prophetico spiritu ex alto adveniente, hominibus initium fecit, inquit: « Initium Evangelii Jesu Christi, ut scriptum est in prophetis: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam: » volatilem imaginem Evangelii, his verbis ostendens. Leo, animal *thymicum* est, id est, *ad iram pronum*, Latini dicunt, *irascibile*. Et aliter: *Thymicum*, *fortitudinem*, et *timiditatem* significat, Latinis, *irascibile*, Saracenis, *elgadab*, *enigde*, *velgiben*. Et aliter: Variegatus equus, Marcus, ut qui floribus distinctius Evangelium scripserit: Joannes, aquila ut qui spirituale. Et aliter. Aquila, anima est. Et aliter, albidus equus, Joannes, ut qui candidius universam laudationem pervulgarit.

Cæterum ipse sermo Dei patriarchis ante Mosem divine et gloriose colloquebatur. Qui erant in lege, iis sacerdotalem ordinem tribuit. Postea autem homo factus, donum sancti Spiritus in universam emisit terram, tegens nos suis alis. Qualis igitur operatio Filii Dei, talis et animalium forma, talis et Evangeliorum stylus. Quatuor enim formas animalia habent, habet totidem et Evangelium, et operatio Domini: et ob id, quatuor generalia testamenta humanæ naturæ data sunt: unum quidem in diluvio, de arcu: secundum Abrahamo, de signo circumcisionis: tertium est, legislatio per Mosem: quartum est Evangelii Jesu Christi Domini nostri. His vero sic se habentibus, vani sunt omnes et imperiti, insuper etiam temerarii qui abrogant ideam Evangelii, et sive plures sive pauciores quam quæ dicta sunt, circumferunt Evangeliorum facies: partim ut qui plura quam veritas habet, extulisse videantur, partim ut qui dispensationes faciant irritas.

Post divinorum Evangeliorum lectionem, preces et petitiones habitæ ad Cherubicum usque hymnum, Christi et Dei nostri doctrinam tribus annis indicant, et eorum qui ad baptismum se applicaverunt institutionem. Ad quod hos sermonum potentia et miraculorum efficacia pertrahebat: quando etiam catechumeni, et nondum admissi ad Christi mysteria, foras migrant. Quæ vero interea sunt preces, pro ipsis sunt catechumenis, fidelibus, et ipso pontifice. Intelligentes enim sancti Patres qualem esse necesse sit animam et manum ejus qui contrectaturus est immaculatissimum corpus Dei nostri, quodque puriorem solaribus radiis hanc esse oporteat, preces pro eorum venia, per

Α σου Χριστοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· « Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. » Ἀνθρωπόμορφον οὖν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο. » Ἀνθρωπος, τὸ λογικόν. Ἀνθρωπος μὲν, τὸ ἐγκέφαλον· Λατῖνοι· δὲ λέγουσι, *batizondábele*, Ἕλληνες δὲ λέγουσι *φρόνησιν* καὶ *λογιότητα*· οἱ δὲ Ἀραβες ἔτι *Σαρακηνοί*, *ἐλαφάκαρ*, *ἐλακίλ*, *ἐλτζινούρ*. Πυρρὸς οὖν ἵππος, Ματθαῖος, ὡς τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου τρανῶς ἐκθέμενος. Λέοντος δὲ Μάρκος ἀπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος, τοῦ ἐξ ὕψους ἐπιδόντος τοῖς ἀνθρώποις, τὴν ἀρχὴν ἐποίησας λέγων· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, » τὴν περρωτικὴν εἰκόνα τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τούτων δεικνύς· λέων, *θυμικόν*· Λατῖνοι λέγουσιν, *Ιρασκίβιλε*. Καὶ ἄλλως· Τὸ *θυμικόν*, ἀνδρείαν καὶ δειλίαν· Λατῖνοι *Ιρασκίβιλε*, Σαρακηνοὶ *ἐλγαδὰβ*, Ἑνιγδε, οὐ *ελγίθιν*. Καὶ ἄλλως· Ψάρος ἵππος, Μάρκος, ὡς διανθέστερον τὸ Εὐαγγέλιον γράψας· Ἰωάννης, ἀετός, τὸ πνευματικόν. Καὶ ἄλλως· Ἀετός δὲ ἡ ψυχὴ. Καὶ ἄλλως· Λευκὸς ἵππος Ἰωάννης, ὡς λευκότερον πᾶσαν αἶνεσιν στηλιτεύσας.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, τοῖς μὲν πρὸ Μωσέως πατριάρχαις, κατὰ τὸ θεῖκόν καὶ ἐνδοξόν ὠμίλει· τοῖς δὲ ἐν τῷ νόμῳ, ἱερατικὴν τάξιν ἀπένειμε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἄνθρωπος γενόμενος, τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰς πᾶσαν ἐξέπεμψε τὴν γῆν, σκεπάζων ἡμᾶς ταῖς αὐτοῦ πτέρυξιν. Ὅποια οὖν ἡ πραγματεία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοιαύτη καὶ τῶν ζῶων ἡ μορφή, τοιοῦτος καὶ τῶν Εὐαγγελίων ὁ χαρακτήρ. Τετράμορφα γὰρ τὰ ζῶα, τετράμορφον καὶ Εὐαγγέλιον, καὶ ἡ πραγματεία τοῦ Κυρίου· καὶ διὰ τοῦτο, τέσσαρες ἐδόθησαν καθολικαὶ διαθήκαι τῇ ἀνθρωπότητι· μία μὲν τῷ κατακλυσμῷ τοῦ τόξου, ἐπὶ τοῦ τόξου· δευτέρα δὲ, τῷ Ἀβραάμ, ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς· τρίτη δὲ, ἡ νομοθεσία διὰ Μωσέως· τέταρτη δὲ, ἡ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, μάταιοι πάντες καὶ ἀμαθεῖς, προσέτι δὲ καὶ τολμηροὶ, οἱ ἀθετοῦντες τὴν ἰδίαν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ εἴτε πλείονα, εἴτε ἐλάττωνα τῶν εἰρημένων περιφέροντες Εὐαγγελίων πρόσωπα· οἱ μὲν, ἵνα πλείονα δόξωσι τῆς ἀληθείας ἐξειρηκέναι· οἱ δὲ, ἵνα τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἀθετήσωσιν.

Δ Αἱ μετὰ τὴν τῶν θείων Εὐαγγελίων ἀνάγνωσιν εὐχαὶ καὶ αἰτήσεις, ἄχρι τοῦ Χερουδικοῦ ὕμνου, τὴν ἐπὶ τρισὶ χρόνοις διδασκαλίαν ἐμφαίνουσι τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τὴν τῶν πρὸς τὸ βάπτισμα εὐτρεπιζομένων κατήχησιν. Ἐφ' οὗτούτους· ἡ τῶν λόγων δύναμις, καὶ ἡ τῶν θαυμάτων ἐνέργεια καθυφαίλετο· ὅτε δὴ καὶ οἱ κατηγούμενοι καὶ μήπω καταξιωθέντες τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἔξω μεθίστανται. Αἱ δὲ ἐν τῷ μεταξύ τούτων γινόμεναι εὐχαὶ, ὑπὲρ αὐτῶν τε γίνονται τῶν κατηγουμένων, πιστῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀρχιερέως. Ἐννοοῦντες γὰρ οἱ Θεσπέσιοι Πατέρες ὅποιαν εἶναι χρὴ τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν χεῖρα τοῦ μέλλοντος ἀπτεσθαι τοῦ παναχράντου σώματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ὡς καθρωτέραν τῶν ἡλιακῶν

ἰκτίνων ταύτην δεῖ τυγχάνειν, τὰς ὑπὲρ τῆς συγχω-
ρήσεως τούτων εὐχὰς, διὰ φιλανθρωπίαν ἐσομένης,
ἐξέθεντο. « Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός
σου. » Μέγα ἔλεος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγος, ἐν εἰς
τὴν κόσμον ἀπέστειλεν ἱλασμὸν ὁ Πατὴρ. Τὸ κατα-
σφραγίσαι τὴν λαὸν τὴν ἀρχιερέα, ὑποδεικνύει τὴν
μέλλουσαν Χριστοῦ παρουσίαν, ἐν τῷ ἐξακισχιλιοστῷ
πεντακοσιοστῷ ἔτει μέλλειν ἔσεσθαι, διὰ τῆς ψηφίδος
τῶν δακτύλων ἐμφαινούσης ἐξακισχιλιοστὸν πεντα-
κοσιοστόν. Τοῦτο καὶ Ἰππόλυτος Ῥώμης, καὶ ὁ ἅγιος
Κύριλλος λέγουσιν ἐν τοῖς περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου λό-
γους αὐτῶν, ἐν τῷ ἐξακισχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ
ἔτει, τὴν μέλλουσαν παρουσίαν ἔσεσθαι, καὶ ὁ Χρυ-
σόστομος. « Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς ὑπὲρ
ἀρχιερέων. »

« Ὅσοι κατηγούμενοι, προέλθετε. » Οἱ κατηγόμε-
νοι ἐξέρχονται, ὡς ἀμύητοι τοῦ θεοῦ βαπτίσματος,
καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, περὶ ὧν λέγει ὁ
Κύριος, ὅτι « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἐστὶν ἐκ
τῆς αὐλῆς ταύτης, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Εὐχασθε, οἱ κα-
τηγούμενοι, τῷ Κυρίῳ. » Οἱ ἀμύητοι, οἱ ἀδάπτιστοι,
καὶ οἱ ἐν ἐπιτιμίοις δι' ἐξαγορεύσεως. Ἀμύητοι μὲν,
οἱ ἱππεῖς, οἱ ἐπὶ μὴ μετασχόντες τῶν θείων μυστη-
ρίων. ἀδάπτιστοι δὲ, οἱ μὴ φωτισθέντες ἐπὶ διὰ τοῦ
λουτροῦ τοῦ βαπτίσματος. οἱ ἐξαγορεύσαντες καὶ
ἐπὶ ἐν ἐπιτιμίοις ὄντες. Προσφωνεῖ, ἵνα πάντες εὐ-
χωνται ὅπως τύχωσι τῆς ἀφέσεως, καὶ τοῦ ζωοποι-
οῦ ἔλεους διὰ τοῦ βαπτίσματος. « Οἱ πιστοὶ, ὑπὲρ τῶν
κατηγούμενων δεηθῶμεν. » Οἱ φωτισθέντες καὶ
ἀμνησίσκακοι ὄντες, οἱ καὶ ἀνεχόμενοι τῆς ἀδικίας,
καὶ συγχωρεῖν καὶ εὐεργετεῖν τοῖς ἀδικοῦσιν, εὐχασθε
ὑπὲρ τῶν κατηγούμενων, ἡγουν ὑπὲρ τῶν ἀμύητων,
ὡς γένοιτο ὁ Ἀπόστολος. « Οἱ δυνατοὶ, τῶν ἀδυνάτων
τὰ βάρη βαστάζετε. » — Κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον
τῆς ἀληθείας. « Διδάξῃ αὐτοὺς τὰ τοῦ Σωτῆρος τοῦ
δεῖ ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος. » Ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ
Εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης. « Φανερώσῃ αὐτοῖς τὴν
ἐπιτέλειαν τῶν ἀγαθῶν πραγμάτων. » Ἐνώσῃ αὐτοὺς
τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ. «
Ἀξιώσῃ αὐτοὺς τῆς ζωοποιου θυσίας. » Οἱ κατηγού-
μενοι, τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνειτε. » οἱ
ἀμύητοι, τὰς σιθῆσεις καὶ τὰς καρδίας ἀγνάς πρὸς
τὸν Κύριον νεύετε. « Ἴνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξά-
ζωσι τὸ πᾶντομον. » Ἴνα φωτισθέντες, καὶ τῆς ἀφέσεως,
καὶ τῆς μυστικῆς ζωοθυσίας τυχόντες, δοξάζωσι σε
ὁ Θεὸς ἡμῶν τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Τὸ εἰ-
λεῖν σημαίνει τὴν σινδόνα, ἐν ᾗ ἐνεκλήθη τὸ σῶμα
τοῦ Χριστοῦ ἐκ τοῦ σταυροῦ καταβάν, καὶ ἐν μνη-
μαίῳ τεθέν. « Ὅσοι κατηγούμενοι, προσέλθετε. » Πᾶς
ἐκκλησίᾳ καὶ ἀφώτιστος, καὶ ὢν ἐν ἐπιτιμίοις ἐπὶ
προσεύχεται, ἔρχεται, φωτισθῇ, καὶ τῇ ψυχορρόφῳ
προσεύχῃ προσπελάσας, καὶ τὸν ἱεουργοῦμενον
ἐκκλησίᾳ καρδίαις καὶ ψυχαῖς βλέψατε. ἵνα ὡς οἱ πι-
στοὶ ᾄδει, καὶ μὴ ᾄδει ἐπὶ κατηγούμενοι, ἀκμὴν καὶ
εὐφροσύνην μετ' ἡρέμου νοῦς τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

« 1. Ioan. i, 16. » Galat. vi, 2.

« 2. Vide Malvendam de Antichr. lib. capp. 28, 29, 30.

A humanitatem futura, exposuerunt: « Miserere
nostri, Deus, pro tua magna misericordia. » Magna
misericordia, Filius Dei et Sermo, quem in mun-
dum misit propitiationem Pater. Quod pontifex
obsignet populum, id subindicat futurum adven-
tum Christi, anno sexies millesimo quingentesimo
fore (8), ex supputatione digitorum significante
sexies millesimum quingentesimum. Id et Hippo-
lytus e Roma, et sanctus Cyrillus dicunt in libris
suis de Antichristo, anno sexies millesimo quin-
gentesimo futurum adventum fore, itemque Chry-
sostomus: « Quia misericors et hominum amans
Deus existis. »

B « Quotquot estis catechumeni, procedite. » Ca-
techumeni exeunt, ut divino baptismate, et Christi
mysteriis non initiati, de quibus ait Dominus:
« Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili », et
cætera. « Orate, catechumeni, Dominum. » Non
initiati, non baptizati, quique confessione
vestra notati estis. Non initiati, imperiti, qui non-
dum participes estis divinorum mysteriorum: non
baptizati, qui nondum per baptismatis lavacrum
illuminati estis, qui confessi estis et adhuc obno-
xii multæ estis. Acclamat, ut omnes orent remis-
sionem consequi, et vivificam hostiam per bap-
tismum. « Fideles, oremus pro catechumenis. » Illu-
minati et malorum immemores, quique sustinctis
et injuriam condonare, et injuriis benefacere;
C orate pro catechumenis, id est, pro nondum ini-
tatis, ut ait Apostolus: « Vos potentes, impoten-
tium onera portate ». — « Instituat eos verbo
veritatis: » doceat eos de Servatore qui propter
nos humilitatem assumpsit. « Revelet eis Evange-
lium justitiæ. » Patet faciat manifestationem bonarum
rerum. « Uniat eos cum sancta sua catholica
et apostolica Ecclesia: » impertiat eis vivificum
sacrificium. « Catechumeni, capita vestra Domino
incline, » nondum initiati, sensus et corda pura
Domino inclinate: nondum initiati, sensus et corda
pura Domino tribute. « Ut et ipsi nobiscum glo-
rificent venerabile, » etc. Ut illuminati, et remis-
sionem, et mysticum ac vivum sacrificium adepti,
glorificent nobiscum te Patrem, et Filium, et
D Spiritum sanctum, nunc et semper, et in sæcula
sæculorum. Corporale significat sindonem, in qua
involutum est corpus Christi de cruce descensum,
et in monumento positum. « Quotquot estis cate-
chumeni, accedite. » Omnis non illuminatus et non
initiat, quique etiamnum est in reatu, festinate,
venite, illuminemini, et ad animarum nutricem
mensam propius accedite, et eum qui sacrificatur,
puris cordibus et animis aspiciat: utque fideles
sitis et non amplius catechumeni, etiam atque
etiam intente et cum tranquilla mente oremus.

Cherubicus hymnus demonstrat per diaconorum progressionem, et flabellorum, sive Seraphicarum alarum adumbrationem, inspectionem, et ingressum sanctorum et iustorum omnium una ingredientium coram Cherubicis potestatibus, et angelicis exercitibus, et choris incorporeis, et immaterialibus ordinibus invisibiliter præcurrentibus, et hymnos dicentibus, et comitantibus quasi satellitibus ante magnum Regem Christum, qui proficiscitur ad mysticum sacrificium, et manibus materialibus gestatur, cum quibus et Spiritus sanctus una procedit a fronte, ad incruentum sacrificium et rationale mysterium. Quæ spiritualiter contemplamur in igne et incenso, et vapore fumi fragrantis: igne quidem deitatem, vapore fumi fragrantis significante adventum ejus, accedente invisibiliter, et odore bono nos exhilarante, per mysticam et animalis sacrificii ac incruenti latriam et holocaustum. Quinetiam intelligentes Potestates, et cœtus angelorum, videntes per crucem et mortem Christi consummatam ejus dispensationem, tandemque et de morte victoriam habitam, et ad inferos descensionem, et triduanam resurrectionem, et ejus ascensionem, nobiscum clamant invisibiliter: *Alleluia*. Intuere intelligentes Potestates, venientes cum pretiosis muneribus (id est corpus Domini Jesu) e Calvaria ad sepulcrum usque, nobiscum invisibiliter acclamant hymnum Cherubicum: *Alleluia*. Ezechiel enim ait: « Et Cherubim stabant a dextris domus dum ingrederetur vir indutus stola, et nubes replevit aulam interiorem, et discessit gloria Domini a Cherubim in subdialem partem domus, et implevit domum nubes, et aula repleta est splendore gloriæ Domini²². »

Est autem sancta mensa, ad imitationem sepulchræ Christi, qua Joseph sublato corpore de cruce, involvit sindone munda, et aromatibus et unguentis ipsum unctum exportavit cum Nicodemo, et sepelivit ipsum in monumento novo exciso ex petra: quod est exemplum sancti monumenti illius, altare et catathesium, in quo positum est sanctum et omnino immaculatum corpus, quæ est sancta mensa. Aliter. Sacrorum translatio a prothesi, corporis (inquam) Dominici, et sanguinis, et eorum ingressus ad altare, et Cherubicum, a Bethania in Jerusalem Domini introitum significat. Tunc enim plurima turba et Hebræorum præi tanquam regi et victori mortis hymnum referebant sensibiliter: spiritualiter autem angeli cum Cherubim, Ter sanctum reddiderunt hymnum: ac sceptræ ac rhomphæas, ut insignia regis proferunt diaconi. Flabella vero typum referunt Cherubim. Cherubicus vero hymnus qui canitur, admonet omnes hinc et ad finem usque sacri officii, attentionem mentem habere, omnia inferius omni de

Ο Χερουβικὸς ὕμνος, ἐμφαίνει διὰ τῆς τῶν διακόνων προοδοποιήσεως, καὶ τῆς τῶν βριτίδιων, ἥτοι τῆς τῶν Σεραφικῶν ἀπεικονισμάτων ἱστορίας, τὴν εἰσοδὸν τῶν ἁγίων καὶ δικαίων πάντων συνεισερχομένων μετὰ τοῦ ἁγίου τῶν ἁγίων ὑπάρχοντος, συνεισερχομένων ἔμπροσθεν Χερουβικῶν δυνάμεων, καὶ ἀγγελικῶν στρατιῶν, καὶ χορῶν ἀσωμάτων καὶ αἰθέρων τάξεων ἀοράτως προερχομένων, καὶ ὕμνουσῶν καὶ δορυφορουσῶν ἔμπροσθεν τοῦ μεγάλου Βασιλέως Χριστοῦ, προερχομένου εἰς μυστικὴν οὐσίαν, καὶ ὑπὸ χειρῶν ἐνύλων βασταζομένου, μεθ' ὧν καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεισεπορεύεται ἔμπροσθεν ἐν τῇ ἀναιμάκτῃ οὐσίᾳ καὶ λογικῇ λειτουργίᾳ, νοερώς θεωρούμενον, πυρὶ καὶ θυμιάματι καὶ ἀτμίδι καπνοῦ εὐώδους· τοῦ μὲν πυρὸς δεκνύοντος τὴν θεότητα, τῆς δὲ ἀτμίδος τοῦ εὐώδους καπνοῦ, τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐπέλθοντος ἀεράτως, καὶ εὐοιδιάσαντος τῆμᾶς, διὰ τῆς μυστικῆς καὶ ζωοῦτου καὶ ἀναιμάκτου λατρείας καὶ ὁλοκαρπώσεως. Ἀλλὰ καὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις, καὶ αἱ χοροστασίαι τῶν ἀγγέλων, ὁρῶσαι τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου Χριστοῦ τετελειωτοῦργημένην αὐτοῦ οἰκονομίαν· λοιπὸν δὲ καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην γενομένην, καὶ τὴν ἐν τῷ ᾄδῳ καίον, καὶ τριήμερον ἀνάστασιν, καὶ ἀνάθασιν αὐτοῦ, σὺν ἡμῖν βοῶσιν ἀοράτως τὸ, Ἀλληλουῖα. Ὅρῶσαι αἱ νοεραὶ δυνάμεις τὸ Χερουβικὸν ἐρχόμενον μετὰ τῶν τιμίων δώρων, ἔχουν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἀπὸ τοῦ Κρανίου ἕως τοῦ τέφρου, σὺν ἡμῖν ἀοράτως βοῶσι τὸν ὕμνον, τὸ Ἀλληλουῖα. Ἰερεὶς γὰρ φησὶ· « Καὶ τὰ Χερουβὶμ εἰστέθειται ἐκ δεξιῶν τοῦ οἴκου, ἐν τῷ εἰσεπορεύεσθαι τὸν ἄνδρα τὸν ἐνδοξυμένον τὴν στολὴν· καὶ ἡ νεφέλη ἐπλήρωσε τὴν αὐλὴν τὴν ἐσωτέραν· καὶ ἀπῆρεν ἡ δόξα Κυρίου ἀπὸ τῶν Χερουβὶμ εἰς τὸ αἶθριον τοῦ οἴκου· καὶ ἐνέπλησε τὸν οἶκον ἡ νεφέλη· καὶ ἡ αὐλὴ ἐπλήσθη τοῦ φέγγους τῆς δόξης Κυρίου. »

Ἐπὶ δὲ ἡ ἁγία τράπεζα κατὰ μέμνησιν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἦν ὁ Ἰωσήφ καθελὼν τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἐνεβλίψαι σινδῶνι καθαρῷ, καὶ ἀρώμασι καὶ μύροις αὐτὸ ἀλείψας, ἐβάστασε σὺν Νικοδήμῳ, καὶ ἐκτέθεικεν αὐτὸ ἐν μνημείῳ κανὼν λελατομημένῳ ἐκ πέτρας· ὅπερ ἐστὶν ἀντίτυπον τοῦ ἁγίου μνημῆτος ἐκείνου, τὸ Οὐσιαστήριον, καὶ τὸ καταθέσιον δηλαδὴ, ἐν ᾧ ἐτέθη τὸ ἅγιον καὶ πανάχραντον σῶμα, ἡ ἁγία τράπεζα. Ἄλλως· Ἡ τῶν ἁγίων μετὰθεσις ἀπὸ τῆς προθέσεως, τοῦ σώματος φημι τοῦ Δεσποτικοῦ καὶ τοῦ αἵματος, καὶ ἡ τούτων πρὸς τὸ Οὐσιαστήριον εἰσοδος, καὶ τὸ Χερουβικὸν τὴν ἀπὸ Βηθανίας πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ δὴλα τοῦ Κυρίου εἰσέλευσιν· τηλικαῦτα γὰρ καὶ ὁ πλείστον ὄχλος, καὶ οἱ τῶν Ἑβραίων παῖδες, ὡς βασιλεὶς καὶ νικητῇ τοῦ θανάτου, τὸν ὕμνον ἀνέφερον αἰσθητῶς νοητῶς δὲ ἄγγελοι μετὰ τῶν Χερουβὶμ, τὸν Τριῶν ἁγίων ἀπέδωκαν ὕμνον, καὶ τὰ σκηπτρα καὶ τὰ ρομφαίας, ὡς σύμβολα βασιλείας, ἐπιφέροντες οἱ διακονοὶ. Αἱ βριτίδες δὲ εἰς τύπον εἰσὶ τῶν Χερουβὶμ· δὲ Χερουβικὸς ὕμνος ἀρόμενος, παρακλεῖσται πρὸς

²² Ezech. x, 3, 4.

τας, ἐντεῦθεν καὶ μέχρι τέλους τῆς ἱερουργίας προσ-
επιτιμώτερον ἔχειν τὸν νοῦν, πᾶσαν βιωτικὴν μέρι-
μναν κάτωθεν ἀφεμένους, ὡς βασιλέα μέγαν μέλλον-
τος ὑποδέχεσθαι διὰ τῆς κοινωνίας. Ἡ δὲ πρὸς τὴν
ἀγίαν τράπεζαν τῶν ἁγίων ἀπόθεσις, μίμησιν ἔχει
τγκικαῦτα μὲν τοῦ σταυρωμένου ἀνθρώπου · μετ' ὀλί-
γον δὲ, ἡ αὐτὴ καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὕψωσιν, ἐν
δὲ τῷ τέλει τὴν ταφὴν εἰκονίζει, καὶ τὴν ἀνάστασιν,
καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀνάληψιν · ἵνα γὰρ μὴ τοῦ καθ' ἑκα-
στον τῶν τότε γενομένων, τὴν ὥραν, καὶ τὸν καιρὸν,
καὶ τὸν τόπον ἀφορίζοντες οἱ ἅγιοι Πατέρες, εἴη καὶ
μεταθέσεων ἐτέρων καὶ θυσιαστηρίων πλείονων δεη-
θῶσι, καὶ τούτων μωμητὸν τὸ τῆς Ἐκκλησίας κατα-
στῆ μυστήριον, τί ἄρα σκοποῦσιν, ἢ πράττουσιν;
Ὡς; λίαν μεγαλοπρεπὲς, καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντος
Πνεύματος ἄξιον, τῆς θεουργοῦ δημιουργίας τὸν
τρόπον ἐμιμήσαντο, ὡς οἶδόν τε ἀνθρώπων μιμεῖσθαι
τὰ θεῖα καὶ κατεργάζεσθαι · καὶ ὡς οὐρανὸν μὲν, τὸ
ἐπάνωθεν τῆς ἀγίας τραπέζης ὁρόφιόν ἀπαρτίζου-
σιν · ὡς ὀλὴν δὲ γῆν ὀρίζονται, τὸ ὑπὸ τεσσάρων
κίωνων τοῦ εἰρημένου κιβωρίου συγκλειόμενον ἢ
περιγραφόμενον ἱερὸν ἔδαφος · ἐν ᾧ πληροῦται καὶ ὁ
προφητικὸς λόγος, ὁ λέγων · « Εἰργάσατο σωτηρίαν
ἐν μέσῳ τῆς γῆς ὁ Θεός. » Εἰ μὴ γὰρ οὕτω ταχθεῖη,
πῶς ἂν οἱ ἐν Ἰουδαίᾳ τελούντες τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον,
καὶ πιστεύοντες αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ
καὶ Θεοῦ ἡμῶν εἶναι σταυρούμενον, καὶ θαπτόμενον,
καὶ ἀνιστάμενον, ταύτην τὴν σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς
γῆς φῆσαιεν ἂν ἐργάσασθαι τὸν Δεσπότην; Πῶς δὲ
οἱ τὰς Βενετικὰς νήσους οἰκοῦντες πιστοί, τὸ αὐτὸ
μετὰ σωζομένης διανοίας εἰσδέξονται, πάντων ὁμολο-
γούτων ἐν Ἱεροσολύμοις περιγεγράφθαι τῆς γῆς τὸ
μέσσητον; Ἡ πάντως ὅτι μεθόριον οὐρανοῦ τε καὶ
τῆς οὔρας ἡ ἀγία τράπεζα, καὶ αὐθις κατὰ τὸ μέσον
τοῦ οὐρανοῦ κύκλος ὑφισταμένη, καὶ τῶν μέσων τῶν
κίωνων, τῶν κύκλων ῥιπίδιων κατὰ τὴν στάσιν ἔχουσα
τίπον, ὅπου περ ἂν εἴη αὐτὴ ἐν μέσῳ τῆς γῆς,
τὴν σωτηρίαν ἐργάζεσθαι ἐπεμφαίνει · ἔνθα δὴ καὶ
πάντα τὰ τοῦ πάθους ὑπέστη Κύριος, τὴν προδοσίαν,
τὴν κρίσιν, τὰ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ μετὰ τὸν σταυ-
ρὸν. Εἰκότως οὖν οἱ ἅγιοι Πατέρες, οὕτω τελείσθαι
ταῦτα καὶ προσφέρεσθαι ἐδογμάτισαν.

Ὁ δίσκος ἐστὶν ἀντὶ τῶν χειρῶν Ἰωσήφ καὶ Νικο-
δήμου, τῶν κηδευσάντων τὸν Χριστόν. Ἐρμηνεύεται
δὲ δίσκος, ἐνθα ὁ Χριστὸς ἐπιφέρεται, κύκλος οὐρα-
νοῦ, ἐμφαίνων ἐν μικρᾷ περιγραφῇ τὸν νοητὸν ἥλιον,
Χριστὸν ἐν τῷ ἄρτῳ ὁρώμενον. Τὸ δὲ ποτήριον ἐστὶν,
ἀντὶ τοῦ σκαύους, ὃ ἐδέξατο τὸ ἐκβληθὲν αἷμα τῆς
κυντηθείσης ἀχράντου πλευρᾶς, καὶ χειρῶν καὶ πο-
δῶν τοῦ Χριστοῦ ἀπομύρισμα. Ποτήριον δὲ πάλιν
ἐστὶ κατὰ τὸν κρατήρα, ὃν γράφει κυρίως ἡ σοφία,
ἥτοι ὁ ὁδὸς τοῦ Θεοῦ · ἐκέρασε γὰρ τὸ αἷμα αὐτοῦ,
ἀντὶ τοῦ οἴνου ἐκείνου, καὶ προέθηκεν ἐν τῇ ἀγίᾳ
τραπέζῃ, λέγων τοῖς πᾶσι · Πίετε τὸ αἷμά μου ἀντὶ
τοῦ αἵματος κεκερασμένου ὑμῖν, « εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιῶν »
καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Χριστὸς ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία καὶ
ἐξουσία, τὴν αὐτοῦ σάρκα ὑποδόμησεν, ἐξ ἀπειράν-

A rebus ad vitam tuendam pertinentibus sollicitudi-
ne, quasi regem magnum per communionem ex-
cepturos. Sacrorum ad sanctam mensam depositio
imitationem habet tunc quidem temporis cœna-
culi crucifixi : paulo post autem eadem, et crucis
elationem, et ad finem, sepulturam designat et
resurrectionem, et illinc assumptionem. Ut enim
ne singulatum rerum gestarum eo tempore, tem-
pus, occasionem, et locum distinguentes sancti
Patres, adhuc etiam translationum aliarum, et al-
tarium plurium indigerent, indeque culpabile Ec-
clesiæ mysterium existeret, quidnam considerant
aut faciunt? Profecto quod valde magnificum et
præclarum, ac in eis inhabitante Spiritu dignum,
opificii divini modum imitati sunt, quatenus ho-
mini licet imitari conficereque divina : atque ut
cælum, quod supra sacram mensam eminet laquea-
rium conficiunt : ut totam terram præfinitum, quod
a quatuor columnis ejus quod ciborium appellatur,
conclusum aut circumscriptum sacrum solum, in
quo completur et propheticus sermo, inquit :
« Operatus est salutem in medio terræ Deus ». Nisi enim ita fuisset actum, quomodo qui in India
perficiunt magnum hoc mysterium, et credunt illud
corpus Christi et Dei esse nostri, crucifixum et se-
pultum, et resurgens, hanc salutem in medio
terræ dicerent Dominum operari? Quomodo item
fideles Veneticas insulas inhabitantes, idem sensu
conservato recipent; omnibus confidentibus, in
Hierosolymis circumscriptum esse ipsissimum me-
dium terræ? Aut omnino, quia confinium cœli et
terræ cum sancta mensa sit, et item in medio cœlestis
orbis subsistat, et medium columnarum quæ sunt
in circuitu flabella, statione teneat locum, ubi ea
cumque fuerit in medio terræ, salutem fieri de-
monstrat : ubi omnia quæ passionis sunt, Chri-
stus subiit, proditionem, judicationem, quæ ante
crucem, quæ et post crucem acta sunt. Merito igitur
sancti Patres, ita perfici hæc et offerri con-
sueverunt.

Discus est vice manuum Joseph et Nicodemi,
qui funus Christo celebrant. Discus est autem,
ubi Christus infertur, si velis interpretari; cœli
orbis indicans in parva circumscriptione spiritua-
lem solem, Christum in pane visum. Poculum est
vice vasis illius quod accepit sanguinem emissum
ab immaculato latere puncto, et pretiosus a mani-
bus et pedibus defluxus. Poculum rursus est ad
exemplum crateræ illius quam describit proprie
Sapientia sive Filius Dei : miscuit enim sanguinem
suum vice vini illius, et proposuit in sancta mensa,
inquit omnibus : Bibite sanguinem meum, pro
vino misto vobis, « in remissionem peccatorum », et
in vitam æternam. Christus, Dei sapientia et
virtus, suam carnem ædificavit, ex virum non ex-

^a Psal. LXXIII, 12. ^b Matth. XXVI, 28.

perta casta Matre et Virgine, præpurcata anima et corpore : « et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis ⁵⁶, » et subfulciit columnas septem, sancti Spiritus septenarium donum, quemadmodum ait Isaias, « Requiescent enim super eum septem Spiritus ⁵⁷, » id est, septem operationes Spiritus : in quibus sunt adversa vitiis totidem. « Mactavit suas victimas ⁵⁸, » prophetas suo tempore interfectos ab infidelibus pro veritate, et clamantes : « Propter te morti addicimur tota die, reputati sumus quasi oves occisionis ⁵⁹. » Et miscuit in cratera suum vinum, in supersancta Virgine suam deitatem uniens carni, ut vinum merum. Servator enim genitus est ex ea inconfuse, et absque conjuge, Deus et homo, et paravit suam mensam, agnitionem sanctæ Trinitatis quæ annuntiat : misitque suos servos in universum mundum, qui invitarent omnes gentes ad agnitionem Dei, et mentis indigis ait, nondum adeptis sancti Spiritus gratiam : « Venite, comedite meum panem, et bibite vinum quod miscui vobis ⁶⁰. » Divinam suam carnem et sanctum suum sanguinem dedit nobis Christus edendum et bibendum in remissionem peccatorum. Disci velamentum est, pro sudario quod super ejus facie erat, circumtegens ipsam in sepulcro. Velum (id est, aer) etiam dicitur vice lapidis quo munitum est a Joseph monumentum, quem obsignavit Pilati custodia. Ecce crucifixus est Christus, sepulta est vita, munitum est sepulcrum, obsignatus est lapis.

Ablutio manuum est vice ejus qui se lavit, et « Innocens sum, » vociferatus est. Nobis autem sacerdotibus innuit, ut puri conscientia, mente et cogitatione (quæ sunt manus animarum nostrarum) cum timore et mansuetudine et clementia omni accedamus ad sanctam mensam. « Lavabo inter innocentes manus meas. » Addam puris sacerdotibus duas naturas meas : animæ manus dico, lavabo in castitate. « Et circumdabo altare tuum, Domine ⁶¹ : » quia semper Deo assidere debemus, nusquam ad libidinosum peccatum irruentes. Et aliter : Serviam tibi, et communicabo cum fidei populo. « Ut audiam ego vocem laudis tuæ. » Acclamationem innuit horum verborum, « Tua de tuis tibi offerentes. » Et aliter. Lectionem inquit hanc : Audiam et docebo eundem populum, scilicet fidelem : et audientes custodiemus simul mandata tua. « Et narrabo omnia mirabilia tua : » mysticas, inquam, orationes humanitatis. « Domine, dilexi decorum domus tuæ : » de Ecclesia ait ; decor autem Ecclesiæ, fidelis populus est. « Et locum tabernaculi gloriæ tuæ ; » castum uterum Virginis dicit, in qua habitavit. Et aliter : « Locum ubi tu inhabitas. »

A δρου Μητρὸς Ἀγνῆς καὶ Παρθένου, τῆς προκαθαρθείσης ψυχῇ καὶ σώματι. « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » καὶ ὑπῆρξε αὐτὸς ἐπὶ τὰ, τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδόξαζεν ὡς φησιν ὁ Ἡσαΐας. « Ἐπαναπαύσεται γὰρ ἐπ' αὐτὸν ἐπὶ Πνεύματα. » Ἦγουν αἱ ἐπὶ ἐνέργειαι τοῦ Πνεύματος. ἐν οἷς εἰσιν ἀντίθετα τῆς πονηρίας ὁμοίως. « Ἐσφαξὶς τὰ ἑαυτῆς ὄμματα, » τοὺς προφῆτας τοὺς κατὰ καιρὸν ἀναιρουμένους παρὰ τῶν ἀπίστων ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ βοῶντας, « Ἐνεκα σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. » Καὶ ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν ἑαυτῆς εἰς τὴν ὑπεραγίαν Παρθένον, τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, ἐνώσας τῇ σαρκὶ ὡς οἶνον ἄκρατον. Ὁ Σωτὴρ γὰρ ἐγεννήθη ἐξ αὐτῆς ἀσυγχύτως καὶ ἀσυνδοίστως, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ ἡτοιμάσατο τὴν ἑαυτῆς τράπεζαν, τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἁγίας Τράπεζας καταγελλομένην ἀπέστειλε δὲ τοὺς ἑαυτῆς δούλους, εἰς τὸν σύμπαντα κόσμον προσκαλουμένους πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς ἐνδοξοφρονῶν εἶπε, τοῖς μήπω κεκτημένοις τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν χάριν. « Ἐλθετε, φάγετε τὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον, ὃν κεκέρακα ὑμῖν. » Τὴν θείαν αὐτοῦ σάρκα, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ αἷμα δέδωκεν ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἐσθίειν καὶ πίνειν εἰς ἄφραστον ἁμαρτιῶν. Τὸ δισκοκαλύμμά ἐστιν, ἀντὶ τοῦ σουδαρίου, ὃ ἦν ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, περικαλύπτου αὐτὸν ἐν τῷ τάφῳ. Τὸ δὲ καταπέτασμα, ἡγουν ὁ ἄφρ ἐστι, καὶ λέγεται ἀντὶ τοῦ λίθου, ὃ ἡσφάλισε τὸ μνημεῖον ὁ

C Ἰωσήφ, ὃν περ ἐσφράγισεν ἡ τοῦ Πιλάτου κουστωδία. Ἰδοὺ ἐσταύρωται ὁ Χριστὸς. τέθαπται ἡ ζωὴ ἡσφαλίσθη ὁ τάφος. ἐσφράγισται ὁ λίθος.

Ἡ δὲ νίψις τῶν χειρῶν, ἀντὶ τοῦ νίψαντος, καὶ, « Ἀθῶός εἰμι, » φωνήσαντος. Καὶ ἡμᾶς δὲ τοὺς ἱερεῖς δηλοῖ, ἵνα καθαριζόμενοι τὸ συνειδὸς, νοῦν καὶ διάνοιαν, ἅτινά εἰσι χεῖρες τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, μετὰ φόβου καὶ πραότητος καὶ ἐπεικειᾶς πάσης, προσώμεν τῇ ἁγίᾳ τράπεζῃ. « Νίψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου. » Προσθήσω τοῖς καθαροῖς ἱερεῦσι τὰς δύο φύσεις μου : τὰς τῆς ψυχῆς χεῖρας λέγω, νίψομαι ἐν ἀγνότητι. « Καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε. » ὅτι περ αἱ τῷ Θεῷ προσεδρεύουσιν ὀφείλομεν, οὐδαμοῦ πρὸς τὴν ἁσώτων ἀμαρτίαν ἐμπίπτοντες. Καὶ ἄλλως. Λειτουργήσω σοι, καὶ μετδώσω τῷ πιστῷ λαῷ. « Τοῦ ἀκούσαι με φωνὴν αἰνέσεώς σου, » τὴν ἐκφώνησιν δηλοῖ τοῦ, « Τὰ σὰ ἐκ τῶν σὺν σοι προσφέροντες. » Καὶ ἄλλως. Τὴν ἀνάγνωσιν λέγει. « Ακούσω καὶ διδάξω τὸν αὐτὸν λαόν, ἡγουν τὸν πιστόν. » καὶ ἀκούσαντες φυλάξομεν ἅπα τὰς ἐντολάς σου. « Καὶ διηγήσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. » τὰς μυστικὰς λέγω εὐχὰς τῆς φιλανθρωπίας. « Κύριε, ἡγάπητα εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου σου. » τὴν Ἐκκλησίαν λέγει. Εὐπρέπεια δὲ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ πιστὸς λαὸς ἐστι. « Καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου. » τὴν καθαρὰν μήτραν λέγει τῆς Παρθένου, ἐν ᾗ ἐσκήνωσε. Καὶ ἄλλως. « Τὸν τόπον ἐνθα σὺ κατοικεῖς. »

⁵⁶ Joan. i, 14. ⁵⁷ Isa. xi, 2. ⁵⁸ Prov. ix, 2. ⁵⁹ Psal. xliii, 22. ⁶⁰ Prov. ix, 5. ⁶¹ Psal. xiv, 6 seq.

sus aer dictæ noctis designatur? quando et Petrus ille magnus pro foribus stans, intercessionem agniti pontifici discipuli introductus est in aulam: ubi et ancilla ei occurrens, et qui ad pyram astabant intuentes, carpebant, et reliqua consecuta sunt ei, quæ ad præcipitum abnegationis perpulerunt: quod qui lapsum admisit minor evadat quam ut aut efferatur, aut gloriatur.

λῆς, ἐνθα καὶ ἡ παιδεία τοῦτῃ ἐντυχοῦσα, καὶ οἱ πρὸς τῇ πυρᾷ παρεστῶτες, διήλεγχον, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦτῃ ἐπηκολούθησαν, ὅσα πρὸς τὸν κρημνὸν τῆς ἀρνήσεως κατήπειγον· δι' αὐτὸ τὸ πῦμα συγχωρηθέντα, ἥτονα γενέσθαι τῆς ἐπάρεως, ἢ τῆς καυχήσεως.

Sublato autem aere, et velo contracto, janisque apertis, tempus matutinum illud innuitur, quando abduxerunt ipsum, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi. Accedit sacerdos, conversatur cum angelicis Potestatibus, non jam quasi in terreno loco stans, sed in cœlesti altari, coram formidabili altari, throno Dei assistens, contemplatur magnum et inenarrabile et ininvestigabile Christi mysterium. Gratias agit, concionatur de resurrectione, obsignat fidem sanctæ Trinitatis. Accedit albis vestitus angelus, lapidem e monumento manu revolvens, specie sua præ se id ferens, clamans voce tremula, et per diaconum prædicans tæduanam resurrectionem: et extollens velum, clamat diaconus, iniquiens: « Stemus honeste, stemus cum timore. » Ecce primus dies! « Attendamus sanctæ oblationi. » Ecce dies secundus! « In pace offerentes. » Ecce tertius dies! Et aliter: « Stemus honeste: » mentes nostras firmas habentes, audiamus mysticum et vivificum sacrificium. Populus conclamat resurrectionis Christi gratiam: « Oleum pacis, sacrificium laudis. » Sacerdos vero docet populum, quam per gratiam Christi didicit trinam Dei cognitionem: « Gratia sanctæ et consubstantialis Trinitatis sit cum omnibus vobis. » Alii sacerdotes proferunt ita: « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei Patris, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. » Populus una confitetur et orat, inquit: « Et cum spiritu tuo: » ut superius diximus, ita agamus. Vel ita: Si egerimus, ut superius diximus, gratia et charitas Domini cum omnibus nobis. Ipse enim propter charitatem suam quam in nobis demonstravit, Filium suum in mundum misit, et corpus ejus propitiationem in vivum sacrificium dedit, et sanguinem ejus in salutare poculum lætitiæ.

κόσμον ἀπέστειλε, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἱλασμὸν εἰς τοὺς ποτήριον εὐφροσύνης.

Deinde sacerdos oculos attollens (9) in supernam illam Jerusalem supercœlestem, in qua stantes erant pedes nostri ante lapsum, in atriis tuis, Jerusalem, in montem sanctum ejus clamat: « Aspicite, sursum habeamus corda. » Omnes testificantur, inquietantes: « Habemus ad Dominum. » Sacerdos: « Gratias agamus Domino. » Videte,

ῥάστασις, καὶ αἱ ψευδομαρτυρίαι· ναὶ μὴν καὶ οἱ ἐμπαιγμοί, καὶ οἱ κολαφισμοί, καὶ ἄλλα ὅσα τοῦτῃ καὶ συμβέβηκε. Διὰ τί ἄλλο γὰρ τὸ κάλυμμα τοῦτο ἀπὸ ὠνομάσθη, ἢ πάντως διὰ τὸ τὸν ἐπικαλυπτόμενον παρ' αὐτοῦ σκοτεινὸν ἀέρα, τῆς εἰρημένης νυκτὸς ἐκονίζεσθαι; Καθ' ἣν καὶ Πέτρος ὁ μέγας, ἐξω τῆς θύρας ἐστῶς, προσεβίβη τοῦ ἐγνωσμένου τῷ ἀρχιερεὶ μαθητοῦ, ἐνδον ἐγένετο τῆς αὐ-

Β Αἰρομένου δὲ τοῦ ἀέρος, καὶ τοῦ καταπετάσματος συσταλλομένου, τῶν θυρῶν τε ἀνοίγομένων, ἢ πρῶτα διατυπύεται, καθ' ἣν ἀπήγαγον αὐτὸν, καὶ παρέδωκαν Ποντίῳ Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι. Πρόσεισιν ὁ ἱερεὺς, συνέρχεται ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσιν, οὐκ ἐστὶ ὡς ἐν ἐπιτείῳ τόπῳ ἐστῶς, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ ἐπουρανίῳ θυσιαστηρίῳ, ἐμπροσθεν τοῦ φοβεροῦ θυσιαστηρίου τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ παριστάμενος, θεωρεῖ τὸ μέγα καὶ ἀνερμήνευτον καὶ ἀνεξιχνίαστον τοῦ Χριστοῦ μυστήριον. Ὁμολογεῖ τὴν χάριν, κηρύττει τὴν ἀνάστασιν, σφραγίζει τὴν πίστιν τῆς ἁγίας Τριάδος. Πρόσεισι λευχειμῶν ὁ ἄγγελος, τὸν λίθον τοῦ τάφου ἀποκυλίων τῇ χειρὶ· δεικνύων τῷ σχήματι, βοῶν τῇ φωνῇ ἐντρόμῳ· καὶ διὰ τοῦ διακόνου κηρύττων τὴν τρίτημερον ἔγερσιν· καὶ ὑψῶν τὸ καταπέτασμα, φωνεῖ ὁ διάκονος λέγων· « Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου· » ἰδοὺ πρώτη ἡμέρα.

Γ « Πρόσχωμεν τῇ ἁγίᾳ ἀναφορᾷ· » ἰδοὺ δευτέρα ἡμέρα. « Ἐν εἰρήνῃ προσφέροντες· » ἰδοὺ τρίτη ἡμέρα. Καὶ ἄλλως· « Στῶμεν καλῶς. » Τὰς διανοίας ἡμῶν στερεωμένας ἔχοντες, ἀκούσωμεν τῆς μυστικῆς ζωοθυσίας. Ὁ λαὸς βοᾷ τὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ χάριν· « Ἐλαιοι εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως. » Ὁ δὲ ἱερεὺς διδάσκει τὸν λαόν, ἦν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ μεμάθηκε τριαδικὴν θεογνωσίαν. « Ἡ χάρις τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. » Ἄλλοι δὲ ἱερεῖς προσφέρουσιν οὕτως· « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. » Ὁ λαὸς συνομολογεῖ, καὶ συνεύχεται λέγων· « Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. » Ὡς ἀνωτέρω ἐφημεν, οὕτω πράξωμεν. Ἡ οὕτως· Ἐάν πράξωμεν ὡς ἀνωτέρω ἐφημεν, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Κυρίου μετὰ πάντων ἡμῶν. Αὐτὸς γὰρ διὰ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἦν εἰς ἡμᾶς ἐνεδείξατο, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὴν ζωοθυσίαν δέδωκε, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ, τὸ ζύ-

Εἶτα πάντας ὁ ἱερεὺς ἀναβιβάζων εἰς τὴν ἀνω Ἱερουσαλὴμ τὴν ἐπουρανίαν, ἐν ᾗ ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν πρὸ τῆς ἐκπτώσεως, « Ἐν ταῖς αὐλαῖς σου, Ἱερουσαλὴμ, εἰς τὸ δρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, βοᾷ, βλάπτετε, ἅνα σχῶμεν τὰς καρδίας. » Οἱ πάντες διαμαρτύρονται λέγοντες· « Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον. » Ὁ ἱερεὺς· « Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ. »

(9) Græce, omnes erigens.

Βίβετε, « Ἄνω σχωμεν τὰς καρδίας. » Ἀπὸ τῶν Ἀγγέλων ἄρωμεν τὰς αἰσθήσεις εἰς τὸν ἄνω βασιλέα, καὶ τὰ αὐτοῦ ἄρεσά πράξωμεν. « Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ. » Ἦγουν τῷ δόντι ἑαυτὸν λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα, εὐχαριστήριον ὕμνον ἀπονεύωμεν τῷ Κυρίῳ· καὶ τὴν ἐφ' ἧς ἐσώθημεν τροπὴν, εὐχαριστίαν καὶ δόξαν ἀπονεύωμεν τῷ Κυρίῳ. Ὅτι « Ἀξίον καὶ δίκαιόν ἐστι, » φησὶν ὁ λαός. Τὸ καταπέτασμα λέγεται διὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον, ὅτι « Ἐχομεν παρῥησίαν εἰς τὴν εἰσοδὸν τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἀνεκαίνισεν ἡμῖν ὁ ὢν σωτήριος, καὶ πρόσφατον καὶ ζῶσαν, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἱερεὺς μέγας ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. » Εἰτα πρόεισιν ὁ ἱερὺς μετὰ παρῥησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, μετὰ ἀληθινῆς καρδίας, ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἀπαγγέλλων τῷ Θεῷ, καὶ συλλαλῶν μόνος αὐτῷ, οὐκέτι διὰ νεφέλης, ὥς ποτε Μωσῆς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἀλλ' ἀνακεκαλυμμένη προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτεύων· καὶ μεμύηται τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος θεογνωσίαν καὶ πίστιν, καὶ μόνος μόνῳ προσλαλεῖ Θεῷ μυστήρια, μυστήρια ἀπαγγέλλων ἐν μυστηρίοις, τὰ κεκρυμμένα πρὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ γενεῶν, νῦν δὲ φανερωθέντα ἡμῖν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἅπερ ἡμῖν ἐξηγήσατο ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός. Καθὼς γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς τῷ Μωσῇ ἀοράτως, καὶ ὁ Μωσῆς πρὸς τὸν Θεόν· οὕτω καὶ ὁ ἱερεὺς, μέσση τῶν δύο Χερουβὶμ ἐσὼς ἐν τῷ ἱλαστηρίῳ, καὶ κατ' ἀκόπτων διὰ τὴν ἄστεκτον καὶ ἀθεώρητον τῆς θεότητος δόξαν τε καὶ λαμπρότητα, τὴν οὐράνιον λατρείαν νοερώς ὀρᾷ, καὶ μυεῖται τῆς ζωαρχικῆς καὶ μοναρχικῆς ὑπερουσίᾳς Τριάδος τὴν θέλειαν ἑλεμνίαν, τοῦ μὲν Θεοῦ καὶ Πατρός, τὸ ἀναρχον καὶ ἀγέννητον· τοῦ δὲ Υἱοῦ καὶ Λόγου, τὸ συνάναρχον καὶ ὁμοούσιον, καὶ γεννητὸν· τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος, τὸ συναίδιον καὶ ὁμοφυὲς καὶ ἐκπορευτὸν, Τριάδα ἁγίαν κατὰ τὴν τῶν ὑποστάσεων (εἰσὺν προσώπων) ἀσύγχυτον ἀδιόρητον, κατὰ δὴ τὴν τῆς φύσεως ἑνωσιν, ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάστατον μίαν θεότητα, καὶ βασιλείαν καὶ δόξαν. Καὶ νοερώς ὀρᾷ καὶ βοᾷ τὴν τῶν Σεραφικῶν δυνάμεων τρισάγιον δοξολογίαν, τῶν μὲν Χερουβὶμ ἐπισκιαζόντων, καὶ τῶν Σεραφὶμ κεκραγόντων, μεθ' ὧν βοᾷ· « Τὸν ἐπὶ νίκην ὕμνον ᾄδοντα. »

Εἰτα ὁ λαός, ἀντὶ τῶν Χερουβικῶν δυνάμεων καὶ τετραμόρφων ζώων βοᾷ· « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ. » τουτέστιν ὁ Τρισάγιος καὶ εἰς Θεὸς τῶν δυνάμεων. « Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Ὡσαννὰ ἐστὶ, Σῶσον δὴ, ὥς φησιν· « Ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » — « Τὸν ἐπὶ νίκην ὕμνον ᾄδοντα. » ᾄδοντά ἐστιν ὁ ἀετός· βοῶντά ἐστιν, ὁ βοῦς· κεκραγόντα, ὁ λέων· καὶ λέγοντα, ἄνθρωπος. Λογικὸς ἄνθρωπος ἀντὶ τῶν Χερουβικῶν δυνάμεων, καὶ τὰ τετραμορφα ζῶα βοᾷ· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ. » Ἄγιος μὲν ὁ Πατήρ, ὡς κυρίως

« sursum habeamus corda : » a terrenis tollamus sensus ad supernum Regem, et ejus placita faciamus. « Gratias agamus Domino : » nimirum qui dedit semetipsum, pretium redemptionis pro nobis, et mutuum gratis agendis hymnum Domino reddamus, et vice salutis qua servati sumus, gratiarum actionem et gloriam reddamus Domino. « Dignum et justum est, » ait populus. Velum dicitur propter Apostolum iniquientem : « Habemus fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Jesu Christi, quam renovavit nobis viam salutis novam et viventem, per velamen, id est, carnem suam, magnus Sacerdos in domo Dei⁶². » Deinde progreditur sacerdos cum fiducia ad thronum gratiæ Dei, cum veraci corde, in plenitudine fidei conferens sermones cum Deo, et solus cum eo colloquens, non jam per nubem, ut aliquando Moses in tabernaculo testimonii, sed revelata facie, gloriam Domini oculis cernens : ac sanctæ Trinitatis divina cognitione et fide initiatur, et solus cum solo Deo mysteria loquitur, mysteria annuntians in mysteriorum, occulta ante sæcula et a generationibus : nunc autem manifestata nobis per apparitionem Filii Dei, quæ nobis enarravit unigenitus Filius qui erat in sinu Patris. Ut enim locutus est Deus Mosi invisibiliter, et Moses Deo, ita et sacerdos in medio duorum Cherubim stans in propitiatorio, et se concutiens propter intolerabilem et inspectabilem Deitatis gloriam et splendorem, cœlestem cultum mente cernit, et initiatur vitæ principis et singularis principatus supersubstantialis Trinitatis ; divina illuminatione et doctrina de Deo et Patre, quod principio carens et ingenuus sit : de Filio et Sermone, quod una principio carens et consubstantialis et genitus sit : de Spiritu sancto, quod coæternus sit et connaturalis et procedens : quæ est Trinitas sancta, secundum hypostaseon (id est personarum) inconfusam æternitatem, secundum naturæ unitatem individuum, et inseparabilem unam deitatem, et regnum, et gloriam. Atque mente cernit, et elata voce canit Seraphicarum Potestatum ter sanctam gloriæ celebrationem, ipsorum Cherubim obumbrantium, et Seraphim vociferantium, cum quibus clamat : « Victoriæ hymnum canentia. »

Deinde populus vice Cherubicarum virtutum et quadriformium animalium clamat : « Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Sabaoth ; » id est, ter sanctus et unus Deus virtutum. « Hosanna in excelsis, benedictus qui venit in nomine Domini. » Hosanna, est, serva, obsecro, ut ait : « Qui venit in nomine Domini. » — « Victoriæ hymnum canentia ; » canentia, ad aquilam ; vociferantia, ad bovem ; clamantia, ad leonem, et dicentia, ad hominem pertinet. Rationalis homo pro Cherubicis virtutibus, et quadriformia animalia vociferantur, « Sanctus, Sanctus, Sanctus : » hoc est, ter sanctus et unus

⁶² Hebr. i, 19.

Deus virtutum, « Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Sabaoth. » Sanctus quidem Pater, ut præcipue sanctus et beatus; illa enim et sola beata natura Dei. Sanctus Filius, ut Sermo Dei et character hypostaseos ejus, et effigies exemplaris, et sigillum immobile, et incommutabilis natura: Filius quidem, ut ex ipso (scilicet ex Patre) natus inoppatibiliter, ut Verbum ex mente: et quod per ipsum facta sunt omnia visibiliaque et invisibilia, juxta Apostolum ⁴⁴. « Sermone enim Domini cæli firmati sunt, » ut ait David ⁴⁵. Sanctus vero et Spiritus sanctus, qui a Patre procedit et in Filio requiescit, et sanctificat omnia, et opera perficit, non perficitur; sanctificat, non sanctificatur. Quemadmodum enim sol fons et causa radii et illuminationis est, ac per radium nobis illuminatio communicatur, et ipsa est quæ nobis præluceat, et a nobis participatur, ita sane et Deus et Pater, fons est et causa Filii et sancti Spiritus. Spiritus a Patre procedens, per Filium communicatur et manifestatur. Vox autem Dominus, unit Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, et unum esse tria demonstrat. Ter sanctus Seraphim dicunt, complentes gloriæ celebrationem his verbis: Dominus Sabaoth. Singularem naturam potentia, sanctam Trinitatem, ut et ab ipsis nobis testificatum sit sanctis Seraphim: nos vero fideles, Patrem, et Filium, et sanctum Spiritum, in quo perfectionem accepimus, cum angelis sentientes, intacte theologamus: est enim in personis Trinitas, unus vero Deus cui psallimus: « Benedictus qui venit in nomine Domini. Hosanna in excelsis. » Hebraicum ita habet: *Hosanna, Adonai, Asdina, Baruch, Pater, Abbath, Semma, Deniam, Sabaoth* (10). Deus virtutum qui voluit mactari vitulum saginatum: et vitulus qui semper mactatur volens, et semper vivens: qui perficit opus mystici sacrificii, et semper adventans per baptismum: sanctus es, Rex sæculorum, et omnis sanctimonix dator. Tu es omnium potens, qui sancta obsignas dona: sanctus vero et unigenitus tuus Filius Dominus noster Jesus Christus, ante sæcula ex te ineffabiliter genitus: sanctus autem et Spiritus tuus, totus sanctus, scrutans omnia, etiam profunda tua qui Deus es, per quem universa quæ in cælo et super

A ἅγιος καὶ μακάριος · ἐκείνη γὰρ καὶ μόνη μακαρία φύσις, ἡ τοῦ Θεοῦ. Ἄγιος ὁ Υἱὸς, ὡς Λόγος Θεοῦ καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ ἐκμαχέων τοῦ ἀρχετύπου καὶ σφραγὶς ἀκίνητος, καὶ ἀναλλοίωτος φύσις · Υἱὸς μὲν, ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἦγουν ἐκ τοῦ Πατρὸς, γεννηθεὶς ἀπαθῶς, ὡς Λόγος ἐκ νοῦ, καὶ ὡς δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, τὰ τε ὁράτα καὶ τὰ ἀόρατα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον · « Τῷ γὰρ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, » ὡς φησὶν ὁ Δαβὶδ ἅγιον δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον, καὶ ἀγιάζον τὰ πάντα, καὶ τελειουργόν, μὴ τελειούμενον · ἀγιάζον, οὐχ ἀγιαζόμενον. Ὡς περ γὰρ ὁ ἥλιος, πηγὴ καὶ αἰτία τῆς τε ἀκτίνος καὶ τῆς ἐλλάμψεως ὧν, διὰ δὲ τῆς ἀκτίνος ἡμῖν ἡ ἐλλάμψις μεταδίδεται, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς, καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν · οὕτω δὴ καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, πηγὴ ὅσα καὶ αἰτία Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τὸ δὲ Πνεῦμα, ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, δι' Υἱοῦ διαδίδεται καὶ πανάνθρωποι. Τὸ δὲ εἰπεῖν, Κύριος, ἐνοὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐν τὰ τρία δείκνυσαι. Τρίτον Ἄγιος τὰ Σεραφίμ λέγουσι, πληροῦντα τὴν δοξολογίαν εἰς τὸ · Κύριος Σαβαώθ · ἐνιαίαν φύσιν τιθέντα, τὴν ἁγίαν Τριάδα, ὡς καὶ ὑπ' αὐτῶν ἡμῖν μαμαρτύρηται τῶν ἁγίων Σεραφίμ · ἡμεῖς δὲ οἱ πιστοὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὴν τελειότητα ἐλάβομεν, σὺν ἀγγέλοις ἀσιγήτως θεολογοῦμεν δοξάζοντες · τοῦτο γὰρ ταῖς ὑποστάσεσι· Τριάς · εἰς δὲ ὁ Θεός, ᾧ καὶ ψάλλομεν · Ὁ Κύριος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. » Τὸ Ἑβραϊκὸν οὕτω κεῖται· Ὁσαννὰ, Ἀδωνὰι, Ἀσδινὰ, Βαρούχ, Πατὴρ, Ἀβδὰθ, Σεμμά, Δερλιαν, Σαβαώθ. Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ θελήσας τυθῆναι τὸν μόσχον τὸν σκευτόν · καὶ μόσχος ὁ αἰὲ θυόμενος ἐκὼν, καὶ αἰὲ ζῶν, ὁ τελειουργῶν τὴν μυστικὴν θυσίαν, καὶ αἰὲ ἐπιφοιτῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος · ἅγιος εἰ, Βασιλεῦ τῶν αἰώνων, καὶ πάσης ἀγιωσύνης δοτὴρ. Σὺ εἰ ὁ παντοκράτωρ, ὁ σφραγίζων τὰ ἅγια δῶρα. Ἄγιος δὲ καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ σοῦ ἀρρήτως γεννηθεὶς · ἅγιον δὲ τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον, τὸ ἐρευνῶν τὰ πάντα καὶ τὰ βάθη σοῦ τοῦ Θεοῦ · δι' οὗ ἅπαντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἀγιάζεται.

Τὰ δὲ ριπίδια καὶ οἱ διάκονοι, ἐμφαίνουσι τὰ ἐξαπτέρυγα Σεραφίμ, καὶ τὴν τῶν πολυομμάτων Χερουβὶμ ἐμφέρειαν. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν τῶν ὑπερχοσμίων καὶ ἐπουρανίων ὑπερχόσμιον καὶ νοερὰν τάξιν, οὕτω καὶ τὰ ἐπίγεια μιμοῦνται. Καὶ γὰρ τὰ τετραμόρφα ζῶα, ἀντιφωνητικῶς ἀλλήλοις ἀντιδρόχοντα, βοῶσι· τὸ μὲν πρῶτον ζῶον, τὸ εἰς ὁμοίωμα λέοντος βοᾷ, Ἄγιος. Τὸ δὲ δεῦτερον, τὸ εἰς ὁμοίωμα

⁴⁴ Coloss. 1, 16. ⁴⁵ Psal. xxxii, 6.

(10) Hæc ex Psal. cxlii, 26, sic restitue: Anna Adonai, haskiana: baruch habba. « Quæso, Domine, prosperos fac: benedictus qui venit. » (Deinde chal-

daico more:) bisma dadonai sebaoth, « in nomine Dei virtutum. »

μα μίσχου, βοᾷ, Ἅγιος. Τὸ δὲ τρίτον, τὸ εἰς Α
 μοῖωμα αὐτοῦ, βοᾷ, Ἅγιος. Τὸ δὲ τέταρτον, τὸ
 εἰς μοῖωμα ἀνθρώπου, βοᾷ, Κύριος Σαβαώθ. Ἐν
 τρισὶν ἁγιασμοῖς, εἰς μίαν θεότητα συνιοῦσι κυριό-
 τητα καὶ δύναμιν, καθὼς ὁ προφήτης θεάεται, ὅτι
 « Εἶδα τὸν Κύριον ἐπὶ θρόνου καθήμενον ὑψηλοῦ
 καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰς Σεραφικὰς δυνάμεις κύκλῳ
 ἱστῶσας, καὶ ἐκ τῆς φωνῆς ἐπλήσθη ὁ οἶκος καπνοῦ. »
 Τὸ δὲ, « Ἀπεστάλη ἐν τῶν Σεραφίμ, καὶ εἶχεν ἀν-
 θρακα ἐν τῇ χειρὶ, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαθεν ἀπὸ τοῦ θυ-
 σιαστηρίου, » σημαίνει τὸν ἱερέα τὸν κατέχοντα τὸν
 νεκρὸν ἀνθρακα, Χριστὸν, τῇ λαβίδι τῆς χειρὸς αὐ-
 τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ, καὶ ἁγιάζοντα καὶ
 καθαίροντα τοὺς προσδεχομένους καὶ μεταλαμβάνον-
 τας. Καὶ γὰρ εἰς τὰ οὐράνια καὶ ἀχειροποίητα
 καὶ ἁγία εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐνεφανίσθη ἐν
 ὁρῇ τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς προσώπῳ, ὑπὲρ ἡμῶν
 γενόμενος ἀρχιερεὺς μέγας, διεληλυθὺς τοὺς οὐρα-
 νίους· καὶ ἔχομεν αὐτὸν παράκλητον πρὸς τὸν Πα-
 τέρα, καὶ ἱλασμὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὡς
 καταρτισάμενον ἡμῖν τὸ ἅγιον καὶ συναίδιον αὐτοῦ
 σῶμα καὶ τὸ τίμιον αἷμα, λύτρον ὑπὲρ πάντων ἡμῶν,
 καθὼς ὁ αὐτὸς λέγει· « Πάτερ, ἁγιάσον αὐτοὺς ἐν
 τῷ ὀνόματί σου, οὗς δέδωκάς μοι, ἵνα ὧσι καὶ αὐτοὶ
 ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ· καὶ θέλω ἵνα ὅπου ἐγώ
 εἰμι, καὶ οὗτοι ὧσι, καὶ θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν
 ἐμὴν, ὅτι ἡγάπησα αὐτοὺς, καθὼς ἡγάπησας ἐμέ,
 πρὶν καταβολῆς κόσμου. » Αὐτὸς εἶπε· « Τοῦτό ἐστι
 τὸ σῶμά μου, τοῦτο τὸ αἷμά μου. » Αὐτὸς καὶ τοῖς
 ἀποστόλοις ἐκέλευσε, καὶ δι' ἐκείνων ἀπάσῃ τῇ
 Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο ποιεῖν· « Τοῦτο γάρ, φησί, ποιεῖτε
 εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Οὐκ ἂν ἐκέλευσε τοῦτο
 ποιεῖν, εἰ μὴ δύναμιν ἐνθῆσαι ἐμελλεν, ὥστε δύνα-
 σθαι τοῦτο ποιεῖν. Καὶ τίς ἡ δέησις; τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον· ἡ ἐξ ὕψους τοὺς ἀποστόλους ὀπλίσασα, κατὰ
 τὴν εἰρημένον πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Κυρίου· « Καθ-
 ἵσταί ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ, ἕως ἂν ἐνδύσῃσθε
 δύναμιν ἐξ ὕψους. » Τοῦτο τὸ ἔργον ἐκείνης τῆς
 καθόδου· οὐ γὰρ κατελθὼν ἅπαξ, εἶτα ἀπολείπειν
 ἡμᾶς, ἀλλὰ μεθ' ἡμῶν ἐστί, καὶ ἔσται μέχρι παντός
 εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο διὰ τῆς χειρὸς τῶν ἱερέων καὶ
 τῆς γλώττης τὰ μυστήρια τελεσιουργεῖ· καὶ οὐ τὸ
 ἔργον Πνεῦμα μόνον ἐπεμψεν ὁ Κύριος ἡμῶν, ὥστε
 μένειν μεθ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐπηγγείλατο μέ-
 νειν μεθ' ἡμῶν, « ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. »
 Ἀλλ' ὁ μὲν παράκλητος ἀόρατος πάρεστιν, ὅτι σῶμα
 αὐτοῦ οὐκ ἐφόρεσεν. Ὁ δὲ Κύριος καὶ ὁράται, καὶ
 ἀφ' ἧς ἀνέχεται διὰ τῶν φρικτῶν καὶ ἱερῶν μυστη-
 ρίων, ὡς ἂν τὴν ἡμετέραν φύσιν δεξάμενος, καὶ
 ζέων εἰς τοὺς αἰῶνας. Αὕτη ἡ τῆς ἱερωσύνης δύ-
 ναμις· οὗτος ὁ ἱερεὺς· οὐ γὰρ ἅπαξ ἑαυτὸν προσ-
 εγαγών. καὶ θύσας, ἐπάυσато τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ
 διηνεκεῖ ταύτῃ λειτουργεῖ τὴν λειτουργίαν ἡμῶν,
 καθ' ἣν καὶ παράκλητός ἐστιν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τὸν
 Θεὸν δι' αἰῶνος, οὗ χάριν εἴρηται πρὸς αὐτόν· « Σὺ
 ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. » Διὰ τοῦτο οὐδεμία τοῖς πι-
 στοῖς περὶ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν δώρων ἀμφιβολία,
 οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλων τελετῶν, εἰ κατὰ τὴν πρόθεσιν
 καὶ τὰς εὐχὰς τῶν ἱερέων ἀποπληροῦνται.

multitudinem vituli referens clamat, Sanctus: ter-
 tium simile aquilæ clamat, Sanctus: quartum ad
 similitudinem hominis clamat, Dominus Sabaoth.
 Tribus sanctificationibus in unam deitatem coeun-
 tibus dominationem et potestatem: quemadmodum
 propheta contemplatus est: « Vidi Dominum su-
 per throno sedentem excelsa et elato, et Seraphi-
 cas potestates in circuitu astantes, et de voce im-
 pleta est domus fumo. » Illud autem, « missum
 est unum e Seraphim, » et habebat carbonem in
 manu, quem forcipe ab altari excepit, significat
 sacerdotem tenentem spiritalem carbonem (Christum)
 forcipe manus suæ, in sancto altari, et sancti-
 ficantem et purgantem accipientes et participan-
 tes. Etenim in cœlestia et non manufacta et san-
 cta ingressus est Christus, et apparuit in gloria
 coram Dei et Patris facie, pro nobis factus Ponti-
 fex magnus, penetraus cœlos; et habemus ipsum
 advocatum apud Patrem, et propitiationem pro
 peccatis nostris, utpotè cujus sanctum et coæternum
 corpus nobis coagmentatum sit, et pretiosus
 sanguis, redemptionis pretium pro nobis omnibus,
 quemadmodum ipse ait: « Pater, sanctifica eos in
 nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint et ipsi san-
 ctificati in veritate: ac volo ut ubi ego sum, et hi
 sint, et cōtemplentur gloriam meam, quod dile-
 xerim eos, ut dilexisti me ante constitutionem
 mundi ». Ipse dixit: « Hoc est corpus meum,
 Hic sanguis meus. » Ipse et apostolis jussit, et
 per illos universæ Ecclesiæ, hoc facere: « Hoc
 (enim ait) facite in meam commemorationem ». Non
 sane id facere jussisset, nisi vim inditurus
 fuisset ut id facere liceret. Et quæ est deprecatio?
 Spiritus sanctus, virtus quæ ex alto, apostolos ar-
 mavit, ut eis a Domino dictum fuerat: « Sedete in
 urbe Jerusalem donec induti sitis virtute ex
 alto ». Hoc opus est ejus ingressus: non enim
 semel egressus, in posterum dereliquit nos, sed
 est nobiscum et erit in perpetuum, et in ævum.
 Hoc per manum sacerdotum et linguam mysteria
 conficit: ac non sanctum Spiritum duntaxat mi-
 sit Dominus noster, ut maneat nobiscum: sed et
 ipse pollicitus est se mansurum nobiscum, « usque
 ad consummationem sæculi ». At Paracletus
 inconspicuus adest, quia ipse corpus non gestavit:
 Dominus vero conspicitur, et tangi se patitur per
 tremenda et sacra mysteria, ut qui nostram natu-
 ram acceperit, eamque gestet in sæcula. Hæc sa-
 cerdoti virtus, hic sacerdos: non enim semel cum
 se obtulerit et sacrificarit, sacerdotio defunctus
 est; sed hoc perpetuo nostrum ministerii munus
 obit, quo et advocatus est pro nobis apud Deum
 per ævum, ejus gratia dictum est ad eum: « Tu
 es sacerdos in æternum ». Propterea nulla fide-
 libus de sanctificatione donorum dubitatio superest,
 neque de aliis sacramentis, an secundum propo-
 situm et preces sacerdotum compleantur.

« Joan. xviii, 11 seqq. « Luc. xii, 19. « Luc. xxiv, 49. « Matth. xxviii, 20. « 1^a sal. cix, 4.

Quid vero (quispiam dicat) de divinis flabellis A quæ tenent manus diaconorum, et ab ipsis versantur derepente, quasi in animi consternatione, usque ad precationem Dominicam? Ac temerarium quidem est adhuc de his pronuntiare: verum quia semel ad præceptum mandati obsecundavimus, age de his quoque dicamus quæ Deus dederit. Si quidem et aliis probentur, Deo gratia habeatur: non enim omnino vituperabilia (certo scio), neque extra dogmata fidei orthodoxæ Christianorum. Dicimus igitur semper et inseparabiliter æduisse Virtutes cœlestes una cum Domino Christo, præcipue vero in illa nocte qua traditus est. Ex igitur cernentes abductionem ad Caiphā, præsentationem coram eo, falsa testimonia, alaparum incussiones, in eum excreationes, colaphorum inflictiones, ludibrium illud Judæorum, militum coccineum indumentum, spineam coronam, cum risu conjunctas geniculationes, aliaque omnia tum quæ divinorum Evangeliorum historia enarrat, tum quæ propter multitudinem fortasse prætermissa sunt, in singulis quæ flebant, admirantes et stupentes longanimitatis et patientiæ magnitudinem, velantes suas facies se avertebant, et iterum Domini majestatem reverentes, ad se redibant; id autem faciebant usque ad ejus exaltationem in cruce. Extremum enim corporis passionum, et dedecoris quod inde provenit, crux fuit: quæ gloria potius est, ac non dedecus: hæc enim est initium operationum et virtutum divinarum. Hinc enim ille mundanus terræmotus, trium horarum spatio tenebræ super universam terram, atque veli et petrarum disruptio, et monumentorum patefactio: præterea etiam mortuorum resurrectio, et quæcunque in inferos descendens Servator egit: et propterea in ipso crucifixionis loco cum esset Christus, stuporis et admirationis species divinæ illæ Potestates deposuerunt. Hincque omnia convicia quæ crucem antecesserunt, et illusorii honores quos exhibuerunt, et irrisiones, patientem magis tetigisse (ut etiam spirituales illas divinas potestates) perspicuum fit.

Deinde rursus sacerdos recitat Deo et Patri assumptionis humanitatis mysteria, ex sancta Virgine et Deipara ineffabilem generationem, conversationem et habitationem in mundo, crucem, mortem, ejus ad inferos descensionem, victorum illic liberationem, triūvanam et sanctam a mortuis resurrectionem, assumptionem in cœlos, a dextris Dei et Patris sessionem, secundum et futurum ejus gloriosum reditum ad nos. Et rursum institutione sacrorum eruditus, appellat Deum ingentem; hoc est, Deum et Patrem, et uterum ante Luciferum et ante sæcula Filium gignentem, ut ait: « Ex utero ante luciferum genui te »⁷⁰. Et rursus obsecrat ut conficiatur mysterium Filii ejus, et fiat sive transmutetur ipse panis et vinum in corpus et san-

Τί δ' ἂν τις εἴποι, περὶ τῶν θείων βιπιδίων ἐγκειρισμένων τοῖς διακόνοις, καὶ ὑπ' αὐτῶν στροφομένων αἰφνιδίως ὡς ἐν ἐκπλήξει, ἄχρι τῆς θεολέκτου προσευχῆς; Τολμηρὸν μὲν οὖν τὸ περὶ τούτων φθέγγεσθαι ἐτι· ἐπεὶ δ' ἅπαξ ὑπέλαβεν τῇ ἐντολῇ τοῦ κελεύσματος, φέρε καὶ περὶ τούτων εἰπωμεν, ὅσα δόξαι Θεός. Εἰ μὲν καὶ τοῖς ἄλλοις δεκτὰ, τῷ Θεῷ χάρις· οὐ γὰρ πάντα ψεκτὰ, εἰ οἶδα, οὐδ' ἐξ τῶν δογμάτων τῆς τῶν Χριστιανῶν ὀρθοδόξου πίστεως. Φαμὲν οὖν ὡς πάντοτε μὲν ἀδιστασίως συμπάρησαν καὶ δυνάμεις οὐράνιοι τῷ Δεσπότη Χριστῷ· ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἡ παρεδόθη. Αὗται τοίνυν ὀρώσαι τὴν πρὸς Καϊφᾶν ἀπαγωγὴν, τὴν πρὸς ἄνθρωπον παράστασιν, τὰς ψευδομαρτυρίας, τὰ ραπίσματα, τὰ ἐμπύσματα, τὰ κολαφίσματα, τὴν χλεῦν ἐκείνην τῶν Ἰουδαίων, τῶν στρατιωτῶν τὸ κόκκινον ἔνδυμα, τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον, τὰς μετὰ γέλωτος προσκυνήσεις, τὰλλα πάντα, ὅσα τε ἡ τῶν θείων Εὐαγγελίων ἱστορεῖ διήγησις, καὶ ὅσα διὰ τὸ πλῆθος ἴσως παρέλειψεν, ἐφ' ἑκάστῳ τῶν γινομένων διαπορεύσαι, καὶ ἐκπληττόμεναι τῆς μακροθυμίας τὸ μέγεθος, καλύπτουσαι τὰς αὐτῶν ὕψεις ἀπεστρέφοντο, καὶ πάλιν τὴν δεσποτεῖαν αἰδούμεναι, ἀνθυπέστρεφον. Τοῦτο δὲ ἐποιοῦν ἄχρι τῆς ἐπὶ σταυροῦ ἀνυψώσεως. Τέλος γὰρ τῶν τοῦ σώματος παθῶν, καὶ τῆς ἐπὶ τούτοις αἰσχύνῃς, ὁ σταυρὸς γέγονεν, ὃς δόξα μᾶλλον, καὶ οὐκ αἰσχυνή· ἀρχὴ γὰρ οὗτος τῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων τῆς θεότητος. Ἐντεῦθεν γὰρ ὁ κοσμηκὸς ἐκεῖνος σεισμός, τὸ τρίωρον σκότος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ἡ τε τοῦ καταπετάσματος καὶ τῶν πετρῶν διάρρηξις, καὶ ἡ τῶν μνημάτων ἀνοιξις· ἐτι γε μὴν καὶ ἡ τῶν νεκρῶν ἐξανάστασις, καὶ ὅσα ἐν ᾗδῃ κατελθόν ὁ Σωτὴρ εἰργάσατο· καὶ διὰ τοῦτο παρ' αὐτοῦ τῷ τόπῳ τῆς σταυρώσεως γινομένη τῷ Χριστῷ, τὰ ἐκπλήξεως καὶ τοῦ θαύματος εἶδη αἱ θεῖαι δυνάμεις ἀπέθεντο. Κάντεῦθεν δῆλον, ὡς τὰ πρὸ τοῦ σταυροῦ πάντα ὄνειδη, καὶ αἱ χλευαστικαὶ τιμαὶ, καὶ οἱ καταγέλωτες, πλεῖον ἦπτοντο τοῦ πάσχοντος, ὥσπερ καὶ τῶν νοερῶν θείων δυνάμεων.

Εἶτα πάλιν ὁ ἱερεὺς ἐπαγγέλλει τῷ Θεῷ καὶ Πατρί τὰ τῆς Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως μυστήρια, τὴν ἐξ ἁγίας Παρθένου καὶ Θεοτόκου ἀνέκφραστον γέννησιν, τὴν ἀναστροφὴν καὶ ἐμπολιτεύσιν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ, τὸν σταυρὸν, τὸν θάνατον, τὴν ἐν τῷ ᾗδῃ αὐτοῦ κατάβασιν, τὴν τῶν δεσμιῶν δι' αὐτοῦ ἐλευθερίαν, τὴν ἐκ νεκρῶν τριήμερον καὶ ἁγίαν ἀνάστασιν, τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀνάληψιν, τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθέδραν, τὴν δευτέραν καὶ μέλουσαν αὐτοῦ ἐνδοξον παρουσίαν πάλιν, τὴν πρὸς ἡμᾶς. Καὶ πάλιν μυσταγωγεῖται Θεὸν ἀγέννητον, τοῦτέστι Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ γαστέρα πρὸ ἐωσφόρου, καὶ πρὸ αἰώνων τὸν ὕψος γεννώσαν, καθὼς λέγει· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου γεγέννηκά σε. » Καὶ παρακαλεῖ πάλιν τελειῶσαι τὸ μυστήριον τοῦ

⁷⁰ Psal. cix, 3.

Γιού αὐτοῦ, καὶ γεννηθῆναι, ἥτοι· μεταποιηθῆναι αὐ-
τὸν τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ
Χριστοῦ καὶ Θεοῦ, καὶ πληρωθῆσεται τό· « Ἐγὼ
σήμερον γεγέννηκά σε. » Ὅθεν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα
τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ βουλῇ τοῦ Υἱοῦ, ἀορά-
τως παρόν, ὑποδείκνυναι τὴν θείαν ἐνέργειαν, καὶ
τῇ χειρὶ τοῦ ἱερέως ἐπισφραγίζει, καὶ μεταβάλλει
καὶ τελειοῖ τὰ προκείμενα ἅγια δῶρα εἰς σῶμα καὶ
αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ εἰπόν-
τος, ὅτι « Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτὸν, ἵνα
ὡσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι. » Ὅπως· « Ὁ τρώγων
μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ
μένει, καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ. » Ὅθεν γεγόμενοι θεῶν μυ-
στηρίων αὐτόπται, καὶ μέτοχοι ζωῆς ἀθανάτου, καὶ
κοινωνοὶ θείας φύσεως, δοξάζομεν τὸ μέγα καὶ
ἀκατάληπτον καὶ ἀνεξιχνίαστον μυστήριον τῆς οἰκο-
νομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· δοξάζοντες δὲ βοῶμεν·
« Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοι προσφέροντες. » ἐκ τοῦ
σώματος καὶ αἵματος τοῦ εἰπόντος· « Τοῦτο ποιεῖτε
εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » ὃ ἐστίν, Ἄ ἡμῖν διὰ τῶν
ἁγίων σου ἀποστόλων παρέδωκας, ταῦτά σοι προσφέ-
ρομεν διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν. Ὁ λαός· « Σὺ ὑμνοῦ-
μεν, τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Σὺ εὐλογοῦμεν, τὸν Υἱὸν
καὶ Λόγον· σοὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι·
Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, Τριάς ἐν μονάδι, καὶ μονάς ἐν
Τριάδι, ὁ μοοῦσι καὶ ἀδικεῖτε, παράδοξον ἔχουσα
καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν προσώπων, καὶ τὴν ἑνωσιν
τῆς μετὰ φύσεως τῆς θεότητος. Καὶ γὰρ τὸ ἐπικε-
κυφῶς ποιεῖν τὸν ἱερέα τὴν θείαν μυσταγωγίαν,
ἐμφαίνει τὸ συλλαλεῖν ἀοράτως τῷ μόνῳ Θεῷ.
Ὅθεν καὶ τὴν θείαν φωτοφάνειαν ὁρᾷ, καὶ τῇ λαμ-
πρότητι· τῆς δόξης τοῦ προσώπου τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
ἐμφαδρύνεται, καὶ ὑπρστέλλει ἑαυτὸν τῷ φόβῳ καὶ
τῇ αἰδῶ· καθὼς Μωσῆς ὅτε εἶδε τὸν Θεὸν ἐν εἰδει
πυρὸς ἐν τῷ ὄρει, ἐντρομος γεγόμενος, ἀνέστρεψε καὶ ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· εὐλαβεῖτο γὰρ
κατανοῆσαι ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπον.

« Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ἀχράντου. » Χρῆ
ἡμῖς τὴν Κυρίαν τοῦ παντὸς ἐπαινεῖν, καὶ τὸ, Χαῖρε,
τοῦ ἀγγέλου ἐκφωνεῖν. « Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν. » Ὁ
Θεός· κατ' εἰκόνα αὐτοῦ ἐπικρατοῦ ἡμᾶς, ὃ ἐστὶ κατὰ
τὸ ὄσιον καὶ δίκαιον καὶ δυνατόν· παραβάντες δὲ,
δούλοι γεγόναμεν Φαραὼ, τοῦ πικροῦ δεσπότης.
Ἐλθὼν οὖν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐξ-
ηγόρασεν ἡμᾶς ἰδίῳ αἵματι, καὶ ἐνέδυσεν ἡμᾶς τὸν
νέον ἀνθρώπον· καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα
ἡμῖν δέδωκεν, εἰπὼν· « Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν
ἀνάμνησιν. » Ἡμεῖς δὲ μεμνημένοι τῆς αὐτῆς ἐντο-
λῆς, τὰ ἀντίτυπα προσφέροντες, λέγοντες· « Τὰ σὰ
ἐκ τῶν σῶν σοι, » καὶ τὰ ἐξῆς, νοητῶς, ὃ ἐστὶ τὸ
ἀρχέτυπον ἡμῶν ἀξίωμα, δηλαδὴ τὸ κατ' εἰκόνα,
ὃ ἐστὶ τὸ δίκαιον, τὸ ὄσιον, καὶ τὸ δυνατόν. Δίκαιον
μὲν, μήτε ἀδικεῖσθαι, μήτε ἀδικεῖν· ὄσιον δὲ, τῶν
ἀδικουμένων ἀνέχεσθαι, καὶ συγχωρεῖν τοῖς ἀδι-
κῶσι, μᾶλλον δὲ καὶ εὐεργετεῖν αὐτούς. Κατὰ
πάντα δὲ δεῖ ὑμνεῖν αὐτὸν, ὡς Θεὸν καὶ Κύριον τοῦ
παντός.

A guinem Christi et Dei, et impleatur hoc : « Ego
hodie genui te ⁷¹. » Unde et sanctus Spiritus, be-
neplacito Patris et voluntate Filii invisibiliter præ-
sens, submonstrat divinam confectionem, et manu
sacerdotis obsignat, et transmutat, et conficit pro-
posita sancta dona in corpus et sanguinem Domini
nostri Jesu Christi qui dixit : « Pro ipsis ego san-
ctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati ⁷². »
Quo pacto ? « Qui edit meam carnem et bibit meum
sanguinem, in me manet, et ego in eo ⁷³. » Unde
nos qui divinorum mysteriorum sumus inspecto-
res, et participes immortalis vitæ, et divinæ na-
turæ communionem donati, glorificamus magnum,
incomprehensibile et investigabile mysterium dis-
pensationis Filii Dei : glorificantesque clamamus :
B « Tua de tuis tibi offerentes ; » de tuo corpore et
sanguine, qui dixisti : « Hoc facite in meam com-
memorationem ; » quod est, quæ nobis per sanctos
tuos apostolos tradidisti, ea tibi offerimus, propter
nostram salutem. *Populus* : « Te hymnis celebra-
mus Deum et Patrem : tibi benedicimus Filio et
Verbo : tibi gratias agimus sancto Spiritui, Do-
mine Deus noster, Trinitas in unitate, et unitas in
Trinitate, » consubstantialis et individua, admi-
rabiliter habens et distinctionem personarum, et
unionem unius naturæ deitatis. Etenim quod pro-
nus sacerdos divinam mystagiam faciat, id decla-
rat eum invisibiliter cum solo Deo colloqui. Unde
et divinam lucis apparitionem cernit, et ad splen-
dorem gloriæ conspectus Filii Dei exhilarescit, et
se subtrahit timore et verecundia, quemadmodum
Moyses cum Deum vidit in monte ignis specie, per-
terrefactus recessit et occultavit faciem suam :
reverebatur enim percipere a gloria Dei faciem :

« Præcipue sanctissimæ, immaculatæ. » Oportet
ut nos Dominam hujus universi laudemus, et illam
angeli salutationem enuntiemus. « Tua ex tuis. »
Deus secundum imaginem suam formavit nos :
quod est, secundum sanctitatem, justitiam et po-
testatem : nos vero transgressi, servi facti sumus
Pharaonis, asperi heri. Veniens itaque Dominus
noster Jesus Christus redemit nos proprio sanguine,
et induit nos novo homine, ac pretiosum suum
corpus et sanguinem nobis dedit, inquires : « Hoc
facite in mei recordationem. » Nos enim memores
ejus mandati, antitypa (id est, configuralia) offeri-
mus, inquietes : « Tua ex tuis tibi, » etc., spirita-
liter, quæ est primigenia nostra dignitas : nimirum
quod ex imagine Dei habemus justitiam, sanctita-
tem, potestatem. Justitiam, ut neque patiamur,
neque faciamus injuriam : sanctitatem, ut inju-
riam inferentes perpetiamur, et injuriis cedamus,
vel potius iis beneficiamus. Omnibus autem in re-
bus, in hymnis celebrandus est ut Deus et Domi-
nus hujus universitatis.

⁷¹ Psal. II, 7. ⁷² Joan. XVII, 19. ⁷³ Joan. VI, 57.

Signantur autem divina dona, ut adventus et gloriosa sancti Spiritus præsentia transmutet et faciat, ex pane quidem, ipsum pretiosum corpus Domini nostri Jesu Christi, ex eo autem quod est in calice, ipsum pretiosum sanguinem magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi, qui effusus est pro mundi vita et salute : et ut participantibus ex eo, fiat in remissionem peccatorum et vitam æternam.

« Hoc autem præcipue. » Id est, o Mater casta, lumine carentes typos et præteritas umbras Verbi contemplantes, quæque in eis sunt, oclulis foribus, lumen veritatis refulgens glorificamus, tuo vero utero digne benedicimus. « Et pro universo cogitationibus. » Populus : « Et omnium universorum. » Jubeat sacerdos populum recordari internarum irarum tempore divinæ mystagogiæ, easque abjicere ab omnibus et universis qui odio nos persequuntur.

Fit autem et memoria apud Deum pro defunctis, et spiritibus et omni carne, ut qui mortuorum et viventium potestatem habeat, et dominetur super cœlestibus et terrenis et subterraneis ; et ut Rege Christo præsente, et ut sancto Spiritu omnes adhortante viventes atque vita functos ad illic moram trahendam, et requiescendum in Domini et Dei nostri Jesu Christi occursum, ut congregentur et præoccupent faciem ejus, et audiant voces laudis ejus ; ut omnibus quæ erant in infernis animabus solutis a vinculis per mortem et resurrectionem Christi. Ipse enim excitatus est a mortuis, primitiæ et primogenitus factus dormientium, et omnibus viam aperiens resurrectionis a mortuis, ad immortalem et beatam vitam refocillans eos qui in spe resurrectionis ejus dormierunt. Convocantur autem omnes eorum animæ cum prophetis et apostolis et martyribus, ut una ingrediantur et recumbant cum Abraham et Isaac et Jacob in mystica mensa regni Christi.

« Et da nobis, ore uno et corde uno glorificare et laudare honorificentissimum. » Supplicamus tibi, ore uno unoque corde, ut te verbis glorificemus ; ita sane et unum spiritum et unum animam da nobis, ut conjuncti charitatis vinculo possimus cum fiducia frui proposita mensa, et flamus divinis mysteriis digni glorificantes et hymnis celebrantes pretiosissimum et magnificum nomen tuum, o Pater, et Fili, et Spiritus sancte. « Et sint misericordiæ magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi cum omnibus nobis. » Si sic faciamus ut superius diximus, miserationes Dei erunt cum omnibus nobis. Misericordia Dei Christus est, qui propter nos, et quia nostri miserebatur, a magno Deo missus est, qui tradidit semetipsum propter nos, et misertus est. Qui enim in unitatem fidei, et communicationem sancti Spiritus coivimus, per dispensationem ejus qui pro nobis mortuus est et

Τὸ δὲ σφραγίσαι τὰ θεῖα δῶρα, ἵνα τῇ ἐπιφοιτήσει καὶ ἐνδόξῳ παρουσίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μεταβάλλῃ καὶ ποιήσῃ, τὸν μὲν ἄρτον, αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ, αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας· καὶ ἵνα τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ, γένηται εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον.

Τὸ δὲ, « Ἐξαιρέτως, » τοῦτέστιν, ὁ μήτερ ἀγνή, τοὺς ἀφεγγεῖς τύπους καὶ τὰς παρελθούσας σκιάς τοῦ Λόγου θεατᾶμενοι, καὶ τὰ ἐν τούτοις, κεκλεισμένης πύλης, φῶς τῆς ἀληθείας ἀναλάμψαν, δοξάζομεν· σὴν δὲ γαστέρα ἐπαξίως εὐλογοῦμεν. « Καὶ ὢν ἕκαστος κατὰ διάνοιαν ἔχει. » Ὁ λαός· « Καὶ πάντων καὶ πασῶν. » Ἐντέλλεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, μνημονεύειν τὰς τῶν διανοιῶν ὁργὰς, ἐν τῷ καιρῷ τῆς θείας μυσταγωγίας, καὶ ἀπορρῆσαι αὐτὰς ἐκ πάντων καὶ πασῶν τῶν μισούντων ἡμᾶς.

Γίνεται δὲ καὶ μνήμη πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, καὶ πνευμάτων, καὶ πάσης σαρκός, ὡς νεκρῶν καὶ ζώντων τὴν ἐξουσίαν ἔχοντα, καὶ δεσπόζοντα ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· καὶ ὡς τοῦ βασιλέως Χριστοῦ παρόντος, καὶ ὡς τοῦ ἁγίου Πνεύματος πάντας προσκαλούμενου, ζώντας τε καὶ μεταστάντας, πρὸς τὰς ἐκεῖσε μονὰς καὶ καταπαύσεις, εἰς τὴν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προέλευσιν, συναθροισθῆναι καὶ προσθᾶσαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἀκουσθῆναι τῶν φωνῶν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ· ὡς πασῶν τῶν ἐν ᾗδῃ ψυχῶν ἀπολυθειῶν τῶν δεσμῶν, διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ καὶ πρωτότοκος γενόμενος τῶν κεκοιμημένων· καὶ πᾶσιν ὁδοποιήσας τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν· καὶ πρὸς τὴν ἀθάνατον καὶ μακαρίαν ζωὴν ἀναπαύων τοὺς ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ κοιμηθέντας. Συγκαλοῦνται δὲ πᾶσαι αἱ ψυχὰς αὐτῶν μετὰ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ μαρτύρων συνεισελθεῖν καὶ ἀνακλιθῆναι μετὰ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐν τῇ μυστικῇ τραπέζῃ τῆς βασιλείας Χριστοῦ.

« Καὶ δις ἡμῖν, ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν καὶ ἀνυμνεῖν τὸ πάντιμον. » Δεόμεθ' αὖ σου ὥσπερ ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ εἰς τὴν σὴν δοξολογίαν· οὕτω τοῖνον καὶ ἐν πνεύμα, καὶ μίαν ψυχὴν δὸς ἡμῖν, ἵνα συναπτόμενοι τῷ τῆς ἀγάπης συνδέσμῳ, δυνησώμεθα μετὰ παρρησίας ἀπολαύειν τῆς προκειμένης τραπέζης, καὶ γενώμεθα δεῖοι τῶν θείων μυστηρίων, δοξάζοντες καὶ ὑμνοῦντες τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν. » Ἐὰν οὕτω πράξωμεν ὡς ἀνυτέρω ἐφημεν, τὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ ἔσται μετὰ πάντων ἡμῶν. Ἐλεος Θεοῦ ὁ Χριστός ἐστιν, ὁ δὲ ἡμᾶς, καὶ διὰ τὸ ἐλεῆσαι ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ ἀποσταλείς· δις καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς, καὶ ἡλέησεν. Οἱ γὰρ εἰς ἐνότητά τῆς πίστεως καὶ κοινωνίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος

συνελθόντες, διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος, καὶ ἔγερθέντος, καὶ καθίσαντος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἔτι ἐπὶ γῆς ἔσμεν, ἀλλ' ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ τῷ βασιλικῷ παρεστῆκαμεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου ὁ Χριστὸς ἐστὶ, καθὼς αὐτὸς λέγει· « Πάτερ δίκαιε, ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, ὃς δέδωκάς μοι· ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, κάκεινοι ὡς μετ' ἐμοῦ, καὶ θεωρῶσι τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἡγάπησας αὐτοὺς, καθὼς ἐμὲ ἡγάπησας. » Πάντες δὲ οἱ τὴν υἱοθεσίαν ἀπολαβόντες, καὶ συγκληρονόμοι τοῦ Χριστοῦ γενόμενοι, διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων ἡμῶν ἔχομεν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν· οὕτως τὴν χάριν καὶ τὴν ἐνέργειαν θεωρῶν ὁ ἱερεὺς, βοᾷ καὶ λέγει· « Ἀδελφὲ, ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος, ἀξίωσον ἡμᾶς ἀκατακρίτως μετὰ παρρησίας τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαί σε καὶ λέγειν. »

« Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἀληθῶς Πατὴρ πάντων ἡμῶν ἐστὶ, καὶ πάντας τηρεῖ. Καὶ εἰ μὲν τὸ θέλημα αὐτοῦ πράττομεν, πατὴρ ἡμῶν· εἰ δὲ μὴ, οὕτως τὸ ἔργον ποιούμεν, οὕτως ἐστὶ πατήρ. Καὶ ἄλλως· Πατέρα αὐτὸν καλεῖς· ὡς τέκνον πολιτείου, ἵνα εὐάρεστος αὐτῷ γένη τῷ Πατρὶ τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· τίς γὰρ τῷ κοσμοκράτορι τῶν κάτω συρομένων στρατευόμενος, καὶ υἱοθετούμενος αὐτῷ διὰ τῶν πονηρῶν ἔργων, τολμᾷ τὸν αἴτιον παντὸς ἀγαθοῦ Κύριον εἰπεῖν Πατέρα; Ἀτλήν δὲ ὅτι οὕτως ὁ τὸν Κύριον Σαβαὼθ καλεῖ Πατέρα, ἀλλὰ τὸν ἀντικείμενον, ὃ καὶ τὰ ἔργα πράττει. Ἄλλως· Πατέρα λέγεις, ἀνθρωπε, τὸν Θεόν, καλῶς λέγεις· ἐστὶ γὰρ Πατὴρ καὶ Ποιητὴς πάντων ἡμῶν· ἀλλὰ σπεῦδε ἐργάζεσθαι ἔργα ἀρέσκοντα τῷ Πατρὶ σου. Εἰ δὲ κακὰ ἔργα ποιεῖς, πρόδηλον ὅτι τὸν διάβολον ἐπικαλεῖς πατέρα. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ἐφορος τῶν κακῶν. Δὲ σπεῦδε ἐκφυγεῖν τοῦτον, καὶ ἀρέσαι τῷ ἀγαθῷ Πατρὶ σου καὶ Ποιητῇ σου.

« Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. » Ὅνομά ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐπικληθὲν ἑπ' ἡμᾶς· Χριστὸς γὰρ, καὶ ἡμεῖς Χριστιανοί, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπικέκληται ἡμῖν. Καὶ ἀληθῶς ἅγιος ὁ Θεός, ἀλλ' ἡμεῖς παρακαλοῦμεν, ἵνα ἀγιάσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν ἡμῖν, ὃ ἐστὶ τὸ ἔργον ἡμῶν ἀξιολόγιστον· ἅγιον καὶ ὅλως καθαρὸν ποιῇ τὸ σῶμα ἡμῶν· ἵνα ἀνέγκλητον εὐρεθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀπολογίας. Καὶ τί γάρ; οὐκ ἐστὶν ἅγιος ὁ Θεός; Ναί· ἅγιος· ἀλλὰ τοῦτο λέγεις· Ἐν ἐμοὶ ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ὅπως ἴδωσιν οἱ ἄνθρωποι τὰ καλὰ ἔργα μου, καὶ δοξάσωσί σε τὸν Πατέρα καὶ Ποιητὴν μου.

« Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. » Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμά ἐστὶ τὸ ἅγιον, ὡς λέγει· « Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὑμῶν ἐστὶ. » Τῷ Πνεύματι γὰρ τῷ ἁγίῳ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ βασιλεύειν πρέπει, τῷ ἀγιάζοντι καὶ φωτίζοντι τὰς νοεράς καὶ ἀγγελικάς δυνάμεις, καὶ οὐρανίους στρατίας, καὶ πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καὶ πιστεύοντα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ

A excitatus, et sedet in dextera Patris, non amplius super terram sumus, sed in throno Dei regi assistimus in cœlis ubi Christus est, quemadmodum ait ipse : « Pater juste, sanctifica eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut ubi ego sum et illi sint mecum, et contemplantur gloriam quam dedisti mihi, quod dilexerim eos, quemadmodum me dilexisti : » omnes vero qui adoptionem in Filium accepimus, et coheredes Christi per gratiam ejus ac non ex operibus nostris facti sumus, habemus Spiritum Filii Dei in cordibus nostris : cujus gratiam et efficaciam contemplans sacerdos, clamat et ait : « Abba, Pater cœlestis, dignare nos cum fiducia indemnabiliter audere invocare te et dicere. »

B « Pater noster, qui es in cœlis. » Vere Pater omnium nostrum est, et omnes (ut vocis *etymon* indicat (11), servat. Ac si quidem voluntatem ejus facimus, pater est noster : sin minus, cujuscunque opus facimus, is est pater. Et aliter : Pater eum vocas? ut Filium vitam tuam institue, ut gratus sis et placeas ipsi tuo Patri qui in cœlis est : quis enim sub mundi principe rerumque inferarum potente militans, et in filium ei adoptatus, malis operibus audeat Auctorem omnium bonorum ac Dominum dicere Patrem? Certum est quod hic non Dominum Sabaoth vocat Patrem, sed adversarium, cujus etiam opera facit. Aliter : Patrem dicis (o homo) Deum? præclare dicis, est enim Pater et Auctor omnium nostrum : sed festina ea obire munia quæ tuo placeant Patri. Si vero mala opera facis, perspicuum est te diabolum invocare patrem : ipse enim est præsens malorum. Quocirca festina hunc effugere, et bono Patri tuo et Procreatori tuo placere.

« Sanctificetur nomen tuum. » Nomen est Filii Dei, quod invocatum est super nos. Christus enim est, et nos Christiani, et ab ejus nomine cognominati sumus. Profecto vere sanctus est Deus : at nos supplicamus ut nomen suum in nobis sanctificet, quod est opus nostrum rationi consentaneum : sanctum et omnino purum faciat corpus nostrum, ut irreprehensum inveniatur in die defensionis (12). Ecquid enim non est sanctus Deus? Profecto sanctus est; sed hoc ais : In me sanctificetur nomen tuum, ut videant homines bona opera mea, et te glorificent Patrem et Factorem meum.

« Adveniat regnum tuum. » Regnum Dei, Spiritus est sanctus, quemadmodum ait : *Regnum cœlorum intra vos est* ¹⁶. Spiritui enim sancto cum Patre et Filio regnare convenit, qui sanctificat et illuminat spirituales et angelicas potestates, et cœlestes exercitus, et omnem hominem venientem in mundum, et credentem in nomine Patris et Filii et sancti Spiritus. Vere Rex terræ, visibilium et invi-

¹⁶ Luc. xvii, 21.

(11) Πατήρ, quasas πάντας τηρῶν.

(12) Ἀπολογίας, reddendæ rationis.

sibillum. Sed quemadmodum cum civitas circumdata est ab hostibus, requirit a rege auxilium, ita et nos circumdati ab adversariis potestatibus et peccatis, querimus ab eo auxilium ut nos liberet. Regem appellas? fias ut spiritualis miles, ut placeas Regi qui te in suum exercitum allegat. Et quidnam? non est rex Deus, quod adventurum est regnum ejus? Certe Rex omnium est: at quemadmodum civitas circumdata, ut supra dictum. Et alio modo. Cum Propheta dicat: « Regnavit Deus super gentes », præterito tempore ut futuro usus, hujus rei gratia vociferamur: « Adveniat regnum tuum, » super nos qui gentes sumus, Domine.

« Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra. » Voluntas Dei ^{et} Patris, dispensatio Filii ejus est. Angeli in cælo, in concordia et consensu sunt, ita querimus et nos in charitate non ficta vivere: quodcumque vis ac requiris, in cælo fit: in terra ut id fiat, facias oportet. Sensus est ejusmodi: Domine, quemadmodum fit in cælo voluntas tua, et sunt omnes angeli in pace, nec est in eis qui pellat et qui pellatur, neque qui affligat et affligatur, neque qui bellum aggrediatur et qui sustineat, sed omnes in profunda tranquillitate glorificant te, ita et in nobis hominibus qui sumus in terra, « fiat voluntas tua, » ut omnes gentes uno ore et uno corde glorificemus te Factorem et nostrum omnium Patrem.

« Panem nostrum quotidianum (13) da nobis hodie. » Panis quotidianus est Christus, qui est, qui ante fuit, et qui manet in sæcula: qui se voluntario præbet edendum, et sine consumptione permanet semper, ut det vitam mundo: quem per baptismum acceptum, petimus ut semper accipiamus, habeamus, et comedamus, petimus naturæ nostræ convenientem; ut nos eo simus contenti, ut ne pauperes facti et fame tabescentes, ad blasphemias convertamur, aut supra modum abundantes efferamur, et a te projiciamur. Panem si quæras, aurum ne cumules: sin tibi deest et privaris, id admoneat te ut quæras. Quotidianum panem accipere postulamus, quia homines omnes ex duabus naturis coalescant, animo (inquam) et corpore; propterea utrique congruum panem petimus. Nam panis quidem corporis, hic panis est quo vescimur: panis vero animi, sermo Dei est. Aperi, fili, os tuum, et frequentius Dei sis memor quam respices.

« Et dimitte nobis debita nostra. » Condonea nobis peccata nostra, quemadmodum nos delinquentibus in nos dimittimus: ac, si ita facimus, ipse quoque nobis sic faciet. Remiserisne culpam, quære:

¹³ Psal. XLVI, 9.

(13) Ἐπιούσιον, substantialem.

ἀγίου Πνεύματος. Ἀληθῶς βασιλεὺς γῆς, ὁρατῶν καὶ ἀοράτων. Ἀλλ' ὥσπερ πόλις κυκλωθεῖσα ὑπὸ ἐχθρῶν, ζητεῖ τὴν τοῦ βασιλέως βοήθειαν· οὕτω καὶ ἡμεῖς κυκλωθέντες ὑπὸ τῶν ἐναντιῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἁμαρτιῶν, ζητοῦμεν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν, ἵνα λυτρώσῃται ἡμᾶς. Τὸν βασιλέα καλεῖς; Γενοῦ ὡς πνευματικὸς στρατιώτης, ἵνα θρέσῃς τῷ βασιλεὶ τῷ στρατολογήσαντί σε. Καὶ τί γάρ; οὐκ ἐστὶ βασιλεὺς ὁ Θεός, ὅτι μέλλει ἐρχεσθαι ἡ βασιλεία αὐτοῦ; Ναί, βασιλεὺς πάντων ἐστίν· ἀλλ' ὥσπερ πόλις κυκλωθεῖσα, ὡς εἰρηται, καὶ κατὰ ἄλλον τρόπον. Ἐπειδὴ ὁ προφήτης λέγει· « Ἐδασπλευσεν ὁ Θεός ἐπὶ τὰ ἔθνη, » τῷ παρελθούσῳ χρόνῳ ὡς μέλλοντι χορηγάμενος, χάριν τούτου κράζομεν· « Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, » ἐφ' ἡμᾶς τὰ ἔθνη, Κύριε.

« Γεννηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. » Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἡ οικονομία τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐστίν. Οἱ ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ, ἐν ὁμονοίᾳ καὶ συμφωνίᾳ ὑπάρχουσιν, οὕτω ζητοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτως γενέσθαι· ὁποῖον θέλημα ζητεῖς, ἐν οὐρανῷ γίνεταί· τὸ ἐν τῇ γῇ δεῖ σε πληρῶσαι. Τὸ δὲ νόημά ἐστίν οὕτως· Κύριε, ὥσπερ ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ θέλημά σου, καὶ εἰσὶ πάντες οἱ ἄγγελοι ἐν εἰρήνῃ, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ὧν καὶ ἀντιθωπούμενος, οὔτε θλιβὼν καὶ θλιβόμενος, οὔτε πολεμῶν καὶ πολεμούμενος, ἀλλὰ πάντες ἐν γαλήνῃ βαθεῖα δοξάζουσί σε· οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις· « γεννηθήτω τὸ θέλημά σου, » ἵνα πάντα τὰ ἔθνη ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζωμέν σε τὸν Ποιητὴν καὶ Πατέρα πάντων ἡμῶν.

« Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. » Ὁ ἄρτος ὁ ἐπιούσιός ἐστιν ὁ Χριστός, ὁ ὢν, καὶ προὖν, καὶ μένων εἰς τοὺς αἰῶνας· ὁ ἐκουσίως ἐσθιόμενος, καὶ ἀδαπάνητος διαμένων αἰεὶ, καὶ διδοὺς ζωὴν τῷ κόσμῳ· ὃν διὰ τοῦ βαπτίσματος δεξάμενοι, τοῦτον λαβεῖν πάντοτε καὶ ἔχειν καὶ ἐσθίειν αἰτούμεθα· τὸν πρόποντα τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν, ὡς ἐστὶν ἄρχοῦν ἡμῖν, ἵνα μὴ πενόμενοι καὶ λιμῷ τηκόμενοι, εἰς βλασφημίαν τραπώμεν, ἢ περιττεύοντες ἐπαρῶμεν καὶ ἀπυρρίφωμεν ἀπὸ σοῦ. Ἄρτον ἐὰν ζητῇς, χρυσίον μὴ σώρυσ· εἰ δὲ λείπῃ καὶ στερεῇ, προτρεψάτω σε ζητῆσαι. Ἐπιούσιον ἄρτον αἰτούμεθα λαβεῖν, ἐπειδὴ ὁ πᾶς ἀνθρώπος ἐκ δύο οὐσιῶν συνίσταται, D ψυχῆς τε λέγω καὶ σώματος· καὶ διὰ τοῦτο, ἐφ' ἐκάστη οὐσίᾳ τὸν πρόποντα ἄρτον αἰτούμεθα. Ἄρτος μὲν γὰρ σώματος, οὗτος ὁ ἐσθιόμενος· ἄρτος δὲ ψυχῆς, λόγος Θεοῦ. Ἄνοιγε, τέκνον, σὸν στόμα καὶ συχνότερον μνημόνευε Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀνάπνει.

« Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν. » Συγχώρησον ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, λέγοντες, ὥσπερ ἡμεῖς τοῖς πταίουσιν ἡμῖν· καὶ εἰ οὕτω ποιῶμεν, καὶ αὐτὸς ἡμῖν οὕτω ποιήσει. Ἐὰν ἀπῆκός τινη,

ζῆται· ἐὰν ἔλυσας ἀδελφὸν ἀπ' ἐχθρας, παρακάλει· **A** εἰ δὲ μνησικακίαν ἔχεις, ποίαν ἀφεςιν ζῆτεῖς; Ἡ δὲ ἐπιλυσις ἐστὶν οὕτως, ὡς φέρε εἰπεῖν· Κύριε, « ἀφες ἡμῖν τὰ χρέα ἡμῶν, » τούτεστι, τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν καὶ τὰ πταίσματα, « ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν » πᾶσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν καὶ πταίουσιν εἰς ἡμᾶς ἀδελφοῖς ἡμῶν, ἐλευθέρους τε καὶ δούλοις, καὶ πᾶσι τοῖς ὑποχείριοις ἡμῶν. Ταῦτα λέγων, ἀνθρῶπε, ἐὰν οὕτω ποιῇς, ἐννοήθητι, ὅτι « φοβερὸν τὸ ἐμπασεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος » καὶ διορθωσάμενος, ἐπίστρεψον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα καὶ Ποιητὴν σου.

« Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. » Ἡμεῖς, Δέσποτα, ἐσμὲν ἄξιοι πάσης κολάσεως, καὶ παρακαλοῦμεν μὴ παραδόξως ἡμᾶς εἰς χεῖρας ἐχθίστων ἀνθρώπων, καὶ πονηρῶν δαιμόνων, πρὸς τὸ κολάσαι ἡμᾶς· ἀλλὰ σὺ, Κύριε, ἡμᾶς παιδεύσον, ὅτι ὡς ἡ φιланθρωπία σου, οὕτω καὶ ἡ παιδεία σου. Τί γάρ; ὁ Θεὸς εἰσαγάγει ἀνθρώπον εἰς πειρασμόν; μὴ γένοιτο. Οὐ γὰρ αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός· ἀλλὰ παρακαλέσωμεν αὐτὸν, ἵνα τοῖς πολλοῖς αὐτοῦ οἰκτιρμοῖς μὴ ἑάσῃ ἡμᾶς πειρασθῆναι. Κύριε, ἐὰν ζητήσῃ ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς σινιάσαι ὡς τὸν σίτον, ὥσπερ καὶ τοὺς ἁγίους σου ἀποστόλους ἐζήτησε μὲν, ἀπέτυχε δὲ· ἢ ὡς τὸν κάλαϊ Ἰώβ· μὴ δώσῃς αὐτῷ ἐξουσίαν καθ' ἡμῶν. Ἄλλ' εἰ καὶ πονηρὸς ἀνθρώπος θελήσῃ ἡμᾶς πειράσαι, μὴ δώσῃς ἡμᾶς τῷ θελήματι αὐτοῦ, ἀλλὰ σκέπασον ἡμᾶς ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πετερίδων σου· « Ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δυνάμις καὶ ἡ **C** δόξα, » τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Σοῦ γάρ ἐστιν ἡ ἐξουσία καὶ ἡ κυρία τοῦ ἐλεεῖν καὶ σώζειν, τοῦ θανατοῦν καὶ ζωογονεῖν, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Κύριε, ἐπειδὴ σὴ ἐστὶν ἡ βασιλεία, μὴ ἑάσῃς ἡμᾶς φοβηθῆναι ἐτέραν βασιλείαν, μήτε δύναμιν, μήτε δεσποτείαν. Ἄλλ' εἰ καὶ ἔξιοι ἐσμεν κολάσεων, διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, σὺ ἡμᾶς οἶψι τρώπῳ θέλῃς, τιμώρησον· καὶ μὴ παρὰ τὸς ἡμᾶς εἰς χεῖρας ἀνθρώπων. Ἐμπεσοῦμεθα δὲ εἰς χεῖρας σᾶς· ὅτι ὡς ἡ μεγαλωσύνη σου, οὕτω καὶ τὸ ἔλεός σου, Πάτερ παντοκράτορ.

« Εἰρήνῃ πᾶσιν. » Ἡρεμον τὸν νοῦν ἔξοιμεν, πάντες. « Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. » Τὰς διανοίας ἡμῶν σὺν τοῖς ἔργοις τῷ Κυρίῳ ἐπιστρέψωμεν, δεόμενοι τὰ προκειμένα δῶρα εἰς ἀγαθὸν ἐξομαλῆσαι κατὰ τὴν χρείαν ἐκάστου. Εὐχαριστοῦμεν δὲ, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Μονογενοῦς σου. Εἴτα βοᾷ ὁ ἱερεὺς τοῖς πᾶσι λέγων· « Ὅτι ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι ὁμοιοπαθὴς ὑμῖν, μὴ γινώσκων ἐκάστου ἡμῶν τὰ ἔργα· » ὁρᾶτε οὖν καὶ γίνεσθε ἅγιοι, ὅτι ὁ Χριστὸς ὃν μέλλετε μεταλαβεῖν, ἅγιος Θεός ἐστὶ, καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. « Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. » Τοῖς ἀμνησικάχοις καὶ καθαροῖς τῇ καρδίᾳ ἄξιοι ὁ Θεὸς δοῦναι τὰ ἅγια. Ἀγίους λέγει τοὺς κεκαθαρ-

an fratrem ab inimicitiiis solveris, apud te considera: quod si adhuc mali accepti recordaris, quam remissionem quæris? Eorum quæ dicimus hic sensus est: Domine, « dimitte nobis debita nostra: » id est, peccata nostra et lapsus, « sicut et nos dimittimus » omnibus delinquentibus in nos fratribus nostris, tam liberis quam servis, et omnibus subditis nobis. Hæc dicens, o homo, an ita facias, tecum reputa, quia « terribile est incidere in manus Dei viventis »¹⁶: » et te corrigens et emendans convertere ad Deum et Patrem et Factorem tuum.

« Et nē nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. » Nos, Domine, omni supplicio sumus digni, et supplicamus tibi ne tradas nos in manus inimicissimorum hominum, et malorum dæmonum, ad puniendos nos: sed tu, Domine, nos erudiendo castiga, quia perinde est tua clementia atque castigatio tua. Quid enim? inducitne hominem in tentationem? absit! non enim Deus est auctor malorum: sed obsecramus eum ut per multas suas miserationes non sinat nos in tentationem incidere. Domine, si quærat nos Satanas, ut cribret quemadmodum frumentum (ut etiam sanctos tuos apostolos quæsit, sed non obtinuit; aut ut veterem illum Job), ne des ei potestatem in nos. Quietiam si malignus homo velit nos tentare, ne tradas nos ejus voluntati, sed tege nos tegumento alarum tuarum: « Quoniam tuum est regnum et virtus et gloria (14), » Patris, et Filii, et sancti Spiritus. In tua est enim potestate et dominio, miseratione et salus, mors et vita, o Pater, et Fili, et Spiritus sancte, nunc, et semper, et in sæcula. Domine, quoniam tuum est regnum, ne sinas nos formidare aliud regnum, neque potentiam, neque dominationem. Et, tametsi suppliciis digni sumus propter peccata nostra, tu nos quomodo vis punito, et ne tradas nos in manus hominum. Incidemus autem in manus tuas: quia talis est magnitudo tua, qualis et misericordia tua, Pater omnipotens.

« Pax omnibus. » Quietam et sedatam mentem habeamus omnes. « Capita nostra: » cogitationes nostras cum operibus Deo acceptas feramus, deprecantes ut proposita munera in bonum complanet, in usum et commodum cujusque. Gratias autem agimus, Dei gratia et miserationibus et benignitate Filii tui in homines. Deinde clamat sacerdos, omnibus inquires: « Quia ego homo sum, affectionibus vestri similis, non cognoscens cujusque vestrum opera; » videte igitur ut sanctificati sitis, quia Christus cujus participes estis futuri, sanctus Deus est, et in sanctis recumbit. « Sancta sanctis. » Immemoribus malorum, et mundis corde dignatur

¹⁶ Hebr. x, 31.

(14) De hac doxologia quæ occurrit in textu Græco Matth. v, 45, videsis Nov. Test. Wetstenii hoc loco.

Deus largiri sancta. Sanctos ait eos qui a prava conscientia mundati sunt, et in sancta fide sinceres credunt. Populus fatetur et ait : « Unus sanctus, unus Dominus Jesus Christus in gloria Dei Patris. Amen. » Unus sanctus et Deus immunis ab omni peccato est Dominus noster Jesus Christus, cum Deo Patre et sancto Spiritu, ipsi gloria in sæcula. Alio modo. Deum ait, qui in Trinitate celebratur. Contegi autem alis talem ac talem thesin, ad exemplum est illius visionis quæ Dei speculatoribus apparuit. Aut potius quod per ternariam illam sanctificationem, obscure numerus personarum innuitur; et item, unitas potestatis et naturæ et deitatis per unitatem dominationis. Glorificatur etiam his tribus, « Sanctus, Sanctus, Sanctus, » trium personarum sanctitas : rursum cernitur dominatio unius naturæ et celebratur. Nimirum Deus in Trinitate, tribus Seraphicis sanctificationibus glorificatur, in unam coeuntibus et convenientibus dominationem naturæ et deitatis. Sanctificationum autem ternio, tres personas innuit : et dominatio, unitas est unius potestatis et naturæ. Itaque contegi alarum compage, deitatis id quod ignotum est et occultum subindicat. Cum enim ait, « Sancta sanctis, » hoc ait de mundis et sanctis. Sanctorum, non peccatorum, sed bonorum operum copia est ac abundantia. Elatio autem in altum venerandi corporis, repræsentat crucis elationem, et mortem in ea, et ipsam resurrectionem.

Quod autem sublevet sacerdos divinum panem, et signum crucis ter faciat in aere cum venerabili et vivifico pane, id innuit : una quidem crux quæ sursum designatur, sanctificatum supernum ætherem monstrat, media, aerem, inflama quæ sit supra et prope discum, terram in qua vivificum illud Christi corpus sepultum est. Quod autem in calice faciat crucis signum, idque ter, sanctificatum indicat quatuor finibus terminatum universum mundum, a divina per carnem assumptam dispensatione, et ab ipsa vivifica passione Christi Dei. Et Christus Jesus cruci affixus, ad occidentem erat intuens, ejus vero venerandarum manuum, altera in meridiem, altera in septentrionem erat extensa. Hoc autem ad orientem, prout ait quidam, « Deus a Theman veniet; » quia ipse est spiritalis Sol justitiæ, et « Oriens nomen ejus; » et propterea quod illinc expectamus æternam requiem et resurrectionem. Quod autem tres fiant cruce, id sanctæ Trinitatis mysterium significat. Passus est Filius et Sermo Dei, beneflacio coeterni Dei et Patris, cooperatione sancti Spiritus. Ob id et populus clamat : « Unus sanctus, unus Dominus Jesus Christus; » sanctum et Dominum inquit eum qui in Trinitate celebratur et glorificatur Deus. Nam sanctificationum trina repetitio, tres personas significat et innuit. Quod autem sublevet divinum panem solum, id est, quia ipse est Rex Dominus, et ipse est caput, ut Apostolus ait, alia autem veneranda dona, membra sunt

μένους ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς, καὶ ἔχοντας πίστιν εὐκρινῇ εἰς τὰ ἅγια. Ὁ λαὸς ὁμολογεῖ καὶ λέγει : « Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν. » Εἰς ἅγιος καὶ Θεὸς ἀναμάρτητος ἐστὶν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς σὺν Θεῷ Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Θεὸν λέγει τὸν ἐν Τριάδι ὑμνούμενον. Τὸ δὲ συγκαλύπτεσθαι διὰ τῶν περὶ γων, τοιάνδε καὶ τοιάνδε θέσιν, κατὰ τὴν τοῖς θεόπταις ὁραθεῖσαν ὅψιν· ἢ διὰ τὸ τρισσὸν μᾶλλον τοῦ ἁγιασμοῦ κρυφίως τὸν ἀριθμὸν ὑπαινίττεσθαι τῶν ὑποστάσεων, καὶ τὸ μοναδικὸν ὁμοίως τῆς ἐξουσίας καὶ φύσεως καὶ θεότητος, τῇ μοναδικῇ τῆς κυριότητος. Δοξάζεται δὲ διὰ τοῦ, « Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, » καὶ ὁ τῶν τριῶν προσώπων ἁγιασμός. Πάλιν ὁράται, καὶ ἡ κυριότης τῆς μιᾶς φύσεως ὑμνεῖται· ἦτοι ὁ ἐν Τριάδι Θεὸς τρισὶ Σεραφικοῖς ἁγιασμοῖς δοξάζεται, καὶ εἰς μίαν συνιοῦσι καὶ συνερχομένοις κυριότητα τῆς φύσεως καὶ θεότητος. Τὸ δὲ τρισσὸν τῶν ἁγιασμῶν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις αἰνίττεται· καὶ ἡ κυριότης τὸ μοναδικὸν τῆς μιᾶς ἐξουσίας τε καὶ φύσεως. Τὸ γοῦν συγκαλύπτεσθαι, τὸ ἀγνωστον καὶ κρύφιον διὰ τῆς τῶν περὶ γων συμπτέξεως ὑποδηλοῖ τῆς θεότητος. Ὅταν γὰρ εἴπῃ : « Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις »· τοῦτο λέγει περὶ τῶν καθαρῶν καὶ ἁγίων. Τῶν γὰρ ἁγίων, οὐχὶ τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων πλοῦτος. Ἡ δὲ ὑψώσις τοῦ τιμίου σώματος, εἰκονίζει τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὑψωσιν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ θάνατον, καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν.

Τὸ δὲ ὑψῶσαι τὴν Ιερέα τὸν θεῖον ἄρτον, καὶ τύπον σταυροῦ τρις ποιῆσαι ἐν τῷ ἀέρι μετὰ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ ἄρτου, τοῦτο αἰνίττεται· ὁ μὲν εἰς σταυρὸς ὁ τυπούμενος ἄνω, ἁγιασθῆναι δηλοῖ τὸν ἄνω αἰθέρα· ὁ δὲ μέσος, τὸν ἀέρα· ὁ δὲ κάτω, ὁ ἐπ' αὐτῷ καὶ πλησίον τοῦ δίσκου, τὴν γῆν, ἐν ἣ καὶ τὸ ζωοποιὸν ἐκεῖνο τοῦ Χριστοῦ σῶμα ἐτάφη. Τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ ποιῆσαι τύπον σταυροῦ, καὶ αὐτὸν τρίτον, ἁγιασθῆναι δηλοῖ τὸν τετραπέρατον ἅπαντα κόσμον, παρὰ τῆς θείας ἐνσάρκου οἰκονομίας, καὶ παρὰ αὐτοῦ τοῦ ζωοποιοῦ πάθους Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς σταυρούμενος, κατὰ δύσιν μὲν ἦν βλέπων· αἱ δὲ τιμιαί αὐτοῦ χεῖρες, ἡ μὲν ἐν τῇ μεσημβρίᾳ, ἡ δὲ ἐν τῇ ἀρκτῷ ἐκτεταμένη ἦν. Τὸ δὲ κατὰ ἀνατολὰς, κατὰ τὴν λέγοντα· « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαιμᾶν ἤξει, » ἐπεὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ νοητὸς Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης· καὶ, « Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτοῦ· » καὶ διὰ τὸ καραδοκεῖν ἐκεῖσε τὴν αἰδίων ἀπόλαυσιν καὶ τὴν ἀνάστασιν. Τὸ δὲ τρεῖς σταυρούς, τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον δηλοῖ. Ἐπαθε μὲν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εὐδοκίᾳ τοῦ συναγίδιου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, συνεργίᾳ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ λαὸς βοᾷ· « Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· » ἅγιον μὲν καὶ Κύριον λέγων, τὸν ἐν Τριάδι ὑμνούμενον τε καὶ δοξαζόμενον Θεόν. Τὸ γὰρ τρισσὸν τῶν ἁγιασμῶν, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις δηλοῖ καὶ αἰνίττεται. Τὸ δὲ ὑψῶσαι τὸν θεῖον ἄρτον μόνον, τοῦτό ἐστιν, ἐπεὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς Κύριος· καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἡ

ὡς ἅλα τίμια δῶρα, μέλη Χριστοῦ, καὶ σῶμα Χριστοῦ· ἦγουν τοῦ τιμίου σώματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνος γάρ ἐστι μόνος, ἐν ᾧ τυποῦται καὶ δεικνύται τὸ θεῖον καὶ ζωηφόρον πάθος, τοῦ τυθέντος ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς· ἐπειδὴ περ αὐτὸς μόνος ὁ θεὸς ἄρτος, σφάττεται μὲν, καὶ ὡς ἀμνὸς θύεται· τὰ δ' ἅλλα τῶν θεῶν δώρων οὐ λογιζέονται μετὰ τῆς λόγχης σταυροειδῶς· ἀλλ' ὡς μέλη καὶ μέρη σώματος, μερίζονται καὶ κατασφάττονται. Μετέχων οὖν ἐκεῖνος ὁ θεὸς ἄρτος ἁγιασμοῦ, μεταδίδωσι καὶ τοῖς ἄλλοις τιμίους δώρους· ὁμοίως καὶ τῷ ποτηρίῳ μεταδίδωσι τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς χάριτος.

Μετὰ δὲ τὴν ὑψωσιν, εὐθύς ὁ μερισμὸς τοῦ θεοῦ ποιεῖται σώματος. Ἀλλὰ καὶ μερίζεται, ἀμέριστος διαμένει καὶ ἀτμητος, ἐφ' ἐνὶ ἐκάστῳ μέρει τῶν τεμνομένων, ὅλος γνωριζόμενός τε καὶ εὐρισκόμενος. Εἰ γὰρ καὶ φθορὰν ὑπέστη τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐν τῷ ᾧ οὐκ εἶδε διαφθοράν. Τότε δὲ κομίζεται ὑδὼρ θερμότατον εἰς μικρὸν λεθητάριον, καὶ κερνώσιν ἐξ αὐτοῦ τὰ προκειμένα τῇ θείᾳ τραπέζῃ, εἴτε κρατῆρες, εἴτε ποτήρια εἰέν· ἴν' ὥσπερ ἐκ ζωῆς προήλθον τῆς θείας πλευρᾶς ἀμφοτέρωθερμότατος πεπληρωμένα, οὕτω δὴ καὶ τὸ ὑδὼρ θερμότατον ἐν τῷ καιρῷ τῆς μεταλήψεως ἐπεμβαλλόμενον, τέλειον τὸν τύπον τοῦ μυστηρίου ἀναπληροῖ τῶν μεταλαμβάνοντων τῇ θηλῇ τοῦ ποτηρίου, ὡς αὐτῇ τῇ ζωοπαρῳχῇ πλευρᾷ ψαυόντων. Ταῦτα καὶ θύρα τίς ἐστι, πρὸς τὴν τῆς Τριᾶδος πίστιν τε καὶ ἐπίγνωσιν, καὶ τοῦτο ὁ μέγας Ἰωάννης καὶ θεολόγος παρίστησι, τοῖς τρισὶ τούτοις μάρτυσι, τῆς σωτηρίου πίστεως καὶ δυνάμεως ἐπιστηρίζων τὸν λόγον. « Τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, τὸ ὑδὼρ καὶ τὸ αἷμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν. » Ἡ δὲ μεταλήψις ὁλοῖ καὶ τὴν πρὸ τοῦ πάθους ἐπὶ τῷ μυστικῷ δείπνου μετάδοσιν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ καινοῦ ποτηρίου· περὶ οὗ εἶπεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν· « Οὐκέτι ἐκ τούτου πίνω, ἀχρις ὅτου πίνω αὐτὸ καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς μου. » « Ὁ καὶ ἐπεὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ξένως ὁμοῦ καὶ καινοπρεπῶς. Οὐ γὰρ ὡς χρεῖαν τηνικαῦτα τοῦ σώματος ἔχοντος τροφῆς, ἀλλ' εἰς πληροφορίαν τῶν μαθητῶν τῆς ἀναστάσεως ἔνεκα. Τὸ δὲ μεταλαβεῖν τὸν ἱερέα μόνον τὸν θεῖον ἄρτον, ἀνευ μὲν αἵματος, εἰδ' οὕτως μετασχεῖν τοῦ θεοῦ αἵματος, οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ, εἰ μὴ αἱματώδη ἐτι εἶναι τὸν θεῖον ἀμνὸν, ἀπὸ τῆς θείας καὶ ζωηφόρου σφαγῆς, καὶ τοῦ νοητοῦ θύματος, ἣν ὁ ἱερεὺς ἐπεποιήκει μυστικῶς ἐν τῇ προθέσει. Ἡ εὐχὴ ἡ μετὰ τὸ μεταλαβεῖν τὸν ἱερέα· « Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας πάντων τῶν θλιβόντων με. » Τὴν ἐπουράνιον λέγει τράπεζαν, τὸ μυστήριον τὸ ἀθάνατον· τράπεζαν, τὸ ἀχραντὸν σῶμα. « Ἐλίπνας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου· » τὸ ἔλαιον λέγει τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με, ὥστε κράτιστον! » τὴν ἀθάνατον πόσιν λέγει τοῦ θεοῦ αἵματος. Ἄλλως· Ποτήριον, τὸ τίμιον αἶμα. Καὶ τό· « Κατοικεῖν με ἐν

A Christi, et corpus Christi, id est, venerandi corporis Christi Dei. Ille enim est solus in quo figuratur et monstratur divina et vivifica passio ejus, qui est immolatus pro mundi vita: quandoquidem ipse solus divinus panis mactatur, et ut agnus immolatur: alia vero divina dona, lancea non dissecantur in modum crucis lancea adhibita, sed ut membra et partes corporis particulatim dividuntur et mactantur. Igitur panis ille divinus sanctificatione participans, communicat et aliis pretiosis donis, similiter et calici communicat sanctificationem et gratiam (15).

Post elevationem statim partitio divini corporis fit. Verumenimvero, tametsi in partes dividitur individuum et insectum, in singulis partibus sectorum totum agnoscitur et invenitur. Tametsi enim corruptionem subiit morte, at ejus caro in inferis non sensit corruptionem. Tunc et affertur aqua calidissima in exiguo lebeate, ac ex ea temperant quæ divinæ mensæ proposita sunt, sive crateræ, sive pocula sint; ut veluti ex vivente procedant divino latere, utraque calore referta. Ita sane et aqua calidissima tempore communionis injecta absolutum typum mysterii explet percipientium mamam poculi, quasi ipso vitam porrigente latere contrectato. Hæc etiam janua quædam est ad Trinitatis fidem et cognitionem percipiendam, idque magnus ille Joannes ac theologus representat, tribus his testibus salutaris fidei et virtutis sermonem confirmans. C « Tres, inquit, sunt testificantes, spiritus, aqua et sanguis, et tres in unum coeunt ». Communio autem significat etiam illam, ante passionem, in mystica cœna communicationem panis et novi poculi, de quo ait Salvator noster: « Non amplius ex eo bibo, donec bibero illud novum in regno Patris mei. » Quod et bibit post resurrectionem, extraneo quodam, simul et novo modo. Non enim quasi tum temporis corpus opus haberet alimenti, sed pertinet ad plene docendos apostolos de resurrectione. Quod autem sacerdos solum divinum panem percipiat absque sanguine, deinde postea divinum sanguinem sumat, nihil aliud indicat, quam sanguinolentum adhuc esse divinum agnum a divina et vitali mactatione, et spiritali sacrificio, quam sacerdos fecerat mystice in prothesi. Oratio post communionem sacerdotis: « Præparasti in conspectu meo mensam ex adverso omnium tribulantium me: » supercœlestem mensam, inquit, mysterium immortale: mensam, immaculatum corpus. « Unxisti oleo caput meum: » oleum dicit gratiæ sancti Spiritus. « Et calix tuus inebrians me, quam præclarus! » immortalem potum dicit divini sanguinis. Aliter: Calicem, pretiosum sanguinem. Et illud: « Ut inhabitem ego in domo Domini in longitudinem dierum, » in superna Jerusalem; domus, cœlum, et Ecclesia, et Sion.

¶ I. Joan. v, 8.

(15) Benigne interpretandum.

οὐκω Κυρίου εἰς μακρότητα ἡμερῶν, ἡ εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Οὐκός, ὁ οὐρανός, καὶ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἡ Σιών.

« Cum timore Dei et fide et charitate, accedite ad Christum Deum et Regem nostrum. » Igitur habeamus oportet timorem et charitatem tempore mysteriorum, et cum fide accedamus : quia, etsi innumeras scilicet justificationes habeamus, et injuriarum memores simus, nihil ex eis salutis (inquit) percipere poterimus : propterea et timorem habeamus oportet, et charitatem tempore sacrificiorum : nihil enim justitiæ aliud memoravit, quam charitatem. Ipse unigenitus Filius et Sermo Dei, pacis conciliator omni credenti est ; ac pretiosum suum corpus et sanguinem cum timore et fide largitus est.

« Recti, qui accepimus partem divinorum intaminatorum, immortalium, » id est, recta cogitatione cum operibus stemus qui percepimus, et ei meritas gratias agamus, quod dignatus sit ut nos gustaverimus divina mysteria, et in regeneratione cum eo habitemus : Amen. Aliter : Nos qui communionem vivifici sacrificii aut substantiæ lætamur, a terrenis ad cœlestia mentem dirigamus, et digne ei placeamus, quia dignatus est nos participes facere pretiosi corporis et sanguinis sui : quorum unam omnes nos compotes fiamus, et in regeneratione, visionis Dei, per ejus gratiam. Quid vero est regeneratio ? secundo generari et renovari. Sublatio autem relictarum sanctarum reliquiarum, assumptionem Domini ac Dei nostri subinnuit. Sufflitus autem postremus, gratiam eam sancti Spiritus per inspirationem datam apostolis post resurrectionem. Quæ autem habetur a pulpiti tergo oratio, quasi sigillum est omnium petitionum, ac summa ordine repetita congruens primis et pretiosioribus epilogs. Cum enim universa divina res sacrâ, primario pro offerentibus et propter quos obtulerunt, perficiatur, deinde et pro omnibus percipientibus, idcirco sub finem, seriem adjungit cujusque congruam orationis quæ pronuntiata sit. Quoniam enim nonnulli eorum qui foris astant, in dubitationem sæpe veniunt, ambigentes et inquietes : Quisnam est scopus et sensus ac vis orationum quas minutatim sacris præfectus sacerdos recitavit ? et desiderant notitiam quamdam etiam earum assequi ; ideo divini Patres, quasi omnium summam, per preces postulatorum indicem in hac incluserunt ; docentes qui requirunt, quasi ex fimbria vestimentum.

Virginalis autem corporis typus, participatio benedictionis et oblationis. Frangitur quidem ut panis, distribuitur autem ut ineffabilis benedictionis communicatio communicantibus cum fide. Ut oblatio autem plena sanctimonix offerentibus, et sanctis vicissim offertur : et ita a communicatione immaculati corporis, qui ex ea natus est Christus Deus noster, et pretiosi sanguinis sanctificatio et adoptatio filiorum, fidelibus repræsentatur. Spiritus

« Μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε Χριστῷ τῷ Θεῷ καὶ βασιλεῖ ἡμῶν. » Δεῖ οὖν φόβον ἔχειν ἡμᾶς καὶ ἀγάπην ἐν καιρῷ τῶν μυστηρίων, καὶ μετὰ πίστεως προσελθεῖν ὅτι καὶ μυστρία δηλαδὴ δικαιώματα ἔχουμεν, καὶ μνησικακοὶ ὦμεν, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν σωτηρίας, λέγει, καρπώσασθαι δυνασόμεθα· διὰ τοῦτο καὶ φόβον δεῖ ἔχειν καὶ ἀγάπην ἐν καιρῷ τῶν θυσιῶν· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐμνημόνευσε δικαιοσύνης, εἰ μὴ τὴν ἀγάπην. Διὸς γὰρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰρήνης πρόξενος· παντὶ τῷ πιστεύοντι, καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα μετὰ φόβου καὶ πίστεως δέδωκεν.

« Ὅρθοι, οἱ μεταλαβόντες τῶν θείων ἀχράντων, ἀθανάτων. » Τοῦτέστιν, ὁρθῇ τῇ διανοίᾳ σὺν τοῖς ἔργοις στῶμεν μεταλαβόντες· καὶ ἄξιως αὐτῷ εὐχαριστήσωμεν, ὅτι ἤξιωσεν ἡμᾶς τῶν θείων μυστηρίων γεύσασθαι, καὶ ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ σὺν αὐτῷ ἀλλισθῆναι. Ἀμήν. Ἄλλως· Οἱ μετασχόντες τῆς ζωοποιοῦ θυσίας, ἢ οὐσίας, ἀπὸ τῶν γῆινων πρὸς τὰ οὐράνια διορθώσωμεν τὸν νοῦν, καὶ ἄξιως τῷ Χριστῷ εὐαρεστήσωμεν, ὅτι ἤξιωσεν ἡμᾶς μετασχεῖν τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος αὐτοῦ· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τῆς ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ θεοφανείας, χάριτι αὐτοῦ. Τί δέ ἐστι παλιγγενεσία ; τὸ ἐκ δευτέρου γεννηθῆναι, καὶ ἀνακαινισθῆναι. Ἡ δὲ ἄρσις τῶν καταλειφθέντων θείων λειψάνων, τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν ὑπαινίσσεται. Ὁ δὲ τελευταῖος θυμιατὸς, τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν δι' ἐμφυσήματος δοθεῖσαν τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἡ δὲ ὁπισθάμβωνος εὐχή, οἷον ἐστί σφραγίς ἐστι πάντων τῶν αἰτημάτων, καὶ ἀνακεφαλαιώσις τακτικῇ, πρέπουσα τοῖς πρώτοις καὶ τιμιωτέροις ἐπιλόγοις. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσα ἡ θεία ἱερουργία, προσηγουμένως μὲν, ὑπὲρ τῶν προσενεγκάντων, καὶ δι' οὓς προσήγαγον τελείται, ἔπειτα καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν διαλειφθέντων· κατὰ τοῦτο ἐν τῷ τέλει, τάξιν ἐπιτίθουσιν τὴν ἐκάστης πρέπουσαν ἐκφωνουμένην εὐχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ τινες τῶν ἐξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐστῶτων εἰς ἀπορίαν πολλάκις χωροῦσι, γνωσιμαχοῦντες καὶ λέγοντες· Τίς ἄρα ὁ σκοπὸς, καὶ ἡ τῶν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ὑποψιθυριζομένων εὐχῶν ἐννοία τε καὶ δύναμις ; καὶ ἐφίενται εἰδῆσθαι τινα καὶ τούτων καταλαβεῖν, κατὰ τοῦτον οἱ θεοὶ Πατέρες, ὡς ἀνακεφαλαιώσιν πάντων τῶν διὰ τῶν εὐχῶν αἰτουμένων, τὸν χαρακτήρα ταύτης ἐποιήσαντο, διδάσκοντες τοὺς ἐπιζητοῦντας, ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα.

Ὁ δὲ τοῦ παρθενικοῦ σώματος τύπος, ὁ μερισμὸς τῆς εὐλογίας καὶ προσφορᾶς, κλάθεται μὲν ὡς ἄρτος, διανέμεται δὲ ὡς ἀρῆς τοῦ εὐλογίας μετάληψις τοῖς μεταλαμβάνουσι μετὰ πίστεως· ὡς προσφορὰ δὲ τοῖς ἐνηνοχόσι πλήρης ἁγιοσύνης, ἐκ τῶν ἁγίων ἀντιπροσφέρεται· καὶ οὕτως ἀπὸ μὲν τῆς μεταλήψεως τοῦ ἀχράντου σώματος, τοῦ ἐξ αὐτῆς ταχθέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, ὁ ἁγιασμὸς καὶ υἰοθεσία τοῖς πιστοῖς παραγίνεται.

Ἡ δὲ πνευματικὴ εὐλογία, καὶ ἡ ἄλλη τῶν ἀγαθῶν χορηγία, τῷ τῶν Χριστιανῶν γένει, ἐκ τῆς διανομῆς τοῦ ἄρτου τοῦ σώματος τῆς Θεοτόκου γίνεται καὶ πιστεύεται. Ὁ μὲν θεόπτης ἐκείνος Μωσῆς, πάλαι αἵματα τράγων καὶ μόσχων, ἐρράντιζε τὸν λαόν, λέγων· «Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης Κυρίου ἐστίν.» Ὁ δὲ Χριστὸς καὶ Θεὸς τὸ ἴδιον σῶμα δέδωκε, καὶ ἴδιον αἷμα εξέχεε, καὶ ἐκέρασε τὸ καινῆς διαθήκης πῶμα, λέγων· «Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τὸ αἷμά μου, τὸ κλῶμενον καὶ διαχεόμενον εἰς ἁφῆσιν ἁμαρτιῶν· ὥστε ὅσῳκις ἐσθίετε τὸν ἄρτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασίν μου ὁμολογεῖτε.» Καὶ οὕτω λοιπὸν μετὰ τοιαύτης ἐννοίας, ἐσθίοντες τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον πίνοντες, ὡς σάρκα καὶ αἷμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν ὁμολογοῦντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A talis autem benedictio, et alia bonorum subpeditatio, Christianorum generi ex distributione panis corporis Deiparæ fit et creditur. Ac ille Dei spectator Moses, olim sanguinibus hircorum ac vitulorum aspergebat populum, inquitens: «Hic sanguis testamenti Domini est.» Christus vero et Deus, proprium corpus et proprium sanguinem effudit, et miscuit novi testamenti calicem, inquitens: «Hoc est corpus meum et sanguis meus, quod frangitur, et qui effunditur in remissionem peccatorum; ita quotiescunque editis panem, et calicem hunc bibitis, mortem et resurrectionem meam confitemini:» et ita in posterum, cum tali cogitatione vescimur pane, et poculum bibimus ut carnem et sanguinem Filii Dei, mortem et resurrectionem consistentes Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula. Amen.

HYMNUS IN SANCTAM DEI GENITRICEM.

DANIEL. *Thesaur. hymnologicus*, t. III, p. 79; *Acta Sanctorum* Jun. t. II, p. XL.

Θεοτόκιον.

Σαλπίζωμεν ἐν σάλπιγγι ψαλμῶν·
Προκύψασα γὰρ ἡ πάντανασσα Μητροπάρθενος
Ταῖς εὐλογίαις, καταστέφει τοὺς εὐφημοῦντας
[αὐτήν.

Βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες συνερχέτωσαν,
Καὶ τὴν Βασιλῖδα κροτεῖτωσαν ἐν ὕμνοις,
Βασιλεῖα τέξασαν τοὺς θανάτῳ κρατούμενους
Ἡρὶν ἀπολύσαι φιλανθρωπῶς εὐδοκήσαντα.
Ποιμένες καὶ διδάσκαλοι, τὴν τοῦ καλοῦ ποιμένην· C
Ὑπεράγιον Μητέρα συνελθόντες εὐφημήσωμεν.

Τὴν λυχνίαν τὴν χρυσαυγῇ,
Τὴν φωτοφόρον νεφέλῃν,
Τὴν τῶν Χερουβιμ ὑπερτέραν,
Τὴν ἐμψυχὸν κιθωτὸν,
Τὸν περίμορφον τοῦ Δεσπότητος θρόνον,
Τὴν μανναδόχον χρυσεάν στάμνον,
Τὴν ζωηφόρον τοῦ Λόγου πλάκα,
Ἀπάντων τῶν Χριστιανῶν τὸ καταφύγιον
Ἄσμασι θεηγόροις ἐγκωμιάζοντες
Οὕτως εἰπωμεν· Πιλάτιον τοῦ Λόγου,
Ἀξιώσον τοὺς ταπεινοὺς ἡμᾶς τῆς οὐρανῶν
[βασιλείας·

Οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον τῇ μεσιτείᾳ σου.

Theotocion.

Canamus tubis, quia Regina
Omnium, Mater virgo, benevola est,
Et benedictionibus coronat laudatores suos.

Reges ac principes concurrent,
Atque excitato plausu venerent Reginam,
Quæ peperit Regem, gaudentem
A morte victos benigne solvere.
Pastores ac magistri, Pastoris boni
Sanctissimam Genitricem una efferamus lau-
[dibus.

Candelabrum aureum,
Illuminantem nubem,
Excelsiorem cherubim,
Animatam arcam,
Speciosum Altissimi solium,
Urnæ aureæ recepticem mannae,
Vitalem Verbi tabulam,
Omnium Christianorum perfugium
Sacro celebrantes carmine,
Sic dicamus: Palatium Verbi,
Nos humiles cœlorum regno dignare:

Non est enim quidquam, quod te intercedente
[feri non possit.

COSMAS HIEROSOLYMITANUS.

NOTITIA.

(GALLAND. *Vet. Patrum Biblioth.* t. XIII, p. viii.)

Cosmas, a patria Hierosolymitanus dictus, et ex eo quod civitas illa *Sancta* vocaretur, Hieropolites etiam nuncupatus, cōdiscipulus fuit sancti Joannis Damasceni, sub eodem praeceptore Cosma monacho educatus, ut in vita Damasceni refert Joannes Hierosolymitanus (1). Cum enim ex Italia Damascum reverteretur, a Saracenis captus, ab Joannis Damasceni patre redemptus est, Joannique filio suo, et Cosmæ nostro hymnologo magister datus est. Post Petrum factus est episcopus Majumæ (2), circa annum 743. De illo Suidas hoc judicium tulit in Joanne Damasceno: *Joannis Damasceni æqualis fuit Cosmas Hierosolymitanus, vir ingeniosissimus, omnino musicam harmoniam spirans. Joannis porro et Cosmæ musicales regulæ nullatenus cum aliorum carminibus conferri possunt, ac ne poterunt quidem, quandiu mortale genus supererit.* Hos hymnos exposuerunt Joan. Zonaras, Theodorus Prodromus, Marcus Eugenius, et Gregorius Corinthiacus (3). Sunt tamen qui Cosmæ monacho, sive seniori perperam attribuant. Odæ omnes sunt acrostichæ, non pleræque, ut habes in Fabricio (4), qui utique sententiam mutavit postquam Prudentius ab Aldo editus ad manus ejus pervenit, ex quo etiam Cosmæ hymnos recenset (5). Nos ex eo Aldi libro Græca descripsimus, quæ tamen typhothetarum oscitantia vitiosissima sunt, sanata nihilominus per nos fuerunt, ut in notis indicavimus, ex βιβλίου ἐνταύτου Romæ edito. Adornavinus etiam versionem Latinam, Aldina enim adeo servilis est, ut sine Græcis a Latine tantum scientibus intelligi vix queant. Præterea hymnis illis xiii adjecimus et alios nonnullos Græce et Latine ex versione nostra nunc primum prodeuntes, quos passim in eodem libro ἐνταύτου invenimus. Hos tamen, saltem qui longiores sunt, facile dixerim ad seniore Cosmam junioris magistrum pertinere. Animadversione dignum videtur quod in hymno Theophaniæ γ 2, dicitur de draconibus sive dæmonibus lustra Jordanis incolentibus: quod itidem refertur a sancto Joanne Damasceno. Quare consequitur vel per ea tempora vulgo ejusmodi obtinuisse sententiam, vel potius a communi magistro utrumque discipulum didicisse.

NOTITIA ALTERA.

(FABRIC. *Biblioth. Græca*, edit. Harles., t. XI, p. 173.)

Cosmas Hagiopolites sive Hierosolymitanus, non confundendus cum Cosma monacho seniore (6-7), quem Italia venientem Damascum, Saraceni ceperunt, et Joannis Damasceni pater e captivitate liberatum Joanni filio suo et Cosmæ illi juniori praeceptorem præfecit, ut diserte narrat Joannes Hierosolymitanus in Vita Joannis Damasceni pag. 7. Hic junior non archiepiscopus quidem, ut tradit Corderius in Catena ad Lucam (8), sed post Petrum (9) episcopus Majumæ in Palæstina factus est, circa a. 743, atque cum

(1) Pag. vii.
 (2) Lequienius in not. ad vitam Damasc. pag. 10 seqq.
 (3) Allatius de Gregor. pag. 418.
 (4) Bibl. Gr. tom. X, pag. 218.
 (5) Ibid. pag. 333.
 (6-7) Hinc emendabis, quæ scripsi supra p. 131. [inter Melodos Gr. ubi jam notavi.] et Caveum, qui ex duobus hisce Cosmis unum facit in *Historia litteraria* ad a. C. 730. Fabr. Cave I, p. 623 seq., ubi quoque de Cosmæ scriptis horumque codd. quædam attulit. — Oudin. in *Comm. de SS. eccl.* tom. I,

p. 1785 seqq., plura de eo, ejusque codd. collegit. — Vossius, *De poetis Gr.* cap. 9, p. 82, et Saxius in *Onom. litt.* II, p. 85, ad an. circ. 743, a quo anno episcopus Majumæ in Palæstina. Pauca de eo scripsit cl. Scroekkh. in *Hist. eccl. Christ.* part. xx, p. 156 seq. et 224 seqq. HARL.

(8) V. supra, vol. VIII p. 679, add. in cod. Coislin. V. Montfauc. *Bibl. Coislin.* p. 251, et supra, vol. IV, p. 261 seq. HARL.

(9) Vide Mich. Lequien. notas ad vitam Jo. Damasceni pag. 20 seq.

sodali suo Joanne Damasceno (10) longe celebratissimus inter melodos Græcæ Ecclesiæ, quæ memoriam ejus colit 14. Octobr. De hoc Suidas in *Ἰωάννης ὁ Δαμασκ.* συνήμαζε δ' αὐτῷ καὶ Κοσμάς ἐξ Ἱεροσολύμων, ἀνὴρ εὐφύετατος καὶ πνέων μουσικῇν ὅλως τὴν ἐναρμόνιον. Οἱ γοῦν ἄσματος καὶ κανόνες Ἰωάννου τε καὶ Κοσμά συγκρίσιν οὐκ ἐδέξαντο, οὐδὲ διέβαινον· μέχρις ἂν ὁ καθ' ἡμᾶς βίος περιωθῆσεται. *Joannis Damasceni æqualis floruit Cosmas Hierosolymitanus, vir ingeniosissimus, et omnino musicam harmoniam spirans. Illi autem canticorum canones Joannis et Cosmæ, nullam cum aliorum hymnis comparationem admiserunt, nec admittent quandiu hominum vita durabit.* Hymni tamen Cosmæ, quibus utitur Ecclesia Græca, plerique tribuuntur Cosmæ, non episcopo, sed monacho, ut seniore etiam Cosmam in hoc genere elaborasse credibile sit, et interjecto tempore utriusque lucubrationes confundi vel ad unum referri contigerit: vel Hierosolymitanus etiam appellatur monachi nomine, monachus quod ante episcopatum plerosque hymnos composuisset (11). In illis exponendis Joannem Zonaram, Theodorum Prodromum, Marcum Eugenium et Georgium Corinthi metropolitanum versatos notavit Allatius de Georgiis, pag. 418. Hymni ipsi plerique sunt acrostichis, sive ita compositi, ut primæ cantaciorum litteræ sententiam conficiant. Græce vix usquam exstant editi, quod sciam, nisi in Triodion nonnulli, de quibus Allatius, p. 72 seq. *De libris ecclesiasticis Græcorum.*—[Græce tamen editos fuisse hymnos, Fabric. paulo post in hoc volumine § 18, p. 352 se. vet. ed. ostendit; quem integrum locum huc jure postliminii reducam. « Postea, inquit, incidi in volumen non adeo frequenter obivium, vulgatum ab Aldo, Venetiis an. 1501, 4, in quo Cosmæ hujus nonnulla Græce leguntur (12).]

1. *In Θεογονίαν* sive *nativitatem Domini* canticum. Acrostichis: Χριστὸς βροτῶθεις ἦν, ὅπερ Θεὸς μένη. Incipit: Χριστὸς γεννᾷται, δοξάζατος. Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστὸς, ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε.

2. *In Epiphaniam*. Acrostichis: Βάπτισμα ρύψις γηγενῶν ἀμαρτᾶδος. Incipit: Βυθὸν ἀνεκάλυψε πυθμένα, καὶ δὲ ξηρᾷ; οὐαίλους ἔλκει.

3. *In magnam secundam*, id est, in primam diem hebdomadæ sanctæ. Acrostichis: Τῇ δευτέρᾳ. Incipit: Τῷ τῇν ἁγίαν κυριαζομένην· ὁδῶσαν θεῷ αὐτοῦ προστάγματι· ἀναξήρανanti.

4. *In magnam tertiam*. Acrostichis: Τρίτῃ τε. Incipit: Τῷ δόγματι τυραννικῷ οἱ ὅσιοι τρεῖς παῖδες μὴ πισθόντες, ἐν τῇ καμίνῳ βληθέντες Θεὸν ὠμολόγηον ψάλλοντες· Εὐλογοῦτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον.

5. *In magnam quartam*. Acrostichis: Τετάρτῃ φάλῳ. Incipit: Τῆς πίστεως ἐν πέτρᾳ με στερεώσας ἐλάτυνας τὸ σῶμα μου ἐπ' ἐχθροῦς μου.

6. *In magnam quintam*. Acrostichis: Τῇ μακρᾷ πέμπτῃ μακρὸν ὕμνον ἐξῆδω. Incipit: Τμηθεῖση τμᾶ-

(10) Atque Damasceni epistola ad Cosmam, episc. Majumæ, præmissa est Damasceni dialecticæ v. cod. Coisl. 574, sec. Montfaucon. bibl. Coisl. pag. 581, et cod. Vindobon. 147, n. 14. V. Lambec. IV, p. 270 seqq. ubi hic plura de Cosma et de portu Majuma Palestinæ, alisque codd. Cæsareis scripsit: de portu Majuma vide quoque Kollar. ad Lambec. V, pag. 3 seqq. ubi etiam laudat Reland. *Palestin.* tom. II, p. 530, 590 et 884. — in eod. vol. p. 12 seqq. de cod. Cæs. 205, de Damasceni epistola; v. ibi Kollar. not. — in vol. VII, p. 582, de cod. 95. HARL.

(11) Conf. Caveum l. c. in primis Oudin. l. c. — De codd. in quibus insunt Cosmæ hymni, etc. pauca subjungam. Paris. in bibl. publ. codd. 343, n. 2, Cosmæ melodi, et Jo. Damasceni hymni: acc. commentarius: — In cod. 1272, n. 54, canon solemnitatis palmaram, auctore Cosma monacho: acc. expositio sive paraphrasis post singula troparia, et n. 35, cantus sacri in laudem martyris Luciani, presbyteri Antioch. et Cosmæ poetæ. — In cod. 1720, n. 11, canones sive cantus ecclesiastici acrostichis quatuor. Primi et tertii (uti ait confector cat. codd. regg. Paris. tom. II, pag. 392) auctor Cosmas monachus; secundi et quarti Joannes Damascenus. Hæc omnia cum Gregorii, Corinthii archiepiscopi, interpretatione s. commentario; et n. 12, versus politici, minio scripti a Dimiri quodam, in quibus insunt Cosmam et Jo. Damascenum summis laudibus extollit. — In cod. Coisl. 222, I, Cosmæ melodi Expositio hymnorum eccles. Est cunctino (inquit Montfaucon. in *Bibl. Coisl.* p. 274) similibus ad verbum ei, quæ supra in cod. 249 Theodoro Prodromo tribuitur. — Secundum Montfaucon. in *Bibl. biblioth. mss.* Cosmæ hymni, Romæ in bibl. Vaticana, (p. 114 C.) — In bibl. Escorial. Cosmæ poema ecclesiastic. cum punctis et modulatione Græcorum (pag. 618 C.) — in bibl. Sforziana, Cosmæ et Jo. Damasceni hymni festorum

dierum, cum interpretatione Theodori Prodromi (pag. 697 B). — Ibid. Vita et miracula S. Cosmæ poetæ (pag. 704 C). — Mosquæ in cod. synod. 211 Theodori explicationes canonum Cosmæ et Jo. Damasceni. V. Matthæi Notit. mss. Gr. Mosquens. pag. 441. — Vindob. in cod. 299, n. 6. Cosmæ Canon paracleticus ad Christum inter variorum cantica ecclesiastica: inc. Πένθος μοι δώρησαι, Ἀδελφὲ, καθαριστικόν· V. Lambec. V. pag. 564. — Ibid. in codd. 315, n. 1; 316, cum exposit. Theodori Prodr. et 317, canones s. cantica ecclesiast. in præcipuis sacris solemnitatibus cantari solita; atque in cod. 318 cantica eccles. cum expositione Theodori Prodromi singulis tropariis subjuncta. — In cod. 320, n. 1, Gregorii Corinth. Expositio in cantica eccles. etc. Cosmæ et Jo. Damasc. etc., denique eadem in cod. 101, n. 2. V. Lambec. V, p. 579 (ubi Kollar. adnotat additam expositionem non, uti putarat Lambecius, habere Theodorum Prodromum, sed Gregorium Corinth. auctorem): pag. 584 seqq., ubi Kollar. pariter contra Lambecium de auctore expositionis, etc., disputat; et pag. 585 seqq. nec non pag. 587 seqq. et cod. 101 uberius recenset Kollar. in suppl. ad Lambec. I, pag. 650 seqq. Cosmæ Hierosol. attribuit etiam Kollar. in not. ad Lambec. V, p. 579, ineditum *Canticum in obdormitionem B. Mariæ*. — Oxon. in cod. Barocc. 110 Theodori Prodromi Expositio octoecchi Cosmæ ac Damasceni. Add. supra, vol. IV, p. 679 seqq.; in primis supra, vol. IX, p. 719 seqq. ibique not. H. HARL.

(12) Hoc est primum volumen rarissimum collectionis poetarum Christianorum vet. de quo vide Panzer. *Ann. typogr.* vol. VIII, p. 541, et de altero volumine, p. 542, atque de utroque vol. Ant. Aug. Renouard, *Annales de l'imprimerie des Alde*, etc. tom. I, Paris. 1803, 8, pag. 34-38. HARL.

ται πόντος Ἐρυθρός. Ante tres postremas hymni sectiones leguntur precum formulæ ad Dominum et ad Deiparam, ex quibus postremam, quia brevis est et de superstitione illorum temporum testatur, apponam: Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου εἰς σὲ ἀνατίθην, μήτερ τοῦ τωτός, φύλαξόν με ὑπὲρ τὴν σκέπην μου. *Omnem spem meam in te repono, mater luminis, serva me sub protectionem tuam.*

7. *In magnam Parasceven.* Acrostichis: Προσάβδατόν τε. Incipit: Πρὸς σὲ ὀρθρίζω, τὸν δι' εὐσπλαγγίαν ἐαυτὸν τῷ πεσόντι κανόναν ἀτρέπτως.

8. *In magnum Sabbatum.* Acrostichis: Σάββατον μέλω μέγα. Incipit: Συνεσχέθη, ἀλλ' οὐ κατεσχέθη στέρνοις κητώις Ἰωνᾶς.

9. *In Pentecosten.* Acrostichis: Πεντηχοστὴν ἐορτάζωμεν. Incipit: Πόντῳ ἐκάλυψε Φαραὼ σὺν ἄρμασιν ὁ συντρέφων πολέμους ἐν ὑψηλῷ βραχίονι. Ἄσωμεν αὐτῷ, ὅτι δεδόξασται.

10. *In transfigurationem Domini nostri Jesu Christi.* Acrostichis: Χριστὸς ἐν σκοπιῇ σέλας ἀπλετον εἰδος ἦκε. Incipit: Χοροὶ Ἰσραὴλ ἀνέκμοις ποσὶ πόντον ἐρυθρὸν καὶ ὑγρὸν βυθὸν διελάσαντες.

11. *In diem dominicum Palmarum.* Acrostichis: Χριστὸς εὐλογημένος Θεός. Incipit: Ὁφθησαν αἱ πηγαὶ τῆς ἀδύσου νοτίδος ἄμμοιροι.

12. *In exaltationem Crucis.* Acrostichis: Σταυρῷ πεποιθὼς ὕμνον ἐξερεύγομαι. Incipit: Σταυρὸν χαράξας Μωσῆς ἐπ' εὐθείας ῥάβδῳ τὴν ἐρυθρὰν διέτεμε.

13. *In occursum sive præsentationem, secundum carnem, Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi.* Acrostichis: Χριστὸν γεγηθὼς πρέσβυς ἀγκαλίζεται. Incipit: Χέρσον ἀδυσσοτόκον πέδον ἥλιος ἐπεπόλευσέ ποτε, ὡσεὶ τεῖχος γὰρ ἐπάγη.

ΚΟΣΜΑ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙΤΟΥ ΥΜΝΟΙ.

COSMÆ HIEROSOLYMITANI HYMNI.

(GALLAND. Vet. Patrum Biblioth. t. XIII, p. 234.)

I. IN NATALE DOMINI.

Acrostichis:

Christus homo factus, quod erat Deus mansit.

Christus nascitur, glorificate: Christus ex cœlis, occurrite: Christus in terra, exaltamini. Cantate Domino, omnis terra, et in lætitia laudem dicite, populi, quoniam glorificatus est.

Dilabentem ex transgressione eum, qui erat secundum Dei imaginem, totusque corruptioni obnoxius evaserat ex meliori excidens divina vita, rursus reformat sapiens opifex, quoniam glorificatus est.

Videns Conditor pereuntem hominem, quem manibus formaverat, inclinans cœlos descendit: illumque ex Virgine diva castaque, totum substantia induit, vere caro factus, quoniam glorificatus est.

A

A'. EIS THN ΘΕΟΓΟΝΙΑΝ.

Ἡ ἀκροστιχίς·

• Χριστὸς βροτωθεὶς, ἦν ὁπερ Θεὸς μένη.

Χριστὸς γεννᾶται, δόξασατε. Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε. Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν εὐφροσύνῃ ἀνυμνήσατε, λαοί, ὅτι δεδόξασται.

Ῥεύσαντα ἐκ παραδάσεως Θεοῦ τὸν κατ' εἰκόνα γενόμενον, ὅλον τῆς φθορᾶς ὑπάρξαντα, κρείττονος ἐπταικότα θείας ζωῆς, αὐτὸς ἀναπλάττει ὁ σοφὸς Δημιουργός, ὅτι δεδόξασται.

Ἰδὼν ὁ Κτίστης ὁλλόμενον τὸν ἄνθρωπον, χερσὶν ὁν ἐποίησε, κλίνας οὐρανοὺς κατέρχεται· τοῦτον δὲ ἐκ Παρθένου θείας ἀγνῆς ὅλον οὐσιοῦται, ἀληθεὶς σαρκαθεὶς, ὅτι δεδόξασται.

• Confer Anthologium editum Romæ 1738, p. 436, mense Decembri.

Σοφία, Λόγος καὶ δύναμις· Υἱὸς ὢν τοῦ Πατρὸς, Ἀ καὶ ἀπαύγασμα, Χριστὸς ὁ Θεὸς, δυνάμεις λαθὼν, ὅσας ὑπερκοσμίους, ὅσας ἐν γῇ, καὶ ἐνανθρωπίσας, ἀνεκτίσαστο ὁ ἡμᾶς, ὅτι δεδόξασται.

Τῷ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ Πατρὸς γεννηθέντι ἀρρέουσας Υἱῷ, καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐκ Παρθένου σαρκωθέντι ἀσπέρως, Χριστῷ τῷ Θεῷ βοηθώμεν· Ὁ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν, ἅγιος εἰ, Κύριε.

Ὁ τῆς ἐπιπνοίας μετασχὼν τῆς ἀμείνου· Ἀδὰμ χοικὸς, καὶ πρὸς φθορὰν κατολισθήσας γυναικεῖα ἀπάτη, Χριστὸν ὁ γυναικὸς βοᾷ ἐξορῶν· Ὁ δι' ἐμὲ κατ' ἐμὲ γεγωνῶς, ἅγιος εἰ, Κύριε.

Σύμμορφος πηλίνης εὐτελοῦς διαρτίας, Χριστὲ, γεγωνῶς, καὶ μετοχῇ σαρκὸς τῆς χεῖρῳ ὁ μεταβούς· θείας φύλης, βροτὸς πεφυκὼς, καὶ μείνας Θεός, καὶ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν, ἅγιος εἰ, Κύριε.

Βηθλεὲμ, εὐφραίνου, ἡγεμόνων Ἰουδα βασιλεία· τὸν Ἰσραὴλ γὰρ ὁ ποιμαίνων, Χερουβὶμ ὁ ἐπ' ὤμων, ἐκ σοῦ προσελθὼν Χριστὸς ἐμφανῶς, καὶ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν, πάντων ἐβασίλευσε.

Ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς, Χριστὲ, ἐκ τῆς Παρθένου ἀνεδλάσθησας, ἐξ ὅρου ὁ αἰνετὸς κατασχοῦν, δαστός ἤλθες, σαρκωθείς ἐξ ἀπειράνθρωπου, ὁ ἄυλος καὶ Θεός, δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

Ὅν πάλαι προεῖπεν Ἰακώβ ἐθνῶν ἀπεκδοχὴν, Χριστὲ, φυλῆς Ἰουδα ἐξανέτειλας, καὶ δύναμιν δαμασκῶν, Σαμαρείας σκῦλὰ τε ἤλθες προνομούσας, πλάτην τρέπων εἰς πίστιν θεοπερεπῇ· Ὁ δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

Τοῦ μάντεως πάλαι Βαλαάμ τῶν λόγων μυητὰς, σοφοῦς ἀστεροσκοποῦ· χαρὰς ἐπλησας, ἀστὴρ ἐκ τοῦ Ἰακώβ ἀνατείλας, Δέσποτα· ἐθνῶν ἀπαρχὴν εἰσαγομένους ἐδέξω δὲ προφανῶς. Ὁ δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

Ὡς πόκιμ γαστρὶ παρθενικῇ κατέβης ὑετός, Χριστὲ, καὶ ὡς σταγόνες ἐν γῇ σταζόουσαι. Αἰθίοπες καὶ θάρσεις, καὶ Ἀράβων νῆσοι τε Σαβᾶ, Μήδων, πάσης γῆς κρατοῦντες προσέπεσόν σοι, Σωτήρ. Ὁ δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

Θεὸς ὢν εἰρήνης, πατήρ οἰκτιρῶν, τῆς μεγάλης βουλῆς σου τὸν ἄγγελον εἰρήνην παρεχόμενον ἀπέστειλας ἡμῖν· ὅθεν θεογνωσίας πρὸς φῶς ὁδηγηθέντες, ἐκ νυκτὸς ὁρμίζοντες, δοξολογοῦμέν σε, φιλιάνθρωπε.

Ἐν δούλοις τῷ Καίσαρι δόγματι ἀπεγράφης πειθήσας· καὶ δούλους ἡμᾶς ἐχθροῦ καὶ ἁμαρτίας ἡλευθέρωσας, Χριστὲ. Ὅλον τὸ καλὸν ἡμᾶς δὲ πτωχώσας, καὶ χοῖκόν ἐξ αὐτῆς ἐνώσεως καὶ κοινωνίας ἐθεοόρησας.

Ἰδοὺ ἡ Παρθένος, ὡς πάλαι φησὶν, ἐν γαστρὶ συλλαβοῦσα, ἐκύησε Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα, καὶ μένει παρθένος· δι' ἧς καταλλαγέντες Θεῷ οἱ ἁμαρτωλοὶ, Θεοτόκον κυρίως οὔσαν, ἐν πίστει ἀνυμνήσωμεν.

Sapientia, Verbum et Virtus Filius existens Patris ac splendor, Christus Deus, clam potestatibus celestibusque et terrenis, homo factus, reformavit nos, quoniam glorificatus est.

Ante saecula ex Patre nato sine semine Filio, et novissime ex Virgine incarnato sine semine, Christo Deo clamemus : O qui exaltasti cornu nostrum, sanctus es, Domine.

Qui inspiratione gaudebat excellentiori Adam terrenus, sed ad corruptionem delapsus est mulieri fraude, Christum ex muliere videns clamat : Qui propter me secundum me factus es, sanctus es, Domine.

Conformis lutei humilis figmenti, Christe, efferte, et participatione carnis sequioris cedens divino germi, homo natus Deusque manens, et exaltans cornu nostrum, sanctus es, Domine.

Bethleem, gaude, ducum Judae regia : qui enim Israel pascit, qui super dorsis Cherubim vehitur, ex te procedens Christus manifeste, exaltansque cornu nostrum, in omnibus regnavit.

Virga ex radice Jesse, et flos ex illa, Christe, ex Virgine germinasti, ex monte laudabilis umbroso ac denso venisti, carnem assumens ex Virgine, qui spiritus es Deusque, gloria potentiae tuae, Domine.

Quem olim praedixit Jacob gentium expectationem, Christe, ex tribu Juda exortus es, virtutemque Damasci et spolia Samaritae advenisti ablaturus, errorem vertens in fidem Deo placentem. Gloria potentiae tuae, Domine.

Vatis quondam Balaam verbis imbutos sapientes astrorum inspectores gaudio replevisi, ceu stella ex Jacob exortus, Domine : gentium primitias invehentes conspicue suscepisti. Gloria potentiae tuae, Domine.

Tanquam pluvia in vellus virgineum in uterum descendisti, Christe, et tanquam guttae stillantes super terram. Aethiopes et Tharsis, Arabum insulae et Saba et Medorum, totius terrae dominatores procubuerunt tibi, Salvator. Gloria potentiae tuae, Domine.

Qui Deus es pacis, pater misericordiarum, magni consilii tui angelum pacis exhibitorem misisti ad nos : quare divinae cognitionis ad lumen incedentes, de nocte mature surgentes, glorificamus te, piissime.

Inter subditos Caesaris edicto descriptus fuisti obtemperans ; at servos nos inimici ac peccati in libertatem asseruisti, Christe. Tota autem nostra assumpta paupertate, terrenum ex ipsa unione et participatione divinum reddidisti.

Ecce Virgo, ut olim dictum est, in utero concipiens peperit Deum hominem factum, sed permanet virgo ; per quam reconciliati Deo peccatores, ceu proprie Deiparam in fide laudemus.

VARIÆ LECTIONES.

ὁ Anthol. ἀνεκτῆς. ὁ Anth. Χριστῷ. ὁ Forte χεῖρους. ὁ Anth. θεοπερεπῇ. ὁ Anthol. ὁὐρά σοι ὑεκτὰ προσκομίζοντας.

A visceribus Jonam veluti fetum evomuit mari-
nus cetus qualem acceperat : in Virgine vero inha-
bitans Verbum carnemque assumens, prodiit in-
corruptam conservans ; ab illa namque quam non
est passus affectionem, matrem conservavit immu-
nem.

Advenit assumpta carne Christus Deus noster,
ex utero quem Pater ante luciferum genuit : qui-
que habenas moderabatur purissimarum Virtutum,
in præsepio irrationabilium reclinatus est. Pannis
fasciatur, at solvit multimodas catenas prævarica-
tionum.

Novellus puer ex Adami consperstone natus est,
filiusque fidelibus datus est : futuri vero is est sæ-
culi pater ac princeps, et vocatur magni consilii
angelus. Is est Deus fortis, et possidens imperium
creaturæ.

Pueri in pietate connutriti, impium mandatum
contemnentes, ignis minas non sunt veriti : sed in
medio flammæ stantes psallebant ; Deus patrum
nostrorum, benedictus es.

Pastores in agro degentes stupendi luminis com-
potes facti sunt : gloria Domini enim eos circum-
fulsit, et angelus qui clamat : Hymnum dicite, quia
natus est Christus. Deus patrum nostrorum, benedi-
ctus es.

Confestim cum sermone angeli caelorum exerci-
tus clamabant : « Gloria in excelsis Deo, in terra
pax, in hominibus beneplacitum. » Christus effulsit.
Deus patrum nostrorum, benedictus es.

Istud verbo dixere pastores : « Transcuntes vi-
deamus quod factum est, » divinum nempe Chri-
stum. Bethleem ubi venerunt, cum matre adora-
vere canentes : Deus patrum nostrorum, benedictus
es.

Prodigii supernaturalis roscida fornax præ se
ferebat typum : nec enim quos susceperat pueros
comburebat, quemadmodum nec ignis divinitatis
virginem quam subiit alvum. Quare laudantes
cantemus : Benedicat omnis creatura Dominum, et
superexaltet in omnia sæcula ¹.

Ducit Babylonis filia gentes captivas Davidis ex
Sion ad se : at ferentes munera mittit Magos sub-
ditos, Davidis Deiparæ filiae supplicaturos. Quare
laudantes cantemus : Benedicat omnis creatura Do-
minum, et superexaltet in omnia sæcula.

Organa deposuit modulaminis tristitia ; neque
enim caneabant inter alienigenas filii Sion : at
Babylonis dissolvit omnem errorem, et musicorum
harmoniam ex Bethleem ortus Christus. Quare
laudantes cantemus : Benedicat omnis creatura
Dominum, et superexaltet in omnia sæcula.

¹ Dan. iii, 74.

Σπλάγχνων Ἰωάνν ἐμβρυον ἀπήμεσεν ἐνάλιον
θήρ, ὅλον ἐδέξατο· τῇ Παρθένῳ δὲ ἐνοιχήσας ὁ Λόγος
καὶ σάρκα λαβὼν, διετήλυθε φυλάξας ἀδιάφθορον·
ἥς γὰρ οὐχ ὑπέστη βεύσεως, τὴν τεκοῦσαν κατέσχευ
ἀπήμαντον.

Ἦλθε σαρκωθείς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἡ γαστὴρ
ἐν Πατρὶ προῦσφορος γεννᾷ· τὰς ἡνίας δὲ ὁ κρα-
τῶν τῶν ἀχράντων Δυνάμεων, ἐν φάτνῃ τῶν ἀλόγων
ἀνακέκλιται ^b. Πάκῃ σπαργανούται, λύει δὲ πολυ-
πλόκους σειρὰς παραπτώσεων.

Νέον ἐξ Ἀδάμ παῖδιον φυράματος ἐτέχθη, υἱὸς
καὶ πιστοῖς δέδοται· τοῦ δὲ μέλλοντος οὕτως ἐστὶν
αἰῶνος πατήρ καὶ ἄρχων, καὶ καλεῖται τῆς μεγάλης
βουλῆς ἄγγελος. Οὗτος ἰσχυρὸς Θεὸς ἐστὶ, καὶ κρα-
τῶν ἐξουσίαν τῆς κτίσεως.

Οἱ παῖδες εὐσεβεῖα συντραφέντες, δυσσεβοῦς προσ-
τάγματος καταφρονήσαντες, πυρὸς ἀπειλὴν οὐχ
ἐπτοήθησαν, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς φλογὸς ἐστῶτες ἐψά-
λλον· Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν ὁ Θεός, εὐλογητὸς εἰ.

Ποιμένες ἀγραυλοῦντες ἐκπλαγούς φωτοφανίας
ἐτυχον· δόξα Κυρίῳ γὰρ αὐτοὺς περιέλαμψε, καὶ
ἄγγελος, Ἀνυμνήσατε, βεῶν, ὅτι ἐτέχθη Χριστός· Ὁ
τῶν πατέρων ἡμῶν Θεός, εὐλογητὸς εἰ.

Ἐξαίφνης σὺν τῷ λόγῳ τοῦ ἀγγέλου οὐρανῶν στρα-
τεύματα, ἡ δόξα, ἐκραύγαζον, Θεῷ ἐν ὑψίστοις, ἐπὶ
γῆς εἰρήνην, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίαν. ὁ Χριστὸς ἔλαμ-
ψεν· Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν Θεός, εὐλογητὸς εἰ.

Ῥήματι· ἰ τοῦτο εἶπον οἱ ποιμένες· ὁ Διεκδόντες
ἴδωμεν τὸ γεγονός, ὁ θεῖον Χριστόν. Βῆθλεὲμ καταλα-
βόντες δὲ σὺν τῇ τεκοῦσῃ προσεκύκουν ἀναμέλπον-
τες· Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν Θεός, εὐλογητὸς εἰ.

Θαύματος ὑπερφουῶς ἡ δροσὸβόλος ἐξεκινῶνιζε ἡ
κάμινος τύπον· οὐ γὰρ οὐς ἐδέξατο φλέγει νέους, ὡς
οὐδὲ πῦρ τῆς θεότητος παρθένου ἦν ὑπέδου νηδύν.
Διὰ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν· Εὐλογεῖτω ἡ κτίσις
πᾶσα τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτω εἰς πάντας τοὺς
αἰῶνας.

Ἐλκεῖ Βαβυλῶνος ἡ θυγάτηρ παῖδας δορικτήτους
Δαβὶδ ἐκ Σιών ἐν αὐτῇ· δωροφόρους πέμπει δὲ μά-
γους παῖδας, τὴν τοῦ Δαβὶδ θεοδόχον θυγατέρα λι-
τανεύοντα· Διὰ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν· Εὐλο-
γεῖτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε· ἰ
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὅργανα παρέκλινε τὸ πένθος ῥῆθις· οὐ γὰρ ἦδον
ἐν νόθοις οἱ παῖδες Σιών. Βαβυλῶνος λύει δὲ πᾶσαν
πλάνην καὶ μουσικῶν ἁρμονίαν Βῆθλεὲμ ἐξαναστεί-
λας Χριστός. Διὰ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν· Εὐλο-
γεῖτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς
πάντας τοὺς αἰῶνας.

VARIÆ LECTIONES.

^a Deest ἄκ. ^b Anth. ἀνακλίνεται. ⁱ Anth. omittit ἡμῶν, hic et infra. ^j Anth. Ῥῆμά τι. ^k Anth. ἐξε-
κινῶνιζε. ^l Forte ὑπερυψοῦτω ut supra, et semper in Anth.

Σκύλα Βαβυλῶν τῆς βασιλίδος Σιών, καὶ δορυκτή- A
τον ἰδὼν ἰδέξατο, θησαυροὺς Χριστὸς ἐν Σιῶν ἢ δὲ
ταύτης, καὶ βασιλεὺς ἐν ἡ ἀστέρᾳ ὁδηγῶ ἀστρολογούν-
τας ὁ ἔλκει. Διὸ ἀνυμνοῦντες ἀναμείψωμεν· Εὐλο-
γεῖτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτω
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Μυστήριον ξένον ὁρῶ καὶ παράδοξον, οὐρανὸν τὸ
σπήλαιον, θρόνον Χερουβικὸν τὴν Παρθένον, τὴν
φάτην χωρίον ἐν ᾧ ἀνεκλίνθη ὁ ἀχώριστος Χριστὸς,
ὁ Θεὸς, ὃν ἀνυμνοῦντες μεγαλύνομεν.

Ἐξάσιον δρόμον ὁρῶντες οἱ μάγοι ἀσυνήθους νέου
ἀστέρος ἀρτίφαους, οὐρανοῦ ἢ ὑπερλάμποντος, Χρι-
στὸν βασιλεῖα ἐτεκμήραντο ἐν γῇ γεννηθέντα Βη-
θλεὲμ, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν.

Νεηγενὲς, μάγων λεγόντων, παιδίον, ἀναξ, οὗ B
ἀστήρ ἐφάνη, ποῦ ἐστίν· εἰς γὰρ ἐκεῖνου προσ-
κύνησιν ἤκομεν· μανεῖς δ' Ἡρώδης ἐταράττετο, Χρι-
στὸν ἀνελεῖν ὁ θεομάχος φρυαττόμενος.

Ἡμεῖς δὲ χρῖνον Ἡρώδης ἀστέρος, οὗ ταῖς ἡγε-
σίαις οἱ μάγοι ἐν Βηθλεὲμ προσκυνοῦσι Χριστὸν ἢ
σὺν δάσροισι· ὅψ' οὐ πρὸς πατρίδα ὁδηγοῦμενοι, δει-
νὸν παιδοκτόνον ἐγκατέλειπον παιζόμενον.

B.

ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΟΦΑΝΙΑ.

Ἡ ἀκροστιχίς·

Βάπτισμα ρύψις γηγενῶν ἀμαρτᾶδος·.

Βυθοῦ ἀνεκάλυψε πυθμένα, καὶ διὰ ξηρᾶς οἰκείους
ἔλκει, ἐν αὐτῷ κατακαλύψας ἀντιπάλους, ὁ κραταῖος ἐν
πολέμοις Κύριος, ὅτι δεδόξασται.

Ἀδὰμ τὴν φθορὰν ἀναπλάττει· ρεῖθροισι Ἰορδᾶ-
νου, καὶ δρακόντων κεφαλὰς ἐμψωλευόντων δια-
ολάττει ὁ βασιλεὺς τῶν αἰῶνων Κύριος, ὅτι δεδόξα-
σται.

Πρὶ τῆς θεότητος ἀόλιον, σάρκα ὕλικήν ἡμφιε-
σμένον, Ἰορδάνου περιβάλλεται τὸ νῆμα ὁ σαρκω-
θεὶς ἐκ Παρθένου Κύριος, ὅτι δεδόξασται.

Τὴν ρύπον ὁ σμήνων τῶν ἀνθρώπων, τούτοις κα-
θαρθεὶς ἐν Ἰορδάνῃ οἷς θαλήσας ὡμοιώθη, ὃ ἦν μεί-
νας, τοὺς ἐν τῷ σκότει φωτίζων Κύριος, ὅτι δεδό-
ξασται.

Ἰσχυρὸν ὁ διδοὺς τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν Κύριος, καὶ
κέρας χριστῶν αὐτοῦ ὕψων, Παρθένου ἀποτίκτεται,
μολεῖ δὲ πρὸς τὸ βάπτισμα. Διὸ πιστοὶ βοήσωμεν·
Οὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστι δει-
καῖος, πλὴν σοῦ, Κύριε.

Στείρουσα πρὶν, ἡ τεκνουμένη ἢ δεινῶς, σήμε-
ρον εὐφραίνου, Χριστοῦ Ἐκκλησία. Δι' ὕδατος καὶ
πνεύματος υἱοὶ γάρ σοι γεγέννηται, ἐν πίστει ἀνα-
χράζοντες· Οὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ
οὐκ ἔστιν δίκαιος, πλὴν σοῦ, Κύριε.

Μεγάλη φωνῇ ἐν τῇ ἐρήμῳ βοᾷ Προδρομος· Χρι-
στοῦ ἱτοιμάσατε ὁδοὺς, καὶ τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν

Spolia Babylon regalis Sionis captivasque opes
suscepit; thesaurus Christus in Sionem ejus reges-
que astrologos stella duce trahit. Quare laudantes
cantemus: Benedicat omnis creatura Dominum, et
superexaltet in omnia saecula.

Mysterium admirabile cerno et incredibile, coe-
lum factam speluncam, thronum Cherubicum Vir-
ginem, praesepe locum ubi reclinatus est qui capi
non potest Christus Deus, quem laudantes magnifi-
ficamus.

Insignem cursum videntes Magi insoliti novi si-
deris recens apparentis plusquam caelestia effulgentis,
Christum regem conjectati sunt in terra nativity
Bethleemis, pro salute nostra.

Nuper natus puer, dicentibus Magis, o rex, cu-
jus stella visa fuit, ubi est? ad illum enim ado-
randum venimus: furens Herodes turbatus est,
Christum e medio tollere hostis Dei fremens.

Exquisite requisivit tempus Herodes stellae, cu-
jus ductu Magi in Bethleem adorant Christum cum
muneribus: a qua in patriam reducti, dirum in-
fanticidam delusum reliquerunt.

II.

IN DOMINI APPARITIONEM.

Acrostichis:

Baptisma purgatio hominum peccati est.

Profundi revelavit imum, et per aridum suos
ducit, in ipso obruens adversarios, qui potens est
in bellis Dominus, quoniam glorificatus est.

Adam perditum reformat fluentis Jordanis, dra-
conumque capita in lustris degentium conterit rex
saeculorum Dominus, quoniam glorificatus est.

Ignem divinitatis spirituali materialem carnem in-
dulus Jordanis subit fluentum incarnatus ex Vir-
gine Dominus, quoniam glorificatus est.

Sordes abstergens hominum, hisque purificatus
in Jordane, quibus sponte similis factus est; quod
erat mauens, eos qui in tenebris erant illuminavit
Dominus, quoniam glorificatus est.

Fortitudinem praebens regibus noster Dominus,
et cornu christorum ejus exaltans, e Virgine na-
scitur, venitque ad baptismum. Idcirco fideles cla-
memus: Non est sanctus sicut Deus noster, et
non est justus, praeter te, Domine.

Quae prius sterilis eras, aut secunda misere, ho-
die laetare, Christi Ecclesia. Per aquam et spiritum
enim filii tibi nati sunt in fide clamantes: Non
est sanctus sicut Deus noster, et non est justus
praeter te, Domine.

Magna voce in deserto clamat Praecursor: Chri-
sti parate vias, et semitas Dei nostri rectas facite,

VARIAE LECTIONES.

Anth. ἐν Σιών. ἢ Σύν. ὁ Ἀστροπολοῦντας.
Anth. pag. 76. ἢ Anth. τεκνωμένη. Legerem ἡ.

Anth. οὐρανοῦς. ἢ Anth. Χριστῷ. ἢ Confer.

in fide clamantes : Non est sanctus sicut Deus noster, et non est justus præter te, Domine.

Audi, Domine, vocem tuam, eum de quo dixisti : « Vox clamantis in deserto ». Intouisti enim in aquis multis, tuo testimonium perhibens Filio : totusque effectus præsentis spiritus, clamavit : Tu es Christus, Dei sapientia et virtus.

Purificatum Solem quisnam vidit, præco clamat, natura sua fulgidum ? ut te aquis splendorem gloriar, Patrisque characterem æterni abluiam ; quique fenum sum, ignem attractem tuæ divinitatis ? Tu enim es Christus, Dei sapientia et virtus.

Ostendit divinam quam habebat reverentiam Moyses tibi obvis factus : ut enim ex rubro vocantem te sepsit, statim avertit faciem. At ego quanam ratione inaspiciam te manifeste, vel quomodo contractabo te ? Tu enim es Christus, Dei sapientia et virtus.

Anima præditus sapienti, rationisque compos inanima revereor. Si enim baptizavero te, accusator meus erit igne fumigabundus mons, fugiensque mare bifariam, et Jordanis iste conversus. Tu enim es Christus, Dei sapientia et virtus.

Jesus vitæ auctor solvere damnationem venit Adami protoplasti : purgationis vero, utpote Deus, minime egens, ei qui cecidit purgatur in Jordane : in quo inimicitiam occidens, quæ omnem sensum exsuperat pacem largitur.

Convenientibus infinitis populis ut a Joanne baptizarentur, ipse in medio stetit, clamabatque iis qui aderant : « Quis ostendit, o increduli, vobis declinare a futura ira ? » Fructus dignos Christo facite ; præsens enim nunc pacem largitur.

Agricola fidemque conditor in medio stans, ut unus e multis, corda penetrat : purgativum autem ventilabrum in manu habens, totius mundi aream sapienter discernit, sterilitatem comburens, fructiferis æternam vitam largiens.

Vox Verbi, lucerna luminis, stella matutina, solis anteambulo, in eremo, Pœnitentiam agite, universis clamat populis, et præpurgamini : ecce enim adest Christus, ex corruptione mundum liberans.

Genitus sine passione ex Deo et Patre, ex Virgine carnem induit sine sordibus Christus, cujus corrigiam, nostram nempe cum Verbo conjunctionem,olvere impossibile docet præcursor terribigenas ex errore liberaus.

In igne abluit novissimo Christus immorigeros, et qui Deum ipsum non reputant : at in Spiritu renovat per aquam gratia qui ejus agnoscunt divinitatem, a noxis liberaus.

* Isa. xl, 5 ; Matth. iii, 3. * Joan. iii, 7.

εὐθείας ἀπεργάσασθε, ἐν πίστει ἀνακράζοντες· Οὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστι δίκαιος πλὴν σοῦ, Κύριε.

Ἀκήκοα, Κύριε, φωνῆς σου, ὃν εἶπας· « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ »· ὅτι ἐθρόντησας πολλῶν ἐπὶ ὕδατων, τῷ σὺ μαρτυρούμενος Ἰϋ· ὅλος γεγωνὸς τοῦ παρόντος πνεύματος δέ, ἐδόξασε· Σὺ εἰ Χριστὸς, Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις.

Ῥυπτόμενον Ἥλιον τίς εἶδεν, ὁ κῆρυξ βοᾷ, τὸν ἐκλαμπρον τῇ φύσει, ἵνα σε ὕδασιν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, τοῦ Πατρὸς χαρακτὴρ ἀϊδίου, ἐκπλύω, καὶ χόρτος ὢν, πυρὶ ψαύσω τῆς σῆς θεότητος ; Σὺ εἰ Χριστὸς, Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις.

Ὑπέφηνεν ἔνθεον ἦν εἶχεν εὐλόδειαν Μωσῆς παριτυχὼν σοι· ὡς γὰρ τῆς βάτου σε φωνήσαντα ἠσθῆθη, εὐθὺς ἀπεστράφη τὰς ὕψεις. Ἐγὼ δὲ πῶς βλέψω σε τρανῶς, ἢ πῶς χειροθετήσω σε ; Σὺ εἰ Χριστὸς, Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις.

Ψυχῆς τελῶν ἔμφρονος καὶ λόγῳ τιμώμενος, ἀφύχων εὐλαδοῦμαι. Εἰ γὰρ βαπτίσω σε, κατηγορὸν μοι ἔσται πυρὶ καπνίζμενον ὄρος, φυγοῦσα δὲ θάλασσα διχῇ καὶ Ἰορδάνης οὗτος στραφεῖς. Σὺ γὰρ Χριστὸς, Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις.

Ἰησοῦς ὁ ζωῆς ἀρχηγὸς λῦσαι τὸ κατὰκριμα ἤκει Ἀδάμ τοῦ πρωτοπλάστου· καθαρσίων δὲ ὡς Θεὸς μὴ δεόμενος, τῷ πεσόντι καθαίρεται ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ἐν ᾧ τὴν ἐχθρὰν κτείνας, ὑπερέχουσαν πάντα κούν εἰρήνην χαρίζεται.

Συνελθόντων ἀπέλων λαῶν ὑπὸ Ἰωάννου βαπτισθῆναι, αὐτὸς ἐν μέσῳ ἑσθι, προσεφώνει δὲ τοῖς παροῦσι· « Τίς ἔδειξεν, ἀπειθεῖς, τὴν ὁργὴν ὑμῖν ἐκκλῖναι τὴν μέλλουσαν ; » Καρποὺς ἀξίους Χριστοῦ ἐκτελεῖτε, παρῶν γὰρ νῦν εἰρήνην χαρίζεται.

Γεωργὸς ὁ καὶ δημιουργὸς, μέσον ἔσθι, ὡς εἰς ἀπάντων, καρδίας ἐμβατεύει· καθαρτήριον δὲ πύαν χειρισάμενος, τὴν παγκόσμιον ὄλωνα πανσόφως διόστησι, τὴν ἀκαρπίαν φλέγων, εὐκαρποῦσιν αἰώνιον ζωὴν χαρίζόμενος.

Ἡ φωνὴ τοῦ Λόγου, ὁ λύχνος τοῦ φωτὸς, ὁ ἑσφάρος, ὁ τοῦ ἡλίου πρόδρομος, ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετανοεῖτε, πᾶσι βοᾷ τοῖς λαοῖς, καὶ προκαθαίρεσθε· Ἰδοὺ γὰρ πάρεστι Χριστὸς, ἐκ φθορᾶς τὸν κόσμον λυτροῦμενος.

Γεννηθεὶς ἀρρέουσας ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐκ τῆς Παρθένου δίχα σαρκούται ρύπου Χριστὸς, ὃς τὸν ἱμάντα, τὴν ἐξ ἡμῶν τοῦ Λόγου συνάφειαν, λύειν ἀμήχανον διδάσκει ὁ Πρόδρομος, γηγενεῖς ἐκ πλάνης λυτρούμενος.

Ἐν πυρὶ βαπτίζει τελευταίῳ Χριστὸς τοὺς ἀπειθοῦντας, καὶ μὴ Θεὸν φρονούντας αὐτόν· ἐν Πνεύματι δὲ καινοποιεῖ δι' ὕδατος χάριτι τοὺς ἐπιγνώμονας αὐτοῦ τῆς θεότητος, τῶν πλημμελημάτων λυτρούμενος.

VARIÆ LECTIONES.

† Anthol. γὰρ pro εἰ, ut et infra.

Νῖως εὐσεβεῖς καμίνῳ πυρὸς^α προσομιλήσαντας, Α διασπρίζον πνεῦμα δρόσου ἀδλαθεῖς, διεφύλαξε, καὶ θεῖου ἀγγέλου συγκατάδασις· ὕθεν ἐν φλογὶ ῥοσιζόμενοι, εὐχαρίστως ἀνέμελπον· Ὑπερῦμνητε ὁ τῶν πατέρων Κύριος καὶ Θεός, εὐλογητὸς εἶ.

Ὅσπερ οὐρανῷ σὺν τρόμῳ καὶ θαύματι παρίσταντο ἐν Ἰορδάνῃ αἱ δυνάμεις τῶν ἀγγέλων σκοπούμεναι τοσαύτην Θεοῦ τὴν συγκατάδασιν, ὅπως ὁ κρατῶν τὴν ὑπερῶν τῶν ὕδατων ὑπόστασιν, ἐν τοῖς ὕδασι σωματοφόρος ἕστηκεν. Ὁ Θεός ὁ τῶν πατέρων^β, εὐλογητὸς εἶ.

Νεφέλῃ ποτὲ καὶ θάλασσα θεῖου προεικόνιζε βαπτισματος τὸ θαῦμα· ἐν οἷς ὁ πρὶν βαπτίζεται διεξοδικῶς τῷ νομοθέτῃ λαός· θάλασσα δὲ ἦν τύπος, καὶ νεφέλῃ τοῦ Πνεύματος· οἷς τελούμενοι, Εὐλογητὸς εἶ, κράζομεν, ὁ Θεός ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἄπαντες πιστοὶ ἐν ᾧ τὴν τελείωσιν ἐλάβομεν, θεολογοῦντες ἀσιγήτως σὺν ἀγγέλοις δοξάζωμεν Πατέρα, Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον· τοῦτο γὰρ Τριάς ὑποστάσεις ἐμοσούσιος, εἰς δὲ Θεός, ᾧ καὶ ψάλλομεν· Ὑπερῦμνητε ὁ τῶν πατέρων Κύριος καὶ Θεός^γ, εὐλογητὸς εἶ.

Μυστήριον παράδοξον ἡ Βαθυλῶνος ἔδειξε κάμινος πηγάσασα ῥόσον, ὅτι ρεθροῖς ἐμελλεν αὐλὸν πῦρ εἰσδέξασθαι ὁ Ἰορδάνης, καὶ στέρξει σαρκὶ βαπτιζόμενον τὸν Κτίστην, ὃν εὐλογοῦσι λαοὶ, καὶ ὑπερυψοῦσιν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἀπόθου φόβον ἅπαντα, ὁ Αὐτρωτὴς τῷ Προδρόμῳ ἔφησεν, ἐμοὶ δὲ πειθάρχει, ὡς Χριστῷ μοι πρόσελθε, τοῦτο γὰρ φύσει πέφυκα. Ἐμῷ προστάγματι εἰξον, καὶ βάπτισόν με συγκαταβάνα, ὃν εὐλογοῦσιν λαοὶ, καὶ ὑπερυψοῦσιν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ῥημάτων ὡς ἀκήκοεν ὁ Βαπτιστὴς τοῦ Δεσπότης, σύντρομος παλάμην ἐκτείνει, χεῖρα πτύσας^δ ὁμῶς δὲ τὴν κορυφὴν τοῦ πλάστου αὐτοῦ· ᾧ^ε βαπτισθέντι ἰδοὺ· Ἀγιάσόν με, σὺ γὰρ εἷς ὁ Θεός μου, ὃν εὐλογοῦσι λαοὶ, καὶ ὑπερυψοῦσιν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τριάδος ἡ φανέρωσις ἐν Ἰορδάνῃ γέγονεν, αὕτη γὰρ ὑπέρθεος φύσις. Ὁ Πατὴρ ἐφώνησεν· Οὗτος ὁ βαπτιζόμενος, Υἱὸς ὁ ἀγαπητός μου· τὸ Πνεῦμα συμπαρῆν τῷ ὁμοίῳ, ὃν εὐλογοῦσι λαοὶ, καὶ ὑπερυψοῦσιν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἄπορεῖ πᾶσα γλῶσσα εὐφημεῖν πρὸς ἀξίαν· Διγγίξῃ δὲ νοὺς καὶ ὑπερκόσμιος ὁμνεῖ σε, Θεοτόκε. Ὅμως ἀγαθὴ ὑπάρχουσα, τὴν πίστιν δέχου· καὶ γὰρ τὸν πόθον οἶδας τὸν ἐνθεον ἡμῶν. Σὺ γὰρ Χριστιανῶν ἡ προστάτις· σὲ μεγαλύνομεν.

Δαδὶδ, πάρεσο πνεύματι τοῖς φωτιζομένοις· Νῦν προσελθετε, ἄδε, πρὸς Θεόν, ἐν πίστει λέγων· Φωτί-

Juvenes pios in camino ignis degentes exsibilans spiritus roris intactos conservavit, divinique angeli descensio : quare in flamma rore recreati cum gratiarum actione canebant : Laudabilissime patrum Domine et Deus, benedictus es.

Tanquam caelo cum tremore et admiratione astabant in Jordane militie angelorum contemplantes tantam Dei condescendentiam, quomodo qui moderatur supernam aquarum substantiam in aquis corpus gestans steterit. O Deus patrum nostrorum, benedictus es.

Nubes quondam et mare divini praefigurabant baptismatis miraculum, in quibus vetus baptizatus est transeundo sub legislatore populus : mare autem typus erat aquae, et nebula Spiritus ; quibus initiati, Benedictus es, clamamus, Deus patrum nostrorum.

Quotquot sumus fideles, in quo perfectionem accepimus, theologizantes prolata voce cum angelis glorificemus Patrem, Filium et Spiritum sanctum : tantumdem namque est Trinitas, personis consubstantialis, sed unus Deus ; cui etiam psallimus ; Laudabilissime patrum Domine et Deus, benedictus es.

Mysterium admirabile Babylonica ostendit fornax scaturiens rore, quoniam in aquis futurum erat ut immaterialem ignem susciperet Jordanis, et complecteretur in carne baptizatum Creatorem, quem benedicunt populi, et superexaltant in omnia saecula.

Depone timorem omnem, Redemptor Praecursori ait, mihi que obtempera : tanquam ad Christum ad me accede, talis enim natura sum. Meo praecepto cede, ei baptiza me condescendentem, quem benedicunt populi, et superexaltant in omnia saecula.

Verba ut audivit Baptista Domini, tremens manum extendit ; dextera tangens nihilominus caput victoris sui, baptizato clamabat : Sanctifica me ; tu enim es Deus meus quem benedicunt populi, et superexaltant in omnia saecula.

Trinitatis manifestatio in Jordane contigit ; haec est enim divina natura. Pater clamavit : Hic qui baptizatur, est Filius meus dilectus : Spiritus simul aderat suo compari, quem benedicunt populi et superexaltant in omnia saecula.

Nescit omnis lingua quomodo laudet pro merito : vertigine laborat mens etiam caelestis qui celebret te, o Deipara. Nihilominus bona cum sis, fideni accipe : nosti enim desiderium nostrum divinitus afflatum ; tu quippe Christianis patrona. Te magnificamus.

David, spiritu adesto illuminatis : Nunc accedite, canta, ad Deum ; in fide dicens : Illuminamini.

VARIAE LECTIONES.

^α Anth. καμίνου πυρῆ. ^β Anth. Θεός τῶν πατέρων ἡμῶν, εἰ δεστ εὐλογ. εἶ. ^γ Anth. εὐλογ. εἶ, Κύριος ὁ Θε. τ. π. ἡμῶν. ^δ Legerem χειραπτάσας, Auth. χειραπτύτας. ^ε Anth. τῷ. ^ς Anth. δεστ εἰς.

« Iste pauper clamavit, » Adam nempe in lapsu; A
« et nim Dominus exaudivit eum⁶, » veniens ad
fluenta Jordanis, corruptumque renovavit.

Isaias⁴, Lavamini, mundi estote, ait, auferte iniquitates de conspectu Domini. Qui sititis, ad
aquam vivam venite: asperget enim aquam renovantem Christus accedentibus ad eum in fide, et
ad vitam non senescentem spiritu baptizat.

Conservemur fideles gratiæ et characteri. Ut enim perniciem effugerunt, limine Hebræi quondam sanguine tincto; sic et nobis evadendi via divinum istud regenerationis lavacrum erit. Unde etiam Trinitatis videre contingat lumen innociduum.

III.

PRO MAGNA SECUNDA FERIA.

Acrostichis:

Secunda.

Ei qui impervium exæstivans mare divino suo mandato arefecit, et ut incederet per illud Israeli-
ticus populus dux fuit, Domino cantemus: gloriose enim glorificatus est.

Ineffabilis Dei descensus, quod Christus ipse est; Deus et homo. Deus non rapinam arbitratus in eo quod formam præ se ferret, servum ostendit discipulis: gloriose enim glorificatus est.

Ministrare ipse veni ei, cujus formam conditor sponte indutus sum, mendico Adæ; ego qui dives sum divinitate: meamque propriam ponere animam redemptionis pretium, qui impassibilis sum divinitate.

Horruit puerorum sanctorum animæ conforme immaculatum corpus, cessitque nutritus immensa materia vehemens ignis: vividissima autem hebescente flamma, perpetuus hymnus canebatur: Dominum, omnia opera, laudate, et superexaltate eum in sæcula.

Vos meos tunc discipulos universi cognoscent, si mandata mea custodieritis, ait Salvator amicis ad passionem veniens⁵. Pacem habete in vobis ipsis et omnibus; et humilia sentientes, exaltamini, Dominumque agnoscentes me, laudate et superexaltate in omnia sæcula.

Ordinis vicissim ethnici esto vobis imperium congenerum: neque enim hæreditas mea est, sed tyrannis, sensus arbitrarius. Qui igitur prælatus in vobis esse vult, aliorum esto omnium novissimus; Dominumque me agnoscentes, laudate et superexaltate in omnia sæcula.

Magnificasti, Christe, quæ te entia est, Deiparam; ex qua flector noster ejusdem affectionis induisti corpus, nostrarum redemptionum insci-
tiarum. Hanc beatam dicunt omnes generationes. Te magnificamus.

⁴ Psal. xxxiii, 7. ⁵ Isa. i, 46. ⁶ Joan. xiii, 35.

VARIAE LECTIONES.

¹ Anth., καί. • Anth., ἐν. • Forte μακαρίζουσι.

σῆτε. « Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξεν, » Ἀδὰμ ἐν πτώσει· ἡ καὶ γὰρ αὐτοῦ εἰσήκουσε Κύριος, ἐλθὼν ρεῖθροις τοῦ Ἰορδάνου, φθαρέντα δὲ ἀνεκαίνισεν.

Ὁ Ἰσαΐας, Λούσασθε, ὁ καθάρθητε, φάσκει, τὰς ποινηρίας ἐναντί ἀφέλεσθε Κυρίου. Οἱ διψῶντες, ὕδωρ ἐπὶ ζῶν πορεύεσθε· ῥανεῖ γὰρ ὕδωρ καίνο-
ποιὸν Χριστὸς τοῖς προστρέχουσιν αὐτῷ· πιστεῖ· καὶ πρὸς ζωὴν τὴν ἀγῆρω βαπτίζει πνεύματι.

Συντηρώμεθα χάριτι πιστοὶ καὶ σφραγίδι. Ὡς γὰρ ἐλεῖθρον ἔφυγον, φιλῶς Ἑβραῖοι πάλα ἀιμαχθεῖσιν· οὕτω καὶ ἡμῖν ἐξέδιδον τὸ θεῖον τοῦτο τῆς παλιγγενεσίας λουτήριον ἔσται. Ἐνθεν καὶ τῆς Τριᾶδος ὀψώμεθα φῶς τὸ ἄδυστον.

Γ.

Τῇ ΜΕΓΑΛῃ ΔΕΥΤΕΡᾳ.

Ἡ ἀκροστιχίς·

Τῇ δευτέρᾳ.

Τῷ τὴν ἄδυστον κυμαίνομένην θάλασσαν θείῳ αὐτοῦ προστάγματι ἀναξηράννanti, καὶ πειθεύσαι δι' αὐτῆς τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν καθοδηγήσαντι Κυρίῳ ἡσώμεν, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Ἡ ἀπόρρητος τοῦ Θεοῦ κατάβασις, ἔπερ Χριστὸς αὐτός ἐστι, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Ὁ Θεὸς οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγισάμενος ἐν τῷ μορφοῦσθαι, δοῦλον δεικνύει τοῖς μαθηταῖς· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Διακονῆσαι αὐτὸς ἐλήλυθα, οὗ τὴν μορφήν ὁ πλάστοργὸς ἐκὼν περιέχειμαι τῷ πτωχεύσαντι Ἀδὰμ, ὁ πλουτῶν θεοτήτα, θεῖναι ἐμὴν τε τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἀντίλυτρον, ὁ ἀπαθὴς θεότητι.

Ἐφριξε παίδων εὐαγῶν τὸ ὁμόστολον ψυχῆς ἄσπιλον σῶμα, καὶ εἶξε τὸ τραφέν ἐν ἀκείρῳ ὕμῃ ἀκάματον πῦρ· ἀειζῶς δὲ ἐκμαρνανθείσης φλογὸς, διαίωνιζων ὕμνος ἀνεμέλπετο· Τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔργα, ὕμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἵμᾶς μου τότε μαθητάς πάντας γινώσκονται, εἰ τὰς ἐμὰς ἐντολάς τηρήσετε, φθεῖν ὁ Σωτὴρ τοῖς φίλοις· πρὸς πάθος μολῶν. Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς καὶ πᾶσι· καὶ ταπεινὰ φρονοῦντες, ἀνυψώθητε. Καὶ Κύριον γινώσκοντές με ὕμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τάξωας ἐμπάλιν ὑμῖν ἐθνικῆς ἔστω τὸ κράτος ὁμογενῶν· οὐ κληρὸς γὰρ ἐμὸς, τυραννὶς δὲ γνώμη αὐθαίρετος. Ὁ οὖν πρόκριτος ἐν ὑμῖν εἶναι θέλων, τῶν ἄλλων ἔστω πάντων ἐσχατώτερος· καὶ Κύριον γινώσκοντές με, ὕμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἐμεγάλυνας, Χριστὰ, τὴν τεκοῦσάν σε Θεοτόκον, ἐξ ἧς ὁ πλάστης ἡμῶν ὁμοιοπαθὲς περιέθου σῶμα, τὸ τῶν ἡμετέρων λυτήριον ἀγνοημάτων. Ταύτην μακαρίζουσαι· πᾶσαι αἱ γενεαί, σὲ μεγαλύνουσαι.

Ρύπον πάντα ἐμπαθῇ ἀπωσάμενοι, ἐπίξινον τῆς Α βασιλείας γνώμην ἀναλάβετε ἔμφρονα, τοῖς σοῖς ἀποστόλοις προέφη; ἡ ὄντως σοφία, ἐν ᾗ δοξασθήσεσθε λάμποντες ἡλίου τηλαυγέστερον.

Αφορῶντες εἰς ἐμὲ, εἴπας, Κύριε, τοῖς σαυτοῦ μαθηταῖς, Μὴ φρονεῖτε ὑψηλὰ, ἀλλὰ συνεπάχθητε τοῖς ταπεινοῖς· ἐμὴν ὅπερ πίνω, πῖεσθε ποτήριον τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς συνδοξασθήσεσθε.

Δ'.

Τῇ ΜΕΓΑΛῇ ΤΡΙΤῃ.

Ἡ ἀκροστιχίς·

Τρίτη τε.

Τῷ δόγματι τῷ τυραννικῷ οἱ ὅσοι τρεῖς παῖδες μὴ πεισθέντες, ἐν τῇ καμίνῳ βληθέντες, θεὸν ὠμολόγουν ψάλλοντες· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον.

Ῥαθυμῖαν ἀποβεν ἡμῶν βαλῶμεθα, καὶ φαιδραῖς ταῖς λαμπραῖς τῷ ἀθανάτῳ νυμφῶν Χριστῷ ὑμνοῖς συναντήσωμεν· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον.

Ἰκανούσθω τὸ κοινωνικὸν ψυχῆς ἡμῖν ἔλαιον ἐν ἀγγείοις, ὅπως ἐπάθλων μὴ θέντες χάριν ἐμπορίαις, ψάλλωμεν· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον.

Τὸ τάλαντον ὅσοι πρὸς Θεοῦ ἐδέξασθε, ἰσοδύναμον χάριν ἐπικουρίᾳ τοῦ δόντος Χριστοῦ αὐξήσωμεν, ψάλλοντες· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον.

Ἡ τὸν ἀχώρητον θεὸν ἐν γαστρὶ χωρήσασα, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ κυήσασα, σὲ ὑμνοῦμεν, Θεοτόκε παρθένε.

Τοῖς μαθηταῖς ὁ ἀγαθὸς, Γρηγορεῖτε, ἔφησας, ἡ γὰρ ὥρα ἔξω ὁ Κύριος ἀγνοεῖτε, ἀποδοῦναι ἐκάστημ.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ σου φρικτῇ παρουσίᾳ, Δέσποτα, δεξιᾷ προβάτοις με σύνταξον, τῶν πταισμάτων παριών μου τὰ πλήθη.

Ε'.

Τῇ ΜΕΓΑΛῇ ΤΕΤΑΡΤῃ.

Ἡ ἀκροστιχίς·

Τετάρτη ψαλῶ.

Τῆς πίστεως ἐν πέτρᾳ με στερεώσας, ἐπλάτυνας τὸ στόμα μου ἐπ' ἐχθρούς μου. Ὑψράνθη γὰρ τὸ πνεῦμά μου ἐν τῷ ψάλλειν· Οὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστι δίκαιος πλήν σου, Κύριε.

Ἐν κενεῖς τὸ συνέδριον τῶν ἀνόμων, καὶ γνώμῃ συναθροίζεται κακοερότη, κατὰ κριτον τὸν βύστην σε ἵπορῆναι Χριστὸν, ᾧ ψάλλομεν· Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστι δίκαιος πλήν σου, Κύριε.

Τὸ δεινὸν βουλευτήριον τῶν ἀνόμων σκέπτεται θεομάχου ψυχῆς ὑπάρχον, ὡς δυσχρηστον τὸν δίκαιον ἀποκτείνει^δ Χριστὸν, ᾧ ψάλλομεν· Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστι δίκαιος πλήν σου, Κύριε.

Sordes omnes affectionum abjicientes, dignum divino regno sensum assumite prudentem, tuis apostolis prädicebas tu qui vere sapientia es, in quo glorificabimini fulgentes sole splendidi.

Respicientes in me, dixisti, Domine, discipulis tuis: Nolite alta sapere, sed humiles imitamini: meum quod bibo, bibite calicem hunc, quoniam in regno Patris conglorificabimini.

IV.

PRO MAGNA TERTIA FERIA.

Acrostichis:

Tertiaque.

Decreto tyrannico sancti tres pueri non obtemperantes, in fornacem projecti Deum confitebantur psallentes: Benedicite, omnia opera Domini, Domino.

Socordiam procul a nobis abjiciamus, et splendidis lampadibus immortalis sponso Christo hymnis occurramus: Benedicite, omnia opera Domini, Domino.

Præsto sit sociale animæ nobis oleum in vasis, ut ne præmiorum tempus emptioni impendentes, psallamus: Benedicite, omnia opera Domini, Domino.

Talentum quotquot a Deo accepistis, æquipollentem gratiam auxilio dantis Christi augeamus, psallentes: Benedicite, omnia opera Domini, Domino.

O quæ incomprehensibilem Deum utero comprehendisti, gaudiumque orbi. peperisti, te laudamus, Deipara virgo!

Discipulis, bonus qui es, Vigilate, dixisti; quæ enim hora venturus sim Dominus ignoratis, ut rependam unicuique.

In secundo tuo terribili adventu, Domine, ad dexteram positus cum ovibus me recense, lapsuum dissimulans meorum multitudinem.

V.

PRO MAGNA QUARTA FERIA.

Acrostichis:

Quarta canam.

Fidei in petra stabiliens me, dilatasti os meum contra inimicos meos. Lætatus est enim spiritus meus dum canerem: Non est sanctus ut Deus noster, et non est justus præter te, Domine.

In vanis concilium iniquorum et sententia congregatur improba, ut damnandum liberatorem suum decernat Christum, cui psallimus: Tu es Deus noster, et non est justus præter te, Domine.

Nequam concilium impiorum deliberat, cum animo sit in Deum hostili, ut tanquam inutilem justum interficiat Christum, cui psallimus: Tu es Deus noster, et non est justus præter te, Domine.

VARIÆ LECTIONES

• Confer Triodiam Romæ edit. pag. 487. [†] Triod. Χριστῷ, ᾧ κράζομεν. ^δ Triod. κατακτείνει.

Verbum tyranni quoniam urgebat, septem-
citer fornax succensa est quondam, in qua pueri
non sunt combusti, qui regis conculcarunt man-
datum, sed clamabant: Omnia opera Domini, Do-
minum laudate, et superexaltate in omnia sæ-
cula.

Effundens mulier unguentum pretiosum super
dominicum et divinum reverendum caput, Christe,
vestigia tua contrectavit immaculata maculatis
manibus, et clamabat: Omnia opera Domini,
Dominum laudate, et superexaltate in omnia
sæcula.

Lacrymis lavat pedes rea criminum Conditoris,
et abstergit capillis. Ideo eorum quæ in vita pa-
traverat non eam sefellit liberatio, sed clamabat:
Omnia opera Domini, Dominum laudate, et super-
exaltate in omnia sæcula.

Celebratur redemptio a grata et memori ex sa-
lutaribus visceribus et lacrymarum fonte, in quo
per confessionem lota, non verecundabatur, sed
clamabat: Omnia opera Domini, Dominum laudate,
et superexaltate eum in sæcula.

Animis puris et mundis labiis venite, magnifice-
mus immaculatam et castissimam matrem Emma-
nuelis, per ipsam ei qui ex ipsa natus est offeren-
tes cultum. Parce animabus nostris, Christe Deus,
et salva nos.

Perfidum se prociens, et malum zelatorem, do-
num Deo dignum pretio taxat. Per eum debitum
solutum est criminum, dum cauponatur infelix
Judas divinam gratiam. Parce animabus nostris,
Christe Deus, et salva nos.

Dicit pergens ad iniquos principes: Quid mihi
dare vultis, et ego Christum vobis quem requiri-
tis volentibus tradam? necessitudinem Dei Judas
repudians auro. Parce animabus nostris, Christe
Deus.

O cæcante avaritia fœdifrage! oblivionem unde
nactus es eorum quæ didicisti, quod ne totus
quidem mundus æquali pretio cum anima sit ha-
rendus. Desperatione enim teipsum laqueo sus-
pendisti, o proditor. Parce animabus nostris,
Christe Deus.

VI.

PRO MAGNA QUINTA FERIA.

Acrostichis:

Longa quinta, longum hymnum canto.

Divisionibus dividitur mare Rubrum, procello-
sum vero siccatur profundum, idemque simul et
inermibus sit permeabile, et armatis sepulcrum.
Ode vero Deo digna canebatur: Gloriose glorifica-
tus est Christus Deus noster.

Ἀ πῆμα τυράννου ἐπεὶ ὑπερίσχυσεν, ἐπιταπλώσας
κάμινος ἐξεκαύθη ποτὲ, ἐν ᾗ παῖδες οὐκ ἐφλέχθησαν
βασιλέως πατήσαντες δόγμα, ἀλλ' ἐδόων· Πάντα τὰ
ἔργα, τὸν ἡ Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάν-
τας τοὺς αἰῶνας.

Ἀποκενοῦσα γυνὴ μύρον ἐντιμον δεσποτικῇ καὶ
θείᾳ φρικτῇ κορυφῇ, Χριστὲ, τῶν ἰχνῶν σου ἐπελά-
θετο τῶν ἀχράντων κεχραμμέναις παλάμαις, καὶ
ἐδόα· Πάντα τὰ ἔργα, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερ-
υψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Δάκρυσι πλύνει τοὺς πόδας ὑπεύθυνος ἀμαρτίας
τοῦ πλάσαντος, καὶ ἐκμάσσει θριξί. Διὸ τῶν ἐν βίῳ
οὐ διήμαρτε πεπραγμένων τῆς ἀπολυτρώσεως, ἀλλ'
ἐδόα· Πάντα τὰ ἔργα, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερ-
υψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἰερουργεῖται τὸ λύτρον εὐγνώμονι, ἐκ σωτηρίων
σπλάγγνων τε καὶ δακρύων πηγῆς, ἐν ᾗ διὰ τῆς
ἐξαγοράσεως ἰ ἐκπλυθεῖσα, οὐ κατησχύνετο, ἀλλ'
ἐδόα· Πάντα τὰ ἔργα, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερ-
υψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ψυχαῖς καθαφαῖς, καὶ ἀδύνατοις ἰ χεῖλεσι δεῦ-
τε μεγαλύνωμεν τὴν ἀκηλίδωτον καὶ ὑπέραγνον μη-
τέρα τοῦ Ἑμμανουήλ, δι' αὐτῆς τῇ ἐξ αὐτῆς προσφέ-
ροντες λατρείαν ἰ τεχθέντι. Φεῖσαι τῶν ψυχῶν ἡμῶν,
Χριστὲ ὁ Θεός, καὶ σώσον ἡμᾶς.

Ἀγνώμων φανείς, καὶ πονηρὸς ζηλότυπος, δῶρον
ἀξιοῦσθαι ἰ λογοπραγεῖ. Δι' οὗ ὀφειλέσιον ἐλύθη ἀμαρ-
τημάτων, καπηλεύων ὁ θεινὸς Ἰουδᾶς τὴν φιλόθεον
χάριν. Φεῖσαι τῶν ψυχῶν ἡμῶν, Χριστὲ ὁ Θεός, καὶ
σώσον ἡμᾶς.

Λέγει πορευθεὶς τοῖς παρανόμοις ἄρχουσι· Τί μοι
δοῦναι θέλετε, χάγῳ Χριστὸν ὑμῖν τὸν ζητούμενον
τοῖς θέλουσι παραδώσω; οἰκισιότητα Θεοῦ Ἰουδᾶς
ἀντωσάμενος χρυσοῦ. Φεῖσαι τῶν ψυχῶν ἡμῶν, Χρι-
στὲ ὁ Θεός ἡ.

Ἡ πηρωτικῆς φιλαργυρίας ἄσπονδε, λήθης ἔθεν
ἔτυχες, ὅτι ψυχῆς οὐδ' ἰσοστάσιος ὁ κόσμος, ὡν
ἐδιδάχθης. Ἀπογνώσει γὰρ σαυτὸν ἐθρόχισας ἀνέ-
ψας, προδότα. Φεῖσαι τῶν ψυχῶν ἡμῶν, Χριστὲ ὁ
Θεός.

D

Z'.

Τῇ ΜΕΓΑΛῇ ΠΕΜΠΤῃ.

Ἡ ἀκροστιχίς·

Τῇ μακρᾷ πέντε μακρὸν ὅμιλον ἐξήδω.

Τμηθεῖση ἰ τμάται πόντος· Ἐρυθρὸς, κυματοτρό-
φος δὲ ζηραίνεται βυθὸς ὁ αὐτὸς· ὁμοῦ ἀόπλοις γέ-
γονώς ὁ βαθὺς, καὶ πανοπλίαις τάφος· ὧδ' δὲ θεο-
τερπῆς ἀνεμέλιτο· Ἐνδόξως δεδόξασται Χριστὸς ὁ
Θεὸς ἡμῶν.

VARIÆ LECTIONES.

^h Triod. Κυρίου τὸν, et sic semper, additque αὐτὸν ante εἰς τοὺς αἰῶν. ⁱ Triod. ἐξαγορεύσεως.
^j Triod. ἀδρυπώτοις. ^k Triod. προσθείαν, supplicationem. ^l Triod. ἀξιοχρεον. ^m Triod. ὁ Θεός, σώσον
ἡμ, sic et infra. ⁿ Forte τμήσει. Triod. τμηθείς. ^o Tr. γέγονε.

Ἡ πανταίτια καὶ παρεκτικὴ ζωῆς, ἡ ἀπειρος σοφία τοῦ Θεοῦ, ὡκοδόμησε τὸν οἶκον αὐτῆς ἀγνῆς ἐξ ἀπειράνδρου μητρὸς, ναὸν δὲ ῥωματικὸν περιβλεπόμενος ἐνδόξως δεδόξασται Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Μυσταγωγῶσα φίλους αὐτῆς, τὴν ψυχοτρόφον τροφὴν τράπεζαν, ἀμβροσίας δ' ἡ ὄντως σοφία Θεοῦ κίρνει κρατῆρα πιστοῖς. Προσέλθωμεν εὐσεβῶς καὶ βοήσωμεν· Ἐνδόξως δεδόξασται Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ἀκουτισθῶμεν πάντες οἱ πιστοὶ συγκαλουμένης ἡγῆλῃ κηρύγματι τῆς ἀκτίστου καὶ ἐμφύτου σοφίας Θεοῦ. Βοᾷ γάρ· Γεύσασθε, καὶ γινόντες ὅτι Χριστὸς ἐγὼ, κράξατε· Ἐνδόξως δεδόξασται Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Κύριος ὢν πάντων καὶ κτίστης Θεὸς, τὸν κτιστὸν ἀπαθὲς πτωχεύσας αὐτῷ ἤνωσας ἡ· καὶ τὸ Πάσχα οἷς ἐμελλες θανεῖν αὐτὸς ὢν, αὐτὸν προετίθης· θύγετε, βοῶν, τὸ σῶμά μου, καὶ πίστει στερεωθήσθε.

Ῥύσιον παντὸς τοῦ βροτείου γένους τὸ οἰκεῖον, ἀγαθὸν, τοὺς σοὺς μαθηταὶς ἐπότισας εὐφροσύνης ποτήριον πλήσας. Αὐτὸς γὰρ αὐτὸν ἱερουργεῖς· Πίστε, βοῶν, τὸ αἷμά μου, καὶ πίστει στερεωθήσθε.

Ἄρρων ἀνὴρ ὃς ἐν ἡμῖν προδότης, τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς προέφη, ὁ ἀνεξίκακος, οὐ μὴ γνώσεται ταῦτα· καὶ οὗτος ἀσύνετος ὢν, οὐ μὴ συνήκει· ὁμως μέναιτε ἐν ἐμοί, καὶ πίστει στερεωθήσθε.

Προκατιδὼν ὁ προφήτης τοῦ μυστηρίου σου τὸ ἐκπρόφητον, Χριστὲ, προανεφώνησεν· Ἐθου κραταιὰν ἐγάπησιν ἰσχύος, Πάτερ οἰκτίρμων· τὸν μονογενῆ ὦν γὰρ, ἀγαθὸν ὁ Πατὴρ, εἰς τὸν κόσμον ἀπέστειλες.

Ἐπὶ τὸ πάθος τὸ πᾶσι τοῖς ἐξ Ἀδάμ πηγάσαν ἀπάθειαν, Χριστὲ μολών, τοῖς φίλοις σου εἰπας· Μεθ' ὑμῶν τοῦ Πάσχα μετασχεῖν τούτου ἐπιθύμησα, τὸν Μονογενῆ ἐπεὶ με ἱλασμὸν ὁ Πατὴρ εἰς τὸν κόσμον ἀπέστειλε.

Μεταλαμβάνων κρατῆρος, τοῖς μαθηταῖς ἐδόξας, ἰθάκει· Γεννήματος ἀμπέλου δὲ πίομαι λοιπὸν οὐκέτι μεθ' ὑμῶν βιοτεύων, τὸν Μονογενῆ ἐπεὶ με ἱλασμὸν ὁ Πατὴρ εἰς τὸν κόσμον ἀπέστειλε.

Πῖμα καινὸν ὑπὲρ λόγον ἐγὼ φημι ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, Χριστὲ, τοῖς φίλοις πίομαι· ὥστε γὰρ θεοὺς Θεὸς ὑμῖν συνέσομαι, εἰπας, τὸν Μονογενῆ ἐπεὶ με ἱλασμὸν ὁ Πατὴρ εἰς τὸν κόσμον ἀπέστειλε.

Τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης συνδεδεμένοι οἱ ἀπόστολοι, τῷ δεσπόζοντι τῶν ὅλων αὐτοὺς Χριστῷ ἐνασθέντες, ὠραίους πόδας ἐξάπενίζοντο¹, εὐαγγελιζόμενοι πᾶσιν εἰρήνην.

Ἡ τὸ ἀσχετον κρατοῦσα καὶ ὑπερῶν ἐν αἰθέρι

Quæ causa est omnium datrixque vitæ, infinita sapientia Dei ædificavit domum suam castissima ex Virgine matre; templum vero corporis indutus gloriose glorificatus est Christus Deus noster.

Imbuens amicos suos, animæ altricem præparat mensam, ambrosia autem, quæ vere est Sapientia Dei, temperat craterem fidelibus. Accedamus religiose et clamemus: Gloriose glorificatus est Christus Deus noster.

Audiamus cuncti fideles convocantem excelso præconio increatam et innatam sapientiam Dei. Clamat enim: Gustate, et scientes quoniam ego sum Christus, clamate: Gloriose glorificatus est Christus Deus noster.

Dominus cum sis omnium et creator Deus, creaturam, licet impassibilis, factus humilis tibi ipse univisti: et Pascha eorum pro quibus moriturus eras existens, teipsum proponebas: Manducate, clamans corpus meum, et fide roborabimini.

Liberatorium totius humani generis, o benigne, proprium discipulis tuis propinasti lætitiæ poculum, quod repleveras. Ipse enim temet sacrificabas: Bibite, inquit, sanguinem meum, et fide roborabimini.

Inspiciens homo, qui inter vos proditor est, tuis discipulis prædicebas, o clementissime, non cognosceret hæc: isque imprudens non intelliget hæc: Attamen manete in me, et fide roborabimini.

Prævidens propheta mysterium tuum ineffabile, Christe, proclamavit: Posuisti fortem dilectionem potentie, Pater misericordiarum: Unigenitum enim Filium, bone Pater, propitiationem in mundum misisti.

Ad passionem quæ omnibus Adami posteris scaturivit liberationem a passionibus, Christe contendens, pernecessariis tuis dixisti: Vobiscum huius Paschæ participem esse desideravi, me enim Unigenitum propitiationem Pater in mundum misit.

Manu tenens craterem, discipulis clamabas, o immortalis: De genimine vitis non amplius deinceps bibam vobiscum vivens; Unigenitum enim me propitiationem Pater in mundum misit.

Potum novum supra rationem ego dico in regno meo, Christe, cum amicis bibam: tanquam enim, cum diis Deus vobiscum ero ipse, dixisti: Unigenitum nunc autem me propitiationem Pater in mundum misit.

Vinculo charitatis colligati apostoli, dominatori omnium seipsos Christo dicantes, speciosos pedes extendebant, evangelizantes omnibus pacem.

Quæ immensam tenet superioremque in aere

VARIÆ LECTIONES.

¹ Trisd. γὰρ pro δέ. ² Tr. ἤνωσε. μοx ἐμελλε... προετίθει. ³ Tr. ἱλασμὸν, ut infra. ⁴ Tr. οὖν δέ pro ἐκ. ⁵ Tr. ἐξάπενίζοντο.

aquam; quæ abyssos freno coerces et maria con-
pescit Dei sapientia, aquam pelvi infundit, pedes
vero lavat servorum Dominus.

Discipulis ostendit humilitatis formam Dominus :
qui nubibus autem cælum obducit, præcingitur
linteo; flectitque genu servorum ut lavet pedes, in
cujus manu est spiritus omnium existentium.

Abyssus extrema peccatorum circumdedit me,
æstumque non amplius ferens, ut Jonas tibi Do-
mino clamo : De corruptione educ me.

Dominum vocatis, o discipuli, et magistrum me,
sum etenim, o Salvator, clamabas : quare imitami-
ni exemplar quo modo in me vidistis.

Sordes quis non habens, non indiget lavari pe-
des. Mundi estis autem vos, o discipuli, at non
omnes; propensio enim inordinate unius ex vobis
insanit.

Pueri in Babylone fornacis flammam non sunt
veriti, sed in medium ignis projecti irrorati psalle-
bant : « Benedictus es, Domine Deus patrum no-
strorum ! »

Nutans caput Judas mala prævidens movebat,
opportunitatem quærens tradendi judicem in con-
demnationem, qui universorum est Dominus, et
D-us patrum nostrorum.

Ex vobis, Christus amicis clamabat, unus me
tradet. Lætitie oblitus anxietate et dolore teneban-
tur : Quis iste sit dicito, aientes, o Deus patrum
nostrorum.

Qui necum manum in catinum mittit audacter.
Verumtamen huic bonum erat si portas vitæ trans-
iisset nunquam : huncce autem dicens manifestabat
Deus patrum nostrorum.

Legum paternarum beatificantes in Babylone pueri
periculum subeuntes, regis contempserunt præceptum
irrationabile : et conjuncti igni quo conflati non
sunt, omnipotente dignum canebant hymnum :
Dominum laudate, opera, et superexaltate eum in
sæcula.

Convivæ beatificantes in Sion Verbo assidue
adhærentes, apostoli, inquam, sequebantur pasto-
rem tanquam agni : et conjuncti Christo a quo
divulsi non sunt, divino sermone nutriti, cum
gratiarum actione clamabant : Dominum laudate,
opera, et superexaltate eum in sæcula.

Legem amicitie infamis Iscariotes sponte obli-
vioni tradens, quos laverat præparavit ad proditi-
onem pedes : et tuum panem manducans, corpus,
inquam, divinum, elevavit supplantationem contra
te, Christe, nec clamare novit : Dominum lau-
date, opera, et superexaltate eum in sæcula.

Dextera recipiebat redemptorium peccati corpus
homo sine conscientia, sanguinemque divinum

⁷ Dan. iii, 26.

ἄδωρ, ἡ ἀδύσσοις χαλινούσα, καὶ θαλάσσης ἀναχι-
τίζουσα Θεοῦ σοφία, ἔδωρ νικητῆρι βάλλει, πόδας
ἀποπλύνει δὲ δούλων Δεσπότης.

Μαθηταῖς ὑποδεικνύει ταπεινώσεως ὁ Δεσπότης
τύπον · ὁ νεφέλαις δὲ τὸν πόλον περιβάλλον, ζώνου-
ται λέντιον, καὶ κάμπτεται γόνυ δούλων ἐκπλύνει πό-
δας, οὗ ἐν τῇ χειρὶ πνοὴ πάντων τῶν ὄντων.

Ἄδυσσος ἐσχάτη ἁμαρτημάτων ἐκύκλωσέ με,
καὶ τὸν κλύδωνα μηκέτι στέγων ἡ, ὡς Ἰωνᾶς τῷ
Δεσπότην βοῶ σοι · Ἐκ φθορᾶς με ἀνάγαγε.

Κύριον φωνεῖτε, ὦ μαθηταί, καὶ διδάσκαλόν με,
καὶ γὰρ πέφυκα, Σῶτερ, ἐδόξας · εἰδὼ μίμεισθε τὸν τύ-
πον, ὃν τρόπον ἐν ἐμοὶ ἐθεάσασθε.

Ῥύπον τις μὴ ἔχων, ἀποπλυνθῆναι οὐ δεῖται πό-
δας. Καθαροὶ, ὦ μαθηταί, ὑμεῖς δὲ, ἀλλ' οὐχὶ πάν-
τες. Ῥοπή γὰρ ἀτάκτως ἐξ ὑμῶν ἐνὸς μαί-
νεται.

Οἱ παῖδες ἐν Βαβυλῶνι καμίνου φλόγα οὐκ ἐπη-
σαν, ἀλλ' ἐν μέσῳ πυρὸς ἐμβληθέντες, ὁραιοί-
μενοι ἐψάλλον · Εὐλόγητός εἰ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πα-
τέρων ἡμῶν.

Νευστάζων κάραν Ἰουδας κακὰ προβλέπων ἐκί-
νησεν, εὐκαιρίαν ζητῶν παραδοῦναι τὸν χριστὴν εἰς
κατάκρισιν, ὃς πάντων ἐστὶ Κύριος, καὶ Θεὸς τῶν
πατέρων ἡμῶν.

Ἵμῶν, ὁ Χριστὸς τοῖς φίλοις ἐδόξα, εἰς παραδόσει
με. Εὐφροσύνην λαθόντες ἀγωνίᾳ καὶ λύπῃ ὡς συν-
είχοντο, τίς οὗτος φράζον, λέγοντες, ὁ Θεὸς τῶν πα-
τέρων ἡμῶν.

Μεθ' ὅστις ἐμοῦ τὴν χεῖρα τρυβλίῳ βάλλῃ θρα-
σύτητι. Τοῦτω πλήν καλὸν ἦν πύλας βίου περᾶσαι
μηδέποτε · τοῦτον ἡ εἰπὼν ἐδήλου δὲ ὁ Θεὸς τῶν πα-
τέρων ἡμῶν.

Νόμων πατρῶων οἱ μακαρίσται ὡς ἐν Βαβυλῶνι
νέοι προκινδυνεύσαντες, βιβατεύοντες, κατέπυσαν
προσταγῆς ἀλογίστου · καὶ συνημμένοι ὅτι οὐκ ἔχον-
τες ἐβόησαν πύρ, τοῦ κρατοῦντος ἐπάξιον ἀνέμελλον
τὸν ὕμνον · Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, τὰ ἔργα, καὶ ὑπερ-
υψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Οἱ δαιτυμόνες οἱ μακαρίσται, ἐν τῇ Σιών τῷ Ἀβ-
ραμ προσκαρτερήσαντες, οἱ ἀπόστολοι παρεῖποντο
τῷ ποιμένι ὡς ἄρνες · καὶ συνημμένοι, οὐκ ἔχον-
τες ἐρίσθησαν Χριστῷ · θεῶν λόγῳ τρεφόμενοι εὐχαρί-
στως ἐδόκουν · Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, τὰ ἔργα, καὶ ὑπερ-
υψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Νόμον φιλίας ὁ δυσώνυμος Ἰσκαριώτης γνώμῃ
ἐπιλαθόμενος, οὗς ἐνέψατο ἡ ὑπέρβουλον εἰς ἡμᾶς
δουλίαν πόδας · καὶ σου ἐσθίον ἄρτον, σῶμα θεῶν,
ἐπῆρες περνεῖσθαι ἐπὶ σέ, Χριστέ, καὶ βλάψαι οὐ συν-
ῆκε · Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, τὰ ἔργα, καὶ ὑπερ-υψοῦτε
αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἐδεξίωτο τὸ λυτήριον τῆς ἁμαρτίας σῶμα ὁ ἀν-
ειδήτος, καὶ τὸ αἷμα τὸ χεόμενον ὑπὲρ κόσμου εἰς

VARIAE LECTIONES.

^α Triod. φέρων. ^β Tr. φέρω. ^γ Tr. οὕτως. ^δ Tr. μακαρίστοι, sic infra. ^ε Tr. ὅτι. ^ς Tr. ὅτι
τρέπις πρόσ.

θεῖον· ἀλλ' οὐκ ᾔδειτο πίνων δ' ἐπίπρασκε τιμῆς. Οὐ κακίᾳ προσώχθισε, καὶ βοᾶν οὐ συνῆκε· Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, τὰ ἔργα, καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἐνείας Δεσποτικῆς, καὶ ἀθανάτου τραπέζης ἐν ὑπερώῳ τόπῳ ὑψηλαῖς φρεσὶ, πιστοὶ, δεῦτε ἀπολαύσωμεν, ἐπαναβεβηκότα λόγον ἐκ τοῦ Λόγου μαθόντες, ὃν μεγαλύνομεν ^b.

Ἄπιτε, τοῖς μαθηταῖς ὁ Λόγος ἔφη, τὸ Πάσχα ἐν ὑπερώῳ τόπῳ, ᾧ νοῦς ἐνίδρυται, οἷς μυσταγωγᾷς ὁ σκευάσατε ἀζύμῳ ἀληθείας λόγῳ· τὸ στερὸν δὲ τῆς χάριτος μεγαλύνετε.

Δημιουργὸν ὁ Πατὴρ πρὸ τῶν αἰώνων σοφίαν γενεᾷ ἀρχὴν ὤδων με, εἰς ἔργα ἔκτισε ^d τανῦν μυστικῶς τελούμενα. Λόγος γὰρ ἀκτιστος ὢν φύσει, τὰς φωνὰς οἰκείουμενος νῦν ὁ προσεῖληφα.

Ὡς ἄνθρωπος ὑπάρχω οὐσίᾳ, οὐ φαντασίᾳ· οὕτω θεὸς τῷ τρόπῳ τῆς ἀντιδόσεως ἡ φύσις ἡ ἐνωθεῖσά μου· Χριστὸν ἕνα, διὸ, μὲ γνῶντε, τὰ ἐξ ὧν ἐν οἷς ἱερεῖ πέφυκα σώζοντα.

Πρὸς τὸν Κύριον.

Ὡς φοβερά ἡ κρίσις σου, Κύριε, τῶν ἀγγέλων παρισταμένων, τῶν ἀνθρώπων εἰσαγομένων, τῶν βίβλων ἀνεφγμένων, τῶν ἔργων ἐρευνωμένων, τῶν λογισμῶν ἀπολογουμένων. Ποία κρίσις ἔσται ἐν ἐμοὶ τῷ συλλεφθέντι ἐν ἁμαρτίαις; Τίς μου τὴν φλόγα καταδέσει, εἰ μὴ σὺ, Κύριε; Ἐλέησόν με ὡς φιλεῖ ὁ ἄνθρωπος.

Πρὸς τὴν Θεοτόκον.

Τὴν ἀκαταίσχυντον, Θεοτόκε, ἐλπίδα σου ἔχων, σωθῆσμαι· τὴν προστασίαν σου κεκτημένος πανάμωμε, οὐ φοβηθήσμαι· καταδιώξω τοὺς ἐχθροὺς μου καὶ τροπώσομαι, μόνῃν ἀντεχόμενος ὡς θώρακα τὴν σκέπην σου, καὶ τὴν παντοδύναμον βοήθειάν σου. Καὶ καθυκατέω βοῶν σοι· Δέσποινα, σῶσόν με ταῖς πρεσβείαις σου, καὶ ἀνάστησόν με ἐκ ζοφώδους ὕπνου πρὸς τὴν ἡλιόλογον, δυνάμει τοῦ ἐκ σοῦ σαρωθέντος Θεοῦ.

Πρὸς τὴν αὐτήν.

Ἐνδοξε, Ἀειπάρθενε, μήτηρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, προσάγαγε τὴν ἡμετέραν προσευχὴν τῷ Υἱῷ σου καὶ θεῷ, ἵνα σώσῃ διὰ σοῦ τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Πρὸς τὸν Κύριον.

Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς. Πάσης γὰρ ἐπιποσίᾳς ἀπορούντες, ταύτην σοι τὴν ἱκεσίαν ὡς ἐκτετατὴ ἁμαρτωλοὶ προσφερόμεν· Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς.

Πρὸς τὸν αὐτόν.

Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποίθαμεν. Μὴ ἐντισθῇς ἡμῖν σφόδρα, μηδὲ μνησθῇς τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἐπιβλέψον καὶ νῦν ὡς εὐσπλαγχνός, καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν. Σὺ γὰρ εἰς Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς σου, πάντες ἔργα χειρῶν σου, καὶ τὸ ὄνομά σου ἐπικεκλήμεθα.

VARIAE LECTIONES.

^b Quæ hic male interserebantur, habes expleta acrostichide, quippe aliena. ^c Triod. μυσταγωγῶς ^d Tr. δ' ἐκτ. • Tr. οικειοῦμαι, οὐ νῦν.

A quod effunditur pro mundo : at non reverebatur bibens quod vendebat pretio. Non culpam abominatus est, et clamare non novit : Dominum laudate, opera, et superexaltate cum in sæcula.

Hospitalitate Dominica, et immortalī mensa in excelso loco sublimibus mentibus, fideles, venite, fruamur ; superexcellens verbum ex Verbo discentes, quod magnificamus.

Ite, discipulis Verbum ait, Pascha in superiori loco, quo mens roboratur, iisdem quibus sacras institutiones, parate azymo veritatis verbo : firmitatem autem gratiæ magnificate.

Opificem Pater ante sæcula sapientiam generat me principium viarum, ad opera autem creavit nunc quæ mystice perficiuntur. Cum enim Verbum sim increatum natura, voces ejus meas feci quem nunc assumpsi.

Ut homo sum essentia, non apparenti tantum specie ; sic Deus est modo assumptionis natura unita mihi. Christum unum idcirco me agnoscite, ea ex quibus et in quibus sum salvantem.

Ad Dominum.

Quam terribile judicium tuum, Domine, angelis astantibus, hominibus adductis, libris apertis, operibus discenssis, cogitationibus respondentibus ! Quale judicium erit in me concepto in peccatis ? Quis meam flammam exstinguet, nisi tu, Domine ? Miserere mei, quippe benignus.

Ad Deiparam.

Quæ non confundit, o Deipara, spem tuam habens, salvus ero : patrocinium tuum obtinens, o immaculatissima, non timebo : persequar inimicos meos et in fugam convertam, solam retinens veluti thoracem protectionem tuam, tuumque omnipotens auxilium. Et deprecor clamans ad te : Domina, salva me intercessionibus tuis, et exsuscita me a caliginoso somno ad tuam glorificationem, virtute ejus, qui in te caro factus est, Dei.

Ad eandem.

Gloriosa, semper Virgo, Mater Christi Dei, asser nostram orationem ad Filium tuum et Deum, ut salvet per te animas nostras.

Ad Dominum.

Miserere nostri, Domine, miserere nostri ! Omni enim excusatione destituti, hanc tibi supplicationem tanquam Domino peccatores afferimus : Miserere nostri, Domine, miserere nostri.

Ad eundem.

Domine, miserere nostri, in te enim speravimus. Ne irascaris nobis vehementer, neque memineris iniquitatumstrarum, sed respice et nunc tanquam benignus, et redime nos de inimicis nostris. Tu enim es Deus noster, et nos populus tuus, universi nos opera manuum tuarum, et de nomine tuo vocamur.

Ad Deiparam.

Benignitatis januam aperi nobis, benedicta Dei genitrix. Spérantes utique in te nostra nos non fallat sententia : liberemur per te a calamitatibus. Tu enim es salus generis humani.

Ad eamdem.

Multæ sunt multitudines, o Dei Genitrix, meorum peccatorum. Ad te confugi, o immaculata, salutis indigens. Visita infirmam animam meam, et postula a Filio tuo et Deo nostro, ut detur mihi remissio malorum quæ perpetravi : o sola immaculata, sola benedicta !

Ad eamdem.

Omniem spem meam in te colloco, mater luminis : custodi me sub protectionem tuam.

VII.

PRO MAGNA PARASCEVE.

*Acrostichis :**Pridieque Sabbati.*

Ad te de luce vigilo, qui propter misericordiam teipsum pro eo qui cecidit evacuasti sine mutatione, et usque ad passionem impassibiliter succubisti, o Verbum Dei. Pacem da mihi, misericors.

Sordidati pedes, sed ante purgati participatione mysterii divinæ mentis tuæ, Christe, famuli ex Sion Oliveti magnum ad montem coascenderunt, laudantes te, o misericors.

Videte, dixisti, o chari, ne terreamini : nunc enim appropinquavit hora ut capiar interficiarque manibus iniquorum. Omnes autem dispergemini me dereliquentes, quos congregabo ut prædicetis me misericordem.

Statuam sceleris Deo adversi divini pueri infamarunt : contra Christum vero insolescens impiorum concilium meditatur inania : interficere cogitat qui vitam manu tenet, quem omnis creatura benedicit, glorificans in sæcula.

A palpebris, o discipuli, jam somnum excutite, Christe, dixisti, et in oratione vigilate, ne forte tentatione pereatis, et præsertim Simon : valentiori enim majus quid. Experientia agnosce me, Petre, quem omnis creatura benedicit, glorificans in sæcula.

Profanum verbum a labiis nunquam excidere sinam, Domine : tecum moriar, tanquam bene memor, etsi omnes negaverint te, clamavit Petrus : non caro et sanguis, sed Pater tuus revelavit mihi te, quem omnis creatura benedicit, glorificans in sæcula.

Profundum sapientiæ divinæ et cognitionis non omne pervestigasti, abyssumve judiciorum meorum non comprehendisti, o homo, Dominus ait. Caro igitur cum sis, ne glorieris : ter enim negabis me, quem omnis creatura benedicit, glorificans in sæcula.

Negas, Simon Petre, quod tamen cito patieris,

A

Πρὸς τὴν Θεοτόκον.

Τῆς εὐσπλαγχνίας τὴν πύλην ἀνοιξον ἡμῖν, εὐλογημένη Θεοτόκε. Ἐλπίζοντες οὖν εἰς σέ, μὴ ἀποχίσσωμεν· ῥυσθῶμεν διὰ σοῦ τῶν περιστάσεων. Σὺ γάρ εἰ σωτηρία τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων.

Πρὸς τὴν αὐτήν.

Πολλὰ τὰ πλήθη τῶν ἡμῶν, Θεοτόκε, πταισμάτων. Πρὸς σέ κατέφυγον, ἀγνή, σωτηρίας δεόμενοι. Ἐπισκεψαί τὴν ἀσθενοῦσάν μου ψυχὴν, καὶ αἰτῆσαι τῷ Υἱῷ σου καὶ Θεῷ ἡμῶν δοθῆναι μοι τὴν ἀρεσιν ὧν ἐπραξα δεινῶν, μόνῃ ἀγνῇ, μόνῃ εὐλογημένῃ.

Πρὸς τὴν αὐτήν.

Τὴν πᾶσιν ἐλπίδα μου εἰς σέ ἀνατίθῃμι, μήτερ τοῦ φωτός, φύλαξόν με ὑπὸ τὴν σκέπην σου.

B

Z'

Τῇ Μεγαλῇ Παρασκευῇ.

*Ἡ ἀκροστιχὶς·**Προσάδδατόν τε.*

Πρὸς σέ ὀρβρίζω, τὸν δι' εὐσπλαγχνίαν ταυτὴν τῷ πεσόντι· κενώσαντα ἑ ἀτρέπτως, καὶ μέχρι παθῶν ἀπαθῶς ὑποκύψαντα, Λέγε Θεοῦ. Τὴν εἰρήνην παρέσχου μοι, φιλόανθρωπε.

Ῥυφθέντες πόδας, καὶ προκαθαρθέντες μυστηρίου μεθέξει τοῦ θείου νοῦ, Χριστὲ, σὺ, οἱ ὑπηρέται ἐκ Σιών ἐλαιῶνος μέγα πρὸς ὅρος συνανῆλθον ὁμολυγῆς σε, φιλόανθρωπε.

Ὅρατε, ἔφη, φίλοι, μὴ θροεῖσθε· νῦν γὰρ ἤγχιεν ὥρα ληφθῆναι με, κτανθῆναι χερσὶν ἀνόμων. Πάντες δὲ σκορπισθήσεσθε ἐμὲ λιπόντες, ὡς συνάξω κηρύξαι με φιλόανθρωπον.

C

Στήλην κακίας ἀντιθέου θεοὶ παῖδες παρεδειγμάτισαν, κατὰ Χριστοῦ δὲ φρουρατόμενον ἀνόμων συνέδριον βουλευέται κενά· κτείνει μελετῇ τὸν ζωῆς κρατοῦντα παλάμη, ὃν πᾶσα κτίσις εὐλογεῖ, δοξάζουσα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἀπὸ βλεφάρων, μαθηταῖς, νῦν ὑπνον, ἔφη, Χριστὲ, τινάξατε, ἐν προσευχῇ δὲ γρηγορεῖτε, παρρησίᾳ μὴ πως ἄλλωσθε, καὶ μάλιστα Σίμων ἡ, τῷ κραταίῳ γάρ, μερίζον. Πείρα γνώθι με, Πέτρε, ὃν πᾶσα κτίσις εὐλογεῖ, δοξάζουσα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Βέβηλον ἔπος τῶν χειλέων οὐποτε προήσομαι, λέσποτα· σὺν σοὶ θανοῦμαι ὡς εὐγνώμων, κἂν οἱ πάντες ἀρνήσωνται σε ἡ, ἐδόξασε Πέτρος· σὰρξ οὐδὲ αἷμα, ὁ Πατὴρ σου ἀπεκάλυψε μοὶ σε, ὃν πᾶσα κτίσις εὐλογεῖ, δοξάζουσα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Βάθος σοφίας θεϊκῆς καὶ γνώσεως οὐ πᾶν ἐξ ηὐρεύνσας, ἄδυsson δὲ μου τῶν χρημάτων οὐ κατέλαβες, ἄνθρωπε, ὁ Κύριος ἔφη. Σάρεξ οὖν ὑπάρχω μὴ καυχῶ· ἀρνήσῃ τρίτον γάρ με, ὃν πᾶσα κτίσις εὐλογεῖ, δοξάζουσα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἀπαγορεύεις, Σίμων Πέτρε, ὅπερ παίσῃ τάχος, ὅ

VARIAE LECTIONES.

† Triod. ἐνώσαντα. ‡ Tr. μαθηταίς. ἡ Tr. Σίμωνι. ἰ Tr. omitit se.

ἡρῆται, καὶ σοὶ παιδίσκη οἷα θάττον προσελθοῦσα Ἀ
ποῆσαι σε, ὁ Κύριος ἔφη. Πικρῶς δακρύσας, ὅμως
ἔξεις εὐλατόν με, ὃν πᾶσα κτίσις εὐλογεῖ, δοξά-
ζουσα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουδīm, καὶ ἐνδοξοτέραν
ἀσυχρίτως τῶν Σεραφīm, τὴν ἀδιαφθόρως θεὸν Ἀδ-
γον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον, σὲ μεγαλύ-
νομεν.

Ὁλίθριος σπεῖρα θεοστυγῶν πονηρευομένων, θεο-
κτόνων συναγωγὴ ἐπέστη, Χριστὲ, σοὶ, καὶ ὡς ἄδι-
κον εἶλας τὸν Κτίστην τῶν ἀπάντων, ὃν μεγαλύ-
νομεν.

Νόμον ἀγνοοῦντες οἱ ἀσεβεῖς, φωνὰς προφητῶν τε
μελετῶντες διακενῆς, ὡς πρόβατον ἐλκόν σε τὸν
ἀπάντων Δεσπότην ἀδίκως σφαγιάσαι, ὃν μεγαλύ-
νομεν.

Τοῖς ἔθνεσιν ἐκδοτον τὴν ζωὴν σὺν τοῖς Γραμ-
ματεῦσιν ἀναιρεῖσθαι οἱ μερεῖς ἰ παρίσχον πλη-
γέντες αὐτοφθόνη κακίᾳ, τὸν φύσει ζωοδότην, ὃν
μεγαλύνομεν

Ἐκύκλωσαν κύνες ὥσπερ πολλοὶ, ἐκρότησαν, ἀναξ,
σιαγόνα σὴν ραπισμῷ ἡρώτων σε, σοῦ δὲ ψευδῆ
κατεμαρτύρουν. Καὶ πάντα ὑπομείνας, ἅπαντας
ἔσωσας.

H'.

Τῷ ΜΕΓΑΛῷ ΣΑΒΒΑΤῷ.

Ἦ ἀκροστιχίς·

Σάββατον μέλω μέγα.

Συνεσχέθη, ἀλλ' οὐ κατεσχέθη στέρνοις κητώσις
Ἰωάν· σοῦ γὰρ τὸν τύπον φέρων τοῦ παθόντος καὶ C
ταφῇ δοθέντος, ὡς ἐκ θαλάμου, τοῦ θηρὸς ἀνέθορε,
προσεφώνων δὲ τῇ κουστωδίᾳ· Οἱ φυλασσόμενοι μά-
ταια καὶ ψευδῆ, ἔλσον αὐτὸν ἐγκατελίπατε κ.

Ἀνθρώπος, ἀλλ' οὐ διηρέθης, Λόγε, ἧς μετέσχες
σαρκός. Εἰ γὰρ καὶ λέλυται σου ὁ ναὸς ἐν τῷ
καιρῷ τοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ οὕτω μία ἦν ὑπόστα-
σις τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκός σου. Ἐν ἀμφοτέ-
ροις γὰρ εἰς ὑπάρχεις Υἱός, Λόγος τοῦ Θεοῦ, Θεὸς καὶ
ἄνθρωπος.

Βροτοκτόνον, ἀλλ' οὐ Θεοκτόνον ἔφυ τὸ πταῖσμα
τοῦ Ἀδάμ. Εἰ γὰρ καὶ πέπονθες σου τῆς σαρκός· ἡ
χρῆς οὐσία, ἀλλ' ἡ θεότης ἀπαθὴς διέμεινε. Τὸ
φθαρτὸν δὲ σου πρὸς ἀφθαρσίαν μετεστοιχειώσε, καὶ
ἀφθάρτου ζωῆς ἔδειξε ἰ πηγὴν ἐξ ἀναστάσεως.

Βασιλεύει, ἀλλ' οὐκ αἰωνίζει ᾄδης τοῦ γένους τῶν
βροτῶν. Σὺ γὰρ τεθεῖς ἐν τάφῳ, κραταῖφ = ζωα-
ρχικῇ καλῇ τὰ τοῦ θανάτου κλεῖθρα διεσπάρξας,
καὶ ἐκέρυξας τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἐκεῖ καθεύδουσι
λύτρωσιν ἀΨευδῆ, Σῶτερ, γεγονώς νεκρῶν πρωτό-
τοκος.

Ἀφραστον θαῦμα! Ὁ ἐν καμίνῳ ρυσάμενος τοὺς
ἱελοὺς παῖδας ἐκ φλογός, ἐν τάφῳ νεκρὸς ἄπνους
κατατίθεται, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελιδούντων·
Αὐτρωτὰ ὁ Θεός, εὐλογητὸς εἰ.

VARIAE LECTIONES.

ἰ Triod. ἱερεῖς. κ Triod. ἔλεος αὐτῶν ἐγκατελίπατε. ἰ Tr. ἔδειξας. = Tr. κραταῖφ.

ut dictum est; tibi que puella unica improviso
accedens, terrebit te, dixit Dominus. Amare flens
nihilominus habebis facile placabilem me, quem
omnis creatura benedicit, glorificans in sæcula.

Pretiosiores Cherubinīs, gloriosiores incompa-
rabiliter Seraphinīs, incorrupte Deum Verbum
enixam, veraciter Deiparam, te magnificamus.

Perniciosa caterva Deo invisorum sontium, dei-
cidarum Synagoga astitit, Christe, tibi, et tanquam
iniquum traxit creatorem omnium, quem magnifi-
camus.

Legem nescientes impii, prophetarumque voces
meditantes inaniter, ceu ovem traxere te omnium
Dominum injuste ad occidendum, quem magnifi-
camus.

Gentibus traditam vitam cum Scribis. ut interfi-
ceretur, sacerdotes prodiderunt, sauciati malitia
nullam invidiæ causam habente; eum, inquam,
qui natura vitæ auctor est, quem magnificamus.

Circumdederunt, tanquam canes multi, cecide-
runt, o rex, genam tuam colapho; interrogarunt
te, et contra te falsa testimonia dixerunt. Sed om-
nia sustinens, universos salvasti.

VIII.

PRO MAGNO SABBATO.

Acrostichis:

Sabbatum canto magnum.

Contentus, at non relēntus est pectoribus cetels
Jonas: tui enim typum ferens qui passus es et
sepulturæ datus, tanquam ex thalamo, a ceto ex-
siliit, alloquebaturque custodiam: Qui excubias
agitis vane et mendaciter, misericordiam ipsam
deservistis.

Occisum, at non divulgum es, o Verbum, a carne
cui participasti. Quamvis enim solutum fuerit tem-
plum tuum tempore passionis, nihilominus tamen
una erat hypostasis divinitatis et carnis tuæ. In
utraque enim unicus es Filius, Verbum Dei, Deus
et homo.

Homicida, at non Deicida fuit lapsus Adami.
Etsi enim passa est tuæ carnis terrena substantia,
divinitas tamen impassibilis permansit. Corrupti-
bile autem tuum ad incorruptionem transmuta-
vit, incorruptæque vitæ ostendit fontem ex resur-
rectione.

Regnat, at non perennat Orcus in hominum ge-
nere. Tu enim in sepulcro positus, potente vitæ-
que dominatrice manu mortis claustra dilacerasti,
et prædicasti iis, qui a sæculo ibi sedebant, redem-
ptionem verissimam, o Salvator, factus mortuorum
primogenitus.

Inenarrabile prodigium! Qui in fornace liberavit
sanctos pueros a flamma, in sepulcro mortuus nec
spirans deponitur pro salute nostra, qui canimus:
Redemptor Deus, benedictus es.

Sauciatus est infernus in corde dum suscepit A eum, qui sauciatus fuit hasta per latus, gemitque igne divino consumptus pro salute nostra, qui canimus : Redemptor Deus, benedictus es.

Felix sepulcrum! in se enim suscipiens veluti dormientem auctorem vitæ, thesaurus divinus indicatus est in salutem nostram, qui canimus : Redemptor Deus, benedictus es.

Lege mortuorum depositionem in sepulcro vita omnium accipit, et hoc fontem demonstrat resurrectionis pro salute nostra, qui canimus : Redemptor Deus, benedictus es.

Una fuit in inferno inseparata, in sepulcro et in Eden, Christi divinitas, cum Patre et Spiritu, pro salute nostra, qui canimus : Redemptor Deus, benedictus es.

Obstupesce horrens, o cælum, et commoveantur fundamenta terræ! Ecce enim inter mortuos reputatur qui in excelsis habitat, et sepulcro pusillo hospitatur, quem pueri benedicunt, sacerdotes laudant et glorificant in omnia sæcula.

Solutum est immaculatum templum, at quod ceciderat erigit habitaculum. Adam enim pro priore secundus qui in excelsis habitat, descendit usque ad inferni penetralia, quem pueri benedicunt, sacerdotes laudant et glorificant in omnia sæcula.

Desiit animositas discipulorum, sed Arimathæus strenue agit Josephus. Mortuum enim nudumque conspicatus universorum Deum, postulat, et parentat clamans : Pueri, benedicite ; sacerdotes, laudate ; populi, superexaltate in omnia sæcula.

O prodigia inusitata! O bonitatem, et indicibilem tolerantiam! Volens enim sub terra sigillo munitur, qui in excelsis habitat; et tanquam erro Deus traducitur, quem pueri benedicunt, sacerdotes laudant et glorificant in omnia sæcula.

Ne quiritis, mea mater, videns in sepulcro quem in utero sine semine concepisti filium. Resurgam enim et glorificabor, et exaltabo in gloria cornu, tanquam Deus, eorum, qui in fide et affectu magnificant te.

In admirabili partu tuo dolores non experta, supernaturaliter beatificata sum, æterne Fili. Nunc autem te, Deus meus, non spirantem conspicata mortuum, gladio doloris laceror vehementer. Sed resurge, ut magnificer.

Tellus me tegit volentem, sed horrent Orci janitores, indutum videntes stola cruentata sanguine, o Mater, ultionis. Inimicis enim in cruce conculcatis, ut Deus, resurgam rursus, et magnificabo te.

Exsultet creatura, lætentur omnes terrigenæ : Inimicus enim exspoliatus est infernus. Cum unguentis mulieres occurrant : Adamum cum Eva redimit totius generis parentem, et tertia die resurget.

Τέτριτοι ἄδης, ἐν τῇ καρδίᾳ δεξάμενος τὸν τρωθέντα λόγγῃ τὴν πλευράν· καὶ στένει πυρὶ θεῷ δαπανώμενος, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελεπδούντων· Λυτρωτὰ ὁ Θεὸς, εὐλογητὸς εἰ.

Ὁλβιος τάφος! ἐν αὐτῷ γὰρ δεξάμενος ὡς ὑπνοῦντα τὸν δημιουργὸν ζωῆς, θησαυρὸς θεὸς ἀναδέδεικται εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελεπδούντων· Λυτρωτὰ ὁ Θεὸς, εὐλογητὸς εἰ.

Νόμῳ θανάτων, τὴν ἐν τῷ τάφῳ κατάθεσιν ἡ τῶν ὄλων δέχεται ζωῇ, καὶ τοῦτο πηγὴν δείκνυσιν ἐγέρσεως, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελεπδούντων· Λυτρωτὰ ὁ Θεὸς, εὐλογητὸς εἰ.

Μία ὑπῆρχεν ἐν τῷ ᾄδῃ ἀχώριστος, καὶ ἐν τάφῳ καὶ ἐν τῇ Ἑδὲμ θεότης Χριστοῦ, σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελεπδούντων· Λυτρωτὰ ὁ Θεὸς, εὐλογητὸς εἰ.

Ἐκστῆθι φρίττων, οὐρανὲ, καὶ σαλευθήτωσαν τὰ θεμέλια τῆς γῆς! Ἰδοὺ γὰρ ἐν νεκροῖς λογίζεται ὁ ἐν ὑψίστοις οἰκῶν, καὶ τάφῳ σμικρῷ ξενοδοχεῖται, ὃν παῖδες εὐλογοῦσιν, ἱερεῖς ἀνυμνοῦσι, καὶ δοξολογοῦσιν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας ^α.

Ἀέλνται ἄχραντος ναδς, τὴν πεπτωκυῖαν δὲ συνανίστησι σκηνήν. Ἀδὰμ γὰρ τῷ προτέρῳ δευτέρῳ ὁ ἐν ὑψίστοις οἰκῶν, κατῆλθε μέχρις ἄδου ταμειῶν, ὃν παῖδες εὐλογοῦσιν, ἱερεῖς ἀνυμνοῦσι, καὶ δοξολογοῦσιν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Πέπνυται τόλμα μαθητῶν, Ἀριμαθαῖος γὰρ ἄριστεύει Ἰωσήφ. Νεκρὸν γὰρ καὶ γυμνὸν θεώμενος τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, αἰτεῖται, καὶ κηδεύει κραυγάζων· Οἱ παῖδες, εὐλογεῖτε, ἱερεῖς, ἀνυμνεῖτε, λαοί, ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὡ τῶν θαυμάτων τῶν καινῶν! Ὡ ἀγαθότητος καὶ ἀφράστου ἀνοχῆς! Ἐκὼν γὰρ ὑπὸ γῆν σφραγίζεται ὁ ἐν ὑψίστοις οἰκῶν· καὶ πλάνος Θεὸς συκοφαντεῖται, ὃν παῖδες εὐλογοῦσιν, ἱερεῖς ἀνυμνοῦσι, καὶ δοξολογοῦσιν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Μὴ ἐποδύρου, μοῦ μῆτερ, καθορώσα ἐν τάφῳ ὃν ἐν γαστρὶ ἄνευ σπορᾶς συνέλαβες υἱόν. Ἀναστήσομαι γὰρ καὶ δοξασθήσομαι, καὶ ὑψώσω ἐν δόξῃ τὸ κέρας, ὡς Θεός, τῶν ἐν πίστει, καὶ πόθῳ μεγαλυνόντων σε ^β.

Ἐπὶ τῷ ξένῳ σου τόκῳ τὰς ἐδύνας φυγοῦσα, ὑπερφῶς ἐμακαρίσθην, ἀναρχε Υἱέ. Νῦν δέ σε, θεέ μου, ἄπνουν ὀρώσα νεκρὸν, τῇ ῥομφαίᾳ τῆς λύπης σπαράττομαι δεινῶς. Ἀλλ' ἀνάστηθι, ὅπως μεγαλυνθήσομαι.

Γῇ με καλύπτει ἐκόντα, ἀλλὰ φρίττουσιν ἄδου οἱ πυλωροί, ἡμφιεσμένοι βλέποντες στολὴν ἡμαγμένην. Μῆτερ, τῆς ἐκδικήσεως. Τοὺς ἐχθροὺς ἐν σταυρῷ γὰρ πατήσας, ὡς Θεός, ἀναπατήσομαι αὐτοῖς, καὶ μεγαλύνω ^{σε}.

Ἀγαλλιάσθω ἡ κτίσις, εὐφρανείσθωσαν πάντες οἱ γηγενεῖς. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς ἐσχύλεται ᾄδης. Μετὰ μύρων γυναῖκες προσουπαντάτωσαν, τὸν Ἀδὰμ σὺν τῇ Εὐφ λυτροῦται παγγενῇ, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐξαναστήσεται ^γ.

VARIÆ LECTIONES.

^α Triod. ὃν, παῖδες, εὐλογεῖτε, ἱερεῖς, ἀνυμνεῖτε, λαοί, ὑπερυψοῦτε εἰς π. τ. αἰ. Sic et infra. • Triod. δέ. ^β Triod. δόξῃ ἀπαύστως, ὡς Θεός, τοὺς ἐν πίστει καὶ πόθῳ σε μεγαλυνόντας. ^γ Tr. ἐξαναστήσομαι.

Θ.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ.

Ἡ ἀκροστιχίς.

Πεντηκοστήν ἐορτάζωμεν.

Πόντῳ ἐκάλυψε Φαραῶ σὺν ὄρμασιν ὁ συντρίβων
πολέμους ἐν ὑψηλῷ βραχίονι. Ἄσσωμεν αὐτῷ, ὅτι
δόξάζεται.

Ἐργῷ, ὡς πάλαι τοῖς μαθηταῖς ἐπηγγελίω, τὸ
παράκλητον Πνεῦμα ἐξαποστείλας, Χριστέ, ἑλαμψας
τῷ κόσμῳ φῶς, φιλόφρονε.

Νόμῳ τὸ πάλαι προκρυχθὲν καὶ προφήταις
ἐπληρώθη τοῦ θεοῦ Πνεύματος σήμερον. Πᾶσι γὰρ
πιστοῖς χάρις ἐκκέχεται.

Τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν τοῖς μαθηταῖς, Χριστέ, Ἔως
ὃ ἐνδύστησε ἱ, ἔφης, καθίσαι ἐν Ἱερουσαλὴμ· ἐγὼ
δὲ ὡς ἐμὲ παράκλητον ἄλλον Πνεῦμα τὸ ἐμὸν τε καὶ
Πατρὸς ἀποστελῶ, ἐν ᾧ στερεωθήσεσθε.

Ἡ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσασα ἡ δύναμις,
τὴν μερισθεῖσαν πάλαι φωνὴν κακῶς ὁμονοησάντων,
εἰς μίαν ἁρμονίαν ὁ θείως συνῆψε γινώσκων, συνετί-
ζουσα πιστοὺς τῆς Τριάδος, ἐν ᾗ ἐστερεώωμεν.

Κατανοῶν ὁ προφήτης τὴν ἐπ' ἐσχάτων σου,
Χριστέ, ἔλευσιν, ἀνεῖδα· Τὴν σὴν εἰσακήκοα, Κύριε,
δυναστεῖαν, ὅτι πάντας τοῦ σῶσαι τοὺς χριστοὺς σου
ἐβίβλας.

Ὁ ἐν προφήταις λαλήσας, καὶ διὰ νόμου κηρυ-
χθεὶς πρῶτην τοῖς ἀτελέσι Θεὸς ἀληθής, ὁ παράκλη-
τος τοῖς τοῦ Λόγου ὑπηρέταις καὶ μάρτυσι γνωρίζε-
ται σήμερον.

Σῆμα θεότητος φέρει ἡ τοῖς ἀποστόλοις, ἐν πυρὶ
Πνεῦμα κατεμερίσθη, καὶ ξέναις γλώσσαις ἐνέφηνεν,
ὡς πατὴρθεν θεῶν σθένος· ἐρχομένον ἐστὶν αὐτοκέ-
λευτον ἂ.

Τὸ διὰ τὴν φόβον σου ληφθὲν, Κύριε, ἐν γαστρὶ
τῶν προφητῶν, καὶ κυηθὲν ἐπὶ γῆς Πνεῦμα σωτη-
ρίας, ἀποστολικᾶς καρδίας κτιζεῖ καθαράς, ἐν τοῖς
πιστῶ· εὐθὺς ἐγκαινίζεται. Φῶς γὰρ καὶ εἰρήνη διότι
τὰ τὰ προτάγματα.

Ἡ ἐπιφοιτήσασα ἰσχὺς σήμερον αὕτη, Πνεῦμα
ἀγαθόν, Πνεῦμα σοφία· Θεοῦ, Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς ἐκ-
πορευθὲν, καὶ δι' Ἰησοῦ πιστοῖς ἡμῖν πεφνηνός, μετα-
δοτικὸν ἐν οἷς κατοικίζεται, φύσει τῆς ἐν ᾗ κατ-
οπτέυεται ἀγιότητος.

Ναυτιῶν τῷ σάλῳ τῶν βιωτικῶν μελημάτων, συμ-
πληρῶν ποντοῦμενος ἀμαρτίαις, καὶ ψυχοφθόρῳ θηρὶ
προσριπτόμενος ἡ, ὡς Ἰωνᾶς, Χριστέ, βοῶ σοι· Ἐκ
θανατηφόρου με βοῦθὺ ἀνάγαγε.

Ἐκ τοῦ Πνεύματός σου σάρκα ἐπὶ πᾶσαν, ὡς εἶ-
πας, πλουσίως ἐξέχεας, καὶ ἐπλήσθη τῆς σῆς τὰ σύμ-
παντα γνώσεως ἡ, ὅτι ἐκ Πατρὸς Ὑἱὸς ἀρρέυστως
ἔφης, καὶ τὸ Πνεῦμα ἀμερίστως πρόεισιν.

Οἱ ἐν καμίνῳ τοῦ πυρὸς ἐμδληθέντες ὅσοι παῖδες,

Ἐξοδ. xv, 1.

IX.

IN PENTECOSTEN.

Acrostichis:

Pentecosten celebremus.

Mari operuit Pharaonem cum curribus qui con-
terit bella in excelso brachio. Cantemus illi quo-
niam glorificatus est^a.

Reipsa, quomodo quondam discipulis promise-
ras, Paraclitum Spiritum mittens, Christe, illuxisti
mundo lumen, o benignissime.

In lege olim prædictio et prophetis facta Spiritus
sancti, impleta est hodie. Omnibus enim fidelibus
gratia effusa est.

Virtute ex alto discipulis, Christe, donec indua-
mini, dixisti, sedete in Jerusalem: ego vero ut me
Paraclitum alium, Spiritum meum Patrisque mit-
tam, in quo solidabimini.

Divini Spiritus adveniens virtus divisam olim
vocem perperam consentientium, in unam harmo-
niā divinitus coaptavit sententiam, erudiens fideles
de Trinitate, in qua solidati sumus.

Intelligens propheta tuum in novissimis tempo-
ribus, Christe, adventum, clamabat: Tuam audiui,
Domine, potentiam, quoniam ut salvos faceres om-
nes christos tuos advenisti.

Qui in prophetis locutus est, et per legem præ-
dicatus olim minus perfectis Deus verus Paraclitus,
Verbi ministris et testibus innotescit hodie.

Signum divinitatis ferens apostolis, in igne
Spiritus dispersit, et stupendis linguis ap-
paruit, quod a Patre divina virtus sit sponte ad-
veniens.

Qui per timorem tuum conceptus fuit, Domine,
in ventre prophetarum, editusque mundo Spiritus
salutis, apostolica corda creat munda, inque fide-
libus rectus innovatur. Lumen enim et pax siqui-
dem sunt mandata tua.

Quæ advenit virtus hæc hodie, Spiritus est bo-
nus, Spiritus sapientiæ Dei, Spiritus ex Patre pro-
cedens, et per Filium fidelibus nobis apparens,
donabilis iis in quibus inhabitat, ob naturam ejus,
in qua cernitur, divinitatis.

Nauseans æstu hujus vitæ curarum, naviganti-
bus mecum submersus peccatis, bellæque animi
corruptrici projectus, ut Jonas, Christe, ad te cla-
mo: Ex mortifero me profundo educ.

De Spiritu tuo super omnem carnem, ut dixeras,
affatim effudisti, et repleta est omnis terra cogni-
tione tua, quod ex Patre Filius sine semine natus
sis, et Spiritus indivisibiliter emanet.

Qui in fornacem ignis injecti sunt sancti pueri,

VARIÆ LECTIONES.

^a Pentecostarum Roman. ἔως ἂν. ἱ Pent. ἐπιδημήσασα. ἱ Pent. ἁρμονίαν . . . γινώσκει. ἱ Pent.
ἔφηνεν. ἱ Pent. αὐτοῦ κέλευθον. ἱ Pent. προσριπτόμῳ. ἱ Pent. ἐπληρώθη τῆς σῆς ἡ σύμπαντα γινώσκω,
Κύριε.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XCVIII.

16

ignem in rorem converterunt, cantu sic clamantes: *Benedictus es, Domine, Deus patrum nostrorum.*

Eloquentibus divina magnalia apostolis, Spiritus quærat virtus reputabatur ebrietas ab infidelibus, per quam Trinitas prædicabatur unus Deus patrum nostrorum.

Individuam naturam orthodoxe laudamus, Deum Patrem sine principio, ejusdem potentiae Verbum Spiritumque, Benedictus es, clamantes, Deus patrum nostrorum.

Incombustus igne in Sina rubus, quasi sermocinando Deum notum fecit tardiloquo et difficile verba proferenti Moysi; et pueros zelus Dei non absumptos igne cantatores effecit: Omnia opera Domini Dominum laudate, et superexaltate in omnia sæcula.

Vivifico desuper vehementi veniente cum strepitu Spiritus sanctissimi super piscatores flatu ignearum specie linguarum, magnalia Dei loquebantur: Omnia opera Domini, Dominum laudate, et superexaltate in omnia sæcula.

Tanquam intactum ascendentes in montem, non veriti ignem terrificum, venite et stemus in monte Sion, in civitate viventis Dei, cum Spiritu repletis discipulis nunc choreas agentes: Omnia opera Domini, Dominum laudate, et superexaltate in omnia sæcula.

O non per corruptionis experientiam gravidata, omniumque artificii Verbo carnem mutuata, mater virum nesciens, Virgo Deipara, hospitium ejus qui portari nequit, locus infiniti fictoris tui, te magnificamus.

In æstuante olim igneo curru zelotes ille ignemque spirans lætus dum veheretur, quæ nunc effluisit inspirationem indicabat ex alto apostolis, qua illustrati Trinitatem omnibus notam fecerunt.

Naturæ supra leges stupenda res audiebatur: discipulis namque una voce informati Spiritus munere, diversimode docebantur populi, tribus et linguæ magnalia Dei, Trinitatis notitia imbuti.

X.

4. IN TRANSFIGURATIONEM DOMINI NOSTRI
JESU CHRISTI.

Acrostichis:

Christus in specula jubar immensum speciei emisit.

Chori Israelis siccis pedibus mare Rubrum humidumque profundum transmittentes, equites triarios hostes conspicati in eo submersos, in exultatione caneabant: Cantemus Domino, gloriose enim glorificatus est.

VARIÆ LECTIONES.

γ Pent. γνωρίζεται εἰς θ * Pent. ῥῆσιν . . . θεολογοῦμεν. * Pent. τρεῖς pro τοὺς. * Pent. ἔργ Κυρίου, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καί. Sic et infra. * Pent. ἡδὴ . . . ἐβήθητορουντο. * Pent. διὰ πᾶσαν. * Pent. μουόμενα. * Antholog. αὐτῶ. * Anth. τῶ Θεῷ ἡμῶν, ὅτι δεδ. Sic et infra.

τὸ πῦρ εἰς δρόσον μετέβαλον, διὰ τῆς ὑμνωδίας οὕτω βοῶντες· Εὐλογητὸς εἰ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ῥητορευόντων τὰ θεῖα μεγαλεῖα τῶν ἀποστόλων, τοῦ Πνεύματος ἡ ἐνέργεια ἐνομιζέτο μέθῃ τοῖς ἀπιστοῦσι, δι' ἧς Τριάς ἐκηρύττετο, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Τὴν ἀδιαίρετον φύσιν * ὀρθοδόξως ὁμολογοῦμεν, Θεὸν Πατέρα τὸν ἀναρχον, τῆς αὐτῆς ἐξουσίας Λόγον, καὶ Πνεῦμα· Εὐλογητὸς εἰ, κράζοντες, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἀφλεκτο, πυρὶ ἐν Σινᾷ προσομιλοῦσα βάτος, Θεὸν ἐγνώρισε τῷ βραδυγλώσσῳ καὶ δυσήκῳ Μωσῇ, καὶ παῖδας ζῆλος Θεοῦ τοὺς ἀναλῶτους τῷ πυρὶ ὑμνωδοὺς ἔδειξε· Πάντα τὰ ἔργα, ὑμνεῖτε τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ζωτικῆς ἐξ ὕψους βιαίας φερομένης ἡχητικῶς τοῦ Πνεύματος τοῦ παναγίου ἀλειτουργίας, πυρίνων εἰδει * γλωσσῶν, τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ ἐβήθητορουν· Πάντα τὰ ἔργα, ὑμνεῖτε τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὡς μὴ θιγομένῳ προσβαλίνοντες ἐν δρεὶ μὴ πεφρικότες πῦρ δειματοῦν, δεῦτε καὶ σῶμεν ἐν τῷ δρεὶ Σιών, ἐν πόλει ζώντος Θεοῦ, πνευματοφόροις μαθηταῖς νῦν συγχορευόντες· Πάντα τὰ ἔργα, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Μὴ τῆς φθορᾶς διατείρα * κυροφῆσαι, καὶ παντεχνήμονι Λόγῳ σάρκα θανείσαι, μήτε ῥ ἀπείρανδρε, Παρθένε Θεοτόκε, δοχεῖον τοῦ ἀσπίτου, χωρίον τοῦ ἀπείρου πλατουργοῦ σου, σὲ μεγαλύνομεν.

Ἐπιπαλάζοντος πάλοι πυρίνου ἄρματος, ὁ ζῆλωτης καὶ πυρίπνους χαίρων δοχούμενος, τὴν νῦν ἐκλάμψασαν ἐπίπνοϊαν ἐδήλου ἐξ ὕψους ἀποστόλοις, ὅψ' ἧς καταλαμφθέντες, τὴν Τριάδα πᾶσιν ἐγνώρισαν.

Νόμου τῶν φύσεων δίχα, ξένον ἤκούετο· τῶν μεθουσῶν τῆς μετὰ γὰρ φωνῆς ἀπηχομένης Πνεύματος χάριτι, ποικίλῳ ἐνηχοῦντο λαοί, φυλαὶ καὶ γλώσσαι, τὰ θεῖα μεγαλεῖα, τῆς Τριάδος γνώσιν μουμένοι *.

I.

D ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ
ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.*Ἡ ἀκροστιχὶς·**Χριστὸς ἐν σκοπιῇ σέλας ἀπλετοῦ εἶδες ἦκε.*

Χοροὶ Ἰσραὴλ ἀνίχμοις ποσὶ πόντον Ἐρυθρὸν καὶ ὕγρον βυθὸν διελάσαντες, ἀναδάτας τριστάτας δυσμενεῖς ὀρώντες· ἐν αὐτῷ * ὑποβρυχίους, ἐν ἀγαλλιάσει ἐμελεπον· Ἀσάμεν τῷ Κυρίῳ * ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Ῥήματα ζωῆς τοῖς φίλοις Χριστὸς καὶ περὶ τῆς Α
θείας δημηγορῶν βασιλείας ἔφη· Ἐν ἐμοὶ τὸν Πα-
τέρα ἐπιγνώσκεσθε, φωτὶ ὡς ἐξαστράπτω * ἀπροσ-
ίτω ἐν ἀγαλλιάσει μέλποντες· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ·
ἐνδόξως γὰρ δεδῶξασται.

Ἰσχύον τῶν ἐθνῶν κατέδεσθε, φίλοι· μαθηταί, θαυ-
μασθήσεσθε δὲ τοῦ πλοῦτου ἡ αὐτῶν, ὅτι δόξης πλη-
ροῖσθε ὡς ὀφείσκει λαμπρότερον ἡλίου ἐξαστρά-
πτων, ἐν ἀγαλλιάσει μέλποντες· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ·
ἐνδόξως γὰρ δεδῶξασται.

Σήμερον Χριστὸς ἐν ὄρει Θαβὼρ λάμπας, ἀμυ-
δροῦς ἡ θεϊκῆς αὐγῆς, ὡς ὑπέσχετο μαθηταῖς, παρ-
εγύμνου χαρακτηρᾶς. Σελασφόρου δὲ πλησθέντες θείας
αἰγλης, ἐν ἀγαλλιάσει ἑμελίπον, Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ.
ἐνδόξως γὰρ δεδῶξασται.

Ἡ Τύχον δυνατῶν ἡσθέντες, καὶ οἱ ἀσθενοῦντες πε-
ριεζώσαντο δύναμιν. Ὁ Διὰ τοῦτο ἐστρεψώθη ἐν Κυρίῳ
ἡ καρδία μου.

Ὅλον τὸν Ἀδὰμ φορέσας, Χριστέ, τὴν ἀμαυρωθεί-
σαν ἀμείψας ἐλάμπρυνας πάλαι φύσιν, καὶ ἀλλοιώσει
τῆς μορφῆς σου ἐθεοούργησας.

Σύληψεν πυριμόρφῳ καὶ νεφέλῃ πάλαι ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ
τὸν Ἰσραὴλ ἄγων, σήμερον ἐν τῷ ὄρει Θαβὼρ ἀρ-
ρήτω ἡ ἐν φωτὶ Χριστὸς ἐξέλαμψεν.

Εἰσακήκουσά τὴν ἐνδοξον οἰκονομίαν σου, Χριστέ ὁ
θεός, ὅτι ἐτίχθη· ἐκ τῆς Παρθένου, ἵνα ἐκ πλάνης
λύσῃ τοὺς βδώντάς σοι· Δόξα τῇ δυνάμει σου,
Κύριε.

Νόμον ἐν Σινᾷ τῷ γράμματι διατυπούμενος, Χρι-
στὲ ὁ Θεός, ἐν τῇ νεφέλῃ, πυρὶ καὶ γνόφῳ, καὶ ἐν
θυέλλῃ ὥφθη· ἐποχοῦμενος. Δόξα τῇ δυνάμει σου,
Κύριε.

Ἵνα πιστώσῃ τὴν ἐνδοξον οἰκονομίαν σου, Χριστέ ὁ
θεός, ὡς προειπάρχων τῶν ἁἰώνων, καὶ αὐτὸς ἐν
νίφει τὴν ἐπίβασιν τιθεῖς, ἐν τῷ Θαβὼρ ἐνδόξως ἡ
ἐξέλαμψας.

Συλλαλοῦντες παρειστήκεισαν δουλοπρεπῶς σοι
τῷ Διπλότῳ Χριστῷ, οἷς ἐν πυρὶ ἀτμίδι καὶ γνόφῳ,
καὶ λεπτοτάτῃ αὐρᾷ προσωμίλησας· δόξα τῇ δυνάμει
σου, Κύριε.

Κατεμήνουσιν τὴν ἐξοδον, τὴν ἐν σταυρῷ σου, ἐν
Θαβὼρ παρόντες, ὁ ἐν πυρὶ σε καὶ βᾶτι πάλαι
προκατιδὼν Μωϋσῆς, καὶ ὁ μετάρσιος διΨρὼν ἐν πυρίνῳ
Ἠλίας, Χριστέ.

Ὁ τοῦ φωτὸς διατεμνόμενος τὴν πρωτόγονον χάος, ἐν ᾧ
φωτὶ τὰ ἔργα ὕμνεῖ σε, Χριστέ, τὸν δημιουργόν. Ἐν
τῷ φωτὶ σου τὰς ὁδοὺς ἡμῶν εὐθυνον.

Προτενωπύω ᾧ σοι ὥραι ὑπεκλίθησαν. Φῶς γὰρ καὶ
πρὸ ποδῶν ὑψιβρομον σέλας ἦλκος ὅ ἤκει, μορφὴν
ῥοσεῖαν ὡς ἀμείψαι ἡρώδης.

Ἰδοὺ Σωτὴρ, ἀνεβάν Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας, τῶν
μαθητῶν ἐν ὄρει ἁγίῳ Θαβὼρ ἐνηχοῦμένων, Χριστὸς,
ἐν πάλαι προηγγεῖλαμεν ὅντα Θεόν.

* I Reg. II, 4 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

* Anth. ἐξαστράψω. ἡ Anth. τῷ πλοῦτι. ἰ Anth. ἀμυδροῦς. ἰ Anth. ἀρ-
ρήτως. ἡ Anth. πρὸ τῶν. ἰ Anth. ἀρρήτως. ἡ Anth. φάος, ὡς ἐν. ἡ Anth. ἰπρὸς ἐνωπίως. ὁ Anth.
Χριστέ, ἡλ.

Verba vitæ amicis Christus et de regno Dei lo-
quens, ait : In me Patrem agnoscite, tanquam
fulgente in lumine inaccessibili, cum exultatione
canentes : Cantemus Domino, gloriose enim glo-
rificatus est.

Fortitudinem gentium comedētis, o chari disci-
puli, stupori autem eritis ob divitias eorum : gloria
enim replebimini ubi conspectus fuero micantius
sole fulgere, in exultatione canentes : Cantemus
Domino, gloriose enim glorificatus est.

Hodie Christus in monte Thabor fulgens, sub-
obscura divini splendoris, ut promiserat discipulis,
ostendit judicia. Emicante autem repleti divino ju-
bare, in exultatione canebant : Cantemus Domino,
gloriose enim glorificatus est.

B « Arcus fortium infirmatus est, et debiles ac-
cincti sunt robore ». Propter hoc confirmatum
est in Domino cor meum.

Totum Adam portans, Christe, obscuratam quon-
dam naturam vicissim illuminasti, et transfigura-
tione tua deificasti.

Qui per columnam igniformem et nubem quon-
dam in deserto Israel ductabat, hodie in monte
Thabor ineffabili lumine Christus effulsit.

Audivi gloriosam conversationem tuam inter ho-
mines, o Christe Deus ; quod natus sis ex Virgine,
ut ab errore liberares clamantes ad te : Gloria
potentiæ tuæ, Domine.

Legem in Sina litteris deformans Christus Deus,
in nube, igne et caligine atque in turbine involi
visus es. Gloria potentiæ tuæ, Domine.

Ut confirmes gloriosam œconomiam tuam, Christe
Deus, nupote præexistens sæculis, idemque in nube
ascensum ponens, in Thabor gloriose effulsisti.

Colloquentes astiterant servilem in morem tibi
Domino Christo illi, quibus in vapore ignis et cali-
gine et tenuissima aura locutus es : Gloria potentiæ
tuæ, Domine.

Innuabant excessum tuum in cruce in Thabor
præsentes, Moyses qui te quondam in igne et
rubo prævidit, sublimisque igneo in curru Elias,
Christe.

Lucis qui dividisti primogenitum chaos, in luce
te, Christe, opera laudant opificem. In luce tua vias
nostras dirige.

Coram te tempora succubuerunt. Lucem enim
et præsens altivagum jubar sol emisit, formam
humanam quando transfigurare voluisti.

Ecce Salvator, clamabant Moyses et Elias, disci-
pulis in monte sancto Thabor audientibus, Chri-
stus, quem olim prænuntiavimus esse Deum.

Immutabilis natura humanæ consociata, similis A immaterialis divinitatis lumen denudans apostolis ineffabiliter affulsit.

Te æternum lumen in paterna gloria discipuli ut viderunt effulgens, Christe, tibi clamantur: In lumine tuo vias nostras dirige.

Dum tribularer clamavi ad Dominum, et exaudivit me Deus salutis meæ.

Jubare solari longe splendidius lumen in Thabor refulgens Salvator nos illuminavit.

Ascendens in montem Thabor transfiguratus es, Christe, omnemque errorem obscurans, lumen resplenduisti.

Te Deum agnoverunt gloriosi apostoli: in Thabor autem perterriti, genu flexerunt.

Abramidæ quondam in Babylone pueri fornacis flammam conculcarunt, et laudantes psallebant: Deus patrum nostrorum, benedictus es.

Circumfusi lumine inaccessibilis gloriæ in monte Thabor apostoli, Christe, clamantur: Deus patrum nostrorum benedictus es.

Procella divini sonitus, et roseida nube, Christe, et splendore tuo gaudentes apostoli psallebant: Deus patrum nostrorum, benedictus es.

In ineffabili lumine ut te vidit Petrus in monte Thabor effulgentem, Christe, adoravit: Deus patrum nostrorum benedictus es.

Auctori vitæ Christo astantes filii Zebedæi, ubi emisit formæ lumen tonuerunt: Deus patrum nostrorum benedictus es.

In Babylone pueri divino inflammati zelo, tyranni flammæque minas viriliter conculcarunt, et in medium ignis projecti, irrorati caneant: Benedicite, omnia opera Domini, Dominum, et superexaltate in omnia sæcula.

Voluntate qui omnia portat, pedibus immaculatis montem ascendit Thabor, in quo solis magis fulgore irradians facies, legis gratiæque præelectos offecit canentes: Benedicite, omnia opera Domini, Dominum, et superexaltate in omnia sæcula.

In inaccessibili gloria in monte Thabor apparens ineffabiliter immensum occasusque nescium lumen, Patris splendor; creaturam exhilarans, homines deificavit canentes: Benedicite, omnia opera Domini, Dominum, et superexaltate in omnia sæcula.

Ut in sacris decet, stantes Moyses et Elias in monte Thabor, divini characterem hypostaseos manifeste videntes, Christum in paterna fulgentem gloria, caneant: Benedicite, omnia opera Domini, Dominum, et superexaltate in omnia sæcula.

Per divinam vocem in caligine, vultu quondam glorificatus est Moyses: Christus vero tanquam vestimentum lumen et gloriam induitur. Lucis enim

Ἡ ἀναλλοίωτος φύσις τῇ βροτείᾳ μιγεῖσα ἢ, τῆς ἐμπεροῦς ἀθλοῦ θεότητος φῶς παραγυμνοῦσα τοῖς ἀποστόλοις ἀπορρήτως ἐξέλαμψε.

Σὺ δὲ ἀθῖον φέγγυς ἐν πατρὶ τῇ δόξῃ οἱ μαθηταὶ ὡς εἶδον ἐκλάμψαν, Χριστὲ, σοὶ ἀνεβόων· Ἐν τῷ φωτὶ σου τὰς ὁδοὺς ἡμῶν εὐθύνων.

Ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐδόθηα πρὸς Κύριον, καὶ ἐπῆκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου.

Λαμπρόθυμος πλέον ἡλίου φῶς τρανύτερον ἐν θαδῶρ ἐκλάμψας ὁ Σωτὴρ ἡμᾶς ἐφώτισεν.

Ἀνεβόων ἐν ὄρει θαδῶρ μετεμorfώθης, Χριστὲ, καὶ τὴν πλάνην πᾶσαν ἀμαυρώσας, φῶς ἐξέλαμψας.

Σὺ Θεὸν ἐπέγγυον οἱ ἐνδοξοὶ ἀπόστολοι, ἐν θαδῶρ Χριστὲ, δὲ ἐκπλαγέντες, γόνυ ἐκλιναν.

Ἀβραμαιοὶ ποτε ἐν Βαβυλῶνι παῖδες καμίνου φλόγα κατεπάτησαν, καὶ ὑμνοῦντες ἐψάλλον· Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν Θεὸς, εὐλογητὸς εἶ.

Περιχυθέντες φωτὶ τῆς ἀπροσίτου δόξης θαδῶρ ἐν ὄρει οἱ ἀπόστολοι, Χριστὲ, ἀνεβόησαν· Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν Θεὸς, εὐλογητὸς εἶ.

Αἰλαπὶ θείας ἡχῆς, καὶ ὁροσκόλῳ νεφέλῃ, Χριστὲ, καὶ αἰγλῇ σου ἡδόμενοι οἱ ἀπόστολοι ἐψάλλον· Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν Θεὸς, εὐλογητὸς εἶ.

Ἐν ἀπορρήτῳ φωτὶ ὡς σε κατείδε Πέτρος· θαδῶρ ἐν ὄρει ἐξαστράπτοντα ἢ, Χριστὲ, προσεκύνησεν· Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν Θεὸς, εὐλογητὸς εἶς.

Τῷ ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς Χριστῷ συνόντες παῖδες οἱ Ζεβεδαίου, ὡς ἀπέπεμψε μορφῆς φῶς, ἐδρόντησαν·

Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν Θεὸς, εὐλογητὸς εἶ.

Οἱ ἐν Βαβυλῶνι παῖδες τῷ θεῷ πυρπολούμενοι ζήλῳ, τυράννου καὶ φλογὸς ἀπειλὴν ἀνδρείως κατεπάτησαν, καὶ μέσον πυρὸς ἐμβληθέντες, ὁροσιόμενοι ἔμελλον· Ἐυλογεῖτε, τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Νεύματα διὰ πᾶν ὁ φέρων, ποσὶν ἀχράντοις ὄροις ἐπέδη θαδῶρ, ἐν τῷ ἡλίῳ μᾶλλον αὐγῆς ἐξαστράψας τὸ πρόσωπον, τοὺς νόμου προκρίτους καὶ τῆς χάριτος ἔδειξε μέλποντας· Ἐυλογεῖτε, τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἐν τῇ ἀπροσίτῳ δόξῃ κατ' ὄρος ἐκφανθὲν ἀπορρήτως θαδῶρ τὸ ἀγχετον καὶ ἄδυτον φῶς, τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα, τὴν κτίσιν φαιδρύναν, τοὺς ἀνθρώπους ἐθέωσε μέλποντας· Ἐυλογεῖτε, τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἱεροπρεπῶς ἐστῶτες Μωσῆς τε καὶ Ἠλίας ἐν ὄρει θαδῶρ, τῆς θείας χαρακτῆρος ἢ τρανῶς υποστάσεως βλέποντες, Χριστὸν ἐν πατρὶ ἐξαστράπτοντα δόξῃ, ἔμελλον· Ἐυλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Διὰ τῆς ἐν γνῶφῃ θείας ὁμῆς τὸ πρόσωπόν ποτε ἔδοξάσθη Μωσῆς· Χριστὸς δὲ ὡς ἱμάτιον φῶς καὶ δόξαν ἀναβάλλεται. Φωτὸς αὐτουργὸς γὰρ πεφυ-

VARIÆ LECTIONES.

ἢ Anth. μιγεῖσα. ἢ Anth. ὁ Χριστός. ἢ Anth. ἐξαστράψαντα... ἀνεβόησαν. ἢ Anth. ἐψάλλον. Ἐυλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, ὡς ἐν ἑν. ἢ Anth. Χριστὸς ἐν. Forte ἐν φ. ἢ Anth. γαρκτῆρα. Mox ἐξαστράψαντα. ἢ Anth. deest ποτε.

κὼς καταυγάζει τοὺς μέλποντας· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἐκ φωτογενοῦς νεφέλης Χριστὸς οἱ μαθηταὶ ἀμπεχόμενον ὁρῶντες ἐν Θαβώρ, καὶ πρηνεῖς ἐπὶ γῆς κατανεύσαντες, τὸν νοῦν ἑλλαμψθέντες, σὺν Πατρὶ τοῦτον ὕμνουν καὶ Πνεύματι· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὁ τόκος σου ἀφθορος ἐδείχθη, Θεὸς ἐκ λαγόνων σου προήλθε σαρκόφορος, ὃς ἐ ἐ ὦπῃ ἐπὶ γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφῃ. ὦ Σὲ, Θεοτόκε, διὸ πάντες μεγαλύνομεν.

Σύντρομοι καινῇ φωτοχυσίᾳ ἄθροον ὧ οἱ μαθηταὶ ἑλλαμψθέντες, πρὸς ἀλλήλους ὁρῶντες, καὶ πρηνεῖς εἰς γῆν καταπεσόντες ὡ, σοὶ τῷ Δεσπότῃ τῶν ἀπάντων προσεκύνησαν.

Ἦχος ἐκ νεφέλης ἀνεπέμπετο θεόκτυπος βεβαιῶν τὸ θαῦμα. Ὁ Πατὴρ γὰρ τῶν φῶτων, Οὗτός ἐστιν Υἱὸς ὁ ἀγαπητός μου, τοῖς ἀποστόλοις ἐπεβόα, οὐ ἀκούετε.

Καινὰ κατιδόντες καὶ παράδοξα, φωνῆς πατρικῆς ἐκηχηθέντες ὡ ἐν Θαβώρ οἱ τοῦ Λόγου ὑπηρέται, Ἐκμαγεῖον τοῦ ἀρχετύπου οὗτος ὑπάρχει, ἀνεβδών, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν.

Εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ ὄντος, ἀκίνητος σφραγὶς, ἀναλλοίωτος, Ὑἱὲ, Λόγε, Σοφία, καὶ βραχίον δεξιᾶς, Ὑψίστου σθένος, σὲ ἀνυμνοῦμεν σὺν Πατρὶ τε καὶ τῷ Πνεύματι.

ΙΑ'.

Τῇ ΚΥΡΙΑΚῃ ΤΩΝ ΒΑΙΩΝ.

Ἡ ἀκροστιχίς ··

Ὁσαννὰ, Χριστὸς εὐλογημένος Θεός.

ᾠθῆσαν αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου νοτίδος ἄμοιροι, καὶ ἀνεκαλύφθη θαλάσσης κυμαίνουσης τὰ θεμέλια τῇ καταϊγίδι νεύματι· ταύτην γὰρ ἐπετίμησας. Περσούσον λαὸν διέσωσας ἄδοντα ἐπινίκιον ὕμνον σοι, Κύριε.

Στόματος ἐκ νηπίων ἀκάκων καὶ θηλαζόντων αἶνον τῶν ὧν οἰκετῶν κατηρτίσω, καταλύσαι τὸν ἀντίπαλον, καὶ ἐκδικῆσαι πάθει σταυροῦ τὴν πτώσιν τοῦ πάλας· Ἀἰῶν, διὰ ξύλου ἀναστήσαι τοῦτον δὲ ἄδοντα ἐπινίκιον ὕμνον σοι, Κύριε.

Αἰνεσὶν Ἐκκλησία ὁσίων τῷ ἐνοικοῦντι Σιών σοι, Χριστέ, προσφέρει. Ἐν σοὶ δὲ Ἰσραὴλ τῷ ποιητῇ αὐτοῦ χαίρει· καὶ ὄρη, ἔθνη ἀντίτυπα, λιθοκάρδια, ἐκ προσώπου σου ἡγαλλίσσαντο, ἄδοντα ἐπινίκιον ὕμνον σοι, Κύριε.

Νάουσεν ἀκρότομον προστάγματι σὺ στερεὸν ἐθήλασε πέτραν Ἰσραηλῆς λαός· ἡ δὲ πέτρα σὺ, Χριστέ, ὑπάρχεις καὶ ζωὴ· ἐν ᾧ ἐστερεώθη ἡ Ἐκκλησία· ἡ κράζουσα· Ὁσαννὰ, εὐλογημένος εἰ, ὁ ἐρχόμενος.

Νεκρὸν τετραήμερον προστάγματι σὺ ἐκ νεκράδων ἐντρομος ἦδης ἀφῆκε Λάζαρον· ἡ ἀνάστασις, Χριστέ·

¹⁰ Baruch III, 38.

VARIÆ LECTIONES.

^α Anth. ὦς. ὡ Anth. ἀθρόως. ὡ Anth. ἐύρων, θαμνηθέντες δὲ καὶ πρὸς γῆν κατ. ὡ Anth. ἀνεβόα. ὡ Anth. ἐνωτισθέντες. ὡ Hanc acrostichidem negligenter omissam ex versuum initiis huc restitimus.

A cum sit auctor, irradiat canentes : Benedicite, omnia opera Domini, Dominum, et superexaltate in omnia sæcula.

Lucigena nube Christum circumvestitum discipuli videntes in Thabor, et proni in terram procumbentes, mente illustrati, cum Patre hunc laudabant et Spiritu : Benedicite, omnia opera Domini, Dominum, et superexaltate in omnia sæcula.

Partus tuus incorruptus ostensus est : Deus ex ilibus tuis processit carnem bajulans, qui in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ¹⁰. Te, Deipara, propterea omnes magnificamus.

Contremiscentes nova luminis effusione repente illustrati discipuli, se mutuo respicientes et proni in terram procumbentes, te Dominum omnium adorarunt.

Vox ex nube emittebatur divinitus sonans confirmansque miraculum. Pater enim luminum, Ille est Filius meus dilectus, apostolis clamabat, quem audite.

Nova videntes et paradoxa, a voce paterna edocti in Thabor Verbi ministri : Imago archetypi hic est, clamabant, Salvator noster.

O imago immutabilis ejus qui est ! O immobile sigillum, invariabilis, Fili, Verbum, Sapientia et brachium dexteræ, Altissimi virtus : te laudamus cum Patre et Spiritu.

XI.

IN DOMINICAM PALMARUM.

Acrostichis :

Osanna : Christus benedictus Deus.

Visi sunt fontes abyssi aqua expertes, et nuda revelata sunt exæstantis maris fundamenta propter validum ventum : hoc enim increpasti. Peculiarem populum salvasti canentem victoriæ hymnum tibi, Domine.

Ex ore infantium innocentum et lactentium laudem servorum tuorum perfecisti, ut destruas inimicum, et ulciscaris passione crucis lapsum veteris Adami, et per lignum resuscites hunc canentem victoriæ hymnum tibi, Domine.

Laudem Ecclesia sanctorum tibi habitanti Sion, Christe, profert. In te autem, Israel, factore suo gaudet ; et montes, gentes nempe adversariæ saqueque cordis, ex facie tua exsultaverunt, canentes victoriæ hymnum tibi, Domine.

Scaturientem tuo mandato præruptam durissimam petram suxit Israeliticus populus : petra autem tu es, Christe, et vita, in quo fundata est Ecclesia clamans : Osanna, benedictus es qui venis.

Mortuum quatruiduanum jussu tuo ex defunctis contremiscens infernus emisit Lazarum : tu enim

resurrectio, Christe, et vita es, in quo fundata est A
Ecclesia clamans : Osanna, benedictus es qui venis.

Cantate digne, sacerdotes in Sion, et votum red-
dite Christo in Jerusalem. Ipse advenit in gloria
cum dominatione, in quo fundata est Ecclesia cla-
mans : Osanna, benedictus es qui venis.

Christus venturus manifeste Deus noster, veniet
et non tardabit ex monte umbroso, denso, puella
pariente viri nescia, ait olim propheta. Quare om-
nes clamemus : Gloria potentiae tuae, Domine.

Erumpant lætitiā fortem propter misericor-
diam montes, et omnes colles, et ligna silvæ plau-
dant manibus Christum laudate, gentes, et hunc
universi populi celebrantes, clamate : Gloria poten-
tiæ tuæ, Domine.

Fortitudinem rex sæculorum Dominus indutus
veniet : hujus pulchritudinis et gloriæ incomparabi-
lis decor est in Sion. Quare omnes clamemus :
Gloria potentie tuæ, Domine.

Palmo qui mensus est cælum, pugillo autem
terram, Dominus adest. Sionem etenim elegit : in
Ipsa vero habitare et regnare placitum est, in gen-
tibus etiam, quæ in fide clament : Gloria potentie
tuæ, Domine.

Qui evangelizas Sion, in montem ascende; qui-
que Jerusalem prædicas, in fortitudine exalta vo-
cem : Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei : pax
super Israel, et salutare gentibus.

Qui in altissimis sedet super Cherubim Deus, et
humilia respicit, ecce venit in gloria cum potestate,
et replebuntur omnia divina laude ipsius. Pax
super Israel, et salutare gentibus.

Sion, Dei mons sanete, et Jerusalem, in circuitu
oculos tuos leva, et vide congregatos filios tuos in
te. Ecce enim venerunt de longe adorare regem
tuum. Pax super Israel, et salutare gentibus.

Clamaverunt in lætitia iustorum animæ : Nunc
mundo testamentum novum disponitur, et asper-
sione innovatur populus divini sanguinis.

Suscipe, Israel, Dei regnum, et qui ambulat in
tenebris lumen videat magnū, et aspersione in-
novetur populus divini sanguinis.

Solutos vinctos tuos, Sion, emitte, et de lacu igno-
rantie sine aqua educ : atque aspersione inno-
vetur populus divini sanguinis.

Qui salvasti in igne Abramidas pueros tuos,
Chaldaeos vero interfecisti, quoniam injuste ju-
stis insidias struxerunt, superlaudabilis Domine,
Deus patrum, benedictus es.

Genu flexo populi et cum discipulis gaudentes,
cum paluis Osanna filio David clamabant : Super-
laudabilis Domine, Deus patrum, benedictus es.

Simplex multitudo, adhuc infantilis ætas, ut

4 Forte Θεοπεποιτς.

σὺ γὰρ καὶ ζωὴ, ἐν ᾧ ἐστερωώθη ἡ Ἐκκλησία κρά-
ζουσα · Ὡσαννὰ, εὐλογημένος εἶ, ὁ ἐρχόμενος.

Ἄστατε, οἱ θεοπεποίτ⁴ ἐν Σιών, καὶ εὐχὴν ἐπι-
δοτε Χριστῷ ἐν Ἱερουσαλήμ. Αὐτοῦ ἐρχεται ἐν δόξῃ
μετὰ κυρίας, ἐν ᾧ ἐστερωώθη ἡ Ἐκκλησία κράζουσα ·
Ὡσαννὰ, εὐλογημένος εἶ, ὁ ἐρχόμενος.

Χριστὸς ὁ ἐρχόμενος ἐμφανῶς Θεὸς ἡμῶν, ἦξει καὶ
οὐ χρονιεῖ ἐξ ὅρου κατὰ σκίου. δατός, κόρης τι-
κτούτης ἀπειράνδρου, προφῆτης πάσαις γῆσι. Διὸ
πάντες βοῶμεν · Δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

Ῥηξάτω εὐφροσύνη κραταίην ἐπ' ἑλεονδρῆ, καὶ
πάντες βοῶντες, καὶ ξύλα τοῦ ὄρου ἐπικροτήσάτω.
Χριστὸν αἰνεῖτε, ἔθνη, καὶ τοῦτον, πάντες λαοί, ἐπαι-
νοῦντες, βοᾶτε · Δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

B Ἰσχύον ὁ βασιλεύων τῶν αἰώνων Κύριος ἐνδοθυμί-
νος ἦξει, τῆς τοῦτου ωραιότητός τε καὶ δόξης ἀσύγ-
κριτος ὑπάρχει εὐπρόσπαια ἐν Σιών. Διὸ πάντες βοῶ-
μεν · Δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

Σπιθαμῇ ὁ μετρήσας οὐρανὸν, ὄρασι δὲ γῆν, Κύριος
πᾶρεστι. Σιών γὰρ ἐξελέχθη · ἐν σ' αὐτῇ δὲ οἰκεῖν καὶ
βασιλεῦειν ἡρώεταται, καὶ τῶν λαῶν τῶν ἐν πίστει
βοώντων · Δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

Τὴν Σιών, ἐπ' ὅρους ἀνάδοθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος,
καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὁ κηρύσσων, ἐν ἰσχύϊ ὕψων
φωνήν. Δεδωξασμένα ἐλάληθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ
Θεοῦ · εἰρήνην ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ σωτήριον ἔθνεσι.

Ὁ ἐν τοῖς ὕψιστοις καθήμενος, ἐπὶ τῶν Χερουβίμ
Θεός, καὶ ἐφροῶν ταπεινὰ, ἰδοὺ ἐρχεται ἐν δόξῃ
μετὰ κυρίας, καὶ πληρωθήσεται τὰ πάντα οἰκίης
αἰνέσεως αὐτοῦ. Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ σωτή-
ριον ἔθνεσιν.

Σιών, Θεοῦ ὄρος τὸ ἅγιον, καὶ Ἱερουσαλήμ, κύκλῳ
τοῦς ὀφθαλμούς σου ἄρον, καὶ ἴδε συνηγμένα τέκνα
σου ἐν σοί. Ἰδοὺ γὰρ ἦκασιν μακρόθεν προσκυνῆσαι
τῷ βασιλεῖ σου. Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ σωτή-
ριον ἔθνεσιν.

Ἐδόξουν ἐν εὐφροσύνῃ δικαίων τὰ πνεύματα ·
Νῦν τῷ κόσμῳ διαθήκη καινὴ διατίθεται, καὶ βαντί-
σματι καινουργεῖται λαὸς Θεοῦ αἵματος.

Ὑπόδεξαι, Ἰσραὴλ, τοῦ Θεοῦ τὴ βασιλείαν, καὶ ὁ
βαίνων ἐν τῷ σκότει φῶς θεοσάσθω μέγα, καὶ βαν-
τίσματι καινουργεῖσθω λαὸς Θεοῦ αἵματος.

D Λελυμένους σοὺς δεσμούς, Σιών, ἐξαπόστειλον, καὶ
ἐκ λάκκου ἀγνωσίας ἀνύδρου ἐξάγαγε · καὶ βαντί-
σματι καινουργεῖσθω λαὸς Θεοῦ αἵματος.

Ὁ διασώσας ἐν πυρὶ τοὺς Ἀβραμιταίους σου πα-
τερας, καὶ τοὺς Χαλδαίους ἀνελών, οἷς ἀδίκως εἰκαλούς
ἐνίδρευσαν, ὑπερύμνητε Κύριε, ὁ Θεός ὁ τῶν πατέ-
ρων, εὐλογητός εἶ.

Γονυπετοῦντες οἱ λαοί, καὶ σὺν μαθηταῖς γενηθό-
τες, μετὰ βατῶν Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ ἐκράνυζον ·
Ὑπερύμνητε Κύριε, ὁ Θεός ὁ τῶν πατέρων, εὐλογη-
τός εἶ.

Ἢ ἀπειρόκακος πληθὺς, ἐτι νηπιάζουσα φύσις.

θεοπεπῶς σε, βασιλεῦ Ἰσραὴλ καὶ ἀγγέλων, ἀνύμνη-
σεν· Ὑπερῦμνητε Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ τῶν πατέρων,
εὐλογητὸς εἰ.

Μετὰ βαλὼν σε, Χριστὲ, κλάδοις ἐπεκρότει τὴ
πίθη· Εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν Βασιλεὺς τῶν αἰώνων,
ἐδ' αὖ δὲ, Ὑπερῦμνητε Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ τῶν πατέρων,
εὐλογητὸς εἰ.

Εὐφράνθητι, Ἱερουσαλὴμ, πανηγυρίσῃ, οἱ ἀγα-
πῶντες Σιών. Ὁ βασιλευὼν γὰρ εἰς τοὺς αἰῶνας
Κύριος· τῶν δυνάμεων ἦλθεν. Εὐλαβεῖσθω πᾶσα ἡ
γῆ ἐκ προσώπου αὐτοῦ, καὶ βοάτω· Εὐλογεῖτε, τὰ
ἔργα, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς
αἰῶνας.

Νέον πῶλον ἐπιβεδικῶς ὁ βασιλεὺς σου, Σιών, ἐπ-
έστη Χριστὸς. Τὴν γὰρ ἀλόγιστον εἰδῶλον πλάνην
λύσαι, τὴν ἀκάθεκτον ὁρμὴν ἀναστellaίαι πάντων
ἐθνῶν παραγγέλονεν, εἰς τὸ μέλειν· Εὐλογεῖτε, τὰ
ἔργα, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς
αἰῶνας.

Ὁ Θεὸς σου (χαῖρε, Σιών, σφόδρα) ἐδασκευσεν εἰς
τοὺς αἰῶνας Χριστὸς. Οὗτος, ὡς γέγραπται, πρῶτος
καὶ ὁσίως, δίκαιος Αὐτρωτὴς ἡμῶν ἦλθεν ἐπὶ πῶ-
λου Ἰησοῦ*, θράσος ὀλέσει ἐχθρῶν μὴ βοῶντων·
Εὐλογεῖτε, τὰ ἔργα, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς
πάντας τοὺς αἰῶνας.

Σπινδίζεται θεῖον περιδῶλον τὸ παράνομον συν-
έριον ἀπειθῶν, τὴν προσευχῆς Θεοῦ ἐπείπερ οἶκον
σπῆλαιον ἀπειργάσαντο ληστῶν, ἐκ καρδίας τὸν
Αὐτρωτὴν ἀπεσάμενοι, ᾧ βοῶμεν· Εὐλογεῖτε, τὰ
ἔργα, τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς
αἰῶνας.

Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν, συστήσαςθε
ἐρητὴν, καὶ ἀγαλλιώμενοι, δεῦτε μεγάλυνωμεν Χρι-
στὸν, μετὰ βαλὼν καὶ κλάδων ὕμνοις κραυγάζοντες·
Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου Σωτῆ-
ρος ἡμῶν.

Ἔθνη, ἵνα τῷ ἐφρονάζετε Γραφάς, καὶ ἱερεῖς, τί
κεν ἐμελετήσατε; Τίς οὗτος, εἰπόντες, ᾧ παῖδας
μετὰ βαλὼν καὶ κλάδων ὕμνοις κραυγάζουσιν· Εὐλο-
γημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου Σωτῆρος
ἡμῶν.

Οὗτος ὁ Θεὸς ᾧ παρόμοιος οὐδεὶς, δικαίαν πᾶσαν
δὲν ἐξευρὼν δέδωκε τῷ ἡγαπημένῳ Ἰσραὴλ, μετὰ
δὲ ταῦτα ἀνθρώποις συναναστρέφει ὁφθαλμοῖς. Εὐλογη-
μένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου Σωτῆρος
ἡμῶν.

Σκάνδαλα τρίπους τί ἐχόμενα ὑμεῖς τιθέατε ἀπει-
θεῖς; πῶδες ὁξεῖς ὑμῖν αἷμα τοῦ ἐκχέει Δεσπότης.
Ἄλλ' ἀναστήσεται πάντας σῶσαι τοὺς κραυγάζον-
τας· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου
Σωτῆρος ἡμῶν.

IB.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΨΩΣΙΝ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ.

Ἡ ἀκροστιχίς·

Σταυρῷ πεποιθὼς ὕμνον ἐξερεύρομαι.

Σταυρὸν χαράξας Μωσῆς, ὑπ' εὐθείας βάδων τὴν

VARIAE LECTIONES.

* Forte ἐκπεῶν.

A Deum deest, te, rex Israel et angelorum, laudavit :
Superlaudabilis Domine, Deus patrum, benedictus
es.

Cum palmis tibi, Christe, ramisque plaudebant
turbæ : Benedictus qui venit rex sæculorum cla-
mabant : Superlaudabilis Domine, Deus patrum, be-
nedictus es.

Lætare, Jerusalem, conventum agite, qui diligitis
Sion. Qui regnat enim in sæcula Dominus virtutum
venit. Timeat omnis terra a facie ejus, et clamet :
Benedicite, opera, Dominum, et superexaltate in
omnia sæcula.

Juvenem pullum ascendens rex tuus, Sion, astitit
Christus. Irrationabilem enim idolorum errorem
B solvere, effrenem impetum compescere omnium
gentium advenit, ut cantent : Benedicite, opera,
Dominum, et superexaltate in omnia sæcula.

Deus tuus (gaude, Sion, valde) regnavit in sæ-
cula Christus. Iste, ut scriptum est, mitis et sal-
vator, justus redemptor noster venit super pullo
equitans, ut audaciam perderet inimicorum non
clamantium : Benedicite, opera, Dominum, et super-
exaltate in omnia sæcula.

Dissipatur sacri templi iniquum synedrium con-
tumaciū : orationis enim Dei domum speluncam
effecerant latronum, a corde Redemptorem excluden-
tes, cui clamamus : Benedicite, opera, Dominum,
et superexaltate in omnia sæcula.

Deus Dominus et apparuit nobis, constituite
diem solemnem, et exultantes venite magnificemus
Christum, cum palmis et ramis laudibus claman-
tes : Benedictus qui venit in nomine Domini Sal-
vatoris nostri.

Gentes ut quid fremuistis in Scripturas, et sa-
cerdotes ut quid inania meditati estis? dicentes :
Quis est iste cui pueri cum palmis et ramis laudi-
bus clamant : Benedictus qui venit in nomine Do-
mini Salvatoris nostri.

Hic Deus cui similis nullus, omnem viam justam
inveniens dedit dilecto Israel : et post hæc cum
hominibus conversatus est visibilis. Benedictus qui
D venit in nomine Domini Salvatoris nostri.

Scandala semitas occupantia quid vos ponitis im-
morigeri? veloces pedes vestri ad effundendum san-
guinem Domini. Sed resurget ut salvet omnes qui
clamant : Benedictus qui venit in nomine Domini
Salvatoris nostri.

XII.

IN EXALTATIONEM CRUCIS.

Acrostichis :

Cruce confusus hymnum eructo.

Crucem figurans Moyses, in directo virga Ru-

brum mare divisit Israeli iter facienti, idem vero A per reductionem supra Pharaonem eum curribus percutiens univit; in latitudine delineans invincibile telum. Ideo Christo canamus. Deo nostro, quoniam glorificatus est.

Typum olim Moyses immaculatæ passionis in seipso ostendit, medius inter sacerdotes stans: cruci vero configuratus, extensis tropæum manibus excitavit, potentiam perdens Amalec perditum. Quare Christo canamus Deo nostro, quoniam glorificatus est.

Imposuit Moyses super conto remedium, corruptivi liberatorium et venefici morsus: et in ligno figura crucis serpentem per terram se trahentem alligavit obliquum, in hoc triumphans noxam. Quare Christo canamus Deo nostro, quoniam glorificatus est.

Ostendit cælum crucis tropæum pio imperatori et regi divina meditati, in quo hostium acerri morum dejectus est fremitus, errorque subversus est, et fides explicata divina ad usque terminos terræ. Quare Christo canamus Deo nostro, quoniam glorificatus est.

Virga in typum mysterii assumitur: gergine enim declarat sacerdotem. Sterili autem antea Ecclesiæ nunc effloruit lignum crucis in imperium et firmamentum.

Ubi emisit percussa aquam petra durissima immorigero populo et duri cordis, divinitus vocatæ indicavit Ecclesiæ mysterium, cuius crux est imperium et firmamentum.

Latere immaculato hasta vulnerato, aqua cum sanguine effluxit, quæ innovat testamentum et purgat peccata. Fidelium enim crux gloriatio est, et regum imperium atque firmamentum.

Audivi, Domine, œconomix tuæ mysterium, intellexi opera tua, et glorificavi tuam deitatem.

Amarulentos mutavit ligno Moyses fontes in cremo quondam cruce, ad pietatem præmonstrans gentium translationem.

Qui imo receperat securim, reddidit Jordanis ligno¹¹, cruce et baptismate excisionem erroris subindicans.

Sacrate proficiscitur quadripartitus populus de D ducens arcam testimonii in figura¹², cruciformibus aciebus commendabilis.

Mirabiliter explicata solares radios vibravit crux, et enarraverunt cæli gloriam Dei nostri.

O beatissimum lignum, in quo distentus est Christus rex et Dominus! per quod excidit qui ligno decepit, in errorem inductus eo, qui in te carne confixus est, Deo, qui præbet pacem animabus nostris.

¹¹ IV Reg. vi, 6. ¹² Numer. ii, 1 seqq.

Ἐρυθρὰν διέτεμε τῷ Ἰσραὴλ περὶ εὐσταντὶ· τὴν δὲ ἐπιστρεπτικῶς Φαραὼ τοῖς ἑρμῆσι κροτήσας ἤνωσεν· ἐπ' εὐρους διαγράφας τὸ ἀήτητον ὄπλον. Διὸ Χριστῷ ἄνωμεν τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὅτι δεδόξασται.

Τὸν τύπον πάλαι Μωϋσῆς τοῦ ἀχράντου πάθους ἐν αὐτῷ προέφηγε, τῶν ἱερῶν μεσοῦμενος· σταυρῷ δὲ σχηματισθεὶς, τεταμέναις τρόπαιον παλάμαις ἤγειρε, τὸ κράτος διολέσας· Ἀμαλὴκ τοῦ πανώλου. Διὸ Χριστῷ ἄνωμεν τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὅτι δεδόξασται.

Ἀνέθηκε Μωϋσῆς ἐπὶ στήλης ἄκος, φθοροποιῶν λυτήριον καὶ ἰοδόλου δῆγματος· καὶ ξύλῳ τύπῳ σταυροῦ, τὸν πρὸς γῆν συρόμενον ὄρει προσέδρυσεν ἐγκάρσιον, ἐν τούτῳ ὀριαμβεύσας τὸ πῆμα. Διὸ Χριστῷ ἄνωμεν τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὅτι δεδόξασται.

Ἵπέδειξεν οὐρανὸς τοῦ σταυροῦ τὸ τρόπαιον τῆς εὐσεβείας κράτορι καὶ βασιλεῖ θεόφρονι, ἐχθρῶν ἐν ψυχαῖς κατεβλήθη φρύαγμα, ἀπάτη ἀντεράπη δὲ, καὶ πίστις ἐφηπλώθη γῆς τοῖς πέρασιν θεία. Διὸ Χριστῷ ἄνωμεν Θεῷ ἡμῶν, ὅτι δεδόξασται.

Ῥάβδος εἰς τύπον μυστηρίου παραλαμβάνεται· τῷ βλαστῷ γὰρ προκρίνει τὸν ἱερέα. Τῇ στερεοῦσιν δὲ πριῶν Ἐκκλησίᾳ νῦν ἐξηγήθησε ξύλον σταυροῦ, εἰς κράτος καὶ στερέωμα.

Ὡς ἐπαφῆκε βαπτίζομένη ὕδωρ ἀκρότομος ἀπειθοῦντι λαῷ καὶ σκληροκαρδίῳ, τῆς θεοκλήτου ἐδέχου Ἐκκλησίας τὸ μυστήριον, ἧς ὁ σταυρὸς τὸ κράτος καὶ στερέωμα.

Πλευρᾷ ἀχράντου λόγγῃ τρωθείσης, ὕδωρ σὺν αἵματι ἐξεβλύθη ἐγκαινίζον διαθήκην, καὶ ρυπτικὴν ἁμαρτίας. Τῶν πιστῶν γὰρ σταυρὸς καύχημα, καὶ βασιλῶν κράτος καὶ στερέωμα.

Εἰσακήκοα, Κύριε, τῆς οἰκονομίας σου τὸ μυστήριον, κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐδόξασά σου τὴν θεότητα.

Πικρογόνους μετέβαλε ξύλῳ Μωϋσῆς πηγὰς ἐν ἐρήμῳ πάλαι τῷ σταυρῷ, πρὸς τὴν εὐσέβειαν τῶν ἐθνῶν προφαίνων τὴν μετάνοιαν.

Ὁ θυτὴρ κολπωσάμενος τέμνουσαν, ἀνέδωκεν Ἰερὸν δάνης ξύλῳ, τῷ σταυρῷ καὶ τῷ βαπτίσματι τὴν τομὴν τῆς πλάνης τεκμαίρομενος.

Ἰερῶς προστοιδάζεται ὁ τετραμερὴς λαὸς προηγούμενος τῆς ἐν τύπῳ μαρτυρίου σκηνῆς, σταυροτύποις τάξεσι κλειζόμενος.

Θαυμαστῶς ἐφαπλούμενος τὰς ἡλιακὰς αὐγὰς ἐξηκόντισεν ὁ σταυρὸς, καὶ διηγῆσαντο οὐρανοὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Ὡ τρισμακάριστον ξύλον, ἐν ᾧ ἐτάθη Χριστὸς ὁ βασιλεὺς καὶ Κύριος, δι' οὗ πέπτωκεν ὁ ξύλῳ ἀπατήσας, τῷ ἐν σοὶ δελεασθεὶς Θεῷ τῷ προπαγέντι σαρκί, τῷ παρέχοντι τὴν εἰρήνην ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν.

VARIAE LECTIONES.

¹ Anth. διολέσας . . . πανώλους. ² Anth. προστεθ. ³ Anth. βολάζ.

Σὺ τὸ ἀοιδιμον ξύλον, ἐν ᾧ ἐτάθη Χριστὸς, ἡ τὴν Ἀ
 Ἐξέμ φυλάττουσα στρεφομένη ρομφαία, σταυρὲ,
 ῥέσθη. Τὸ φρικτὸν δὲ Χερουβιμ εἶξε τῷ σοι πα-
 γέντι Χριστῷ¹, τῷ παρέχοντι τὴν εἰρήνην ταῖς ψυ-
 χαῖς ἡμῶν.

Ἰποχθονίων δυνάμεις ἀντίπαλοι τοῦ σταυροῦ φρίτ-
 τουναι χαρᾶν τοῦ σημείου ἐν ἀέρι, ᾧ πολού-
 σιν. Οὐρανίων, γηγενῶν γένος δὲ γόνου κάμπτει
 Χριστῷ, τῷ παρέχοντι τὴν εἰρήνην ταῖς ψυχαῖς
 ἡμῶν.

Μαρμαρυγαῖς ἀκηράτοις φανεῖς ὁ θεὸς σταυρὸς
 ἐσοτισμένοις ἔθνεσι τῆς ἐν πλάνῃ ἀπάτης, τὸ θεῖον
 φέγγος ἀπαστρέφας, οἰκιοῖ τῷ ἐν αὐτῷ παγέντι
 Χριστῷ, τῷ παρέχοντι τὴν εἰρήνην ταῖς ψυχαῖς
 ἡμῶν.

Νοτίου θηρὸς ἐν σπλάγχχοις παλάμας Ἰωνᾶς στου-
 ροειδῶς διεκπετάσας, τὸ σωτήριον πάθος προδιετύ-
 που σαφῶς. Ὁθεν τριήμερος ἐκδύς, τὴν ὑπερα-
 σμιον ἀνάστασιν ὑπεζωγράφησε τοῦ σαρκὶ προσ-
 παγέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τριημέρῳ ἐγέρσας
 τὸν κόσμον φωτίζαντος.

Ὁ γῆρξ καμψθεὶς, καὶ νόσφ τρυχωθεὶς, ἀνορθού-
 τω Ἰακώβ χειρὰς ἀμείψας, τὴν ἐνέργειαν φαίνων
 τοῦ ζωοδότου^κ σταυροῦ. Τὴν παλαιότητα καὶ γὰρ
 τοῦ νομικοῦ σκιδώδους γράμματος ἐκαινογράφησεν
 ὁ ἐν τούτῳ σαρκὶ προσπαγείς ὁ Θεός, καὶ τὴν ψυχ-
 ᾶσθρον νόσον τῆς πλάνης ἀπήλασε.

Νεαζούσας θεὶς παλάμας ὁ θεὸς Ἰσραὴλ σταυρο-
 ειδῶς χάραις ἐδήλου, ὡς πρεσβύτερον κλέος ὁ νο-
 μολάτρης λαός. Ἰποπτευθεὶς ὁθεν οὕτως¹ ἐξηπατή-
 σθαι, οὐκ ἠλλοίωσε τὸν ζωηφόρον τύπον· Ἰπερέξει
 λαὸς γὰρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ νεοπαγῆς, ἀνεβόα, σταυρῷ
 τειχιζόμενος.

Ἐκνοον πρόσταγμα τυράννου δυσσεβοῦς λαοὺς
 ἐκίχνησε, πνέον ἀπειλῆς καὶ δυσφημίας θεοσετυγούς.
 Ὁμως τρεῖς παῖδας οὐκ ἐδεμάτωσε θυμὸς θη-
 ριδῆς, οὐ πῦρ βρῆμιον, ἀλλ' ἀντηχοῦντι δρο-
 σιδῶν πνεύματι, πυρὶ συνόντες ἐψάλλον· Ὁ ὑπερ-
 ὕμνητος τῶν πατέρων καὶ ἡμῶν Θεός, εὐλογητὸς εἶ.

ξύλον γευσάμενος ὁ πρῶτος ἐν βροτοῖς φθορᾷ
 παρῆκτος. Πρίψιν γὰρ ζωῆς ἀτιμοτάτην κοτα-
 κθεὶς, ὅλω τῷ γένει σωματοφόρος τις, ὡς λύμη,
 τῆς νόσου μετέδωκεν. Ἀλλ' εὐρηκότες γηγενεῖς ἀνά-
 κτησιν σταυροῦ τῷ ξύλῳ^μ, κράζομεν· Ὁ ὑπερ-
 ὕμνητος τῶν πατέρων καὶ ἡμῶν Θεός, εὐλογητὸς εἶ.

ἔλυσεν πρόσταγμα Θεοῦ παρακοή, καὶ ξύλον
 ἠνεγκε θάνατον βροτοῖς, τὸ μὴ εὐκαίρως καταληφθέν.
 Ἐν ἀσφαλείᾳ, ὃ νυκτὶ λόγος^π δυσθανοῦς ἠνέωξεν
 ἐγνώμοσύνην κράζοντας· Ὁ ὑπερὺμνητος τῶν πατέ-
 ρων καὶ ἡμῶν Θεός, εὐλογητὸς εἶ.

Ῥάβδου προσπεύσεται τὸ ἄκρον Ἰωσήφ ὁ γε-

Te commendabile lignum, in quo distentus est
 Christus, qui Eden custodiebat versatilis gladius,
 o crux, reveritus est. Terribilis vero Cherubimus
 cessit ei, qui tibi confixus est Christus, qui præbet
 pacem animabus nostris.

Inferorum petestates adversariæ crucis, horrent
 expressum signum in aere, in quo versantur. Cœ-
 lestium vero terrigenumque genus genu flectit Chri-
 sto, qui præbet pacem animabus nostris.

Fulgoribus puris visa divina crux obtenebratis
 gentibus erroneæ seductionis, divinum jubar corru-
 scans conciliat Christo qui in ea confixus est, qui
 præbet pacem animabus nostris.

Marinæ feræ in visceribus^β palmas Jonas decus-
 satim extendens, salutarem passionem sapienter
 præfigurabat. Idcirco triduanus egressus supernam
 resurrectionem ad vivum expressit carne crucifixi
 Christi Dei, et triduana resurrectione mundum illu-
 minantis.

Senio incurvus et morbo confectus surgat Jacob
 manus decussans, quo virtutem indicet vivificæ
 crucis. Vetustatem enim legalis adumbrantis litteræ
 nova scriptura exaravit, qui in ea confixus est carne
 Deus, et animabus exitialem morbum erroris sus-
 tulit.

Juvenilibus imponens palmas divinus Israel de-
 cussatim capitibus, ostendebat antiquioris gloriæ
 populum legis cultorem. Cum is in suspicionem ve-
 nisset quod erravisset, non immutavit vivificum ty-
 pum : Eminet enim populus Christi Dei recens
 compactus, clamabat, cruce munitus.

Demens præceptum tyranni impii populos commo-
 vit, spirans minarum et blasphemiarum Deo invisæ.
 Nihilominus tres pueros non perculit ira ferina,
 non ignis crepitans : sed tanquam resonanti vicis-
 sim torifera in aura, degentes in igne, psallebant :
 Superlaudabilis patrum et noster Deus, benedi-
 ctus es.

Lignum degustans primus inter homines, ad cor-
 ruptionem transiit. Amissione enim vitæ ignomi-
 niosissima damnatus, toto generi, ut quis illud suo
 in corpore portans, veluti pestis, morbum partici-
 pavit. At reperientes terrigenæ postliminium crucis
 in ligno, clamamus : Superlaudabilis patrum et
 noster Deus, benedictus es.

Solvit mandatum Dei inobedientia, et lignum at-
 tulerat mortem hominibus, quod importune usur-
 patum fuerat. Ad securitatem autem pretiosæ vitæ
 inde lignum prohibetur, quod nocte insidiarum in
 doloribus morituri benignitas aperuit clamantis :
 Superlaudabilis patrum et noster Deus, benedi-
 ctus es.

Virgæ tenet summum Joseph qui futura videt,

VARIÆ LECTIONES.

¹ Anth. σαρκὶ pro Χριστῷ. ^ι Anth. ἀνορθούτο. ^κ Anth. ζωηφόρου. ¹ Anth. οὕτως. ^μ Anth. τὸ ξύ-
 λον. ^π Anth. νυκτιλόγος . . . εὐγνώμοσύνην κράζοντας.

Israelis regni robur quomodo coaptabit inclita crux præostendens. Ea enim est regibus triumphalis gloriatio. et lumen iis, qui fide clamant: Superlaudabilis patrum et noster Deus, benedictus es.

Benedicite, pueri numero pares, Trinitati: opificem Patrem Deum laudate; condescendens Verbum quodque ignem in rorem mutavit: et superexaltate omnibus vitam præbentem Spiritum sanctum sæcula.

Exaltato ligno asperso sanguine incarnati Verbi Dei, laudate, virtutes cælorum, hominum revocationem festo celebrantes. Populi, adorete Christi crucem, per quam mundo sit resurrectio in sæcula.

Terrigenæ qui manibus dispensatores estis gratiæ, crucem in qua stetit Christus Deus exaltate ut sacerdotes decet, lanceamque Dei Verbi corpus quæ transverberavit. Videant gentes omnes salutare Dei glorificantes in sæcula.

Qui divino suffragio prælati estis, exultate: Christianorum fideles reges, gloriamini, triumphale telum divinitus consecuti, venerandam scilicet crucem. Per hanc enim gentes bellorum animositatem requirentes, disperduntur in sæcula.

Mysticus es, Deipara, paradisus sine cultu germinans Christum, a quo crucis vivificum in terra plantatum est lignum: quo nunc exaltato, venerantes illum, te magnificamus.

Exsurgent ligna silvæ universa, sanctificata naturæ eorum a quo ab initio plantata fuerunt Christo distento in ligno: quo nunc exaltato, venerantes illum, te magnificamus.

Sacrum erectum est cornu religiosi capitis universorum, crux; in quo peccatorum spiritualium confringantur cornua omnia, quo nunc exaltato adoramus Christum, te magnificantes.

Quæ per esum ligni generi contigit mors, per crucem evacuata est hodie. Progenitricis enim universalis maledictio dissoluta est germine purissimæ Deiparæ, quam omnes virtutes cælorum magnificent.

Qui non reliquisti inabrogatum amarorem ligni, Domine, per crucem perfecte sustulisti. Quare et lignum solvit aliquando amaritudinem aquarum Martha, præfigurans crucis efficaciam, quam omnes virtutes cælorum magnificent.

Indesinenter obrutos caligine progenitoris, Domine, per crucem exaltasti hodie. Ut enim errore nimis intemperanter natura abrepta est, sic integre nos iterum crexit lumen crucis, quam fideles magnificamus.

Ut typum ostenderes mundo adorabilem, Domine, crucis in omnibus tanquam gloriosum, in cælo ef-

νησόμενα βλέπων, Ἰσραὴλ τῆς βασιλείας τὸ κραταῖον ὅπως συνέξει ὁ ὑπερένδοξος σταυρὸς προδηλῶν. Οὗτος γὰρ ὁ τοῖς βασιλεῦσι τροπαιοῦχον καύχημα, καὶ φῶς τοῖς πίστει ἀνακράζουσιν. Ὁ ὑπερύμνητος τῶν πατέρων καὶ ἡμῶν Θεός, εὐλογητὸς εἰ.

Εὐλογεῖτε, παῖδες τῆς Ἱερᾶδος Ἰσραὴλμοι, δημιουργὸν Πατέρα Θεόν· ὑμνεῖτε τὸν συγκαταθέντα Λόγον, καὶ τὸ πῦρ εἰς δρόσον μεταποιήσαντα· καὶ ὑπερψοῦτε τὸ πᾶσι ζωὴν παρέχον Πνεῦμα πανάγιον εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὑψομένου ξύλου θαντισθέντος ἐν αἵματι τοῦ σαρκωθέντος Λόγου Θεοῦ, ὑμνεῖτε, αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις, βροτῶν τὴν ἀνάκλησιν ἐορτάζουσαι. Λαοί, προσκυνεῖτε Χριστοῦ τὴν σταυρὸν, δι' οὗ τῷ κόσμῳ ἀνάστασις εἰς τοὺς αἰῶνας.

Γηγενεῖς παλάμαις οἰκονόμοι τῆς χάριτος, σταυρὸν οὗ ἐστὶ ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς ὑψοῦτε ἱεροπρεπῶς, καὶ λόγῃ Θεοῦ Λόγου σῶμα ἀντιτορήσαντα. Ἰδῶσαν ἔσθλη πάντα τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ δοξάζοντες εἰς τοὺς αἰῶνας.

Οἱ τῇ θεῇ ψήφῳ προκριθέντες, ἀγάλλεσθε· Χριστιανῶν πιστοὶ βασιλεῖς, καυχᾶσθε, τὸ τροπαιοφόρον ὅπλον ἁ λαχόντες θεόθεν, σταυρὸν τὸν τίμιον. Ἐν τούτῳ γὰρ ψύλα πολλῶν θράσος ἐπιζητοῦντες, σκεδάνυνται εἰς τοὺς αἰῶνας.

Μυστικὸς εἶ, Θεοδόκε, παράδεισος ἀγεωργήτως βλαστήσασα Χριστὸν, ὑψ' οὗ τὸ τοῦ σταυροῦ ζωτήριο ἐν γῇ πεφυτούργηται δένδρον· δι' οὗ νῦν ὑψομένου, προσκυνοῦντες αὐτὸν, σὲ μεγαλύνομεν.

Ἀγαλλίσθω τὰ θρυμμοῦ ξύλα σύμπαντα· ἀγιασθείσης τῆς φύσεως αὐτῶν, ὑψ' οὐπερ ἐξ ἀρχῆς ἐφυτεύθη Χριστοῦ ταυθέντος ἐν ξύλῳ· δι' οὗ νῦν ὑψομένου, προσκυνοῦντες αὐτὸν, σὲ μεγαλύνομεν.

Ἰερὸν ἐγγέροθι κέρας θεόφροσι τῆς κεφαλῆς τῶν ἀπάντων, ὁ σταυρὸς· ἐν ᾧ ἁμαρτωλῶν νοσημέναν συνθλῶνται τὰ κέρατα πάντα· δι' οὗ νῦν ὑψομένου προσκυνοῦμεν Χριστὸν. καὶ μεγαλύνομεν.

Ὁ· δὲ βρώσεως τοῦ ξύλου τῷ γένει προσγενόμενος θάνατος, διὰ σταυροῦ κατήργηται σήμερον. Τῆς γὰρ προμήτορος ἡ παγγενῆς κατάρρα διαλίπεται τῷ βλαστῷ τῆς ἀγνῆς Θεομήτορος, ἣν πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν μεγαλύνουσι.

Μὴ τὴν πικρίαν τὴν τοῦ ξύλου ἐάσας ἀναιρέσιμον, Κύριε, διὰ σταυροῦ τελείως ἐξήλειψας. Ὅθεν καὶ ξύλον ἔλυσε ποτε πικρίαν ὑδάτων Μερόβης, προτυποῦν τοῦ σταυροῦ τὴν ἐνέργειαν, ἣν πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν μεγαλύνουσι.

Ἀδιαλείπτως βαπτομένου ἡ τῷ ζῶνι τοῦ προπητορος, Κύριε, διὰ σταυροῦ ἀνύψωσας σήμερον. Ἡ γὰρ τῇ πλάνῃ ἄγαν ἀκρατῶς ἡ φύσις προκατηρέχθη, παγκλεῶς ἡ μᾶς πάλιν ἀνείρθητε τὸ φῶς τοῦ σταυροῦ, ὃν οἱ πιστοὶ μεγαλύνομεν.

Ἵνα τὸν τύπον ὑποδείξης τῷ κόσμῳ προσκυνούμενον, Κύριε, τοῦ σταυροῦ ἐν πᾶσιν, ὡς ἑδοξεν,

VARIÆ LECTIONES.

ο Anth. γὰρ ἐστὶ. ρ Anth. ἔστη. ι Anth. τῷ τροπαιοφόρῳ ὅπλῳ. κ Anth. ἐπιζητοῦντα. λ Anth. διὰ νῦν. Sic et infra. μ Anth. προσκυνοῦντες αὐτὸν, σὲ μεγαλύνομεν. ν Hæc videntur temere insertæ. Occurrunt in Anth. pag. 75. ξ Anth. βαπτομένου. ζ Anth. παγκλήρως. η Anth. σταυροῦ σου. θ Anth. τὸν τοῦ.

ἐν οὐρανῷ ἐμόρφωσας φωτὶ ἀπλέτῳ ἡγλαϊσμένῳ * A
 μορφαὶ πανοπλίαν ἀήτητον. Διὸ σε αἱ δυνάμεις
 τῶν οὐρανῶν μεγαλύνουσι.

ΙΓ'.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΑΠΑΝΤΗΝ.

Ἦτοι εἰς τὴν κατὰ σάρκα προσαγωγὴν τοῦ
 Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἀκροστιχὶς *

Χριστὸν γεγηθὼς πρέσβυς ἀγκαλιζέται b.

Χέρσιν ἀδυσσοτόκον πέδον ἤλιος ἐπεπόλευσέ ποτε ·
 ὡτὲ τεῖχος γὰρ ἐπάγει ἐκατέρωθεν ὕδωρ λαῶν πεζο-
 πομποροῦντι, καὶ θαερέτως μέλποντι · Ἄσωμεν
 τῷ Κυρίῳ · ἐνδόξως γὰρ δεδύξασται.

Ῥανάτωσαν ὕδωρ νεφέλαι · ἥλιος ἐν νεφελῇ
 γὰρ κούφη ἐποχούμενος ἐπέστη ἀκηράτοις ὠλέαναις B
 Χριστὸς ἐν τῷ ναῷ ὡς βρέφος. Διὸ πιστοὶ βοή-
 σωμεν · Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ · ἐνδόξως γὰρ δεδύξασται.

Ἰσχύσατε, χεῖρες Συμεὼν, τῷ γῆρᾳ ἀνειμέναι,
 καὶ κνήμαι παρειμέναι δὲ πρεσβύτου, εὐθυβόλως
 κινεῖσθε Χριστοῦ πρὸς ὑπαντήν, χορείαν σὺν ἀσωμά-
 τως στήσαντες · Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ · ἐνδόξως γὰρ
 δεδύξασται.

Συνέσει ταθέντες οὐρανοί, εὐφράνθητε · ἀγάλλου
 ἐ, ἡ γῆ · ὑπερθέων γὰρ ἐκ κόλπων ὁ τεχνίτης φοιτή-
 σαι· Χριστὸς, ὑπὸ μητρὸς Παρθένου Θεῷ Πατρὶ
 προσάγεται νήπιος, ὁ πρὸ πάντων · Ἐνδόξως γὰρ
 δεδύξασται.

Τὸ στερέωμα τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθότων, στερέωσον,
 Κύριε, τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν ἐκτίσω d τῷ τιμίῳ σου
 αἵματι.

Ἄ· Ο πρωτότοκος ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων, πρωτό-
 τοκος νήπιος, κόρης ἀφθόρου τῷ Ἀδάμ χεῖρα προτεί-
 νων ἐπέφανε.

Νηπιόφρονι τὸν γεγόνετα ἀπάτη πρωτόπλαστον,
 ἑμῶν ἐπανορθώσων Θεὸς Λόγος νηπιάζων · ἐπ-
 έφανε.

Γῆ· ἀπόγονον παλινδρομήσασα f ταύτην θεότητος
 σύμμορφον φύσιν ὁ πλάστης ὡς ἀτρέπτως νηπιάσας
 ἀνέδειξεν.

Ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ σου, Χριστέ. Τῆς κι-
 θωτοῦ γὰρ προσελθὼν τοῦ ἀγιασματοῦ σου τῆς ἀφθό-
 ρου μητρὸς, ἐν τῷ ναῷ τῆς δόξης σου ὤφθης ὡς βρέ-
 φος ἀγκαλοφορούμενος · καὶ ἐπλήσθη τὰ πάντα
 τῆς σῆς αἰνέσεως.

Γηθόμενος Συμεὼν, τῶν ἀποβήτων μῦστα,
 † Θεοτόκος ἔδδα, ὃν ὑφ' ἀγίου πάλαι κεχρημάτισαι
 ἡνεύματος, νηπιάσαντα Λόγον Χριστὸν ἐναγκαλι-
 ζου, κράζων αὐτῷ · Ἐπλήσθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέ-
 σεως.

Ἦν ἡλπίσας, Συμεὼν, ἡλικιώτην βρεφῶν χαίρων,
 ὠρύξεαι Χριστὸν, τοῦ Ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ τὴν παρά-
 κησιν, τοῦ νόμου ποιητὴν καὶ Δεσπότην, πληροῦντα
 νόμου τάξιν, κράζων αὐτῷ · Ἐπλήσθη τὰ πάντα
 τῆς σῆς αἰνέσεως.

A formasti immenso lumine illustrato regi arma-
 turam invictam. Idcirco te virtutes cœlorum nœgrifi-
 cant.

XIII.

IN OCCURSUM.

Sive in præsentationem secundum carnem Domini
 et Salvatoris nostri Jesu Christi.

Acrostichis :

Christum lætabundus senex in ulnis accipit.

Aridum effectum solum in quo gignuntur abyssi,
 sol quondam permeavit; tanquam murus enim
 compacta est utrinque aqua populo pedibus per
 mare iter facienti, Deoque placite modulanti : Can-
 temus Domino, gloriose enim glorificatus est.

Rorant aquam nebulae; sol enim in nube levi in-
 vectus astitit puris ulnis Christus in templo tan-
 quam puer. Quare fideles clamenus : Cantemus
 Domino, gloriose enim glorificatus est.

Roboramini, manus Simeonis senio remissa, et
 crura debilia senis, recta movemini Christi in oc-
 cursum, choream cum incorporeis componentes :
 Cantemus Domino, gloriose enim glorificatus est.

Intellectu distanti cœli, lætaminini, exsultetque
 terra; divino etenim ex sinu opifex advenit
 Christus, a matre Virgine Deo Patri offertur infans,
 qui ante omnia exstitit : Gloriose enim glorificatus
 est.

O robur in te confidentium! robor, Domine, Ec-
 clesiam, quam acquisivisti pretiose sanguine tuo.

Primogenitus ex Patre ante sæcula, primogenitus
 infans puellæ incorruptæ homini nœnum porrigens
 apparuit.

Puerilia sapientem effectum seductione progeni-
 torem, rursus sanaturus Deus Verbum puerascens
 apparuit.

Terræ prolem pristina repetentem hanc divinita-
 tis conformem naturam conditor immutabiliter pue-
 rascens ostendit.

Operuit cœlos virtus tua, Christe. Ex arca enim
 prodiens sanctificationis tuæ intemeratæ matris,
 in templo gloriæ tuæ visus es ut parvulus in ul-
 nis portatus : et omnia repleta sunt laudatione
 tua.

Lætabunde Simeon, arcanorum antistes, Dei ge-
 nitrix clamabat, quem olim per Spiritum sanctum
 vaticinatus es, puellum Verbum Christum in ulnas
 recipe, vociferans ad eum : Repleta sunt omnia
 laudatione tua.

Quam sperasti, o Simeon, tuo tempore victurum,
 infantibus gaudens suscipe Christum, Israelis Dei
 consolationem, legis factorem et Dominum, ad-
 implentem legis dispositionem, vociferans ad illum :
 Repleta sunt omnia laudatione tua.

VARIE LECTIONES.

* Anth. ἡγλαϊσμένον. b Hanc acrostichem ex initiis versuum omisam huc revocavimus. * Anth.
 στήσατε. d Anth. ἐκτίσω. * Anth. νηπιάσας. f Anth. παλινδρομήσασαν.

Intuitus Simeon Verbum æternum cum carne, a Virgine, tanquam a Cherubico throno gestatum, auctorem exstendi omnia tanquam puerulum, obstupescens clamabat ad eum : Repleta sunt omnia laudatione tua.

Ut vidit Isaias symbolice in throno elevato Deum ab angelis gloriæ circumstipatum : O me miserum ! clamabat, prævidi enim corpore indutum Deum, luminis inoccidui pacisque dominatorem.

Intelligens divinus senex præmonstratam olim prophetæ gloriæ, manibus Verbum videns matris gestatum, O gaudeas, clamabat, veneranda ! veluti thronus enim complecteris Deum, luminis inoccidui pacisque dominatorem.

Inclinatus senex, et vestigia Deo inspirante contingens Dei Genitricis et virum nescientis : Ignem, ait, bajulas, o immaculata ! Infantem pavesco in ulnas accipere Deum, luminis inoccidui pacisque dominatorem.

Mundatur Isaias Seraphim carbonem suscipiens. Senex clamabat Dei matri : Tu tanquam forceps manibus illustrabis me tradens quem bajulas, luminis inoccidui pacisque dominatorem.

Clamavit ad te videns senex oculis Salutare, quod populis astitit ex Deo : Christe, tu es Deus meus.

In Sion tu lapis positus es in incredulis offensionis et scandali ; petra infracta, fidelium salus.

Firmiter ferens characterem ejus qui te ante sæcula genuit, humanam ex misericordia nunc circumdatus es infirmitatem.

Filium Excelsi, filium Virginis, Deum puerulum effectum veneratum jam me nunc dimitte in pace.

Te qui in igne irrorasti pueros de divinis locutos, in Virgineque immaculate inhabitasti, Deum Verbum laudamus, religiose canentes : Benedictus es, Deus patrum nostrorum.

Adæ declaraturus, Abeo, in inferis degenti, et Evæ allaturus bonum nuntium, clamabat Simeon cum prophetis choreas agens : Benedictus es, Deus patrum nostrorum.

Genus terrenum liberans Deus usque ad inferos veniet, captivis vero præbebit omnibus emissionem, et visum cæcis, ut invicem clament : Benedictus es, Deus patrum nostrorum.

Tuum vero cor, o immaculata, gladius pertransibit, Simon Deiparæ vaticinatus est, in cruce cum cernes Filium tuum, cui clamamus : Benedictus es, Deus patrum nostrorum.

Intolerando igni appliciti pietatis moderatores pueri, a flamma vero non læsi, divinum hymnum cæcabant : Benedicite, omnia opera Domini, Dominum.

Θεώμενος Συμεὼν Λόγον τὸν ἀναρχὸν μετὰ σαρκός, ὡς ἐν θρόνῳ Χερουβικῷ Παρθένῳ ἐποχούμενον, τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι τὰ πάντα ὡς βρέφος, ἐκπλαγείς ἐδόξα αὐτῷ· Ἐπλήσθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέσεως.

Ὡς ἰδὼν Ἡσαΐας συμβολικῶς ἐν θρόνῳ ἐπιτρεμένῳ Θεὸν ὑπ' ἀγγέλων δόξης δορυφορούμενον· Ὡς τάλας, ἐδόξα, ἐγὼ ! πρὸ γὰρ εἶδον σωματούμενον Θεόν, φωτὸς ἀνεσπέρου καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα.

Συνεὶς ὁ θεὸς πρέσβυς τὴν προφανείσαν πάλαι τῷ προφήτῃ δόξαν, χερσὶ Λόγον βλέπων Μητρός κρατούμενον· Ὡς χαίροις, ἐδόξα, σεμνή ! ὡς γὰρ θρόνος περιέχεις τὸν Θεόν, φωτὸς ἀνεσπέρου καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα.

Προκύψας ὁ πρεσβύτερος, καὶ τῶν ἰχνῶν ἐνθῶς· Ἐπαψάμενος τῆς ἀπειρογάμου καὶ Θεομήτορος, Πύρ, ἔφη, βαστάξεις, ἀγνή ! Βρέφος φρίττω ἀγκαλίσσασθαι Θεόν, φωτὸς ἀνεσπέρου καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα.

Ῥύπτεται Ἡσαΐας τοῦ Σεραφίμ τὸν ἀνθρακα δέξάμενος· Ὁ πρέσβυς ἐδόξα τῇ Θεομήτορι· Σὺ ὡσεὶ λαβίδι· χερσὶ λαμπруεῖς με ἐπιδουσα ὃν φέρεις, φωτὸς ἀνεσπέρου καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα.

Ἐδόξητέ σοι ἰδὼν ὁ πρέσβυς τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ Σωτήριον, ὃ λαοῖς ἐπέστη ἐκ Θεοῦ· Χριστέ, σὺ Θεός μου.

Σὼν σὺ λίθος ἐναπετιθέης τοῖς ἀπειθοῦσι προσκόμματος, καὶ σκανδάλου· πέτρα ἀρραγῆς, πιστῶν σωτηρία.

Βεβαίως φέρων τὸν χαρακτήρα τοῦ πρὸ αἰώνων σε φύσαντος, τὴν βροτῶν δι' οἴκτον νῦν ἀσθένειαν περιέθου.

Υἱὸν Ὑψίστου, υἱὸν Παρθένου, Θεὸν παιδίον γενόμενον προσκυνήσαντά με νῦν ἀπόλυσον ἐν εἰρήνῃ.

Σὺ τὴν ἐν πυρὶ δροσίσαντα παῖδας θεολογῆσαντες, καὶ Παρθένῳ ἀκηράτως^β ἐνοικήσαντα Θεὸν Λόγον ὑμνοῦμεν, εὐσεβῶς μελωδοῦντες· Εὐλογητὸς εἶ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἀδὰμ ἐμφανίσων, ἀπειμι, εἰς ἔδου διατρίβοντι, καὶ τῇ Εὐφᾷ προσκομίσων εὐαγγέλια· Συμεὼν ἀνεδόξα σὺν προφήταις χορεύων· Εὐλογητὸς εἶ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Γένος χοῖκον ῥυσάμενος Θεός, ἔως τοῦ ἔδου ἤξει· αἰχμαλώτοις δὲ παρέξει πᾶσιν ἄφεσιν, καὶ ἀνάβλεψιν πηροῖς, ὡς ἀλλήλοις βοῆσι· Εὐλογητὸς εἶ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Καὶ σὺ τὴν καρδίαν, ἐφθορε, ῥομφαία διελεύσεται, Συμεὼν τῇ Θεοτόκῃ προηγόρευσεν, ἐν σταυρῷ καθορώσης· ὃν Υἱὸν, ᾧ βοῶμεν· Εὐλογητὸς εἶ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἀστέκτιπ πυρὶ ἐνωθέντες οἱ θεοσεβείας προσεῴντες· νεανίαι, τῇ φλογὶ δὲ μὴ λωδηθέντες, θεῖον ὕμνον ἔμαλπον· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον·

VARIÆ LECTIONES.

^α Anth. ἀκηράτις. ^β Anth. deest εἶ hic et infra. ^γ Anth. καθορώσα. ^δ Anth. ἔργα τὸν Κύριον καὶ ὑπερφύετε εἰς πάντα τοὺς αἰῶνας, sic et infra.

Ἀλὲς Ἰσραὴλ, τὴν σὴν δόξαν τὸν Ἐμμανουὴλ Ἀ
ἱρὼν παιδίον ἐκ Παρθένου, πρὶ προσώπου τῆς θείας
κλῆτοῦ νῦν χόρευε· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα
Κυρίου, τὸν Κύριον.

Ἰδοὺ Συμεὼν ἀνεβόα· Τὸ ἀντειλεγόμενον σημεῖον,
οὗτος ἔσται Θεός, ὢν καὶ παιδίον. Τούτῳ πισταὶ μέλ-
ψομεν· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον.

Ζωὴ πεφυκώς οὗτος, ἔσται πτωσίς ἀπειθοῦσι νη-
πίσας Θεὸς Λόγος, ὡς ἀνάστασις πᾶσι τοῖς¹ ἐν πί-
στει μέλπουσιν· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου,
τὸν Κύριον.

Ἐν νόμῳ, σκιᾷ, καὶ γράμματι, τύπον κατιδόμεν
εἰ πιστοί· Ἡὼν ἄρσεν τὸ τὴν μήτραν διανοῖγον,
ἅγιον Θεῷ. Διὸ πρωτότοκον Λόγον, Πατὴρ ἀνάρχου
Υἱόν, πρωτοτοκούμενον Μητρὶ ἀπειράνδρως, με-
γαλύνωμεν.

Τοῖς πρὶν νεογνῶν τρυγόνων ζεύγος δῦάς τε ἦν
νεοσσῶν, ἀνθ' ὧν ὁ Θεὸς πρέσβυς, καὶ σώφρων
Ἄννα προφήτις τῇ ἐκ Παρθένου τεχθέντῃ, καὶ
ὡς γόνυ Πατὴρ ἐν τῇ ναῷ προσιόντι, λειτουργοῦσι
μεγάλῳ ὄντι· =.

Ἀπέδωκάς μοι, ἔδωκα Συμεὼν, τοῦ σωτηρίου σου,
Χριστὲ, ἀγαλλίασιν· ἀπόλαβέ σὺ τὸν λάτριν τῇ σκιᾷ
κεχηρμένῳ, νέον τῆς χάριτος· ἱεροκήρυκα, μύστην,
ἐν αἰνέσει μεγαλύνοντα =.

Ἱεροπρεπῶς ἀνθωμολογεῖτο Ἄννα ὑποζητεύουσα,
ἡ σώφρων καὶ ὁσία, καὶ πρέσβειρα ὁ τῷ Δεσπότην ἐν
τῇ ναῷ διαβρόχῃ· τὴν Θεοτόκον ἐξ ἀνακηρύττουσα
πᾶσι τοῖς παροῦσιν, ἐμεγάλυνεν P.

Popule Israel, tuam gloriam, Emmanuelem, cer-
nens infantem ex Virgine, ante faciem divinæ arcæ
nunc chorcas age : Benedicite, omnia opera Domini,
Dominum.

Ecce Simeon clamabat : Signum cui contradice-
tur, iste erit Deus, qui et infans est. Huic fide cante-
mus : Benedicite, omnia opera Domini, Dominum.

Vita cum sit iste, ruina futurus est incredulis
puer natus Deus Verbum, quippe resurrectio omni-
bus qui in fide canunt : Benedicite, omnia opera
Domini, Dominum.

In lege, umbra et littera typum cernamus fideles :
Omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Deo.
Quare primogenitum Verbum, Patris æterni Filium,
primogenitum factum matri virginaliter, magnifi-
cemus.

Priscis recens natis par turturum duove pulli
erant ; pro quibus divinus senex et prudens Anna
prophetissa nato ex Virgine, et unico Filio Patris
templum subeunti ministrant magnificantes.

Reddidisti mihi, clamabat Simeon, salutaris tui,
Christe, lætitiā : recipe tuum cultorem umbra
quidem defatigatum, sed novellum gratiæ cadu-
ceatorem, mysteriorum conscium, in laude magni-
ficantem.

Religiose gratias agebat Anna vaticinio respon-
dens, sapiens illa et sancta anus, Domino in templo
manifeste : Deiparam vero deprædicans omnibus
C præsentibus, magnificabat.

VARIE LECIONES.

¹Anth. addit πάντες. ¹Ibid. add. ἀνθρώποις. = Anth. λειτουργοῦντες ἐμεγάλυνον. = Anth. μεγαλύ-
νομεν. * Anth. πρεσβυρά. P Notat hic rubrica Anthologi, odas has modulatos fuisse monachos Cry-
stæ Ferratae.

ΚΟΣΜΑ ΜΟΝΑΧΟΥ ΩΔΑΙ ΑΛΛΑΙ.

COSMÆ MONACHI ALIÆ ODÆ^q.

A.

Ὁ πρὶν ἐκ μὴ ὄντων παραγαγὼν τὴν σύμπασαν
κτίσιν, καὶ γινώσκων τῶν καρδιῶν ταμεῖα, προλέ-
γεις ὡς Δεσπότης τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ἀλαζάρου τὴν
καίμησιν.

Ἰὼν ἀνθρώπων φύσει οὐσιωθεὶς, Χριστὲ, ἐκ Παρθέ-
νου, τοῦ Ἀλαζάρου σὺ τὴν ταφὴν μαθεῖν ἐπηρώτας
ἐκ ἀνθρώπων, οὐκ ἀγνοῶν ὡς Θεὸς ὅπου ἔκειτο.

D

Qui prius ex non exstantibus produxisti univer-
sam creaturam, et nosti cordium secreta, præ-
dicis tanquam Dominus discipulis Lazari dormitio-
nem.

Hominem natura substantialiter, indute, Christe,
ex Virgine, tu Lazari sepulcrum addiscere inter-
rogabas ut homo, non ignorans ut Deus ubi ja-
ceret.

L.

VARIE LECTIONES.

^q Has Odas invenimus in Triodio edito Romæ an. 1758 ad fidem veterum mss. pag. 455 seqq. Quæ
iamque aliam Cosmam auctorem habere facile crediderim, præsertim quæ longioribus constant stro-
phis.

Confirmaturum o Verbum, tui resurrectionem veraciter, tanquam ex somno amicum excitasti jam fatentem, quatrduanum mortuum ex sepulcro.

Ordines te angelorum et hominum, o sponsi nescia mater, laudant indesinenter : Creatorem enim eorum ut puellum in ulnis tuis portasti.

In aquis pertransiens veluti in arido, Ægyptiamque improbitatem effugiens, Israelita clamabat : Redemptori nostro et Deo cantemus.

II.

Astans tu sepulcro, admirabilium patrator Domine, Lazari in Bethania, hunc flevisi, lege naturæ comprobans carnem tuam, Jesu Deus mi, quam assumpsisti.

Marie luctum tu confestim tranquillasti, Salvator, Marthe simul ostendens arbitrium : tu enim resurrectio, et tu vita, ut dixisti : veritas es enim et omnium Dominus.

Obvolutum fasciis amicum, Domine, inferni ex mortuis et caligine hunc rapuisti, tu in verbo tuo omnipotentis mortis dirumpens claustra et regna.

Qui in Virgine inhabitasti corporaliter, Domine, visus es hominibus ut congruebat cerni te : equi porro demonstrasti ut veram Deiparam et fidelium auxilium, o sole misericors.

Cælestis fornix concamerator Domine, et Ecclesiæ edificator, tu me robora in charitate tua, qui es desideriorum vertex, fidelium armamentum, o sole misericors.

Coastiterunt Christo Lazari sorores, et nentes amare et ejulantes dixerunt ei : Domine, mortuus est Lazarus. Ipse vero ut Deus non ignorans sepulcrum, interrogabat eas : Ubi posuistis? et accedens ad monumentum, vocabat quatrduanum Lazarum. Statim surrexit, et adorabat eum qui se resuscitavit.

Prænoscens omnia tanquam auctor, in Bethania prædixeras discipulis : Amicus noster Lazarus dormivit hodie. Et sciens interrogabas : Ubi posuistis? et ad Patrem orasti illacrymans ut homo. Quare et clamans, quem diligebas ex inferis resuscitasti, Domine, quatrduanum Lazarum. Idcirco clamemus ad te : Suscipe, Christe Deus, audientium offerre laudationem, et dignos fac omnes gloria tua.

III.

Tu tanquam pastor rapuisti, o Salvator, hominem tabidum jam quatrduanum, Conditor, de lacu malo revera et omnium voraci : utque potens et Dominus in hoc præstendens immensam gloriam tuæ nunc triduanae resurrectionis.

Tu qui vita es contuita Martha, clamabat : Si fuisses hic, Domine, o illuminatio omnium et vita,

A Πιστεύμενος, Λόγε, τὴν σουτοῦ ἀνάστασιν ἡμεῶς, ὡς ἐξ ὕπνου τὸν προσφιλέαν ἀνέστησας ἤδη ἐδωδέτα, τὸν τετραρταῖον νεκρὸν ἐκ τοῦ μνήματος.

Τάξεις σε ἀγγέλων καὶ τῶν βροτῶν, ἀνύμφευσε μήτηρ, εὐφημοῦσιν ἀνελλειπῶς· τὸν Κτίστην γὰρ τούτων ὡσπερ βρέφος, ἐν ταῖς ἀγκάλαις σου ἐστάσας.

Ἵγρῶν διοδοῦσας ὡσεὶ ξηρὰν, καὶ τὴν Αἰγυπτίαν μοχθηρίαν διαφυγών, ὁ Ἰσραηλίτης ἀνεβόα· Τῷ Λυτρωτῇ καὶ Θεῷ ἡμῶν ἔσωμεν.

B'.

Ἐπιστάς σὺ τῷ τάφῳ, θαυματουργέ Κύριε, ἐν τῇ Βηθανίᾳ Λαζάρου, τοῦτον ἐδάκρυσας, νόμῳ τῆς φύσεως πιστοποιῶν σου τὴν σάρκα, Ἰησοῦ ὁ Θεός μου, ἥνπερ προσεῖληφας.

B Τῆς Μαρίας τὸ πένθος σὺ παρευθὺς ἔπαυσας, Σῶτερ, καὶ τῆς Μάρθας δεικνύων τὸ αὐτεξούσιον· σὺ γὰρ ἀνάστασις, καὶ σὺ ζωὴ, ὡσπερ ἔφη· αἰθέρια πέλεις γὰρ καὶ πάντων Κύριος.

Εἰλημένον χειρίαις τὸν προσφιλέαν, Κύριε, ἔβουλε νεκᾶδων καὶ ζῆφου τοῦτον ἀφήρπασας, σὺ ἐν τῷ λόγῳ σου τῷ πανσθενεῖ τοῦ θανάτου διαβρῆξας κλειθρὰ τε καὶ βασιλεία.

Ἐναιχέτας Παρθένῳ σωματικῶς, Κύριε, ὡφίς τοῖς ἀνθρώποις· ὡς ἔπρεπε θεαυθῆναι σε, ἦν καὶ ἀνέδειξας ὡς ἀληθὴ Θεοτόκον, καὶ πιστῶν βοήθειαν, μόνε φιλόανθρωπε.

C Ὑβανίας ἀψίδος ὁροφυργεῖ Κύριε, καὶ τῆς Ἐκκλησίας δομητορ, σὺ με στερέωσον ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ σῇ, τῶν ἐφετῶν ἡ ἀκρότης, τῶν πιστῶν τὸ στήριγμα, μόνε φιλόανθρωπε.

Συμπαρέστησαν Χριστῷ αἱ τοῦ Λαζάρου ἀδελφαί, καὶ θαυμάσασαι πικρῶς καὶ ὀλοκλύζουσαι αὐτῷ ἔφησαν· Κύριε, τέθνηκε Λάζαρος. Αὐτὸς δὲ ὡς Θεὸς οὐκ ἀγνοῶν τὴν ταφὴν, ἠρώτα πρὸς αὐτάς· Ποῦ τέθεικατε; καὶ προσελθὼν τῷ τάφῳ, προσεφώνει τὸν τετραήμερον Λάζαρον. Εὐθὺς ἀνέστη, καὶ προσεκύνη τὸν αὐτὸν ἀναστήσαντα.

D Προγινώσκων τὰ πάντα ὡς ποιητῆς, ἐν Βηθανίᾳ προεῖπας τοῖς μαθηταῖς· Ὁ φίλος ἡμῶν Λάζαρος κοιμῶνται σήμερον. Καὶ εἰδὼς ἡρώτας, φησί· Ποῦ τεθεῖκατε; καὶ τῷ Πατρὶ προσηύξατο θαυμάσας ὡς ἄνθρωπος. Ὅθεν καὶ φωνήσας, ὃν ἐφίλεις ἐξ ἔβουλε ἀνέστησας, Κύριε, τετραήμερον Λάζαρον. Διακούτω βοῶμέν σοι· Πρόσδεξαι, Χριστέ ὁ Θεός, τῶν τολμώντων προσεφῆναι τὴν αἴνεσιν, καὶ καταξίωσον πάντας τῆς δόξης σου.

Γ'.

Σὺ ὡς ποιμὴν ἔρπασας, Σῶτερ, τὸν ἄνθρωπον, τὸν φθαρέντα ἤδη τετραήμερον, Δημιουργέ, λύχου ἐκ δεινοῦ ὄντως καὶ παμφάγου· ὡς δυνατός τε καὶ Κύριος ἐν τούτῳ προδεικνύων τὴν παγκράσιον δύσιν τῆς σῆς νῦν τριημέρου ἐγέρσεως.

Σὺ τὴν ζωὴν βλέπουσαι αἱ παρὶ Μάρθαν, Χριστέ, ἀνεβόων· Εἰ ἦς ὧδε, Κύριε, ὁ φωτισμὸς πάντων καὶ

VARIAE LECTIONES.

† Forte λάχου.

ζωή, ὡς οὐ τεθνήκει, νεκρὸς οὐκ ὤφθη ὁ Λάζαρος. Ζωὴ δὲ τῶν θανόντων σὺ, φιλάνθρωπε, πέλων, εἰς χαρὰν μετατρέψεις τὸ πένθος αὐτῶν.

Σὲ τὴν πηγὴν φρίττουσι, Κύριε, ἄβυσσοι· σὺ δούλει· ἡ ὕψις ἡ σύμπασα· σὲ πυλωροὶ τρέμουν, Χριστὶ, ἄβου δὲ τὰ κλειθρα τῷ κράτει σου διαλύονται, Λαζάρου ἀναστάντος· ἐκ νεκρῶν τῇ φωνῇ σου, παντοδύναμι Σῶτερ φιλάνθρωπε.

Σὺ τῶν πιστῶν καύχημα πέλεις, ἀνύμφευτε· σὺ προστατὴς· σὺ καὶ καταφύγιον Χριστιανῶν, τεῖχος καὶ λιμὴν. Πρὸς γὰρ τὸν Υἱόν σου ἐντεύξεις φέρεις, πανάμωμε, καὶ σώσεις· ἐκ κινδύνων τοὺς ἐν πίστει καὶ πόθῳ Θεοτόκον ἀγνήν σε γινώσκοντας.

Σὺ μου ἰσχὺς, Κύριε, σὺ μου καὶ δύναμις· σὺ Θεὸς μου, σὺ μου ἀγαλλίαμα· ὁ πατρικοὺς κόλπους μὴ λιπὺν, καὶ τὴν ἡμετέραν πτωχείαν ἐπισκεψάμενος. Δὲ σὺν τῷ προφῆτῃ Ἀμβακούμ σοι κραυγάζω· τῇ δ' ἡγήσει σου δόξα, φιλάνθρωπε.

Δ'.

Τῷ Πατρὶ νέμων δόξαν, ὥσπερ οὐκ ἀντίθεος· ἡσθα εὐχόμενος, τὸν περιστάται σὺ πιστούμενος· δόλον, μακρόθυμος, τὴν εὐχαριστίαν τῷ σὺ Πατρὶ προσαναφέρων, τῇ κελεύσει ἐγείρων τὸν Λάζαρον.

Ὁ φωνῇ θεοφθόγγου, θείας τε δυνάμεως, Σῶτερ, τοῦ κράτους σου! δι' ἧς ἄβου πύλας τοῦ παμφάγου θανάτου συνέτριψας. Ἀλλ' ἐξάρπασόν με, ὥσπερ ἐν πρὶν, ἐκ τῶν παθῶν μου, τετραήμερον φίλον σου Λάζαρον.

Ἰεσάϊας Λαζάρου, Μάρθας καὶ Μαρίας· τε, ἡμᾶς ἐξίσωτον θεατὰς γενέσθαι τοῦ σταυροῦ, καὶ τοῦ πάθους σου, Κύριε, καὶ τῆς λαμπρόρου τῶν ἡμερῶν καὶ βασιλείας ἀναστάσεως τῆς σῆς, φιλάνθρωπε.

Μητρικὴν παύρησίαν τὴν πρὸς τὸν Υἱόν σου κακῆμην, πάντηνε, συγγενοῦς προνοίας τῆς ἡμῶν μὴ παύρη· δέομεθα· ὅτι σὲ καὶ μόνην Χριστιανοὶ πρὸς τὸν Δεσπότην Ἰλασμοὺν εὐμενῇ προβαλλόμεθα.

Ἰνα τί με ἀπώσω ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, τὸ φῶς τὸ δόξον, καὶ ἐκάλυψέ με τὸ ἀλλότριον σκότος, τὸν δειλίαν; Ἀλλ' ἐπίστρεψόν με, καὶ πρὸς τὸ φῶς τῶν ἐπαύων σου τὰς ὁδοὺς μου κατεύθυνον, δέομαι.

Ε'.

Τὸν Ἰωνᾶν ἐν τῷ κήτει, Κύριε, μονώτατον κατήφαρξας, ἐμὲ δὲ τὸν πεπεδημένον ἐν ἄρκυσι τοῦ ἔχθρου, ὡς ἐκ φθορᾶς ἐκείνου, διάσωσον.

Ἀγάπη σε εἰς Βηθανίαν, Κύριε, ἀπήγαγε πρὸς Λάζαρον, καὶ τοῦτον ἦδη ὠδωδὸτα ἀνέστησας ὡς Θεός, καὶ ἐκ δεσμῶν τοῦ ἄβου διέσωσας.

Ἡ Μάρθα μὲν ἀπεγνώκει Λάζαρον, ὡς ἦδη τετραήμερον· Χριστὸς δὲ τὸν διαφθαρέντα ἀνέστησεν ὡς Θεός, καὶ εἰς ζωὴν μετήγαγε βήματι.

Ϛ'

Ναίδες Ἑβραίων ἐν καμίνῳ καταπάτησαν τὴν ψόφα θαρσαλίως, καὶ εἰς ὁρόσον τὸ πῦρ μετέβαλον βῶντες· Εὐλόγητός εἰ, Κύριε ὁ Θεός, εἰς τοὺς αἰῶνας.

Δακρύσας ὡς ἄνθρωπος, οἰκτίρμον, ἐξανάστησας

A prorsus non fuisset mortuus, defunctus non fuisset visus Lazarus. At tu, o misericors, qui vita es mortuorum, in gaudium vertis luctum ejus.

Te fontem timent, Domine, abyssi; tibi servit a tua universa; te janitores expavescunt, Christe, inferni- que claustra potentia tua dissolvuntur, Lazaro resurgente ex mortuis voce tua, o omnipotens Salvator misericors.

Tu fidelium gloriatio es, o viri nescia; tu patrona, tu etiam refugium Christianorum, murus et portus. Ad Filium tuum namque supplicationes affers, o immaculatissima, et salvas ex periculis eos qui in fide et affectu Deiparam immaculatam te recognoscunt.

Tu es fortitudo mea, Domine, tu et virtus mea; tu Deus meus, tu mea exaltatio: qui paternum sinum non deseruisti, et nostram miseriam visitasti. Quare cum propheta Habacuc ad te clamo: Vir- tu ituae gloria, o misericors.

IV.

Patri dans gloriam, tanquam non contrarius Deo orabas, circumstantem tu confirmans turbam, o longanimis, gratiarum actionem Patri tuo reddens, jussu resuscitans Lazarum.

O vox divinitus sonans divinæque virtutis, imperii tui, Salvator! per quam inferorum portas voracissime mortis confregisti. Sed eripe me ex passionibus meis, ut olim quatruiduanum amicum tuum Lazarum.

Supplicationibus Lazari, Marthæ et Mariæ dignos nos fac, qui simus spectatores crucis et passionis tuæ, Domine, atque illuminatricis temporum et regalis resurrectionis tuæ, o misericors.

Maternam loquendi libertatem ad Filium tuum obtinens, o immaculatissima, connatæ providentiæ nostræ ne curam abjicias, precamur: te enim et solam Christiani apud Dominum propitiationem benignam offerimus.

Ut quid me repulisti a facie tua, o lumen inocciduum, et operuerunt me alienæ tenebræ miserabili- lem? Sed converte me, et ad lumen mandatorum tuo- rum vias meas dirige, deprecor.

V.

Jonam in ceto, Domine, omnium unicum colloca- sti, me vero vinctum retibus inimici, tanquam ex corruptione illum, libera.

Charitas te in Bethaniam, Domine, duxit ad Laza- rum, et hunc jam fetentem resuscitasti tanquam Deus, atque a vinculis inferi exemisti.

Martha quidem deploratum habebat Lazarum jam quatruiduanum. At Christus corruptum re- suscitavit ut Deus, et ad vitam revocavit verbo.

VI.

Pueri Hebræorum in fornace conculcarent flammam animose, atque in rorem ignem vert- rant, clamantes: Benedictus es Domine Deus, in sæcula.

Ille lacrymatus tanquam homo, o misericors, resu-

scitasti tanquam Deus sepultum : atque ab inferis liberatus Lazarus clamabat : Benedictus es, Domine Deus, in sæcula.

Exiit fasciis revinctus, chaumque inferni et tenebras aufugiens Domini verbo Lazarus, clamans : Benedictus es, Domine Deus, in sæcula.

VII.

Musicis organis consonantibus, et populis inflentis adorantibus statuam miserabilem, tres pueri non obtemperantes, Dominum laudabant et glorificabant in omnia sæcula.

Tanquam pastor agnum vestigiis secutus, atque ex lupo crudeli pernicioso rapiens, qui omnipotens es, corruptum renovas clamantem ad te : Laudate et superexaltate in omnia sæcula.

Ut homo sepulcrum requirebas, mortuum ut conditor resuscitans jussu Dominico : quem infernus reformidat clamantem ad te : Laudate et superexaltate in omnia sæcula.

VIII.

Immaculatam gloriose honoremus, o populi, Deiparam : quæ divinum ignem in utero quin combureretur concepit, hymnis perpetuis magnificamus.

Populi videntes ambulantes mortuum quadriduanum, percussi admiratione clamabant Redemptori, te Deum in hymnis magnificantes.

In autecessum confirmandus gloriosam resurrectionem tuam, o Salvator mi, mortuum quadriduanum ex inferis liberas Lazarum. In hymnis magnifico te.

IX.

Qui induitur lumine sicut vestimento, propter nos secundum nos fieri dignatus est. Fluente subit Jordanica hodie; non ipse indigenis illis ad purificationem, sed nobis in seipso administrans regenerationem. O prodigium! Sine igne refundit, et religit sine sabbatione, et solidat qui in ipso illuminantur (baptismo), Christus Deus et Salvator animarum nostrarum.

Te in spiritu et igne purgantem peccatum mundi videns Baptista accedentem ad se, timens et tremens clamabat dicens : Non audeo contrectare caput tuum immaculatum. Tu me sanctifica, Domine, divina apparitione tua, o sole misericors.

Agitedum imitemur prudentes virgines. Agite occurramus apparenti Domino, quoniam processit tanquam sponsus ad Joannem. Jordanis videns te timuit et stetit. Joannes clamabat : Non audeo contrectare caput immortale. Spiritus descendit in specie columbæ ut sanctificaret aquas; et vox cælitus : Hic est Filius meus, qui venit in mundum salvum facere genus humanum. Gloria tibi, Domine.

Baptizatur Christus, et ascendit ex aqua : simul

ὡς Θεὸς τὸν ἐν τάφῳ· καὶ τοῦ ἔδου λυθεῖς ὁ Ἀδ-
ζαρος ἐβόα· Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς, εἰς τοὺς
αἰῶνας.

Ἐξῆλθε καιρίαις δεδεμένος, χάους ἔδου τε καὶ
ζόφου ἀποδράσας τοῦ Δεσπότη τοῦ λόγῳ ὁ Ἀδζαρος,
κραυγάζων· Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς, εἰς τοὺς
αἰῶνας.

Ζ'.

Μουσικῶν ὀργάνων συμφωνούντων, καὶ λαῶν ἀπει-
ρων προσκυνούντων εἰκόνι τῇ ἐνδεηρᾷ, τρεῖς παῖ-
δες μὴ πεισθέντες, τὸν Κύριον ἀνύμνουν καὶ ἐδοξο-
λόγουν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὡς ποιμὴν τὸν ἄρνα κατιχνεύσας, καὶ ἐκ λύκου
δεινοῦ ὀλετήρος ἀρπάσας, ὁ ἐπικρατὴς, φθαρέντα
ἐκαινούργει βωόντά σοι· Ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψύετε
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὡς βοτὸς τὸν τάφον ἐπεζήτηεις, τὸν νεκρὸν ὡς
πλάστης ἀναστήσας προστάγματι Δεσποτικῷ· ὃν
ἄδης κατεπλάγη βωόντά σοι· Ὑμνεῖτε καὶ ὑπερ-
υψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Η'.

Τὴν ἀγνὴν ἐνδόξως τιμῶμεν, λαοί, Θεοτόκον·
τὴν τὸ θεῖον πῦρ ἐν γαστρὶ ἀφλέκτως συλλαβοῦσαν
ὑμνοῖς ἀσιγήτοις μεγαλύνωμεν.

Οἱ λαοί, ἰδόντες βαδίζοντα νεκρὸν τεταρταῖον ἐκ-
πλαγέντες τῷ θαύματι· ἀνεβδὸν τῷ Αὐτορῷ, θεῶν
σε ἐν ὑμνοῖς μεγαλύνοντες.

Προπιστῶν τὴν ἐνδοξὸν ἔγερσιν τὴν σὴν, ὦ Σωτὴρ
μου, νεκρὸν τεταρήμερον ἐκ τοῦ ἔδου ἐλευθεροῖς·
τὸν Ἀδζαρον· Ἐν ὑμνοῖς μεγαλύνω σε.

Θ.

Θ'.

Ὁ = ἀναβαλλόμενος; φῶς ὡς ἱμάτιον, δι' ἡμᾶς καθ'
ἡμᾶς γενέσθαι κατηξίωσε. Ραῖθρα περιβάλλεται
σήμερον τὰ Ἰορδάνεια· οὐκ αὐτὸς τούτων πρὸς;
κάθαρσιν δέμενος; ἀλλ' ἡμῖν ἐν ἑαυτῷ οἰκονομῶν
τὴν ἀναγέννησιν. Ὡ τοῦ θαύματος! δῖχα πρὸς
ἀναχωρεῖται, καὶ ἀναπλάττει ἄνευ συντριψέως; καὶ
σῶζει τοὺς εἰς αὐτὸν φωτιζομένους Χριστὸς ὁ Θεός;
καὶ Σωτὴρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Σὲ τὸν ἐν πνεύματι καὶ πυρὶ καθαίροντα τὴν
ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου καθορῶν ὁ Βαπτιστὴς ἐρχόμε-
νον πρὸς αὐτὸν, δειλιῶν καὶ τρέμων ἐβόα λέγων· Ὁ
τολμῶ κρατῆσαι τὴν κορυφὴν σου τὴν ἄχραντον. Σὺ
μὲ ἀγιάσας, Δέσποτα, τῇ θείᾳ ἐπιφανείᾳ σου, μέγας
φιλάνθρωπε.

Δεῦτε μιμησώμεθα τὰς φρονίμους προβάτους.
Δεῦτε ὑπᾶντήσωμεν τῷ φανέντι Δεσπότη, ὅτι προ-
ῆλθεν ὡς νομφίος πρὸς τὸν Ἰωάννην. Ὁ Ἰορδάνης;
ἰδὼν σε ἔπηξε καὶ ἔμεινε. Ὁ Ἰωάννης ἐβόα· Ὁ
τολμῶ κρατῆσαι κορυφῆς ἀθανάτου. Τὸ πνεῦμα
κατήρχετο ἐν εἰδῇ περιστερᾷς ἀγιάσαι τὰ ὕδατα·
καὶ φωνὴ οὐρανῶθεν· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου, ὁ ἐλ-
θὼν εἰς τὸν κόσμον σῶσαι γένος ἀνθρώπων. Κύριε,
δόξα σοι.

Βαπτίζεται Χριστὸς καὶ ἀνεισιν ἐκ τοῦ ὕδατος

VARIE LECTIONES.

• Hæc invenimus in Anthologio mense Januario, p. 73.

Συναναφέρει γὰρ ἑαυτῷ τὸν κόσμον, καὶ ὁρᾷ σχιζο-
μένους τοὺς οὐρανοὺς, οὗς ὁ Ἀδὰμ ἐκλείσεν ἑαυτῷ
καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ τῇ
θεότητι· τῷ ὁμοίῳ γὰρ προστρέχει, καὶ φωνὴ ἐξ
οὐρανοῦ· ἐκεῖθεν γὰρ ὁ μαρτυρούμενος Σωτὴρ τῶν
ψυχῶν ἡμῶν

Ἐτρεμεν ἡ χεὶρ τοῦ Βαπτιστοῦ ὅτε τῆς ἀχράντου
κορυφῆς ἤψατο. Ἐστράφη ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς εἰς τὰ
ὀπίσω, μὴ τολμῶν λειτουργῆσαι σοι. Ὁ γὰρ αἰδε-
σθεὶς Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, πῶς τὴν Ποιητὴν αὐτοῦ
δειλιδᾷ· οὐκ εἶχεν· Ἀλλὰ πᾶσαν ἐπλήρωσας οἰκονο-
μίαν, Σωτὴρ ἡμῶν, ἵνα σώσῃς τὸν κόσμον τῇ ἐπιφα-
νείᾳ σου, μόνε φιλόνηρωπε.

I.

Καταδόσμησον ἡ τὸν νυμφῶνά σου, Σιών, καὶ ὑπό-
ξειαι τὸν βασιλέα Χριστόν. Ἀσπασαι τὴν Μαριὰμ
τὴν ὑπουράνιον πύλιν· αὕτη γὰρ θρόνος Χερουβικὸς
ἀνεδείχθη. Αὕτη βασιλεύει τὸν Βασιλέα τῆς δόξης·
νοφελὴ φωτὸς ὑπάρχει ἡ Παρθένος, φέρουσα ἐν σαρκὶ
τὴν πρὸ ἑωσφόρου· ὃν λαβὼν Σιμεὼν ἐν ἀγκάλαις
αὐτοῦ ἐκτήρυξε λαοῖς, Δεσπότην αὐτὸν εἶναι ζωῆς καὶ
θανάτου, καὶ Σωτῆρα τοῦ κόσμου.

IA.

Πρὸς τοῦ σταυροῦ σου, Κύριε, ὄρος οὐρανὸν ἐμι-
μεῖτο, νεφέλῃ ὡς σκηνὴ ἐξηπλοῦτο, σοὺ μεταμορ-
φομένου. Ὑπὸ Πατρὸς δὲ μαρτυρουμένου, παρῆν ὁ
Πέτρος σὺν Ἰακώβῳ καὶ Ἰωάννῃ, ὡς μέλλοντες
συνεῖναι σοι καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς παραδόσεώς σου,
ἵνα θεωρήσαντες τὰ θαυμάσιά σου· ἃ προσκυνῆσαι
ἔμελλεν ἐν εἰρήνῃ καταξιώσων διὰ τὸ μέγα σου ἔλεος.

Πρὸ τοῦ σταυροῦ σου, Κύριε, παραλαβὼν τοὺς
μαθητὰς εἰς ὄρος ὑψηλὸν, μετεμορφώθης ἐμπροσθεν
αὐτῶν, ἀκτῖσι δυνάμεως καταυγάζων αὐτούς· ἐνθεν
ἐκλήρωται, ἐκεῖθεν ἐξουσία δαίξει βουλόμενος τῆς
ἀναστάσεως τὴν λαμπρότητα· ἧς καὶ ἡμᾶς ὁ Θεὸς
ἐν εἰρήνῃ καταξιώσων, ὡς ἐλεήμων καὶ φιλόνηρωπος.

Εἰς ὄρος ὑψηλὸν μετεμορφωθείς ὁ Σωτὴρ, τοὺς
κρυφαίους ἔχων τῶν μαθητῶν, ἐνδόξως ἐξέλαμψεν,
δηλῶν ὅτι οἱ τῷ ὕψει τῶν ἀρετῶν διατρέψαντες, καὶ
τῆς ἐνθέου δόξης ἀξιοθήσονται. Συλλαλοῦντες δὲ τῷ
Χριστῷ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας ἐδεικνυσον, ὅτι ζώντων
καὶ νεκρῶν κυριεύει, καὶ ὁ πάλαι διὰ νόμου καὶ
προφητῶν λαλῆτας ὑπῆρχε Θεός, ὃ καὶ φωνὴ τοῦ
Πατρὸς ἐκ νεφέλης φωτεινῆς ἐμαρτύρει λέγουσα·
« Αὐτοῦ ἀκούετε, » τοῦ διὰ σταυροῦ τὸν ἄδην
ἐκλεύσαντος, καὶ νεκροῖς δαιρουμένου ζωὴν τὴν
αἰώνιον.

Ὅρος τό ποτε ζοφῶδες καὶ καπνῶδες, νῦν τίμιον
καὶ ἅγιόν ἐστιν, ἐν ᾧ οἱ πόδες σου ἐστῆσαν, Κύριε.
Πρὸ αἰώνων γὰρ κεκαλυμμένον μυστήριον ἐπ' ἐσχά-

» Math. xvii, 5.

A enim secum reducit mundum, vilet; ne apertos cœ-
los, quos Adam clauserat sibi et posteris suis, et
Spiritus testificatur divinitati: simili enim super-
venit et vox de cœlo; inde enim qui testimonium
accipit, est Salvator animarum nostrarum.

Tremebat manus Baptistæ, quando immaculatum
caput tetigit: Jordanis fluvius conversus est re-
trorsum, non audens ministrare tibi. Qui enim ve-
ritas est Jesum Nave, quomodo Factorem suum ti-
mere non debebat? Sed omnem implevisti œcono-
miam, Salvator noster, ut salves mundum appari-
tione tua, o sole misericors.

X.

B Adorna thalamum tuum, Sion, et suscipe regem
Christum. Amplectere Mariam cœlestem januiam.
Hæc enim thronus Cherubicus constituta est. Hæc
portat Regem gloriæ: nubes luminis est Virgo, por-
tans in carne Filium qui est ante Luciferum, quem
accipiens Simeon in ulnis suis prædicavit populis
eum Dominum esse vitæ et mortis, et Salvatorem
mundi.

XI.

Ante crucem tuam, Domine, mons cœlum imita-
batur, nubes ut tabernaculum explicabatur, te
transfigurato. A Patre autem testimonium acci-
pienti aderat Petrus cum Jacobo et Joanne, utpote
qui tecum futuri erant etiam in tempore proditio-
nis tuæ, ut conspicerent mirabilia tua: quæ ado-
rare nos in pace digneris propter magnam miseri-
cordiam tuam.

Ante crucem tuam, Domine, assumptis discipulis
in montem excelsum, transfiguratus es ante eos,
radiis potentie illuminans eos; benignitate simul
et potestate ostendere volens resurrectionis fulgo-
rem: qua et nos, o Deus, in pace dignare, tan-
quam misericors et benignus.

In monte excelso transfiguratus Salvator, prin-
cipes habens discipulorum gloriose resplenduit, in-
dicans eos qui celsitudine virtutum conspicui sunt,
etiam divina gloria dignatum iri. Colloquentes
autem cum Christo Moyses et Elias ostenderunt
eum vivorum ac mortuorum dominari, illumque
esse Deum, qui olim per legem et prophetas lo-
quebatur: cui et vox Patris ex nube lucida testi-
monium perhibebat dicens: « Ipsum audite », qui per
crucem infernum exspoliavit, et mortuis
largitus est vitam sempiternam.

Mons quondam obscurus et fumidus, nunc glo-
riosus est et sanctus, in quo steterunt pedes tui, Do-
mine. Ante sæcula enim occultatum mysterium

VARIAE LECTIONES.

» Anth. Ibid. pag. 190. » Hæc ex Anth. d. mense Augusto pag. 138.

PATROL. GR. XCVIII.

17

novissimis temporibus manifestavit reverenda tua transfiguratio Petro, Joanni et Jacobo, qui radios vultus tui haudquaquam ferentes, et fulgorem vestimentorum tuorum, proni in terram proruerunt : qui et stupore perculsi, admirabantur videntes Moysem et Eliam colloquentes tecum quæ eventura erant tibi : et vox a Patre testificabatur dicens : « Hic est Filius meus dilectus in quo complacui, ipsum audite, » qui et largitur mundo magnam misericordiam.

Α των ἐφάνερωσεν ἡ φρικτὴ σου μεταμόρφωσις Πέτρον, Ἰωάννην καὶ Ἰακώβον, οἵτινες τὴν ἀκτίνα τοῦ προσώπου σου μὴ φέροντες καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν χιτῶνων σου, ἐπὶ πρόσωπον εἰς γῆν καταδαρύνοντο· οἱ καὶ τῇ ἐκστάσει συνεχόμενοι, ἐθαύμαζον βλέποντες Μωϋσῆν καὶ Ἠλίαν συλλαλοῦντάς σοι τὰ μέλλοντα συμβαίνειν σοι· καὶ φωνὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐμαρτύρει λέγουσα· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε, » ὅστις καὶ δωρεῖται τῷ κόσμῳ τὸ μέγα ἔλεος.

COSMÆ HIEROSOLYMITANI

SCHOLIA IN S. GREGORIUM NAZIANZENUM.

(Hæc legere est inter Opera S. Gregorii Nazianzeni hujus Patrologiæ tom. XXXVIII, col. 339-679.)

ANNO DOMINI DCXC

S. GREGORIUS II

AGRIGENTINUS EPISCOPUS.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΑΓΡΙΓΕΝΤΙΝΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ
ΛΟΓΟΙ ΔΕΚΑ..

SANCTI GREGORII II

AGRIGENTINORUM EPISCOPI

EXPLANATIONIS ECCLESIASTÆ

LIBRI DECEM

GRÆCE PRIMUM ET CUM LATINA INTERPRETATIONE AC COMMENTARIIS VULGATI ;

*Quibus præposita est Vita ejusdem pontificis a Leontio monacho scripta nec hactenus
Græce edita.*

(Venetiis, 1791, fol.)

STEPH. ANTONII MORCELLI

PRÆFATIO

DE CONSILIO ET ORDINE EDITIONIS.

Dum librorum edendorum studium crescit in dies, totamque per Europam indoctos doctosque hæc maxime cura exercet ; beati præ cæteris putantur, qui reliquias aliquas neglectæ antiquitatis, easque proximis ætatibus omnino invisas proferre possint. Horum quippe opera felicior et conatus auspiciores esse solent : ut quot ubique rerum novitate delectantur , totidem fere librorum suorum fautores inveniant. Quod Galli in primis Ita-

lique hoc et superiore sæculo experti sunt, quicunque excussis bibliothecarum antiquis codicibus, veterum auctorum opera vel primi emiserunt, vel aucta et emendata iterum edenda curarunt. Horum enim editiones sic plerumque probatæ sunt, ut earum exemplaria cupidissime quisque amplexus, in bibliotheca sua desiderari noluerit, eaque et charissima habeat, et diligentissime retineat; hanc ob causam me quoque sumpsisse animos fateor, nec invitum in id consilium venisse, ut vel imper operi Commentarium sancti Gregorii II pontificis Agrigentinarum, quem nemo adhuc e tenebris eduxisset, primus in lucem hominum celebritatemque revocarem. Videbam enim, etsi de penu meo pauca, nec nisi exigui pretii proferre possem, ipsum tamen opus antiquum, nec adhuc hominum manibus tritum, instar egregii muneris futurum, quo se eruditi viri a me donatos lætarentur: præsertim cum eo etiam nomine permagni fieri oporteret, quod non privati hominis lucubratio, sed episcopi documentum esset. Quæ enim ab episcopis scripta accepimus, ea non ipsorum tantum animum et sensa produnt, sed Ecclesiæ etiam, cui præfuere, testimonium impartiuntur: ut cum in singularem Ecclesiarum consensu catholicam doctrinam agnoscamus, episcoporum opera in primis vulgari legique intersit. Itaque eos maxime, qui tuendæ religionis studio flagrant, et Christianorum temporum monumenta, atque illustria Ecclesiarum decora lætere dolent, gratiam quoque habituros intelligebam, quod et sacræ doctrinæ copia per me crevisset, et Patrum priscorum census auctus esset. Atque illa etiam cogitatio subiit, Agrigentinis potissimum, et qui religionis ergo vigilantissime iis præerat, Virō eminentissimo Antonio Brancinforti cardinali gratum hoc eo nomine ac jucundum esse debere, quod ad eorum vel gloriam vel dignitatem non parum conferre videretur: semper enim præcipua Christianarum urbium laus habitæ est, virum aliquem protulisse, cujus doctrina Ecclesiam illustravit; nec minori honore illi honestari putantur, quibus datum est eandem obtinere sedem, in qua sancti doctique viri claruerunt.

Sed tamen editionis curam suscipienti, ne sterili labore nihil ipse ornamentorum libro addidisse argueret, conandum omnino erat, ut novi præterea aliquid, quod affine esset, accederet, et quantum fieri posset, totum opus ipso rerum ordine et descriptionis diligentia probabile redderetur. Qua in re multorum me exempla excitabant, qui cum præclarissima Patrum scripta vulgarent, et operum plurimorum editioni curam impenderent, officii tamen sui esse duxerunt, ut quidquid etiam vel ad auctoris laudem famamque spectaret, vel ad scriptorum illustrationem quamdam distinctionemque pertineret, non modo [ii] diligenter conquirerent, sed accurate quoque ac luculenter disserendo publicarent. Igitur ab ipsa auctoris nostri historia cognoscenda exorsus, quia nondum lucem vidisset Græcum ejus Vitæ exemplar, quam Leontius quidam, Romæ olim Hegumenus Sabaitarum, de Gregorio scripsit, hoc mihi præ cæteris perquirendum, et ob antiquitatem ejus unum potissimum edendum existimaui: sic tamen ut ante de ipso scriptore investigando deprehenderem, quis ille tandem, quo loco, qua ætate exstitisset. Atque in hac nostra investigatione novi aliquid expromere licuit de insigni monasterio Romano, quod antiquis temporibus magni Sabæ monachi multa cum laude incoluerunt: in quo et Gregorius noster aliquandiu hospes dicitur esse versatus. Ipsa vero Leontii scriptio multo uberiores disputationibus materiam suppeditavit. Nam et de viris inquirendum fuit, quorum injecta mentio esset, et temporum ineunda ratio, ultra quæ excurrere historia non posset, et loca ipsa designanda, in quibus insigne aliquid aut scitu dignum contigisse proderetur. Nec sanè pauca aut exigua ea dicere quis possit, quæ partim nova nec ante cognita, partim emendata ac restituta, nunc denique lucem aspectura sint.

Quia vero Leontius nullos historiæ suæ annos ascripserat, ordinanda quoque Gregorii vita fuit, et annali proposito, res ejus gestæ, quantum fas esset, ad certa ævi intervalla referendæ. Unde factum est, ut contrariæ sententiæ, quæ de illius ævo apud alios hactenus obtinuerant, funditus everterentur, tertiæque induceretur, quæ firmis plane argumentis stare videatur: neque enim ad eam confirmandam recentioris ullius scriptoris testimonium temere amplexi sumus; sed vetustatis monumenta, et eorum qui Gregorii æquales fuissent, indicia acquisivimus, unde solum ad quæstionem dirimendam auctoritates peti, et tanquam ex veri fontibus hauriri poterant.

Post hæc indagandum etiam censuimus; quam vetus de viri sanctitate opinio in Ecclesia fuisset. Cujus rei causa vetera in primis Latinorum Martyrologio, Græcorumque Menæa scrui-

tari opus fuit : unde testimonia sumpsimus, quæ reperire potuimus vetusta atque illustra, neque aliunde quod peti potuit, neglectum, quo Gregorii nostri sanctitatem testatam magis et jamdiu cognitam ac manifestam ostenderemus.

Adnoctent hæc denique his fuere veterum quoque scriptorum auctoritates, quicunque Gregorii laudes et doctrinam celebrassent. Ququam vero scriptorum, qui ætatem ejus proxime consecuti sunt, paucitas, nec minus cæterorum, qui deinde fuere, silentium effecit ut in scrutando felices non essemus, nonnulla tamen reperire licuit, quæ in ipsa temporum perturbatione, atque in magnis illis incitiæ tenebris virtutis et sapientiæ ejus memoriam perdiu apud homines mansisse declarent.

Jam his defunctus, illud præcipuum maximeque opportunum existimavi, ut de Gregorii scriptis, quorum titulos afferre possem, nonnihil dissererem, fusius vero de Commentario ipsius in Ecclesiasten libris decem absoluto, qui tam sero in lucem me auctore prodiret. Itaque scire omnes volui, cujus ille in manus primum venisset, quibus deinde cognitus fuisset, ad quos demum delatus esset. Aliquid etiam interesse putavi, si accuratius docerem quam ipse operam in eo edendo illustrandoque navassem : quæ scriptoris præcipuæ laudes, quæ operis summa, quæ gratia, quæ utilitas esse videretur. Atque hoc in loco oblata etiam occasio est inquirendi de veteribus sacrarum Litterarum exemplaribus, quæ priscis Ecclesiæ Patribus in usu fuerint, cum scilicet codices magno ubique pretio stabant, nec optimorum describendorum copia cuique semper erat. Subinde vero causam item investigandam atque afferendam duxi, cur Gregorius Commentarium suum Græco sermone sibi scribendum existimarit, [ui] qui Latina in Ecclesia natus, Latinoque ritu factus episcopus. Latina profecto noscere et tractare debuerit. Hæc omnia Gregoriano Operi præire volui, ut qui ad legendum accederent, in luce aliqua versarentur, et quæstionibus de illius auctore explicatis, lectioni libentius indulgerent.

Invenies igitur ipsum denique Commentarium, opus doctum plane nec incomptum : invenies simul totum libri Ecclesiastæ contextum, qualem a Gregorio lectum descriptumque accepimus, quæ quidem religiose ac totidem verbis vulgata a me esse profiteor, nec ullo aucta additamento præter numeros, quos ut ascriberem, multorum me consuetudo, et ipsa rei utilitas admonuit. At vero infra, ut mos est, adnotata identidem videas, quæ maxime legenti utilia et grata fore judicavi, o quibus alia sacri libri cognitioni intelligentiæque conducant, alia Gregorii interpretis sententias et doctrinam illustrent. Ex his porro si pleraque e medio, ut aiunt, sumpta esse putaveris, neque nova dici posse aut recondita ; ne tibi persuadeas, ea pluris a me venditari, quam ipsorum sit pretium : sed hoc tantum me sensisse statuas, usui fortasse atque oblectamento legentibus futura, quod nimirum suos in locos congesta et quærendi laborem adnare, et cognoscendi afferre voluptatem posse viderentur. Ecquis enim post tantos doctorum virorum labores hoc nunc recipere possit, se nihil expositurum quod intactum non sit, aut nulla aliorum commentatione delibatum ?

Indices demum desiderari nolui, quibus sæpe magna ex parte studiosorum levatur labor : effecique ut quidquid toto in volumine sive rerum sive verborum inest, quod cuiquam cognoscere aliquando, aut relegendo perpendere opus fuerit, diligenter ante oculos propositum nullo negotio invenire quisque possit.

Habes editionis summam, operæque ac studii mei conatum quemdam et adumbrationem : unde, opinor, intelligere queas, ut cætera defuerint, diligentiam certe adhibitam esse, ne novi operis editio multis culpari posset. Utinam et plura sancti hujus viri scripta reperire licuisset ! quæ quidem ab illo relicta esse scimus, sed vetustatem tamen pertulisse vix credimus. Nam quantum ex eorum libris qui bibliothecas veteres scrutati sunt, cognoscere potuimus, nusquam Gregorii nostri nomine inscriptum quidquam emersit hactenus, nedum in usum hominum manusque pervenit.

Quæ cum ita sint, vel hoc unum a nobis munusculum libens accipiat Ecclesia sancta, catholici nominis parens atque alitrix : hoc habeat nostræ pignus voluntatis, nostri amoris indicium, quo eam utique amplectimur, ei læti servimus, cum ea sentire, in sinu ejus vivere ac mori dulcè et decorum putamus. Si plus dare ipsi non possumus, si magnum illa

aliquid a nobis ob ingenii doctrinæque nostræ tenuitatem sperare nequit, hoc tamen sciat esse in votis, ut pro sacris ejus, pro legibus, pro dignitate et subire pericula, et exaudire labores, et vitam ipsam profundere Deo auctore contingat.

Huc Agrigentinæ, præcor, o Pater inclyte, gentis,
Gregori, age, ad nostram flecte vocatus opem,
Flecte acies geminas, tua dum tractamus, et almi
Mirum opus audemus promere consilii.
Invida si tenebris multorum in damna Vetustas
Obruerat, veterum nec saturata bonis:
Adfueris modo, jam nostro tua scripta labore
Vivent, omnigenis usque probata viris:
Quodque cupis, cælo dum regnas, spernere terram
Divino hi discent edomiti eloquio.

DE LEONTIO

SCRIPTORE VITÆ S. GREGORII PONT. AGRIGI-

INVESTIGATIO.

[iv] I. Vitam sancti Gregorii II, pontificis Agrigentinorum, quæ a me primum Græce editur jamdiu Latine prope integram habebamus (1), scilicet inter Vitas sanctorum Siculorum, quas sæculo superiore Octavius Cajetanus Soc. Jes. partim ex aliis collectas, partim a se compositas singulasque commentatione aliqua illustratas post se reliquit, ac sodalis ejus Petrus Salernus publicavit (2). Hanc quippe Vitam illi suppeditaverat insignis quondam et instructissima bibliotheca monachorum Basilianorum (3), qui apud Messanam sunt: eandemque, cum jam a Francisco Rarato sodali Latine reddita esset, altero etiam in codice invenerat, qui ad Ecclesiam Cephalœdiensem pertinebat. Sed Cajetanus, cum Græca exempla haberet bina, de neutro edendo cogitavit, et qui scripta ejus in lucem emisit, utrumque in codicibus latere passus est. Jam vero cum ea item Vita, quæ Latine legebatur, sive codicis sive interpretis causa mihi non satis probareur, Operis hujus suscepto consilio, labori parcendum non esse duxi, et Græcam omnino vulgandam, novaque etiam interpretatione reddendam existimavi: ut simul et auctoris verba recognoscere quisque posset, et quantum fas esset, Græcis ubique Latina responderent.

At me tamen de illius editione cogitantem prope deterruerat Danielis Papebrochii judicium de Leontio nostro non optimum. Is enim ad *Ephemeridas metricas* Græcorum, quas edidit volumine primo mensis Maii, cum viii Kal. Decembr. versum hunc retulisset, qui ad Gregorium nostrum spectat,

Εἰκόδι ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ θανάτου νέτος εἴλε τετάρτη,
GREGORIUM involvit quarta et vicesima morte,

notam subiecit hujusmodi: *Est hic Agrigentinus episcopus, cujus Acta a Metaphraste conscripta cum nobis haud parum fabulosa viderentur, multo magis talia credi ceperunt postquam ad eorum fontem pervenimus, alia scilicet longe prolixissima, nomen præferentia Leontii Sabaitarum Hegumeni tanquam plurium rerum oculati testis. Tanti refert etiam fabulas sua in origine descriptas habere, ad veri falsique discrimen faciendum. Nec alio*

(1) Non integram omnino: quædam enim Cajetanus, quod inconsideratius prolata viderentur, prætermittenda putavit, uti loco admonemus.

(2) Panormi anno 1657.

(3) Codices aliquot egregios alio translato esse, adnotavit Montfauconius *Bibl. bibliothec. t. I, p. 198.*

idem loco magis favet Leontio (4), ubi Vitam Gregorii Agrigentini Florentiæ in Bibliotheca Laurentiana a se descriptam narrat : quam tamen Indices Bandiniani hodie non referunt.

II. Sed ubi ad Leontium me verti, et historiam ejus perpendere cœpi, lectio ipsa addidit animos, effecitque ut Leontium a Papebrochio raptim lectum esse intelligerem. Nam ut dem, multa ab illo ex Græcorum ingenio scripta videri, nusquam tamen, uti solemne fuit Græcis hujusmodi scriptoribus, quos sublestæ fidei merito habemus, illud revera affirmavit, se eorum, quæ (1) traieret, *oculatum testem* existitisse; hoc unum præfatus, proximum se natum illorum temporum, quibus Gregorius floruisse (5) : ejus utique ætate in, senum vergente nondum Leontius, ut opinor, ex ephebis excesserat. Narcat ille quidem, Gregorium nostrum, cum annum ageret decimum octavum, Hierosolymam a tribus monachis delatum esse, quorum uni nomen erat Leontio (6). Sed hunc abbatem jam tum facit, atque adeo ea jam ætate, ut Gregorio, quem senem occubuisse scribit (7), superstes esse non posset. Tum eosdem illos monachos incolas fuisse tradit monasterii stadiis viginti ab urbe distantis, cum ipse monasterii Sancti Sabæ, quod intra urbem fuit, Hegumenum se appellet (8). In ipso denique exordio Gregorium admirationi dicit fuisse Patribus religiosissimis, qui ante ipsum existitissent (9) : quibus verbis non obscure indicavit, non de his se scribere, quæ vidisset, sed memoriæ mandare quæ audisset. His porro animadvertis, minus jam hic Papebrochii auctoritas valere mihi visa est: qui cum ista non attenderit, tum quidem Leontium populari quadam trutina, non, ut aiunt, aurificis statera examinasse putandus est.

III. Cæterum alia quædam in Leontio occurrant, quæ primo aspectu suspicionem fictæ narrationi Papebrochio præbuisse non miror. Neque enim omnia, quæ iste refert, cum historia consentiunt. Unde factum est, ut Gregorium nostrum alii ævo Justiniani I Aug. vixisse duxerint, alii ad Justiniani II, qui post Constantinum patrem adolescens imperare cœpit, longe posteriora tempora referendum existimarint : quanquam is et ante hunc, et post illum incluserat. Hæc tamen temporum perturbatio ex nominum quorundam ascriptione orta mihi videbatur, quæ a Leontio non essent, sed a scriba librario, qui ma orem rebus lucem dare voluisset, historiæ imperitus, atque ignarus temporum ad quæ illa pertinebant. Quæ de re plura mihi in commentariis, quos Vitæ subjecim, proferenda protinus atque explicanda sunt.

Leontii igitur narrationem, ut ut in ea quædam Græcorum licentiam sapiant, mira potius quam certa sectantium, retineri tamen posse duxi, atque editionis causam esse probabilem, dum ea quæ jure in dubium vocare quis possit, discutiantur atque emendantur : præsertim cum aliqui ipsa viri dignitas professioque valere debeat, et hoc recta doctrina atque pietas, quam ille, ut Cajetanus observavit, in scribendo præ se fert, a nobis postulare videatur, ut eum mentitum non esse judicemus.

IV. Enimvero ut de ipso Leontio, quod permagni interest, inquiramus, alium ab hoc nostro fuisse, qui Vitam reliquit sancti Stephani monachi Sabaitæ thaumaturgi, comparatione instituta jam ostendit Joannes Pinus (10) : eumque scripsisse post annum 796, idem demonstravit (11). Leontius porro noster in titulo historiæ suæ hegumenum monasterii Sancti Sabæ se dicit, ejus nempe, quod Romæ prope portam Ostiensem, quæ et Sancti Pauli ab ipsa Procopii ætate appellabatur, per diu fuit : ejus etiam parietibus aliqua adhuc ex parte prope templum stant. Nec de titulo dubitare licet : nam et codices, quos ipse vidi tres, et ii quos vidit Cajetanus et Allatus (12), et qui sunt in bibliotheca Regia Parisiensi, omnes habent appositum τῆς Ῥωμαίων πόλεως : ut non bene Fabricius (13) iis verbis Constantinopolim designatam putarit, quæ cum Roma appellatur, Nova semper vocari solet : præterquam quod (vi) Sancti Sabæ monasterium Constantinopoli fuisse nescimus, ut mihi totum Cangii opus versanti (13*) manifestum fuit. At quo tempore Leontius præfectura sua functus sit, certis indiciis ostendere ac definire perdifficile videtur : cum enim et ille nihil de se aliud in Historia sua testatum reliquerit, quam ea se natum ætate, quæ Gregorii nostri tempora proxime consecuta esset, et nullum de hujus ævo monumentum exploratum ac certum hactenus prolatum sit, lucem ex illius verbis quæstioni huic nullam afferri liquet. Quare multam res indaginem exposcebat; neque ego, cum in obscuro argumento conjecturæ quoque locus detur, quæ tentando invenire mihi visus sum, proferre mitam.

V. Sabaitæ monachi quo anno Romam incolendi causa venerint, ignoramus. Illud tamen scimus, post sancti Sabæ auctoris sui mortem, sive ab anno 532, graviter eos in Oriente ab Origenianis esse vexatos, magnamque partem suis e lauris ejectos, alia in loca, alias

(4) T. II Maii, p. 506, ed. Antwerp.

(5) In Vita, n. 1.

(6) Ibid. n. 14.

(7) Ibid. n. 93.

(8) Ibid. n. 17.

(9) Ibid. n. 1.

(10) In Act. Boll. ad diem 3 Jul. t. III, p. 550,

n. 27.

(11) Ibid. p. 529, n. 94.

(12) Diatr. de Simeon, p. 413.

(13) Bibl. Gr. t. VII, p. 459.

(13*) Constantinop. Christ. post Famul. ; Byzant. nec in Antiquitatibus Constantinopolitanis Bandurii, qui ultimus racemari instituit, vestigium invenies.

etiam in regiones migrasse (14). Exinde factum crediderim, ut quidam denique et in Africam trajicerent: nam sæculo sequenti lauram Sabaitarum in Africa fuisse constat (15). Inde vero, vel, si mavis, etiam ex Oriente circa Benedicti I aut Pelagii II pontificum maximorum tempora aliquos Romam transmigrasse, et in Aventino sedem nactos esse, pro certo habeo. Indicium enim facit codex Altempensis, quem vidit Mabillonius (16). In eo post narrationem de sacris reliquiis, quas Gregorius Apocrisiarius Constantinopoli rediens Romam attulerat, hæc leguntur: *Quæ Pelagius papa intra palatium suum in ecclesia Sancti Laurentii, scholæ basilica, reposuisse memoratur.... Partem vero brachii ejusdem sancti Andreæ dedit religioso abbati Sancti Sabæ, quæ ecclesia posita est prope portam Sancti Pauli apostoli, ubi quotidie mirabilia fieri dicuntur.*

Locus autem, ubi monachi cum religioso hoc abbate conseraderant, dictus est *Cella Nora*, vel etiam, quod prope urbis muros esset, *Cella Muroniana*; nam ea ætate quæ nos monasteria vocamus, *cellas* appellabant (17): et erat ille locus solitariam agentibus vitam aptissimus. Cujus rei causa sanctissimæ quoque matronæ Silvæ, quæ Gregorii Magni parens fuit, jucundus perditio fuisse videtur. Ibidem enim eam habitasse constat, cum aliæ in urbe domus feminæ clarissimæ atque opulentissimæ deesse non possent. De hac nempe ac de Gregorio filio, cum is ad clivum Scauri monachum ageret, scripsit Joannes diaconus: *Idem vir omnipotentis Dei Gregorius a matre Silvia tunc temporis juxta portam Beati Pauli apostoli, loco qui dicitur Cella Nova, quo hactenus oratorium nomini ejus dedicatum, et famosum Sancti Sabæ confessoris Christi monasterium, cujus laus est in sexta et septima synodo, constitutum videtur, degente, crudis leguminibus pascabatur* (18). Cellæ autem huic novæ, quæ fortasse in Silvæ fundo, et hujus sumptibus exstructa fuerat, proxima erat ædes antiqua, D. N. Jesu imagine insignis, quemadmodum binæ adhuc inscriptiones testantur (19).

VI. Hæc quidem Romæ Sabaitarum initia fuere. Quærendum jam, quis famosum monasterium ædificavit. Existimo autem, conditorem hujus fuisse Gregorium Magnum, postquam pontifex maximus renuntiatus esset: quanquam is non Sabaitarum causa, sed monachorum suorum fecit, ut ii scilicet incoherent, quibus antea sedes suas ad clivum Scauri concesserat. Hæc sunt nimirum apud Joannem [vii] diaconum (20) Petri presbyteri verba de Gregorio *ex Prato spirituali* (21) desumpta: *Is effectus papa ædificavit monasterium virorum magnum.* Neque Joannes Petrum erroris arguit, aut de eo intelligendum docet, quod Gregorius in ædibus suis privatus construxerat. Quin et in promptu causa est, cur Gregorius de novo monasterio ædificando cogitavit. Cum enim feminarum sanctimonialium numerus Romæ ad tria millia crevisset (22), et Silvia matre defuncta (23), domum in Aventino hæreditate sibi obvenisse videret, quæ monachis magis quam sanctimonialibus accipiendis idonea esset, ideoque his monasterium clivi Scauri destinavit, monachos vero in Aventinum traducendos statuit. Illic certe sanctimoniales feminas aliquandiu degisse, testis est hic idem Joannes diaconus, qui Eupraxiam quondam *a monasterio Sancti Andreæ apostoli, quod appellatur clivus Scauri*, subductam scribit (24). Nec recte quis eodem in loco monachorum quoque domicilium simul fuisse putaverit: cum Gregorius monasteria virorum et feminarum vicina esse noluerit; laudaveritque Januarium episcopum Calaritanum, quod monasterium virorum prope feminarum monasterium construi vetuisset (25).

Exædificato autem apud ædem Imaginis Christi, quæ ipsa etiam restituta tum fuit (26), monasterio hoc maximo prope Cellam Novam Sabaitarum, eodem revera monachos e monasterio Sancti Andreæ migrasse, non levi argumento adhuc est ædis ejusdem altare maximum Sancti Andreæ veteris patroni effigie insigne: cui deinde novi hospites Sanctum Sabam sociarunt: tum etiam alterum, in quo Gregorii conditoris et Silvæ atque Gordiani parentum ejus imagines sunt ad earum exemplar, quæ a Joanne diacono memorantur (27).

VII. Cæterum Gregoriani illi monachi sedem hanc novam brevi vacuum reliquerunt. Nam Maximianus (28) Syracusarum, Marinianus Ravennæ episcopus factus est, Probus Hierosolyma xenodochii constituendi causa missus, alii in palatio apud pontificem maxi-

(14) Cyrill. Scythop. in V. Sabæ n. 88, 89, etc. apud Coteler. *M. Eccl. Gr.* t. III.

(15) Ex Concil. Later. sub Mart. I.

(16) Annal. Bened. lib. vii, n. 20.

(17) Greg. M. in Dial. l. ii, c. 9, 12, etc.

(18) V. S. Greg. lib. i, n. 9.

(19) Altera legitur in templo S. Sabæ post alt. max., altera in portæ epistyl.

(20) V. S. Greg. lib. ii, n. 45.

(21) C. 192.

(22) Greg. lib. vii, epist. 26.

(23) Albertus Cassius (*Mem. di S. Silv.* c. 10, § 2) Silviam obiisse scripsit anno 603, paucis scilicet mensibus ante Gregorii filii sui decessum: credo quod fidem ille haberet tabulis a Panvinio repertis, quibus Silvia anno ii Phocæ Aug. dotales fundos donasse dicitur monasterio S. Andreæ: quæ

tamen Tabulæ merum seræ ætatis figmentum sunt: uti et temporum notæ discordes, et ipse fundorum appellationes eorumque incredibilis numerus plane declarant. Quo anno Silvia decesserit, latet, cum neque a diacono Paulo et Joanne in Gregorii Vita traditum sit, nec Gregorius ipse in scriptis suis testatum reliquerit. Sed cum in pictura illa, quam Joannes memorat (lib. iv, n. 83) inscriptum esset, GREGORIUS. SILVIÆ. MATRI. FECIT. inde quis recte existimet, eam, ut naturæ lex ferebat, multo ante filium e vivis excessisse.

(24) Lib. iv, n. 97.

(25) Lib. xi, epist. 25.

(26) Inscr. S. Sab. post alt. max.

(27) Lib. iv, n. 83.

(28) Joan. Diac. in V. Greg. lib. ii, n. 11.

mum degere jussi, plures vero Britanniae excolendae destinati, quadraginta fuisse, qui primi cum Angustino profecti sunt, Maurini tradidere (29): iidemque alios subinde plurimos eandem in insulam migrasse scribunt (30). Quare aut nullos aut perpaucos Romae remansisse fatendum est: qui et Sublaqueum aut alio abire potuerunt.

Tum igitur contigisse arbitror, quod Joannes diaconus hisce indicat verbis (31): *Quapropter sicut constat, Gregorianum monasterium a Latinitate in Graecitatem necessitate potius quam voluntate conversum: ita fideliter praestolatur in Latinitatis cultum favente Domino denuo reversurum.* Sabaitae nempe, qui Cellam Novam incolebant, angustam, opinor, et pauperem, Gregorio Magno auctore [viii] in novum monasterium jam vacuum deducti sunt, et e duabus una domus est facta, quod altera alteri proxima esset. Id olim adeo certum habebatur, ut opinio etiam oblitteret, quam diaconus idem refutat, Gregorium ipsum Graecum monachum fuisse. Postquam enim ille de hujus sepulcro dixit et de festo anniversario, quo die populus sancti Gregorii pallium et phylacteria et baltheum osculari solebat, haec addit: *Porro in exilium balthei, quae unius pollicis mensuram nunquam excedit, speciem propositi regularis olim a sancto Benedicto statuti, cujus ipse vitam describens in dialogo regulam quoque laudaverat, cum servasse, luce clarius manifestat: praesertim cum idem venerabilis doctor Gregorius Graecam linguam nescierit, et sui monasterii monachos Benedicti utique regulis mancipatos in Saxoniam destinavit* (32).

Atque hanc quidem Graecorum monachorum substitutionem satis quoque indicant ipsae praesidium mutatae deinceps apud eundem diaconum appellationes: cum eos, qui ante abbates audiebant, jam hegumenos aut praepositos appellet (33): verum nihil magis demonstrat, quam inscriptio illa, quae, ut dixi superius, in templo Sancti Sabae infra altare maximum a tergo legitur:

† GGS EPS SERVVS SERVORV Dī DILECTO
FILIO NRO EUGENIO. A NOBS CŒCRATO EGV MENO. I SVBSCRIP
TO LOCO Q NOMINAT CELLA MYRONIANA. SVpra PORTA BE
ATI PAVLI APLI VBI E ECCLIA RECDITA. AD HONORE IMAGINIS DNI Dī

Desunt caetera, quod fortasse atramento tantum inscripta fuerant: nam in lapide, qui admodum grandis est, linearum vestigia adhuc apparent, quae ideo ductae videntur, ne manus scribentis in pingendo aberraret. Enimvero inscriptionem hanc ab Odericio editam invenies (34): at is de Gregorio Magno ne cogitavit quidem, ratus scilicet, Graecos monachos multo serius in urbem confluisse: itaque eam ad Gregorium IV pertinere duxit, aut ad unum aliquem e caeteris pontificibus maximis, qui consecuti sunt, ad septimum usque ejusdem nominis, quippe deum post hunc monachi Latini, ut Joannes diaconus optaverat, in monasterium illud redierunt. Verum in hoc titulo Gregorium Magnum designari, ex Joannis diaconi dicto, quod superius attuli, manifestum fit. Nimirum in verbis illis *sancti Sabae confessoris Christi monasterium, cujus laus est in sexta et septima synodo*, hic latet sensus, ut infra ostendemus, ex eo monasterio virum esse delectum, qui ad synodum sextam, ac rursum alium, qui ad synodum septimam legatus a pontifice maximo mitteretur, atque utrumque legatione sua cum laude defunctum. Quia vero synodus sexta sive concilium Constantinopolitanum iii, anno 680 vocatum est, id est annis 35 antequam Gregorius II pontificatum maximum caperet, liquet profecto, qui primus monasterium novi Sancti Sabae hegumenus fuerit, eum ab alio, quam a primo Gregorio consecrari non potuisse, atque adeo magnum Gregorium ejus monasterii conditorem atque constitutorem fuisse. Primum autem novi monasterii hegumenum factum esse Eugenium, diploma ipsum indicat, cujus initium est ea inscriptio: indicat illata mentio *Ecclesiae recondita*, indicat etiam ommissio nominis Sancti Sabae, quod posteriores in eo monasterio appellando nunquam omiserunt. Verum multo luculentius testimonium a Lucio II pontifice maximo habemus, qui anno 1134, Graecis deficientibus, monasterium illud monachorum Cluniacensium esse voluit. Sic enim is ad Petrum Cluniacensem abbatem scripsit (35): *Monasterium Sancti Sabae a temporibus sanctissimi papae Gregorii in religione [ix] et honestate fundatum, atque magnis et amplissimis possessionibus ditatum fuisse dignoscitur.* Quibus ille verbis designat fortasse diploma Eugenio Hegumeno datum, in quo scriptum fuisse, quidquid Gregorius monachis assignasset, non est ambigendum (36): quanquam inscriptione illa magna ex parte deleta, nihil de his aliunde rescire nunc possumus (37). Nec

(29) In V. Greg. lib. iii, c. 5, n. 3.

(30) Ibid. et ex Greg. lib. xi, ep. 76. Mellito abbati, quae incipit, *Post discessum congregationis nostrae, quae tecum est*, etc. Unde liquet epistolam 11 lib. viii, ad Candidum S. Andreae abbatem, in priores libros rejiciendam esse.

(31) Lib. iv, n. 82.

(32) Ibid. n. 80.

(33) Ibid. n. 85, 88, 97.

(34) Syll. vet. inscr. p. 270, n. 106.

(35) Harl. Conc. t. VI, p. 1238.

(36) V. Ann. Camald. t. I, App. n. 24, ubi in Donatione Baldolini comitis, an. 961, mentio fit fundi monast. S. Sabae via Appia ad milliari. viii. Porro Gregorius idem, antequam Eugenium hegu-

menum faceret, eodem modo apud templum S. Pancratii Maurum abbatem constituerat (lib. iv, ep. 18): *In quo etiam monasterio (verba ipsius sunt) te Maurum abbatem praevideamus praeposendum: statuentes ut terras praefatae ecclesiae, vel quidquid illuc intraverit, seu de redditibus ejus accesserit, ante dicto monasterio tuo debeat applicari atque illic sine diminutione aliqua pertinere: ita sane, ut quaecunque in ipsa suprascripta ecclesia fienda reparandaque sunt, per te sine dubio reparentur.*

(37) Quaedam tamen de his tradita puto in litteris Alexandri III. P. M. De monasterio S. Sabae cum pertinentiis suis, quarum initium est: *Etsi Ecclesiarum omnium curae.* Exstant haec in bibliotheca Regia Parisiensi, cod. Colbert. 723.

vero inscriptionis antiquitati litterarum forma refragatur, de qua etsi multa quæsit Ode-rius, non ille tamen quidquam exprompsit, quod monumentum illud sequioris ætatis esse demonstret. Quin nexus quidam iis similes sunt, quos in veteri marmore ad Sancti Pauli via Ostiensi videre licet, epistolam referente ejusdem Gregorii ad Felicem subdiaconum et rectorem patrimonii Appiæ, quam inter cæteras Gregorianas reperies (38).

Illud demum addendum est, utili plane ac salubri consilio Græcos monachos a Gregorio Magno bene habitos, et Romæ perennare jussos: cum totius Orientis causa maxime opus esset, non desiderari Romæ pios ac fideles interpretes Græcarum epistolarum, quæ inde sæpissime ob frequentes controversias et variorum hæreticorum fraudes mittebantur. Rari quippe tunc erant inter Romanos, qui Græce scirent, nec tales semper, ut fides iis haberi posset: ut ipse Gregorius se expertum esse, Eusebio Thessalonicensi episcopo testatus est (39). Qui vero post eum pontificatu maximo potiti sunt, illud quoque commodi ex eo monasterio ceperunt, ut probos inde ac doctos viros deligere potuerint, quos conciliorum causa tuto atque utiliter in Orientem legarent.

VIII. Age nunc, tam antiquo monasterii Sabaitarum hegumeno invento, de cæteris inquiramus, quo suis Leontio etiam nostro, si fieri possit, locus tribuatur. In concilio Lateranensi, quod anno 649, Martino I pontifice maximo, coactum est, actione sive secretariorum hæc a Theophylacto primicerio noteriorum prolata legimus: *Suggero vestræ beatitudinī, quoniam præ foribus venerabilis secreti sanctitatis vestræ astant plurimi reverentissimi abbates, presbyteri et monachi Græci, jam per annos habitantes in hac Romana civitate, nec non in præsentī adventantes, Joannes, Theodorus, Thalassius, Georgius, et cum ipsis aliī venerabiles viri, petentes ut conspectui vestro præsententur* (40), etc. Hi omnes a Martino admissi, libellum obtulerunt, quo catholicam doctrinam professi rogabant ut a Patribus communi consensu Monothetarum errores damnarentur. In fine autem subscriptiones sunt hujusmodi:

- Joannes abba presbyter monasterii Patris nostri sancti Sabbæ, postulans manu propria subscripsi.*
Thalassius misericordia Dei abba presbyter sanctæ Dei Genetricis et beati Andreæ, postulans propria manu subscripsi.
Theodorus gratia Dei abba presbyter monasterii venerandæ lauræ Sancti Sabæ, postulans manu propria subscripsi.
 [x] *Georgius abba presbyter, similiter.*
 5. *Theodorus abba presbyter, similiter.*
Theocharistus misericordia Dei presbyter, similiter.
Theodorus misericordia Dei diaconus, similiter.
Paulus misericordia Dei presbyter, similiter.
Theodorus presbyter, similiter.
 10. *Zosimus presbyter, similiter.*
Joannes presbyter, similiter.
Theodorus monachus, similiter.
Polychronius diaconus, similiter.
Constantinus diaconus, similiter.
 15. *Petrus diaconus, similiter.*

- Theodorus diaconus, similiter.*
Sergius monachus, similiter.
Thomas diaconus, similiter.
Georgius diaconus, similiter.
 20. *Stephanus diaconus, similiter.*
Sergius monachus similiter.
Andreas diaconus, similiter.
Eutychius monachus, similiter.
Cosmas monachus, similiter.
 25. *Mucunius monachus, similiter.*
Abrahamus monachus, similiter.
Joannes monachus, similiter.
Anastasius monachus, similiter.
Theodorus monachus, similiter.
 30. *Theoctistus monachus, similiter.*
Leontius diaconus, similiter.
Paulus monachus, similiter.
Petrus monachus, similiter.
Joannes monachus, similiter.
 35. *Maximus monachus, similiter.*
Anastasius monachus, similiter.
Leontius monachus, similiter.

Omnes istos monachos fuisse, quanquam presbyteri et diaconi usitato temporum illorum more monachos se esse non profitentur, apparet ex epistola Martini P. M. ad Joannem episcopum Phladelphiæ: *Hæc ipsa, inquit, a nobis hic synodaliter gesta ad constituendam defendendamque catholicam Ecclesiam una cum encycliis nostris et synodalibus litteris misimus per presbyterum et apocrisarium nostrum* (in Græcis est καὶ ἀποκριτὴς ὁ πατριάρχης) *abbatem Theodorum, et monachos Sancti Theodosii religiosissimæ mansionis. Joannem, Stephanum, Leontium, qui hujuscemodi nostræ apostolicæ synodo interfuerunt* (41). At vero qui ordine vicesimus subscripsit, diaconum tantum se appellat, cum alius ab eo, quem Martinus monachum dicit, omnino esse non possit: unus enim est, cui Stephanus nomen sit.

Jam quo hi ordine, qua lege subscripserint, definire non audeo. Qui primus tamen legitur, de eo ambigendum non est, ratione habita dignitatis. Erat enim Joannes, ut auctur in a. t. n. (42), *Abba presbyter venerabilis labræ Sancti Sabbæ constitutus in eremo, quæ est juxta Christi Dei nostri sanctam civitatem*, sive [xi] Hierosolymis, ubi primum et maximum Sabaitarum monasterium erat, atque unde Sabaitæ omnes originem ducebant. Cæteri porro, ut natu major quisque, sic prius subscripsisse videntur. Nam tertius, qui

(38) Lib. xiv, ep. 14.

(39) Lib. xi, ep. 74, V. et lib. x, ep. 59.

(40) Hard. Conc. t. III, p. 719.

(41) Hard. ibid. p. 646.

(42) ibid. p. 719.

hospes erat, habet ante se incolam Romanum: ibidem quippe Theodorus ille appellatur *abba presbyter venerabilis labræ in Africana provincia constitutæ*; contra Thalassius, *abba presbyter venerabilis monasterii Armenissarum in hac Romana civitate constituti*, qui appellatur *Renati*; quartus est Georgius, *abba presbyter venerabilis monasterii de Cilicia, qui ponitur in Aquas Salvias, quod in hac civitate habitare dignoscitur*: tum diaconus præedit presbyterum, et monachi diaconos; cuius perturbationis alia esse causa vix potuit, quam ratio habita ætatis, sive monachorum sive monasteriorum.

At vero, ut propius accedam, quo loco quintus præfecturam gereret, adjectum non legimus: nemo tamen errare me doceat, si Theodoro huic monasterium Romanum Sancti Sabæ assignaverim. Nondum certe Græcorum monasteriorum numerus in urbe auctus fuerat, ut alia huic quærenda sit domus: quique in urbe ipsa degeret, et omnibus notus esset, exemplo ejus, qui proximus sub-crisperat. Georgii abbatis suburbani, ipse etiam monasterii sui appellationem omittere potuit. Nec parum opinionem hanc meam adjuvat ipsa legatio qua functus dicitur: ipse enim est, quem Martinus apocrisiarium suum appellat in epistola, quam superius memoravimus, ad Joannem episcopum Philadelphie: quod utique munus illi non imposuisset, si nec hominem bene nosset, nec eum reducem in urbem expectasset.

Sunt autem et Theodori alii quinque: ex his qui ordine septimus est, ipsum illum esse opinor, quem non multis post annis Vitalianus P. M. episcopum creavit, et in Britanniam misit, ut auctor est Beda, qui et Græcum et monachum facit, et Roma missum scribit (43): quanquam idem *subdiaconum* tantum Græco ritu factum antea fuisse tradit (44), cum in subscriptione *diaconus* dicatur. Cæterum si mavis hunc esse qui ordine decimus sextus est, repugnare non possum. Indicia enim certa et explorata nulla sunt. De tribus aliis, qui sequuntur, multo minus in tanta rerum obscuritate loqui possum: ut neque de cæteris fere, præter tres illos, quos memorat Martinus, nempe *Joannem, Stephanum, et Leontium*, qui e monasterio erant Sancti Theodosii, de quo sæpe a Cyrillo Scythopolitano in Vita Sabæ mentio fit. Esse autem puto ex iis qui subscripsere, undecimum, vicesimum et tricesimum primum: ad dignitatem enim legationis pertinebat, ut ii mitterentur, qui ad aliquem in Ecclesia gradum ascendissent; itaque credibile est presbyterum cum diaconis binis missum esse. Duos tamen e cæterorum conditione eximo, et apertam in lucem deduco, vicesimum nonum et ultimum, sive Theodorum monachum et Leontium monachum, quos ego ambos diversis temporibus præfectura denique monasterii Sancti Sabæ in urbe functos esse contendo.

IX. Hos e monasterio Romano fuisse, testem habeo Martinum P. M., cui ambo operam suam navarunt. Sic enim in epistola ad Ecclesiam Carthaginiensem scribit: *Ut autem hujusmodi nostri sacrificii pretiosum opus vobis quoque ipsis penitus certum faceremus, ea, quæ in presentia nobis gesta sunt, continentia, sicut dictum est, vestrorum sermonum splendorem et coruscationem, una cum nostris encycliis litteris ad vos misimus per Theodorum et Leontium religiosos monachos sanctæ lauræ* (45) Sic enim Sabaitarum separatim degentium monasteria appellabantur. Quod vero et hegumeni Romanæ lauræ deinceps facti sint, facile ostendunt.

Ac primum de Theodoro dicam, quem ex subscriptionum serie Leontio seniore (xii) fuisse, credere licet. Hunc ego eum esse puto, quem deinde Agatho pont. max. ad concilium Constantinopolitanum iii, sive ad synodum sextam legavit, ut ei præset, ac vice sua fungeretur. Cui sane ille subscripsit primus his verbis: *Theodorus minimus presbyter sanctæ Ecclesiæ Romanæ et legatus Agathonis beatissimi et æcumenici papæ urbis Romæ subscripsi* (46). Non me nomen movet unum et solitarium: movet Joannis diaconi auctoritas, cujus dictum superius attuli. Mentionem is inferens monasterii Sancti Sabæ, illa inseruit, *cujus laus est in sexta et septima synodo*. Enimvero sine controversia est, ad septimam synodum missum esse ab Adriano I pont. max. ut legatus concilio præideret, Petrum hegumenum Sancti Sabæ: sic enim concilii Nicæni ii, sive septimæ synodi subscriptiones se habent: *Petrus indignus presbyter et hegumenus monasterii sancti patris nostri Sabæ siti Romæ, et locum supplens Adriani papæ senioris Romæ, definiens subscripsi*. Cum igitur diaconus testetur, in utraque synodo partem monasterio illi laudem, ac de septima synodo compertum habeamus quid ille paucis significare voluerit; recte, opinor, statuimus, de sexta item synodo rem eandem ab illo indicari. Nec sane mirum videri debet, Agathonem de Theodoro hoc nostro mittendo cogitasse, cum is jam concilio Lateranensi interfuisset contra hæreticos eosdem coacto, contra quos Constantinopolitanum in indicebatur; præsertim cum Græcus origine Græce sciret, eoque nomine idoneus præfueris esset, qui inter Græcos episcopos utiliter ac sine offensione versaretur: eo maxime tempore quo vix ullus Agathonis prælo erat, qui tanto muneri par esse posset. Nam de hac re sic ille queritur in epistola ad Augustos: *Igitur quia tranquillissimæ fortitudinis vestre clementia personas de episcopali numero dirigi jussit, vita atque scientia omnium Scripturarum præditas; de vitæ quidem puritate, quamvis quisquam munditer vixerit, confidere*

(43) Hist. Angl. lib. iv, c. 1.

(44) Ibid.

(45) Hard. Conc. t. III, p. 655

(46) Ibid. p. 1625.

tamen non præsumit: perfecta vero scientia, si ad veræ pietatis scientiam redigatur, sola est veritatis cognitio: si ad eloquentiam sæcularem, non æstimamus quemquam temporibus nostris reperiri posse, qui de summitate scientiæ gloriatur: quandoquidem in nostris regionibus diversarum gentium quotidie æstuat furor, nunc confligendo, nunc discurrendo ac rapiendo. Unde tota vita nostra sollicitudinibus plena est, quod gentium manus circumdat: et de labore corporis victus est, eo quod pristina ecclesiarum sustentatio paulatim per diversas calamitates deficiendo succubuit (47). Quin idem hac ipsa de causa exoptaverat, ut Theodorus alter, id est archiepiscopus Cantuariensis, Græcus et ipse olim in urbe monachus, de quo dixi superius, Romam e Britannia veniret: *Sperabamus*, inquit, *de Britannia Theodorum confamilum atque coepiscopum nostrum, magnæ insulæ Britannia archiepiscopum et philosophum cum aliis, qui ibidem usque hactenus demorantur, exinde ad nostram humilitatem conjungere, atque diversos hujus concilii episcopos in diversis regionibus constitutos, ut a generalitate totius concilii servilis nostra suggestio fieret* (48). Quamobrem si quis demum opponat, Theodorum illum nostrum in subscriptione concilii Constantinopolitani aliter, atque Petrus post eum Nicææ fecerit, semet hegumenum Sancti Sabæ professum non esse; non ideo de sententia decedam; et causam potius fuisse hanc dixerim, quod is inter presbyteros cardinales allectus, jam in monasterii præfectura Leontium successorem habuisset.

X. Hunc quippe esse Leontium nostrum, qui se in Vitæ Gregorianæ titulo hegumenum Sancti Sabæ appellat, historia ejus plane confirmat. Scribit ipse, iis se vixisse temporibus, quæ a sancti Gregorii Agrigentini ævo parum distarent. Hoc nempe sonant ea verba, καὶ τοῦτο θαυμασιώτερον, ὅτι ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις [xiii] ταύταις καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ γενεᾷ τοιοῦτον ἐστὶν ὁ Χριστός ἀπέδειξεν ἐργάτην, id est: *Quæ etiam eo miranda sunt magis, quod postremis hisce diebus ab ætate hac proxima talem sibi operarium Christus præoptaverit* (49). Atqui Gregorius, ut infra ostendemus, natus erat anno 548, idemque, cum ad multam senectutem vixisse dicatur, ad annum saltem 630, pervenerat. Proximus igitur ejus ætatis erat Leontius, qui æqualis fuit Theodori legati, quem Constantinopolim profectum scimus anno 680, sive quinquaginta circiter annos, postquam Gregorius cœlestem in patriam avolarat. Quapropter causa nulla est, cur alium ab eo fuisse putemus, quem eodem tempore, eodem in monasterio Leontium nomine monachum exstitisse videamus. Nam ne cætera quidem discrepant, quæ fortasse quispiam ad rem confirmandam requirat. Ætas enim Leontii, qui in concilio Lateranensi libello illi supplici tanquam adolescentior subscripserat ultimus, Agathonis temporibus ea jam esse debebat, quæ hegumenum deceret. Actum enim fuerat concilium illud anno 649, ut anno, quo Constantinopolitanum in indictum est, quinquagesimum saltem annum Leontius numerare deberet, tum etiam qui adolescens etiam tum rei Christianæ causa in Africam legatus fuerat, dignus merito monachis suis videri potuit qui natu grandior monasterii præfectura ornaretur.

Quæ cum ita sint, licebit jam et Leontium nostrum cæteris adnumerare, quos Basnagius de Leontio Byzantino disserens (50), sexto et septimo sæculo cognomines exstitisse, et aliquid scriptis vulgasse invenit.

XI. Quod reliquum est, aliquot jam monasterii Sancti Sabæ hegumenis a me detectis ac designatis, non ingratum fore existimo, si cæteros etiam, quos reperire potuerim, serie aliqua instituta, exhibeam, quam proxime ad tempora accedens Lucii II pont. max., qui anno 1144 Cluniacenses monachos, Græcis dilapsis, in illud cœnobium adduxit. Quamquam laterculum multis intervallis vacare necesse est: silent enim historici, et monumenta earum ætatum perire. Ad annos vero quod attinet, moneo eos a me ascriptos, qui comperti omnes et explorati essent, sed potius qui ad unum aliquem ex annis præfecturæ eorum pertinere viderentur: quod ipsum initium mihi ignotum esset, nec inveniri fortasse vel longo labore posset.

Hegumeni qui monasterio Romano S. Sabæ præfuerunt.

ANNO DLXXX. — Religiosus abbas, fortasse ex Africa, coloniae sacræ conditor, et Cellæ Novæ incola, qui sanctum Gregorium Agrigentinum ex Oriente reducem hospitio accepit. De hoc dixi superius n. 5. Nomen ejus ignotum est.

DXCVI. — EUGENIUS, quem hegumenum I consecravit Gregorius Magnus in novo monasterio S. Sabæ. De eo dixi n. 8.

DXCVIII. — CYRIACUS I, cujus meminit Gregorius Magnus lib. 9, epist. 120, ad Claudiū in Hispaniis: *Propterea, inquit, dilectissimum filium nostrum Cyriacum monasterii nostri Patrem Vestræ Gloriæ commendamus, ut peractis, quæ ei injuncta sunt, nulla illum remeandi mora præpediat*. Idem alio etiam ab eodem legatus, ut apparet ex epist. 107 libri ejusdem.

[xiv] DCXLV. — THEODORUS I, qui subscripsit libello supplicis monachorum Græcorum in concilio Lateranensi, ut supra docui n. 8.

DCLXX. — THEODORUS II, quem Agatho P. M. ad synodum sextam legatum misit. De hoc superius dixi ad n. 9.

(47) Hard. Conc. t. III, p. 1122.

(48) Ibid. p. 1118.

(49) In Vit. Greg. n. 1.

(50) Ad Henric. Canis. t. I, p. 531.

DCLXXX. — LEONTIUS, qui vitam scripsit sancti Gregorii Agrigentini. De hoc egi n. 9 et n. 10.

DCCXX. — MARCUS, cujus nomen ab uno Allatio didici. Is nempe in Diatriba de Simeonibus pag. 109, codicem se vidisse testatur *Marci monachi et hegumeni sancti Patris nostri Sabæ* εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τῆς Ἀκραγαντίνων Ἐκκλησίας. De bibliotheca, in qua hæc legerit, nihil ad. lit; codicis tamen hoc offert initium: *Σοφὸν καὶ ἀκατάληπτον γράμμα, καὶ τῇ οἰκουμένῃ ὠφέλιμον.* Ex his autem manifestum sit, illum ob oculos habuisse vitam a Leontio scriptam: idcirco post eum recensendus fuit, præsertim cum designatione temporum Gregorianorum primum se scriptorem Leontius prodatur.

DCCCLXX. — PARDUS, cujus mentio est in Libro Pontificali ubi de Adriano I, P. M. n. 21, scribitur: *Direxit ejus ter beatitudo continuo ad eundem Desiderium regem suos missos ad eandem recipiendas civitates, scilicet Pardum religiosum hegumenum monasterio beati Sabæ, et Anastasium primum defensorem.* Vide etiam Cod. Carol. t. I, ep. 51.

DCCCLXXVII. — PETRUS I, qui concilio Nicæno II, jussu Adriani I, P. M. præfuit, ut dixi n. 9. De eo liber Pontificalis in Adriano I, n. 88: *Hic elegantissimus præsul atque fortissimus rectæ fidei prædicator direxit missos suos, videlicet Petrum venerabilem archipresbyterum sanctæ Romanæ Ecclesiæ, et Petrum religiosum abbatem venerabilis monasterii Sancti Sabæ, quæ appellatur Cellanova, ad imperatorem Constantinum et matrem ejus Irenem.*

DCCCLXXVII. — BASILIUS, ad quem scripsit sanctus Theodorus Studites hoc titulo, Βασίλειε τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ ἀρχιμανδρίτῃ Ρώμης. Lib. I, ep. 33, et cui nondum hegumeno alias litteras miserat, Βασίλειε μονάζοντι. Lib. II, epist. 28, eundem Leo III, P. M. legavit ad Karolum Aug. ann. 807. Vide Cod. Carol. t. II, epist. 10.

DCCCLXXVII. — JOANNES I, cujus meminit Joannes diaconus in Vita sancti Gregorii Magni lib. IV, n. 83, his verbis: *Ubi etiam tempore Petri archidiaconi et Joannis hegumeni Saturninus monachus dextra lævaque beati Gregorii effigies sanctorum apostolorum, quem-admodum modo videntur, depinxit.*

DCCCLIII. — ATHANASIUS, de quo idem Joannes diaconus hæc in eadem Vita lib. IV, n. 83: *Ipsius quoque pontificis (Leonis IV) tempore, ejusdem Patris (Gregorii) monasterio Athanasius præfuit, vir quidem charitate conspicuus, et sui monasterii [xv] cautissimus executor.*

DCCCLX. — EUTHYMIUS, quem idem Joannes memorat ibidem n. 93, quanquam tempus quo vixerit non designat. Ait enim, *Ad portas, quas Euthymius hegumenus fecerat, monasterii hujus perveni.* Quæ verba sunt Urselli cujusdam prodigium narrantis.

DCCCLXXIII. — CYRIACUS II, quem Joannes idem l. IV, n. 97, Latina voce *Dominicum* appellat. *Nuper, inquit, Dominicus quidam presbyter, Zacharia episcopo, de quo præfatus sum, Gregoriani monasterii curam gerente, præpositus exstitit monasterii: qui carnis fragilitate corruptus, Eupraxiam quendam sanctimoniam a monasterio Sancti Andreæ apostoli, quod appellatur Clivus Scauri, diripuit vel subduxit, etc.*

DCCCLXXC. — ANONYMUS, de quo mentio fit in Actis sancti Adalberti episcopi Pragæ ab auctore temporum ejus æquali conscriptis, apud Bolland., t. III April., p. CLXXXII, et apud Mabillon. in *Annal. Bened.* lib. I, n. 49, cui litteras pro Adalberto scripsisse dicitur Nilus abbas Vallis luci, is qui deinde monasterium Cryptæ Ferratæ condidit. Nomen illi fortasse Petrus II, cum abbas hoc nomine post cardinales subscripserit concilio Romano sub Gregorio V, anno 998. (Apud Baluz. Misc. t. II, p. 118, ed. Luc.)

MLXXXVI. — GREGORIUS, qui prius post cardinales subscripsit concilio Romano sub Benedicto IX, his verbis: *Gregorius abbas Sancti Sabæ.* (Hard. Conc. t. VI, p. 915.)

ML. — JOANNES II, quem memorat Mabillonius in *Annal. Bened.* lib. LIX, n. 75, de synodo Romana agens, quæ sub Leone IX celebrata est: *Romani, inquit, abbates erant Joannes Sancti Sabæ, Reinerus Sancti Cosmæ, Petrus Sancti Bonifacii, etc.* Quorum et subscriptiones affert in Append. n. 64, tom. IV, ex codice S. Mansueti.

MLXXXI. — MAURUS, qui primus post cardinales subscripsit concilio Romano sub Gregorio VII (Baluz. Miscell. t. II, p. 119, ed. Luc.); ad quem etiam litteræ exstant ejusdem Gregorii, lib. II, epist. 46 et 48. (Apud Hard. t. VI, p. 1295, 1297.)

MCXV. — ANSELMUS, de quo hæc Mabillonius *Annal. Bened.* lib. LXXII, n. 102: *Tunc Romæ Anselmi nuper defuncti archiepiscopi (Cantuariensis) ex sorore nepos Anselmus, pontifici (Paschali II) maxime familiaris, et ab eo non ita pridem Sancti Sabæ in urbe monasterii creatus abbas: quem deinde factum episcopum Londoniensem scribit. Hic tamen [xvi] Italus erat, et Sancti Sabæ abbas ornamentarius fuisse videtur, postquam Græci monachi illuc esse desiderant.*

XI. Ad Leontium ut redeam, de patria ejus nihil exploratum est. In Africa aliquandiu veratum esse ut credam, nonnulla suadent: primum enim animadverti, monachos illos, qui libellum Martino I, pont. max. obtulerunt, cui libello Leontius quoque subscripsit, jam quidem *per annos habitantes in hac Romana civitate* dici, at eosdem tamen ex Africa Romam migrasse: sic enim de suo erga thronum apostolicum studio et amore loquuntur: *Et prius quidem communiter, dum Afrorum habitarem provinciam, hanc apostolicam summam expelivimus sedem:* quibus Græca respondent hujusmodi: *Καὶ πρότερον οὖν κοινῶς, ἡνίκα τὴν Ἀφρῶν παρρησίαν χώραν, τὸν ἀποστολικὸν τοῦτο καὶ κορυφαῖον ἐξῆρτασαν*

ἑρῶν (51). Tum et illud valere aliquid visum est, Leontium potissimum delectum esse, ut cum Theodoro monacho in Africam legaretur, ut superius indicavimus (52). Unde etiam planum sit, cur idem Græce parum scire videatur. Quis enim in Africa Græcas litteras ea tempestate floruisse duxerit? Papebrochius Siculum fuisse opinatus est (53); credo, quod Sæculi hominis vitam litteris mandarit, vel etiam quod accuratius Siciliæ res et loca descripserit. Quidquid demum statueris, certe eum historiam suam scripsit, procul ab urbe fuisse dicendus est: nam ubi iudicium describit, quod Romæ de causa Gregorii Agrigentini actum est, sic de finitimis episcopis a pontifice maximo convocatis locutum invenies (54): Ἦν γὰρ ὁ πάππας τοῖς ἐπισκόποις πάντας τῶν μερῶν ἐκείνων συναθροίσας. Nec sane Romæ scribens, illud ἐκείνων usurpasset Leontius. Alia indicia, unde patriam ejus aut incolatum agnoscas, in tota hac historia frustra quæras.

XII. Ipsa vero Leontii historia quam verax, quam accurata sit, ex veterum monumentis cognoscere ac dijudicare non possumus. Ut cæteros mittam, non Agrigentinis quidquam, non reliquis Siculis præsto fuit, quod nobis suppeditarent. Ne illud quidem in comperto est, num quæ scripserit, ex aliorum sermonibus, an ex alicujus hauserit scriptis. Nihil enim adest quo ea confirmet quæ narrat, ut poetarum more scribere videatur: sed tamen verius, opinor, Vitam totam primus ipse composuisse atque ornasse, ex eaque cæteræ, quæ exstant, fluxisse dicentur: quod Papebrochius quoque censuit (55). Nam hæc quidem breviores multo sunt, et ipsis Leontii verbis intextæ: nec quidquam, quod sciam, referunt, quod Leontius prætermiserit: esto quædam aliquatenus dissentiant, quæ tamen et levia esse invenies, et scriptorum negligentiam tribuere poteris. Simeon Metaphrastes in primis, ille idem, quem junior Psellus (56) tot cumulat laudibus, tanquam qui veteres Ἀρχαίους emendarit, et ex ejusque opere, falsis multis humilibusque rejectis, vera atque illustria restituerit, is, inquam, narrationes Leontii recepit omnes, ipsumque historiarum ordinem ad amussim retinuit, ut ut brevior esse laborarit. Nec Metaphrastæ eam Vitam, quæ a Surio Latine reddita est, æstetam eruditi suspicantur: video enim, eam inter opera Simeonis germana a Cave censi ex Allatii auctoritate, qui ea omnia recognovit.

Inde vero illud etiam patet, Leontium nostrum aliquo in pretio a Metaphraste habitum, nec scripta ejus auctoritate carere illi visa. Quod de iis quoque [xvii] dici debet, qui ex hac ipsa historia breves narrationes excerpserunt, quæ in Menologiis leguntur. Quorum tamen iudicio mihi acquiescendum non duxi; itaque de rebus singulis, quæ dubitandi ansam præbeant, in adnotationibus, ut par est, diligenter inquiram.

XIII. Græca sumpsit, accurateque descripsi e codice membranaceo perantiquæ Bibliothecæ Romanæ Basilianorum, antequam præclara illa χειρῆτα in Vaticanam inferrentur: quod, hæc dum scribo, factum est. Codex ille numerum habebat xxx, cujus paginæ ceris constant binis. Sæculo nono scriptum duxerim, antequam Metaphrastæ Vitæ prodire cœpissent: ille enim ineunte decimo sæculo opus suum edidit; quo publicato, inquit Montfauconius (57), *antiquiores illæ sanctorum Vitæ obsoleverunt apud Græcos*. Verum alterum quoque codicem item membranaceum nactus ex eadem bibliotheca, eo etiam usus sum, ac si quid in hoc deesset, si quid aliter scriptum esset, adnotavi. Præferbat hic numerum xxv, qui sequioris ævi esse videtur, quanquam satis emendate scriptus: unum paucorum dixeris, qui post Metaphrastæ opus scripti reperiuntur. Nam, ut idem Montfauconius ait (58), *Si qui velustiores et ante Metaphrastem adornatas sanctorum Vitas complectantur, ii vel nono vel ineunte decimo sæculo ut plurimum exarati sunt*. Quædam demum, quæ in utroque codice desiderabantur, Vaticana bibliotheca suppeditavit, quemadmodum loco ascriptum reperies.

XIV. Dicam et de Græcæ editionis ratione, quam multi fortasse improbaturi sint. Græca nempe, pace quod horum factum sit, Græca, inquam, sine apicibus edenda curavi, tam quæ a Leontio, quam quæ a Gregorio cæterisque scriptoribus per totum volumen hic habes. Tantum ego facinus facere ausus sum, non tam quia in exemplaribus multos omisisses apices animadverti, quam quia in eorum sententia sum, qui omnes ab omnibus libris scriptisque eliminandos existimant. Nam ne ipse quidem video quorsum spectent, nisi forte ut litterarum speciem deformerent, et, si qui nunc eos in pronuntiando pro norma aliqua habeant, ut suavissimam linguam barbararum similem reddant. Aures certe non habent, quibus ita recens pronuntiandi ratio concepit est. Nam quod aiunt, apices ides ad distinguendas verborum similitum diversas significationes plurimum conducere; primum non intelligo, cur in obelis istis arbitrariis majorem significationis inesse vim putent, quam in sententia ipsa nexuque verborum. Deinde hoc valere debebat, ut tum solum usurparentur apices, cum discrimine aliquo opus esset: quo tamen tum quoque carere facile possumus, linguarum aliarum exemplo, in quibus sine apice fere ullo sententia verborum et vis ex ipsa rerum natura sese manifestat. Enimvero Græca eo etiam minus apicibus indigent, quod jam prisca illa pronuntiandi ratio, ejus reinventæ causa inventi apices sunt, non modo ignota omnibus est, sed ne revocari quidem labore ullo aut studio

(51) Hard. Conc. t. III, p. 722.

(52) N. 9.

(53) Mensis Maii t. II, p. 502.

(54) N. 71.

(55) Ad Ephem. metr. Græc. ut super n. 1.

(56) Apud Fabric. B. G. t. VI, p. 511.

(57) Palæogr. Gr. l. iv, c. 2, p. 275.

(58) Ibid.

potest. Egrege enim falluntur, qui accentus meras vocalium producendarum notas esse putant. Quare unum aspirandi signum et iota quod vocant subscriptum abunde mihi esse visa sunt, ut Græca quisque expedite legere, et omnia intelligere posset; cætera illa grammaticorum inventa ut antiquis temporibus, cum litteræ florent, ignota perdiu fuerunt, sic hodie sine fraude auctoribus reddi suis posse, et prisca scribendi ratio merito revocari.

[xvii] Nolim tamen contemni se putent tot doctissimi viri, qui in Græcis edendis grammaticorum leges secuti, scriptis veterum apices omnino addendos existimarunt, tum etiam, cum auctores vulgarent, qui nunquam iis usi essent: æque, opinor, addendo peccantes, ac nos demendo. Equidem de consilio eorum causisque non disputo. Satis mihi est, si ferant me cum iis sentire, qui jam a sæculo xv apices repudiare ausi sunt: non multi licet eos imitari postea voluerint, et pauci adhuc a communi consuetudine recesserint.

ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΚΑΙ ΕΠΙΘΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΑΒΑ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

ΔΙΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΘΑΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΚΡΑΓΑΝΤΙΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΗΤΟΙ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΩΝ ΕΠΑΡΧΙΑΣ.

LEONTII PRESBYTERI MONACHI

ET PRÆFECTI MONASTERII SANCTI SABÆ URBIS ROMÆ

ENARRATIO

ΥΠΕΡ ΑΓ ΜΙΡΑΚΥΛΩΡΥΜ ΣΑΝΚΤΙ ΒΕΑΤΙΚΥΕ ΠΑΤΡΙΣ ΝΟΣΤΡΙ ΓΡΕΓΟΡΙΙ (59) ΚΥΙ ΕΠΙΣΚΟΠΥΣ ΦΥΙΤ
ΕΚΚΛΕΣΙΑΣ ΑΓΡΙΓΕΝΤΙΝΟΡΥΜ ΙΝ ΠΡΟΒΙΝΚΙΑ (60) ΣΙΚΙΛΙΑ.

Κύριε, εὐλόγησον.

A

[xix] *Benedic, Domine*

Α. Φοδερὸν καὶ ἀκατάληπτον θαῦμα, καὶ τῇ οὐ-
κυνήτῃ ἐφέλιμον πάση, μᾶλλον δὲ τοῖς φόβῳ καὶ

(59) Secundum hoc nomine episcopum Agrigen-
tinum appellamus Gregorium nostrum, rati lidem
aliquam habendam esse Kalendario Agrigentino, in
quo Gregorii nomen legitur x Kal. Julii. Nam etsi
de tempore quo ille vixit, minus constat, vixisse ta-
men ante Gregorium nostrum, fateri oportet. Men-
tio ejus fit in Historia translationis S. Agrippinæ
martyris, et Agrigenti episcopus fuisse dicitur
temporibus Valeriani et Gallieni Augg. (Cajet. t. I,
p. 79.) Menæa quoque Græcorum meminere, quan-
quam alio die, quam apud Siculos. De eo enim
Bollandus (t. II Jan., p. 970, n. 8, ed. Ant.):
*Alium utroque antiquiorem Gregorium celebrant Me-
næa xix Decembris, quem et tradunt a Proterio pa-
triarcha Alexandrino ad S. Elesbaan regem Æthio-
pium missum, multas in Arabia ecclesias consecrasse,*
multos Judæorum adjunxisse Christo. Verum Prote-
rii mors contigit anno 457. (Sallier. Patr. Alex.
n. 290, apud Boll.) ducentis fere post annis, quam
Agrippina martyr occubuit: ut Translationem illam,
si retinenda historia est, quam medio ævo li-
centius amplificatam censuit Papebrochius (t. IV
Jan. p. 464), in posteriora tempora referre opus
sit.

Porro utrumque Gregorium cum dixit Bollandus,
hunc nostrum designabat, et eum qui tertius Agri-
genti episcopus hoc nomine fuisse visus est Baro-
nio (in adnot. ad Martyr. Rom. die 23 Nov.);

I. Ut inopiæ meæ conscius ad expositionem me
contuli (61) paulo accusationem prodigii hujus

quem tamen scriba librarius decepit aliquis, *Gre-
gorio* scilicet supposito pro *Georgio*. Nam ille ter-
tium Gregorium facit Agrigentinum episcopum, qui
adfuit synodo Romanæ sub Agathone pont. max.
Hunc vero in exemplaribus Conciliorum Regiæ, Lab-
beanæ et Harduinianæ editionis subscripsisse ap-
paret his verbis: *Georgius exiguus episcopus san-
ctæ Agrigentinæ Ecclesiæ provinciæ Siciliæ in hanc
suggestionem, quam pro apostolica nostra fide una-
nimiter construximus, similiter subscripsi.* (Conc.
Const. iii, act. 4.) Idemque in altero concilio Ro-
mæ ob res Britannicas acto *Georgius* item appella-
tur (t. III, p. 1039, Hard. Coll.); nec vero discre-
pant codices veteres: quos inter insignis est Ro-
biensis Latinus, sæculo viii scriptus, et jamdiu in
bibliothecam Ambrosianam illatus: de cujus le-
ctione officiose me admonuit doctor eruditissimus
Cajetanus Bagattus, tantorum illorum codicum non
custos modo diligens, sed etiam interpret egregius.

(60) Deest ἔσται in cod. Vatic. neque tamen opus
est; est enim διασαφηνίζον, ut vertere possis nem-
pe: quod hic additum videtur discriminis causa:
nam, ut Stephanus Byzantinus ait, Ἀγρίγεντες
πῶλες πέντε: ac, præter Siciliam, suum habebant
Agrigentum Thracia, Eubœa, Cyprus, Ætolia.

(61) *Ut . . . me contuli:* εὐλαβενο; φράσαι: qui
Græca legit, assuescat jam nunc suspensis id genus

admirabilis planeque singularis, et cum orbi universo, tum iis utilis maxime, qui reverenter id ac benevole audierint complexique fuerint; animus meus, o charissimi, hæc secum cogitans, cum jam in profunda rerum memoria, quam intellectu teno, recolenda multum mens ipsa et graviter cohorruiisset, non mediocrem quendam, [xx] sed ingentem omnino pœnam cruciatumque subiit. Me enim commentationis magnitudo percussit cogitantem, vires mihi ad vitam hominis constantiamque enarrandam non suppetere. Equis enim tantæ historiæ par sit? vel quo ego ore enuntiem, aut qua loquar lingua? volo equidem dicere, sed non valeo. Fac, audeam effari aliquid de beato sanctoque Patre nostro Gregorio, qui in Ecclesia Dei ministrandam se pastorem magistrumque prodidit. In ipso statim exordio rursum me timor revocat. Neque enim ea, quæ ille strenue præclareque gessit, lingua hac mea efferri pro dignitate possunt: quæ etiam eo miranda sunt magis, quod postremis hisce diebus et ætate hac proxima talem sibi operarium Christus præoptaverit. Nam quid proferre ipse queam, cum et religiosissimos majores nostros, celeberrimos viros patientia hujus et mansuetudo et lenitas in admirationem adduxerit, cum in ærumnis non modo animo lætaretur ac secum ipse semper exsultaret, sed etiam graviores expere-ret? Quippe et David propheta ille mitissimus de justorum Deum timentium patientia, tanquam hi-rundo clamabat olim: « Patientia pauperum non peribit in finem »; et iterum: « Sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram »; ac rursum: « Salus justorum a Domino, et protector eorum est in tempore tribulationis »; ac similia multi alii prophetæ de justorum hujusmodi beatitate passim locuti sunt.

II. Cæterum, o charissimi, de beati ac venerandi (62) Patris nostri Gregorii prima institutione, ejusque immaculata ac Deo devota pueritia dicere incipiam. Natus est beatus hic vir in vico, cui, nomen Prætoria (63), prope urbem Agrigentum; ac

¹ Psal. ix, 19. ² Psal. xxxvi 9. ³ Ibid. 59.

verbis, quæ a reliqua oratione dissident; nihil enim hic frequentius: ut illitteratum scriptorem facile agnoscas. Totum autem exordium nonnihil vexatum videtur, neque codicum opæ sanari potuit: qua de re Cajetanus quoque questus est (in *Animadv.* t. I, p. 168, n. 2). Porro ne oratio sub ipsam initium manca esset, vobis adjeci duas *perì* et *h̄n*, scripsique *perì* βαθείας μνήμης θεωρῶν, *h̄n* ἐν νῶ φέρω. Qui codicem Vaticanum scripsit, ita se ex hisce ambagibus expedit: Φρίκη; καὶ ἐκστάσεως ἐνεπλήσθην, καὶ τὴν τῆς καρδίας οὐκ ἐνέγκας πύρω-σιν, δυνατῶς ἐδασανίσθην.

(62) *Venerandi*: pro πανσεβασμίου in codice scriptum erat πανολβίου, quod idem fere ac μακρόν. Itaque codicis 2 lectionem antetulit.

(63) Natus est Gregorius anno 559, ut infra in *Annali* ostendemus. Vicum autem natalem Latine *Prætoria* appellatum puto, quemadmodum in *Dacia* fuere *Prætoria Augusta*, et *Augusta Prætoria*

A πόθῳ ἀκρωμένους τε καὶ δεχομένους, εὐλαμένους γρά-σαι ὁ τάλας ἐγὼ εἰς ἀκριθεστέραν ἐνοιῶν· ὁ τῆς καρδίας μου ἔνδον λογισμὸς περὶ βαθείας μνήμης θεωρῶν, ἣν ἐν νῶ φέρω, πολλῆς, ὡ ἀγαπητοί, τῆς ἐμῆς φορικτῆς καὶ δεινωτάτης ψυχῆς φορικτὴν τὴν καρδίαν ἐνέγκας, οὐ μετρίως ἐτιμωρήθην, ἀλλὰ δυνατῶς ἐδασανίσθην. Ἐπιπλήττει γάρ μου τὸν νοῦν τῆς μεγάλης θεωρίας ἡ μνήμη, τοῦ βίου καὶ τῆς ὑπομονῆς διηγεῖσθαι καὶ λέγειν οὐκ ἰσχύοντα. Τίς γάρ ἱκανὸς τοιοῦτον φράσαι διήγημα; ποίῳ δὲ σόματι φέρεσθαι, ἢ ποῖα γλώττι καλῆσαι; Θέλω μὲν εἰπεῖν, ἀλλ' οὐκ ἰσχύω. Τολμήσω τόχα εἰπεῖν περὶ τοῦ μακαρίου καὶ ὁσίου ἡμῶν Πατρὸς ποιμένου; τε καὶ διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ εὐσεβῶς διοικήσαντος. Οὕτως δὲ λαμβάνω, καὶ πάλιν φοβοῦμαι. Οὐκ ἔχω γὰρ γλωτταν ἀξίως εἰπεῖν τὰ λίαν πραχθέντα παρ' αὐτοῦ μεγάλα καὶ τοῦτο θαυμασιώτερον, ὅτι ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ταύταις καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ γενεᾷ τοιοῦτον ἐαυτῷ ὁ Χριστὸς ἀπέδειξεν ἐργάτην. Τί γάρ μοι εὐ λέγειν; ἐπεὶ καὶ τοὺς τῶν πρὸ ἡμῶν πατρῶν εὐσεβῶν καὶ μεγαλύνων ἀνδρῶν ἐξένισεν ἡ τοῦτου ὑπομονὴ καὶ πραότης καὶ μακροθυμία, πνευματικῶς εὐφραίν-μένου καὶ συνσκιρτῶντος αὐτῷ ἀεὶ. μᾶλλον δὲ καὶ συντρέχοντος αὐτοῦ ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ὅθεν καὶ ὁ πρῶτατος Δαβὶδ ὁ προφῆτης ὡς χαλιδὸν ἐκείλει περὶ τῆς τῶν δικαίων ὑπομονῆς, ἐν ψῆφῳ Θεοῦ· Ἡ ὑπομονὴ τῶν πενήτων οὐκ ἀπολείται εἰς τέλος· καὶ πάλιν· Ὁι δὲ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν· καὶ πάλιν· Ὁ σωτήρ τῶν δικαίων παρὰ Κυρίου, καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἔστιν ἐν καιρῷ θλίψεως. Πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι προφῆται πανταχοῦ περὶ τούτων δικαίων μακαρισμῶν ἐξέφησαν.

B. Ἀρξομαι δὲ λοιπὴν, ἀγαπητοί, διηγεῖσθαι τὴν τοῦ μακαρίου καὶ πανσεβασμίου Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τὴν ἐκ παιδῶθεν αὐτοῦ πρὸς Θεὸν καθάρην καὶ ἀκτληδῶτον πολιτείαν τε καὶ ἀναστροφὴν. Οὕτως ὁ μακάριος γεννᾶται ἐν τῇ κώμῃ τῇ λεγομένῃ Πραι-

D *Salassorum* sub Alpibus Graits. Posset quis tamen has appellationes singularis numeri habere: ut et vici hujus nomen, si codicem Vindobonensem sequamur, cujus particulam affert Lambecius (*Bibl. lib. viii, p. 281*) ... γεννᾶται μὲν ἐκ κώμῃ τινὶ λεγομένη Πραιτωρία. Memorat Gregorius Magnus monasterium nescio quod *Prætorianum* (lib. ii, epist. 52), sive *Prætorianum*, ut est in codice Vaticano et in Regiis Parisiensibus. Sed illud in agro Panormitano fuisse videtur. At vicus hic noster, ut Cajetanus tradit, Agrigentum distat millia passuum sex, non amplius, situsque est, qua urbs orientem spectat: nomen priscum mutavit, et *Giuranimum* audit.

De vico Thyride nihil compertum; in codice Cephalædicensi scriptum est Θυρινόν, in historia vero, quam modo memoravi, Translationis S. Agrippinæ martyris, vicus occurrit nomine *Thyros*, isque prope Agrigentum designatur.

τωρίων, πλησίον τῆς Ἀκραγαντίνων πόλεως, πατὴρ ὁ μὲν Χαρίτωνός τις λεγομένου, μητὴρ δὲ Θεοδότης ἡρωμένης ἀπὸ κώμης λεγομένης Θύρις. Οὗτοι ἐν εὐπορίᾳ ὑπάρχοντες πολλῇ, ἐν φόβῳ Θεοῦ διαίκουν τὰ κατ' αὐτούς· ἦσαν γὰρ καὶ φιλόξενοι καὶ εὐμετάδοτοι, ἐλεῆμονές τε κατὰ πάντα, καὶ « ταῖς χρείαις τῶν ἀγίων κοινωνοῦντες, » καθὼς γέγραπται, καὶ ἑτέρας τινὰς ἀρετὰς τε καὶ κατορθώματα ἔχοντες, ὥς πρὸς τὸ παρὸν ἑάτω· ἔτεκον οὖν τὸν μακάριον. Ἐγένετο δὲ αὐτοῦ ἀνάδοχος ἐκ τοῦ ἀγίου καὶ σωτηρίου βαπτίσματος ὁ δσιώτατος ἐπίσκοπος Ποταμίω τῆς ἀγιοπάτης τῶν Ἀκραγαντίνων Ἐκκλησίας.

Γ'. Εἴτα γενομένου αὐτοῦ ὀκταετοῦς, ἀπήγαγον αὐτὸν οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν εἰς τὸ διδασκαλεῖον, τοῦ διδαχθῆναι αὐτὸν τὰ ἱερὰ γράμματα. Καὶ εἰσαγαγόντες αὐτὸν πρὸς τὸν δσιώτατον ἐπίσκοπον Ποταμίωνα, ἤγουν τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ πατέρα, δωρὰ τε ἄξια καὶ πολλὰ εἰσαγαγόντες διὰ χειρῶν αὐτοῦ τῷ ἐπισκόπῳ, ἐρρίψαντο παιδάριον εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ λέγοντες· Εὐδαίῃ ὑπὲρ αὐτοῦ, Πάτερ τιμιώτατε, ὅπως φωτίσει καὶ αὐτὸν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ φωτίζων πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος προσκαλεσάμενος ἄνδρα τινὰ εὐλαβῆ, Δαμιανὸν τοδοῖνα, ὃν ἑμαρτύρουν οἱ τῆς πόλεως πλούσιοι τε καὶ πένητες εἶναι χρησίμον καὶ εὐφυῆ ἐν τοῖς διδάγμασιν, λέγει αὐτῷ· Κύριε Δαμιανέ, τοῦτόν σοι παρατίθημι τὸν παῖδα, μαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας πάσης· ἵνα ἐπιμελήσῃ αὐτοῦ, καὶ διδάξῃ αὐτὸν τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ γράμματα, δυνάμενα δὴ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάριτος διεγείρει πάντων ἀνθρώπων τὸν νοῦν εἰς μετάνοιαν. Ὁ δὲ Δαμιανὸς πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἐπισκόπου, λέγει αὐτῷ· Γενήτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ, Πάτερ ἅγιε καὶ τιμιώτατε. Ὁ δὲ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας τῷ παιδάρῳ εἶπεν· Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατὴρ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καὶ αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, καὶ ἡ δύναμις τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος ἔστω ἀδιαλείπτως μετὰ σοῦ, τέκνον, ὅπως δυνήσῃ ἐκφυγεῖν τὰς τοῦ ἐχθροῦ κακότητας· καὶ πολλὰς μηχανάς. Καὶ πάντων τῶν ἀπὸ ἀποκριθέντων, παρέλαβεν αὐτὸν ὁ Δαμιανὸς ἀπὸ χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου· καὶ πάντων αὐτῷ ἐπευξαμένων, ὑπέστρεψαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ εἰς εὐχόμενοι περὶ αὐτοῦ.

Δ'. Εἴτα παραλαβὼν αὐτὸν ὁ Δαμιανὸς ἐπιμελεῖτο αὐτοῦ σφόδρα· ἐγένετο δὲ τὸ παιδάριον χρησίμον πᾶν ἐν τοῖς διδάγμασιν, ὥστε θαυμάζειν πάντας τοὺς ὄρωντας αὐτόν. Εἴτα δύο παρελθόντων ἐν τῷ μεταξὺ ἐνιαυτῶν, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μάθησιν ὀλοκλήρως ἐπλήρωσε, τοὺς τε ψήφους καὶ τοὺς κύκλους τῶν ἑορτῶν

A pater quidem ejus Charito apud Agatharum, mater vero Theodote, quæ ex vico oriunda erat, qui Liberis dicitur est. Hi cum opibus abundarent, rem familiarem sancte admodum administrabant. Nam et hospitalissimi erant, et singulis in rebus liberales plane atque misericordes : ut, quemadmodum scriptum est, « sua quoque in [xvi] piorum necessitatibus communia decerent » ; nec aliis illi virtutibus aut recte factis minus illustres, quæ tamen hic præmittam. Ex his porro natum Gregorium vir sanctissimus Potamio (64), Ecclesiæ Agrigentinæ episcopus, sacro ac salutari baptismate regeneravit.

III. Jam vero cum ad octavum ætatis annum pervenisset, eum parentes in urbem deduxerunt, ut in disciplinam traditus sacras Litteras ediceret : ac Potamioni sanctissimo episcopo, tanquam parenti ejus mystico exhibuere : quem illi coram admissi, multis lectisque muneribus pueri manu oblatis, ipsoque puero ad pedes ejus aljecto, ita sunt allocuti : Bene huic precare, Pater venerande, ut hunc quoque illuminet Filius Dei Dominus noster Jesus Christus, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. At vero episcopus, cum pium virum advocasset, Damianum nomine, quem omnium ordinum cives idoneum magistrum et docendo natum prædicabant, hunc ita compellat : Hunc tibi ego puerum, mi Damiane, coram Deo et omni Ecclesia teste commendo : quo curam ejus suscipias, et sacris eum divinisque Litteris imbuas, quæ sancti Spiritus ope omnium hominum animos ad pœnitentiam excitandi vim habent. Ille Damianus, cum ad episcopi pedes procubisset : Divinum, inquit, consilium utique implcamus, Pater sancte ac venerande. Ille autem manibus præro impositis : Gratia, inquit, Dei, et Pater unigenæ Filii, atque ipse Filius unigena, qui est in sinu Patris, Deus verus de Deo vero, et virtus sancti vitæque auctoris Spiritus sit tecum, filii, perpetuo, ut varias et fraudulentas inimici artes possis effugere. Cumque omnes respondissent Amen, illum de episcopi manibus suscepit Damianus : parentes vero, postquam omnes puero fausta præcati fuerant, domum suam redierunt, multis Deum laudibus, multisque D puerum votis prosecuti.

τὸν οἶκον αὐτῶν, δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ πάντιν

IV. At vero Damianus, pueri cura suscepta, vehementer de ipsius institutione laborabat : nec minus puer in litteris proficiebat : ut qui eum intuerentur, admirationi omnibus esset. Itaque biennio in schola exacto, ejus ætatis studia plane absoluit, et præter calculum (65), festorum quoque die-

* Rom. xii, 13.

(64) Potamionis memoria vivit apud Agrigentinas in Calendario : testum enim diem sancti hujus Gregorii agunt iv Kal. Febr. Verum, quæ tabularum antiquitas, quæ auctoritas sit, ignoro. De vita ejus post Cajetanum (t. I, p. 172) pauca quædam

congressit Bollandus, sed singula a Leontio nostro sumpta sunt (t. II Jan., p. 969).

(65) Cum Leontius scripserit τοὺς τε ψήφους (τὰς τε ψήφους scripsissent veteres) non rationem ac convenientiam numerorum, ut Rajatus putavit, indicare

rum orbes apprimè didicit (66). [xvii] atque inter cætera, quæ sublimia et solida habentur, Psalmodiam quoque librum memoria complexus est. Impiger autem evasit ac diligens in quotidianis Ecclesiæ hymnis, atque in matutinis nocturnisque laudibus, ut magna omnium admiratione magistrum ipsum tam in legendo quam in intelligendo supergressus videretur, nedum æquales aut majores natu pueros. Ut annum attigit duodecimum, parentes ejus in urbem reversi, filiumque amplexati, ad sanctissimum episcopum Potamionem adduxerunt, ut ab eo puerum tonderi clericumque fieri postularent. Quorum ille petitione audita plurimum letatus est, eosque alloquens: Filii, dixit, mihi credite, vas hodie electum et magnum offertur Deo. Tum parentibus obsecutus, sacram super eum precationem rite peregit, eundemque Donato archidiacono et bibliothecæ prefecto tradidit, libris, quos unoquoque die percurreret, accurate præscriptis, monitisque ei traditis, ut eorum, quæ legeret, vim sententiamque animo attenderet. Parentes vero, dies decem in urbe versati, non exiguam cum sanctissimo episcopo et clero universo voluptatem perceperunt, filium sæpe intuiti adeo diligenter nocturnis ac matutinis obsecrationibus operam dantem, nihil ut unquam in lectione peccaret; idemque magna cum reverentia assisteret, et iis, quæ legerentur, animum adhiberet. Nam et pater ejus optime institutus fuerat, et cum se in lectione diligenter exercuerat, tum psalmodiæ quoque leges rationemque tenebat. Porro beati Gregorii adeo suavis erat in psalmodia vox, ut quicumque eum audirent, omnes stuperent. Decimo igitur die elapso, parentes ejus, cum sanctissimo episcopo et [xviii] clero universo salutem dixissent, domum suam, multas ob hæc Deo gratias agentes, reversi sunt.

voluisset mihi videtur, sed potius summam legendi facilitatem, quam sibi puer paraverat. Quo pertinet Isidori locus, quem alias adduxi (*De S. Inscr. p. 527 a*): *Primordia, inquit, artis grammaticæ litteræ communes existunt, quas librarii et calculatores sequuntur, quorum disciplina velut quedam artis grammaticæ infantia est.* (Orig. lib. 1, n. 3.) Lique hoc magis ex Julio Capitolino de Pertinacis pueritia (in Pert. n. 1): *Puer litteris elementariis et calculo imbutus, datus etiam Græco grammatico.* Recte autem litteras a calculo distinguit Capitolinus, quod pueri primum litteras in calculis pictas earumque nomina et potestatem cognoscere assuescerent, cum ex iis verba componere inciperent, quod calculus sive ψῆφος dicebatur. Atque ab hoc calculator appellatur qui litteratos calculos pueris proponeret, eosque jungendi rationem doceret: post quæ rudimenta et legere et scribere et numerare facile possent. Calculatoris interrogationes designare videtur Augustinus, ubi ait (*Conf. lib. 1, c. 15*): *Si quæram, quibus litteris scribatur Aeneæ nomen, omnes mihi, qui hæc didicerunt, verum respondunt.*

Enimvero Damianus, cum jam Gregorium legendi peritum videret, Kalendarium ediscendum proposuit, ut festos dies a profestis distingueret, et stata simul atque conceptiva sollemnia memorie

Α εως συντελείας κατέλαθεν, ἕως καὶ τῶν ὀφηλῶν σταρεῶν αὐτὸν καταμαθεῖν καὶ τὸ Ψαλτήριον. Ἐγένετο δὲ ἄοκνος καὶ σπουδαῖος περὶ τοὺς καθημερινούς τῆς Ἐκκλησίας ὕμνους, ὀρθρινούς τε καὶ νυκτερινούς αἶνους, ὥστε θαυμάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ πάντων διὰ τοῦ ὑπερβῆναι αὐτοῦ καὶ τὸν διδάσκαλον ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ γνώσει, μᾶλλον δὲ καὶ τοὺς ὁμολογούς αὐτοῦ παῖδας καὶ προβεβηκότας. Γενομένου δὲ αὐτοῦ δώδεκαετούς, κατήλθον οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἀσπασάμενοι τὸ τέκνον αὐτῶν, ἐστράγαον αὐτὸν πρὸς τὸν ἐσιώτατον ἐπίσκοπον Ποταμίωνα, αἰτούμενοι αὐτὸν τοῦ ἀποχεῖραι τὸ παιδίον, καὶ ποιῆσαι αὐτὸν κληρικόν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἀκούσας, καὶ περιχαρὴς γενόμενος, εἶπε τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ· Πιστεύσατέ μοι, τέκνα μου, ὅτι σκευὸς ἐλογίς· Β μέγα προσάγεται τῷ Θεῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Ὁ δὲ ἐσιώτατος ἐπίσκοπος τὴν ἀγλάν καὶ ἱερὰν ἐπ' αὐτῷ ποιήσας εὐχὴν, παρέδωκεν αὐτὸν Ἀωνάτῃ ἀρχidiaκόνῃ καὶ βιβλοθηκαρίῳ, διαταξάμενος αὐτῷ τὸ πάσας τὰς βίβλους κατὰ πῖσαν ἡμέραν διέρχεσθαι, ἐκπαιδεύων αὐτὸν τοῦ προσέχειν τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις ῥητοῖς. Ποιήσαντες δὲ οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει ἡμέρας δέκα, εὐφραινόμενοι μετὰ τοῦ ἐσιωτάτου ἐπισκόπου, λοιπὸν διὰ παντὸς τοῦ κλήρου ἐν ταῖς νυκτεριναῖς καὶ μεθμεριναῖς εὐχαῖς ὀρῶντες τὸ ἑαυτῶν τέκνον ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν ἀσολοκίστως διερχόμενον, μᾶλλον δὲ μετὰ παντὸς φόδου καὶ τρόμου παριστάμενον, καὶ προσέχειν τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις· ἦν γὰρ καὶ πατήρ αὐτοῦ πεπαιδευμένος, καὶ ἀκριδὺς καὶ αὐτὸς τὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐπιστάμενος, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψαλμωδίας, ἣν δὲ καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος ἡδύς ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ πάννυ, ὥστε πάντας τοὺς ἀκούοντας αὐτοῦ θαυμάζειν· εἶτα μετὰ δέκα ἡμέρας ἀσπασάμενοι οἱ γονεῖς αὐτοῦ τὸν ἐσιώτατον ἐπίσκοπον καὶ πάντας τοὺς ἀδελφούς, ὑπέστρεψαν εἰς τὸν οἶκον αὐτῶν, ἐπὶ τοῦτο εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ.

mandaret. Post hæc, ut mos erat, Psalterium sive librum Psalmorum dedit. Cyrillus Scythopolitanus, sive ex eo Metaphrastes, cum eum, puerum etiam tum, mater sancto Sabæ stitisset, hæc a venerando illo sene prolata scribit: Ἰδοὺ ὁ μαθητὴς μου Κύριλλος· Καὶ ποιήσαντά με μετάνοιαν, εὐλόγησας καὶ ἀναστήσας εἶπεν πρὸς τὸν πατέρα· Δίδεξον αὐτὸν τῷ Ψαλτήριον ὅτι χρῆζω αὐτοῦ, id est, *Ecce discipulus meus Cyrillus. Ego me in modum penitentis inclinavi; ipse postquam benedixit me et erexit, dixit ad patrem: Doce eum Psalterium, quia ejus indigeo.* (In Sabæ Vita, n. 75; apud Cotel. t. III *Mon. Eccl. Gr.*)

Quonquam autem nihil Leontius tradit de Latine lingue studiis, dubitare non possumus, Gregorium doctum fuisse utrumque sermonem: nam etsi apud Siculos magnus erat Græcæ linguae usus, clerici tamen Latine scire debebant, cum ad Latinam Ecclesiam pertinerent, et Latinos ritus etiam tum sequerentur: ut multis ostendit Joannes Joannius in tractatu *De divinis Siculorum officiis*, cap. 4, 5 et 6 (ed. Panormi an. 1756).

(66) *Festorum dierum, ἑορτῶν*: at in codice 1 scriptum inveni ἐναυτῶν, id est *annorum*: quod repudiavi, cum et in codice Cajetani ἑορτῶν esse appareat, ut in codice 2 Basil., et res ipsa magis quadret.

Ε'. Οὐκ ἐπαύετο δὲ ὁ παῖς, νύκτωρ τε καὶ μεθ' Ἀ
 ἡμέραν προσεδρεύων τῇ Ἐκκλησίᾳ, μᾶλλον δὲ
 ἱερυνῶν τὸ τοῦ ψαλμοῦ ῥητὸν τὸ φάσκειν· « Σχολά-
 σαι καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός. » Ἐκ τούτου
 οὖν ἐξήτει καὶ ἡγωνία πάντοτε γινῶναι, πῶς δὲ
 προσπαλάσειν τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐμβα-
 τεῖν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Ἡμέραν δὲ
 καὶ ἡμέραν τοῦτω ἐξακολούθων τῷ σκοπῷ, ἐδέετο
 τοῦ Θεοῦ γινῶναι τὴν δύναμιν καὶ ἐρμηνεῖαν τῶν
 θείων Γραφῶν. Εἶτα ταῦτα διελογίζετο, ἐν μιᾷ τῶν
 ἡμερῶν εὐρὼν τὴν βίον τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν
 τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἐπισκόπου γενομένου Καισα-
 ρείας τῆς Καππαδοκίας, καὶ ἀναγνοὺς αὐτὸν φιλο-
 πόνως ἅπας καὶ δις καὶ πλειστάκις, καὶ καταλαβὼν
 αὐτοῦ τοὺς μύθους καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὗς ὑπέμεινεν ὁ
 κοινὸς ἡμῶν Πατὴρ· καὶ ἐπὶ τοῦτο ἰλιγγιάσας εἶπεν
 ἐν ἑαυτῷ· Ἀληθῶς οὐ μὴ δυνθῶ καταλαβεῖν μου
 τὴν ἐπιθυμίαν, εἰ μὴ χάρις διαπεράσῃ εἰς τοὺς
 ἀγίους τόπους ἱερίους, ὅθεν καὶ ὁ μακάριος καὶ
 ἅγιος οὗτος ἡμῶν Πατὴρ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος ἐδέξατο.

Γ'. Γενομένου δὲ αὐτοῦ ὁκτὼ καὶ δέκα ἔτους, ἐν μιᾷ
 νυκτὶ κοιμήσας τὸν ἀρχιδιάκονον Δωνάτον ἐν τῷ
 κελλήτῳ τοῦ σκευοφυλακίου, καὶ εἰσελθὼν ἐν τῇ ἐκ-
 κλησίᾳ, ῥίψας ἑαυτὸν ἐπὶ πρόσωπον παρεχάλει τὸν
 Θεόν, λέγων· Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ ἀληθι-
 νοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Θεὲ ἀληθινῇ, τὸ γέννημα τὸ
 ἀληθές τὸ πρὸ αἰώνων· Πνεῦμα τὸ πανάγιον, τὸ
 συναῖδον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐπάκουσόν μου
 τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἀξίωσόν με κα-
 ταλαβεῖν τοὺς ἀγίους τόπους, οὓς διώδεδυσαν οἱ ἅγιοι
 ἡμῶν Πατέρες, καὶ εὐδωθήσαν, ἔρευνῆσαν καὶ
 λαβόντες παρὰ σοῦ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος τοῦ
 γινῶναι τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας. Ἐπιπολὺ δὲ ταῦτα
 προσωχόμενος, ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἐπορεύθη
 εἰς τὸ κελλίον, καὶ ἔθηκεν ἑαυτὸν ἐμπροσθεν τῆς
 κλῆτης τοῦ ἀρχιδιακόνου Δωνάτου. Καὶ μικρὸν ἀφ-
 ὑπώσαντι, ἐπέστη αὐτῷ τις λέγων· Γρηγόριε ἰ' Ὁ δέ·
 Ἰδοὺ ἐγώ. Καὶ πορευθεὶς ἐμπροσθεν τοῦ ἀρχιδιακό-
 νου, λέγει αὐτῷ· Κύριε, τί κέκληκάς με; Ὁ δὲ φη-
 σιν· Οὐκ ἐκέκληκά σε, τέκνον, ἐγώ. Καὶ ἀπαλθὼν
 πάλιν ἀνέπαυε. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου φωνήσας,
 εἶπε· Γρηγόριε ἰ' Ὁ δὲ πάλιν εἰσδραμὼν ἔσθη ἐμπρο-
 σθεν τοῦ ἀρχιδιακόνου, καὶ λέγει αὐτῷ· Ἰδοὺ ἐγώ,
 κύριε, τί κέκληκάς με; Ὁ δὲ φησιν· Οὐκ ἐκέκλη-

V. Puer interea dies noctesque sedulus in tem-
 plo assidebat, multoque etiam diligentius illud
 Psalmi dictum scrutabatur : « Vacate et videte
 quoniam ego sum Deus ». Ex eo quippe tempore
 inquirere cœpit atque contendere, ut rationem
 omnino assequeretur, qua sibi aditum ad Dei mi-
 sericordiam et cœlestis regnum patefaceret. Cum-
 que hoc unum quotidie urgeret, simul Deum ro-
 gabat, ut sibi divinarum Litterarum cognitionem
 et intelligentiam largiretur. Atque hæc secum re-
 putans, quodam die vitam invenit sancti Patris no-
 stri Basilii Magni (67), qui Cæsareæ Cappadociæ
 episcopus fuit. Quam cum semel studiose ac his et
 sæpius legisset, ac labores ejus cognovisset, eaque
 certamina, quæ communis Pater nostri ordinis
 sustinuit; eas ob res attonitus, secum ipse delibe-
 rare jam institit, nec sibi ea, quæ in votis erant,
 successura dicere, nisi ipse etiam ad sancta ea lo-
 ca perveniret, in quibus beatus ille noster ac san-
 ctus Pater divini Spiritus gratiam accepisset.

VI. Annum autem cum ageret decimum octavum,
 quadam nocte, postquam Donatum archidiaconum
 in sacrarii diætam dormitum deduxerat, templum
 ingressus, sic Deum (68) flexis genibus supplex
 orare cœpit : Domine Jesu Christe, Fili Dei veri
 et Patris, Deus vere, et ante sæcula veræ progenies,
 tuque, sanctissime Spiritus, ut Pater et Filius æter-
 ne, meas hominis miseri cœlestique preces exaudi,
 ac dignum habe me, qui sancta in loca deveniunt,
 quæ pii Patres nostri peragrarent, et in quibus
 fausto usi itinere, gratiæ Spiritum, quem quære-
 bant, a te acceperunt, quo viam veritatis asseque-
 rentur (69). Atque hæc cum sæpius iterasset, e
 solo surgens in diætam venit, et contra Donati ar-
 chidiaconi cubile sese reclinavit. Vix tantisper ob-
 dormierat, cum illi astitit, qui nomine inclamaret :
 cui Gregorius : Ecce ego, inquit; seque archidia-
 cono sistens : Quorsum, ait, domine, me appellasti?
 [xxiv] At hic : Minime ego te, inquit, vocavi, fili.
 Itaque eodem rursum concedens, quieti se dedit.
 Verum audita iterum vox clamantis : Gregori ἰ
 Quare ad archidiaconum denuo accurrens : Ecce
 ego, inquit, domine, quorsum me appellasti? Ille
 contra : Te ego, fili, non vocavi. Cæterum pavore

* Psal. xlv, 11.

(67) Ne credas indicari hic a Leontio Vitam
 sancti Basilii, quam edidit Combefisius, tanquam
 ab Amphiloquio Iconiensi scriptam (Paris. 1644, p.
 155) : ea sæculi viii vel ix commentum est, ut
 jamdudum critici adnotarunt (Baert in Act. SS. t. II
 Jun. p. 976; Fabr. B. G. t. VII, p. 505) : vel
 laudationes intelligit, quas Gregorii duo relique-
 runt, Nazianzenus et Nyssenus, aut quam texuit
 Epiphanius diaconus; vel Vitam designat, quæ ve-
 rustatem non pertulit. Sed tamen in Syriam eum
 navigasse, et Hierosolymis ipsis versatum esse,
 ipsius epistolæ ostendunt. (Ep. 2, Ad monach. laps.,
 etc.)

(68) In cod. 2 Bas. scriptum erat παρεχάλεσε
 τὸν Θεὸν δευτέρων λέγων....

(69) In ipsis sanctionibus concilii Nicæni, quæ

ad nos ex Arabica interpretatione pervenerunt,
 (n. 25) discrete probantur peregrinationes insti-
 tutæ ad orandum et visitandum Dei ædes, loca san-
 ctitatis ejus, et Christi ejus vestigia. Habes autem de
 isto hoc argumento libros quatuor, doctum
 Gretseri opus: nec epistola Gregorii Nysseni Περὶ
 τῶν ἀπόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, ad peregrinationes
 cujuslibet improbandas scripta est, ut Casaubonus
 et Molineus contendebant; sed ad eos solum domi
 retinendos, qui solitariam vitam cum ascetis præ-
 optaverunt : Τῶν τὴν μονήρη καὶ ἰδιόζοντα βίον ἐπα-
 νηρημένων· quemadmodum præclare idem Grets-
 erus exposuit (l. i, cap. 10. et in Exam. Mol. post
 oper. Nyss.). Vide etiam Euthymii Vitam n. 10 apud
 Coteler. t. II Mon. Eccl. Gr.

corruptus archidiaconus, hæc addidit : Filii mi Gregori, si rursus vocantem vel semel audias, responde illi : Quid est, Domine? ecquid servo præscribis tuo? Ergo cum se iterum puer reclinasset, astans rursus angelus clamavit tertio : Gregori. Ille vero, cum propere assurrexisset : Ecce ego, inquit, Domine, quid servo præscribis tuo? Cui ille : Quandoquidem coram Deo postulasti, ut tibi Hierosolyma videre, et sancta illa loca obire liceret, jam nunc scias, diluculo tibi ad litus pergendum esse, teque ibidem inventurum, a quibus in eas usque regiones transmitti possis.

VII. Excusso igitur somno Gregorius exultans, gratias Deo egit, et vocanti fidem habuit : cumque cubiculum illico et archidiaconum dormientem reliquisset, nemine sentiente, celeriter ad mare perrexit. Jamque ad fluvium venerat, qui suburbium alluit, cum forte nautas offendit in littore navigium agentes in fluvium aquandi causa : quod non sine Dei numine contigisse affirmo. Navigio autem accedens Gregorius : Salvete, inquit, Deo propitio, fratres quotquot estis : qui cum eum resalutassent, Enimvero, addunt, tempore ades, frater. Rogatique ab eo, quo tandem profecturi essent, responderunt, si Dominus adnuerit, se Carthaginem abituros. Tum ille : Accipite me, inquit, vobiscum, fratres. At navicularius ab eo quærere, mancipiumne esset, et fugam a domino pararet? cui Gregorius, Christi quidem se servum esse, respondit, at in hominis nullius mancipio censi. Ad hæc navicularius : Age, quicumque sis, nobiscum conscende, et te, quo velis, ducemus. Quæ cum diceret, ut humana malitia fert, illud, opinor, animoolvebat, commode sibi oblatum, quem venderet in servitute.

VIII. Cum autem et Gregorius in navigium conscendisset, et quæ sibi usui essent, nautæ comparassent, secundus statim ventus exoritur, quo illi a fluvio solventes post tertium diem Carthaginem tenuerunt. At vero in itinere navicularius, qui Gregorium videret vigilantem, et obsecrationibus assidue aut psalmis intentum, stupere adeo ac secum hæc loqui : Vere puer hic divinus homo est : pro homine! quæ ego injuste adversus puerum hunc justum cogitare ausus sum, mihi remitte! Ubi autem in urbem ingressi sunt, domum ille suam Gregorium deduxit, et cubiculum ei ad quietem assignavit pacato secretoque in loco, [xxv] precatu, ut sibi a Deo nefarii consilii sui veniam obsecrationibus impetraret. Revera enim navicularius de puero vendendo cogitavit, idque ei sponte fassus est, et hanc sibi fuisse causam pronuntiavit, cur cum celeriter in navigium reciperet. Cui Gregorius cum lacrymis respondens, Recte, inquit, facis, domine mi, qui de crimine, quod mente conceperas, ex animo doles : scriptum est enim : « Quia cogitatio cordis hominis confitebitur Deo, et reliquæ

καὶ σε, τέκνον, ἐγώ. Ἐντρομος δὲ γενόμενος ὁ ἀρχidiaconos λέγει αὐτῷ· Τέκνον Γρηγόριε, ἐὰν ἀπαξ πάλιν καλέσῃ σε, ἀποκριθῇτι αὐτῷ· Κύριε, τί ἐστίν; τί ἐπιτάττεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; Εἰτα πάλιν θέντος; ἑαυτὸν τοῦ παιδὸς, ἐπιστάς πάλιν ὁ ἄγγελος ἐκώνευσεν αὐτὸν ἐκ τρίτου λέγων· Γρηγόριε! Ὁ δὲ ἀναστὰς μετὰ σπουδῆς εἶπεν· Ἴδου ἐγώ, Κύριε, τί προστάττεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; Ὁ δὲ λέγει αὐτῷ· Ἐπειδὴ ἐδεήθης τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ ἰδεῖν τὰ Ἱερουσόλυμα, καὶ ἐμβατεῦσαι τοὺς ἁγίους τόπους ἐκείνους, καὶ νῦν ἐση γινώσκων, ὅτι ἀφ' ἐώθεν πορευθήτι ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν, καὶ εὐρήσεις τοὺς ἔχοντάς σε ἕως τοῦ ἐκεῖσε διαπεράσαι.

Z'. Διυπνισθεὶς δὲ ὁ Γρηγόριος καὶ περιχαρὴς γενόμενος, ἅμα δὲ καὶ δοξάζων τὸν Θεὸν, μὴ ἀπιστήσας τῷ καλέσαντι αὐτὸν, ἀλλ' εὐθέως ἐξεληθὼν ἀπὸ τοῦ κελλίου, ἀφίεις τὸν ἀρχidiaconon κοιμώμενον, μηδενὸς αὐτὸν ἰδόντος, δρομαίως κατήλθεν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν ποταμὸν εἰς τὸν περὶ πόλιν, κατὰ συγκυρίαν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ κατέλαθεν ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν πλοῖον θέλοντας εἰσελθεῖν εἰς τὸν ποταμὸν, καὶ ἀνελῆσαι αὐτοῖς ὕδωρ· τούτου δὲ λέγω κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ γεγενῆσθαι. Ἐγγίσας δὲ τῷ πλοίῳ ὁ Γρηγόριος λέγει· Χαίρετε, ἀδελφοί, ἐν Κυρίῳ πάντες. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ τοῦ πλοίου· Χαίροις καὶ σὺ καλῶς ἦλθες, ἀδελφέ. Ὁ δὲ φησιν πρὸς αὐτούς· Ποῦ τὴν πορείαν ὑμῶν ποιεῖσθε, κύριοί μου; Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἐὰν ὁ Κύριος κελεύει, ἐν τῇ Καρθαγεννησέων πόλει ἀπερχόμεθα. Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· Ἀδελφέ με μεθ' ὑμῶν, ἀδελφοί. Ὁ δὲ ναύκληρος τοῦ πλοίου πρὸς αὐτόν· Μὴ ἄρα γε δούλος εἰ, ἄνθρωπε, καὶ τοῦ κυρίου σου ἀποδρᾶσαι βούλῃ; Ὁ δὲ Γρηγόριος λέγει· Δούλος μὲν εἰμι Χριστοῦ, ἀνθρώπου δὲ οὐδαμῶς. Λέγει αὐτῷ ὁ ναύκληρος· Ὅστις ἐὰν εἰ, εἰσελθε μεθ' ἡμῶν, καὶ ἀπάγομέν σε ὅπου βούλει. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ ναύκληρος στοχαζόμενός τινα κατ' ἄνθρωπον, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, βουλόμενος αὐτὸν πιπράσαι.

H'. Εἰτα ἀνελθὼν ἐν τῷ πλοίῳ ὁ Γρηγόριος, καὶ λοιπὸν οἱ τοῦ πλοίου τὰ τῆς χρείας εἰσαγαγόντες, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐγένετο ἄνεμος ἐπιτήδειος, καὶ ἐλθόντες ἐκ τοῦ ποταμοῦ μετὰ τρεῖς ἡμέρας κατέλαβον τὴν Καρθαγεννησέων πόλιν. Ὡς δὲ ἐπλεον ἐν τῇ θιλάσῃ, ἑώρα ὁ ναύκληρος τὸν Γρηγόριον ἀνενδύσθαι; προσευχόμενον καὶ ἀγρυπνοῦντα, ψάλλοντά τε ὁδία λείπτως, καὶ ἐξίστη λέγων ἐν ἑαυτῷ· Ἀληθῶς· παῖς οὗτος τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐστίν. Ἀλλὰ συγχώρησόν μοι, Κύριε, ἐπὶ τῇ παρανόμῳ μου ἐνθυμῇ, ἥ ἐνεθυμήθην κατὰ τοῦ δικαίου παιδὸς τούτου. Καταλαβόντων δὲ αὐτῶν ἐν τῇ πόλει, εἰσήγαγεν αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ὁ ναύκληρος, καὶ ἀνέπαυσεν αὐτὸν ἐν κελλίῳ τινὶ ὄντι ἐν ἡσυχίᾳ καὶ διαφόρῃ τόπῳ, καὶ παρεκάλει αὐτὸν ὁ ναύκληρος εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐνθυμῇ, ἧ ἐνεθυμήθη κατ' αὐτοῦ. Ἐβούλετο γὰρ ὁ ναύκληρος πωλῆσαι τὴν παιδα· ὡμολόγησέν τε αὐτῷ καὶ οὐκ ἠρνήσατο τὴν αἰτίαν, δι' ἣν αὐτὸν ταχέως εἰσήγαγεν ἐν τῷ πλοίῳ. Ὁ δὲ Γρηγόριος μετὰ δακρύων ἀποκριθεὶς λέγει τῷ ναυκλήρῳ· Καλῶς ποιεῖς, κύριέ μου, ὅτι μετ' ἐνέχσας ἐπὶ τῇ ἐνθυμῇ σου· γέγραπται γάρ·

ἵ' ὅτι ἐνθυμῖον καρδίας ἀνθρώπου ἐξομολογῆσεται ἅπασαν τὴν ἐν τῷ θεῷ, καὶ ἐγκατάλειμμα ἐνθυμίου ἐορτάσει ἰσχυρῶς αὐτοῦ. » Πλὴν ὁ θεὸς συγχωρήσει σοι, κύριέ μου, καὶ γεννηθῇτω σοι, καθὼς αἰτήσω.

Θ'. Αὐτὸς δὲ ὁ Γρηγόριος οὐκ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ κελίου, οὐδέ δέδωκεν αὐτῷ ὁ ναύκληρος, οὐδὲ ἐφάνη τινὶ ἐν τῇ πόλει, ἀλλ' ἦν ἐκδοὺς ἑαυτὸν εἰς ἄκραν ἀσκησιν, καὶ ποτε μὲν διὰ δύο ἡμερῶν τροφῆς μετέλμβανεν, ὅτε καὶ διὰ τριῶν, ὅτε καὶ τὴν ἐβδομάδα ὁλόκληρον ἀποπληρῶν· καὶ τοῦτο ἀρτῷ βραχυτάτῳ, καὶ ὕδατι, καὶ λαγάνοις, ἅλατι ἀρτύων, ἀνεύλαίου. Θεωρῶν δὲ αὐτοῦ ὁ ναύκληρος τὸ καρτερικὸν τῆς ὑπομονῆς, εἰσῆλθεν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως, καὶ διηγήσατο αὐτῷ τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπον πάντα. Ἀκούσας δὲ ὁ ἐπίσκοπος, ἀπέστειλε τὸν ἀρχιδιάκονον αὐτοῦ τοῦ ἀγαγεῖν αὐτὸν πρὸς αὐτόν. Ἐλθὼν δὲ ὁ ἀρχιδιάκονος, εὑρεν αὐτὸν ἐν τῷ κελίῳ ἐνδὸν ἀναγινώσκοντα. Ἦν γὰρ λαδὼν βιβλίον παρὰ τινος πρεσβυτέρου τὸ μαρτύριον τῶν ἁγίων Μακαβαίων, τῶν ὑπὲρ τοῦ νόμου πρὸ Χριστοῦ μαρτυρησάντων. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἀρχιδιάκονος· Χαίροις, τέκνον, ἐν Κυρίῳ, χαίροις. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν ἀπεκρίνατο, Χαίροις, θεοφιλέτατα, καὶ σὺ ἐν Κυρίῳ πάντοτε. Καὶ ἀναστὰς ὁ παῖς προσκύνησεν αὐτόν. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἀρχιδιάκονος· Ὁ πατήρ σου ὁ ἐπίσκοπος τῶν ἐνταῦθα καλεῖ σε ἀνελθεῖν ἐν τῷ ἐπίσκοπῳ. Ὁ δὲ φησιν· Ὡς κελεύεις. Ἀπελθὼν δὲ μετὰ τοῦ ἀρχιδιακόνου εἰσῆλθεν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον, καὶ πεισὼν παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Χαίροις, προσφιλώτατε, τί σε πρὸς ἡμᾶς ἦκε, φιλότις τέκνον; Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Πάτερ τίμιε καὶ διδάσκαλε, κατ' οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ ἐνθάδε κατηντήσαμεν πρὸς τὴν σὴν ἀγιότητα, ἵνα εὖξῃ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἐλευθερίας. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τέκνον, συνέβη σοι ἐν πάσαι· ταῖς ὁδοῖς σου. Καὶ εἰπόντων τὸ Ἀμήν, ἐκέλευεν αὐτὸν καθορθῆναι. Εἰτα λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Τὸ δυνάως σὺ, τέκνον, πόθεν ἐργῇ; καὶ ποῦ πορεύῃ; καὶ ἐκ ποίας πόλεως εἰ; καὶ τί τὸ ὄνομά σου; Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν λέγει· Τὸ μὲν ὄνομα μου, Γρηγόριος λέγομαι· ὁρμῶμαι δὲ ἐκ τῆς Ἀκραγάντων πόλεως τῆς Σικελῶν ἐπαρχίας· πορεύομαι δὲ, ἔάν ὁ Κύριος κελεύῃ δι' εὐχῶν σου ἁγίων, ἐπὶ τὴν ἁγίαν Σιών τοῦ εὐξασθαι ἐν τοῖς ἁγίοις τόποις. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, τέκνον, πληρώσει πᾶσαν ἐπιθυμίαν σου ἐν ἀγαθοεργίᾳ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτι. Ὁ δὲ πάλιν πεισὼν πρὸς τοὺς πόδας τοῦ ἐπισκόπου ἀπεκρίθη, Ἀμήν, λέγων, γένοιτο ἡμῖν κατὰ τὸ βῆμά σου, δέσποτα. Καὶ μετὰ ταῦτα λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος·

(70) Psal. LXXV, 10. At LXX habent.... Καὶ ἐγκατάλειμμα ἐνθυμίου ἐορτάσει σοι.

(71) Quis tum, anno scilicet 577, episcopus Carthagine esset, invenire non licuit. Post *Primosum*, qui vivebat anno 553, nominat Holstenius *Victorem*, *Publium*, *Fortunatum* (ad *Geogr. sac. Car. a Sancto-Paulo* p. 87). Anno 590 jam suc. esserat Dominicus, ad quem exstant epistolæ Gregorii Magni.

(72) Significatur hic, ut opinor, Flavii Josephi *Εἰς Μακαβαίους λόγος*, ἃ περὶ αὐτοκράτορος λογισμαῖο· quem librum Josepho tribuere Lucius, Hieronymus, Photius, quanquam ab alio scriptum putavit Grotius (V. Fabric. *B. Gr.* t. III, p. 240).

cogitationis diem festum agent coram eo (70). » Verum Deus, mi domine, parcat tibi, et quod petis, benigne largiatur.

IX. Ipse autem Gregorius e cubiculo, quod ei navicularius dederat, non discessit, neque ulli per urbem visus est. Eratque totus in sacris exercitationibus, nec cibum nisi post biduum sumebat, quandoque nisi post triduum, quin et totam interdum hebdomadam jejunus implebat: ac cibis ejus erant panis permodicus, aqua, et olera, quibus salis aliquid aspergere solitus, olei nihil. Tantam vero virtutem atque patientiam admiratus navicularius, episcopum urbis adiit (71), eique omnia quæ in hospite suo viderat, enarravit. Quæ ut accepit episcopus, archidiacono mandat, ut eum ad se deducat. Hic ad Gregorium profectus, in cubiculo invenit lectioni operam dantem; librum enim a presbytero quodam commodatum acceperat, sanctorum Machabeorum, qui pro lege ante Christum martyrium fecerunt (72), historiam continentem. Ipsum autem salutans archidiaconus, Salve, inquit, filii, Deo propitio, salve. Cui ille cum salutem officiose reddidisset, ac assurgens veneratus esset, ut deinde audivit, se ab urbis episcopo ad ædes pontificales accessi: Ut jubes, inquit. Secutusque archidiaconum, ad episcopum perrexit, et coram admissus ad ejus pedes procubuit. At vero episcopus sic eum est allocutus: Salve, o charissime: quæ te causa huc ad nos, filii suavissime, transtulit? Ad quem Gregorius: Divino plane consilio, inquit, Pater ac magister venerande, huc ad sanctitatem tuam pervenimus, ut imbecillitatem ipse meam tuis obsecrationibus juves. Subjecit episcopus: Te Christus Filius Dei committetur, [xxvi] o filii, in omnibus viis tuis. Et cum responsum esset, Amen, eum sedere jussit, ac interrogare cœpit, unde potissimum venisset, et quo pergeret? tum qua ex urbe esset et, qua ipse nomine appellaretur? Cui puer, Gregorius, inquit, dicor, et origo mihi ab Agrigento, quæ Siciliae provinciae urbs est, sanctam vero Sionem cogito, siquidem precibus ipse tuis Dominum mihi propitium effeceris: quo in sancta illa regione Deo me ac piis obsecrationibus totum impendam. Enimvero episcopus, his auditis, Dominus, inquit, noster Jesus Christus, o filii, divini Spiritus gratia ad præclara quæque desiderium tuum omne impleat. Cui Gregorius, ad pedes accidens, respondit: Amen, ac fiat, dixit, quemadmodum, domine,

Hieronymus, Photius, quanquam ab alio scriptum putavit Grotius (V. Fabric. *B. Gr.* t. III, p. 240). Cæterum exstant Nazianzeni et Chrysostomi de iisdem Machabæis laudationes, nec minus Patrum Latinorum sermones, atque in primis sancti Augustini, quos in Africa invenire facilius potuit Gregorius noster. In vetustissimo *Kalendario* Carthaginiensi, quod edidit Mabillonius (*Vet. Anal. lect.* p. 163 nov. edit.), Machabeorum memoriam Carthagine quotannis celebratam apparet, eodem quo nunc celebratur die, Kal. Aug.

pronuntiasti. Jussus autem ab episcopo manere Carthagine, dum sancta festa celebrarentur (73), quod scilicet per id tempus Dominus Deus, quæ maxima ille cuperet numine suo expediturus esset; eo die ad mensam episcopi accubuit: fausta subinde preceatione dimissus, ad cubiculum illud idem rediit, in quo ante degebat: ibique tanquam in statione vel se in legendo diligentissime exercebat, vel obsecrationibus operam dabat, Deum enixe rogans, ut vota sua quam citissime impleret.

X. Post aliquot dies, cum is in sancti Juliani sacrario sederet (74), ac lectioni intentus esset, ecce improvise monachi quidam, tres numero, quos aspectus ipse habitusque commendabat, in sanctuarium supplicandi causa ingrediuntur, et preces ibi suas absolvunt. Quos ut vidit, vehementer lætatus Gregorius, assurrexit veneratusque est. Mox cum unus ex illis assedisset, cæterique ad latera reverentissime astarent, magno ipse etiam cum pudore accessit: hæc enim ejus erat consuetudo perpetua. Ipsum vero intuitus qui sedebat: Ecce quid hic agis, inquit, serve Christi, Gregori, bonam [xxvii] adeptæ partem, quæ juxta Domini dictum a te non auferetur? Ille inexpectata abbatibus appellatione attonitus, ac simul pavore occupatus, vim lacrymarum magnam profudit: tum ad monachi pedes projectus, Bono, inquit, animo erga me sis, Pater venerande, ac Deum pro scelestis homine ac misero exores. Cui monachus, Utinam, ait, filii, quæ tua sunt admissa, ad me pertineant. Cumque is magis ac magis miserum se atque ærumnosum vocaret, eum ille et cæteros fratres sedere jussit: qui ubi parvere, sic monachus Gregorium affatus est: Scito, Gregori filii, a Deo nostro benignissimo omnia nobis esse patefacta, quæ ad te spectant. Quare gaude, huc nos a Domino missos, qui te in societatem nostram admissum ad sancta ea loca duceremus, quæ maxime lustrare cupis. Eodem enim et nos proficiscimur. Hic vero Gregorius illacrymans rursum se ad abbatibus pedes abiecit, et, Gratias, inquit, Deo maximas ago atque habeo, qui omnia in utilitatem vertit: equidem habeo, nec subit, quid potissimum prælicem de admirandis tot re-

Μείνον μεθ' ἑμῶν, τέκνον, ἕως τῶν ἁγίων ἑορτῶν, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς οἰκονομῆσαι ἔχει τὰ καθ' ἡμᾶς, ὡς βούλεται. Καὶ ἔφαγεν ἄρτον ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ ἐπευξάμενος αὐτῷ ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐν τῷ κελλήῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἦν ἡσυχάζων. Καὶ ἦν καθήμενος καὶ ἀναγινώσκων ἐπιμελῶς, καὶ προσευχόμενος τῷ Θεῷ, ἵνα διὰ τὰς αὐτοῦ πληρώσῃ αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν.

I. Καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς καθήμενος αὐτοῦ ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Ἰουλιανοῦ καὶ ἀναγινώσκοντος, ἰδοὺ ἐξαίφνης τινὲς μοναχοὶ τρεῖς, χρησιμοὶ τῇ ἰδέᾳ καὶ τῷ προσώπῳ, καὶ εἰσελθόντες ἐν τῷ εὐκτήριῳ καὶ εὐξάμενοι, καὶ πληρώσαντες αὐτῶν τὴν εὐχὴν (75) οὗς ἰδὼν ὁ Γρηγόριος, καὶ περιχαρὴς γενόμενος, ἀναστὰς ἔβαλεν αὐτοῖς μετάνοιαν. Εἶτα ὁ μὲν εἰς εἰς αὐτῶν ἐκάθητο, οἱ δὲ δύο παρῆσαν αὐτῷ μετὰ πολλοῦ φόβου. Ἔστη δὲ καὶ αὐτὸς ἐν κατηφείᾳ πολλῇ· ἦν γὰρ ἔχων πάντοτε ἔθος τοιοῦτον. Περιβλεψάμενος δὲ αὐτὸν ὁ καθήμενος λέγει αὐτῷ· Τί σοι ἐνταῦθα, δοῦλε τοῦ Χριστοῦ, Γρηγόριε, ὁ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐκλεξάμενος, ἥτις οὐκ ἀπερεθήσεται ἀπὸ σοῦ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν; Ὁ δὲ ἐν ἐκστάσει γενόμενος ἐπὶ τῷ παραδόξῳ ῥήματι τοῦ ἁγίου, ἅμα δὲ καὶ σύντρομος γενόμενος, ὅπως δικρυῶν ἐπληρώθη· καὶ ῥίψας ἑαυτὸν πρὸς τοὺς πόδας τοῦ μοναχοῦ λέγει αὐτῷ· Συγχώρησόν μοι, Πάτερ τίμιε, καὶ εὖξαι ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἁλεινοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ μοναχός· Εἰθε τὰς ἁμαρτίας σου, τέκνον, ἐγὼ εἶχον. Ὁ δὲ ἐπὶ πλείῳ ταλανιζόμενος ἐν ἑαυτῷ, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τοῦ καθύσθηναι, καὶ τοῖς ἄλλοις δυσὶν ἀδελφοῖς. Καὶ μετὰ τὸ καθύσθηναι αὐτοὺς λέγει ὁ μοναχός τῷ Γρηγορίῳ· Τέκνον Γρηγόριε, γινώσκων γινώθι, ὅτι ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἡμῶν ἀπεκάλυψεν ἡμῖν πάντα τὰ κατὰ σέ. Ἐπὶ τοῦτο οὖν χαίρε, ὅτι ὁ Κύριος ἀπέστειλεν ἡμᾶς τὸ συλλαβεῖν σε μεθ' ἑμῶν, καὶ ἀπαγαγεῖν σε ἐν οἷς ἐπιθυμεῖς ἁγίους τόπους. Κάκει γὰρ καὶ ἡμεῖς πορευόμεθα. Εἶτα πάλιν ὁ Γρηγόριος, ἐβρίψεν ἑαυτὸν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου κλαίων καὶ λέγων· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ἐργαζόμενος, καὶ νῦν ἀναπολόγητος ὑπάρχω, ἀπορῶν εἰς τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, ἃ ἐποίησε μετὰ τοῦ δούλου αὐ-

(73) Quas hic ἁγίας ἑορτάς designet Leontius, ex tempore arguere licet, quo Gregorius Agrigento discessisse dicitur: qui cum pridie Kal. Jul. solverit, et tertio post die Carthaginem pervenerit, in eaque urbe menses aliquot mansisse videatur, solemnia, quæ proxima essent, alia ibidem expectare non potuit, quam Natalis D. N. Jesu: qui dies festorum solemnium primus semper habitus est. In *Constitutionibus apostolicis* (apud Cotel. t. I, lib. v, c. 139) leges: Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσετε, ἀδελφοί, καὶ πρῶτην γὰρ τὴν Γενέθλιον. Id est: *Dies festos observate, fratres, ac primum Natalem.*

(74) Non unus in Africa Julianus martyrium fecit: at si ex illis unus aliquis patria Carthaginensis fuerit, hujus fuisse adiculam, quæ hic memoratur, merito dixeris. Legimus vero in *Martyrologio Romano* pridie idus Februarias, Carthaginē sanctuarium martyrum *Mosesæ et Juliani*. Ad quem locum

Baronius: *Restituit, inquit, sunt iidem ex prædicto antiquo exemplari: nempe ex codice monasterii S. Cyriaci, quo sæpe usus est. Lectionem autem confirmat Leontius: ut minus audiendus sit Florentinus, qui post Bollandum Baronii emendationi adversatur, et Julianum Alexandrinum facit. Quod mirum tamen est, vacat hic dies in Calendario Carthaginensi Mabillonii: nec reliqui Julianum usquam habent. Adicula porro et Μαρτύριον et Εὐκτήριον appellatur usitatis apud veteres nominibus. Nam Chrysostomus (t. XI, hom. 11, in c. v. Ep. I ad Thes. 4), cum martyrium templum Μαρτύρια nominasset, paulo post τοὺς Εὐκτηρίους τῶν Μαρτύρων dixit, quæ et Εὐκτήρια alibi nuncupat. Si nominis originem spectes, Oratoria cum Augustinus vocare potes (Epist. 169).*

(75) In cod. 2: Καὶ πληρώσαντων αὐτῶν τὴν πρέπουσαν εὐχὴν, οὗς ἰδὼν ὁ Γρηγόριος....

τῷ. Εἶτα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διαλεγόμενος τῷ Ἀββᾷ, λέγει αὐτῷ· Ἀγαπῶμεν, τέκνον, ἐν τῷ καλλίῳ σου. Καὶ ἀναστάντες ἐπορεύθησαν ἐν τῷ καλλίῳ, ἐν ᾧ ἦν ἡσυχάζων ὁ Γρηγόριος. Ἐνέγκας δὲ αὐτοῖς ὁ νιόκληρος ἄρτον καὶ ἐψήμα, παρέθηκεν αὐτοῖς τράπεζαν περὶ ἡλίου δυσμᾶς, καὶ ἔφαγον. Ἀὐτοὶ δὲ διετέλεσαν ἀπὸ ἑσπέρας ἕως ἡθροῦ ψάλλοντες, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐθαύμαζον οὖν οἱ μοναχοὶ ἐπὶ τῇ γνώσει καὶ ταῖς ἀποκρίσεσιν τοῦ παιδός. Καὶ ποιήσαντες ἡμέρας τέσσαρας ἐν τῇ Καρθαγεννησίων πόλει, μετὰ ταῦτα λέγει ὁ Ἀββᾶς τῷ Γρηγορίῳ· Τέκνον καιρὸς ἐστὶ τοῦ πορεύεσθαι ἡμᾶς.

ΙΑ'. Εἶτα γενομένης ἑσπέρας, ἐξῆλθον οἱ μοναχοὶ ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ὁ Γρηγόριος μετ' αὐτῶν. Καὶ περιπατήσαντες ἡμέρας εἰκοσι, εὐδοκίᾳ τοῦ συνεργούτος αὐτοῖς Θεοῦ κατέλαβον ἐν Τριπόλει· καὶ ἀνακάμψαντες ἐποίησαν ἐν τῷ σεπτῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Λεοντίου. Πρεσβύτερος δὲ τις εὐλαβὴς ὑποδέξατο αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἐξένισεν αὐτοὺς καὶ ἀνέπαυσεν, παραθεὶς αὐτοῖς τράπεζαν καὶ ἄρτον καὶ ὕδωρ. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἦν ἐξυπηρετῶν αὐτοῖς· ἐθαύμαζον δὲ οἱ μοναχοὶ ἐπὶ τῇ ἀκριβῇ καρτερίᾳ τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ· μάλιστα δὲ μὴ γενομένου εἰ μὴ διὰ δύο καὶ τριῶν ἡμερῶν, καὶ τοῦτο τοῦ Ἀββᾶ ἀναγκαζομένου αὐτόν. Ἐλεγεν δὲ ὁ Ἀββᾶς θέλων αὐτὸν δοκιμάσαι· Ἄρτι, τέκνον Γρηγόριε, οὐ λυπεῖ σε ἡ θλίψις τῶν γονέων σου; Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Οὐ τολμῶ περὶ τοῦτου φερίξασθαι, Πάτερ, πλὴν κέλυσον εἰπεῖν τὸν δοῦλόν σου, καὶ περὶ τοῦτου αὐτὸς ἀπολογήσομαι. Ὁ δὲ φησιν· Λέγε, τέκνον, ὃ βούλει, εὐχόλως. Καὶ ποιήσας αὐτῷ μετανοίαν, ἤρξατο λέγειν· Ἀκούσον, Πάτερ τίμιε καὶ πνευματικῇ, ποιμὴν τε καὶ διδάσκαλε, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐαγγελίος ἐν Εὐαγγελίῳ· Ὁ φιλῶν πᾶτέρα ἢ μητέρα ἢ πατέρα ἢ μητέρα, οὐκ ἔστι μου ἀξίος, καὶ τὰ ἐξ ἑς· εἶτα πάλιν ὁ αὐτός· Ὅστις οὐκ ἀποτάσσεται πατέρα καὶ μητέρα, καὶ ἀδελφοῖς καὶ τέκνοις, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἐκτετοῦ ψυχῆς, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητής. Ἐγὼ δὲ, Πάτερ, οὐδὲν τοιοῦτον τῆς μακαρίας ἐντολῆς ἐκείνης ἠδυνήθην ἐργάσασθαι· ἀλλ' οὖν, Πάτερ τίμιε, καὶ κείνοις δὴ Κύριος ἀγαθὴν παράκλησιν καὶ παραίνεσιν, καὶ μετὰ τῶν παναγίων εὐχῶν ὁμῶν σώτη ἐν ἁμαρτωλὸν καὶ ταπεινὸν ἐκ τῶν τοῦ ἐχθροῦ με-

bus, quas Deus ser- i sui causa fecit. Atque hæc et similia dum diceret, Pergamus, inquit abbas, o fili, ad diætā tuam; et consurgentes eo simul abierunt, ubi Gregorius diversari solebat. Quibus navicularius cum panem et pulmentum parasset, mensa sub occasum solis instructa comederunt. Tum a vespere ad diluculum usque vigilantes, noctem qua psalmodum cantu, qua piis de Deo sermonibus insumpserunt: mirantibus monachis tantam in puero vel ad intelligendum vel ad respondendum inesse sapientiam. Exactis demum Carthagine diebus quatuor, Gregorium abbas admonuit, perfectionis suscipiendæ tempus adesse.

XI. Igitur ad vespēram egressi ex urbe monachi, et cum his una Gregorius, qui viginti dierum iter emensi, Deo favente ac bene juvante, Tripolim pervenerunt (76). Illic, ad venerabile Sancti Leontii templum divertentes, a pio quodam presbytero accepti hospitio sunt, qui et domum illis suam ad quietem aperuit, et mensam cum pane et aqua vescendum [xxviii] apposuit. Gregorius vero suo more iis ministrabat, egregia tolerantie patientiæque suæ exempla monachis præbens; præsertim cum, nisi post alterum aut tertium diem, cibum non sumeret, atque hunc abbatis jussu coactus. Quo autem Gregorii virtutem experiretur, sic eum abbas quodam die interrogavit: Nihilne te, Gregori fili, parentum tuorum angit dolor? Cui ille: Non equidem de hac re loqui audeo, Pater: at si servum me tantum fari jusseris, de hoc quoque præsto erit, quod dicam. Age vero, inquit abbas, quidquid velis, haud ægre exponas. Itaque ille, honore habito abbati, sic cœpit: O charissime animi mei parens, et pastor, et magister, veniat tibi in mentem Dei Domini et Servatoris nostri Jesu Christi dictum illud evangelicum: « Qui amat patrem aut matrem plus quam me non est me dignus », et quæ deinceps; tum illud: « Qui non renuntiat patri, et matri, et fratribus, et filiis, atque insuper animæ suæ, non potest meus esse discipulus ». Nullam equidem, Pater, divini illius præcepti partem implere adhuc potui: at utinam, Pater optime, et illis Dominus jucundum atque utile solatium afferat, et me scelestum ac miserum, sanctis precibus vestris placatus, ab inimici insidiis vindicet.

¹ Matth. x, 37. ² Luc. xiv, 26, 33.

(76) De maritimo itinere sermonem hic esse, haud dubium est, non modo quia sub noctem inchoatum dicitur, sed etiam quia Leontio nostro τὸ περιπατεῖν est *navigare*. Itaque infra (n. 19) dixit, σκίφος..... ἔτοιμον εἰς τὸ περιπατεῖσθαι. Tripolis autem Phœnicia designatur, magnum hodie quoque emporium. De templo Leontii martyris, qui colitur κατὰ Καλ. Jul., mentio fit in concilio Constantinopolitano sub Mena patriarcha celebrato anno 536, act. 5. Nam in libello monachorum adversus Severum (Harl. t. II, p. 1287), legimus, Κατὰ τὸν ἐν Τριπόλει προσκυνητὸν οἶκον τοῦ ἁγίου καὶ καλλινίκου μαρτύρου Λεοντίου. Il est, *In veneranda sancti invictique martyris Leontii æde, quæ Tripoliest.*

Miror vero, monachos nostros presbyteri potius hospitio usos, quam sodalium monachorum. Erat enim illic monasterium, ut testatur Metaphrastes in Vita Euthymii (apud Cotel., *Mon. Eccl. Gr. t. II, p. 310, n. 129*): quod et conditum dicit in honorem magni martyris Leontii, et in tutela fuisse Stephani episcopi, qui obiit anno 586, cui fortasse etiam præfuit Petrus ille abbas Tripolitane provincie, quem memorat Cassiodorus (*De div. lect. cap. 8*). Fieri tamen potuit, ut cum illic Romani monachi cum Gregorio pervenerunt, profanos jam incolas ea domus haberet: neque enim hujusmodi vices ætas hæc nostra prima vidit. Alias certe ad monasteria eosdem divertisse narrat Leontius.

XII. Porro triginta dies Tripoli conimorati, a ministrante ipsis presbytero, a quo accepti fuerant, nec ulli alteri colloquendi potestate facta, quandiu ibidem latuerant : post id tempus, salute presbytero dicta, eique bene precati, Tripolim reliquere, atque iter suum persequentes, post quatuor menses et monachi et Gregorius Hierosolyma pervenerunt; monasteria enim, fratrum salutandorum causa, quæ in proximo essent, obierant. Ad monasterium autem cum venissent, quod prope sanctam urbem situm est (77), ibi sacrum jejunium quadragenarium peregerunt. Atque ibidem Gregorius [xix] non unum virtutis specimen dedit, ut universus ille sanctorum monachorum conventus cum præfecto suo et monachis, qui eo juvenem deduxerant, magnas Deo laudes tribuerent. Erat vero et præfectus monasterii illius vir plane probus ac perspicacis prudentiæ : qui Gregorii institutione suscepta, regulas ei tradebat solitariæ illius ac religiosæ vitæ (78) : illud admonens, ut timorem Dei ante oculos perpetuo haberet, ne pauperem quemquam contemneret, ne scientia sua superbiret; utque semper demisse de se sentiret, cumque rebus adversis premeretur, animum non abjiceret, atque alacriter daemonis assultus exciperet, ingruentibus denique calamitatibus minime angeretur. Divini enim Spiritus affulgente lumine cognoverat Pater, beato adolescenti multa et varia impendere pericula : neque hoc solum, sed fore etiam, ut pontificalem ascenderet thronum, et pastoralis gregis Christi cura optime fungeretur. At vero ille omnia alacri animo accipiebat, fiebat in dies diligentior circa divinas disciplinas, et quodam amoris ardore ac singulari studio in divinorum librorum lectione ac meditatione sese exercebat, quo et reconditæ doctrinæ vim asse-

(77) Cum Carthagine solverit Gregorius mense Januario, ac dies viginti navigarit, tum triginta alios Tripoli conimoratus fuerit, reliquum vero iter quatuor mensium fuisse dicatur : apparet, eum Hierosolyma pervenire non potuisse ante Julium anni 578, itaque jejunium hoc quadragenarium ad sequentem annum pertinere.

De monasterio urbi proximo, in quo versatus est religiosæque vite tirocinium posuit, nihil habeo exploratum. Monasteriorum enim ea ætate magnus erat numerus apud Hierosolyma; ferebatque tum fama, Joannem archiepiscopum anno 517, una nocte ex ea vicinitate δέκα χιλιάδων μοναχῶν sive decem millia monachorum adversus præfectum Palæstinæ congregasse, uti refert Cyrillus Scythopolitanus, qui scribebat post annum 554 (in Vita Sabæ, n. 36); ex illis tot monasteriis septena a S. Saba condita fuisse scimus, quæ idem Cyrillus sic enumerat (ibid., n. 58) : Ἐν μὲν λαύραις ἡ μεγίστη τε αὐτοῦ καὶ πασῶν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ λαύρων προκαθήμενη, καὶ ἡ μετ' αὐτὴν τῇ τάξει Νέα Λαύρα, καὶ ἡ Ἐπίσκοπος καλουμένη ἐν δὲ καινολοίς τὸ τε τοῦ Καστελλοῦ, καὶ τοῦ Σπηλαίου, καὶ τὰ ἐνομασθέντα Σχολαρίου καὶ Ζάννου. Id est *In lauris* & *idem in laura ipsius (Sabæ), quæ cunctis Palæstinæ lauris præsidet : et quæ post illum ordine Nova Laura, et quæ vocatur Heptastomos* in cænobitis vero quod Ca tellii dicitur, quod Spulacæ,

IB'. Καὶ διατρίψαντες ἐν Τριπόλει ἡμέρας τριάκοντα, διακονούμενοι ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου τοῦ ὑποδεξαμένου αὐτοὺς, μηδενὶ ἑτέρῳ δυνήθηναι παρρησιασθῆναι, ἕως τοῦ ὑποχωρῆσαι αὐτοὺς ἐκ τῆς Τριπόλεως· καὶ μετὰ τὰς τριάκοντα ἡμέρας ἀσπασάμενοι τὸν πρεσβύτερον καὶ εὐξάμενοι αὐτῷ, ἐξῆλθον ἐκ τῆς Τριπόλεως, καὶ ᾠέσαντο τῆς ὁδοῦ ὅς τε μοναχοὶ καὶ ὁ Γρηγόριος. Εἶτα μετὰ τέσσαρας μῆνας κατέλαβον τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἦσαν γάρ περιερχόμενοι τὰ μοναστήρια, καὶ ἀσπαζόμενοι τοὺς ἀδελφούς· κατήντησάν τε ἐν μοναστηρίῳ τινὶ πλησίον τῆς ἁγίας πόλεως, κάκεισε τὴν ἁγίαν τελέσαντες Τεσσαρακοστήν, πολλοὺς τε ἀγῶνας ἐνδείξαντες ὁ Γρηγόριος, ὥστε πᾶσαν τὴν ἁγίαν συνοδίαν τῶν μοναχῶν δοξάζειν τὸν θεόν, ἅμα τῷ ἡγουμένῳ καὶ τοῖς ἀγαθῶσι τὸν νέον ἐκέισε. Ἦν δὲ καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου ἐκεῖνου ἀνὴρ χρησίμος πάνυ καὶ προσορατικός, ὑποστηρίζων τε τὸν Γρηγόριον καὶ ἐκδιδάσκων αὐτὸν τὰ σύμβολα τῆς μοναχικῆς τε καὶ ἱερατικῆς καταστάσεως, ὑπομνησκων αὐτὸν τὸ ἀδιαλείπτως ἔχειν τὸν φόβον τοῦ θεοῦ κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, καὶ μὴ παρορᾶν πένητα, μήτε ἐπαίρεσθαι ἐν τῇ ἑαυτοῦ γνώσει, ἀλλὰ πάντοτε τῷ ταπεινῷ προσέχειν φρονήματι, καὶ τὸ μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ προθύμως δέχεσθαι τοὺς πειρασμούς, καὶ ἐπὶ ταῖς ἐπερχομέναις συμφοραῖς μὴ λυπεῖσθαι. Ἦδει γάρ ὁ Πατὴρ ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκλάμψεως, ὅτι δεῖ τὸν μακάριον πολλοῖς καὶ ποικίλοις περιπεσεῖν πειρασμοῖς· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς διαδέχεσθαι θρόνον, καὶ καλῶς καὶ εὐκόλως ποιμαίνειν τὸ τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον. Πάντα δὲ προθύμως δεχόμενος ὁ μακάριος, ἐτι σπουδαιότερος περὶ τὰ θεῖα διδάγματα, θερμώτερός τε γέγονε καὶ πάνυ δξύτατος ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν καὶ ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ὁσίων Γραφῶν εἰς τὸ προσέχειν τὰ ὑπ' αὐτῶν διασαφηνιζόμενα ἄρρητα, ἅμα δὲ ἐπὶ

quod Scholarii, quod Zanni. Atque alia duo idem Cyrillus memorat, quorum alterum Euthymii, alterum Theoctisti appellabatur, cæteris antiquiora, quæ tamen S. Sabæ parebant. Sed tamen, si Joannis Phocæ, scriptoris sæculi xii, auctoritati acquiescas, in descriptione *De locis sanctis*, quam edidit Nihusius, et post eum Bollandiani (t. II Maii), diserte scriptum est, S. Sabæ metochium ad portam prope Regias situm fuisse : ut apud Sabaitas monachos hospitatus Gregorius videatur.

(78) Ob tirocinium ibi apud ascetas positum numeratur a Græcis Gregorius noster inter sanctos monachos, et monάζοντων στήριγμα audit in eorum Acouluthia, (ed. Venet. an. 1630, t. I, p. 184), in qua multis præterea laudibus simul ornatur; sic enim invocant : Πάτερ Πατρῶν Γρηγόριε, ἱεροσυνῆς καὶ ὡς προσοῦνης εἰκόνησιν, μονάζοντων στήριγμα, Ἐκκλησίας ἐδραῖωμα, ἀγάπης λύχνος, θρόνος ἀσθήσεως, πηγὴ θαυματίων, γλώσσα πυρίνων, στόμα ἡδύλατον, σκεῦος θεοῦ Πνεύματος, καὶ κατὰ γέγονας παράδεισος, θεομακάριστε. Id est : *O pater Patrum Gregori, tu sacerdotii exemplar, imago temperantiae monachorum columnen, Ecclesiæ fundamentum, charitatis lampas, sedes misericordie, sensus miraculorum, lingua ignifera, os suavitatum, tu dicis Spiritus et almus fuisti paradisos, u. s. l. unumque beatissimum.*

πῶς δοξάζειν καὶ αἰνεῖν τὸν φιλοκτίρμονα Θεὸν ἅν τιν μὴ ἀποστερήσαντα αὐτὸν τῆς αὐτοῦ χάριτος.

II'. Καταλαβούσης τῆς Μεγάλης ἑβδομάδος τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἴδεν μεγάλη καὶ φοδερὰ θαύματα καὶ ἐξαισία ἐπιτελούμενα ἐν ἐκείνῳ τῷ μοναστηρίῳ. Ἰδεν ἀνθρώπους μεταβαίνοντας ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς, ἴδεν ἀνθρώπων πολιτεῖαν ἰσαγγέλον, ἴδεν ποταμοὺς διακρύων ἐκχομένους, ἴδεν ἀσίτους τὴν ἑβδομάδα ὁλόκληρον διαμένοντας, καὶ ἄλλα τινὰ θαύματα, ὡς ἔφην, καὶ ἐξέστη, καὶ ἔτυπεν ἑαυτοῦ τὸ στήθος λέγων· Ὁἱμοί, τί πράξω ὁ τάλας ἐγώ; Πῶς συναντήσω ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως μετὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τούτων; Καὶ πάλιν μὴ θέλων ἑαυτὸν εἰς ἀπόγνωσιν καταβαλεῖν, ἔλεγεν· Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Ὁ Δυνατὸς ἵστιν ὁ Θεὸς καὶ μὲ σώσαι, καὶ ὥσπερ ἐκείνους τοὺς περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν μηδὲν ἔξω ἐργασαμένους ἔσωσεν, οὕτως καὶ ἐγὼ ἐλπίζω εἰς τὸ πέλαγος τῶν εἰκτιρμῶν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ σωθῆναι. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ πλείονας ὥρας διαλεγόμενος, ἀπεισιν ἐμπροσθεν τοῦ ἡγουμένου. Ἦσαν δὲ καθήμενοι ὁ τε ἡγούμενος καὶ ὁ μοναχὸς ὁ διασώσας αὐτὸν ἕως ἐκείσε, οἱ δὲ λοιποὶ ἀδελφοὶ πάντες παρῆσθησαν αὐτοῖς· σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ ὁ Γρηγόριος παρῆσθη. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς ὁ ἀγαθὸν αὐτόν· Κελεύσει τοῦ κυρίου μου τοῦ Πατρὸς καὶ ἡγουμένου, καθέξου, τέκνον. Ὁ δὲ βαλὼν μετάνοιαν ἐκαθήσθη κλησίων τοῦ ἡγουμένου. Εἶτα ἤρξαντο αὐτῷ παραινέειν πρὸς τὸ δοκεῖν, ὅτι ἔνεχεν τοῦ εἶναι αὐτὸν ξένον ἔστιν ἐν λύπῃ, ὅτι τέκνον, μὴ λυποῦ, διότι ἀνέδραμες ἐνταῦθα· ἐλπίζομεν γὰρ εἰς τὸν υπεράγαθον Θεόν, τέκνον, ὅτι ἐὰν ζητῆς τοὺς σοὺς, καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ἐπανακαλύψῃς. Ὁ δὲ ἀναστὰς ἔστη ἐμπροσθεν αὐτῶν, καὶ εἶπεν· Ἀκούσατε, Πάτρες καὶ κύριοί μου, γινώσκετε, ὅτι ὁ Θεὸς ἔνα πώποτε οὐκ ἔχει, ἀλλὰ ὅλα πάντα γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, ὁ καθὼς ὁ μακάριος Ἀπόστολος βῆ· ἀλλ' οὐχ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, τοῦ δι' ὧν εἰμι ἐνταῦθα, λυποῦμαι· μὴ μοι γένοιτο τοῦτο ἐνθυμῆσθαι. Πλὴν παρακαλῶ ὑμᾶς, Πάτρες, καὶ πᾶσαν τὴν θεοσύλλεκτον ὑμῶν ἐμψυχριν, εὐχεσθαι ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἐλευσίνης. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ ἡγούμενος, καὶ οὐκέτι περὶ τοῦτο ἐλάλησεν αὐτῷ ῥῆμα μικρὸν ἢ μέγα.

II'. Καταλαβούσης δὲ τῆς ἁγίας καὶ τριημέρου Ἀναστάσεως, ἦλθον πάντες οἱ ἀδελφοὶ ἅμα τῷ ἡγούμενῳ καὶ τῶν τριῶν ἀνδρῶν τῶν ἀνελθόντων σὺν τῷ Γρηγόριῳ, εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν· ἕασα; ἡγούμενος πάντες μοναχοὺς καὶ πρεσβύτερον ἐν τῷ μοναστηρίῳ· αὐτοὶ δὲ εἰσελθόντες εἰς τὴν ἁγίαν Ἀνάστασιν,

• Psal. cxxiii, 19. • Matth. xx, 6. • II. b. iv, 13.

(79) Emenlavi hunc locum ex cod. 2 : nam in primo scriptum erat : διασφραγίζμενα ῥήματα. At fortasse scriptum in autographo ἑβδόμητα ῥήματα, ut habet Paulus Ep. II ad Cor. c. xii, n. 4.

(80) Templum hoc celeberrimum ac maximum, quod vocant veteres Ἀγία Ἀνάστασις, ut sepe

A queretur (79), et Deo miseranti honorem laudesque tribueret, quod nempe gratiae suae fontes ipsi non interclusisset.

XIII. Cum autem Magna hebdomas advenisset, in qua Domini nostri Jesu Christi Passio recolitur, prodigia in eo monasterio fieri vidit magna, admiranda, incredibilia: vidit homines, qui e terra in caelum ascendebant; vidit, qui caelestis vitae rationem imitarentur; vidit, qui lacrymarum fluvios effunderent; vidit, qui hebdomadam totam nihil omnino gustarent: alia item portenta, quae cum intueretur, vehementer commotus, pectus sibi tundebat exclamabatque: Heu! heu! quid ego miser faciam? quo pacto in iudicii die cum sanctis hisce viris conveniam? Ac rursus, quod desperare de se nollet, « Juxta est Dominus, aiebat, iis qui tribulatio sunt corde, ethumiles spiritu salvabitur: » ac me quoque servare Deus potest; cumque illos qui sub horam undecimam nihil etiam praclarum praestiterant, salute donaret, me equidem non mirus in tanto illo misericordiae ac bonitatis pelago servatum [xxx] iri confido. Haec et similia diu secum ipse locutus, ad praefectum se contulit, qui forte cum monacho, a quo Gregorius eo deductus fuerat, considebat, fratribus caeteris circumadstantibus, quos inter ipse Gregorius constitit. Ut vero abbas deductor ejus praefecto annuente sedere jussit, utrumque veneratus, ad praefecti latus assedit. At illi, quia dolere eum putabant, quod hospes esset, hortari coeperunt, ne talem ob causam moerore conficeretur: sperare enim se, Dei optimi beneficio futurum, si suos videre cuperet, ut rursus in eorum conspectum veniret. Quibus ille, assurgens, Audite, inquit, Patres ac domini mei: scitis, nihil Deo unquam peregrinum esse, sed « omnia ante oculos ejus nuda et manifesta versari » quemadmodum a beato Apostolo pronuntiatum est: enimvero minime, ut vos existimatis, propterea doleo, quod apud vos sim: procul a me ea cogitatio absit. Verum hoc a vobis, Patres, atque ab omni hoc sancto conventu postulo, ut inopia mea vestris obsecrationibus juvetis. Haec cum dixisset, a praefecto dimissus est, nec jam de ea re quisquam in posterum ullam illi mentionem intulit.

XIV. Ut vero tridua sanctae Resurrectionis illuxit solemnitas, monachis quinque cum presbytero in monasterio relictis, fratres omnes cum praefecto ac tribus Gregorii sociis in sanctam civitatem migrarunt: ut augustum Resurrectionis templum (80), et sancta quae circum sunt, loca

in Euthymii et Sabae Vita apud Cotelierum leges. Apud Eusebium appellatur etiam Μαγύριον τοῦ Σωτῆρος; atque apud hunc in Vita Constantini Magni, qui conditor fuit, legenda est totius aedificationis historia (lib. iii, a. c. 25). Architectum pulcherrimi hujus templi fuisse Eustadium presbyterum Constantinopolitanum, tradit Hieronymus in Ciro-

venerarentur. Illic vero incredibili gaudio laetari Gregorius, et Deo gratias agere, cum incolarum vitam cœlesti quodammodo parem intueretur. Post hæc sanctum et vivificum Jesu Christi Dei et Servatoris nostri corpus ac pretiosum ejusdem sanguinem de sanctissimi archiepiscopi (81) manibus sumpserunt [xxx], qui per eos dies summum sanctæ urbis Hierosolymorum pontificatum gerebat. Atque idem, cum cæteris monachis domum, ubi acquiescerent, seorsum dari jussisset; tribus illis, qui cum Gregorio erant, cubiculum prope aedes pontificales privatim assignandum curavit. Hic illi nocturnas matutinæ psalmodiæ (82) partes absolverunt. Precibus demum et lectionibus peractis, recepit se archiepiscopus, et cum assedisset, monachos primum tres cum Gregorio ad se vocavit, qui ad pedes ejus procidentes, salute dicta, sanctum ei osculum reddidere. Tum ille episcopus quoque, et presbyteros, et monachos, et populum omnem ingredi passus est: cumque salvere omnes jussisset, ac justum subinde sermonem de pœnitentia habuisset, dimisit universos. Qui ubi abiit, abbatem archiepiscopus

καὶ περιδραμόντες τοὺς ἁγίους τόπους, προσεκύνησαν· πάντο δὲ ὑψήρανθη ὁ Γρηγόριος δοξάζων τὸν θεόν, θεωρήσας τὸν ἰσάγγελον βλον τοῦ ἐκείσε δντος λαοῦ. Εἴτα κοινωνήσαντες τοῦ ἁγίου καὶ ζωοποιοῦ σώματος τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἁγιοτάτου ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου· αὐτὸς γὰρ ἦν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας διοικῶν τὴν τῆς ἁγίας πόλεως Ἱεροσολύμων ἀρχήν. Τοῖς μὲν μοναχοῖς δοθῆναι οἶκον ἰδίως πρὸς τὸ ἀναπαύσασθαι ἐκέλευσεν· τοῖς δὲ τρισὶ μοναχοῖς τοῖς οὖσιν ἅμα τῷ Γρηγορίῳ δοθῆναι κελλίον ἰδίως πλησίον τοῦ ἐπισκοπίου. Πληρώσαντες δὲ τὸν νυκτερινὸν ὄρθρον, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν καὶ τὰ ἀναγνώσματα, ἀνῆλθεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, καὶ ἐκάθισεν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκέλευσεν τοὺς μοναχοὺς εἰσελθεῖν πρὸς αὐτὸν ἅμα τῷ Γρηγορίῳ. Εἴτα παύσας παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἡσπάσαντο αὐτὸν τῷ ἁγίῳ ἐν Χριστῷ φιλήματι οἱ τε μοναχοὶ καὶ ὁ Γρηγόριος. Καὶ οὕτως ἐπέτρεψεν εἰσελθεῖν τοὺς ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους τε καὶ μοναχοὺς, εἰθ' οὕτως καὶ τὸν λαὸν πάντα. Καὶ πάντας ἀσπασάμενος ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ ἀρχιεπίσκοπος, καὶ δοὺς αὐτοῖς τὸν πρέποντα περὶ

nico ad an. 359. Vide, si vacat, *Descriptionem et Historiam Basilicæ S. Resurrectionis*, quam post Cyrilli Hierosol. Opera edidit Taitiens.

(81) Pro Macarii nomine lege hic et alibi Joannis IV, qui nempe, ut Quienus ostendit (*Or. Chr. t. III, p. 242*), Hierosolymorum patriarcha fuit anno 574, ad annum 593: atque adeo cum eo Gregorius noster pervenit. Inapte enim vetus scriba, quod jam monimus, pro Joanne Macarium supposuit, qui temporum ratione excluditur, nec ea virtutis laude floruit, quam Leontius archiepiscopo tribuit, qui Gregorium accepit. Fuit quippe aliquandiu Macarius II, Origenianarum partium, eoque nomine throno deturbatus, multos annos eo honore caruit. Quamobrem Papebrochius (t. III Maii) in *Historia chronologica episcoporum Hierosolymitanorum* (num. 128), suspecta habuit, quæ de Macario dicta a Leontio putabat. Hæc enim ascripsit: *In vita quoque S. Gregorii Agrigentini, qui 23 Novembris colitur, crebra est Macarii mentio, veluti qui adventum sancti adolescentis in Hierosolymitanam Ecclesiam divinitus cognoverit, ejusque ac sociorum nomina et vultum antea nusquam visum; ac denique diaconum ordinaverit. Sed hæc Vita multæ fabulositatis suspecta nobis est, neque in testimonium sanctitatis pro Macario adducenda, donec severo examine discussa fuerit.*

At de Joanne IV meliora nobis transmisit Evagrius, a quo hæc sunt: *Ἐπὶ δὲ τὴν Ἱεροσολύμων ἡνεῖται ἱεροσύνην μετὰ Μακάριον Ἰωάννης, ἐν τῇ καλοῦμένη τῶν Ἀκοιμήτων μονῇ τὸν ἄσκειον βίον ἀγωνισάμενος, μηδενὸς νεωτερισθέντος περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν. Id est: Ad Hierosolymorum autem Ecclesiæ pontificatum post Macarium erectus est Joannes, qui in Acemetorum monasterio religiosæ vitæ institutū didicerat: nec quidquam rerum novarum in Ecclesia tentatum est. (Hist. eccl. l. v, cap. 16.)*

Ceterum Joannes Lancia in dissertatione *De ætate B. Gregorii Agrigentini episcopi*, quam, quia non omnes ad manum habere possunt, iterum hic ad calcem operis edendam curabimus, sententiam eorum amplexus, qui Gregorium sub Justiniano Ruinotmeto floruisse tradunt, aliam inivit viam (n. 16), et Macarium hunc Leontii beneficio opportune oblatum putavit, quo series patriarcha-

Hierosolymitanorum aliquatenus suppleretur.

Atqui non modo nullus tum Macarius Hierosolymitanis præerat, sed nullus omnino patriarcha aderat, qui Gregorium reciperet. Hunc quippe Hierosolyma pervenisse contendit anno 671: hoc autem anno Ecclesiam illam etiam tum regabat τοποτηρητὴς τοῦ θρόνου sive vicarius. Mortuo enim Sophronio circa annum 643, ad finem usque anni 680, Ecclesiam Hierosolymitanam vicaria potestate administrarunt Stephanus episcopus Dorensis, Joannes episcopus Philadelphię, et Theodorus presbyter, qui etiam per Georgium presbyterum legatum suum subscripsit actis synodi sextæ œcumenicæ anno 681 ineunte: ac deinde alios fortasse habuit successores usque ad Joannem V, qui annis amplius sexaginta post Sophronium, primus patriarcha renuntiatus est, anno 705. Hæc plana omnia esse, ostendit tibi Quienus. (*Orient. Chr. t. III, a p. 280.*)

(82) Pugnare inter se videntur Νυκτερινὸς et Ὁρῶς, sive Nocturnus et Matutinus: sed hæc usus mollivit, significatione tō Ὁρῶς prolata. Nam Ὁρῶς Græci vocant id etiam quod nocte ipsa canitur, etsi Μεσονύκτιον quandoque appellant, ac simul τοὺς Αἰνούς sive Laudes, quas illi a Matutino non disjungebant. Quin et Ὁρῶς præbat Ἑσπερινὸν μέγα, magnæ scilicet Vesperæ, quas ab occasu solis inchoabant: e quibus omnibus constabat tota Ἀγρυπνία sive Vigilia. Docet nos id Sabæ typicum capite 2, cujus est titulus, Εἰδήσεις τοῦ μεγάλου Ἑσπερινοῦ, καὶ τῆς Ἀγρυπνίας διδάξεις. Post hæc Ἀπόλυσις fiebat, sive cœtus dimissio. Rursum ad Horas Πρώτην, Τρίτην, Ἐκτὴν et Ἑνάτην conveniebant, ut Latini solent, nisi quod post singulas hæc Horas habebant præterea Μεσσηρία, sive horarum dimidia, quæ tamen partim diebus solemnibus omittebantur. Post hæc alteræ erant quotidie Vesperæ, id est Ἑσπερος: μικρὸς hora diei decima: pars demum ultima τῆς Ἀκολουθίας fuit Ἀπόδειπνον, quod nos completorium dicimus: duplex id etiam, majus et minus, sed alterutrum tantum pro diei solemnitate canebatur. Omnia hæc psalmis, precationibus, hymnis peragebantur: certisque intervallis Evangelium et sanctorum historias legere mos fuit, quorum memoria ageretur. Plura de his, si vacat, lege apud Rayæum *De acolythia officii canonici pro Ecclesiis Orient. Græcor. (in Act. SS. t. II Maii, p. 42).*

μετανοίας λόγον, ἀπέλυσεν πάντας. Καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ἀδελφὸν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, λέγει αὐτῷ· Χαίρεις, κύριε Μάρκε, πόθεν ἡμῖν ἤγαγες τὸν ἀληθῶς ἐσθλὸν τοῦ Χριστοῦ τὸν κύριον Γρηγόριον τὸν νέον, τὸν πόθῳ καταλαβόντα τοὺς θύτως καὶ σωτηρίου καὶ ἀγίου τόπους τούτους, ἐν οἷς ὁ Κύριος δι' ἡμᾶς τὰ πάθη ἐδέξατο; Ὁ δὲ ἀδελφὸς ἀπακρίθη· Οὐχ ἡμεῖς ἡγάγομεν αὐτὸν, δέσποτα, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ πάντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, καὶ σου ἡ εὐχή, Πάτερ ἀγώγατε. Ἐκπλαγείς δὲ ὁ Γρηγόριος ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀδελφοῦ· οὐδέπω γὰρ ἐπέγνω τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοσοῦτον χρόνον μετ' αὐτῶν πεποιτηκώς, οὐδὲ τῶν συνόντων αὐτῷ ἐτέρων δύο μοναχῶν, μηδὲ πάντων τολμήσας αὐτοὺς ἐρωτῆσαι, τίνας ἐκέκληνται. Πάλιν δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος φωνήσας καὶ τοὺς δύο ἐτέρους μοναχοὺς, λέγει αὐτοῖς· Κύριε ἀδελφὲ Σεραπίων, καὶ σύ, κύριε ἀδελφὲ Λεόντιε, χάριν ἔχω τῷ Θεῷ τῷ ἐνδοξαμώσαντι ὑμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ καταξιώσαντι ὑμᾶς διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος, τισιούτον ἐγρήγορον ἀνδρα τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηρὸν, τῷ πνεύματι ζέοντα, καὶ τῷ Κυρίῳ γυνσίῳ; δουλεύοντα, καὶ τῇ ἐλπίδι ἀεὶ χαίροντα, καὶ τῇ προσευχῇ ἀνεύδωπος προσκαρτεροῦντα κατὰ τὸν θεὸν καὶ μακάριον Ἀπόστολον, ἀγαγεῖν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, καὶ πληρῶσαι αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν· λοιπὸν δὲ καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν μετριότητα. Ταῦτα εἰπὼν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, λέγει· Ἔχω μὲν, τεχνία μου, καὶ ἄλλα τινὰ διαλεχθῆναι ὑμῖν περὶ τοῦ παιδὸς· ἀλλ' ἐπειδὴ καιρὸς τοῦ ποιεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ πάλιν ἀναγγελλῶ ὑμῖν περὶ αὐτοῦ ὃ ὁ Κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν.

ΙΕ'. Εἰσελθὼν δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν θείαν ἐπιτελέσαι μυσταγωγίαν, ἐκέλευσεν τῷ ἀρχιδιακόνῳ ἑαυτοῦ στήσαι τὸν Γρηγόριον εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ ἁμβωνος. Ἦν δὲ κατανενυγμένος τῇ ψυχῇ πᾶν καὶ τῇ καρδίᾳ, ἐκχέων ποταμούς δακρύων, ἀπὸ τῶν νοῦν ἔχων ἀδίαλειπτως. Ἐώρακεν δὲ ὁ μακάριος Γρηγόριος καὶ τὴν παρεσῶσαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν τῷ ἁγίῳ Μακαρίῳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ. Εἶτα μεταλαβόντες τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων μυστηρίων, καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν ἐκέλευσεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τὸν Γρηγόριον ἀνακληθῆναι ἐν τῇ τραπέζῃ αὐτοῦ σὺν τῶν μοναχῶν τῶν τριῶν· λοιπὸν δὲ καὶ τὸν ἡγούμενον τοῦ μοναστηρίου σὺν τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἡρίστησαν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Κυριακῆς. Εἶτα, ἵνα λόγον εὐνομον συνέλῳ, τῇ ἐπαύριον εἰσελθὼν ὁ ἀδελφὸς Μάρκος ἐπεσεν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀρχιεπισκόπου λέγων αὐτῷ· Ἐξῆται ὑπὲρ ἐμοῦ, Πάτερ, καὶ ἀπόλυσον ἡμᾶς,

" I Tim. II, 4. " Philipp. IV, 4, 6.

(83) Apud Græcos sequioris ætatis κύρις appellatio honoris erat inter homines pro κύριος, quod in Deum unum hac voce designare soliti essent. Qua ratione Latini quoque Deum Dominum, homines Dominos dicere cœperunt. In Prælo Joannis Lucratæ, qui et Moschus, Leontii nostri æqualis, sibi occurrit frequentius, quam huiusmodi formula κύρις Ἀδελφῶ.

(84) Græci Latiniq. ambonem dixer. suggestum in templis, unde et episcopi conciones habere, et cantores Evangelium pronuntiare, et cantores psalmos canere, et anagnostæ sacros Libros legere solent. Exemplis res non indiget. Marent vero

A compellat, et : Ave, inquit, domine Marce : unde ad nos germanum Christi servum adduxisti, adulescentem utique hunc Gregorium, qui hæc vere salutaria et sancta loca, in quibus Dominus necem pro nobis passus est, summo studio videre expectavit? Cui abbas : Non eum, inquit, huc nos deduximus, Christus Dei Filius adduxit, qui omnes homines salvos esse, atque ad veritatis cognitionem pervenire vult ¹¹, tum et [xxxii] tuæ preces, Pater sanctissime. Obstupuit vero abbatis nomine audito Gregorius : nomen enim ejus etiamtum ignorabat, itemque cæterorum monachorum, qui ambo cum ipso fuerant, tantum licet temporis una exegissent ; nec eos de proprio cujusque nomine interrogare ausus fuerat. Tum et duos alios monachos appellans archiepiscopus : Equidem, ait, domine abba Serapion, et domine abba Leonti (83), gratiam habeo Deo, qui vos divina virtute confirmavit in Christo Jesu dignosque effecit qui, sancto Spiritu adjuvante, pervigilem hunc virum atque impigrum, virtutis incensum studio, ac Domino sincere famulantem, spe perpetuo gaudentem et obsecrationibus sine remissione ex beati divinique Apostoli præscripto ¹² intentum huc ad sancta loca ipsi adduceretis, ipsi desiderium ejus expleretis, nec minus tenuitatem nostram solaremini. Atque hæc cum dixisset archiepiscopus, illud quoque adjecit, alia quædam esse, quæ ipsis de puero enuntiare deberet ; sed quod sacrificii divini tempus instaret, alias se prolaturum, quæ sibi Dominus de illo manifesta esse voluisset.

XV. Ingressus autem in templum archiepiscopus, ut divina mysteria perageret, archidiacono suo mandavit, ut Gregorium in dextra anibonis parte collocaret (84). Ubi ille sic astitit, ut animus quidem ejus dolore oppressus videretur, oculi lacrymas ubertim funderent, mens vero cœlestia unice cogitaret. Quo etiam tempore beatus Gregorius divini Spiritus gratiam vidit sancto archiepiscopo assistentem. Postquam sanctis intaminatisque mysteriis adfuere, et populus dimissus est, Gregorium archiepiscopus cum tribus monachis, et præfectum monasterii cum fratribus ad mensam invitari jussit, ac die illo, sancto scilicet et magno Dominico, apud archiepiscopum convivati sunt. Deinde, ut sermone utar brevi, abbas Marcus postridie ad archiepiscopum ingressus, cum se ad ejus pedes abjecisset, Bene, inquit, mihi, Pater, precare, nosquo dimitte, ut salutatis fratribus, ac divino nu-

adhuc Romæ ambones marmorei non pauci antiqui in templis : qui tamen angustiores sunt, quam apud Græcos fuisse videantur. Narrat quippe Cyrillus Sexthopolitani in Vita Sabæ (apud Cotel. J. III, M. E. G., n. 56) ascendisse olim Hierosolymis in ambonem adis protomartyris Joannem archiepiscopum secum habentem principes monachos Theodosium et Sabam. Quin et cantoribus pluribus ambonem patuisse, indicare videtur canon 15 concilii Laodiceni. Porro Latine vox sit ab ambio, an Græca ab ἀμβάζειν, grammaticorum iis est

mine tuis precibus propitiato, ad monasterium nostrum redeamus. Cui respondit archiepiscopus : Age lætus discede, Pater; fac tamen, sancto die Dominico, qui post Pascha primus erit, huc Domino supplicatum redeas, et ad nos quoque, ut ipse vult, revertare : [xxxiii] quo te ultimis salutationibus prosequamur, atque ubi nos precibus tuis solatus fueris, in pace denique tu etiam ad monasterium tuum prolificiscaris. Aberat autem Gregorius cum hæc abbas cum archiepiscopo colloqueretur. At monachi archiepiscopum venerati, discessere, et eo quo destinaverant, se contulerunt.

XVI. Tum sanctus archiepiscopus Gregorium arcessit, eumque sic alloquitur : Audi, Gregori fili, scire hoc te volo, dominum Marcum monachum, qui te huc deduxit, hinc abiisse salutatum fratres qui circum in sanctæ Sionis vicinia degunt : cæterum illi a nobis præscriptum esse, ut Dominico die proximo revertatur ad nos, nec nisi post mutuos complexus ad monasterium suum redire velit. Quæ ut ab archiepiscopo accepit Gregorius, vehementi plane mœrore affectus est; ad ejus vero pedes procumbens, non sine lacrymis interrogare sic cœpit : Pater sanctissime, et Christi, cui servis, amore merite, undenam sunt magnanimi isti ac providentissimi viri, quos equidem, domine, hinc e sancta hac terra oriundos putabam? Cui archiepiscopus, Ex urbe, inquit, Roma hi sunt (85), viginti ab ea stadiis nec longius habitantes : itaque eodem reverti, et in monasterium suum recipere se volunt. Hic vero Gregorius : Vereor, Pater, ut eos amplius revisam, atque adeo bonis eorum precibus infelix carebo. Nequaquam, fili, respondit archiepiscopus : quippe huc ad nos redituri sunt. Sic enim mihi dominus Marcus spopondit, se, sancto die Dominico qui primus futurus est, si Deus annuat, venturos ad nos, ut ex condicto utrique nostrum bene precetur.

XVII. Versabatur autem Gregorius cum archiepiscopo, ipsi in obsecrationibus assidens, et virtutes ejus piæque vitæ rationem imitari conabatur. Vir enim erat divinis oraculis addictus. Quare Gregorius quotidie diluculo lectoris partes assidue agebat, magna omnium admiratione, cum nec in percurrendis libris quidquam erraret, et in intelligendo acutus esset, ac, si archiepiscopus mandasset, in interpretando non minus idoneum se proderet quam modestum. Atque hæc erat Gregorii quotidiana occupatio, ut et divinis Litteris operam [xxiv] daret, et in obsecrationibus se exerceret : cibum contra semel in diem sumeret, humi cubaret, plurimum vigilaret, balneo semper abstineret. Dominico demum die ad vesperam rediere monachi in sanctam urbem, et archiepiscopum atque ipsam deinde Gregorium inviserunt :

ἵνα συνταξώμεθα τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν σου, ἵαν θέλημα Θεοῦ ἔσται, κατέλθωμεν ἐν τῷ καλλίῳ ἡμῶν. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Ἀπαλθε, Πάτερ, χαίρων, καὶ ποίησον, ὥς τῇ ἁγίᾳ Κυριακῇ τοῦ Ἀντιπάσχα ἀναπαυδίδως τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχάς σου, καὶ ἀνεπίστρεψον πρὸς ἡμᾶς, καθὼς βούλεται, ἵνα συνταξώμεθά σοι, καὶ λάδωμεν τὴν εὐχὴν σου, καὶ οὕτως ἀπέρχει ἐν εἰρήνῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κέλλαν σου. Οὐκ ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ Γρηγόριος, ὅτε ταῦτα ὁ ἀδελφὸς τῷ ἀρχιεπισκόπῳ διέλεγετο. Καὶ ποιήσαντες μετάνοιαν ἐξῆλθον ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, καὶ ἀπῆλθον ὅπου ἐβούλοντο.

ΙΓ'. Καὶ φωνήσας ὁ ἅγιος Μακάριος τὸν Γρηγόριον, λέγει αὐτῷ· Ἀκουσον, τέκνον Γρηγόριε, ἔστω σοι γνωστὸν τοῦτο παρ' ἐμοῦ, ὅτι ὁ κύρις Μάρκος ὁ μοναχὸς, ὁ ἀγαγὼν σε ἐνταῦθα, ἐπορεύθη ἀσπασθαι τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ὄντας κυκλῶθεν κύκλῳ τῆς ἁγίας Σιών, καὶ ὠρίσαμεν αὐτῷ, ἵνα ἀναστρέψῃ πρὸς ἡμᾶς τὸ ἅγιον Ἀντιπάσχα, καὶ συντάξῃται ἡμῖν, καὶ οὕτως ἀπῆλθῃ ἐν τῷ καλλίῳ αὐτοῦ. Ἀκούσας δὲ ὁ Γρηγόριος ταῦτα παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, πάνυ ἐλυπήθη σφόδρα, καὶ πασῶν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀρχιεπισκόπου μετὰ δακρύων λέγει αὐτῷ· Πάτερ ἀγιώτατε Μακάριε, δοῦλε ἡγαπημένε τοῦ Χριστοῦ, καὶ πόθεν εἰσὶν οἱ μεγαλόφυχοι ἄνδρες οὗτοι οἱ προρατικοί; ὡς δοκεῖ μοι, δέσποτα, ὅτι ἐκ τῶν ἁγίων τόπων τούτων εἰσὶν οὗτοι ἄνθρωποι. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος λέγει πρὸς αὐτόν· Τέκνον, ἐκ τῆς Ρωμαίων πόλεως εἰσὶν ὡς ἀπὸ σταδίων εἴκοσι, καὶ βούλονται ἐπανακάμψαι, καὶ ἀπελθεῖν ἐν τῷ ἰδίῳ καλλίῳ. Ὁ δὲ Γρηγόριος λέγει· Φοβοῦμαι, Πάτερ, μή πως οὐ θεάσωμαι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μένω ὀρφανὸς τῶν εὐχῶν αὐτῶν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος εἶπεν· Οὐχί, τέκνον· ἔνθεν ἔχουσιν ἀναστρέφαι· οὕτως γάρ μοι συνέθετο ὁ κύρις Μάρκος, ἵνα Θεοῦ κελεύσει τῇ ἁγίᾳ Κυριακῇ τῇ νῆφ κατελθῶσι πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἔφη, καὶ ἀπολάδωμεν τῶν εὐχῶν αὐτῶν ἀμφοτέροι.

ΙΖ'. Ἦν δὲ ὁ Γρηγόριος μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου προσεδρεύων αὐτῷ ταῖς εὐχαῖς, καὶ ζηλωτῆς γινόμενος τῆς ἐναρέτου καὶ σεμνῆς αὐτοῦ πολιτείας· ἦν γὰρ ὁ ἀνὴρ σπουδαῖος περὶ τὰ θεῖα λόγια. Ἦν δὲ ὁ Γρηγόριος καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀδιαλείπτως τῷ ὁρθρῷ ἀναγινώσκων, καὶ θαυμαζόμενος ὑπὸ πάντων, ἀσολοικίστως διερχόμενος τὰς βίβλους, πάλιν δὲ ὁξὺς εἰς τὸ νοεῖν καὶ χρῆσιμος, ἐπιτρέπόμενος παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἐν ταῖς ἐρμηνείαις μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. Οὕτως δὲ ἐποίησε πάσας τὰς ἡμέρας ὁ Γρηγόριος, σχολάζων τῇ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν, καὶ προσκαρτερῶν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, ἅπας ἐσθίων τῆς ἡμέρας, χαμυνίαν τε καὶ ἀγρυπνίαν ἀδιαλείπτως κεκτημένος, ὁμοίως δὲ καὶ ἀλουσίαν. Καταλαβούσης δὲ τῆς ἁγίας Κυριακῆς, πρὸς ἐσπέραν ἀνέστρεψαν οἱ μοναχοὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ Σιών, καὶ εἰσελθόντες ἡσπάσαντο τὸν ἀρε-

(85) Monasterium, ni fallor, hic designatur ad Aquas Salvias : neque enim aliud uspiam fuisse novi, quod item milliaria duo cum dimidio ab urbe distaret. Martino I Pontifice maximo anno 549 præerat illi Gregorius, qui in concilio Lateranensi (apud Hard. Conc. t. III, p. 722), dicitur

« Abba presbyter venerabilis monasterii de Cilicia, qui ponitur in Aquas Salvias, quod in hac Romana civitate habitare dignoscitur. » Ejusdem monasterii meminit Liber Pontificalis in Leone III (n. 89), et Benedicto III (n. 24).

ἐπίσκοπον, λοιπὸν δὲ καὶ τὸν Γρηγόριον · ὁλην δὲ τὴν νύκτα μετ' αὐτῶν ἦν ὁ Γρηγόριος ἄσπνος, κλαίων καὶ δέσμενος αὐτῶν, ὅπως ἀνενδύτως εὐχονται ὑπὲρ αὐτοῦ · ἵνα καλῶς διανύσῃ τὸν δρόμον τῆς μετανοίας, καὶ ἀξιωθῇ τῆς μερίδος αὐτῶν εὐρηθῆναι ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γενομένης δὲ ἡμέρας, ἦλθον πρὸς τὸν ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον Μακάριον, καὶ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὁ ἀδόξᾳ Μάρκος, λέγει αὐτῷ · Εὖξαι ὑπὲρ ἡμῶν, Πάτερ ἄγιε, καὶ ἀποστείλον ἡμᾶς τοῦ πορευθῆναι εἰς τὸ δουλικόν σου καλλὸν ἡμῶν. Ὁ δὲ ἅγιος ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος ἐπιβελίξας ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν τὴν χεῖρα καὶ ἔβλεπε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἰπὼν · Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα ἐν αὐτοῖς, ὁ πάντα ἐπιστάμενος πρὶν γενέσεως αὐτῶν, αὐτοὺς διάσωσον καὶ τοὺς σούλους σου τούτους · οἳ καὶ διὰ τὴν σὸν ἄγιον ὄνομα παρεγένοντο ἐν ταῦθα τοῦ ἰδεῖν καὶ περιτυχεῖσθαι τοὺς ἁγίους τόπους τούτους, ἐν οἷς τὰ ὑπὲρ ἡμῶν ἐδέξω ἅγια παθήματα · οὐ μόνον δὲ εἰς τοῦτο κόπους ὑπομείναντες, ἀλλὰ καὶ καρπὸν ἄξιον ἄγοντες τῆς μετανοίας, τῷ σπῷ κράτει καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐπροσενέγκαντες τὸν δούλον σου τοῦτον, τὸν συμπαρεστηκότα σὺν ἡμῖν ἐνώπιόν σου · καὶ ὅς αὐτοὺς ἐν εἰρήνῃ πορευθῆναι, κατὰ τὸ σὸν εὐάρεστον, εἴ ἅγιος εἰ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Καὶ πάντων Ἀμήν ἀποκριθέντων, ἀσπασάμενος τὸν τε Μάρκον καὶ Σεραπίωνα καὶ Λεόντιον τῷ ἁγίῳ φιλήματι ἐκλιύσεν.

A quibuscum is noctem exegit totam vigilando; Nebat autem, eosque identidem rogabat, ut preces semper pro se funderent, quo poenitentiae curriculum recte faceret, ac dignus haberetur, qui in tremendo Domini Jesu Christi die par cum ipsis praemium referret. Ut vero illuxit, sanctissimum archiepiscopum simul adierunt: ibique abbas Marcus, cum ad pedes ejus procidisset, Bene, inquit, precare nobis, Pater sancte, et ad monasterium nostrum, quod tibi semper addictum erit, nos abire permitte. At sanctus archiepiscopus, cum manum singulis imposuisset, sublatis in caelum oculis, dixit: Deus, qui caelum fecisti et terram, et mare, et quae in his sunt omnia, qui universa nosti, priusquam essent, tu idem et servos hosce tuos incolumes serva: quippe qui sancti nominis tui causa huc advenrunt ad sancta haec loca invisenda atque amplexanda, in quibus ipse salutare cruciatu pro nobis tolerasti: neque solum ob id labores perpassi sunt, sed praeclarum quoque pietatis suae fructum obtulerunt, servum hunc tuum, qui nobiscum astet coram te, tibi, Pater, et Filio tuo Jesu Christo consecrantes: his da, ut in pace proficiscantur, quem admodum tibi acceptum est, qui sanctus es in saecula saeculorum. Cumque omnes respondissent, Amen, Marcum et Serapionem et Leontium sancte deosculatus dimisit.

C.

III. Ἐπειδὴ ὁ Γρηγόριος εἰσδραμὼν ἐκράτησεν αὐτῶν τοὺς πόδας κλαίων καὶ λέγων · Ἐλεῆσατε καρὰ τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ ταπεινόν. Τί ποιήσω; αὐτοὶ γεγόνατε μετὰ Θεὸν πρόξενοι τῆς ἐμῆς σωτηρίας · δι' ὑμῶν ἐκδόχθη τὰ σύμβολα τῆς ἀγαθῆς πολιτείας, εἰ καὶ οὐκ ἰσχύω φυλάξαι · αὐτοὶ τὸν ἐμὸν ἐπηρώταται πᾶσαν, καὶ πλανόμενον εὐρόντες ἀνεστῶσατε ἀπὸ πολλοῦ κλύδωνος εἰς λιμένα εὐδίου. Τί ποιήσω; πῶς ὑμῶν χωρισθῶ, Πάτρες καὶ ἀδελφοί; ποῦ με παρατίθεσθε ὑμῶν πόρευομένων, κύριοί μου; Εἰτα μετὰ ταῦτα λέγει αὐτῷ ὁ ἀδόξᾳ Μάρκος · Μὴ οὕτως ἀπολογίζου, τέκνον · παρατιθέμεθά σε εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὃν ἤρῃσω ἐκ παιδότην σου, τὸν καλέσαντά σε κλήσει ἁγία, ὡς ποτὲ τὸν προφήτην Σαμουὴλ ἐπὶ τοῦ Ἥλι, καὶ συνάριθμον ἔχοντα τοῦ χοροῦ τῶν ἁγίων προφητῶν, λοιπὸν δὲ καὶ εἰς τὸν κοινὸν ἡμῶν καὶ πνευματικὸν ἡμῶν Πατέρα τὸν ἅγιον Μακάριον τὸν ἀρχιεπίσκοπον, τὸν ἔχοντα διοικῆσαι τὰ κατὰ σὲ ὅλην ὁλλήν, τρόπῳ ἀγαθῷ. Καὶ κρατήσας αὐτὸν τῆς χειρὸς ἔβλεπεν αὐτὸν ὁ ἀδόξᾳ Μάρκος εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου Μακαρίου λέγων · Πάτερ τιμώτατε, καὶ οὗτος σὺν ἡμῖν ἐκ τῆς ποιμνῆς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστίν · μέλλει γάρ καὶ αὐτὸς τοὺς σὺν ἡμῖν δεχέσθαι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῷ πηδάλιῳ τῆς διδασκαλίας πνευματικῆς κυβερνᾶν αὐτὴν ἀλώμενον. Ἀλλ' αὐτὸς, Πάτερ ἡμῶν, καὶ τούτου φρόντισον τῆς ψυχῆς τοῦ κάλλους τοῦ τὴν εὐπρέπειαν καὶ λαμπρὴν διαμεῖναι τοῦ μὴ ἀπομνησθῆναι αὐτὴν τῷ σπλίῳ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας.

D.

XVIII. At vero Gregorius occurrens, abeuntium pedes tenere, eosque tenens in hunc modum affari: Nihilne hominis scelesti abjectique vos miseret? Quid jam faciam? Vos mihi post Deum salutis meae auctores fuistis: a vobis religiosae vitae instituta, quanquam servare nescio, edoctus sum: vos desiderium meum explevistis, et quem errantem invenieratis, magnis e fluctibus tranquillum in portum conjecistis. Quid faciam? quomodo a vobis, o Patres fratresque, divider? ubi, vobis abeuntibus, domini mei, me relinquitis? Post quae abbas interpellans: Plorare, inquit, desine, filii, Domino Jesu Christo Filio Dei viventis te nos committimus, quem a pueritia jam tum praepostasti, cum te vocatione sancta, ut olim sub Ilii Samuelem prophetam, vocavit, et in sanctorum prophetarum numero habuit: tunc communi nostro parenti et virtutum omnium magistro sancto archiepiscopo, qui res tuas eo consilio atque modo curabit, quo sua curat. Prehensaque manu ejus, ad sancti viri pedes abbas pertraxit, et, O Pater, inquit, charissime, [xxxv] hic etiam, ut nos, de catholicae Ecclesiae grege est: qui etiam aliquando gubernacula Ecclesiae tractabit, et doctrinae tanquam clavum tenens, tutam et fraude immunem eam administrabit. At tu ipse, o Pater communis, curam adolescenti adhibe, ut qui nunc est animi ejus candor ac puritas, nihil unquam de splendore remittat, aut ullam ex juvenili aetate maculam suscipiat; tuis

illum præceptis regere (86) magnique animi tui virtute confirmare ne desinas. Quæ postquam abbas diu multumque sancto archiepiscopo inculcavit, eum et ipse, et qui astabant ex omni ordine, omnes ubertim flerent, sic Marcum abbatem afatus est sanctus archiepiscopus : Nosti tu quoque, Pater, quæ pueri huius institutio fuerit, et qua ratione primis ab annis Deo se devoverit, qui eum ab utero matris sibi ascivit : nosti animi robur ac mentis stabilitatem, quam timor Dei undique tucetur : nosti quanto se studio ad virtutem exerceat, quem ad septimum usque diem jejunia continuare scis, plurimum autem operæ in divinarum Litterarum meditatione ponere, in lectione non assidue solum, sed etiam accurate versari, et quæ insunt oracula ita intelligere atque interpretari, ut modestiam semper præ se ferat, nec de se, nisi demisse, sentiat. Tum pueri manu prehensa, eoque excitato, Sta, inquit, fili, ac si placet, sedem hic tibi apud nos elige : quippe Dominus noster Jesus Christus res vestras, ut sibi libet, ordinabit. Sin abire cum fratribus mavis, perge ire, et pax vos comitetur. Cui Gregorius : Non quidem, domine mi, hinc, quoad vixerim, ulla mihi abeundi voluntas est ; at de horum precibus laboro : et spem tamen habeo, fore aliquando in hac vita, ut eos, si Dominus annuat, revisam. Hæc autem cum diceret, flentes monachi osculum illi in collum invadentes dedere, et cæteris omnibus salutatis, e sancta urbe exierunt xvii Kal. Maias (87), qui dies tertia fuit post Dominicum Paschati proximum. Gregorius vero Hierosolymis mansit, in sacris monumentis lustrandis, ac monasteriis sanctorumque virorum, qui illic sunt, stationibus invisendis occupatus.

XIX. Interea monachi Hierosolymis profecti, Tripolim Kalendis Junii tenuerunt. Divino autem consilio factum est, ut ibidem Panormitani[xxxi] episcopi navem invenirent negotii nescio cuius causa appulsam, quæ in Siciliam quamprimum reditura erat. Itaque naviculario exorato, in navem conscenderunt, Deoque favente Siciliam primum attigerunt xvii Kal. Julias prope Plinthiadis (88) oras,

(86) In cod. 1 scriptum erat καὶ νήπιον αὐτὸν ταῖς διδασκαλίαις. At placuit magis, quod in cod. 2 legabatur στύψων. Nam νήπιον est *sobrius sum*, et curam potius indicat, quam quis de rebus suis gerit, non item quam de alienis.

(87) Illic se Leontius minus accuratam prodit, nisi quis omnia menda in scribas regerere velit. Nam anno 579, quo scilicet tres monachi Hierosolymis discessere, Pascha celebratum est iv Non. Apriles, sive die mensis illius secundo, ut habent accuratissimæ Maurinorum Tabulæ chronologicæ. Dominicus igitur dies in Albis depositis, ut Latini loquuntur, sive ἁγία νέα Κυριακή, fuit dies mensis Aprilis *nonus*, atque adeo proximus professionis dies *decimus*. Quare in Græcis delendum πάντες καὶ, et scribendum iv Idus Apriles. De die Novo Domi-

κίας, ἀλλ' ὑποστηρίζων καὶ στύψων αὐτὸν ταῖς διδασκαλίαις τῆς σῆς μεγαλοφύχου καρτερίας, μὴ ἐλλείπης. Ταῦτα δὲ λέγοντος τοῦ ἀββᾶ ἐπὶ πλείστα ὥρας τῷ ἁγίῳ Μακαρίῳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ, καὶ πολλὰ δάκρυα ἐκχέοντος αὐτοῦ τε καὶ τῶν παρεστηκότων αὐτῷ Ιερῶν τε καὶ λαϊκῶν καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, λέγει ὁ ἅγιος Μακάριος πρὸς τὸν ἀββᾶν Μάρκον· Ἐπίστασαι καὶ αὐτὸς, Πάτερ, τὴν τοῦ παιδαρίου τούτου πολιτείαν τε καὶ ἀναστροφὴν, ἣν κέχτηται ἐκ παιδῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἀφορίζαντα αὐτὸν ἑαυτῷ· ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, τό τε ἐδραῖον καὶ ἀμετακίνητον τοῦ νοῦς αὐτοῦ, τὸ πῶς ἐστὶν περιτεταγμένον τῷ φῶδι τοῦ Θεοῦ, πρῶτον μὲν εἰς ἀκραν ἀσκητὴν ἑαυτὸν ἐκδούς, οὗτις ἐλόκληρον τὴν ἐβδόμαζην στείλει, ἐν δὲ τῇ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν σχολάζων οὐ παύεται, διερχόμενος τὰς βίβλους ἀσολοικιστως, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ῥητὰ νῶν τε καὶ ἐρμηνεύων μετὰ πάσης κατηφείας, ταπεινὸν κεκτημένος οὐ φρόνημα. Εἴτα κρατήσας τὸν παῖδα, ἔγειρεν αὐτὸν λέγων, Ἀνάστα, τέκνον, καὶ ἴάν σοι ὀρέσκη, καθέξου μεθ' ἡμῶν ἐνταῦθα· καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οἰκονομήσαι ἔχει τὰ καθ' ὑμᾶς, ὡς βούλεται· εἰ δὲ καὶ θέλεις ἀπελθεῖν μετὰ τῶν ἀδελφῶν, πορεύου ἐν εἰρήνῃ σὺν αὐτοῖς. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἀπεκρίθη αὐτῷ, Οὐχί, κύριέ μου, τοῦ πορευθῆναι ἐνθεν οὐ βούλομαι τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου· πῶς εὐχὴν αὐτῶν αἰτούμαι· καὶ ἐλπίζω πάλιν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ θεωρησάιν αὐτούς, ἐάν ὁ Κύριος κελεύῃ. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ οἱ μοναχοὶ κλαίοντες, κατεφίλησαν αὐτόν· καὶ συναξαζόμενοι πάντες ἐξῆλθον οἱ τρεῖς μοναχοὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας πόλεως πέντες καὶ δεκάτῃ τοῦ Ἀπριλίου μηνός, τῇ δευτέρᾳ τῆς ἁγίας νέας Κυριακῆς τοῦ Ἀντίπασχα. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἔμεινεν ἐν Ἱερουσολύμοις, διερχόμενος τοὺς ἁγίους τόπους, τὰ τε μοναστήρια καὶ τὰ κελλία τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τῶν ὄντων ἐν τοῖς ἐκείναις.

ΙΘ'. Ἐξελεύσας δὲ οἱ μοναχοὶ ἀπὸ Ἱερουσολύμων, κατέλαβον ἐν Τριπόλει τῇ πρώτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός. Κατ' οἰκονομίαν δὲ Θεοῦ εὗρον ἐκεῖσε σκάφος τοῦ ἐπισκόπου τῆς Πανορμίτων πόλεως τῆς Σικελίας ἔχον πραγματεῖαν τινά· καὶ εὐρόντες αὐτὸ οἱ μοναχοὶ ἔτοιμον εἰς τὸ περιπατήσαι, παρεκάλεσαν τὸν ναύκληρον, καὶ εἰσῆλθον ἐν τῷ πλεῖρι, καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ τῇ πέντε καὶ δεκάτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός κα-

nico vide, si vacat, orationem 45 S. Greg. Naz.

(88) *Plinthiadis* mendose pro *Phintiadis*, niter appellat Diodorus (lib. xii *Eccl.*, n. 2 et 5; et lib. xxiv, n. 1); erat autem, ut Polybius ait (lib. ii, πολιτισμάτων ἀλλυμένων, σάλους δ' ἔχον καὶ πρόσθεν ὀππιδίον μαρτινίον νᾶδα et *crepidines habens*). Nomen illi a *Plinthia* tyranno Agrigenti (Diod. l. xxi, *Eccl.*, n. 5), a quo conditum est. Ceterum ejus nomen hand primus deformavit Leontius : in *Itinerario Antonini* leges : *Item ab Agrigento per maritima loca Syracusas* M. P. cxxlxxii, *Dadaium* M. P. xliii, *Plintis* M. P. v.

Enimvero in eo tractu *Phalarium* quoque oppidum fuit de quo item agit Diodorus (*Bibl.* lib. xxi cap. 148), id fortasse Leontii ætate *Pasareum* corrupto nomine dicebatur.

ἦντησαν ἐν Σικελίᾳ τοῖς μέρεσιν τῆς Πλινθιάδος, ἐν Ἀ loco, quem Passajariam appellant : atque illic navis dies aliquot substitit. Mox itinere repetito solverunt, atque Agrigentum accessere, fluvium ingressi, qui suburbium interluit, cui Emporium nomen est. Hic nave relicta, ad monasterium, quod illic est, se contulerunt (89) : quos ostium pulsantes ut vidit janitor, retulit ad praefectum monachos advenisse quosdam, viros venerabiles, qui dicerent, se cum praefecto colloqui velle. Ille admonitus, in aulam monasterii obviam illis descendit, et salute invicem dicta, in templum deduxit. Precibus demum peractis, abbas simul et praefectus condescenderunt, duo reliqui ad hujus latera astitere. Sic vero abbas praefectum appellans, Quomodo, inquit, te habes, domine abba Paule? Ille assurgens, nec parum de nominis sui appellatione stupefactus, Bene, respondit, Pater, Dei beneficio, et tuis me precibus adjuvantibus. Cui rursus abbas : Quomodo valet, inquit, sanctissimus dominus ac Pater ille noster communis Potamio episcopus? Cumque iste recte item valere respondisset, Christi scilicet providentia, et obsecrationum ejus causa, subiecit abbas : Nae vir ille Domino acceptus est. Jam et a fratribus monasterii confluentibus salutati, cum cubiculum, quo concederent, postulassent, a praefecto deducti sunt, qui et mensam illis apposuit, in qua panem comederunt, et aquam bibere, ut loci consuetudo ferebat. Plurimum autem fratres cum praefecto sermonem hospitis audientes exhilarati sunt. At praefectus ad sanctissimum episcopum subinde misit, qui de monachorum adventu certior faceret et de inexpectata nominis sui appellatione edoceret (90). Ipsi vero simul a vespere ad matutinum psalmis et lectioni intenti vigilaverunt : quo tempore sanctissimus episcopus nuntiis acceptis vehementer gavisus est, ac Deo gratias egit.

Κ' Γενομένης δὲ ἡμέρας, ἀπέστειλεν ὁ ἐπίσκοπος τὸν ἀρχidiaκονον Διονάτον ἐν τῷ Ἐμπορίῳ, καλῶν τοὺς μοναχοὺς ἀνελθεῖν ἐν τῷ ἐπισκοπίῳ. Ὁ δὲ ἀδελφὸς ἅμα τῶν σὺν αὐτῷ τῷ λόγῳ τοῦ ἀρχidiaκονοῦ ἀνελθὼν ἐν τῷ ἐπισκοπίῳ. Συνῆντησεν δὲ αὐτοῖς ὁ ἐπίσκοπος· καὶ πεσόντες ἐπὶ πρόσωπον προσεκύνησαν αὐτῷ, Εὐλόγησον ἡμᾶς, λέγοντες, Πάτερ τιμώτατε. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος· Αὐτοὶ, Πάτερ, ἡμᾶς εὐλόγησον. Ὁ δὲ ἀδελφὸς λέγει· Δέσποτα, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Ἐπιπολὺ δὲ ἀναγκασζόμενος ὁ ἐπίσκοπος παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ, εἶπεν· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν δώῃ ἡμῖν ἐλεηθῆναι· ὅτι εὐχῶν ὑμῶν ἁγίων. Καὶ τὸ Ἀμήν ἀποκριθέντων, ἀσπάζονται ἀλλήλους τῷ ἁγίῳ φιλήματι. Καὶ ἀνελθόντες ἐν τῷ οἴκῳ ἐκάθησαν ὅτε ἐπίσκοπος· καὶ οἱ μοναχοί, καὶ λέγει ὁ ἐπίσκοπος· Πόθεν

[xxxvii] XX. Jamque, ut illuxit, Donatus archidiaconus jussu episcopi in Emporio aderat, qui monachos ad aedes pontificales invitaret : quem abbas cum sociis dicto audiens eo secutus est. Viso autem episcopo, qui obviam ipsis procedebat, coram eo procumbentes ac venerantes, Bene, inquirunt, precare nobis, Pater reverendissime. At episcopus : Imo tu nobis, Pater, bene precare. Cumque abbas negaret fas esse, quod majoris in minorem jus illud proprium haberetur, repugnante diu ablato, episcopus ait : Dominus noster Jesus Christus Deus verus omnium nostrum, sanctis precibus vestris placatus, misericordiae nos suae participes faciat ; et Amen reddito, sancto se invicem osculo salutarunt, atque in domum progressi, omnes condescenderunt. Tum prior episcopus, Unde, inquit, piissimi

(89) De monasterio isto infra etiam bis mentio fit (n. 48 et 90). Idem autem fuisse videtur, atque illud, quod Pirrus in *Sicilia sacra* ad annum usque 423 stetisse scribit (Not. Agr. n. 10, t. I, p. 752) ;

locum ipsum Strabo (lib. vi, p. 266) Ἐμπορίον. Ptolemaeus (lib. iii, cap. 4) Ἐμπορόν appellat : forum nempe, quo merces undique invehiebatur. (90) In col. 4, ἐκάλεσαν αὐτὸν ἐξ ὀνόματος.

illum præceptis regere (86) magnique animi tui virtute confirmare ne desinas. Quæ postquam abbas diu multumque sancto archiepiscopo inculcatur, eum et ipse, et qui astabant ex omni ordine, omnes ubertim flerent, sic Marcum abbatem affatus est sanctus archiepiscopus : Nosti tu quoque, Pater, quæ pueri huius institutio fuerit, et quæ ratione primis ab annis Deo se devoverit, qui eum ab utero matris sibi ascivit : nosti animi robur ac mentis stabilitatem, quam timor Dei undique tucitur : nosti quanto se studio ad virtutem exerceat, quem ad septimum usque diem jejunia continuare scis, plurimum autem operæ in divinarum Litterarum meditatione ponere, in lectione non assidue solum, sed etiam accurate versari, et quæ insunt oracula ita intelligere atque interpretari, ut modestiam semper præ se ferat, nec de se, nisi demisse, sentiat. Tum pueri manu prehensa, eoque excitato, Sta, inquit, fili, ac si placet, sedem hic tibi apud nos elige : quippe Dominus noster Jesus Christus res vestras, ut sibi libet, ordinabit. Sin abire cum fratribus mavis, perge ire, et pax vos comitetur. Cui Gregorius : Non quidem, domine mi, hinc, quoad vixerim, ulla mihi abeundi voluntas est ; at de horum precibus laboro : et spem tamen habeo, fore aliquando in hac vita, ut eos, si Dominus annuat, revisam. Hæc autem cum diceret, flentes monachi osculum illi in collum invadentes dedere, et cæteris omnibus salutatis, e sancta urbe exierunt xvii Kal. Maias (87), qui dies tertia fuit post Dominicum Paschati proximum. Gregorius vero Hierosolymis mansit, in sacris monumentis lustrandis, ac monasteriis sanctorumque virorum, qui illic sunt, stationibus invisendis occupatus.

XIX. Interea monachi Hierosolymis profecti, Tripolim Kalendis Junis tenuerunt. Divino autem consilio factum est, ut ibidem Panormitani[xxxi] episcopi navem invenirent negotii nescio cujus causa appulsam, quæ in Siciliam quamprimum reditura erat. Itaque naviculario exorato, in navem conscenderunt, Deoque favente Siciliam primum attigerunt xvii Kal. Julias prope Plinthiadis (88) oras,

(86) In cod. † scriptum erat καὶ νήφων αὐτὸν ταῖς διδασκαλίαις. At placuit magis, quod in cod. 2 legabatur στύφων. Nam νήφω est *sobrius sum*, et curam potius indicat, quam quis de rebus suis gerit, non item quam de alienis.

(87) Hic se Leontius minus accuratum prodit, nisi quis omnia menda in scribas regerere velit. Nam anno 579, quo scilicet tres monachi Hierosolymis discessere, Pascha celebratum est iv Non. Apriles, sive die mensis illius secundo, ut habent accuratissimæ Maurinorum Tabulæ chronologicæ. Dominicus igitur dies in Albis depositis, ut Latini loquuntur, sive ἁγία νέα Κυριακή, fuit dies mensis Aprilis *novus*, atque adeo proximus profectionis dies *decimus*. Quare in Græcis delendum πέντε καὶ, et scribendum iv *Idus Apriles*. De die Novo Domi-

κίας, ἀλλ' ὑποστηρίζων καὶ στύφων αὐτὸν ταῖς διδασκαλίαις τῆς σῆς μεγαλοφύχου καρτερίας· μὴ ἐλλείπης. Ταῦτα δὲ λέγοντος τοῦ ἀββᾶ ἐπὶ πλείστα· ὥρας τῷ ἁγίῳ Μακαρίῳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ, καὶ πολλὰ δάκρυα ἐκχέοντος αὐτοῦ τε καὶ τῶν παρεστηκότων αὐτῷ Ιερώνων τε καὶ λαϊκῶν καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, λέγει ὁ ἅγιος Μακάριος πρὸς τὸν ἀββᾶ Μάρκον· Ἐπίστασαι καὶ αὐτὸς, Πάτερ, τὴν τοῦ παιδαρίου τούτου πολιτείαν τε καὶ ἀναστροφὴν, ἣν κέκτηται ἐκ παιθῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἀφορίζαντα αὐτὸν ἑαυτῷ· ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, τό τε ἐδραῖον καὶ ἀμετακίνητον τοῦ νοῦς αὐτοῦ, τὸ πῶς ἐστιν περιτεταγμένον τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ, πρῶτον μὲν εἰς ἄκραν ἀσκησιν ἑαυτὸν ἐκδούς, ὅτι ὁλόκληρον τὴν ἐβδόμαζην ὑπηρετεῖ, ἐν δὲ τῇ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν σπουδῶν οὐ παύεται, διερχόμενος τὰς βίβλους ἀσολοικιστως, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ῥητὰ νοῶν τε καὶ ἐρμηνεύων μετὰ πάσης κατηφείας, ταπεινὸν κεκτημένος οἱ φρόνημα. Εἶτα κρατήσας τὸν παῖδα, ἔγειρεν αὐτὸν λέγων, Ἀνάστα, τέκνον, καὶ ἰάν σοι ὁρέσκη, καθέξου μετ' ἡμῶν ἐνταῦθα· καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οἰκονομῆσαι ἔχει τὰ καθ' ὑμᾶς, ὡς βούλεται· εἰ δὲ καὶ θέλεις ἀπελθεῖν μετὰ τῶν ἀδελφῶν, πορεύου ἐν εἰρήνῃ σὺν αὐτοῖς. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἀπεκρίθη αὐτῷ, Οὐχί, κύριέ μου, τοῦ πορευθῆναι ἐνθεν οὐ βούλομαι τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου· πᾶν εὐχὴν αὐτῶν αἰτοῦμαι· καὶ ἐλπίζω πάλιν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ θεωρῆσαι αὐτοὺς, ἐὰν ὁ Κύριος κελεύῃ. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ οἱ μοναχοὶ κλαίοντες, κατεφίλησαν αὐτόν· καὶ συνταξάμενοι πᾶσιν ἐξῆλθον εἰς τρεῖς μοναχοὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας πόλεως πέντε καὶ δεκάτῃ τοῦ Ἀπριλίου μηνός, τῇ δευτέρᾳ τῆς ἁγίας νέας Κυριακῆς τοῦ Ἀντίπασχα. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἔμεινεν ἐν Ἱεροσολύμοις, διέρχόμενος τοὺς ἁγίους τόπους, τὰ τε μοναστήρια καὶ τὰ καλλιὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τῶν ὄντων ἐν τοῖς ἐκείσε.

ΙΘ'. Ἐξελθόντες δὲ οἱ μοναχοὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, κατέλαβον ἐν Τριπλίει τῇ πρώτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός. Κατ' οἰκονομίαν δὲ Θεοῦ εὗρον ἐκεῖσε σκάφος τοῦ ἐπισκόπου τῆς Πανορμίτων πόλεως τῆς Σικελίας ἔχον πραγματεῖαν τινὰ· καὶ εὐρόντες αὐτὸ οἱ μοναχοὶ ἔτοιμον εἰς τὸ περιπατήσαι, παρεκάλεσαν τὸν ναύκληρον, καὶ εἰσῆλθον ἐν τῷ πλεῖφ, καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ τῇ πέντε καὶ δεκάτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός κα-

nico vide, si vacat, orationem 45 S. Greg. Naz.

(88) *Plinthiadis* mendose pro *Phintiadis*, ut iter appellat Diodorus (lib. xxii *Ecclesiæ*, n. 2 et 5; et lib. xxiv, n. 1); erat autem, ut Polybius ait (lib. ii, πολις μάρτιον ἄλιμενον, σάλους δ' ἔχον καὶ πρόσθιον, oppidulum maritimum vada et crepidines habens). Nomen illi a *Phinthia* tyranno Agrigenti (Diod. l. xxii, *Ecclesiæ*, n. 5), a quo conditum est. Ceterum ejus nomen haud primus deformavit Leontius : in *Himerario Antonini* leges : *Item ab Agrigento per maritima loca Syracusas* : *Μ. Ρ. CXXVII, Dadaium* : *Μ. Ρ. XVII, Plintis* : *Μ. Ρ. V*.

Enimvero in eo tractu *Phalarium* quoque oppidum fuit de quo item agit Diodorus (*Bibl.* lib. xxii, cap. 448), id fortasse Leontii ætate *Passarum* corrupto nomine dicebatur.

ἦντοσαν ἐν Σικελίᾳ τοῖς μέρεσιν τῆς Πλινθιάδος, ἐν ᾧ τόπῳ λεγομένῳ Πασσαραρίας, κάκεισε ἐποίησεν τὸ πᾶρος ἡμέρας ὀλίγας. Πάλιν γενομένης ὁρμῆς, ἀπεκίνησαν, καὶ ἦλθον ἐν τοῖς μέρεσιν Ἀκραγάντου ἐν τῷ ποταμῷ εἰς τὸ περὶ πόλιν τὸ λεγόμενον Ἐμπορίον. Καὶ ἐξελθόντες οἱ μοναχοὶ ἐκ τοῦ σκάφους ἀπῆλθον ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ ὄντι ἐκεῖσε, καὶ κρούσαντες· ὁ θυρωρὸς δὲ ἐσαφηνίσε τῷ ἡγουμένῳ λέγων· Μοναχοὶ τινες ἄνδρες πνευματικοὶ εἰσιν ἔξω, καὶ λέγουσι· Συντυχεῖν θέλομεν τῷ ἡγουμένῳ. Ὁ δὲ ἡγούμενος ἀκούσας, κατελθὼν συνήντησεν αὐτοῖς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μοναστηρίου· καὶ ποιήσαντες ἀλλήλοις μετανοίαν, εἰσῆγαγεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ εὐχόμενοι, ἐκαθίσθησαν ὁ τε ἀββᾶς καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου, οἱ δὲ δύο παρεστήκεισαν αὐτῷ. Καὶ λέγει ὁ ἀββᾶς τῷ ἡγουμένῳ· Πῶς ἔχεις, κύριε ἀββᾶ Παῦλε; Ὁ δὲ ἀναστὰς καὶ ἐν ἐκστάσει γενόμενος ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ· Καλῶς δὲ τοῦ Θεοῦ, Πάτερ, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν σου. Λέγει αὐτῷ πάλιν ὁ ἀββᾶς· Πῶς ἔχει ὁ ὁσιώτατος κύρις Ποταμίων ὁ ἐπίσκοπος ὁ κοινὸς ἡμῶν Πατήρ; Καὶ λέγει αὐτῷ· Καλῶς διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀντιλήψεως, καὶ δι' εὐχῶν σου, Πάτερ τιμιώτατε. Λέγει αὐτῷ ὁ ἀββᾶς· Εὐλογημένος ὁ ἀνθρωπὸς ἐκεῖνος τῷ Κυρίῳ. Προσελθόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ μοναστηρίου, ἡσπασιντο αὐτοὺς, καὶ ζητήσαντες κελλίον, ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου, καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς τράπεζαν καὶ ἄρτον· καὶ ἔφαγον, καὶ ἔπιον ὕδωρ, καθὼς ἔστιν αὐτοῖς ἔθος. Καὶ εὐφράνθησαν πάντες οἱ ἀδελφοὶ ἅμα τῷ ἡγουμένῳ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ ἀνδρός. Εἶτα ἀπέστειλεν ὁ ἡγούμενος πρὸς τὸν ὁσιώτατον ἐπίσκοπον, λέγων αὐτῷ καὶ διηγούμενος τὰ κατὰ τοὺς μοναχοὺς, καὶ τὸ πῶς παραδόξως ἐλάλεσεν αὐτοῦ τὸ ὄνομα. Ἀὐτοὶ δὲ διετέλεσαν ἀπὸ ἐπείρας ἕως ὁρθροῦ ψάλλοντες καὶ ἀναγιγνώσκοντες. Ἀκούσας δὲ ὁ ὁσιώτατος ἐπίσκοπος, πῶς ἐχάρη, λέγων· Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι ἀκηχλάμεν τοιαύτην ἀγαθὴν ἀγγελίαν.

Κ'. Γενομένης δὲ ἡμέρας, ἀπέστειλεν ὁ ἐπίσκοπος τὸν ἀρχιδιάκονον Δωνάτον ἐν τῷ Ἐμπορίῳ, καλῶν τοὺς μοναχοὺς ἀνελθεῖν ἐν τῷ ἐπισκοπίῳ. Ὁ δὲ ἀββᾶς ἅμα τῶν σὺν αὐτῷ πρὸς λόγῳ τοῦ ἀρχιδιάκονου ἀνῆλθεν ἐν τῷ ἐπισκοπίῳ. Συνήντησεν δὲ αὐτοῖς ὁ ἐπίσκοπος· καὶ πεσόντες ἐπὶ πρόσωπον προσεκύνησαν αὐτῷ, Εὐλόγησον ἡμᾶς, λέγοντες, Πάτερ τιμιώτατε. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος· Αὐτοὶς, Πάτερ, ἡμᾶς· εὐλόγησον. Ὁ δὲ ἀββᾶς λέγει· Δέσποτα, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Ἐπιπολὺ δὲ ἀναγκασζόμενος ὁ ἐπίσκοπος παρὰ τοῦ ἀββᾶ, εἶπεν· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν ὧν ἡμεῖς ἐλεσθῆναι δι' εὐχῶν ὑμῶν ἀγίων. Καὶ τὸ Ἀμήν ἀποκριθεῖσιν, ἀσπάζονται ἀλλήλους τῷ ἁγίῳ φιλήματι. Καὶ ἀνελθόντες ἐν τῷ οἴκῳ ἐκάθισαν ὁ τε ἐπίσκοπος, καὶ οἱ μοναχοί, καὶ λέγει ὁ ἐπίσκοπος· Πόθεν

(39) De monasterio isto infra etiam bis mentio fit (n. 48 et 90). Idem autem fuisse videtur, atque Emporium, quod Pirrus in *Sicilia sacra* ad annum usque 423 statuisse scribit (Not. Agr. n. 10, t. I, p. 732; locum ipsum Strabo (lib. vi, p. 266) Ἐμπορίον, Ptolemaeus (lib. iii, cap. 4) Ἐμπόριον appellat: forum nempe, quo mercatores undique invehiebantur. (90) In col. 4, ἐκάλεσεν αὐτὸν ἐξ ὀνόματος.

A loco, quem Passagariam appellant: atque illic navis dies aliquot substitit. Mox itinere repetito solverunt, atque Agrigentum accessere, fluvium ingressi, qui suburbium interluit, cui Emporium nomen est. Hic nave relicta, ad monasterium, quod illic est, se contulerunt (89): quos ostium pulsantes ut vidit janitor, retulit ad praefectum monachos advenisse quosdam, viros venerabiles, qui dicerent, se cum praefecto colloqui velle. Ille admonitus, in aulam monasterii obviam illis descendit, et salute invicem dicta, in templum deduxit. Precibus demum peractis, abbas simul et praefectus condescenderunt, duo reliqui ad huius latera astiterunt. Sic vero abbas praefectum appellans, Quomodo, inquit, te habes, domine abba Paule? Ille assurgens, nec parum de nominis sui appellatione stupefactus, Bene, respondit, Pater, Dei beneficio, et tuis me precibus adjuvantibus. Cui rursus abbas: Quomodo valet, inquit, sanctissimus dominus ac Pater ille noster communis Potamio episcopus? Cumque iste recte item valere respondisset, Christi scilicet providentia, et obsecratione ejus causa, subiecit abbas: Nae vir ille Domino acceptus est. Jam et a fratribus monasterii confluentibus salutati, cum cubiculum, quo concederent, postulassent, a praefecto deducti sunt, qui et mensam illis apposuit, in qua panem comederunt, et aquam bibere, ut loci consuetudo ferebat. Plurimum autem fratres cum praefecto sermonem hospitis audientes exhilarati sunt. At praefectus ad sanctissimum episcopum subinde misit, qui de monachorum adventu certior faceret et de inexpectata nominis sui appellatione edoceret (90). Ipsi vero simul a vespere ad matutinum psalmis et lectioni intenti vigilaverunt: quo tempore sanctissimus episcopus nuntius acceptis vehementer gavisus est, ac Deo gratias egit.

[xxxvii] XX. Jamque, ut illuxit, Donatus archidiaconus jussu episcopi in Emporio aderat, qui monachos ad aedes pontificales invitaret: quem abbas cum sociis dicto audiens eo secutus est. Viso autem episcopo, qui obviam ipsis procedebat, coram eo procumbentes ac venerantes, Bene, inquit, precare nobis, Pater reverendissime. At episcopus: Imo tu nobis, Pater, bene precare. Cumque abbas negaret fas esse, quod majoris in minorem jus illud proprium haberetur, repugnante diu ablato, episcopus ait: Dominus noster Jesus Christus Deus vernus omnium nostrum, sanctis precibus vestris placatus, misericordiae nos suae participes faciat; et Amen reddito, sancto se invicem osculo salutaverunt, atque in domum progressi, omnes consederunt. Tum prior episcopus, Unde, inquit, piissimi

locum ipsum Strabo (lib. vi, p. 266) Ἐμπορίον, Ptolemaeus (lib. iii, cap. 4) Ἐμπόριον appellat: forum nempe, quo mercatores undique invehiebantur. (90) In col. 4, ἐκάλεσεν αὐτὸν ἐξ ὀνόματος.

ὑπόμνημα (51). Tum et illud valere aliquid visum est, Leontium potissimum delectum esse, ut cum Theodoro monacho in Africam legaretur, ut superius indicavimus (52). Unde etiam planum sit, cur idem Græce parum scire videatur. Quis enim in Africa Græcas litteras ea tempestate floruisse duxerit? Papebrochius Siculum fuisse opinatus est (53); credo, quod Siculi hominis vitam litteris mandarit, vel etiam quod accuratius Siciliæ res et loca descripserit. Quidquid demum statueris, certe cum historiam suam scripsit, procul ab urbe fuisse dicendus est: nam ubi iudicium describit, quod Romæ de causa Gregorii Agrigentini actum est, sic de finitimis episcopis a pontifice maximo convocatis locutum invenies (54): Ἦν γὰρ ὁ πάππας τοῦς ἐπισκόπους πάντας τῶν μερῶν ἐκείνων συναθροίσας. Nec sane Romæ scribens, illud ἐκείνων usurpasset Leontius. Alia indicia, unde patriam ejus aut incolatum agnoscas, in tota hac historia frustra quæras.

XII. Ipsa vero Leontii historia quam verax, quam accurata sit, ex veterum monumentis cognoscere ac dilucidare non possumus. Ut cæteros mittam, non Agrigentinis quidquam, non reliquis Siculis præsto fuit, quod nobis suppeditarent. Ne illud quidem in comperto est, num quæ scripserit, ex aliorum sermonibus, an ex alicujus hauserit scriptis. Nihil enim adest quo ea confirmet quæ narrat, ut poetarum more scribere videatur: sed tamen verius, opinor, vitam totam primus ipse composuisse atque ornasse, ex eaque cætera, quæ exstant, fluxisse dicentur: quod Papebrochius quoque censuit (55). Nam hæc quidem breviores multo sunt, et ipsis Leontii verbis intextæ: nec quidquam, quod sciam, referunt, quod Leontius prætermiserit: esto quædam aliquatenus dissentiant, quæ tamen et levia esse invenies, et scriptorum negligentiam tribuere poteris. Simeon Metaphrastes in primis, ille idem, quem junior Psellus (56) tot cumulat laudibus, tanquam qui veteres ἁγιογράφους emendavit, et ex ejusque opere, falsis multis humilibusque rejectis, vera atque illustria restituerit, is, inquam, narrationes Leontii recepit omnes, ipsumque historiarum ordinem ad amissum retinuit, ut ut brevior esse laborarit. Nec Metaphrastæ eam vitam, quæ a Surio Latine reddita est, afflictam eruditi suspicantur: video enim, eam inter opera Simeonis germana a Cave censi ex Allatii auctoritate, qui ea omnia recognovit.

Inde vero illud etiam patet, Leontium nostrum aliquo in pretio a Metaphraste habitum, nec scripta ejus auctoritate carere illi visa. Quod de iis quoque [xvii] dici debet, qui ex hac ipsa historia breves narrationes excerpserunt, quæ in Menologiis leguntur. Quorum tamen iudicio mihi acquiescendum non duxi; itaque de rebus singulis, quæ dubitandi ansam præbeant, in adnotationibus, ut par est, diligenter inquiram.

XIII. Græca sumpsî, accurateque descripsi e codice membraneo perantiquam Bibliothecam Romanæ Basilianorum, antequam præclara illa *κατάλογος* in Vaticanam inferrentur: quod, hæc dum scribo, factum est. Codex ille numerum habebat *xxxx*, ejus paginae ceris constant binis. Sæculo nono scriptum duxerim, antequam Metaphrastæ Vitæ prodire cõpissent: ille enim ineunte decimo sæculo opus suum edidit; quo *publicato*, inquit Montlaucorius (57), *antiquiores illæ sanctorum Vitæ obsoleverunt apud Græcos*. Verum alterum quoque codicem item membraneum nactus ex eadem bibliotheca, eo etiam usus sum, ac si quid in hoc deesset, si quid aliter scriptum esset, adnotavi. Præferbat hic numerum *xxv*, qui sequioris ævi esse videtur, quanquam satis emendate scriptus: unum paucorum dixeris, qui post Metaphrastæ opus scripti reperiantur. Nam, ut idem Montlaucorius ait (58), *Si qui vetustiores et ante Metaphrastem adornatas sanctorum Vitæ complectantur, ii vel nono vel ineunte decimo sæculo ut plurimum exarati sunt*. Quæ iam deum, quæ in utroque codice desiderabantur, Vaticana bibliotheca suppeditavit, quemadmodum loco ascriptum reperies.

XIV. Dicam et de Græcæ editionis ratione, quam multi fortasse improbaturi sint. Græca nempe, pæce quod horum factum sit, Græca, inquam, sine apicibus edenda curavi, tam quæ a Leontio, quam quæ a Gregorio cæterisque scriptoribus per totum volumen hic habes. Tantum ego facinus facere ausus sum, non tam quia in exemplaribus multos omisos apices animadverti, quam quia in eorum sententia sum, qui omnes ab omnibus libris scriptisque eliminandos existimant. Nam ne ipse quidem video quorsum spectent, nisi forte ut litterarum speciem deformat, et, si qui nunc eos in pronuntiando pro norma aliqua habeant, ut suavissimam linguam barbararum similem reddant. Aures certe non habent, quibus ita recens pronuntiandi ratio conceutus est. Nam quod aiunt, apices illos ad distinguendas verborum similitudines diversas significationes plurimum conducere; primum non intelligo, cur in obelis istis arbitrariis majorem significationis inesse vim putent, quam in sententia ipsa nexuque verborum. Deinde hoc valere debebat, ut tum solum usurparentur apices, cum discrimine aliquo opus esset: quo tamen tum quoque carere facile possumus, linguarum aliarum exemplo, in quibus sine apice fere ullo sententia verborum et vis ex ipsa rerum natura sese manifestat. Enimvero Græca eo etiam minus apicibus indigent, quod jam prisca illa pronuntiandi ratio, cujus reinventiæ causa inventi apices sunt, non modo ignota omnibus est, sed ne revocari quidem labore ullo aut studio

(51) Hard. Conc. t. III, p. 722.

(52) N. 9.

(53) Mensis Maii t. II, p. 502.

(54) N. 71.

(55) Ad Ephem. metr. Græc. ut super n. 1.

(56) Apud Fabric. B. G. t. VI, p. 511.

(57) Palæogr. Gr. t. IV, c. 2, p. 275.

(58) Ibid.

potest. Egrege enim falluntur, qui accentus meras vocalium producendarum notas esse putant. Quare unum aspirandi signum et iota quod vocant subscriptum abunde mihi esse visa sunt, ut Græca quisque expedito legere, et omnia intelligere posset; cætera illa grammaticorum inventa ut antiquis temporibus, cum litteræ florent, ignota perditum fuerunt, sic hodie sine fraude auctoribus reddi suis posse, et prisca scribendi ratio merito revocari.

[xviii] Noli tamen contemni se putent tot doctissimi viri, qui in Græcis edendis grammaticorum leges secuti, scriptis veterum apices omnino addendos existimarunt, tum etiam, cum auctores vulgarent, qui nunquam iis usi essent: æque, opinor, addendo peccantes, ac nos demendo. Equidem de consilio eorum causisque non disputo. Satis mihi est, si ferant me cum iis sentire, qui jam a sæculo xv apices repudiare ausi sunt: non multi licet eos imitari postea voluerint, et pauci adhuc a communi consuetudine recesserint.

ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΑΒΑ ΤΗΣ ΓΕΜΑΙΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

ΔΙΗΓΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΘΑΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΚΡΑΓΑΝΤΙΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΗΤΟΙ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΩΝ ΕΠΑΡΧΙΑΣ.

LEONTII PRESBYTERI MONACHI

ET PRÆFECTI MONASTERII SANCTI SABÆ URBIS ROMÆ

ENARRATIO

VITÆ AC MIRACULORUM SANCTI BEATIQUE PATRIS NOSTRI GREGORII (59) QUI EPISCOPUS FUIT ECCLESIAE AGRIGENTINORUM IN PROVINCIA (60) SICILIA.

Κύριε, εὐλόγησον.

A

[xix] *Benedic, Domine*

Α'. Φοβερόν καὶ ἀκατάληπτον θαῦμα, καὶ τῇ οὐκ οὐκ ἐξελίμενον πάση, μᾶλλον δὲ τοῖς φόβῳ καὶ

(59) Secundum hoc nomine episcopum Agrigentinum appellamus Gregorium nostrum, rati fidem aliquam habendam esse Calendario Agrigentino, in quo Gregorii nomen legitur x Kal. Julii. Nam etsi de tempore quo ille vixit, minus constat, vixisse tamen ante Gregorium nostrum, fateri oportet. Mentio ejus sit in Historia translationis S. Agrippinæ martyris, et Agrigenti episcopus fuisse dicitur temporibus Valeriani et Galliæni Augg. (Cajet. t. I, p. 79.) Menæa quoque Græcorum meminere, quamquam alio die, quam apud Siculos. De eo enim Bollandus (t. II Jan., p. 970, n. 8, ed. Ant.): *Alium utroque antiquiorem Gregorium celebrant Menæa xix Decembris, quem et tradunt a Proterio patriarchæ Alexandrino ad S. Elesbaan regem Æthiopyum missum, multas in Arabia ecclesias consecrasse, multos Judæorum adjunxisse Christo.* Verum Proterii mors contigit anno 457. (Sollier. Patr. Alex. n. 290, apud Boll.) ducentis fere post annis, quam Agrippina martyr occubuit: ut Translationem illam, si retinenda historia est, quam medio ævo licentius amplificatam censuit Papebrochius (t. IV Jan. p. 404), in posteriora tempora referre opus sit.

Porro utrumque Gregorium cum dixit Bollandus, hunc nostrum designabat, et eum qui tertius Agrigentii episcopus hoc nomine fuisse visus est Baronio (in adnot. ad Martyr. Rom. die 23 Nov.);

I. Ut inopie meæ conscius ad expositionem me contuli (61) paulo accurrationem prodigii hujus

quem tamen scriba librarius decepit aliquis, Gregorio scilicet supposito pro Georgio. Nam ille tertium Gregorium facit Agrigentinum episcopum, qui adfuit synodo Romanæ sub Agathone pont. max. Hunc vero in exemplaribus Conciliorum Regiæ, Labbeanæ et Harduinianæ editionis subscripsisse apparet his verbis: *Georgius exiguus episcopus sanctæ Agrigentinæ Ecclesiæ provinciæ Siciliæ in hanc suggestionem, quam pro apostolica nostra fide unanimiter construximus, similiter subscripsi.* (Conc. Const. m, act. 4.) Idemque in altero concilio Romanæ ob res Britannicas acto Georgius item appellatur (t. III, p. 1039, Hard. Coll.); nec vero discrepant codices veteres: quos inter insignis est Bibliensis Latinus, sæculo viii scriptus, et jamdiu in bibliothecam Ambrosianam illatus: de ejus lectione officiose me admonuit doctor eruditissimus Cajetanus Bugattus, tantorum illorum codicum non custos modo diligens, sed etiam interpretis egregius.

(60) Deest ἔτοι in cod. Vatic. neque tamen opus est; est enim διασαφητικόν, ut vertere possis nempe: quod hic additum videtur discriminis causa: nam, ut Stephanus Byzantinus ait, Ἀγορεύοντες πόλεις πάντες: ac, præter Siciliam, suum habebant Agrigentum Thracia, Eubœa, Cyprus, Ætolia.

(61) *Ut . . . me contuli: ἐλάβενο; ὑπάσαι*: qui Græca legit, assuescat jam nunc suspensis id genus

admirabilis planeque singularis, et cum orbi universo, tum iis utilis maxime, qui reverenter id ac benevole audierint complexique fuerint; animus meus, o charissimi, hæc secum cogitans, cum jam in profunda rerum memoria, quam intellectu tenro, recolenda multum mens ipsa et graviter cohorruiisset, non mediocrem quendam, [xx] sed ingentem omnino pœnam cruciatumque subiit. Me enim commentationis magnitudo percellit cogitantem, vires mihi ad vitam hominis constantiamque enarrandam non suppetere. Equis enim tantæ historiæ par sit? vel quod ego ore enuntiem, aut qua loquar lingua? volo equidem dicere, sed non valeo. Fac, audeam effari aliquid de beato sanctoque Patre nostro Gregorio, qui in Ecclesia Dei administranda pium se pastorem magistrumque prodidit. In ipso statim exordio rursum me timor revocat. Neque enim ea, quæ ille strenue præclareque gessit, lingua hac mea efferri pro dignitate possunt: quæ etiam eo miranda sunt magis, quod postremis hisce diebus et ætate hac proxima talem sibi operarium Christus præoptaverit. Nam quid proferre ipse queam, cum et religiosissimos majores nostros, celeberrimos viros patientia hujus et mansuetudo et lenitas in admirationem adduxerit, cum in ærumnis non modo animo lætaretur ac secum ipse semper exsultaret, sed etiam graviore expelleret? Quippe et David propheta ille mitissimus de justorum Deum timentium patientia, tanquam hirundo clamabat olim: « Patientia pauperum non peribit in finem ¹: » et iterum: « Sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram ²: » ac rursum: « Salus justorum a Domino, et protector eorum est in tempore tribulationis ³: » ac similia multi alii prophetæ de justorum hujusmodi beatitudine passim locuti sunt.

II. Cæterum, o charissimi, de beati ac venerandi (62) Patris nostri Gregorii prima institutione, ejusque immaculata ac Deo devota pueritia dicere incipiam. Natus est beatus hic vir in vico, cui, nomen Prætoria (63), prope urbem Agrigentum; ac

¹ Psal. ix, 19. ² Psal. xxxvi 9. ³ Ibid. 39.

verbis, quæ a reliqua oratione dissident; nihil enim hic frequentius: ut illitteratum scriptorem facile agnoscas. Totum autem exordium nonnihil vexatum videtur, neque codicum ope sanari potuit: qua de re Cajetanus quoque questus est (in *Animadv.* t. I, p. 168, n. 2). Porro ne oratio sub ipsum initium manca esset, voculas adieci duas præ et ἦν, scripsique περί βαθείας μνήμης θεωρῶν, ἦν ἐν νῷ φέρω. Qui codicem Vaticanum scripsit, ita se ex hisce ambagibus expedivit: Φρίκης καὶ ἐκστάσεως ἐνεπλήσθην, καὶ τὴν τῆς καρδίας οὐκ ἐνέγκας πύρρῳ, δυνατῶς ἔδασανίσθην.

(62) *Venerandi*: pro πανσεβασμίου in codice scriptum erat πανολέιου, quod idem fere ac μακαρίου. Itaque codicis 2 lectionem anteculi.

(63) Natus est Gregorius anno 559, ut infra in *Annali* ostendemus. Vicum autem natalem Latine *Prætoria* appellatum puto, quemadmodum in Dacia fuere *Prætoria Augusta*, et *Augusta Prætoria*

A πόθῳ ἀκρωμένους τε καὶ δεχομένους, εὐχόμενοι ἑρᾶσαι ὁ τάλας ἐγὼ εἰς ἀκριθεστέραν ἐννοίαν· ὁ τῆς καρδίας μου ἐνδόν λογισμὸς περί βαθείας μνήμης θεωρῶν, ἦν ἐν νῷ φέρω, πολλῆς, ὡ ἀγαπητοί, τῆς ἐμῆς φρικτῆς καὶ δεινωτάτης ψυχῆς φρενικῶδῃ τὴν καρδίαν ἐνέγκας, οὐ μετρίως ἐτιμωρήθην, ἀλλὰ δυνατῶς ἔδασανίσθην. Ἐνεπλήττει γάρ μου τὸν νοῦν τῆς μεγάλῃς θεωρίας ἡ μνήμη, τοῦ βίου καὶ τῆς ὑπομονῆς διηγείσθαι καὶ λέγειν οὐκ ἰσχύοντα. Τίς γὰρ ἱκανὸς τοιοῦτον φορᾶσαι διήγημα; ποίῳ δὲ στόματι φθέγγομαι, ἢ ποία γλῶττι καλῆσω; Θέλω μὲν εἰπεῖν, ἀλλ' οὐκ ἰσχύω. Τολμήσω τάχα εἰπεῖν περὶ τοῦ μακαρίου καὶ δόλου ἡμῶν Πατρὸς ποιμένος τε καὶ διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ εὐσεβῶς διοικήσαντος. Οὕτως δὲ λαμβάνω, καὶ πάλιν φοδοῦμαι. Οὐκ ἔχω γὰρ γλῶτταν ἀξίως εἰπεῖν τὰ λίαν πραχθέντα παρ' αὐτοῦ μεγάλα· καὶ τοῦτο θαυμασιώτερον, ὅτι ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ταύταις καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ γενεᾷ τοιοῦτον ἑαυτῷ ὁ Χριστὸς ἀπέδειξεν ἐργάτην. Τί γάρ μοι ἐδ λέγειν; ἰπαι καὶ τοὺς τῶν πρὸ ἡμῶν πατρῶν εὐσεβῶν καὶ μεγαλονύμων ἀνδρῶν ἐξένισεν ἡ τοῦτου ὑπομονὴ καὶ πραότης καὶ μακροθυμία, πνευματικῶς εὐφρανόμενον καὶ συνσχιρῶντος αὐτῷ ἀεὶ. μᾶλλον δὲ καὶ συντρέχοντος αὐτοῦ ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ὅθεν καὶ ὁ πρῶτος Δαβὶδ ὁ προφήτης ὡς χειλιδὼν ἐκείλει περὶ τῆς τῶν δικαίων ὑπομονῆς, ἐν ψῳδῷ Θεοῦ· « Ἡ ὑπομονὴ τῶν πενήτων οὐκ ἀπολείπεται εἰς τέλος· » καὶ πάλιν· « Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν· » καὶ πάλιν· « Σωτηρία τῶν δικαίων παρὰ Κυρίου, καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστὶν ἐν κρίσει θλίψεως. » Πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι προσφίται πανταχοῦ περὶ τούτων δικαίων μακαρισμοῦ ἐξέφθσαν.

B. Ἀρξομαι δὲ λοιπὸν, ἀγαπητοί, διηγείσθαι τὴν τοῦ μακαρίου καὶ πανσεβασμίου Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τὴν ἐκ παιδῶθεν αὐτοῦ πρὸς Θεὸν καθαρὴν καὶ ἀκηλίδωτον πολιτείαν τε καὶ ἀναστροφὴν. Οὗτος ὁ μακάριος γεννᾶται ἐν τῇ κώμῃ τῇ λεγομένῃ Πραι-

D *Salassorum* sub *Alpibus Graîs*. Posset quis tamen has appellationes singularis numeri habere: ut et vici hujus nomen, si codicem Vindobonensem sequamur, cujus particulam affert Lambecius (*Bibl. lib. viii, p. 281*) ... γεννᾶται μὲν ἐκ κώμῃ τῇ λεγομένῃ Πραιτωρίᾳ. Memorat Gregorius Magnus monasterium nescio quod *Prætorianum* (lib. ii, c. p. 1. 32), sive *Prætorianum*, ut estin codice Vaticano et in Regiis Parisiensibus. Sed illud in agro Panormitano fuisse videtur. At vicus hic noster, ut Cajetanus tradit, Agrigento distat millia passuum sex, non amplius, situsque est, qua urbis orientem spectat: nomen priscum mutavit, et *Giurcanium* audit.

De vico Thyride nihil compertum; in codice Cephalœdiensi scriptum est Θυρινόν, in historia vero, quam modo memoravi, Translationis S. Agrippinæ martyris, vicus occurrit nomine *Thyros*, isque prope Agrigentum designatur.

πυλῶν, πλησίον τῆς Ἀκραγαντίνων πόλεως, πατὴρ Α pater quidem ejus. Charito a p. Bolatus, mater vero Theodote, quæ ex vico oriunda erat, qui hucus dictus est. Hi cum opibus abundarent, rem familiarem sancte admodum administrabant. Nam et hospitalissimi erant, et singulis in rebus liberales plane atque misericordes : ut, quemadmodum scriptum est, « sua quæque in[xi] piorum necessitatibus communia decerent » ; nec aliis illi virtutibus aut recte factis minus illustres, quæ tamen hic prætermittam. Ex his porro natum Gregorium vir sanctissimus Potamio (64), Ecclesiæ Agrigentinæ episcopus, sacro ac salutari baptismate regeneravit.

III. Jam vero cum ad octavum ætatis annum pervenisset, eum parentes in urbem deduxerunt, ut in disciplinam traditus sacras Litteras edisceret : ac Potamioni sanctissimo episcopo, tanquam parenti ejus mystico exhibuere : quem illi coram admissi, multis lectisque muneribus pueri manu oblati, ipsoque puero ad pedes ejus ajecto, ita sunt allocuti : Bene huic precare, Pater venerande, ut hunc quoque illuminet Filius Dei Dominus noster Jesus Christus, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. At vero episcopus, cum pium virum advocasset, Damianum nomine, quem omnium ordinum cives idoneum magistrum et docendo natum prædicabant, hunc ita compellat : Hunc tibi ego puerum, mi Damiane, coram Deo et omni Ecclesia teste commendo : quo curam ejus suscipias, et sacris eum divinisque Litteris imbuias, quæ sancti Spiritus ope omnium hominum animos ad poenitentiam excitandi vim habent. Hic Damianus, cum ad episcopi pedes procubisset : Divinum, inquit, consilium utique impleamus, Pater sancte ac venerande. Ille autem manibus puero impositis : Gratia, inquit, Dei, et Pater unigenæ Filii, atque ipse Filius unigena, qui est in sinu Patris, Deus verus de Deo vero, et virtus sancti vitæque auctoris Spiritus sit tecum, illi, perpetuo, ut varias et fraudulentas inimici artes possis effugere. Cumque omnes respondissent *Amen*, illum de episcopi manibus suscepit Damianus : parentes vero, postquam omnes puero fausta precati fuerant, domum suam redierunt, multis Deum laudibus, multisque

Γ. Εἴτα γενομένου αὐτοῦ ὀκταετοῦς, ἀπήγαγον αὐτὸν οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν εἰς τὸ διδασκαλεῖον, τοῦ διδασθῆναι αὐτὸν τὰ ἐκ τῶν γράμματα. Καὶ εἰσαγαγόντες αὐτὸν πρὸς τὸν ἐπιτάκτον ἐπίσκοπον Ποταμίωνα, ἔχον τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ πατέρα, δωρὰ τε ἄξια καὶ πολλὰ εἰσαγαγόντες διὰ χειρῶν αὐτοῦ τῷ ἐπισκόπῳ, ἐβρίψαντο παιδάριον εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ λέγοντες· Εὐξαι ὑπὲρ αὐτοῦ, Πάτερ τιμιώτατε, ὅπως φωτίσει καὶ αὐτὸν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ φωτίζων πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος προσκαλεσάμενος ἄνδρα τινὰ εὐλαβὴν, Δαμιανὸν τοῦνομα, ὃν ἐμαρτύρουν οἱ τῆς πόλεως πλούσιοι τε καὶ πένητες εἶναι χρήσιμον καὶ εὐφυῆ ἐν τοῖς διδάγμασιν, λέγει αὐτῷ· Κύριε Δαμιανέ, τοῦτόν σοι παρατίθωμιν τὸν παῖδα, μαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας πάσης· ἵνα ἐπιμελήσῃ αὐτόν, καὶ διδάξῃς αὐτὸν τὰ θεῖα καὶ ἐκ τῶν γράμματα, δυνάμενα διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος διεγείρει πάντων ἀνθρώπων τὸν νοῦν εἰς μετάνοιαν. Ὁ δὲ Δαμιανὸς πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἐπισκόπου, λέγει αὐτῷ· Γενήτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, Ἥατερ ἅγιε καὶ τιμιώτατε. Ὁ δὲ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας τῷ παιδάρῳ εἶπεν· Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατὴρ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καὶ αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, καὶ ἡ δύναμις τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος ἔστω ἀδιαλείπτως μετὰ σοῦ, τέκνον, ὅπως δυνήσῃ ἐκφυγεῖν τὰς τοῦ ἐχθροῦ κακοτέχνους, καὶ πολλὰς μηχανάς. Καὶ πάντων τῶν Ἀμύων ἀποκριθεῖντων, παρέλαβεν αὐτὸν ὁ Δαμιανὸς ἀπὸ χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου· καὶ πάντων αὐτῷ ἐπευχαμένων, ὑπέστρεψαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ εἰς τὸν οἶκον αὐτῶν, δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ πάντιν εὐχόμενοι περὶ αὐτοῦ.

Δ'. Εἴτα παραλαβὼν αὐτὸν ὁ Δαμιανὸς ἐπιμελεῖτο αὐτοῦ σφόδρα· ἐγένετο δὲ τὸ παιδάριον χρήσιμον πάντῃ ἐν τοῖς διδάγμασιν, ὥστε θαυμάζειν πάντας τοὺς ὄντας αὐτόν. Εἴτα δὲ οὐ παρελθόντων ἐν τῷ μεταξὺ ἐνιαυτῶν, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μάθησιν ὁλοκλήρως ἐπλήρωσε, τοὺς τε ψήφους καὶ τοὺς κύκλους τῶν ἑορτῶν

IV. At vero Damianus, pueri cura suscepta, vehementer de ipsius institutione laborabat : nec minus puer in litteris proficiebat : ut qui eum intuerentur, admirationi omnibus esset. Itaque biennio in schola exacto, ejus ætatis studia plane absoluit, et præter calculum (65), festorum quoque die-

• Rom. xii, 13.

(64) Potamionis memoria vivit apud Agrigentinos in Kalendario : festum enim diem sancti hujus episcopi agunt iv Kal. Febr. Verum quæ tabularum antiquitas, quæ auctoritas sit, ignoro. De vita ejus post Cajetanum (t. I, p. 172) pauca quædam

congressit Bollandus, sed singula a Leontio nostro sumpta sunt (t. II Jan., p. 969).

(65) Cum Leontius scripserit τοὺς τε ψήφους (τὰς τε ψήφους scripsissent veteres) non *rationem ac convenientiam numerorum*, ut Rajatus putavit, indicare

rum orbes apprimè didicit (56). [xvii] atque inter cetera, quæ sublimia et solida habentur, Psalmorum quoque librum memoria complexus est. Impiger autem evasit ac diligens in quotidianis Ecclesiæ hymnis, atque in matutinis nocturnisque laudibus, ut magna omnium admiratione magistrum ipsum tam in legendo quam in intelligendo supergressus videretur, nedum æquales aut majores natu pueros. Ut annem attingit duodecimum, parentes ejus in urbem reversi, filiumque amplexati, ad sanctissimum episcopum Potamionem adduxerunt, ut ab eo puerum tondere clericumque fieri postularent. Quorum ille petitione audita plerimum letatus est, eosque alloquens: Filii, dixit, mihi credite, vas hodie electum et magnum offertur Deo. Tum parentibus obsecutus, sacram super eum precationem rite peregit, eundemque Donato archidiacono et bibliothecæ præfecto tradidit, libris, quos unoquoque die percurreret, accurate præscriptis, monitisque ei traditis, ut eorum, quæ legeret, vim sententiamque animo attenderet. Parentes vero, dies decem in urbe versati, non exiguam cum sanctissimo episcopo et clero universo voluptatem perceperunt, filium sæpe intuiti adeo diligenter nocturnis ac matutinis obsecrationibus operam dantem, nihil ut unquam in lectione peccaret; idemque magna cum reverentia assisteret, et iis, quæ legerentur, animum adhiberet. Nam et pater ejus optime institutus fuerat, et cum se in lectione diligenter exercuerat, tum psalmodiæ quoque legationemque tenebat. Porro beati Gregorii adeo suavis erat in psalmodia vox, ut quicumque eum audirent, omnes stuperent. Decimo igitur die elapso, parentes ejus, cum sanctissimo episcopo et [xviii] clero universo salutem dixissent, domum suam, multas ob hæc Deo gratias agentes, reversi sunt.

voluisse mihi videtur, sed potius summam legendi facilitatem, quam sibi puer paraverat. Quo pertinet Isidori locus, quem alias adduxi (*De S. Inscr.* p. 527 a): *Primordia, inquit, artis grammaticæ litteræ communes existunt, quas librarii et calculatores sequuntur, quorum disciplina velut quædam artis grammaticæ infantia est.* (Orig. lib. i, n. 3.) Lique hoc magis ex Julio Capitolino de Pertinacis pueritia (in Pert. n. 1): *Puer litteris elementariis et calculo imbutus, datus etiam Græco grammatico.* Recte autem litteras a calculo distinguit Capitolinus, quod pueri primum litteras in calculis pictas earumque nomina et potestatem cognoscere assuescerent, tum ex iis verba componere inciperent, quod calculus sive ψῆφος dicebatur. Atque ab hoc calculator appellatus qui litteratos calculos pueris proponeret, eosque jungendi rationem doceret: post quæ rudimenta et legere et scribere et numerare facile possent. Calculatoris interrogationes designare videtur Augustinus, ubi ait (*Conf. lib. i, c. 15*): *Si quæram, quibus litteris scribatur Aeneæ nomen, omnes mihi, qui hæc didicerunt, verum respondebunt.*

Enimvero Damianus, cum jam Gregorium legendi peritum videret, Kalendarium ediscendum proposuit, ut festos dies a profestis distingueret, et stata simul atque conceptiva solennia memorie

ἕως συντελείας κατέλαθεν, ἕως καὶ τῶν ὀψιλῶν στίξεων αὐτὸν καταμαθεῖν καὶ τὸ Ψαλτήριον. Ἐγένετο δὲ δοκνος καὶ σπουδαῖος περὶ τοὺς καθημερινούς τῆς Ἐκκλησίας ὕμνους, ὀρθρινούς τε καὶ νυκτερινούς αἶνους, ὥστε θαυμάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ πάντων διὰ τοῦ ὑπερβῆναι αὐτοῦ καὶ τὸν διδάσκαλον ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ γνῶσει, μᾶλλον δὲ καὶ τοὺς ὁμιλικούς· αὐτοῦ παῖδας· καὶ προβεβηκότας. Γενομένου δὲ αὐτοῦ δωδεκαετούς, κατήλθον οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἀσπασάμενοι τὸ τέκνον αὐτῶν, εἰσάγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν ἐσιώτατον ἐπίσκοπον Ποταμίωνα, αἰτούμενοι αὐτὸν τοῦ ἀποκεῖραι τὸ παιδάριον, καὶ ποιῆσαι αὐτὸν κληρικόν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἀκούσας, καὶ περιχαρὴς γενόμενος, εἶπε τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ· Πιστεῦσατέ μοι, τέκνα μου, ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μέγα προσάγεται τῷ Θεῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Ὁ δὲ ἀγνώτατος ἐπίσκοπος τὴν ἀγίαν καὶ ἱερὰν ἐπ' αὐτῷ ποιήσας εὐχὴν, παρέδωκεν αὐτὸν δυνάτει ἀρχidiaκόνῃ καὶ βιβλοθηκαρίᾳ, διαταξάμενος αὐτῷ τὸ πάσας τὰς βίβλους κατὰ πῖσαν ἡμέραν διέρχεσθαι, ἐκπαιδεύων αὐτὸν τοῦ προσέχειν τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις ῥήτοσι. Ποιήσαντες δὲ οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει ἡμέρας δέκα, εὐφραίνόμενοι μετὰ τοῦ ἐσιώτατου ἐπισκόπου, λοιπὸν διὰ παντός τοῦ κλήρου ἐν ταῖς νυκτεριναῖς καὶ μεθήμεριναῖς εὐχαῖς ὀρώντες τὸ ἑαυτῶν τέκνον ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν ἀπολοικίστως διερχόμενον, μᾶλλον δὲ μετὰ παντὸς φόβου καὶ τρόμου παριστάμενον, καὶ προσέχειν τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις· ἦν γὰρ καὶ πατὴρ αὐτοῦ πεπαιδευμένος, καὶ ἀκριβὺς καὶ αὐτὸς τὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐπιστάμενος, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψαλμῳδίας, ἦν δὲ καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος ἡδὺς ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ πάνν, ὥστε πάντας τοὺς ἀκούοντας αὐτοῦ θαυμάζειν· εἶτα μετὰ δέκα ἡμέρας ἀσπασάμενοι οἱ γονεῖς αὐτοῦ τὸν ἐσιώτατον ἐπίσκοπον καὶ πάντας τοὺς ἀδελφούς, ὑπέστρεψαν εἰς τὸν οἶκον αὐτῶν, ἐπὶ τοῦτο εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ.

mandaret. Post hæc, ut mos erat, Psalterium sive librum Psalmorum dedit. Cyrillus Scythopolitanus, sive ex eo Metaphrastes, cum eum, puerum etiam, mater sancto Sabæ stitisset, hæc a venerando illo sene prolata scribit: Ἰδοὺ ὁ μαθητὴς μου Κύριλλος· Καὶ ποιήσαντά με μετάνοιαν, εὐλογήσας καὶ ἀναστήσας εἶπεν πρὸς τὸν πατέρα· Δίδωξον αὐτὸν τῷ Ψαλτήριον ὅτι χρῆζω αὐτοῦ, id est, Ecce discipulus meus Cyrillus. Ego me in modum penitentis inclinavi; ipse postquam benedixit me et erexit, dixit ad patrem: Duce eum Psalterium, quia ejus indigo. (In Sabæ Vita, n. 75; apud Cotel. t. III Mon. Ecel. Gr.,

Quamquam autem nihil Leontius tradit de Latine lingue studiis, dubitare non possumus, Gregorium doctum fuisse utrumque sermonem: nam etsi apud Siculos magnus erat Græcæ lingue usus, clerici tamen Latine scire debebant, cum ad Latinam Ecclesiam pertinerent, et Latinos ritus etiam tum sequerentur: ut multis ostendit Joannes Joannis in tractatu *De divinis Sicularum officii*, cap. 4, 5 et 6 (ed. Panormi an. 1756).

(66) *Festorum dierum, ἑορτῶν*: at in codice I scriptum inveni ἐνιαυτῶν, id est *annorum*: quod repudiavi, cum et in codice Cajetani ἑορτῶν esse appareat, ut in codice 2 Basil., et res ipsa magis quadret.

Ε. Οὐκ ἐπαύετο δὲ ὁ παῖς, νύκτωρ τε καὶ μεθ' Ἀ
 ἡμέραν προσεδρεύων τῇ Ἐκκλησίᾳ, μάλλον δὲ
 ἐρευνῶν τὸ τοῦ ψαλμοῦ ῥητὸν τὸ φάσκον· « Σχολά-
 σαιτε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός. » Ἐκ τούτου
 οὖν ἐξήτει καὶ ἡγωνία πάντοτε γινῶναι, πῶς δεῖ
 προσπελάζειν τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐμβα-
 τεύειν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Ἡμέραν δὲ
 καὶ ἡμέραν τοῦτω ἐξακολουθῶν τῷ σκοπῷ, ἐδέετο
 τοῦ Θεοῦ γινῶναι τὴν δύναμιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν
 θείων Γραφῶν. Εἴτα ταῦτα διελογίζετο, ἐν μιᾷ τῶν
 ἡμερῶν εὐρὼν τὴν βίον τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν
 τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἐπισκόπου γενομένου Καισα-
 ρείας τῆς Καππαδοκίας, καὶ ἀναγνοὺς αὐτὸν φιλο-
 πόνως ἅπαξ καὶ δις καὶ πλείστakis, καὶ καταλαβὼν
 αὐτοῦ τοὺς μύθους καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ὑπέμεινεν ὁ
 κοινὸς ἡμῶν Πατὴρ· καὶ ἐπὶ τοῦτο ἰλιγγιάσας εἶπεν
 ἐν ἑαυτῷ· Ἀληθῶς οὐ μὴ δυνήθω καταλαβεῖν μου
 τὴν ἐπιθυμίαν, εἰ μὴ χάγῳ διαπεράσω εἰς τοὺς
 ἀγίους τόπους ἱερίους, ὅθεν καὶ ὁ μακάριος καὶ
 ἅγιος οὗτος ἡμῶν Πατὴρ τὴν χάριν τοῦ ἀγίου Πνεύ-
 ματος ἐδέξατο.

Γ'. Γενομένου δὲ αὐτοῦ ὀκτὼ καὶ δέκα ἔτους, ἐν μιᾷ
 νυκτὶ κοιμήσας τὸν ἀρχidiaconon Δωνάτον ἐν τῷ
 καλλίῳ τοῦ σκευοφυλακίου, καὶ εἰσελθὼν ἐν τῇ ἐκ-
 κλησίᾳ, ῥίψας ἑαυτὸν ἐπὶ πρόσουπον παρεκάλει τὸν
 Θεόν, λέγων· Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ ἀληθι-
 νοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Θεὲ ἀληθινῷ, τὸ γέννημα τὸ
 ἀληθές τὸ πρὸ αἰώνων· Πνεῦμα τὸ πανάγιον, τὸ
 συναῖνον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐπάκουσόν μου
 τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἀξιώσόν με κα-
 ταλαβεῖν τοὺς ἀγίους τόπους, οὓς διώδευσαν οἱ ἅγιοι
 ἡμῶν Πατέρες, καὶ εὐωδῶθησαν, ἐρευνήσαντες καὶ
 λαβόντες παρὰ σοῦ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος τοῦ
 γινῶναι τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας. Ἐπιτολὴ δὲ ταῦτα
 προσωχόμενος, ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἐπορεύθη
 εἰς τὸ καλλίον, καὶ ἔθηκεν ἑαυτὸν ἐμπροσθεν τῆς
 κλῆτος τοῦ ἀρχidiaconου Δωνάτου. Καὶ μικρὸν ἀφ-
 ὑπνῶσαντι, ἐπέστη αὐτῷ τις λέγων· Γρηγόριε Ὁ δέ-
 ῖοῦ ἐγώ. Καὶ πορευθεὶς ἐμπροσθεν τοῦ ἀρχidiacono-
 νου, λέγει αὐτῷ· Κύριε, τί κέκληκάς με; Ὁ δὲ φη-
 σιν· Οὐκ ἐκέκληκά σε, τέκνον, ἐγώ. Καὶ ἀπελθὼν
 πάλιν ἀνέπαυε. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου φωνήσας,
 εἶπε· Γρηγόριε Ὁ δὲ πάλιν εἰσδραμὼν ἔστη ἐμπρο-
 σθεν τοῦ ἀρχidiaconου, καὶ λέγει αὐτῷ· Ἰδοὺ ἐγώ,
 κύριε, τί κέκληκάς με; Ὁ δὲ φησιν· Οὐκ ἐκέκλη-

V. Puer interea dies noctesque sedulus in tem-
 plo assidebat, multoque etiam diligentius illud
 Psalmi dictum scrutabatur : « Vacate et videte
 quoniam ego sum Deus ». Ex eo quippe tempore
 inquirere cœpit atque contendere, ut rationem
 omnino assequeretur, qua sibi aditum ad Dei mi-
 sericordiam et cœleste regnum patefaceret. Cum-
 que hoc unum quotidie urgeret, simul Deum ro-
 gabat, ut sibi divinarum Litterarum cognitionem
 et intelligentiam largiretur. Atque hæc secum re-
 putans, quodam die vitam invenit sancti Patris no-
 stri Basilii Magni (67), qui Cæsareæ Cappadociæ
 episcopus fuit. Quam cum semel studiose ac bis et
 sæpius legisset, ac labores ejus cognovisset, eaque
 certamina, quæ communis Pater nostri ordinis
 sustinuit; eas ob res attonitus, secum ipse delibe-
 rare jam institit, nec sibi ea, quæ in votis erant,
 successura dicere, nisi ipse etiam ad sancta ea lo-
 ca perveniret, in quibus beatus ille noster ac san-
 ctus Pater divini Spiritus gratiam acceperisset.

VI. Annum autem cum ageret decimum octavum,
 quadam nocte, postquam Donatum archidiaconum
 in sacrarii diatam dormitum deduxerat, templum
 ingressus, sic Deum (68) flexis genibus supplex
 orare cœpit : Domine Jesu Christe, Fili Dei veri
 et Patris, Deus vere, et ante sæcula vera progenies,
 tuque, sanctissime Spiritus, ut Pater et Filius æter-
 ne, meas hominis miseri scelestique preces exaudi,
 ac dignum habe me, qui sancta in loca devenim,
 quæ pii Patres nostri peragraverunt, et in quibus
 fausto usi itinere, gratiæ Spiritum, quem quære-
 bant, a te acceperunt, quo viam veritatis asseque-
 rentur (69). Atque hæc cum sæpius iterasset, e
 solo surgens in diatam venit, et contra Donati ar-
 chidiaconi cubile sese reclinavit. Vix tantisper ob-
 dormierat, cum illi astitit, qui nomine inclamaret :
 cui Gregorius : Ecce ego, inquit; seque archidia-
 cono sistens : Quorsum, ait, domine, me appellasti?
 [xiv] At hic : Minime ego te, inquit, vocavi, fili.
 Itaque eodem rursum concedens, quieti se dedit.
 Verum audita iterum vox clamantis : Gregori !
 Quare ad archidiaconum denuo accurrens : Ecce
 ego, inquit, domine, quorsum me appellasti? Ille
 contra : Te ego, fili, non vocavi. Cæterum pavore

• Psal. xlv, 11.

(67) Ne credas indicari hic a Leontio Vitam
 sancti Basilii, quam edidit Combefisius, tanquam
 ab Amphiloquio Iconiensi scriptam (Paris. 1644, p.
 155) : ea sæculi viii vel ix commentum est, ut
 jamdiu critici adnotarunt (Baert in Act. SS. t. II
 Jun. p. 96; Fabr. B. G. t. VII, p. 505); vel
 laudationes intelligit, quas Gregorii duo relique-
 rant, Nazianzenus et Nyssenus, aut quam texuit
 Ephraemius diaconus; vel Vitam designat, quæ ve-
 rustatim non pertulit. Sed tamen in Syriam eum
 navigasse, et Hierosolymis ipsis versatum esse,
 ipsius epistolæ ostendunt. (Ep. 2, Ad monach. laps.,
 etc.)

(68) In cod. 2 Bas. scriptum erat παρεκάλεσε
 τὸν Θεὸν θαυρῶν λέγων....

(69) In ipsis sanctionibus concilii Nicæni, quæ

ad nos ex Arabica interpretatione pervenerunt,
 (n. 25) diserte probantur peregrinationes insti-
 tutæ ad orandum et visitandum Dei aedes, loca san-
 ctitatis ejus, et Christi ejus vestigia. Habes autem
 de toto hoc argumento libros quatuor, doctum
 Gretseri opus: nec epistola Gregorii Nysseni Περὶ
 τῶν ἀπτόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, ad peregrinationes
 ejuslibet improbandas scripta est, ut Casaubonus
 et Molineus contendebant; sed ad eos solum domi
 retinendos, qui solitariam vitam cum ascetis præ-
 optaverunt : Τῶν τὴν μονήρη καὶ ἰδιόχοντα βίον ἐπα-
 νηρημένων· quemadmodum præclare idem Grets-
 erus exposuit (l. i, cap. 40. et in Exam. Mol. post
 oper. Nyss.). Vide etiam Euthymii Vitam n. 10 apud
 Coteler. t. II Mon. Eccl. Gr.

corruptus archidiaconus, hæc addidit : Fili mi Gregori, si rursus vocantem vel semel audias, responde illi : Quid est, Domine? ecquid servo præscribis tuo? Ergo cum se iterum puer reclinasset, astans rursus angelus clamavit tertio : Gregori. Ille vero, cum propere assurrexisset : Ecce ego, inquit, Domine, quid servo præscribis tuo? Cui ille : Quandoquidem coram Deo postulasti, ut tibi Hierosolyma videre, et sancta illa loca obire liceret, jam nunc scias, diluculo tibi ad litus pergendum esse, neque ibidem inventurum, a quibus in eas usque regiones transmitti possis.

VII. Excusso igitur somno Gregorius exsultans, gratias Deo egit, et vocanti fidem habuit : cumque cubiculum illico et archidiaconum dormientem reliquisset, nemine sentiente, celeriter ad mare perrexit. Jamque ad fluvium venerat, qui suburbium alluit, cum forte nautas offendit in litore navigium agentes in fluvium aquandi causa : quod non sine Dei numine contigisse affirmo. Navigio autem accedens Gregorius : Salvete, inquit, Deo propitio, fratres quotquot estis : qui cum eum resalutassent, Enimvero, addunt, tempore ades, frater. Rogatique ab eo, quo tandem profecturi essent, responderunt, si Dominus adneret, se Carthaginem abituros. Tum ille : Accipite me, inquit, vobiscum, fratres. At navicularius ab eo quærere, mancipiumne esset, et fugam a domino pararet? cui Gregorius, Christi quidem se servum esse, respondit, at in hominis nullius mancipio censi. Ad hæc navicularius : Age, quicumque sis, nobiscum conscende, et te, quo velis, ducemus. Quæ cum diceret, ut humana malitia fert, illud, opinor, animo voluebat, commodum sibi oblatum, quem venderet in servitutem.

VIII. Cum autem et Gregorius in navigium conscendisset, et quæ sibi usui essent, nautæ comparassent, secundus statim ventus exoritur, quo illi a fluvio solventes post tertium diem Carthaginem tenuerunt. At vero in itinere navicularius, qui Gregorium videret vigilantem, et obsecrationibus assidue aut psalmis intentum, stupere adeo ac secum hæc loqui : Vere puer hic divinus homo est : pro homine! quæ ego injuste adversus puerum hunc justum cogitare ausus sum, mihi remitte! Ubi autem in urbem ingressi sunt, domum ille suam Gregorium deduxit, et cubiculum ei ad quietem assignavit pacato secretoque in loco, [xxv] precatus, ut sibi a Deo nefarii consilii sui veniam obsecrationibus impetraret. Revera enim navicularius de puero vendendo cogitavit, idque ei sponte fassus est, et hanc sibi fuisse causam pronuntiavit, cur cum celeriter in navigium reciperet. Cui Gregorius cum lacrymis respondens, Recte, inquit, facis, domine mi, qui de crimine, quod mente conceperas, ex animo doles : scriptum est enim : « Quia cogitatio cordis hominis confitebitur Deo, et reliquæ

καὶ σε, τέκνον, ἐγώ. "Εντρομος δὲ γινόμενος ὁ ἀρχidiaconos λέγει αὐτῷ· Τέκνον Γρηγόριε, ἐὰν ἀπαξ πάλιν καλέσῃ σε, ἀποκριθῇτι αὐτῷ· Κύριε, τί ἐστὶ; τί ἐπιτάττεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; Εἰτα πάλιν θέντος αὐτὸν τοῦ παιδὸς, ἐπιστάς πάλιν ὁ ἀγγεῖλος ἐφύπνευσεν αὐτὸν ἐκ τρίτου λέγων· Γρηγόριε! Ὁ δὲ ἀναστὰς μετὰ σπουδῆς εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ, Κύριε, τί προστάττεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; Ὁ δὲ λέγει αὐτῷ· Ἐπειδὴ ἐδεήθης τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ ἰδεῖν τὰ ἱερὸσόλυμα, καὶ ἐμβάτευσαι τοὺς ἁγίους τόπους ἐκείνους, καὶ νῦν ἔση γινώσκων, ὅτι ἀφ' εὐθεν πορεύθῃτι ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν, καὶ εὐρήσεις τοὺς ἔχοντάς σε ἕως τοῦ ἐκεῖσε διαπεράσαι.

Z'. Διυπνισθεὶς δὲ ὁ Γρηγόριος καὶ περιχαρὴς γινόμενος, ἅμα δὲ καὶ δοξάζων τὸν Θεόν, μὴ ἀπιστήσας τῷ καλέσαντι αὐτὸν, ἀλλ' εὐθέως ἐξεληθὼν ἀπὸ τοῦ κελλίου, ἀφελὲς τὸν ἀρχidiaconον κοιμώμενον, μηδενὸς αὐτὸν ἰδόντος, δρομαίως κατῆλθεν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν ποταμὸν εἰς τὸν περὶ πόλιν, κατὰ συγκυρίαν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ κατέλαθεν ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν πλοῖον θέλοντας εἰσελθεῖν εἰς τὸν ποταμὸν, καὶ ἀντλήσαι αὐτοῖς ὕδωρ· τοῦτο δὲ λέγω κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ γεγονέναι. Ἐγγίσας δὲ τῷ πλοίῳ ὁ Γρηγόριος λέγει· Χαίρετε, ἀδελφοί, ἐν Κυρίῳ πάντες. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ τοῦ πλοίου· Χαίροις καὶ σύ· καίως ἦλθες, ἀδελφέ. Ὁ δὲ φησιν πρὸς αὐτούς· Ποῦ τὴν πορεῖαν ὑμῶν ποιεῖσθε, κύριοι μου; Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἐὰν ὁ Κύριος ἐλευθεύει, ἐν τῇ Καρθαγεννησέων πόλει ἀπερχόμεθα. Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· Λάβετέ με μεθ' ὑμῶν, ἀδελφοί. Ὁ δὲ ναύκληρος τοῦ πλοίου πρὸς αὐτόν· Μὴ ἄρα γε δούλος εἶ, ἀνθρώπε, καὶ τοῦ κυρίου σου ἀποδρᾶσαι βούλῃ; Ὁ δὲ Γρηγόριος λέγει· Δούλος μὲν εἰμι Χριστοῦ, ἀνθρώπου δὲ οὐδαμῶς. Λέγει αὐτῷ ὁ ναύκληρος· Ὅστις ἐὰν εἶ, εἰσελθε μεθ' ἡμῶν, καὶ ἀπάγομέν σε ὅπου βούλει. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ ναύκληρος στοχαζόμενός τινα κατ' ἀνθρώπον, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, βουλόμενος αὐτὸν πιπράσαι.

Η'. Εἰτα ἀνελθὼν ἐν τῷ πλοίῳ ὁ Γρηγόριος, καὶ λοιπὸν οἱ τοῦ πλοίου τὰ τῆς χρείας εἰσαγαγόντες, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐγένετο ἄνεμος ἐπιτήδειος, καὶ ἐλθόντες ἐκ τοῦ ποταμοῦ μετὰ τρεῖς ἡμέρας κατέλαβον τὴν Καρθαγεννησέων πόλιν. Ὡς δὲ ἔπλεον ἐν τῇ θαλάσῃ, ἑώρα ὁ ναύκληρος τὸν Γρηγόριον ἀνευδύτω; προσευχόμενον καὶ ἀγρυπνοῦντα, ψάλλοντά τε ἀδολείπτως, καὶ ἐξέστη λέγων ἐν αὐτῷ· Ἀληθῶς· καὶς οὗτος τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος ἐστίν. Ἀλλὰ συγχώρησόν μοι, Κύριε, ἐπὶ τῇ παρανόμῳ μου ἐνθυμήσει, ἥ ἐνεθυμήθην κατὰ τοῦ δικαίου παιδὸς τούτου. Καταλαβόντων δὲ αὐτῶν ἐν τῇ πόλει, εἰσῆγαγεν αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ὁ ναύκληρος, καὶ ἀνέπαυσεν αὐτόν ἐν κελλίῳ τινὶ ὄντι ἐν ἡσυχίᾳ καὶ διαφόρῳ τῷ, καὶ παρεκάλει αὐτόν ὁ ναύκληρος εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ἐνθυμήματι, ὃ ἐνεθυμήθη κατ' αὐτοῦ. Ἐβούλετο γὰρ ὁ ναύκληρος πωλῆσαι τὸν παῖδα· ὡμολόγησέν τε αὐτῷ καὶ οὐκ ἠρνήσατο τὴν αἰτίαν, δι' ἣς αὐτὸν ταχέως εἰσῆγαγεν ἐν τῷ πλοίῳ. Ὁ δὲ Γρηγόριος μετὰ δακρύων ἀποκριθεὶς λέγει τῷ ναυκλήρῳ· Καίως ποιεῖς, κύριε μου, ὅτι μετενόησα; ἐπὶ τῷ ἐνθυμήματί σου· γέγραπται γάρ·

ἵ' ὅτι ἐνθὺμιον καρδίας ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται ἅπασαν τὴν ἁμαρτίαν σου, καὶ ἐγκαταλείψῃς τὸν θυμὸν σου ἐν τῷ κυρίῳ. Πλὴν ὁ Θεὸς συγχωρήσει σοι, κύριέ μου, καὶ γεννηθήτω σοι, καθὼς αἰτήσω.

Θ'. Αὐτὸς δὲ ὁ Γρηγόριος οὐκ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ καλλίου, οὐ δέδωκεν αὐτῷ δ ναύκληρος, οὐδὲ ἐφάνη ἐν τῇ πόλει, ἀλλ' ἦν ἐκδοὺς ἑαυτὸν εἰς ἄκραν ἀσκησιν, καὶ ποτε μὲν διὰ δύο ἡμερῶν τροφῆς μετέλαμβανεν, ὅτε καὶ διὰ τριῶν, ὅτε καὶ τὴν ἐβδομάδα ὁλόκληρον ἀποπληρῶν· καὶ τοῦτο ἄρτυ βραχυτάτῳ, καὶ ὕδατι, καὶ λαχάνοις, ἄλατι ἁρτύων, ἀνευ ἐλαίου. Θεωρῶν δὲ αὐτοῦ ὁ ναύκληρος τὸ καρτερικὸν τῆς ὑπομονῆς, εἰσῆλθεν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως, καὶ διηγήσατο αὐτῷ τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπον πάντα. Ἀκούσας δὲ ὁ ἐπίσκοπος, ἀπέστειλε τὸν ἀρχιδιάκονον αὐτοῦ τοῦ ἀγαγεῖν αὐτὸν πρὸς αὐτόν. Ἐλθὼν δὲ ὁ ἀρχιδιάκονος, εὗρεν αὐτὸν ἐν τῷ καλλίῳ ἐνδον ἀναγινώσκοντα. Ἦν γὰρ λαβὼν βιβλίον παρὰ τινος πρεσβυτέρου τὸ μαρτύριον τῶν ἁγίων Μακκαδαίων, τῶν ὑπὲρ τοῦ νόμου πρὸς Χριστοῦ μαρτυρησάντων. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἀρχιδιάκονος· Χαίροις, τέκνον, ἐν Κυρίῳ, χαίροις. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν ἀπεκρίνατο, Χαίροις, θεοφιλῶτατε, καὶ σὺ ἐν Κυρίῳ πάντοτε. Καὶ ἀναστὰς ὁ παῖς προσεκύνησεν αὐτόν. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἀρχιδιάκονος· Ὁ πατήρ σου ὁ ἐπίσκοπος τῶν ἐνταῦθα καλεῖ σε ἀνελθεῖν ἐν τῷ ἐπίσκοπῳ. Ὁ δὲ φησιν· Ὡς κελεύεις. Ἀπελθὼν δὲ μετὰ τοῦ ἀρχιδιακόνου εἰσῆλθεν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον, καὶ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Χαίροις, προσφιλέστατε, τί σε πρὸς ἡμᾶς ἦκε, φιλότις τέκνον; Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Πάτερ τίμιε καὶ διδάσκαλε, κατ' οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ ἐνθάδε κατηντήσαμεν πρὸς τὴν σὴν ἀγιότητα, ἵνα εὗξῃ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἐλεεινότητος. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τέκνον, συνῆλθῃ σοι ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. Καὶ εἰπόντων τὸ Ἀμήν, ἐκέλευσεν αὐτὸν καθισθῆναι. Εἶτα λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Τὸ ὄντως σὺ, τέκνον, πόθεν ἔρχῃ; καὶ ποῦ πορεύῃ; καὶ ἐκ ποίας πόλεως εἰ; καὶ τί τὸ ὄνομά σου; Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν λέγει· Τὸ μὲν ὄνομα μου, Γρηγόριος λέγομαι· ὁρμῶμαι δὲ ἐκ τῆς Ἀκραγάντων πόλεως τῆς Σικελῶν ἐπαρχίας· πορεύομαι δὲ, ἵνα ὁ Κύριος κελεύῃ δι' εὐχῶν σου ἁγίων, ἐπὶ τὴν ἁγίαν Σιών τοῦ εὐξασθαι ἐν τοῖς ἁγίοις τόποις. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, τέκνον, πληρώσει πᾶσαν ἐπιθυμίαν σου ἐν ἀγαθοεργίᾳ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτι. Ὁ δὲ πάλιν πεσὼν πρὸς τοὺς πόδας τοῦ ἐπισκόπου ἀπεκρίθη, Ἀμήν, λέγων, γένοιτο ἡμῖν κατὰ τὸ ῥῆμά σου, δέσποτα. Καὶ μετὰ ταῦτα λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος·

(70) Psal. lxxv, 10. At LXX habent.... Καὶ ἐγκαταλείψῃς τὸν θυμὸν σου ἐν τῷ κυρίῳ.

(71) Quis tuum, anno scilicet 577, episcopus Carthagine esset, invenire non licuit. Post *Primosum*, qui vivebat anno 553, nominat Holstenius *Victorem*, *Publium*, *Fortunatum* (ad *Geogr. sac. Car.* a Sancto Paulo p. 87). Anno 590 iam suc. esserat *Dominicus*, ad quem exstant epistolæ Gregorii Magni.

(72) Significatur hic, ut opinor, Flavii Josephi *Eis Makkadaious logos*, ἡ περὶ αὐτοκράτορος λογισμῶν· quem librum Josepho tribuere Lucius Vindolensis,

cogitationis diem festum agent coram eo (70). Verum Deus, mi domine, parcat tibi, et quod petis, benigne largiatur.

IX. Ipse autem Gregorius e cubiculo, quod ei navicularius dederat, non discessit, neque ulli per urbem visus est. Eratque totus in sacris exercitationibus, nec cibum nisi post bidduum sumebat, quandoque nisi post triduum, quin et totam interdum hebdomadem jejunos implebat: ac cibus ejus erant panis permodicus, aqua, et olera, quibus salis aliquid aspergere solitus, olei nihil. Tantam vero virtutem atque patientiam admiratus navicularius, episcopum urbis adiit (71), eique omnia quæ in hospite suo viderat, enarravit. Quæ ut accepit episcopus, archidiacono mandat, ut cum ad se deducat. Hic ad Gregorium profectus, in cubiculo invenit lectioni operam dantem; librum enim a presbytero quodam commodatum acceperat, sanctorum Machabæorum, qui pro lege ante Christum martyrium fecerunt (72), historiam continentem. Ipsum autem salutans archidiaconus, Salve, inquit, fili, Deo propitio, salve. Cui ille cum salutem officiose reddidisset, ac assurgens veneratus esset, ut deinde audivit, se ab urbis episcopo ad ædes pontificales accessi: Ut jubes, inquit. Secutusque archidiaconum, ad episcopum perrexit, et coram admissus ad ejus pedes procubuit. At vero episcopus sic eum est allocutus: Salve, o charissime: quæ te causa huc ad nos, fili suavissime, transmisit? Ad quem Gregorius: Divino plane consilio, inquit, Pater ac magister venerande, huc ad sanctitatem tuam pervenimus, ut imbecillitatem ipse meam tuis obsecrationibus juves. Subjecit episcopus: Te Christus Filius Dei committetur, [xxvi] o fili, in omnibus viis tuis. Et cum responsum esset, Amen, eum sedere jussit, ac interrogare cœpit, unde potissimum venisset, et quo pergeret? tum qua ex urbe esset et, qua ipse nomine appellaretur? Cui puer, Gregorius, inquit, dicor, et origo mihi ab Agrigento, quæ Siciliæ provinciæ urbs est, sanctam vero Sionem cogito, siquidem precibus ipse tuis Dominum mihi propitium effeceris: quo in sancta illa regione Deo me ac piis obsecrationibus totum impendam. Enimvero episcopus, his auditis, Dominus, inquit, noster Jesus Christus, o fili, divini Spiritus gratia ad præclara quæque desiderium tuum omnia impleat. Cui Gregorius, ad pedes accidens, respondit: Amen, ac fiat, dixit, quemadmodum, domine,

Hieronymus, Photius, quanquam ab alio scriptum putavit Grotius (V. Fabric. B. Gr. t. III, p. 240). Cæterum exstant Nazianzeni et Chrysostomi de iisdem Machabæis laudationes, nec minus Patrum Latinorum sermones, atque in primis sancti Augustini, quos in Africa invenire facilius potuit Gregorius noster. In vetustissimo Calendario Carthaginiensi, quod edidit Mabillonius (*Vet. Anal.* p. 113 nov. edit.), Machabæorum memoriam Carthagine quotannis celebratam apparet, eodem quo nunc colimus die, Kal. Aug.

pronuntiasti. Jussus autem ab episcopo manere A Carthagine, dum sancta festa celebrarentur (75), quod scilicet per id tempus Dominus Deus, quæ maximo ille cuperet numine suo expediturus esset; eo die ad mensam episcopi accubuit: fausta subinde procatione dimissus, ad cubiculum illud idem rediit, in quo ante degebat: ibique tanquam in statione vel se in legendo diligentissime exercebat, vel obsecrationibus operam dabat, Deum enixe rogans, ut vota sua quam citissime impleret.

X. Post aliquot dies, cum is in sancti Juliani sacrario sederet (74), ac lectioni intentus esset, ecce improvise monachi quidam, tres numero, quos aspectus ipse habitusque commendabat, in sanctuarium supplicandi causa ingrediuntur, et preces ibi suas absolvunt. Quos ut vidit, vehementer lætatus Gregorius, surrexit veneratusque est. Mox cum unus ex illis assedisset, cæterique ad latera reverentissime astarent, magno ipse etiam cum pudore accessit: hæc enim ejus erat consuetudo perpetua. Ipsum vero intuitus qui sedebat: Ecquid hic agis, inquit, serve Christi, Gregori, bonam [xxvii] adeptæ partem, quæ juxta Domini dictum a te non auferetur? Ille inexpectata abbatibus appellatione attonitus, ac simul pavore occupatus, vim lacrymarum magnam profudit: tum ad monachi pedes projectus, Bono, inquit, animo erga me sis, Pater venerande, ac Deum pro scelesto homine ac misero exores. Cui monachus, Utinam, ait, fili, quæ tua sunt admissa, ad me pertineant. Cumque is magis ac magis miserum se atque ærummosum vocaret, eum ille et cæteros fratres sedere jussit: qui ubi paruerit, sic monachus Gregorium affatus est: Scito, Gregori fili, a Deo nostro benignissimo omnia nobis esse patefacta, quæ ad te spectant. Quare gaude, huc nos a Domino missos, qui te in societatem nostram admissum ad sancta ea loca duceremus, quæ maxime lustrare cupis. Eodem enim et nos proficiscimur. Hic vero Gregorius illacrymans rursum se ad abbatibus pedes abiecit, et, Gratias, inquit, Deo maximas ago atque habeo, qui omnia in utilitatem vertit: equidem hæreo, nec subit, quid potissimum prælicem de admirandis tot re-

Μείνον μεθ' ἡμῶν, τέκνον, ἕως τῶν ἁγίων ἑορτῶν, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς οἰκονομῆσαι ἔχει τὰ καθ' ἡμᾶς, ὡς βούλεται. Καὶ ἔφαγεν ἄρτον ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ ἐπευξάμενος αὐτῷ ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐν τῷ καλλίῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἦν ἡσυχάζων. Καὶ ἦν καθήμενος καὶ ἀναγινώσκων ἐπιμελῶς, καὶ προσευχόμενος τῷ Θεῷ, ἵνα διὰ τὰς αὐτοῦ πληρώσῃ αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν.

I. Καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς καθήμενος αὐτοῦ ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Ἰουλιανοῦ καὶ ἀναγινώσκοντος, ἰδοὺ ἐξαίφνης τινὲς μοναχοὶ τρεῖς, χρήσιμοι τῇ ἰδέᾳ καὶ τῷ προσώπῳ. καὶ εἰσελθόντες ἐν τῷ εὐκτήριῳ καὶ εὐξάμενοι, καὶ πληρώσαντες αὐτῶν τὴν εὐχὴν (75) οὗς ἰδὼν ὁ Γρηγόριος, καὶ περιχαρὴς γενόμενος, ἀναστὰς ἔβαλεν αὐτοῖς μετάνοιαν. Εἶτα ὁ μὲν εἰς ἐξ αὐτῶν ἐκάθητο, οἱ δὲ δύο παρεστῆκεισαν αὐτῷ μετὰ πολλοῦ φόβου. Ἔστη δὲ καὶ αὐτὸς ἐν κατηφείᾳ πολλῇ· ἦν γὰρ ἔχων πάντοτε ἔθος τοιοῦτον. Περιδελφάμενος δὲ αὐτὸν ὁ καθήμενος λέγει αὐτῷ· Τί σοι ἐνταῦθα, δοῦλε τοῦ Χριστοῦ, Γρηγόριε, ὁ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐκλεξάμενος, ἦτις οὐκ ἀφαιρεθῆσεται ἀπὸ σοῦ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν; Ὁ δὲ ἐν ἐκστάσει γενόμενος ἐπὶ τῷ παραδόξῳ ῥήματι τοῦ ἁββᾶ, ἅμα δὲ καὶ σύντρομος γενόμενος, ὅπως διακρύων ἐπληρώθη· καὶ ῥίψας ἑαυτὸν πρὸς τοὺς πόδας τοῦ μοναχοῦ λέγει αὐτῷ· Συγχώρησόν μοι, Πάτερ τίμιε, καὶ εὖξαι ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἑλεεινοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ μοναχός· Εἰθε τὰς ἁμαρτίας σου, τέκνον, ἐγὼ εἶχον. Ὁ δὲ ἐπὶ πλείῳ ταλα- νιζόμενος ἐν ἑαυτῷ, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τοῦ καθισθῆναι, καὶ τοῖς ἄλλοις δυσὶν ἀδελφοῖς. Καὶ μετὰ τὸ καθισθῆναι αὐτοὺς λέγει ὁ μοναχὸς τῷ Γρηγορίῳ· Τέκνον Γρηγόριε, γινώσκων γινώθι, ὅτι ὁ φιλόνητος Θεὸς ἡμῶν ἀπεκαλύψεν ἡμῖν πάντα τὰ κατὰ σέ. Ἐπὶ τοῦτο οὖν χαίρε, ὅτι ὁ Κύριος ἀπέστειλεν ἡμᾶς τὸ συλλαβεῖν σε μεθ' ἡμῶν, καὶ ἀπαγαγεῖν σε ἐν οἷς ἐπιθυμεῖς ἁγίους τόπους. Κάκει γὰρ καὶ ἡμεῖς πορευόμεθα. Εἶτα πάλιν ὁ Γρηγόριος, ἐρρίψεν ἑαυτὸν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἁββᾶ κλαίων καὶ λέγων· Εὐλόγητός ὁ Θεὸς ὁ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ἐργαζόμενος, καὶ νῦν ἀναπολόγητος ὑπάρχω, ἀπορῶν εἰς τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, ἃ ἐποίησε μετὰ τοῦ δούλου αὐ-

(75) Quas hic ἁγίας ἑορτάς designat Leontius, ex tempore arguere licet, quo Gregorius Agrigento discississe dicitur: qui cum pridie Kal. Jul. solverit, et tertio post die Carthaginem pervenerit, in eaque urbe menses aliquot mansisse videatur, solemnia, quæ proxima essent, alia ibidem exspectare non potuit, quam prout γὰρ τὴν γενέθλιον. Id est: *Dies festos observe, fratres, ac primum Natalem.*

(74) Non unus in Africa Julianus martyrium fecit: at si ex illis unus aliquis patria Carthaginensis fuerit, hujus fuisse ædiculam, quæ hic memoratur, merito dixeris. Legimus vero in *Martyrologio Romano* pridie idus Februarias, *Carthagine sancti Juliani martyrium Moyses et Juliani.* Ad quem locum

Baronius: *Restituit, inquit, sunt iidem ex prædicto antiquo exemplari: nempe ex codice monasterii S. Cyriaci, quo sæpe usus est.* Lectionem autem confirmat Leontius: ut minus audiendus sit Florentinus, qui post Bollandum Baronii emendationi adversatur, et Julianum Alexandrinum facit. Quod mirum tamen est, vacat hic dies in *Kalendario Carthaginiensi* Mabillonii: nec reliqui *Julianum* usquam habent. *Ædicula* porro et *Μαρτύριον* et *Εὐκτήριον* appellatur usitatis apud veteres nominibus. Nam Chrysostomus (i. XI, hom. 41, in c. v. Ep. I ad Thes. 4), cum martyrum templa *Μαρτύρια* nominasset, paulo post τοὺς Εὐκτηρίους τῶν Μαρτύρων dixit, quæ et Εὐκτήρια alibi nuncupat. Si nominis originem species, *Oratoria* cum Augustino vocare potes (Epist. 169).

(75) In cod. 2: Καὶ πληρωσάντων αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν τὸν Θεόν, οὗς ἰδὼν ὁ Γρηγόριος....

πῶ. Εἶτα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διαλεγόμενος τῷ Ἀββᾷ, λέγει αὐτῷ· Ἀγωνεῖν, τέκνον, ἐν τῷ καλλιῷ σου. Καὶ ἀναστάντες ἐπορεύθησαν ἐν τῷ καλλιῷ, ἐν ᾧ ἦν ἡσυχάζων ὁ Γρηγόριος. Ἐνέγκας δὲ αὐτοῖς ὁ νυκλῆρος ἄρτον καὶ ἔψημα, παρέθηκεν αὐτοῖς τράπεζαν περὶ ἡλίου δυσμᾶς, καὶ ἔφαγον. Ἀὐτοὶ δὲ διετέλεσαν ἀπὸ ἑσπέρας ἕως ἡρθρου ψάλλοντες, καὶ ἐκδιδόντων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐθαύμαζον οὖν οἱ μοναχοὶ ἐπὶ τῇ γνώσει καὶ ταῖς ἀποκρισεσιν τοῦ παιδός. Καὶ ποιήσαντες ἡμέρας τέσσαρας ἐν τῇ Καρθαγεννησέων πόλει, μετὰ ταῦτα λέγει ὁ Ἀββᾶς τῷ Γρηγορίῳ· Τέκνον καιρὸς ἐστὶ τοῦ πορεύεσθαι ἡμᾶς.

ΙΑ'. Εἶτα γενομένης ἑσπέρας, ἐξῆλθον οἱ μοναχοὶ ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ὁ Γρηγόριος μετ' αὐτῶν. Καὶ περιπατήσαντες ἡμέρας εἴκοσι, εὐδοκίᾳ τοῦ συνορευοῦντος αὐτοῖς Θεοῦ κατέλαβον ἐν Τριπόλει· καὶ ἀνακάμψαντες ἐποίησαν ἐν τῷ σεπτῷ ναφί τοῦ ἁγίου Λεοντίου. Πρεσβύτερος δὲ τις εὐλαβὴς ὑποδέξατο αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἐξένισεν αὐτοὺς καὶ ἀνέπαυσεν, παραθεὶς αὐτοῖς τράπεζαν καὶ ἄρτον καὶ ὕδωρ. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἦν ἐξυπηρετῶν αὐτοῖς· ἐθαύμαζον δὲ οἱ μοναχοὶ ἐπὶ τῇ ἁκρᾷ καρτερίᾳ τῆς ὁπομονῆς αὐτοῦ· μάλιστα δὲ μὴ γευόμενον εἰ μὴ διὰ δύο καὶ τριῶν ἡμερῶν, καὶ τοῦτο τοῦ Ἀββᾶ ἀναγκαζομένου αὐτόν. Ἐλέγεν δὲ ὁ Ἀββᾶς θέλων αὐτὸν δοκιμάσαι· Ἄρτι, τέκνον Γρηγόριε, οὐ λυπεῖ σε ἡ θλίψις τῶν γονέων σου; Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Οὐ τολμῶ περὶ τοῦτου φθέγγεσθαι, Πάτερ, πλὴν κέλευσον εἰπεῖν τὸν δοῦλόν σου, καὶ περὶ τούτου αὐτὸς ἀπολογήσομαι. Ὁ δὲ φησιν· Λέγε, τέκνον, ὃ βούλει, εὐκόλως. Καὶ ποιήσας αὐτῷ μετάνοιαν, ἤρξατο λέγειν· Ἀκουσον, Πάτερ τιμὴ καὶ πνευματικὴ, ποιμὴν τε καὶ διδάσκαλε, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐαγγελίος ἐν Εὐαγγελίοις· «Ὁ φιλῶν πᾶτέρα ἢ μητέρα ἢ πατέρα ἢ μητέρα, οὐκ ἔστι μου ἅγιος, » καὶ τὰ ἑξῆς· εἶτα ἄλλιν ὁ αὐτός· «Ὅστις οὐκ ἀποτάσσεται πατρός καὶ μητρός, καὶ ἀδελφούς καὶ τέκνους, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητής. » Ἐγὼ δὲ, Πάτερ, οὐδὲν τοιούτου τῆς μακαρίας ἐντολῆς ἐκείνης ἡδυνήθην ἐργάσασθαι· ἀλλ' οὖν, Πάτερ τιμὴ, κἀκεῖνοις δῶν Κύριος ἀγαθὴν παράκλησιν καὶ παραίνεσιν, καὶ μετὰ διὰ τῶν παναγίων εὐχῶν ὑμῶν σώτη τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ ταπεινὸν ἐκ τῶν τοῦ ἔχθρου μεθ' ἐμοῦ.

¹ Matth. x, 57. ² Luc. xiv, 26, 35.

(76) De maritimo itinere sermonem hic esse, haud dubium est, non modo quia sub noctem inchoatum dicitur, sed etiam quia Leonio nostro τὸ περιπατεῖν est *navigare*. Itaque infra (n. 49) dixit, σκίφος..... ἔτοιμον εἰς τὸ περιπατεῖν. Tripolis autem Phœnicia designatur, magnum hodie quoque emporium. De templo Leontii martyris, qui colitur xpi Kal. Jul., mentio fit in concilio Constantinopolitano sub Mena patriarcha celebrato anno 536, act. 5. Nam in libello monachorum adversus Severum (Hard. t. II, p. 1287), legimus, Κατὰ τὸν ἐν Τριπόλει προσκυνητὸν οἶκον τοῦ ἁγίου καὶ καλλιπικοῦ μάρτυρος Λεοντίου. Id est, *In veneranda sancti invictique martyris Leontii æde, quæ Tripolis est.*

A bus, quas Deus ser- i sui causa fecit. Atque hæc et similia dum diceret, Pergamus, inquit abbas, o fili, ad dietam tuam; et consurgentes eo simul abierunt, ubi Gregorius diversari solebat. Quibus navicularius cum panem et pulmentum parasset, mensa sub occasum solis instructa comederunt. Tum a vespere ad diluculum usque vigilantes, noctem qua psalmorum cantu, qua piis de Deo sermonibus insumpserunt: mirantibus monachis tantam in puero vel ad intelligendum vel ad respondendum inesse sapientiam. Exactis demum Carthagine diebus quatuor, Gregorium abbas ad- monuit, professionis suscipiendæ tempus adesse.

XI. Igitur ad vesperam egressi ex urbe mona- chi, et cum his una Gregorius, qui viginti dierum iter emensi, Deo favente ac bene juvante, Tripolim pervenerunt (76). Illic, ad venerabile Sancti Leontii templum divertentes, a pio quodam presbytero ac- cepti hospitio sunt, qui et domum illis suam ad quietem aperuit, et mensam cum pane et aqua vescendum [xxviii] apposuit. Gregorius vero suo more iis ministrabat, egregia tolerantie patientiæ- que suæ exempla monachis præbens; præsertim cum, nisi post alterum aut tertium diem, cibum non sumeret, atque hunc abbatis jussu coactus. Quo autem Gregorii virtutem experiretur, sic eum abbas quodam die interrogavit: Nihilne te, Gre- gori fili, parentum tuorum angit dolor? Cui ille: Non equilem de hac re loqui audeo, Pater: at si servum me tantum fari jusseris, de hoc quoque præsto erit, quod dicam. Age vero, inquit abbas, quidquid velis, haud agre exponas. Itaque ille, honore habito abbati, sic cœpit: O charissime animi mei parens, et pastor, et magister, veniat tibi in mentem Dei Domini et Servatoris nostri Jesu Christi dictum illud evangelicum: « Qui amat patrem aut matrem plus quam me non est me dignus », et quæ deinceps; tum illud: « Qui non renuntiat patri, et matri, et fratribus, et filiis, atque insuper animæ suæ, non potest meus esse discipulus ». Nullam equidem, Pater, divini illius præcepti partem implere adhuc potui: at utinam, Pater optime, et illis Dominus jucundum atque utile solatium afferat, et me scelestum ac miscrum, sanctis precibus vestris placatus, ab inimici insi- diis vindicet.

Miror vero, monachos nostros presbyteri potius hospitio usos, quam sodalium monachorum. Erat enim illic monasterium, ut testatur Metaphrastes in Vita Euthymii (apud Cotel., *Mon. Eccl. Gr. t. II, p. 310, n. 129*): quod et conditum dicit in hono- rem magni martyris Leontii, et in tutela fuisse Stephani episcopi, qui obiit anno 586, cui fortasse etiam præfuit Petrus ille abbas Tripolitane pro- vincię, quem memorat Cassiodorus (*De div. lect.* cap. 8). Fieri tamen potuit, ut cum illic Romani monachi cum Gregorio pervenerunt, profanos jam incolas ea domus haberet: neque enim hujusmodi vices ætas hæc nostra prima vidit. Alias certe ad monasteria eosdem divertisse narrat Leontius.

XII. Porro triginta dies Tripoli commorati, ministrante ipsis presbytero, a quo accepti fuerant, nec ulli alteri colloquendi potestate facta, quandiu ibidem latuerant : post id tempus, salute presbytero dicta, eique bene precati, Tripolim reliquere, atque iter suum persequentes, post quatuor menses et monachi et Gregorius Hierosolyma pervenerunt; monasteria enim, fratrum salutandum causa, quæ in proximo essent, obierant. Ad monasterium autem cum venissent, quod prope sanctam urbem situm est (77), ibi sacrum jejunium quadragenarium peregerunt. Atque ibidem Gregorius [xxix] non unum virtutis specimen dedit, ut universus ille sanctorum monachorum conventus cum præfecto suo et monachis, qui eo juvenem deduxerant, magnas Deo laudes tribuerent. Erat vero et præfectus monasterii illius vir plane probus ac perspicacis prudentiæ : qui Gregorii institutione suscepta, regulas ei tradebat solitariæ illius ac religiosæ vitæ (78) : illud admonens, ut timorem Dei ante oculos perpetuo haberet, ne pauperem quemquam contemneret, ne scientia sua superbiret; utque semper demisse de se sentiret, cumque rebus adversis premeretur, animum non abjiceret, atque alacriter daemonis assultus exciperet, ingruentibus denique calamitatibus minime angeretur. Divini enim Spiritus affulgente lumine cognoverat Pater, beato adolescenti multa et varia impendere pericula : neque hoc solum, sed fore etiam, ut pontificalem ascenderet thronum, et pastoralis gregis Christi cura optime fungeretur. At vero ille omnia alacri animo accipiebat, flebat in dies diligentior circa divinas disciplinas, et quodam amoris ardore ac singulari studio in divinorum librorum lectione ac meditatione sese exercebat, quo et reconditæ doctrinæ vim asse-

IB'. Καὶ διατρέψαντες ἐν Τριπόλει ἡμέρας τριάκοντα, διακονούμενοι ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου τοῦ ὑποδεξαμένου αὐτοὺς, μηδενὶ ἐτέρῳ δυνηθῆναι παρησιασθῆναι, ἕως τοῦ ὑποχωρῆσαι αὐτοὺς ἐκ τῆς Τριπόλεως· καὶ μετὰ τὰς τριάκοντα ἡμέρας ἀσπασάμενοι τὸν πρεσβύτερον καὶ εὐξάμενοι αὐτῷ, ἐξῆλθον ἐκ τῆς Τριπόλεως, καὶ ἤρξαντο τῆς ὁδοῦ ὅς τε μοναχοὶ καὶ ὁ Γρηγόριος. Ἔτα μετὰ τέσσαρας μῆνας κατέλαβον τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἦσαν γὰρ περιερχόμενοι τὰ μοναστήρια, καὶ ἀσπάζόμενοι τοὺς ἀδελφοὺς· κατήντησάν τε ἐν μοναστηρίῳ τινὶ πλησίον τῆς ἀγίας πόλεως, κάκεισε τὴν ἀγίαν τετέλεσαντες Τεσσαρακοστήν, πολλοὺς τε ἀγωνάς ἐνδείξάμενος ὁ Γρηγόριος, ὥστε πᾶσαν τὴν ἀγίαν συνοδίαν τῶν μοναχῶν δοξάζειν τὸν Θεόν, ἅμα τῷ ἡγουμένῳ καὶ τοῖς ἀγαθῶσι τὸν νέον ἐκέισε. Ἦν δὲ καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου ἐκείνου ἀνὴρ χρησίμος πάνου καὶ προορατικός, ὑποστηρίζων τε τὸν Γρηγόριον καὶ ἐκδιδάσκων αὐτὸν τὰ σύμβολα τῆς μοναχικῆς τε καὶ ἱερατικῆς καταστάσεως, ὑπομιμνήσκων αὐτὸν τὸ ἀδιαλείπτως ἔχειν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, καὶ μὴ παρορᾶν πένητα, μήτε ἐπαίρεσθαι ἐν τῇ ἑαυτοῦ γνώσει, ἀλλὰ πάντοτε τῷ ταπεινῷ προσέχειν φρονήματι, καὶ τὸ μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ προθύμως δέχεσθαι τοὺς πειρασμοὺς, καὶ ἐπὶ ταῖς ἐπερχομέναις συμφοραῖς μὴ λυπεῖσθαι. Ἦδει γὰρ ὁ Πατὴρ ἐκ τῆς τοῦ αἱίου Πνεύματος ἐκλάμψεως, ὅτι δεῖ τὸν μακάριον πολλοῖς καὶ ποικίλοις περιπεσεῖν πειρασμοῖς· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς διαδέχεσθαι θρόνον, καὶ καλῶς καὶ εὐκόλως ποιμαίνειν τὸ τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον. Πάντα δὲ προθύμως δεχόμενος ὁ μακάριος, ἔτι σπουδαιότερος περὶ τὰ θεῖα διδάγματα, θερμωτέρως τε γέγονε καὶ πάνου δξύτατος ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν καὶ ἐν τῇ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν εἰς τὸ προσέχειν τὰ ὑπ' αὐτῶν διασαφηνιζόμενα δόγματα, ἅμα δὲ ἐπὶ

(77) Cum Carthagine solverit Gregorius mense Januario, ac dies viginti navigarit, tum triginta alios Tripoli commoratus fuerit, reliquum vero iter quatuor mensium fuisse dicitur: apparet, eum Hierosolyma pervenire non potuisse ante Julium anni 578, itaque jejunium hoc quadragenarium ad sequentem annum pertinere.

De monasterio urbi proximo, in quo versatus est religiosæque vite tirocinium posuit, nihil habeo exploratum. Monasteriorum enim ea ætate magnus erat numerus apud Hierosolyma; ferebatque tum fama, Joannem archiepiscopum anno 517, una nocte ex ea vicinitate δέκα χιλιάδας μοναχῶν sive decem millia monachorum adversus præfectum Palæstinæ congregasse, uti refert Cyrillus Scythopolitanus, qui scribebat post annum 554 (in Vita Sabæ n. 56); ex illis tot monasteriis septena a S. Saba condita fuisse scimus, quæ idem Cyrillus sic enumerat (ibid. n. 58): 'Ἐν μὲν λαύραις ἡ μεγίστη τε αὐτοῦ καὶ πασῶν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ λαύρων προκαθίσταται, καὶ ἡ μετ' αὐτὴν τῇ ἰατρικῇ Νέα Λαύρα, καὶ ἡ Ἐπιδάστομος καλούμενη· ἐν δὲ κοινωβίοις τὸ τε τοῦ Καστελλίου, καὶ τοῦ Σπηλαίου, καὶ τὰ ἐνομασθέντα Σχολαρίου καὶ Ζάννου. Id est In lauris quædam montata ipsius (Sabæ), quæ cunctis Palæstinæ Lauris præsidet: et quæ post illam vocatur Nova Laura, et quæ vocatur Heptastomos in cœnobitis vero quod Cætelii dicitur, quod Spelæus,

quod Scholarii, quod Zanni. Atque alia duo idem Cyrillus memorat, quorum alterum Euthymii, alterum Theoctisti appellabatur, cæteris antiquiora, quæ tamen S. Sabæ parebant. Sed tamen, si Joannis Phocæ, scriptoris sæculi xii, auctoritati acquiescas, in descriptione *De locis sanctis*, quam edidit Nihusius, et post eum Bollandiani (t. II Maii), diserte scriptum est, S. Sabæ metochium ad portam prope Regias situm fuisse: ut apud Sabaitas monachos hospitatus Gregorius videatur.

(78) Ob tirocinium ibi apud ascetas positum numeratur a Græcis Gregorius noster inter sanctos monachos, et μοναζόντων στήριγμα audit in eorum Acoluthia, (ed. Venet. an. 1680, t. I, p. 181), in qua multis præterea laudibus simul ornatur: sic enim invocant: Πάτερ Πατρῶν Γρηγόριε, ἱερῶς τῆς κανὼν, σωφροσύνης εἰκόνομμα, μοναζόντων στήριγμα, Ἐκκλησίᾳς δέδρατμα, ἀγάπης λύχνος, θρόνος αἰσθησεως, πηγὴ θαυμάτων, γλῶσσα πυρρηνός, στόμα ἡδύαλον, σκευὸς Θεοῦ Πνεύματος, καὶ νοητὸς γέγονας παράδεισος, θεομακάριστε. Id est: O parens Patrum Gregori, tu sacerdotii exemplar, imago temperantiae monachorum columen, Ecclesiæ fundamentum, charitatis lampas, sedes misericordiæ, fons miraculorum, lingua ignifera, os suavissimum, totus divini Spiritus et almus fuit paradisos, o dei unicus beatissime.

πίστιν δοξάζειν καὶ αἰνεῖν τὸν φιλοκτερίμονα Θεὸν ἅπαντες μὴ ἀποστερήσαντα αὐτὸν τῆς αὐτοῦ χάριτος.

Π'. Καταλαβούσης τῆς Μεγάλης ἐβδομάδος τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἴδεν μεγάλη καὶ φοβερά θαύματα καὶ ἐξαισία ἐπιτελούμενα ἐν ἐκείνῳ τῷ μοναστηρίῳ. Ἰδεν ἀνθρώπους μεταβαλίνοντας ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανούς, ἴδεν ἀνθρώπων πολιτείαν ἰσάγγελον, ἴδεν ποταμούς δακρύων ἐκχεομένους, ἴδεν ἀσέτους τὴν ἐβδομάδα ὁλόκληρον διαμείνοντας, καὶ ἄλλα τινὰ θαύματα, ὡς ἔφην, καὶ ἐξέστη, καὶ ἔκρυπτεν ἑαυτοῦ τὸ στήθος λέγων· Οἱμοι, εἰ πράξω ὁ πάλας ἐγὼ; Πῶς συναντήσω ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως μετὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τούτων; Καὶ πάλιν μὴ θέλων ἑαυτὸν εἰς ἀπόγνωσιν καταβαλεῖν, ἔλεγεν· Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Ἐκείνους δὲ ὁ Θεὸς καὶ σώσει, καὶ ὥσπερ ἐκείνους τοὺς περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν μηδὲν ἄξιον ἐργασασμένους ἔσωσεν, οὕτως καὶ ἐγὼ ἐλπίζω εἰς τὸ πέρατος τῶν αἰκιρμῶν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ σωθῆναι. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ πλείονας ὥρας διαλεγόμενος, ἀπεισιν ἐμπροσθεν τοῦ ἡγουμένου. Ἦσαν δὲ καθήμενοι ὁ τε ἡγούμενος καὶ ὁ μοναχὸς ὁ διασώσας αὐτὸν ἕως ἐκείτου, οἱ δὲ λοιποὶ ἀδελφοὶ πάντες παρῆσαν αὐτοῖς· σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ ὁ Γρηγόριος παρέστηκε. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἀββᾶς ὁ ἀγαθὸν αὐτόν· Κελεύσει τοῦ κυρίου μου τοῦ Πατρὸς καὶ ἡγουμένου, καθέξου, τέκνον. Ὁ δὲ βαλὼν μετάνοιαν ἐκαθήσθη πλῆσιον τοῦ ἡγουμένου. Εἶτα ἤρξαντο αὐτῷ παραίνεσιν ἐν πρός τὸ δοκεῖν, ὅτι ἔνεκεν τοῦ εἶναι αὐτὸν ξένον ἔστιν ἐν λύπῃ, ὅτι τέκνον, μὴ λυποῦ, διότι ἀνέδραμες ἐνταῦθα· ἐλπίζομεν γάρ ἐκ τῶν ὑπεράγαθων Θεῶν, τέκνον, ὅτι ἐὰν ζητῇς τοὺς σοὺς, καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ἐπανακαλύψῃς. Ὁ δὲ ἀναστὰς ἔστη ἐμπροσθεν αὐτῶν, καὶ εἶπεν· Ἀκούσατε, Πάτρες καὶ κύριοί μου, γινώσκετε, ὅτι ὁ Θεὸς ξένα πώποτε οὐκ ἔχει, ἀλλὰ ἑ πάντα γυμνά καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, καὶ ὡς ὁ μακάριος Ἀπόστολος βοᾷ· ἀλλ' οὐχ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, ὅτι δι' ὧν εἰμι ἐνταῦθα, λυποῦμαι· μὴ μοι γένοιτο τοῦτο ἐνθυμῆσθαι. Πλὴν πρὸς αὐτῶν, Πάτρες, καὶ πᾶσαν τὴν θεοσύλλεκτον ὁμὸν ἐμψυχριν, εὐχέσθαι ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἐλευσίνεως. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπεῖλκεν αὐτὸν ὁ ἡγούμενος, καὶ οὐκέτι περὶ τοῦτο ἐλάλησεν αὐτῷ ῥῆμα μικρὸν ἢ μέγα.

ΙΑ'. Καταλαβούσης δὲ τῆς ἁγίας καὶ τριημέρου Ἀναστάσεως, ἦλθον πάντες οἱ ἀδελφοὶ ἅμα τῷ ἡγούμενῳ καὶ τῶν τριῶν ἀνδρῶν τῶν ἀνελθόντων σὺν τῷ Γρηγόριῳ, εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν· εἰσάξας ἡγούμενος πάντες μοναχοὺς καὶ πρεσβύτερον ἐν τῷ μοναστηρίῳ· αὐτοὶ δὲ εἰσελθόντες εἰς τὴν ἁγίαν Ἀνάστασιν,

¹ Psal. xxxiii, 19. ² Matth. xx, 6. ³ Heb. iv, 13.

(79) Emenavi hunc locum ex cod. 2 : nam in primo scriptum erat : διασπαρασσόμενα ῥήματα. At fortasse scriptum in autographo ἄρρητα ῥήματα, ut habet Paulus Ep. II ad Cor. c. xii, n. 4.

(80) Templum hoc celeberrimum ac maximum appellare solent veteres Ἁγίαν Ἀνάστασιν, ut saepe

queretur (79), et Deo miserranti honorem laudesque tribueret, quod nempe gratiae suae fontes ipsi non interclusisset.

XIII. Cum autem Magna hebdomas advenisset, in qua Domini nostri Jesu Christi Passio recolitur, prodigia in eo monasterio fieri vidit magna, admiranda, incredibilia : vidit homines, qui e terra in caelum ascendebant ; vidit, qui caelestis vitae rationem imitarentur ; vidit, qui lacrymarum fluvios effunderent ; vidit, qui hebdomadam totam nihil omnino gustarent : alia item portenta, quae cum intueretur, vehementer commotus, pectus sibi tundeat exclamabatque : Heu ! heu ! quid ego miser faciam ? quo pacto in iudicii die cum sanctis hisce viris conveniam ? Ac rursus, quod desperare de se nollet, « Juxta est Dominus, aiebat, iis qui tribulato sunt corde, ethumiles spiritu salvabit » : ac me quoque servare Deus potest ; cumque illos qui sub horam undecimam nihil etiam praeclarum praestiterant, salute donarit¹, me equidem non minus in tanto illo misericordiae ac bonitatis pelago servatum [xxx] iri confido. Haec et similia diu secum ipse locutus, ad praefectum se contulit, qui forte cum monacho, a quo Gregorius eo deductus fuerat, considebat, fratribus caeteris circumadstantibus, quos inter ipse Gregorius constitit. Ut vero abbas deductor ejus praefecto annuente sedere jussit, utrumque veneratus, ad praefecti latus assedit. At illi, quia dolere eum putabant, quod hospes esset, hortari coeperunt, ne talem ob causam mœrore conficeretur : sperare enim se, Dei optimi beneficio futurum, si suos videre cuperet, ut rursum in eorum conspectum veniret. Quibus ille, assurgens, Audite, inquit, Patres ac domini mei : scitis, nihil Deo unquam peregrinum esse, sed « omnia ante oculos ejus nuda et manifesta versari »², quemadmodum a beato Apostolo pronuntiatum est : enimvero minime, ut vos existimatis, propterea doleo, quod apud vos sim : procul a me ea cogitatio absit. Verum hoc a vobis, Patres, atque ab omni hoc sancto conventu postulo, ut inopiam meam vestris obsecrationibus juvetis. Haec cum dixisset, a praefecto dimissus est, nec jam de ea re quisquam in posterum ullam illi mentionem intulit.

XIV. Ut vero tridua sanctae Resurrectionis illuxit solemnitas, monachis quinque cum presbytero in monasterio relictis, fratres omnes cum praefecto ac tribus Gregorii sociis in sanctam civitatem migrarunt : ut augustum Resurrectionis templum (80), et sancta quae circum sunt, loca

in Euthymii et Sabae Vita apud Cotelierum leges. Apud Eusebium appellatur etiam Μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος ; atque apud hunc in Vita Constantini Magni, qui conditor fuit, legenda est totius edificationis historia (lib. iii, a. c. 25). Architectum pulcherrimi hujus templi fuisse Eustathium presbyterum Constantinopolitanum, tradit Hieronymus in Chro-

venerarentur. Illic vero incredibili gaudio laetari Gregorius, et Deo gratias agere, cum incolarum vitam cœlesti quodammodo parem intueretur. Post hæc sanctum et vivificum Jesu Christi Dei et Servatoris nostri corpus ac pretiosum ejusdem sanguinem de sanctissimi archiepiscopi (81) manibus sumpserunt [xxx], qui per eos dies summum sanctæ urbis Hierosolymorum pontificatum gerebat. Atque idem, cum cæteris monachis domum, ubi acquiescerent, seorsum dari jussisset; tribus illis, qui cum Gregorio erant, cubiculum prope aedes pontificales privatum assignandum curavit. Hic illi nocturnas matutinae psalmodiæ (82) partes absolverunt. Precibus demum et lectionibus peractis, recepit se archiepiscopus, et cum assedisset, monachos primum tres cum Gregorio ad se vocavit, qui ad pedes ejus procidentes, salute dicta, sanctum ei osculum reddidere. Tum ille episcopus quoque, et presbyteros, et monachos, et populum omnem ingredi passus est: cumque salvere omnes jussisset, ac justum subinde sermonem de pœnitentia habuisset, dimisit universos. Qui ubi abiit, abbatem archiepiscopus

nico ad an. 359. Vide, si vacat, *Descriptionem et Historiam Basilicæ S. Resurrectionis*, quam post Cyrilli Hierosol. Opera edidit Taitiens.

(81) Pro Macarii nomine lege hic et alibi Joannis IV, qui nempe, ut Quienus ostendit (*Or. Chr. t. III, p. 242*), Hierosolymorum patriarcha fuit anno 574, ad annum 593: atque adeo cum eo Gregorius noster pervenit. Inepte enim vetus scriba, quod jam monuimus, pro Joanne Macarium supposuit, qui temporum ratione excluditur, nec ea virtutis laude floruit, quam Leontius archiepiscopo tribuit, qui Gregorium accepit. Fuit quippe aliquandiu Macarius II, Origenianarum partium, eoque nomine throno deturbatus, multos annos eo honore caruit. Quamobrem Papebrochius (*t. III Maii in Historia chronologica episcoporum Hierosolymitanorum* (num. 128), suspecta habuit, quæ de Macario dicta a Leontio putabat. Hæc enim ascripsit: *In vita quoque S. Gregorii Agrigentini, qui 23 Novembris colitur, crebra est Macarii mentio, veluti qui adventum sancti adolescentis in Hierosolymitanam Ecclesiam divinitus cognoverit, ejusque ac sociorum nomini et cultum antea nusquam visum; ac denique diaconum ordinaverit. Sed hæc Vita multæ fabulositatis suspecta nobis est, neque in testimonium sanctitatis pro Macario adducenda, donec severo examine discussa fuerit.*

At de Joanne IV meliora nobis transmisit Evagrius, a quo hæc sunt: *Ἐπὶ δὲ τὴν Ἱεροσολύμων ἡγεσίαν ἱερωσύνην μετὰ Μακάριον Ἰωάννης, ἐν τῇ καλοῦμένη τῶν Ἀκοιμήτων μονῇ τὸν ἄσκειον βίον ἀγωνισάμενος, μηδενὸς νεωτερισθέντος περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατὰστασιν. Id est: Ad Hierosolymorum autem Ecclesiæ pontificatum post Macarium erectus est Joannes, qui in Aræmetorum monasterio religiosæ vitæ institutū didicerat: nec quidquam rerum novarum in Ecclesia tentatum est. (Hist. eccl. l. v, cap. 16.)*

Ceterum Joannes Lancia in dissertatione *De ætate B. Gregorii Agrigentini episcopi*, quam, quia non omnes ad manum habere possunt, iterum hic ad calcem operis edendam curabimus, sententiam eorum amplexus, qui Gregorium sub Justiniano Rhinotmeto floruisse tradunt, aliam inivit viam (n. 16), et Macarium hunc Leontii beneficio opportune oblatum putavit, quo series patriarcharum Hierosolymitanorum aliquatenus suppleretur.

καὶ περιδραμόντες τοὺς ἁγίους τόπους, προσεκύνησαν· πάντο δὲ ὑψοφάνθη ὁ Γρηγόριος δοξάζων τὸν θεόν, θεωρήσας τὸν ἱσαγγέλον βίον τοῦ ἐκείσε θνός λαοῦ. Εἴτα κοινωνήσαντες τοῦ ἁγίου καὶ ζωοποιοῦ σώματος τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἁγιοτάτου ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου· αὐτὸς γὰρ ἦν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας διοικῶν τὴν τῆς ἁγίας πόλεως Ἱεροσολύμων ἀρχήν. Τοῖς μὲν μοναχοῖς δοθῆναι οἶκον ἰδίως πρὸς τὸ ἀναπαύσασθαι ἐκέλευσεν· τοῖς δὲ τρισὶ μοναχοῖς τοῖς οὖσιν ἅμα τῷ Γρηγορίῳ δοθῆναι κελλίον ἰδίως πλησίον τοῦ ἐπισκοπείου. Πληρώσαντες δὲ τὸν νεωτερίων ὄρθρον, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν καὶ τὰ ἀναγνώσματα, ἀνῆλθεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, καὶ ἐκάθισεν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκέλευσεν τοὺς μοναχοὺς εἰσελθεῖν πρὸς αὐτὸν ἅμα τῷ Γρηγορίῳ. Εἴτα παρόντες παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἡσπάσαντο αὐτὸν τῷ ἁγίῳ ἐν Χριστῷ φιλήματι· οἱ τε μοναχοὶ καὶ ὁ Γρηγόριος. Καὶ οὕτως ἐπέτρεψεν εἰσελθεῖν τοὺς ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους τε καὶ μοναχοὺς, εἰθ' οὕτως καὶ τὸν λαὸν πάντα. Καὶ πάντας ἀσπασάμενος ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ ἀρχιεπίσκοπος, καὶ δοὺς αὐτοῖς τὸν πρέποντα περὶ

Atqui non modo nullus tum Macarius Hierosolymitanis præerat, sed nullus omnino patriarcha aderat, qui Gregorium reciperet. Hunc quippe Hierosolyma pervenisse contendit anno 671: hoc autem anno Ecclesiam illam etiam tum regabat τοποτηρητής τοῦ ὁρόνου sive vicarius. Mortuo enim Sophronio circa annum 643, ad finem usque anni 680, Ecclesiam Hierosolymitanam vicaria potestate administrarunt Stephanus episcopus Dorensis, Joannes episcopus Philadelphiæ, et Theodorus presbyter, qui etiam per Georgium presbyterum legatum suum subscripsit actis synodi sextæ œcumenicæ anno 681 ineunte: ac deinde alios fortasse habuit successores usque ad Joannem V, qui annis amplius sexaginta post Sophronium, primus patriarcha renuntiatus est, anno 705. Hæc plana omnia esse, ostendit tibi Quienus. (*Orient. Chr. t. III, a p. 280.*)

(82) Pugnare inter se videntur Νυκτερινὸς et Ὁρῶρος, sive Nocturnus et Matutinus: sed hæc usus mollivit, significatione τοῦ Ὁρῶρου prolata. Nam Ὁρῶρον Græci vocant id etiam quod nocte ipsa canitur, etsi Μεσονύκτιον quandoque appellant, ac simul τοὺς Αἰνούς sive Laudes, quas illi a Matutino non disjungebant. Quin et Ὁρῶρον præbat Ἑσπερινὸν μέγα, magnæ scilicet Vesperæ, quas ab occasu solis inchoabant: e quibus omnibus constabat tota Ἀγρυπνία sive Vigilia. Docet nos id Sabæ typicum capite 2, cujus est titulus, Εἰδήσεις τοῦ μεγάλου Ἑσπερινοῦ, καὶ τῆς Ἀγρυπνίας διάταξις. Post hæc Ἀπόλυσις fiebat, sive cœtus dimissio. Rursum ad Horas Πρώτην, Τρίτην, Ἐκτὴν et Ἑνάτην conveniebant, ut Latini solent, nisi quod post singulas hæc Horas habebant præterea Μεσσηρία, sive horarum dimidia, quæ tamen partim diebus solemnibus omittebantur. Post hæc alteræ erant quotidie Vesperæ, id est Ἑσπερος: μικρὸς hora diei decima: pars demum ultima τῆς Ἀκολουθίας fuit Ἀπόδειπνον, quod nos completorium dicimus: duplex id etiam, majus et minus, sed alterutrum tantum pro diei solemnitate canebatur. Omnia hæc psalmis, precationibus, hymnis peragebantur: certisque intervallis Evangelium et sanctorum historias legere mos fuit, quorum memoria ageretur. Plura de his, si vacat, lege apud Rayæum *De acolythia officii canonici pro Ecclesiis Orient. Græcor.* (in Act. SS. t. II Masi, p. 42).

μετανοίας λόγον, ἀπέλυσεν πάντας. Καὶ προσκαλε-
σάμενος τὸν ἀββᾶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, λέγει αὐτῷ·
Χαίροις, κύρι Μάρκε, πόθεν ἡμῖν ἡγαγες τὸν ἀληθῶς
βούλον τοῦ Χριστοῦ τὸν κύριν Γρηγόριον τὸν νέον,
τὸν πόθῳ καταλαβόντα τοὺς θνῶτας καὶ σωτηρίους καὶ
ἀγίους τόπους τούτους, ἐν οἷς ὁ Κύριος· δι' ἡμᾶς τὰ
πάθη ἐδέξατο; Ὁ δὲ ἀββᾶς ἀπεκρίθη· Οὐχ ἡμεῖς
ἡγάγομεν αὐτὸν, δέσποτα, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ, ὁ πάντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι, καὶ εἰς
ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, καὶ σου ἡ εὐχὴ, Πάτερ
ἀνιώτατε. Ἐκπλαγεῖς δὲ ὁ Γρηγόριος ἐπὶ τῇ κλήσει
τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀββᾶ· οὐδέπω γὰρ ἐπέγνω τὸ νομα
αὐτοῦ, τοσοῦτον χρόνον μετ' αὐτῶν πεποιηκώς, οὐδὲ
τῶν συνόντων αὐτῷ ἐτέρων δύο μοναχῶν, μηδὲ πάλιν
τολμήσας αὐτοὺς ἐρωτῆσαι, τίνας ἐκέκληνται.
Πάλιν δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος φωνήσας καὶ τοὺς δύο ἐτέ-
ρους μοναχοὺς, λέγει αὐτοῖς· Κύριε ἀββᾶ Σεραπίων,
καὶ σὺ, κύριε ἀββᾶ Λεόντιε, χάριν ἔχω τῷ Θεῷ τῷ ἐν-
δοξαμένῳ· ὑμεῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ καταξιώ-
σεντι ὑμᾶς διὰ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάριτος,
τιοῦτον ἐγρήγορον ἄνδρα τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηρὸν, τῷ
πνεύματι ζέοντα, καὶ τῷ Κυρίῳ γνησίως δουλεύοντα,
καὶ τῇ ἐλπίδι ἀεὶ χαίροντα, καὶ τῇ προσευχῇ ἀνε-
νώτως προσκαρτεροῦντα κατὰ τὸν θεὸν καὶ μακά-
ριον Ἀπόστολον, ἀγαγεῖν εἰς τοὺς ἀγίους τόπους,
καὶ πληρῶσαι αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν· λοιπὸν δὲ καὶ
πρὸς τὴν ἡμετέραν μετριότητα. Ταῦτα εἰπὼν ὁ ἀρχι-
επίσκοπος· λέγει· Ἔχω μὲν, τεχνία μου, καὶ ἄλλα
τινὰ διαλεχθῆναι ὑμῖν περὶ τοῦ παιδός· ἀλλ' ἐπειδὴ
καιρὸς τοῦ ποιεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ πάλιν ἀναγγεῖλῶ
ὑμῖν περὶ αὐτοῦ ὃ ὁ Κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν.

ΙΕ'. Εἰσελθὼν δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
τὴν θείαν ἐπιτελέσαι μυσταγωγίαν, ἐκέλευσεν τῷ
ἀρχιδιακόνῳ ἑαυτοῦ στήσαι τὸν Γρηγόριον εἰς τὰ
δεξιὰ μέρη τοῦ ἁμβωνός. Ἦν δὲ κατανευγμένος τῇ
ψυχῇ πᾶν καὶ τῇ καρδίᾳ, ἐκχέων ποταμούς δα-
κρύων, ἅνω τὸν νοῦν ἔχων ἀδιαλείπτως. Ἐώρακεν δὲ
ὁ μακάριος Γρηγόριος καὶ τὴν παρεστῶσαν τοῦ ἀγίου
Πνεύματος χάριν τῷ ἀγίῳ Μακαρίῳ τῷ ἀρχιεπισκό-
πῳ. Εἶτα μεταλαβόντες τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων
μυστηρίων, καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν ἐκέλευσεν ὁ ἀρχι-
επίσκοπος τὸν Γρηγόριον ἀνακληθῆναι ἐν τῇ τρα-
πέζῃ αὐτοῦ σὺν τῶν μοναχῶν τῶν τριῶν· λοιπὸν δὲ
καὶ τὸν ἡγούμενον τοῦ μοναστηρίου σὺν τῶν ἀδελφῶν,
καὶ ἡρίστησαν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐν τῇ ἡμέρᾳ
τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Κυριακῆς. Εἶτα, ἵνα λόγον
σύντομον συνέλῳ, τῇ ἐπαύριον εἰσελθὼν ὁ ἀββᾶς Μάρ-
κος ἔπεσεν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀρχιεπισκόπου λέγων
αὐτῷ· Εὐχαὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, Πάτερ, καὶ ἀπόλυσον ἡμᾶς,

¹¹ 1 Tim. II, 4. ¹² Philipp. IV, 4, 6.

(83) Apud Græcos sequioris ætatis κύρις appel-
lato honoris erat inter homines pro κύριος, quod
in Deum unum hac voce designare soliti essent.
Qua ratione Latini quoque Deum *Dominum*, homi-
nes *Dominos* dicere cœperunt. In *Prælo* Joannis
Benedicti, qui et Moschus, Leontii nostri æqualis,
ubi occurrit frequentius, quam hujusmodi formula
κύρις Ἀββᾶ.

(84) Græci Latiniq. *ambonem* dixere suggestum
in templis, unde et episcopi conciones habere, et
dicenti Evangelium pronuntiare, et cantores
Psalmos canere, et anagnostæ sacros Libros legere
debant. Exemplis res non indiget. Manent vero

A compellat, et: Ave, inquit, domine Marce: unde
ad nos germanum Christi servum adduxisti, ado-
lescentem utique hunc Gregorium, qui hæc vere
salutaria et sancta loca, in quibus Dominus necem
pro nobis passus est, summo studio videre expe-
tivit? Cui abbas: Non eum, inquit, huc nos dedu-
ximus, Christus Dei Filius adduxit, qui omnes
homines salvos esse, atque ad veritatis cognitionem
pervenire vult ¹¹, tum et [xxxii] tuæ preces, Pater
sanctissime. Obstupuit vero abbatis nomine auditio
Gregorius: nomen enim ejus etiamtum ignorabat,
itemque cæterorum monachorum, qui ambo cum ipso
fuerant, tantum licet temporis una exegissent;
nec eos de proprio ejusque nomine interrogare
ausus fuerat. Tum et duos alios monachos appel-
lans archiepiscopus: Equidem, ait, domine abba
Scrapion, et domine abba Leonti (83), gratiam habeo
Deo, qui vos divina virtute confirmavit in Christo
Jesu dignosque effecit qui, sancto Spiritu adjuvante,
pervigilem hunc virum atque impigrum, virtutis
incensum studio, ac Domino sincere famulantem,
spe perpetuo gaudentem et obsecrationibus sine
remissione ex beati divinique Apostoli præscripto ¹²
intentum huc ad sancta loca ipsi adduceretis, ipsi
desiderium ejus expleretis, nec minus tenuitatem
nostram solaremini. Atque hæc cum dixisset ar-
chiepiscopus, illud quoque adjecit, alia quædam
esse, quæ ipsis de puero enuntiare deberet; sed
quod sacrificii divini tempus instaret, alias se pro-
laturum, quæ sibi Dominus de illo manifesta esse
voluisset.

XV. Ingressus autem in templum archiepiscopus,
ut divina mysteria perageret, archidiacono suo
mandavit, ut Gregorium in dextra ambonis parte
collocaret (84). Ubi ille sic astitit, ut animus qui-
dem ejus dolore oppressus videretur, oculi lacry-
mas ubertim funderent, mens vero cœlestia unice
cogitaret. Quo etiam tempore beatus Gregorius
divini Spiritus gratiam vidit sancto archiepiscopo
assistentem. Postquam sanctis intaminatisque mys-
teriis adfuere, et populus dimissus est, Gregorium
archiepiscopus cum tribus monachis, et præfectum
monasterii cum fratribus ad mensam invitari jus-
sit, ac die illo, sancto scilicet et magno Dominico,
D apud archiepiscopum convivati sunt. Deinde, ut
sermone utar brevi, abbas Marcus postridie ad ar-
chiepiscopum ingressus, cum se ad ejus pedes ab-
jecisset, Bene, inquit, mihi, Pater, precare, nosque
dimitte, ut salutatis fratribus, ac divino nu-

adhuc Romæ ambones marmorei non pauci anti-
quis in templis: qui tamen angustiores sunt,
quam apud Græcos fuisse videantur. Narrat quippe
Cyrillus Seythopolitanus in Vita Sabæ (apud Cotel.
I. III, M. E. G., n. 56) ascendisse olim Hieroso-
lymis in ambonem ædis protomartyris Joannis
archiepiscopum secum habentem principes mona-
chos Theodosium et Sabam. Quin et cantoribus
pluribus ambonem patuisse, indicare videtur canon
15 concilii Laodiceni. Porro Latine vox sit ab
ambio, an Græca ab ἀμβολίαν, grammaticorum
lis est

mine tuis precibus propitiato, ad monasterium nostrum redeamus. Cui respondit archiepiscopus : Age lætus discede, Pater; fac tamen, sancto die Dominico, qui post Pascha primus erit, huc Domino supplicatum redeas, et ad nos quoque, ut ipse vult, revertare : [xxxiii] quo te ultimis salutationibus prosequamur, atque ubi nos precibus tuis solatus fueris, in pace denique tu etiam ad monasterium tuum proliferis. Aberat autem Gregorius cum hæc abbas cum archiepiscopo colloqueretur. At monachi archiepiscopum venerati, discessere, et eo quo destinaverant, se contulerunt.

XVI. Tum sanctus archiepiscopus Gregorium arcessit, eumque sic alloquitur : Audi, Gregori fili, scire hoc te volo, dominum Marcum monachum, qui te huc deduxit, hinc abiisse salutatum fratres qui circum in sanctæ Sionis vicinia degunt : cæterum illi a nobis præscriptum esse, ut Dominico die proximo revertatur ad nos, nec nisi post multos complexus ad monasterium suum redire velit. Quæ ut ab archiepiscopo accepit Gregorius, vehementi plane mœrore affectus est; ad ejus vero pedes procumbens, non sine lacrymis interrogare sic cœpit : Pater sanctissime, et Christi, cui servis, amorem merite, undenam sunt magnanimi isti ac providentissimi viri, quos equidem, domine, hinc e sancta hac terra oriundos putabam? Cui archiepiscopus, Ex urbe, inquit, Roma hi sunt (85), viginti ab ea stadiis nec longius habitantes : itaque eodem reverti, et in monasterium suum recipere se volunt. Hic vero Gregorius : Vereor, Pater, ut eos amplius revisam, atque adeo bonis eorum precibus infelix carebo. Nequaquam, fili, respondit archiepiscopus : quippe huc ad nos redituri sunt. Sic enim mihi dominus Marcus spopondit, se, sancto die Dominico qui primus futurus est, si Deus annuat, venturos ad nos, ut ex condicto utrique nostrum bene precetur.

XVII. Versabatur autem Gregorius cum archiepiscopo, ipsi in obsecrationibus assidens, et virtutes ejus piæque vitæ rationem imitari conabatur. Vir enim erat divinis oraculis addictus. Quare Gregorius quotidie diluculo lectoris partes assidue agebat, magna omnium admiratione, cum nec in percurrendis libris quidquam erraret, et in intelligendo acutus esset, ac, si archiepiscopus mandasset, in interpretando non minus idoneum se proderet quam modestum. Atque hæc erat Gregorii quotidiana occupatio, ut et divinis Litteris operam [xxxiv] daret, et in obsecrationibus se exerceret : cibum contra semel in diem sumeret, humi cubaret, plurimum vigilaret, balneo semper abstineret. Dominico demum die ad vesperam rediere monachi in sanctam urbem, et archiepiscopum atque ipsum deinde Gregorium inviserunt :

ἵνα συνταξώμεθα τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν σου, ἂν θέλημα Θεοῦ ᾖ, κατέλθωμεν ἐν τῷ καλλιῷ ἡμῶν. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Ἀπαλθε, Πάτερ, χαίρων, καὶ ποιήσον, ὥς τῇ ἀγίᾳ Κυριακῇ τοῦ Ἀντιπάσχα ἀναποδίδως τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχάς σου, καὶ ἀνέστρεψον πρὸς ἡμᾶς, καθὼς βούλεται, ἵνα συνταξώμεθά σοι, καὶ λάβωμεν τὴν εὐχὴν σου, καὶ οὕτως ἀπέρχει ἐν εἰρήνῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κέλλαν σου. Οὐκ ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ Γρηγόριος, δτε ταῦτα ὁ ἀδελφὸς τῷ ἀρχιεπισκόπῳ διέλεγετο. Καὶ ποιήσαντες μετάνοιαν ἐξῆλθον ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, καὶ ἀπῆλθον ὅπου ἰδοῦντο.

ΙΓ'. Καὶ φωνήσας ὁ ἅγιος Μακάριος τὸν Γρηγόριον, λέγει αὐτῷ· Ἄκουσον, τέκνον Γρηγόριε, ἵνα σοι γνωστὸν τοῦτο παρ' ἐμοῦ, ὅτι ὁ κύριος Μάρκος ὁ μοναχὸς, ὁ ἀγαγὼν σε ἐνταῦθα, ἐπαρέσθαι τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἔντας κυκλοθεὶν κύκλῳ τῆς ἀγίας Σιών, καὶ ὠρίσαμεν αὐτῷ, ἵνα ἀναστρέψῃ πρὸς ἡμᾶς τὸ ἅγιον Ἀντιπάσχα, καὶ συντάξῃται ἡμῖν, καὶ οὕτως ἀπῆλθον ἐν τῷ καλλιῷ αὐτοῦ. Ἀκούσας δὲ ὁ Γρηγόριος ταῦτα παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, πάνῃ ἐλυπήθη σφόδρα, καὶ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀρχιεπισκόπου μετὰ δακρύων λέγει αὐτῷ· Πάτερ ἀγίωτατε Μακάριε, δοῦλε ἡγαπημένε τοῦ Χριστοῦ, καὶ πόθεν εἰσὶν οἱ μεγαλόψυχοι ἄνδρες οὗτοι ὁ κρηορατικοί; ὡς δοκεῖ μοι, δέσποτα, ὅτι ἐκ τῶν ἁγίων τόπων ταύτων εἰσὶν οὗτοι ἄνθρωποι. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος λέγει πρὸς αὐτόν· Τέκνον, ἐκ τῆς Ρωμαίων πόλεως εἰσὶν ὡς ἀπὸ σταδίων εἴκοσι, καὶ βούλονται ἐπανακάμψαι, καὶ ἀπελθεῖν ἐν τῷ καλλιῷ. Ὁ δὲ Γρηγόριος λέγει· Φοβοῦμαι, Πάτερ, μή πως οὐ θεάσωμαι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μένω ὀρφανὸς τῶν εὐχῶν αὐτῶν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος εἶπεν· Οὐχί, τέκνον· ἔνθεν ἔχουσιν ἀναστρέψαι· οὕτως γάρ μοι συνέθετο ὁ κύριος Μάρκος, ἵνα Θεοῦ κελεύσει τῇ ἀγίᾳ Κυριακῇ τῇ νῆφ καταλθῶσι πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἔφη, καὶ ἀπολάβωμεν τῶν εὐχῶν αὐτῶν ἀμφοτέρω.

ΙΖ'. Ἦν δὲ ὁ Γρηγόριος μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου προσεδρεύων αὐτῷ ταῖς εὐχαῖς, καὶ ζηλωτῆς γινόμενος τῆς ἐναρέτου καὶ σεμνῆς αὐτοῦ πολιτείας· ἦν γὰρ ὁ ἀνὴρ σπουδαῖος παρὶ τὰ θεῖα λόγια. Ἦν δὲ ὁ Γρηγόριος καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀδιαλείπτως τῷ δρθρῷ ἀναγινώσκων, καὶ θαυμαζόμενος ὑπὸ πάντων, ἀπολοικίστως διερχόμενος τὰς βίβλους, πάλιν δὲ ὁξὺς εἰς τὸ νοεῖν καὶ χρῆσιμος, ἐπιτρέπόμενος παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἐν ταῖς ἐρμηνευσί· μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. Οὕτως δὲ ἵπολει πάσας τὰς ἡμέρας ὁ Γρηγόριος, σχολάζων τῇ μελέτῃ τῶν βιβλίων Γραφῶν, καὶ προσκαρτερῶν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, ἀπαξ ἐσθίων τῆς ἡμέρας, χαμηνίαν τε καὶ ἀγρυπνίαν ἀδιαλείπτως κεκτημένος, ὁμοίως δὲ καὶ ἀλουσίαν. Καταλαβούσης δὲ τῆς ἀγίας Κυριακῆς, πρὸς ἐσπέραν ἀνέστρεψαν οἱ μοναχοὶ ἐν τῇ ἀγίᾳ Σιών, καὶ εἰσελθόντες ἡσπάζαντο τὸν ἀρχι-

(85) Monasterium, ni fallor, hic designatur ad Aquas Salvias : neque enim aliud uspiam fuisse novi, quod item milliaria duo cum dimidio ab urbe distaret. Martino I Pontifice maximo anno 549 præerat illi Gregorius, qui in concilio Lateranensi (apud Hard. Conc. t. III, p. 722), dicitur

« Abba presbyter venerabilis monasterii de Cilicia, qui ponitur in Aquas Salvias, quod in hac Romana civitate habitare dignoscitur. » Ejusdem monasterii meminit Liber Pontificalis in Leone III (n. 80), et Benedicto III (n. 24).

ἐπίσκοπον, λοιπὸν δὲ καὶ τὸν Γρηγόριον · ὁλον δὲ τὴν νύκτα μετ' αὐτῶν ἦν ὁ Γρηγόριος ἄβυπνος, κλαίων καὶ δεόμενος αὐτῶν, ὅπως ἀνενδότως εὐχονται ὑπὲρ αὐτοῦ · ἵνα καλῶς διανύσῃ τὸν δρόμον τῆς μετανοίας, καὶ ἀξιώθῃ τῆς μερίδος αὐτῶν εὐρυθῆναι ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γενομένης δὲ ἡμέρας, ἦλθον πρὸς τὸν ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον Μακάριον, καὶ πατρὶν παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὁ Ἀββᾶς Μάρκος, λέγει αὐτῷ · Εὖξαι ὑπὲρ ἡμῶν, Πάτερ ἄγιε, καὶ ἀποστείλον ἡμᾶς τοῦ παρευθῆναι εἰς τὸ δουλικὸν σου κελλίον ἡμῶν. Ὁ δὲ ἅγιος ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος ἐπιθεὶς ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν τὴν χεῖρα καὶ ἄρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν · Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα ἐν αὐτοῖς, ὁ πάντα ἐπιστάμενος πρὶν γενέσεως αὐτῶν, αὐτὸς διδάσσωσον καὶ τοὺς σούλους σου τούτους · οἱ καὶ διὰ τὴν σὸν ἄγιον θυμὸν παρεγένοντο ἐνταῦθα τοῦ ἰδεῖν καὶ περιεῖξασθαι τοὺς ἁγίους τόπους τούτους, ἐν οἷς τὰ ὑπὲρ ἡμῶν ἐδέξω ἅγια παθήματα · οὐ μόνον δὲ εἰς τοῦτο κόπους ὑπομείναντες, ἀλλὰ καὶ καρπὸν ἄγιον ἄγοντες τῆς μετανοίας, τῷ σπ̄ κράτει καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐπροσενέγκαντες τὸν δοῦλον σου τοῦτον, τὸν συμπαρεστηκότα σὺν ἡμῖν ἐνώπιόν σου · καὶ ὅς αὐτῶς ἐν εἰρήνῃ πορευθῆναι, κατὰ τὸ σὺν εὐάρεστον, ὅτι ἅγιος εἰ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Καὶ πάντων Ἀμὴν ἀποκριθέντων, ἀσπασάμενος τὸν τε Μάρκον καὶ Σεραπίωνα καὶ Λεόντιον τῷ ἁγίῳ φιλήματι ἐκέλευσεν.

III. Εἰς τὸν Γρηγόριον εἰσοδραμῶν ἐκράτησεν αὐτῶν τοὺς πόδας κλαίων καὶ λέγων · Ἐλεῆσατε καὶ τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ ταπεινόν. Τί ποιήσω; αὐτοὶ γεγόνατε μετὰ Θεὸν πρόξενοι τῆς ἐμῆς σωτηρίας · δι' ὑμῶν ἰδιόχθην τὰ σύμβολα τῆς ἀγαθῆς πολιτείας, εἰ καὶ οὐκ ἰσχύω φυλάξαι · αὐτοὶ τὸν ἐμὸν ἐπληρώσατε πόθον, καὶ πλανώμενον εὐρόντες ἀνεστύσατε ἀπὸ πολλοῦ κλύδωνος εἰς λιμένα εὐδίου. Τί ποιήσω; πῶς ὑμῶν χωρισθῶ, Πάτρες καὶ ἀδελφοί; ποῦ με παρτίθεσθε ὑμῶν πόρευομένων, κύριοί μου; Εἰτα μετὰ ταῦτα λέγει αὐτῷ ὁ Ἀββᾶς · Μὴ οὕτως ἀπολογίζου, τέκνον · παρτίθεσθαι σε εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὃν ἤρῃσω ἐκ παιδόςθεν σου, τὸν καλέσαντά σε κλησεί ἅγλα, ὡς ποτὲ τὸν προφήτην Σαμουὴλ ἐπὶ τοῦ Ἥλι, καὶ συνάριθμον ἔχοντα τοῦ χοροῦ τῶν ἁγίων προφητῶν, λοιπὸν δὲ καὶ εἰς τὸν κοινὸν ἡμῶν καὶ πνευματικὸν ἡμῶν Πατέρα τὸν ἅγιον Μακάριον τὸν ἀρχιεπίσκοπον, τὸν ἔχοντα διοικῆσαι τὰ κατὰ σὲ οἷον βούλην, πρόπω ἁγαθῶ. Καὶ κρατήσας αὐτὸν τῆς χειρὸς ἔβλεψεν αὐτὸν ὁ Ἀββᾶς εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου Μακαρίου λέγων · Πάτερ τιμώτατε, καὶ οὗτος σὺν ἡμῖν ἐκ τῆς ποιμνῆς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστίν · μέλλει γάρ καὶ αὐτὸς τοὺς οἰακας δέχασθαι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῷ πηδαλίῳ τῆς διδασκαλίας πνευματικῆς κυβερνᾶν αὐτὴν ἀλώμενον. Ἀλλ' αὐτὸς, Πάτερ ἡμῶν, καὶ τοῦτου φρόντισον τῆς ψυχῆς τοῦ κάλλους αὐτοῦ τὴν εὐπρέπειαν καὶ λαμπρὴν διαμεῖναι τοῦ μὴ ἐκλεισθῆναι αὐτὴν τῷ σπ̄λῳ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας.

A quibuscumq; is noctem exegit totam vigilando; flebat autem, eosque identidem rogabat, ut preces semper pro se funderent, quo poenitentiae curriculum recte faceret, ac dignus haberetur, qui in tremendo Domini Jesu Christi die par cum ipsis praemium referret. Ut vero illuxit, sanctissimum archiepiscopum simul adierunt: ibique abbas Marcus, cum ad pedes ejus procidisset, Bene, inquit, precare nobis, Pater sancte, et ad monasterium nostrum, quod tibi semper addictum erit, nos abire permitte. At sanctus archiepiscopus, cum manum singulis imposuisset, sublatis in coelum oculis, dixit: Deus, qui caelum fecisti et terram, et mare, et quae in his sunt omnia, qui universa nosti, priusquam essem, tu idem et servos hosce tuos incolumes serva: quippe qui sancti nominis tui causa huc advenērunt ad sancta haec loca invisenda atque amplexanda, in quibus ipse salutare cruciatu pro nobis tolerasti: neque solum ob id labores perpassi sunt, sed praecclarum quoque pietatis suae fructum obtulerunt, servum hunc tuum, qui nobiscum astat coram te, tibi, Pater, et Filio tuo Jesu Christo consecrantes: his da, ut in pace proficiantur, quem admodum tibi acceptum est, qui sanctus es in saecula saeculorum. Cumque omnes respondissent, Amen, Marcum et Serapionem et Leontium sancte deosculatus dimisit.

XVIII. At vero Gregorius accurrens, abeuntium pedes tenere, eosque flens in hunc modum affari: Nihilne hominis scelesti abjectique vos miseret? Quid jam faciam? Vos mihi post Deum salutis meae auctores fuistis: a vobis religiosae vitae instituta, quanquam servare nescio, edoctus sum: vos desiderium meum explevistis, et quem errantem inveneratis, magnis e fluctibus tranquillum in portum conjecistis. Quid faciam? quomodo a vobis, o Patres fratresque, divider? ubi, vobis abeuntibus, domini mei, me relinquitis? Post quae abbas interpellans: Plorare, inquit, desine, fili, Domino Jesu Christo Filio Dei viventis te nos committimus, quem a pueritia jam tum praepoast, cum te vocatione sancta, ut olim sub Heli Samuele prophetam, vocavit, et in sanctorum prophetarum numero habuit: tum communi nostro parenti et virtutum omnium magistro sancto archiepiscopo, qui res tuas eo consilio atque modo curabit, quo sua curat. Prehensaque manu ejus, ad sancti viri pedes abbas pertraxit, et, O Pater, inquit, charissime, [xxxv] hic etiam, ut nos, de catholicae Ecclesiae grege est: qui etiam aliquando gubernacula Ecclesiae tractabit, et doctrinae tanquam clavum tenens, tutam et fraude immunem eam administrabit. At tu ipse, o Pater communis, curam adolescenti adhibe, ut qui nunc est animi ejus candor ac puritas, nihil unquam de splendore remittat, aut ullam ex juvenili aetate maculam suscipiat: tuis

illum præceptis regere (86) magnique animi tui virtute confirmare ne desinas. Quæ postquam abbas diu multumque sancto archiepiscopo inculcavit, eum et ipse, et qui asiabant ex omni ordine, omnes ubertim flerent, sic Marcum abbatem affatus est sanctus archiepiscopus : Nosti tu quoque, Pater, quæ pueri hujus institutio fuerit, et quæ ratione primis ab annis Deo se devoverit, qui eum ab utero matris sibi ascivit : nosti animi robur ac mentis stabilitatem, quam timor Dei undique tuebatur : nosti quanto se studio ad virtutem exerceat, quem ad septimum usque diem jejunia continuare scis, plurimum autem operæ in divinarum Litterarum meditatione ponere, in lectione non assidue solum, sed etiam accurate versari, et quæ insunt oracula ita intelligere atque interpretari, ut modestiam semper præ se ferat, nec de se, nisi demisse, sentiat. Tum pueri manu prehensa, eoque excitato, Sta, inquit, fili, ac si placet, sedem hic tibi apud nos elige : quippe Dominus noster Jesus Christus res vestras, ut sibi libet, ordinabit. Sin abire cum fratribus mavis, perge ire, et pax vos comitetur. Cui Gregorius : Non quidem, domine mi, hinc, quoad vixerim, ulla mihi abeundi voluntas est ; at de horum precibus laboro : et spem tamen habeo, fore aliquando in hac vita, ut eos, si Dominus annuat, revisam. Hæc autem cum diceret, flentes monachi osculum illi in collum invadentes dedere, et cæteris omnibus salutatis, e sancta urbe exierunt xvii Kal. Maias (87), qui dies tertia fuit post Dominicum Paschati proximum. Gregorius vero Hierosolymis mansit, in sacris monumentis lustrandis, ac monasteriis sanctorumque virorum, qui illic sunt, stationibus invisendis occupatus.

XIX. Interea monachi Hierosolymis profecti, Tripolim Kalendis Junii tenuerunt. Divino autem consilio factum est, ut ibidem Panormitanus [xxvi] episcopi navem inventient negotii nescio cujus causa appulsam, quæ in Siciliam quamprimum reditura erat. Itaque naviculario exorato, in navem conscenderunt, Deoque favente Siciliam primum attingerunt xvii Kal. Julias prope Plinthiadis (88) oras,

(86) In cod. 4 scriptum erat καὶ νήφων αὐτὸν ταῖς διδασκαλίαις. At placuit magis, quod in cod. 2 legabatur στύφων. Nam νήφων est *sobrius sum*, et curam potius indicat, quam quis de rebus suis gerit, non item quam de alienis.

(87) Hic se Leontius minus accuratum prodit, nisi quis omnia menda in scribas regere velit. Nam anno 579, quo scilicet tres monachi Hierosolymis discessere, Pascha celebratum est iv Non. Apriles, sive die mensis illius secundo, ut habent accuratissimæ Maurinorum Tabulæ chronologicæ. Dominicus igitur dies in Albis depositis, ut Latini loquuntur, sive ἁγία νέα Κυριακή, fuit dies mensis Aprilis *novus*, atque adeo proximus perfectionis dies *decimus*. Quare in Græcis delendum πάντες καὶ, et scribendum iv Idus Apriles. De die Novo Domi-

κίας, ἀλλ' ὑποστηρίζων καὶ στύφων αὐτὸν ταῖς διδασκαλίαις τῆς σῆς μεγαλοφύχου καρτερίας μὴ ἐλλείπης. Ταῦτα δὲ λέγοντος τοῦ ἀββᾶ ἐπὶ πλείστα ὥρας τῷ ἁγίῳ Μακαρίῳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ, καὶ πολλὰ δάκρυα ἐκχέοντος αὐτοῦ τε καὶ τῶν παρестηκότων αὐτῷ ἱερῶν τε καὶ λαϊκῶν καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, λέγει ὁ ἅγιος Μακάριος πρὸς τὸν ἀββᾶν Μάρκον Ἐπίστασαι καὶ αὐτὸς, Πάτερ, τὴν τοῦ παιδαρίου τούτου πολιτείαν τε καὶ ἀναστροφὴν, ἣν κέχρηται ἐκ παιθῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἀφορίζαντα αὐτὸν ἑαυτῷ ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, τό τε ἔδραϊον καὶ ἀμετακίνητον τοῦ νοῦς αὐτοῦ, τὸ πῶς ἔστιν περιτεταγισμένον τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ, πρῶτον μὲν εἰς ἀκραν ἀσκησιν ἑαυτὸν ἐκδούς, ὅτι ὁλόκληρον τὴν ἐβδομάδα νηστεύει, ἐν δὲ τῇ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν σπουδάζων οὐ παύεται, διερχόμενος τὰς βίβλους ἀσπουκίστως, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ρητὰ νῶν τε καὶ ἐρμηνεύων μετὰ πάσης κατηφείας, ταπεινὸν κεκτημένος οἱ φρόνημα. Εἶτα κρατήσας τὸν παῖδα, ἔγειρεν αὐτὸν λέγων, Ἀνάστα, τέκνον, καὶ ἰάν σοι ἀρέσκη, καθέξου μεθ' ἡμῶν ἐν ταῦθα καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οἰκονομησάι ἔχει τὰ καθ' ὑμᾶς, ὡς βούλεται· εἰ δὲ καὶ ὕλεις ἀπελθεῖν μετὰ τῶν ἀδελφῶν, πορεύου ἐν εἰρήνῃ σὺν αὐτοῖς. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἀπεκρίθη αὐτῷ, Οὐχί, κύριέ μου, τοῦ πορευθῆναι ἐνθεν οὐ βούλομαι τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου· πλὴν εὐχὴν αὐτὸν αἰτούμαι· καὶ ἐλπίζω πάλιν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ θεωρῆσαι αὐτοῦς, ἔάν ὁ Κύριος κελεύῃ. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, ἐπισπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ οἱ μοναχοὶ κλαίοντες, κατεφίλησαν αὐτόν· καὶ συναξάμενοι πάντες ἐξῆλθον οἱ τρεῖς μοναχοὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας πόλεως πάντες καὶ δεκάτῃ τοῦ Ἀπριλίου μηνός, τῇ δευτέρᾳ τῆς ἁγίας νέας Κυριακῆς τοῦ Ἀντίπασχα. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἔμεινεν ἐν Ἱεροσολύμοις, διερχόμενος τοὺς ἁγίους τόπους, τὰ τε μοναστήρια καὶ τὰ κελλία τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τῶν ὄντων ἐν τοῖς ἐκείσε.

10. Ἐξελθόντες δὲ οἱ μοναχοὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, κατέλαθον ἐν Τριπόλει τῇ πρώτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός. Κατ' οἰκονομίαν δὲ Θεοῦ εὗρον ἐκεῖσε σκάφος τοῦ ἐπισκόπου τῆς Πανορμίτιδος πόλεως τῆς Σικελίας ἔχον πραγματεύαν τινὰ καὶ εὐρόντας αὐτὸς οἱ μοναχοὶ ἔτοιμον εἰς τὸ περιπατήσαι, παρεκάλεσαν τὸν ναύκληρον, καὶ εἰσῆλθον ἐν τῷ πλεῖψ, καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ τῇ πέντῃ καὶ δεκάτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός κα-

nico vide, si vacat, orationem 45 S. Greg. No.

(88) *Plinthiadis* mendose pro *Plinthiadis*, ut iter appellat Diodorus (lib. xxiii *Ecl.*, n. 2 et 5; et lib. xxiv, n. 4); erat autem, ut Polybius ait (lib. ii, πολισμάτων ἀλλόμενον, σάλους δ' ἔχον καὶ προβάτας, oppidulum maritimum vada et crepidines habens. Nomen illi a *Plinthia* tyranno Agrigenti (Diod. l. xxiii, *Ecl.*, n. 5), a quo conditum est. Ceterum ejus nomen haud primus deformavit Leontius: in *Itinerario Antonini* leges : *Item ab Agrigento per maritima loca Syracusas* M. P. cxxvii, *Dadaium* M. P. xvi, *Plintis* M. P. v.

Enimvero in eo tractu *Phalarium* quoque opudum fuit de quo item agit Diodorus (Bibl. lib. xix cap. 118), id fortasse Leontii ætate *Passarani* corrupto nomine dicebatur.

ἤντησαν ἐν Σικελίᾳ τοῖς μέρεσιν τῆς Πλινθιάδος, ἐν ᾧ λεγομένῳ Πασσαραρίας, κάκεισε ἐποίησεν τὸ πάθος ἡμέρας ὀλίγας. Πάλιν γενομένης ὁρμῆς, ἀπεκίνησαν, καὶ ἦλθον ἐν τοῖς μέρεσιν Ἀκραγάντου ἐν τῷ ποταμῷ εἰς τὸ περὶ πόλιν τὸ λεγόμενον Ἐμπορίον. Καὶ ἐξελθόντες οἱ μοναχοὶ ἐκ τοῦ σκάφους ἀπῆλθον ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ ὄντι ἐνεῖσε, καὶ κρούσαντες ὁ θυρωρὸς δὲ ἀσάφησεν τῷ ἡγουμένῳ λέγων· Μοναχοί· τινες ἄνδρες πνευματικοὶ εἰσιν ἔξω, καὶ λέγουσι· Συντυχεῖν θέλομεν τῷ ἡγουμένῳ. Ὁ δὲ ἡγούμενος ἀκούσας, κατελθὼν συνήντησεν αὐτοῖς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μοναστηρίου· καὶ ποιήσαντες ἀλλήλοις μετανοίαν, εἰσῆγαγεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ εὐξάμενοι, ἐκαθίσθησαν ὁ τε ἀββᾶς καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου, οἱ δὲ δύο παρεστήκεισαν αὐτῷ. Καὶ λέγει ὁ ἀββᾶς τῷ ἡγουμένῳ· Πῶς ἔχεις, κύριε ἀββᾶ Παῦλε; Ὁ δὲ ἀναστὰς καὶ ἐν ἐκστάσει γενόμενος ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ· Καλῶς ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ, Πάτερ, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν σου. Λέγει αὐτῷ πάλιν ὁ ἀββᾶς· Πῶς ἔχει ὁ ὑσιώτατος κύριος Ποταμίων ὁ ἐπίσκοπος ὁ κοινὸς ἡμῶν Πατήρ; Καὶ λέγει αὐτῷ· Καλῶς διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀντιλήψεως, καὶ δι' εὐχῶν σου, Πάτερ τιμιώτατε. Λέγει αὐτῷ ὁ ἀββᾶς· Εὐλογημένος ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τῷ Κυρίῳ. Προσελθόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ μοναστηρίου, ἡσπάζονται αὐτοὺς, καὶ ζητήσαντες κελλίον, ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου, καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς τράπεζαν καὶ ἄρτον· καὶ ἔφαγον, καὶ ἔπειον ὕδωρ, καθὼς ἔστιν αὐτοῖς ἔθος. Καὶ εὐφράνθησαν πάντες οἱ ἀδελφοὶ ἅμα τῷ ἡγουμένῳ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ ἀνδρός. Εἰτα ἀπέστειλεν ὁ ἡγούμενος πρὸς τὸν ὑσιώτατον ἐπίσκοπον, λέγων αὐτῷ καὶ διγυόμενος τὰ κατὰ τοὺς μοναχοὺς, καὶ τὸ πῶς παραδόξως ἐβλάπεν αὐτοὺς τὸ ὄνομα. Ἀὔπνοι δὲ διετέλεσαν ἀπὸ ἐκείρας ἕως ἑρῆρου ψάλλοντες καὶ ἀναγινώσκοντες. Ἀκούσας δὲ ὁ ὑσιώτατος ἐπίσκοπος, πᾶν ἐχάρη, λέγων· Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι ἀκηκόαμεν τοιαύτην ἀγαθὴν ἀγγελίαν.

Κ'. Γενομένης δὲ ἡμέρας, ἀπέστειλεν ὁ ἐπίσκοπος τὸν ἀρχιδιάκονον Διωνάτον ἐν τῷ Ἐμπορίῳ, καλῶν τοὺς μοναχοὺς ἀναλθεῖν ἐν τῷ ἐπισκοπίῳ. Ὁ δὲ ἀββᾶς ἅμα τῶν σὺν αὐτῷ τῷ λόγῳ τοῦ ἀρχιδιάκονου ἀνῆλθεν ἐν τῷ ἐπισκοπίῳ. Συνήντησεν δὲ αὐτοῖς ὁ ἐπίσκοπος· καὶ πεσόντες ἐπὶ πρὸς αὐτὸν προσεκύνησαν αὐτῷ, Εὐλόγησον ἡμᾶς, λέγοντες, Πάτερ τιμιώτατε. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος· Αὐτός, Πάτερ, ἡμᾶς· εὐλόγησον. Ὁ δὲ ἀββᾶς λέγει· Δέσποτα, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττους εὐλογεῖται. Ἐπιπολὺ δὲ ἀναγκαζόμενος ὁ ἐπίσκοπος παρὰ τοῦ ἀββᾶ, εἶπεν· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν ὧν ἡμεῖς ἐλεθῆναι δι' εὐχῶν ὁμῶν ἀγίων. Καὶ τὸ Ἀμήν ἀποκριθέντων, ἀσπάζονται ἀλλήλους τῷ ἀγίῳ φιλήματι. Καὶ ἀνελθόντες ἐν τῷ οἴκῳ ἐκάθισαν ὁ τε ἐπίσκοπος καὶ οἱ μοναχοί, καὶ λέγει ὁ ἐπίσκοπος· Πόθεν

A loco, quem Passariam appellant : atque illic navis dies aliquot substitit. Mox itinere repetito solverunt, atque Agrigentum accessere, fluvium ingressi, qui suburbium interluit, cui Emporium nomen est. Hic nave relicta, ad monasterium, quod illic est, se contulerunt (89) : quos ostium pulsantes ut vidit janitor, retulit ad praefectum monachos advenisse quosdam, viros venerabiles, qui dicerent, se cum praefecto colloqui velle. Ille admonitus, in aulam monasterii obviam illis descendit, et salute invicem dicta, in templum deduxit. Precibus demum peractis, abbas simul et praefectus condescendunt, duo reliqui ad hujus latera astiterunt. Sic vero abbas praefectum appellans, Quomodo, inquit, te habes, domine abba Paule? Ille assurgens, nec parum de nominis sui appellatione stupefactus, Bene, respondit, Pater, Dei beneficio, et tuis me precibus adjuvantibus. Cui rursus abbas : Quomodo valet, inquit, sanctissimus dominus ac Pater ille noster communis Potamio episcopus? Cumque iste recte item valere respondisset, Christi scilicet providentia, et obsecrationum ejus causa, subiecit abbas : Nae vir ille Domino acceptus est. Jam et a fratribus monasterii confluentibus salutati, cum cubiculum, quo concederet, postulassent, a praefecto deducti sunt, qui et mensam illis apposuit, in qua panem comederunt, et aquam bibere, ut loci consuetudo ferebat. Plurimum autem fratres cum praefecto sermonem hospitis audientes exhilarati sunt. At praefectus ad sanctissimum episcopum subinde misit, qui de monachorum adventu certior fieret et de inexpectata nominis sui appellatione edoceret (90). Ipsi vero simul a vespere ad matutinum psalmis et lectioni intenti vigilaverunt : quo tempore sanctissimus episcopus nuntiis acceptis vehementer gavisus est, ac Deo gratias egit.

[xxvii] XX. Jamque, ut illuxit, Donatus archidiaconus jussu episcopi in Emporio aderat, qui monachos ad aedes pontificales invitaret : quem abbas cum sociis dicto audiens eo secutus est. Viso autem episcopo, qui obviam ipsis procedebat, coram eo procumbentes ac venerantes, Bene, inquit, precare nobis, Pater reverendissime. At episcopus : Imo tu nobis, Pater, bene precare. Cumque abbas negaret fas esse, quod majoris in minorem jus illud proprium haberetur, repugnante diu abbate, episcopus ait : Dominus noster Jesus Christus Deus verus omnium nostrum, sanctis precibus vestris placatus, misericordiae nos suae participes faciat ; et Amen reddito, sancto se invicem osculo salutaverunt, atque in domum progressi, omnes consederunt. Tum prior episcopus, Unde, inquit, piissimi

(89) De monasterio isto infra etiam bis mentio fit (n. 48 et 90). Idem autem fuisse videtur, atque illud, quod Pirrus in *Sicilia sacra* ad annum usque 1223 stetisse scribit (Not. Agr. n. 10, t. I, p. 752);

locum ipsum Strabo (lib. vi, p. 266) Ἐμπορεῖον, Ptolemaeus (lib. iii, cap. 4) Ἐμπορόν appellat : forum nempe, quo merces undique inveniebatur. (90) In col. 1, ἐκάλεσαν αὐτὸν ἐξ ὀνόματος.

ei a Deo protecti (91), huc ad mediocritatem nostram advenisti? Cui cum peregrinos se esse, ac Romam Domino annuente petere se velle respondissent, subiecit episcopus : De nobis, Pater, quod ex Domini voluntate est, fiat ; institutoque inter eos sermone de iis quæ maxime ad animorum utilitatem pertinent, parumper simul immorati sunt. Mox episcopus dimisso cœtu, in templum perrexit divinorum mysteriorum causa : dies enim anniversarius erat sanctissimorum apostolorum Petri et Pauli : quem secuti monachi, sacro adfuere, et sanctorum mysteriorum participes facti sunt. Eosdem subinde episcopus mensæ suæ considerare iussit : tum cubiculum iis datum quieto in loco prope ædes pontificales. Inde sub auroram cum in templum rediissent, et matutinas ibi preces absolvissent, ad ædes episcopi reversi, honore illi reverenter habito, considentes cum eo colloqui cœperunt. Forte autem contigit, ut Gregorii parentes in urbem venirent, secum quæ opus erant ferentes, quo anniversariam ejus memoriam celebrarent : eodem enim die Gregorius inde secesserat, id est pridie Kal. Julias. Cumque oculis eorum obversarentur pueri æquales ejus quondam et socii, quos jam adolevisse videbant, mater ejus alta voce plorare cœpit ac dicere : Heu, filii mi suavissime, paulum ego mater tua dicta, et te filio lætata sum ! jam te misera careo. Heu, filii, quis te venatus est ? lupus fortasse aliquis meum sibi agnum arripuit. Ecquis vero locus unigenam celat meum ? siquidem præda uspiam factus est. At feras hæc regio non habet. Num eum fortasse sub noctem quis necavit et in mare projecit ? quid dicam nescio ; ac si quæ alia morte sublatu ille est, Deus unus novit.

XXI. Hæc et similia cum lamentaretur mulier, cives, qui convenerant, ipsam lacrymis prosequuntur. Ut vero tantum ploratum [xxxviii] abbas audivit, episcopum interrogavit, quorsum turbatio illa pertineret, quam in urbe esse audiret ? At episcopus, qui Gregorii parentes advenisse noverat, eosque esse qui berent, lacrymis obortis ingemuit, atque, Audi, inquit, Pater : exponam enim tibi tristissimi eventus historiam, qui ante annos duos hac ipsa in urbe accidit. Vir erat quodam in vico prope hanc urbem, qui uxorem duxerat piam Deique metuentem : erantque ambo valde divites, quæque a Deo acceperant, pie administrabant, egenos, viduas, pupillos bonis alimentis suis, atque, ut plane dicam, nemini deesse patientes, quæ opus essent, et sanctorum necessitatibus cupide opitulantes. Puer vero his datus est, quem ego miser divino salutarique baptismate renatum suscepi. Eo aucti parentes, liberis operam dare desierunt ; utque puer annum attigit octavum, huc ab illis deductus est, et a me in disciplinam traditus. Cui Christus adeo propitius fuit, ut prima litterarum elementa intra biennium apprime nosceret, usum-

(91) In cod. 2, Θεοτήρητος φίλια.

A παραγέγονεν πρὸς τὴν ἡμετέραν μετριότητα ἡ ὁμῶν Θεοτήρητος θεοφιλία ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Ξένος· γιγνώσκωμεν, Πάτερ ἀγιώτατε, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥώμην διαπεράσσει βουλόμεθα, ἐὰν ὁ Κύριος κελεύει. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Γενέσθω τὸ θέλημα Κυρίου εἰς ἡμᾶς, Πάτερ. Ὀλίγον δὲ καθήσαντες· καὶ συντυχόντες πρὸς ἀλλήλους τὰ συντείνοντα εἰς ὠφέλειαν ψυχῆς· συνταξάμενος ὁ ἐπίσκοπος τοῖς ἀδελφοῖς εἰσηλθὼν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀποτελέσει τὴν θείαν καὶ ἱερὰν μυσταγωγίαν· ἦν γὰρ ἡμέρα τῶν ἁγίων καὶ πανευφημῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Καὶ μεταλαβόντες τῶν ἀρχόντων καὶ ζωποιοῶν μυστηρίων, ἔφαγον ἄρτον ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ ἐπισκόπου. Ἐδῶκεν δὲ αὐτοῖς καλλὸν ἐν τόπῳ ἡσυχῇ πλησίον τοῦ ἐπισκόπου. Εἶτα ἐπὶ τὴν αὐρίον εἰσῆλθον οἱ μοναχοὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ πληρωθέντες τοῦ ὁρθοῦ, εἰσῆλθον ἐν τῷ ἐπισκοπῷ· καὶ ποιήσαντες αὐτῶν τὴν πρόπουσαν μετάνοιαν, ἐκάθησαν καὶ ἤρξαντο λαλεῖν λόγον. Κατὰ συγκυρίαν δὲ κατέλαβον οἱ γονεῖς τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν πόλιν φέροντες τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν, ἵνα ἐκτελέσωσιν αὐτοῦ τὰ μετρίμιστα· ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἦν ὑποχωρήσας ὁ Γρηγόριος ἐκ τῶν ἐκείσε τῇ τριακάδῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός. Καὶ ἰδόντες τοὺς παῖδας τοὺς ἐμῆλικους εἰσιόντας καὶ ἐξερχομένους, καὶ πληρεῖς ἡλικίας γενομένους, ἤρξατο ἡ μήτηρ αὐτοῦ ὁλοκλύζειν ἐν ἰσχύει καὶ λέγειν· Οἴμοι, τέκνον ἐμὸν γλυκύτατε, πρὸς ὀλίγον σου μήτηρ ἐκλήθην καὶ ἐχάρην εἰς σέ, καὶ εἰς τὸ τάχος σου ἐχωρίσθην. Οἴμοι, τέκνον, τίς σε ἐθήρευεν ; Ἀρα δὲ ποῖος λύκος τὸ ἐμὸν ἀφῆρπασεν ἄρνιον ; Ποῖος δὲ τόπος τὸ μονογενὴ μου ἀπέκρυψε τέκνον ; Εἰπω θηριάλωτον αὐτὸ γέγονε· ἀλλ' ὁ τόπος θηρία οὐκ ἔχει. Ἀρα γε μή τις αὐτὸν ἐν νυκτὶ ἀπέπνιξεν, καὶ εἰς θάλασσαν ἔρριψεν ; οὐκ οἶδα εἰπεῖν μή καὶ ἄλλως πως ἀπεκτάσθῃ, ὁ Θεὸς μόνος ἐπίσταται.

ΚΑ'. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπολοφυρομένη ἡ γυνὴ, συνῆλθον οἱ τῆς πόλεως, καὶ συνέκλειον αὐτῇ. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀδελφὸς τὸν πολλὸν θρήνον, λέγει τῷ ἐπισκόπῳ· Ἀραγε, Πάτερ, τίς ἐστὶν ὁ θόρυβος, ὃν ἀκούω ἐν τῇ πόλει ; Γινώσκει δὲ ὁ ἐπίσκοπος, ὅτι οἱ γονεῖς κατέλαβον τοῦ Γρηγορίου, καὶ αὐτοὶ εἰσιν οἱ θρηνοῦντες, στενάξας ἐκ βάθους, εἶτα καὶ δακρύσας ἔφη· Ἀκουσον, Πάτερ, καὶ διηγήσομαι σοὶ τὸ συμβάν δεινὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ πρὸ τῶν δύο ἐνιαυτῶν τῶν παρελθόντων τούτων. Ἦν τις ἀνὴρ ἐν κώμῃ τινὶ πλησίον τῆς ἐνταῦθα πόλεως, ἔχων γυναῖκα σεμνὴν καὶ φοβουμένην τὸν Θεόν, ὑπάρχοντες καὶ ἐν εὐπορίᾳ πολλῇ, εὐσεβῶς διοικούντες τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένα αὐτοῖς, διανέμοντες πτωχοῖς, χήραις καὶ ὀρφανοῖς ἀντιλαμβάνόμενοι· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, πᾶσι τοῖς δεομένοις ἐπαρκούντες τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν, σπουδάζοντες· καὶ ταῖς τῶν ἁγίων χρεῖαις κοινωνοῦντες. Ἐδόθη δὲ αὐτοῖς τέκνον, οὐτινος· ἐγὼ δ' ἀμαρτωλὸς ἀνάδοχος γέγονα ἐκ τοῦ θείου καὶ σωτηριώδους βαπτίσματος. Ἀπέσχον δὲ ἀλλήλων οἱ γονεῖς ἀφ' οὗ ἔτεκον αὐτόν. Γενομένου δὲ αὐτοῦ ὡκταετοῦς, ἤγαγον αὐτόν ἐνταῦθα, καὶ δι' ἐμοῦ παρεδόθη εἰς τὸ διασκαλίσαν. Καὶ ἔλαθεν χάριν παρὰ Χριστοῦ τὸ παι-

δὸν, ὥστε εἰς διατῇ χρόνον τὰ γράμματα ἐπλήρω-
σεν, τοὺς τε ψήφους καὶ τὸ ἀναγνῶναι καὶ τὸ ψαλτή-
ριον, ὥστε πάντας ἡμᾶς θαυμάζειν εἰς τὴν τοσαύτην
αὐτοῦ φιλοπονίαν, καὶ ὑπερβῆναι πάντας τοὺς ὁμιλί-
κους αὐτοῦ παῖδας. Γενομένου δὲ αὐτοῦ δωδεκαετοῦς,
κατήλθον οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐνταῦθα, καὶ προσήνεγκαν
διὰ τῶν ἀμαρτωλῶν μου χειρῶν τῷ Χριστῷ κληρικὸν
αὐτὸν πεποιηκότας, δόντες αὐτῷ τὴν τοῦ ἀναγνώστου
ἀρχὴν. Παραδῶκαμεν αὐτὸν τῷ ἀρχidiaκόνῳ ἡμῶν
καὶ βιβλιοθηκαρίῳ τοῦ ἐκπαιδεύσαι αὐτὸν ἐν τῇ ἀνα-
γνώσει. Πάνυ δὲ ἦν σπουδαῖος περὶ τὰ θεῖα λόγια,
ὑπερ ἀδύνατον εὐρεθῆναι σήμερον ἐνταῦθα, τάχα,
τοῖμῳ εἰπεῖν, ὥς οἶμαι, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλη ἐν τῇ Σικελίᾳ
ἔλῃ. Τί δὲ γέγονεν, εἰπεῖν οὐκ αἰδῶμεν. Αἰφνιδίως
ἀρπνῆς ἐγένετο ὁ παῖς ἐκ τῆς πόλεως· καὶ πολλὰ
ἐρευνήσαντες σπῆλαια καὶ βάραθρα, καὶ ἔλην τὴν
νῆσον ταύτην περιδραμύνοντες, οὐδὲν ἰσχύσαντες εὐρεῖν
τὰ κατὰ τὸν παῖδα. Νῦν δὲ ἔχομεν αὐτοῦ τὴν λύπην
ἕως θανάτου, μὴ γνωρίσαντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς
ἀμαρτίας ἡμῶν τὰ κατὰ τοῦ παιδαρίου· καὶ λοιπὸν
οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ ἀπ-
ώλετο, ἐκτελοῦσιν αὐτοῦ τὰ μνημόσυνα.

ΚΒ'. Ταῦτα δὲ ἀνούσας ὁ ἀδελφὸς παρὰ τοῦ ἐπισκό-
που, ἐγένετο ἐν ἐαυτῷ σύννοους εἰς τὴν οὐρανὴν ἀπο-
βλέπων, ἔμεινεν δὲ μὴ ἀπολογούμενος ἕως μίαν ὥραν,
ἣ καὶ δύο. Καὶ μετὰ ταῦτα δακρύσας ὁ ἀδελφὸς καὶ
οἱ σὺν αὐτῷ μοναχοί, λέγει ὁ μοναχὸς τῷ ἐπισκό-
πῳ· Τάδε σοι, Πάτερ, παρακαλῶ· κέλευσον εἰσελ-
θεῖν πρὸς ἡμᾶς τοὺς γονεῖς τοῦ παιδαρίου. Ὁ δὲ
ἀποστείλας ἕνα τῶν διακόνων ἐπέτρεψεν εἰσελθεῖν
τοὺς γονεῖς τοῦ Γρηγορίου. Εἰσελθόντες δὲ ὁ τε Χα-
ρίτων καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ πεσόντες παρὰ τοὺς
πόδας τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ἀνέστησαν καὶ
ἐστησαν ἔμπροσθεν αὐτῶν. Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ ἀδελφός·
Τι κόπτεσθε, ἀδελφοί; τίς κ' αἰτία, διὸ ταῦτα πάσχετε;
Οἱ δὲ οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτῷ ἀνταποκριθῆναι πρὸς
ταῦτα. Ἰδὼν δὲ αὐτοὺς ὁ μοναχὸς ἐν ἀμηχανίᾳ ὄντας
πάλιν, καὶ περιδιδόμενος τὸν Χαρίτιονα καὶ στο-
χαζόμενος αὐτὸν, ἀφωμοίωσεν αὐτὸν κατ' ἀλήθειαν
τῷ Γρηγορίῳ· ἦν γὰρ καὶ ὁ Χαρίτων πάνυ ὡραίος
τῷ προσώπῳ, καὶ αὐτὸς πυρρακίζων εὐειδής. Καὶ λέ-
γει αὐτοῖς πάλιν· Ἔδεε ὑμᾶς, ἀδελφοί, χαρῆναι καὶ
εὐφρανθῆναι ἐπὶ τοῦτω, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ,

(92) Ne te noceat, Gregorium nostrum, ut pri-
mum clericus factus est, non inter ostiarios, sed
inter lectores esse cooptatum. Canon 15 concilii
Sardicensis, antequam diaconus quispiam fieret,
hoc unum requirebat (Hard. Conc. t. I, p. 646),
ac diu etiam in Latina Ecclesia obtinuit, ut qui
minores ordines appellantur, alii a' iis primi attri-
buerentur. Syricus pont. max. in epistola ad Il-
merium episc. Tarracōn. (n. 10), disertè scribit :
Qui vero jam aetate grandævus melioris propositi
conversatione provocatus ex laico ad sacram militiam
pervenire festinat, desiderii sui fructum non aliter
obtinebit, nisi eo quo baptizatur tempore, statim
lectorum aut exorcistarum numero societur. Rursus
in Sacramentarii Gregoriani Auctario ex codice Va-
ticano, cuius titulus est : Incipit Ordo de sacris
ordinibus benedicendis, leges : Si ab infantia eccle-
siasticis ministeriis nomen dederit, si inter lectores
usque in ricesimum aetatis annum continuata obser-
vatione perduravit, si majori aetate jam accesserit,

A que calcolorum tenere!, legeret, Psalmorum librum
percurreret, non sine omnium admiratione, qui
tantam in puero discendi cupiditatem intuebamur,
et aequalibus suis omnibus antecellere videbamus.
Annum duodecimum agebat, cum parentes ejus huc
reversi, puerum Christo obtulerunt, ut manuum
meorum ministerio clericus fieret, et a lectoris (92)
munere initium sumeret : (93) quem nos archidia-
cono nostro et bibliothecario commisimus, ut eum
in sacris lectionibus institueret. Erat autem adeo
diligens circa divina oracula, ut meo quidem judi-
cio affirmari fortasse possit, parem ei neminem ne
in tota quidem Sicilia, nedum hic inveniri. Verum
quid de eo factum sit, dicere non possumus : re-
pente puer in urbe esse desiit; nec postquam spe-
luncas multas ac latebras scrutati fuimus, et insu-
lam hanc universam lustravimus, locum invenire
illum licuit, [xxxix] ubi puer vestigium fecisset.
Nunc vero ejus causa magno admo'um dolore affli-
cimur, quod non Deus ob admissa nostra de pueri
conditione celet : parentes autem hoc ipso die, quo
ille disperiit, justa ei anniversaria perficiunt.

XXII. His abbas ab episcopo auditis, cogitare
secum et cælum suspicere cœpit, per diu nihil lo-
cutus : tum et ipse et monachi, qui cum eo erant
illacrymare. Tandem episcopum ille compellans :
Auctor, inquit, tibi sum, Pater, ut parentes pueri
huc ad nos ingredi jubeas. Qui uno e diaconis
misso, Gregorii parentes accedere passus est. Porro
et Charito et uxor ejus cum ingressi essent, at-
que ad episcopi et abbatis pedes prociidissent, con-
surgentes coram astitere; eos vero abbas sic est
allocutus : Quid plangitis, fratres, vel quæ vos
causa tam angit? Illi vero responsum ei dare nul-
lum poterant. Abbas contra, dum tantus eos dolor
premebat, Charitonem intulit, et conjectura ex
vultu ejus capta, Gregorio persimilem agnovit.
Nam et Charito formosa plane facie erat, nec mi-
nus quam ille rufus atque speciosus. Itaque
eos rursus alloquens : Oportebat, inquit, fra-
tres, ob id gaudere potius et lætari et gratias
Deo reddere, quam tam indecore ob filium vestrum
vos lugere, qui abest quidem a vobis, at Deo sem-

ita tamen, ut post baptismum statim divinæ militiæ
desideraverit mancipari, sive inter lectores sive inter
exorcistas quinquennio teneat : exinde acolythus vel
subdiaconus quatuor annis steterit; et sic ad bene-
dictionem diaconus, si mereatur, accedat.

Similia vero de Euthymio puero traduntur (apud
Cotel. t. II Mon. Eccl. Gr. in Vita, n. 5), quem
item parentes Deo consecraverunt, et Otreio epi-
scopo Ecclesiæ Melitenensis commiserunt. Εἴτα καὶ
βαπτίσας αὐτὸν, καὶ τῶν τριχῶν ὅσα νόμος τοῖς
παισὶν ἀποκείρας, τῷ τῶν ἀναγνώστων ἑκφύει
βαθμῷ. Deinde cum illum baptizasset, et capillorum
quantum lex de pueris præscribit, totondisset, in gra-
dum lectorum cooptat.

(93) Cotel. 2. τὴν τοῦ ἀναγνώστου εὐχὴν, id est,
formulam qua lector creatur, pronuntiantes. Hanc
lectionem repudiandam putavi, quod episcopo res
conveniat, parentibus non item : nisi velis illud
δόντες εὐχὴν reddere precati, et αὐτῷ pro eo.

per præsens est, et preces pro vobis fundit. Cui Charito : Audi, inquit, Pater, res omnino ita se habet ; scriptum quippe est in Proverbiis : « Infernus et perditio coram Domino : quanto magis corda hominum (94) ? » quare, domine mi et Pater, filius quoque noster, vel si corpus ejus manū hominis enectum fuerit, anima certe vivit, et in Dei manus pervenit : nam innocens plane exstinctus est. Uxor autem Charitonis ori abbatis intenta expectabat (95), quid ad hæc dicturus esset. At abbas Charitoni respondens : Audi, dixit, Charito frater, ac fidem habe mihi : non si filius tuus calamitatem aliquam subisset, vel ut tu putas, nec tamen factum est, ab aliquo occisus esset, morerem ideo et lacrymas Deus negligeret hujus, qui et illi et nobis communis est animis curandis Pater ; sed eum omnino de pueri rebus edocuisset. Itaque, mihi crede, animus illius bona in statione versatur. Cui Charito : Bona, inquit, atque utilis cohortatio tua est, Pater ; at Dominus novit, quæ filii nostri conditio sit, et ipse nostri miseretur, nec minus animi illius, quemadmodum voluntas ejus fert, curam geret.

XXIII. Post hæc abbas episcopum rogat, ut archidiaconum prodire in medium jubeat ; utque is in medium processit, sic eum affatur : [Λ.] Dic tu, homo, quare quæ Deus in puero præclara ostenderat, episcopo non declarasti ? cur abiens fodisti in terra, et domini tui argentum ut servus ille nequam, occultasti ? malusne animus hæc tuus pervertit, an potius hanc tibi mentem diabolus dolose injectit, suavitque, ut Dei donum absconderes ? nunquamne vero legeras, gloriosum esse Dei opera promulgare ? ac tales ipse et tantas inferre molestias potuisti sanctissimo episcopo, ejusdemque causa populo universo et his pueri parentibus ? Nam si eos certiores de his fecisses, quæ Deus pueri causa illustria patrasset, profecto gavisī essent omnes, neque in tantum morerem ad hoc usque tempus pervenissent. Age igitur, homo, singula edisere.

XXIV. Illic vero pallere archidiaconus, ac totis artibus contremiscere : tum coram eo in terram prolapsus, plorare graviter ac dicere : Proh vos, mei, Patres sancti, misereat ! flagitium a me admissum est coram Deo et coram populo hoc universo, maxime vero adversus sanctissimum episcopum, quem communem parentem habemus : per ipsum vos Deum oro, veniam date. Cui abbas : Surge, inquit, et ea quæ de puero videris atque audieris, nobis enarra. Ergo archidiaconus, cum a solo surrexisset, sic dicere instituit : Audite me, Patres fratresque omnes : quiescebam nocte quadam in sa-

η οὕτως ἀσέμνως πενθεῖν ἐπὶ τῷ τέκνῳ ὑμῶν, τῷ πρὸς τὸ παρὼν ὑμῖν μὴ φαινομένῳ, αἰεὶ δὲ τῷ Θεῷ φανερωῖν ὄντι, καὶ περὶ ὑμῶν προσευχομένῳ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Χαρίτων λέγει αὐτῷ· Ἄκουσον, Πάτερ, πᾶν τοσοῦτος ἔχει· γέγραπται γὰρ ἐν ταῖς Παροιμίαις, « Ἄδης καὶ ἀπώλεια φανερά παρὰ Κυρίου, πῶς οὐχὶ καὶ αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων ; ἰπάντως, κύριέ μου καὶ Πάτερ, καὶ τὸ τέκνον ἡμῶν, εἰ καὶ πεφόνευται ἀπὸ χειρὸς ἀνθρώπου τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀλλ' οὖν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς χεῖρας Θεοῦ παραδίδεται· ἀναίτιος γὰρ ἀπέθανεν. Ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ ἀπέβλεψεν τῷ στόματι τοῦ ἀδελφοῦ, τὸ τί ἄρα ἀπολογήσεται περὶ τούτου. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀδελφὸς λέγει τῷ Χαρίτωνι· Ἄκουσον, ἀδελφὲ Χαρίτων, πιστεύε μοι, ὅτι εἰ ἐπὶ κακῷ ἐξέδωκεν ἑαυτὸν τὸ τέκνον σου ἢ ὡς σὺ νομίζεις, πεφονεύσθαι αὐτὸν ὑπὲρ τίνος, ὃ οὐ γέγονεν, οὐκ ἂν παρίδεν ὁ Θεὸς τοὺς κόπους καὶ τὰ δάκρυα τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ τε καὶ ἡμῶν κοινού Πατρὸς τούτου· ἀλλὰ πάντως φανερώσαι αὐτῷ εἶχεν τὰ κατ' αὐτόν. Ἀλλὰ πίσθητί μοι, ὅτι ἐν ἀγαθοῖς αὐλίσσεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Χαρίτων λέγει τῷ ἀδελφῷ· Ἀγαθὴ καὶ ὠφέλιμος ἡ σὴ παραίνεσις, Πάτερ· πλὴν ἔγωγ Κύριος τὰ κατὰ τὸ τέκνον ἡμῶν· καὶ ἡμᾶς ἐλεήσει· αὐτοῦ δὲ, ὡς βούλεται, τὴν ψυχὴν διοικήσει.

ΚΓ'. Εἰτα ταῦτα εἰπόντων αὐτῶν λέγει ὁ ἀδελφὸς τῷ ἐπισκόπῳ· Ἀγαγέ εἰς μέσον τὸν ἀρχιδιάκονον. Εἰτα εἰς μέσον στάς ὁ ἀρχιδιάκονος, λέγει αὐτῷ ὁ ἀδελφός· Λέγε σὺ, ἄνθρωπε, τίνος ἕνεκεν οὐκ ἀπεκάλυψας τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ τὰ γενόμενα εἰς τὸν παῖδα τῷ ἐπισκόπῳ ; ἀλλ' ἀπελθὼν ὠρυξας ἐν τῇ γῇ, καὶ ἐκρυψας τὸ ἀργύριον τοῦ κυρίου σου, καθὼς καὶ ὁ πονηρὸς δοῦλος· ἐκεῖνος ; ὁ νοῦς σου ὁ δόλιος· ταῦτα ἐτρωπήσατο, μᾶλλον δὲ ὁ ἐνσπείρας ἐν σοὶ κακότηχος διάβολος τοῦτον τὸν λογισμόν, παραλογισάμενος τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καλύπτεσθαι ; ἢ οὐκ ἀνέγκως ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα ἀνακηρύττειν ἔνδοξον ; καὶ τοσαύτας καὶ τοιαύτας θλίψεις ἐπήγαγες τῷ ὁσιωτάτῳ ἐπισκόπῳ, καὶ δι' οὗτοῦ παντὶ τῷ λαῷ καὶ τοῖς γονεῦσιν τοῦ παιδίου ; Ὅντως εἰ ἐφανερώσας αὐτοῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἦνπερ ἐποίησεν μετὰ τοῦ παιδάρου, ἐχάρησαν ἂν πάντες, καὶ οὐκ εἰς τοσαύτην κατήνησαν ἀθυμίαν ἕως τοῦ νῦν. Εἰπέ οὖν ἐπὶ πάντων, ἄνθρωπε.

ΚΔ'. Ὁ δὲ ἀρχιδιάκονος ἤρξατο ἀλλοιοῦσθαι τῷ προσώπῳ καὶ τρέμειν, καὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ τοῦτο πρὸς τοῦτο συνεκρούοντο· καὶ πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ μετὰ κλαυθοῦ πικροῦ ἔλεγεν· Ἐλεῆσατέ με, Πάτρες ἅγιοι, ἡμαρτον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ τούτου, ἐξαίρετως δὲ εἰς τὸν κοινὸν ἡμῶν Πατέρα τὸν ὁσιωτάτον ἐπίσκοπον· συγχωρήσατέ μοι δι' αὐτὸν Θεόν. Λέγει αὐτῷ ὁ ἀδελφός· Ἀναστὰς διήγησαι ἡμῖν ἃ εἶδες καὶ ἀκήκοας περὶ τοῦ παιδάρου. Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιδιάκονος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἤρξατο λέγειν· Ἀκούσατέ μου, Πάτρες, καὶ πάντες ἀδελφοί. Κοιμωμένου μου ἐν μιᾷ νυχτὶ ἐν

(94) Prov. xv, 12. At LXX habent παρὰ τῷ Κυρίῳ. Symm. ἐνώπιον. Theod. ἐναντίον.

(95) Cod. 2, περιέβλεψεν στόματι.

τῷ καλλίῳ τοῦ σκυοφυλακίου, καὶ ἐμοῦ ἀφουπνῶ-
σαντος, κέκληκέν τις φοβερός τὸν παῖδα. Ὁ δὲ ἀνα-
στάς ἐστὶν ἔμπροσθέν μου, καὶ εἶπέν μοι· Τί κέ-
κληκάς με, κύριε; Καὶ εἶπον αὐτῷ· Οὐ κέκληκά σε,
τέκνον, ἐγὼ. Εἶτα πάλιν μετ' ὀλίγον ἐπέστη αὐτῷ
δύσερον φωνὴ λέγων· Γρηγόριε· καὶ πάλιν προσελθὼν
εἶπέν μοι· Ἰδοὺ ἐγὼ, κύριε, τί κέκληκάς με; Καὶ εἶ-
πον αὐτῷ· Οὐ κέκληκά σε, τέκνον. Ἐγνων δὲ, ὅτι
ὄπισσάν ἐώρα, καὶ εἶπον αὐτῷ· Ἐὖν καλεῖ σε
ἄπαξ, τέκνον, ἀποκρίθητι αὐτῷ· Ἰδοὺ ἐγὼ, τί προσ-
τάττεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; Εἶτα πάλιν ἐκ τρίτου φωνή-
σας αὐτὸν ὁ καλῶν αὐτόν· ὁ δὲ· Τί ἐστίν, κύριε,
τί προστάττεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; Καὶ διετάχθη, καθὼς
ἤκουσα ἐκ μέρους, ὅτι Πορεύθητι εἰς τὸν αἰγιαλὸν
καὶ εὐρήσεις ἐκεῖσε τοὺς ἔχοντάς σε διαπεράσαι.
Ταῦτα ἤκουσα παρὰ τοῦ φοβεροῦ τοῦ καλοῦντος αὐ-
τόν· ἀλλὰ φοβηθεὶς οὐκ ἀπήγγελά τινα τὸ ὄραμα,
μή ποτε οὐ μὴ πιστεύσει μοί τις, ἀλλ' εἰπωσιν, ὅτι
ἐγὼ αὐτὸν ἢ πέπρακα, ἢ ἐφόνευσα. Λέγει αὐτῷ ὁ
ἀδελφός· Ὁ Θεός, συγχωρήσει σοι δι' εὐχῶν τοῦ κοινῷ
ἡμῶν Πατρὸς.

ΚΕ'. Εἶτα ἤρξατο ὁ ἀδελφός λέγειν· Ἀκούσατε,
ἀδελφοὶ καὶ Πάτρες, καὶ πᾶσα ἡ Ἐκκλησία, τὸ πα-
ράδοξον θαῦμα τὸ γενόμενον ἐν ταῖς ἡμέραις ταύ-
ταις. Ἰκούσαμεν ἐν τοῖς Βασιλείοις, ὅτι κοι-
μωμένου τοῦ παιδαρίου Σαμουὴλ τοῦ προφήτου ποτὲ
ἔμπροσθεν τοῦ Ἥλι τοῦ ἱερέως, κέκληκεν αὐτόν
ἄγγελος Κυρίου λέγων· «Σαμουὴλ, Σαμουὴλ.» τοῦ-
του δὲ ἐκ τρίτου γέγονεν ἡ φωνὴ πρὸς τὸ παιδάριον,
καὶ ἀνέτρεχεν πρὸς τὸν Ἥλι, καὶ ἐποίησεν καθὼς
διετάζετο αὐτῷ· καὶ εἰς προφήτην μέγαν ἀναδέ-
δεικται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Οὕτως καὶ οὗτος ὁ μακά-
ριος ἐράμιλλος τοῦτου γέγονεν, κἂν οὗτος ὁ θαυμά-
σιος τὴν βίαν τοῦ Θεοῦ, ἐνόμισεν κρύπτειν, ἀλλ'
οὐκ ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις τὰ
κατὰ τὴν παῖδα ἐδήλωσεν, ἵνα τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τὰ
θαυμάσια αὐτοῦ φανερωθῶσιν τῷ Πατρὶ ἡμῶν τῷ ἀεί-
προσυχωμένῳ περὶ αὐτοῦ. Ἀκούσον, Πάτερ τιμιώ-
τατε, καὶ πάντες ἱερεῖς μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, ἄν-
δρες τε καὶ γυναῖκες, φοβεροὶ καὶ παρὰδοξον θαῦμα
ὑμῖν διηγήσομαι. Ὦντων ἡμῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ, ἀπῆλ-
θαμεν προσεῖχασθαι ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τοῦ ἁγίου
καὶ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου· ἔλαχεν ἡμῖν
μεῖναι ἐν τόπῳ τινὶ ἐξ ἀδελφῶν μοναχῶν τινα· καὶ
ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐφάντησάν μοι ἄνδρες φοβεροὶ
δύο ἐν ὁράματι λέγοντες· Ἀδελφά· Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην
μετὰ φόβου· Τί ἐστίν, κύριοί μου; Οἱ δὲ εἶπον·
Ἀνάστα ταχέως μετὰ τῶν σὺν σοὶ δύο μοναχῶν, καὶ
ἀποπλεύσατε εἰς τὴν Ἀφρικὴν, καὶ εἰσελθόντες ἐν
Καρθαγένη τῇ πόλει, καὶ ζητήσατε ἐκεῖσε ἐν τῷ
οἰκῷ τινὸς ναυκλήρου ὀνόματι Οὐάρου τινα ξένον
Γρηγόριον λεγόμενον, Σικελὸν ἐκ τῆς Ἀκραγαντί-
νων Ἐκκλησίας· εὐχεται γὰρ τῷ Θεῷ καὶ ἐπιθυμεῖ
ἰδεῖν τὴν ἁγίαν Σιών. Σπεύσαντες οὖν ἀπέλθατε καὶ
διασώζετε αὐτόν ἕως Ἱερουσολύμων· πρὸς τὸν ἐπί-
σκοπον Μακάριον· ἐντεταλμένα δὲ καὶ αὐτῷ περὶ
τοῦ ἀνέρος, ἵνα προσλάβηται αὐτόν· ἐπ' αὐτῷ γάρ
ἀναπίπτεται τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ὥσπερ καὶ Ἡλιοῦ

A crarii cella, jamque obdormiveram, cum terribi-
lis nescio quis puerum vocavit. Ille vero assur-
gens et me coram accurrens : Quorsum, ait, me,
domine, vocasti? Cui ego : Non equidem, inquam,
te vocavi, fili. Paulo post idem ei rursus astitit
voce inclamans, Gregori : et ille iterum ad me ac-
cedens : Ecce ego, inquit, domine, quorsum me
vocasti? Cui ego : Minime te vocavi, fili. Sed
cum percepissem, visum ei oblatum, adjeci : Si te
semel etiamnum, fili, vocarit, vocanti responde :
Ecce ego, quid famulo præscribis tuo? Ergo cum
cum tertio ille idem vocasset, subiecit protinus,
Quid est, domine, quod famulo præscribis tuo? At-
que ille, quatenus audire licuit, abire cum ad lit-
tus jussit, ibique inventurum ait, qui transmittere
possent. Hæc ego ex terribilis illius voce audiui :
sed metu correptus visum nemini indicavi, nemi-
nem ratus fidem mihi habiturum, ac dicturos po-
tius, puerum a me vel venditum vel necatum esse.
Porro, abbas, tibi, inquit, Deus pareat, precibus
communis patris nostri placatus.

XXV. Tum sermonem instituens : Audite, ait,
fratres patresque et omnis Ecclesia, prodigium
admirabile quod diebus his nostris contigit. Ac-
cepimus e libris Regum ¹³, puerum Samuelem
prophetam, cum non procul a sacerdote Heli
dormiret, ab angelo Domini nominatim voca-
tum esse : « Samuel, Samuel, » eamque [xli]
vocem ter a puero auditam, ipsum ad Heli accur-
risse, quæ hic mandaverat, implesse, ac pro-
phetam magnum coram Deo renuntiatum esse.
Enimvero non aliter beatus hic adolescens illius
æmulator fuit; quanquam ipse gloriam Dei con-
templatus, abscondendam putavit, nec nisi Dei
humanitas nobis vel indignis quæ ad puerum per-
tinent manifestavit, ut opera ejus et prodigia nota
fierent Patri nostro, qui assiduus eum precibus Deo
commendavit. Audi, Pater venerande, vosque e
populo omnes, parvi et grandes, viri et mulieres,
audite : stupendum vobis ac singulare prodigium
exponam. Cum Romæ nos versaremur, et ado-
randi causa in venerandum sancti principis apo-
stolorum Petri templum venissemus, forte accidit,
ut monachus quidam e fratribus hospitio nos acci-
peret. Apud hunc prima ipse nocte viri duo formi-
dabiles nobis per visum se obtulerunt, et, Abba,
clamarunt; quibus ego tremebundus respondi : Quid
est, domini mei? Illi vero : Surge, inquit, quan-
primum cum duobus hisce, qui tecum sunt, mona-
chis, atque in Africam navigate; cumque Cartha-
ginem tenueritis, quærite illic apud navicularium,
cui nomen Varo est, hospitem Gregorium nomine,
Siculum ex Ecclesia Agrigentina : hoc enim a Deo
petit, hoc cupit, ut sanctam Sionem videre liceat.
Itaque maturate iter, cumque incolumem Hieroso-
lyma ad episcopum deducite; nam et illi de viro
hoc mandata dedimus, ut eum recipiat : quippe
spiritus in eo noster requievit, non aliter quam

¹³ I Reg. iii, 1 seqq.

Eliae olim in Elisæo. Atque ubi hæc dixere, penitus evanuerunt. Ego vero eadem hora expergefactus, ad fluvium descendi, ibique divino consilio navigium inveni solventium in Africam, quod dato naulo una cum fratribus hisce duobus conscendi : ac, Deo auspice, intra decimum diem Carthaginem trajecimus, invenimusque puerum in Sancti Juliani templo lectioni intentum : quem post mutua officia volentem Hierosolyma nobiscum perduximus, atque illic die sancto, qui Dominicus Novus est, sanctoarchiepiscopo Hierosolymorum tradidimus, apud quem vitam instituit adeo moratam et virtutum plenam, ut quicumque illic sunt, puerum omnes admirentur.

XXVI. Hæc monachus exposuit, hisque auditis universa virorum ac mulierum multitudo elata voce et manibus ad cælum expansis clamabat : Domine, miserere : magnamque lacrymarum vini effundebat. Charito autem et uxor ejus humi abjecti ac prono vultu tanquam mortui jacebant ; quos monachus accedens tenuit atque excitavit : Surgite, inquiens, filii mei, et Deo laudes reddite, qui vos de filii vestri vita certiores fecit, tali præsertim vita, quæ virtutis et pietatis professione commendatur. Subinde, cum eos episcopus salutari signo lustrasset, consederunt, magnas Deo laudes [xlii] et gratias reddentes communis omnium salutis auctori, qui sanctorum virorum ministerio, quos singulis ætatibus sibi acceptos habuit, res adeo insignes ac mirandas prodidisset. Mater vero Gregorii abbatem alloquens : Charus, ait, utique Deo es, Pater sancte, cui revelata mysteria sunt quæ nos miseros solarentur : vivitne vero filius meus, domine? Ille autem : Næ, inquit, per Deum vivit et valet : ac vultu quidem parentem ipsius dominum Charitonem virum tuum plane refert. Nam et ipse rufus est, pulchrosque habet oculos, pulchrum os, justas nares, elegans supercilium, labia minuscula : vultus quidem ejus semper demissus, at mentem et cogitationem ad Deum refert : in psalmodia vero suavis admodum omnes allicit (96) : idem acutis auribus sacra audit oracula : si quod verbum proferendum sit, lentus est (97) : a turpi rîsu omnino abstinet, semper vero optima quæque et immortalia in ore habet : animum summo studio exercet, patientia pollet singulari.

XXVII. Hæc aliaque multa cum exposuisset abbas, tota convenit civitas, ut Deo laudes redderet ob ea omnia, quæ ab illo audierat ; itaque diem exegere lætitiæ plenum, et quia Gregorium vivere cognoverant, et quia parentes ejus gravi magna que cura liberatos intelligebant. Mox vero, ut quies consecuta est, et sacra mysteria peracta sunt, ci-

ἐπὶ Ἑλισσεύ ποτέ. Καὶ ταῦτα εἰπόντες μοι, ἀφανεῖς ἐγένοντο. Διυπνισθεὶς δὲ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ἀπηλθὼν ἐπὶ τὸν ποταμόν· κατ' οἰκονομίαν δὲ Θεοῦ εὗρον πλοῖον βουλόμενον ἀποπλεῦσαι ἐπὶ Ἀφρικὴν, καὶ δούς τὸν ναῦλον ἡμῶν εἰσηλθὼν μετὰ δύο ἀδελφῶν τούτων· καὶ προστάξει Θεοῦ διὰ δέκα ἡμερῶν διεπεράσαμεν ἐν Καρθαγένῃ, καὶ εὗρομεν τὸν παῖδα ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ Ἀγίου Ἰουλιανοῦ ἀναγινώσκοντα· καὶ ἀσπασάμενοι αὐτὸν, συνανέβη μετ' ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, κάκεισε αὐτὸν εἰσάγαμεν τῇ ἁγίᾳ Κυριακῇ τῇ Νέᾳ μετὰ τοῦ ἁγίου Μακαρίου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων, βίον κεκτημένον εὐσχημον, καὶ πολιτεῖαν ἐνάρετον, ὥστε θαυμάζεσθαι τὸν παῖδα παρὰ πάντων τῶν ὄντων σὺν τοῖς ἐκείσε.

ΚΖ'. Ταῦτα διηγήσατο ὁ μοναχός· καὶ ἀκούσαντες ἅπαν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ἤραν εἰς ὕψος τὴν φωνὴν αὐτῶν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἐκπετάσαντες ἔκραζον τὸ, Κύριε, ἐλέησον, μετὰ δακρύων πολλῶν. Ὁ δὲ Χαρίτων καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ πεσόντες· χαμαὶ ἐπὶ πρόσωπον ἔκειντο ὡς νεκροί. Προσελθὼν δὲ ὁ μοναχὸς ἐκράτησεν αὐτοὺς· καὶ διηγείρεν λέγων· Ἀνάστητε, τεχνίτα μου, καὶ δοῦτε δόξαν τῷ Θεῷ τῷ ἀποκαλύψαντι ὑμῖν τὴν ζωὴν τοῦ τέκνου ὑμῶν· μάλλον δὲ καὶ τὴν ἐνάρετον καὶ σεμνὴν αὐτοῦ πολιτεῖαν. Εἶτα σφραγίσαντος τοῦ ἐπισκόπου ἐκαθέσθησαν δοξάζοντες καὶ εὐχαριστοῦντες τῷ Σωτῆρι τῶν ὅλων Θεῷ ἐν πᾶσιν, τῷ ἀποκαλύψαντι μεγάλα καὶ θαυμάσια διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ τῶν καθ' ἐνάστην γενεὰν καὶ γενεὰν εὐαρεστηκότων αὐτῷ. Καὶ λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Γρηγορίου τῷ Ἀββᾷ· Εὐλογγημένος· εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ, Πάτερ ὦσι, ὃ ἀπεκαλύφθησαν μυστήρια διὰ τὴν ἡμῶν ἐλευσίνην. Εἶτα, κύριε, ζῇ καὶ τέκνον μου ; Ὁ δὲ, Ναί, φησὶν, διὰ τοῦ Θεοῦ, ζῇ καὶ ὑγιαίνει· ἀφωμοίωται γὰρ αὐτοῦ τῷ ἰδίῳ πατρὶ τῷ κύριῳ Χαρίτωνι τῷ ἀνδρί σου· ἔστιν γὰρ κάκεινος πυρροκίζων μετὰ κάλλους ὀφθαλμῶν, εὐστομος, εὐρινος, κολόφρυνος, μικρὸς χειλὸς, κάτω νεῦον ἀεὶ, ἀνω δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας· πρὸς τὸν Θεὸν ἔχων, ἡδὺς δὲ καὶ χαλῶμενος ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ σφόδρα, ἐξείας τὰς ἀκοάς ἔχων ἐν τῷ ἀκούειν τὰ σεμνὰ λόγια, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι πᾶν ῥῆμα, γέλωτος αἰσχροῦ ἀπεχόμενος· παντελῶς, τὰ λίαν ἀγαθὰ καὶ ἀβραρτα ἀεὶ ἐπὶ στόματος ἔχων· εἰς ἀκραν ἀσκησιν ἑαυτὸν ἐκδοὺς, ὑπομονὴν τε κεκτημένος πολλήν.

ΚΖ'. Ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐξηγησάμενος ὁ ἁββᾶς, συνίχθη πᾶσα ἡ πόλις δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἔχουσιν παρ' αὐτοῦ ἁββᾶ. Ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ διὰ τὴν Γρηγόριον ἀκούσαντες, ὅτι ζῇ, πάλιν δὲ ὅτι καὶ ἡ γονεὺς αὐτοῦ ἀπηλλάγησαν ἀπὸ πολλῆς καὶ μεγάλης θλίψεως. Εἶτα γενομένης ἡσυχίας, καὶ τὴν ἁγίαν

(96) Scriptum in utroque cod. καλόμενος, quod unde sit, aut quid significet, mihi plane ignotum est. Mendum vero esse a scriba arbitror pro χαλῶμενον a χαλᾶω, laxo, quod et ad animum transferitur, ut sit *recreare, exhilarare*. Χαλᾶν τὸ μέτωπον, *explicare frontem* dixit Aristophanes in *Vesp.*

inde, χαλαρός, *lenis*, apud Suidam. Cæterum infra etiam n. 51, scriptum erat καλόμενον.

(97) Conl. 2 βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι πᾶν ῥῆμα φαῦλον. Vix repudiandum istud φαῦλον videtur : melius enim respondeant, quæ paulo post sequuntur, τὰ λίαν ἀγαθὰ, etc.

ἐπιτελέσαντες μυσταγωγίαν, μετέλαβον τροφῆς ὃ τε ἐπίσκοπος, καὶ οἱ μοναχοί, καὶ οἱ γονεῖς τοῦ Γρηγορίου. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀσπασάμενοι τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς μοναχοὺς, ὑπέστρεψαν εἰς τὸν οἶκον αὐτῶν μετὰ χαρᾶς, δοξάζοντες τὸν Θεὸν τὸν δόντα τοιαύτην χάριν τοῦ τέκνου αὐτῶν. Οἱ δὲ μοναχοὶ ποιήσαντες ἡμέρας τρεῖς μετὰ τοῦ δαιωτάτου ἐπισκόπου Ποταμίως, ἀσπασάμενοι αὐτὸν, ἀπέλυσεν αὐτοὺς ἐν εἰρήνῃ, καὶ διέσωσεν αὐτοὺς ἕως τῆς Πανορμιτῶν πόλεως· κακεῖθεν εἰσελθόντες ἐν πλοίῳ διεπέρασαν ἕως τῆς Ῥωμαίων πόλεως, καὶ διεσώθησαν εἰς τὸ μοναστήριον αὐτῶν.

ΚΗ'. Ὦντος δὲ τοῦ Γρηγορίου εἰς Ἱερουσόλυμα, ἐν πολλῇ σπουδῇ καὶ θερμότητι ἀόκνως πάντοτε ἡγρῶναι καὶ ἐσχόλαζεν. ἐν τῇ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν. Καταλαβούσης δὲ τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς διάκονος χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ ἀγίου Μακαρίου ἀρχιεπισκόπου Ἱερουσόλυμων ὁ Γρηγόριος. Εἴτα μεθ' ἡμέρας ὀλίγας παρεκάλεσεν τὸν ἀρχιεπίσκοπον τοῦ ἀπολῦσαι αὐτὸν, ἵνα ἐξέλθῃ εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἀσπάζεσθαι τοὺς ἐκεῖσε Πατέρας. Καὶ ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀπελθεῖν. Ὁ δὲ ἅπας χαίρων, καὶ διδραμεν τὰ μοναστήρια τῶν ἐκεῖσε, μεγάλως ὠφελήθεις παρὰ τῆς αὐτῶν παραινέσεως· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς πλεονα κατάνυξιν καὶ σπουδαιότερον αὐτὸν ἐλθεῖν. Ποιήσας δὲ ἐκεῖ ἐνικυτὴν ξίνα, ἀσπασάμενος τοὺς ἀδελφοὺς, αἰτεῖ τὸ παρ' αὐτῶν εὐχὴν λαβεῖν· ἔμελλεν γὰρ ἐπὶ τὴν ἐσωτέραν ἔρημον πορεύεσθαι. Ἐπευξαμένων δὲ αὐτῷ πάντων τῶν ἀδελφῶν, ἀέλυσαν αὐτὸν λέγοντες, Πορεύου, τέκνον, ἐν εἰρήνῃ·

(98) Primum quidem mirere, adolescentem e clero episcopi Agrigentini ab archiepiscopo Hierosolymorum susceptum et diaconum factum esse: cum jam concilium Chalcedonense can. 20 edixisset: *Ei δὲ τις ἐπίσκοπος μετὰ τὸν ὄρον τοῦτον ἄλλω ἐπισκόπῳ προσήκοντα δέξεται κληρικόν, ἔσται ἀκοινώνητον εἶναι καὶ τὸν δεχθέντα καὶ τὸν δέξαντον, ἕως ἂν ὁ μεταστὰς κληρικὸς εἰς τὴν ἵδαν ἀπανέλθῃ· Ἐκκλησίαν.* Id est: *Si quis autem episcopus post hanc definitionem susceperit clericum ad alium episcopum pertinentem; placuit, et susceptum et suscipientem communione privari, donec is, qui migraverat clericus ad propriam fuerit regressus Ecclesiam.* Sed fortasse hac se lege non teneri putavit archiepiscopus, quod Gregorium jam monachum apud se haberet, et inter subditos numeraret. Illud potius mirandum, qui a Latino episcopo clericus factus esset, mox Græco sive Syriaco ritu diaconum institutum fuisse. Cæterum ne hoc quidem per ea tempora insolens omnino atque novum dici possit. Nam de Theodoro Græco monacho Tarsi in Cilicia nato, quem Vitalianus pont. max. archiepiscopum in Britanniam misit, hæc versa vice a Beda acceptimus (Hist. Angl. lib. iv, c. 1): *Qui subdiaconus ordinatus, quatuor expectavit menses, donec illi coma cresceret, quo in coronam tonderi posset. Habuerat enim tonsuram more Orientalium sancti Pauli apostoli: qui ordinatus est a Vitaliano papa anno Dominicæ incarnationis dclxviii.* Contra vero Gregorius diaconus Ecclesiæ Mediolanensis sub Ambrosio, cum se Constantinopolim contulisset, Nicomedienensis episcopus factus fuerat: quem quidem Ambrosius, ut est apud Sozomenum (lib. viii, cap. 6), litteris ad Nectarium datis, sacerdotio deturbandum censuit, at longe alia de causa, quam

Abum simul ceperunt episcopus et monachi et Gregorii parentes. Atqui hi deum salute episcopo et monachis dicta, domum suam cum gaudio reversi sunt, Dei benignitatem celebrantes, qui filio conservato tantum eis beneficium contulisset. Monachi vero dies tres apud sanctissimum episcopum Potamionem commorati, honore illi habito discendi facultatem commorati, honore illi habito discendi facultatem impetrarunt, et Panormum usque deducti sunt: unde Romam navigarunt, atque incolumos ad monasterium suum pervenerunt.

XXVIII. At vero Gregorius Hierosolymis impiger, magno studio atque amoris ardore perpetuo vigilans, divinarum Litterarum mediationi incumbabat. Ubi vero sancta dies Pentecostæ advenit, a sancto archiepiscopo Hierosolymorum inter diaconos (98) cooptatus est. [xliii] Tum diebus aliquot exactis, commatum postulavit, ut in Olivarum montem ire liceret, Patres salutandi causa, qui illic degerent (99). Quo impetrato lætus abiit, et tractus illius monasteria peragravit, magno utilitatis fructu, ex patrum illorum hortationibus percepto, majore animi angore, ac vehementiori proficiendi voluntate suscepta. Enimvero apud eos annum diversatus, cum discessionem pararet, petiit a fratribus, ut sibi bene precarentur, quod nempe in penitiora deserta esset profecturus. Cui fratres omnes fausta apprecati, hæc abeunti addidere: Perge, filii, Deo propitio; fides et charitas, qua Deum complecteris, tibi salutem

quod Latinus diaconus fuisset. Quinetiam usque ad Celestini III; pont. max. ævum, non omnes hæc religioni duxisse videntur episcopi; cum hic cardinali S. Laurentii legato in Siciliam rescripserit: *Licet culpandus sit episcopus Latinus, qui clericos suos a Græco sacri antistitis ordinari; quantum tamen talis mos ab Ecclesia toleratur, impediri non debet ab executione ordinum taliter susceptorum.* (V. Morin. De sacr. Ord. P. I. c. 3, n. 3.) Mirum etiam est Gregorium annorum viginti diaconum esse designatum. Sunt tamen, qui Syricum pont. max. constituisse arbitrentur: ut *acoluthus et subdiaconus post vicesimum ætatis annum, si se primitus continentia præeunte dignum probavit, ad diaconi gradum accedat* (Epist. ad Himer. episc. Terrac. n. 9). Verum non satis explorata ea lectio est: Cum in aliis codicibus pro *vicesimum* scriptum sit *tricesimum*, ut Harduinus in margine indicavit (Conc. t. I, p. 850). Num autem ubique definitus annorum numerus esset, ante quos nemo diaconus fieri posset, non reperio. Hæc Patres concilii Aquisgranensis anno 816, sæd docuere (apud Hard. t. IV, p. 1063): *A viginti quinque annis et supra in tabernaculo servire ipsis (Levitici) mandatum est. Quam regulam sancti Patres et in Novo Testamento constituerunt.* V. can. 14, conc. Trull.

(99) Apud Cyrillum Scythopolitanum sive potius Metaphrastem in Vita Euthymii leges (n. 105), monasterium ibi fuisse Gabrielii presbyteri et hegumeni ἐν τῇ πρὸς τῷ κοιλάδι τοῦ σεβαστοῦ ναοῦ, ὃς ἀπὸ τῆς ἀγίας ὠνόμαστο Ἀναλήψεως. *In valle venerabilis templi ad Orientem, quod nomine sanctæ Assumptionis donatum fuerat.* Quo de templo, quod in montis vertice erat, meminit etiam in Vita Sabæ (n. 45).

sit. Cum igitur Olivarum montem reliquisset, in viam se dedit, quæ in deserta duceret, ac tertio post die monachum invenit horæ sextæ preceatione peragentem. Atque id divino consilio factum dico, quomodo alias contigisse dictum est: monachus scilicet, qui juvenis protectionem et causam nosset, absolutis precibus ipsum advocavit, et quo pergeret, interrogavit. Cui ille: Quo me Christus deducet: volo enim, si Dominus annuat, in deserta penetrare. At monachus: Mecum, inquit, proficiscendum tibi est, fili. Itaque simul dierum viginti iter emensi, nescio quo in loco constitere, ubi monachus procul Gregorio cellulam demonstravit, ante quam binæ palmæ erant; tum hæc adjecit: In ea cellula, fili, magnus habitat Pater; si salvus esse vis, accede illuc; cum ostium pulsaveris, siquidem [xlv] ille psalmis operam det, extra cellulam subsistes, et quod reliquum erit psalmorum, cum ipso absolves: post hæc ille te omnino in colloquium admittet. Mihi jam alio abeundum est (1). Ac monachus quidem post mutua officia discessit, eumque solum reliquit. Gregorius vero flexis genibus sic precari cœpit: Domine Jesu Christe Deus noster, qui Patres omnes servasti, quicunque in hæc loca ingressi tibi placuerunt, ipse me quoque abjectum ac nequam accipe, ac flagitia mihi remitte: neque enim voluntas tua est perire quemquam, quin omnes homines ad veritatis cognitionem pervenire cupis.

XXIX. Hæc precatus surrexit, ac salutari signo usurpato (2), ad cellulam accessit. Stans autem auscultando sensit monachum psalmis intentum esse, et cum eo quasi turbam canentium audire sibi visus est; sed ubi ad cellulam magis appropinquavit, tres veluti voces simul concinentes audiit: cumque cellula proximus astartet, pulsare ausus non est: psalmos tantum cum eo recitavit, dum hora nona absolveretur. Ille subinde ad cellulæ ostium (3) inclinavit sese, et clamans sic ait: Gregori fili, huc ad nos ingredere. Quem ut audiit Gregorius, ad pedes senis accurrens procidit, et lacrymans dixit: Miserere mei, Pater, atque hominem scelestum precibus juva, ut animam meam Deus servet. Senex vero: Deus, inquit, tui,

ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη, ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Θεόν, σώσει σε. Ἐξεληθὼν δὲ ἐκ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν ἤρξατο τῆς ὁδοῦ τῆς ἐρήμου, καὶ μεθ' ἡμέρας τρεῖς εὗρεν μοναχὸν τινα ποιοῦντα εὐχὴν τῆς ἑκτης ὥρας. Τοῦτο δὲ λέγων κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ὥς καὶ πῦρ ἐρρηγται γεγενέσθαι· καὶ γνοὺς ὁ μοναχὸς, ἔτι ζητεῖ ὁ νέος ἀπελθεῖν καὶ σωθῆναι, προσκαλεσάμενος αὐτὸν ὁ μοναχὸς λέγει αὐτῷ μετὰ τὸ πληρῶσαι αὐτὸν τὴν εὐχὴν· Ποῦ πορεύῃ, τέκνον; Ὁ δὲ φησιν· Ὅπου ὁ Χριστὸς ὡδηγήσει· βούλομαι δὲ, ἐὰν ὁ Κύριος κελεύει, ἐπὶ τὴν ἔρημον εἰσβαλεῖσθαι. Λέγει αὐτῷ ὁ μοναχὸς· Ἐλθέ μετ' ἐμοῦ, τέκνον. Καὶ περιπατήσαντες ὁδὸν ἡμερῶν εἴκοσι, ἔρχονται ἐν τινὶ τόπῳ· καὶ δείκνυσιν αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν ὁ μοναχὸς κελλίον ἔχον δύο φοινίκας ἔμπροσθεν τοῦ κελλίου, καὶ λέγει αὐτῷ· Τέκνον, ἐν τῷ κελλίῳ ἐκείνῳ ἐστὶν Πατὴρ μέγας· ἐὰν βούλει σωθῆναι, ἔκει ἀπελθὼν καὶ κρούσας εἰς τὴν θύραν, εἰ μὲν ψάλλει, σὺν αὐτῷ πληρῶσον ἑωθεν ἐστὼς τοῦ κελλίου, καὶ μετὰ ταῦτα πάντως ἀπολογήσεται σοι· ἐγὼ γὰρ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ ἀπέρχομαι. Καὶ βαλόντες ἀλλήλοις μετάνοιαν, ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ὁ μοναχὸς ἀφίς αὐτὸν μόνον. Καὶ κλίνας τὰ γόνατα αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος, εὐξάτο λέγων οὕτως· Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ σώσας πάντας τοὺς Πατέρας τοὺς σοι εὐαρεστήσαντας, τοὺς ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἐμβατεύσαντας, αὐτὸς πρόσδεξαι καὶ τὴν ταπεινὴν καὶ ἁμαρτωλὴν, καὶ συγχώρησόν μοι τὰς ἁμαρτίας· ὅτι οὐκ ἔστιν σοι θέλημα ἀπολέσθαι τινὰ, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας βούλει ἔρχεσθαι.

ΚΘ. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, ἀναστὰς περιεσφάγισεν ἑαυτὸν, καὶ ἀπῆλθεν ἕως πλησίον τοῦ κελλίου, καὶ ἐστὼς καὶ ἀκροασάμενος ἤκουσεν αὐτοῦ ψάλλοντος, καὶ ὥσπερ ὄχλου πολλοῦ τινος, ὡς ἑδῶκε, σὺν αὐτῷ. Ἐγγίσας δὲ τῷ κελλίῳ καὶ πάλιν ἀκροασάμενος, ἤκουσεν ὥσπερ τριῶν φωνῶν τινῶν ψαλλόντων, καὶ ἐγγίσας τῷ κελλίῳ καὶ ἐστὼς, οὐκ ἐτόλμησεν κρούσαι, μόνον συνέψαλλεν αὐτῷ ἕως τοῦ πληρῶσαι αὐτὸν τὴν ἐννάτην. Καὶ μετὰ ταῦτα, παρέκψεν διὰ τῆς θύρας τοῦ κελλίου, καὶ φωνήσας οὕτως εἶπεν· Τέκνον Γρηγόριε, εἰσελθε πρὸς ἡμᾶς. Ὁ δὲ ἀκούσας, δραμὸν τοῖς ποσὶν τοῦ γέροντος, προσέπιπεν μετὰ δακρύων λέγων· Ἐλέησόν με, Πάτερ, καὶ εὐξάι ὑπὲρ ἑμαυτοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἵνα σώσει ὁ Θεὸς τὴν ψυχὴν μου. Ὁ δὲ γέρον ἰδὼν λέγει αὐτῷ· Ὁ Θεός

(1) Cod. 2, ἐν ἐτέρῳ τόπῳ πορεύομαι.

(2) Quam veteri inter Christianos consuetudine fiat, ut religionis ergo signum crucis in fronte describamus, Tertullianus in primis nos docet (*De cor.* c. 5; et *Adv. Marc.* l. iii, c. 22); de signaculo autem, quod a fronte ad pectus ducitur, loqui idem videtur, cum ad uxorem scripsit (lib. ii. c. 5): *Latebisne tu, cum lectulum, cum corpusculum tuum signas?* Nec aliud, opinor, indicavit Rufinus, cum de Ecclesiæ suæ consuetudine ait (*Apol.* l. i, n. 5): *Cum omnes Ecclesiæ ita sacramentum Symboli tradant, ut postquam dixerint: Peccatorum remissionem, addant: Carnis resurrectionem, sancta Aquileiensis Ecclesia, Dei spiritu futuras adversum nos calumnias prævidente, ubi tradit: Carnis resurrectionem, addit unius pronomini syllabam: et pro eo, quod ceteri dicunt: Carnis resur-*

rectionem, nos dicimus: Hujus carnis resurrectionem; quo scilicet frontem, ut mos est, in fine Symboli signaculo contingentes, et ore carnis hujus, videlicet quam contingimus, resurrectionem facientes, omnem venenatæ adversum nos lingue calumniandi aditum perstruamus. Quibus verbis morem indicare videtur, qui adhuc viget, ut crucis signum sub Symboli conclusionem a fronte ad pectus ducatur. Planius etiam res eadem significatur in Actis sancti Theodoti apud Ruinartium (p. 545, § 21): *Totumque corpus suum signo crucis muniens, in stadium processit animo imperterrito.* Quæ hinc occurrunt in Actis sanctæ Restitutæ V. et M. (c. 2, n. 10), quanquam ea non bene Castellius de signis per totum corpus iteratis accepit. (*Enarrat. in Acta*, p. 142.)

(3) Cod. 2, διὰ τῆς θύρας τοῦ κελλίου.

ἐλεῖσθαι, τέκνον, καὶ δῶσαι σοι κατὰ τὸν κόπον ἅλι, misceatur, itaque pro laboribus tuis remuneretur. Ex eo die annos quatuor apud senem fuit Gregorius, atque inde rhetoricæ universæ et grammaticæ præcepta hausit, ac philosophiam atque astronomiam edidicit eo successu, ut paulatim tanquam alter Chrysostomus evaserit (4). Eum denique senex de [xlv] discessione cogitantem fausta omnia apprecatus dimisit, prædictis adversis rebus, quas erat subiturus. Ille vero Hierosolyma reversus est.

Α'. Καὶ ἐδέξατο αὐτὸν ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ ἀρχιεπίσκοπος· μετὰ χαρᾶς πολλῆς, καὶ ποιήσας πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐναυτὸν ἓνα κατατρυφῶν τῶν ἁγίων τῶν ἐκεῖσε ὄντων πατρικῶν ἀνδρῶν, μετὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνων παρεκάλεσεν τὸν ἀρχιεπίσκοπον, ἵνα ἀπολύσῃ αὐτὸν, καὶ εὗρεται ὑπὲρ αὐτοῦ. Καὶ ἐπευξήμενος αὐτῷ ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ὁπίσταν αὐτὸν μετὰ χαρᾶς. Ἐξῆλθεν δὲ ἀπὸ Ἱεροσολύμων τῇ δεκάτῃ τοῦ Ἀπριλίου μηνός, καὶ ὄρχητο εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ ἐκεῖσε λαθὼν καλλίον παρὰ τοῦ ὀγίου Εὐσταθίου τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν ἐκεῖσε, ἰθάα ὁ ἅγιος Πατὴρ ἡμῶν ὁ μέγας Βασίλειος τὴν Ἐξαήμερον ἐρμήνευσεν, ἔρξατο τοὺς περὶ τῶν δογμάτων ὑποτίθεσθαι λόγους, ὥστε μὴ δύνασθαι τῶν σφῶν τῆς Ἀντιοχείας ἀνταποκριθῆναι αὐτῷ· ἦν γὰρ ἔχων χάρισμα πνευματικὸν ὁ ἀνὴρ. Ποιήσας δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ Γρηγόριος· ἐναυτὸν ἓνα, καὶ θαυμασθεὶς μεγάλως, καὶ ὑπὸ πάντων ἐπαινεθεὶς, συνταξάμενος τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, κατέλαθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ἐδέξατο αὐτὸν ὁ ἡγού-

XXX. Ac reducem eum sanctus archiepiscopus magna cum lætitia accepit, et annum præterea apud se habuit Hierosolymis, ubi sanctorum Patrum, qui illic erant, societate plurimum est delectatus. Post id tempus cum abundi facultatem ab archiepiscopo petisset, et ut sibi bene precaretur (5), rogasset, tam ille, quam reliqui sancti viri Gregorium votis omnibus prosequuti non sine gaudio dimiserunt. Discessit autem Hierosolymis iv Idus Apriles (6), venitque Antiochiam, ubi, hospitio acceptus a sancto urbis illius archiepiscopo (7), in ea cellula habitavit, in qua sanctus Pater noster magnus Basilius Hexaameron interpretatus est, atque ibi sermones de dogmatis proponere cœpit ejusmodi, ut qui Antiochiæ sapientes habebantur cum eo certare non possent. Sapientia enim illi quædam divina inesse videbatur (8). Porro Antiochiæ Gregorius annum transegit, magna admiratione affectus, et omnium laudibus commendatus. Inde annuente episcopo et fratribus digressus,

(4) *Hæc quidem Chrysostomi appellatio*, inquit Fabricius (Bibl. Gr. t. VII, c. 15, p. 553), *at quot sæculis ipso recentior est, ut notat Savilius in limine notar. ad Chrysostomum; itaque et Sozomeni codicibus a juniore aliquo adjecta, et a Valesio ommissa. Tamen a tempore s. actæ synodi anno 680, Constantinopoli celebratæ communiter obtinuit.* Verum, pace tantorum virorum dixim, non ita se res habet. Jam enim ab anno 555 ea appellatio vulgata erat, et omnium ore usurpabatur, testem habeo Vigilium Pont. Max. in *Constitutio*, in quo hæc leges (apud Hard. Conc. t. III, p. 58): *Hanc autem regulam et in sanctorum Joannis Constantinopolitani episcopi, quem Chrysostomum vocant, atque Flaviani ejusdem civitatis episcopi veneranda memoria constat esse servatam.* (V. et Theodoret. in line Hist.)

(5) Cod. 1, καὶ εὗρεται περὶ αὐτοῦ.

(6) Cod. 1, τῇ δεκάτῃ τοῦ Ἀπριλίου.

(7) Dele, sodes, nomen *Eustathii*, temere imperitæque a scriba insertum. Quid enim magis discrepat? Sanctus Eustathius concilii Nicæni temporibus florebat, nec ultra annum 337, vixisse putatur. (V. Hist. Chronol. Patriarch. Antioch. apud Bolland. t. I, Jul.) Alium Eustathium in fastis Antiochenis frustra quæras; at vero Gregorius noster Antiochiam venit anno 586. Quo tempore Ecclesiam illam regerat, qui multis laudibus ab Evagrio (lib. V, c. 6) celebratur, Gregorius I. (V. Quien. Or. Chr. t. II, p. 757.)

Eustathium tamen istum recipit ultro Lancia (n. 16) quo seriem augrat patriarcharum Antiochenorum; nec videt clausum esse locum, sedem illam tum occupante Macario Monotheleta. Gregorium enim nostrum Antiochiam migrasse censet anno 677 (n. 15). At anno, qui hunc proxime consecutus est, scripta est Divalis sacra Constantiniani Pogonati ad Donum pont. max. in qua

ille se præsentem interrogasse testatur in regia urbe Μακάριον τῆς Θεουπολιτῶν πόλεως, sive Antiochenum patriarcham: sic enim eam urbem appellabant: eundemque iterum et tertio memorat (Hard. t. III, p. 1015), tanquam jamdiu pontificatu potitum et veterem controversiarum auctorem. (Vide Quien. Or. Chr. t. II, p. 742.)

Quod ad Basilium pertinet, quem Leontius Antiochiæ versatum affirmat, nihil de ea re dubitandum esset, siquidem vera Socrates scripsisset, cum Basilium magnum, illum ipsum esse existimavit (Hist. l. vi, c. 3), quocum Joanni Chrysostomo amicitia fuit: quem et in libris de sacerdotio secum colloquentem induxit. Verum nemo jam ignorat falsum esse Socratem, et Basilium multo ante natum, quam Joannem: æqualem contra fuisse Basilium Raphanæ episcopum, qui anno 381, synodo Constantinopolitanæ subscripsit; qui cum non multum Antiochia distaret, veri utique similis est, cum Chrysostomo familiariter versatum esse. Sed tamen, cum sciamus Basilium Magnum peragrasse Palæstinam, Cœlen et Mesopotamiam, in ipso itinere Antiochiam nobilem urbem cur lustrare noluisset putemus? Porro novem illas homilias pulcherrimas in Hexaameron a Basilio scriptas censet Garnierus ante episcopatum (in Vita c. 41, n. 2); sedi ubi composuerit, non addit. Ex tempore pronuntiatis putare videtur Tillemontius (t. IX, p. 289): sed tam comptum opus ne ex Basili quidem ore sine magna commentatione fluere potuisse crediderim. Valeat igitur aliquid Leontii nostri testimonium, et hoc saltem vere affirmare statuamus, famam tum fuisse et hominum opinionem, revera Basilium Antiochiæ in cellula illa, quam Gregorius noster habitavit, nonnulla in Hexaameron commentatum esse.

(8) Cod. 2, ἔχων χάριν πνευματικὴν.

Constantinopolim profectus est. Qua in urbe apud praefectum monasterii Sanctorum Sergii et Bacchi hospitium invenit (9). Ibidem, cum sancti [xLvi] Patris nostri Joannis Chrysostomi libros reperisset, eosque diligenter percurrisset, de se ipso querebatur, et: Heu me miserum, aielat, quid ego faciam? quo pacto fraudulentas inimici cogitationes effugiam? quomodo de tot viri huius invictis virtutibus parare mihi aliquot possim? at profecto indignus ego sum, qui tantorum ejus tamque illustrium recte factorum vestigia subsequar. Hoc tamen suppliciter per Patris huius mansuetudinem a singulari Dei erga nos misericordia peto atque imploro, ut iis ignoscat, quæ a me quotidie admittuntur (10).

XXI. At vero praefectus, cum quotidie ob oculos haberet constantem hominis tolerantiam, psalmodie suavissimè hilaritatem, summæ abstinentiæ studium: quippe hebdomadem totam usque ad Sabbatum jejunos perdurabat, ac subiinde oleis et sale contentus erat: tum divinarum Litterarum meditationem perpetuasque vigilias; hæc omnia ad archiepiscopum Constantinopolitanum retulit (11), eumque sic est allocutus: Pater venerande, hospes quidam diaconus in monasterium meum advenit eximio plane aspectu, sed virtutis professione etiam magis spectandus, sapiens lectioni intentus, divinarum Litterarum interpret adeo [xLvi] excellens, ut meo quidem iudicio par huic alter inveniri hodie in hac urbe non possit, postquam nempe sacram istam divinamque sapientiam tuam exceperimus. Hæc vero ut audivit archiepiscopus, mirifice lætatus est, ac praefecto respondens: Habemus, inquit, hic homines sapientes: hos ad te mittemus, ut, antequam ille sciat a nobis missos esse, causam ipsi aliquam prætexentes convenient, ac sermonem cum eo habeant, itaque

(9) Causam si quæras, cur Gregorius in id monasterium, præ aliis, quæ multa erant Constantinopoli, diverterit, hæc fuisse videtur, quod Latinus et monachorum Romanorum erat. In Synaxariis, et adnotavit Cangius (*Constantinop. Christ.* l. b. iv, n. 88) ad 12 mensis Martii in Vita sancti Theophanis, *Hormisdæ monasterium* appellatur, et solum dicitur prope palatium, nomen loco ab Hormisdæ Saporis regis Persarum fratre, qui se Constantinopolim receperat (Ammian. l. xvi, n. 17). Sed Procopius, qui templum a Justiniano conditum tradit (*De ædific. Just.* l. i, c. 4), nihil addit de monasterio, et templum exstructum dicit, *παρά τὴν βασιλειᾶς αὐτῆς, ἢ Ὁρμυζδου τὴν παλαιὰν ἐπὶ νομόν ἦν*. Apud Regiam, quæ Hormisdæ olim dicebatur. Cedrenus contra (l. i, p. 366, n. 147) nos docet, binis a Justiniano ibidem ædificatis templis, altero sanctis martyribus Sergio et Baccho, altero sanctis principibus apostolorum dicato, palatii partem, quæ nunc spectabatur, et, quam ipse privatus incolerat domum, simul conjuncta esse, atque ex his omnibus illustrium virorum monasterium existisse. Optime vero his respondent quæ habet Vigilus in epistola ad universam Ecclesiam (Hard. Conc. t. III, p. 5): *Nam cum ad beati Petri ecclesiam in Hormisdæ fundatam Augusto mense super præterito fuissimus*, etc. Tutum enim sibi perflugium illic fore Vigilus speraverat, quod Græci

αμενος τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου. Κάκεισε εὐρὼν τὰς βίβλους τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ αὐτὰς διεξεῖθαι ὁ μακάριος Γρηγόριος, αὐτὴν ταλανίζων ἔλεγεν· Οἶμοι! τί πράξω ὁ τάλας ἐγώ; πῶς δυνηθῶ ἄρα ἐκφυγεῖν τὰς τοῦ ἐχθροῦ κακοτεχνούς ἐπινοίας; πῶς δυνηθῶ καταλαβεῖν ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ καὶ ἀνεικάστων ἀρετῶν, καὶ ἐκ τῶν μυρίων ὀλίγας κτήσασθαι; ἀλλ' ὅμως οὐκ εἰμὶ ἀξίος τῶν τοσαύτων αὐτοῦ καὶ μεγάλων κατορθωμάτων ἐπακόλουθος γενέσθαι. Ἄλλ' ἵκετεύω καὶ δυνάμει τὸν φιλοκρίτμονα Θεὸν ἡμῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς τὸ πρῶτον, ὥπως συγχωρήσῃ τὰ παρ' ἐμοῦ πραττόμενα καθ' ἑκάστην ἡμέραν.

Β ΛΑ'. Θεωρῶν δὲ ὁ ἡγούμενος τὸ ἐπίμονον τῆς καρτερίας, καὶ τὸ ἡδὺ καὶ χαλῶμενον τῆς ψαλμωδίας, πάλιν δὲ τῆς ἀκρας ἐγκρατείας· τὴν γὰρ ἐβδομάδι διόκλητρον ἀπετέλει μὴ γενόμενος ὅλως ἕως τοῦ Σαββάτου, καὶ τοῦτο λαχνοῖς μόνον ἐπαρκούμενος καὶ ἄλατι· εἰτα πάλιν ἐν τῇ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν σχολάζων ἀεὶ καὶ τὸ ἀγρυπνον αὐτοῦ πάντοτε, ἀνήγγειλεν τὰ κατ' αὐτοῦ ὁ ἡγούμενος· τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλειος, λέγων αὐτῷ· Πάτερ τίμιε, κατήντησεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ μου ξένος τις διάκονος πάνυ ὠραῖος τῇ θείᾳ, πάλιν δὲ καὶ ἀσκησιν ἔχων καὶ βίον ἐνάρετον, σοφὸς δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν προσέχων καὶ ἐρμηνευῶν τὰς θείας Γραφάς, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μὴ εὐρίσκεισθαι ἑτερόν· C τίνα σήμερον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, οὐκ οἶδα, εἰ μὴ σοῦ αὐτοῦ ἡ θεία καὶ ἐρὰ σοφία. Ταῦτα δὲ ἀκούσας ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἐχάρη πάνυ, καὶ λέγει τῷ ἡγούμενῳ· Ἐχομεν ἐν ταῦθα ἄνδρας σοφοῦς· ἀποστελοῦμεν πρὸς σέ, ὡς ἐκεῖνου μὴ γνόντος, ὅτι ἐξ ἡμῶν ἀπεστάλησαν, διὰ προφάσεώς τινος, καὶ ἰδῶσιν αὐτὸν καὶ διαλεχθῶσιν μετὰ τοῦ ἀνδρός, καὶ οὕτως καὶ ἡμεῖς αὐτὸν θεωροῦμεν. Λέγει ὁ ἡγούμενος τῷ ἀρ-

in eo monasterio non essent, et inter suos se futurum intelligeret. Cæterum aliquandiu pontifices maximos de possessione deturbatos constat, cum Joannes VIII, epist. 109 (apud Hard. Conc. t. VI, p. 87) Basilio, Constantino et Alexandro Augg. gratias agere se scribat, *quod monasterium Sancti Sergii intra vestram regiam urbem constitutum, quod sancta Romana Ecclesia jure proprio quondam retinuit, divina inspiratione repleti, pro honore principis apostolorum nostro præsulatu reddidistis*. Alia tamen duo præterea Romanorum monasteria Constantinopoli fuisse sæculo vi, apparet in subscriptionibus monachorum, qui concilio Constantinopolitano sub Mena adfuerunt, inter quos sunt *Paulus presbyter et prior monasterii Romanorum, Anastasius presbyter et prior monasterii Romanorum*. (Hard. Conc. t. II, p. 1211.)

(10) Cod. I, xxi' ἐκάστην δεῖν.

(11) Illic vero scriba in numerato non habuit, quem eo tempore archiepiscopum Constantinopolitanum nominaret. Erat porro jam ab anno 582, Joannes IV, cognomento Νηστευτής, sive, ut Augustini utar verbo, *Jejunator*. (Cuper. in Hist. Chron. Patr. Const. n. 32, apud Boll. t. I, Aug.) Quæ autem paulo inferius de ejus sapientia a praefecto dicuntur, ea obsequii ergo officio quidem, sed tamen non sine titulo prolata putes. Quamquam enim Joannes ab adolescentia aurilicium officinas

χειριστόν· Τῇ νυκτὶ, δέσποτα, ἀπόλυσον πρὸς ἡμᾶς, ὅταν τὰς μεσονυκτιὰς ἐπιτελεῖ εὐχάς· οὐ γὰρ δύναται τινε παρῆρσι αὐθιγαί· τὸ ταπεινὸν γὰρ καὶ ἥσυχον κέκτηται φρόνημα.

AB. Ἐν δὲ τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ προσκαλεσάμενος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίνου χαρτοφύλακα καὶ διάκονον, καὶ Μάξιμον φιλόσοφον, ἀμφοτέρους διακόνους, λέγει αὐτοῖς· Ἀπέλθατε, τέκνα μου, ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἀγίου Σεργίου, καὶ ἴδετε ἀνθρώπων τινα ἐκεῖ ξένον, καὶ προσαγορεύσαντες αὐτὸν τῇ περὶ τοῦ τιμῆ ἀσπάσασθε αὐτόν. Καὶ ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς ἀναγνώσεως, πρῶτον μὲν ἐξ ὧν ὁ εἰσλαβὼν βιβλίον ἀναγνώσει. Εἴτα εἰς δευτέραν ἀναγνώσιν ἐπιβόησε τῷ ἀνθρώπῳ τὰ Ἀπόρρητα τοῦ Θεολόγου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ πάντως γνῶσαι ἔχετε τὴν τοῦ ἀνδρὸς σοφίαν, μὴ σκανδαλίζοντες αὐτὸν τὸ ὅλωρ. Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον· Γένοιτο ὃ ἐπέταξας, δέσποτα. Ἀπελθόντες δὲ οἱ δύο διάκονοι καὶ χροῦσαντες εἰσέλθον ἐν τῷ μοναστηρίῳ· καὶ εὗρον τὸν Γρηγόριον μετὰ ἐτέρων τριῶν μοναχῶν ψάλλοντας τὰ μεσονυκτιὰ, τὸ, « Κύριε, ἰδοὺμασάς με καὶ ἔγνωσ με. » Καὶ εὐξάμενοι οἱ ἄνδρες τῇ περὶ τοῦ τιμῆ, ἡσπᾶσαντο τοὺς μοναχούς· καὶ τὸν Γρηγόριον. Καὶ καθεσθόντων αὐτῶν εἰσέλθεν καὶ ὁ ἡγούμενος, καὶ ἐκαθέσθη καὶ αὐτοὺς σὺν αὐτοῖς, καὶ εἶπεν ὁ ἡγούμενος· Λαβέτω τὴν βίβλον εἰς ἓκ τῶν πατριαρχικῶν, καὶ ἀναγνῶ εἰς ὠφέλειαν ἡμῶν. Λαβὼν δὲ ὁ χαρτοφύλαξ τὴν

eum nos quoque videamus. Cui præfectus : Hac, inquit, nocte, domine, illos ad nos mittito, cum is preces absolverit nocturnas : neque enim aliqui-quemquam audent libere ; adeo demisso est animo, et modestiam amat.

XXXII. Ea porro nocte archiepiscopus Constantino chartophylace (12) et Maximo philosopho, qui ambo diaconi erant, accessitis : Filii, inquit, mei, ad monasterium Sancti Sergii (13) pergit, ibique hominem quemdam hospitem convenit, atque compellantes eum officiose salutavit. Ubi vero l. ctionis tempus erit, primum quidem alter e vobis sumpto libro legat : deinde, cum iterum legendum fuerit, porrigite illi *Arcana* (14) sancti Patris nostri Gregorii Theologi, ac simul animadvertite, quæ sit hominis sapientia, caventes tamen, ne quam illi offensionis ansam præbeatis. Illi vero cum se, quæ præscripsisset, facturos respondissent, ad monasterium profecti sunt, pulsatoque ostio introducti, Gregorium ac tres cum eo monachos invenerunt, qui nocturnos psalmos canentes ea tum verba pronuntiabant, « Domine, probasti me et cognovisti me¹² : » quibus, post peractas rite preces, [XLVIII] salutem dixere. Cum autem consedisset, præfectus quoque ingressus simul adsedit, atque ait : Quidni de vobis, qui e patriarchæ domo estis, librum alteruter capiat, et in nostram utilitatem aliquid legat ? igitur chartophylax, libro in manus sumpto (15), sermonem sancti Joannis Chrysostomi (16),

magis, quam litterarum ludos celebravit ; unde in Menologio Basiliano (die VIII Septembr.), χαρακτήρ τῆς τέχνης, sive arte calator appellatur ; ingenio tamen ac solertia effecit postea, ut probabilis quæque scriptor haberetur, cujus quidem opera partim perditæ sunt, partim adhuc exstare putantur (V. Cavem. Sæc. Eutych. an. 585, et Bonacchium ad calcem Oper. sancti Zenon.) Item et famam virtutis ac sanctitatis apud Græcos habuit, sed quam facta ejus quedam elevant, pertinacia in primis *Œcumenici* nomen usurpantis, cum et Pelagius II, et Gregorius Magnus pontifices maximi abstinere eum illa appellatione sæpe jussissent. Qua de re legendus tibi Cuperus (ibid. in parergo 6) et quæ in Calendario C. P. ad diem 2 Septembris abnotata reperies.

(12) Hujus diaconi et chartophylacis mentio, opinor, est in septima synodo actione 5, in qua prolatus liber ejus dicitur, a Theophilo diacono et scevophylace Ecclesiæ Constantinopolitanæ in tabulario inventus, hoc titulo : Κωνσταντίνου διακόνου καὶ χαρτοφύλακος τῆς ἀγιοτάτης τοῦ Θεοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως εἰς πάντας τοὺς ἁγίους μάρτυρας, οὗ ἡ ἀρχή· Αἱ μὲν Χριστοῦ πασηγούρες (apud Hard. Conc. t. IV, p. 310) : nempe : *Constantini diaconi et chartophylacis sanctissimæ Dei Magnæ ecclesiæ Constantinopolitane, in omnes sanctos martyres, cujus initium est : Christi quidem celebritates.* Tum locus insignis ejus laudationis subijcitur. De Maximo autem, qui *philosophus* fuisse dicitur, cum multi eo nomine scriptores exstiterint, difficile est indicare, quem ille locum habeat, aut quorum operum auctor fuerit, siquidem aliquid in scriptis reliquerit, quod in hominum manus venerit.

Quæret vero hic aliquis, cum Leontio diacono quæque nomina tenuerit, quo pacto archiepiscopi nomen ignorare potuerit. Verum non ego

Leontio ignotam archiepiscopi nomenclaturam putarim, sed consilio fortasse ab eo neminem eorum, qui dignitate eminent, propria appellatione designatum, ne ejus etiam nomen proferre deberet, quem omnino nollet nominare : magni scilicet Gregorii, cui Sabaitæ omnes plurimum Romæ tantquam monasterii sui conditori debebant. Negligentius enim is gressisse in Gregorii nostri causa videbatur, et pœnam homini innocenti irrogasse.

(13) Cod. 2, τοῦ ἁγίου Σεργίου καὶ Βάχχου.

(14) Ἀπόρρητα hic sive *Arcana* Gregorii Nazianzeni appellatur, opinor, tractatus *De fide*, quem Rufinus Aquileiensis Latine reddidit, Græce nemo hactenus vulgavit. In eo quippe Gregorius mysteria catholicæ professionis exponit, et arcana Christi appellationes, quæ divinis in libris occurrunt, quamplurimas explicat. Tractatum Græce exstare in bibliotheca Vaticana, ex Simleri auctoritate scripsit Fabricius (*B. Gr. t. VII, p. 521*) ; Augustino etiam notum fuisse indicat epistola ejus 148 (novæ edit. n. 10) ; fuere tamen, qui Latinum opus ab origine judicarent, et Ambrosio tribuerent, inter ejus opera editus est. Chiffletius Vigilio suo ascripsit, item alii aliis ; quibus omnibus Leontius quoque noster adversatur ; nisi de Gregorii versibus loqui putandum sit, quorum utique titulus est τὰ Ἀπόρρητα, quique a Billio editi sunt (t. II, a p. 161), et Latine etiam redditi. Cæterum eos non bene λόγον appellasset.

(15) Cod. 2, λαβὼν δὲ ὁ χαρτοφύλαξ τὴν βίβλον.

(16) Designatur hic homilia quarta Chrysostomi ad populum Antiochenum, quæ est Περὶ καρτερίας καὶ ὑπομονῆς ἐκ παραδειγμάτων τοῦ τε Ἰωβ καὶ τῶν τριῶν παίδων· καὶ περὶ τῆς τῶν ὁρκῶν ὁποχῆς· id est, *De patientia et tolerantia ab exemplis Jobi et trium puerorum : et de abstinentia a juramentis* (t. VI nov. edit., p. 48) : nam quatuor homiliæ in Jobum, quæ inter Chrysostomi Opera reperiuntur,

qui est de Jobo, legere cœpit. Sedebat autem Gregorius quiete admodum ac demisse, is, quæ proferebantur sollicite intentus, et lacrymas in sinum suum large fundebat. Postquam chartophylax ad sermonis finem venit, surrexerunt, ut iterum psalmos canerent: quo tempore Gregorius eodem in loco immobilis stetit, oculis in terram dejectis, ac mente ad cœlum sublata: quæ viri a patriarcha missi observabant, nec sine voluptate suavitatem canentis percipiebant, et statum ejus et constantiam mirabantur.

XXXIII. Completa denique consueta psalmodia, consedere rursus tam præfectus quam diaconi a patriarcha missi et cæteri item monachi; unus Gregorius in eo constitit loco, quem sibi sumpserat; cui præfectus: Accede, inquit, fili Gregori, lege, nosque juvato. Ille vero admonenti respondit statim: Ut jubes, Pater. Cumque diaconi librum Theologi in manibus haberent, ipsi tradiderunt, adjecitque præfectus: Arcanum sermonem legito, fili. Ille, precatione rite peracta, lectione inchoavit. Hesitabant vero diaconi, de verborum multorum explicatione solliciti, ac per præfectum rogabant, ut arcanorum versuum difficultates solveret. Quamdiu tamen beatus adolescens librum habuit in manibus, nihil ipsis respondit, illud unum locutus: Ignosce mihi, Pater. At lectione absoluta, cum cœtus dimitteretur, et illi adsedissent, præfectus interpellans: Gregori, inquit, fili, cur nobis arcanorum versuum explicationem invidisti? Cui Gregorius: Ignosce, inquit, mihi, Pater; homo enim sum scelestus ac plane rudis. Cæterum simul atque præfectus obtemperandi necessitatem intulit, vel sine libro, res ab initio accurate declarare cœpit, et Arcanorum vim ad singulos versus exponere. Cumque alia multa a viris illis beato juveni prolata essent, singula ipsis pacate tranquilleque direxit. Ubi denique interrogandi quæ vellent finem fecerunt, honore ei habito ac salute dicta, ad archiepiscopum reversi sunt, lætitia exsultantes ac Deo laudem reddentes ob ea omnia, quæ audierant [XLIX] ac viderant: ingressique omnia, quæ a Gregorio audissent, ad archiepiscopum retulerunt, illud addentes, post ipsius archiepiscopi Deo charam et omni commendatione dignam beatitudinem, virum alium in tota urbe, qui Gregorio comparari posset, neminem esse.

XXXIV. Ille cum audisset archiepiscopus, ubi illuxit, accessit chartophylace, Gregorium ad se in ædes pontificales accivit. Ille vero ut se ab archiepiscopo vocari intellexit vehementer in doluit. Inde enim quamprimum discedere, et Romam profi-

A δέλτον, ἤρξατο τὸν περὶ τοῦ Ἰωὺς λόγον τοῦ ἐν ἀγίῳ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐκαθέζετο δὲ ὁ Γρηγόριος ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ καὶ ταπεινοφροσύνῃ μετὰ παντὸς φόβου προσέγων τοῖς λεγομένοις, ἐκχέων ἀνεκδοῦς τὰ δάκρυα ἐπὶ τὸν κόλπον αὐτοῦ. Πληρώσας δὲ ὁ χαρτοφύλαξ τὴν λόγον, ἀνέστησαν πάλιν ψάλλειν· ἔστη δὲ ὁ Γρηγόριος ἐν ἐνὶ τόπῳ ἀμετακίνητος κάτω νεύων, ἄνω δὲ τοὺς νοερούς οφθαλμούς ἔχων τῆς καρδίας. Ἦσαν δὲ οἱ ἄνδρες οἱ πατριαρχικοὶ παρατηρούμενοι αὐτὸν, ἡδέως ἀκούοντες τὸ ῥῶν τῆς ψαλμωδίας αὐτοῦ καὶ τὸ ἡσυχον καὶ ἀμετακίνητον αὐτοῦ.

Β ΔΓ'. Πληρωθείσης οὖν τῆς ἐξ ἔθους ψαλμωδίας, πάλιν ἐκαθέσθησαν ὅτε ἡγούμενος καὶ οἱ πατριαρχικοὶ διάκονοι, λοιπὸν δὲ καὶ οἱ λοιποὶ μοναχοὶ, ἔμεινε δὲ ἔστως ὁ Γρηγόριος ἐν τῷ τόπῳ, ὃν ἦν ἑαυτῷ ὀρίσας. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἡγούμενος· Τέκνον Γρηγόρι, εἰσελθε, ἀνάγνωθι, καὶ ὠφέλησον ἡμᾶς. Ὁ δὲ εὐθέως ἅμα τῷ λόγῳ εἶπεν· Ὡς κελεύεις, Πάτερ. Ἐχόντες δὲ πρὸ χειρῶν τὴν βίβλον τοῦ θεολόγου οἱ πατριαρχικοὶ, ἐπέδωκαν αὐτῷ. Εἶπεν δὲ ὁ ἡγούμενος· Τὸν ἀπορρήτον λόγον ἀνάγνωθι, τέκνον. Λαθὼν δὲ εὐχὴν, ἤρξατο τοῦ ἀναγνῶναι. Ἠπόρουσαν δὲ τῶν πολλῶν λόγων τὰς ἐπιλύσεις, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν διὰ τοῦ ἡγουμένου οἱ διάκονοι δοῦναι αὐτοῖς τὰς λύσεις τῶν ἀπορρήτων στοιχείων. Ἔως δὲ εἶχεν τὴν βίβλον ὁ μακάριος ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, οὐδὲν αὐτοῖς ἀπεκρίνατο, μόνον τοῦτο λέγων· Συγχώρησόν μοι, Πάτερ· Εἴτα πληρώσας τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ γενομένης ἀπολύσεως, ἐκαθέσθησαν ἀμφοτέρω. Λέγει αὐτῷ ὁ ἡγούμενος· Τέκνον Γρηγόρι, τίνας ἔνεκεν οὐκ ὠφέλησας ἡμᾶς τὰς ἐπιλύσεις τῶν ἀπορρήτων στοιχείων; Λέγει αὐτῷ ὁ Γρηγόριος· Συγχώρησόν μοι, Πάτερ, ἄνθρωπος γὰρ εἰμι ἁμαρτωλὸς καὶ ἰδιώτης. Ἀναγκασθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου, ἤρξατο, ἄνω μέντοι τῆς βίβλου, ἐξ ἀπαρχῆς διασαφηνίζων καὶ ἐπιλύων πρὸς ἕκαστον στοιχὸν τῶν ἀπορρήτων τὴν δύναμιν. Λοιπὸν δὲ καὶ ἕτερα πολλὰ διαλεχθέντες οἱ ἄνδρες τῷ μακαρίῳ, πάντα αὐτοῖς ἀπεκρίνατο μετὰ πάσης ἡσυχίας καὶ πραότητος. Πληρώσαντες δὲ οἱ ἄνδρες τοῦ ἐπερωτᾶν αὐτὸν ὅσα ἐδοῦλοντο, συνταξάμενοι οὖν αὐτῷ τῇ πρεπούσῃ τιμῇ, ἀπῆλθον πρὸς τὴν ἀρχιεπίσκοπον χαίροντες, ἅμα καὶ δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἤκουσαν καὶ ἶδον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ εἰσελθόντες διηγέσαντο τῷ ἀρχιεπισκόπῳ πάντα ὅσα ἤκουσαν παρὰ τοῦ Γρηγορίου, λέγοντες· Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μὴ εἶναι ὅμοιον τοῦ ἀνθρώπου τούτου οὐκ οἶσμεν, μόνον ἂν ὁ ὑμέτερος θεοτήρητος καὶ ἀξίεπαίνοος μακαρίτης.

ΔΔ'. Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἐπὶ τὴν αὔριον ἀποστείλας τὸν χαρτοφύλακα μετεστέλατο τὸν Γρηγόριον ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ. Ὁ δὲ ἐλυπήθη σφόδρα διὸ ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ ἀρχιεπίσκοπος. Ἐδοῦλετο γὰρ διὰ τάχους ἐξελθεῖν ἐκεῖθεν, καὶ ἐπὶ τὴν Πά-

jure a Savilio et Montfauconio rejectæ sunt, nec ornate habitæ, quæ tantum nomen præferrent. Cæterum Jobi laudes attingit Chrysostomus in homi-

lia etiam, quæ quartam illam sequitur, nec minus aliis in locis, ubi potissimum ad patientiam hortatur.

μην προσελθῆναι. Ἄμα δὲ τῷ λόγῳ ἐξῆλθον καὶ ἐπορεύθησαν ἀμφοτέροι· εἰσελθόντες δὲ, προσεκύνησεν ὁ Γρηγόριος τῇ περὶ τοῦ τῆς τὸν ἀρχιεπισκοπὸν πίπτων ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, ἅμα δὲ κλαίων καὶ λέγων· Συγγνώμητόν μοι, δέσποτα, Πάτερ ἅγιε, καὶ εὐξαί ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἐλασνότητος, ὅτι ἀνθρώπος εἰμι ἁμαρτωλὸς καὶ ταπεινός. Καὶ ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἔστη ἐνώπιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου μετὰ παντὸς φόβου καὶ τρόμου· καὶ περιπτυσάμενος αὐτὸν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἡσπάσατο αὐτὸν τῷ ἁγίῳ φιλήματι, καὶ λέγει αὐτῷ· Καλῶς ἦλθες, τέκνον, ὁ ὄντως ἀληθὴς δοῦλος τοῦ Χριστοῦ· καλῶς παραγέγονεν πρὸς ἡμᾶς ὁ εὐγρήγορος νοῦς καὶ ὀφθαλμὸς τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ μετὰ ταῦτα λέγει αὐτῷ· Πόθεν παρεγένου, τέκνον, καὶ ποῦ πορεύῃ; Ὁ δὲ λέγει αὐτῷ· Ἀπὸ τῆς ἁγίας πόλεως παρεγενόμην, δέσποτα, πρὸς τὰ τίμια ὑμῶν ἴχνη, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥώμην βούλομαι, ἔάν ὁ Κύριος εὐδοκῇ, καὶ ἡ εὐπρόσδεκτος ὑμῶν εὐχή. Καὶ ποιήσας μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμέρας εἴκοσι ἐν τῷ πατριαρχείῳ, πάντοτε θαύμασεν ὁ ἀνὴρ ἐπὶ τῇ καρτερίᾳ τῆς ὑπομονῆς τοῦ Γρηγορίου, καὶ ἐπὶ τῇ ἀνένδοτῃ αὐτοῦ προσευχῇ, καὶ ἐν τῇ ἀκρα ἐγκρατείᾳ αὐτοῦ. Ἀδύνατον γὰρ ἦν αὐτῷ μεταλαβεῖν τροφῆς ὥς τοῦ Σαββάτου. Ἦσαν δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ νύκτα ἀμφοτέροι διαλεγόμενοι πρὸς ἀλλήλους τὸν λόγον· πολλὰ μέντοι προβλήματα καὶ παραδείγματα εἰς μέσον ἀγοντες οἱ τοῦ πατριάρχου διάκονοι ὁ τε χαρτοφύλαξ καὶ ὁ Μάξιμος. Ἦσαν γὰρ οἱ οὗτοι πάντας τοῦ ἐπισκοπείου ὑπερέχοντες· καὶ οὐδὲν ἦν αὐτῷ πρὸς πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προβαλλόμενα, ἀ σὺχ' ἐρμήνευεν αὐτοῖς ὁ Γρηγόριος, ὁμοστέλως περὶ θῶν, καὶ τὴν τούτων ἀποδείξιν κατὰ τὸ πρέπον ποιοῦμενος.

ΔΕ. Καὶ μετὰ ἡμέρας τινὰς τῆς αὐτοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ χαρτοφύλακος τὸν ἀρχιεπίσκοπον, ἵνα ἐπιεξιόμενος ἀπολύσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος προσκαλεσάμενος τὸν Γρηγόριον, λέγει αὐτῷ· Τέκνον Γρηγόριε, ἔκδεξαι ὀλίγον, ἐπειδὴ ἐχθρὸς ἐνέπειρεν ζιζάνια μέσον τοῦ σίτου τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Ὡς κελεύεις, δέσποτα. Καὶ οὐκ ἔασεν αὐτὸν ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐξελεσθῆναι, οὐδὲ χωρῆσαι ἀπ' αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας, ἀλλ' ἦν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Γρηγόριος· ἦν γὰρ ἰδίῳ ἀκούων αὐτοῦ πάντοτε. Διηγέσθαι δὲ αὐτῷ τὴν δουλείαν τῆς αἰρέσεως τὴν ἀναφανείσαν ὑπὸ τῶν ὁμοσεβῶν (τοῖς περὶ Σέργιον, καὶ Κύρον, καὶ Παῦλον).

(17) Ut hic Sabbato solvere jejunium solitus dicitur Gregorius, sic infra (n. 85) in more illi fuisse perhibetur hebdoma tem reliquam præter Sabbathum diemque Dominicum nihil gustando transigere : quod Græcam consue tudinem sapit. Nam per ipsum quadragesimæ jejunii tempus nec Sabbatho nec die Dominico jejunabant. Itaque hebdomas quæque pέντες τῶν νηστείων ἡμέρας habebat. Germanus patriarcha Constantinopolitanus in primum jejuniorum Dominicum : Μέμνημαι, inquit, καὶ ἄλλοτε ποτε καταγγεῖναι παραίνεσας ὑμῖν ἐν αὐταῖς πέντε τῆς ἑβδομάδος ἡμέραις τῆς ἁγίας νηστείας μονοκαγίαν ἀσπάζεσθαι. Nempe, *Memento me et alias vobis documenta hortando dedisse, ut quinque hebdomadis dietæ sacri jejunii semel tantum cibum sumis.*

A cisci volebat, Ocius tamen exeuntes perrexereambo, cumque ad archiepiscopum ingressi essent. Gregorius coram eo in terram procumbens reverenter adoravit, obortisque lacrymis sic est allocutus : Ignosce mihi, domine et Pater sancte, et miserum hominem precibus juva : scelestus enim sum et abjectus. Tum a solo assurgens, ante archiepiscopum constitit timoris ac reverentiæ plenus. At archiepiscopus juvenem amplexatus, et sancto osculo salutem impertitus : Tempore, inquit, venisti, fili, qui verus plane Christi servus es : tempore ad nos accessit vigilans ista mens atque iste oculus recte semper sentientis catholicæ Ecclesiæ. Tum rogare cœpit, unde veniret, et quo pergeret ? Cui ille : A sancta, inquit, civitate ad tua sacra vestigia veni, ac Romam cogito, si Dominus annuerit, et vestræ mihi preces affuerint. Mansit vero apud archiepiscopum in ipsius ædibus dies viginti : fuitque omnino admirationi constans ejus patientia, et nunquam remissum precandi studium, et temperantia plane singularis : neque enim adigi poterat, ut cibum ante Sabbatum caperet (17). Porro diebus et noctibus singulis simul erant ipse et archiepiscopus disputandi causa ; multas etiam difficultates et varia exempla in medium proferebant patriarchæ diaconi chartophylas et Maximus : hi enim duo in pontificali domo super omnes eminebant : nec tamen ab iis quidquam objiciebatur, quod Gregorius non interpretaretur, ad singulos versus quod opus erat [L] subjiciens, eorumque explanationem adhibens non sine quadam dignitate.

XXXV. Cæterum post aliquot dies per chartophylacem postulare Gregorius ab archiepiscopo cœpit, ut sibi discedendi veniam daret. Ille vero Gregorio ad se vocato, paululum immorari eum etiamnum jubet ; quod inimicus homo in media catholicæ Ecclesiæ tritico zizania disseminasset. Cui Gregorius : Ut jubes, inquit, domine. Nec jam eum archiepiscopus exire usquam atque ab eo discedere passus est, quandiu Constantinopoli Gregorius mansit. Plurimum enim colloquiis ejus delectabatur ; simul eum de pestifera hæresi edocebat, quam impii homines ingesserant (qui Sergio et Cyro et Paulo studebant (18)). Multas vero orationes

tis (V. Allat. *De Dom. et Hebdom. Grægor.* p. 1427, ed. Colon. 1648), inde vero factum paulatim, ut quidam religioni quoque ducerent, Sabbathum non servare, et profectum habere : quod Romæ etiam apud aliquos obtinuerat. Quare Gregorius Magnus *dilectissimis filiis suis Romanis civibus* sic edixit (lib. xiii, epist. 1) : *Pervenit ad me, quosdam perversi spiritus homines prava inter vos aliqua et sanctæ fidei adversa seminare, ita ut in die Sabbathi aliquid operari prohiberent. Quos quid aliud nisi Antichristi prædicatores dixerim ? qui veniens diem Sabbathum atque Dominicum ab omni faciet opere custodiri, etc.*

(18) Scripserat, opinor, Leontius nil de his aliud, quam illa : Διηγέσθαι δὲ αὐτῷ τὴν δουλείαν τῆς

Gregorius habuit Constantinopoli partim dogmaticas, partim laudativas, quarum fama ad aures quoque pietissimi imperatoris nostri pervenit. Nec multo post advenere episcopi Alexandriae et Antiochia, et ceteri ex Oriente omnes (19). Cumque Romanorum episcopus [L.] gravi morbo correptus esset, ex consensu orthodoxorum episcoporum litteras manu sua scriptas misit per binos episcopos, qui locum ipsius servabant. Ut vero Patres con-
cedere in templo magnae Irenes (20), quod intra ma-

Α Πολλοὺς δὲ λόγους δογματικούς καὶ ἐγκωμιαστικούς ἐξέθετο ὁ μακάριος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὥστε τὴν φήμην αὐτοῦ εἰς τὰ ὅτα τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως ἐλθεῖν. Οὐ μετὰ πολλὰς δὲ ἡμέρας παρεγένοντο οἱ ἐπισκοπῶν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, καὶ οἱ τῆς Ἀνατολῆς πάντες. Καὶ ὁ τῆς Ρωμαίων ἐπίσκοπος ἦν νόσῳ βαρὺ καὶ συνεχόμενος· ἀπέστειλεν δὲ τίτιον ἰδιόχειρον αὐτοῦ πρὸς τὸ θέλημα τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ ὁρθοδόξων ἐπισκόπων διὰ δύο ἐπισκόπων ἀποσπῶντων αὐτοῦ τὸν τόπον. Καθίσαν-

αίρεσιν τὴν ἀναφανέσαν ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν. Fuit, qui hoc declarare cum vellet, cetera ad marginem adiecit inepte, Τοῖς περὶ Σέργιον καὶ Κῦρον καὶ Πζύλον. Hæc deinde, cum codex describeretur, in contextum translata, tanquam germana auctoris verba, et si illud τοῖς, quod casum habet nullum cui respondeat, scribam admonere debebat, ne quid tale auderet. Factum exinde est, ut in reliquis codices eadem referrentur, in eos etiam, quos habuit Metaphrastes, qui ceteris hæreticorum nominibus Pyrrhum quoque adiecit. At illi omnes post Gregorium nostrum novis rebus studere cœperunt, de quibus Martinus I pont. max. post concilium Lateranense anni 649 ad Ecclesiam Hierosolymitanam et Antiochenam scripsit (Hæc Conc. t. III, p. 658): Scire enim vos volo, fratres, de rebus præsentibus, id est de furibus, qui temporibus nostris insurrexerunt contra orthodoxam fidem, nempe Theodoro, qui fuit episcopus Pharan, et Cyro, qui Alexandriæ, et Sergio, qui Constantinopolis, et ejus successoribus Pyrrho et Paulo : quod hi per propriam hæresim valde militi sunt perferere, et thesauros sive dogmata Ecclesiæ catholicæ expilare. Constat autem, pontificatum Constantinopolitanum a Sergio susceptum anno 610 ut in Chronico Paschali a innotatum est.

(19) Quersum, inquires, spectabat tantus iste magnorum episcoporum conventus? quandoquidem in eundem illa Monothetarum hæresis eruperat. Venerat Constantinopolim Gregorius noster anno 587 vertente. Per id tempus, ut Evagrius narrat (Hist. eccl. l. vi, c. 7), Gregorius Antiochenus episcopus, ob Asterii comitis Orientis simultates, multorum convitiis objectus fuerat : cumque Asterio submoto, Johannes successisset, non unius criminis accusatus, ad imperatorem atque synodum provocat. Concilium igitur indictum anno 588, cum Gregorius noster jam de professione cogitabat : quia vero patria hæc causa agenda erat, omnes primores Constantinopolim vocati sunt : quod Evagrius diserite testatur his verbis : Περὶ τούτων μὲν οὖν, ἐμοῦ παρεδρεύοντος καὶ παρόντος γε αὐτῷ, κατὰ τὴν βασιλείας γέγονε τὴν ἀπολογία ὑφ' αὐτοῦ. Καὶ τῶν ἐκστατοῦ πατριαρχῶν, τῶν μὲν δι' αὐτῶν, τῶν δὲ καὶ δι' ἑτέρων τῇ ζητῇ παραγενομένων, προσέτι δὲ καὶ τῆς ἱερᾶς γερουσίας καὶ πολλῶν ὁσιωτάτων μητροπολιτῶν τῆς ὑποθέσεως δοκιμασθείσης μετὰ πολλῶν ἀγῶνας κρατεῖ. Id est : Me igitur consiliarium et comitem habens venit Constantinopolim his accusationibus responsurus. Cumque omnes, qui ubique sunt patriarchæ, partim per se, partim per legatos suos questioni interessent, senatores item urbis regie, et ex religiosissimis metropolitani quamplurimi, negotio diu multumque examinato, tandem post multas actiones Gregorius causam obtinuit.

Illud mihi exploratum non est, Pelagii II, qui tunc pontificatum maximum gerebat, legatos, ut Leon-
tius tradit, nec Evagrius dissitetur, revera concilio affuisse. Nam, ut rejiciam Pelagii litteras, quæ ab Isidoro prodierunt, nec germanæ habentur, refragari videtur Gregorius Magnus, qui de ea synodo sic loquitur, tanquam quæ in scio Pelagio coacta esset. Sic enim ad Eulogium episcopum Alexandrinum et Anastasium episcopum Antiochenum eodem

exemplo scripsit (lib. v. epist. 43) : Ante hos si-
quidem annos octo, sanctæ memoriæ decessoris mei Pelagii tempore, frater et coepiscopus noster Joannes in Constantinopolitana urbe ex causa alia occasionem querens synodum fecit, in qua se universalem appellare conatus est. Quod mox idem decessor meus ut agnovit, directis litteris ex auctoritate sancti Petri Apostoli ejusdem synodi acta cassavit. Adde ex epistola ejusdem (lib. IX, n. 68) ad Eusebium Thessalonicensem et alios : Præter illa, quæ illic de causa venerandæ memoriæ Gregorii episcopi Antiocheni sunt habitata. Sed tamen illa Ut agnovit referri possunt ad titulum œcumenici, quem Joannes nec opinante Pelagio decernendum sibi tura-
verat.

Actam synodum anno 589 contendebat Valensius (ad Evagr. l. vi, c. 8) : contra quem Pagius (in Annual. Bar. t. II, ad an. 588) : Hanc, inquit, synodum neque anno superiori (587) (quæ nempe Baronii opinio fuit), neque anno 580, ut voluit Valensius citatus, sed currenti congregatam Evagrius, qui Constantinopoli tunc erat, indubitam fidem facit. Sur-
autem Evagrii verba, unde argumentum docetur, omnino hæc : Καὶ τεσσάρων διαγενομένων μηνῶν μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀφίξιν, ἔτος ἑξῶμον καὶ τριακοστὸν καὶ ἑξακοστοστὴν χρηματιζούσης Θεοῦ πόλεως, μετὰ ἐν καὶ ἐξηκοστὸν ἔτος τῶν προτέρων σεισμῶν, ἐμοῦ κατὰ τὴν ἑνῇ καὶ νέαν ἡμέραν τοῦ Ὑπερβερεταίου μηνὸς κόρην παρθένον νυμφεύοντος, καὶ τῆς πόλεως ἑορταζούσης, καὶ δημοτελῇ πανήγυριν ἀγούσης περὶ τε τὴν πομπὴν καὶ τὴν παστάδα, ἀμφὶ τρίτην ἐπι-
λυχνίαν ὦραν, βρασιδίῃ καὶ κλόνος ἐπελθόντες, τὴν πᾶσαν μὲν κατέσεισαν πόλιν, etc. Id est : Post ejus autem reditum (Gregorii scilicet), quatuor mensibus elapsis, anno Antiochiæ libertatem adeptæ sexcentesimo tricesimo septimo, post annum sexagesimum primum ab ultimo terræ motu, postremo die mensis Hyperberetæi, dum ego virginem sponsam acciperem, et tota civitas feriretur ac publicum conventum ad pompam et thalamum celebraret, tertia circiter noctis hora terræ motus cum fragore et sonitu irruens totam urbem concussit, etc. (ibid. c. 8).

Jam vero Pagius hæc subjicit : Evagrius incipit annum Antiochenum a Kalendis Septembribus, ideoque in ejus sententia annus Antiochenus 657 Kalendis Septembr. hujus Christi anni (588) initium sumpsit : et terræ motus, de quo loquitur Evagrius, ultima die mensis Octobris Antiochiam concussit. Quare synodus Constantinopolitana, quæ quatuor et amplius mensibus ante illum terræ motum absoluta fuerat, a currenti anno removeri nullo modo potest. Ultimus terræ motus Antiochenus die 29 mensis Novembris anni Christi 528 acciderat, ideoque recte Evagrius prodit, post illum effluisse annos 61 refellique Valensium loco citato, ubi gravi errore scribit (ad lib. v. c. 1 Evagr.), annos Antiochenos a mense Dio, seu Novembri nostro proficisci, ideoque hunc terræ motum et synodum Constantinopolitanam ad annum sequentem pertinere.

(20) Bina hoc nomine templa habuit Constantinopolis, de quibus meminimus me disseruisse in commentario Kalendarii Constantinopolitani ad diem 14 in usis Maii. Alterum Constantinus magnus, al-

τες δὲ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀγίας μεγάλης Εἰρήνης ἔνδον ἅς θεοτρήτου μεγαλοπρέπειας, προετραπήν ὁ Γρηγόριος παρὰ τῶν Πατρῶν τὸν θρόνον ἐπέχειν τῆς Σαρδανίας ἐπισκοπῆς Κωνσταντίας τῆς Κύπρου. Ἦν γὰρ καὶ αὐτὴ ἀσθενής. Ὁρῶντο οὖν τῆς ἀναφανίσσεως διληρᾶς αἵρέσεως τὴν ζητήσιν ποιῆσθαι. Πόλλὰ μὲν οὖν οἱ ὁρθόδοξοι πρὸς τοὺς αἵρετικούς ἀπερῆσαντο ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Ἰστατο δὲ ὁ Γρηγόριος ὡς εὐτελέστατος πάντων μηδὲν πρὸς ταῦτα ἀποκρινόμενος. Καὶ πάλιν καθισθέντων αὐτῶν, ἤρξαντο οἱ αἵρετικοὶ περὶ οὐθεῖα κατὰ τῶν ὁρθόδοξων· ἦ γὰρ πλήθος πολὺ. Τότε ἐπέλαμψεν ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάρις ἐπὶ τὴν μακάριον Γρηγόριον· καὶ ἤρξατο μετὰ πάσης ἡσυχίας διαλέγεσθαι ἐπὶ τοὺς κινέοντας ἐπισκόπους περὶ τῆς ἀγίας, ἀχράντου, ἁμοουσίου καὶ ἀχωρίστου Τριάδος, καὶ πρὸς ἕκαστον ἀπολογούμενος αὐτοῖς, καὶ ἐπερωτῶν αὐτοὺς τῶν λεγόμενων τὴν ἀποδείξιν ποιῆσαι. Ἐδόθη δὲ αὐτῷ χύμα σοφίας καὶ συνέσεως, ὥστε μὴ δυνήθηναι αὐτῷ τὸ πλῆθος ἀνταποκριθῆναι πρὸς τὰ παρ' αὐτοῦ ἐκ

gnam urbem illam Deo charam a'tollitur, jussus est Gregorius sedere in throno Sardanii episcopi (21) Constantiæ Cypri (22) : nam ejus quoque urbis episcopus ægrotabat. Exinde inquiri cœptum est in fraudulentam hæresim, [LII] quæ eruperat : ac multa eo die orthodoxi Patres adversus hæreticos protulerunt. Continuit autem se Gregorius tanquam omnium tenuissimus, nec quidquam ad ea respondit. Cum rursus Patres convenissent, cœpere hæretici animos tollere contra orthodoxos : magna enim aderat multitudo. Tum vero sancti Spiritus gratia in beato Gregorio mire enituit. Nam pacatam orationem inchoavit adversus male sentientes episcopos de sancta, impolluta, consubstantiali (23) et inseparabili Trinitate, ac respondere cuique singularim cœpit, et singulos lacerare, ut ea, quæ dicerentur, explicarent. Tanta vero illi data est sapientiæ atque intelligentiæ copia, ut ex eo numero nihil quispiam respondere posset ad ea testimonia, quæ ipse sacris e Litteris afferebat (24), oraque hæ-

terum Marcianus o'conomus Magnæ ecclesiæ exstiterant : et hoc quidem Εἰρήνῃ Νέα, illud Εἰρήνῃ Παλαιά dicebatur. De secundo autem hic sermonem esse crediderim, quod hoc Justinianus Aug. ampliato solo, tanta munificentia restituit, ut, Procopio teste (*De ædif.* l. 1, c. 3), post templum Sophianum nulli cæterorum inferius in ea urbe haberetur, atque adeo Μεγάλη Εἰρήνη vocari posset; quippe quod vetus illud Constantinianum non pulchritudine modo, sed etiam magnitudine superaret. Appellatio utriusque, ut mea quidem fert opinio, non ab Irene martyre, sed a pace ducta est, quemadmodum duo alia ibidem erant, *Sophia* nempe et *Anastasia*, quorum nomina aliunde quam a martyribus desumpta esse constat. Sic Romæ nunc quoque, sic et Brixiæ templum pacis est quæ christianæ concordiæ monumenta haberi debent.

Ex hoc autem Leontii loco manifestum est, neutrum ab eo concilium œcumenicum designari, non Constantinopolitanum si sub vigilia actum, ut volebat Cajetanus : non Constantinopolitanum si sub Agathone indictum, ut Lancia arbitrabatur. Nam primum illud habitum dicitur *considentibus in secretario venerabilibus episcopis*, ut scriptum est initio primæ Collationis, et cæterarum item, nisi quod initio septimæ additum est, in secretario *venerabilis episcopi hujus regiæ civitatis*. Constantinopolitanum vero tertium celebratum est in secretario *sacri palatii, quod cognominatur Trullus*, quemadmodum in singularum actionum Præfationibus videre licet.

(21) Cod. 2, τοῦ τῆς Σαρδικῆς ἐπισκόπου.

(22) Locum hunc vexatum esse, varians codicis alterius lectio indicat : nec minus declarat Metaphrastes, qui legit Σαρδόνιον. Quanquam autem et Sardanii et Sardonii nomen æque ignotum est; alterutrum tamen a Leontio esse puto, atque ab eo scriptum esse, τὸν θρόνον ἐπέχειν τοῦ Σαρδανίου vel Σαρδόνιον ἐπισκόπου Κωνσταντίας τῆς Κύπρου. Hoc planius certe ac veri est similis, quam quod Lancia excogitavit (*Diss. de æt. Greg. Agrig.* n. 7 et 27) : jussum scilicet esse Gregorium nostrum vice fungi episcopi Sardiciæ in medio Illyrico site, cui jura cessissent episcopi Constantiæ, ex quo nempe Constantiniam Barbari occuparant, quod sub Heraclio Aug. contingit. (*Porphyr.* l. 11, *Them.*) Primum enim Sardicensis episcopus, ut ipse laitur, metropoli erat, ut eo honore non egret. Deinde Cyprus adeo Sardica distabat, ut si quando episcopus aliquis ejus insulæ consecran-

dus esset, nimis longum iter mari terraque præscriptum jure videretur, ut suum ille metropolitam adiret : præsertim cum olim Cyprii eadem de causa Antiochiam multo minus dissitam ad patriarcham suum proficisci recusarint. (*V. Conc. Nic. can. 37, interpr. Arab. et Conc. Ephes. act. 7.*) Hæc demum a Lancia non solum nemine auctore, nullo teste dicuntur, sed etiam contra Actorem auctoritatem, contra synodum ipsam sextam, cui adfuisse Gregorium contendit. In ea enim cum in aliis Actionibus, tum in 18, quæ ultima fuit, inter Patrum subscriptiones septimo loco hæc eminet : *Theodorus misericordia Dei episcopus civitatis Trimithuntorum Cypri insulæ, et locum tenens Epiphani sanctissimi mei archiepiscopi ipsius Cypri insulæ similiter subsignavi*. Ac re dubitet quispiam, nam de archiepiscopo Constantiæ sermo sit, in actione 16 scriptum est : *Theodoro episcopo civitatis Trimithuntorum locum representante Epiphani venerabilis archiepiscopi Constantiæ insulæ Cypri*. Quare nullus omnino locus relinquitur vel Sardicensi episcopo, vel Gregorio nostro, ut ille jura nactus Ecclesiæ Constantinensis, hic istius vice functus in synodo dici possit.

De illa urbe Stephanus Byzantinus : Κωνσταντεία, inquit, ἡ νῦν ἐν Κύπρῳ Σαλαμίς· γίγνεται ἀπὸ τῆς Κωνσταντος γενεῆς. Nempe Constantia quæ nunc in Cypro est, Salamis fuit : nomen factum ei a patris casu Constantis. Jamdiu autem sic vocabatur; nam et Hieronymus scripsit (*Comm. in Epis. D. Pauli ad Philim. c. 11*) : *Et navigantes Salaminam Cypri, quæ nunc Constantia dicitur*. Quare a filijs Constantini magni nomen habuisse videbitur. Existimo autem, a Constantio potius accepisse, quam a Constante : nam hujus provinciæ fuere Illyricum, Italia, Africa; Constantii contra Asia, Syria, Ægyptus. Tum ab hoc eodem, qui diutius imperium obtinuit, alias urbes restitutas scimus, Seleuciam scilicet, ut opinor, Pieriam, et Antaratium in Phœnicia, quam *Constantiam* appellavit. (*Tillem. in Constantio art. 10, ad an. 346.*)

(23) Cod. 2, non habet ὁμοουσίου.

(24) Quo hæc auctore scribat Leontius, plane ignoro, eumque nugari hoc loco suspico, ac potius quæ sibi veri similia videbantur, comminisci, quam ea referre, quæ ab aliis tradita invenisset. Hæc enim jam tum amabant Græculi, a quibus Leontium alienum non fuisse infra etiam sæpe conperiemus. De hæreticis certe in eo concilio actum esse minime constat. Quinimo de Mauritio Aug. qui tum

retorum obstructa quiescerent : mirantibus sane A
[an] cunctis Patribus, tantum illi gratiæ ex divini
Spiritus lumine esse impertitum. Ac multi etiam
ex his, qui antea inter hæreticos censebantur, ex
eo die, quo illis Gregorius silentium indixit, for-
mula exhibita aut libello dato ad orthodoxam catho-
licæ Ecclesiæ professionem redierunt. Nec vero
cæteri ab eo die, ac post illam disputationem ver-
bum ullum cum orthodoxis de dolosis suis vanis-
que sermonibus interserere ausi sunt, dedecoris
memores, quo affecti fuerant.

XXXVI. Sancta illa synodo ad exitum perducta,
omnes admirari Gregorium cœperunt, omnes bene
illi precari, ac simul Dei misericordiam prædicare,
qui præter expectationem virum talem in medio
eorum excitasset, cujus opera nullis jam curis pre-
merentur. Longo enim tempore opus erat ad per-
versa illa hæreticorum consilia exstirpanda : quæ
beatus vir celerrime Dei Patris ac Filii favore et
sancto vitæque auctore Spiritu adjuvante intra pau-
cos dies sustulit, omnibus hæreticorum artificis,
ut par erat, revelatis, ferociaque compressa : quip-
pe qui sacras Litteras Veteris Novique Testamenti
in numerato habebat, et doctrinam Ecclesiæ et rhe-
torum artem apprimè norat. Quare multi, cum eum
audirent, aiebant : Unde est hic vir ? Angelusne est
qui loquitur, an unus aliquis e sanctis illis magnis-
que Patribus ? Ac plurimum etiam de eo latatus est
pientissimus imperator noster (25-26) et tota domus
ejus. (27) Omnes vero Patres, qui ad sanctam

imperium administrabat, deque familia ejus scrip-
sit Gregorius magnus (lib. xi, epist. 46) : *Quorum
temporibus hæreticum ora conticescunt.* Sed tamen
Patres in eo conventu et consuetudinis et dignitatis
causa præfatos aliquid de catholica professione, ac
simul Gregorio nostro occasionem oblatam esse di-
cendi, quæ de recta doctrina sentiret, haud incre-
dibile videtur. Quippe nominis ejus et virtutis at-
que eloquentiæ famam diu Constantinopoli perdu-
rasse indicat sequioris ævi scriptor Nicephorus Cal-
listus : cujus verba non invitum proferam, quan-
quam is temere ad Vigilii ætatem retulit, quæ ad
Pelagii II tempora pertinebant : quod non unicum
ejus indiligentiæ exemplum est (*Hist. Eccl.* lib.
xvii, c. 27) : Καὶ τοίνυν, inquit, τῆς μὲν πρεσβυ-
τέρας Ῥώμης τὸν θρόνον πρυτανεύοντος Βιγιλίου.
τῆς δὲ νεωτέρας τὰ μὲν πρῶτα Μηδᾶ, ἔπειτα δὲ Εὐ-
τυχίου· τῆς δὲ Ἀλεξάνδρου Ἀπολινάρου· Δομοίνου
δὲ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ τῆς Ἱεροσολύμων Εὐστο-
χίου· συνόντος τοῖς τοῖς καὶ Γρηγορίου τοῦ Ἀρχι-
επισκόπου, ἀνδρὸς βίου, καὶ λόγῳ, καὶ δόγμασιν ἀλη-
θείας πάντας σχεδὸν ὑπερλάμποντος, ὁ βασιλεὺς
Ἰουστινιανὸς τὴν ἀγίαν πέμπτῃν οἰκουμένην
ἡθροσε σύνοδον. Id est, *Itaque episcopatum veteris
Romæ administrante Vigilio, novæ autem primum
Mena, deinde Eutychio, Alexandriæ Apollinari, An-
tiochie Domino, Hierosolymorum autem Eustochio :
cum eis etiam adesset Gregorius Agrigentinus, vir
vitæ sanctitate, eloquentia et veritatis doctrina om-
nibus prope superior : imp. Justinianus sanctam
quintam synodum œcumenicam coegit.* Cæterum in
Actis hujus concilii nulla Gregorii nostri, nulla
Agrigentini cujusquam vel episcopi vel presbyteri
aut diaconi mentio fit. Idem vero et de synodo vi-
certum est : cui tamen Gregorium episcopum in-

τῶν ἀγίων Γραφῶν αὐτοῖς διαλεγόμενα ῥήματα, ἐν-
έφραξεν δὲ τὰ τῶν αἰρετικῶν στόματα, ὥστε πάντας
τοὺς Πατέρας θαυμάζειν τὴν τοιαύτην αὐτῷ δοθεῖ-
σαν χάριν διὰ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐλλάμψεως.
Πολλοὶ δὲ ἐκ τῶν δοκούντων εἶναι πρῶτον αἰρετι-
κῶν, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἥς αὐτοὺς ἐπεστού-
σεν ὁ Γρηγόριος, διὰ τῶν ἡτοὶ λιθέλλων ὑπέστρε-
φον εἰς τὴν ὁρθόδοξον τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας
πίστιν. Οὐκ ἐτόλμησαν δὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης,
καὶ ἐπέκεινα προσβάλλειν λόγον μετὰ τῶν ὁρθόδο-
ξων περὶ τῆς δολερᾶς αὐτῶν κενοφωνίας, εἰδόντες,
ὅτι κατησχύνθησαν.

ΛΓ'. Πληρωθείσης δὲ τῆς ἀγίας ἐκείνης συνόδου,
καὶ θαυμασθεὶς ὁ Γρηγόριος ὑπὸ πάντων, πάντων δὲ
εὐξαμένων, ἅμα δὲ καὶ δοξαζόντων φιλοκίττημονα
Θεὸν τὸν ἀπροσδοκῆτως τὸν ἄνδρα ἐκείνον ἐν μέσῳ
αὐτῶν ἐξαποστείλαντα ἐπὶ τὸ ἀμερίμουν αὐτοῖς
διατηρῆσαι (πολὺν γὰρ χρόνον ἐβούλοντο διατρεῖ-
ναι ἐπὶ τῇ ἐκτριζώσει τῆς παρανόμου τῶν αἰρετικῶν
κακοδοξίας), αὐτὸς δὲ ὁ μακάριος ἄνθρωπος διὰ τάχους
τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τῇ συ-
εργείᾳ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος ὡς
ἡμερῶν ὀλίγων, πᾶσαν Γραφὴν ἐπὶ στόματος φέρων,
Παλαιάν τε καὶ Νέαν, ἐκκλησιαστικὴν τε καὶ βί-
ορικήν ἐπιστήμην, πᾶσαν, ὡς ἔδει, τῶν αἰρετικῶν
ἐξηφάνισεν κακοδοξίαν, καὶ καθεῖλεν αὐτῶν τὸ
φρόνισμα. Πολλοὶ δὲ ἀκούοντες ἔλεγον· Πόθεν ἐστὶν
οὗτος ὁ ἄνθρωπος; τάχα τολμῶμεν εἰπεῖν, ὡς ἀγγε-
λὸς φέγγεται, ἥ ὡς εἰς τῶν ἀγίων Πατρῶν τῶν μεγά-
λων. Πάνυ δὲ εὐφράνθη ἐν αὐτῷ ὁ εὐσεβέστατος
ἡμῶν βασιλεὺς Ἰουστινός, καὶ πᾶσα ἡ τοῦ παλατίου

terfuisse affirmat Nicetas monachus monasterii Stan-
dii, is nempe, cujus libellum contra Latinos edi-
dit Canisius tom. iii, p. 208, ed. Basnag.; Græcus
istius libelli contextus desideratur; repertus ta-
men dicitur Constantinopoli ab apocrisiariis aposto-
licæ sedis. Quæ autem huc spectant, sunt hujus-
modi : *Si enim traditum vobis fuit ab apostolis co-
medere azyma, quomodo Agathon sanctissimus pater
vester, præcessor cum esset sextæ synodi sub Con-
stantino imperatore, et divinus Gregorius Agrigen-
tinus episcopus non abstinuere (pane scilicet fermenta-
to) ?* At cum pugnantia scribant Nicephorus et
Nicetas, indicium nihilominus faciunt, Gregorii
nostri memoriam Constantinopoli perennasse : ita-
que eum in regia urbe non sine laude versatum
esse.

(25-26) Cnd. 2. Ἰουστινιανός.

(27) Omissum hic a Leontio fuerat Augusti no-
men, ut cætera alibi insignia, quemadmodum jam
a' notavimus. Hinc factum est, ut scribæ in diva-
abierint, et alter quidem Ἰουστινός, alter vero
Ἰουστινιανός scripserint, neuter quod debebat : erat
enim tum imperator Tiberius Mauricius, ab anno
586 imperium adeptus, cujus uxor fuit Constantina
Aug. Tiberii Aug. filia. Hi liberos habuere multis
quinque, Tiberium, Petrum, Paulum, Justinum,
Justinianum : feminas item quinque, Anastasiam,
Theoctistam, Cleopatram, Sopatram, Mariam (f.
Cangium in *Famil. Byzant.* n. 10). Hosque ac fami-
liares palatinos, an senatum designare voluerit Leo-
ntius, cum ait καὶ πᾶσα ἡ τοῦ παλατίου, in ambi-
guo est. Neque enim senatores apud principem ha-
bitabant; et familiam principis σύγκλητον, dictam
esse, non invenio.

At vero, ad Justiniani nomen quod attinet,

σκληρός. Ἀσπασάμενοι τε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγιοι πατέρες, οἱ ἐν ἐκείνῃ συνελθόντες τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ, καὶ ἐπεξήμενοι αὐτῷ, ὡς προειρήκαμεν, ὑπέστρεψεν ἕκαστος εἰς τοὺς ἰδίους τόπους χαίροντες καὶ αἰνῶντες τὸν θεὸν τὸν μηδέποτε παρορῶντα τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ διατηροῦντα ἀλώδητον τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν.

ΛΖ'. Ἐγένετο δὲ μετὰ τὸ πάντας ἀναχωρεῖσαι τοὺς πατέρας ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν προσκαλεσάμενος ὁ εὐσεβέστατος ἡμῶν βασιλεὺς τὸν ἀρχιεπίσκοπον, λέγει αὐτῷ· Πάτερ, πόθεν παραγέγονεν ὁ ἀνὴρ πρὸς ἡμᾶς οὗτος ὁ νέος, ὁ τοιαύτῃ χάριτι κατακεκοσμημένος; Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, τῷ βασιλεῖ προσεκύνησεν, καὶ εἶπεν· Εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ. εὐσεβέστατε αὐτοκράτορ, ὅτι ἡ πίστις καὶ ἡ καθαρά σου λατρεία, ἣν κέκτησαι πάντοτε πρὸς τὸν θεόν, καὶ μόνῃ ἡ διὰ σοῦ εὐχὴ ἐνέφραξεν τὰ τῶν αἰρετικῶν στόματα διὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Οὗτος, δέσποτα, ξένος ἐστίν, καὶ ἐκ τῆς ἁγίας πόλεως· ἐνταῦθα κατήνησεν. Μετὰ οὖν ἡμέρας ὀλίγας ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς τὸν Γρηγόριον ἐν τῷ παλατίῳ παραγενέσθαι. Καὶ εἰσελθὼν πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα ἔστη ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ βασιλεὺς· Πῶθεν παραγέγονας, καὶ ἐκ ποίας πόλεως, καὶ ἐκ ποίου λαοῦ εἶ; Ὁ δὲ λέγει, Εὐσεβέστατε αὐτοκράτορ, ἐκ Σικελῶν ἐπαρχίας τῆς τῶν Ἀκραγαντίνων Ἐκκλησίας ὑπάρχει ὁ δοῦλός σου, καὶ διεπέρασε εἰς Ἱερουσόλυμα, κάκειθεν ὠρμήθη πρὸς τὴν τοῦ σοῦ κράτους περιφανῆ πόλιν. Ὁ δὲ βασιλεὺς λέγει αὐτῷ· Εὐλόγημένος σὺ, ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, καὶ εὐλογημένος ὁ τρόπος σου, καὶ εὐλογημένη ἡ πρὸς ἡμᾶς εἰσόδος τῆς παρουσίας σου· ὅτι οὕτως ἀποκαλύπτει καθ' ἐκαστὴν γενεὰν καὶ γενεὰν μυστήρια τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ ποιοῦσιν τὸ θέλημα αὐτοῦ. Πλὴν αἶνος καὶ δόξα τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ὀνόματι τῷ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναβέβαντι τοιοῦτον σκευὸς εὐχάριστον τὸν καθελόντα τῶν αἰρετικῶν κακοτέχνους μηχανὰς διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεσιτείας.

ΑΗ'. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διαλεγόμενος ἐπὶ πλείστα ὥρας ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς τῷ μακαρίῳ Γρηγόριῳ, ἔχαίρειν· ὁ δὲ πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσεκύνησεν τῷ βασιλεῖ τριτὸν ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον. Καὶ ποιήσας ἐκεῖ ἡμέρας ὀλίγας, ἀνήγαγεν τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ ὁ Γρη-

illam [LIV] synodum convenerant, postquam salutem ei dixerunt, atque, ut diximus, bene precati sunt, ad sedes quisque suas læti rediere, multis Deo laudibus redditis, qui eos, a quibus amatur, nunquam negligit, et catholicam Ecclesiam illam servat.

XXXVII. Patres jam omnes Constantinopoli discesserant, cum pientissimus imperator noster quodam die archiepiscopum arcessivit, interrogavitque, unde advenisset vir ille florentis ætatis, cui tanta divinitus gratia data esset? Cui archiepiscopus coram eo procumbens post adorationem subiecit: Magnas, pientissime imperator, Deo gratias agimus, quod fides tua et illibata religio, qua Deum assidue colis, atque ipsæ preces tuæ per hunc virum ora hæreticorum obstruxerunt. Porro vir hic, domine, hospes est, atque huc ex sancta civitate pervenit. Enimvero post aliquot dies Gregorium in regiam ire imperator jubet, et coram admisso sic affatur: Undenam advenisti, et qua ex urbe quove e populo es? Cui ille: Ex provincia Sicilia et ex Ecclesia Agrigentina est servus tuus, o pientissime imperator, qui profectus Hierosolyma, inde ad præclarissimam imperii tui urbem delatus est. Imperator vero: Bene, inquit, tibi sit, vir Deo chare, bene moribus tuis, bene item adventui tuo atque præsentis: quandoquidem sic Deus singulis ætatibus mysteria sua iis revelat, qui eum timent et voluntati ejus obsequuntur: laus vero atque honor sancto nomini ejus tribuatur, qui diebus hisce talem tamque sibi acceptum administrum ostendit, a quo sancti Spiritus præsentis ope fraudes hæreticorum malæque artes sublatae sunt.

XXXVIII. Hæc et similia ad multas horas pientissimus imperator (28) cum beato Gregorio libentissime loquebatur: cum hic demum coram eo procidens, imperatorem ter usque ad solum adoravit, ac dimissus ad archiepiscopum rediit. Ac dies apud eum aliquot commoratus, per domesticum quemdam imperatoris Marcianum (29) nomine

non est dissimulandum, in plerisque Menologiis scriptum esse, Gregorium sub Justiniano Rhinotmeto floruisse: nec horum testimonium tanquam recentioris ætatis plane repudiandum videri: cum id ipsum in Basilio legamus, quod sæculo X confectum fuisse scimus. Verum et illud animadvertendum est, brevium vitæ Basilii ex Leontio expressum esse, cujus exempla jamdudum, ut monuimus, interpolata Sergii ac cæterorum Monothetarum nomina referebant, qui sub Constantino Porphyrogénito in concilio Constantinopolitano in damnati sunt: ibidem vero traditum fuisse, sectam illam in ipsa synodo a Gregorio nostro strenue esse refutatam. Igitur Menologii auctor, qui sciret Justinianum Rhinotmetum æqualem eorum temporum fuisse, et Justinianum in Leontio legisset, recte non alium esse judicavit, quam Rhinotmetum, aliisque ansam præbuit, ut idem litteris consignarent: quanquam

Leontius nusquam monothetarum hæresim designaret. Cæterum nec bene Lancia (*Diss.* n. 28) Justinianum hunc ab ipsis concilii temporibus Augustum facit: quem Constantinus pater aut nunquam aut serius Augustum appellavit. Eum enim neque Agatho P. M. in litteris suis unquam dicit, neque Patres concilii in Actione ulla aut in prosphoneticis ultimo commemorant: cum iidem fratrem Constantini Aug. semper meminerint.

(28) Cod. 1, Ἰουστινιανός.

(29) Marcianum quemdam memorat Simocatta, (*Hist.* lib. iii, c. 10), quem στρατηγὸν appellat ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν πατρικίων ὄντα, περιβλεπτον ἄνδρα, id est, Ducem inter patricios allectum, virum spectabilem. Atque hunc sub extremis Justinii Junioris temporibus in Orientem cum exercitu missum scribit, nec multo post, propter ejus temeritatem, abdicare se honore jussum. Ea nota juveni

ab ipso piñtissimo [Lv] imperatore petiit, ut sibi Romam proficisci, ac sanctos et celeberrimos apostolos venerari liceret. Ea autem lege et imperator et archiepiscopus abire eum Romam passi sunt, ut rursum Constantinopolim redirét. Porro cum Marciano amicitia et consuetudo beato Gregorio permagna erat. Tandem Constantinopoli cum solvisset Gregorius, Romam pervenit xi Kalendas Julias, adoratisque sanctorum ac celeberrimorum apostolorum sepulcris, cæterisque urbis sacrariis illustratis, cellulam sibi quasivit apud præfectum monasterii Sancti Sabæ (30), atque in eo monasterio latuit nemini notus, et a cujusque colloquio omnino abstinens. At episcopi, quos pontifex maximus ad synodum miserat, Gregorii adventum anteverterant, eique omnia, quæ Gregorius egisset, exposuerant, quomodoque scilicet hæreticorum ora obstruxisset. Interea dum Romæ degeret Gregorius, Agrigenti episcopus (31) illius Ecclesiæ mortuus est (32). Ac seditione in ejus urbis populo

designare videtur: itaque suspicari licet, eundem hunc esse, qui Mauritiū ætate etiamtum superstes, inter spatharios sive protectores lateris Augusto apparuerit: quo nempe titulo infra donatur. Neque enim ordinis hujus exigua erat dignitas, cum inde legatos etiam quandoque delectos constet. Alcuinus, epist. 9 ad Nicephorum Aug.: *Audito, inquit, adventu memorati legati dilectionis tuæ Arsacii gloriosi spatharii, magnopere gavisus sumus.* Atque idem honoris gradus σπαθαριχὸν ἀξίωμα appellatur in Orientalium Synodica ad Theophilum Aug. (apud Combef. in *Manip. Orig. CP.* p. 121), quo pervenire, nisi post diuturnam ambitionem, non licebat, ut eorum ordo indicat, qui σπαθαροχανθιδάτοι dicebantur: quos et in Gregorii II, vel III, p. m. litteris ad Loonem Isaur. et in tribus saltem Photii epistolis memoratos invenies. (*V. Cotel. H. Eccl. Gr.* t. II, p. 104.)

(30) Vel hæc una S. Sabæ appellatio totam avertit Cajetani sententiam: quod argumentum a Lancia neglectum esse miror. Nam si Gregorius noster Romam venit Justiniano Aug. superstite, quo pacto hospitem Romæ invenire potuit hegumentum S. Sabæ, cum Sabas nullam coloniam extra Palestinam emisisset, nec monachi ejus Romam migrandi causam etiamtum habuissent? Nimirum Gregorius Romam venisse dicendus est an. 553, quo jam concilium v. absolutum erat. Is annus a morte Sabæ vicesimus primus numerabatur: qui autem hunc proxime consecutus est, annus fuit, quo Sabaitæ Novam Lauram apud Microsolyma receperunt, quoque, ut ait Cyrillus Scythopolitanus, τέλος ἐδέξατο ὁ κατὰ τῆς εὐσεβείας πόλεμος, id est, finem habuit bellum, quod contra pietatem excitatum fuerat (in Vita Sabæ, n. 90). Quare ante Gregorii adventum monasterio Sabaitarum constituendo tempus Romanis definit: præsertim cum monachorum fuga cœperit anno 596 quo eos Georgius Origenianus e Maxima Laura eiecit; nec in longinquas terras subito aufugerint, sed eis: τὸ ὅρος τῶν Ἑλαιῶν, in montem Olivarum, deinde vero per regiones, κατὰ τὰς χώρας: ut idem Cyrillus scripsit (ibid. n. 88); quarum, quæ magis dissitæ essent postremo aditas, existimandum est.

At vero anno 589, quo nos Gregorii in urbem adventum consignamus, erat in Aventino *Cella nova*, de qua ante Leontii historiam fusius disseruimus; in eaque Gregorium versatum esse, facile quisque concedat.

(31) Cod. 2 non habet Θεόδωρον λεγόμενον: quæ tamen leguntur etiam in codice bibliothecæ Bon-

γόριος διὰ τινος οἰκείου τοῦ βασιλέως Μαρκαρίου τοῦνομα, τοῦ ἀπελθεῖν αὐτὸν ἐν Ῥώμῃ, καὶ προσεῦξασθαι εἰς τοὺς ἁγίους καὶ πανευφύμους ἀποστόλους. Καὶ ἐκέλευεν ὁ βασιλεὺς ἅμα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ τοῦ ἀπελθεῖν αὐτὸν ἐν Ῥώμῃ, καὶ πάλιν ἐπαναχίμψαι αὐτὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἦν δὲ ὁ Μαρκαριὸς ἔχων φίλιαν καὶ γνώσιν πολλὴν μετὰ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου. Εἶτα ἀποκινήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Γρηγόριος κατέλαθεν ἐν τῇ Ῥωμαίων πόλει εἰκάδι πρώτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός, καὶ προσκινήσας τοὺς τάφους τῶν ἁγίων καὶ πανευφύμων ἀποστόλων, καὶ πάντα τόπον ἅγιον τὸν εἵκειε διαδρασκόν, αἰτήσας καλλίον παρὰ τοῦ ἡγουμένου τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Σάβα, ἡσυχαστὴν ἐν τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ, μηδένης γινώσκοντος, μηδὲ δυνάμενος παρῶνταςθῆναι τινι τῷ σύνεργον. Οἱ δὲ ἐπισκοποὶ οἱ ἀποσταλέντες παρὰ τοῦ πάπα ἐν τῇ συνόδῳ, προέλαβον τὸν Γρηγόριον ἐν Ῥώμῃ, καὶ διηγῆσαντο πάντα τὰ κατὰ τὸν Γρηγόριον τῷ πάπῃ, τὸ πῶς ἐνέφραξεν τὰ τῶν αἰρετικῶν στόματα. Καὶ ὡς

compagnie, ut ex Falconio didici, qui locum hunc totidem verbis affert in Commentario ad Tabulas Ruthenas Capponianas (pag. 35); quamquam de codice admonet initio illum et sine carere. Metaphrastes vero in aliquo exemplari habet Θεοδόζιον, uti se legisse ostendit Gregorius Polidorius in suo Gregoriano, pag. 51.

(32) Ne hujus quidem episcopi nomen a Leontio esse, codicum varietas non levi argumento est: nam et in altero, quem in descriptione hujus viæ ob oculos habui, et in eo, quo usus est Cajetanus, plane desideratur: sed nihil magis ostendit, quam Gregorii Magni epistola 37 libri iv quam ille ad Maximianum episcopum Syracusarum misit. Scripta est hæc epistola vel sub finem anni 595 vel ante Septembrem anni sequentis: præfert enim indictionem 12. Hoc autem tempore Gregorius noster Romæ in custodia habebatur, causam coram pontifice maximo dicturus, ut infra leges. Porro litteræ ad Maximianum missæ, quod is in Sicilia vices gereret pontificis maximi, ut apparet ex epistola 7, lib. II, ejusdem magni Gregorii. Ea vero sunt hujusmodi: *Euplus præsentium portitor Eusanium Agrigentine civitatis episcopum, suum fuisse memorat genitorem, matrisque suæ res apud eum plurimes indicat mansisse. Quem, quoniam intestatum assertit esse defunctum, ideo et res maternas sibi petit debere restitui, et ante dicti episcopi patris sui se permitti substantiam adipisci. Qua de re fraternitati tuæ hujus præcepti serie deputamus, quatenus diligenter curet addiscere, et si quid apud prædictam Ecclesiam de rebus matris ipsius inveniri potuerit, siquidem nihil est, quod ante dicto Euplo rationabiliter possit obsistere, ei secundum suam faciat portionem restitui. Proinde et de rebus paternis, quas ante episcopatum dignoscitur habuisse, si eus in jus Ecclesiæ suæ quolibet modo non transtulit, ei quantum portioni ejus legaliter scit competere, ut satisfieri possit, immineat. Nam omnino et contra rationem et contra nostrum probatur esse propositum, si qui ea, quæ juste competunt, restitui ac satisfieri denegemus. Itaque hæc fraternitas tua implere festinet, ut superscripto portitori ad nos denuo ex hac re nulla remeundi necessitas imponatur. Nam quod beata recordationis decessor noster præceptum direxerat, ut lapsa eo omnes res eius Ecclesiæ remanerent, hoc ideo eum credimus præcepisse, ne per eas adhuc amplius deperiret. Nunc vero æquum esse pensamus, ut filium patris culpa non ingravet; sed fraternitati tuæ dispensatione quicquid ei legaliter potest com-*

ἐν τῷ μεταξὺ διατρίβοντος τοῦ Γρηγορίου ἐν Ῥώμῃ, ἐγένετο κοιμηθῆναι τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀκρυαγαντίων Ἐκκλησίας Θεόδωρον λεγόμενον. Καὶ ἐγένετο στάσις μεγάλη ἐν τῷ λαῷ ἐκείνης τῆς πόλεως· καὶ οἱ μὲν ἐποιοῦντο ἐπιλεκτὸν Σαβῖνον πρεσβύτερον, ἑτέροι δὲ Κρησκεντῖνον διάκονον· ὁ δὲ Εὐπλος ὁ τότε ἀρχιδιάκονος, καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως καὶ τῆς περιουκίδος, ἔλεγον· Τοῦ Κυρίου τὸ θέλημα εἰς ἡμᾶς γενέσθω, ὅντινα βούλεται ἀποκαλύψαι.

ΑΘ'. Ἐπὶ τοῦτο δὲ πάντες οἱ λογάδες τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ πρῶτοι τῆς περιουκίδος ἀπέπευσαν καὶ διεπέρασαν ἐν Ῥώμῃ, ζητοῦντες χειροτονηθῆναι αὐτοῖς ἐπίσκοπον παρ' αὐτοῦ πάπα· συνάπτε δὲ αὐτοῖς καὶ ὁ Χαρίτων ὁ πατήρ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου. Γνοὺς δὲ ὁ πάπας, ὅτι κατήντησαν οἱ λαοὶ καὶ οἱ πρῶτοι τῆς πόλεως, ἐκέλευσεν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἀπελθεῖν. Οἱ δὲ εἰσῆλθον, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ, καὶ ἔστησαν οἱ περὶ Σαβῖνον ἐν ἑνὶ τόπῳ, καὶ οἱ περὶ Κρησκεντῖνον ἐν ἑνὶ τόπῳ, οἱ δὲ περὶ Εὐπλον καὶ τοὺς λοιποὺς τοὺς τῆς περιουκίδος, ἀρχόντες λαϊκοὶ καὶ κληρικοὶ, ὅπως πάντων ἔστησαν. Εἶτα λέγει αὐτοῖς ὁ πάπας· Τίνα βούλεσθε χειροτονηθῆναι ὑμῖν ἐξ ὑμῶν ἐπίσκοπον; Οἱ δὲ περὶ Σαβῖνον, ἔχουσιν τὸν Σαβῖνον λέγοντες· Τοῦτον θέλομεν, δέσποτα· οἱ περὶ Κρησκεντῖνον ὁμοίως ἤτουντο καὶ αὐτοὶ ἐκείνον, λέγοντες· Καὶ ἡμεῖς τοῦτον ἀγαπῶμεν, δέσποτα. Καὶ κατέκραζαν οὕτοι οὕτως, καὶ οὕτω οὕτως. Λέγει δὲ ὁ πάπας πρὸς Εὐπλον ἀρχιδιάκονον καὶ πρὸς τὸν Χαρίωνα καὶ τοὺς λοιποὺς· Ὑμεῖς δὲ, τέκνα μου, τί λέγετε περὶ τούτου, τί ὑμῖν δοκεῖ; Οἱ δὲ περὶ Σαβῖνον, ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἀναστάντες ἀπελογοῦντο διὰ τοῦ Χαρίωνος λέγοντες· Πάτερ τιμώτατε, τολμῶμεν εἰπεῖν, ὅτι· «Οὐδεὶς ἐαυτῷ λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.» Πλὴν ὡς βούλεται ὁ Θεός, καὶ ἡ καθαρὰ τοῦ κυρίου καὶ πνευματικὴ ἡμῶν Πατρὸς εὐπρόσδεκτος εὐχὴ, τὰ καθ' ἡμᾶς κυβερνήσῃ, καὶ δῶρ ἡμῖν διὰ τῶν χειρῶν σου ποιέμεν τὸν ὀφειλόμενον ἡμᾶς κυβερνήσαι. Ὁ δὲ πάπας προσκαλεσάμενος τοὺς δούλους τοὺς περὶ Σαβῖνον καὶ Κρησκεντῖνον, λέγει αὐτοῖς· Φέρετε μεθ' ἑαυτοῖς βουλὴν μίαν ἀγαθὴν, ἵνα ὁμογνώμωνως αἰτήσησθε ὅντινα βούλεσθε, δεχόμενοι

A exorta, alii elegerunt sibi Sabinum presbyterum, alii Crescentinum diaconum. Euplus vero, qui tum erat archidiaconus, et [LVI] populi pars potissima tam ex urbe quam ex agro, eum se velle proficiebantur, qui Domino placuisset, et quem sibi acceptum ipse demonstrasset.

XXXIX. Post hæc selecti viri ex Ecclesia aliique e diœcesi primores Romani omnes navigarunt eo consilio, ut ab ipso pontifice maximo episcopum (33) sibi designari postularent. Profectus autem una est Charito etiam beati Gregorii pater. Enimvero pontifex maximus ut eos advenisse novit, omnes in conspectum suum venire jussit: qui cum ingressi essent, eumque adorassent, Sabini quidem fautores ex una parte, ex altera Crescentini assidue constiterunt, qui vero cum Euplo sentiebant ceterique omnes e diœcesi primores populi et cleri ultimum sibi locum sumpserunt. Jam eos pontifex maximus interrogans: Quem, inquit, e civibus vestris episcopum vobis constitui vultis? Qui vero a Sabino erant, Sabinum petebant, addentes: Hunc volumus, domine. Similiter qui Crescentino studebant, illum sibi dari postulabant, illud pronuntiantes: Hunc nos amamus, domine; atqui hi quidem sic, illi sic clamabant. Tum pontifex maximus ad Euplum archidiaconum et ad Charitonem ac reliquos conversus: Vos vero, inquit, filii mei, quid ad hæc dici is, aut quid vobis videtur? At ii primum ad pedes provoluti, tum surgentes hoc per Charitonem responsum dedere: Nos quidem, Pater venerande, illud in ore habemus: «Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo (34).» Ac Deus certe, ut vult, accedentibus domini ac Patris nostri precibus, quæ illi valde acceptæ sunt, rerum nostrarum curam geret, ac pastorem per manus tuas dabit, a quo regamur. Ergo pontifex maximus advocata eorum turba, qui Sabino quique [LVII] Crescentino favebant: Unum inquit, consilium simul inite bonum, ut communi consensu

petere, consequatur. Vides, opinor, episcopum, qui in Agrigenti decesserat, hunc ipsum Eusanium esse: quandoquidem et filius de aedeunda patris hereditate ab ejus morte statim cogitare debuerit; et ipsa Eusanii mors in superiora tempora referri non possit, repugnantem Pelagii proxime defuncti decreto, quo bona Eusanii, simul atque obisset, Ecclesiæ Agrigentinæ attribuebantur. Ipsam autem controversiam Maximiano delatam esse, quo tempore Gregorius noster Romæ detinebatur, declarat etiam appellatio Ecclesiæ Agrigentinæ sine ulla episcopi mentione, a quo sane, si affuisset, bona illa rependa erant.

Nam vero Euplus hic Eusanii filius idem sit atque is, quem Leontius archidiaconum appellat, judicari non potest. Neque enim nomen tanti esse debet, ut propterea unum eundemque virum utroque in loco designari arbitremur: præsertim cum illud nomen in Sicilia familiare esset propter Eupli martyris Cateanensis memoriam, cujus Acta divulgavit Cotelerius (*Mon. Eccl. Gr.* t. I, p. 193).

Alium Euplum memorat item Gregorius in epistola 44 libri I.

(33) Cum Siculæ Ecclesiæ ea ætate metropolitani in insula non haberent, sed eum agnoscerent, quem et patriarcham habebant, pontificem maximum, ut jam Pirrus ostendit (*Sic. Sacr.* t. I, disq. 2); in episcoporum electione, si forte minus convenirent, ab eo petere solebant, ut ipse episcopum, quem maxime idoneum crederet, auctoritate sua designaret. Exemplum huic simile exhibet nobis Gregorii Magni epistola 22 libri V, ad nobiles Syracusanos: *Laudis vestræ testimonium, quam direxistis, gerit epistola, quod electionis vos onera sapienter declinasse significat . . . sed quia a clero et plebe Ecclesiæ Syracusanæ Agatho, ab aliquibus autem alter eligitur: hunc qui a clero et plebe electus est, ad nos iterum venire necesse est; ut utriusque cominus constitutis, ille, qui Deo placuerit, et utilior visus fuerit, ordinetur.*

(34) Ad Hebr. v, 4. Sed in vulgato exemplari legimus, Καὶ οὐχ ἑαυτῶν τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, etc.

postuletis quem vultis, et unanimes hoc etiam spectetis. « Ut habeat bonum testimonium (35), » sicut scriptum est. At illi apertō pontifice maximo, majores turbas multa obtrectando excitabant.

XL. Ut vero pontifex maximus impudentem eorum seditionem vidit, ira incensus e conspectu suo omnes ejici jussit, ac rogandi causa ad se in posterum redire vetuit. Idem tertio post die Euplum archidiaconum et Charitonem ac ceteros e clero et populo, qui cum his sentiebant, convocavit, et sic est affatus : Vobis, fratres, quid videtur de his, quos seditiosi illi et turbulenti homines elegerunt? similes eorum profecto sunt, inepti atque inutiles. Archidiaconus vero et Charito responderunt : Opus hoc, Domine Deo charissime, quod jam diximus, non ab homine neque per hominem, sed Jesu Christi indicio et significatione complendum est. Itaque Deus ipse, qui puram religionem, qui assiduas preces tuas videt, quid tibi de nobis statuendum sit, demonstrabit. Responsum pontifex maximus commendavit. At cum ob hanc rem angeretur, non multo post quadam nocte cernit in somnis viros binos apostolorum habitu, qui sic eum alloquerentur : Cur dolore afficeris, quod de Siciliae episcopo Siculi illi homines dissideant? Sane quos ii deduxerunt, indigni plane sunt, qui initiuntur. At est hic in urbe hospes vir quidam pius, cui nomen Gregorius, isque in monasterio Sancti Sabae hospitatur; qui ubi audivit, viros illos huc advenisse, e monasterio aufugit, in quo erat, et in (36) monasterio [LVIII] sancti Erasmi (37) se abdidit. Illuc igitur mitte qui hominem ad te deducant, atque hunc cum episcopis, qui apud te sunt, consecratum in Siciliam cum orthodoxo ejus urbis populo proficisci jube. In eo enim sanctus Dei Spiritus requievit, atque is est, quem potissimum civitas illa requirit. Hæc cum dixissent, hominis, quem intermedium adduxerant, lineamenta ipsi habitumque ostenderunt, nec plura addentes ex oculis ejus evanuerunt.

XLI. Pontifex maximus expergefactus, cum totus tremere, Marcum abbatem, qui tum forte in urbem venerat, ac primores Ecclesiae ad se vocavit, et quæ sibi in somnis visa essent, et quantum ex apostolorum aspectu cohorruiisset, illis exposuit. Cui Marcus abbas : Deum, inquit, laudibus celebremus, Pater venerande, qui preces tuas non ne-

A κοινῇ γνώμῃ « καὶ μαρτυρίαν ἀγαθὴν, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οἱ δὲ οὐκ ἐβούλοντο ἐπακούσαι τῷ πάτρι, ἀλλὰ μᾶλλον ἐθορυβοῦντο ἐπὶ πολλὰ διελέγοντες.

M'. Ἰδὼν δὲ ὁ πάππας τὴν ἀναίδῃ αὐτῶν στάσην, ὀργισθεὶς ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἐκδιωχθῆναι ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ μηκέτι αὐτοὺς ἐρχεσθαι εἰς ἐρώτησιν· καὶ μεθ' ἡμέρας τρεῖς προσκαλεσάμενος ὁ πάππας τὸν ἀρχidiaκόνον Εὐπλὸν καὶ τὸν Χαρίτωνα καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς κληρικούς τε καὶ λαϊκοὺς, λέγει αὐτοῖς· Ὑμῖν, ἀδελφοί. τί δοκεῖ περὶ ὧν ἐπεξέταστο οὗτοι εἰ στασιαστικοὶ καὶ ταραχῶδεις ἄνθρωποι; Πάντως ὅμοιοι αὐτῶν ὑπάρχουσιν ἀφυσεῖς καὶ ἀνωφελεῖς. Ὁ δὲ ἀρχidiaκόνος, καὶ ὁ Χαρίτων ἐφη· Θεοτίμητε δέσποτα, ὡς καὶ προέφημεν, οὐκ ἐξ ἰνδρώπου καὶ οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, οὐκ ἐξ ἰνδρώπου καὶ οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως ἡμεῶν Χριστοῦ τὸ ἔργον μέλλει πληροῦσθαι. Πλὴν ἐκ τῆς καθαρᾶς σου λατρείας, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἀνενδύτου σου προσευχῆς, ἀποκαλύψαι σοι ἔχει ὁ Θεὸς τὸ τί δεῖ γενέσθαι εἰς ἡμᾶς. Καὶ ἐπαίνεσεν αὐτοὺς ὁ πάππας ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ αὐτῶν ἀποκρίσει. Ὅντος δὲ τοῦ πάππα ἐν λύπῃ περὶ τοῦ τοιοῦτου πράγματος, μεθ' ἡμέρας τινὰς ἐν μεσὶ νυκτὶ ὄρα κατ' ὄναρ ὁ πάππας τινὰς ἀνδρας δύο ἐν σχήματι ἀποστολικῷ ἰδόντας αὐτῷ· Τί σοι ἐγένετο λύπη περὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν στασιαζόντων περὶ τοῦ ἐπισκόπου Σικελίας; Οὗτοι δὲ οἱ παρ' αὐτῶν προσαγόμενοι, ἀνάξινι ὑπάρχουσι τοῦ ἐγχειρήματος. Ἔστω δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀνὴρ τις ξένος εὐλαβὴς Γρηγόριος λεγόμενος. ὅστις ἐξενέχεται ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἁγίου Σάβα. Ἀκούσας δὲ περὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὅτι ἐνταῦθα παρεγένοντο, ἀπέδρα ἐκ τοῦ μοναστηρίου, ἐν ᾧ ἦν, καὶ κέκρυπται ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἁγίου Ἐράσμου. Ἀποστείλας οὖν μετακαλέσας τὸν ἀνδρα, καὶ τοῦτον χειροτονήσας τῶν σὺν σοὶ ἐπισκόπων, ἀπέστειλον αὐτὸν ἐν Σικελίᾳ μετὰ τοῦ ὁρθοδόξου τῆς πόλεως ἐκείνης λαοῦ. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἀναπίπτει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ· καὶ δέεται ὁ τόπος ἐκεῖνος αὐτοῦ. Εἶτα ὡς ταῦτα ἔλεγον, ὑπέδειξεν αὐτῷ καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός εἰς μέσον αὐτῶν φερόμενον· ταῦτα αὐτῶν εἰπόντων, ἀγαθεῖς ἐγένοντο οἱ ἄνδρες ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ.

MA'. Διυπνισθεὶς δὲ ὁ πάππας καὶ ἐντρομος γενόμενος, προσκαλεσάμενος τὸν ἀδελφὸν Μάρκον (ἦν γὰρ κατὰ συγκυρίαν εἰσελθὼν καὶ αὐτὸς ἐν τῇ πόλει), καὶ τοὺς πρώτους τῆς Ἐκκλησίας, διηγῆσθαι αὐτοῖς τὰ τοῦ ὁράματος καὶ τὸν φόβον τῆς ἀποστολικῆς ὁπασίας, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς Μάρκος· Εὐλαβήτης ὁ Θεός, Πάτερ τίμιε, ὃς οὐ πάριδος τὴν προσευ-

(35) 1 Tim. iii, 7. Ipsa autem verba Apostoli sunt, Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἑξωθεν.

(36) Scriptum quidem in cod. 1 erat, τοῦ ἁγίου Ἐρμού, pro Ἐράσμου· sed scribæ, opinor, imperitia, qui non animadvertit, syllabam illic contractione omissam, quæ fere apice inscripto indicari solet hoc modo Ἐρμού. Neque enim ignotum in urbe S. Erasmi monasterium, cujus non semel in libro Pontificali mentio fit. In Adeodato qui pontificatum maximum cepit anno 625 legimus : Set et monasterium Sancti Erasmi situm in Caelio monte

in quo crevisse visus est prædictus vir sanctissimus, multis novis ædificiis augmentavit. Nunc vero, cum et templum et monasterium vetustas deleverit, Græca superest inscriptio, quam Fabrettus quidem ex ipso lapide mancam edidit (p. 757, n. 629), at ex codice monasterii Sublacensis integram jam habemus in *Anecdosis & terariis* (t. IV, p. 345) non sine interpretis antiqui Latina translatione : quamquam utrumque exemplum alio eget interprete, ut intelligi possit.

(37) In cod. 1, τοῦ ἁγίου Ἐρμού.

χήν σου καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ, ἀλλ' ἀπεκάλυψε
 σοι ἡ ποιήσεις διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐν τῷ ποιμνίῳ
 σου. Καὶ ἀποστείλας αὐτῇ τῇ ὥρᾳ τὸν πρωτοπρε-
 σβύτερον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς δύο ἐπισκόπους
 τοὺς κατελθόντας ἐκ τῆς συνόδου ἐν τῷ μοναστηρίῳ
 τοῦ Ἁγίου Σάββα, καὶ μὴ εὐρόντες τὸν Γρηγόριον,
 ἐπερώτησαν τὸν ἡγούμενον, τὸ τί γέγονεν ὁ ἀνὴρ ὁ
 ὢν ἐνταῦθα. Ὁ δὲ ἔλεγεν, ὅτι πρὸ δύο ἡμερῶν ἐξῆλ-
 θεν ἐκ τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἐπορεύθη ἐν τῷ μονα-
 στηρίῳ τοῦ Ἁγίου Ἐράσμου. Καὶ ἐξῆλθον ὁπίσω
 αὐτοῦ, καὶ εὗρον τὸν μακάριον Γρηγόριον ἐν τῷ μονα-
 στηρίῳ τοῦ Ἁγίου Ἐράσμου μέλλοντα αὐτὸν ἐξ-
 ἔρχεσθαι. Καὶ ἰδὼν αὐτοὺς ἀπὸ μακρόθεν ἐπέγνω
 τοὺς ἐπισκόπους, καὶ εἰσδραμὼν ἐκρύβη ἐν τῷ κήπῳ
 μέσων τῶν φυτῶν. Καὶ εἰσελθόντες οἱ ἄνδρες ἐπ-
 ἔσχοντο τὸν ἡγούμενον ἐν ἰσχύει λέγοντες· Τί γέγο-
 νεν ὁ ἀνὴρ ὁ ὢν ἐνθάδε ξένος; Ὁ δὲ ἐν ἀμηχανίᾳ
 γενόμενος, παρεκάλει αὐτοὺς μικρὸν ἀνασχέσθαι·
 αὐτῷ, ὅπως ζητήσας εὑρίεν αὐτὸν, καὶ παραδῶ
 αὐτοὺς αὐτόν. Κατελθὼν δὲ ὁ ἡγούμενος ἐν τῷ κήπῳ
 εὑρεν αὐτὸν κεκρυμμένον μέσων τῶν λαχάνων, καὶ
 ἀγανακτήσας αὐτῷ ὁ ἡγούμενος λέγει· Ὡς ἀνθρωπε,
 πῶθεν ἦλθες ὧδε, ἀνθρῶπος ὢν ὑπὲρ ἐγκλήματος καὶ
 ζητούμενος ὑπὸ τοιούτων προσώπων; Ἀνέλθε, ἀπο-
 λογήθητι περὶ τῶν ἐγκλημάτων σου. Ὁ δὲ οὐκ ἀπε-
 κρύβη αὐτῷ πρὸς ταῦτα οὐδὲ ῥήμα. Ἀνελθὼν δὲ ὁ
 Γρηγόριος ἐν τῇ αὐλῇ, εὑρεν τοὺς ἄνδρας καθέζον-
 μένους. Καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἐπιγνόν-
 τες, εἰσδραμόντες ἐβρίψαν ἑαυτοὺς ἀμφοτέροι εἰς
 τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἡδίσταν γὰρ τὸ πῶς προσεκυνοῖτο
 ὁ Γρηγόριος ὑπὸ τῶν Πατρῶν πάντων τῶν ἐν τῇ
 συνόδῳ ὄντων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁμοίως δὲ καὶ
 τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως πολλὴν αὐτῷ ποιούμενου
 τιμῇ. Περὶ δὲ καὶ αὐτὸς ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν λέ-
 γει αὐτοὺς· Συγχωρήσατέ μοι, ἅγιοι Πάτρες, ὅτι
 ἀνὴρ ἀμαρτωλὸς εἰμι· τί ἐσχύπετε πρὸς τὴν ἡμε-
 τέραν μετριότητα; Οἱ δὲ ἀναστάντες κατεβίβησαν
 ἀμφοτέροι τὸν Γρηγόριον, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· Ὁ
 κοινὸς ἡμῶν Πατὴρ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὁ τὸν ἀποστολι-
 κὸν ἔχων θρόνον, δι' ἡμῶν τῶν οἰκείων δούλων αὐτοῦ
 ἔπειε μετ' αὐτῶν.

ΜΒ'. Ἐγένετο δὲ τούτων πορευομένων, ὁ ἀδελφὸς
 Μάρκος διηγῆσατο τῷ πάπᾳ τὰ κατὰ τὸν Γρηγόριον
 πάντα, καὶ τὴν ἐκ παιδείας ἀναστροφὴν αὐτοῦ, καὶ
 τὸ πρῶτον καὶ ἡσύχιον αὐτοῦ, καὶ τὸ πῶς δι' ἀποκα-
 λύψεως Θεοῦ διεπέρασαν αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ
 πάλιν ὁ πάπας διηγῆσατο τῷ ἀδελφῷ Μάρκῳ τὰ πρα-
 χθέντα παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ ἐν Κωνσταντινου-
 πόλει, τὸ πῶς ἐνέφραξεν τὰ στόματα τῶν αἰρετι-
 κῶν. Καὶ ὡς τὸ μεταξὺ κατέλαθον οἱ ἐπίσκοποι καὶ
 σὺν αὐτοῖς ὁ Γρηγόριος, καὶ εἰσελθὼν ἔπεσεν εἰς
 τοὺς πόδας τοῦ πάπα, καὶ λέγει αὐτῷ· Καλῶς ἤλ-
 θες, τέκνον Γρηγόριε· εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ πληροφο-
 ρήσας ἡμᾶς εἰς σέ, τέκνον· καθάπερ ἡκούσαμεν,
 οὕτως καὶ ἴδομεν. Καὶ ἀναστὰς ἡσπάζατο αὐτὸν τῷ
 ἁγίῳ φιλίῃ, καὶ ἐκέλευσεν αὐτὸν καθεσθῆναι·
 καὶ περιβλεψάμενος ὁ πάπας ἐπέγνω τὸν χαρακτήρα
 αὐτοῦ τὸν ὑποδειχθέντα αὐτῷ παρὰ τῶν φανέντων
 αὐτῷ ἁγίων. Μικρὸν δὲ ἀνανεύσας ὁ Γρηγόριος ὁρᾷ

A glexit, nec misericordiae suae expertem te esse
 passus est; imo tibi declaravit per sanctos suos,
 quæ in grege tuo a te fieri oporteret. Ille vero
 statim protopresbyterum Ecclesiæ ac duos episco-
 pos, qui a synodo venerant, ad Sancti Sabæ mo-
 nasterium misit. Qui cum ibi Gregorium non inve-
 nissent, a præfecto sciscitati sunt, quidnam factum
 esset de homine, qui illic erat? Auditoque, biduo
 ante e monasterio illo exiisse, et in monasterium
 Sancti Erasmi migrasse, ipsum secuti, beatum
 Gregorium in monasterio Sancti Erasmi invene-
 runt jam abire parantem: qui ut eos procul vidit,
 et episcopus agnovit, in hortum aufugit et inter
 arbores latuit. At illi ingressi præfectum urgent
 rogantque, ubinam vir ille sit, quem hospitem
 habebat. Præfectus hæsitans hortari eos, ut paulis-
 per sustineant, dum inquirat; se illum, ubi inve-
 nerit, ipsis traditurum. Tum in hortum descendit,
 atque ibi eum inter olera latentem invenit: itaque
 vim homini adhibens, Unde, inquit, huc venisti,
 cum sub iudice sis, ac te viri tales perquirant?
 Abito hinc, et contra accusatores tuos te defende.
 Gregorius vero ad hæc ne verbum quidem respon-
 dit. Ubi demum in aulam ascendit, viros illic se-
 dentes reperit; quem ut videre episcopi atque
 agnovere, accurrentes ambo, ad pedes ejus se pro-
 volverunt: quippe viderant Constantinopoli, cum
 synodus eo coacta esset, quanto cum honore Patres
 omnes venerabantur, et quanti idem a piissimo
 etiam imperatore fiebat. Porro Gregorius quoque
 coram illis procidens, Ignoscite, inquit, mihi, Pa-
 tres sancti; malus plane et scelestus ego sum:
 quid tam exigui hominis causa vos demittitis? Illi
 [LIX] autem cum surrexissent, Gregorium ambo
 osculati, hæc addidere: Communis Pater ac prin-
 cepti nostri ordinis, qui apostolico in throno se-
 det, nos famulos ejus domesticos te vocatum mi-
 sit, ut cum adire velis. Paret Gregorius, cosque
 sequitur.

προσκαλεῖ σε τοῦ πρᾶχθέντος πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ

XLII. At dum hi redibant, Marcus abbas ponti-
 fici maximo totam Gregorii vitam exposuit: quo-
 modo a pueritia Deo se dicasset, quanta ejus
 mansuetudo ac lenitas esset: ut ipse eum divinitus
 admonitus Hierosolyma deduxisset. Contra Marco
 abbati ea pontifex maximus narravit, quæ Constans
 in synodo per eum perfecta fuerant, utque
 ejus opera hæretici coerciti ac silere coacti. Interea
 episcopi, et cum his Gregorius, advenire. Hunc
 vero, ubi ingressus ad pedes procidit, sic pontifex
 maximus allocutus est: Tempore ades, Gregori
 fili: Deo laus tribuatur, qui te nobis, fili, probe
 cognitum esse voluit: sane quæcunque de te audi-
 vimus, ea et vidimus. Tum surgens sancto eum
 osculo salutavit, et sedere jussit; utque eundem
 contemplatus est, ejus lineamenta agnovit, quem
 illi ostenderant sancti viri, quos in somnis viderat.
 Gregorius vero cum paululum respexisset, videt

ex adverso sanctum Marcum, ad quem assurgens illico accurrit, et ad pedes ejus provolutus, multis cum lacrymis ait : Magnam tua causa Deo gratiam habemus, Pater venerande ; tu quippe salutis nostrae auctor fuisti : te duce datum est, ut sapientiae iter tenerem. Vere praenuntiasti fore ut te in hac vita pro meo desiderio cernerem ; nec fefellisti, Pater sancte.

XLIII. Talia Gregorium cum abbate commemorantem sermone admodum longo, mirabantur omnes, ac simul cum ipsis flebant. Subinde pontifex maximus secedere ceteros, atque unum Gregorium cum Marco abbate ac duobus episcopis nonnullisque aliis manere jussit : atque ad eum conversus, Gregori, inquit, filii, Dominus noster Jesus Christus sanctis apostolis ejus ad nos demissis, praesidem te designavit sanctae, catholicae, magnae Ecclesiae Agrigentinarum, ut populum illum pastor regas. Quippe te potissimum locus ille requirit, quo tua opera quae supersunt populi illius reliquiae conserventur. Cui Gregorius responsum dedit hujusmodi : O domine, mihi, quæso, ignosce : neque enim is sum ego, qui tam tremendo ministerio par esse possim. Cum eum nihilominus pontifex maximus hortaretur, ne Deum sibi adfuturum dubitaret, utque meminisset gravem iis penam non defuisse, qui repugnassent ; temporis sibi aliquid dari Gregorius petit, antequam sententiam illi suam rursus aperiret. Tum abbatem secutus in cellulam ejus concessit, [LX] atque ibi noctem totam insomnes ambo exegerunt. Volebat autem Gregorius inde aufugere in Hispaniam (38). Ceterum ignorabat etiam tum parentem quoque ipsius ibidem esse cum reliquo populo. Cui abbas : Nostine, inquit, filii, dominum Charitonem patrem tuum huc cum ceteris orthodoxis civibus advenisse, et apud communem parentem nostrum pontificem maximum magna esse in gratia ? Hæc ut audiit Gregorius, incoluit plurimum, et fugam ab urbe magis meditabatur. At abbas interpellans : Cave, inquit, filii, ne Dei iram accendas : nosti profecto, quid tibi olim præceperit beatus ille senex, apud quem annos quatuor versatus es : atqui ipse etiam, ut cetera de te, ita hoc quoque Deo monstrante cognovit, si quid contra ausus esses, tibi pro divino favore iram et exitium imminere (39). Ad hæc vero Gregorius acquievit. Nec multo post pontifex maximus Siculos omnes in domum pontificalem coactos sic est allocutus : Ecquid demum de communi salute vestra deliberastis ? cui Euplus archidiaconus et Charito hoc responsum dedere : Nobis quidem nihil est, quod opponamus (40) ; hoc solum addimus, quod tibi Deus ostenderit, id de nobis statuito.

XLIV. Cum autem pontifex maximus a Marco

τὸν ἅγιον Μάρκον ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ἐξαναστάς ταχέως ἔδραμεν καὶ ἔβριψεν αὐτὸν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κλαίων καὶ λέγων· Εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ διὰ σοῦ, Πάτερ τιμώτατε, ὅτι σὺ ἐγένου πρῆξινος τῆς σωτηρίας ἡμῶν· διὰ σοῦ ῥηξιώθημεν καταλαβεῖν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης. Ἀληθῶς δ' ἐπηγγέλων ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἑωραθῆναι σέ μοι τὸν ποθοῦμενον, καὶ ἀψευδῆ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ σοῦ, Πάτερ ὅσιε.

ΜΓ'. Ταῦτα ἐπὶ πλείστα· ὥρας διαλεγόμενος ὁ Γρηγόριος τῷ Ἀββᾷ, ἐθαύμαζον πάντες καὶ συνάκρουον αὐτοῖς. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἐκέλευσεν πάντα· ὁ πάππας ἐξαποστεῖλαι ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ μόνον τὸν Γρηγόριον καὶ τὸν Ἀββᾶν Μάρκον καὶ τοὺς δύο ἐπισκόπους καὶ ἑτέρους ὀλίγους στέηναι σὺν αὐτοῖς· καὶ προσκαλεσάμενος ὁ πάππας τὸν Γρηγόριον λέγει αὐτῷ· Τέκνον Γρηγόριε, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς προσκέκληται σε εἰς ἡγούμενον διὰ τῆς παρουσίας τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀποστόλων εἰς τὴν τῶν Ἀκραγαντίνων ἁγίαν καθολικὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν, τοῦ ποιᾶναι τὸν λαὸν ἐκεῖνον. Δέεται σου γὰρ ὁ τόπος ἐκεῖνος, ἵνα διὰ σοῦ σωθῇ τὸ ἐγκαταλείμμα τοῦ λαοῦ ἐκεῖνου. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς ἔφη· Δέεσται, συγχώρητόν μοι· οὐ γὰρ εἰμι ἄξιός τοιούτου φρικτοῦ ἐγγερέματος. Ὁ δὲ πάππας πρὸς αὐτὸν ἀπεκρίνατο· Μὴ, τέκνον, φοβῆθῃς τὸν Θεόν, μήθῃτι ὥπως οἱ δι' ἀντιλογίαν ὑπέμειναν ποιήνῃ δοῖν. Ἐφη δὲ πάλιν ὁ Γρηγόριος· Ἐπίσχεας ὀλίγον τοῦ δούλου σου, καὶ πάλιν ἀπολογοῦμαι πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα. Παραλαβὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἀββᾶς, ἀπεισαν ἐν τῷ κελίῳ αὐτοῦ, καὶ ὅλην τὴν νύκτα ἄνωγιε διετέλεσαν. Βουλόμενος ὁ Γρηγόριος ἀποδράσαι ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε ἐπὶ τὴν Σπανίαν, οὐκ ᾔδει δὲ ὁ Γρηγόριος, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐκεῖ ἦν μετὰ τοῦ λοιποῦ λαοῦ. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἀββᾶς· Οἶδας, τέκνον, ὅτι καὶ ὁ κύριος Χαρίτων ὁ πατὴρ σου ὧδε παρεγένετο μετὰ τῶν ὀρθοδόξων λοιπῶν, φίλος ὢν τοῦ κοινῷ ἡμῶν Πατρὸς τοῦ πάππας· Ἀκούσας δὲ πάντοτε ἐλυπήθη ὁ Γρηγόριος, καὶ ἐζήτηε ἀποδράσαι τῆς Γῶμης. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἀββᾶς Μάρκος· Τέκνον, μὴ παροργίζων παροργίσῃς τὸν Θεόν· οἶδας γὰρ τὸ τί σοι ἐνσταίηαι ὁ μακάριος γέρων ἐκεῖνος, ἐν ᾧ τοῦ τῆσσεως παρίμεναι χρόνους· καὶ αὐτὸς δι' ἀποκαλύψεως θείας ἐπιστάμενος, καὶ τὰ κατὰ σὲ γινώσκων, πῶς τολμήσας, ἐπαγᾶγης αὐτῷ κατάραν ἀντὶ εὐλογίας ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ ἐκ τότε ἡσύχασεν. Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκέλευσεν ὁ πάππας πάντας τοὺς Σικελοὺς ἀφθῆναι ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει αὐτοῖς· Τί ἐσκέψασθε περὶ τῆς κοινῆς ὑμῶν σωτηρίας ; Ἀποκριθέντες δὲ ὁ Εὐπλος ἀρχιεπίσκοπος καὶ Χαρίτων λέγουσιν τῷ πάππᾳ· Ἡμεῖς τί ἀπολογησασθαί οὐκ ἔχομεν, μὴ ὅσα ἀποκαλύψει σοι ὁ Θεός, τοῦτο ποιήσων εἰς ἡμᾶς.

ΜΔ'. Ἐγὼ δὲ ὁ πάππας διὰ τοῦ Ἀββᾶ Μάρκου, ὅτι

(38) Græce alii quoque Σπανίαν scripsere, ut Paulus ad Rom. xv, 28 : Ἀπελεύσονται δι' ὑμῶν εἰς τὴν Σπανίαν. Stephanus de Urb. Καὶ συνωνύμως

Ἰσθρία ἔστι καὶ Σπανία καλεῖται. (V. Ἰσθρία.)

(39) Cod. 2, ἐπάξιός αὐτῷ κατάραν.

(40) Cod. 2, Ἐτερον τι ἀπολογησασθαι.

πατήρ ἦν ὁ Χαρίτων τοῦ Γρηγορίου, καὶ οὐδὲν ἄπεκάλυψεν, ἀλλὰ διεσκέπτετο ἀμφοτέρους, καὶ ἦν θαυμάζων αὐτῶν τὴν ὁμοιότητα. Εἶτα πάλιν μεθ' ἡμέρας τρεῖς προσκαλεσάμενος ὁ πάπας τοὺς τῆς Ἀκραγαντίνων πόλεως ἱερεῖς τε καὶ λαϊκοὺς, καὶ τοὺς ἀρχοντας τῆς περιουκίδος, λέγει αὐτοῖς· Πάντες ἡμεῖς πορευθῶμεν μετὰ λιτῆς οἱ τε μοναχοὶ καὶ πᾶσαι Ἐκκλησίαι τῆς πόλεως ἐν τῷ ναῷ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων· καὶ ὧς ἂν δειξῇ ὁ Θεὸς σημεῖον, οὗτος καθιστάτω ἐν εἰρήνῃ. Καὶ ἐξῆλθεν πᾶσα ἡ πόλις μετὰ λιτῆς ψάλλοντες, καὶ εἰσελθόντες ἐν τῷ ναῷ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου, προετράπη ὁ Γρηγόριος ἀνελθεῖν ἐν τῷ ἄμβωνι, καὶ διαγγεῖλαι τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Καὶ ἐθαύμασεν πᾶς ὁ λαὸς τὴν ἡδύτητα τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ποιήσας καὶ πληρώσας τὴν συναπτὴν, ἀναστὰς ὁ πάπας, καὶ σφραγίσας τὸν λαὸν, ἐξῆλθεν περισσευρὰ ἐκ τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Γρηγορίου. Καὶ ἰδόντες πάντες ἐξεπλάγησαν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαύματι τῷ γενομένῳ πρὸς τὸν μακάριον. Οὐ μέντοι ἐγνώρισεν αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ ἢ ἄλλος τις ἐκ τῶν τῆς πόλεως αὐτοῦ. Ἐχάρτησαν δὲ πάντες οἱ τῆς πόλεως αὐτοῦ, καὶ ἡγάπησαν αὐτὸν πάντες ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οἱ τῆς Σικελίας, ἥτοι ὁ ὄχλος τῆς Ἀκραγαντίνων ἐπαρχίας. Εἶτα ἐπὶ τὴν αὐριον συναθροισθέντες οἱ τῆς συνόδου ἐπίσκοποι ἐχειροτόνησαν τὸν Γρηγόριον ἐπίσκοπον ἐν τῇ Ἀκραγαντίνων Ἐκκλησίᾳ, καὶ παρέλαβον αὐτὸν χαίροντες καὶ δοξάζοντες τὸν Θεὸν πᾶς ὁ κλήρος καὶ οἱ τῆς περιουκίδος ἀρχοντες. Καὶ ἐποίησαν ἐν τῇ Ῥώμῃ χειροτονθέντος αὐτοῦ ἡμέρας δέκα· οὐκ ἀπεχωρίσθη δὲ αὐτοῖς ὁ ἅγιος ἀδδᾶς, ἀναμιμνήσκων αὐτὸν τῇ καρτερικῶς ὑπομένειν τὰς μελλούσας αὐτῷ ἐπιειρεσθῆαι θλίψεις καὶ συμφοράς.

ΜΕ'. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀναστὰς ὁ Χαρίτων ἄπαι ἐν τῷ κελίῳ, ἐν ᾧ ἦν ἡ συχάζων ὁ ἅγιος Γρηγόριος καὶ ὁ ἅγιος ἀδδᾶς Μάρκος, καὶ κρούσας εἰσῆλθεν ἐν τῷ κελίῳ, καὶ εὗρεν ἀμφοτέρους διαλεγόμενους τὰ περὶ τῆς σωτηρίας· καὶ πασὼν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀμφοτέρων λέγει αὐτοῖς· Εὐξασθε ὑπερ ἑμοῦ, Πάτρες ἅγιοι, ὅτι πολλὴ ἀθυμία συνέχομαι περὶ τοῦ τέκνου μου, οὗ ἀπώλεσα. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ μακάριος Μάρκος· Οὐκ ἐπηγγειλάμην σοι, κύριε Χαρίτων, περὶ τοῦ υἱοῦ σου, ὅτι ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ εὐεσθαι ἔχεις τὸ τέκνον σου; Ὁ δὲ λέγει αὐτῷ· Ναί, φησὶν, Πάτερ· ἀλλ' ἀφ' ἧς ἡμέρας σε ἰδὼν ἐνταῦθα, πᾶν φλέγομαι ἀκοῦσαι λόγον παρὰ σοῦ παρακινεῖσθαι περὶ τοῦ τέκνου μου. Ὁ δὲ μακάριος

abbate scivisset, Charitonem Gregorii parentem esse (nemini quidem indicarat, sed utrumque ipse considerabat, ac de similitudine eorum mirabatur), tertio post die convocatis rursum Agrigentinae civitatis clero et populo et diocesis primoribus, Omnes, inquit, monachi atque omnes urbis Ecclesiae supplicatione indicta procedent nobiscum in templum principis apostolorum: ibi quem Deus indicio aliquo designaverit (41), is pacifice constituetur. Processit autem universa civitas obsecrationibus et psalmis intenta; atque ubi in principis apostolorum templum pervenit, jussus est Gregorius in ambonem ascendere, et inde sanctum Evangelium pronuntiare: quod quidem tanta vocis suavitate fecit, ut populo admirationi fuerit. Postquam pontifex maximus precationem solemnem absolvit (42), et conversus ad populum salutare signum super eum dextra descripsit, e sancto altari columba exiit, et in Gregorii capite consedit (43). Quo [LXI] viso prodigio tam singulari omnes obstupefacti: Gregorium tamen nec pater ejus nec alius quispiam ex Agrigentinis agnovit. At gavisī omnes sunt, qui cives ejus erant, et ex eo die amare eum omnes coeperunt quotquot e Sicilia erant, ne dum Agrigentini. Postridie vero ejus diei summo mane bini episcopi, qui a synodo venerant, cum convenissent, Gregorium episcopum Agrigentinae Ecclesiae consecraverunt, eumque clerus omnis et primores diocesis laici, gratis Deo actis, suscepere. Romae autem decem praeterea dies post consecrationem ejus manserunt; quibuscum et sanctus abbas fuit, qui et Gregorium hortari non destitit ut molestias et calamitates impendentes forti animo toleraret.

XLV. Per id tempus Charito nocte quadam exsurgens ad cellulam venit, in qua sanctus Gregorius et sanctus abbas Marcus degabant, pulsatoque ostio cum ingressus esset, invenit ambos de pietatis studio disserentes; quorum ad pedes procidens, Deo, inquit, preces pro me fundite, Patres sancti; magno enim mœrore conficior filii mei causa, quem amisi. At beatus Marcus: Nonne, inquit, tibi ego, Charito, de filio tuo praedixi, fore aliquando in hac vita, ut eum videres? Ita plane est, respondit ille; verum ex quo te hic vidi, desiderio quodam ardeo singulari audiendi aliquid a te, quod super filio meo solatium afferat. Hic beatus Gregorius valde suaviter annuerat, ea a patre suo audiens. Marcus

(41) Cod. 2. καὶ ὧς ἂν ἐπιδείξῃ ὁ Θεός.

(42) Graeci Συναπτὴν appellant, cum plures precationum formulæ, altera post alteram, pronuntiantur. In eorum Euchologio invenies (p. 2): Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν λέγει ὁ ἱερεὺς τὴν μεγάλην Συναπτὴν, quæ sunt preces pro pace. Ibid. (p. 8): Ἱερεὺς μνημονεύει ἐν τῇ μικρᾷ Συναπτῇ πάντων τῶν προκεκοιμημένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν. Has Latini Commemorationes dicunt. Ceterum hic a Leontio preces illæ designantur, quæ peracto sacrificio, modo singulari, modo plures adiuntur: qui ritus perantiquus est, et in utroque Ordine Romano. De missa pontificali, a Mabillonio edito

indicatur. (Ord. 1, n. 21; Ord. II, n. 15.)

(43) Prodigii hujus opinionem ac memoriam apud Agrigentinos perdurasse, indicat columba quæ apud eos in Gregorii imaginibus appingi solet. Simili specie imaginem Panormi esse, narrat Pirrus (Sic. Sacr. t. I, Not. Agr. n. 5); nisi quod columba ad aures, inquit, insurrare videtur. Tum addit: Quamvis hæc sit species sancti Gregorii Magni, forte eam pictor Gregorio nostro adjicere voluit, in quem columbam delapsam cœlitus diximus, et quem alii pictores depingere soliti sunt cum columba capiti imminente.

vero abbas : Dixi, inquit, tibi, frater, si quid incurrisset mali filius tuus, non ideo Deum lacrymas tuas neglecturum. Verum, ut prænuntiavi tibi, in hac vita ut filium tuum videas, concessum est. Simul beatus Gregorius episcopus eum appellans : Num præterea, inquit, domine mi, pueri, quem a te amissum dicis, mater vivit? Cui Charito : Næ, domine, Dei munere vivit, at ob filium vehementer angitur. Rursum ille : Quantum, ait, elapsum est temporis, ex quo amisistis? Illic vero : Tres, inquit, et decem annos eo jam caremus. Solari igitur eum beatus Gregorius cæpit quam aptissimis verbis, et sententias quasdam addere subobscuras : deinde, ne longior sim, exsurgens ad patris pedes se abiecit, ac multis cum lacrymis et fletu ingenti, Ignosce, inquit, mihi, pater, quæque in te admisi, remitte. Ex hoc enim die de misello filio tuo sine cura te esse volo : ego ille sum. Tum surgens patris sui colum complexus inhæsit ; et flevit ambo, quantum quisque per vires potuit. Ubi vero modum aliquem fletibus posuere, abbas Marcus utrumque [LXI] alloquens : Lacrymis, ait, et gemitibus parcite, ac laudem potius Deo ambo reddite, qui vos hodie uno in loco conjunxit. Subiecitque Charito : Gratias ago, Pater, Servatori nostro Jesu Christo per te ; tuis cum precibus perfectum sit, quod nobis prædixeras : ac subinde considentes usque ad auroram de cœlestibus animi bonis disse-ruerunt.

XLVI. Ut vero illuxit, omnes, qui ad Agrigentinam Ecclesiam pertinebant, pontificem maximum adierunt veneratique sunt ; quos ille sic est allocutus : Ecce de vobis quod ex Dei voluntate erat, perfectum est, quemadmodum ipsi ex mysterio illo singulari cognovistis, quod diebus hisce in oculis vestris enituit. Hic utique vir Deo admodum clarus est : vestrum jam est, fratres, ut illi optimorum consiliorum auctori tanquam patri reverenter atque amanter pareatis : hoc igitur omnino præstate, ut dicto ejus semper audientes sitis. Cumque illi hoc omnes recepissent (44) se omnino præstituros, pontifex maximus cum binis episcopis, qui synodo interfuerant, fausta illis precatus, beatum Gregorium his verbis tradidit : « Dominus noster Jesus Christus hoc vobis indulgeat, ut idem unanimes sentiat ad gloriam Dei Patris cum sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen. » Et Amen omnibus iterantibus, eos in pace dimisit, uno ex episcopis, cui nomen Felix, adjuncto, qui cum in throno suo collocaret. Charitoni vero subiecit : Ecce filius tuus, in quo senectus tua requiescet : sed hæc quo pertinerent, ii, qui Charitoni astabant, non perceperunt.

XLVII. Jam vero navigium ingressi, Roma solverunt xvii Kal. Septembres, ac in Siciliam pervenire iv Idus Septembres, apud Fanormum expositi.

(44) Cod. 2, ὑποσχόμενον αὐτῷ πάντα.

Α Γρηγόριος ἠνίχθο(sic) πάνυ ἡδέως, ἀκούων παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Λέγει αὐτῷ Ἀββᾶς Μάρκος· Εἰπόν σοι, ἀδελφε, ὅτι, εἰ ἐπὶ κακὸν ἐξέδωκεν ταυτὸν τὸ τέκνον σου, οὐκ ἂν ὁ Θεὸς παρίδεν σου τὰ δάκρυα. Πλὴν ὡς ἐπηγγειλάμην σοι, ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ εἶδέναι ἔχεις τὸ τέκνον σου. Λέγει αὐτῷ ὁ μακάριος Γρηγόριος ὁ ἐπίσκοπος τὰδε· Κύριε ἐμοῦ, ζῇ ἡ μήτηρ τοῦ παιδός, οὗ λέγεις, ὅτι ἀπολώ[ε]κ[ε]ας ; Λέγει αὐτῷ ὁ Χαρίτων· Ναί, δέσποτα, ζῇ διὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πάνυ λυπεῖται ὑπὲρ αὐτόν. Λέγει αὐτῷ· Πόσον χρόνον ἔχει ἀφ' οὗ ἀπόλωλεν ; Λέγει αὐτῷ· Τρεῖς καὶ δεκαεὶς χρόνος ἐστίν, ἀφ' οὗ ἀπόλωλεν. Ἦρξατο οὖν αὐτῷ πραινεῖν ὁ μακάριος Γρηγόριος μεγάλως αὐτὸν παραμυθούμενος δι' αἰνιγματικῶν δογμάτων. Εἶτα, ἵνα συντόμως εἰπω, ἀναστὰς ὁ μακάριος Γρηγόριος, ἔρριψεν ἐκ ταύτου εἰς τοὺς πόδας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κλαίων ἐν ἰσχύει καὶ λέγων· Συγχώρησόν μοι, πάτερ, τῷ ἡμαρτηκότι εἰς σέ· βούλομαι γὰρ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἀμερίμνῳ σε εἶναι περὶ τοῦ τέκνου σου τοῦ ἐλεεινοῦ· ἐγὼ γάρ εἰμι. Καὶ ἀναστὰς ἐκρεμάσθη περὶ τὸν τράχηλον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκλαυσαν ἀμφοτέρω, ἕκαστος ἕως οὐκ ἦν αὐτοῖς ἰσχύς. Μικρὸν δὲ ἀνασχόμενοι τοῦ κλαῖναι, λέγει αὐτοῖς ὁ Ἀββᾶς Μάρκος· Παύσασθε τοῦ ὀδυρεσθαι, ὅτι δόξαν ἀμφοτέρω τῷ Θεῷ τῷ ἐνώσαντι ὑμᾶς σήμερον ἐπὶ τῷ αὐτῷ. Καὶ εἶπεν ὁ Χαρίτων· Εὐχαριστῶ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ σοῦ, Πάτερ, ὅτι δὲ ἐπηγγείλω ἡμῖν, δι' εὐχῆς σου ἐπλήρωσας. Καὶ ταῦτα εἰπόντων αὐτῶν, ἐκαθέσθησαν διαλεγόμενοι τὰ περὶ σωτηρίας ψυχῆς ἕως ὁρθρου.

Γ ΜΓ'. Πρωτὰς δὲ γενομένης, προσῆλθον ἅπαντες οἱ τῆς Σικελίας τῆς Ἀκραγαντίνου Ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ· καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἰδοὺ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ πεπληρωται εἰς ὑμᾶς, ὡς αὐτοὶ ὑμεῖς ἐθεάσασθε τὸ παράδοξον μυστήριον τὸ ἀποκαλυφθὲν ἐν ὀφθαλμοῖς ὑμῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις· Ἰδοὺ οὗτος· ὁ ἀνὴρ πάνυ ἐστὶν ἀρέσκων τῷ Θεῷ· καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοί, δουλεύσατε αὐτῷ ἐν φόβῳ καὶ πόθῳ ὡς πατρὶ συμβουλευόντι ὑμῖν ἀγαθὰ. Γένεσθε οὖν ἐν πάσῃ ὑπακοῇ αὐτοῦ. Πάντων οὖν ὑπισχνουμένων αὐτῷ πάντα ταῦτα ποιεῖν ἐν ὑπακοῇ, καὶ ταῦτα εἰπὼν αὐτοῖς ὁ πάππας, καὶ ἐπευξάμενος αὐτοῖς ἅμα τῶν τῆς συνόδου ἐπισκόπων, παρέδωκεν τὸν μακάριον Γρηγόριον τοῖς λαοῖς λέγων· « Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς δὴν ὑμῖν χάριν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις εἰς τὸν αἰῶνα Θεοῦ Πατρὸς σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Καὶ πάντων τὸ Ἀμήν ἀποκριθέντων, ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἐν εἰρήνῃ, δοὺς αὐτοῖς ἕνα τῶν ἐπισκόπων τοῦνομα Φήλιχα ἐπὶ τῇ ἀποκαταστάσει αὐτοῦ. Εἶτα λέγει τῷ Χαρίτων· Ἰδοὺ ὁ υἱός σου, δὲ ἀναπαύσει τὸ γῆράς σου· ταῦτα δὲ οὐ συνῆκαν οἱ περὶ τὸν Χαρίτωνα, τὸ τί αὐτοῖς εἰρήξει ὁ πάππας.

ΜΖ'. Καὶ εἰπελθόντες ἐν τῷ πλοίῳ ἀπεκίνησαν ἐκ τῆς Τρώμης τῇ ἐξ καὶ δεκάτῃ τοῦ Αὐγούστου μηνός. Κατέλαβον δὲ τὴν Σικελίαν τῇ δεκάτῃ τοῦ Σεπτεμ-

ὅριον μηνός. καταντήσαντες ἐν τῇ Πανορμιτῶν πόλει. Καὶ ἐδέξατο αὐτοὺς ὁ ἐπίσκοπος τῆς Πανορμιτῶν πόλεως μετὰ πολλῆς τιμῆς ἅμα τῷ σὺν αὐτῷ κλήρῳ, καὶ τοῦ λαοῦ παντός τῆς πόλεως, καὶ τῶν μοναστηρίων πάντων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν. Ἀκηκάσαι γὰρ τὴν τοῦ ἀνδρός πολιτείαν, καὶ μετὰ πάσης χαρᾶς αὐτὸν ὑπεδέξαντο. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἰσελθεῖν αὐτὸν ἐν τῇ πόλει, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ τις μοναχὸς μεστὸς λέπρας ἐν τῷ αὐτὸν μέλλειν εἰσέρχεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσδραμῶν ἔπρεσεν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κρᾶζων, καὶ λέγων· Ἐλέησόν με, δοῦλε τοῦ Χριστοῦ, καὶ δεσθῆτι αὐτοῦ, ἵνα κουφισθῶ ἀπὸ τῆς μάστιγος ταύτης, ὅτι δεινῶς ὀδυνῶμαι. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν, Τέκνον, πιστεύουσιν, ὅτι πάντα δυνατόν τῷ Θεῷ· πλὴν λέγω σοι, ἐπὶ τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔσο ὅτις ἐκ τῆς περιουσίας σε μάστιγος ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης. Εὐθέως δὲ καὶ παρυχρήμα ἱκαθαρίσθη ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς λέπρας, καὶ ἐγένετο ἡ σὰρξ αὐτοῦ ὡς παιδαρίου μικροῦ, καθὼς που καὶ ἄλλη γέγραπται· ἐν τοῖς Βασιλείοις. Ἐλαβεν δὲ φόδος πάντας ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαύματι τῷ γεγενῆσθαι ἐπὶ τὸν μοναχόν, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν λέγοντες· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος διὰ τῶν ἀγαπῶντων αὐτόν.

ΜΗ'. Ἐποίησαν οὖν ἐν τῷ ἰδίῳ ἐπισκοπείῳ τῷ λεγομένῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου· ἦν γὰρ ἑκπαλαι τῶν χρόνων τῆς Ἀκραγαντινῶν Ἐκκλησίας· τὸ λεγόμενον Λιβερτίνου. Ποιήσαντες οὖν ἐν τῇ Πανορμιτῶν πόλει ἡμέρας τρεῖς, συνευφραίνόμενοι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν ἀδελφῶν, μετὰ ταῦτα συνταξάμενος ὁ μακάριος Γρηγόριος τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Πανορμιτῶν πόλεως ἀνέμου ἐπιτηδείου αὐτοῖς πνεύσαντος. Καὶ εἰσῆλθον διὰ δύο ἡμερῶν εἰς τὸν ποταμὸν εἰς τὸ περιόλιν τῆς αὐτῶν Ἀκραγαντινῶν πόλεως, τὸ λεγόμενον Ἐμπόριον, περὶ ὧραν ὀγδόην. Καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς τῆς πόλεως, ὅτι οἱ αὐτῶν κατήντησαν μετὰ ἐπισκόπου Γρηγορίου λεγομένου τινός· καὶ ἑκθαμβοί

“IV Reg. v, 14.

(45) Antiquus hic erat mos, ut præter monachos ipsæ etiam sacræ virgines honoris causa obviam prodirent episcopis, ut paulo post Agrigenti quoque factum leges. Gregorius Nyssenus in epistola, quæ tertia est inter novas, quæ a Zaccagnio editæ sunt, idem sibi contigisse narrat, cum ad Ecclesiam suam sive a concilio Constantinopolitano, sive ab exsilio rediit. Sic enim post reditum statim ad amicum quemdam scripsit : Ὡς δὲ πλησίον τοῦ ἔνδου ἐγενόμεθα ἐπὶ στώου, ὁρῶμεν ῥύακα πυρὸς ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσερούσαν. Ὁ γὰρ τῶν παρθένων χορὸς τὰς ἐκ κηρὸς λαμπάδας διὰ χειρὸς φέρουσαι στοιχηθὲν ἀλλήλαις κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς ἐκκλησίας προήεσαν, τοῖς πυρσὸς διόλου καταλαμπόμεναι. Id est : Ut vero intra porticum progressi, haud procul a limine fuimus, videmus ignis rivum in ecclesiam influentem. Virginum enim chorus ardentis cera lampades in manibus gestantes ad ecclesiæ introitum alitis ordine succedentes processerant, facibus undequaque emicantes. (Zacc. Collect. M. V. p. 364.)

Quæ monasteria apud Panormitanos sub finem sæculi vi jam constituta essent, recensuit Pirrus (in Not. Panorm. ad an. 590, § 4) : eaque appellabantur I. S. Theodori, II. S. Hadriani, III. S. Hermæ, IV. SS. Maximi et Agathæ, V. Præcoritanum, vel Prætorianum : atque horum omnium in Gre-

A Magno autem cum honore eos accepit episcopus Panormitanorum cum ipso clero et populo civitatis universo, atque omnium monasteriorum viris feminisque (45). [LXIII] Quippe multa audierant de viri vita ; itaque magno plane gaudio deducebant. Jamque urbem ingrediebatur Gregorius, cum se vir quidam monachus intulit lepris obsitus, et antequam ille in templum intraret, ad pedes ejus se abiecit clamans, et rogare cœpit : Serve Christi, miserere mei, atque ab eo pete, ut me supplicio hoc levare velit, quo graviter crucior. Quem ille respiciens, Crede, inquit, fili, omnia a Deo fieri posse ; itaque tibi dico : In nomine Domini nostri Jesu Christi ab hoc die sanus esto ex morbo, qui te nunc ambit atque urit. Ille vero subita sabatione lepris purgatus est, et carnem habere visus tanquam pueri minuti, quemadmodum alias contigisse in Regum libris legimus¹⁶. Porro omnes timore correpti sunt, tam novum in monacho prodigium mirantes, ac Deo laudem tribuentes, eratque una omnium vox : Bene Deo dicamus, qui unus mira per eos facit, a quibus amatur.

XLVIII. Mansere autem propria in domo, quæ sancti Georgii dicitur (46), et ab antiquis temporibus Ecclesiæ Agrigentinae erat, Libertinus appellata. Postquam tres Panormi dies exacti, et episcopi ac fratrum societate omnes ex hilarati fuere, beatus Gregorius, salute episcopo et fratribus dicta, Panormum reliquit, et secundo usus vento, intra biduum ad flumen, quod Agrigenti suburbia alluit Emporium appellata, hora diei octava pervenit. Agrigentinis jam omnibus notum erat, cives suos advenisse cum episcopo, cui Gregorio nomen esset : qua de re mirati, vehementer indoluerant. Nam alterum e duobus illis, quos memoravimus, episcopum suum futurum arbitrabantur, et expecta-

gorii Magni epistolis mentio fit. Porro ex iisdem etiam, nam unum ibidem sanctimonialium monasterium fuisse constat. (V. ep. 6, lib. v.)

Erat vero Panormi tum temporis episcopus, non Victor ille, ut ego quidem arbitror, ad quem aliquot Gregorii Magni epistolæ exstant, sed decessor ejus Agatho, de quo idem Gregorius sine ulla mortis nota meminit libro iv *Dialog.*, cap. 57. *Dialogos* enim ab eo absolutos circa annum 593 plerique omnes fatentur : at contra prima Gregorii epistola ad Victorem missa est indictione 13, id est biennio post scriptiorem *Dialogorum* (lib. v, ep. 6). Itaque Victor apud Pirrum (in Not. Panorm.) ab anno 590 removendus videtur.

(46) Pro Georgii invenit Cajetanus Gregorii. At codex uterque Basilianus habet Γεωργίου. Ædes porro illæ ἐπισκοπείον appellantur, quod in episcopi Agrigentini mancipio essent. Nomen autem illis inditum videtur a primo Agrigentinarum episcopo et martyre, qui Libertinus dictus est. (V. Cajet. SS. Sic. t. I, p. 20.) Codicem Pirrus nescio quem bibliothecæ Vaticanæ memorat, in quo annotatum, ædes hasce ad portam Carinensem fuisse, ubi deinde templum S. Gregorio dicatum est. (In Not. Agrig. n. 5.)

reticorum obstricta quiescerent : mirantibus sane A
[un] cunctis Patribus, tantum illi gratiae ex divini Spiritus lumine esse impertitum. Ac multi etiam ex his, qui antea inter hæreticos censebantur, ex eo die, quo illis Gregorius silentium indixit, formula exhibita aut libello dato ad orthodoxam catholicam Ecclesiam professionem redierunt. Nec vero cæteri ab eo die, ac post illam disputationem verbum ullum cum orthodoxis de dolosis suis vanisque sermonibus interserere ausi sunt, dedecoris memores, quo affecti fuerant.

XXXVI. Sancta illa synodo ad exitum perducta, omnes admirari Gregorium cæperunt, omnes bene illi precari, ac simul Dei misericordiam prædicare, qui præter expectationem virum talem in medio eorum excitasset, cujus opera nullis jam curis premerentur. Longo enim tempore opus erat ad perversa illa hæreticorum consilia exstirpanda : quæ beatus vir celerrime Dei Patris ac Filii favore et sancto vitæque auctore Spiritu adjuvante intra paucos dies sustulit, omnibus hæreticorum artificijs, ut par erat, revelatis, ferociaque compressa : quippe qui sacras Litteras Veteris Novique Testamenti in numero habebat, et doctrinam Ecclesiæ et rhetorum artem apprime norat. Quare multi, cum eum audirent, aiebant : Unde est hic vir ? Angelusne est qui loquitur, an unus aliquis e sanctis illis magnisque Patribus ? Ac plurimum etiam de eo letatus est B
pietissimus imperator noster (25-26) et tota domus ejus. (27) Omnes vero Patres, qui ad sanctam

imperium administrabat, deque familia ejus scripsit Gregorius magnus (lib. xi, epist. 46) : *Quorum temporibus hæreticum ora conticescunt*. Sed tamen Patres in eo conventu et consuetudinis et dignitatis causa præfatos aliquid de catholica professione, ac simul Gregorio nostro occasione oblatam esse dicendi, quæ de recta doctrina sentiret, hand incredibile videtur. Quippe nominis ejus et virtutis atque eloquentiæ famam diu Constantinopoli perdurasse indicat sequioris ævi scriptor Nicephorus Callistus : cujus verba non invito proferam, quamquam is temere ad Vigilii ætatem retulit, quæ ad Pelagii II tempora pertinebant : quod non unicuique indigentia exemplum est (*Hist. Eccl.* lib. xvii, c. 27) : Καὶ τοίνυν, inquit, τῆς μὲν πρεσβυτέρως· Πρώτης τὸν θρόνον πρωτανεύοντος Βιγίλλου. τῆς δὲ νεωτέρας τὰ μὲν πρώτα Μηγὰ, ἔπειτα δὲ Εὐτυχίου· τῆς δὲ Ἀλεξάνδρου Ἀπολινάρτου· Δομοίνου δὲ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ τῆς Ἱεροσολύμων Εὐστοχίου· συνόντος τοῖς τοῖς καὶ Γρηγορίου τοῦ Ἀκρχαγανίου, ἀνδρὸς βίω, καὶ λόγῳ, καὶ δόγμασιν ἀληθεύσας πάντας σχεδὸν ὑπερλάμποντος, ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς τὴν ἁγίαν πέμπτῃν οἰκουμένην ἡθροῖς συνόδον. Id est, *Itaque episcopatum veteris Romæ administrante Vigilio, novæ autem primum Menæ, deinde Eutychio, Alexandriæ Apollinari, Antiochiæ Domino, Hierosolymorum autem Eustochio : cum eis etiam adesset Gregorius Agrigentinus, vir vitæ sanctitate, eloquentia et veritatis doctrina omnibus prope superior : imp. Justinianus sanctam quintam synodum œcumenicam coegit*. Cæterum in Actis hujus concilii nulla Gregorii nostri, nulla Agrigentini cujusquam vel episcopi vel presbyteri aut diaconi mentio fit. Idem vero et de synodo incertum est : cui tamen Gregorium episcopum in-

τῶν ἁγίων Γραφῶν αὐτοῖς διαλεγόμενα ῥήματα, ἐφραξεν δὲ τὰ τῶν αἰρετικῶν στόματα, ὥστε πάντας τοὺς Πατέρας θαυμάζειν τὴν τοιαύτην αὐτῷ δοθεῖσαν χάριν διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐλλάμψεως. Πολλοὶ δὲ ἐκ τῶν δοκούντων εἶναι πρῶτον αἰρετικῶν, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἥς αὐτοὺς ἐπεστόμισεν ὁ Γρηγόριος, διὰ τίτλων ἥτοι λιβέλλων ὑπέστρεφον εἰς τὴν ὀρθόδοξον τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πίστιν. Οὐκ ἐτόλμησαν δὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ἐπέκεινα προσβάλλειν λόγον μετὰ τῶν ὀρθόδοξων περὶ τῆς δολερᾶς αὐτῶν κενοφωνίας, εἰδόντες, ὅτι κατησχύνθησαν.

ΛΓ'. Πληρωθείσης δὲ τῆς ἁγίας ἐκείνης συνόδου, καὶ θαυμάσθεις ὁ Γρηγόριος ὑπὸ πάντων, πάντων δὲ εὐξαμένων, ἅμα δὲ καὶ δοξαζόντων φιλοκτιρίμονα Θεὸν τὸν ἀπροσδοκῆτως τὸν ἄνδρα ἐκείνον ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐξαποστείλαντα ἐπὶ τὸ ἀμερίμουν αὐτοῦ διατηρῆσαι (πολλὴν γὰρ χρόνον ἐβοούλοντο διατρεῖν ἐπὶ τῇ ἐκρίῳσει τῆς παρανόμου τῶν αἰρετικῶν κακοδοξίας), αὐτὸς δὲ ὁ μακάριος ἄνθρωπος διὰ τάχους τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τῇ συνεργίᾳ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος δι' ἡμερῶν ὀλίγων, πᾶσαν Γραφὴν ἐπὶ στόματος φέρων, Παλαιὰν τε καὶ Νέαν, ἐκκλησιαστικὴν τε καὶ βίβλικήν ἐπιστήμην, πᾶσαν, ὡς ἔδει, τῶν αἰρετικῶν ἐξηφάνισεν κακοδοξίαν, καὶ καθεῖλεν αὐτῶν τὸ φρύαγμα. Πολλοὶ δὲ ἀκούοντες ἔλεγον· Πόθεν ἐστὶν οὗτος ὁ ἄνθρωπος; τάχα τολμῶμεν εἰπεῖν, ὡς ἄγγελος φθέγγεται, ἥ ὡς εἰς τῶν ἁγίων Πατρῶν τῶν μεγάλων. Πάνου δὲ εὐφράνθη ἐν αὐτῷ ὁ εὐσεβέστατος ἡμῶν βασιλεὺς Ἰουστινός, καὶ πᾶσα ἡ τοῦ καίσαρος

terfuisse affirmat Nicetas monachus monasterii Sindii, is nempe, cujus libellum contra Latinos edidit Canisius tom. iii, p. 208, ed. Basnag.) : Græcus istius libelli contextus desideratur ; reperiuntur tamen dicitur Constantinopoli ab apocristiaris apostolicæ sedis. Quæ autem huc spectant], sunt inhumodi : Si enim traditum vobis fuit ab apostolis comedere azyma, quomodo Agathon sanctissimus pater vester, processor cum esset sextæ synodi sub Constantino imperatore, et divinus Gregorius Agrigentinus episcopus non abstinere (pane scilicet fermentato) ? At cum pugnantia scribant Nicephorus et Nicetas, indicium nihilominus faciunt, Gregorii nostri memoriam Constantinopoli perennasse : itaque eum in regia urbe non sine laude versatum esse.

(25-26) Cod. 2. Ἰουστινιανός.

(27) Omissum hic a Leontio fuerat Augusti nomen, ut cætera alibi insignia, quemadmodum jam a novavimus. Hinc factum est, ut scribere in divisa abierint, et alter quidem Ἰουστινός, alter vero Ἰουστινιανός scripserit, neuter quod debebat : erat enim tum imperator Tiberius Mauricius, ab anno 586 imperium adeptus, cujus uxor fuit Constantia Aug. Tiberii Aug. filia. Hi liberos habuere maris quinq., Tiberium, Petrum, Paulum, Justinum, Justinianum : feminas item quinque, Anastasiam, Theoctistam, Cleopatram, Sopatram, Mariam (F. Cangium in *Famil. Byzant.* n. 10). Hosne ac familiares palatinos, an senatus designare voluerit Leontius, cum ait καὶ πᾶσα ἡ τοῦ καίσαρος, incertum est. Neque enim senatores apud principem habitabant ; et familiam principis σύγκλητον, dictam esse, non invenio.

At vero, ad Justiniani nomen quod attinet,

σκλητός. Ἀσπασάμενοι τε αὐτὸν πάντες οἱ ἅγιοι Ἀπῆρες οἱ ἐν ἐκείνῃ συνελθόντες τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ, καὶ ἐπαυξάμενοι αὐτῷ, ὡς προειρήκαμεν, ὑπέστρεψεν ἕκαστος εἰς τοὺς ἰδίους τόπους χαίροντες καὶ αἰνῶντες τὸν Θεὸν τὸν μηδέποτε παρορῶντα τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ διατηροῦντα ἀλώδητον τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν.

ΛΖ'. Ἐγένετο δὲ μετὰ τὸ πάντας ἀναχωρῆσαι τοὺς Πατέρας ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν προσκαλεσάμενος ὁ εὐσεβέστατος ἡμῶν βασιλεὺς τὸν ἀρχιεπίσκοπον, λέγει αὐτῷ· Πάτερ, πόθεν παραγέγονεν ὁ ἀνὴρ πρὸς ἡμᾶς οὗτος ὁ νέος, ὃ ταυτῇ χάριτι κατακεκοσμημένος; Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, τῷ βασιλεῖ προσεκύνησεν, καὶ εἶπεν· Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ. εὐσεβέστατε αὐτοκράτορ, ὅτι ἡ πίστις καὶ ἡ καθαρά σου λατρεία, ἣν κέκτησαι πάντοτε πρὸς τὸν Θεόν, καὶ μόνῃ ἡ διὰ σοῦ εὐχὴ ἐνέφραξεν τὰ τῶν αἰρετικῶν στόματα διὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Οὗτος, δέσποτα, ξένος ἐστίν, καὶ ἐκ τῆς ἁγίας πόλεως· ἐνταῦθα κατήνησεν. Μετὰ οὖν ἡμέρας ὀλίγας ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς τὸν Γρηγόριον ἐν τῷ παλατίῳ παραγενέσθαι. Καὶ εἰσελθὼν πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα ἔστη ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ βασιλεὺς· Πῶθεν παραγέγονας, καὶ ἐκ ποίας πόλεως, καὶ ἐκ ποίου λαοῦ εἶ; Ὁ δὲ λέγει, Εὐσεβέστατε αὐτοκράτορ, ἐκ Σικελῶν ἐπαρχίας τῆς τῶν Ἀκραγαντίνων Ἐκκλησίας ὑπάρχει ὁ δοῦλός σου, καὶ διεπέρασε εἰς Ἱερουσόλυμα, κάκειθεν ὠρμήθη πρὸς τὴν τοῦ σοῦ κράτους περιφανῇ πόλιν. Ὁ δὲ βασιλεὺς λέγει αὐτῷ· Εὐλογημένος σὺ, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐλογημένος ὁ τρόπος σου, καὶ εὐλογημένη ἡ πρὸς ἡμᾶς εἰσόδος τῆς παρουσίας σου· ὅτι οὕτως ἀποκαλύπτει καθ' ἐκαστὴν γενεάν καὶ γενεάν μυστήρια τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ ποιοῦσιν τὸ θέλημα αὐτοῦ. Πλὴν αἶνος καὶ δόξα τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ὀνόματι τῷ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναβελξαντι τοιοῦτον σκευὸς εὐχάριστον τὸν καθελόντα τῶν αἰρετικῶν κακοτέχνους μηχανὰς διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεσιτείας.

ΑΗ'. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διαλεγόμενος ἐπὶ πλείετας ὥρας ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς τῷ μακαρίῳ Γρηγόριῳ, ἔχαίρειν· ὁ δὲ πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσεκύνησεν τῷ βασιλεῖ τρίτον ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον. Καὶ ποιήσας ἐκεῖ ἡμέρας ὀλίγας, ἀνήγαγεν τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ ὁ Γρη-

illam [Liv] synodum convenerant, postquam salutem ei dixerunt, atque, ut diximus, bene precati sunt, ad sedes quisque suas læti rediere, multis Deo laudibus redditis, qui eos, a quibus amatur, nunquam negligit, et catholicam Ecclesiam illam servat.

XXXVII. Patres jam omnes Constantinopoli discesserant, cum pientissimus imperator noster quodam die archiepiscopum arcessivit, interrogavitque, unde advenisset vir ille florentis ætatis, cui tanta divinitus gratia data esset? Cui archiepiscopus coram eo procumbens post adorationem subiecit: Magnas, pientissime imperator, Deo gratias agimus, quod fides tua et illibata religio, qua Deum assidue colis, atque ipsæ preces tuæ per hunc virum ora hæreticorum obstruxerunt. Porro vir hic, domine, hospes est, atque huc ex sancta civitate pervenit. Enimvero post aliquot dies Gregorium in regiam ire imperator jubet, et coram admisso sic affatur: Undenam advenisti, et qua ex urbe quove e populo es? Cui ille: Ex provincia Sicilia et ex Ecclesia Agrigentina est servus tuus, o pientissime imperator, qui profectus Hierosolyma, inde ad præclarissimam imperii tui urbem delatus est. Imperator vero: Bene, inquit, tibi sit, vir Deo chare, bene moribus tuis, bene item adventui tuo atque præsentis: quandoquidem sic Deus singulis ætatibus mysteria sua iis revelat, qui eum timent et voluntati ejus obsequuntur: laus vero atque honor sancto nomini ejus tribuatur, qui diebus hisce talem tamque sibi acceptum administrum ostendit, a quo sancti Spiritus præsentis ope fraudes hæreticorum malæque artes sublatae sunt.

XXXVIII. Hæc et similia ad multas horas pientissimus imperator (28) cum beato Gregorio libentissime loquebatur: cum hic demum coram eo procidens, imperatorem ter usque ad solum adoravit, ac dimissus ad archiepiscopum rediit. Ac dies apud eum aliquot commoratus, per domesticum quemdam imperatoris Marcianum (29) nomine

non est dissimulandum, in plerisque Menologiis scriptum esse, Gregorium sub Justiniano Rhinotmeto floruisse: nec horum testimonium tanquam recentioris ætatis plane repudiandum videri: cum id ipsum in Basiliano legamus, quod sæculo X confectum fuisse scimus. Verum et illud animadvertendum est, brevium vitæ Basiliani ex Leontio expressum esse, cujus exempla jamdudum, ut monuimus, interpolata Sergii ac cæterorum Monothetarum nomina refererebant, qui sub Constantino Pogonato in concilio Constantinopolitano in damnati sunt: ibidem vero traditum fuisse, sectam illam in ipsa synodo a Gregorio nostro strenue esse refutalam. Igitur Menologii auctor, qui sciret Justinianum Rhinotmetum æqualem eorum temporum fuisse, et Justinianum in Leontio legisset, recte non alium esse judicavit, quam Rhinotmetum, aliisque ansam præbuit, ut idem litteris consignarent: quanquam

Leontius nusquam monothetarum hæresim designarat. Cæterum nec bene Lancia (*Diss.* n. 28) Justinianum hunc ab ipsis concilii temporibus Augustum facit: quem Constantinus pater aut nunquam aut serius Augustum appellavit. Eum enim neque Agatho P. M. in litteris suis unquam videt, neque Patres concilii in Actione ulla aut in prosphoneticis ultimo commemorant: cum iidem fratrem Constantini Aug. semper meminerint.

(28) Cod. 1, Ἰουστινιανός.

(29) Marcianum quemdam memorat Simocatta, (*Hist.* lib. iii, c. 10), quem στρατηγὸν appellat ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν πατρικίων ὄντα, περιδλεπτον ἄνδρα, id est, Ducem inter patricios allectum, virum spectabilem. Atque hunc sub extremis Justinii Junioris temporibus in Orientem cum exercitu missum scribit, nec multo post, propter ejus temeritatem, abdicare se honore jussum. Ea nota juveneu

ab ipso piñtissimo [Lx] imperatore petiit, ut sibi Romam proficisci, ac sanctos et celeberrimos apostolos venerari liceret. Ea autem lege et imperator et archiepiscopus abire eum Romam passi sunt, ut rursum Constantinopolim redirét. Porro cum Marciano amicitia et consuetudo beato Gregorio permagna erat. Tandem Constantinopoli cum solvisset Gregorius, Romam pervenit xi Kalendas Julias, adoratisque sanctorum ac celeberrimorum apostolorum sepulcris, cæterisque urbis sacriis illustratis, cellulam sibi quasivit apud præfectum monasterii Sancti Sabæ (30), atque in eo monasterio latuit nemini notus, et a cujusque colloquio omnino abstinens. At episcopi, quos pontifex maximus ad synodum miserat, quæ Gregorius egisset, exposuerant, quemadmodum scilicet hæreticorum ora obstruxisset. Interea dum Romæ degeret Gregorius, Agrigenti episcopus (31) illius Ecclesiæ mortuus est (32). Ac seditione in ejus urbis populo

γόριος διὰ τινος οἰκείου τοῦ βασιλέως Μαρκαρίου τοῦνομα, τοῦ ἀπελθεῖν αὐτὸν ἐν Ῥώμῃ, καὶ προσεῦξασθαι εἰς τοὺς ἁγίους καὶ πανευφύμους ἀποστόλους. Καὶ ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς ἅμα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ τοῦ ἀπελθεῖν αὐτὸν ἐν Ῥώμῃ, καὶ πάλιν ἐπαναχάμψαι αὐτὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἦν δὲ ὁ Μαρκαριὸς ἔχων φίλιαν καὶ γνῶσιν πολλήν μετὰ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου. Εἶτα ἀποκινήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Γρηγόριος κατέλαθεν ἐν τῇ Ῥωμαίων πόλει εἰκάδι πρώτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός, καὶ προσκυνήσας τοὺς τάφους τῶν ἁγίων καὶ πανευφύμων ἀποστόλων, καὶ πάντα τόπον ἅγιον τὸν ἔκειτο διαδραμάς, αἰτήσας καλλίον παρὰ τοῦ ἡγουμένου τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Σάβα, ἡσυχασεν ἐν τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ, μηδὲν γινώσκοντος, μηδὲ δυνάμενος παρῆρταισθῆναι τι τὸ σύνολον. Οἱ δὲ ἐπισκοποὶ οἱ ἀποσταλέντες παρὰ τοῦ πάπα ἐν τῇ συνόδῳ, προέλαβον τὸν Γρηγόριον ἐν Ῥώμῃ, καὶ διηγήσαντο πάντα τὰ κατὰ τὸν Γρηγόριον τῷ πάπῃ, τὸ πῶς ἐνέφραξεν τὰ τῶν αἰρετικῶν στόματα. Καὶ ὡς

designare videtur: itaque suspicari licet, eundem hunc esse, qui Mauritiū ætate etiamtum superstes, inter spatharios sive protectores lateris Augusto apparuerit: quo nempe titulo infra donatur. Neque enim ordinis hujus exigua erat dignitas, cum inde legatos etiam quandoque delectos constet. Alcuinus, epist. 9 ad Nicephorum Aug.: *Audito*, inquit, *adventu memorati legati dilectionis tuæ Arsacii gloriosi spatharii, magnopere gavisus sumus*. Atque idem honoris gradus *σπαθαρχικὸν ἄξιωμα* appellatur in Orientalium Synodica ad Theophilum Aug. (apud Combef. in *Manip. Orig. CP.* p. 121), quo pervenire, nisi post diuturnam ambitionem, non licebat, ut eorum ordo indicat, qui *σπαθαροκινδιδάτοι* dicebantur: quos et in Gregorii II, vel III, p. m. litteris ad Loonem Isaur. et in tribus saltem Photii epistolis memoratos invenies. (V. Cotel. *M. Eccl. Gr. t. II*, p. 104.)

(30) Vel hæc una S. Sabæ appellatio totam avertit Cajetani sententiam: quod argumentum a Lancia neglectum esse miror. Nam si Gregorius noster Romam venit Justiniano Aug. superstitē, quo pacto hospitem Romæ invenire potuit hegumenum S. Sabæ, cum Sabas nullam coloniam extra Palestinam emisisset, nec monachi ejus Romam migrandi causam etiamtum habuissent? Nimirum Gregorius Romam venisse dicendus est an. 553, quo jam concilium v. absolutum erat. Is annus a morte Sabæ vicesimus primus numerabatur: qui autem hunc proxime consecutus est, annus fuit, quo Sabaitæ Novam Lauram apud Hierosolimam receperunt, quoque, ut ait Cyrillus Scythopolitanus, τέλος ἐδέξατο ὁ κατὰ τῆς εὐσεβείας πόλεμος, id est, finem habuit bellum, quod contra pietatem excitatum fuerat (in Vita Sabæ, n. 90). Quare ante Gregorii adventum monasterio Sabaitarum constituendo tempus Romanis defuit: præsertim cum monachorum fuga cœperit anno 596 quo eos Georgius Origenianus e Maxima Laura eiecit; nec in longinquas terras subito aufugerint, sed eis τὸ ὅρος τῶν Ἑλλῶν, in montem Olivarum, deinde vero per regiones, κατὰ τὰς χώρας: ut idem Cyrillus scripsit (ibid. n. 88); quarum, quæ magis dissitæ essent postremo aditas, existimandum est.

At vero anno 589, quo nos Gregorii in urbem adventum consignamus, erat in Aventino Cella nova, de qua ante Leontii historiam fusius disseruimus; in eaque Gregorium versatum esse, facile quisque concedat.

(31) Cod. 2 non habet Θεόδωρον λεγόμενον: quæ tamen leguntur etiam in codice bibliothecæ Bon-

compagnie, ut ex Falconio didici, qui locum hunc totidem verbis affert in Commentario ad Tabulas Ruthenas Capponianas (pag. 35); quamquam de codice admonet initio illum et sine carere. Metaphrastes vero in aliquo exemplari habet Θεόδωρον, uti se legisse ostendit Gregorius Polidori in suo Gregoriano, pag. 51.

(32) Ne hujus quidem episcopi nomen a Leontio esse, codicum varietas non levi argumento est; nam et in altero, quem in descriptione hujus vitæ ob oculos habui, et in eo, quo usus est Cajetanus, plane desideratur: sed nihil magis ostendit, quam Gregorii Magni epistola 57 libri IV quam ille ad Maximianum episcopum Syracusarum misit. Scripta est hæc epistola vel sub finem anni 595 vel ante Septembrem anni sequentis: præfert enim indicationem 12. Hoc autem tempore Gregorius noster Romæ in custodia habebatur, causam coram pontifice maximo dicturus, ut infra leges. Porro litteræ ad Maximianum missæ, quod is in Sicilia vices gereret pontificis maximi, ut appareat ex epistola 7, lib II, ejusdem magni Gregorii. Ea vero sunt hujusmodi: *Euplus presentium portitor Eusamium Agrigentine civitatis episcopum, suum fuisse memorati gentiorem, matrisque suæ res apud eum plurimas indicat mansisse. Quem, quoniam intestatum asserti esse defunctum, ideo et res maternas sibi petiti debere restitui, et ante dicti episcopi patris sui se permitti substantiam adipisci. Quæ de re fraternitatis tuæ hujus præcepti serie deputamus, quatenus diligenter curet addiscere, et si quid apud prædictam Ecclesiam de rebus matris ipsius inveniri potuerit, siquidem nihil est, quod ante dicto Euplo rationabiliter possit obistere, ei secundum suam faciat portionem restitui. Proinde et de rebus paternis, quas ante episcopatum dignoscitur habuisse, si eus in jus Ecclesiæ suæ quolibet modo non transtulit, ei quantum portioni ejus legaliter scit competere, ut satisfieri possit, imminet. Nam omnino et contra rationem et contra nostrum probatur esse propositum, si qui ea, quæ juste competunt, restitui ac satisfieri denegemus. Iuxta ergo hæc fraternitas tua implere festinet, ut superscripto portitori ad nos denuo ex hac re nulla remeundi necessitas imponatur. Nam quod beatæ recordationis decessor noster præceptum direxerat, ut lapsa eo omnes res ejus Ecclesiæ remanerent, hoc ideo eum credimus præcepisse, ne per eas adhuc amplius deperiret. Nunc vero æquum esse pensamus, ut filium patris culpa non ingravet; sed fraternitatis tuæ dispensatione quicquid ei legaliter potest com-*

ἐν τῷ μεταξὺ διατρίβοντος τοῦ Γρηγορίου ἐν Ῥώμῃ, ἰγένετο κοιμηθῆναι τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀκραγαντί-
νων Ἐκκλησίας Θεόδωρον λεγόμενον. Καὶ ἐγένετο
στάσις μεγάλη ἐν τῷ λαῷ ἐκείνης τῆς πόλεως· καὶ
οἱ μὲν ἐποιοῦντο ἐπιλεκτον Σαβῖνον πρεσβύτερον,
ἑτέροι δὲ Κρησκεντῖνον διάκονον· ὁ δὲ Εὐπλος ὁ τότε
ἀρχιδιάκονος, καὶ τὸ πλείστον τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως
εἰς ἡμᾶς γενέσθω, ὅντινα βούλεται ἀποκαλύψαι.

ΑΘ'. Ἐπὶ τοῦτο δὲ πάντες οἱ λογάδες τῆς Ἐκκλη-
σίας καὶ οἱ πρῶτοι τῆς περιουκίδος ἀπέπλευσαν καὶ
διεπέρασαν ἐν Ῥώμῃ, ζητοῦντες χειροτονηθῆναι
αὐτοῖς ἐπίσκοπον παρ' αὐτοῦ πάπα· συνάπτε δὲ αὐ-
τοῖς καὶ ὁ Χαρίτων ὁ πατὴρ τοῦ μακαρίου Γρηγο-
ρίου. Γνοὺς δὲ ὁ πάπας, ὅτι κατήντησαν οἱ λαοὶ καὶ
οἱ πρῶτοι τῆς πόλεως, ἐκέλευσεν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν
ἀπελθεῖν. Οἱ δὲ εἰσῆλθον, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ,
καὶ ἔστησαν οἱ περὶ Σαβῖνον ἐν ἐνὶ τόπῳ, καὶ οἱ
περὶ Κρησκεντῖνον ἐν ἐνὶ τόπῳ, οἱ δὲ περὶ Εὐπλον
καὶ τοὺς λοιποὺς τοὺς τῆς περιουκίδος, ἀρχοντας
λαϊκοὶ καὶ κληρικοί, ὅπισθ' πάντων ἔστησαν. Εἶτα
λέγει αὐτοῖς ὁ πάπας· Τίνα βούλεσθε χειροτονηθῆ-
ναι ὑμῖν ἐξ ὑμῶν ἐπίσκοπον; Οἱ δὲ περὶ Σαβῖνον,
ῥτουν τὸν Σαβῖνον λέγοντες· Τοῦτον θέλομεν, δέ-
σποτα· οἱ περὶ Κρησκεντῖνον ὁμοίως ἤτουντο καὶ
αὐτοὶ ἐκαῖνον, λέγοντες· Καὶ ἡμεῖς τοῦτον ἀγαπῶ-
μεν, δέσποτα. Καὶ κατέρραξαν οὗτοι οὕτως, καὶ οὗ-
τοι οὕτως. Λέγει δὲ ὁ πάπας πρὸς Εὐπλον ἀρχιδιά-
κονον καὶ πρὸς τὸν Χαρίτωνα καὶ τοὺς λοιποὺς·
Ἦμεῖς δὲ, τέκνα μου, τί λέγετε περὶ τοῦτου, τί ὑμῖν
δοκεῖ; Οἱ δὲ πεσόντες ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἀνα-
στάντες ἀπελογοῦντο διὰ τοῦ Χαρίτωνος λέγοντες·
Πάτερ τιμιώτατε, τολμῶμεν εἰπεῖν, ὅτι· Οὐδέεις
ἐαυτῷ λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ. » Πλὴν ὡς βούλεται ὁ Θεός, καὶ ἡ καθαρά
τοῦ κυρίου καὶ πνευματικοῦ ἡμῶν Πατρὸς εὐπρόσ-
δεκτος εὐχή, τὰ καθ' ἡμᾶς κυβερνήσῃ, καὶ δῶν ἡμῖν
διὰ τῶν χειρῶν σου ποιμένα τὸν ὀφειλοντα ἡμᾶς κυ-
βερνήσαι. Ὁ δὲ πάπας προσκαλεσάμενος τοὺς ὅχλους
τοὺς περὶ Σαβῖνον καὶ Κρησκεντῖνον, λέγει αὐτοῖς·
Φέρετε μεθ' ἑαυτοῖς βουλὴν μίαν ἀγαθὴν, ἵνα ὁμο-
γυμῶνός αἰτησῆσθε ὅντινα βούλεσθε, δεχόμενοι

A exorta, alii elegerunt sibi Sabinum presbyterum,
alii Crescentinum diaconum. Euplus vero, qui tum
erat archidiaconus, et [LVI] populi pars potissima
tanti ex urbe quam ex agro, eum se velle proficieban-
tur, qui Domino placuisset, et quem sibi acceptum
ipse demonstrasset.

καὶ τῆς περιουκίδος, ἔλεγον· Τοῦ Κυρίου τὸ θέλημα

XXXIX. Post hæc selecti viri ex Ecclesia aliique
e diœcesi primores Romam omnes navigarunt co-
côn silio, ut ab ipso pontifice maximo episcopum
(33) sibi designari postularent. Profectus autem
una est Charito etiam beati Gregorii pater. Enim-
vero pontifex maximus ut eos advenisse novit, om-
nes in conspectum suum venire jussit : qui cum
B ingressi essent, eumque adorassent, Sabini quidam
fautores ex una parte, ex altera Crescentini asse-
clæ constiterunt, qui vero cum Euplo sentiebant
ceterique omnes e diœcesi primores populi et cleri
ultimum sibi locum sumpserunt. Jam eos pontifex
maximus interrogans : Quem, inquit, e civibus ves-
tris episcopum vobis constitui vultis? Qui vero
a Sabino erant, Sabinum petebant, addentes : Hunc
volumus, domine. Similiter qui Crescentino stude-
bant, illum sibi dari postulabant, illud pronuntian-
tes : Hunc nos amamus, domine ; atqui hi quidem
sic, illi sic clamabant. Tum pontifex maximus ad
Euplum archidiaconum et ad Charitonem ac reli-
quos conversus : Vos vero, inquit, filii mei, quid ad
hæc dici is, aut quid vobis videtur ? At ii primum
ad pedes provoluti, tum surgentes hoc per Char-
itonem responsum dedere : Nos quidem, Pater ven-
erande, illud in ore habemus : « Nec quisquam
sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo (34). »
Ac Deus certe, ut vult, accedentibus domini ac
Patris nostri precibus, quæ illi valde acceptæ sunt,
rerum nostrarum curam geret, ac pastorem per
manus tuas dabit, a quo regamur. Ergo ponti-
fex maximus advocata eorum turba, qui Sabino
quique [LVII] Crescentino favebant : Unum inquit,
consilium simul inite bonum, ut communi consensu

petere, consequatur. Vides, opinor, episcopum, qui
tum Agrigentii decesserat, hunc ipsum Eusanium
esse : quandoquidem et filius de adeunda patris
D hereditate ab ejus morte statim cogitare debuerit ;
et ipsa Eusani mors in superiora tempora referri
non possit, repugnante Pelagii proxime defuncti
decreto, quò bona Eusani, simul atque obisset,
Ecclesiæ Agrigentinæ attribuebantur. Ipsam autem
controversiam Maximiano delatam esse, quo tem-
pore Gregorius noster Romæ detinebatur, declarat
etiam appellatio Ecclesiæ Agrigentinæ sine ulla epi-
scopi mentione, a quo sane, si affuisset, bona illa
repetenda erant.

Nam vero Euplus hic Eusani filius idem sit at-
que is, quem Leontius archidiaconum appellat, di-
judicari non potest. Neque enim nomen tanti esse
debet, ut propterea unum eundemque virum utro-
que in loco designari arbitremur : præsertim cum
id nomen in Sicilia familiare esset propter Eup-
rii martyris Catecanensis memoriam, cujus Acta
vulgavit Cotelierius (Mon. Eccl. Gr. t. I, p. 192).

Alium Euplum memorat item Gregorius in epistola
44 libri 1.

(53) Cum Siculæ Ecclesiæ ea ætate metropolitani
in insula non haberent, sed cum agnoscerent, quem
et patriarcham habebant, pontificem maximum, ut
jam Pirrus ostendit (Sic. Sacr. t. I, disq. 2) ; in
episcoporum electione, si forte minus convenirent,
ab eo petere solebant, ut ipse episcopum, quem
maxime idoneum crederet, auctoritate sua designa-
ret. Exemplum huic simile exhibet nobis Gregorii
Magni epistola 22 libri v, ad nobiles Syracusanos :
Laudis vestræ testimonium, quam direxistis, gerit
epistola, quod electionis vos onera sapienter decli-
nasse significat . . . sed quia a clero et plebe Ecclesiæ
Syracusanæ Agatho, ab aliquibus autem alter eligitur :
hunc qui a clero et plebe electus est, ad nos iterum
venire necesse est ; ut utriusque cominus constitutis, ille,
qui Deo placuerit, et utilior visus fuerit, ordinetur.

(34) Ad Hebr. v, 4. Sed in vulgato exemplari
legimus, Καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, etc.

postuletis quem vultis, et unanimes hoc etiam spectetis. « Ut habeat bonum testimonium (35), » sicut scriptum est. At illi spreto pontifice maximo, majores turbas multa obrectando excitabant.

XL. Ut vero pontifex maximus impudentem eorum seditionem vidit, ira incensus e conspectu suo omnes ejici jussit, ac rogandi causa ad se in posterum redire vetuit. Idem tertio post die Euplum archidiaconum et Charitonem ac cæteros e clero et populo, qui cum his sentiebant, convocavit, et sic est affatus : Vobis, fratres, quid videtur de his, quos seditiosi illi et turbulenti homines elegerunt? similes eorum profecto sunt, inepti atque inutiles. Archidiaconus vero et Charito responderunt : Opus hoc, Domine Deo charissime, quod jam diximus, non ab homine neque per hominem, sed Jesu Christi indicio et significatione complendum est. Itaque Deus ipse, qui puram religionem, qui assiduas preces tuas videt, quid tibi de nobis statuendum sit, demonstrabit. Responsum pontifex maximus commendavit. At cum ob hanc rem angeretur, non multo post quadam nocte cernit in somnis viros binos apostolorum habitu, qui sic eum alloquerentur : Cur dolore afficeris, quod de Siciliae episcopo Siculi illi homines dissideant? Sane quos ii deduxerunt, indigni plane sunt, qui initientur. At est hic in urbe hospes vir quidam pius, cui nomen Gregorius, isque in monasterio Sancti Sabæ hospitatur; qui ubi audivit, viros illos huc advenisse, e monasterio aufugit, in quo erat, et in (36) monasterio [Lvin] sancti Erasmi (37) se abdidit. Illuc igitur mitte qui hominem ad te deducant, atque hunc cum episcopis, qui apud te sunt, consecratum in Siciliam cum orthodoxo ejus urbis populo proficisci jube. In eo enim sanctus Dei Spiritus requievit, atque is est, quem potissimum civitas illa requirit. Hæc cum dixissent, hominis, quem intermedium adduxerant, lineamenta ipsi habitumque ostenderunt, nec plura addentes ex oculis ejus evanuerunt.

XLI. Pontifex maximus expergefactus, cum totus tremaret, Marcum abbatem, qui tum forte in urbem venerat, ac primores Ecclesiæ ad se vocavit, et quæ sibi in somnis visa essent, et quantum ex apostolorum aspectu cohorruiisset, illis exposuit. Cui Marcus abbas : Deum, inquit, laudibus celebremus, Pater venerande, qui preces tuas non ne-

A κοινή γνώμη « καὶ μαρτυρίαν ἀγαθὴν, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οἱ δὲ οὐκ ἐβούλοντο ἐπακοῦσαι τῷ πάπᾳ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐθοροβοῦντο ἐπὶ πολλὰ διελέγοντες.

M'. Ἰδὼν δὲ ὁ πάπας τὴν ἀναίδῃ αὐτῶν στάσιν, ὀργισθεὶς ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἐκδιωχθῆναι ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ μηκέτι αὐτοὺς ἐρχεσθαι εἰς ἐρώτησιν· καὶ μεθ' ἡμέρας τρεῖς προσκαλεσάμενος ὁ πάπας τὸν ἀρχidiaκονον Εὐπλὸν καὶ τὸν Χαρίτων καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς κληρικούς τε καὶ λαϊκοὺς, λέγει αὐτοῖς· Ὑμῖν, ἀδελφοί, τί δοκεῖ περὶ ὧν ἐπελέξαντο οὗτοι οἱ στασιάρχοι καὶ παραχώδεις ἄνθρωποι; Πάντως ὁμοῖοι αὐτῶν ὑπάρχουσιν ἄφρονες καὶ ἀνοήλεις. Ὁ δὲ ἀρχidiaκονος, καὶ ὁ Χαρίτων ἐφη· Θεομίμητες ἐστέσθε, ὡς καὶ προέφημεν, οὐκ ἐξ ἰνθρώπου καὶ οὐδὲ δι' ἄνθρώπου, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἔργον μέλλει πληροῦσθαι. Πλὴν διὰ τῆς καθαρᾶς σου λατρείας, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἀνεδίτου σου προσευχῆς, ἀποκαλύψαι σοι ἔχει ὁ Θεός τὸ τί δεῖ γενέσθαι εἰς ἡμᾶς. Καὶ ἐπαίνεσεν αὐτοὺς ὁ πάπας ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ αὐτῶν ἀποκρισει. Ὅντος δὲ τοῦ πάπᾳ ἐν λύπῃ περὶ τοῦ τοιοῦτου πράγματος, μεθ' ἡμέρας τινὰς ἐν μετ' ὧν νυκτὶ ὁρᾷ κατ' ὄναρ ὁ πάπας τινὰς ἄνδρας δύο ἐν σχήματι ἀποστολικῷ λέγοντας αὐτῷ· Τί σοι ἐγένετο λύπη περὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν στασιαζόντων περὶ τοῦ ἐπισκόπου Σικελίας; Οὗτοι δὲ οἱ παρ' αὐτῶν προσαγόμενοι, ἀνάζει ὑπάρχουσι τοῦ ἐγγειρημένου. Ἔστω δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἄνθρωποι τρεῖς ἐξ ὧν εὐλαβὴς Γρηγόριος λεγόμενος, ὅστις ἐζητῆται ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἀγίου Σάββ. Αὐκούσας δὲ περὶ τὸν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὅτι ἐνταῦθα παρεγένοντο, ἀπέδρα ἐκ τοῦ μοναστηρίου, ἐν ᾧ ἦν, καὶ κέκρυπται ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἀγίου Ἐράσμου. Ἀποστείλας οὖν μετακαλεῖται τὸν ἄνδρα, καὶ τοῦτον χειροτονήσας τῶν σὺν σοὶ ἐπισκόπων, ἀποστέλλει αὐτὸν ἐν Σικελίᾳ μετὰ τοῦ ὁρθοδόξου τῆς πόλεως ἐκείνης λαοῦ. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἀναπέμψεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ· καὶ δέεται ὁ τόπος ἐκεῖνος αὐτοῦ. Εἶτα ὡς ταῦτα ἐλεγον, ὑπὲρβειν αὐτῷ καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρὸς εἰς μέσον αὐτῶν φερόμενον· ταῦτα αὐτῶν εἰπόντων, ἀγασθεὶς ἐγένοντο οἱ ἄνδρες ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ.

IIA'. Διυπνισθεὶς δὲ ὁ πάπας καὶ ἐντρομος γενόμενος, προσκαλεσάμενος τὸν ἀββᾶν Μάρκον (ἦν γὰρ κατὰ συγχυρίαν εἰσελθὼν καὶ αὐτὸς ἐν τῇ πόλει), καὶ τοὺς πρώτους τῆς Ἐκκλησίας, διηγήσατο αὐτοῖς τὰ τοῦ ὁράματος καὶ τὸν φόβον τῆς ἀποστολῆς ἐς ὑπασίας, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἀββᾶς Μάρκος· Εὐλαβήσῃς ὁ Θεός, Πάτερ τίμιε, ὃς οὐ πάριδος τὴν προσευ-

(35) 1 Tim. iii, 7. Ipsa autem verba Apostoli sunt, Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἑξωθεν.

(36) Scriptum quidem in cod. 1 erat, τοῦ ἁγίου Ἐρμοῦ, pro Ἐράσμου· sed scribæ opinor, imperitia, qui non animadvertit, syllabam illic contractione omissam, quæ fere apice inscripto indicari solet hoc modo Ἐρμοῦ. Neque enim ignotum in urbe S. Erasmi monasterium, ejus non semel in libro Pontificali mentio sit. In Adeodato qui pontificatum maximū cepit anno 625 legimus : Set et monasterium Sancti Erasmi situm in Caefio monte

in quo crevisse visus est predictus vir sanctissimus, multis novis aedificiis augmentavit. Nunc vero, cum et templum et monasterium vetustas deleverit, Graeca superest inscriptio, quam Fabrettus quidem ex ipso lapide maneam edidit (p. 757, n. 629). At ex codice monasterii Sublacensis integram jam habemus in *Anecdotis Hæteritis* (t. IV, p. 545) non sine interpretis antiqui Latina translatione : quamquam utrumque exemplum alio eget interprete, ut intelligi possit.

(37) In cod. 1, τοῦ ἁγίου Ἐρμοῦ.

χήν σου καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ, ἀλλ' ἀπεκάλυψε
 σοὶ ἃ ποιήσεις διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐν τῷ ποιμνίῳ
 σου. Καὶ ἀποστείλας αὐτῇ τῇ ὥρᾳ τὸν πρωτοπρε-
 σβύτερον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς δύο ἐπισκόπους
 τοὺς κατελθόντας ἐκ τῆς συνόδου ἐν τῷ μοναστηρίῳ
 τοῦ Ἁγίου Σάβα, καὶ μὴ εὐρόντες τὸν Γρηγόριον,
 ἐπερώτησαν τὸν ἡγούμενον, τὸ τί γέγονεν ὁ ἀνὴρ ὁ
 ὢν ἐνταῦθα. Ὁ δὲ ἔλεγεν, ὅτι πρὸ δύο ἡμερῶν ἐξῆλ-
 θεν ἐκ τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἐπορεύθη ἐν τῷ μονα-
 στηρίῳ τοῦ Ἁγίου Ἐράσμου. Καὶ ἐξῆλθον ὁπίσω
 αὐτοῦ, καὶ εὗρον τὸν μακάριον Γρηγόριον ἐν τῷ μονα-
 στηρίῳ τοῦ Ἁγίου Ἐράσμου μέλλοντα αὐτὸν ἐξ-
 ἔρχεσθαι. Καὶ ἰδὼν αὐτοὺς ἀπὸ μακρόθεν ἐπέγνω
 τοὺς ἐπισκόπους, καὶ εἰσδραμὼν ἐκρύβη ἐν τῷ κήπῳ
 μέσον τῶν φυτῶν. Καὶ εἰσελθόντες οἱ ἄνδρες ἐπ-
 ἔσχοντο τὸν ἡγούμενον ἐν ἰσχύει λέγοντες· Τί γέγο-
 νεν ὁ ἀνὴρ ὁ ὢν ἐνθάδε ξένος; Ὁ δὲ ἐν ἀμηχανίᾳ
 γενόμενος, παρεκάλει αὐτοὺς μικρὸν ἀνασχέσθαι
 αὐτῷ, ὅπως ζητήσας εὑρεῖεν αὐτὸν, καὶ παραδῶ
 αὐτοῖς αὐτόν. Κατελθὼν δὲ ὁ ἡγούμενος ἐν τῷ κήπῳ
 εὗρεν αὐτὸν κεκρυμμένον μέσον τῶν λαχάνων, καὶ
 ἀγανακτήσας αὐτῷ ὁ ἡγούμενος λέγει· Ὁ ἄνθρωπε,
 πῶθεν ἦλθες ὧδε, ἀνθρωπος ὢν ὑπὸ ἐγκλήματος καὶ
 ζητούμενος ὑπὸ τοιούτων προσώπων; Ἀνέλθες, ἀπο-
 λογήθητι περὶ τῶν ἐγκλημάτων σου. Ὁ δὲ οὐκ ἀπε-
 κρίθη αὐτῷ πρὸς ταῦτα οὐδὲ ῥήμα. Ἀνελθὼν δὲ ὁ
 Γρηγόριος ἐν τῇ αὐλῇ, εὗρεν τοὺς ἄνδρας καθέζον-
 μένους. Καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἐπιγνόν-
 τες, εἰσδραμόντες ἐβρίψαν ἑαυτοὺς ἀμφοτέροις εἰς
 τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἡδίσταν γὰρ τὸ πῶς προσεκυνοῖτο
 ὁ Γρηγόριος ὑπὸ τῶν Πατρῶν πάντων τῶν ἐν τῇ
 συνόδῳ ὄντων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁμοίως δὲ καὶ
 τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως πολλὴν αὐτῷ ποιούμενον
 τιμὴν. Περὶ δὲ καὶ αὐτὸς ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν λέ-
 γει αὐτοῖς· Συγχωρήσατέ μοι, ἅγιοι Πάτρες, ὅτι
 ἀνὴρ ἀμαρτωλὸς εἰμι· τί ἐσχύπατε πρὸς τὴν ἡμε-
 τέραν μετριότητά; Οἱ δὲ ἀναστάντες κατεφίλησαν
 ἀμφοτέροις τὸν Γρηγόριον, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· Ὁ
 κοινὸς ἡμῶν Πατὴρ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὁ τὸν ἀποστολι-
 κὸν ἔχων ὀρόνον, δι' ἡμῶν τῶν οἰκείων δούλων αὐτοῦ
 ἔπειε μετ' αὐτῶν.

MB'. Ἐγένετο δὲ τούτων προενομένων, ὁ ἀδελφὸς
 Μάρκος διηγῆσατο τῷ πάπᾳ τὰ κατὰ τὸν Γρηγόριον
 πάντα, καὶ τὴν ἐκ παιδείας ἀνατροφὴν αὐτοῦ, καὶ
 τὸ πρᾶον καὶ ἡσύχιον αὐτοῦ, καὶ τὸ πῶς δι' ἀποκα-
 λύψεως Θεοῦ διεπέρασεν αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ
 πάλιν ὁ πάπας διηγῆσατο τῷ ἀδελφῷ Μάρκῳ τὰ πρα-
 χθέντα παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ ἐν Κωνσταντινου-
 πόλει, τὸ πῶς ἐνέφραξεν τὰ στόματα τῶν αἰρετι-
 κῶν. Καὶ ὡς τὸ μετὰ κατελθόν οἱ ἐπίσκοποι καὶ
 σὺν αὐτοῖς ὁ Γρηγόριος, καὶ εἰσελθὼν ἔπεσεν εἰς
 τοὺς πόδας τοῦ πάπα, καὶ λέγει αὐτῷ· Καλῶς ἦλ-
 θες, τέκνον Γρηγόριε· εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ πληροφo-
 ρήσας ἡμᾶς εἰς σέ, τέκνον· καθάπερ ἡκούσαμεν,
 οὕτως καὶ ἴδομεν. Καὶ ἀναστὰς ἡσπάσατο αὐτὸν τῷ
 ἁγίῳ φιληματι, καὶ ἐκέλευσεν αὐτὸν καθεσθῆναι·
 καὶ περιβλεψάμενος ὁ πάπας ἐπέγνω τὸν χαρακτηρὰ
 αὐτοῦ τὸν ὑποδείχθέντα αὐτῷ παρὰ τῶν φανέντων
 αὐτῷ ἁγίων. Μικρὸν δὲ ἀνανεύσας ὁ Γρηγόριος ὁρᾷ

A glexit, nec misericordiae suae expertem te esse
 passus est; imo tibi declaravit per sanctos suos,
 quæ in grege tuo a te fieri oporteret. Ille vero
 statim protopresbyterum Ecclesiae ac duos episco-
 pos, qui a synodo venerant, ad Sancti Sabae mo-
 nasterium misit. Qui cum ibi Gregorium non inve-
 nissent, a praefecto seiscitati sunt, quidnam factum
 esset de homine, qui illic erat? Auditoque, biduo
 ante e monasterio illo exiisse, et in monasterium
 Sancti Erasmi migrasse, ipsum secuti, beatum
 Gregorium in monasterio Sancti Erasmi inveni-
 runt jam abire parantem: qui ut eos procul vidit,
 et episcopos agnovit, in hortum aufugit et inter
 arbores latuit. At illi ingressi praefectum urgent
 rogantque, ubinam vir ille sit, quem hospitem
 habebat. Praefectus haesitans hortari eos, ut paulis-
 per sustineant, dum inquirat; se illum, ubi inve-
 nerit, ipsis traditurum. Tum in hortum descendit,
 atque ibi eum inter olera latentem invenit: itaque
 vim homini adhibens, Unde, inquit, huc venisti,
 cum sub iudice sis, ac te viri tales perquirant?
 Abito hinc, et contra accusatores tuos te defende.
 Gregorius vero ad hæc ne verbum quidem respon-
 dit. Ubi demum in aulam ascendit, viros illic se-
 dentes reperit; quem ut videre episcopi atque
 agnovere, accurrentes ambo, ad pedes ejus se pro-
 volverunt: quippe viderant Constantinopoli, cum
 synodus eo coacta esset, quanto cum honore Patres
 omnes venerabantur, et quanti idem a piissimo
 etiam imperatore fiebat. Porro Gregorius quoque
 coram illis procidens, Ignoscite, inquit, mihi, Pa-
 tres sancti; malus plane et scelestus ego sum:
 quid tam exigui hominis causa vos demittitis? Illi
 [LIX] autem cum surrexissent, Gregorium ambo
 osculati, hæc addidere: Communis Pater ac prin-
 ceps nostri ordinis, qui apostolico in throno se-
 det, nos famulos ejus domesticos te vocatum mi-
 sit, ut eum adire velis. Paret Gregorius, cosque
 sequitur.

προσκαλεῖ σε τοῦ παραγενέσθαι πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ

XLII. At dum hi redibant, Marcus abbas ponti-
 fici maximo totam Gregorii vitam exposuit: quo-
 modo a pueritia Deo se dicasset, quanta ejus
 mansuetudo ac lenitas esset: ut ipse eum divinitus
 admonitus Hierosolyma deduxisset. Contra Marco
 abbati ea pontifex maximus narravit, quæ Constan-
 tinopoli in synodo per eum perfecta fuerant, utque
 ejus opera hæretici coerciti ac silere coacti. Interea
 episcopi, et cum his Gregorius, advenire. Hunc
 vero, ubi ingressus ad pedes procidit, sic pontifex
 maximus allocutus est: Tempore ades, Gregori
 fili: Deo laus tribuatur, qui te nobis, fili, probe
 cognitum esse voluit: sane quæcunque de te audi-
 vimus, ea et vidimus. Tum surgens sancto eum
 osculo salutavit, et sedere jussit; utque eundem
 contemplatus est, ejus lineamenta agnovit, quem
 illi ostenderant sancti viri, quos in somnis viderat.
 Gregorius vero cum paululum respexisset, videt

ex adverso sanctum Marcum, ad quem assurgens illico accurrit, et ad pedes ejus provolutus, multis cum lacrymis ait : Magnam tua causa Deo gratiam habemus, Pater venerande ; tu quippe salutis nostrae auctor fuisti : te duce datum est, ut sapientiae iter tenerem. Vere praenuntiasti fore ut te in hac vita pro meo desiderio cernerem ; nec fefellisti, Pater sancte.

XLIII. Talia Gregorium cum abbate commemorantem sermone admodum longo, mirabantur omnes, ac simul cum ipsis flebant. Subinde pontifex maximus secedere ceteros, atque unum Gregorium cum Marco abbate ac duobus episcopis nonnullisque aliis manere jussit : atque ad eum conversus, Gregori, inquit, filii, Dominus noster Jesus Christus sanctis apostolis ejus ad nos demissis, praesidem te designavit sanctae, catholicae, magnae Ecclesiae Agrigentinarum, ut populum illum pastor regas. Quippe te potissimum locus ille requirit, quo tua opera quae supersunt populi illius reliquiae conserventur. Cui Gregorius responsum dedit hujusmodi : O domine, mihi, quæso, ignosce : neque enim is sum ego, qui tam tremendo ministerio par esse possim. Cum cum nihilominus pontifex maximus hortaretur, ne Deum sibi adfuturum dubitaret, utque meminisset gravem iis praenam non defuisse, qui repugnassent ; temporis sibi aliquid dari Gregorius petiit, antequam sententiam illi suam rursus aperiret. Tum abbatem secutus in cellulam ejus concessit, [Lx] atque ibi noctem totam insomnes ambo exegerunt. Volebat autem Gregorius inde aufugere in Hispaniam (38). Cæterum ignorabat etiam tum parentem quoque ipsius ibidem esse cum reliquo populo. Cui abbas : Nostine, inquit, filii, dominum Charitonem patrem tuum huc cum cæteris orthodoxis civibus advenisse, et apud communem parentem nostrum pontificem maximum magna esse in gratia ? Hæc ut audiit Gregorius, inlolu it plurimum, et fugam ab urbe magis meditabatur. At abbas interpellans : Cave, inquit, filii, ne Dei iram accendas : nosti profecto, quid tibi olim præceperit beatus ille senex, apud quem annos quatuor versatus es : atqui ipse etiam, ut cætera de te, ita hoc quoque Deo monstrante cognovit, si quid contra ausus esses, tibi pro divino favore iram et exitium imminere (39). Ad hæc vero Gregorius acquievit. Nec multo post pontifex maximus Siculos omnes in domum pontificalem coactos sic est allocutus : Ecquid demum de communi salute vestra deliberastis ? cui Euplus archidiaconus et Charito hoc responsum dedere : Nobis quidem nihil est, quod opponamus (40) ; hoc solum addimus, quod tibi Deus ostenderit, id de nobis statuito.

XLIV. Cum autem pontifex maximus a Marco

τὸν ἅγιον Μάρκον ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ἐξαναστὰς ταχέως ἔδραμεν καὶ ἔρριψεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κλαίων καὶ λέγων · Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ διὰ σοῦ, Πάτερ τιμώτατε, ὅτι σὺ ἐγένου πρόξενος τῆς σωτηρίας ἡμῶν · διὰ σοῦ ἡξιώθημεν καταλαβεῖν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης. Ἀληθῶς δ' ἐπηγγέλω ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐωραθῆναι σέ μοι τὸν ποιοῦμενον, καὶ ἀψευδῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ σοῦ, Πάτερ ὅσιε.

ΜΓ'. Ταῦτα ἐπὶ πλείστα, ὥρας διαλεγόμενος, ὁ Γρηγόριος τῷ Ἀββᾷ, ἐθαύμαζον πάντες καὶ συνεδάκρυον αὐτοῖς. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἐκέλευσεν πάντα ; ὁ πάππας ἐξαποστεῖλαι ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ μόνον τὸν Γρηγόριον καὶ τὸν Ἀββᾶν Μάρκον καὶ τοὺς δύο ἐπισκόπους καὶ ἑτέρους ὀλίγους στήναι σὺν αὐτοῖς ; καὶ προσκαλεσάμενος ὁ πάππας τὸν Γρηγόριον λέγει αὐτῷ · Τέκνον Γρηγόριε, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς προσκλήεται σε εἰς ἡγούμενον διὰ τῆς παρουσίας τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀποστόλων εἰς τὴν τῶν Ἀκραγαντίνων ἁγίαν καθολικὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν, τοῦ ποιᾶναι τὸν λαὸν ἐκεῖνον. Δέσται σου γὰρ ὁ τόπος ἐκεῖνος, ἵνα εἰς σοῦ σωθῇ τὸ ἐγκαταλείμμαι τοῦ λαοῦ ἐκεῖνου. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς ἔφη · Δέσποτα, συγχώρητόν μοι · οὐ γάρ εἰμι ἄξιος τοιοῦτου φρικτοῦ ἐγκληριμματος. Ὁ δὲ πάππας πρὸς αὐτὸν ἀπεκρίνατο · Μὴ, τέκνον, φοβήθῃς τὸν Θεόν, μνησθῇς ὅπως οἱ δι' ἀντιλογίαν ὑπέμειναν ποιητὴν δεῖν. Ἐφ' ἧ δὲ πάλιν ὁ Γρηγόριος · Ἐπίσχες ὀλίγον τοῦ δοῦλου σου, καὶ πάλιν ἀπολογουμαι πρὸς τὴν σὴν τιμωρίαν. Παραλαβὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἀββᾶς, ἄπεισαν ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ, καὶ ὄλην τὴν νύκτα αἰῶνοι διετέλεσαν. Βουλόμενος ὁ Γρηγόριος ἀποδράσαι ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε ἐπὶ τὴν Σπανίαν, οὐκ ἤδει δὲ ὁ Γρηγόριος, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐκεῖ ἦν μετὰ τοῦ λοιποῦ λαοῦ. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἀββᾶς · Οἶδας, τέκνον, ὅτι καὶ ὁ κύριος Χαρίτων ὁ πατὴρ σου ὥδε παρεγένετο μετὰ τῶν ὀρθοδόξων λοιπῶν, φίλος ὢν τοῦ κυριοῦ ἡμῶν Πατρὸς τοῦ πάππας ; Ἀκούσας δὲ πάννυ ἐλυπήθη ὁ Γρηγόριος, καὶ ἐζήτηε ἀποδράσαι τῆς Ῥώμης. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἀββᾶς Μάρκος · Τέκνον, μὴ παροργίζων παροργίσῃς τὸν Θεόν · οἶδας γὰρ τὸ τί σοι ἐνετείλατο ὁ μακάριος γέρων ἐκεῖνος ; ἐν ᾧ τοὺς τέσσαρας παρεμείνεις χρόνους · καὶ αὐτὸς δι' ἀποκαλύψεως Θεοῦ ἐπιστάμενος, καὶ τὰ κατὰ σὲ γινώσκων, πῶς τολμήσας, ἐπαγάγῃς ἑαυτῷ κατάραν ἀντὶ εὐλογίας ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ ἐκ τότε ἡσύχασεν. Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκέλευσεν ὁ πάππας πάντας τοὺς Σικελοὺς ἀχθῆναι ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει αὐτοῖς · Τί ἐσκέψασθε περὶ τῆς κοινῆς ὑμῶν σωτηρίας ; Ἀποκριθέντες δὲ ὁ Εὐπλος ἀρχidiaconus καὶ Χαρίτων λέγουσιν τῷ πάππᾳ · Ἡμεῖς τί ἀπολογησασθαί οὐκ ἔχομεν, μὴ ὅσα ἀποκαλύψει σοι ὁ Θεός, τοῦτο ποίησον εἰς ἡμᾶς.

ΜΔ'. Ἐγὼ δὲ ὁ πάππας διὰ τοῦ Ἀββᾶ Μάρκου, ἐπὶ

(38) Græce alii quoque Σπανίαν scripsere, ut Paulus ad Rom. xv, 28 : Ἀπελεύσονται δι' ὑμῶν εἰς τὴν Σπανίαν. Stephanus de Urb. Καὶ συνωνύμως

Ἰθρία ἐστὶ καὶ Σπανία καλεῖται. (V. Ἰθρία.)

(39) Cod. 2, ἐπάγῃς ἑαυτῷ κατάραν.

(40) Cod. 2, Ἐτέρων τι ἀπολογησασθαι.

πατήρ ἦν ὁ Χαρίτων τοῦ Γρηγορίου, καὶ οὐδενὶ ἀπεκάλυψεν, ἀλλὰ διεσκέπτετο ἀμφοτέρους, καὶ ἦν θαυμάζων αὐτῶν τὴν ὁμοιότητα. Ἐῖτα πάλιν μεθ' ἡμέρας τρεῖς προσκαλεσάμενος ὁ πάπας τοὺς τῆς Ἀκραγαντίνων πόλεως ἱερεῖς τε καὶ λαϊκοὺς, καὶ τοὺς ἀρχοντας τῆς περιοικίδος, λέγει αὐτοῖς· Πάντες ἡμεῖς πορευθώμεν μετὰ λιτῆς οἱ τε μοναχοὶ καὶ πῖται Ἐκκλησίαι τῆς πόλεως ἐν τῷ ναῷ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων· καὶ ὃ ἂν δείξῃ ὁ Θεὸς σημεῖον, οὗτος καθιστάτω ἐν εἰρήνῃ. Καὶ ἐξῆλθεν πᾶσα ἡ πόλις μετὰ λιτῆς ψάλλοντες, καὶ εἰσελθόντες ἐν τῷ ναῷ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου, προετράπη ὁ Γρηγόριος ἀνελθεῖν ἐν τῷ ἁμβωνί, καὶ διαγγεῖλαι τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Καὶ ἐθαύμασεν πᾶς ὁ λαὸς τὴν ἡδύτητα τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ποιήσας καὶ πληρώσας τὴν συναπτήν, ἀναστὰς ὁ πάπας, καὶ σφραγίσας τὸν λαὸν, ἐξῆλθεν περιστερὰ ἐκ τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Γρηγορίου. Καὶ ἰδόντες πάντες ἐξεπλάγησαν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαύματι τῷ γενομένῳ πρὸς τὸν μακάριον. Οὐ μέντοι ἔγνωσαν αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ ἢ ἄλλος τις ἐκ τῶν τῆς πόλεως αὐτοῦ. Ἐχάρησαν δὲ πάντες οἱ τῆς πόλεως αὐτοῦ, καὶ ἠγάπησαν αὐτὸν πάντες ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οἱ τῆς Σικελίας, ἦτοι ὁ ὄχιος τῆς Ἀκραγαντίνων ἐπαρχίας. Ἐῖτα ἐπὶ τὴν αὐρίον συναθροισθέντες οἱ τῆς συνόδου ἐπίσκοποι ἐξαιροῦντες τὸν Γρηγόριον ἐπίσκοπον ἐν τῇ Ἀκραγαντίνων Ἐκκλησίᾳ, καὶ παρέλαβον αὐτὸν χαίροντες καὶ δοξάζοντες τὸν Θεὸν πᾶς ὁ κληρὸς καὶ οἱ τῆς περιοικίδος ἀρχοντες. Καὶ ἐποίησαν ἐν τῇ Ῥώμῃ χειροτονήσεως αὐτοῦ ἡμέρας δέκα· οὐκ ἀπεχωρίσθη δὲ αὐτοῖς ὁ ἅγιος ἀββᾶς, ἀναμνησάμενος αὐτὸν τὸ καρτερικῶς ὑπομένειν τὰς μελλούσας αὐτῷ ἐπιειργεσθαι ὀλίβεις καὶ συμφοράς.

ME'. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀναστὰς ὁ Χαρίτων ἄπτε ἐν τῷ κελίῳ, ἐν ᾧ ἦν ἡ συσχάτων ὁ ἅγιος Γρηγόριος καὶ ὁ ἅγιος ἀββᾶς Μάρκος, καὶ κρούσας εἰσῆλθεν ἐν τῷ κελίῳ, καὶ εὗρεν ἀμφοτέρους διαλεγόμενους τὰ περὶ τῆς σωτηρίας· καὶ πᾶσιν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀμφοτέρων λέγει αὐτοῖς· Εὐξασθε ὑπὲρ ἐμοῦ, Πάτερς ἅγιοι, ὅτι πολλὴ ἀθυμία συνέχομαι περὶ τοῦ τέκνου μου, οὗ ἀπώλεσα. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ μακάριος Μάρκος· Οὐκ ἐπηγγειλάμην σοι, κύριε Χαρίτων, περὶ τοῦ υἱοῦ σου, ὅτι ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ δύσεσθαι ἔχεις τὸ τέκνον σου; Ὁ δὲ λέγει αὐτῷ· Ναί, φησὶν, Πάτερ· ἀλλ' ἀφ' ἧς ἡμέρας σε ἴδον ἐνταῦθα, πᾶν φλέγομαι ἀκοῦσαι λόγον παρὰ σοῦ παραινέτον περὶ τοῦ τέκνου μου. Ὁ δὲ μακάριος

abbate scivisset, Charitonem Gregorii parentem esse (nemini quidem indicarat, sed utrumque ipse considerabat, ac de similitudine eorum mirabatur), tertio post die convocatis rursum Agrigentinae civitatis clero et populo et diocesis primoribus, Omnes, inquit, monachi atque omnes urbis Ecclesiae supplicatione indicta procedent nobiscum in templum principis apostolorum: ibi quem Deus indicio aliquo designaverit (41), is pacifice constituetur. Processit autem universa civitas obsecrationibus et psalmis intenta; atque ubi in principis apostolorum templum pervenit, jussus est Gregorius in ambonem ascendere, et inde sanctum Evangelium pronuntiare: quod quidem tanta vocis suavitate fecit, ut populo admirationi fuerit. Postquam pontifex maximus precationem solemnem absolvit (42), et conversus ad populum salutare signum super eum dextra descripsit, e sancto altari columba exiit, et in Gregorii capite consedit (43). Quo [LXI] viso prodigio tam singulari omnes ob stupefacti: Gregorium tamen nec pater ejus nec alius quispiam ex Agrigentinis agnovit. At gavisii omnes sunt, qui cives ejus erant, et ex eo die amare cum omnes coeperunt quotquot e Sicilia erant, ne dum Agrigentini. Postridie vero ejus diei summo mane bini episcopi, qui a synodo venerant cum convenissent, Gregorium episcopum Agrigentinae Ecclesiae consecraverunt, eumque clerus omnis et primores diocesis laeti, gratis Deo actis, susceperunt. Romae autem decem praeterea dies post consecrationem ejus manserunt, quibus cum et sanctus abbas fuit, qui et Gregorium hortari non destitit ut molestias et calamitates impendentes forti animo toleraret.

XLV. Per id tempus Charito nocte quadam exurgens ad cellulam venit, in qua sanctus Gregorius et sanctus abbas Marcus debebant, pulsatoque ostio cum ingressus esset, invenit ambos de pietatis studio disserentes; quorum ad pedes procidens, Deo, inquit, preces pro me fundite, Patres sancti; magno enim mœrore conficior filii mei causa, quem amisi. At beatus Marcus: Nonne, inquit, tibi ego, Charito, de filio tuo praedixi, fore aliquando in hac vita, ut cum videres? Ita plane est, respondit ille; verum ex quo te hic vidi, desiderio quodam ardeo singulari audiendi aliquid a te, quod super filio meo solatium afferat. Hic beatus Gregorius valde suaviter annuerat, ea a patre suo audiens. Marcus

(41) Cod. 2. καὶ ὃ ἂν ἐπιδείξῃ ὁ Θεός.

(42) Graeci Συναπτήν appellant, cum plures precationum formulae, altera post alteram, pronuntiantur. In eorum Euchologio invenies (p. 2): Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν λέγει ὁ ἱερεὺς τὴν μεγάλην Συναπτήν, quae sunt preces pro pace. Ibid. (p. 8): Ἱερεὺς μνημονεύει ἐν τῇ μικρᾷ Συναπτῇ πάντων τῶν προκεκοιμημένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν. Has Latini Commemorationes dicunt. Cæterum hic a Lontio preces illae designantur, quae peracto sacrificio, modo singulae, modo plures adduntur: qui ritus perantiquus est, et in utroque Ordine Romano. De missa pontificali, a Mabillonio edito

indicatur. (Ord. 1, n. 21; Ord. II, n. 15.)

(43) Prodigii hujus opinionem ac memoriam apud Agrigentinos perdurasse, indicat columba quae apud eos in Gregorii imaginibus appingi solet. Simili specie imaginem Panormii esse, narrat Pirrus (Sic. Sacr. t. I, Not. Agr. n. 5); nisi quod columba ad aures, inquit, insurrare videtur. Tum addit: Quamvis hæc sit species sancti Gregorii Magni, forte eam pictor Gregorio nostro adficere voluit, in quem columbam delapsam exultus diximus, et quem alii pictores depingere soliti sunt cum columba capiti imminente.

vero abbas : Dixi, inquit, tibi, frater, si quid incurrisset mali filius tuus, non ideo Deum lacrymas tuas neglecturum. Verum, ut prænuntiavi tibi, in hac vita ut filium tuum videas, concessum est. Simul beatus Gregorius episcopus eum appellans : Num præterea, inquit, domine mi, pueri, quem a te amissum dicis, mater vivit? Cui Charito : Næ, domine, Dei munere vivit, at ob filium vehementer angitur. Rursum ille : Quantum, ait, elapsum est temporis, ex quo amisistis? Illic vero : Tres, inquit, et decem annos eo jam caremus. Solari igitur eum beatus Gregorius cœpit quam aptissimis verbis, et sententias quasdam addere subobscuras : deinde, ne longior sim, exsurgens ad patris pedes se abiecit, ac multis cum lacrymis et fletu ingenti, Ignosce, inquit, mihi, pater, quæque in te admisi, remitte. Ex hoc enim die de misello filio tuo sine cura te esse volo : ego ille sum. Tum surgens patris sui cœlum complexus inhæsit ; et flevit ambo, quantum quisque per vires potuit. Ubi vero modum aliquem fletibus posuere, abbas Marcus utrumque [LXII] alloquens : Lacrymis, ait, et gemitibus parcite, ac laudem potius Deo ambo reddite, qui vos hodie uno in loco conjunxit. Subiecitque Charito : Gratias ago, Pater, Servatori nostro Jesu Christo per te ; tuis cum precibus perfectum sit, quod nobis prædixeras : ac subinde considentes usque ad auroram de cœlestibus animi bonis disse-ruerunt.

XLVI. Ut vero illuxit, omnes, qui ad Agrigentinam Ecclesiam pertinebant, pontificem maximum adierunt veneratique sunt ; quos ille sic est allocutus : Ecce de vobis quod ex Dei voluntate erat, perfectum est, quemadmodum ipsi ex mysterio illo singulari cognovistis, quod diebus hisce in oculis vestris enituit. Illic utique vir Deo admodum charus est : vestrum jam est, fratres, ut illi optimorum consiliorum auctori tanquam patri reverenter atque amanter pareatis : hoc igitur omnino præstate, ut dicto ejus semper audientes sitis. Cumque illi hoc omnes recepissent (44) se omnino præstituros, pontifex maximus cum binis episcopis, qui synodo interfuerant, fausta illis precatus, beatum Gregorium his verbis tradidit : « Dominus noster Jesus Christus hoc vobis indulgeat, ut idem unanimes sentiat ad gloriam Dei Patris cum sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen. » Et Amen omnibus iterantibus, eos in pace dimisit, uno ex episcopis, cui nomen Felix, adjuncto, qui cum in throno suo collocaret. Charitoni vero subiecit : Ecce filius tuus, in quo senectus tua requiescet : sed hæc quo pertinerent, ii, qui Charitoni astabant, non perceperunt.

XLVII. Jam vero navigium ingressi, Roma solverunt xvii Kal. Septembres, ac in Siciliam pervenire iv Idus Septembres, apud Panormum expositi.

(44) Cod. 2, υποσχημένιον αὐτῷ πάντα.

Α Γρηγόριος ἠνίχθο(sic) πάνυ ἡδέως, ἀκούων παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Λέγει αὐτῷ Ἀββᾶς Μάρκος· Εἰπόν σοι, ἀδελφε, ὅτι, εἰ ἐπὶ κακὸν ἐξέδωκεν αὐτὸν τὸ τέκνον σου, οὐκ ἂν ὁ Θεὸς παρίδεν σου τὰ δάκρυα. Πλὴν ὡς ἐπηγγειλάμην σοι, ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ εἰδέναι ἔχεις τὸ τέκνον σου. Λέγει αὐτῷ ὁ μακάριος Γρηγόριος ὁ ἐπίσκοπος τὰδε· Κύριε ἐμοῦ, ζῆ ἡ μήτηρ τοῦ παιδός, οὗ λέγεις, ὅτι ἀπολώλεκας ; Λέγει αὐτῷ ὁ Χαρίτων· Ναί, δέσποτα, ζῆ διὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πάνυ λυπεῖται ὑπὲρ αὐτόν. Λέγει αὐτῷ· Πόσον χρόνον ἔχει ἀφ' οὗ ἀπόλωλεν ; Λέγει αὐτῷ· Τρεῖς καὶ δεκαεὶς χρόνος ἐστίν, ἀφ' οὗ ἀπόλωλεν. Ἦρξατο οὖν αὐτῷ παραινέειν ὁ μακάριος Γρηγόριος· μεγάλως αὐτὸν παραμυθούμενος δι' αἰνιγματικῶν δογμάτων. Εἶτα, ἵνα συντόμως εἰπω, ἀναστὰς ὁ μακάριος Γρηγόριος, ἔρριψεν ἐκ αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κλαίων ἐν ἰσχύει καὶ λέγων· Συγχώρησόν μοι, πάτερ, τῷ ἡμαρτηκῷ εἰς σέ· βούλομαι γὰρ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἀμερίμνόν σε εἶναι περὶ τοῦ τέκνου σου τοῦ ἐλεεινοῦ· ἐγὼ γάρ εἰμι. Καὶ ἀναστὰς ἐκρεμάσθη περὶ τὸν τράχηλον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκλαυσαν ἀμφοτέρω, ἕκαστος ἕως οὐκ ἦν αὐτοῖς ἰσχύς. Μικρὸν δὲ ἀνασχομένοιο τοῦ κλαίειν, λέγει αὐτοῖς ὁ Ἀββᾶς Μάρκος· Παύσασθε τοῦ δούρεσθαι, ὅτε δόξαν ἀμφοτέρω τῷ Θεῷ τῷ ἐνώσαντι ὑμᾶς σήμερον ἐπὶ τῷ αὐτῷ. Καὶ εἶπεν ὁ Χαρίτων· Ἐνχαριστῶ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ σὺ, Πάτερ, ὅτι δὲ ἐπηγγείλω ἡμῖν, δι' εὐχῆς σου ἐπλήρωσας. Καὶ ταῦτα εἰπόντων αὐτῶν, ἐκαθέσθησαν διαλεγόμενοι τὰ περὶ σωτηρίας ψυχῆς ἕως ὁρθρου.

Γ ΜΓ'. Πρωτὰς δὲ γενομένης, προσέλθον ἀπαντες οἱ τῆς Σικελίας τῆς Ἀκραγαγετινῶν Ἐκκλησίας εἰς τὸν πόλιν, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ· καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἰδοὺ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ πεπληρωται εἰς ὑμᾶς, ὡς αὐτοὶ ὑμεῖς ἐθέτασθε τὸ παράδοξον μυστήριον τὸ ἀποκαλυφθὲν ἐν ὄφθαλμοῖς ὑμῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις. Ἰδοὺ οὗτος, ὁ ἀνὴρ πάνυ ἐστὶν ἀρέσκων τῷ Θεῷ· καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοί, δουλεύσατε αὐτῷ ἐν φόβῳ καὶ πόθῳ ὡς πατρὶ συμβουλευόντι ὑμῖν ἀγαθὰ. Γένεσθε οὖν ἐν πάσῃ ὑπακοῇ αὐτοῦ. Πάντων οὖν ὑπισχνουμένων αὐτῷ πάντα ταῦτα ποιεῖν ἐν ὑπακοῇ, καὶ ταῦτα εἰπὼν αὐτοῖς ὁ πάππας, καὶ ἐπευξάμενος αὐτοῖς ὅμα τῶν τῆς συνόδου ἐπισκόπων, παρέδωκεν τὴν μακάριον Γρηγόριον ταῖς λαοῖς λέγων· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς δὴν ὑμῖν χάριν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ὁλλήλοις· εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς σὺν ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Καὶ πάντων τὸ Ἀμήν ἀποκριθέντων, ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἐν εἰρήνῃ, τοὺς αὐτοῖς ἕνα τῶν ἐπισκόπων τοῦνομα Φήλιχα ἐπὶ τῇ ἀποκαταστάσει αὐτοῦ. Εἶτα λέγει τῷ Χαρίτων· Ἰδοὺ ὁ υἱός σου, ὃς ἀναπαύσει τὸ γῆράς σου· ταῦτα δὲ οὐ συνήκαν οἱ περὶ τὸν Χαρίτωνα, τὸ τί αὐτοῖς εἰρήξει ὁ πάππας.

ΜΖ'. Καὶ εἰσελθόντες ἐν τῷ πλοίῳ ἀπεκίνησαν ἐκ τῆς Τρώμης τῇ ἑξ καὶ δεκάτῃ τοῦ Αὐγούστου μηνός. Κατέλαβον δὲ τὴν Σικελίαν τῇ δεκάτῃ τοῦ Σεπτεμ-

ερίω μνηός, καταντήσαντες ἐν τῇ Πανορμιτῶν πόλει. Καὶ ἐδέξατο αὐτοὺς ὁ ἐπίσκοπος τῆς Πανορμιτῶν πόλεως μετὰ πολλῆς τιμῆς ἅμα τῷ σὺν αὐτῷ κλήρῳ, καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς τῆς πόλεως, καὶ τῶν μοναστηρίων πάντων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν. Ἀχνοῦσαι γὰρ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πολιτείαν, καὶ μετὰ πάσης χαρᾶς αὐτὸν ὑπεδέξαντο. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἰσελθεῖν αὐτὸν ἐν τῇ πόλει, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ τις μοναχὸς μεστὸς λέπρας ἐν τῷ αὐτὸν μέλλειν εἰσερχέσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσδραμὼν ἔπεσεν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κρᾶζων, καὶ λέγων· Ἐλέησόν με, δοῦλε τοῦ Χριστοῦ, καὶ δεθήθῃ αὐτοῦ, ἵνα κουφισθῶ ἀπὸ τῆς μάστιγος ταύτης, ὅτι δεινῶς ὀδυνῶμαι. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν, Τέκνον, πίστευσον, ὅτι πάντα δυνατὰ τῷ Θεῷ· πλὴν λέγω σοι, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔσο ὑγιής· καὶ τῆς περιχοῦσης σε μάστιγος ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης. Εὐθέως δὲ καὶ παραχρῆμα ἐκαθαρίσθη ὁ ἀνθρώπος ἀπὸ τῆς λέπρας, καὶ ἐγένετο ἡ σὰρξ αὐτοῦ ὡς παιδαρίου μικροῦ, καθὼς που καὶ ἄλλῃ γέγραπται ἐν τοῖς Βασιλείοις. Ἐλαβεν δὲ φόβος πάντας ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαύματι τῷ γενομένῳ ἐπὶ τὸν μοναχόν, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν λέγοντες· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος διὰ τῶν ἀγαπώντων αὐτόν.

ΜΗ'. Ἐποίησαν οὖν ἐν τῷ ἰδίῳ ἐπισκοπεῖν τῷ λεγομένῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου· ἦν γὰρ ἐκπαλαί τῶν χρόνων τῆς Ἀκραγαντινῆς Ἐκκλησίας τὸ λεγόμενον Λιβερτίνος. Ποιήσαντες οὖν ἐν τῇ Πανορμιτῶν πόλει ἡμέρας τρεῖς, συνευφραίνεσθαι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν ἀδελφῶν, μετὰ ταῦτα συνταξάμενος ὁ μακάριος Γρηγόριος τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Πανορμιτῶν πόλεως ἀνέμου ἐπιτηδεύον αὐτοῖς πνεύσαντος. Καὶ εἰσῆλθον διὰ δύο ἡμερῶν εἰς τὸν ποταμὸν εἰς τὸ περιπόλιν τῆς αὐτῶν Ἀκραγαντινῶν πόλεως, τὸ λεγόμενον Ἐμπόριον, περὶ ὧραν ὀγδόην. Καὶ γνωστὸν ἐγένετο εἶναι τοῖς τῆς πόλεως, ὅτι οἱ αὐτῶν κατήντησαν μετὰ ἐπισκόπου Γρηγορίου λεγομένου τινός· καὶ ἐκθαμβοί

¹⁴ IV Reg. v, 14.

(45) Antiquus hic erat mos, ut præter monachos ipse etiam sacre virginis honoris causa obviam prodirent episcopis, ut paulo post Agrigenti quoque factum leges. Gregorius Nyssenus in epistola, quæ tertia est inter novas, quæ a Zaccagnio editæ sunt, idem sibi contigisse narrat, cum ad Ecclesiam suam sive a concilio Constantinopolitano, sive ab exilio rediit. Sic enim post reditum statim ad amicum quemdam scripsit : Ὡς δὲ πλησίον τοῦ ἔνδου ἐγενόμεθα ἐπὶ στώου, ὁρῶμεν ῥύακα πυρὸς ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσερούσαν. Ὁ γὰρ τῶν παρθένων χορὸς τὰς ἐκ χειρὸς λαμπάδας διὰ χειρὸς φέρουσαι στοιχηθὲν ἀλλήλαις κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς ἐκκλησίας προήεσαν, τοῖς πυρσὺς διόλου καταλαμπόμεναι. Id est : Ut vero intra porticum progressi, haud procul a limine fuimus, videmus ignis rivum in ecclesiam influentem. Virginum enim chorus ardetes cera lampades in manibus gestantes ad ecclesiam introitum alia aliis ordine succedentes processerant, facibus undequaque emicantes. (Zacc. Collect. M. V. p. 364.)

Quæ monasteria apud Panormitanos sub finem sæculi vi iam constituta essent, recensuit Pirrus (in Not. Panorm. ad an. 590, § 4) : eaque appellabantur I. S. Theodori, II. S. Hadriani, III. S. Hermæ, IV. SS. Maximi et Agathæ, V. Præcoritanum, vel Prætoritanum : atque horum omnium in Gre-

A Magno autem cum honore eos accepit episcopus Panormitanorum cum ipso clero et populo civitatis universo, atque omnium monasteriorum viris feminisque (45). [LXIII] Quippe multa audierant de viri vita ; itaque magno plane gaudio deducebant. Jamque urbem ingrediebatur Gregorius, cum se vir quidam monachus intulit lepris obsitus, et antequam ille in templum intraret, ad pedes ejus se abiecit clamans, et rogare cœpit : Serve Christi, miserere mei, atque ab eo pete, ut me supplicio hoc levare velit, quo graviter crucior. Quem ille respiciens, Crede, inquit, illi, omnia a Deo fieri posse ; itaque tibi dico : In nomine Domini nostri Jesu Christi ab hoc die sanus esto ex morbo, qui te nunc ambit atque urit. Ille vero subita sanatione lepris purgatus est, et carnem habere visus tanquam pueri minuti, quemadmodum alias contigisse in Regum libris legimus ¹⁴. Porro omnes timore correpti sunt, tam novum in monacho prodigium mirantes, ac Deo laudem tribuentes, eratque una omnium vox : Bene Deo dicamus, qui unus mira per eos facit, a quibus amatur.

XLVIII. Mansere autem propria in domo, quæ sancti Georgii dicitur (46), et ab antiquis temporibus Ecclesiæ Agrigentinae erat, Libertinus appellata. Postquam tres Panormi dies exacti, et episcopi ac fratrum societate omnes exhilarati fuere, beatus Gregorius, salute episcopo et fratribus dicta, Panormum reliquit, et secundo usus vento, intra biduum ad flumen, quod Agrigenti suburbia alluit Emporium appellata, hora diei octava pervenit. Agrigentinis jam omnibus notum erat, civis suos advenisse cum episcopo, cui Gregorio nomen esset : qua de re mirati, vehementer indoluerant. Nam alterum e duobus illis, quos memoravimus, episcopum suum futurum arbitrabantur, et expecta-

gorii Magni epistolis mentio fit. Porro ex iisdem etiam, non unum ibidem sanctimonialium monasterium fuisse constat. (V. ep. 6, lib. v.)

Erat vero Panormi tum temporis episcopus, non Victor ille, ut ego quidem arbitror, ad quem aliquot Gregorii Magni epistolæ exstant, sed decessor ejus Agatho, de quo idem Gregorius sine ulla mortis nota meminit libro IV *Dialog.*, cap. 57. *Dialogos* enim ab eo absolutos circa annum 593 plerique omnes fatentur : at contra prima Gregorii epistola ad Victorem missa est indicatione 15, id est biennio post scriptionem *Dialogorum* (lib. v, ep. 6). Itaque Victor apud Pirrum (in Not. Panorm.) ab anno 590 removendus videtur.

(46) Pro Georgii invenit Cajetanus Gregorii. At codex uterque Basilianus habet Γεωργίου. Aedes porro illæ ἐπισκοπικὸν appellantur, quod in episcopi Agrigentini mancipio essent. Nomen autem illis inditum videtur a primo Agrigentinarum episcopo et martyre, qui *Libertinus* dictus est. (V. Cajet. SS. Sic. t. I, p. 20.) Codicem Pirrus nescio quem bibliothecæ Vaticanæ memorat, in quo annotatum, aedes hæc ad portam Carinensem fuisse, ubi deinde templum S. Gregorio dicatum est. (In Not. Agrig. n. 5.)

hant. E monasterio igitur laudandæ Dei Matris (47) obviam exiit præfectus cum fratribus et omni populo, qui in suburbis erat, et beatum Gregorium e navi descendentem acceperunt supplicantes et canentes *Sanctus Deus* (48). Cumque beatus vii [LVII] stetisset, et silentio ab eo manu indicto, omnes pariter constitissent, Euplum archidiaconum inclamare jussit, *Attendamus*, et concione salutari signo lustrata, dixit : *Pax omnibus*; cui populus respondit : *Et spiritui tuo*; archidiaconus vero rursum clamavit : *Sapientia*. Tum sanctus Gregorius flexis humi genibus duas prope horas supplicavit, ac demum a solo surgens, populumque rursus salutari signo ter lustrans, elata voce ait : *Bene Deo dicamus, qui facit mirabilia solus, nunc et semper et in sæcula sæculorum*. Ubi omnes Amen responderunt, ad pedes ejus progressi sunt adorandi causa : ille vero singulos sancto osculo salutabat, grandes parvulosque atque ipsos lactentes; dextraque elata viris ac mulieribus bene precabatur. Inde agmen ad monasterium perrexit psalmos concinens, et in templo Dominæ nostræ laudandæ Dei Matris preces fudit. Egreddente autem Gregorio, ad ipsum templi ostium monachus quidam procidit ante pedes ejus : quem præfectus retrahere conatus est, ne ad pedes ejus appropinquaret. At sanctus vir ad eum conversus, Sine, inquit, illum, frater, accedere. Cui præfectus : Insanus est, domine, et mutus idem ac surdus. Gregorius vero cum graviter ingemisset ac lacrymatus esset, sublati in cælum manibus sic precatus est : Domine Jesu Christe Deus noster, cæli ac terræ conditor, qui præsentia tua sancta leprosos sanasti, et aures surdorum aperuisti, et linguæ vincula dissolvisti, tu idem et servum hunc tuum invisibili potentia tua sanato : ut sanctissimum nomen tuum apud nos quoque servos tuos perpetuo celebretur. Atque his dictis, fratrem manu tenens excitavit, adjecitque : In nomine Domini Jesu Christi, qui demonem surdum ac mutum e figmento suo exire jussit, loquere recte atque audi, Deoque laudem reddito, a quo conditus es. Ille vero clamare illico ac dicere cœpit : Magna tua opera, Domine, quæ per hominem hunc justum perfecta sunt, qui humilitatem respexit meam. Interrogavitque eum

(47) Cod. 2, Θεοτόκου τῆς οὔσης ἔχει μετὰ τῶν ἀδελφῶν.

(48) Græcos monachos fuisse, qui obviam processere, non obscure Τριτάτων significat, quod illi canere instituerunt. Nihil quippe frequentius Græci in sacris usurpant, ut in Typico Sabæ et aliis in libris ritualibus videre licet. Cæterum Leontius, vel cum de Latinis agit, Græcos passim attingit ritus : cuiusmodi est illa diaconi admonitio, quæ mox sequitur, Πρόσχωμεν· et illa altera ejusdem fere significationis, Σοφία, quæ in Liturgiæ sepe

γενόμενοι ἐλυπήθησαν σφόδρα· προσεδόκουν γὰρ ἐν τῶν δύο τῶν λεγομένων ἕνα γενέσθαι αὐτοῖς ἐπίσκοπον. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου μετὰ τῶν ἀδελφῶν, καὶ τοῦ λοιποῦ λαοῦ τοῦ ἤντος ἐν τῷ περιπολεῖν· καὶ ἐδέξαντο τὸν μακάριον Γρηγόριον εὐθέως ἀπὸ τοῦ πλοίου μετὰ λιτῆς, ψάλλοντες τὸ, Ἄγιος ὁ Θεός, καὶ στὰς ὁ μακάριος ἐν ἐνὶ τόπῳ, καὶ κατασεύσας τῇ χειρὶ σιωπὴν γενέσθαι, ἔστησαν δὲ πάντες, κελεύσας τῷ ἀρχidiaκόνῳ Εὐπλῳ φθέγγεσθαι τὸ, Πρόσχωμεν, καὶ σφραγίσας τὸν λαόν, εἶπεν· Εἰρήνη αὐτῶν· καὶ ὁ λαός· Καὶ τῷ πνεύματι σου· καὶ ὁ ἀρχidiaκόνος πάλιν εἶπεν· Σοφία. Θεὸς τὰ γόνυα τοῦ ἁγίου Γρηγόριος· ἐπὶ τὴν γῆν, προσεύξατο ἐπὶ ὅραν μίαν, εἶπω καὶ δύο· καὶ ἀναστὰς ἐκ τοῦ ἐδάφους, καὶ πάλιν τὸν λαόν κατασφραγίσας τρίτον, ἐκφωνεῖ οὕτως· Εὐλογητὸς ὁ Θεός ὁ ποιῶν θαυμάσια μόρος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Καὶ πάντων Ἀμήν ἀποκριθέντων, προσελθόντες πάντες προσεκύνησαν αὐτῷ τοὺς πόδας· καὶ ἡσπάσατο πάντας τῷ ἁγίῳ φιλήματι ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, ὁμοίως καὶ τοὺς θηλάζοντας· καὶ θεὸς τὴν χεῖρα αὐτοῦ πάντας εὐλόγησεν ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας. Καὶ ἀπεκίνησαν ἐν τῷ μοναστηρίῳ ψάλλοντες, καὶ ἐξάήμενοι ἐν τῷ ναφί τῆς Δεσποίνης καὶ πανυμνήτου Θεοτόκου. Καὶ ἐξερχομένῳ αὐτοῦ τὴν θύραν τῆς Ἐκκλησίας, μοναχὸς τις προσέπεσεν τοῖς ποσὶν αὐτοῦ· ὁ δὲ ἡγούμενος ἀπεσειέτο τὸν ἀδελφόν, καὶ οὐκ εἶα αὐτὸν παλάζειν τοῖς ποσὶν τοῦ μακαρίου Γρηγορίου. Εἶτα στραφεὶς πρὸς τὸν ἡγούμενον ὁ ὅσιος Γρηγόριος λέγει αὐτῷ· Ἄφες αὐτὸν, ἀδελφέ. Ὁ δὲ φησιν· Σάλιος ἐστὶ, δίσποτα, καὶ οὐτε λαλεῖ οὐτε ἀκούει. Ὁ δὲ στενάξας ἐκ βάθους καὶ δακρύσας, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπάρας, προσεύξατο οὕτως· Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ σου τῇ ἁγίᾳ Ισαάμηνος τοῦς λεπρούς, καὶ ὥτα κωφῶν διανοίξας, καὶ δεσμούς γλώσσης ἐπέλυσας, αὐτὸς καὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον ἴασαι τῇ δυνάμει σου τῇ ἀσράτῳ· ἵνα δοξάζῃται σου αἰεὶ τὸ πανάγιον ὄνομα καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς δοῦλους σου. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, κρατήσας τὸν ἀδελφόν, ἤγειρε αὐτὸν καὶ λέγει αὐτῷ· Ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐπιτάξεντος τῷ κωφῷ καὶ ἀλάλῳ δαίμονι ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ ἰδίου πλάσματος, λάλει ὀρθῶς καὶ ἀκουε, καὶ αἶνει τὸν Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε. Ὁ δὲ εὐθέως ἤρξατο κράζειν καὶ λέγειν· Μεγάλα σου τὰ ἔργα, Κύριε, τὰ διὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου τοῦ δικαίου τελεσθέντα, καὶ ἐπισκεψάμενου τὴν ταπεινωσίν μου. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ μακάριος Γρηγόριος· Πόσα εἰσὶν ἔτη ἀπ' οὗ οὐκ

occurrunt. In ea, quæ Chrysostomus nomen præfuit, leges : Καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Τριτάτου, ὁ διάκονος ἐλθὼν ἔμπροσθεν τῆς θύρας λέγει· Πρόσχωμεν. Καὶ ὁ ἱερεύς· Εἰρήνη πάντων. Ὁ διάκονος· Σοφία. Id est, *Et completo Trisagio diaconus veniens ante ostium dicit : Attendamus. Et sacerdos : Pax omnibus; diaconus : Sapientia*. In Philothei *Diatari ad Matutinum invenies, Σοφία, ὁρθοὶ ἀκούσωμεν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου*. Nempe, *Sapientia, recti audiamus sanctum Evangelium*. Vide Goar. in Euchol. p. 125, n. 77.

ἐλάλητα; Ὁ δὲ ἰαθεὶς μοναχὸς ἔφη· Οὐ μέμνημαι, ἀλλὰ δέσποτα, ὅτι ἐλάλησά ποτε, ἢ ἤκουσα. Πεσὼν δὲ ὁ ἡγούμενος ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, καὶ λέγει· Δέσποτα, εἰκοστὸν ἔτος ἐστίν, ἂν ὡς ἀπετάξατο ἐν τῷ μοναστηρίῳ μου· ἦν δὲ ἐτῶν ὀκτώ, ὅταν ἐνθάδε ἀπεκάρη. Ἐλάβεν δὲ φόβος καὶ ἔκστασις πάντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν τὸν αὐτοῦς ἐπισκεψά-

cedens ait: Anni sunt viginti, domine, ex quo hic in monasterium receptus est; octo vero annorum erat, cum istic debilitatus est. Metus exinde ac stupor omnes occupavit, celebrabantque Deum singuli, quod per beatum hunc virum ipsis prospexisset.

ἐκείνῃ, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν τὸν αὐτοῦς ἐπισκεψά-

ΜΘ'. Εἴτα ἀνελθόντων ἐν τῷ ὑπερφῶ τοῦ μοναστηρίου, ἐξυπηρετεῖται αὐτοῖς ὁ ποτὲ κωφὸς καὶ ἄλαλος. Ἐκέλευσεν δὲ ὁ μακάριος Γρηγόριος, μηδὲν ἐξελεῖσθαι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐκ τῆς πόλεως. Ἐμείναν οὖν ἐν τῷ μοναστηρίῳ, καὶ ὅλην τὴν νύκτα ἄπνοι διτέλεσαν ἕως ὁρθρου. Πρωῖα δὲ γενομένης, ἀπεκίνησαν ὅτε μακάριος Γρηγόριος ὁ ἐπίσκοπος, καὶ πλῆθος λαοῦ ἐκ τοῦ περιπολέου πολὺ, καὶ οἱ μοναχοὶ ἅμα τῷ ἡγουμένῳ ψάλλοντες, καὶ πᾶς ὁ κλῆρος ὁ συμπλεύσας αὐτῷ ἀπὸ τῆς Ρώμης· ὁ δὲ ἀδελφὸς ὁ ἰαθεὶς προσπορεύετο βῶν. Ἐγὼ εἰμι ὁ ποτὲ κωφὸς καὶ ἄλαλος, ἰαθεὶς διὰ προσευχῆς μόνης τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου τούτου. Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ὄντες ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἰδόντες τὸ παράδοξον θαῦμα τὸ γενομένον ἐπὶ τῷ κωφῷ καὶ ἀλάλῳ, τὸ πῶς ἰάθη πασχόμενον δι' εὐχῆς τοῦ μακαρίου Πατρὸς ἡμῶν. Ἐξῆλθεν οὖν τὸ πλῆθος τῆς πόλεως, οἱ τριβούνιοι καὶ οἱ ἀρχόντες καὶ λαὸς πολλὸς εἰς ἀπάντησιν τῆς τοῦ ἁγίου παρουσίας, καὶ ἀνευφύμουν πάντες τὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ· καὶ ἐγγίξα· τῇ πόλῃ τῆς πόλεως. προσεῖθον ἅπαν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ προσεκύνησεν αὐτῷ, καὶ εὐλογοῦντο παρ' αὐτοῦ· χάκεινος δὲ τσπύ- στο αὐτοῦς τῷ ἁγίῳ φιλήματι. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἐβῶθεν τῆς μεγάλης πόλεως τῆς πόλεως ἔστη μετὰ τῶν διακονιστῶν καὶ πρεσβυτέρων τῆς πόλεως· καὶ

XLIX. Post hæc cum in monasterii cœnaculum ascendissent, qui surdus fuerat et mutus, [LXV] ipse ministrabat, edicendum autem curavit beatus Gregorius, ne quis eo die ab urbe exiret: ac in monasterio omnes mansere, et noctem totam usque ad auroram insomnes traduxerunt. Diluculo desum procedere incipiunt et beatus Gregorius episcopus, et magna populi suburbani multitudo, et monachi cum prefecto suo cauentes, et clerus omnis, qui cum eo Roma navigarat; monachus vero qui sanatus fuerat, præcedebat clamans: Ego ille sum, qui modo surdus ac mutus eram, nunc autem unis sancti hujus episcopi precibus sanatus sum: stupebantque quotquot in monasterio erant, et prodigium illud mirandum viderant, quemadmodum nempe beati Patris nostri precibus surdus ille et mutus repente convalescisset. Tum et multitudo ab urbe exiit, et tribuni et archontes (49) magno post se agmine obviam sancto viro prodeuntes; adventumque ejus omnes celebrabant. Jamque urbis portæ appropinquaverat, cum eum jam propior omnis populus adoravit, ipse populo fausta precatus est, omnesque passim sancto osculo salutavit. At mater ejus intra magnam urbis portam constitit inier diaconissas ac presbytidas urbanas (50); utque beatus vir in urbem

(49) Cum tribunos et archontes clerici viles, ne tibi suberant veteres illi magistratus Romani aut Athenienses: hoc loco tribuni sunt prefecti, archontes vero patricii Agrigentini. Neque id per ea tempora novum aut rarum. Tribunum Centumcellensem memorat Gregorius Magnus (lib. i, epist. 15), item tribunum Hydruntinum (lib. xix, epist. 99) et tribunum Sipontinum (lib. xi, epist. 24), quos rogat, ut judicium instituant et cognoscant, ille de damnis civitati ab alio tribuno illatis, hic vero de controversa servi libertate.

Ad archontes quod attinet, in Goarii Euchologio (pag. 931), occurrit hic titulus, Εὐχὴ ἐπὶ προσαγωγῇ ἀρχόντων, ἥτοι πατριχίων. Id est, Precatio, cum promoveantur archontes sive patricii. Nec alio nomine primores aulæ Constantinopolitanæ appellat Gihelinus Tyrius (lib. xx, c. 18), ut eorum uxores ἀρχοντισσας vocat Nicetas (Chron. in Isaac. l. iii, c. 11); quin et ordinem nobilium ἀρχοντικὸν dixit Anna Comnena (Alexiad. l. i).

(50) Ad sæculum usque xii fuisse in Ecclesia diaconissarum collegia tam in Oriente, quam apud nos, explorata Morini sententia est (De s. ordin. p. iii, c. 5, n. 5). Ea vero initio ex virginibus constabant, serius paulo ex viduis (Coteler. ad Ignat. ep. ad Smyrn. n. 155; Joan. Papius in Act. SS. t. i, Sept. initio); earum munera quæ essent, veteres Patres, item Constitutiones, quæ apostolicæ dicuntur, non semel exponunt: apparetque, in seminarum deductione, institutione, cura maxime consistisse. Presbyteras contra sive presbyteridas usquam fuisse urgebat idem Morinus, dabatque hoc solum, sicuti presbytidæ occurrerent, eo no-

mine designari diaconissas, quæ ætate protectiones essent. Sententiam ille suam Epiaphanii auctoritate tuebatur, sed illo opinor, invito. Nam Epiaphanii hæc sunt verba (Hæc. 79, n. 4): Πρωτῆρητέον δὲ, ὅτι ὅροι διακονιστῶν μόνον τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐπεθετὸν τάγμα, χήρας τε ὠνόμασε, καὶ τούτων τὰς ἐπὶ γυναικείας πρεσβυτερίδας, οὐδ' αὖτε δὲ πρεσβυτερίδας ἢ ἱερίσας προσέταξε. Καὶ γὰρ οὕτε διακονοὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τάξει ἐπιστεῖνθησαν τι μυστήριον ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ μόνον διακονεῖν τὰ ἐπιτελούμενα. Id est, ut reddit Petavins: Illud vero diligenter observandum est, solum diaconissarum officium ad ecclesiasticum ordinem necessarium fuisse; ac viduas quidem nominatim expressas, et inier illas, quæ anus essent, presbytidas vocatas, nunquam presbyteridas aut sacerdotissas esse factas. Nam neque diaconis quidem ipsis ullum in ecclesiastico ordine sacramentum perficere conceditur, sed hoc duntaxat, ut eorum, quæ perficiuntur, ministri sint. Vides, credo, ab Epiaphanio rem quidem excludi, nomen non item, atque hoc ab eo potissimum tradi, nunquam in Ecclesia feminas sacris esse initiatas: quod et manifestius ex toto orationis ejus contextu intelliges, si consulere volueris. Id vero in controversiam nemo vocat. Et tamen presbyteræ etiam non minus, quam presbytidæ dictæ feminæ sunt nullo discrimine. Illo enim nomine in Constitutionibus apostolicis memorantur (lib. ii, c. 28); et presbyteras Basilii his dixit, quæ sororum collegia regerent (in Reg. brev. n. 110 et 111). Photius etiam in Nomocanone (tit. i, c. penult.) discrete ait, presbyteras esse, quæ Patribus Laodicenis sunt presbytidæ. Nec

[LXVI] ingressus est, eumque mater vidit, ac procul discernens, ex ipsis parentis ejus lineamentis agnovit: Vere, inquit, filius meus hic est, quem amiseram: nec falsum nobis prænuntiavit beatus ille monachus, futurum tempus in hac vita, quo filium nostrum intueremur. Progressus interea Gregorius cumcircumspexisset, matrem vidit suam inter presbytidas ac diaconissas astantem: ac dulci gaudio perfusus, oculis ad cælum sublatiis, Gratias, inquit, tibi ago, Domine mi Jesu Christe Deus noster, qui dignum me putaveris, ut genitricem meam viderem. Accessere vero omnes, et coram eo procidentes ipsius pedes osculate sunt: quibus beatus vir, manus singulis imponens, bene precatus est, Gaudete, inquiens, dominæ matres, quæ virtutis cursum egregie implevistis: gratia vobis et pax a Deo Patre et Jesu Christo multiplicetur. Cumque Amen hæc respondissent, ad matrem suam conversus, Salve, inquit, domina Theodote, mater mea, vitæque hujus auctor certissima: quomodo vales? Illa vero, Recte, respondit, Dei munere, fili mi dulcissime: gratia Deo, qui te elegit, et huic populo pastorem designavit. Tum beatus Gregorius accedens procidit ad pedes ejus, eosque osculatus, ait: Preces adhibe Deo pro me, mea mater, homine scelesto, qui multa adversus te peccavi, atque ignosce mihi; surgensque manibus quoque ejus osculum dedit. Cui mater: Tu imo, inquit, fili, pro me Deum exora, ut qui te genuimus, admissorum nostrorum veniam illius indulgentia impetremus.

μήτηρ αὐτοῦ· Αὐτὸς μᾶλλον εὖξαι ὑπὲρ ἐμοῦ, τέκνον, ὥπως ἀξιωθῶμεν καὶ οἱ γεννήσαντές σε τῆς συχωρήσεως τῶν κακῶν ἡμῶν.

L. Populus exinde omnis psalmos concinens in templum ascendit. Ibi dum vir sanctus divina mysteria peragit, episcopus Felix, qui cum eo Roma venerat, ut in throno collocaret, columbam videt descendantem et alas supra beatum virum pandentem: erat nimirum episcopus ille divinorum donorum particeps. Porro omnes, e Gregorii manibus sacrosancto corpore et sanguine accepto, Deo laudem reddebant: eoque die ab eodem convivio accepti sunt. Post quod, salute sancto Gregorio dicta, domum suam quisque abiit, ob receptum episcopum leti Deoque grati. Postridie vero, quo die venerandæ ac salutaris Crucis (51)

tamen feminas designabant, quas presbyteri uxores habuissent: quæ in libellis *pœnitentialibus* Joannis Jejunatoris et Joannis Monachi diaconi *προσβυτέρισσαι* appellantur: ut videre licet ad calcem operis præclari *De pœnitentia*, quod Morinus idem edidit.

Quenam igitur erant istæ presbytidæ sive presbyteræ, quas Leontius noster commemorat? utique de genere diaconissarum, quæ tamen inter eas præfectura aliqua fungerentur, ut veluti ordo primus ejus collegii essent. Nam erat quæ tanquam magistra admissionis feminas ad episcopum deduceret, quæ in seminarum baptismo ministraret, quæ puellas institueret, quæ viduarum curam gereret, et hujusmodi. De his sane loquitur canon 11 concilii Laodiceni, Περὶ τοῦ μὴ δεῖν τὰς λογισμέ-

Λ ὡς ἦλθεν ὁ μακάριος ἐν τῇ πόλει, ἰδοῦσα αὐτὴν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ διασχιζομένη αὐτὸν ἀπὸ μακρόθεν, καὶ ἐπιγνοῦσα τὸν μακάριον Γρηγόριον κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, εἶπεν· Ἀληθῶς τέκνον μου ἐστὶν οὗτος, ὃν ἀπώλεσα, καὶ ἀψέδῃς δὲ ἐπιγγέλατο ἡμῖν ὁ μακάριος μοναχὸς ἐκεῖνος, οἷ· Ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ὤφασθε τὸ τέκνον ὑμῶν. Εἰτα ἐγγίσα· αὐτῶν ὁ Γρηγόριος, καὶ περιβλεψάμενος ἑώρα τὴν μητέρα αὐτοῦ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακονιστῶν παρεστῶσαν, καὶ ἡγαλλιάσατο ἡ καρδία, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνατείνας λέγει· Ἐυχαιστώ σοι, Κύριέ μου Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταξιώσας με ἑωρακέναι τὴν τεχοῦσάν με. Καὶ ἐγγίσασαι ἔπασον ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ προσεκύνησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας· καὶ προσελθὼν ὁ μακάριος ἐπιθεὶς μὴ ἐκάστη αὐτῶν τὰς χεῖρας· εὐλόγησεν αὐταῖς λέγων· Χαίρετε, κυρία μου ἀδελφίδες, αἱ καλῶς τὸν δρόμον ὑμῶν τῆς ἀρετῆς τελέτασαι· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὸ Ἀμήν αὐτῶν ἀποκριθέντων, στραφείς πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ λέγει αὐτῇ· Χαίροις, κυρία Θεοδότῃ καὶ μῆτερ ἐμῇ ἀληθῶς κατὰ σάρκα· πῶς ἔχεις; Ἡ δὲ ἀποκριθεῖσα λέγει αὐτῇ· Καλῶς διὰ τοῦ Θεοῦ, τέκνον, ἐμὸν γλυκύτατον· εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ἐκλεξάμενός σε καὶ ἀναδείξας σε ποιμένα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ προσελθὼν ὁ μακάριος Γρηγόριος ἔπεσεν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτῆς, καὶ κατεφίλει αὐτοὺς λέγων· Εὖξαι ὑπὲρ ἐμοῦ, μῆτερ ἐμῇ, τοῦ ἀμαρτωλοῦ τοῦ πολλὰ ἡμαρτηκότος εἰς σέ, καὶ συγχώρησόν μοι. Καὶ ἀναστὰς·

C κατεφίλησεν αὐτῆς τὰς χεῖρας. Καὶ εἶπεν αὐτῇ ἡ

N. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀνῆλθον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πᾶς ὁ λαὸς ψάλλοντες. Καὶ ἐπιτελέσας τὴν θείαν μυσταγωγίαν, ὁρᾷ ὁ ἐπίσκοπος Φῆλιξ ὁ ἐλθὼν σὺν αὐτοῖς ἐκ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῇ ἀποκαταστάσει αὐτοῦ, περισσεύον κατελθούσαν καὶ ἐπισκιάσαν τὸν μακάριον ἡγῆτο ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος ἡξιωμένως χάριτος. Καὶ μεταλαβόντες πάντες ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ ἅγιον καὶ ἄχραντον σῶμα καὶ αἷμα, ἐδόξαζον τὸν Θεόν· καὶ ἔφαγεν πᾶς ὁ λαὸς ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ ἐπισκόπου. Καὶ συνταξάμενοι πάντες τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ, ἀπῆλθον ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, χαίροντες καὶ δοξάζοντες τὸν Θεὸν περὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ τὴν αὐρίον δὲ ἦν ἡ Ὑψωσις τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, καὶ πολ-

D νας πρεσβυτέρους, ἦτοι προκαθήμενας ἐν Ἐκκλησίᾳ καθίστασθαι. Quod non oporteat eas, quæ dicuntur presbyteræ vel presidentes, in Ecclesiis ordinari. Idcirco cum earum mentio sit, ita cum diaconissis nominantur, ut tamen primo loco numerentur. (V. Conc. Rom. sub Greg. II et sub Zachar.) Ut enim presbyteris diaconi, sic illis diaconissæ ministrabant.

(51) Nullus hic Leontii ἀναχρονισμός· neque enim Crucis exaltatæ solemnia tum aἰ primū coarpta, ex quo Heraclius Aug. signum illud venerandum, rege Cosroe devicto, recepit ac Hiero solymas reportavit; quod post hæc utique tempor contigit anno 628, verum ea ab ipsa Constantii Aug. ætate agebantur, saltem in Oriente, non multo serius tamen ipso etiam in Occidente. Co

λοι ἔχοντες ἀσθενεῖς καὶ δαιμονιζομένους ἔφερον αὐτοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐπετίθη αὐτοῖς τὰς χεῖρας· ὁ μακάριος Γρηγόριος, καὶ ἰατροποιεῖν αὐτοὺς, ὥστε πάντας θαυμάζειν καὶ λέγειν· Ἀληθῶς οὗτός ἐστιν ἀρωμοιωμένος τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ. Ἐγένετο δὲ πολλὴ χαρὰ ἐν τῇ πόλει ἐκεῖνη καὶ ἐν ὅλῃ τῇ περιχώρῳ τῆς περιουχίδος.

ΝΑ'. Θεωρῶν δὲ ὁ ἐπίσκοπος ὁ παραγενόμενος μετ' αὐτοῦ τὰ σημεῖα τὰ γενόμενα διὰ τοῦ ἀγίου, πάννυχτοι εὐχαρίσταντες τῷ Θεῷ περὶ αὐτοῦ, θαυμάζοντες αὐτοῦ τὴν ἐνάρετον πολιτείαν καὶ τὴν καρτερικὴν τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ. Ποιήσας δὲ σὺν αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος μῆρας ἑξὶ συνευφραίνόμενος αὐτῷ· καὶ συνταξάμενος αὐτῷ καὶ πᾶσιν τοῖς τῆς πόλεως, δοὺς αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν χρείαν, ἀπέλυσεν αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ. Ἐκείθεν τε ἐν τῇ πόλει ὁ μακάριος Γρηγόριος χειροτονήσας ὑπόφροντας πρεσβυτέρους καὶ διακόνους· καὶ ἐν τῇ παροικίᾳ ἀπέλυσεν, ἐντελλόμενος αὐτοῖς· τηρεῖν τὰς ἐντολὰς, μὴ παροργίζεῖν πέντητα, μὴ παρεῖν τοὺς ἐν ἀνάγκαις ὄντας. Αὐτὸς δὲ ἀκαταπαύστως τοὺς τῆς πόλεως πάντας ἐνοουθεῖ, ἐκατέχει· ἐδίδασκεν, ἐπεμελεῖτο, μήτε χήραν μήτε ὀρφανὸν ἔων ἀπρονοήτους, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς δεομένοις ἐπαρχῶν τὰ πρὸς τὴν χρείαν. Τῆς τε Ἐκκλησίας καὶ ἑκάστην ἡμέραν τοὺς ὁμολογῶντες τῷ Θεῷ οὐκ ἐπαύετο ἀναπέμπων ἡγιαστας, καὶ ἀγρυπνίας, καὶ χαμευνίας προσκαρτερῶν· χειροτονήσας παῖδας· τρεῖς· διακόνους εὐλαβεῖς μαρτυρουμένους, οἵτινες καὶ τὸν τρόπον καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἀπέδειξαν, Σμάραγδον, Φιλάδελφον

pisce autem videntur xviii. Kal. Octobr. postquam anno 535 celeberrimo episcoporum conventu, Iulibus Septembribus dedicatum est Hierosolymis magnificentum illud sanctæ Resurrectionis templum a Constantino exstructum, de quo tam multa Eusebius (lib. iii, a. c. 35, et lib. iv, a. c. 45); peracta enim die Sabbato templi dedicatione, postridie Ihus, qui fuit dies Dominicus, proposita, opinor, crux augusta populo est, factumque anniversariæ hujus celsitatis initium. Video enim in *Chronico Alexandrino* solennia illa appellari Ἐγκαίνια τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου σταυροῦ· quo etiam pertinent illa Eusebii verba (*De laud. Const.* c. 9): Κατ' αὐτὴν δὴ τὸ σωτήριον μαρτύριον, οἶκον εὐκτήριον παρεμέσθη νεῶν τὸ ἅγιον τῷ σωτηρίῳ σημειώσας; καὶ διψιλάτοι κατεκόσμησε φιλοτιμίαις. Id est, *Ad locum Dominici sepulcri basilicam immensæ amplitudinis et ædem sacram in honorem sanctæ crucis omni magnificentiæ genere exornavit*. Itaque in Menologio Sirleti card. legimus eodem die: *Exaltatio pretiosæ et vivificæ Crucis sub imperatore Constantino Magno, ut historiarum monumenta testantur*. Cæterum si Menologio Basiliano standum sit, novem annis antiquior festi hujus diei origo habenda est. Ad Helenæ enim Aug. retrahit templum, cum inventam crucem Macarius episcopus primum ex antiochæ populo exposcenti ostendit: quo die ἡρώετο κράτεινός λαός· Κύριε, ἐλέησον, καὶ ἐπιπάθη εἰς Ὑψίστην. *Cæpit populus clamare: Domine, miserere, et Exaltatio Crucis festo prælusit*. Hanc enim esse vim putō illius verbi ἐπιπάθη; nam eandem codicis pictura declarat (t. I, p. 37). Vide etiam Evagrium *Hist. eccl.* l. iv, c. 26.

Porro in Occidente, postquam Romæ edificata est basilica Sessoriana, quis dubitet, num ibidem dies festus exaltatæ Crucis agi cœptus fuerit? De-

exaltatæ [LXVII] memoria celebrabatur, multi, qui ægrotos domi aut a dæmone vexatos habebant, in templum eos duxerunt: quibus cum beatus Gregorius manus imposuisset, sanitas reddita est, mirantibus cunctis ac dicentibus: Vere hic similem se proclit sancto Patri nostro Gregorio Thaumaturgo. Ac magnam omnes tam cives quam finitimi lætitiā præferebant.

LI. At vero episcopus, qui Gregorium secutus fuerat, tot viri prodigiis inspectis, magnas ob eum gratias Deo agebat; idemque vitam ejus virtutibus insignem et singularem patientiam plane mirabatur (52). Sed postquam sex cum eo menses mutua animi voluptate versatus fuit, salute Gregorio et cunctis civibus dicta (53), quæque ad iter usui essent, acceptis, humanissime dimissus est. Gregorius interea sacras in urbe ordinationes habuit, et quosdam, qui cum eo sentiebant, presbyteros ac diaconos creavit; quibus in parœciis missis præcepit, ut mandata servarent, ne egenti succenserent, ne quemquam, qui necessitate [LXVIII] aliqua premeretur, despicerent. Ipse vero sine intermissione cives omnes admonebat, instituebat, edocebat, curabat, non viduam, non pupillum inopia laborare patiebatur, quidquid cuique necessarium esset, sufficiebat. Nec tamen dies præteribat ullus, quo non divinis in templo laudibus operam daret, aut jejunia et vigiliis et humi cubandi molestiam minus fortiter toleraret. Ex iis, quos diaconos fecit, tres fuere pueri spectata

sunt quidem ejus ætatis monumenta, quæ id evincant; sed tamen in Martyrologiis, quæ Gregorii nostri temporibus antiquiora videntur, postridie Ihus Septembris scriptum est, *Exaltatio sanctæ Crucis*. Sic in Lucensii Florentinii, in Corbeiensi, in codice reginæ Snericæ, in aliis etiam, qui vetustissimi habentur (V. Soller. ad Mart. Usuar.). in ipso Sacramentario Gregoriano idem legas: nec in precepcionibus quidquam inest, quod ad Heraclii Aug. factum referri possit.

(52) Cum episcopi hujus ecclesiam Leontius non prodiderit, suspicari liceat, eum fuisse sine ecclesia, vastata scilicet a barbaris urbe, cui præerat: præsertim cum ad sex menses in Sicilia versatus sit nullam ob causam, quæ gravis videretur, eumque legitime ab Ecclesia sua abesse declararet. Tales vero fuere etiam qui concilio Matiscenensi 2, anno 583 ultimi subscripserunt, *Promotus, Faustianus episcopi*, ut ibidem legimus, *non habentes sedes* (Hard. t. III, p. 466). Atque hic Felix episcopus idem ille fortasse est, quem Gregorius Magnus paulo post in Sardiniam misit *ad convertendos Barbaricos*: cujus quidem sæpe meminit, nec tamen unquam cujus urbis episcopus esset, ascribit, *fratrem et coepiscopum* appellasse contentus. (Lib. iv, epp. 23, 24, 25, 26.)

Comitem porro datum Gregorio nostro Felicem duxerim, ætatis ejus colonostandæ causa: annum enim tum agebat tricesimum primum, quo nempe, Innocentii I pont. max. lege, quam in Agathensi concilio habemus (can. 17), creari quis episcopus poterat; et quo synodus Neocæsariensis (can. 11) presbyteros ipsos, nec citius omnino, designari volebat.

(53) Συντάττομαι: Hesychio est ἀπάτασθαι.

pietate, et moribus ac factis illis persimiles, Sma-
ragdus, Philadelphus et Platonius. Hi tres præ-
clara vite ejus instituta æmulati sunt, et ex assidu-
a proligioꝝ contemplatione magno virtutis
studio exarsunt.

LII. Post dies aliquot lustrare urbem cœpit, et
qui in ea essent, ægrotos ac pauperes atque vi-
duas invisere. Cumque urbem mediam obiret,
quicunque ægros domi habebant, eos propter viam
exponebant, qua beatus Gregorius transire debe-
ret. Ipse vero manus iis imponebat, et quocunque
detinerentur morbo, in Domini Jesu nomine cura-
bantur. Habebat Sabinus presbyter filiolam formo-
sissimam, sed cujus membrâ Satanas ante annos
novem resolverat; quæ cum in lectulo jaceret,
in neutram se partem movere poterat, atque alio-
rum ope semel per diem latus mutabat. Hujus
mater, quæ patrata prodigia audierat, ipsa etiam
filiam aliorum manibus sublatam in publicum
egit (54), eamque ante domus vestibulum collo-
candam curavit: illæ enim beatus Gregorius erat
transiturus. Ut vero hic ad Sabini ostium appro-
pinquavit, uxor ejus egressa, ad beati viri proci-
dit pedes et flens et clamans: Deī serve, miserere
mei, et incredulitatem meam adjuva. Ad quam
ille: Quid tibi est, filia? Ea rursus ad pedes ejus
provoluta: Miserere, inquit, mei, o Dei serve:
filiole mea paralytica est, nec se ullo modo movere
potest. Ille vero: Quocum, ait, ipsa vivis? Tum
Sabinus progressus ad Gregorii pedes se abiecit,
atque hæc addidit: Serva tua, mi domine, uxor
mea est. Cui Gregorius: Quantum, inquit, tempo-
ris est, ex quo id illi contigit? Sabinus autem
novem esse annos respondit. At sanctus vir geni-
bus humi flexis, in hac modum precatus est:
Domine vi Jesu Christe Deus, qui cælum et ter-
ram, qui mare et omnia, quæ in iis sunt, condi-
disti, respice preces servi tui, inique audi nequam
licet ac miserum, itaque puellam hanc sancti
Spiritus tui virtute invisito. Nec plura effatus
surrexit, ac puella signo salutari lustrata. In no-
mine, inquit, Domini nostri Jesu Christi, excita-
te, ac pedibus tuis insiste. Illico autem puella
surrexit, et ad sancti beatique Gregorii pedes se
abjiciens. Per te, inquit, domine, ago Deo gratias,
qui ob sinceram illam, qua Deum colis, religio-
nem a [LXIX] mea me infirmitate liberavit. Ade-
rant vero cives, qui eum sequebantur, magna fre-
quentia, ac prodigiorum novitate stupebant. Ubi
omnem urbem peragravit, et singulis, quæ opus
erant, distribuit; ad templum reversus est hora
nona clero populoque omni comitante. Ibi divinis
mysteriis peractis, mensam apposuit universo po-
pulo, sacro ordini in primis et clero ac plebi, nec
minus viduis et mendicis suam: aderatque ipse
linceo præcinctus, et una cum tribus diaconis
Erasmus, Philadelpho et Platónico plebi universæ

A καὶ Πλατωνικόν. Οὗτοι οἱ τρεῖς παῖδες ἐξήλωσαν τὴν
ἐνάρτεον αὐτοῦ πολιτείαν, προσκαρτεροῦντες κατὰ
πᾶσαν ὥραν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα θαύματα.

NB'. Μεθ' ἡμέρας δὲ τινὰς ἐξήλθεν ὁ μακάριος
θεάσασθαι τὴν πόλιν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ἀσθενεῖς,
πτωχοὺς τε καὶ χήρας ἐπισκέψασθαι. Διερχόμενος
τε ἀνὰ μέσον τῆς πόλεως, ὅσοι εἶχον ἀσθενεῖς, προ-
ετίθουν αὐτοὺς ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς πόλεως, ὅθεν ἐμελ-
λεν ἐξέρχεσθαι ὁ μακάριος Γρηγόριος. Καὶ ἐπετίθη
αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἐθεραπεύοντο, ὥς ἂν κατεί-
χοντο νοσήματι, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.
Ἦν δὲ Σαβίνος ὁ πρεσβύτερος ἔχων θυγάτριον πάνυ
ὠραῖον, ὃ παρέλυσεν ὁ Σατανᾶς πρὸ ἐτῶν ἐννέα· καὶ
B αὐτὴ κατέκειτο, μηδὲν δυνάμενη ὁλως κινηθῆναι,
εἰ μὴ παρ' ἄλλων περιστρέφετο ἅπαξ τῆς ἡμέρας.
Ἀκούσασα δὲ ἡ μήτηρ αὐτῆς τὰ γινόμενα θαύματα,
ἐξήγαγεν καὶ αὐτὴ τὴν θυγατέρα αὐτῆς βασταζομέ-
νην ὑπὸ ἄλλων· καὶ ἐθῆκαν αὐτὴν ἐξωθεν τοῦ πυ-
λαίωνος· αὐθόθεν γὰρ ἐμελλεν διέρχεσθαι ὁ μακάριος
Γρηγόριος. Εἰτα ἐγγίσας τῇ πύλῃ τοῦ Σαβίνου ὁ μακά-
ριος, καὶ ἐξελθοῦσα ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἔπεσεν παρὰ τοὺς
πόδας τοῦ μακαρίου κλαίονσα καὶ λέγουσα· Ἐλέησόν
με, δοῦλε τοῦ Θεοῦ, καὶ βοήθει τῇ ἀπιστίᾳ μου. Ὁ
δὲ πρὸς αὐτήν· Τί ἐστίν σοι, θυγάτερ; Ἡ δὲ πάλιν
πεσοῦσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ λέγει αὐτῷ· Ἐλέ-
ησόν με, δοῦλε τοῦ Θεοῦ· τὸ θυγατρίόν μου παρέλυ-
θη, καὶ οὐ δύναται ὁλως σαλευθῆναι. Ὁ δὲ φησὶν·
C Τίνος ἐστίν σύμβιος αὐτῇ; Ὁ δὲ Σαβίνος ἐξελθὼν
ἔπεσεν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Γρηγορίου, καὶ εἶπεν·
Δούλη σου, κύριέ μου, γυνὴ μου ἐστίν. Ὁ δὲ λέγει
αὐτῷ· Πόσος χρόνος ἐστίν, ἅψ' οὐ αὐτῇ συνέβη τοῦ-
το; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν· Ἐννέα χρόνοι εἰσὶν,
δέσποτα, ἅψ' οὐ τοῦτο γέγονεν αὐτῇ. Ὁ δὲ ἄνω-
θεὶς τὰ γόντα προσεύξατο λέγων· Κύριέ μου Ἰη-
σοῦ Χριστέ, ὃ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν
θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἐπίδε ἐπὶ τὴν
προσευχὴν τοῦ δούλου σου, καὶ ἐπάκουσόν μου τοῦ
ἁμαρτωλοῦ καὶ ταπεινοῦ, καὶ ἐπίσκαψαι τὴν παιδᾶ
ταύτην τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος. Καὶ
ταῦτα εἰπὼν, ἀναστὰς περισφράγισεν τὴν κόρην,
καὶ εἶπεν· Ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ ἔγειραι καὶ στήθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου. Εὐθέως
δὲ καὶ παρὰ τὴν χεῖρα ἐξανέστη ἡ κόρη, καὶ ἔπεσεν
D παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου καὶ μακαρίου Γρηγορίου
λέγουσα· Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ σοῦ, δέσποτα, ὅτι
διὰ τῆς σῆς καθαράς λατρείας, ἧς κέκτησαι πρὸς
τὸν Θεόν, ἔσωσέν με ἐκ τῆς ἀσθενείας μου. Ἦν δὲ
τὸ πλῆθος τῆς πόλεως ἀκολουθοῦν αὐτῷ, καὶ θρυμ-
άζοντες ἐπὶ τὰ παράδοξα τὰ γεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ.
Πᾶσαν δὲ τὴν πόλιν διελθὼν, καὶ πᾶσιν τὰ πρὸς τὴν
χρείαν διανέμων, ὑπέστρεψεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν
ἐννάτην ὥραν μετὰ παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ,
καὶ τὴν θέλαν ἐπιτελέσας μυσταγωγίαν, παρέθηκεν
τράπεζαν παντὶ τῷ λαῷ, τοῖς τε ἱερατικοῖς, καὶ τῷ
κλήρῳ, καὶ τῷ κοινῷ τοῦ λαοῦ, λοιπὸν δὲ καὶ τῶν
χρηρῶν καὶ τῶν πτωχῶν ἰδίως. Ἦν δὲ αὐτὸς διέσω-

(54) Cod. 2, βατταζομένην καὶ αἰρομένην ὑπὸ πτεσάρων· καὶ ἐθῆκαν.

σμένο· ῥάκος· καὶ διακονῶν παντὶ τῷ λαῷ ἅμα τοῖς ἀδελφοῖς διακόνους, Ἐράσιμω, Φιλαδέλφω καὶ Πλατωνίῳ. Ἦ δὲ μήτηρ αὐτοῦ μετὰ τῶν αὐτῆς θεραπαινίδων ἦν ἐξυπηρετοῦσα ἀδιαλείπτως εἰς τὰς χήρας καὶ πᾶσαν πτωχίαν, ἰδίαις χερσὶν νίπτουσα ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν τοὺς πόδας. Ὁ δὲ Χαρῖτων ὁ πατὴρ αὐτοῦ οὐκ ἀρίστατο τῆς ἐκκλησίας, νηστειαῖς καὶ προσευχαῖς, νυκτός τε καὶ ἡμέρας λατρεύων τῷ θεῷ, ἐνεδυμένος ῥακίδῃ, ἀναγινώσκων καὶ διερχόμενος τὰς βίβλους· καὶ ἐρμηνεύων ὁ μακάριος τῷ πατρὶ ὁμοστίχως πρὸς ἑκάστον. Ἦν δὲ ὁ μακάριος παιδεύων τοὺς διακόνους ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ τῇ ψαλμῳδίᾳ καὶ ἐρμηνείαις τῶν θείων Γραφῶν Παλαῶς τε καὶ Νέας. Ἐδόθη δὲ καὶ χάρις ἐπὶ τὰ παιδιά, ὥστε προσέχειν αὐτῷ πᾶσι τοῖς λεγομένοις μετὰ πάσης ἀκριθείας, καὶ θαυμάζεσθαι αὐτοὺς ὑπὸ πάντων τῶν ὄντων ἐν τῇ πόλει, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς νήσου. Ταῦτα δὲ ἐποιοῦν πάσας τὰς ἡμέρας.

ΝΠ. Ἰδὼν δὲ ὁ ἀρχεκάκος διάβολος τὴν τοῦ ἀνδρὸς καθάραν καὶ ἀκηλίδωτον πολιτείαν, οὐχ ὑπήνεγκεν φθόνῳ φερόμενος· ἐκίνησεν δὲ πόλεμον κατὰ τοῦ θεαίου, ὅπως αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ κατεάξῃ. Καὶ προσπηρχὼν ἐν ἔχθρᾳ ὅτε Σαβίνος ὁ πρεσβύτερος, καὶ Κρησκεντίος διάκονος. Κατὰ δὲ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐφελίεσαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ ἀρχεκάκου Σατανᾶ αὐτοῖς παρασκευασθέντος. Καὶ συμβουλευσάμενοι μετ' ἀλλήλων εἶπον πρὸς ἑαυτούς· Ἔως πότε ἡμεῖς ἔχωμεν εἶναι ὑποχείριοι τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν γοῆτην καὶ φαρμακόν, καὶ διὰ τῶν μαγειῶν αὐτοῦ ποιεῖν τὰ φερόντα, ἃ ποιεῖ τοῖς ἀγνώστοις ἀνθρώποις τῆς πόλεως ταύτης; καὶ οὐκ ἐπιστάμεθα τὸ πῶς ἐφυργεν ἐκ τῶν ἐνθων, καὶ διεπέρασεν εἰς τὰ ἔθνη, χάκισσε, ὡς ἤκουσάμεν, παρέμεινεν ἐν τινι φαρμακῷ καὶ μάγῳ· χάκισθεν ἠντλησεν πᾶσαν μαγικὴν κακότητα ἐπὶ νοῖαν, καὶ ἐπιπλανᾷ τοὺς ἀνθρώπους, λέγων ὡς Σίμων ὁ μάγος, ὅτι Ἀνθρωπὸς εἰμι τοῦ Θεοῦ, καὶ τέκνον δαίμων; ὁρᾷς, ὅτι οὔτε ἐσθίει οὔτε πίνει, πάντως ὅτι καὶ οἱ δαίμονες οὔτε ἐσθίουσιν οὔτε πίνουσιν; Ἐρευνήσαντες δὲ ἐν ὅλῃ τῇ πόλει, εὔρον ἐκ τοῦ λαοῦ παντός, ἐκ μὲν τῶν κληρικῶν τὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν τριάκοντα, καὶ τούτους ἀγνώστους καὶ ἀρχαγμάτους, μὴ εἰδότες δεξιὰν αὐτῶν ἢ ἀριστεράν· καὶ λαϊκοὺς τὸν ἀριθμὸν εἴκοσι πέντε. Οὗτοι συνωπρία; μετ' ἀλλήλων διεθόντο κατὰ τοῦ δικαίου, ὥστε ἐκδιώξαι αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ χειροτονῆσαι ἑαυτοὺς Λευκίον τινα αἰρετικόν, ἀποπρεσβύτερον, ξένον ἐκεῖσε παραγενόμενον, ἀναθεματιζέμενα

ministrabat. Mater autem ejus cum ancillis suis assidue viduas et omne egentium genus curabat, pedes quoque singulorum manibus suis lavare solita. Nec Charito Gregorii pater a templo discedebat : jeuniis atque obsecrationibus nocte ac die diligentem Deo cultum tribuens, lacera contentus veste, sacrorum Librorum lectioni deditus, quos etiam beatus vir per singulos articulos patri interpretabatur. Quancquam idem præcipuam diaconis suis instituendis operam navabat, ut et bene legerent, et psalmodia canerent, et divinas Veteris Novique Testamenti litteras interpretarentur. Neque iis incitamenta defuere, quominus diligenter iis attenderent, quæ ab eo tradebantur : adeo ut non civibus solum, sed insulariis omnibus admirationi essent. Atque hæc erat eorum occupatio quotidiana.

LIII. Vitam vero sancti viri tam puram atque illibatam intuitus malorum ille auctor diabolus, invidia actus non tulit; ac bellum adversus justum excitavit, ut eum a throno deturbaret. Inimicitia erant inter Sabinum presbyterum et Crescentinum diaconum. At post eos dies, Satana adnitente eosque conciliante, amicitiam inter se inierunt. Itaque ad deliberandum congressi, dicere cœperunt: Quousque tandem hominis nos hujus imperium feremus, qui præstigiis ac beneficiis delectatur, et falsa magicis artibus obtrudit, imperitiisque hujus urbis hominibus imponit? Nec vero viam inveniemus, quo pacto ille solum vertat, atque eorum gentium trajiciat, ubi, ut audivimus, cum homine venefico et mago versatus est, et malam omnem magorum hausit scientiam : qua nunc homines decipit (53), Dei se hominem esse, ut Simon ille magus, dictitans, cum dæmon sit? videsne, ut neque quid edat, neque bibat, omnino ut demones neque edunt quidquam, neque bibunt? Totam autem urbem scrutati, ex universo populo invenere clericos quidem numero triginta eosque rudes plane atque illiteratos, quæ dextra ipsorum, quæ sinistra esset, nescientes; plebeios vero homines quinque et viginti. Ili contra justum [LXX] conspiraverunt ad eum ex urbe expellendum et ejus loco creandum sibi Leucium quemdam hæreticum ac sacerdotio spoliatum, qui hospes in Siciliam advenerat, postquam eum sancta synodus (56) ex finitimis Laodicæ coacta, anathe-

(55) Cod. 2, καὶ ἀποπλανᾷ τοὺς ἀνθρώπους.

(56) Unde iste Leucius fuerit, quam hæresim foverit, quæ illum synodus damnaverit, omnia incerta sunt. In Decreto concilii Romani, in quo recensentur libri apocryphi, qui non recipiuntur, notati quoque sunt libri omnes, quos fecit Leucius discipulus diaboli (Hard. t. II, p. 941). Verum plerique sub Gelasio prodissi decretum illud censent, anno 494; quidam antiquius etiam esse volunt. Sunt præterea, qui Leucium illum esse putent, qui Charinus cognominatus est, de quo Photius cod. 114; is autem multo antiquior Gelasio fuit, cum

librum ejus appellet Photius πύσης ἀίρέσεως πύγην. Unus est Pflavius, qui illum sæculo vi vixisse contendat (in *Inst. Hist. eccl.* p. 273). Synodus porro Laodicea, cujus ad nos Acta pervenire, una fuit, eaque in Phrygia Pacatiana celebrata est anno 572 a Patribus 22, quorum canones omnes de moribus deque Ecclesiarum regundarum ratione sunt. Aliæ Laodiceæ synodi non memorantur; nec qui reliquias id genus racemando perquisiverunt, novum, quod sciam, aliquid adhuc in rem nostram nacti, Leontii auctoritati fulciendæ prodesse possunt.

matæ notaverat. Hic nempe, quanquam nihil de A
eo senserat Gregorius, latbat apud Theodorum
quemdam Eulostrium (57) in loco, quem Modio-
lum appellant, tertium jam mensem tanquam
serpens abstrusus : atque idem invidiam justo
conflavit.

LIV. Hi omnes in consilium cum Sabino et
Crescentino convenerunt : qui satis grandem eis
pecuniam dederunt, ut sanctum Gregorium accu-
sarent. Porro beatus vir Leucium in Oriente vi-
derat, ejusque sententia circa divinam inhumana-
tionem tentata, notaverat atque in exsilium
pellendum curarat. Exinde, ut dixi, consilium illi
inierunt acerbum sane atque crudelitatis et fu-
roris, et sceleris impietatisque plenissimum. Puella
erat in urbe meretricula, nomine Evodia (58), ea-
que specie pulcherrima. Hanc impii homines
cum praeoccupassent, sic alloquuntur : Fidem
habe nobis, et quod tibi committere volumus, ar-
canum servato : magnam tibi pecuniae vim dabi-
mus, et urbis te primam faciemus. Quibus illa :
Quid est, inquit, quod significare mihi vultis? Hi
vero : Hoc volumus, dixerunt, ut coram episcopo
affirmes illum tecum fuisse. At puella : Timeo
hominem, inquit, ac vereor, ut quisquam mihi
credat, neve me cives occidant ; cum enim tanquam
angelum e caelo lapsum venerantur. Cui illi : Non
ita, inquiunt ; dummodo fidem praestes, nos illa-
sam te custodiemus. Ergo coacta a perversis ho-
minibus, se ea dicturam recepit, quæ ipsi vel-
lent. Enimvero ex eo die occasione illi quærere
cœperunt, si qua daretur, ad puellam in epi-
scopi ædes immittendam. Porro quadam nocte
beatus vir in templum descendit cum Euplo
archidiacono et junioribus diaconis Erasmo,
Philadelpho et Platónico, ac duobus præterea mo-
nachis [LXXI] admodum piis, ut ex more noctur-
nas preces absolverent. Aderant quidem ad domus
pontificalis portas assidui custodes tribunus (59)
et danatzanus : at hos impii perversique homines
Sabini ac Crescentini auro ipsis etiam dato cor-
ruperant : itaque portas aperuerunt, et aditum in
cubiculum, ubi sanctus vir quiescere solebat. Illuc
meretriculam introducunt, eamque in diætæ an-
gulo collocant.

(57) Cod. 2, Θεοδώρου Ἐυλοστρίου. Cajet.
Ἐυλλοστρίου.

(58) Metaphrastes vocat Ἐυδοκίαν : sed Cajeta-
nus etiam in codicibus suis Ἐυδοκίαν invenit. Quid
in primo codice Basiliano scriptum esset, prodere
non possum ; a n. 54 ad 63 chartæ avulsæ erant :
ut codice uno secundo utendum fuerit. At in Mar-
tyrologio Siculo hæc ipsa Evodia appellatur item
Eudocia Agrigentina pœnitens, quæ obiisse dicitur
postridie Idus Martias, et sepulta esse in cœnobio
Romano S. Cecilie. Eam tamen Bollandiani inter
prætermisos numerarunt, annotaruntque, Marty-
rologium illud abstinere ab omni titulo sanctæ aut
beatæ : ut ut Pirrus (in Not. Agrig.) beatam no-
minat.

(59) Militare vocabulum hoc loco tribunus vide-
tur, non civile, ad designandum excubitorem, qui

ἐκ τῆς ἀγίας τοπικῆς συνόδου γενομένης ἐν Ἀσσί-
κείῃ. Μὴ εἰδὼς αὐτὸν ὁ μακάριος, ὅτι ἐκεῖσε παρ-
εγένετο ἦν δὲ κεκρυμμένος ἐν οἴκῳ τινὲς Θεοδώ-
ρου Εὐλοστρίου, πλησίον τοῦ τόπου τοῦ λεγομένου
Μοδιόλου, ἔχων ἐκεῖσε ἐμφυλεύων ὡς δράκων μή-
νας τρεῖς· καὶ αὐτὸς διήγειρεν αὐτοὺς εἰς φθόνον
τοῦ δικαίου.

NΔ'. Οὗτοι πάντες συνεβουλεύσαντο ἅμα Σαβίνῳ
καὶ Κρησχεντίνῳ, χρήματά τε αὐτοῖς κατεβάλλοντο
ἱκανά, ὅπως αὐτὸν κατηγερῶσιν. Ἦν δὲ ὁ ἅγιος
Γρηγόριος θεασάμενος τὴν Λεύκιον ἐν τῇ Ἀνατολῇ,
καὶ προσβάλων αὐτῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας,
ἐφίμωσεν αὐτὸν ὁ μακάριος Γρηγόριος, καὶ φυγάδα
αὐτὸν κατέστησεν. Εἶτα, ὡς ἔφην, συμβούλιον πι-
κρὸν συνεστήσαντο ὅλον ἀνελῆ καὶ ἀπάθῳπον,
ὅλον βεινὸν καὶ πικρότατον καὶ ἄθρον. Ἦν δὲ τις ἐν
τῇ πόλει κόρη ἐταιριζομένη Εὐωδία τοῦνομα, καλὴ
τῷ εἶδει σφόδρα. Ταύτην προχειρισάμενοι οἱ ἄθροι,
εἶπον αὐτῇ· Πείσθῃτι ἡμῶν καὶ συγκατάθου ἡμῖν,
ὅπερ σοι ἔχομεν θαρρόναι μυστήριον· καὶ παρῆν-
μέν σοι χρήματα πολλά, καὶ ποιῶμέν σε πρώτην
τῆς πόλεως. Ἦ δὲ πρὸς αὐτοὺς, Τί, φησιν, ἐστίν,
ὃ βούλεσθε λέγειν πρὸς ἐμέ; Οἱ δὲ εἶπον· Ἦνα εἰ-
πῇς ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ἐπισκόπου, ὅτι ἐγένετο μετὰ
σοῦ. Ἦ δὲ εἶπεν· Φοβοῦμαι τὸν ἄνθρωπον, μή ποτε
καὶ οὐδεὶς μοι πιστεύσῃ, καὶ ἀποκτενοῦσιν με οἱ
τῆς πόλεως· ὡς γὰρ ἄγγελον Θεοῦ εἰσέονται αὐτόν.
Οἱ δὲ εἶπον· Οὐχί, μόνον συγκατάθου ἡμῖν, καὶ
ἡμεῖς φυλάττομεν σε ἀσχυλτον. Ἦ δὲ ἀναγκασθεῖσα
ὑπὸ τῶν παρανόμων συνέθετο αὐτοῖς· εἰπεῖν, ὅσα
βούλονται. Ἦσαν δὲ ἐκ τότε ζητοῦντες τὴν πόλιν· εὐ-
ρωσιν χαλάσαι αὐτὴν ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ. Ἐν μὲν οὖν
νοκτὶ κατήλθεν ὁ μακάριος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἅμα
Εὐπλῳ ἀρχidiaκόνῳ καὶ τῶν τριῶν παιδαρίων Ἐρά-
σμου, Φιλαδέλφου καὶ Πλατωνικοῦ τῶν διακόνων,
καὶ δύο μοναχῶν τινῶν εὐλαδῶν πληρῶσαι τὰς ἐξ-
έθους μεσονυκτινὰς εὐχάς. Ἦσαν δὲ πάντοτε φυλάτ-
τοντες τὰς θύρας τοῦ ἐπισκοπείου τριβοῦνος καὶ δα-
νατζάνους, καὶ πείσαντες αὐτοὺς οἱ ἄθροι καὶ πέρ-
νομοι Σαβίνος καὶ Κρησχεντίνος ἔδωκαν καὶ αὐτοῖς
χρήματα, καὶ ἥνοιξαν τὰς θύρας, ἐν ᾗ ἦν ἡ συχάων
οἴκη ὁ μακάριος· καὶ χαλῶσι τὴν ἐταιριζομένην
ἐκεῖσε, καὶ ἔστησαν αὐτὴν ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ οἴ-
κου.

a) ædium pontificalium introitum pernoctabat : ut
apud Suetonium (in Claud. c. 42, n. 6), *Excubitori
tribuno signum de more poscenti, etc.* Id infra ma-
nifestius deprehendes (n. 56), ubi tribuni, id est
magistratus, accurrisse dicuntur, et pro Gregorio
stetisse.

At *Danatzani* nomen apud Grammaticos nusquam
apparet; vestigia tamen huius vocis in Hesychio
me reperisse puti, ubi habet *δηνάσας* et explicat
διεξελθών, id est *qui pertransiit*. Siculi enim
Horico more *δανάσας* pronuntiassent putandi sunt,
atque hinc deduxisse *δανάσων* a *δανάζω*, cui Leoni-
tius *τ* interseruit. Reddi autem potest *cubicularius*,
vel potius *magister admissionis*, qui ad episcopum
deduceret, et sine quo nemo illum adire posset.
Ab eodem verbo esse videtur *δανάκη*, *portorium*
Charontis apud Saidam.

NE. Πληρώσα; ὧν ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ ἅμα τῶν σὺν Α αὐτῷ τὰς εὐχὰς, ἀνῆλθεν ἐν τῷ ἐπισκοπεῖν, καὶ καθ-
ίστατος αὐτοῦ, ἐζητήσεν ἐπιδοθῆναι αὐτῷ βιβλίον·
καὶ ἤρξατο ἀναγιγνώσκειν τὸν βίον καὶ τὴν ὑπομο-
νὴν τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυ-
σοστόμου. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ αὐτὸν ἀναγιγνώσκειν
τὸν βίον καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ἡ κόρη ἀφύπνω-
σεν, μὴ εἰδούσα ὅτι ἀνῆλθὲν τις ἐν τῷ οἴκῳ. Ἐπ-
έτρεψεν δὲ τῷ ἀρχιδιακόνῳ κρουσθῆναι τὸ ξύλον τοῦ
ὄρθρου τῶν ἐσθινῶν· εὐθὺς δὲ φωνήσας τὰ παι-
δάκια, κατήλθον πάλιν ἀμφοτέρω· εἰς τὴν ἐκκλησίαν,
καὶ ποιήσας τὰς πρεπούσας εὐχὰς συνηθροίσθη πᾶς ὁ
κληρὸς σὺν τῷ λοιπῷ λαῷ· οὕτως γὰρ ἦν νοθετῶν
αὐτοὺς ὁ μακάριος. Πληρώσας οὖν τὸν ὄρθρον, καὶ
γενομένης ἀπολύσεως, ἀνῆλθεν ἐν τῷ ἐπισκο-
πεῖν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς μετ' αὐτοῦ ἀκοῦσαι τὴν διδα-
σκαλίαν αὐτοῦ. Οὕτως γὰρ ἐποίει καθ' ἑκάστην
ἡμέραν, ἀναγιγνώσκων τῷ λαῷ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν
τῆς ἐκκλησίας τὰ συντείνοντα εἰς ὠφέλειαν. Αὐτοὶ
δὲ οἱ κίχιστοι, οἱ τῆς δοῦλας ἐκείνης; συμφορῆς
διδάσκαλοι, ἔστησαν κέχωρισμένοι ἐκ τοῦ λοιποῦ
ὀρθοδόξου καὶ ὁμοψύχου λαοῦ, καὶ ἀλλήλους ἐτῆρουν
ὡς θῆρες ἄγριοι, τεταραγμένοι κατὰ τοῦ δικαίου,
καὶ οὐκ ἐδέξαντο κατὰ τὴν εἰρήν; ἐπιτραπῆναι αὐτοῦς,
καὶ οὕτως εἰσελθεῖν, ἐνθα ἦν ὁ μακάριος. Εἰσπηδή-
σαντες δὲ οἱ ἄνθρωποι Σαβίνος καὶ Κρησκεντίνος καὶ
ἑτεροὶ δέκα σὺν αὐτοῖς, καὶ κρατήσαντες τὴν ἐται-
ριζομένην κόρην, ἔστησαν ἐμπροσθεν τοῦ αἵου,
καὶ ἔκραξαν μεγάλη τῇ φωνῇ· Δεῦτε, λαοὶ πάντες,
βίετε τὸ ἀθέμιτον πρᾶγμα τὸ πραχθὲν παρὰ τοῦ
ἐπισκόπου ἡμῶν, ὃν ἐλέγομεν εἶναι ἄγιον, ἀπὸ τοῦ
ὧν δὲ λέγομεν αὐτὸν ἀνάξιον εἶναι τοῦ ἀποστολικοῦ
θρόνου. Ἐλάθεν δὲ φόβος ἅπαντας, καὶ ἔμειναν ὡς
λίθοι ἱζωνοί, μὴ θυνάμενοι φθέγγασθαι πρὸς οὐδένα
ῥημα. Ἐπέβαλον δὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τὴν μακάριον,
καὶ ἔσπραν αὐτὸν ἐξω ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐπισκοπεῖν·
καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἔκλαιον τὸν δίκαιον,
καὶ ἐκόπτοντο ἐπὶ τῇ γενομένῃ ἐπ' αὐτῷ συμφορᾷ.

NC. Προσελθόντες δὲ οἱ τριφύνοι καὶ οἱ ἄρχοντες
τῆς πόλεως ἤρώτησαν τὴν ἐταιριζομένην κόρην· Ναὶ
ὅς λέγε τὸ ἀληθές, εἰ ἐγένετο μετὰ σοῦ ὁ ἐπίσκο-
πος; Ἡ δὲ ἐπὶ πάντων ἀπεκρίνατο· Ναί, ἐγένετο
μετ' ἐμοῦ τῇ νυκτὶ ταύτῃ. Ὁ δὲ ἀρχιδιάκωνος καὶ οἱ
μοναχοὶ ἠρώτων αὐτήν· Ποία ὥρα ἐγένετο μετὰ σοῦ
τῆς νυκτός; Ἡ δὲ εἶπεν· Μετὰ τὰ ἀποδείπνια·
οὕτως γὰρ ἦν προδιδασθεῖσα ὑπὸ τῶν παρανόμων

LV. Interea Gregorius, obsecratione cum sociis
peracta, in domum suam reiiit, cumque assedis-
set, librum sibi dari postulavit : ac vitam et præ-
clara patientiæ exempla sancti Patris nostri Joan-
nis Chrysostomi legere instituit. Accidit vero, dum
ille vitam legeret, et Deo gratias ageret, ut puella
obdormisceret, nec ullum in domum venisse senti-
ret. Mandat subinde Gregorius archidiacono, ut
tabula pulsata signum det matutini psalmo i' v (60) :
ac pueris illico vocatis, rursum ambo in templum
descendunt : quo ad consuetas preces et clerus et
populus frequentes convenere. De hoc enim eos
beatus vir admonuerat. Fine his imposito, ac
discedendi potestate facta, in aedes suas ipse re-
versus est, sequente cum populo universo, ut in-
stitutionem ejus audiret. Nam hunc quotidie mo-
rem servabat, ut supplicatione in templo absoluta
aliquid populo legeret, unde ille juvari posset. At
pessimi homines, fraudulentum illius consilii auc-
tores, extra cœtum orthodoxi atque unanimis populi
constiterunt, seque invicem tanquam agrestes
feræ observabant, contra justum virum commoti ;
nec intus, ubi beatus Gregorius erat, se ex consue-
titudine deduci passi sunt. Insulentes vero sacrilegi
illi duo, Sabinus et Crescentinus, et cum iis alii
decem, cum meretriculam apprehendissent, coram
sancto viro eam statuerunt, [LXXII] et magna voce
clamantes, Agite huc, aichant, populi omnes,
atque aspiciate iniquum facinus ab episcopo nostro
patratum; quem quidem dignum appellabamus,
sed jam indignum plane dicimus isto apostolici
throne honore. Tum vero timor omnes occupavit,
ac velut saxa sine voce hæcere, ut ne verbum qui-
dem ad quemquam proferre possent. At illi manus
beato viro injecere, eumque foras in ædium pon-
tificium aulam traxerunt, tota populi multitu-
dine iusti vicem descente, et illatam calamitatem
deplorante.

LVI. Advenere autem tribuni et archontes ur-
bis, qui meretriculam interrogantes dicere juss-
erunt, num revera cum episcopo ipsa fuisset.
Quæ coram omnibus respondit, omnino illum ea
nocte secum fuisse. At archidiaconus et monachi
ab eadem petebant, qua noctis hora episcopus
cum ea fuisset? Respondit autem : A cœna : nam
ut sic responderet, scelesti illi præmonuerant. Ille

(60) Gregorii nostri ætate nondum sacra tem-
plorum æra populi convocandi causa in usu esse
cœperant. Quique inventum illud antiquissimum
faciunt, Sabiniano pont. max. tribuunt, qui crea-
tus est anno 604, cum Gregorius noster pontifi-
catus sui annum ageret 14; de quo argumento
legendus tibi Bona cardinalis *Rer. Liturg.* lib. 1,
cap. 20.

Ergo ubi populus vocandus, ubi clerus aut mo-
nachi congregandi essent, instrumentum ligneo antea
veteres usos esse constat, et in Oriente quidem
diutius etiam, quam apud nos. In concilio Ni-
cæno II, act. 4, in Relatione miraculorum S. Ana-
stasii martyris, quam legit Euthymius diaconus
pro episcopo Gotthiæ, hæc invenies : 'Αναστάντες,

τά τε ἑρὰ ξύλα σηµάναντες, συνηθροίσθησαν ἅπαν-
τες ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τῆς Θεοτόκου· Cum sur-
rexissent, et sacra ligna percussissent, congregati
sunt omnes in venerabili templo Genitricis Dei.
(Apud Hard. t. IV, p. 175.) Tum in Prato Joannis
Moschi, c. 2, scriptum est, Κρούσαντος τοῦ κανον-
άρχου τὸ ξύλον, ἐφ' ᾧ πάντας τοὺς ἀδελφούς συναχθῆ-
ναι. Id est, Canonarcha lignum pulsante ad omnes
fratres congregandos. Nec alia desunt exempla, quæ
afferri possint. (Vid. Theod. Stud. iamb. 10, in
Canonarch.) Greci vero sequioris ævi tabulam il-
lam peculiari nomine donarunt, σµαντήριον aut
χειροσῆµαντρον appellantes : quod instrumentum
describit Hieronymus Magius c. 15 ejus libri,
quem *De tintinnabulis* scripsit.

vero monachi et archidiaconus et diaconi tres reliqui asseverare ac dicere : Vivit Dominus, puella hæc verum non profert. Sed manus illa hominum sceleratorum opponere, familiares eos episcopi esse, nec fidem ipsis haberi, quidquid de illo dicant. Cum vero unus e diaconis Philadelphus nomine respondisset : « Muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur adversus justum iniquitatem in superbia et contemptione », prosiliens sacrilegus Crescentinus maxillam adolescentis percussit : quod populus omnis indignatus non tulit, et in eum clamans : Quid tu, nefarie, adolescentem percutis ? impetum fecit, jamjam occisurus. At sanctus vir ad populum conversus dehortari cœpit, ac : Sinite, inquit, fratres et domini mei, ut perficiat quod vult. Nam nunc quidem patrem ille snum diabolum adiutorem habet. At postea ruinam ejus magnam videbitis. Cæterum populus omnis in dubitationem etiam matumque venit, ne vera essent, quæ ab illis dicebantur ; itaque sacrilegi illi et maligni homines prævaluerunt, et Gregorio in custodiam conjecto, ne fugeret, nervo etiam vincendum curarunt, eo in loco, ubi clausus fuerat sanctus Gregorius episcopus Lilybætanorum (61), qui ibidem martyrium fecit, a Tyreano tyranno capite damnatus. [LXXIII] Universa vero urbis multitudo ad carcerem congruata est, impellebantque ostium, si perfringere possent : quidam etiam ferreis vectibus allatis, carcerem labefactare conabantur.

LVII. Jamque rei fama ad finitimos quoque pervenerat : qui consilio inito, ad Sabinum et Crescentinum et omnes conjuratos e medio tollendos conspirarunt. Nisi quod sanctus Gregorius dehortari eos non destitit : Ne quid tale, inquit, filii mihi charissimi, contra eos audeatis : Domini enim mei ultio, fratres : quandoquidem, ut dicunt, nequam homo revera sum. Cui populus universus respondens ait : Transferantur, Pater sancte, peccata tua in nos et in filios nostros. Ille rursus : Ne, quæso, filii charissimi, ne manus vestras iis injiciatis ; hoc tantum cavete, fratres, ne quando necem mihi inferant. Quod eo consilio dixit, ut certiores faceret, Christum ad ipsius tutelam advi-

¹⁷ Psal. xxx, 19.

(61) De Gregorio martyre et episcopo Lilybætano quidquid et Cajetanus et Pirrus scripsere, Leontii nostri verbis et auctoritate totum innixum est. Nec plus aliquid Daniel Papabrochius extulit : sed ad Cajetani animadversiones, elevata Leontii fide, adjecit hæc : *Non ideo tamen ausim, passim receptum a Siculis sanctum Lilybætanum prorsus expungere ut fictitum, cum verosimile sit, isti, quam suspectam facimus, Vitæ verorum alias sanctorum nomina admisceri* (Jun. t. I, ad diem 5, p. 434).

Ego vero duo illa tantum annotabo, quæ huic narratione culæ nonnihil favent : primum est, Lilybæti episcopos fuisse jam ab anno Christiano 125 ; sub ea enim tempora actum in Sicilia concilium adversus Heracleonem e Valentini schola hereti-

A λέγειν. Οἱ δὲ μοναχοὶ καὶ ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ οἱ λοιποὶ τρεῖς διάκονοι διισχυρίζοντο λέγοντες· Ζῇ Κύριος, οὐ φθέγγεται ἀληθὲς ἡ κόρη αὕτη. Λέγουσιν τὸ πονηρὸν συνέδριον τῶν παρανόμων· Ὑμεῖς οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ οὐ πιστεύετε θ' ἐὰν εἴπητε περὶ αὐτοῦ. Ἀποκριθεῖς δὲ εἰς ἐκ τῶν διακόνων Φιλάδελφος, ὄνόματι, λέγει· « Ἀλαλα γεννηθῆτω τὰ χεῖλη τὰ δόλια, τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν ἐν υπερηφανίᾳ καὶ ἐξουθενώσεται. » Εἰσοδραμὼν δὲ ὁ ἀνέριος Κρησκεντίνος, ἔτυψεν τὴν παῖδα ὑπὸ τὴν σιαγόνα αὐτοῦ· καὶ ἀνέστη πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν παρὸν μορ τοῦ ἀποκτείνει αὐτὸν, λέγοντες· Μὴ τύπτε τὸν παῖδα, ἐπικατάρτατε ἀνθρώπου· καὶ ὤρμησαν ἐπάνω αὐτοῦ. Καὶ στραφεὶς ὁ ἅγιος πρὸς τὴν λαὸν, παρεκάλει αὐτὸν, λέγων· Ἄφατε αὐτὸν, ἀδελφοὶ καὶ κύριοι μου, ἵνα ποιῇ ὁ βούλεται· ὁ γὰρ πατὴρ αὐτοῦ ὁ διάβολος συνεργεῖ αὐτῷ πρὸς τὸ παρόν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀναφανήσεται ἡ πεῖσις αὐτοῦ μεγάλῃ. Πάλιν δὲ ἐφοβήθη πᾶς ὁ λαὸς, διαλογιζόμενοι πρὸς ἑαυτοῦς, μὴ ποτε ἀληθὲς εἶναι τὰ κατ' αὐτῶν λεγόμενα. Καὶ ὑπερίσχυσαν οἱ ἀνέριοι καὶ κακὸφρονες· καὶ ἔβαλον αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἡσθαλίσαντο αὐτὸν ἐν τῇ ξύλῳ, ἐνθα ἦν κεκλεισμένος ὁ ἅγιος· Γρηγόριος δὲ ἐπισκοπος τῆς Λιλυθετῶν πόλεως, ὁ ἔκλειτε μαρτυρήσας, καὶ ὑπὸ τοῦ ξίφους τελειωθείς ὑπὸ Τυρχάνου τοῦ τυράννου. Ἄπαν δὲ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως συνηθροίσθη ἔξω τῆς φυλακῆς, καὶ προσέκρουον τῇ θύρᾳ βυβλόμενοι αὐτὴν συντρίψαι· ἄλλοι δὲ μοχλοῦς σιδηροῦς ἐνέγκαντες ἐξήρουν κατεδάξαι τὴν φυλακὴν.

C ΝΖ'. Ἀκούσαντες δὲ οἱ τῆς περιουκίδος, συνήχθησαν ἐπὶ τὸ ἀποκτείνει τοὺς κακίστους καὶ ἀνέριους Σαβίλον καὶ Κρησκεντίνον, καὶ τὸ κατ' αὐτοῦ συνέδριον. Ὁ δὲ ἅγιος Γρηγόριος παρεκάλει αὐτοὺς, λέγων· Μὴ, τέκνα μου ἀγαπητά, μὴδὲν τοιούτου πράξῃτε εἰς αὐτοὺς· τοῦ Κυρίου μου γὰρ ἡ ἐκδικησις, ἀδελφοί· ἐπειθεῖ, ὡς λέγουσιν, ἀνὴρ ἁμαρτωλὸς εἰμι ἀληθῶς ναί. Ἀπεκρίθησαν δὲ ἅπαν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, καὶ εἶπον αὐτῷ· Γεννηθῆσαν ἐγ' ἡμεῖς αἱ ἁμαρτίαι σου, Πάτερ ἅγιε, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ἀπεκρίνατο· Μὴ, τέκνα μου ἀγαπητά, παρακαλῶ ὑμᾶς, μὴ ἐπιβάλητε τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐπ' αὐτούς· πλὴν προσμύνατέ μοι, ἀδελφοί, μὴ πως ἀποκτείνωσιν με.

D cum, eique interfuisse Eustachium episcopum Lilybætanum, ex Hilarii Fragmentis ostendit Baluzius (*Nov. ccl. conc.* p. 3). Alterum est Tyrcani nomen in Actis martyrum minime novum esse, et apud Surium (t. VI, nono Kal. Jan.) existare præclaram sancti Gregorii presbyteri Spoletini Confessionem a Tillemontio etiam laudatam (t. V. p. 157), in qua Tyrcanus quidam sæpe memoratur, qui tanquam judex cum Flacco prefecto a Maximiano Aug. Spoletum contra Christianos misso sedet pro tribunali, Gregorium interrogat, arguit, damnat : ac demum martyris corpus Abundantiae feminae Christianæ aureis triginta quinque vendit. Atque hæc ipsa in Adonis Martyrologio reperies 12 Kal. Jan.

Τὸ αὐτὸ δὲ εἶπεν, βουλόμενος αὐτοὺς πληροφορηθῆσαι περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν ἐπισκέψεως. Ἡ δούληθσαν γὰρ ὁ ἄρχιεπίσκοπος καὶ οἱ μοναχοὶ σὺν τῶν παιδαρίων συνεισελθεῖν αὐτῷ, καὶ οὐκ εἴσαν αὐτοῦ οἱ ἄγριοι θῆρες κλεισθῆναι σὺν αὐτῷ. Προσκαρτεροῦντος δὲ τοῦ πληθους ἐξωθεν τῆς φυλακῆς, αὐτὸς ὁ μακάριος προσεύχετο, λέγων· Εὐχαριστῶ σοι, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ καταξιώσας με διὰ τὸ σὶν ὀνομα ἐνταῦθα εἰσαχθῆναι. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἰδοὺ γὰρ μέγα περιέλαμψεν ἐν τῇ φυλακῇ. Ἄγγελος τοῦ Κυρίου προσελθὼν διέβρόχεν τὰ δεσμά ἐκ τῶν ποδῶν τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, καὶ ὑποσπρίζων, ἀσπασάμενος αὐτὸν ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ. Ἠνοήθησαν δὲ αὐτομάτως αἱ θύραι τῆς φυλακῆς. Ὦντες δὲ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ τὰ γενόμενα σημεῖα εἰς τὸν ἅγιον, εἰσῆλθον πάντες, καὶ προσεκύνουν τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγοντες· Ἀληθῶς γινώσκωμεν, ὅτι θεός ἐστιν μετὰ σοῦ. Συνεχύθη δὲ ὁ λαὸς πρὸς ἀλλήλους ἑαυτοὺς εὐτρεπίζοντες, ἢ φονευθῆναι αὐτοὺς ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ἢ φονεῦσαι.

NH. Ὁ δὲ ἅγιος Γρηγόριος παρεχάλει αὐτοὺς μετὰ δακρύων, λέγων· Τοὺς τε τριδούλους, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοὺς λαοὺς ἅπαντας παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί μου καὶ τέκνα, μὴ ἐπιβάλητε τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐπ' ἀλλήλους, καὶ ἐκχύσητε αἷμα ἀθῶων ὑμῶν διὰ τὴν ἐμὴν ἐλευσινότητα. Συμφέροι τὸ ἐμὸν αἷμα ἐκχυθῆναι ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ ἐξ ὑμῶν ἓνα ἄνθρωπον ἀδικηθῆναι. Ἐγὼ γὰρ ἔχω τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ πολέοντα Χριστὸν, καὶ λυτρωσάμενον πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν ἡλπικότας· ἔσεσθε τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι οὐ μὴ παραδῶ με Κύριος εἰς χεῖρας αὐτῶν. Καὶ ἀσπασάμενος πάντας καὶ ἐπευξάμενος, αὐτοῖς, ἀπῆλθεν αὐτοὺς τοῦ φαγεῖν ἄρτον. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, φωνήσας τὸν ἀνιερὸν Σαβῖνον καὶ Κρησπεῖνον, λέγει αὐτοῖς· Ἀκούσατε, τί ὑμῖν δοκεῖ, ἀδελφοί, περὶ ἐμοῦ; τί με ἐνταῦθα περιεχέετε; ἢ ἀποκτεῖνατέ με, ἢ ἀποστελεῖτατέ με ὅπου βούλεσθε. Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἀπεστελεσθαι πρὸς τὸν ἑξάρχον

A gilare. Nam et archidiaconus et monachi cum adolescentibus diaconis simul ad eum ingredi volebant : quos belluæ illæ concludi cum eo noluerunt. Cum autem multitudo ad carceris fores immorari perseveraret, beatus vir has Deo preces fundebat : Gratias tibi ago, Domine Jesu Christe, quod me dignum putaveris, qui tui nominis causa in hunc locum includerer. At dimidio noctis fere exacto, ecce lux magna in carcere circumfulsit. Angelus quippe Domini advenit, et beati Gregorii compedes diffregit (62) : cumque eum exciasset, salute dicta, discessit. Fores quoque carceris sponte sua apertæ sunt. Hæc vero prodigia, quæ sancti viri gratia fiebant, simul atque populi multitudo aspexit, ingredi omnes, ac pedes ejus osculari cœperunt, fuitque omnium vox : Nunc vere agnoscimus, Deum tecum esse. Tumultuabatur autem populus, et pro justo parati omnes erant ad necem vel subeundam vel inferendam.

LVIII. Sed sanctus Gregorius non sine lacrymis universos dehortari pergebat, tribunos, archontes, populum appellans his verbis : Ne, quæso, fratres mei et illi, ne vim invicem inferatis, neve miseri hominis causa [LXXIV] sanguinem innocuum effundatis. Sanguinem meum pro vobis profundi præstat, quam vestrum quemquam violari. Ego quidem Christum habeo, qui pro me pugnat, et eos omnes vindicat, qui spem in eo ponunt : atque hoc vobis confirmo, nunquam futurum, ut me Dominus in manus eorum tradat. Post quæ salutavit omnes, ac bene iis precatos dimisit, quo se cibo reficerent. Tum sacrilegos adversarios suos Sabinum et Crescentinum compellans, sic est allocutus : Aurea præbeate, fratres, quid de me vobis videtur? quid huc me inclusistis? vel me jam interficite, vel eo amandate, quo vobis libet. Illi vero, Litteras, inquit, ad pontificis maximi legatum misimus (63) :

(62) De miraculis hujusmodi, quæ, ut ea ætas ferebat, nulla admodum concessit Leontius, quid sentiendum sit, ii viderint, qui legent. Equidem scriptorem hunc tanti non facio, ut ei fidem omnino habendam esse contendam. Pleraque tantum, ut acceperat, temere narrasse crediderim, nec de peno suo addidisse, nisi levia quædam et vulgaria, quæ sibi veri quam simillima viderentur. In hanc me sententiam prope adducit æquabilis ista ac minime fucata scribendi simplicitas, quæ nihil olet exquisitum, atque ab astu et calliditate quam longissime abest.

(63) Vocat Leontius ἑξάρχον qui pontificis maximi vices in Sicilia ageret : hunc ego legatum dixi, ut rem eandem designarem. Sed Græca vox significationem habebat ampliorem in Ecclesia quoque, nam metropolitæ ἑξάρχοι audiebant, imo et patriarchæ, ut notum est : quanquam apud Siculos, qui tum metropolitæ non habebant, usurpari recte potuit ad eum indicandum, cui quodammodo iarchi partes delatæ fuerant.

Quis porro eo tum munere fungeretur, docet nos prima Gregorii Magni epistola, quam ad universos Siciliæ episcopos misit. Valde, inquit, necessarium esse perspeximus, ut sicut decessorum nostrorum fuit iudicium, ita uni eidemque persone omnia committamus; et ubi nos præsentem esse non possumus, nostra

per eum, cui præcipimus, repræsentetur auctoritas. Quamobrem Petro subdiacono sedis nostræ intra provinciam Siciliam vices nostras Deo auxiliante commisimus.

Nec minus altera ejusdem epistola declarat, quæ Leontius de navibus attingit. Nam sic Petro scripsit Gregorius Magnus hoc anno 591, Julio mense aut Augusto (epist. 72. lib. 1) : *Quinquaginta vero auri libris nova frumenta ab extraneis compara, et in Sicilia in locis, in quibus non pereant repone : ut mense Februario illuc naves quantas possumus dirigamus, et eadem ad nos frumenta deferantur. Sed etsi nos transmittere cessamus, ipse naves provide, et ad nos auxiliante Domino Februario mense trans mitte hæc eadem frumenta, exceptis duntaxat frumentis, quæ nunc mense Septembris vel Octobris juxta consuetudinem transmitti præstolamur.*

Regionem Philosophianorum memorat Antoninus, quam ad Gelam fluvium sitam putavit Cluverius. Item a Catana Agrigentum mansionibus nunc institutis M. P. xci. Capitanianas M. P. xxiv. Philosophianas M. P. xxi.

Petrum denique, acceptis accusatorum litteris, statim ad pontificem maximum de Gregorii criminis, quod fortasse indubitatum illi erat, scripsisse, infra ostendemus.

Cum ille advenerit ac de te iudicium egerit, ipse de te statuet, quod volet. Namque epistolam revera ad eum scripserant, qua ipsum adesse postulabant. Erat enim apud Philosophianos navigiorum instruendorum causa, quæ Romam navigare debebant. Ut Agrigentum legatus venit, postridie in forum, quod in media urbe est, convenire omnes iussit; cumque consedisset, mandavit, ut justus a custodia adduceretur: quem omnis multitudo usque ad legati tribunal secuta est. Admonuit autem tribunos et primores urbis, ut sederent, atque e sella justum interrogarent: qui sedere recusarunt, et hoc illi responsum dedere: Nos tua quidem causa neque stamus neque sedemus, verum quia hic videmus pastorem nostrum et patrem et magistrum, per quem in Domini Jesu Christi nomine hac ipsa in urbe tot prodigia patrata sunt. Quorum quidem multa tu ipse oculis vidisti tuis. At dicat uxor Sabini hujus, quem Judam alterum Iscarioten ac proditorem jure dixeris. Tu vero cum diaconus sis (64) communis Patris nostri pontificis maximi, [LXXV] non debes in causa viri hujusmodi judicare, neque par est sine synodo hunc ante te produci, multoque minus de eo sententiam ferri.

LIX. Hæc cum ab archontibus audisset legatus, timere cœpit, ne in ipsum insurgerent, ac morte afficerent. Quare relicto loco, ubi sedebat, ipse quoque stetit, et sacrilegis hominibus Sabino et Crescentino appellatis: Producite, inquit, in medium puellam, quacum episcopum vestrum fuisse affirmatis. Virum enim hunc et pium et bonum esse nos novimus: cæterum quid de ejus causa ad dominum nostrum pontificem maximum referre debeamus, hinc cognoscemus. Producta vero puella est: quæ tremens in omnium conspectu stetit. Atque hanc legatus interrogans: Verumne, inquit, est, quod a te dicitur, episcopum hunc tecum concubuisse? Cui illa ait: Næ, domine, mecum fuit. Utque hæc respondit, portentum illico in ea magnum exstitit: quippe acerrimo a dæmone correpta, provolvi coram omnibus cœpit ac spumas in ore agere ad pedes beati viri. Tum vero expavescere omnes atque clamare, Fidem habe nobis, domine, falsum isti crimen objiciunt. Contra sacrilegi impudenter adversati aiebant, Nonne nos diximus, magum hunc esse ac veneficum? Ne vero longior sim, beatus Gregorius sic legatum affatur: Tu homo, si vis, causam ad pontificem maximum defer, et vinculis astrictum domini tui navibus

(64) Diaconum tribuni appellant legatum, qui tantum hypodiaconus erat, γενικῶς, opinor, atque ut infra episcoporum Ordinem se esse meminisset. Factum deinde diaconum scimus ab ipso Gregorio Magno, qui de eo sic scripsit ad Cyprianum diaconum (lib. v, epist. 34): *Benenatus frater et coepiscopus noster Ciceronem quemdam monachum, qui pro suis excessibus a dilectissimo filio nostro diacono Petro, tunc autem subdiacono et rectore patri-*

Α τοῦ ἀποστολικοῦ· τούτου ἐρχομένου ἀνακρίναι τὰ κατὰ σέ, ποιῇ εἰς σέ, ὡς βούλεται. Ἦσαν γὰρ ἀποστελλαντες πρὸς αὐτὸν γράμματα τοῦ παραγενέσθαι αὐτόν. Ἦν γὰρ ἐν τοῖς μέρεσιν Φιλοσοφικῶν ἱτοιμαζόμενος τὴν χρεῖαν τῶν πλοίων· ἦσαν γὰρ ἱτοιμοὶ τοῦ ἀποπλεῦσαι ἐν τῇ Ῥώμῃ. Εἶτα παραγενομένου τοῦ ἐξάρχου ἐν τῇ Ἀκραγανθίνῳ πόλει, ἐπὶ τὴν αὐρὴν ἐκέλευσεν συναθροισθῆναι πάντας ἐν τῷ φόρῳ μέσον τῆς πόλεως· καὶ καθίσας, ἐκέλευσεν τὸν δικαίον ἀχθῆναι ἐκ τῆς φυλακῆς· ἠκολούθει δὲ αὐτῷ ἅπαν τὸ πλῆθος τῆς πόλεως ἐλθόντες ἔνθα ἦν καθήμενος ὁ ἐξάρχος. Ἐπέτρεψεν δὲ τοῖς τριβούνοις καὶ τοῖς πρώτοις τῆς πόλεως καθεσθῆναι, καὶ οὕτως ἀνακριθῆναι τὸν δίκαιον. Οἱ δὲ οὐκ ἠνέσχοντο καθεσθῆναι, ἀλλ' ἀπεκρίναντο αὐτῷ λέγοντες· Ἥμεῖς ἐνεκεν σοῦ οὔτε στήχομεν οὔτε καθεζόμεθα, ἀλλ' ὀρώντες τὸν ποιμένα ἡμῶν, πατέρα καὶ διδάσκαλον, καὶ σημεῖα πολλὰ δεῖξαντα διὰ τοῦ ὀνόματος Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Καὶ αὐτὸς τῶν πολλῶν αὐτόπτης γέγονας. Εἴποι ἡ γυνὴ τούτου τοῦ Σαβίνου καὶ δευτέρου Ἰούδα τοῦ Ἰσκαριώτου καὶ προδότου. Σὺ δὲ αὐτὸς διάκονος ὢν τοῦ κοινοῦ ἡμῶν πατρὸς τοῦ πάπα, οὐδὲ πρέπειν ἐστίν σοι ἄνθρωποιούτεον ἀνακρίναι, οὐδὲ πάλιν ἀρμόδιόν ἐστιν ἡμεῖς συνόδου τοῦτον ἐμπροσθέν σου παρίστασθαι, μᾶλλον δὲ καὶ ἀνακρίνεσθαι.

Nº. Ταῦτα ἀκούσας παρὰ τῶν ἀρχόντων ὁ ἐξάρχος ἐφοδίσθη, μὴ πως ἐπαναστήσιν ἐπ' αὐτόν, καὶ ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Καὶ ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ ἐκαθέζετο, ἔστη καὶ αὐτὸς, καὶ προσκαλεσάμενος ὁ ἐξάρχος τοὺς ἀνιέρους Σαβῖνον καὶ Κρησκεντίων, λέγει αὐτοῖς· Ἀγάγετε εἰς μέσον τὴν κόρην, ἣν λέγετε, ὅτι ἐγένετο ὁ ἐπίσκοπος ὑμῶν. Ἥμεῖς γὰρ γινώσκουμεν ἄνδρα εὐλαβῆ αὐτὸν εἶναι καὶ χρησίμον· ἵνα δὲ λοιπὸν γνῶσω τὸ πῶς ἀναγάγωμαι τῷ κυρίῳ μου τῷ πάπῃ τὰ κατὰ ἄνθρωπον. Ἦγαγον δὲ εἰς μέσον τὴν κόρην· ἡ δὲ ἔστη τρέμουσα ἐνώπιον πάντων. Εἶτα λέγει αὐτῇ ὁ ἐξάρχος· Ἀληθές ἐστιν τὸ παρὰ σοῦ λεγόμενον, ὅτι ἐκοιμήθῃ μετὰ σοῦ ὁ ἐπίσκοπος οὗτος; Ἡ δὲ εἶπεν· Ναί, δέσποτα, ἐγένετο μετ' ἐμοῦ. Ἐν δὲ τῷ ἀποκριθῆναι αὐτὴν ταῦτα, αἰφνης ἐγένετο εἰς αὐτὴν θαῦμα μέγα· ἐκυριεύθη ὑπὸ δαίμονος χαλεποῦ, καὶ ἤρξατο ἐνώπιον πάντων κυλλεσθαι καὶ ἀφρίζειν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ μακαρίου. Ἐλάβεν δὲ φόβος πάντας, καὶ ἐκραζον λέγοντες· Πειθόμεσθε, δέσποτα, ὅτι ψευδὴ αὐτοῦ κατηγοροῦσιν. Οἱ δὲ ἀνέροι ἀναισχυνοῦντες ἔλεγον· Οὐκ εἴπομεν ἡμεῖς, ὅτι μάγος ἐστὶν καὶ φαρμακός; Καὶ ἀπλῶς, ἵνα τὸν λόγον σύντομον εἴπω, λέγει ὁ μακάριος Γρηγόριος πρὸς τὸν ἐξάρχον· Ἀνθρώπε, σὺ, εἰ βούλῃ, ἀνάγες τὰ κατ' ἐμὲ τῷ πάπῃ, καὶ δεσμήσας ἀπόστειλόν με

monii nostri, etc. Atque hic idem est, quocum Gregorius in Dialogis loquitur, ubi etiam ille se in Sicilia fuisse testatur (lib. iv, c. 57). Appellatur infra Tiberius (n. 66): quod ejus prænomen aut cognomen fuisse dicerem, nisi tum unicum appellationem in usu fuisse constaret. Sed jam vidimus, quam parum in hac historia nominibus fidendum sit.

μετὰ τῶν δεσποτικῶν πλοίων, ἵνα, ὡς καιρὸς ἐστίν, ἅπαντες ἀδύνατον γὰρ ἐστίν ἡμῖν στήναι ἐν ταῦθα, ἕως οὗ τὸ χρεωστούμενον εἰς ἡμᾶς πληρωταί. Ἦ δὲ γυνὴ τοῦ Σαβίνου ἅμα τῆς αὐτῆς θυγατρὸς, καὶ ἄλλοι πολλοί, καὶ ὁ ποτὲ ἀλαλὸς καὶ κωφὸς ἔπιπτον παρὰ τοὺς πόδας τοῦ μακαρίου κλιόντες καὶ λέγοντες· Ἐλέησον ἡμᾶς, δοῦλε τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ μνησικαχῆσαι εἰς ἡμᾶς, μηδὲ μνηστῆ· τῶν κακῶν, ὡς ἔπραξαν εἰς σὲ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι. Στραφεῖσα δὲ ἡ γυνὴ τοῦ Σαβίνου λέγει αὐτῷ· Ἀπόστα ἐκ τοῦ οἴκου μου ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας, ἵνα τί ἐβουλεύσω πονηρὸν κατὰ τοῦ δικαίου τούτου, τοῦ ἰασαμένου διὰ μόνης προσευχῆς· αὐτοῦ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ τούτου τὸ θυγάτριον ἡμῶν; Ἀπόστα ἀπ' ἐμοῦ, ἡ ἱμαυτὴν διαχειρίζομαι. Συνέπεσεν δὲ ὁ Σαβίνος τῷ προσώπῳ, καὶ ἔμεινεν ὡς λίθος ἄφωνος. Εἶπεν δὲ ὁ ἅγιος Γρηγόριος τῷ ἐξάρχῳ· Ἐπειδὴ αὐτὸς, ἄνθρωπε, μηδενὸς σε καταστήσαντος χριτὴν καὶ δικαστὴν κατ' ἐμὲ, ἐπιτρέψαι ἀπελθεῖν με ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἀτραλισθῆναι με ἐν τῷ ξύλῳ, ἕως οὗ σκέψῃσαι τὰ περὶ ἐμοῦ, καθὼς ἐποιοῦν οἱ ἀπ' ἀρχῆς τύραννοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ ἐξάρχος· Οὐκ ἐγὼ ἐπιτρέπω ἀτραλισθῆναι σε· ἀλλ' οἱ διαβάλλοντές σε, αὐτοὶ σε ἀσφαλίζονται. Ἐκίνησεν δὲ ὁ μακάριος ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἄπας ἐν τῇ φυλακῇ· πᾶσαν δὲ τὴν νύκτα ἄπνοος διετέλει ὁ μακάριος ἅμα τοῦ ἀρχidiaκόνου καὶ τῶν λοιπῶν διακόνων Ἑράστου, Φιλαδέλφου καὶ Πλατωνικοῦ φάλλοντες, καὶ ἀναγινώσκων αὐτὸς, φέρων ἑνὸς βιβλίου· οὐκ εἴσαν γὰρ αὐτὸν ἐκβάλλαι ἐκ τοῦ ἐπισκοπίου οὐδέν.

Σ. Μετὰ δὲ ταῦτα μετεστελλάτο ὁ ἅγιος Γρηγόριος τὸν ἐξάρχον ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ λέγει αὐτῷ· Ὁ βουλῆσθαι εἰς ἡμᾶς ποιῆσαι, ἐν τάχει ποιήσον. Ὁ δὲ ἐξάρχος λέγει αὐτῷ· Ἐγὼ βούλομαι σε ἅμα τῶν σὺν κατηγορῶν ἀποστελεῖται ἐν Ῥώμῃ πρὸς τὸν κύριόν μου τὸν πάπαν, τὸν ἀποστολικὸν ἐπέχοντα θρόνον. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν ἀπεκρίνατο· Ναὶ καγὼ αὐτοῦ αἰτῶ ποιῆσαι, καὶ ἀποστελεῖται με ἔνθεν ἐν τάχει. Γενομένης δὲ ἐσπέρας, παρεκάλεσεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος τὸν ἐξάρχον, ἐν ᾧ ὁ λαὸς ἡρέμησεν ὄλιγον, ἐκβάλλαι αὐτὸν διὰ τῆς πλαγίας πύλης τῆς βλεπούσης ἐπὶ τὴν θάλασσαν, καὶ παραδοῦναι αὐτὸν εἰς τὰ πλοῖα τοῦ πάπα. Ἐμελλον γὰρ ἀποκινεῖν ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐκ τοῦ ποταμοῦ. Ἐξήγαγόν τε αὐτὸν ὁ ἐξάρχος σὺν τῶν κατηγορῶν αὐτοῦ Σαβίνου καὶ Κρησκεντίνου, καὶ ἐτέρων δέκα σὺν αὐτῷ. Καὶ κατήκοντο εἰς τὸν αἰγιαλόν, ἐνθα τὰ πλοῖα ἦσαν βουλό-

A transmittē, ut dum tempus propitium est, eo salvi perveniamus. Neque enim fieri potest, ut hic nos tandiu immoremur, dum negotium hoc nostrum transactum sit. Uxor vero Sabini cum filiola sua et alii multi, in primis ille, qui mutus fuerat et surdus, ad beati viri pedes procidebant fientes, eumque sic alloquebantur : Misereat te nostri, Dei serve, ne tibi injuriæ nostræ animo obversentur, neve maiorum memineris, quæ tibi sacrilegi isti intulerunt. Mox Sabinum intuita uxor : Domo, inquit, mea ab hoc die extorris esto : quid tu pessimum inire consilium ausus es adversus hunc justum, qui filiolam nostram unis precibus coram omni populo valetudini restituit? Discede a me, aut ego mihi manus infero. Enimvero Sabinus vultu concidit, et B saxi instar ohmutuit; et sanctus Gregorius sic legatum affatur : Quoniam te, homo, arbitrum causæ meæ judicemve nemo constituit, jube me hinc in custodiam redire, [LXXVI] nervoque constringi, donec de causa cognoscas : qui olim tyrannorum mos fuit (65). Cui legatus : Non ego, inquit, constringi te jubeo; sed qui te criminantur, ipsi te custodiendum curant. Ab eo igitur digressus beatus vir in carcerem abiit, atque ibi totam noctem traduxit insomnis cum archidiacono et reliquis diaconis Erasmo, Philadelpho et Platonico, quibuscum psalmos cecinit, aut lectionis loco multa memoriter pronuntiavit sine libro. Neque enim ex ædibus efferri ab eo quidquam passi sunt.

C LX. Legatum deinde arcessivit sanctus Gregorius ad carcerem, rogavitque, ut quod de ipso faciendum sibi statuisset, quamprimum faceret. Ego vero, inquit ille, deliberatum habeo, Romam te (66) cum accusatoribus tuis ad dominum meum pontificem maximum throni apostolici hæredem mittere. Cui sanctus vir respondit : Id ipsum profecto ut facias peto, meque hinc cito dimittas. Sub vespere vero legatum hortatus est, quandoquidem populus paululum conquieverat, ut eum per posticum emitteret, quod mare respiciebat, et pontificis maximi navibus imponeret. Nam ea ipsa nocte a flumine solvere debebant. Eduxit autem eum legatus cum accusatoribus ejus Sabino et Crescentino D ac decem aliis : qui ad littus descenderunt, ubi naves erant, quamprimum vela facturæ. At Gregorium parentes ejus sequebantur plorantes; quorum

(65) Dictum hoc satis aculeatum est, ut Leontii potius, quam Gregorii nomine prolatum malini. Neque vero legatus reprehendi poterat, quod alienis se negotiis immisceret. Hæc enim a pontifice maximo mandata habebat : ut Gregorii Magni epistolæ testantur. *Pergenti, inquit, tibi ad Siciliam Capitulare, quod dedi, assidue relegendum est, ut cura maxima esse de episcopis debeat* (lib. 1, epist. 36). *Rursus : De lapsis sacerdotibus vel quolibet ex clero observare te volumus, ut in rebus eorum nulla contaminatione miscearis* (lib. 1, epist. 44). In alia : *Præterea hoc tibi indagandum mandare curavimus, veteri, quæ jam inoleverat, consuetudine reposita, ut si quæ civitates in provincia Sicilia pro*

peccatis per sacerdotum lapsus a pastoralis regimine vacare noscuntur, de clero Ecclesiarum ipsarum, vel ex monasteriis, si qui digni ad sacerdotalem locum possunt inveniri, perspicias (lib. 1, epist. 48).

(66) Num litteras Petrus a pontifice maximo jam accepisset, quibus Gregorium Agrigentinum ac duos alios episcopos Romam mittere jubebatur, affirmare non audeo. Angustie enim temporis excludere videntur. Sed Gregorius Magnus Julio aut Augusto anni 591 sic ad eum scripsit : *Gregorium vero Agrigentinum et Leonem Catanensem et Victorium Panormitanum per omnia nos volumus ad nos ante hiemem proficisci* (lib. 1, epist. 72).

ipse ad pedes procidens, obsecrare sic cœpit : Ne, quæso, mea causâ, domini mei, sic lugeatis. Neque enim Dominus meus Jesus Christus nequidquam me in calumniatorum meorum manus dedit. Verum preces, vos oro, pro me scelesto homine iterate, quo Deus mihi crimina quæ admisi multa remittat. Hæc eo dicente, legatus unum e naviculariis Procopium appellatum accivit, eique episcopum tradidit ; eidemque relationem dedit, quam ipse adversus sanctum virum ad pontificem maximum scripserat, signis ipsius legati et improborum accusatorum obsignatam. Neminem vero alium cum beato viro proficisci passi sunt, quam Platicum unum e diaconis ejus. Hic legatum et sacrilegos [LXXVI] illos monere sanctus Gregorius non prætermisit, viderent ipsi, cui Ecclesiam Dei administrandam committerent : ne illam tanquam apri devastarent : eos de hoc in judicii die rationem Deo reddituros. Cui legatus : Curatorem, inquit, nos rebus omnibus designavimus, qui pie singula administrabit (67) : quin tuo loco jam populus creavit virum plane dignum, qui in ea sede constitatur. Atque hæc dum ab his dicerentur, advenit archidiaconus, ac simul diaconi duo Erasmus et Philadelphus, qui legatum et sacrilegos illos Sabinum et Crescentium rogabant, ut sibi cum Patre ac magistro suo abundi potestas fieret. Quibus illi ne aures quidem præbuerunt. Itaque a littore tantum clamabant : Tuis nos precibus adjuva, Pater sancte ; ille vero bene iis precatus, et salutari eos signo e navi dimittens : Pergite, inquit, in pace : Christus enim, filii mei, vos tuebitur, charosque habebit. Iis vero Amen respondentibus naves jam discesserant, nocte jam inchoata. Sacrilegi vero illi sanctum virum cum legato deridebant, qui perniciem suam miser non desleret, et de iis laboraret, quæ nunquam posthac visurus esset.

Οἱ δὲ ἀνέροι ἐκείνοι κατεγέλων αὐτοῦ ἄμα τῷ ἀπώλειαν, ἀλλὰ τῶν ἔνθεν φροντίζει ἃ οὐ μὴ ποτε

LXI. Nihil interea urbana plebs senserat, nihil tribuni aut archontes de beati viri discessu et navigatione noverant. Diaconi autem ad carcerem rediere, atque illic noctem exegerunt. Sub galli cantum omnis ad carcerem multitudo convenit, et cum ea tribuni atque archontes : qui cum beatum virum non invenissent, tumultuari cœperunt, lamentisque et clamoribus efferri contra sacrilegam hominum conspiracy, ac contra legatum ipsum, quid de domino suo, quid de optimo pastore factum esset, num ipsorum manibus interiisset, quærentes. Quibus ille respondens : Non ita, inquit, fratres, non id factum est, quod vos de eō cogitatis : sed ipse, ut a me postularat, sponte sua ad

μενα ἀποκινῆσαι. Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ κλαίοντες. Ὁ δὲ περὶ παρὰ τοὺς πόδας ἀμφοτέρων, παρεκάλει αὐτοί· Μὴ οὕτως κλαίετε ἐπ' ἐμοί, κύριοι μου· ὁ γὰρ Κύριός μου Ἰησοῦς Χριστὸς οὐ μὴ με ἐγκαταλίπη εἰς χεῖρας τῶν συκοφαντούντων με δωρεάν. Πλὴν εὐχασθε ὑπὲρ ἐμοῦ, παρακαλῶ, τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὅπως ὁ Θεὸς συγχωρήσῃ μοι τὰ πολλὰ μου κακά. Ταῦτά δὲ λέγοντος αὐτοῦ, φωνήσας ὁ ἑξαρχος ἓνα τῶν ναυκλήρων τῶν πλοίων Προκόπιον λεγόμενον, παραδίδωσιν αὐτῷ τὸν ἐπίσκοπον, καὶ δίδωσιν αὐτῷ καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γραφεῖσαν ἀναφορὰν πρὸς τὸν πάπαν κατὰ τοῦ ἁγίου ἔχουσαν σφραγίδας αὐτοῦ τε τοῦ ἐξάρχου καὶ τῶν παρανόμων κατηγόρων. Οὐκ εἴσεν δὲ συνελθεῖν τῷ μακαρίῳ, εἰ μὴ μόνον ἓνα τῶν δακνῶν Πλατωνικόν. Λέγει δὲ ὁ ἅγιος Γρηγόριος τῷ ἐξάρχῳ καὶ τοῖς ἀνιέροις ἐκείνοις· Βλέπετε, ἄνθρωποι, τὸ πῶς βούλεσθε διοικεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν· μὴ καταλυμαίνησθε αὐτὴν ὥς μονοὶ ἀγῶνι καὶ μέλλετε τῷ Θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως περὶ τούτου τὴν δίκην εἰσπράττεσθαι. Ὁ δὲ ἑξαρχος λέγει αὐτῷ· Ἡμεῖς ἔχομεν καταστήσαι οἰκονόμον εἰς πάντα τὴν ἔχοντα διοικῆσαι τὰ κατ' αὐτὴν εὐσεβῶς· καὶ ἀντὶ σοῦ οὗτοι οἱ λαοὶ ἐψηφίσαντο ἄνδρα δέξιον τὸν οὐκ εἰσθῆναι ἐπὶ τοῦ θρόνου. Καὶ ταῦτα αὐτῶν εἰπόντων, προσῆλθεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ δύο διάκονοι· Ἐρασμος καὶ Φιλάделφος παρακαλοῦντες τὸν ἑξαρχον καὶ τοὺς ἀνιέρους· Σαδὶνον καὶ Κρησκέντιον λέγοντες· Ἐάσατε ἡμᾶς ἀπαλθεῖν μετὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ διδασκάλου. Οἱ δὲ οὐδὲ ἀκοῦσαι αὐτῶν οὐδ' ὅλως ἠνέσχοντο. Μόνον ἀπὸ τῆς γῆς ἔκραζον, λίγοντες· Εὐξαι ὑπὲρ ἡμῶν, Πάτερ ἅγιε. Ὁ δὲ ἐπευξάμενος αὐτοῖς καὶ κατασφραγίσας αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ πλοίου, ἀπέλυσεν, λίγων· Πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ· ὁ Χριστὸς γὰρ ὑμᾶς διατηρήσει, τέκνα μου, εἰς τὴν ἀγάπην αὐτοῦ. Τῶν δὲ τὸ ἄμην ἀποκριθέντων, ἀπεκίνησαν εὐθέως τὰ πλοῖα, ἐσπέρας οὐσης βαθείας. Ἐξάρχῳ, λέγοντες· Ὁ ἀθλιός οὐ θρηναί τὴν ἐκυστὴν θεάσεται.

ΕΑ'. Οὐκ ᾔδει δὲ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως, οὔτε οἱ τριβούνιοι καὶ οἱ ἀρχόντες τὸ πῶς ἐξῆλθεν ὁ μακάριος, καὶ εἰσῆλθεν ἐν τῷ πλοίῳ. Οἱ δὲ διάκονοι ἀπῆλθεν ἐν τῇ φυλακῇ, χάκαίς εἰμειναν τῇ νυκτὶ ἐκεῖνη. Περὶ δὲ ἀλεκτροφωνίαν συνήχθη ἅπαν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἐν τῇ φυλακῇ ὅμα τῶν τριβούνων καὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ μὴ εὐρόντες τὸν μακάριον, ἤρξαντο ταράσσεσθαι καὶ ὀλοῦν καὶ κατακράζειν κατὰ τοῦ ἀνιέρου συνεδρίου ἐκείνου· λοιπὸν δὲ καὶ κατὰ τοῦ ἐξάρχου, λίγοντες· Τί παποιχμάτε τὸν κύριον ἡμῶν, τὸν καλὸν νομίᾳ· ἄρα παφόνευσται ὑφ' ὑμῶν ; Ὁ δὲ αὐτοῖς ἀπεκρίνατο· Οὐχί, ἀδελφοί, μὴ γένοιτο, ὥς ὑμεῖς ἐνθυμείσθε τοῦτο γενέσθαι ἐν αὐτῷ· ἀλλ' αὐτὸς αἰτήσας ἡμᾶς, ἀνέδραμεν οἰκίᾳ

(67) Curatorem hunc, quicumque fuerit, diu solum delata curatione fungi non est passus Gregorius Magnus. Nam episcopo Triocalæ visitationis curam commisit. Desunt quidem litteræ, quibus Ecclesiam illam obire jusserit, quemadmodum aliæ etiam desiderantur, quas a Gregorio scriptas esse

manifestum est, quod jam Papebrochius (in Catal. Pont. ad Gr. M.) adnotavit : sed tamen ex hoc ipsum testantur, quas eidem episcopo Gregorius misit, ut ex Agrigentina Ecclesia proventus quartam partem in visitationis stipendium assignaret (lib. v, epist. 12) : quas infra proferentur.

βουλῇ πρὸς τὸν κύριόν μου τὸν πάπαν. Οἱ δὲ προσκαλεσάμενοι τὸν ἀρχιεπίσκοπον Εὐπίον καὶ τοὺς αὐτοῖς, ἐπυνθάνοντο παρ' αὐτῶν, εἰ ἀληθές ἐστιν τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν. Οἱ δὲ, Ναί, φασίν, ὡς λέγει ὁ ἱεραρχός, οὕτως ἐγένετο. Λαθόντες δὲ πῦρ οἱ λαοὶ πάντες, ἐνέπρησαν τοὺς οἴκους τῶν ἀνέιρων Σαβίνου καὶ Κρησχεντίου· καὶ συνέδραμε τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ τοῦ ἀποκτείνειν τὸν Σαβῖνον καὶ Κρησχεντίον. Καὶ ἔφυγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ κατέδραμον αὐτοῖς. Συνήντησεν δὲ αὐτοῖς ὁ Χαρίτων εἰς τὴν πύλην τῆς ἐκκλησίας, καὶ παρεκάλει αὐτοὺς, λέγων· Μὴ ἀδελφοί, παρακαλῶ, μὴ ἀποκτανθῶσιν οἱ ἀνέροι οὗτοι· μὴ πως καὶ ἀληθῆ εἰσιν τὰ παρ' αὐτῶν κατηγορούμενα κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν, καὶ εὐρεθῆτε καὶ αὐτοὶ ὡς κατακρινόμενοι. Οἱ δὲ ὑπέκχουσιν τὸν Χαρίτωνος, καὶ ἀπεστράφησαν. Ἐφυγεν δὲ καὶ ὁ ἱεραρχὸς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν ἐκ τῆς πόλεως· καὶ ἀνῆλθεν ἐν τῇ κώμῃ Φιλοσοφικῶν.

ΕΒ'. Ὡς δὲ ἤκουσεν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ τὸν λόγον τοῦ Χαρίτωνος, ὃν εἶπεν αὐτοῖς, ἀνέσχον μικρὸν ἐκ τοῦ πονηροῦ συνεδρίου, καὶ οὐκέτι αὐτοὺς ἐδίωκον. Ἀλλὰ κοινῇ γνώμῃ οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ τριβούνοι κατέβησαν ἐν τῇ Συρακουσῶν πόλει πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς Σικελίας, λοιπὸν δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον τῆς αὐτῆς πόλεως· καὶ διηγήσαντο αὐτοῖς πάντα τὰ συμβάντα τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ, καὶ τὴν στάσιν τοῦ ἀνέιρου λαοῦ ἐκείνου. Καὶ ἐθαύμασεν ὁ ἄρχων σὺν τῷ ἐπισκόπῳ, καὶ πᾶς ὁ λαός. Ἦσαν γάρ γνωστοὶ πάντες τῷ μακαρίῳ, καὶ ἐμπλήσθησαν σόδρα. ἤτιστα δὲ αὐτὸν οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ τριβούνοι ἀποστελεῖν καὶ κατασφάλλασθαι τὸ ἐπισκοπεῖον. Ὁ δὲ ἄρχων τῆς Σικελίας καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἀπέστειλαν ἀνδράς εὐσεβεῖς, ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἀρχιεπίσκοπον αὐτοῦ, ὁ δὲ ἄρχων Παῦλόν τινα μετὰ στραπέδου τὸν ἀριθμὸν διακοσίων· καὶ ἀνῆλθον μετὰ τῶν τριβούνων ἐν τῇ Ἀκραγαντίνων πόλει, καὶ ἐπεσφράγισαν μετὰ πάσης ἀκριβείας τὸ ἐπισκοπεῖον, καὶ περὶέδωκαν τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Εὐπίῳ. Τούτων δὲ ἀναρχωρησάντων συνήχθησαν οἱ ἀνέροι ἐκεῖνοι· ἦσαν γὰρ ἑαυτοὺς κατασφαιλιζόμενοι, καὶ ποιοῦντες συνουσίαν μετ' ἀλλήλων τοῦ μὴ ἔασαι τὸν ἀρχιεπίσκοπον Εὐπίον εἰσελθεῖν ἐν τῷ ἐπισκοπεῖῳ, ἀλλ' ἐνεδρεῦσαι καὶ ἀποκτείνειν αὐτὸν ἐν νυκτί. Ὁ δὲ ταῦτα

A dominum meum pontificem inaximum profectus est. Illi accito archidiacono et qui cum eo erant, interrogarunt eos, verane essent quæ ab his dicērentur : qui rem ita se habere confirmarunt, ut legatus dixerat. At populus universus facibus abreptis sacrilegorum hominum Sabini et Crescentini domos incendit ; tum ipsos quoque occidere conata est, et in templum fugientes incessit. [LXXVII] Verum Charito illis se ad templi portam opposuit et obsecrans et clamans : Ne quæso, fratres, ne manu vestra sacrilegi isti procumbant : nolite committere, ut episcopi vestri criminales veraces habeantur, vosque accusatione digni videamini. Quibus Charitonis dictis illi auscultantes recesserunt : legatus etiam se ab eorum conspectu B et ipsa ex urbe proripuit, atque in Philosophiano-rum regionem remigravit.

LXII. Ut vero et reliqua plebs, qualis fuisse Charitonis sermo intellexit, paululum continuit se nec jam impium illum hominum conventum urgere institit. At vero archontes et tribuni communi consensu Syracusas ad prætorem Siciliæ (68), atque ad ipsum sanctissimum ejus urbis archiepiscopum (69) profecti sunt : eisque omnia quæ sancto Gregorio contigerant, ac sceleratæ illius factionis tumultum exposuerunt. Quæ res tam prætori quam episcopo et omni populo admirationi fuit : et quia Gregorium universi noverant, vehementer obstupuerunt. Rogarunt autem prætorem archontes ac tribuni, ut Agrigentum mitteret qui domum pontificalem tutam redderent. Ille vero ac simul episcopus pios viros delegarunt, archidiaconum nempe suum episcopus, prætor autem Paulum quemdam cum ducentorum armatorum cohorte : qui cum tribunis Agrigentum ingressi, domum pontificalem diligentissime obsignarunt, eamque Eupli archidiaconi tutelæ commiserunt. At ubi illi se recepere, sacrilegæ factionis homines rursus congressi sunt : quippe se interea abdidant ; interque se conjurarunt, ut Euplium archidiaconum a domus pontificalis ingressu prohiberent, et ipsum noctu per insidias de medio tollerent. Hæc vero ille ut rescī-

(68) Prætor erat Siciliæ eo anno Justinus, ad quem duæ exstant Gregorii Magni epistolæ (lib. i, epist. 2 ; lib. ii, epist. 33) : is tum forte Syracusis forum agebat, vel etiam prætorium in ea urbe habebat. Erant enim Syracusæ tum quoque primaria civitas : prætores vero, veteri, ut opinor, consuetudine jam ommissa, provinciam universam, quam præci illi Romani conventum celebrandorum causa obibant, una ex urbe regere solebant.

Cur autem Agrigentini ad Syracusanum quoque episcopum rem detulerint, ea fuisse causa videtur, quod hoc ipso anno 591, mense Octobri, ut habet codex Vatic., non Decembri, ut est in editis exemplaribus, Maximiano episcopo Syracusano Gregorius Magnus vices suas per Siciliam commisit. Proinde, inquit (lib. ii, epist. 7), super cunctas Siciliæ Ecclesias reverendissimum te virum Maximianum fratrem et coepiscopum nostrum vice sedis apostolicæ ministrare decernimus : ut quisquis illic

D religionis habitum censetur, fraternitati tuæ ex nostra auctoritate subfaceat. Maximiani autem archidiaconus erat fortasse Agatho ille, quem post ejus mortem Syracusanorum pars episcopum poscebat (Greg. lib. v, epist. 22), cum Trajanum presbyterum alii præoptarent (idem lib. v, epist. 17), quorum neutro electo, factus est Joannes archidiaconus Catanensis (lib. vi, epist. 18).

Paulum denique illum, quem prætor Justinus Agrigentum cum ducentis militibus misit, fuisse eum puto, quem Gregorius Magnus Paulum Scholasticum appellat, cui et duas scripsit epistolas (lib. i, epist. 3 ; lib. xiv, epist. 1). Erat hic, ut apparet, in cohorte prætoris, et in causarum cognitione assessor, quem Gregorius a justitia laudat : Quia illum, inquit (lib. xiv, epist. 4), vobis per hoc placabilem redditis, contra cunctos inimicos æli vestri rectitudinem exercetis.

(69) Cajetanus ἐπίσκοπον legit.

vit urbem reliquit, [LXXIX] ac tandiu latuit, dum beatus episcopus ejus rediret. Sabinus contra et Crescentinus cum asseclis suis Leucium improbum hominem et hæreticum inducentes in domo pontificali collocarunt: et quia Charito archontes et populum ac tribunos cohortabatur, nec dubitare sinebat, fore, Deo sic jubente, ut ille rursus in urbem reverteretur, exinde nihil hi adversus sacrilegos illos moliti sunt. Itaque tanquam agrestes feræ Ecclesiam Dei, ut libuit, distraxerunt. Romam autem ut pervenit beatus vir, relationem pontifici maximo navicularius tradidit. Ille ut legit, et quæ in ea contra justum virum inique conflictata exponebantur, percepit (70), graviter in eum indignatus, ne faciem quidem ejus aspicere voluit, eumque magna cum ignominia tractum in carcerem ire jussit, et vinculis gravibus nervoque astringi, catena manibus pedibusque injecta. Qui dum in carcerem ductus traheretur, Deo laudes reddebat, Gratias, inquit, tibi ago, Domine mi Jesu Christe Deus, quod me dignum putaveris, qui sancti nominis tui causa hæc subirem, quanquam exiguum id est præ meorum criminum magnitudine. Carceris vero custodi mandata dedere ministri, ne unquam cum vinculis solveret, eumque sic solitarium reliquerunt: nam diaconum alibi [LXXX] includi pontifex maximus jussit (71). Heu quam parum sui compos, heu quam erat durus ac suspiciosus, qui tum summam apostolorum sedem (72)

ἀκούσας, ἀνσχωρήσεν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἐκρύπτετο ἕως τῆς ἐπανόδου τοῦ μακαρίου ἐπισκόπου αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σαβίνος, καὶ Κρησκεντίνος καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς ἀγαγόντες τὸν παράνομον Λεύκιον τῶν αἰρετικῶν, ἔθενον αὐτὸν ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ· οἱ δὲ ἄρχοντες καὶ οἱ λαοὶ καὶ οἱ τριβούνιοι παρακαλοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Χαρίτωνος καὶ πληροφορούμενοι παρ' αὐτοῦ, ὅτι τοῦ Θεοῦ κελεύοντος πάλιν ἐπανιέναι αὐτὸν ἐν τῇ πόλει, λοιπὸν ἐνέδωκαν ἐκ τῶν ἀνιέρων. Καὶ τότε ὡς ἄγριοι θήρες κατενεμήσαντο τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐβουλήθησαν. Φθάσαντος δὲ τοῦ μακαρίου ἐν Ῥώμῃ, ἐπέδωκεν ὁ ναύκληρος τὴν ἀναγραφὴν τῇ πάπᾳ. Ἀναγνοὺς δὲ καὶ γνοὺς τὰ ἐν αὐτῇ ἐμφερόμενα κατὰ τοῦ δικαίου ψευδῆ καὶ ἀθέμιτα πράγματα, καὶ θυμοῦ πλησθεὶς κατ' αὐτοῦ, οὐδὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἡβουλήθη θεάσασθαι, ἀλλ' ἐκέλευσεν αὐτὸν μετ' αἰτιμίας, πολλὰς συρόμενον ἐπὶ τῇ εἰρκτῇ ἀπελθεῖν, καὶ ἐν δεσμῷ βαρεῖν ἐν τῷ ξύλῳ ἀσφαλισθῆναι αὐτῆς χειρὸς καὶ πόδας. Ὁ δὲ συρόμενος καὶ βαλλόμενος ἐν τῇ εἰρκτῇ ἐδόξαζε τὸν Θεὸν λέγων· Εὐχαριστῶ σοι, Κύριε μου Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεός, ὁ καταξιώσας με διὰ τὸ ὄνομά σου τὴν ἁγίον καταντῆσαι εἰς ταῦτα, καὶ ὄλγον, διὰ τὰς πολλὰς μου ἁμαρτίας. Παρηγγείλαν δὲ τῷ δεσμοφύλακι, μὴ ὀλως αὐτὸν λύσαι τοῦ δεσμοῦ, οὕτω ἀφέντες αὐτὸν εἶναι μόνον· τὸν δὲ διάκονον ἐκέλευσεν ὁ πάπας ἐν ἑτέρῳ τόπῳ ἀσφαλισθῆναι. Ὡς τῆς ἀνοίας, ὡς τῆς ἀσπλαχνίας, ὡς τῆς κακίας, ἧς πεπληρωταὶ ὁ τὸν πρῶτον ἐπέχων τῶν ἀποστόλων θρόνον, μὴ μᾶλλον

C

(70) Quanquam ignoramus unde hæc hauserit Leontius, suspicari tamen licet, e maledici hominis commentario sumpta esse, qui ex eorum numero esset, quos Gregorii Magni memorie infensos fuisse scimus. (V. inter Script. Rer. Ital. Ptolom. Lucens. lib. xi, c. 40, in t. XI.) Nam quis Gregorio Magno vel mansuetudine vel humanitate præstantior? Nihil certe magis in epistolis ejus ceterisque scriptis elucet. Sed quia vindex idem erat vitiorum, et legum sacrarum custos, et dignitatis Ecclesie assertor, displicuit improbis, et obrectatorum convicia non effugit: itaque et facta sua quandoque defendere coactus est: ut cum ad Salontanos ob Maximum in ea Ecclesia minus legitime designatum episcopum scripsit his verbis (lib. vi, epist. 26): *Pervenit ad me, quod quidam perversæ mentis homines, ut dilectionis vestræ animos vulnerarent, vobis insinuare conati sunt, quia ego contra Maximum quodam odio movear, et non magis quæ canonica, sed ea, quæ furoris sunt, exsequi concupiscam. Sed absit hoc, absit a sacerdotali animo, ut in qualibet causa privato zelo moveatur*, etc. Porro si Gregorio ille nostro paulo infensior fuit, et accusatorum testimoniis deceptus est, momenti aliquid habuisse videtur ipsum criminationis genus, et quia gravissimum erat, et quia jam et aliorum Siciliæ episcoporum delata nomina fuerant, Leonis scilicet Catanensis (epist. 53, lib. ii), et Agathonis Liparitani, qui et pontificatu abire jussus fuerat (epist. 55, lib. iii). Prodendum enim aliquid severitatis exemplum videbatur, ne malum latius serperet, ceterique episcopi parum sibi metuendum arbitrantur. Sed tamen Gregorium nostrum ab eo in carcerem conjectum esse ac vinculis astrictum, credi omnino non potest. Scio clericos aliquando ab episcopis in custodiam datos: docet id nos etiam Gregorius Magnus in epi-

stola ad Cyprianum diaconum (lib. v, n. 32): sed hoc primum de episcopis non legimus, qui ne iam quidem, cum ob crimina honore se abdicare cogebantur, nisi in monasteria mitti solebant. Deinde illæ ipsæ clericorum custodie carceres non erant, neque illic nervus aut compedes visebantur. Facit huc locus insignis epistolæ Gregorii II pont. max. ad Leonem Isaurum, in qua ostendit quam diversa ratione in maleficos animadvertant pontifices et reges. Ea est secunda epistolarum, quæ concilii Nixeni Acta præcedunt (Hard. t. IV, p. 15): *Vides, imperator, pontificum et imperatorum discrimen? si quispiam te offenderit, domum ejus publicas et spoliis, solam illi vitam relinquens: tandemque illum etiam vel suspendio necas, vel capite truncas, vel relegas, eumque longe a liberis et ab omnibus cognatis et amicis suis amandas. Pontifices non ita; sed ubi peccarit quis et confessus fuerit, suspendii vel amputationis capitis loco Evangelium et crucem ejus cervicibus circumponunt: eumque tanquam in carcerem, in secretaria lacrorumque vasorum æraria conjiciunt, in Ecclesiæ diaconia et in catechumena ablegant: ac visceribus ejus jejuniis oculisque vigiliis et laudationem ori indicunt. Cumque probe castigant, probeque fame affligerint, tum pretiosum illi Domini corpus impartiunt, et sancto illum sanguine potant: et cum illum vas electionis restituerint ac immunem peccati, sic ad Dominum purum insonantemque transmittunt.*

(71) Græca a num. 62, ad hunc locum, quod, chartis avulsis, in utroque codice Basilianorum deessent, descripti e codice Vaticano n. 307. Quæ vero sequuntur usque ad num. 63, ea Cajetanus sibi omittenda putavit.

(72) Cod. Vatic. τὸν ἀποστολικὸν θρόνον.

τοὺς ἀμαρτάνοντας διὰ παρακλήσεως καὶ προσευχῆς A
θεραπεύων, ἢ μάλλον εἰς ἀπόγνωσιν ἀπωσάμενος·
καὶ τοῦτο, μὴ ἐπερωτήσας καὶ γνοὺς μετὰ ἀκρι-
θείας, καὶ καταμαθὼν τὸ ἀληθές. Ἄλλ' ὁμως ὀργή
καὶ φρονίμους ἀπόλλυσιν· τοῦτο δὲ γέγονεν τὸ παρα-
χθῆναι αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀρχεκάκου ἐχθροῦ.

ΣΓ'. Ὅντος δὲ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου ἐν τῷ
δεσμοτηρίῳ, ἐν τῷ ξύλῳ πεπεδημένου σιδήροις, καὶ
προσχυομένου, περὶ τὸ μεσονύκτιον, φῶς μέγα περι-
ελαμψεν τὸ δεσμοτήριον, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο φοβεροὶ
ἐπέστησαν τῷ μακαρίῳ ἐν σχήματι ἀποστολικῷ, λέ-
γοντες αὐτῷ· Χαίροις, Γρηγόριε, δοῦλε Χριστοῦ, ἡγα-
πημένε καὶ ἡμῶν Γρηγόριε· ὁ Χριστὸς ἀπέστειλεν
ἡμᾶς λύσαι σε ἐκ τῶν δεσμῶν, ὧν ἀδίκως δέδεσαι
ὑπὸ τοῦ πάπα· καὶ ἡμεῖς χαίροντες τῇ καρτερίᾳ τῆς B
ὑπομονῆς σου, συνευφραινόμεθά σοι· δεῖ γὰρ καὶ ἐν
τῇ πόλει ταύτῃ πολλὰ σημεῖα γενέσθαι τῇ τοῦ παν-
αγίου Πνεύματος χάριτι διὰ σοῦ. Καὶ ἀψάμενοι τῶν
δεσμῶν ἀπέσπασαν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν
ποδῶν. Καὶ ἀναστὰς, ἔπεσεν παρὰ τοὺς πόδας αὐ-
τῶν, καὶ κατεφίλησεν αὐτοὺς, λέγων· Εὐχαριστῶ
τῷ Θεῷ δι' ὑμᾶς, ἅγιοι ἀληθῶς ἡγαπημένοι καὶ
ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, οἱ τὴν οἰκουμένην
πᾶσαν φωτίσαντες, ἰδοὺ καὶ εἰς τὴν δοῦλου ὑμῶν
σμικρότητα παρεγένεσθε τοῦ· ἱατρῆυσά μοι τὸ
τρεῦμα τῆς ψυχῆς, οἱ τῷ φοβερῷ παριστάμενοι
θρόνῳ. Ταῦτα δὲ αὐτῶν εἰπόντων, καὶ ἀσπασάμενοι
αὐτὸν, ἀφανεῖς ἐγένοντο· διερχόμενοι δὲ οἱ ἅγιοι λύ-
σαντες καὶ τὸν Πλατωνικόν, καὶ ἐκβαλόντες ἐν ᾧ ἦν C
τότῳ κεκλεισμένος, ὀδηγήσαντες αὐτὸν εἰς οὗ ἦν ὁ
μακάριος Γρηγόριος, ἀπῆλθον ἀπ' αὐτοῦ. Ἰδὼν δὲ
αὐτὸν ὁ Πλατωνικός, πάνῃ εὐχαρίστησεν τῷ Θεῷ.

ΔΔ'. Ἦν δὲ ὁ δεσμοφύλαξ ἔχων υἱὸν μονογενῆ ἐτῶν
ἑκκοί, ὃς εἶχεν πνεῦμα χαλεπὸν σφόδρα, καὶ ἦν
ἐκπρότερος ὑπὸ τοῦ δαίμονος, καὶ μηδέποτε δυνά-
μενος κρατηθῆναι ὑπὸ τινος. Κατασυγκυρίαν οὖν
πατὴρ ταύτας τὰς ἡμέρας ἦν αὐτὸν κρατήσας ὁ πα-
τήρ αὐτοῦ, καὶ δεσμεύσας ἀλύσει τὰς χεῖρας καὶ
τοὺς πόδας καὶ τὸν τράχηλον ἐν κίονι ὄντι ἐν τῷ οἴκῳ
αὐτοῦ. Καὶ τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ διαβρόχης ὁ δαίμων τὰ
δεσμὰ τοῦ παιδὸς, καὶ βαστάσας αὐτὸν ὁ δαίμων εἰς
τὸν ἄερα προσεβόρῃσεν αὐτὸν εἰς τοὺς πόδας τοῦ
μακαρίου ἐν τῇ φυλακῇ, ἔνθα ἔστηκεν ψάλλον,
βουλόμενος αὐτὸν προστρίψαι, καὶ ἀποσχολῆσαι αὐ-
τὸν τῆς εὐχῆς· καὶ ἐκυλίετο ἀφρίζων. Ὁ δὲ
ἅγιος καὶ μακάριος εἰς τὸν οὐρανὸν ἄρας τὰς χεῖ-
ρας αὐτοῦ εἶπεν· Κύριε, ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ
τῆς γῆς καὶ πάσης τῆς κτίσεως, ἴασαι τὸν δοῦλόν
σου τοῦτον διὰ τῆς τῶν ἁγίων σου ἀποστόλων παρ-
ουσίας. Εἰτα λέγει τῷ δαίμονι· Ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔξελθε, πνεῦμα ἀκά-
θαρτον, ἀπὸ τοῦ πλάσματος τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτῇ τῇ
ᾠρᾷ ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ παιδαρίου ὁ δαίμων, καὶ ἔμει-
νεν ὡς νεκρός. Καὶ κρατήσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χει-
ρὸς, ἡγειρεν αὐτὸν, λέγων· Ἀνάστα, τέκνον, καὶ

obtinebat: ut delinquentes non tam solatio aliquo
curaret et precibus, quam rejiciendo ad desperan-
dum impelleret (73)! praesertim cum neque inter-
rogarit quemquam, neque verum accurate cogno-
verit didiceritve. Sedenim ira prudentes etiam
perimit: tantumque in eo perturbationis ab hoste
malo et malorum auctore excitatum est.

LXIII. Cum vero in carcere esset beatus Grego-
rius, ac ferrea constrictus compede, precationibus
operam daret, media nocte lux magna carcerem
totum illustravit: ac viri duo verendi habitu apo-
stolico ante eum constiterunt, qui eum appellan-
tes: Salve, dixere, Gregori serve Christi, nobisque
charissime: Christus nos misit, ut te vinctulis
solveremus, quibus te pontifex maximus immeren-
tem addixit: lætamur enimvero ob constantiam et
patientiam tuam, tibi que gratulamur, quod in hac
quoque urbe sancti Spiritus gratia prodigia per te
multa fient. Tum vincula apprehendentes e mani-
bus ejus ac pedibus detraxerunt. Ille cum sur-
rexisset, ad eorum procidit pedes, hosque oscula-
tus: Gratias, inquit, ago Deo per vos, o sancti,
o Domini Jesu vere dilecti apostoli, qui totum ter-
rarum orbem luce vestra implevistis: ecce et
exiguum hunc servum vestrum miserati, ad animi
ejus vulnus sanandum adestis, vos, qui verendo
insignique throno sedetis. Post quæ, salute beato
viro dicta, evanuerunt, atque ad Platonicum diver-
tentes, ipsum quoque solverunt, eductumque e
loco, ubi inclusus erat, non ante digressi sunt,
quam ad locum deduxissent, ubi beatus Gregorius
versabatur. Quem ut Platonicus aspexit, gratias
Deo quas potuit maximas reddidit.

LXIV. Habebat vero carceris custos filium uni-
genam annorum viginti, pessimo a spiritu vexa-
tum, quem dæmon tanta vi agitabat, ut eum nemo
coercere unquam posset. Cæterum per eos dies
pater ejus forte apprehenderat, et manibus ejus ac
pedibus atque collo catena constrictis, columbaræ,
quæ domi erat, alligarat. At nocte illa dæmon, cum
pueri vincula diffregisset, sublatum in aerem ante
pedes beati viri prostravit in ipso carcere, ubi tum
psalmos canebat, quo nempe illum attereret, et a
precibus revocaret. Puer vero provolvebatur, et
spumas vomebat. Tum sanctus vir (74), sublatis
ad cælum manibus: Domine, inquit, Deus cæli
et terræ ac rerum omnium, ob sanctos tuos, qui
modo mihi adfuerunt, apostolos servum hunc
tuum sanato. [LXXXI] Deinde dæmoni sic imperat.
In nomine Domini nostri Jesu Christi exi, immonde
spiritus, e figmento Dei. Ac subito puerum dæmon
reliquit: quem beatus vir, cum tanquam mortuus
jaceret, dextra ejus apprehensa, excitavit, ac,
Surge, dixit, fili, et Deo honorem redde, qui te
respexit. Interea pater adolescentis cum surrexis-
set, nec filium querendo invenisset, faciem sibi

(73) Cod. 1. Vatic. καὶ μάλιστα τοὺς ἀμαρτάνοντας
διὰ προσευχῆς τε καὶ παρακλήσεως θεραπεύειν, ἢ

εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλλειν.

(74) Cod. 2, Ὁ δὲ ἅγιος τοῦ Θεοῦ καὶ μακάριος.

tundere et clamare cœpit : Heu me miserum ! quid de filio meo factum est ? Omnino eum dæmon vel in præceps vel in aquam æctum enecavit : quid putandum sit, nescio. Hæc dum diceret carceris custos, oculis circumlatis fores carceris apertas videt, magnamque in eo lucem splendere : itaque lamentari rursus, ac se miserum dicere poenamque metuere. Nam quo me pacto, aiebat, defendam, ejus hominis causa, quem illic habebam. Sed cum se inclinasset, sanctum virum stantem vidit et psalmos canentem, cumque eo filium suum et Platonicum : nam et puer ille litteras didicerat, nisi quod annos sex in dæmonis mancipio fuerat. Porro carceris custos filium intuitus agnovit, ac raplim in carcerem ingressus, ad pedes beati Gregorii procidit, sic eum multis cum lacrymis alloquens : Misereat te mei, o Dei serve, et quæ in te admisi, remitte mihi, quippe qui manibus meis te vinculis astringere ausus sim. Vere enim, domine mi, tu Dei totus es. Atque ab eo die beato viro ministrare cœpit, eique interdiu noctuque astabat. ποσ εἴ. Καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ ἐπ' ἐκείνῃ παραστήκων αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτός.

LXV. Multo post tempore vidua quædam, ad quam prodigiorum fama pervenerat, ad beatum virum in carcerem venit, eumque flens rogare sic cœpit : Filiolam habeo, o Dei serve, unigenam, sed quæ incurva est, nec cælum suspicere omnino potest. Cui sanctus vir, Hoc, o mulier, inquit, Dei solius opus est, qui verbo salutem dare potest, ut et olim incurvam mulierem erexit. Illa vero domum profecta, filiam ad pedes sancti Gregorii adduxit, ab eoque contendit, ut preces pro ipsa funderet. Qui cum genua flexisset, Deum supplicans ait : Domine Deus omnipotens, qui solus sanctus atque incomprehensibilis es, unus prodigiorum magnorum effector, servi tui respice preces, et puellam hanc invisibili illa dexteræ tuæ potentia valetudini restitue : ut manifestum sit te unum esse Deum verum, misericordem, placabilem iis qui te ex animo invocant, sanctum denique in sæcula. Amen. Atque his prolatis, surgens, puella salutari signo lustrata, et Christi veri Dei nostri nomine invocato : Insiste, inquit, pedibus tuis : ea vero extemplo erexit sese ac stetit, sanitate recepta. Quas vero mater ejus Deolaudes non reddidit ? Quæ et domum cum filia reversa, per urbem universam Dei prodigia [LXXII] per beatum Gregorium patrata celebravit. Cumque eam vicini interrogarent, quis filiam ejus sanasset, Hospes quidam, respondebat, episcopus Siculus, quem dicunt sub judice esse, eoque nomine carceri addictus est.

LXVI. Alia enimvero id genus multa sanctus vir in carcere fecit, multorumque morbos curavit. Serius autem sive post annum (75) pontifex maxi-

(75) Non utique Gregorius Magnus causam episcopi nostri neglexerat aut oblitus fuerat : sed ac-

A δὸς δόξαν τῷ Θεῷ τῷ ἐπισκεψαμένῳ σε. Ἀνστέας δὲ ὁ πατήρ τοῦ νεανίσκου, ζητήσας αὐτὸν καὶ μὴ εὐρών, ἤρξατο τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τύπτειν καὶ λέγειν· Οἱμοὶ τῷ ἀθλίῳ, τί γέγονεν τὸ τέκνον μου; πάντως ὁ δαίμων αὐτὸν ἀπέπνιξεν ἢ ἐν κρημνῷ ἢ ἐν ὕδατι, τὸ τί λογίσασθαι οὐκ οἶδα. Εἶτα ὡς ταῦτα ἔλεγεν, περιδεδυμένος ὁ δεσμοφύλαξ θεωρεῖ τὰς θύρας τῆς φυλακῆς ἀνεψιγμένας, καὶ φῶς μέγα ἐν τῷ δεσμητηρίῳ, καὶ ἤρξατο κράζειν· Οὐαὶ μοι τῷ ἀθλίῳ, τιμὴ σὺν ἐμοί· πῶς ἢ τί ἀπολογίσουμαι περὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦτου τοῦ δυτοῦ ἐνθάδε; Καὶ παρακύψας ἔβεν τὸν ἄγιον στήχοντα καὶ ψάλλοντα, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ σὺν αὐτῷ καὶ τὸν Πλατωνικόν. Ἦν γὰρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ πεπαιδευμένος· ἐξ γὰρ χρόνους εἶχεν ἐλαυνόμενος ὑπὸ τοῦ δαίμονος. Σκεψάμενος δὲ ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ γνωρίσας τὸν υἱὸν αὐτοῦ, δρομαίως εἰσελθὼν ἐν τῇ φυλακῇ, ἔπescen παρὰ τοὺς πόδας τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, κλαίων καὶ λέγων· Ἐλέησόν με, δοῦλε τοῦ Θεοῦ, καὶ συγχώρησόν μοι ἃ ἐπραξα εἰς σέ· καὶ ἐπέβαλον ἐπὶ τοὺς δεσμούς σου τὰς χεῖράς μου. Ἀληθῶς γὰρ, κύριέ μου, τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπῃν ἐξυπηρετῶν ὁ δεσμοφύλαξ τῷ μακαρίῳ, καὶ

ΕΕ'. Μετὰ δὲ πολὺν χρόνον ἀκούσας τις χήρα τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ὁ μακάριος, καὶ δραμοῦσα ἐν τῇ φυλακῇ, παρεκάλει τὸν μακάριον κλαίονσα καὶ λέγουσα· Δοῦλε τοῦ Θεοῦ, θυγάτριόν μοι ὑπάρχει μονογενὲς, καὶ ἔστιν συγκύπτουσα ἀεὶ, καὶ μὴ ἀνανεύουσα τὸ σύνολον. Ὁ δὲ ἅγιος λέγει αὐτῇ· Τοῦτο, γύναι, τοῦ Θεοῦ μόνου ἔργον ἔστιν, τῷ δυνάμειν σῶσαι λόγῳ, ὡς καὶ ποτε τὴν συγκύπτουσαν ἀνθρώπῳ σεν γυναῖκα. Ἀπελθοῦσα δὲ ἡ γυνή, ἤγαγεν τὴν θυγατέρα αὐτῆς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου· καὶ παρεκάλει αὐτὸν, ὅπως ἐπεύξηται αὐτῇ. Ὁ δὲ κλίνας τὰ γόνατα αὐτοῦ, ἰκέτευεν τὸν Θεόν, λέγων· Κύριε ὁ Θεὸς παντοκράτωρ, ὁ μόνος ἅγιος καὶ ἀκατάληπτος, ὁ ποιὼν θαυμάσια μεγάλα, ἐπίβλεψόν ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ δούλου σου, καὶ ἴασαι τὴν παιῖδα ταύτην τῇ δυνάμει σου τῇ ἀοράτῳ καὶ πνευματικῇ δεξιᾷ, ἵνα δειχθῇ, ὅτι σὺ μόνος Θεὸς ἀληθινός, ἐσπλαγγχνος καὶ εὐχχοος τοῖς ἐπικαλουμένοις σε ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, ὅτι ἅγιος εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, ἀναστὰς καὶ κατασφραγίσας αὐτὴν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Ἀνάστα, λέγει, ἐπὶ τοὺς πόδας σου· ἡ δὲ εὐθέως καὶ παραχρῆμα ἀνορθώθη καὶ ἔστη ὕγις. Ἦ δὲ μήτηρ αὐτῆς ἐδόξασεν τὸν Θεόν, καὶ ἀπῆλθεν μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, διαφημίζουσα ἐν ὅλῃ τῇ Ἐρώμῃ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, ἃ ἐποίησεν μετ' αὐτῆς διὰ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου. Ἐλεγον οὖν αὐτῇ οἱ σύνοικοι αὐτῆς, Τίς ἴασατο τὸ θυγάτριόν σου; Ἦ δὲ ἔλεγεν· Ἐάνος τις ἐπίσκοπος Σικελός, ὃν λέγουσι κατὰ κριτον εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ἐγκέκλησται ἐν τῇ φυλακῇ.

ΕΖ'. Ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα ἐποίει πολλὰ ὁ ἅγιος ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ πολλοὺς ἐθεράπευσεν. Μετὰ δὲ χρόνον πολὺν ἤγγον ἐναυτοῦν ἕνα ἐμνησθῇ ὁ πάπας τοῦ

cusatores potius, cum sibi metuerent, rem quotidiana differchant ac procrastinabant. Declarat hoc epistola

Γρηγορίου, καὶ ἀποστείλας ἔλαγεν τὸν ἀδελφὸν Μάρκον ἐκ τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει αὐτῷ· Οἶδας, ἀδελφὲ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Γρηγόριος ὁ τῆς Ἀκραγαντίνων Ἐκκλησίας ἐνθάδε ἤχθη πρὸς ἡμᾶς δέσμιος, καὶ κέχλεισται ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τῷ σκοτεινῷ, κατηγορούμενος διὰ μοιχείαν· Ὁ δὲ ἀδελφὸς Μάρκος ἀποκριθεὶς λέγει τῷ πάπῃ· Γένοιτο ἡ μερίς μου ἐπ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ φοβερᾷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ δὲ πάπας ἀκούσας ταῦτα, ἡλλοιωθεὶς τῷ πρῶτον, καὶ λέγει αὐτῷ· Ἰδε τὴν πεμφθεῖσάν μοι ἀναφορὰν περὶ αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἐξάρχου Τιβερίου, ὃν ἔχομεν ἐν τοῖς μέρεσιν τῆς Σικελίας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς ἀναγνούς τὴν ἀναφορὰν, ὑπεμεδίωκεν, καὶ κρέας φωνῇ μεγάλῃ λέγει· Ζῇ Κύριος, δέσποτα, ἐσφάλισον αὐτὸν, ἕως οὐ βούλεσαι, ἕως οὐ σύνοδον ἱπσαναγᾶρης, καὶ πάντα φανερώσαι σοι ἔχει τὰ κατ' αὐτόν. Ἐπεὶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος Πατὴρ ἐστὶν ἐφάμιλλος τῶν σημειοφόρων τῶν μεγάλων, ὡς καὶ ὁ κινὸς ἡμῶν Πατὴρ ἐπίσταται. Λέγει ὁ πάπας τῷ μοναχῷ· Ναὶ οἶδαι, ὅτι χάρις ἦν ἐν αὐτῷ τῷ πρῶτον· ἀλλ' ἁμαρτήσας, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἡ χάρις. Ὁ δὲ ἀδελφὸς λέγει· Δέσποτα, ἔγωγε Κύριος τοῦς θυγας αὐτοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ πάπας· Εἴτα τί ποιοῦμεν περὶ αὐτοῦ, τί συμβουλευεῖς; Ὁ δὲ μοναχὸς λέγει τῷ πάπῃ· Ἀκουσόν μου, δέσποτα, καὶ δέξαι συμβουλίαν τοῦ δούλου σου. Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα αὐτὸν κρίναι ἄνευ συμβουλῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, λοιπὸν δὲ καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως. Ἀποστείλας οὖν ἐν Σικελίᾳ ἀνάγαγε τοὺς κατηγοροῦν αὐτοῦ, λοιπὸν δὲ καὶ ἦν λέγουσιν, ὅτι ἡμῶν φέροντες, γυναῖκα· καὶ ἐπὶ αὐτοὺς κατασφαλιζόμενος φέροντας, καὶ ὃν ἐψηφίσαντο ἐπίσκοπον, ὅπερ οὐκ ἐστὶν ἄξιον τοῦ γενέσθαι. Καὶ εἰ τι ὁ θεὸς δείξηται, τοῦτο ποιήσων, ὁ ἀγιώτατος ἡμῶν Πατὴρ. Ὁ δὲ πάπας ἀπεκρίνατο· Ἀγαθὴ ἡ βουλὴ σου, ἦν ἐβουλεύου, Πάτερ. Καὶ καθήσας ὁ πάπας, ἔγραψεν ἀναφορὴν τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ Ἰουστιανῷ κατὰ ἀκρίβειαν τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον, λοιπὸν δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς δύο ἐπισκό-

mus de Gregorio recordatus est, et Maroo abbas e monasterio ejus arcessito, sic eum rogavit: Nostine, frater, huc ad nos in vinculis missum esse Gregorium Ecclesiae Agrigentinae episcopum, eumque stupri delatum tenebroso in carcere detineri? Cui abbas Marcus respondens: Utinam, inquit, in tremendo illo Domini nostri Jesu Christi die eorundem cum eo partium sim! Haec pontifex maximus ut audiit, vultu expalluit, et: Age, inquit, relationem vide nobis a Tiberio missam, quem in Sicilia legatum habemus. At vero abbas, relatione perfecta, subrisit, et exclamans, dixit magna voce: Vivit Dominus, o Pater, illum habere, si vis, in custodia, dum synodum cogas; tum ille omnia tibi, quae ad se pertinent, declarabit: vir enim est veterum Patrum aemulator, eorum potissimum, qui proligiis incluserunt, quod nec communis parens noster ignorat. Cui pontifex maximus: Novi equidem, inquit, illum olim Deo clarum atque acceptum fuisse: verum in crimen prolapsus, gratia excidit. Abbas vero: Scit Dominus, inquit, o Pater, qui sint ejus. Tum pontifex maximus abbatem interrogavit, quid de eo faciendum censeret; abbas vero sic est exorsus: Praebe mihi aures, domine, et servi tui consilium proba. Judicium de eo institui, archiepiscopo Constantinopolitano et piissimo imperatore nostro inconsultis (76), omnino non licet. Mitte porro in Siciliam, qui accusatores ejus ac mulierem ipsam quacumque dicunt [LXXXIII] illum coisse, deducant, et hos simul cum episcopo, quem contra fas crearent, in custodia habeto. Tum si quid aliud tibi Deus ostenderit, id quoque, sanctissime parens noster, facito. Placuit abbatis consilium pontifici maximo, qui statim consedit, et accuratam de viri causa relationem perscripsit tam ad piissimum imperatorem (77) quam ad sanctissimum archiepiscopum Constantinopolitanum. Tum accitis binis episcopis, qui cum sancto Gregorio adfuerant synodo, eos viatico instruxit; deinde comites duos (78), viros probos, in Siciliam misit

ejus ad Maximianum episcopum Syracusarum (lib. III, n. 12): *Pridem, inquit, Fraternitati vestrae scripseram, ut eos qui adversus Gregorium episcopum Agrigentinae civitatis aliqua dixerant, ad Romanam civitatem transmittere deberetis. Quod et nunc ut instantius fieri debeat, presentibus adhortamur epistolis. Unde personas ipsas caeteraque documenta, id est gesta et petitiones, quae data sunt, festinate cum celeritate transmittite: nec moram aliquam excusationemque perquiri penitus permittimus: quatenus eis in Romanam, sicut diximus, civitatem sub celeritate transmissis, sciamus, quid auxiliante Domino de persona salubrius ejus disponere debeamus.*

(76) Quærenti mihi causam, cur Marcus abbas censuisse dicatur judicium de Gregorio nostro sine archiepiscopi Constantinopolitani et Mauriti Aug. consensu a pontifice maximo instituendum non esse, non alia afferri posse visa est, quam Gregorii ipsius inita jam apud utrumque gratia, cum nempe Constantinopoli annum et menses aliquot comminoratus est. Aliqua enim eorum habenda ratio videbatur, ne in ejus, quem amabant, periculo nullum officium suis locum fuisse queri possent. Cæte-

rum jus archiepiscopo illi nullum erat, ut in causa ejus, qui patriarchæ Romano parebat, judices mitteret, aut reum ampliaret: neque Augusti hoc sibi tribuebant, ut sine ipsorum permissu pontifices D maximi de episcopis cognoscere aut sententiam ferre non possent: nisi forte Ecclesiae in singulari eorum tutela essent, in qua num Agrigentina foret, ignoramus.

(77) Cod. 2, βασιλεῖ Ἰουστιανῷ.

(78) Dicti hac re late comites quicumque munera aliquo publico fungerentur, ut eorum munera Comitum (Greg. M. lib. I, epist. 15), quarum aliae majores, aliae minores. Nihil in Codice occurrit frequentius, uti norunt qui hæc tractant: multa etiam de his apud Pancirolium in Notitia invenies. Illud ego annotabo, nomen ipsum etiam sub novis Augustis in Occidente mansisse. Nam sic Ludovici Pius comites appellat in Capitulari 2, n. 6: *Vobis vero comitibus dicimus, vosque commune nomen, quia ad vestrum ministerium marine pertinet, ut reverentiam et honorem sanctæ Dei Ecclesiæ exhibeatis, et cum episcopis vestris concorditer vivatis, et eis adiutorium ad suum ministerium peragendum*

cum mandatis ad Tiberium legatum et ad commune et archontes ac tribunos Agrigentinos, ut accusatores episcopi Romam venire compellerent, unaque mulierculam in qua episcopus offenderet: adjecitque in litteris, no vel unus accusatorum consideraretur, utque cum his episcopus quoque discederet, quem illi creandum curaverant.

ἢ παρέπεσεν ὁ ἐπίσκοπος, γράψας τῷ λαῷ παντὶ, ἵνα μὴ διαλίπη εἰς καὶ μόνος τῶν κατηγορῶν. ἐνέγκαι δὲ σὺν αὐτοῖς καὶ ὃν ἐψηφίσαντο ποιῆσαι ἐπίσκοπον ἑαυτοῖς.

LXVII. Egressi autem sunt Roma duo comites post sanctam Pentecosten, et Siciliam ipsumque Agrigentum tenuerunt vi Idus Julias (79). Forte ibidem legatus quoque versabatur: is litteras cum accepisset legissetque, comites ter ad terram usque venerat, respondit, quæ dominus ejus præscriberet, omnia in promptu jam esse. At vero episcopi serius Constantinopolim pervenerunt. Ipso enim die appulere, quo exaltatæ Crucis solemnia celebrabantur. Ut epistolæ ab his traditæ sunt, altera [LXXXIV] nempe piissimo imperatori, altera sanctissimo archiepiscopo Constantinopolitano, utque suam utroque legit, et quæ perscripta erant cognovit, ambo vicem sancti viri graviter doluerunt, quod tandiu carceris angustias toleraret: nec tamen animum inducere potuerunt, ut vera putarent, quæ de sancto beatoque Gregorio a pontifice maximo referebantur. Paucis post diebus, imperator episcopos cum mandatis redire jussit, quibus Marcianum spatharium suum comitem dedit. Eodem modo archiepiscopus cum accessivisset episcopum Ancyrae, episcopum Cyzici et episcopum Corinthi (80), eos Romam legavit, et Constantinum diaconum chartophylacem cum iis proficisci voluit: qui omnes idem navigium cum Marciano conscenderunt. Hæc autem ipsis mandata piissimus imperator dedit: Pergrate, Patres sancti, ac synodum quam sanctissimus Pater pontifex maximus vocavit, celebrate, communis Patris nostri, qui urbem hanc Deo charam regit, nomine convenientes. In eo consensu Deum metuentes omnia ad judicium revocate; de muliere

Α πους τοὺς προδόντας ἐν τῇ συνόδῳ ἅμα τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ, δούς αὐτοῖς τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν ἐφόδια, πάλιν δὲ δύο κόμητάς τινας χρησίμους ἀπέστειλεν ἐν Σικελίᾳ μετὰ κελεύσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἑξαρχὸν Τιβέριον Σικελίας, καὶ πρὸς τὸ κοινὸν παντὸς τοῦ λαοῦ, ἀρχοντάς τε καὶ τριβούνους, τοῦ ἀγαγεῖν τοὺς κατηγοροῦς τοῦ ἐπισκόπου ἐν Ῥώμῃ, καὶ τὸ γύνασθαι, ἐν ἐπίσκοπον ἑαυτοῖς.

ΕΖ'. Ἐξῆλθον δὲ οἱ κόμητες ἀπὸ Ῥώμης μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν, καὶ κατέλαβον ἐν Σικελίᾳ τῇ δεκάτῃ τοῦ Ἰουλίου μηνὸς ἐν τῇ Ἀκραγαντίνῳ πόλει. Κατὰ συγκυρίαν δὲ εὐρέθη καὶ ὁ ἑξαρχος ἐν τοῖς ἐκεῖσε. Δεξάμενος οὖν τὴν κέλευσιν, καὶ ἀγνοοῦς ὁ ἑξαρχος, καὶ προσκυνήσας τρίτον ἐπὶ τὴν γῆν τοὺς δύο κόμητας, εἶπεν· Γέγονεν, ὡς ἐπέταξεν ὁ κύριός μου, πάντα. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐχρόνισαν τοῦ φθάσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει· κατήντησαν δὲ τῇ Ὑψώσει τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ ἐπέδωκαν ἀμφοτέρας τὰς ἀναφοράς, τῷ τε εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, καὶ τῷ ἁγιοτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀναγνόντες δὲ τὰς ἀναφοράς, ὃ τε εὐσεβεστάτος βασιλεὺς, καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, καὶ γνόντες τὴν δύναμιν τῶν ἐν αὐταῖς γεγραμμένων, ἐλυπήθησαν σφόδρα ἀμφοτέροι περὶ τοῦ ἁγίου, ὅτι τοσούτον χρόνον ἐγκεκλεισθαι τῇ φυλακῇ. Οὐδ' ὅλως δὲ τοῦτο ἡδυνάτησαν πιστεύσαι τὰ παρὰ τοῦ πάπα αὐτοῖς ἀνεχθέντα περὶ τοῦ ἁγίου καὶ μακαρίου Γρηγορίου. Μεθ' ἡμέρας δὲ τινας ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς ἀποστέλλαι τοὺς ἐπισκόπους μετὰ κελεύσεως, ἀποστείλας μετ' αὐτοῖς καὶ Μαρκιανὸν τὸν σπαθάριον αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος προσκαλεσάμενος τὸν ἐπίσκοπον Ἀγκύρας καὶ τὸν ἐπίσκοπον Κυζίκου καὶ τὸν ἐπίσκοπον Κορίνθου, ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἐν Ῥώμῃ· σὺν τούτοις δὲ καὶ τὸν χαρτοφύλακα Κωνσταντίνον τὸν διάκονον, καὶ συναθροισθέντες ἅπαντες ἐν τῷ πλοίῳ, οἱ τε ἐπίσκοποι καὶ ὁ Μαρκιανός· καὶ ἐντεταλτο αὐτοῖς ὁ εὐσεβεστάτος βασιλεὺς λέγων· Ἀπέλθατε, Πάτρες ἅγιοι, καὶ κροτήσατε σύνοδον ἁγίαν κελεύσει τοῦ ἁγιοτάτου πάπα, καὶ τούτου τοῦ κοινοῦ ἡμῶν

præbeatis, et ut vos ipsi in ministeriis vestris pacem et justitiam faciatis, etc. Fortasse autem qui semel munere publico functi fuissent, etiam post curationem comites audiebant, honoris ergo: atque ex horum numero erant hi duo, qui in Siciliam missi sunt.

De legati nomine dixi superius: verum addubitare licet, num Petrus hypodiaconus in Sicilia etiam tum esset: inde enim eum evocaverat Gregorius Magnus, ac se cupere significaverat, ut Romam se circa Idus Septembris conferret, anno scilicet 592: *Stude, si Deo placuerit, ut in hanc urbem ante natalem beati Cypriani transeas: ne ex signo, quod diebus istis mari semper imminet, quod absit, aliquid periculum possit evenire* (lib. II, epist. 52). Illud certe exploratum est, hoc ipso anno quo comites in Sicilia accepisse dicitur, litteras ei a Gregorio Magno missas cum inscriptione *Petro subdiacono Campaniæ* (lib. III, epist. 40): quæ cum scriptæ fuerint indictione 11, ante Augustum ejus anni Sicilia decessisse putandus est: si quidem utrumque tueri velimus, eundem eodem anno et in Sicilia et in Campania fuisse. Serius autem Pe-

trum Sicilia decessisse, quam Gregorius optarat, mirari non debemus: erat enim natura segnis ac lentus: qua eum de re Gregorius non semel festive perstrinxit. (Lib. I, epist. 32; lib. III, epist. I et 40 etc.)

(79) Deviam iter nec festinatum fecisse comites dicendi sunt, qui tam sero in Siciliam pervenerint. Pascha enim eo anno, qui fuit 593, actum est IV Kal. April. Atque adeo profectiois dies fuit post XVI Kal. Junias, quo die Pentecoste erat. Itaque quinquagesimo quinto itinere die appulerunt.

(80) Quid hic facit episcopus Corinthi? nullum ea tempestate jus in eum erat archiepiscopo Constantinopolitano: parebat enim patriarchæ Romano. ut Gregorii Magni epistolæ ostendunt (lib. I, epist. 27; lib. III, epist. 59; lib. V, epist. 52 et 57): pro Κορίνθου scripserat fortasse suspicati, extulerunt Κορίνθου, quod deinde cæteri receperunt. Porro Cius oppidum Bithyniæ erat, nec adeo procul a Cyzico, non inde citius, quam Constantinio episcopus evocari posset. Theognius, Cii episcopus, sextæ synodo interfuit.

Πατὴρ τῆς ἐνταῦθα θεοσκεπάστου ἡμῶν πόλεως. Καὶ καθήσαντες, μετὰ φόβου Θεοῦ ἀνακρίναντες πάντα, καὶ τὸ γύναιον καὶ τοὺς κατηγόρους, καὶ μὴ κατὰ πρόσωπόν τι πράττει, ἀλλ' ὡς αὐτὴ ἡ δύναμις τῆς ἀληθείας ἔγκειται, οὕτως διοικήσατε· καὶ οἱ μὲν συκοφαντῶσι τὸν ἄνδρα, ὅσοι ὑποπέσωσιν λαϊκοί, τῷ φιλευσεβεῖ ἡμῶν νόμῳ παράδοτε· ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἀποστέλλομεν τὸν σπαθάριον ἡμῶν· ὅσοι δὲ κληρικοὶ ὑποπέσωσι, τῷ θεῷ καὶ ἱερῷ κανόνι ἀποδίδοσθε· παρεγγυάσατε αὐτοὺς τοῦ ἀναγαγεῖν τὸν ἄνδρα πρὸς αὐτόν.

ΕΒ'. Ἐξεληθόντες δὲ ἀμφότεροι ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως οἱ τε ἐπίσκοποι καὶ ὁ σπαθάριος ἀπὸ προσώπου τοῦ βασιλέως, κατέλαβον τὴν Ῥώμην, ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαοκτώ· συνέβη δὲ τῷ Μαρκιανῷ ἀρβῶσι σῆσαι ἀρβῶστίαν δεινὴν καὶ βαρεῖαν. Ἐγένοντο δὲ ἐν λύπῃ πολλῇ οἱ ἐπίσκοποι καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτοῖς. Μετὰ δὲ ἀνάγκης πολλῆς εἰσῆλθον ἐν Ῥώμῃ· ἦσαν δὲ πάντες λυπούμενοι περὶ τοῦ Μαρκιανοῦ. Μετὰ δὲ ἡμέρας δέκα ἡμέλλεν τελευτᾶν· καὶ περὶ ἡλίου δυσμᾶς ἰδοὺ γυνή, ἥς τὸ θυγάτριον ἰάσατο ὁ ἅγιος Γρηγόριος, διερχομένη ἤκουσεν ὁδοιπορῶντων καὶ θρησκόντων τὸν Μαρκιανόν. Ἡ δὲ γυνὴ ἐπυθάνετο κατ' αὐτῶν τίνος ἔνεκεν κόπτεται τὰ παιδάρια. Ἀποκριθεὶς δὲ εἰς ἐξ αὐτῶν λέγει αὐτῇ· Ἄμμα, ὁ κύριος ἡμῶν· εἰς τὴν ἐσχάτην πνοὴν ἔστιν, καὶ τοῦτον θρησκούμεν. Λέγει αὐτοῖς ἡ γυνὴ· Βαστάσατε αὐτὸν μετὰ τῆς κλίνης, καὶ ἀκολουθήσατέ μοι, καὶ ὡς ὑμῖν ὑποδείξω ἄνδρα ἅγιον, ὃς ἰάσεται τὸν κύριον ὑμῶν. Καὶ ὡς ἐν τῷ μεταξύ ἐσχότασεν, καὶ ἐγένετο ἑπείρα βαθεῖα, ἥ δὲ γυνὴ ἀνάγκασεν αὐτοὺς βαστάσαι τὴν κλίνην σὺν τοῦ ἀνδρός καὶ μετ' αὐτῆς ἀπελθεῖν. Οἱ δὲ ἀνελθόντες ἐν τῷ οἴκῳ περιέδησαν αὐτόν· αὐτὸς δὲ ἦν ὀλοφυρμένος τῷ πυρετῷ, καὶ οὐκ οἶδε, τὸ τί αὐτῷ ἐποιοῦν οἱ παῖδες αὐτοῦ. Βαστάσαντες δὲ αὐτόν τὰ παιδάρια, ἤγαγον εἰς τὴν φυλακὴν, ἡνάτην ὁ μακάριος Γρηγόριος. Καὶ εἰσαγαγόντες αὐτὸν ἐνδόν τῆς φυλακῆς, ἰδὼν αὐτόν ὁ μακάριος ἀδημονῶντα, ἐκλαυσεν ἐπ' αὐτῷ, ἕως οὐκ ἦν αὐτῷ ἰσχύς· καὶ φωνήσας αὐτόν ἅπαξ καὶ δις, οὐδὲν αὐτῷ ἀπακριθῆναι ἔσχευεν, οὐδὲ ἐπέγνω αὐτόν ἐκ πολλῆς συνοχῆς, ἥς συνείχετο. Ὁ δὲ μακάριος προσελθὼν ἐπέθηκεν αὐτῷ τὴν χεῖρα, δοὺς αὐτῷ τὰς ἐξέθους εὐχάς. Καὶ μετ' ὀλίγον ἡσύχασεν ὁ Μαρκιανός καὶ ἀφύπνωσεν· ἦν γὰρ ἔχων ἡμέρας εἴκοσι πέντε μὴδ' ὅμως κοιμηθῆναι δυνάμεν. Προσελθόντες δὲ οἱ παῖδες αὐτοῦ, πίπτοντες παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, κλαίοντες καὶ λέγοντες· Ἐλέησον ἡμᾶς, δοῦλε τοῦ Θεοῦ, καὶ εὖξαι ὑπὲρ τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σοῦ ἡγαπημένου φίλου. Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς· Τέκνα μου, τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω καὶ εἰς αὐτόν καὶ εἰς ἡμᾶς. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον προσῆλθον τὰ παιδάρια, καὶ κρατήσαντες αὐτόν, ἰδοὺ οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ πυρετός, καὶ ἐδύσαζον τὸν Θεόν. Ὁ δὲ ἅγιος Γρηγόριος

(81) In Moschi *Prato* non semel occurrit huiusmodi formula in feminis appellandis, iis etiam, quæ procul a monasteriis vitam degerent. Δηγήσατο δὲ ἡμῖν ἡ αὐτὴ Ἄμμος Δαμιανὴ καὶ τοῦτο. *Narravit autem nobis eadem Mater Damiana etiam*

A deque accusatoribus sic cognoscite, ut non rerum speciem, sed veritatem ipsam secuti videamini. Ac de viri calumniatoribus, qui convicti fuerint, si laici sint, sacris legibus nostris subesse cogite; nam hac de causa spatharium nostrum mittimus: si clerici, eam subire pœnam iubete, quam Ecclesiæ canones præscripserunt. Postremum e mandatis ejus fuit, ut sanctum virum ad eum deducerent.

LXVIII. Jam vero dimissi ab imperatore et episcopi et spatharius, Constantinopoli simul omnes solverunt. At cum secunda usi navigatione, ab urbe Roma non plus abessent quam stadia decem octo, Marcianus in gravem admodum ac periculosum incidit morbum. Cujus rei causa tam episcopi quam cæteri omnes, quos secum habebant, magno dolore affecti sunt. Ægre demum in urbem ingressi, Marciani vicem omnes dolere pergebant. Ille vero post decem dies in ultimum vitæ discrimen venit. Verum sub solis occasum, ecce mulier, ejus filiam sanctus Gregorius sanaverat, planetum eorum, qui Marcianum lamentabantur, pertransiens audivit: Quare interrogavit, cujus causa pueri lugerent? Quorum unus sic illi respondit: Herus noster, o bona mater (81), animam agit: hunc nos ploramus. Illa vero omnes [LXXXV] compellans, Quin eum, ait, cum lectulo suo tollite, ac me sequimini: vobis ego virum sanctum demonstrabo, qui herum vestrum sanabit. Interea cum tenebræ jam essent, coegit eos mulier viri lectum tollere ac secum abire: itaque domum ingressi, Marcianum obligaverunt, qui cum febri æstualet, minime sensit, quid sibi pueri facerent. Tum succollantes herum usque ad carcerem gestaverunt, in quo beatus Gregorius degebat. Ut vero, iis in carcerem ingressis, vidit beatus vir Marcianum morbo doloribusque confectum, tenere lacrymas non potuit, ac flebiliter lamentatus est: deinde inclamavit eum semel ac bis: qui tamen nec respondere illi quidquam potuit, nec ipsum, vi morbi quo angebatur, externatus, agnovit. Ergo accedens magis beatus vir manum illi imposuit, et consuetas addidit preces. Non multo post quiescere Marcianus atque obdormire cœpit, cum jam vicesimus quintus dies esset, ex quo somnus eum omnino reliquerat. Servi vero illius ad sanctum virum conversi, procidunt ad pedes ejus, ac flentes: Miserere, inquit, nostri, o Dei serve, et adhibe preces pro hero nostro, eodemque amico tibi charissimo. Quibus ille: Filii, inquit, mei, de eo deque nobis quod Dominus statuit, id fiat. Circa mediam noctem accessere iterum pueri, cumque herum tetigissent, sine febri eum esse sentiunt:

hoc (apud Cotel. *M. Eccl. Gr.* t. II, p. 405): cujus Damianæ filius paulo post (p. 407) appellatur Athenogenes Petrarum episcopus. Τοῦ υἱοῦ τῆς Ἄμμος Δαμιανῆς.

quæ res illos ad laudes Deo reddendas excitavit. Eos autem sanctus Gregorius admonuit, ut herum suum quiescere sinerent : ipse noctem reliquam insomnis transegit Deo supplicans, ut ægrum sanitati restitueret, atque in his precibus usque ad auroram perseveravit. Subinde matutina psalmodia inchoata, sub finem quinquagesimi psalmi, dum sanctus vir ihus (82) adoleret (83), exsiliit e lecto Marcianus, ac beatum virum contemplatus agnovit : itaque accurrens ac pedes ejus complexus, osculum his dedit, ipsumque adorans ait : Ago Deo gratias per te, Pater sancte, qui tuis precibus exoratus me valetudine donare dignatus est. Mansit vero apud eum Marcianus cum pueris suis, ac psalmos simul cecinere, et Servatori omnium Deo laudes tribuerunt. [LXXVI] His peractis cum assedis-
sent, et Marcianus miraretur, quod sanctus vir tam tenebroso in loco conclusus fuisset, rogare eum Gregorius sic cœpit : Quomodo te habes, Domine Marciane Christi serve? qui nostra causa tantum itineris susceperis cum sanctissimis episcopis ob crimina mea tecum laborantibus. Cui ille : Bene, o Deo charè, ex hac hora per tuas preces.

LXIX. At vero Orientis episcopi, qui cum Marciano venerant, simul atque experrecti fuere, domum, in qua spatharius decumbebat, adierunt : quo non invento, faciem sibi tundere cœperunt, et Heu clamare, quid factum est qui nobiscum huc venit? Quam excusationem domino nostro imperatori afferemus, qui virum hunc unice amabat? Ecce vero servorum unus e carcere veniebat, qui sic episcopos affatus est : Ne vos mœrori dedatis, domini mei; herus quippe meus, divino munere per pias preces sancti illius episcopi hospitii hic in custodiam traditi, cujus causam vos huc judicatum venistis, sanitatem recepit, et cum ipso in carcere est, nec ab eo sejungi vult. His auditis, et gratis Deo actis celeriter puerum sequuntur episcopi atque ad carcerem veniunt. Ut pedem intulere, sanctum Gregorium inveniunt, et cum pueris Marcianum, qui modo animam agebat, incolumem. Contemplati vero Gregorium, agnoverunt, et ad pedes ejus statim provoluti, sic eum compellarunt : Vere tu Domino acceptus es, quandoquidem Domini nostri Jesu Christi gratia et sancti Spiritus ope, insanabiles morbos curare potes. Quibus ille : Salvete et vos, inquit, Domino propitio, omnes, o catholicæ, quam Deus unam amat, Ecclesiæ columnæ atque bases. Quorum tantum molestiarum nostra causa suscepistis? Nobis quidem, o domini, satis erat judicium ejus,

(82) Præter sacrificii tempus, thuris adolendi consuetudinem obtinuisse etiam dum psalmodia perageretur, indicat quoque Cyrillus Scythopolitanus in Vita Sabæ (n. 43, Apud Cotel. t. III) : Καὶ γνοὺς πόθεν ὁ τῆς ψαλμωδίας ἦχος, ἐξυπνίζει τὸν κανονάρχην, καὶ ποιεῖ αὐτὸν κρούσαι· καὶ ἀπέρχεται μετὰ θυμιάματος.... Et intelligens unde oriretur psalmodiæ sonus, canonarcham exaspergfacit, ac pulse jubet; tum abit cum suffimento. Quin et Latinorum ritus hic fuit, quanquam rarius quam apud

ἡμῶν. Πᾶσαν δὲ τὴν νύκτα αὐπνος διέτλει προσευχόμενος τῷ Θεῷ, ὅπως αὐτὸν ἰάσεται· ταῦτα δὲ ἐποίησεν ἕως ἡρθρου. Ἀρξάμενοι δὲ τοῦ ἐωθινοῦ δρθρου, καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ πεντηχοστοῦ, θυμιάζοντες τοῦ ἁγίου, ἀπεπῆδησεν ἀπὸ τῆς κλίνης, καὶ κατανοήσας τὸν μακάριον ὁ Μαρκιανὸς ἐπέγνω αὐτὸν· καὶ δραμὼν ἐκράτησεν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ καταφιλῶν αὐτοὺς καὶ λέγων· Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ σοῦ, Πάτερ ἅγιε, ὁ καταξιώσας με διὰ τῶν εὐχῶν σου τυχεῖν ῥώσεως. Ἔστη δὲ σὺν αὐτῷ ὁ Μαρκιανὸς ἅμα τῶν παιδαρίων αὐτοῦ, ψάλλοντες ἅμα καὶ εὐχαριστοῦντες τῷ Σωτῆρι τῶν ὧων Θεῷ. Γενομένης δὲ ἀπολύσεως ἐκαθέσθυσαν. Καὶ ἐθαύμασεν ὁ Μαρκιανὸς, ἐν πολὺν τόπῳ σκοτινῷ ἦν κεκλεισμένος ὁ ἅγιος. Εἴτα λέγει τῷ Μαρκιανῷ ὁ ἅγιος· Πῶς ἔχεις, κύριε Μαρκιανὲ, δοῦλε Χριστοῦ; ὁ δὲ ἡμᾶς τοσοῦτον μῆκος ὁδοῦ διανύσας ἅμα τῶν ἀγιοτάτων ἐπισκόπων τῶν σὺν σοὶ διὰ τὰς ἐμὰς ἀμαρτίας κοπιᾶσαντες. Λέγει αὐτῷ ὁ Μαρκιανὸς· Καλῶς ἀπὸ τοῦ νῦν, ἅγιε τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν εὐχῶν σου.

ΞΘ'. Ἀναστάντες οὖν οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοποι, οἱ παραγενόμενοι μετὰ τοῦ Μαρκιανοῦ, ἀπῆλθον ἐν τῷ ὀκτῷ, ἐν ᾧ ἦν ὁ σπαθάριος· καὶ μὴ εὐρόντες αὐτὸν, ἤρξαντο τύπτειν τὰ πρόσωπα αὐτῶν λέγοντες· Τί γέγονεν ἡμῖν, ποῦ ὁ σὺν ἡμῖν κατελθὼν; τί ἀπολογισμέα τῷ κυρίῳ ἡμῶν τῷ βασιλεῖ περὶ τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ὄντος αὐτοῦ ἀγαπητοῦ; Καὶ ἰδοὺ εἰς τῶν παιδαρίων παρεγένετο ἐκ τῆς φυλακῆς, καὶ ἀποκριθεὶς λέγει τοῖς ἐπισκόποις· Μὴ λυπηθῆτε, κύριοί μου, ὅτι διὰ τοῦ Θεοῦ ὁ κύριός μου διὰ τῶν ἁγίων εὐχῶν τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου ἐκείνου τοῦ ὄντος ἐν τῇ φυλακῇ τοῦ ἔξενου, δι' ὃν παρεγένεσθε ἐνταῦθα τοῦ κρίναι αὐτὸν, ὅγχις γέγονεν, καὶ σὺν αὐτῷ μένει ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ οὐ βούλεται ἔλσαι αὐτόν. Ταῦτα δὲ ἀκούσαντες οἱ ἐπίσκοποι εὐχαρίστησαν τῷ Θεῷ· καὶ διαδραμόντες σὺν τῷ παιδαρίῳ, ἦλθον ἕως τῆς φυλακῆς· καὶ εἰσελθόντες ἐν τῇ φυλακῇ εὗρον τὸν ἅγιον Γρηγόριον καὶ τὸν Μαρκιανὸν σὺν τῶν παιδαρίων αὐτοῦ, καὶ τὸν ποτὲ δαιμονιζόμενον ἰαθέντα. Καὶ ἰδόντες ἐπέγνωσαν αὐτόν, καὶ δραμόντες ἔπασον παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγοντες αὐτῷ· Εὐλογημένος εἰ σὺ τῷ Κυρίῳ, ὅτι διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεραπεύειν δυνάμενος πάθη ἀνίατα. Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀπεκρίνατο· Χαίρετε καὶ ὑμεῖς; ἐν Κυρίῳ πάντες; οἱ σὺλλοι καὶ ἐδραῖωμα τῆς καθολικῆς καὶ μόνης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Τί ἐσχύθητε πρὸς

Græcos usurpatus. Liber Pontificalis in Stephano V (n. 10); hæc habet : Cum in basilica beati Petri apostolorum principis, ubi sacro ipse corpore requiescit, cerneret nocturnis laudibus vix semel thymimatis incensum offerri, instituit, ut per singulas lectiones et responsoria adoleatur. Porro Stephanus pontificatum maximum cepit anno 885, ai ritus ille jamdiu aliquatenus in usu erat.

(83) Cod. 4, θαυμάζοντος τοῦ ἁγίου.

τὴν ἡμετέραν μετριότητα; ἡμῖν, δεσπόται, ἤρκει A καὶ ἡ κρίσις τοῦ κυρίου μου τοῦ τὸν ἀποστολικὸν ἐπὶχόντος θρόνον, ἡ δικαιοῦντος, ἡ κατακρίνοντός με. Ἀποκριθέντες δὲ οἱ ἐπίσκοποι, εἶπον· Γένοιτο ἡμῖν ἐν σοὶ κατακριθῆναι ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, Πάτερ ἅγιε. Ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ἀπεκρίνατο· Συγχωρεῖσάτέ μοι, Πάτρες ἅγιοι, τῷ ἀμαρτωλῷ. Ταῦτα δὲ αὐτῶν εἰπόντων, ἐκαθέσθησαν, καὶ ἐθαύμασαν καὶ αὐτοὶ τὸν δεινὸν τόπον ἐκείνον τοῦ δεσμοτηρίου, καὶ εἶπον· Πόσος χρόνος ἐστίν, ἀφ' οὗ ἐνθάδε ἐδεσιμύθη, δέσποτα; Ὁ δὲ εἶπεν· Διετὴ χρόνον ἐνταῦθα ἐπληρώσαμεν καὶ τέσσαρας μῆνας. Οἱ δὲ ἡγανάκτησαν κατὰ τοῦ πάπα, ὅτι τοσούτον χρόνον οὐκ ἐπεσκέψατο τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ πάλιν ἡβουλήθη τὸ ἀσφαλὲς περὶ αὐτοῦ ἐρευνῆσαι. Ἡβουλήθησαν δὲ οἱ ἐπίσκοποι καὶ ὁ Μαρκιανὸς ἐκβάλλαι αὐτὸν ἐκ τῆς φυλακῆς. Ὁ δὲ οὐκ ἠνέσχετο ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' εἶπεν αὐτοῖς· Ἔως οὗ καταλάβωσιν οἱ κατήγοροί μου, καὶ ἴητε τὰ κατ' ἐμὲ, πῶς δυνατόν ἐστιν ἐξελεῖν, πάλιν δὲ καὶ ἄνευ ἐπιτροπῆς τοῦ πάπα;

Ο'. Ἀπῆλθον δὲ πάντες εἰς τὸν πάπαν, καὶ διηγῆσθαι αὐτῷ ὁ Μαρκιανὸς, τὸ πῶς αὐτὴν παραχρῆμα ἴασατο ὁ μακάριος, αὐτοῦ μὴ εἰδότες· τὸ πῶς ἀπῆλθεν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ βασταζόμενος ἐν τῇ κλίνῃ· καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα τῶν παιδαρίων αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ· Εἰπέ τὸ πῶς ἐμοὶ ἐξηγήσω περὶ τῆς γυναικός. Τὸ δὲ παιδάριον διηγῆσθαι τὸ πῶς αὐτίς ἡ γυνὴ ἐλάλησεν, καὶ ἡκολούθησαν αὐτῇ ἕως τοῦ δεσμοτηρίου, καὶ ἐπέθιχεν αὐτῷ τὰς χεῖρας· καὶ ὁ μὴ ὑπνώσας πέντε καὶ εἴκοσι ἡμέρας, ἀπέφυγεν ἡ βαρεῖα νόσος, ἣν εἶχεν. Καὶ ταῦτα ἀκούσας ὁ πάπας καὶ ἐν ἐκτάσει γενόμενος, συνέπεσεν τῇ καρδίᾳ ἀκούσας τὰ παράδοξα τὰ παρὰ τοῦ ἀνδρός γενόμενα· πῶς γὰρ ἡ πόλις σέβοντο αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν ἁγίων. Κατὰ δὲ τὰς ἡμέρας ἐκείνας· εἰσῆλθον ξύλα διὰ τοῦ πηλαμοῦ τὸν ἀριθμὸν δέκα πάνυ ὠραῖα σφόδρα, ὀρεῶντα ἀποκομισθῆναι εἰς τοὺς ἁγίους καὶ σεβασίλους οἴκους τῶν ἁγίων καὶ κορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Ἀνῆλθον δὲ τὰ ξύλα ἕως μέσον τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἐρρίζωσαν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ ὡς περ τινὸς σιδήρου ἡ μολύβδου αὐτὰ ἐδραϊώσαντος, ἐκράτησαν ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου, καὶ ἕως τοῦ μέρους ἐκείνου, ὥστε μὴ δύνασθαι τὰ πλοῖα εἰσέρχεσθαι, μήτε ἐξέρχεσθαι. Καὶ θλίψις πολλὴ ἦν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐνεκὸν τούτου· πολλὰ γὰρ κατῆλθον ἅμα τῷ πάπᾳ D μετὰ λιτῆς, καὶ οὐκ ἔχουσιν κινῆσαι αὐτά. Ἐλεγον δὲ οἱ τῆς πόλεως, Δεῦτε παρακαλέσωμεν τὸν ἄνδρα τούτον τὸν δίκαιον, ἵνα διὰ τῆς εὐχῆς αὐτοῦ δυναθῶ-

A qui apostolicum hic obtinet thronum, sive ille absolutorius me esset, sive damnaturus. Cumque episcopi respondissent optare se, ut in iudicii die parem, atque ipse, sententiam subirent, hic contra rogasset, ut sibi homini scelesto ignoscerent, una omnes consederunt. Tum illi, carceris ejus squalore non parum commoti, interrogarunt, quandiu ibidem in vinculis fuisset? quibus Gregorius, Biennium, inquit, et menses quatuor hic implevimus. Illi vero indignari, quod pontifex maximus tam pium hominem tandiu neglexisset, nec de perscrutanda veritate quidquam laborasset. Cum autem et episcopi et Marcianus ipsum e carcere elucere statuissent, non tulit (84) Gregorius, eosque sic allocutus est: Num par est, antequam accusatores mei advenerint, et causa vobis mea cognita sit, me hinc exire, præsertim cum pontificis maximi permissu caream?

[LXXXVII] LXX. Omnes igitur pontificem maximum adierunt: cui Marcianus exposuit, quo pacto ipse a beato viro, cum nihil nosset, extemplo sanatus esset: utque in carcerem suo in lectulo delatus venisset. Vocatoque uno e servis, narrare jussit, quæ ipsi de muliere retulerat. Qui exposuit, quomodo eos mulier allocuta esset, eamque ipsi usque ad carcerem essent sententi: utque manibus ei a beato viro impositis, post viginti quinque dierum vigiliam, gravis ille, quo premebatur, morbus Marcianum reliquisset. At pontifex maximus his auditis obstupefactus animo concidit, tanta scilicet prodigia reputans a viro patrata, ob quæ jam urbs tota in sanctorum virorum numero eum habebat. Per eos autem dies flumine advectæ sunt trabes numero decem pulcherrima specie (85), quæ inferendæ erant in veneranda templa sanctorum principum apostolorum Petri et Pauli. I hæ trabes cum medium iter diu tenuissent, quodam in loco hæserunt, ac velut ferro aut plumbo deprimerentur, hinc inde ripam utramque tenere, ut, aditu intercluso, neque ingredi neque egredi navigia possent. Cujus rei causa non mediocris Romæ consternatio erat. Nam sæpe quidem supplicatione instituta cum pontifice maximo processerant, sed trabes commovere non poterant. Aiebant vero cives: Quidni advocemus virum hunc justum, ut ad ejus preces dimoveri trabes istæ possint? Nec mi-

(84) Cod. 2, ὁ δὲ οὐκ ἐβουλήθη ὑπ' αὐτῶν.

(85) Quicquid de trabium harum prodigio, quod infra Leonitius narrat, sciendum sit, adnotare hic juvat, mentionem de his esse in epistolis Gregorii Magni. Sic enim ad Arozum ducem Beneventanorum scripsit (lib. xii, epist. 21): *Indicamus autem propter Ecclesias beatorum Petri et Pauli aliquantas nobis trabes necessarias esse: et ideo Savino subdiacono nostro injunximus de partibus Brutiorum aliquantas incidere, et usque ad mare in locum aptum trahere debeat*. Kursium Gregorio cuidam ex præfecto (ibid. epist. 21): *Et ideo quia in prædictis Ecclesiis trabes omnino sunt necessariae, atque Savino sub-*

diacono, ut interim usque ad viginti incidere festinet, et ad mare trahere debeat, injunximus; paterno salutantes affectu petimus, ut gloria vestra de possessionibus, quas illic in emphyteosim habet, hac in re homines cum votis suis faciat præbere solatia. Deum et a Stephano episcopo eundem opem petit (ibid. epist. 23): enimvero tres hæ epistolæ in libro duodecimo leguntur, qui præfert indictionem 5, atque adeo ad annum Gregoriani pontificatus duodecimum spectare videntur: sed tamen nullam habent temporis illius notam: ut, quemadmodum tot aliæ a Maurinis loco motæ sunt, sic istæ etiam in annum 2 transferendæ videantur.

nus ob eandem rem pontifex maximus angebatur, A et cum Orientis episcopis de ea sermonem habuerat : quippe qui sancti Spiritus gratia ornati erant. Nec parum ipsi etiam narratione audita mirabantur. Cæterum non multo post comites, quos pontifex maximus in Siciliam miserat, redierunt, episcopi accusatoribus puellæque deductis. Cum his vero venire et duo urbis tribuni et archidiaconus et diaconi Erasmus ac Philadelphus et de plebe urbana multi.

LXXI. Horum adventu cognito, pontifex maximus episcopos Orientis et Marcianum arcessit, qui apud beatum Gregorium assidue in carcere versabantur, ubi et Marcus abbas aderat. [LXXXVIII] Ut ad pontificem maximum venire, eosque ille certiores fecit, Gregorii episcopi accusatores venisse; respondent, se quoque de illorum adventu ab aliis accepisse. Pervenerant autem ipso Parasceves die. Tum hæc addidere : Episcopos omnes congregari jube, ac, si Deo placet, diem his alterum e Paschalibus præscribere (86), quo nempe consideramus, et de hominis causa deliberemus. Subjecit vero abbas Marcus : Væ accusatoribus illis et in hac vita, et in futura. Cui pontifex maximus : Pace, inquit, tua dixerim, tu hoc solus affirmas, Pater. At episcopi et Marcianus : Quin, domine, responderunt, hoc scias, et nos sex et urbem hanc totam de viro præclare sentire : ut nobis admirationi sit, unum te hic esse, qui illi adversetur. Itaque exiere e conspectu pontificis maximi conturbato animo, inter se questi, pontificem maximum invidentia raptum, vera, quæ afferrentur, de viro testimonia non recipere. Ille vero episcopos omnes finitimos (87) convocavit : et accusatores summa diligentia custodiri jussit (88).

LXXII. At tribuni ac diaconi cæterique e Sicilia

(86) Pascha hoc anno, qui fuit 594, actum est in Idus Apriles. Cum autem episcopi synodum τῇ δευτέρᾳ cogi posse dicunt, indicari visus est dies primus post Pascha, sive, ut nos quoque appellamus, feria secunda, quæ proxima esset. Id Iacónico quidem more dictum, sed non obscure, quod hujusmodi formulæ familiares essent.

(87) Concilium a Gregorio Magno indictum, ut de Gregorii nostri causa cognosceret, mirari non debemus : hoc idem majores fecerant, hoc ipse faciendum ducebat, cum episcopi nomen delatum erat. Cum exarchus Italiæ Blandum episcopum Hortensem Ravennæ detineret, sic ad eum scripserat anno 1 pontificatus sui (lib. 1, epist. 33) : *Et rursus, quia non credimus, quod cum Excellentia Vestra, nisi pro aliqua probabilis excessus causa tenerit, oportet, ut habita synodo palam fiat, si quod in eum crimen intenditur.* Quin etiam, quadriennio post, ipsam Joannis presbyteri Chalcedonensis causam in synodo agi voluit : de quo Narsi comiti scripsit (lib. vi, epist. 14) : *De Joanne vero presbytero cognoscite, quia illius causa per synodum decisa est, in qua aperte cognovi, quia ejus adversarii eum facere hæreticum voluerunt, et diu conati sunt, sed minime potuerunt.* Similia item Joanni episcopo

σιν ἐλκουσθῆναι τὰ ξύλα ταῦτα. Ἦν δὲ καὶ ὁ πάπας ταλανίζων ἑαυτὸν περὶ τούτου· καὶ διηγούμενος τοῖς ἐπισκόποις τῆς Ἀνατολῆς· ἦσαν γὰρ καὶ αὐτοὶ χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡξιωμένοι, ἐθαύμαζον τε καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῷ διηγῆματι τοῦ πάπα. Μετὰ οὖν ὀλίγον χρόνον, κατέλαβον καὶ οἱ κόμητες, οὓς ἀπέστειλεν ὁ πάπας ἐν Σικελίᾳ, φέροντες τοὺς κατηγοροὺς τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τὴν κόρην. Ἦλθον δὲ μετ' αὐτῶν καὶ δύο τριβούνιοι τῆς πόλεως καὶ ὁ ἀρχιδιάκονος, καὶ Ἐρασμος καὶ Φιλάδελφος οἱ διάκονοι, καὶ λαοὶ τῆς πόλεως σὺν αὐτοῖς.

ΟΑ'. Γνοὺς δὲ ὁ πάπας, ὅτι κατέλαβον, ἀποστείλας μετεστείλατο τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους καὶ τὸν Μαρκιανόν· ἦσαν γὰρ ἀδιαλαίπτως ἐν τῇ φυλακῇ δι-
B ἄγοντες μετὰ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου· καὶ ὁ ἀδελφὸς Μάρκος σὺν αὐτοῖς. Παραγενόμενοι δὲ πρὸς τὸν πάπαν, λέγει αὐτοῖς· Ἠκαστὸν οἱ κατηγοροὶ τοῦ ἐπισκόπου Γρηγορίου. Λέγουσιν αὐτῷ· Ναί, δέσποτα, ἀκηκόαμεν, ὅτι κατήντησαν ἐνθάδε. Ἦν δὲ Παρισκευῇ ὅτε ἐφθασαν. Καὶ εἶπον οἱ ἐπίσκοποι τῷ πάπᾳ· Κέλευσον συναθροισθῆναι τοὺς ἐπισκόπους πάντας, καὶ ἐν θέλημα Θεοῦ ἔσται, τῇ δευτέρᾳ ἔρριον, καὶ καθεστῶμεν καὶ ζητήσωμεν τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀδελφὸς Μάρκος, εἶπεν· Οὐαί τοῖς κατηγοροῖς ἐκείνοις καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πάπας λέγει αὐτῷ· Σὺ μόνος τοῦτο λέγεις, Πάτερ, συγχώρησον. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι καὶ ὁ Μαρκιανὸς ἀποκριθέντες, εἶπον· Ἀκουσον, δέσποτα, καὶ αὐτοὶ ἐξ ἡμεῖς καὶ πᾶσα ἡ πόλις αὕτη τὸν ἄνδρα μακαρίζομεν, καὶ ἡμεῖς θαυμάζομεν, ὅτι μόνος σὺ ἐνθάδε ἠνέχθης αὐτῷ. Ἐξήλ-
C θον δὲ ἀπὸ προσώπου τοῦ πάπα τεταραγμένοι καὶ λέγοντες πρὸς ἑαυτούς· Φθόνῳ φερόμενος ὁ πάπας, οὐκ εἰσδέχεται τὰς τοῦ ἀνδρὸς ἀληθείας· προσαγομένης μαρτυρίας. Ἦν γὰρ ὁ πάπας τοὺς ἐπισκόπους πάντας τῶν μερῶν ἐκείνων συναθροίσας· τοὺς δὲ κατηγοροὺς ἐκέλευσεν ὁ πάπας ἀσφαλισθῆναι μετὰ πολλῆς ἀκριβείας.

ΟΒ'. Οἱ δὲ τριβούνιοι καὶ οἱ διάκονοι καὶ οἱ λοιποὶ

Constantinopolitano (ibid. epist. 15), et Mauritio Aug. (ibid. epist. 16), et Theotisto cognato imperatoris (ibid. epist. 17), significasse reperies. (V. etiam epist. 16, lib. 1.)

Cæterum in id concilium convenisse episcopos centum quinquaginta, vix credibile est. Neque enim tot invenire in Romanis finibus intra triduum fas erat; nisi existimare velimus, casu iam factum, ut multi jam ex Italia et provinciis alias ob causas in urbe essent. In synodo, quam Gregorius habuisse dicitur (Hard. Conc. t. III, p. 496) : *Regnante in perpetuum Domino nostro Jesu Christo, temporibus piissimi ac serenissimi domini Mauricii et Tiberii et Theodosii Augustorum; ejusdem domini Mauricii imperii anno tertio decimo, indictione tertia decima, quinto die mensis Julii*, id est anno 595, qui Gregorii nostri absolutionem proxime est consecutus; subscripserunt concilii Actis episcopi viginti tres, ac presbyteri aut diaconi numero triginta tres. In altera autem synodo, quæ ab eodem acta est sexennio post (apud Hard. ibid. p. 540), subscripseris reperio episcopos item viginti tres, presbyteros sedecim.

(88) Cod. 1, μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας.

γνόντες τὸ ποῦ ἦν ὁ ἅγιος Γρηγόριος, ἀπῆλθον πρὸς αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ· ἦσαν δὲ ἐκεῖ καὶ οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοποι καὶ ὁ σπαθάριος. Καὶ προσελθόντες ἐκράτησαν αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας κλαίοντες καὶ λέγοντες· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ μὴ συγχωρήσας ἀποφανισθῆναι τοῦ ἡγαπημένου ἡμῶν Πατρὸς· ἰδὼ ἡμεῖς πάντες ἔτοιμοι μετὰ σοῦ καὶ εἰς ζωὴν καὶ εἰς θάνατον· ὑπὲρ σοῦ τὸ αἶμα ἡμῶν ἐκχέομεν τοῦ ὑπερμαχοῦντος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μόνου. Πολλὸς θρηνός· ἔστιν ἐν τῇ πόλει σου, Πάτερ, περὶ σοῦ. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μετὰ δακρύων ἀπεφώναντο· ἀκούοντες δὲ οἱ ἐπίσκοποι καὶ ὁ Μαρκιανὸς δακρύνοντες ἐθαύμαζον. Τῇ δευτέρᾳ δὲ ἐκέλευσεν ὁ πάππας καθίσθηναι τὴν σύνοδον ἐν τῷ μικρῷ τριβουνάλῳ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου πλησίον τοῦ δεσμωτηρίου, ἐνθα ἦν ὁ ἅγιος Γρηγόριος. Κατῆλθον δὲ πάντες οἱ ἐπίσκοποι ἅμα τῷ πάππᾳ μετὰ λιτῆς, ἦσαν γὰρ τὸν ἀριθμὸν ἑκατὸν πεντήκοντα, καὶ οἱ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὁ χαρτοφύλαξ· λοιπὸν δὲ καὶ τὰ μοναστήρια τῆς Ῥωμαίων πόλεως πάντα, καὶ τὸ ἱερατικὸν, καὶ λαὸς πολλὸς σφόδρα, ὥστε μὴ χωρηθῆναι ἐν τοῖς ἐκείσε.

Οἱ. Εἰσελθόντος δὲ καὶ κατασφραγίσαντος τοῦ πάππᾳ, ἐκαθέσθησαν· καὶ ἐκέλευσεν παραγενέσθαι τοὺς κατηγοροὺς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Παραγενομένων δὲ αὐτῶν τὸν ἀριθμὸν ἑκατὸν δέκα, ἕστησαν ἐν μεσότητι τῆς ἁγίας συνόδου. Ἦν δὲ ὁ διάκονος ὁ πατριάρχης ὁ καὶ χαρτοφύλαξ ἀποσώζων τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνον. Ἐκέλευσαν δὲ ἀποστεῖλαι ἐπισκόπους τρεῖς καὶ πρεσβυτέρους πέντε καὶ τὸν ἀδελφὸν Μάρκον τοῦ ἀγάγει τὸν δίκαιον πρὸς αὐτοὺς ἐκ τῆς φυλακῆς. Οἱ δὲ ἀπελθόντες εὗρον αὐτὸν ἀναγινώσκοντα· ἦν γὰρ ὥρα δευτέρα τῆς ἡμέρας· καὶ προσεκύνησαν αὐτὸν, καὶ αὐτὸς αὐτοὺς· καὶ εἶπον αὐτῷ· Κέλευσον, Πάτερ, εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον. Λέγει αὐτῷ ὁ ἅγιος Μάρκος· Χαίροις ἐν Κυρίῳ, ἀδελτᾶ, « τύπτου καὶ νίκα, » ὥς καὶ ποῦ ἄλλη γέγραπται. Ἐξελθόντες δὲ ἀπῆλθον ἐνθα ἦν ἡ σύνοδος· καὶ εἰσελθόντων ὁ μακάριος προσεκύνησεν αὐτοὺς τρίτον ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἀναστὰς ἕστη ἔμπροσθεν τῶν ἐπισκόπων, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἐν φόβῳ πολλῷ παρισταμένου αὐτοῖς. Οἱ δὲ τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοποι καὶ ὁ ἀρχidiaκονος ἐξέχεον δάκρυα πολλὰ ὀρώντες· παραστήκοντα τὸν ἅγιον. Προσεκαλεσάμενος δὲ τοὺς ἀνέρους Σαβῖνον καὶ Κρησκέν-

A advenæ cum novissent, quo loco sanctus Gregorius versaretur, eum in carcerem convenerunt, ubi et Orientis episcopi et spatharius erat. Ingressi manus ejus pedesque amplexari ac flere cœperunt, tum sic eum affari : Bene Deo dicamus, qui orbitatem nostram miseratus, charissimum Patrem nostrum servavit. Tua nos causa in vitam mortemque parati tecum sumus, pro te sanguinem effundimus nostrum, qui solus pro veritate dimicas. Est vero [LXXXIX] in urbe quoque tua, Pater, magnus ob te luctus. Hæc illi et similia cum lacrymis retulerunt : quæ episcopi et Marcianus audientes et flebant et mirabantur. Ut vero indictus illuxit dies, pontifex maximus synodum ad tribunal parvum (89) in sancti Hippolyti templum vocavit, quod carceri proximum erat, in quo sanctus Gregorius debebat. Supplicatione autem instituta convenere cum pontifice maximo omnes episcopi numero centum quinquaginta, cumque his episcopi Orientis et chartophylax, atque urbis etiam monasteria omnia et ordo sacerdotum, ac multi etiam e populo, ut eos locus ille non caperet.

LXXXIII. Postquam pontifex maximus ingressus salutari eos signo lustravit, consedere. Ille vero sancti Gregorii accusatores introduci jussit numero centum et decem : qui in medio sanctæ synodi constiterunt. Diacono autem chartophylaci sedes archiepiscopi Constantinopolitani attributa fuerat, cujus locum tenebat. Exinde episcopos tres ac presbyteros quinque cum Marco abbate mittendos censuerunt, qui sanctum virum e carcere adducerent. Qui cum eo profecti essent, legentem invenerunt. Erat enim hora diei secunda. Post mutua officia, sic eum alloquuntur : Ad sanctam synodum accedere, Pater, ne graveris. Adjecitque sanctus Marcus : Salve Deo propitio, athleta, « vapulâ et vince (90), » ut jam alias scriptum est. Inde vero egressi ad synodum veniunt : quo introductus beatus vir ter omnes ad terram usque adoravit, tum surgens coram episcopis constitit, pacatum animum ac reverentem præ se ferens. At Orientis episcopi et archidiaconus ubertim flebant, quod sanctum virum stantem viderent. Appellatis vero sacrilegis viris Sabino et Crescentino, sic eos e throno suo pontifex maximus rogat : Quænam est

(89) Erat quidem Romæ locus Tribunal dictus, quem Philostorgius memorans (*H. eccl.*, l. xi, c. 3) eodem modo appellat : « Ἐν τῷ λεγομένῳ Τριβουνάλῳ » de quo multa Valesius ad Ammianum (p. 316). Verum hic sermonem esse puto de templi parte, quam et *abside* vocabant, in qua nempe tribunal pontificis maximi exstaret, ut Romæ adhuc antiquis quibusdam in templis videre licet : et quia alijs in templis amplior erat concessus, ideo tribunal hoc a Leontio *μικρόν* esse dictum. At illud obscurius, ubinam S. Hippolyti templum esset, in quod synodus convenisse perhibetur. Nam de ei loqui Leontium, quod in campo Verano erat, et a Prudentio versibus celebratum est (*Peristeph.* in *Pass. S. Hippol.*), omnino admitti non debet. Cum enim extra urbem esset, ac prope insignem illam

S. Laurentii ædem, ibidem et carcerem fuisse fatendum esset, quem extra urbem fuisse nemo credit. Fuit tamen aliquando intra urbem ædes alia S. Hippolyti sacra sub Quirinali prope Alumnorum Maronitarum domum, quam anno 1587 dirutam esse scribit Marangonius (*delle Cose Gentil. trasport. ad uso sacro*, c. 81, p. 443). Cæterum de illius ædis antiquitate nihil mihi exploratum est.

(90) Unde hoc dictum hauserit Marcus, non reperio. Fortasse locum illum libri Sapientiæ (x, 12) indicare voluit : *Certamen forte dedit illi, ut vinceret, et sciret, quoniam omnium potentior est sapientia*. Illa enim formula ὥς καὶ ποῦ ἄλλη γέγραπται, usurpari fere solet, cum locus aliquis divinarum Litterarum significatur, quod Leontio ipsi familiare esse, superius vidimus.

criminatio, quam contra episcopum vestrum assertis? Cui sacrilegi illi responderunt: Hunc, domine, cum puella concubentem invenimus. Ille rursum: Vosne ipsum vidistis, an puella vobis nuntiavit? Illi vero majore impudentia respondentes: [xc] Ingressi, inquit, domine, ut consuetum illi honorem haberemus, ipsum et puellam in eodem cubiculo dormientes (91) invenimus; cumque puellam apprehendissemus, hæc verum nobis fassa est, ac vetiti concubitus crimen confessione sua coram legato tuo et frequenti populo confirmavit: eademque ob admissum scelus ab eo die ad hanc diem in dæmonis mancipio est. Tum episcopi Orientis ipsos interpellant, et Protus Ancyranus (92) sic interrogat: O scelesti Deoque exosi Judæ imitatores, idne crimen malitia vestra confinxit, an viri hujus justī pietas admisit? Contra sacrilegi illi: Omnino, inquit, puellam, o domini, in medium producite, utcumque ea label ac spumas agat, ut vobis videntibus istum coarguat. Missis igitur qui puellam adducerent, coram sancta synodo producta est, duobus de grege calumniatorum eam coercentibus: quæ stetit mutato vultu, nec ubi esset agnovit. Sed pontifex maximus accusatoribus ait: Verum vos edite; nam huic non credimus, nec de dæmoniaco ac furioso judicium fit. Addunt sacrilegi illi: Ipsum etiam criminis auctorem interrogate, quomodo se defendat. Gregorius vero oculis circumlatis, ita eos affatus est: « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me, retribuēbant mihi mala pro bonis (93). » Verum Deus, fratres, hoc vobis facinus remittat. Hæc eo dicente, mulier spumans ac flens ante beati viri pedes in altum a dæmone sublata est. Ille vero oculis ad cælum erectis, tacitus ad horam supplicavit, omnibus aciem in eum intendentibus: absolutaque precatione silentium abrupit: Et in nomine, inquit, Domini Dei Servatoris nostri Jesu Christi, et coram sanctis maximisque apostolis atque ob preces sanctorum, qui hic adsunt, Patrum, exi, immunde spiritus, e sigmento Dei, ut hæc mentis sana verum de me eloquatur.

LXXIV. Illico autem spiritus eam male vexans reliquit, jacuitque puella tanquam mortua. Sed eam Gregorius manu apprehensa excitavit; itaque coram omnibus constitit. Ipsam igitur interrogarunt, quo nomine appellaretur; quæ ait: Evodia vocor. Tum chartophylax: Num, inquit, o mulier,

(91) Cod. 2, καὶ εὗρομεν αὐτὴν κοιμωμένην ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ.

(92) Hunc Protum frustra alibi quaeras. Indices Harduini nullem habent Protum episcopum, necdum Ancyranum. Locus tamen huic est apud Quinionem (*Orient. Chr.* t. I, p. 468) inter Paulum et Platonem: nam ille sub Tiberio Constantino floruit, hic sub Constantino Pogonato: ut inter utrumque hini saltem episcopi Ancyranæ Ecclesiæ præfuisse putandi sint. Mortuus enim est Tiberius anno 586, imperium cepit Pogonatus anno 668; Plato-

Α τῖνον καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς, λέγει ὁ τὸν ἀποστολικὸν ἐπέχων θρόνον· Τίς ἡ κατηγορία, ἣν ποιεῖτε κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν; Οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπεκρίθησαν, λέγοντες· Δέσποτα, εὗρομεν αὐτὸν μετὰ τῆς κόρης συγγινόμενον. Λέγει αὐτοῖς· Ὑμεῖς αὐτὸν εἶδετε, ἢ ἡ κόρη ὑμῖν ἐλάλησεν; Οἱ δὲ πάλιν ἀναισχυνοῦντες εἶπον· Εἰσέλθομεν, δέσποτα, κατὰ τὴν συνήθη προσκύνῃσιν πρὸς αὐτὸν, καὶ εὗρομεν αὐτὸν σὺν τῇ κόρῃ κοιμωμένους ἐν τῷ κοιτῶνι· αὐτοῦ· καὶ κρατήσαντες αὐτὴν ὁμολόγησεν ἡμῖν τὸ ἀληθές, ποιήσασα συγκατάθεσιν τῆς παρανομίου αὐτῶν μίσεως, ἐπὶ τοῦ ἐξάρχου καὶ λαῶν πολλῶν· καὶ διὰ τὴν παράνομον αὐτῆς πράξιν ἐκ τότε καὶ νῦν ὑπὸ δαίμονος ἐκυριεύθη. Λέγουσιν αὐτοῖς οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκοποι, Πρῶτος ὁ τῆς Ἀγκύρας· Παράνομοι καὶ θεοκατάρτοι, οἱ Ἰουδαῖκον ἔχοντες φρόνημα· ἡ ὑμῶν παρανομία τοῦτο ἐποίησεν, ἢ ἡ τοῦ δικαίου ἀνδρὸς τοῦτου εὐσέβεια; Λέγουσιν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι· Ὅπως φέρετε αὐτὴν εἰς μέσον, δεσπότα, πῶς πίπτει καὶ ἀφρίζει, ἵνα ἴδῃτε ὅπως αὐτὸν ἐλέγξῃ. Ἀποστειλάντες δὲ ἤγαγον τὴν κόρην ἐνώπιον τῆς ἁγίας συνόδου, κρατουμένην ὑπὸ δύο ἐκ τοῦ πονηροῦ συνεδρίου· καὶ ἐστάθη ἀλλοιωμένῃ τῷ προσώπῳ, μὴ γνοῦσα τὸ πῶς εἰσέτηκ. Λέγει αὐτοῖς ὁ πάπας· Εἶπατε τὸ ἀληθές· ταύτης γὰρ ἡμεῖς οὐ πιστεύομεν· δαιμονιζόμενος γὰρ καὶ μαινόμενος οὐκ ἀνακρίνεται. Λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι· Ἐρωτήσατε καὶ τὸν τὸ πονηρὸν ποιήσαντα, ὅπως εἴπῃ τὰ κατ'αὐτόν; Ὁ δὲ περιβεβήμενος λέγει αὐτοῖς· « Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον, ἡρώτων με, ἀνταπεδίδοσάν μοι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν. Ἰ Πλὴν, ἀδελφοί, ὁ θεὸς ὑμῖν συγχωρήσῃ τὸ δρᾶμα τοῦτο. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, ἐπεδάρη ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἡ γυνὴ ἀφρίζουσα καὶ κλαίουσα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ μακαρίου. Τότε ὁ μακάριος καὶ ἅγιος τοῦ θεοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἐτέρας, ἐν ἑαυτῇ προσεύξατο ἐπὶ ὧραι μίαν, πάντων αὐτὸν ἀτενιζόντων· καὶ πληρώσας ἐν ἑαυτῇ, λέγει· Ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ παρουσίᾳ τῶν ἁγίων καὶ κορυφαίων ἀποστόλων, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τῶν ἁγίων τῶν ἡάτρων πάντων, δαίμων ἀκάθαρτε, ἐξέλθε ἀπὸ τοῦ πλάσματος τοῦ θεοῦ, ἵνα σωφρονούσα φθέγγῃται τὸ ἀληθές περὶ ἐμοῦ.

D Οἱ. Εὐθέως δὲ καὶ παραχρῆμα σπαράξαν αὐτὴν τὸ πνεῦμα ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτῆς· ἔμεινεν δὲ ἡ κῆρυξ ἐκεῖνη ὡς νεκρά. Καὶ κρατήσας αὐτὴν τῆς χειρὸς, ἤγειρεν αὐτήν, καὶ σταθεῖσα ἡ κόρη ἐμπροσθεν πάντων, ἡρώτησεν αὐτήν, τί τὸ ὀνομά σου; Ἡ δὲ ἔφη, Εὐωδία καλοῦμαι. Λέγει αὐτῇ ὁ χαρτοφύλαξ

nem tamen fuisse, qui huic synodo Romanæ interfuit, nonnihil hæsitans, opinatus est Quinionem, Gregorium nostrum Monotheletarum ætate visisse ratus, quem apud Surium indicari viderat.

(93) Psalm. xxxiv, 11, 12. Sed apud LXX scriptum est, Ἀναστάντες μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον, ἐπρώτων με· ἀνταπεδίδοσαν μοι πονηρὰ ἀντὶ καλῶν. Cæterum in Aldi codice non desit μοι, et in Alexandrino exemplari legitur ἡρώτων ἐπὶ ἀντὶ ἀγαθῶν, ut Icontius noster habet.

Ἄρα γε, γύναι, ἐπίστασαι τὸν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως σου; λέγει αὐτῇ ἡ κόρη· Ναί, δέσποτα, καὶ πάνυ αὐτὸν ἐπίσταμαι· πολλάκις γὰρ ἐθεώρουν αὐτὸν δι-
 ερχόμενον καὶ ἐπισκεπτόμενον πάντας τοὺς πτωχοὺς τῆς πόλεως, καὶ ταῖς χήραις καὶ ὀρφανοῖς παρέχων τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν. Κἀγὼ αὕτη ἡ ἀθλία πάντοτε παρ' αὐτοῦ ἐδεχόμην ἐλεημοσύνην παρὰ τοῦ τετα-
 γμένου εἰς τὸ διακονεῖν. Λέγουσιν αὐτῇ πάλιν τάδε· Σὺ, γύναι, ἔγνως τὸν ἄνδρα ἐπιμίξιος σωματικῆς γενόμενον μετὰ σοῦ; Ἡ δὲ στενάζουσα ἐκ βάθους καὶ
 δεκρύσσασα, ἄρασα τὴν φωνὴν εἰς ὕψος, εἶπεν· Ζῇ Κύριος τῶν δυνάμεων, οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον τοῦ-
 τον, τίς ἐστιν, καθὼς αὐτοὶ εἰρήκατε γενόμενον μετ' ἐμοῦ· ἀλλὰ Σαβίνος καὶ Κρησκεντίνος οὗτοι οἱ παρ-
 εστηκότες ἐμπροσθεν ὑμῶν, αὐτοὶ με ἠνάγκασαν κατηγορεῖσαι τὸν δίκαιον τοῦτον· χρήματα γάρ μοι
 κτετέλλοντο ἱκανὰ, ἵνα, ὡς εἶπον, κατελέγξω αὐτὸν, ἀδίκως παρανομήσασα, ἀπατηθεῖσα ὑπὸ τῶν παρα-
 νόμων ἀνδρῶν τούτων. Ἀνταποδώσει αὐτοῖς Κύριος ὁ θεὸς τὴν ἁμαρτίαν τῆς ἐμῆς ψυχῆς· εἰς γὰρ διετὴ
 χρόνον καὶ μῆνας ἐξ ἑβδασανίσθην ὑπὸ τοῦ δαίμονος. Ταῦτα δὲ εἰπούσα σταθεῖσα καὶ περιδιδυμάσασα πάν-
 τας τοὺς ἐπισκόπους, καὶ μετ' ὀλίγον κατανοήσασα τὸν ἄγιον Γρηγόριον, ἐπέγνω αὐτόν· καὶ δραμούσα
 παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, κλαίονσα ἔλεγεν ἐν ἰσχύει· Ἐλέησόν με, δοῦλε τοῦ Θεοῦ, καὶ συγχώρησόν μοι
 τὴ ταπεινὴν τὸ παράνομον καὶ ἀθέμιτον συμβουλίαν, ἡ ἐποίησα εἰς σέ. Ζῇ Κύριος ὁ Θεός μου, οὐ μὴ ἀνα-
 στώ ἐκ τῶν ποδῶν σου, ὥς οὐ τὴν συγχώρησίν μοι ἀπαγγελίης τῆς παρανομίας μου πράξεις. Διὸ μὴ ἐν-
 νήσης, μηδὲ μνησθῇς τῶν παρ' ἐμοῦ πραχθέντων εἰς σέ κακῶν, Πάτερ ἁγιε.

ΟΕ'. Ταῦτα δὲ ἐπὶ πλείστας ὥρας διαλεγομένη τῇ ἀγίῃ ἡ κόρῃ, ἀποκριθεὶς ὁ ἅγιος λέγει αὐτῇ· Ὁ γύναι, οὐκ ἐστὶν ἡμῖν τὸ ἐπαγγελιασθαι, ὡς σὺ νομί-
 ξεις, εἰ μὴ τὸ μόνον τοῦ φιλοκτιρίσθαι καὶ φιλανθρώ-
 που Θεοῦ ἡμῶν· αὐτὸς γὰρ ἰσάται τὰ τραύματα τῶν
 ψυχῶν ἡμῶν, ὁ τὰ πάθη δι' ἡμῶν ἐκουσίως ὑπομεί-
 νας, καὶ γινώσκων τῆς σαρκὸς τὰ πάθη, ὡς πλάστης, καὶ ἐνδοσάμενος αὐτήν. Πλὴν, γύναι, δὴν ἡμῖν αὐτὸς
 συγχώρησιν κατὰ τὰ αἰτήματα ἡμῶν, καὶ καθαρίσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ αἵρων
 τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ κρατήσας ἡγίρεν αὐτήν. Ἐγένετο δὲ φόβος ἐπὶ πάντας τοὺς ὄντας ἐν
 τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ ἐκεῖνη, ὥστε λέγειν πάντας· Εὐλο-
 γητὸς ὁ Θεὸς τῶν πατρῶν ἡμῶν, ὅτι τοιοῦτον ἐργά-
 την ἑαυτῷ ὁ Θεὸς ἐφανερώσεν, καὶ ἀνέδειξεν ἐν τῷ
 κόσμῳ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ταύταις. Ταῦτα δὲ
 αὐτῶν εἰπόντων, ἀπέκλιναν καὶ ἀπῆλθον ἐν τῇ ἐκ-
 κλησίᾳ, καὶ τὴν θείαν ἐπιτέλεσαντες μυσταγωγίαν, καὶ μεταλαβόντες τοῦ ἀχράντου σώματος τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔφαγον ἄρτον ἐν τραπέζῃ τοῦ
 πίπτα ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ οἱ τε ἐπίσκοποι τῆς Ἀνα-
 τολῆς, καὶ ὁ σπαθάριος, καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος, καὶ
 ὁ χερτυφύλαξ. Ἦν δὲ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἄρτῳ βραχυ-
 τάτῳ ἀρκουμένως, καὶ λαχάνοις ἀνευ ἐλαίου. Ἐκεῖ-
 νον δὲ ἐξελεθόντες ἔμειναν ἀμόφοροι ἐν τῷ ἄμῃ,

A urbis tuæ episcopum nosti? Cui illa : Profecto, domine, probe illum [xci] novi : sæpe enim ipsum videbam, cum urbem obiret, et omnes urbis egenos inviseret, ac viduis pupillisque quidquid opus esset suppedicaret; quin et ego misera per curatorem ejus stipem ab eo quotidie accepi. Eam vero rursum interrogant : At enim tu, mulier, virum hunc congressu corporis una tecum fuisse nosti? Hic illa ab imo pectore suspirans ac lacrymans ingenti voce clamavit : Vivit Dominus virtutum, hominem ego hunc, quis sit, quatenus mecum fuisse vos dixistis, non vidi; verum Sabinus et Crescentinus, qui ante vos astant, illi ipsi me ut justum hunc accusarem adegerunt : pecuniam enim mihi satis grandem dedere, quo, ut dixi, eum redarguerem (94), injustum ausa facinus, ut me hominum istorum iniquitas in fraudem illexit. At crimen hoc meum Dominus Deus pari illis poena rependet. Nam ego quidem biennium et menses sex a dæmone excruciatum sum. His dictis cum stans oculos circumlulisset ad omnes episcopos, paulo post sanctum Gregorium contemplata agnovit, atque accurrens ad pedes ejus, multis cum lacrymis et magno animi dolore sic eum est allocuta : Misereat te mei, o Dei serve, ac Injustum iniquumque consilium, quod in te suscepi, mihi infelici et abjectæ remittas. Vivit Dominus Deus meus, a pedibus ego tuis non ante abscedam, quam mihi flagitii mei veniam a te datam renunties. Quamobrem ne animadvertas neve memineris, Pater sancte, quæ a me mala contra te admissa sint.

LXXXV. Hæc illi etiam atque etiam edisserenti sic denique sanctus vir respondit : Nostrum, o mulier, non est, sicut tu putas, renuntiare quod cupis, sed Dei unius nostri indulgentis ac miserentis. Ipse enim animorum nostrorum vulnera sanat, qui voluntarios pro nobis subiit cruciatus, et humani generis, quod condidit idem atque induit, affectus novit. Cæterum det ipse nobis, o mulier, veniam, quam singuli petimus, nosque ab omni labe munda; quippe ipse est, qui tollit peccata mundi. Eamque tenens excitavit. Omnes vero, qui in sancta illa synodo erant, timor cepit, fuitque omnium vox, Deo laudes tribuendas, qui talem sibi operarium prodidisset, eumque extremis illis diebus orbi manifestasset. Dumque hæc dicerent, discedere cœperunt, atque in templum ingressi sacra mysteria peregere et immaculato corpore Domini nostri Jesu Christi refecti sunt. Eodem die pontifex maximus episcopus Orientis, spatharium, sanctum Gregorium et chartophylacem convivio accepit : quamquam sanctus Gregorius exiguo pane et oleribus sine oleo contentus fuit. Inde egressi, mansere simul apud episcopos Gregorius et spatharius et chartophylax : ac [xci] noctem totam insomnes traduxere singuli, quos dixi, admirantes tam epi-

scopi, quam Marcianus et chartophylax singularem A illam Dei erga virum beneficentiam, in qua et divina veluti vox et sancti Spiritus lumen sese omnibus manifestassent.

LXXVI. Orto sole pontificem maximum omnes convenerunt in venerandum augustumque sancti principis apostolorum Petri atque Pauli templum, quo et cæteri e synodo episcopi concessere. Hic pontificem maximum venerati, in magno vestibulo, quod Sancti Andreæ (95) apostoli dicunt, consederunt. Eodemque seculi eos sunt plebs Agrigentina et duo tribuni atque archidiscopus cum sociis Erasmo, Philadelpho et Platonico. Impii vero et iniqui accusatores sancti Gregorii in custodiam inclusi fuerant. At pleno jam consensu pontifex maximus adduci eos in medium iussit, ut Patres de eorum pœna deliberarent. Producti igitur coram sancta synodo steterunt, hisque eos verbis pontifex maximus allocutus est: Quomodo vos, pessimi homines atque infelices, virum hunc justum, ac nobis videntibus tot prodigiorum auctorem accusare potuistis? Num ignorabatis vos ipsi, quo pacto in oculis vestris gratia Dei virtusque Domini caput ejus inumbrasset? utque Dei unius voluntas fuisset, pastorem hunc esse et magistrum vestrum? An tu nesciebas, Sabine miser, ut filiolam tuam precibus extemplo salvasset, nec vos omnes oculis vestris non videratis, quemadmodum monachum illum surdum et mutum loquendi atque audiendi facultate donaret? Tum Felicem Italicum episcopum admonuit pontifex maximus, ut ea exponeret, quæ ipse viderat prodigia a beato viro patrata, cum eum [xciii] Agrigentum misisset, ut Gregorium in sede sua collocaret. Qui surgens narravit, quomodo ille multis jam ab annis surdum mutumque sanasset, tum cætera viri miracula, quæ ipse viderat. Quæ cum Felix episcopus synodo universæ referret, et episcopi Orientis ac diaconus chartophylax et spatharius, omnes denique audirent, stupor cunctos perculit, et narratio illa plane

ἐν ᾧ ἦσαν οἱ ἐπίσκοποι, ὃ τε Γρηγόριος καὶ ὁ σπαθᾶριος, καὶ ὁ χαρτοφύλαξ. Πᾶσαν δὲ τὴν νύκτα ἀνυπνοὶ διετέλεσαν, ὡς ἔφην, ἀμφοτέρω θαυμάζοντες οἱ τε ἐπίσκοποι, καὶ ὁ Μαρκιανὸς, καὶ ὁ χαρτοφύλαξ δι' ἀποκαλύψεως θείας καὶ ἐλλάμψεως Πνεύματος

Ὁς'. Γενομένης οὖν ἡμέρας, προσῆλθον πάντες εἰς τὴν τὸν ἀποστολικὸν ἐπέχοντα θρόνον ἐν τῷ σπηταῖ καὶ σεβασμῷ ναφ τοῦ ἁγίου καὶ κορυφαίου τὸν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, λοιπὸν δὲ καὶ οἱ τῆς συνόδου πάντες ἐπίσκοποι· καὶ προσκυνήσαντες τῷ πάτρι, ἐκαθέσθησαν εἰς τὸν μέγαν ἑμβολον, ἐν ᾧ λέγεται τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ ἀποστόλου. Πάντες δὲ οἱ λαοὶ τῆς Ἀκραγαντινῶν πόλεως, οἱ δύο τριβούνοι καὶ ὁ ἀρχιδιάκονος μετὰ τῶν σὺν αὐτοῖς Ἑράστρου, καὶ Φιλαδέλφου, καὶ Πλατωνικοῦ, συνηκολούθησαν κάκεινοι ἐκεῖσε. Οἱ δὲ ἀσεβεῖς καὶ παράνομοι κατηγοροὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἦσαν κεκλεισμένοι ἐν τῇ φυλακῇ. Καθεσθέντων δὲ αὐτῶν, ἐκέλευσεν αὐτοὺς ὁ πάπας ἀχθῆναι εἰς μέσον, ἵνα διοικήσωσι τὰ κατ' αὐτούς. Προσελθόντες δὲ ἔστειλαν ἑμπροσθεν τῆς ἁγίας συνόδου. Εἶτα λέγει αὐτοῖς ὁ πάπας· Ὑμεῖς, ὡ ἄνδρες πονηροὶ καὶ πανάθλιοι, ποῖω τρόπῳ κατηγορεῖσθε τὸν δικαίον ἄνδρα τούτον, τὸν πολλὰ σημεῖα ποιήσαντα ἐνώπιον ἡμῶν; Ἡ οὐκ ἐπίστασθε ὑμεῖς αὐτοὶ, τὸ πῶς ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν ὁρώντων, ἐπεσκάσαν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου, καὶ αὐτοῦ μόνου γέγονεν θέλημα τοῦ εἶναι εἰς ὑμᾶς ποιμένα τε καὶ διδάσκαλον; ἢ οὐκ ἐγνώσ, ἄθλιε Σαβίνε, πῶς τὸ θυγάτριόν σου ἴασατο παραχρῆμα διὰ προσευχῆς; ἢ πάντες ὑμεῖς οὐκ ἐωράκατε ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, πῶς τὸν μωσῶν ἐκείνον τὸν κωφὸν καὶ ἄλαλον ἐποίησεν λαλῆσαι καὶ ἀκοῦσαι; Ἐκέλευσεν δὲ ὁ πάπας τῷ ἐπισκόπῳ Φηλικῇ τῆς Ἰταλίας διηγῆσθαι πάντα, ἃ ἐθεάσατο σημεῖα τὰ γεγόμενα διὰ τοῦ μακαρίου, ὅτε αὐτὸν ἐπέστειλεν ἀποκαταστήσαι αὐτὸν ἐν τῇ πόλει. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Φηλὶς ἀναστὰς διηγῆσατο, ὡς ἴασατο τὸν κωφὸν καὶ ἄλαλον ὑπάρχοντα πρὸ ἐτῶν πολλῶν, καὶ ἔτερα, ἃ ἴδεν γεγόμενα δι' αὐτοῦ σημεῖα. Ταῦτα διηγῆσατο ὁ ἐπίσκοπος Φηλὶς ἐνώπιον τῆς συνόδου. Ταῦτα δὲ ἀκούσαντες οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκο-

(95) Quod Græci veteres στοὰν ἐν πρὸναον ἀπελάβαν, id sequiores ἑμβολον dixere ab ἐμβάλλω, immitto. De porticibus fori Cyrillus Scythopolitanus in Vita Sabæ (n. 62), ἔκειτο ἐν τῷ δυτικῷ ἑμβόλῳ τῆς αὐτῆς πλατείας. Jacebat in occidentali fori illius porticu. De vestibulo templi Joannes Moschus in Prato (n. 66, apud Cotel. t. II, M. E. G.): Καὶ οἰκοδομήσας τὸ εὐκτῆριον, ἐποίησα μνημεῖον κάλλιστον εἰς τὸν δεξιὸν ἑμβολον. Et exædificato sacrario, monumentum pulcherrimum ad dextrum vestibulum feci. Enimvero de hoc Vaticani templi vestibulo, quod S. Andreæ vocabant, Tiberii Alfaraui verba subjiciam ex libello, quem nondum editum habemus, hoc titulo: De sacros. Basilicæ B. Petri principis apostolor. in Vaticano urbis sitæ antiquissima et nova structura; est autem in bibliotheca Albana (Armar. S. viii, 40): A Basilicæ, inquit, parietibus, quæ sunt in transcurra navi ad meridiem, usque ad S. Petronillæ templum ædes fuit S. Andreæ, quam Symmachus papa eleganter exornaverat,

in qua Romani pontifices solemnia quædam in sua coronatione, ut et consecratione celebrare consueverant. Hunc locum fuisse vestibulum templi Apollinis, quod quidem templum postea S. Petronillæ nomen accepit, Masseus Vegius ostendit. Sed Petrus Mallius dicit fuisse vestiarium Neronis.... In hujus igitur vestibuli medio erat altare S. Andreæ a Symmacho erectum, sub quo S. Andreæ et Lucæ brachia Gregorius Magnus Constantinopoli translata magna veneratione recondidit. Hæc Alfaranus: At Liber Pontificalis a Vignolio vulgatus hæc in Symmacho (n. 6) refert: Hic fecit multas basilicas: basilicam Sancti Andreæ apostoli apud Beatum Petrum, ubi fecit ciborium ex argento purissimo in confessione pens. libras cxx, arcus argenteos iii, pensantes libras lx. Plura vero de hac re diligentissime expensa invenies in præclaro opere De secretariis templi Vaticani, quod, dum hæc scribimus, Franciscus Cancellierus vir eruditissimus, editione jam instituta, publici juris facit.

ποι, καὶ ὁ διάκονος ὁ χαρτοφύλαξ, καὶ ὁ σπαθά· A admirabilis visa. Neque enim de his quidquam episcopi ab ullo audierant.

πον τῇ παραδόξῳ διηγῆσαι τοῦ ἀνδρός. Οὐδέπω γὰρ ἦσαν ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἐπίσκοποι παρὰ τινος.

Οὐτ'. Ταῦτα εἰπὼν, λέγει αὐτοῖς ὁ πάπας · Τί πρὸς ταῦτα ἀποκρίνεσθε; εἶπατε δὲ βούλεσθε. Οἱ δὲ οὐδὲν ἔπερον ἀπεκρίναντο, εἰ μὴ ἔρριψαν ἑαυτοὺς ἐπὶ πρόσωπον, κλαίοντες καὶ λέγοντες τό · Κύριε ἐλέησον · ἡμάρτομεν καὶ ἠνομήσαμεν κατὰ τοῦ δικαίου ἀνθρώπου τούτου. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐκέλευσαν αὐτοὺς διαχωρισθῆναι, τοὺς μὲν λαϊκοὺς ἐν ἐνὶ μέρει στήναι, τοὺς δὲ κληρικοὺς ἐν ἐτέρῳ · καὶ ἔδωκαν κατ' αὐτῶν ἀπέλθαι οἱ ἐπίσκοποι πάντες τῆς συνόδου σὺν τῷ πάπῃ · τὸν μὲν Σαβίνον ἐξορισθῆναι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Θράκης, τὸν δὲ Κρησκεντινὸν ἐξορισθῆναι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Σπανίας · τοὺς δὲ λοιποὺς κληρικοὺς διασπαρῆναι ἐν 'Ραβέννῃ. Ἦσαν δὲ κληρικοὶ, ὡς προέφημεν, τριάκοντα, καὶ λαϊκοὶ ὀγδοήκοντα, καὶ ὥρισαν καὶ αὐτοὺς ἀπελθεῖν ἐν τῇ τῶν Βασκάνων χώρῃ. Τούτοις δὲ τῶν λαϊκῶν ἐκέλευσεν ὁ σπαθάριος ἐν τῷ δεσμοτῶν ἀσφαλισθῆναι, καὶ κατὰ τὸν φιλευσεβῆ νόμον ὑποκπεσεῖν. Παραλαβόντες δὲ οἱ στρατιῶται τοὺς ἀπαγαγεῖν αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ, ἤρξαντο ὀλοῦν ἐν ἰσχυρᾷ φωνῇ κράζοντες · 'Ελέησον ἡμᾶς, δοῦλε Θεοῦ, μὴ ἀποδώσῃς ἡμᾶς εἰς χεῖρας ἀλλοτρίων, παρακάλεσον τὴν ἁγίαν σύνοδον δι' ἡμᾶς καὶ τὸν φιλευσεβῆ βασιλικόν · ἡμάρτομεν εἰς σέ, συγχώρησον ἡμῖν κἀν ὀλίγον. Ταῦτα δὲ ἀκούσας ὁ ἄγιος Γρηγόριος, ἤρξατο τύπτειν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κλαίων καὶ πίπτων παρὰ τοὺς πόδας τοῦ πάπα καὶ τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπων καὶ πάντων, λέγων · Κύριοι μου Πάτρες καὶ συλλειτουργοί, ἐπακούσατέ μου τοῦ θύλου ὁμῶν, ἐπακούσατε, καὶ μὴ τὴν ἐμὴν ἐκδίχησιν ποιήσητε εἰς τοὺς ἀνδρας τούτους. Τοῦ γὰρ Κυρίου μου ἐκδίχῃς, καθὼς γέγραπται · 'Ἐμὴ ἡ ἐκδίχῃς, ἐγὼ ἀνταποδώσω, » λέγει Κύριος. Καὶ, 'Αὐτῷ χάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. » Καὶ τὰ νῦν δυσωπῶ πᾶσαν ὁμῶν τὴν θεοσυλλεκτον ὁμήγηριν, μηδὲν παθεῖν τοὺς ἀνδρας ποτηρὸν ἔνακεν τῆς ἐμῆς ἐλεεινότητος · ἄξιός γάρ εἰμι πάσης παιδεύσεως ὁ τάλας ἐγώ. 'Ὁ Θεὸς γὰρ ὁ πᾶτων ἔφορος τῇ ἰδίᾳ εὐσπλαγχνίᾳ ἐμακροθύμησεν ἐπὶ τοῖς παρ' ἐμοῦ πεπραγμένοις, καὶ ἐκάλυψέν μου τὸ ἄδίκημα. Οὐτως καὶ αὐτοὶ διαφυλάξατε τούτους ἀδίαθεῖς. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ τῆς συνόδου ἐπίσκο-

LXXVII. Cum ille dixisset, ad accusatores conversus pontifex maximus : Quid, inquit, ad hæc respondetis ? edite quod libet. At illi ne verbo quidem prolato, et vultu dimisso, abjecerunt se fientes et inclamantes : Domine, miserere ; peccavimus, inique egimus adversus hominem hunc iustum. Episcopi vero separari eos jusserunt, et laicos quidem in locum unum, in alterum clericos deduci. Deinde perrogatione facta, omnes synodi episcopi cum pontifice maximo censuerunt, ut Sabinus exsul in Thraciam mitteretur, Crescentinus in Hispania exsularer, reliqui clerici Ravennam dispersi secederent. Erant autem clerici, ut jam diximus, triginta : laici contra octoginta ; quos B item in Vasconum (96) regionem mittendos decreverunt. Sed laicos spatharius in carcerem concludi jussit, et sacris imperii legibus subesse voluit. Dum vero milites eos cogebant, ut in carcerem deducerent, magna voce lamentari et clamare cœperunt : Misereat te nostri, Dei serve, ne in alienas manus nos dederis, tu sanctam synodum et piissimum imperatoris administrum nobis placato : flagitium in te admisimus, parumper etiamnum ignosce nobis. Quæ ut audivit sanctus Gregorius, faciem sibi tundere ac flere cœpit, procidensque ad pedes pontificis maximi atque episcoporum Orientis cæterorumque omnium, sic affatus est : Domini mei Patres et sacerorum socii, datè hoc mihi servo vestro, date, quæso, ut nullam ab hisce hominibus ultionem mea causa exigatis. Nam Domini unius ultio [xciv] est, ut scriptum nostis : « Mea ultio, ego retribuam (97), » dicit Dominus. « Et ipsi curvabitur omne genu cœlestium, terrestrium et infèrriorum (98). » Quamobrem totum hunc cœtum vestrum a Deo coactum rogo atque obsecro, ne viros istos tam miseri hominis causa mali quidquam subire velit. Nam ego quidem infelix omnis egeo disciplinæ : Deus vero, qui omnia videt, clementiæ suæ obsecutus, admissa mea patienter pertulit, et scelera obtexit. Sic et vos noxam ab his prohibete. His auditis illacrymarunt synodi episcopi et pontifex maximus, eique respon-

(96) Vascones esse, qui Βασκάνες hic dicuntur, præavit Cajetanus, quem secutus sum : neque enim melior mihi interpretatio in promptu erat. Quia tamen Crescentino, exsilio causa, Hispania assignata est, in qua et Vascones censebantur, partem potius Aquitaniciæ designatam hic puto, quam per hæc tempora Vascones, superatis Pyrenæis, jam occurrerent : a quibus postea Vasconia sive Guasconia dicta est. De illis Gregorius Turonensis (lib. ix, c. 7) : Vascones de montibus prorumpentes in plana descendunt, vineas agrosque depopulantes. Porro alumnatorum pœna Gregorii Magni ætate exsiliū fere erat, quam et clerici quandoque subire, etiam laici. Audi enim, quid ille ad Anthemium subdiaconum Campaniæ scripserit in causa Hilari hypodiaconi Neapolitani, qui Joannem diaconum apud Paschasium episcopum calumniatus

D fuerat : Quia ergo, inquit, tantæ nequitiae malum sine digna non debet ultione transire, suprascriptum fratrem nostrum Paschasium volumus admoneri, ut eundem Hilarem prius subdiaconatus, quo indignus fungitur, prius officio, atque verberibus publice castigatum, faciat in exsilium deportari (lib. xi, epistola 74). Affert hæc ipsa Joannes Diaconus in Vita Gregorii (lib. iv, n. 31), quibus alia severitatis ejus contra falsos delatores exempla subnectit.

(97) Deuter. xxxii, 35; at LXX habent : 'Ἐν ἡμέρᾳ ἐκδίχῃς ἀνταποδώσω.

(98) Ex Paulo ad Philipp. ii, 10, qui scripsit : 'Ἰνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. Cui præverat Isaias, qui ait, c. xlv, v. 24 : 'Ὅτι ἐμοὶ κάμψες πᾶν γόνυ, καὶ ὀμείνεται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν.

sum hoc dederunt : Si cum his tu quoque petis, ne quid patiantur, nihil jam ad nos pertinet. Nam illud quidem vere scriptum est, Domini unus ultionem esse. Igitur jussi milites dimittere eos, quo rursus eodem omnes convenirent. Accidit vero, dum uno in loco omnes essent, ut procella improvise erumperet, et locus ille, in quo accusatores erant, obscuraretur. Ventus porro e terra exiit, et adeo densa caligo omnes texit, ut terra dehiscere, eosque in voraginem abreptura esse videretur : quare omnis quoque synodus commota, sublatis ad caelum manibus inclamavit : *Domine, miserere*. At rei exitus hic fuit. Paulo post caligo, quæ illis incubuerat, dissipata est, at vultus eorum nigrantes apparuerunt ; quorundam vero tota facies omnino nigruerat (99) : Sabini in primis et Crescentini aliorumque multorum, quibus præterea labia quoque adeo diducta sunt, ut vix ea tantum adducere possent, quantum a loquendum opus esset. Ultimo hoc prodigio divina in accusatores ira conquevit. Quare synodus universa clamavit : Nunc denique Dominus christum (1) suum servasse, nunc e caelo sancto suo preces ejus exaudiisse visus est. Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus ; et non est investigatio consilii ejus. Vere magnus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis. Bene Domino dicamus Deo nostro, qui omnia utilitatis nostræ causa facit ; ipse enim nescit qui eum amant, quique voluntati ejus obsequuntur, ac servat eos, et de inimicorum manu atque ex omni afflictione liberat. Ipse justitiam impertit, ipse mysteria revelat, ipse metuentibus eum salutem affert ; semper enim prope est invocantibus eum in veritate, et eos [xcv] celeriter ulciscitur, quod sine intermissione clamant ad eum die ac nocte.

LXXXVIII. Atque his prolatis, accessore ad eum, et ad pedes provoluti dixerunt : Preces adhibe, Pater sancte, pro nobis, qui unus extremis hisce temporibus invictæ patientiæ virum te prodixit, et Christi ac discipulorum ejus imitatore : age, te obsecramus, precibus nos tuis habe commendatos. Ille vero humi prostratus, pedes singulorum osculabatur, ac, Vos, aiebat, agnoscite mihi, Patres sancti : ego enim sum vermis, et non homo, opprobrium hominum et abjectio omnium. Vos potius tenuitatem meam precibus vestris sustentate. Jamque omnes sancto illum osculo salutabant : quippe tota ex urbe viri feminæque cum lactentibus pueris convenerant, accusatorum prodigio excitati : et ora eorum nigrantia obstupefacti intuebantur. Rursum deinde episcopi ad sedes suas

(99) Quidni Agrigentinum aliquem, amœnnum hominem, Leontio nostro imposuisse, et fabellam hanc venditasse existimemus? Agrigenti fortasse, ut fit, familiæ aliquot ex Africa extorres sedem fixerant ; ex iisque prognati fusca facie, labris immodicis parentes atque avos referebant. Hos planus ille, ut coloris et formæ causam redderet, ex

ποι σὺν τῷ πάπῃ ἐδάκρυσαν καὶ εἶπον· Ἐὶ αὐτοὺς σὺν αὐτοῖς αἰτεῖς τὴν ἀπάθειαν αὐτῶν, ἡμεῖς πρᾶγμα οὐκ ἔχομεν· τοῦτο γὰρ ἀληθῶς γέγραπται, ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἐκδίκησις μόνου. Καὶ ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἀφ' ἑνὸς τοὺς στρατιώτας, καὶ πάλιν ἐν τῷ ἔμῃ συναθροισθῆναι ἅπαντας. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ αὐτοῖς εἶναι ἐν ἐνὶ τόπῳ, γέγονεν αἰφνης λαλαψ ἀνέμου, καὶ ἐσχότασεν ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἴσταντο οἱ κατήγοροι· καὶ ἰδοὺ ἀνεμὸς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐκάλυψεν αὐτοὺς πάντας γνόφος σκοτινὸς, ὥστε πάντας λέγειν, ὅτι ἡ γῆ ἔχανεν καὶ κατέπιεν αὐτούς. Καὶ πᾶσα ἡ σύνοδος εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἄραντες ἔκραζον, λέγοντες τό· Κύριε ἐλέησον. Καὶ τὸ δὴ πέρας, μετ' ὀλίγον διεσχίσθη ὁ γνόφος ἐπ' αὐτῶν αὐτῶν· καὶ ἐφάνησαν τὰ πρόσωπα αὐτῶν μεμελανωμένα, τῶν δὲ καὶ διόκλητρα τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἐμελανώθησαν. Σαβίνου δὲ, καὶ Κρησκεντίνου, καὶ ἐτέρων πολλῶν οὐ μόνον τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἐμελανώθησαν, ἀλλὰ καὶ τὰ χεῖλη αὐτῶν κατηνέχθησαν, ὥστε μόλις αὐτοὺς δύνασθαι περισφιγῆαι αὐτὰ εἰς τὸ λαλῆσαι. Τούτου δὲ γενομένου τοῦ σημείου ἐτελειώθη ὁργὴ εἰς τοὺς κατηγόρους. Ἐκραζεν πᾶσα ἡ σύνοδος λέγουσα· Νῦν ἔγνωκαμεν, ὅτι ἔσωσεν Κύριος τὸν χριστὸν αὐτοῦ. καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ. Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἔστιν ἐξερεύνησις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ· ἀληθῶς μέγας καὶ αἰνετὸς σφόδρα, καὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν πέρας. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ἐργαζόμενος. Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ σώζει αὐτούς, καὶ βύεται αὐτοὺς ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν αὐτῶν καὶ ἐκ πάσης θλίψεως. Αὐτὸς δικαιοῖ, αὐτὸς ἀποκαλύπτει μυστήρια, καὶ ποιεῖ σωτηρίαν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Ἐγγὺς γὰρ ἔστιν πάντοτε τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ποιεῖ ἐν τάχει, ὅτι ἀνεῳκτως βοῶσι πρὸς αὐτόν ἡμέρας καὶ νυκτός.

OH. Καὶ ταῦτα αὐτῶν εἰπόντων, προσελθόντες ἐπιπτον παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγοντες· Εὐχαριστοῦμεν ὑπὲρ ἡμῶν, Πάτερ ἅγιε, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ταῖς ἐσχάταις σὺ μόνος ἐδείχθης ἐργάτης τῆς ὑπομονῆς, καὶ δοῦλος Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Παρακαλοῦμεν δέ σε, εὐχου ὑπὲρ ἡμῶν, εὐχου. Ὁ δὲ πεισὼν ἐπὶ τοῖς πόσιν αὐτοῦ, προσεκύνησεν ἐνὸς ἐκαστοῦ αὐτῶν τοὺς πόδας, λέγων· Συγχωρήσατέ μοι, Πάτερ ἅγιοι· ἐγὼ γὰρ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, θνητὸς ἀνθρώπων καὶ ἐξουθενήμα πάντων· αὐτοὶ μᾶλλον εὐχεσθε ὑπὲρ τῆς ἐμῆς μεριότητος. Ἦσπασαντο δὲ αὐτόν πάντες τῷ ἁγίῳ φιλήματι. Πᾶσα γὰρ ἡ πόλις ἦν συνθροισμένη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, καὶ ἕως μικροῦ θηλάζοντος ἐπὶ τῷ γενομένῳ σήμερις εἰς τοὺς κατηγόρους. Καὶ ἦσαν θαυμάστοι, ὡς ἐθεώρουν μεμελανωμένα αὐτῶν τὰ πρόσωπα·

eorum genere esse dixit, qui Gregorium nostrum accusassent, ac simul ostentum istud commentum est, quod homo minime malus, et historię se producendæ atque orrandæ cupidus, facile haud utique audierat, exposuit.

(1) Ex psal. xix, 7; et ex aliis carptim.

Εἷα πάλιν ἐκαθέσθησαν οἱ ἐπίσκοποι, καὶ προσκα-
 λισάμενοι τοὺς κατηγόρους, ἔστησαν ἐμπροσθεν τῆς
 συνόδου, καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ πάπας· Ἀκούσατε, παν-
 ῥήκοι, ἰδοὺ γεγόνατε ὁμοιοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ
 διαβόλου, τοῦ γενομένου ὑμῶν ὀδύου ἐπὶ τῇ παρα-
 νόμῳ ὑμῶν κατηγορίᾳ, ἣν ἐποιήσατε κατὰ τοῦ δικαίου
 ἀνδρὸς τούτου. Ἰδοὺ ἔσεσθε δοῦλοι ἀπὸ τῆς σήμερον
 ἡμέρας καὶ ὑμεῖς καὶ τὸ σπέρμα ὑμῶν πάσας τὰς
 ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, ὅσοι τῷ σημεῖω τοῦτω ὁ ὤρισεν
 ἐν ὑμῖν τοῦ ἔσεσθαι ὁ Θεός, καὶ ὅσοι γεννηθῶσιν ἐν
 τῇ πόλει ἐξ ὑμῶν, ἔσονται οἰκέται τῶν μελλόντων
 προχειρισθῆναι ἐπισκόπων ἐν τῇ ἐκείσῃ οὐσῃ καθ-
 ολικῇ καὶ ἀποστολικῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Πᾶς δὲ
 ἐπίσκοπος, ὅστις ἐκ τοῦ σπέρματος ὑμῶν εἰς ἱερω-
 σύνην προχειρίσῃται, ἐπιγινώσκου· αὐτοῦ τὸ τί ὑμεῖς
 ἐπράξατε, ἔστω αὐτῷ ἀνάθεμα τῶν ἁγίων ἀποστολι-
 κῶν καὶ τῶν ἁγίων Πατρῶν τῶν ἐν ταῖς ἀγίαις καὶ
 οἰκουμέναις συναθρομένων συνόδοις. Ὅστις δὲ τῶν
 μεθ' ἡμᾶς ἐκ τῶν μελλόντων χειροτονεῖσθαι ἐπισκό-
 πων ἐν τῇ τῶν Ἀκραγαντίνων Ἐκκλησίᾳ τῆς Σικε-
 λῶν ἐπαρχίας, τὸν παρ' ἡμῶν ὀρισθέντα εἰς αὐτοῦς
 ὅρον παρείδῃ, καὶ μὴ φυλάξῃ, καὶ χειροτονήσει τῆς
 κατ' αὐτῶν γενεᾶς πρεσβύτερον ἢ διάκονον ἢ κληρι-
 κόν, ἢ λαϊκόν ἐξ αὐτῶν πιστεύσει τι τῶν ἐκκλησιαστι-
 κῶν πραγμάτων, ἔστω αὐτῷ ἀνάθεμα. Καὶ ἀπεκρί-
 θη πᾶς ἡ σύνοδος· Ἀνάθεμα, ἀνάθεμα, ἀνάθεμα.
 Εἶπον δὲ τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ· Ἐντείλαι· περὶ αὐτῶν,
 καὶ ἀπόστειλον αὐτοὺς ἐντεῦθεν. Καὶ προσκαλεσάμε-
 νος ὁ ἅγιος Γρηγόριος τοὺς δύο τριβούνους καὶ τοὺς
 ἄρχοντας τῆς πόλεως, παρέδωκεν αὐτοῖς τοὺς κα-
 τηγόρους, λέγων· Τούτους τοὺς ἀνθρώπους ἄρατε ἐν
 τῇ πόλει ὑμῶν, καὶ ἀπόδοτε εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν,
 ἕως τοῦ Θεοῦ κελεύοντος καὶ ἡμεῖς καταλάβωμεν ἕως
 ἄρχοντες τῆς πόλεως ἀπήγαγον ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἦσαν
 συνηγμένοι.

Θβ. Μετὰ δὲ ταῦτα προσελθούσα ἡ κόρη ἡ αὐτὸν
 κατελγύσασα, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτῆς, κλαίουσα
 καὶ λέγουσα· Ἐλθέσατέ με, Πάτρες ἅγιοι, καὶ ἀπό-
 δοτέ με εἰς μοναστήριον· ἐπεὶ οὐκέτι ἐν τῇ πόλει
 μου ἀπέρχομαι. Ἀναστάντες δὲ οἱ ἐπίσκοποι ἔδωκαν
 αὐτῇ τὰς προπεύσας εὐχὰς, καὶ ἀπέχειραν αὐτῆς
 τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἀποστείλας ὁ πάπας μετεστελειατο
 τὸν διάκονον τῆς Ἀγίας Κικιλίας γυναῖκα εὐλαθεῖ καὶ

cum rediissent, accusatores adesse jusserunt :
 quibus, ut coram synodo steterunt, sic pontifex
 maximus locutus est : Audite, homines infelicis-
 simi (2), ecce similes facti estis diabolo patri vestro,
 quem iniquæ criminatignis vestræ, qua virum hunc
 justum aggressi estis, ducem habuistis. Ecce servi
 eritis ab hoc die vos et genus vestrum, quotquot
 indicium istud habebitis quod vobis Deus inesse
 voluit; et quotquot Agrigenti e vobis nascentur,
 vernæ erunt episcoporum, qui catholicæ illi et apo-
 stolicæ magnæ Ecclesiæ præfecti erunt. Episcopo
 autem, quicumque de genere vestro quempiam in
 sacros ordines cooptaverit, siquidem noverit, quod
 a vobis patratum est scelus, par anathema sit,
 atque illud, quo pontifices maximi et sancti Patres
 in magnis conciliis damnare solent : tum quicum-
 que ex episcopis, qui deinceps Ecclesiam Agrigen-
 tinam in provincia Sicilia recturi sunt, fines, quos
 ipsis nos definivimus, neglexerit ac prætergressus
 fuerit, et de stirpe vestra quempiam presbyterum
 creaverit aut diaconum aut clericum, vel uni ex eo
 genere laico homini Ecclesiæ res [xcvi] commiserit,
 huic anathema sit. Responditque omnis synodus :
 Anathema, anathema, anathema. Subinde sanctum
 Gregorium admonuerunt, ut jure suo uteretur,
 eosque illinc dimitteret. Ille vero tribunis ambobus
 atque urbis archontibus vocatis, accusatores ipsis
 tradidit, atque : Hos, inquit, homines in patriam
 deferre, ac suas in domos quemque distribuite,
 donec Deo annuente nos quoque illuc perveniamus.
 Interea tribuni et archontes Agrigentini amoverunt
 illos, et unum omnes in locum congregaverunt.

Paralabόντες δὲ αὐτοὺς οἱ τριβούνοι καὶ οἱ
 συνηγμένοι.
 LXXIX. Post hæc accedens puella, quæ sanctum
 virum criminata fuerat, demisso vultu procidit
 fleus, atque ait : Misereat vos mei, Patres sancti,
 ac me monasterio addicite : neque enim in patriam
 redire in posterum volo. At vero episcopi astitere
 illi, et postquam præscriptas preces adhibuerunt,
 caput ejus totonderunt. Cumque pontifex maximus
 diaconissam Sanctæ Cæciliæ (3) feminam piam et

(2) Hæc Metaphrastes serio prolata non censet.
 Nam his ipsis, quæ Leontius refert, alio verborum
 textu narratis, post allocutionem pontificis maximi,
 subiecit : Οὕτως ἐκείνος οὐκ ἀπὸ σπουδῆς, ὥς ἐμοὶ
 δοκεῖ, λέγων· οὐδὲ γὰρ ἂν ἀπέδωκε οἷς ἐπὶ τὸ αὐτὸ,
 ἕλως τε ὅτι· μὲν δὲ Γρηγόριος συνεχώρει· ἀλλὰ τῷ
 φόβῳ κατενεχθῶν αὐτὸν τὰς ψυχὰς καὶ σωφρονίζων
 ἐπὶ ἀπονοίας ὄντας μεστούς. Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ τὸν νοῦν
 οὕτως διέκειντο, οὐκ ἂν αὐτοὺς οὕτως οὐδὲ ἡ θεία διχὴ
 μετήρχετο (ex Cod. c. n. 54, Bibl. Vallic. p. 236).
 Nempe : Sic ille, neque ex animo, ut mihi videtur,
 locutus; neque enim de eadem re bis pronuntiasset;
 quippe nec ipse Gregorius passus esset. Verum ad
 errorem animos eorum arguere, et amentias etiam-
 inā plenos ad sanitatem reducere voluit. Qui si tam
 præterita mente non fuissent, non utique divinam
 ratiocinam eorum experti essent. Ex his apparet,
 quæror, quid de suo in sanctorum, quas describit,
 vias addere soleat Metaphrastes, immeritoque
 cõpari tanquam fabularum auctorem, qui potius
 ex nomine reprehendendus est, quod veterum hi-

storias sine judicio receperit, et ea etiam, quæ re-
 pudianda erant, bona fide vulgavit. (Vide Allatii
 judicium apud Fabric. *Bibl. Gr.* t. V, p. 29, de
 Nilis.) Porro Leontius noster de servis hic loquitur
 ad juris Romani consuetudinem, quæ tum etiam
 Romæ obtinebat. Id in primis eminet in Gregorii
 Magni epistola (lib. vi, n. 12), qua Montanum et
 Thomam Ecclesiæ Romanæ famulos manumittit.

(3) Adnotavit ad hunc locum Cajetanus, se a
 Constantiano fratre, litteris Roma missis, edoctum
 esse : Monasterium S. Cæciliæ, in quo Erodia Agri-
 gentina penitens vixit sancteque obiit, virginum de
 familia S. Benedicti tum fuisse. Id ille, opinor, e
 codice aliquo apud sodales suos eruerat : erat enim
 abbas Benedictinus, multarum litterarum vir, et
 operum plurimorum scriptor. Neque est, quod
 opponi possit : præsertim cum Gregorius Magnus
 testatum reliquerit, tria sanctimonialium milia
 tum in urbe exstitisse (lib. vii, epist. 26). De adeo
 sanctæ virginis et martyri Cæciliæ sacra, illud in
 comperto est, eam multa ante hæc tempora condi-

Deo acceptam arcessivisset, eaque in synodum introducta adorasset omnes ac sibi bene precantibus annuisset, his ille verbis eam est affatus : Hanc tibi puellam, domina mater, commendo, ut animæ ipsius curam geras, eamque in die Domini, qui mercedem daturus est, immaculatam restituas. Cui illa : Sic, inquit, domine, fiat, uti jubes. Ac bene illi precantibus cunctis, puellam diaconissa accepit, atque in monasterium deduxit : ubi annos viginti duos exegit moribus emendandis et erratis expiandis intenta : ac multarum palmarum victrix occubuit.

LXXX. Cum jam hora esset nona, pontifex maximus sanctum Gregorium hortatus est, ut divina mysteria perageret (4). Quo tempore [xcvi] Orientis episcopi alique e synodo Spiritum gratiæ viderunt sancto viro superimminentem ; quod illis sanctitatis ejus summum argumentum fuit : nam et ipsi Deo admodum accepti erant, sanctique Spiritus participes. Ut vero sanctum Domini nostri Jesu Christi corpus ac pretiosum sanguinem e beati Gregorii manibus acceperunt, cibum deinde ad pontificis maximi mensam sumpserunt, tum quietis causa episcopi eundem omnes in locum reversi sunt. Noctem tamen totam usque ad lucem vigilarunt, de communi salute ac de utili pietatis studio disserentes. Primo autem diluculo Gregorium pontifex maximus arcessivit, et hunc cum eo sermonem habuit : Audi, filii, exponam enim tibi urbis nostræ calamitatem, quam utique propter flagitia nostra contigisse fateor. Trabes quædam per flumen advehebantur ad Sanctos Apostolos. Hæ in urbem pervenerant, cum medio in flumine tanquam compactæ aut ferro fixæ constiterunt. Itaque clausum in urbem aditum habemus, ut neque ingredi neque egredi navigia possint ; ea res cives plurimum angit : nam sæpe manus admovimus, nec eas pertrahere unquam potuimus. Enimvero quoniam hic vos estis, obsecro vos, ut eo usque accedere ne gravemini ; spero enim fore, ut Dominus preces vestras exaudiat. Cui Gregorius respondens : Omnino, inquit, ut jubes, parens noster sanctissime. Signum igitur tabula dari pontifex maximus jussit,

tam. In synodo enim Romana sub Symmacho, anno 499 decretis subscripsit *Marcianus presbyter tituli Sanctæ Cæciliæ*, ut deinde in synodo sub Gregorio Magno *Victor Sanctæ Cæciliæ*. De monasterio ego tantum affirmare possum, revera illic ante Paschalis I ætatem fuisse vel virorum vel feminarum : indicat enim ipse in epistola *De inventione reliquiarum sanctæ Cæciliæ* (apud Hard. Conc. t. IV, p. 4225). Sed tamen haud facile apparet, virine an feminæ antea incoherent, ac num ipse primus viros induxerit, an veteres incolae retinuerit. Sic enim, postquam de templo a se restituto dixit, cætera quæ ibidem perfecit enarrat : *Ibique ad laudem Creatoris instaurato monasterio beatorum Andreæ apostoli et Gregorii confessoris, necnon in honorem sanctarum virginum et martyrum Agathæ et Cæciliæ, infra Ecclesiam in loco, qui dicitur Collis jacentis : in quo monachorum Deo servientium congregationi unanimi consulimus pro quotidianis laudibus, et pro subsidio et luminarium continuatione, seu uti-*

Α φιλόθεον. Καὶ προσκυνήσασα καὶ λαβοῦσα εὐχὴν, ἔστη ἔμπροσθεν τῆς συνόδου· καὶ λέγει αὐτῇ ὁ πάπας· Ταύτην σοι τὴν παιδα παρατίθωμι, κυρὰ ἄμμα, ἵνα ἐπιμελήσῃς τῆς ψυχῆς αὐτῆς, καὶ παραδῷς ἄσπιλον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν μισθὸν κομίσῃς. Ἡ δὲ εἶπεν· Γένοιτο, κύριε, ὡς κελεύεις. Καὶ πάντων αὐτῇ ἐπευχαμένων, παρέλαβεν αὐτὴν ἡ διάκονος, καὶ ἤπιε ἐν τῷ μοναστηρίῳ μετ' αὐτῆς· κάκεισε διέτριψεν ἔτη εἴκοσι δύο ἐν μετανοίᾳ καὶ ἐξομολογήσει, καὶ ἀγῶνας πολλοὺς ἐνδειξαμένη ἐτελεύτησεν.

Π'. Τῆς ἐννάτης δὲ φθασάσης, προετρίψατο ὁ πάπας τὸν μακάριον Γρηγόριον τοῦ ἐπιτελέσαι τὴν θείαν μυσταγωγίαν. Οἱ δὲ τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοποι καὶ ἄλλοι ἐκ τῆς συνόδου ἐθεάσαντο πνεῦμα τῆς χάριτος κατασκηνῶσαν τὸν ἅγιον, καὶ ἐπιπροφύθησαν εἰς αὐτόν· ἦσαν γὰρ αὐτοὶ ἡξιωμένοι χάριτος, καὶ Πνεύματος ἁγίου μετέχοντες. Κοινωνήσαντες δὲ τοῦ ἁγίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ χειρῶν τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, ἔφαγον ἄρτον ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ πάπα, καὶ κοιμήθησαν ἐν τῷ ἄμα οἱ ἐπίσκοποι. Πᾶσαν δὲ τὴν νύκτα ἄσπνοι διετέλεσαν ἕως ὁρθροῦ διαλεγόμενοι περὶ σωτηρίας τῶν συντείνοντα εἰς ὠφέλειαν. Πρωτὰ δὲ γενομένης προσκαλεσάμενος ὁ πάπας τὸν Γρηγόριον, λέγει αὐτῷ· Ἄκουσον, τέκνον, καὶ διηγήσομαι σοι τὸ συμβάν ἡμῖν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, καὶ τοῦτο λέγω διὰ τὰς ἡμετέρας ἁμαρτίας. Ξύλα ἀνεφάνησαν εἰσερχόμενα διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους· καὶ εἰσελθόντων αὐτῶν, ἔστησαν μέσον τοῦ ποταμοῦ ὡς πεπηγότα, ἥ ὡς ὑπὸ σιδήρου ἀσφαλίσθοντα· καὶ κεκράτηνται ὑπ' αὐτῶν ἡ εἰσόδος τῆς πόλεως καὶ ἡ τῶν πλοίων, καὶ οὔτε εἰσέρχονται τὰ πλοῖα, οὔτε ἐξέρχονται· καὶ ἔστιν πολλὴ θλίψις ἐν τῇ πόλει· ἐνεκεν τούτου. Πολλάκις γὰρ δοκιμάσαντες οὐκ ἰσχύσαμεν ἐλκύσαι αὐτά. Ἀλλ' οὖν ὄντων ὁμῶν ἐνταῦθα, παρακαλῶ σκυλθῆναι ἡμᾶς ἕως ἐκεῖσε, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν ὁμῶν ἐπακούσεται ὁμῶν ὁ Κύριος. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν· Ὡς κελεύει ἡ τοῦ κοινῶ ἡμῶν Πατρὸς ἀγισσύνη. Ἐκέλευσεν δὲ ὁ πάπας κρουσθῆναι τὸ ξύλον, καὶ συναθροισθῆναι πᾶσαν τὴν πόλιν καὶ τὰ μοναστήρια, καὶ πάντα τὸν

D *litate et stipendio monachorum diu nocturne Domino Deo nostro devotione debita persolvendis. Pertinent autem hæc ad annum 821.*

(4) Similia se præstitisse Gregorius Magnus cum Leone episcopo Catanensi, scripsit ad Justinum prætorem Siciliæ, postquam nempe Romam eodem quo noster tempore vocatus, se in judicio purgas set : *Quoniam igitur, inquit, quædam contra sacerdotale propositum de Leone fratre et coepiscopo nostro sinister rumor asperserat, utrum vera essent, districta diutius secimus inquisitione perquiri ; et nullum in eo de iis, quæ dicta fuerant, culpam invenimus. Sed ne quid videretur omissum, aut nostro potuisset dubium cordi remanere, ad beati Petri sacratissimum corpus districta eum ex abundantia fecimus sacramenta præbere. Quibus præstitis, magna sumus exultatione gavisi, quod hujusmodi experimento innocentia ejus evidenter enituit* (lib. II, epist. 53).

λαὸν ἐν τῷ σεβασμίῳ ναῷ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Α καὶ κορυφαίου Πέτρου. Καὶ συνήχθη πᾶσα ἡ πόλις κατὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πάπα. Καὶ ἐξῆλθον πάντες οἱ ἐπίσκοποι μετὰ λιτῆς ἕως οὗ ἦσαν τὰ ξύλα ἐν τῷ ποταμῷ.

ΠΑ'. Διερχόμενοι δὲ, ἰδοὺ γυνή τις καίουσα κλί-
δαυον· καὶ κατ' ὀλίγον ἐκνεύσας ὁ ἅγιος Γρηγόριος
τῆς ὁδοῦ, λέγει τῇ γυναίκι τάδε· Ἄμμα, ἐπίδος μοι
ἀνθρακίαν ὀλίγην ἐνθάδε. Ἡ δὲ λαβοῦσα ἀνθρακας ἐν
τῷ σιδηρῷ πύφῳ, ἤγαγεν πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ μὴ σχῶν
ἔπου δ' ἀνλάθῃ αὐτοὺς, ἠπλώσεν τὴν ἀρχὴν τοῦ μαν-
τίου αὐτοῦ, καὶ ἐδέξατο τὴν ἀνθρακίαν· καὶ ζήτη-
σας τῷ ἀρχidiaκῶν θυμίαμα, ὁ εἶχεν ἐκ τοῦ γέ-
ροντος, ἐν ᾧ ἦν προσμείνας ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ ἐγ-
γίσαντες ἐν τῷ τόπῳ, ἔλθα ἦσαν τὰ ξύλα, προετράπη
ὁπὸ τοῦ πάπα θυμιάσαι τὰ ξύλα, καὶ δοῦναι αὐτοῖς
εὐχὴν. Ἰδόντες δὲ οἱ ἐπίσκοποι καὶ πᾶς ὁ λαὸς, ἔτι
ἐν τῷ μαντίῳ αὐτοῦ ἐδέξατο τὴν ἀνθρακίαν, κά-
κισε τὸ θυμίαμα ὑπεδέξατο, ἔπεσον παρὰ τοὺς πό-
δας αὐτοῦ, μετὰ δακρύων λέγοντες· Σοὺ ἡ προσευχὴ
μόνον δύναται ταῦτα ἐλκύσαι, καὶ ἐπιλύσαι τὴν
εἰσόδον τῆς πόλεως· καὶ περιέβλεψαν αὐτὸν, ἵνα αὐ-
τὸς ποιήσῃ εὐχὴν. Ὁ δὲ πεισθεὶς αὐτῶν ὑπήκουσεν,
ἵνα μὴ πως θόρυβος γένηται, αὐτῶν περισχολούν-
των αὐτῶν ἐπακούσαι. Θελὶς δὲ τὰ γόνата ὁ μακά-
ριος εὐχετο οὕτως· Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρω-
πος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θά-
λασσαν, αὐτὸς ἐπέβλεψον ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ
δούλου σου τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ καὶ
Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τῇ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
καὶ τῇ παρουσίᾳ τῶν σῶν ἁγίων μαθητῶν, ποιήσων
ἐλκουσθῆναι τὰ ξύλα ταῦτα, καὶ ἀποκομισθῆναι ἐν
οἷς προσετέγησαν ἁγίοις τόποις. Διὸ ἱκετεύομέν σε
παρρηῶν τὰ παραπτώματα τῶν δούλων σου, θαρ-
ροῦντες προσεγγίζομεν τοῖς οἰκτιρμοῖς σου καὶ
πληγχνίσῃς ἐπὶ τὴν πόλιν σου ταύτην τὴν ἁγίαν,
ἐν ᾗ οἱ σὸν μαθηταὶ διὰ τὸ σὸν ἅγιον ὄνομα ἐτελειώ-
θησαν· καὶ αὐτοὺς κινοῦμεν, ἵνα δι' αὐτῶν σώσῃς
τὴν λαὸν σου τοῦτον μόνῃ τῇ δεξιᾷ σου, ἀγαθὲ, ὅτι
μόνος ὁπάρχεις μακρόθυμος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.
Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐθυμίασεν τὰ ξύλα μετὰ τοῦ

et civitatem omnem ac monasteria populumque
universum in sancti principis apostolorum Petri
venerandum templum convenire. Qui ubi frequen-
tes affuerunt, quemadmodum ille admonuerat,
supplicatione instituta omnes episcopi processere
usque ad fluminis ripam, ubi trabes hæserant.

LXXXI. At dum agmen incederet, forte mulier
quædam furnum accendebat (5). Eo paululum di-
vertens sanctus Gregorius, mulierem rogat, ut sibi
prunarum aliquid det. Illa [xcviii] vero prunas in
batillo ferreo attulit: quas Gregorius, cum nihil
aliud præsto esset, in quo reciperet, explicato
pallio, in hujus limbo accepit: tum ab archidia-
cono thymiaa petiit, quod illi olim, cum in de-
sertis esset, senex monachus dederat. Ut ad locum
perveniret, in quo trabes stabant, Gregorium ad-
monet pontifex maximus, ut thymiaa adoleat, ac
precationem inchoet. Hic vero episcopi et omnis
populus simul atque viderunt, prunas ab eo in
pallio allatas, et in eo thymiaa incendi; ad pedes
ejus procidentes lacrymari ac dicere cœperunt:
Unis hoc precibus tuis datum est, ut trabes hasce
dimoveas, et aditum urbis patefacias. Contende-
bantque, ut ipse preces funderet. Quibus ille mo-
rem gerens acquievit, ne forte tumultus exoriretur,
urgentibus illis, ut sibi obtemperaret: ac flexis
genibus sic beatus vir supplicavit: Deus et Pater
Domini nostri Jesu Christi, qui unus bonus et mise-
ricors es, qui cœlum, et terram, et mare fecisti,
servi tui preces ipse respice, annuente unigena Filio
tuo Deo nostro, et sancto Spiritu adjuvante: tu
sanctis discipulis tuis prope spectantibus, effice, ut
trabes hæc hinc avulsæ, quo destinatae sunt, sacra
in templa avehantur. Cujus rei causa te oramus,
ut a servorum tuorum erratis avertas oculos,
ac spem confidentius in clementia tua et mi-
sericordia ponimus, qua sanctam hanc urbem com-
plecteris, in qua discipuli tui pro sancto nomine
tuo mortem oppetiverunt: quin ipsos tibi sistimus,
ut eorum gratia populum hunc tuum dextera ista,
o bone, unus serves: quippe qui solus es patiens
ac benignus in sæcula. Amen. Hæc precatus, tra-
bes thure adolevit, pallio usus suo, deinde astanti-

(5) Baronius ad annum 594, n. 20, Metaphrastæ
summarium designans: Exstant, inquit, Acta
Gregorii Agrigentini Græce scripta, sed a Græco
auctore dum ampliantur, fide minuantur. Subinde
narrationem hanc totam repudiatis addit: Sed et
ridicula ibidem et fabulosa esse probantur, quæ ha-
bentur de lignis Tiberis ripas hinc inde positis perti-
nentibus, et immobiliter inhaerentibus. At Cajetanus:
Equidem, inquit, non omnino improbaverim miracu-
lum: fortasse autem ejus enarratio plerisque additis
vitiosa. Movet me auctoritas D. Josephi hymnogra-
phi, qui Hymno suo in sanctum Gregorium miracu-
lum probat, dum meminit prunarum, quas manibus
et pallio tenuit. Verba hymni, ut Latine edidit, hæc
sunt: nam Græca, quæ in Menæis sunt, non adje-
cit: Qui contra te improbe moliti sunt, Pater, ob-
scura sunt officii caligine; sed tua contra, Pater
Gregori, clara vita resplenduit, quorum in conspec-
tu, prunas manibus tenens, edebas. Cæterum nec
Leontius tractatas ab eo manibus prunas scripsit;

nec ea est hymnographi antiquitas, quæ Leontio
suffragari jure possit. Josephus enim ille hymno-
graphus ad sæculum ix pertinet; et a Leontio ple-
raque omnia mutuatus videtur, quanquam metri
causa quædam aliquatenus discrepant. Codicem
hymnorum ejus in bibliotheca Cæsarea Vindobo-
nensi exstare membraneum pervetustum, n. 310,
ex Lambecio adnotavit Oudin (t. II, ad an. 850);
plura vero vidit novitque Cajetanus, qui ad ejus
Vitam (SS. Sicul. t. II, p. 18, animad.), hæc ad-
notavit: In ritualibus Græcorum libros canones hym-
nosque sancti Josephi 300 et amplius leges: in Pa-
rænetico canones 96; in Triodio canones 33; in
Pentecostario canones 5; in Horologio canonem 1;
in Menæis canones 168, qui omnes sunt canones 503.
Quilibet autem canon sive hymnus, qui certis diebus
de more caneretur, in partes novem, quas Odas ap-
pellant, distributus est. Ode vero in quatuor tropa-
ria ut plurimum.

bus ait : Accedite, ac trabes pertrahite. Illi vero simul atque accurrentes trabibus manus injecere, illico trabes ex aqua extrahunt, atque in terram adducunt. Tum eas tractantes inscriptionem ipsis additam inveniunt, quæ indicaret, quinque ex illis ad sanctum principem Petrum, quinque ad vas electionis Paulum pertinere. Interea pontifex maximus et episcopi omnes atque universus populus, qui prodigii spectatores fuerant, stupore perculsi aiebant : Næ hic alter Gregorius Thaumaturgus est, terris hodie e caelo redditus.

LXXXII. His Romæ peractis, cum magna omnium lætitia fuisset, ad suas demum sedes [xcix] singuli redierunt. Marcianus vero negotiis, quæ ipsi piissimus imperator noster mandaverat, in urbe confectis, commeatum a pontifice maximo petiit, ut sibi Constantinopolim redire liceret : cumque eo episcopi quoque et diaconus chartophylax petiere. Quibus Pontifex maximus : Paulisper etiam tum vos moror, Patres omnes, dum de sancti Gregorii rebus transigamus : jussitque synodum cogi in templum sancti beatique apostoli : atque illic cum iterum consedissem, Siculos omnes ac tribunos et archontes adduxerunt, cosque et pontifex maximus et episcopi sic allocuti sunt : Ecce Pater vester ac magister : huic addicti reverentiam atque amorem exhibete. Nostis, quam justus sit Deus, utque singulos pro meritis remuneretur. Quibus illi respondentes : Bene, inquit, Deo dicimus, qui virum nobis dedit justum, et pium, et religiosum, ejus voluntatibus obsequentem, atque hominibus demonstrantem, quam sancte ac puriter numen ejus venerari oporteat. Post quæ surgens sanctus Gregorius pontifici maximo sanctæque synodo postulatum suum proposuit his verbis : Vos ego, Patres sancti, rogo, ut quæ Agrigenti erat domus pontificalis, eam everti, et alio in loco ædificari jubeatis : ac simul catholicum templum a solo condi velitis. Nam Leucius hic hæreticus altare subvertit, et quæ in eo reconditæ erant, reliquias sanctas in profundum projecit. Ad hæc synodus : Hoc quoque, inquit, sancimus, ut quemadmodum petis, sic facere liceat. Deum enim tecum esse novimus, et open tibi ad omnia præsentem asserre. Tum rescriptum ei datum est, ut de ea re quod uni sibi placeret, statuere posset. Constituit vero sanctus Gregorius, ut Euplus archidiaconus et Erasmus Ecclesiam pie administrarent, ut jam secum assueverant (6). Qui demum cum populo omni, fausta apprecantibus episcopis, dimissi, animo læti ac Deo laudem reddentes abierunt.

(6) Circa hæc tempora, cum meminisset Gregorius Magnus, delatam a se episcopo Tricolæ curam Ecclesiæ Agrigentinæ pro potestate invisendæ, videretque Gregorii nostri reditum ob iter Constantinopolitanum differri in annum proximum ; consulendum illi duxit, ne labores illius sine ulla mercede essent. Itaque has eidem litteras misit : Quoniam Agrigentina Ecclesia a nobis fraternitatis

μαντιῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει τοῖς παρστωσιν· Ἐγγίσσατε καὶ ἐκχύσατε τὰ ξύλα. Οἱ δὲ προσελθόντες ἐβάβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὰ ξύλα, καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐκσπάσθησαν τὰ ξύλα ἐκ τοῦ ὕδατος, καὶ ἐσυραν αὐτὰ εἰς τὴν γῆν· καὶ ψηλαφήσαντες αὐτὰ εὗρον ἐπιειμένην αὐτοῖς ἐπιγραφὴν, τὰ μὲν πέντε τοῦ ἁγίου καὶ κορυφαίου Πέτρου, τὰ δὲ ἄλλα πέντε τοῦ σκευοῦς τῆς ἐκλογῆς Παύλου. Ἰδὼν δὲ ὁ πάπας καὶ οἱ ἐπίσκοποι πάντες καὶ πᾶς ὁ λαὸς τῆς πόλεως τὸ γενομένον σημεῖον ἐπὶ τὰ ξύλα, ἐξεπλάγησαν λέγοντες· Ἀληθῶς οὗτος δεύτερος Γρηγόριος ὁ θαυματουργὸς ἀνεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς σήμερον.

ΠΒ'. Τοῦτων δὲ πάντων γενομένων ἐν Ῥώμῃ, καὶ χαρᾷ πληρωθέντες, ἀπῆλθον ἕκαστος ἐν ᾧ ἦσαν διάγοντες τόπῳ. Πάντα δὲ ποιήσας ὁ Μαρκιανὸς τὸ προσταχθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως ἐν τῇ πόλει, ἤτησεν τὸν ἅγιον πάπαν ἀποκινήσαι καὶ ἀναδραμεῖν αὐτοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁμοίως καὶ οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ὁ διάκονος, καὶ ὁ χαρτοφύλαξ. Ὁ δὲ πάπας ἐλεγεν αὐτοῖς· Ἐκδέξασθε, Πάτρες πάντες, καὶ ὀρίσωμεν τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον. Ἐκέλευσεν δὲ ὁ πάπας καθεσθῆναι τὴν σύνοδον ἐν τῇ ναῷ τοῦ ἁγίου καὶ μακαρίου Ἀποστόλου. Κάκεισε πάλιν καθίσαντες ἡγαγον πάντας τοὺς Σικελοὺς, τοὺς τριβούνους καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ λέγουσιν αὐτοῖς ὁ πάπας· καὶ οἱ ἐπίσκοποι· Ἰδοὺ ὁ Πατὴρ ὑμῶν καὶ διδάσκαλος, δουλεύσατε αὐτῷ φόβῳ καὶ πόθῳ· οἴδατε τὸ πῶς ὁ Θεὸς ἐστὶν δίκαιος καὶ ἀνταποδίδων ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀπεκρίναντο αὐτοῖς· Εὐλογοῦμεν τὸν Θεὸν τὸν δόντα ἡμῖν ἄνδρα δίκαιον, καὶ εὐσεβῆ, καὶ φιλόθεον, ποιούντα τὰ θελήματα αὐτοῦ, καὶ δειξάντα τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀκηλίδωτον καὶ καθαρὰν πρὸς αὐτὸν λατρίαν. Ταῦτα δὲ αὐτῶν εἰπόντων, ἀναστὰς ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἤτήσατο τὸν πάπαν καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον, λέγων· Πάτρες ἅγιοι, αἰτῶ ὑμᾶς κελεῦσαι μοι ἄραι τὸ ἐπισκοπεῖον, καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ ἐν τῇ πόλει αὐτὸ ἀνοικοδομηῖν· ὁμοίως καὶ καθολικὴν ἐκκλησίαν ἐκ νέας καθιδρῦσαι, ἐπειδὴ ὁ Λεὺκιος οὗτος, αἰρετικὸς ὢν, κατέστρεψε τὸ θυσιαστήριον, καὶ τὰ ἀποκειμένα ἐν αὐτῷ ἅγια λείψανα ἐβύθισεν. Ἡ δὲ σύνοδος πρὸς αὐτὸν ἀπεκρίνατο· Καὶ τοῦτο ὀρίζομεν, ἵνα, ὡς ἡτήσω, καὶ τοῦτο ποιήσης· οἴδαμεν γάρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν μετὰ σοῦ, καὶ αὐτός σοι συνεργεῖ εἰς πᾶν ἔργον. Καὶ περὶ τοῦτο ἔγραψεν αὐτῷ τίτλον, ἵνα ὡς ἐνὶ ἀρεστῶν αὐτῷ ἐν ὀφθαλμοῖς, ποιήσῃ. Ὀρίσεν δὲ ὁ ἅγιος Γρηγόριος τὸν ἀρχidiaconon Εὐπλῶν καὶ Ἐρασμον διακίειν τὴν ἐκκλησίαν εὐσεβῶς, καθὼς αὐτοὶ αὐτῷ παρηκολούθησαν. Ἐπευξάμενοι δὲ πάντες οἱ ἐπίσκοποι τοῖς διακόνους καὶ τῷ λαῷ ἀπέστειλαν αὐτοὺς ἐν εἰρήνῃ χαίροντες καὶ δοξάζοντες τὸν Θεόν.

tuæ visitationis curæ commissa est, laboribus tuis aliquid ex ea utile prospeximus consulendum : propterea Maximiano fratri et coepiscopo nostro scripsimus, ut quarta, quam ejusdem Ecclesiæ episcopus oportebat accipere, a die visitationis tuæ, vel quousque illic eam sollicitudinem gesseris, tibi debeatur applicari. (Lib. v, epist. 12.)

ΠΓ. Γνωῖσα δὲ ἡ ἀγία σύνοδος, ὅτι ἐκεῖ ἦν κεκρυμμένος ὁ Λεύκιος, ἐρευνήσαντες ἤγαγον αὐτὸν εἰς μέσον, καὶ λέγουσιν αὐτῷ οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοποι· Τρισάθλιε, οὐκ ἠρκέσθης ἐν τῷ ἀναθεματισμῷ, ὃν ἐδέξω ἐν τῇ Ἀνατολῇ παρὰ τῶν ἁγίων Πατρῶν· ἀλλὰ καὶ ὧδε παραγέγονας τὸ αὐτὸ πάλιν κληρονομήσαι; Ὁ δὲ οὐδὲν αὐτοῖς ἀπεκρίθη. Ἀπέστειλεν δὲ ὁ πάπας αὐτὸν ἐν τῇ Σπανίᾳ τοῦ εἶναι αὐτὸν εἰς ἑξορίαν ἐκεῖ. Ἀπόλυθέντος δὲ τοῦ λαοῦ τοῦ τῆς Ἀκραγαντίνων πόλεως ἅμα τῶν διακόνων, οἱ καὶ ἀπήγαγον μεθ' αὐτῶν τοὺς κατηγοροὺς ἐν τῇ πόλει Ἀκραγαντίνων· ἔμεινεν ὁ Γρηγόριος τοῦ ἀπελθεῖν ἐν τῇ πόλει ἅμα τῶν ἐπισκόπων, καὶ τοῦ σπαθάρου, καὶ τοῦ ἀρχidiaκόνου καὶ χαρτοφύλακος. Οὕτως γὰρ ἐκελεύσθησαν ὑπὸ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

ΠΔ'. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἀποστείλας ὁ πάπας μετεστείλατο τὸν ἅγιον Γρηγόριον κατ' ἰδίαν. Καὶ περὶν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ πάπα μετὰ δακρύων ἔρει παρ' αὐτοῦ συγχώρησιν, καὶ παρεκάλει αὐτὸν εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ δὲ πάπας λέγει αὐτῷ· Τί σοι ἀνταποδῶμεν, τέκνον, περὶ πάντων, ὧν ἀνταπιδώκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς διὰ σοῦ; Γινώσκεις, τέκνον μου, ὅτι ἡμῖς μέρος τῆς καθ' ὑμῶν πόλεως σὺν τῷ ἐπισκοπῇ ὑπόκειται τοῦ ἁγίου καὶ κορυφαίου Ἀποστόλου τῶν ἐνταῦθα; Ὁ δὲ ἅγιος Γρηγόριος λέγει· Ναί, δέσποτα, οὕτως ἔχει. Ὁ δὲ πάπας λέγει· Σύνεκρινα ἐν ἑμαυτῷ τοῦτο ἀποδοῦναι τῷ Θεῷ διὰ σοῦ, καὶ τῷ ὑπὸ σοῦ μέλλοντι ἀνοικοδομεῖσθαι ναῶν τὸ καθ' ἡμᾶς ἀρμόζον ἡμῖς μέρος τῆς καθ' ὑμῶν πόλεως, τὸ δωρηθὲν τῷ κορυφαίῳ ὑπὸ τοῦ ἐν ἁγίοις καὶ θεοῦ καὶ ἀειμνήστῳ τῇ λῆξει γενομένου ἡμῶν βασιλέως Κωνσταντίνου. Ὁ δὲ ἅγιος Γρηγόριος λέγει αὐτῷ· Δέσποτα μακάριε, αὐτὸς τῷ Θεῷ παρχεις, αὐτὸς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος ἀποδώσει χάριν ἀντὶ χάριτος. Καὶ προσκαλεσάμενος ὁ πάπας τοὺς λογάδας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς πρῶτους τῆς πόλεως, καὶ καθίσαντες ἔγραψαν τόμον ὃ τε πάπας, καὶ οἱ λογάδες τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς

(7) De hoc Leontii loco sibi admodum gratulatus est Lancia (Diss. de æt. Greg. Agr. n. 39), unus invenisse visus sibi, unde vetus illa donationis Constantinianæ opinio orta esset: quam ipse repetit a Constantino Pogonato, de quo hic sermonem esse putat, tanquam ejus, qui primus dimidium vectigalium, quæ populus Romanus Augustis penderet, ultro remisit, atque in pontificum maximorum et in Ecclesiæ Romanæ commoda cedere voluerit: nec vidit, pontificem maximum de Constantino loqui jam sideribus recepto, τοῦ ἐν ἁγίοις, quod de uno Constantino Magno intelligi dicique potest. Atqui, omissis, quæ jam attulit, ut Constantinum Pogonatum et Justinianum II, post ævum Gregorii nostri imperitasse ostenderem; præclarum istud Lanciae inventum una litterula totum abolet planeque tollit. In utroque enim codice Basiliano scriptum est, non τῆς καθ' ὑμῶν πόλεως, *urbis nostræ*, sed τῆς καθ' ὑμῶν πόλεως, *urbis vestræ*, atque adeo non de Romanæ urbis vectigalibus, sed de Agrigentinis ecclesiæ Romanæ proventus hic agitur, quos pontifex maximus ad templum Agrigenti construendum Gregorio nostro concesserit: qua in re nemo absurdum illam et incredibilem profusionem agnosceret, quam codicis Messanensis lectio enuntiat. Fundos autem apud Agri-

A. LXXXIII. Edocta autem sancta synodus, Leontium Romæ latere, missis qui hominem quærent, in medium produci jussit: atque illum Orientis episcopi sic allocuti sunt: Parumne fuit, homo infelicissime, te in Oriente a sanctis Patribus anathemate perculsum fuisse, ut huc etiam ad pœnam eandem iterum subeundam pervenires? Ille vero obmutuit, nec hiscere ausus est. At pontifex maximus in Hispaniam, ut illic exsulare, relegavit. Populo [c] autem Agrigentino cum diaconis in patriam profecto, quo et accusatores secum deduxerunt, mansit Romæ Gregorius cum episcopis et spathario atque archidiacono chartophylace. Hæc enim a pientissimo imperatore atque ab archiepiscopo mandata acceperant.

B. LXXXIV. Paulo post pontifex maximus sanctum Gregorium privatim ad se arcessiri jussit. Ille ingressus ad pedes procidit lacrymans, veniamque petit, et ut preces Deo pro se funderet, rogavit. At pontifex maximus: Quid tibi, inquit, filii, referemus pro his omnibus, quæ nobis Deus per te largitus est? Nostine, filii mi, partem dimidiam urbis vestræ cum sede ipsa pontificali subesse sancto principi apostolo huic nostro (7)? Cui sanctus Gregorius: Omnino, inquit, domine, ita est. Enimvero, suscepit ille, deliberavi mecum hanc Deo propter te dedicare, itaque in templi ædificationem concedere dimidiam quæ ad nos pertinet, urbis vestræ partem, quam nempe sancto principi donavit Constantinus imperator noster, vir sanctus ac divina æternaque apud nos celebratione honorandus. Tum vero sanctus Gregorius: O beate, inquit, domine, Deo tu hæc exhibes; ipse, qui bonus et benignus est, gratiam gratia rependit. Vocavit deinde pontifex maximus Ecclesiæ proceres atque urbis primores: ac simul omnes Decretum scripserunt, quod synodi episcopi obsignarunt cum universa Ecclesia, ac beato viro tradiderunt. Post-

D. gentum etiam fuisse, qui ad Ecclesiæ Romanæ patrimonium spectarent, docet nos Gregorius Magnus in epistola ad Romanum defensorem (lib. ix, n. 18): *Et ideo quia te Romanum defensorem fidelem sollicitumque probavimus existisse, patrimonium sanctæ Romanæ, cui Deo miscante deservimus, Ecclesiæ, in partibus Syracusanis, Catinensibus, Agrigentinis, vel Milensibus constitutum a præsentis secunda indictione gubernationi tuæ prævidimus committendum.* Cum autem epistola hæc scripta fuerit quinquennio post absolutionem Gregorii, recte quis statuatur, templum Agrigentinum ante Septembrem anni 598, exædificatum fuisse, post quem proventus illos Romani defensoris curæ commissos videmus.

Demum in Sicilia etiam fundos a Constantino Magno Ecclesiæ Romanæ donatos, liber Pontificalis testatur (in Silvestro, n. 12); datam enim ab eo legimus *Massam Casitis in territorio Catinense præstantem solid. mille. Massam Trapeas in territorio Catinense præstantem solid. 1650.* Kursus (n. 14) data dicitur *Massa intra Siciliam Tauranum in territorio Paramensi præstans solid. 500.* Nihil quidem de fundis Agrigentinis traditum est: verum nec omnium, quæ ille donavit, elenchum ad nos pervenisse scimus.

quam autem tam Marcianus quam episcopi res suas composuerunt, eisque pontifex maximus quæ ad iter necessaria essent, dedit, ac [ci] dona præterea multa et episcopis et Marciano, et ipsi sancto Gregorio adjecit; sacra demum urbis templa venerati, et omnibus officiis apud pontificem maximum perfuncti, ipso bene precante, Roma exierunt simul omnes, episcopi scilicet, Marcianus, chartophylax, et Gregorius, cujus potissimum sermones in itinere omnibus oblectamento fuerunt. Hæbat vero hic secum et binos diaconos Philadelphum atque Platonem, cumque his pueros duos Secundum et Stratonem tribunorum filios, quorum primus clericus erat, alter laicus, hæque notarii munere apud eos fungebatur.

LXXXV. Ut Constantinopolim pervenerunt, humanissimus imperator, adventu eorum cognito, præscripsit, ut sanctus Gregorius in monasterium Sancti Sergii concederet, in quo non multo ante fuerat: accepitque ipsum præfectus magna lætitiæ significatione. Biduo post imperator admissio Marciano, rescire ab eo voluit, quid synodus de viro justo statuisset. Itaque narrare imperatori cœpit Marcianus prodigia omnia, quæ sanctus vir patrauerat, in primis singulare illud et stupendum de puella a demone correpta, et miraculum contra accusatores ejus: tum et de prunis addidit, quas in pallio suo recepisset, ac de trabibus, quæ precibus ejus e fluvio eductæ fuissent, et cum alia multa viri facta admiranda, tum et mansuetudinem, et comitatem, et constantiam commemoravit. Quæ ut audlit pientissimus imperator, secum ipse plurimum admiratus magnas Deo gratias egit. Similiter vero episcopo etiam et chartophylax eadem archiepiscopo exposuerunt, cui tot illa prodigia non minori admirationi fuerunt. At postridie imperator sanctissimum archiepiscopum et qui Roma venerant, episcopos ipsumque sanctum Gregorium ad se in palatium venire jussit. Cumque primus ad eum archiepiscopus ingressus esset, atque honore habito consedisset, sic eum imperator est allocutus: Num de prodigiis, domine, certior factus es, quæ Romæ ab homine hoc justo edita sunt? Cui archiepiscopus: Utique, inquit, domine imperator piissime, audivimus, et plane lætati gratias Deo tua causa egimus, quod sub religiosissimo piissimoque principatu tuo talem virum ac tanta mansuetudine, comitate, prodigiorum potentia ornatum ostenderit. Qui quidem vir puritatem atque pietatem tuam contemplatus te imitari studuit: de quo audierat, quam erga egenos liberalis sis, quam patiens et comis erga omnes, quam immobilis in orthodoxa professione fidei. Atque hac de causa huc ad nos Hierosolymis divertit. Post hæc imperator Gregorium cum episcopis ingredi jussit: qui tibi admissi sunt, ter illum ad terram usque venerati, [ci] coram constiterunt. Ille vero: Pulchre,

πολλῶς, καὶ ἐπεσφραγίσαντο οἱ ἐπίσκοποι τῆς συνόδου καὶ πᾶσα ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἀπέδωκαν τῷ μακαρίῳ. Πάντα δὲ τελέσαντες ὁ τε Marcianὸς καὶ οἱ ἐπίσκοποι, δούς αὐτοῖς ὁ πάππας τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν ἐφ' ὅσα τῆς ὁδοῦ, πολλὰ τε δῶρα παρασχὼν τοῖς τε ἐπισκόποις καὶ τῷ Marcianῷ, λοιπὸν δὲ καὶ τῷ ἁγίῳ Γρηγόριῳ· καὶ προσκυνήσαντες τοὺς ἁγίους τόπους, καὶ συνταξάμενοι τῷ πάπῃ, καὶ λαβόντες τὴν εὐχὴν παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλθον ἀπὸ Ῥώμης οἱ τε ἐπίσκοποι, καὶ ὁ Marcianὸς, καὶ ὁ χαρτοφύλαξ, ἅμα δὲ αὐτῶν καὶ ὁ Γρηγόριος. Κατὰ δὲ τὴν ὁδὸν πάνυ κατετρύφησαν τῶν παρ' αὐτοῦ φεγγομένων ἀγαθῶν. Σὺν αὐτῷ δὲ καὶ οἱ δύο διάκονοι Φιλάδεφρος καὶ Πλατωνικὸς καὶ δύο παιδάρια Σεκουῖνδος καὶ Στρατόνικος· οὗτοι οὗτοι ὑπὲρ χον τῶν τριδούων· καὶ ὁ μὲν Σεκουῖνδος κληρικὸς ὑπῆρχεν, ὁ δὲ Στρατόνικος λαϊκὸς ἦν νοτάριος αὐτῶν.

ΠΕ'. Καταλαβόντων δὲ αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, γνοὺς ὁ φιλάγαθος βασιλεὺς, ὅτι παρεγένοντο, ὥρισεν τὸν ἅγιον Γρηγόριον, ἵνα ἦ ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Σεργίου, ἐν ᾧ καὶ πρὸ ὀλίγου ὑπῆρχεν. Ὑπεδέξατο δὲ αὐτὸν ὁ ἡγουμένος μετὰ πολλῆς χαρᾶς. Καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἐδέξατο τὸν Marcianὸν ὁ βασιλεὺς, καὶ ῥωτήσεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς τὸ πῶς ἐδοίκεσεν ἡ σύνοδος τὰ κατὰ τὸν δίκαιον. Καὶ ἤρξατο ὁ Marcianὸς ἐξηγεῖσθαι τῷ βασιλεῖ πάντα τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου πραχθέντα σημεῖα, καὶ τὸ παράδοξον καὶ ὑπερβάλλον τὸ κατὰ τὴν δαιμονιώσαν κόρην, καὶ τὸ θαῦμα τὸ γεγόμενον εἰς τοὺς κατηγορήσαντας αὐτὸν, λοιπὸν δὲ καὶ τὸ τῆς ἀνδραχιδᾶς τὸ πῶς ἐδέξατο εἰς τὸ ἅγιον φερόνιον, καὶ τὸ πῶς διὰ προσευχῆς αὐτοῦ ἀνеспάσθησαν τὰ ξύλα ἀπὸ τοῦ ὕδατος, καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα ὁ σπαθάριος περὶ τοῦ ἀνδρός, τό τε πρῶτον αὐτοῦ, καὶ ἥσυχον, καὶ ἀσιεστον αὐτὸν διαμένειν. Ταῦτα δὲ ἀκούσας ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς, ἐμείνεν θαυμάζων ἐν ἑαυτῷ, ἅμα δὲ καὶ εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ περὶ αὐτοῦ. Ὅμοιως δὲ καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ ὁ χαρτοφύλαξ διηγῆσαντο τὰ κατ' αὐτοῦ πάντα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ. Ἐξέπλεγεν δὲ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοῖς σημεῖοις τοῖς παρὰ τοῦ ἁγίου. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς προσελθεῖν ἐν τῷ παλατίῳ τὸν ἀγκύωτατον ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς ὄντας ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπους, σὺν αὐτοῖς καὶ τὸν ἅγιον Γρηγόριον. Εἶτα προσελθὼν ὁ ἀρχιεπίσκοπος πρῶτος εἰς τὸν βασιλέα, καὶ προσκυνήσας αὐτῷ ἐκαθέσθη. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ βασιλεὺς· Πάντως, δέσποτα, ἀκήκοα· τὰ γεγόμενα σημεῖα διὰ τοῦ ἀνθρώπου δικαίου ἐν Ῥώμῃ; Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος ἀπεκρίνατο· Ναί, δέσποτα αὐτοκράτορ εὐσεβέστατε, ἀκηκόαμεν καὶ πάνυ ἐχάρημεν, καὶ τῷ Θεῷ εὐχαριστήσαμεν διὰ σοῦ, εὐσεβέστατε, ὅτι ἐπὶ τοῦ κράτους τῆς σῆς θεοκυρώτου εὐσεβοῦς βασιλείας ἀνέδειξεν ὁ Θεὸς τοιοῦτον πρᾶον, καὶ ἥσυχον, καὶ σημειοφόρον ἄνδρα. Καὶ τοῦτο ὁ ἀνὴρ ὁρῶν σου τὴ καθαρόν καὶ φιλόθεον, ἐξήλωσέν σου τὴν τρόπον· ἀκηχώως γάρ σου τὸ ἐπίπονον τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ τὸ διαπαντὸς μακρόθυμον καὶ φιλόανθρωπον εἰς πάντας καὶ τὸ ἀμετάθετον τῆς εἰς Χριστὸν ὁρθοδόξου σου πίστεως, τοῦτου χάριν παρεγένετο ἐν ταῦτα ἀπὸ

Ἱεροσολύμων πρὸς ἡμᾶς. Εἶτα ἐκέλευσεν αὐτὸν εἰσα-
 ἄλθῃν ἅμα τῶν ἐπισκόπων. Καὶ εἰσελθόντες προσ-
 εκύνησαν τῷ βασιλεῖ τρίτον ἐπὶ τὴν γῆν. Ἀναστάν-
 τες δὲ ἔστησαν ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως, καὶ λέγει
 ὁ βασιλεὺς· Καλῶς ἤλθες, δοῦλε τοῦ Θεοῦ ἁγίε καὶ
 τίμιε Γρηγόριε, καλῶς παρέγένου πρὸς ἡμᾶς, ὁ τος-
 αὔτα σημεῖα ποιήσας μόνοις διὰ τῆς προσευχῆς σου·
 ὧντος γὰρ ἀληθῶς δεύτερος θαυματουργὸς ἀνεδεί-
 χθη διὰ πίστεως. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ εὐσεβέ-
 στατος βασιλεὺς διαλεγόμενος ἐπὶ πλείστα ὥρας,
 καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ φιλήματι ἀπόλυ-
 σεν. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος παραλαβὼν τὸν ἅγιον Γρη-
 γόριον, ἀπῆλθεν ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ· καὶ ἔφαγεν ἄρ-
 τον μετ' αὐτοῦ ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου· ἦν γὰρ αὐτῷ ἔθος τὴν ἐβδομάδα ἄσιτος δια-
 τελεῖν ἀνευ Σαββάτου καὶ Κυριακῆς. Ἡμέραν δὲ καθ' ἡμέραν ἦν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, καὶ ὁ Μαρ-
 κιανὸς σὺν αὐτῷ ἦν ἡσυχάζων ἐν ταῖς νυκτεριναῖς αὐτοῦ εὐχαῖς.

ΠΖ'. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκέλευσεν προσελθεῖν ἐν Β
 τῷ παλατίῳ τὸν τε ἀρχιεπίσκοπον καὶ τὸν ἅγιον Γρη-
 γόριον, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἀκούσατε, Πάτρες ἅγιοι,
 βουλόμεθα, ἂν ὁ Κύριος κηλεύει, ἡμεῖς τῇ συνερ-
 γείᾳ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, κανόνας νέους ἐκ-
 θέσθαι τῇ ἀγίᾳ καὶ καθολικῇ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ Ἐκ-
 κλησίᾳ, ἵνα καὶ εἰς τὰς μετέπειτα γενεὰς ἔσται καὶ
 τοῦτο εἰς δικαίωμα τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀπο-
 κρινέντες δὲ ὅ τε ἀρχιεπίσκοπος ἅμα τῷ ἁγίῳ Γρη-
 γορίῳ εἶπον τῷ βασιλεῖ· Πάντως καὶ τοῦτο, θέσποτα
 εὐθεστάτε, ἐκ θείας χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, καὶ θείας ἐλλάμψεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἦν ἀποκεκαλυμμένον τῷ σφ' κράτει. Πλὴν τὸ ἀρε-
 στὸν ἐν ὀφθαλμοῖς σου διὰ τοῦ Θεοῦ ποιεῖ· ἀγαθὸν
 γὰρ τὸ παρὰ σοῦ λεγόμενον, καὶ ὠφέλιμον πᾶν τοῖς
 ὁρθόδοξοις Χριστιανοῖς. Καταλαβούσης δὲ τῆς ἁγίας
 Τεσσαρακοστῆς, ὥρισαν ἑαυτοῖς ἐν τινι τότῃ ἡσύ-
 χῃ, κάκεισε ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς ἐξέθετο τοὺς
 νέους καὶ ἱεροὺς κανόνας. Ὡσαύτως καὶ ὁ ἅγιος
 Γρηγόριος τοὺς περὶ δογμάτων ὑπέθετο δογματικούς
 αὐτοῦ λόγους, καὶ Τεσσαρακοστῆς, καὶ τοῦ ἁγίου
 καὶ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Ἀνδρέου, καὶ ἐτε-
 ρους πολλοὺς λόγους ἐξέθετο ἐν Κωνσταντινουπόλει·
 πᾶν δὲ ἐθαυμάσθη ὁ μακάριος ὑπὸ τοῦ φιλευσεβοῦς
 ἡμῶν βασιλέως καὶ ὑπὸ πάντων τοῦ τε ἀρχιεπισκό-
 που καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει ὄντων σοφῶν ἐπὶ τῇ
 καρτερικῇ καὶ ὑπομονῇ καὶ ἄκρᾳ ἐγκρατεῖ αὐτοῦ.

(8) Quamquam non bene antea de Ecclesia meritis
 esse Mauritius Aug. visus erat, lege scilicet lata,
 qua præcipiebat: *Ut nullus, qui actionem publicam*
egisset, nullus, qui optio vel manu signatus, vel inter
milites fuisset habitus, ei in monasterio converti lice-
ret, nisi forte si militia ejus fuisset expleta (Greg.
 M. lib. III, epist. 66); multas deinde alias tulit,
 quæ a Gregorio Magno summis laudibus commen-
 datæ: eæque circa hæc potissimum tempora pro-
 mulgatæ fuere. Ac primum leges ejus et edicta de
 pace Ecclesiæ laudat Gregorius libro V, epist. 19:
Quamobrem, inquit, providentissime piissimus domi-
nus ad compescendos bellicos motus pacem quarit
Ecclesiæ, atque ad hujus compagem sacerdotum di-
gnatur corda reducere, quod quidem ego opto, atque
quantum ad me attinet, serenissimis jussionibus obei-
dentiam præbeo. Idem leges adversus Donatistas
 ab eodem latas alibi celebrat (lib. VI, epist. 65):
Qualiter autem pietatis vestræ serenius contra Do-
natistarum flagitiosissimam pravitatem consideratio-

A inquit, ades, sancte et venerande Gregori Dei ser-
 ve, pulchre ad nos pervenisti, o precibus potens et
 tantorum prodigiorum effector. Vere enim tua te
 fides Thaumaturgum alterum prodidit. Hæc et si-
 milia piissimus imperator perdiu elocutus, sancto
 quemque osculo salutavit, et abundi potestatem
 dedit. Archiepiscopus vero Gregorium secum in
 ædes pontificales deduxit: qui eo cogente ibidem
 cibum sumpsit, cum mos ipsi esset hebdomadem
 reliquam, præter Sabbatum diemque Dominicum,
 nihil gustando transigere. Eodem autem identidem
 non modo ipse, sed etiam Marcianum ventitabat,
 ut nocturnis cum eo precibus operam daret.

LXXXVI. Post hæc in palatium arcessiti sunt
 archiepiscopus et sanctus Gregorius; quos impera-
 tor sic est affatus: Agite, Patres sancti, consilium
 nobis esse sciatis, si Dominus annuat, et sancti
 Spiritus auxilium adsit, novas leges (8) sanctæ et
 catholicæ magnæ Dei Ecclesiæ proponere, ut po-
 steritas quoque habeat a nobis, quod catholicæ
 Ecclesiæ conservandæ prosit. Ad hæc archiepisco-
 pus cum sancto Gregorio respondens imperatori:
 Omnino, inquit, o domine pietissime, hoc quoque
 sub principatu tuo demonstrandum tibi servabatur
 divino Domini Jesu Christi munere, divinaque
 sancti Spiritus illustratione; quare quod tibi
 maxime placet, Deo auspice aggredere; consilium
 enim hoc tuum et bonum est, et Christianis ortho-
 doxis perutile. Porro quadragenario jejuniis re-
 deunte locum sibi elegerunt a turba remotum, ibi-
 que piissimus imperator novum sacrarum legum
 codicem explicavit. At sanctus Gregorius sermones
 interea de dogmatis habuit doctrinæ plenos, quos-
 dam et de quadragenario tempore, et de sancto
 apostolorum duce Andrea (9), aliosque multos [cui]
 per totam urbem: fuitque admirationi non solum
 piissimo imperatori nostro, sed omnibus etiam ar-
 chiepiscopi familiaribus ac doctis quibusque urbis
 viris, qui simul virtutem ejus, et patien-
 tiam, et abstinentiam extollebant. Exacto au-

ne justitiæ et sincerissimæ religionis zelo commota
 sit, directarum lucidissime tenor insinuat jussionum.
 Idem Mauritius porro curam quoque suscepit epi-
 scoporum, qui sedibus suis a Barbaris pulsi fue-
 rant, eosque a proximis Illyrici episcopis ali jussit
 (Greg. M. lib. I, epist. 45).

(9) Pro Andrea legit Cajetanus Petro: mendose,
 opinor; codices enim Basiliani ambo Andreæ ex-
 hibent: et erat Andreæ apud Constantinopolitanos
 clara memoria, insignisque cultus, cui templa jam-
 tum tria aut quatuor dicaverant, quæ in *Constan-*
tinopoli Christiana Cangius enumerat (lib. IV, cap.
 5, n. 3). Quin et opinio demum illa apud eos inva-
 luit, Christianam professionem Byzantii ab eo
 exordium duxisse, et Stachym primum ab eodem
 episcopum esse constitutum: quam tamen Cupe-
 rus egregie refutavit (*Hist. Chron. patriarch. Const.*).
 Erant ibidem ejusdem sancti apostoli reliquiæ, de
 quarum translatione ex Achaia non semel meminit
 Hieronymus, et Martyrologia fidem faciunt.

tem quadragenarii jejunii tempore, et sanctæ Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi solemnibus celebratis, rogavit beatus vir imperatorem Augustum, ut locum sibi Agrigenti ad novum templum et domum pontificalem ædificandam concederet: atque hanc petitionem in libello supplici exposuit, quem amicissimus ipsi Marcianus spatharius obtulit. Eum imperator ut a Marciano traditum accepit ac legit, valde lætatus est, Deo laudem tribuit, quod talem illi animum addidisset. Tum sanctissimo archiepiscopo accito, libellum ei ostendit, quem per Marcianum acceperat: ille vero ut legit, non minus admiratus est quæ in ea petitione a Gregorio exponebantur. At imperator mandat Marciano, ut sanctum Gregorium e Sancti Sergii monasterio, ubi versabatur, arcessat. Qui ut in palatium venit, et imperatorem ter usque terram veneratus est, surrexit e throno imperator, seque illi inclinavit ac manus ejus osculatus est, etiam atque etiam rogans, ut sibi homini nequam precibus opem ferret. Cui Gregorius ad pedes procidens, et cum lacrymis clamans: Quid, inquit, servo feristi tuo, optime Auguste, tu, inquam, qui orbem terrarum pie nunc administras? de quo etiam vel te coram prædicare audebo quæ Deus magna et præclara tibi contulit, ex quo tanquam in tutela ejus regnas, cum videam Dominum nostrum Christum ad regni vestri religiosissimi robur tuendum quotidie advigilare.

ἐποίησέν σοι, καὶ τὴν πολλὴν συγκατάβασιν, ἧ καὶ σπύτου ἡμῶν Χριστοῦ τοῦ ἀεὶ ἐφορῶντος τὸ κράτος

LXXXVII. Hæc eo commemorante, suscepit imperator: Quoniam libello tuo a nobis postulasti, ut domum pontificalem tibi mutare liceat, dic, Pater, quæ te ratio quæve causa impulit, ut hoc a nobis postulares? Ille vero hoc imperatori responsum dedit: Leucius quidam hæreticus presbyter, qui Laodiceæ promeritus fuerat, ut a sancta synodo anathemate plecteretur, ex ea regione, domine imperator, profugit, atque ad oras Siciliæ appulsus, in urbem nostram devenit, ibique hospite invento delituit. Quo autem tempore tuus [civ] ego servus ab accusatoribus meis Romam ad sanctissimum pontificem maximum missus sum, eum adversarii illi mei in pontificali sede pro me collocarunt, ut is illic episcopus esset. Porro altare hic evertit a solo, et quæ in eo quiescebant sacræ reliquæ, cum igne comburere voluisset, nec eas ignis absumeret, noctu misit, qui in maris profundum projiceret: itaque illæ hactenus latent: tum novum altare ædificavit. Interea episcopi duo alter Seleucie (10), alter magni Ponti, cum sanctæ synodi (11), quæ jussu tuo coacta est, sententia in ex-

Α Πληρωθείσης δὲ τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς, ἐορτάσαντες τὴν ἁγίαν καὶ λαμπρὰν τῆς Ἀναστάσεως ἡμέραν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἦται ὁ μακάριος μετὰ ταῦτα τὸν θειότατον βασιλέα δοῦναι αὐτῷ τι μέρος ἐν τῇ πόλει τοῦ ἀνοικοδομησάου ναὸν ἕτερον καὶ ἐπισκοπεῖον. Τοῦτο δὲ ἀνήγαγεν διὰ τοῦ φιλοτάτου αὐτοῦ Μαρκιανοῦ τοῦ σπαθαρίου. Δεξιόμενος δὲ ὁ βασιλεὺς τὴν πεμψθεῖσαν αὐτῷ δέησιν διὰ χειρὸς τοῦ Μαρκιανοῦ, καὶ ταύτην ἀναγνούς, λίαν ἐχάρη ἐπ' αὐτῇ δοξάζων τὸν Θεὸν τὸν δόντα τοιαύτην χάριν τῷ ἀνδρὶ· καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον ὁ βασιλεὺς, ὑπέδειξεν αὐτῷ τὴν ἀποσταλθεῖσαν δέησιν διὰ τοῦ Μαρκιανοῦ. Ἀναγνούς δὲ ταύτην ὁ ἀρχιεπίσκοπος πάννυ ἐθαύμασεν καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς παρ' αὐτοῦ ἐκπεθείσης αὐτῷ δεήσεως. Καὶ ἀποστείλας τὸν Μαρκιανὸν ὁ βασιλεὺς, ἤγαγεν τὸν ἅγιον Γρηγόριον ἐκ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἀγίου Σεργίου, ἐν ᾧ ἦν ἡσυχάζων. Ἀνελθόντος δὲ τοῦ Ἀγίου ἐν τῷ παλατίῳ, προσεκύνησεν τῷ βασιλεὶ τρίτον ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἀναστὰς ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ θρόνου προσεκύνησεν αὐτῷ, καὶ κατεψύχθη ἐν αὐτοῦ τῷ χεῖρας, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· Εὐχαὶ ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Ὁ δὲ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως, μετὰ δακρύων ἐδόθη· Ὡ φιλόγαθε δέσποτα, τί πεποίηκας τῷ σῷ οἰκέτῃ, ὁ τὴν οἰκουμένην εὐσεβῶς διοικῶν σήμερον; ἀλλ' ὅμως τολμήσω φθέγγεσθαι τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ ἐνώπιόν σου διηγούμενος ὅσα ἔργα ἐν τῷ σεβασμῷ σου κράτει, δεόμενος τοῦ Θεοῦ εὐσεβοῦς ὑμῶν βασιλείας.

C HZ'. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, λέγει αὐτῷ ὁ βασιλεὺς· Ἐπειδὴ περιήχησας ἡμᾶς διὰ τῆς σῆς δεήσεως; τὸ ὑπαλλάξαι τὸ ἐπισκοπεῖον, τίς ὁ τρόπος καὶ τίνας ἔνεγκεν δι' ὧν τοῦτο αἰτεῖ ἡμᾶς ἡ σὴ μακαρίότης; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο τῷ βασιλεὶ· Δέσποτα αὐτοκράτορ, Λευκίος τις αἰρετικὸς πρεσβύτερος ἀνάθεμα ἐκ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ ἁγίας συνόδου, ἐξέφυγεν ἐκ τῶν ἐκεῖσε, καὶ κατήλθεν ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Σικελίας, καὶ κατήνησεν τῇ καὶ ἡμᾶς πόλει· καὶ κατεκρύβη ἐν τινὶ ἀνθρώπῳ. Ἐν ὧ δὲ ἀπεστάλη ὁ σὸς δοῦλος ἐκ τῶν κατηγορησάντων ἡμᾶς ἐν τῇ Ῥώμῃ πρὸς τὸν ἀγιώτατον πάπαν, ἔστησαν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἐν τῷ ἐπισκοπεῖῳ ἀντὶ ἐμοῦ, βουλόμενοι αὐτὸν αὐτῷ εἶναι ἐπίσκοπον. Κατέλυσεν δὲ τὸ θυσιαστήριον ἐκ ποδῶν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἅγια λείψανα ἀποκείμενα πυρὶ μὲν ἐδουλήθη κατακαῦσαι αὐτά· τοῦ δὲ πυρὸς αὐτῶν μὴ ἀψαμένον, ἀποστείλας ἐν νυκτὶ ἔρριψεν αὐτά ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης, καὶ ἀπῆλθον ἕως τῆς σήμερον· καὶ ἀνοικοδόμησεν νέον θυσιαστήριον. Ἐφορισθέντων δὲ τῶν δύο ἐπισκόπων τῆς Σελευκίας καὶ τοῦ Πόντου τοῦ μεγάλου ὑπὸ τῆς ἁγίας συνόδου τῆς συγκροτηθείσης

(10) In utroque cod. Basil. τῆς Λευκίας.

(11) Tam hæc ignota, quam quæ superius de Leucio ac de synodo Laodicea narrantur: cumque non una urbs Seleucia, sed quindecim saltem cognominis fuerint, ne illud quidem liquet, quam ex his Leontius indicare voluerit; nisi quod ab Lao-

dicea finibus, multo minus quam cætera, distabat Seleucia Pisidiæ, quis vero ille magni Ponti episcopus? Num archiepiscopus Neocæsareæ designatur, qui metropolita erat provinciae Ponti-Polemoniaci? an Leontius ipse ignorabat, quid scriberet?

ἰπὸ τοῦ τοῦ κρᾶτους, κατήνησαν καὶ αὐτοὶ ἐν τῇ πόλει ἡμῶν· καὶ ἀνακάμψαντες ἐν τῇ πόλει ἀφίρυσαν τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἱδρυσαν ἐν αὐτῇ θυσιαστήριον ἕτερον κατὰ τὴν κακότεχνον αὐτῶν ἐπίνοιαν καὶ ζοφώδη καὶ ἐσκοτισμένην αὐτῶν διδασκαλίαν.

ΠΗ'. Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα ὁ τε εὐσεβέστατος βασιλεὺς καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἐθαύμασαν εἰ ἄρα οὕτως γέγονεν· ἦν γὰρ ὁ βασιλεὺς ἀκηχοῦς τὸ ἀνέρον τοῦ Λευκίου. Εἰτα λέγει τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ· Καὶ ταύτην σοι τὴν αἰτησιν ποιήσωμεν. Ἰδοὺ καὶ ἡμεῖς δίδομεν τῷ Θεῷ διὰ σοῦ τὸ ἡμῖς μέρος τῆς πόλεως, ὃ κατέχει ἡ εὐσεβὴς ἡμῶν βασιλεία· καὶ ἀνοικοδόμησον νέον οἶκον πιστὸν τῷ Θεῷ καὶ τὸ ἐπισκοπεῖον, ὃ βούλῃ. Καὶ ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς γραφῆναι τόμον, καὶ δοθῆναι τῷ μακαρίῳ Γρηγορίῳ, καὶ κτήματα πολλά. Μετὰ δὲ ταῦτα ποιήσας ἐν τῇ πόλει ἕως τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς, καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς μετεστείλατο αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ παλατίῳ, καὶ ἔλεγαι αὐτῷ· Πάτερ τίμιε, ἐπὶ τούτῳ παρακαλῶ εὐχεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν ἐν ταῖς σαῖς εὐχαῖς ἀδιαλείπτως. Ὁ δὲ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως προσεκύνησεν τρίτον ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ λέγει αὐτῷ· Εὐσεβέστατε δέσποτα, τί ἀνταποδώσομέν σοι περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκας ἡμῖν ἀγαθῶν; καὶ τίς εἰμι ἐγὼ ὁ τάλας καὶ ἁμαρτωλὴς, ὅτι τοιαύτας ἀξίας καὶ μεγάλας δωρεὰς εἴληφα παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς κράτους ὁμῶν; Αὐτὸς ὁ συμβασιλεύων σοι Θεὸς δῶκε σοι τοῦ ἀεὶ πατεῖν τοὺς ἐπανισταμένους σοι τῷ κυρίῳ μου τῷ βασιλεῖ. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀσπασάμενος αὐτὸν ὁ βασιλεὺς, δούς αὐτῷ τάλαντον χρυσοῦ ἐἰς χεῖρας, εἶπεν· Ἔστω σοι, Πάτερ, ταῦτα μικρὰ δῶρα ὡς μεγάλα, μνηστὴν ποιοῦμενος ἀεὶ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας μετριότητος. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν πορεύεσθαι ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν. Δέδωκεν δὲ αὐτῷ καὶ εὐσεβεστάτῃ Αὐγούστα δῶρα πολλὰ, χρυσίον καὶ ἀργύριον ἱκανόν, ἐπὶ τὸ ποιῆσαι σκεύη τῆς κατ' αὐτὸν Ἐκκλησίας.

ΠΘ'. Ἐξῆλθεν δὲ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἅγιος Γρηγόριος, καὶ κατέλαθεν ἐν Ῥώμῃ τῇ εἰκάδι τοῦ

(12) Cum *talentum* Gregorio nostro a Maurilio datum scribit Leonlius, non aureum numisma unum, sed tot data significare putandus est, quæ talenti summam æquarent. Erat enim talentum, cum ad pecuniam referebant, non utique ut est apud Suidam, τὸ μέγιστον χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ μέρος, sive *auri et argenti pars maxima*: nam deerat nomen, quo maiorem unam summam indicarent, ut, cum pecunia superaret, dicerent διτάλαντον, τριτάλαντον, τρίτον ἡμιτάλαντον, id est *duo talenta, tria talenta, tria talenta cum dimidio*, et similia. Verum talenti, ut nemo ignorat, non una apud omnes quantitas, nec de quo hic talento loquatur Leonlius, satis liquet. Qui tamen Atticum talentum magis notum et maiore in usu fuisse videtur, significari hic summam puto minarum sexaginta, sive scutos sexcentos nummos nostrates. Cæterum ætatis huius scriptores talenti appellatione μεταφορικῶς tantum uti solent, atque ut mystica Evangelii talenta sive data cuique divinitus bona commemorant.

(13) Constantinam Aug. intellige, de qua dixi superius. At qui Cajetani sententiam sequuntur,

silium pulsi essent, ipsi quoque in urbem nostram devenerunt, ibidemque diversati templum consecraverunt, et altare in eo alterum constituere ex perversa ipsorum mente, atque obscuram suam tenebrosamque doctrinam secuti.

LXXXVIII. His auditis, tam piissimus imperator quam archiepiscopus mirati sunt, quonam pacto id ita contigisset. Nam de Leucii sacrilegiis aliquid ad imperatoris aures perlatum fuerat. Hic deinceps sancto Gregorio respondens: Et huic, inquit, petitioni tuæ satisfacimus. Ecce enim et nos alteram urbis partem, quæ imperio nostro subest, Deo propter te dedicamus: hic novum religiosumque Deo templum ac domum pontificalem, ut vis, construes. Atque idem chartam scribi iussit et beato Gregorio tradi, et possessiones præterea multas. Mansit vero post hæc Constantinopoli usque ad sanctæ Pentecostes solemnia: quibus transactis, in palatium rursus ab imperatore accessit est, atque his verbis salutat: Quod ultimum est, Pater venerande, hoc a te peto, ut in obsecrationibus, quæ a te assidue fiunt, nostri memineris. Ille ad imperatoris pedes provolutus ter eum usque ad terram adoravit, tum sic respondit: Quid ego, piissime Auguste, pro bonis omnibus, quibus me cumulatam dimittis, tibi retribuam? vel quis eram ego niser ac nequam, ut a tam pio principe tanta tamque præclara munera acciperem? Deus vero, qui tecum imperium moderatur, det tibi, ut omnes semper adversariorum motus victor coerceas. Hæc dicentem imperator complexus, talentum illi aureum in manus dedit (12): *Plabe, [cv] inquit, Pater, parva hæc dona ut magna, et nostri perpetuo memor esto. Dimisitque, ut in urbem suam Deo propitio rediret; multa etiam dona a piissima Augusta accepit, auri in primis et argenti quantum ad sacra templi sui vasa conficienda satis esset* (13).

LXXXIX. Egressus Constantinopoli sanctus Gregorius (14) Romam pervenit xiii Kal. Augustas. Ibi

Augustam prodere non possunt, a qua Gregorius dona acceperit. Theodora enim uxorem, quam unam habuit, Justinianus ante concilium v œcumenicum, cui Gregorius nondum episcopus interfuisse dicitur, extulerat. Nec felicius Lancia est; quanquam is rem prope incredibilem putat, Justinianum suum, id est *Rhinometum*, tam sero de matrimonio cogitasse. Duxit ille uxorem anno 703, id est viginti amplius annos, postquam concilium v œcumenicum absolutum fuerat. Nec vero ad sorores Augustas confugere licet: neutri enim ex illis duobus Justinianis soror fuit.

(14) Annus, quo Gregorius Constantinopoli discessit, erat 595, quo anno Joannem patriarcham obiisse, Quienus ex Nicephori Chronico ostendit; quod Pagius quoque et Cuperus, repudiata Baronii sententia, qui morte illius annum insequentem assignaverat, plane statuendum præsenscrant. Id vero nihil turbat. Nam Joannem decessisse constat iv Nonas Septembres, id est duobus post mensibus, quam Gregorius Constantinopoli solverat. Eo enim anno Pentecoste acta xi Kal. Jun. itaque stat que Leonlius tradit a Joanne archiepiscopo facta esse.

sacra templa lastravit, et ea sanctissimo pontifice maximo faustis omnibus magnaue letitia acceptus est. Quocum viginti dies Romæ versatus, post mutua erga illum et sanctum Marcum fratresque omnes officia, a pontifice maximo benigne dimissus est, ut ad sedem suam proficisceretur, additis muneribus insignibus, et facta potestate evertendi altare, quod Leucius hæreticus ædificarat: cujus quoque tuendi ergo, ipsiusque templi ædificandi causa Angelum et Palumbum diaconos quosdam pios cum eo misit. Urbe igitur relicta in Siciliam appulsi, Agrigentum ipsum pervenerunt iv Idus Septembres (15). Voluit autem Deus, qui semper beati viri rebus prospiciebat, in fluvium eos atque in suburbium, quod Emporium dicunt (16), invehī hora diei tertia: qui dies Sabbatum erat. Forte eo venerat archidiaconus negotii nescio cuius causa, et in monasterio degebat. Hic cum navigium offendisset in fluvium ingrediens, obviam celeriter progressus est, ut nautas interrogaret. Sed ubi propior fuit, videt diaconum Platonium aquam beati viri manibus infundentem ut lavaret: qui deinceps e navi in ripam cum cæteris omniibus descendit.

XC. Accurrit vero archidiaconus, et flens ad ejus pedes procubuit, pulchre advenisse bonum [cvi] pastorem, inquires, qui pro grege suo multa passus esset. Quem ille apprehendens excitavit, et de urbis tranquillitate interrogavit, de tribunis, de populo, denique de parentibus quoque suis. Archidiaconi autem responsum fuit, Deum precibus ejus placatum pacem omnibus stabilem largitum esse. Tum Gregorius: Vade, inquit, fili, et populum nobis charissimum de adventu nostro certiorē facito. Archidiaconus celeriter in urbem reversus nuntiavit edixitque, dominum et parentem publicum advenisse, atque in suburbio esse. Jam vero nuntio accepto, tribuni atque archontes urbis, viri et mulieres cum parvulis ipsis Deo laudes et gratias reddere, quod digni ab eo habiti essent, qui de beato pastore suo nuntia tam bona acciperent. Clerus subinde omnis cum thure et cereis, et populus universus, quantus nempe in tota urbe erat, obviam sancto Gregorio exierunt, usque ad monasterium, quo ille relicto navigio concesserat. Ibi, cum invicem occurrissent, obsecratione facta consederunt.

XCI. Jam vero ille, salute populo dicta parvis magnisque, monasterium reliquit, et ad urbem

(15) Nihil verius a Leontio scriptum est: anno 595, quo Gregorius Agrigentum rediit, dies decimus mensis Septembris Sabbatum fuit. Pascha enim actum iii Non. Apriles, Pentecoste xi Kal. Junias: et a Pentecoste Dominicus dies xvi Sabbatum consecutus est, de quo loquitur Leon-

Α' Ιουλιου μηνός. Κάκεισε διαδραμών τοὺς ἁγίους τόπους, καὶ προσευξάμενος αὐτῷ ὁ ἁγιώτατος πάπας μετὰ χαρᾶς μεγάλης, καὶ ποιήσας μετ' αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ ἡμέρας εἴκοσι, ἀσπασάμενος αὐτὸν καὶ πάντας τοὺς ἀδελφούς καὶ τὸν ἅγιον Μάρκον, δὸς αὐτῷ ὁ πάπας δῶρα ἄξια, καὶ ἐπευξάμενος αὐτῷ, ἀπέλυσεν αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, δούς αὐτῷ ἐξουσίαν καταστρέφαι τὸ θυσιαστήριον, ὃ ψυχοδόμησεν Λεῦκιος ὁ αἰρετικός· δούς αὐτῷ ὁ πάπας ἐπὶ τὸ διασῶσαι αὐτὸν Ἀγγελον καὶ Παλοῦμβον διακόνους τινὰς εὐλαβεῖς ἕως οὗ τὸν ναὸν, ὃν ᾤτησεν, ἀνοικοδομήσῃ. Ἐξεληθόντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ Ῥώμης, κατέλαβον ἐν Σικελίᾳ ἐν τῇ Ἀκραγαντίνων πόλει τῇ δεκάτῃ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός. Θελήματι δὲ τοῦ αἰε σώζοντος καὶ συνεργούντος αὐτῷ Θεοῦ εἰσῆλθον εἰς τὸν ποταμὸν εἰς τὸ περὶ πόλιν τὸ λεγόμενον Ἐμπόριον ὥραν τρίτην τῆς ἡμέρας. Ἦν δὲ Σάββατον ὅτε ἐκεῖσε κατέλαβον. Κατὰ συγκυρίαν ἦν ἐκεῖσε ὁ ἀρχιδιάκονος διὰ χρείαν τινὰ ἐν τῷ μοναστηρίῳ. Καὶ εὐρών τὸ πλοῖον εἰσελθὼν εἰς τὸν ποταμὸν, δρομέως ἅπτε ἐκεῖσε βουλόμενος αὐτοὺς ἐπερωτῆσαι. Πλησίον δὲ γενόμενος τοῦ πλοίου, ὁρᾷ τὸν διάκονον Πλατωνικὸν ἐπιδιδόντα ὕδωρ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μακαρίου εἰς τὸ νίψασθαι. Εἶτα μετ' αὐτὰ κατήλθεν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτοῦ.

Ι'. Δραμών δὲ ὁ ἀρχιδιάκονος ἔπεσεν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ μακαρίου κλαίων καὶ λέγων· Καλῶς παρεγένετο ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ πολλὰ ἀθλήσας ὑπὲρ τοῦ ἰδίου ποιμνίου. Ὁ δὲ κρατήσας ἤγειρεν αὐτὸν, καὶ ἡρώτησεν αὐτὸν τὰ πρὸς εἰρήνην τῆς πόλεως, καὶ περὶ τῶν τριβούνων, καὶ περὶ τοῦ λαοῦ· λοιπὸν δὲ καὶ περὶ τῶν γονέων αὐτοῦ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχιδιάκονος λέγει αὐτῷ· Δι' εὐχῶν σου, ἅγιε Πάτερ ὦσι, πᾶσιν ὁ Θεὸς εἰρήνην σταθερὰν ἐδωρήσατο. Εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ Γρηγόριος· Ἀπελθε, τέκνον, ἀπαγγεῖλον τῷ φιλάτῳ ἡμῶν λαφ' τὴν τῆς ἡμῶν μετριότητος παρουσίαν. Δρομέως δὲ ἀνελθὼν ὁ ἀρχιδιάκονος ἀπήγγειλεν εἰς τὴν πόλιν διηγούμενος, ὅτι Ἦκει ὁ κύριος ἡμῶν καὶ κοινὸς Πατὴρ ἡμῶν ἐν τῷ περιπόλει. Ἀκούσαντες δὲ οἱ τῆς πόλεως τριβούνοι τε καὶ ἄρχοντες, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες καὶ ἕως μικροῦ θηλάζοντος, ἐδόξαζον καὶ εὐχαρίστουν τῷ Θεῷ τῷ ἁγιάσαντι αὐτοὺς τοιαύτην ἀγγελίαν ἀγαθὴν δέξασθαι περὶ τοῦ μακαρίου αὐτῶν ποιμένος. Καὶ ἐξῆλθεν πᾶς ὁ κληρὸς μετὰ θυμιαμάτων καὶ κηρῶν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς, πλῆθος πολὺ, ὅσοι ἦσαν ἐν τῇ πόλει εἰς συνάντησιν αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ κατελθὼν ἀπὸ τοῦ πλοίου, ἅπτε ἐν τῷ μοναστηρίῳ· καὶ συναντήσαντες ἀλλήλοις, καὶ εὐξάμενοι, μετὰ τὴν εὐχὴν ἐκαθέσθην.

ΙΑ'. Καὶ ἀσπασάμενος τοὺς ἅπαντας καὶ τὸν λαὸν μικροῦς τε καὶ μεγάλους ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μοναστη-

tius, inciditque in diem iii ante Idus, sive undecimum mensis Septembris, ut ex Maurinorum tabulis constat.

(16) Cod. 1, εἰς τὸ περιπόλιον τὸ λεγόμενον Ἐμπόριον.

ρλου, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἅμα τῶν μοναχῶν A
μετὰ λιτῆς ψάλλοντες οὕτως· Εὐλόγητός εἰ, Χριστὲ
ὁ θεός, ὁ παιδεύων καὶ ἰώμενος, ὁ ἀνορθῶν τοὺς κατε-
ρραγμένους τῇ σῇ δυνάμει, καὶ διδοὺς χάριν τοῖς
πεποιθόσιν ἐπὶ σοί, σώζων αὐτοὺς ἐν παντὶ καιρῷ·
διαφύλαξον πόλιν σου καὶ λαὸν πιστὸν, τηρῶν αὐ-
τοὺς κατὰ τὸ σὸν εὐάρεστον, παρέχων ἡμῖν καὶ τὸ
μέγα ἔλεος. Κατῆλθεν δὲ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ τῆς
πόλεως ἕως τοῦ ποταμοῦ τῆς πόλεως, καὶ ἐδέξαντο
τὸν ἅγιον, ἐπευφημοῦντες αὐτὸν, ἅμα καὶ εὐχαρι-
στοῦντες τῷ θεῷ. Πάντας δὲ ἀσπασάμενος τῷ ἁγίῳ
φιλήματι, ἐπιθεὶς ἐκάστην τὰς χεῖρας, εὐλόγησεν
αὐτούς. Προσελθὼν δὲ ὁ μακάριος Γρηγόριος ἔπεσεν
παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, καὶ κατεφίλησεν
αὐτούς. Καὶ ἀναστὰς ἔπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ,
καὶ ἔκλαυσεν ἕκαστος πρὸς τὸν ἕτερον. Ὁμοίως δὲ
καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ ἰδὼν μετὰ τῶν προσβυτίων
τῆς πόλεως, προσεκύνησεν καὶ αὐτὴς τοὺς πόδας καὶ
τὰς χεῖρας. Καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν τὸ αὐτὸ ψά-
λλοντες. Οὐ μέντοι ἀνῆλθεν ἐν τῷ ἐπισκοπεῖν οὐδὲ ἐν
τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὔτε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἠθέλησεν ἀτε-
λοῖσαι καὶ ἰδεῖν αὐτὸ, ἀλλ' ἀπελθὼν ἔπηξεν τὴν σκη-
τὴν αὐτοῦ ἔξωθεν τοῦ ναοῦ τοῦ εἰδωλικοῦ τοῦ ὄντος
πλησίον τοῦ τείχους ἐπὶ μεσημβρίαν. Καὶ ἦν ἐκεῖ
διανυκτερεύων ἀπαύστως ἅμα τῷ λαῷ, ποιήσας
ἐκεῖσε ἀντίτυπον τραπέζης ἁγίας· κακέῖσε ὕψωσεν
τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρόν. Μετὰ δὲ ταῦτα
προσευξάμενος τῷ θεῷ, ἐφυγάδευσεν τοὺς δαίμονα·
τῆς ἐκεῖσε ὄντας τοὺς ἐμφωλεύοντας ἐν τῷ εἰδώλῳ
τοῦ Ἐβερ καὶ τοῦ Ράφ. Καὶ ἀνυποκόμῃσεν τὸν
ναὸν ἐκεῖνον πᾶν ὥραϊον, καὶ ἐπυνόμασεν αὐτὸν ἐν
τῷ ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ κορυφαίων ἀποστόλων
Πέτρου καὶ Παύλου. Ὄρισεν δὲ τῷ ἀρχidiaκόνῳ παρ-
έχειν πᾶσιν τοῖς δεομένοις ἐν τῇ πόλει χήραις τε
καὶ ὀρφανοῖς ἀπαρκεῖν τὰ πρὸς τὴν χρείαν.

(17) Delubrum, quod a Gregorio nostro refe-
cium, sanctisque apostolis Petro et Paulo dedica-
tum dicitur, illud esse videtur, cuius meminit
Cicero (lib. iv in Verr. c. 43), quodque Herculis
templum appellat, et sanctum apud Agrigentinos
ac religiosum fuisse tradit. Erat id, ut ait Tullius,
non longe a foro, at simul, ut adnotavit Orvilius
(in Siculis c. 5, p. 93), prope mœnia in extrema
urbe versus mare, id est ad meridiem, ut affirmat
Leontius. At ejus evigina nunc vestigia supersunt.

(18) Reddidi sacræ mensæ mysteria quod Leon-
tio est Ἀντίτυπον τραπέζης ἁγίας. Quippe is bre-
vitatibus gratia omisit, quod alii addunt. In Consti-
tutionibus apostolicis leges (lib. v, c. 13). Τὰ ἀν-
τίτυπα μυστήρια τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ
Χριστοῦ, sive sacrum corpus et sanguinem Christi
sub figura panis et vini. Hæc enim verborum illo-
rum vis est. Nam a catholica doctrina recedunt,
et Patrum dictis abutuntur, qui ἀντίτυπα aliter
explicant. De qua controversia vide, si vacat, Har-
dinnum De Sacramento altaris (cap. 7, p. 261,
inter Op. Sel.).

(19) Erit qui tam barbara deorum nomina inepte
a Leontio confecta putet: at Punica ego nomina
esse duxerim, *Herculis* et *Triptolemi*: quæ in Sicilia
perdurasse, nemo jure miretur, cum ibidem,
in maritimis præsertim, et Phœnicis et Pœni do-
minati perditio sint. (Bochart. *Geog. sacr.* lib. I, c. 27
et seqq.) *Eber* nimirum dictus videtur *Hercules* ille
Tyrius, qui orbe peragrato columnas Galilibus fixer-
at: nam עבר Hebrais ipsis dicitur transitus et

procedere cœpit monachis comitantibus et suppli-
cationis ritu ita canentibus: Bene tibi omnes di-
cant, *Christe Deus*, qui castigas et sanas, qui
prostratos erigis virtute tua, qui spem in te collo-
cantibus opem affers, et in omni discrimine salu-
tem reddis. Tu civitatem, tu fidelem populum
serva: sint omnes, quales esse cupis, et magna
nos misericordia sustententes. Ingens vero populi
multitudo, quæ ad flumen usque pervenerat, san-
ctum virum excepit, acclamabantque illi, et gratias
Deo agebant: quibus ille sanctum osculum impar-
tiebatur, et manus capiti bene cuique precando
imponebat. Progressus beatus Gregorius ad patris
sui pedes procidit, eosque osculatus est: mox
surgens in collum ejus invasit, ac flevit uterque
alterius causa. Deinde cum inter urbanas presby-
tidas matrem vidisset, eodem modo pedes ejus et
manus osculatus est: agmen autem in urbem per-
gebat eundem iterans cantum. Cæterum sanctus
vir ad domum pontificalem non accessit, neque ad
templum; quin et oculos avertit, ne illud videret:
verum divertens tentorium suum fixit contra vetus
delubrum, quod prope mœnia erat meridiem spe-
ctans (17). Ille pernoctare assidue cum populo,
ibidemque sacræ mensæ mysteria peragere [cui]
cœpit (18), delixo venerandæ crucis signo, ut su-
blime emineret; tum fuis ad Deum precibus,
dæmones fugavit sub idolis illic latitantes, quorum
alter *Eber*, alter *Raps* dicebatur (19). Restituit au-
tem templum illud pulcherrimam in formam, et in
honorem sanctorum principum apostolorum Petri
et Pauli dedicavit. Nec interea egenos oblitus, præ-
scripsit archidiacono, ut quotquot in urbe erant
viduæ ac pupilli, iis quæ cuique opus essent sup-
peditaret (20).

quidquid est ulterius: *Raps* vero *Triptolemus* sive
Magister a רַאִי, quod si homines agriculturam do-
cuisset, ejus Siculi studiosissimi fuerunt. Quod si
indigetem atque ἐγγώριον vis Deum, eo nomine
Vulcanum designatum dixerim: qui et *Rex artis*
in Claudii Gothici nummo appellatus est. (Vaill.
t. V.)

(20) Ad hæc tempora pertinere dicenda est Gre-
gorii Magni epistola (lib. vii, n. 23), qua Fantin-
um defensorem, Judæorum causa, qui Christiani
fieri volebant, Agrigentum ire jussit, ut cum epi-
scopo de illorum baptismo transigeret. Scripta enim
fuit mense Junio indictionis primæ, sive anno 598:
Domina, inquit, *abbatissa* monasterii *Sancti Ste-*
phani, quod in Agrigentino est territorio constitu-
tum indicante, comperimus multos Judæorum ad
Christianam fidem, divina gratia inspirante, velle
converti. Tum hortatus, ut eos conveniat atque
adjuvet, hæc addit: *Quibus tamen si longum vet-*
triste videtur solemnitatem sustinere Paschalem, et
eos nunc ad baptismum festinare cognoscis; ne, quod
absit, longa dilatio eorum retro possit animos revo-
care, cum fraire nostro episcopo loci ipsius loquere,
ut pœnitentia ac abstinentia quadraginta diebus in-
dicia, aut die Dominico, aut si celeberrima festivitas
fortassis occurrerit, eos omnipotentis Dei miseri-
cordia protegente baptizet. Venuit Fantino admo-
nito, ut pauperibus vestem ad baptismum sua im-
pensa comparet, subjiit: *Si vero sanctum Pascha*
elegerit exspectare, iterum cum episcopo loquere,
ut modo quidem catechumeni fiant, atque ad eos fre-

XCH. Templi exædificationem, cui annus impensus est, consecratio excepit, postquam divina illic mysteria peragere instituit. Adjecit autem templo et bonas diatras (21), in quibus ipse ac familiares ejus habitarent. Solebat autem identidem et viduis et egenis omnis generis apparare mensam, iisque idem ministrare: quod et mater ejus non minus præstabat. Ipse vero populum præterea dies noctesque hortari non desinebat, ut saluti suæ consuleret serioque respiceret, ac se ab omni scelere revocaret. Sic beatus Gregorius, cum quotidie, sive diceret quid, sive faceret, in hominum animis, tanquam sulco facto, spiritalia dona seminaret; populum ingentem Deo Servatori universi consecravit, pestiferas hæreses a grege sibi credito divinum veluti gladium stringens præcidit, cœlestia denique documenta instar iterati salis ad condiendum nulli unquam deesse passus est. Neque hic utilitatis fructus ad eos solum pertinuit, qui urbem habitabant, [CVIII] sed in longinquos etiam redundavit: fama nempe illius in omnem terram perlata, et studiis hominum excitatis, qui ad eum venire gestiebant, et ad pedes ejus omnes dæmoniacos comportabant. Nam cum ii curationis causa ad beatum virum venirent, omnes cum redilant, precibus ejus et corporum et animorum sanitatem domum referebant. Hoc pacto sanctus vir, cum Domini mandata dies noctesque prophetæ Davidis exemplo meditaretur, factus est sicut lignum propter aquarum decursus adsitum, quod fructum suum tempore præbuit, præbetque egenibus.

XCHII. Interea tamen, ut multitudinem illam populi curationum causa Agrigentum confluentis, utque opinionis larvam ac vanam hominum gloriam vitaret, ascitis sibi aliquot e clericorum numero sociis pietati præstantibus, privatim in desertis ac montibus vitam Deo uni addictam aliquandiu agitavit. Cæterum non ideo sapientissimus vir gregis sui curam magna ex parte abjiciebat. Nam Euplus archidiaconus cum Erasmo mandata habebat, ut Ecclesiæ negotiis præsiderent (22). Atque Euplus quidem jussus fuerat viduis pupillisque large sumptus præbere; Erasmo autem delata cura populi erudiendi et ad rectam doctrinam instituendi. Nam ipse quoque ingenio præstahat, et a sancto Gregorio excultus fuerat. Quare cum beati hi viri ubi opus erat, operam suam egregie navarent, copia etiam sancto Gregorio fuit plurima e divinis oraculis privatim explicandi (23), quæ ad

quenter accedat, geratque sollicitudinem, et animos eorum admonitione suæ adhortationis accendat: ut quanto quæ expectatur, elongatur festivitas, tanto se præparare, et eam desiderio serventi debeant sustinere.

(21) Id olim in concilio Carthaginensi iv præscriptum fuerat (can. 14): *Ut episcopus non longe ab ecclesia hospitium habeat.*

(22) Vetus hæc quoque lex erat, quam Patres

LB'. Εἶτα μετὰ ἐν αὐτὸν πληρώσας τὸν ναὸν, ἀφιέρωσεν αὐτόν· κάκεισε τὴν ἁγίαν ἐπιτελεῖ μυσταγωγίαν· ποιήσας ἐν αὐτῷ κελία χρίσματος, ἐν οἷς ἦν αὐτὸς ἡσυχάζων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. Ἡμέραν δὲ καθ' ἡμέραν ἦν ἐτοιμάζων τράπεζαν ταῖς χήραις καὶ πᾶσιν τοῖς δεομένοις, καὶ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ ἐξυπηρετῶν αὐτοῖς. Ὅσα αὐτὸς ἦν ποιοῦσα καὶ μήτηρ αὐτοῦ. Καὶ ἦν καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ νύκτα ἀναμνηστικῶν τὸν λαὸν τὰ περὶ σωτηρίας καὶ μετανοίας, καὶ ἐνδιδοῖναι αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. Οὕτως ὁ μακάριος Γρηγόριος, ὡς ἡμέραι, τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν ἐν τε λόγῳ καὶ ἔργῳ ταῖς τῶν ἀνθρώπων καρδίαις τῇ τῆς πίστεως ἀρότρῳ ἐγκατασπείρων, λαὸν περιούσιον τῷ Σωτῆρι τῶν ὁλῶν Θεῷ καθιέρωσεν, πᾶσαν λύμην αἱρέσεως ἐν ταῖς τῶν ποιμαινομένων ὑπ' αὐτοῦ διανοαῖς τῷ τμητικῷ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ξίφει ἐκκόψας, τῷ νοστήμῳ τῆς θεϊκῆς γνώσεως ἄλατι ἀενάδως ἐπαρτύνων, οὐ διελιμπάνετο. Καὶ τοῦτο ἐποίει οὐ μόνον τοὺς τῆς οἰκείας πόλεως οἰκητορας, ἀλλὰ καὶ τῶν πόρρωθεν τὴν οἰκὴν ἔχοντων· ὥστε διὰ πάσης γῆς τὴν φήμην αὐτοῦ διαδραμεῖν, καὶ πάντων ἐπὶ τῷ αὐτῷ σπευδόντων προσέρχεσθαι, καὶ τοὺς ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων πρὸς τοῖς ποσὶν τοῦ μακαρίου προσέφερον. Οἱ δὲ ὠφειλάς χάριν πρὸς τὸν μακάριον παρεγέγοντο, καὶ πάντες τὴν βῶσιν τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ταῖς τοῦ δόσιου εὐχαίς οἰκτιρε λαμβάνοντες ἐπορεύοντο. Οὕτως τοῦ μακαρίου ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου νυκτὸς καὶ ἡμέρας κατὰ τὸν θεσπέσιον Δαδὶ ἐμμελετῶντος, γέγονεν ὡς τὸ ἐξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὁρέων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ παρῆγεν καθ' ἡμέραν, καὶ παρέχει τοῖς χρῆζουσιν.

LI'. Ἀλλὰ καὶ οὕτω τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ πρὸς τῇ πόλει τῶν Ἀκραγαντίνων, χάριν ἰάσεως, συμβέοντος, τὸ τῆς οἰήσεως προσωπεῖον καὶ τὸ κένον τῶν ἀνθρώπων δοξάριον ἐκψέγων, τινὰς τῶν εὐλαβεστέρων αὐτοῦ κληρικῶν παραλαβὼν ἐν ἔρημοις καὶ ὕρεσιν τῷ Θεῷ καταμόνας προσομιλεῖ ἐν πνεύματι· ἀλλ' οὐκ ἐγύμνον ἑαυτὴν ἐπιπολὺ τῆς πολυμνης ὁ πάνσοφος. Εὐπλον γὰρ τὸν ἀρχιδιάκονον οὖν Ἐράσμῳ ἐπιστατεῖν τὰς ἐκκλησιαστικὰς διοικήσεις ἐκέλευσεν. Καὶ ὁ μὲν Εὐπλος χήραις καὶ ὀρφανοῖς τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν χορηγεῖν ὑπὸ τοῦ μακαρίου ἀφ' ὁνόως προσετέλχθη· ὁ δὲ Ἐρασμος τὸν λόγον τῆς πίστεως διαγγέλλειν τοῖς λαοῖς ἐντέταλτο· ἦν γὰρ καὶ αὐτὸς εὐφύης καὶ πεπαιδευμένος ἐκ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Οὕτως οὖν τῶν μακαρίων ἐπαρχούντων τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν, ὁ ἅγιος Γρηγόριος τὰ πλεῖστα δι' ἑαυτοῦ παρρησιαζόμενος τὰ πρὸς σωτηρίαν συντείνοντα ὑπετίθετο λόγια. Πολλὰ δὲ σημεῖα ἐπὶ τῶν

concilii Carthaginensis iv sanxerant (can. 17): *Ut episcopus gubernationem viduarum et pupillorum ac peregrinorum non per seipsum, sed per archipresbyterum aut per archidiaconum agat.*

(23) Ex hoc loco satis constare videtur, quo potissimum tempore Gregorius noster Commentarium in Ecclesiasten conscripserit. Quæ de re nobis alio loco dicendum est.

ἀσθενούντων ποιησάμενος, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πλείστους χρόνους ποιμάνας, καὶ ταύτην ἐκ τῆς τῶν νοσητῶν λύκων βλάβης ἀπήμαντον διατηρήσας, ἐν εἰρήνῃ ἐκοιμήθη εἰς χεῖρας Θεοῦ τὸ πνεῦμα παραθέμενος· ὑπογραμμὸν τῆς ἐναρέτου αὐτοῦ πολιτείας καταλείψας ἡμῖν, τοὺς ἐπενεχθέντας αὐτῷ πειρασμοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου.

ΛΔ'. Ἐν μὲν ταῖς ἐν νηπιότητι ἀποκαλύψεσιν τὸν μέγαν Σαμουὴλ ἀνιστόρησεν. Ἐν δὲ τῇ ταπεινωρροσύνῃ καὶ ὑπομονῇ τὸν δίκαιον Ἰωσήφ ἐμιμήσατο. Ἐν δὲ τῇ καρτερίᾳ τῶν θλίψεων τὸν πολυάθλιον Ἰὼβ ἐκμιμούμενος. Ἀλλὰ τί μοι μακρηγορεῖν τοῖς θεολόγοις Πατράσιν παρεικάζειν τὸν θεῖον Γρηγόριον; Ἠλίου μὲν τὸν ζῆλον, Ἐλισσαίου τὸ ὑπέρχον καὶ ταῖς θαυματουργίαις ἰσθόρροπον, ἄμφω δὲ τοὺς τῆς θείας χάριτος μύστας, Πέτρου μὲν τὸ θερμὸν, Παύλου δὲ τὸ εὐπερίδρομον καὶ ἐμμέριμον ταῖς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις διδασκαλικὸν κήρυγμα, Ἰωάννου τὸ θεολογικώτατον συναιδῶν τε καὶ ὁμόροπον καὶ ὁμόδοξον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ὅση δύναμις, ἐμιμήσατο. Ἀλλὰ καὶ μάρτυς γέγονεν τῇ προαιρέσει, καθ' ἑκάστην ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγωνιζόμενος, καὶ διδάσκων τὸν τοῦ Κυρίου λαόν, ἀποτρέπων τε τοὺς νοητοὺς θῆρας, καὶ ἀσινῇ τὴν ποίμνην διατηρῶν, ἱεραρχῶν κρηπίς, ὁσίων ὁμολογητὸς· πάντων γὰρ τὰς ἐναρέτους τρίβους κατὰ τὸ δυνατόν αὐτῷ, χάριτι Κυρίου διώδευσεν. Καὶ μαρτυροῦσιν αἱ ἱάσεις ἐν τῇ θείᾳ σοφῇ αὐτοῦ ἐπὶ πάντων νοσημάτων.

ΛΕ'. Ἀλλ', ὦ Πατρῶν ἀποστόλης, Γρηγόριε, παρῆρξαι ἔχων πρὸς τὸν σὸν ἐραστὴν τε καὶ Κύριον, ὡς δὲ περιπολῶν τῷ θρόνῳ τοῦ Κτίστου σου, μὴ παύσῃς ζωῶν ὑπὲρ ἡμῶν· ἀδιαλείπτως τῷ φιλανθρώπῳ διωκτῇ ὑπὲρ τῶν σὼν ἀναξίως κινούντων πρὸς ἐπαίνον τὴν ἀδαῇ καὶ ἀναρθρον γλῶτταν. Σοῦ γὰρ παρῆναι ἔδει πρὸς εὐφημίαν τὸ ἱερότατον ὄργανον, ἵπως τῶν σὼν ἐγκωμίων ἀξίως ἐκφράσαιο πρὸς φθιγμα. Ἀλλ' ὅμως τὸ τῆς προαιρέσεως γινώσκων, μὴ ἀπαναίνου τῆς ἐμῆς ταιλαιπύρου διανοίας τὰ ὑπερῶδη ψελλίσματα. Παῦσον τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξαρετιζόντων ἐπαγειρόμενα σκάνδαλα, τὰς τῶν

(24) Pirrus in *Notitia Agrigentina* anno 616, episcopus Agrigentinum facit *Liberium*. Id si constaret, Gregorius noster decessisse dicendus esset ante annum ætatis quinquagesimum septimum, id est multo citius, quam Leontius significavit. Verum Pirrus non alia adducit testimonia, quam Tabulas Agrigentinæ, de quarum antiquitate aut auctoritate nihil profert. Scimus autem, Saracenis postea Agrigenti dominantibus, interruptam episcoporum seriem fuisse annis 260, quo tempore quidquid veterum monumentorum illic erat, incensum deletumque esse, quis non putet? contra Leontio favet *Menologium* Sirleti cardinalis a Canisio editum (t. III. ed. Basn.) in quo hæc legimus : *Multis editis miraculis, in summa senectute migravit ad Domum*.

Enimvero Agrigenti Gregorium obivisse, minime addubitare videtur Leontius. At in codice *Basiliano* 2 hæc post Vitæ contextum ascripta eadem *παροιμία* erat : Φασὶν οὖν τινες τῶν πρὸ ἡμῶν ὁσίων

hominum salutem conferre possent. Enimvero multis prodigiis ægrorum gratia editis, Ecclesiaque Dei per annos plurimos ita administrata (24), ut nullo insidiantium luporum morsu appetitam relinqueret, in pace obdormivit, spiritui in Dei manus reddito, nobis vero præclaro perpetuæ virtutis suæ exemplo relicto, qua omnes diaboli petitiones rejecit.

[CIX] XCIV. Retulit ille in pueritia magnum Samuelem (25), mysteriis ei a Deo patefactis. Demissione autem animi et patientia Josephum illum justum est imitatus. At in ærumnis fortiter subeundis Jobum tot certaminum victorem expressit ac reddidit. Sed quid ego in divino homine Gregorio theologis illis Patribus comparando longior sum? Ille Elisæ studium, Elisæ obedientiam et prodigiorum facilitatem, e magnis item Dei apostolis Petri ardentem animum, Pauli irrequietam omnium Ecclesiarum instituendarum curam, Joannis doctrinam in æterna illa et æquali Patris et Filii et sancti Spiritus gloria versatam, quantum ipsi fas fuit, æmulatus est. Quin et voluntate martyr fuit, cum idem quotidie pro veritate decertaret : tum in populo Domini imbuendo, in avertendis malarum ferarum insidiis, in gregis denique incolumitate conservanda magnorum sacerdotum basis, et sanctorum virorum contubernalis visus est : quippe qui omnes virtutis vias, quantum vires ferrent Domino favente obivit, cuius sepulcrum ejus sanationes testantur.

XC. At, o Patrum vertex, Gregori, Domini tui amantissimi colloquiis jamdiu dignate, cui nempe ad *Conditore* tui christum auctus pater, age pro nobis clementissimum Dominum perpetuo exorare ne desine, pro nobis, inquam, qui tui sumus, et indoctam debilemque linguam in tuas laudes, at non pro meritis tuis solvimus. Nam ad te celebrandum sacri oris tui facundia opus foret, quæ sola, opinor, laudum tuarum præconio par esset. Sed tamen cum animum noscas, hosce meos per exiguæ mentis ac tanquam pueri balbutientis conatus ne repudies (26). Tu vero Ecclesiarum in

ἀνδρῶν, ὅτι διὰ τινὰς χρεῖας ψυχωφελεῖς παραγενόμενος ὁ δοσιος Πατὴρ ἡμῶν Γρηγόριος ἐν Σπανίᾳ, ἐκαίσε τὸ τοῦ βίου τέλος ἐδέξατο. Id est : *Quidam porro e sanctis viris, qui ante nos exstiter, vivunt, beatum Patrem nostrum Gregorium nescio quas causas, quæ ad animorum utilitatem spectabant, in Hispaniam profectum, ibidem vita defunctum esse*. (25) Imitatus hoc loco videtur Leontius, quod de sancto Basilio scripsit Ephræmus in ea laudatione, quam edidit Cotelierius. (*Mon. Eccl. Gr.* t. III. p. 54.) Similia enim in fine ille habet : Ὁ πιστὸς Βασίλειε, ὡς Ἀβελ προσεδέχθης, ὡς Νῶε διεσώθης, ὡς Ἀβραὰμ φίλος Θεοῦ ἐκλήθης, ὡς Ἰσαὰκ θυσία τῷ Θεῷ προσήνεχθης, ὡς Ἰακώβ πειρασμοὺς γενναίως ὑπέμεινας, καὶ καθὼς Ἰωσήφ μεγάλως ἐδόξασθη, et quæ sequuntur.

(26) Historiæ suæ finem imponit Leontius. ævum, quo ipse vixit, indicium prodens satis manifestis, ut extrema illa sæculi septimi tempora facile agnoscas. Nam in iis, quos memorat, dissi-

sectas abeuntium oblati offensionibus finem im-
ponito; tu Barbarorum incursiones, ne populo
Christiano exitium afferant, tuis precibus avertito;
tu rem publicam stabili pace firmato; tu mona-
chorum praesides a latentium leonum malorumque
demonum impetu [cx] tuis apud Deum obsecratio-
nibus defendito: tu denique corporum animorum-
que nostrorum morbis praesenti illa precationis tuae
medicina medetur; atque in hac quidem vita pre-
cum tuarum ope ex invisibilium nos atque visibi-
lium hostium manibus eripe; in futura vero fac,
audiamus beatam illam vocem ad dextram atque
coelestem in thalamum eos vocantem, qui recte
vixerint, ac Domini praecepta dictis factisque sancte
servaverint: quo pervenire nos omnes contingat
gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi,
cui gloria et imperium nunc et semper et in saecula
saeculorum. Amen (27).

dentium Ecclesiarum offensionibus Graecorum no-
vitas significatas dixerim, quas synodus Trullana
invenit canone 3, 4, 13, 67, 82, ea, ut Natalis
Alexandrius contendit, acta est anno 688. Barbaros
autem, quorum incursionibus Christiani vexaban-
tur, Saracenos fuisse scimus, qui per ea tempora,
Oriente occupato, Occidenti quoque inhiabant. Res
demum publica verissime dicitur pace carnisse,
cum partium studiis nutaret imperium, Justiniano-
que e solio deturbato, Leontius, deinde Absimar-
us non sine multorum caedibus regnum sibi vindi-

Α Βαρβάρων ἐφόδους τῷ Χριστοκλήτῳ λαῷ μάτην ἐπ-
ερχομένας ταῖς σαῖς πρεσβείαις ἀπόστρεψον· τῇ
πολιτείᾳ εἰρήνην σταθεράν διευθέτησον· τοὺς τῶν
μοναστῶν λογάδας ἐκ τῆς τῶν νοητῶν λεόντων καὶ
τῆς τῶν πονηρῶν πνευμάτων ὁρμῆς ταῖς πρὸς θεόν
σου δεήσεσιν ἐλευθέρωσον· τὰς τῶν ψυχῶν καὶ σω-
μάτων ἡμῶν νόσους τῷ δραστικῷ τῆς δεήσεώς σου
φαρμάκῳ λάτρευσον· καὶ ἐν μὲν τῷ παρόντι αἰῶνι
ταῖς ἀντιληπτικαῖς εὐχαῖς σου ἐξ ἀοράτων καὶ ὁρα-
τῶν ἡμᾶς ἐχθρῶν ἐξάρπασσον· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι,
τῆς μακαρίας ἀκουτίσαι φωνῆς καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν
προσκαλουμένης ἐν τῷ οὐρανῷ νυμφῶνι τοῖς ὁρθοῖς
βεβιωκόσι καὶ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου ἀμέμπως
διὰ τὰ λόγῳ καὶ ἔργῳ τηρήσασιν· ἧς γένοιτο πάντας
ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος
νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

cassent.

Porro quæ hactenus in Leontio a nobis vel emen-
data vel illustrata sunt, plus aliquid lucis allatura
speramus ad totam Gregorii historiam cognoscen-
dam: quam utique multis difficultatibus impedi-
tam accepimus. Ante nos certe neque Bailletus
quidquam enucleatum eviderat, neque cæteri vi-
rum aut elogiorum scriptores nisi communia, ea-
que leviter delibabant.

(27) Cocl. 2, ὁ λαὸς τὸ, Ἀμήν. Δίδου, Χριστὲ,
τοῖς ἡμῖν πόνοις χάριν.

S. GREGORII II, PONTIFICIS AGRIGENTINORUM

ANNALIS.

[cx] I. Ævum quo Gregorius noster vixit, ita a nobis circumscriptum est, ut neque Cajetano assentiremur, qui eum sub Justiniani I imperio floruisse censuit (28), neque illi Lanciam antefendum duceremus, qui eundem Justiniani II ætati supparem fecit (29). Nimirum ut Cajetani sententiam Lanciam multis argumentis labefactavit, sic Lanciæ opinionem ratio-
nes infirmare videntur, quas jam in adnotationibus exposuimus; quanquam nobis vel in hoc uno satis causæ esse visum est, cur ab utroque recederemus, quod neuter auctoritatem ullam protulerit eorum temporum, quibus Gregorium vixisse contendit. Id quippe neces-
sarium omnino erat, atque omnem in id diligentiam ac studium conferre debebant; quando-
quidem Leontii historia certis ac perspicuis ævi indiciiis plane caret, quemadmodum
diversæ ipsorum opiniones sententiæque declarant. Uter eorum testimonium scriptoris illo-
rum temporum æqualis protulisset, ab eo lis dirempta esset, nec jam dubitandi causa ulla
superesse videretur.

Sepositis igitur horum contentione, unde nihil compertum haberemus, illud unice
quærendum judicavimus, num apud veterum scriptorum aliquem aliquando de Gregorio
nostro injecta mentio esset. Ne vero in antiquitate scrutanda latius justo vagandum foret,
edocti a Leontio, Gregorium non multo ante ipsum exstitisse; primum de ipsius Leontii
ævo investigandum censuimus. Hoc enim detecto, non ultra sæculi præcedentis fines excur-
rendum erat, ut Gregorii nostri vestigia aliqua inveniremus. Neque vero operam in ea in-
dagine perdidimus, ac Leontium sæculo septimo, ut jam recognoscere licet, præfectura
monasterii Sancti Sabæ functum Romæ esseprehendimus.

II. Cum igitur ex Leontii dicto Gregorius noster vix sæculo antiquior esse posset, in
sæculi sexti monumentis, quæ exstant, memoriam ejus nomenque perquirere cœpimus.
Ecce autem tibi in epistolis (30) Gregorii Magni semel atque iterum Gregorius quidam oc-

(28) Vit. SS. Sic. tom. I, in animad. p. 169.

(29) Diss. de æt. B. Greg. Agrig. t. IV Opusc. Sic.

(30) Lib. I, epist. 72; lib. III, epist. 12.

currit episcopus Agrigentinus. Arrisit hoc plane. Temporum enim rationes præclare conveniebant : id tamen unum satis esse non videbatur, ut illum ipsum esse statueremus, cujus vitam Leontius posteritati tradidisset. Epistolis illis perlectis, accusatum Gregorium Agrigentinum apud pontificem maximum, ut Leontius narrat, clare atque perspicue didicimus : id vero alacrioris fecit, et ad reliqua investiganda vehementius incitavit. Invenimus autem, quemadmodum a Leontio traditum est, Romam enim ad causam dicendam profectum esse (31), huc accitos e Sicilia accusatores (32), et iudicio peracto, ad sedem illum suam rediisse (33).

Porro hæc rem prope conficere visa sunt, ut non alium jam Gregorium a Leontio designari censeremus. Nam casu quidem contingere vix posse putabamus, ut episcopi duo ejusdem urbis, eodem ambo nomine exstiterent, qui et accusati et Romam in iudicium vocati essent, et in urbem suam postliminio rediissent.

III. Restabat tamen, ut ea perpenderemus, quæ aliud ævum, alia omnino tempora signare videntur, quam ea, quibus nos totam Leontii historiam circumscribimus. [cxii] Ejusmodi sunt appellatio Macarii archiepiscopi Hierosolymorum, qui ultra annum 574 non vixit; Eustathii archiepiscopi Antiochiæ, qui annum 338 attigisse non putatur; Justiniani Aug. qui decessit anno 565; Sergii, Cyri, Pauli hæreticorum, quorum primus dictus est archiepiscopus Constantinopolitanus anno 610. Inde enim natæ controversiæ illæ sunt, quas diximus, et gemina orta de Gregorii ætate sententia. Cum hæc autem inter se pugnare constaret, quod æquales fierent, qui longe diversis temporibus exstiterunt; suspicandi ansam præbuere, mendosa esse exemplaria, quæ ad nos pervenerunt, non Leontii auctoris, sed scribæ veteris stulta quadam imperitia, qui nomina addiderit eorum, quos quidem aliquando fuisse sciret, at quorum ævum plane ignoraret. Auxit suspicionem codex 40 Basilianorum, in quo, pro *Justiniano*, *Justinum* cieri vidimus : auxit et Simeon Metaphrastes, qui quanquam res a Leontio narratas recepit singulas, nomina tamen Justiniani et Eustathii non habet : tum ne illud quidem parum valere duximus, quod in omnibus exemplaribus et episcopi Carthaginiensis et archiepiscopi Constantinopolitani et pontificis maximi nomen reticeretur, in uno autem ne nomen quidem exstaret Theodori illius, qui Gregorii decessor fuisse dicitur. Cur enim hæc potius, quam illa prætermisisset Leontius? præsertim cum incolæ Romano nomen saltem pontificis maximi ignotum esse non posset. Nihil demum alienam manum olere magis visum est, quam trium, qui memorantur, hæreticorum nomina : quippe qui eo tempore damnati sunt, quo Leontius Romæ versabatur, nec Constantinopoli solum, sed Romæ prius damnati a centum viginti quinque episcopis, quos Agatho pontifex maximus in consilium vocaverat.

Hæc omnia prope vim adhibuere, nec invitos in eam sententiam adduxerunt, ut nomina propria a Leontio singula prætermissa consulto, ac legentium interpretationi relicta censeremus : cum esset etiam silentii hujus satis ea probabilis causa, ne prolatis cæterorum nominibus, nomen item efferre deberet Gregorii Magni, cujus memoriæ, quam ipse charam haberet, minus favere historia videbatur. Itaque pronuntiandum jam duximus, mendosos esse codices, et historiam ascitis nominibus deformatam : quibus nempe sublati, cætera constare, et veterum monumentis respondere videantur.

IV. Accessere autem ex ipso Gregorii nostri Commentario argumenta non contemnenda, quæ ævum ejus ad sæculi vi postrema tempora et ad initium vii referendum non minoribus indiciis declarent. Primum enim Mauritiæ Aug. ætatem tanquam sibi proximam non obscure commemorat, tristi ejus exitu per ambages indicato (34). Nec minus tanquam temporum suorum Eutychii hæresim de resurrectione corporum designare videtur, quam nempe Gregorius Magnus compressit, cum diaconus Constantinopoli apocrisiarium ageret (35). Alio in loco arcanam Procopii historiam quadamtenus attingere dixeris (36) : quæ post Justiniani excessum, vel potius Justinii Junioris, quem ille successorem habuit, morte in lucem emissa est. Idem cum non semel variarum sectarum hæreticos detestatur atque coarguat, nunquam Monotheletarum mentionem injecit, qui nempe a sexta synodo post annum 680 damnati sunt. At contra civitates autonomas agnoscit (37), earumque clamores in exemplum adducit, quas tamen in Sicilia, sæculo vii vertente, Saracenorum arma silere coegerunt. Cætera demum, quæcunque Gregorius noster attingit, indicium præ se ferunt nullum, quo quis ad eum e loco, quem tribuimus, amovendum abuti possit.

V. His igitur animadversis, pro comperto habemus, Leontii historiam ad sæculi vi extrema, et sæculi vii initia pertinere, in eaque vitam prædi Gregorii illius, de quo in epistolis Gregorii Magni mentio est. In qua quidem sententia Baronius etiam fuit (38), auctoritatem secutus epistolarum ejusdem Gregorii Magni. [cxiii] Cæterum opinio ejus jure veri haud similis videbatur Cajetano et Pirro. Nam ille, cum Metaphrastem, quem unum de his consulat, non excussisset, res inter se prope pugnantibus conciliare nitebatur : quippe qui Gregorium nostrum et synodo quintæ interfuisse poneret, et apud Gregorium Magnum accusatum esse contenderet : quæ si starent, senem septuagenarium stupri delatum latere oporteret. At ejusmodi difficultate nequaquam nos premimur, cum ex nostra computatione

(31) Lib. i, epist. 72; lib. v, epist. 12.

(32) Lib. iii, epist. 12.

(33) Lib. viii, epist. 23.

(34) Lib. v, § 5.

(35) Lib. x, § 14.

(36) Lib. iii, § 26.

(37) Lib. ix, § 2.

(38) In adnot. ad *Martyr. Rom.* vii Kal. Decembr.

planum sit, calumniam illam sancto viro instructam, cum secundum et tricesimum ageret annum, ut paulo inferius adnotabimus.

Jam ipsam annorum, quos Gregorius noster vixit, seriem describere, eamque ad certa temporum intervalla referre præstat.

Anno 559 Gregorii nostri natalis fuit, quo anno pontifex maximus erat Pelagius, imperator Justinianus. Hunc esse ortus ejus annum, sic ostendimus: Vocatum eum Romam ad causam dicendam constat anno 591, indictione 9, mense Julio aut Augusto (39). Is autem vocavit, qui eum antea Romæ noverat, ut Leontius testatur (40), atque adeo is idem, qui episcopum fecerat: nam ille semel tantum in urbem venerat, antequam accusaretur. Eum ergo episcopum renuntiaverat Gregorius Magnus anno 1 pontificatus sui, id est anno 590, post diem III Non. Septembr., quo ille die pontificatum maximum cepit. Atqui eo ipso anno, cum jam Gregorius noster consecratus fuisset, Charito pater ejus dixit se filium revisere post annum XIII ex quo amisisset (41): Gregorius igitur, qui Agrigento aufugerat, cum esset annorum 18 (42), Romæ primum cum fuit consecrationis suæ tempore, agebat annum ætatis 21; deme jam 31 de 590, existet annus 559, quo eum natum diximus.

Anno 567, Gregorius puer annorum octo Agrigentum a Charitone et Thecdota parentibus ducitur, Damiano Grammatico in disciplinam traditur a Potamione episcopo (43).

Anno 571, cum annorum duodecim esset, parentum rogatu, a Potamione clericus fit, ac Donati archidiaconi curæ committitur (44).

Anno 577, divino admonitu fugit Agrigento, annos natus XVIII, et navi ad littus inventa, Carthaginem navigat (45).

Anno 578, digressus Carthagine cum tribus monachis Tripolim adit, ibique mensem degit: tum reliquum iter cum sociis iisdem peragit, monasteria Palæstinæ lustrat, ac demum Hierosolyma pervenit (46).

Anno 579, inter monachos versatur: annum agens vicesimum, ab archiepiscopo Hierosolymorum diaconus fit (47).

Anno 580, montis Olivæ monasteria permissu archiepiscopi obit, et in singulis aliquandiu commoratur, et majori virtutis studio incenditur (48). Mox in desertam regionem concedit.

Anno 584, in penitiora loca cum secessisset, annos quatuor apud senem monachum versatus ibique pietatis præceptis ac multarum disciplinarum studiis excultus, redit denique Hierosolyma, agens annum XXV (49).

Anno 585, Hierosolymis annum præterea apud archiepiscopum manet, ac vicina monachorum cœnobîa frequentat (50).

Anno 586, Antiochiam petit, ibique annum moratus, multa sapientiæ suæ documenta dat (51).

Anno 587, Constantinopolim proficiscitur, et in monasterium Sanctorum Sergii et Bacchi secedit: præfecto monasterii valde probatur, init gratiam apud archiepiscopum (52).

Anno 588, concilio adesse jubetur, cum esset annorum 29: imperatoris Aug. et omnium episcoporum studiis inclarescit (53).

[CXIV] Anno 589 Romam navigat, quo pervenit mense Maio: in monasterium S. Sabæ divertit, ibique annum amplius latet (54).

Anno 590, cum jam annum ætatis 31 attingisset, episcopus Agrigentinus Romæ creatur, patrem agnoscit, ad Ecclesiam suam pergit (55).

Anno 591, conjuratione competitorum reus fit, annum agens 39, accusatusque Romam sub anni hujus finem ad iudicium arcessitur, et in custodiam traditur (56).

Anno 593 Gregorii accusatores iterato Romam vocantur (57): interea Petrus episcopus Triocalæ Ecclesiam Agrigentinam lustrat (58).

Anno 594 Gregorius, cum esset annorum XXXV e custodia eductus, in synodo absolvitur, accusatores damnantur (59). Pontifex maximus multis eum beneficiis cumulat (60).

Anno 595, Constantinopolim redit annos natus 36, magnis ab imperatore honoribus afficitur: conciones ibidem habet (61); post Pentecosten a regia urbe discedit.

(59) Greg. Magn. lib. 1, epist. 72.

(40) In Vit. n. 66.

(41) Ibid. n. 45.

(42) Ibid. n. 6.

(43) Ibid. n. 3.

(44) Ibid. n. 4.

(45) Ibid. n. 7.

(46) Ibid. n. 12.

(47) Ibid. n. 28.

(48) Ibid.

(49) Ibid. n. 29.

(50) Ibid. n. 30.

(51) Ibid. n. 30.

(52) Ibid.

(53) Ibid. n. 31. 38.

(54) Ibid. n. 38.

(55) Ibid. n. 44. 47.

(56) Ibid. n. 55, Greg. Magn. l. 1, ep. 72.

(57) Ibid. n. 67; Greg. Magn. lib. III, epist. 12.

(58) Greg. Magn. lib. V, epist. 12.

(59) In Vita, n. 76, 77.

(60) Ibid. n. 80, 84.

(61) Ibid. n. 85, 86, 88.

Anno eodem præclaris auctus donis, cum Romam revisisset, Agrigentum repetit, et summa omnium lætitia in urbem suam deducitur (62).

Anno 596, delubrum antiquum expiat ac restituit, ut in religionis Christianæ monumentum et sacrorum usum convertat (63).

Anno 597, templum dedicat in honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli (64).

Anno 598, a Fantino Defensore, Gregorii Magni nomine, admonetur de Judæis, qui in suburbano Agrigentino Christiani fieri cupiebant (65).

Hactenus Gregorii vitam et res ab eo gestas certis annis assignare licuit. Quæ deinceps a Leontio breviter perstringuntur, temporum notis carent : nec de Gregorii morte quidquam suppetit, quod iis addendum sit, quæ in adnotationibus exposui.

HONORES CÆLESTES

S. GREGORII II PONTIFICIS AGRIGENTINORUM.

I. A *Martyrologio Romano* vel ob ipsam Ecclesiæ dignitatem initium ducendum est. In eo legimus ix Kal. Decembr. *Agrigenti depositio sancti Gregorii episcopi*. Scio equidem, Valesii sententiam esse (66), præter Fastos Ecclesiæ Romanæ proprios, nullum fuisse antiquitus *Martyrologium Romanum*, primumque exstitisse, quod Xysti V pont. max. jussu editum est, et Baronii adnotationibus illustratum. At quid magis contrarium Gregorii Magni verbis in epistola ad Eulogium patriarcham Alexandrinum (67) : *Nos autem pene omnium martyrum distinctis per dies singulos passionibus collecta in uno codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione missarum solennia agimus. Non tamen in eodem volumine quis qualiter sit passus, indicatur, sed tantummodo nomen, locus et dies passionis ponitur : unde fit, ut multi ex diversis terris atque provinciis per dies, ut prædixi, singulos cognoscantur martyrio coronati*. Ecquis *Martyrologii Romani* ordinem et formam describere accuratius poterat? nam quod addit Valesius, indicari a Gregorio [cxv] *Martyrologium* toti Occidenti commune, id ultro dabo; sed tamen contendam, et nomen illi et auctoritatem ab Ecclesia Romana fuisse, quæ illud prima probavit, et probatum emisit. Hæc plane confirmat decretum synodi Cloveshoviensis II, in Britannia, anni 747 his verbis (68) : *Itemque ut per gyrum totius anni natalitia sanctorum uno eodemque die juxta Martyrologium ejusdem Romanæ Ecclesiæ cum sua sibi convenienti psalmodia seu cantilena venerentur*. Nomen igitur ipsum antiquum est, nedum res.

Quo tamen anno Gregorii nostri memoria apud Latinos rite celebrari cœperit, perdifficilis et perobscura quæstio est. Germanum antiqui *Martyrologii Romani* exemplum, a Gregorio Magno commemoratum, merito jam, post præclaras Sollieri Viindicias (69), putatur esse Rosweidinum, sive illud ipsum quod Ado Viennensis *Martyrologio* suo præposuit, et *Romanum vetus*, aut *Romanum parvum* appellari solet, magnæ sane antiquitatis, quippe quod Sollierus circa annum 740 scriptum esse statuat. Ejusdem vero ætatis habeatur, si placet, Hieronymianum a Florentinio editum, vel etiam antiquius. In neutro Gregorii nostri facta mentio est; neque enim id tempora ferebant, quibus vix alii, quam martyres enuntiari solebant. Nec Beda proximus eorum temporum nomen ejus proferre debebat: natus enim est eodem sæculo, quo Gregorius obiit; veteremque consuetudinem retinendam arbitrabatur, quam in Ecclesia repererat. Mitto Kalendaria, quæ fere eorum tantum meminere, quorum festum ageretur in iis Ecclesiis ad quas ipsa pertinerent. At ne Florus quidem, qui Bedæ Συλλογὴν auxit, quanquam serius scripsit, notum sibi Gregorium nostrum fuisse ulla ratione significavit. Quid, qui post hos *Martyrologium* scribere aggressi, Ado Viennensis, Usuardus, Rhabanus, Notkerus? ne ex his quidem ullum usquam meminisse appareat: nisi quod de Notkero, num ipse etiam prætermiserit, minus certum est. Exemplum enim a Canisio vulgatum (70) deficit post diem vii Kal. Novembr. Suspiciari igitur licet, ac prope affirmare, ad annum usque octingentesimum quinquagesimum quintum, quo *Martyrologium* suum Rhabanus confecisse creditur, desideratum esse in Romano Gregorii nomen: præsertim cum *Sancti Trudonis presbyteri et confessoris*, qui post Gregorium nostrum in Romano hodierno legitur, et Floram et Usuardum meminisse videamus.

II. Quærendum jam, cur apud Latinos tam sero Gregorius eo honore affectus videatur; cujus rei causa ab eorum temporum historia repetenda est. Defunctum diximus Gregorium circa annum 638. Post eum annum quis Ecclesiam Agrigentinam proximus rexit,

(62) In Vita, n. 89, 90.

(63) Ibid. n. 91.

(64) Ibid. n. 92.

(65) Greg. Magn. lib. viii, epist. 23.

(66) Diss. de Mart. Rom. post Hist. eccles. Euseb.

(67) Lib. viii, epist. 29.

(68) Hard. Conc. t. III, p. 1956.

(69) In præf. ad Usuard. cap. 2.

(70) Lect. Antiq. t. II, part. III.

non liquet. Quin ab ejus morte ad annum 823, longo admodum temporis spatio, tres tantum proferri possunt, quos ibi episcopos fuisse constet, Felix, qui concilio Romano subscripsit sub Agathone; Hermogenes, quem ex *Menais Græcis* eruit Cajetanus (71). Hæc vero indicio mihi sunt, turbatam sæpe Agrigenti rem Christianam, et Barbarorum armis vexatam Ecclesiam: quod anno 670 Syracusis etiam contigit, quas Saraceni magna civium cæde diripuerunt. Interea, cum Roma atque Italia omnis hostiles aggressiones undique ferre cogeretur, de quibus alio loco (72) Agathonem pont. max. querentem audivimus: cumque clausis hostium terrore itineribus, et mari a piratis infesto, rari in urbem accessus essent, neque inde ad longinquos curam suam pontifices maximi extendere facile possent; patriarchæ Constantinopolitani Siciliam universam tanquam ab illis desertam ad sua jura pertrahere conati sunt, et quod in Illyrico ausi fuerant, in Sicilia quoque effecerunt, occupatis etiam patrimoniis amplissimis, quæ ad Ecclesiam Romanam pertinebant. Quo spectant Nicolai I pont. max. querelæ ablata repetentis in epistola 2 ad Michaellem Aug. *Præterea, inquit, Calabritanum patrimonium et Siculum, quæque nostra Ecclesiæ concessa fuerunt, et ea possidenda obtinuit, et disponendo [cxvi] per suos familiares regere studuit, vestris concessionibus reddantur..... inter ista et superius dicta volumus, ut consecratio Syracusano episcopo nostra a sede impendatur, ut traditio ab apostolis instituta nullatenus nostris temporibus violetolet.* Neque hæc tamen impetrasse ille videtur, cum haud multis post annis a Leone Aug., qui Sapiens cognominatus est, emissa fuerit celebris illa atque a multis edita Ἡ γεγονοῖς Διατάξεισι παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ σοφοῦ ὅπως ἔχουσι τάδε: οἱ ὁρόοι τῶν Ἑκκλησιῶν τῶν ὑποκειμένων τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως: in qua occurret tibi Ἐπαρχία Σικελίας, ex qua parere patriarchæ illi dicuntur: ὁ Συρακούσας, ὁ Κατάνης, ὁ Ταυρομενίου, ὁ Μεσσίνης, ὁ τοῦ Κεφαλουδίου, ὁ Θέρμων, ὁ Πανόρμου, ὁ τοῦ Αἰκυθίου, ὁ Τροχαλίων, ὁ Ἀκραγάντου, ὁ τοῦ Τυνάριου, ὁ Λεοντίνης, ὁ Ἀλέσης, ὁ Μελίτης, ὁ Νήσου (73). Porro ob hæc factum arbitror, ut Gregorii nostri memoria apud Latinos tandiu neglecta fuerit: cum per ea tempora Siculi, partim Barbarorum, partim Græcorum causa, prope avulsi a Latinis secretique viderentur, alienatisque animis, atque Intermissis veteribus officiis, vix jam ad Ecclesiam Romanam de eorum rebus notitiæ quidpiam perveniret.

III. At in Sicilia tamen, ac potissimum Agrigenti, ubi Leontius (74) sepulcrum Gregorii proligiis clarum fuisse scribit, recte statues, sanctis eum cœlitibus annumeratum fuisse vel multo ante Normannorum dominationem, qui anno 1086, Rogorio duce, Saracenos Agrigento ejecerunt, qua de re in *Martyrologio Siculo* nihil dubitat Cajetanus (75). Nec parum confirmare id videtur veteris Ecclesiæ Agrigentinæ cura in reliquiis Gregorii asservandis: adhuc enim in templo maximo, ut Pirrus tradit (76), habet ea urbs *brachium thecis argenteis inclusum D. Gregorii II Agrigent.* Templum vero sancto Gregorio ibidem jam diu dicatum memorat rex Gulielmus II, in Diplomate quod dedit Barptolemæo Ophamilio episcopo Agrigentino, anno 1179. Nam in eo sic rex episcopum alloquitur (77): *Ad petitionem tuam et canonicorum tuorum damus et perpetuo concedimus tibi et Ecclesiæ Agrigentinæ ecclesiam S. Gregorii sitam extra muros Agrigenti cum omnibus villanis suis et justis tenimentis et pertinentiis suis, ita ut amodo in perpetuum ipsa ecclesia S. Gregorii cum omnibus villanis suis et justis tenimentis et pertinentiis suis sit juris Agrigentinæ Ecclesiæ, etc.* Post quæ addit Pirrus: *S. Gregorii id ipsum templum est, quod maxima sui parte integrum adhuc visitur; tempore superstitiosi cultus Concordiæ dicatum, centum fere passus ad orientem recedens in loco la Civita nuncupato.* Quod tamen Orvillius (78) Cereri sacrum fuisse opinatur.

Quæ cum ita sint, miratus sum Franciscum Maurolycum abbatem apud Messanam et in Sicilia natum, in *Martyrologio* suo (79) mentionem Gregorii nostri non fecisse: quem ideo abstinuisse dixerim, quod neque in *Catalogo Petri de Natalibus* (80) neque in *Martyrologio secundum morem Romanæ Curie* (81) Gregorii nomen invenisset. Nam Molanum quidem, qui ex *Horologio Græcorum* addiderat: *Sancti Patris Gregorii Agrigentini et Amphilochei episcopi Iconii*, nondum fortasse viderat: prima enim illius editio præfert annum 1563; vel certe tantæ auctoritatis esse non putarat, ut ejus additamentum sibi recipiendum arbitraretur. Cæterum Baronio et sociis, quibus *Martyrologii Romani* emendandi cura delata fuerat, non exigui momenti argumenta hæc erant, ut Gregorii nostri nomen vel retinerent, sicubi scriptum aliquo in codice repererant, vel etiam omissum Romanis fastis insererent, quemadmodum ab eo tempore in *Martyrologiis*, quotquot edita sunt, factum videmus.

IV. Venio ad Menologia Græcorum, qui Gregorio nostro maturius, quam nos, cœlestes honores tribuerunt. Testimonia quidem non habeo, quæ proferam ex Menologiis [cxvii] sæculi viii aut ix; nam vetustum illud et insigne bibliothecæ Albanæ Μηρολόγιον σύν Θεῷ τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων ἑορταστικὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ ὅλου, quod a me nunc editur, nihil de Gregorio habet; nec quidquam legitur in Barberiniano (82), quod antiquissimum appellat Alla-

(71) *Martyrol. Sic.* die 24 Nov.

(72) *Invest. de Leont.* n. 9.

(73) *Ex Pasin. cod. bibl. Reg. Taur. Athen.* t. I, p. 201.

(74) *In Vita*, n. 96.

(75) *Tabularia* hic Siciliæ diligenter lustrat, et Ecclesiarum Kalendaria viderat.

(76) *Not. Agr. in Auct.* § 2.

(77) *Pirr. ex Tabul. Agr. in Notit. ad an. 1179.*

(78) *In Siculis* cap. 5, p. 95.

(79) *Venetis* an. 1568.

(80) *Vicentis* an. 1495.

(81) *Venetis* a Giunta an. 1509.

(82) *Cod.* 102.

tius (83), tum in aliis fortasse, si quæ tantæ ætatis exstant, frustra quærerem, quod, ad Kalendariorum nostrorum morem, hujus aut illius Ecclesiæ causa, non in omnium Ecclesiarum usum perscripta fuerint. Sed tamen hic Josephi hymnographi multum valet auctoritas, quem sæculo ix vixisse constat (84). Quod enim ille hymnos composuit, ecclesiarum causa composuisse scimus, ut in templis per anniversarias solemnitates canerentur (85). Quare cum hunc sanctum valem Gregorius noster laudum suarum præconem habuerit, nemo inficiari potest Gregorium apud Græcos sæculo ix in sanctorum, quos rite colerent, censu jam et albo exstitisse.

Sæculo autem x vertente præclarum sanctitatis ejus testimonium prolatum est in Menologio, quod Basilii Aug. Porphyrogenetæ fuit; nam Basilii Macedonis non fuisse ostendit Allatus (86); de quo nimirum Bollandiani sodales sic scribunt (87): *Est enim cæteris, quæ vidimus, omnibus illustrior hæc collectio, auctoritatisque majoris, eo quod non privato alicujus arbitrio compilata, sed in publico Ecclesiarum Constantinopolitanarum usu fuisse videatur: cum jussu Basilii imperatoris Porphyrogeniti ante annum 984 esse exarata cognoscatur. An prima in hoc genere, non audemus divinando asserere. Juvat describere hoc loco ipsa Menologii verba, quæ jamdãu ex pulcherrimo illo codice Vaticano, viri doctissimi et cardinalis præstantissimi Hannibalis Albani munere, edita habebimus (88): quanquam quæ de Gregorii ætate traduntur, corrigenda sunt ex iis quæ in annotationibus ad Leontii historiam disseruimus.*

Μνήμη τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Ἀκραγαντίων πόλεως.

« Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ἐννομήτου, Χαρίτων τις καὶ Θεοδότῃ ἡ σύμβιος αὐτοῦ, φιλόξενοι ἄνθρωποι, ὑπῆρχον ἐν τῇ πόλει Ἀκραγαντίων · ἐξ ὧν ἐγεννήθη Γρηγόριος οὗτος, ὃν ἐκ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος δεξάμενος ὁ ἐπίσκοπος ἀνέβρεψεν, εἶτα καὶ κληρικὸν πεποιήκεν. Ὀκτὼ καὶ δέκα δὲ ἐτῶν γενόμενος, ἀπῆλθε προσκυνήσων τοὺς ἁγίους τόπους · καὶ γίνεται διάκονος ὑπὸ Μακκαρίου Ἱεροσολύμων. Εἶτα ὑπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον · εἶτα εἰς Ῥώμην · ἐν ἧ καὶ προχειρίζεται ἐπίσκοπος Ἀκραγαντίων. Ὅθεν φθονήσαντες αὐτῷ Σαβίνος καὶ Κρησκεντίος, μυρίους πειρασμοὺς ἐπέγαγον. Καὶ θαυματουργήσας διαφόρως, Θεοῦ χάριτι, κατήσχυον αὐτοὺς, καὶ μέλας ἐποίησεν, ὥστε καὶ μέχρι τῆς σήμερον οὕτω φαίνεσθαι κατὰ γενάν. Καὶ οὕτω παραλαβὼν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μὲν ἐργασάμενος θαύματα, ἐν βαθυτάτῳ γήρῃ τὸν βίον ἀπέλειπεν. »

V. Hujus ætatis proximum est Menologium a Sirleto cardinali Latine redditum, et a Canisio vulgatum (91). Sæculo enim xi confectum esse Basnagius pronuntiavit (92). In eo Gregorii vita sic describitur: *Eodem die (93) commemoratio sancti Gregorii episcopi Agrigentini. Hic fuit sub imperio Justiniani ex urbe Agrigento, piis atque hospitalitatis et elemosynarum studiosissimis parentibus ortus. Annos natus decem et octo, desiderio venerandi sancta loca Hierosolymam petiit, ibique a sancto Macario diaconus factus, reversus est Byzantium: postea Romam venit, ubi episcopus Agrigentinus creatus est. Quo munere præclare functus, multis editis miraculis, in summa senectute migravit ad Dominum.*

Ejusdem sæculi habetur codex Naniorum 166, qui Evangelia continet omnium annidierum (94). In hoc ad viii Kal. Decembr. legimus: Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ἀκραγαντίων. Nec ætate inferius est Τυπικὸν τὸ τυπωθὲν χειρὶ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Βαρθολομαίου τοῦ Νέου τοῦ Ῥου-

Commemoratio sancti Gregorii episcopi Agrigentinarum (89).

« Justiniano Rhinotmeto (90) imperante, Chariton et Theodota ejus uxor, hospitalissimi homines, in urbe Agrigentinarum degabant. Horum filius fuit Gregorius iste, quem e sacro baptismatis fonte susceptum episcopus educavit, et clericum fecit. Sed annos duodeviginti natus, cum sacra loca inviseret, a Macario episcopo Hierosolymitano diaconus creatur: hinc Byzantium, deinde Romam profectus, hic demum Agrigentinarum episcopus ordinatur. Unde invidia moti Sabinus et Crescentinus, maximum ei facessabant negotium: quorum tamen insolentiam multis editis divina gratia miraculis compressit, [cxviii] eosque nigros reddidit, ita ut ad hanc diem eorum posteritas ita appareat. Atque Ecclesiam hac ratione recipiens, patrisque innumeris prodigiis, in extrema senectute vita functus est. »

(83) *De lib. Eccles.* § 12, n. 83.

(84) Vitam hujus edidit Cajetanus SS. *Siculus*. t. II, p. 43, etc.

(85) Idem Cajet. in *Animadv. ad eamd. Vit.*, p. 18, n. 20. De hymno in laudem sancti Gregorii dixi in adnot. ad hist. Leont. n. 81. Ejus initium in Menæis est hujusmodi: Τοῖς τοῦ Πνεύματος ἀκτίσι πυρσευόμενος τὴν νοῦν, ἱερὲ Γρηγόριε, καὶ φωταυγὴς ἀσπὴρ γεγεννημένος, ὅλον με καταύγασον πρεσβείας σου, ὅπως ὁμνήσω σε.

(86) *De lib. Eccles.* § 12.

(87) T. I Martii, p. 861.

(88) Urbini anno 1727.

(89) Ad diem 24 Nov.

(90) Male quidem auctor Menologii Gregorium

sub Rhinotmeto vixisse tradit. At quid ille, qui Gregorium ipsum Rhinotmeton fecit? Enimvero, quod rideas, auctor Gallicus in *Martyrologio universali* Parisiis forma quadrantaria edito, anno 1709, hæc de Gregorio nostro in margine adnotavit: *C'est saint Grégoire le Rhinotmète, ainsi nommé pour avoir eu le nez et les oreilles compés.* Atque hic tamen tam præclarus interpres, mirum, quam contumeliose in præmonito suo de correctoribus *Martyrologii Romani*, summis atque integerrimis viris, garrire ausus sit.

(91) T. III, part. 1, *Lect. Ant.*, p. 490, ed. Basn.

(92) In præf. ad Menol. ibid.

(93) ix Kal. Decembr.

(94) In Catal. codd. Mingar., p. 370.

σιανίτου · ὅπερ ἀνεκαινίσθη ἔτει ατ' · quale adhuc in monasterio Κρυπτοφύλης sive Cryptæ Ferratæ asservatur : cui sanctus abbas Berptolemæus præfuit ab anno 1010 ad 1065. Scriptum porro mense Novembri sic : « Μηνὶ τῷ αὐτῷ κδ' ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Ἀκραγαντίων Σικελίας, καὶ ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐορτῆς. » Exinde nullis fere in Menæis aut Menologiis Gregorii nomen deesse videris. Habent etiam Ephemerides Græcæ Siberi (95) et Papebrochii (96) metricæ : habent Tabulæ Moschorum Capponianæ, in quas Commentarium scripsit Falconius : (97) habent Vanderhemianæ quas illustravit Papebrochius (98). Quare in comperto est, Gregorium nostrum a sæculo nono ad nostram ætatem cœlestium honoribus in Ecclesia Græca cultum esse, ac perpetuam de ipsius sanctitate opinionem longe lateque obtinuisse.

VI. Dicendum et de anniversario S. Gregorii die festo, qui non idem ubique fuit. In codice 42 Basiliano scriptum inveni : « Τελεῖται δὲ ἡ τῆς κοιμήσεως αὐτοῦ μνήμη, μηνὶ Νοεμβρίου κδ' ἡμέρας · οὗ ταῖς εὐχαῖς ἡμᾶς ὁ Κύριος καταξίωση τῆς βασιλείας αὐτοῦ. » Atque hunc ipsum diem vicesimum quartum Novembris præfert codex Vaticanus Leontii, Μηνὶ τῷ αὐτῷ κδ' Λεοντίου πρεσβυτέρου, etc. Eundem Menologium Basilii Aug. et codex Naniorum et Typicum Cryptæ-Ferratæ et codices Ambrosiani et Ephemerides metricæ Papebrochii et codex 2 Ruthe-nicus bibliothecæ Vaticanæ, quem memorat Assemanus (99) : neque ab his discrepat commune Græcorum Menologium, in quo Amphilochius et Gregorius conjunguntur : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου, καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Ἀκραγαντίου. » At contra Menologium Sirleti, quod Romani correctores in Martyrologio secuti sunt, diem festum S. Gregorii exhibet ix Kal. Decembr., qui dies vicesimus tertius est mensis Novembris. Eundem præterea designant Ephemerides Siberi, eundem Tabulæ Moschorum Capponianæ et Vanderhemianæ : quem item in Menæis suis prætulit Maximus Margunius Cytherorum episcopus, ut Venetæ editiones ostendunt (1). Porro discriminis hujus causam a diversis Ecclesiarum solemnitatibus repetere debemus, apud quas institutus festorum [cxix] ordo poscebat, ut Gregorii nostri memoria in diem proximum referretur : quod sane novum non est, exemplis confirmari potest. Eum tamen Siculi diem festum agant ix Kal. Decembr., hunc merito natalem Gregorii diem fuisse credamus, quod denique ad beatas cœlestium sedes migrasse dicendus sit.

AUCTORITATES VETERUM SCRIPTORUM.

DE S. GREGORIO II PONTIFICE AGRIGENTINO.

I. Post Leontium nostrum, qui primus longiori oratione vitam scribere sancti Gregorii aggressus, multis passim probavit, quemadmodum exempla ejus, quæ plura adhuc in bibliothecis exstare scimus, non obscure declarant; fuere deinde non pauci, qui eandem summatim tradidere. Agmen ducit Marcus hegumenus monasterii S. Sabæ, de quo superius actum est (2). Quam is minute ac scrupulose Leontii vestigiis institerit, docet nos initium, quo usus est. Nam cum Leontius vitam inchoaverit, Φοβερὸν καὶ ἀκατάληπτον θαῦμα καὶ τῇ οἰκουμένῃ ὠφέλιμον, Marcus sic orsus est, Σοφὸν καὶ ἀκατάληπτον χρῆμα καὶ τῇ οἰκουμένῃ ὠφέλιμον. Itaque minus Allatio succenseo, qui nihil de bibliotheca adnotavit, in qua Marci exemplum viderat : suspicari enim hinc licet, nihil a Marco prolatum esse, quod non ante Leontius scripsisset. Post hos Simeon Metaphrastes, cum omnium fere, qui sanctitate floruisent, vitas voluminibus suis concludere constituisset, Gregorii nostri res attigit : sic autem Leontium Marcumve secutus est, ut præter ornatum verborum ac sententiarum nihil de suo addidisse, aut aliunde nactus esse videatur. Græca, quod sciam, formis librariis nondum edita, quæ multis tamen in bibliothecis exstant scripta manu, quorum est initium, Κάλλιστόν τι χρῆμα ἡ ἀρετὴ, καὶ δόξαν ὄσσην. Hæc Surius Latine vulgavit, nec accuratissime, quod jam observavit Cajetanus.

Fuit deinde anonymus, qui Breviarium peregit, Leontium et ipse secutus, liberius tamen, quam Metaphrastes. Hujus exemplum cum Venetiis invenisset Constantinus Cajetanus abbas, ad Octavium fratrem misit, quo hic tempore sanctorum Siculorum Vitis colligendis operam navabat. Itaque Breviarium quoque istud Latine redditum in Octavii opere vulgatum est (3) : hi autem primi sunt versus : *Vixit hic sanctus Justiniano Rhinometo imperante, ortus ex Agrigentina civitate provincie Siciliæ.* At Margunii Menæa pervolvens inveni, codicem illum Constantini nihil aliud continere, quam Breviarium Menæorum, cujus exordium his plane respondet, quæ modo prolata sunt : Οὗτος ὁ ἅγιος ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Πρινομήτου, ὁρμώμενος ἐκ πόλεως Ἀκραγάντου τῆς Σικελῶν ἐπαρχίας. Nec discrepant cætera, ad finem usque.

(95) In *Martyr. metr. Eccl. Gr. ed. Lipsiæ* 1727, ad diem 23 Nov.

(96) T. II Maii, p. 506. *Act. Boll.*

(97) Romæ, an. 1775.

(98) T. II, Maii, *Act. Boll.*

(99) In *Kalend. Eccl. univ.*, t. V, p. 375.

(1) Per Andr. Julian. an. 1656, t. I, et παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων ἔτει τῆς θεογονίας, αχπ', sive anno 1680, t. I.

(2) In invest. de Leont. n. 11.

(3) Post *Animad. ad Hist. Leont.*, t. I, p. 175.

Alterum anonymi Breviarium memorat Lambecius (4), "quod bibliotheca Augusta Vindobonæ asservari scribit, hoc titulo : Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου Ἀκραγαντίνων. Ipsius autem Vitæ initium hujusmodi esse testatur : Οὗτος ὁ μακάριος καὶ μέγας Γρηγόριος, ὁ τῆς Ἀκραγαντίνων Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος γεννᾶται μὲν ἐν χώμῃ τινὶ λεγομένῃ Πραιτωρία, Χαρίτων αὐτῷ ὁ πατήρ, μήτηρ Θεοδότη· οὗτοι ἐν εὐπορίᾳ πολλῇ ὑπάρχοντες, καὶ ἐν φόβῳ Θεοῦ. Similia huic sunt alia duo Breviaria, quæ bibliotheca Ambrosiana servat, quorum alterum incipit, Οὗτος ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Πρινομήτου ὁρμώμενος τῆς Σικελῶν ἐπαρχίας, Χαρίτωνος καὶ Θεοδότης [cxx] γέννημα εὐσεβῶς [ώντων ἐν αὐταρχείᾳ. Οἱ δὲ τῶν ἐτῶν τὸν Γρηγόριον ὑπάρχοντα δεδοκίτες ἐκπαίδευσθαι τὰ ἱερὰ γράμματα, κληρικὸς ὑπὸ Ποταμίωνος τοῦ ἐπισκόπου ἀφραγίζεται, x. τ. λ. (Cod. sign. B. 133, part. sup.) Hæc porro qui conferet cum Leontii commentario, ipsius et rebus et verbis constare reperiet, ut ne isti quidem alia sancti Gregorii Agrigentini vitam litteris mandasse cognoverim.

II. Jam ex antiquis, qui de sancto Gregorio in scriptis suis mentionem fecerint, non multos recensere licet post eos, quos superius de sanctitatis ejus fama agentes memoravimus : sunt autem fere, quorum verba in adnotationibus ad Leontium protulimus, Gregorius Magnus (5), Nicetas monachus monasterii Studitarum (6), Nicephorus Callistus (7). Nam quartus anonymus est, cujus senariolos ex iis, quos Græci politicos versus appellant, in fine codicis Gregoriani ascriptos invenit Possinus. Sunt autem hujusmodi :

Ἐκκλησιάζει τοῖς λόγοις καὶ τοῖς τρόποις
 Ὁ νοῦς ὁ λεπτός, τῶν νοημάτων κράτος
 Ὁ Γρηγόριος ἡ θάλαττα τῶν λόγων,
 Καθαγιάζων νοῦν, ψυχὴν, σῶμα, φρένας·
 Τοῖς ἐνθέοις ῥήμασιν αὐτοῦ πανσόφως
 Σοφοῦ σοφίζων Σολομῶντος τοὺς λόγους,
 Σοφὸς σοφοῦ δόγματα πανσόφως λύει
 Ὁ Γρηγόριος Σολομῶντος τοῦ πάνυ.
 Εἰ γοῦν ἐπέλθῃς ἀκριβῶς ταῦτα, φίλος,
 Καὶ σὺ σοφισθεῖς, καὶ σοφῶν ἐσθι φίλος.
 Τέως δὲ νῦν μέμνησο καὶ τοῦ φίλου.

Dum concionatur bene morato stylo
 Subtilis illa mens, sententiis potens,
 Gregorius, magnæ pelagus eloquentiæ,
 Intellectum, animam, mentem, corpus consecrat :
 Divinis atque eloquiis sapientissime
 Dum sapientis Solomontis verba ponderat,
 Doctrinæ naviter summani unus expedit
 Gregorius, Solomontis par interpretes sophi.
 Ergo hæc, amici, sedulo pervolvite,
 Quæ doctos, quæ sapientiæ amicos fecerint :
 Queis o nec vester mente amicus excidam.

Hæc vero eruditulus ipse scribe extudisse videtur, postquam Commentarium Gregorii descripserat. Fuit enim hic scribarum multorum mos, cujus exempla alia in Montfauconi Palæographia reperies.

SCRIPTA

S. GREGORII II, PONTIFICIS AGRIGENTINORUM.

[cxxi] I. Quanquam hactenus in sensu veterum Patrum, qui Ecclesiam scriptis illustrarunt, vix numeratus uspiam est Gregorius noster, (nam de eo post Caveum, qui Possini verba retulit, cæteri siluerunt, ne Ceilliero quidem excepto, qui ultimus scriptorum sacrorum historiam pertextuit) multa tamen eum multis de argumentis scripsisse, auctor est Leontius, e cujus Commentario in *Bibliotheca Sicula* Mongitorii hæc illi Opera tribuuntur : *Orationes de fidei dogmatibus ad Antiochenos* (8). — *Orationes tum ad docendum tum ad laudandum editæ Constantinopoli* (9). — *Conciones ad populum de dogmatibus, de jejuniis cineralibus, de sancto apostolorum principe, aliæque plures* (10).

Addit idem ex eadem Vita, Gregorium adolescentem sacras Litteras, jubente patriarcha Hierosolymitano, interpretatum esse (11). Addere vero item poterat, id postea ab eodem factitatum, cum Ecclesiam Agrigentinam episcopus administraret : quo pertinent illa Leontii verba (12) : Οὕτως οὖν τῶν μακαρίων ἐπαρχούντων τὰ πρὸς τὴν χρείαν, ὁ ἅγιος Γρηγόριος τὰ πλεῖστα δι' ἐκυτοῦ παρρησιαζόμενος τὰ πρὸς σωτηρίαν συντείνοντα ὑπετίθετο λόγια. Id est : *Quare cum beati hi viri (diaconi ejus) ubi opus erat, operam suam egregie navarent, copia etiam sancto Gregorio fuit plurima e divinis oraculis privatim explicandi, quæ ad hominum salutem conferre possent.* Cujus quidem temporis opus existimamus esse Commem-

(4) *Bibl.*, t. VIII, p. 281.

(5) *Ad n.* 60, ex *epist.* 12, lib. 1; et *ad n.* 66, ex *epist.* 12, lib. III.

(6) *Ad n.* 35, ex *Canis.*, t. III, p. 308, ed. Basn.

(7) *Ibid.* ex *Ecccl. Hist.* lib. XVII, cap. 27.

(8) *Leont.* in *V. Greg.* n. 50.

(9) *Ibid.* n. 35.

(10) *Ibid.* n. 87.

(11) *Ibid.* n. 17.

(12) *Ibid.* n. 93.

tarium in Ecclesiasten, qui nunc editur : non modo quia nihil in eo juvenile aut minus grave invenitur, sed etiam quod ea, quæ ab ipso indicata esse monuimus, scriptum opus declarant post annum 512 quo tempore omnibus periculis defunctus pontificatum placide quieteque gerebat.

II. Jam vero cum cætera Gregorii nostri scripta vel perierint omnia, vel certe ignota sint; de commentario hoc uno fari aliquid possumus : quem nimirum, si e tenebris emersit, si in manus hominum venit, Petro Possino Soc. Jesu, cujus labores in Græcorum scriptis investigandis edendisque nemo ignorat, deberi fatemur. Is in *Thesaurō Ascetico* (13), commemoratis, quæ in Bibliothecis passim descripserat, veterum Græcorum opusculis, Patrum in primis, hæc addit : *Prioris argumenti quædam luci dedi : plura in scriniis habeo. Sunt enim penes me ultra dudum datas Patrum symbolas in Matthæum et Marcum, supplementa et auctaria insignia Catenarum editarum in Lucam et Joannem, et in Genesim : Catenæ item integræ copiosissimæ in Isaiam, Ezechielem, Danielem : Scholia pariter Græca in prophetas minores duodecim : perpetuus insuper Commentarius libris duodecim expansus sancti Gregorii episcopi Agrigentini in Ecclesiasten : quem erudito juveni Joanni Francisco de Rubeis Romano Latinitate ac luce donandum reliqui, Roma discedens anno superiori 1621.* Hæc tantum Possinus, nec de codice quidquam aut de bibliotheca adjecit, in qua illum descripsisset. Veniebat autem in mentem, codicem ab eo fortasse repertum in bibliotheca Caroli Montchalii archiepiscopi Tolosatium, in qua idem, ut in Præfatione ad *Catenam Patrum Græcorum in Marcum* testatur, veteres quoque, quos vulgavit, Marci interpretes magna ex parte invenerat. Suspiciatus etiam sum, Ἀπόγραφον [cxxxii] prodiisse e bibliotheca Coisliniana sancti Germani. Totus enim hic Commentarius illic legitur in codice 57, uti refert Montfauconius, quem egregiæ notæ appellat, et sæculo nono scriptum existimat. Nec multum id mihi placebat. Nam in codice illo dicitur quidem Commentarius esse *Gregorii*, sed tamen *Nysseni*, τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Νύσσης Ἐξηγήσεις εἰς τὸν Ἑκκλησιαστικὴν : cujus quanquam non est quemadmodum ipse Montfauconius demonstravit, et nos etiam loco adnotabimus; minus tamen constare videbatur, Agrigentini esse : ut huic a Possino attributum dicere posses, non germanam inscriptionem præ se tulisse. At hunc mihi scrupulum exemit vir doctissimus et humanissimus Gabriel Brotierus, qui Lutetiæ Parisiorum mea causa in Coislinianam bibliothecam se contulit, et in codice illo nonnulla, quæ ei indicaveram, deesse invenit, planumque fecit, Possini exemplum ab alio codice esse : quod deinde lectiones etiam Parisiis ad me missæ variantes iterum comprobant.

Cæterum per mihi mirum visum est, Possinum et Montfauconium (14), cum suum quisque codicem brevi descriptione declararent, tradidisse ambos, Commentarium Gregorii in *duodecim* sermones sive libros divisum esse; cum in utroque exemplo non plures, quam *decem* sint, ut de Parisiensi testatus est mihi Broterius, et de hoc nostro Possiniano cuique patet : quod utique contigisse puto, quia libros sive sermones ad Ecclesiastæ capita retulerant, quæ jamdiu duodecim numerantur. Verum magis de me ipso mirerentur alii, quod mihi quoque, qui ἀπόγραφον nihilominus in promptu habebam, idem aliquando exciderit, cum nempe de hujus operis editione me cogitare prædixi (15) : quem in errorem Possini me error nec opinantem atque aliis tum rebus deditum induxit.

III. Quæ porro superius ex Possini *Thesaurō* attuli, ea a Cave etiam relata sunt (16) : qui demum hæc subjecit : *Quid de illo (Commentario) exinde factum sit, non constat* : sed nunc quidem ex iis, quæ dicam, plane constabit. Quo tempore Possinus in Galliam rediit, Rossius ille Romanus jurisconsultus cui ἀπόγραφον suum tradidit, annum agebat ætatis xxv, et Græcas jam tum litteras cum teneret, Francisco Barberino cardinali a Græcis studiis erat. Dum autem pater ejus Philippus Ciacconii opera domi edenda curabat, ipse Græcis Latine reddendis intentus, Constantini Logothetæ laudationem sive Vitam sancti Joannis Damasceni a se translata ad Bollandianos miserat, qui eam publicarunt (17). Nec illi subinde docti fama defuit : nam anno 1685, linguæ Græcæ nomine inter scriptores Vaticanos cooptatus est : ac demum ab anno 1701, in Lyceo Sapientiæ Græcarum litterarum magisterium obtinuit (18). Is vero, cum ἀπόγραφον Gregorianum a Possino emendatum accepisset, et cujus Prologum jam ille Latinum fecerat (19), interpretandi laborem suscepit. Nec tamen in opere urgendo adeo felix fuit, ut priorem illam translationem, quam adolescens perfecerat, vel scribendi elegantia, vel diligentia interpretandi æquasse videretur. Nam censores nescio qui, in quorum manus scripta ejus venerunt, multa notarunt, quæ minus recte ab eo reddita vel usurpata existimarent. Ob eam, credo, rem incitamenta illi et adjumenta ad opus edendum defuerunt. Et quia deinde in morbum incidit, et aliis mox curis distineri cœpit, editionis consilio abjecto, ἀπόγραφον denique cum sua illa qualicunque interpretatione Clementi XI pontifici maximo donum obtulit. Ita factum est, ut Commentarius in bibliothecam Albanam inferretur, ex qua tandem in hominum lucem nostra ætate prodiret.

(13) Prolegom. n. 1.

(14) *Biblioth. Coislin.* p. 120.

(15) In Præf. ad Inscr. meas.

(16) *Sec. Eutyech.* p. 517, ed. Basil. 1741.

(17) *Maii t. II.* a p. 731 ad 761.

(18) Ex libell. suppl. ejusdem in *biblioth. Odeschalch.*

(19) Manum quippe Possini agnovi, quæ mihi ex litteris ejus, quæ in bibliotheca Albana sunt, adnota est.

IV. Ut enim severiores litteras amplectendi copia fuit, hanc mihi *σάρτην* ornandam sumpsi; et ab interpretatione exorsus, quod Rossii translatio non probaretur, totum opus a capite iterum ad finem Latine reddidi. Quo in labore e [cxxxiii] magni Hieronymi præscepto (19*) eorum ego rationem sequi malui, qui minus auctorum verba, quam sententiam spectandam censuerunt, iis me scribere ratus, qui res hic magis, quam verba quæsituri sint. Alia deinde successit cura, ut quæ paulo obscuriora crederem, ea petitis aliunde exemplis aliquatenus illustrarem, efficeremque, ut ipsæ simul divini Ecclesiastæ sententiæ eminenter magis, et diligentius explicatæ facilius perciperentur. Hujus autem rei causa ne illud quidem negligendum duxi, ut verba Ecclesiastæ, quæ noster affert, cum hac Septuaginta interpretum translatione, quam nunc terminus, accurate conferrem; Olympiodori quoque lectiones, quandoque et aliorum Patrum, qui Ecclesiastæ loca usurparunt, æque compararem: et quæ haberent isti diversa ac variantia, suo quæque loco subscriberem: tum etiam, ne diligentiam quidquam prætermisum videretur, quoties cæteris in exemplis, quæ ille sacris e Litteris non raro petit, discrimen aliquod deprehenderem, ut nihilominus lectorem de hoc ipso admonerem: quæ mihi crebro admodum præstanda fuerunt; adeo sæpe a vulgatis exemplaribus ista dissentiunt.

V. Quæri vero hic potest, equam sacrarum Litterarum interpretationem Gregorius secutus esse videatur? cum enim totus Ecclesiastæ contextus, quem ille particulatim explanat, ac cætera etiam loca, quæ identidem e divinis Libris affert, sæpenumero, ut modo aiebam, ab iis discrepent, quæ nunc in editione LXX Interpretum legimus, aliud illi exemplar, quam quod ad nos pervenit, præsto fuisse manifestum est. Enimvero dubitare non licet, multo ante Origenem non pauca ubique in Ecclesiis Græca exstitisse divinorum Librorum exemplaria, ab uno fonte singula. De illa enim translatione Augustinus: *Hanc, inquit, quæ Septuaginta est, tanquam sola esset, sic recepit Ecclesia, eaque utuntur Græci populi Christiani, quorum plerique, utrum alia sit aliqua, ignorant. Ex hac Septuaginta interpretatione etiam in Latinam linguam interpretatum est, quod Ecclesiæ Latine tenent* (20). Hæc porro editio, ex quo aliæ esse cøperunt, binæ scilicet ab Aquila, binæ rursus a Theodotione et Symmacho, tum quæ quinta et sexta et septima dictæ sunt, ut ab his distingueretur, Κοινή appellari cœpit sive vulgata et communis. Sed exemplaria paulatim, cum alia ab aliis describerentur, vel negligentia vel imperitia scribarum a codicis illius primi Alexandrini, unde fluxerant, lectione discrepare cœperunt. Κοινή autem ista, ait Hieronymus (21), hoc est communis editio, ipsa est, quæ et Septuaginta; sed hoc interest inter utramque, quod Κοινή pro locis et temporibus, et pro voluntate scriptorum vetus corrupta editio est, etc. Existimo epim, jam tum fuisse aliquos, qui Biblia vulgata describentes, ad manus haberent exemplum etiam aliquod diversæ interpretationis, Symmachi puta vel alterius interpretis, iidemque, quoties in locum obscurum aut mendosum incidissent, ex illo exemplo emendarent: itaque ob hanc quoque causam crevisse lectionum variantium numerum, quas ætate quoque sua Hieronymus plurimas agnoscebat (22).

Dices fortasse manum operi satis mature ab Origene admotam esse, ab eoque peropportune Tetrapla illa et Hexapla et Octapla incredibili labore confecta, ut ex cæterorum interpretum comparatione repræsentaretur cuique, quid in Translatione prima vel deesset vel abundaret vel Hebræo denique exemplari minus responderet. Nimirum ex egregio illo Origenis codice exemplum sibi divinorum voluminum parare Ecclesiæ potuerunt germanum magis atque sincerum: ex quo sane Latinam etiam Hieronymi interpretationem expressam esse scimus: quæ cum summæ diligentiae atque solertiæ opus fuerit, merito ab Ecclesia sancta est delecta, quam omnes religiosissime retinerent. At ne Origenis quidem industria et labor effecit, ut unum in posterum apud omnes divinorum Librorum exemplar esset, una ab omnibus editio communi consensu probaretur. Audi enim, quid de [cxxxiv] hac re tradat Hieronymus (23): *Si Septuaginta interpretum pura, et ut ab eis in Græcum versa est, editio permaneret, superflue me, mi Chromati episcoporum sanctissime atque doctissime, impelleres, ut Hebræa volumina Latino sermone transferrem. Quod enim semel aures hominum occupaverat, et nascentis Ecclesiæ roborerat fidem, justum erat etiam nostro silentio comprobari. Nunc vero, cum pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria, et germana illa antiquaque translatio corrupta sit atque violata, nostri arbitrii putas aut e pluribus judicare, quid verum sit, aut novum opus in veteri opere cudere, illudentibusque Judæis cornicum, ut dicitur, oculos configere. Alexandria et Egyptus in Septuaginta suis Hesygium laudat auctorem; Constantinopolis usque Antiochia Luciani martyris exemplaria probat; mediæ inter has provincie Palæstinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt; totusque Orbis hac inter se trifaria varietate compugnat.*

Et erat sane cuique jus etiam tum aliquod, ne Origenem sequi amplectique cogeretur. Neque enim in editione sua adornanda codicem *αὐτόγραφον* Septuaginta seniorum descripserat ab Ecclesia omni receptum, sed exemplum tantummodo aliquod vulgatæ inter-

(19*) V. epistolam ejus ad Pammachium, quæ nunc est 57, olim 101 numerabatur, a § 5.

(20) Lib. xviii De C. D. c. 43.

(21) In epist. 106, ad Sunn. et Fretcl., n. 2.

(22) Ibid. a n. 3 ad n. 36.

(23) Præf. in Libr. Paralip.

pretationis emendarat; quæ de re audiendus est Valesius in epistola ad Usserium (24), sic enim cum eo de Origenis editione disserit : *Qui si authenticum ipsum LXX seniorum exemplar, quod tu in Alexandrina bibliotheca asservatum fuisse Tertulliano et Chrysostomo affirmantibus nimis facile credidisti, nactus fuisset, id profecto nunquam tacuisset; nec Hieronymus aut Epiphanius ejus authenticæ exemplaris mentionem prætermisissent. Proinde verissimum est, quod scripsit Baronius, falli Chrysostomum, qui authenticum exemplar LXX seniorum in Alexandrina bibliotheca ad sua usque tempora servatum esse prodidit* (25). Cur enim, inquit Baronius, adeo laboratum ab Origene primum, deinde ab aliis, in ea recognoscenda, emendanda ac in candorem pristinum restituenda, si ipsum originale suppetebat exemplar, ex quo potuissent omnia summa facilitate corrigi atque emendari? cui objectioni frustra respondere conaris pag. 53 cum ais, laborasse Origenem et ceteros in vulgata editione emendanda, non autem in pura et integra LXX seniorum versione. Verum hæc tua responsio non dissolvit difficultatem. Nam si authenticum exemplar adhuc supererat, et penes ipsum erat Origenem, quid opus fuit emendatione? sufficiebat enim ipsum authenticum exemplar in publicum edere.

Neque vero ipsi Chrysostomo exemplum Origenis, undecunque id sumptum putarit, satis authenticum visum esse constat : cum aliam aliquando lectionem ipse secutus, huic deinde, cum aliorum, tum Septuaginta interpretum variantem translationem subjecerit; quam utique unam cæteris antetulisset, siquidem eam tum tanquam authenticam Ecclesiæ agnovissent. Nimirum homilia in psal. vii ad versum 11 exemplaris, opinor, ejus, quod Ecclesia Antiochena sequebatur, lectionem primum sic affert : *Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρῶν ὁ Θεὸς δίκαιος* · ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ σώζοντος τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Addit subinde : *Ἄλλος*, Ὁ ἑτασθὴς καρδιῶν καὶ νεφρῶν ὁ Θεὸς δίκαιος, ὁ ὑπερασπιστὴς μου. *Καὶ ἕτερος*, Ὁ Θεὸς δίκαιος, ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ. Post hæc ait : Οἱ Ἐβδόμηκοντα δὲ οὕτως εἶπον, Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρῶν ὁ Θεός · δίκαια ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ.

VI. Quæ cum ita sint, quis jam statuere possit, vel quæ olim apud Siculos editio recepta esset, vel unde descriptum fuisset illud Bibliorum exemplum, quo potissimum Gregorius noster utebatur? credibile quidem est, cum adolescentiam Gregorius in Palæstina exegerit, ibique operam sacris Litteris dederit, Biblia sibi, ut mos tum erat, descripsisse, atque adeo ad Palæstinorum codicum editionem sibi exemplum comparasse. Verum equos jam codices e Palæstinis illis descriptos, qui Eusebii et Pamphili auctoritate nitebantur, reperire nunc liceat, quibuscum Gregorianas libri Ecclesiastæ lectiones conferre possis? est quidem, nec apud Batavos, ut multi crediderunt, sed Romæ, Parisiensis ille Marchali codex [cxxxv] vetustissimus et pulcherrimus cum præclara subscriptione, quæ testatur, desumptum esse ἀπὸ ἀντιγράφου τοῦ ἀββᾶ Ἀπολινάρου τοῦ κοινοβιάρχου, in quo nempe Apollinariano exemplari scriptum erat non semel, ab Hexaplis descriptum id esse, et emendatum ex Tetraplis Origenis, opera Pamphili et Eusebii (26). Est item Chisianus codex optimæ notæ, cui ascriptum est, Ἐγράφη ἐξ ἀντιγράφου ἔχοντος τὴν ὑποσημείωσιν ταύτην· Ἐγράφη ἐκ τῶν Τετραπλῶν, ἐξ ὧν καὶ παρτέθη· nempe : *Descriptus est ab exemplari indicium hujusmodi habente : Descriptum ex Tetraplis, quibuscum etiam collatum est* (27). Sed in illo prophetæ minores et majores, in hoc Jeremias, Daniel, Ezechiel, Isaias tantum continentur. Insignis quoque est Coislinianus cum hac nota, Ἀντελήθη δὲ πρὸς τὸ ἐν Καισαρείᾳ ἀντίγραφον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἁγίου Παμφίλου χειρὶ γεγραμμένον τοῦ αὐτοῦ (28). Collatum scilicet esse Cæsareæ in bibliotheca sancti Pamphili cum exemplari manu ipsius scripto. Verum hic etiam codex non alios e divinis Libris complectitur, quam epistolas Pauli. Nec vero alios ejusdem originis et auctoritatis codices novi, in quibus Ecclesiastæ reperiatur liber, quocum Gregorianas lectiones comparemus. Nullos certe similes Montfauconius invenit, cum Hexapla sua quam diligentissime adornaret.

Quid, quod noster non modo cum Olympiodoro Alexandrino fere consentit, sed locum etiam e Proverbiis affert, quem in communi editione non legimus, at in Alexandrina omnino habemus, quæ Hesychium laudabat auctorem, et in Lucianeæ etiam fuisse liquet, cum eundem non obscure designet Basilius Seleuciæ in Isauria episcopus (29)? Contra vero Cyrillus Hierosolymitanus, cui codices Palæstini ad manus esse debuerunt, alias non raro lectiones profert, quam quæ in Gregorii codice fuisse videantur (30)? Nonne hæc magnam dubitandi ausam præbent, an Gregorius Palæstinorum unquam codicum exemplum nactus sit? Nec illud refutari facile possit, si dixerim, usum potius esse exemplo jam ante Origenem in Siciliam delato : neque enim ea ætate codices novos exiguo sibi pretio comparare licebat, aut magna ubique horum copia erat. Tum et multis quandoque religioni fuisse duxerim, ab exemplis iis recedere, quæ a majoribus accepissent, quod nempe constaret, non pauca Bibliorum exemplaria ab hæreticis corrupta esse : ut a Germonio fusius ostensum est (31).

Cæterum Symmachianæ etiam translationis exemplum aliquod habuisse noster videri possit : ter enim hanc ciet, sæpius eandem sequitur. Quare aut Symmachum ipsum

(24) Ad calc. *Hist.* Euseb.

(25) T. I Op., Orat. 1, adv. Judæos, n. 6.

(26) Montfauc. Palæogr. p. 226; et Prælim. in Hexapl. p. 14.

(27) Dan. sec. LXX in præf. p. 21, ed. Rom.

(28) Montfauc. Prælim. in Hex. p. 76.

(29) Lib. 1, in Prol. v. adnot.

(30) V. adnot. minor.

(31) De veter. hæret. ecclesiasticorum codicum corruptioribus vide et Morin. exerc. 2 de Hebr. Græcique textus sincer.

solitarium, aut Origenis Hexapla in ejus manus venisse dixeris. Utrumque tamen incertum puto, non modo quia ex Valesii sententia (32) post Origenem obtinuit, ut ad ejus exemplum in communi etiam Bibliorum editione lectiones identidem adderentur interpretum cæterorum; sed ea non minus de causa, quod noster Symmachi interpretamenta in Patrum quoque scriptis, qui sæpe illum secuti sunt, invenire potuerit.

Quidquid demum de his statuendum sit, illud mihi exploratum est, quæ Gregorius diversa a Septuaginta interpretum editione, quam nunc terimus, præsertim in Ecclesiastæ contextu enuntiat, ea non casu aliquo aut vacillante memoria temere illata, sed ex codice aliquo sumpta, et cum animadversione relata esse: cum opus hoc non extemporales orationes a notariis exaratas contineat, sed commentarios studio scriptos, et ad egentium utilitatem in lucem editos.

VII. Ad ipsum Gregorii opus quod attinet, sive scribendi vim spectes, sive doctrinæ copiam consideres, dignum jure dixeris, ut non ultimis veterum Patrum scriptis annumeretur. Stylus quidem Gregorii Asiaticus prope videtur, sed tamen e schola est, ut neque rudis neque confusus dici possit. Verba interdum ejusdem fere [cxxxvi] significationis conjungit, sed quæ orationem pleniorē ac robustiorē efficiant. Amat etiam quandoque textum orationis longiusculum et suspensum; sic tamen, ut sententia constet semper et emineat. Nec sine utilitate est, quod vocabula sæpe componat audacius: inde enim grammatici opes suas non parum augere possint. At vero, quod præcipuum haberi debet, recta ejus semper et plana doctrina est, ubique magistrum agit pietatis, animōs ad virtutem incendit, vitia erroresque insectatur, Christianum dogma et catholicam professionem tuetur. Ecclesiastæ autem sententias sic explicat, ut multo planiorē faciat lectionem libri omnium ferme intellectu difficillimi. Nam eas plerumque, ut sonant, interpretari solet: perraro allegoriam et tropos venatur. Exempla potius e reliquis divinis libris congerit, quæ illi in numerato fuisse apparet: tum quædam e Patrum scriptis delibat, sed res potius et sensa, quam voces et ornatum eorum persequitur: nonnulla etiam, quæ commodè dicta non censet, se non amplecti profitetur, et quare in alia sit sententia, acute arguteque demonstrat.

Scire si velis, quæ in toto opere animadversionem excitare, et notatione digna esse videantur, ea, quamquam suo quæque loco indicata sunt, hic tamen celeriter perstringam. Primum quidem doctrinam catholicam de auxiliis divinis ac de libero hominis arbitrio præclare ac dilucide pluribus in locis usurpat et tradit. Nec minus recte de originali peccato disserit, ut infantes tamen, quos ante baptismum mors interceperit, inter damnatos non amandet. Docet idem, viventium recte facta in utilitatem cedere mortuorum: morales vero actiones hominum quorumcunque bonas habet et agnoscit. De corporum nostrorum resurrectione diserte agit: confessionem peccatorum non semel memorat, et consecrationis item formulam affert, qualem in Græcorum Liturgiis legimus Danielis et Susannæ historiam authenticam se putare demonstrat. Hæreticis semper infensus, Eunomium in primis et Aetium objurgat, erroresque eorum refellit. Cælibem vitam extollit, et Paulum atque Antonium magnos illos anachoretas commendat. Usum precandi Deum ante egressum e domo obtinuisse indicat: conciones in templis habitas, et templorum moles ubique Deo uni excitatas affirmat. Jobum athletam pietatis multo ante Salomonem vixisse censet: de Salomone vero sentit, pœnituisse eum scelerum suorum, et post resipiscentiam ad Ecclesiasten scribendum se contulisse. Meminit sæpius Jacobi fratris Domini nostri, nec apostolum facit. Demum et profana quædam attingit: nam et autonomas urbes earumque psephismata commemorat, et militares machinas et desultorum decursiones: tum et quam plumbei etiamtum in physicis essent philosophi, declarat, opiniones de solis orbita recensens, quæ tum ferebantur: et epocham quamdam celebrans, quam mathematici ejus ætatis tertiam motionem periodicam appellabant. Mitto cætera, quæ leviora videntur. Sed qui animum ad lectionem applicuerit, alia, opinor, extundet complura, quæ catholicæ potissimum doctrinæ illustrandæ prodesse possint.

Porro totum Commentarium dividit Gregorius in decem λόγους, quos ego *Libros* appellandos censui: nam eo etiam sensu Græci eam vocem usurpabant, uti post alios adnotavit Montfauconius et Bucherus (33). Nec vero *Orationes* dici debebant, cum indicium in opere nullum sit, unde libros hujusmodi coram populo pronuntiatos esse intelligamus.

VIII. Restat, ut causam quoque scrutemur, quare Gregorius, cum Ecclesiam Latinam regeret, ac Latino ritu factus episcopus Latina tractare deberet, Græce potius, quam Latine scripserit. Nondum quippe Græcis adhæserant Siculi episcopi, et Latinus etiamtum in Ecclesiis illis ritus, qualis cœperat, obtinebat. Itaque in codice perantiquo Ecclesiæ Syracusanæ, in quo series episcoporum illius Ecclesiæ descripta est, de Stephano II, quem Pirrus episcopum fuisse demonstrat anno 787 diserte adnotatum fatetur Cajetanus (34), *Syracusanam Ecclesiam [cxxxvii] ab eo cæpisse Græce psallere, cum antea Latine cantaret.* Hic nempe ad Græcos primus defecerat, a quibus propterea *archiepiscopum* appellandum

(32) In epist. ad Usser.

(34) *Isag. ad Hist. Sic. c. 42, p. 354; et Joan.*

(33) Palæogr. lib. 1, c. 4; Buch. *Ant. Evang.* Joann. tract. *De div. Sicul. offic. c. 8, n. 4.*

esse, synodus Nicæna II non semel declarat. Enimvero illud hoc loco prætermittam, non id a Gregorio susceptum sine majorum exemplo : nam et Tertullianum non pauca Græce vulgasse constat (35), cum tam procul a Græcorum finibus abesset; et Hippolytus martyr, sive hic ad portum Ostiensem episcopus, sive in Arabia, certe Romanus incola, omnia scripta sua Græce ediderat; quod et magister ejus ante fecerat, magnus Irenæus, cum Lugduni, hoc est in provincia Romana et Latino sermoni assueta episcopus esset. Quid si Gregorium, qui puer in Palæstinam migraverat, et illic adoleverat, Latine minus scivisse dixerim? verum esto, scribere ille Latine potuerit perbene : cum in Siciliam reversus, Siculorum bonum maxime spectaret, Græce utique scribendum illi erat, ut contrerraneis suis utilis esse posset. Scio Latinas litteras diu sub Augustis in Sicilia viguisse : quod ipsæ omnis generis Latinæ inscriptiones testantur, quæ illic plurimæ adhuc exstant. Sed tamen Siculi nec Græcam unquam linguam, quæ ab origine communis omnium fuerat, Latini sermonis usu recepto, dederant; et Gregorii nostri ætate prope solam usurpabant, Græcorum studiis obsecuti, quos tum dominos habebant. Jam enim ab anno 585 pulsus Gothis, insulam Belisarius receperat, ac subinde Græcos eo præsides miserat Justinianus, a quibus regerentur. Iis Græcum sermonem præ Latino placuisse, eosdemque fuisse auctores, ut eodem populus uteretur, non est, cur dubitemus; Latine enim fere nesciebant et ad Latinos atque ad ipsum pontificem maxime Græce scribebant (36). Tum familias quoque e Græcia ipsa plures, quæ Græco ritu uterentur, in Siciliam migrasse, non obscure indicat Gregorius Magnus (37) : quas postea numero auctas esse, nemo inficietur. Quare de Agathone pont. Max. quem Gregorio nostro senescente natum liquet, scripsit Papebrochius (38) : *Ipsam etiam Græcum fuisse, non solum suadet ejus nomen Græcum, sed in primis Sicilia patria, tunc adhuc tota Græca, ac Græci ritus Ecclesiis et monasteriis Basilicanæ regulæ plena*. Quare Latinum sermonem paucorum ea ætate in Sicilia fuisse fatendum est : eosque ipsos bilingues fuisse, nec apud populum, nisi Græce locutos esse, si intelligi vellent. Habes igitur causam, quare Gregorius noster Commentarium suum, quem ab omnibus legi utiliter cuperet, Græco sermone scribendum vulgandumque duxerit.

(35) Ut ipse testatur, *De bapt.* c. 15, *De corona*, c. 7, etc.

(36) *Greg. Magn. lib. xii, epist. 27.*

(37) *Lib. ix, epist. 12.*

(38) In *Conatu Chr. ad Catal. Pont. n. 81. V.* etiam Cajet. *Isag. ad hist. Sic. cap. 42, n. 9, 10, 11;* et Joann. Joann. *De divin. Sicul. offic., cap. 4, n. 12.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΓΡΙΓΕΝΤΟΥ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ.
ΛΟΓΟΣ Α'.

S. P. N. GREGORII
PONTIFICIS AGRIGENTI
EXPLANATIO SUPER ECCLESIASTEN.
LIBER I.

Ὁ δὲ ἐκκλησιαστὴς φυσιολογίας ἀπτεται,
καὶ ἀποκαλύπτει ἡμῖν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ
τὴν ματαιότητα ὥστε μὴ ἡγεῖσθαι περισπού-
δαστα εἶναι τὰ παρερχόμενα, μηδὲ τοῖς ματαίοις
προσαναλίσκειν τῆς ψυχῆς τὰς φροντίδας.
(Basilii, Hom. in princ. Proverb.)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

« Ἀμελγε γάλα, καὶ ἔσται σοι βούτυρον, » φησί
που τὸ Παροιμιακὸν καὶ σοφώτατον λόγιον, τί τοῦτο
φάσκον, ἢ δηλονότι τὴν ἐπιπόλαιον ἡμᾶς εἰσηγού-
μενον ἐγνωσαν τῶν θεῶν Γραφῶν ἐρευνᾶν φιλοχάλως
καὶ φιλοπόνως; Ἐντεῦθεν ἡμῖν ἀνακαλυφθῇ καὶ
τῆς κατὰ βάθος ἀπορρήτοτέρας καὶ λυσitteλεστέρας
διανοίας τὸ κάλλος. Ἀπλῶς γὰρ ἀναγινωσκόμενα τὰ
ρητὰ τὴν πρόσκαιρον προμῦνται τοῖς μετιούσιν
ὠφέλειαν· ἢ γάλακτι προσεικέναι δοκεῖ, διὰ τὸ
ἀπαλωτέρον τοῦ νοήματος, καὶ τοῖς ἀτελεστέροις
τὴν ἐξιν εὐληπτον καὶ εὐσύνοπτον. Εἰ δέ τις αὐτὰ
δίῃν μαστῶν ἐκπιέζειν ἐθέλει, διὰ συντονωτέρας
παρεξετάσεως τοῦ νοῦ καὶ θεωρίας, γλαφυρωτέραν
εὐρίσκει καὶ στερεμνωτέραν, ἢ τῷ βουτύρῳ προ-
δοικεν, ὡς ἐντελεστέραν καὶ τροφιμωτέραν τοῖς νοη-
τοῖς τῆς ψυχῆς αἰσθητηρίοις παρεχομένη τὴν ἐνησιν.

Διὰ τοῦτο φησιν ὁ αὐταληθὴς Λόγος ἐν τοῖς Εὐαγ-
γέλοις· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς » ὅτι ἐν αὐταῖς
δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν. » Ἡ γὰρ ἐρευνα τῶν
ἀφανῶν καὶ κεκρυμμένων τὴν γνῶσιν φανεροῦν
εἰσθε καὶ δῆλῃν ποιεῖν.

Ἀμέλει τοίνυν καὶ ἡμεῖς τὸ τοιοῦτον ῥητὸν καλῶς

(1) Apud LXX interpretes Proverb. xxiv, 33, sed tamen in editis exemplaribus deest σοι. In Bibliis autem nostris c. xxx, 33, legimus, *Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum.*

(2) Huc usque Gregorius noster proverbiale dictum ex Gregorii Nazianzeni sententia interpretatus est: fusiori nempe oratione explicans, quod

A

PRÆFATIO.

1 « Mulge lac, et erit tibi butyrum (1): » proverbiale est oraculum sapientiæ plenum, quonam spectaus, nisi scilicet ut nobis persuadeat vulgarem divinarum Litterarum sententiam scite studiosèque investigare; unde eorum, quæ alius abditæ latent, præclaram majori cum utilitate intelligentiam habeamus. Nam eæ cum leviter delibantur, ob ipsam animi remissionem, obviam tantum afferunt utilitatem: quæ lacti recte comparari videtur, vel quod blandius percipitur, vel quod se captu facilem visuque manifestam tironibus exhibeat. Verum si eas quis tanquam ubera comprimere velit, acrore scilicet investigatione profundius ac mystici, eandem is reconditam magis et solidam inveniat, quæ butyro conferri possit; cum inde perfectius quoddam et salutaris animi sensibus alimentum præbeatur (2).

Idcirco illa sunt in Evangeliiis ab ipso veritatis fonte: « Scrutamini Scripturas, quia putatis in ipsis vitam æternam habere (3). » Nam e scrutatione cognitio obscurarum et latentium rerum « Morescere solet clara atque perspicua.

Enimvero et nos utique sententiam 2 ejusmodi,

ille sic expressit: « Ἀμελγε γάλα, καὶ ἔσται βούτυρον. » Ἐξέταζε, καὶ τυχὼν ἀν' εὖροις τι ἐν αὐτῷ τροφιμώτερον. Id est: « Mulge lac, et erit butyrum: » sedulo exquire, et fortasse in iis succulentius aliquid invenies. (Orat. 31, p. 501 edit. Bill.)

(3) Joan. v, v. 39, sed ita scriptum invenies: « Ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν.

ut par erat, meditati, qua nempe divinas Litteras A quasi lac emulgere, atque idonea ratione, tanquam ad butyri densationem immutationemque, perpendere jubemur; operæ pretium duximus in Ecclesiaste exponendo nihil a præcepto illo discedere. Qua quidem in re non sapientiae nostræ, quæ nulla est, rationem habemus, sed promissa ejus et fidem spectamus, qui dixit, «Aperi os tuum, et implebo illud (3)*»; et rursum (4): «Cor homo præparet, linguæ Dominus responsa suppeditabit (5).» Porro exordium ab his capit verbis:

§ 1.

VERS. 1. Verba Ecclesiastæ filii David regis Jerusalem (6).

Bene admodum distincteque verba dixit; sensa enim, quæ lingua verbis significabat, a Dei benignitate omnino erant: qui Salomonis, quasi calamo, lingua usus, hac rerum naturam enuntiavit; ut verborum illorum effectrix quidem causa divinitus exstitit, at Salomonis lingua tanquam administra habenda sit. Atque in hanc sententiam hæc ille verba sua esse hic affirmavit; quemadmodum idem priorem quoque significationem in Proverbiorum expressit libro, cum ait: «Mei sermones prolati sunt a Deo (7).» Ibi enim et proximam ministramque causam, et superiorem sive effectricem, quæ multo potentior est, designavit: diserte utrumque professus, sermones scilicet illos et suos esse et a Dei ore prodiisse. Quamobrem non hæc quasi Salomonis unius verba, sed multo potius veluti Dei ipsius oracula accipere debemus, qui per eum locutus est (8). Addit subinde, Ecclesiastæ.

3 Acturus de rerum ferme omnium, quæ sunt, quæque visuntur, naturali tenore atque statu, item de voluntaria hominum virtute atque malitia; nomine Ecclesiastæ ascito, audientiam sibi apud omnes mortales facit. Hac nempe, quam præ se fert, appellatione, tanquam tuba aliqua vocalissima,

(3*) Psalm. lxxx, 11; at LXX interpretes habent, Πλάτουν το στόμα. In nostris Bibliis psalmus est lxxx.

(4) Hoc ipsum effatum spectasse mihi videtur Basilii Hæcenciensis, cum ait: «Ὅταν εὕρῃ τῆς ἀκοῆς προθυμίαν ἡ χάρις, τότε καὶ γλώττη λόγον χαρίζεται, καὶ τῷ λέγοντι δύνανται. Id est: Cum Dei gratia audiendi studium invenerit, tum et sermonem linguæ et vim dicenti largiuntur. (Initio orat. 15, quæ ex tertia in Davidem.)

(5) Sententiam istam LXX interpretes in Proverbis non reddidere, quæ in Vulgatis sic effertur c. xvi, 1: *Homini est animam præparare: et Domini gubernare linguam.* Est tamen in codice Alexandrino a Grabe edito, item in codice insigni bibliothecæ Marcianæ Venetiis, sed his verbis, τῷ ἀνθρώπῳ διατάγματα καρδίας· παρὰ τοῦ ὄντων δὲ ἀπόκρισις γλώττης. Continet autem ille codex Pentateuchum, Proverbia, Ruth, Cantica, Ecclesiasten, Threnos Jeremie, Daniele.

(6) Eccles. c. 1, 1, variat initium apud LXX. leges enim, βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλὴμ.

(7) Desiderantur hæc in Vulgatis: apud LXX, non item, quæ invenies c. xxxi, 1. Nemo autem mi-

ἐξειληφότες, ὡς ὑπειλήφωμεν, παρακαλούμενον ἡμῖν τὴν θείαν Γραφὴν ἀμέλγειν οἶδόν τι γάλα, καὶ παρεξετάξωμεν πρεπόντως πρὸς βουτύρου πῆξιν καὶ μεταποίησιν, ἐπὶ τῷ Ἐκκλησιαστῇ χρῆναι καλῶς φησὶν ἀποπληρῶσαι τὴν παρακλέυσιν· οὐκ εἰς πλεονεξία ἀφορῶντες τῆς ἰδίας σοφίας (οὐδὲν γὰρ τοιούτων ἡμῖν πρόσσετιν), ἀλλ' εἰς τὰς ἀψευδεῖς καὶ θείας ἐπαγγελίας τοῦ φήσαντος· «Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό·» καὶ πάλιν, «Τῷ ἀνθρώπῳ πρόθεσις καρδίας, καὶ παρὰ Κυρίου ἀπόκρισις γλώττης.» Ἀρχεται τοίνυν, καὶ φησι·

Ῥήματα Ἐκκλησιαστοῦ Υἱοῦ Δαβὶδ βασιλεὺς ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ.

Καλῶς ἄγαν μετὰ διαστολῆς ἔφησε, ῥήματα· τὰ γὰρ νοήματα σημαίνοντα διὰ τῶν τῆς γλώττης ῥημάτων τῆς θείας πάντως χάριτος ἦσαν· χρησμένη τοῦ Σολομῶντος ὡς καλὰ μὴ τῇ γλώττῃ, δι' αὐτῆς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων ἐξεῖπεν· ὡς εἶναι μὲν ποιητικὸν αἴτιον τῶν τοιούτων ῥημάτων τὴν ἀνωθεν χάριν, ὁργανικὸν δὲ τοῦ Σολομῶντος τὴν γλῶτταν. Καθ' ὃ σημαίνοντα ἴδια ἔφησεν εἶναι ταῦτα τὰ ῥήματα· κατὰ δὲ τὸ πρότερον σημαίνοντα ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Παροιμιῶν οὕτω φησί· «Οἱ ἔμολογοι εἰρηναῖοι ὑπὸ Θεοῦ.» Νῦν γὰρ καὶ τὸ προσεχὲς αἴτιον, ἡγουν τὸ ὁργανικόν, καὶ τὸ πόρρω, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιητικόν, ἐναργέστερον ἀνέφηκε· καὶ λόγους αὐτοῦ τὰ λελεγμένα καλέσας, καὶ εἰρῆσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ προδῆλως ἀποφηνάμενος. Οὐκοῦν οὐχ ὡς τῷ Σολομῶντος ἀπλῶς ῥήμασι προσέχειν ὀφείλομεν, ἀλλ' ὡς καὶ τοῦ Θεοῦ πολλῷ μᾶλλον, τοῦ δι' ἐκεῖνου ταῦτα λαλήσαντος. Εἰτά φησιν, Ἐκκλησιαστοῦ.

Περὶ τῆς πάντων σχεδὸν τῶν ὄντων καὶ φαινομένων φυσικῆς ἀκολουθίας καὶ καταστάσεως μέλλων διαλαμβάνειν· εἰτα καὶ τῆς προαιρετικῆς τῶν ἀνθρώπων ἀρετῆς καὶ κακίας, πάντας ἀνθρώπους ἀγέλῃ πρὸς τὴν ἀκράσιν διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦτο προβαλλόμε-

retur aut vitio vertat, si Græcis articulis τῶν Ὁ Latinos e Vulgatis nostris non apponimus, sed singulos potius, ut sonant, reddimus, cum enim Gregorius verba LXX Interpretum fere sequatur, ea ipsa in translatione repræsentare necesse fuit, ne identidem commentarius illis minus respondere videretur.

(8) Negabat hoc Theodorus Mopsuestenus, e cujus scriptis in concilio in Constantinopolitano, cum alia multa, et falsa et impia, excerpta prolataque sunt, tum hæc quoque: etsi Latina tantum ad nos pervenire. «His,» aiebat ille, «quæ pro doctrina hominum scripta sunt, et Salomonis libri connumerandi sunt, id est Proverbia et Ecclesiasta, quæ ipse ex sua persona ad aliorum utilitatem composuit, cum prophetiæ quidem gratiam non accepisset, prudentiæ vero gratiam, quæ evidenter altera est præter illam, secundum beati Apostoli vocem.» (Collat. iv, n. 63). Quæ a Patribus communi consensu rejecta damnataque sunt. At vero Grotius aliam inivit viam. Is, cum libri Ecclesiastæ argumentum exposuisset, adjecit: «Ego tamen Salomonis esse non puto, sed scriptum serius sub illius regis tanquam pœnitentia ducti nomine.»

ως οὐκ εἶναι τινὰ μέγαλυνοντάτην, τοὺς ἀντὶ αὐτῆς ἰσχυροτέραν τὴν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκκλησιάζει καὶ μετα-
 χιλεῖται πρὸς τὴν τῶν ῥηθισμένων εἰσήγησιν, ἐξ
 αὐτῆς καὶ μόνης τῆς κατ' αὐτὸ σημασίας δυσωπη-
 τικωτέραν τὴν πρόσκλησιν ποιησάμενος. Μὴ περὶ δὲ
 προσφωτερότερον ἐστὶν εἰπεῖν καὶ καταλλήλοτερον,
 ὡς διὰ τοῦτο προσηγόρευσε αὐτὸν Ἐκκλησιαστήν,
 ὡς προτείνοντα ῥήματα πρὸς μόνην τὴν ἐξ ἐθνῶν
 Ἐκκλησίαν, ἣν καὶ συνήγαγε τοῦ Θεοῦ τὸ Σωτήριον
 τοῦ δι' αὐτὴν σωματοθέντος, καὶ τῆς Σατανικῆς αὐ-
 τὴν ἐξάπτουσης λυτρωσαμένου· καὶ διδίδξαντος καὶ
 πείσαντος πάντων τῶν τῆδε καταφρονεῖν ὡς μα-
 ταίων, καὶ τὸ πολίτευμα ἔχειν ἐν οὐρανοῖς. Ἐχρῆν
 γὰρ μάλιστα καὶ διαφερόντως, οἷς ἐμελλε διὰ τῶν
 ἔργων αὐτῶν παραδεχθῆναι τῶν τοιούτων ῥημάτων
 ἡ δύναμις, τοῦτοις αὐτὰ καὶ προτείνειν. Οἶμαι γὰρ
 ὅς διὰ τοῦτο παρήκεν ἐνταῦθα καὶ τὸ κύριον ὄνομα,
 δηλονότι τοῦ Σολομώντος, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν ταῖς Πα-
 ροιμαῖς κἀν τῇ Σοφίᾳ τέθεικεν αὐτὸ κατ' ἀρχάς·
 ἔκει μὲν γὰρ φησι, « Παροιμαῖαι Σολομώντος, υἱοῦ
 Δαβὶδ, » καὶ, « Σοφία Σολομώντος, υἱοῦ Δαβὶδ, » ἐν-
 ταῦθα δὲ, « Ῥήματα Ἐκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ. »

Καίτοι γε Δαβὶδ οὐκ Ἐκκλησιαστοῦ πατὴρ ἦν,
 ἀλλὰ Σολομώντος προηγούμενος, τὶ δὴ ποιοῦν ἐν-
 ταῦθα μόνον ἀπεσιώπησε τὸ κύριον ὄνομα, προστί-
 μεζε δὲ τὸ ἐπιθετον, καὶ προστηγόρευσε αὐτὸν
 ἀπλῶς Ἐκκλησιαστήν; Ἀλλ' εὐδην ὡς δι' ἣν
 αἰτίαν εἰρήχαμεν· ἵνα δεῖξῃ σαφῶς ὡς πρὸς τὴν ἐξ
 ἐθνῶν Ἐκκλησίαν προβάλλεται τὸν ῥημάτων τούτων
 τὴν δύναμιν. Ἐτι δὲ καὶ διὰ τῆς ὁμωνυμίας αὐτὸν
 ἰσόφωνα δέλκνυσι καὶ σύμφωνον καὶ συνήγορον τῆς
 Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν.

Quam hoc novum, quam inauditum! quam iis ver-
 bis contrarium, a quibus liber incipit? sententiam
 iamen suam sic tuetur: « Argumentum, inquit, ejus
 rei habeo multa vocabula, quæ non alibi, quam in
 Daniele, Esdra et Chaldaicis interpretibus reperias. »
 Sed jam hujusmodi rationem elevavit Calvinus
 externus item scriptor, qui vocabula, quæ ille pe-
 regrina facit, prope omnia Hebræa origine esse
 demonstravit. Nec vero, si talia non essent, tole-
 rabilius non fuisset Esdræ illa Bibliorum restitutori
 tribuere, qui et Chaldaicis litteris totum divinum
 voluminum contextum reddidisse putatur, vete-
 ribus formis relictis, quas Samaritani retine-
 runt.

(9) Non aliter senserat Gregorius Neocæsariensis:
 sic enim Metaphrasin suam inchoavit: Τάδε λέγει
 Σολομών ὁ τοῦ Δαβὶδ βασιλεὺς καὶ προφήτου παῖς
 ἀπόστολῃ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, παρὰ πάντας ἀνθρώ-
 πους, βασιλεὺς ἐντιμότατος καὶ πρόφητης σο-
 φώτατος. Id est, *His verbis Salomon Davidis regis
 et propheta filius, rex mortalium omnium clarissimus
 et propheta sapientissimus universam Dei Eccle-
 siam affatur.* Contra Gregorius Nyssenus hanc ejus
 appellationis causam profert, quod libri hujus
 doctrina magis ad Ecclesiam pertineat, quam quæ
 cæteris in libris sive Veteris sive Novi Testamenti
 continentur; quorum nempe non pauca historia
 sunt et vaticinia, atque ad urbium et gentium ori-
 gines et bella spectant. Ἡ δὲ, inquit, τοῦ βιβλίου
 τούτου διδασκαλία πρὸς μόνην τὴν ἐκκλησιαστικὴν
 πολιτείαν βλέπει, δι' ὧν ἂν τὸν ἐνάρτεον τις κατ-
 ὀρθώσει βίον, ταῦτα ὑψηλομένη. Id est, *Hujus au-
 tem libri doctrina ad unam ecclesiasticam vivendi*

quotquot sub cælo degunt, in concionem vocat, et
 ad rerum tradendarum cognitionem invitat: eo
 flexanimam magis adhortationem efficiens suam,
 quo ipsa nominis significatio simplicior est. Jam et
 commodius fortasse aptiusque quis dixerit, nomen
 ab eo sibi impositum Ecclesiastæ (9), ut uni Eccle-
 siæ verba se facere ostenderet, quæ ex gentibus
 futura erat, Dei beneficio congregata, qui ad ejus
 salutem humano corpore assumpto, ipsam ab Sa-
 tanæ insidiis redemit, atque idem eruditiv
 persuasitque, ut omnibus, quæ hic sunt, tanquam le-
 vis momenti 4 rebus contemptis, cælestium socie-
 tatem sibi comparare niteretur. Oportebat enim
 præstabatque vel maxime, qui talium verborum
 vim opere implere debebant, ad eos ut mature
 eorum etiam doctrina perveniret. Hac, opinor, de
 causa proprium ille Salomonis nomen hic præter-
 misit, aliter atque in Proverbiorum et Sapientiae
 libris fecit; quippe horum quidem alterum sic in-
 choavit, « Proverbia Salomonis filii David, » alte-
 rum vero sic, « Sapientia Salomonis filii David
 (10), » cum hujus sit initium, « Verba Ecclesia-
 stæ filii David » (11).

Nam cum David Salomonis potius esset quam
 Ecclesiastæ pater, cur denum proprio illo nomine
 hic solum relicto, adscititium præferret, sequi
 uno verbo Ecclesiasten diceret, nisi ea omnino,
 quam attigimus, causa illum impulsisset? quo nempe
 aperte declararet, se verborum horum vim ad
 gentium Ecclesiam convertere. In quo etiam ob
 cognominationem ostendit, quantum idem Christi
 Servatoris nostri Ecclesiæ et animo consentiat, et
 voce patrocinetur.

rationem pertinet, cum ea explicet, per quæ quis
 recte et ex virtute vitam instituat. (Hoc. 4, in
 Eccles.) At Hieronymus, cum tribus nominibus
 Salomonem vocatum esse scripsisset, *Pacificum*, id
 est Salomonem, *Ididia*, hoc est dilectum Domini,
Coëleth, id est Ecclesiasten, adjecit: « Ecclesiastes
 autem Græco sermone appellatur, qui cœtum, id est
 Ecclesiam, congregat, quem nos nuncupare possu-
 mus *Concionatorem*, eo quod loquatur ad populum,
 et sermo ejus non specialiter ad unum, sed ad
 universos generaliter dirigatur. » Adnotat vero
 post Drusium Bochartus (Hieroz. P. I, l. II, c. 4),
 τὸ πᾶν, quemadmodum et πᾶν σοφῆρ scribe-
 bat (Esdræ XI, v. 54), femininam quidem habere ter-
 minationem, sed significationem masculinam. Quæ
 inepte quidam ad *animam* aut *sapientiam* Salomo-
 nis retulerunt: ineptius multo Kimchius eam hujus
 appellationis commentus est causam, « Quod li-
 brum hunc scripserit Salomon jam senex et gran-
 dævus, cumque ejus vires elanguissent, ut feminae,
 eorum ratione, quam viro similior esset. » (Amana
 ad Tit. Eccl.)

(10) Apud LXX titulus libri duobus tantum ex-
 pressus est vocabulis Σοφία Σολομών, ut in Vulga-
 tis *Liber Sapientiæ*, sine auctoris nomine.

(11) Id ipsum disertius a Gregorio Nysseno trahit-
 ur: Τάχα δὲ καὶ πρὸς τὸν καθηγεμόνα τῆς Ἐκκλησίας
 ἡ ἐπιγραφή βλέπει· ὁ γὰρ ἀληθινὸς Ἐκκλησιαστής
 ὁ τὰ ἐσχορπισμένα συναγαγὼν εἰς ἓν πλήρωμα, καὶ
 τοὺς πολλὰ κατὰ τὰς ποικίλας ἀπάτας πεπλανημέ-
 νους εἰς ἓνα σύλλογον ἐκκλησιάζων, τίς ἂν ἄλλος εἴη,
 εἰ μὴ ὁ ἀληθινὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ Υἱὸς τοῦ
 Θεοῦ, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Ναθανηλ, ὅτι: « Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς

Quod si quis forte hæsitans quærat, cum Cantica A canticorum a sola catholica Ecclesia immaculato sponso ejus Christo, 5 atque ab hoc illi dicta sint, cur idem tamen inscripserit « Quod est Salomoni? » quandoquidem scilicet nomen illud eadem de causa vel ibidem omittendum fuerat, si omissum hoc in libro propterea est, quia verba ad Christi et Dei Servatoris nostri Ecclesiam pertinerent: jam is ab ipso veritatis audiet oraculo, minime illum de se ipso dixisse « Quod est Salomoni (12), » sed de vero Salomone Christo Deoque nostro, cujus ille imaginem præferebat. Atque hujus rei causa appellationem eam dativo extulit casu, Salomoni nuncupans, non utique Salomonis patrio, quemadmodum aliis in libris usurpavit (13). Patrius enim casus utrumque opus Salomonis esse declarat; cum dativus contra a Salomone quidem prolata ea verba demonstret, at ex persona tamen Ecclesiæ catholicæ orationem ad verum germanumque Salomonem conversam esse, plane manifestet. Idem enim Salomon atque Pacificus, quod vere propriæque Christus est Deus noster, de quo et Paulus magnus apostolus dixit: « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem solvens, inimicitias in carne sua (14). » Idcirco non adjecit « Filii David, » quanquam ille etiam, siquidem virgineam ejus seminisque exper-

El δὲ τις φήσκειν ἀπορῶν λόγος, καὶ τί διπλοῦται τὰ ἄσματα τῶν ἁσμάτων ἀπὸ μόνης τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰρημένα πρὸς τὸν ἄγραντον αὐτῆς νομόφιον Χριστὸν, καὶ παρ' αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν, ὡς πρὸς ἰδίαν δηλαδὴ νόμφον, ἐπέγραψεν, « Ὁ ἐστὶ τῷ Σαλομών; » ἔδει γὰρ ἀκολουθῶν διὰ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν αἰτίαν ἀποσιωπῆσαι τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ τοῦ τῷ βιβλίῳ, εἴπερ ἐπ' ἐκείνῳ, διὰ τὸ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ῥήματα προῖεναι, αὐτὸ παρήκεν ἀκούσει παρὶ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, ὡς οὐχὶ περὶ αὐτοῦ φησιν, « Ὁ ἐστὶ τῷ Σαλομών, » ἀλλὰ περὶ ἀληθινοῦ Σαλομῶν Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, οὕτινος ἐκείνους προτύπως ἦν. Καὶ τοῦτο χάριν δοτικῶς τὴν τοιαύτην κλησὶν ὠνόμασε, τῷ Σαλομών, εἰπὼν, ἀλλ' οὐχὶ Σαλομώντος, κατὰ γενικῆς θέσιν, ὡς καὶ ἐν τοῖς διλοῖς βιβλίοις· ἡ μὲν γὰρ γενικὴ σύνταγμα δείκνυσιν ἐκάτερον εἶναι τοῦ Σολομώντος· ἡ δὲ δοτικὴ, καὶ ἐρρήθη παρὰ τοῦ Σολομώντος, ἀλλ' ἐκ προσώπου τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰρῆσθαι πρὸς τὸν ἀληθινὸν καὶ κυρίως Σολομῶντα παρίστησιν. Ἐμνεύεται γὰρ Σολομών, Εἰρηνικός· ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς καὶ κυρίως Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, περὶ οὗ φησὶ καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος, « Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν καὶ τὸ μερότοιχον τοῦ φραγμοῦ διαλύσας, τὴν ἐχθρὰν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. » Τοῦτο χάριν οὐδ' ἐπήγαγεν, « Ἰδοὺ

τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ; » Εἰ οὖν τὰ ῥήματα ταῦτα τοῦ βασιλέως ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος καὶ Θεοῦ Ἰδὸς ἐστὶ, καθὼς λέγει τὸ Εὐαγγέλιον· ἄρα καὶ ὁ αὐτὸς Ἐκκλησιαστὴς ὀνομάζεται. Τὰς δὲ οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος εἰς ταύτην τὴν διάνοιαν τὴν τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφέροντες σημασίαν, ἵνα διὰ τοῦτο μάθωμεν, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν Ἐκκλησίαν πεζάμενον ἡ τῶν ῥημάτων τούτων ἀναφέρεται δύναμις. « Ῥήματα γὰρ, φησὶν, Ἐκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ. » Οὕτω δὲ αὐτὸν καὶ Ματθαῖος ἐν ἀρχαῖς τοῦ Εὐαγγελίου κατονομάζει, υἱὸν Δαβὶδ λέγων τὸν Κύριον. Id est, Fortasse vero inscriptio et ad ducem Ecclesiæ respicit. Verus enim Ecclesiastes, qui dispersa in unum cœtum colligit, et eos, qui multifariam variis seducti sunt erroribus, in unum cogit conventum, quisnam alius fuerit, quam verus rex Israel, Filius Dei, cui dixit Nathanael: « Tu es Filius Dei, tu es rex Israel? » si ergo hæc sunt verba regis Israel, idem etiam vocatur Dei Filius, sicut dixit Evangelium: ergo idem quoque vocatur Ecclesiastes. Fortasse autem non abs re ad hunc sensum inscriptionis referimus significationem, ut per id discamus, horum verborum vim ad eum referri, qui Ecclesiam per Evangelium coegit. « Verba » enim, inquit, « Ecclesiastæ filii David. » Ita etiam Matthæus in principio Evangelii ipsum nominat, Dominum Filium David appellans. (Hom. 1 in Eccl.) Librum Sapientiæ ascribit Noster Salomoni, non minus quam Proverbia: superiorum scilicet Patrum exemplo, quoeidem fere adjudicaverunt. Nam quod jam ab anno 494 Gelasius pontifex maximus, in concilio Romano, ut fertur, quod ipse primum coegit, ordine librorum Veteris Testamenti prolato, tres tantum Salomonis libros enuntiarit, Proverbia, Ecclesiasten et Cantica canticorum, ac Sapientiæ librum sine auctoris nomine his subjecerit, non hæc adeo Siculis etiam nota vel promulgata putaverim, ut nemo ignorare posset, aut veteris sententiæ nullam esse auctoritatem diffiteretur.

(12) Apud LXX deest τῷ· id enim est initium. Ἄσμα ἁσμάτων· ὁ ἐστὶ Σαλομών. (13) Habent quidem et Hebraica exemplaria τῷ τῷ, id est Quod Salomoni: sed Hebraeorum lingua casus genitivus possessoris per τὸ indicatur: ut dativus ille patrii vim habeat: esto Græci interpretes reddiderint τὸ Σαλομών, ut alibi τῷ Μωϋσῃ et τῷ Δαυὶδ, ac similia.

Cur autem Gregorius noster Σαλομών scribat, cum id nomen ad Christum refert; contra Salomonem, cum regem ciet; eam esse causam puto, quod priscam appellationem, qua interpretes sacrarum Librorum uti essent, Christo magis convenire existimaverit. Hanc utique intactam Athanasius etiam relinquere solet, cum loca sanctis e Litteris desumpta profert: cum cætera scribere solet Σολομώντα, quemadmodum et plerique Græcorum effecerunt, et Latinorum etiam quidam, Lactantius in primis (Inst. lib. iv, c. 13). Is tamen, quem paulo ante induximus, Gregorius Neocæsariensis Σαλομών habet. Ἄσμα ἁσμάτων scribit Noster tam hic, quam alibi, non Ἄσμα ἁσμάτων, ut et Hebraicus poscit titulus, et Septuaginta reddidere: habuit tamen ante se, qui eodem modo usurpassent: quemadmodum Origenes sub Prologi sui finem adnotavit; esto idem non recte ab his factum dicat. Quin et alii, qui Origenem consecuti fuerant, eodem modo enuntiarant: legiturque adhuc in Gregorii Nysseni commentario titulus hujusmodi, Ἐξηγησις ἀκριβοῦς εἰς τὰ Ἄσματα τῶν ἁσμάτων τοῦ Σολομώντος. Sic et Epiphanius non semel in opusculo nondum edito, quod Μαρτυρία inscribitur. Nec vero id absurdum, si ea spectare velis, quæ nos Origenes ipse docet, τὸ Ἄσμα in modum dramatici esse conscriptum, in quo non sponsus tantum, sed sponsa etiam canat, canant hujus sociæ, canant illius sodales, atque adeo non unum sed plura sint ἄσματα.

(14) Ad Ephes. II, 14. In editis exemplaribus ὁυσας legimus, non ut hic, διαλύσας.

Δαδ, » καίτοιγε χάκεινου, κατὰ τὴν ἄσπορον καὶ παρθενικὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρόσληψιν, υἱοῦ Δαδιδ πεφυκότος. Ἀλλ' ἵνα μή τινες οἰηθῶσιν, εἰς τὸν πρόχειρον καὶ σωματικὸν Σολομῶντα τὸ εἰρημένον τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, ὡς ἐπ' ἀμφοτέροις διηρημένης τῆς ὑπολήψεως, σοφῶς ἄγαν ἀποσιωπήσῃς τὸ, « υἱοῦ Δαδίδ » καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἀποσιωπήσεως, καὶ διὰ τῆς δοτικῆς ἀπειργων ἑαυτὸν τῆς ὑπολήψεως ταύτης, καὶ μόνον τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ ἡμῶν ἀποκεκληρωμένως ἀνατιθεὶς πᾶσαν ἔννοιαν τοῦ Ἀσματος τῶν ἁγμάτων, ἐν ᾧ φάσκει, « Ὁ ἐστὶ τῷ Σολομῶν. »

« Βασιλέως (Ἰσραὴλ). » Πότερον τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ παραλαμβάνομένου νῦν βασιλέως, ἢ τοῦ Δαδιδ; ἐμοὶ δοκεῖ κατὰ κοινοῦ λελέχθαι τῶν ἀμφοτέρων, ὡς ἑατέρου τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεύσαντος. Εἰ γάρ τις ἀποκεκληρωμένως εἰς τὸν Δαδιδ ἐξείληφέναι τοῦτο προέλοιτο, διὰ τὸ Σολομῶντα γνωρίζεσθαι δῆθεν βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὐκ Ἐκκλησιαστὴν· ἀνθυκυθῆσεται θάπτον παρὰ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ μετὰ βραχὺ φάσκοντος διαβρίθῃν· « Ἐγὼ Ἐκκλησιαστὴς γενόμεν βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. » Ὅμοῦν ἔρα κατὰ κοινοῦ λελέχθαι τὸ, « Βασιλεὺς Ἰσραὴλ, » προσηκόντως ὑποληπτέον. Τὸ μέντοι, « ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, » δηλοῖ, κατὰ τὸν πρόχειρον νῦν, καὶ τὴν πόλιν, ἐν ᾗ βασιλεὺς ἑκάτερος ἐ χρημάτισεν, ὃ τε Δαδιδ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστὴς· ἵνα καὶ διὰ τῆς κατὰ τὸν τόπον μεγαλειότητος παρεμψῆγη τὸ ἔνδοξον καὶ τὸ περιφανές τοῦ λαλοῦντος.

Ἔστι δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῆς τοιαύτης προχείρου διασαφῆσεως ἀναγκαιώτερον ἐξείληφέναι τὸ εἰρημένον, καὶ γλαφυρόν τι νοῆσαι καὶ εἰπεῖν· καὶ γὰρ ἐπιδή τὸ ὄνομα τῆς Ἱερουσαλήμ Ὅρασις εἰρήνης ἑρμηνεύεται, καθὼς οἱ πρὸ ἡμῶν ἐν τούτοις ἐσχαλάκτες παρέδοσαν· μήποτε φήσας, « ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, » ἐπὶ καρδίαν φησὶ ὄρασιν ἔχουσιν εἰρήνης

(15) Istud Ἰσραὴλ, quod virgulis seclusi, vel hoc loco perspicuitatis causa adjectum est, vel perpetuum initio omissum. Apud LXX certe non desideratur: quanquam Hieronymus superfluum esse scripsit; et in Synopsi etiam legimus, quæ Athanasio tribuitur: item apud Gregorium Nyssenum et Olympiodorum.

(16) Eccle. i, 12. Sed apud LXX scriptum est βασιλεὺς ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ.

(17) Patres Græcos, qui ante Gregorium nostrum dedit opera Ecclesiasten illustrarint, scriptaque sua ad nos usque transmisserint, facile est numerare. Habemus enim Gregorii Neocæsariensis in Iegram Metaphrasin, et Gregorii Nysseni homilias octo, quibus caput Ecclesiastæ primum, alterum et bona ex parte tertium diserte explanavit: tum egregium commentarium Olympiodori diaconi Alexandrini, quem revera Gregorio nostro antiquiorem alio loco ostendimus. His addenda Synopsis sacerorum Librorum, quæ olim Athanasio tribuebatur; quippe a Cave aliisque scriptoris satis vetusti opus habetur: quanquam in ea auctor summam tantum Ecclesiastæ delibavit, ut propositi ratio ferebat. Latere vero adhuc in bibliotheca Bavarica Polychronii Diaconi Commentarium in Ecclesiasten, addidit Meursius (ad ejusdem Ἐξήγησιν in Cant. c. m.), de quo etiam ter mentionem fecit Labbeus (Bib. Ncv. mss. p. 79, 177, 336); et Spizelius (Cod. Basil.). Huic demum et Procopii Sophistæ

tem assumptionem humanæ naturæ spectes, filius David natus est. Verum ne essent qui putarent, orationem ad obvium tractabilemque Salomonem esse referendam, perinde quasi ea in utrumque suspicio cadere posset, sapienter admodum, 6 « filii David » silentio prætermisit: atque appposito hujusmodi prætermisso, et dativo casu usurpato illud est assecutus, ut orationis ambiguitate sublata, sententiam omnem Cantici canticorum, in quo dicit: « Quod est Salomoni, » in unum Christum Deumque nostrum egregie transferret.

« Regis (Israel) » (15). Ecclesiastæne, qui modo est appellatus, regis, an Davidis? equidem de utroque arbitror dictum esse promiscue; quoniam uterque in Israele regnavit. Nam si quis illud separatim de Davide interpretari maluerit; quod Salomon nempe, non Ecclesiastes rex Israelis agnosceretur: jam is in aliam statim sententiam ipso Ecclesiastæ auctore trahetur, cum paulo post apertissime dicat: « Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Jerusalem (16). » Igitur promiscue hic istud, « Rex Israel » usurpavi, convenienter opinemur. Nam quod additur, « super Jerusalem, » siquidem obviam attendas sententiam, urbem quoque ostendit, in qua uterque dominatus est et David et Ecclesiastes: ut a loci etiam majestate dignitas atque splendor loquentis interluceat.

Cæterum, vulgari sensu delibato, gradum facere præstat ad multo ampliorem dicti significationem, et perfectum aliquid cogitare atque dicere: nam quia nomen Jerusalem Visio Pacis redditur, quemadmodum ab iis, qui hæc ante nos pertractarunt (17), accepimus, fortasse cum 7 « super Jerusalem » dicit, super cor ille dicit cupiditatem in

Scholia jungi possunt in Proverbia et Ecclesiasten, quæ in Polliserii Bibliotheca fuisse constat (Montfaucon. B. B. p. 1198 E); ac Venetiis etiam in Marciana asservari, a Zanetto accepimus (Bibl. Gr. Marc. p. 21).

Commentarios contra, quos nunc quidem desiderari, et olim in hominum manibus fuisse, et a Gregorio nostro lectos esse, verisimile est, quis omnes recenseat? multi enim et Græcis quoque Patribus in divinis Libris explanandis sedulam ac diuturnam operam posuerunt. Mitto Diodorum Tarsensem ac Joannem Chrysostomum, quos in omnes libros Testamenti utriusque Scholia reliquisse, testatur Suidas: Cyrilli Hierosolymitani temporibus plures jam in Ecclesiasten legebantur Commentarii primorum Patrum, quos ille memorat Catechesi xv, n. 20, inquit, « Ὡς δὲ οἱ ἐξηγηταὶ φασιν, nempe ad caput xii Ecclesiastæ, v. 4; atque ex horum, opinor, numero erat Hippolytus martyr, cui Commentarium in Ecclesiasten tribuit Theodoretus (l. IV, p. 88). Ab Origene etiam librum eundem illustratum esse, scripsit Xystus Senensis (Bibl. Sanct. lib. iv, in Orig.), Methodii usus testimonio, quod tamen Huetius in Methodio se reperire non potuisse affirmat (in Origenian. l. iii, n. 4, sect. 2); sed id ipsum a Dionysio Alexandrino præstitum esse, potiori auctoritate comprobatur: idem enim ipse mentionem de commentario suo fecit in epistola ad Basilidem (apud Euseb. l. vii, c. 26);

homine tumultuantium contractione nactum eam pacis visionem, quæ Deum spectat : quippe ad hoc ipsum orationis suæ vim passim convertit ; cui, inquam, cordi quasi aures quædam spirituales ad audiendum datæ sint, de quo Dominus in Evangeliiis, « Qui habet, inquit, aures audiendi, audiat ¹⁸ : » Illud simul significans, quæ obduruerint corda, nunquam ad eorum aures dicta pervenire.

Quin fortasse illud, « super Jerusalem, » aliter quoque accipi conveniat. Nam cum Jerusalem, ut paulo ante dixi, idem sonet atque *Visio pacis*, commodissime quis cœlestem spiritalemque Jerusalem significari credat, quæ vere propriæque atque apprimè *Visio pacis* est, sive sanctorum civium angelorumque cœlestium, concordiam, sive beatitatem ipsam consideremus ab omni prorsus vel suspicione vel pugna vel tumultu vel procella vacuam : ut mirum in modum quadret quod dicitur : « Verba Ecclesiastæ regis Israel super Jerusalem, » quæ nimirum ad supernam intelligibilemque Jerusalem omnes illos deducunt, qui hæc libenter audiant, humilesque orbis partes, et quæ in eo sunt, derelinquant humanas vicissitudines, desidia, vitia, factiones, fluctus, quo ad altissima volent tabernacula, atque ad visionem pacis ; flantque jam sanctorum Evangeliorum vel ante tempus participes. Idcirco adjecit (18) protinus :

Α τῆς πρὸς Θεὸν, διὰ τῆς συστολῆς τῶν στασιαζόντων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ παθῶν· πρὸς ἣν προβάλλεται καὶ τὴν τῶν ῥηθησομένων διάνοιαν· ὡς ἔχουσιν ὡτα ὀττοῦ λαδὴ νοητὰ τοῦ ἀκούειν· καθὼς φησιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, « Ὁ ἔχων ὡτα ἀκούειν, ἀκούτω, » τὰς ἀπεσκληκυίας καρδίας μηδαμῶς ἐνωτίζεσθαι τῶν λεγομένων παραινιττόμενος.

Τάχα δὲ καὶ ἄλλως τὰ, « ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, » ἐκδέξασθαι προσῆκεν. Ἐπεὶ γὰρ Ὅρασις εἰρήνης Ἱερουσαλὴμ ἐρμηνεύεται, καθὼς ἐφθην εἰπὼν, προσφορώτερόν ἐστιν ὑπολαμβάνειν τὴν ἄνω καὶ νοητὴν δηλοῦν Ἱερουσαλὴμ, ὡς οὖσαν Ὅρασιν εἰρήνης ἀληθῆς καὶ κυρίως καὶ πρώτως διὰ τὴν συμφωνίαν τῶν ἐκεῖσε πολιτευομένων ἁγίων καὶ νεφελῶν οὐσιῶν· καὶ μηδεμίαν ἔχειν τὸ σύνολον μάχης καὶ ταραχῆς καὶ ζάλης ὑπόληψιν, ὡς εἶναι τοιοῦτον σφῶς τὸ λεγόμενον, « Ῥήματα Ἐκκλησιαστοῦ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, » ἤγουν ἐπὶ τὴν ἄνω καὶ νοητὴν Ἱερουσαλὴμ παραπέμποντα πάντας τοὺς εὐγνώμονας ἀκούοντας· ἅτε δὴ κάτω ποὺ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ πάντα καταλιπόντας, καὶ τὰς ἀνθρωπίνας περιφορὰς καὶ τύρβας καὶ μοχθηρίας καὶ ταραχὰς καὶ ζάλας· καὶ πρὸς τὰς ὑπερουρανίους σκηνὰς ἀναπτάντας ἐπὶ τὴν ὄρασιν τῆς εἰρήνης, καὶ συναυλιζομένους καὶ πρὸ καιροῦ τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις. Ἀμέλει τοῖνον ἀμέσως ἐπήγαγε,

§ II.

VERS. 2. *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, vanitas vanitatum, omnia vanitas.*

Si vanitas est quidquid nullam habet utilitatem, nullumque humanæ vitæ commodum affert, neque in iis quæ ad animum, neque in iis quæ ad corpus, sive separatim sive conjunctim referuntur ; ut ex utraque parte inutile omnisque 9 compendii

¹⁸ Matth. xiii, 9.

nec minus de Didymo sentiendum est, cujus locus in Joannis Damasceni *Parallelis* affertur, quem infra ad § 8 lib. iii ascribemus. Athanasium quoque et Acacium Cæsariensem eandem operam navasse, in comperito est : de illo enim testis est Photius (cod. 109) ; de hoc Hieronymus (*De script. Eccl.* c. 98). Eustathii Antiochei nomen et reliquias aliquot bibliotheca Oxoniensis servat ; Apollinaris Laodicensium ex Hieronymi commentario infra afferemus (lib. iv, § 2). Si autem titulis credimus eorum voluminum, quæ *Catenæ Patrum* appellantur, alii etiam Ecclesiastæ interpretes exstiterunt : binas nempe hujusmodi *Catenas* in Ecclesiasten habet bibliotheca Bodleiana, in quibus Basilius agmen ducit (Grab. in *Spicil.* Præf. l. II) : in Ambrosiana item est, quæ eundem Basilium cum aliis refert, ut ex Bugatti viri doctissimi litteris didici : in Marciana vero Venetiis quarta servatur, in qua præter alios Patres loca afferuntur Origenis, Evagrii et Nili.

Jam quos potissimum Gregorius hoc loco designet, tot veterum commentariis deperditis, ig oramus : nisi quod Olympiodorus ille, de quo paulo ante dicebam, eandem plane rem initio operis sui

Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής, ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης.

Εἰ ματαιότης ἐστὶ πᾶν ὃ μηδεμίαν ἔχει λυσιτελεῖν ἢ χρησιμότητα πρὸς τὸν βίον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τῶν κατὰ ψυχὴν, καὶ μέντοι τῶν κατὰ σῶμα, καὶ διαίρεσιν ἢ κατὰ συνάφειαν παραλαμβανόμενων ἄλλ' ἑκατέρωθεν ἀνόνητον εὐρηται καὶ μηδεμίαν

attigit : quæ tamen apud alios quoque occurrit. Nam et Cyrillus Alexandrinus in Glaphyris (l. i *De Abr. et Melchis.*), eum Jerusalem commemorasset, adjecit ; Ὅρασις δὲ εἰρήνης καὶ τοῦτο διερμηνεύεται.

(18) Sanctorum Evangeliorum nomine designatur hic vita illa cœlesti similis, quam in terris quoque ii vivunt, qui Deo dediti omnem veterem laborem aboleverunt. Neque ea appellatio nova est : quippe Basilius (*De Spir. sanct.* c. 15) jam scripserat : Εἰ τις ὀρεζόμενος εἴποι, τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι τοῦ ἀνστασέως βίου προδιατύπωσιν, οὐκ ἂν μοι δοκεῖ τοῦ προσήκοντος ἁμαρτεῖν. Id est : Si quis definiens diceret, Evangelium esse formam vitæ, quæ est ex resurrectione, mihi nequaquam videretur a vero aberrare.

Juvat autem hic adversus eos, qui allegorie usum ne in antiquis quidem Patribus, qui sacras Litteras interpretati sunt, satis probant, paucis adnotare, quam justa illi de causa mysticis ejusmodi explicationibus delectarentur. Norant utique magni plane viri magnoque ingenio ac judicio præditi, Origenes, Hilarius, Ambrosius, Chrysostomus, alii, norant, inquam, quot quantæque controversiæ do

εκτετημένον ὠφέλειαν· τί δὴ ποτέ φησιν ὁ Ἐκκλη-
σιαστής, « Τὰ πάντα ματαιότης ; » Εἰ μὲν γὰρ ἐστὶν
αὐτῷ περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων ὁ λόγος, οὐδὲν δὲ
μίτην ἐποίησεν ὁ Θεός, ἀλλὰ πάντα καλὰ ἴαν μεμαρ-
τύρηται παρὰ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, ὥς καὶ δι'
αὐτῆς ἴσμεν τῆς πείρας· ποῦ φησι, « Τὰ πάντα μα-
ταιότης ; » Τὰ μὲν γὰρ οὐράνια μεγέθη τε καὶ κάλλη
πρὸς τὰ χρήσιμα πεφυκέναι καὶ λυσιτελῇ τοῖς ἀν-
θρώποις, καὶ πολλῶ μᾶλλον ἐκδιηγούνται καὶ κατ-
αγγέλλουσι τοῦ πεπονηκότος τὴν μεγαλωσύνην καὶ
δύσιν. Ἡ δὲ γῆ καὶ θάλασσα διὰ τῶν προσόντων αὐ-
ταῖς ἀναριθμητῶν ζώων τροφίμων καὶ μέντοι καὶ
πρὸς θητεῖαν ἐπιτηδεύων· καὶ τῶν ἄλλων παντοδα-
πῶν φυτῶν ἐγκάρπων καὶ ἀκάρπων, καὶ τῶν ποικί-
λων σπορίμων, δι' ὧν ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων πορι-
ζομένη τὸ εὖδοσμον καὶ τερπνὸν καὶ τρόφιον ἐκ
περιουσίας συνίσταται καὶ περισώζεται καὶ φυλάτ-
τεται· καὶ προσκυνεῖ καὶ δοξάζει τὸν ἀγαθὸν καὶ
πάνσοφον ποιητὴν τῶν πάντων. Ἔοικεν οὖν μᾶλ-
λον ὁ Ἐκκλησιαστής τῷ καθόλου χρησάμενος προσ-
δορισμῷ μίτην τοῦ ματαίου τὴν δόξαν καὶ ἐν τοῖς
ἰδιοῖς ῥήμασιν ἔχων τοὺς ἀποφαινομένους εἶναι μα-
ταιότητα πάντα τὸν κόσμον. Πῶς γὰρ ἔξει χώραν
ἐν τούτοις τὸ σύνολον ἢ προσηγορία τῆς ματαίο-
τητος ;

Ἄλλ' εὐδην, ὥς οὐχὶ περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ
καὶ πανσόφου καὶ ὑπερχάλου Δημιουργοῦ γεγονότων
προεδάλλετο τὴν τοιαύτην ὀνομασίαν· ἀλλὰ περὶ μό-
νων τῶν παρὰ τῆς μοχθηρίας καὶ φαύλης προαιρέ-
σεως τῶν ἀνθρώπων ἐνεργουμένων μίτην, ἢ κατὰ
διάνοιαν ἢ κατὰ λόγον ἢ κατὰ πρᾶξιν· δι' ὧν ὁ

plerisque sacrarum Litterarum locis vel institutæ
essent, vel institui etiamdum possent. At, cum po-
puli, quem quisque regeret, bonum maxime spe-
ciarent, et hanc summam esse ducerent, si auditores
cum veritatis cognitione bene vivendi studium
coiungerent ; controversiis illis raro delibatis, quæ
melius in Scholis Christianis tractabantur ad
Alexandrinæ exemplum, quæ doctorum sapientia
et eruditione insignis fuit, populum rudem et
penitoris doctrinæ impatientem alia ratione insti-
tuendum esse censuerunt. Sic orta illa interpretandi
consuetudo per tropos et allegoriam, in vitiorum
fere insectatione ac virtutum laude triumphans,
quam ea impensius Patres quidam amarunt, quo
populi, quem excolerent, auribus atque animis ju-
cund orationisque videbatur : neque id tamen sine
auctoritate fecerunt, cum hanc ipsam interpretandi
rationem ostendisset Paulus apostolus, quocum
citare non poterant (Ad Galat. iv, 24 seqq.).

Porro ne tum quidem omnes sermonem huius-
modi populare et eruditiois expertem probabant :
hec defuere, qui magnum ipsum Basilium repre-
benderent, quod in Hexaemero explananda qua-
siones quasdam nobiles prætermisisset : quoniam
Gregorius frater sic defendit (sub init. libri in Hex.) :
Οὐ ταῦτα τοίνυν καὶ τὰ τοιαῦτα προφέροντες οὐ μοι
δοκοῦσιν ἐπισκεφθῆαι τὸν σκοπὸν τῆς τοῦ Πατρὸς
ἡμῶν διδασκαλίας, ὅς δὴ μὴ τοσοῦτον διηλεγόμενος
ἐν Ἐκκλησίᾳ τῇ πολυανδρῶσιν, κατάλληλον ἐξ ἀνάγκ-
ης ἐποιεῖτο τοῖς δεχομένοις τὸν λόγον· ἐν γὰρ τοσ-
ούτοις τοῖς ἀκούουσι πολλοὶ μὲν ἦσαν καὶ οἱ τῶν
ὀφελωτέρων ἐπαύοντες λόγων· πολλὰ πλάσιους δὲ οἱ
τῆς λεπτοτέρας ἐξετάσεως τῶν νοημάτων οὐκ ἐφ-
εκνούμενοι. ἄνδρες ἰδιώται καὶ βάνανσοι ταῖς ἐπιδι-
ερίαις ἐργασίας προασχολούμενοι, καὶ ὅν γυναιξί-
μας τῶν τοιούτων μαθημάτων ἀνύμνηστος, καὶ ἡ
πελοπία τῶν παιδῶν, καὶ οἱ παρηλικότεροι κατὰ τὸν

A experts inveniat : quid tandem dicit Ecclesiastes,
« Omnia vanitas ? » nam si de rerum, quæ sunt,
natura sermonem habet, quarum Deus nullam sine
causa fecit, quasque bonas admodum esse omnes
et verissimo idem testimonio affirmavit, et nos
ipsi experiendo novimus ; qui potuit dicere, « Om-
nia vanitas ? » Cœlestes enim magnitudines pulchri-
tudinesque quantas habeant utilitates, et quanta
hominibus commoda importent, ipse declarant,
multoque magis Conditoris majestatem et gloriam
commendant ; terra vero ac mare, cum innumerabi-
lia nutrant animantia non modo ad esum sed etiam
ad servitutem idonea ; cumque tanta sit plantarum
omnis generis copia, tanta fructuum satorumque
varietas, quibus suffulta hominum vita large atque
B ad suavitatem usque jucunditatemque alitur, con-
stituitur, conservatur, custoditur ; nonne his omni-
bus bonum et summe sapientem rerum omnium
Conditorum et agnoscunt et prædicant ? Quare per-
peram potius Ecclesiastes definitione illa generatim
complexus singula, conceptam animo vanitatis opi-
nionem verbis quoque ad mundum universum
protulisse videatur : cum nullum plane locum in
his illa vanitatis appellatio habere possit.

Atqui liquet, denominationem ejusmodi non de
boni et perquam sapientis præstantisque Artificis
operibus inductam esse, sed de iis tantum, quæ
improbo pravoque hominum frustra annitentium
consilio fiunt, in quibus aut cogitatione aut verbis
aut factis labuntur (19) : itaque qui sublimis erat,

χρόνον, πάντες οὗτοι τῶν τοιούτων ἐδέοντο λόγων,
τῶν μετὰ τινος εὐλήπτου ψυχγωγίας διὰ τῆς φαινο-
μένης κρίσεως καὶ τῶν ἐν ταύτῃ καλῶν πρὸς τὴν τοῦ
πεπονηκότος τὰ πάντα γνῶσιν ἰεραγωγούντων.
Id est : Qui hæc et alia ejusmodi loquuntur, hi mi-
hi non videntur propositum patris nostri doctrinæ
finem intueri, qui in amplissima Ecclesia populum
frequentissimum alloquens, pro audientium intelligen-
tia sermonem moderabatur. In tanta enim multitu-
dine licet essent multi, qui altiores etiam disputatio-
nes intelligerent, plurimi tamen doctrinæ subtilita-
tem non capiebant, utpote homines imperiti atque
opifices et negotiis humilibus occupati, et mulieres.
In ejusmodi aisciplinis minime exercitatae, et pue-
rorum turba, atque proveci senes, qui omnes
oratione facili instituendi recreandique erant, et per
res procreatas, quæ cernuntur, earumque pulchritu-
dinem ad rerum omnium Auctorem procreatoremque
deducendi.

(19) Ita sane hunc locum, quandocunque usur-
pare opus fuit, plerique Patrum interpretati sunt,
quibus prævit Gregorius Neocesariensis, dictum
sic explicans : Ὡς κενὰ καὶ ἀνόνητα τὰ τῶν ἀνθρώ-
πων πράγματα τε καὶ σπουδάζματα, ὅσα ἀνθρώπινα·
οὐδὲ γὰρ ἔχει τις εἰπεῖν ὑπελὸς τι τούτοις ; προσηρη-
μένον, ἅπερ ἀνθρώποι περὶ γῆν ἐροῦντες καὶ σώμασι
καὶ ψυχαῖς ἐκτελέσαι σπεύδουσι, τῶν μὲν προσκαί-
ρων ἡτηγμένων, ἀνωτέρω δὲ τῶν ἄστρον τῷ γενναίῳ
τῆς ψυχῆς ὁματι οὐδ' ὁτιοῦν κατιδεῖν βουλόμενοι.
Id est, Quam vana et inutilia sunt omnia ea homi-
num negotia et studia, quæ in humanis rebus susci-
piuntur ! nemo enim est, qui utilitatem ullam cum
iis conjunctam esse dicere possit, quæ homines humi-
repantes et corporibus et animis perficere contendunt,
rebus caducis et temporariis addicti, supra sidera
generoso animæ oculo ne tantillum quidem aspicere
volentes (Int. Metaphr.).

humilis sit, quique ad cœlestia contemplanda natus, inferiora inhiat insipienter : tum qui in honore habebatur, stupidarum pecudum similitudinem speciemque gerit ; et qui regia dignitate auctus principari cœperat, mancipiorum prope ritu servitutem servit inglorius : **10** qui denique immortalitatis particeps ornamentorum pulchritudine renitebat, morti jam et corruptioni merito addictus est. Nam æterna quidem semperque mansura ut teneas, nullam omnino operam ponere, neque ullo bonorum divinorum desiderio moveri ; atque adeo nihil adeundæ in cœlis hæreditatis promissa attendere, nunquam ad immortalem illam et beatam gloriam lætitiæque aspirare aut ullo ineffabilis angelorum gaudii amore accendi : contraque gloriam hanc, non secus ac vernos flores deflorescentem, omni studio persequi ; et quantum adhiberi curæ potest, tantum ad divitias injustas corruptibilesque coercendas conferre, atque ad quæstus per vim et rapinas augendos tyrannicæ potestatis furore inflammari, falsa simul contexere, calumnias mendacesque accusationes venari : tum comensationibus crapulisque ad ebrietatem usque totos se dedere, et quæ ista comitari solent, in execrandis voluptatibus atque in omni libidinum genere voluntari ; quantæ, quæso, vanitatis vel singula quæque esse reperiuntur ? quidni igitur hæc omnia et horum similia vanitas vanitatum sint, sive ut Ecclesiastes iterata appellatione significare intentius voluit, summa vanitas (20) ? Atque idem, quia homines qui studium curamque suam in ejusmodi rebus ponunt, ad eum tendunt finem, in quo nulla utilitas sit, idcirco adjecit statim :

VERS 3. *Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole ?*

Id est, edisserant vero, qualem sibi utilitatem ii comparent, qui rebus **11** inhiant præsentibus, et breves corporis voluptates et delicias et populares auras studiose consecantur : quæ nempe aquæ instar, quæ per declive feratur, aut roris matutinæque nebulæ more, cito disperseunt. Ubi enim cratinus illuxerit dies, quam illi hodie honesti expertes voluptatem nequitiæque amplexi sunt, minime jam constantem inveniant, et inania eos atque vana persecutos esse, manifestissime appareat. Propterea hos ipsos Amos quoque divinus propheta objurgans accusansque, « Stare, inquit, sibi finxerunt, quæ fugerent (21), » velocissimo utique cursu

(20) De ista ejusdem vocabuli iteratione multa Nyssenus, qui et morem sacrarum Litterarum esse ostendit, ut quæ modum excedunt, per ejusmodi duplicationem significant : Οὕτω, inquit, καὶ ἅγιόν τι παρὰ τῇ Γραφῇ λέγεται καὶ πάλιν ἅγιον ἅγιον, ὡς ἔγω τῷ μέτρῳ τοῦ τε ἐξ ἁγίου τὸ ἅγιον, ὑπερέχον ἐν ἀγιότητι, καὶ τούτου πάλιν τὸ τῶν ἁγίων ἅγιον τὸ καθ' ὑπερβολὴν ἐν ἁγιασμῷ θεωρούμενον... λέγει γὰρ οὐχ ἀπλῶς εἶναι μάταια ἐν τοῖς οὐσι φαινόμενα, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν τινα τῆς κατὰ τὰ μάταιον σημασίας εἶναι τοιαῦτα · ὡς εἰ τις λέγοι τοῦ νεκροῦ νεκρότερον καὶ τοῦ ἀψύχου ἀψυχότερον. Id est, Ita etiam sanctum aliquid dicitur sacris in Litteris, et rursus san-

ὁ ψυχὸς γίνεται ταπεινός, καὶ ὁ τὰ ἄνω πεφυκὸς βλέπειν, πρὸς τὰ κάτω κέχνην παραφρόνως, καὶ ἐν τιμῇ ὧν, παρασυνηλθῆται τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνόητοις καὶ ὁμοιωθῇ αὐτοῖς · καὶ ὁ ἄρχων καὶ βασιλεὺς τεταγμένος, ἀκλεῆς εὐρηται παραπλησίως τοῖς δούλοις · καὶ ὁ τῆς ἀθανασίας καθωραϊσμένος καὶ διαπρέπων τοῖς κάλλεσι, τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ διακαίως καθυποκειμένος. Τὸ γὰρ μηδαμῶς πρὸς τὴν τῶν αἰώνων καὶ διαμενόντων ἀεὶ κτῆσιν ἀφορᾶν τὸ παράπαν, μήτε μὴν τῶν θείων ἀγαθῶν ἔχειν τὴν ἐπηγγελμένην κληρονομίαν ἐν τοῖς οὐρανοῖς · μήτε πρὸς τὴν ἀκήρατον καὶ μακαρίαν ἐκείνην ἀναπερῶσθαι δόξαν καὶ χαρμονήν · μήτε μὴν πυρπολεῖσθαι τῷ ἔρωτι τῆς ἀρρέτου τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἀγαλλιάσεως · ἀλλ' ἐμπαλιν τὴν ἀπανθοῦσαν δόξαν **12** Ἰσα καὶ τοῖς ἑαρινοῖς ἀνθεσιν ἐπιμελῶς διώκειν, καὶ παντὶ σθένει σπεύδειν πρὸς ἀδίκου καὶ φθειρομένου πλοῦτου συνάθροισιν, καὶ μεμηνέναι πρὸς τυραννικὴν καταδυναστείαν καὶ τῶν ἀρπακτικῶν καὶ πλεονεκτικῶν δῆθεν κερδῶν τὴν ἀδικον αὐξήσιν · καὶ ψεύδη ῥαψώδειν, καὶ διαβολὰς καὶ συκοφαντίας θηρεύειν · καὶ σχολάζειν ἐν ἀδωφαιαῖς καὶ κραιπίλαις καὶ μέθαις, καὶ ταῦταις ἀκολουθῶν ἐγκαλινδεῖσθαι ταῖς σαρκικαῖς καὶ βδελυκταῖς ἡδοναῖς · πῶς οὐκ ἂν εἴη τοῦτο ἕκαστον ματαιότητος ; μᾶλλον δὲ πῶς οὐχὶ ταῦτα πάντα καὶ τὰ παραπλήσια τοῖς ματαιότης ματαιότητων εἰσὶ ; τῷ ἀναδιπλασισμῷ τῆς λέξεως ποιούντος τοῦ Ἑκκλησιαστοῦ τὴν ὑπόληψιν τῆς ματαιότητος ἐπιτατικωτέραν. Ἀμέλει τοίνυν ὡς πρὸς οὐδὲν πέρας ὀνησιφόρον ἀφικόμενων **13** τῶν ἐν τοῖς εἰρημένοις ἀσχολουμένων ἀμέσως ἐκ-
ῆγγαγε ·

§ III.

Τίς περισσεία τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον ;

Ἀντὶ τοῦ, Ποίαν γὰρ, εἰπάτωσαν, πορίζονται λύπη· τέλειαν οἱ κεχνηνότες πρὸς τὰ παρόντα, καὶ τὰς σαρκικὰς καὶ προσκαίρους ἡδονὰς καὶ τρυφὰς καὶ δόξας ἔχειν ἐσπουδαχότες, θάττον αὐτῶν ἀποικομμένων δι-
κην ὕδατος ἐπὶ τὸ πρᾶν ἐς φερομένου, καὶ ὁρόσου καὶ νεφέλης ἐσθινης · ἥκιστα γὰρ εὐρίσχομένης εἰς τὴν αὐρίον τῆς προσούσης τοῖς ἀπειροκάλοις σήμερον εὐπαθείας καὶ μοχθηρίας, κενὰ δεικνύνται καὶ μάταια παντελῶς δεδρακότες. Διὰ τοῦτο καταμεινόμενος καὶ κατηγορῶν τῶν τοιούτων φησὶ καὶ ὁ θεσπέσιος προφήτης Ἀμός · « Ὡς ἐστὼτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα, » τὴν ὠκυτάτην πα-
14 ραδρομήν καὶ παρέλυσιν τῶν αἰσχίστων τῆς αἰτίας·

etum sanctorum, adeo ut pari mensura et sanctum superet profanum in sanctitate, et hoc iterum sanctum sanctorum, quod per exsuperationem consideratur in sanctificatione.... Dicit enim non simpliciter esse vana quæ in rebus apparent, sed ea esse ejusmodi cum aliqua exsuperatione quoad ipsam vani significationem : perinde ac si quis dicat mortuo magis mortuum et inanino magis inanimum. (Rom. 1 in Eccl.)

(21) Amos vi, n. 5, apud LXX, legimus ὡς ἐστηκότα ἐλογίσαντο... ; in nostris vero alia omnino est sententia : scriptum enim est : Sicut David putaverunt se habere vasa cantici.

παθῶν, καὶ βδελυκτῶν ἡδονῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοῖς φαυλοῖς ἀνθρώποις ὄντων περισπουδάζων ἀδόξῳ δοξῶν, καὶ τιμῶν ἀτίμων, καὶ κερδῶν ἀκερδῶν· τῶν διὰ συκοφαντίας καὶ κολακείας καὶ τῶν λοιπῶν τῆς φαυλότητος ἐπιτηδευμάτων, τῶν πρὸς μόνην ἀγορῶντων τὴν ζωὴν τὴν ὑπὸ τοῦτον τὸν ἥλιον· Ἐπεὶ οὖν παραινιττόμενος καὶ μόνον οὐχὶ φάσκων· Πίρες, ἀνθρώπε, τοὺς ἀφικνουμένους καὶ καταντώντας μόνον μέχρι τῆς προσβλέψεως τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἀπίνοντος καὶ πάλιν ἀφικνουμένου πρὸς τὰς δυσμάς· καὶ διὰ ἀδοξίαν ἐνδοιμόμενου καὶ τὴν ἀφάνειαν· καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἀνατολῆς τε καὶ δύσεως, σὲ προδῆλως διδάσκοντος μέλλειν τεθνάναι καὶ κατὰ ταυτὰ καὶ ὡσαύτως ἀποστερεῖσθαι τῆς προστάσεως σοι περιφανείας καὶ δόξης· ὅπου γε πολ- λάκις καὶ ζῶντά σε κατεῖληφεν ἡ σύμβασις τῆς τοι- αύτης ἀλλοιώσεως καὶ περιτροπῆς· καὶ μᾶλλον ἀνά- κεισιν πρὸς τὴν ζωὴν τὴν ὑπερτοῦτον τὸν ἥλιον, καὶ συνανυψώθητι πρὸς τὴν ὑπερουράνιον ζωὴν καὶ κα- τάστασιν· καὶ παράτεινόν σου τὸν νοῦν πρὸς τὰς ἀκτί- νας τοῦ ἡλίου τῆς δόξης· ἵνα ταῖς ἐκείνου μεθ- ἔξῃ καὶ μετουσίαις φωτισθῇ καὶ λαμπρυνθῇ, καὶ τῆς ἐν Κηδάρ παροικίας ἀνώτερος καὶ κρείττων ἀποφανθῇ.

Παραπλησίως γὰρ καὶ Μιχαῖας ὁ προφήτης, κα- ταγίνωσκων σφόδρα τῶν τῆς ματαιότητος ἑραστῶν καὶ τὸν μοχθηρὸν μόχθον μοχθούντων ὑπὸ τὸν ἥλιον, οὕτω φησὶ· « Ἐγένοντο λογιζόμενοι κόπους, καὶ ἐρ- γάζόμενοι κακὰ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἅμα τῇ ἡμέρᾳ συνετέλουν αὐτὰ· διότι οὐκ ἔβαν πρὸς τὸν θεὸν χεῖρας αὐτῶν· καὶ ἐπεθύμουν ἀγροῦς, καὶ ἐήρπαζον ὄφρανοὺς, καὶ οἰκούς κατεδυνάστευον· » τοὺς πρὸς μηδὲν πέρας ἀγαθὸν καὶ λυσitelὲς κατα- ντώντας κόπους ἦτοι μόχθους· ταυτὸν γὰρ ἐστὶν ἐκά- τερον, δηλαδὴ παρεμφαλῶν καὶ τὰς συμπαρομαρ- τούτας αὐτοῖς πονηροπραξίας καὶ ματαιοπονίας.

Μήποτε δὲ τὸ, « ὑπὸ τὸν ἥλιον, » καὶ ἄλλως ἐξη- ληφέναι προσήκειν· ἐπειδὴ γὰρ ἀπέβλεψεν ὁ Ἐκ- κλησιαστής πρὸς πάντας ἀνθρώπους τοὺς κατοι- κούντας τὴν γῆν, ἣν ὁ ἥλιος ἀφ' ὧν τοῦ καὶ μεταρ- αίου προσβλέπει, καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἀνατολῆς καὶ δύσεως ἐν τῇ βουλῇ καὶ προτάξει τοῦ Κτίσαντος εὐεργετῇ πολυτρόπως, προτείνει πρὸς τοὺς ἐν φαυ- λότητι καὶ μοχθηρίᾳ καὶ κακοπραγίᾳ προειλομένους πολιτεύεσθαι τε καὶ ζῆν ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἐν τῷ φάσκειν· « Τίς περισσεῖα τῷ ἀν-

A prætereuntia, fedissimos et ignominie plenos affectus, detestandas voluptates, cæteraque pravo- rum hominum conquisita studiis, gloriam gloria vacuum, honorem sine honore, lucrum lucri ex- pers : quæ accusando aut adulando, nullamque improbam curam prætermittendo ii perquirunt, qui unam istam respiciunt vitam, quæ hoc sub sole degitur. Hinc ille innuere mihi videtur, ac prope in hunc modum admonere : Labores, o mortalis, et ma- chinationes, quotquot superveniunt occurruntque, tandiu prætermittito, dum solem hunc spectabi- lem contempleris : qui ad orientem ut abiit, rur- sum ad occidentem commeans, splendorem subinde suum et speciem obducit : atque ortu et occasu suo illud palam te edocet moriendum tibi esse, nec B dissimili te modo ea, qua nunc flores, dignitate at- que gloria spoliatum iri : quanquam par sæpe re- rum conversio immutatioque te viventem etiamnum occupavit. Itaque eam potius vitam suspicias, quæ supra hunc solem vivitur, altiusque assurgas ad cœlestem æterni ævi beatitatem, atque in alterius solis splendore et pulchritudine animum defigas : quo ille te propius copiosiusque lumine suo per- fundat illustretque, tu jam habitatoribus Cedar sublimior et præstantior videre (22).

12 Nimirum et Michæas propheta, non aliter amatores vanitatis, et hoc sub sole perversis studiis et contentionibus rem suam urgentes vehementer improbens, sic est locutus : « In meditandis labo- ribus occupati, opera mala animo destinabant, ea- que intra diem perficiebant : itaque non ad Deum manus suas protendere, sed agrorum cupidi pupil- los spoliare, in familiis dominari soliti (23) ; » horum scilicet neque labores neque machinationes, nam idem utrumque est, ullum habere exitum de- monstrans bonum atque utilem, unoque iis nexu et prava opera et inania studia adhærescere.

Quidni vero illud, « sub sole » in aliam quoque sententiam merito interpretemur ? nam cum Eccle- siastes sermonem ad omnes homines converterit, qui terram hanc habitant, quam sol ex edito su- blimique loco intuetur, atque ortu et occasu suo lustrans, Conditoris consilio et voluntate multis afficit beneficiis ; jam cum ait : « Quid habet am- D plius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole, » homines alloquitur, qui quacunquē terra sub sole patet, dedita opera in omni scelere et ma-

(22) Cedar, inquit Hieronymus (in Is. c. LX, n. 7) regio Saracenorum est, qui in Scriptura vocan- tur Ismaelitæ. Incolæ ejus regionis Cedrei aut Ke- dareni dicuntur, quos Relandus (Palæst. lib. I, c. 18), eisdem esse putat atque Arabes Scenitas, qui a tentorii nomen habent. Verum eo hic nomine designatur hominum genus caduca et prava se- culanum, a quibus Christiani virtutis ac pietatis cultores sic discrepant, quemadmodum a barbaris Cedareni cives Israelitæ differebant. Comparatio- nem haud dissimilem induxit Chrysostomus ad illa Psalmi cxiix : *Habitavi cum tabernaculis Cedar* : hæc enim subjecit : Βάρβαρον τοῦτο τὸ γένος ἐστὶ θηρω- δέτερον πρὸς τοὺς κεκρατημένους, διακρατημένους σαρ- κῇ.

ναῖς καὶ καλύβαις κεκρατημένων, καὶ πρὸς τὴν τῶν θηρίων ἀγριότητα ἐκπεπτωκότων· ἀλλὰ τούτων πολ- λὴν γαλεπώτεροι οἱ ἄρπαγες, οἱ πλεονέκται, οἱ ἐν ἀσέλ- γείαις, οἱ ἐν τρυφαίς ζῶντες. Id est : *Barbarum hoc hominum genus est adversus eos, quos vicerunt, fero- ciores animo gerentium, qui tentoriis et tuguriis utuntur, et ad immanitatem ferarum reciderunt ; sed his multo sunt efferaiores raptores, avari, et qui impudice, qui libidinose in deliciis vitam agunt.* (Tom. V Expos. in Psalm. cix, n. 5.)

(23) Mich. n. 1. Sed apud LXX scriptum est Ἔργαζόμενοι κακὰ ἐν ταῖς κοίταις αὐτῶν· quod et in Latinis redditum est *In cubilibus* : quanquam cætera minus respondent.

litia et improbitate versantur ac vivunt : velut si diceret, quicumque sub sole hoc est mortalis, enarret, vana ipse sectando agendoque quantum utilitatis et commodi laturus sit : cum quæ hodie sunt, cras futura non sint : nec, si quis nunc gloriæ, amplitudinis, divitiarum, dominationis causa animos extulit, et fastu tumens omnes superbe contemnit, non is brevi ad ignominiam et humilitatem extremamque inopiam recidat.

Neque vero absurde, opinor, existimet quispiam, illud, « sub sole, » usurpatum esse ad defunctorum exceptionem, qui, a sole hoc procul, infra terram sunt, quasi hæc insit in illis verbis sententia, Ecclesiasten scilicet eos alloqui, qui etiamnum superstitis hanc vivunt vitam : quod **13** ii mutare mores, atque a pessima vitæ ratione ad bonam frugem redeuntes respiscere facile possint ; illud si forte animo cogitent, sibi quoque supremum instare diem, nec se minus, quam cæteros morti esse devotos : jamque, in mortalitatis suæ cogitatione defixi, flagitiosæ denique vitæ pravisque moribus modum ponant.

Cæterum quæ hactenus dicta sunt, ansam alicui præbeant ambigendi, quærendique, quoniam pacto Ecclesiastes, qui hominum improborum perversas vitæ rationes et prava facta detegere sibi proposuerit, nihil aliud pronuntiaverit, quam « Vanitas vanitatum, omnia vanitas? » nam si vanitas sunt, ut jam diximus, sive facta, sive dicta, sive cogitationes quæcunque nullam habent utilitatem : cum omne improbitatis, nequitixque et malitiæ genus non modo nullum amatoribus suis afferat commodum, sed etiam ad æterna illos supplicia transmittat ; cur non aliud his nomen ab Ecclesiaste impositum est, nisi vanitas? optabile enim erat istis, qui diu in rapinis, in avaritia, in criminationibus, in ingluvie, in ebrietate, in crapula, in aliis omnibus flagitiis versati essent, vanitatem eorum solis operum cuiusque terminis definitam ac circumscriptam esse ; ne cum iis ad illam quoque vitam transire deberent, in qua iustus iudex de omnium, qui vita defuncti sint, meritis est cogniturus. Quomodo igitur quæ pœnas importent intolerabiles cruciatusque perpetuos, vanitas vanitatum appellabuntur? præsertim cum vel de otioso verbo pœnas ab hominibus dandas, rationemque in iudicii die reddendam esse, Christus et Deus noster in Evangeliiis edixerit ¹⁹.

Planum porro hinc est, quod ad quæstionem respondeas. Sapiens enim Ecclesiastes, tanquam ad tirones verba faciens, damnatis increpatisque iis qui, naturæ fines rationeque transgressi, leges ejus a quo conditi sumus, subvertunt, et voluntariis liberi arbitrii momentis ac motibus ad res inutiles et malas abutuntur ; satis esse existimavit, si eos ab una vanitate reprehenderet notaretque :

¹⁹ Matth. xii, 36.

A ὁρῶντες ἐν παντὶ κόπον αὐτοῦ, ὃ μαχθεὶς ὑπὲρ τὸν ἥλιον, ἀντὶ τοῦ, Πᾶς ἄνθρωπος τελῶν ὑπὸ τοῦτον τὸν ἥλιον εἰπάτω, ποίαν ἐκ τῶν τῆς ματαιότητος ἐπιτηδεύματων καὶ πράξεων ὄνησιν εὐρήσει καὶ λυστέλειαν· ἐπ' αὐτὴν σήμερον ἔστι, καὶ αὐριον οὐκ ἔστι· καὶ νῦν μὲν ἐν δόξῃ καὶ μεγαλωσύνῃ καὶ πλούτῳ καὶ καταδυναστείᾳ τὴν ἰδίαν γνώμην ἐξοδαίνουσαν καὶ φλεγμαίνουσαν ἔχει, καὶ καταφρουαμένην πάντων τῶν ἄλλων· μετὰ βραχὺ δὲ πρὸς ἀδολείαν καὶ ταπεινότητα καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπορίαν μετέλθει.

Τάχα δὲ τις οὐκ ἀπεικόντως τὸ, « ὑπὸ τὸν ἥλιον, » οἰήσεται κατὰ ἀντιδιαστολὴν εἰρησθαι τῶν τεθηκότων, καὶ μηδ' αὖτως ὄντων ὑπὸ τοῦτον τὸν ἥλιον, ἀλλ' ὑπὸ γῆν γεγονότων· ἵνα ἔσται τοιοῦτον τὸ εἰρημένον· ὡς τὰ ῥήματα τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ προβέβληται πρὸς τοὺς ἡδὴ παρόντας ἐν τῷδε τῷ βίῳ καὶ ζωῆν τὴν παρούσαν ζῶν· ἅτε δὴ καὶ πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς χειρίστης πολιτείας καὶ βελτίωσιν μεταθεῖναι βραδίως δυναμένους· ὡς ἐντεῦθεν διενθυμούμενους, ὡς καὶ αὐτοὶ τελευτήσουσι πάντως, καὶ θνήξουσιν παραπλησίως ἑκαίνοις· καὶ κατὰ τὸ ἀκούουσαν λαμβάνοντας ἔννοιαν τῆς θνητῆς αὐτῶν φύσεως, καὶ διορθούμενους τὴν μοχθηρίαν αὐτῶν καὶ φαύλην ζωὴν.

Ἀλλὰ γὰρ ἐξ ἀκολουθίας τῶν εἰρημένων ἀναρτῆσεται τις ἀπορῶν λόγος, καὶ φήσεται· Καὶ τί δή ποτε τὰς πονηρολογίας καὶ κακοπραγίας τῶν μοχθηρῶν καὶ φαύλων ἐν τῷδε τῷ βίῳ πολιτευομένων ἀνθρώπων ὁ Ἐκκλησιαστής δὴλῶσαι βουλόμενος, « Ματαιότης, » εἶπε, ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης ;· « Εἰ γὰρ ματαιότης ἐστίν, ὡς ἐφ' ὅθ' ἔμελλεν εἰπὼν τες, ἡ μηδεμίαν ὠφέλειαν ἔχουσα πρόξῃς καὶ λαίᾳ καὶ ἐνθυμῆσις, τὰ δὲ τῆς φαυλότητος καὶ μοχθηρίας εἶδη καὶ τῆς κακίας πρὸς τῷ μηδεμίαν ὄνησιν προσενεῖν τοῖς σφῶν ἑραταις, ἔτι καὶ πρὸς τὰς αἰωνίζοντας παραπέμπουσιν αὐτοὺς τιμωρίας· πῶς ὠνομάσθησαν τῷ Ἐκκλησιαστῇ ματαιότης ; ἀγαπήτὸν γὰρ ἦν τοῖς ἐσπουδακόσι περὶ τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν συκοφαντίαν καὶ τὴν ἀδελφοφάγίαν καὶ μέθην καὶ κραυπάλην καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν κακοπραγίαν περιορισθαι καὶ περιγεγράφθαι τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν μόνοις τοῖς πέρασιν· ἀλλὰ μὴ συν-απώχοντο τούτοις καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ζωὴν, ἐν ἣ τὴν τῶν βεβιωμένων ὥρισεν ὁ δίκαιος κριτὴς ἀποδοσίν. Πῶς οὖν τὰ προξενούντα τιμωρίας ἀνυποίστους καὶ χολάσεις ἀτελευτήτους ὠνομάσθησαν ματαιότης ματαιότητων ; ὅπου γε καὶ ὑπὲρ ἑργῶν λόγου τοῖς ἀνθρώποις εἰσπραχθήσεσθαι δίκας, καὶ λόγον ἀποδώσειν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φησὶν ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν.

Ἔστι δὲ καταφανὴς αὐτόθεν τῆς ἀπορίας ἡ λύσις· Ὁ γὰρ σοφὸς Ἐκκλησιαστής ὡς πρὸς εἰσαγομένους τὸν λόγον ποιούμενος, καὶ καταγωνίσκων καὶ καταμαζόμενος τῶν παραχαρattόντων τοὺς ὅρους καὶ λόγους τῆς φύσεως, καὶ τοὺς νόμους τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς παραλογιζομένους, καὶ ταῖς προαιρετικαῖς τοῦ αὐτεξουσίου βροταῖς καὶ κινήσεσι κεχρημένους ἐπὶ τοῖς ἀτυμφοῦροις καὶ φαύλοις, ἀποκρῆναι ἡγήσατο

διὰ μόντης αὐτοῦς ἐξελεῖξαι καὶ στηλιτεῦσαι τῆς ματαιότητος· ἵνα διενθυμηθῶσι καὶ μάθωσι τέως, μὴ δὲ ἀπόνασθαι τῶν ἐπιτηδευμάτων τῆς πονηρίας, ἀλλ' ἀφρόνως καὶ παραλόγως οἴονται περισπούδα- σεν τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν καὶ τὰς σαρκικὰς ἡδο- νὰς. Εἰ γάρ, « Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἂν ῥώπου ὡς ἄνθος χόρτου, » πρόδθηλον, ὡς οἱ περὶ τὰ σαρκικὰ πάθη τῆς αἰσχύνης ἐνασχολούμενοι πρὸς τὴν ἀπεικαθεῖσαν τῷ εὐμαράντῳ ἄνθει τοῦ χόρτου δόξαν ἀνθρωπίνην καὶ καταδυναστείαν, ἧς οὐδὲν ὠφέλιμον ἢ χρήσιμον τὸ πινάπαν τὴν σφῶν ζωὴν ἀναλίσκουσι. Μόνον οὐχὶ γάρ φησι· Γνωθὶ πῶς, ἄνθρωπε, διὰ τῶν παρ' ἐμοῦ σοι προτεινομένων, ὡς τὰ παρὰ σοῦ λελεγμένα καὶ πεπραγμένα φεύλως καὶ μοχθηρῶς, ματαιότης ματαιότητων εἰσιν, ὡς ἀλυσιτελὴ καὶ ἄχρηστα καὶ ἀσύμφορα· μετέπειτα δὲ κατὰ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου τὴν ἐντελεστεράν διδασκα- λαν ἀκούσεις, ἀνακεφαλαιομένου τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ πάντα καὶ φάσκοντος· « Τέλος τοῦ λόγου τὸ πᾶν ἄκουε· τὸν Θεὸν φοβοῦ καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φύλασσε· ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος, ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν ἐν παντὶ παρεωρα- μένῳ, ἔάν τε ἀγαθὸν ᾖ, ἔάν τε πονηρὸν. »

Ἀλλὰ γὰρ τοῦτων οὕτως ἀποδοθέντων ὑπὸ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, χρῆναι καλῶς ψήθημεν παρα- στήνασθαι καὶ εἰπεῖν, ὡς εἰκὴ καὶ μάτην ἔνιοι τῶν προγενεστερῶν ἐξηγητῶν ἐξειλήφασι τὸ, « Μα- ταιότης ματαιότητων, » καὶ περὶ τῶν ὄντων καὶ φαινομένων, λέξεσιν αὐταῖς εἰπόντες· « Λέγει γὰρ οὐχ ἄλλως· εἶναι μάταια τὰ ἐν τοῖς οὐσι φαινόμενα, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν τῆς κατὰ τὸ μάταιον σημα- σίας. » Ἄλλοι δὲ τὸ, « ὑπὸ τὸν ἥλιον, » δηλοῦν ψή- θησαν καὶ τὴν γεωργικὴν ἐπιμέλειαν καὶ φιλεργίαν λέξεσιν αὐταῖς· εἰπόντες, « Τὰς περὶ τὴν γῆν ἐργα- σίας φησί· » οὐδετέραν γὰρ ἐκδοχὴν προσίσταται τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. Τὰ γὰρ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ γε-

¹⁰ Isa. XL, 6.

(24-25) Eccle. XII, 13. Extrema aliquid variant apud LXV; sic enim se habent: «Ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει ἐν κρίσει, ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἔάν ἀγαθόν, καὶ ἔάν πονηρὸν.

(26) Carpit hic Nyssenus prolatis ejus verbis, quæ paulo superius ascripti (§ 2, p. 10); displicent nempe Gregorio nostro illæ voces τὰ ἐν τοῖς οὐσι φαινόμενα: quod vanitatem in pravis hominum studiis, non in rebus ipsis agnoscat. Cæterum Nyssenus post illa sententiam suam hoc modo expli- cat: Καὶ μηδεὶς ὑπολάβοι κατηγορίαν εἶναι τῆς κτί- σιως τὰ λεγόμενα· καὶ γὰρ ἂν εἰς τὸν πεποιηκότα πάντα διαβαῖνοι τὸ ἐγκλημα, εἰ τούτων ἡμῖν δημιουρ- γὸς ἀναφανείη, ὁ συστήσάμενος ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα, εἴπερ ματαιότητος εἴη τὰ πάντα. Ἀλλ' ἐπειδὴ διπλὴ μὲν ἐστὶν ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ, ψυχῆς σώματι συνδραμούσης· μεμέρισται δὲ καταλλήλως ἑκατέρῳ τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων καὶ τῆς ζωῆς εἶδος· ἄλλη γὰρ ψυχῆς καὶ ἑτέρα σώματος ἐστὶ ζωὴ· ἡ μὲν γὰρ θνητὴ καὶ ἐπίκηνος· ὁ δὲ ἀπαθὴς καὶ ἀκη- ρατος· καὶ αὕτη μὲν εἰς τὸ παρὸν βλέπει μόνον, τῆς δὲ σκοπὸς εἰς τὸ διηνεχὲς παρατίθεται· ἐκαὶ οὖν πολλὰ διαφορὰ τοῦ θνητοῦ πρὸς τὸ αἰδίον, πρὸς τοῦτο φέρει τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ ἡ φωνή, τὸ μὴ δεῖν πρὸς τὴν αἰσθητὴν ταύτην βλέπειν ζωὴν· ἥτις συγκρινο- μένη πρὸς τὴν ὄντως· ζωὴν, ἀνυπαρκτὸς τις καὶ ἀνυπόστατος ἐστίν. Il est: Neque existimet quisquam

ut animo interea recolerent discerentque nullum ex improbitatis studiis percipi fructum; 14 sed insi- pienter eosdem atque temere et humanam gloriam et corporis voluptates studio dignas putare. Si enim, « Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis quasi flos feni ²⁰, » manifestum est, qui voluptariis hisce turpibusque indulgent cupiditatibus, vitam eos suam insumere, gloriam apud homines domi- nationemque consecrando feni flore nihilo diutur- norem, in qua nihil utilitatis, nihil commodi sit: velut si diceret: Agnosce interea, o mortalis, ex iis, quæ a me tibi enuntiantur, quidquid improbe flagitioseque dixeris fecerisve, id omne vanitatem esse vanitatum, quippe inutilia cuncta et superva- cua et incommoda. Idem postea sub libri finem doctrinam audies absolutiorem: universa enim sic colligit Ecclesiastes, cum ait: « Finem sermonis audite omnes: Deum time, et mandata ejus ob- serva. Hoc enim omnis homo; et cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit (24-25). »

His jam sic ex veri oraculo expositis, omnino adnotandum videtur, dicendumque, temere quos- dam et frustra, ex iis, qui ante nos fuerunt, inter- pretes illud, « Vanitas vanitatum, » et de iis quæ sunt, et de iis quæ visuntur, accepisse: hæc nam- que usurpant verba: « Dicit enim, non simpliciter esse vana quæ in rebus apparent, sed esse cum ex- superatione quoad ipsam vani significationem (26). » Alii vero illud, « sub 15 sole » designare putaverunt rei rusticæ curam et laboris sedulitatem, his nempe uti vocibus: « Opera dicit, quæ ad terram perti- nent (27). » Atqui neutrum ad sententiæ veritatem accedit. Nam quæ a Conditore facta sunt, ea omnia

ea quæ dicuntur, rerum conditarum accusationem esse. Rerum enim in eum, qui omnia fecit, trans- iret criminatio, si eorum auctor is proderetur, qui ea iis, quæ non erant, condidit omnia; siquidem essent omnia vanitatis. Sed quoniam duplex est hominis constructio, cum anima concurrat cum corpore: convenienter autem utrique eorum, quæ in nobis con- siderantur, dispartitum est vitæ genus; alia enim est animæ, alia vita corporis: nam hæc quidem est mortalis, et in eum cadit interitus; illa autem im- patibilis atque expers interitus: et hæc quidem aspi- cit tantum quod adest, illius autem scopus tendit ad æternitatem: quoniam igitur multum differt immor- tale a mortali, et æternum a temporario, eo spectat vox Ecclesiastæ, non oportere ad hanc sensilem in- tueri vitam: quæ si conferatur cum ea, quæ vere est vita, non est nec potest consistere. (Hom. I in Eccl.) Porro ex hoc loco ostendit Montfauconius, falsum esse titulum codicis Coisliniani, qui opus hoc tri- buit Gregorio Nysseno. (Bib. Coisl. p. 120.)

(27) Ascriptum erat in Codice ad marginem Διο- νυσ. Ἀλεξ. Dionysii scilicet Alexandrini eam fuisse interpretationem, quæ hic a Gregorio nostro rejci- citur. At jam Dionysianum commentarium in Ec- clasiasten inter ea numeravimus, quæ deperdita sunt.

valde pulchra reperta esse, divino testimonio docemur. Neque vero aut divinarum Litterarum sententiae adversari fas est, aut cognitam manifestamque utilitatem et pulchritudinem et ordinem ipsum naturae in iis, quæ sunt quæque visuntur, quomodo-cunque redargui par erat. Quin et homines priscos recentisque, qui rei rusticæ dediti terræ cultores, operumque studiosi fuerant, sacris in Litteris commendari videmus, contraque qui negligentes et ignavi et desides sint, multis reprehendi : quandoquidem et initio, cum Deus generis nostri principem finxit, in paradiso collocavit : « Ut operaretur et custodiret illum ²¹. » Et de Isaaco scriptum est : « Sevit in terra illa, et anno eodem hordeum invenit centuplicato (28). » Longum vero esset et grave, quæ de his exstant testimonia, vel evolvere vel referre. Novere enim omnes ea etiam, quæ e contrario ad reprehensionem otiosorum et segnium prolata sunt, quorum causa dicitur, « Vix inertium stratae spinis (29). » Ac rursum : « Vade ad formicam, o piger, atque æmulare vias ejus, et esto illa sapientior ; nam cum ei non sit agellus, neque habeat qui cogat, neque sub domino sit, parat æstate alimentum et multam in messe facit acervationem. Aut vade ad apem, et disce, quomodo operaria est, atque opus suum quam speciosum facit, cujus laboribus reges privatique ad sanitatem utuntur (30). » Magnus vero Paulus, os illud aureum, ne in esu quidem cessare quemquam et otiosum esse permittit ²². Quomodo igitur cogitare **16** liceat, quæ in rerum natura videmus, ea vanitatem esse vanitatum? aut sententiam illam, quæ adducta est, « Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole? » terræ opera significare? Propter quæ potius honestus et industrius et Deo charus homo sit inventus, illud scilicet cura ejusmodi et laboris assiduitate consecutus, ut et egenos aleret, et hospites benigne acciperet, et alia Deo jucunda faceret.

Nam nisi sit, qui sudoribus suis et laboribus copiam sibi paret, ut et ipse abundet, et indigentibus commodare possit, qui comprobabitur, aut ad quem pertinere putabimus dictum illud : « Dispersit, dedit pauperibus : justitia ejus manet in sæculum sæculi ²³? » Quare nihil ejusmodi designabat Ecclesiastes, sed illud in animo habuisse videtur, ut clare præciperet, ne quis unquam iis exuberare operibus vellet, quæ in detestata voluptate, atque in corruptelarum illecebris et in obscænis corporis libidinibus versantur : aut in cupiditatibus iis et curis et servitute et ærumnis, quas homines inani gloriæ studio tolerant; ex quibus non modo nullum omnino cepere fructum, sed sæpe, ingruente morborum cohorte, naturæ quoque vires amise-

²¹ Gen. ii, 15. ²² I Cor. x, 31. ²³ Psal. cxi, 9.

(28) Gen. xxvi, 12. Latina nostra non reddunt κριθήν.

(29) Prov. xv, 19. In Latinis sic redditur : Iter

γονότα πάντα καλὰ λίαν ἐμαρτυρήθησαν· καὶ οὕτε τῷ λόγῳ τῆς θείας Γραφῆς οἷόν τέ ἐστι ἀντιφάσκειν, οὕτε τὴν διεγνυσμένην καὶ κατειλημμένην χρησιμότητα καὶ καλλοπὴν καὶ τάξιν τῆς φύσεως τῶν ὄντων καὶ φαινομένων ὅπως οὖν ἐνδιαβάλλειν προσήκειν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς τὰς γεωργικὰς ἐπιμελείας καὶ γηπονίας καὶ φιλεργίας ἐσχηκότας ἀνθρώπους παλαιούς τε καὶ νέους κατασεμνομένους εὐρίσκειμεν ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς· ὡς ἔμπαινον τοὺς ἀμειλῆς καὶ ἀργούς καὶ βριθύμους μέμψαι πολλὰς καθυποβεβλημένους. Ἐπειδὴ καὶ κατ' ἀρχὰς ἦν ἡ τὸν γεννάρχη ἐπλασεν ὁ Θεὸς, ἐν τῷ παραδείσῳ ἔθετο, « Ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν. » Γέγραπται δὲ καὶ περὶ τοῦ Ἰσαὰκ, ὡς « Ἐσπειρεν ἐν τῇ γῇ ἐκείνῃ, καὶ εὗρε τῷ ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ ἐκαστοσεύουσιν κριθήν· » καὶ μακρὸν ἀνείη καὶ φορτικὸν τὰς περὶ τῶν τοιούτων μαρτυρίας ἀνελίττειν καὶ φάσκειν. Ἀἷλον γάρ ἐστι πᾶσι καὶ τὰ κατ' ἐναντίωσιν εἰς μέμψιν εἰρημένα τῶν ἀέργων καὶ ὀκνηρῶν, δι' ὧν φησι· « Ὅδοι ἀέργων ἐστρωμέναι ἀκάνθαις· » καὶ πάλιν, « Ἴδι πρὸς τὸν μύμηκα, ὃ ὀκνηρὸν, καὶ ζήλωσον τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ γενοῦ ἐκείνου σωώτερος· ἐκείνῳ γὰρ γεωργίου μὴ ὑπάρχοντος, μὴδὲ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων, ὑπὸ δεσπότῃ ὦν, ἐτοιμάζεται θέρους τὴν τροφήν, πολλὴν δὲ ἐν τῷ ἀμπεῷ ποιεῖται τὴν παράθεσιν. Ἡ πορεύεται πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστί, τὴν τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ποιεῖται, ἥς τοὺς πόρους βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὕψιν προσφέρονται. » Ὁ δὲ μέγας καὶ χρυσόστομος Παῦλος παρακελεύεται, μὴδὲ τὸ σύνολον τοὺς ἀργούς καὶ βριθύμους ἐσθίειν. Πῶς οὖν δυνάμεθα νοεῖν ἥ τὸ ἐν τοῖς οὕτοις φαινόμενα ματαιότητα ματαιότητων, ἥ τὸ ἐπαγόμενον ῥητὸν καὶ φάσκον, « Τίς περισσεῖα τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὴν ἥλιον, » τὰς περὶ τὴν γῆν ἐργασίας δηλοῦν; ἐξ ὧν εὐρηται μᾶλλον ὁ φιλόκαλος καὶ σπουδαῖος καὶ θεοφιλὴς ἀνθρώπος δὲ τῆς τοιαύτης ἐπιμελείας καὶ φιλοπονίας, καὶ πτωχοὺς διατρέφων, καὶ ξένους φιλοφρονούμενος, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀνδάνοντα τῷ Θεῷ δρῶν.

Εἰ γὰρ μὴ διὰ τῶν ἰδίων ἰδρώτων καὶ μόχθων περισσοῖτο τις αὐτῷ τὴν αὐτάρκειαν, ὡς εὐπορεῖν καὶ τοῖς ἐνδοεσὶ κίχρῃν, ποῦ πληρωθῆσεται, καὶ περὶ τίνα βρῆθῃσεται τὸ φάσκον ῥητὸν; « Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος; » Τοιγαροῦν οὐδὲν τῷ Ἐκκλησιαστῇ πρόκειται τοιοῦτον εἰπεῖν· ἀλλὰ μηδεμίαν περισσεῖαν ἔχειν τὸν ἀνθρώπον λέγειν σαφῶς ὑποληπτέον ἐπὶ πάσαις ταῖς κατ' ἡδονὴν διαβεβλημένην πράξεσι, καὶ σωματικῇ καὶ σαρκικῇ εὐπάθειαν καὶ πονηρὰν ἀπόλαυσιν, καὶ τὰς ἐπὶ ταῖς ἀνθρωπίναις καὶ παρερχόμεναις δόξαις ἐπιθυμίας, καὶ μερίμνας καὶ θητείας καὶ κακουχίας· ὧν οὐ μόνον οὐδὲν ἀπώναντα τὸ παράπαν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ νοσημάτων ἐσθλόν, καὶ φυσικῆς ἀλκῆς στέρησιν εὐρον· καὶ πρὸς πέρας

pigrorum quasi sepes spinarum.

(30) Prov. vi, 6. Sed apud LXX legitur, Καὶ ζήλωσον ἰδὼν τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ.

ἐναντίον τῆς ἰδίας ἐφέσεως εἰς ἀπορίαν καὶ πτω-
χίαν ἐκ περιουσίας κατήντησαν. Τοιοῦτοι γὰρ εἰσιν οἱ
μυθοῦντες· διὰ μόνην τὴν ὑπὸ τοῦτον τὸν ἥλιον ἀπό-
λυσιν καὶ τρυφήν καὶ δόξαν καὶ δυναστείαν· οἱ δὲ
μοχθοῦντές τε καὶ κοπιῶντες διὰ τὰς ὑπὲρ τὸν ἥλιον
ἐπιζητούμενας ἀμοιβὰς οὐρανίας καὶ θείας, πολλὴν
ἐχουσι περίσσειαν ἐν τοῖς ἰδίοις μόχθοις· οὓς ἴσ-
μεν τοὺς πανευφύμους ἀποστόλους, τοὺς ἁγίους προ-
φῆτας, τοὺς τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πίστεως μάρτυ-
ρας, καὶ τοὺς παράπλησίως τοῦτοις τὴν ἀρετὴν ἐξ-
ασκῆσαντας, καὶ πᾶσαν τὴν κατὰ τὸ δυνατόν δικαιο-
σύνην ἐργασασμένους, ὧν ἕκαστος ἔλεγεν ἑργοῖς αὐ-
τοῖς· « Αἱ χεῖρες αὐταὶ καὶ ἐμοὶ καὶ ἄλλοις διηκό-
νησαν »· καὶ πάλιν, « Ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις
χερσίν. »

Τοὺς οὖν τὸν ἴδιον μόχθον ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ κα-
ταβαλλομένους διὰ τὴν κτήσιν τῶν ἀγαθῶν τῶν
ὑπὲρ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν ἀκήρατον κληρονομίαν ἐν
οὐρανοῖς, πολλὴν περίσσειαν ἔχειν εἰδὼς ἐν τῷ μό-
χθῳ αὐτῶν, δηλονότι τὴν ἀνεκχώρητον καὶ μακαρίαν
τῶν ἁγίων ἀγγέλων χάριν καὶ τῆς θείας δόξης τὴν
ἀγαλλίασιν, ἐξελέγχει κατὰ ἀντιδιαστολὴν τούτων
τοὺς τὸν μοχθηρὸν μόχθον μοχθοῦντας καὶ κοπιῶν-
τας μέχρι τῆς παρούσης ζωῆς τῆς ἐπικλήρου καὶ
φθειρομένης καὶ τελοῦσης ὑπὸ μόνον τοῦτον τὸν
ἥλιον. Ἀμέλει τοίνυν ἐμπεδῶν τὴν ἡμετέραν ὑπό-
ληψιν ὁ Ἐκκλησιαστής, καὶ δεικνύς, ὡς οὐδὲν τῶν
ὄντων καὶ φαινομένων ἐστὶ μάταιον, ἀμέσως ἐπι-
τίθει·

§ IV.

Γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἐρχεται, καὶ ἡ γῆ C
ἐκ τῶν αἰῶνα ἔστηκε.

Μονονυχὶ γὰρ φησι· Κατέλαβες, ἄνθρωπε, καὶ
διέγνων τῶν ἰδίων μοχθηρῶν σπουδασμάτων καὶ τῶν
φαιλῶν ἔργων καὶ πονηρῶν ἐπιτηδεύματων τὴν μα-
ταιότητα, δι' ὧν εὗρες τοὺς γεγεννηκότας σε, καὶ τοὺς
ἐκείνους ἐπὶ τεκόντας, παροικηκότας, καὶ σὲ πρὸς τὸ
στάδιον τῆς παρούσης ζωῆς ἀντ' ἐκείνων μετακλιθέντα
διὰ τῆς ἐξ ἐκείνων γενέσεως. Οὐκοῦν συνήσεις καὶ
καθομολογήσεις ἀληθῆ τὴν δόξαν τῶν παρ' ἐμοῦ λεγο-
μένων καὶ φασκόντων, ὡς « Ματαιότης ματαιότητων,
καὶ πάντα ματαιότης ; » Εἰ γὰρ οἱ κατ' οὐσίαν καὶ
φυσικῇ ὑπαρξίν γεγονότες καὶ ὄντες, ἀψύχοντο τῆς
παρούσης ζωῆς, καὶ πρὸς τὸν χοῦν καὶ τὴν γῆν,
ἐξ ἧς ἐλήφθησαν, ἀνελύθησαν, καὶ γεγόνασιν ὡς
οὐδαμῶς ὑπάρξαντες, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν πρόχειρον
καὶ φαινομένην ὑπόληψιν, σχολῇ γ' ἂν ὑπολαμβάνειν
δύον· ἐπὶ περιφυλάττεσθαι καὶ διαμένειν τὰς σαρκι-
κὰς καὶ βδελυκτὰς ἰδονὰς, καὶ τὰς καπνοῦ δίκην
παρερχομένας ἀνθρωπίνας δόξας καὶ καταδυναστείας,
αἱ συμβεβηκότως ὑφίστανται κατὰ τὴν αὐτεξούσιον
ροτὴν καὶ βούλησιν τῶν μισοκάλων γνωμῶν, καὶ
ἄεττον ἀπογίνονται πάλιν, καθὼς ὁ ὑπὸ λαίλαπος
κλονώμενος χοῦς, καὶ πτήσις ἱπταμένων ὀρνέων,
καὶ ἔξη ποντοποροῦσης νηός.

« I Cor. iv, 12.

(31) Act. xx, 31. Sed Lucæ hæc sunt verba : Λύ-
ται δὲ γινώσκετε, ὅτι ταῖς χρεαῖς μου καὶ τοῖς οὖσι
μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί.

runt : atque alio plane, quam optarent, exitu, ad
inopiam et paupertatem ex rerum omnium affluen-
tia reciderunt. Tales nimirum sunt, quorum labo-
res una illa, quæ sub sole hoc habentur, ollecta-
menta et delicias et gloriam et dominationem spe-
ctant. Verum qui laborem et operam ponunt in iis
quæ supra solem speramus cælestia Dei præmia,
large in ipsis ærumnis abundant : quemadmodum
contigisse scimus celeberrimis apostolis, sanctis
prophetis, ipsis veritatis et fidei martyribus, cæte-
risque illis, qui virtutem æque coluerunt, et justi-
tiæ partes omnes pro viribus egere : quorum sin-
guli operibus ipsis dicebant, « Manus hæc et mihi
et aliis ministraverunt (31). » Et rursus : « Op-
erantes manibus propriis ».

Itaque quia noverat, quicumque laborem suum
in præsentī vita impendunt, bonorum, quæ supra
solem sunt, acquirendorum, et immortalis illius
hæreditatis **17** adeunda causa, eosdem magnum
ferre laboris sui fructum, ineffabilem scilicet bra-
tamque sanctorum angelorum lætitiā et divinæ
gloriæ gaudia, idcirco, istis ex adverso propositis,
eos redarguit, qui perverso studio pravoque laboro
vires insumunt suas vitæ hujus causa, quæ fluxa
est et corruptibilis, ac finem hoc sub sole habet.
Tum sibi utique constans Ecclesiastes, et opinione
assertor nostræ, quo ostenderet, eorum, quæ sunt,
quæque visuntur, nihil vanum esse, subiecit pro-
tinus,

VERS. 4. *Generatio præterit et generatio advenit,*
terra autem in sæculum stat (32).

Perinde ac si diceret : Nosti jam, o mortalis, et
assecutus es, flagitiosorum studiorum pravorum-
que operum atque improbæ contentionis tuæ quanta
sit vanitas : cum et eos qui te genuerunt, et horum
item parentes jam præteritis deprehenderis, et ex
illis prognatus ad præsentis vitæ stadium eorum
te loco vocatum videas. Nonne igitur intelliges, ac
vera illa fatebere, quæ a me dicta sunt in eam
sententiam, « Vanitatem esse vanitatum, et omnia
vanitatem ? » nam si quos olim re et natura exstitisse
constat, jam ex hac vita abire, atque in pulverem
terramque, unde exordium habuerant, conversi,
quantum ex iis, quæ apparent, opinari obvium est,
ita esse desierunt, quasi nunquam exstiterint ;
nullo modo existimare quis possit, bene constitutas
ac stabiles esse fœdas corporis voluptates, aut su-
mi instar evanescentes humanos fastus et tyranni-
cos dominatus : in quibus nihil solidi insit, nihil
diuturni, et in voluntatis arbitrio totum atque in
perversi animi consilio sit : ut omnia rursum
quasi pulvis turbine agitato, aut sicut præterla-
bentium avium volatus, aut navis mare tranantis
vestigia, cito dispareant (33).

(32) Olympiodorus habet, ἡ δὲ γῆ.

(33) Liceat mihi hoc loco particulam oral onis
proferre, quam habuit in festum Kalendarum diser-

18 « Enimvero terra in sæculum stat : » eadem quippe esse perseverat, et qualis majorum ætate fuit, talem se oculis ostendit tuis (34); quæ ex ejus, qui condidit libravitque, consilio atque præscripto fructiferis quotannis stirpes et germina in humanæ vitæ alimenta emittit : tum postquam ad mortem prope enecta posteritatem simul suam hiemali glacie atque algore enecavit, reviviscit iterum, iterumque virescit, et singula parit effunditque, quæcunque ei Conditoris et effectoris consilio ab ipsis primordiis designata sunt. Quare hanc tu quoque, quatenus nempe par erat, imitari si voluisses, ut ratione præditus rationis expertem sequerere, animoque pollens sensu carentem, atque ad Dei imaginem similitudinemque factus eam, quæ tua causa condita est ; profecto naturæ tu etiam limites nunquam esses transgressus : idemque voluntatem et leges Conditoris tui servares ; nec solum quæ nulla te utilitate juvent, prætermitteres, sed etiam ea unice sectarere, quæ ad Dei gloriam deducunt, viamque ad hæreditatem illam muniunt, quam ultra solem speramus. Itaque stare in quoque in sæculum videreris, non secus ac terra ; vel potius jam supra terram : quod ea quidem aliquando præteritura sit, te vero beata atque æterna supernarum virtutum vita maneat (35). Addit deinde :

19 VERS. γ. *Oritur sol et occidit sol, et ad locum suum ducit* (36).

Quasi dicat : Nec vero sola tellus præscriptos sibi a Deo terminos servat, mirabili plane constituta statu ; quæ uno Conditoris nutu cum medio orbium cælestium spatio suspensa, nulla ex parte

tissimus Amasæ episcopus Asterius : præclara enim continet, et quæ Gregorii nostri sententiæ respondent. Καὶ οἱ τῆς κορυφῆς τῶν ἀξιώματων ἀνθρωπίνων ἐπιβάντες, οἱ πολυβύλλητοι ὑπατοὶ τῇ ματαιότητι ἐκπυνῶσι τὸν πλοῦτον σωροὺς χρημάτων σκορπίζοντες, εἰς ἀκαρπὸν δικαιοσύνης, καὶ καρπὸν ἀμαρτίας· ὡν τοσοῦτον περιφανῆς ἡ ἀφροσύνη, ὅσον ὑψηλὸς ὁ θρόνος . . . καὶ τί τὸ τέλος ; ματαιότης. Μετὰ πάντα τάφος μικρὸς, ἐσθὴς ὀλίγων ὀβολῶν τὸ σῶματιον περιστελλοῦσα, λήθη μετ' ὀλίγον, τὸ ἀναγκαῖον πάθος τοῦ χρόνου, πάντα τὰ σπουδασθέντα καλύπτουσα· κρίσις ἐπὶ τούτοις Θεοῦ, καὶ τῆς κακῆς προαιρέσεως κόλασις ἀπαραίτητος. Ποῦ οἱ ὑπατοὶ ; . . . ἄρα οὖν, κατὰ τὸν σοφὸν Ἑκκλησιαστήν, οὐ πάντα ὄσα τοιαῦτα, ματαιότης ματαιότητων, καὶ φάσματ' ἐστὶν τὰ ἀξιώματα ἀνυποστάτων ὀνειρῶν, τέρψαντα πρὸς ὀλίγον εἰτα παραδραμόντα, ἀνθίσαντα καὶ μαρυνθέντα. Id est : *Consules etiam ipsi fama inclityi, et ad fastigium humanarum dignitatum erecti, per vanitatem opes exhauriunt, acervos numerorum dispergunt, non modo sine fructu, sed etiam cum peccato : ut eorum quam sublimis est thronus, tam insignis dementia videatur. . . et quis, quæso, finis ? vanitas. Post omnia tumulus exiguus, paucorum obolorum vestis corpusculum ambiens : ac paulo post, necessarium temporis malum, oblivio, quæ cuncta, circa quæ sudaveris, tenebris involvat. Sed et judicium postea divinum, et indeprecabilis mali propositi vindicta atque pœna. Ubinam consules ? . . non igitur vere juxta sapientem Ecclesiasten hæc talia cuncta vanitas vanitatum ? ac vel amplissima dignitates inania quædam visa et ostē-*

A « Ἡ μέντοι γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκεν. » Ἡ αὐτὴ γὰρ διαμένει καὶ καθορᾶται, καθὼς ἐπὶ τῶν προγόνων, οὕτω καὶ τοῖς σοῖς ὀφθαλμοῖς κατὰ τὴν βυβλὴν καὶ τὸν ὄρον τοῦ κτίσαντος καὶ ἀπαιωρήσαντος αὐτὴν, ἐτησίως ὠδίνουσα τὰς καρπογόνους φυὰς καὶ βλάστας πρὸς σύστασιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς· εἰτα καὶ τρόπον τινὰ νεκρουμένη καὶ θνήσκουσα, καὶ τὰ ἔκγονα συννεκροῦσα διὰ τοῦ χειμῶντος κρυμοῦ καὶ τῆς ψύξεως, καὶ πάλιν ἀναδιδύσκει καὶ ἀναθάλλουσα καὶ φύουσα καὶ βλαστάνουσα τὰ διορισθέντα πρότερον αὐτῇ καὶ καταρχὰς παρὰ τῆς πνευματικῆς βουλῆς τοῦ δημιουργήσαντος. Ἦν οὖν ἡ βουλή τῆς καὶ σὺ μιμήσασθαι κατὰ τὴν πρόπουσαν μίμησιν ὁ λογικὸς τὴν ἀλογον, ὁ ἐμψυχὸς τὴν ἀψυχον, ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγωνῶς τὴν διὰ σὲ γεγνουῖαν, εὐρέθης ἂν καὶ τοὺς ὅρους φυλάττων τῆς φύσεως, καὶ τὴν βυβλὴν καὶ τοὺς νόμους συντηρῶν τοῦ Ποιήσαντος, καὶ τὰ πρὸς μετέμειναι δνησιν συντελοῦντα τὸ παράπαν οὐκ ἐπραττες· ἀλλὰ μόνον τὰ συμφέροντα καὶ συντείνοντα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ θέξιν, καὶ τὴν ὑπὲρ ἥλιον ἐλπίζομένην κληρονομίαν· οὕτω γὰρ ἂν ἱστάμενος εἰς τὸν αἰῶνα καὶ σὺ παρακλησίῳς εὐρέθης τῇ γῇ· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν γῆν, ὡς ταύτης μὲν ποτε καὶ παρελευσομένης, τοῦ δὲ συμπαραλητομένου τῇ μακαρίᾳ καὶ αἰδίῳ ἱου τῶν ἄνω δυνάμεων· εἰτα φησιν·

§ V.

Ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, καὶ δύνει ὁ ἥλιος, καὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἔλκει.

Μονονουχὶ φάσκων· Οὐκ ἔστι δὲ μόνη τους ὅρους τοὺς δεδομένους αὐτῇ θεῶθεν ἡ γῆ συντηρούσα, καὶ τὴν παράδοξον ἔχουσα στάσιν, ἀπηρωρημένη μέσον τῆς οὐρανίας καὶ κυκλοφορουμένης κινήσεως, μέ-

ta somniorum ? quæ, cum ad breve tempus oblectantur, deinde diffugiunt, ei cum aliquantum floruerint, subito marcescunt. (Bibl. PP. Ducei tom. II, p. 586). Vide etiam Chrysostomi homiliam in Eutropium, t. III Oper. p. 381.)

(34) Non ingrata, opinor, mathematicis futura est hæc de terræ stabilitate explicatio, quam sane quidam, quibus commentarius hic noster ignotus erat, naviter occuparunt. Nam Drusius externus theologus ad eundem Ecclesiastæ locum hæc olim adnotavit : « Hujus loci est Psal. cxix. 90 : *Firmasti terram et persiat. Quidam, stat immota* : dubito an bene. Nam moveri quandoque terram docent nos et S. Litteræ, et ipsa quoque experientia. Puto rectum *stat*, non abít, non recedit, nempe ut homines, ut sæcula solent. » (Crit. Sacr. t. III, p. 70.)

(35) Totum hunc locum sic est interpretatus Hieronymus : « Prima recedit generatio Judæorum, et succedit generatio de gentibus congregata ; terra autem tandiu stat, quandiu Synagoga recedente. Ecclesia omnis introeat. Cum enim prædicatum fuerit Evangelium in toto orbe, tunc erit finis. Imminente vero consummatione, cælum et terra pertransibunt. Et signanter non ait : *Terra in sæculis stat*, sed *in sæculum*. Porro laudamus Dominum non in uno sæculo, sed in sæculis sæculorum. »

(36) Apud LXX leges καὶ ἀνατέλλει . . . in Latinis illud ἔλκει redditum est *revertitur* ; Aquila pro ἔλκει posuit εἰσπνεῖ, idque Symmachus et Theodotus interpretati sunt, *recurrat*. Hieronymus in antiquis exemplaribus Latinis invenit *ducit*, aut *trahit*.

νη τῇ βουλῇ τοῦ Ποιήσαντος, καὶ μηδαμῶς ἐχουσα τὸ προσάπτειν· ἀλλὰ πανταχόθεν τῶν οὐρανίων διαστημάτων ἐξ Ἰσου σαφῶς ἀφισταμένη, καὶ τὴν ὠριμένην ἀποπληροῦσα θητεῖαν. Ἀλλ' ἴδε καὶ τὸν ἥλιον, ἀνθρώπε, συνεχῶς ἀνατέλλοντα καὶ πάλιν δύνοντα, καὶ πρὸς τὸν τόπον αὐτοῦ, τουτέστι πρὸς ἐαυτὸν, ἔλκοντα πάσας τὰς ὁρμὰς τῶν κατοικοῦντων τὴν γῆν. Ὅπου γὰρ ὁ ἥλιος ὑπάρχων εὐρεθῇ, καὶ τε κατὰ ἀνατολὰς, καὶ τε κατὰ δυσμὰς, ἐκεῖ καὶ τὰς ἰδίαις ἀγλαῖς καὶ λάμψεϊς ἐπιφερόμενος εὐρηται, πρὸς δὲ ἐφέλκονται καὶ τῶν ζώων πάντων αἱ ὁρμᾶς ἐρασιμῶς ἐχουσαι πρὸς τὸ φῶς αὐτῶν· οὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος τὴν περιφέρειαν καὶ τὴν δόξαν τῆς ὑπὲρ γῆν λάμπειας ἀεὶ φιλονεικῶν ἔχειν, οὔτε τὰς ὑπὲρ γῆν καταδύσεις αὐτοῦ καὶ τῶν ἰδίων ἀκτίνων ποτὲ παραιτούμενος καὶ διαναβαλλόμενος, διὰ τὴν ἐντεῦθεν αὐτῷ προσγινομένην ἀφάνειαν καὶ συκὴν ἀδοξίαν, εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἡμισφαίριον λάμπει· ἀλλὰ τοῦ Ποιητοῦ τοῖς ὅροις περικείμενος θητεύει τὴν τοσαύτην θητεῖαν ὡς εὐγνώμων οἰκέτης. Σὺ δὲ καὶ τοὺς φυσικοὺς ὅρους ἀμείψας (τὰ γὰρ ἄνω σε φρονεῖν καὶ ζητεῖν εἰληγουῦνται, καὶ τὰ ἐν τῇ νοητῇ δηλαδὴ κόσμῳ φαντάζεσθαι καὶ διώκειν διὰ τῶν νοητῶν δυνάμεων τῆς νοερᾶς σου ψυχῆς), χείρων εὐρησαι καὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ ἡλίου τῶν ἀψύχων καὶ μηδεμίαν ἐχόντων λογικότητος ἔμφασιν. Πῶς οὖν οὐ καταιόχτης ματαιοτήτων μετὰ τῶν μοχθηρῶν σου καὶ φαύλων ἐνθυμημάτων καὶ λόγων καὶ πράξεων καὶ σὺ αὐτὸς νομισθῇς; κατὰ ἀλήθειαν μὲν ἐκείνων ὄντων ματαιοτήτων, σοὺ δὲ ταῖς ἐκείνων ἀνυπαρξίαις ἀπεικασμένου.

Διὰ τοῦτο φησὶν Δαβὶδ ὁ προφήτης· « Ἀνθρώπος ματαιόχτης ὡμοιώθη· αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιὰ παράγουσι. » Παράδοξον τῷ ὄντι τὴν ἀκριβολογίαν τῆς λέξεως περὶ τῆς ἀνθρώπου φύσεως ὁ προφητικὸς ἐποίησατο λόγος. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ τῶν παρὰ Θεοῦ γεγονότων καὶ κατ' οὐσίαν καὶ φυσικὴν τὴν ὑπαρξίν λαβόντων οὐδὲν εὐρηται γεγονὸς μάτην· καὶ τούτου χάριν οὐδὲ ματαιότης ὠνόμασται κατὰ τὸ ἀκόλουθον· διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἀνθρώπον οὐχὶ ματαιόχτης προσεγγόρευεν· ἀλλὰ προσηκόντως ἀπεικασθεὶς διὰ τὰς κατὰ συμβεβηκὸς αὐτῷ προσπαρεισεκρινένας ἔξωθεν, καὶ συμπαραφυσισταμένης πρὸς βραχὺ πανηγρὸς πράξεις ἐξ ἀδουλίας. Ὁ γὰρ μηδαμῶς τοὺς φυσικοὺς ὅρους ἀλωθέντος φυλάξας, ἀλλ' ἐξερπηκῶς τούτων πάντη, καὶ παρατραπείς ὅλως εἰς τὰς παρὰ φύσιν ἐνεργείας καὶ πνηροπραξίας, ματαιότης μὲν οὐκ ὀνομασθήσεται κατὰ τὸν ποιητικὸν σκοπὸν τοῦ διαπλάσαντος αὐτὸν καὶ δημιουργήσαντος καὶ τὴν κατ' οὐσίαν καὶ φυσικὴν ὑπαρξίν ἐξεταζόμενος καὶ κρινόμενος. Διὰ δὲ τὸ μηδὲν ἔχειν παρὲς τὸν νόμον, ταῖς φυσικαῖς καταστάσεσι καὶ τῇ βουλῇ τοῦ Ποιήσαντος ἔργον σύμφωνον καὶ κατάλληλον, ὁμοιωθῆναι λέγεται δικαίως τῇ ματαιότητι, οὐχ ὡς γεγονὸς μάτην, ἀλλ' ὡς ζήσας ματαιῶς, καὶ μηδεμίαν ἀγαθῆς μνήμης ἔμφασιν τῷ βίῳ καταλιπών· « Μνήμη γὰρ δικαίου μετ' ἐγκωμίων, » φησί· καὶ

A sustentetur, caelestibus undique intervallis æqualiter perspicueque distat, et definita sibi servitute defungitur. Quin solem etiam intueri, o mortalis, quotidie exorientem atque occidentem, qui ad locum suum, id est ad se ipsum, omnium, quicunque terram incolunt, oculos adducit. Nam sol quidem sive ad ortum versetur, sive ad occasum, semper fulgorem inde suum et radios effundere visus est: ad quos animantium omnium convertunt se oculi, lucis illius amore illecti. Sol nempe dum hemisphaerium hoc nostrum illustrat, neque ut splendorem pulchritudinemque luminis sui supra terram perpetuo ostendet, contentione ulla nititur; neque occasus sui obscuritatem creptasili specie illatam aversatus, stultas radiorum declinationes evitat unquam ant differt: sed Conditoris præscriptis sic obtemperat, ut servitute tantam quasi benevoli animi verna servire videatur. Tu vero naturæ terminos transgressus (nam superna ut cogites et inquiras, utque animi vi et intelligentia quidquid mundus ille spiritualis habet mediteris ac persequaris, tibi suadent), tu, inquam, et terra et sole pejor inventus es, inanimes licet illi sint, nullumque rationis indicium præ se ferant. Quidni igitur vanitas vanitatum tu quoque una cum flagitiosis pravisque cogitationibus et dictis atque factis tuis habearis? esto hæc quidem revera vanitates sint, tu levitatem eorum similitudine referas.

C 20 Quamobrem dixit David propheta: « Homo vanitati similis factus est: dies ejus sicut umbra prætereunt (37). Cujus quidem in verbis mira plane atque exquisita inest de humana natura locutio: nam cum in iis, quæ divinitus condita et ad stabiles naturæ leges constituta sunt, nihil a Deo sine consilio factum, eaque de causa nihil, quod vanitas jure appelletur, inveniri possit; propterea hominem nequaquam vanitatem dixit: sed tamen pravorum operum ergo, quæ extrinsecus ascita, simul cum ipso ex imprudentia ad breve tempus existunt, vanitati recte comparavit. Qui enim naturæ fines non modo læsit, sed etiam longe transgressus est, atque ad agendi rationem naturæ contrariam et ad prava quæque opera deflexit, non is quidem vanitas denominabitur, siquidem consilii ejus et facti, qui formavit perfecitque, ratio habeatur, et hujus ipsius natura et constitutio ad amussim examinetur: at, quatenus opere caret, quod et naturæ respondeat suæ, et Conditoris voluntati consonum ac consentaneum sit, jure vanitati similis fieri dicitur, non quasi temere factus, sed tanquam temere vivens, ut nullum bonæ memoriæ indicium posteritati relinquat. Nam, ut scriptum est: « Memoria enim justi cum laudibus (38): » et rursus: « In memoria æterna erit

(37) Psal. cxliv, 4, qui in Latinis est centesimus quadragessimus tertius. Theodotio habet ἀτιμία: pro ματαιότητι, nempe vaporis.

(38) Prov. x, 7. Apud LXX legimus Μνήμη δικαίων μετ' ἐγκωμίων.

justus¹³; s. quorum (39) plane expertus cum sit, qui perverse flagitioseque vitam egerit, vanitati merito comparatus est. Jam addit :

VERS. 6. *Oriens ipse ibi vadit ad austrum, et gyrat ad aquilonem.*

Jam obiter Ecclesiastes elementorum sensu carentium obsequium enuntiat et famulatum, quæ ex ejus præscripto, qui condita ordinavit atque distinxit, eodem gyro eandem ineunt ac redeunt viam : atque hinc ut coeræret comprimeretque elationem humanæ mentis, atque ab operibus naturæ oppositis ad justa et naturæ consentanea deduceret; nihil amplius quam quæ oculis usurpamus, commemoravit : quod nempe, ut jam diximus, **21** ad tirones etiamtum et nondum satis eruditos sermonem haberet; ejusque rei causa immensum tantummodo atque interminatum solis iter describit, dicendo : « Et gyrat ad aquilonem. »

Nec tamen diserte dixit, utrum, ut quidam ex opinione sua tradiderunt, infra terram commeans ad horizontem redeat orientalem, et quantum orbis terrarum infra nos est, radiis illustret; an, ut alii arbitrantur, eodem oblique revertatur? Nihil, inquam, hujusmodi aperte indicavit : quippe illud *gyrat* utroque modo accipere quis possit, et in utramque sententiam, ut libet, explicare atque pertrahere (40). Cæterum solem per inferius hemisphærium discurrere, et ad horizontem iterum remeare verissime demonstratur argumento a cæterorum astrorum, quæ fixa, quæque errantia sunt, concitatoribus motibus et ordinibus ad rem confirmandam desumpto. Addidit sane :

Gyrat gyrans, vadit spiritus, et in circulos suos revertitur spiritus (41)

Universum hunc mundum ad circuli rationem

¹³ Psal. cxi, 7.

(39) Apud LXX, ordo verborum est, Αὐτὸς ἀνατέλλων ἐκεῖ... .

(40) Erant ea quoque ætate astronomi aliquot, qui de mundo deque planetarum orbitis ac de telluris forma si minus vera, at veris tamen propiora traderent. Sed iis, ut sit, adversabantur non pauci, qui aniles fabellas, quas imberbes didicerant, religiose retinendas putabant; quorum facile princeps fuit Cosmas Indicopleustes, proximus eorum temporum : scribebat enim circa annum 540, aut serius aliquanto. Is porro, cum de plagis dixisset quæ habitantur, ac de iis quæ incolas nullos habere ferebantur, hæc de solis cursu adjecit : Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, ἐρρῶμεν, λαμβάνοντες μὲν κατὰ τὴν θείαν Ἰσραφὴν, ἐξ ἀνατολῶν τὸν ἥλιον πορευόμενον διὰ τοῦ ἀέρος τὰ νότια μέρη, ὑφούμενον καὶ φαίνοντα ἐπὶ τὸν βορρᾶν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· τὸ δὲ ὕψος τῆς γῆς τὸ βόρειον καὶ δυτικὸν μεσολαβοῦν, ποιεῖ νύκτα περαιτέρω τῆς γῆς ταύτης· κατὰ τὸν Ὠκεανὸν καὶ τὴν γῆν τὴν πέραν τοῦ Ὠκεανοῦ κατ' αὐτὰ μέρη· εἰτα λοιπὸν ἐπὶ δυσμάσι γινόμενος ὁ ἥλιος ὑπὸ τὸ ὕψος τῆς γῆς καὶ διατρέγων ἐπάνω τοῦ Ὠκεανοῦ διὰ τῶν βορείων μερῶν, ποιεῖ ἡμεραν

πάλιν, « Εἰς μηνμοσύνην αἰώνιον ἔσται δίκαιος », ἅπερ οὐκ ἔχων ὁ φαῦλος· καὶ μοχθηρῶς ἐνταῦθα πολιτευσάμενος τῇ ματαιότητι προσηκόντως ἀπεικασταί. Εἰτά φησιν·

§ VI.

Ἀνατέλλων αὐτὸς ἐκεῖ πορεύεται πρὸς νότον, καὶ κυκλοῖ πρὸς βορρᾶν.

Τὴν τῶν ἀψύχων στοιχείων εὐγνώμονα θητεῖαν, καὶ τὴν αὐτὴν πρὸς τὰ αὐτὰ περιτροπὴν καὶ παλινδρόμησιν διὰ τὴν τοῦ κτίσαντος· καὶ τάξαντος καὶ διορίσαντος βουλὴν διεξῆδικῶς ὁ Ἐκκλησιαστὴς ἐξηγγέλλει· κἀντεῦθεν ἐκδειματῶσαι καὶ συστellaί τὸ φρούαγμα τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης ἀπὸ τῶν ἀλλοτρῶν ἔργων τῆς φύσεως, καὶ πρὸς τὰς κατὰ φύσιν δικαίας πράξεις ἀνθελαῦσαι βουλόμενος· οὐδὲν δὲ πλεόν τῶν φαινομένων ἐξεῖπεν· ἅτε δὴ, καθὼς ἐφθην εἰπὼν, πρὸς εἰσαγομένους καὶ τοὺς ἀτελεστέρους τὸν λόγον ποιοῦμενος· ἀλλὰ μόνον τὴν ἀπλετον καὶ παντελῶς ἀπέραντον διαγράφων τοῦ ἡλίου πορείαν διὰ τοῦ φάναι· « Καὶ κυκλοῖ πρὸς βορρᾶν. »

Οὐ μὴν ἐναργῶς εἶπε, πότερως, ὥς τινες ὑπελάφασιν καὶ κατήγγειλαν, ὑπὸ τὴν γῆν διέττων οὕτως ἐπάνεισι πρὸς τὸν ἀνατολικὸν ὀρίζοντα, καὶ παντὶ τῷ καθ' ἡμᾶς κόσμῳ τὰς αἴγλας ἀφίψιν· ἢ, καθὼς ἄλλοι δοξάζουσιν, ἐγκαρσίως ποιεῖται τὴν παλινδρόμησιν· Οὐδὲν τοιοῦτον ἐπεσημῆνατο φανερώς· τὸ γὰρ, Κυκλοῖ, τὴν ἐκατέραν ὑπόληψιν ταῖς βουλομένοις· παρίσθησι· διαιρείται γὰρ καὶ μερίζεται καὶ πρὸς ταύτην καὶ πρὸς ἐκείνην τοῖς βουλομένοις. Κἂν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος τὸ ὅτι γ.ν ἡμισφαίριον διατρέχοντα καὶ πρὸς τὸν ὀρίζοντα πάλιν ἀποκαθιστάμενον διαδείκνυσι ταῖς τῶν ἄλλων ἀστέρων τῶν ἀπλανῶν καὶ πλανωμένων ἐναργεστέραις κινήσεσι καὶ καταστάσεσιν εἰς βεβαίωσιν κεκριμένος. Ἀμείλει τοίνυν ἐπήγαγε·

§ VII.

Κυκλοῖ κυκλῶν, πορεύεται τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπὶ κύκλους αὐτοῦ ἐπιστρέφει τὸ πνεῦμα.

Κυκλικῶς ἡμᾶς ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς εἰσηγγέ-

νύκτα, ἔχρι κυκλεύων ἔλθῃ πάλιν εἰς ἀνατολὰς, καὶ ὑφούμενος· πάλιν κατὰ τὸ νότιον μέρος καταλάμψαι ταύτην τὴν οἰκουμένην, καθὼς καὶ ἡ θεία Γραφὴ λέγει διὰ τοῦ θείου Σολομώντος· « Ἀνατέλλει, » etc. Id est : *Hæc cum ita se habeant, re secundum divinas Litteras accepta, dicimus, solem ab ortu per aerem decurrere meridionales partes, ascendereque versus septentrionem, ac uniterisæ terræ apparere : septentrionale autem et occidentale terræ cacumen cum intermedium ponitur, noctem efficit ultra terram hanc nostram ad Oceanum, indeque ad terram ultra Oceanum sitam : postea ubi ad occidentem pervenit, sub terræ cacumine absconditus ultra Oceanum in septentrionalibus partibus percurrrens hic noctem efficit, donec circumiens rursus ad orientem accesserit, atque iterum ad meridionales partes ascendens hanc terram illustret : quemadmodum sacræ Litteræ per divinum Salomonem aiunt. Oritur, etc. (lib. u De mundo, p. 434, ed. Monifauc.)*

(41) In exemplari Vaticano Xysti V, non est comma post κυκλῶν, quippe totum versiculum quidam de sole interpretantur, ut adnotavit Amama.

ταὶ διακαίσθαι καὶ συνίστασθαι πάντα τήνδε κόσμον· A
 εἰ γὰρ, «Γενεὰ πορεύεται, καὶ γενεὰ ἔρχεται, » τῶν
 ἀνθρώπων ἐπανιόντων κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν εἰς
 τὸν αὐτὸν χοῦν, ἐξ οὗπερ ἐλήφθησαν· πρῶτον, ὅτι
 ὁ ἀπὸ τινος κέντρου τοῦ σημείου κύκλος περιγί-
 νεται, πρὸς τὴν ἐπ' ἀρχὴν ἐπάνεισι κίνησιν· οὕτω
 καὶ πᾶς ἀνθρώπος μετὰ πολλὰς περιστροφὰς καὶ περι-
 ὁδούς αὐθις ἐπαναλύει πρὸς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη στοι-
 χεῖα καὶ τὴν γένεσιν ἔσχεν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ, καὶ εἰς
 τὸν αἰῶνα ἔστηκε, πλὴν ἄλλο γὰρ διὰ τῆς φθοίρας
 καὶ τῆς ἐν τῷ χρυμῷ τοῦ χειμῶνος τρόπον τινὰ προσ-
 γινομένης αὐτῇ θηξέως καὶ πάλιν ἀναδιώσεως ἐτη-
 σίου κυκλικῇ ἔχει τὴν σύστασιν. Ὡσαύτως γε μὴν καὶ
 ὁ ἥλιος ἀνατέλλων εἰς τὸ αὐτὸ τοῦ ὀρίζοντος σημεῖον
 καὶ πρὸς τὸν δυτικὸν ὀρίζοντα διαστελχών· καὶ πάλιν
 εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον τοῦ ἀνατολικοῦ ὀρίζοντος B
 εὐρισκόμενος καὶ τοῦ δύνοντος, κυκλικῇ κατελη-
 πται πεποιημένους τὴν κίνησιν.

Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο πάσχειν καὶ τῶν ἀνέμων ἔκα-
 στον παρίστησι νῦν φάσκων· «Κυκλοὶ κυκλῶν,
 πορεύεται τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπὶ κύκλους αὐτοῦ ἐπι-
 στρέφει τὸ πνεῦμα.» Πρῶτον γὰρ, ὡς ὅπουπερ
 ἂν ὁ βορρᾶς πνεῦσιν καὶ νότος, εἰς τὸν ἴδιον τόπον
 αὐθις ἐπάνεισι κυκλικῶς, ἐξ οὗ καὶ τὴν γένεσιν
 ἔσχε, ποίαν, ἡμῖν ἐντεῦθεν προμνόμενος δηρὸν;
 πεῖται βούλεται πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἡμᾶς,
 ὡς οὐδὲν τῶν ἐν ἀνθρώποις διοικουμένων καὶ πολι-
 τευομένων τὸ στάσιμον ἔχει καὶ βέβαιον· ἀλλὰ καὶ
 αὐτὰ τὰ τὴν διαμονὴν ἔχοντα καὶ τὴν στάσιν ἀκή-
 ρατον, ἄχρι τῆς ὁρισθείσης παντελοῦς ἀποπερατώ-
 σεως διὰ τῆς τοπικῆς μεταβολῆς καὶ κυκλικῆς ἀλ-
 λουώσεως καὶ κινήσεως τὴν διαμονὴν καὶ τὴν σύ-
 στασιν ἔχουσιν· ἅτε δὴ πειθαρχοῦντα καὶ θητεύοντα
 τοῖς ὅροις καὶ νόμοις τοῦ Κτίσαντος καὶ τάξαντος
 καὶ ταύτῃ συντηροῦντος καὶ σώζοντος· ἵνα κἀντεῦ-
 θεν ἡμεῖς τὴν πρὸς τὸ αὐτὸ τῆς γενέσεως ἡμῶν κέν-
 τρον ἐπάνοδον καὶ παλινδρομήσιν αἰεὶ προσδοκῶν-
 τας σπουδάσωμεν ἐμμένειν τοῖς νόμοις τοῦ Κτίσαν-
 τος, τοῖς ἀψύχοις παραπλησίως· καὶ μὴ χείρους
 εὐρεθώμεν ἐκείνων, ἀθετοῦντες καὶ παραβαίνοντες
 τὴν βούλησιν τοῦ Ποιήσαντος, «Ὁς ἐξάγει καὶ τοὺς
 ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ, » καὶ παλινδρομεῖν
 αὐθις κατασκευάζει κυκλικῶς ἕκαστον εἰς τὸν ἴδιον
 τόπον, καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ τοῦ παρόντος βίου
 στάδιον εἰσάγει καὶ τίθησι· καὶ πάλιν ἐξάγει μετὰ
 τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ὁρισθείσης ἐκάστου διαβιώσεως
 καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν τιτλήν ἐπιστρέφει.

Τάχα δέ τινα καὶ μυστικωτέραν θεωρίαν ἐν τού-
 τοις ἡμῖν προβάλλεται, πάνυ συντελοῦσαν πρὸς

conditum ac constitutum esse, sapiens Ecclesiastes
 nos addocet. Nam si «Generatio præterit, et gene-
 ratio advenit, » hominesque per generationum vices
 22 in eum redeunt pulverem, unde exstiterunt;
 manifestum est, ab aliquo puncto signi circum-
 actum orbem ad motus sui exordium reverti, itaque
 omnem hominem post multas conversiones atque
 circuitus in ea iterum elementa resolvi, ex qui-
 bus compositus est, genusque duxit. Nec minus
 terra, quanquam in æternum stat, ex corruptione
 tamen quasque morte per hiemis frigora super-
 veniente, atque ex iterata quotannis vita perio-
 dicam habet constitutionem. Enimvero et solem
 pari modo, cum ab eodem horizontis exortus
 signo in occidentem procedat, tum remeaus rursus
 orientis et occidentis eadem percurrat signa, cur-
 riculum suum ad circuli rationem absolvere de-
 prehendimus.

Jam et ventorum quemlibet eodem pacto moveri
 nunc indicat, dum ait : «Gyrat gyrans, vadit spi-
 ritus, et in circulos suos revertitur spiritus.»
 Perspicuum enim est, quandocunque aquilo et
 notus spiraverit, eodem rursus per circulum re-
 dire, in eum scilicet locum unde ortum habuit (42).
 At quam ille nobis utilitatem hinc afferre studet?
 nempe multis ille et variis persuadere exemplis
 vult eorum, quæ inter homines geruntur atque
 administrantur, nihil esse firmum, nihil stabile :
 quin ea ipsa, quæ firmitatem et stabilitatem habent
 immortalem, intra præscriptos fines ita stare per-
 petuo atque consistere, ut et locum tamen mutant,
 et orbem suum vicibus peragant, definitos profecto
 limites servantia, et Conditoris per quem conser-
 vantur ac vigent, legibus obsequentia : quibus nos
 animadversis sic redditum illum recursumque ad
 idem generationis nostræ punctum semper præsto-
 lemur, ut ad inanimatorum normam naturæ termi-
 nis et Conditoris præscriptis studiose insistentes,
 in deteriora lapsi ne videamur, abrogata scilicet
 violataque Auctoris nostri voluntate, «Qui produ-
 cit de thesauris suis et ventos (43), » 23 atque
 per circulum rursus redire singulos docet in prop-
 rium locum ; idemque homines in præsentis vitæ
 stadium inducit ac mittit, atque iterum eductos,
 D elapso quod cuique definiuit vitæ spatio, ad eam-
 dem nutricem revocat.

Fortasse vero et aliam in his magis mysticam
 notationem nobis ob oculos ponit : quæ plurimum

(42) Mira hæc omnino, quæ de Aquilone et Noto
 Eraduntur, nec physicis nota nostris : qui tamen, si
 E de subsolano dicerentur, minus repugnarent. Is
 enim ventus in Oceano navigantibus solis plagam
 Venere videtur, atque adeo circulum sic obire, ut
 postquam cum sole in occidentem flaverit, idem
 quodammodo eum sole rursus ab ortu spiret.
 Cæterum ea Ecclesiastæ verba de spiritu hominis
 Nyssenus accipit; ait enim: Κυκλοὶ γὰρ, φησί, κυκλῶν
 οὕτω τοίνυν καὶ τὸ πνεῦμα πορεύεται ἀπὸ μέρους
 ἑκείνου ὁνομάζων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· τὴν ἐγκύκλιον
 ταύτην τὴν διὰ τῶν ὁρίων περιτρέχων φορὰν·

Πορεύεται γὰρ, φησί, τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπὶ κύκλους
 αὐτοῦ ἐπιστρέφει τὸ πνεῦμα. Id est : Gyrat, inquit,
 in orbem. Sic igitur tuus quoque ingreditur spiritus,
 a parte totum nominans spiritum hominis, hunc in
 orbem motum per similia peragens. Pergit enim, in-
 quit, spiritus, et ad circulos suos revertitur. (Ibid.)
 Recte autem Nyssenus prima illa verba Κυκλοὶ
 κυκλῶν ad solem refert ; nam si ad Πνεῦμα perti-
 nerent, scribendum esset Κυκλοὶ κυκλῶν.

(43) Psal. cxxv, 7. At sententiam apud LXX
 a sic redditam invenies : Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ
 θησαυρῶν αὐτοῦ.

ad emendationem conformationemque vitæ, atque ad animorum nostrorum salutem conferre possit: velut si diceret: Cum animadvertas, o mortalis, quæcunque in cælo sunt atque in terris, omnia ita esse, ut circumactione renovanda sint, et conversa ad epochen, quam mathematici (41) motionem periodicam tertiam esse dicunt, in melius immutentur; immutare tu quoque, deteriora converso cursu aversatus, vitæque rationem præstantiora seciando innova: ut quasi orbem relegens ad Conditorum et Dominum tuum revertare; quemadmodum sol ad horizontem, terra ad vitam, venti ipsi ad præscripta sibi divinitus loca redeunt. Ita fiet, ut pulchre admodum renovatus perennitatem ac consistentiam immortalæ præclara apud posteros memoria adeptus videre. Jam vero hæc protinus subnectit, atque ait:

VERS. 7. 24. *Omnes torrentes vadunt in mare, et mare non erit impletum* (45).

Animadvertite, quicunque ista curas, quomodo ineluctabile rerum conditarum obsequium atque irrequietum Conditoris Dominique sui causa famulatum sapiens Ecclesiastes perstringat. Nam cum omnes torrentes mare ingredi dicit, hoc vero nunquam redundare, quidnam inde demonstrat, nisi prodigium profecto opinione omni atque fide majus, de quo nemo satis miretur ac stupeat? Si enim torrentibus et tot tantisque fluminibus per omnes terræ plagas, ut nemo ignorat, in mare confluentibus, nullo id tempore auctum prolatumque deprehendimus; manetque idem, sibi que perpetuo quam simillimum, ut neque ulterius porrigatur, neque inferius decreseat; undenam hoc illi obtigit, aut quam ob causam incrementi æque et decrementi expers visum est? sane liquet idcirco esse, quod præscriptis paret, et verba reveretur Conditoris sui, qui ei edixit: « Huc usque venies, nec transgredieris, at in te confringentur fluctus tui (46). » Divinum enim ejusmodi præceptum quasi frenum quoddam inanimi elemento fuit: ut immensarum quidem aquarum vim capiat, et quas nempe

Α διέρωσιν τῆς ζωῆς ἡμῶν καὶ βελτίωσιν καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν. Μονονουχὶ γάρ φησιν· Εἰ κατανοῇς, ἀνθρώπε, κυκλικῶς ἀνακαταίνεσθαι καὶ συνίστασθαι τὰ κατ' οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ διὰ τῆς ἐπιστροφῆς πρὸς τὴν ἐποχὴν, ἣν τρίτην οἱ μαθηματικοὶ φασὶ περιδικὴν εἶναι κίνησιν, ἀλλοιοῦσθαι πρὸς τὸ βέλτιον· ἀλλοιωθῆτι καὶ σὺ τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρω πατατροπῆς καὶ κινήσεως, καὶ τὴν ἰδίαν ζωὴν διὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς ἐπὶ τὰ κρεῖττω πάλιν ἀνακαίνισον καὶ τρόπον τινὰ κυκλικῶς ἀνακαμψὸν πρὸς τὸν ἴδιον Ποιητὴν καὶ Θεοπότην· καθὼς ὁ ἥλιος πρὸς τὸν ὀρίζοντα, καὶ ἡ γῆ πρὸς τὴν ἀναδίσωσιν, καὶ τῶν ἀνέμων ἕκαστος πρὸς τοὺς ἀφορισμένους αὐτῷ τόπους θεόθεν. Οὕτω γὰρ ἂν τὴν καλὴν ἀλλοίωσιν ἀλλοιοῦμενο; εὐρεθῇς καὶ τὴν διαμονὴν καὶ τὴν σύστασιν ἀήρατον φυλάττων διὰ τῆς ἀγαθῆς μνήμης. Ἀμέλει τοίνυν ἀμέσως ἐπήγαγε, καὶ φησι·

§ VIII.

Pántes oi χεῖμαρροι πορεύονται εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔσται ἐμπλησμένη.

Παρατηρεῖ πᾶς ὁ βουλόμενος, πῶς τῶν κτισμάτων τὴν ἀπαραίτητον ὑποταγὴν καὶ τὴν ἄπαυστον θητεῖαν πρὸς τὸν ἴδιον Ποιητὴν καὶ Θεοπότην διέξεισιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής· πάντας γάρ φησι τοὺς χεῖμαρρους εἰς τὴν θάλασσαν εἰσπορεύεσθαι, καὶ ταύτην ἐμπλησθαι μηδαμῶς, τί παρεμφάνων ἐντεῦθεν; παράδοξον τῷ ὄντι καὶ πληρὲς πάσης ἐκπλήξεως. Εἰ γὰρ τῶν χεῖμαρρῶν καὶ τῶν ποταμῶν καὶ τηλικούτων ποταμῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὀψιρανὸν εἰσερόντων ἐν τῇ θαλάσσῃ, καθὼς ἅπαντες ἴσασιν, αὕτη κατ' οὐδένα καιρὸν αὐξήσιν εὐρηται καὶ προσθήκην εἰσδεδεγμένη, μένει δὲ μάλλον ἢ αὕτη καὶ ἴση καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως, μήτε πρὸς τὸ πλεῖον παρατεινομένη, μήτε πρὸς τὸ ἔλαττον μεινυμένη, πόθεν αὐτῇ τοῦτο πρόσεστι, καὶ δι' ἣν αἰτίαν ἀπαράδεκτος εὐρηται καὶ τῆς αὐξήσεως καὶ τῆς ἐλαττώσεως; ἡ δὲ ὁλον ἐκ τοῦ πειθαρχεῖν καὶ διαμένειν τοῖς ὅροις καὶ λόγοις τοῦ Κτίσαντος καὶ πρὸς αὐτὴν εἰρηχέντος· « Μέχρι τοῦτου ἐλεύσῃ, καὶ οὐκ ὑπερβήσῃ, ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ συντεθήσονται σου τὰ κύματα. » Τὸ γὰρ πρῶταγμα τοῦτο τὸ θεῖον οἶόν τις χαλινὸς γέγονε τῇ ἀψύχῃ, καὶ γίνεται μὲν χωρητικῇ τῶν ἀφάτων ὕδατων

(44) Epochen Suidas quamdam cælestem memorat, quam sic definit: Ἐποχὴ ἐστὶν ἡ μοῖρα, ἐν ἣ καταλαμβάνεται ὁ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ἕκαστος τῶν πλανητῶν· id est: *Epocha pars illa est, quæ et solem et lunam et singulas erraticas stellas comprehendit.* At hic novus orbitalium ordo designatur, qui post certos annos ab eodem puncto inchoari putabatur. De sole hæc Tatius: Ἀπὸ δὲ σημείου ἐπὶ σημεῖον ἀποκαθίσταται ἐν ὀκτωκαιδεκαετηρίδῃ... κατὰ δὲ τινὰς ἐν ἑξ καὶ ἑβδομήκοντα ἔτεσιν· ἥς δόξῃ· ἐστὶ καὶ Κάλιππος· κατὰ δὲ Μέτωνα δι' ἑννεακαιδεκαετηρίδος. Nempe, *Ad idem vero punctum octodecim annis vertentibus redit... ut autem quidam putant, intra annum sexagesimum sextum, quæ Calippi etiam opinio fuit. E Metonis autem sententia annis novemdecim.* (Isag. ad Phæn. n. 19.) Horum annorum spatium veteres *Annum magnum* appellabant, ut videre licet apud Censorinum (*De die nat. cap. 6*), qui hæc quoque, apposite ad rem istam,

refert: « Est præterea annus, quem Aristoteles *Maximum* potius, quam *Magnum* appellat: quem solis et lunæ vagaturumque quinque stellarum orbes conficiunt, cum ad idem signum, ubi quondam simul fuerunt, una referuntur. » Hæc, opinor, est et Gregorii nostri et Suidæ Epochæ, quamquam hic minus accurate locutus videtur. Pergit vero Censorinus: « Cujus anni hiems summa est κατακλυσμός, quam nostri *Diluvionem* vocant: æstas autem ἐκπύρωσις, quod est mundi incendium. Nam in his alternis temporibus mundus tum exiguescere, tum exaquescere videtur. » Habes hic motiones binas periodicas; tertia autem erit anni illius maximi ver, quo scilicet omnia in melius immutentur.

(45) Apud LXX leges, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπλησμένη.

(46) Job xxxviii, 11, sed postrema apud LXX ita se habent, ἐν σεαυτῇ συντεθήσεται σου τὰ κύματα.

μετὰ τῶν ἀρχῆθεν αὐτῇ προαποκληρωθέντων, καὶ A initio accepit, et quæ aliunde perpetuo conflunt
τῶν ἐξωθεν ἀνένανως παρεισεκκριμένων ἀναριθμη-
των, καὶ κατ' οὐδεμίαν αὐξήσεως ἔμφρασιν εὐρηται
πλημμυροῦσα καὶ τὴν ἀμύδην καὶ γείτονα χέρσον
παρερχομένη ἂν πρὸς μικρόν. Τοῦτο δρ' αἰνιτιόμη-
νος, μᾶλλον δὲ παρεμφαίνων καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ
ἔλεγε πρὸς τὸν τῶν ὕλων Θεόν, « Ὅριον ἔθου δ' οὐ
παρελεύσονται, οὐδὲ ἐπιστρέψουσι καλύψαι τὴν γῆν. »
Εἰτά φησι :

§ IX.

Εἰς τόπον, οὗ οἱ χειμάρροι πορεύονται, ἐκεῖ
αὐτοὶ ἐπιστρέφουσι τοῦ πορευθῆναι.

Καὶ νῦν αὖθις ἕτερον θαῦμα παρίστησιν, ὃ λαν-
θάνει μὲν τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων · οὐ γὰρ Ἰσα-
B quod quidem plerosque 25 hominum latet: quippe
αὶν αὐτὸ πάντες · μόνοις δὲ τοῖς ναυτιλλομένοις
cæteris ignorantibus, ii solum norunt, qui maxima
διέγνωται τοῖς τὰ μέγιστα πελάγη τῶν θαλάσσων
Oceani æquora navigando permeant, et qui sacra-
διαπλέουσιν · ἔτι δὲ καὶ τοῖς τὴν θείαν μείμνημένοις
rum Litterarum meminere atque Amos prophætæ
Γραφὴν καὶ τοῦ προφήτου λέγοντος Ἀμώς · « Ὁ
dicentis : « Qui vocat aquam maris, et effundit
προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκχέων
eam super faciem terræ totius » (48) ; » quibus hoc
αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, » σημαίνοντος διὰ
verbis frequentem aquarum e mari ad nubes redi-
τῶν εἰρημένων τὴν ἀπὸ τῶν θαλαττίων ὑδάτων τῷ
tum designavit, ad quas Dei omnipotentis voluntate
παιτοῦνἀμψ βουλήματι τοῦ Θεοῦ γινομένην ἀνοδοῦ
ascendunt. Hanc porro aquarum marinarum con-
πρὸς τὰς νεφέλας πολλάκις. Τὴν τοιαύτην οὖν μετὰ κλη-
vocationem ipse etiam indicans sapiens Ecclesiastes
σιν τῶν θαλαττίων ὑδάτων αἰνιτιόμενος · καὶ ὁ σοφὸς
dixit : « Ad locum, quo torrentes eunt, illuc ipsi
Ἐκκλησιαστὴς ἔφησεν · « Εἰς τόπον οὗ οἱ χειμάρροι
revertuntur ad eundem. » Nam pergunt sane tor-
πορεύονται, ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπιστρέφουσι τοῦ πορευθῆναι. »
rentes amnesque omnes, et in mare conflunt :
Πορεύονται μὲν γὰρ οἱ χειμάρροι καὶ πάντες οἱ ποτα-
tum vero e cælo, quo vim illam aquarum inexpli-
μοι, καὶ συρρέουσιν εἰς τὴν θάλασσαν · ἐκ δὲ τῶν ἀμψ
cabilem convocari dixi, exundant pluviis atque
θήτων τῆς θαλάσσης ὑδάτων, διὰ τῆς εἰρημένης προσ-
C imbribus, marique iterum, quas ab eo acceperunt,
κλήσεως αὐτῶν, οὐρανὸθεν πλημμυροῦσι ταῖς βρο-
aquas refundunt. Atque hoc ipsum sine controversia
χαῖς καὶ τοῖς ὄμβροις, καὶ πάλιν ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν
est, quod sapiens Ecclesiastes enuntiat : « Ad lo-
θάλασσαν τὸ ληφθὲν ἐξ αὐτῶν ὕδωρ. Καὶ τοῦτο ἔστιν
cum, quo torrentes eunt, illuc ipsi revertuntur ad
ἀρα σαφῶς ὁ φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς · « Εἰς
eundem ; » quanquam in his verbis rem ille eam-
τόπον, οὗ οἱ χειμάρροι πορεύονται, ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπι-
dem iterare quodammodo videtur. Oportebat enim
τρέφουσι τοῦ πορευθῆναι. » καὶ δοκῇ πως ἔχειν
dicere : « Ad locum, unde torrentes derivantur,
ταυτολογίαν · φάναι γὰρ ἐχρῆν · « Εἰς τόπον, ὅθεν
eodem ipsi redeunt ut denuo fluant ; » nam dicti
οἱ χειμάρροι δέχονται, ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπιστρέφουσι τοῦ
sententiam hoc pacto manifestiorem deinceps atque
πορευθῆναι. » τοιῶσδε γὰρ εἰρημένον ἐκδηλότερον
clariorem reddidisset. A mari siquidem aquam
ἂν καὶ σαφέστερον εἶχε τοῦ ῥήτου τὸν νοῦν κατὰ τὸ
nubes hauriunt, eademque, cum pluit, torren-
ἀκλόουθον. Ἀπὸ γὰρ τῆς θαλάσσης προσλαμβάνου-
tibus eam ac fluviis reddunt : hi demum iterato
σιν αἱ νεφέλαι τὸ ὕδωρ · ὅουσι δ' αὐτοῖς ποταμοῖς
illam recursu ad mare deferunt. Sed hoc minus
καὶ χειμάρροις · οὗτοι δὲ παλινδρομοῦσιν αὐτοὶ πρὸς
aperte dixit Ecclesiastes, et poetarum more per
τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' οὐχ οὕτως αὐτὸ σαφῶς ὁ Ἐκ-
D intellectionem alterum altero significare voluit, ut
κλησιαστὴς εἶπεν · ἀλλὰ τῷ ποιητικῷ τρόπῳ κατὰ
ea in verbis sententia insit, quam inodo exposui-
συνεχόχην ἰθουλήθη δι' ἑτέρου σημᾶναι τὸ ἕτερον,
mus : « Ad locum nempe, unde torrentes mutuan-
ἵνα ἔσται τὸ εἰρημένον τοιοῦτον, ὡς ἐφθήμεν εἰπόν-
tibus desumuntque per nubes aquam, atque exun-
τες · « Εἰς τὸν τόπον, ὅθεν οἱ χειμάρροι κυχρῶνται
dant, eo iidem revertuntur, ut iterum fluant. »
καὶ δέχονται διὰ τῶν νεφελῶν τὸ ὕδωρ, καὶ πλημ-
Sic enim accipi dictum ostendit, ut torrentes fluvi-
μυροῦσιν, ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπιστρέφουσι τοῦ πορευθῆναι. »
que, aqua a mari per nubes hausta, augeantur
Δείκνυσι γὰρ οὕτως ἀναγινωσκόμενον τὸ ῥήτῳ, ὡς
atque redundant ; ac debitum feneranti rursus
οἱ μὲν χειμάρροι καὶ οἱ ποταμοὶ διὰ τῶν νεφελῶν
retribuunt : non quod omnipotenti Domino ad
ἐκ τῆς θαλάσσης δεχόμενοι ὕδωρ, αὖξονται καὶ πλημ-
terram irrigandam aliæ sint opus aquæ ; sed quo
μυροῦσιν · ἀντιπαρέχουσι δὲ πάλιν τῇ δανεισάσῃ τὸ

⁴⁸ Psal. ciii, 9. ⁴⁹ Amos v. 8 et ix, 6.

(47) Apud LXX scriptum εἰς τὸν τόπον . . .
totam autem sententiam sic reddidit Symmachus :
Εἰς τὸν τόπον, ἀπ' οὗ οἱ ποταμοὶ πορεύονται, καὶ
ἐκεῖ αὐτοὶ ἀναστρέφουσιν · quæ optime respondent
verbis Latinoium exemplarium, quæ vidit Hiero-

nymus ; sunt enim huiusmodi : *De quo torrentes
eunt, illuc ipsi revertuntur, ut introeant.*

(48) Amos v, 8. Apud LXX deest πάσης, nec minus
apud Olympiodorum, qui eodem utitur testimo-

ad emendationem conformationemque vitæ, atque ad animorum nostrorum salutem conferre possit : vclut si diceret : Cum animadvertas, o mortalis, quæcunque in cælo sunt atque in terris, omnia ita esse, ut circumactione renovanda sint, et conversa ad epochen, quam mathematici (41) motionem periodicam tertiam esse dicunt, in melius immutentur; immutare tu quoque, deteriora converso cursu aversatus, vitæque rationem præstantiora sectando innova : ut quasi orbem relegens ad Conditorum et Dominum tuum revertare; quemadmodum sol ad horizontem, terra ad vitam, venti ipsi ad præscripta sibi divinitus loca redeunt. Ita fiet, ut pulchre admodum renovatus perennitatem ac consistentiam immortalem præclara apud posteros memoria adeptus videare. Jam vero hæc protinus subnectit, atque ait :

VERS. 7. 24 *Omnes torrentes vadunt in mare, et mare non erit impletum* (45).

Animadvertite, quicunque ista curas, quomodo ineluctabile rerum conditarum obsequium atque irrequietum Conditoris Dominique sui causâ famulatum sapiens Ecclesiastes perstringat. Nam cum omnes torrentes mare ingredi dicit, hoc vero nunquam redundare, quidnam inde demonstrat, nisi prodigium profecto opinione omni atque fide majus, de quo nemo satis miretur ac stupeat? Si enim torrentibus et tot tantisque fluminibus per omnes terræ plagas, ut nemo ignorat, in mare confluentibus, nullo id tempore auctum prolatumque deprehendimus; manetque idem, sibi quoque perpetuo quam simillimum, ut neque ulterius porrigatur, neque inferius decrescat; undenam hoc illi obtigit, aut quam ob causam incrementi æque et decrementi expers visum est? sane liquet idcirco esse, quod præscriptis paret, et verba reveretur Conditoris sui, qui ei edixit: « Huc usque venies, nec transgredieris, at in te confringentur fluctus tui (46). » Divinum enim ejusmodi præceptum quasi frenum quoddam ipsanimiti elemento fuit: ut immensarum quidem aquarum vim capiat, et quas nempe

διέρθωσιν τῆς ζωῆς ἡμῶν καὶ βελτίωσιν καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν. Μονονουχὶ γάρ φησιν· Εἰ κατανοεῖς, ἀνθρώπε, κυκλικῶς ἀνακαταίεσθαι καὶ συνίστασθαι τὰ κατ' οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ διὰ τῆς ἐπιστροφῆς πρὸς τὴν ἐποχὴν, ἣν τρίτην οἱ μαθηματικοὶ φασὶ περιδικῆν εἶναι κίνησιν, ἀλλοιοῦσθαι πρὸς τὸ βέλτιον· ἀλλοιωθῆναι καὶ σὺ τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρω παρὰ τροπῆς καὶ κινήσεως, καὶ τὴν ἰδίαν ζωὴν διὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς ἐπὶ τὰ κρεῖττω πάλιν ἀνακαταίεσθαι καὶ τρόπον τινα κυκλικῶς ἀνάκαμψον πρὸς τὸν ἰδίον Ποιητὴν καὶ Θεοπότην· καθὼς ὁ ἥλιος πρὸς τὸν ὀρίζοντα, καὶ ἡ γῆ πρὸς τὴν ἀναδίωσιν, καὶ τῶν ἀνέμων ἕκαστος πρὸς τοὺς ἀφορισμένους αὐτῷ τόπους θεσθέν. Οὕτω γὰρ ἂν τὴν καλὴν ἀλλοίωσιν ἀλλοιούμενος εὐρεθῇ καὶ τὴν διαμονὴν καὶ τὴν σύστασιν ἀήρατον φυλάττων διὰ τῆς ἀγαθῆς μνήμης. Ἀμέλει τοίνυν ἀμέσως ἐπήγαγε, καὶ φησιν·

§ VIII.

Πάντες οἱ χειμάρροι πορεύονται εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔσται ἐμπιπλάμενη.

Παρατηρεῖ πᾶς ὁ βουλούμενος, πῶς τῶν χτισμάτων τὴν ἀπαραίτητον ὑποταγὴν καὶ τὴν ἀπαυστον θητείαν πρὸς τὸν ἰδίον Ποιητὴν καὶ Θεοπότην διέξεισιν ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστής· πάντας γάρ φησι τοὺς χειμάρρους εἰς τὴν θάλασσαν εἰσπορεύεσθαι, καὶ ταύτην ἐμπιπλάσθαι μηδαμῶς, τί παρεμφάνων ἐντεῦθεν; παρὰ δὲ τῷ ὄντι καὶ πληρὲς πάσης ἐκπλήξεως. Εἰ γὰρ τῶν χειμάρρων καὶ τῶν ποταμῶν καὶ τηλικούτων ποταμῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν εἰσερόντων ἐν τῇ θαλάσσῃ, καθὼς ἅπαντες ἴσασιν, αὐτὴ κατ' οὐδέναν καιρὸν αὐξήσιν εὐρῆται καὶ προθήκη· εἰσεδεγμένη, μένει δὲ μᾶλλον ἢ αὐτὴ καὶ ἴση καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως, μήτε πρὸς τὸ πλεῖον παρατεινομένη, μήτε πρὸς τὸ ἐλάττω μειουμένη, πόθεν αὐτῇ τοῦτο πρόσεστι, καὶ δι' ἣν αἰτίαν ἀπαρδεκτος εὐρῆται καὶ τῆς αὐξήσεως καὶ τῆς ἐλαττώσεως; ἢ ὅλον ἐκ τοῦ πειθαρχεῖν καὶ διαμένειν τοῖς ὅροις καὶ λόγοις τοῦ Κτίσαντος καὶ πρὸς αὐτὴν εἰρηχέντος· « Μέχρι τοῦτου ἐλεύσῃ, καὶ οὐκ ὑπερβήσῃ, ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ συντριβήσονται σου τὰ κύματα. » Τὸ γὰρ πρόσταγμα τοῦτο τὸ θεῖον οἶόν τις χαλινὸς γέγονε τῇ ἀψύχῃ, καὶ γίνεται μὲν χωρητικῇ τῶν ἀφάτων ὕδατων

(44) Epochen Suidas quamdam cælestem memorat, quam sic definit: Ἐποχὴ ἐστὶν ἡ μοῖρα, ἐν ἣ καταλαμβάνεται ὁ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ἕκαστος τῶν πλανητῶν· id est: *Epocha pars illa est, quæ et solem et lunam et singulas erraticas stellas comprehendit.* At hic novus orbitarum ordo designatur, qui post certos annos ab eodem puncto inchoari putabatur. De sole hæc Tatius: Ἀπὸ δὲ σημείου ἐπὶ σημείον ἀποκαθίσταται ἐν ὀκτωκαιδεκαετηρίδῃ... κατὰ δὲ τινὰς ἐν 25 καὶ ἐβδομήκοντα ἔτεσιν· ἥς δόξης ἐστὶ καὶ Κάλιππος· κατὰ δὲ Μέτωννα δι' ἑννεακαιδεκαετηρίδος. Nempe, Ad idem vero punctum octodecim annis vertentibus redit. . . ut autem quidam putant, intra annum sexagesimum sextum, quæ Calippi etiam opinio fuit. E Metonis autem sententia annis novemdecim. (Isag. ad Phæn. n. 19.) Horum annorum spatium veteres Annum magnum appellabant, ut videre licet apud Censorinum (*De die nat. cap. 6*), qui hæc quoque, apposite ad rem istam,

refert: « Est præterea annus, quem Aristoteles *Maximum* potius, quam *Magnum* appellat: quem solis et lunæ vagarumque quinque stellarum orbis conficiunt, cum ad idem signum, ubi quondam simul fuerunt, una referuntur. » Hæc, opinor, est et Gregorii nostri et Suidæ Epochæ, quamquam hic minus accurate locutus videtur. Pergit vero Censorinus: « Cujus anni hiems summa est κατακλυσμός, quam nostri *Diluvionem* vocant: æstas autem ἐκπύρωσις, quod est mundi incendium. Nam in his alternis temporibus mundus tum exiguus, tum exauescere videtur. » Habes hic motiones binas periodicas; tertia autem erit anni illius maximi ver, quo scilicet omnia in melius immutentur.

(45) Apud LXX leges, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπιπλάμενη.

(46) Job xxxviii, 11, sed postrema apud LXX ita se habent, ἐν ἑαυτῇ συντριβήσεται σου τὰ κύματα.

μετὰ τῶν ἀρχῆθεν αὐτῇ προαποκληρωθέντων, καὶ τῶν ἔκθιν ἀνεννάως παρεισσεκκριμένων ἀναριθμη-
των, καὶ κατ' οὐδεμίαν αὐξήσεως ἔμφρασιν εὐρηται
πλημμυροῦσα καὶ τὴν ἀμύθη καὶ γείτονα χέρσον
παρερχομένη ἂν πρὸς μικρόν. Τοῦτο ἄρ' αἰνιτιόμε-
νος, μᾶλλον δὲ παρεμφάνων καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ
ἔειπε πρὸς τὸν τῶν ὕλων Θεόν, « Ὅριον ἔθου ὃ οὐ
παρελεύσονται, οὐδὲ ἐπιστρέψουσι καλύψαι τὴν γῆν. »
Εἰτά φησι·

§ IX.

Εἰς τόπον, οὗ οἱ χεῖμαρροι πορεύονται, ἐκεῖ
αὐτοὶ ἐπιστρέφουσι τοῦ πορευθῆναι.

Καὶ νῦν αὖθις ἕτερον θαῦμα παρίστησιν, ὃ λαν-
θάνει μὲν τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων· οὐ γὰρ ἴσα-
σιν αὐτὸ πάντες· μόνοις δὲ τοῖς ναυτιλλομένοις
διέγνωσται τοῖς τὰ μέγιστα πελάγη τῶν θαλασσῶν
διαπλεύουσιν· ἔτι δὲ καὶ τοῖς τὴν θείαν μεμνημένοις
Γραφὴν καὶ τοῦ προφήτου λέγοντος Ἀμώς· « Ὁ
προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκχέων
αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, » σημαίνοντος διὰ
τῶν εἰρημένων τὴν ἀπὸ τῶν θαλαττίων ὑδάτων τῷ
παντοδυνάμῳ βουλήματι τοῦ Θεοῦ γινομένην ἀνοδὸν
πρὸς τὰς νεφέλας πολλάκις. Τὴν τοιαύτην οὖν μετὰ κλη-
σιν τῶν θαλαττίων ὑδάτων αἰνιτιζόμενος· καὶ ὁ σοφὸς
Ἐκκλησιαστὴς ἔφησεν· « Εἰς τόπον, οὗ οἱ χεῖμαρροι
πορεύονται, ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπιστρέφουσι τοῦ πορευθῆναι. »
Πορεύονται μὲν γὰρ οἱ χεῖμαρροι καὶ πάντες οἱ ποτα-
μοί, καὶ συρρέουσιν εἰς τὴν θάλασσαν· ἐκ δὲ τῶν ἀμυ-
θητων τῆς θαλάσσης ὑδάτων, διὰ τῆς εἰρημένης προσ-
κλήσεως αὐτῶν, οὐρανόθεν πλημμυροῦσι ταῖς βρο-
χαῖς καὶ τοῖς ὀμβροῖς, καὶ πάλιν ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν
θάλασσαν τὸ ληφθὲν ἐξ αὐτῶν ὕδωρ. Καὶ τοῦτο ἐστὶν
ἀρα σαφὲς ὃ φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς· « Εἰς
τόπον, οὗ οἱ χεῖμαρροι πορεύονται, ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπι-
στρέφουσι τοῦ πορευθῆναι. » καὶ δόξῃ πως ἔχειν
ταυτολογίαν· φάναι γὰρ ἔχρη· « Εἰς τόπον, ὅθεν
οἱ χεῖμαρροι δεχονται, ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπιστρέφουσι τοῦ
πορευθῆναι. » τοιῶσδε γὰρ εἰρημένον ἐκδηλότερον
ἂν καὶ σαφέστερον εἶχε τοῦ ῥήτου τὸν νοῦν κατὰ τὸ
ἀκλόουθον. Ἀπὸ γὰρ τῆς θαλάσσης προσλαμβάνου-
σιν αἱ νεφέλαι τὸ ὕδωρ· ὕουσι δ' αὐτοῖς ποταμοῖς
καὶ χεῖμαρροις· οὗτοι δὲ παλινδρομοῦσιν αὐτοὶ πρὸς
τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' οὐχ οὕτως αὐτὸ σαφὲς ὃ Ἐκ-
κλησιαστὴς εἶπεν· ἀλλὰ τῷ ποιητικῷ τρόπῳ κατὰ
συνεκδοχὴν ἰσοβουλῆθαι δι' ἑτέρου σημάδι τὸ ἕτερον,
ὅτι ἐστὶ τὸ εἰρημένον τοιοῦτον, ὡς ἐφθήμεν εἰπόν-
τες· « Εἰς τὸν τόπον, ὅθεν οἱ χεῖμαρροι κιχρῶνται
καὶ δεχονται διὰ τῶν νεφελῶν τὸ ὕδωρ, καὶ πλημ-
μυροῦσιν, ἐκεῖ αὐτοὶ ἐπιστρέφουσι τοῦ πορευθῆναι. »
Δείκνυσι γὰρ οὕτως ἀναγινωσκόμενον τὸ ῥήτον, ὡς
οἱ μὲν χεῖμαρροι καὶ οἱ ποταμοὶ διὰ τῶν νεφελῶν
ἐκ τῆς θαλάσσης δεχόμενοι ὕδωρ, αὖξονται καὶ πλημ-
μυροῦσιν· ἀντιπαρέχουσι δὲ πάλιν τῇ θανεισάσῃ τῷ

* Psal. ciii, 9. * Amos v, 8 et ix, 6.

(47) Apud LXX scriptum εἰς τὸν τόπον . . .
totam autem sententiam sic reddidit Symmachus :
Εἰς τὸν τόπον, ἀφ' οὗ οἱ ποταμοὶ πορεύονται, καὶ
ἐκεῖ αὐτοὶ ἀναστρέφουσιν· quæ optime respondent
verbis Latinorum exemplarium, quæ vidit Hiero-

initio accepit, et quæ aliunde perpetuo conflunt
innumerabiles; nec tamen ullo augmenti indicio
redundet, aut ultra arenas littoris et continentes
terras vel minimum excurrat. Quod et David pro-
pheta attigit, vel potius ostendit, cum auctorem
rerum omnium sic est allocutus : « Terminum
posuisti, quem non transgredientur, neque rever-
tentur operire terram * ». Tum ait :

Ad locum, quo torrentes eunt, illuc ipsi revertun-
tur ad eundem (47).

Et nunc aliud rursus miraculum repræsentat,
quod quidem plerosque **25** hominum latet: quippe
cæteris ignorantibus, si solum norunt, qui maxima
Oceani æquora navigando permeant, et qui sacra-
rum Litterarum meminere atque Amos prophetæ
dicentis : « Qui vocat aquam maris, et effundit
eam super faciem terræ totius ** (48) ; » quibus hoc
verbis frequentem aquarum e mari ad nubes redi-
tum designavit, ad quas Dei omnipotentis voluntate
ascendunt. Hanc porro aquarum marinarum con-
vocationem ipse etiam indicans sapiens Ecclesiastes
dixit : « Ad locum, quo torrentes eunt, illuc ipsi
revertuntur ad eundem. » Nam pergunt sane tor-
rentes amnesque omnes, et in mare conflunt :
tum vero e cælo, quo vim illam aquarum inexpli-
cabilem convocari dixi, extendant pluviis atque
imbribus, marique iterum, quas ab eo acceperunt,
aquas refundunt. Atque hoc ipsum sine controversia
est, quod sapiens Ecclesiastes enuntiat : « Ad lo-
cum, quo torrentes eunt, illuc ipsi revertuntur ad
eundem ; » quamquam in his verbis rem ille eam-
dem iterare quodammodo videtur. Oportebat enim
dicere : « Ad locum, unde torrentes derivantur,
eodem ipsi redeunt ut denuo fluant ; » nam dicti
sententiam hoc pacto manifestiorem deinceps atque
clariorem reddidisset. A mari siquidem aquam
nubes hauriunt, eademque, cum pluit, torren-
tibus eam ac fluviis reddunt : hi demum iterato
illam recursu ad mare deferunt. Sed hoc minus
aperte dixit Ecclesiastes, et poetarum more per
intellectionem alterum altero significare voluit, ut
ea in verbis sententia insit, quam inodo exposui-
mus : « Ad locum *nempe*, unde torrentes mutuan-
tur desumuntque per nubes aquam, atque exun-
dant, eo iidem revertuntur, ut iterum fluant. »
Sic enim accipi dictum ostendit, ut torrentes fluvii-
que, aqua a mari per nubes hausta, augeantur
atque redundant ; ac debitum feneranti rursus
retribuunt : non quod omnipotenti Domino ad
terram irrigandam aliæ sint opus aquæ ; sed quo
ineffabilem in hoc quoque potentiam demonstret

nymus; sunt enim huiusmodi : *De quo torrentes
eunt, illuc ipsi revertuntur, ut introeant.*

(48) Amos v, 8. Apud LXX deest πάσης, nec minus
apud Olympiodorum, qui eodem utitur testimo-
nio.

mortalibus suam, qui non solum suspensis a nubibus inclusum insidensque aquarum pondus in pluvias resolvit, utque terræ incolae beneficiis afficiat, naturali modo, qua gravitate ipsa fertur, in inferiora mundi demittit; sed ex imo etiam, contraria naturæ ratione convocare idem potest, 26 atque ad nubium altitudines attollere.

κατώ, καὶ ταύτη τοὺς τὴν γῆν κατοικοῦντας εὐεργετῇ· ἀλλὰ καὶ κάτωθεν μετακαλεῖσθαι καὶ προσαναβιδάσειν πρὸς τὰ ὕψη τῶν νεφελῶν ἐναντίως τῷ λόγῳ τῆς φύσεως.

Porro quia ineluctabile illud rerum a Deo conditarum obsequium, et irrequietum Conditoris et Domini sui causa famulatum accuratius pleniusque indicare sapienti Ecclesiastæ in animo erat, ob eam rem de his singulis disseruit: minime vero, ut quidam, qui ante nos fuerunt, interpretes opinati sunt, quæ de mari dixit, ad avarorum, et qui insatiabili animo sunt, reprehensionem referre voluit (49). Nam hoc sibi unum Ecclesiastes propositum habebat, ut ineffabilem Dei sapientiam et infinitam illam potentiam enuntiaret: per quam ipse et secundum quam ea, quæ non erant, ut essent, utque oculis usurparentur, effecit; inque naturalem redlegit ordinem, et ad superiorem quoque extulit: quem et custodiunt et servant illæsum plane atque immutabilem: itaque fit, ut qui hæc percipiunt, omnes admirentur atque obstupescant; iidemque Dei gloriam et animo et lingua prosequantur. Idcirco hæc protinus sapiens Ecclesiastes adjecit.

Τὴν οὖν ἀπαράτητον ὑποταγὴν, καὶ τὴν ἀπανστον θητεῖαν τῶν ποιημάτων τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἴδιον Δημιουργὸν καὶ Δεσπότην διεξοδικωτέρως σημεῖναι βουλόμενος ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής περὶ τῶν τοιούτων πάντων διεκλήφεν· ἀλλ' οὐχ, ὡς τινες ᾤθησαν τῶν προγενεστέρων ἐξηγητῶν, τοὺς πλεονέκτας καὶ τὴν γνῶμην ἀκόρεστον ἔχοντας ἐξελέγχων, τὸ περὶ τῆς θαλάσσης εἰρημένον ἐξείπε. Σκοπὸς γάρ ἐστι τῷ Ἐκκλησιαστῇ μόνην διαγγεῖλαι τὴν ἀφ' αὐτοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ τὴν ἀνεξιχνίαστον δύναμιν, δι' ἧς καὶ καθ' ἣν ἐξ οὐκ ὄντων ἕκαστον τῶν ὄντων καὶ φαινομένων παρήγαγε· καὶ τάξιν δὲ φυσικὴν, καὶ πολλῷ μᾶλλον ὑπερφυσίῃ, πᾶσιν ἐνέθηκεν· ἦν καὶ φυλάττουσι καὶ συντηροῦσιν ἀλώθητον καὶ παντελῶς ἀμετάβλητον· ὡς ἐκθαμβεῖσθαι καὶ καταπλήττεσθαι πάντας τοὺς συνιέντας, καὶ ταύτητοι πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν καὶ τὴν καρδίαν, καὶ τὴν γλῶσσαν ἀνακινεῖν. Ἀμέλει τοίνυν ἀμέσως ἐπήγαγεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

§ X.

VERS. 8. Omnes sermones laboriosi: non poterit vir loqui; et non satiabitur oculus videndo: et non implebitur auris ex auditu (50).

Quales hic sermones commemorat? liquet plane non alios, quam qui 27 versantur in describenda designandaque immensa bonitate et infinita potentia ejus, a quo tanta rerum visibilium pulchritudine, utilitate, concordia, ordine sapientissime omnia et validissime constituta sunt. Qualiacunque enim et quantacunque ad ea, quæ singulis in rebus contemplari ac deprehendere liceat, declaranda

Πάντες οἱ λόγοι ἔργοιοι· οὐ δύνησεται ἀνὴρ τοῦ λαλεῖν· καὶ οὐκ ἐμπλησθήσεται ὀφθαλμὸς τοῦ ὁρᾶν· καὶ οὐ πληρωθήσεται οὐς ἀπὸ ἀκρόσεως.

Ποίους λόγους φησὶν; Ἀλλ' εὐδὴλον, ὡς τοὺς ἐπιχειροῦντας καθυπογράφειν καὶ χαρακτηρεῖν τὴν ἀπειρον ἀγαθότητα, καὶ τὴν ἀνεξιχνίαστον δύναμιν τοῦ πάντα πανσόφως καὶ πανσθενῶς ὑποστήσαντος διὰ τῆς τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων καλλωνῆς, καὶ χρησιμότητος, καὶ συμφωνίας, καὶ τάξεως. Οἷα γὰρ ἀν τις καὶ ὅσα λαλήσει πρὸς διασάφησιν τῆς ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ὄντων θεωρίας καὶ καταλήψεως, ἥκιστα πρὸς

(49) Rursum perstringit Nyssenum, qui ad hunc Ecclesiastæ locum hæc adnotarat: Et dicitur κεχρηνὼς πρὸς τὴν πλεονεξίαν, καὶ καθάπερ τινὰ θάλασσαν τὴν ἀμετρίαν τῆς ἐπιθυμίας ἀπλώσας πρὸς τὰ πανταχόθεν εἰσρέοντα κέρδη ἀπληστῶς ἔχει· οὗτος πρὸς τὴν ὄντως θάλασσαν βλέπων θεραπευέσθω τὴν νόσον· ὧς γὰρ ἔκεῖν τὴν ἑαυτοῦ οὐ παρέργεται μέτρον ἐν ταῖς μυρίαις τῶν ὑδάτων ἐπιβρόσις, ἀλλ' ἐν τῷ ἴσῳ διαμένει πληρώματι, καθάπερ οὐδεμιὰς αὐτῇ ἐξ ὑδάτων γινομένης προσθήκης, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἰδιοῖς μέτροις ἐν τῇ ἀπολαύσει τῶν προσόντων διεκλήμενη, συμπλατύνει τῷ πλῆθει τῶν προσόδων τὴν ἀπολαυστικὴν λαϊμάργην οὐ δύναται, ἀλλὰ τὸ μὲν εἰσρέον παύεται, ἡ δὲ τῆς ἀπολαύσεως δύναμις ἐν τῷ ἴδιῳ ὄρει φυλάσσεται· εἰ οὖν ἡ ἀπόλαυσις πλεονάσαι οὐ δύναται παρὰ τὸ μέτρον τῆς φύσεως, εἰς τί τὰς τῶν προσόδων ἐπιβρότας ἐφελέμεθα, οὐδέποτε πρὸς εὐπορίαν ἄλλων ὑπὲρ τῶν ἐπεισιόντων ὑπαρχέμενοι; Il est: Si quis autem avaritia laborans pluribus divitiis inhiet, et veluti

quoddam mare immensam attendens cupiditatem, undique affluentibus lucris non potest satiari, is ad mare quod est hic, aspiciens, morbum curet. Quomodo enim illud in innumerabilibus aquarum influxionibus suum non transgreditur modum, sed aquæ plenum semper remanet, perinde atque si ex aquis nulla fiat accessio; ita etiam humana natura in iis, quæ adsunt, fruendis, suis modulis comprehensa, per proveniunt multitudinem non potest simul dilatare avidam præter naturæ modum fruendi cupiditatem, sed cessat quidem id, quod influit; vis autem fruendi servatur in proprio termino. Si ergo in fruendo non potest redundare copia præter naturæ modum, cur vestigalium attrahimus influxus, pro iis, quæ ingrediuntur, nunquam effusi ad benefaciendum aliis? (Ibid.).

(50) Apud LXX leges, Καὶ οὐ πλησθήσεται ὀφθαλμὸς... Olympiodorus vero habet: Οὐ δύνησεται ἀνὴρ τοούτους λαλεῖν.

τὴν κατάλληλον ἀνέκοιτο δόξαν· ἀλλ' ἡλιγγάσει καὶ A
κατολάσει· λέγων μὲν πολλάνκις, οὐκ ἐξισχύων δὲ
τὴν παντελὴ καὶ τελείαν διάγνωσιν καὶ κατάληψιν
ἐξεπεῖν· καὶ εἰς τὸ ἀκρότατον ἐβασσε τῆς σοφίας
καὶ τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀνδρικῆς ὑπολήψεως
πλήρης ἐστίν. Οὐκ ἐμπλησθίζεται μὲν γὰρ ὁ ὀφθαλ-
μὸς τοῦ ὁρᾶν τὰ κάλλη καὶ τὰς τερπνότητας τῶν
μεγάλων θαυμάτων τῶν κατ' οὐρανὸν βλεπομένων
καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν· οὐδὲ πληρωθήσεται
οὐς ἀπὸ ἀκροάσεως τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα διηγουμέ-
νων. Πάντες μὲν γὰρ οἱ φιλόκαλον ἔχοντες καὶ φιλο-
θεάμονα γνώμην, τὰς ἐρωτικὰς διαθέσεις καὶ δυνά-
μεις τοῦ ἐντὸς καὶ τοῦ ἐκτὸς ἀνθρώπου κεκινημένας
καὶ παρασκευασμένας ἐξοῦσι πρὸς ἀκρόασιν τῶν κη-
ρυττόντων τὴν ἀρόγητον μεγαλοσύνην τῆς θείας καὶ
παναλκοῦς δυνάμεως, καὶ σοφίας τῆς τότε τὸ πᾶν B
ὑποστησαμένης, καὶ διεξαγούσης, καὶ συντηρούσης·
καὶ τὸ παράπαν οὐ λήθονται κόρον ἐπαίνειν τῶν περὶ
τὰ τοιαῦτα λόγων. Ἀλλ' ὁ ἐξηγητὴς συντετάχθαι
τῇ παραδόξῳ συμφωνίᾳ καὶ τάξει τῶν ὑποκειμένων
πραγμάτων οὐχ οἷός τε ὦν, τοῦ λαλεῖν μᾶλλον αἰρε-
τώτερον ἡγήσατο τὸ σιγᾶν. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησια-
στής·

§ XI.

Τὶ τὸ γεγονός; αὐτὸ τὸ γεννησόμενον. Καὶ τί
τὸ ἀποποιούμενον; αὐτὸ τὸ ποιηθόμενον. Καὶ
οὐκ ἔστι πῦρ ἀρόφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον. Ὅς
λαλήσει καὶ ἐρεῖ· Ἰδοὺ τοῦτο καιρὸν ἐστίν;
ἤδη γέγονεν ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς γεγενημένοις C
ἀπὸ ἐμπροσθεν.

Προῖων ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς αὖξει καὶ πρὸς
ἐπιτακτικότεραν ὑπόληψιν, καὶ τὴν μεγαλοσύνην
προάγει τῆς ἀπείρου σοφίας καὶ θείας δυνάμεως,
καὶ τὴν τῶν κτισμάτων ὑποταγὴν καὶ θητείαν·
παρίστη γὰρ διὰ τῶν νῦν προκειμένων, ὡς οὐχ
μόνον τῶν γεγονότων καὶ φαινομένων ἔχαστον τὴν
δουλικὴν ὀνομασίαν καὶ σχέσιν καὶ θητείαν πρὸς τὸν
Ἰδὸν ποιητὴν ἐπιδείκνυσιν· ἀλλὰ καὶ τὰ μήπω γε-
γῶτα, γενησόμενα δὲ καὶ ποιηθόμενα τοῖς προὔπ-
αρχασιν ἐφέψεται καὶ συμπαρομαρτῆσει, καὶ τῷ
λόγῳ τῆς τάξεως, καὶ μέντοι καὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς
πρὸς τὸν Ἰδὸν Ποιητὴν καὶ Δεσπότην ὡς μηδὲν τῶν
γενησομένων καὶ ποιηθισμένων ἄλλοιον εὐρεθῆναι
καὶ ἕτερον πρὸς τὰ προγενεστέraw ὑπάρξαντα. Κατὰ D
δὲ τὴν ἀκολουθίαν τὴν ἐντεθειμένην τοῖς προτέροις
παρὰ τῆς ποιητικῆς τῶν ὧν καὶ προνοητικῆς ἐξ-
ουσίας καὶ δεσποτείας, οὕτω καὶ τὴν γένεσιν ἐξοῦσι
καὶ τὴν κίνησιν καὶ συντήρησιν μέχρι τῆς ὀρισθεί-
σης παντελοῦς ἀποπερατώσεως. Καὶ τὸ παράπαν οὐ-
δὲν εὐρεθίζεται ἑτέραν γένεσιν ἔχον, ἢ τὰξιν καὶ
κίνησιν· ὡς λαβεῖν τινα πρόφασιν λαλῆσαι καὶ εἰ-
πεῖν· Ἰδὲ τοῦτο καιρὸν ἐστίν. Εἴ τι γὰρ κατ' οὐρα-
νὸν θεωρεῖται τις παράδοξον καὶ ξένον ἐν ταῖς τῶν
μεγάλων φωστῆρων ἀνατολαῖς καὶ δυσμαῖς καὶ ταῖς
ἐκλείψεσιν, ἢ τῶν ἄλλων ἀστέρων τῶν ἀπλανῶν καὶ

A quis proferat; minime tamen opinione sua rerum
magnitudinem assequetur: quin vertigine attoni-
tus succumbet; nec sæpe dicendo absolutam ha-
rum perfectamque cognitionem comprehensionem-
que explicare unquam poterit: esto, ad summum
is sapientiæ intelligentiæque fastigium pervenerit,
et acerrimi ingenii vi polleat. Neque enim exsatu-
retur oculus, pulchritudines jucunditatesque dum
videt magnorum miraculorum, quæ cælo, quæque
terra et mari cernuntur: neque auris impleatur, de
hisce disserentes dum audit. Nam quicumque ho-
nesto sunt animo et spectandi cupido, ii utique
semper studio affectuque omni et mentis et corporis
ferantur comparatque sint ad eos audiendos, qui
ineffabilem divinæ invictæque potentiae atque sa-
pientiæ majestatem prædicant, cujus omnia numine
et condita sunt et reguntur ac conservantur: B
iidemque nunquam audiendi satietate sermones
tantis de rebus fastidiant. Cæterum interpres, cum
admirandæ illi rerum subditarum concordiae atque
ordini par esse non posset, silendum sibi potius,
quam loquendum existimavit. Jam addit Ecce-
siastes:

VERS. 9, 10. Quid est quod fuit? ipsum quod futu-
rum est. Et quid est quod factum est? ipsum quod
faciendum est. Et non est omne recens sub sole. Quis
loquetur ac dicet: Ecce hoc novum est; jam fuit
in sæculis, quæ fuerunt ante nos (51).

Progreditur sapiens Ecclesiastes majore gradu ad
ampliores quoque comprehensionem; simul infi-
nitæ sapientiæ potentiaeque divinæ majestatem, ac
rerum conditarum obsequium et famulatum pro-
ducit. Nam his, quæ modo proposuit, declarat,
non solum ea, quæ jam 28 sunt et visuntur, sin-
gula sive appellatorem et habitum et famula-
tum erga auctorem suum præ se ferre; sed illa
etiam, quæ nondum fuere, quæque futura et fa-
cienda sunt, iis, quæ jam exstiterunt, accessura
esse eandemque iutura viam, cum ratione ordinis,
tum vero Conditoris et Domini sui causa, cui parere
debent: itaque quidquid futurum et faciendum
est, nulla ex parte dissimile alterumve ab iis fore,
quæ ætate majorum exstiterunt. Atque etiam ad eum
tenorem, qui cæteris rebus, quæ jam præcesserunt,
ab universorum effectore et Domino providentissimo
præscriptus est, originem singula eandem et mo-
tum et statum tandem habebunt, dum definitis sibi
terminos attingant. Nihil nempe inveniri usquam
poterit, cui alia origo, alius ordo, alius sit motus;
nullaque se cuiquam occasio offret loquendi di-
cendique: Ecce hoc recens est. Nam si quid in cœlo
quis viderit inopinatum ac novum in magnorum
luminum aut in cæterarum stellarum, et quæ fixæ

(51) Apud LXX, est Ἰδὲ τοῦτο καιρὸν ἐστίν. Olympiodorus legit ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς γενομένοις ἀπὸ
ἐμπροσθεν ἡμῶν, ut est in exempli edit. Vatic.

et quæ errantes sunt, ortu, occasu, defectu; vel si quid ejusmodi in terra aut in mari deprehenderit tot inter animantium genera, tamque varias plantarum stirpes et pratorum amœnitates; multo id antea fuit, et nihil omnino diversum, sive ortum spectes, sive naturam, sive ordinem, sive motum; quippe res omnes, vel jam exsistant, vel futuræ sint, divinæ voluntati præscriptisque initio legibus necessario obsequuntur. Quapropter Oseas propheta Conditorum ipsum, qui sæculorum auctor est, idemque universorum constitutor, sic loquentem induxit: « Ego Dominus Deus tuus, firmans cælum, et terram condens (52); » quibus verbis divinam significat potentiam, quæ provide utrumque sovet atque tuetur, ostenditque, qui cælum ab initio firmavit fundavitque terram, per eum hunc etiam manere utrumque, et una ejus divina atque omnipotenti voluntate constare. Nihil igitur sub sole recens, nihil plane novum natum est: quandoquidem præsentia æque et futura eandem omnia originem et motum habent: itaque et cæli sine intermissione gloriam Dei enarrant, ac dies diei, noxque nocti effectricis providæque sapientiæ infinitam potestatem enuntiat, **29** nec vero minus terra et mare terminationibus illis suis et ordinibus et mortis vitæque vicissitudine et concitatore motu et summa quiete, tanquam vocibus quibusdam ineffabilibus Dominum suum celebrat: nihil ut posteritati nostræ relictum sit, quod novum ac recens videri debeat. Idcirco sapiens Ecclesiastes adjecit: « Jam fuit in sæculis, quæ fuerunt ante nos. » Quidquid enim faciendum sit, jam factum omnino repertum est, ait subinde:

Α τῶν πλανητῶν· ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὴν γῆν καὶ κατὰ τὴν θάλασσαν ἐν τοῖς ποικίλοις καὶ παντοδαπαῖς ζώοις τε καὶ φυτοῖς καὶ λειμῶσι· τοῦτο πολλῶν πρῶτον ὑπῆρξε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως καὶ τὴν γένεσιν ἐσχηκός, καὶ τὴν οὐσίωσιν, καὶ τὴν τάξιν καὶ κίνησιν, πάντων τῷ θεῷ βουλήματι καὶ ψηφίσματι τὸ καταρχὰς ἐκτελεῖντι πεπιθαρχούντων ἀπαραίτητως καὶ τῶν ὄντων ἡδὴ καὶ τῶν γενησομένων. Διὰ τοῦτο φησιν Ὁσέῃς ὁ προφήτης ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ κτίσαντος τοὺς αἰῶνας καὶ τὰ πάντα κατασκευάσαντος· « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, στερεῶν οὐρανὸν καὶ κτίζων γῆν· » τὴν συνεκτικὴν καὶ προνοητικὴν καὶ σωστικὴν ἐκατέρων θείαν δύναμιν ἐνεῦθεν παραινιττόμενος καὶ δεικνύς, ὡς στερεώσας τὸν οὐρανὸν, καὶ θεμελιώσας τὴν γῆν καταρχὰς, καὶ νῦν δίδωσι τοῖς ἀμφοτέροις μόνῳ τῷ θεῷ καὶ παντοδυνάμει βουλήματι τὴν διαμονὴν καὶ συντήρησιν. Οὐδὲν οὖν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἢ καὶ νῦν τὸ σύνολον πέφυκε· πάντα γὰρ τὰ ὄντα καὶ τὰ γενησόμενα τῇ αὐτῇ ἔχονται καὶ γενέσεως, καὶ τάξεως, καὶ κινήσεως· καὶ διηγούνται μὲν οἱ οὐρανοὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν ἀπαύστως, καὶ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ καὶ νύξ τῇ νυκτὶ διαγγέλλει τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ καὶ προνοητικῆς σοφίας τὴν ἀπειρον δύναμιν. Παρὰ πλησίον μέντοι καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα ταῖς ἰδίαις ὁροθεσίαις, καὶ τάξεσι, καὶ θνήξεσι, καὶ πάλιν ἀναδύσεσι, καὶ σφοδρότεραις κινήσεσι, καὶ παντελέσιν ἡραμίαις διεγνωσμένη κατ' οὐδὲν ἤττον ἀλαλήτοις φωναῖς ἀνυμνεῖ τὸν ἑὸν Δεσπότην· ὡς μὴδὲ ὑπολείπει τὰ τοῖς μεταγενεστέροις γενησομένοις καὶ νῦν τε καὶ πρόσφατον. Τοῦτου χάριν ἐπηγάγεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής· « Ἦδη γέγονεν ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς γεγεννημένοις ἀπὸ ἐμπροσθεν ἡμῶν. » Πᾶν γὰρ τὸ γενησόμενον ἡδὴ γεγονὸς εὐρηται πάντως. Εἰς τὴν φησιν·

§ XII.

VERS. 11. *Non est memoria primis, et quidem novissimis, cum facta fuerint, non erit ipsis memoria cum eis, qui futuri sunt in novissimo (53).*

Circularis temporis cursus in medio sui ipsius omnia complectens ac circumscribens, quasi rota quadam perpetuo acta motu, sic eos, qui modo utiles et clari, quique molesti atque inglorii sunt, manifestat, ut quæ primum contigerunt, oblivioni dei: vel quod humana mens præteritorum facta tanquam prava et mala, inter ea, quæ commemoratione digna sunt, recensere ac ponere nolit; sive quod ægre eorum, quæ transierunt, memoriam consociare cum præsentibus possit. Verum non ita memoria eorum intermoritur, qui virtutem omni studio amplexi sic ad summum justitiæ fastigium pervenere, ut idonea vitæ documenta et salutaria sanctæ institutionis exempla posteritati relinquerent. Soli enim laborum suorum uberem fructum ceperunt, bonam scilicet memoriam: quemadmodum scriptum est: « Memoria justi cum laudi-

Οὐκ ἔστι μνήμη τοῖς πρώτοις, καὶ γε τοῖς ἐσχάτοις γενομένοις οὐκ ἔσται αὐτοῖς μνήμη μετὰ τῶν γενησομένων εἰς τὴν ἐσχάτην.

Κυκλικὸς δρόμος τοῦ χρόνου μέσον ἑαυτοῦ πάντα διαλαμβάνων καὶ περιγράφων, οἷόν τις τροχὸς ἀπυστον ἔχων τὴν κίνησιν ἐν τῇ φανερώσει τῶν νῦν χρηστῶν καὶ ἐνδόξων, ἢ λυπηρῶν καὶ ἀδόξων τῇ λήθῃ τὰ πρῶτον παρέπεμψε· ἢ ὡς μηδαμῶς ἀξιώσεως τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐν τοῖς ἀξίοις μνήμης τιθέναι τῶν παρωχηκόντων τὴν πράξιν ὡς μοχθηρὰν καὶ φαύλην· ἢ ὡς οὐκ ἐφικνόμενός μετὰ τῶν ἐν εστώτων συμπαράκατέχειν καὶ τὴν μνήμην τῶν παρεληλυθόντων. Πλήν τῆς μνήμης τῶν τὴν ἀρετὴν ὀλίγκως ἀσκησάντων, καὶ πρὸς τὴν τῆς δικαιοσύνης ἀκρον ἀφικόμενων· καὶ προγράμματα πρακτικὰ καὶ παραδείγματα ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια τοῖς μεταγενεστέροις καταλιπόντων. Οὗτοι γὰρ μόνοι καὶ περισσεῖαν ἔχον ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτῶν, τὴν ἀγαθὴν δηλαδὴ μνήμην· καθὼς γέγραπται· « Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίου » καὶ πάλιν, « Εἰς μνημόσυνον

(52) Osee xiii, 4, quæ tamen desunt in ed. Compl.
(53) LXX habent... Οὐκ ἔσται αὐτῶν μνήμη. Ca-

terum et Hieronymus αὐτοῖς alicubi legisse videtur, ut Nobilius adnotavit. Olympiod. εἰς τὰ ἐσχάτα.

αἰώνιον ἔσται δίκαιος· οἱ καὶ ζῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα· κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι, καὶ ἐν καιρῷ ἔστιν ὁ μισθὸς αὐτῶν, » τὰς ὑπερουρανίους καὶ θείας ἀνταμείψεις μισθὸν ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἐν ἀνθρώποις ἐργαζομένων ὀνομασάσης τῆς θείας Γραφῆς. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ XIII.

Ἐγενόμην βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔδωκα τὴν καρδίαν μου τοῦ ἐκζητῆσαι καὶ τοῦ κατασκέψασθαι ἐν τῇ σοφίᾳ περὶ πάντων τῶν γινομένων ὑπὸ τὸν οὐρανόν.

Ἀπολαμβάνει καὶ πάλιν, καὶ προστίθῃσι τὰς ὀνομασίας, αἷς ἐχρόσατο καὶ καταρχάς, καὶ φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής· « Ἐγενόμην βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. » Πρὸς δὲ ἐρεῖ τις οὐκ ἀπεικόντως· Καὶ τίς σε κατέστησεν Ἐκκλησιαστήν; ὅτι μὲν γὰρ βασιλεὺς ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ γέγονας, τοῦτο τοῖς· πᾶσι καταφανές· κληρὸν γὰρ πατρῷον ἔσχες πρὶν ἐν Ἱερουσαλήμ βασιλεῖαν· οὐκ ἔτι δὲ καὶ πατρῷον κληρονομίαν ἐληφας· τὸ Ἐκκλησιαστής ὑπαρχειν. Πῶς οὖν ὀνόμασας· ἑαυτὸν Ἐκκλησιαστήν; Ἀλλ' ἀποκριθῆσεται ἁπτόν αὐτοῦ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, καὶ φήσῃσιν, ὡς ἡ θεία Σοφία, παρ' ἧς ἐκεκίνητο καθυπογράψαι καὶ διορίσασθαι τῶν φαύλων καὶ μοχθηρῶς πεπολιτευμένων ἀνθρώπων τὰς ματαιότητας καὶ πονηροπραξίας, καὶ μέντοι τὴν διακονίζουσιν ὑποταγὴν ἀπαραίτητον καὶ θητεῖαν ἐκάστου τῶν ὄντων καὶ φαινομένων· καὶ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν συναγείρειν πρὸς τὴν τῶν ἰδίων βημάτων ἀκρόασιν, καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τὴν ὀνομασίαν αὐτῷ παρέσχειν, ὡς ἀξίωμα καὶνὸν καὶ μετῴν τῆς βασιλείας. Βασιλεῖς μὲν γὰρ καὶ πρὸ αὐτοῦ πολλοὶ διεγνώσθησαν ἀνὰ πάντα τὰ ἔθνη, μεθ' ὧν καὶ τῷ Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. Ἐκκλησιαστής δὲ οὐδέ τις ἐγνωρίσθη τὸ σύνολον, οὐδὲ τῆς ὕψ' ἦλθον διδασκαλίας. Οὐκοῦν ἄρα διὰ τῆς καινότερας ἀξίας καὶ προσηγορίας ἀξιολογώτεραν καὶ πιστικωτέραν ᾗ ἤθη δράσαι ποῖς ἐντευξομένοις τὴν ἰδίαν εἰσηγήσιν.

Ἀλλ' ἀνακύπτει πάλιν ἐντεῦθεν ἕτερος ἀπορῶν λόγος, καὶ φάσκων· Καὶ εἰ καὶνὸν αὐτὸς ὄνομα τὸ Ἐκκλησιαστής ἐληφε, πῶς φησιν οὐδὲν πρόσφατον, οὐδὲν καὶνὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον; Ἐχει δὲ τοῦτο σύντομον αὐτόθεν τὴν λύσιν· οὐ γὰρ περὶ προαιρετικῶν σπουδασμάτων ἢ γνωμικῶν προτερημάτων τὸ « πρόσφατον » ἢ τὸ « καὶνὸν » ἔφασκε πρῶτον· ἀλλὰ περὶ τῶν φυσικῶν κινήσεων καὶ παρακολουθήσεων τῶν ἐν ταῖς οὐαῖς θεωρουμένων, ἐν οἷς οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἐπίτασιν ἢ προσθήκην, ἢ μείωσιν καὶ ἀφαίρεσιν. Τί οὖν φησιν; « Ἐδωκα τὴν καρδίαν μου τοῦ ἐκζητῆσαι καὶ τοῦ κατασκέψασθαι· » δηλονότι σχολάζει πρὸς τινα καιρὸν πρὸς θεωρίαν τῶν ὄντων· καὶ κα-

» Psal. cxi, 7.

(54) Prov. x, 7; sed apud LXX invenies, Μνήμη δικαίων μετ' ἐγκωμίων.

(55) Sap. v. 16. Verum LXX habent : Καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν, quemadmodum in Latinis est : Et apud Dominum est merces eorum, et ut in-

bus (54), » et rursum : « In memoria æterna erit justus »; » qui etiam in sæculum vivunt, ut traditum legimus : « Justi in sæculum vivunt, et in tempore est merces ipsorum (55); » divina quippe cœlestium præmia sacris in Litteris merces appellantur, metaphora ab operis sumpta, quæ apud homines excercerentur. Addit deinde Ecclesiastes :

30 VERS. 12. Fui rex in Israel super Jerusalem, et dedi cor meum ad inquirendum et considerandum in sapientia de omnibus, quæ fiunt sub cælo (56).

Resumit denuo etiam, sibi que apponit appellationes, quibus et initio usus est, atque Ecclesiastes : « Fui rex in Israel super Jerusalem. » Cui haud inepte quis dixerit : Equis te Ecclesiasten constituit ? nam te quidem regem Israel in Jerusalem fuisse, notum id omnibus ; paternum enim Jerusalem regnum tibi hæreditate obvenit : at non etiam paternum tibi jure datum est, ut Ecclesiastes diceret. Qui ergo tibi nomen Ecclesiastæ imposuisti ? verum ipsius loco oraculum veritatis extemplo responsum dabit, ac dixerit : Divinam Sapientiam, cujus ille impulsu facinorosorum hominum vanitates et improba facta describere ac definire aggressus est, nec minus perpetuum atque immutabile rerum omnium, quæ sunt quæque visuntur, obsequium ac simulatum ; atque item, quotquot universum ordinem terrarum incolunt, omnes ad sermonem ejus audiendum convocare : eam, inquam, sapientiam nomen huic dedisse Ecclesiastæ, novam veluti dignitatem, atque regno potiozem. Nam reges quidem vel ante ipsum multi per omnes nationes inclaruerunt, quos inter et qui rex Israel super Jerusalem. At neque Ecclesiastes quisquam omnino, neque orbis terrarum magister usquam auditus est. Quare ascita novæ dignitatis appellatione luculentam magis institutionem suam, magisque ad persuadendum idoneam fore existimavit.

Cæterum alia hinc rursum dubitandi exoritur causa, rogandique, cum novum Ecclesiastes ipso nomen duxerit, quonam pacto affirmavit, nihil esse recens, nihil sub sole novum ? at hoc brevem ex eodem loco solutionem habet. Neque enim illæ superius de voluntariis studiis aut de mentis progressibus recens et novum usurpavit ; sed ad naturales hæc retulit motus et successiones eorum, quæ exstant atque spectantur : in quibus nec incrementi quidquam aut decrementi, nec quod additum aut ablatum sit, invenire 31 liceat. Jam quid addit ? « Dedi cor meum ad inquirendum et considerandum ; » id est rerum contemplationi aliquandiu in-

fra habes lib. II, § 7.

(56) Sed apud LXX, initium ejus articuli est : Ἐγὼ Ἐκκλησιαστής ἐγενόμην βασιλεὺς ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ. Olymp. Βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ.

cumbere institui, quo nvenirem, quantum fieri potest, ac deprehenderem quinam sit rerum conditarum, quas intuemur, motus atque ordo, quæ item desidum ac voluptuarius hominum facinora atque probra. Enimvero et didici et enuntiavi de sole ac terra, deque fluminibus et torrentibus et mari, quæ quidem ex parte exponens ad res universas referebam, nihil nempe ex iis esse, quod non pareat subditumque sit Conditori ac Domino suo, et naturales, quos ille præscripsit, terminos, vel si naturæ adversentur, sancte non servet : cum homines contra insania amentiaque acti vel designatos sibi naturæ fines transgressi sint, atque iis, quæ divina liberalitate atque indulgentia acceperant, in vias vanitatis delapsi, exciderint. De quibus etiam illa a me dicta sunt, « Vanitas vanitatum et omnia vanitas. » Nunc vero, postquam sapientia duce omnia, quæ sub cælo sunt, consideravi, ea nimirum, quæ ab hominibus geruntur, quicunque in hoc terrarum, quantus sub sole est, orbe versantur, deprehendi jam et cognovi.

Α θὼς οἶόν τέ ἐστιν, ἐξευρεῖν καὶ καταλαβεῖν τὴν κίνησιν καὶ τάξιν τῶν ὄντων καὶ φαινομένων, καὶ μέντοι καὶ τὰς κακοπραγίας καὶ τὰς φαυλότητας τῶν ῥασιτώνη διαζῆν ἐθελόντων ἀνθρώπων. Καὶ μέντοι καὶ διέγνω καὶ διηγγεῖλαι περὶ ἡλίου καὶ γῆς καὶ ποταμῶν καὶ χειμάρρων καὶ τῆς θαλάσσης, ἅπερ ἐξείπον ἀπὸ μέρους περὶ πάντων καταστημάτων τῶν ὄντων ὡς ἕκαστον αὐτῶν πειθαρχεῖ καὶ καθυποτάσσεται τῷ ἰδίῳ Ποιητῇ καὶ Δεσπότῃ· καὶ τοὺς θετειμένους ὅρους παρ' αὐτοῦ φυσικοῦς ἀλωθῆτους διαφυλάττει, καὶ ἐκείνους ἐναντίοι τῆς φύσεως. Οἱ δὲ παραπλήγες καὶ παράφρονες ἀνθρώποι καὶ τοὺς δεδομένους αὐτοῖς φυσικοὺς παρεσπόνδῃσαν ὅρους, καὶ τῶν ἀνωθεν διὰ πολλὴν φιλοτιμίαν καὶ φιλανθρωπίαν χορηγηθέντων αὐτοῖς παρεξέκλιναν, καὶ πρὸς τὰς τῆς ματαιότητος ὁδοὺς κατωλίσθησαν· περὶ ὧν καὶ εἶπον, « Ματαιότης ματαιοτήτων καὶ πάντα ματαιότης. » Καὶ νῦν δὲ κατασχεψάμενος ἐν τῇ σοφίᾳ περὶ πάντων τῶν γενομένων ὑπὸ τὸν οὐρανὸν, δηλώνει τῶν πραττομένων περὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὕψ' ἡμῶν πολιτευομένων ἀνθρώπων, κατελίσφα καὶ διέγνω.

§ XIV.

Vers. 13. Quoniam distentionem malam dedit Deus filiis hominum ut distendantur in ea.

Studia hominum et supervacuus conatus, ac varias multiplicesque vigilias atque concursiones, quorum nihil, principandi dominandique cupiditate, aut paradæ sibi gloriæ, et pecuniæ male partæ atque opum cogendarum causa, defugiunt; simul adeo quidquid ob detestandas corporis voluptates, et vetita libidinum stuprorumque commercia aggrediuntur, hæc omnia « Distentionem malam » appellavit : quippe quæ mala revera sunt, nec ullo in numero bonorum haberi possunt. Adhuc autem, « Dedit Deus filiis hominum, » non quasi simpliciter distentio ejusmodi a Deo sit, sed quod ille, liberæ mentis arbitrii eorum ratione habita, quidquid mallet, agere quemque permisit : ne si, quod in potestate 32 nostra est, eripuisse, illud quoque dignum ejus bonitate consilium subverteret, quo juris sui hominem fingens ita ratione atque intelligentia præditum esse voluit, ut ei, quod pejus quodque melius, ad eligendum dijudicandumque proposito, si bonum præpoparet, bonam utique mercedem ferret; sin vero malum amplecteretur, malam, ut par est, sive pœnam haberet (57).

(57) Egregia illa sunt in hanc rem Basilii Magni dicta : ' Ἀλλὰ καὶ διὰ τί οὐκ ἐν τῇ κατασκευῇ τὸ ἀναμάρτητον ἐσχομεν. φησὶν, ὥστε μηδὲ βουλομένοις ἡμῖν ὑπάρχειν τὸ ἀμαρτάνειν; ὅτι καὶ σὺ τοὺς οἰκέτας, οὐχ ὅταν δεσμίους ἔχῃς, εὐνοὺς ὑπολαμβάνεις; ἀλλ' ὅταν ἐκουσίως ἴδῃς ἀποπληροῦντάς σοι τὰ καθήκοντα. Καὶ Θεῷ τοίνυν οὐ τὸ ἑναγκασμένον φίλον, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀρετῆς κατορθούμενον. Ἀρετὴ δὲ ἐκ προαιρέσεως, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης γίνεται. Προαίρεσις δὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἥρτηται· τὸ δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, τὸ αὐτεξούσιον. Ὁ τοίνυν μεμφόμενος τὸν ποιητὴν ὡς μὴ φυσικῶς κατασκευάσαντα ἡμᾶς ἀναμαρτήτους, οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὴν ἀλογον φύσιν τῆς λογικῆς προτιμᾶ· καὶ τὴν ἀκίνητον καὶ ἀνόρητον τῆς προαιρετικῆς καὶ ἐμπελάτου. Id est : At cur, inquit, quispiam, non ita

"Οτι περισπασμὸν πονηρὸν ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τοῦ περισπᾶσθαι ἐν αὐτῷ.

Τὰς ἐπὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ἀρχαῖς, καὶ δόξαις, καὶ καταδυναστεύσεσι, καὶ συναφορίσεσι τῶν ἀδίκων κτημάτων καὶ χρημάτων φιλοπονίας καὶ περιεργίας, καὶ ποικίλας καὶ πολυτρόπους ἀγρυπνίας καὶ περιπολήσεως· καὶ μέντοι κατὰ τὸ ἀνέλευστον τὰς ἐπὶ ταῖς σαρκικαῖς καὶ βδελυκαῖς ἡδοναῖς καὶ παρὰ νόμοις συνουσίαις καὶ μίξεσι, « περισπασμὸν » ὠνόμασε « πονηρὸν, » ὡς πονηρὰς τῷ ὄντι καὶ πάσης ἀπεσπέρημενας ἀγαθῆς ὑπολήψεως. Ὁ δὲ φησιν, « Ἐδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, » οὐ ὡς ἀπλῶς τοῦ Θεοῦ τὸν τοιοῦτον περισπασμὸν δεδοκότος, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς αὐτεξουσίας γνώμης καὶ προαιρέσεως, συγχωρήσαντος πράττειν αὐτοὺς, ὅπερ ἂν βουλευθεῖεν· ἵνα μήτε τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναρῶν, ἀνατρέψῃ καὶ τὴν ἀγαθοπρεπῆ ἡμῶν, καὶ τὴν διέπλησεν τὴν ἀνθρωπιν αὐτεξούσιον, καὶ δέδωκεν αὐτῷ ψυχὴν λογικὴν τε καὶ νοερὰν πρὸς τὸ ταῖς ἰδίαις ἐκλογαῖς καὶ διακρίσεσι τοῦ χεῖρονος καὶ τοῦ κρείττονος πράττοντα τὸ ἀγαθὸν, εὐρεῖν καὶ τὰς ἀμοιβὰς ἀγαθῶν· ὡς ἔμπανιν πράττοντα τὸ πονηρὸν, εὐρεῖν 3 κατὰ τὸ ἀνέλευστον πονηρὰς ἥτοι κολαστικὰς.

conditi comparatique sumus, ut peccare non possemus, atque adeo ne volentibus quidem relinquere fas esset? quia, inquam, in quoque servos non quando vincitos in custodia retines, benevolos tibi esse existimas; sed cum sponte officia erga te sua implere videri. Ergo et Deo gratum est non id, quod necessitate expressum sit, sed quod a virtute perfectum. Virtus vero a voluntate oritur, non a necessitate, voluntas autem ab illis pendet, quæ in nobis sita sunt. Quod vero in nobis situm est, idem liberum et nostræ est potestatis. Qui igitur de Conditoris queritur, quod non tales natura nos fecerit, ut peccare nequiremus, is omnino naturam ratione carentem ei, quæ rationis particeps sit, anteponit; et quod immobile est nec se incitare potest, ei, quod et valendi et agendi

Τὸ οὖν, « Ἐδωκεν ὁ Θεός, » ἀντὶ τοῦ, « συναχώ-
ρησεν, ἀρῆκε, » τέθεικεν ὁμολογουμένως ὁ σοφὸς
Ἐκκλησιαστής · καθὼς καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπό-
στολος ἔφησεν περὶ τῶν ἐξοκειλάντων εἰς πᾶσαν ἀθε-
μιτοπραγίαν καὶ πονηροπραγίαν · φησὶ γάρ · « Δι'
ὃ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις
τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀτιμάζεσθαι

vim habet. (Rom. 9, e divers. *Quod Deus non est auctor malorum.*)

Ceterum Gregorius quoque noster catholicam de hominis libertate sententiam multis in locis sic exposuit, nihil ut planius aut luculentius optare possis. Cujus ego verba, praesertim quod post damnatum Pelagium scripserit, semel omnia repraesentanda ob oculos censeo, in eorum solatium, qui veterem Ecclesiae doctrinam labefactari dolent, eamque quo licet studio ac summa fide teneant. Enimvero paulo inferius (§ 15) ad illa Ecclesiastae verba : *Et praesumptio spiritus*, sic disserit : « Quasi diceret : Haec omnia optio animi sunt arbitrio utentis, qui ad utrumque, bonum nempe et malum, inclinandi facultate manifesto praeditus est. » Et lib. II, § 13, prolata Moysis sententia : « Posuit Deus ante conspectum tuum vitam et mortem ; bonum et malum, » addit : « Nam unicuique hominum auctor nostri generis et naturalibus et scriptis legibus dedit, ut quae bona quaque meliora, et mala item quae essent quaque pejora, cognoscere posset. Ac quemadmodum unam quisque rationalem intelligentemque sortitus est animam, ita unam pariter affectionem haberet bonam honestique studiosam, seligeretque bona factu et potiora, unde vitam hauriret ; contrariorum vero optionem et delectum tanquam mortiferum respueret, atque a vita procul detesta retur. At homines, quanquam naturam nacti cum intrinsecus vi, potentia, affectibus, tum extrinsecus conformatione habituque unam atque eandem, magna ex ignorantia honestatis et ex pravitate consilii in naturam, quae una esset, divisionem induxerunt absurdam, ut variam diversamque mentis humanae voluntatem demonstrarent. »

Jam lib. IV, § 9, postquam mirandum non esse ait, multa ab hominibus contra jus et fas passim admitti, haec subnectit : « Liberum enim sui juris animal super terram solus homo est, qui se in utramque partem flectere potest : ut qualem vivere vitam voluerit, sive bonam nempe sive malam, tales a Deo remunerationes ac praemia sit relaturus. »

Idem vero lib. VI, § 13, praefatus, tempora et dies nullam cuiquam afferre vim posse : « At nequitiae, inquit, et improbitatis praviusque effector dies nullus omnino est : sed hominum voluntates ut haec quoque existerent, negligentia sua ac desidia effecerunt. » Et § 14, ostendens, quae proborum virorum doctrina esse debeat, « Simul et doceant, ait, et virtutem et vitium ab humano arbitrio pendere, ac propterea tam pacatam serenamque hominum vitam, quam turbulentam eorundem ac tumultuosam conditionem. » Rursum ut declaret, nihil homini obesse, ne vitae suae exitum habeat faustum atque beatum, § 17, sic loquitur : « Condidit Deus intelligentis ac ratiocinantis animae potestatem, deditque homini, quo deducere et emendare in bonum omnia posset, ea etiam, quae naturam afferre contrariam viderentur : ut incomprehensibiles divinae bonitatis atque sapientiae thesauros enuntiando, et gratias Deo in omnibus cum laude agendo, aliam homines causam invenirent nullam, cur quisque, bonam retinens mentem, ac quod bonum est praestans, melior fieret, quam suam propriam voluntatem, quae a Deo potestatem libertatemque accepit, ut se in quam vellet partem

33 Itaque illud « Dedit Deus » sapiens Ecclesiastes pro, « concessit, permisit, » sine controversia usurpavit ; quemadmodum magnus quoque apostolus Paulus de iis est locutus, qui in nefarium quodque opus improbumque facinus prolapsi sunt : ait enim : « Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contume-

inclinaret, hujus rei causa hominem conditor talem constituit, ut praeter voluntarii consilii ac propensionis terminum et rationem et destinationem nulla alia reperiretur causa, quae vel perseverantiae in melius, vel mutationis in pejus socia esset ac comes. » Qua vero ratione homo in peccatum labatur, lib. VII, § 11, sic explicat : « Quippe rationalis intelligentisque animae libertate in re mala abusus, potestatem suam exercet, voluntatis momentum inclinando, id est indulget, ut mentiat, et calumniatur et vexet et dilascet alienis, et proximum multis et variis modis pessime afficiat. »

Simillima haec, opinor, ac gemina iis, quae in Historia Maffeiana a Patrum scriptis decerpta legimus. Ne vero quisquam illud objicere possit, dum Gregorius noster hominis libertatem extollit, suspicionis ansam praebere, ne Pelagianae labis immunem eum habeamus, utque divini auxilii necessitatem vix agnoscere existimemus ; praecara illa sunt, quae hoc ipso in libro habet § 16, exposita enim illa Ecclesiastae sententia : « Perversum non poterit adornari, et imminutio non poterit numerari ; » haec subjicit : « Ita plane humana voluntas, simul atque subversa sit, et ad pejora devenierit, non jam suis ipsa viribus emendet sese melioremque faciat, nisi alter providentia ejus cura susceperit, gratiae suae ope et potentia medeatur, idemque ad virtutem atque ad absolutam perfectamque melioris vitae rationem et viam sanando revocet. Id vero ille omnino praestabit, qui eam fluxit, et ad suam ipsius expressit imaginem, cuncta ipse commutans in melius atque transformans : Dei scilicet Verbi, per divinam et bonitatem ejus dignam naturae nostrae assumptionem, omnium potente gratia. » Vide et lib. IV, § 1.

Nec vero divino auxilio egere minus hominem censet, ne delinquat : nam lib. VII, § 1, illa Ecclesiastae verba : *Quia homo non est justus in terra, qui faciet bonum, et non peccabit*, sic interpretatur : « Id eo spectat, ut auditores ad animi demissionem adducat, et ad coelestem sapientiam atque opem impensius inquirendam ; cum peccati labem nequaquam in hac vita effugere homo valeat, nisi subsidium illi auxiliumque divinitus praesto sit. » Et lib. VIII, § 9 : « Nos vero, inquit, operam demus, ut sobriam semper et vigilantem et attentam vitam agamus, imploremusque supernam gratiam et opem in agendo adiutricem, qua insidiatorum et furum latronumque laqueos et dolos omnes et furorem effugere possimus : et virtute praestantiores facti, spiritali quodam sanctioris ac perfectioris vitae nexu Deo plane jungamur. » Vide etiam lib. IX, § 16.

Denique ipsum etiam omnium recte factorum initium a Deo item esse, diserte profitetur. Nam ad illa Ecclesiastae verba : « Beata tu terra, cujus rex tuus filius liberi ; » lib. IX, § 15 adnotata reperies : « Quidni etiam intellectum modo filium liberi significet, id est sancti divinique Spiritus, qui intellectum effingit sapientem ac purum, idemque obsignat et parit sanctum et omnino ingenuum ac nobilem ? sui quippe juris Spiritus veritatis planeque liber, ubi vult spirat, atque ut voluerit, intellectum sui participem facit : qui virtute accepta sancti Spiritus, ordinat, regit, in officio continet principes suos, ceteras nempe rationalis animae facultates. »

illis afficiant corpora sua in semetipsis ²⁸. » Et rursus : « Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt ²⁹; » arbitrio quemque suo, quod liberi sint, facere passus, quæ non conveniant, addit deinde sapiens Ecclesiastes :

VERS. 14. Vidi universa opera, quæ facta sunt sub sole; et ecce omnia vanitas et præsumptio spiritus.

Non quæ in mundi fabrica ab eo sunt facta, qui omnia valde pulchra **34** construxit; nam cui hoc aut quomodo in mentem veniat, cum absurdum plane sit? Sed ea, quæ ab hominibus malis improbisque et gesta sunt et geruntur, quemadmodum paulo ante diximus. Id enim adjecta illa sententia confirmat dicentis : « Et præsumptio spiritus (58), » quasi diceret : Hæc omnia optio animi sunt arbitrio utentis, qui ad utrumque bonum nempe et malum, inclinandi facultate manifesto præditus est. Eum quippe nunc aperte spiritum appellavit. Humani porro animi præsumptioni non utique rerum natura subjecta est, ut de his ea verba prolata esse putare possis; sed ea sunt, quæ plerique hominum naturæ adversari facere solent. Nam quod in hominibus mala hæc distentio et pravorum operum vanitates minime secundum naturam sint, cum olim multi ostendere, qui Deo chari virtutum omnium splendore nituerunt; tum vero ii nunc etiam declarant, qui nobiscum ita versantur ac vivunt, ut eorum semper vestigiis insistant. Jam subdit :

VERS. 15. Perversum non poterit adornari, et imminutio non poterit numerari (59).

Naturalia nobis exempla in mentem revocat, quibus illud demonstrare vult, liberam hominis voluntatem, quæ semel a veritatis justitiæque semita aberraverit atque deflexerit, corrigi jam atque ad meliorem frugem redire non posse. Nam quemadmodum, inquit, quæ arbor, aut res alia huiusmodi, distorta atque **35** in dexteram deflexa sit partem, ipsa per se vique sua attollere se, eamque inducere nequit formam, quam recta cum aliis parrem habebat; neque item imminutio numerari unquam potest, ut qui numerus decem erat, uno imminutus, et novem factus, decem dici queat; nisi nempe et peritissimus quispiam plantarum cultor arborem medendo reducat, atque

²⁸ Rom. 1, 24. ²⁹ ibid. 28.

(58) « Septuaginta interpretes, » inquit Hieronymus, « non Hebræum sermonem expressere, sed Syrum, dicentes προαίρεσιν. » Nimirum Hebraice scriptum est תפוצה, quod Aquila et Theodotio νομήν, Symmachus reddidit βόσκησιν. quare et a veteri scholiaste, ut auctor est Nobilius, explicatur νομήν ἀνέμου, sive pastio venti. Neutra tamen interpretatio admodum Hieronymo probatur. Addit enim : « Dicebat mihi Hebræus, quo Scripturas sanctas

Α τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς. » καὶ πάλιν. « Καὶ καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. » Τῇ σφῶν προαιρέσει, διὰ τὴν αὐτεξούσιον εἶναι, συγχωρήσας τὰ μὴ καθήκοντα δρᾶν. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστής :

§ XV.

Εἶδον σύμπαντα τὰ ποιήματα τὰ πεποιημένα ὑπὸ τὸν ἥλιον· καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος.

Οὐχὶ τὰ γεγονότα κατὰ τὴν κτίσιν ὑπὸ τοῦ κατασκευάσαντος τὰ πάντα καλὰ λίαν· μηδαμῶς οἴησιν τοῦτο τις, κἄν ὅπως οὖν. ἄποπον γάρ· ἀλλὰ τὰ παρὰ τῶν φαύλων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων πεποιημένα καὶ δρώμενα, καθὼς ἔφημεν προσεχῶς. Τοῦτο γὰρ ἐμπεδοῖ διὰ τῆς ἀποδόσεως τοῦ βήτου, φήσας, « καὶ προαίρεσις πνεύματος, » ἀντὶ τοῦ ταῦτα πάντα βούλησις εἶσι τῆς ψυχῆς, τῆς ἐν τῇ αὐτεξουσίᾳ τὴν ἐφ' ἑκάτερα ῥοπὴν, ἐπὶ τε τὸ ἀγαθόν, ἐπὶ τε τὸ πονηρόν, ἀριδῆλως ἐχούσης. Ταύτην γὰρ πνεῦμα νῦν ὠνόμασε προφανῶς. Οὐ τοίνυν ἡ προαίρεσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὴν τῶν ὄντων φύσιν ὑπέστησεν· ἵνα τις περὶ αὐτῶν οἰηθῇ τὰ εἰρημένα λελέχθαι· περὶ δὲ ὧν ὁ πολὺς ἀνθρωπος παρὰ φύσιν κεκινημένος ἐβωθε πράττειν. Ὅτι γὰρ οὐ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ πονηρὸς περισπασμὸς καὶ τῶν φαύλων ἔργων αἱ ματαιότητες τοῖς ἀνθρώποις, ἔδειξαν καὶ πάλαι ποτὶ πολλοὶ τῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ καὶ διαλαμψάντων ταῖς αἰγλαῖς τῶν ἀρετῶν ἀπασῶν· καὶ νῦν δὲ οἱ κατὰ μίμησιν ἐκείνων πολιτεύεσθαι καὶ βιοῦν ἱσχυοῦντες. Εἰτά φησιν·

§ XVI.

Διεστραμμένον οὐ δυνήσεται τοῦ ἐπικοσμηθῆναι· καὶ ὑστέρημα οὐ δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι.

Φυσικῶν παραδειγμάτων ἡμῖν εἰσάγει τὴν ἔννοιαν, δι' ὧν ἀποδείξει βούλεται τὴν ἀνθρωπίνην προαίρεσιν ἀπαξ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης παρεκτραπεῖσαν καὶ παρεκκλίναν, ἀμχανεῖν πρὸς τὴν διόρθωσιν καὶ βελτίωσιν. Ὡς πᾶν γάρ, φησί, τὸ διεστραμμένον καὶ παρεκκλῖναν ἐπὶ θάτερον μέρος φυτὸν, ἢ τῶν παραπλησίων οὐ δυνήσεται παρ' ἑαυτοῦ καὶ οἰκοθεῖν τὴν ἐπανόρθωσιν εὐρεῖν καὶ τὴν κοσμιότητα τὴν ἐπ' εὐθείας τοῖς ἄλλοις θεωρουμένην· οὔτε μὴ ὑστέρημα δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι· τοῦ γὰρ ἀριθμοῦ τῶν δέκα λείποντος ἐνὸς αὐτῶν, καὶ ἑαυτὸν τὸν ἔννατον ἀριθμὸν οὐχ οἶόν τέ ἐστι καλεῖν δέκατον· εἰ μὴ τις ἐπιστημονικώτατος φυτοκόμος· καὶ τὸ φυτὸν ἀνθελκύσει, καὶ πρὸς τὴν ἰθυεντὴν στάσιν καὶ θέαν

instituente perlegi, quod suprascriptum πῶς verbum magis in hoc loco afflictionem et malitiam, quam passionem et voluntatem significaret; non a malo quod est contrarium bono, sed ab eo, quod in Evangelio scribitur : Sufficit diei malitia sua, quam Græci significantius κακοτυχίαν vocant. » (In Com. in Eccl. c. 1.)

(59) Olymp. οὐ δυνήσεται τοῦ κοσμηθῆναι. Nyssen. omittit τοῦ.

ἀποκαταστήσει διὰ τῆς ἐμπειρίας· καὶ μέντοι τοῖς ἑνὲς νομίμασιν ἄλλος τις ἑτέρου ποιήτοιο προσθήκη νομίματος· οὕτως οὐδὲ τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέσεως ἀπαξ παρεκτραπείσης καὶ πρὸς τὰ χεῖρα διαστραφείσης δυνατόν αὐτὴν παρ' ἑαυτῇ καὶ οὐκ ἄλλῳ ἀναλαβεῖν τὴν διόρθωσιν καὶ βελτίωσιν, εἰ μὴ τις ἄλλος προμηθεύμενος αὐτῇ καὶ κηδόμενος διὰ τῆς ἰδίας χάριτος καὶ δυνάμεως λάσσοιτο, καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀνθελκύσῃ καὶ τὴν παντελεῖ καὶ τελείαν διόρθωσιν καὶ βελτίωσιν. Τοῦτο δὲ δράσει πάντως ὁ διαπλάσας αὐτὴν καὶ ποιήσας κατ' εἰκόνα ἰδίαν, καὶ μεταποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων πρὸς τὸ βέλτιον· ἀπειροδύναμος τοῦ Θεοῦ Λόγου χάρις διὰ τῆς ἀγαθοπροποῦς αὐτοῦ καὶ θείας ἐνσωματώσεως.

Καὶ μηδεὶς παρέλκων ἡμᾶς καὶ περιττόν τι λέγειν οἰσθω, ὅτε δὴ τὸ μὴ λελεγμένον τῷ Ἐκκλησιαστῇ κατὰ προσθήκην τῷ λόγῳ συμπαραεισκρίναντας. Πολλὰ γὰρ ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ τῷ λόγῳ τῆς ἐλλείψεως εὐρίηται κατὰ τὴν ποιητικὸν τρόπον, ἃ προσυπακούωμενα δέχονται τὴν ἀναπλήρωσιν παρὰ τῶν εὐγνωμόνων ἐξηγητῶν· καὶ μάλιστα τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως τὴν ἡμετέραν ἐκδοχὴν ἐμπεδούσης. Εἰτά γρησὶν Ὁ Ἐκκλησιαστής·

rectum in statum aspectumque arte restituat et novem quoque nummis alius quis alterum superaddat nummum (60); ita plane humana voluntas simul atque subversa sit, et ad pejora devenierit, non jam suis ipsa viribus emendet sese, melioremque faciat, nisi alter providentia ejus curaque suscepta, gratiæ suæ ope et potentia medeatur, idemque ad virtutem atque ad absolutam perfectamque melioris vitæ rationem et viam sanando revocet. Id vero ille omnino præstabit, qui eam finxit, et ad suam ipsius expressit imaginem, cuncta ipse commutans in melius atque transformans: Dei scilicet Verbi per divinam et bonitatem ejus dignam naturæ nostræ assumptionem omnium potente gratia.

Neque hic quispiam superfluum aliquid et redundans a nobis induci existimet, quasi nos, quod ab Ecclesiaste dictum non est, sermoni ejus addendo adjudicemus. Multa enim divinis in Litteris, poetico quodam more, per præteritionem omissa invenimus, quæ æquitate interpretum, si subintellecta sint, sententiam apprime complent: ac tum maxime, cum explicatio nostra ipso rerum exercitu comprobatur. Jam addit Ecclesiastes:

§ XVII.

Ἐλάλησα ἐγὼ ἐν τῇ καρδίᾳ μου τῷ λέγειν· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμεγαλύνθη, καὶ προσέθηκα σοφίαν ἐπὶ πᾶσιν, οἱ ἐγένοντο ἔμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλὴμ· καὶ καρδίᾳ μου εἶδε πολλὰ σοφίαν καὶ γνῶσιν· καὶ ἔδωκα καρδίαν μου τοῦ γινῶναι σοφίαν καὶ γνῶσιν, παραβολὰς καὶ ἐπιστήμην· ἐγνων δὲ καὶ γὰρ τοῦτο ὅστις προαίρεσις πνεύματος.

Τὸ ἐνδιαθέτω λόγῳ ποιήσασθαι τὴν διάλεξιν αἰνέται καθ' ἑαυτὸν, ἥκιστα προφορικῷ λόγῳ χρησάμενος, ἀλλ' ἐν τοῖς διαβουλοῖς ἐλάλησεν, ὡς Ἰδοὺ μεγαλύνθη ἔχω βασιλικὴν ὑπὲρ τοὺς ἔμπροσθέν μου, δηλώνει τοὺς προβεβασκευκτάς ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ σοφίας καὶ γνῶσεως ἐπίστασιν. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτὸ πῶτο κατέστρευσεν τὴν καρδίαν μου τὸ πρὸς τὸ ἀκρίτατον ἀφικέσθαι σοφίας καὶ γνῶσεως, καὶ τῇ περιέψει τῆς ἑμαυτοῦ διανοίας παραβολὰς καὶ πᾶ-

VERS. 17, 18. Locutus sum ego in corde meo dicens: Ecce ego magnificatus sum, et adjecti sapientiam super omnes, qui fuerunt ante me in Jerusalem: et cor meum vidit multa, sapientiam et scientiam: et dedi cor meum, ut noscerem sapientiam et scientiam, parabolas et scientiam; cognovi, et hoc esse præsumptionem spiritus (61).

Interno hæc sermone apud se disserere significat, cum oratione ad neminem conversa, cum animo ipse suo in hunc veluti modum consultet: Ecce majestatem habeo regiam, quanta in majoribus non fuit, qui nempe ante me Jerosolymis regnauerunt: sapientiæ item et scientiæ plurimum; nam huc animo contendit, ut ad summum sapientiæ scientiæque fastigium evectus, parabolas assequeretur, et omnia scitu digna intellectu et cognitione compre-

(60) Delibata hæc e Nysseno, qui rem eandem elegantius expressit atque amplificavit. Sic enim ille disserit: Τὸ οὖν ὑστέρημα, φησὶν, οὐ δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι. Τί τοῦτο σημαίνει διὰ τοῦ λόγου; εἴη ἢ ποτε καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς τῷ παντὶ ἐναριθμοῦν. Συντελοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ἱεράν τῶν λογικῶν προβάτων ἑκατοντάδα. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεδουλοῦν τῆς ὁρείου διαγωγῆς τὸ ἐν πρόβατον, ἡ ἡμετέρα φύσις, διὰ κακίας πρὸς τὸν ἀλμύντα τοῦτον καὶ συνηρὸν τόπον κατασπασθεῖσα, οὐκέτι ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ἐπὶ τοῦ ποιμανίου τῶν ἀπλανῶν μνημονεύεται, ἀλλ' ἐνεύχοντα καὶ ἐνὲα χατονομῶνται. Τὸ γὰρ μάταιον ἔξω τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑφεστώτων γίνονται· ὁ δὲ ὑστέρημα οὐ δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι. Ἥλθεν οὖν ζητῆσαι καὶ σώσαι τὰ ἀπολλυδῶς, καὶ ἐπὶ τῶν ὁρῶν ἀναλαβὴν ἀποκαταστήσαι τοῖς οὕσι τὸ τῇ μεταστροφῇ τῶν ἀνυπάρκτων ἐναπολλυμένον, ἵνα πάντες ἀρτίως γένωνται ὁ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ ἀριθμὸς, ἀπρωθέντος τοῦ ἀπολλυδῶς τοῖς μὴ ἀπολλυμένοις. Hæc: Defectus igitur, inquit, non poterit numerari. Requid dicto hujusmodi significatur? fuisse scilicet imperius, quo nos quoque omnino ad numerum perhibeamus: nam et nos in sacro illo numero conte-

nario rationalium ovium censebamur. Postquam autem a montanis pascuis aberravit ovis una, nempe nostra natura, vitio suo ad hunc aridum et incultum locum abstracta, non amplius commemoratur idem numerus in grege earum, quæ non aberrarunt, sed nominantur nonaginta et novem. Vanum enim est, quod extra numerum subsistentium sit: quia defectus non poterit numerari. Venit ergo ad querendum et servandum quod perierat, et cum in humeros sustulisset, ad restituendum iis, quæ sunt, id quod peribat in vanitate eorum, quæ non sunt, ut rursus fieret integer divinorum operum numerus, conservatio eo, quod perierat iis, quæ non pereunt. (Hom. 2 in Eccl.)

(61) Apud LXX, alio hæc verborum ordine scripto legimus, quæ ita se habent: Ἐλάλησα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου... καὶ ἔδωκα καρδίαν μου τοῦ γινῶναι σοφίαν καὶ γνῶσιν. Καὶ καρδίᾳ μου εἶδε πολλὰ, σοφίαν καὶ γνῶσιν, παραβολὰς καὶ ἐπιστήμην. Ἐγνων ἐγὼ, ὅτι καὶ γὰρ τοῦτο ἔστι προαίρεσις πνεύματος. Olymp. non habet, καὶ ἔδωκα καρδίαν μου τοῦ γινῶναι σοφίαν καὶ γνῶσιν. Idem legit, καὶ καρδίᾳ μου εἶδε πολλὴν σοφίαν, etc.

henderem. Hisce omnibus postquam potitus sum, ultimosque humanæ felicitatis attingi fines; tum vero humanam magis vitam commiseratus sum, quæ nullam omnino utilitatem ex his omnibus referre possit. Qua denum de causa? Propterea, inquit, quod hoc etiam est præsumptio spiritus; tanquam si diceret: Animi quidem volentis negotium hæc sunt omnia; nam animum hic quoque spiritus appellatione designavit: at nihil profecto ad commodum salutemque animi iis prosunt, qui minus de virtutis adeptione laborantes, omne in eo studium ponunt, ut populo placeant, inanique gloria e'ati et fastum amant et plausus hominum aucupantur. Atque illud etiam accedit incommodi, ut qui ob animum ab intelligibilibus bonorum cognitione alienum nullam inde utilitatem capiunt, iidem in his occupati defatigationem præterea et laborum molestias atque inutiles quoque vigilias vanasque curas subire debeant. Hoc namque iis confirmat, quæ protinus subuectit.

σαν ἐπιστήμην συσχεῖν. Τούτων ἀπάντων ἐπεὶ πληρὴς γέγονα, καὶ πρὸς τὴν ἀκροτάτην ἐν ἀνθρώποις ἦλθον εὐετηρίαν· τότε μᾶλλον ἐταλάνισα τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, ὥς μὴδὲν ἀπόνασθαι τούτων πάντων δυναμένην τὸ σύνολον. Τί δὴ ποτε; Διότι, φησὶ, καί γε τοῦτό ἐστι προαίρεσις πνεύματος. Ἀντὶ τοῦ, ψυχικῆς μὲν βουλῆσεως ἔργον ταῦτα πάντα πεφύκασι. Πνεῦμα γὰρ κάνταυθα τὴν ψυχὴν προστηγόρευεν. Οὐ μέντοι δὲ πρὸς τὴν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῆς ψυχῆς συντελοῦσι τοῖς μὴ περὶ πολλοῦ τὴν κτήσιν τῆς ἀρετῆς τιθεμένοις, ἀλλὰ πρὸς μόνην ἀνθρωπαρέσκειαν καὶ τὴν φουσίωσιν τῆς κενῆς ὁδῆς, καὶ πρὸς τὸν τύφον καὶ τὸν ἀνθρώπινον ἀποδύεσθαι ἐπαινον. Πρὸς δὲ τῷ μὴδὲν ἀπόνασθαι τῶν τοιοῦτων τοὺς μηδαμῶς ἔχοντας νοῦν πρὸς τὴν τῶν νοητῶν ἀγαθῶν ἀνατεινόμενον ἔρεσιν, καὶ περιπόνησιν, καὶ κόπον, καὶ πόνον τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα σχολάζουσιν πεφύκασι προξενεῖν, καὶ περιττὰς ἀγρυπνίας καὶ ματαίαις φροντίδαις. Τοῦτο γὰρ παρεμπεδοῖ διὰ τῶν ἀμέσως ἐπαγομένων·

§ XVIII.

37 VERS. 18. *Quia in multitudine sapientiæ multitudo cognitionis, et qui apponit scientiam apponit dolorem* (62).

Quibus manifesto declarat, quantum quis sapientiæ modum supergressus, animum suum uberiore doctrina compleverit, tantum huic ægritudinis accessurum et anxietatis, atque curarum, ut sublimiorem sapientiam maioremque rerum cognitionem assequatur. Nam animadvertite, quæso, qua hæc ratione Ecclesiastes exponat. Quo, inquit, pacto multitudinem sapientiæ multitudo cognitionis consequitur, eodem scientiæ additamentum additio dolorum pone comitatur. Quare externam illam et superfluum multarum disciplinarum scientiam sectati, postquam eam, quæ annexa est, humanam sibi sapientiam et summam rerum cognitionem vigiliis et laboribus pepererunt, non modo diuturno ii studio necessarium nihil et utile, vitæque æternæ viam muniens auferre solent, sed dolorum etiam magnam sibi rursus factam accessionem esse sentiunt. Quando illud melius, si nos, his omnibus valere iussis, in Conditoris nostri et Dei et Domini laudibus, in precibus, in obsecrationibus occupati vigilias agamus! Si hæc colere, his operam dare incipiamus: atque per hæc animum ac mentem ad incomprehensibilem illam divinæ majestatis altitudinem attollentes, in ejus, qui gloriæ Sol est, pulchritudine oculos defigamus: ea ut luce perfusi ac ditati et quod intra in homine et quod extra est, illustrare possimus, cœlestiaque, quantum fieri potest, meditantibus contemplantibusque arcana frui gloria, et ineffabili plane divinoque gaudio compleri liceat. Minime jam erit metuendum, ne opera vanis in rebus posita, nos

"Οτι ἐν πληθείᾳ σοφίας πληθὺς γνώσεως, καὶ ὁ προστιθεὶς γνώσιν προστίθισιν ἀλγῆμα.

Δεικνὺς ἐμφανῶς, ὡς καθ' ὅσον ἂν τις ὑπερβαθῇ τῆς σοφίας τοῖς μέτροις, καὶ τῷ πληθὲι τῆς γνώσεως, ἐνθαφίλεσμένην ἔξει τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν, κατὰ τοσοῦτον τοῖς ἀλγῆμασιν αὐτὴν περιβάλλει τῶν φροντῖδων καὶ μερίμων τῆς ὑψηλοτέρας καὶ μεζονος σοφίας καὶ γνώσεως. "Ορα γὰρ τὴν συλλογιστικὴν ἀπόδοσιν τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ. Πῶς, φησὶ, τῷ πληθὲι τῆς σοφίας ἀκολουθεῖ τὸ πληθὺς τῆς γνώσεως, καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς γνώσεως ἡ προσθήκη τῶν ἀλγῆμάτων συμπαρομαρτεῖ κατὰ τὸ ἀκόλουθον· ὥστε πρὸς τὸ μὴδὲν ἀναγκαῖον καὶ λυσιτελεῖς καὶ πρὸς τὸν αἰωνίου ζωῆς ἐκ τῆς ἀναλήψεως τῶν θύραθεν πολλῶν καὶ περιττῶν μαθημάτων, καὶ τῆς ἐν ἀγρυπνίαις καὶ κόποις προσγινομένης ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ γνώσεως ἀκροτάτης ἀκολουθεῖν τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα λίαν ἐσπουδακόσιν, ἐμπαλιν καὶ ἡ ἐπιταγὴ συμβαίνει τῶν ἀλγῆμάτων· δέον, τοῦτοις πᾶσι χαίρειν ἐλπόντας, διαγρυπνεῖν ἐν ὕμνωδιας καὶ προσευχαῖς καὶ δεήσεσι ταῖς πρὸς τὸν ἴδιον Ποιητὴν καὶ Θεὸν καὶ Δεσπότην· καὶ τοῦτοις ἐγκαρτερεῖν, τοῖς τοῖς σχολάζειν, διὰ τῶν τοιούτων ἀνυψοῦν τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸ ἀκατάληπτον ὕψος τῆς θεῆς μεγαλωσύνης, καὶ τῷ κάλλει τοῦ Ἥλιου τῆς ὁδοῦ προστατεῖν, καὶ ταῖς ἐκείθεν μεθέξει καὶ μετουσίαις καταλαμπρύνεσθαι καὶ τὸν ἐντὸς καὶ τὸν ἐκτὸς ἀνθρώπον, καὶ τῆς ἀβρόχτου δόξης κατατρυφῆν ἐν ταῖς κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς αὐτὴν θεωρίαις καὶ φαντασίαις, καὶ πληροῦσθαι τῆς ὄντως ἀεχλαλήτου καὶ θείας ἀγαλλιάσεως· ἵνα μὴ τῷ Ἐκκλησιαστῇ παραπλησίως τοῖς ἀσυμφοροῖς σχολάζοντες, εἰς κατάρνησιν ἔλθωμεν μικρὸν ὑπερὸν τῆς ἀνονήτου σχολῆς.

(62) Sed LXX habent προσθήσει ἀλγῆμα.

δ πεπονθέναι φάσκει καὶ διὰ τῶν ἐπομένων αὐτός· Ἀ
ἐπάγει γὰρ καὶ φησιν·

etiam, quemadmodum Ecclesiastes, non multo post
tempore inutile otium damnare debeamus : quod
sibi ille contigisse, iis etiam, quæ sequuntur, af-
firmat. Addit enim atque ait :

§ XIX.

Ἐποτρὲν ἐν τῇ καρδίᾳ μου· Δεῦρο δὴ, πειράσω
σε ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ ἰδὲ ἐν ἀγαθῷ· καὶ ἰδοὺ καὶ
γὰρ τοῦτο ματαιότης.

Πᾶσαν γὰρ τις ἐν ἑαυτῷ συναθροίσας καὶ περιλα-
βώνευφροσύνης ὑπόθεσιν, καὶ διημερεύσας ἐν τοῖς
νομιζομένοις ἀγαθοῖς ἀνθρωπίνους, ἡγοῦν ἐν βρώμασι
καὶ πόμασι τοῖς κεκαρυκευμένοις καὶ θαλακτικοῖς, καὶ
κλίναις λελαμπρυσμέναις καὶ περιηριθισμέναις, καὶ
ταῖς κιναιδοῖς καὶ βδελυκταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς,
καὶ περιδόξοις καταστολαῖς· ὅταν εἰς τὸ πέρας ἔλθῃ
τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τῆς ἡμέρας, τηλικαῦτα
πάντα τὸν κατάλογον τῆς ποικίλης καὶ παντοδαποῦς
εὐφροσύνης ἔχεινης· εὐρέσθαι φροῦδον γενόμενον· ὥς
μὴδὲν ὑπολειφθῆναι τὸ σύνολον ἰνδαλμα καὶ λείψανον

38 CAP. II. VERS. 1. *Dixi ego in corde meo: Veni,
nunc tentabo te in lætitia, et vide in bono. Et ecce
etiam hoc vanitas* (63).

Nam si quis lætitiæ occasionem unde arripiat
ac complectatur, inque **39** iis, quæ huma-
na putantur bona, diem terat, exquisita quæque et
suavia edendo ac potando, lectis purpura fulgen-
tibus accubans, obscenis idem ac detestantis cor-
poris voluptatibus deditus, et splendido cultu luxu-
rians : jam is exacto diei spatio cum ad finem
pervenerit, totum illum tam varix multiplicisque
lætitix elenchum sic evanuisse inveniet, nulla ut
species omnino aut vestigium voluptatis relictum
sit. Quin etiam homines hujusmodi morborum

(63) Olymp. καὶ ἐν ἀγαθοῖς· καὶ ἰδοὺ, etc. Cum
Gregorius noster commentarium suum, contra at-
que capitum Ecclesiastæ numerus poscere videba-
tur, in libros decem tribuerit atque adeo, ut hic
vides, et infra videre item potes, divisionem capi-
tum communem in librorum suorum distributione
secutus non sit : quærendum putavi, num liber ille
apud aliquos aliquando eodem modo decem tantum
habuerit partes. Verum non modo Latina exempl'a,
quotquot in lucem emissa sunt, a vulgatis nihil
differe vidi; sed in Græcis etiam omnibus, nec mi-
nus in iis, quæ Orientalium linguis scripta accepi-
mus, Ecclesiastem passim duodecim pariter capi-
tibus constare animadverti. Quod tamen subit,
partitiones istas vetustissimæ ætatis inventum non
esse : quique primi de perpetua oratione dividenda
cogitarunt, eos versuum sive articulorum numeris
perlium contentos fuisse. Nam hoc satis declarat
vetus illa sacrorum librorum Στοιχειμετρία in Pu-
teana bibliotheca, itemque apud monachos Germa-
nianos inventa, quam edidit Cotelierius ad calcem
præfationis sive iudicii sui de Epistola Barnabæ.
(PP. App. t. I, pag. 8.) Nihil enim est aliud, quam
versuum census, quot liber quisque constaret,
quemadmodum Origenes quoque apud Eusebium
(Hist. lib. vi, c. 16) Hexapla sua partitus esse di-
citur. Nec vero sententiam hanc parum confirmat,
ut alios mittam, Vaticanus ille codex optimæ notæ,
ad cuius exemplar Xysti V. pont. max. auctoritate
Biblia LXX interpretum edita sunt. Capita enim
nulla, nullos ille exhibet numeros : nisi quod in
libro quatuor prophetarum, ut in Præfatione legi-
mus : « Distinctio quædam apparet subobscura,
illi pene similis, quam describit sanctus Dorotheus
martyr, qui vixit sub Magno Constantino. » Ac me-
mini etiam, quæ de cura a se suscepta scripsit Eu-
thalii episcopus Sulcensium, qui sæculo quinto
vertente florebat : ipsum nempe, cum jam Epistolas
Pauli junior in versus plurimos disperxisset, hor-
tatu Athanasii minoris archiepiscopi Alexandrini
eamdem deinde operam navasse, ut Acta apostolo-
rum et Epistolas catholicas eodem modo discrimi-
naret. Sic enim ille (in *Profl. Act. Ap.* ed. Zacagn.
p. 409.) Athanasium alloquitur : "Εναγχος ἐμοί γε
τῶν τε τῶν Πράξεων βιβλίων ἅμα καὶ καθολικῶν Ἐπι-
στολῶν ἀναγνῶναι τε κατὰ προσῳδίαν, καὶ πῶς ἀνα-
κρίβδωσασθαι, καὶ διελεῖν τοῦτον ἐκάστης τῶν νοῦν
ἀπομνησθῶς, προστάτας, ἀδελφεῖ· Ἀθανάσιε, προσφι-
λέστατε· καὶ τοῦτο ὁλότως ἐγὼ καὶ προθύμως πε-

ποιηκῶς, στοιχειδὼν τε συνθεὶς τούτων τὸ ὕψος, κατὰ
τὴν ἑμαυτοῦ συμμετρίαν, πρὸς εὐσημον ἀνάγνωσιν,
διεπεψάμην ἐν βραχυῖ τὰ ἑκαστὰ σοῦ... Id est : Nu-
per mihi, Athanasi frater amississime, mandasti,
ut et Actuum apostolorum et Epistolarum Catholi-
carum librum in lectiones partirem, quæ cantari pos-
sent, atque in quædam capita dividerem, distingue-
remque sententias singularum partium : idque ego
impigre atque ex animo cum fecissem, horumque
contextum per versus ordinassem, ut. quantum effi-
cere ego possem, commode legeretur, brevi singula ad
te misi. Quamobrem statui jam hoc posse visum est,
Gregorium nostrum, ideo super Ecclesiastæ libros
fecisse pauciores, quam ejus modo libri capita nu-
meramus. quod nempe, cum se ille ad commenta-
rium scribendum contulit, codicem Ecclesiastæ præ
manibus habuerit, qui nondum in capita duodecim
divisus esset, sed aut decem tantum constaret, aut
versuum numeris tantummodo distingueretur. Nu-
meri quippe, ut diximus, in sacros libros prius in-
ducti, quam capitum sectiones : quin Euthalii ætate
erant etiamtum libri aliquot e Novo Testamento,
quibus ne numeri quidem adjerti fuerant. Οὐδένα
γάρ, inquit Euthalius, πού τῶν, ὅσοι τὴν θεῖον ἐπε-
σβεύσαντο λόγον, εἰς δεῦρο διεγνων περὶ τοῦτο τῆς
γραφῆς ταύτης εἰς σπουδὴν πεποιημένον τὸ σχῆμα.
Id est, Neminem enim ex iis, qui divina eloquia tra-
ctarunt, hucusque agnovi a quo scriptionis hujus ge-
nus diligenter susceptum sit. (Ibid. pag. 404.) Qui-
bus verbis eas, opinor, Novi Testamenti partes de-
signat, quas ipse in lectiones et capita et versus
dividere aggressus est. De antiquis vero sectionibus
librorum Veteris Testamenti, quæ item capitibus,
quæ nunc in usu sunt, minime respondebant, quas-
que Hebræi in Synagoga singulas singulis Sabbatis
legere consueverant, multa apud Croium invenies
(Sacr. Observ. c. 2) : illud hic a me tantum habeto.
quod ad divisiones pertinet hodiernas, earum scilicet
auctorem fuisse Stephanum Langtonum cardinalem
Anglum sæculi xiii initio clarum. De hoc enim
Georgius Josephus Eggs in *Purpura docta* (lib. 1,
n. 61) : « Primus, inquit, sacrorum auctorum to-
tam Bibliam in capitula et numeros distinctit : or-
dinemque ab eo constitutum omnes Ecclesiæ, quæ
usquam jam inde ab eo tempore fuerunt secutæ
sunt; quæ Ciacconius ante tradiderat ex Jongelini
Purpura S. Bernardi. Illic Morinus ignorasse vide-
tur, quippe qui Hugoni cardinali inventum tribuit.
(Exerc. Bibl. l. ii, n. 17, c. 5.)

quoque cohors sæpenumero invasit : quemadmodum et Osee (64) propheta significavit, cum dixit : « Et infirmabuntur in corporibus suis a multitudine fornicationis. »

Ergo damnatis utique reprehensisque occupationibus ac studiis suis, pronuntiavit sapiens Ecclesiastes : « Et ecce etiam hoc vanitas ; » nam illud : « Et ecce » usurpans aperte ostendit, post summæ illius lætitiæ copiam omnem et satietatem, cum vestigium a se nullum voluptatis repertum, tum ipsam, quæ lætitia putatur, omnis vanitatis effectricem, stabilitatisque expertem inventam esse. Itaque rursus ait :

§ XX.

Vers. 2. *Risui dixi circumactionem ; et lætitiæ : B*
Quid hoc facis (65) ?

Assecutus sapiens Ecclesiastes, quam futilis res sit risus, vel potius quantam peccandi materiem, quantumque æternorum suppliciorum periculum importet, mutato nomine appellavit illum *circumactionem*, motum nempe inæqualem, conversionemque inordinatam, quæ a virtute revocat, bonorum contemplationi adversatur, eorum, quæ animum ridentis et deceant et juvare possint, usum intercipit (66).

40 Tum lætitiā increpare pergit, eamque sic interpellat : « Quid hoc facis ? » tanquam si diceret : Nihil tu mihi utilitatis attulisti, nec ulla profecto me ope ad beatum exitum adjuvisti. Quin tua opera evanui, et quasi compedibus astrictus sum, ne iis vero saluberrimoque consilio vacarem, quæ Deo placent, et homini conveniunt. Apage hinc procul, ne mecum veriseris ac vivas, et ne redeas in posterum. Nunquam enim mihi in optatis adventus aspectusque erit tuus, semperque inutilis habebitur, cum malum ad exitum me compellas. Propterea subjicit :

Τῷ γέλωτι εἶπα περιφορὰν · καὶ τῇ εὐφροσύνῃ
Τί τοῦτο ποιεῖς ;

Τὸ τοῦ γέλωτος ἀνώνητον, μᾶλλον δὲ ποιητικὸν ἀμαρτίας, καὶ πρόξενον διαιωνιζούσης καταδίκης καὶ κατακρίσεως συνιδὼν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, ἀντωνόμασεν αὐτὸ *περιφορὰν*, ἥγουν κίνησιν ἀνύμαλον καὶ μεταβολὴν ἀτακτον, ἀποστεροῦσαν τοῦ κατ' ἀρετὴν καταστήματος, καὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀγαθῶν καὶ σχολῆς τῶν καθηκόντων καὶ συμφερόντων τῇ τοῦ γελῶντος ψυχῇ.

Εἶτα καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῇ εὐφροσύνῃ προσεπέτιμην εἰπών· « Τί τοῦτο ποιεῖς ; » ἀντὶ τοῦ, μὴ δὲν ὄφελος προξενούσά μοι, μήτε μὴν λυσιτελοῦσα πρὸς τὸ μακάριον τέλος· ἀλλ' ἔμπαλιν διαγέουσά με καὶ παρεμποδίζουσα πρὸς τὴν ἀληθινὴν καὶ σωτηριωδεσάτην σχολὴν τῶν ἀνδανόντων τῷ θεῷ καὶ προσοικειουμένων. Τί τοῦτο ποιεῖς ; Ἀπὸ τοῦ πόθου τῆς ἐμῆς καταστάσεως καὶ ζωῆς, μηκέτι μοι προσπελάσῃς. Ἀπροαίρετον γὰρ ἔχω καὶ παντελὸς ἀσύμφορον τὴν σὴν ἀφίξιν καὶ παρόυσίαν, ὡς πρὸς πονηρὴν πέρας με συνωθοῦσαν. Διὸ καὶ ἐπύγαγε·

§ XXI.

Vers. 3. *Et consideravi, si cor meum trahet tanquam vinum carnem meam : et cor meum deduxit in*

(64) Id vero μνημονικὸν ἀμάρτημα est : Nahum, opinor, dicere voluit, apud quem sententiam, quæ sequitur, leges c. iii, § 3, totidem plane verbis. Cæterum Osee illa sunt, Oī δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐτοῖς, c. xiv, § 10 ; quæ tamen eodem trahi non possunt. Sic in Matthæi Evangelio cap. xii, §. 9, pro Zachariam legimus Jeremiam, sic alibi immutata accepimus : quorum tamen magna pars menda librariorum habenda sunt.

(65) Olymp. τῷ γέλωτι εἶπον περιφορὰν... quæ Petavius in præclara illa sua Paraphrasi sic extulit :

Τόσσα γέλωος παρ' ἐμοὶ ἀπάτη κέρει· ἄντι-
[κρυς ἔμμεν·

Χάρματι τ' εἶπα· Τὴν νῦν σε μάτην ἀπαρεῖς ;

(66) Περιφορὰ quid hoc loco significet, paulo aliter exposuit Nyssenus ; ait enim : Καὶ περιφορὰν ὀνομάζει τὸ πάθος, ὅπερ ἴσον ἐστὶ κατὰ διάνοιαν τῇ παραφορᾷ τε καὶ παρανομίᾳ· εἴ τι γὰρ ἄλλο τις ὀνομάσειε κυρίως τὸν γέλωτα, ὃ μήτε λόγος ἐστὶ μήτε ἔργον ἐπὶ τινὶ σκοπῷ κατορθούμενον ; Διάλυστι δὲ στόματός ἀρετῆς, καὶ πνεύματος κλόνης καὶ βρασμὲς ὅλων τοῦ σώματος καὶ διαστολὴ πνευμάτων, καὶ

Καὶ κατεσκεψάμην, εἰ ἡ καρδιά μου ἐλκύσει ὡς οἶνον τὴν σάρκα μου, καὶ καρδιά μου ὠδήγησεν

γύμνωσις δόδωνται τε καὶ οὐλῶν καὶ υπερῶας, ἀγένοος τε λυγισμοί, καὶ φωνῆς παράλογος θρύψις συνεπικοπτομένη τῇ κλάσει τοῦ πνεύματος, τί ἂν ἄλλο εἴη τοῦτο, φησί, καὶ οὐ παράνοια ; Διὸ φησι, Τῷ γέλωτι εἶπα παραφορὰν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε τῷ γέλωτι, Μαλὴν καὶ παρεξέστηκας καὶ οὐκ ἐντὸς τοῦ καθ' ἐστῶτος μένεις, ἐκχυσιῶς ἀσχημονῶν, καὶ διαστρέφων ἐν τῷ πάθει τὸ εἶδος, ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ τὴν διαστροφήν ἐργαζόμενον. Id est, *Et circumactionem nortum illum appellat, quod sensu idem est ac delirium et amentia : siquidem nil aliud quis proprium appellaverit, quam rem, quæ neque oratio est, neque opus consulto susceptum. Oris autem indecorus hiatus et anhelatio atque totius corporis concussio, tum genarum diductiones et dentium gingivarumque ac palati ostensio, et colli flexus et vocis interruptio inexpectata, qua fractus spiritus colliditur, quid aliud, inquit, hoc sit, nisi amentia ?* propterea ait, *Risui dixi delirium perinde ac si diceret risui : Insanus es, et emotæ mentis, neque manes intra constitutos fines, decorum sponte non servans, ac formam in affectu pervertens, quæ immutata nullam affeiat utilitatem.* (Homil. 2 in Eccle.).

ἐρροσύνη, καὶ τοῦ κρατῆσαι ἐπ' εὐφροσύνη, ἕως οὗ ἴδω ποῖον τὸ ἀγαθὸν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὁ ποιήσουσιν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς αὐτῶν.

Τῆς ἐν ταῖς ποικίλαις καὶ παντοδαπαῖς ἡδοναῖς τῆς σαρκὸς μεσιτευσούσης καὶ χορευούσης εὐφροσύνης τοῖς ἄφροσιν, ἀντιταττομένης καὶ πάλιν ποιουμένης πρὸς τὴν ἔφεσιν τῆς καρδίας τῆς ζητούσης τὸ θέλημα τοῦ πλάσαντος αὐτήν, καταμύνας τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον· παρεττηρησάμην, φησὶν, ὡς εἰ καθυποτάξει καὶ καταδουλώσει τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ὁ σκοπὸς τῆς καρδίας· καὶ δίκην οἴνου πινομένου καὶ κατεψφραίνοντος αὐτήν, καταποθήσεται τῷ φρονήματι τοῦ πνεύματος ἡ τῶν σαρκικῶν παθῶν ἐπανάστασις. Ἄλλ' οὐδαμῶς, φησὶν, οὕτω τὴν ὑποταγὴν καὶ τὴν παρακολούθησιν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς σαρκὸς κατείληφα καὶ διέγων. Παινομένης γὰρ αὐτῆς καὶ κατασπαταλώσης, ἐξοιδάινει καὶ φλεγμαίνει καὶ κραταιοῦσθαι πέφυκεν αὐτῆς τὸ φρόνημα μᾶλλον. Διὰ τοῦτο τὴν θείαν σοφίαν κτησάμενος ὁδηγὸν, συνῆκα δι' αὐτῆς κρατῆσαι καὶ κατασχεῖν καὶ παντελῶς ἀναστεῖλαι τὰς ἐπ' εὐφροσύνη φαυλοπιθυμίας καὶ σωματικὰς ἡδονάς· ἵνα τὴν νικῶσαν ψῆφον βραβεύσω τῷ φρονήματι τῆς καρδίας μου, τῆς ἐμεμένης καὶ ζητούσης τὸν ἀγνὸν καὶ σώφρονα βίον, καὶ τὴν τεταγμένην καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀναμαρτητὸν πολιτείαν· ἕως καταλάβωμαι καὶ διαγνῶ δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας, ὡς τοῦτο μᾶλλον ἔστιν ἀγαθὸν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὁ ποιήσουσιν ἐν πάσαις ταῖς ἀριθμουμέναις ἡμέραις τῆς σφῶν ζωῆς· ὁ γὰρ φησὶν ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς αὐτῶν, πάντα τὸν βίον τῆς ἐνταῦθα παροικίας καὶ ζωῆς τῶν ἀνθρώπων παραδηλοῦν ὑποληπτέον.

Εἰσηγεῖται τοίνυν, ὡς οὐκ ἄλλως ἐστὶ δυνατόν τοῖς ἀνθρώποις ἀρετὴν κατορθοῦν καὶ τὴν ἀναμαρτησίαν καὶ τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀγνωσύνην, εἰ μὴ δι' ἐγκρατείας τῆς ἀποχῆς τῶν εὐθύνων καὶ λήγων καὶ περιττῶν βρωμάτων τῶν τῆς εὐρυχώρου καὶ πλατείας ὁδοῦ τῆς πρὸς ἀπώλειαν ἀγούσης σημαντικῶν. Εἰ γὰρ καὶ τοῦ νοδὸς εἰλικρινεῖς καὶ καθαραὶ θεωρίαι, καὶ νεύσεις πρὸς τὴν τῶν νοητῶν καὶ θείων κατὰστασιν, καὶ προσευχαὶ συνεχεῖς καὶ πράξης καὶ ταπεινοφροσύνη καὶ τὰ λοιπὰ προτερήματα τῶν κατ' ἀρετὴν ἰδιότητων μεγάλως συμβάλλονται πρὸς τὴν ἀναμαρτησίαν καὶ τὴν ἀπάθειαν· ἀλλὰ γὰρ τούτων ἀπάντων προηγεῖται τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἐγκρατείας ὁ χαρακτήρ, οἷόν τινα προδιαζωγραφῶν ἐν τῇ καρδίᾳ πνευματικῆς καὶ θεοφιλοῦς πολιτείας εἰκόνα, κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπιμορφούμενος αὐτήν, οἷόν τισιν ἀνθρωποτέροις χρώμασι, ταῖς ὡνο-

(67) Illud ὡς οἶνον ex Gregorii Neocæsariensis sententia expositum videtur. Sic enim ille interpretatus est : Λογισάμενος δὲ, ὅτι ψυχὴ δύναται στήσαι μεθύουσιν καὶ ρέουσιν ὡς περ οἶνον σώματος φύσιν, ἐγκράτεια δὲ δουλοῦται ἐπιθυμίαν· προθυμήθη κατεῖναι, τί ποτε εἴη προκειμένον ἀνθρώποις σπουδαῖον, καὶ τῷ ᾧ καλὸν, ὃ καταπράττονται παρὰ τοῦτον τὸν βίον. Id est : Cum autem cogitarem eam animam vim esse, ut temulentiam corporis naturam atque instar vini diffluentem sistere possit, rursusque continentia cupiditatem subijci ac servi-

A sapientia, et ut obtinerem lætitiā, donec viderem quid sit bonum filiis hominum, quod facient sub sole numero dierum vitæ suæ (97).

Cum ea, quæ media inter varias multiplicesque corporis voluptates tripudiat, insipientium lætitia opponatur atque adversetur animi studio voluntatem Conditoris sui tanquam unicum bonum et jucundum et perfectum inquirentis; animadverti, inquit, si mens animi cupiditates corporis subegerit, et in servitutem adduxerit; fore, ut sequiores affectus in ipso exortu, quasi vinum haustu exhilarans, spiritus voluntate absorbeantur (67). Sed tamen non ita eas, 41 inquit, spiritui obtemperare atque obsequi, deprehendi planeque cognovi. Quippe luxuriante corpore et deliciis affluente, cupiditates ejus intumescere magis incendique et vires capere majores necesse est. Idcirco divinam sapientiam nactus viucem, hujus ope subigere institui ac cohibere penitusque comprimere quæ in lætitia sunt prava desideria et corporis voluptates : ut quod animo proposui, victoriæ calculum ferrem; unum id optans atque inquirens, puram honestamque vitam, in qua nihil inordinatum, et quantum fieri potest, nihil culpabile inveniatur : quo denique assequer, et ipsa rerum experientia intelligerem, nihil hoc filios hominum facturos esse præstantius, quandiu illi vitæ suæ dies numerare pergant. Nam quod numerum appellat dierum vitæ eorum, id ad totam ævi, quod hic homines degunt, vitam referri, præsumendum est.

Monet igitur, nulla alia ratione fieri posse, ut virtutem homines et innocentiam et constantiam et sanctitatem adipiscantur, quam si animum a voluptuariis rebus, ab helluationibus, a crapulis abstinere inducant, quæ nempe viam ad interitum deducentem, amplam illis latamque demonstrant. Si enim et perspicaces ac puræ mentis meditationes, et propensa rerum divinarum studia, et preces assidue et mansuetudo demissioque animi et cætera, quæ virtutis propria sunt munia, ad innocentiam atque constantiam magnopere conferunt; hæc sane D omnia antecedit perfectæ continentiæ vis, quæ prima quædam veluti imaginem in animo pingit spiritalis Deoque acceptæ institutionis, et eo subinde ornatu, qui egregiam probamque vitam maxime honestat, quasi floridioribus pigmentis colorat (68). Quam utinam ut omnino 42 assequamur,

tute premi; perspicendum mihi esse constitui, quidnam tandem hominibus propositum sit serium verique bonum et honestum, quod in hac vita faciant. Porro nec Olympiodori dissimilis interpretatio est : ut Neocæsariensem a quo secutus videatur; nisi forte aut nostrum Olympiodorus, aut hunc noster imitatus sit : qua de re alio loco disseremus.

(68) Similia olim apud Methodium in Symposio Domina virgo decuerat. Οὐδὲν οὕτως ὄνῃσαι δυνήσεται πρὸς τὸ καλὸν τὸν ἀνθρώπον, ὃ καλλιστὰ ἄρθενοι, ὡς ἀγνεία. Τὸ γὰρ κάλλιστα καὶ ἀριστὰ διακυβερνη-

ille nobis indulgeat, qui bonorum omnium fons est Deus, a quo « Omnis donatio bona, et omne munus perfectum »³⁰ illis datur, qui spem in eo suam collocant : quo culpæ omnis immunes facti, gratiam ita apud eum ineamus, ut ad regni cælestis hæreditatem vocati, cum sanctis cœlitibus eum perpetuo celebremus. Quippe ipsi omnis debetur gloria et honor et veneratio, Patri et Filio et sancto Spiritui nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen (69).

³⁰ Jac. 1, 17.

μασμέναις ἰδιότησι τῆς φιλοκαλίας καὶ σπουδαίας ζωῆς· ἣν κατορθοῦν ἡμᾶς ὁ τῶν ἀγαθῶναίτις· πάντων Θεός, παρ' οὗ « πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν ἔωρημα τέλειον. » διδοται τοῖς ἐλπίζουσιν εἰς αὐτόν διὰ παντὸς ἀζιῶσται, πρὸς τὸ πάσης ἀμαρτίας κρείττους ἀποφρανθέντας εὐχρεστέιν αὐτῷ καὶ κληρονομήσαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ δοξάζειν αὐτὸν ἀκαταλήπτως μετὰ τῶν ἐξ αἰῶνος ἁγίων· ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

LIBER SECUNDUS.

§ 1.

43 VERS. 4-9. *Magnificavi opus meum, ædificavi mihi domus, plantavi mihi vineas, feci mihi hortos et pomaria, et plantavi in illis lignum omne fructus. Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex eis saltum germinum. Mercatus sum servos et ancillas, et vernaculi fuerunt mihi; et quidem possessio armenti et ovium multa fuit mihi super omnes, qui fuerunt ante me in Jerusalem. Congregavi mihi etiam argentum, etiam aurum, et opes regum et provincia-*

Ἐμεγάλυνα ποιήμα μου, ὠκοδόμησά μοι οἰκούς, ἐφύτευσά μοι ἀμπελώνας, ἐποίησά μοι κήπους καὶ παραδείσους, καὶ ἐφύτευσα ἐν αὐτοῖς ξύλον πᾶν καρποῦ, ἐποίησά μοι κολυμβήθρας ὕδατων, τοῦ ποτίσαι ἀπ' αὐτῶν θρυμὲν βλαστῶν. Ἐκτησάμην δούλους καὶ παιδίσκας, καὶ οἰκογενεῖς ἐγένοντό μοι, καὶ γε κτήσις βοουλοῦ καὶ ποιμνίου πολλὴ ἐγένετό μοι ὑπὲρ πάντας τοὺς γενομένους ἔμπροσθέν μου ἐπὶ Ἱερου-

σολίμης τὴν ψυχὴν, καὶ κηλίδων καὶ μισμμάτων καθάραν ἀπολυθῆναι τοῦ κόσμου, μόνῃ ποιεῖ τοῦτο, καὶ ἐργάζεται ἄγγελος. Nihil est, quod ad bonum comparandum sic homini conducere possit, o pulchre virgines, ut castimonia. Nam animam præclare atque optime regi, eamque a macula omni et labe immunem ac liberam esse, sola hoc facit et præstat castimonia. (Method. Allat. p. 258.)

(69) Clausularum huiusmodi usum in Ecclesia vetustissimum reperias, formulam tamen haud semper unam. Apostoli nempe ac prisci illi Patres, qui proximi ab apostolis floruerunt, epistolas suas ac cætera scripta vix aliter, quam una Jesu Christi invocatione, quem cuique propitium optarent, concludere solebant. Raro certe *Patrem*, rarius *Spiritum sanctum* appellarunt. Atque hujus-quidem semel tantum mentionem in clausula intulit Paulus, in secunda scilicet epistola ad Corinthios : ter solum Ignatius martyr, nempe ad Ephesios scribens, ad Smyrneuses et ad Philadelphenses : et qui ejus Acta scripserunt, semel. Nunquam vero in epistolis suis reliqui apostoli, nunquam in scriptis suis Patres ætatis primæ, non Barnabas, non Clemens, non Hermas, non Justinus, non Irenæus, non ceteri qui ea tempora attingerunt. Nam quod epistola Ecclesie Smyrnenensis hæc habeat clausulam, "Ἰνὰ καὶ μὲ συναγάγῃ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ· ᾧ ἡ δόξα σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν," posterioris ætatis additamentum hæc sunt ab eo, qui epistolam descripsit, cui nomen Pronio fuit, ut ipse testatur illis verbis : 'Εγὼ δὲ πάλιν Πρόνιος ἐκ τοῦ προγεγραμμένου ἔγραψα, nempe e Socratis nescio cujus exemplari, qui ab eo descripserat, quod Caius

Irenæi æqualis ex hujus codice descriptum reliquerat. Clausula vero Ecclesie Smyrnenensis nomine ascripta hæc est : Διὰ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος, μεγαλωσύνη εἰς αἰῶνας. Ἀμήν.

At ex quo Macedonius hæresiarches delirare cepit, et pravum impiamque illam de Spiritu sancto doctrinam spargere, institit : reclamantibus ubique sanctis episcopis, in consuetudinem paulatim venit, ut catholicæ professionis instar libros quisque suos et orationes homillasque trium divinarum personarum appellatione concluderet. Athanasii formula est : Δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ αὐτῷ τῷ Πατρὶ σὺν αὐτῷ Υἱῷ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τὴν ἡ καὶ κράτος καὶ δόξα εἰς αὐτοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς· καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Cyrillus Hierosolymitanus hæc utitur, Τῇ δυνάμει τοῦ μονογενοῦς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ δόξα τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ νῦν καὶ αἰεὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· σύμπαντες αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. (In fin. Catech. 2.) Gregorius Nazianzenus sic orationem 31 claudit : Προσκυνῶ Πατέρα, προσκυνῶ τὸν Υἱόν, προσκυνῶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μᾶλλον δὲ προσκυνῶμεν, ἐγὼ καὶ πρὸ πάντων ὁ ταῦτα λέγων, ἐγὼ καὶ μετὰ πάντων καὶ σὺν πάνσιν ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τῷ Χριστῷ ἡμεῖς, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Sic vero Basilii Cæsariensis hominiam 30 : Πάντα ταῦτα τῇ διανοίᾳ καταμαθὼν δόξαζες τὸν Θεόν, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Jam his similes clausulas passim leges apud ceteros Patres, qui hos consecuti sunt.

αλήμ. Σιγήῃσάν μοι καὶ γε ἀργύριον καὶ γε χρυσίον καὶ περιουσιασμούς βασιλέων καὶ τῶν ἡρώων, ἐποίησά μοι ἡδοντας καὶ ἡδούσας καὶ ἐντροφήματα υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου, οἰνοχόους καὶ οἰνοχόας. Ἐμεγαλύνθη καὶ προσέθηκα παρὰ πᾶντα τοὺς γενομένους ἔμπροσθέν μου ἐν Ἰερουσαλήμ· καὶ γε σοφία μου ἐστάθη μοι.

Τῷ τῆς εὐφροσύνης ὡς γενικῷ χρησάμενος ὀνόματι πρότερον, πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην εὐετηρίαν δι' αὐτῆς κατεστήμανε· νῦν δὲ κατ' εἶδος ἰδιαζόντως κατὰ διαιρέσιν ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτὴν τελούντων κατωμαρτυρεῖ σαφῶς καὶ διέξεισιν, ἵνα μὴ δόξη κόμπου χάριν ἑαυτοῦ καταψεύδεσθαι, καὶ μηδαμῶς ἐπὶ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων πάσης ἀπολαυστικῆς καὶ θελκτικῆς ἐπιτηδεύσεως τὴν πείραν λαβεῖν· ἀλλὰ λόγους προτείνειν πραγμάτων κενούς. Βούλεται γὰρ πιστώσασθαι πάντας τοὺς ἐντευζομένους τῷ παρόντι συντάγματι, διὰ πάσης ἡδονῆς καὶ ῥαστώνης σαφιλῶς καὶ πολυτελῶς πολιτεύσασθαι, καὶ κατατρυφῆται τῶν ἐμπαθῶν καὶ σαρκικῶν ἡδονῶν· ἀλλὰ μὴδὲν ἀνίστασθαι τούτων, μήτε μὴν λυσitelές τι πέρας εὐρεῖν· ἀλλ' ἐν ματαιότητι προσαναλῶσαι τὴν ἰδίαν ζωὴν, ἐφ' ᾗ χρονικῷ διαστήματι περιεπουδαστον ἡγεῖτο τὰς σαρκικὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἀπολαυστικὴν καὶ δουλοπρεπὴ βίον· ἵνα πείσῃ καὶ πάντας τοὺς μεταγενετέρους φευκτὴν ἡγεῖσθαι καὶ στυγερτὴν τὴν ὑπ' αὐτοῦ διαγραφομένην καὶ χαρακτηρισμένην ζωὴν καὶ πολιτείαν ὡς πρόξενον πολυτῆς ἀθλιότητος.

Κωμωδῆσας γὰρ καὶ διασύρας καὶ στηλιτεύσας τὴν ἰδίαν προαίρεσιν ὡς ἀπειροκαλίας εὐρεθεῖσαν ἀνάμεστον, ἐν οἷς καιροῖς περὶ τὰς φαυλοποιούς ἡδονὰς καὶ τρυφὰς τὸν ἑαυτοῦ κατηνάλωσε βίον, εἰσηγείται διαβρῆδον, οἷόν τις μεγαλοφρονότατος κήρυξ, τῷ καθ' ἑαυτοῦ παραδείγματι μηδαμῶς τοῖς αὐτοῖς περιπαρῆναι θελκτικοῖς τῶν ὀφθαλμῶν εἰσεῖν καὶ μορφώμασι, μὴδὲ κατασχεθῆναι ταῖς ἔρκυσι τῶν ἀπολαυστικῶν τῆς ἀτιμίας παθῶν. Πάντα γὰρ, φησὶ, παριππεύουσι, καὶ παρέρχονται καπνοῦ δίκην, πολλὰ μὲν δριμύξαντος τοὺς τοῦ σώματος ὀφθαλμούς, πολλαπλασίους δὲ ζοφώσαντος τοὺς νοερούς τῆς ψυχῆς, καὶ μὴ συγχωρήσαντος ἀναδιδέπειν καὶ δέρεειν πρὸς τὴν ἀχραντὸν ἡδονὴν τῆς θείας ἀγάπης, καὶ τῶν τῆς ἀρετῆς αγαθῶν. Τούτο γὰρ αἰνίσσεται φάσκων· « Καὶ γε σοφία μου ἐστάθη μοι. »

Μονονουχὶ γάρ φησι, τῶν ἄλλων πάντων ἀπολαυστικῶν, καὶ θελκτικῶν, καὶ τερπνῶν, καὶ περικαλλῶν, δηλονότι τῶν ἐν ταῖς τῶν οἰκοδομημάτων κατασκευαῖς, τῶν ἐν τοῖς ἀμπελῶσι καὶ κήποις καὶ παραδείσοις καὶ τοῖς κολυμβήθραις τῶν ὑδάτων, καὶ τῷ ἐσμῷ τῶν δοῦλων, καὶ παιδισκῶν, καὶ τῶν ποιμνίων, καὶ

(70) Apud LXX leges... τοῦ ποτίσαι ἀπ' αὐτῶν ὄρυμνόν βλαστῶντα ξύλα... καὶ ἐντροφήματα υἱῶν ἀνθρώπων, οἰνοχόον καὶ οἰνοχόας. Καὶ ἐμεγαλύνθη καὶ προσέθηκα παρὰ πάντας τοὺς γενομένους ἀπὸ ἔμπροσθέν μου...

(71) In scholio editionis Romanæ priora illa verba Ἐμεγάλυνον τὸ ποιεῖν μου his explicantur, Μεγάλα ἐποίησά μοι ἔργα, opera nempe mihi extruxi magnifica. Ex iis porro etiam Paradisi fuere, de quibus quaeri solet, quid revera essent. Ac primum

rum, feci mihi cantores et cantatrices et delicias filiorum hominis, vini ministros et ministras. Magnificatus sum et adjeci super omnes, qui fuerunt ante me in Jerusalem : et quidem sapientia mea astitit mihi (70).

Lætitia nomine tanquam generali antea usus, universam hominis prosperitatem appellatione illa designavit. Jam per partes separatim singula, quæ genus complectitur, discriminando clare denominat et pertexit, ne jactantia quadam de se ipse mentiri, et nulla earum rerum, quæ ad voluptaria omnis generis studia pertinent, experientia edoctus, sermones rerum vacuos proferre videatur. Illud enim iis, qui ad librum hunc legendum se conferrent, omnibus confirmare vult, se quidem in voluptate qualibet atque desidia opipare sumptuoseque esse versatum, et corporis cupiditatibus large admodum indulsisse : at nihil inde commodi sibi partum, nec illum in exitu compendium oblatum : ut tandiu ætatem suam in vanitate contriverit, quandiu corporis voluptates et desidiosum servilemque vitam amore et studio dignam putarit. Quo denique et posteris omnibus persuadeat, ut quod ipse vitæ genus describit atque notat, tanquam multarum aruminarum fontem, fuga odioque omnino dignum arbitrentur.

Sic enim præsumptionem ille suam, quibus temporibus prævæ voluptati adhæsit, vitamque suam in deliciis consumpsit, quasi ineptiarum plenam carpit, exagitat, insectatur, ut veluti præco aliquis vocalissimus apertissime omnes admoneat, ne exemplum ejus imitati, eadem illa formarum specie avidè oculos pascant, aut iisdem se corruptelarum illecebris irretiri unquam patiantur. Omnia enim, inquit, tanquam obequitando prætereunt, aut fumi instar dilabuntur : qui non tam oculos corporis mordeat, quam mentis lumina caligine obruat, ne suspiciant scilicet, et in divinæ charitatis incontaminatam voluptatem atque in virtutis bonæ aciem intendant. Hoc namque ille significat, cum ait : « Et quidem sapientia mea astitit mihi. »

Quod perinde est, ac si diceret : Cætera quæcunque mihi ad voluptatem et solatium et oblectationem et luxum fuerunt, quæ nempe et ædificiorum moles præbebant et consitæ vineæ et horti ac pomaria et piscine aquarum, et servorum atque aucillarum examina (71) : greges item atque vocem ipsam externam esse, putavit Pollux : Οἱ δὲ παράδεισοι βαρβαρικὴν εἶναι δοκοῦν τὸννομα, ἥκει καὶ μετὰ συνήθειαν εἰς χρῆσιν Ἑλληνικὴν, ὡς καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν Περσικῶν. Paradisi autem nomen barbaricum videtur, et consuetudine in usu esse cœpisse apud Græcos, quemadmodum alia Persurum multa. Id tamen Alberto in Hesychio non aridet, qui rem quidem a Persis, vocabulum a Græcis esse existimat. Est autem Hesychio Παράδεισος τόπος ἐνυδρὸς ἥτοι εὐδρὸς, ἐν ᾧ περίπατοι : locus scilicet

armenta, et auri argenti-que ingentes acervi; tum cantorum et pincernarum ex utroque genere delicæ, marium utique feminarumque, hæc, inquam, omnia cum præterierint et evanuerint, una mihi solaque superest et relictæ est consolatio, ea, quæ a Deo mihi data est sapientia: atque hæc animum excitavit meum, ut corruptibilia et caduca rerum oblectamenta damnares ac detestarer; eademque impulit, unam ut virtutis possessionem respicerem, hanc optarem, hanc quærerem, in hac una consecrando totis viribus exerceret (72).

Nam quæ humanæ voluntatis studio eminent, et cupidis oblata oculis magna cum jucunditate hauriuntur, ea quidem beare homines, et voluptates corpori afferre, visuque pulcherrima sensus permulcere putantur; at omnia non modo dilabuntur, et frondium more decidunt, sed etiam amatores cultioresque suos secum in perniciem raptos eo deducunt, ut penitus esse desinant. Qui enim conditionis suæ naturalisque facultatis tramite **46** deflectit, ipsa vitiorum inolescentium accessione et societate impetum quodammodo accipit, quo ultimo ad interitum feratur. Verum qui divinam sapientiam adjutricem et consiliariam habet, quandoquidem stat ipsa et perpetuo immota manet, virtutibus, tanquam columnis innixa sepiem, immotum eum planeque inflexibilem servat, nec quem auxilio

cel irriguus sive aquis abundans, ubi ambulationes stant. Itaque a δειώ nomen ductum videtur, quod idem, ac δειώ *rigo*, ut Suidæ placet. At Olympodoro ad hunc locum Παράδεισος ὁ δένδρσι διαφόροις καταπεφυτευμένος. Quare Paradisos dicere cum Horatio possumus (l. 1, od. 7). *Uda mobilibus pomaria rivis*. Apud Persas tamen plus aliquid fuisse videntur: Addit enim Hesychius, Καὶ ἡ βασιλέως κατάλυσσις, *Ei regis diversorium*, sive ut Diodorus Siculus ait, ἐν ᾧ τὰς καταλύσεις οἱ τῶν Περσῶν βασιλεῖς εἰσθίσαν ποιεῖσθαι, *quo divertere Persarum reges soliti*. (Lib. xvi.) Idcirco latius ea appellatio patere cœpit, ut vivaria etiam et roboraria significaret, loca scilicet septa, in quibus feræ pascerentur: hæc enim esse ait Gellius, quos παραδείσους Græci appellant. (N. A. lib. 11, c. 20.)

Ad cantores et cantatrices quod attinet, pulchrum est, quod adnotavit Bochartus (Hieroz. P. 11, lib. vi, c. 13, n. 6). Hæc enim ejus verba: «Dicit nempe Salomon, se sibi comparasse cantores et cantatrices et delicias filiorum hominis, id est, qui recrearent homines *ᾠτῇ καὶ ᾠδῇ*, cantu et cantationibus. Nam *ᾠτῇ* est pr. *ᾠδῇ*. Ea voce verisimile est, non quasvis cantiones, sed proprie ὕμνων διὰ significari ab inventrice sic dictas: id est Sido muliere apud Phœnices magni nominis, de qua vetustissimus ille scriptor Sanchoniathon, Ἀπὸ δὲ τοῦ Πόντου γίνεσθαι Σιδῶν, ἢ καθ' ὑπερβολὴν εὐφωνίας προ-τῇ ὕμνων φῶδῃ εὔρε. Ex Ponto autem Sido nata est, quæ propter canore vocis præstantiam hymnorum cantum prima reperit. Nempe ut a Sappho Sapphicum carmen Græci dixere, sic a Sido ὕμνων διὰ Themices *ᾠτῇ sidoth* vel *siddoth* appellasse verisimile est.

(72) Non obscure indicat hoc loco Gregorius noster, se in eorum sententia esse, qui Salomonem non modo resupitise aliquando, sed etiam postquam ad bonam frugem rediisset, ea mente ad librum hunc scribendum se contulisse censent, ut

Α βουκολίων, καὶ τῇ συναγωγῇ καὶ συναθροίσει τοῦ ἀργυρίου καὶ χρυσίου, καὶ τοῖς ἐντροφῆμασι τῶν ὄρνυων καὶ οἰνογῶν ἐξ ἑκατέρου γένους, ἀρβένικοι δηλαδὴ καὶ τοῦ θήλεως, τούτων πάντων ἀποχομῶν καὶ φρούδων γεγεννημένων, μία μοι καὶ μὴν περιεσσι καὶ ὑπελείφθῃ παράκλησις ἢ παρὰ θεοῖ μοι δεδομένη σοφία, ἥτις καὶ πρὸς κατὰγνωσι καὶ διαβολῇ τῶν φθειρομένων καὶ προσκαίρων ἀπολαύσεων τὴν ἐμὴν καρδίαν ἐξήγειρε, καὶ διανέστη πρὸς μόνην ἀφορᾶν τὴν κτήσιν τῆς ἀρετῆς, καὶ ταύτην αἰρεῖσθαι, ταύτην ζητεῖν, ταύτην παντὶ σθένει διώκειν καὶ ὁρᾶν.

Πάντα γὰρ τὰ συστατικὰ τῆς τρυφῆς, καὶ πολιτικῆ τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν, καὶ τῷ δοκεῖν περικαλλῇ, καὶ θελκτικῇ τῶν κατ' ἐπιτηδεύσιν τῆς ἀθροπίνης προαιρέσεως φαινομένων, καὶ τοὺς ἀσθήτους ὀφθαλμοὺς ἐξωραϊζόντων καὶ σφόδρα κατερπύοντων, ἀπορρέουσιν καὶ πίπτουσι δίχην φιλῶν, καὶ τοὺς ἐραστάς αὐτῶν καὶ τοὺς ἐργάτας πρὸς τὴν ἰδίαν σύμπτωσιν ἐφέλκονται, καὶ πρὸς ἀνυπαρξίαν χωρεῖν ἀκολουθῶς παρασκευάζουσιν. Πᾶς γὰρ ὁ τῆς κατ' οὐσίαν ὑπάρξεως καὶ τῆς φυσικῆς ἐνεργείας παραρρῦεις, διὰ τῆς τῶν συμβηκότων τῆς κακίας ιδιοτήτων παρεπιστρέψεως καὶ παρυστοτάσεως, τὴν πρὸς τὸ μὴ ὄν, τρόπον τιμὴ δέχεται περιχώρησιν. Ὁ δὲ τὴν θεῖαν σοφίαν ἀρρωγὸν καὶ σύμβουλον ἔχων, ἐπειπερ ἐστὶν αὐτῇ καὶ μένει διαπαντὸς ἀκράδαντος, ἐρηρεισμένη τοῖς ἐπι

c eumdem veluti poenitentiae suæ testem posteris relinqueret. Atque eodem pertinent quæ infra habet § 2, ubi daminari ab eo contendit, non aliorum, sed suam ipsius vanitatem, quam imprudens secutus, experientia demum non solum inutilem prehenderat, sed ab infausto etiam exitu improbandam cognoverat. Quæ omnia Chrysostomi polissimum verbis mire respondent, qui ait: Ἐπεὶ καὶ ὁ Σολομὼν, ἦν ἡ καὶ τῶν βιωτικῶν ἐπιθυμιᾶν πραγμάτων κατέχευτο, μέγαλα τε αὐτὰ ἐνόμιζεν εἶναι καὶ θαυμαστά, καὶ πολλὴν περὶ αὐτὰ τὴν φιλοσοφίαν ἐπεδείκνυτο, λαμπράς τε οἰκοδομούμενος οἰκίας, καὶ χρυσίον συνάγων ἀπειρον, μουσικῶν τε χοροὺς καὶ τραπεζοποιῶν γένη παντοδαπά, καὶ μαγεῖον πάντοθεν συναθροίζων, καὶ τὴν τῶν κήπων χάριν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν λαμπρῶν σωμάτων ἡδονὴν θαυμάσιως παρασκευάζων τῇ τῆς ψυχῆς ἐπιθυμίᾳ, καὶ πάναν, ὡς εἰπεῖν, ὁδὸν ψυχαγωγίας καὶ τέρψεως ἑαυτοῦ τέμνω. Ἐπειδὴ δὲ μικρὸν ἐκεῖθεν ἀνένεγκε, καὶ καθάπερ ἐξ ἀβύσσου τινὸς ῥοφεράς, ἀναδελῆσαι πρὸς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἰσχυρὸς εἶναι, τὸ τηνικαῦτα τὴν ὑπὲρ ἐκείνην καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν ἀξίαν ἀφῆκε τῶν τῆς Ματαιότητος ματαιότητων, λέγων, τὰ πάντα ματαιότης. Id est: Etenim et Solomon, cum eudæcurum ruri cupiditate teneretur, magnas eas et admirandas putabat, multumque in eis laboris et sollicitudinis insumebat, magnificas ædificando domos, immensum concervando aurum, congregando cantorum choros, varia genera ministrorum mense et popinæ, querendo animæ suæ voluptatem ab hortorum gratuita, eorumque formosorum specie, quantam cupiditas posceret, atque omnem, ut ita dicam, solatiū atque oblationis viam secundo. At vero simul atque inde a se reversus, et quasi ex caliginosa quadam abyssu ad lumen veræ sapientiæ respicere valuit, tunc sublimem illam et cælis dignam emisit vocem: Vanitas vanitatum, dicens, et omnia vanitas. (Tom. 1. Orat. adversus eos, qui Symysact. habebant, n. 12.) Lege etiam, quæ infra habet noster § 9.

στόλοις τῶν ἀρετῶν, ἀκλόνητον συντηρεῖ καὶ παντελῶς ἀπαράκλητον· καὶ τὴν ἔχειν αὐτὴν ἀξιοθέντα συλλήπτωρα μηδ' αὐτῶς εἰσὶν κατολισθησάτωι πρὸς τὰς μοχλῆρας τῆς ματαιότητος πράξεις.

Ἀλλὰ γὰρ ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, τὰς κατ' εἰδος ὀνομασίας τῆς εὐφροσύνης διεξελεύσας, ἐμφιλοχῶρεῖ τοῖς αὐτοῖς ἔτι, καὶ διατείνεται μὴ μάτην τῶν ἀπαριθμηθέντων ἐσχηκέναι τὴν κτῆσιν· ἀλλὰ πρὸς τὸ καταθέλγεσθαι καὶ καθωραῖζεσθαι ταῖς τοῦτων τερπνότησι, καὶ καταπολαύειν καὶ κατατροφεῖν τῆς ἀπ' αὐτῶν προσγινομένης ἡδονῆς τοῖς ἐθέλουσιν. Ἐπάγει γὰρ ἀμέσως, καὶ φησι·

§ II.

Καὶ πᾶν, ὃ ἤτησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐκ ἄρ᾽ ἐλκερ αὐτῶν. Οὐκ ἀπεκώλυσα τὴν καρδίαν μου ἀπὸ πάσης εὐφροσύνης· ὅτι καρδία μου εὐφρανθή ἐν παντὶ μόχθῳ μου. Καὶ τοῦτο ἐγένετο μερὶς μου ἀπὸ παντὸς μόχθου. Καὶ ἐπέβλεψα ἐγὼ ἐν πᾶσι ποιήμασι μου, οὓς ἐποίησαν αἱ χεῖρές μου, καὶ ἐν μόχθῳ, ᾧ ἐμόχθησα τοῦ ποιῆσαι. Καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης, καὶ προυίρεσις πνεύματος· καὶ οὐκ ἔστι περίσσεια ὑπὸ τὸν ἥλιον.

Ταῦτα φάσκων διατείνεται καὶ διαβεβαιούται σαφῶς, δι' αὐτῆς ἐλθεῖν τῶν πραγμάτων τῆς πείρας, καὶ μῆτε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποκωλύσαι τῶν καταβλεγόντων αὐτοῦς εὐδύνων καὶ τερπνῶν θεαμάτων, μῆτε τὴν καρδίαν ἀπειρεῖσαι τῶν διὰ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν παραπεμπομένων εἰς αὐτὴν καὶ παρεισχρησμένων σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν· ἵνα καὶ πᾶσιν ἄλλοις ἀνθρώποις ἀληθεύων λογισθεῖν καὶ πιστὸς ἐν τῷ φάσκῳ. « Καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης καὶ προυίρεσις πνεύματος· καὶ οὐκ ἔστι περίσσεια ὑπὸ τὸν ἥλιον. »

Οὐκοῦν ἄρα μάτην τινὲς ψήθησαν καὶ κατήγγειλαν τῶν προγενεστέρων ἐξηγητῶν, ὡς οὐκ ἐκαταγινώσκων ἑαυτοῦ ταῦτα διέξεισιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν ματαιότητα διασύρων, ὅπερ οὐκ ἔστι. Τὴν μὲν γὰρ ματαιότητα κωμῶδεῖ καὶ διατρίβει διαρρήδην, ἀλλὰ τὴν δι' αὐτοῦ πεπραγμένην, καὶ δι' αὐτῆς τῆς πείρας κατεγνωσμένην ὡς ἀνυπόφορον, καὶ πρὸς μηδὲν πέρας χρηστὸν ἀπαντῶσαν· ἀλλ' ἐμπαλιν καὶ τοὺς αἰρουμένους αὐτὴν συγκοῦσαν εἰς πέταυρον ἀπωλείας. Εἰτά φησι·

§ III.

Καὶ ἐπέβλεψα ἐγὼ τοῦ ἰδεῖν σοφίαν καὶ περὶ φόρων καὶ ἀφροσύνην· ὅτι τίς ἀνθρώπος, δὲ ἐλεύσεται ἐπίσω τῆς βουλῆς; ὅν τε ὅσα ἐποίησεν αὐτῇ;

(75) Columnæ, quas hic noster memorat, illæ sunt, de quibus sermo est in Proverbiis (ix, 1): Ἡ σοφία ὠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπήρξε ἑστὸς ἐπ' αὐτῇ. Sapientia ædificavit sibi domum, et columnæ septem firmamento supposuit. Latinius interpretes habet, *Excidit columnas septem*, ut Aquila et Symmachus, ἐλατόμεναι· noster vero LXX secutus est. Porro interpretes in illa domo Ecclesiam, et columnas apostolos maxime agnoscunt; quancumque et alia quicquam significata putaverunt.

(76) Apud LXX leges... Ἀπ' πάσης εὐφροσύνης μου. Ὅτι καρδία... Olymp. ἢ ἐμόχθησα τοῦ ποιῆν καὶ ἰδοὺ...

A dignata suo est, hunc ad improba vanitatis facia delabi unquam patitur (73).

Enimvero sapiens Ecclesiastes, lætitiæ nominibus sigillatim enuntiatis, libens in iisdem etiamnum immoratur, et illud inculcat, minime se ab eorum, quæ enumeravit, possessione frustratum esse: sed abunde omnia sibi præsto fuisse ad fruendum atque lætandum; et quam inde voluptatem, si velit, capere quisque possit, ea se usque ad delicias oblectari potuisse. Hæc enim protinus subnectit:

VERS. 10, 11. Et omne, quod postulaverunt oculi mei, non abstuli ab eis: non prohibui cor meum ab omni lætitiā; quia cor meum lætatum est in omni labore meo. Et hoc fuit portio mea ex omni labore. Et respexi ego ad omnia opera mea, quæ fecerunt manus meæ, et in laborem, quo laboraveram faciendo. Et ecce omnia vanitas et præsumptio spiritus; et non est abundantia sub sole (74).

Quæ cum dicit, illud urget aperteque confirmat, se res ipsa experientia explorasse, neque oculos cohibuisse, ne blandis jocundisque, quibus inhiant, spectaculis fruerentur, neque animum continuisse voluptariis a desiderii, quæ per oculorum sensus immissa, usque ad ipsum se insinuant: quo et a cæteris omnibus mortalibus veridicus et fide dignus habeatur, cum ait: « Et ecce 47 omnia vanitas, et præsumptio spiritus; et non est abundantia sub sole. »

Quare eorum, qui ante nos fuerunt, interpretum quidam non bene, opinor, existimarunt ac pronuntiarunt, quæ hic profert sapiens Ecclesiastes, non eo pertinere, ut seipsum damnet, sed ut vanitatem tantummodo insectetur (75): quod non ita est. Nam vanitatem quidem manifesto objurgat et carpit, at eam, quam ipse secutus erat, quamque experientia edoctus ab inutilitate atque ab infausto exitu improbaverat, cum et amatores denique suos in laqueos interitus compellat. Addit deinde:

VERS. 12. Et respexi ego, ut viderem sapientiam et errorem et stultitiam: quia quis est homo, qui ingreditur post consilium? et cum hoc singula fecerit (76)?

(75) In codicis margine ascriptum erat Νίλος. At nihil in eam sententiam invenias apud Ascetam, in iis scilicet operibus, quæ Suaresius et Allatius edidit. Nam alia quædam ejusdem Nili opuscula latitare in bibliothecis, adnotum est. Nec vero liquet, num hoc loco Nilus asceta, an alius quispiam designetur: cum in Allatii diatriba de Nili (ad calc. tom. II) clari viri hoc nomine viginti numerentur, quorum plerique in scriptorum casu locum habent, quidam vero sine controversia Gregorio nostro antiquiores sunt.

(76) At extrema verba apud LXX ita se habent, Τὰ ὅσα ἐποίησεν αὐτῇ· ad quæ Nobilius, *In uno,*

Ad rerum copiam eamque magnificentiam progressus, quæ summo studio in voluptatibus parandis expromitur, cum in his Ecclesiastes nihil homine, nihil animo ratione prædito dignum invenisset; contraque omnem vitam improbam et pravis in rebus exactam ipso ab exordio et celeriter aufugientem et ad interitum festinantem deprehendisset, illa pronuntiavit: « Et respexi ego ad omnia opera mea, quæ fecerunt manus meæ, et in labore, quo laboraveram faciendo. Et ecce omnia vanitas et præsumptio spiritus; et non est abundantia sub sole, » quod levitate sua omne nequitie genus dispereat. Jam sobriam moderatamque sapientie vitam nunc confert, ejus scilicet, quam a Deo acceperat, ad priorem sanctæ institutionis formam revocantis; et ob bonitatis præstantiam tantum interesse discriminis reperit cognovitque, quantum est inter sapientiam sive prudentiam, et errorem ipsum **48** sive stultitiam. Nam idem utraque sonant atque designant: cum error mutabilitatem et transitum ad hoc et illud aperte significet, cuiusmodi profecto sunt insipientiæ proprietates, ut illud divinarum Litterarum nos docet oraculum: « Stultus ut luna mutatur ²¹, » quo conversio ejus ad pejora aberrantis indicatur.

His igitur inter se collatis comparatisque, quamquam ejusmodi sunt, ut propter generis diversitatem componi vix possint; cum illud didicerit, in sapientia sive prudentia maximam inesse utilitatem, errorem vero sive insipientiam cum plane futilem et ineptiarum plenum, tum ad beatam probamque vitam nihil omnino conferre: quasi in magnam animi ægritudinem adductus, quod plerique hominum flagitiosam pravamque vitam optabiliorem putent, illa ob summam rei indignitatem subjicit: « Quia quis est homo, qui ingredietur post consilium? » Velut si diceret: Solus ille dignus est, ut homo appelletur, et hominum in numero habeatur, qui prius tanquam e specula aliqua atque edito sublimique loco rerum naturam clare ac distincte contemplatus, quæ eligenda sint et quæ relinquenda, quæ utilia et quæ inutilia, quæ salutem afferant et quæ ad interitum deducant, unus judicet: initoque consilio sic meliora præoptat, ut ea aversetur, quæ non solum utilitatis nihil habent, sed etiam æterna ad supplicia transmittunt.

Nam homo hujusmodi, qui mature vitam optamam amplectatur atque cognoscat, eamque sequiori anteponens, præterita quoque, sapientiæ prudentiæque opportuno usus consilio, egregie restituat perficiatque; is, inquam, felix ac revera beatus est: quippe qui studium suum in eorum bonorum possessione collocet impendatque, quæ vera et man-

²¹ Eccli. xxvii, 12.

Inqui, libro pro τὰ ἐστὶν σύν, et utrumque nihil videtur ad sententiam facere, sed tantum respondere articulo Hebræo. Tum in plerisque libris scriptam esse addit, Πάντα ὅσα ἐποίησεν ἐν αὐτῇ· quæ item satis obscura: ut Gregoriana lectio cæte is præ-

A Ἀφικόμενος ὁ Ἐκκλησιαστής πρὸς τὴν δαψύειαν καὶ πολυτέλειαν τῶν κατὰ τὴν ἡδονὴν ἐπιτηδεύματων καὶ σπουδασμάτων καὶ μηδὲν αἰσίων τῆς ἀνθρωπίνης καὶ νοερᾶς ψυχῆς ἐντεῦθεν εὐρῶν, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν μοχθηρὰν ζωὴν καὶ φαύλην πολυτείαν ἅμα τῷ γενέσθαι καὶ θάττοι ἀπογινομένην, καὶ πρὸς ἀνυπαρξίαν χωροῦσαν κατελιγνῶς καὶ φήσας, « Καὶ ἐπέβλεψα ἐγὼ ἐν πᾶσι ποιήμασι μου, οἷς ἐποίησαν αἱ χεῖρές μου, καὶ ἐν μόχθῳ, ᾧ ἐμόχθησα τοῦ ποιῆσαι· καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος· καὶ οὐκ ἔστι περισσεία ὑπὲρ τὸν ἥλιον, » φροῦδων γενομένων πάντων τῆς κακίας εἰδὼν· νῦν συγκρίνει τὴν σὺν φρονῶν καὶ τεταγμένην τὴν σοφίαν ζωὴν, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δηλονότι δεδομένης αὐτῇ, καὶ πρὸς τοὺς χαρκακτηρας ἀνθελευσάτης τῆς πρὸς τέρρας πνευματικῆς καταστάσεως· καὶ πολὺ τὸ διάφορον καθ' ὑπεροχὴν τὴν πρὸς τὸ βέλτιον εὐρῶν καὶ κατελιγνῶς τῆς σοφίας ἥτοι φρονήσεως, καὶ μέντοι καὶ τῆς περιφορᾶς ἔχουν ἀφροσύνης. Ταυτὶν γὰρ ἑκάτερα δηλοῖ καὶ περίστυχιν. Ἡ τε γὰρ περιφορὰ μετακίνησιν καὶ μεταβολὴν πρὸς τὸ πρῶτον ἀκείνου διασημαίνει σαφῶς· ἃ δὲ τῆς ἀφροσύνης εἰσὶν ἰδιώματα, καθὼς φησι τὸ λόγιον τῆς Θείας Γραφῆς: « Ὁ ἀφρων ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται, » τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα περιφορὰν αὐτοῦ καὶ παρατροπὴν αἰνιτίζων.

Ταῦτα τοίνυν ἀλλήλοις παραβέβηκε καὶ συγκρίσει· καίτοι γε συγκρίεσθαι μὴ πεφυκότα διὰ τὸ σφῶν ἑτερογενῆς, καὶ σφόδρα τὴν σοφίαν ἥτοι φρόνησιν ὀνησιφόρον εὐρῶν καὶ λυσιτελεστάτην· τὴν περιφορὰν, ἔχουν ἀφροσύνης, ἀνόντην καὶ παντελῶς ἀσύμφορον, καὶ μηδὲ μὴ συμβαλλομένην πρὸς τὴν μακάριον καὶ σπουδαίον βίον· ὥστε εἰς μεγάλῃν ἀθυμίαν ἐλθὼν διὰ τὸ τοῦ πολλοῦ ἀνθρώπου αἰρωτέραν ἡγεῖσθαι τὴν μοχθηρὰν καὶ φαύλην ζωὴν, ἐκ πολλῆς ἀμχανίας ἐπήγαγεν, « Ὅτι τίς ἀνθρώπος ἐλεύσεται ὅπως τῆς βουλῆς; » ἀντὶ τοῦ. Μόνος ἐκείνός ἐστιν ἄξιός ἀνθρώπου καλεῖσθαι, καὶ τὴν ταύτην ἔχειν ὀνομασίαν, ὃς πρότερον ἀπό τινος σωματικῆς καὶ τόπου περιόπτου καὶ μεταστροφῆς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων διαβλέψας τρανῶς καὶ σκοπῶς διακρίνει τὰ αἰρετὰ καὶ οὐχ αἰρετὰ, καὶ τὰ συμφέροντα καὶ ἀνύμφορα, καὶ τὰ πρόξενα σωτηρίας, καὶ τὰ πρὸς ἀπώλειαν συνουθύνοντα· καὶ βουλευσάμενος ἔλοιτο τὴν αἵρεσιν τῶν κρείττωνων, καὶ φρονεῖ τὸ μὴ μόνον ὠφελοῦντα μηδὲν, ἀλλὰ καὶ παρὰ μένοντα πρὸς κολάσεις ἀτελευτήτους.

Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀνθρώπος, ὁ πρότερον βουλούμενος καὶ διαγινώσκων τὴν βελτίστην ζωὴν, καὶ προκρίνων ταύτην τῆς χειρόνης, καὶ μέντοι καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον πράττων τὰ παραλειφθέντα κρείττω καὶ βελτίω παρὰ τῆς ἐν σοφίᾳ καὶ φρονήσει γεγεννημένης βουλῆς, εὐδαίμων ἐστὶ καὶ τῷ ὄντι μακάριος· ὡς περὶ τὴν κτήσιν τῶν ὄντων καὶ τῶν ἀληθῶς ἀγαθῶν θέμενος τὴν ἰδίαν

stet, sententiamque absolvere videatur: velut si scriptum esset: Καὶ σύν αὐτῇ βουλῇ, ὅσα ἐποίησεν, esto, imitatio illa poeticam sapiat licentiam. Olympigil: Ὁς ἐπελεύσεται ἐπί τῃ τῆς βουλῆς, ὅσα ἐποίησεν αὐτῇ.

σπουδῇ, τῶν μὴτε τῇ ματαιότητι καὶ τῇ φθορᾷ καθυποκειμένων, μὴτε μὴν προξενούντων τοῖς πράτουσι ἀνυπολόγους κολάσεις, ἀλλ' ἐμπαλιν ἀκηράτους ἀμοιβῆς καὶ διαιωνίζουσιν ἀγαλλιάσιν. Οἱ γὰρ ἀδούλως ὀρώντες τοῦτο κάκεινο, μὴ προηγησάμεναι τῆς ἐν φρονήσει καὶ σοφίᾳ βουλῆς, προσκρίπτουσι συνεχῶς, πρὸς δὲ μὴ θέμις κατολισθήσαντες· καὶ μεταβουλεύονται μὲν μεταμεληθέντες καὶ διαγνόντες, ἀνασκευάσαι δὲ τῆς ἀδουλίας τὴν πρᾶξιν οὐκ ἐξιχύουσιν, εἰ μὴ τοιοῦτον εὐρεθῇ τὸ ὑποκείμενον, ὡς δεχέσθαι διὰ τῆς μετανοίας τὴν ἱασιν καὶ πρὸς τὴν προτέραν κατάστασιν ἐπαύρωσιν. Διὰ τοῦτο φησὶ πού τὸ σοφώτατον λόγιον, « Δεινὸν ὑστεροβουλία μὴ δεχομένη βελτίωσιν. » Ἀμέλει τοίνυν ἐπήγαγε·

A sura, non modo nunquam evanescent aut corrumpuntur, neque sectatoribus suis intolerandos important cruciatu, sed etiam immortalis intaminateque mercedis et perpetuorum gaudiorum spem faciunt. Nam ceteri quidem, qui hoc et illud inconsulte agunt, nec prudentiæ sapientiæque consilio reguntur, assidue offendunt, in ea prolapsi, quæ fieri nefas est: ac pœnitentia quidem et cognitione excitati consilium **49** mutant, sed temeritatis suæ supplere admissa non possunt, nisi animum ita habeant paratum, ut pœnitentiæ medicinam non respuat, seque ad pristinum statum emendatione revocari patiat. Quo pertinet illud sapientissimi oraculi dictum: « Mala res pœnitentia, quæ emendationem excludit (77). » Jam vero addit:

§ IV.

Kal εἶδον ἐγώ, ὅτι ἐστὶ περισσεία τῇ σοφίᾳ ὅτι ἐπὲρ τὴν ἀφροσύνην, ὡς περισσεία τοῦ φωτός ἐπὲρ τὸ σκότος.

Πρόδηλον ὡς τῇ σοφίᾳ τὴν ἀφροσύνην ἀντιτιθεῖς, ἀντὶ τῆς φρονήσεως τίθησι τὴν σοφίαν. Ἡ γὰρ φρόνησις κυριαρχία καὶ βασιλεία τῶν ἄλλων ἐστὶν ἀρετῶν ἀπασῶν· ἦν καὶ περισσεύει πολλὴν ἔχειν ὁ σοφὸς ἐξησεν Ἐκκλησιαστής, ὡς τὸ φῶς πρὸς τὸ σκότος. Ὡς γὰρ ἐν τῷ φωτὶ τὴν κρίσιν τῶν πραγμάτων ἀκριδῶς διακρίνουσιν ἀνθρώποι πάντες, καὶ τὸν λίθον ὡς λίθον, καὶ τὸν ἄρτον ὡς ἄρτον νῦν προσέλεπουσιν, ἐν δὲ τῷ σκότει πολλὴν πάσχουσιν ἐξάπατην, ἀντ' ἄλλων ἄλλα δέχονται νομιζόντες· οὕτω καὶ τῷ φωτὶ τῆς σοφίας ἡτοὶ φρονήσεως καταυγαζόμενοι τὸν νῦν ἡκιστα διαμαρτάνομεν τῶν ἀνδανόντων τῷ θεῷ καὶ λυσitteλῶν. Ὅταν δὲ τῆς φρονήσεως ἡτοὶ τῆς παρὰ θεοῦ δεδομένης σοφίας παραρυῶμεν, τὴν καὶ τὸν λύχνον οὐκ ἔχοντες τῆς ζωῆς, καὶ διὰ τοῦτο μὴ διακρίνοντες τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, ἀντὶ τῶν μαργαριτῶν καὶ τῶν τιμῶν λίθων, δηλονότι τῶν ἀπεικασμένων τῷ κάλλει τῶν ἀρετῶν, τὴν δυσώδη κόπρον αἰρούμεθα καὶ τὸν πατούμενον ὑπὸ πάντων ἐν ταῖς πλατεῖαις πηλόν, ἡγουν τὴν ἀμαρτίαν.

Τίς οὖν ἀνθρώπος εὐρεθῇ τῆς τοιαύτης κλήσεως ἄξιος, ὃς βουλευσάμενος πρότερον καὶ κατειληφὼς τὰ ὄντα καὶ συμφέροντα, κατακολουθῇ τῇ βουλῇ, καὶ τὰ ἔργα πράξει τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης; Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ Ὡσηὶ ὁ προφήτης κατὰ τὸ τέλος τῆς προφητείας ὡς ἀπορῶν εἶπε· φησὶ γὰρ, « Τίς τῶνδ' ἐγὼ καὶ συνήσει ταῦτα; ἢ συνετὸς καὶ ἐπιγνώσεται οὗτος; οἷός τις εὐθεῖται αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι παρεύσονται ἐν αὐταῖς· οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς. » Προδήλων γὰρ καὶ προφανῶν ὑπαρχόντων τῶν σωστικῶν ἐπιτηδεύματων καὶ κατὰ λόγον καὶ κατὰ πρᾶξιν, ὡς ἐμπαλιν τῶν πρὸς ἀπώλειαν συνωπύοντων τῆς ματαιότητος σπουδασμάτων· ὀρώντες αἱ φιλόκαλοι καὶ οὐσεσθεῖς τὸν πολλὸν ἀνθρώπων καταφρονούντα μὲν τῶν κρείττωνων, ἀνθαιρούμενον δὲ

VERS. 13. Et vidi ego, quia abundantia est sapientiæ super stultitiam, sicut abundantia lucis super tenebras.

Cum sapientiæ opponat stultitiam, manifestum est sapientiam ab eo prudentiæ loco usurpari. Maxima enim prudentiæ vis est, ut cæterarum virtutum omnium regina videatur: quam et sapiens Ecclesiastes longe copia præstare dicit, non secus ac lucem præ tenebris. Quemadmodum enim in luce rectissime quisque de rebus judicat, et qui lapis est, lapidem esse videt, qui panis, panem, in tenebris contra sæpe decipitur, alia pro aliis sibi videre visus: ita et nos, ubi sapientiæ sive prudentiæ lux menti affulserit, minime in eorum iudicio fallimur, quæ Deo placent, et nobis utilia sunt. At vero cum prudentia sive sapientia a Deo tradita excidimus, quasi vitæ amissa face, jam rerum naturam minime dignoscimus, et tanquam margarita atque gemmas, quæ nempe virtutum pulchritudinem referunt, graveolentem flumem, atque omnium pedibus tritum per vias cœnum, peccatum scilicet eligimus.

Ecquis igitur homo invenietur hac appellatione dignus, qui tempore sibi ad deliberandum sumpto, iisque perpensis, quæ deceant, quæque prosint, consilium sequatur, et quæ vera et justa sunt, in iis se exerceat? Hoc vero idem et Oseas propheta in vaticiniis sui sine veluti pendens expressit; ait enim: « Quis sapiens et intelliget ea? aut intelligens et cognoscat ea? propterea rectæ viæ Domini, et iusti ambulabunt in eis: impii vero infirmabuntur in ipsis (78). » Cum enim perspicuum manifestumque sit et ex dictis **50** et ex factis, exercitationes illas salutare esse, atque e contrario vanitatis studia ad perniciem compellere; hinc probitatis pietatisque cultores, qui plerosque hominum meliora negligere, et peiorum possessioni

(77) Unde hæc sententia desumpta sit, invenire non potui. Haustum quidem Gregorius sacris e Bibliis significare videtur, sed in exemplaribus, quæ

exstant, nullum vestigium est.

(78) Oseæ xiv, 10; at LXX habent ὅτι pro διότι εὐθεῖται...

inhiare videant, quodam quasi stupore oppressi, « Quis est homo, exclamant, qui ingreditur post consilium? » et : « Quis sapiens, et intelliget ea? » Atque hunc hominem, quod ea in se uno complexus sit, quæ beatitudinis propria sunt, beatum dominant. Addit deinde Ecclesiastes :

Α τῶν χειρόνων τὴν κτῆσιν, κἀντεῦθεν ὡς ἐν ἀρχανίᾳ γενόμενοι, τὸ, « Τίς ἀνθρώπος, φασίν, ἐλευσεται ὅπως τῆς βουλῆς; » καὶ, « Τίς σοφὸς συήσει ταῦτα; » μακάριον τὸν τοιοῦτον ὡς τὰ τῆς μακαριότητος ἐκδεξάμενον ὀνομάζοντες. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ V.

VERS. 14. *Sapientis oculi in capite ejus : et stultus in tenebris ambulat (79).*

Sapientia modo stultitiæ opposita, et prudentia, uti jam diximus, eo nomine designata, utramque inter se comparavit. Quanquam prudentiæ ea cum sit excellentia atque bonitas, quacum institui comparatio nulla possit, nostra quoque opinio est, non tam comparisonem hanc esse, quam rerum disjunctissimarum oppositionem : quemadmodum lux etiam et tenebræ magno utique discrimine opponuntur. Nam cum ait, qualis sit lucis copia præ tenebris, talem esse in sapientia præstantiam supra stultitiam, ita rem enuntiavit, ut non alteram cum altera conferret, sed summam utriusque oppositionem demonstraret (80). Enimvero his prolatis, eos jam aggreditur, qui nomen inde ducunt, a sapientia sapientem, a stultitia stultum, palamque contendit, sapienti quidem oculos in capite esse, at stultum et oculis et omni videndi facultate ita carere, ut perpetuis in tenebris versetur, in iis nempe, quæ a peccato sunt.

At cur tandem hoc ille profert, et quasi cognitione dignum proponit? cum omnes homines ipsaque animantia, quæ hominis causa sunt condita, oculorum aciem in capite præ se ferant. Nam de quinque 51 illis sensibus, qui a rerum omnium auctore animantibus tributi sunt, quatuor manifeste caput ostendit, visum nempe et auditum et olfactum et gustum, ut nemo ignorat. Quod igitur omnes æque sciunt, quid, inquam, Ecclesiastes quasi præcipuum aliquid ac peregrinum proponit? Verum plane liquet, potiores rationalis intelligentisque animi hominis potentias ab eo esse oculos sapientis appellatos; quippe hi sunt, qui naturam cujusque rei dispiciunt atque intuentur. Nec vero eos habet stultus, qui prudentiam voluntaria privatione amisit. Itaque nec mentem acriter intendens, ad eorum, quæ subjecta sunt, cognitionem, aut ad eorum, quæ edoctus fuit, intelligentiam adhibet; et nulla ratiocinandi verique inveniendi exercitatione excultus, ipsam intelligendi facultatem quo pacto exprimat, non tenet (81).

(79) LXX habent, Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ ...

(80) Gregorio Neocæsariensi astipulari videtur, qui presse, ut solet, locutus, sententiam eandem verbis conclusit perpaucis : ait enim : Φρονήσεως γὰρ καὶ ἀφροσύνης πολλὴ τὸ μέσον, διαφορὰ δὲ ἀμφὺν τοσαύτη, ὅσηπερ ἡμέρας πρὸς νύκτα. Id est, *Prudentia enim et dementia magno intervallo disjunctæ sunt, nec minus inter utramque est discrimi-*

Τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ· καὶ ὁ ἀφρων ἐν σκότει πορεύεται.

Προσεχῶς ἀντιπαραθεὶς τῇ σοφίᾳ τὴν ἀφροσύνην, διὰ τῆς σοφίας σημαίνων τὴν φρόνησιν, ὡς ἐβόημεν εἰπόντες, καὶ συγκρίνας ἐκάτερα. Καίτοιγε τῆς φρονήσεως ἀσύγκριτον τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐχούσης ὑπεροχὴν· ὡς καὶ ἡμᾶς ὑπειληφέναι μὴ σύγκρισιν εἶναι τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ τῶν ἀκρῶς ἐναντιῶν ἀντιπαραθέσειν, καθὼς πρὸς ἀλλήλα πέφυκε τὸ φῶς δηλαδὴ καὶ τὸ σκότος. Εἰπὼν γὰρ, ὡς· Περίσσεια τοῦ φωτός ὑπὲρ τὸ σκότος, οὕτως εἶναι περισσεῖαν ὑπὲρ τὴν ἀφροσύνην τὴν σοφίαν κατήγγειλεν, οὐ συγκρίναν ἐκατέραν πρὸς ἐκατέραν, ἀλλὰ τὴν ἀκρὰν αὐτῶν ἐναντιῶσιν ἐντεῦθεν διασημαίνων. Ταῦτα τοίνυν εἰπὼν νῦν ἀμέσως παραλαμβάνει τοὺς παρωνύμους ὀνομασθέντας, τὸν μὲν σοφὸν ἐκ τῆς σοφίας, ἀπὸ δὲ τῆς ἀφροσύνης τὸν ἀφρωνα, καὶ καταγγέλλει καὶ διατείνεται τὸν μὲν σοφὸν ἐν τῇ κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχειν, τὸν ἀφρωνα δὲ μηδαμῶς· ἀλλ' ὡς ὁμματος καὶ πάσης ἀπαστερημένον ὁρατικῆς βίωσις, ἐν τῷ σκότει πορεύεσθαι, δηλονότι τῆς ἀμαρτίας.

Τί δὴ ποτε δὲ τοῦτο φησι καὶ τίθησιν ὡς ἄξιον διαγνώσεως; πάντων ἀνθρώπων ἔχόντων ἐν τῇ κεφαλῇ τὰς δυνάμεις τῶν ὀφθαλμῶν, ἔτι καὶ τῶν ἄλλων ζῶων τῶν πεφυκότων παρὰ τὸν ἀνθρώπον. Πάντες γὰρ οὖσαν ἀποριθεῖσιν παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ τοῖς ζώοις ἀσθήσεων, τὰς τέσσαρας ἡ κεφαλὴ σαφῶς ἐπιφέρει τὰ τὴν ὁρατικὴν δηλονότι καὶ τὴν ἀκουστικὴν καὶ τὴν ὁσφραντικὴν καὶ τὴν γευστικὴν, ὡς ἔστιν εὐδὸν πᾶσιν. Ὅ τοίνυν ἴσασι πάντες ἐξ ἰσού, τί δὴ ποτε τίθησιν ὁ Ἐκκλησιαστής ὡς ἐξαίρετόν τι καὶ ξένον; Ἀλλὰ πρόδηλόν ἐστι καὶ καταφανές, ὡς τὰς κυριότερας δυνάμεις τῆς λογικῆς καὶ νοερᾶς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὸν νοῦν δηλονότι καὶ τὴν διάνοιαν ὀφθαλμοὺς τοῦ σοφοῦ προσηγόρευσε, ὅτε διορατικῶν καὶ προβλεπτικῶν τῆς ἐφ' ἐκάστη φύσεως τῶν πραγμάτων προδήλως ὄντων· οὐδ' ὁ ἀφρων οὐκ ἔχει τὴν στέρησιν πεπονηθὼς ἐκούσιος τῆς φρονήσεως, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ τὸν νοῦν ὀδυροκούντα καὶ πρὸς τὴν διάγνωσιν τῶν ὑποκειμένων ἀμέσως ἐπιβάλλοντα, καὶ τὴν τῶν δεδεγμένων κατάληψιν· οὕτε μὴ τὴν διάνοιαν ἀπὸ τῆς τοῦ νοῦ θεωρίας συλλογιζομένην, καὶ τῆς ἀληθείας τὴν διάγνωσιν ἐξευρίσκουσαν.

nis, quam inter diem et noctem. (In *Metaph. Ecd.*)

(81) Nihil ab iis discrepat Basilii Neocæsariensis interpretatio, cui *sapientis oculi* sunt προορατικὴν καὶ περιεσχεμμένον τὸ κρυπτόν τοῦ σοφοῦ, sive *providentia circumspectioque occulta sapientis*. (Homil. in ps. xxxiii.) At Chrysostomus de studio potius rerum cælestium, quo sapiens flagrat, accipere maluit : sic enim dictum explicat : Τουτέστι, τὸν κάτω πάντων ἀπὸ πλάκται, καὶ οὐρανῶν ποιεῖ, καὶ μι-

Παρατίξωσιν οὖν τὸ παρὸν ῥητὸν διεμόρφωσας καὶ Α διεστειλμένον ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, εἰπὼν, «Τοῦ σοφοῦ ὁ ὀφθαλμὸς ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ, » τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμοὺς δηλαδὴ φάσκων, ὡς ἐφθήμεν εἰπόντες, οὓς οὐ μόνον τὰ λοιπὰ τῶν ἀλόγων ζώων οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐδ' οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων, ὡς αὐθαιρέτως μύσαντες αὐτοὺς, καὶ πρὸς τὰς ὁδοὺς τῆς ἀπωλείας παρασυρέντες. Μόνοι δὲ σαφῶς ἔχουσιν οἱ σοφοὶ τῆς ἀνωθεν ἡξιωμένοι σοφίας, δι' ἧς τὴν φυσικὴν φρόνησιν ἀλώμενον διεφύλαξαν ὡς καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο καλεῖσθαι σοφοί, διὰ τὸ σοφῶς πολιτεύεσθαι καὶ ζῆν, καὶ μηδαμῶς προσκόπτειν ἐν ταῖς πορείαις αὐτῶν ὡς καθὼς τοὺς τοιοῦτους αἰνιττόμενος Κύριος ἔφησε, « Πᾶς ὁ φαῦλα πράσσαν μισεῖ τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ἐν Θεῷ εἰσιν εἰργασμένα. » Ὁ τοίνυν τοὺς τοιοῦτους ὀφθαλμοὺς καθαρὸς ἔχων ἀπὸ πάσης ἐμπαθοῦς λήμης, ἀκυμάντως τὴν εὐρύχωρον ταύτην τοῦ βίου καὶ μεγάλην ὁάλασσαν διαπλέει, μήτε ταῖς εὐθηνίαις τοῦ βίου καὶ ταῖς εὐημερίαις καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις εὐφρημίαις καὶ τιμαῖς καὶ δόξαις ὑπεραιρόμενος καὶ καταφραττόμενος τῶν πλησίων, μήτε ταῖς δυστυχίαις καὶ ταῖς τῶν δεόντων ἀποστερήσεσι καὶ ταῖς δυσφρημίαις καὶ τοῖς ὀνειδισμοῖς καὶ φαυλισμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἡττούμενος, καὶ πρὸς τὰ μηδαμῶς ἀνδάνοντα τῷ Θεῷ καθελόμενος ὅτι αὐτὸς διαμένων καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως διατιθέμενος ἐν ταῖς τῶν ἀντικειμένων συμβάσεσιν, ὅτε δὴ τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμοὺς ἀνατεινομένους ἔχων αἰετὸς πρὸς τὸν τοῦ σοφοῦ καὶ σαφῶς τὴν ζωὴν τοῦ σοφοῦ διευθύνοντας.

Εἰ δὲ τις βουλευθῇ τὸ ῥητὸν ἐξεληφέναι καὶ κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν, γλαφυροτέραν εἶναι δοκοῦσαν, οὐχ ἁμαρτήσῃ τῆς ἀληθείας. Εἰ γὰρ κεφαλὴ μὲν ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, ἔχει δὲ τις ἐπ' αὐτὸν καὶ τοὺς νοητοὺς καὶ τοὺς αἰσθητοὺς ὀφθαλμοὺς διαπαντὸς ἀφορῶντας καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ζητοῦντας ὁδηγίαν καὶ βοήθειαν καὶ συντήρησιν ὑπέρτερος γίνεται τῶν κοσμικῶν πειρατηρίων καὶ τῶν πολυπλόκων τοῦ διαβόλου μηχανημάτων, καὶ τὰ σκῶλα καὶ προσκόμματα παραδίδει καὶ παρορᾷ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ὡς ἐπ' ἀσφαλοῦς καὶ βεβαίας ἀγκύρας ἐρηραιομένου τῆς πρὸς τὴν ἰδίαν κεφαλὴν ἀγάπης καὶ ἐλπίδος καὶ πίστεως. Ὁ δὲ ἄφρων ἐν τῷ σκότει

Quare effatum hoc, « Sapiens oculi in capite ejus, » tanquam paradoxum aliquod sapiens Ecclesiastes expressit aptavitque, oculos scilicet mentis significans, uti superius diximus, quos non solum cætera animantia rationis expertia, sed plerique etiam hominum non habent, cum in vias interitus pertracti, ultro ipsi claudant : at uni sine dubio ii habent sapientes, quibus data divinitus sapientia est, cujus ope naturalem prudentiam illasam servaverunt ; hac ipsa de causa sapientes nuncupati, quod ævum suum sapienter agentes, nusquam in vitæ curriculo impingant. Quo pertinent quæ de hujusmodi hominibus dixit Dominus : « Omnis, qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus : qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta »²¹. Ergo tales oculos qui habet, puros nempe atque ab omni cupiditatum lippitudine immunes, is vastum istud et ingens vitæ pelagus placide enavigat : non vitæ commodis et rerum prosperitate, non **52** populi favore aut honoribus aut gloria elatus sibi proximos despicit : calamitates idem, inopiam, obtreccationes, convicia, nequitiam hominum forti animo sustinet, nec ad ea se adduci patitur, quæ Deo displicent : sibi nempe perpetuo constans, et æque adversarum rerum eventibus par ; quippe qui mentis oculos in sole gloriæ semper delixos habeat, et radios inde hauriat, quibus sapientis vita illustratur, sapienterque dirigitur.

δόςης ἥλιον, καὶ ταῖς ἐκείθεν αἴγλαις καταυγαζο- C Quod si quis effatum hoc in aliam sententiam, quæ elegantior videatur, accipere voluerit, non is a veritate aberraverit. Cum enim, ut magnus Apostolus docuit²², Christus Deus noster caput Ecclesiæ sit, si quis et mentis et corporis oculos in eum semper habeat intentos, quibus ab eo vitæ normam et auxilium et conservationem requirat ; mundana is pericula et dolosas diaboli artes eludit, et offendicula atque impedimenta humanæ vitæ despiciatui habet, tanquam stabili solidaque anchora firmatus, anchora utique charitatis et spei et fidei erga caput suum (82). At vero stultus in tenebras detrusus incredulitatis suæ, cum ad veram mundi lucem et ad justitiæ solem oculos, quibus

²¹ Juan. iii, 20. ²² Ephes. v, 23.
τῶρα φαντάζεται : Id est, liberatus est (sapiens) ab omniibus infimis rebus, per cælum vagatur, et contemplatur sublimia. (Expos. in ps. cxx, 1.)
(82) Hæc noster a Nysseno mutuatus videtur ; ait enim ille : Εἰ δὲ γνωρίσασα (τῆς ψυχῆς δύναμις) τῶν ὑποκειμένων τῶ μάταιον, ἀναγάγοι τὰς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὴν ἐαυτῆς κεφαλὴν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ὡς διερμηνεύει ὁ Παῦλος, μακαριστὴ ἂν γένοιτο τῆς ζωῆς, ἔχει ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς. ὅπου οὐκ ἔστιν ἡ τοῦ κακοῦ ἐπισκόπησις. Παῦλος ὁ μέγας, καὶ εἰ τινες ἄλλοι κατ' ἐκείνον μεγάλοι, ἐν τῇ κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶχον, καὶ πάντες οἱ ἐν Χριστῷ ζῶντες καὶ κινούμενοι καὶ δυντες. Ὡς ἂν οὐκ ἔστι τὸν ἐν φωτὶ ὄντα σκότος ἰδεῖν, οὕτως οὐκ ἔστι τὸν ἐν τῷ

Χριστῷ τὸν ὀφθαλμὸν ἔχοντα, πρὸς τι τῶν ματαίων ἐνατελεῖται. Id est : Sin autem objectarum rerum vanitate cognita (vis animi) sustulerit oculos ad caput suum, quod est Christus, sicut interpretatur Paulus, beatissima ob acrem oculorum aciem censenda fuerit, cum ibi oculos habeat, ubi mali non est obscuritas Magnus ille Paulus, et si qui sunt alii, sicut ille, nunquā, oculos habebant in capite, habent que omnes, qui vivunt et moventur et sunt in Christo. Quemadmodum nempe fieri non potest, ut is, qui in luce versetur, videat tenebras ; ita non potest fieri ut qui oculum in Christo habet, eundem in rem ullam vanam defigat. (Hom. 5 in Eccl.)

respiciat, non habeat, neque in honorum ac divitiarum lætitia aut in magnificentia et dominatione, neque in illis, quæ contraria his sunt, utiliter se gerit: imo in utraque conditione æstu fertur, obruentium fluctuum procellis et tempestatibus in abyssum actus errorum et flagitiorum. Atque hac de causa sapiens Ecclesiastes subjecit protinus:

καταγίγδας τὰς καταβαπτίζουσας αὐτὴν καὶ παραπεμπούσας εἰς τὴν ἀβυσσον τῆς ἁμαρτίας καὶ πνηροπραξίας. Ἀμέλει τοίνυν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστῆς ἀμέσως ἐπήγαγε·

§ VI.

53 VERS. 15. *Et cognovi etiam ego, quia eventus unus omnibus eveniet; et dixi ego in corde meo: Sicut eventus stulti, ita et mihi eveniet: et ut quid sapiens factus sum ego? tunc abundanter locutus sum in corde meo; quoniam stultus ex abundantia loquitur: quia hoc item vanitas* (83).

Descriptis definitisque sapientis oculis, et tanta huic ad potiorum delectum cognitione attributa, quanta lucis præ tenebris præstantia est; jam fore prævidit, ut quæstiones exorirentur repugnantium, qui rogarent, quonam modo fieri possit, uti lux melior est tenebris, ita stulto meliorem esse sapientem, cum tamen qui stulto eventus accidunt, iidem sapientem etiam intercipient? Videmus enim, quem admodum stultum, sic et sapientem succumbere morbis atque inopiæ, ac sæpe vel necessariis carere, et ab extraneis spoliari, et cæteras hujus vitæ vicissitudines subire. Quidni igitur quos eadem in vita aggressionem premunt, eademque plane ærumnæ ac necessitates undique urgent, eodem eos numero habuisti, nec de his cum ageres, parem utrique laudem aut vituperationem es impartitus? Imo vero, quantum rerum maxime inter se pugnantium, lucis scilicet ac tenebrarum est, tantum sapientis et stulti discrimen esse dictitasti? Nam eadem certe utrique contingunt: atque a quo quo pacto demonstras, sapientis, cum stulto comparatur, in rerum meliorum præsumptione eandem esse præstantiam, atque eam, quam præ tenebris in luce esse statuisti? Ilac igitur de causa sapiens Ecclesiastes, tanquam providentissimus aliquis medicus, antevertit, et his, qui agris sunt sensibus, et cogitatione verbisque impudentius effertur, salubre propinat poculum; ait enim: « Et cognovi etiam, quia eventus unus his omnibus eveniet; et dixi in corde meo: Sicut eventus stulti, ita et mihi eveniet: et ut quid sapiens factus sum ego? » Quibus verbis in se ipso plerosque hominum describit, qui minime **54** quæ sapientis quæque stulti verba et facta sint, distinguunt, et de utroque ex iis tantum judicant, quæ extrinsecus nobis et præter voluntatem contingunt.

(83) Verum ex his quædam apud LXX ordine variant, quædam desunt: sic enim Vulgata se habent: Καὶ ἔγνων καὶ γὰρ ἐγὼ, ὅτι συνάντημα ἐν συναντήσεται τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς. Καὶ εἶπα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου· Ὡς συνάντημα τοῦ ἄφρονος καὶ γὰρ ἐμοὶ

Α καθεργγμένος τῆς ἀπιστίας, οὐκ ἔχων ὀφθαλμοὺς ἀποβλέποντας πρὸς τὸ τοῦ κόσμου φῶς ἀληθινὸν καὶ τῆς δικαιοσύνης τὸν ἥλιον, οὐτε τὰ ἐνδοξα καὶ περιχαρῆ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς κοσμικῆς λαμπρότητος καὶ καταδυναστείας, οὐτε τὰ τοῦτοις ἐναντίῳ διατίθῃσι συμφερόντως· ἀλλ' ἐφ' ἐκατέρους συμβάμασι κλύδωνα πάσχει καὶ σάλον καὶ τρικυμίας καὶ

Καὶ ἔγνων καὶ γὰρ ἐγὼ, ὅτι ἐν συνάντημα τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις συναντήσεται· καὶ εἶπα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου· Ὡς συνάντημα τοῦ ἄφρονος καὶ γὰρ ἐμοὶ συναντήσεται· καὶ ἵνα τί ἐσοφισάμην ἐγὼ; τότε περισσὸν ἐλάλησεν ἐν καρδίᾳ μου· διότι ἄφρων ἐκ περισσεύματος λαλεῖ· ἐτι καὶ γὰρ τοῦτο μεταίστης.

Καθυπογράφας καὶ διορισάμενος τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ σοφοῦ, καὶ τοσαύτην αὐτῷ τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπόληψιν ἀποδοὺς, ὅσην ἔχει πρὸς τὸ σκότος τὸ φῶς, εἶτα προὔπειδόμενος ἀνακαλυπτούσας ἀντιρρήσεις τῶν λόγων καὶ μαχομένας καὶ λεγούσας, Πῶς οὖν τέ ἐστιν, ὥσπερ ἐστὶ βέλτιον τοῦ σκότους τὸ φῶς, οὕτως εἶναι κρεῖττονα καὶ τοῦ ἄφρονος τὸν σοφόν, ἐπ' ἂν αἱ συμπίπτουσαι συμβάσεις τῷ ἄφρονι καὶ τοῦ σοφοῦ διείληφασιν; εὐρίσκεται γὰρ ὡς ἄφρων, οὕτω καὶ ὁ σοφὸς κεκρατημένος ἐν νόσοις καὶ πενίαις καὶ καθυστερήσει τῶν ἀναγκαίων πολ-
C ἄλλαις ἀνωμαλίαις τῆς παρουσίας ζωῆς. Πῶς οὖν τοὺς τοῖς αὐτοῖς βιωτικαῖς πειρατηρίαις κατεστραμένους, καὶ ταῖς ἰσαῖς καὶ ταῖς αὐταῖς θλίψεσι καὶ περιστάσεσιν ἀνάγκαις συνεχόμενους, οὐχὶ καὶ ταῖς αὐταῖς ὑπολήψεσι καθυπέδαλες, καὶ τῆς ἰσῆς εὐφρο-
D μίας ἢ δυσφρομίας τοῖς λόγοις διωρίσω καὶ καθυπέ-
ἐγραψας, ἀλλ' ὡς τῶν ἄφρων ἐναντίων, τοῦ φωτὸς δηλαδὴ καὶ τοῦ σκότους, οὕτω καὶ τοῦ σοφοῦ καὶ τοῦ ἄφρονος κατήγγειλας τὴν διαφορὰν; Καὶ μὴν τὰ αὐτὰ συμβαίνει τοῖς ἀμφοτέροις. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἀτεφῆνεν τοσαύτην ὑπεροχὴν εἶναι πρὸς τὸν ἄφρονον τοῦ σοφοῦ κατὰ τὰς ὑπολήψεις τὰς κρεῖττους, ὅσην ὑπέληφας τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος; Διὰ τοῦτο τοίνυν οἷόν τις προμηθέστατος ἱατρὸς ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστῆς προφθάνει καὶ δίδωσι τὴν ἀλεξίκακον κύλικα τοῖς τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια πάσχουσιν, καὶ διενθυμουμένοις καὶ φάσκουσιν, ἃ μὴ προσέχε. Φησὶ γάρ· « Καὶ ἔγνων καὶ γὰρ ἐτι συνάντημα ἐν τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς συναντήσεται· καὶ εἶπον ἐν καρδίᾳ μου, Ὡς συνάντημα τοῦ ἄφρονος καὶ γὰρ ἐμοὶ συναντήσεται· καὶ ἵνα τί ἐσοφισάμην ἐγὼ; » τὸν πολὺν ἀνθρώπον ἐν ἑαυτῷ καθυπογράφων, μήτε μὴν διαστέλλοντα τοῖς ὁ σοφὸς καὶ τοῖς ὁ ἄφρων χαρακτηρίζεται λόγοις καὶ ἔργοις, ἵνα δὴ καὶ μόνος τοῖς ἐφ' ἡμῖν καὶ τοῖς παρὰ προαίρεσιν συμβάμασι καὶ συμπτώμασιν.

συναντήσεται μοι, καὶ ἵνα τί ἐσοφισάμην ἐγὼ; Περι-
C ρισσὸν ἐλάλησα ἐν καρδίᾳ μου, ὅτι καὶ γὰρ τοῦτο
D μεταίστης, διότι ὁ ἄφρων ἐκ περισσεύματος λα-
λεῖ.

Ὁ μὲν γὰρ φρόνιμος καὶ σοφὸς πάντων τῶν ἐφ' ἡμῖν τὰ κρείττω καὶ λυσιτελεῖ καὶ σωστικὰ προκρίνων καὶ διαιρούμενος ἄρῃν, τὰ κατ' ἐναντίωσιν ἀντικείμενα πόρρω τῆς ἰδίας ἐξορίζει καὶ παραπέμπει ἄλλοις. Ὅσον τὴν ἀλήθειαν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐπισκοπίαν, τὴν πρόδοσιν, τὴν ἀοργησίαν, τὴν ἐλεημοσύνην, καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν τὸν κατάλογον, καὶ πολλῶν δὲ πρῶτην τὴν πρὸς τὸν ἴδιον ποιητὴν καὶ Θεὸν καὶ δεσπότην εὐλαβειῇ πίστιν καὶ βεβαίαν ἐλπίδα προτιμώμενος καὶ φυλάττων, τῶν ἀντικειμένων τούτοις τὰς διαθέσεις καὶ πράξεις φευκτὰς ἡγεῖται καὶ στυγνάζει. Ὁ δὲ ἄφρων δὲ πάντα τὰ τῷ σοφῷ φευκτὰ καὶ στυγνὰ ληλοῦσιν, παρὰ τὸν πρόποντα σκοπὸν καὶ τὸν ὅρον καὶ λόγον τῆς φρονήσεως καὶ σοφίας ἀρετώτερον μᾶλλον ἡγοῦμενος, καὶ τούτους ἐνασχολούμενος καὶ θητεύων, ἀποστρέφεται καὶ φεύγει τῶν εὐεθέντων τῷ σοφῷ λυσιτελῶν καὶ σωστικῶν τὴν ἀρεσιν καὶ τὴν πρᾶξιν. Ἐν τοῖς τοιοῦτοις οὖν ὁ σοφὸς χαρακτηρίζεται καὶ ὁ ἄφρων, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ὑγιαίνειν ἢ νοσηλεῖσθαι, καὶ πλουτεῖν ἢ πενητεῖν, καὶ τῶν προσόντων πάσχειν τὴν στέρησιν· καὶ τῶν ἄλλων τῆς ἀνθρωπίνης ἐστιαρίας καὶ πολυτελείας, εἰδὼν δεῦρο τὰς συμβάσεις, ἣ τὸ ἐμπλῖν θλίψεων καὶ κακώσεων καὶ τῶν βιωτικῶν περιστροφῶν ἀμέτοχον εὐρίσκεσθαι παντελῶς καὶ καθύπερθε.

Ταῦτα γὰρ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὄντων, κατὰ τὴν ἐν τῷ παρόντι βίῃ συγκαταρτημένην ἀνωμαλίαν, ἐκατέρω συμβαίνουσιν ἐξ ἴσου πολλάκις, καὶ οὐχ ἐκατέρω ὁμοίως μεταχειρίζεται τὰς τοιαύτας συμβάσεις. Ὁ γὰρ σοφὸς καὶ τὰς ὑγείας καὶ τὰς νόσους, καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πενίαν, καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀτιμίαν, καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀδοξίαν, καὶ τὰς ἐπὶ πόρρω καὶ διγνώσεις καὶ λεηλασίας τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τὰς ἐπαγωγὰς καὶ τοὺς ἐμπρησμούς καὶ σεισμούς, καὶ τῆς ζωῆς τὴν εἰρηναίαν κατάστασιν, διὰ τῆς προσοῦσης αὐτῷ φρονήσεως καὶ σοφίας πρὸς τὸ ἀμεινόν καὶ λυσιτελέστερον διατίθῃσιν, ἐν πᾶσιν εὐχρηστῶν τῷ Θεῷ τῷ πάντα σοφῶς οἰκονομοῦντι καὶ συμφερόντι, καὶ προσκαρτεροῦν τοῖς δεινοῖς καὶ τοῖς λυπηροῖς, καὶ διὰ τῆς ὑπομονῆς ἀθλητικῶς στεφάνῳ κατακοσμούμενος. Οὐτε γὰρ ἐν ταῖς συμβάσεσι τῶν δοκούντων περιχαρῶν καὶ κρείττωνων ὑπεραίρεται καὶ διακρύπτει τὴν ψυχὴν, καὶ ῥαπτύνει ἐκβλάσκειν, οὔτε ταῖς τῶν ἀνιώντων καὶ λυπούντων συναρτήσεσιν ἡττᾶται καὶ κατακλίπεται, καὶ τὸν ἡγεμόνα νοῦν εἰς ἀγενεῖς ἐκτραπῆναι διενθυμήσεις ἀφίησιν. Ὁ δὲ ἄφρων μετὰ τὴν ἐκ τῆς διακριτικῆς τῆς φρονήσεως ἐπιστήμην, ἐπὶ πάσαις ταῖς τοιαύταις συμβάσεσιν αὖτις τὰς ἀληθινὰς καὶ πολυπλασίας ἐαυτῷ δίδωσι τὰς θλιπτικὰς περιστάσεις διὰ τῆς ἀνυπομονησίας καὶ τῆς δυσφημίας καὶ τῆς ἀνελπιστίας.

Πῶς οὖν οὐκ ἐν πᾶσι καὶ τοῖς ἐφ' ἡμῖν καὶ τοῖς οὐκ ἐφ' ἡμῖν τὰ καθ' ὑπεροχὴν τὴν πρὸς τὸ κρείττον εὐρίθεται τῷ σοφῷ καὶ φρονίμῳ διάφορον ὑπὲρ τὸν ἄφρωνα τὸν καὶ τοῖς ἐφ' ἡμῖν καὶ τοῖς οὐκ ἐφ' ἡμῖν καὶ ὡς διακείμενον καὶ διάττοντα ἢ ζυφώσει τῆς

Nam prudens quidem sapiensque ex iis, quæ in potestate nostra sita sunt, præstantissima quæque et utilia et salubria præoptat, sibi que ad agendum comparat; cætera, quæ his adversantur, procul a vita sua eliminat atque depellit. Veritatem nimirum amplectitur, iustitiam, mansuetudinem, clementiam, comitatem, misericordiam, charitatem erga proximos, cæterarum virtutum seriem: maxime vero sinceram erga Deum et Dominum conditorem suum fidem firmamque spem antefert atque tuetur: quæque oppositarum rerum curæ occupationesque sunt, eas fuga odioque dignas existimat. At vero stultus, quæcunque sapiens fugienda odioque habenda censet, præpostere omnia et contra prudentiæ sapientiæque rationes eligenda sibi præ cæteris arbitrat, in his se exercet, his servilem in modum operam navat: quæ sapiens salubria sibi atque utilia vel delectus causa vel occupationis invenit, ea aversatur ac fugit. Porro in his sapiens ac stultus se produnt, non si bene valeant aut morbo tententur, non si divites sint aut pauperes, vel parvas opes amittant: non si cæteris humanæ prosperitatis et opulentiae bonis potiantur, aut e contrario calamitates, ærumnas, reliqua vitæ pericula sic effugiant, nihil ut sensisse, nihil succubuisse videantur.

Nam hæc, ut alia, quæ in potestate nostra minime sunt, quantum concessa viventibus inæqualitas patitur, utrique sæpe contingunt æqualiter: etsi iisdem in eventis haud eodem modo uterque se gerit. Nam sapiens bonam valetudinem et adversam, divitias et paupertatem, honorem et ignominiam, gloriam et infamiam, tum incursiones, vastationes, rapinas extraneorum, et hostiles impetus, incendia, terræ motus, nec minus peccata tranquillaque vitæ tempora ita duce sapientia prudentiaque complectitur, ut melior ipse fiat, et fructum aliquem capiat utilitatis: cum et Deo, quicumque sit rerum status, gratias agat sapienter omnia et utiliter gubernanti, et adversa ac tristia sic ferat, ut certaminis coronam patientia adipiscatur. Neque enim vel in eventis eorum, quæ valde læta et potiora videntur, supra modum elatus, lætitiæ nimium indulget, animumque remittit; vel ingruentium curarum et molestiarum molis succumbit oppressus, et principantem animum ad ignobiles cogitationes converti patitur. At stultus contra, cui prudentiæ scientia ad dijudicandum deest, quæcunque illi contingant huiusmodi, dolores auget, plurimasque ipse sibi agritudinis necit causas, impotentia, maledictioni, desperationi obnoxius.

Quomodo igitur, sive ea spectes, quæ nostra in potestate sunt, sive ea, quæ extrinsecus obveniunt, non tibi in potiorum studio sapiens prudensque longe stulto præstare videatur, qui et in his, quæ a nobis pendent, et in reliquis omnibus improbe

affectus, in peccati caligine insanit? Enimvero sapiens Ecclesiastes, quo maturius ratiocinationes eorum sermonesque iuhiberet atque refelleret, quos, ut ipse in semet expressit, talia opinaturos videbat, verba illa usurpantes: « Et dixi ego in corde meo: Sicut eventus stulti ita et mihi eveniet: et ut quid sapiens factus sum ego? » simul ut aperte ostenderet, se contra fas ac temere locutum, adjecit protinus: « Tunc abundanter locutus sum ego in corde meo. » Tunc, inquit; quando nam? Eo nempe tempore, quo tales in cogitationes devenit, interiori sermone superflua, vana, a veritate aliena secum ipse meditatus atque locutus. Et quo hujusmodi cogitationes insignius notaret, subjecit statim: « Quoniam stultus ex abundantia loquitur; et hoc item vanitas (84). »

Si ergo stultum esse pronuntiat, qui talia animo volvat, et vanitatem vocat **56** temerarium istum cogitarum rerum motum, liquet jam, eo hæc animo ab eo prolata, ut vulgares illas et insanas plerorumque hominum altercationes compesceret. Interpretationem vero nostram iis etiam, quæ proxime sequuntur, confirmat, cum dicat:

VERS. 16. *Quia non est memoria sapientis cum stulto in æternum, eo quod jam, diebus supervenientibus, omnia oblivio operuit: et quomodo morietur sapiens cum stulto (85)?*

Hæc enim in verbis sententia latet: Bene appositæ dixi: « Quoniam stultus ex abundantia loquitur, et hoc item vanitas; » temere enim omnino atque insipienter in ejusmodi cogitationes abit, falsas et absurdas, ut unum eundemque esse statuatur sapientis et stulti eventum. Sapientis sane memoria cum apud æquales jure quodam virtutis bonorumque studiorum proprio immortalis est, tum vero æternam apud posteros nominis claritatem habet. Nam « Memoria justi cum laudibus, » sapientissimi oraculi dictum est (86); ut illud alterum: « Justi in æternum vivunt, et in Domino merces eorum ²⁴; » item illud: « In memoria æterna erit justus ²⁵; » et hoc quoque: « Gloria et divitiæ in domo ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi ²⁶; » item hoc: « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum ²⁷. »

²⁴ Sap. v, 16. ²⁵ Psal. cxl, 7. ²⁶ ibid. 3.

(84) Multa multis in locis ab Ecclesiaste proferri ex persona hominum perditorum, qui nihil de futura vita laborant, apposite admodum et magnus Gregorius adnotavit: cujus verba semel ascripsisse haud inutile fuerit: « Hic igitur liber idcirco, inquit, Concionator dicitur, quia Salomon in eo quasi tumultuantis turbæ suscepit sensum, ut ea per inquisitionem dicat, quæ fortasse per tentationem imperita mens sentiat. Nam quot sententias quasi per inquisitionem movet, quasi tot in se personas diversorum suscipit. Sed concionator verax velut extensa manu omnium tumultus sedat, eosque ad unam sententiam revocat, cum in ejusdem libri termino sit: *Finem loquendi omnes pariter audia-*

A ἁμαρτίας; Τοὺς τοιοῦτους οὖν λογισμοὺς καὶ λόγους προαναστέλλων καὶ προανασκευάζων ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής ἐξ αὐτοῦ προσώπου τῶν τὰ τοιαῦτα μελλόντων ὑπολαμβάνειν καὶ λέγειν: « Καὶ εἶπον ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου, Ὡς συνάντημα τοῦ ἄρρηνος, καὶ γε ἐμοὶ συναντήσεται· καὶ ἵνα τί ἐσοφισάμην ἐγώ; » καὶ δεικνύς ἐναργῶς, ὡς ἀδίκως ἐφῆ τοῦτο καὶ παραλόγως, ἀμέσως ἐπήγαγε: « Τότε περισσὸν ἐλάττω ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου. » Τότε, πότε; Δηλονότι καὶ ὃν καιρὸν εἰς τὰς τοιαύτας ἤλθε διενθυμήσεις, τῷ ἐνδοκίῳ λόγῳ τὰ περιττὰ καὶ μάταια, καὶ μηδεμίαν ἀληθείαν ἔχοντα δυνάμιν ἐνθυμηθεὶς καὶ λαλήσας. Ἐκφαντικώτερον δὲ καθιστῶν τὸν ψόγον τῶν τοιούτων ἐνθυμημάτων, ἀμέσως ἐπήγαγε: « Διότι ἄρρων ἐκ περισσεύματος λαλεῖ· καὶ γε τοῦτο ματαιότης. »

B

Εἰ τοίνυν ἄρρωνα τὸν διενθυμηθέντα τὰ τοιαῦτα προσαγορεύει, καὶ ματαιότητα καλεῖ τὴν τῶν νοηθέντων παράλογον κίνησιν, πρόδηλον, ὡς προανασειράζων τῶν πολλῶν καὶ χυδαίων καὶ παραπλήγων ἀνθρώπων τὰς ἀντιρρήσεις ταῦτα προεῖπε. Πιστεύεται δὲ καὶ τοῖς ἀμέσως ἐπομένοις τὴν ἡμετέραν ἐκδοχὴν οὕτω φάσκων.

§ VII.

Ἵτι οὐκ ἔστι μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἄρρηνος εἰς τὴν αἰῶνα, καθότι ἤδη ταῖς ἡμέραις ταῖς ἐπερχομέναις τὰ πάντα ἐπελήσθη· καὶ πῶς ἀποθανεῖται ὁ σοφὸς μετὰ τοῦ ἄρρηνος;

C Μονονουχὶ γάρ φησι: Καλῶς καὶ προσκρόντως εἶπον: « Διότι ἄρρων ἐκ περισσεύματος λαλεῖ, ὅτι καὶ γε τοῦτο ματαιότης. » τῷ ὄντι γὰρ μάτην καὶ παραφρόνως ἤλθε πρὸς τὰς τοιαύτας ἐνθυμήσεις ψευδεῖς καὶ παραλόγους τὰς λεγούσας, ὡς ἐν ἐστὶ τοῦ σοφοῦ τὸ συνάντημα καὶ τοῦ ἄρρηνος. Καὶ μὴν ἡ τοῦ σοφοῦ μνήμη διὰ τῶν προτερημάτων τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν ἀγαθῶν σπουδασμάτων, ἐπὶ τε τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἀθάνατός ἐστι, καὶ διαιωνίζουσαν ἔχει τὴν εὐκλειαν. « Μνήμη γὰρ δικαίου μετ' ἐγκωμίου, » φησὶ που τὸ σοφώτατον λόγιον· καὶ πάλιν: « Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι, καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν. » καὶ πάλιν: « Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος. » καὶ πάλιν, « Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » καὶ πάλιν, « Ἐσχόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἤθει- **D** καιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. »

²⁷ ibid. 9.

mus: Deum time, et mandata ejus observa, hoc est enim omnis homo. Si enim in libro eodem per locutionem suam multorum personas non suscepit, cur ad audiendum loquendi finem secum pariter omnes admonebat? Qui igitur in fine libri dicit. Omnes pariter audiamus, ipse tibi testis est, quia in se multorum personas suscipiens, quasi solus locutus non est. (Dial. lib. iv, c. 4.)

(85) Leges apud LXX. καθότι ἤδη αἱ ἡμέραι ἐρχόμεναι τὰ πάντα ἐπελήσθη.....

(86) Prov. c. x, n. 7. Apud LXX scriptum est, ut ad lib. i, § 6 annotavimus, Μνήμη δικαίων μετ' ἐγκωμίων.

Περὶ δὲ τοῦ ἄφρονος ἀκουσον αὐτοῖς τί φησιν ὁ Ἀπὸφρήτης· « Καὶ ἔτι ὀλίγον, καὶ μὴ ὑπάρξει ὁ ἀναστρωλὸς, καὶ ζητήσεις τὴν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρήσῃς· » καὶ πάλιν, « Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαυρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρήλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζητήσα αὐτόν, καὶ οὐκ εὑρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ· » καὶ πάλιν, « Ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ μετ' ἡχοῦ· καὶ ὁ Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα μένει. » Τὴν οὖν τοσαύτην τοῦ σοφοῦ πρὸς τὸν ἄφρονα διαφορὰν γινώσκων ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, διατείνεται μὴδαμῶς εἶναι τοῦ σοφοῦ τὴν μνήμην μετὰ τοῦ ἄφρονος· « Καθότι, φησί, ἤδη ταῖς ἡμέραις ταῖς ἐπαρχομέναις τὰ πάντα ἐπελήθη, » δηλαδὴ τὰ τοῦ ἄφρονος· καὶ τούτου χάριν ἐπήγαγε· « Καὶ πῶς ἀποθανεῖται ὁ σοφὸς μετὰ τοῦ ἄφρονος; » τὸ « ἀποθανεῖται » φήσας ἀντὶ τοῦ, πῶς ἐπιλησθήσεται καὶ ὁ σοφὸς ὡς ἄφρων, μηδεμιᾶς παρακολουθοῦσας αὐτῷ μνήμης ἐπ' εὐκλείᾳ καὶ δόξῃ, καθὼς οὐδὲ τῷ ἄφρονι παρακολουθεῖ τὸ παράπαν. Ὁ μὲν γὰρ σοφὸς, « Εἰς μνημόσυγον αἰώνιον, » κατὰ τὸ γεγραμμένον « ἐστίν, » ὅτι ἐστὶν ἐγκαταλείμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ· τὰ δὲ ἐγκαταλείμματα τῶν ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσονται, » καθὼς φησιν ὁ Πρὸφρητης. Καὶ πάλιν, « Ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων· καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείπεται. » Τὰς γὰρ πράξεις τῶν σπουδαίων τῇ διαιωνίζουσῃ γνώσει τοῦ Θεοῦ σαφῶς ἀνατίθῃσι, τὰς δὲ τῶν μοχθηρῶν καὶ φαύλων πρὸς ἀπώλειαν παραπέμπει.

Τοιγαροῦν μεγαλωσύνῃ καὶ διαιωνίζουσιν δόξαν τῷ σοφῷ προσημαρτυρήσας, τῷ δὲ ἄφρονι διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ θανάτου τὴν ἀνυπαρξίαν καὶ τὸν ἀφανισμόν, ὅσον ἦκεν εἰς κλέος μνήμης, ἐμφιλοχωρεῖ τῇ στήλῃ τῶν ἀφρόνων, καὶ κατασκευάζει καὶ δεικνυσὶν αὐτῶν τὴν ζωὴν συγγιγνῆναι καὶ φευκτὴν· φησὶ γάρ·

§ VIII.

Καὶ ἐμίσησα σὺν τὴν ζωὴν, ὅτι πονηρὸν ἐστ' ἐμὲ τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον· ὅτι τὰ πάντα ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος. Καὶ ἐμίσησα ἐγὼ σύμπαντα τὸν μόχθον μου, ὃν ἐγὼ μόχθῳ ὑπὸ τὸν ἥλιον· ὅτι ἀπὸ αὐτῶν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ γενομένῳ μετ' ἐμὲ· καὶ τίς οἶδεν, εἰ σοφὸς ἐστὶν ἢ ἄφρων; καὶ εἰ ἐξουσιάζεται ἐν παντὶ μόχθῳ μου, ᾧ ἐμόχθησα, καὶ ἐσοφισάμην ὑπὸ τὸν ἥλιον; καὶ γε τοῦτο ματαιότης.

Τὸν πολὺν ἀνθρωπὸν κἀνταῦθα χαρακτηρίζων τὰ λελεγμένα φησί. « Πονηρὸν γε ἐπ' ἐμὲ τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον » ἔφησεν· οὐχὶ τὴν ὑπὸ Θεοῦ γεγενημένην κτίσιν ἐνδιαβάλλων, ἀλλὰ τὴν μόχθηρὰν πράξιν τοῦ ἄφρονος τοῦ κατοικοῦντος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν τελούσαν ὑπὸ τὸν ἥλιον· διὰ τὸ μὴ

⁸⁷ Psal. xxxvi, 35 ⁸⁸ Psal. ix, 7. ⁸⁹ Psal.

(87) Psal. xxxvii, 10. LXX habent καὶ οὐ μὴ ὑπάρξει ἀμαρτωλός....

(88) Illud σὺν ante τὴν ζωὴν ab Aquila est, qui periculum Hebraicam ΠΝ notam accusativi casus sic designare ac reddere solebat: hæc, quamquam Origenes asterisco, quoties occurreret, indicaverat secluseratque, tamen in communem quoque

Jam vero de stulto audi rursus, quid dicat Propheta: « Et adhuc modicum, et non erit peccator, et inquires locum ejus, et non invenies (87). » Et iterum: « Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani; et transivi, et ecce non erat: et quæsi ipsi, et non inventus est locus ejus ⁸⁸. » Et rursus: « Perit memoria ejus cum sonitu; et Dominus in æternum manet ⁸⁹. » Cum igitur tantum esse discrimen cognoverit sapientem inter et stultum, hoc sapiens Ecclesiastes contendit, memoriam sapientis minime cum stulti memoria sociari: « Eo quod, inquit, jam 57 diebus supervenientibus oblivio omnia operuit, » stulti scilicet; itaque adjecit: « Et quomodo morietur sapiens cum stulto? » Quomodo, inquit, morietur, id est, quomodo ignorabitur sapiens, sicut stultus, quasi, non secus ac stultum, nulla eum quoque memoria, nulla nominis fama sequeretur? Nam sapiens quidem, quemadmodum sacræ habent Litteræ: « In memoria æterna est; quoniam sunt reliquæ homini pacifico; reliquæ vero impiorum exterminabuntur, » uti Propheta denunciavit ⁹⁰. Et iterum: « Quia cognoscit Dominus viam justorum; et via impiorum peribit ⁹¹. » Proborum quippe hominum facta æternæ Dei cognitioni discrete assignat, improborum contra et flagitiosorum destinat morti.

Ergo amplitudinem atque immortalem gloriam sapienti futuram esse testatus, stulto autem mortis nomine, quantum ad memoriæ attinet decus, interitum et excessum; pergit proscribere stultos, vitamque eorum depingens, odio et fuga dignam ostendere; ait enim:

VERS. 17-19. Et odivi vitam, (38) quia malum super me opus, quod factum est sub sole: quia omnia vanitas et præsumptio spiritus. Et odivi ego omnem laborem meum, quem ego laboro sub sole: quia dimitto illum homini, qui factus post me. Et quis novit, utrum sapiens fuerit, an stultus? et an potestatem habuerit in omni labore meo, quo laboravi; atque sapiens factus sum sub sole? etiam hoc vanitas (39).

D

Plerosque hominum hic quoque, dicta iterans, describit. « Malum enim, inquit, super me opus, quod factum est sub sole: » quæ non eo pertinent, ut opus a Deo conlitum, sed ut improba stulti facta redarguat, quicunque universam 58 hanc, quam sol ambit, terram habitat: quippe qui neque voluntate

editionem τῶν Ὁ ἰdentidem irrepsit. Verum quia vacat omnino, nec sententiam juvat aut augeat, recte, opinor, in translatione omittitur: ut Hieronymo etiam placuit.

(89) Apud LXX leges... Ὅν ἐγὼ κοπιῶ ὑπὸ τὸν ἥλιον... item ἀνθρώπῳ τῷ γινομένῳ, et ἐξουσιάζεται, et καὶ ᾧ ἐσοφισάμην...

tis arbitrio neque naturæ motibus ad recta rationis præscripta usus, temere imprudenterque pejora melioribus mutat, et quæ ad perniciem compellunt, salutariis antepōnit. Nam hujusmodi hominibus « Bonum utique fuisset, si nec geniti omnino essent, » quemadmodum Dominus in Evangelis locutus est¹¹; illis nempe, qui in hanc vitam ingressi, vitam morte detestabiliorem vixerunt, quæ illos post tempus in mortem amandaret, cui nulla omnino allatura sit finem ætas. Propterea stultorum res omnes vanitas et præsumptio spiritus sunt, sive voluntaria animi temeritas atque impetus, quo in perpetua supplicia aguntur: cum autem dicat: « Et odidi ego omnem laborem, quem ego laboro hoc sub sole: quia dimitto illum homini, qui fiet post me, et quis novit, utrum sapiens fuerit, an stultus? » eos quoque perstringit, qui sapientes quidem videntur, at cum pernoverint vitæ cursum esse quam brevissimum, et magnam simul hominum partem vitiis adhærescere, opes tamen, quas mercaturis sive agrorum cultione aut via et solertia sibi peperere, in tenuiorum et pauperum commoda minime distribuunt: studiumque in eo suum collocaunt, ut divitias ad extremum vitæ diem ipsamque mortem servatas ac custoditas aliis denique hominibus, sive velint sive nolint, transmittant, nec prudenter eas nec sapienter administrant: quibus integrum quidem erit, de iis, quæ nacti fuerint, inanima atque animata in egentium atque inopum subsidium erogare, et ex libero humani consilii iudicii arbitrio thesauros in cœlestem patriam præmittere; illud tamen continget, ut et vi ac tyrannide divitiarum in servitutem ipsi redigantur, et nullam iidem largiendo miserendoque utilitatem iis afferant, in quorum opes et copias successerunt (90).

¹¹ Matth. xxvi, 24.

(90) Parum hæc, opinor, Calvinianis arrideant. Deserte enim constantem catholicæ Ecclesiæ sententiam designat docentis, viventium recte factis defunctorum animas allevari. Quod tamen Patres alii jam confirmant, Chrysostomus in primis, cujus ille potissimum insignis est locus, ubi rationem tradit, quia defuncto, qui crimina sua vivens non exiit, opitulari fas sit: "Εστι γάρ, ἔστιν, inquit, ἂν θέλωμεν, κούφη αὐτῷ γενέσθαι τὴν κόλασιν· ἂν οὖν εὐχῶς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιῶμεν· ἂν ἐλεημοσύνην διδῶμεν· καὶ ἐκεῖνος ἀνάξιος ἦ, ἡμᾶς ὁ Θεὸς δυσωπῆσθαι. Εἰ δὲ Παῦλον ἐτέρους διέσωσε, καὶ δι' ἑλλων φείδεται· πῶς οὐχὶ καὶ δι' ἡμᾶς τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐργάσεται; ἔκ τῶν ἐκείνου χρημάτων, ἐκ τῶν σῶν, ὅθεν ἂν θέλῃς, βοηθήσον· ἐπίσταξον ἑλαῖον, μᾶλλον δὲ ὕδωρ. Οὐκ ἔχει ἐλεημοσύνας οἰκίας ἐπιδείξασθαι; καὶ συγγενικά;· Οὐκ ἔχει τὰς ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένας; καὶ τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ. Οὕτω μετὰ παρρησίας αὐτὸν παραιτήσεται τότε ἡ γυνή, λύτρον ὑπὲρ αὐτοῦ καταθεμένη. Ὅσω πλείονος γέγονεν ἁμαρτημάτων ὑπεύθυνος, τοσοῦτω μείζονος αὐτῷ δεῖ τῆς ἐλεημοσύνης: οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι οὐδέ τις ἔχει τὴν ἰσχύον νῦν, ἀλλ' ἐλάττω πολλῶ· οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον, αὐτὸν τινα ποιῆσαι, καὶ ἕτερον ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὡς οὖν ἐλάττωρος οὖσης, οὕτω τῷ πλείω μεγίστην ποιῶμεν αὐτῇ. Μὴ περὶ σήματα, μὴ περὶ ἐντάφια ἀσπράζμεθα. Παρίστηται χήρας· τοῦτο ἐντάφιον

κεχρησθαι μήτε τοῖς προαιρετικοῖς βουλήμασι, μήτε ταῖς φυσικαῖς κινήσει λογικῶς καὶ πρεπόντως, ἀλλ' ἐξ ἀδουλίας πολλῆς καὶ ματαιοφροσύνης· ἀνταρῆσθαι τὰ χεῖρω τῶν κρειττόνων, καὶ τὰ πρὸς ἀπώλειαν συνωθούντα τῶν σωστικῶν. Τὰς γάρ τοιούτας « Καλὸν ἦν, εἰ μὴδὲ τὸ σύνολον ἐγεννήθησαν, » ὡς ὁ Κύριός φησιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· οἱ πρὸς τὴν παρουσαν ζωὴν εἰσελθόντες; ἔζησαν θανάτου κρείττοτεραν ζωὴν, ἢ πρὸς θάνατον αὐτοῦ; παραπέμψαι μετὰ βραχὺ τὸν αἰώνιον καὶ τέλος οὐκ ἔχοντα τὴν παράπαν. Διὰ τοῦτο πάντα τὰ τῶν ἀφρόνων ματαιότης πέφυκε καὶ προαίρεσις πνεύματος, ἥτοι προαιρετική τῆς ψυχῆς ἀδουλία καὶ κίνησις συνωθούσα πρὸς; κολάσεις ἀτελεστήτους· εἰπὼν δὲ, « Καὶ ἐμίσθησα ἐγὼ σύμπαντα τὸν μόχθον, ὃν ἐγὼ μοχθῶ ὑπὲρ τούτων τὸν ἥλιον· ὅτι ἀπὼ αὐτὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ γεννησομένῳ μετ' ἐμέ· καὶ τίς οἶδεν, εἰ σοφός ἔσται, ἢ ἀφρων; » καὶ τῶν σοφῶν μὲν εἶναι δοκοῦντων καθάπτεται, διεγνωνκώτων δὲ τὸ τῆς ζωῆς ἀκύμορον καὶ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων τὴν πρὸς τὰ φαῦλα βροτήν, καὶ μὴ δ. ανεμόντων καὶ κιχρώντων τοῖς ἐνδεέσι καὶ πένησι τὸν συναθροισθέντα πλοῦτον αὐτοῖς δι' ἐμπορικῶν ὑποθέσεων, ἢ διὰ κόπων γηπονικῶν, ἢ φιλεργίας ἑτέρας· ἀλλὰ συντηρούντων αὐτὸν καὶ φυλαττόντων μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας καὶ τοῦ θανάτου, καὶ παραπεμπόντων ἐκουσίως καὶ ἀκουσίως εἰς ἄλλους ἀνθρώπους; τοὺς ἥκιστα φρονίμους καὶ σφρῶς αὐτὸν διοικήσαντας, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντας κατὰ τῶν προσόντων τῷ πλούτῳ πραγμάτων ἀψύχων καὶ ἐμψύχων τοῦ διαδιδόναι τῆς δεομένων καὶ πεντητεύουσι καὶ πρὸς αὐτάρκειαν χρείας, καὶ θησαυρίζειν ἐν οὐρανοῖς, κατὰ τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἀνθρωπίνης βουλῆς τε καὶ κρίσεως· ἀλλ' ἔμπαλιν ἐξουσιασθησομένους ὑπὲρ τῆς τοῦ πλοῦτος δεσποτείας καὶ τυραννίδος, καὶ μηδὲν βραχὺ προξενήσαντας διὰ τῆς μεταδόσεως καὶ τῆς ἐλεημοσύνης; ἔκτεινους, ὧν διεδέξαντο τὴν τοῦ πλοῦτος παρουσίαν.

μεγίστον· εἰπέ τοῦνομα· πάσας κέλευστον ὑπὲρ αὐτοῦ ποιέσθαι τὰς δεήσεις καὶ τὰς ἐκτετηρίας· δυσωπήσει τοῦτο τὸν Θεόν, εἰ καὶ μὴ ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ δι' αὐτὸν ἑτερος αἷτος γίνεται τῆς ἐλεημοσύνης. Id est: Possumus, certe possumus, si velimus, ejus supplicium levius efficere. Si preces frequenter pro illo fundamus, si quid ex misericordia largiamur: etiamsi non sit ille dignus, nos Deus exoratus audiet. Si propter Paulum alios servavit, et propter alios parcat, cur non id ipsum faciet? ex illius pecuniis, ex tuis, unde volueris juvato, instilla oleum, imo aquam. Non potest elemosynas proprias exhibere? saltem cognatorum exhibeat: non potest a se facere? saltem pro se facias. Sic cum fiducia ipsum tunc deprecabitur uxor pretium redemptionis pro illo deponens. Quo pluribus fuit peccatis obnoxius, eo magis opus habet elemosyna; nec propter hoc tantum, sed quia non parem nunc vim habet, imo multo minorem. Non par enim res est ipsum quædam facere, et alium pro ipso. Cum igitur minor sit, per copiam faciamus illam majorem. Ne circa monumenta, ne circa sepulcra operam insumamus; patrocinare viduis, hoc sepulcrale officium est maximum: Dic nomen, omnes illas jube pro ipso preces et supplicationes peragere: hoc Deum placabit, etiamsi non per illum, at propter illum alius sit auctor elemosynæ. (In Act. Ap. hom. 21, n. 3.)

Καὶ τοῦτο γὰρ ματαιότης ἐστίν· ἐπεὶ γὰρ ἄφρων ἄνθρωπος ἐστίν, εἴτε δοκεῖ σοφὸς ὑπάρχειν ὁ τὸν πλοῦτον κατέχων καὶ μὴ διανέμων τῷ δεομένῳ, ἀλλὰ ταμιεύμενος αὐτὸν τοῖς ἐχθροῖς καὶ τοῖς μισοῦσιν, ὡς πολλάκις συμβέβηκεν, ἄφρων εὐρεῖται τῷ ὄντι καὶ μάταιος, καὶ δικαίως ἀκούσει λέγοντος τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτόν· « Ἄφρων, ταύτη τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τί νῦν ἐστὶν; » τὸ γὰρ, « Τί νῦν ἐστὶν; » τὴν εἰς ἐχθροὺς αἰνίσσεται τῆς τοῦ πλούτου δεσποτείας μεταπτώσιν, ὡς γέγονε πολλάκις. Διὰ τοῦτο καὶ Δαβὶδ προφήτης φησὶ· « Θησαυρίζεις, καὶ οὐ γινώσκει τί νῦν συνάξει αὐτά, » τῷ Ἐκκλησιαστῇ λέγων συμφώνως, ὡς ἀνέπαλοι καὶ μισοῦντες τὸν τοῦ κεκοπιαικότος καὶ διὰ πολλῶν ἰδρώτων καὶ περισπασμῶν καὶ μεριμνῶν καὶ φροντῖδων συναθροισθέντα πλοῦτον ἐξοῦσι, καὶ τὸν ἐκείνου καμάτων καταπολαύσουσι. Τούτου χάριν ὁ Ἐκκλησιαστής καταγινώσκων καὶ καταμεμώμενος τῶν τοιούτων ἐπήγαγε·

§ IX.

Καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ τοῦ ἀποτάξασθαι τῇ καρδίᾳ μου ἐν παντὶ μόχθῳ, ᾧ ἐμόχθησα ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἵτις ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μόχθος αὐτοῦ ἐν σοφίᾳ καὶ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀνδρείᾳ· καὶ ἄνθρωπος, ὅς οὐκ ἐμόχθησεν ἐν αὐτῷ, δώσει αὐτῷ μερίδα αὐτοῦ.

Τῶν πολιτευομένων τοῖς ἀνθρώποις καὶ συμβαινόντων πραγμάτων, ἀπειροχάλοις δηλαδὴ καὶ σπουδαίοις πολλάκις παρεξέτασας τὴν φύσιν, καὶ τὴν ἀτακτον καὶ κατ' οὐδεμίαν ἀκολουθίαν τοῦ πλούτου παραπομπὴν τὴν πρὸς ἐτέρους χρυσομανεῖς καὶ φειδοῦς, εἰ καὶ κιναιδοὺς καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίαις δεδουλωμένους τῇ διανοίᾳ κατοπτρεύσας καὶ διαγνούς, ἀγαθὸν παράδειγμα τίθησιν ἑαυτὸν τοῖς μεταγενεστέροις ἀλλοιώσεως τῆς πρὸς τὰ χρεῖτω καὶ μεταβολῆς βελτίστης καὶ λυσιτελεστάτης· ἵνα τῇ πρὸς αὐτὸν μεμψείῃ καὶ πάντες ἄλλοι τῆς ἰδίας ἀδουλίας καὶ πονηροπραξίας κατεγνωκότες, ἐπιστρέψωσιν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ χεῖρω κατωλισθῆτως, καὶ τὴν ἰδίαν ζωὴν ἀνακαλέσωνται τῆς πρὸς τὰ χεῖρω βροτῆς· φησὶ γάρ· « Καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ τοῦ ἀποτάξασθαι τῇ καρδίᾳ μου ἐπὶ παντὶ μόχθῳ, ᾧ ἐμόχθησα ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι ὁ μόχθος αὐτοῦ ἐν σοφίᾳ καὶ ἐν γνώσει καὶ ἀνδρείᾳ, καὶ ἄνθρωπος, ὅς οὐκ ἐμόχθησεν αὐτῷ, δώσει αὐτῷ μερίδα αὐτοῦ. » Ἀπὸ καρδίας καὶ διαθέσεως ἀληθοῦς ἐπέστρεψα, φησὶ, παντὶ τῷ προσγεγονότι μοι πλούτῳ διὰ πολλῶν μόχθων καὶ κόπων καὶ περισπασμῶν καὶ φροντῖδων χαίρειν εἰπεῖν καὶ διασκορπίσαι καὶ διανεῖμαι τοῖς ἐνδεέσι. Δι' ἣν αἰτίαν; Ὅτι πᾶς ἄνθρωπος, φησὶν, ὁ βουληθεὶς καὶ μοχθήσας συναθροῖσαι πλούτου περιουσίαν, ὡς θαυμαστωθεὶς ἢ διὰ πλῆθος σοφίας, ἥτοι μεταρσίων θεωρημάτων ἀκρότητα καὶ γνῶσιν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἢ διὰ πολιτικὴν ἀνδρείαν, ἢ τὴν κατὰ τῶν ἀλλοφύλων καὶ σωματικῶν ἀντιπάλων, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὴν κατὰ

59 Nimirum et hoc vanitas est : sive enim stultus sit, sive sapiens videatur esse, qui pecuniam recondit neglectisque egenis, eam inimicis, ut plerumque fit, atque adversariis reservat; stultus revera ac demens inventus est : qui et merito Deum audiet sibi inclamantem : « Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem parasti, cujus erunt? » Nam illud, *Cujus erunt?* divitiarum et dominatus, quod sæpe contingit, translationem ad inimicos designat; itaque et David propheta dicit : « Thesaurus parat, nec cognoscit, cui eos sit congregaturus, » idem cum Ecclesiaste affirmans, quas nempe is opes labore multo et sudore, atque contentione et angoribus et curis cumulaverit, ad inimicos eas et adversarios esse perventuras, ut illi hujus laboribus perfruantur. Idecirco Ecclesiastes ad hujusmodi hominum condemnationem reprehensionemque adjecit :

VERS. 20, 21. *Et conversus sum ego, ut renuntiarem cordi meo in omni labore, quo laboravi sub sole, quia est homo, quia labor ejus in sapientia et in cognitione et in virtute; et homo, qui non laboravit in eo, dabit illi partem suam* (91).

Conditione perpensa rerum earum, quæ ab hominibus geruntur, quæque 60 inhonestis, sæpe et honestis contingunt, tum considerata cum animo suo cognitaque honorum, quæ nullo ordine aut delectu fit, transmissione ad alios, qui auri amore insani, qui sordidi sunt, vel etiam pudore nullo præditi, corporisque cupiditatibus jamdiu dediti; præclarum in se ipso exemplum posteris proponit mutationis conversionisque ad meliora optimæ plane atque utilissimæ : quo cæteri quoque omnes ex imitatione ejus temeritatem suam nequitiamque perosi, inde, quo pejora sectantes prolapsi sunt, pedem sic referant, ut veterem vitæ suæ propensionem in melius reflectant. Ait enim : « Et conversus sum ego, ut renuntiarem cordi meo in omni labore, quo laboravi sub sole, quia est homo, quia labor ejus in sapientia et in cognitione et virtute; et homo qui non laboravit in eo, dabit illi partem suam. » Ex animo, inquit, ac libens volensque in eam deliberationem veni, ut divitiis, quas labore multo et molestia et contentione et cura comparatas habebam, universis valedicerem, easque in egentium opera distributas profunderem. Quam ob causam? Quia omnis, inquit, homo, qui operam suam magnis in opibus congerendis ponere maluit, quam admirandus fieri vel sapientiæ magnitudine, summæque sublimium intelligentia ac divinarum humanarumque rerum cognitione, vel bellica virtute ac fortitudine contra extraneos corporis adversarios, vel potius contra impetum domi-

(91) Apud LXX leges, τοῦ ἀποτάξασθαι τὴν καρδίαν μου... inferius vero, καὶ ἄνθρωπος, ὅς

οὐκ ἐμόχθησεν ἐν αὐτῷ... Olymp. δώσει μερίδα αὐτοῦ.

n. tumque turpissimarum cupiditatum : cum denique ad ultimam uberrimamque omnis humanæ prosperitatis copiam et possessionem pervenerit, nisi hoc velit curetque, ut quæ Dei munere accepit, miseris egenisque large ditatis, Deo iterum retribuatur atque legentur ; ac nisi caveat, ne ipse divitiarum amore captus, intactis opibus ex hac vita discedat ; alter jam homo invenietur, qui laborem impenderit nullum, nullam tulerit molestiam, et partem tamen laborum ejus et molestiarum fructum recipiat. Quod ego miserrimum et magnæ infelicitatis plenissimum esse cum mecum ipse reputando nossem, animum induxi meum, ut mundum **61** universum et amicitiam atque illecebras ejus, et totam illam divitiarum cohortem plane repudiarem (92) : consiliumque cepi, nihil posthac de opibus congerendis laborare, quas hoc sub sole finem habituras linea quoque et fures effodiunt atque compilant ; at eos contra thesauros in cælum præmittere, qui æterni futuri sunt. Quapropter adjecit :

Et quidem hoc vanitas et nequitia magna (95).

Si quis scilicet per labores, curas, molestias, omnis denique generis machinationes alluenti divitiarum copia potitus sit : nec tamen cogitet aut intelligat, quam utiliter hæc distribuantur ac dispensentur, cum egentibus ac mendicis benigne habitis, Deo dantur seniori, Deo, inquam, qui multo auctiora reddere præmia possit ; itaque iis servare pergat quos neque ob sapientiam aut scientiam, neque ob fortitudinem aut quamcunque aliam virtutis laudem ullus exercuerit labor : hoc vero, inquit, « Vanitas est et nequitia magna » iis nempe hominibus, qui vitæ suæ res sic administrant ; cum ob id ipsum majorem illis pœnam et condemnationem importet. Quare et addidit :

VERS. 22, 23. Quoniam fit in homine in omni labore suo et in voluntate cordis sui, quo ipse laborat sub sole ; quia omnes dies ejus dolorum et iracundiæ distentio ejus. Sed et hoc vanitas est (94).

(92) Rursum hic noster aperit sententiam suam, et se de Salomonis pœnitentia nihil dubitare demonstrat. Inter eos autem, qui ante eum idem senserant, maxime eminet Bacharius ille monachus ex Hispania, in libro *De Reparatione lapsi ad Januarium* (n. 42, pag. 72 ed. Rom. Florit) : « Salomon, inquit, ille mirabilis, qui meruit assistrici Dei, hoc est sapientiæ copulari, in alienigenarum mulierum incurrit amplexus, et vinculo libidinis illaqueatus, etiam sacrilegii errore se polluit, quando simulacrum Chamos Moabitico idolo fabricavit. Sed qui per prophetam culpam erroris agnovit, numquid misericordiæ cœlestis extorris est ? At forsitan dicas : Nusquam eum in canone lego pœnituisse, neque misericordiam consecutum. Audi ergo, frater : Pœnitentiam ejus, quæ non scribitur publicis legibus, fortasse ideo acceptabilem aliqui dicant, quia non

Α τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τυραννίδος τῶν τῆς ἀτιμίας παθῶν· κἀντεῦθεν πρὸς ὑπερτάτην καὶ πολυτέλειαν καὶ παντοδαπὴν τῆς κοσμικῆς εὐπορίας κτήσιν γενόμενος, εἰ μὴ βουλευθεῖται καὶ σπουδάζει ὡς παρὰ τοῦ θεοῦ ταῦτα κεχαρισμένα καὶ δεδομένα πάλιν αὐτῷ προσπαρνεῖσθαι καὶ προσπαροικηῶσθαι διὰ τῆς πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ δεομένους δαφίλους μεταδόσεως, ἀλλὰ τῇ προσπαθείᾳ τοῦ πλοῦτος κρατημένος, ἐξέλιθ τῆς παρούσης ζωῆς, τὸν πλοῦτον οὕτω καταλιπὼν· ἄνθρωπος ἄλλος εὐρεῖται μὴ ἐν μοχθῆσας ἢ κεκοιτακῶς, καὶ λήφεται τὴν μερίδα τῶν ἐκείνου κόπων καὶ μόχθων. Ὑπερ ἐλεεινότερον καὶ πολλῆς ἀθλιότητος πλήρης ὑπάρχων ἐνοήσας ἐγὼ καὶ διαγνούς, ἐπέστρεψα, φησί, τοῦ ἀποτάξασθαι παντὶ τῷ κόσμῳ καὶ τῇ φιλίᾳ καὶ προσπαθείᾳ τοῦ κόσμου καὶ πάσαις ταῖς ἀπὸ τοῦ πλοῦτος θορυφίαις ἀπὸ καρδίας, καὶ μηχανεῖται μοχθεῖν τοῦ συνθροῖζειν πλοῦτον τὸν ὑπὸ τούτων τελοῦντα τὴν ἥσαν· ὅπου σῆς καὶ κλέπται διορύσσουσιν καὶ κλέπτουσιν· ἀλλὰ θησαυρίζειν θησαυροὺς αἰωνίους ἐν οὐρανῷ· ἀμέλει τοίγυν ἐπιφύγει·

§ X.

Καὶ γὰρ τοῦτο ματαιότης, καὶ πονηρία μεγάλη. Ἀγνοοῦσι τὸ μετὰ τὴν συνάθροισιν τὴν ἐν κόποις καὶ μόχοις καὶ κακουχίαις καὶ παντοδαπαῖς ἐπινοαῖς τῆς κατὰ τὸν πλοῦτον περιουσίας, μὴ φρονῆσαι καὶ συνῆσαι τὴν ὀνησιφόρον διανομήν αὐτοῦ καὶ διοικῆσιν, καὶ δανεῖσθαι τῷ θεῷ διὰ τῆς πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πτωχεύοντας δαφίλους ἐλεημοσύνης τῷ δυναμένῳ πολλαπλασίους ἀντιδοῦναι τὰ ἀποιδάς· ἀλλὰ ταμιεύεσθαι τούτων τοῖς μὴ ἐν πεπονθότησιν ἐν σοφίᾳ καὶ γνώσει καὶ ἀνδρείᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ἀρετῶν προτερήμασι· τοῦτο, φησί, « ματαιότης καὶ πονηρία μεγάλη » πέφυκε τοῖς οὕτω διοικοῦσιν ἀνθρώποις τὰ κατὰ τὸν ἴδιον βίον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ καταδίκης καὶ κατακρίσεως μέλλοντος εὐρίσκεται πρόξενος. Διὸ καὶ ἐπιφύγει φάσκων·

§ XI.

Ὅτι γίνεται τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ προαιρέσει καρδίας αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς μοχθεῖ ὑπὸ τῶν ἡλίων· ὅτι πᾶσαι αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ἀληγμάτων καὶ θυμοῦ περιπασμέες αὐτοῦ· καὶ γὰρ τοῦτο ματαιότης ἐστίν.

D ad faciem populi, sed in secreto conscientiae, Deo teste, pœnituit. Veniam autem ex hoc consecutum esse cognoscimus, quia cum solutus fuisset a corpore, sepultum illum inter regum Israelitarum corpora Scriptura commemorat ; quod tamen alibi peccatoribus regibus abnegatum esse cognoscimus, qui usque in finem vitæ suæ in proposito perversitate manserunt : et ideo quia inter reges justos meruit sepeliri, non fuit alienus a venia ; veniam autem ipsam sine pœnitentia non potuit promereri.

(95) At LXX non habent μεγάλην.

(94) Post ea verba καὶ θυμοῦ περιπασμέες αὐτοῦ hæc alia apud LXX legimus : Καὶ γὰρ ἐν νυκτὶ οὐ κοιμᾶται ἡ καρδία αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τοῦτο... quæ in vulgatis sic reddita. Nec per noctem mente requiescit. Hæc ipsa in Olymp. et am sunt.

Κατασκόπτει καὶ διασύρει καὶ κακίζει τῶν φειδωλῶν ἀνθρώπων τὴν ἀβουλίαν, καθυπογράφων ἐτι καὶ χαρακτηρίζων τὰς φροντίδας καὶ τὰς ἀγρυπνίας καὶ τὰς ποικίλας τύρβας, ἃς ἐν τῷ θελήματι τῆς ἰδίας καρδίας ὑπήνεγκαν, ἵνα συνάξωσι τὸν πλοῦτον, ἐν ἀσυμφόρῳ καὶ παραλόγῳ ἐπέσχον, καὶ τοῖς μοχθηροτέροις ἐταμιεύσαντο, καὶ καθ' ἐκούσιον βούρην ἐθησαύρισαν· μηδεμίαν αὐτοὶ τὸ παράπαν εὐράμενοι ψυχικὴν ὠφελεῖν, ἀλλ' ἡ μόνον τῆς ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν γεγονυίας ῥαστώνης τὴν ἀπόλαυσιν· ὅπερ ματαιότης ἐστὶ σημαντικὸν καὶ πολλῆς ἀθλιότητος· διὰ καὶ ἐπιγὰγεν·

§ XII.

Ὅθι ἐστὶν ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ πλὴν ὃ φάγεται καὶ πίνεται, καὶ δείξει τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀγαθὸν ἐν μόχθῳ αὐτοῦ. Καὶ γε τοῦτο εἶδον ἐγώ, ὅτι ἀπὸ χειρὸς τοῦ Θεοῦ ἐστὶν, ὅτι τίς φάγεται καὶ πίνεται παρ' ἐξ αὐτοῦ;

Οἱ τῶν αἰωνίων καὶ μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τῶν ὑπερουρανίων καὶ θείων ἀμοιβῶν παντελῶς ἀλογησάντες, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς μόνην τὴν ἀπολαυστικὴν τῆς παρούσης ζωῆς σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδωκότες τρυφὴν, ταύτην μόνην ὁνοῦνται καὶ νομίζουσιν ἀγαθὸν ἐν τοῖς ἰδίοις μόχοις καὶ κόποις· οὗς ἀνιττόμενος καὶ χαρακτηρίζων τὰ εἰρημένα φησὶν ὁ σοφὴς Ἑκκλησιαστής. Εἰπὼν δὲ, « Καὶ γε τοῦτο εἶδον ἐγώ, ὅτι ἀπὸ χειρὸς τοῦ Θεοῦ ἐστὶν, » ἐδείξεν ἀριδὴλως, ὅτι καὶ τῆς σωματικῆς αὐταρκείας ἡ χρεῖα καὶ ἡ πρόσφορος· τροφή καὶ κατάλληλος ἥκιστα παρεμποδίζει τὴν σπουδαίαν πρὸς τὴν ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν τῶν ἄλλων ἔργων χρειτῶν, δι' ὧν εὐαρεστεῖται θεὸς καὶ δοξάζεται παρὰ τῶν εὐφρόνως καὶ σοφῶς μεταχειριζομένων τὴν βρῶσιν καὶ τὴν πόσιν· « Ἐἴτε γὰρ ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε, » φησί που Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος, καὶ πολλῶν δὲ πρίων ὁ προφήτης Δαβὶδ πρὸς τὸν τῶν ὀλων Θεόν· « Ἀνοίγεις σὺ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιπᾷς πᾶν ζῶον εὐδοκίας· » καὶ πάλιν, « Ὁ δι-

Avarorum hominum perversum consilium deridere et exagitando vituperare **62** pergit, describens etiamnum atque depingens quas ultro curas et vigilias, quamque varios animo tumultus tulerint, quo eas congererent divitias, quas inutiliter inconsulteque reconditas pejoribus reservarent: thesauris quidem, ut expetiverant, potiti, at nullo sane animi sui bono, nec alia ex iis utilitate capta, quam ut ea sibi parata esse vitæ commoda gauderent: quod et vanitatis indicium est, et infelicitatis magna. Itaque etiam subiecit:

VERB. 24. Non est bonum homini præterquam quod comedet et bibet, et ostendet animæ suæ bonum in labore suo, et quidem hoc vidi ego, quia de manu Dei est: quis enim comedet et bibet sine ipso (95)?

Qui æterna ævi futuri bona et divina cœlestis patriæ præmia nullo in pretio habent, eaque de causa soli vitæ hujus voluptati totos se dediderunt, hanc unam in omni labore ac contentione sua honorum ducunt ac censent. Ex horum ingenio sigillatim sapiens Ecclesiastes pronuntiat quæ dicta sunt (96). Cum vero ait: « Et quidem hoc vidi ego, quia de manu Dei est, » manifesto declarat, jus iam victus rationem et tempestivum congruūque alimentum nunquam honesto **63** viro impedimento esse, ne cætera potioris ordinis opera absolvat, quibus placare Deum et honore prosequi illi solent, qui cibo et potu sobrie et sapienter utuntur: « Sive enim manducabitis sive bibetis, omnia in gloriam Dei facite (97), » ait alicubi Paulus magnus apostolus; multoque prius David propheta rerum omnium Deum appellans: « Aperis tu manum tuam, et imple omne animal benedictione (98). » Ac rursus: « Qui dat escam omni carni, et pullis corvorum invocantibus ipsum ⁴². » Nam cum fluxam hominum naturam au-

⁴² Psal. cxxxv, 25.

(95) Apud LXX non legimus πλὴν· sed tamen jam adiutavit Nobilius, minus cohæerere illud: Quod comedet; nam est, inquit, Hebraismus, et solent suppleri, Nisi quod comedit. Olymp. habet, « ἢ μὴ ὃ φάγεται.

(96) Eodem modo interpretatus hæc est Nysseus: Ταῦτα, inquit, ὁ τῆς λαίμαργίας συνήγορος ἐκθυποφέρει τῷ διδασκάλῳ· nempe, Hæc quispiam patrosinator objicit præceptorī. (Hom. 6 in cœcl.)

At quæ sequuntur, scripta a Gregorio videntur, qui ob oculos haberet Constitutiones apostolicas; enim ab ipsis Eusebii temporibus exstabant et habentur. In his (lib. iv, c. 5) scriptum est: Παρονοοῦμεν οὖν ταῖς χήραις καὶ τοῖς ὀρφανοῖς κατὰ τὸν νόμον· φόβου καὶ πάσης εὐλαβείας μεταλαμβάνειν τῶν αὐτῶν χορηγομένων, καὶ εὐχαριστεῖν θεῷ τῷ δίδοντι τοῖς πεινῶσι τροφήν, καὶ ἐπ' αὐτῷ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκταίνειν. Τίς γὰρ, φησὶν, ὁ μὴ φάγεται, ἢ τίς πίεται παρ' ἐξ αὐτοῦ; Αὐτοὺς γὰρ ἀνοίγει τὴν χεῖρά αὐτοῦ, καὶ ἐμπιπᾷ πᾶν ζῶον εὐδοκίας· αἶτον

νεανίσχοις καὶ οἶνον παρθένους καὶ ἑλαίον εἰς εὐφροσύνην τῶν ζώντων· χορτὸν τοῖς κτήνεσι καὶ χλόαν τῇ δουλειᾷ τῶν ἀνθρώπων· κρέα τοῖς θηρίοις, σπέρματα τοῖς ὀρνέοις, καὶ πᾶσι τὴν πρόσφορον τροφήν. Nempe: Consilium igitur damus viduis et pupillis, ut cum summo metu et summa reverentia capiant quæ eis suppeditantur, utque Deo escam danti esurientibus gratias agant, et in eum oculos intendant. Quis enim, inquit, vestrum comedet, aut quis bibet sine ipso? Ipse enim aperit manum suam, et implet omne animal benedictione; tribuit frumentum juvenibus et vinum virginibus et oleum ad viventium hilaritatem; fenum jumentis et herbam servituti hominum, carnes belluis, semina avibus, et omnibus alimentum conveniens.

(97) I Cor. X, 31. Sed verba ipsa Pauli sunt: Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

(98) Psal. cxliv, 16, et LXX habent τὰς χεῖρας σου.

ctor ejus sic formaverit ac constituerit, ut nisi alim-
mentorū subsidio sustentari non possit, merito
et Ecclesiastes a manu Dei esse dixit, quod mandu-
cemus, quodque bibamus.

τροφῶν μεταλήψεως, εικότως ἀπὸ χειρὸς εἶναι τοῦ
τῷ πεινῶν.

Supremo igitur consilio, et singulari Dei erga
homines providentia id nobis delatum est. At co-
messationibus, præter quam opus sit, indulgere,
et naturæ plura concedere quam petat, sequi in
exquisitis omnis generis epulas ac potationes in-
gurgitare; consilium est insatiabilis voracisque
cupiditatis: quemadmodum sordide avaræque se
gerere, et coactas omnis generis opes ita servare,
ut pro portione copiarum, quæ domino suppetit, in
eorum commoda non refundantur, quos necessitas
premit, a Deo non est: utrumque enim ab una
hominis voluntate atque perverso consilio ortum
habet; quare cum id, quod in homine præcipuum
est, mens atque ratio, tanquam in servitutem ad-
ducta, misere ob crapulam hebescit, nec reno-
vari divinitus et cognitionibus ac ministeriis par
esse potest; tum divitiarum in malorum et flagitio-
rum hominum commoda depositæ æterna supplicia
possessoribus parant. Ut enim aliorum miseri non
sunt, ita nulla ipsis misericordia tribuetur: quique
nihil ulli commodaverunt, pari ratione a Deo, qui
donata egenis sibi data putat, nullam mercedem
ferent.

Sobrie ergo certoque tempore manducare **64** ac
bibere, atque ea agere, quæ natura tanquam ne-
cessaria omnino requirit, et quibus si careat, nec
incolumem vivere vitam, nec Conditori tuo, quæ
debes, ministeria diurnis nocturnisque precibus
præstare possis, divinæ utique dexteræ sive boni-
tatis et consilii opus est. At ultra modum et præter
naturæ necessitatem hisce indulgere, rabidi insa-
nique ventris et perversæ voluntatis, non divinæ
dexteræ aut divini consilii opus dixeris. Atque hoc
idem merito quis de divitiis pronuntiaverit. Ut enim
eæ, quas sibi homines multo labore ac sudore, at
tenaces veritatis et justitiæ pepererint, siquidem
spe Dominum respiciant, et egenis illas pro sua
quisque facultate distribuant, bona res sunt, et
bona afferunt incorrupta atque perpetua; ita opes
illæ, quas homines, quacunque ratione potuerint,
congestas in sua commoda absumunt, neque in
egentium ac mendicorum subsidium derivant, de
quibus dixit Dominus: «Quandiu fecistis uni
ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis»,
mala res sunt, et malam plane mercedem impor-
tant.

Si quis vero mystico etiam sensu verba illa
comedere et bibere velit interpretari, ut hoc proprie
comum ab Ecclesiaste denominatum contendat; non

⁶⁴ Matth. xxv, 40.

δοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκὶ καὶ τοῖς νεκροῖς τῶν κο-
ράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. » Τῆς γὰρ βου-
στῆς ἡμῶν φύσεως οὕτως ὑπὸ τοῦ διαπλάσαντος
αὐτὴν ὁρισθείσης ἔχειν τὴν σύστασιν διὰ τῆς τῶν
Θεοῦ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής ἔφησε καὶ τὸ φαγεῖν καὶ

Τοῦτο οὖν ἐστὶ τῆς ἀνωθεν ἡρτημένον θείας συμ-
βουλῆς καὶ φιλανθρωποῦ προνοίας· τὸ δὲ κεχρησθαι
ταῖς παρὰ τὴν χρεῖαν ἀδδωφαγαίαις, καὶ τῆς φύσεως
τὴν αὐτάρκειαν ὑπερβαίνειν καὶ κατεμπορεῖσθαι τῶν
καρυκευτικῶν καὶ παντοδαπῶν βρωμάτων καὶ πο-
μάτων, ἐξ ἀκορέστου καὶ λαιμαργικῆς τοῦ σαρκικοῦ
φρονήματος ἡδονῆς· ἣ τὸ φειδωλὸν εἶναι, καὶ φυ-
λάττειν τὸν ποικίλον καὶ παντοδαπὸν πλοῦτον, καὶ
μὴ διαδιδόναι τοῖς χρεῖαν ἔχουσι κατὰ τὴν ἀναλογίαν
τῆς προσούσης τῷ κεκτημένῳ περιουσίας, οὐκ ἐστὶν
ἐκ τοῦ Θεοῦ. Μόντης γὰρ τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέ-
σεως καὶ πονηροβουλίας ἐστὶν ἐκάτερον, δι' ἧς καὶ
ταῖς κραιπάλαις καταδεδουλωμένος ὁ ταλαίπωρος
ἄνθρωπος ἀμαυροῖ τὸ τῆς λογικῆς ψυχῆς ἡγεμονι-
κὸν καὶ πρὸς τὰς θείας νεώσεις καὶ θεωρίας καὶ
λειτουργίας καθίστησιν ἀνεργῆτον. Καὶ ταμευό-
μενος δὲ πρὸς ἐτέρους μοχθηροῦς καὶ φαύλους ὁ
πλοῦτος προμνᾶται τοῖς ἔχουσιν αὐτὸν ἀτελευτέτους
κολάσεις· ὡς γὰρ οὐκ ἠλέτησαν, οὐδ' αὐτοὶ πάντως
ἐλετθίσονται· καὶ τοῖς μὴ δανείσασιν οὐκ ἀντιδοθή-
σεται παρὰ τοῦ λαθόντος Θεοῦ διὰ τῆς τῶν πενήτων
λήψεως ἡ ἀντιδοσις.

Τὸ τοίνυν σωφρόνως καὶ τεταγμένως φαγεῖν καὶ
C πεινῶν, καὶ τὰ παρὰ τῆς φύσεως ἀπαραιτήτως ἀναγ-
καῖα ζητούμενα δρᾶν, ὧν ἄνευ οὐχ ὅσον τέ ἐστιν
ἐβρώμένως ζῆν πρὸς τῷ καὶ τῷ Δημιουργῷ τὰς
κεχρεωσθημένας ἀποδιδόναι λειτουργίας καὶ προσευ-
χὰς ἡμερινὰς καὶ νυκτερινὰς, τῆς θείας χειρὸς, ἣσιν
ἀγαθότητος καὶ βουλῆς, ἔργον ἐστὶ· τὸ δὲ περιτείν
καὶ τῆς ἀναγκαίας χρεῖας πόρρωθεν ὄν, τῆς λυσιτέ-
σης καὶ μακυνώδους γαστρὸς καὶ προαιρέσεως, ἀλλ'
οὐχὶ τῆς θείας χειρὸς καὶ βουλῆς. Τὸ αὐτὸ δὲ τις
καὶ περὶ τοῦ πλοῦτου φήσειε· προσηκόντως· ὡς ὁ
μὲν ἀπὸ μόχθου καὶ κόπου καὶ τῷ ἰδίῳ ἰδρώτι
τῷ ἀνθρώπῳ συναθροισζόμενος πλοῦτος; μετὰ τῆς
πρεπούσης ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης τοῖς ἔχουσι τὰς
ἐλπίδας ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ διανεμῶσι καὶ τοῖς ἐν-
δεεῖσι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἰδίας δυνάμεως, ἀγα-
D θὸν ἐστὶ καὶ πρόξενος ἀγαθῶν ἀκηράτων καὶ διατω-
νύζοντων· τὸ δὲ πλουτεῖν μὲν, ὡς ἂν τις καὶ δυνη-
θεῖη πλουτεῖν, εἰς ἑαυτὸν δὲ καὶ πρὸς τὰς ἰδίας
χρεῖας τὰ τοῦ πλοῦτου προσαναλίσκειν· μὴ λαμβά-
νειν δὲ κοινωνοὺς καὶν τούτῳ τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πτω-
χεύοντας περὶ ὧν εἶπεν ὁ Κύριος· «Ἐφ' ὅσων
ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχί-
στων, ἐμοὶ ἐποιήσατε»· πονηρὸν ἐστὶ καὶ πονηρῶν
ἀνταποδόσεων πρόξενον.

Εἰ δὲ τις βουλευθεῖ καὶ μυστικώτερον ὑπολαβεῖν
τὸ «φαγεῖν» καὶ «πεινῶν», ἵνα τοῦτο καὶ κυρίως
«ἀγαθὸν» ἐνομάζεσθαι τῷ Ἐκκλησιαστῇ καταγγέλλῃ

ὡς ἀπεικώτως ἐρεῖ τῆς μυστικῆς τραπέζης τὸν ἀρ-
τον δηλοῦσθαι τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα, καὶ
τῷ κόσμῳ διδόντα ζωὴν, περὶ οὗ φησιν ὁ Κύριος,
« Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ
ὑμῶν κλῶμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. » καὶ μέντοι
κατὰ τὸ ἀκόλουθον τὸ μυστικὸν ποτήριον, ἐν ᾧ ἐξέ-
χραται τὸ αἶμα τῆς καινῆς διαθήκης· περὶ οὗ φησιν
ὁ Κύριος· « Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ
αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον
εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. » Εἰκὸς δὲ τὸν σοφὸν Ἐκ-
κλησιαστήν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν ἐμπνευσθέντα χάριτος
ἐν τῇ διαλέξει τῶν αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν ὑπο-
θέσεων καὶ πραγμάτων διαλαβεῖν καὶ περὶ τῆς εἰρη-
μίνης πνευματικῆς καὶ νοητῆς ἀπολαύσεως, ἣν ἀπὸ
χειρὸς τοῦ Θεοῦ μάλιστα καὶ διαπερόντως ἴσμεν γε-
νημένην. Μήποτε γὰρ καὶ τὸ εἰρημένον ἐν τῇ βί-
βλῳ τῶν Παροιμιῶν παρὰ τῆς ἐνυποστάτου καὶ
παρχικῆς· Σοφίας· « Ἐλθετε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρ-
τον, καὶ πῖτε οἶνον, ὃν ἐκέρασα ὑμῖν, » τὴν τοιαύ-
την ἡμῖν παρίστησιν ἐκδοχὴν; ἀμέλει τοίνυν ἐπι-
τίγχε ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

A ille immerito mysticæ mensæ panem significari
dicat, qui de cælo descendit, et mundo vitam im-
perit, de quo Dominus ait : « Accipite, comedite,
hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in
remissionem peccatorum (98) ; » atque adeo mysti-
cum quoque poculum indicari, in quo commistus
est sanguis novi testamenti : de quo Dominus dicit :
« Bibite ex eo omnes ; hic est sanguis meus, qui
pro vobis et multis effunditur in remissionem pec-
catorum » Veri autem simile est (99), sapien-
tem Ecclesiastem **65** superno favore inspiratum,
dum argumenta tractat rerum, quæ corporeis sub-
jectæ sunt sensibus, hanc quoque attingere, quam
diximus, spiritus et mentis voluptatem, quam a
manu Dei potissime et singulari plane modo seimus
B esse profectam. Nonne enim id quoque, quod in
Proverbiorum libro divina illa ac per se ipsa sub-
sistens Sapiencia protulit : « Venite, comedite panem
meum, et bibite vinum, quod miscui vobis (1), »
sententiam nobis ejusmodi exhibet? enimvero ad-
jecit sapiens Ecclesiastes :

§ XIII.

Ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ἀγαθῷ πρὸ προσώπου αὐ-
τοῦ ἔδωκε σοφίαν καὶ γνώσιν καὶ εὐφροσύνην·
καὶ τῷ ἁμαρτάνοντι ἔδωκε περισπασμὸν τοῦ
προσθελῖναι καὶ τοῦ συναγαγεῖν, τοῦ δοῦναι τῷ
ἀγαθῷ πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ.

“ Matth. xxvi, 26; Luc. xxi, 20.

(98) Matth. xxvi, 26; Lucas, xxi, 19, qui tamem
non habet κλῶμενον, sed διδόμενον.

(99) Non jam hic Gregorius noster ea verba tan-
quam ab adversario aliquo prolata explicat, sed
velut ipsius Ecclesiastæ dictum interpretatur : quod
videlicet non consideratissime factum videretur,
nisi aliorum opinioni hoc se dare ipse ostenderet,
et ab ea, quam exposuit, sententia quodammodo
discedere.

Formulæ autem, quas hoc loco recitat, quæque
infra etiam ter occurrunt, ex veteribus Græcorum
Liturgiis deprementur sunt. In ea quippe Liturgia,
quæ Basilii appellatur, ita scriptum est : Ἐδωκε
τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπὼν,
Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μοι ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ
ὑμῶν κλῶμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Id est : *Dedit
sanctis discipulis suis et apostolis, dicens : Accipite,
comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis
frangitur in remissionem peccatorum.* Subinde vero,
Ἐδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις
εἰπὼν, Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά
μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολ-
λῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Nempe *Dedit
sanctis discipulis suis et apostolis, dicens : Bibite
ex hoc omnes ; hic est sanguis meus novi Testamenti,
qui pro vobis et multis effunditur in remissionem
peccatorum.* Similia porro invenies in Liturgia, quæ
Chrysostomi nomen habet, similia item in omnibus
Orientalibus. Itaque Renandolius (*Lit. tom. I,
pag. 329*) : « Hæc, inquit, frequentissima verborum
Christi pronuntiandorum forma, qualiter legitur in
Gregorii Marci quæ Græcis Liturgiis, ut etiam Copti-
cis ; nam nescimus, quia ratione Maronita interpretes
contra omnium librorum fidem verterit, *Quod pro
nullis traditur, et pro nullis dabitur* : cum Ara-
bice versiones vocem habeant, quæ τῷ κλῶμενον
accurate respondet, ut etiam Coptica ; sed ejus
rationem non habuit in toto interpretationis suæ

VERS. 26. Quoniam homini bono coram se dedit
sapientiam et scientiam et lætitiā ; et peccanti
dedit sollicitudinem, ut augeat et congreget ad dan-
dum bono ante faciem Dei.

C decursu. » De iis autem verbis, quæ in consecra-
tione omittuntur, hæc habet apposite Harduinus :
« Quemadmodum ex traditione accepta a Christo
Domino dicit Ecclesia *Mysterium fidei* in consecra-
tione calicis ; sic ex eadem omnino traditione
prætermittit in consecratione panis hæc verba,
Quod pro vobis tradetur, vel Quod pro vobis datur ;
tametsi prolata tunc ea fuisse a Domino, cum sa-
cramentum institueret, testes sint Paulus et Lucas.
Docente Domino nimirum post resurrectionem cum
sacræ liturgiæ modum ritumque definiret, corpus
ibi snum intelligi oportere esse per se venerabile,
etiāsi pro nobis non traderetur : quamvis tradi-
tum illud fuisse, norint fideles, et forma ipsa con-
secrationis calicis aperte prodatur. » (*De sacram.
alt. embol. 3. in fine.*)

At unde, inquires, sunt Græcorum illa Τὸ ὑπὲρ
ὑμῶν κλῶμενον? Utiq; a Paulo apostolo ; sic enim
Corinthios in prima epistola (x, 16) interrogat : Τὸν
D ἄρτον, ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ
Χριστοῦ ἐστίν ; id est, *Panis, quem frangimus, nonne
participatio corporis Domini est?* quæ sic explicat
Chrysostomus : (Tom. X, hom. 24, n. 2 in I Co-
rinth.) Διὰ τί δὲ προσέθηκεν, Ὅν κλῶμεν ; τοῦτο γάρ
ἐπὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον ; ἐπὶ
δὲ τοῦ σταυροῦ οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον τούτου.
Ὅστούν γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβήσεται. Ἀλλ'
ὅπερ οὐκ ἐπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο πάσχει ἐπὶ
τῇ· προσφοράς διὰ σέ, καὶ ἀνέχεται διακλῶμενος, ἵνα
πάντας ἐμπλήσῃ. Nempe, *Cur autem addidit, Quem
frangimus? hoc enim in Eucharistia fieri videre est,
in cruce vero non item, imo contrarium. Aut enim :
Os non communicatur. Sed quod non passus est in
cruce, hoc propter te patitur in oblatione, et frangi
patitur, ut omnes impleat.*

(1) Proverb. ix, 5. Verum apud LXX leges,
Ἐλθετε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πῖτε οἶνον, ὃν
ἐκέρασα ὑμῖν.

66 Congruunt inter se hoc Ecclesiastæ effatum et A Moysis theologi illius magni verba dicentis : « Posuit Deus ante conspectum tuum vitam et mortem, bonum et malum (2). » Nam unicuique hominum Auctor nostri generis et naturalibus et scriptis legibus dedit, ut quæ bona quæque meliora, et mala item quæ essent quæque pejora, cognoscere posset : ac quemadmodum unam quisque rationalem intelligentemque sortitus est animam, ita unam pariter affectionem haberet bonam honestique studiosam, seligeretque bona factu et potiora, unde vitam hauriret ; contrariorum vero optionem et delectum tanquam mortiferum respueret, atque a vita procul detestaretur. At homines, quamquam naturam nacti cum intrinsecus vi, potentia, affectibus, tum extrinsecus conformatione habitique unam atque eandem, magna ex ignorantia honestatis, et ex pravitae consilii in naturam, quæ una esset, divisionem induxerunt absurdam, ut variam diversamque mentis humanæ voluntatem demonstrarent. Alii enim (3), quia honestati veritatisque student, naturæ limites reveriti, ea, quæ naturalis prudentia præscripsit, sancte servant, nec quæ ab aliis ferre nolint, ipsi cuiquam inferre audent : quinimo quod sibi ab aliis præstari dignum putant, hoc et ipsi aliis præstant : itaque divinas leges et naturæ præscripta plane inter se consentire declarant. Cæteri vero, quæ ratio in primis et omnium virtutum domina et regina prudentia inter honesta et justa et utilia numerat, cum honestatem odio prosequantur, ultro prava interpretatione pervertunt : hoc enim, ut arbitror, verba significant illa : « Ad dandum bono ante faciem Dei ; » nimirum peccati avidus homo et vanarum cogitationum plenus, cum se in omnem perversitatem improbitatemque projecit, sapientiam, inquit, et scientiam, et quam hæc animis rationi obsequentibus lætitiæ affert, et divinum **67** gaudium ac jucunditatem, quæ Deus volentibus dat omnibus, ego in votis non habeo, binè utique ante conspectum tuum, quando nempe Deus tibi dederit. Idcirco adjecit : « Quoniam et hoc vanitas et præsumptio spiritus⁴⁶. » Usitatum sententiam rursum iterans, qua eos a se damnari significat, qui falsa et mala præoptant.

A quorum imitatione omnes procul abesse studeamus : ut et eorum, quæ mala ac fugienda sunt optionem totis viribus a nobis deprecemur ; et quæ digna omnino, ut eligantur, ac salutaria sint, ea nobis ad agendum et cogitandum præsu-

⁴⁶ Eccle. ii, 26.

(2) Deuter. c. xxx, 15, n. 19, sed hæc sunt Moysis verba : Τὴν ζωὴν καὶ τὴν θάνατον ἐδίδαξα πρὸς πρόσωπον ὑμῶν, τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν κατάραν.

(3) Hæc ipsa paucis Eusebius : Καὶ αὐτὸς μὲν ὁμοίως τὴν φύσιν τοὺς πάντας ὑποστηράμενος, προαιρεται οἰκέειν χρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν κρείττονων αἵρεσιν τοῖς πᾶσιν ὁμοίως συγκεχώρηκεν. Οἱ δὲ, αἵτε κύριοι ἑαυτῶν καθεστῶτες, ἀφ' ὧν τε καὶ ἐλεύθεροι τὴν ὁρμὴν, αὐτοπροαιρέτως γινώμῃ διέστησαν

Παράλληλόν ἐστι τὸ παρὸν ῥητὸν τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τῷ φάσκοντι ῥητῷ τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ θεοφάντορος Μωϋσέως : « Τέθεικεν ὁ θεὸς πρὸς πρόσωπον σου τὴν ζωὴν καὶ τὴν θάνατον, τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. » Παντὶ γὰρ ἀνθρώπῳ τὴν διάγνωσιν τῶν ἀγαθῶν καὶ κρείττονων, καὶ τὸ ἐμπλῆν τῶν πονηρῶν καὶ χειρόνων δέδωκεν ὁ Διηγουργὸς, καὶ διὰ τῶν ἐμφύτων νόμων, καὶ διὰ τῶν γραπτῶν, ἵνα καθὼς μὲς ψυχῆς λογικῆς καὶ νοεῖας λελό[γ]ησιν ἅπαντες, μίαν καὶ διάθεσιν ἔχωσιν ἀγαθῶν καὶ φιλόκαλον, καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ κρείττονων καὶ προξένων τῆς ζωῆς ἐκλέγωνται τὰς πράξεις· τῶν ἀντικειμένων δὲ τοῖς τοῖς αἵρεσιν καὶ τὴν ἐκλογὴν, ὡς θανάτου ποιητικὴν ἀποδράσκωσι καὶ πόρρω τῆς ἰδίας ζωῆς παραπέμπωσιν. Ἄλλὰ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν φύσιν λαχόντες καὶ κατὰ τὰς ἐνεργείας καὶ δυνάμεις καὶ διαθέσεις τοῦ ἐνδοθέν ἀνθρώπου, καὶ κατὰ τὴν διάπλασιν καὶ σχηματοποιήσιν τοῦ ἔξωθεν, διαίρεσιν παράλογον εἰς τὴν μίαν φύσιν παρεισκεκρίκασιν ἐκ πολλῆς ἀπειροκαλίας καὶ πονηροβουλίας, ἀλλοίαν καὶ διάφορον ἐπιδεικνύμενοι τῆς λογικῆς ψυχῆς τὴν προσίεσιν. Οἱ μὲν γὰρ τῶν τῆς φύσεως ὄρων, οἷα δὲ φιλόκαλοι καὶ φιλαλήθεις, ἐνὸς βουλόμενοι διαμένειν, τὰ κεκρίμενα τῇ φυσικῇ φρονήσει φυλάττουσιν, οὐκ ἐθέλοντες ἄλλοις ποιεῖν, ἢ μὴ βούλονται· πάσχειν αὐτοὶ παρ' ἐτέρων· ἀλλ' ὅπερ ἀξιοῦσιν ἄλλους δρᾶν εἰς αὐτοὺς, τοῦτο καὶ αὐτοὶ δρῶσι τοῖς ἄλλοις· καὶ ταύτῃ τοι καὶ τοὺς τοῦ θεοῦ νόμους συμφώνως τοῖς τῆς φύσεως ὅροις ἐναποφαινοῦσιν. Ἕτεροι δὲ τὰ παρὰ τῶν ἐμφύτων λογισμῶν καὶ τῆς κυριωτάτης καὶ βασιλίδος τῶν ἀρετῶν τῶν γενικῶν τῆς φρονήσεως, νοηθέντα καλὰ καὶ δίκαια καὶ συμφέροντα, διὰ μισήκατον γνώμην αὐθαίρετως παραλογίζονται. Καὶ τοῦτο γὰρ, ὡς οἶμαι, σημαίνει τὸ, « Δουναὶ τῷ ἀγαθῷ πρὸς πρόσωπον τοῦ θεοῦ· » τουτέστιν, εἰς πᾶσαν ἐξουσίαν κακοβουλίαν καὶ πονηροπραξίαν τὴν σοφίαν καὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἐγγινόμενὴν ταῖς λογικαῖς καρδίαις εὐφροσύνην καὶ θεῖαν ἀγαλλίαν καὶ χαρὰν, ἣν ἔδωκεν ὁ θεὸς πᾶσι τοῖς βουλομένοις, ἀβούλητον ἔχω, φρίσιν ὁ φιλαμαρτήμων καὶ ματαιόφρων· ἔτρωσαν δὲ πρὸς πρόσωπον σου, δηλαδὴ τοῦ θεοῦ σοὶ δεδοκός. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· « Καὶ γὰρ τοῦτο ματαιότης καὶ πρᾶξις πνεύματος· » τὸ σύνθημα ἀπίσθημα καὶ σημαντικὸν καταγνώσεως τῶν τὰ ψευδὴ καὶ φαῦλα **D** προαιρουμένων, καὶ νῦν αὖθις εἰπόν.

Ὅτι τῆς μιμήσεως πόρρω γενέσθαι σπουδάζωμεν ἅπαντες, καὶ τῶν φευκῶν καὶ φαύλων τὴν αἵρεσιν παντὶ σθένει διαδρᾶναι προθυμηθώμεν· τῶν αἵρετῶν δὲ τῷ ὄντι καὶ σωστικῶν προελώμεθα τὰς πράξεις· καὶ τὰς ἐννοίας· ἵνα καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας

οἱ μὲν τὴν εὐθεῖαν ὁδεύειν, οἱ δὲ τὴν διάστροφον ἐλάμενοι. Id est : Et ipse quidem, cum universos natura similes constituisset, voluntate propria quemque meliora deligere pariter permisit. Illi vero, utpote qui sui ipsorum domini, sui juris ac liberi quoad moliri essent, arbitrato suo disjuncti sunt, aliis rectam, obliquam aliis viam præoptantibus. (In psalm. lvi, p. 258.)

ἀξιώσωμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A manus : quo et cælorum regnum per ipsum Christum Dominum nostrum adipiscamur. Cui gloria et imperium cum Patre omnipotente et sancto bonoque ac vitæ auctore Spiritu nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

LIBER TERTIUS.

§ 1.

Τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος, καὶ καιρὸς τῷ παντὶ B
πράγματι ὑπὸ τὸν οὐρανόν.

Τὰ περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων ὡς ἀπὸ μέρους διε-
ξελεθῶν, οἶον περὶ τῆς ἀνθρώπου παραλεύσεως καὶ
γνώσεως, περὶ τῆς διαιωνιζούσης ἐδραστικῆς γῆς, περὶ
τῆς ἡλιακῆς φορᾶς καὶ κινήσεως, περὶ χειμάρρων καὶ
ποταμῶν καὶ θαλάσσης, καὶ διαγγελίας τὴν ὑποτα-
γὴν καὶ θητεῖαν τῶν κτισμάτων πρὸς τὸν ἴδιον κτί-
στην καὶ ποιητὴν ἀπαραιτήτως ἐνεργουμένην πάντοτε
καὶ κατὰ φύσιν, καὶ μέντοι καὶ κατὰ φυσικὴν ἐναν-
τιώσιν· εἴτα διαλαλήσας περὶ τῶν παρακολουθούντων
καὶ συμβαινόντων τοῖς φιληδόνους ἀνθρώποις, καὶ
περισπασμῶν μοχθηρῶν ἐξ ἀδουλίας, καὶ τῶν φαν-
λοτήτων καὶ κακοπραγιῶν, περὶ ὧν καὶ εἶπε, « Μα-
ταιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης » καὶ
καταγνοὺς καὶ καταμεμφάμενος τῶν ἐν εὐφροσύνῃ C
καὶ γέλωτι ζῆν τὴν ἰδίαν ἀφιέντων καρδίαν, καὶ τοῦ
συναθροισθέντος αὐτοῖς πλούτου τὰ εἶδη καὶ τὰς ὀνο-
μασίας εἰπὼν, καὶ στηλιτεύσας καὶ θριαμβεύσας καὶ
ταῦτα πάντα ματαιότητα καλέσας καὶ προαίρεσιν
πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ὑπερβείας τὴν σο-
φίαν τῆς ἀφροσύνης οὐκ ἀσυγκρίτως οὖσαν κρείττονα
καὶ νικῶσαν ἔχουσαν ψῆφον ἐπὶ πᾶσι τοῖς κρατίστοις
θηλαδῇ καὶ βελτίστοις, ὅσων ἔχει τὸ φῶς πρὸς τὸ
σκότος· κἀντεῦθεν τὴν ἰδίαν καρδίαν ἐπιστρέψας
πρὸς τὰ βελτίω, καὶ πείσας ἀποτάξασθαι παντὶ
μοχθηρῷ μόχθῳ καὶ τῇ φιλίᾳ τοῦ κόσμου· νῦν δια-
λαμβάνει περὶ τοῦ χρόνου τοῦ ταῦτα πάντα περι-
έχοντος καὶ συνέχοντος, καὶ φησι, « Τοῖς πᾶσιν ὁ
χρόνος καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι ὑπὸ τὸν οὐ-
ρανόν. »

Ἀλλὰ τὸν μὲν χρόνον ὡς γενικώτατον καὶ περι-
εκτικώτατον καὶ τῶν φυσικῶν πραγμάτων καὶ τῶν
κατὰ σύμβασιν συμπιπτόντων· καὶ μέντοι καὶ τῶν
καιρῶν, οἷς καὶ ὡς εἶδεν τοῦ χρόνου δευτέραν τάξιν,
κατὰ τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων ἀπένειμα, τῷ λόγῳ δι-
έλαβε. Εἰ τι μὲν γὰρ καιρὸς, τοῦτο καὶ χρόνος· ὥσ-
περ εἰ τι μὲν ἀνθρώπος, τοῦτο καὶ ζῶον· οὐκ εἰ
τι δὲ χρόνος, τοῦτο καὶ καιρὸς· ὥσπερ οὐδ' εἰ τι
ζῶον, τοῦτο καὶ ἀνθρώπος. Χρόνος μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ

68 CAP. III, VERS. 1. Omnibus tempus est, et
tempestivitas omni rei sub cælo (4).

Postquam de rerum natura quasi per partes
disseruit, nimirum de hominis transitu et cogni-
tione, de perpetua terræ stabilitate, de solari gyro
atque motu, de torrentibus et fluviis et mari :
tum rerum conditarum obsequium illud et famu-
lulum enuntiavit, quem auctori ac conditori suo
constantissime et ad naturæ modum et præter
ipsam quoque naturam semper exhibent : ac post-
quam verba de iis fecit, quæ voluptarios homines
comitantur ac consequuntur, deque improbis et
temere susceptis contentionibus ac flagitiosis pra-
visque factis, de quibus etiam dixit : « Vanitas vani-
tatum et omnia vanitas ; » ac deinde eos damna-
vit et reprehendit, qui animum ad vitam lætitiæ
risuque jucundam transtulerunt ; designatisque
divitiarum, quas illi congessere, generibus ac
nominibus, suam cuique rei notam inussit, quasi-
que triumphans vanitatem omnia et spiritus præ-
sumptionem appellavit : idemque sapientiam pro-
pterea magnificentius extulit, eamque stultitiæ
quodammodo comparatam longe excellere, atque
in iis, quæ præclarissima et optima habentur,
lucis instar præ tenebris omnia superare ostendit :
ac denique animo ad mellora converso, omnes
hortatus est, ut labori cuique præpostero et mun-
danæ amicitiae renuntient ; de tempore jam ser-
monem instituit, quo hæc omnia complexa conti-
nentur, atque ait : « Omnibus tempus est, et
tempestivitas omni rei sub cælo. »

69 At tempus ita verbo distinxit quasi id, quod
generatim lateque res omnes comprehendit, tam
eas quæ natura sunt, quam eas quæ eventu con-
tingunt : atque adeo ipsas etiam tempestivitates,
quibus et, tanquam formis ipsius temporis, ut
ex nominum collocatione apparet, ordinem secu-
ndum attribuit. Nam quod tempestivitas sit, tempus
etiam est, quemadmodum quod homo, idem et
animal : at non quod sit tempus, idem et tempe-

(4) Olym. ὑπὸ τὸν ἥλιον.

stivitas est, ut nec quod animal, idem et homo. A Etenim tempus quidem est intervallum, quod protenditur inter statum et motum eorum, quæ sunt, nec habet in semetipso distinctam circumscriptamque substantiam naturæ suæ atque motus: nisi quis præcidere maluerit, et præteritum a præsentis et futuro secernere, tripartitam illam divisionem secutus, quæ usu recepta a professoribus artium in cæteros homines manavit. Quippe naturam etiam et motum temporis inter continuas quantitates ii potissimum referunt atque censent, qui otium suum in ejusmodi studiis contriverunt (5). At vero tempestivitas definitum ac terminatum habet principium atque exitum. Nam ætatis tempestivitati proprium est initium ac finis: eodemque modo et autumnus et hiemis, ipsiusque B veris, quæ temporis sunt species, et temporis spatium comprehensa continentur. Itaque ait sapiens Ecclesiastes: « Omnis tempus est; » velut si diceret: Per omnes res et naturales et accidentes permeat, omnia in se ipso discriminat, omnia comprehendit ac continet. Singulis autem in rebus, quæ natura aut eventu fiunt, sive ex in potestate nostra sint, sive non sint, sua inest tempestivitas (6).

Sol etenim suam habet propriam terræ illustrandæ tempestivitatē, nempe diem, suam item occasus infra terram, id est noctem. Ac sua quoque cæteris astris tempestivitas est. Nec minus C terra propriis tempestivitatibus respondens, secunda animantium genitrix et frugum parens ostenditur, fertque germina, et fetus edit innumerabilem ac diversorum generum; eademque rursus emoritur quodammodo ac cessat, minime jam ad fructus gignendos et prolem procreandam apta: donec iterum reviviscat, vitalemque vim pristinam vere resumat. Quare postquam promuntiavit, tempus permeare per omnia, idemque omnia continere atque complecti; tum suam cuique rei tempestivitatē sive natura sive eventu contingenti attribuit: distincte jam rerum pleraque percurrit, atque ait:

Vers. 2. *Tempestivitas pariendi, et tempestivitas moriendi: tempestivitas plantandi, et tempestivitas evellendi quod plantatum est* (7).

Obvius quidem horum verborum sensus naturalem hominum, fortasse et cæterorum item animantium procreationem indicat atque exhibet, simulque naturæ progressum atque finem (8);

(5) Aristotelem, opinor; potissimum designat, cuius auctoritate infra etiam utitur. Sic autem hoc ipsum ille attigit: « Oti μὲν τοίνυν ὁ χρόνος ἀριθμὸς κινήσεως ἐστὶ, κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, καὶ συνεχὲς συνεχούς γάρ· φανερόν. Id est, Tempus igitur esse numerum motus ratione prioris et posterioris, et esse continuum, cum continui sit, liquet. (De natur. princip. l. iv, c. 18.)

(6) Ὥδ τῷ παντὶ πράγματι, sive omni rei Hebraicam תָּמַר γὰρ reddere negat Prusius (Quæst.

συμπαρεσινόμενον διάστημα τῇ διαμονῇ καὶ κινήσει τῶν ὄντων, οὐκ ἔχων καθ' ἑαυτὸν διωρισμένην καὶ περιγεγραμμένην τὴν ὑπαρξίν τῆς ἰδίας φύσεως καὶ κινήσεως· εἰ μὴ τις ἀποτεμεῖν ἐθέλῃσι, καὶ διελθεῖν τὸν παρεληλυθότα τοῦ ἐνεστώτος καὶ μέλλοντος; κατὰ παραληφθεῖσαν αὐτοῦ διαίρεσιν τριμερῆ, καὶ παραδοθεῖσαν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ὑπὸ τῶν τεχνικῶν. Μάλιστα γὰρ καὶ τοῦ χρόνου τὴν φύσιν καὶ κίνησιν ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγουσι καὶ τιθέασιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα τὴν σχολὴν ἐσχολοῦντες. Ὁ δὲ καιρὸς ὡρισμένην ἔχει καὶ περιωρισμένην τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ τὴν τελευτὴν. Καιρὸς μὲν γὰρ θέρους ἰδιόζουσας ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν τελευτὴν· ὡσαύτως μὲν μετοπώρου καὶ χειμῶνος ἔτι γε μὴν καὶ τοῦ ἔαρος, ἀ τοῦ χρόνου πεφύκασιν εἶδη, καὶ τῷ χρονικῷ διαστήματι περιέχονται καὶ συνεχόνται: καὶ διὰ τοῦτο φησὶ ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, « Τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος, » ἐνὶ τοῦ, ἐν πᾶσι καὶ φυσικοῖς καὶ συμβεβηκόσι πράγμασι δίδωσι καὶ πάντα διελήφεν ἐντὸς αὐτοῦ, καὶ πάντων ἐστὶ περιεκτικὸς καὶ συνεκτικὸς· ἐφ' ἑκάστῳ δὲ πράγματι καὶ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν κατὰ σύμβασιν γινομένων ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν καὶ τοῖς οὐκ ἐφ' ἡμῖν καιροῖς ἰδιόζων ἐστίν.

Ὁ μὲν γὰρ ἥλιος ἴδιον ἔχει καιρὸν τῆς ὑπὲρ γῆν λάμψεως αὐτοῦ τὴν ἡμέραν· ὁμοίως καὶ τὴν νύκτα τῆς ὑπὸ γῆν δύσεως. Ἔτι δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων ἕκαστος ἴδιον ἔχει καιρὸν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ καιροῖς ἰδίοις διαιρουμένη δεικνύται ζωογόνος καὶ καρπογόνος, καὶ δίδωσι τὴν βλάστην καὶ τὸν τόκον τῶν μῆλων καὶ διαφόρων εἰδῶν· καὶ πάλιν τρόπον τινὰ θνήσκει καὶ τελευτεῖ, καὶ γίνεται παντελῶς ἀνέργητος πρὸς καρπογονίαν καὶ γενεσιουργίαν· καὶ πάλιν ἀναβίβει, καὶ τὰς ζωτικὰς αὐτῆς ἐνεργείας ἀναλαμβάνει κατὰ τὸ ἔαρ. Εἰπὼν οὖν ὡς δίδωσιν ἐν πᾶσιν ὁ χρόνος καὶ πάντα συνέχει καὶ πάντων ἐστὶ περιεκτικὸς, καὶ καιρὸν ἑκάστῳ πράγματι καὶ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν κατὰ συμβεβηκὸς γινομένων ἀποκληρώσας, διέξεισι κατὰ διαίρεσιν τὰ πλεῖστα τῶν πραγμάτων, καὶ φησι·

§ II.

D Καιρὸς τοῦ τεκεῖν, καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθαρσῖν· καιρὸς τοῦ φυτεῦσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἐκτίλλαι τὸ πεφυτευμένον.

Ὁ μὲν πρόχειρος νοῦς τῶν παρόντων ῥητῶν τὴν φυσικὴν γένεσιν τῶν ἀνθρώπων, τάχα δὲ καὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀνίσταται καὶ παρίστησι, καὶ τὴν ἀπολούθειαν τῆς φύσεως καὶ τὴν τελευτὴν· ὡσαύτως γὰρ

Hebr. lib. iii, n. 81): « Cum sit, inquit, γὰρ non res simpliciter, sed res cupita desideratave, aut quæ alicui oblectamento est. »

(7) In vulgatis τοῦ τεκεῖν redditur nascendi, cui sane melius respondet moriendi, itaque in paraphrasi sua Petavius cecinit, Ὁρῶ τοῦ τεχθῆναι φάσας· ἐκ γαστρός ἰκθῆσαι· Ὁρῶ φθινούσης καὶ θανδῆς βιοτῆς.

(8) Sic omnino totum hunc Ecclesiastæ locum de varia rerum tempestivitate accepit Gregorius Neo-

μήν καὶ τῆς φυτείας ἡ ὀνομασία καὶ τῆς ἐκκοπῆς αὐτῆς, καὶ τῆς καταβολῆς ἐκάστου φυτοῦ τῷ προσφύῳ καιρῷ δηλαδὴ γινομένης. Καὶ πάλιν ἡ διὰ τὸ παλαιωθῆναι καὶ καταγρηθῆναι, καὶ μηδὲν καρπογεῖν, ἡ τάχα καὶ διὰ τὸ μηδέποτε χρήσιμον εὗρεθῆναι τὸ φυτὸν, ἀλλὰ μόνον καὶ τὴν γῆν καταργεῖν, εὐκαίρως ἐκτίλλεσθαι σημαίνει παρὰ τῶν φυτοκόμων· τάξιν τοῦ λόγου δεσινύοντος ἐν τοῖς οὖσι καὶ φυσικὴν καὶ προαιρετικὴν, ἀλλ' οὐ συγχευμένως καὶ πεφυρμένως τὰ φυσικὰ πράγματα καὶ τὰ γνωμικὰ τῶν νοῦν ἐχόντων ἐπιτηδεύματα δεχόμενα τὴν διοίκησιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὴν κατάλληλον καὶ συμφέρουσαν τάξιν· ἵνα κάνεσθῇ ἐξελέγη τοὺς αἰεὶ τὸν φιλήδονον βίον προελομένους, καὶ τὰ φαῦλα καὶ μοχθηρὰ ζῆν ἐπιτηδεύοντας, καὶ σπουδάζοντας, ἀλλ' οὐχί, κατὰ μέτρησιν τῶν φυσικῶν πραγμάτων ἢ τῶν γνωμικῶν ἐπιτηδεύματων, ἐν πᾶσιν ἄλλοις καιρὸν ἀφορίζοντας ἴδιον ταῖς σαρκικαῖς ἡδοναῖς καὶ ταῖς ἡδυσθαθείαις, καὶ πάλιν τῶν τοιοῦτων ἀπεχομένων.

Μήποτε δὲ τὰ τοιαῦτα πρὸς μόνον τὸν ἐμφυχον ἀνδριάντα τὸν ἄνθρωπον διέξεισι, δυσωπητικώτερον τὰς φυσικὰς προτείνων γενέσεις καὶ τοὺς θανάτους καὶ τὰς φυτείας τε καὶ τὰς σφῶν ἐκτομάς καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἀπαριθμεῖται πρὸς τὸ ἐξῆς τὸν κατάλογον, μονονουχὶ φάσκων· ὡς ἴδε καὶ γινῶθι σαφῶς, ἄνθρωπε, τὰ πάντα πειθαρχούντα τῇ τάξει τῇ παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος αὐτοῖς θεθείμενῃ, καὶ μηδὲν ἔξω τοῦ πρέποντος καιροῦ ποιεῖν ἢ πάσχειν ἀνεχόμενα τὸ παράπαν· καὶ σῦνές ὁ κατ' εἰκόνα

A quemadmodum **71** ipsa etiam plantationis usurpata appellatio et excisionis ac defectionis cuiusque plantæ, quæ convenienti sanè tempestivitate peraguntur. Ac rursum, quia forte arbor vel inveterata adeo consenuit, nullum ut fructum proferat, vel nullius jam usus esse, et solum inutile reddere videatur, hanc opportune a cultoribus evelli significat. Ordinem vero in his et naturalem et voluntarium ipsa verba designant, ne naturæ opera et cogitantium atque eligentium studia confuse potius atque promiscue, quam per gradus quæque suos et propria atque utili serie digerantur: quo hinc etiam eos redarguat, qui delicatam vitam præoptarunt, cumque vitiis flagitiisque se totos addixerint, minime, ex imitatione naturalium operum vel ad rationem voluntariorum studiorum, opportunitatem corporeæ delectationis et voluptatis propriam inter reliquas alias distinguunt, nec rursum ab ejusmodi oblectamentis sibi temperare animum inducunt.

Num vero hæc homini, tantum ut spiranti simulacro (9), edisserit, cum, quæ eum majori pudore afficere possint, naturales generationes atque interitus ponat ob oculos (10), et arborum sationes exstirpationesque earum, cæterarumque rerum seriem, quas deinceps enumerat, sic prope compellans? Vide nempe ac manifesto agnosce, o mortalis, quam omnia ordinem illum servent, qui a Conditoribus ipsis præscriptus est! ut nihil omnino extra tempestivatem suam vel agant vel patian-

cesariensis: ut non tam quæ aptis temporibus fieri debeant, quam quæ fieri solent, hic designari putaret. Ait enim: Χρόνος δὲ οὗτος πάντων γέμει τῶν ἐναντιοτήτων, τοκετῶν, εἰς τὰ θανάτων, βλαστῆσεως φυτῶν, εἰς τὰ ἀνατροπῆς, λύσεων καὶ ἀναίρεσεων, ὧν καὶ τὸ ἀνορθώσεως καὶ καταλύσεως, κλαυθμῶν καὶ γελῶν, κοπετῶν καὶ ὀργημάτων. Νῦν μὲν, συνᾷγει τις τὰ ἀπὸ γῆς, νῦν δὲ ἐξέθαλε· καὶ ποτὲ μὲν ἐπιμέμνη γυναικί, ποτὲ δὲ αὐτὴν ἀποσπύγει· καὶ νῦν μὲν ἐξήγησε τις ὅτιον, νῦν δὲ ἀπώλεσε· καὶ νῦν μὲν ἐρύλαζε, νῦν δὲ προήκατο· ἄλλοτε ἀπέκτεινεν, ἄλλοτε ἐφονεύθη· ἐλάλησεν, εἰς τὰ ἡσύχασεν· ἠγάπησεν, εἰς τὰ ἐμίσησε· τὰ γὰρ ἐν ἀνθρώποις πράγματα ποτὲ μὲν πολεμεῖται, ἄλλοτε δὲ εἰρηνεύεται, ὀξύρρόπως τῶν πραγμάτων ἐξ ἀγαθῶν εἶναι δοκούντων εἰς ἡμιολογούμενα κακὰ μεταπιπτόντων. Παυσώμεθα· οἶνον ἐξ ἀνορήτων μόχθων. Id est: *Enimvero hoc tempus rebus inter se maxime contrariis plenum est, partus et mortis, ortus stirpium et eversionis atque interitus, curationum et cædium, exstirpationis ædium eturbationis, gemitus et risus, plancius et sublationum. Nunc quispiam terræ fructus colligit, nunc rursus ejicit; nunc mulierem deperit atque inano amore complectitur, nunc eam insense odit et aversatur; nunc aliquid querit, nunc amittit; nunc diligenter asservat, nunc projicit; nunc interficit, nunc obruncatur; nunc loquitur, nunc silentio acquiescit; nunc amat, nunc odio insectatur. Res enim humanæ nunc bello affliguntur, nunc tranquillæ et pacatæ sunt; tantæque est earum inconstantia, ut quæ modo secundæ esse videbantur, celeri momento in certissima mala delabuntur. Ac proinde tanis laboribus exerceri desinamus.* (In Metaphr. Eccles.)

At vero « Hebræi, » inquit ad hunc locum Hieronymus, « omne hoc, quod de contrarietate temporum

scriptum est, usque ad illum locum, in quo ait: *Tempus belli et tempus pacis*, super Israel intelligunt. . . . Tempus fuit generandi et plantandi Israel, tempus moriendi et ducendi in captivitatem; tempus occidendi eos in Ægypto, et tempus de Ægypto liberandi; tempus destruendi templi sub Nabuchodonosor, et tempus ædificandi sub Dario; tempus plangendi eversionem urbis, et tempus ridendi atque saltandi sub Zorobabel, Esdra et Neemia; tempus dispergendi Israel, et tempus in unum congregandi; tempus quasi cingulum et balneum circumdari Deo populum Judæorum, et tempus ducendi eos in Babyloniam captivitatem, et ibi computrescere trans Euphratem . . . ; tempus querendi illos et servandi, et tempus perdendi et tempus projiciendi; tempus scindendi Israel, et tempus iherum consuendi; tempus tacendi prophetas, nunc in captivitate Romana, et tempus loquendi eos, tunc quando etiam in hostili terra Dei consolatione et alloquio non carebant; tempus dilectionis, qua eos sub patribus ante dilexit, et tempus odii, quia in Christum intulerunt manus; tempus prælii, modo non agentibus eis pœnitentiam, et tempus pacis in futuro, quando intrante plenitudine gentium, omnis Israel salvus erit. »

(9) In cod. Sangerm. Τὸν ἐμφυχον καὶ λογικὸν ἀνδριάντα, et subinde καὶ τὰς φυτεύσεις καὶ τὰς σφῶν ἐκτομάς.

(10) Legendum fortasse in Græcis δυσωπητικώτερον τι, id est quod ad pudendum magis inducit. Illud autem significare Gregorius voluisse mihi videtur, dicta Ecclesiastæ ea mente esse prolata, ut non ad aures solum, sed ad animum usque hominis perveniant, eumque de officio suo, comparatione quadam instituta, admoneant: quod ea declarant quæ sequuntur.

tur! jamque intelligas, qui ad imaginem Dei et similitudinem conditus, animum arbitrii compotem nactus es, quantum auctori tuo pro collati honoris portione debeas obsequium ac famulatum! Nam si omnia suam a Conditore ipso opportunitatem sortita sunt, quidni tribuas tu quoque separatum aliquod temporis **72** intervallum auctori tuo, ut meditare et agnoscas ipsum esse Deum, atque adeo ut præceptis ejus sancte obtemperes, et recte factis ad bonitatis ejus dignitatem accedas? cum te contra summa temeritas cæteris in rebus et a naturæ operibus aberrantem et a voluntariis hominum studiis transversum agat. Hæc nimirum, quæ dicta sunt, nisi sapiens Ecclesiastes in illis verbis spectasset, frustra plane ac sine causa ea protulisset, quæ omnes norunt. Cum vero et partui et morti suam esse horam constitutam nemo viventium ignoret, ad objurgationem eorum, qui semper in peccati sordibus misere versantur, ejusmodi dictis usus est.

Quonquam elegantior eorum verborum sensus et mystice sumptus talis est: Tempestivitas est sua timori Dei, tanquam in utero, in mente concipiendi, pariendisque recte factis divinam charitatem præseferentibus: quemadmodum Isaias propheta dixit: « Quia in utero concepimus et pariturivimus atque genuimus spiritum salutis, quem gestavimus super terram (11); » ac subinde corporis protervitali opportune interimendæ, membrisque his, quibus premimur, perdomandis. Sua item opportunitas est, ut quicumque recti honestique studio tenetur, quasi in prato, serat in animo suo plantarum instar præclaras quasque et virtute præstantes actiones: et sua item tempestivitate consentaneam his quietem assignet, earumque vim et conatum convenienter imminuat, quasi otium naturæ impertitus: cum secus si fiat, in voluntaria ipsa boni appetitione humanæ vires diu contentioni pares esse non possint. Ita nos ejusmodi effata considerata censuimus, ut et naturalis ordo et mystica ratio ferebat. Quam interpretationem ea quoque adjuvant, quæ sequuntur; addit enim, atque ait:

Α Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγωνῶς, καὶ ψυχὴν λατῶν αὐτοῦ εἰσεύσιν, ἡλίχην ὀφείλεις ἔχειν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς δεδομένης σοι τιμῆς τὴν πρὸς τὸν ἴδιον ποιητὴν ὑποταγὴν καὶ θητεῖαν. Εἰ γὰρ πάντα τὸν ἴδιον ἔχει καίρῳ, ὃν ὁ Δημιουργὸς αὐτοῖς ἀπεκλήρωσεν, ὡς διδως σὺ τῷ ποιητῇ σου τίνα καιρὸν ἀφωρισμένον πρὸς τὸ σχολάζαι καὶ γινῶναι, ὅτι ἔστι θεός, καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάττειν, κάντεῦθεν προσοικειοῦσθαι τῇ δόξῃ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ διὰ σπουδαίων πράξεων; ἀλλὰ χείρων καὶ τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν γνωμικῶν ἐπιτηδεύματων ἐν τοῖς ἄλλοις εὐρίσκει διὰ πολλὴν ἀδουλίαν. Εἰ μὴ γὰρ ἀποβλέπων πρὸς τὸν τοιοῦτον σκοπὸν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς εἶπε τὰ εἰρημένα, μάτην ταῦτα καὶ περιττῶς εἶπεν, ὅπερ ἅπαντες ἴσασιν. Καὶ τὸν τόκον γὰρ καὶ θάνατον οἰδεὶς ἀγνοεῖ τῶν μετασχόντων τοῦ βίου, καιρὸν ἴδιον ἔχειν· ἀλλὰ πρὸς ἐλεγγον τῶν ἀεὶ τῇ δυσωδίᾳ τῆς ἀμαρτίας ἐγκαλινδουμένων ἀθλῶς, ἐχρήσατο τοῖς τοιοῦτοις ῥητοῖς.

Ὁ μέντοι γλαφυρώτερος νοῦς καὶ λαμβανόμενος ἀναγωγικῶς τῶν εἰρημένων τοιοῦτός ἐστι· Καίρις ἐστὶν ἴδιος τοῦ συλλαβεῖν ἐν γαστρὶ, δηλονότι τῇ νοητῇ, φῶδον Θεοῦ, καὶ τεκεῖν πράξεις ἀγάπης θείας σημαντικῶς, καθὼς φησιν ὁ προφήτης Ἡσαΐας· « Ὅτι ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας, ὃ ἐκυσήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς· » κάντεῦθεν ἀκολουθῶς ἐν ἰδίῳ καιρῷ θανατῶσαι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, καὶ νεκρῶσαι τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Καίριος ἐστὶν ἴδιος ὃ πᾶς ὁ οὐλόκληρον καὶ σπουδαῖον ἔχων προαίρεσιν φυτεῦει ἐν λειμῶνι τῆς καρδίας τὰ παντοδαπὰ φυτὰ τῶν κατ' ἔρεθὴν παραλαβανομένων κατορθωμάτων· καὶ πάλιν ἐν ἰδίῳ καιρῷ τίθουσιν ἐπ' αὐτοῖς τὴν κατάλληλον παύλαν, καὶ τὴν σφῶν ἐκτίλλει προσφόρως ἐνεργεῖαν καὶ πράξιν, ὡς ἀνάπαισιν τῇ φύσει διδοῦς, διὰ τὸ μηδαμῶς ἰσχύειν συντετάσθαι ταῖς προαιρετικαῖς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐφέσεις καὶ βουλήσεις. Οὕτως ἡμεῖς τὰ παρόντα ῥητὰ νοεῖσθαι καλῶς ὑπελήψαμεν, δηλονότι καὶ κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν καὶ κατὰ τὸν ἀναγωγῆς λόγον. Παρεμπεδοὶ δὲ τὴν ἡμετέραν ἐκδοχὴν διὰ τῶν ἐπομένων· ἐπάγει γὰρ καὶ φησι·

§ III.

VERS. 30. *Tempestivitas occidendi, et tempestivitas sanandi.*

Nam si alium occidendi nulla unquam est tempestivitas, quod actionem ejusmodi Deus vetuerit, ac detestari quisque et odisse debeat; liquet jam, **73** ab ipso sapiente Ecclesiaste ansam hic nobis præberi mysticarum commentationum, cum et occidendi tempestivitatem esse dicit: eamque esse, in qua qui vitam agere spirituales cupit, obscenis cupiditatibus pravisque voluptatum af-

D Καίριος τοῦ ἀποκτεῖναι, καὶ καιρὸς τοῦ ἰῶσθαι.

Εἰ γὰρ οὐδεὶς καιρὸς πέφυκεν ἐπιτήδειος πρὸς τὸ ἀποκτεῖναι τίνα, τῆς τοιαύτης πράξεως ἀπηγορευμένης Θεοῦ, καὶ πᾶσιν ἀπεισκευαίας καὶ στυγνότητος, εὐδελον, ὡς ἀναγωγικῶς δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς τοῦ ἀποκτεῖναι τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ πᾶς ὁ ζῇ ἐθέλων πνευματικῶς, τὰ σαρκικά φρονήματα καὶ τὰς φιληθδόνους τῆς ἀμαρτίας ἀποκτείνας κινήσεις, λαμβάνει πρόσφορον καιρὸν ἰάσασθαι τὰ συν-

(11) Isaiæ xxvi, 18, sed apud LXX legimus.... Σωτηρίας σου, ὃ ἐποιήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. Latina vero magis etiam discrepant.

τρίμματα τῆς ψυχῆς καὶ τὴν πνευματικὴν βῶσιν ἀναλαβεῖν. Τοῦτων χάριν ἐπήγαγε.

fectibus sublati, occasionem arripit medendi vulneribus animi sui, et vires ejus confirmare conatur. Propterea adjecit :

§ IV.

Καιρὸς τοῦ καθελεῖν, καὶ καιρὸς τοῦ οἰκοδομῆσαι.

Δηλονότι τὰς τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς κακίας ὀχυρώματα παρὰ τῆς δυσμενοῦς ἡμῶν ἐν τοῖς ἐνδοθεν διαλογισμοῖς καὶ τῆς σαρκὸς τοῖς μέλεσιν οἰκοδομηθέντα, καὶ τὸ μεσότοιχον καταστρέφει τῆς ἀμαρτίας, τῆς ἐξ ἀπροσεξίας καὶ ῥαστώνης ἡμῖν προοικοδομηθείσης, πρὸς τὸ λαβεῖν καιρὸν ἐπιτήδειον οἰκοδομῆσαι τῶν ἀρετῶν τὴν κατάλογον, καὶ ναὺν ἁγίον ἀπεργάσασθαι τὴν ἰδίαν καρδίαν τοῦ εἰπόντος : « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω » καὶ πάλιν : « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα καὶ μνην πρὸς αὐτῷ ποιήσομεν. » Εἰ γὰρ καὶ ποτε τὸ παλαιωθὲν καὶ σαρκωθὲν οἰκοδόμημα καθαιρούσιν οἱ ἄνθρωποι, προὔπαιδόμενοι τὴν βλεπομένην αὐτῷ τῆς πτώσεως ἀπειλῇ, καὶ καινουργοῦσι καὶ καθεστῶσιν ἑδραίαν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ τις δηλοῦν τὸν Ἐκκλησιαστήν οἰκῇ, τὸ ῥητὸν ἐκδεχόμενος αἰσθητῶς καὶ προχειρῶς· πλὴν ἀλλὰ γὰρ ἀνάγκησιν καὶ τοῦτο πρὸς τὴν εἰρημένην ἔννοιαν φήσειεν ἐξ ἀνάγκης. Τὸ γὰρ αἰσθητῶς παραλαχθάνομενον, εἰ μὴ τι καὶ νοητὴν ἔξει τὴν θεωρίαν, οὐδὲν ἀξιόλογον ἔχει καὶ σοφίας ἀνθρωπίνης, ἢ πολλῷ μᾶλλον σημαντικὸν θείας,

« Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16.

(12) Ibidem Olymp. οἰκοδομεῖν.

(13) Formulam hanc ab apostolo Paulo mutuatus est noster, quo significaret, homines, simul atque peccatum admiserint, muro veluti per medium ducto, a Deo sejungi: Paulus siquidem ad Ephesios scribens (cap. ii, v. 14), de Jesu Christo ait: Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρω ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας· id est: Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem mactare solvit; quæ idem ad legis discrimen retulisse videtur Judæos inter et ethnicos positum, quod servator Christus sustulit, cum unum ex utroque populum fecit; noster vero ad ipsum peccatum, quo a Deo separamur, quandiu pœnitendo non tollimus. Verum unde ista intermedii parietis similitudo ducta sit, plerique omnes interpretes investigare omiserunt. Est tamen de ea re Ludovici Cappelli externi theologi explicatio, meo quidem iudicio verissima, existimantis, Apostolum respicere ad templi Hierosolymitani structuram, et quæ in eo vigeat, Judæorum sui temporis consuetudini alludere. « Templum nempe Hierosolymitanum, » inquit idem (ad eum Apostoli locum), « tempore Apostoli ita fuit constructum, teste Josepho (Ant. Jud., lib. viii, cap. 2; et lib. xv, cap. 14; et De bello Jud. lib. vi, cap. 6), ut duplici constaret quadrangulâ septo amplissimo, quorum alterum intra alterius ambitum, inque ejus medio situm erat. In secundi autem sive interioris septi medio templum proprie et stricte sic dictum, quod locum Sanctum Sanctumque sanctorum cum vestibulo complectebatur, collocatum fuit. Utrumque septum tum exterius illud, tum interius istud undique quatuor ex partibus latè et amplissimis cingebatur porticibus, quibus populus excipiebatur. Inter utrumque autem septum spatium fuit ὑπαί-

VERS. 3. Tempestivitas destruendi, et tempestivitas ædificandi (12).

Infidelitatis scilicet improbitatisque munimenta demoliendi, quæ hostis noster in mentis penetralibus atque in ipsis corporis membris inædificavit; subvertendique intermedium parietem peccati, quod nos ipsi negligentia desidiaque nostra primi construximus (13); quo opportunitatem nacti virtutum congeriem paremus, atque intus in animo templum sanctum constituamus illius, qui dixit: « Inhabitabo in illis, et inambulabo »; et rursum: (14) « Ego et Pater ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus; » si quidem aliquando vetustum et tabidum ædificium homines repurgent, et comminationem ejus veriti, ruinæ impendenti reficiendo occurrant, firmumque constituent.

Enimvero vel si quis ab Ecclesiaste id significari putet, quod ipse in verborum sono obvium deprehendit; id tamen ad eam quoque sententiam, quam exposuimus, necessario referendum fateatur. Quod enim vulgari sensu accipitur, nisi in aliam sententiam intelligi possit, nihil existimatione dignum continet, nec humanæ sapientiæ, multoque

ἄρον sub dio sive patente cœlo vacuum et apertum, latum circiter 40 vel 50 cubitos. In eo spatio ὑπαίθρῳ lorica fuit lapidea sive paries quidam humilis, altus tres cubitos, quo undique cingebatur septum interius, et ab exteriori separabatur. Jam vero ad prius istud et exterius septum admittebantur non Judæi modo, qui non usquequaque mundi erant secundum legem, sed et ipsi gentiles sive ethnici, qui adorandi gratia Hierosolymam veniebant, sed lorica illa lapidea discludebantur et arcebantur ab interioris septi aditu, quo solis Judæis, et quidem ex lege mundis, patebat ingressus. Quin et Josephus, De bello Jud. lib. vi, cap. 6, et alibi, notat diserte lorice isti impositas fuisse et paribus intervallis dispositas columellas Græcis et Latinis litteris inscriptas, quibus significabatur, nemini licere alienigenæ sub capitis pœna transgredi loriceam illam, et irrumpere in interius septum. Pari-ter et in interiori septo alia fuit isti similis lorica, qua populus a templi ingressu et atrio sacerdotum, qui sacris in eo operabantur, discludebatur... Apostolus hoc loco omnino alludit ad utramque illam loriceam sive lapideum parietem, quo tum temporis populus Judæorum a templo et sacerdotibus in interiori templi septo separabatur, tum ethnici a Judæis in exteriori septo distinguebantur; illamque loriceam vocat hic μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ· et μεσότοιχον quidem, quia revera fuit μέσος τοίχος paries medius et intergerivus inter populum et sacerdotes, item inter Judæos et gentiles: φραγμὸν autem vocat, quia paries ille hos ab illis ἐφραττε arcebat, et quasi sepe quo iam separabat.

(14) Joan. xiv, v. 23. At paulo diversa in Græcis exemplis legimus. Scriptum enim est, Καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσάμεθα, καὶ μνην παρ' αὐτῷ ποιήσομεν.

ταῖς εὐφροσύναις καὶ θυμῷ· μήποτε τῶν τοιούτων ὑπερβολῶν ἀπέχεσθαι τοὺς ἀρετῆς ἀντιχομένους ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς εἰσηγείται, καὶ κατὰ τὸ πρέπον καὶ τὸν κοπετὸν ἐπιδεικνύσθαι καὶ τὴν ἀγαλλίασιν; Οὕτε γὰρ ἀναλγήτως πάντῃ διαχεῖσθαι καὶ διαμένειν ἐν τοῖς βιωτικαῖς πειρατηρίοις ὀφειλομέν· ἀλλ' εἰ μὴ δι' ἑαυτοὺς, διὰ τὰς συμφορὰς τῶν πέλας συνοδύεσθαι καὶ συνθλίβεσθαι τοῦτοις χρεῶν, καὶ πάλιν ἐν ταῖς εὐημερίαις γάννυσθαι καὶ συγχαίρειν αὐτοῖς. Οὕτω γὰρ τῆς ἀποστολικῆς ὑποθήκης φυλαχθήσεται καὶ παρ' ἡμῶν ὁ φάσκων· «Κλαίειν μετὰ κλαίωντων, καὶ χαίρειν μετὰ χαιρόντων»· ἵνα μὴ καὶ τῆς εὐαγγελικῆς παραβολῆς ὁ λόγος ραδαπτόμενος ἡμῶν καὶ καταγινώσκων ῥηθείῃ πρὸς ἡμᾶς, «Ὑψίσταμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκύψασθε, » τὰς ἀπασκληκίας καρδίας καὶ μηδαμῶς τοῖς ἀλγοῦσι καὶ λυπημένοις συλλυπημένους καὶ συναλγούσας, μήτε τοῖς κατὰ τινὰ τρόπον εὐημεροῦσιν ἀδελφοῖς καὶ φίλοις συγχαίρουσας καὶ συνευφραινομένας, πρὸς τὰς πρεπούσας διαθέσεις ἐπανορθούμενος. Εἰτά φησιν·

§ VI.

Καιρὸς τοῦ βαλεῖν λίθους, καὶ καιρὸς τοῦ συγχαίρειν λίθους.

Οἶμαι λίθους ἐνταῦθα καλεῖν τοὺς ἀντιτύπους καὶ σκληροὺς λόγους, οὓς δεῖ βάλλειν κατὰ τῶν φρονιμάτων καὶ προαιρέσεων τῶν δεῖσθαι τῶν τοιούτων ὑπειλημμένων· καὶ πάλιν ἀναστellai τούτους ἐκ τῶν τοιούτων, ὅταν τῆς ἐκείνων αὐθαδεῖας καταμαλακισέσῃς, καὶ τῆς ἄγερωχίας καταβληθῇς, δέονταί· πάλιν πρὸς ψυχᾷ γινώσαν ἡμερωτέρως καὶ πραοτέρας διδασκαλίας· ἵνα μὴ τῷ πολλῷ βάρει τῆς ἐκπιλῆξεως ἢ τῇ λύπῃ καταποθῶσιν, ἢ πρὸς χαλεπωτέραν ἀρθῶσιν αὐθάδειαν. Οὕτω τὸ παρὸν ῥητὸν νοῆσαι καὶ διασαφῆσαι προήχθημεν· οὐδεὶς γάρ ἐστι καιρὸς τοῦ κατὰ τινος λίθους βάλλειν. Εἰ δὲ καὶ γένηται ποτε τοῦ βάλλειν λίθους κατὰ τῶν ἀξία πρατίντων ἔργα λιθοβολουστῆσεως, κατὰ τοὺς πάλαι νόμους τοῦ θεοφάντορος Μωϋσέως, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀκολουθήσῃς; ἔχειται τὸ συναγαγεῖν τοὺς λίθους αὐθὺς ἐκ τῶν αὐτῶν. Εἰτά φησιν·

§ VII.

Καιρὸς τοῦ περιλαβεῖν, καὶ καιρὸς τοῦ μακρυνθῆναι ἀπὸ περιλήμματος.

⁶⁶ Matth xi, 17; Luc. vii, 32.

(16) Rom. xii, 15. Sed in nostris exemplis scriptum est, Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαίωντων.

(17) Suppliciorum apud Hebræos quatuor fuisse genera, annotat Drusius (ad Levit. xx, 10), suffocationem, combustionem, suspensionem, lapidationem: levissimum horum suffocationem, gravissimum lapidationem, itaque cum sacris in Litteris legitur: *Morte multabitur*, de suffocatione sermonem esse, contra cum additur: *Sanguis ejus super eam*, lapidationem designari. Tales autem formulæ occurrunt tibi Levit. xx, et Deut. xxii.

At quæstio est subobscura de adulterarum pœna, quod nempe in Joannis Evangelio scriptum sit (cap. viii, v. 5): *In lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare*. In Levitico autem ea pœna non adversus adulteras quasunque consti-

A qui virtutem proflentur, hortari sapiens Ecclesiastes videatur, fines ut servant, ipsamque luctum atque lætitiā cum dignitate præ se ferant? Neque enim in tot hujus vitæ tentationibus doloris expertes nos esse oportet: qui si minus nostra ipsorum causa, at certe ob proximorum calamitates dolere cum his angique debemus: quemadmodum et in secundis rebus lætari cum ipsis et gaudere nos convenit; ut illam Apostoli regulam nos quoque servemus, qua edocemur « flere cum flentibus, et gaudere cum gaudentibus (16); » ac ne adversus nos dicta ferantur illa evangelicæ parabolæ verba: « Cantavimus vobis 76 tiliis, et non saltastis; lamentati sumus, et non plorastis »; quæ eo pertinent, ut præduros animos, qui neque alieno luctu quidquam aut mœrore cothimoventur, neque faustis quadantenus prosperisque fratrum atque amicorum rebus consociare lætitiā solent, ad justos affectus deducant. Ait deinde:

Vers. 5. Tempestivitas jaciendi lapides, et tempestivitas colligendi lapides.

Lapides hoc loco appellari arbitror acres ac duros sermones, quos jacere oporteat adversus cogitationes atque consilia eorum qui egere his putantur; et quos continere item præstat, cum pertinacia eorundem edomita, depressaque superbia, jam animi solandi causa mansuetiorem mitiorque doctrinam requirunt: ne nimia objurgationis severitate aut doloris vi corruant, vel difficiliore assurgant audacia. Sic effatum hoc intelligere atque explicare necesse fuit: nulla quippe tempestivitas est, qua alium lapidibus petas; ac si fuit olim, qua lapides in eos jacerentur, qui dignum lapidatione facinus perpetrassent, ut veteres theologi Moysis leges ferebant (17), minime tamen ea quadrant, quæ de lapidibus rursum colligendis subinde adduntur. Protinus ait:

Vers. 6. Tempestivitas amplexandi, et tempestivitas, qua procul ab amplexibus recedas (18).

tuta legitur, sed in novercam, quæ cum privigno adulterasset; item in Deuteronomio adversus sponsam tantum, quæ ab alieno compressa esset, nec cum vim ei adulter afferret, clamasset, siquidem in civitate versaretur. Quare quidam arbitrati sunt, sermonem in Evangelio esse de adultera, quæ sponsa etiamtum esset: alii vero Evangelii verba sic esse sumenda duxerunt, quasi dictum esset: *Moses tales præcipit morte puniri, quam mortem postremus usus fecit lapidationem*. Nimirum obtinuisse mos videtur aliquando, ut adultera quælibet ea morte afficeretur. Nam Ezechielis illæ confirmant minæ, cap. xvi, v. 38: *Et judicabo te-judiciū adulterarum et effundentium sanguinem.... Et adducet super te multitudinem, et lapidabunt te lapidibus*.

(18) LXX habent ἀπὸ περιλήψεως.

Hæc quoque si quis ad corpus referre maluerit, congruenter appositeque dixerit, aptas præscribi regulas iis qui conjugalem societatem præoptarunt : ne immoderati unquam sint, atque ut in ea quoque vita sciat vir, non modo quatenus uxore sua legitime, sobrie, ordinatim uti, sed etiam quatenus ab ea abstinere ac secubare maxime debeat. Hoc enim idem declarans Paulus magnus apostolus, « Mulier, inquit, sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis jejuniis et orationi; et iterum revertimini in id ipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram¹⁰. »

At si effatum istud mystico magis sensu interpretari velimus, ita dicemus : tempestivitatem nempe esse suam assumendis amicis prensandisque et omni comitate excipiendis, quando ejusdem nobiscum animi sint, eademque de professionis nostræ veritate atque doctrina sentiant. Recte enim sentientes et salutare et amplecti et diligere solemus. Cum vero eos a recta doctrina recessisse, atque in hæreticorum opiniones pravasque sententias delapsos esse comperimus, tum ab eorum amplexibus, id est a familiari congressu et amoris officiis ac dextrarum conjunctione abstinemus (19). Quamobrem Christus et Deus **78** noster edixit : « Cavete a fermento Phariseorum et Sadduceorum¹¹, » perversas eorum opiniones et prava documenta aversari nos edocens. Et Joannes (20) theologus maximusque evangelistes, « Si quis, inquit, venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis. Qui enim dicit illi Ave, communicat operibus ejus malignis¹². » Ait deinde sapiens Ecclesiastes :

¹⁰ I Cor. vii, 4, 5. ¹¹ Matth. xvi, 6. ¹² II Joan. 10, 11.

(19) Recte, opinor, noster : at bella est atque lepida Didymi interpretatio hujus item, ut ego quidem arbitror, loci, quam Joannes Damascenus in *Sacra Parallela* retulit, et Quienus in codice Ruperfucaldino invenit : Ένεστι, inquit, ποτὲ πρὸς ὅλον θύγον ὡς διὰ τὸ χρησίμον ἄλλοτρίας διδασκαλίας, πάλιν τῆς ἰδίας εὐθείας ἔχουσιν. Οἷον γραμματικὴ ἄλλοτρία γυνὴ τυγχάνει. Ταύτῃ πάλιν καλὸν πρὸς ὅλον ἔγγισαι διὰ τὸ τεχνικὸν καὶ ὅς τῃ ἀναγνώσεως ὁμοίως ῥητορικὴν διὰ τὸ ἰσχυρὸν τοῦ λόγου καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἄλλὰ καὶ φιλοσοφίαν διὰ τὸ εὐαπὸ δεικτον τῶν φαινομένων ἐναντίων. Μετὰ δὲ τοῦτο, ὡς ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας Ἄγαρ τεχνώσαντες, παιδείας οὐσίας τῆς ἐλευθέρως Σάρρας, τῆς ἀρχούσης καὶ αὐτοσσοφίας οὐσίας, πάλιν εἰς τὴν ἐκ νεότητος τραπόμεν σοφίαν, ἥτις καὶ θεόδοτος ἐστίν, ἔπωσεν καὶ ἐξ αὐτῆς τεχνώσασιν, οὐκ εἰς ὡς ἀπὸ δούλης αἰσθητὰ μαθήματα, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐλευθέρως καὶ τειρείας φρόνησιν. Id est : licet nonnunquam utilitatis causa doctrinam alienam ad breve tempus attingere, atque ad propriam amplectendam statim se referre. Verbi gratia, grammatica mulier aliena est. Cum ea e commercium aliquantis per habere commodum est, propter lectionis

Καὶ τοῦτο τις εἴπερ σωματικώτερον ἐξεληγμένοι θελήσει, προστηκόντως φήσκει καὶ προσφύως πρὸντα μέτρα νομοθετεῖν τοῖς βουλομένοις ἔχειν συν-εύνους, καὶ μηδαμῶς κεχρησθαι τῇ ἀμετρῇ· ἀλλὰ καιρὸν εἰδέναι καὶ τοῖς τοιοῦτοις κατ'ἀλλήλον, καθ' ὃν ὁ ἀνὴρ μετὰ τῆς ἰδίας κοιμηθήσεται γυναικὶς ἐν νόμῳ καὶ σωφρόνῳ καὶ τεταγμένῳ· καὶ πάλιν καιρὸν εἰδέναι καθ' ὃν πόρρω τῆς τοιαύτης γενήσεται συνάψεις συνουσίας. Τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτο παρεμπεδῶν καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος οὕτω φησί : « Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. »

Ἀναγωγικώτερον δὲ βουλευθέντες νοεῖν τὸ εἰρημνόν, οὕτω φαίμεν ἂν· ὡς καιρὸς ἐστὶ τοῦ περιλαβεῖν ἡγουν προσλαβεῖν φίλους καὶ δεξιώσασθαι, καὶ φιλοφρονεῖν, ὅταν εὐρεθῶσιν ὁμοφρονούντες καὶ συμφρονούντες ἡμῖν εἰς τὰ δόγματα τῆς εἰλικρινούς ἡμῶν πίστεως. Ὁρθοδοξούντας γὰρ καὶ περιλαβάνομεν καὶ κατασπαζόμεθα καὶ φιλοῦμεν. Ὅταν δὲ τῶν ὁρθοδόξων δογματῶν τοὺς αὐτοὺς εὐρωμεν παραρνούσας καὶ κατωλισθήσαντας εἰς αἰρετικὰς ὑπολήψεις καὶ κακοδόξους δόξας, τῇ καὶ μακρόν οὐκ ἐπὶ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ πρὸς αὐτοὺς περιλήμματος, ἡγουν τῆς ἀγαπητικῆς συμπλοκῆς καὶ φιλικῆς συνουσίας καὶ δεξιώσεως. Διὰ τοῦτο φησὶ ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν : « Προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων· » τὰς παρανόμους καὶ κακοδόξους εἰσηγήσεις αὐτῶν διδάσκων ἀποδιδράσκειν. Φησὶ δὲ πάλιν καὶ Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ μέγιστος εὐαγγελιστής, « Εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδασκίαν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἶκον, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε· ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, τοῖς ἔργοις αὐτοῦ κοινωνεῖ τοῖς πονηροῖς. » Εἰτά φησὶ ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής :

artificium et acumen : eodem modo cum rhetorica ob sermonis robur et seriem : atque item cum philosophica, quo fides iis astruat, quæ videntur repugnare. Posteaquam autem velut ex Ægyptia Agar ancilla Saræ, quæ libera est et ipsam sapieniam, liberos suscepimus, ad eam iterum, quæ a juvenili ætate sapientia est, ac divino munere concessa, nos convertamus, ut ex ea quoque liberos procreemus : hoc est non jam ut ab ancilla, sensibiles disciplinas, sed ut ab ingenua et perfecta, prudentiam. (Ex Sac. Parall. tit. ix, litt. Σ.)

(20) Familiare id Patribus Græcis est, ut Joannem evangelistam Θεολόγον appellent : sed iam non antiquissimis. Nam, ut Bucherus contendit (Antiq. evangel. p. 817, § 15), vel ab Eusebio, vel certe Eusebii ætate initium ea appellatio duxit. Nimirum ne ipse quidem Apocalypseos titulus in Græcis exemplaribus, Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ab ipso auctore est, sed ab Ecclesiis, quæ divinum illum librum in cæterorum censum reulerunt : neque enim si ab Joanne esset, in vulgatis Latinis legeremus Apocalypsis beati Joannis apostoli, nec titulus in aliis exemplaribus Græcis modo

§ VIII.

Καιρὸς τοῦ ζητῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀπο-
λέσσαι.

Τί ζητῆσαι; Σοφίαν καὶ γνῶσιν παρὰ Θεοῦ, τὴν ἀνθρωπίνην δηλαδὴ καὶ πολλῶ μᾶλλον τὴν θείαν, δι' ὧν χοιρῶμεν καὶ τὴν τῶν ὄντων κατάληψιν· καὶ δυνηθῶμεν κατανοεῖν ἀπὸ τῆς καλλονῆς καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ὁρωμένων κτισμάτων τὸν ὑπέρκαλον Δημιουργὸν καὶ Θεὸν καὶ Δεσπότην· ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς βρενθυομένους καὶ κομπάζοντας ἐπὶ τῇ κοσμητικῇ σοφίᾳ καὶ τῇ τῶν θύραθεν μαθημάτων δῆθεν περιουσίᾳ, καὶ λυτῶντας κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων, ἐξισχύσομεν ποιεῖσθαι τὰς ἀντιρρήσεις προσφόρους, καὶ τὰς ἀνασκευὰς τῶν ἐριστικῶν προβλημάτων. Ὅταν γὰρ τοιαύτη τις ἀμιλλα γένηται παρὰ τῶν συνηγόρων καὶ συνιστόρων τοῦ ψεύδους, χρή καὶ ἡμᾶς ζητεῖν παρὰ Θεοῦ τὴν ἀνωθεν σοφίαν· ἐπιμελεῖσθαι δὲ καὶ ζητεῖν καὶ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας ἀνάληψιν πρὸς τὸ πανταχόθεν εὐδοκίμεῖν, καὶ κρατεῖν τῶν ἀντιπάλων τῆς ἀληθείας. Ὅταν δὲ καιρὸς εἰρήνης καὶ γαλήνης ἔσται, οὐδενὸς ἀναρρίπτοντος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ ταραχὰς καὶ ῥάλας ἢ κακοδοξίας ἢ παραμύνων ἔργων τὰς φανυλότητας καὶ πονηροπραξίας, τηνικαῦτα χρή τὴν μὲν ἀνθρωπίνην ἀπολέσαι σοφίαν, ὡς ἥκιστα λυσιτελοῦσαν, καὶ παῦλαν ἐπιθεῖναι ταῖς κατ' αὐτὴν καὶ περὶ αὐτὴν ἀσχολίαις· προσευκαίρειν δὲ καὶ σχολάζειν μόναις ταῖς προσευχαῖς καὶ δεήσεσι, καὶ ζητεῖν κατορθῶσαι τὴν τοῦ Θεοῦ οὐρανῶν βασιλείαν. Εἰτά ψησι·

VERS. 6. *Tempestivitas acquirendi, et tempestivitas perdendi.*

Quid acquirendi? Sapientiam et cognitionem ex Deo, humanam utique, multoque magis divinam, quarum ope intelligentiam eorum, quæ sunt, assequamur, et ex pulchritudine ac magnitudine conditarum rerum, quas oculis usurpamus, Conditorum et Deum atque Dominum longe præstantissimum contemplari possimus: tum etiam eos qui fastu elati, mundanæ sapientiæ et disciplinarum externarum copia superbiunt, ac veram rectamque doctrinam insectantur, refellere opportune, et captiones ipsorum discutere valeamus. Quoties nimirum ab hisce erroris fautoribus ac patronis in certamen vocemur, cœlestem a Deo sapientiam inquirere, et humanæ quoque sapientiæ perceptioni operam dare necesse est, quo in omnibus probati, veritatis adversarios superemus. At cum pax erit atque serenitas, 79 ut Ecclesiam Christi nullæ exigent turbæ, nullæ procellæ, non pravæ opiniones, non perversa atque improba hominum facinora; tum vero humanam perdere sapientiam oportet, tanquam minime proficientem, et modum exercitationibus iis ponere, quas ejus causa suscipimus, ut opportune precibus tantum et obsecrationibus vacemus, ac justitiam sancte colentes, cœlestis regni hæreditatem acquiramus. Ait deinde:

δικαιοσύνην, καὶ τὴν κληρονομίαν εὐρεῖν τῆς τῶν

§ IX.

Καιρὸς τοῦ φυλάξαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἐκβα-
λεῖν.

Τί φυλάξαι; Τὰς ἐν τῷ ἀγαθῷ θησαυρῷ τῆς καρδίας ἀποκειμένας ἀγαθὰς ἐννοίας καὶ σοφὰς εἰσηγήσεις, ὅταν ἀνεπιτήδευοι βλέπωνται πάντες οἱ τούτων μέλλοντες ἐπατεῖν· καθὼς ὁ Κύριος παρεγγύησε λέγων, «Μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, ἵνα μὴ καταπατήσωσιν αὐτοὺς, καὶ στεφάντες ῥήξωσιν ὑμᾶς.»

Ἔστι δὲ πάλιν καιρὸς προσφυῆς καὶ κατὰλληλος, ἐν ᾧ ὁ ἀγαθὸς ἀνθρώπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ

Tempestivitas custodiendi, et tempestivitas emittendi.

Quid custodiendi? Bonas scilicet, quas in bono mentis thesauro conditas habemus, cogitationes et plena sapientiæ documenta, quandiu qui hæc audituri sunt, nondum idonei videantur: quemadmodum et Christus præscripsit, cum ait: «Ne mittatis margaritas vestras ante porcos, ne conculcent eas, et conversi dirumpant vos (21).»

At est quoque sua probo viro tempestivitas, qua de bono mentis thesauro bona supernæ charitatis

longior, modo brevior occurreret, sed unus idemque in omnibus ad nos pervenisset. Cæterum ob Apocalypsin potissimum Θεολόγον dictum Joannem Bucherian idem opinatur (ibid. p. 850, § 28), ratus Christianos veteres ob tot illa mysteria nomen Joanni imposuisse, quo apud veteres poetæ quædamque et sacerdotes et philosophi et epoptæ appellati fuerant. At illa communior doctorum sententia, a divinis tractandis eam illi appellationem attributam. (21) Matth. vii, 6. Sed hic ommissa illa ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν. Similia nos docet Chrysostomus, ipsum hoc Christi dictum præfatus. Ait enim: 'Ἀκούετωσαν οἱ ἄπλως καὶ ἀδιὰφῶως πρὸς ἅπαντας διαλεγόμενοι. Οὐδὲ γὰρ ἔχει περὶ χοίρων αἰσθητοῦ ὁ Χριστὸς λέγει, ἀλλὰ τοὺς χοιρῶδεις τῶν ἀνθρώπων αἰνότητος, καὶ ὁμοίως τοῖς ἀλόγοις ἐγκυλινδουμένους τῇ τῆς ἀμαρτίας βορβόρῳ, παιδεύων ἡμᾶς εἰδέναι καὶ προσώπων διαφορὰν, καὶ πολιτείας ἐπιζητεῖν ἀκριβεῖαν, ἥτις αὖν δὲ τῶν θείων λόγων ἐκκαλεῖται, ἵνα μὴ κακίους καὶ ἁυτοὺς λυμηνώμεθα·

οἱ γὰρ τοιοῦτοι οὐ μόνον οὐδὲν κερδαίνουσιν ἀπὸ τῶν λεγομένων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνεξετάτως παραθέντας τοὺς καλοὺς τούτους μαργαρίτας, εἰς τὸ αὐτὸ αὐτοῖς βέροθρον τῆς ἀπωλείας πλάκας κατήγαγον. Διὸ χρή μετὰ ἀκριβείας ταῦτα παραφυλάττεσθαι, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ τοῖς νῦν ἀπατηθεῖσιν ὑποκρίνωμεν. Id est: Audiant, qui sine discrimine simpliciter cum omnibus colloquuntur. Neque enim ibi Christus de sensibili porco præcepit, sed homines porcinis moribus significat, qui sicut bruta illa in peccati luto involvuntur, docens nos, ut personarum diversitatem dignoscamus, et vitæ rationes inquiramus, quando aliquid divinatorum eloquiorum exponere opus fuerit, ne et illos et nosmet ipsos lædamus. Nam qui tales sunt, non solum nihil lucri ex dictis capiunt, sed et eos, qui bonas illas margaritas absque disquisitione illis proposuerant, secum in suæ perditionis profundum sæpe pertraxerunt. Ideo cum diligentia observanda sunt hæc, ne eadem patiamur, quæ illi, qui hic decepti sunt (Tom. IV, hom. 16 in Gen., n. 2.)

documenta depromat; iis nempe inventis, qui hæc audientes atque discentes æqui bonique faciant: qui sane terræ bonæ manifesto comparantur, quæ postquam in ea sator præconium veritatis sevit, fructum protulit ad triginta et ad sexaginta atque etiam ad centum: cum ceteri contra petræ ac spinis assimilentur, **80** in quibus serere velatur, in illa quidem propter siccitatem insitamque ariditatem, in his quod semen mundanis curis et intempestivis distractionibus suffocetur²². Hac igitur ratione prudens et cordatus homo atque cautus doctrinæ sapientiæque suæ bona apud se in opportunam diem custodire debet; itemque tempestive depromere, ac large cupidis dare et dispertiri. Ait deinde:

τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθὰ διδάγματα τῆς ἀνωθεν χάριτος, ὅταν εὐρεθῶσιν οἱ διδασκόμενοι ματ' εὐγνωμοσύνης καὶ προαιρέσεως ἀγαθῆς τούτων ἀκούοντες. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι καὶ τῇ ἀγαθῇ γῇ σαφῶς ἀπεικάζονται, ἐφ' ἣ σπειρας τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας ὁ σπείρων ἐκαρποφόρησεν εἰς τριάκοντα καὶ εἰς ἐξήκοντα καὶ εἰς ἑκατόν· ὥσπερ ἐμπαιὶν τοιαύτων ἐκεῖνοι τῇ πέτρᾳ καὶ ταῖς ἀκάνθαις, ἐν αἷς ἀπηγόρευται σπείρειν· ἐπ' ἐκείνῃ μὲν διὰ τὸ ἀνικμον καὶ κατάξηρον παντελῶς· ἐν ταύταις δὲ διὰ τὸ συμπνιγῆναι ταῖς βιωτικαῖς μερίμναις καὶ τοῖς ἀκαίροις περισπασμοῖς. Οὕτως οὖν καὶ φυλάττειν δεῖ τὸν ἔμφρονα καὶ νοῦνεχῇ καὶ περισσευμένῳ ἀνθρώπῳ ἐν ἰδίῳ καιρῷ, καὶ παρ' ἐαυτοῦ κατέχειν τὰς ἀγαθὰς καὶ σώφρονας εἰσηγήσεις, καὶ πάλιν ἐκβάλλειν εὐκαιρῶς, καὶ διδόναι καὶ διανέμειν τοῖς τούτων ἐφιεμένους. Εἰτά φησί·

§ X.

VERS. 7. *Tempestivitas avellendi, et tempestivitas consuendi.*

Avellendi animum et cor et cogitationem a qualunque humana cupiditate atque omni amoris affectu, cum Deo propense vacandum est, atque præscriptis hymnorum divinorum laudibus, diurnisque ac nocturnis obsecrationibus (22): nulla ut cura dignos putemus, qui nos ad res suas gerendas pertrahere conantur; ac dum divina tractamus, ne iis, quæ ad hominis potissimum et corporis usum **81** pertinent, intercipiamur. Cum autem officio defuncti fuerimus, bonoque auctori nostro Deo atque Domino debiti cultus ministeria peregerimus; tum vero cum iis, quas diximus, et personis et rebus cor atque animum veluti consuere atque conjungere sic oportet, ut sobrie, studiose, caute susceptam earum curam ac diligentiam nostram providentiamque ostendamus. « Qui namque præ-

Καιρὸς τοῦ ῥῆξαι, καὶ καιρὸς τοῦ ῥάψαι.

Ῥῆξαι τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν, καὶ τὴν διανοίαν ἀπὸ πάσης ἀνθρωπίνης προσπάθειας καὶ φιλικῆς διαθέσεως, ὅταν ἔσται καιρὸς τῆς πρὸς τὸν Θεὸν σχολῆς τε καὶ νεύσεως καὶ τῶν ὀριζομένων θεῶν ὕμνων καὶ δοξολογιῶν τε καὶ προσευχῶν ἡμερινῶν καὶ νυκτερινῶν, πρὸς τὸ μηδεμίαν ἀξίον φροντίδος τοὺς ἀνθέλκειν ἡμᾶς πρὸς τὴν ἐκείνων πειρωμένους διοίχησιν· μήτε μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀνθρωπινωτέρων καὶ σωματικωτέρων πραγμάτων, ὅταν τοῖς θεοῖς σχολιάζωμεν. Ἦντο δὲ τὰς κεχρεωστημένους ἀποπερατώσωμεν, καὶ χρεωστικῶς ἐκτελέσωμεν λειτουργίας πρὸς τὸν ἀγαθὸν ἡμῶν ποιητὴν καὶ Θεὸν καὶ Δεσπότην, τηνικαῦτα ῥάψαι δεῖ καὶ συνάπτειν καὶ τοῖς εἰρημένοις προσώποις καὶ πράγμασι τὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν, ἵνα νηφόντως καὶ μετὰ τῆς δεούσης προσεχίας καὶ περι-

²² Matth. XIII, 19-23.

(22) Habes hic quoque haud obscurum testimonium, quam vetus in Ecclesia consuetudo sit diurna illa atque nocturna psalmodia, quam adhuc retineamus. Sic enim ram noster attingit, ut definita ejus tempora et stas horas agnoscere videatur. Nec vero dubitandi locus est ullus, multo ante Gregorii nostri ævum istam sacri cantus rationem apud monachos maxime obtinuisse. Basilii ille magnus, e cujus schola Gregorius prodiit, jam præscripserat, hymnis Deum et canticis placandum esse hora matutina et tertia et sexta et nona, vespere item et die jam exacto, et circa noctis dimidium, ut in *Regulis* ejus *fusus disputatis* legimus. Responsione xxxvii; morem autem in monasteriis vigentem pluribus describit sanctus Chrysostomus: Εὐθὺς, inquit, ἅπαντες μετὰ εὐλαθείας τὸν ὕπνον ἀπ.θέμενοι διανίστανται, τοῦ προσώτως αὐτοῦς διεγείροντος, καὶ ἐστήκασιν τὸν ἅγιον στησάμενοι χορὸν, καὶ τὰς χεῖρας εὐθὺς ἀνατείναντες, τοὺς ἱεροὺς ᾄδουσιν ὕμνους... ἐπειδὴν δὲ ἡμέρα μέλλῃ γίνεσθαι, διαναπαύονται λοιπόν· καὶ ὅταν ἡμεῖς ἀρξώμεθα τῶν ἔργων, ἐκεῖνοι καιρὸν ἔχουσι τῆς ἀναπαύσεως... εἰτα τρίτην, ἔκτην, ἐνάτην καὶ τὰς ἑσπερινὰς εὐχὰς ἐπιτελοῦσι, καὶ εἰς τέσσαρα μέρη τὴν ἡμέραν διανέμειντες, καθ' ἕκαστον μέρος πληρούμενον ψαλμωδίας, ὕμνους γεραίρουσι τὸν Θεόν. Id est: Illico omnes

cum pietate somnum deponentes surgunt, præpositis illos excitante, statimque sacrum constituentes chorum, manusque statim extendentes, sacros hymnos canunt.... paulo ante lucem demum quiescunt, et cum nos opera aggredimur, illi quietis tempus habent.... deinde Tertiam, Sextam, Nonam et Vespertinas preces absolunt, atque in quatuor partes diem partiti, singulis in partibus psalmodiæ operam dantes, Deum hymnis honorant. (Tom. XI, hom. 14 in I epist. ad Timoth., n. 4.)

De psalmodia illud hic adnotandum, alios antiquitus placuisse ritus, quam quibus nunc utimur: neque enim alterni ubique canebant, sed singuli etiam, idque dicebatur *Psalterium per ordinem canere*. Quem morem ex Cassiano potissimum discere licet. « Quotidianos, inquit, orationum ritus volentibus celebrare, unus in medio psalmos cantaturus exsurgit, sedentibus cunctis, ut moris est nunc quoque in Ægypti partibus, et in psallentis verba omni cordis intentione delixis. » (De instit. canob. l. II, cap. 5.) Rursus: « Tantum a cunctis silentium præbatur, ut cum in unum tam numerosa fratrum multitudo conveniat, præter illum qui consurgens psalmum decantat in medio, nullus hominum prius adesse credatur. » (Ibid. cap. 20.)

σκέψων καὶ τὴν ἀντιληψὶν πρὸς αὐτὰ καὶ τὴν κη-
δεμονίαν ἐπιδειξώμεθα καὶ τὴν πρόνοιαν· « Ὁ προ-
ϊστάμενος » γάρ, « ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν, ἐν ἰλαρό-
τητι, » φησί που Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος. Εἰτά
φησιν Ἐκκλησιαστής·

A est, in sollicitudine; qui miseretur, in hilaritate⁸⁶,
dixit quōdam in loco Paulus magnus apostolus.
Addit deinde Ecclesiastes :

§ XI.

Καιρὸς τοῦ σιγᾶν, καὶ καιρὸς τοῦ λαλεῖν.

Ταῦτα, τὸ σιγᾶν δηλονότι καὶ τὸ λαλεῖν, συμ-
περιλαμβάνονται καὶ συμπεριέχονται ταῖς διαιρέσεσι
καὶ ταῖς ἀπαριθμήσεσι τῶν ἐιρημένων ἀνόπιν. Πᾶν
γάρ, ὃ φησιν ἐπ' ἐκείνοις, Καιρὸς τοῦ ῥῆξαι, καὶ
καιρὸς τοῦ φυλάξαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἐκβαλεῖν,
καὶ καιρὸς τοῦ ζητῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέ-
σαι, καὶ τὰ λελεγμένα τούτοις παραπλησίως, μετὰ
τοῦ σιγᾶν ἢ τοῦ λαλεῖν γίνεσθαι προδήλως πεφύκα-
σιν. Οὐδεὶς γάρ οἷός τέ ἐστι δρᾶν ἢ διὰ ῥήξιν ἢ
συνάφειαν, ἢ φυλακὴν ἢ ἐκβολὴν, ἢ ζήτησιν ἢ
ἀπώλειαν, ἢ περιλήψιν ἢ μακρυσμὸν ἀπὸ περιλήμ-
ματος, οὐδέ τι τῶν ἐτι προειρημένων, εἰ μὴ σιγῆσας
καθ' ἑκούσιον βούλησιν, ἢ μὴ λαλήσας πάλιν εὐκαί-
ρως. Εἴπερ γάρ ἀνευ τοῦ σιγᾶν ἢ τοῦ λαλεῖν οὐ δι-
έγνωσται τι, τίς τὸ σύνολον ποιεῖν ἐρεῖ τι τῶν προ-
λεγεμένων συζυγιῶν; Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἰδιόζοντα
καιρὸν τῷ σιγᾶν καὶ τῷ λαλεῖν ὁ σοφὸς ἀπένειμεν
Ἐκκλησιαστής; εἰ γάρ ἕκαστον τῶν κατὰ συζυγίαν
παρὰ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ λελεγμένων οὐ πέφυκε
γίνεσθαι χωρὶς τοῦ σιγᾶν ἢ τοῦ λαλεῖν, τί δήποτε νῦν
ἰδιαζόντως φησί, « Καιρὸς τοῦ σιγᾶν καὶ καιρὸς τοῦ
λαλεῖν; »

Tempestivitas tacendi, et tempestivitas loquendi.

Istud tacere atque istud loqui in superioribus
divisionibus atque enumerationibus comprehensa
utique inclusaque sunt : nam quæ verbis illis si-
gnificantur, tempestivitas avellendi ; et, tempesti-
vitas custodiendi ; et, tempestivitas emittendi ; et,
tempestivitas acquirendi ; et, tempestivitas perdendi,
quæque his similia hactenus retulimus, omnia si-
lento aut loquela peragi manifestum est. Neque
enim quisquam dare operam potest, ut avellat aut
consuat, custodiat aut emittat, acquirat aut perdat,
amplexetur aut ab amplexibus recedat, vel deni-
que aliud quid agat eorum quæ huc usque dicta
sunt, quin et silendi quam voluerit legem servet,
et idem rursus ex opportunitate loquatur. Nimirum
si nihil sine silentio et loquela factum novimus,
quis hoc sibi tribuat, ut omnino aliquid ex iis quæ
conjuncta recensuimus, præstare alia ratione pos-
sit ? Id vero si ita est, quomodo suam silentio et
loquelæ tempestivitatem sapiens Ecclesiastes attri-
buit ? cumque nihil ex iis quæ ille commemoravit,
sine silentio et loquela fieri ullo modo possit, cur
tamen hic sigillatim pronuntiat : « Tempestivitas
tacendi et tempestivitas loquendi ? »

Ἄλλ' ἔχει λύσιν ἡ ἀπορία τοιαύτην· ὅτι ἕκαστον
μὲν τῶν προλεγεμένων συζυγιῶν, εἰ καὶ μὴ πέφυκε
χωρὶς τοῦ σιγᾶν ἢ τοῦ λαλεῖν, ἀλλ' ἐξ ἐτέρων ὑπο-
κειμένων πραγμάτων λαμβάνον καὶ τὰς ἀρχάς, οὕτω
δίδωσιν εὐλογον πρόφασιν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ σιγᾶν
ἢ τοῦ λαλεῖν· καὶ προηγείται μὲν ἡ πρὸς τὸ ὑποκει-
μενον πρᾶγμα κρίσις τῆς προαιρέσεως, ἔπεται δὲ
πρὸς τὴν ἐν τῷ πράγματι βούλησιν τὸ σιγᾶν ἢ τὸ
λαλεῖν· οἶον, καιρὸς ἐστὶ τοῦ ζητῆσαι· λαλῶν ποιεῖ-
ται τοῦ προκειμένου τὴν ζήτησιν· καιρὸς ἐστὶ τοῦ
ἀπολέσαι· σιγῶν καὶ παρασιωπῶν ποιεῖται διὰ τῆς
παραβλέψεως καὶ παρασιωπήσεως τοῦ πράγματος
τὴν ἀπώλειαν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ἄλ-
λων φιλοκρινεῖν τίς τὰ τοιαῦτα βουλόμενος, εὐρη-
σει τὴν ἴσιν καὶ τὴν αὐτὴν ἀπόδοσιν. Ἐνταῦθα δὲ,
χωρὶς ἄλλου τινὸς προὑποκειμένου πράγματος τοῦ
καταναγκάζοντος σιγᾶν ἢ λαλεῖν, ἴδιον ἔχει καιρὸν.
Καὶ δοκεῖ τοῦτο πῶς εἶναι καθολικώτατον πάντων
τῶν ἐν τῷ βίῳ πραγμάτων. Ἐνεργεῖται μὲν γάρ
καὶ ἐπὶ πάσαις ταῖς προειρημέναις συζυγίαις, ὥς
ἐρῶμεν εἰπόντες, τοῖς νοῦν ἔχουσιν ἐρῶμένον, καὶ
τὰ φωνητικὰ τῆς διαλέξεως ὄργανα πάνπαν ἀλώδητα·
παραλαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἄλλοις καὶ πνευ-
ματικοῖς καὶ σωματικοῖς, καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρωπίνοις.
Πάρεστι τοῦ καθευδῆσαι καιρὸς; ἀκολουθεῖ τῆνι-
καῦτα τὸ σιγᾶν πάντως. Ἐξανέστης τοῦ ὕπνου; τότε
καιρὸς ἐστὶ τοῦ λαλεῖν. Προσελήλυθας ἐν προσήκοντι

Atqui dubitationem istam tollas, si animadverte-
ris, singula illa paria, quæ superius enuntiavimus,
etsi hoc natura requirunt, ut omnino silentio aut
loquela **82** fiant, sicutamen homini justam tacendi
aut loquendi occasionem dare, ut ipsa hoc aut illud
exordium aliis ex rebus capiant, quas subjectas
habent : tum judicium quidem circa rem subje-
ctam antecedere voluntati; ipsum autem tacere et
loqui tum consequi, cum jam voluntas in re subje-
cta versatur : ut si tempestivitas sit acquirendi,
loquens rei subjectæ inquisitionem instituit : si
tempestivitas sit perdendi, silentio tacens per con-
niventiam ac reticentiam rei amissionem facit. Pari
autem modo in aliorum singulis, si quis talia ex-
pendere voluerit, similem eandemque convenire
explanationem comperiet. Hic vero, quin alia res
ulla subjecta sit, quæ necessitatem afferat tacendi
aut loquendi, propria utrique rei tempestivitas as-
signatur. Atque hæc duo in hominum vita illud esse
quodammo. lo videntur, quod ex omnibus rebus
maxime patcat. Cum enim in paribus illis omni-
bus quæ antea recensuimus, siquidem et sana mens
sit, et loquendi facultas innoxia, plurimum valent ;
tum et locum his esse cæteris in rebus apparet, sive
spiritualibus sive corporeis, sive divinis sive huma-
nis. Fuge dormiendi horam adesse : jam et tibi
penitus tacendum est. At si somno exnergefactus

⁸⁶ Rom. xii, 8.

ais, jam loquendi est tempestivitas. Accessistine A opportune ad divina mysteria participanda? Silentium te ac reticentia, humano quolibet sermone evitato, sacris peragendis paratum præstabit. Indulsistine pietati tuæ, ac nemine interpellante mysticis officiis et sancta libatione defunctus es? Jam tempestivatem arripere potes, ut ea quæ decet et de humanis rebus et de hominum negotiis loquaris. Sic et in aliis multis reperies, tacere vel loqui, non aliena ex causa, sed suis e principii existere (23).

Maxime autem ac præcipue tempestivitas est tacendi, cum impiorum hominum praveque sententium corda adversus orthodoxam fidem et veritatem et justitiam furore efferrī videmus. Tum enim prudens et cordatus doctrinæ evangelicæ mensarius veritatis verba parumper continet **83** ac silentio premit; quemadmodum et Paulus magnus apostolus illis verbis comprobavit (24): « Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt »; et rursus: « Ut sciatis, quomodo oporteat vos unicuique respondere », Multoque prius magnus Isaias: « Dominus dedit mihi linguam, ut sciam quando sermonem proferre oporteat ».

Cum vero paululum ille furentis animi atque agitati rabidique cordis quasi maris æstus detumuerit, tum se tibi tempestivitas offert loquendi, et veritatis ac justitiæ prædicandæ, ut prophetæ Davidis sapiens consilium sequare dicentis: « Cum opportunitatem invenero, ego justitias judicabo (25). » Ut enim minime utile est, cum vehemēti procella quam latissime mare vexatur, navigationem suscipere, quod nisi demens audeat nemo; ita cum justitia atque pietas injustitiæ et impietatis vi opprimitur, vel potentia ac tyrannidis violentia vastitatem atque incendium intentat, sermonem quis liberiores tanquam gladium intempestive distringat, aut veritatis imbrem demittat. At contra recte omnino, postquam parumper seipsum silentio et taciturnitate ab objurgando continuerit, vocem denique, arrepta occasione, quasi tubam, contendet (26): quemadmodum magnus Isaias **84**

⁸³ Ephes. v, 16. ⁸⁴ Coloss. iv, 6. ⁸⁵ Isa. l, 4.

(23) « Pythagoricos reor, inquit Hieronymus, quorum disciplina est tacere per quinquennium, et postea eruditius loqui, hinc originem sui traxisse decreti. »

(24) Non dissentit Chrysostomus, locum hunc Apostoli explicans: illud enim et ipse docet, cum ab adversariis premimur, id nos potissimum curare oportere, ne fide prodita, eam, qua animus vivit, vitam amittamus: « Απαρξέ, inquit, τὸ εἰρημένον. Φέρε οὖν, ἐπὶ ὑποδείγματός ποιήσω αὐτὸ φανερόν. Ἐννόησόν μοι τίνα οἰκίαν ἔχοντα λαμπράν, εἰτά τίνας ἐπιτεργόμενους, ὥστε αὐτὸν ἀνελεῖν, καὶ κείνον πολλὰ δίδοντα, καὶ ἐξαγρούμενον αὐτόν· τότε λέγομεν, ὅτι ἐξηγόρασεν αὐτόν. Οὕτω καὶ σὺ οἰκίαν ἔχεις μεγάλην, καὶ πίστιν ἀληθῆ. Ἐπέρχονται ὥστε λαθεῖν πάντα. Δὲς ὅτι οὖν ἂν ἀπικτήσῃ τις, μόνον τὸ κεφάλαιον διδάσκει, τὴν πίστιν λέγων· αἱ γὰρ ἡμέραι, φησί, πονηραὶ εἰσι. Nempe, *Obscurum est dicium: age vero, perspicuum exemplo faciam. Cogita mihi quempiam, qui domum habeat splendidam: deinde ingredi aliquos, ut eum interficiant, et illum multa dare itaque se eripere: tum dicimus cum se*

καιρῷ πρὸς τὴν τῶν θεῶν μυστηρίων μετάληψιν; Ἡ σιγὴ σε καὶ ἡ παρασιώπησις παραλήψεται πρὸς τὰ θεῖα διατεθέντα εὐλαβείας ἀπὸ πάσης λαλιᾶς ἀνθρωπίνης. Ἐξετέλεσας ἐν τῇ σιγῇ τῇ πρὸς ἀνθρώπους τὴν πρὸς τὰ θεῖα νεύσιν καὶ λειτουργίαν μυστικὴν καὶ μετάληψιν; Λαμβάνεις καιρὸν τοῦ λαλεῖν, ἀ δεῖ λαλεῖν, καὶ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ διοικήσεων πρὸς ἀνθρώπους. Οὕτω καὶ πολλοὶ ἄλλοι; εὐρήσεις ἐξ ἀρχῶν ἰδίων, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἐτέρων αἰτιῶν λαμβανόμενον τὸ σιγᾶν ἢ τὸ λαλεῖν.

Μάλιστα δὲ καὶ διαφερόντως καιρὸς ἐστὶ τοῦ σιγᾶν, ὅταν ὀρώνται φλεγμαίνουσαι τῶν ἀσεδῶν καὶ κακοδόξων αἱ καρδίαι κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Καθυψίησι γὰρ τῇν καὶ παρασιωπᾷ καὶ σιγᾷ τὴν λόγον τῆς ἀληθείας πρὸς μικρὸν ὀφρόνιμος καὶ νουνεχῆς τραπέζις τῆς Εὐαγγελικῆς εἰσηγήσεως. Τοῦτο γὰρ ἐμπεδοὶ καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος φάσκων· « Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ εἰσι. » Καὶ πάλιν, « Εἰδέναι, πῶς δεῖ ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. » Καὶ πολλὰ δὲ πρῶν ὁ μέγας Ἡσαίας· « Κύριος δίδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ γῶναι ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον. »

Ὅταν δὲ λωφῇσῃ καὶ πρὸς βραχὺ τῆς φριμασσομένης καὶ ταραττομένης καὶ λυττώσης καρδίας καὶ προκίρσεως, ὁδὸν τινος θαλάσσης ὁ σάλος, ἔχει τῇν καὶ καιρὸν τοῦ λαλεῖν καὶ κηρύττειν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης, τῷ πρῶτῃ; Δαδὶ σοφῷ συμβούλῳ χρησάμενος· « Ὅταν ἰγάρ, φησὶν, « εὐρὼν καιρὸν ἐγὼ εὐθύτητας κρίνω. » Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶ λυσιτελεῖ, τοῦ σφοδρωτάτου κλύδωνος ἐν τῇ θαλάσσῃ κατακρατούμενος, ἐν αὐτῇ διαπλεῖν· τοῦτο γὰρ τῶν ἀνοήτων ἐστὶν οὕτω οὐδὲ τῆς ἀδικίας καὶ τῆς ἀσεθείας παρευδοκίμουσας τὴν εὐσέδειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ σφοδρωτέτην ἀνθρώπιζούσας τὴν πυρκαϊάν καὶ τὴν φλόγα τῆς ἰδίας καταδυναστείας καὶ τυραννίδος, καιρὸς ἐστὶ πρόσφορος γυμνῶσαι τῆς παρῆρσις τὴν μάχαιριν, καὶ τὴν ὁμῶν ὕσει τῆς ἀληθείας· ἀλλὰ δεῖ πρὸς βραχὺ συσταλέντας ἐν τῇ σιγῇ καὶ παρασιωπῇ τῶν πρὸς αὐτοὺς ἐλέγχων, εὐκαιρῶς ἀνα-

redemisse. Ita tu quoque domum habes magnam et fidem veram: irrumperunt, ut omnia accipiant: da quodcumque exegerint: solum serva caput, fidem, inquam. Dies enim mali sunt. (Tom. XI, in Epist. ad Eph. hom. xix, 1.)

(25) Psalm. lxxv, 2. Sed Græca exemplaria habent Ὅταν λάβω καιρὸν, quibus respondent Latina: Cum accipero tempus.... Psal. lxxiv, 2.

(26) Hoc Hilarius Pictaviensis præstiterat adversus Constantium, ab hoc ipso Ecclesiastæ dicto librum sic exorsus: « Tempus est loquendi, quia jam præterit tempus tacendi. Christus expectetur, quia obtinuit Antichristus; clament pastores, quia mercenarii figerunt; ponamus animas pro ovibus, quia fures introierunt, et leo sæviens circavit. » Atque idem subinde tempore se loqui confirmat his verbis: « Si quis igitur prudens rationem silentii mei percipit, profecto me usque nunc recentis injuriæ acerbiter moderatum, nunc demum, fidei in Christo libertate testante, non aliquo vitio humane perturbationis ad hæc scribenda arguet in

κινεῖν ὡς σάλπιγγα τὴν ἰδίαν φωνήν· καθὼς φησιν ὁ μέγας Ἡσαίας· «Ὡς σάλπιγγα ὑψώσον τὴν φωνήν σου, καὶ ἀναγγεῖλον τῷ λαῷ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ τῷ ὄκῳ Ἰακώβ τὰς ἀνομίας αὐτῶν.» Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ XII.

Καὶρὸς τοῦ φιλεῖναι, καὶ καὶρὸς τοῦ μισῆναι.

Τὰ κατὰ συζυγίαν ἀντικειμένως εἰρημένα τῷ Ἐκκλησιαστῇ πρὸς τὸ αὐτὸ νοεῖσθαι πρόσωπον ἢ πρᾶγμα πάντως ὀφείλουσιν· ἀλλ' οὐχὶ πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο, καθὼς τινες τῶν προγενεστέρων ἐξηγητῶν. Τοῦτο γὰρ οὐδεμίαν ἔχει ζήτησιν ἀξιόλογον· οὐδὲ γὰρ τίνα καιρὸν ἰδιαζόντως ἔχει τὸ φιλεῖν μὲν τοὺς ὁμοπίστους, μισεῖν δὲ τοὺς ἑτεροδόξους· πᾶς γὰρ καιρὸς ἐπιτήδειος τοῦ κακέινους μὲν ὡς Θεοῦ φίλους φιλεῖν, καὶ τούτους μισεῖν ὡς ἐχθρούς. Ἀλλὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς ὑποκειμένου καὶ τὸ φιλεῖναι καὶ τὸ μισῆσαι φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής. Πῶς τοίνυν εἰς τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ὑποκειμένῳ τὸ ἐρῶν μὲν ἐκκλησιάζεσθαι καὶ διασαφῆσαι; Ἔστι τις ἀνθρώπος διεγνωσμένος φιλόκαλος καὶ περὶ πολλοῦ τὴν ἀληθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τιθεὶς, καὶ τοὺς ὁρθόδοξοις δόγμασιν ἀκαπηλεύτως συνηγορῶν, καὶ προμηθεύμενος καὶ φροντίζων τῶν ἐν ἐξορίαις καὶ φυλακαῖς τληπαθούτων, ὡς συνιστῶν τῆς ἀληθείας· δεῖ τῇ καὶ ταῖς ἀνωτάτω καταγεραίρειν εὐφημίαις τῶν λόγων. Εἰτα μετὰ μικρὸν φενακισθεὶς ὑπὸ τῶν κακοδόξων καὶ κενῇ δόξῃ καὶ χρημάτων ἐσμῶν χειρωθεὶς καὶ παρατραπὶς καὶ πεπονθὼς τὴν ἀλλοίωσιν, εὐρεθῇ βλάβη· καὶ διώκτης τῆς ἀληθείας, καὶ τοὺς ἐραστὰς αὐτῆς καὶ συνηγόρους καὶ συνίστορας κατακερτομῶν καὶ χαλεπῶς τιμωρούμενος· νῦν αὖθις μίσσησιν τὸν τοιοῦτον, παραιτούμενος τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην καὶ συνδιατριβήν, ἵνα πληρώσῃ τοῦ Ἐκκλη-

ciatum. Neque enim immature loquor, qui diu tacei; nec sine modestia tacui, qui aliquando jam loquor; neque injuria queror, qui dissimulavi recentem; et qui ne quid ex causa mea loqui existimarer, tantum adhibui ad silentium temporis. Nunc mihi non alia ad dicendum causa, quam Christi est: cui et hoc debui, quod usque nuntiacui, et ex reliquo me intelligi debere, ne taceam.

(27) Isa. LVIII, 4. At LXX habent: «Ὡς σάλπιγγι ὑψώσον, et τῷ λαῷ μου τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν....»

(28) Olympiodorum omnino Noster hoc loco perstringere mihi videtur: sic enim ille Ecclesiastæ dictum accepit, ut in alios amorem, in alios odium præscribi existimaret: «Αἰ, inquit, ὀφείλει ἡ ψυχὴ καὶ φιλεῖν καὶ μισεῖν· τὸν μὲν ἑαυτῆς νομίζον φιλεῖν Ἀδρόν, δὲ ἔργων λέγουσα, Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ· μισεῖν δὲ τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐπιστορεῖα διάβολον. Id est: Semper anima et amare et odisse debet: amare quidem sponsum suum, illa factis verba exprimens: Osculetur me ab osculis oris sui; odisse vero inimicum et superseminatorem diabolum. (Apud Duceum Auct. ad Bibl. PP. tom. II, pag. 621.)

Inde porro lux tandem nobis oboritur, quæ scholiastæ hujus ævum retegat. Nam si commentarius ejus a Gregorio nostro lectus est, Olympiodoro illi opus tribuendum jure dixeris, qui diaconus Ecclesiæ Alexandrinæ fuit, et Anastasii Sinaitæ (V. Caveum in Olymp.) laudes promeruit. Frusra quippe contendisse jam patet, qui commentarii

dicit: « Quasi tubam extolle vocem tuam, et annuntia populo peccata eorum, et domui Jacob iniquitates eorum (27). » Ait deinde Ecclesiastes:

VERS. 8 *Tempestivitas amandi, et tempestivitas odio habendi.*

Quæ Ecclesiastes inter se opposita conjunxit, ea de persona eadem vel re omnino dicta esse censendum est, non utique, ut interpretes quidam ante nos, ad alia atque alia referre debemus (28). Hoc enim nullam habet investigationem pretio dignam: cum nihil in eo ad opportunitatem peculiare sit, si eadem tecum religione obstrictos ames, et ab ea alienos odio habeas; quippe eadem semper opportunitas est, ut et illos tanquam Dei amicos adamemus, et hos tanquam inimicos odio prosequamur. Itaque ad unum aliquid atque idem et amare et odisse sapiens refert Ecclesiastes. Quoniam igitur pacto quod ab eo de uno eodemque prolutum est, et accipiemus et explicabimus? Sit vir aliquis, quem veritatis 85 justitiæque cultorem egregium agnoveris atque putaveris, qui doctrinæ orthodoxæ ex animo patris inest, exsulum ærumnis et eorum, qui in custodiis degunt, inopiæ tanquam veritatis testium provide opituletur: hunc sane virum et diligere oportet, et summis laudum præconiis celebrare. At hic idem paulo post perversorum hominum fraude atque inanis gloriæ cupiditate deceptus, et pecuniarum copia subactus atque immutatus eo devenit, ut veritatem verbis factisque insectetur, cultoresque ejus et patronos ac testes convitiis appetat, et gravibus molestiis afficiat; hunc jam, qui talis evaserit, odio habueris, amicitia ejus ac societate rejecta, ut consilio

hujus auctorem ad nonum aut undecimum sæculum rejecerunt. Eum vero diaconum appellavi; sic enim audit, quamquam et monachus idem fuit. (V. Oudin. tom. II, pag. 514.) Nam quod apud Montfauconium Prælim. in *Hexapla* Origenis (tom. I, p. 76) hæc leguntur: « Olympiodorus episcopus Trices in Thessalia, ut in codice quodam Coislino decimi circiter vel undecimi sæculi dicitur, Commentariis in Ecclesiasten, in Job et in Jeremiam nobilitatur; » si te demum ad *Bibliothecam Coislinianam*, quam ille subinde edidit, evolvendam referes, invenies codice 224, episcopum illum Trices jam non Ὀλυμπιόδωρον esse, sed Οἰκονομίον, quem plerique sæculo decimo floruisse censent.

Diaconum autem factum esse Olympiodorum a Joanne Nicotia archiepiscopo Alexandrino post annum Christianum 506 et ante annum 518, disce ex subscriptione codicis 5 Barberiniani, in quo (pag. 224) hæc leguntur: «Ἐπληρώθη σὺν Θεῷ τῶν κατὰ κεφάλαιον σχολίων εἰς τὸν μακάριον Ἱερεμῆαν τὸ πονημάτιον τοῦ μακαρίου Ὀλυμπιόδωρου διακόνου Ἀλεξανδρείας, χειροτόνιας Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας Νικιῶτου. Nempe, *Absolutum est, Deo favente, Commentariorum in singula capita beati Jeremiæ opusculum Olympiodori diaconi Alexandriæ ex ordinatis a Joanne Nicotia archiepiscopo Alexandriæ.* Hic enim pontificatum gessit annos 11, ac decessit xi Kal. Jun. anni Christiani 517, ut ex Theophane adnotatum a Solerio reperias in *Hist. chron. patriarch. Alexandr.* n. 525.

pareas sapientis Ecclesiastæ, admonentis scilicet tempestivitatē esse amandī, et tempestivitatem odio habendi. In uno enim eodemque homine, qui bonis adhaereat, et veritatem justitiamque colat, ac rursus inversus traductusque sit ad oppositas opiniones atque sententias, propria et distincta amandi atque odio habendi eminet tempestivitas. Addit deinde :

Tempestivitas belli, tempestivitas pacis (29).

Hoc quoque sententiam habet eandem. Obluctari enim nos, bellumque gerere cum adversariis atque hostibus pietatis par fuerit. At ubi respiscere, piisque sermonibus aures præbere cœperint, jamque professionis nostræ præclara nota insignes, in vera doctrina et Dei supreni cultu nobiscum sentiant; tum pacem recte cum his et concordiam ineamus. Ecce vero hic etiam tempestivitas pacis et tempestivitas belli, pacis scilicet ac belli erga unam eandemque personam. Innata quippe prudentia et divinarum legum præscripta ac multo magis gratia illa, quam singulari Dei benignitate ii accipiunt, a quibus « voluntas Dei bona et bene placens et perfecta » inquiritur, opportune semper nos edocent, quales exhibere nos debeamus, et qua ratione meliora a peioribus secernentes, salutaria Deoque accepta præoptare, contemptis iis, quæ quantum a Deo avertunt, tantum **86** ad perniciem compellunt. Addit subinde Ecclesiastes :

τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος ἀπὸ τοῦ μακρύνοντος ἐκ δ' Ἐκκλησιαστής·

VERS. 9 10. *Quæ abundantia est facientis, in quibus ipse laborat? Vidi omnem distentionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea. Universa quæ fecit bona in tempestivitate ipsius* (30).

Erit fortasse, qui hæc reputans hæreat, et a sapiente Ecclesiaste iterari hoc loco dicat, quæ jam enuntiata sunt. Nam si hujusmodi effatis superius quoque usus est, cum ait : « Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole »? et rursum : « Quoniam distentionem malam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea »; quid nunc demum eadem usurpat? At nos iudicii ejus defensione suscepta, dicemus apposite, iterata non videri, quæ eisdem appellationibus ac formulis rem plane diversam considerandam exhibeant. Tum si sententia etiam, quæ ipsis in verbis inest, vim quodammodo et significationem eandem habere rursus videatur; non id absurdum esse, siquidem illis tum utaris, cum res, quæ tractantur et personæ requirunt; quemadmodum hoc loco factum est. Nam si superius etiam, cum similia his perpēdenda proponeret, dictiones usurpavit easdem; iis nunc ipsis potius

σισατοῦ τὴν σοφὴν παραίνεσιν, δηλονότι τὴν λίγουσαν, Καίρῳ τοῦ φιλεῖσαι, καὶ καιρῷ τοῦ μισεῖναι. Πρὸς γὰρ τὸν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἱστάμενον ἐν τοῖς ἀγαθοῖς καὶ φρονούντα τὰ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ πάλιν ἀλλοιωθέντα καὶ μεταβληθέντα πρὸς τὰς ἀντικειμένας ὑπολήψεις καὶ δόξαις, ἔχεις καὶ τοῦ φιλεῖν καὶ τοῦ μισεῖν διηρημένον καὶ πρὸςφορον τὸν καιρὸν. Εἰτά ψησιν·

§ XIII.

Καιρὸς πολέμου, καιρὸς εἰρήνης.

Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας· ἀνταγωνίζεσθαι γὰρ προσήκει καὶ πολεμεῖν τοῖς ἀντικαίροις καὶ πολεμίοις τῆς εὐσεβείας. Ἐὰν δὲ συνήσῃ καὶ παραδέξωνται τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, καὶ τῆς εὐλικρινοῦς ἡμῶν πίστεως μεταμορφωθῶσι τοῖς χαρακτῆρσι, καὶ συμφωνήσῃσιν ἡμῖν εἰς τὰς ἀληθεῖς ὑπολήψεις; τὰς πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν· τῇ καὶ αὐτὰ καὶ τὴν εἰρήνην ἀσπαζόμεθα καὶ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς αὐτούς. Ἰδοὺ κἀναναύθα καιρὸς εἰρήνης καὶ καιρὸς πολέμου, δηλονότι καὶ τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου πρὸς τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ὑποκειμένον πρόσωπον. Ἡ γὰρ ἐμφυτος φρόνησις καὶ τῶν θείων νόμων αἱ ὑποθήκαι, καὶ πολλῶ δὲ μᾶλλον ἢ παρὰ τῆς θεοπροποῦς ἀγαθότητος δεδομένη χάρις τοῖς ἀπὸ καρδίας ἐκζητοῦσι « τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον, » ἐκδιδάσκουσιν ἡμᾶς ἐφ' ἐκάστῳ καιρῷ ποταῖς ὀφειλομένον κεχρησθαι γνωμικαῖς διαθέσεσι ταῖς διαστελλούσαις; τὸ χρεῖτον ἀπὸ τοῦ χείρονος, καὶ τὸ σωστικὸν καὶ πρόξενον Θεοῦ, καὶ πρὸς ἀπώλειαν συνωθοῦντος. Εἰτά ψησιν

§ XIV.

Τίς περισσεία τοῦ ποιούντος ἐν οἷς αὐτὸς μοχθεῖ; Εἶδον σὺν τὸν περισπασμόν, ὃν ἔδωκε ὁ Θεὸς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τοῦ περισπᾶσθαι ἐν αὐτῷ. Σὺμπαντα δ' ἐποίησε καλὰ ἐν καιρῷ αὐτοῦ.

Τάχα τις ἀπορῶν λόγους οἰηθεῖ, καὶ φήσει ταυτολογεῖν ἐν τοῖς ῥητοῖς τούτοις τὸν σοφὸν Ἐκκλησιαστήν. Εἰ γὰρ τοῖς παροῦσι ῥητοῖς ἐχρήσατο καὶ πρότερον, ὅταν ἔλεγε, « Τίς περισσεία τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, ὃ μοχθεῖ ὑπὸ τῇ ἡλίῳ; » καὶ πάλιν, « Ὅτι περισπασμὸν πονηρὸν ἔθηκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τοῦ περισπᾶσθαι ἐν αὐτῷ· » τί δὴ ποτε νῦν ἐχρήσατο τοῖς αὐτοῖς; Ἀλλ' ἡμεῖς ὑπεραπολογούμενοι τῆς ὑπολήψεως αὐτοῦ, φαίμεν ἂν τοῦτο χρεωστικῶς, ὡς οὐκ ἔστι ταυτολογία τὸ κεχρησθαι ταῖς αὐταῖς ὀνομασίαις καὶ λέξεσιν, ὅταν εὐρίσκηται διάφορος ἡ ἔννοια τῶν ῥητῶν. Εἰ δὲ καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐνυπαρχούσης τοῖς ῥητοῖς δόξαι πως ἡ τῆς ταυτολογίας; ὀνομασία τὸ κύριον ἔχειν, ἀλλ' οὐδὲν ἄτοπον, εἰ γένηται χρεῖα πρὸς τὴν τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων καὶ προσημάτων ὑπόθεσιν, χρῆσθαι τοῖς αὐτοῖς, ὅπερ κἀναναύθα συμβεβέβηκεν. Εἰ γὰρ καὶ πρότερον διὰ τὰς αὐτὰς ἐννοίας καὶ ταῖς αὐταῖς ἐχρήσατο λέξεσιν, ἀλλ' ἡ νῦν

⁸⁶ Rom. 11, 2. ⁸⁷ Eccle. 11, 22. ⁸⁸ ibid. 26.

(29) Apud LXX, καὶ καιρὸς εἰρήνης.

(30) Apud LXX, τὰ σύμπαντα δ' ἐποίησε... Olymp. τοῦ ποιούντος; ἐν αὐτοῖς; οἷς αὐτῷ; μοχθεῖ;

μάλιστα τούτων ἰδεῖσθαι καὶ χρεῖαν ἔσχε τῶν ἐννοιῶν A καὶ τῶν λέξεων. Περὶ γὰρ τοῦ χρόνου διεληφώς καὶ τῶν κατὰ συζυγίαν καιρῶν ἀντικειμένως παραληφθέντων, καὶ θεασάμενος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν, ὡς οὐκ ἐξικνουμένης τὸν τοσοῦτον κόπον δῆθεν ἀναλαμβάνειν, καὶ περισκοπεῖν ἐκάστου πράγματος τοῦ καλοῦ καὶ συμφέροντος ἀντιθέτως λαμβανομένου καὶ ζητεῖν τὸν καιρὸν, ἀλλ' ἰλιγιώτης πρὸς τὰς γεγυῖστας διαιρέσεις παρὰ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τῶν ἀντικειμένων καιρῶν, χρῆναι καλῶς φήθη συντόμως ἔγαν καὶ νῦν αὖθις συσταῖται τὸ φρούραγμα τῆς οἰήσεως τῆς περισπωμένης περὶ τὴν κτῆσιν τῶν ματαίων καὶ φθειρομένων ψυχῆς πρὸς ἀπράγμονα καὶ παντελῶς ἀπερίσπαστον ζῶην καὶ γαληνίωσαν κατάστασιν συνωθῆσαι τὴν φιλόπλουτον γνώμην.

Διὰ τοῦτο φησιν, « Τίς περίσσεια τοῦ ποιοῦντος ἐν οἷς αὐτὸς μοχθεῖ; » μονοουχὶ γάρ φησιν, Εἰ δὲ περὶ πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον ἀγαθῶν καὶ καλῶν καὶ λυσitelῶν ἴδιον ἐγὼ καιρὸν ἔφην ὑπάρχειν· ὁ δὲ πολὺς ἄνθρωπος, κατοκλάσας περὶ τὴν τούτων μελέτην, οὐ βούλεται τιθέναι σπουδὴν ἐν τοῖς τοιοῦτοις, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνον ἔχειν ἐθέλει τὸν περισπασμὸν καὶ τὸν μόχθον, δι' οὗ συναθροίσει καὶ συνάξει πολλαπλασίονα καὶ παντοδαπὸν τὸν φθειρόμενον πλοῦτον, καὶ μηδεμίαν δνησιν προξενούντα τοῖς κτησμένοις, πλὴν τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν· εἰπάτω ποῖαν περίσσειαν ἐπελπίζων, καὶ πρὸς ποῖον ἀποδλέπων κέρδος δνησιφόρον, οἷς αὐτὸς εὐρεθῇ μοχθῶν καὶ τάλαιπωροῦμενος, αἰρετώτερον οἰεται τοῦτον τὸν μόχθον καὶ τὸν περισπασμὸν καὶ τὸν κόπον τῆς ἐπὶ τῇ εὐρίσει τῶν προσφύρων καιρῶν ἐπιμελείας καὶ ζητήσεως καὶ νήψεως εὐτρεχοῦς καὶ νηφαλιότητος, ἵνα μηδέποτε διαμαρτήσῃ τῆς ἀγαθῆς καὶ λυσitelοῦς πράξεως;

Ἄλλ' ἐδῆλον, ὡς οὐδεμίαν περίσσειαν ἐλπίζει λυσitelοῦσαν καὶ σωστικὴν, οὐδὲ κέρδος δνησιφόρον. Ὡς γὰρ ἐπίπαν ἡ φθονηθεὶς διὰ τὸν πλοῦτον ὁ κατέχων αὐτὸν παρ' ἐτέρων ἐπεβουλεύθη, καὶ διαβολαῖς ἐδλήθη καὶ συκοφανταῖς χαλεπωτάταις· καὶ μετὰ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἰδίας ζωῆς ἐζημιώθη τὴν ὑπαρξιν· ἡ πολλὰ μογήσας καὶ κακοπαθήσας καὶ τληπαθήσας διὰ τὴν τοῦ πλοῦτου συνάθροισιν τὸν ἐξαπίνης ἀπροσδοκίως ἐπελθόντα θάνατον ἔσχε, καὶ κατέπεμπε τὸν πλοῦτον τοῖς ἔχθροῖς καὶ μισοῦσιν. Εἰ δὲ μὴδὲν περισσὸν καὶ σωστικὸν εὐρίσκεις, ἄνθρωπε, διὰ τοῦ τοιοῦτου περισπασμοῦ καὶ μόχθου, τί δήποτε μὴ διαβρῆξας καὶ καταλιπὼν τὰς ἀρκεῖς τὰς κατεσχούσας σε πρὸς τὴν τοῦ κόσμου φιλίαν καὶ τὴν τοῦ πλοῦτου προσπάθειαν, μεταβαλεῖς καὶ μεταθήσεις τὴν ἐπιμελείαν καὶ τὸν μόχθον ἐν τῇ ἀνευρέσει τῶν ἀγαθῶν καὶ λυσitelῶν τε καὶ σωστικῶν καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος; « Πάντα γὰρ καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν. » Καὶ δεῖ σε τὸν καιρὸν ἐκάστου πράγματος ζητεῖν, καὶ μὴδὲν τὸ παράπαν ἀκαίρως κεχρησθαι, μηδὲ τῷ φαγεῖν μηδὲ τῷ πιεῖν, μήτε τῷ κλαίειν

simum et sententiis et formulis opus fuit. Postquam enim de tempore ac de comparatis oppositarum rerum tempestivitatibus disseruit, humanæ naturæ imbecillitatem contemplatus, quæ tantum sibi laborem assumere non pergat, ut in illa oppositione cujusque rei bonæ atque utilis tempestivatem distinguat atque perquirat, eademque ad contrarias potius tempestivitates, quas Ecclesiastes designavit, quasi vertigine delabatur; operæ pretium duxit, si vel obiter hic etiam insolentiam eorum rursus comprimeret, quorum cura in rebus vanis et animo perniciosius tota versatur, et simul eosdem a divitiarum cupiditate ad quietam vitam ac tutum **87** plane tranquillumque statum traduceret.

B

Idcirco ait : « Quæ abundantia facientis in quibus ipse laborat? » velut si diceret : Rerum equidem omnium quæ in vita sunt bona aut pulchra aut utilia, propriam esse tempestivatem indicavi; cum tamen plerique hominum in eorum cura labantur, nec diligentiam ob ea ullam adhibere velint; atque unum illum magnæ sollicitudinis laborem subire ament, quo multas sibi omnis generis opes caducasque divitias comparent, unde, cum adepti fuerint, nullam præter cibum et potum utilitatem auferre possint; dicant, qua abundantie spe, quove sibi compendio iis e rebus proposito, quas duro miseroque studio persecuti sunt, laborem istum et molestiam et curam potiore **C** putant, quam eam diligentiam, quæ in opportunitate rerum investiganda ponatur, aut quam illam sobrietatem ac solertem temperantiam, quæ perpetuo nos intra recti et utilis fines contineat?

Atqui liquet profecto, nullam his utilem copiam ac salutarem, nullum esse commodum aut compendium, quod sperent. Nam qui divitiis potitus fuerit, livori omnino et invidiæ obnoxius, et insidiis oppressus, et calumniis atque conviciis gravissimis appetitus est, ut divitiarum etiam cum ipsa vita substantiam amitteret : itaque multis opum congerendarum causa laboribus et ærumnis ægre exantlatis, mortem improvise ingruentem sensit, et divitias inimicis adversariisque suis transmisit. Quod si nihil, o mortalis, quod redundet, nihil quod salutem ferat, in labore curaque inest, quam divitiis parandis impenderis; cur aliquando retia ista, quæ te mundana amicitia et divitiarum amore captum impediunt, non conscindis ac deseris? cur, mutato studio, diligentiam atque laborem ad bonarum atque utilium rerum, quæ corpori et animæ prosint, investigationem non transfers? « Universa enim bona in tempestivitate sua (31). » Et oportet, ut cujusque rei tempestivatem ipse inquiras, et nulla omnino utaris

(31) Superius quidem legimus, ἐν καιρῷ αὐτοῦ· at hic scriptum, ἐν καιρῷ αὐτῶν· ad Symmachii,

opinor, sententiam, qui ea verba sic reddidit : Καλὸν ἕκαστον ἐν καιρῷ ἰδίῳ.

re intempestive, non cibo aut potu, non fletu aut risu, non somno aut **88** vigilia, non re aliqua cunque earum simili, quas homines in hac vita prestare debeant.

Numquid Davidem non audisti, quibus verbis beatum hominem nobis designet atque depingat? « Sed in lege, inquit, Domini voluntas ejus; et in lege ejus meditabitur die ac nocte: et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit tempestivitate sua; et folium ejus non defluet⁴¹. » Cum arbor ipsa fructus tempestate sua proferat, age tu multo magis rei cujusque, o mortalis, tempestivatem inquire: nihil ab eo quod decet, unquam aberrabis. Addit deinde Ecclesiastes:

VERS. 11. *Et quidem sæculum tradidit secundum cor eorum, ut non inveniat homo opus, quod fecit Deus ab initio, et usque in finem* (32).

Vim horum verborum in eos profert, qui tanquam vertigine laborantes, in oppositarum rerum opportunitate investiganda atque invenienda diligentiam et studium defugiunt: ut quæ nempe bellandi aut firmandæ pacis tempestivitas sit, quæ amandi aut odio habendi, quæ avellendi aut consuendi, quæ custodiendi aut emittendi, quæ acqui-
rendi aut perdendi, quæ flendi aut ridendi, quæ destruendi aut ædificandi, et hujusmodi, minime assequantur. Nam cum operam, quam ad res quaslibet opportune agendas in propria cujusque tempestivitate inquirenda ponere debebant, in flagitiosis laboribus perdiderint, et intempestivas potius occupationes ac perturbatam atque præposteram vitam adamarint, quæ in deliciis ac pudendis corporis voluptatibus conteritur; eos etiamnum condemnat, et honestatis expertes coarguit: nec jam fore unquam sperans, ut mutatis moribus ad bonam redeant frugem, adjecit: « Et quidem sæculum tradidit in corde eorum, ut non inveniat homo opus, quod fecit Deus ab initio et usque in finem; » pro **89** permisit usus verbo tradidit, ut sacræ sere loquuntur Litteræ, et ut superius⁴² alius nobis exemplum divina oracula suppeditarunt. Permisit igitur, ut haberent in corde suo, quemadmodum liberi arbitrii ratio poscebat, voluntatis ad utraque propensionem (33). porro hac ratione si quis ipsum illud tradidit per se acceperit, apposite usurpari deprehendat atque pernoscant. Homines nempe voluntatis arbitrio usi,

⁴¹ Psal. 1, 2, 3. ⁴² Lib. 1, § 14.

(32) Apud LXX invenies: Καὶ γε σύμπαντα τὸν αἰῶνα ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν· ὅπως μὴ εὕρῃ ὁ ἀνθρώπος... Porro illud σύμπαντα in exemplaribus Hebraicis desideratur, nec ab Hieronymo redditum est: cætera ipse Gregorius infra immutat. Olymp. vero, τὸ σὺν, inquit, ἰδίωμα Ἑβραϊκὴν παρεβόη-
μένως κεῖμενον ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ.

(33) Non hic noster αἰῶνα et ὅσην idem putat: sed unum idemque habet et tradere sæculum se-

μήτε τῷ γελᾶν, μήτε τῷ καθυβδεῖν μήτε τῷ ἀγρυπνεῖν, μήτε τινὲ τῶν παραπλησίως τούτοις καὶ τοῖς ἐν τῷ βίῳ πράττεσθαι κεχρωσσημένων πρὸς ἀνθρώπου.

Ἡ οὖν ἡκουσας τοῦ προφήτου Δαβὶδ τὸν μακάριον ἄνθρωπον χαρακτηρίζοντος καὶ καθυπογράφοντός τε καὶ φάσκοντος; « Ἀλλ' ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου θέλημα αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ νυκτός. Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὕδατων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποβρύσεται. » Καθὼς τὸ αὐτὸ φανερὸν ἐν καιρῷ δίδωσι τὸν καρπὸν, οὕτω πολλῷ μᾶλλον, ἄνθρωπε, σὺ καιρὸν ἐκάστον πράγματος ἴδιον ἐπιζητεῖ· καὶ τὸ παράπαν οὐ διαμαρτήσεις τοῦ πρέποντος. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής:

§ XV.

Καὶ γε σὺν τὸν αἰῶνα δέδωκε τὴν καρδίαν αὐτῶν· ὅπως μὴ εὕροι ἄνθρωπος τὸ ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι τέλους.

Πρὸς τοὺς ἰλιγγιώντας καὶ κατοκλάζοντας πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ σπουδὴν τῆς ζητήσεως καὶ τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἀντιθέτων καιρῶν τῶν ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι παραλαμβανομένων ἀντικειμένως, ἦν τοῦ πολεμεῖν ἢ πάλιν ἔχειν εἰρήνην, τοῦ φιλεῖν καὶ μισεῖν, τοῦ ῥηγνύειν καὶ ῥάπτειν, τοῦ φυλάττειν καὶ τοῦ ἐκβάλλειν, τοῦ ζητεῖν καὶ τοῦ ἀπολλεῖν, τοῦ κλαίειν καὶ τοῦ γελᾶν, τοῦ καθελεῖν καὶ τοῦ οἰκοδομεῖν, καὶ τὰ παραπλήσια τοῖτοις, προτείνει τὸν ῥητῶν τούτων τὴν δύναμιν. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ τὴν ἐπὶ τῇ καταλήψει τῶν προσφόρων καιρῶν σπουδὴν παραστήσαντο πρὸς τὸ ποιεῖν ἕκαστον ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ μᾶλλον ἡρετίσαντο τοὺς μοχθηροὺς μύθους καὶ τοὺς ἀκαλοὺς περισπασμούς καὶ τὴν συγχυμένην καὶ πεφυρμένην ζωὴν, τὴν καταναλισκομένην ἐπὶ ταῖς τρυφαῖς καὶ κιναιδοῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς· καταγινώσκων ἐτι τούτων καὶ καταμετρίμενος τῆς ἀπειροκαλίας, καὶ παντελῶς ἀπογνῶς τῆς πρὸς διόρθωσιν καὶ βελτίωσιν ἀλλοιώσεως καὶ μεταβολῆς, ἐπήγαγε, « Καὶ γε σὺν τὸν αἰῶνα ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν· ὅπως μὴ εὕροι ἄνθρωπος τὸ ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι τέλους· » ἀντὶ τοῦ, συνεχώρησε φήτας τὸ ἔδωκε, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς ἑσίας Γραφῆς, ὡς καὶ τοῖς ἀνέπιν ἀπέδωκε τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. Συνεχώρησε οὖν ἔχειν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τῷ λόγῳ τῆς αὐτεξουσιότητος, τῆς ἐφ' ἑκάτερα προαιρέσεως τὴν ῥαπὴν. Τῷ δὲ τοιοῦτῳ λόγῳ καὶ τὸ ἔδωκε καθυπό-
τις ἐξελιφῶς, προστηκόντως εἰρησθαι καταλήψατο καὶ διαγνοῖ. Τῷ γὰρ αὐτεξουσίᾳ τῆς προαιρέσεως

cundum cor » aut « in corde eorum, et permittere, ut quisque voluntatis suæ arbitrio utatur, et cupiditates vel respuat vel sequatur. » Nec vero a dicti sententia discedit; nam alii quoque, quod adnotavit Munsterus, illud αἰῶνα sive, sæculum exposuere concupiscentiam sæculi, sive, ut ait Drusius, curas sæculares et mundanas; vel interpretati sunt, ut Vatablus, cupiditatem cognoscendi res hujus mundi; quod his magis respondet quæ sequuntur.

πρὸς τοὺς ἀκαίρους περιπασμούς καὶ τὰς φαύλας καὶ μοχθηρὰς πράξεις σφᾶς αὐτοὺς ὀλοσχερῶς ἐκδόντες, εὐρεῖν ἐσπούδασαν τὴν διαίρεσιν τῶν καιρῶν τῶν ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Θεοῦ · τοῦ ἔαρος δηλαδὴ καὶ τοῦ θέρους καὶ τοῦ μετοπιόρου καὶ τοῦ χειμῶνος ὧν ἕκαστος πάντα καλὰ παρίσταισι καὶ δείκνυσι τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ, βλεπόμενα καὶ παραλαμβανόμενα προσφῶρως καὶ προσφῶς · ἵνα καὶ τούτων ὁ νοῦς κατὰ μέμνησιν τῆς θείας καὶ ποιητικῆς τῶν ἀπάντων βουλῆς κἀν τοῖς ἰδίοις ἔργοις διαστέλλων τὸν πρόσφορον ἐκάστῳ πράγματι πρὸς τὴν πρᾶξιν καιρῶν. Ἄλλ' ὡς ἔοικε, φησὶν, ὡς ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω καὶ μέχρι τέλους οἱ ἄνθρωποι διὰ πολλὴν ἀβουλίαν ἐπὶ τὰ πονηρὰ παρεκκλίνοντες ἐκ νεότητος τῷ ἐξ ἀγνοίας ζῶντι κατέχονται, καὶ καθάπερ ἐν νυκτομαχίᾳ, κατὰ τῆς ἰδίας σωτηρίας παραπέμπουσι τὰς βολίδας τῆς ἁμαρτίας. Ἀμέλει τοίνυν ἐπήγαγεν ·

intempestivis occupationibus et pravis laboriosis-que factis totos se dediderunt, ut tempestatum discrimina in Dei operibus invenirent: veris nimirum et æstatis, autumnique hiemis, quarum singula pulchra omnia repræsentant ostenduntque Dei opera, siquidem scite illa atque idonea ratione et spectentur et assumantur; ut inde ad divinæ et omnia efficientis voluntatis imitationem humana mens congruam cujusque rei tempestivitatem ad agendum in suis quoque operibus distinguat. Cæterum ut apparet, inquit, quemadmodum ab initio, ita et usque in finem homines ob nimiam temeritatem ab ipsa adolescentia ad improba deflectentes, ignorantie tenebris obruuntur, et quasi nocturna in pugna, peccatorum tela in propriam perniciem convertunt. Idecirco utique adjecit:

§ XVI.

Ἔγνων, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ τὸ εὐφρανθῆναι καὶ τὸ ποιεῖν ἀγαθὸν ἐν ζωῇ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος, ὃς φάγεται καὶ πίεται, καὶ ἴδοι ἀγαθὸν ἐν παντί μόχθῳ αὐτοῦ, τοῦτο δῶμα Θεοῦ ἔστιν.

Πολλὰ, φησὶ, τῶν νομιζομένων ἀγαθῶν, οὐκ ὄντων δὲ τοιούτων, κυρίως δρῶντες οἱ ἄνθρωποι, μάτην εὐρίσκονται ταῦτα ποιοῦντες· εἰ; τέλος γὰρ ἄλλιον αὐτοὺς παραπέμπουσιν. Ἐκ δὲ πάντων, ὧν ἔκτεινοι τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν πρᾶξιν περισπούδαστον ἔχουσιν, οὐδὲν ἀγαθὸν ἔγνω ἐγὼ, φησὶ, πλην τῆς ἐξ ἀνάγκης κεχρεωστημένης διδοσθαι τῇ φύσει τροφῆς, τοῦ φαγεῖν δηλονότι καὶ τοῦ πιεῖν, καὶ τῆς ἐντεσθῆναι γινωμένης εὐφροσύνης τοῖς ζώσιν ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν. Τοῦτο γὰρ ὅτι μόνον ὡς δώρημα Θεοῦ παρελίσταται τοῖς ἀνθρώποις ἀκατακρίτως, διὰ τὸ βοῦδες τῆς φύσεως. « Πάντα γὰρ, φησὶν ὁ προφήτης Δαβὶδ, πρὸς σὲ προσδοκῶσι, δοῦναι τὴν τροφήν αὐτῶν εἰς εὐκαιρίαν· δόντος σου αὐτοῖς συλλέξουσιν· ἀνοίξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πληθυσθήσονται χρηστέως. » Καὶ πάλιν· « Οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ· ἀνοίγεις σὺ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιπῆς πᾶν ζῶν εὐδοκίας. »

Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής τοῦτο μόνον δῶμα Θεοῦ κατήγγειλε, δηλονότι τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν σωφρόνως καὶ τεταγμένως. Τὰ δὲ λοιπὰ τῶν νομιζομένων τοῖς ἀνθρώποις περισπούδαστον τῆς ἐπιλήψεως τοῦ ἀγαθοῦ πόρρω διώρισεν, ὡς θῆτον ἀλλοιούμενα καὶ φθειρόμενα, καὶ πρὸς ἀνυπαρξίαν περιεστώμενα παντελῶς, καὶ μηδεμίαν προξενούντα

VERS. 12, 13. *Cognovi quia non est bonum in eis, nisi lætari, et facere bonum in vita sua. Et quidem omnis homo, qui comedit et bibit, et videat bonum in omni labore suo, hoc donum Dei est (34).*

multa, inquit, eorum, quæ putantur bona, cum talia non sint, postquam magno homines studio aggressi fuerint, frustra operam in ea suam contulisse reperiuntur: quippe ad miserum illo exitum deducunt. Enimvero ex omnibus, quæ isti maxime optanda atque amplectenda censent: Nihil mihi, inquit, bonum visum est præter alimenta quæ naturæ debentur, id est præter cibum et potum, et quam hæc afferunt in ista vitæ conditione lætitiā. Id enim unum homines tanquam Dei munus citè reprehensionem ob fluxas naturæ vires assumunt. « Omnia enim, inquit David propheta, a te expectant, ut des escam ipsorum in tempore: dante te illis colligent; aperiente te manum, omnia implebuntur bonitate (35). » Et rursum: « Oculi omnium in te sperant, et tu das escam illorum in tempore opportuno: aperis tu manum tuam et imple omne animal benedictione (36). »

Propterea et hic sapiens Ecclesiastes hoc unum Dei munus appellavit, ut sobrie scilicet ac destinatis temporibus edamus atque bibamus: cætera vero quæ homines studio digna arbitrantur, a suspitione ipsa boni procul sejunxit (37); quippe quæ cito mutantur atque contabescant, cumque in ritum undique metuant, nullam penitus utilitatem suppe-

(34) Olymp. καὶ ἔτη.

(35) Psal. civ. 27, 28. At LXX habent δοῦναι τὴν τροφήν αὐτοῖς εὐκαιρον.

(36) Psal. cxlv. 15. Leges apud LXX: Ἀνοίγεις σὺ τὰς χεῖράς σου. . . .

(37) Sententiam Ecclesiastæ totam, opinor, nec amplius obages, paucis complexus fuerat Gregorius Cæsariensis: Πέπεισμαι τοίνυν τὰ μέγιστα

ἀγαθὰ ἀνθρώπων εὐθυμίαν καὶ εὐπορίαν ὑπάρχειν, καὶ μέντοι καὶ τὴν πρόσκαιρον ταύτην ἀπλάουσιν ἐκ Θεοῦ παραγένεσθαι μόνον, εἰ δικαιοσύνη τῶν πράξεων ἦγοίτο. Id est: Persuasum igitur habeo, animi hilaritatem et beneficentium maxima homini bona esse, atque adeo brevem hanc solam voluptatem divinitus obvenire, si rebus gerendis justitia præcat. (In Metaphr. Eccles.)

ditent. Porro interpretationem hujusmodi is etiam A τὸ παράπαν ὠφέλειαν. Πιστοῦται δὲ τὴν τοιαύ-
confirmat, quæ statim subiecit. Ait enim : τὴν ἐκδοχὴν καὶ δι' ὧν ἀμέσως ἐπήγαγε. Θεὸς γάρ·

§ XVII.

VERS. 14. *Cognōvi, quia omnia, quæ fecit Deus, ipsa erunt in æternum. Ad illa fas non est addere, et ab illis fas non est demere. Et Deus fecit, ut timeant a facie sua* (38).

Quæ a flagitiosis pravisque hominibus geruntur ac fiunt, quorum nihil illico non disperit atque evanescit, ab iis distinguens, quæ ab universæ naturæ auctore et conditore Deo prodire, illud proponit omnibus atque ostendit, cuncta hæc, nulli obnoxia varietati, permanere perpetuo statu, nec finem suum atque interitum præstolari, nisi postquam dies advenerit, quo extrema mundi hujus immutatio terminatioque peragatur. Atque hæc 91 ejusmodi esse affirmat, ut neque addi quidquam, neque demi ullo modo possit, ne ab eo quidem ipso, unde omnia esse cœperunt. Omnia enim ille jam fecit valde bona : ut quæ apto integroque numero atque ordine ab eo condita fuerint, detractationem singula atque additionem omnem æque respiciant. Nam quæ Deus judicio suo definivit et valde bona pronuntiavit, quonam modo quasi aut defectu aut superfluitate laborantia vel tollendo ille minuatur vel addendo augeat? Id nimirum a prudentia alienum est et potentia et sapientia, quæ Deum decent : cum in prudenti etiam cordatoque viro dissentaneum plane atque absurdum videatur mutare consilium, et secundis curis ea corrigere, quæ jam inchoata fuerint.

Hæc vero omnia, quæ in cælis scilicet et in terra et in mari sunt, ita Deus condidit, ut in tam miro eorum ordine ac conversione contemplantes homines immensum magnitudinum spectaculum et consonum illum motum ac statum, Conditorum rerum omnium animo cogitent, eumque veteri incipientes, potentia majestatisque ejus imperio se submittant. At hi contra obsequium et famulatum ejus tota mente aversati, fluxas potius res et caducas serviliter consecrantur, atque abdomini suo et corporis voluptatibus indulgent; non utique omnipotenti Deo : « Extendenti cælum sicut pellem, et fundanti terram super stabilitatem suam, et abyssus atque immensam maris plenitudinem refrenanti (39), dominantique in virtute sua in æternum ». Utique ergo adjecit statim :

Ἔγνω, ὅτι πάντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς, αὐτὰ ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπ' αὐτῶν οὐκ ἔστι προσθεῖναι, καὶ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν. Καὶ ὁ θεὸς ἐποίησεν, ἵνα φοβηθῶσιν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ.

Ἀντιδιαστέλλων τοῖς ὑπὸ τῶν μοχθηρῶν καὶ φαύλων ἀνθρώπων γινομένοις καὶ πεπραγμένοις, ἃ δὲ παρατυχῶς διόλυνται, καὶ φροῦδα γίνονται παντελῶς, τὰ παρὰ τοῦ πάντων γενεσιάρχου καὶ ποιητοῦ θεοῦ προτιθεῖται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ διαδεικνυσιν, ὡς πάντα διαμένουσιν ἀναλλοίωτα καὶ διακινῶντα, καὶ μηδεμίαν ὑπομένοντα πρὸς τὸ μὴ ὅν περιχώρησιν, μέχρις ἂν ὁ καιρὸς ἔλθοι τῆς κοσμικῆς ἀλλοιώσεως καὶ παντελοῦς ἀποπερατώσεως. Ἐν οἷς, φησὶν, οὔτε τίνα προσθήκην οὔτε μὴν ἀφαιρέσιν ποιῆσθαι δυνατόν ἐστιν, οὐδ' αὐτὸν ἔχειον τὸν πάντων ὑποστήσαντα τὴν οὐσίαν. Ἡδὴ γὰρ πάντα καλὰ πεποίηκε λίαν· καὶ τῶν ἀμυχάνων ἐστὶ τοῖς βυθῶν καὶ τάξει τῇ πρεπούσῃ καὶ σωτικῇ παρ' αὐτοῦ γεγονόσιν, ἀφαιρέσιν τίνα ὑποστῆναι τὸ σύνολον, ἢ προσθήκην τὸ ἔμπαιον. Ἄ γὰρ ἤδη κέρκειν ὁ θεὸς καὶ διώρισε καὶ καλὰ λίαν κύνόμασε, πῶς ὡς ἑλλίπῳς ἢ περιττῳς ἔχοντα δι' ἀφαιρέσεως ἐλαττώσει, ἢ προσθήκης αὐξήσει; Τοῦτο γὰρ ἀλλότριόν ἐστι τῆς θεοπροποῦς συνέσεως καὶ δυνάμεως καὶ σοφίας. Ὅπου γὰρ κατὰ τῶν ἐμφορόνων καὶ συνετῶν ἀνθρώπων ἀπειροκὺς εὐρίηται καὶ παντελῶς ἀπεμφαῖνον τὸ μεταβουλεύσθαι, καὶ πρὸς τὸ βέλτιον τὴν ἰδίαν πρόβιν ἐπανάγειν ὑστέρω.

Οὕτω δὲ ταῦτα πάντα πεποίηκεν ὁ θεὸς τὰ κατ' οὐρανὸν δηλονότι καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλατταν, ἵνα διὰ τῆς παναρμονίου τάξεως αὐτῶν καὶ κινήσεως βλέποντες οἱ ἄνθρωποι τῶν μεγεθῶν τὴν ἀπλετον θέαν καὶ τὴν συμπερὼνημένην κίνησιν καὶ διαμονήν, ἐκνοῶσι τὸν ποιητὴν αὐτῶν, καὶ τὸν φόβον αὐτοῦ διαπαντός ἐν ταῖς σφῶν καρδίαις ἀναλαμβάνωσι, καὶ καθυποτάσσονται μετὰ φόβου τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ καὶ μεγαλειότητος. Οἱ δὲ πόρρω διατιθέντες τὴν καρδίαν τῆς πρὸς αὐτὸν ὑποταγῆς καὶ θητείας, τοῖς παρερχομένοις καὶ φθειρομένοις ὑποτάσσονται μᾶλλον, καὶ τῇ κοιλίᾳ καὶ ταῖς σαρκικαῖς δουλεύουσιν ἡδοναῖς, ἀλλ' οὐχὶ τῷ παναλκεῖ Θεῷ. Τῷ ἐκτεινάντι τὸν οὐρανὸν ὥστε δέξριν, καὶ θεμελιώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, καὶ τὰς ἀβύσσους καὶ τὸν ἄμετρον πληθὺν χαλινώσαντι τῆς θαλάσσης, καὶ ἁσπάζοντι ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος. Ἀμέλει τοίνυν ἀμέσως ἐπήγαγε.

62 Lib. 1, § 14; Psal. ciii, 2.

(38) Apud LXX invenies : Ἐπ' αὐτῶν οὐκ ἔστι προσθεῖναι, καὶ ἀπ' αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν. . . . Olymp. Καὶ ὁ θεὸς ἐποίησεν αὐτὰ, ἵνα φοβη-

θῶσιν.

(39) Psal. civ, 2, verbis carptim delibatis.

§ XVIII.

Τὸ γενόμενον, ἦδη ἔστι· καὶ ὅσα τοῦ γενέ-
σθαι ἦδη γέγονε· καὶ ὁ Θεὸς ζητήσκει τὸν διωκόμενον.

Μονονουχὶ γάρ φησιν· Ἀέθριος μὲν ἔστιν ὁ Θεὸς μένος, μὴτ' ἀρχὴν ἔχων μῆτε μὴν τέλος· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἀναλλοίωτος αἰεὶ διαμένων κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως, ὡς μόνος καὶ πάσης τροπῆς καὶ μεταβολῆς ἀπαράδεκτος. Σὺ δὲ θνητὸς ὑπάρχεις, ἄνθρωπε, καὶ παρὰ τρυπαλὶς μυρίαις καθυποκείμενος, καὶ θητεύων πάντοτε καὶ κατὰ σῶμα καὶ κατὰ ψυχὴν προσωπῶς. Ταῦτα δέ σοι προσγίνονται διὰ τὸ τῆς γνώμης ὀλισθηρὸν, καὶ τὸ τῆς προαιρέσεως πρὸς τὴν τῶν χειρίστων πρᾶξιν μετακίνητον. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἰσού καν τοῖς ὑπὸ Θεοῦ γεγονόσιν ἀφύχοις τὴν διαμονὴν καὶ τὴν ἀμετάβλητον κίνησιν καὶ κατὰστασιν ἀναλλοίωτων ἱδυνήθης ἔχειν, διὰ τὴν ἐθελοούσιν τῶν φυσικῶν καταστάσεων μετακίνησιν καὶ παρέγκλισιν καὶ παρέκτασιν· τῶν γὰρ ὑπὸ Θεοῦ γενομένων ἕκαστον ἦδη ἔστι· καὶ ὅσα γίνεσθαι προέβλεψεν ὁ Δημιουργὸς εἰς τὴν τοῦδε τοῦ κόσμου σύστασιν καὶ διαμονὴν καὶ συντήρησιν, ἦδη γέγονε. Σὺ δὲ τούτων ἀπάντων αὐθαιρέτως εὐρίσκει χειρῶν ὁ κατ' εἰκόνα τῆς θείας αἰδιότητος γεγονώς, οὐδὲ ταῖς φυσικαῖς ἐμμένων κινήσεσιν, οὐδὲ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ πειθαρχῶν, καὶ τὰ καλὰ καὶ δίκαια καὶ πρέποντα καὶ σωστικὰ φυλάττων ἀμεταβλήτως. Διὰ τοῦτο τοῖνυν παρεβρύχης τῆς ζωῆς, καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ παρεπέμφθης. Κἂν ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε καὶ διὰ σὲ καὶ πάντα τὸν ὁρῶμενον κόσμον ὡς ἀγαθὸς ὑποστήσας, ἀναζητήσῃ σε πάλιν τὸν ὑπὸ τοῦ φθοροῦ καὶ μισανθρώπου διαδόλου πρὶν φθονηθέντα καὶ διωχθέντα. καὶ πρὸς τὴν τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς παραπεμφθῆναι παρασκευάσαντα κατ' ὅλην.

Τοῦτο δὲ προφητικῶς ἔστι χάριτος τῆς τῷ Ἐκκλησιαστῇ δεδομένης θεούθεν, τὸ φάναι τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ ἀρχικοῦ λόγου καὶ Ποιητοῦ τῶν ἀπάντων γενησόμενων διὰ τῆς ἀγαθοπρεποῦς αὐτοῦ καὶ φιλανθρώπου συγκαταβάσεως· αὐτὸς γάρ φησιν, « Ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός. » Πιστοῦται γὰρ τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν καὶ διὰ τῶν ἀμέσως ἐπομένων. Φησὶ γάρ·

VERS. 15. *Quod fuit, jam est; et quæ futura sunt, jam fuerunt: et Deus quæret eum, qui persecutione premittur (40).*

Velut si dicat: *Æternus quidem est solus Deus⁴⁰, principii æque et finis expers: atque adeo immutabilis semper in omnibus, ac sibi plane constans, ut conversionem et varietatem unus omnem excludat. At tu, homo, et mortalis es, et 92 variationi passim mutationique obnoxius: nec minus corpore quam animo semper addictus plane in servitutem. Porro hæc tu subis propter lubricam istam mentis ac voluntatis tuæ ad pessima quæque facilitatem. Quippe qui eorum, quæ inanima a Deo condita sunt, perseverantiam constantemque motum aut immutabilem statum ob voluntariam naturalium constitutionum transmutationem et deflexum et productionem æquare non potueris. Nam rerum a Deo conditarum singulæ jam sunt, et quæcunque summus ille artifex ad mundi hujus compositionem et incolumitatem et tutelam facienda esse prævidit, jam exstiterunt. Tu vero hisce omnibus tua sponte pejorem te prodis, tu, inquam, ad divinæ æternitatis similitudinem conditus, qui neque naturalibus obsecundes motibus, neque divinis pareas mandatis, neque honesta quæ sint et justa et convenientia et salutaria constanter tuearis. Idcirco igitur vita amissa ad mortem corruptionemque deductus es: quanquam Deus, qui te condidit, et pro bonitate sua mundum hunc, quem intuemur, universum tua causa constituit, te iterum requirit, invidia jam et insectatione communis hostis subactum, diaboli, inquam, qui æternum tibi exitium perniciemque molitur (41).*

At vero prophetica in eo facultas eminet, quæ divinitus Ecclesiastæ data est, quod ea enuntiavit, quæ a summo divinoque Verbo et omnium Conditor per dignum illum bonitate ejus atque humanitate descensum facienda erant: ipse enim ait: *Venit Filius hominis quærere et saluum facere quod perierat⁴¹.* Et fidem interpretationi huic afferunt, quæ protinus subjiciuntur. Ait enim:

93 § XIX.

Καὶ ἔτι εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον τόπον τῆς κρισεως· ἐκεῖ ὁ ἀσεβής· καὶ τόπον τοῦ δικαίου· ἐκεῖ ὁ εὐσεβής.

Μυστικὰς ἡμῖν δύο θεωρίας εἰσάγει καὶ προτίθησιν νῦν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής· προκαταγγέλλει γὰρ προφητικῶς τὴν ὑπὸ τοῦτον τὸν ἥλιον γενησόμενν τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν

VERS. 16. *Et adhuc vidi sub sole locum judicii; illic impius: et locum justi; illic pius.*

Mysticas nunc considerationes adducit binas, easque nobis proponit sapiens Ecclesiastes; prænuntiat enim vaticinans, quæ hoc sub sole fieri debebat, Emmanuelis et Christi ac Servatoris nostri

⁴⁰ Psal. LXVI, 7. ⁴¹ Luc. XIX, 10.

(40) Olymp. καὶ ὅσα τοῦ γίνεσθαι.

(41) In alia abit Symmachus; hæc enim est ejus interpretatio: « Ὁ δὲ Θεὸς ἐπιζητήσκει ὑπὲρ τῶν ἐκδικουμένων. Nempe, Deus autem inquiret pro eis, qui persecutionem patiuntur. Nec ab eo dissentit

Neocæsariensis Gregorius, qui locum hunc sic explanat: Θεὸς δὲ κέχρηται ὁ ἀδικούμενος βοήθῳ. Id est, Deum vero is, qui injuste laesus est, auxiliatorem habet. (Ibid.)

inhumanationem (42) : quemadmodum et David propheta prædixit, cum ait : « In sole posuit tabernaculum suum⁶⁵; illud declarans justitiæ Solem, qui in summis divinisque cœlestium altitudinum sedibus æternum sedet, natura humana assumpta, tabernaculum sibi hoc sub sole, quem oculis usurpamus, electurum, quomodo etiam Joannes evangelistes dicit : « Et habitavit in nobis⁶⁶, » ac simul judicium designat, quod is deinde subire necessario debebat, qui primus impium maxime se præbuit, diabolus, inquam, de quo Dominus ipse in Evangeliiis ait : « De judicio autem, quia princeps hujus mundi jam judicatus est⁶⁷; » et multo antea David propheta⁶⁸ : « Increpasti gentes, et periiit impius; nomen ejus delevisti in æternum et in sæculum sæculi (43). »

Judicium igitur prænuntiat, quod adversus Satanam factum est, qui primus summæ impietatis reus, et contra Deum omnipotentem superbia elatus dixit : « Ponam thronum meum super nubes, et ero similis Altissimo (44); » tum etiam judicium **94** cæterorum omnium, qui comites ejus fuerunt et honestatis hostes demonum, atque hominum quoque malorum, qui Deum ac pietatem repudiaverunt, ut iterum Propheta memorat : « Paravit in judicio thronum suum, et ipse judicabit orbem terræ in æquitate, judicabit populos in justitia⁶⁹. » Jam vero locum, ubi diaboli et cæterorum, quos sub hoc sole esse aiebat, judicium peractum est, videre contendit, et Hierosolyma, ut opinor, potissimum indicat. Illic enim patibulo affixus auctor vitæ nostræ, solutiferis cruciatibus sponte toleratis, desertorem et hostem humani generis Satanam sociosque ejus transfugas cruce ipsa et dolorum perpe-ssione judicavit et condemnavit. Consequitur autem, ut et terram universam, quæ sub hoc sole est, judicii locum appellet; quippe omnipotenti præcepto ejus et oraculo divinæ potestatis edicenti : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti⁷⁰, » cum paruis- sent sanctissimi ac laudatissimi discipuli ejus et apostoli, ita per totum orbem divisi sunt, ut ex Domini doctrina atque sermonibus impios omnes judicaret condemnarentque, atque idololatriam,

⁶⁵ Psal. xvi, 6. ⁶⁶ Joan. i, 14. ⁶⁷ Joan. xvi, 11.

(42) *Ἐνανθρώπησιν*, quam vocem Græci Patres a concilii Nicæni temporibus passim usurparunt, reddidi *inhumanationem* : id quippe vocabulum Græco apprimè respondet, nec novum est, cum bis libro i Codicis legamus, l. v et vi, tit. 1. Cæterum Græcæ dictionis vim et significationem eludere olim conabantur Apollinarii sectatores, de quibus Gregorius Nazianzenus sic scribit : Τὸ δὲ αὐτὸ καὶ περὶ τὴν τῆς « ἐνανθρωπήσεως » κακούργοισι φωνὴν, τὸ Ἐ- νανθρώπησεν, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ γέγονεν, ὃν ἑαυτῷ περιέπλεξεν ἐξηγουμένοι κατὰ τὸ εἰρημένον. « Αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε, τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, » ἀλλ' ἀνθρώ- ποις ὠμίλησε, καὶ συνεπολιτεύσατο λέγοντες καὶ δι- δάσκοντες, καὶ πρὸς ἑκάστην καταφεύγοντες τὴν φωνήν, τὴν, « Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤρθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναπεστράφη, » λέγουσαν. Nempe, *idem*

A ἐνανθρώπησιν· καθὼς καὶ Δαβὶδ ὁ προφῆτης προ- εἶρχε φάσκων, « Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ » τῆς δικαιοσύνης τὸν ἥλιον τὸν ἐν τοῖς ὑπερ- ουρανοῖς καὶ θεοῖς ὑψώμασι καὶ θόκοις ἀδίδως καθήμενον, ὑπὸ τὴν ἥλιον τοῦτον τὸν αἰσθητὴν προ- εἰλέσθαι διὰ τῆς προσληφθείσης αὐτῷ φύσεως ἀνθρω- πίνης τὴν κατασκήνωσιν προδελῶν, καθὼς φησι καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· « Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » κάντεῦθεν τὴν ἐξ ἀνάγκης δι' αὐτῆς ἐπομέ- νην κρίσιν τῷ ἀσεβεῖ γεγονότι προηγουμένως καὶ καταρχῶς, δηλονότι τῷ διαδόλῳ, περὶ οὗ φησιν αὐ- τὸς ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, « Περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκρικται. » Καὶ πολλῶν δὲ πρῶτην ὁ προφῆτης Δαβὶδ· « Ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβὴς· τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐξ- ἤλειψας εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶ- νος. »

Τὴν κρίσιν οὖν προκαταγγέλλει τὴν γενομένην τῷ πρῶτως καὶ κυρίως ἀσεβεῖ φανέντι Σατᾶν, καὶ τρα- χηλιάσαντι κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος καὶ εἰπόντι· « Θῆσω θρόνον μου ἐπὶ τὴν νεφελῶν, καὶ ἔσμαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. » Ἐπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων συνοπαδῶν αὐτοῦ καὶ μισοκάλων δαμόνων, καὶ μέντοι καὶ τῶν ἀθέων καὶ δυσσεβῶν ἀνθρώπων καὶ φαύλων, καθὼς αὖθις ὁ προφῆτης φησὶ· « Ἦτολ- μασεν ἐν κρίσει τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύ- τητι. » Τὸν τόπον οὖν τῆς κρίσεως ταύτης τῆς γε- γονυίας τῷ διαδόλῳ καὶ τοῖς ἄλλοις, περὶ ὧν εἶπεν ὁ λόγος ὑπὸ τοῦτον τελεῖν τὴν ἥλιον, ἰδεῖν διατείνεται, δηλῶν, ὡς οἶμαι, προηγουμένως τὴν Ἱερουσαλὴμ· ἐκεῖ γὰρ ἐν τῷ ἱερῷ προσηλωθεὶς, καὶ τὸ ζωτρεῖον ἀνατλάς πάθος ἐθαλουσὶς ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγός, διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους κέκρικε καὶ κατέκρινε τὸν ἀποστάτην καὶ μισάνθρωπον Σατανᾶν καὶ τοὺς συναποστάτας αὐτοῦ καὶ συνοπαδοὺς. Ἀκολουθῶς δὲ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν τὴν οὖσαν ὑπὸ τοῦτον τὸν ἥλιον, τόπον ὀνομάζει τῆς κρίσεως· τῷ γὰρ παντοδυνάμῳ προστάγματι καὶ λόγῳ τῆς θεοπρεποῦς αὐτοῦ δυνά- μεως (τῷ φάσκοντι· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; ») παρθαρχήσαντες οἱ θεσπέσιοι καὶ πανεύφημοι μαθη- ταὶ καὶ ἀπόστολοι διηρέθησαν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐν τοῖς τοῦ Κυρίου δόγμασι καὶ λόγοις κρύνοντες καὶ

⁶⁹ Psal. ix, 7. ⁷⁰ Ibid. ⁷¹ Matth. xxviii, 19.

D autem etiam circa ἐνανθρωπήσεως vocem improbe ac versute usurpant, hoc verbum ἐνανθρώπησεν *haudiva* explicantes, ut idem sit, atque *In homine, quem sibi affixit, exstitit*, quemadmodum scriptum est, *Ipse enim sciebat quid esset in homine* (Evang. Joan. ii, 25) : verum idem esse dicentes ac *docentes*, atque : « Cum hominibus consuetudinem habuit et versatus est, » et his se verbis tutantes : « Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est » (Baruch, iii, 38). Vide, si lubet, reliqua orat. lib. iiii, n. 9.

(43) At LXX habent : Τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐξῆλει- ψας....

(44) Isaias, xiv, 14. Sed apud LXX leges, Ἄνα- θησμαι ἐπάνω τῶν νεφῶν, ἔσμαι ὅμοιος....

κατακρίνοντας πάντας τοὺς ὁσεθεῖς καὶ τὴν κορυφαίαν εἰδωλολατρείαν καταβάσσοντας εἰς τὴν γῆν καὶ φρούδον ἀποδεικνύοντας.

Εἰς τὸν τόπον οὖν τῆς κρίσεως εἶδεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς τὸν ἀσεβῆ καταδικασμένον, καὶ κατακείμενον, ὡς ἐφθόμην εἰπόντας, τὸν διάβολον, καὶ πάντας τοὺς τῇ πονηρίᾳ καὶ δυσσεβεῖ τῆς ἐκείνου λύτης κατηκολουθηκότας. Εἶδε δὲ καὶ τόπον τοῦ δικαίου, τούτεστι τοῦ μέλλοντος δικαιούσθαι παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατακολουθήσεως καὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα πίστεως ἀκραίφονος. Διὰ τοῦτο φησιν, « Ἐκεῖ ὁ εὐσεβής. » Εἰ γὰρ εὐσεβής ἐστιν ὁ τὰς ὑπολήψεις ἀγαθὰς ἔχων πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, καὶ τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων τὴν ἀσφάλειαν φυλάττων καὶ συντηρῶν, ὁ γὰρ καὶ πάντες οἱ πεπιστευκότες εἰς Χριστὸν τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ Λυτρωτὴν, καὶ διὰ τοῦτο παρ' αὐτοῦ δικαιωθέντες ἐκ πίστεως, τῇ προσηγορίᾳ τοῦ προκαταγγελθέντος δικαίου παρὰ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ παραληφθήσονται προσηκόντως.

Μία μὲν οὖν αὕτη τὸν εἰρημένον ἡμῖν θεωριῶν πέφυκεν· ἑτέρα δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον αὕτῃ καταγγελθήσεται. Ἀλλοι γὰρ, ὡς τῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν γενησομένης κρίσεως καὶ τῆς τῶν βεβιωμένων ἀνταποδίδεως, διατείνεται τὸν τόπον ἰδεῖν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής. Ἔσται δὲ κακίην πάντως ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἐλπίζομεν καὶ πιστεύομεν, πρὸς ἣν ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν καὶ δικαίος κριτὴς ἐν δόξῃ τῇ πατρικῇ καταξίας κρίνει πάντας ἀνθρώπους, καὶ τοὺς προσηκαμένους τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Εὐαγγέλιον, καὶ τοὺς ἡκιστα τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος τῇ σωτηρίᾳ ἑσφαλῆ καλυπτομένους διὰ πολλὴν ἀβουλίαν· περὶ ὧν φησι καὶ Δαβὶδ ὁ προφῆτης· « Ἀπεστραφέντων οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν θόρον, πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιβληθέντα τοῦ Θεοῦ. » Ἐῖτε τοίνυν ἀμφοτέρας ὀνομάζει τὰς κρίσεις, ὡς ἡμεῖς ὑπελήψαμεν, εἴτε θατέρων· τῶς, ἀνθρώπε, σὺ γινώθι κρίσιν ὀνομάζεσθαι καὶ προκαταγγέλλεσθαι παρὰ τοῦ σοφοῦ προφανῶς Ἐκκλησιαστοῦ, καὶ διάκρισιν καὶ διαστολὴν τόπου καὶ τόπου, καὶ ἀσεβοῦς καὶ εὐσεβοῦς πρὸς τὸ, κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ὑπολήψεων ἑκατέρου καὶ τῆς ζωῆς καὶ πολιτείας, ἑκατέρῳ καὶ τὸν τόπον κληρώσασθαι παρὰ τῶν θεοπρεπῶν καὶ θεοκρίτων ζυγῶν.

Ἐντεῦθεν οὖν ἀποδίδεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ καταφανεστέρως μῆρὲν ἐν ἀποδοχῇς μέρει τῶν ἀνόντων αὐτῷ λελεγμένων, ἢ κατόπιν λεχθέντων περὶ τῶν μογητῶν μόθων καὶ κόπων καὶ τῶν ἄλλων τῆς πονηρίας καὶ φαυλότητος ἐπιτηδευμάτων

⁶⁹ Psal. ix, 17.

(45) Hæc quadrant, si cum LXX legimus καὶ τόπον τοῦ δικαίου· ἐκεῖ ὁ εὐσεβής, quemadmodum et in codice Vaticano scriptum est, et aliis quibusdam in libris, ut in editione Romana adnotatur; quin et ita legit Lucifer Calarit. lib. i pro sancto Athanasio: *Et locum justī; ille pius*: nec aliter legisse videtur Gregorius Neocæs.; sic enim hunc locum expleavit: Εἶδον ἐν τοῖς κάτω μέρεσι κολάσεως μὲν ἀρχὴν τοῦς δυσσεβεῖς ἀρχόμενον, εὐσεβεῖσι δὲ

quæ ad summum sese fastigium extulerat, dejectam et humi afflictam, plane inanem demonstrant.

Porro ad judicii locum vidit sapiens Ecclesiastes condemnatum impium, atque, ut modo diximus, percussus diabolus, et omnes, qui improbitatem perversitatemque furoris illius consecrati fuerunt. Vidit autem et locum justī, sive ejus, qui justī sanctimoniam a Christo et Servatore nostro haustus erat, siquidem ipsi adhæreret, et Deum Patremque ejus sincera professione veneraretur. Itaque dicit: « Illic pius; » si enim pius est, qui rectas de Deo universi opiniones habet, quique doctrinæ orthodoxæ sanctitatem custodit atque tuetur, profecto omnes quoque, qui Christum Servatorem mundi Liberatoremque agnoverunt, et ob hanc professionem ab eo justitiæ sanctimoniam accipere, merito ab Ecclesiaste *Justi* appellatione designati censeantur (45).

⁹⁵ Hæc jam primam earum considerationum, quas initio memoravimus. Altera nunc, ut par est, proferetur. Liqueat nimirum, sapientem Ecclesiasten contendere, ut locum videat judicii, quod in altero Christi et Dei ac Servatoris nostri adventu, non sine eorum quæ in vita peracta fuerint remuneratione, faciendum est. Erit vero et illud omnino in terra, uti speramus atque credimus: ejus causa, qui orbem universum judicat, justus judex paternam cum gloria delapsus, omnes homines in judicium vocabit, tam eos qui salutis nostræ Evangelium admiserit, quam illos, qui salutem evangelicæ prædicationis jugum temere inconsulteque detrectaverunt: de quibus et David propheta dicit: « Convertantur peccatores in infernum, omnes gentes, quæ obliviscuntur Deum ⁶⁹. » Sive igitur utrumque ille judicium appellat, uti nos opinamur, sive alterutrum; illud tu interea agnosce, o mortalis, judicium a sapiente Ecclesiaste nominari, manifestoque prædici, ac secretionem simul distinctionemque loci a loco et impii a pio, ut pro ratione suscepti consilii et actæ vitæ cum habeat uterque locum, quem æquissimæ justissimæque Dei lances utrique attribuerint.

^D Quæ cum ita sint, si potiorē manifestatioremque sensum sequamur, jam in comperto est, nihil eorum quæ superius dicta sunt, quæve infra dicuntur de flagitiosis laboribus et defatigationibus carnisque pravitatis improbitatisque professionibus et

χώρον ἕτερον ἀντιμένον. Νεμπε, *Vidi porro in inferis partibus supplicii barathrum impiorum excipiens: piis contra sedem alteram patefactam*. At qui editionem Romanam curarunt, candidè ascripsere: *In plerisque vero libris est, Καὶ τόπον τοῦ δικαίου, ἐκεῖ ὁ εὐσεβής*: tum et Hieronymum legisse, *Et locum justitiæ, ubi iniquitas, quæ verior lectio videtur* Brasio.

studiis, nihil, inquam, comprobandi gratia, sed ob-
trectandi potius et deprimendi et castigandi con-
demnandique causa prolatum esse, ut omnes ille
homines, quantum ad desiderium ejus et studium
pertineret, institueret hoc pacto erudiretque, utque
ad rectam potioris vitæ rationem traduceret. Pro-
pterea utique ait rursum :

86 VERS. 18. *Dixi ego in corde meo : Justum et
impium judicabit Deus; quia tempestivitas omni rei,
et super omne factum. Dixi ego in corde meo de lo-
que'ia filiorum hominis, quia separabit illos Deus, et
ut ostendat, quia ipsi jumenta sunt. Et quidem ip-
sis, quia eventus filiorum hominis, et eventus pecoris,
eventus unus ip's omnibus. Sicut mors hujus, ita
mors illius; et spiritus unus omnibus (46).*

Locutus modo de judicii loco, sive illius, quod a
primo coque benevolo summi ac divini Verbi Chri-
sti Servatoris nostri descensu peractum est; sive
ejus, quod deinceps secundo adventu ipsius magno
Illustrique fieri debet : vel etiam de utroque, quem-
admodum nos opinati sumus; tum impio quidem
in judicii sive punitionis locum ablegato, contra
vero sede justii sive sanctimoniz attributâ pio, cum
nempe de utriusque loco ait : « Illic impius, » ac
rursum : « illic pius; » ampliorem jam et planio-
rem de hisce enarrationem instituit, illudque con-
tendit, cum justo impium quoque a Deo universi in
judicium vocatum iri, eo utique tempore, quod jam
et divinæ inhumanationis ergo, et gloriosi adventus
alterius causa definitum constitutumque esset : quo
et cælestium angelorum ad sanctos laudatosque
apostolos verba pertinent, cum Emmanuele et
Christo ac Servatore nostro cælis recepto, dixere :
« Vi i Galilæi, quid statis aspicientes in cælum ?
Ille Jesus, qui assumptus est a vobis in cælum, sic
veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cæl-
lum ¹⁰. »

ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, οὕτως ἐλεύσε-
ται, ὃν τρόπον θεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. »

Definitum igitur erat divinæ quoque inhumanatio-
nis tempus, per quam ille impium ac superbientem
Satanam condemnavit : quem, cum propter defectio-
nem impius exstisset primus, et tenebras jam luce
mutasset, cruce etiam et morte sepulturaque ac vi-
vifica resurrectione, quasi novo quodam justoque
judicio reum pergit. Nec vero minus definitum est
97 tempus, quo ad judicium coget quotquot con-
dixit rationis et intellectus participes, arbitriique
libertate divinitus honestatos; non utique et ratio-
nis expertes animantes, multoque minus vel plan-
tas vel lapides : neque enim eorum quæ in mundo
universo sunt, aliud quidquam præter hominem

¹⁰ Act. 1, 11.

(46) At L^x habent καὶ ἐπὶ παντὶ ποιήματι ἐκεί-
ῃ. . . . et contra non habent ὅτι post καὶ γὰρ αὐ-

καὶ σπουδασμάτων ποιήσασθαι τὴν ἐξήγησιν· ἀλλ'
ἐν διὰβολῇ καὶ θριάμβῳ καὶ στήλῃ καὶ καταγνώσει,
πρὸς τὸ πάντας ἀνθρώπους, ὅσων ἦκεν εἰς τὴν ἰδίαν
ἔρξιν καὶ σπουδὴν, παρασκευάσαι διατεθῆναι καὶ
κατὰ [τ]αυτὰ καὶ ὡσαύτως, καὶ πρὸς ἐπιστηροφὴν ἐπ-
ανάσαι καὶ διόρθωσιν καὶ βελτίωσιν. Ἀμέλει τοίνυν
αὐτοῖς φησιν·

§ XX.

Εἶπα ἐγὼ ἐν τῇ καρδίᾳ μου· Σὺν τὸν δικαίον
καὶ τὸν ἀσεβῆ κρίνει ὁ Θεός· ὅτι καιρὸς τῷ παντὶ
πράγματι καὶ ἐπὶ παντὶ ποιήματι. Εἶπα ἐγὼ ἐν
καρδίᾳ μου περὶ λαλιῶς νύκτων ἀνθρώπου, οὐ
διακρίνει αὐτοὺς ὁ Θεός, καὶ τοῦ δεῖξαι, ὅτι αἰ-
τοὶ κτήρη εἰσὶ. Καὶ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι συνάντημα
νύκτων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ συνάντημα τοῦ κτήνους,
συνάντημα ἐν αὐτοῖς αἰσιν. Ὡς ὁ θάνατος τοῦ-
του, οὕτως ὁ θάνατος τούτου· καὶ πνεῦμα ἐν
τούτῃ αἰσιν.

Εἶπον προσηχῶς περὶ τόπου τῆς κρίσεως, εἰς
τῆς κατὰ τὴν προτέραν καὶ φιλόφρονον συγκατά-
θασιν καὶ καταφύγεσιν τοῦ θεαρχικοῦ Λόγου καὶ
Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν γεγεννημένης, εἴτε περὶ
τῆς ἐπὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἐνδοξον παρουσίαν γενη-
σομένης, εἴτε καὶ περὶ τῶν ἀμφοτέρων, ὡς ἡμεῖς
ὕπ' ὑλήφασμεν· καὶ τῷ μὲν τόπῳ τῆς κρίσεως, ἥτοι
κολάσεως, ἀποκληρώσας τὸν ἀσεβῆ, τῷ δὲ τόπῳ τοῦ
δικαίου, τοῦτέστι τῆς δικαιοσύνης, ἀποκληρώσας ἡ-
C παλιν τὸν εὐσεβῆ, διὰ τοῦ ἐφ' ἑκατέρων τόπων
εἰπεῖν· « Ἐκεῖ ὁ ἀσεβής, » καὶ πάλιν, « Ἐκεῖ ὁ εὐ-
σεβής· » διεξοδικωτέραν ἐπὶ ποιεῖται τὴν περὶ τῶν
τοιούτων ἐξήγησιν, καὶ διατείνεται κριθῆσθαι μετὰ
τοῦ δικαίου καὶ τὸν ἀσεβῆ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ἀπάν-
των ἐν προδικορισμένῳ καὶ τεταγμένῳ καιρῷ, δηλο-
ῶντι καὶ τῷ κατὰ τὴν θέαν ἐνωμάτων παρὰ λα-
θανομένων· καὶ μέντοι καὶ τῷ κατὰ τὴν ἐνδοξον δευ-
τέραν παρουσίαν· οὕτω καὶ τῶν οὐρανίων ἀγγέλων
γένονεν ἡ φωνὴ πρὸς τοὺς ἁγίους καὶ πανευφρόνους
ἀποστόλους ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνα-
λήψεως τοῦ Ἑμμανουὴλ καὶ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος
ἡμῶν, εἰπόντων, « Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε
ἡμῶν, εἰπόντων, « Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε

D Ὀρισμένος οὖν ἦν ὁ καιρὸς καὶ τῆς θέας ἐνω-
θροπήσεως, δι' ἧς τὸν εὐσεβῆ καὶ μέγαλαυγον κα-
έκρινε Σαταῶν, τὸν διὰ τῆς ἀποστασίας ἀσεβῆ
πρώτον φανέντα, καὶ διὰ τοῦτο γεγεννητὰ σκότος
ἀντὶ φωτός, ἐν κρίσει καὶ δικαιοσύνῃ τὴν κατ' αὐτοῦ
κατάκρισιν ποιησάμενος διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου
καὶ ταφῆς, καὶ τῆς ζωαρχικῆς ἀναστάσεως. Καὶ πάλ-
ιν Ὀρισμένος ἐστὶν ὁ καιρὸς καθ' ὃν εἰς κρίσιν ἔξει
πάν τὸ ποιήμα, δηλονότι τὸ λογικὴν καὶ νοερὴν λαβὴν
φυγῆν, ὡς αὐτεξουσιότητι παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ τι-
μηθῆν· οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἀλόγων ζώων ἑκάστου, ἢ
πολλῶ μᾶλλον τῶν φυτῶν καὶ τῶν λίθων. Οὐδὲν γὰρ
ἄλλο τῶν παρὰ τὸν ἀνθρώπον ἀνὰ πάντα τούτοις τῶν

τοῖς, nec πάντων post ἐν αὐτοῖς. Vid. inferius. lib. x.
§ 8

κόσμον αὐτεξουσιώτητι ψυχῆς λογικῆς καὶ νοεᾶς ἅμα ἐτιμήθη, οὕτε πρὸς κρίσιν ἀχθήσεται τὸ παράπαν, οὐδ' ἀνταμεΐψεις· ἔξει πράξεων ἀγαθῶν ἢ φαύλων. Οὐκοῦν ὁ φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής, « Ὅτι καί· ὅτι πᾶντι πράγματι καὶ ἐπὶ παντὶ ποιήματι, » δηλοῖ προφανῶς τὴν ὀρισμένην ἐν τῷδε τῷ βίῳ ζωὴν καὶ διαγωγὴν καὶ διαμονὴν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ζώων ἀπάντων· ἔτι δὲ καὶ τῆς οὐρανίας καὶ κυκλοφορουμένης κινήσεως καὶ τῆς γῆς δὲ καὶ τῆς θαλάσσης; « Ὅταν δὲ πέρας ἐξέλθῃ καὶ παύλῃ ἡ σύστασις τῆς ἐνεστώσης ζωῆς· » τῇ καὶ αὐτῇ κρίσει δικαίᾳ γενήσεται καὶ κατάλληλος ἀνταπόδοσις, μόνοις δὲ λῶν τοῖς λαοῦσι παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ ψυχὴν λογικὴν τε καὶ νοεράν, ὡς τὴν ἐφ' ἑκάτερα κεκτημένοις προάφαισιν. Τοῦτο γὰρ ἐμπεδοῖ φάσκων, « Σὺν τὴν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ κρίνει ὁ Θεός. » Ἀσεβῆς γὰρ καὶ δίκαιος οὐδεὶς ἄλλος εὐρίσκεται τὸ παράπαν, ἢ προσαγορεύεται τῶν πεφυκότων παρὰ τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο γὰρ αἰνίσσεται καὶ τοῖς ἐπομένοις εἰπὼν, « Εἶπα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου περὶ λαλιᾶς υἱῶν ἀνθρώπου, ὅτι διακρίνει αὐτοὺς ὁ Θεός, » ἀνθρώπους εἰσαγγών πανταχοῦ τοὺς εἰσπραχθισμένους τὰς δίκας, καὶ κριθισμένους περὶ ὧν διεπράξαντο κατὰ τῆς γνώμης αὐθαίρετον.

« Ὁ δὲ φησι, « Περὶ λαλιᾶς, » τοῦ Κυρίου προδιαγράφει τὸν λόγον τὸν ἀποφαινόμενον, καὶ περὶ ἀργοῦ λόγου δοῦναι λόγον ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως τοὺς ἀνθρώπους. « Ὁ μὲντοι προφήτης Δαβὶδ ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πλεονεῖπει τῶν εἰρημένων· » φησὶ γὰρ πρὸς τὴν τῶν ὧν Θεὸς, « Ὅτι ἐνθυμῶν ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοί. » Παρίστανται γὰρ μὴ καὶ τὰς περὶ λαλιᾶς τῶν υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου καταδίκας καὶ κατακρίσεις καὶ τοῖς εὐαγγελίοις φάσκων ὁ Κύριος· « Ἐκ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικαθήσῃ. » Τὸ δὲ, « Διακρίνει αὐτοὺς ὁ Θεός, » κατὰ μὲν τὸν καιρὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, δείκνυσιν καὶ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ λέγων, « Οὗ τὸ πῦρον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθίζει τὴν ἄλωνα αὐτοῦ, καὶ συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσθέστω. » Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς ἐνδόξου καὶ φοβεράς δευτέρας· αὐτοῦ παρουσίας δείκνυσιν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ θαυμάσιος Ἀδάμ καὶ Χριστὸς καὶ Σωτὴρ ἡμῶν οὕτω φάσκων· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ· καὶ συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν

libero rationalis intelligentisque animi arbitrio exornatum est, atque adeo nec iudicii onus subibit, nec male aut recte factorum compensationes feret. Jam quod ait Ecclesiastes, « tempestivitate omni rei esse, et super omne factum, » nonne manifesto declarat, definitam apud nos vitam et stationem et moram cum hominum tum ceterorum etiam animantium : insuper cœlestium item conversionum, ac terræ etiam et maris? porro ubi præsentis vitæ constitutio finem quietemque habuerit; tum justum fiet iudicium et consentanea remuneratio (47), utique propter eos tantum, qui ab auctore suo rationalem et intelligentem animum nacti sunt; quippe qui libera eligendi, quod mallent, facultate præditi fuerunt. Nam id Ecclesiastes confirmat, cum ait : « Justum et impium judicabit Deus. » Neque enim impius et justus inveniri alius quispiam potest, aut eo nomine præter hominem in rerum natura appellari. Quod iis etiam significat, quæ subiecit : « Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis, quia separabit illos Deus, » homines inducens undique, qui pœnas solvere, et iudicium subire de iis debent, quæ ex libero animi arbitrio admisere.

Quoniam vero dicit « De loquela, » ad Domini dictum pertinet admonentis, in illo iudicii die homines vel de verbo otioso rationem esse reddituros. Quanquam David propheta sancto Spiritu affatus his ipsis plus aliquid enuntiavit; sic enim Deum universi alloquitur : « Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi⁷¹, » Enimvero ad pœnam et condemnationem *loquelæ* filiorum **98** hominis ea quæque spectant, quæ Dominus in Evangeliiis ait : « Ex verbis tuis iustificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis⁷². » Tum illud : « Separabit illos Deus, » si ad tempus referas inhumanationis Christi et Servatoris nostri, ostendit etiam Joannes Baptista, cum de ipso dicit : « Cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igne inextinguibili⁷³. » Sin vero tempus respicias gloriosi simul atque terribilis adventus ejus secundi, Verbum ipsum divinum æternumque Christus et Servator noster declarat, ubi ait : « Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ; et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis : et statuet

⁷¹ Psal. LXXV, 11. ⁷² Matth. XII, 37. ⁷³ Luc. III, 17.

(47) Eadem hæc refert Hieronymus; sic enim Ecclesiasten inducit sensa sua explicantem : « Postea vero cum corde meo colloquens et reputans, intellexi, non per partes Deum et per singulos nunc iudicare, sed in futurum tempus reservare iudicium, ut omnes pariter judicentur, et secundum voluntatem et opera sua ibi recipiant. Hoc est enim

quod ait : *Et tempus omni voluntati et super omni factum ibi*, id est in iudicio, quando Dominus coeperit iudicare, tunc futura est veritas, nunc injustitia dominatur in mundo. Tale quid et in Sapientia, quæ filii Sirach inscribitur (Eccli. XXXIX, 26) legimus : *Ne dixeris : Quid est hoc, aut quid est illud? omnia enim tempore suo requiruntur.* »

oves quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris (48). »

Maxime autem præcipueque illud « De loquela filiorum hominum, » accipi convenienter de infidelibus potest atque implis omnibus, tam de iis, qui ob perversas opiniones hæretici exstiterent, quam de illis qui eorum decepti fraude laqueisque irretiiti, Dei majestatem maledictis vexarunt, aut Deum universi nusquam esse contenderunt, vel sic esse fassi sunt, quemadmodum et daemones agnoverunt, ait enim quodam loco magnus Jacobus Dei frater (49) : « Et daemones credunt et contremiscunt »⁷⁴; » iidemque erroneas opiniones mendacesque et falsas sententiâs de divina ejus bonitate et majestate et dominatione commenti sunt. Nam ejusmodi homines potissimum invictus ille et justus iudex alios ab aliis separabit, impie loquelæ **99** pœna cuique et punitione, qualem quisque meruerit, definita : quos etiam ipsi e factis divina bonitas et majestas et justitia judicatrix redarguet atque revincet, gloriæ suæ veritate detecta, eaque palam dilucideque prolata, quæ ostendat, jumenta eos esse non secus, atque animantes rationis expertes, amentia depravatos atque stultitia, vanisque ac fallacibus opinionibus prave ac perperam adhaerisse, quas tum in illa divinæ majestatis gloria nequaquam intuebuntur, nec omnino inveniunt.

Istorum autem exitum, simul et eorum, qui detestandis corporis voluptatibus nefarie deliti fuerint, sequæ in peccati sordibus tanquam sues volutarint, cum jumentum exitu sapiens Ecclesiastes parem esse, nec plane dissimili morte vel hoc vel illos perituros pronuntiavit. Quemadmodum enim nulla prorsus jumentis æternæ vitæ spes est, et quandiu apud nos in dominorum commoda aluntur, tandiu solum vitam ducunt, atque ad interitum subinde sic deveniunt, quasi animus eorum nihil ab ipsorum sanguine distinguatur; ita, non secus ac pecudes, qui divinam gloriam aversati, Dei omnium conditoris majestatem infandis conviciis appetiverunt, quique etiam omnipotentis **D** Providentiæ rationibus spreto, et pravi cujusque facti suscepta macula, obscenis maxime voluptati-

⁷⁴ Jac. II, 19.

(48) Matth. xxv, 31. At Vulgata exemplaria habent. . . Καὶ συναθροῖται ἐμπροσθεν. . . et : Ὅσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα. . .

(49) Naud temere quis suspicetur, nostrum quoque in eorum sententia fuisse, qui Jacobum episcopum Hierosolymorum, ejus est epistola catholica ad XII tribus, apostolum quidem agnoscunt, at in duodenariis apostolorum numero non recensent. Quater enim noster Jacobum citat, cumque alios ex eo ordine, apostolos fere nuncupet, quoties eos appellat, hunc unum non alio unquam titulo distinguit, quam hoc, ὁ ἀδελφός καὶ μέγας Ἰακώβος. Peractiqua nempe clarorum virorum opinio

τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων· καὶ στήσι τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. »

Ἔστι δὲ μάλιστα καὶ διαφερόντως τὸ, « Περὶ λαλῆς υἱὸν ἀνθρώπου, » προσηκόντως ἐξεληγμέναι περὶ πάντων τῶν ἀπίστων καὶ δυσσεβῶν, καὶ τῶν ἐν ταῖς αἵρετικαῖς κακοδοξίαις αἵρετικῶν εὐρεθέντων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ταῖς ἄρकुσι τῆς ἐκείνων ἐξπατῆς κατασχεθέντων, καὶ λαλῆσαντων εἰς τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ βλασφημίας, καὶ ἡ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν παντελῶς ἀρνησαμένων, ἡ Θεὸν καθολογοῦσαντων παραπλησίως τοῖς δαίμοσι· καὶ γὰρ ποῦ φησιν ὁ ἀδελφός Θεὸς καὶ μέγας Ἰάκωβος, « Καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι καὶ φρίσσουσιν· » ἐσφαλμέναις δὲ δόξαις καὶ ψευδεῖς ὑπολήψεις ἐχόντων περὶ τῆς **B** θεοπροποῦς ἀγαθότητος καὶ μεγαλωσύνης καὶ κυριότητος. Τοὺς γὰρ τοιοῦτους μάλιστα καὶ διαφερόντως ὁ ἀπρωσοδόληπτος καὶ δίκαιος κριτὴς ἀπ' ἁλλήλων διακρίνει, τὴν ἀνάλογον ἀφορίων αὐτοῖς τῆς σφῶν ἀσεβοῦς λαλῆς τιμωρίαν καὶ κόλασιν· οὗ καὶ σαφῶς ἐξελέγγει καὶ δείξει δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἡ θεοπροπῆς ἀγαθότης καὶ μεγαλωσύνη καὶ δικαιοκρασία, τῆς ἰδίας ἀποκαλύψασα καὶ φανερώσαντα δόξης ἐναργῶς καὶ τηλαυγῶς τὴν ἀλήθειαν· ὅτι αὐτοὶ κτήνη εἰσὶ, παραπλησίως τοῖς ἀλόγοις ζώοις, ἀνοήτως καὶ παραφρόνως διατεθέντες, καὶ κακῶς καὶ παραλόγως ὑπειληφότες τὰς ματαίας καὶ ψευδεῖς ὑπολήψεις, δε οὐδαμῶς τηνικαῦτα προσδύψουσιν, ἡ τὸ παρὰ τὴν εὐρήσουσιν ἐν τῇ δόξῃ τῆς θείας μεγαλωσύνης. **C**

Τῶν δὲ τοιούτων τὸ συνάντημα καὶ μέντοι καὶ τῶν ταῖς σαρκικαῖς καὶ βδελυκαῖς ἡδοναῖς ἀθεμίτως ἐνδραψιλευσαμένων, καὶ τῷ βορβόρῳ τῆς ἀμαρτίας, χοίρων δίκην, ἐγκυλισθέντων, καὶ τὸ συνάντημα τοῦ κτήνους ἐν κατήγγειλιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς· καὶ μέντοι καὶ τὸν θάνατον ἐσεσθαι τοῦτων, καθὼς ἐκείνων. Ὡς γὰρ οὐδεμίαν κέκτηνται τὰ κτήνη ζωῆς αἰωνίας ἐν πῖδι τὸ σύνολον, ἀλλ' ὅσον ἂν οἰκονομηθῶσι κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν ζῆται καὶ θηεῖται τοῖς κεκτημένοις δεσπόταις, τοσοῦτον μόνον καὶ ζῶσιν, ἔπειτα θνήσκουσι, καὶ πρὸς ἀνυπαρξίαν χωροῦσιν, ὡς τοῦ αἵματος αὐτῶν τῆς σφῶν ψυχῆς ὑπαρχούσης· οὕτως ἴσται καὶ τοῖς βροσκήμασιν οἱ τὴν θέαν ἀρνησάμενοι δόξαν, καὶ κατὰ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ τὰ πάντα κατασκευάσαντος Θεοῦ κακῶς λίαν βλασφημίας λαλῆσαντες. Καὶ μέντοι καὶ αἱ τοὺς τίς

ea fuit, Hegesippi, Eusebii, Cyrilli Hierosol., Epi-
phanii, Joannis Chrysostomi, Gregorii Nysseni :
quam et nuper post Florentinum, Henschenium,
Combesium, alios, Franc. Antonius Zaccaria de-
fendit atque illustravit (Diss. I, tom. I, edit. Fulgii,
et alibi). Tres enim Jacobos hi numerant aequales :
primum Zebedæi filium, alterum filium Alphæ,
tertium filium Cleopæ, qui et Justus dictus est :
atque duos priores apostolos faciunt primario,
tertium hunc apostolum secundarium, uti Bar-
thas fuit, ut Paulus, et Silas. Vide vero, si vacet,
Joannis Stuhlingi dissertationem *De fratribus Do-*
mini, t. VI Sept. Bolland.

παντοκρατορικῆς Προνοίας λόγους ἡθετηκότες, καὶ πάσαις πονηροπραξίαις ἐκδότους· σφᾶς αὐτοὺς ἀποφάναντες, καὶ σφόδρα τῶν ἀκαθάρτων ἡδονῶν ἐμφορηθέντες, ὡς ἀλόγως καὶ παραφρόνως διατεθέντες, καὶ μηδὲν ἄξιον λογικῆς ψυχῆς ἐννοήσαντες, ἀλλὰ τὸ μὴ ὂν καὶ τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν καταγγέλλαντες, καὶ τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν ὀνομάσαντες· ὁμοίως ἐκείνοις πρὸς τὸ τοῦ θανάτου καταντήσουσι τέλος, οὐδεμίαν ἀγαθὴν ἐλπίδα χειραγωγούσαν αὐτοὺς ἔχοντες πρὸς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· ἀλλ' ὡς ἐξ ἰσοῦ καὶ παραπλησίως τοῖς κτήνεσι ζήσαντες, οὕτω καὶ θνήσκοντες. Ἐπειδὴ « καὶ πνεῦμα ἐν πᾶσι » πέφυκε τοῖς τοιοῦτοις. Εἴτε γὰρ τὸν ἀέρα πνεῦμά φησι, ἑλείκνυσιν, ὡς τοῦτον μόνον εὐρέθησαν ἀναπνέοντες τὸν ἀέρα καὶ οἱ ἄθεοι καὶ δυσσεβεῖς, καὶ οἱ φαῦλοι καὶ βέβηλοι, πρὸς ὃν καὶ τῶν κτηνῶν ὁ κατάλογος, οὐδεμίαν φροντίδα περὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας λαβόντες· εἴτε « πνεῦμα » τὴν προαίρεσιν ὀνόμασε νῦν, καθὼς φησιν· « Ὡς ὁ προφήτης »· « Ὅτι πνεῦματι πορνείας ἐπλανήθησαν »· καὶ πάλιν, « Ὅτι πνεῦμα πορνείας ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, » τὴν ἀνθρωπίνην προαίρεσιν καὶ γνώμην οὕτω προσαγορεύσας· τὴν αὐτὴν τοῖς βοσκύμασιν ἔχειν ἀβουλίαν, ἔργοις αὐτοῖς παρεμπεδῶσαντες, παρασυμβληθέντες τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ τῶν ἐπήγαγε·

bus totos se addixerunt, ut non solum consilii ac mentis expertes nihil rationali dignum animo cogitent, sed etiam quod minime est et quod falsum, quasi verum efferant, lumenque tenebras et bonum denominant malum : utique ii æque ac jumenta, cum mortis exitum habebunt, bona ut spe, quæ æternam ad vitam deducat, omni ex parte careant ; et quorum vivendo expressere vitam, eorundem ut mortem decedendo imitentur. Quippe et « Spiritus' his unus omnibus est : » siquidem enim aerem *Spiritum* dicit, illud demonstrat, atheos istos et impios impurosque homines nihil aliud præstitisse, quam ut animantium omnium more aerem respirarent, nulla omnino veri agnoscendi cura suscepta (50). Sin autem *Spiritum* hic voluntatem vocavit, quemadmodum 100 Osee's propheta ait, « Spiritus enim fornicationis decepit eos »⁷⁸ ; » ac rursum : « Quia spiritus fornicationis in medio eorum est »⁷⁹ ; » humanum nempe propositum et voluntatem sic appellans ; illud Ecclesiastes declarat, eos non minus quam pecudes inopia consilii laborasse, qui factis pares se atque similes irrationalibus jumentis esse confirmariunt. Itaque de his utique ipsis adjecit :

ὁμοιωθέντες αὐτοῖς. Ἀμέλει τοίνυν περὶ τῶν τοιού-

§ XXI.

Καὶ τί ἐπερίσσευσεν ἄνθρωπος παρὰ τὸ κτή- C
ρος ; οὐδέν.

Τῷ ὀνόματι μόνῳ παραλαμβανόμενον ἄνθρωπον, οὐδὲν δὲ τῆς τοιαύτης προσηγορίας διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύμενον ἄξιον, μηδὲν ἔχειν διατείνεται τοῦ κτήνους περισσὸν εἰς ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν ψυχῆς· ἄτε δὴ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὠσαύτως ἐκείνῳ πολιτευόμενον. Πλὴν εἰ μὴ τις ἐμπλὴν περισσὸν εἴπη κτήνους ἔχειν τὸν τοιῷσδε ζήσαντα παραφρόνως τὴν διειδυμένην αὐτὸν ἐν τῇ τῶν βεβιωμένων ἀναποδύσει τιμωρίαν καὶ κόλασιν ἀτελεύτητον. Ἀμέλει τοίνυν ταλαινίζων τοῦ τοιοῦτου ἀνθρώπου τὴν διαγωγὴν καὶ ζωὴν, ἀμέσως ἐπήγαγεν·

VERS. 19. Et quid abundavit homo a pecude? nihil (51).

Hominem nomine tenuis acceptum, et qui factis se nullis tali dignum appellatione ostendat, si animi utilitatem salutemque species, nulla re potiorum esse contendit quam pecudem ; postquam sane circa eadem, eodemque modo atque pecus, in vita versatus est : nisi contra quis pecundi præstare dicat, quod vita tam stulte acta, poena illi subsequens ac supplicium æternum maneat, cum eorum quæ gesserimus, merces cuique sua tribuitur ; propterea utique hominis ejusmodi conditionem vitamque commiseratus, adjecit protinus :

§ XXII.

Ὅτι τὰ πάντα ματαιότης· τὰ πάντα πορεύεται D
πρὸς τόπον ἓνα· τὰ πάντα ἐγέρετο ἀπὸ τοῦ χοός, καὶ τὰ πάντα ἐπιστρέφει πρὸς τὸν χοῦν.

Τὰ πάντα, ποῖα ; δηλονότι τὰ κακοθυλῶς καὶ κακοφρόνως λεγόμενα καὶ διοικούμενα καὶ πραττόμενα παρὰ τῶν μισοκάλων ἀνθρώπων, τῶν κα' εἰκόνα μὲν Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγονότων, τῇ δὲ τῶν κτημάτων ἀβουλίᾳ καὶ ζωῇ καὶ διαγωγῇ σφᾶς αὐτοὺς ἀφομοιωσάντων, καὶ παραπλησίως ἐκείνοις ζήσαντων· καὶ διὰ τοῦτο σὺν αὐτοῖς ἀποστρεφόμενων εἰς τὸν χοῦν μόνον, ἐξ οὗ καὶ γεγόνασιν· οὐ μέντοι δὲ καὶ πρὸς τὴν οὐρανίαν ζωὴν ἀνιόντων καὶ τῆς

VERS. 20. Quia omnia vanitas : omnia pergunt ad locum unum ; omnia facta sunt de pulvere, et omnia revertuntur in pulverem (52).

Omnia, inquit ; at quænam ? Ea scilicet, quæ perverse insaneque dicuntur, administrantur, fiunt ab hominibus honestatem perosis, qui etsi ad imaginem similitudinemque Dei facti sunt, jumentorum tamen stupiditatem et vitam et conditionem in se ipsis exprimentes, eorundem fere vestigiis insistent. Itaque cum illis eum tantummodo in pulverem rediguntur, unde etiam exstiterunt : nec cœlestem ad vitam progressi, beatitatem æterni

⁷⁸ Osee iv, 12. ⁷⁹ Osee v, 4.

(50) Sic in Vulgatis legimus, *Similiter spirant omnia* ; et Symmachus transtulit, καὶ ἀναπνοῇ ὁμοία πᾶσιν, nempe aerem omni eodem modo accipiunt et reddunt.

(51) Olymp. καὶ οὐδὲν ἐπερίσσευσεν.

(52) Sed apud LXX desideratur πορεύεται, tum pro ἐπιστρέφει legitur ἐπιστρέφει. Olymp. εἰς τόπον ἓνα τὰ πάντα ἐγέρονται...

ævi cum cœlitibus immortalibus attingunt. De quibus hic idem in libro Proverbiorum dicit : « Justi in æternum vivunt, **101** et in tempore est merces illorum (53). » — « Visi sunt oculis insipientium mori ; et æstimata est afflictio exitus illorum ⁷⁷. » « Spes autem illorum immortalitate plena est ⁷⁸. » Addit deinde sapiens Ecclesiastes :

§ XXIII.

VERS. 21. *Et quis novit spiritus filiorum hominis si ascendat ipse sursum? et spiritus pecudis si descendat ipse deorsum in terram (54)?*

Diserte præfatus : « Omnia unum ad locum pergere, et omnia ex pulvere exstitisse, atque in pulvere omnia converti ; » jam contradictioni occurrere vult, quam ad sententias ipsius labefactandas suboriri prævidet, atque hunc in modum proferri : quoniam sensu omnia ex pulvere exstitisse dixisti? anne enim ut quadrupedes, ut beluas, ut repentes animantes, qui de terra procreati sunt, quemadmodum a Moyse accepimus : « Et dixit Deus : Producat terra animam viventem in genere suo, quadrupedes et reptilia, et bestias terræ secundum species suas, et jumenta in genere suo (55) ; » ita animam hominis e terra progeneratam arbitraris, ut perinde ac jumenta in terram denique redigatur? nec tu Moysen audisti magnum illum theologum dicentem : « Formavit igitur Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem (56). » Vides, opinor, inter animas jumentorum et animam hominis quantum intersit. Illæ quippe unde corpora esse cœperunt, inde originem duxere suam, ex pulvere scilicet, ut recte ac merito ad parentem propriam et nutricem iterum revertantur. At vero anima hominis, cum divinæ inspirationis gratia constituta sit, naturæque suæ substantiam habuerit, ita excellere dignitate videtur, ut comparisonem omnem excedat. Quantum enim gratia ac potentia divinæ inspirationis terrestri naturæ ac potentie antecedit, tantum existimare debemus, rationalem intelligentemque hominis animam præstare animæ jumentorum : quemadmodum ipsa etiam rerum experientia edocti deprehendimus. **102** Homo siquidem, propter intelligentis ac ratiocinantis animi principatum, animalium omnium cæterorum princeps est ac rex appellatus : eique illa omnia non modo subjecta, sed etiam in servitutem addicta sunt.

Quomodo igitur indiscriminatim omnia unum ad

⁷⁷ Sap. iii, 2. ⁷⁸ ibid. 4.

(55) Μνημονικὴν ἀμάρτυμα, non in Proverbiis, sed in libro Sapientie hæc leguntur cap. v, 15. Ubi reperies ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν, ut supra l. ii, § 7; non ἐν καιρῷ, ut hic et l. i, § 12.

(54) Olymp. αὐτῶν τίς τὰ βίω.

(56) Genes. i, 24. At LXX non habent, καὶ τὰ κτήνη κατὰ γένος, quæ tantum in sequenti numero

ἀκηράτου ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας; ἐπειλημμένοι μετὰ τῶν ἐξ αἰῶνος ἀγίων. Περὶ ὧν φησιν ὁ αὐτὸς ἐν βίβλῳ τῶν Παροιμιῶν· « Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι, καὶ ἐν καιρῷ ἐστὶν ὁ μισθὸς αὐτῶν. » — « Ἐδοξεν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἐξόδος αὐτῶν. » — « Ἡ δὲ ἐλπίς αὐτῶν ἐστὶν ἀθανασία πλήρης. » Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

Καὶ τίς εἶδε πνεῦμα νῶν τοῦ ἀνθρώπου, εἰ ἀναβαίνει αὐτὸ εἰς ἄνω; καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κτήνους, εἰ καταβαίνει αὐτὸ κάτω εἰς τὴν γῆν;

Ἀποφηνάμενος καὶ εἰπὼν, « Τὰ πάντα πορεύεται πρὸς τόπον ἓνα, καὶ τὰ πάντα ἐγένετο ἀπὸ τοῦ χοῦν; » καὶ τὰ πάντα ἐπιστρέφει πρὸς τὸν χοῦν· » ἀντιβήσιν ἀνακύπτουσιν πρὸς ἀνασκευὴν τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ προὔπαιδόμενος, βούλεται λύσαι τὴν φάσκουσαν· Πῶς ἐφη, Τὰ πάντα ἐγένετο ἀπὸ τοῦ χοῦν; ἄρα γε ὡς τὰ τετράποδα καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἔρπετά τῆς γῆς ἀποτελέσθηναι, καθὼς φησι Μωϋσής· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἔρπετά καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν, καὶ τὰ κτήνη κατὰ γένος; » οὕτως οἶει καὶ δοξάζεις τῆς γῆς ἀποτελέσθηναι τοῦ ἀνθρώπου τὴν ψυχὴν, ἵνα παραπλήσιως τοῖς κτήνεσιν ἀποστραφῇ πρὸς τὸν χοῦν; Ἡ οὐκ ἐπέτυστο τοῦ μεγάλου καὶ θεοφάντορος Μωσέως εἰπόντος, ὅτι « Καὶ ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν; » Ὁρᾷς οὖν τὸ διάφορον πρὸς τὰς κτηνώδεις ψυχὰς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Αἱ μὲν γὰρ ὄθεν τὰ σώματα τὴν ὑπόστασιν ἔχουσιν, ἐκείθεν καὶ τὴν γένεσιν ἔλαβον, ἔγρουν ἐκ τοῦ χοῦν, καὶ καλῶς καὶ προστηκόντως ἐπιστρέφουσιν αὐτὸς εἰς τὴν σφῶν μητέρα καὶ τιθινόν. Ἡ δὲ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐμφυσήματος χάριτος οὐσυνθεῖσα καὶ λαβούσα τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ὑπαρξιν, εἰσὶν ἀσύγκριτον ἔχουσα τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπεροχὴν. Καθ' ὅσον γὰρ διεσέχωκε χάρις καὶ δύναμις ἐμφυσήματος Θεοῦ πρὸς τὴν τῆς γῆς φύσιν καὶ δύναμιν, κατὰ τοσοῦτον ὑπολαμβάνειν ὀφειλομένη τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ὑπερέχειν τῆς ψυχῆς τῶν κτηνῶν· ὡς καὶ δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων πείρας ἐκδοδασκόμεθα καὶ καταλαμβάνομεν. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος διὰ τὸ τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς ψυχῆς ἀρχικὸν ἄρχων καὶ βασιλεὺς εἴρηται πάντων τῶν ἄλλων ζώων· ἐκεῖνα δὲ πάντα τῷ ἀνθρώπῳ καθυποτάσσονται, καὶ δοῦλα πεφυκάσι.

Πῶς οὖν ἀδυστάτως ἀπεφῆνω τὰ πάντα πορεύε-

occurrunt.

(56) Genes. ii, 7. Apud LXX sic leges : Καὶ ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ... In codice bibliothecæ Marcianæ Venetiis, Ἐπλασεν οὖν ὁ οὐτωπῆς (sic) ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς.

σθαι πρὸς ἓνα τύπον, καὶ πρὸς τὴν χοῦν ἐπιστρέφειν; εἰ μὲν γὰρ μετὰ διαστολῆς ἔξης, τὸ σῶμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως; μετὰ τῶν κτηνῶν πρὸς τὴν χοῦν ἐπιστρέφειν, οὐδὲν οὖν ἀλλότριον καὶ ξένον τῆς φύσεως εὐρέθης ἀποφαινόμενος. Νῦν δὲ χωρὶς τῆς προσηκούσης διαστολῆς, τῷ καθόλου χρησάμενος προσδιορισμῷ, πρὸς ἀτοπον ἐξενήνοχας τὸν λόγον ἀπαγωγῇ. Ταῦτα προϋπειδόμενος ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστής, προέφθασε τὴν δέουσιν ἀπολογίαν καταβαλλόμενος, καὶ φησι, « Τίς οἶδεν πνεῦμα υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, εἰ ἀναβαίνει αὐτὸ εἰς ἄνω, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κτήνους, εἰ καταβαίνει αὐτὸ κάτω εἰς τὴν γῆν; » μονονουχὶ φάσκων· Οἶδα γὰρ σαφῶς τὸ διάφορον τῆς ἑκατέρου ψυχῆς, ἀνθρώπου δηλαδὴ καὶ τοῦ κτήνους. Ἀλλ' ὡς ἀφωμοίωσαν σφᾶς αὐτοὺς τοῖς κτήνεσιν οἱ ἄνθρωποι παντελῶς ταῖς ἐν τοῖς ἔργοις ἀδουλίαις καὶ ταῖς ἀθεμιτοπραγίαις, καὶ πολλῷ δὲ μᾶλλον ταῖς παραφρονοῦσαις καὶ ταῖς ἀσεβείαις καὶ παραλόγοις δόξαις τὴν ἐκβαλλόμεναι περὶ Θεοῦ καὶ ψευδὴν ὑπολήψεων· ὡς ἐκ τίνος περιστάσεως ἀνάγκης πρὸς ἀμφιβολίαν με συνωθούσης, εἰς τὰς τοιαύτας περιηνέχθην ἀποφάσεις τῶν λόγων. Ἄρα γὰρ ἐν αὐτῷ διενευμήθην καὶ εἶπον· Τὸ πνεῦμα τῶν υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου, τούτεστιν ἡ προαίρεσις μετὰ τῆς λογικῆς ψυχῆς, τῷ πνεύματι τῶν κτηνῶν συμφωνήσαν ἐν πᾶσι, καὶ κατὰ πάντα πρὸς αὐτὸ τὴν ὁμοίωσιν ἔχον, ἀξιωθήσεται τῆς κατὰ φύσιν τιμῆς πρὸς τὸ ἀνελθεῖν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, δηλαδὴ πρὸς τὸν Θεόν, παρ' οὗ καὶ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐκφυγῆται οὐσίωθαι καὶ γέγονε· μόνον δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ κτήνους καταβάσκει πρὸς τὴν γῆν, ὡς γηγενές; τῆς δὲ τοιαύτης ἀμειωμένης αἰ πονηροβουλίας καὶ κακοπραγίας τῶν μοιχτρῶν καὶ φαύλων ἀνθρώπων παρέχονται μοι τὰς αἰτίας. Ἀπορίας οὖν λόγους προεβαλλόμεναι, ἀλλ' οὐχὶ δογματοποιίας καὶ ὁξυῆς ἀληθείας καὶ κατὰ φύσιν οὐσίας· ἐντρέπων

A lorum pergere, ac in pulverem converti pronuntia-
sti? nam si discrimine inducto dixisses, humane
naturæ corpus in pulverem cum jumentis reverti,
nihil utique alienum, aut in natura peregrinum
protulisse viderere. At quia hic distinctione, quæ
opus erat, neglecta, præcise omnino locutus es,
orationem ad absurda plane atque avia deduxisti.
Hæc vero sapiens Ecclesiastes providerat. Itaque
defensionem præmittit idoneam, atque ait: « Quis
novit, spiritus filiorum hominis si ascendat ipse
sursum, et spiritus pecudis si descendat ipse deor-
sum in terram? » Velut si diceret: Vidi et ego
manifesto animæ utriusque, hominis nempe et
pecudis differentiam (57). Sed cum se homines
pecudum similes effecerint, tanta nempe temeritate
in facta quæque injusta prolapsi, et opiniones præ-
terea insanas et impias et irrationabiles, ac fallacia
et mendacia de Deo commenta amplexi; quasi
quædam me circumstans necessitas ad ambigendum
compelleret, ad ejusmodi verba usurpanda
adductus sum. Nimirum hæc mecum cogitans dice-
bam: Spiritus filiorum hominis sive ipsa volun-
tas et rationalis anima, cum pecudem spiritum
omnino imitetur, et in omni similitudinem ejus
speciemque gerat, ille ne honore naturæ (58) suæ
congruo dignabitur, **103** ut a cælos scilicet at-
que ad Deum ascendat, a quo per divinæ inspira-
tionis gratiam exordium habuit et duxit naturam:
solus vero pecudis spiritus, qui ppe terra genitus
infra terram descendet? Porro hanc mihi dubita-
tionem improba consilia ac nefaria facta malorum
ac perversorum hominum iniecerunt. Ergo sermo-
nem protuli dubitationis, non iudicii aut senten-
tiæ indicem, quam revera animo imbibissem: pu-
dore potissimum et verecundia aliqua afficere si
possem eos, qui jumentorum spiritum ac vitam in

(57) Quidni illud quis novit? explicare item
licet: At quam pauci norunt? saepe enim, ut ad-
notavit Hieronymus (in Comment. Nah. c. iii.
« Verbum Quis? non tam pro difficili, quam pro
raro debemus accipere. » Ita porro et Massoretas
in punctis subscribendis dictum interpretatos esse,
animadvertit Anania.

(58) Immortales esse animos non φύσει sed χά-
ριτι, nulli e Patribus docuere, quorum testimonia
congressu Petavius (De angel. lib. i, c. 5); unum
ex hoc locum proferam, qui est Sophronii Hierosoly-
mitani ex Synodicis ejus, quæ perlecta sunt act.
II concilii Constantinopolitani iii (Apud Hard.
t. III Conc. p. 1282): Πάντα γὰρ διὰ τοῦ Μονογενοῦς
ὁ Πατήρ ἐν ἀνὴρ παποίηκε Πνεύματι, ἃ καὶ προνοεῖ
συνῆ συγκατατί τῶν οικείων ἔργων ὡς Θεὸς προ-
έσταμενος· ἀρ/γν τε τοῖς πᾶσι χρονικὴν ἐκτεταμένους,
τὰ μὲν αἰσθητὰ τέλει χρονικῶ καθυπέβαλε, τὰ δὲ
νοητὰ καὶ ἀόρατα τοῦτον ὁρίσας ἀξίωσα μείζονος·
καὶ θεῶσται μὲν οὐδαμῶς, οὐδὲ φθίρειται κατὰ τὸ τῶν
αἰσθητῶν βευστὴν καὶ εὐπρωστον. Οὐ μὲν ἔστι τὴν
φύσιν θάνατα, ἣ πρὸς οὐσίαν μετακίλυον ἀφαιρο-
τον· ἀλλὰ χάριν αὐτοῖς ἐχαρίσατο, φθορὰς αὐτὰ καὶ
θανάτου, διεύρουσαν. Οὕτως ἀνθρώπων ψυχαὶ διὰ
μείζονος ἀφθατοὶ· οὕτως ἄγγελοι διανελούσιν οὐά-
ντοι, οὐ φύσιν ἀλθρώς, ὡς ἔφ/μεν, ἀφθαρτον, ἣ
οὐσίαν κυρίως θάνατον ἔχοντες· ἀλλὰ χάριν ἐκ
θεοῦ κληρονομήσαντες θάνατον· χαριζόμεναι, καὶ ἀφθαρ-
σίας αὐτοῖς, ἀπαρχοῦσαν πρὸς ἑαυτοὺς. Id est: Omnia

enim Pater per Unigenitum in Spiritu sancto fecit,
quæ et sapienti providentia continet, operibus suis ut
Deus præsidens; principioque omnibus temporario
constituto, ea quidem, quæ sub sensum cadunt, fini-
niri voluit in tempore, intelligibilia vero et invisibilia
majori, quam illa, honore voluit afficere, itaque
nullo pacto moriuntur neque corrumpuntur, uti sen-
sibilibus accidit, quæ in fluxu posita sunt, et facili
prætereunt. Neque tamen natura sunt immortalia,
aut ad incorruptam substantiam transitionem fecerunt:
verum gratiam iis indulsit, quæ ab corruptela et in-
teritu illa vindicat. Sic hominum animæ corruptio-
nis expertes manent: sic immortales perseverant
angeli; non quod naturam revera incorruptam ha-
beant, ut diximus, aut substantia proprie immortalī
constent, sed quod gratiam divinitus sortiti sunt lar-
gitricem immortalitatis, et incorruptibilitatis concil-
iatricem. Cæterum bene noster immortalitatem
appellat honorem naturæ hominis congruum, post-
quam homini per inspirationis gratiam et exordium
simul vite datum est, et natura immortalis Patres
nempe, cum animorum immortalitatem natura
nullam esse dicunt, im. mortalitatem intelligunt, quæ
Dei propria est, et initium non habuit: Πάν γὰρ τὸ
ἀρξάμενον, inquit Damascenus (Orth. fid. l. ii,
c. 3), καὶ τελευτῇ κατὰ φύσιν. Itaque eam in
animis immortalitatem, ob quam semper fuerat,
merito non agnoscent: at eam agnoscent, ob
quam semper erant; quæ, quia denegari animis

reipsis retulerunt. Hæc locutus, et ambiguo di-
cendi genere verborum suorum sententiam adver-
sus obrectatores ac percontatores tutatus, jam ad
altam justæ et spiritalis lætitiæ significationem di-
vertit. Ait enim :

VERS. 22. *Et vidi, quia non est bonum, nisi quod lætetur homo in operibus suis : quia hæc est pars ejus (59).*

Id est, ego vero, reprehensis jam damnatisque hominibus iis omnibus, qui stupidarum pecudum instar habiti sunt, seque illis persimiles prodiderunt, ut propterea indigni visi sint, quibus aditus ad cœlestia pateret, postquam nempe factis ipsis et stolidi brutaque vivendi ratione ostendissent, societatem se cum jumentis **104** peculibusque inisse; nullum plane aliud bonum agnosco et filius hominum reliquum esse denuntio, quod utile ac salutare sit, nisi ut, dum vivunt, justitiæ cultores sint, et ex recti judicii norma divitias quacunque ratione partas egenis et pauperibus distribuunt; quando « beatus vir ille dicitur, qui miseretur et commodat (60); » tum ut operam dent assiduam obsecrationibus et precibus et sacris hymnis Deo universorum supplicantes; iidemque dextram hospitiibus comes porrigant, domumque deducant. Ad hæc enim et Isaias propheta hortatus est illis verbis : « At solve omnem colligationem iniquitatis : dissolve laqueos violentorum contractuum, dimitte vulneratos in remissionem, et omnem Scripturam iniquam conscinde : frange esurienti panem tuum, et pauperes extorres deduc in domum tuam. Si videris nudum, amictito. Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et remedia tua cito exorientur; et præbit in conspectu tuo justitia tua, et gloria Dei circumdabit te⁷⁹. » Quæ qui præstet, jam et dicere possit, quod magnus Isaias rursus ait : « Exsultet anima mea in Domino; induit enim me pallio salutis, et tunica lætitiæ circumdedit me (61). »

Eo igitur bono, quod homo talia gerendo assequatur, ipsum exhilarari sapiens Ecclesiastes significat, vel quod laudem et splendorem nominis ac gloriam ex rebus gestis viventi pariat, vel quod futuræ vitæ causa peregrinanti pro viatico large sufficiat. Id enim indicavit, illa subiciens : « Quia hæc est pars ejus. » Sumit enim homo secum,

⁷⁹ Isa. LVIII, 6.

potuit, lique, nisi Dei ope conservarentur, in nihilum redituri essent; hæc potius quam quæcunque tribuitur. Est tamen eadem Dei dono naturalis, quia ab origine data, et quia, si cum cæteris Dei operibus, quæ inferioris sunt ordinis, animi componentur, cum simplicibus omnino sint natura, non ratione ulla ab illis dissolvi, non ulla vi periri

δὲ μᾶλλον καὶ κατασχόντων τοὺς ἀφομοιώσαντας; ταυ-
τοὺς τῷ πνεύματι καὶ τῇ ζωῇ τῶν κτηνῶν. Ταῦτ' εἰπὼν καὶ διὰ τῆς ἀμφιδόλου λέξεως καὶ τὸν ἐνδοι-
σμὸν ἐμφανισθεῖς, τὴν ὑφειλομένην ἀπολογίαν ποιη-
σάμενος πρὸς τοὺς μέλλοντας αὐτὴν εὐθύνειν καὶ
διαπυνθῆναι λόγους, μέτεισιν ἐφ' ἑτέραν ἐμφανί-
σιν τοῦ πνεύματος καὶ πνευματικῆς εὐφροσύνης. Φησὶ γάρ·

§ XXIV.

Καὶ εἶδεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν, εἰ μὴ ὁ εὐ-
φρανέσθαι ἀνθρώπου ἐν ποιήμασιν αὐτοῦ· οὐ
αὐτὸ φέρει αὐτὸν.

Τούτῃστιν, Ἐγὼ δὲ πάντων καταμεμψόμενος καὶ
κατακρινόμενος ἀνθρώπων τῶν παρὰ συμβληθέντων
εἰς κτήνησι τοῖς ἀνέμοις, καὶ ὁμοιωθέντων αὐ-
τοῖς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τοὺς οὐρανούς ἀνέβου-
ν καὶ πορείας ἀναξίων ὑπαίλημμένων (ἔργοις γὰρ αὐ-
τοῖς ἐθεθαιώταν, ὡς τὸν ἴδιον κληρον καὶ τὴν με-
ρίδα μετὰ τῶν βοσκημάτων καὶ τῶν κτηνῶν ἔθεντο,
ζήσαντες ἀλόγως παραπλησίως ἐκείνοις), οὐδὲν ἑτε-
ρον ἀγαθὸν διαγινώσκω καὶ καταγράφω τοῖς υἱοῖς
τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχειν ὡς ὄντισιν ὀφείον καὶ σωτι-
κόν, εἰ μὴ τὸ ποιεῖν δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς καὶ
κρίμα καταυθύνειν, καὶ διανέμειν τοῖς ἐνδοῖσι καὶ
πενητεῦσιν τὸν ὅπως αὐτῷ συναθροισθέντα πλοῦ-
τον· « Μακάριος » γάρ, φησὶν, « ἄνθρωπος ὁ οἰκίειν
καὶ κτερεῖν » καὶ σχολάζειν καὶ προσκαρτερεῖν ταῖς
προσευχαῖς καὶ δεήτεσι καὶ ταῖς ὑμνήσεσι ταῖς
πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν· καὶ δεξιουθῆναι καὶ φιλο-
φρονεῖν τοὺς ἐπιβουμένους. Ταῦτα γὰρ παρηγο-
ρήσει καὶ ὁ προφήτης Ἰσαίας λέγων, « Ἀλλὰ τίς
πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· διάλυε στραγγαλίς βίαιον
συνλλαγμάτων, ἀπόστειλε τεθραυσμένους ἐν ἀρ-
έτῃ, καὶ πάντα συγγραφὴν ἀδικῶν διάσπα· διὰ θρο-
νους πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχῷ, ἀστέγγῃ
εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Ἐάν ἴδῃς γυμνὸν περὶ-
βαλε. Τότε ῥαγήσεται πρῶτον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ
ἐμάτιά σου τοῦ ἀνατελεῖ καὶ προσπορεύσεται ἐμ-
προσθὲν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ
περιστελεῖ σε. » Ταῦτα γὰρ ὁ ποιῶν ἐρεῖ κατὰ τὴν
ἀνάγκην σου, ὁ φησὶν αὖτις ὁ μέγας Ἰσαίας· « Ἀγα-
λιώσω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσσε γάρ με
ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περι-
έθηκε με. »

Τὸ τοίνυν τοῖς τοιοῦτοις ποιήματι παρὰ ἀνθρώ-
που γινόμενον ἀγαθόν, εὐ ραίνειν τὸν ἀνθρώπου
αἰσθάνεται καὶ ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, ὡς καὶ τῇ
παρούσῃ ζωῇ προξενῶν τῷ ποιοῦντι τὸν ἑαυτοῦ
καὶ τὴν εὐκλειαν καὶ τὴν δόξαν, καὶ πρὸς τὴν με-
λουσαν ἐκδηλοῦντι ζῶντι καλὸν ἐφόδον παρὰ λα-
νόμενον. Τοῦτο γὰρ ἐνέφημεν εἰπὼν, « Ὅτι αὐτὸ

extinguique possunt.

(59) Olymp. Eὐ μὴ ὅ εὐφρανέσθαι.

(60) Psal. cxii, 5. Sed apud LXX leges Χρηστὴς
ἀνθρώπου.

(61) Isa. lxi, 10. Sed hic in utroque loco verba
nonnulla desiderantur.

μερὶ αὐτοῦ. ἡ λαμβάνει γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ πρὸς Α
τὸ τοῦ θείου πέρας ἔλθων οἶόν τινα μερίδα καὶ κλη-
ρονομίαν τὰς ἰδίας πράξεις μεθ' ἑαυτοῦ· ταύτητος
μετ' εὐφροσύνης μεθίσταται τῆς πολυαμαρτημονος
καὶ πολυπαθεστάτης καὶ πολυθλίπτου ζωῆς, καὶ
τὴν μακαρίαν εὐρίσκει λῆξιν τῶν ἐξ αἰῶνος ἁγίων.
Πᾶσα γὰρ ἡ σπουδὴ τῷ Ἐκκλησιαστῇ πρόκειται
νῦν ἀποστῆσαι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν τῆς ὀλιχῆς
προσπαθείας καὶ τῆς τοῦ κόσμου φιλίας, καὶ πύρρῳ
καὶ μακρᾷ ἀποφῆναι τῶν ἐμπαθῶν σαρκικῶν καὶ
βδελυκτῶν ἡδονῶν. Μονονουχί γὰρ φησι· Σύνες,
ἄνθρωπε, τί ἀγαθὸν, καὶ ποίησον αὐτὸ, καὶ λάβε
καὶ σὺ τοῦτο μερίδα φρονίμως ἐξ ὧν συνήθροισας
ἑαυτῷ παντοδαπῶν εἰδῶν τοῦ πλούτου διὰ τῶν ἰδίων
κόπων καὶ μόχθων, ἵνα θησαυρίσας ἐν οὐρανοῖς τῶν
τοιούτων σοὶ ποιημάτων καὶ ἔργων τὴν ἀγαθὴν με- Β
ρίδα, λάβῃς αὐτὴν ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καὶ τῆς
τῶν βεβιωμένων ἀνταποδόσεως. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Κύ-
ριος παρεγγύησεν ἐν Εὐαγγελίῳ εἰπὼν· « Ποιή-
σατε οὖν ὑμεῖς φίλους ἐκ τοῦ Μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας,
ἵνα δέξωνται ὑμεῖς εἰς τὰς σκηνὰς τῆς αἰωνίου
ζωῆς. » Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ XXV.

Ὅτι τις ἄξει αὐτὸν τοῦ ἰδεῖν, ἐν ᾧ γένηται
μετ' αὐτόν;

Τούτῃστι, Τίς ἄξει τὸν πλούσιον μετὰ τὴν τελευ-
τὴν καὶ τὴν ἀποβίωσιν, ἐὰν μὴ συνήσῃ ζῶν ἐτι δια-
νεῖμαι τοῦτον τοῖς ἐνδεέσι καὶ πένησι, τοῦ ἰδεῖν ἐν
ἐκείνῳ τῷ ἀνθρώπῳ τῷ μετ' αὐτὸν διαδεχομένῳ τοὺς
ἐκείνου μόχθους καὶ κόπους, τί γενήσεται, καὶ
ποιᾶν ἔξει κατὰστασιν διοικήσεως; Ἀρα γὰρ ὁ πλου-
τος παρὰ τοῦ κατὰ διαδοχὴν παραλαβόντος εἰς ἐλεη-
μοσύνας; καὶ διανομάς πτωχῶν καὶ χρεῖαν τῶν ἐν-
δεῶς ἐχόντων εὐρεθήσεται διοικούμενος; ἢ ταῦτα
μὴ οὐδαμῶς ἔσται, μετὰ μεθύσεων δὲ καὶ κραιπα-
λησιῶν καὶ πορνῶν καὶ πορνοδοσκῶν καταναλωθή-
σεται πρὸς πλείονα κατὰχρισιν τοῦ πρώην αὐτὸν
ἔχοντος καὶ μὴ διασκορπίσαντος φιλανθρωπῶς καὶ
θεοσεβῶς κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἐσκόρπισεν,
ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς
τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, » ἀλλ' ἔμπαλιν αἰτίαν καὶ
πύρρασιν παρασχόντος καὶ τοῖς μεταγενεστέρωσ αὐ-
τὸν ἐσχηκόσι πρὸς ἀνοσιουργίας καὶ πονηροπρα-
ξίας, παρεκτρεπομένους δὲ καὶ πρὸς ἀρπαγὰς καὶ
πλεονεξίας καὶ συκοφαντίας ἐτι κατὰ τὸ μᾶλλον, ὡς
οὐκ ἐξαρκοῦντος τοῦ περινεχθέντος εἰς αὐτοὺς
πλούτου παραλόγως καὶ δυστυχῶς πρὸς ἐξυπηρέτη-
σιν τῆς φιληδόνου ζωῆς. Τοῦτο γὰρ αἰνίσσεται διὰ
τῶν ἐπομένων· φησὶ γάρ·

106 § XXVI.

Ἐπέστρεψα ἐγὼ, καὶ εἶδον συμπάσας τὰς
συκοφαντίας τὰς γινομένας ὑπὸ τὸν ἥλιον· καὶ
εἶδον δάκρυον τῶν συκοφαντουμένων, καὶ οὐκ
ἔστιν αὐτοῖς ὁ παρακαλῶν· καὶ ἀπὸ χειρὸς συ-

⁶⁵ Psal. cxii, 9.

(62) Luc. xvi, 9. Sic tamen in Græcis exempla-
ribus leges : Ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ Μα-
μωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμεῖς

tum quoque, cum ad vitæ metam pervenerit, veluti
partem quamdam sive hæreditatem facta sua : id-
circo ex hac vita, quam multis obnoxiam erroribus
et malis curis que compluribus refertam novit, cum
lætitia transmigra, beatamque invenit requiem,
qua cœlites perpetua fruuntur. Totus enim in eo
hic est sapiens Ecclesiastes, ut humanam mentem
a caducarum rerum cupiditate et mundi amore
abducat, atque ab omni immoderato affectu obse-
nisque corporis voluptatibus efficiat quam alienis-
simam. Hæc enim quodammodo effatur : intellige,
o mortalis, quid sit bonum, atque **105** id urge,
id tibi sapiens quasi partem sumito ex hismet om-
nis generis divitiis, quas curis et laboribus tuis
coegisti : quo, postquam de recte factis ejusmodi
bonam in cœlos partem præmiseris, eamdem in
judicii et promeritæ remunerationis die recipias.
Ita sane et Dominus in Evangeliiis admonuit, cum
ait : « Facite igitur vos de Mamona iniquitatis
amicos, ut recipiant vos in tabernacula vitæ
aternæ (62). » Addit deinde sapiens Ecclesiastes :

Vers. 22. Quia quis adducet eum, ut videat in il-
lud, quod futurum est post ipsum (63) ?

Quis scilicet divitem post finem interitumque
ejus, nisi cum viveret, egenis ipse et pauperibus
divitias distribuendas curaverit ; quis, inquam, ad-
ducet ut eo in homine, qui post ipsum hæredita-
tem laboribus ejus et sudoribus partam adierit,
illud videat, quod fiet, et quam is rerum admini-
strationem instituet ? Num enim iste quas divitias
successionis jure accepit, eas in solatium egentium
distribuisset, atque in usum miserorum admini-
strasse invenietur ? An nihil horum plane futurum,
easque cum ebriis potius et comessatoribus, cum
scortis lenonibusque ille absunderet, ad gravio-
rem ejus condemnationem, qui prius possedit, nec hu-
maniter eas pieque dispersit, quemadmodum scrip-
tum est : « Dispersit, dedit pauperibus ; justitia
ejus manet in sæculum sæculi ⁶⁶ ; » sed causam con-
tra et occasionem posteris quoque præbuit, ad quos
illæ pervenire, ut impiam pessimamque vitæ ra-
tionem inirent, nec rapiendi, concupiscendi, ca-
lumniandi ullum facerent finem : quasi opes, quæ
temere illis infeliciterque obvenissent, ad volupta-
rie vitæ ministeria plane non sufficerent. Hoc enim
iis significat, quæ sequuntur ; quippe ait :

CAP. IV. VERS. 1-5. Converti ego me, et vidi uni-
versas calumnias quæ fiunt sub sole ; et vidi lacrymam
eorum, qui calumniæ sustinent, et non est qui
consoletur eos : et de manu calumniantium eos for-

εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.

(63) Olymp. ἐν ᾧ ἂν γένηται.

titudo, et non est consolator. Et laetari ego qui mortui sunt super viventes, quicumque ipsi vivunt usque nunc. Et bonus super hos viros qui nondum factus est, qui non vidit opus malum, quod factum est sub sole (64).

Amor nempe divitiarum hominem avarum a susceptis consiliis avertit, et ad dementiae vias tractum atque deflexum in praecipites et sinuosas et asperas protrudit errorum semitas, ut et mentiri et vario ac multiplici artificio calumniam instruere audeat innocentibus: huic, ut opes ab eo auferat, et plurimum lucri magno cum dedecore aeternae perniciie sua faciat: illi, ut apud invidum gratiam maturet, et in ejus bona succedat: huic rursum, ut nefariis voluptatibus potiatur. Quae et olim saepe numero contingere, et nunc quoque contingunt. Plena enim hominum vita calumniis huiusmodi ab initio ad haec usque tempora fuit, quemadmodum ab historicarum scriptoribus traditum accepimus (65). Enimvero recte omnino atque apposite *Converti ego me* dixit: nam quod oculos natura comparatos habeamus ad ea aspicienda, quae ante nos sunt, convertit Ecclesiastes animi lumina in orbem ad homines, quotquot terram incolunt, et hoc utique sub sole ingrediuntur. Nam qui supra solem hunc vitam agunt, calumnia ad eos nulla jam pervenit, cum illic et stabilis veritas et omni numero absoluta iustitia dominetur. Porro in hac vita plorant multi ac lamentantur, calumniarum oneri ferendo impares: ac plerumque vix invenitur, qui opportunum eis solatium afferat, **107** et defensione eorum suscepta, calumniatores redarguat, quaeque adversus proximum moliantur, sic falsa atque vana ostendat, ut eos tandem ex istorum manibus vi et potentia veritatis eripiat.

καὶ δεικνὺς συκοφάντας ὡς ψευθεῖ καὶ μάταια κατὰ τοῦ πληθὸν θηρεύσαντας, κάντεσθαι ἀκολούθους ἀπὸ χειρὸς αὐτῶν ἐν ἰσχύει καὶ δυνάμει τῆς ἀληθείας ἀπολυτρούμενος.

Cum igitur in hac vita omnis generis vitia et maledicta et mendacia tam varie lateque diffusa sint: Mihi, inquit, in mentem subit, eos potius commendare, qui humanis rebus relictis decesserunt. Inquam vitæ periculis defunctos, et peccati immunes, quam eos qui etiamnum superstites vitam ducunt, ac tot humanae nequitiae genera necessario participant. Hoc nimirum obviis nobis sensus ut cogitemus, suppediat.

Si quis vero mystice potius atque per allegoriam accipienda haec censeat, is mortuos profecto vitae rarentes ab Ecclesiaste appellatos putaverit, qui mundo et mundi oblectamentis ac probis mortui

(64) Apud LXX, Καὶ ἰδοὺ δάκρυον... Et infra, Ὃς οὐκ εἶδε σὺν πᾶν τὸ ποίημα... Olymp. Καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ, καὶ εἶδον σὺν τῇ συκοφαντίᾳ... ἰσχύς, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοὺς ὁ παρακαλῶν... ὃς οὕτω ἐγένετο...

(65) Num hoc loco Noster Procopii Ἀνέκδοτα in primis designat? quem librum Nicolaus Alemannus Procopii omnino esse contendit. Historia profecto

κατανοοῦνται αὐτοῦ ἰσχύς, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ παρακαλῶν. Καὶ ἐπήνεσα ἐγὼ σὺν τοῖς τεθνηκότας ὑπὲρ τοὺς ζῶντας, ὅσοι αὐτοὶ ζῶσι ἕως τοῦ νῦν. Καὶ ἀγαθὸς ὑπὲρ τοὺς δύο τοῖτους δοτικὸς οὕτω ἐγένετο, ὃς οὐκ εἶδε σὺν τὸ ποίημα τὸ ποιητὴν τὸ πεποιημένον ὑπὸ τῶν ἡλίων.

Τῶν γὰρ χρημάτων ὁ ἔρως ἐξίστησι τῶν καθ' ἐστώτων φρονημάτων τὸν φιλόπλουτον ἀνθρώπον, καὶ πρὸς τὰς δόδας τῆς παραφροσύνης ἐκτρέπεται καὶ παρεκκλίνειν παρὰσκευάζει, καὶ πορεύεσθαι τροχίᾳ καμπύλας καὶ σκολιάς καὶ διεστραμμένας, καὶ διαψεύδεσθαι καὶ συκοφαντεῖν πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως τοὺς ἀνευθύνους. ἄλλον μὲν δὲ τὰ χρήματα παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, καὶ κερδάναι κέρη αἰσχροῦ καὶ πρὸς αἰώνιον ἀπώλειαν παραπέμπειν. ἄλλον δὲ χάριν τῷ φθονοῦντι καταβαλλόμενος ἕτερον δὲ καὶ θάνατον αὐτῷ προξενῆσαι βουλόμενος καὶ διαδέξασθαι τὴν ἐκείνου περιουσίαν. ἄλλον δ' αὖ καὶ δι' αἰσχροῦς ἡδονᾶς ὡς πάλαι πολλάκις συμβέβηκε, καὶ νῦν δὲ συμβαίνουσι. Πλήρης γάρ ἐστιν ὁ βίος τῶν τοιούτων καὶ τῶν παραπλησίμων τῆς συκοφαντίας εἰδῶν ἀρχῇθεν μέχρι καὶ δευρο, καθὼς ἴσμεν διὰ τῶν ἀναγραφασμένων τῆς ἱστορίας. «Ἐπέστρεψα δὲ ἐγὼ,» πρεπόντως καὶ λίαν καλῶς εἶπε· τὰ γὰρ ἐμπροσθεν ἡμῶν βλέπειν τῶν ὀφθαλμῶν περικύτων, ἐπέστρεψεν ὁ Ἐκκλησιαστής τὰς νοητὰς ὄψεις κυκλῶν πρὸς τοὺς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἀνθρώπους, τοὺς τὴν γῆν πατοῦντας ὑπὸ τοῦτον τὸν ἥλιον· ἢ γὰρ κατὰστασις τῶν ζώντων καὶ πολιτευομένων ὑπὲρ τὸν ἥλιον τοῦτον ἀπαράδεκτος ἐστὶ πάσης συκοφαντίας, ὡς ἀλήθειαν σταθιρὰν καὶ δικαιοσύνην ἔχουσα παντελὴ καὶ τελείαν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῇ κατολοῦντο καὶ κατολοφύρονται, τὰ βάρη τῶν συκοφαντιῶν φέρειν οὐκ ἐξισχυόμενοι· οὐδεὶς δὲ τὸ σύνολον εὖρηται σχεδὸν ὁ τὴν κατ' ἀξίαν αὐτοῦ ἀντεισφέρων παράκλησιν, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀνταλμαθῶνα ἀγῶνα, καὶ τοὺς συκοφάντας ἐξελέγχων.

Ἀμέλει τοίνυν διὰ τὴν ἐκκεχυμένην τῷ παρόντι βίῳ παντοδαπὴ καὶ ποικίλην κακίαν καὶ πονηρίαν γίαν καὶ ψευδορρημοσύνην, ἔπεισέ μοι, φησί, τοὺς ἀποικομένους καὶ μεταστάντας ἐπαινεῖν μᾶλλον, ὡς ἀπαλλαγέντας τῶν βιωτικῶν πειρατηρίων καὶ κακοπραγημάτων, ἢ τοὺς ζῶντας καὶ μέχρι τοῦ νῦν περιόντας, καὶ τῶν τοσούτων τῆς ἀνθρωπίνης κακίας εἰδῶν ἐξ ἀνάγκης μετέχοντας. Τοῦτο μὲν ὡν ὁ πρόχειρος νοῦς δίδωσιν ἐννοεῖν.

Εἰ δὲ τις ἀναγωγικώτερον τοῖς λόγοις τῆς ἀλληγορίας ἐξεληφέναι δόξῃ τὸ εἰρημένον, ἀποθανόντα μὲν καὶ τεθνηκότας οἰηθεῖν τὸν Ἐκκλησιαστὴν ὀνομάζειν τοὺς νεκρωθέντας τῷ κόσμῳ καὶ ταῖς τοῦ

alia eorum temporum nulla tum erat aut esse poterat omni fraudum, insidiarum, scelorum genere plenior: quam Gregorii nostri provecia aetate, cum jam sine periculo fieri posset, passim periclitam esse, credibile est. Decessit enim Justinianus Augusto anno 565, quo tempore Gregorius noster puer erat septennis.

κόσμου τερπνότησι καὶ κακίαις· καθὼς φησι καὶ Ἀ
 Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος· « Νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ
 ἁμαρτίᾳ· » καὶ πάλιν, « Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ
 ἁμαρτίᾳ· » καὶ πάλιν, « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶ-
 σθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἔμοι
 κόσμος· ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ. » Τοὺς γὰρ
 τοιοῦτους πάσης κακίας σφᾶς αὐτοὺς ἀλλοτριώσαν-
 τας, ὅση δύναμις, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης πολυπραγμο-
 σύνης καὶ τύρβης καὶ τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν τὴν τῆς
 ψυχῆς ἡγεμονικὸν ὑπεράρσαντας, καὶ νεκρῶν καὶ
 τεθνηκότων οὐδὲν ἀπειοκίχτας, ἀλλ' ὡς μὴ μετέχον-
 τας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τὸ δὲ πολίτευμα μᾶλλον
 ἔχοντας ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἄνω φρονούντας,
 τὰ ἄνω ζητοῦντας, καὶ μηδ' αὖτως πρὸς τὴν γῆν κε-
 χηγότας ἐπήνεσεν ὁ σοφὸς· Ἐκκλησιαστής ὑπὲρ τοὺς
 ζῶντας τὴν φιλαμαρτίμονα καὶ πολυφρόντιδα καὶ
 πολυτάραχον ταύτην ζωὴν. Ἐφησε δὲ, « Καὶ ἀγαθὸς
 ὑπὲρ τοὺς δύο τούτους ὅστις οὐκ ἐγένετο, ὃς οὐκ
 εἶδε σὺν τὸ πῶμα τὸ πονηρὸν τὸ πεποιημένον ὑπὸ
 τὸν ἥλιον, οὐχὶ τὸν μηδαμῶς εἰς γένεσιν ἐλθόντα
 καλῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὸν ἐκ βρέφους πεφευγότα τοῦ
 βίου τὸ μάταιον, καὶ διαδράντα τὸς τῶν ἀνθρώπων
 κακοπραγίας καὶ πονηροπραξίας, ὡς ἐντεῦθεν κατὰ
 τὴν ἀκόλουθον ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς
 τὴν διαγωγὴν καὶ τὴν διατριβὴν ποιησάμενον καὶ
 τὴν κάθειρξιν· μηδὲ κατιδεῖν τὸ σύνολον τῆς ὑπὸ τὸν
 ἥλιον παρὰ τῶν ἀνθρώπων γενομένης κακοπραγίας,
 ὃς καὶ ποίημα πονηρὸν προσηγόρευσε.

Ταύτην δὲ τὴν ἐκδοχὴν ἐμπέδοι καὶ ὁ Σύμμαχος·
 εἰπὼν· « Ὅς οὐκ εἶδε τὰ ἔργα τὰ κακὰ τὰ πεποιη-
 μένα ὑπὸ τὸν ἥλιον. » Ἐπήνεσε τοίνυν τοὺς θεασα-
 μένους τὴν πονίαν τοῦ βίου φαυλότητα καὶ πονη-
 ροπραξίαν, εἰτα διαδράντας τὰς ἀρκυς τῆς κοσμικῆς
 ματαιότητος, καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ χαίρειν εἰπόντας,
 καὶ σταυρώσαντας ἑαυτοὺς, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ νεκροὺς
 ἀποφανθέντας. Ὑπὲρ δὲ τούτους, καὶ πολλῷ δὲ
 μᾶλλον τοὺς ἐν τῇ κοσμικῇ τύρβῃ καὶ ματαιότητι
 διαζῶντας ὠνόμασεν ἀγαθὸν τὸν μηδὲ συγχωρηθέντα
 τῆς ἀνθρωπίνης συκοφαντίας καὶ τῆς ἄλλας κακο-
 πραγίας ὅπως ἰδεῖν· ἀλλ' ἐξ ἀκμῆς καὶ παιδικῆς

⁶¹ Rom. vi, 10. ⁶² ibid. 2.

(66) Ad Galat. vi, 14. At in exemplis nostris legimus... Ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ...

(67) Symmachum ter ciet Noster: quæ tamen ex ejus translatione delibat, non bene iis respondent, quæ Montfauconius unde unde collegit, et in Origenis Hexaplis non aliter olim descripta existimavit. Nam hoc quidem loco tanquam Symmachi verba, quæ nempe ex edit. cod. Vatic. desumpserat, hæc posuit, Τὰ κακὰ ἔργα τὰ γινόμενα· a quibus, ut vides, Gregorii nostri manu excerpta differunt. Jam infra leges lib. v, § 1: Τί γὰρ ἀνδραγάθημα τῷ ἔχοντι αὐτόν, εἰ μὴ μόνον θεωρεῖα ὀφθαλμῶν αὐτοῦ; denique Noster lib. vi, § 3 habet: Ἀμεινον δοῦμα ἀγαθὸν μύρου εὐώδους· apud Montfauconium invenies, Βέλτιον δοῦμα ἀγαθὸν ὑπὲρ μύρον εὐώδες. Quare non immerito dubitare quis possit, ut quæ illis in Hexaplis hodie legimus modo Aquilæ, modo Theodotioni, modo Symmachi distin-

sunt; quemadmodum et Paulus magnus apostolus ait: « Mortuos quidem esse peccato⁶¹; » et iterum: « Quicumque mortui sumus peccato⁶²; » ac rursum: « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (66). » Homines enim hujusmodi, qui semetipsos, quantum fas fuit, ab omni nequitia atque ab ipsis negotiorum curis et tumultu abstinerunt, et corporis voluptatibus animo imperitantes, mortuorum instar atque humani sensus prope expertes, in cælis quodammodo versati sunt, superna meditantes, superna quærentes, ac terrestrium curarum plane vacui; hos, inquam, sapiens Ecclesiastes præ illis laudavit, qui vitam hanc vivunt peccati avidam, et curarum turbamamque plenissimam. Adjecit vero: « Et bonus super hos binos, qui nondum factus est, qui non vidit omne opus malum, quod factum est sub sole, » non enim, qui minime in lucem hanc venerit, bonum appellans, sed illum, qui a pueritia vanitatem defugerit, et vitia hominum ac facta improba evitarit: velut qui propterea desertam in solitudinem atque in montium latebras habitatum mature concessit, ibique inclusus nullum malorum illorum vidit, quæ sub sole ab hominibus **108** fiunt; quæ nempe opus malum nuncupavit.

Hanc vero interpretationem Symmachus quoque confirmat, sententia sic reddita: « Qui non vidit opera mala, quæ facta sunt sub sole (67). » Itaque eos laudavit, qui varia vitæ improbitate et crebris hominum maleficiis consideratis, mundanæ vanitatis retia subinde effugerunt, et mundo, quantus est, valere jusso, se ipsos crucifixere, mundoque mortui visi sunt. Super hos vero, multoque magis super illos, qui vitam mundanos inter tumultus ac vanitates traducunt, bonum appellavit eum, qui nec cognoscendis quidem calumniarum fraudibus et cæteris improborum factis quidquam indulsit tem-

eta nominibus, eorum semper sint, quibus tribuuntur, et dubitandi anget causam, præter communes codicum vices atque obvia librorum vel imperitiam vel negligentiam, singularis quædam difficultas, quam olim in Tetraplis illis et Hexaplis atque Octaplis Origenianis describendis vel doctus ac diligens superare vix posset: quod alia ab aliis perpetuo distinguenda notis essent, et in ceras quæque suas revocanda, aut certo loco ad margines appingenda. Itaque. ut adnotavit Georg. Joannes Henckes, conjunctis sic editionibus, præsertim postquam ipse Origenes LXX interpretum oram observationibus circumscriperat, ac postmodum LXX seorsum edebat cum asteriscis, obelis, lemniscis, episemis, quibus aliorum interpretum dissectionem vel additiones aut detractiones notabat, factum est, ut a describentibus confunderentur, quæ distincte ab illo posita erant, aut ex ora in textum reciperentur (De usu LXX interpr. in N. Test. c. 1, § 6).

poris ; et quicumque ab ipso puerilis ætatis flore. A calibis vitæ consilium secuti, suave Domini jugum toleravere, et ad solitarium Dei famulatum se contulerunt. Hos utique bonos ille dixit et cæteris omnibus virtute præstantes, qualis nempe fuit Joannes Baptista, multoque prius Elias Thesbites, et post illos agmen eorum innumerabile, qui cum summis cælestium angelorum ordinibus vel in ipsa humanæ conditionis imbecillitate contenderunt. Eos autem dico, qui Pauli Thebani et magni Antonii tempore fuere, et qui pari cum his strenuitate adversarios atque hostes communes debellarunt (68). Rursum vero ad mundanorum **109** hominum et avarorum condemnationem revertitur, et inanes eorum labores singillatim perpendit. Hæc enim addit :

ἡλικίας τὸν ἀζυγα βίον προελομένους, καὶ τὴν χρηστὸν ζυγὸν ἀραντας τοῦ Κυρίου, καὶ πνευθέντας καὶ καταμόνας τῷ Κυρίῳ δουλεύσαντας. Τούτους οὖν ἀγαθοὺς ὀνομάσας καὶ τὸν ἄλλον ἀπάντων ὑπερηρμένους κατ' ἀρετὴν (οἷος δηλονότι γέγονεν ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης, καὶ πολλῶν δὲ πρώτων ὁ Θεοδότης Ἠλίας, καὶ τῶν μετ' ἐκείνους ἀναριθμητῶν ὁ κατὰ λογος, τῶν ταῖς ὑπερουρανίαις τῶν ἀγγέλων τῆς ἐν ἀμιλλῇ θέντων ἐν τῇ τῆς ἀνθρωπίνης φύσει, ἀσθενείᾳ· φημὶ δὲ τῶν περὶ τὸν Θηβαῖον Παῦλον καὶ τὴν μέγαν Ἀντώνιον, καὶ τῶν τούτοις ἰσοβόπως καταγωνισαμένων τοὺς ἀντιπάλους καὶ κοινούς δυσμενεῖς), ἐπίνειυσιν αὐτοῖς πρὸς τὴν τῶν φιλοκόσμων καὶ φιλοπλούτων καταγνώσιν ἐμφιλοχωρῶν ἐτι ταῖς κατ' εἶδος ματαιοπονίαις αὐτῶν. Φησὶ γάρ·

B

§ XXVII.

VERS. 4. *Et vidi ego universum laborem, et omnem virtutem operis ; quia ipsum æmulatio viri a sodali ejus. Et quidem hoc vanitas, et præsumptio spiritus* (69).

Virtutem, inquit, atque vim omnem, quam natura habebat ab auctore datam suo, ut præscriptas ab eo leges servaret, homines mundi sectatores et corporis voluptatibus atque cupiditatibus addicti perdidere vanis in cogitationibus, ac malis in consiliis atque factis misere absumpserunt : alius alium laboribus et divitiarum congestionibus superare aggressi, id unum æmulatione atque studio urgentes, nullo contentionis modo, nullo consilio : ut eos neque noctis gelu, neque diei æstus retardaret : ausi quoque mari se profundo committere, et longissimorum itinerum labores mercaturæ faciendæ causa contemnere, nec ullam omnino defugere ærumnam, ac nullam non subire molestiam : defatigationis adeo et curarum patientes, ut dolos etiam et fallaciam et calumniam ferrent, dum opibus potirentur : quæ omnia summæ vanitatis indicia sunt. Addit enim : « Et quidem hoc vanitas, et præsumptio spiritus, » studium nempe illud inutile atque inane, et cum ad animæ salutem ineptum, tum re ipsa flagitiosum, more suo *vanitatem* sive vanum laborem appellans, et *spiritus præsumptionem*, ut nempe humani arbitrii opus hæc esse significaret.

Hos autem ipsos designans atque depingens Dei quoque frater magnus Jacobus, sic ait : « Agite nunc qui dicitis : Hodie aut crastino ibimus in illam civitatem, et faciemus ibi quidem annum, et mercemur, et lucrum faciemus : qui ignoratis quid erit in crastino. Quæ est enim vita vestra ? vapor

(68) Dum apud Græcos presbyteros castimonia lababat, et Trullanæ synodi licentiæ via muniebatur, ecce tibi Gregorius noster calibatus præconium peragit, quem ipse etiam secutus fuerat. et cum singulari morum sanctitate conjunxerat. Simul autem post Eliam et Joannem, duo illa ascetarum lumina, duos præclarissimos calibis vite atque

Καὶ εἶδον ἐγὼ σύμπαντα τὴν μόχθον, καὶ σύμπασαν ἀνδρείαν τοῦ ποιήματος· ὅτι αὐτὸ ζῆλος ἀνδρὸς ἀπὸ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τοῦτο ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος.

Πᾶσαν, φησὶ, τὴν δεδομένην τῇ φύσει παρὰ τοῦ διαπλάσαντος αὐτὴν ἀνδρείαν καὶ δύναμιν εἰς φιλοκλήν τῶν δοθέντων παρ' αὐτοῦ νόμων, οἱ φιλόκοσμοι καὶ φιλήδονοι καὶ φιλεμπαιθεῖς ἐν ματαιοφροσύναις καὶ κακοβουλίαις καὶ πονηροπραξίαις κατεβόλοντο καὶ κακῶς κατηγάλωσαν· ἄλλος τὸν ἄλλον ὑπερβαλέσθαι καὶ τοῖς μόχοις καὶ τῇ συναθροίᾳ τοῦ πλοῦτου κατερθεῖσθαι καὶ ζηλώσας καὶ σπουδάζας, καὶ πρὸς αὐτὸ τοῦτο πολλὴν τὴν ἀμύλλαν ἐπέθειγμένος διὰ πολλὴν ἀβουλίαν· καὶ μήτε τῷ πατερί τῆς νυκτὸς, μήτε τῷ καύσωνι τῆς ἡμέρας καθεύδει· ἀλλὰ καὶ πελαγῶν θαλαττίων κατατολμώντες, καὶ μακροτάτων ὁδῶν τοὺς κόπους ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς ὑποθέσεσι περιφρονοῦντες καὶ παραβέβηκότες, καὶ πᾶσαν ἀπαξιαῶς κάκωσιν καὶ ταλαιπωρίαν ἀναδεχόμενοι καὶ μογοῦντες καὶ σφοδρῶς τληπιθοῦντες· καὶ δολιότητα καὶ ψευδοβρῆμυσίνην καὶ συκοφαντίαν ἀναλαμβάνοντες διὰ μόνην τὴν τοῦ πλοῦτου συνάθροισιν· ἃ πάντα πάσης εἰσὶ σημαντικὰ ματαιότητος. Φησὶ γάρ, « Καὶ γε τοῦτο ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος, » τὴν ἀνόνητον καὶ περιττὴν καὶ πρὸς μηδεμίαν σωτηρίαν ψυχικὴν συντελοῦσαν σπουδὴν μοχθηρὰν, *ματαιότητα*, τοῦτέστι ματαιοπονίαν ὀνομάσας, κατὰ τὴν σύνθεσιν, καὶ **D** *προαίρεσιν πνεύματος*· ἀντὶ τοῦ, Βουλῆσεως ἀνθρωπίνης· ἔργον αὐτὰ πεφύκασι.

Τοὺς δὲ τοιοῦτους αἰνιττόμενος καὶ χαρακτηρίζων καὶ ὁ ἀδελφός Θεὸς καὶ μέγας Ἰάκωβος οὕτως φησὶ· « Ἄγε νῦν, οἱ λέγοντες, Σήμερον καὶ αὔριον πορεύσμεθα εἰς τὴν πόλιν, καὶ ποιήσομεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἓνα, καὶ ἐμπορευσόμεθα καὶ κερδήσομεν, οὔτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆς αὔριου ποῖα γὰρ

omnium virtutum magistris ac duces commendat, quos Oriens pariter Occidensque omnis miratus est, dignosque semper habuit, quorum memoriam anniversaria celebratione posteris traderet.

(69) Olymp. ὅτι αὐτὸ ζῆλος ἀνδρὶ, τοῦτο ματαιότης...

ἔστιν ἡ ζωὴ ὑμῶν· ἀτιμὸς γὰρ ἔστιν ἡ πρὸς ὀλίγον φαινόμενη, ἔπειτα δὲ καὶ ἀφανίζομένη· ἀντὶ τοῦ λαλεῖν ὑμᾶς, ἐκὼν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τοῦτο ἃ ἐκεῖνο. Νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζωνεῖαις ὑμῶν. Πᾶσα καύχησις τοιαύτη πονηρὰ ἔστιν. »

Ὁ μὲντοι σοφὸς Ἐκκλησιαστής ἐν ὀλίγαις λέξεισι, ταῖς κατὰ συνήθειαν αὐτῷ παραλαμβανόμεναις, πᾶσαν καθυπογράφει τὴν ματαιοπониαν τῶν ἐμματαίζόντων τοῖς ἰδίοις μόθοις καὶ κόποις, καὶ μηδὲν ὄφελος ψυχικὸν σφίσιν αὐτοῖς προξενούντων· ἀλλὰ πολλάκις καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς χρεῖας τῆς φύσεως, διὰ τὴν φειδωλίαν καὶ τὴν φιλοκτημοσύνην, ἑλλειπῶς καὶ μετὰ πολλῆς ἐνδείας τοῖς πρὸς διατροφὴν ἀποκεχρημένων ἀδούλων. Ἀμέλει τοίνυν ἐπήγαγε·

§ XXVIII.

Ἄφρων περιέλαβε τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ κατέφαγε τὰς σάρκας αὐτοῦ.

Ταῖς γὰρ ἀποτεύξεις τῶν ἐλπισθέντων ταῖς κατὰ τὴν ἡπειρον καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπορίαις, εἰς τοσαύτην περίσταται θλίψιν, καὶ τηλικαύτας ἀλγηδῶς καὶ καρδιακάς ἀθυρίας καταβαπτίζεται τὴν διάνοιαν· ἥνικα μάλιστα πρὸς τῷ μηδὲν κερδᾶναι τὸ σύνολον, καὶ τὸ καταβληθὲν προσαπίωλεσεν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ὡς καὶ τὰς τρίχας τῆς ἰδίας κεφαλῆς τίλλειν, καὶ πειρᾶσθαι καὶ τὰς σάρκας καταφαγεῖν. Τί δὴ ποτε δὲ τοῦτο πέπονθεν; Ὅτι, φησὶ, κατεσφιγμένας εἶχε τὰς χεῖρας πρὸς τὸ μηδεμίαν ποιεῖσθαι διὰδοσιν καὶ διανομήν τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῖς πένησιν· ἀλλ' ἐνδοθεν τῆς περιτρίψεως τῶν ἰδίων χειρῶν περικλείειν καὶ περιγράφειν τὸν συναθροϊζόμενον πλοῦτον· οὐδὲ πρὸς τὰς ἀναγκαῖας χρεῖας τῆς φύσεως ἐλευθέρως αὐτῷ κεκρημένος καὶ θαψιλῶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μόθους καὶ κόπους καταβάλλόμενος τοὺς ματαίους καὶ περιττοὺς πρὸς τὴν τούτων συνάθροισιν, καὶ χαλεπῶς τληπαθῶν, καὶ διὰ τὸ τῆς προτιρέσεως ἀγεννὲς καὶ καταδεδουλωμένον ταῖς τοῦ πλοῦτου προσθήκαις, ἥκιστα ταῖς τροφαῖς καὶ χρεῖαις τῆς φύσεως τὴν ἐπιζητουμένην ἀνάπαυσιν χαρίζομενος. Οὐ γὰρ ἦδει διὰ πολλὴν ἀποπληξίαν, ὅτι μᾶλλον αἰρετώτερόν ἐστι καὶ λυσitelότερον βραχεῖα καὶ σκληροτέρα μετάληψις τροφῆς ἀκόπως προστιθεμένη πρὸς ἀναγκαίαν χρεῖαν τῆς φύσεως, ὥστερ' ἀφύλαξις καὶ πολυτελείας καρυκευτικῶν βρωμάτων καὶ πομάτων μετὰ πολλῶν μόθων καὶ κόπων εὐρισκομένη τοῖς ζητοῦσιν αὐτήν. Τοῦτου χάριν ἐπήγαγε·

§ XXIX.

Ἀγαθὸν πλήρωμα μετὰ δρακὸς ἀναπαύσεως, ὡς πρὸς πληρώματα δύο δρακῶν μόθου καὶ προαιρέσεως πνεύματος.

(70) Jac. iv, 15. In nostris exemplis est... Ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς...

(71) At LXX habent... Καὶ ἔφαγε τὰς σάρκας αὐτοῦ.

(72) Quod hic dicitur, *Complexus est manus suas*, proverbiale dictum Drusio videtur ad pigrum notandum. (Prov. II, lib. III, n. 54). Ac bis sane in Proverbiis Salomonis dictionem huiusmodi eo sensu usurpatam invenies (vi, 10; et xxiv, 53). Necesse ergo est, qui res suas negligat, ut fame

PATROL. GR. XCVIII.

A 110 est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur. Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit, et si vixerimus, faciemus hoc aut illud. Nunc autem exsultatis in superbiis vestris. Omnis exsultatio talis maligna est (70). »

Enimvero sapiens Ecclesiastes paucis, ut solet, verbis usus, vanam omnem eorum describit sollicitudinem, qui opera sua et contentione inania sectantes, nullum sibi ad animæ utilitatem subsidium parant: quin sæpe ad ipsa vitæ commoda, parcimonix studio atque avaritiæ causa, ne id quidem, quod satis sit, sumunt, et de alimentis quoque aliquid sibi misere inconsulteque decerpunt. Itaque adjecit:

B VERS. 5. *Stultus complexus est manus suas, et comedit carnes suas* (71).

Is quippe compendiorum spe frustratus, quæ terra marique speraverat, tanta animi tristitia opprimitur, et dolore tanto atque ægritudine obruitur, præsertim quod ad totius lucri detrimentum argenti etiam atque auri jam expensi jactura accesserit, ut capillos sibi evellat capitis, et carnem suam morsu petat. At quonam pacto ad hoc usque devenit? Quia, inquit, manus habuit astrictas, ne quid dono egenis atque pauperibus distribueret; idemque, quantum manibus capere suis posset, in collectis opibus concludendis circumscribendisque totus fuit: neque his ad quotidiana naturæ subsidia liberaliter ac benigne usus est, sed vanis potius laboribus curisque inanibus opum comparandarum causa susceptis ac toleratis, illiberali servilique animo in divitiarum augmentum alimenta sibi et commoda et necessariam naturæ quietem subduxit (72). Summa enim mentis stupiditate **111** ignoravit, quanto optabilior sit atque utilior brevis ac durior cibi gustatio sine ullo labore ad necessarium naturæ usum appositum, quam lautus magnificusque apparatus exquisitarum dapium atque potionum, quæ nisi labore multo ac sudore talium rerum studiosi comparare non possunt. Propterea subjecit:

D VERS. 6. *Bona plenitudo cum pugillo requietis super plenitudines duorum pugillorum laboris et præsumptionis spiritus* (73).

subinde discrucietur. Sed nostri interpretatio æque constat, et acuminis plus habet. Has scilicet pœnas dare avaros ait, ut quanto in aliorum egestate levanda remissiores sint, tanto in se ipsos parcimonix studio crudeliores fiant. Quæ autem subjicit, ea sunt anticipatio quædam, ut responsum refellat eorum, qui divitiis se studere ea mente dicunt, ut aliquando sibi otiosis et lautis esse liceat.

(73) Sed apud LXX deest μετὰ, quæ præpositio apud Symmachum legitur post δρακός.

Non aliter et in Proverbiis hoc ipse diserte confirmavit. Ait enim : « Melior est parva pars cum timore Dei, quam thesauri magni sine timore (74). » Et rursum : « Melior hospitalitas olerum cum amicitia, quam appositio vitulorum cum ininimicitia (75). » Atque hoc idem David quoque propheta asseruit, cum ait : « Melius est modicum justo super divitias peccatorum multas » (76). » Verum in alia abeuntes stolidi homines, immutabilis vitæ et a pœnæ etiam metu tempestatisve imminētis periculo vacuæ securitatem multis ac laboriosis occupationibus posthabuere : et onerariis navibus magnæ molis comparare, ab ortu ad occasum mercaturæ causa navigare institerunt. Sæpe vero maris tempestatibus procellisque obruti, aut in prædonum et piratarum occursum manusque delati, una merces et vitam amiserunt. Idcirco quodam in loco ait Paulus magnus apostolus : « Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quod nec auferre 112 quid possumus : habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus. Qui enim volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim malorum est avaritia, quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis ». » Hac ipsa de causa addit Ecclesiastes :

VERS. 7, 8. Et conversus sum ego, et vidi vanitatem sub sole. Est unus, et non est secundus, et quidem filius et frater non est ei : nec est finis in omni labore ejus. Et quidem oculus ejus non satiatur divitiis, et cui ego laboro et fraudo animam meam bonitate ? sed et hoc vanitas, atque distentio pessima est (77).

Avarum hominem et sordidum depingit atque exprimit, qui nempe unus, ac jure et potestate solus divitiarum dominus, cum nulla ei naturæ propago sit (78), ac ne fratrem quidem habeat eo-

» Psal. xxxvi, 16. » I Tim. vi, 7, 8.

(74) Prov. xv, 16. At LXX habent, Μετὰ φόβου Κυρίου, ἢ θησαυροί...

(75) Ibid. 17. Sic tamen apud LXX legimus, Κρείσσων ξενισμὸς μετὰ λαχάνων πρὸς φίλων καὶ χάριν, ἢ παράθεσις... At in codice Bibl. Marc. Venet. scriptum est, Κρείττων ἐδωδὴ λαχάνου, ὅπου ἀγάπη δὲ ἐκεῖ, ὑπὲρ βούν φάνης, μίσος δ' ἐν αὐτῷ.

(76) Sententia igitur Ecclesiastæ ex Gregorii interpretatione hæc esse videtur : « Satis abundat qui paululum quietis nactus sit ; non ita qui dives quidem est, at animum habet ærumnis curisque obnoxium. » Quod Symmachus feliciter extulit ; ait enim : Ὑπὲρ πληρώματα ἀμφοτέρων χειρῶν καὶ κακώσεως πνεύματος, sive quam divitiarum simul et curarum copia. Cæterum vexatam hoc loco translationem τῶν Ὅς recte duxeris, et post πληρώματα desiderari præpositionem μετὰ, aut hanc bis loco movendam inserendamque post δραχὸς et δραχῶν.

(77) At LXX habent, Καὶ οὐκ ἔστι περασμὸς τῷ

Οὕτω καὶ ταῖς Παραοιμαῖς ὁ αὐτὸς ἐπιστάτωτο προφανῶς· φησὶ γάρ· « Κρείσσων μικρὰ μερὶς μετὰ φόβου Θεοῦ, ἢ θησαυροὶ μεγάλοι μετὰ ἀφοβίας. » Καὶ πάλιν· « Κρείσσων ξενισμὸς λαχάνων μετὰ φιλίας, ἢ παράθεσις μίσχων μετὰ ἔχθρας. » Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης ἐπιστάτωτο φησας· « Κρείσσων ὀλίγον τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πλοῦτον ἀμαρτωλῶν πλῆθυν. » Ἄλλ' ἔμπαινον διατεθέντες· οἱ παραπλήγες τοῦ ἐν ἀπερισπαστῇ ζωῇ καὶ μεθ' ἐνὶ κινήσει ἐχούσης, μήτε ζημία ἐφισταμένης καὶ ζῆλας, τὸν πολὺμοχθον καὶ πολυπερισπαστον ἀνθαιρούμενον βίον, ταῖς μυριοφόροις ὀλκάσι κέχρηται, καὶ τὰ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς στέλλονται πορείας ἐμπορικὰς· οἱ πολλάκις καὶ θαλατταῖας ζάλαις καὶ τρικυμίαις ὑποδαλθέντες, καὶ πειρατῶν καὶ ληστῶν ἐφόδοις καὶ λεηλασίαις κατηντηχότες μετὰ τῶν ἀγωγίμων καὶ τῆς παρούσης ζωῆς σφᾶς αὐτοὺς ἀπεστέρησαν. Διὰ τοῦτο φησὶ πάλιν Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος· « Οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον· δηλον, ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα· ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τοῦτοι· ἀρκεσθῶμεθα. Οἱ δὲ βουλόμενοι πλοῦτείν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν, καὶ παγίδα, καὶ ἐπιθυμία· πολλάκις ἀνυψῶται· καὶ βλάβερὰς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἕλεθρον καὶ ἀπώλειαν. Ῥίσα γὰρ πάντων τῶν πικρῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία, ἧς τινες ὀρεγόμενοι ἐπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ ἐαυτοὺς περιέπειραν ὀδύναις πολλαῖς. » Διὰ τοῦτο φησὶ ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ XXX.

Καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ, καὶ εἶδον ματαιότητα ὑπὸ τὸν ἥλιον. Ἔστιν εἷς, καὶ οὐκ ἔστι δεύτερος, καὶ γὰρ υἱὸς καὶ γὰρ ἀδελφὸς οὐκ ἔστι αὐτῷ· καὶ οὐκ ἔστι περασμὸς ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ οὐκ ἐμπύπλονται πλοῦτον. Καὶ τίνι μοχθῶ ἐγὼ καὶ στερίσκω τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ῥαβασούνης ; καὶ γὰρ τοῦτο ματαιότης καὶ περισπασμὸς πορνῆς ἐστίν.

Ἐξεικονίζει καὶ χαρακτηρίζει τὸν χρυσομαῆ καὶ φειδωλὸν ἄνθρωπον· ἓνα μὲν ὄντα δηλονότι τὸν τὴν ἐξουσίαν καὶ δεσποτείαν τοῦ πλούτου κεκτημένον, καὶ μηδαμῶς ἔρηκα τῆς φύσεως ἔχοντα, μὴ

πάντι μόχθῳ αὐτοῦ. Olymp. Οὐκ ἔστι πέρας τῷ παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ.

(78) Symmachum hic sequi videtur noster ; quippe ille non οὐκ ἔστι, sed οὐκ ἔσται δεύτερος, id est et non erit secundus, sive prolem is, quæ legitimo jure succedat, sperare non potest. Cæterum obvius ille sacris in Litteris loquendi modus est, ut ἐν διὰ δυοῖν exponatur. Hujusmodi sunt Non moriatur, sed vivam (Psal. cxvii, 17). Morieris enim tu, et non vives (I V Reg. xi, 1). Confessus est, et non negavit (Joan. i, 20).

Fusius autem locum hunc interpretatur Nilus asceta in tractatu De paupertate voluntaria ad Magnum diaconissam cap. 36 (tom. 1, p. 274) : Τοῖς μὲν γὰρ (γεγαρηκόσι) καὶ ποτὶς συγγνώμην ἐνεῖμεν ὁ Ἐκκλησιαστής τῆς ματαιοπονίας μόχθον ἀναδεχομένοις ὑπὲρ τοῦ παραπέμψαι τοῖς ἐξ αὐτῶν μηκράν τῆς ζωῆς παραμυθίαν· ἄωρον ὑποσησομένων, ἴσως ἔρημια καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεία τρυχόμενοι

ἔτι γε μὴν ἀδελφὸν τὸν τῆς αὐτῆς καὶ μήτρας ἀπο-
 τεχθέντα, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιφερόμενον σχέσιν
 ἀδελφικὴν ἀκολουθῶν, ἵνα καὶ πρὸς ἑκάτερον ἀπο-
 διέπων ἢ πρὸς θάτερον ταμιεύεται· τοῦ πλοῦτου τὴν
 πολυτέλειαν πρὸς τὴν ἐφ' ἑκαστον αὐτῶν μετένεξιν
 καὶ παραπομπήν· ἄλλ' οὐδ' ἐτέρωθεν ἀφορμὴν ἢ
 πρόφασιν ἔχων· μόνη δὲ τῇ δυσβολίᾳ καὶ φειδωλῇ
 συμπνίγει τὰς ἀποθήκας, καὶ περικλείει τὰ ταμεία,
 καὶ μετασφαλίζεται τοὺς θαλάμους τοὺς τὴν χρυσὸν
 καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τὰς ἐσθῆτας ἔχοντας ἔνδον·
 μήτε τοῖς πεινῶσι κυχρῶν, καὶ τοῖς ἐνδεῶς· ἔχουσι
 διανέμων τὰ πρὸς αὐτάρκειαν, μήτε τῇ χρεῖᾳ τῆς
 ἰδίας φύσεως τὰ πρόσφορα παρεχόμενος· ἀλλὰ δίκην
 ἄδου τὴν ψυχὴν ἀκόρεστον ἔχων οὐκ ἐμφορεῖται τοῦ
 πλοῦτου, τὴν αἰετὸς προσγινομένην αὐξήσιν αὐτῷ καὶ
 προσθήκην, ὑπόθεσιν ἐπιτατικωτέρας ἐφέσεως προσ-
 λαμβάνων πρὸς τὸ μάλλον καὶ μέλλον αὐξῆσαι αὐτὸν
 κατὰ τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν ἐπ' ἀπειρον. Ὅπερ ὁ σο-
 φὸς Ἐκκλησιαστής σημῶναι βουλόμενος, ἔφησε·
 « Καὶ οὐκ ἔστι περασμὸς ἐν παντὶ μόθῳ αὐτοῦ· »
 τέλος δηλονότι τοῖς ἰδίοις μόθοις καὶ κόποις ἥκιστα
 τιθέντος τὸ σύνολον, διὰ τὸ βούλεσθαι τὸν πλοῦτον
 προσαύξειν καὶ παρατείνειν ἐπ' ἀπειρον· ὃ πολλῆς
 τῷ ὄντι σημαντικὸν ἔστι παραπληξίας. Διὰ τοῦτο
 φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής· « Καὶ γε τοῦτο ματαίωτης
 καὶ περισπασμὸς πονηρὸς ἔστι. » Καὶ πῶς οὐχὶ πον-
 ηρίας ἐσχάτης ἔργον ὀνομασθεῖν τὸ κεκτῆσθαι μὴν
 παντοδαπῇ πλοῦτον τοῖς ἰδίοις συναθροισθέντα κό-
 ποις καὶ μόθοις, μήτε δὲ τοῖς πτωχοῖς καὶ πένησιν
 αὐτὸν διανέμειν, κἀντεῦθεν τὴν ἰδίαν ψυχὴν πληροῦν
 ἀγαθοσύνης διὰ τὰς ἀντιδοθησομένας αὐτῇ παρὰ τοῦ
 ἀγαθοῦ καὶ δικαίου Θεοῦ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν
 πολλαπλασίους καὶ θαψιλῆς ἀντιδόσεις· μήτε δὲ τῇ
 χρεΐᾳ· διδοῖναι διατροφήν;

Ἀλλὰ γὰρ τῶν τοιούτων τὸ ἀκόρεστον ἡμεῖς δια-
 δράντες, καὶ παντὶ σθένει τὴν μίμησιν ἡγησάμενοι
 συγγεῖνην καὶ φευκτὴν, βουληθῶμεν καὶ σπουδάσω-
 μεν μὴ μόνον ἐκ τοῦ περισσεύματος κατὰ τὴν παραι-
 νειῶν Παύλου τοῦ ἀποστόλου τὴν λέγουσαν· « Τὸ
 ὑμῶν περισσεύμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑπέρημα, » τοῖς
 ἐνδεῶσι κυχρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὑπερῆματος μετὰ
 προθύμου καρδίας παραμυθεῖσθαι καὶ κοινωνοῦς

“ II Cor. viii, 14.

πᾶσαν πάντοθεν ὑπομένωσιν δδύνῃν, ἐν πᾶσι θλιβό-
 μενοι. Τῶν δὲ προφανῇ κατεψήφισατο ἄνοιαν εἰπών·
 Ἔστιν εἰς, καὶ οὐκ ἔστι δευτέρος, καί γε υἱὸς
 καί γε ἀδελφὸς οὐκ ἔστιν αὐτῷ, καὶ τίτι μοχθεῖ
 οὗτος εἰς ἀνεμὸν; Εὐλόγως σφέτερα τῷ τοιούτῳ
 μεμψάμενος, οὗτι διαδόχων ἡλευθερωμένος, δι' οὗ τὸ
 κτᾶσθαι δίδωσιν ἀπολογίαν ἰσῶς· εὐπρόσωπον, μὴ
 κατακίχρηται τῇ εὐκαιρίᾳ εἰς δέον, τὴν παρὰ τοῖς
 πολλοῖς ἀπολλύμενον χρόνον χρησίμον ἑαυτῷ ποιῶν
 πρὸς πορισμὸν τῶν τῆς ψυχῆς αγαθῶν. Id est: Illis
 enim (maritis) veniam aliquatenus saltem Ec-
 clesiastes, si vani laboris molestiam suscipiant, ut
 filiis suis solatium vitæ aliquod transmittant: quod
 ipsis intempestive succumbentibus, illi fortasse ori-
 untur et rerum necessitatum inopia vexati, omnes
 undique ærumnas tolerarent, omnibus opprimeren-
 tur. At horum manifestam condemnavit dementia
 dicens: Unus est, et secundus non est ei, non filius
 ei est, non frater, et cui laborat hic in ventum?
 Recte hunc plurimum incusans, quia successibus

dem **113** ex utero genitum, qui propterea frater-
 nam illi referat speciem, ut vel utriusque vel alte-
 rius causa præclaras opes custodire debeat, quas
 deinde ad unum aliquem eorum transferat trans-
 mittatque: nec vero alia ex parte occasionem
 aliam aut titulum jactare possit; stolide tamen
 avareque apothecas coarctat, cellas circumcludit,
 cubicula, in quibus aurum et argentum et vestes
 repositas habet, omnia munit; tum nihil esurien-
 tibus ad famem levandam suppeditat, nullo inopes
 subsidio solatur: sibi ipsi parvus et naturæ con-
 grua invidens: at contra inferorum instar, insatia-
 bilem gerens animum nullis saturatur opibus, has
 semper augere, has proferre pro cupiditatis suæ
 ratione etiam atque etiam pergens, quæ finem plane
 modumque nescit. Quod sapiens Ecclesiastes indi-
 care cum vellet, adjecit: « Nec est finis in omni
 labore ejus; » quia finem scilicet laboribus hic
 suis atque curis nullum omnino imponit; cum
 divitias augere, et in immensum protendere sem-
 per velit, quod magnæ revera insanix indicium
 est. Itaque addit Ecclesiastes: « Sed et hoc vani-
 tas et distentio pessima est. » Et sane cur non
 extremæ nequitix opus appellabitur, qui divitias
 omnis generis laboribus curisque suis comparatas
 possideant, nihil eos pauperibus et egenis de tanto
 cumulo dispertiri, quo animam ipsi suam bonitate
 adimpleant, larga nempe ac munifica a Deo et
 bono et justo laturi præmia, simul atque futuram
 vitam attigerint: eosdemque sibimetipsis, quæ na-
 tura poscit, comoda etiam atque alimenta de-
 trahere?

φύσει τὴν πρόσφορον καὶ κατὰλληλον ἐν ταῖς ἰδίαις

Quæ cum ita sint, insatiabilem istorum cupidi-
 tatem et exempla odio fugaque digna totis viribus
 aversari; operam studiose libenterque in eo ponam-
 us, non modo ut ex iis, quæ nobis supersint,
 juxta illud Pauli apostoli monitum: « Vestra abun-
 dantia illorum inopiam suppleat »; **114** pau-
 peribus subveniamus, sed etiam ut abjectos alacri
 animo consolemur, domumque nostram hospitibus

liberatus, propter quos acquirendi cura excusationem
 habet fortasse honestam, opportunitate usus non est
 ad ea, quæ opus erant, tempus, quod multi perdunt,
 utile sibi efficiens ad animæ bona comparanda. Enim-
 vero in his etiam Nili lectionem attendit, καὶ τίτι
 μοχθεῖ οὗτος εἰς ἀνεμὸν; quæ expeditissima est. In
 vulgatis habemus: Nec recogitat dicens, cui laboro
 et frando animam meam bonis: quod æque pla-
 num; sed junctura illa tam in Græcis, quam in
 Hebraicis exemplaribus desideratur, uti jam ad-
 monuit Anania. Existimo autem Nilo prævisse
 Gregorium Neocæsariensem, qui locum eundem
 sic explanavit: Ἠδῶς οὖν ἂν αὐτὸν ἐροίην, οὗτου
 χάριν ὁ τοιοῦτος μοχθεῖ, τὸ μὲν ἀγαθὸν τι ὁράσαι,
 προσροπαδῶν φεύγων, ποικίλαις δὲ τοῦ χρηματίζε-
 σθαι ποθὲν ἐπιθυμίαις διασπώμενος. Id est: Ex eo
 igitur lubens quæsierim, quoniam ob causam laboribus
 se conficiat, boni quidem aliquid facere summopere
 fugiens, multiplicibus autem quæbus alicunde faci-
 endi cupiditatibus distractus.

et egenis ac mendicis patere velimus : « Hilarem enim datorem diligit Deus, » ait idem Paulus⁶⁶. Sic porro beatum illum exitum inveniemus, quem Domini designant verba : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur⁶⁷ ; » cum ipso Christo Deo nostro, cui gloria et potestas cum omnipotente Patre et sancto bonoque ac vitæ auctore Spiritu nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

παραλαμβάνειν τοὺς ἐπιζευγμένους καὶ πένητας καὶ πτωχοὺς. « Ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός, » φησὶν ὁ αὐτὸς Παῦλος. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ μακάριον τέλος εὐρήσομεν, καθ' ὃ φησὶν ὁ Κύριος· « Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. » ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

LIBER QUARTUS.

§ I.

115 VERS. 9-12. *Boni duo super unum, quibus est merces bona in labore suo : quia si ceciderint, unus eriget participem suum : et vae ipsi uni, cum ceciderit, et non sit alter, qui erigat eum. Et quidem si dormient duo, etiam calor illis ; et unus quomodo calefiet ? et si invaluerit unus, duo stabunt adversus eum. Et funiculus triplex non cito rumpitur (79).*

Postquam eum expressit atque improbavit, qui solus de gente sua superstes, divitiarum potestate ac dominationi subest ; et cum nec fratrem nec filium habeat ; quorum nomine parcimoniam suam et insanum auri amorem ac ditescendi cupiditatem atque avaritiam excuset ; divitias tamen nullo titulo, nulla certe rationabili causa consecratur et cumulat, neque de cupiditate (80) quidquam ac desiderio remittit, ut rem novis incrementis majorem faciat : quod et vanitatem et dissensionem pessimam nuncupavit : binos jam probos viros in sermone inducit circa bonum concordēs idemque sentientes, non utique binos simpliciter, eosque pravis perversisque opinionibus addictos, ut quidam putaverunt (81), sed bonis plane **116** atque honestis. Ait enim : « Quibus est merces bona in labore suo, » honestos utrosque et humanos atque unanimes repræsentans, eaque de causa pauperum

Ἀγαθὸι οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἓνα, οἷς ἐστὶ μισθὸς ἀγαθὸς ἐν μόχθῳ αὐτῶν· ὅτι ἐὰν πέσωσιν, ὁ εἷς ἐγερεῖ τὸν μέτοχον αὐτοῦ· καὶ οὐαὶ αὐτῷ τῷ ἑνὶ, ὅταν πέσῃ, καὶ μὴ ἦ δεῦτερος τοῦ ἐγείραι αὐτόν. Καὶ γὰρ ἐὰν κοιμηθῶσιν δύο, καὶ θερμὴ αὐτοῖς· καὶ ὁ εἷς πῶς θερμανθή· Καὶ ἐὰν ἐπικραταιωθῇ ὁ εἷς, οἱ δύο στήσονται κατέναντι αὐτοῦ. Καὶ τὸ σπάρτιον τὸ ἐντριπλὸν οὐ ταχέως ἀπορρήγνεται.

Προσεχῶς καθυπογράφας καὶ στηλιτεύσας τὸν ἐν μὲν ὄντα τὸν ἐπισημμένον τῆς ἐξουσίας τοῦ πλεόντου καὶ ἐξουσίας, καὶ μὴτ' ἀδελφὸν μῆτε μὴν υἱὸν ἔχοντα τὸ παράπαν· ὡς διὰ τινὰ τοῦτον κεκτεῖσθαι τὴν φειδωλίαν καὶ τὸ τῆς γνώμης χρυσομανεῖς καὶ πλεονεκτικὸν καὶ φιλάργυρον· ἀλλ' ἀπροσέστωτος καὶ χωρὶς τίνος τῆς οἷας δῆπουθεν αἰτίας εὐλόγου περιέπτοντα τὸν πλοῦτον καὶ προσαύξοντα, καὶ ταῖς ἀεὶ γενομέναις προσθήκαις αὐξήσιν καὶ προσθήκην τῆς ἐπὶ τὸ μέζον αὐτοῦ παραστάσεως δεδεγμένον ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπιθυμίαις καὶ ἐφέσεσιν· Ὅ καὶ ματαιότητα καὶ περισπασμὸν πονηρὸν προσηγόρευσε· νῦν ἐισάγει δύο τινὰς ἀγαθοὺς ἐν τῷ λόγῳ τὴν ἐπ' ἀγαθῷ συμφωνίαν ἔχοντας καὶ τὴν ὁμοφροσύνην, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς δύο παραλαμβανομένους ἐν φαύλαις καὶ μοχθηραῖς ὑπολήψεσιν, ὥς τινες ὑπελήφασιν, ἀλλ' ἐν ἀγαθαῖς δηλαδὴ καὶ σπουδαίαις. Καὶ γὰρ φησιν· « Ὅς ἐστὶ μισθός ἀγαθὸς ἐν μόχθῳ αὐτῶν, »

⁶⁶ II Cor. ix, 7. ⁶⁷ Matth. v, 7.

(79) Olymp. Καὶ οὐαὶ τῷ ἑνὶ ὅταν πέσῃ... καί γε ἐὰν κοιμηθῶσιν οἱ δύο, καί...

(80) In cod. Sangerman. deest ἐπιθυμίαις καί.

(81) Quorum hic sententiam noster rejicit, invenire non licuit. Nam Gregorius Neocæsariensis æque de probis hæc viris explicavit : Πολλῶ δὲ τούτου, inquit, βελτίους οἱ κοινωνοὶ ἅμα βίου ἐστειλάντο, ἐξ ἧς καρποῖντο ἂν τὰ βέλτιστα· δύο γὰρ ἀνδρῶν τῶς αὐτοῖς πράγμασιν ὁρθῶς προσκειμένων, εἰ καὶ θατέρῳ τινὲ προσπέσῃ τι· ἀλλὰ μὴν οὐ μικρὰν ἐπιουρίαν ἔχει τὸν αὐτῷ συνόντα. Id est : Quanto tandem hoc meliores, qui vitæ societatem inierunt, ex qua optimos fructus decerpere queant ? duobus enim viris rebus iisdem recte incumbētibz,

etiamsi alteri quidpiam adversi accadat, tamen hand leve subsidium in sodali et contubernali suo positum habet. Nec vero Olympiodori diversa opinio est, qui concordiam duorum ab Ecclesiaste laudari dicit, quæ in recte factis versatur, et a Deo præmia meretur. Gregorius Nyssenus explanationem suam ultra capituli tertii numerum decimum tertium utique produxisse creditur ; cum integrum ejus commentarium Possinus ex codice Romano se descripsisse testatus sit (in Prol. Thes. ascet.) ; sed nihil præterea editum hactenus est. Nec caeterorum, qui librum Ecclesiastæ ante Gregorium hunc nostrum exposuerunt, opera, si qua exstant, nec edita sunt, ad manus esse potuerunt.

πὺς ἀμφοτέρους περιστῶν φιλοκάλους καὶ φιλαν- A
θρώπους καὶ συμπαιθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο κυχρῶντας
καὶ διανεμόντας τὰ κατὰ χρεῖαν τοῖς ἐνδεέσι καὶ πέ-
νησιν· ἅτε δὴ πρὸς τὴν μέλλουσαν δικαιοκρίσιαν
ἀποδίδοντες, καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ μισθαποδοσίαν
ἐλπίζοντας. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰπὼν· «Οἷς ἐστι
μισθὸς ἀγαθὸς ἐν μόχθῳ αὐτῶν.» Οὐ γὰρ ὡς ὁ φει-
δωλὸς ἐκεῖνος πέρας οὐκ ἐπιτεθεῖς τοῖς ἑαυτοῦ μό-
χοις καὶ πόνοις πρὸς τῷ μόνον ἐπαύξειν καὶ παρα-
τείνειν τὸν πλοῦτον, καὶ μηδαμῶς τοῖς ἐνδεέσι διανε-
μὼν τὰ πρὸς αὐτάρκειαν· ἅτε δὴ τὴν προαίρεσιν
ἀκρόστον ἔχων πρὸς πλοῦτον, καὶ μηδὲν ἐμπι-
πταμένῳ οὕτως οὐ γὰρ καθυπογράφει καὶ τοὺς παρ-
όντας δύο φιλοπλοῦτους καὶ μισοκάλους καὶ φειδω-
λούς· ἀλλ' ἐμπαλιν ἐλεήμονας δηλονότι καὶ συμπαιθεῖς. Τοῦτο γὰρ παρίστησιν ἐναργῶς φάσκων· «Οἷς
ἐστι μισθὸς ἀγαθὸς ἐν μόχθῳ αὐτῶν,» ὡς ἐρθημεν εἰπόντες.

Καίτοι γε καὶ μόνος ὁ εἰς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρω- B
πος παρὲλημμένος βελτίων εὐρίσκεται τοῦ ἐνὸς
ἀσυμπαθοῦς δηλονότι καὶ φειδωλοῦ, καὶ τὸ ἀμετά-
δοτον τῆς προαιρέσεως ἔχοντος· πλὴν ἀλλὰ γὰρ ὁ
σοφὸς Ἐκκλησιαστής δύο παραλαμβάνει φιλοκάλους
καὶ συμπαιθεῖς, τὸ ἀναντιβῆναι τῇ συγκρίσει τῶν
ιδίων λόγων ἐντεῦθεν κατασκευάζων, ὅτι φησὶν·
«Ἐν πᾶσι τοῖς ὁ εἰς ἐγερεῖ τὸν μέτοχον αὐτοῦ.»
Ὡς εὐολίσθη τοῦ ἀνθρωπίνης προαιρέσεως οὐσης,
καὶ τὴν ἐτοιμοτάτην πρὸς τὰ φαῦλα ῥοπὴν ἐχούσης
μᾶλλον, ἢ πρὸς τὴν αἴρεσιν τῶν ἀγαθῶν καὶ σπου-
δαίων, ἐν τῇ παρεγκλίσει καὶ παρεκτροπῇ τῇ πρὸς
τὰ χεῖρω, θάτερον ὑπὸ θατέρου δεδιχθαι τὴν διόρ-
θωσιν καὶ βελτίωσιν αἰνιττόμενος. Τοῦ γὰρ ἐνὸς εἰς
ἃ μὴ θέμις κατολισθῆσαντος, καὶ μηδαμῶς ἔχοντος
ἕτερον τὸν διαναστήσαντα αὐτόν, καὶ πρὸς τὴν τῶν C
κρείττωνων κατάστασιν ἐπανάξοντα, μένει σαφῶς ἡ
πτῶσις καὶ κατολισθησις ἢ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀμε-
τάβλητος καὶ παντελῶς ἀδιόρθωτος. Διὰ τοῦτο φησὶν
ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος· «Ὅπου εἰσὶ δύο ἢ
τρεῖς· συνηγμένοι ἐν τῷ ἑμῷ ὀνόματι, ἐκεῖ εἰμι ἐν
μέσῳ αὐτῶν.» τὴν ὁμοφροσύνην καὶ σύμνοιαν τὴν
ἐκ' ἀγαθῶν τῶν δύο καὶ τριῶν κρείττονα καὶ προτι-
μωτέραν τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου σαφῶς εἰσηγόμενος.
Εἰ γὰρ τὸ ἐλαττον ἀγαθὸν κατασεμνύνει τῆς ἀλη-
θείας ὁ λόγος, πολλῶ μᾶλλον τὸ μεῖζον· ὥσπερ
ἐμπαλιν εἰ τὸ βραχὺ κακὸν καὶ φαῦλον ἡγέται στυ-
γερτὸν καὶ φευκτὸν, πολλῶ μᾶλλον τὸ πλεον· Ὁ παρ-
εμπεδῶν, φησὶ καὶ ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής· «Καί
γε ἐὰν κοιμηθῶσι δύο, καὶ θέρμῃ αὐτοῖς· καὶ ὁ εἰς D
πῶς θερμανθῇ;» τὴν ἀμιλλαν καὶ τὸν ἐρεθισμὸν
ἐκατέρου πρὸς ἑκάτερον τὴν ἐπὶ ταῖς σπουδαίαις
πράξεσιν ἐντεῦθεν παραδηλῶν· καθὼς οὕτος αὐτὸς
ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Παροιμιῶν ἐμπεδοῖ φάσκων· «Σί-

⁸¹ Matth. xviii, 20.

(82) Hæc Chrysostomus de mutua inter homines
charitate accepit, quæ invicem et voluptatem affert,
et vires augēt. Sic enim Ecclesiastæ auctoritate
utitur est: Καὶ ἕτερος αἰνιγματωδῶς αἰνιττόμενος τὸ
ἔσχυρὸν αὐτοῦ λέγει· «Ἐὰν κοιμηθῶσιν οἱ δύο, καὶ
θερμὴ αὐτοῖς, καὶ τὸ σπυρτίον τὸ ἐντρίτιον οὐ
παύσεται ἀποβλάσσειται. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἡδονὴν ἐν-
ταύθα καὶ τὴν ἰσχὺν ἐκδεικνύται, καὶ ἐμφάνει, ὅτι
καὶ ἡσυχάζουσι πολλὰ ἔστιν ἡ ἡδονή, καὶ ἐνεργεῖται

inopiæ opportune benigneque opitulantes: quod
rectum illud iudicium cogitent, quod futurum est,
et præmia sperent, quæ a Deo distribuenda sunt.
Nam hoc item significavit, cum dixit: «Quibus
est merces bona in labore suo.» Neque enim ut
sordidus ille, qui modum laboris ac defatigationis
omnem ignorat, ut opes augeat ac proferat, nec
quidquam egentibus, quod satis sit, clargitur, in-
satiabili semper animo, nec unquam divitiis sa-
turo, sic et duo isti describuntur pecuniæ amato-
res, virtutis hostes, avari, sordidi; at contra
misericordes scilicet atque unanimes: nam hoc
aperte, ut jam diximus, illa significant: «Quibus
est merces bona in labore suo.»

Cæterum etsi vel unus tantum, quem bonum
humanumque esse constet, melior altero invenit-
ur, qui et humanitatis expers sit, et avari-
tiæ vitio ac cupiditate laboret; binos tamen sapiens
Ecclesiastes assumit honestos viros et unanimes;
atque omnem jam a verborum suorum compara-
tione contradictionem tollit, cum dicat: «Si ceci-
derint, unus eriget participem suum:» illud si-
gnificans, cum humanum arbitrium facile labatur,
et multo paratius ad mala, quam ad bonarum hone-
starumque rerum electionem sit, in declinandis ac
effugiendis iis, quæ deteriora sunt, alterum alte-
rius consilio et ope iuravi. Nam si alter in illicita
prolapsus, nusquam alterum reperiatur, a quo eriga-
tur, et in meliorem vitæ statum revocetur, C
manifestum est, casum ejus et prolapsionem
in peccatum manere eandem, nec mutari quid-
quam aut corrigi. Propterea dicit in Evangeliiis
Dominus: «Ubi sunt duo aut tres congregati in
nomine meo, ibi sum in medio eorum⁸².» Con-
cordiam conspirationemque 117 circa bonum
longe potius præstantioremque duorum aut
trium esse, quam unius tantum, manifesto nos
edocens. Si enim ab oraculo veritatis bono minori
laus tribuitur, multo magis majori: ut e contrario
si leve aliquod malum et peccatum odio fugaque
dignum habeatur, multo magis quod gravius sit.
Atque illud ipsum confirmans ait et sapiens Eccle-
siastes: «Et quidem si dormient duo, etiam calor
illis; et unus quomodo calefiat (82)?» Certamen
inde contentionemque declarans alterius cum al-
tero circa virtutem: quemadmodum in libro Pro-
verbiorum ipse idem asseruit, cum ait: «Ferrum ferro
exacuitur, et homo exacuit faciem alterius (83);

πολλὴ ἡ ἰσχὺς. Id est: Et alius vires ejus per ænigma
significans, dicit: Si duo dormierint, calor erit ipsis,
et funiculus triplex non facile rumpetur. Nam et
voluptatem hic ostendit et vires, et magnam quiescen-
tibus voluptatem, magnas operantibus vires fore de-
clarat. (Expos. in psal. cxxviii, n. 4, tom. V.)

(83) Prov. xxvii, 17. At LXX habent... πρὸς τὸν
ἐταίρον.

et quodam in loco etiam Paulus apostolus dixit : « Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones : quoniam Achaia parata est ab anno præterito ; et vestra æmulationis provocavit plurimos⁸⁹. » Ac rursum : « Æmulamini autem charismata meliora⁹⁰. »

Nimirum animus hominis ut in rebus pravis proximum quodammodo æmulari solet, ita sane et in bonis honestisque eundem imitatur, atque ad ea strenue referenda, quæ operum optima habentur, assurgit : qui si solus forte sit, minime divini amoris et honestæ probæque vitæ ardore incalescit : aut si quis est, cui hoc obtingat, tam rarus est, ut vix inveniat ; et hic idem, si potentiores subverterint, dirigentem et ad optimam vitæ rationem revocantem habebit neminem. Quod autem addit sapiens Ecclesiastes : « Et si invaluerit unus, duo stabunt adversus eum ; » unum quidem a recta morum institutione descivisse significat ; duos vero adfuturos illi ex adverso, ut dirigant atque confirment, socium nempe contubernalem et cælestem Dei opem, unde omnis emendatio repetenda est. Quare ait : « Et funiculus **118** triplex non cito rumpetur, » triplicis funiculi nexum infragilem potissimum proponens tanquam imaginem et exemplum, unde intelligas, plus quam unum aut duos, valere ad bonum sectandum tres simul concordantes, ut in Evangelio pronuntiatum admonuimus.

Sic quidem hæc, uti sonant, interpretati, sententiam eorum non admittimus, qui de anima et corpore sermonem hic esse duxerunt (83^a) : quippe quæ labat, et stare non potest. Anima enim impetrat jus omne habet, et cum sui ipsius, tum corporis regendi summam auctoritatem. Corpus vero mancipium est animæ, quæcunque huic arriserint præstans ac mercenarium exhibens famulatum. Itaque si anima ad malum ac scelus deflexerit, et a bonarum cogitationum ac meditationum consuetudine aberraverit, fieri non potest, ut corporis ope assurgat, et meliorem ad frugem redeat : neque enim illud ita comparatum est. Ac rursum, si corpus in peccatum decidere prolabile contingat, non a seipso et propria imbecillitate cadit, sed anima multo ante prava ob desideria collapsa, casum una subito eundem, vel in fornicationem, vel in homici-

Δηρὸς σίδηρον ὀξύνει· ἀνὴρ δὲ παραξύνει πρόσωπον ἑτέρου. » Φησὶ δὲ πού καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος· « Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν· ὅτι Ἀχαΐα παρεσκευάσται ἀπὸ πέρουσι· καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζηλῶσι τὸς πλεόντας. » Καὶ πάλιν· « Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. »

Πέφυκε γὰρ πῶς ἡ ἀνθρωπίνη καρδία, ὡς περ ἐπὶ τοῖς φαύλοις τὸν πλησίον ζηλοῦν, οὕτω δὴ μίμνησθαι καὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ σπουδαίοις, καὶ διανίστασθαι πρὸς τὰς τῶν κρείττωνων ἔργων ἐνεργείας καὶ πράξεις· ἥκιστα δὲ πῶς ὁ εἰς καὶ διαθερμαίνεται πρὸς τὴν θεῖαν ἀγάπην καὶ τὴν σπουδαίαν καὶ κρατίστην κατὰστασιν· εἰ δὲ καὶ τις εὐρεθῇ τοιούτου, μόγις εὐρεθῆσεται καὶ σπανίως. Καὶ οὗτος δὲ παρατραιεῖ τῶν κρείττωνων, οὐχ ἔξει τὸν ἐπανορθούμενον καὶ πρὸς τὴν βελτίστην ἀνάγοντα σχέσιν. Ὁ δὲ φησὶν ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστής· « Καὶ ἐὰν ἐπικραταιωθῇ ὁ εἰς, οἱ δύο στήσονται κατέναντι αὐτοῦ, » ἕνα μὲν ὁλοῖ τὸν παραρρύνετα τῆς κρείττονος ἔξω, ὁ δὲ τοὺς στησομένους εἰς ἐναντίωσιν αὐτοῦ πρὸς διόρθωσιν καὶ βελτίωσιν, καὶ τὸν συνόντα καὶ συνοικούντα, καὶ μέντοι καὶ τὴν ἀνωθεν τοῦ Θεοῦ χάριν, παρ' ἧς πᾶν ἀνθρώποις τὸ κατορθούμενον. Ὅθεν φησὶ· « Καὶ τὸ σπαρτίον τὸ ἐντρίτειον οὐ ταχέως ἀπορρήχεται, » τοῦ τριπλόκου σχοινίου τὸ ἀρραγές· ἔτι καὶ μᾶλλον προβαλλόμενος εἰκόνα καὶ παράδειγμα τῆς ἀσφαλεστέρας πρὸς τὸν ἕνα καὶ τοὺς δύο τῶν τριῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν συμφωνίας, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ὑποθήκην, ὡς ἐφθημεν εἰπόντες.

Ταῦτα μὲν οὕτω κατὰ τὸ γράμμα νοήσαντες, οὐ προσέμεθα τοὺς ἐξεληφότες ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τὴν ἐκδοχὴν τῶν εἰρημένων, ὡς ἥκιστα σωζομένην. Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τὸ κύρος ἔχει τῆς ἡγεμονίας καὶ κυβερνήσεως ὅλης καὶ τῆς ἰδίας καὶ τῆς τοῦ σώματος. Τὸ δὲ σῶμα δοῦλόν ἐστι τῆς ψυχῆς ἐπὶ πᾶσι ταῖς κρίσεσιν αὐτῆς ἐξυπηρετούμενον καὶ θητεῦον. Ἐὰν οὖν ἡ ψυχὴ κατανεύσῃ πρὸς τὸ φαῦλον καὶ πονηρὸν, καὶ παραρρῦνῃ τῶν κρείττωνων ἐνθυμήσεων καὶ διαλογισμῶν, οὐχ οἶόν τέ ἐστίν αὐτὴν τὸ σῶμα διανίστασθαι, καὶ πρὸς τὸ βέλτιον ἐπανάγειν· οὐ γὰρ πέφυκε. Καὶ πάλιν, ἐὰν τὸ σῶμα καταπέσῃ καὶ συμπτωθῇ πρὸς τὴν πράξιν τῆς ἀμαρτίας, οὐ παρ' ἑαυτοῦ καὶ οἰκοθεν πέπτωκεν, ἀλλ' ἐκ τῷ πολλῷ πρῶτερον συμπτωθεῖσιν ψυχῆς ταῖς πρὸς τὸ χεῖρον ἐπιθυμίαις, τὴν τοιαύτην πέπονθε σύμπτωσιν, ἢ πρὸς πορνείαν, ἢ πρὸς μισαιφονίαν, ἢ τινα πράξιν

⁸⁹ II Cor. IV, 2. ⁹⁰ I Cor. XII, 51.

(83^a) Olympiodoro se non assentiri significat, qui nempe in eam quoque sententiam dictum Ecclesiastæ interpretatus est, tanquam si de animæ et corporis concordia accipi possit. Ait enim : Πῶς δὲ ἀγαθοὶ οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα ; ἐὰν τὸ σῶμα σωφρονῇ, νενοδοξῇ δὲ ἡ ψυχὴ, ματαία τοῦ σώματος ἡ σωφροσύνη. Καὶ ἐμπαιν, ἐὰν ἡ ψυχὴ ταπεινοφροσύνῃ, πορνείῃ δὲ τὸ σῶμα, ματαία ἡ ταπεινοφροσύνη. Ἐνδὲ γὰρ μέρους ἀμαρτάνοντος, ψυχῆς ἢ σώματος, ἀναγκάτως καὶ τὸ ἕτερον συμπεριλαμβάνεται. Ἀγαθὴ εὖν τῶν δύο ἡ συμφωνία, εἰς τὴν ἐμμεθον τῆς ἀρε-

τῆς λόγον, ὅτι ἐὰν πέσωσιν, ὁ εἰς ἔγειρετὶ τὸν μέτοχον αὐτοῦ. Id est : At quomodo meliores duo, quam unus ? si corpus temperanter se gerat, anima inani gloria capiatur : vana fiat corporis temperantia. Rursus si anima demissionem amet, corpus contra libidinetur, vana erit demissio. Una enim parte delinquente, aut anima aut corpore, necesse est et partem alteram comprehendendi. Bona igitur duorum concordia circa virtutem præmio digna : quoniam si cadant, unus eriget participem suum (Apud Duc. p. 629 E).

ἰτέραν ἀπειρημένην κατολισθήσαν, ὡς ὑπενηνεγμένον αἰῶνι· ῥοπαῖς καὶ βουλῆσιν τῆς ψυχῆς. Ταύτης δὲ προπεπτωκυίας, καὶ τοῦ σώματος συμπτωθέντος, οὐκ ἔχει χώραν τὸν ἕνα λέγειν πεσεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἀμφοτέρους· ἀμφοτέρων δὲ πεπτωκότων, πῶς ὁ πεπτωκὸς τὴν πεσόντα διαναστήσῃ κατὰ τὸν Ἑκκλησιαστήν; Τοῖνον ἑκατέρου πεσόντος οὐδέτερος διεγείρει· τὸν ἕτερον οὕτως τέ ἐστι πρὸς τὴν τῶν καλῶν στάσιν. Τὸ σῶμα γὰρ οὐ πέφυκεν· ἡ δὲ ψυχὴ κἂν πέφυκεν ἀλλὰ προηγουμένως ἑαυτὴν ἐξεγερεῖ τῆς ἀμαρτητικῆς συμπτώσεως διὰ τῆς μετανοίας· ἔπειτα δὲ καὶ τὸ σῶμα συνεγερθήσεται πάντως αὐτῇ τὰς ἡνίας ἐχούσῃ καὶ τὸ κράτος τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἢ τὸ χεῖρον ῥοπήσῃ.

Εἰ δὲ τις βουλῇ τῆς ἀναγωγῆς τοῖς λόγοις ἀλληγορικώτερον ἐρμηνεύσαι τὸ εἰρημένον, τοῦτο μᾶλλον προαχθήσεται καὶ νοῆσαι καὶ εἰπεῖν· ὡς τριμεροῦς τῆς ψυχῆς ὑπαρχούσης, αἵτε δὴ τὸ λογιστικὸν καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν τε καὶ θυμικὸν σαφῶς ἐχούσης, ἀγαθοὶ παραληφθήσονται κατὰ τὸ μᾶλλον τοῦ ἐνὸς τούτων, οἱ δὲ πρὸς τὸ ἀγαθὸν συμφωνήσαντες, καὶ τῷ λογιστικῷ μέρει τοῦ ἐπιθυμητικοῦ κατακολουθήσαντες· ἐπὶ ταῖς τῶν βελτιόνων ἐκλογαῖς καὶ ῥοπαῖς· ἀλλὰ καὶ θατέρου τούτων, ἦτοι τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πρὸς τὸ μὴ θέμις παρεκτραπέντος, ῥαδίως αὐτὸ πρὸς τὸ βέλτιον ἐπανάξει· τοῦ λογιστικοῦ πρὸς ἐνθυμήσεις ὑπενεχθέντος ἀτόπου, καὶ παραρυσθέντος τῆς ἀληθοῦς καταλήψεως τῶν πραγμάτων, τὸ ἐπιθυμητικὸν μέρος τῆς πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐφέσεως ἀντιερόμενον, καὶ τῆς ἀληθοῦς διαγνώσεως, ἀνασχευάσει τοῦ λογιστικοῦ τὴν παρέγκλισιν καὶ παρεκτροπὴν. Καὶ σώζεται τὸ ῥητόν, ὡς ἑκατέρου παρ' ἑκατέρου διεγερθέντος. Οὐαὶ δὲ θατέρω τούτων ἦτοι τῷ ἐπιθυμητικῷ, διὰ οὐκ ἔχῃ τὴν ἀπὸ τοῦ λογιστικοῦ μέρους βοήθειαν καὶ πρὸς τὰ κρεῖττω διεγερσιν. Καταμισθαίνει γὰρ πρὸς βλαπτικὰς ἐπιθυμίας καὶ ψυχροφθόρους μυρίας. Τοῦτο δὲ πάσχουσιν οἱ λωθησάμενοι καὶ διαφθείραντες αὐθαιρέτως τὴν κρίσιν τοῦ λογιστικοῦ μέρους, καὶ νεκρὸν καὶ παντελῶς ἀνενέργητον ἀποφύναυτες. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμπαλιν οὐαὶ τῷ λογιστικῷ μέρει τῆς ψυχῆς, ὅταν οὐκ ἔχῃ τὸ ἐπιθυμητικὸν τεταγμένον πρὸς τὴν θεῖαν ἀγάπην· αἵτε δὴ πυρπολούμενοι τῇ συντόνῃ ἐφέσει τῆς πρὸς τὰ νοητὰ καὶ θεῖα βελτίτης προσνεύσεως. Πεσόντι γὰρ εἰς παραλόγους ἐνθυμήσεις τῷ λογιστικῷ μέρει, τὸ ἐπιθυμητικὸν οὐδεμίαν ὠφέλειαν πρυτανεύσει· αἵτε δὴ τὴν ἰδίαν ἀπολέσαν ἐνέργειαν. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο θεώρημα ληφθήσεται κατὰ τῆς τῶν ἀμφοτέρων καθουδήσεως, καὶ τῆς τοῦ ἐνός· ὁ δὲ φησι· « Καὶ ἐὰν ἐπικραταιωθῇ ὁ εἰς, οἱ δύο στήσονται κατέναντι αὐτοῦ, » καὶ τὸ θυμικὸν παρειαίσει τῆς ψυχῆς μέρος, εἰς βοήθειαν εὐρισκόμενον τοῦ λογιστικοῦ πολλάκις, ἢ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πρὸς τὴν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἐργῶν αὐτοῦ κινουμένην ὀργὴν, ἢ παρὰ τοῦ λογιστικοῦ τὸ κρεῖττον, ἢ παρὰ τοῦ ἐπιθυμοῦντος τῶν ἀμεινόνων. Τῶν δὲ τριῶν τούτων τὴν συμφωνίαν

A dium, vel in velitam aliam actionem corruens tanquam animæ propensione ac voluntate delatum. Anima vero prælapsa, collapsaque una corpore, dici nequit, unum tantummodo cecidisse, sed utrumque dicendum est : utroque autem lapso, quomodo qui cecidit, ut Ecclesiastes ait, jacentem erigat? Quin etiam alterutro tantum lapso, neuter ad honestarum rerum statum revocare alterum potest. Corpus enim ineptum natura est : anima vero quanquam idonea est, semetipsam tamen prius a peccati lapsu pœnitentia excitabit. Tum denique et corpus erigetur omnino cum ipsa habenas regente, ac propensionem ad bonum et malum tanquam domina moderante.

119 Si quis autem orationem attollere, et dicta interpretando, allegoriam sequi maluerit, illud potius cogitare atque dicere necesse sit; cum tripartito anima consideretur, quippe quæ manifesto et rationem, et appetitum, et irascentiam complectitur, multo validiores deprehendi binas ejus quasi partes in bono consentientes, quam unam tantum, cum nempe rationem in bonarum rerum delectu et consecratione appetitus subsequitur (84). Quinetiam alteram istarum, si se ad illicita converterit, appetitum scilicet, facile ratio ad meliora reducet; et si ratio ad absurdas cogitationes delata fuerit, et a vera rerum comprehensione deflexerit, appetitus, qui in Deum universi desiderio fertur verumque amat judicium, rationis declinationem erroremque emendabit. Atque adeo stat dictum, nempe alterum ab altero attolli. Væ autem alterutri earum, sive appetitui, quotiescunque illi rationis auxilium et incitamentum ad potiora defuerit. Ad noxia enim desideria et quaslibet animi corruptelas delabitur. Atque hæc iis contingunt, qui sponte sua rationis judicium contumelia illata perverterunt, ipsamque velut mortuam atque omnino inertem reddidere. At e contrario væ ipsi rationi, quotiescunque appetitus sibi addictum non habuerit, cujus ope ad divinam claritatem aspires : cum is potissimum vehementi ardeat desiderio, et ad ea inclinatione optima tendat, quæ mente percipiuntur, et divina sunt. Rationi siquidem in irrationalibus cupiditates delapsæ nullam appetitus utilitatem suppeditabit, postquam vim suam virtutemque perdiderit. Enimvero consideratio hujusmodi in iis quoque locum habeat, quæ de dormitione amborum et unius prolata sunt. Quod autem dicat : « Et si invaluerit unus, duo stabunt adversus eum, » irascentiam quoque tanquam animæ partem introducit, quæ sæpe rationi vel appetitui auxilio venit ad iram adversus diabolum ejusque cœpta incitatum, sive quis, quid præstantius sit cogitet, sive ea, quæ potiora sunt, concupiscat. Harum autem trium veluti animæ partium **120** concordia et funiculo triplici designatur, qui difficile rumpitur : quippe

(84) Hic vero Olympiodori auctoritatem et doctrinam clanculum amplexatur, qui aliis verbis rem eandem persequitur, atque e duarum quasi par-

tium concordia ipse etiam fieri ait, ut tertia succumbat, ac penes priores illa victoria sit (Ibid. p. 630 F.).

quod et tribus animæ facultatibus consentientibus, sanctæ spiritualisque vitæ status majori soliditate confirmatus reperitur.

At vero et mysticum magis sermonem magisque divinum sapiens Ecclesiastes funiculi triplicis exemplo fortasse significat (85). Quid si enim unicum divinum principatum designat e tribus constantem divinis hypostasibus? Et nos veræ professionis nostræ doctrinam ordiri et contexere docet e tribus personis æquipollentibus, ejusdemque naturæ, et coæternis, unam in substantiam coeuntibus et potentiam et voluntatem et dominationem et imperium? qui enim digni habitus sunt, ut hæc profiteantur, non facile eos hæreticus atque impius cujusquam sermo a vita æterna heataque spe avellere possit. Ait deinde Ecclesiastes :

VERS. 13, 14. *Bonus est puer pauper et sapiens super regem seniore et stultum, qui nescit providere : insuper de domo vinculorum egreditur, ut regnet : quia etiam in regno suo factus est pauper* (86).

Bonum habet atque honestum propositum Ecclesiastes, ut investigatis comparatisque inter se rebus ac personis, quæ in hac vita versantur, mores hominum emendet, eorumque voluntates a pravo quoque affectu maleficioque deterreat. Idcirco hic etiam cum puero paupere et sapiente seniore aliquem et regem et stultum confert, tanquam qui plurimum inter se distent, et contrariis sentiis **121** longe discrepent : ac puerum et pauperem, qui sapiens inventus sit, extollit, potiorēque illo judicial, qui rex cum sit et senior, stultus tamen inveniat. Quo nempe ab insipientia atque inscitia juvenes et senes, pauperes et reges deducat, eisdemque ad sapientiæ prudentiæque certamina pertrahat. Sic enim eos affari mihi videtur : Ecquam rex capit utilitatem; vel si decus senectutis in capite præferat, siquidem innata prudentia sapientiaque illa careat, quam sibi homo discendi cupidus et laborum patientia et honestatis studio comparat? nam si sapientia ab eo et prudentia absit, perturbata confusaque rerum administratione, stipendiarios suos quasi rectoris expertes ostendet, et alienorum atque hostium armis absumet ac perdet,

(85) Quæ sequuntur, hæc quoque ex Olympiodoro desumpta videri possint. Verum scriptori utrique prævaleret Basilius Magnus. Is libro v *Adversus Eunomium* art. 45, sic erat locutus : Οὐκοῦν ἐν Υἱῷ γυνῶθι Πατέρα, ἐν Πατρὶ δόξαν Οὐκὼν· μὴ μερίσῃς τὰ ἀμέριστα, μὴ σπλῖζε τὰ ἀσπλῖστα· κἂν γὰρ θέλεις, οὐ σπλῖζεται, κἂν διαβρῆγνυνται οἱ αἰρετικοί, οὐ διαβρῆγνυνται ἡ Τριάς· καὶ σεβάσμιός ἐστιν ἐν μιᾷ καὶ αἰδίῳ δόξῃ, τὴν αὐτὴν καὶ μίαν μόνην θεότητα πανταχοῦ περιφέρουσα, ἀβήχτος, ἀσχιτος, ἀδιαιρέτος, πάντα πληροῦσα, πάντα περιέχουσα, ἐν παντὶ οὐσα, δημιουργοῦσα, κυβερνοῦσα, ἀγαθίζουσα καὶ ζωοποιοῦσα. Αὕτη ἡ θεὰ καὶ θαυμασιωτάτη πλοῦξ οὐ διαβρῆγνυνται, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ὅτι Τὸ τρι-

ἑξαικονίζει καὶ τὸ σπαρτίον τὸ ἐντρίτον, ὡς μὴ ῥαδίως ἀποβρῆγνύμενον. Διότι καὶ τοῦ τριμερούς τῆς ψυχῆς συμφωνήσαντος, ἀρραγεστέρᾳ τῆς ἀγιοπρεποῦς καὶ πνευματικῆς εὐθεθῆσεται πολιτείας ἡ συνηρητὴ μὲν κατὰστασις.

Τὰχα δὲ καὶ μυστικώτερον καὶ θεϊκώτερον τινα λόγον αἰνίσταται ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής διὰ τῆς εἰκόνης τοῦ ἐντρίτου σπαρτίου· μήποτε γὰρ τὴν μοναδικὴν θεαρχίαν ἐκ θεαρχικῶν τριῶν ὑποστάσεων πεφυκυῖαν ἐξαικονίζει· διδάσκων ἡμᾶς τὸν λόγον τῆς εἰλικρινοῦς ἡμῶν πίστεως κατασκευάζειν καὶ πλέκειν ἐκ τριῶν ἰσοσθενῶν καὶ συμφυῶν καὶ συναίδων προσώπων συνόντων εἰς μίαν οὐσίαν καὶ δύναμιν καὶ βούλησιν καὶ δεσποτείαν καὶ κυριότητα. Τοῖς γὰρ οὕτω πιστεύειν ἡξιώμενους οὐ ραδίως ἀποβρῆξαι τις αἰρετικὸς καὶ δυσσεβὴς λόγος δύνησεται τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ τῶν μακαρίων ἐλπίδων. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ II.

Ἀγαθὸς παῖς πένης καὶ σοφὸς ὑπὲρ βασιλέως πρεσβύτερον καὶ ἄφρονα, ὃς οὐκ ἔγνω τοῦ προσέχειν· ἐτι ἐξ οἴκου τῶν δεσμῶν ἐξελήνεται τοῦ βασιλεῦσαι· ὅτι καὶ γε ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ ἐγενήθη πένης.

Τῷ Ἐκκλησιαστῇ πρόκειται σκοπὸς ἀγαθὸς καὶ φιλόκαλος, ἵνα ταῖς τῶν βιωτικῶν πραγμάτων καὶ προσώπων ἐξερευνησεί καὶ παρεξετάσει βελτιώσῃ τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν χειρίστων διαθέσεων καὶ πράξεων ἀλλοτριώσῃ τὰς σφῶν προαιρέσεις. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἀντιπαρατίθῃ παιδὶ πένητι καὶ σοφῷ πρεσβύτερον ὄντα τινὰ καὶ βασιλέα καὶ ἄφρονα, τοὺς μακρὰν ἀλλήλων διεστηκότας, καὶ ταῖς ἀντικειμέναις ὑπολήψειςι τὴν διαφορὰν κεκτημένους· καὶ δοξάζει τὸν παῖδα καὶ πένητα, σοφὸν μὲν εὐρεθέντα, μᾶλλον δὲ ἀγαθὸν τοῦ βασιλέως μὲν ὄντος, πρεσβυτέρου δὲ καὶ ἄφρονος· ἀλλοτρίων μὲν τῆς ἀφροσύνης καὶ τῆς ἀπαιδευσίας καὶ τοὺς νέους καὶ γέροντας τοὺς πένητας καὶ τοὺς βασιλεῖς, πρὸς δὲ τοὺς ἀγῶνας, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς σοφίας καὶ τῆς φρονήσεως τοῦτους προσηλκόμενος. Μονονοῦχι γὰρ φησι· Τίς ὠφέλεια πρόσσετι βασιλεῖ, κἂν τὸ γῆρας ὑπὲρ κεφαλῆς ἔχη φαινόμενον, ἀμοιροῦντι δὲ τῆς ἐμψύτου φρονήσεως, ἐτι δὲ καὶ σοφίας τῆς ἐκ φιλομαθοῦς καὶ φιλοπόνου καὶ φιλοκάλου γνώμης τῷ ἀνθρώπῳ προσγινομένης; Ἀπούσης γὰρ τῆς σοφίας καὶ τῆς φρονήσεως, καὶ τὸ ὑπῆκοον ταῖς πεφυρμέναις καὶ συγκεχυμέναις

πλοκοῦν σπαρτίον οὐ διαβρῆγῆσεται. Il est : *Quas ob res in Filio Patrem cognosce, in Patre Filium honora : ne dividas quæ individua sunt, ne scindas quæ non scinduntur. Nam vel si velis, non scinduntur; ctsi dirumpuntur hæretici, Trinitas tamen non dirumpitur, et est colenda in una et æterna gloria eadem, unam et solam Deitatem ubique circumferens, irrupta, incædula, indivisibilis, adimplens omnia, omnia continens, in omnibus existens, condens, gubernans, sanctificans, vivificans. Ille divinus et maxime admirandus nexus non dirumpitur, ut scriptum est : Funiculus triplex non dirumpetur.*

(86) Apud LXX legimus... "Ὁς οὐκ ἔγνω τοῦ προσέχειν ἐτι· ὅτι ἐξ οἴκου...

δικησέσιν ἀκυβέρνητον δαίξει, καὶ τῶν ἀλλοφύλων καὶ τῶν ἀντιπάλων καταναλώσαι καὶ διαφθερεῖ ταῖς αἰμαῖς, καὶ τὴν ἰδίαν δὲ ζῶην καὶ βασιλείαν μωρίαις καθυποβαλεῖ συμφοραῖς. Καὶ τὸ ἔμπαινον τι παραβλάψῃ τὸν νέον, κἂν πτωχεύῃ, κἂν πενήτειῃ, σὸφον δύναι καὶ τῆς φρονήσεως περιλαμπόμενον ταῖς λαμπρότησιν; Ἔσται γὰρ ποτε καιροὶ καλοῦντος, ὅταν τοῖς λόγοις τῆς σοφίας καὶ τῆς φρονήσεως ἐκθαμβήσας, καὶ καταπλήξας τοὺς πλουσίους, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ δυνάστας, καὶ βασιλεῖς, προφερέστερος λογισθήσεται καὶ τιμιώτερος πάντων ἅτε δὴ πρόξενος τοῖς ἄλλοις εὐρεθεὶς σωτηρίας καὶ δικαιοσύνης ἀληθοῦς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως. Οἷον συμβέβηκε τῷ Ἰωσήφ ὄντι καὶ παιδὶ καὶ πέννι, καὶ διαδράντι τῇ ἄρκυς τῆς Αἰγυπτίας, καὶ σώσαντι τὴν Αἴγυπτον ἐκ θανάτου τοῦ κατὰ τὴν ἐπομένην λιμοῦ καταλαμπάνειν αὐτὴν μέλλοντος. Ἐτι δὲ τοιοῦτος εὐρέθη καὶ Δανιὴλ ὁ ἀρχιμάλκωτος, παῖς ὢν καὶ πέννης, καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ κριτῶν τῶν ἀφρόνων τὴν ἀσέβειαν διελέγξας, κἀντεῦθεν τῆς πρεσβυτικῆς καὶ προφητικῆς ἀξιώσεως ὑπολήψας καὶ τιμῆς.

Ἄλλὰ γὰρ τῷ γράμματι τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν αἰ-

vi am vero suam atque regnum calamitatibus obijciat quamplurimis (87). At contra quid juveni obsit, mendico licet atque inopi, si sapiens sit, et prudentiæ luce inclaruerit? Fiet enim quandoque, opportunitate invitante, ut sermonibus sapientiæ prudentiæque plenius divites, et magistratus, et dynastas, et reges stupore metuque afficiat, et utilior ipse atque honore dignior, quam cæteri omnes, habeatur, salutis quippe communis auctor, veræque justitiæ ac publicæ securitatis constitutor inventus; quemadmodum Josepho contigit, cum puer esset **122** et pauper, qui Ægyptiæ laqueis elapsus, fame quæ impendebat prohibita, Ægyptum ab interitu liberavit. Ac Daniel quoque non aliter in captivitate, puer quamvis et pauper, seniorum et stultorum judicium impietatem coarguit, et senili jam dignitati ac prophetarum honori par habitus est (88).

Enimvero postquam litterarum sensum secuti

detecta : *Factus est magnus in conspectu populi a die illa et deinceps* (Dan. xiii, 64).

Habemus vero hic novum testimonium, ex quo historiam Susannæ, quam hæretici repudiant, in Ecclesia antiquitus receptam agnoscimus, intelligamusque, ob Josephi vices proxime commemoratas, auctoritatem ejus jam tum nihilo minorem fuisse, quam quæ libro ipsi Geneseos tribuebatur. Quæ quidem et in Patrum aliorum scriptis, et in vetustis Christianorum monumentis satis eminebat : at insignis jam magis est, atque Hebræo e fonte manasse jure creditur, postquam e Chisiano codice ipsa Danielis prophetia, qualem LXX viris tribuebant, in lucem denique prodiiit, eaque 14 distincta capitulis, id est postrema etiam duo complexa capita, quæ hactenus ex Theodotione tantum habebamus. Quis enim dubitare jam possit, num caput utrumque in Hebræo exemplari legeretur, cum et a prioribus interpretibus translatus utrumque videamus? Juvat autem verba hic describere doctissimi viri, qui Danielem emisit, et præclaro plane munere Ecclesiam donavit. « Monogramma, inquit (edit. Rom. p. 81), ad oram codicis hac forma conspi-

citur *ΜΩ*, quod si resolvetur dat litteras A. Σ. Θ. indicat autem Aquilam, Symmachum, Theodotionem convenire cum LXX interpretibus, non verbis, at verborum sensu, ideoque lemniscis ea, quæ sequuntur, adnotata sunt usque ad versiculum quintum, ubi legitur, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἑκατῷ. Quod si hæc historia Susannæ, ut Hieronymus Præfatione in Danielem innuere videtur, ex codice autem nostro apparet, ab illis omnibus reddita Græcæ est, nedum a LXX fateamur, oportet, archetypum ipsum, unde interpretatio est facta, diu post LXX seniorum tempora superfuisse. Haud itaque postremum conficiunt argumentum de hujus veritate historie monogramma et lemnisci nostri codicis, quorum fides vel ab ipsa Theodotionis editione comprobatur. Nisi enim Theodotio ex archetypo esset interpretatus, non erat, cur Ecclesiæ ipsius potius quam aliorum versioni adhereret. Serio igitur perpendant qui ab Ecclesiæ judicio dissident, ac Susannæ caput ad apocrypha rejiciunt, quam nullo judicio, ac Judæe prorsus id faciant. Nam si archetypus initio Ecclesiæ, imo adulta lateque propagata exstabat, quid si malitia Hebræorum, aliave de causa interdidit, adeoque Africani et Origenis ævo jam deerat? etc. »

(87) Ad hæc et quæ in articulo proximo habes, aliorum interpretationem ascripsit Hieronymus his verbis : « Vir sanctus Gregorius Ponti episcopus, Origenis auditor, in Metaphrasi Ecclesiastæ ita hunc locum intellexit. Ego vero.... adolescentulum pauperem et sapientem rege sene et stulto, cui nunquam venit in mentem, quod possibile sit, quemquam de his, quos vinxerat, ad regnum exire de carcere, et se ipsum de iniqua deinceps potestate sua correre. Evenit enim interdum, ut hi, qui sub adolescentulo sapiente fuerint, absque morore sint : ita tamen, ut sub sene rege ante versati sunt. Qui enim postea nati sunt, quia mala præterita nesciunt, nec adolescentulum laudare possunt, qui postea consurrexerint, abducti opinione perversa et impetu spiritus adversantis. » Græca vero etiam afferenda sunt, cum et illud demonstrent, perperam a Billio et aliis Metaphrasim hanc Gregorio Nazianzeno esse attributam : nam quæ exstat, ipsam esse, quam legit Hieronymus ex his manifestum est. Ἐγὼ δὲ, inquit Neocæsariensis Gregorius, προκρίνω νέον πέννητα σώφρονα γέροντος βασιλέως ἄφρονος, ὃ ἐνδύμιον οὐ γεγέννηται, ὥς δυνατόν ἐστι, τῶν μὲν ἐκ τοῦ δεσποτηρίου τινὰ εἰς τὸ βασιλεῦσαι καταστῆναι, αὐτὸν δὲ τῆς ἀδίκου δυναστείας, δικαίως ὑπερὶν ἐκπεσεῖν συμβαίνει γὰρ τοὺς ὑπὸ τῷ νέῳ μὲν, ἐμψρον δὲ, τασσομένους, ἀλύπους εἶναι τοὺς, ὅσοι προγενέστεροι. Οὐ γὰρ μετέπειτα γενόμενοι διὰ τὸ ἑτέρου ἀπειράτως ἔχειν, οὐδὲ τοῦτον ἐπαίνειν δύνανται, ἀγόμενοι, τε γνώμῃ ἀλογίστῳ, καὶ ὁρμῇ πνεύματος ἐναντίου.

Addit deinde Hieronymus quæ in eundem locum scripserat Apollinaris : « Laodiceus, inquit, interpres res magnas brevi sermone exprimere contentens, more sibi solito etiam hic locutus est : De commutatione, inquit, bonorum in mala nunc Ecclesiastæ sermo est, insipientem hominem cōnantis exprimere, qui futura non cogitans, presentibus et caducis quasi magnus atque perpetuus delectatur : et post diversa, quæ solent hominibus accidere in vita sua, atque mutari, quasi generalem inferi de morte sententiam, quod innumerabilis multitudo intereat, et paulatim consumatur, et transeat, unoquoque in suo loco alium relincente, et rursum alium, successore moriente. »

(88) Danielis pueri attingit factum, quod in Danielis prophetæ libro legimus cap. xiii, ille quippe Susannæ innocentia defensa, et seniorum calumnia

obviam verborum significationem exposuimus, ali-
quid jam per anagogen a similitudine desumptum
addemus. Erat diabolus veluti rex quidam, qui
cœlesti in regno imperitabat : a Conditoris scilicet
suo dux creatus angelici agminis, idemque senior,
est enim « Initium operum divinorum (89), » uti
Jobus athlete a ille pietatis appellat (90). Sed innata
prudentiam **123** oblitus, negligentiae incon-
sultæque temeritatis causa a superioribus ad infe-
riores projectus est sedes, et tenebras luce mutavit,
angelis, quos habebat subjectos, parem in pernici-
ciem ac ruinam actis, atque in ejusdem pœnæ
societatem perductis. Eodem modo princeps ille
nostri generis Adam erat olim in paradiso velut
rex quidam omnium irrationalium animantium,
principatus quidem ratione atque honoris; quia
vero etiam ante alios omnes effictus ac conditus,
senior quoque ferebatur : cum inconsulte stulte-
que præceptum Conditoris sui contempsit, et quod
invidus hominum hostis infestusque adversarius
stabat, præstantius atque utilius arbitratus, fecit.
Itaque ab innocua illa paradisi vita excidit, atque
in mortem exitumque prolapsus, universum homi-
num genus, qui ab eo rituri erant, ut parem
simul eandemque condemnationem subiret, effe-
cit (91). Atque e contrario puer erat pauper, de
quo dicit magnus Isaïas : « Parvulus enim natus
est nobis, et filius datus est nobis » ; ille, qui
misericordia ineffabili humanam conditionem am-
plexus est, humanumque sibi corpus circumdedit,
Unigenitus, inquam, Dei Filius et Verbum Patris;
eumque, ut est in salutis nostræ Evangelio ⁹², et
sapientia et gratia, quatenus nempe homo erat,
profecisset, nequam veteratorem diabolus confecit,
et cruce ac passione sepulturaque non modo su-
perbientem evertit, et magna jactantem prostravit,
sed etiam condemnatum cum sectatorum grege
vinculis æternis addixit. At generis humani aucto-
ribus, et qui ab iis prognati sunt, redemptionem

⁹¹ Isa. ix, 6. ⁹² Luc. ii, 52.

(89) Quæ noster in Satanam quadrare censet, alii de rege Nabuchodonosore acceperunt (Berr. t. V, l. v) : Itaque et Jobi ipsius ortum, qui ex Gregorii opinione, ut infra exponemus, multo ante fuit, ad Salmanasar et Osæ tempora rejecerunt. Quippe Deum ille sibi dicentem inducit : *Ecce Behemot, quem feci tecum, fenum quasi bos comedit* ; ut Behemot his Nabuchodonosor esse videatur. At qui sacras Litteras, ut sonant, interpretantur, ipsoque in limine consistunt, belluam describi elephantum aiunt, et verba illa *Initium operum divinorum*, sive ut in Vulgatis, *Principium viarum Dei* idem valere putant, atque quadrupedum ab origine primum, vel etiam inter animantia, quæ Deus condidit, præcipuum, quasque specimen viarum sive operum Dei : quemadmodum et mel in Ecclesiastico (c. xi, v. 3) *Ἀρχὴ γλυκαμάτων*, sive rerum dulcissimum dictum est.

(90) Job xl, 14. Apud LXX leges, *Τούτῃστιν ἄρχὴ πλάσματος Κυρίου*. Cyrillus Hieros. *Ἀρχὴ γὰρ ἔστι πλάσματος Κυρίου*. Catech. vi, n. 4.

(91) Doctrinam Catholicam de peccato originali

σθῆτις ἀπονεύμαντες, εἰπωμέν τι καὶ κατὰ τὴν τῆς
ἀναγωγῆς λόγον ἐξ ὁμοιότητος παραλαβανόμενοι.
Ἦν ὁ διάβολος οἶόν τις βασιλεὺς ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν
βασιλείᾳ πολιτευόμενος. Ἀτὰρ δὲ καὶ στρατηγὸς προ-
χειρισθεὶς ὑπὸ τοῦ ποιήσαντος ἀγγελικοῦ τινος τά-
γματος, ἀλλὰ καὶ προσβύτερος. Ἡ ἀρχὴ γάρ ἐστι
πλάσματος Θεοῦ, καθὼς φησιν ἡ γραφὴ τοῦ ἀλη-
θοῦ τῆς εὐσεβείας. Ἰωβ. Ἀλλὰ τῆς ἐμφύτου φρονήσεως
παραρβύεις ἐξ ἀπροσεξίας καὶ δυσουλίας ἀπερβύη
τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, καὶ γέγονε σκότος ἀντίφω-
τός, συναπολέσας καὶ συνδιαφθείρας καὶ τοὺς ὑπὸ
αὐτῷ τεταγμένους ἀγγέλους, καὶ τῆς αὐτῆς ἐκείνης
καταδίκης λελογχέναι παρασκευάσας. Καὶ πάλιν ἦν
γεννάρχης Ἀδὰμ οἶόν τις βασιλεὺς ἐν παραδείσῳ τὸ
πρὶν τῶν ἄλλων πάντων ζώων ἀλόγων, τῷ λόγῳ μὲν
τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς τιμῆς, ἔτι δὲ καὶ τῆς πρὸ τῶν ἄ-
λλων πάντων διαπλάσεως καὶ γενέσεως ἐλελόγιστο καὶ
προσβύτερος. Ἀλλὰ ἐξ ἀδουλίας καὶ πολλῆς ἀφρη-
σύνης τὴν ἐντολὴν ἠθέτησε τοῦ ποιήσαντος, τοῦ ὁ
φθονήσαντος μιανθρώπου καὶ δυσμενοῦς αἰρετω-
ρην οἰκθελῆ καὶ λυσिताλεστέραν ἐποίησε καὶ διὰ
τοῦτο τῆς ἀπήμονος ἐν παραδείσῳ ζωῆς ἐξεπώθη,
καὶ πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὴν φθορὰν κατωλισθη,
καὶ συμπαρασκευάσεν ὅλον τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος διεί-
σθαι τὴν ἴσθιν καὶ τὴν αὐτὴν καταδίκην. Καὶ τὴν
πάλιν, ἣν παῖς πεντητεύων, περὶ οὗ φησὶν ὁ μέγας
Ἠσαίας, ὅτι « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἰσθὴν
ἡμῖν, » ὃς δι' ἄφατον ἔλεον ἐνανθρωπήσας καὶ σω-
ματωθεὶς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὴρ λόγος,
καὶ προκόψας σοφίᾳ καὶ χάριτι, καθὼς φησι τὸ τῆς
σωτηρίας ἡμῶν Εὐαγγέλιον, ἥ δηλονότι πέφυκεν ἄν-
θρωπος, κατεσοφίσαστο τὴν σοφιστὴν τῆς κακίας διά-
βολον, καὶ διὰ σταυροῦ, καὶ πάθους, καὶ ταφῆς, κα-
τέβαλε τὸν ὑψαύχενον καὶ κατέρβραξεν εἰς γῆν τὸν μεγα-
λοβόρῃμονα, καὶ κατέκρινε καὶ κατεδίκασε δεσμοῖς
αἰδίου μετὰ τῶν ὁμοφρονούντων αὐτῷ καὶ συνπα-
δῶν. Τοῖς δὲ γεννάρχαις καὶ παῖσι τοῖς ἐξ αὐτῶν ἐπι-
τάνευσεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τῆς ἰδίας καὶ ζωαρχι-
κῆς ἀναστάσεως, καὶ πρὸς τὴν προτέραν εὐχλείαν

præclare comprehendit, de quo Paulus (Rom. vi, 19): *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt*. Nempe cum ex concilii Tridentini doctrina dno comprehendat Adæ lapsus, reatum et pœnam, atque ita comprehendat, ut nobis etiam omnibus, qui ab eo originem ducimus, commune utrumque sit: hæc noster optime designavit. primum quidem, cum ait, τῆς ἀπήμονος ἐν παραδείσῳ ζωῆς ἐξεπώθη, quibus amissam innocentiam ostendit: alterum vero, cum addidit, καὶ πρὸς θάνατον καὶ τὴν φθορὰν κατωλισθῆσε, quibus peccati pœnam expressit. Atque idem ad nos hæc pariter pertinere docuit, illa subiiciens, καὶ συμπαρασκευάσεν ὅλον τὸν ἐξ αὐτοῦ γένος διείσθαι τὴν ἴσθιν καὶ τὴν αὐτὴν καταδίκην. cum enim condemnatio ejus fuerit, ut et sanctitatem, quam a Deo acceperat, ea macula suscepta perderet, et morti pœnisque corporis obnoxius fieret, jam ex illis verbis singula ea mala in humanum quoque genus transfusa esse, nemo non intelligit.

ἐπανήγαγε, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τὴν ὑπεράττην καὶ πανευπρεπῇ δόξαν τῆς ἰδίας μεγαλωσύνης συνανύψωσε, καὶ τῆς κρείττονος ἤξιωσε λήξεως. Τὴν δὲ τοιαύτην ἐκδοχὴν παρεμπιδοὶ διὰ τῶν ἐπομένων ὁ σοφὸς· Ἐκκλησιαστής· ἐπάγει γὰρ καὶ φησιν·

A omnibus attulit, novo vite initio resurrectione sua, eosque ad priscum decus revocavit, vel potius ad summam **124** præclarissimamque majestatis suæ gloriam secum evexit, atque ad multo præstantiorem transtulit dignitatem. Hanc vero interpretationem sapiens Ecclesiastes iis confirmat, quæ sequuntur. Hæc enim adnectit :

§ III.

Εἶδον σύμπαντας τοὺς ζῶντας τοὺς περιπατοῦντας ὑπὸ τὸν ἥλιον, μετὰ τοῦ νεανίσκου τοῦ δευτέρου, ὃς ἀναστήσεται ἀντ' αὐτοῦ· οὐκ ἔστι αὖτε αὐτῷ πρὸς πάντῃ αὐτῶν. Καὶ γε οἱ ἔσχατοι οὐκ ἐφρανηθήσονται ἐν αὐτῷ· ὅτι καὶ γε τοῦτο ματαίωτος καὶ προαίρεσις πνεύματος.

Παῖδα πένητα καὶ σοφὸν παρалаβὼν προσεχῶς καὶ προκρίνας καὶ προφερέστερον καὶ μᾶλλον ἀγαθὸν ὀνομάσας τοῦ πρεσβυτέρου βασιλέως καὶ ἄφρονος, καὶ ταῖς ἀντιθέτοις ὀνομασίαις, κατὰ τὴν πρόχειρον ἔννοιαν, περισπούδαστον ἔχειν τὴν παλῦσιν καὶ τὴν σοφίαν πάντας εἰσηγησάμενος, διαδιδράσκειν δὲ τῆς ἀφροσύνης καὶ τῆς ἀπαιδευσίας τὰς ἄρκυς· κατὰ δὲ τὴν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, τὸν διάβολον καὶ τὸν Ἀδὰμ τῆς ἀφροσύνης καὶ τῆς ἀβουλίας ἐαλωκότας καὶ περιπαρέντας τοῖς βρόχοις, καὶ κατακριθέντας ἐνδίκως καὶ θεοκρίτως, καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς ἰδίας πέπονθας περιωπῆς, παῖδα πένητα καὶ σοφὸν τὸν προαιώνιον καὶ θεαρχικὸν Λόγον τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπερεκφάντας, ἥ γέγονεν ἄνθρωπος διὰ φιланθρωπίαν ἀνείκαστον, τὸν καταρράξαντα τὸ φρύγμα τοῦ Διαδόλου, καὶ τὴν μεγαλουργίαν καὶ τυραννίδα καὶ καταδυναστείαν τὴν κατὰ τοῦ γεννάρχου καὶ πάντων τῶν ἐξ αὐτοῦ φύτων, καὶ τούτοις κρυπτανεύσαντα καὶ παρασχόντα τὴν ἀπολύτρωσιν· νῦν (ἐμοὶ δοκεῖ) θεάσασθαι καὶ προβλέψαι προφητικῶς ὀφθαλμοῖς πάντας τοὺς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἀνθρώπους τὴν τελοῦσαν ὑπὸ τούτων τὸν ἥλιον, τῷ νεανίσκῳ τῷ δευτέρῳ συνόντας καὶ κατακολουθοῦντας, ὃν ἐκεῖ παῖδα καὶ πένητα προσηγόρευσε καὶ σοφόν. Ἀπὸ γὰρ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἢ τοῦ νεανίσκου σοφία πέφυκεν ἀνίσχειν καὶ κατακολουθεῖν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως. Δεύτερον δὲ τοῦτον ὠνόμασεν, ὡς γεγὼντα καὶ προσαγορευόμενον δεύτερον ἄνθρωπον καὶ δεύτερον Ἀδὰμ· ὁ πρῶτος γὰρ ἄνθρωπος· ἐκ γῆς γινώσκων· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος· ἐξ οὐρανοῦ, ὁ

VERS. 15. Vidi universos viventes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui existet pro ipso : non est finis omni populo, universis, qui fuerunt ante illos ; et quidem novissimi non letabuntur in eo ; quippe et hoc vanitas et præsumptio spiritus (92).

Postquam puerum pauperem et sapientem induxit proposuitque, ac præstantiorem ac meliorem rege seniore et stulto pronuntiavit, commemoratisque, ut est omnium captus, oppositis appellationibus, hortatus est universos, ut eruditionem et sapientiam summa sibi diligentia comparandam, insipientiæ vero atque ignorantiae retia effugienda putent : tum, si anagogen spectes, diabolum et Adam insipientiæ temeritatisque laqueis captos atque trajectos, divino iudicio recte damnatos ostendit, et de dignitatis suæ gradu dejectos : puerum pauperem et sapientem, id est omnipotentis Dei et Patris Verbum sæcula antecedens et principio divino præditum, per inhumanationem incomparabili erga homines amore susceptam, contrito frementis diaboli fastu, sublataque tyrannide ac dominatione, quam in primum parentem omnemque posteritatem exercebat, redemptionis pretium cuique comparasse atque attulisse : jam prophetarum more spectare mihi videtur (93) ac procul intueri homines universos, qui sub hoc sole terram incolunt, cum adolescente secundo conversantes, eumque sequentes, quem modo puerum et pauperem et sapientem appellavit. A puerili enim ætate adolescentis sapientia oriri solet, et naturæ rationem comitari. Hunc autem secundum dixit, quasi natum appellatumque secundum hominem et secundum Adam. Nam : « Primus homo de terra terrenus, secundus **125** homo Dominus de cælo, » ut ait Paulus **94** (94) magnus apostolus ; qui et sine controversia pro

⁹² I Cor. xv, 47.

(92) Apud LXX est..... ὃς στήσεται ἀντ' αὐτοῦ. Olynp. τοῖς πᾶσιν, ὃι ἐγένοντο. . .

(93) Duo hæc verba in apographo desiderantur, sed in autographo aliquid ejusmodi scriptum fuisse, manifestum est. Nec ope codicis Sangerm. supplere licuit, in quo item mendum.

(94) Hic ille est locus, quem Marcion, Tertulliano teste, corrupit (lib. v, c. 10. Adv. Marcion.). « Ad hoc enim, inquit, et de ipso Christo præstruit, Factus primus homo Adam in animam vicam ; novissimus Adam in spiritum vivificantem ; licet stultissimus hæreticus noluerit ita esse. Dominum enim posuit novissimum pro novissimo Adam ; veritus est nescire, ne si et Dominum novissimum haberet Adam, et ejusdem Christum defenderemus in Adam

novissimo, cujus et primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adam, nisi quia et novissimus Adam ?.... Primus, inquit, homo de humo terrenus ; secundus, Dominus de cælo. Quare secundus, si non homo, quod et primus ? etc.

At vero « In Græcum textum, » verba sunt Morini (exerc. 2 De Hebr. Græcique textus sinc. c. 1, n. 5), irrepsit ab antiquo, ut ex sancto Chrysostomo, Theodoro et Theophylacto colligitur, Marcionis falsatio, dictione relicta ex iis, quas Marcion eraserat. A Vulgata abest falsatio, istumque locum, ut refert Vulgata, citant SS. Ambrosius, Hieronymus, Beda, Sedulius Scotus, Primasius. « Meliorem igitur, quam Græci illi habent, codicem Gregorius noster nactus erat.

ipso surrexit, pro primo scilicet Adam collapsio, ut eum redemptum resingeret ac transformaret (95): quem et homines per orbem universum omnes fere secuti sunt, divine humaniterque persuasi, atque obtemperantes dicenti: « Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus: et qui non tollit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus (96): » qui etiam, cum vocem suam cunctis discipulis et apostolis virtutis dedisset, quemadmodum David propheta prænuntiabat, cum ait: « Ecce dabit vocem suam vocem virtutis, date gloriam Deo (97): » terram per eos universam evangelica prædicatione cepit: ut neque numerari possint qui in eum crediderunt, neque ullus numero terminus futurus sit, cum singulis ætatibus multitudo per totum orbem in eum credentium infinita reperiatur. Quod vero dicat sapiens Ecclesiastes: « Universos viventes, qui ambulantes sub sole, » non ideo a veritate aberrasse convincatur: quia quamquam vivere quidam et ambulare sub sole videntur, in infidelitatis versantur tenebris, nec eam proflentur fidem, quæ ad eum deducit. Nimirum *Viventes* hic eos denominavit, qui veram ad vitam festinaverint, ad Christum, Deum nostrum aperte dicentem: « Ego sum vita et veritas (98): » et *ambulantes* dixit, qui vitæ viam certi percurrere, semitas sibi muniverunt ad immortalem divinamque vitam ducentes, quam idem demonstravit, cum ait: « **126** Ego sum via et ostium: per me si quis introiverit, salvabitur; et ingredietur et egredietur, et pascua inveniet (99). » Hos utique et *ambulantes* et *viventes* appellavit. Nam qui hoc modo nec ambulantes nec vivunt, esto vivere et ambulare videantur, in umbra tamen et morte peccati atque infidelitatis versari eos potius quam ambulare et vivere, ratiocinando reperias.

Peripatούντες ἢ ζῶντες, καὶ ὁδοῦσι ζῆν καὶ περιπατεῖν, ἀλλ' ἐν τῇ σκιᾷ καὶ τῷ θανάτῳ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς ἀπιστίας εὐρίσκονται καὶ λογίζονται μᾶλλον, ἢ περιπατοῦντες καὶ ζῶντες.

Postquam vero eos, qui adolescentem et secundum Adam secuti sunt, in infinitum protendi, nec terminum unquam habere prædixit; cum et multos e Judæis atque ex iis, qui ante inter gentes crediderant, ad infidelitatis mortem transmissos invenit, et complures quidem post multitudinem eorum immensam, qui de Judæis item et gentibus spem in eo habuerunt, ultimos priorum imitatores esse, nec minus quam eos, durum habere animum atque obstinatum cognoverit, ut evangelicæ veritatis prædicationi acquiescere omnino nolint: hos quoque distinguit a credentibus et cum adolescente secundo Adam conjunctis, eosque propter infideli-

Α καὶ ὡς φησι Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος· ὡς καὶ ἐμολογουμένως ἀνέστη ἀντ' αὐτοῦ, τοῦτέστιν ἀντὶ τοῦ πρώτου τοῦ πεπτωκότος Ἀδὰμ, πρὸς ἀπολύτρωσιν ἐκείνου καὶ ἀνάπλασιν καὶ μεταστοιχείωσιν· ἥ καὶ κατηκολούθησαν οἱ ἄνθρωποι πάντες σχαδὼν οἱ ἀνὴρ πᾶσαν τὴν ὕψ' ἥλιον, φῆσαντι θεοπροπῶς καὶ φιανθρώπως πειθόμενους καὶ πειθαρχήσαντες· « Ὅστις φιλεῖ πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμε, οὐκ ἔστι μου ἄξιος καὶ ὅστις οὐκ ἄρει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· » ὅς καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ δεδωκώς τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις φωνὴν δυνάμεως, καθὼς προκατήγγυλεν ὁ προφήτης Δαβὶδ, εἰπὼν· « Ἰδοὺ δώσει τὴν φωνὴν αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως, δότε δόξαν τῷ Θεῷ· » πᾶσαν τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι δι' αὐτῶν ἐσαγήνευσεν τὴν ὑπ' οὐρανὸν· ὡς μηδὲ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστευούκτας ἐξαοριμείσθαι, μήτε μὴν πέρας λαμβάνειν, διὰ τὸ κατὰ πᾶσιν γενεαῖς ἀπειρον εὐρίσκεισθαι πληθὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὕψ' ἥλιον τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων· ὃ δὲ φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, « σὺ πάντας τοὺς ζῶντας τοὺς περιπατοῦντας ὑπὸ τῷ ἥλιον, » οὐκ ἐξελέληκεται διαμαρτάνων τῆς ἀληθείας ὡς καὶ τινων δοκούτων ζῆν καὶ περιπατεῖν ὑπὸ τὸν τὸν ἥλιον, παραλελημμένων εἰς τὸν ζόφον τῆς ἀπιστίας, καὶ μηδαμῶς τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν προηγαμένων. « Ζῶντας » γὰρ ἐνταῦθα τοὺς τῇ ἀληθείᾳ ζωῇ προσδραμόντας Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν τῷ ἐπόντι διαβόλῳ· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀλήθεια, » προσηγόρευσε· καὶ « περιπατοῦντας » δὲ τοὺς ἐρελομένους περιπατεῖν ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ζωῆς, καὶ τὰς τριβύδας διατάττοντας τὰς ἀγοῦσας εἰς τὴν ἀκράτην καὶ θείαν ζωὴν, ἣν ὑπέδειξεν αὐτοῖς εἰρηκῶς· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νόμῳ εὐρήσει. » Τοὺς τοιοῦτους ὠνόμασε καὶ « περιπατοῦντας » καὶ « ζῶντας. » Οἱ γὰρ μὴ τοιῶσδε περιπατοῦντες καὶ ζῶντες.

Ἐπειδὴ δὲ τοὺς τῷ νεανίσκῳ καὶ δευτέρῳ κατηκολουθηλὸτας Ἀδὰμ εἰς ἀπειρον ἀριθμὸν παρατείνεσθαι καὶ πέρας μηδαμῶς. ἔχειν προεῖπεν· εὖρε δὲ πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀπὸ τῶν πεπιστευόντων ἐξ ἐθνῶν τῷ θανάτῳ τῆς ἀπιστίας παραπεμφθέντας, καὶ πολλοὺς μὲν μετὰ τὴν ἀπειρον πληθύν τῶν ἐξ Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν τὰς ἐλπίδας εἰς αὐτὸν ἐσχηκότων, ἐσχάτως μιμησαμένους τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τῇ σκληρότητι τῆς ἐκείνων καρδίας παραπλησίως ἐμμείναντας, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας παραδέξασθαι μὴ θελήσαντας· διέστειλε καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν πεπιστευόντων, καὶ μετὰ τοῦ νεανίσκου τοῦ δευτέρου γεγονότων Ἀδὰμ, καὶ διατείνε-

λαμβάνει τὸν...

(97) Psal. LXXII, 34. Verum LXX habent, Ἰδοὺ δώσει ἐν τῇ φωνῇ δυνάμεως...
(98) Joan. xiv, 6. Sed integra sententia est, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ.
(99) Joan. x, 9. Sed illa huc aliunde translata ἡ ὁδὸς καὶ· nam sententia incipit: Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα.....

(95) Nempe, ut ait Irenæus, Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ προσεκόλλωμεν, μὴ ποιήσαντες αὐτοῦ τὴν ἐντολὴν ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ Ἀδὰμ ἀποκατηλ-
λάττημεν, ὑπὴρκοι μέχρι θανάτου γενόμενοι. Id est: *In primo quidem Adam offendimus, non facientes ejus præceptum; in secundo autem reconciliati sumus, obediētes usque ad mortem facti* (Lib. v Adr. hæc. c. 18v).

(96) Matth. x, 37. At in Vulgatis est... καὶ ὅς ὁ

ται μηδὲν ὠφελήθησθεσθαι παρ' αὐτοῦ διὰ τὴν σφῶν ἀπιστίαν. Καὶ γὰρ φησιν· «Ὅσοι ἐγένοντο ἔμπροσθεν αὐτῶν, ὁ δὴλονότι τῶν εἰς Χριστὸν πιστευσάντων· «Καὶ γε οἱ ἔσχατοι οὐκ εὐφρανθήσονται ἐν αὐτῷ, ὁ δὴλονότι τοὺς ἐσχάτους, καὶ μέγχι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἐν τῷ ζῶντι τῆς ἀπιστίας ἐναπομείναντας, τῆς ἐπ' αὐτῷ κηρυττομένης καὶ προσδοκωμένης εὐφροσύνης καὶ θείας ἀγαλλιάσεως οὐκ ἀξιωθήσονται διὰ τὴν σφῶν ἀδουλίαν καὶ τὴν αὐθαίρετον ἀπιστίαν. Κἀν γὰρ οὐκ ἔχη τὸ ῥητὸν σαφαστέραν τὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ προσωπακουμένην κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς· πλὴν ἡμεῖς ἀκραιφνῶς τὸν νοῦν ἐπιστήσαντες, οὕτως ἔχειν τὴν ἀληθεστέραν ἐκδοχὴν ὑπελήφθαμεν· ὡς εἶναι τοιοῦτον τὸ εἰρημένον· τοὺς μὲν τῷ νεανίσκῳ καὶ δευτέρῳ κατηκολουθηκότας Ἀδὰμ, εὐφρανθήσεσθαι σὺν αὐτῷ τῇ αἰώνιον εὐφροσύνην· ὡς καὶ λέγειν πρὸς αὐτόν· «Εὐφρανθήσομαι καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν σοί, ψαλμῷ τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστε.» Καὶ πάλιν· «Ἐνέδυσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέθηκέ μοι.» Τοὺς δὲ τοιαύτης ἀκολουθήσεως σφᾶς αὐτοὺς ἐκουσίως ἀπομακρύνοντας, ἀναξίους εὐρεθῆναι καὶ παντελῶς ἀμετόχους τῆς εἰρημένης εὐφροσύνης καὶ τῆς θείας ἀγαλλιάσεως· ὁ καὶ τῆς ἐσχάτης ματαιοφροσύνης ἐστὶ σημαντικόν· καὶ διὰ τοῦτο φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής· «Καὶ γε τοῦτο ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος, ὁ δεικνύς ἐμφάνως, ὡς ἐκ πολλῆς ματαιοφροσύνης καὶ προαιρέσεως αὐθαιρέτου τῆς τοσαύτης εὐφροσύνης ἑαυτοὺς ἀπεστέρησαν. Ἀμείλει τοίνυν παρεμπειδῶν τὴν εἰρημένην ἐκδοχὴν τε καὶ διατάφῃσιν διὰ τῶν ἐπομένων, ἐπήγαγε φάσκων·

tatem suam utilitatis nihil ab eo relatuos contendit. Ait enim : « Universis qui fuerunt ante illos, » eos nempe, qui in Christum crediderunt ; « Et quidem novissimi non lætabuntur in eo ; » illos utique, qui postremo, atque ad finem usque sæculi in caligine infidelitatis permanserint, promulgata sperataque in ipso lætitia et divina exultatione dignos nunquam futuros, suamet dementia et voluntaria perfidia exclusos. Etsi enim verba ipsa sententiam hanc manifesto non produnt, sed quæ tantum subaudiri debeat, siquidem sacrarum Litterarum consuetudo spectetur ; nos tamen sensum simpliciter scrutati, hanc potissimum inesse vim opinati sumus (1), 127 et hoc illis verbis enuntiari : eos quidem, qui adolescentem et secundum Adam secuti fuerint, gavisuros cum ipso gaudio sempiterno, eique dicturos : « Lætabor et exultabo in te, et psallam nomini tuo, Altissime » ; » ac rursum : « Induit enim me pallio salutis, et tunica lætitiae circumdedit me (2) ; » at vero illos, qui sponte sua alio conversi vestigia ejus sequi noluerint, indignos habitos esse, ad quos lætitiae illius divinæque exultationis pars ulla perveniat : quod extremæ dementiae indicium cum sit, idcirco sapiens Ecclesiastes subiecit : « Quippe et hoc vanitas et præsumptio spiritus, » aperte declarans, magna illos imprudentia et voluntaria plane deliberatione tantæ lætitiae expertes esse voluisse. Enimvero sententiam atque explanationem hujusmodi iis, quæ sequuntur, confirmans, addidit et dixit :

§ IV.

VERS. 17. Custodi pedem tuum, cum vadis in domum Dei, et accedito ad audiendum. Super donum insipientium sacrificium tuum : quia nesciunt quod faciunt bonum (3).

Multa præfatus de adolescente secundo Adam, qui proprio consurrecturus erat, ac de infinitis ex omni natione hominibus in eum incredulitatis spemque

•• Psal. ix, 3.

(1) Habebat vero noster opinionis suæ assertorem Olympiodorum, qui similia prior et senserat et scripserat. Hæc enim ejus verba sunt : Εἰδέναι λέγει τοὺς ὑπὸ τὸν ἡλίον τῆς δικαιοσύνης, τοῦτέστι ἀληθινὴν ζωὴν ζῶντας. Οὗτος δὲ ἐστὶ ὁ νεανίσκος ὁ δεύτερος ἐξ οὐρανοῦ, ὃς ἀνέστη ἀντὶ τοῦ πρώτου τοῦ ἐκ γῆς χοίκοῦ. Φησὶ ἱε τοῦ Ἀδὰμ. Καὶ ἀπέραντοι, φησὶν, ἦσαν οἱ ὑπὸ τοῦτον τὸν νεανίσκον ἔμπροσθεν ἑαυτῶν ὀδεύοντες, τοῦτέστι τῶν ὀπισθεν ἐπιλανθανόμενοι, τοὺς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι· αὕτη γὰρ τῶν πιστῶν ἡ ποιεῖα. Τίνες δὲ εἰσιν οἱ ἔσχατοι τούτων, οἱ πᾶσι εὐφρανόμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ ; ἢ ὁ τῶν οὐδαίων λαός, ὅστις πρῶτος ὢν γέγονε ἔσχατος ; οἱ πρὸς τῇ συντελείᾳ τῷ Ἀντιχρίστῳ πιστεύοντες· καὶ πάντες, οἱ μετὰ τοὺς ἀναρτόους ἔσχατοι λεγόμενοι διὰ τὸ τοῦ βίου χυδαῖον. Nempe, Vidisse se ait videntes sub sole justitiæ, id est veram vitam videntes. Hic vero est adolescens secundus e caelo, qui pro primo de terra terreno, pro Adamo scienti : et infiniti erant, inquit, qui sub hoc adolescente in anteriora gradiebantur, præterita nempe iustitiae et proposita consectantes. Hæc enim Chri-

stianæ vitæ ratio est. At quinam sunt postremi eorum, qui in Domino Jesu Christo gaudere non debeant ? Vel Judæorum populus, qui, cum esset primus, factus est novissimus : vel qui supremo rerum tempore Antichristo fidem habebunt ; vel omnes etiam, qui post eos, qui virtutem colunt, ob vitæ ignobilitatem novissimi appellantur. (Ibid. p. 632 D).

Cæterum qui obvio sensu contenti, de mysticis non curant, regum hic vices ab Ecclesiaste designari aiunt, qui regni quidem sui initio populos habere solent studiosos et propensa voluntate faventes : cum senuerint, remissos jam sentiunt, amicis et studiis in successores conversis, atque orientem potius quam occidentem solem spectare vident.

(2) Isa. lxi, 10. Sed apud LXX scriptum est, Ἐνέδυσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης, ὡς γυμφίῳ περιέθηκέ μοι μίτραν.

(3) At LXX habent Φύλαξον τὸν πόδα σου, ἐν ᾧ ἐν πορεύῃ... καὶ ἐγγὺς τοῦ ἀκούειν... τοῦ ποιῆσαι καλόν.

que habituris, deque perfidia Judæorum, qui ante A
fuere, quique post, sive novissimorum, quos et in
eo nunquam latatum iri prænuntiavit: omnibus
subinde volentibus auctor est, ut ad utilium rerum
comparationem veritati obsequantur. Etenim, cum
divinarum Litterarum documenta, quæ sacris in
templis ubique terrarum exstructis leguntur, co-
gitationes **128** hominum illustrent, dicente Isai-
a propheta: « Quoniam lumen mandata tua super
terram⁹⁹; » ac rursus proverbiali oraculo pro-
nuntiante: « Lucerna mandatum legis et lumen¹⁰⁰; »
consilium dat, ut qui Dei domum petunt atque
ingrediuntur, pedem utique custodiant, quo vesti-
gium faciant, ut æque spiritalem quasi gressum
moderentur, ut neque citius digrediantur, ac di-
vina, quæ leguntur, scripta contemnentes negli-
gant; neque si intus in templo persistent, procul
stationem habeant, et sacris in Litteris minime
initiati reperiantur: quin accedant magis, et pro-
pinqui consistant, quo a legentibus divinorum
prophetarum oracula hauriant ad adolescentem
illum, quem commemoravimus, novumque Adam
spectantia, quæ ipsum ex Virgine Deum hominem
nasciturum prænuntiant, et vitam ejus moramque
inter homines designant, ac Deo dignam doctrin-
am, et mira atque innumerabilia miracula, et
voluntariam in cruce mortem, et sepulturam, et
intra diem tertium resurrectionem, et ascensum
ad cælum, et descensum ejus secundum gloriæ
plenum, cum de omnibus hominibus judicium ha-
biturus est, tam de iis qui crediderunt, quam de iis
qui non crediderunt, ac pro cujusque meritis justam
est sententiam pronuntiaturus. Hos, inquit, ser-
mones audire studeas, hos ames, his accedas, his
advertis, his aures libenter præbeas (4).

« Super donum insipientium sacrificium tuum: »
eorum scilicet, qui Judaica legis sacrificia stulte
atque intempestive, atque ultra terminum et men-
tem et consilium ejus offerunt, qui hæc prius fieri
opportune sancivit atque præscripsit: « Quia ne-
sciunt quod faciunt bonum; » id est, nullam
129 utilitatem, nulla commoda, nullam salutem
sacrificia hujusmodi præbent iis, qui hæc nunc vel
faciunt vel curant. Post adventum enim atque præ-
sentiam prænuntiati adolescentis novique Adam
danda opera est sacrificio laudis et rationabili
cultui, de quibus divini prophetæ vaticinati sunt,
quæjam constituta exitum habuere suum: ita ut

⁹⁹ Isa. xxvi, 9. ¹⁰⁰ Prov. vi, 23.

(4) Quæ fuerat apud Hebræos consuetudo, ut per
festos dies sacri Libri in eorum conventibus lege-
rentur, eam subinde apud Christianos omnes in
ipsis Ecclesiæ exordiis inductam semperque reten-
tam constat. De Epistola sua Paulus ad Colossenses
scribit: *Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc,*
facite, ut et in Laodicensium Ecclesia legatur: et
eam, quæ Laodicensium est, vos legatis (Coloss. iv,
16). Porro iteratam sæpius horum lectionem de-
clarat Justinus sub finem Apologiæ suæ secundæ:
Καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων, ἣ τῶν

σιν εἰς αὐτὸν πιστεύειν, καὶ τὰ; ἐλπίδας ἔχειν, καὶ
τῆς ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων ἐμπροσθεν καὶ τῶν ἐπι-
θεν, ἤγουν ἐσχάτων, οὓς καὶ μηδαμῶς εὐφρανθή-
σθαι προκατήγγειλεν ἐπ' αὐτῶν παρεγγυῆ νῦν ἀπο-
λούθως παντὶ τῷ βουλομένῳ τῇ ἀληθείᾳ πεθεσθαι
πρὸς τὴν τῶν συμφερόντων ἀνάληψιν. Καὶ γὰρ ἐπαύ-
πασαι διδασκαλαὶ τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν ἐπὶ τῶν
ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν οἰκοδμηθέντων θείων
σηκῶν ἀναγινωσκόμεναι φωτίζουσι τοὺς διαλογισμοὺς
τῶν ἀνθρώπων, φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαΐας: « Διὰ
φῶς τὰ προστάγματα σου ἐπὶ τῆς γῆς » καὶ πάλιν
ὁ πάροιμαχος λόγος: « Λύχνος ἐντολῇ νόμου καὶ
φῶς. » Ἀσφαλιζεσθαι συμβουλεύει τὸν πᾶσα, τὸν ἀ-
σθητὸν δηλαδὴ καὶ νοητὸν, τοὺς εἰσοῦσι καὶ παρε-
μένους εἰς οἶκον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ μὴ θάττον ἐξέλ-
θαι καὶ παραδίδέσθαι καὶ παρορᾶν ἀναγινωσκομένας τὰς
θείας Γραφάς: ἣ μένειν μὲν ἐντὸς τοῦ θείου σηκοῦ,
πρόβρωθεν δὲ τὴν στάσιν ποιούμενον, ἀμυσταγῶν
εὐρίσκεσθαι τῶν θείων Γραφῶν: ἀλλὰ προσεγγίζειν
μᾶλλον καὶ προσπελάζειν καὶ συνέγγυς ἵστασθαι τῶν
ἀναγινωσκόντων τὰς προβήσεις τῶν θείων ὑπο-
τῶν τὰς περὶ τοῦ βηθέντος νεανίσκου καὶ νέου Ἀδὰμ,
προκαταγγελλούσας καὶ τὴν παρθενικὴν αὐτοῦ καὶ
θεανδρικὴν γέννησιν, καὶ τὴν διατριβὴν αὐτοῦ καὶ ἐ-
αγωγὴν, καὶ τὰς θεοπρεπεῖς εἰσηγήσεις καὶ θαυμα-
στοποιὰς ἀτίμους καὶ παραδόξους, καὶ τὴν θειω-
σιον σταύρωσιν, καὶ τὴν ταφήν, καὶ τὴν τριήμε-
ρον ἔγερσιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναφοίτησιν, καὶ τὴν
δευτέραν ἐνδοξον αὐτοῦ καταφοίτησιν αὐθις, ἥτις
μέλλει κρῖναι πάντας ἀνθρώπους, καὶ τοὺς πιστεῦ-
σαντας καὶ τοὺς μὴ πιστεύσαντας εἰς αὐτόν, καὶ
τὴν ἐκάστην δικαίαν καὶ πρόσφορον ἀποδοῦναι κατ'
ἄξιαν δίκην. Τούτων, φησὶ, σπουδάσαν ἐπαλεῖν τῶν
λόγων, τούτων ἐράσθητι, τούτοις πλησιάζε καὶ προ-
έγγιζε, καὶ βουλήθητι τούτων ἀκούειν.

« Ὑπὲρ δόμα τῶν ἀφρόνων θυσία σου: » τούτοις
τῶν τὰς Ἰουδαϊκὰς καὶ νομικὰς προσφερόντων θυ-
σίας ἀφρόνων καὶ παρὰ τὸν καιρὸν, καὶ παρὰ τὸν ὅρον,
καὶ παρὰ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν βουλὴν τοῦ ταῦτας πρῶτον
εὐκαίρως νομοθετήσαντος καὶ προσταξάντος θύειν.
« Ὅτι οὐκ εἰσὶν εἰδότες τοῦ ποιεῖν καλόν: » τούτοις
οὐδὲν ὀνησιφόρον καὶ πρόξενον εὐεργεσίας καὶ σω-
ρίας αἱ τοιαῦται θυσίαι παρέχουσι τοῖς προσφέροντι
αὐτάς, ἢ τοῖς προσέχουσι θύειν. Μετὰ γὰρ τὴν ἀρίστην
καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ προκαταγγελλέντος νεανίσκου
καὶ νέου Ἀδὰμ δεῖ προσέχειν τῆς ἀλνέσεως, τῆς θυσίας
καὶ τῆς λογικῆς λατρείας τῇ καταγγελλομένῃ παρὰ τῶν
θείων πρὶν προφητῶν, τῇ ἐκδεδοικαίᾳ δὲ καὶ λαβομένῃ

συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται, μέχρις
ἐσχάτου. Ἐτα παυσάμενον τοῦ ἀναγινώσκοντος,
προστίως διὰ λόγου τὴν νοουθεσίαν καὶ πρόκλησιν
τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. Id est,
Et commentaria apostolorum aut scripta propheta-
rum, quondam tempus fert, leguntur. Deinde lectio
quiescente, præses orationem, qua admonet, et al
præclaras eas res imitandas hortetur, habet. Chri-
stianorum nempe conventus describit, qui sacrorum
causa celebrabantur. Vide etiam Tertullianum in
Apolog. n. 59.

τὸ κατ'ἀλλήλον πέρας καὶ θυομένη μετὰ πίστεως ἀκράφου· ἀνὰ πᾶσαν ὑψ' ἤλιον, καθὼς ὁ προφήτης Μαλαχίας προκστήγγειλε φάσκων ἐξ αὐτοῦ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῶν ἀπάντων πρὸς Ἰουδαίους· « Οὐκ ἔτι μοι θέλημα ἐν ὑμῖν, καὶ θυσίαν οὐ προσδέχομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλθι καὶ ἕως δυσμῶν αὐτοῦ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρά. » Δι' ὧν γὰρ προεῖρηκε, καὶ τὰς Ἰουδαϊκὰς καὶ νομικὰς ἐξοστρακίζει θυσίας, καὶ τὰς ἀναιμάκτους καὶ λογικὰς ἀντεισάγει, τῷ τῆς καθαρότητος ὀνόματι ταύτας ἀντιδιαστείλας ἐκείνων· ὥσπερ καὶ πολλῶν πρῶτην ὁ προφήτης Δαβὶδ πρὸς τὸν τῶν ὀλων Θεὸν ἀνακίκαρε φάσκων· « Θυσίαν καὶ προσφοράν οὐκ ἐθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. » Τὸ σῶμα δηλαδὴ τὸ κυριακόν, περὶ οὗ φησὶν ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. »

Φυλάσσεσθαι τοῖνυν συμβουλεύει τὸν πόδα καὶ τὸν τοῦ σώματος καὶ τὸν τῆς ψυχῆς, ἵνα ὅπνηκα τις εἰσέλθῃ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, μετὰ τῆς πεποιθῆς ἀσφαλείας ἐρείσῃ καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς πόδας πρὸς τὸ μὴ μετακινεῖσθαι ῥᾶδίως, μήτε μετὰ ῥαθύμου γνώμης ἔχεσθαι τῆς ἐκεῖ στάσεως καὶ προσεδρεύας, ἀλλὰ προτεγγίζειν καὶ προσπαλάζειν ἐξέπληκτος καὶ μετὰ πολλῆς νουνεχείας ἀκούειν καὶ μυσθῆναι τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ θεαρχικωτάτου Λόγου καὶ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ λαμβάνειν ἐκ τῶν θεῶν Γραφῶν τὴν πίστωσιν καὶ βεβαίωσιν ἐνσωματώσεως αὐτοῦ καὶ σταυρώσεως καὶ τῆς ἀναστάσεως, ὡς ἐφηρμεν εἰπόντες. Δι' ὧν ἀπελυτρώσατο τοῦ θανάτου καὶ φθορᾶς τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ, ὃν προσεχώρῃς πρεσβύτερον καὶ ἄφρονα προσηγόρευσε· πρεσβύτερον μὲν διὰ τὸ ἀρχαιότατον τῆς διαπλάσεως αὐτοῦ καὶ γενέσεως· ἄφρονα δὲ διὰ τὸ παραβλέψαι καὶ παριδεῖν τοῦ ἀγθαοῦ καὶ φιλανθρώπου καὶ ποιητοῦ καὶ Θεοῦ καὶ δεσπότου τὴν λυσιτελεστάτην καὶ σωστικὴν ἐντολήν· ἀνθελῆσθαι δὲ τὴν συμβουλὴν τοῦ μισοκάλου καὶ

A sincera fide per orbem universum peragantur. quemadmodum Malachias propheta prædixit, cum rerum omnium Deum sic adversus Judæos loquentem induxit : « Non est mihi voluntas in vobis, et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum ejus thymiana offertur nomini meo et oblatio munda ». Per ea enim, quæ prædixit, et Judaica legis sacrificia procul amandat, et incongrua eorum loco inducit ac rationalia, munditiarum nomine hæc ab illis distinguens, non aliter, atque David propheta multo prius ad Deum universi exclamans dixerat (5) : « Sacrificium et oblationem noluisti; corpus autem perfecisti mihi »; corpus nempe Dominicum, de quo dicit Dominus in Evangeliiis : « Accipite, comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum (6). »

Admonet igitur, uti pedem custodiamus, **130** et quo corpus incedit, et quo animus stat, ut quando-cunque domum Dei quis ingreditur, caute ac reverenter mentem, animum, pedes etiam sic figat ut neque facile se loco dimoveat, neque segnis astet aut sedeat; at accedat potius et appropinquet, ut perattente audiat et ediscat quæcunque ad inhumanationem pertinent summi divinique Verbi et Christi Servatoris nostri; itaque sacris ex Litteris altius percipiat, ac firmiter profiteatur, humanæ illum conditionis participem fuisse, ac mortem in cruce tolerasse, resurrexisse a mortuis, uti jam recensuimus: per quæ a morte atque interitu veterem Adam redemit; quem protinus seniores et stultum appellavit; seniores quidem propter formationis atque originis antiquitatem; stultum vero propter neglectum atque contemptum Dei et Domini, auctoris sui optimi ac benignissimi, utilissimum saluberrimumque præceptum, tum ob præceptatum inimici virtutum omnium, et hominum æque ac Christi hostis atque adversarii consilium. Hæc

97 Malach. i, 10. 98 Psal. xxxix, 7.

(5) Hieronymus Hebraicum Psalmi contextum admissum redidit : *Victima et oblatione non indiges : aures autem fodisti mihi* : quæ iis plane respondent, quæ in exemplari Vaticano adnotata sunt. Σῶμα δὲ, in commentariis Græcis legitur, ὥστ' αὐτὰ δὲ μοι κατηρτίσω. Scholion, Ὡστ' αὐτὰ δὲ ἐσχαθῶ μοι. Ὡστ' αὐτὰ δὲ κατεσχευασάς μοι, et aliud schol. Τὰ ὥστ' αὐτὰ δὲ κατηρτίσω μοι, ὁ μακάριος Παῦλος εἰς τὸ σῶμα μεταβαλὼν εἰρκεν, οὐκ ἀγνοῶν τὸν Ἑβραϊκόν, ἀλλὰ πρὸς τὸν οἰκίστον σκοπὸν τούτῳ χρησάμενος. Cæterum Paulus LXX virorum interpretationem secutus est; qui habent σῶμα non ὥστ' αὐτὰ· hisque adheret noster, et hunc Psalmi locum sic explicat, quemadmodum et Chrysostomus accepisse videtur. Nam hic commemoratis Pauli verbis : *Ideo ingrediens mundum dicit : Postiam et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi*, et quæ sequuntur (ad Hebr. x, 5), jam subnectit hæc : Ὁρῶς πάλιν τὴν περιουσίαν; Μία, φησὶν, αὐτῇ ἡ θυσία, ἐκεῖναι δὲ πολλὰ. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐκ ἰσχυραὶ, ἐπειδὴ πολλὰ; Τί γὰρ ἔδει πολλῶν, εἰπέ μοι, τῆς μιᾶς ἀρκούσης. Id est : *Vides ne rursus abundantiam ? Una est, inquit, hæc hostia, illæ autem multæ. Nam ideo nec validæ,*

quia multæ. Quid enim, dic, quæso, opus erat multis cum una sufficiat ? Ac subinde occasione arripit multa disserendi de religione ac puritate, qua quisque ad sancta Eucharistiæ mysteria accedere debet (Hom. 17, in Ep. ad Hebr. x, in tom. XII).

At vero Drusius sic lectionem quodammodo coagmentat utramque : « Corpus, inquit, aptasti mihi aures perforando, quo ritu corpus aptum redderetur ad obsequium vel servitium heri, cui perforatus aures inserviebat usque ad annum Jubilæum. Nam, quin eo respexerit propheta, nullum omnino dubium est. » Designat nempe caput xxi Exodi, ubi n. 5, scriptum est : *Quod si dixerit servus, Diligo dominum meum et uxorem ac liberos, non egrediar liber : offeret eum dominus diis* (id est iudicibus), *et applicabitur ad ostium et postes, perforabitque aurem ejus subula, et erit ei servus in sæculum.* Quod idem est atque in annum Jubilæum, qui quinquagesimo quoque anno recurrebat : id quippe temporis spatium Hebræis sæculum erat.

(6) Matth. xxvi, 26. At desunt in vulgatis, quæ habes post τὸ σῶμά μου, ut jam adnotavimus.

enim, inquit, edocti, his initiati mysteriis, atque in vera professione Deo universi constanter adherentes, æterna apud eum lætitia perfruemini. Sicut e contrario qui minime crediderint, sive de primis, sive de novissimis, omni prorsus gaudio carebunt, quod et in ipso, et per ipsum dari debet, tam hic per mysticam participationem, quam in cælorum regno vitæque futura. Itaque rursum adjecit statim :

μισανθρώπου καὶ μισοχρίστου καὶ δυσμενούς. Τούτων γὰρ, φησὶν, ἐπαθόντες, καὶ ταῖς τοιαύταις μυσταγωγίαις πιστωθέντες, καὶ βεβαιωθέντες εἰς τὴν εὐαγγελικὴν πίστιν τὴν πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων θεόν, εὐφρανθήσεσθε ἐπ' αὐτῷ τὴν αἰώνιον εὐφροσύνην. Ὡς περ ἔμπαινον οἱ μὴ πιστεύσαντες καὶ τῶν ἔμπροσθεν καὶ τῶν ἐσχάτων, ἀποστερηθήσονται πάσης εὐφροσύνης τῆς ἐπ' αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ δοθησομένης, καὶ νῦν διὰ τῆς μυστικῆς μεταλήψεως, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἀμὲλιν τοίνυν ἀμέσως αὖθις ἐπήγαγε :

§ V.

CAP. V. VERS. 2, 3. *Noli festinare in ore tuo, et cor tuum non properet ad proferendum verbum in conspectu Dei : quia Deus in cælo, et tu super terram. Propter hoc sint verba tua pauca ; quia advenit somnium in multitudine sollicitudinis ; et vox stulti in multitudine sermonum (7).*

Hactenus sapiens Ecclesiastes eos cohortatus, qui domum Dei ingrediuntur, ne præpropere discedant, neve dum intus astant, divinas Litteras contemnendi animo aut cavillandi studio audiant, at omnem ut curam ac diligentiam **131** præferant, concurrantque et accedant propius, ut quæ perleguntur, exaudiant, sive ex Novo sive ex Veteri Testamento, unde æternam vitam salutemque haurire possunt ; ait quippe Dominus : « Scrutamini Scripturas, quia putatis in ipsis vitam æternam habere » ; nunc aliam rursus impietatis causam avertit, perpetuam « ori custodiam ponendam admonens, et labiis « ostium circumstantiæ »¹, quotiescumque sacras Litteras audiunt, divinam illam et charitatem insignem, at minime indagabilem Unigeniti inhumanationem, vel antequam fieret, prænuntiantes, vel postquam perfecta est, enarrantes, ac divinitatis ejus et potentiae magnificentiam prudentes : ne scilicet audacter ac temere, quos secum ipsi meditantur, infidelitatis sermones proferant labiis, ac rem Deo indignam esse dicant, ipsum ineffabili erga homines amore hominem factum esse, qualis quisque nostrum est, qui supra hominem fuerit, ad *formam* ab eo *servi assumptam*², qui omnem excedit substantiam, omnemque supergreditur intelligentiam atque circumscriptionem, unus incomprehensibilis : at contra ut inde avocent animum, cumque cupidiorum ac studiosiorum ostendant institutionum, quæ sacris in Litteris continentur circa ea quæ et credi a nobis et parendo præstari oporteat : itaque multo magis caveant, ne sibi ex ore verbum excidat infidelitatis aut blasphemiae adversus eum qui nos condidit atque formavit, et renovabit rursus restituetque ac in melius transformabit.

Μὴ σπεύδῃς ἐπὶ στόματι σου, καὶ καρδίᾳ σου μὴ ταχυνέτω ἐξενέγκαι λόγον πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ σὺ ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο ἔστιν ὅτι οἱ λόγοι σου ὀλίγοι· ὅτι παραγίνεται ἐν ὑμῖν ὁ ὕπνους περὶ τοῦ πνεύματος· καὶ ὡς ὁ ἀφρονὸς ἐν πλείοσι λέγων.

Ἀσφαλίσάμενος ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής τοὺς ἐκθρώπους, μὴ ταχέως ἐξίέναι τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ τοῖς εἰς αὐτὸν εἰσιόντας· μὴτε μὴν ἐν οἴκῳ Θεοῦ παρασταμένους καταφρονητικῶς καὶ παραλελογισμένως πρὸς τὴν ἀκρόασιν διατίθεσθαι τῶν θείων Γραφῶν· ἀλλὰ πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι καὶ συντρέχειν καὶ προσεγγίζειν καὶ πλησιάζειν πρὸς τὸ ἀκούειν τῶν ἀναγινωσκομένων Γραφῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, δι' ὧν τὰ προφηνούμενα τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ σωτηρίαν εὐρίσκουσιν· καὶ γὰρ φησὶν ὁ Κύριος· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν »· νῦν αὖθις ἐτίραν ἀσεδείας αἰτίαν προαναπέλλει, παρεγγυῶν τι θέναι· « φυλάκην ἐν τῷ στόματι » πάντοτε, καὶ τοὺς χεῖλεσι « θυρὰν περιουχῆς », ἥνικα περὶ τῆς ἀνιχνιάστου καὶ φιλανθρώπου καὶ θείας συμπαύσεως τοῦ Μονογενοῦς ἐπαύουσιν, ἢ πρὸ τοῦ γενέσθαι προαγορευουσῶν τῶν θείων Γραφῶν, ἢ μετὰ τὸ γενέσθαι διηγούμενων, καὶ φανερούσων τὰ μεγάλα τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ δυνάμεως· ἀλλὰ, μὴ μετὰ τινος αὐθαδείας καὶ ταχύτητος, τῆς ἀπιστίας προάγει τοὺς λόγους διὰ τῶν χειλέων, οὓς ἐν τῇ σφῶν καρδίᾳ διενθυμίζεσθαι λέγοντες, ἀνάξιον εἶναι Θεοῦ γενέσθαι **D** διὰ φιλανθρώπων ἀφροντον, ἀνθρώπων ὡς ἕκαστον ἐκθρώπον, καὶ ὑπεράνθρωπον γέγονε, καὶ μορφὴν δούλου λαβεῖν τὸν ὑπερούσιον καὶ πάσης ἐπέκεινται καταλήψεως καὶ περιγραφῆς καὶ μόνον ἀπερινόητον· ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν ἀφιστάνειν καὶ προσεκτικώτεραν καὶ νονεχεστέραν ἐπιδείκνυναι ταῖς εἰρηγισαῖς τῶν θείων Γραφῶν, πρὸς τὸ πᾶσι τοῖς ὑποτακτοῖς τῶν λεγομένων καὶ πιστεύειν καὶ πεποιθεῖν· καὶ πολλὰ δὲ μᾶλλον μὴ προσφέρειν διὰ τοῦ στόματος λόγον ἀπιστίας ἢ βλασφημίας κατὰ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς καὶ διαμορφώσαντος, καὶ πάλιν ἀνακαινίσαντος καὶ μεταστοιχειώσαντος καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀναμορφώσαντος.

¹ Joan. v, 39. ² Psal. cxl, 5. ³ Philipp. ii, 7.

(7) Ὀλίγους ἐν τῷ οὐρανῷ ἔχω, καὶ σὺ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. . . ἐπὶ τούτων ἔστιν ὅτι οἱ λόγοι σου ὀλίγοι.

Τοῦτο γὰρ σημαίνει σαφῶς ὁ φησὶ, « Πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, » τούτεστι κατὰ βούλησιν καὶ ψήφον ἀντικειμένην τῇ βουλῇ καὶ ψήφῳ τῆς τοῦ Θεοῦ βουλῆς καὶ κρίσεως ἀγαθοπρεποῦς. Ὁ γὰρ « Θεὸς, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ σὺ ἐπὶ τῆς γῆς, » τὸ διάφορον ἑκατέρου παριστῶν διὰ τῶν εἰρημένων, ἀνθρώπου δηλαδὴ καὶ Θεοῦ. Καθάπερ γὰρ, φησὶν, ὁ οὐρανὸς ὑπερανέστηκε τῆς γῆς ἀσυγκρίτως, καὶ τὴν ὑπεροχὴν πρὸς τὴν γῆν ἔχει παντελῶς ὑπερβάλλουσαν, ὡς μὴδὲ σοὶ καταλαμβάνομένην· πολλῷ μᾶλλον ἀκατάληπτον ὄντα καὶ παντελῶς ἀνεξιχνίαστον τὸν Θεόν, μηδαμῶς πειραθείης εὐθύνειν, ὡς οὐχὶ πρεπόντως· ποιήσαντα καὶ τὸν ἴδιον Ἰδὸν ἐξαποστείλαντα πρὸς τοῦτον δηλονότι τὸν κόσμον, « γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν. Ὅσοι γὰρ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, » φησὶν Ἰωάννης ὁ μέγιστος εὐαγγελιστής.

Εἰσηγείται μέντοι καὶ βραχεῖς εἶναι καὶ συντόμους τοὺς λόγους, οὓς οἱ ἄνθρωποι λέγειν ὀφείλουσι περὶ τῆς φιλανθρώπου καὶ θείας ἐνσωματώσεως, καὶ τῷ τῆς πίστεως ὄρω τὴν περιγραφὴν ἔχοντας, ἀλλὰ μὴ φυσικοῖς λογισμοῖς καὶ παρεξέτασσι καὶ παραθέσει καὶ συγκρίσεσιν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὴν ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ βούλην καὶ κρίσιν καθυποβάλλειν. Ὡς περὶ γὰρ, φησὶν, ἡνίκα περιπέσῃ τις ἄνθρωπος συνδράσει πειρασμῶν καὶ θλίψεων ἐσμῷ παντοδαπῶν καὶ ποικίλων, φαντασίας ὁρᾷ καὶ ὑπνόν ματαίας, καὶ μηδεμίαν ἀληθείας ὑπαρξίν κτετμέναν, ἀλλὰ ταῖς φροντίσι καὶ μερίμναις ταῖς παρούσαις αὐτῷ διὰ τὴν περιστοιχίζουσαν καὶ συμπεύζουσαν θλίψιν, ἀναλόγως καὶ τῶν ἐνυπνίων δεδωγμένος τὴν φαντασίαν, μηδὲν ἐντεῦθεν καρπούμενος ὕψελος· ἅμα γὰρ τοῦ γενέσθαι τοῦ ἐνυπνίου τὴν ὅψιν καὶ μετὰ τὴν τοῦ ὑπνίου παρέλευσιν ἀπειλῇ τοῦ φαντασθὲν μηδεμίαν ἔχον ὑπόστασιν ἐν τοῖς πράγμασιν· οὕτω καὶ τῶν ἀφρόνως πολυλογεῖν σπευδόντων ἐν τοῖς δόγμασι τοῖς περὶ θεολογίας ἢ τοῖς οἰκονομίας ὁ ἐσμὸς καὶ τὸ πλῆθος ἐνυπνίων ἔοικε φαντασίαις μηδαμῶς καταγγέλλων ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐξαπάτην καὶ πλάνησιν παραπλησίως τοῖς ἐνυπνίοις. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ αὐτὸς ἐν Παροιμίαις· « Ἐκ πολυλο-

Nam hoc aperte indicant verba illa, « In conspectu Dei, » id est voluntate atque sententia, quæ divino consilio et sententiæ ejus ac judicio præstantissimo adversetur. « Deus enim, inquit, in cælo, et tu super terram, » discrimen utriusque illis verbis significans. hominis utique et Dei (8).

132 Sicut enim, inquit, cælum tellure multo sublimius est atque excelsius, quam ut tantum excessum comprehendere ipse ulla ratione possis; ita, cum multo minus comprehendere Deus atque investigari ab homine queat, ne tibi in mentem veniat tanquam minus convenientia emendare quæ ille fecerit, quod nempe Filium suum in hunc mundum miserit, « factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut nos adoptionem filiorum reciperemus (9). Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui neque ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt, » inquit Joannes maximus evangelistes. ³ (10).

Admonet nimirum, sermones de ineffabili ac benignissima Dei inhumanatione breves, concisos, fidei terminis circumscriptos esse oportere; nunquam vero Dei judicia atque decreta, quæ assequi nemo possit, naturalibus rationibus aut disceptationi ulli ac perquisitioni subjicienda esse, vel cum humanarum rerum exemplis comparanda. Ut enim, inquit, si quis magnam aliquam in ærumnam inciderit, et multis plane variisque molestiis afflicte-
C
tur; imagines quidem per somnum inanes animo videt, quæ a vero quam longissime absunt, at ægritudine et curis nunquam abeuntibus ob inhaerentem urgentemque calamitatem, etsi idonea rebus insomnia videre sibi videatur, utilitatem tamen inde habet nullam: cum simul atque rerum illarum species animo insederint, avolante somno, id quoque, quod repræsentabatur, intereat, quod nempe nihil veri subesset: sic et iis, qui stulte multa agitare de theologicis ac de divinæ inhumanationis consilio aggrediuntur, magna velut somniorum obversatur cohors et imaginum multitudo, quæ veri quidem nihil affert, at non secus atque insomnia, errorem et deceptionem. Idcirco **133** ait idem in
D Proverbiis: « In multiloquio non effugies pecca-

³ Joan. i. 12.

(8) Usurpavit hunc Ecclesiastæ locum Gregorius Nyssenus contra Apollinarem in Antirrhethico, quem primus vulgavit Zaccagnius. Cum enim ille Christi quidem humanitatem divinitatis hospitem faceret, ipsum vero Christum Deum esse negaret, ex hoc item loco sic in eum est argumentatus: Et γὰρ, καθὼς φησιν Ἀπολλινάριος, οὐρανίου Θεοῦ δοχεῖον ἐστὶν· ὁ δὲ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἔστω, καθὼς ὁ Ἐκκλησιαστής λέγει· ἅρα ὁ χωρητὰς ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν μετὰ τοῦ χωρηθέντος ἐστίν, ἐπουράνιος ἀντὶ χεῖκους κυρίως λεγόμενος, ὡς καὶ δι' ὧν φησιν ὁ λογιστὴς, εἴπερ τὸ ἀκόλουθον τοῖς ἰδοῖς λόγοις ἐπίστατο, σαφῶς τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας κατασκευάζεται, τῇ σοφίᾳ τῶν ἐχθρῶν κρατυόμενον. Id est: Num si juxta Apollinarem cælestis Dei receptaculum (homo) est; Deus autem in cælo sursum, quemadmodum Ecclesiastes ait: ergo

qui in semetipso Deum recipit, uno eodemque in loco est in quo illi manet, quem recipit, et pro terrestri cælestis proprie vocatur. Quamobrem, si cohærenter loqui velit Apollinarius, suismet dictis palam astruit verum dogma, quod vel ipsa adversariorum sapientia confirmatur (l. c. n. 48).

(9) Ad Galat. c. iv. n. 4. Erasmus in codicibus nonnullis scriptum dicit γεννώμενον ἐκ γυναικὸς, natum ex muliere.

(10) Hæc Joannis verba opponere iis Noster videtur, qui aliena de Deo cogitarent, quo dubitationem omnem abjicerent, intelligerentque summo hominum bono, ac divino plane consilio humanam naturam a Dei Filio assumptam: cum nihil hic de dignitate sua amiserit, homines vero co-evexerit, ut Dei filii fierent.

tum *; id autem de omni etiam argumento affirmavit, quod fusius tractare instituamus: at de eo maxime præcipueque, quod ad Deum divinamque doctrinam spectet, ne qui rudiores etiamnum, nec animo satis puro mundoque sint, quique nondum divinæ charitatis fastigium attigere, nec supernæ gratiæ dona celesti benignitate sunt consecuti, in divinarum disciplinarum explanatione verbosiores esse velint; utque traditam duntaxat ab Ecclesiæ magistris professionem ore enuntiare contenti sint. At deinde Ecclesiastes (11):

Α γίγας οὐκ ἐκφύεξ ἁμαρτίαν. Ὁ Εἶπε δὲ τοῦτο καὶ περὶ πάσης ἄλλης ὑποθέσεως κατὰ τὸν βίον παραλαμβάνομένης· μάλιστα δὲ καὶ διαφερόντως περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων δογμάτων, πρὸς τὸ μηδαμῶς τοὺς ἀτελεστέρους καὶ μὴ πῶς καθαρθέντας, καὶ πρὸς τὸ ἄκρον ἐληλακώτας τῆς θείας ἀγάπης, μήτε μὴ καταξιωθέντας καὶ μετεληφότας τῆς ἀνωθεν χάριτος, πολυῤῥήμονας ὑπάρχειν ἐν ταῖς ὑψηλῶσι τῶν θείων δογμάτων· ἀλλὰ μόνην τὴν ἀπὸ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας παραδοθεῖσαν ὁμολογίαν προσφέρειν διὰ τοῦ στόματος. Εἶτα φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής,

§ VI.

VERS. 4. Prout voveris votum Deo, ne moreris reddere illud. Quia non est voluntas in insipientibus. Tu igitur quæcunque voveris, redde.

Quasi aliud jam commodæ admonitionis caput instituere velit, hortatur nos sapiens Ecclesiastes, ut quæ quis promiserit vel ingruente morbo, vel alio periculo sive mari-sive terra impendente, vel etiam ob prosperitatem quæ jam supervenerit, ut multis sæpe contingere solent, ea impleamus Deoque reddamus, ipsa illico offerentes, quemadmodum novimus, nullo ut intervallo debitum distulisse videamur. Quin et cum Davide dicere libeat: «Reddam tibi vota mea, quæ distinxerunt labia mea, et locutum est **134** os meum in tribulatione mea». Cunctari enim in his vetat Deus: ne qua alia obveniente causa impediamur quominus voti liberemur, atque adeo Deum universi fraudasse ac fefellisse existimemur. Fieri enim facile potest, ut qui segnem se præbeat, et in voto reddendo moras neclat, hunc mors nec opinantem ac meliora sperantem occupet, vel certe alia premat calamitas, quæ votum ab eo solvi non patiar. Ac tum porro votum antea susceptum multo gravioris condemnationis causa non reddentibus sit, quippe quia crimen nondum admissum in eos jamen rejicitur, ipsisque adhæret. Tu vero, inquit, o mortalis, ne similem te insipientibus fieri patiari, qui neque Deo votum voverint et faciunt libenter, neque, postquam voverint, de ipso voto reddendo quidquam laborant. Quin operam quamprimum dare velis,

Β Καθὼς ἄρ εὗξῃ εὐχὴν τῷ Θεῷ, μὴ χρονίσῃς ἀποδοῦναι αὐτήν· ὅτι οὐκ ἔστι θέλημα ἐν ἄφροσι. Σὺ οὖν ὅσα ἄρ εὗξῃ, ἀπόδος.

Ὡς ἐφ' ἑτέραν ἀρχὴν ἀγαθῆς εἰσηγήσεως μετεβῆναι δόξα· ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, παρεγγυᾶται, τὰς γινομένας παρ' ἡμῶν ὑποσχέσεις, ἡνίκα τι ἡμᾶς περιστοιχίζει νόσος, ἢ τις ἄλλος περιστατικός πειρασμός κατὰ τὴν θάλασσαν ἢ τὴν ξηρὰν εὐρεθέντας, ἢ καὶ διὰ τινὰ συμβᾶσαν εὐημερίαν ὥς πολλὰ· πολλάκις γίνεσθαι πέφυκεν, ἀποπληροῦν καὶ δίδναι τῷ Θεῷ καὶ προσφέρειν, ἀπερ' ἐπηγγειλάμεθα θετὸν· ἀλλὰ μὴ διὰ τινος ἀναβολῆς ὑπερτίθεσθαι τὰ τῆς ἀποδόσεως· λέγειν δὲ μετὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ, «Ἀποδώσω σοι τὰς εὐχάς μου, ἃς διέστειλε τὰ χεῖρά μου, καὶ ἐλάλησε τὸ στόμα μου ἐν τῇ θλίψει μου.» Τὸ γὰρ χρονίζειν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀπαγορεύει· ἵνα μὴ τινος ἄλλης αἰτίας συμβᾶσης παρεμποδισθῶμεν ἀποπληρῶσαι τὰ τῆς εὐχῆς, καὶ λογισθῶμεν ἡπαρκέναι καὶ διαψεύσασθαι τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν. Εἰκὸς γὰρ μέλλουσιν ἐπιδεικνύμενον καὶ βραδύτητα πρὸς τὴν ἀπόδοσιν θάνατον ἀθρόως καὶ παρ' ἐλπίδα καταλαβεῖν, ἢ τινὰ βιωτικὴν συμφορὰν ἄλλην ἥσαστα παραχωροῦσαν ἀποπερατώσαι τὰ τῆς ἐπαγγελίας. Καὶ τῆνικαῦτα γίνεται μᾶλλον τοῖς ἀνθρώποις εἰς βραδύτεραν κατάκρισιν ἢ προεπηγγελμένη εὐχή, ὅτι δὴ τὴν μὴ πῶς πεπραγμένην ἁμαρτίαν αὐτοῖς ὑποστησάμενη καὶ προξενήσασα. Σὺ δὲ, φησὶν, ἄνθρωπε, μὴ τοῖς ἄφροσιν ὁμοιωθῆναι θελήσῃς, οἵτινες οὕτως τῷ Θεῷ τὴν εὐχὴν εὐχονται καὶ ποιοῦνται προσηνῶς, οὕτως δὲ μετὰ τὸ εὗξασθαι προαιροῦνται ποιῆσαι·

* Prov. x, 19. * Psal. lxx, 14.

(11) Τὸ γὰρ, inquit Chrysostomus, ἐπὶ τῶν τοιούτων περιεργάζεσθαι τὰς αἰτίας, καὶ ἀπαιτεῖν τὰς εὐθύνas, καὶ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖν, τολμηροτάτης καὶ ρεψικινδύνου ψυχῆς. Id est: De hujusmodi enim rebus curiose perquirere, et rationes exposcere, modumque sciscitari, audacissimi et temerarii animi est. (Ser. 2 contra Anomæus, 2, tom. 1.)

Formulam autem ipsam, quæ a doctoribus Ecclesiæ tradita est, retinendam, nec quidquam mutandum esse, admonerat olim magnus quoque Athanasius ad Jovianum Aug. περὶ πίστεως scribens: Nicenæ enim professionis formulæ hæc subiecta legimus: Ταύτῃ τῇ πίστει, Αὐγουστε, πάντας ἐπιμένειν ἀναγκαῖον, ὡς θεῶς καὶ ἀποστολικῇ, καὶ μὴ δὲν μετακινεῖν αὐτὴν πιθανολογίας καὶ λογομαχίας. Nempe: In hac fide, Auguste, omnes oportet manere utpote divina et apostolica, neque quidquam inde transmutare artificis contentionibusque verborum.

Enimvero totum hunc locum explicare Noster

D videtur vel ex Hieronymi sententia, vel certe ex eorum interpretatione, quos Hieronymus secutus est; hæc enim hujus sunt verba: «Alii vero melius intelligentes hoc præcipi affirmant, ne aut loquentes aut cogitantes plus de Deo, quam possumus, opinemur; sed sciamus imbecillitatem nostram, quod quantum distat cælum a terra, tantum nostra opinatio a natura illius separetur: et idcirco debere verba nostra esse moderata. Sicut enim qui in multis cogitationibus est, ea somnial frequenter, de quibus cogitat; ita qui plura voluerit de divinitate disserere, incidit in stultitiam. Vel certe sic: Verba nostra pauca ideo esse debere, quod etiam ea, quæ nosse nos arbitramur, per speculum videmus et in ænigmate, et velut somnium comprehendimus, quod tenere nos æstimamus. Cumque plura, ut visum nobis fuerit, dixerimus finem disputationis i. e. traxerimus esse stultitiam; ex multiloquio enim nos non effugere peccatum.»

οθαι τὴν ἀπόδοσιν· ἀλλὰ ταχεῖαν βουλῆθητι ποιήσασθαι τὴν ἀπόδοσιν τῆς εὐχῆς· τοῦτο γὰρ ἐσῆμανεν ἐπὶ αὐτῶν, « Ὅτι οὐκ ἔστι θελημα ἐν ἄφροσι, » τὸ καὶ πρὸς τὴν εὐχὴν ἐλθεῖν ἀδύνητον αὐτὸν καθυπογράφων καὶ πρὸς τὸ τὴν εὐχὴν ἀποδοῦναι, παντελῶς ἀθέλητον καὶ ἀπρόθυμον.

Διὰ τοῦτο φησιν ὁ προφήτης Δαβὶδ· « Εὐξασθε καὶ ἀπόδοτε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν. » Καὶ πάλιν, « Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἐν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου ἐν μέσῳ σου Ἱερουσαλήμ. » δι' ὧν εἰσηγείται σαφῶς, ὅτι μὴδ' ἓνα μὴδ' ἓνα εὐξασθαι καὶ καθυποσχέσθαι τι τῷ Θεῷ δοῦναι καθ' οἷον οἰονόηποτε καιρὸν ἢ τρόπον, ἢ εὐξαμέ- νους καὶ καθυποσχομένους μὴ ἐκπληρῶσαι τὰ τῆς εὐχῆς καὶ τὰ τῆς ὑποσχέσεως. Ὅπερ ἐναργεστερώς καὶ κατάφανεστερώς δείκνυσιν καὶ ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής· ἐπάγει γὰρ καὶ φησιν·

A ut te voto exsolvas. Id enim ille significavit, cum dixit: « Quia non est voluntas in insipientibus, » et in suscipiendo scilicet et in reddendo voto istos demonstrans et consilio et voluntate et diligentia carere (12).

Propterea David propheta: « Vovete, ait, et red- dite Domino Deo vestro ». Et rursum: « Vota mea Domino reddam coram omni populo ejus, in atriis domus Domini, in medio tui, Jerusalem ». Quibus luculenter declarat melius esse nihil vovisse Deoque promississe, quocumque id tempore aut modo dandum sit, quam eos, quinaverint aliquid ac promiserint, votum non solvere et promissi fidem non præstare. Quod clarius atque apertius sapiens quoque Ecclesiastes indicat, cum protinus addat:

§ VII.

Ἄγαθόν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι.

Τὰ γὰρ αὐθαίρετον γνώμης καὶ καθ' ἐκούσιον βούλησιν γινόμενα παρ' ἡμῶν καὶ κατὰ πᾶσαν ἄλλην ὑπόθεσιν ἀποδοχῆς τῆς προποιήσεως ὁ Θεὸς ἀξιοῖ· καὶ νηστείαν εἵπης, καὶ προσευχὴν, καὶ ἀγρυπνίαν, καὶ ἐλεημοσύνην, καὶ δεξιῶσιν καὶ φιλοφροσύνην τῶν ἐπιξενουμένων, ἀλλ' οὐκ ἀδελήτως καὶ παρὰ γνώμην καὶ βούλησιν ἡμετέραν. Οὕτω ἀπὸ τῷ λόγῳ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς ὑποσχέσεως, τοὺς ἐκουσίως εὐξαμένους, καὶ προθύμως τὰ τῆς εὐχῆς ἀποπληροῦντας ἀξιοῖ δηλονότι καὶ τῆς ἀποδοχῆς. Τοὺς μέντοι μὴδ' ἓνα τὰ τῆς εὐχῆς ἀποδόντας, ὡς ψευσαμένους τῷ Θεῷ καὶ οὐκ ἀνθρώποις, μεγάλας κατακρίσεις ὑποδίκους εὐρίσχω, τῷ αἰωνίῳ παραπέμπει θανάτῳ, ὡς πάλαι τὸν Ἀνανίαν καὶ τὴν Σάπφειραν διὰ Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων.

¹ Psal. Lxiv, 12. ² Psal. cxv, 18, 19.

(12) Εὐχὴν δὲ, inquit Eusebius (in psal. Lxiv, 3), σύνθηες τῇ θείᾳ Γραφῇ καλεῖν τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ἂν ἐπαγγέλληται τις τῷ Θεῷ. Id est: *Votum autem divine Litteræ vocare promissa solent, quæ quis Deo dedit.* Olympiodorus vero ad hunc ipsum locum (apud Duc. p. 634. E): *Προσευχὴ ἔστιν αἰτησις ἀγαθῶν παρὰ Θεοῦ· εὐχὴ δὲ ἡ ἐπαγγελία. Ἐπαγγέλλεται τις Θεῷ οὐ μόνον χρήματα, ἀλλὰ καὶ νηστείαν καὶ ἀγνείαν καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἐπεὶ οὖν οἱ ἄφρονες μετὰ τὸ ἐπαγγέλλασθαι μεταμέλονται, οὐ θέλοντες πληρῶσαι τὴν εὐχὴν, παραινέει μετὰ πολ- λοῦ τοῦ τάχους ἐκπληροῦν τὰς ἐπαγγελλίας. Næmpe: Proseuche est bonorum a Deo petitio, euche vero promissio. Promittit quis Deonon solum pecuniam, sed etiam jejunium, et castitatem, et quæ sunt hu- jusmodi; quia vero stulti post promissa tergiver- santur, quod votum implere nolint, hortatur, ut quæ polliciti simus, magna celeritate præstemus.* Euni- vero Christianorum veterum in votis reddendis pie- tatem ac diligentiam quadam ostendunt eorum ta- bellæ votivæ quæ vetustatem petulerunt; nec pauca ex historia exempla peti possunt.

(13) Apud I XX leges. . . τὸ μὴ εὐξασθαι σε, ἢ τὸ εὐξασθαι σε, καὶ . . .

(14) Mitiora de his sentire Olympiodorus videtur qui nihil de æterna eorum pœna lacentis, hæc t n- tummodo ad hunc ipsum Ecclesiastæ locum as- cripsit: « Ὅσον δὲ τὸ ἐπιτιμῶν τῶν μὴ πληρωσάν- των τὰς εὐχὰς, δὴλωσιν Ἀνανίας καὶ Σάπφειρα θά- νατῳ καταδικασθέντες. Id est, *Quanta vero eorum pœna sit, qui promissa non impleverint, declarat Ananias et Sapphira morte multati.* (ibid. p. 635 B). At criminis genus alii designant apertius: Asterius, cum avaritiæ acclera recenset, et Glezi pueri fraudem, perduellionem Absalonis, Judæ pro- ditionem commemorasset, adjecit: « Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν διὰ τὴν πρᾶξιν αὐτῶν ἀποστόλων Πρά- ξεις; οὐκ ἐπειδὴ τῶν ἰδίων ἐγένοντο κλέπται, καὶ τῶν οἰκείων ἀναθημάτων ἱερόσυλοι; Id est: *Unde Ananias et Sapphiræ tragicus ille in Actis apostolo- rum fuit ex ius? nonne quia suarum furto rerum, et propriorum donariorum sacrilegio se contamina- runt?* (In Auct. Duc. tom. II, p. 581 B.) Similia etiam apud Chrysostomum invenies (hom. 12 in Act. ap., tom. VIII).

135 VERS. 5. Bonum est non vovete te, quam rovere te et non reddere (13).

Nam quæ ultro a nobis et voluntario quodam studio quamenunque aliam ob causam fiunt, ea Deus, ut merentur, et probat et recipit, sive jeju- nium dicas, sive preces, sive vigiliis, sive largitio- nes, sive hospitalitatem; minime vero, si hæc sine voluntate fiant, ac præter mentem consensumque nostrum. Eodem modo, cum de voto et promissione agitur, qui libere aliquid voverit, et alacri animo, quæ voverint, solvunt, eos utique Deus etiam com- mendatione dignatur. At qui vota non reddunt, tanquam Deo et non hominibus mentientes, cum gravissimis dignos suppliciiis reperiatur, eos, ut olim Ananiam et Sapphiram per apostolorum principem Petrum, ad æternam mortem transmittit (14).

Quid autem Patres significare vellent, cum P- trum τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων appellabant Gregorii nostri atriati proximus Martinus I post- max. declaravit in concilio Lateranensi coram cen- tum et quinque epi- copis, actione sive secretario 2. (Hard. t. III, p. 758.) Nam lecta Victoris episcopi Carthaginiensium synodica, subjecti, in causa illa Pauli patriarchæ Constantinopolitani non minus Victoris zelum en- tuisse, quam humilitatem, quod non præsumpsisset abrogatum eundem Pau- lum habere, sed consacerdotem appellasset, « Do- nec, inquit, iudicium de eo nostræ apostolicæ au- ctoritatis, hoc est principis apostolorum Petri co-

Melius igitur est, inquit, non vovere, at non simpliciter; est enim hoc quoque superna condemnatione poenaeque dignum, cum vovere Deo possis, et hanc etiam amoris tui atque cultus significationem dare queas. At cum opponitur et comparatur cum voto suscepto nec reddito, tum **136** utique melius est omnino non novisse. Propterea dicit Ecclesiastes: « Bonum est non vovere te, quam vovere et non reddere; » cum enim, inquit, utrumque incommodum sit ac prorsus fugiendum, existimare debemus, præ malo graviore quod levius est, rectius atque utilius eligi. Addit deinde:

§ VIII.

VERS. 6. *Ne des os tuum, ut peccare facias carnem tuam; et ne dixeris in conspectu Dei, quia ignorantia est; ne irascatur Deus super vocem tuam; et disperdat opera manuum tuarum. Quia in multitudine somniorum et vanitatum et verborum plurimorum: quare tu Deum time* (15).

Quod varia diversique generis peccata sunt, quæ ab ore proficiuntur; nam et qui adversus Dei majestatem blasphemias loquuntur, aut falsas de eo opiniones disseminant, et qui ad iram et petulantiam celeres pronique sunt, ac proximos conviciis impudentibus petunt, et qui calumniis innocentes traducunt, et qui bene de se meritos per contemptum proscindunt, utique peccatum ore perficiunt. Quod et magnus Jacobus Dei frater illis verbis expressit: « Sie et lingua modicum membrum est, et magna exaltat, ecce quantus ignis quam magnam silvam incendit, et lingua ignis est universitas iniquitatis ». Quare ad procaces ejusmodi linguas cohibendas coercendasque ait: « Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram ». Idcirco Ecclesiastes multorum malefactorum causam os fecit. Verum cum idem hic addat: « Ut peccare facias carnem tuam, » amatoria hic colloquia quæ ore fiunt, et congressus cum alienis uxoribus inhibere mihi videtur. Facile omnino indulgenti feminæ blandis sermonibus cum viris. Tu vero os tuum ab ejusmodi nefariis jocis et significationibus coercito, tamen iis, quæ per interpretem, quam iis, quæ recta et coram fiunt. Neque enim apud Deum excusare te poteris, quod talem in culpam ex ignorantia incideris. Audisti enim illum Mosaicis in legibus sine ambage dicentem: **137** « Non mœchaberis, non fornicaberis (16), » et peccatum utrum-

* Jac. III, 5. * Jac. I, 19.

gnosceret: utpote quoniam solus atque præ omnibus creditus est atque accipere meruit a rege regum Christo Deo claves regni cœlorum, ad apertendum recte credentibus in eundem Dominum nostrum, et claudendum infidelibus hæreticis. Quibus Græca plane respondent: Ταύτων δὲ λέγειν Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ὡς μόνου πιστευθῆναι τε καὶ λαβεῖν ὑπὲρ πάντας ἀνωθέντος παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν βασιλευόντων Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τὰς κλεῖς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας εἰς τὸ ἀνοί-

« Αἰμεινον οὖν τὸ μὴ εὐξασθαι φησιν, ὡς ἀνωθέν· ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο καταγνώσεως τῆς ἀνωτάτω καὶ καταχρίσεως ἄξιον τοῖς δυναμένοις εὐχεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τὰ σημαντικὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης καὶ λατρείας προσφέρειν. Κατὰ πρόθεσιν δὲ καὶ σύγκρισιν τοῦ εὐχασθαι, καὶ μηδαμῶς ἀποδοῦναι, βέλτιον ἔστι τὸ μηδαμῶς εὐχασθαι τὸ παράπαν. διὰ τοῦτο φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής, « Ἀγαθὸν τὸ μὴ εὐχασθαι σε, ἢ τὸ εὐχασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι. » Τῶν ἀμφοτέρων φησὶν ἀλυσιστελῶν πεφυκότων καὶ πάντῃ φευκτῶν, αἰρετώτερον δὲ καὶ λυσιστελέστερον οἰητέον τοῦ βαρυτέρου κακοῦ τὸ κουφότερον. Εἰτά φησι,

Μὴ δὸς τὸ στόμα σου τοῦ ἐξαμαρτεῖν τὴν σάρκα σου· καὶ μὴ εἴπῃς πρὸς πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἄγνοιά ἐστιν· ἵνα μὴ ὀργισθῇ ὁ Θεὸς ἐπὶ φωνῇ σου, καὶ διαφθεῖρῃ τὰ ποιήματα χειρῶν σου. Ὅτι ἐν πλῇθει ἐντυπνίων καὶ μεταιοτήτων καὶ λόγων πολλῶν· ὅτι σὺ τὸν Θεὸν φοβῇ.

Ποικίλης καὶ παντοδαπῆς πεφυκίας τῆς διὰ τὸ στόματις ἁμαρτίας· οἱ τε γὰρ βλασφημίας λαλοῦντες εἰς τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς ψευδεῖς περὶ αὐτοῦ κηρύττοντες δόξας, οἱ τε προπετεῖς καὶ ταχεῖς εἰς ὀργὰς καὶ παροινίας ὑπάρχοντες καὶ τοὺς πᾶσαν ὕδρεσιν ἀπρεπέσι καθυποβάλλοντες, οἱ τε συκοφαντοῦντες τοὺς ἀνευθύνοους καὶ διαβάλλοντες, οἱ τε διαλοδοροῦμενοι καὶ καταλαλοῦντες τοὺς εὐπραγοῦντας, διὰ τοῦ στόματος ἐκτελοῦσι τὴν ἁμαρτίαν. Ὅπερ αἰνιτιτόμενος καὶ ὁ ἀδελφός Θεός· καὶ μέγας Ἰάκωβος ὡδὲ ποῦ φησιν· « Οὕτως καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ, καὶ μεγαλυνεῖ· ἰδοὺ ὀλίγον πῦρ τῆς κην φλόγα ἀναπτει· καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας. » Διὸ καὶ τὰς τοιαύτας προπετεῖς γλῶσσας ἀναγκαιτίζων καὶ ἀναστέλλων φησὶν· « Ἔστω πᾶς ἄνθρωπος ταχύς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, καὶ βραδύς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδύς εἰς ὀργὴν· πολλῶν μὲν οὖν ἁμαρτημάτων τὸ στόμα καθέστηκεν αἴτιον. Πλὴν ἀλλὰ γὰρ νῦν εἰπὼν ὁ Ἐκκλησιαστής· « Τοῦ ἐξαμαρτεῖν τὴν σάρκα σου, » οἶμαι τὰς διὰ τοῦ στόματος φιλικὰς ὁμιλίας καὶ συντυχίας πρὸς τὰς ἀλλοτρίας γυναῖκας ἀπέργειν. Εὐλόγητον καὶ τὸ θῆλυ πέφυκε ταῖς θελκτικαῖς προσφωνήσεσι τῶν ἀρρένων. Σὺ δὲ τὸ στόμα κώλυσον ἀπὸ τοιαύτης ἀθεμίτου δολώσεως καὶ παρεμφάσεως ἐν μέσῳ γινομένης, ἢ πάλιν ἀμέσεως καὶ κατὰ πρόσωπον. Οὐ γὰρ ἔχεις χώραν λέγειν πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι τοῦτο τὸ ἔργον ἐξ ἄγνοιας μοι γέγονεν. Ἐκουσας γὰρ αὐτοῦ τοῖς Μισσαϊαῖς νόμοις φάσκοντος διαβρῆθῃν, « Οὐ μοιχεύσεις, ὡ-

γειν αὐτὴν δικαίως τοῖς εἰς αὐτὸν τὸν Κύριον ὀρθόδοξως πιστεύουσιν, ἀποκλείειν δὲ πᾶσι τοῖς κακοδοξοῖς· αἰρετικοῖς· τῇ αὐτῶν αἰρέσει προσμένουσιν.

(15) Sed apud LXX scriptum est, Μὴ δὸς τὸ στόμα σου τοῦ ἐξαμαρτεῖν τὴν σάρκα σου, καὶ μὴ εἴπῃς πρὸς πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ὅτι... Olymp. Μὴ δὸς τὸ στόμα σου ἐξαμαρτάνειν τὴν σάρκα σου...

(16) Exod. xx, 13. At LXX non habent οὐ παρενοεσεις.

πορνεύσεις, » καὶ τοσοῦτον ἑκατέραν ἁμαρτίαν καταδικάσαντες, ὥστε προστάξει καὶ λιθοβολεῖσθαι μὲν τὴν προπορνευκυῖαν ὑπὸ πάντων τῶν ἰδίων συμπολιτῶν· τὸν δὲ μοιχὸν θανατοῦσθαι μετὰ τῆς μοιχαλίδος. Εἰ τοίνυν οὐ δύνασαι φάναι, Τοῦτο τὸ ἔργον ἐξ ἀγνοίας μοι γέγονε, δηλονότι τὸ τῆς μοιχείας ἢ πορνείας· ἐπιστάσαι γὰρ ἀπηγορευμένην ἑκατέραν ὑπὸ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωσέως, τί δὴ ποτε πρὸς τὴν γυνωσκομένην ἁμαρτίαν καταλισθαίνεις; ὅτι πανταχόθεν ἀναπολόγητο; εἰ, καὶ συγγνώμης ἀνάξιος; Εἰ γὰρ ἐν γνώσει ποιεῖ; τὴν ἁμαρτίαν, ἐπομένην ἔχεις πάντως καὶ τὴν· κατάκρισιν. Εἰ δὲ φάναι τολμήσεις πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι Τοῦτό μοι γέγονεν ἐξ ἀγνοίας, ὁ Θεός, « τῶν γνώσεων Κύριος ὢν, » διπλῆν σοι τὴν ὀργὴν ἐπάξει· καὶ τὴν κατάκρισιν, ὅτι τὴν ἁμαρτίαν πεποίηκας, καὶ ὅτι ψευδῇ φωνῇ ἀφῆκας πρὸς τὸν Θεόν τὸν γινώσκοντα καὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς σῆς καρδίας. Τοῦτο γὰρ σημαίνει σαφῶς ὁ φησιν, « Ἵνα μὴ ὀργισθῇ ὁ Θεὸς ἐπὶ φωνῇ σου, καὶ διαφθέρῃ τὰ ποιήματα τῶν χειρῶν σου· » δηλονότι τὰ λήϊα, τὰ οἰκήματα, τοὺς παραδείσους, τοὺς ἀμπελῶνας δι' ἀνομβρίας καὶ ἐπομβρίας ὑπερβαλλούσης, ἢ δξηύσεως καὶ ληίσσεως· ἀλλοφύλων. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαίου φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσῃτέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μὴδὲ εἰσακούσῃτέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα. »

Τὰς δὲ κιναιδούς πράξεις καὶ τὰς ἁμαρτικὰς καὶ παρανόμους τῶν ἀνδρῶν μετὰ τῶν γυναικῶν συνουσίας, καὶ τὰς θελκτικὰς ὀμιλίαις καὶ συντυχίαις ἐνυπνίων ἐσμῶ καὶ ματαιοτήτων ἀπέκασεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ὅτι ἐν πλῆθει ἐνυπνίων καὶ ματαιοτήτων καὶ λόγων πολλῶν· » ἀντί τοῦ, Δίκην ἐνυπνίων συμπιπτόντων ταῖς νυκτερικαῖς φαντασίαις, καὶ μηδεμίαν ἐχόντων ὑπαρξίν ἐν τοῖς πράγμασιν, ἐτι δὲ καὶ τῶν ἄλλων ματαιοτήτων καὶ τῶν σῶν λόγων, ἀνθρωπε, τῶν πολλῶν καὶ θελκτικῶν πρὸς τὰς κιναιδούς· μίξεις καὶ παρανόμους συνουσίας, ἡ δοκούσα σε καὶ νομιζομένη παρελεύσεται· θάπτον ἀπόλλυσται, ἔρημόν σε καταλιποῦσα πάσης νομιζομένης ἡδονῆς· τῆς· ἐν τοῖς ἐνυπνίοις σοι φαντασθείσης. Ἀμα γὰρ τῷ γεγονέναι καὶ παρηλθε, καταλιποῦσα μόνην τὴν ἁμαρτίαν ἐκκεντούσαν καὶ καταδαπανῶσαν τὴν ψυχὴν σου καὶ τὴν καρδίαν, ὡς μάχαιραν. Εἰτά φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής·

A que adeo damnantem, ut feminam se prostituentem ab omnibus civibus ejus obrui lapidibus jusserit : mœchum vero cum adultera multandum morte sanxerit (17). Cum igitur nequeas dicere : Hoc a me facinus ex ignorantia admissum est, adulterium nempe aut fornicatio; quippe qui utrumque a Deo per Moysen vetitum fuisse scias : quomodo in scelus prolaberis, quod tibi plane cognitum est, ut excusationem habeas nullam, et venia indignus omnino sis? Si enim peccatum sciens facis, condemnationem tecum ipse plane adducis. Quod si Deum alloqui audeas, et rem tibi ex ignorantia contigisse prætexas; Deus, qui « omnis scientiæ Dominus est », iram adversus te suam duplicabit ac pœnam, quod et peccatum patraveris, et mendacem ad eum vocem miseris, qui et secreta animi tui novit. Nam hoc diserte significant quæ subjicit : « Ne irascatur Deus super vocem tuam, et disperdat opera manuum tuarum, » segetes scilicet, domos, viridaria, vineta vel siccitate vel imbrum copia superveniente, aut hostili aliqua vastatione atque clade. Sic namque Isaïæ voce Deus universi effatur : « Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis : sin vero nolueritis neque audieritis me, gladius vos devorabit ». »

C

Obscenas autem actiones et lethalia ac vetita virorum cum feminis commercia, voluptariosque ad confabulandum congressus somniorum et vanitatum examini comparavit sapiens Ecclesiastes, cum ait : « Quia in multitudine somniorum et vanitatum et verborum plurimorum; » id est, Instar somniorum, quæ per noctem visuntur inania plane et rerum omnium vacua, et vanitatum cæterarum, ac tuorum quoque verborum, o mortalis, quæ multa et blanda adhibes turpium commerciorum et vetitæ consuetudinis causa, quidquid inesse voluptatis tibi videtur, totum celeriter præteribit, teque deseret, omni **138** illa voluptate carentem, quam somnando conceperas, et veram putabas. Simul enim atque nata est, evanuit, et unum relinquit crimen, quod animum et cor quasi cuspis pungat atque exodat. Addit deinde Ecclesiastes :

D

VERS. 7-9. Si calumniam pauperis et direptionem judicii et justitiæ videris in regione, ne mireris super ea re : quia excelsus super excelsum custodiam agit, et excelsi super eos : et præstantia terræ. Super omne ipse est rex regioni cultæ (18).

§ IX.

Ἐὰν συκοφαντίαν πέρητος καὶ ἀρπαγὴν κριματός καὶ δικαιοσύνης εἶδης ἐν χώρᾳ, μὴ θαυμάσης ἐπὶ τῷ πράγματι· ὅτι ὕψηλός ἐστὶν ὁ πᾶν τοῦ ὕψους φιλῶν, καὶ ὕψηλοι ἐπ' αὐτοῖς· καὶ περισσεύει γῆς. Ἐπὶ παντὶ αὐτός ἐστι βασιλεὺς τῇ χώρᾳ εἰργασμένη.

¹⁰ I Reg. 11, 3. ¹¹ Isa. 1, 19.

(17) Huc revoca, quæ superius ad § 6, lib. III dicta sunt. De sententiæ autem interpretatione consensit Olympiodorus. Sed alii illa verba, *Ut peccare facias carnem tuam*, sic, inquit Isidorus Clarius civis meus, interpretantur : « Ut non solum super te, verum et super filios tuos, qui sunt tua caro, ultionem divinam provoces. » Ipse hoc modo ex-

plicat : Cave, ne linguæ futilitas totum te peccato involvat.

(18) Apud LXX legimus... Τοῦ ὕψους φιλῶν... et Καὶ περισσεύει γῆς ἐπὶ παντὶ ἐστὶ βασιλεὺς τοῦ ἀγροῦ εἰργασμένου. Olymp. Ἐπάνω ὕψους φιλῶν... Athan. in Apol. ad Constant. Καὶ ὕψηλοι ἐπ' αὐτῆς.

Hortatur, ne attoniti perturbemur, neve detestandas cogitationes animo volvamus, cum pauperem videre contingat divitis ac potentis calumniis subverti, justasque de eo sententias prolatas suppressi, et legum jura vel ob accepta dona, vel ob principum virorum dignitatem, vel ob amicorum preces aut violentiam perfringi : vineas vero et agros et cetera hominum bona pessum ire : quæ vir admirabilis Habacum designabat, cum ait : « Contra me factum est iudicium, et iudex accipit. Propter hoc lacerata est lex, et non pervenit usque ad finem iudicium : quia impius prævalet adversus justum. Propterea egredietur iudicium perversum ¹¹. » Et rursus alter propheta, cum dixit : « Et rapina pauperis in domibus vestris ¹². » Cum igitur hæc, inquit, in regione videris, ne obstupescas, neve absurdum quidquam aut prudenti et cordato viro indignum animo cogites. Liberum enim sique juris animal super terram (19) solus homo est, qui se in utramque partem flectere potest : ut qualem vivere vitam voluerit, sive bonam nempe sive malam, tales a Deo remunerationes ac præmia sibi relaturus.

139 Non igitur mirandum, si homines, cum sint arbitrio præditi libero, alii quidem injustitiam avaritiamque amplectantur, alii justitiam et æquitatem. Futurum enim est tempus, quo injustum hominem ac iudicium pauperis pervertentem sublimior alter condemnnet, et de pravis quibusque factis justas exigat pœnas. Id nimirum significavit, cum dixit : « Quia excelsus super excelsum custodiam agit (20). » Qued sane passim contingere videmus. Nam qui aliena rapiunt, et sententias ferunt iniustas, et alios calumniis circumveniunt, sæpe in laustum sectantes lucrum, ab iis, qui altiore sunt gradu, et potestatem habent maiorem ac præstantiorem, examen iudiciumque subire coguntur, et gravioribus affecti suppliciiis pœnas luunt. Quamquam et illi rursus, nisi pro justitiæ ratione se gesserint, similem ferant sententiam : cum alii rursus, qui altiori atque excellentiori sunt potestate, cogniti de his ac sententiam laturi sint. Quod si ne pœnam quidem huiusmodi rependi ullam vide-

¹¹ Habac. 1, 3, 4. ¹² Isa. iii, 14.

(19) Facit ad hæc quod ait Philo in *Cosmopoliis*, tract. 12 (p. 202, edit. Turneb.) : Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ζῴων τε καὶ ζῶων οὐτε αἱ εὐπορίαι ἐπαίνεται, οὐτε αἱ κακοπραγαὶ ψεκταὶ· τὰς γὰρ ἐφ' ἑκάτερα κινήσεις καὶ μεταβολὰς ἀπραιρέτους καὶ ἀκουσίους ἔλαβον. Id est : Ceterorum enim, sive stirpium sive animalium, neque ubertas laudatur, neque vitium reprehenditur : quippe quæ motus in utramque partem et mutationes patiuntur nec quæritas nec voluntarias. Similia etiam illa apud Justinum (Apol. ii, p. 81, ed. Somm.) : Οὐ γὰρ ὥσπερ τὰ ἄλλα, ὅσον δένδρα καὶ τετράποδα, μηδὲν δυνάμενα προαιρῆσαι πράττειν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Nempe : Non enim sicut arbor, arbores videlicet et quadrupedes, quæ nihil cum delectu et iudicio facere possunt, hominem Deus condidit. Quibus e locis apparet, quid veteres de vera germanaque ho-

Παραίνει μηδαμῶς ἐκθαμβεῖσθαι καὶ καταπληγεσθαι καὶ ἐνδιενθυμῆσθαι τινὰς λογισμοὺς ἀπικταίους, ἥλικα βλέπομεν συκοφαντούμενον πέντη παρὰ τοῦ πλουτοῦντος καὶ δυναστεύοντος, καὶ τὴν δίκαιον κρίμα τοῦ κρινομένου καλύπτοντος, καὶ τὴν δικαιοσύνην τῶν νόμων διασκεδάζοντος διὰ δωροληψίαν, ἣ δυναστῶν ἀξίωσιν, ἢ φίλων παράκλησιν, καὶ τὴν ἀρπαγὴν, εἰς οὐδὲν τιθεμένου τῆς ἀμπέλου καὶ τῆς ἀρούρας καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοῖς ἀνθρώποις προσόντων· ἅπερ αἰνιττόμενος καὶ ὁ θαυμάσιος Ἀβδακούμ οὕτω φησί· « Ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίμα· ὅτι ἀσεθὴς καταδυναστεύει τὸν δίκαιον. Ἐνεκεν τοῦτο ἐξελεύσεται κρίμα διεστραμμένον. » Καὶ πάλιν ἄλλος προφήτης φησὶν· « Καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν. » Ὅταν οὖν ταῦτα, φησὶν, ἴδῃς ἐν χώρᾳ, μηδὲν ξενοισθῇς, μηδ' ἀποπον διενθυμῆθῃς· καὶ τῆς πρεπούσης ἐννοίας λογικοῖς ἀνθρώποις ἀδείκνυς. Αὐτεξούσιον γὰρ καὶ αὐτοδέσποτον ζῶον ἐπὶ τῆς γῆς μόνος ὁ ἄνθρωπος πέφυκε, τὴν ἐφ' ἑκάτερα ῥοπὴν ἔχων, ἵνα καθὼς ἀν βουλευθεῖη ζῇσιν καὶ πολιτεύσασθαι, δηλονότι σπουδαίως ἢ φαύλως, οὕτως εὖρῃ καὶ τὰς ἀμοιβὰς καὶ τὰς ἀντιδόσεις θεῶν.

Οὐδὲν οὖν ξέρον, εἰ τῶν ἀνθρώπων ὄντων αὐτεξουσίων, οἱ μὲν αἰροῦνται τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν πλεονεξίαν, οἱ δὲ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀληθῆ κρίσιν. Ἔστι γὰρ ὅτε, καὶ τὸν ἀδικήσαντα καὶ διαστρέψαντα τὸ κρίμα τοῦ πέντητος ὑψηλότερος ἄλλος καταδικάσει, καὶ δίκας εἰσπράξεται τῶν κακοπραγημάτων. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν, « Ὅτι ὑψηλὸς ἐπάνω ὑψηλοῦ φυλάσσει· » καθὼς ὁρῶμεν τοῦτο γινώμενον συνεχῶς. Οἱ γὰρ ἀρπάζοντες τὰ ἀλλότρια, καὶ κρίσεις ἀδίκους ἐξενεγκόντες καὶ συκοφαντήσαντες ἄλλους, πολλάκις πρὸς κερδῆναι τι κέρδος ἀσύμφορον ὑπὸ τῶν ἐχόντων ὑψηλότεραν καὶ μέζονα καὶ κραταιότεραν τὴν ἐξουσίαν, εὐθυμθέντες καὶ δίκας εἰσπραχθέντες, χαλεπωτέρας τιμωρίας καθυπεβλήθησαν· ἀλλὰ καὶ τοῦσδε αὐτοὺς αὐθις εἰ μὴ κατὰ λόγον δικαιοσύνης, ἀνάλογον ἐκείνοις ὑποίσουσιν τὴν κατάκρισιν· ἄλλοι πάλιν ὑψηλότεραν καὶ κραταιότεραν ἔχοντες δυναστείαν δίκας εἰσπράξονται καὶ καταδικάζουσιν. Εἰ δὲ καὶ μηδὲν τοιοῦτον ἀνταποδόσεως ἔργον θεᾶται, μηδ' οὕτως καταπέσης εἰς

D

minis libertate sentirent,

(20) Hæc Salomonem a patre edoctum dicit Athanasius (Apol. ad Constant. tom. i, p. 713, ed. Somm.) : Εἶχα, inquit, τὸν πατέρα ἐαυτοῦ τὸν Δαβὶδ, πείρῃ καὶ αὐτὸν μαθόντα τὰ ἐν τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἀρπαλίζόμενον τοὺς πάσχοντας ἐν τῷ λέγειν· Ἀντιβέσθης, καὶ κυτταιοῦσθω ἡ καρδία ὁμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον. Τοῖς γὰρ οὕτως ὑπομεινουσιν, οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς· φησὶ, Κύριος βοηθήσει, καὶ ῥύσεται αὐτοὺς, ὅτι· ἔλπισαν ἐπ' αὐτόν. Nempe : Habeat parentem suum David, qui hæc in ærumnis suis ipsa etiam experientia didicerat, atque similia tolerantibus animos addebat, dicens : Viriliter agite, et corroboretur cor vestrum, omnes, qui speratis in Dominum. Sic enim sustinentibus, non homo, ait, sed Dominus ipse opitulabitur.

ἀθυρίαν, ὡς ἀνωμάλου καὶ συγκεχυμένης οὐσίας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ ἐφ' ὧν ὄντος ταῦτα καὶ κρίνοντος. Ἔστι γὰρ, ἔστιν ἀπάντων ἐπέκεινα καὶ πάντων ὁρατῆς τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων καὶ πράξεων καὶ διοικήσεων, ὁ ἰδίος δηλαδὴ βασιλεὺς ἐπὶ παντὶ προσώπῳ τῷ ὄντι τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν, παρὼν καὶ βλέπων, καὶ μηδὲν παρῶν μὴδ' ἀτημέλητον ἀφίεις· ἀλλ' ἡ κατὰ τὸν παρόντα βίον ποιούμενος τὴν ἐκδίκησιν, αἶτε δὴ καὶ « τῶν ἐκδικήσεων Κύριος ὢν, » ἡ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἀνταποδοῖς « τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον· τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργή, θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν. »

Ἡ δὲ φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής, « Καὶ περισσεύει γῆς, » τὸ κατὰ τὸ μᾶλλον εἶναι τοὺς ὑψηλοτέρους ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυναστείᾳ τῶν προτέρως ἡδικοτήτων καὶ συκοφαντησάντων τὸν πέννητα, πρὸς τὴν κατ' αὐτῶν ἀνταπόδοσιν ὀργιστοτέρους, καὶ τὴν προσιρρεσιν ἐξοιδαίνοντας καὶ τὴν καρδίαν φλεγμαίνοντας, ὡς γῆς ἐξογκωμένης, δι' ἣν ἔχει περισσειάν, πρὸς τοὺς χθαμαλωτέρους δηλαδὴ τόπους. *Εἰρηγασμένην δὲ χώραν* τὸνδε τὴν κόσμον ὠνόμασε, ποίημα δεικνὺς αὐτὸν τῆς ἀγαθοπρεποῦς ἀγαθότητος καὶ βουλῆς, μονονυχὶ λέγων· ὡς ὁ πόλησας τὸν κόσμον ἰδίος καὶ παντοδύναμος βασιλεὺς πεφυκώς, οὐ παρόψεται τὰς ἐν αὐτῷ γινομένας κακοπραγίας ἢ δικαιοπραγίας· ἀλλ' ἐκάστῃ κατὰ τὸ ἴδιον ἔργον ποιήσεται· καὶ τὰς ἀμοιβὰς· ᾧ λατρεῖν ἡμεῖς εὐλαχρινῶς καὶ γνησίως σπουδάσωμεν, καὶ τὸ ἀρεστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ ποιεῖν διαπαντὸς βουλῶμεν· ἵνα καὶ τῶν αἰώνων ἀγαθῶν ἀξιοθῶμεν, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κληρονομήσωμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹¹ Psal. xciii, 1. ¹² Rom. ii, 7, 8.

(21) Verba illa καὶ περισσεύει γῆς conjungit Noster cum præcedentibus, itaque interpretationem comminiscitur, quæ in magno interpretum consensu probabilis plane est: præsertim quod orationem non abruptat, ac sequentem sententiam adjuvet et connectat. Nam alii quidem sic explicarunt: Nemo non abundanter vivere potest ex cultura terræ, etiam si rex sit; vel, *Eximia dignitas terræ capet omnia est. Rex agro servit; aut, Rex propter*

ris, ne tum quidem ita animo concidas, ut in tanta vitæ hominum inæqualitate ac confusione neminem esse putes, qui hæc inspiciat atque dijudicet. Est enim præterea omnium quoque humanorum operum et factorum rerumque gestarum inspector, sempiternus scilicet rex, qui homini cuique vel bonum vel malum patranti adest, ipsumque intuetur, nec quidquam inobservatum neglectumve prætermittit; verum aut in hæc vita ultionem ex eo petit; ipse enim est ultionum Dominus ¹¹; » aut in futura mercedem reddit: « iis, qui secundum patientiam boni operis gloriam et honorem et incorruptionem quærunt, vitam æternam: iis autem, qui sunt ex contentione, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum ¹². »

140 Quod autem dicit Ecclesiastes: « Et præstantia terræ, » id significat, qui auctoritate et potestate sublimiores sunt iis, qui prius injuriam pauperi intulerunt calumniamque instruxerunt, in sumenda de his pœna multo iracundiores esse, ut animum tumefaciant, et corde exardescant, instar terræ intumescens, quæ nempe ubi tractus depressior est, altius turgescit (21). *Excultam vero regionem mundum hunc* appellavit, ipsum summæ bonitatis et maximi consilii opus esse declarans, velut si diceret, qui mundum fecit, æternus atque omnipotens rex cum sit, minime illum quæ hic fiant mala vel bona, neglecturum; at unicuique ex æquo quæ meruerit, redditurum (22): quem nos puriter sincereque colere studeamus, demusque operam, ut quæ illi jucunda sunt, perpetua voluntate præstemus; ut æternis dignati bonis, cœlestis regni hæreditatem adeamus cum ipso Christo Deo nostro. Cui gloria et imperium cum omnipotente Patre et sancto bonoque ac vitæ auctore Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

agrum factus est; et hujusmodi, quæ nimium profecto a proximo argumento abeunt.

(22) Hæc vero ex Olympiodori sententia dicta sunt, qui ait: Ὡς περ τινὰ παράδεισον τὸν αὐτοῦ κόσμον ὁ Θεὸς καλλιτεχνήσας, τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ βασιλεύει καὶ προνοεῖ: Id est, *Quasi viridarium quoddam mundum suum Deus cum perfecit, agri sui dominum agit et curam gerit.* (Ibid. p. 636 C.)

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ.

LIBER QUINTUS.

§ I.

Ἀργυρῶν ἀργύριον οὐ πλεονέσκει ἀργυρίου· καὶ τίς ἡγάπησεν ἐν πλῆθει αὐτοῦ γένηται, καὶ

141 VERS. 10, 11. Qui diligit argentum non implebitur argento: et quis dilexit in multitudine ejus

fructum, et saturabitur fructu? sed et hoc vanitas. In multitudine bonitatis multiplicati sunt qui comedunt eam. Et quæ fortitudo ei, qui ab ea? num alia quam videre oculis suis (23)?

Sententia hæc geminam omnino interpretationem habere videtur: vel nempe argentum ab eo, qui amat, prorsus non inveniri, vel ab eo, qui inveniat, tantum non inveniri, quantum et cupit et quaerit: sed cum insatiabili ditescendi cupiditate teneatur, quo magis pecuniam auget ac cumulat, eo longius avaritiæ suæ fines proferre.

Jam et illa: « Quis dilexit in multitudine ejus fructum? » eadem fere ratione explicantur. Vel enim qui amat, non invenit, ut egentibus contingit; vel qui invenit, minus invenit quam cupiditas conquisiverat. Inexplebile enim habebat desiderium fructuum magno numero congerendorum, non ut famelicorum satiarent ventres, neque ut hospites liberaliter acciperet, neque ut pupillis ac viduis divisionem daret; verum ut copiam nactus, quantum concupiverat, cum divite illo, cujus ager exuberaverat, dicere posset: « Destruam horrea mea, et majora ædificabo, et congregabo illic omnes fructus meos et bona mea: et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona reposita in annos multos, quiesce, comede, bibe, lætare. » Cui Deus, qui omnia dignoscit, **142** etiam dixit: « Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem parasti, cujus erunt? » Talem porro hic quoque designat sapiens Ecclesiastes, itaque ait: « Et quis dilexit in multitudine ejus fructus? » Id est inexplebili animo atque insaturabili cupiditate fructibus comparandis intentus, eaque de causa nunquam satur. Nam si ad hospites accipiendos fovendosque atque ad egenos et pauperes largitione juvandos pecuniam aut fructus amaret, et hos atque illam conjunctim aut separatim perquireret, multos utique haberet, qui secum utroque fruerentur. Quod indicans Ecclesiastes ait: « In multitudine bonitatis multiplicati sunt qui comedunt eam. » Amoris enim et charitatis ratio, cum multis ejusdem participes faciat, et quasi socios habeat, et pecuniæ et fructibus propitium Deum efficit atque munificum (24). Nunc vero avaritiæ morbus et habendi cupido, cum parcimoniam propositam habeat atque tenacitatem perpetuam, illos omnes, qui sic affecti sunt, in hoc duntaxat virtutis positam putare gloriam confirmat, ut pecuniæ tantum-

¹⁶ Luc. xii, 13-20.

(23) Apud LXX scriptum est... Ἐν πλήθει αὐτῶν γέννημα· desiderantur vero, quæ hic subnexa vides, καὶ κορεσθήσεται γεννήματος. Postrema demum illic sunt, Ὅτι ἀρχὴ τοῦ ὁρᾶν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. Eadem porro in Olymp. quæ apud LXX sed quæ in Vulgatis nostris legimus, Gregorii lectioni apprime respondent, nempe: *Et qui amat divitias, fructum non capiet ex eis; cui non minus congruunt quæ sunt in codice Bibl. Marc. Venet. Καὶ ὅς τις φιλεῖ τὸν θῆλον, οὐκ εἰσπορεύει εἰς τὸ βασιλεῖον·*

A κορεσθήσεται γεννήματος; καὶ γε τοῦτο ματαιότης. Ἐν πλήθει ἀγαθουσύνης ἐπληθύνθησαν οἱ ἐσθλιότες αὐτῇ. Καὶ τίς ἀνδρὲς τῷ παρ' αὐτοῦ; οἱ δὲ ἄλλ', ἢ τὸ ὁρᾶν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ;

Τὸ ῥητὸν τοῦτο διττὴν εἰκὼν ἔχειν προδήλως; τὴν ἐκδοχὴν· ἢ ὅτι ἀγαπῶν οὐχ εὐρίσκει τὸ παράπιν ἀργύριον, ἢ εὐρίσκειν οὐχ εὐρίσκει τοσοῦτον, ὅσον καὶ βούλεται κατὰ τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν καὶ ζήτησιν· ἀλλ' ἀκόρεστον ἔφασιν ἔχων πρὸς τὴν φιλαργυρίαν, ὅσον ἂν αὖξιν καὶ προστίθετο τὸ ἀργύριον, τοσοῦτον ὑπεραυξάνει καὶ τῆς φιλαργυρίας τὸ πάθος.

Παραπλησίαν μέντοι δέχεται διασάφηνιν καὶ τὸ, « Τίς ἠγάπησεν ἐν πλήθει αὐτοῦ γέννημα; » ἢ γὰρ ἀγαπῶν οὐχ εὐρίσκει, καθὼς συμβαίνει τοῖς πέντησιν· ἢ εὐρίσκειν οὐχ ὅσον ἢ τῆς ἐπιθυμίας ἀπῆλθον ζήτησις, εὖρεν· ἀκόρεστον γὰρ εἶχεν ἔφασιν ἐπὶ τῇ συναθροίσει τοῦ κατὰ γεννήματα πλήθους, οὐχ ἵνα χορτάσῃ τὰς τῶν πεινῶντων κοιλίας, οὐδὲ πρὸς τὸ φιλοφρονεῖν τοὺς ἐπιξενουμένους, οὐδὲ πρὸς τὸ διανέμειν τοῖς ὀρφανοῖς καὶ ταῖς χήραις· ἀλλ' ἐν πλήθει τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας λέγειν κατὰ τὸν πλοῦστον ἐκείνον, οὗτινος εὐφόρησεν ἡ χώρα· « Καθεῖώ μου τὰς ἀποθήκας καὶ μείζονας οἰκοδομήσω, καὶ συναξω ἐκεῖ πάντα τὰ γεννήματά μου καὶ τὰ ἀγαθὰ μου· καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου, Ψυχῇ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κεῖμένα εἰς ἔτη πολλὰ, ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου· » πρὸς δὲ καὶ εἶπεν ὁ πάντα διαγιγνώσκων θεός· « Ἄφρων, ταῦτα τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαίτουσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἠτοίμασας, τίνοι ἔσται; » **C** *Τοιοῦτον αἰνιττεται καὶ νῦν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, καὶ διὰ τοῦτο φησι· « Καὶ τίς ἠγάπησεν ἐν πλήθει αὐτοῦ γεννήματα; » τούτέστιν, ἐν τῇ ἀκορέστῳ γνώμῃ καὶ τῇ ἀπλήστῳ ἐπιθυμίᾳ ποιούμενος τὴν τοῦ γεννήματος ζήτησιν, καὶ τούτου χάριν ἤκιστα κατεμφορούμενος. Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ δεξιῶσι κατὰ φιλοφροσύνη τῶν ἐπιξενουμένων, καὶ διανομῇ τῇ πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πτωχοὺς ὁ ἀγαπῶν τὸ ἀργύριον ἢ τὸ γέννημα, τὴν ζήτησιν εἶχε τούτου κἀκείνου συνημμένως ἢ διηρημένως, πολλοὺς ἂν εἶχε τοὺς ἐκτέρου προσαπολαύοντας· ὅπερ αἰνιττόμενος ὁ Ἐκκλησιαστής ἔφησεν, « Ἐν πλήθει ἀγαθουσύνῃς ἐπληθύνθησαν ἐσθλιότες αὐτῇ. » Ὁ γὰρ τῆς ἀγάπης λόγος καὶ τῆς ἀγαθουσύνῃς πολλοὺς αὐτῆς παραλαμβάνων κοινωνοὺς καὶ μετόχους, εὐλογίας γίνεται πρὸξενος τῆς παρὰ Θεοῦ καὶ τῷ ἀργυρίῳ καὶ τοῖς γεννήμασι. Νῦν δὲ τῆς φιλαργυρίας καὶ τῆς φιλοκτημοσύνης ἡ νόσος τὸ φειδωλὸν προβαλλομένη καὶ παντελῶς ἀμεταδόστον, ἐν τούτῳ μόνως προσημαρτυρεῖται*

(24) Illud, opinor, docere nos voluit interpret noster, hanc esse Ecclesiastæ doctrinam, non congerendis, sed dividendis opibus fieri, ut voluptas animo et saturitas afferatur: quod nempe quantum aliorum subsidio impenditur, tantumdem partis accretat; ut sit semper, quod largius etiam distribui erogarique possit. Amat quippe Deus misericordiam, et eum copiosius in dies locupletat, qui erga alios benignus est.

πᾶσι τοῖς κεκτημένοις ἔχειν τῆς ἀνδρείας τὴν καὶ
 χησιν, ἐν τῷ μόνον δέρκειν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν
 τὸ πλῆθος τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ γεννήματος· τοῦτο
 γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν· « Καὶ τίς ἀνδρεία παρ' αὐτῆς,
 ὅτι ἀλλ' ἢ τὸ ὄραν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; »

Τὴν δὲ τοιαύτην ἐκδοχὴν παρεμπεδοῖ κατὰ τὸ
 μᾶλλον ὁ Σύμμαχος εἰπὼν, « Τί γὰρ ἀνδραγάθημα
 τῷ ἔχοντι αὐτὸν, εἰ μὴ μόνον θεωρεῖ ὀφθαλμῶν αὐ-
 τῶν; τὴν ἐκ τοῦ τὰ τοιαῦτα βλέπειν τέρψιν ἔχειν
 οἰόμενος εἰς καύχησιν καὶ παράκλησιν τῆς ἀντλεοῦς
 ψυχῆς αὐτοῦ καὶ φειδωλοῦ καρδίας· ἐκεῖ καὶ μόνος
 εὐρισχόμενος ἔχων τὴν ἀσχολίαν, ὅπου τῶν χρημά-
 των καὶ τῶν γεννημάτων ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ἀποκει-
 μένος, ὡς μὴδὲ καθέδειν χωρὶς ἀδολεσχίας τὸν λο-
 γισμὸν καὶ μοχθηρὰς μερμυγίας· καθὼς ἐν τοῖς Εὐαγ-
 γελίοις κατήγγειλεν ὁ Κύριος φήσας· « Οὐποὶ γὰρ
 θησαυροὺς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ὑμῶν. »
 Διὰ τοῦτο φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής· « Καὶ γε τοῦτο
 ματαιότης· » τὴν ἀνόντην διάθεσιν καὶ μηδεμίαν
 λυσitteλειαν ἔχουσαν παρεμφήνας διὰ τῆς ματαιό-
 τητός. Εἰτά φησιν·

Γλυκὺς ὕπνος τοῦ δούλου, εἰ ὀλίγον, καὶ εἰ
 πολὺ φάγεται· καὶ τῷ ἐμπλησθέντι τοῦ πλου-
 τησαι, οὐκ ἔστιν ὁ ἀξίωσιν αὐτὸν τοῦ ὑπνω-
 τῆσαι.

Ἐξελέγχει καὶ νῦν αὖθις, διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ
 δούλου καὶ τῆς συγκρίσεως, τῶν ἀγαπώντων τὸ ἀρ-
 γύριον καὶ τὸ γέννημα κατ' ἐπιθυμίαν ἀκόρεστον,
 καὶ διὰ τοῦτο μηδαμῶς ἐμφορουμένων· ὡς τοῦ δού-
 λου, καὶ βραχὺ τι λάβῃ τροφῆς, καὶ εἰς πλησμονὴν
 κατὰ τινα σύμβασιν, ἡδὸς ὄντος τοῦ ὕπνου· ἅτε
 δὴ πάσης ἀδολεσχίας ἀπηλλογμένου καὶ περιττῆς
 φροντίδος. Οὐ γὰρ εἰς τοὺς ἐναποκειμένους ἐν τοῖς
 ταμείοις τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ θησαυροῦς
 καὶ τῶν ἄλλων τῶν πολυειδῶν κτήσεων τὴν ποσό-
 τητα καὶ πληθὺν ἀποδίδει, ἵνα συμπεριζομένην ἐπι-
 φερόμενος τὴν καρδίαν ταῖς τοιαύταις ἐνθυμήσεται
 καὶ μερμυγίαις, ἐναγωνίως ἐστὶ, καὶ τοῦ ὕπνου παν-
 τελῶς ἀπαράδεκτος, τῷ πλουσίῳ παραπλησίως, ὃν
 χαρακτηρίζει καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης εἰπὼν· « Ἡδο-
 λέσχησα, καὶ ὀλιγοψύχησε τὸ πνεῦμά μου, προκα-
 τέλθοντο φύλακας οἱ ὀφθαλμοί μου. » Καὶ πάλιν·
 « Νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἡδολέσχουν, καὶ
 ἐσκαλλὸν τὸ πνεῦμά μου, » ταῖς περὶ τῶν ἀποκει-
 μένων παντοδαπῶν καὶ ποικίλων εἰδῶν φροντίαι πε-
 ριστοιχοῦμενος. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανε καὶ νῦν ὁ σο-
 φὸς Ἐκκλησιαστής εἰπὼν· « Καὶ τῷ ἐμπλησθέντι
 τοῦ πλουτῆσαι οὐκ ἔστι ὁ ἀφίων αὐτὸν τοῦ ὑπνωσά-
 σαι. » Ἡ γὰρ τῆς καρδίας ἀδολεσχία καὶ τῶν διαλογισμῶν
 αἱ φροντίδες οὐ συγχωροῦσιν αὐτὸν καθέδειν μετὰ
 τῆς πρεπούσης ἐλευθερίας. Ὡστε μᾶλλον τῶν δού-
 λων οἱ τοιοῦτοι θητεύοντες εὐρηγνται καὶ χεῖρους ὄν-
 τες· ἐκατέρων.

¹⁷ Matth. vi, 21. ¹⁸ Psal. lxxvi, 5. ¹⁹ ibid. 7.

(25) Olymp. ὁ ἀφίεις τοῦ ὑπνωσάσθαι αὐτόν.

(26) Utilitur eodem Ecclesiastæ dicto Chrysostomus, sed ad sobrietatem commendandam, atque ut
 divites servis miseriiores ostendat, quibus scilicet,

A modo atque fructuum copiam oculis suis contem-
 plentur. Id enim ostendit subjiciens: « Et quæ for-
 titudo ei, qui ab ea? num alia quam videre oculis
 suis? »

Talem vero interpretationem magis comprobant
 Symmachus, qui ait: « Ecquod enim virtutis spec-
 cimen in eo, qui ista possidet, præterquam ut ocu-
 lis suis spectet? » Cum is talia spectando hanc
 sibi paratam voluptatem putet, ut gloriari secum
 et immitem animum suum avarumque ingenium
 recreare possit: idemque occupationem nusquam
 habere videatur, nisi ubi sepositus est opum et pro-
 ventuum thesaurus ut ne per somnum quidem
 quiescere mens possit sine sollicitudine malaque
 cura; quemadmodum in Evangeliiis Dominus enun-
 tiavit, cum dixit: « Ubi enim thesaurus vester, ibi
 et cor vestrum erit ¹⁷. » Propterea ait Ecclesiastes:
 « Sed et hoc vanitas; » inanem ejusmodi propen-
 sionem et omnis utilitatis **143** expertem appella-
 tionem vanitatis designans. Addit deinde:

§ II.

VERS. 12. *Dulcis somnus servi, sive paululum, sive
 multum comederit: et ei, qui saturatus est dite-
 scendo, non est qui sinat ipsum dormire (25).*

Nunc quoque servi nomine et comparatione usus,
 reprehendit rursum qui cupiditate inexplebili pec-
 uniam et fructus amant, atque adeo nunquam
 satiantur: cum servus, sive raptim cibi aliquid
 sumpserit, sive quandoque ad satietatem, placide
 omnino dormiat, quippe qui sollicitudine omni ac
 superflua cura sit liber. Neque enim repositus in
 conclavibus argenti atque auri thesauros et cæte-
 rorum varii generis bonorum vim magnam et cop-
 iam tuetur, cujus rei causa animum gerat cogita-
 tionibus hujusmodi atque curis oppressum, et ob
 contentionem somnum capere nullum possit, di-
 viti illi similis, quem et David propheta describit,
 ubi ait: « Exercitatus sum, et defecit spiritus meus:
 anticipaverunt vigiliis oculi mei ¹⁸. » Et iterum:
 « Nocte cum corde meo exercebar, et fodiebam spi-
 ritum meum ¹⁹; » curis circumseptus rerum omni-
 genarum, quas magna varietate sepositas habebam.
 Hoc enim significavit eunc etiam sapiens Ecclesia-
 stes illis verbis: « Et ei, qui saturatus est dite-
 scendo, non est qui sinat ipsum dormire. » Animi
 namque excitationes, et meditationum curæ mi-
 nimè patiuntur, ut somno, quantum oporteat
 et velit, indulgeat. Quare deteriores hi sunt,
 quam servi ipsi, et servitutem serviunt misero-
 rem (26).

quia modum in rebus non servant, ipsa humanæ
 vitæ commoda nulli oblectamento sunt. Διὰ τί γὰρ,
 εἰπέ μοι, καὶ ὁ Σολομὼν τὸν ὕπνον τοῦ δούλου φη-
 σὶν εἶναι ἡδύν; ἄρα διὰ τὴν στρωμνὴν τὴν ἀπαλὴν;

144 Si quis vero per anagogen explicare ista voluerit, servum esse putaverit, qui suavi Domini jugo animum suum supposuerit, et leve onus ferens mandatorum ejus, omnes virtutis impleat partes, et vigiliis et precibus et supplicationibus operam det: quique, quantum vires patiuntur, temperantia atque jejuniis terrena omnia enecet membra; nec jam sibi vivens, Christum potius in seipso habeat et viventem et divina jam charitate perfectum: itaque cum iis, qui eadem et sentiunt et urgent, evangelicam usurpet sententiam: « Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus ». Nam hic quidem, sive parvum sumpserit cibum, sive multum, dulci fruatur somno, cum animum habeat a mundana omni perturbatione et perpetua divitum anxietate liberum, quippe qui sine civitate, sine domo sit, nullo inanis gloriæ studio, nulla cupiditate teneatur, non opes, non pecuniam appetat, et vitam ipsam quodammodo in cœlis agat. Quin et ad ævi sui metam cum venerit, beatum plane somnum dormiet, uti scriptum est: « In memoria æterna erit justus, ab auditione mala non timebit ». »

Sic igitur, si anagogen sequaris, servus quoque designatur. Similiter vero et dives, quem oblectamenti refertum mundanis et detestandis corporis voluptatibus saturum tela scelerum confodiunt ac sauciant, ut neque in præsentī vita liberiores unquam somnum capere possit, neque ubi ad exitum ejus pervenerit, dulcem usquam somnum sive mortem sit reperiturus: sed præsentī vita abjecto afflictioque atque invito animo relicta, occursum mortis acerbissimum ac difficillimum habere debeat. Quippe, ut scriptum est: « Mors peccatorum pessima ». » Ait deinde Ecclesiastes:

145 VERS. 17. *Est languor, quem vidi ego sub sole, divitias custoditas in ejus malum, a quo custodiuntur: et peribunt divitiæ illæ in tentatione pessima. Et genuit filium, et non est in manu ejus quidquam: sicut exivit de utero matris suæ, nudus item revertetur, ut eat, quemadmodum venit, et nihil accipiet in labore suo, ut eat in manu sua. Sed et hoc languor pessimus. Sicut enim advenit, ita ei abibit. Et quæ abundantia ejus, qua laborat in ventum? Et quidem om-*

²⁰ Luc. XVII, 40. ²¹ Psal. CXI, 7. ²² Psal. XXXIII, 22.

καὶ μὴν ἐπὶ ἐδάφους, ἢ ἐπὶ σιτίδος οἱ πλείους κλοῦνθουσιν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἄδειαν; ἀλλ' οὐδὲ μικρὰς καιροῦ ῥοπῆς εἰσι κύριοι. Ἀλλὰ διὰ τὴν βρασιάνην; ἀλλ' οὐ διαλιμπάνουσι μόθοις κοπτόμενοι καὶ ταλαιπωρία. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ ποιοῦν τὸν ὕπνον ἡδύν, ἢ τὸ πρότερον εἰς χρεῖαν καταστάντας οὕτως αὐτοῦ μεταλαμβάνειν; τοὺς δὲ πλουτοῦντας ἂν μὴ μέθῃ βαπτισθέντας ἢ νόξ καταλάβῃ, ἀνάγκη διαπαντός ἀγρυπνεῖν καὶ ἐπιστρέφειν: καὶ ἀλῶναι ἐπὶ τῶν μαλακῶν κειμένους στρωμάτων. Id est: Nam dic, quæso, cur ipse Solomon servi somnum

Εἰ δέ τις καὶ τῷ λόγῳ τῆς ἀναγωγῆς θελήσῃ εἰρημένον διασαφῆσαι, δοῦλον μὲν ἡγήσαιο τὸν δουλοῦντα τὴν αὐτοῦ καρδίαν τῷ χρηστῷ ζυγῷ τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ ἐλαφρὸν φορτίον ἀναλαβόντα τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, καὶ πᾶσαν ἐκπληροῦντα τῆς ἀρετῆς ἰδέαν, καὶ σχολάζοντα ταῖς ἀγρυπνίαις καὶ προσευχαῖς καὶ δεήσεσι· καὶ διὰ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἐγκρατείας καὶ νηστείας νεκρώσαντα πάντα τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ζῶντα μὲν οὐδαμῶς αὐτῷ, Χριστὸν δὲ μᾶλλον ἔχοντα ἐν αὐτῷ καὶ ζῶντα καὶ τελειωθέντα πρὸς τὴν θεῖαν ἀγάπην· ὥς καὶ λέγειν μετὰ τῶν ἡμοφρόνων καὶ συνεργῶν τὰς τῆς Εὐαγγελικῆς ὑποθήκης· « Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἐσμεν, ὁ ὀφειλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. » Ὁ γὰρ τοιοῦτος, κἂν βραχεῖαν λάβῃ τροφήν, κἂν πολλήν, γλυκύν εὐρίσκη τὸν ὕπνον, ἐλευθέραν ἔχων τὴν ἰδίαν καρδίαν ἀπὸ πάσης παρενοχλήσεως κοσμικῆς, καὶ τῆς προσοῆς τοῖς πλουσίοις ἀδολεσχίας, οἷα περ ἄλλοις καὶ ἄκοις, ἀκνεόδοξος, ἀπροσπαθῆς, ἀφιλοκτῆμων ἀφιλάργυρος, καὶ τὸ πολίτευμα ἔχων ἐν οὐρανοῖς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πέρας τῆς παρουσίας ζωῆς ὅσον ὕπνῳ τὸν μακάριον ἀληθῶς κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται ὁ δίκαιος, ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται. »

Οὕτω μὲν οὖν χαρακτηρίζεται καὶ δοῦλος τοῦ ἀναγωγῆς λόγου. Ὡσαύτως γε μὲν καὶ πλούσιος, ὁ κατεμπλησθεὶς καὶ κατεφορηθεὶς τῶν τοῦ κόσμου τρυφῶν καὶ τῶν σαρκικῶν καὶ βδελυκτῶν ἡδονῶν καὶ διὰ τοῦτο κατακαυτούμενος καὶ τιτρωσόμενος ὑπὸ τῶν τῆς ἀμαρτίας βελῶν, καὶ μὴ συγχωρούμενος μήτε κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν καθευδῆσαι μετὰ ἐλευθερίας, μήτε πρὸς τὴν τελευτὴν ἀφικόμενος, γλυκύν δεχόμενος ὕπνον, ἥτοι τὸν θάνατον· ἀλλ' ἐν ἄθυμῃ καὶ θλίψει καὶ μὴ θέλων τὴν παρούσαν ζωὴν ἀφιεῖς, πικροτάτην καὶ χαλεπωτάτην ἡγεῖται τοῦ θανάτου τὴν ἀφιεῖν. Διότι, καθὼς γέγραπται, « Θάνατος ἀμαρτωλῶν πονηρός. » Εἰς τὴν φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ III

Ἔστιν ἀβρῶστιά, ἣν εἶδον ἐκὼ ὑπὸ τὴν ἡλιον· πλοῦτον φυλασσόμενον παρ' αὐτοῦ εἰς κακίαν αὐτῷ· καὶ ἀπολείται ὁ πλοῦτος ἐκείνος ἐν περιουσίᾳ τῷ πονηρῷ. Καὶ ἐγέννησεν υἱόν, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν χειρὶ αὐτοῦ οὐδέν· καθὼς ἐξῆλθεν ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ γυμνὸς ἐπιστρέφει τοῦ πορευθῆναι, ὡς εἰκῇ, καὶ οὐδὲν λήψεται ἐν μόχθῳ αὐτοῦ, ἵνα πορευθῇ ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τοῦτο πονηρὰ ἀβρῶστιά. Ὡς περ γὰρ παρ' ἐ-

dulcem esse affirmat? an propter molle stratum? Atqui humi plerique aut super cespite dormiunt. An propter libertatem? At nec minimum temporis momentum habent liberum. An propter otium? At laboribus et ærumnis assidue afficiantur. Quid est igitur, quod somnum dulcem reddat, nisi tum denique somnum eos capere, cum necessitas urget. Porro divitiis, nisi ebriis nox ingruat, pervigilandum est, et in mollibus stragulis cum jaceant, æstivandum tamen atque indignandum. (De Virgin. n. 70. tom. I.)

νετο, οὕτως καὶ παρελεύσεται. Καὶ τις ἡ περισ- **A** nes dies ejus in tenebris et in luctu et iracundia multa
σεια αὐτοῦ, ἢ μοχθεῖ εἰς ἀνεμον; καὶ γὰρ πᾶσαι **et languore et insania** (27).
αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ἐν σκότει καὶ ἐν πένθει καὶ ἐν
θυμῷ πολλῷ καὶ ἄβρωστία καὶ χόλῳ.

Τὴν ἀνθρωπίνην παραφροσύνην καὶ δυσβουλίαν,
δι' ἧς οἱ πλείους πρὸς ἃ μὴ θέμις ἐκτρέπονται, καὶ
μόχθους μοχθηροὺς ἀναδέχονται, καὶ κότους ἀνα-
τλώσι παντελῶς ἀνοήτους, καὶ τληπαθοῦσιν ἀσυμ-
φόρως καὶ περιττῶς πρὸς οὐδεμίαν ἀποδίδοντες
λυσιστέλειαν, ἀβρώστιαν ἦτοι νόσον ψυχῆς προσαγά-
ρυσεν. Ὡς περ γὰρ τὸ σῶμα τῷ ἀνθρώπινον ἀπὸ
τινος ὑπερβολῆς ἢ ἐλλείψεως τῶν συνιστάντων αὐτῷ
χυμῶν χαλεποῖς περιπίπτει νοσήματι, καὶ διὰ τοῦτο
κέρηται τῇ κατὰ φύσιν τροφῇ ἀκαταλλήλῳι· ἅτε
δὴ τὰς συνήθεις καὶ λυσιστελεῖς τροφὰς διὰ τὴν
μεταβολὴν τῆς φυσικῆς ἐξέως ἥκιστα προσιέμενον, **B**
κάντεῦθεν προσαυξέει μᾶλλον καὶ προστίθῃσι τὰς
αἰτίας τῶν νοσημάτων· οὕτω καὶ ψυχὴ παρεκτρα-
πέσσα καὶ παραβρῦεσσα τῶν καθεστηκυῶν φρενῶν,
ἀβούλως πράττει τοῦτο κακεῖνον πρὸς οὐδὲν ἀποβλέ-
πουσα τέλος ὀνησιφόρον. Εἰ γὰρ, φησὶν, ἀποθησαυ-
ρίζεται μὲν ὁ πλοῦτος ὑπὸ τοῦ συναθροισαντος αὐ-
τὸν, διὰ μυρίων μόχθων καὶ κόπων καὶ πολλῆς
φειδωλίας, εὐρίσκεται δὲ ταμιευόμενος πολλὰς εἰς
κάκωσιν τοῦ φυλάσσοντος (κακίαν γὰρ τὴν κάκωσιν
προδήλως ὠνόμασεν)· εἴτα πειρασμοῦ τινος συμδάν-
τος, ἀπώλετο δεξάμενος τὴν εἰς ἄλλους μετάπτωσιν,
καὶ γυμνὸν τὸν κεκτημένον καταλιπὼν καὶ πάσης
ἀπεστερημένον παραμυθίας· Ἡ γὰρ ἐκεῖνου φόρη-
θέντος καὶ σκυφαντηθέντος διὰ τὸν πλοῦτον, καὶ **C**
τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν κατακριθέντος, ἐδημεύθη καὶ
τοῖς βασιλικοῖς ἐνεβλήθη ταμειοῖς ὁ προσὼν αὐτῷ
πλοῦτος· ἢ πειρατῶν καὶ ληστῶν ἐφόδοις καὶ ληλα-
σίαις· κατηντηκόςτος, καὶ γεγονότος ἢ ἔργου αἰχμῆς
ἢ θανάτου φευκτοτέρας ἀπαγωγῆς καὶ δουλείας, τῷ
συμδάντι πειρασμῷ καὶ τῇ τοιαύτῃ συμφορᾷ καὶ τὸ
τοῦ πλούτου πλείστον συναπῆλθε καὶ συμμετῆλθεν
εἰς τὰς ἐκείνων χεῖρας. Τάχα δὲ καὶ κατὰ τινα σύμ-
βασιν γεγονότος ἐμπρημοῦ, κατ' οὐδὲν ἤττον ἀπ-
ώλετο συμφλεχθεὶς ἢ συληθεὶς, καὶ ὁ πλοῦτος πεφυ-
λαγμένος· εἰς κάκωσιν καὶ θλίψιν τοῦ κτησαμένου
καὶ ἔχοντος κατὰ τὴν ἀβρώστιαν, ἣν εἶπεν ἰδεῖν ὑπὸ
τὸν ἥλιον ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστής.

Εἰ δὲ καὶ μὴδὲν συμβαλεῖ τοιοῦτον, ἀλλ' ἔστιν αὐτῷ
πεφυλαγμένος ὁ πλοῦτος τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεννηθεῖ-
σιν, ἕκαστος δὲ τῶν γεννηθέντων γυμνὸς ἐξεῖσιν

(27) *Apud LXX legimus . . . καὶ ἀπολεῖται ὁ*
πλοῦτος ἐκεῖνος ἐν περισπασμῷ πονηρῷ . . . καὶ οὗτος
ἐξηλθεν ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς αὐτοῦ γυμνός, ἐπι-
στρέφει τοῦ πορευθῆναι, ὡς ἔχει, καὶ οὐδὲν οὐ λή-
φεται ἐν μόχθῳ αὐτοῦ . . . Olymp. πλοῦτον φυλάσ-
σμενον τῷ παρ' αὐτῷ εἰς κακίαν αὐτοῦ . . .

(28) Cur, inquires, servitutem morte deterio-
rem dicit? cum nec vita careat, et libertatis quoque spem
servo aliquam relinquit. Nota quidem illa Tullii
cohortatio (Philipp. III, 14): « Quod si jam, quod
dii omen avertant, fatum extremum reipublicæ veni-
t: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeste
decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum
gentiumque, ut cum dignitate potius cadamus,
quam cum ignominia serviamus. Nihil est detesta-
bilis dedecore, nihil fedius servitute: ad decus

Humanam insipientiam perversumque consilium,
quorum causa plerique ad illicita convertuntur,
laboresque pessimos suscipiunt, et molestias om-
nino inutiles tolerant, cumque nullum plane com-
modum spectent, inaniter ac supervacue afflictan-
tur, languorem sive animi morbum appellavit.
Quemadmodum enim corpus humanum ex humo-
rum, qui in eo insunt, excessu quodam vel defectu
in difficiles incidit morbos, atque ob eos alimenta
appetit minime idonea; quod nempe consuetos et
utiles cibos affectæ valetudinis imbecillitate minime
admittit, atque adeo auget magis ac novas addit
morborum causas: sic et animus transversum
actus, ubi stabilem consilii firmitatem amiserit,
temere hoc et illud aggreditur, neque utilitatem
ullam propositam habet. Nam si opes, inquit, ma-
gnis ejus laboribus qui congerit, et sudore multo
ac parcimoniam comparantur: sæpe etiam in custo-
dis perniciem sepositæ reperiuntur; *malum* enim
manifesto pro *perniciæ* usurpavit: tum tentatione
aliqua oblata, repente dispereunt, transmissæ ad
alios, eumque in cujus mancipio erant, nudum et
omni solatio orbatum relinquunt. Aut enim, illo
ob ipsas divitias circumvento et calumniis oppresso
capitisque damnato, quantum habebat opum pro-
scribitur, et regio in fisco inferitur: aut eodem
in piratarum insidias et prædonum incursionem
prolapso, ac in pugna occiso, vel, **146** quod (28)
morte deterius est, in servitutem abducto, in
ipso periculo et calamitate pars opum maxima
disperditur, et in illorum pervenit manus. For-
tasse etiam casu aliquo exorto incendio, nihilo
secius pereunt vel igne absumptæ vel direptæ divi-
tiæ, quæcunque servatæ fuerant in perniciem et
cruciatum ejus, qui possedit, et eo languore ha-
buit, quem sapiens Ecclesiastes sub sole se vidisse
affirmavit.

Quod si nihil tale contigerit, et servatæ domino
maneant opes, quas liberis posterisque tradat; hi
tamen singuli et nudi in vitam veniunt, et nudi ab-

et libertatem nati sumus: aut hæc teneamus, aut
cum dignitate moriamur. » Sed ista ex Romana
disciplina, et oratorio more prolata. Hoc potius
designabat Gregorius, servitutem cita illa morte
deteriorem esse, qua pugnantes occumbunt: quod
in servitutem adductis ad dominorum arbitrium
vivendum moriendumve esset, qui sibi in servos
nihil non licere ducerent. Hæc enim tum erat con-
ditio servorum: « Apud omnes peræque gentes, »
ait Caius (L. I B, *De his qui sui vel al. jur.*), « ani-
madvertere possumus, dominis in servos vitæ ne-
ciscque potestatem fuisse. » Quare qui in prædonum
venissent manus, bonis omnibus amissis, usuram
quoque lucis nulla præstituta die datam in luctu et
mœrore capiebant: quod vitæ genus cita illa morte
jure gravior videbatur.

τῶν μόχθων, ὧν ἐμόχθησεν εἰς ἀνεμον; » ἤγουν ἅπαντες καὶ μάτην. Καθάπερ γὰρ ὁ τὸν ἀέρα δέρβων, εἴτε τοῖς δακτύλοις κατέχειν ἐθέλων τὸν ἀνεμόν, οὐδὲν πλεον εὐρηται δρῶν, ἢ κόπους ματαίους καὶ περιττούς· οὕτω καὶ τῶν τοιούτων ὁ μόχθος χωρὶς τῆς θαψιλοῦς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πένητας μεταδόσεως, εἰς ἀνεμόν εὐρηται γινόμενος προφανῶς, ὅτε δὴ κἀνταῦθα παρὰ πάντα τὸν ἑαυτῶν βίον κατειργμένην ἔχοντων ἐν σκότει τὴν ἰδίαν ψυχὴν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ δυναμένην ἀποβλέπειν πρὸς τὸ φῶς τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ζωῆς, καὶ χόλῳ καὶ πικρίᾳ καὶ πένθει διηνεκεῖ συνεχομένην ἐν τῇ ἀποτεύξει μάλιστα τῶν ἰδίων καταθυμίων· κἀν τῇ μελλούσῃ ζωῇ παραπεμπομένην εἰς τὸ ἐξώτερον σκότος καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο ἔστιν ἄρα σαφῶς ὃ φησιν, « Εἶδον πλοῦτον ὑπὸ τὸν ἥλιον φυλασσόμενον εἰς κἀκωσιν τοῦ συνάξαντος. » Νοητὴς δὲ τὸ Εἶδον ὑποληπτέον· δηλονότι τοῖς νοσοῦν· ὀφθαλμοῖς καὶ τῇ καταλήψει τῶν γνωστικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς· ὀφθαλμοῖς γὰρ αἰσθητοῖς τὴν ὑπὸ πᾶσαν τὴν ὑπ' ἥλιον πολιτευομένην κακίαν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἰδεῖν ὁπωσούν· εἰτὰ φησιν·

§ IV.

Εἶδον ἐγὼ ἀγαθόν, ὃ ἔστι καλόν, τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πιεῖν, καὶ τὸ ἰδεῖν ἀγαθωσύνην ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, ᾧ ἂν μοχθήσῃ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἐπ' ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς αὐτοῦ, ὧν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός· ὅτι αὐτὸ μερὶς αὐτοῦ. Καὶ γὰρ πᾶς ἀνθρώπος, ᾧ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός πλοῦτον καὶ ὑπάρχοντα, καὶ ἐξουσίασεν αὐτὸν τοῦ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ λαβεῖν τὸ μέρος αὐτοῦ, καὶ τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν μόχθῳ αὐτοῦ, τοῦτο δέμα Θεοῦ ἔστιν· ὅτι οὐ πολλὰς μνησθήσεται τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ὅτι ὁ Θεός περισπᾷ αὐτὸν ἐν ἀπρροσύνῃ κυρδίας αὐτοῦ.

Ἀβρώστειαν τοῦ ἐνδοθεν ἡμῶν ἀνθρώπου πονηρὰν ὀνομάσας τὸ θησαυρίζειν καὶ φυλάττειν τὸν συν-αθροισθέντα πλοῦτον ἐν πολλοῖς μόχθοις καὶ κόποις, καὶ χαλεπὰς ἀντιπαρέχοντα τῷ φυλάττοντι τὰς διὰ τὴν φυλακὴν ἀνταμείψεις· εἰς γὰρ κἀκωσιν εὐρίσκειται, φησὶ, τοῦ φυλάττοντος· καὶ διεξοδικῶς καθυπογράφας τὴν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων ἐν τούτῳ παραπληξίαν· ἀντιτιθεῖσιν ἔτι πρὸς ἑλεγχον τούτων, κατὰ τὸ προσσηκουσμένον, καὶ πλοῦτον ἀγαθόν, οὐ τῷ δοκεῖν, ἀλλὰ καλὸν ὡς ἀληθῶς πεφυκότα καὶ παραλαμβανόμενον, δηλονότι τὸν μετὰ τὴν αὐτίρκτην χρῆσιν τοῦ πλοῦτον συναθροίσαντος καὶ φυλάττοντος, ἥνπερ ἐσφίμανε διὰ τοῦ φάναι, « τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πιεῖν· » ἀκολουθῶς καὶ τοῖς ἐνδεεῖς διανεμόμενον παρὰ τῶν χειρῶν τοῦ κατέχοντος· ὥστε ὁδεύσασθαι καὶ τοῖς ἰδοῖς· ὀφθαλμοῖς εἰς ἀγαθω-

a laboribus, quibus laborat in ventum? » Frustra nempe atque inaniter. Quemadmodum enim qui aercia verberat, etsi ventum digitis comprehendere velit, nihil aliud consecutus videatur, quam ut inani et supervacaneo labore delassaretur; sic et istorum contentio, quæ cum munifica misericordia et pauperum atque egentium subsidio conjuncta non sit, manifeste in ventum suscepta reperiatur; præsertim cum hic quoque toto vitæ tempore animum habuerint in tenebris clausum **148** ut neque salutis vitæque lumen aspicere posset, et rabie assidua et ægritudine et dolore premeretur, iis potissimum, quæ concupiverant, minime succedentibus; tum vero in futura vita transmittendum sciant « in tenebras exteriores et ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus ». » Atque hoc profecto est, quod ait: « Vidi divitias sub sole custoditas in ejus perniciem, qui coegit. » Est autem illud, Vidi, de mentis visione intelligendum, sive de spiritualibus oculis et comprehensione, quæ ad animæ vim cognitionemque pertinet. Nam corporeis quidem oculis, quæ per universam terram versatur, hominum nequitiam unus videre quis possit? Addit deinde:

VERS. 18, 19. Vidi ego bonum, quod est pulchrum, comedere atque bibere, et cernere bonitatem in omni labore suo, quocumque laboraverit sub sole per numerum dierum vitæ suæ, quos dedit ei Deus; hoc quippe est pars ejus. Et quidem omnis homo, cui dedit ipsi Deus divitias et substantiam, concessitque ei, ut ex ipsa vesceretur, et tolleretur partem suam, et lætaretur in labore suo, hoc Dei donum est: non enim dierum multorum vitæ suæ recordabitur, quia Deus occupat eum in lætitia cordis ejus (51).

Postquam ditescendi studium et laboriosam molestamque congestarum opum custodiam, unde acerba prorsus sollicitudinis merces custodi rependitur, pessimum animi nostri languorem appellavit: quippe quæ in perniciem, inquit, custodientis e-se invenimus; ac postquam per digressionem hominum multorum hac in re insaniam descripsit, ad eorumdem reprehensionem opponit præterea, ut subaudiendum est, *divitias* quoque *bonus*, non utique visu, at revera pulchras et natura tales habendas, eas nempe, quas quis collegerit et custodiat moderatum in usum, quem illis verbis significavit; « comedere atque bibere: » et quæ non minus egenis quoque domini manibus distribuantur; ut et oculis ipse suis eas in *bonitatem* conversas videat, **149** quæ misericordiam designat et humani-

» Matth. xxv, 41.

(51) Sed apud LXX sic: Ἰδοὺ εἶδον ἐγὼ ἀγαθόν, ὃ ἔστι καλόν, τοῦ φαγεῖν καὶ τοῦ πιεῖν αὐτοῦ ἰδεῖν ἀγαθωσύνην ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, ᾧ ἂν μοχθήσῃ ὑπὸ τὸν ἥλιον ἀριθμὸν ἡμερῶν..... καὶ ἐξουσίασεν αὐτῷ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ..... ὅτι οὐ πολλὰς μνη-

σθήσεται τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ... Olymp... ὧν ἔδωκεν ὁ Θεός αὐτῷ· πλοῦτον καὶ ὑπάρχοντα καὶ ἐξουσίαν ἐν αὐτῷ τοῦ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ λαβεῖν τὸ μέρος αὐτοῦ, καὶ τοῦ εὐφρανθῆναι....

tatem et curam erga egenos atque calamitosos (52). A hoc ille dicit « Videre bonum, quod est pulchrum, » dividere ac partiri in numerum vitæ suæ id nempe, quod pro toto vitæ curriculo tanquam hæreditatem homini Deus in præsentia assignavit, tam ad necessarios naturæ propriæ usus, quam ad sacculi futuri providentiam atque utilitatem. « Quippe hoc, inquit, pars ejus. »

Nam totum id, quod cum homine abit, et speratam ad vitam stabilemque sedem commigrat, hoc illi profecto vera hæreditas est. Idcirco David etiam ad Deum universi exclamavit : « Portio mea es, Domine, dixi, custodire legem tuam » ; quod futuram etiam ad vitam nobiscum perveniat divinarum legum acta custodia. Enimvero Dei lex misericordes nos esse jubet atque munificos. At avarus animus et divitiarum amator, qui varias cujusque generis opes in penetralibus suis stipat et concludit, dignus judicatur, qui audiat : « Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea » ; et rursum : « Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te : quæ autem parasti, cujus erunt » ? Qui enim dilatat et **150** pauperat Deus ²⁴, non dedit homini divitias, quasi et daret, ut reconderet clauderetque, ac inopes et miseros necessarios naturæ subsidii fraudaret : sed e contrario ad potestatem in eas exercendam, atque ut divisor esset et sapiens prudensque dissipator : qui et hic moderate viveret, nec plus inde sumeret, quam necessarius posceret usus ; et quod superesset de parte sua, futuram ad vitam transmitteret : quod potissimum partem ejus, hominis scilicet, appellavit ; tanquam hæc una ex omnibus laboribus et curis, quæ divitiis impenduntur, causa sit effectrix veræ lætitiæ, et sola cum homine proficiscatur ipsumque comitetur. Namque id ipsum sapiens Ecclesiastes etiam « donum Dei »

σύντην παραπεμπόμενον. ἡ σημαίνει τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ κηδεμονίαν τὴν πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ καθυστερουμένους. Τοῦτο φησιν « Ἰδεῖν ἀγαθόν, ὃ ἐστὶ καλόν, » τὸ διαίρειν καὶ μερίζειν ἐπ' ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς αὐτοῦ, δηλωτικῶς παρὰ πάντα τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀπεκλήρωσεν αὐτῷ κατὰ τὴν ἐνεστεῶσαν ζωὴν ὁ Θεὸς, εἰς τὴν ἀναγκαίαν τῆς ἰδίας φύσεως χρεῖαν, καὶ εἰς τὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀποθησαύρισιν. « Ὅτι τοῦτο, » φησί, « μερίς αὐτοῦ. »

Πάν γὰρ τὸ συναπλὴν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ συναπλόχόμενον πρὸς τὴν ἐλπίσζομένην ζωὴν καὶ καταστάσιν, τοῦτο δὴ καὶ κλήρος αὐτῷ πέφυκεν ἀληθής. Διὰ τοῦτο καὶ Δαβὶδ ἀνακέκραγε πρὸς τὸν τῶν ὧλων Θεόν. « Μερίς μου εἶ, Κύριε. » εἶπα, τοῦ φυλάττειν τὸν νόμον σου. » διὰ τὸ συναπέργεσθαι καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων τὴν φιλακήν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ νόμος ἐλεημονας εἶναι ἡμᾶς θεοπίπτει καὶ μεταδοτικὸς ἡ δὲ φειδωλὴ καὶ φιλόπλουτος γνώμη συσφίγγουσα καὶ συναπκλείουσα τοῖς ἐνδοτάτω ταμείοις τὸν ποικίλον καὶ παντοδαπὸν πλοῦτον, ἀξία κρίνεται τοῦ ἀκούειν. « Θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίςιν συνάξει αὐτά. » καὶ πάλιν, « Ἀφρων, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ. » ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίςιν ἔσται ; ὁ γὰρ πλουτίζων καὶ πτωγίζων Θεὸς οὐκ ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸν πλοῦτον ὡς ἂν καὶ δέδωκεν, ἵνα θησαυρίξῃ καὶ περικλέψῃ, καὶ τοὺς πτωχεύοντας καὶ καθυστερουμένους ἀποστερῇ τῶν τῆς φύσεως ἀναγκαιῶν χρεῶν. ἀλλ' ἐμπαλιν τοῦ καταξουσιάζειν αὐτοῦ καὶ μεριστὴν καὶ διανομέαν σοφὸν ὑπάρχειν καὶ φρόνιμον πρὸς τὸ κἀνταῦθα σωφρόνως βίειν καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνειν χρεῶν. τὸ δὲ περιττεῦον εἰς ἰδίαν μερίδα πρὸς τὴν μέλλουσαν παραπέμπειν ζωὴν. ὁ καὶ μᾶλλον μέρος αὐτοῦ, δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου προσηγόρευσεν. ὡς καὶ ποιητικὸν εὐφροσύνης ἀληθοῦς μόνον ὑπάρχον ἐν τοῖς ὑπὲρ τοῦ πλοῦτου μόχοις καὶ κόποις. ὡς καὶ μόνον

²⁴ Psal. cxxviii, 57. ²⁵ Psal. xxxviii, 7. ²⁶ Luc. xii, 20. ²⁷ I Reg. ii, 7.

(52) Vulgata exemplaria habent : *Et fruatur lætitia ex labore suo* : ut pro ipsa bonitate effectum ejus et uberem veluti fructum designent. Nulla enim re magis lætari pii solent, quam benefactis. Quare Gregorii nostri explicatio Latine interpretationi æque convenit. Drusius tamen Ἀγαθωσύνην bona fortune esse vult : quod omnino probare non possum. Ter nimirum hac utitur voce Paulus apostolus, nec in aliam unquam sententiam, quam ut virtutem significet. Nam ad Romanos scribens (cap. xv, n. 14) : Πέπεισμαι δὲ, inquit, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοὶ ἐστέ ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἀληθείας νοθεύειν. Id est : Certius sum autem fratres mei, et ego ipse de vobis, quoniam et ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere. Idem vero ad Galatas scribit (cap. v, v. 22) : Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. Nempe : *Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.* Ad Thessalonicenses denique (cap. i, v.

D 11), in Epistola secunda, Εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ; ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πληρώσῃ πάνσας εὐδοκίας ἀγαθωσύνης, καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει. Hoc est : *In quo etiam oramus semper pro vobis, ut dignetur vos vocatione sua Deus noster, et impleat omnem voluntatem bonitatis, et opus fidei in virtute.* Nec sane alio sensu hæc interpretati Patres sunt, qui Pauli Epistolæ explanarunt Theophylactus ad primum illud Apostoli dictum, hæc adnotavit, Μεστοὶ ἐστέ ἀγαθωσύνης, τουτέστι ἀγαθῆς γνώμης καὶ φιλαδέλφου ἡ καὶ διόκληρον τὴν ἀρετὴν ἀγαθωσύνην καλεῖ. Id est : *Pleni estis bonitate, sive animum habetis erga fratres bonum atque benignum : vel universam virtutem bonitatem appellat.* Chrysostomus in Epist. ad Galat. legit ἀγαθωσύνην, quod sane significationis vim auget. Et in Epist. Iad Thessal. illud εὐδοκίας ἀγαθωσύνης sic explicat : Ὡς εἰπὴν ἵνα τὸ πείσμα τοῦ Θεοῦ γένηται, ἵνα μηδὲν ὑμῖν ἐκπίῃ, ἵνα ὡς βούλεται οὕτως ᾔτῃ. Id est : *Ac si diceret, ut fiat quod Deo certum est ac persuasum : ut nihil vobis desit, ut sitis ita ut vult.* Quæ omnia ad animum et virtutem pertinent, nec de opibus ac divitiis dici poterunt, quas semper Apostolus contemnendas putavit.

αὐτῷ συναπλῶν καὶ συναποικόμενον. Τὸ γὰρ αὐτὸ Α nominavit. Cum enim dixisset : « Et quidem omnis homo. cui dedit ipsi Deus divitias et substantiam, concessitque ei, ut ex ipsa vesceretur, et tolleretur partem suam, et lætaretur in labore suo, » adjecit protinus : « Hoc donum Dei est, » id est, propterea tibi, o mortalis, divitias dedit munificentissimus Dominus ac Deus, ut eas egentibus distribuas, atque animas repleas esurientes, et cor tuum spe futurorum præmiorum lætifices.

Παραμυθεῖ δὲ τοῦτο καὶ τὸ ἀμέσως ἐπόμενον Β Hoc vero ea etiam, quæ deinceps sequuntur, confirmant; ait namque : « Non enim dierum multorum vitæ suæ recordabitur, » velut si dicat : Brevis est hominis vita, ejusque stadium veloci plane cursu concilietur : ac numerum dierum vitæ suæ si numerare velit, paucos eos quisque, non multos inveniet, quemadmodum quodam in loco David propheta Deum alloquens dixit : « Paucitatem dierum meorum nuntia mihi ²⁷, ut sciam quid desit mihi ²⁸; » ac multo prius dixerat Deo charus patriarcha Jacob : « Dies annorum meorum parvi et mali (35); » qui pauci essent, parvos appellans. Quod vero ait : « Quia Deus occupat eum in lætitia cordis sui, » manifeste hoc significat, a Deo, qui bonus natura est et hominum amantissimus, horum animis inditam futuræ vitæ cogitationem, danteque iis, qui erga egenos benigni semper ac misericordes esse student, propensionem quamdam majorem, quo inopes **151** libentius foveant : ut spe futurorum præmiorum exhilarati, cumulatione gaudio complantur. Si enim « superexaltat misericordia judicium ²⁹, » quemadmodum ait magnus Jacobus Dei frater, quomodo qui se misericordem ac liberalem præbuerit, non omni lætitia spiritali cumuletur? Cum jam proximam ex hac vita transmigrationem lætus præsentiat, et recepturum se speret; quæ disperserit, judicio ejus divino justissimoque, qui cuncta hominum facta ponderat : itaque cum Davide propheta dicat : « Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est : habitavi cum tabernaculo Cedar ³⁰; » et cum Paulo clamet (34) : « Cupio dissolvi, et esse cum Christo (35). » Qui enim in

φησὶ γὰρ, ὅτι « Οὐ πολλὰς μνησθήσεται τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, » ἀντὶ τοῦ, Βραχύς ἐστιν ὁ ἀνθρώπινος βίος, καὶ τὸ στάδιον τῆς παρουσίας ζωῆς ὠκύμορον πέφυκε· καὶ τὴν ποσότητα τῶν ἡμερῶν τῆς ἰδίας ζωῆς ἕκαστος, εἰ βουλήθει ἐξαριθμῆναι, ὀλίγας αὐτὰς καὶ οὐ πολλὰς εὐρήσει, καθὼς πού φησιν ὁ προφήτης Δαβὶδ πρὸς αὐτὸν ἀνακεκραγώς· « Τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγελόν μοι, ἵνα γνῶ τί ὑστερῶ ἐγώ· » καὶ πολλῶ δὲ πλεονὸς πατριάρχης καὶ θεοφίλης ὁ Ἰακώβ· « Αἱ ἡμέραι τῶν ἔτών μου μικραὶ καὶ πονηραὶ· » τὰς ὀλίγας ὀνομάσας μικράς. « Ὁ δὲ φησιν, « Ὅτι ὁ Θεὸς περισπᾷ αὐτὸν ἐν εὐφροσύνῃ καρδίας αὐτοῦ, » τοῦτο σημαίνει σαφῶς, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος πεφωκὼς ὁ Θεὸς ἐντίθηναι εἰς τὰς ἀνθρωπίνους καρδίας τῶν μελλόντων τὴν ἐννοιαν, καὶ διδῶσιν αὐταῖς ἐν ἐλεημοσύναις καὶ οἰκτιρμοῖς πενήτων ζῆν βουλομέναις πλείονα περισπασμὸν τῆς πρὸς τοὺς πενομένους διαμονῆς· ἵνα καὶ πλείονος εὐφροσύνης ἐμπορηθῶσιν ἐν τῇ ἐλπίδι τῆς ἀνταμείψεως τῶν μελλόντων. Εἰ γὰρ « κατακαυχᾶται ἔλεον κρίσεως, » ὡς φησιν ὁ ἀδελφός· καὶ μέγας Ἰακώβος· ἔστι δὲ τις ποιούμενος δαψιλεῖς τὰς ἐλεημοσύνας, πῶς οὐχὶ πάσης πληρωθήσεται πνευματικῆς εὐφροσύνης; ὅταν εἰς εὐθύμειον ἔλθῃ τῆς ἀπὸ τοῦ παρόντος βίου μεταναστάσεως, ἐλπίδων ἀπολαβεῖν, ἅπερ ἐσκόρπισε, παρὰ τῆς πάντα ταλαντεύσεως τὰ ἀνθρώπινα δικαιοκρισίας θεοπρεποῦς, ὡς καὶ μετὰ τοῦ προφήτου λέγειν Δαβὶδ· « Οἱμοὶ ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη· κατεσχῆνωσα μεταφύτων σκηνομάτων Κηδάρ· » καὶ σὺν τῷ Παύλῳ βοᾷ· « Ἐπιθυμῶ ἀναλῦσαι καὶ σὺν

²⁷ Psal. ci, 24. ²⁸ Psal. xxxviii, 5. ²⁹ Jac. ii, 13. ³⁰ Psal. cxix, 5.

(33) Genes. xlvii, 9. Sed apud LXX leges : Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου, ἃς παροικῶ, ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη· μικραὶ καὶ πονηραὶ γεγόνασιν αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου.

(34) Illud dissolvi non perinde accipi solet, ab anima divisio significata proprie creditur, atque in Græco sermone sonat. Nam corporis cum tropus sit, et verbum totum nauticum, ut propterea funem subaudiri oporteat, et sic explicari : Cupio funem ad projectionem dissolvi, sive religari, ut apud Ca tullum (Carm. 63, v. 174).

Perfidus in Cretam religasset navita funem.

Hieronymus sane hunc locum attingens (lib. i Contra Rufin. n. 22), reddidit reverti, quod Rufinus etiam in Apologia lib. i, n. 26) retinuit. Nam hoc est ἀναλύνειν sive ἀναλῦσαι, ut habet Paulus, nempe reditus causa solvere ex hac vita, tanquam ex periculosa statione : quibus respondent quæ sequuntur, τὸ

δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκί. Itaque Chrysostomus Pauli verba illustrans (hom. 4 in Ep. ad Philipp. n. 1), sic ipsum Apostolum affatur : Τί λέγεις; μέλλων ἐνταῦθεν πρὸς τὸν οὐρανὸν μεθίστασθαι, καὶ μετὰ Χριστοῦ εἶναι, οὐ γνωρίζεις τί αἰρήσῃ; id est, Quid ais? cum hinc abiens ad cælum sis migraturus, et cum Christo futurus, ignoras quid eligas? Tum infra apertius : Οὐκ ἔχρην τὸ ἄδηλον τοῦ μέλλοντος δεδοικῶτα πρὸς τινα λιμένα σπεύδειν; Τίς ἔμπορος, εἰπέ μοι, θησαυρῶν μυρίων πλήρη τὴν διχάδα ἔχων, παρὼν εἰς λιμένα καταδραμεῖν καὶ ἀναπαύεσθαι, ἔλοιτο θαλαττεύειν ἔτι; Nempe, Nonne oportebat incerta futuri temporis pertimescentem ad portum aliquem contendere? ecquis mercator novi vectus innumerabilem thesaurorum plena, si liceat confugere in portum ac requiescere, mari diutius jactari nulli?

(35) Philipp. i, 23. Sed verba Pauli sunt, Τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι.

hac vita ad Pauli et Davidis normam versati sint, nihil utique absurdum est, iisdem atque illos vocabus uti, cum eandem futurorum bonorum spem foveant. Ait deinde sapiens Ecclesiastes :

Χριστῷ εἶναι. Ὁ τοὺς γὰρ ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῇ πολιτευσαμένους κατὰ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Δαβὶδ, οὐδὲν ἀπεικὸς καὶ τὰς αὐτὰς ἐκείνοις φάσκειν φωνὰς ἐπὶ ταῖς αὐταῖς τῶν μελλόντων ἐλπίσιν. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής :

§ V.

CAP. VI. VERS. 1-6. *Est malum, quod ridi sub sole, et multum est super hominem : vir, cui dabit ipsi Deus divitias et substantiam et gloriam, et non est deficiens in anima sua ex omnibus, quæ desideravit, nec dat ei potestatem Deus manducandi ex eo : quia vir alienus comedit ex eo. Et hoc quidem vanitas et languor est pessimus. Si genuerit vir centum, et unnis multis vixerit, et multitudo quæcunque fuerint dies annorum ejus, et anima ejus non repleatur ex bonitate, nec sepulcrum fuerit illi : dixi bonum super eum abortivum. In vanitate quippe venit, et in tenebris vadit ; et in tenebris nomen ejus abscondetur. Et quidem solem non vidit, neque cognovit : requies huic super hunc, et vixit mille annorum redditus, et bonitatem non cognovit (36).*

Adversus pecuniæ cupiditatem ac plura habendi studium, vehementioremque **152** avaritiam, quæ in hominum animis maxime dominatur, eosque a divina charitate retrahit, quasi gladio districto, reprehensionem potissimum profert rationis plenam, et vitium hoc undique eliminare, atque ex hominum animis penitus evellere conatur. Quare nunc etiam varios eorum mores ac vices persequitur, qui omni ratione ditescere volunt, et quæ adepti sunt, hic in terris recondunt, ubi tinea et fures effodiunt atque furantur : nec tam varias opes tamque amplas in cælum remittunt, cælestibusque thesauris inferunt, ubi non tinea edit, non fures effodiunt aut furantur : atque adeo horum temeritatem demeritamque insectatur, qui omnia quodammodo ad adversarios suos hostesque transmittant. Nam cum ait : « Est malum, quod vidi sub sole, et multum est super hominem, » insanam illam avaræ mentis propensionem, quæ per orbem universum diffusa est, hominum esse multorum diserte indicat (37). Istud enim illis verbis significatur : « Et

Ἔστι *πονηρία*, ἣν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον, καὶ πολλή ἐστιν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον. ἄνθρωπος, ὃς δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς πλοῦτον καὶ ὑπάρχοντα καὶ δόξαν, καὶ οὐκ ἔστιν ὑστερῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπὸ πάντων, ὧν ἐπεθύμησε, καὶ οὐκ ἐξουσιάζει αὐτῷ ὁ Θεὸς τοῦ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ. ὅτι ἄνθρωπος ξένος φάγεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ γε τοῦτο ματαιότης καὶ ἀβρώστια *πονηρία* ἐστίν. Ἐὰν γεννήσῃ ἄνθρωπος ἑκατὸν, καὶ ἔτι πολλὰ ζήσεται, καὶ πλήθος, οὐκ ἔσονται αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν αὐτοῦ, καὶ ψυχὴ αὐτοῦ οὐκ ἐμπλησθήσεται ἀπὸ ἀγαθωσύνης, καὶ γε ταφὴ οὐκ ἐγένετο αὐτῷ. εἶπα, ἀγαθὸν ὅτι αὐτὸν τὸ ἐκτρωμα. ὅτι ἐν ματαιότητι ἦλθε, καὶ ἐν σκότει πορεύεται. καὶ ἐν σκότει ὄνομα αὐτοῦ καλυφθήσεται. Καὶ γε ἥλιον οὐκ εἶδε, καὶ γε οὐκ ἔγνω ἀνάπαυσιν τοῦτω ὑπὲρ τούτου, καὶ ἐξῆσε χιλίων ἐτῶν καθόδους. καὶ ἀγνοῶσιν οὐκ ἔγνω.

Πρὸς τὸ μάλιστα κατακράτησαν τῶν ἀνθρωπίνων γνημῶν καὶ τῆς θείας ἀγαπήτειος ἀνθελκύσαν τὴν φιλοχρηματίαν καὶ τὴν φιλοκτημοσύνην καὶ τὴν πλεονεξίαν ἐπιτατικωτέραν, μάλιστα προβάλλεται τὴν λογικὴν μάχαιραν τῶν ἐλέγχων, πανταχῶς ἀναστείλαι, καὶ παντελῶς ἐκτριῶσαι περὶ τὸν πᾶθος τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐμφιλοχωρεῖ ταῖς ἐτερότησι καὶ διαφοραῖς τῶν κατὰ πᾶσαν αἰτίαν πλουτεῖν βουλομένων καὶ θησαυρίζων ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὺς καὶ κλέπται διορύσσουσιν καὶ κλέπτουσιν. ἀλλ' οὐχὶ πρὸς οὐρανούς ἀνατεινόμενων καὶ ταῖς νοηταῖς ἀποθήκαις ἀποθησαυρίζων τὸν ποικίλον καὶ παντοδατὸν πλοῦτον, ὅπου σὺς οὐκ ἐσθίει, οὔτε κλέπται διορύσσουσιν καὶ κλέπτουσιν. ἀλλὰ παραπεμπόντων αὐτὸν ὅσον οὕτω πρὸς ἀντιπάλους καὶ δυσμενεῖς ἐξελέγχων αὐτῶν τὴν ἀβουλίαν καὶ ματαιοφροσύνην. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, « Ἔστι *πονηρία*, ἣν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον, καὶ πολλή ἐστίν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, » τὴν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὕψ' ἥλιον πολιτευομένην χρυσομανίαν καὶ φιλοκτημίαν διὰ θεσιν καὶ γνώμην αἰνιττεται τῶν πολλῶν ἀνθρώπων σα.

(36) Sed apud LXX quædam variant : leges enim... καὶ πολλή ἐστίν ὑπὸ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ πάντων, ὧν ἐπιθυμῇ, καὶ οὐκ ἐξουσιάζει αὐτῷ ὁ Θεὸς τοῦ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι ἄνθρωπος ξένος φάγεται αὐτόν..... Καὶ γε ἥλιον οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἔγνω ἀναπαύσεις, τοῦτω ὑπὲρ τούτου..... καὶ ἀγνοῶσιν οὐκ εἶδε. Olym. vero habet..... καὶ πολλή ἐστὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων..... καὶ οὐκ ἔστι ὑστεροῦν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀπὸ πάντος, οὗ ἐπιθυμῇ..... καὶ εἰ ἐξῆσε χιλίων ἐτῶν, καθόδους ἀγαθωσύνης οὐκ εἶδε.

(37) Vatablus ex Hebraicis verbum verbo reddit : *Et multum est apud homines*. Sic et in Vulgatis legimus : *Et quidem frequens apud homines* ; nec discrepat Symmachus, qui habet παρὰ τοῖς ἀνθρώποις. Sanctos autem monachos designare subinde

D noster mihi videtur, qui ut Gregorius Nazianzenus aiebat (orat. 12, p. 191, edit. Morell.) opes in paupertate ponunt, possessionem in perigrinatione, gloriam in contemptu, potentiam in infirmitate, fecunditatem in cælibatu : Οἱ τρυφῶντες τῷ μὴ τρυφᾶν, οἱ ταπεινῶν ὑπὲρ τῶν οὐρανίων. οἷς μὴδὲν ἐν κόσμῳ καὶ ὑπὲρ τὸν κόσμον, οἱ στερῆς ἔξω καὶ ἐν στερῇ, ὧν μερίς Κύριος, οἱ πτωχοὶ διὰ βασιλείαν, καὶ διὰ πτωχείαν βασιλεύοντες. Id est : Qui deliciis minime studere pro deliciis habent, qui regni cælestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, et supra mundum sunt, qui etiam in carne extra curam vivunt, qui pro portione Domini habent, qui propter regnum cœlestis laborant, et propter inopiam regnant.

φῶς. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰπὼν, « Καὶ πολλή ἐστιν ἡ ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, » δηλῶν ὡς οὐχὶ πάντες ἄνθρωποι τὴν τοιαύτην ἔχουσι πονηρὰν νόσον. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ καὶ τινες οἱ τῆς προσπάθειας τῶν παρόντων ἑαυτοὺς ὑπεράρπαντες, καὶ τὸν ἀκτῆμονα προσλόμενοι βίον, ἅτε δὴ καὶ τὸ πολίτευμα ἔχοντες ἐν οὐρανοῖς, καὶ μὴ μόνον ἐκ τοῦ περισσεύματος τῶν ὅπως οὖν αὐτοῖς δεδομένων ὑπὸ τῆς θείας προνοίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑστερήματος κοινωνοὺς λαμβάνοντες τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πτωχοὺς. Τὸν πολὺν οὖν ἄνθρωπον αἰνιττόμενος ἔφησε, « Καὶ πολλή ἐστιν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον. » Εἰπὼν δὲ, « Ἄνθρω, ὃ δώσει αὐτῷ θεὸς πλοῦτον καὶ ὑπάρχοντα καὶ δόξαν, » δείκνυσιν, ὡς πάντα τῆς θείας ἐξήρτηνται προνοίας, καὶ πάντα θεόθεν πρυτανεύονται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ πλοῦτον εἴπης, καὶ κτήσιν ἀρουρῶν, καὶ ἀμπελώνων μυρίων, καὶ δυναστείαν καὶ δόξαν, πάντα τῆς ἀπειροδυνάμου ἐξήρτηνται θείας κρίσεως καὶ βουλῆς, καὶ καθ' ὅς ἂν οἶδε τρόπους κριμάτων ἀκαταλήπτους ἡμῖν ὄντας, οἷς μὲν δίδωσιν, οἷς δὲ οὐδαμῶς.

Εἶτα λαμβάνων, φησὶν, ἐκ θεοῦ τὴν διψήλειαν τῶν εἰρημένων καὶ πολυτέλειαν ἄνθρωπος, καὶ τὴν μὲν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐμπιπλῶν τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν ἀπασῶν, οὐ διανέμων δὲ καὶ διδοὺς τοῖς θεομένοις καὶ πένησιν, εὐρίσκεται σαφῶς ὁ τοιοῦτος ὡς οὐδαμῶς ἐξουσιάσας τῶν δεδομένων αὐτῷ θεόθεν « πρὸς τὸ φάγειν ἐξ αὐτῶν. » Δι' ἣν αἰτίαν; "Οτι, φησὶν, αἱ μὲν ἐπιθυμίαι παρῆλθον, καὶ τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν ἠφανίσθη τὸ πλῆθος, αὐτὸς δὲ λιμῷ ταχέζεται χαλεπῶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, μηδαμῶς ἀποθησαυρίζας ἐκεῖσε διὰ τῆς μεταδόσεως τῶν πενήτων τὰ τῆς αἰωνίου καὶ διακωνιζούσης διατροφῆς · ξένος γὰρ ἄνθρωπος ἕτερος διαδεξάμενος αὐτοῦ τὸν πλοῦτον, ἐκεῖνος φάγεται καὶ καταναλῶσει πάντα ταῖς αὐτοῦ σαρκικαῖς ἡδοναῖς καὶ πράξεισι κιναιδοῖς τε καὶ μοχθηραῖς. Τοῦτο δὲ σημαντικὸν τῆς ἄκρας ἐστὶ ματαιότητος καὶ τῆς πονηρᾶς ἀρρώστιας τῆς κατὰσχούσης τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ, καὶ καθελκυσάσης εἰς ἔξου πέταυρον καὶ θανάτου φοβράν. Τοῦτο δὲ, φησὶ, τὸ εἶδος τῆς ματαιότητος καὶ τῆς πονηρᾶς ἀρρώστιας, οὐχὶ μόνον τῶν βραχὺν βίον λαχόντων, καὶ τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἐσχιστάτων ὀλίγας ἐστίν, ἀλλὰ καὶ παραταθῆσεται τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὸ μέτρον εἰς ἔτη πολλὰ, καὶ πληθυνθήσονται τῆς ἐνταῦθα παροικίας αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν αὐτοῦ καθ' ὑπερβολὴν, ἀποστερήσῃ δὲ τῆς ἐν ἐλεημοσύνης καὶ διανομαῖς τῶν πενήτων παραλαμβανομένης ἀγαθωσύνης τὴν ἰδίαν ψυχὴν, τὴν ἴσιν καὶ τὴν αὐτὴν εὐρεθῆσεται ματαιότητα καὶ πονηρὰν ἀρρώστιαν ἐπιφερόμενος · οὐ γὰρ συνήκεν, ὅτι θνητός ἐστι, καὶ πάντως ἀπορρήσεται τῆς παρούσης ζωῆς, καὶ τῶν ἰδίων κτημάτων καὶ χρημάτων ἄλλοι διαδέξονται τὴν ἀπόλαυσιν, πολλὰκις ὄντες καὶ δυσμενεῖς, ὡς μὴδὲ φροντίζει τῆς προσηκούσης ἐκείνῳ ταφῆς · ἀλλὰ παρεωραμένον καταλιπεῖν καὶ παντελῶς ἀπονοήτον.

Τοῦτο δὲ πολλοῖς πολλὰκις συμβέβηκεν, οὐκ ἐν ταῖς παρρηγιαιμέναις γενεαῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς.

PATROL. GR. XCVIII.

A multum est super hominem, » quæ declarant, non omnes homines tali morbo affectos esse. Sunt enim, sunt et quidam, qui superatis præsentium bonorum illecebris, et paupere vita præoptata, tanquam in cælis ævum agentes, non solum in eorum, quæ sibi a divina providentia quomodocunque **153** data sunt, sed in communionem demensi quoque sui egenos et mendicos accipiunt. Plerosque igitur hominum designans dixit : « Et multum est super hominem. » Illa vero subjiciens : « Vir, cui dabit ipsi Deus divitias et substantiam et gloriam, » ostendit, omnia a divina Providentia appendi, et divinitus singula hominibus administrari, sive divitias dixeris, sive agrorum possessiones, sive vineta magno numero, sive dominatum, sive gloriam, universa, inquam, omnipotenti Dei judicio et voluntate appendi, eumque secundum consilii sui rationes, quas ipse novit, nos ignoramus, aliis quidem tribuere, aliis non tribuere.

Jam vero cum homo, inquit, bonorum, quæ recensuimus, copiam et varietatem accipiat a Deo, si animo suo, quæ appetit, omnia sic indulgeat, nihil ut egenis et pauperibus distribuat atque impartiat; is profecto potestate usus nulla videtur in iis, quæ illi a Deo data sunt « ad comedendum ex ipsis. » Quam ob causam? Quia, inquit, desideria præterierunt, et voluptatum corporis evanuit multitudo; ipse vero, cum futuram attigerit vitam, dura fame contabescet, nullis illic thesauris benignitate erga pauperes comparatis, unde æterna illi et perpetua alimentâ suppeditentur. Vir enim externus alter in ejus opes succedet, qui edat omnia, et corporis voluptatibus ac pudendis improbisque rebus impendens absumat. Id porro summæ vanitatis indicium est et pessimi languoris, qui mentem ejus rationemque occupavit, quique in inferni laqueos et in mortis perniciem traxit. Atque hæc, inquit, vanitatis et pessimi languoris species non eorum solum est, qui brevem nacti vitam, paucos ævi dies habuere; sed etsi producatur vitæ hominis mensura in annos plures, et dies annorum ejus et terrestris hujus habitationis in immensum multiplicentur, siquidem animam ipse suam bonitate fraudarit, quam misericordia et largitate erga pauperes comparare sibi posset, pari utique vanitatis pessimique languoris morbo laborare perget. Neque enim mortalem se esse in animum induxit, seque ex hac vita avulsum iri; res vero suas omnesque opes ad alios, sæpe et hostes transiuras, qui sic bonis ejus fruuntur, ut ne de justo quidem ipsius **154** sepulcro cura suscepta, neglectum plane, atque inglorium ignotumque derelinquant.

Quod multis profecto sæpe contingit, nec transactis tantum ætatibus, sed etiam nostra, ut omnes

norunt (38). De eo igitur, qui sic affectus sit, atque in hunc modum vixerit, seque gesserit, quemadmodum ipse sapiens Ecclesiastes descripsit, qualia, inquit, iudicia faciemus? Enim vero justam ipse sententiam per se profert: « Dixi bonum super eum abortivum; in vanitate quippe venit, et in tenebris vadit, et in tenebris nomen ejus abscondetur; et quidem solem non vidit neque cognovit; » notas scilicet abortus eum in hominem transferens, qui in divitiarum vanitate atque in tenebris avaritiæ et aviditatis et sordium versatus sit; quique sub hujus vitæ exitum, in caligine mortis atque inferni, æterna supplicia subierit: de quo constat, neque solem vidisse, neque seipsum nosse, tanquam hominem, qui ex Dei voluntate **155** in hanc vitam inductus, ex eadem rursum exire debuerit. Quod autem ait: « Requies huic super hunc, » proximam explicat ejusdem sententiam, quæ illis inest in verbis: « Dixi bonum super eum abortivum. » Is enim, neque bono neque malo ulla ratione cognito, ad interitum redigitur denuo, nec habet quæ emendanda sint, aut in quibus ullo modo deliquerit. At hic pœnas eorum daturus, quæ improbo consilio gesserit, quomodo non illo p̄jor habebitur, simul atque ad intolerabiles cruciatus et supplicia sempiterna transmissus fuerit (39)?

(38) Qui locum hunc diligenter examinaverit, facile in eam veniet sententiam, ut publicum aliquod facinus, idque recens planeque insigne a Gregorio attingi putet: quippe notum illud omnibus dicit, atque ejusmodi esse, ut inde ediscere quisque possit, qui misericordes erga alios non fuerint, alienam ipsis misericordiam defuturam. Quid autem potius indicari arbitremur, quam Mauricii Aug. casum, qui anno duodecimo pontificatus Gregorii nostri, Phoca rebellante, graves omnino pœnas dediti in iustis animi sui erga captivos illos, qui ab Illyricis Avarisque in Isiria ob negatum pretium interneccione deleti sunt. Audi enim, post cædem ejus miseram, totiusque domus excidium, quid ipsa cadavera Augustorum Constantinopoli passa sint: nam quæ subijciam, æqualis eorum temporum scriptor Theophylactus Simocatta memorie prodidit: Τὰ μὲν οὖν σώματα τῶν τεθνειώτων ἐπὶ θαλάττῃ παύγων τοὺς τῆς θαλάσσης ἀκοντίζονται κύματα. Καὶ ἤνιδεν τὸ βεῖθρον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὸ θαλάττιόν ποτὲ τῇ χέρσῃ τὰ νεοσφαγῇ φιλοτιμούμενον σώματα, ποτὲ φιλοποστρῶφους τισὶν ἀντωθῆμασι, πρὸς τὴν ὑποδεξαμένην ἐναγκαλιζόμενον θαλάτταν. Θεατρίζεται πόλυν τοὺς δόλους τὰ τῆς βασιλικῆς συμφορὰς, εἰπεῖν δὲ μᾶλλον οἰκειότερον, τὰ περὶ τὴν οἰκουμένην συμπτώματα. Οἷ τε τῆς Χαλκηδόνος αἰγιατοὶ ἐπληροῦντο τῶν δόλων, καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀνοίας τὴν ἱστορίαν ἐλάμβανον, πίνακας δυστυχημάτων τινὰς τὰ τῆς θαλάττης ἀτενίζοντες κύματα, γυνὰ τὰ τῶν βασιλέων σώματα θεατρίζοντα. Nempe: *Occisorum corpora, fœbile ludibrium, fluctibus maris objecta sunt. Læcebatque videre recens neci data nunc ad litus quasi ex contentione quadam appellii, nunc reciproco fluxu complexa, rursum in mare abripi. Casus igitur imperatoris calamitatis, sive, ut verius dicam, totius orbis, tanquam in theatro spectandi argumentum populo præbuerunt. Complebantur Chalcedonis littora spectantibus turbis, cognoscebantque ibi quid eorum effectisset amentia, fluctus marinos contemplan-*

τὸν οὖν οὕτως διατεθέντα καὶ ζήσαντα καὶ πολιτευσάμενον, ὡς καθυπέγραψεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, ποταμοὶ, φρενὶ, καθυποδύωμεν ὑπολήψεσιν; Ἀλλ' αὐτὸς παρ' ἑαυτοῦ τὴν δικαίαν ψήφον ἐκφέρει, καὶ φησιν· « Εἶπα ἀγαθὸν ὑπὲρ αὐτὸν τὸ ἐκτρώμα, ὅτι ἐν ματαιότητι ᾗθη, καὶ ἐν σκότει πορεύεται, καὶ ἐν σκότει ὄνομα αὐτοῦ καλυφθήσεται· καὶ γὰρ ἡλιον οὐκ εἶδε, καὶ γὰρ οὐκ ἔγνω. » Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐκτρώματος ἀνατιθεὶς εἰς ἐκείνον τὸν ἄνδρα τὸν ἐν ματαιότητι τοῦ πλούτου καὶ τῷ σκότει τῆς φιλαργυρίας καὶ φιλοκτημοσύνης καὶ φειδωλίας πεπορευμένον· καὶ μέντοι καὶ καλυφθέντα κατὰ τὸ τέλος τῆς παρούσης ζωῆς ἐν τῷ σκότει τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἔθου τῆς αἰωνίου καταδίκης καὶ κατακρίσεως· ὅς εὐρέθη **B** μήτε ἡλιον θεασάμενος, μήτε γνοὺς ἑαυτὸν, ὡς ἄνθρωπος ἐν βουλῇσει Θεοῦ τὴν εἰς τὸν βίον παράδοτον ἐσχηκώς, καὶ μέλλων αὐθις ἐξείναι τῆς ἐνταῦθα ζωῆς. Ὅ δὲ φησιν, « Ἀνάπαυσις τοῦτω ὑπὲρ τούτου, ἀπόδειξιν ἔχει τῆς προσεχούς αὐτοῦ δόξης τῆς λεγούσης, « Εἶπα ἀγαθὸν ὑπὲρ αὐτὸν τὸ ἐκτρώμα. » Τὸ γὰρ ἐκτρώμα μήτ' ἀγαθὸν μήτε πονηρὸν τὸ παράπαν διεγνώκως εἰς ἀνυπαρξίαν περιίσταται πάλιν, μηδαμῶς εὐθυνθὸς ὁρῶμενον, περὶ ὧν ἐπλημμέλησεν. Οὗτος δὲ δίκας ἐσπραχθὸς ὁρῶμενος τῶν ὧν περ ἐπραξεν ἐκ πονηροβουλίας, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἐκείνῳ χεῖρων λογισθήσεται, παραπεμφθεὶς εἰς τὰς ἀνυποίτους τιμωρίας καὶ κολάσεις ἀτελευτήτους;

C nuda imperatorum corpora, quasdam veluti infelicius tabulas, ostentabant. (Hist. lib. viii, c. 12.)

Illud tamen non dissimulabo, si qua fides habenda est Catalogo sepulcorum Augustorum, quæ ex Codice Originum Constantinopolitanarum primus edidit Cangius (CP. Chr. l. iv, p. 109), inventum denique esse, qui Mauricii et aliorum ossa tumulo mandaret, quanquam procul a templo apostolorum, ubi cæteri Augusti condi solebant. Hæc nimirum sub finem ejus Catalogi leges: Ἰστέον, ὅτι ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μάμαντος ἐν τῇ ὕλοκέρῃ ἐν τῇ νάσθῃ τῆς ἐκκλησίας ἐξ ἀριστεροῦ μέρους ἵσταται λάρναξ ἀπὸ λίθου ἐκχονταλίσθου, ἐν ᾗ ἀπόκειται Κωνσταντῖνα ἡ τοῦ Μαυρικίου γυνὴ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ καταφυγῇ τῆς αὐτῆς μονῆς πρὸς ἀνατολὰς ἐξ ἀριστεροῦ, ἐν ᾗ ἵσταται λάρναξ, καὶ ἀποτέθειτο τὸ σῶμα Μαυρικίου σφαγέντος ὑπὸ Φωκά. Ille est: *Nosse oportet, in monasterio sancti Mamantis ad circum ligneum, in templi abside ad* **D** *lavam loculum esse e marmore hecatontalitho, in quo jacet Constantina Mauricii uxor cum utriusque liberis. In recessu vero monasterii ejusdem versus Orientem a lava parte, ubi loculus est, corpus quodque Mauricii, quem Phoca sustulit, relictum fuisse.*

(39) Apparet, opinor, quid nos ter de infantium puerorum exitu sentiat, quicunque vitam nascendo amiserint. Neque enim hōs ad æterna supplicia amandat, quibus fortasse non liberat Augustinus; quanquam eosdem in damnatione omnium levissima futuros affirmat (lib. v *Contra Julian.* c. 11). Et quæ a noster illud subijcit ex Evangelio: *Bonum erat homini illi, si natus non fuisset*; idque ita interpretari videtur, ut melius sit, hominem non nasci, hoc est non percennare, quemadmodum abortivo contingit, quam natum sic adolescere, ut in scelera pœnis digna perpetuis prolatur: ex hoc item argumentari licet, immunes iterum æterni supplicii a Gregorio haberi infantes, quos in partu ipso ante baptis-

Ταύτην δὲ παρεμπεδοῖ τὴν ἐκδοχὴν κἀν τοῖς Εὐ-
 αγγελίοις ὁ Κύριος φάσκων · « Καλὸν ἦν τῷ ἀνθρώ-
 πῳ ἐκεῖνῳ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, » τὸν προδότην Ἰούδαν
 ἐντεῦθεν δηλῶν. Ὁ δὲ σοφὸς Ἐκκλησιαστής ἀμέσως
 εἰπὼν, « Καὶ ἐξῆσε χιλίων ἐτῶν καθόδους, καὶ ἀγα-
 θωσύνην οὐκ ἔγνω, » τῶν πολλῶν καὶ παραπλήγων
 ἀνθρώπων ἐξελέγχει τὴν ἀδουλίαν καὶ ματαιοφροσύ-
 νην, οἷτινες ἀναιδῶς παρῆρσιάζονται, καὶ φασιν · Ἐγὼ
 τὰ ἔτη τῆς ζωῆς μου θέλω γενέσθαι πολλὰ, καὶ κατ-
 ἀπλαῦσαι τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ πᾶσαν ἔχειν ἀνάπαυ-
 σιν καὶ τρυφήν · καὶ μετὰ τοῦτο τὰ τοῖς ἄλλοις ἀπαντή-
 σοντα κἀν ἐμοὶ συναντήσωσιν, οὐ φροντίζω. Κἀγὼ γὰρ
 σὺν ἐκείνοις πᾶσιν ἵπομαι δεξιόμενος τὰς μὴ βλέπομέ-
 νας κολάσεις, ἐν ᾧ ἄρα λοιπὸν καὶ γενήσονται. Ποῖον
 γὰρ ὀφελος εὐρήσεις, ἄνθρωπε, κἀν καθόδους ζῆσεις χι-
 λίων ἐτῶν, οὐδὲν δὲ σεαυτῷ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς
 πρὸς πένητας μεταδόσεως ἀποθησαυρίσης πρὸς τὴν
 μέλλουσαν ζωὴν καὶ κατὰστασιν; εὐρεθήσονται γάρ σοι
 τὰ χίλια ἔτη κατὰ τὸ τέλος τῆς παρούσης ζωῆς ὡς
 ἓτος ἓν, ἢ καὶ μία ἡμέρα. Τί γὰρ ὑπέλπισε τὸν γεν-
 νάρχη· Ἀδὰμ ὑπερβάντα τὸ ἐννακωσιεστὸν ἔτος, καὶ
 κατὰ τὴν χιλιοετην καθόδον τῆς ζωῆς τεθνηκότα
 μετὰ τὴν παράδασιν καὶ παράπτωσιν; Ἀρ' οὐχὶ μία
 ἡμέρα τὸ πλῆθος τῶν ἐτῶν αὐτοῦ προφανῶς ἐλογί-
 σθη, εἰ μὴ διὰ φιλανθρωπίαν ἀνείκαστον ὁ μονο-
 γενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ νέος Ἀδὰμ γεγονὼς ἐξῆρεν αὐ-
 τὸν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς; Εἰτά
 φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ VI.

Μὴ οὐκ εἰς τόπον ἓνα πάντα πορεύεται; Πᾶς
 μόχθος τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ σάμα αὐτοῦ · καὶ
 γε ψυχὴ οὐ πληρωθήσεται · ὅτι περισσεῖα τῷ
 σοφῷ ὑπὲρ τὸν ἄρρον, διότι πένης οἶδε πορευ-
 θῆναι κατέναντι τῆς ζωῆς. Ἀγαθὸν ἔραμα ὁφ-
 θαλμῶν ὑπὲρ πορευόμενον ψυχῇ. Καὶ γε τοῦτο
 ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος.

Ἀνώνητον ἀποφηνάμενος καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν
 τοῦ καὶ πολλὴν αὐτῆς δεξαμένου παράτασιν, καὶ
 χιλίων ἐτῶν καθόδους ζήσαντος χωρὶς ἀγαθωσύνης,
 ἡγρουν ἐλεημοσύνης καὶ διανομῆς καὶ διαδόσεως τῆς
 πρὸς τοὺς ἐνδοεῖς καὶ πτωχοῦς · ἀκολουθῶς καὶ διὰ
 τῶν ἐπομένων τὴν ἰδίαν δόξαν παρεμπεδοῖ, τὰς
 τῶν πραγμάτων ἐναργεστάταις ἀποδείξεσιν εἰς βε-
 βαίωσιν κεκρημένους. « Μὴ γὰρ, φησὶν, οὐκ εἰς
 τόπον ἓνα τὰ πάντα πορεύεται; » δηλαδὴ πρὸς τὸν
 γοῦν, ἐξ οὗπερ ἐλήφθημεν κατ' ἀρχάς; Εἰ δὲ καὶ
 τὸν ἐκώμορον καὶ τὸν μακρόδιον τὸ αὐτὸ πέρας
 ἐνδύχεται, καὶ τόπος ὁ αὐτοῦς ὑποδέχεται, τί πλεον
 ἔχει οὗτος ἐκείνου, τὸ αὐτὸ τέλος εὐρίσκων καὶ τῷ
 αὐτῷ καλυπτόμενος τάφῳ τῆς γῆς, ἀλλ' ἢ μόνον
 τῶν πολλαπλασίων μόχθων καὶ πόνων τε καὶ κόπων
 κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς χρονικῆς παρατάσεως τὴν
 ταλαιπωρίαν καὶ κακουχίαν καὶ σύνθλιψιν; ὥστε
 μᾶλλον ἔστι κατεγνωσμένος καὶ κατακεκρημένος ὁ
 πλεῖον ζήσας τοῦ ζήσαντος ἐλάττω, καὶ μὴδὲν ἔργον

Hanc vero interpretationem Dominus quoque in
 Evangeliiis confirmat, ubi ait : « Bonum erat ho-
 mini illi, si natus non fuisset²¹, » Judam prodito-
 rem eo loco designans. Cum autem sapiens Eccle-
 siastes protinus addat : « Et vixit mille annorum
 reditus, et bonitatem non cognovit, » hominum
 multorum vecordium temeritatem redarguit atque
 amentiam, qui hæc jactant impudenter atque aiunt :
 Annos ego vitæ meæ multos esse volo, et cupidita-
 tibus indulgere, et omni otio ac voluptatibus
 frui : ac mihi post hæc si ea contigerint quæ aliis
 contingere, non curo. Nam et ego cum illis omnibus
 pergam, ut pœnas subeam illas invisibiles, si quid
 nempe superest, et illæ futuræ sunt. At ecquam
 utilitatem, o mortalis, invenes, vel cum ad annum
 millesimum vitam produxeris, si nihil tibi, mise-
 ricordia et liberalitate erga pauperes, futurum in
 ævum mansuramque sedem seposueris? Nam tibi
 mille anni sub exitum vitæ hujus tanquam annus
 unus aut dies unus videbuntur. Quid enim proge-
 nituri Adamo profuit, quod annum nongentesimum
 supergressus sit, et millesimo vertente post lapsum
 ejus et excessum occubuerit? Nonne unus plane
 156 dies tot annorum ejus multitudo æstimata
 esset, nisi unigenitus Dei Filius ob incomparabi-
 lem erga genus hominum charitatem novus Adam
 factus, ipsum ex inferni faucibus et morte et
 corruptione eripuisset? Addit deinde Ecclesiastes :

VERS. 7-9. Nonne ad locum unum vadunt omnia?
 Omnis labor hominis ob os ipsius : et quidem anima
 non implebitur ; quoniam abundantia sapienti super
 insipientem, eo quod pauper novit ire ad faciem vitæ.
 Bonum est aspectus oculorum super ambulantiem
 anima. Hoc etiam vanitas et præsumptio spiri-
 tus (40).

Cum inutilem ostenderit vel omnem vitam ejus,
 qui longum in ævum producere potuerit, et mille
 annorum orbem impleverit, siquidem bonitatis
 expers fuerit, misericordiæ scilicet ac liberalitatis
 erga egentes atque mendicos : jam et iis, quæ
 sequuntur, sententiam confirmat suam, et præcla-
 rissimis usus rerum demonstrationibus compro-
 bat. « Nonne enim, inquit, unum ad locum vadunt
 omnia? » id est, eam ad terram, unde ab origine
 desumpti fuimus? Si autem et brevis et diuturnæ
 vitæ hominem idem terminus manet, idemque ex-
 cipit locus, quid amplius hic habet, quam ille,
 cum eundem ad finem recidat, et eodem terræ
 sepulcro contegatur, nisi hoc unum, quod majores
 pro vitæ diuturnitate labores tulerit, ac plures et
 graviores molestias ægro afflictoque animo exantla-
 verit? adeo ut severiore sit judicio damnandus qui
 plus vixerit, quam qui minus vixit, et nullum
 bonitatis protulit opus; quod illi longius quoque

²¹ Matth. xxvi, 24.

tisma mors oppresserit : cum eos potiori esse
 conditione agnoscat, quam qui vitam ad multos
 annos in flagitiis produxerint. Vide, si vacat, Gre-

gorium Nazianzenum eadem sententiam in orat. 40
 (p. 653).

(40) Olymp.,... ὅτι τις περιστέρα τῷ σοφῷ...

temporis spatium ad maiorem reprehensionem sit, ob pertinacem et saxo duriorē animum, qui vitæ cursu tandiū prolatō, bonitatis exercendæ curam non suscepit. Nam etsi « omnis, » inquit, « labor hominis, » ejus scilicet, qui non ex sanctitatis Spiritu, sed juxta hominem tantum se gerit, « ob os ipsius (41), » nihilo tamen **157** minus oportebat, ut multo etiam magis, vel certe pari studio, vel saltem secundo loco interiorem hominem, animam nempe, cura et providentia dignaretur, et egenis ab inopia defensis, bonitate omni compleret. Sic enim abundantiam habere aliquam visus esset, veluti sapiens super stultum (42), in laboribus utique curisque suis. Nunc autem, omnibus laborum fructibus in os suum inditiis atque conjectis, nec interiore homine in ullam salutaris bonitatis partem vocato, pejor inventus est, quam egenus quisque ac mendicus, cum nihil ille habeat, quod aliis dividat et largiatur, ac propterea nulla hic damnatione dignus fiat. Quod indicare sapiens Ecclesiastes cum vellet, ait : « Eo quod pauper novit ire ad faciem vitæ. » Quid vero id est? Non aliud plane, quam quod pauper iis edoctus, quæ ipse patitur, egentium ac mendicorum ærumnas et angustias et necessitates quasi proprias ducit, eosdemque sæpe ad frugales et inopes mensas accipit ociosos, aut paupertatis incommoda sic ferens, ut etiam Deo universi gratias agat, futuram respicit vitam, illic a Domino optimo atque amantissimo se auditurum sperans (43), quæ in Evangeliiis diviti illi dicta legimus : « Recepisti bona tua in vita tua, nunc vero cruciaris : similiter et Lazarus mala ; nunc autem **158** hic consolatur (44). »

ὅθεν τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, νῦν δὲ ὀδυῖσαι καλεῖται. »

Hanc enim interpretationem iis tuetur, quæ pro-

A ἀγαθωσύνης ἐπιδειξαμένου, διὰ τὸ καὶ τὸ δοκίον τοῦ χρόνου διέστημα μάλλον ἔχειν εἰς ἐλεγχον πλείονα τῆς ἀντιτύπου καρδίας καὶ σκληροτέρας λίθου, καθ' ὃ καθ' ὑπερβολὴν τῆς ζωῆς αὐτοῦ παραταθείας, ἀγαθωσύνην οὐκ ἔγνω ποιεῖν. Ἐἰ γὰρ καὶ ἐπὶ πάσι, φησὶ, μόχθος τοῦ ἀνθρώπου, » δηλονότι τοῦ κατὰ ἄνθρωπον ἀπλῶς περιπατοῦντος, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ πνεῦμα ἀγιοσύνης, « εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, » πλην ἀλλὰ γὰρ ἐχρῆν καὶ πολλῶν μάλλον, ἢ κἀν ἐπ' ἰσῆς, ἣ καὶ δευτέρως, ἀξιώσαι κηδεμονίας καὶ προμηθείας τὸν ἐνδοθεν ἄνθρωπον, δηλαδὴ τὴν ψυχὴν, καὶ πληρῶσαι πάσης ἀγαθωσύνης διὰ τῆς πρὸς τοὺς πένητας μεταδόσεως καὶ διανομῆς. Οὕτω γὰρ ἂν εὐρέθῃ τινὰ περισσεῖαν ἔχων, οἷα σοφὸς ὑπὲρ τὸν ἄφρονα κατὰ τοὺς μόχθους αὐτοῦ καὶ τοὺς κόπους. Νῦν δὲ

B πάντας τοὺς καρποὺς τῶν μόχθων εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ δούς καὶ καταβαλόμενος, καὶ μηδεμιᾶς ἀξιώσας σωστικῆς ἀγαθωσύνης τὸν ἐνδοθεν ἄνθρωπον, χεῖρων εὐρῆται καὶ τοῦ πενητείουτος καὶ πτωχεύοντος, ὡς τούτου μὲν οὐδὲν ἔχοντος πρὸς διανομὴν καὶ διάδοσιν, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ τὴν ἐντεῦθεν κατὰκρυσιν ἔχοντος. Ὁ περ αἰνιττόμενος ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής ἔφησε, « Διότι ὁ πένης οἶδε πορευθῆναι κατέναντι τῆς ζωῆς. » Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἀλλ' εὐδὸλον, ὅτι ἐξ ὧν πάσχει πειραζόμενος, συνίστησι τὰ πάθη καὶ τὴν θλίψιν καὶ τὴν ἀνάγκην τῶν πενητεούντων καὶ πτωχεούντων, καὶ κοινωνοὺς αὐτοὺς λαμβάνει πλάκας ἐπὶ ταῖς ἀπόροις καὶ πενιχραῖς τραπέζαις, ἢ μετ' εὐχαριστίας τῆς πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν ὑπομένων τὰ τῆς πενίας, πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποβλέπει ζῶν, ἐκεῖ πυθέσθαι καρδοχῶν παρὰ τῷ ἀγαθῷ καὶ φιλανθρώπου δεσπότου τὸ πρὸς τὸν πλοῦσιον ἐκείνον εἰρημένον ἐν Εὐαγγελίοις. « Ἀπέλα-

C ὁμοίως καὶ Λάζαρος τὰ κακὰ νῦν δὲ ὥδε παρα-

παρίστηται γὰρ τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν δι' ὧν ἀμ-

(41) Nilus asceta ita hæc accepisse videtur, tanquam si homini præscriptum tradant, ne maiorem humanis rebus curam impendat, quam quæ corpori alendo tuendoque sufficiat. Ait enim : Τί γὰρ ἔμιν εἰς τὴν ζωὴν ἐκ τῆς περὶ ταῦτα ματαιοπονίας ἐπικινεῖται ; « Οὐχ ἅπας μόχθος ἀνθρώπου, » κατὰ τὸν Ἐκκλησιαστήν, « εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ ; » διατροφή δὲ καὶ σκεπάσματα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἰκανὰ πρὸς τὴν σύστασιν τῆς δυστήνου σαρκός ; Τί οὖν ἀπέραντα πονούμεν καὶ μοχθοῦμεν εἰς ἀνεμον, ὡς φησὶ Σολομών, ἐκ τῆς περὶ τὰ γῆνα σπουδῆς ἐμποδίζοντες τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν τῶν θείων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν, καὶ τὴν σάρκα περιέποντες, καὶ θάλλοντες πλεόν, ἢ καλῶς ἔχει ; Id est : Quid enim nobis ad vitam e iam stulto labore circa hæc provenit ? nonne omnis labor hominis, secundum Ecclesiasten, propter os ejus? victus autem et vestimenta, juxta Apostolum, satis sunt ad miseræ hujus carnis sustentationem? cur igitur infinitis laboribus et ærumnis, ut loquitur Solomon, incumbimus ad ventum, rerum terrenarum studio animam præpedientes, ne bonis divinis perfruatur, et carnem curantes et foventes, plusquam honestum est? (De Monast. exercit. c. 16.)

(42) De eo Ecclesiastæ loco, quem hic noster attingit, hæc a Drusio adnotata inveni : LXX, «Ὅτι περ σσεῖα τῷ σοφῷ, Quoniam præstantia est sapienti. Omittunt particulam ׀, quæ apud Hebræos

interrogat, idem significans, quod apud Latinos quid ? hinc emergit sensus contrarius. Symm. proprius se ad Hebraicam veritatem vertit, Τί οὖν περισσόν ; Quid igitur amplius ? Ne quid celem, sefellit me Rom. editio, in qua errore operarum ὅτι περισσεῖα, cum legi debeat ὅτι τίς περισσεῖα. Nihil adeo verum. Jure porro Drusius (se mendo suspicatus est. Nam in fine capituli, ubi lectiones varæ designantur, ad Symmachii interpretationem indicandam scriptum leges, δ (ὅτι τίς περισσεῖα) S. τί οὖν περισσόν ; ut illud τίς superius in contextu negligentia operarum excidisse videatur. Cæterum lectionem ejusmodi, quam et Olympiodorus sequitur, noster, ut vides, non agnoscit, cum non solum omiserit illud τίς in verbis Ecclesiastæ, verum etiam sic eam sententiam explicaverit, velut si hoc tradi pro certo haberet, sapientem scilicet abundare magis quam stultum.

(43) Divino nempe judicio se adfuturum pauperculus ille Lazari similis pro certo habet, in quo dives luxuriosus æternis suppliciis damnatur ; ipse contra ad beatiorum sedes transmissus, omnes denique antea vitæ molestias abstergeat.

(44) Luc. xvi, 25, sed paulo aliter : sic enim in nostris exemplaribus scriptum est : Ἐπεὶ δὲ Ἀβραάμ Τέκνον, μνησθήτι, ὅτι ἀπέλαβες οὐ τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακὰ νῦν δὲ ὥδε παρακαλεῖται, αὐτὸς δὲ ὀδυῖται.

ως διέξειτιν εἰπών · « Ἀγαθὸν ὄραμα ὀφθαλμῶν ὑπὲρ πορευόμενον ψυχῇ, καὶ γε τοῦτο ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος · » τὴν ἐν ἐλπίσι τῆς μελλούσης ζωῆς πρόβλεψιν τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν ἐντεῦθεν παραινιττόμενος, καθ' ἣν καὶ πρὸς ἡν· πάντες « οἱ ἐξ αἰῶνος τὸν Κύριον ὑπομείναντες, » ἐν πολυτρόποις κακουχίαις καὶ θλίψεσι διήνυσαν τὸ στάδιον τῆς παρούσης ζωῆς · οἱ καὶ βελτίους εὐρέθησαν ἀριθίλῳ· τῶν πορευομένων ἐν ταῖς ὁρμαῖς τῶν ψυχικῶν αὐτῶν βουλημάτων πρὸς μόνα τὰ παρόντα καὶ φθειρόμενα κεχρηγέτες, καὶ μηδεμίαν ὀπτικὴν κτησάμενοι τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν δύναμιν διὰ πίστεως πρὸς τὴν τῶν ἐλπίζομένων ἀγαθῶν πραγμάτων ὑπόστασιν· ἀλλ' οἷα δὴ ψυχικοὶ μὴ δεξαμένοι τὰ τοῦ πνεύματος, ταῖς βωτικαῖς καὶ κοσμικαῖς τύρβαις καὶ τέρψεσι καὶ ῥαστώναις παρὰ πάντα τὸν ἑαυτῶν βίον ἀθλίως ἐξήσαν, ἐν ματαιότητι καταναλώσαντες τὸ δολιχὸν τοῦ χρόνου διάστημα. Τοῦτο γὰρ αἰνιττόμενος ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς αὐθίς φησι, « Καὶ γε τοῦτο ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος. » Ὅν ἡμεῖς ἐκφυγόντες τὴν μίμησιν, τὴν προβλεπτικὴν τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὀξυδερκίζον κατέναντι τῆς μελλούσης ζωῆς ἀνατείνωμεν, πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ πορευόμενοι, καὶ τοὺς πτωχοὺς οἰκτείροντες καὶ κυχρῶντες τοῖς πένθησιν, ὥστε δύναμεις, ἵνα πολλαπλασίους ἀντιδεξώμεθα Χριστόθεν τὰς ἀμοιβάς · « Ὁ γὰρ ἐλεῶν πτωχὸν δανείζει Θεῷ, » φησὶ πού τοι λόγιον τῆς θείας Γραφῆς · καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κληρονομήσομεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

linus sic edisserit : « Bonum est aspectus oculorum super ambulantiem anima, hoc etiam vanitas et præsumptio spiritus ; » prospectum his designans spiritualium oculorum, dum futuram vitam speramus, propter quam et ad quam omnes, qui « a sæculo Dominum sustinuerunt », per ærumnas multas atque angustias præsentis vitæ stadium absoluerunt (45) : qui et præstantiores sine dubio inventi sunt, quam ii, qui appetitui et cupiditatibus suis perpetuo indulgentes, ac præsentia solum et caduca inhiantes, tum nulla præditi facultate ad videndum spiritualibus oculis per fidem vera illa, quæ speramus bona, sed veluti plane animales quæ spiritus sunt, minime perceptis, vitam omnem suam in quotidiano mundi tumultu atque in voluptatibus et desidiis misere exegerunt, diuturno temporis spatio in vanitate consumpto. Nam hoc ut significaret, sapiens Ecclesiastes iterum ait : « Hoc etiam vanitas et præsumptio spiritus. » Quorum nos imitationem aversati, perspicacem mentis aciem et totam spiritualium oculorum vim ad futuram vitam intendamus, victoriæ præmium, ad quod Deus nos vocat, petentes, et quantum quisque potest, misericordia et largitate mendicis atque egenibus opitulantes : quæ amplissimas a Christo remunerationes referamus : « Qui enim pauperis miseretur, feneratur Deo », ut est in oraculis divinarum Litterarum : et regni cœlestis hæreditatem adeamus cum ipso Christo Deo nostro, cui gloria et imperium cum omnipotente Patre et sancto bonoque ac vitæ auctore Spiritu nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ΛΟΓΟΣ ΕΚΤΟΣ.

LIBER SEXTUS.

§ 1.

Εἰ τι ἐγέρετο, ἤδη κέκληται ὁρομα αὐτοῦ, καὶ δὲ γνωσθῇ ὃ ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ οὐ δύνησεται τοῦ κριθῆναι μετὰ τοῦ ἰσχυροτέρου ὑπὲρ αὐτόν, οἱ εἰσι λόγοι πολλοὶ πληθύνοντες ματαιότητα.

Καθυπογράφας καὶ κωμωδῆσας τὸν ἀνελεήμονα καὶ φειδωλὸν πλούσιον παντοδαπῶς καὶ ποικίλως, καὶ μέντοι τὸν πορευόμενον ἀπλῶς ταῖς ὁρμαῖς τῶν ψυχικῶν βουλημάτων, καὶ μηδαμῶς στοιχειοῦντα

³⁹ Psal. xvi, 14. ³⁹ Prov. xix, 17.

(45) Symmachum sine dubio noster hic sequitur, quippe hæc ille sic reddidit : Βέλτιον προβλέπειν, ἢ δδεῖν αὐταρεσκία. Id est, Præstat providere, quam ambulare prout libet, sive secundum vana animi desideria. Nam ψυχὴ etiam est τὸ ἐπιθυμητικόν· ut

159 VERS. 10. Si quid fuit, jam vocatum est nomen ejus, et cognitum quod est homo, et non poterit contendere cum fortiore super se, quia sunt verba multa multiplicantia vanitatem (46).

Divite jam, qui et immisericors sit et avarus, omnifariam multisque modis descripto ac notato, nec minus eo, qui non alium vitæ ducem habet, quam appetitum animalesque cupiditates, ac nihil

cum ait Psalmista sanctus, Μὴ παραδῶς με εἰς ψυχὰς θλιβόντων με· id est, Ne tradideris me in animas tribulantium me. (Psal. xvi, 12.)

(46) Apud LXX.... καὶ οὐ δύνησεται κριθῆναι.

de morum suorum emendatione animique cultura laborat; transit nunc ad alterum argumentum, in eoque versatur atque ait, nihil in iis, quæ facta sunt, relictum usquam, quod sine appellatione sit: et quidquid factum sit aut esse cœperit, aptum nomen propriumque vocabulum accepisse: quippe omnia rerum Conditor ante novit, et futurum sciebat, ut homines dividerentur, et pluribus variisque linguarum ac dialectorum differentiis distinguerentur. Itaque vel si quis rem aliquam pro linguarum ac dialectorum discrimine aliter diverseque denominare conetur; non ideo ipsam non esse eandem, aut non talem manere atque agnoscī, qualis a Conditore facta est: ut subjectum quidem ipsum appellationibus denominetur pluribus, at immutabile, ob dialectorum varietatem nihil variet, et una ejus eademque natura sit, quæ nomina plura et vocabula multis e linguis inter se diversis admittat, ad rem unam designandam pertinentia: quemadmodum in auro et in igne atque in similibus videre licet (47). Nec vero, si quis hominum **160** aliquid eorum, quæ facta sunt, contrario nomine appellare audeat, idcirco quam Conditor ab origine indidit nomenclaturam mutare is possit, tanquam si melius aliquid excogitasset. Novit enim Conditor, quam gloriæ avidum, quam contentiosum animal homo futurus erat, et quantum certare inter se debebant de inventione nominum recentiorum. At « Non poterit, inquit, contendere cum fortiore super se, » id est, nequaquam is poterit certando cum sapientissimo atque omnipotente rerum omnium Conditore melius quidquam extundere et magis accommodatum: sed unum profecto illud multis diversisque in sermonibus variarum omnium generis cogitationum, qui hoc faciunt, assecuti videantur, ut vanitatem suam augeant, et a veritate ac natura rerum aberrant: quod sapiens Ecclesiastes declaravit, cum dixit: « Quia sunt verba multa multiplicantia vanitatem. »

Dum enim multi inter se contendunt, et linguas litigiosa disputatione exacuunt, ut appellationem aliquam magis novam imponant rebus, sequitur necessario, ut a convenienti veritate deflectentes, vim magnam inducant falsarum opinionum vanorumque commentorum, et in peccatum prolabantur. Quod designans exterborum quoque philosophorum princeps sic ait: « Delinire autem et peccata oportet, quæ in problematis admittuntur, et gemina sunt; cum nempe quis mentitur: vel cum a recepto vocabulo discedit: iam enim ii peccant, qui mentiuntur: et quod non est, esse

A καὶ ῥυθμίζοντα τὴν ζῶν ταῖς πνευματικαῖς καταστάσεσι· νῦν ἐφ' ἐτέραν ὑπόθεσιν μέτεσι καὶ διατρίβεται καὶ φησι, μὴδὲν ἐν τοῖς γεγονόσιν ἀκατονόμαστον ἐαθῆναι τὸ σύνολον· ἀλλὰ πᾶν, ὃ γέγονε, καὶ πρὸς τὸ εἶναι παρήχθη, τὴν πρόσφορον καὶ κατάλληλον λαβεῖν ὀνομασίαν καὶ κλήσιν· ὡς προεγνωκὸς τοῦ Κτισαντος τὰ πάντα καὶ τὸν ἄνθρωπον, ὡς διαιρεθῆσεται καὶ μερισθῆσεται μυρίαῖς καὶ ποικίλαις γλωσσῶν καὶ διαλέκτων διαφοραῖς. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ πειραθῆη τις καὶ τῶν πραγμάτων ἕκαστον κατονομάζειν ἀλλοίως καὶ ἑτεροίως· κατὰ τὴν γλωσσῶν καὶ διαλέκτων διαφορὰν· πληρὸν ἄλλὰ γὰρ εἶναι καὶ διαμένειν καὶ διεγνώσθαι τὸ πρᾶγμα τοιοῦτον, ὅσον καὶ γέγονε παρὰ τοῦ Ποιῆσαντος· ὡς τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον ὀνομάζεσθαι μὲν B μυρίαῖς προσηγορίαις, μὴ συναλλοιοῦσθαι δὲ καὶ συνεξαλλάττεσθαι ταῖς τῶν διαλέκτων ἑτερότητι καὶ διαφοραῖς· ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτοῦ τὴν φύσιν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν, πολλὰς δὲ καὶ διαφόρους δέχεσθαι τὰς παρὰ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων γλωσσῶν προσηγορίας καὶ κλήσεις πρὸς τὸ αὐτὸ σημαίνον· συνιούσας, ὡς ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν παραπλησίων ῥῥήδιον ἐστὶ κατεῖναι. Καὶ καὶ πειράσοιτό τις ἀνθρώπων ἀντονομάσαι τὴν τῶν γεγονότων, ἥκιστα δυνήσεται μεταβαλεῖν τὴν ἀρχῆθεν αὐτῷ παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ δεδομένην ὀνομασίαν, ὡς βελτιόν τι δῆθεν ἐπινοήσας. Ἐγὼ γὰρ ὁ Δημιουργός, ὡς φιλόδοξον καὶ φιλόνεικον ζῶον ὁ ἄνθρωπος ἐσται, καὶ πολλὴν ἀμίλλαν ἐξοῦσι πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ καινοτέρων ὀνοματίων εὐρέσειν. Ἄλλ' οὐδὲ δυνήσεται C φησὶ, τοῦ κριθῆναι μετὰ τοῦ ἰσχυροτέρου ὑπὲρ αὐτὸν, οὐδέστι, οὐδαμῶς ἐξισχύσει τῷ πανσόφει καὶ πανσθενεῖ Δημιουργῷ τῶν ἀπάντων ἀμιλλώμενος ἀμεινόν τι νοῆσαι καὶ προσφυσέτερον· ἀλλ' ἡ μόνον ἐν τοῖς πολλοῖς καὶ διαφόροις λόγοις τῶν ποικίλων καὶ παντοδαπῶν νοημάτων, οἱ τοῦτο δρῶντες μεταίωτῃ πληθύνοντες εὐρεθίσονται, καταψευδόμενοι τῆς ἀληθείας καὶ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων· ὅπερ ὁ σοφὸς ἐδήλωσεν Ἐκκλησιαστής εἰπών· Ὅτι εἰσὶ λόγοι πολλοὶ πληθύνοντες ματαιώματα. »

D Πολλῶν γὰρ ἀμιλλωμένων ἀλλήλοις καὶ τὰς γλώσσας ἐριστικῶς παραθιγόντων πρὸς ἐξεύρεσιν καινοτέρας τινὲς ὀνομασίας ἐπὶ τοῖς πράγμασιν, ἐξ ἀνάγκης ἔπεται τῆς προσφυσῆς ἀληθείας παρεκκλινόντων ψευδῶν ὑπολήψεων καὶ ματαιολογιῶν συναγεῖν αὐτοὺς τὸν ἑσμὸν, καὶ καταλισθαίνειν εἰς ἁμαρτίαν· ὅπερ σημαίνει καὶ τὸν θύραθεν φιλοσόφον ὁ κορυφαῖος οὕτω φησὶ· Ἀπορίσασθαι δὲ δεῖ καὶ τὰς ἁμαρτίας· τὰς ἐν τοῖς προβλήμασιν, ὅτι εἰσὶ διτταί, ἡ τῷ ψεύδεσθαι, ἡ τῷ παραβαίνειν κειμένην λέξιν. Οἱ τε γὰρ ψευδόμενοι καὶ τὸ μὴ ὑπάρχειν ὑπάρχειν τινὶ λέγοντες ἁμαρτάνουσι, καὶ οἱ τοῖς

(47) Placet Amamæ interpretatio: « Quodcunque est, jam vocatum est nomen ejus, et constat quod sit homo, et non poterit contendere cum eo, qui fortior est se; » quam subinde sic explicat. « Vult ostendere vanitatem hominis ab ipsa notatione vocis. Ac præmittit generale quid, quidquid est in rerum natura, habet suum nomen, et quidem tale

nomen, quod ejus naturam exprimit. Actalia sunt nomina Hebraica bestiis et rebus singulis ab Adam instinctu Dei indita. (Gen. ii, 19.) Si omnia suis vocibus sunt insignita, etiam homo suam habebit; jam notum est illud nomen esse **אדם**, quod sit ex luto, et non Deus, ait Salomo Jarhi. »

ἀλλοτριῶν ὀνόμασι τὰ πράγματα προσαγορεύοντες, ὡς οἱ τὴν πλάτανον ἀνθρώπον, παραδαίνουσι τὴν καιμένην ὀνομασίαν. » Παρεμπέδοι δὲ τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν καὶ διὰ τῶν ἀμέσως ἐπομένων ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής· φησὶ γάρ·

Alicui confirmant, quam qui alienis nominibus res appellantes, velut qui platani hominis appellatione designent, consuetam denominationem transgrediuntur⁴⁴. » Talem vero interpretationem iis etiam quæ protinus sequuntur, sapiens Ecclesiastes confirmat; ait enim :

§ II.

Τί περισσὸν τῷ ἀνθρώπῳ; ὅτι τίς οἶδε τί ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς μεταίωτος αὐτοῦ; καὶ ἐποίησεν αὐτὰ ἐν σκιᾷ· ὅτι τίς ἀπαγγελεῖ τῷ ἀνθρώπῳ, τί ἔσται ὀπίσω αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἡλίου;

Μονονουχὶ γάρ φησιν· Εἰ γὰρ τοσοῦτον ἀπολειπόμενος σοφίας καὶ φρονήσεως ὁ ἄνθρωπος εὐρηται πρὸς τὴν ἰδίαν γνῶσιν, ὥς μὴδὲ τὰ κατ' αὐτὸν διατιθέναι προσόντως καὶ συμφερόντως; ἀγνοεῖν δὲ καὶ τὸ κυρίως ἀγαθόν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ κακὸν καὶ φαῦλον ἀνθαιρεῖσθαι καὶ πράττειν· πῶς μὴδὲν τι πλεονέχων καὶ περισσόν· πρὸς διάγνωσιν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ μειζόνων καὶ βελτιόνων, ἐπιστήνῃ ἀμιλλαν ἐξισχύσει ποιεῖσθαι πρὸς τὸν πάντων ἐπέκεινα καὶ μόνον ἀπειροδύναμον Κύριον, τὸν καὶ μόνῃ βουλῇσει τῶν γεγονότων ἕκαστον οὐσιώσαντα καὶ παραγαγόντα πρὸς ὑπαρξιν, καὶ ταῖς προσφύεσι καὶ προσφόροις ὀνομασίαις χαρακτηρίσαντα παρευθύνει; Τοῦτο δὲ σημαίνων καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας φησὶν· « Ὁ ἐκφέρων κατ' ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ, καὶ πάντα C καλῶν ἐξ ὀνόματος, » δηλὸν ἐντεῦθεν, ὥς ἅμα τῷ γεγονέναι καὶ τὴν πρόσφορον ἔλαχεν ἕκαστον προσηγούσαν παρὰ τοῦ Κτίσαντος, ἣν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἀλλοιωσαὶ τὸ παράπαν ἰσχύσειεν· ἀλλ' ὥσπερ ἕκαστον τῶν γεγονότων εὐρηται διαμένον κατὰ τὴν φύσιν ἀμετάβλητον, μηδεμίαν παραλλαγὴν προσιέμενον ἐν τε τοῖς ἀψύχοις καὶ τοῖς ἐμψύχοις· καὶ τὸ παράπαν οὐδεὶς ἀνθρώπων εὐρηται δυνηθεὶς ἐναλλάξαι τινὰ καὶ μεταβαλεῖν φύσιν πρὸς ὅπερ οὐ γέγονε· τοῦτο γὰρ ἐσήμανε καὶ τοῖς ἀνόπιν λόγοις εἰπὼν, « Τί τὸ γεγονός; Αὐτὸ τὸ γενησόμενον· » οὕτως οὐδέ τις τῶν ὄντων ἀλλοιωσαὶ τινα δυνηθεὶς προσωποῖαν. Πάντα γὰρ, φησὶν, ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, αὐτὰ ἔστιν εἰς τὸν αἰῶνα· ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν. Nῦν οὖν φησι, « Τίς οἶδε τί ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς μεταίωτος αὐτοῦ; καὶ ἐποίησεν αὐτὰ ἐν σκιᾷ· » τουτέστιν, ἀγνοοῦντι τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ κυρίως ἀγαθοῦ τὴν κτήσιν, καὶ διὰ τοῦτο πορευομένων ταῖς ματαιοπράξεϊς παρὰ πάντα τὸν ἑαυτοῦ βίον, αἱ καὶ παρελεύσονται δίχην σκιάς, τίς αὐτῷ διαγγελεῖ τὰς συμβησομένας βιωτικὰς περιπετείας καὶ συμφορὰς ὑπὸ τοῦτον τὸν ἥλιον; Μηδὲν γὰρ ἀπευκταῖον ἐλπίζων ἀπὸ τοῦ εἶναι περίελετος καὶ περιφανής, καὶ μυρία περιστοιχεῖσθαι τῆς προσοῆς αὐτοῦ καταδυναστείας λαμπρότησιν,

VERS. 11. 161 Quid plus homini? quis namque cognovit, quid sit bonum homini in vita ipsius secundum numerum dierum vitæ vanitatis ejus? Et fecit ea in umbra : quia quis annuntiabit homini, quid erit post eum sub sole (48)?

B Tanquam si hunc in modum loqueretur : Nam si adeo sapientiæ prudentiæque expertus inventus est homo in iis, quæ ad cognitionem ipsius pertinerent, ut nec res suas recte atque utiliter ordinaret, et quod præcipue bonum esset, nesciret, itaque malum atque inhonestum præferret ac sectaretur : quomodo is plus aliquid valeat instructusque sit ad ea cognoscenda, quæ altiora sunt et majora atque potiora, inque certamen cum eo venire possit, qui summus omnium Dominus est et unus omnipotens, qui sola voluntate, quæ facta sunt, ut essent existerentque, perfecit, et aptis ac convenientibus appellationibus statim designavit? Hoc vero et Isaïas propheta indicans ait : « Qui educit in numero mundum ejus, et omnia vocat ex nomine (49). » Quibus ostendit, singula, quo tempore condita sunt, eodem et nomen a Conditor congruum nacta esse, quod nemo hominum commutare ulla ratione posset : ut quemadmodum singula, quæ facta sunt, eadem natura atque immutata manere vides, varietate omni, sive inanima sint, sive animam habeant, rejecta; ac nemo hominum inventus unquam est, qui vel unius rei mutare naturam posset, atque ad id transferre, ad quod facta non esset; hoc enim et superius significavit, cum dixit : « Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est⁴⁵; » sic nullam rei ullius appellationem invertere potuerit. Omnia enim, inquit, quæ fecit Deus, ea sunt in sæculum, nec de his demere quidquam licet. Nunc igitur addit : « Quis cognovit, quid sit bonum homini in vita ipsius secundum numerum dierum vitæ vanitatis ipsius? et fecit ea in umbra; » id est, homini, qui boni præcipui adipiscendi rationem ignorat, ac propterea totam impendit vitam 162 vanis in rebus, quæ umbræ instar pertransibunt, quis futuras hoc sub sole vicissitudines vitæque ærumnas prænuntiabit? Cum enim funesti nihil sibi metueret, quod conspicuus esset atque spectabilis, multoque dominationis

⁴⁴ Arist. Topic. lib. II, 1. ⁴⁵ Eccles. I, 9.

(48) Olymp.... Τῷ ἀνθρώπῳ; τί ἔσται αὐτῷ; καὶ ἐποίησε αὐτὰ ἐν σκιᾷ.... Omissis, quæ intermedia sunt. In edit. Vatie. inde incipit caput VII. (49) Isa. XL, 26. Sed apud LXX legimus, Ὁ

εκφέρων κατ' ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ, πάντας ἐπ' ὀνόματι καλέσει ἀπὸ πολλῆς δόξης, καὶ ἐν κράτει ἰσχύος αὐτοῦ.

suae splendore ornatus incederet, in ultimam recidit ignominiam, ac ludibrio esse coepit et omnibus in miseriis versari. Quod si eorum, quæ sibi impendent, nihil prænoscit, nec quæ secutura sit conversio rerum atque ruina, quomodo certamen inibit cum virtutum Domino, qui et rerum existentium naturas produxit, et scite his apteque nomina imposuit?

Notato igitur improbatoque etiam illo, qui superbia elatus multa, ad conditarum rerum denominationes melius aliquid comminisci sibi videatur, quod reliquum est, hortatur atque suadet, ut honestis reeque factis partam appellationem pluris æstimemus, argutasque et leves de novorum nominum inventionibus, quæ rebus magis convenient, cavillationes relinquamus: unam vero hanc, ut decet, curam suscipiendam arbitremur, ut honesta vitæ ratione illud nobis nomen adipiscamur, quod laudabiles ac beatos facere potest; ait enim:

§ III.

CAP. VII. VERS. 1. Bonum est nomen super oleum bonum, et dies mortis super diem nativitatis ejus (50).

Olei proprium est exhilarare ac lenire, et doloribus, qui ex inæqualitate aliqua obveniant, hominum naturam liberare: olei utique, quod externo plane careat vitio, nec ob vetustatem productionemque temporis, naturalem sinceritatem puritatemque qualitatis suæ propriam immutavit, aut aliqua deterioris permistione corruptum vitiatumque sit; quodque et odorem servet suum, et propriam puramque in ipso gustu suavitatem exhibeat. Enimvero hujusmodi oleo, quod ad excellentiæ significationem bonum nuncupatur, melius multo atque præstantius **163** bonum nomen est, quod ex recte factis atque ex virtute, tanquam ex oleis, exprimitur ac generatur. Nam oleum quidem, cum eduliis inspersum fuerit, ea esui jucundiora facit ac suaviora. Quo illud Davidis prophetæ pertinet dictum: « Exhilarat faciem in oleo²⁶; » pinguefacit nempe ac lætificat quodammodo naturam, quod ciborum humores diluat ac temperet. Bonum autem nomen, quod arbor veluti misericordiæ et temperantiæ et patientiæ et mansuetudinis, atque pudicitiae etiam ac virginitatis producere solet, non eum solum, qui adeptus est, hilarem efficit et omnibus plane amabilem; sed etiam ad alios omnes bonæ qualitatis suæ odorem ac suavitatem diffundit, ac eos etiam et exhilarat et tranquillat, superbis acerbisque moribus exuens, atque inimitibus et illiberalibus animi affectionibus,

²⁶ Psal. ciii, 15.

(50) Ne hic quidem noster discedit a Symmacho, qui τὸ ἀγαθὸν reddidit ὁ συμφέρει· ait enim: Τίς γὰρ οἶδεν ὁ συμφέρει; *Quis enim novit, quid expedit?* at quæ sequuntur: *Et fecit ea in umbra, in Vulgatis ad vitæ dies referuntur: Numero die-*

Α εἰς τὴν ἐσχάτην ἀδοξίαν παρεβρύη, καὶ καταγέλαστος ὤφθη καὶ πάσης ἀθλιότητος πλήρης. Εἰ δὲ μηδὲν τῶν ἐπομένων αὐτῷ προγινώσκει καὶ συμβεβημένων πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω μεταβολὴν καὶ μετὰπτωσιν, πῶς ἀμιλληθήσεται τῷ Κυρίῳ τῶν δυνάμεων, τῷ καὶ τὰς φύσεις παράγοντι τῶν γεγόντων, καὶ θεοεικότι καὶ τὰς σφῶν ὀνομασίας προσφυῶς καὶ προσφόρως;

Κωμωδῆσας οὖν καὶ φαυλίσας καὶ τὸν διὰ πολλὴν ὑπεροψίαν οἰόμενον βέλτιόν τι ταῖς τῶν γεγόντων ὀνομασίαις ἐπινοεῖν, εἰσπεῖται λοιπὸν καὶ παρεγγυᾷ τὴν διὰ τῶν πράξεων τῶν ἀγαθῶν καὶ σπουδαίων προσηγορίαν περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, καὶ τὰς μὲν ἐρεσχειλίας καὶ λέσχας τὰς ἐν ταῖς καινότεραις ἐξευρέσει τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν τοῖς γεγόντοι καταλιπεῖν· μίαν δὲ ταύτην φροντίδα προσηκόντως ἀναλαβεῖν τοῦ διὰ τῶν σπουδαίων πράξεων ὀνομασίαν ἑαυτῷ περιποιήσασθαι τὸ ἐπαινετὸν καὶ μακάριον κεκτημένην· φησι γάρ·

Ἄγαθὸν δρομα ὑπὲρ ἔλαιον ἀγαθόν· καὶ ἡμέρα θανάτου ὑπὲρ ἡμέρας γεννήσεως αὐτοῦ.

Τὸ ἔλαιον ἱλαρύνειν πέφυκε καὶ προσημεροῦν, καὶ τῶν παρεμπιπτουσῶν ἀχθιδόνων ἕκ τινος ἀνωμαλίας τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἐλευθεροῦν· ἔλαιον δηλαδὴ τὸ πάσης ἀπηλλαγμένον κακίας τῆς ἐξωθεν· καὶ μήθ' ὑπὸ παλαιότητος καὶ χρονικῆς παρατάσεως παρεκτραπὲν τῆς κατὰ τὴν ἰδίαν ποιότητα φυσικῆς εὐλκρινείας καὶ καθαρότητος, μήθ' ὑπὸ τινος ἐπιμιξίας χείρονος προσδιαφθαρὲν καὶ παραδιδασθὲν· ἀλλὰ διασώζον τὸ εὖωδες καὶ τὸ ἥδὺ τῆς γευστικῆς ποιότητος ἄκρατον. Τούτου τοίνυν τοῦ κατ' ἐξείρετον ἀγαθοῦ παραληφθέντος ἑλαίου πολλῷ μᾶλλον τὸ ἀγαθὸν ὄνομα τὸ ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐλαίων ἐκπαιζόμενον καὶ γεννώμενον, ἀμεινόν ἐστι καὶ κρεῖττον. Τὸ μὲν γὰρ προσεπιβεβλημένον τοῖς ἐδωδικοίς ἱλαρωτέραν καὶ προσφεστέραν αὐτῶν καθίστησι τὴν μετᾶληψιν· ὅπερ αἰνιττόμενος ὁ προφήτης Δαβὶδ ἔφησε· « Τοῦ ἱλαρῶναι πρόσωπον ἐν ἑλαίῳ »· πιαίνει καὶ προσλαρύνει πῶς τὴν φύσιν, ὅτε δὴ τοὺς χυμοὺς τῶν βρωμάτων πρὸς τὸ βέλτιον καθιστῶν. Τὸ δὲ ἀγαθὸν ὄνομα, ὃ γεννᾷν οἶδε τὸ δένδρον τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς μακροθυμίας καὶ τῆς πραότητος, ἥ καὶ τῆς ἀγνείας καὶ παρθενίας, οὐ τὸν ἔχοντα μόνον αὐτὸ δείχνουσιν ἱλαρὸν καὶ πᾶσιν ἐπέραστον· ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλους πάντας ἀφίησι τὸ εὖωδες καὶ τὸ ἥδὺ τῆς ἀγαθῆς ποιότητος, καὶ προσλαρύνει καὶ προσημεροῖ κάκεινους, καὶ τῶν ὑπεροπτικῶν καὶ πικρῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἀνελετημένων καὶ φειδωλῶν διαθέσεων,

rum peregrinationis suæ, et tempore, quod velut umbra præterit. Isidorus vero nostras sic explicavit: *Fecit enim dies hominis Deus similes umbræ.* Sed apud LXX desideratur αὐτοῦ.

καὶ τῶν ἄλλων ἰδιωμάτων τῆς ἀγριωτέρας καὶ θη-
ρωδεστέρας ζωῆς ἀπαλλάττει, διὰ τῆς ἀγαθῆς φή-
μης πρὸς τὴν ἰδίαν ζήτησιν καὶ κτήσιν προσεφε-
λόμενον.

Παραμυθεῖ δὲ τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν μᾶλλον ὁ
Σύμμαχος εἰπὼν, « Ἀμεινον ὄνομα ἀγαθὸν μύρου
εὐώδους, » δεικνὺς ἐμφανῶς, ὡς τὸ κατασκευαζό-
μενον μύρον ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων εἰδῶν ἀρω-
ματικῶν οὐ τοὺς πλησιάζοντας μόνον εὐωδιάζει καὶ
πληροὶ τῆς ἰδίας τερπνότητος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς
πρόσωπα παραπέμπει τῆς εὐωδίας τὴν ὀσφρασίαν·
οὕτω καὶ συντιθέμενον ἐκ τῶν κατ' ἀρετὴν ἰδιότη-
των ὄνομα ἀγαθόν, οἷον ὀχήματι τινὶ τῷ ἄερι χρη-
σάμενον, διὰ τῆς ἀγαθῆς φήμης καὶ πρὸς τοὺς
πρόσωπα παραπέμπει τὴν εὐωδίαν· καθὼς φησι
καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος· « Χριστοῦ εὐωδία
ἰσμεν ἐν τῷ θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς
ἀπολλυμένοις, οἷς μὲν ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν, οἷς δὲ
ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον. »

Ἐἰτά φησι· « Καὶ ἡμέρα θανάτου ὑπὲρ ἡμέραν
γεννήσεως αὐτοῦ. » Τίνος; Δηλαδὴ τοῦ σπουδαίου
καὶ κατ' ἀρετὴν διαζώντος, καὶ τὸ ἀγαθὸν ὄνομα
κατασκευάσαντος· ἑαυτῷ καὶ συνθέντος ἐκ τῶν ποι-
κίλων καὶ παντοδαπῶν ἔργων τῆς εὐαγγελικῆς καὶ
πνευματικῆς πολιτείας καὶ καταστάσεως. Ὁ γὰρ
θάνατος τοῦ τοιοῦτου τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγώνων καὶ
πόνων πέρας ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὸ μακά-
ριον τέλος αὐτὸν παραπέμπον, τιμιωτέραν καὶ προσ-
φιλεστέραν δέικνυσι τῆς τελευτῆς τὴν ἡμέραν, τῆς
κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὴν εἰς τὸν βίον ἀρόδον
παραληφείσης ἡμέρας. Ἐκεῖνη μὲν γὰρ πολλῶν
πειρατηρίων καὶ δεινῶν καὶ θλίψεων καὶ περιστά-
σεων ἐδρίσκειται πρόξενος· οὐ μόνον τῶν ἀπὸ τῶν
ἐξωθεν παρεισκεκριμένων συμφορῶν ἀδοκῆτων,
ἀλλὰ καὶ πολλῶν πρῶην ἐκ τῶν κατὰ τὴν φύσιν εἰω-
θῶν γίνεσθαι συμπτωμάτων. Νόσοι γὰρ ἀλλεπάλ-
λῃσι καὶ διαφόρων καὶ ποικίλων παθῶν ἐπαναστά-
σεις περιστοιχοῦσαι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, καὶ τοῦ
θανάτου φευκτοτέραν πολλὰκις ἀπέδειξαν, καθὼς
αἰνίττεται καὶ τὸ λόγιον τῆς γραφῆς τοῦ Ἰωβ τὸ
πρῶτον· « Ἰνα τί γὰρ δέδοται τοῖς ἐν πικρίᾳ φῶς,
ζωὴ δὲ ταῖς ἐν ὀδύναϊς ψυχαῖς; Οἱ ἰμείρονται τοῦ
θανάτου, καὶ οὐ τυγχάνουσιν. » Ἡ δὲ τῆς τελευτῆς
ἡμέρα τοῦ σπουδαίου καὶ κατ' ἀρετὴν διαλάμψαντος
ἀπολυτροῦται μὲν κάκεινων ἀπάντων, ἅτε δὴ τῶν
βιωτικῶν πειρατηρίων ἐπιφερομένη τὴν παῦλαν·
ἀρχὴν δὲ δίδωσι τῷ καλῶς ἀγωνισαμένῳ, καὶ τὸν κατ'
ἀρετὴν τελειώσαντι δρόμον, καὶ τὴν πίστιν τη-
ρήσαντι, τῶν μακαρίων ἐπάθλων καὶ τῶν τῆς δικαιοσύνης στεφάνων.

²⁷ Job III, 20. ²⁸ II Tim. IV, 7.

(51-2) Id ipsum ex Symmacho protulerat Olympio-
dorus (p. 644 E in Auct. Duc.). Cæterum et ipsa
vox *oleum* sæpe pro unguento usurpatur : ut
apud Lucam, *Oleo caput meum non unxisti* (c. VII,
v. 46). Atque id Latinis familiare fuit : *Nemon' oleum feret ocus* ? dixit Horatius (Sat. VII, l. II,
v. 34), de oleo ad unctionem in balneis : et *oleum gratuitum* in thermis datum sæpe exhibent inscrip-
tiones antiquæ, ut alias adnotavimus (De ss. inscr. p. 91), quod Apuleius *oleum balsamum* ap-
pellavit.

A cæterisque feræ atque agrestis vitæ vitiiis, simul
et, bona fama proposita, ad sui ipsius pervestigati-
onem atque adeptionem perducit.

Porro interpretationem hujusmodi Symmachus
potissimum confirmat, qui ait : « Melius nomen
bonum unguento fragrante (51-2), » non obscure de-
clarans, quemadmodum unguentum, quod e multis
variisque aromatis componitur, non vicinos tantum
odore perfundit ac suavitate complet sua, verum
etiam ad longinquos non minus gratam fragran-
tiam transmittit; sic nomen bonum, quod ex vir-
tutis proprietatibus constat, tanquam aeris ope ad
vehendum utatur bona utique fama ad remotiores
etiam diffundere odorem suum. Quare et Paulus
magnus Apostolus : « Christi, inquit, bonus odor
sumus in Deo in iis, qui salvi sunt, et in iis,
qui pereunt, aliis quidem odor vitæ in vitam, aliis
autem odor mortis in mortem (55). »

Ait deinde Ecclesiastes : « Et dies mortis super
diem nativitatis ejus. » Cujusnam ? Probi omnino
et ad virtutis normam viventis, bonumque sibi
nomen adepti, ac multis 164 variisque evange-
licæ et spiritualis institutionis operibus promeriti.
Hujus enim mors susceptorum pro virtute certa-
minum laborumque terminus est, qui cum eum ad
beatum transferat finem, pretio atque amore
dignum magis ostendit mortis diem, quam eum,
qui genitis aditum in hanc vitam patefecit (54).
Nam ille quidem periculorum multorum et ærum-
narum et dolorum et necessitatum vim nobis
ingentem attulit; nec solum calamitatibus objecit,
quæ præter opinionem adrepunt extrinsecus, sed
etiam casibus iis, qui jamdiu natura incidere con-
sueverunt. Morbi enim ita alternant, et tot animi
affectiones ac motus humanam obsident vitam, ut
sæpe morte tristiores ostendant : quod et divino
Jobi oraculo designatur, ubi ait : « Quare misero
data est lux, et vita his, qui in amaritudine animæ
sunt ? qui exspectant mortem, et non venit ? »
Dies autem mortis ejus, qui probe vixit et virtute
enituit, illis quidem omnibus liberat, cum pericu-
lorum vitæ finem afferat, et ei, qui bonum certa-
men certavit, et cum virtute cursum consummavit,
idemque servavit, exordium adducat beatorum
præmiorum, et justitiæ coronam imponat ²⁸.

(53) II ad Cor. II, 15. In Vulgatis legimus....
ἰσμεν τῷ θεῷ.... et οἷς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνα-
τον· οἷς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν.

(54) Hunc Ecclesiastæ locum Christiani veteres
ob oculos habuisse videntur Mazochio, quando
transitum ex hac vita vocarunt *Natalem* aut γενέθλια
seu γενέσια (Spic. Bibl. t. II, p. 224). Velut cum
ait Augustinus : « Digne Natalem istorum colimus,
quos beatius æternæ vitæ mundus edidit, quam
mundo maternorum viscerum partus affudit. »
(Serm. 10 De Sanctis.)

Plus igitur honoris et commodi dies mortis ejus, A qui probus fuit, et virtute inclaruit, quam dies nativitatis habet. Nam illud profecto omnes norunt, nunquam contingere, ut dies nativitatis diem mortis honore afficiat. At contra dies mortis, vitæque supremus innumerabilium hominum natalem diem illustravit : quemadmodum ex iis perfacile est cognoscere, qui per omnes ætates sanctitate floruerunt : de quibus ait Propheta : « Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur ». » Quippe beatus horum omnium exitus ortum quoque beatum declaravit. Ait deinde Ecclesiastes :

165 § IV.

Vers. 3. Bonum ire ad domum luctus, quam ire B ad domum convivii : eo quod hic est finis omnis hominis.

Finem rerum quarumque contemplatus sapiens Ecclesiastes, cujus quidem exitum laudabilem agnoscit atque beatum, hanc et utiliore ac honore digniorem scite denominat, et contrariis ad comparationem opponit. Etenim postquam in domo luctus dolorem versari vidit et fletum et caducæ hujus hominum vitæ, tanquam multis fere acerbisque lacrymis et plancibus plenissimæ condemnationem : quæ hoc nempe homini præstant, ut ad futuræ vitæ æternitatem considerandum, vel si animo obdurerit, excitetur, atque adeo contracto fastu compressoque superbarum cogitationum fremitu, se a corporis voluptatibus atque a pravis obscenisque factis contineat (55) : contra vero convivii domus ei visa sit homines ad rerum potiorum oblivionem deducere, et ad pejora atque temporaria plane et caduca amplectenda pellicere : idcirco ait : « Bonum ire ad domum luctus magis quam ad domum convivii. » Quam ob causam? Quia illic quidem argumentum invenit et fontem beatitudinis : « Beati enim, dictum est, qui lugent, quia ipsi consolabuntur »⁴⁰ ; « hic vero miseriarum : « Væ enim ridentibus »⁴¹, » evangelica interminatur sententia. Domum autem luctus appellavit vel ab iis, qui defunctum plorant : « Super mortuo enim educ lacrymas »⁴², » sacris alicubi in Litteris legimus : vel ab iis, qui peccata sua lugent, et confessione (56) D

Πλεον οὖν τὸ τίμιον ἔχει καὶ προφερέστερον ἢ τῆς τελευτῆς ἡμέρα τοῦ σπουδαίου καὶ κατ' ἀρετὴν διαλάμψαντος τῆς κατὰ τὴν γέννησιν παραλαμβανόμενης ἡμέρας· ἴσασι γὰρ ἅπαντες ἀληθῶς, ὡς ἡμέρα γεννήσεως οὐδέποτε πέφυκε τοῦ θανάτου τὴν ἡμέραν τιμᾶν· ἀλλ' ἐμπαιὼν τοῦ θανάτου καὶ τῆς τελευτῆς ἡ ἡμέρα τὰς τῆς γεννήσεως ἡμέρας ἐτιμῆσεν ἀναριθμητῶν ἀνθρώπων· ὡς ἐπὶ τῶν ἀπὸ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἀποφανθέντων ἀγίων κατεῖδεν ἔστιν εὐπετές, περὶ ὧν φησιν ὁ Προφῆτης, « Ἐξερ-Θησονται αὐτοὺς, καὶ ὑπὲρ ἅμνον πληθυνθήσονται. » Τῶν γὰρ τοιοῦτων ἀπάντων τὸ μακάριον τέλος μακαρίας καὶ τὰς γεννήσεις ἀπέφηνεν. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

Ἄγαθόν πορευθῆναι εἰς οἶκον πένθους, ἢ πορευθῆναι εἰς οἶκον πότου· καθ' ὅτι τοῦτο τέλος παντὸς ἀνθρώπου.

Πρὸς τὸ τέλος ἀποβλέπων ἐκάστου τῶν πραγμάτων ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, οὗ μὲν βλέπει τὸ τέλος ἐπαινετὸν καὶ μακαριστὸν, τοῦτο καὶ προφερέστερον καὶ τιμιώτερον προσφῶς ὀνομάζει, καὶ τίθησιν ἐν τῇ συγκρίσει τῶν ἀντιθέτων. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ τὸν μὲν οἶκον τοῦ πένθους εἶδεν ἔχοντα κατάνυξιν καὶ κλαυθμὸν καὶ τῆς παρούσης καὶ φθειρομένης τῶν ἀνθρώπων ζωῆς κατάγνωσιν, ὡς ἀναμέστου περικυίας πολυσχεδῶν λυπηρῶν καὶ θαυρῶν καὶ κοπιῶν, δι' ὧν εἰς ἔννοιαν ἔρχεται τῆς ἀκηράτου καὶ μελλούσης ζωῆς ὁ καὶ λιθώδη καρδίαν ἐπιφερόμενος ἄνθρωπος, κἀντεῦθεν συστέλλεται καὶ κατασπῆ καὶ καθυφίσιν ἀπὸ τοῦ φουσηματος καὶ φουάματος τῶν ἀλαζονικῶν ἐνθυμήσεων καὶ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν φάουλων καὶ κιναιδῶν ἀναστέλλεται πράξεις· ὁ οἶκος δὲ τοῦ πότου τοῦναντίον παρασκευάζει τῶν χρειτῶν λήθην λαμβάνειν τοῖς δὲ χεῖροσι προσαρμόττειν καὶ τοῖς προσχεῖροι καὶ φθειρομένοις· τοῦτο χάριν φέρειν, « Ἄγαθόν πορευθῆναι εἰς οἶκον πένθους, ἢ εἰς οἶκον πότου. » Δι' ἣν αἰτίαν; « Ὅτι ἐκεῖ μὲν ὑπόθουσιν εὐρίσκει μακαριότητος πρόξενον· « Μακάριοι· γὰρ, φησιν, « οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται· » ἐν ταῦθα δὲ ἀθλόητος· « Οὐαὶ· γὰρ « τοῖς γελῶσιν, » ἐπλήρηται παρὰ τῆς εὐαγγελικῆς ἀποφάσεως. Οἶκον δὲ πένθους ὠνόμασεν ἢ τῶν ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ τεθνηκότος πενθοῦντων· « Ἐπὶ· γὰρ « τῷ νεκρῷ

⁴⁰ Psal. cxxiiii, 18. ⁴¹ Matth. v, 5. ⁴² Luc. vi, 25. ⁴³ Eccl. lxxviii, 16.

(55) Eodem pertinent, quæ habet Chrysostomus, eadem Ecclesiastæ verba explicans : « Ἀλλὰ γὰρ τις ἐπιβῆ τῶν προθύρων τῆς οἰκίας τῆς τὸν νεκρὸν ἔχουσας, καὶ τὸν τελευτηκότα εἶδεν ἄφρωνος κείμενον, καὶ τὴν γυναῖκα τὰς τρίχας τείλουσαν, τὰς παρειὰς καταξάινουσαν, τοὺς βραχίονας κατατέμνουσαν, καταστέλλεται, σκυθρωπάσει· καὶ τῶν συκαθυμένων ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον οὐδὲν ἕτερον φέγγεται, ἀλλ' ἢ ὅτι Οὐδὲν ἔσμεν, καὶ ἡ κακία ἡμῶν ἄρατις. Τί τοῦτων φιλοσοφώτερον τῶν ῥημάτων γένοιτο ἂν, ὅταν καὶ τῆς φύσεως τὴν εὐτέλειαν ἐπιγινώσκωμεν, καὶ τὴν πονηρίαν διαβάλλωμεν, καὶ μηδὲν εἶναι τὰ πύρροντα νομίζωμεν; Id est : Simul enim ac quispiam domus mortuum habentis vestibulum ascenderit,

defunctum intuitus mutum jacentem, et avertentem crines, lacerantem genas, brachia intendentem, componitur, rutilum dejecit; et confidentem quisque ad proximum nihil aliud loquitur, quam illa, nihil nos esse, et ineffabilem nostram esse malitiam. Quid his verbis sapientius esse possit, cum et naturæ utilitatem agnoscamus, et nostram accusamus improbitatem, et præsentia nihil esse cogitemus. (N. 2, hom. 15, ad pop. Antioch.)

(56) Non hic solum, sed infra etiam confessionem sive ἐξαγόρευσιν memorat noster : ait enim. (§ 5 hujus libri), qui in domum luctus venerit, in illud consilium sensim venturum, « ut peccata quæ admisit, pœnitentia plane detestetur, venturumque

κατάγαγε δάκρυα, » φησί που τὸ λόγιον τῆς θείας Γραφῆς · ἡ τῶν ἐπὶ ταῖς ἰδίαις ἁμαρτίαις θρηνηούτων, καὶ διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως καὶ τῆς μετανοίας τὴν συγχώρησιν αὐτῶν ἑξαίτουσιν· ἀλλ' οὐχὶ τῶν ἐπὶ ταῖς δυστυχίαις τῶν ἔμπορικῶν ὑποθέσεων, ἢ ταῖς ἀποτεύξεσι τῶν ἀνθρωπίνων ἀρχῶν καὶ δυναστειῶν καὶ δοξῶν. Τῶν γὰρ τοιούτων οὐ οἶκος οὐκ ἀγαθός, καὶ πληρὴς ὀλοφυρμῶν εὐρεθεῖη καὶ πένθους· ἅτε δὴ τὸ πένθος καὶ τὸ θρήνος οὐκ ἐπὶ ταῖς ἐννοίαις καὶ ταῖς ἐφέσεσι τῶν κρειττόνων καὶ τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ποιουμένων, ἀλλ' ἐμπαλιν ἐν τῇ ζητήσεσι τῶν ἀνθρωπίνων καὶ προσταίρων καὶ φθιρομένων, καὶ τῆς ἁμαρτίας ὡς ἐπίπαν ποιητικῶν.

Τοῦτο γὰρ ἐμπεδοί δι' ὧν εἶπεν ἀμέσως· φησί γάρ, « Καθ' ὅτι τοῦτο τέλος παντὸς ἀνθρώπου. » Τοῦτο, πῶς; Ἡ δηλονότι τὸ τελευταῖον καὶ θνήσκειν· ἐφ' ᾧ καὶ τὴν μελέτην τῆς καρδίας ἔχειν ὀφειλομένον ἅπαντες, θανάτου μελέτην τὸν ἴδιον ἐπιδεικνύμενοι βίον· ἡ τὸ μεταγινώσκειν καὶ μετανοεῖν καὶ κλαίειν ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Διὰ γὰρ τῶν συνεχῶν καὶ δαφιλῶν δακρύων, ὡς ἐν λουτρῷ τὸν σαρκικὸν ἀποκαθαίρομεν ῥύπον, οὕτως ἀπολούμεθα καὶ τὰς ψυχικὰς ἀποπλύνομεν κηλίδας καὶ βεβηλώσεις. Ἐκ δὲ τοῦ προσφοιτᾶν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πένθους προσγίνεται τῷ προσφοιτῶντι κατανύξεως φόρμῃ καὶ πρόφασιν μετανοίας, ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησε· κἀντεῦθεν παρεκκλίνει μὲν τῶν χειρῶν, καὶ μεταδέλλεται πρὸς τὴν πρᾶξιν τῶν ἀγαθῶν καὶ κρειττόνων. Τοῦτου χάριν ἐπήγαγε·

Nam hoc ille confirmat iis, quæ protinus subiecit; ait enim: « Eo quod hic est finis omnis hominis⁴². » Hic, inquit; at quis? nimirum excessus et mors: in qua utique reputanda curam animi ponere debemus, et hanc vitæ nostræ summam putare, ut resipiscentes admissorum pœnitentiam agamus, et peccata nostra ploremus. Perpetuis enim uberibusque lacrymis, sicut in lavacro scditates abluimus corporis, ita maculas animæ sordesque detergimus. Adeunti porro domum luctus in ipso accessu resipiscendi ansa præbetur et pœnitentiæ occasio se offert super iis, quæ deliquerit: itaque se a noxiis avertitur, et ad ea præstanda, quæ bona ac potiora sunt, traducitur. Hac de causa adjecit:

C

§ V.

Καὶ ὁ ὢν δώσει ἀγαθὸν εἰς καρδίαν αὐτοῦ.

Μονονοχὶ γὰρ φησιν· Ὅταν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πένθους πορευθῇ καὶ τῶν ὀλοφυρμῶν καὶ κοπετῶν ὁ ὢν ἄνθρωπος ἀκούσῃ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, συνάτατεθῇσται πάντως ταῖς σφῶν διαθέσεσι, καὶ πρὸς κλαυθμὸν καὶ δάκρυα κινηθεῖς εἰς ἀγαθὰς ἐννοίας προελθεῖν παρασκευάσει τὴν ἰδίαν καρδίαν· καὶ καὶ ἁμαρτίας εὐρεθεῖη πεποιητῶς, μετανοήσῃ πάντως, καὶ δι' ἐξαγορεύσεως καὶ δαφילוῦς ἐλεημοσύνης τὴν συγχώρησιν αὐτῶν λαβεῖν ἐπιζητήσει, λέγων μετὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ, « Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγελῶ, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας μου. » Καὶ ἐξοιδαίνων ἐστὶ καὶ φλεγμαίνων τὴν καρδίαν, καὶ περυσισμένος τοὺς λογισμοὺς τῷ πάθει τῆς ὑπερφηανείας καὶ τῆς ἀλα-

Et qui vivit, dabit bonum ad cor suum.

Nam hic verborum horum sensus est, cum in domum luctus vivens etiamnum homo pervenerit, ibique cognatorum **167** atque amicorum fletus gemitusque audierit, fore omnino, ut eorum induat affectus, et ad mœrorem ac lacrymas commotus, seria tandem ac recta meditari animum inducat: atque ut peccata, quæ admiserit, pœnitentia plano detestetur, veniamque eorum confessione et largis inopum subsidiis impetrare contendat, Davidis prophetæ usurpans verba: « Quoniam iniquitatem meam ego annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo⁴³. » Idem vel si tumidus sit et animo elatus, superbisque assuetam cogitationibus mentem gerat, et fastu insolenter se jactet, ad pudorem ac de-

⁴² Eccle. vii, 3. ⁴³ Psal. xxxvii, 19.

eorum confessione et largis inopum subsidiis impetrare contendat. » Est autem ἐξαγορεύσεως indicium rei arcane, ut grammatici explicant, quo vocabulo veteres Patres salutarem criminum confessionem, quæ sacerdoti secreto sit, designare soliti: quamquam eamdem passim ἐξομολόγησιν quoque appellant. Cæterum quia utraque voce nisi quoadmodum Patres sunt ad pœnitentiæ etiam significationem, quam Deo in obsecrationibus profiteri testari debemus; nec minus ad arcanam et privatam, quam manifestam ac publicam con-

fessionem, quæ aliquandiu in Ecclesia celebrata est, indicandam: mirum est quantum allaborent hæretici ætatum nostrarum cum suo illo Kemnitio et Dallæo, ut Patrum auctoritates alio trahant, nec ullam ex iis ad arcanam unquam et privatam confessionem pertinere concedant. In quorum quidem manus, quando alia contemnuunt, maxime velim perveniant egregiæ Jacobi Scheffmachers epistolæ, ut quartam potissimum partis primæ attente legant.

missas affectiones pertrahetur, humane vite brevitate reputabit, præclara mutatione alius esse incipiet : jamque potiora amplexus consilia, ad optima quæque facinora animum referet, ac vias salutis inibit. Hoc igitur illa designant verba : « Et qui vivit dabit bonum ad cor suum ; » pessimæ quippe vitæ damnatio, et deliberatio suspensioque melioris animum hominis ad bonum beatumque finem deducunt. Ait deinde :

Α ζωνεῖας ἐξογκώμενος, ἀνθελκυσθήσεται κηρυτταὶς διαθήσεαι, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐκφυγήσεται τὸ ἐκώμορον, καὶ τὴν καλὴν ἀλλοτρίωσιν ἀναθήσεται· καὶ βελτίου· ἀναλαβὼν ἐννοίας, ἐκ τῆς ἐκδόσεως πράξεις τὴν ἰδίαν γνώμην, καὶ σωτηρίαν τῆς σωτηρίας· τὰς τρίτους. Τοῦτο οὖν φησὶ, « Καὶ ὁ ζῶν δώσει ἀγαθὸν εἰς καρδίαν αὐτοῦ. » Τῆς γὰρ χειρίστεως ζωῆς ἡ κατάγκωσις, καὶ τῆς κρείττονος διενθυμῆσεις καὶ ἀναλήψεις πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ μακρίον τέλος ἐφίλκονται τὴν ἀνθρωπίνην πρῶτον. Εἰτά φησιν·

§ VI.

VERS. 4. Bonum est ira super risum ; quia in malo vultus fiet bonum cor.

Iram decentem ac justam omni risu meliorem esse pronuntiat. Nam divinis quidem in Litteris locum reperies nullum, ubi risus tanquam res bona commendatus, et aliqua ex causa probabilis habitus sit : cum ira e contrario, quæ deceat, et indignatio justa ac tempestiva ad delinquentium commendationem et improborum utilitatem, in laude ponatur, et magno favore celebretur. Itaque et Deo sæpe ira tribuitur, atque etiam furor. Nam de gentibus adversus Hierosolymam frementibus ait Deus universi : « Quoniam ira magna ego irascor super gentes, quæ superimpositæ sunt ei : propterea quod ego quidem iratus sum parum, illi vero superimpositi multum (56*). » Et longe antea : « Et iratus furore Dominus in Moysen, ait : Nonne ecce frater tuus Levites ? » Et multa alia hujusmodi de Deo quis Deique famulis scripta 168 inveniet, quemadmodum et de Moyse relatum est : « Et iratus indignatione Moyses projecit de manibus suis tabulas ambas, et confregit eas sub monte ». Quapropter optabilior atque utilior esse justa ira videtur, tanquam bona adversus improbitatem et improbos homines, quam risus ridendum, id est, quam incuria et dissimulatio et lenitas minime tempestiva.

Quanam de causa ? « Quia, inquit, in malo vultus fiet bonum cor. » Severum scilicet obtutum et truculentioris aspectum appellavit *malum*. Nam et qui in ludo discunt, si semper placidum magistrorum vultum aspiciant, in præceptis addiscendis negligentius se gerunt, nec de penso suo quidquam ac præcipuis exercitationibus laborant. At cum acerbiter torvitatemque vultus intuiti fuerint, excussa remissi animi ac negligentis segnitie, ad ea studiose recolenda, quæ in magistrorum institutionibus proposita habent, alacrius se conferunt ; jamque animo a perversis studiis revocato, bonam vitæ rationem præferunt, et mores suos emendare nituntur (57). Hoc igitur est, quod Ec-

56 Exod. iv, 14. 57 Exod. xxxii, 19.

(56*) Zachar. i, 15. Sed apud LXX leges : αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. Nec habent αὐτῇ αὐτὸ δίδωμι.

(57) Paucis hæc eadem expresserat Glymiodorus :

Β Ἀγαθὸν θυμὸς ὑπὲρ γέλωτα· ἐν ἐν κακίᾳ προσώπου ἀγασθὴνθήσεται καρδία.

Τὸν προσήκοντα καὶ δίκαιον θυμὸν ἀποκαίρειται κρείττονα παντὸς γέλωτος πεφυκέναι· γέλως μὲν γὰρ οὐχ εὐρίσκειται που παρὰ τῇ θεῇ Γραφῇ μεματυρημένος ὡς ἀγαθὸν, ἡ τινος ἀποδοχῆς ἀξιώμενος ὁργὴ μέντοι πρόπουσα καὶ θυμὸς κατάλληλος καὶ προσήκων πρὸς διόρθωσιν τῶν πλημμελούντων καὶ τῶν ἀμαρτανόντων βελτίωσιν, ἐπαινετὸς ἰσχυρὴ καὶ μεγάλης ἄξιος εὐφημίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ θεῷ λαμβάνεται πολλάκις ἡ ὁργὴ καὶ μέντοι καὶ ὁ θυμὸς φησὶ γὰρ ἐπὶ τῶν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ λυτῶν ἐθνῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Διότι ὁργὴ μεγάλη ἐπὶ ὁργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα εἰς τὸ ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην εἰς ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς πολλά. » Καὶ πολλῶν πρώτων, « Καὶ θυμωθεὶς ὁργὴ Κύριος ἐπὶ Μωϋσῆν, εἶπεν· Οὐκ ὁ ἀδελφός σου ὁ Λευΐτης ; » καὶ πολλὰ τοιαῦτα πρὸς εὐρύσει γεγραμμένα περὶ Θεοῦ καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ θεραπόντων, ὡς γέγραπται καὶ περὶ τοῦ Μωϋσέως· « Καὶ ὁργισθεὶς θυμῷ Μωϋσῆς ἐβρίψεν ἐπὶ τὰς χειρῶν αὐτοῦ τὰς δύο πλάκας, καὶ συνέτριψεν αὐτὰς εἰς τὸ ὄρος. » Τοιγαροῦν αἰρετώτερος εὐρίσκειται καὶ λυσιτελέστερος ὡς ἀγαθὸς ὁ προσήκων θυμὸς ὁ κατὰ τῆς πονηρίας καὶ τῶν πονηρευομένων ἀνθρώπων ὑπὲρ τοὺς γέλωτας τῶν γελώντων, ἡ γοῦν ὑπὲρ τὴν ἀνοχὴν καὶ παρασιώπησιν καὶ τὴν μὴ πρόπουσιν μακροθυμίαν.

Τί δὴ ποτε ; « Ὅτι, » φησὶ, « [ἐν] κακίᾳ προσώπου ἀγασθὴνθήσεται καρδία. » Τὴν γὰρ αὐστηρίαν καὶ βλοσυρωτέραν τῆς ὕψεως ἐπιφάνειαν κακίαν ὀνόμαζεν. Τῶν γὰρ διδασκάλων οἱ μαθητευόμενοι τὴν ἐπιφάνειαν αἰεὶ καθορῶντες, καταφρονητικώτερον διατίθενται πρὸς τὰς ἀναλήψεις τῶν μαθημάτων, καὶ τῶν βελτίστον διατριβῶν καὶ πράξεων τὰς αἰρέσεις καὶ διαθέσεις· ὅταν δὲ πικρίαν καὶ βλοσυρότητα προσώπου θεάσωνται, τῆς διακεχυμένης καὶ προσημελημένης ἡλευθερώνονται γνώμης καὶ διαθέσεως, καὶ πρὸς ἐπιμέλειαν καὶ σπουδὴν τὴν ἐπὶ τοῖς προκειμένοις ταῖς εἰσηγήσεσι τῶν προσώπων διακρίνεται προθυμώτερον, καὶ τῶν πονηρῶν ἐπιτηδεύματων ἀπαλλατόμενοι, τὴν ἀγαθὴν ἀναθροῦνται

Ἐν γὰρ τῇ τοῦ προσώπου αὐστηρίᾳ, ἣν δὲ κακίαν φησὶ, αὐτὸς τε ἀγασθὴνθήσεται, καὶ τοὺς ὑπὸ χεῖρα ἀγαθοῦς ἀπεργάζεται. Id est : Qui præstet, sive magister sive dominus, severitate vultus, quam nempe

πολιτεῖαν, καὶ τὴν σπουδαίαν κατορθοῦσι κατὰστα-
σιν. Τοῦτο οὖν ἐστὶν ὁ φησιν, « Ὅτι ἐν κακίᾳ προσ-
ώπου ἀγαθυνθήσεται καρδία. » Τῇ γὰρ πικρίᾳ τῆς
θέας καὶ τῇ βλοσυρότητι τοῦ προσώπου μᾶλλον ἢ
καρδία τῶν ἀρχομένων αἰσθητικώτερον καὶ νηφαλιώ-
τερον ἀναλαμβάνουσα λογισμὸν, τῆς κατ' ἀρετὴν
ἀγαθωσύνης γίνεται πλήρης· καὶ μᾶλλον ἀπόνатаι
« τῆς τοῦ προσώπου κακίας, » ἢ τῆς εὐμενείας καὶ
τῆς προσηυστέρας θέας. Ἀμέλει τοίνυν τοῖς αὐτοῖς
ἐμφιλοχωρῶν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστῆς ἐπήγαγε·

§ VII.

*Kardia sofōn ἐν οἰκῷ πένθους· καρδία δὲ
ἀφρόνων ἐν οἰκῷ εὐφροσύνης.*

Ἀπλῶς ἀποφηνάμενος ἀγαθὸν τοῦ προσφοιτᾶν
εἰς οἶκον πένθους, ἢ εἰς οἶκον πότου, διὰ τὸ διάφορον
ἐκατέρων τῶν οἰκῶν, νῦν προστίθῃσι, καὶ διεσταλ-
μένως ὀνομάζει σοφοὺς τοὺς ἔχοντας τὴν καρδίαν
ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πένθους, ἀφρονάς δὲ τοὺς τὴν καρ-
δίαν ἔχοντας ἐμπαλιν εἰς τὸν οἶκον τῆς εὐφροσύνης·
ἐκείνους διὰ τοῦ καλεῖσθαι σοφοὺς κατασεμνύνων καὶ
τῆς ἀνωτάτω καταξιών εὐφημίας· ὁ γὰρ σοφὸς ἄν-
θρωπος πανταχόθεν ἐπιφέρεται τὸ ἐπαινετόν· ἐμ-
παλιν δὲ τοῖς σοφοῖς κατακωμψῶν διὰ τῆς ὀνομασίας
τοῦ ἀφρονος· ὁ γὰρ ἀφρων κατεγνωσμένος, καὶ ψε-
κτῶς πάντα διανοεῖται καὶ λέγει καὶ δρᾷ, πρὸς μη-
δὲν λυσιστελεῖς ἀποτεινόμενος πέρας.

Οὕκοῦν ἄρα τὴν εὐαγγελικὴν πολιτεῖαν προδια-
γράφει καὶ χαρακτηρίζει σαφῶς διὰ τῶν εἰρημένων.
Ὡς γὰρ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Εὐαγγέλιον ἐπαινε-
τοῦς ἡγίται καὶ μακαρίους τοὺς πενθοῦντας παρὰ
πάντα τὸν αὐτῶν βίον καὶ κατολοφυρομένους, καὶ
τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην πορευομένους ὁδὸν·
ἐμπαλιν δὲ τοὺς κατασπαταλῶντας καὶ τὴν εὐρύχω-
ρον καὶ πλατεῖαν τρίβον ὁδεύοντας, καὶ πρὸς μόνην
τὴν παροῦσαν ζωὴν κερηνόμενους, ἀθλοῦς· οὕτω καὶ
πολλῶι πρῶην ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστῆς κατὰ τὰ αὐτὰ
καὶ ὡσαύτως τοὺς ἔχοντας τὴν καρδίαν εἰς πενθικὰς
διετρίβει· κατασεμνύνει καὶ σοφοὺς ὀνομάζει, διὰ
τὸ τῆς ἀνθρωπίνης εὐετηρίας καταφρονεῖν, καὶ τῶν
σαρκικῶν ἡδονῶν καὶ τῆς ἀπολαυστικῆς ζωῆς ἀνω-
τέρους εὐρίσκεισθαι καὶ βελτίους· τοὺς δὲ τὴν καρ-
δίαν ἔχοντας εἰς τοὺς οἴκους τῆς εὐφροσύνης, κατα-
γνώσεως καὶ μέμψεως ἀποφαίνεται πλήρεις, ὡς
ἀφρόνως πολιτευομένους, καὶ δίκην ἀλόγων κορευ-
νυμένων τῶν σαρκικῶν καὶ βδελυκτῶν ἡδονῶν, καὶ
τῆς ἀνθρωπίνης ἡμέρας ὅλως εὐρίσκομένους, καὶ μη-
δεμίαν ἔχοντας φροντίδα τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ
τῆς ἀγιοπρεποῦς καταστάσεως, καὶ τῶν ἐν ἐπαγ-
γελμαί ἀποκειμένων οὐρανίων ἀγαθῶν τοῖς ἀξίοις.
Ταῦτα δὲ τῆς εὐαγγελικῆς ὁσιότητος οὐδὲν ἀπο-
δέοντα τὸν Ἰσον καὶ τὸν αὐτὸν προβάλλονται καὶ καθυπογράφονται βίον. Ἀμέλει τοίνυν αὐτοῖς ἐπ-
ήγαγεν·

*malum appellat, et ipse plus proficiet, et subditos
meliores faciet.* (In Auct. Duc. p. 645 E.)

(58) Alii hęc Nilus in epistolis ad Æmilianum
prorectorem (n. 251) interpretatus, de utilitate
dicta existimavit, quę in eum ipsum redundat, qui
sibi succenset. Alii enim : « Ἐν κακίᾳ προσώπου,
φησὶ Σολομὼν, ἀγαθυνθήσεται καρδία »· ἐὰν γὰρ
ὀργισθῶμεν καὶ πικρανθῶμεν καὶ αὐτῶν κινου-

clesiastes ait : *Quia in malo vultus fiet bonum
cor; aspectus enim acerbitate ac torvitate vultus
multo acrius percellitur subditorum animus,
sobriaque cogitatione suscepta, virtutis adipi-
scendę desiderio et studio completur : itaque
multo majorem capit utilitatem « ex malo vultus,
» quam ex benignitate et comi nimium blandoque
aspectu (58).* Hęc igitur ipsa retractans sapiens
Ecclesiastes, utique subjicit :

Vers. 5. **169** *Cor sapientum in domo luctus;
cor insipientium in domo lætitię.*

Rem bonam simpliciter dixit superius, ire potius
in domum luctus, quam in domum convivii, ob ipsum
nempe domus utriusque discrimen. Pergit nunc, et
distincte sapientes appellat, qui in domo luctus
animo versantur, insipientes e contrario, qui animo
versantur in domo lætitię. Atque illos quidem dum
sapientes vocat, honorat maxime, ac summis lau-
dibus dignos declarat. Vir enim sapiens jure quo-
dam suo omne sibi præconium vindicat. Hos vero
appellatione insipientis e contrario plane depri-
mit : nam insipiens in iis omnibus, quę cogitat et
loquitur et facit, cum ad nullum utilitatis terminum
tendat, vituperationem subit ac notam.

Aperte igitur per hęc verba evangelicam vitę ra-
tionem tanto ante describit atque designat. Nam
sicuti salutis nostrę Evangelium laudabiles beatos-
que ducit, qui vitam suam in luctu totam et fletu
exigunt, vicinque ingrediuntur angustam atque
ærumnosam, contra vero deliciis affluentes et spa-
tiosa lataque via progressos, qui nihil aliud, quam
hanc vitam spectant, miseros appellat : ita et sa-
piens Ecclesiastes multo prius, qui luctuosos occu-
pationibus animum addixerint eadem plane ratione
honorat, et sapientes denominat, quod humanę
vitę faustos successus contemnant, et majore atque
excelsiore animo sint, quam ut voluptatum illece-
bris et vitę commodis capiantur, qui vero lætitię
domos animo incolunt, eos ignominię plenos de-
clarat atque dedecoris, quod vita stulte instituta,
obscenis corporis voluptatibus pecudum instar a
satietaem indulgeant, totamque humanę vitę cu-
ram impendere, nullam futurę videantur, sancto-
rum felicitate, et quę dignis promissa sunt, cęle-
stibus bonis neglectis. Quę cum nihil ab evangelica
sanctitate dissentiant, quinque plane atque idem vitę
institutum ob oculos ponunt nobisque describunt.
Propterea utique adjecit rursum :

μένων πρὸς τὴν ἀτοπον πρᾶξιν, πάντως ὅτι ἀγαθου-
θήσεται ἡ ψυχὴ ἡμῶν τερπομένη καὶ ἀγαλλιούμενη
τῷ κάλλει τῶν ἀρετῶν. Id est : « In malo vultus,
inquit Salomon, fiet bonum cor. » Quippe quia, si
contra nos ipsos, cum ad absurda facta conver-
timur, succensuerimus, amaritudine quadam affecti;
bonus utique fiet omnino animus noster, quem virtu-
tum pulchritudo exhilarando delectabit.

§ VIII.

170 VERB. 6-7. *Bonum est audire increpationem sapientis super virum audientem carmen stultorum, quia sicut vox spinarum sub olla, ita risus stultorum* (59).

Persequitur etiamnum quæ inter se opposita protulit, ac scite mala a bonis sejungens, sententiam statuit veram, quod juvat bonum appellans, atque adeo quod in contrarium fertur, malum. Eisi enim dicendo: « super virum audientem carmen stultorum », per comparisonem quodammodo « bonum » appellare videtur, minime tamen præpositione illa « super » usus est, velut si etiam hoc habendum sit bonum; sed quod bona per se ipsa sit increpatio sapientis, carmen vero insipientium malum. Nam hoc quidem ad omnem mollietatem ac voluptatem pellicere solet, audientium fascinans aures, et animum adducens ac pertrahens absurda ad facta, quæ a Deo avertunt, viamque ad eum ferentem intercludunt. At vero illa istorum omnium cogitationes inhibet, ac incitatos libidinisque plenos corporis motus odio habere, atque fuga dignos putare docet. Rursus carmen stultorum effusus nimium animos audientium facit, et effeminat atque emollit cogitandi vim, ut immoderatos ament risus, et insanis clamoribus delectentur. At contra sapientis increpatio animi motus comprimit, et corde stimulis puncto, ad lacrymarum fontes ex oculis ciendos adducit. Hoc porro per seipsum omnino bonum est, cum utilitatem afferat et salutem: illud vero malum, cum saluti adversetur, atque ad interitum trahat. Propterea dixit: « Quia sicut vox spinarum sub olla, ita risus stultorum. » Quippe risus stultorum index est desidie, quæ ipsis inhæret, et effusi animi ac nihil de iis laborantis, quæ prodesse solent, et saluti esse possunt: quemadmodum et spinarum sonitus iis quoque, qui eas minime vident, si strepitum duntaxat exaudiant, ipsas comburi significat. Nam strepitus earum subjectæ materiæ indicat speciem non minus, quam stultorum risus vel sine ulla alia cognitione ridendum dementiam manifestat. Propterea **171** divinum item oraculum est: « Amictus hominis et gressus pedis et risus dentium annuntiant de eo (60). » Fit enim quodammodo, ut interiori hominis habitum, mores scilicet cuiusque et affectiones, externus quibusdam veluti figuris atque notis designet. Enimvero subiecit sapiens Ecclesiastes:

τοῦ ἐντὸς ἀνθρώπου χαρακτηρίζειν ὁ ἔξωθεν ὡς τῶν ἰδίων ἡθῶν δηλονότι καὶ κινήματων. Ἀμέλει

Ἄγαθόν τὸ ἀκοῦσαι ἐπιτίμησιν σοφοῦ, ἐπὶ ἄνδρα ἀκούοντα ἄσμα ἀφρόνων· ὅτι ὡς φωνὴ τῶν ἀκανθῶν ὑπὸ τὸν λέβητα, οὕτως ὁ γέλως τῶν ἀφρόνων.

Τῶν ἀντιθετικῶς ἐκφερομένων ἐχόμενος ἐστὶ, πρεπόντως ἀποδιαστέλλει τῶν χειρόνων τὰ χρεῖτω, καὶ τίθησιν ἀληθῆ δόξαν, καὶ προσαγορεύει τὸ λυσίπληδες ἄγαθόν, καὶ κατὰ τὸ ἀκλόουθον τὸ ἀντιδιαστέλλομενον πονηρόν. Εἰ γὰρ καὶ δοκεῖ πως κατὰ σύγκρισιν « τὸ ἄγαθόν » ὀνομάζειν, ἐν τῷ φάσκειν, « ὑπὲρ ἄνδρα ἀκούοντα ἄσμα ἀφρόνων », ἀλλ' οὐχ ὡς ἄγαθου καὶ τοῦτου παραλαμβανομένου, τὴν « ὑπὲρ » τίθησι πρόθεσιν· ἀλλ' ὡς κατ' αὐτὸ μὲν ἄγαθου πεφυκυίας τῆς ἐπιτιμήσεως τοῦ σοφοῦ, πονηροῦ δὲ τοῦ ἄσματος τῶν ἀφρόνων. Τοῦτο μὲν γὰρ πρὸς πᾶσαν πεφυκε καταθέλγειν ἡδονάθειαν σαρκικὴν, καταγοητεύον τῶν ἀκούοντων τὰς ἀκοάς, καὶ παρασύρον καὶ κατασπῶν τὴν ψυχὴν εἰς τὰς ἀναιρετικὰς καὶ φθαρτικὰς τῆς πρὸς Θεὸν φερούσης ὁδοῦ πράξεις ἀτόπους. Ἐκεῖνη δὲ τοῦτων ἀπάντων ἀναστέλλει τοὺς λογισμοὺς, καὶ στυγερὰς καὶ φρικτὰς ἡγεῖσθαι παρασκευάζει τὰς ἐμπαιθεῖς καὶ φιληδόνους κινήσεις τοῦ σώματος. Τὸ ἄσμα τῶν ἀφρόνων διακεχυμένας ποιεῖ τὰς τῶν πεπυσμένων καρδίας, καὶ καταθλύνει καὶ καταμαλακίζει τοὺς λογισμοὺς, καὶ πρὸς γέλωτα ἀτάκτους καὶ μαλαγώνους μετακαλεῖται καὶ διατίθησιν. Ἡ δὲ τοῦ σοφοῦ ἐπιτίμησις ἐμπαιὼν συστέλλει τῆς ψυχῆς τὰς κινήσεις, καὶ κατανύσσει τὴν καρδίαν, καὶ διακρίνει τὴν ἀναπέμπειν εἰσηγεῖται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν. Τοῦτο δὲ κατ' αὐτὸ πέφυκεν ἄγαθόν πάντως, ὡς ὄντισι φρόνον καὶ σωστικόν, ἔκεινο δὲ πονηρόν, ὡς βλαπτικόν τῆς σωτηρίας καὶ φθαρτικόν. Διὰ τοῦτο γὰρ σιν, « Ὅτι ὡς φωνὴ τῶν ἀκανθῶν ὑπὸ τὸν λέβητα, οὕτως ὁ γέλως ὁ τῶν ἀφρόνων. » Σημαντικὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τῶν ἀφρόνων γέλως, τῆς προσοψῆς αὐτοῦ ἀπροσεξίας καὶ διακεχυμένης καρδίας καὶ μεθιμῆς νηφούσης ἐν τοῖς ὀνησιφόροις καὶ σωστικοῖς, ὅν τριπλὸν ἐστὶ σημαντικὴ καὶ τῶν ἀκανθῶν ἡ φωνὴ καὶ τοῖς μὴ βλέπουσιν αὐτὰς ἐκ τοῦ μόνον τὸν ψόγον ἀκοῦεσθαι τῆς σφῶν κατακαύσεως· ὁ γὰρ ψόγος αὐτῶν χαρακτηρίζει τῆς ὑποκειμένης ὕλης τὸ εἶδος· καθὼς ὁ γέλως τῶν ἀφρόνων χαρακτηρίζει καὶ χωρὶς ἄλλης τινὸς διαγνώσεως τὴν τῶν γελώντων ἀσυνεσίαν. Διὰ τοῦτο πάλιν τὸ λόγιον· « Στολισμὸς ἀδρός καὶ βῆμα ποδὸς καὶ γέλως ὁδόντων ἀγγέλλουσι τὰ περὶ αὐτοῦ. » Πέφυκε γὰρ πως τὴν κατάστασιν διὰ τινων εἰκονικῶν χαρακτηρίων καὶ σχημάτων, τοίνυν ἐπ' ἡγεγεν ὁ σοφὸς· Ἐκκλησιαστής.

§ IX.

VERB. 7-8. *Etiam hoc vanitas: quoniam calumnia circumfert sapientem, et perdit cor vigor ejus* (61).

(59) Apud LXX legitur ἀκούοντα ἄσμα, et desideratur ὅτι ante ὡς φωνή.

(60) Ecclesiastic. xix, 27, sed apud LXX sic legitimus, Στολισμὸς ἀνδρός καὶ γέλως ὁδόντων καὶ βῆματα ἀνθρώπου ἀναγγέλλει τὰ περὶ αὐτοῦ.

Καὶ γὰρ τοῦτο ματαιότης· ὅτι ἡ συνοψατὴ περιφέρει σοφόν, καὶ ἀπολλύει τὴν καρδίαν ἐν τοῖς αὐτοῦ.

(61) At LXX habent τὴν καρδίαν εὐγενείας αὐτοῦ, in exemplaribus utique tantum, quæ non versamus: nam quæ vidit Hieronymus, εὐγενείας exhibebant.

Τὰχα δέ τις ἐν τούτοις ἀπορήσει ὁ λόγος, καὶ φη- A
σειεν· ὡς καλῶς μὲν εἶπε καὶ προσηκόντως· ματαιό-
τητα τῶν ἀφρόνων τὸν γέλωτα· ματαιότης γὰρ ὄν-
τως ἐστίν, ὡς μάτην γενόμενος, ἀλλ' οὐκ ἐπ' ὄν-
τις φέρω τι καὶ λυσιτελεῖ τὴν ἡδονικὴν διέθεσιν τῆς
ψυχῆς ἐνδοκνύμενος. Τί δὴ ποτε δὲ περὶ συκοφαν-
τίας ἀμέσως διεῖληψε, τῆς τὸν σοφὸν περιφερούσης
καὶ διαλυούσης τῆς καρδίας αὐτοῦ τὴν εὐτονίαν;
Ποῖα; ἀκολουθίας ἔχεται τοῦτο μετὰ τὸ φάναι, « Καί
γε τοῦτο ματαιότης; » Περὶ τοῦ γέλωτος δηλαδὴ
τῶν ἀφρόνων, ὡς αἰτιολογικὴν ἀπόδοσιν προβάλλ-
εσθαι καὶ εἰπεῖν, « Ὅτι ἡ συκοφαντία περιφέρει
σοφὸν, καὶ ἀπολλύει τὴν καρδίαν εὐτονίας αὐτοῦ. »
Τοῦτο δοκεῖ πως ἀσυνάρτητον εἶναι καὶ πόρρω τῆς
ἀκολουθίας τῶν εἰρημένων. Ἀποκριθήσεται δὲ τῆς
ἐλπίδος λόγος καὶ φησειεν· ὡς αἱ μυστικαὶ θεω-
ρίαι τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν μυστικωτέρας ἔχουσι
καὶ τὰς ἐννοίας καὶ τὰς ἀποδόσεις τῶν λόγων· καὶ διὰ
τοῦτο μᾶλλον εὐρηται πᾶσαν ἀκολουθίαν τὸ προκεί-
μενον ἀποσῶζον. Εἰπὼν γὰρ, « Ὡς φωνὴ τῶν ἀκαν-
οῶν ὑπὸ τὸν λέβητα, οὕτως ὁ γέλως τῶν ἀφρόνων·
καὶ γε τοῦτο ματαιότης· » καὶ διενθυμηθεὶς, ὅσα
εἰκὼς, ὡς οἱ ταῖς ἀνθρωπίναις εὐετηρίαις καὶ χαρ-
μοναῖς καὶ φιληθόναις καὶ γελωτοποιῶσι θεαῖς καὶ
φωναῖς ἐκουσίως ὑπενεχθέντες, καὶ μηδεμίαν φρον-
τίδα τιθέμενοι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἀποβλέποντες
πρὸς τὴν σοφῶν ἀνθρώπων κατάστασιν καὶ τὴν πά-
σης εὐλαβείας ἀνάμεστον ζωὴν καὶ πολιτείαν, κα-
ταγελῶσιν αὐτῶν τῆς προσεκτικωτέρας καὶ νηφα-
λεωτέρας καὶ πνευματικῆς διαγωγῆς καὶ διατριβῆς. C
γέλωτας αὐτῶν καταγέροντες ἀκρατεῖς, καὶ συκοφαν-
τίας κατὰγοντες, καὶ διαβολὰς ραψωδούσας, καὶ
λέγοντες, ὡς· Μάτην τὰ μὲν ὀρώμενα παρορώσι, καὶ
τὴν ἡδὴ βλεπομένην ζωὴν παραβλέπουσι· τῶν οὐχ
ὀρωμένων δὲ καὶ μὴ βλεπομένων ἀντέχονται διὰ
πίστεως, καὶ ἐλπίζουσι, καὶ λύπας καὶ ἐλπίδας καὶ

Erit fortasse, qui ad hæc anceps hæreat, ac
dicat: Recte quidem ac merito risum stultorum
appellavit vanitatem. Est enim revera vanitas, cum
temere erumpat, neque illam animi voluptatem in
re aliqua utili conducibilique positam ostendat. At
cur illa protinus de calumnia subtexuit, quæ sapien-
tem circumfert, et cordis ejus vigorem dissolvit (61)?
Quo enim hæc pacto ab iis pendent, quæ modo
dixit, « Etiam hoc vanitas? » de risu nempe stul-
torum locutus, quasi causam effectricem demon-
strare velit, et addat: « Quoniam calumnia cir-
cumfert sapientem, et perdit cor vigoris ejus. » Hæc
nimirum haud 172 connexa videntur esse, et lon-
ge ab iis abire, quæ dicta sunt. At responsum huic
ex vero dabit, qui dicat, mysticas Litterarum divi-
narum contemplationes iis esse verbis abditas, quæ
et ad intelligendum et ad interpretandum paulo
difficiliora sint: itaque qui hoc noverit, inventu-
rum, quam tota sibi sententia constet. Nam cum
ait: « Sicut vox spinarum sub olla, ita risus stul-
torum: etiam hoc vanitas (62), » illud quoque, ut
par erat, animadvertit, qui humanas prosperitates
secundasque res et jucunda spectacula ac suaves
voces studiose consecantur, nec ullam futuri ævi
curam suscipiunt, eosdem, cum ad sapientium viro-
rum instituta oculos convertunt, et vitam eorum
pudoris plenam vident, deridere tantam tamque
impensam ac sobriam animi occupationem, et
convicia in eos jacere nullo ludibrii modo, calum-
niasque instruere ac dolos, dictitare etiam, temere
abiis, quæ apparent negligi, et quam usurpant vitam
contemni: quæ vero non apparent nec spectantur,
ea fide præsumi, eorumque causa ærumnosam duci
vitam, et dolores, angustias, cruciatus optari in-
utiles strenueque perferri, quorum nihil profuturum
iis sit, cum nulla futurorum honorum, quæ spera-

(61*) Sic olim Gregorius Nazianzenus, cum Athe-
nis Julianum novisset, et cum eo congressus esset,
jam tum nihil ab illo boni republicæ causa speran-
tum, nullum mali timendum, ex habitu ejus as-
pectuque cognovit: Οὐδενὸς γὰρ, inquit, ἔδοκε
μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαγῆς, ὥμοι
παλλόμενοι καὶ ἀνασχομένοι, ὀφθαλμοὶ σοδοῦμενοι
καὶ περιφερόμενοι; καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστα-
τοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, मुखὴ ὑβριν πνέων
καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμοὶ κατα-
γέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες, γέλωτες, ἀκρατεῖς τε
καὶ βρασματοῦδες, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις; σὺν οὐ-
δενὶ λόγῳ, λόγος ἰστάμενος καὶ κοπτόμενος πνεύ-
ματι, ἐριστησίαι; ἀτακτοὶ καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις
οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσιν καὶ
οὐκ εὐσταθεῖς, οὐδὲ τάξει προϋῶσαι παιδεύσεως.
Τί ἂν τὰ ναθ' ἑκάστον γράφοιμι; τούτων πρὸ τῶν
ἔργων ἔθεσάμην, ὃν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐγνώρισα.
Καὶ εἰ μοι παρὶσάν τινες τῶν τρικαυτῶ συνόντων
καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἂν ἐμαρτύρησαν. Οἷς
ἐπειδὴν ταῦτα ἔθεσάμην, εὐθύς ἐφθεγγάμην, Οἷον
κακὸν ἡ Ρωμαίων τρέφει! καὶ προαγορεύσας καὶ
γενέσθαι ψευδόμεναις ἔμαυτοῦ κατευξάμενος. Id est:
Neque enim mihi boni quidquam significare videban-
tur cervix minime firma, humeri agitati sublatique,
oculus ragus et oberrans ac furiosum quiddam in-
tens, pedes instabiles et titubantes, nasus contumeliam spirans, vultus lineamenta ridicula idem si-

gnificantiæ, risus protervi et exarsuantes, nutus et
renutus omni ratione carentes, sermo hærens spiri-
tue intercisus, interrogationes præcipientes et impe-
rantes, responsiones his nihilo meliores, aliæ in alias
insultantes, non autem graves et constantes, nec eru-
ditionis ordine progredientes. Quid singula describere
opus est? talem ante opera disperi, qualem operibus
postea cognovi. Quod si quidem ex iis, qui tum simul
erant atque audiebant, nunc mihi præsto essent, haud
ægre testarentur. Ad quos, ut hæc conspexi, statim
his verbis usus sum: Quale Romanorum res alit ma-
lum! præfatus licet, ac mihi, ut falsus es sem vates,
imprecatus. (Orat. quarta adv. Julian.)

(62) Non multum ab his abiit Amama, cum illa
ad hunc locum ascripsit: « Hæc videtur esse ratio
connexionis: Quia de stultis dixerat, vitandas eo-
rum blanditias et quantumvis amœnum et suave
vitæ genus, quod cum aliorum oppressione conjun-
ctum est, subdit: Propterea te plane a toto vitæ
genere stultorum revocatum velim, quia si illos
sectabere, iniquus quæstus, quem illi sectantur,
ut placidius vivant, etiam sapientem insanum ef-
ficiet, et corruptela, mentem perdet. Sic Mercerus.
Kimohius et alii aliter. Vide Mercerum. Sunt qui
per sane, certe, reddunt, et nullam hic esse con-
nexionem volunt, ut solet fieri istis locis, ubi sen-
tentia et proverbia congruunt. »

verant, præmia inventuri sint. Enimvero dum hæc insipientes garriunt, sæpe qui sapiens esse videtur, cum ea crebro perpetuoque audiat, despondet animum, atque in virtutis studio et recte factis virilem constantiam ac robur remittit; tanquam qui ob stultorum contumelias gravi nimium tristitia ac dolore oppressus fuerit.

θοῖς καὶ σπουδαίοις ἔργοις καθυψήσιν· οἷα δὲ πληρωθεὶς ἀχθῆδόνος καὶ λύπης ἐπὶ τῷ τῶν ἀγρόνων ὀνειδισμῷ.

Hinc enim cum Davide propheta in eos etiam questus prorumpit : « Ecce isti peccatores et abundantes in sæculum obtinuerunt divitias ⁴⁷. » Et iterum : « Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei ; quia zelavi super peccatores, pacem peccatorum videus ⁴⁸. » Ac rursus : « Usquequo **173** peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur : effabuntur et loquentur iniquitatem, loquentur omnes, qui operantur injustitiam ⁴⁹ ? » Atque etiam cum Jeremia : « Quare via impiorum prosperatur ⁵⁰ ? » et cum athleta illo pietatis Jobo : « Gemens dimittam adversum eum eloquium meum, loquar in amaritudine animæ meæ, et dicam Domino, Ne me impium esse doceas ; et quare me sic judicasti ? an bonum est tibi, si inique egero, quia repudiasti opera manuum mearum, et ad consilium impiorum animadvertisti ? num ut homo videt, tu despectas (63) ? »

Hujusmodi ergo in sermones sapiente etiam prolapso ob instructas sibi a stultis calumnias et perpetuas eorumdem obtreccationes et convicia et ludibria ; cum ille subinde ad se cito redeat, et supervenientibus ipsi facile, ut humana imbecillitas fert, cogitationibus, quæ virum non deceant, animum item ac linguam ad gratiarum actionem rursus convertat, atque ad laudem optimi Conditoris nostri Dei ac Domini, qui omnia divinitus ponderat, et justa lance hominum res administrat, sapienter omnino atque utiliter ; idcirco sapiens Ecclesiastes subjecit protinus :

Vers. 9. *Bonum est novissimum sermonum super principium ejus.*

Sermones, qui primum ex humana infirmitate, atque in ipsa mentis perturbatione adversus Deum supremum prolati sunt, ut ut a servo prodierint pio atque benevolo, ac Domini tantum causas ignorante, si cum eo sermone compares, qui a sapiente scilicet sub finem pronuntiatus est, quique laudem continet et gratiarum actionem de omnibus, quæ per orbem administrantur, hic utique multo melior et conveniens ac consentaneus reperiatur. Nam qui revera sapiens sit, quidquid circa hominum vitam constitutum videat ac noscat, ita debet admittere,

κακοπαθείας ἀνοήτους ἀνοαιροῦνται καὶ φέρουσι· γενναίως, ἐξ ὧν οὐδὲν ὠφεληθήσονται, μηδεμίαν τῶν ἐπιζομένων αὐτοῖς μελλόντων ἀγαθῶν εὐρησοντες· ἀμοιβήν. Ταῦτα δὲ λεγόντων τῶν ἀφρόνων, ὁ σοφὸς εἶναι δοκῶν, ἀκούων ἀλλεπαλλήλως καὶ συνεχῶς, πάσχει πολλάκις ἀγεννὲς πάθος, καὶ τῆς ἀβρυνωποῦ καρδίας τὴν συντονίαν τὴν ἐπὶ τοῖς ἀγα-

Πρόεισι γὰρ ἐντεῦθεν καὶ εἰς τὸ φάσκειν μετὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ· « Ἴδου οὗτοι ἁμαρτωλοὶ καὶ εὐθηνούντες εἰς τὸν αἰῶνα, κατέσχον πλοῦτον· » καὶ πάλιν, « Ἐμοὺ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες· παρ' ὀλίγον ἐξεχύθησαν τὰ διαδήματά μου· ὅτι ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις εἰρήνην ἁμαρτωλῶν θεωρῶν. » Καὶ πάλιν, « Ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ, Κύριε, ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ καυχῆσονται· φθέγγονται καὶ λαλήσουσιν ἀδικίαν· λαλήσουσι· πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν ; » Καὶ μέντοι καὶ μετὰ τοῦ Ἰερεμίου· « Τί ὅτι ὁδὸς ἀσεβῶν εὐδοῦται ; » καὶ πάλιν μετὰ τοῦ ἀθλητοῦ τῆς εὐσεβείας Ἰωδ· « Σπένων ἀφῆσω ἐπ' αὐτὸν τὰ ῥήματά μου· λαλήσω δὲ πικρὰ ψυχῆς συνεχόμενος, καὶ ἐρῶ πρὸς Κύριον· Μὴ με ἀσεβεῖν δίδασκει· καὶ διὰ τί με οὕτως ἐκρινες ; ἢ καλὸν σοι, ἐὰν ἀδικήσω, ὅτι ἀπειπας ἔργα χειρῶν μου, βουλῇ δὲ ἀσεβῶν προσέσχε ; ἢ ὥσπερ ὁ βροτὸς ὄρεϊ, καθορᾷς ; »

Πρὸς τοὺς τοιοῦτους οὖν λόγους ὑπενεχθέντος καὶ τοῦ σοφοῦ διὰ τὴν τῶν ἀφρόνων γενομένην εἰς αὐτὴν συκοφαντίαν καὶ διαβολὴν συνεχῇ, καὶ τὸν κατεγλωττα καὶ τὴν παροινίαν· εἰτα πάλιν θάττον πρὸς ἑαυτὴν ἐπανιόντος, καὶ τῶν πρὸς μικρὸν ἐπανελευσῶν αὐτῷ μὴ προσηκουσῶν ἐνθυμήσεων ἐξ ἀνθρωπίνης μικροψυχίας, καὶ πάλιν πρὸς εὐχάριστον ἀνεσις καὶ δοξολογίαν καὶ τὴν καρδίαν καὶ τὴν γλῶτταν κινήσαντος τὴν πρὸς τὸν ἀγαθὸν ἡμῶν Ποιητὴν καὶ Θεὸν καὶ Δεσπότην, τὸ τὰ πάντα θεοπροπῶς ταλαντεύοντα, καὶ δικαίᾳ τρυτάνῃ τὰ ἀνθρώπινα πανσόφως διοικούντα καὶ συμπερόντως· ἀμέσως ἐπήγαγεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

§ X.

Ἀγαθὴ ἐσχάτη λόγων ὑπὲρ ἀρχὴν αὐτοῦ.

Τῶν ἐξ ἀνθρωπίνης μικροψυχίας κατ' ἀρχὰς καὶ τοῦ σάλου τῶν λογισμῶν προσελθόντων λόγων πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, ἀγιοπρεπῶς μὲν καὶ διαπνεύοντος οἰκέτου, τὰς αἰτίας δὲ οὐ γινώσκοντος τῶν ὑπὸ τοῦ Δεσπότητος διοικουμένων· ὑπὸ τοῦ σοφοῦ δηλαδὴ προσαγορευθέντος ἡ ἐπ' ἐσχάτων γινόμενη τῶν λόγων εὐχαριστήριος ἀνεσις ὑπὲρ πάντων τῶν κατὰ κόσμον διοικουμένων, ἀγαθὴ μᾶλλον εὐρηται καὶ πρέπουσα καὶ κατάλληλος. Ὁ γὰρ σοφὸς τὴν δυνάμειν ὅσον βλέπει καὶ διαγινώσκει διοικούμενον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, μετ' εὐχαριστίας ὀφείλει προσ-

⁴⁷ Psal. LXXII, 12. ⁴⁸ ibid. 2. ⁴⁹ Psal. xciii, 5. ⁵⁰ Jerem. XII, 1.

(63) Job x, 1 seqq. Sed apud LXX legimus, ὅτι ἀπείπω ἔργα χειρῶν σου.....

οίεσθαι, καὶ πρὸς λυσिताλεστέραν ἐκδοχὴν αἰχμ- A ut et gratias agat, et judicio addicto nihil utilius
αὐωτίζειν καὶ διορίζειν. Ἀμέλσι τοίνυν ἐπήγαγεν · habendum censeat (64). Jam vero addit :

§ XI.

Ἄγαθὸν μακρόθυμος ὑπὲρ ὑψηλὸν πνεύ-
ματι.

Τὸ μέγα τῆς μακροθυμίας κατόρθωμα καὶ πᾶς
ὁ τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ πῶν πανευφύμων ἀπο-
στόλων κατάλογος ταῖς ἀνωτάτω κατεστημηνεν εὐ-
φημαίαις, ὡς μακρὸν ἂν εἴη πρὸς τὸ παρὸν ἀνελί-
τειν καὶ φάσκειν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν οἱ
θεολόγοι μακρόθυμον ὀνομάζουσι. Φησὶ γὰρ ὁ προ-
φήτης Ναούμ · « Κύριος μακρόθυμος, καὶ μεγάλη
ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ ἀθῶον οὐκ ἀθώουσι Κύριος. » B
Καὶ πολλῶν δὲ πρῶτην ὁ προφήτης Δαβὶδ · « Ὁ Θεὸς
κριτὴς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ
ὀργῇ ἐπάγων καθ' ἐκάστην ἡμέραν. » Καὶ προσέτι
πρόβαται Μωϋσῆς ὁ θεοφάντωρ · « Κύριος ὁ Θεὸς
μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός. » Εἰ δὲ καὶ
θεοπρεποῦς ἰδιότητος εὐρηταί· ἔχων κατόρθωμά πᾶς
ἄνθρωπος ὁ τὴν μακροθυμίαν κτησάμενος· ἀραρότως
ἄμα καὶ προσηκόντως καὶ νῦν φησιν ὁ σοφὸς Ἐκ-
κλησιαστής · « Ἄγαθὸν μακρόθυμος ὑπὲρ ὑψηλὸν
πνεύματι. » μιμητὴν τὸν τοιοῦτον τῆς θείας ἀγα-
θότητος καὶ μακροθυμίας παριστάς ἀριθλήως· οὐχὶ
κατὰ σύγκρισιν οὕτως ὀνομασθέντα· τοῦ ὑψηλοῦ
τῷ πνεύματι, ὡς καὶ οὕτω τὴν λέξιν διεσχημάτισεν.
« Ὑψηλὸν, » γὰρ· ἐτῷ πνεύματι· νῦν τὸν ὑπεραι-
ρόμενον καὶ μετεωριζόμενον ταῖς ἰδίαις φλεγμοναῖς
τῆς καρδίας καὶ τοῖς τῆς ὑπερηφανίας ἰστίοις ὑπερ-
βῆθαι φρονούντα τῶν ἀνθρωπίνων μέτρων, καὶ πάν-
τας ἄλλους οἰόμενον ἀφίεναί· κατόπιν.

Τοῦτο δὲ κατ' αὐτὸ πονηρόν ἐστιν· ὥσπερ καθ'
αὐτὸ πέφυκεν ἀγαθὸν τὸ εἶναι μακρόθυμον· τὰ δὲ
κατ' ἐναντίωσιν ἄκραν τὴν ἀντίθεσιν ἔχοντα, τῇ συν-
θήκῃ τῶν λόγων τὴν διαφορὰν ἀσύγκριτον ἔχουσιν.
Ὅτις ἄρα κατὰ σύγκρισιν ἀγαθὸν ὠνόμασε τὸν μα-
κρόθυμον, ἀλλ' ὥς ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσι τοῖς προσ-
εχῶς τῷ λόγῳ τῆς ἀντιθέσεως εἰρημνέοντι, οὕτω καὶ
νῦν τὴν ὄντως οὕσαν ἀληθῆ εἶδεν ἐπὶ τῷ μακρο-
θύμῳ κατήγγειλεν, ὡς ἔμπαιεν ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν
τῷ πνεύματι, ὡς ἐναντίαν ὀνομασίαν κατὰ τὸ προσ-
υπακούμενον ἐν τῇ συνακολουθήσει τῆς ἐναντίας
ὑπολήψεως· τέθεικε. Διὰ τοῦτο φησὶ πάλιν Παῦλος ὁ
μέγας ἀπόστολος · « Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονούντες, ἀλλὰ
ὡς ταπεινοὶ συναπαγόμενοι. » Μακρόθυμον δὲ
φησιν ἀγαθὸν τὸν μὴ διὰ μικροφυλίαν υπερβάλλου-
σαν καὶ πρὸς τοὺς τυχοῦσι μάτην παροργιζόμενον καὶ
τὸ εἶδος ἐκτεθριωμένον καὶ πάσης ἀγριότητος πλη-
ρῆς ἐπιδεικνύμενον· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἀναφερομένων
εἰς εἰς αὐτὸν παροινίων καὶ πλημμελειῶν ὑπὸ τινων
ἐξ ἐξῶν ἐλαττόνων, ἢ καὶ μειζόνων ἀποσώζοντα τὸ
ἀβύρρητον, καὶ μηδαμῶς παροξυνόμενον τοῖς τοιού-
τοις.

⁶¹ Nahum 1, 5. ⁶² Psal. vii, 11. ⁶³ Rom. xii, 16.

(64) Quo pertinet illa Chrysostomi (in psal.
cxvii) : Δεῖ τοίνυν ἐν ἅπασιν μὲν μὴ φιλονεικεῖν μαν-
θάνειν τοῦ Θεοῦ τὴν διοίκησιν· ἀμυχήνοις γὰρ φι-
λονεικούμεν πράγμασι, καὶ σφόδρα ὑπερβαίνουσι
πᾶσαν φύσιν κτιστὴν. Id est : Non oportet ergo ni-
miam contendere, ut in omnibus discas Dei admini-

174 Bonum est sapiens super excelsum animo.

Eximium patientiæ propositum omnis et sancto-
rum prophetarum et clarissimorum apostolorum
chorus summis plane ornabit præconiis, quæ lon-
gum esset hoc loco explicare ac referre. Quin etiam
Deum ipsum theologi patientem appellant. Naum
enim propheta dixit : « Dominus patiens, et magna
virtus ejus ; et mundans non faciet innocentem Do-
minus ⁶¹. » Ac multo antea propheta David : « Deus
juxta justus et fortis et patiens, nec iram inducens
per singulos dies ⁶². » Tum et longe prius Moyses
theologorum princeps : « Dominus Deus patiens et
multæ misericordiæ et verax (65). » Jam si qui-
cunque hominum patientiam sibi comparaverit, is
proprietaem habere videtur, quæ Deo ipsi conve-
nit ; apte nunc etiam congruenterque ait sapiens
Ecclesiastes : « Bonum patiens super excelsum ani-
mo ; » divinæ hunc bonitatis atque patientiæ imi-
tatores non obscure constituens : nec tamen sic
appellans, quasi cum eo compareret, quem « excel-
sum animo » nominavit : esto, id dictio præ se
ferre videatur. Nam hic « excelsus animo » est,
qui animo elatus et superbia fastuque alta petens,
velis quodammodo viam hominibus negatam te-
nuisse sibi videtur, et unus cæteros omnes post se
reliquisse.

Hoc vero ipsum per se malum est ; quemadmo-
dum per se bonum est, esse patientem. Tum quæ
inter se summam habent oppositionem, si conse-
rantur, omnis comparatio discrimine tollitur. Non
igitur patientem ex comparatione bonum appellavit,
sed ut in reliquis omnibus, quæ secundum quādam
oppositionis rationem offerre voluit, ita et nunc
veram et solidam gloriam patienti attribuit ; sic-
ut e contrario appellationem adversam, **175** quæ
ex opposito judicio oritur ac subaudienda est, im-
posuit illi, quem « excelsus animo » nominavit.
Propterea ait quidam in loco Paulus magnus apo-
stolus : « Non alta sapientes, sed humilibus con-
tinentes ⁶³. » Bonum autem appellat patientem, non
qui ex nimia animi imbecillitate, ob ea etiam, quæ
temere contingunt, ira accenditur, ac ferinos mores
et agrestem plane ferociam ostentat : sed qui alio-
rum contumeliis atque conciviis sive minorum sive
majorum appetitus, pacatum servat animum, nec
ullis earum rerum stimulis commovetur. Cæterum
si quis se virum et honestum et veritatis studio-

strationem : de rebus enim immensis contendimus,
et quæ creatam omnem naturam longe superant.

(65) Exod. xxxiv. 6. At LXX habent, Κύριος ὁ
Θεὸς οἰκτίρμων, καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πο-
λυέλεος καὶ ἀληθινός...

sum et Deo charum ac virtuti deditum præstet, et quosdam viderit injusta loquentes atque impia adversus summam Dei bonitatem ac majestatem, vel tyrannidem exercentes in pupillos et viduas et pauperes, ac nullo jure et per vim proximum quemque rebus suis spoliante: tum is profecto qua decet ira et indignatione succenseat, oportet, contra improbos et veritatis adversarios ac mendacii conscios. Sed enimvero singula considerare diligenter, et caute tam opera quam sermones perpendere eorum qui vitam nobiscum agunt, necesse est. ut neque superbiæ vitio aut animi imbecillitate iis irascamur, qui nihil a pietate discesserunt; neque rursum taciti feramus et patienter eos toleremus, qui contrariam vitæ rationem inire. Sic enim mansuetudo nostra et patientia, sic ira etiam atque indignatio Domino et bono et justo hominumque amanti grata sine dubio futura est, nam hoc ipsum confirmans sapiens Ecclesiastes iis, quæ sequuntur, adjecit protinus:

σιν ἀριδῆλως. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐμπεδῶν καὶ τοῖς ἡγαγέ.

Α τοῖς. Ὅταν δὲ τις ἀνθρώπος σπουδαῖος καὶ φιλήθης καὶ θεοφιλὴς καὶ φιλόκαλος θεάσῃται τινὰς ἀδικίας λαλοῦντας καὶ βλασφημίας εἰς τὸ ὕψος τῆς θεοπροποῦς ἀγαθότητος καὶ μεγαλειότητος, ἢ καταδυναστεύοντας τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν χηρῶν καὶ τῶν πτωχῶν, καὶ τὰ τῶν πλησίων ἀφαιρουμένους κατὰ μόνην τυραννικὴν ἐξουσίαν καὶ κατὰ δυναστείαν· τῆνικαῦτα καὶ τὸν προσήκοντα θυμὸν καὶ τὴν δικαίαν ὀργὴν ἐξ ἀνάγκης κινεῖν ὀφείλει κατὰ τῶν πονηρευομένων καὶ τῆς ἀληθείας ἀντιπάλων καὶ συνιστόρων τοῦ ψεύδους. Χρὴ τοίνυν ἐπὶ πᾶσι προσέχειν ἀκριδῶς καὶ νήφειν τοῖς ἔργοις καὶ λόγοις τῶν τὰς διατριβὰς μεθ' ἡμῶν ποιουμένων· καὶ μὴτε ὑπερφηφανεῖς ὄγκον ἢ πάθος μικροψυχίας παροργίζεσθαι κατὰ τῶν μηδαμῶς ἡσθενηκότων· μηδ' αὖ πάλιν ἀνέχεσθαι καὶ παραισιωπᾶν καὶ μακροθυμεῖν ἐπὶ τῶν τὰ κατ' ἐναντίωτιν ἐκφερόμενα δρώντων. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ πρὸς ἡμῶν καὶ μακροθύμους, καὶ μέντοι καὶ ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὀργὴ παρὰ τῷ ἀγαθῷ καὶ δικαίῳ καὶ φιλανθρώπῳ Κυρίῳ τὴν ἀποδοχὴν ἐκπομένοις ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής ἀμέσως ἐπι-

§ XII.

Vers: 9. Ne festinaveris in spiritu tuo irasci; quia furor in sinu stultorum requiescit (66).

Idem enim id est, ac si diceret: Cave ne levi de causa indigneris, ac temere vel ex nientis superbia vel ex animi imbecillitate iis succenseas, qui nihil adversus Deum deliquerunt, aut quos in crimen voluntate lapsos esse non constat. Quin etiam, quantum fas est, cura, ut **176** patiens sis atque indulgens, cum iis etiam, qui minimis in rebus delinquant: et omni studio enitere, ut vir sis mansuetus atque magnanimus; ne te quoque sacræ Litteræ stultum appellent. Ait enim: « Quia furor in sinu stultorum requiescit. » Idcirco et Paulus magnus apostolus quodam in loco dicit: « Modestia vestra nota sit omnibus hominibus ». Illa enim rerum omnium tolerantia ac patientia, quæ modestiam morum præ se fert et affectionum tranquillitatem, quorum in animis viget, in iis reginam dominamque virtutum omnium inesse testatur, prudentiam scilicet. Quamobrem oportet, ut qui prudentia regitur, is ne improbis quidem et impiis et avaris et homicidis properantius succenseat, et facile indignetur. At ubi nec auctoritate quidquam, nec mitioribus conciliis aut ulla sacrarum Litterarum adhortatione delinquit, in eadem illi voluntate se manere ostendunt, et emendationem respuere; tum vero iustæ iræ atque indignationis acutior expedit gladium, quo callum obductum excindat, et animi duritiem ad medicorum rationes sanet: qui primum quidem unctionibus quibusdam atque malagmatis tumores vulnerum et inflammationem mitigare conantur, et ad sanitatem perducere. At cum morbus difficilis est, et leniora atque molliora artis medicamenta longe superat, tum severioribus quoque pharmacis et

Μὴ σπεύσῃς ἐν πνεύματι σου τοῦ θυμοῦσθαι· ὅτι θυμὸς ἐν κόλπῳ ἀφρόνων ἀναπαύεται.

Μονονοῦχὲ γάρ φησι· Μηδαμῶς ἀνάσχει θυμὸς ὁ βρόδιος καὶ παροργίζεσθαι μάτην ἐξ ὑπερηφάνου καρδίας ἢ καὶ μικροψυχίας κατὰ τῶν μετὰ εἰς Θεὸν ἡσθενηκότων, ἢ τοσαύτῃ πλημμελείᾳ κατ' ἐκούσιον γνῶμην ἐλαλωκότων· ἀλλ' ὅσον οἶόν τί ἐστι, μακροθύμιος εὐρέθῃ: καὶ συγγνωμονικός, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς τὰ ἐλάχιστα πλημμελοῦντας, καὶ πᾶσι δυνάμει πρὸς εὐρέθῃ καὶ μεγαλόψυχος ἀνθρώπος· ἵνα μὴ καὶ σὺ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ἄφρων ὀνομασθῇς. Φησὶ γάρ, « Ὅτι θυμὸς ἐν κόλπῳ ἀφρόνων ἀναπαύεται. » Διὰ τοῦτο φησὶ πάλιν καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος· « Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωστὸν πᾶσιν ἀνθρώποις. » Ἡ γὰρ ἐν πᾶσιν ἀνὴρ καὶ μακροθυμία, τὴν ἐπιεικείαν ἐνδείκνυμένη τῶν ἰθὺν καὶ καταστάσεων τῆς ψυχῆς, τὴν βασιλικωτάτην καὶ τὴν κυριωτάτην τῶν γενικῶν ἀρετῶν ἐνυπάρχειν τοῖς τοιοῦτοις κηρύττει, δηλονότι τὴν φρόνησιν. Ὅτι προσέχει τὸν ὑπὸ φρονήσει; ἰθὺνόμενον, μετὰ πρὸς τοὺς πονηρευομένους καὶ δυσσεβεῖς καὶ πλεονέκτας καὶ μαιφύρους, εὐχερῶς παροργίζεσθαι, καὶ θυμοῦσθαι βρόδιος· ἀλλ' ὅταν διὰ τῆς ἐπιεικεστέρως ἀξιώσεως καὶ συμβουλίας, καὶ τῆς πραοτέρας τῶν Γραφῶν εἰσηγήσεως οὐδεμίαν ἐκείνοις μεταβολὴν ἐπιδείκνυνται πρὸς τὸ κρεῖττον· τῆνικαῦτα τὴν τομωτέραν τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς δικαίας ὀργῆς μεταχειρίζεσθαι μάχαιραν εἰς ἐκτομὴν τῆς ἐκεῖνων πωρωσεως καὶ λάξευσιν τῆς λιθώδους καρδίας κατὰ τὴν ἐπιστήμην τῶν ιατρῶν· οἱ πρότερον ἀλοιφαῖς τοῖς καὶ μαλάγμασι τὰς οἰδήσεις καὶ φλεγμονὰς τῶν τραυμάτων καταπραῖνειν περιεῶνται καὶ μεταφέρειν πρὸς ῥῶσιν. Ὅταν δὲ χαλεπὸν τὸ πάθος ὑπάρχον ὑπερβαῖν τὰς ἀπαλωτέρας καὶ πραοτέρας ἱατρίας

¹⁷⁶ Philipp. iv, 5.

(66) Α' LXX ἡσθεῖ ἀναπαύεται.

τῆς τέχνης, τότε χέρονται καὶ τοῖς αὐστηροτέροις ἁμαρτωίοις καὶ πυρὶ καὶ ξίφει πρὸς ἀναίρεσιν τῆς τοῦ παθοῦς ἐπαναστάσεως. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

§ XIII.

Μὴ εἶπης, *Τί ἐγένετο; ὅτι αἱ ἡμέραι αἱ πρότεραι ἀγαθαὶ ἦσαν ὑπὲρ ταύτας; ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ ἐπηρώτησας περὶ τούτου.*

Τῶν χρόνων ὁ ποιητὴς καὶ τῶν καιρῶν καὶ τῶν ἡμερῶν κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ὑφίστασθαι πᾶσαν ἡμέραν καὶ πάντα καιρὸν καὶ χρόνον διὰ τῆς ἡλιακῆς φορᾶς καὶ κινήσεως ἡδουλήθη καὶ χέριχε· καὶ κατ' οὐδεμίαν ἐτερότητα καὶ διαφορὰν εὗρεθῆσεται τις ἡμέρα πρὸ αὐτῆς ἢ τῆς μετ' αὐτήν, ὅσον ἦκεν εἰς γένεσιν καὶ φυσικὴν ὑπαρξιν· εἰ μὴ τις τῶν ἀνέμων τὰς βίας προβαλέσθαι θελήσειε καὶ τῶν τεταρῶν καιρῶν, δι' ὧν τὸν κύκλον τοῦ ἐνιαυτοῦ κατ' ἄρχας ὁ Δημιουργὸς ἐστεφάνωσε τὴν ἐτερότητα καὶ τὴν διαφορὰν. Κακίας δὲ καὶ πονηρίας καὶ φασλότητος οὐδεμία πέφυκεν ἡμέρα ποιητικῇ τὸ παράπαν· ἀλλ' αἱ τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεις παρυφίστασθαι καὶ ταύτας διὰ τῆς ἰδίας ἀπροσεξίας καὶ ῥασιμότητος παρασκευάζουσιν. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἀγαθὰς, φησὶ, τὰς πρότερας ὀνομάζειε ἡμέρας ὑπὲρ τὰς ἐνεστώσας, τῆς ταυτότητος ὡσαύτως ἐπὶ πάσαις εὐρισκομένης; Τοῦτο τοίνυν οὐκ ἐν σοφίᾳ κατηγγειλας, ἀλλ' ἐξ ἀφροσύνης εἶπας. Δέον μᾶλλον τῶν προγενεστέρων ἀνθρώπων τὰς σπουδαίας καὶ φιλοκάλους προαιρέσεις κατασεμνύνειν, ἢ τὸ ἐμπαιὶν καταμέμφεσθαι τῶν μισοκάλων καὶ φαύλων γυναικῶν τὸ ἄδουλον· καὶ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς καὶ σπουδαίους μιμεῖσθαι, τῶν πονηρῶν δὲ καὶ φαύλων ἀπομακρύνεσθαι· πάντα τὰς ἐμπεριείας· ἡμερῶν δὲ διαφορὰν μηδαμῶς καταγγέλλειν, μηδὲ «προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις»· καὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν ἡμετέρων προαιρέσεων ἡρτημένων τὰς αἰτίας ἀνατίθεσθαι τοῖς ἀψύχοις. Εἰτά φησιν·

§ XIV.

Ἀγαθὴ σοφία μετὰ κληροδοσίας, καὶ περισσεύει τοῖς θεωροῦσι τὸν ἥλιον· ὅτι ἐν σκιᾷ αὐτῆς ἡ σοφία ὡς σκιὰ τοῦ ἀργυρίου, καὶ περισσεύει γυνώσκων τῆς σοφίας ζωοποιήσας τὸν παρ' αὐτῆς.

Ἀποφηνάμενος πρὸ βραχέος, οὐκ ἐν σοφίᾳ φάναι τὸν ἀγαθὸς εἰπόντα τὰς προγενεστέρων ἡμέρας τῶν νῦν· καὶ δεῖξας τῷ λόγῳ τῆς ἀντιδιαστολῆς, καὶ τινὰς εἶναι σοφοὺς ἀνθρώπους τοὺς τοῦτο μὴ καταγγέλλον-

⁶⁵ Psal. CXL, 4.

(67) Non aliter Basilii sive ejus nomine alius nescio quis, proximus tamen eorum temporum : nam Commentarium in Isaiam, qui Basilio tribuitur, Basilii Magni non esse, Julianum Garnierus mihi omnino probavit (Præf. § 10) : non aliter, inquam, hæc ipsa Ecclesiastæ usurpans verba, omnem in homines culpam rejicit, si in pejus ruant, et annis succedentibus deterioribus flant : quanquam dies priores non eos interpretari videtur, qui antiquitus fuerant, sed quos quisque primos vixerit. Sic enim (ad Is. cap. I, n. 4) locutus est : Οὕτως οὖν βιώσωμεν ὥς μηδέποτε τὰ παρελθόντα χρεῖστρονα εἶναι τῶν μελλόντων ἢ τῶν ἐνεστηκότων. Τοῦτο γάρ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής ἀπαγορεύει· «Μὴ εἶπης, ὅτι ἡμέραι αἱ πρότεραι ἀγαθαὶ ἦσαν ὑπὲρ ταύτας· ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ ἐπηρώτησας περὶ τούτου.» Εἰτα

igne et ferro utuntur, ne vim morbo ullam ad repullulandum relinquant. Ait deinde sapiens Ecclesiastes :

VERS. 10. Ne dixeris : Quid factum est ? quia dies priores erant boni super hos ? quippe non in sapientia interrogasti de hoc.

Temporum et tempestatum et dierum auctor ad solis cursum ac motum ea, quam dedit, lege et diem omnem et omnem tempestatem ac tempus perpetuo fluere voluit atque decrevit ; neque varietate ulla differre dies quilibet a priori aut a posteriore invenietur, quatenus in lucem venerit exactusque sit ; nisi quis ventorum objicere vim voluerit, et quatuor tempestatum varietatem atque discrimina, 177 quibus Conditor ab initio anni circulum coronavit. At nequitiae et improbitatis pravitatisque effector dies nullus omnino est : sed hominum voluntates, ut hæc quoque existerent, negligentia sua ac desidia effecerunt. Quæ si ita se habent, quomodo, inquit, dies priores bonos appellas præ iis, qui nunc sunt, cum iidem omnes plane esse reperiantur ? Profecto non ex sapientia hoc pronuntiasti, at ex stultitia locutus es (67). Illud referat magis, honesta majorum studia ac virtutes honore prosequi, aut e contrario temeritatem pravaram mentium, quæ virtutem aversantur, reprehendere : tum bonos honestosque imitari, improborum vero et malorum omnem a se similitudinem detestari ; nullum denique dierum jactare discrimen, neque « excusare excusationes in peccatis » ; aut eorum, quæ in nobis sunt, et a nostris voluntatibus pendent, causas transferre ad inanimata. Ait deinde :

VERS. 11, 12. Bona est sapientia cum hæreditate et amplius videntibus solem : quia in umbra ejus sapientia, sicut umbra argenti, et abundantia scientiæ sapientiæ vivificabit eum, qui ab ea (68).

Præfatus modo, non ex sapientia locutum esse, qui dixit, dies, qui ante nos fuerunt, bonos præ iis esse, qui nunc sunt ; atque adeo testatur, ut ipsa oppositionis fert ratio, quosdam etiam

γὰρ αἱ προάγουσαι ἡμέραι βελτίους ὡς τῶν μετὰ ταῦτα, λεχθήσεται ὑμῖν, ἴσαυτα ἐπάθετε εἰς τὴν ἀμαρτυρίαν τῶν καλῶν ὑπὸ τῆς ἐν τοῖς ὑστεροῖς ἀμελείας. Nempe : Ad hunc igitur modum vitam nostram instituiamus, ut quæ præterierunt, nunquam præstantiora esse censeamus futuris aut præsentibus. Nam hoc Ecclesiastes quoque vetat, Ne dixeris quoniam dies priores boni erant præ his : quia non in sapientia interrogasti de hoc. Si enim qui præcesserunt dies meliores fuerint, merito nobis dicitur : Tanta passi estis frustra ; bonis operibus vestris ad nihilum redactis, quod quæ sæcula sunt, neglexistis.

(68) Olymp. ὅτι ἐν σκιᾷ αὐτοῦ ἡ σοφία. . . ζωοποιήσει τοὺς παρ' αὐτῆς.

178 esse sapientes homines, qui minime hoc affirmant, aut inanimā culpantes, eos absolvant, qui liberam habent voluntatem, et quo malint inclinandi arbitrium; addit nunc: « Bona est sapientia cum hæreditate: » iis, qui supernam divinamque sapientiam nacti sunt, præcepta tradens, ut et alios omnes edoceant, vanum nihil cogitare aut loqui, nec vitiatas ac tortuosas opiniones amplecti, et quæ nusquam sunt, sibi fingere: at recto animo naturam rerum contemplantes, veritati sinceræ ac minime fucatæ adhærere, et diebus omnibus gloriam Domino tribuere, qui dies universos pares constituit, quotquot haclenas exsistire, et mensuram illis ordinemque præscripsit: tum neque primos neque postremos distinctione inducta bonos appellare, sed omnes simpliciter, tanquam ex bono profluente, et cursu solis ac motu circumscriptos: simul et virtutem et vitium ab humano arbitrio pendere, ac propterea tam pacatam serenamque hominum vitam, quam turbulentam eorumdem ac tumultuosam conditionem: ut virtutem magni facientes, improbitatem tanquam detestabilem aversentur.

Qui igitur sapientiam a Deo accepit, non eam sibi uni attribuire debet: ac circumscribere, sed veluti diligens quidam paterfamilias et liberorum amans, eam cæteris quoque hominibus, quanta menti indita fuerit, singulis distribuere, ut manifeste bona et habeatur et nominetur. Nam habere sapientiam, et hanc quasi hæreditatem non transmittere ad alios, bonorum utique non est. Nam qui hoc facit, similis est et plane comparandus ei, qui unum, quod acceperat, talentum ob segnitiam et ignaviam sub terra condidit. Qui vero eam multis aliis dividit et tanquam hæreditatem tradit, illum imitatur, qui talenta quinque, quique duo accepit, et sedulo honestoque consilio lucrum eorum auxit ac duplicavit. Quod sapiens Ecclesiastes significare cum vellet, ait: « Et amplius videntibus solem. » Qui enim datam sibi divinitus sapientiam dispersit, is bonum quoque acceptum amplificat, talentum adaugens, quippe qui erudit multos, et dum plures eorum, qui solem hunc spectabilem intuentur, ad veras sententias et spiritalem vitam perducit, **179** simul Dei gloriam eorum salute adauget. Nam veluti umbra quadam sive tegumento sapientiæ suæ ab exteriorum captationibus tuetur, et ab æstu peccati atque impiarum cogitationum immunes præstat. Et hoc utique sine controversia est, quod addit: « Quis in umbra ejus sapientia, sicut umbra argenti; » quemadmodum enim qui dona afferunt, et argentum dant iis a quibus lædi possunt, vel periculum est ne lædantur, vel a quibus captivi habentur et malo vexantur at peiora in dies metuant, quasi umbra protecti, nequitiae eorum æstum evitant, et periculorum fluctus effugiant: sic et divinæ sapientiæ distributio et tanquam hæreditatis divisio, cum umbræ instar ab æstu protegat tentatæ mentis et afflicientium vi-

τας μηδὲ τῶν ἀψύχων καταψευδομένους, ἀφέντες τοὺς αὐτεξούσιον προαίρεσιν ἔχοντας, καὶ τὴν ἐφ' ἑκάτερα ῥοπὴν κακῆτημένους· νῦν φησι, « Ἀγαθὴ σοφία μὲν τὰ κληροδοσίας· » εἰσηγούμενος τοὺς τῆς ἀνοθεῖας καὶ θείας καταξιοθέντας σοφίας, καὶ πάντας ἄλλους διδάσκειν μὴ μάταια διενθυμείσθαι καὶ λέγειν, μηδὲ τὰς ἐσφαλμένας καὶ καμπύλας δόξας ὑπολαμβάνειν καὶ τὰ μὴ ὄντα δοξάζειν· ἀλλ' ἐν εὐθύτῃ καρδίᾳ πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων ἀποβλέποντας, ἐχέσθαι τῆς ὄντως οὐσης ἀληθείας, καὶ δοξάζειν μὲν ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις τὸν Κύριον τὸν ἐν ἰσότητι πάσας ὑποστήσαντα τὰς ἡμέρας, ὅσον ἦκεν εἰς γένεσιν καὶ φθορὴν ὑπαρξῶν, καὶ τὸ μέτρον τῆς τάξεως καὶ μήτε τὰς πρώην μήτε τὰς ἑσχάτας διηρημένως· ἀγαθὰς ὀνομάζειν, ἀλλὰ πάσας ἀπλῶς, ὡς ἐξ ἀγαθοῦ γεγυυμένας, καὶ γινόμενας διὰ τῆς ἡλιακῆς φορᾶς καὶ κινήσεως· ἀρετὴν δὲ καὶ κακίαν ἐξηρτησθαι τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης, καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον, εἰρηναίαν καὶ γαληνίωσαν κατάστασιν, καὶ μέντοι καὶ παραχώδην καὶ πολέμικὴν πολιτείαν· ἵνα περὶ πολλοῦ ποιῶνται τὴν ἀρετὴν, φεύγωσι δὲ τὴν κακίαν ὡς στυγερήν.

Ὁ τοίνυν ἐκ Θεοῦ σοφίαν λαβὼν, ἥκιστα ταύτην ὀφείλει διορίζειν καὶ περιγράφειν εἰς ἑαυτὸν καὶ μόνον, ἀλλ' οἶόν τις φιλότεχνος πατὴρ καὶ φιλόστοργος, διανέμειν αὐτὴν καὶ πᾶσιν ἄλλοις ἀνθρώποις ὅσον ἦκεν εἰς γνῶμην, ἵνα λογιζοίτο καὶ κατονομάζοιτο σαφῶς ἀγαθὴ. Τὸ γὰρ ἔχειν σοφίαν, καὶ μὴ κατακληροδοτεῖν αὐτὴν καὶ τοῖς ἄλλοις, οὐκ ἔστι τῶν ἀγαθῶν. Ἀπεικάζεται γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ προφανῶς ἐνωμοίωται τῷ λαβόντι τὸ ἐν τάλαντον καὶ καταχέουσαν διὰ βρωτῶν καὶ βρωθυμίας εἰς γῆν. Ὁ δὲ διακέμενος αὐτὴν καὶ κατακληροδοτῶν καὶ πολλοῖς ἄλλοις, ὥς τῷ λαβόντι πέντε τάλαντα καὶ τὰ δύο, καὶ διὰ φιλοπόνου καὶ φιλοκάλου προαιρέσεως αὐξήσαντι καὶ διπλασιασάντι τὸ κέρδος αὐτῶν. Ὁ περ αἰνιττόμενος ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, εἶπε· « Καὶ περισσεύει τοῖς θεωροῦσι τὸν ἥλιον. » Ὁ γὰρ κληροδοτῶν τὴν δεδομένην αὐτῷ σοφίαν θεόθεν καὶ περισσεύειν εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀπεργάζεται, πύλας διπλασιάζων τὸ τάλαντον, ὅτε δὴ συντετίων πολλοὺς, καὶ πρὸς ἀληθείας δόξας καὶ πνευματικὰς καταστάσεις ἐφέλκομενος τῶν βλεπόντων τὸν αἰσθητὸν ἥλιον τοῦτον, καὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς σφῶν σωτηρίας ἐπαύξων. Οἷον γὰρ τινι σικιᾷ ἦτοι τῇ σκέπῃ τῆς σοφίας αὐτοῦ τῶν ἀλοφύλων ἐνθυμημάτων ἐξαιρεῖ, καὶ τοῦ καύσωνος ἀπολυτροῦται τῆς ἀμαρτίας, καὶ τῶν ἀσεβῶν ἐνθυμητῶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἄρα σαφῶς ὃ φησιν, « Ὅτι ἐν σικιᾷ αὐτῆς ἡ σοφία, ὡς σικιὰ τοῦ ἀργυρίου· » καθάπερ γὰρ οἱ προσφέροντες δῶρα καὶ δίδοντες τὸ ἀργύριον τοῖς δυναμένοις καὶ περρωμένοις αὐτοὺς παραδίδωκεν, ἥ καὶ τατέχουσιν ὡς αἰχμαλώτους καὶ συνθλιβουσιν καὶ τὰ χεῖρ προσπειλοῦσιν, ὡς ἐν σικιᾷ φυλάττονται τοῦ καύσωνος τῆς κακίας αὐτῶν ἐκλυτροῦνται, καὶ τῶν περισπωμένων διαδεδράσκουσι τὸ κλυδωνιον· οὕτω καὶ τῆς θείας σοφίας ἡ διανομή καὶ κληροδοσία εἰκὴν σικιᾷ· περισκίπουσα τοῦ καύσωνος τῶν νοσητῶν περισπωμένων.

καὶ τῆς ἀμαρτίας, τὰς σφῶν ἀπολυτροῦται ψυχὰς, οὐ μόνον δὲ τῆς νοητῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλάττει τοὺς μυσταγωγουμένους, ἀλλὰ καὶ τῆς αἰωνίου παρὰ σκευάξει καταξιώθηναι ζωῆς.

Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς αὐθις εἰπὼν · « Καὶ περισσεῖα γνώσεως τῆς σοφίας ζωοποιήσῃ τὸν παρ' αὐτῆς · » ἀντὶ τοῦ, καθ' ὅσον ἂν τις ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς γνώσεως ποιήσῃ τὴν κληροδοσίαν εἰς ἄλλους, κατὰ τοσοῦτον εὐρήσει ζωοποιούμενος ὑπ' αὐτῆς καὶ τὸ πλῆθος τῶν μυσταγωγουμένων καὶ δεχομένων τῶν νοημάτων αὐτῆς τὸ κἄλλος καὶ πῶς. Μὴ τοίνυν εἰς ἑαυτοὺς περιγράψωμεν, οἱ λαβόντες ὅπως οὖν μέτρον θέλα; σοφίας τὴν τοῦτου χάριν, ἀλλὰ παντὶ σθένει καὶ πολλοῖς ἄλλοις κατακληροδοτεῖν αὐτὴν προθυμηθῶμεν, ἵνα μὴ τῷ λαβόντι τὸ ἐν τάλαντον ἀφομοιωθῶμεν, καὶ πρὸς τὸ πῦρ τῆς γεέννης παραπεμφθῶμεν · ἀλλ' ἐμπαλιν ἐοικότες εὐρεθῶμεν τοῖς τὰ δύο καὶ τὰ πέντε τάλαντα λαβοῦσι, καὶ τὰ δεδομένα διπλασιάσας · καὶ καταξιωθῶμεν ἀκοῦσαι παρὰ τοῦ δικαίου καὶ φιλανθρώπου Δεσπότη καὶ νῦν καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τῶν βεβιωμένων ἀνταποδόσεως, « Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω, εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. » Τοιγαροῦν τῆς ἀκολουθοῦ διανοίας ἐχόμενος ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς ἐπηγάγε καὶ φησιν ·

B

§ XV.

Ἰδε τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ, ὅτι τίς δύνησται κοσμήσαι ὃν ἂν ὁ Θεὸς διαστρέψῃ αὐτόν;

Κωμωδῆσας τὸν ἀποφαινόμενον καὶ δοξάζοντα τὰς προγενεστέρας ἡμέρας ἀγαθὰς εἶναι μᾶλλον τῶν νῦν, ὥς πατρὶν δηλονότι τὴν ταυτότητα τῆς ὑπάρξεως ἐχουσῶν παρὰ τῆς ἀγαθῆς τῶν ἀπάντων ποιητικῆς αἰτίας, παρακελεύεται τοῖς ἐπαλοῦσιν ἀποβλέψαι πρὸς τὴν ποικίλιν τῶν τοῦ Θεοῦ ποιημάτων, καὶ παρεξέτασαι καὶ διαγνῶναι σαφῶς, ὥς οὐδεὶς ἀνθρώπων δύναται τι τῶν παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ γεγονότων ἢ βέλτιον ἀποφθῆναι καὶ κρείττονα ὑπὲρ ὃ πέφυκεν, ἢ τὸ ἐμπαλιν χειρόν. Ὡς οὖν τὸν ἐτερόφθαλμον ἢ χυλὸν γεγονότα, καὶ στρεβλὰς ἔχοντα βάσεις, καὶ τοῖς παραπληροῖς πᾶθεσιν ἐδρικομένους, καὶ πρὸς τὴν ἀριότητα καὶ τελείωσιν τῆς φύσεως ἐλλειπῶς ἔχοντας οὐδεὶς ἕτερος δύναται, πλὴν τοῦ ποιήσαντος καὶ τὰ πάντα κατασκευάσαντος, ἀνακαλέσασθαι καὶ μετοχευεῖσθαι πρὸς τὴν φυσικὴν τελειότητα καὶ διόρθωσιν · οὕτως οὐδὲ τὰς τῆς αὐτῆς καὶ μὲς ὑπάρξεως καὶ γενέσεως δύναται διαιρεῖν, καὶ τὰς μὲν ἀγαθὰς, τὰς δὲ πονηρὰς ὀνομάζειν. Πᾶσα γὰρ ἡμέρα τὴν ἰσὴν ὑπόληψιν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν, ἀγαθὴ πεφυκυῖα παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Δημιουργοῦ.

D

“ Matth. xiv, 23.

(69) *Supple eum, qui ab ea dives est*, sive, ut in Hebraicis, *qui ea præditus est*. In Vulgatis leges, *Hoc autem plus habet eruditio et sapientia, quod eum tribuunt possessori suo*. (Cap. vii, v. 13). Ceterum Noster ita hac interpretari subinde videtur, ut *eum qui ab ea*, non ipsum sapientem veteranum esse putet, sed eum, qui huius magisterio sapientiam tiro ediscit, et ab ea dives fit. Habet vero hæc interpretatio acuminis non parum, et

tiorum, animos eorum servat; nec solum, quotquot initiatos habet, a spiritali captivitate eximit, sed dignos quoque efficit, ut æterna vita potiantur.

Nam hoc significavit sapiens Ecclesiastes, cum rursum ait: « Et abundantia scientiæ sapientiæ vivificabit eum, qui ab ea (69); » id est, quo plus scientiæ quis de sapientia sua tanquam hæreditatem ad alios transmittet; eo maiorem illius opere reviviscentem inveniet multitudinem initiatorum, quos illa scientiæ suæ pulchritudine ac splendore compleverit. Ne igitur, qui divinæ sapientiæ donum accepimus, quocunque id modo datum fuerit, nostra solum in commoda contrahamus, sed omni studio conemur, ut hæreditatem ejus ad multos alios prorogemus: quo minime illi similes, qui unum talentum accepit, gehennæ ignem effugiamus; atque iis potius comparandi videamur qui duo et quinque talenta nacti, hæc ipsa geminaverunt: itaque digni habeamur, qui et nunc et supremo remunerationis die ab justo ac misericorde Domino audiamus: « Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui “.” Quare in connexo argumento perseverans sapiens Ecclesiastes adjecit atque ait:

180 Vers. 13. *Vide opera Dei, quoniam quis poterit adornare, quem Deus perverterit ipsum (70)?*

Postquam eum perstrinxit, qui jactet atque opinetur dies, qui ante nos fuerunt, iis meliores esse, qui nunc sunt, quod nempe a bona illa omnium electrice causa eandem omnes originem et naturam sortiantur: auditores jam cohortatur, ut ad divinorum operum varietatem oculos attollant, iisque attente consideratis, clare dignoscant, neminem ex hominibus esse, qui de iis quidquam, quæ a conditore facta sunt, vel melius atque præstantius vel contra pejus reddere possit. Quemadmodum igitur qui altero oculo aut membro captus sit, vel plantas habeat distortas, quique similibus laboret corporis vitiis, et membrorum integritate careant, alius hos nemo, præter eum, qui condidit et omnia constituit, ad naturalem perfectionem emendationemque revocare ac transferre potest (71); sic nemo quæ ejusdem prorsus substantiæ ac naturæ sunt, dividere ullo modo valet, atque alios quidem dies bonos, alios malos denominare. Quilibet enim dies parem eandemque habet æstimationem, et bonus a bono Conditore atque Domino æque

iis optime respondet, quæ proxime præcedunt.

(70) *Olymp. διαστρέψῃ αὐτόν ἐν ἡμέρᾳ ἀγαθῶσύνῃς.*

(71) Ex interpretatione Chaldaica suam hanc Noster expressit: sic enim se habet illa Paraphrasis: « Contemplantur opus Dei et fortitudinem ejus, qui fecit cæcum et claudum, ut sint mirabilia in sæculo: quis enim est, qui poterit corrigere unum ex iis, nisi Dominus mundi, qui creavit eum? »

prodiit. His, inquit, o mortales, omissis, quæcunque fiant res atque contingant, gratias Deo universi reddite ac meritas laudes: ut neque iis, quæ bona videantur, tumidi elatique fastu superbiatis, et magna cum aliorum contemptu jactetis; neque iis, quæ tristitia apparent atque molesta, perculsi, ad ignobilem humilitatem et summam animi abjectionem recidatis. Utrumque enim indecorum est, et cordato utique viro atque intelligente minime dignum. Idcirco subiecit:

181 VERS. 14. *In die bonitatis vive in bono, et in die mali vide bonitatem: vide etiam hoc congruum huic (72).*

Diem bonitatis appellat tempus auris atque imbribus placidis moderatisque temperatum, quæ terræ ad fruges ferendas prosint, et eorum, quæ hominibus ad esum necessaria sunt, copiam gignant: idemque pacatum et hostili incursione ac prædationibus liberum. Contra vero *diem mali* tempus, quo contraria his dominari videamus, velut aeris intemperiem, aut penuriam aquarum aut pluvias ingentes nimium ac graves, aut hostium irruptiones ac latrocinia, atque his similia. Hortatur porro, ne prioribus sic efferamur, ut rationis ac mentis vim in desidiam relaxemus, et præclara boni intelligentisque judicii conditione posthabita, ab animi vigilantia atque a recto laborum studio decidamus: sed ut non minori cura et consilia eadem bona et spem fidemque ac perfectam charitatem erga summum Deum tueamur, bonitatem sectantes eam, quæ illi omnino charos, aut certe, quantum fieri potest, acceptos efficiat. Simili autem modo et in posterioribus hortatur, ut eandem vitæ æquabilitatem servemus ac custodiamus, nunquam de virtutis gradu dejecti: nihil ut moleste feramus, aut mentem ad nefarias cogitationes et noxios errores delabi patiamur: sed in his etiam, laudibus summo Deo tributis et gratiis actis, stabilitatem animi constantiamque præstemus. Nam si, inquit, eundem afferes animum ad adversa atque contraria, scito et pro comperto habeto, contrariorum eventuum utrumque eundem exitum planeque similem futurum, id est bonum: quod animum æque ad utrumque paratum habueris, et tam secundarum rerum, quam adversarum occursu immotum semper, ac boni consilii propositique tenacem. Nam hoc indicavit, cum dixit: «Vide etiam hoc congruum huic,» pro ratione scilicet humanæ affectionis, cum ea etiam, quæ ex adverso contingunt, bonum ad terminum consensu quodam **182** concordiaque ferantur. Ait deinde Ecclesiastes:

(72) Apud LXX legimus.... Ἐν ἀγαθῷ, καὶ ἴδε ἐν ἡμέρᾳ κακίας, ἴδε. Καὶ γέ σου τούτω συμφῶνως τοῦ

Α γοῦ καὶ Δεσπότου· ταῦτα, φησὶν, παρέντες, ἀνθρώποι, τὴν ἐπὶ πᾶσι τοῖς γεγενῶσι καὶ συμβαίνουσι πράγμασι τὴν εὐχάριστον ἀναπέμπετε τῷ Θεῷ τῶν ὅλων δοξολογίαν χρεωστικῶς· καὶ μήτε τοῖς δοκοῦσι χρηστοῖς προσεξογκοῦσθε, καὶ πρὸς ὑπερηφάνειαν ἐπάρθητε καὶ μεγαλορρόμοσύνην καὶ καταφρόνησιν, μήτε τοῖς ἀνίχν δοκοῦσι καὶ λυπηροῖς πρὸς ἀγενῆ ταπεινότητα, καὶ πολλὴν ἀθυρίαν καρδίας· καταβιάζεσθε. Τούτων γὰρ ἑκάτερον ἀπρεπές· καὶ διανοίας ἀνάξιον ἔμφρονος δηλονότι καὶ συνετῆς. Ἀμέλει τοίνυν ἐπήγαγεν·

§ XVI.

B Ἐν ἡμέρᾳ ἀγαθωσύνης ζῆθι ἐν ἀγαθῷ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ κακίας ἴδε ἀγαθωσύνην· ἴδε καὶ γέ τοῦτο συμφῶνον τούτῳ.

Τῆς ἀγαθωσύνης ἡμέραν τὸν καιρὸν ὀνομάζει τὴν ἐν τῇ εὐκρασίᾳ τῶν ἀέρων καὶ τῶν εἰρηνικῶν δμῶν καὶ συμμέτρων, καὶ πρὸς καρποφορίαν τῆς γῆς συμβαλλομένην, καὶ τῆς τῶν ἐδωδῶν τοῖς ἀνθρώποις εὐθηνίας ποιητικῶν· καὶ μέντοι τῆς δηώσεως καὶ λήξεως τῶν ἀλλοφύλων ἀπληλαγμῶν· ἡμέραν δὲ κακίας ἔμπαλιν τὸν καιρὸν τὸν διαγνωσθέντα τῶν τούτοις ἀντικειμένων πλήρη· οἷον ἀέρων δυσκρασίας ἢ παντελοῦς ἀνομβρίας ἢ σφοδροτάτων καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὑετῶν, ἢ πολεμικῶν καταδρομῶν καὶ λήξεων, καὶ τῶν τούτοις παραπλησιῶν. Παρεγγυᾶται τοίνυν μήτε τοῖς προτέροις ἐπαίρεσθαι, καὶ πρὸς βῆθυμίαν ὑποχαλᾶν τοὺς τῆς ψυχῆς λογισμοὺς, καὶ καταφρονεῖν τῆς ἀγαθῆς καὶ πρεπούσης λογικῆς καταστάσεως, καὶ τῆς νηούσης· διανοίας καὶ φιλοπόνου γνώμης κατολισθαίνειν· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐν ταύτῃ διαικμεν τῶν ἀγαθῶ ἐννοιῶν καὶ τῆς πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐλπίδος καὶ πίστεως καὶ τελείας ἀγάπης, καὶ ἀγαθωσύνης τῆς πρὸς αὐτὸν εὐαρεστήσεως παντελοῦς, ἢ καὶ γέ τῆς κατὰ δύναμιν. Ὡς οὕτως δὲ καὶ τοῖς δευτέροις τὴν ἴσιν καὶ τὴν αὐτὴν διατηρεῖν καὶ φυλάττειν διάθεσιν καὶ κατάστασιν, καὶ μετὰ τὸ τοῦ ἀγαθοῦ παρεξίστασθαι· μήτε μὴν δυσχεραίνειν, καὶ πρὸς ἃ μὴ θέμεις ἐνθυμήματα τῆς πονηρίας καὶ τοῦ ψεύδους καταβιάζεσθαι τὸν νοῦν συγχωρεῖν. Ἄλλ' ἐν ὑμνήδῃ καὶ δοξολογίᾳ καὶ τούτοις τῇ πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τὸ κατὰστημα συντηρεῖν τῆς ψυχῆς· **D** Εἰ γὰρ οὕτως διατεθείης ἐπὶ τοῖς ἀντικειμένοις καὶ ἀντιθέτοις, ἴδε καὶ γυνῶθι σαφῶς, ὡς ἑκατέρων τῶν ἐναντίων συμβάσεων τὸ πέρας ἑκάτερον συμφῶνον εὐρηται, τουτέστιν ἀγαθὸν, διὰ τὸ τὴν καρδίαν ἐξ ἑκατέρου διατρεσθαι κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως, καὶ οὐτε ταῖς τῶν δοκοῦντων χαροποιῶν, οὐτε ταῖς τῶν λυπηρῶν συναντήσεσι τῆς ἀγαθῆς ἐννοίας καὶ δόξης καὶ καταστάσεως παρεξίσταμένην τὸ σύνολον. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰπὼν· «Ἰδε καὶ γέ τοῦτο συμφῶνον τούτῳ, ἢ τῇ ταύτῃ τῆς ἀνθρωπίνης διαθέσεως, εἰς ταυτὸν καὶ συμφῶνον πέρας ἀγαθὸν συνιόντων καὶ τῶν κατ' ἐναντίωσιν συμβαινόντων. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

το ἐποίησεν ὁ Θεός... Olymp. καὶ γέ τοῦτο συμφῶνον τούτῳ ἐποίησεν ὁ Θεός, etc.

§ XVII.

Τούτο ἐποίησεν ὁ Θεὸς περὶ λαλιᾶς, ἵνα μὴ ἂν εὖρῃ ἄνθρωπος ὀπίσω τούτου μηδέν.

Τούτο, ποῖον; τὸ σύμφωνον γίνεσθαι πέρας, καὶ τὸ αὐτὸ τέλος ἀγαθὸν καὶ μακάριον ἐπὶ τῶν ἐναντίων καὶ ἀντιθέτων διὰ τῆς ἀγαθῆς διαθέσεως καὶ τῆς φρονήσεως καὶ φιλοκάλου γνώμης καὶ προαιρέσεως. Ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐξουσίαν νοεράς καὶ λογικῆς ψυχῆς, δεδοκῶς τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς τὰ πάντα καὶ τὰ δοκούντα τὴν ἐναντίαν ἐπιφέρεισθαι φύσιν, μετοχετεύειν καὶ μεταρρυθμίζειν εἰς ἀγαθόν· ἵνα διαγγέλλοντες οἱ ἄνθρωποι τὸν ἀκατάληπτον πλοῦτον τῆς θεοπροποῦς ἀγαθότητος καὶ σοφίας, καὶ τὴν εὐχάριστον αὐτῷ δοξολογίαν ἐν πᾶσι προσαναπέμποντες, μηδὲν εὖρωσιν ἕτερον αἴτιον τοῦ βελτίονα γίνεσθαι τὸν ἄνθρωπον διαμένοντα ταῖς ἀγαθαῖς ἐννοίαις καὶ ποιούντα τὰ ἀγαθὰ, εἰ μὴ μόνην τὴν ἰδίαν προαίρεσιν τὴν λαβοῦσαν ἐκ Θεοῦ τῆς ἐφ' ἑκάτερα ῥοπῆς τὴν ἐξουσίαν καὶ δεσποτείαν. Τούτου χάριν τοιοῦτον αὐτὸν ὁ Δημιουργὸς κατεσκεύασεν, ἵνα παρὰ τὸν ὅρον καὶ λόγον καὶ σκοπὸν τῆς προαιρετικῆς βουλῆς καὶ ῥοπῆς μηδὲν εὐρέσῃ συμπαραμορφοῦν καὶ παρακολουθοῦν αἴτιον ἕτερον τῆς πρὸς τὸ κρείττον διαμονῆς, ἢ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολῆς. Ταῦτ' οὖν διεξιὼν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, καὶ συνελθὼς ὡς γλαφυροτάτων νοημάτων ἡμῖν ὑψηλῆς λόγους, ἀμέσως ἐπήγαγε·

§ XVIII.

Τὰ πάντα εἶδον ἐν ἡμέρᾳ ματαιότητός μου. C Τούτῃστι, καὶ τὰ πρότερον καὶ τὰ νῦν παρ' ἐμοῦ λαληθέντα τοῖς νοεροῖς ὀφθαλμοῖς ἐθεώρησα, καὶ διέγνω ἔν τῳ χρονικῷ διαστήματι τῆς ἰδίας διαδιδάσκουσας· ματαιότητα γὰρ τὴν ἐν τῳ βίῳ τούτῳ ζωὴν προσηγόρευσε, διὰ τὸ πολυτάραχον αὐτῆς καὶ πολυπερίπαστον καὶ πολυὺν λυπὸν. Εἰτά φησιν·

§ XIX.

Ἔστι δίκαιος ἀπολλύμενος ἐν δικαίῳ αὐτοῦ καὶ ἔστιν ἀσεβὴς μένων ἐν κακίᾳ αὐτοῦ.

Τοὺς περὶ πολλοῦ ποιουμένους κατορθοῦν τὴν ἀληθὴ δίκαιοσύνην αἱ τῶν θείων Γραφῶν ἐξηγήσεις καταφαλλίζονται· μηδαμῶς ὑπεραίρεσθαι, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ὑπαινεῖν, καὶ δικαιοῦν ἑαυτοὺς καὶ προσεπαίνειν κατὰ τὸν Φαρισαϊὸν ἐκεῖνον τὸν εὐχαριστηρίου δῆθεν ὕμνον ἀναπέμποντα τῷ Θεῷ καὶ δοξολογίας, διὰ τὸ μηδαμῶς εἶναι καθάπερ ἕνα τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ἢ καὶ παραπλήσιον ἐκεῖνῳ τῷ τελῶνῃ· περὶ οὗ φησι τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Εὐαγγέλιον· « Κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος, ἥπερ ἐκεῖνος. » Ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ τῶν ἀρετῶν εἶδη διαπράττωνται τινες, καὶ πρὸς τὸ ἄκρον ἀφίκωνται τῆς ὑπὸ Θεοῦ

⁷⁷ Luc. xviii, 14.

(73) In Vulgatis una est articuli huius et præcedentis sententia hoc modo: *Sicut enim hanc, sic illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum iustas querimonias* (cap. vii, v. 15); quæ ad Symmachi interpretationem accedunt quam maxime: sic enim ille reddidit: Καὶ γὰρ ἀνάλογον τούτου τοῦτο ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοῦ μὴ εὖρεῖν ἄνθρωπον κατ' αὐτοῦ μέμψιν. Nec tamen Noster multum inde abire videtur, cum

VERS. 15. *Hoc fecit Deus ob loquelam, ut non inveniat homo post hoc quidquam.*

Hoc, inquit, at eequam rem? nempe ut concors sit exitus, et bonus æque ac beatus rerum contrarium atque oppositarum terminus, boni utique consilii et sedulæ mentis honestæque voluntatis arbitrio (73). Condidit Deus intelligentis ac rationantis animæ potestatem, deditque homini, quo deducere et emendare in bonum omnia posset, ea etiam, quæ naturam afferre contrariam viderentur: ut incomprehensibiles divinæ bonitatis atque sapientiæ thesauros enuntiando, et gratias Deo in omnibus, cum laude agendo, aliam homines causam invenirent nullam, cur quisque, bonam retinens mentem, ac quod bonum est præstans, melior fieret, quam unam propriam voluntatem, quæ a Deo potestatem libertatemque accepit, ut se in quam vellet partem inclinaret. Hujus rei causa hominem Conditor talem constituit, ut præter voluntarii consilii ac propensionis terminum et rationem et destinationem nulla alia reperiretur causa, quæ vel perseverantiæ ejus ad melius, vel mutationis in pejus socia esset ac comes. His jam delibatis, conscius sibi sapiens Ecclesiastes, se pulcherrimarum sententiarum rationes nobis proposuisse, adjecit protinus:

VERS. 16. *Omnia vidi in die vanitatis meæ* (74).

Id est, et quæ prius et quæ nunc a me prolata sunt, mentis oculis ipse spectavi, ac labente vitæ meæ tempore 183 agnovi. Vanitatem enim, quam hic homines vitam ducimus, appellavit propter multas ejus perturbationes et augores et aggritudines. Tum ait:

Est justus periens in justo suo, et est impius magnens in malitia sua (75).

Qui veram justitiam summo studio sibi comparare enituntur, his divinarum Litterarum exhortationes viam hanc esse inunitissimam ostendunt, si nec fastu superbiant, nec alios despiciant, nec se justos jactent, et Pharisei illius more commendent, qui laudes Deo tribuebat et gratias agebat, quod minime ipse esset quasi unus hominum cæterorum; ac ne publicano quidem illi similis: de quo nempe ait salutis nostræ Evangelium: « Descendit hic justificatus præ illo ⁷⁷. » Tum postquam etiam in omnibus se virtutum generibus exercuerint, et ad summum quoque justitiæ a Deo præ-

et ipse humanis a rebus vim omnem tollat, et creptam homini peccanti excusationem contendat, ne criminum suorum causam vel in dies malos vel in aliud quidpiam externum atque innocuum rejicere posset.

(74) At LXX habent, Σύμπαντα εἶδον ἐν ἡμέραις ματαιότητός μου. Olympiodorus ἐν ἡμέρᾳ.

(75) At hæc apud Olymp. desiderantur.

scriptæ fastigium pervenerint, si demisse sentiant, et ex monito item Evangelico dicant : « Servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus ». Quod si quis ob recte facta superbiæ aut etiam arrogantiae morbo correptus fuerit, et animo elatus sibi jam propter virtutem magnus atque spectabilis videatur ; is Domino non solum minime acceptus, sed etiam detestabilis futurus est, atque adeo pœnas daturus sempiternas.

Idcirco Moyses, magnus ille theologus, ait : « Juste quod justum est persequeris (76), » id est terminis atque rationibus virtutis et justitiæ servatis : quod in justitia persequenda qui præstat, merito in Dei familiaritatem venit. At si justus sine hoc esse contendit, ingrata justitia ejus ac repudianda videatur : ob eamque causam ipsum justitiæ opus perniciem illi potius afferat, quam salutem. Divinum enim oraculum est : « Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam ». Adde quod virtutis ac justitiæ ea ratio est, ut medium vitiorum sint atque utriusque reductum : ut si quis virtutem assequi conetur, nisi inter fines ejus incesserit, et quam ipsa servat, medium sine ulla declinatione **184** viam triverit ; simul atque in alterutram adjacentis præcipitii partem deflexit, in ignaviam aut in audaciam decidat, virtute, quæ medium est, relicta, ac repente se ad perniciem magis quam ad salutem compulsum esse comperiat. Propterea rursum divinæ nos Litteræ admonent : « Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram (77) : » sed via regia incede. Dexteræ nempe atque sinistræ nomine adjacens vitium designavit. Id vero in omni virtute spectari potest.

Sic igitur : « Justus periens in justo suo » duplici modo deprehenditur, quemadmodum nos existimavimus. Cum vero ait : « Et est impius manens in malitia sua, » eum, qui infidelis et plane atheus sit, diserte indicavit ; summa divinæ bonitatis patientia atque lenitate abutentem, atque obstinato plerumque animo in impietatis opinionibus et nequitiae factis perseverantem : quem hic impietatis ejus et nefariorum scelerum vindex pœna non premit, futuramque in vitam reservat, ut præsentis Dei patientia usus, ad veras sententias, et honestas actiones pœnitendo convertatur. Qui nisi ad meliorem frugem redierit, cum rerum in vita gestarum merces cuique sua tribuetur, defensionem profecto nullam habiturus est, ac judicio quod futurum est damnatus, jure ac merito in gehennæ ignem transmittetur. Neque enim omnes impii in hac vita scelerum suorum subeunt pœnas, neque rursus omnes judicio illi et sententiæ reservantur : verum alii quidem et hic et futuro post ævo, alii autem illic tantum pœnas persolvent, cum illa quisque eorum audierit : « Cesavit impius omnis, qui nec justitiam didicerit,

διορισθείσης δικαιοσύνης, ταπεινοφρονεῖν καὶ λῆγειν κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν αἰσθίς ἐιστήγῃ, « Ἀχρεῖοι δούλοὶ ἔσμεν · ὃ ὀφειλομέν ποιῆσαι, παποιήκαμεν. » Εἰ δὲ τις τὸ δίκαιον ὄρων, ὑπερηφανία· ἢ καὶ περιουσίας πάθει κατασχεθῇ, καὶ τοῖς τῆς καρδίας ὕψωμασι λογιζοίτο μέγας τις εἶναι καὶ ἀρετὴν καὶ περιπλοτὸς · ἀπρόσδεκτος εὐρεται τῷ Κυρίῳ καὶ βδελυκτὸς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πρὸς ἀπώλειαν παραπεμπόμενος τὴν αἰώνιον.

Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ θεοφάντωρ Μωϋσῆς, « Δικαίως τὸ δίκαιον διώξεις, » τούτεστι μετὰ τῶν ὄρων καὶ λόγων τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης · δι' ὧν τις πράττων τὰ δίκαια, τὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐρίσκει δικαίως οἰκείωσιν. Εἰ δὲ χωρὶς τούτων διώκει τὸ δίκαιον, ἀπαράδεκτον αὐτοῦ τὸ δίκαιον εὐρεται καὶ φευκτόν. Καὶ τούτου χάριν ἀπόλλουσιν ἑαυτὸν ἐν τούτῳ τὸ δικαίωμα, μᾶλλον ἢ σώζει. Φθοῖ γάρ που τὸ λόγιον · Κύριος ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοὶς δὲ δίδωσι χάριν. » Ἡ καὶ ἄλλως · Τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ λόγος μεσότης ἐστὶ τὴν ἐφ' ἑκάτερα παρεκτροπὴν παρεκκλίνων · οἷον περιβάλλεται τὴν κατορθοῦσιν τὴν ἀνδρείαν, εἰ μὴ στοιχῇ τοῖς ὅροις αὐτῆς, καὶ τῆς μεσότητος τῆς κατ' αὐτὴν ἐχόμενος, ἀπαρῆγκλιτος εὐρεθῇ, ἀλλὰ πρὸς τὴν παρακειμένην ἐκατέρωθεν κατολισθῇ μετὰ πτωσιν, πρὸς δειλίαν ἢ ὀρασύτητα παρεμπέσῃ, τὴν ἀρετὴν, ἥ τις ἐστὶν ἡ μεσότης, καταλιπὼν, καὶ διὰ τοῦτο λανθάνων εὐρεθῇ· πρὸς ἀπώλειαν μᾶλλον ἢ σωτηρίαν συνωθισθείς. Τούτου χάριν αὖθις ἡ θεία Γραφή · Μὴ ἐκκλίνῃς δεξιᾷ ἢ ἀριστερᾷ, ἀλλ' ὁδὸν βασιλικὴν βάδιζε. Διὰ γὰρ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ μέντοι καὶ τοῦ δεξιοῦ τὴν παρακλιμένην κακίαν ἐσήμανε. Τὸ αὐτὸ δὲ κατὰ πάσης ἀρετῆς, θεόδοιο πᾶς ὁ βουλούμενος.

Οὕτω μὲν οὖν, ὁ δὲ δικαίως ἀπολλόμενος ἐν δικαίῳ αὐτοῦ · κατελήπτει διττῶς, ὡς ἡμεῖς ὑπελήφαμεν. Εἰπὼν δὲ, « Καὶ ἐστὶν ἀσεβὴς μένων ἐν κακίᾳ αὐτοῦ, τὸν ἀπιστον καὶ παντελῶς ἄθεον ἀριδῆλως ἐσήμανεν » ἐς ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας πολλῆς ἀπολαύων παρὰ τῆς θεοπροποῦς ἀγαθότητος ἐπιπλεῖον καταφρονεῖ καὶ προσμένει ταῖς ὑπολήψεσι τῆς ἀσεβείας καὶ ταῖς πράξεσιν τῆς κακίας, οὐ δικαίως εἰσπραττόμενος ἐν αὐτῶν τῶν ἀσεθειμάτων αὐτοῦ καὶ κακοπραγημάτων, ἀλλὰ ταμειεύμενος πρὸς τὴν μέλλουσαν δίκην · ἵνα καὶ διὰ τῆς ἐνταῦθα μακροθυμίας ἀλλοιωθῇ διὰ μετανοίας πρὸς τὰς ἀληθείας · δόξας καὶ τὰς σπουδαίας πράξεις. Ὅς εἰ μὴ μετασληθῇ πρὸς τὸ κρεῖττον, ἀναπολύγῃ· γίνεται παντελῶς ἐν τῇ τῶν βεβιωμένων ἀνταπόδοσι, καὶ διὰ τῆς πρὸς τὸ μέλλον δίκης καὶ κατακρίσεως δικαίως παραπεμφθῇ καὶ προστηκόντως εἰς τὸ πῦρ τῆς γένεως · οὐδὲ γὰρ πάντες οἱ ἀσεβεῖς κατὰ τὸν παρόντα βίον εἰσπράττονται τὰ τῆς ἰδίας κακίας, οὐδὲ πάντες ἐκεῖ ταμειεύονται πάλιν · ἀλλ' οἱ μὲν γὰρ κίενταῦθα καὶ πρὸς τὸ μέλλον, οἱ δὲ μόνον ἐκεῖ τίθουσι δίκην, ὅταν ἕκαστος αὐτῶν ἀκούσῃ, « Πίπταται ὁ ἀσεβὴς πᾶς, ὃς οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην,

⁷⁶ Luc. xvii, 10. ⁷⁷ Jac. iv, 6.

(76) Deuter. xvi, 20. At LXX habent διόξῃς.

(77) Prov. iv, 27. Apud LXX desunt cætera.

ἐπὶ τῆς γῆς ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιῇσιν. Ἀρθῆτω ὁ ἀσεβὴς, ἵνα μὴ ᾤσῃ τὴν δόξαν Κυρίου. Κύριε, ὕψιστός σου ὁ βραχίον, καὶ οὐκ ᾔδεισαν· γινόντες δὲ αἰσχυροθῆσαν. Ὁ μὲν γὰρ πεπαῦσθαι τὸν ἀσεβῆ τὸν μὴ μαθεῖν δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ μένειν ἐν τῇ κακίᾳ αὐτοῦ δηλοῖ, κατὰ τὸν σοφὸν Ἐκκλησιαστήν. Τὸ δέ· « Ἀρθῆτω ὁ ἀσεβὴς, ἵνα μὴ ᾤσῃ τὴν δόξαν Κυρίου, » καὶ τὰ ἐφεξῆς, τὴν ἀπόφασιν σημαίνει τὴν ἀπορρίζουσαν αὐτοὺς κατὰ τὴν μέλλουσαν δίκην ἐκ τῆς τῶν πιστῶν κληρονομίας.

Ὁ μὲν οὖν δίκαιος ἐλέγχεται πάνταυθα πολλάκις παραιοπῶντος ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πάντα θεοπρεπεῖς πρυτάνη ταλαντεύοντος, ἡνίκα, καθὼς ἐβημεν εἰπόντες, κατασχεθῇ τῷ πάθει τῆς ὑπερηφανίας ἢ καὶ περιουτίας, ἢ πέφα τῆς κατ' ἀρετὴν μεσότητος ὑπερβῇ· καὶ παραιοπῶμενος εἰς πειρασμοὺς παρεμπίπτων, καὶ ποικίλας καὶ παντοδαπὰς θλίψεις· εἰ μὴ συνήσει, καὶ διὰ ταπεινοφροσύνης ἐξευμενίσαιτο τὴν ἀγαθὴν Δεσπότην καὶ Κύριον, κἀν τῷ παρόντι βίῃ κἀν τῷ μέλλοντι τῇ καταδίκῃ ἐύρισκε καὶ τὴν ἀπώλειαν. Ὡσαύτως γε μὴν καὶ τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ ἀσεβοῦς ἦγουν ἀπίστου διεσάφησε τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. Παρεμπεδῶν δὲ τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν καὶ ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής ἀμέσως ἐπηγάγε·

nec veritatem in terra fecerit : auferatur impius, ne videat gloriam Domini. Domine, excelsum est brachium tuum, et non cognoverunt : qui autem novere, confundantur (78). Nam cessasse impium ne justitiam in terra disceret, idem est ac « manere in malitia sua, » ut loquitur sapiens Ecclesiastes : illud vero : « Auferatur impius, ne videat gloriam Domini, » et quæ deinceps, supremam sententiam significant, quæ in futuro judicio impios a fidelium hæreditate excludet.

Enimvero justus sæpe hic etiam coercetur, **185** silentio nempe ab eo præteritus, qui omnia lance justissima ponderat, quandocunque, ut paulo ante dicebamus, superbiæ aut arrogantiae quoque morbo correptus fuerit, sive ultra virtutis medium processerit : utque præteritus est, in tentationes incidit et varias omnis generis ægritudines : ac nisi resipuerit, et misericordem Regem ac Dominum de missione placaverit, et in hac vita et in futura damnationem atque exitium inveniat. Eodem certe modo id etiam, quod de impio sive infideli dictum est, sermo veritatis exposuit. Atque interpretationem hujusmodi sapiens quoque Ecclesiastes confirmans, adjecit protinus :

§ XX.

Μὴ γίνου δίκαιος πολὺ, καὶ μὴ σοφίζου περισσά, μὴ ποτε ἐκπλαγῆς. Μὴ ἀσεβήσης πολὺ, καὶ μὴ γίνου σκληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καίρῳ σου.

Ταῦτα σύμφωνα τοῖς προσεχῶς εἰρημένοις εἰσὶν, ἐν οἷς ἀπηγόρευσε τῆς ἀληθείας ὁ λόγος καὶ τὴν ἀπὸ τῆς κατ' ἀρετὴν μεσότητος παρεκτροπὴν καὶ παρέγκλισιν· καὶ πολλῶ δὲ μᾶλλον τὸν κατορθοῦντα δικαιοσύνην μηδιστὰς ὑπερβῆσθαι καὶ περιουσίαν νοσεῖν, ἀλλὰ καὶ μετριοφρονεῖν, καὶ μᾶλλον κατηγορεῖν ἑαυτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ὅσον μέγας εἶ, τοσοῦτον ταπεινοῦ σεαυτὸν, καὶ ἔναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εὐρήσεις χάριν. » καὶ πάλιν, « Δίκαιος ἐν πρωτολογία ἑαυτοῦ κατήγορος. » τοιγαροῦν καὶ νῦν φησι· « Μὴ γίνου δίκαιος πολὺ. » παρακελεύεται γὰρ μὴ παρ' ἐτέρῳ τῶν τῆς δικαιοσύνης ὄρων προβαίνειν, μηδὲ τῆς κατ' ἀρετὴν με-

VERS. 17. Noli esse justus multum, et noli argumentari plusquam oportet, ne quando obstupescas. Ne impie agas multum, et noli esse durus, ne moriaris in tempore non tuo.

Hæc iis respondent quæ modo dicta sunt, in quibus sermo veritatis præscripsit ne quisquam a virtutis medio recedat atque deflectat : multoque magis ne qui justitiam profitetur, animos tollat, et arrogantiae laboret vitio ; sed ut modestiam amet, ac se ipsum potius accuset, juxta id, quod scriptum est : « Quantum magnus es, tantum humilia te ipsum, et coram Domino Deo invenies gratiam (79). » Ac rursum : « Justus prior est accusator sui ⁸⁰. » Itaque et hic ait : « Noli esse justus multum (80). » Cohortatur enim, ne alterum e justitiæ terminis transgrediamur, neve a virtutis medio deflectentes, ad malitiam recidamus.

* Prov. xviii, 17.

(78) Isa. xxvi, 10. Sed apud LXX legimus, Πέπαιται γὰρ ὁ ἀσεβὴς. Πᾶς, ὅς οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει· γινόντες δὲ αἰσχυροθῆσονται.

(79) Eccle. iii, 18. Sed apud LXX scriptum est, Ὅσον μέγας εἶ, τοσοῦτον ταπεινοῦ σεαυτὸν, καὶ ἔναντι Κυρίου εὐρήσεις χάριν.

(80) Pulchre Gregorius Nazianzenus ad hoc ipsum Ecclesiastæ dictum : Τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ περὶ δικαιοσύνην καὶ περὶ σοφίαν πάθος, θερμότης περὶ πρᾶξιν καὶ λόγον, ἔξω τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς δὲ ὑπερβολὴν πίπτουσα, ἢ καὶ τὸ ἀνδένει καὶ τὸ ὑπερβαλλόν ὁμοίως λυκαίνεται, ὥσπερ καὶ τῷ κανόνι πρόσθεσις ἢ ὑφαίρεσις. Μηδεὶς οὖν ἔστω πλέον ἢ καλῶς ἔχει σοφός, μηδὲ τοῦ νόμου νομιμώτερος, μηδὲ λαμπρότερος τοῦ φωτός, μηδὲ τοῦ καλῶς·

εὐθύτερος, μηδὲ τῆς ἐντολῆς ὑψηλότερος. Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς ; ἐὰν εἰδῶμεν κόσμον, καὶ ἐπαινοῦμεν φύσιν νόμον, καὶ ἐπώμεθα λόγον, καὶ μὴ ἀτιμάζομεν εὐτασίαν. Nempe : Pur etenim justitiæ atque sapientiæ detrimentum affert acris tam in actione quam in sermone impetus animi, a bono nempe et a virtute propter excessum excidens. Hunc enim defectus et excessus peræque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit, quam conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rector, nec præcepto divino sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur ? nempe si modesti et compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordi em et disciplinam non aspernemur. (Orat. 26.)

Nam hoc proverbiali quoque **186** illo oraculo A comprobatur, quod ait : « Comedere mel multum, non bonum est (81) : » manifesto nos edocens, suavissimam rerum virtutem non sine modo et ordine appetendam.

Quod autem ait : « Et noli argumentari plus quam oportet, » vehementiores contentiones atque perquisitiones sine dubio prohibet tam de iis, quæ in mundi initio condita spectamus, quam quæ in vita contingunt, quod inutiles eæ sint et supervacaneæ, nec bonum ad exitum tendant. Nam quid homini prodest, eniti omni cura et conari, ut assequatur, quot stadiis terræ ambitus et mensura conficiatur, vel quot partes cœlestem, quæ circumvolvitur, molem distinguant, quemadmodum qui superfluum et vanam astrologiam exercent, dividere ac temere enumerare aggressi sunt. Hæc igitur investigare curiosius perinde habetur, atque hominem argumentari plusquam oportet, quod nihil inde utilitatis ferat ac commodi : nec minus scrutari diligentius atque perquirere, cur pietatis alumni inopia laborent, et divinæ justitiæ cultores vim alienam non effugiant, et periculis quamplurimis atque calamitatibus omnis generis objecti sint : mali autem atque impii homines opibus affluant, et vitam plerumque incolumem planeque innoxiam traducant. In his quippe omnibus gratiæ agendæ sunt bono auctori et sapienti omnium moderatori, nec investigandum quidquam ex his aut studiosius tentandum, tanquam inutile ac superfluum. Nam si huiusmodi meditationibus te, o mortalis, addixeris, ac fines virtutis transgressus fueris, cave, ne aliquando in verba malitiæ declines, atque ad vitii recidas viam.

Quod vero dicit : « Ne impie agas multum, et noli esse durus, ne moriaris in tempore non tuo, » apertam cohortationem continet, ne vitam nostram in impiis atque indecoris de Deo quæstionibus insumamus, neve obduratum animum habeamus, ac mutationis conversionisque in melius omnino impatientem, neve tempus ullum vel in rapinis vel in avaritiæ sordibus vel in pupillorum ac viduarum tyrannica vexatione impendamus : ut ne, inquit, Dominum Deum tuum acrius ad **187** iram a te incitatum exinde sentias, et angelum ille tibi tanquam præceps fulmen immitat, atque alieno plane tempore vitam auferat. Nam hoc et David propheta confirmat cum ait : « Viri sanguinum ac dolosi non dimidiabunt dies suos (82). » Ita subiecit illico :

VERS. Bonum est inhærere in hoc, et quidem ab hoc ne contamines manum tuam : quoniam qui timet Deum egredietur omnia (83).

(81) Prov. xxv, 27. At LXX pro φαγῆν habent ἐσθῆν.

(82) Psal. lrv, 25. At LXX habent ἡμετέροις.

(83) At LXX habent Ἀγρεύων τὸ ἀντέχεσθαι σε ἐν

σύτῃτος ἐξολισθαίνεσιν, καὶ πρὸς κακίαν ἐκπίπτειν. Τοῦτο γὰρ ἐμπεδοὶ καὶ τὸ παροιμιακὸν ἐκεῖνο λόγιον, δηλονότι τὸ φάσκον· « Φαγεῖν μέλι πολὺ, ὡς καλόν, » τὴν γλυκυτάτην ἀρετὴν μεμετρημένως καὶ τεταγμένως μεταβιβάσκειν σαφῶς εἰσηγόμενος.

Ὁ δὲ φησι· « Καὶ μὴ σοφίζου περισσά, » τὰς περιεργωτέρας πολυπραγμοσύνας καὶ παρεξτάσεις τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων, καὶ μέντοι καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ συμβαινόντων πραγμάτων ἀπαγορεύει προδῆλως, ὡς ἀνοήτους καὶ περιττὰς καὶ πρὸς μηδὲν τέλος ἀγαθὸν καταντώνσας. Τί γὰρ θεός ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ τὸ δι' ἀκριθείας πολυπραγμονεῖν καὶ πειρᾶσθαι γινώσκειν, πόσα τῆς γῆς ἐστὶ στάδια καὶ τὴν περιφέρειαν αὐτῆς, ἢ τὴν περιμέτρον, ἢ πόσα μοῖραι τὸ οὐράνιον καὶ κυκλοφορούμενον διεκλήραι· σῶμα, καθὼς οἱ τὴν περιττὴν καὶ ματαίαν ἀστρολογίαν ἀσκήσαντες διατεροῦν, καὶ μέντοι καὶ παραλόγῳ ἀπαριθμῆν ὑπεκλήφασιν. Τὸ τοίνυν τοιαῦτα παρεξτάζειν, « περισσά σοφίζεσθαι » τῷ ἀνθρώπῳ λειψίζεται, διὰ τὸ μηδὲν εὐρίσκειν ἐντεῦθεν λυσιτελεῖς. Ἀλλὰ καὶ τὸ πολυπραγμονεῖν καὶ διερωτῆν διὰ τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι πένονται, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ δικαιοσύνην οἱ κατορθοῦντες εἰς ἀλλοτρίας χεῖρας κεχῆνασι, καὶ πειρασμοῖς μυριοῖς καὶ παντοδαπαῖς καθυποβέβληνται θλίψεσιν· ἀμαρτωλοὶ δὲ καὶ δυσσεβεῖς εὐθηνοῦσι, καὶ τὸν παρόντα βίον ἄνωσον ὡς ἐπίπαν καὶ παντελῶς ἀπείραστον διαμειβουσι. Δέον ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις εὐχαριστεῖν τῷ ἀγαθῷ ποιητῇ καὶ πανσόφῳ κυβερνήτῃ τῶν ὅλων, καὶ μηδὲν παρεξτάζειν τοιοῦτον καὶ πολυπραγμονεῖν, ὡς ἀνόνητον ὑπάρχον καὶ περιττόν. Εἰ γὰρ τοῖς τοῦτοις ὑπενεχθῇ, ἀνθρώπε, λογισμοῖς, ἢ τοὺς τῆς ἀρετῆς ὑπερβῆς ὅρους, πρόσθετε, μὴ ποτε καὶ πρὸς λόγους ποτηρίας ἐκκλίνης, καὶ πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς κακίας ἐκπέτῃς.

Ὁ δὲ φησι, « Μὴ ἀσεδήσης πολὺ, καὶ μὴ γίνου σκληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου, » μὴ συμπαρατείνεσθαι τὴν ἰδίαν ζωὴν ταῖς ἀσεβείαις περὶ Θεοῦ καὶ μὴ προσηκούσαις ὑπολήψειςιν, μηδὲ τὴν καρδίαν ἔχειν ἀπεσκληρύνειν, καὶ μηδεμίαν ἀλλοίωσιν ἢ μεταβολὴν ἐπιδοχομένην τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον, μηδὲ ταῖς ἀρπαγαῖς καὶ ταῖς πλεονεξίαις καὶ καταδυναστεύσεσιν τῶν ὀφθαλμῶν καὶ χειρῶν ἐπιμένειν χρονίως, εἰσηγεῖται σαφῶς, ἵνα μὴ, φησί, κἀντεῦθεν εὐρεθῇς ἐπὶ πολὺ παροργίζων Κύριον τὸν θεόν σου, καὶ καθάπερ τινὰ κεραυνὸν ἀπέτομον ἀγγεῖον ἐξαποστελεῖ σοι, καὶ παρὰ τὸν πρόσφορον καιρὸν καὶ προσήκοντα μεταστήσῃ τῆς παρουσίας ζωῆς. Τοῦτο γὰρ ἐμπεδοὶ καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης εἶπεν· « Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισυσοῦσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν. » Ἀμέλειε τοίνυν ἀμείως ἐπήγαγεν·

§ XXI.

Ἀγαθὸν τὸ ἀντέχεσθαι ἐν τούτῳ, καὶ γε ἀπὸ τούτου μὴ μάνης τὴν χειρὰ σου· ὅτι φοβούμετος τὸν θεὸν ἐξελεύσεται τὰ πάντα.

τούτῳ... εἰ ὅτι φοβούμενοισι τὸν θεὸν ἐξελεύσεται τὰ πάντα. In Scholiis legitur μὴ ἀνῆς pro μὴ μάνης.

« Ἀγαθὸν ἀντέχεσθαι, φησὶν, ἐν τούτῳ. » Τούτῳ, ἂν πῶς; Ἀγνοῦντι τῷ μὴ συμπαραιστέσθαι τὴν προαιρετικὴν βούλησιν τῷ παντὶ χρονικῷ διαστήματι τῆς ζωῆς, τοῦ διαμένειν ἐν ἀσεθείᾳ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπολήψεων, καὶ σκληρότητι καρδίας τῶν ἀνηλεῶν ἀρπαγῶν καὶ τῶν ἱταμῶν καὶ πλεονεκτικῶν καταδυναστειών· ἀλλὰ θάπτον ἀναστειλαὶ τὴν φιλοπόνηρον ὁρμὴν ἐκ τῶν ψευδῶν ὑπολήψεων καὶ τῶν ἔργων τῆς πονηρίας, ἵνα μὴ παρεμπύσης ἐντεῦθεν ἀκολούθως καὶ μισαιφονίας μολύσματος. Τὸ γὰρ αὐθάδῃ καὶ σκληρόν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, καὶ καταδυναστεύειν καὶ συνθλίβειν ὀρφανὸν καὶ χήραν, καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἀφαιρεῖσθαι τὰς κτήσεις, ἐνίοτε συνωθεῖ καὶ πρὸς μισαιφονίας μολυσμὸν καὶ βεδή-
ιωσιν.

« Οὐκ, φησὶ, φοβούμενος τὸν Θεὸν ἐξελεύσεται τὰ πάντα. » τούτέστιν, ὁ δὲ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχων, παρελεύσεται πάντα τὰ τῆς ἀσεθείας εἶδη καὶ πονηροπραξίας, ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἀρχύων τῆς κακίας κατασχεθεὶς· ἀλλ' οἷόν τι στρούθειον πετόμενον ἀνωθεν, καὶ προβλέπον τὴν προκειμένην πᾶσιν πρὸς ἄγρην, ὑπερίπταται καὶ διαφεύγει τὸ σύμπωμα τῆς ἀδικίας καὶ τῆς κακοπραγίας. Ἐξ ὧν βυθισθῆμεν ἅπαντες πάντοτε τῷ Θεῷ στοιχειούμενοι φύδι, καὶ σκεπόμενοι τῇ σκιδί τῶν πτερύγων τῆς θεοπροποῦς ἀγαθότητος· ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

« Bonum est, inquit, inhærere in hoc; » in quoniam? In eo utique, ut ne liberam voluntatem temporario isto totius vitæ spatio proroges ac detineas in quæstionum impietate adversus Deum, neque in duritie animi et crudelium rapinarum atque audacis avaræque dominationis: sed ocus perversum illum remittas impetum, quem falsæ opinioniones et prava facta intenderunt; ne jam eo etiam devenias, ut aliena te cæde eruentes. Nam audacia et duritia et dominatio vexatioque pupilli ac viduæ et alienorum honorum rapinæ hominem eo interdum deducunt, ut humano etiam sanguine contaminetur.

« Quoniam, inquit, qui timet Deum, egredietur omnia; » id est, qui timorem Dei ob oculos habeat, omnia impietatis nequitiaeque genera præteribit, nullis vitii retibus impeditus: qualis scilicet volucris ab alto irruit, et paratam ad prædā laqueum prævidet, sic ipse supervolat, et injustitiæ ac sceleris casus evitat (84). A quibus **188** utinam omnes perpetuo liberemur, divino stipati metu, et superna bonitate quasi alarum umbra protecti: per ipsum Christum Deum nostrum, cui gloria et potestas cum omnipotente Patre et sancto bonoque ac vitæ auctore Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ΛΟΓΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ.

LIBER SEPTIMUS.

189 § 1.

Ἡ σοφία βοηθήσει τῷ σοφῷ ὑπὲρ δέκα ἐξουσιάζοντας τοὺς ἐν τῇ πόλει· ὅτι ἄνθρωπος οὐκ ἐστὶ δίκαιος ἐν τῇ γῇ, ὃς ποιήσῃ ἀγαθὸν καὶ οὐχ ἁμυρτήσεται.

(84) Non hic Noster similitudinem posuit struthionis sive passeris marini, ut Latine appellatur, sed omnino avem quamlibet ex iis quæ laqueo capiuntur, designavit. Sic et Homerus de aviculis a dracone devoratis ait, *Iliad.* l. ii, v. 311:

Ἐνθα δ' ἔσαν στρουθιοὶ νεοσσὶ νήπια τέκνα, et de carduele Hesychius, Ἀχανθούλλης στρουθοῦ γένος. Nec apud LXX interpretes aliud plerumque στρουθὸς aut στρουθίον, quam ὄρνις. *Psalm.* lxxxiij, 3: Καὶ γὰρ στρουθίον εὑρεν ἐαυτοῦ οἰκίαν. Vulgata habent: *Etenim passer invenit sibi domum*; at Aquila reddidit: Καὶ γὰρ ὄρνις εὑρεν οἶκον. *Jerem.* vii, 7: Τρυγῶν καὶ γελαδίων ἄγροῦ, στρουθία ἐφύλαξαν καὶ τοὺς ἐισβῶν ἐαυτῶν. In Vulgatis: *Turtur et hirundo et ciconia custodierunt tempus aduentus sui*. Sed in Græcis scriptum fuisse Ἀγρόν πρὸ Ἀγροῦ suspicatus est Trommius, velut si Hebraicum nomen in-

Vens. 19, 20. *Sapientia adjuvabit sapientem super decem potestatem habentes, qui sint in civitate: quia homo non est justus in terra, qui faciet bonum, et non peccabit* (85).

terpretes retinissent (V. Bochart. *De anim. præf.* p. 3): quod Latina translatione comprobatur: tres enim numerantur aves sive στρουθία, nec γελαδίων ἄγροῦ recte dicitur, cum in muris et parietinis fere nidificet, in *Thren.* iii, 52: Ὁρθεύοντες ἐθάρσυναν με ὡς στρουθίον πάντες οἱ ἐχθροὶ μου. In Vulgatis: *Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis*. Inde porro haustam a Gregorio similitudinem recte duxeris, στρουθὸς aut στρουθίον, quod veteres interpretes saepe reddunt *struthocamelum* aut *struthiocamelum*, bolina potius est, quam avis: solo ingreditur, nec alis utitur, nisi ad pedum pernicietatem augendam: neque enim a terra tollitur. Plura de hac apud Bochartum in *Microz.* invenies (lib. ii, a c. 14).

(85) LXX habent.... τοὺς ὄντας ἐν τῇ πόλει.... Οὐρανὸν καὶ οὐχ ἁμυρτήσεται.

Clare modo præfatus, qui Deum timeat, hunc A impedimenta omnia supervolare, et impiarum opinionum offendicula ac mala peccati retia effugere; merito nunc a divino timore, qui hominem regit, et in veri iusticie semitas deductum, sapientiæ iter addocet; est enim, ut ait propheta: « Initium sapientiæ timor Domini ⁶¹: » transit ad auxilium, quod sapientia ipsa præbet, et: « Sapientia, inquit, adjuvabit sapientem super decem potestatem habentes, qui sint in civitate; » illam designans sapientiam, quæ divinitus data est iis, qui bonæ perpetuo orbitæ institerunt, de qua magnus Jacobus Dei frater dixit: « Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem publica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, plena misericordia et fructibus bonis, non iudicans, sine simulatione. Fructus autem iustitiæ in pace seminatur facientibus pacem ⁶². » Hanc igitur sapientiam auxilio fore ait illi, qui adeptus sit, nomenque sibi sapientis pepererit, ut vitæ pericula evadat et insidias ab occultis hostibus animæ instructas et impiarum opinionum malignarumque sententiarum laqueos, melius quam decem, qui in civitate potestatem gerant. Nam decem illi civitatis principes, qui magistratus dignitate exornati dominantur, et rerum copia ac varietate abundant, multas quidem et diversas cogitationes atque consilia suscipient **190** et conserent et comminiscuntur, quæ civitatis, in qua versantur, salutem omnia unice spectent: at si eam quandoque servabunt, et machinis ingeniose inventis et passim hosti objectis, ac ministerio atque opera incolarum et stipendiariarum adhibita, ab hostili obsidentium incursu defendent; quandoque etiam spe omni salutis excident, obsessorum vineis turribusque oppugnati ac subacti (86), atque in servitutem et mortem abducentur. Sapientia e contrario auxilia sua mittens, nunquam patitur, quam quis teneat spiritalem animæ civitatem, ut ea ab hostibus mentem ipsius obsidentibus, aut ab infestis malignisque hominibus in captivitatem et peccati mortem dedatur: verum septem summi divinique Spiritus columnis innixa, sic tuetur, ut occultorum simul et manifestorum hostium machinamenta ac propugnacula evertat ac destruat.

στύλοις ἐρηγεραιμένη τοῦ θαλαρχικοῦ Πνεύματος, ἀποσώζει, καὶ καταργεῖ τὰς ἐλεπόλεις καὶ πυργόβειας τῶν αἰσθητῶν ἐφέδρων καὶ νοητῶν.

⁶¹ Psal. cx, 10. ⁶² Jac. iii, 18.

(86) *Vineis turribusque* reddidi quod Græce dicitur ἐλεπόλεις, neque, ut arbitror, male: utrisque enim, vineis nempe et turribus constabat ἐλεπόλις, tam quæ a Vitruvio describitur (lib. x, c. 25), quam quæ ab Appiano (in Mithrid.), ut Plutarchum, Diodorum, alios mittam: ac Vitruvius quidem ejus helepolis, quæ Demetrius Poliorcetes contra Rhodios usus est, altitudinem facit pedum 125: Appianus vero ejus, quæ Mithridates Cyzicum oppugnavit, ἑκατὸν πήχεων, sive centum cubitorum: atque idem addit, Ἐξ ἧς ἕτερος πύργος ἐπὶ ῥοτο, κατὰ πέλας καὶ λίθους καὶ βέλη ποικίλα ἀφίει: id est, E

Προσεκῶς ἀποφηνάμενος καὶ φήσας τὸν φοβούμενον τὸν Θεὸν ὑπερίπτασθαι καὶ διαδιδράσκειν πάντα τὰ σκῶλα καὶ προσκόμματα τῶν ἀσεδῶν ὑπολήψων καὶ τῶν πονηρῶν ἀρχῶν τῆς ἀμαρτίας, ἀκολούθως νῦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ φόβου τοῦ στοιχειοῦντος τὸν ἀνθρώπου καὶ ρυθμιζόντος εἰς τὰς ἀληθεῖς ἀτρατοὺς καὶ δικαίας, καὶ παρασκευάζοντος ἐν σοφίᾳ περιπατεῖν, ἐπειδὴ καὶ καθὼς φησιν ὁ προφήτης, « Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου » πρὸς τὴν ἀπ' αὐτῆς τῆς σοφίας μέτεισιν ἀβύσσον, φάσκων· « Ἡ σοφία βοηθήσει τῷ σοφῷ ὑπὲρ δέκα ἐξουσιάζοντος τοὺς ἐν τῇ πόλει »· σοφίαν δηλῶν τὴν ἀνωθεν δεδομένην τὰς κατορθοῦσι πάντας ἄξοντας ἀγαθοὺς, περὶ ἧς φησιν ὁ ἀδελφός Θεός καὶ μέγας Ἰάκωβος· « Ἡ δὲ ἀνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἀγνὴ ἐστίν, ἔπειτα εἰρημική, ἐπιεικής, εὐπειθής, μεστή ἐλέους καὶ καρπὸν ἀγαθῶν, ἀδιάκριτος, ἀνυπόκριτος· καρπὸς δὲ δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην. » Τὴν τοιαύτην οὖν σοφίαν βοηθήσει τῷ κεκτημένῳ φησὶ καὶ παρωνύμῳς ὀνομασθέντι σοφῷ πρὸς τὸ τὰ πειρατήρια τοῦ βίου διεκφυγεῖν καὶ τὰς ἐκ τῶν νοητῶν ἐφέδρων ἐπιβουλὰς καὶ τὰς πάγας τῶν ἀσεδῶν ὑπολήψων καὶ κακοδόξων ἐγγμάτων ὑπὲρ δέκα ἐξουσιάζοντος τοὺς ἐν τῇ πόλει. Δέκα γὰρ ἐξουσιάζοντες ἐν πόλει καὶ δυναστεύοντες ἐν ἀξιομάτων ὑπεροχαῖς καὶ περιουσίᾳ καὶ πολυτελείᾳ τῶν ὑπαρχόντων, πολλὰ μὲν καὶ ποικίλα νοήματα καὶ βουλευόμενα διενθυμηθῶσι καὶ βουλευσονται καὶ νοήσουσι συνιέντα πάντως πρὸς ἓνα σκοπὸν σωστικὸν τῆς πόλεως, ἐν ᾗ πέρ εἰπν.

C « Ἀλλ' ἐνίοτε μὲν σώσουσιν αὐτήν, καὶ τῶν πολιορκούντων ἀντιπάλων καὶ δυσμενῶν ἐκλυτρώσονται: καὶ διὰ τῶν ἐξουρισκομένων ὑπὸ τῆς σφῶν φρονήσεως μηχανημάτων παντοδαπῶν πρὸς ἀντιπαράταξιν, καὶ διὰ τῆς ἐξυπηρετήσεως καὶ συνεργείας τῶν τῇ πόλιν κατοικούντων ὑποχειρίων· ἐνίοτε δὲ καὶ παντελοὺς ἀποτεύξονται σωτηρίας, τῶν πολιορκούντων ταῖς ἐλεπόλεσιν ἡττηθέντες καὶ καταδυναστευθέντες, καὶ πρὸς ἀπαγωγὴν καὶ θάνατον ἐκδοθέντες. » Ἢ δὲ σοφία τὴν ἰδίαν παρεχομένην βοήθειαν, οὐδέποτε συγχωρεῖ τὴν νοητὴν τῆς ψυχῆς πόλιν τοῦ ἔχοντος ὑπὸ τῶν πολιορκούντων αὐτὴν νοητῶν ἀντιπάλων καὶ δυσμενῶν καὶ κακοδόξων ἀνθρώπων εἰς ἄλωσιν ἐκδοθῆναι καὶ τῆς ἀμαρτίας τὸν θάνατον· ἀλλὰ τὰς ἐπὶ

D *qua alia turris surgebat, catapultas, lapides et varia tela emittens.* Ipsa demum helepolis tegumenta, quæ vinearum item propria fuerunt, memorat Ammianus (lib. xxiii, c. 4): « Testudo, inquit, compaginatur immanis, axibus roborata longissimis, ferreisque clavis aptata, et contegitur coris bubulis virgarumque recenti textura, atque limo aspergitur ejus suprema, ut flammeos detrectet et missiles casus. » Usitata porro Latinorum ea formula est: « Vineas turresque agere; vineis, turribus oppugnare. »

Οὕτω μὲν οὖν τὸ παρὸν βῆτὸν διεσάφησεν ὁ λό- A
γος, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς θείας σοφίας βοήθειαν ὑπερέ-
ραν ἔδειξε τῆς ἀρρώγης καὶ τοῦ συνασπισμοῦ τῶν
ἐν τῇ πόλει δέκα ἐξουσιαστῶν τε καὶ τῶν δυναστῶν,
ἀπλῶς οὕτως παραληφθέντων αἰσθητῶς κατὰ τὸν
πρόχειρον τοῦ γράμματος νοῦν. Εἰ δὲ βουλευθῆμεν
καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον διασαφῆσαι τὸ εἰ-
ρημένον, πάλιν μὲν ἐκληψόμεθα τοῦ ἀνθρώπου τὴν
φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν, ἐν ᾗ δέκα εἰσὶν οἱ ἐξου-
σιάζοντες, δηλονότι τῆς ψυχῆς αἱ πέντε δυνάμεις,
νοῦς, διάνοια, φαντασία καὶ δόξα καὶ αἰσθησις, καὶ
πέντε τοῦ σώματος, ὄρασις, ἀκοή, ὁσφρησις, γεῦσις
καὶ ἀφή, δι' ὧν εὐρηται ζῶν καὶ πολιτευόμενος καὶ
διοικούμενος ὁ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ἡμῶν ἄνθρωπος·
ἀλλὰ τῆς ἀνωθεν σοφίας ἀπουσίας, οὐδὲν ἀπόνασθαι
δύναται τῶν τοιούτων ἢ παραληφθεῖσα νῦν πόλις· B
παντὶ γὰρ σάλπ καὶ χλύδωνι τῶν παρὰ τῶν νοητῶν
καὶ τῶν αἰσθητῶν δυσμενῶν ἀναρρίπιζομένων τρι-
χυμῶν καὶ καταγιδῶν· καταθαπίζεται, καὶ τῷ
βυθῷ καταλισθαίνει τῆς ἀμαρτίας. Οἷς δὲ πρόσσεστιν
ἢ ἀνωθεν σοφία, βοήθειαν δίδωσιν ἀλκιμωτάτην
ὑπὲρ τοὺς εἰρημένους δέκα τοὺς ἐξουσιάζοντας ἐν
τῇ παραληφθείσῃ πόλει, καὶ μηδαμῶς αὐτὴν διασώ-
σαντας.

Πῶς οὖν οὐχὶ τὸ πλεῖον ἔχειν ἡ σοφία δοξασθήσε-
ται τῆς ἀντιλήψεως καὶ βοηθείας, δι' ἧς ἀπόρρητον
καὶ παντελῶς ἀπροσμάχητον τοῖς ἀντιπάλοις ἐναπ-
έφηγε τὴν πόλιν, ἐν ᾗ πᾶς ἐστι; διὰ τοῦτο φησι καὶ
Παῦλος· ὁ μέγας ἀπόστολος, « Ἐν σοφίᾳ περιπα-
τεῖτε πρὸς τοὺς ἔξωθεν· » σοφίαν ὀνομάζων, οὐχὶ C
τὴν ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῶν θύραθεν μαθημάτων λαμ-
βανομένην, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ σπουδαίων
ἔργων χαρακτηριζομένην, ἣτις κατοικεῖ ἐν παντὶ
τῷ κατορθούντι τὴν ἀγνείαν καὶ τὴν εἰρηναίαν κα-
τάστασιν καὶ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν εὐπείθειαν καὶ
τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἀγαθοὺς καρ-
πούς. Διὰ τοῦτο καὶ πού φησιν ἡ βίβλος τοῦ ἀθλητοῦ
τῆς εὐσεβείας Ἰώβ· « Εἶπεν ὁ θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ·
Ἰδοὺ ἡ θεοσέβεια ἐστὶ σοφία, τὸ δὲ ἀπέχεσθαι ἀπὸ
κακῶν ἐστὶν ἐπιστήμη. » Τὴν τοιαύτην οὖν ἔχειν
σοφίαν καὶ ἡμεῖς πάσῃ δυνάμει σπουδάζωμεν, ἵνα
περισώσωμεν ἑκαστος τὴν ἰδίαν πόλιν ἀπὸ τῶν πο-
λιορκούντων αὐτὴν αἰσθητῶν καὶ νοητῶν ἐφ' ἑδρῶν
καὶ δυσμενῶν.

Ὁ δὲ φησιν, « Ὅτι ἄνθρωπος οὐκ ἐστὶ δίκαιος D
ἐν τῇ γῇ, ὃς ποιήσει ἀγαθόν, καὶ οὐκ ἀμαρτήσε-
ται, » πρὸς πλείονα ταπεινοφροσύνην ἔλκεται τοὺς
ἀκούοντας, πρὸς τὸ κατὰ τὸ μέλλον ἐπιζητεῖν τὴν
ἀνωθεν σοφίαν καὶ τὴν ἐκείθεν βοήθειαν, ὡς οὐδα-
μῶς ἐξισχύοντος τοῦ ἀνθρώπου κατορθῶσαι τὴν
ἀ[να]μαρτησίαν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἔχοντος τὴν ἀνωθεν
ἀρρώγην καὶ συνεργίαν. Ποιεῖ μὲν τὸ ἀγαθὸν ἄν-
θρωπος, καὶ ταῖς φυσικαῖς ἐπιμένων καὶ στοιχειού-

⁶⁸ Coloss. iv, 5. ⁶⁹ Job xxviii, 28.

(87) Quam hic Noster interpretatur Ecclesiastæ
sententiam, ea est, qua Calviniani abutuntur, ut
justorum etiam facta omnia non modo non bona,
sed etiam peccata plane esse contendunt. Quibus
Gregorius adeo adversatur, ut ab eorum etiam
opinionē dissentiat, qui ethnico homini, et cuique
etiam qui charitate divina careat, quidquid agit,

Sic igitur sententiam hanc sermone nostro ex-
posuimus, divinæque sapientiæ auxilium ope illa
et defensione præstantius ostendimus, quam ha-
bere civitas possit a decemviris in ipsa dominan-
tibus : verba nempe simpliciter atque, ut sonant,
planissime interpretati. Si vero dictum illud etiam
ad anagoges rationes explicare velimus, naturam
conditionemque hominis constituemus, in qua de-
cem sunt, qui potestatem exercent, quinque scilicet
animæ facultates, intelligentia, cogitatio, ima-
ginatio, opinio, sensus, et quinque corporis, visus,
auditus, odoratus, gustus, tactus, quæ hominem
intra pariter atque extra vivere et vice sua fungi
declarant : at si cœlestis sapientia abfuerit, nihil
inde utilitatis ea, de qua nunc agimus, civitas
percipere potest. Totius enim maris æstu ac pro-
cellis et fluctibus interiorum **191** externorumque
hostium furore concitatis obruitur, et in peccati
gurgite demergitur. Quibus autem superna adsit
sapientia, iis multo firmitus auxilium præbet, quam
decem illi, quos in hac civitate potestatem exercere
diximus, nec tamen servare potuerunt.

Quidni ergo majus in sapientia præsidium auxi-
liumque positum videatur, cujus ope inexpugnabilis
et hostibus omnino impervia civitas fiat, in qua
ipsa versetur ? propterea et Paulus magnus apo-
stolus ait : « In sapientia ambulate ad eos, qui
foris sunt ⁶⁸ ; » sapientiam appellans non eam quæ
externarum disciplinarum subsidio comparatur,
sed quæ virtutibus et recte factis se prodat, et in
unoquoque habitat, qui pudicitiam et mansuetudi-
nem et æquitatem et obedientiam et misericordiam
et cæteros bonos fructus consecetur. Idcirco Jobi
quoque athlete pietatis liber quodam in loco hæc
habet : « Dixit Deus homini : Ecce timor Domini
ipsa est sapientia, et recedere a malo intelligen-
tia ⁶⁹. » Porro sapientiam hujusmodi nos etiam omni
contentione habere studeamus, ut propriam quisque
civitatem ab oppugnantium telis et hostium cor-
poris atque animi obsidione vindicemus.

Quod autem addit : « Quia homo non est justus
in terra, qui faciet bonum, et non peccabit, » idem
spectat, ut auditores ad animi demissionem addu-
cat, et ad cœlestem sapientiam atque opem im-
pensius inquirendam ; cum peccati labem nequa-
quam in hac vita effugere homo valeat, nisi sub-
sidium illi auxiliumque divinitus præsto sit. Bonum
quidem agit homo, naturam quoque secutus du-
cem (87) : verum facile admodum mutatur, et ad

culpæ vertunt. Quippe diserte affirmat, bonum agi
ab eo quoque, qui vel unis naturæ præscriptis
obsequitur et insistit : Καὶ ταῖς φυσικαῖς ἐπιμένων
καὶ στοιχειούμενος καταστάσῃ, quamvis divina
sapientia sive cœlesti gratia nondum auctus sit, ut
nempe ex iis liquet, quæ protinus sequuntur.

peccatum pronus convertitur : quippe qui ex omni parte varietatibus innumeris et vicissitudinibus subjectus sit. Quod si, animo **192** ad Deum perfecte planeque sublato, dignus fiat, qui supernam sapientiam hospitantem accipiat, quæ Christus est, de quo Paulus magnus apostolus ait : « Christus est Dei sapientia et virtus ⁶⁵, » ut in Proverbiorum quoque libro ipsa dicit : « Ego sapientia inhabitavi consilium et scientiam, et cogitationem ego invocavi ⁶⁶; » tum vero aditum adversariis omnem intercludit. Ait deinde Ecclesiastes :

VERS. 21, 22. *Et quidem in omnes sermones, quos loquentur impii, ne dederis cor tuum, ut non audias serrum tuum maledicentem tibi; etenim frequenter ager tecum maligne, et multis modis male afficiet cor tuum, quia utique et tu maledizisti aliis* (88).

Postquam ostendit eximiam atque ingentem supernæ sapientiæ vim esse ad eorum, qui ipsam adepti sint, liberationem atque salutem; transfert sermonem ad hominem quoque ipsum sapientiæ comparandæ studio maxime incensum, excitans eundem atque urgens, ut animos tollat, et solertem agat vitam, nec omnia in sapientiæ præsidio atque ope sic colloceat, ut ipse diligentiam remittat, et securus otiosusque desidæ se dedat atque socordia; itaque impiorum sive demonum sive perversorum hominum suasiones facile admittat: quin imo illis succenseat, et vehementer indignetur, quotiescunque alloquentes consilium dant, ut impietatis et erroris opiniones amplectatur. « Ne dederis » enim, inquit, « cor tuum » sermonibus, quos illi inducunt. Est autem genus hoc contumaciæ et fastidii et aversionis et contemptus bonum utique ac beatum. Verum et si quidam inveniantur, qui te conviciis petant et despiciant et irrideant, non ideo animum his advertas, nec, ut illis, ita et his iram atque indignationem ostentes: mansuete potius et patienter proximorum petulantiam feras, et servorum ipsorum mussitationes; quo flagellis ejusmodi et plagis sapientem ac fortem animum obijciens, ad meliorem eos frugem transferre facilius possis. Ne dederis igitur cor tuum, ut impios audias consiliarios, **193** sive externos sive internos, neve eos attendas, qui tibi quomodocunque conviciantur ac maledicunt: sed quasi nihil audieris, sic te cum his æque ac cum illis geras, ut neque illos ullo modo sequaris, aut in eorum sententiam venias; neque dum hos retundere conaris, ludibria eorumdem ac rabiem adversas te cumules, et contumelias multiplices, quas ab ipsis in vita reliqua perferre debeas: tanquam si sermonibus eorum, quibus te quasi jaculis confodere conati sunt, animo vulnerato concidisse

⁶⁵ 1 Cor. I, 24. ⁶⁶ Prov. VIII, 12.

(88) LXX habent ὅπως μὴ ἀκοῦσῃς τοῦ δούλου σου καταρωμένου σε. Olymp. μὴ θῇς τὴν καρδίαν σου....

μενος καταστάσεις· ἀλλ' εὐχερῶς ἀλλοιοῦται καὶ παρατρέπεται βραδίως πρὸς ἀμαρτίαν, ἅτε δὴ μυρίαις ἀλλοιώσει· καὶ μεταβολαῖς καθυποκείμενος ἀμφοτέρωθεν. Εἰ δὲ καταξιωθεῖ διὰ τῆς τοῦ νοῦ ἐνδελεχοῦς πρὸς Θεὸν νεύσεως τὴν ἀνωθεν σοφίαν λαβεῖν ἔνοιον, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, περὶ οὗ φησιν Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος· « Χριστὸς ἐστὶ θεοῦ σοφία καὶ δύναμις, » ὡς καὶ τῇ τῶν Παροιμιῶν βίβλῳ φησιν· « Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσχένησα βουλήν καὶ γνῶσιν, καὶ ἔνοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην· » τὴν νικαυτὰ γίνεται παντελῶς τοῖς ὑπεναντίοις ἀπράτοις. Εἰς αὐτὴν φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ II.

Καὶ γὰρ εἰς πάντα λόγους, οἷς λαλήσουσι ἀσεβεῖς, μὴ δὸς καρδίαν σου, ὅπως μὴ ἀκοῦσῃς τὸν δούλόν σου καταρώμενόν σε· ὅτι πλεονστάκις πορνεύσεται σε, καὶ καθ' ἑδοῦς πολλὰς κακώσει καρδίαν σου, ὅτι καὶ γὰρ ὡς σὺ κατηράσω ἐτέρους.

Κραταῖν καὶ μεγάλην ἔχειν ἰσχὺν τὴν ἀνωθεν σοφίαν ἀποφηνάμενος πρὸς ἀπολύτρωσιν καὶ σωτηρίαν τῶν ἐχόντων αὐτήν, μετοχετεύει τὸν λόγον καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἀνθρώπον τὸν περὶ πολλοῦ τῇ κτῆσιν τῆς σοφίας πεποιημένον, διανιστῶν αὐτὸν καὶ παρορμῶν, θάρραλεῖσθαι καὶ προσεκτικῶς ἔξῃ, καὶ μὴ τὸ πᾶν εἰς τὴν ἀντίληψιν ἀνατιθεῖναι καὶ βοῦθειαν τῆς σοφίας, αὐτὸν δὲ διατίθεσθαι βραθύμως, καὶ γνῶμην ἀτημέλητον ἐπιφέρεισθαι, καὶ μετὰ βεβαιότητος καὶ καταφρονητικῶς ἔξῃ, ὥστε καὶ τὰς ἐισηγήσεις τῶν ἀσεβῶν ἥτοι δαιμόνιων ἢ κακοῦδων ἀνθρώπων προσέειπαι βραδίως· ἀλλ' ὀργίζεσθαι κατ' αὐτῶν καὶ χολοῦσθαι οὐδὲν, ἥνικα προσελθῶσι καὶ συμβουλευώμεναι τὰς ὑπολήψεις τῆς ἀσεβείας καὶ τοῦ ψεύδους προστάξασθαι. « Μὴ δὸς » γὰρ, φησὶ, « τὴν καρδίαν σου » εἰς οὓς ἀνέροῦσιν ἐκείνοι λόγοι. Τοῦτο δὲ τὸ εἶδος τῆς ἀπειθείας καὶ τῆς ἀντικυρίας καὶ τῆς ἀποστορφοῦ καὶ παρακοῆς, ἀγαθὸν ἐστὶ καὶ μακάριον. Ἀλλὰ κἂν τινες εὐρεθῶσιν ἐπισκώποντες· σε καὶ δολιοφροῦντες καὶ καταναμψύδουντες, μὴ προσέξῃς αὐτοῖς, οὐχὶ καθὼς ἐκεῖνοι, οὕτω καὶ τοῖς ὀργῇ ἐνδεικνύμενος καὶ φλεγμαίνῃ καρδίᾳ· ἀλλὰ πρῶτος καὶ μακροθύμως φέρων τὰς παροινίας τῶν πέλας, ἢ καὶ τῶν ἐξυπηρετούμενων τοὺς γογγυσμούς, ἵνα τὸ φιλόσοφον τῆς ψυχῆς καὶ καρτερικὸν ἀντὶ μαστιγῶν καὶ πληγῶν προβαλλόμενος, μᾶλλον ἔξεις αὐτοὺς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιούμενους. Μὴ δὸς οὖν τὴν καρδίαν σου πρὸς ὑπακοὴν τῶν ἀσεβῶν συμβούλων, αἰσθητῶν δηλονότι καὶ νοητῶν, μηδὲ πρόσχημα τοῖς ὁπωσούν· σε καταχερτομεῖσαι καὶ δυσφημεῖσαι· ἀλλ' ὡς μηδὲν ἀκούσας, οὕτως διατέθειται πρὸς τοὺτους καὶ πρὸς ἐκείνους, ἵνα μήτε τὸ παράπαν ἐκείνοις ἀκολουθήσῃ καὶ συμφωνήσῃ· μήτε τοὺτους πειρώμενος ἀπὸ πληττεῖν, μᾶλλον αὐξήσεις κατὰ τοῦ λοιδορίας καὶ λύπης καὶ πολλαπλασιασῇς τὰς παρ' αὐτῶν ἐπαχθεῖς συμνάς τῇ ζωῇ σου κακώσεις· ἅτε δὴ τιτρωσόμε-

νο; τὴν καρδίαν τοῖς ἐκείνων λόγοις ὡς ἐν βολίσιν· ἐν τῷ πειρασθῆαι τιτρώσκειν· ἀλλ' ἄφες αὐτοὺς, καὶ παρασιώπησον, ὡς ἐννοῶν καὶ διενθυμούμενος, ὡς καὶ σὺ κατηράσω πολλάκις ἐτέρους, ἤγουν ἐκωμώ-
θησας καὶ κατεκερτόμησας· ἀλλ' οὐκ ἔβουλον παρ' ἐκείνων αὐτοῖς ἀντικωμωδεῖσθαι καὶ δέχεσθαι τὰς ἱσας παροινίας.

Ταύτην δὲ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τὴν εἰσήγγειν ἤχιστα διενυποχέναι τῶν ἀποστολικῶν τε καὶ τῶν ἀγγελικῶν παραγγελμάτων ὑπειληφώς τις, οὐχ ἁμαρτήσεαι τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖ μὲν γάρ φησι· «Οἰδορῶμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα. » Καὶ πάλιν· «Εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς. » Καὶ πάλιν· «Ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. » Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

A videaris (89). Mitte potius eos, et silentium serva : illud cogitans ac mente reputans, te quoque aliis saepe conviciatum esse, sive alios derisisse, aliis maledixisse, quin velles ab illis rideri invicem, et paria ferre convicia.

Hanc vero Ecclesiastæ admonitionem si quis nihil ab apostolicis et evangelicis præceptis differre duxerit, non is profecto a veritate aberrabit. Ex illis enim hæc sunt : «Cum maledicimur, benedicimus ⁶⁷. » Et rursum : «Orate pro calumniantibus et persequentibus vos ⁶⁸. » Et iterum : «Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos ⁶⁹. » Ait deinde B sapiens Ecclesiastes :

§ III.

Πάντα ταῦτα ἐπέπρασα ἐν τῇ σοφίᾳ· εἶπα, Σοφισθῆσομαι· καὶ αὕτη ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ, μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν· καὶ βαθὺ βάθος, τίς εὕρησει αὐτήν;

VERS. 25, 24. *Omnia hæc tentavi in sapientia. Dixi : Sapiens efficiar ; et ipsa procul a me discessit, longe super id quod erat ; et alia profunditas, quis inveniet eam (90) ?*

« Πάντα ταῦτα, » ποῖα; ὁρῶντες τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων τὴν εὐτακτον κίνησιν καὶ τὴν ὑποταγὴν καὶ θετείαν τὴν πρὸς τὸν Ὡδὸν ποιητὴν καὶ δεσπότην· τῶν φιληθόνων καὶ φιλαμαρτημόνων ἀνθρώπων καὶ φιλοπλούτων καὶ φειδωλῶν τὴν ματαιοπονίαν, τὴν τῶν ὑπεστηκότων καὶ γεγονότων ἀλλοίωσιν ἀνὰ λόγον καὶ μεταβολὴν ἀμετάβλητον, τὸν πονηρὸν πειρασμὸν, ὃν συνεχίωρσεν ὁ Θεός, ἤγουν ἔδωκε τῷ λόγῳ τῆς αὐτεξουσιότητος τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων· τὴν περισσεύαν τῆς σοφίας, ἣν οὐκ ἔχει πρὸς τὸ χρεῖτον ὑπὲρ τὴν ἀφροσύνην· τὴν ἐφ' ἐκαστῷ καιρῷ πρόσφορον ἀποκλήρωσιν τῶν ἀντιθέτων πραγμάτων· καὶ τῶν λοιπῶν τὸν κατάλογον, ὅσον διεילהφεν ὁ λόγος. Ἐπεὶ τοίνυν ταῦτα πάντα διέγνων διὰ τῆς ἀνωθεν μοι δεδομένης σοφίας, ἀκολούθως ἰδούληθην ἐξ ἀγαπητικῆς διαθέσεως τὴν καρδίαν μου πυρπολούσης, καὶ πρὸς τοιαύτην ἔφεσιν παρορμώσης, σοφισθῆναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἔτι καὶ πολλαπλασιᾶν τῆς σοφίας τὴν ἐνέργειαν καὶ χάριν λαβεῖν· ὡς καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς τῆς σοφίας καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς φύσεως κατειδεῖν καὶ καταλαβεῖν· αὕτη δὲ πολλῷ μᾶλλον ἀπεμακρύνθη μου, καὶ τῆς ἐμῆς καταλήψεως καὶ διαγνώσεως ὑπερανέστη καὶ ὑπερήρθη. Πέφυκε

« Omnia hæc. » Quænam? primum rerum a Deo conditarum ordinatam motionem, et quod auctori dominoque suo præstant obsequium ac famulatum : deinde inanes hominum labores, qui voluptatem et scelus amant, ac divitias appetunt 194 et recondunt : rerum etiam, quæ continua successione fuerunt, constantem vicem, mutabilitatemque immutabilem, tum tentationem malam, quam Deus permisit sive dedit hominum filiis, arbitrii quo polient, ratione habita : et excessum sapientiæ, sive præstantiam, quam præ stultitia hæc habet a melius : et utilem in sua ejusque tempestivitate electionem rerum oppositarum : ac reliqua omnia, quæ superius oratio complexa est. Postquam igitur hæc omnia sapientiæ illius ope, quæ mihi divinitus data est, cognovi, subinde ardore quodam amoris animi incendente atque ad ejusmodi desiderium incitante, in sapientia proficere magis ac magis volui, et multiplicem vim ejus et gratiam assequi : ut et ipsius sapientiæ pulchritudinem naturæque splendorem perspicere ac deprehenderem. At illa multo magis a me recessit, et captum cognitionemque meam longe supergressa est (91). Est enim

⁶⁷ 1 Cor. iv, 12. ⁶⁸ Matth. v, 44. ⁶⁹ Luc. vi, 27.

(89) Quæ hic Noster explicat, ex gemina translatione coaluerunt. Verterant LXX, "Ὅτι πλειστάκις πονηρεύεται σε καρδιά σου· alter interpres, quem Aquilam fuisse censet Montfauconius, hoc modo. "Ὅτι καὶ καθόδους πολλὰς κακώσεις καρδιά σου. Librarii utraque conjunxerunt, et sententiam immutaverunt, quæ recepta est. Latinus interpres habet : Scit enim conscientia tua, quia et tu crebro maledixisti aliis ; quæ Hebraicis plane respondent, nec minus Hieronymi ejusdem scholio, qui scribit : Quomodo novit conscientia tua, quod tu de multis locutus es, et sæpe aliis detraxisti : sic et aliis debes ignoscere detrahentibus. Eadem porro in LXX et in Aquila verbis sententia inerat, antequam pro καρδία scriberetur καρδία, et servo tribuerentur, quæ de corde dicta erant. Sic enim illud verti poterant : Quia te sæpe cor tuum vexabit, admonendo scilicet

D de iis, quæ in alios ipse protuleris.

(90) Apud LXX leges, τίς εὕρησει αὐτό;

(91) Apposite Basilii in oratione altera περί πίστεως cum præfatus esset, quam homini arguendi sit divina investigare, subjecit : Ταύτην δὲ ἡμῖν τὴν ἐννοίαν σαφῶς παρίσται καὶ ὁ σοφώτατος Σολομὼν λέγων· Εἶπα, Σοφισθῆσομαι, καὶ αὕτη ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν· οὐ τῷ φεύγειν, ἀλλὰ τῷ ἐκείνοις μάλιστα φανεροῦσθαι αὐτῆς τὸ ἀκατάληπτον, οἷς Θεοῦ χάριτι περισσώτερος προσέγγονεν ἢ γινώσκ. Id est : Hanc vero nobis sententiam sapientissimus quoque Solomon disertè exponit, cum ait : Dixi : Sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me, quam erat. Non quidem, quod illa fugeret, sed quod in maxime intelligunt, quantum ea hominis captum exsuperet, qui dei beneficio amplio rem quam ceteri cognitionem sunt consecuti. Hæc porro ipsa in eum-

natura incomprehensibilis, et quæ investigari non possit; habet qui penetras latibulum suum⁷⁰. Neque illam prorsus cognitione comprehendere quisquam poterit, ne is quidem, qui ad fastigium pervenerit scientiæ ac puritatis. Nam id significavit, cum tanquam stupens dixit: « Et alta profunditas, quis inveniet eam? » incomprehensibilem naturam ejus, et a nemine investigandam designans. At deinde sapiens Ecclesiastes:

195 VERS. 25. *Circuivi ego et cor meum, ut cognoscerem et considerarem et quærerem sapientiam et calculum, et ut cognoscerem impii stultitiam et turbulentiam et circumactionem. Et invenio ego eam morte amariorem* (92).

Post investigationem considerationemque ac comprehensionem operum universi et rerum cæterarum, quæ a filiis hominum vel natura vel voluntate fiunt, cum ad sapientiæ quoque illius, qua hæc ipsa perceperat, cognitionem intelligentiamque pervenire optasset ac voluisset; nec tamen majus quidquam invenire potuisset, sed quasi vertigine correptus, quod ante majestatis ejus celsitudinem consistere non valeret, rursus et ad seipsum et ad terrestria reversus se retulisset; ob nimiam consilii inopiam, in eam venit cogitationem, ut astrologorum artem edisceret, quo pernosceret, quibus freti rationibus ex astrorum motu proficteantur, se futurorum eventus prænuntiare, et eorum positionibus et progressibus et concentibus hominum ratiuitates attribueret, atque iisdem humanam virtutem ac vitia, nec minus alia omnia, quæ in mundo administrantur, transferre et ascribere: minime tamen ut secundum illos opiniones absurdas et falsasmitteret, quibus rationalis intelligentisque animæ libertas evertitur, et utraque humanæ voluntatis quoad virtutem et vitium tollitur optio, quæ optima scilicet, et quæ pessima (93).

⁷⁰ Psal. xvii, 12.

deni sensum magnus ipse Athanasius usurparat, cum ad solitariam vitam agentes scriberet, et de Verbi divinitate dicere instituisset: hæc et Gregorius Nazianzenus in oratione prima, cum sublimia quædam et mira attingere aggressus esset. Vide etiam, si vacat, Origenem in Jerem. hom. 9.

(92) Apud LXX invenies. Καὶ εὗρισκω ἐγὼ αὐτήν, καὶ ἐρῶ πικρότερον ὑπὲρ θάνατον. Olympiodorus legit, Καὶ εὗρισκω αὐτὴν ἐγὼ πικρότερον ὑπὲρ θάνατον τὴν γυναῖκα, ἥτις ἐστὶ θήρευμα, etc.

(93) Eorum amentiam sic pertrinxerat Cyrillus Alexandrinus hom. 6, de fest. Paschal.: Τί γὰρ ὁ καὶ ποιοῦσιν οἱ παράφρονες; ἀποστεροῦσι τῶν καλλίστων τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ μέγα τῆς φύσεως γέρας πληροῦντες ἀφανίζουσιν. Οὐ γὰρ ὁ φασιν, οὐδὲ βούλονται τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως εἶναι κατόχον· οὐδὲ ἐλευθέρων ἐν τοῖς πρακτέοις ποιεῖσθαι τὴν αἵρεσιν, ὡς τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ἔργων ῥοπὴν μὴ τοῖς αὐτοῦ κείσθαι θελήμασιν, ἀλλὰ ταῖς ἐτέρων ἀπονενεμῆσθαι ψήφοις. Εἰμαρμένη γὰρ τις καὶ γινεσθαι, ὡς φασιν, κατὰ τὴν αὐτῇ δοκοῦν, τὸν ἐκάστου βίον συστάσει, καὶ ἀπονέμει μὲν τισι τὰ χεῖριστα,

γὰρ ἀκατάληπτος καὶ πᾶσιν ἀνεξιχνίαστος· ἔχει γὰρ « σκότος ἀποκρυφῆν αὐτῆς » καὶ τὸ παράπαν οὐδὲ ἐκ περινοῖα ταύτης γενέσθαι τις ἐξισχύσει, κλιν εἰς ἄκρον ἀφίκοιτο γνώσεως καὶ καθάρσεως. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μανεν ὡς μετὰ τινος ἐκπλήξεως εἰπὼν· Καὶ βαθεῖα βόθρος, τίς εὗρήσει αὐτήν; τὴν ἀκατάληπτον καὶ παντελῶς ἀνεξιχνίαστον φύσιν αὐτῆς ἀνιττόμενος. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς· Ἐκκλῆσαισταις·

§ IV.

Ἐκύκλωσα ἐγὼ καὶ ἡ καρδία μου τοῦ γινῶναι καὶ τοῦ κατασκέψασθαι, καὶ τοῦ ζητῆσαι σοφίαν καὶ ψῆφον, καὶ τοῦ γινῶναι ἀσεβοῦς ἀρεσσύνην καὶ ἐχθρίαν καὶ περιφορὰν· καὶ εὗρισκω ἐγὼ αὐτὴν πικρότερον ὑπὲρ θάνατον.

Ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως καὶ τῆς διασκεψέως καὶ καταλήψεως τῶν ἐν τῇ δημιουργίᾳ κτισμάτων καὶ τῶν ἄλλων τῶν φυσικῶς καὶ προαιρετικῶς πολιτευομένων τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων καὶ πρὸς αὐτῆς ἐκείνης τῆς σοφίας, παρ' ἧς ἔσχε τῶν εἰρημένων τὴν γνώσιν, τὴν θεωρίαν καὶ κατάληψιν ἀνελθεῖν ἐπιθυμήσας καὶ βουληθεῖς· καὶ μετὰ τὴν τε πλείον ἐρεῖν οἷός τε γεγονώς, ἀλλ' ἐλιγγιάσας, ὡς ἥκιστα συντετάσθαι τῷ ὕψει τῆς μεγαλοσύνης αὐτῆς δυνθελίς, καὶ πρὸς ἐκτὸν καὶ τὰ κάτω πάλιν ἐπιστρέψας καὶ περιερχοίς· ἐξ ἀμηχανίας ὑπερβαλλούσης εἰς ἐνθυμήσιν ἦλθε τοῦ καταμαθεῖν τῶν ἀστρολόγων τὴν τέχνην, ἵνα διαγνῶ τοῖς ἐπεριδόμενοι λόγοις ἐπαγγέλλονται διὰ τῆς τῶν ἀστέρων κινήσεως, καὶ τὰς τῶν μελόντων ἐκβάσεις προκαταγγέλλειν, καὶ τὰς γενέσεις τῶν ἀνθρώπων ταῖς ἐκείνων διαθέσεις καὶ φορεῖς καὶ συμφωνίας ἀποκληροῦν, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν αὐτοῖς καὶ χάριαν ἀνατιθεῖναι καὶ ἐπιγράφειν, καὶ πάντα τὰ ἄλλα τὰ διοικούμενα κατὰ τὸν κόσμον· οὐχ ἵνα, καθάπερ ἐκείνοι, δοξάζῃ τὰς μὴ προσηκούσας καὶ ψευδεῖς ὑπολήψεις, δι' ὧν ἀναίρεται καὶ τὸ τῆς λογικῆς καὶ νοερᾶς ψυχῆς αὐτεξούσιον, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέσεως ἡ πρὸς ἀρετὴν καὶ χάριαν ῥοπὴ ἑκατέρα, βελτίστη δηλαδὴ καὶ χειρίστη.

καὶ οἷς ἂν εὐζαῖτο τις δικαίως προσομιλεῖν· ἀντρίχει δὲ πάλιν ἐτέροις, ὧν οὐκ ἂν ἔλοιτό τις εἰσπαρῆναι. Ὡς αὐτόκλητον μὲν ἐν μηδενὶ βαδίζειν, μήτε τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς ἐξουσίαν ἔχοντα, μήτε μὴ τὴν ἐπὶ θάτεροις· σεραῖς δὲ ὥστερ καὶ τοῖς ἐξ ἀνάγκης· ἴν' οὕτως εἴπω, καλεῖσθαι σχοινίοις πρὸς ἄμω· ἵνα μὴδὲν ἐπὶ τῶν ἀλόγων διαφέρει ζῶων ὁ πάντων ἀνοῶν τὴν ἡγεμονίαν λαχόν. Id est: Nam quid præterea insani homines aggressi sunt? quid est in homine omnium præstantissimum, id homini eripiant, ac magnam naturæ minuis vanis commentis anferant. Voluntatis enim suæ potentem esse negant, ac libertatis suæ compotem nolunt, quæcunque agant: quippe qui ad quæcunque actionem ferantur, non sua voluntate quidquam faciat, sed ex aliorum sententia præscriptum habeat. Fatum siquidem et genitura quædam, ut aiunt, vitam uniuscujusque pro arbitrio suo moderatur, ac aliis quidem optima tribuit, et quæ ad vitam recte agendam optare quis possit: alii contra cupiditates immittit eorum, quo nunquam attingere quisquam optasset. Itaque homo sua sponte nihil acquiritur, nulla bene vel male agendi facultas.

Δείκνυται δὲ καὶ πολλῶν δὲ πρώην ὁ ἀγαθὸς Ποιητὴς Α τῶν ἀπάντων αἴτιος τῶν κακῶν, ἅτε δὴ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων ἀστέρων κακοποιῶν πεφυκότων, καὶ τῆς κακίας ὄντων αἰτίων. Οὐ τοίνυν τῶν ἀστρολόγων τὴν τέχνην καταμαθεῖν ἐξήγησε πρὸς τὸ τοιαῦτα δοξάζειν ἄτοπα καὶ παλίσμῳ καὶ πάντως ἄβυσσος ἀλλ' ἔτι ἕνα μᾶλλον ἐμπαλιν δι' αὐτῆς τῆς κατὰ γνῶσιν πείρας διαγνῶν τὴν ἀφροσύνην τῶν ἀστρολόγων καὶ τὴν ὀχληρίαν καὶ περιφοράν. Ὁνομάσας γὰρ « σοφίαν καὶ ψῆφον, » τὴν τῶν ἀστρολόγων τέχνην ὁμολογουμένως ἐδήλωσεν · αὕτη γὰρ μάλιστα διὰ ψηφοφορίας τὴν ἰδίαν δοκεῖ σύστασιν εἶναι. Σημαίνειται δὲ καὶ διὰ τῶν ὀνομασιῶν, τῆς ὀχληρίας λέγω καὶ τῆς περιφορᾶς, ἡ τέχνη τῶν ἀστρολόγων, ἅτε ἐκ τούτων μετιούσιν αὐτὴν, ἐνδελεχῆ, μᾶλλον δὲ διηνεχῆ παρενόχλησιν ἐμποιοῦσα, καὶ τοῖς κατακολουθοῦσιν αὐτοῖς καὶ πιστεῦουσιν ἀπαγγελλομένη καὶ προκαταγγέλλουσα τοῦτο κἀκεῖνο · πρὸς τὴν ἐναντίαν δὲ καταντῶσα περιφοράν, ὡς προσδοκᾶν μὲν αἰετὸς τὰς ἐπαγγελίας τῆς εἰσηγήσεως αὐτῶν δεδεγμένους, τὴν ἐκβασιν τῶν εὐφραίνοντων, ἢ τῶν λυπούντων, καὶ διὰ τοῦτο μηδέποτε τὴν ἰδίαν καρδίαν ἀπηλλαγμένην εὐρίσκοντες λύπης, διὰ τὴν τῶν τοιούτων καρποκλίαν ἢ περιετῆς θυμῆδος, τῆς μηδεμίαν αὐτοῖς προξενούσης χαράν · ἀλλ' ὡς ἀτημελήτως δι' αὐτὸ γε τοῦτο διατεθέντας, ἐν ταῖς ἰδίαις ἀπροσεξίαις καὶ πρὸς χαλεπότητας περιενοχλῶντας καὶ συμφοράς. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς εἰπὼν · « Καὶ εὐρίσκω ἐγὼ αὐτὴν πικροτέραν ὑπὲρ θάνατον. »

Αὕτην, τίνα ; Δηλαδὴ « τὴν σοφίαν καὶ τὴν ψῆφον, » ἢ τοι τέχνην τῶν ἀστρολόγων, ὡς αἰετὸς μυρίοις θανάτοις καθυποβάλλουσιν τοὺς κατακολουθεῖν αὐτῇ βουλομένους · καὶ διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν λυπηρῶν, καὶ διὰ τὴν ἀπότρεξιν τῶν χαροποιῶν. Ἄπαξ μὲν γὰρ θησκειν ἄνθρωπος πέφυκεν · ἅτε δὴ καὶ θνητὸς ὢν. Τὸ δὲ τοιαύταις πολλαῖς καὶ διηνεχεῖσι καὶ χρονταῖς καθυποβάλλεσθαι τῶν δυσχερῶν καὶ λυπηρῶν προσδοκίαις, καὶ μέντοι τῶν θῆθεν ἀγαθῶν καὶ χαροποιῶν ἀποτρεῖσθαι, πῶς οὐχὶ καὶ θανάτου πικροτέραν τὴν τοιαύτην δείκνυσιν ψηφοφορίαν καὶ τέχνην ; Ὁ δὲ φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστὴς · « Ἐκυκλώσα ἐγὼ καὶ ἡ καρδία μου » · μηδεὶς οἰηθεὶς δηλοῦν τὸ ἐγὼ ἄλλο, καὶ τὴν καρδίαν ἄλλο · ἀδιαίρετος γὰρ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, καὶ διήρηται ταῖς σημασίαις τῶν ὀνομάτων · ἀλλὰ λογισθέντω τὴν ἀπὸ καρδίας ἐπὶ τῷ πράγματι ζήτησιν τὸ εἰρημένον δηλοῦν. Παρεμπεδοῖ δὲ καὶ κατακυμπεῖ τῶν τοιούτων τὴν ἐξαπάτην καὶ διὰ τῶν ἀνείσεως ἐπομένων εἰπὼν. Φησὶ γάρ ·

Σὺν τὴν γυναῖκα, ἥτις ἐστὶ θηρεύματα, καὶ σατῆραι καρδία αὐτῆς, δεσμός εἰς χεῖρας αὐτῆς. Ἀγαθὸς πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἐξαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἀμαρτάνων συλληφθήσεται ἐν αὐτῇ.

praeditus est ; sed veluti vinculis quibusdam, ac necessitatibus, ut ita dicam, nexibus constrictus ad utrumque adducitur : nihil ut reliquum sit, quo a bestiis differat, qui omnium earum imperium divinitus natus est.

PATROL. GR. XCVIII.

196 Manifestum porro est, multo prius bonum rerum omnium Conditorum, malarum quoque causam exstitisse, cum ab eo astra condita sint, quæ mala afferre et vitiorum causæ esse feruntur, non igitur astrologorum artem ediscere studuit, ut talia opinaretur, quæ importuna sunt et infamia, ac plane deridicula : sed ut potius e contrario impiorum stultitiam et turbulentiam et circumactionem ipsa scientiæ experientia detegeret. Cum enim appellaret « sapientiam et calculum, » astrologorum artem diserte designavit ; quippe quæ in calculorum rationibus ineundis maxime consistere videtur. Nec minus astrologorum artem illæ significant appellationes, *turbulentia*, inquam, et *circumactionis* ; cum iis, qui eam colunt, assiduam, vel potius perpetuam afferat perturbationem, et sectatoribus eorum fidemque habentibus hoc et illud denuntiet ac polliceatur, eosdemque in contrariam retorquet circumactionem, ut semper exspectent, dum promissa accipiant, quæ illi dedere, faustos scilicet exitus aut tristes : itaque nunquam animum cura vacuum inveniant, talium rerum expectatione et vanis illecti blanditiis, quæ nullum ipsis gaudium allaturæ sint : ac propterea negligentius se gerant, et in suamet desidia undique difficultatibus ærumnisque conflantur. Nam hoc ipsum sapiens Ecclesiastes indicavit, cum dixit : « Et invenio ego eam morte amariorē. »

*Eam, quamnam ? nisi « Sapientiam et calculum, » sive artem astrologorum ; cum hæc millies eos mori quodammodo cogat, qui se illi dediderunt : partim ob tristium formidinem, partim ob faustorum frustrationem. Semel enim homini moriendum est, ut mortalis ejus natura fert. At vero ea esse conditione, ut funesta atque tristia diuturna perpetuaque trepidatione timere debeas, bona atque læta nunquam adventare videas, quomodo supputationem 197 ejusmodi atque artem non ipsa morte amariorem declarat ? Quod autem dicat Ecclesiastes : « Circuivi ego et cor meum, » nemo putet, aliud voce *Ego*, aliud voce *Cor* significari. Individuum enim est homo, nomen licet significationibus dividatur. Verum sic accipe, ut rei inquisitionem a corde pendere illis verbis significetur. Pergit porro præstigias istorum et fallacias perstringere iis etiam, quæ protinus sequuntur. Ait enim :*

§ V.

VERS. 26. *Mulierem quæ est laquei venatorum, et sagenæ cor ejus, vinculum in manibus ejus. Bonus coram Deo eruetur ab ea, et qui peccat, capietur in illa (94).*

(94) LXX habent θήρευμα pro θηρεύματα. At vero in Constitutionibus apostolicis sententia tota sic affertur (lib. 1, c. 9) : Ἐμίσηται ὑπὲρ τὸν θάνατον σὺν τὴν γυναῖκα, ἥτις ἐστὶ θήρευμα καὶ σαγήνη καρδίας, δεσμοὶ δὲ χεῖρες αὐτῆς.

Amariorem morte cum dixerit calculum astrologorum, ob vanam scilicet occupationem et labores inutiles, quos secum affert, eandem jam artem adulteræ improbæque feminæ comparat, quæ homines incautos demulcet ac fascinat, et venatorum ac piscatorum more retibus impedit, specie ejus et colloquiis captos, atque in peccati laqueos mortemque transmittit. Nam dolos animo meditata, et corruptelarum instructa illecebris, tanquam marinus polypus quasdam veluti manus, floridos ac suaveolentes explicat crines, subdolisque usa sermonibus, quasi funiculis, illigat venaturque simpliciores: qui quidem e nefariis corporis voluptatibus paulisper dulcedinem aliquam experiri sibi videntur; subinde autem atque intra breve tempus ejusmodi dulcedinem felle amariorem, et ferro ancipiti acutiorē invenient. Enimvero simile quidpiam in astrologorum etiam arte quis aperte reperiatur (95). Demulcentes enim ac pertrahentes initiatorum animum voluptate illa atque dulcedine, quam promissis aiunt sublimibus et **198** ingentibus, tanquam qui cognitionem rerum omnium habeant, et futura prævideant, et abdita quæque deprehendant, in erroris atque interitus sagenam impellunt, et inutili plane vanæque occupationi ac inanibus laboribus subjiciunt. Elabitur vero atque avolat unus certo ab ea, id est ab utraque (nam illud ab ea Ecclesiastes communi significatione usurpavit) vir nempe probus et diligens, honesti amator Deoque charus. Hoc enim indicat illis verbis « coram Deo, » Amicum veritatis designans, et qui Deo potissimum placere studeat. Quemadmodum e contrario qui pravo animo et inhonesto in ea versetur, hunc superari, ut par est, atque comprehendi dixit. Ait enim: « Et qui peccat, capietur in illa; » id est tam ab adultera malaque femina, quam ab ipsa arte calcularia astrologorum. Nam qui spem in Domino suam non collocavit, nec ipsum unum credit ac proficitur auctorem sæculorum, et omnia, quæ sunt, et complectentem et gubernantem et conservantem; is infidelitatis suæ ac desperationis vinculis catenisque constringitur.

At ubi nunc sunt, qui astrologiæ exercitationibus atque supputationibus, quantum est, vitæ præsentis spatium insumunt, et in sidereis motibus atque aspectibus contemplandis atque inter se comparandis occupati, humanam ab his vitam atque administrationem regi jactant, eoque impietatis morbo laborant, quem disertissime sapiens quoque Ecclesiastes demonstrare cum vellet, dixit: « Ut considerarem et quærerem sapientiam et calculum, et ut cognoscerem impii stultitiam et turbulentiam et circumactionem. » Videsne, appellationem impii a divinis Litteris astrologiæ studiosis attributam

(95) Rem eandem Olympiodorus brevissime complexus, ait: "ὡςπερ γὰρ ἐκείνη θηρεύει τοὺς νέους λόγοις ἀπατηλοῖς· οὕτω καὶ αὕτη τοὺς ἀφροναῖς, συλλογισμῶν σαγήνας πλέκουσα. Nempe: Sicut

Πικροτέραν θανάτου τὴν ψῆφον τῶν ἀστρολόγων κατανομάσας διὰ τὸ ματαίαν ἀσχολίαν ἔχειν καὶ φιλοπονίαν ἀνόννητον, ἀπέλκασεν αὐτὴν νῦν μοι· χαλδοὶ καὶ πονηρὴ γυναῖκί καταθελγούσῃ καὶ καταγοητεύουσῃ καὶ θηρευούσῃ καὶ σαγηνευούσῃ ταῖς ἀρκυσι τῶν λόγων αὐτῆς· καὶ σχημάτων τοὺς ἀπροσεξίμους συζώντας, καὶ πρὸς πάγην παραπεμπούσῃ τῆς ἀμαρτίας καὶ θανάτου. Μάλιστα γὰρ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ διενθυμουμένη συλλογισμῶς τῆς ἐξαπάτης καὶ βεβηλώσεως, ὡςπερ ὁ θαλάσσιος πολύπους, οἶόν τινας χεῖρας ἐφαπλώσας τοὺς πλοκάμους τῶν ἀνθρωπότητων βαυμάτων καὶ τοὺς κῆλεις τῶν ἀπατηλῶν λόγων, δεσμοὶ καὶ θηρεύει τοὺς ἀκριστοτέρους· οἱ δοκοῦσι γλυκαίνεσθαι πρὸς βραγυταῖς σαρκικαῖς καὶ βδελυκταῖς ἡδοναῖς, ὥστερον δὲ καὶ μετὰ μικρὸν πικροτέραν χολῆς εὐρήσουσι τὴν τοιαύτην γλυκύτητα, καὶ μᾶλλον διστόμου μαχαίρας ἡκονημένην. Παραπλήσιον δὲ τις εὐρίσκει σαφῶς κάπῃ τῇ τέχνῃ τῶν ἀστρολόγων. Καταθέγοντες γὰρ καὶ παρασύροντες τῶν εἰσαγομένων τὸν νοῦν διὰ τῆς ἡδονῆς καὶ γλυκύτητος τῶν ὑψηλῶν καὶ μεγάλων ἐπαγγελιῶν τῶν ἐπὶ τῇ παντελεῖ ἡγούμενων τῶν ὄντων, καὶ τῇ τῶν μελλόντων προρρήσει· καὶ καταλήψει τῶν ἀφάνων, εἰς τὴν τῆς ἐξαπάτης καὶ τὴν τῆς ἀπωλείας ἐμβάλλουσι σαγήνην, πρὸς ἀνόννητον καὶ περιττὴν ἀσχολίαν καὶ ματαιοπονίαν καθυποβάλλοντες. Ἀποδιδράσκει δὲ καὶ ὑπερίπταται μόνος σαφῶς ὁ ἀπ' αὐτῆς, ὁ δηλονότι τῆς ἐκπέρας· κατὰ κοινὸν γὰρ ἐλήφθη τῇ Ἐκκλησιαστῇ δηλονότι τὸ ἀπ' αὐτῆς ὁ ἀγαθὸς καὶ σπουδαῖος εὐρισκόμενος ἄνθρωπος καὶ φιλόκαλος καὶ θεοφιλής. Τοῦτο γὰρ σημαίνει, ἡ προφῶπου τοῦ Θεοῦ, ὁ τὸν ἐραστήν τῆς ἀληθείας, καὶ περὶ πολλοῦ ποιοῦμενον τὴν θείαν ἀρέσκειαν εἰκνόμενος. ὡςπερ καὶ τὸ ἐμπαλιν τὸν ἔχοντα ἐμίαν καὶ μισόκαλον γνώμην ἐν αὐτῇ, κεκρατηθεὶς καὶ συλλαμβάνεσθαι κατὰ τὸ ἀκόλουθον εἶπε. Φησὶ γάρ· « Καὶ ἀμαρτανῶν συλληφθήσεται ἐν αὐτῇ· » δηλονότι καὶ τῇ μοιχαλδί καὶ πονηρᾷ γυναικί, καὶ μέντοι καὶ τῇ ψηφοφορίᾳ τῶν ἀστρολόγων. Ὁ γὰρ οὐκ ἔχων ἐπὶ Κύριον τὰς ἐλπίδας, καὶ μόνον αὐτὸν πιστεύων καὶ καταγγέλλων ποιητὴν τῶν αἰωνίων καὶ συνεκτικὸν πάντων τῶν ὄντων, καὶ κυβερνήτην καὶ σωστικόν, ταῖς σειραῖς συσφίγγεται τῆς ἰδίας ἀπιστίας καὶ τῆς ἀνίπιστίας

Ἀλλὰ ποῦ νῦν εἰσιν οἱ ταῖς ἀστρολογικαῖς ἀρτιότησιν καὶ ψηφοφορίαις τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς παρουσίας ζωῆς ἀναλίσκοντες, καὶ ταῖς παρατηρήσεσι τῶν ἀστέρων κινήσεων καὶ σχέσεων τῶν πρὸς ἀλλήλους τὸν νοῦν ἐφιστάνοντες, καὶ τούτων ἐξηρηθεῖσθαι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν καὶ διοίχουσιν διαγγέλλοντες, καὶ τοσαύτην νοσοῦντες ἀτέθειαν, ἣν ἐκραντικώτατα παριστῶν καὶ ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής ἐφρῆκε· « Κατασφάσκει καὶ ζητῆσαι σοφίαν καὶ ψῆφον, καὶ τοῦ γυνῶνα ἀτεθοῦς ἀφροσύνην καὶ ἐχληρίαν καὶ περιφοράν. » Ὅρῃς τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀτεθοῦς ταῖς ἀστρολογούσιν ἀποκεκληρωμένην παρὰ τῆς αἰτίας

enim illa blandis sermonibus juvenes, ita hæc ars stultos venatur, syllogismorum implicans retibus. (In Auct. Duc. p. 651 B.)

Γραφῆς; Καὶ πῶς οὐ θάπτον ἀποδοράτεις τὸ κα-
λεῖσθαι προφανῶς ἀσεθῆς, ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον ἐν-
ησχόλησαι ταῖς ματαιοπονίαις, ἃς ἀφορσύνῃ καὶ
ὀχληρίαν καὶ περιφορὰν ὠνόμασεν ὁ σοφὸς Ἐκκλη-
σιαστῆς; Ἀλλὰ γὰρ ἄκουσον ἔτι καὶ τοῦ μεγαλοφω-
νοτάτου τῶν προφητῶν Ἡσαίου διαγγέλλοντος καὶ
μυκτηρίζοντος καὶ κωμωδοῦντος τοὺς τῇ κινήσει τῶν
ἀστέρων κομπάζοντας τὰ μέλλοντα γινώσκειν, καὶ
τῆς ἀνθρωπίνης εὐετηρίας ἡ δυσπραγίας τὰς αἰτίας
τούτοις ἀνατιθένας. Φησὶ γάρ· « Πού εἰσιν οἱ γραμ-
ματικοὶ σου; πού εἰσιν οἱ συμβουλευόντες; πού εἰσιν
οἱ ἀριθμῶν τοὺς συστροφόμενους; λαὸς πεφασμιμέ-
νος, καὶ οὐκ ἔστι τῷ ἀκούοντι σύνεσις. — Ἀνάστη-
ψαν καὶ σωσάτωσάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ,
οἱ ὀρώντες τοὺς ἀστέρας, καὶ ἀπαγγειλάτωσάν σοι,
τί μέλλει ἐπὶ σὲ ἔρχεσθαι. Ἰδοὺ πάντες ὡς φρύγανα
ἐν πυρὶ κατακαυθίσονται, καὶ οὐ μὴ ἐξέλωνται τὰς
ψυχὰς αὐτῶν. » Εἰ δὲ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς οὕτως
ἐξελέγηται καὶ κωμωδεῖται τῶν ἀστρολόγων ἡ τέχνη,
πῶς οὐχὶ παραπλήγεις εὐρηνται καὶ δυσσεβεῖς οἱ τὴν
πολύασχολον ταύτην ματαιότητα μετιόντες; Εἰτά φη-
σιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστῆς·

A esse? quid tu vero, operam quamprimum non de-
deris, ne impius palam appellere? sed vanis adhuc
in laboribus te exerceas, quos sapiens Ecclesiastes
stultitiam et turbulentiam et circumactionem nomi-
navit? Verum enimvero vocalissimum quoque pro-
phetarum Isaiam audito indicantem et cum irri-
sione perstringentem, qui gloriantur se futura nosse
ex astrorum motu, et his humanæ felicitatis aut
rerum adversarum causas assignant. Ait enim :
« Ubi sunt litterati tui? ubi sunt consiliarii? ubi
est qui numerat coactos? Populus depravatus, et
non est audienti **199** intelligentia (96). — « Stent et
servent te augures cœli, qui contemplantur sidera,
et annuntiant tibi quid super te venturum sit. Ecce
omnes ut stipulæ in igne comburentur, nec libera-
bunt animas suas (97) » Quod si astrologorum ars
divinis in Litteris sic reprehenditur atque notatur;
quomodo non stulti omnino atque impii sint, qui
tam laboriosam tamque inanem rem persequan-
tur (98)? Ait deinde sapiens Ecclesiastes :

§ VI.

Ἰδὲ τοῦτο εὖρον, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστῆς. μὴ
τῇ μὴ τοῦ εὐρεῖν λογισμῶν, ὃν ἐπεζητήσεν ἡ
ψυχὴ μου, καὶ οὐκ εὖρον. Καὶ ἄνθρωπον ἓνα ἀπὸ
χιλίων εὖρον, καὶ γυναῖκα ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ
εὖρον. Πλὴν Ἰδὲ τοῦτο εὖρον, ὃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς
σὺν τὸν ἄνθρωπον εὐσῆ, καὶ αὐτοὶ ἐζητήσαν λο-
γισμοὺς πολλοὺς.

Πρὸ βραχείους εἰπὼν· « Ἐκύκλωσα ἐγὼ καὶ ἡ καρ-
δία μου τοῦ κατασκέψασθαι καὶ τοῦ ζητῆσαι σοφίαν
καὶ ψῆφον, » τὴν ἀστρολογικὴν δηλαδὴ τέχνην· οὐχ
ἵνα δοξάσῃ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐκαίνοις, ἀλλ'
ἵνα κατακωμωδῇ καὶ μᾶλλον ἐξελέγξῃ καὶ δεῖξῃ
ματαιοπονίαν καὶ πλήρη πολλῆς ἀσεθείας. Εἰτά φη-
σι· « Καὶ εὐρίσκει ἐγὼ αὐτὴν πικροτέραν ὑπὲρ
θάνατον. » μετὰ τὴν αὐτὴν ἀπόφασιν παρακαλεῖται
παντὶ τῷ ἐντευξομένῳ τῷ παρόντι βελίῳ συνέναι·
καὶ διαγινῶναι σαφῶς, ὡς εὖρεν ὅπερ ἐζήτησε καὶ
διέγνων· καὶ πρεπόντως ἐξήλεγξε τῆς ἀστρολογίας
τὴν ματαιοπονίαν. Καὶ γάρ φησι· « Ἰδὲ τοῦτο εὖρον,
εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστῆς· » ἀντὶ τοῦ, Τέως ταύτην

Vers. 27, 28. Ecce hoc inveni, dixit Ecclesiastes,
una ad unam ut invenirem rationem, quam quæsitit
anima mea, et non inveni. Et hominem unum de mille
inveni, et mulierem in omnibus his non inveni. So-
lummodo ecce hoc inveni, quod fecit Deus hominem
rectum, et ipsi quæsierunt ratiocinationes multas (99).

C

Cum paulo ante dixerit : « Circuivi ego et cor-
meum ut considerarem et quærerem sapientiam et
calculum ; » id est artem astrologorum : non ut in-
eorum sententiam veniret, sed ut derideret ma-
gis ac reprehenderet, vanumque cum laborem et
multæ tantum impietatis plenum demonstraret ;
cumque deinde addiderit : « Et invenio ego eam
mortis amariorem ; » hac jam prolata sententia, eos
omnes, in quorum manus hic liber venturus sit,
cohortatur, id ut discant probeque intelligant, se
quod quæsitit, invenisse **200** atque cognosse : ac
merito inanes astrologiæ labores improbasse. Nam-
que ait : « Ecce hoc inveni, dixit Ecclesiastes, »

(96) Isa. xxxiii, 18. At LXX habent, ὁ ἀριθμῶν
τοὺς τρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν; ὃ οὐ συν-
εβουλεύσατο, οὐδὲ ᾔδει βαθυφώνων, ὥστε μὴ ἀκοῦσαι
λαὸς πεφασμιμένος...

(97) Idem lxxviii, 13. Porro LXX reddidere, Στή-
ψαν δὲ καὶ σωσάτωσάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐ-
ρανοῦ, οἱ ὀρώντες τοὺς ἀστέρας ἀναγγειλάτωσάν
σοι, τί μέλλει...

(98) Huc pertinent quæ Cyrillus Alexandrinus
habet hom. 14, de festi. Pasch. : « Ἄγιοι προσφῆται
γεγονάσι παρ' ἡμῶν, οὐκ ἀστέρων κίνησιν κατα-
μετρεῖν εὐθιότες, οὐ τὴν τῶν στοιχείων πολυπραγ-
μονοῦντες χρεῖαν, καὶ εἰς ἃ μὴ προσήκειν, ἐκδια-
ζόμενοι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, οὐ φανακισμοῖς
ῥήμασι ἐπιθαρσάντες· ἐξ ἀποκαλύψεως δὲ θεοῦ
Πνεύματος προαναθροῦντες τὰ μέλλοντα, καὶ ἐκ
μακρῶν ἀνωθεν ἡμῖν διηγορευκότες καιρῶν. Δι-
εμάρτηκε δὲ τῶν εἰρημένων οὐδὲν, ἀλλ' ἔρπει κατὰ
καιροὺς τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ἐπὶ τὸ λίαν ἐγγύς·
μᾶλλον δὲ κατ' ἔγνω τὸ ἀκριβὲς τῶν ῥηθ' ἀποφάσεων...

D μένων. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ λαλῶν. Ἔστι τοίνυν ἐκαίνοι
αὐτῶν ἐπατεῖν σαφῶς, ὡς ὀλέθριον ἐκχευκόντων τὴν
φιλοψευδῆ καὶ ἀργυροκάπηλον ἀστρογογητείαν. Id
est : Sancti prophetæ apud nos exstiterunt, non
astrorum motus dimetiri soliti, non in elementorum
usu curiose inquirendo occupati, nec ad ea, quæ mi-
nime decuit, humanam naturam pertrahentes, non
præstigiis futilibus præfidentes : sed cum ex manife-
statione divini Spiritus futura prænoscerent, ea no-
bis multo antequam fierent, indicarunt. Nihil eorum
porro, quæ prædixerunt, irritum fuit ; sed per tem-
porum vices natura rerum quam proxime consequi-
tur, vel potius iisdem plane vestigiis insistit eorum
quæ prænuntiata sunt. Deus enim erat, qui loqueba-
tur. Licet igitur, jam manifesto intelligas, quanta
cum perniciæ mendaces illi suas et argenti illices
astrologiæ nomine præstigiis effundant.

(99) Olymp., Ἰδοὺ καὶ τοῦτο εὖρον... Cyrill. Hie-
ros... Τὸν ἄνθρωπον εὐρίσκει...

velut si diceret : Hanc interea vani laboris fallaciam deprehendi. Volo autem post unam hanc quæsit deprehensionem, subinde aliam rursum nancisci, id est : « Rationem, quam quæsit anima mea, et non inveni. » Ilæc autem est, quam eosdem docere velim, quænam utilitatis causa astrologos in tantam tamque vanam occupationem demergat, ut Conditoris sui Dei ac Domini assiduum obsequium et cultum et venerationem plane negligant. « Et non inveni, » inquit : quippe quia plerique hominum multo proniores sunt ad inutiles verborum perscrutationes atque quæstiones, et vias contemnunt veritatis atque justitiæ, quæ una similitudinem cum auctore Dominoque suo, cujus et ad imaginem conditi sunt, servare potest, et ad majestatis ejus sublimitatem provehere ; iidemque ad calles divertunt tortuosos anfractusque difficiles, ut vix de millibus unus invenitur, qui multo studio veritati atque justitiæ addictus sit. Insuper vero et mulierem quæsi, quæ bonis omnibus præstaret, at minime inveni (4).

Carterum illud, o mortalis, clare agnoscas, omnes homines ab auctore nostro atque artifice rectos esse conditos, cum naturali ratione atque appetitu minime perverso, nec prorsus a veritate alieno (2). At ipsos pessimo consilio et stulta temeritate simplicitatem naturæ in multas easque inconsideratas et perversas ratiocinationes **201** divisisse ac distraxisse, ea quærentes, quæ nefas est quærere, et iis vacantes, e quibus nullam omnino utilitatem parere sibi possent. Idcirco nempe adjecit :

CAP. VIII. VERS. 1. *Quis novit sapientes, aut quis novit solutionem verbi? sapientia hominis illuminabit vultum ejus, et impudens ex vultu suo odio habebitur* (3).

Tanquam si diceret : Sic igitur homines in ratiocinationes prolapsi inconsideratas atque perversas, simplicitatem rectæ rationis, quæ homini a Deo data est, perniciose confuderunt, et ad perscrutationem inquisitionemque rerum inutilium delati sunt. At si quis voluerit retia effugere ambagum humanarum, viros quærat sapientes atque pruden-

(1) Cum scriptum legamus, καὶ γυναῖκα ἐν πᾶσι τοῖς οὐκ εὖρον, hæc quidam apte, opinor, congruenter ita sunt interpretati : *In mille mulieribus, quas mihi ascivi, nullam inveni sincere probam*; tanquam si rex Salomon eas designare mulieres videatur, quas domi habebat, septingentas scilicet principes feminas, et concubinas trecentas : ut est in libro III Reg. xi, 3.

(2) In eandem sententiam Cyrillus Hierosolymitanus hunc locum exposuerat his verbis : Ἐποίησε γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον εὐθὺν κατὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν, καὶ αὐτοὶ ἐξήτησαν λογισμοὺς πολλοὺς. Αὐτοῦ γὰρ ἔσμεν ποίημα κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Ὁ μὲν οὖν Κτίστης ἀγαθὸς ὢν, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς ἔκτισεν. Τὸ δὲ κτισθὲν ἐξ οὐκείας προαιρέσεως εἰς πονηρίαν ἐτρέπη. Id est, *Fecit namque Deus hominem rectum juxta Ecclesiasten, et ipsi multas quæsiwere ratiocinationes. Ipsius enim sumus factura, creati ad opera bona, inquit*

A κατελθὼσα τῆς ματαιοπονίας τὴν ἐξαπάτην. Βούλομαι δὲ τῇ μιᾷ ταύτῃ καταλῆφει τοῦ ζητηθέντος, ἀκρίτως ἄλλην πάλιν εὖρεῖν, ἥτοι « Λογισμὸν, ὃν ἐπεζητήσεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ οὐκ εὖρον. » Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ διδάξαι μέλλων αὐτὸν διὰ ποῖαν ὀνησιφόρον αἰτίαν εἰς τοσαύτην ἐξώκειλαν ματαίαν ἀσχολίαν οἱ ἀστρολόγοι καταλιπόντες τὴν πρὸς τὸν ἴδιον Κτίστην καὶ Θεὸν καὶ Δεσπότην ἐνδελεχῇ λατρείᾳ καὶ θεραπείᾳ καὶ νύσιν. « Καὶ οὐκ εὖρον, » φησὶν ἄτε δὴ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων ἐπιρρέπῳς μάλλον ἔχόντων πρὸς τὰς αὐσιτελεῖς ἑρεῦνας καὶ ζητήσεις τῶν λόγων, καὶ παρ-
ορώντων μὲν τὰς τῆς ἀληθείας τρίβους καὶ τῆς δικαιοσύνης τῆς φυλαττούσης τὴν πρὸς τὸν ἴδιον ποιητὴν καὶ Δεσπότην ἐμφέρεيان, οὐ καὶ κατ' εἰκόνα γεγόνاسι, καὶ μέντοι καὶ πρὸς τὸ ὕψος ἀναγοῦσι; τῆς ἐκείνου μεγαλωσύνης ἑἰς ἀτραπούς δὲ παρεκκλινόντων διεστραμμένας καὶ σκολιάς, ὥς μόγις ἀπὸ χιλίων εὐρίσκεισθαι ἓνα τὸν περὶ πολλοῦ τιθέμενον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ἔτι γε μὴν ἐζητήσα καὶ γυναῖκα ἐν πᾶσι τοῖς καλοῖς διαπρέπουσαν, ἀλλ' οὐκ εὖρον.

Πλὴν, ἄνθρωπε, γνῶθι σαφῶς, ὥς ὁ μὲν πλάστης ἡμῶν καὶ δημιουργὸς εὐθεῖς ἐποίησε πάντας ἀνθρώπους τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, ἀδιάστροφον καὶ παντελῶς ἀπαρέγκλιτον ἔχοντας τὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔφεσιν. Αὐτοὶ δὲ, διὰ πολλὴν πονηροδοσίαν καὶ μεταιοφροσύνην, τὴν ἀπλότητα τῆς φύσεως εἰς πολλοὺς καὶ πολυσχεδεῖς διεῖλον καὶ διέστρεψαν λογισμοῖς σκολιοῖς, ζητοῦντες ἂ μὴ θέμις ζητεῖν, καὶ σχολάζοντες ἐκείνοις, ἀφ' ὧν οὐδεμίαν πορίζονται τὸ παράπαν ὠφέλειαν. Ἀμέλει τοίνυν ἐπήγαγε·

§ VII.

Τίς οἶδε σοφούς, ἡ τίς οἶδε λύσιν ῥήματος; σ-
φία ἀνθρώπου φωτίζει πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἀ-
δὴς ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ μισηθήσεται.

Μονονουχὶ γὰρ φησιν Ὁὕτω μὲν οὖν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τοὺς πολυσχεδεῖς καὶ σκολιοὺς λογισμοὺς ἐ-
οκειλάντες, τὴν ἀπλότητα τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ δεδομένης εὐθύτητος, ἀσυμφόρως συν-
έχεον, καὶ πρὸς τὴν ἑρευναν καὶ ζήτησιν τῶν ἀνοή-
των περιτηνέχθησαν. Εἰ δὲ τίς βουλευθείη διαδρᾶναι τῶν ἀνθρωπίνων καμπυλοτήτων τὰς ἀρχάς, ἐκ-
τῇ

Apostolus. (Ephes. ii, 10.) *Creator igitur cum sit bonus, ad bona creavit opera : creata vero res ex proprio arbitratu in malitiam conversa est.* (Calceh. ii, n. 1.)

D Athanasius vero illud Εὐθὴ multo etiam feliciter erat interpretatus. Ait enim, Γέγονε μὲν γὰρ εἰς τὸ ὁρᾶν τὸν Θεὸν καὶ ὅτι αὐτοῦ φωτίζεσθαι (ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων) : αὕτη δὲ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τὰ φαρτὰ καὶ τὸ σκότος ἐξήτησεν, ὥς που καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγγράφως φησὶν. Ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν εὐθὴν, αὐτὸ δὲ ἐξήτησαν λογισμοὺς πολλοὺς. Nempe : *Nam condita est (mens humana), ut Deum spectet, et ab eo illustretur : ipsa vero pro Deo mortalitas et tenebras exquisivit, ut alicubi Spiritus scripto prodit : Deus hominem rectum fecit, ipsi autem multas quæsiwere ratiocinationes.* (Orat. i contra gentes.)

(5) LXX habent... Καὶ ἀναίδης προσώπῳ αὐ-
τοῦ... Olymp. τιμωρηθήσεται.

τεῖτω σοφοὺς ἄνδρας καὶ συνετοὺς, τοὺς τὸ θεωρητικὸν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ πρακτικὸν ἀνεπιβούλευτον διασώσαντας, καὶ διὰ τοῦτο δυναμένους τὴν ἀλήθειαν ἀποκρίναι τοῦ ψεύδους, καὶ τῶν ἐσφαλμένων ὑπολήψεων ἀπαλλάττειν τοὺς προσφοιτῶντας αὐτοῖς, καὶ πρὸς τὰς ἀτραπούς τῆς σωτηρίας καθοδηγεῖν. Οἱ τοιοῦτοι γὰρ ἴσασιν καὶ λύσιν ῥήματος δοῦναι παντὸς προβληθέντος ἐξ ἀπορίας, καὶ φωτίζει τοῦ μαθητιῶντος τὸ νοητὸν πρόσωπον, ὡς καὶ πάλιν αὐτὸν διὰ τῆς ἐκείθεν αὐτῷ προσγεγονυίας λύσεως καὶ σοφίας ἄλλους φωτίζειν. Οἱ γὰρ ἐν μετριοφροσύνῃ καὶ πραότητι καὶ διαθέσει καρδίας ἀπεριέργως τοῖς σοφοῖς προσιόντες, καὶ διδασκόμενοι παρ' αὐτῶν τῶν ἀσυμφόρων καὶ τῶν λυσitelῶν τὴν γινώσκον, ἀπρόσκοπον καθιστῶσι τὴν ἰδίαν ζωὴν. Ὡς περὶ ὁ ἀναιδὴς καὶ ὑπερήφανος καὶ μεγάλαυχος, μηδαμῶς τῷ διδασκαλεῖ τοῦ πνεύματος προσιέναι βουλόμενος, στύγητος εὐρηται καὶ φευκτὸς τοῖς συνετοῖς καὶ σοφοῖς τῆς ἰδίας μεγαλαυχίας ταύτην εὐρίσκων τὴν ἀμοιβήν. Τὰ πρέποντα γὰρ καὶ συμφέροντα μαθεῖν ὑπὸ τῶν σοφῶν οὐκ ἐβέλχσας, ἀλλ' ἐν πονηρολογίαις καὶ ψευδοῤῥημοσύναις παῤῥησιαζόμενος ἀναισχύντως, αὐτὸς ἐκυτὸν καθίστησι μισητόν. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής :

§ VIII.

Στόμα βασιλέως φύλαξον, καὶ περὶ λόγου ὀρκου Θεοῦ μὴ σπουδάξῃς· ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσῃ· μὴ στήῃς ἐν λόγῳ ποτηρῷ, διὸ πᾶν ὃ ἐὰν θελήσῃ ποιήσῃ, καθὼς λαλεῖ βασιλεὺς ἐξουσιάζων· καὶ τίς ἐρεῖ αὐτῷ, Τί ἐποίησας;

Εἰσηγησάμενος τὰς ἀληθεῖς περὶ Θεοῦ φυλάττειν ὑπολήψεις, καὶ μηδαμῶς παραχαράττειν τὴν εἰκόνα τῆς εὐσεβείας τοῖς ἀκαλλέσι καὶ ψευδοδόξοις χρώμασι τῶν ἐν ταῖς ἀστορολογικαῖς ψήφοις ἀσχολουμένων, ἀλλὰ μίαν οἰεσθαι καὶ καταγγέλλειν ἀρχικτὴν φύσιν τὴν τότε τὸ πᾶν διεξάγουσαν πανσόφως καὶ συμφερόντως, καὶ τὴν ἐκάστου προαίρεσιν τῆς ἐφ' ἐκάτερα ῥοπῆς, δηλονότι τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἔχουν τὴν ἐξουσίαν· νῦν ἐφ' ἑτέραν εἰσήγησιν μέτεισι, καὶ κατασφαλίζεται, μηδαμῶς τὰ λελεγμένα παρὰ βασιλέως δημοσιεύειν, ἵνα μὴ πρόσκομμα καὶ σκῶλον εὖρη καὶ πειρασμὸν ἀνόντητον ὁ τοῦτο ποιῶν. Διότι καὶ πού φησι τὸ λόγιον τῆς θείας Γραφῆς· « Μυστήριον βασιλέως φυλάττειν καλόν. »

Ἐπειτα παρεγγυᾶται, καὶ μὴ πρόχειρον εἶναι πρὸς ὄρκον, μηδὲ τὴν γλῶτταν εὐόλοισιν οὔσαν συγχωρεῖν ὄνομα Θεοῦ προάγειν εἰς τὰς ὁμιλίας τὰς πρὸς τοὺς πέλας. Τοῦτο δὲ διττὴν ἔχει τὴν ἐμφασιν· ἥ τὸ μηδαμῶς ἐπ' ὀνόματι Θεοῦ διὰ τίνα προκειμένην

(4) At LXX habent... μὴ σπουδάσῃς... et καθὼς βασιλεὺς ἐξουσιάζων, καὶ τίς... Adnotat vero Olympiodorus, Ἄλλα δὲ βιβλία ἔχουσι πορευθῆναι.

(5) Tob. xii, 7. Sed apud LXX legitimus Μυστήριον βασιλέως καλὸν κρύψαι. Ephraemus in Encom. Basil. κρύπτειν μὲν γὰρ τὰς βουλὰς τῶν βασιλέων, καλόν (apud Cotel. Mon. E. Gr. t. III, p. 54.)

(6) In Vulgatis habemus: Ego os regis observo et praecepta juramenti Dei: quæ melius Hebraicis

les, qui nativam animi ad dispiciendum agendumque facultatem intactam integramque servarint, itaque vera a falsis secernere possint, et ventitantes ad se non modo ab errore revocare, sed etiam in semitas salutis deducere. Viri enim hujusmodi dissolutionem quoque verbi cujusque ex ambiguitate propositi reddere norunt, et discendi cupido mentis vultum tanta luce perfundere, ut ipse etiam non minus, ob enodatum quæsitum et partam inde sapientiam, aliis lucem afferre possit. Nam qui moderate pacateque et animo parato ac composito ad sapientes accedunt, atque ab ipsis cognitionem hauriunt eorum, quæ noceant, quæque prosint, i vitam suam omnis plane offensionis expertem immunemque constituent: cum e contrario impudens et superbia fastuque elatus, qui ad animi scholam itare nolit, hunc ostentationis suæ fructum capiat, ut in prudentium sapientiumque odium et alienationem incurrat. Is enim, qui a sapientibus quæ deceant, quæque utilia sint, ediscere noluerit, et in pravis potius falsisque sermonibus libere impudenterque se exerceat, semetipso ad commune odium exponit. Addit deinde Ecclesiastes:

202 VERS. 2-4. Os regis custodi, et de verbo juramenti Dei ne satagas: a facie ejus ambula bis: ne stes in verbo nullo, quoniam omne, quod voluerit, faciet, sicut loquitur rex potestatem habens; et quis dicet ei: Quid facis (4)?

Postquam admonuit, ut veras de Deo sententias tueamur, ac ne pietatis imaginem indecoris fucatisque eorum coloribus deformemus, qui se astrologiæ calculis dederunt, utique sentiamus ac proficemur unani esse principem naturam, quæ initio omnia sapienter atque utiliter ordinavit, et voluntati cujusque datum, ut in utramque partem inclinare se posset, tam ad ea nempe quæ in nobis sunt, quam quæ in nobis non sunt: jam ad alteram admonitionem transit, et cavendum præscribit, ne unquam regis dicta vulgemus: ne qui hoc fecerit, offendant, magnum nulla utilitate periculum subeat. Quamobrem quodam in loco divinarum Litterarum id quoque exstat oraculum: « Mysterium regis custodire bonum est (5). »

Hortatur deinde, ne quisquam facilis sit ad jusjurandum, neve ferat, ut lingua in proximis alloquendis Dei nomen temere ciere assuescat (6). Id autem geminam habet significationem, ne scilicet in Dei nomine, quicumque se prætextus offerat,

respondent, et hanc sententiam continere videatur: Equidem tam præceptum regis servandum censeo, quam quod Deo juravimus. Vel etiam docent sancte servandum regis præceptum, cum subditorum fides jurejurando obligata regi sit. At Noster LXX interpretes sequitur, et quæ in eorum verbis eminet, sententiam exponit. Symmachus habet: Μὴ σπεύδῃς, quod eodem recidit. Sive enim legas μὴ σπουδάσῃς, sive μὴ σπεύδῃς, illud monemur, ne ad jurandum proclives simus.

jurejurando unquam utamur, neve alios ad jusjurandum adigamus, quod par in utroque sit crimen. Cum autem ait : « A facie ejus ambulabis, ne stes in verbo malo, » auctor est, ne, auditis quæ a rege prolata sint, cogitationem digrediens suscipias aliquam nec prudentem nec probam, neve tecum perniciosam rationem constituas, quæ id vulgare aliis persuadeat, quod secreto ipse audieris, velut si nemo **203** de sermonum ejusmodi enuntiatione nomen tuum sit delaturus : ne si quando rex noverit, vitam tuam, ut libuerit, vexet ; cum nemo sit, qui adversari illi possit, aut qui indignationem ejus atque impetum cohibere, reumque post prolatam sententiam a pœna supplicioque valeat eripere. Ait deinde

Α πρόρασιν οἰκῶ κεχρησθαι τὸ σύνολον, μήτε μὴ ὀρκὸν ἄλλοις προτείνειν ὡς ἑκατέρου τὴν ἴσιν ἔχοντος ἀμαρτίαν. "Ο δὲ φησιν : « Ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ παρεύση, μὴ σῆς ἐν λόγῳ πονηρῶ » παρεγγυᾶται μηδαμῶς μετὰ τοῦ πυθέσθαι τῶν λαληθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐξιδὼν οἰκθῆς τι καταφρονήσεως καὶ πονηρίας ἐνθύμημα · μὴδὲ κραταιώσας ἐν σεαυτῷ λόγον ἀσύμφορον τὸν συμβουλευόντα ποιεῖν ἔκφορα καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ ἀκουσθέντα σοι μυστικῶς, ὡς οὐ καταφωρᾶσθαι σου μέλλοντος ἐν τῇ τοιαύτῃ τῶν λόγων ἐξαγγέλει· μὴ ποτε γὰρ μάθῃ καὶ κακώσει σου τὴν ζωὴν, καθὼς ἂν βουλευθῇ, μηδὲνα τῶν ἀντιταττομένων ἔχων, ἢ τῆς κατὰ σοῦ παρ' αὐτοῦ κεκινημένης ὀργῆς ἀναστέλλοντα, καὶ λυτρούμενόν σε τῆς ἐξενεχθείσης ἀποφάσεως πρὸς καταδίκην καὶ

B τιμωρίαν. Εἰτά φησιν·

§ IX.

VERS. 5. Qui custodit mandatum, non cognoscat verbum malum. Et tempus judicii cognoscit cor sapientis ; quia omni negotio est tempus et judicium (7).

Quancumque dixit indiscriminatim mandatum, non simplicem tamen mandati intulit significationem, sed multiplicem atque variam. Sive enim præceptum Dei quis custodierit, mandatum scilicet dominantis in æterno regno suo, sive ejus, qui regnum in terris nactus sit, aut naturalis patris vel matris vel magistri : quod item multimodis dividitur atque usurpatur, et qua nos de sincera fide nostra deque divinis legibus admonet, et qua puerilem institutionem doctrinamque comprehendit, et qua cognitionem spectat cæterarum omnium artium mechanicarum ; ille utique : « Non cognoscat verbum malum, » quo reus fiat, et si de contempto violatoque mandato condemnetur (8). Verum si discriminis multum est in mandatis ipsis, ubi separatim singula considerentur ; pœnæ quoque et animadversiones violationi eorum respondebunt.

204 Cæterum qui in mandatum, quomodocunque datum ei sit, custodierit, vindictam prorsus effugiet, sicut mandati et pœnæ irrogandæ fert ratio. Sciant enim, oportet, et senex et adolescens et puer cui jam cor sapiat, id enim sapientis appella-

‘Ο φυλάσσων ἐντολὴν οὐ γινώσκει ῥῆμα πονηρὸν· καὶ καιρὸν κρίσεως γινώσκει καρδίᾳ σοφοῦ· ὅτι παντὶ πράγματι ἐστὶ καιρὸς καὶ κρίσις.

Ἀδιαστόλως μὲν ἔφησεν ἐντολῇ, οὐχ ἀπλῆν δὲ τὴν τῆς ἐντολῆς ἔφησεν ἔννοιαν, ἀλλὰ πολυσυδῆ καὶ ποικίλην. Ἐἵτε τὴν ἐντολὴν γὰρ τοῦ Θεοῦ τις φυλάξει, τὴν ἐντολὴν τοῦ δεσπζοντος ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος· εἵτε τοῦ βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς λελοχθός, ἢ φυσικοῦ πατρὸς ἢ μητρὸς ἢ διδασκάλου· καὶ τούτου διαιρουμένου καὶ παραλαμβανόμενου πολλαχῶς, εἰς τε τὴν τῆς εἰλικρινούς ἡμῶν πίστεως καὶ θείων δογμάτων εἰσῆγησιν, εἰς τε τὴν τῶν εἰσαγωγικῶν καὶ παιδικῶν διδασμάτων ἀνάληψιν, εἵτε τῶν ἄλλων ἀπασῶν βαναυσικῶν τεχνῶν τὴν διάγνωσιν· ὁ οὐ γινώσκει ῥῆμα πονηρὸν· τὸ καταδικάζον αὐτὸν καὶ κατακρίνον διὰ τὴν ἀθέτησιν τῆς ἐντολῆς· καὶ παράδασιν. Ἄλλ’ εἰ καὶ πολὺ τὸ διάφορον καὶ τῶν ἐν τῇ διαιρέσει ληφθεισῶν ἐντολῶν, καὶ μέντοι καὶ τῶν ἐν τῇ παραβάσει τούτων τιμωριῶν καὶ χολάσεων.

Πλὴν ἀλλὰ γὰρ ὁ φυλάξας τὴν ὁπωσοῦν αὐτῷ δεδομένην ἐντολὴν, ἀτιμώρητος εὐρεθήσεται πάντως, κατὰ τὸ ἀνάλογον τῆς ἐντολῆς καὶ τῆς τιμωρίας ἐκηροτημένης. Εἰδέναι γὰρ ὀφείλει καὶ πρεσβύτερος καὶ νεὸς καὶ παῖς αἰσθητικὴν ἔχων καρδίαν, ἣν διὰ τῆς

(7) Symmachus habet... "Ὅτι παντὶ πράγματι ἐστὶ καιρὸς χρεὶς καὶ τρόπος.

(8) Paulo aliter hæc est verba interpretatus Eusebius, cum psalmum cxxiii, 2. exponeret : prolata quippe Ecclesiastæ sententia, adiecit : Καὶ ἐνταῦθα γὰρ τὸ· Οὐ γινώσκειται, οὐ πεποιθῆται οὐδὲ ἀναχέρεται κατὰ ῥῆμα πονηρὸν. Ψεῦδος γὰρ τὸ νομίζειν μὴ ἐπίστασθαι ῥῆμα πονηρὸν τὸν φυλάττοντα τὴν θείαν ἐντολὴν. Διακρίσιν γὰρ ἔχων πονηροῦ καὶ ἀγαθοῦ, τ’ ἄλλα πάντα ἀποστραφεὶς ῥήματα, ἐπιτηρεῖν τὴν ἐντολὴν ἤλθεν. Id est, Numique hic etiam illud : Non cognoscat valei non fecit neque pravo se operi admiscuit. Allucinatio nempe est putare, qui divinum servat mandatum, eum malam rem haud nosse. Cum enim boni et mali discretionem habeat, cætera omnia aversatus, ad præceptum servandum accedit.

Longius vero abiit Nilus ; sic enim Thaumasio monacho scribens explicavit (lib. iii, epist. 33) : Δεῖ δὲ εἰς τὴν τῶν ἀγίων ἐντολῶν τήρησιν ἀπαρχ-

λεῖσθαι, καὶ εἰς βαθεῖαν μνήμην τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ τῆς δόξης. ‘Ο γὰρ φυλάσσων, φησὶν, ἐντολῇ, οὐ γινώσκειται ῥῆμα πονηρὸν, τούτῃστιν, εἰς λόγους πονηροὺς καὶ φαύλους οὐκ ἐκτραπῆσται. Id est : In sanctorum vero mandatorum observatione occupari nos oportet, etque in profunda Domini Jesu gloriæ memoria. Qui enim, ait, præceptum custodit, non cognoscat verbum pravam, ad sermones scilicet improbos et noxios non deflectet.

Eusebio nimirum τὸ ῥῆμα est res sive factum, Nilo contra verbum sive sermo. Cæterum Eusebio favet Symmachus, qui reddidit οὐ πεπρασθῆσθαι πράγματος πονηροῦ, nec opponitur interpretes Lati-
nus, qui transtulit : Non experietur quidquam mali. Nilus habere pro se videtur τοὺς Ὁ. Verum illud ῥῆμα, ut Hebraicum item דבר tam verbum quam rem sive factum aut negotium significat.

τοῦ σοφοῦ δεδῆλωκεν ὀνομασίας, ὡς ἡ δοθεῖσα παρά
 εἷνος ἐντολὴ καὶ ῥὸν ἴδιον ἔξει τῆς κρίσεως, ἐν ᾧ λή-
 ψεται τὰς ἐξετάσεις καὶ τὰς ἐρεῦνας τῆς κατὰ τὴν
 ἐντολὴν δηλονότι φυλακῆς ἢ παραβάσεως. Ὅτι παντὶ
 πράγματι πληρουμένῳ δι' ἐντολῆς ἐξ ἀνάγκης ἀκο-
 λουθεῖ καὶ ῥὸς ἐξετάσεως καὶ κρίσεως πρὸς ἀντάληψιν
 ἀποδοχῆς ἢ καταδίκης.

Παραγγυᾶται τοίνυν τὰς δεδομένας ἐντολάς, ὅθεν
 ἀν' εὐρεθῶσι διδόμεναι, φυλάττειν ἐξ ἁπαντος, διὰ τὸ
 μένειν τὴν ζωὴν τοῦ λαβόντος τὴν ἐντολὴν, ἀπειρα-
 στον καὶ πάσης λώθης καὶ τιμωρίας ἀμέτοχον. Ὁ
 γὰρ ἐντελλόμενός τις μείζων εὐρηται πάντως καὶ
 κρείττων τῶν δεδεγμένων καὶ λαβόντων αὐτὴν, εἰ
 καὶ τῶν ἐντελλομένων πολὺ πρὸς ἀλλήλους εὐρηται
 τὸ διάφορον· καὶ πάντως εἰσπραχθήσονται δίκας εὐ-
 καίρως ὑπὸ τῶν δεδοκότων τὰς ἐντολάς οἱ λαβόντες.
 Καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζειν χρὴ καὶ τῶν δεδοκότων
 ἀρχόντων καὶ βασιλέων καὶ γονέων καὶ διδασκάλων
 τὰ θεσπίσματα φυλάττειν ἐξ ἁπαντος, καὶ πολλῶν δὲ
 μᾶλλον τοῦ ποιητοῦ καὶ Θεοῦ καὶ δεσπότου τῶν
 ὧν· ἵνα καὶ τὴν εὐμάριαν τοῦ βίου σφίσιν αὐτοῖς
 αἱ φυλάσσοντες πρυτανεύσωσι, καὶ τεύξονται δὲ καὶ
 τὴν ἐπουρανίαν καὶ θεοπρεπῶς ἀντιδόσωσι. Ἐντο-
 λὴν δὲ φησὶν ὁ λόγος τὴν ἔχουσαν τὸ ῥὸς τῆς ἀλη-
 θείας καὶ τῆς δικαιοσύνης, οὐχὶ τὴν ἐπὶ τοῖς χειρί-
 στοις ὑπὸ τινων σαύλων καὶ μοχθηρῶν γινομένην.
 Ἐἵτα φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ X.

Ὅτι γινώσκεις τοῦ ἀνθρώπου πολλὴ ἐπ' αὐτόν·
 ὅτι οὐκ ἔστι γινώσκων τί τὸ ἐσόμενον, ὅτι καθὼς
 ἔσται, τίς ἀναγγελεῖ αὐτῷ;

Τὰς προφασιστικὰς αἰτίας ἀναιρεῖ τῶν λαμβανόν-
 των τὰς ἐντολάς, παρ' ὧν ἀν καὶ λάθωσι, καὶ μετὰ
 μὴς τηρούντων καὶ φυλαττόντων· καὶ τῷ καιρῷ τῆς
 κρίσεως καὶ τῆς ἐξετάσεως τὴν ἀνάλογον κατακρί-
 σιν δεδεγμένων, τῆς ἀθετήσεως καὶ παραβάσεως
 ἀγνοίαν, ἢ τῆς αὐτῶν διανοίας ἀφέλειαν, ἢ ἄλλο τι
 τῶν παραπλησίων εἰωθότων λέγειν, τῶν τὰς ἀπολο-
 γίας ἐν τῷ κατακρίνεσθαι ποιουμένων. Μὴ γὰρ προ-
 φασίσῃ, φησὶν, ἀγνοίαν ἐν τῷ μὴ φυλάξαι τὴν ἐντο-
 λὴν, ἣν παρὰ τοῦ μείζονος καὶ κρείττονος εἰληφας·
 εὐρεθήτη γὰρ τῆς ἀληθείας καταψευδόμενος. Δι' ἣν
 αἰτίαν; «Ὅτι γινώσκεις τοῦ ἀνθρώπου πολλὴ ἐπ' αὐ-
 τόν, » τοῦτο ἐστὶ εἰς τὰ συμφέροντα καὶ λυσιστελῆ τῆς
 ἰδίας ζωῆς. Καὶ μάτην ἔρει τις· οὐκ ἴθιεν, ὡς
 κατακριθῆσομαι μὴ φυλάξας τὴν ἐντολὴν. Ἐξελέγ-
 χεται γὰρ γινώσκων, ὡς πᾶς ἄνθρωπος τὴν δε-
 δομένην αὐτῷ μὴ φυλάξας ἐντολὴν, ἀναλόγως τῇ
 ταύτης παραβάσει τὴν δίκην ἔξει καὶ τὴν κατὰ-
 κοισιν.

(9) Olymp... Ὅτι οὐκ ἔστι γινώσκων ἐσόμε-
 νον.

(10) Diversam plane sententiam exhibet Symma-
 chus, qui locum hunc sic transtulit : Ἡ γὰρ κάκω-
 σις τοῦ ἀνθρώπου πολλὴ κατ' αὐτόν· id est, *Vexatio*
hominis multa est contra ipsum; et hanc am-
 plexus item est Latinus interpres, qui habet : *Et*
multa hominis afflictio, quanquam Theodotioni ea
 placuit interpretatio, quam apud LXX viros legi-
 mus; reddidit enim, Ὅτι γινώσκεις τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ

tionem significavit : Sciant, inquam, de mandato,
 quod quis ab aliquo acceperit, iudicium idoneo
 tempore futurum, in quo inquireretur atque investi-
 gabitur, quatenus mandatum custoditum violatumve
 fuerit. Quippe rem quamlibet ex præcepto perfe-
 ctam necessario tempus consequitur questionis et
 iudicii, ut præmium feratur aut poena.

Hortatur igitur, ut accepta mandata, undecunque
 data sint, omnino servemus, quo vita ejus, qui
 mandatum acceperit, intacta maneat, et dedecoris
 atque poenæ immunis sit. Nam qui aliis mandatum
 dat, major plane atque præstantior iis est, qui
 datum acceperunt : esto, inter eos quoque, qui
 præcipiunt, discriminis non parum inveniatur :
 itaque qui mandata accepere iis, qui dederunt,
 opportuno tempore omnino poenas dabunt, propter
 ea curæ esse debet, ut quæ a magistratibus aut
 regibus aut parentibus aut magistris præscripta
 fuerint, ad amussim servemus; multo vero magis
 quæ ab auctore et Deo Dominoque universi : ut iis
 custoditis, vitæ facilitatem nobis comparemus, et
 cœlestia simul ac divina præmia assequamur. Est
 autem hic sermo de mandato lucem habente verita-
 tis atque justitiæ, non de eo, quod pessimarum
 rerum causa a malis quibusdam et improbis profe-
 ctum sit. Ait deinde Ecclesiastes :

VERS. 6. *Quia scientia hominis multa super eum,*
quia non est, qui cognoscat, quid futurum sit : quippe
sicut erit, quis annuntiabit ei (9) ?

Prætextus et excusationes evertit eorum, qui
 accepta mandata, quicunque ea dederint, minime
 servant aut custodiunt; cumque iudicii et inquisi-
 tionis tempus advenerit, quo merita poena affecti
 sint, neglecti violatique officii ignorantiam aut
 mentis suæ simplicitatem vel 205 aliud quid
 hujusmodi proferre solent, quo se, dum condem-
 nantur, aliqua ratione defendant. Ne enim, inquit,
 ignorantiam prætexas ad patrociniū non custoditi
 mandati, quod a majore et præstantiore accepisti :
 veritatem enim minime a te stare, constabit. Quam
 ob causam? « Quia scientia hominis multa super
 eum, » id est, ad ea cognoscenda quæ vitæ suæ
 prosint atque conducant. Ac frustra quis dicat :
 Nesciebam me condemnatum iri, nisi mandatum
 servassem. Illud enim ipse nosse convincitur, ho-
 mini cuique, qui datum sibi mandatum non custo-
 dierit, iudicium et condemnationem paratam esse,
 quæ delicto respondeat (10).

πολλὴ ἐπ' αὐτόν. Horum autem discordiam, quia
 vocalia puncta nondum apud Hebræos recepta
 erant, una omnino intulit littera : Symmachus
 enim legit נַחַת, quod est *afflictio* sive *Rahat*, cum
 LXX interpretes legissent נַחַת, quod est *cognitio*
 sive *Dehat*, rati scilicet esse Daleth, quod Symma-
 cho Resch visum est; quippe utriusque litteræ una
 prope forma est, eaque, ut lectorem fallere sæpe
 possit.

Super ipsum igitur hominem, sive circa vite suae rationes, multa homini scientia est: eum enim utilium latet nihil. Atque eniti quisque debet, ne quid eorum, quæ sibi præscripta atque indicta fuerint, per segnitiam aut contemptum aut animi remissionem prætergrediatur ac negligat: etsi enim ignorat, quanta damnationis suæ poena futura sit, ac num gravis et vehemens, an levis ac mitis; illud certe novit ac bene firmeque cognitum habet, qui mandatum custodierit, ab eo, qui dedit, dignum iudicatum iri, ut mercedem et præmiâ ferat: qui vero non custodierit, e contrario dignum, ut iudicium et condemnationem et poenam pro meritis subeat.

Quod autem ait: « Quippe sicut erit, quis annuntiabit ei? » ignorantiam similiter designat vindictæ atque iudicii. Neque enim quisquam hominum modum novit iræ regis aut parentum aut magistrorum, multoque minus iudiciorum consiliorumque Dei, cuius iustitiam assequi nemo potest. Nam homines quidem, cum minimum se deliquisse existimarent, persæpe a iudicibus plurimum peccasse convicti sunt: multo magis ab eo, qui et corda scrutatur, et hominum cogitationes novit, **206** de quo et Joannes theologus quodam in loco ait ⁷¹: « Quoniam major est Deus corde nostro. »

Tu igitur, o mortalis, mandatum, quodcumque tibi Dominator rerum omnium Deus dederit, aut alius quisquam eorum, qui quomodocumque supererminent ac majores sunt, capessere totis viribus gestias, operamque des, ut custodias ac serves: nec ad excusationes et prætextus confugere cogites, ob eamque rem ad illud prætereundum pertraharis; sed custodiendo servandoque præmium et laudem tibi oliventura certo speres. Idcirco utique adjecit protinus:

VERS. 8, 9. *Non est homo potestatem habens in spiritum, ut prohibeat spiritum. Et non est potestas in die mortis, et non est emissio in die belli: et non salvabit impietas eum qui est ab ea. Et omne hoc vidi, et dedi cor meum in omne opus, quod factum est sub sole, quæ pro potestate fecit homo in hominem, ut affligeret eum (11).*

Diligentiorum atque accuratiorum quemque ex auditoribus reddit sapiens Ecclesiastes in vita sua ad mandata bona quæ acceperit, semper ordinanda, et in moribus secundum potiorum institutionum conformandis, ratione habita eorum, quæ sæpe contingunt, nec ante apparent aut prospiciuntur: adventantis nempe diei illius supremi, quo homo ex humanæ conditionis periculis ac sede luctus, sive ex hac vita ad futuram, quam sperat, transfertur. Neque enim in spiritus humani, sive pro-

A 'Επ' αὐτὸν οὖν τὸν ἄνθρωπον, ἤγουν εἰς τὰ τῆς ἰδίας διεξαγωγῆς καὶ ζωῆς, ἔστιν ἡ γνῶσις αὐτοῦ πολλή· λανθάνει γὰρ αὐτὸν τῶν συμφερόντων οὐδὲν. Καὶ δεῖ κατασφαλίζεσθαι μηδαμῶς παρελθεῖν καὶ παρεκκλίνειν τῶν ἐντεταλμένων αὐτῷ καὶ θεοπισθέντων ἐξ ἀπροσεξίας καὶ καταφρονήσεως καὶ γνωμικῆς ῥαθυμίας· ὅτι κὰν οὐκ ἔστι γινώσκων, ὀπλήσκον ἔσται τὸ δοθησόμενον αὐτῷ κρίμα τῆς καταδίκης, εἴτε χαλεπὸν καὶ σφοδρὸν, εἴτε ῥάβδιον καὶ κούρον· πλὴν ἀλλὰ γὰρ οἶδεν ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως, ὥς ὁ φυλάττων ἐντολὴν, ἀποδοχῆς ἁξίος κρίνεται καὶ γερωῶν παρὰ τοῦ δεδοκότος· ὁ δὲ μὴ φυλάττων, ἐμπάλιν μέψεως καὶ τῆς ἀναλόγου καταδίκης καὶ κατακρίσεως.

B 'Ο δὲ φησιν· « Ὅτι καθὼς ἔσται, τίς ἀναγγελεῖ αὐτῷ; » ὡσαύτως τὴν ἄγνοιαν σημαίνει τῆς καταληφόμενης αὐτὸν δίκης καὶ κρίσεως. Οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων οὔτε μέτρον βασιλείας ὀργῆς, ἢ γονέων, ἢ διδασκάλων, ἢ πολλῶ μᾶλλον τῶν ἀνεφίκτων τοῦ Θεοῦ δικαστικῶν χριμάτων καὶ βουλευμάτων. Ἐλαχίστην γὰρ οἱ ἄνθρωποι πολλάκις οἰόμενοι τὴν ἰδίαν πλὴν μείλειαν, μεγίστην ἐξηλέγχθησαν ἔχειν ὑπὸ τῶν δικαζόντων· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ καὶ τὰς καρδίας ἐρευνῶντος, καὶ τὰ ἐνθυμήματα τῶν ἀνθρώπων γινώσκοντος, περὶ οὗ φησὶ περὶ καὶ Ἰωάννης ὁ θεολόγος· « Ὅτι ὁ Θεὸς μεῖζων τῆς καρδίας ἡμῶν. »

C Σὺ τοίνυν, ἄνθρωπε, πᾶσάν σοι δοθεῖσαν ἐντολὴν παρὰ τοῦ Δεσπότου καὶ Θεοῦ τῶν ἀπάντων, ἢ παρ' ἄλλου τινὸς τῶν ὅπως οὖν ὑπερεχόντων καὶ μεϊζόνων, παραλαμβάνειν παντὶ σθένει προθυμήθητι, καὶ σπουδασὼν φυλάττειν καὶ συντηρεῖν· μηδαμῶς εἰς ἀπολογίαν προφασιστικὰς διενθυμούμενος προελθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν παράβασιν καθελκόμενος· ἀλλ' ἐν τῇ φυλακῇ καὶ συντηρήσει τὴν ἀποδοχὴν καὶ τὸν ἔπαινον ὁμολογουμένως ἐλπίζων. Ἀμέλει τοίνυν ἀμέσως ἐπήγαγε.

§ XI.

D Οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἐξουσιάζων ἐν τῷ πνεύματι τοῦ καλῶσαι σὺν τῷ πνεύματι. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐξουσία ἐν ἡμέρᾳ θανάτου, καὶ οὐκ ἔστιν ἀποστολὴ ἐν ἡμέρᾳ πολέμου· καὶ οὐ διασώσει ἀσέβεια τὸν παρ' αὐτῆς. Καὶ σύμπαρ τοῦτο εἶδον, καὶ ἔδωκα τὴν καρδίαν μου εἰς πᾶν ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα ἐξουσιάζουσι ὁ ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώπῳ τοῦ κακῶσαι αὐτόν.

Προσεκτικώτερον καὶ νηφαλιώτερον ἕκαστον τῶν πεπυσμένων καθίστασθαι ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής πρὸς τὸ πάντοτε ταῖς δεδομέναις ἀγαθαῖς ἐντολαῖς τὸν ἴδιον στοιχειοῦν βίον, καὶ ταῖς τῶν χρηττόνων εἰσηγήσεσι ῥυθμίζειν τὴν ἰδίαν ζωὴν, διὰ τὸ ἀσυμμετρὶς καὶ ἀπρόοπτον τῶν συμβαινόντων πολλάκις· καὶ μέντοι καὶ τὴν ἀφίξιν τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου τοῦ μεθιστῶντος τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ βιωτικοῦ πειρατηρίου καὶ τοῦ τόπου τοῦ κλαυθμῶνος, δηλονότι τῆς παρουσίας ζωῆς, εἰς τὴν ἐλπίζομένην καὶ μέλλουσαν

⁷¹ Epist. 1, cap. 3, n. 20.

(11) Olympiodor. καὶ οὐκ ἔστιν ἐξουσιάζων ἐν ἡμέρᾳ.

οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἵτοι τῆς ἰδίας προαιρέσεως (ταύτην γὰρ διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ πνεύματος ἐδῆλωσε νῦν), ὑπάρχει τὸ καλλίσται διαστῆναι τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος, καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου παραγινομένην ἀμείψαι καὶ παρελθεῖν. Ἀλλ' ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ καὶ συνδῆσαντος ἀλλήλοις ἑκάτερον καὶ θεμένου λύσεως ὅρον, καθ' ὃν αὐτὸς καιρὸν ἠθουλήθη καὶ κέκρικε καὶ προώρισε.

Πάσῃ τοίνυν σπουδῇ φυλάττειν τὰς θείας χρειῶν ἐντολάς, καὶ τὰς ὑποθήκας καὶ διδασκαλίας τῶν ὀπωσούν παραληφθέντων ἡμῶν εἰσηγητῶν καὶ σοφῶν παιδευτῶν, ἵνα προετοιμασθέντες καὶ προκαταρτισθέντες ταῖς τῶν ἀρετῶν τελειότησι, φήσωμεν μετὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ καὶ ἡμεῖς· « Ἦτοιμάσθην, καὶ οὐκ ἐταράχθην » καὶ μηδαμῶς θορυβηθῶμεν καὶ παραχθῶμεν, ἥνίκα τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ἥγουν ἡ ψυχὴ, δίστασθαι μέλλει τοῦ σώματος· τῆνικαὶ γὰρ οὐκ ἔστιν ὁνησις τῷ ἀνθρώπῳ μετὰ τὴν ἀνωθεν δοθεῖσαν ἀπόφασιν παρὰ τῆς θείας βουλῆς, κἂν μυρία προσκλαίωμεν. Καθὼς γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμέρᾳ πολεμικῆς παρατάξεως ἐνεργεῖν τι δυναμένη πρὸς διαλλαγὴν καὶ διάθεσιν εἰρηνικὴν, ἀποστολῇ πρεσβείας προδεδημένη· πολλῶν γὰρ πρῶτον ὁρᾶσαι ταύτην ὠφελον οἱ τῆνικαὶ δρῶντες· οὕτως ἐφεστηχότος τοῦ θανάτου, καὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν χωρίζοντος ἐκ τοῦ σώματος, οὐδεμία πρόσεστιν ὁνησις τῷ τελευτῶντι, κἂν μυρίας προτείνῃ ἱκετηρίας καὶ δεήσεις πρὸς μέλλουσιν καὶ χρονικὴν ὑπέρθεσιν, καὶ πρὸς τὸ παρὸν ἀπολύτρωσιν.

Τοῦτο μὲν οὖν τὸ τῆς ὠρισμένης ἡμέρας ἐπὶ τῇ διαστάσει τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος ἀπαράττητον, κοινόν ἐστι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις. Πλὴν ἀλλὰ γὰρ οἱ ζήσαντες εὐσεβῶς καὶ δικαίως ἐν τῷ παρόντι βίω, πρὸς τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀντάμειψιν διὰ τῆς ἀγαθῆς καὶ θείας ἐλπίδος χειραγωγούμενοι, σωτηρίαν εὐρήσουσι τὴν αἰώνιον. Ὁ μὲντοι πονηρῶς καὶ δυσσεβῶς καὶ φαύλως πολιτευσάμενος ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῇ, καὶ ταύτην καταλιπὼν, πρὸς ἀνυπολίστους καὶ διακωνιζούσας παραπεμφθήσεται τιμωρίας, πρὸς μηδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας χειραγωγούμενος. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰπὼν· « Καὶ οὐ διασώσει ἀσέβεια τὸν παρ' αὐτῆς, » ἵτοι τὸν ἐραστὴν αὐτῆς καὶ τρόφιμον καὶ συνίστορα· μέλλον μὲν οὖν εἰς ἐλεγχον αὐτοῦ γενήσεται καὶ κατηγορίαν ἐνδικωτάτην.

Ταῦτ' οὖν ἐν τῇ κατὰ νῦν θεωρίᾳ σύμπαντα προῦδὼν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής ἐπήγαγε· « Καὶ σύμπαν τοῦτο εἶδον, καὶ ἔδοικα τὴν καρδίαν μου εἰς πᾶν ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον »· οὐχὶ τῶν ὑπὸ Θεοῦ, τῆς ποιητικῆς δηλονότι τῶν ἀπάντων αἰτίας πεποιημένων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν φαύλων καὶ μισοκάλων ἀνθρώπων, τῶν ἀδικίας καὶ πλεονεξίας καὶ

A priæ voluntatis, (nam id hoc loco *spiritus* nomina designat) potestate est prohibere, ne anima a corpore separetur, et diem mortis appropinquantem permutare atque prætergredi : sed id arbitrio ejus vertitur, qui et utrumque colligavit invicem. Et dissolutionis terminum statuit, quo ipse tempore voluit et decrevit et præfinivit.

Omni igitur cura custodienda nobis sunt divina mandata, et monita ac præcepta rectorum, quoscunque delegerimus, ac 207 sapientium moderatorum, ut præparati et summis instructi virtutibus, cum propheta Davide nos etiam dicamus : « Paratus sum, et non sum turbatus » ; neque percellamur ac perturbemur, cum spiritus noster sive anima profectionem a corpore parabit. Tum enim, post prænuntiatam divini consilii sententiam, nihil jam homini prodesse potest, vel si in lacrymas effundamur. Quemadmodum enim quo die acies ad pugnandum instructæ sunt, nihil ad conciliandam constituendamque pacem valere oblata legatio potest : quippe multo prius eam mittere debebant, qui tunc mittunt ; sic imminente jam morte et animam nostram a corpore separante, nihil morienti prosit, vel si preces et obsecrationes adhibeat innumerabiles, ad cunctationem et inducias impetrandas, atque ad illud redimeadum, quod jam ingruit.

C Inexorable igitur id est, et commune omnibus hominibus, ut animæ a corpore discessio definito die fiat. Verumenimvero qui pie ac juste in hac vita versati sint, ad futurorum bonorum præmia bonæ divinæque spei ope deducti, salutem invenient sempiternam. At qui malam et impiam perversamque duxerit vitam, ita hanc deseret, ut ad intolerabiles æternosque cruciatus transmittatur, nec spem ullam salutis, cui fidat, sociam inveniat. Hoc enim significavit, cum dixit : « Et non salvabit impietas eum, qui ab ea, » id est, amatorem ejus et alumnum et assecclam : quæ potius reprehensioni ejus justissimæque condemnationi pondus est additura (12).

D Porro hæc omnia sapiens Ecclesiastes tanquam, præsentia jamdiu contemplatus, adjecit : « Et omne hoc vidi, et dedi cor meum in omne opus, quod factum est sub sole ; » minime quidem eorum, quæ a Deo, id est, a prima illa universorum effectrice causa facta sunt ; sed quæ improbi scelestique 208 homines moliuntur, quibus propositum est quid-

12 Psal. cxviii, 60.

(12) In Vulgatis habemus : *Neque salvabit impietas impium* : quod plane respondet Hebraicis, quæ *vertere* sic possis : *Neque liberat impietas dominos suos*. Itaque Symmachus reddidit *ἔχοντα αὐτῇν*, quod idem est. Nec aliter Olympiodorus, quam significantius ; sic enim explicat : Καὶ οὐ

διασώσει ἀσέβεια τὸν παρ' αὐτῆς· ἀντὶ τοῦ, τὸν ὑπὸ τῆς ἀσεβείας τυραννόμενον καὶ κρατούμενον. Id est : *Et non salvabit impietas eum, qui ab ea, nempe illum, qui tyrannidi ejus subjectus est, impetiumque accepit*

quid injustitia et avaritia et calumnia afferre possit, nec tamen peccandi unquam et nocendi ulla est satietas. Id enim expressit, cum dixit : « Quæ pro potestate fecit homo in hominem, ut affligeret eum ; » quippe rationalis intelligentisque animæ libertate in re mala abusus, potestatem suam exercet, voluntatis momentum ad peccandum inclinando, id est indulget, ut mentiatur et calumniatur et vexet et ditiescat alienis, et proximum multis et variis modis pessime afficiat. Propterea utique adjecit protinus :

Α συκοφαντίας πορευομένων εἰς τέλος, καὶ μηδαμῶς κορηννυμένων ἐν ταῖς κακοπραγίαις καὶ πονηροπραγίαις. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν· « Ὅσα ἐξουσιάζατο ὁ ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώπῳ τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Τῷ γὰρ αὐτεξουσίῳ τῆς λογικῆς καὶ νοεράς ψυχῆς ἐπὶ τοῖς φύλοις ἀποχρησάμενος, ὁ τὴν ῥοπήν τῆς πραίσεως πρὸς τὸ ἀδικεῖν ἀποκλίνας ἐξουσιάζει, τοῦτέστι συγκεχώρηται καὶ διαφεύσασθαι καὶ συκοφαντεῖν καὶ διαβάλλειν καὶ πλεονεκτεῖν, καὶ πολυτρόπως καὶ ποικίλως τὸν πλησίον κακοῦν. Ἀμέλει τοῖνον ἀμέσως ἐπήγαγε·

§ XII.

VERS. 10. *Et tunc vidi impios in sepulcra introductos* (13).

Quando scilicet adversus imbecillimos quosque sævire cœperunt, et ad nequitiae et improbitatis et rapinarum et avaritiae summum venere: tum, inquit, improvise ac præter spem supergressa mors eos in terram prostravit, sepulcrisque contextit. Id autem ipsum et David propheta clare repræsentat, cum ait : « Defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam⁷³. » Et rursum : « Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani. Et transivi, et ecce non erat, et quæsiivi eum, et non est inventus locus ejus⁷⁴. » mortis nimirum repente ingruentis adventu, in perniciem sempiternam amandati sunt. Hoc enim ostendit iis, quæ proxime subjicit :

B Καὶ τότε εἶδον ἀσεβεῖς εἰς τάφους ἀχθέντας.

Ἦνίκα δηλονότι κατεφρουράξαντο τῶν ἀδυνατωτέρων, καὶ πρὸς τὴν ἀκρότητα τῆς κακίας καὶ τῆς φαυλότητος, καὶ τῶν ἀρπακτικῶν καὶ τῶν πλεονεκτικῶν ἐπιτηδευμάτων ἀφίκοντο, τότε, φησὶν, ἀπροόπτως καὶ παρ' ἐλπίδας ἐπελθὼν ὁ θάνατος, κατέβραξε πρὸς τὴν γῆν, καὶ τοῖς τάφοις ἐκάλυψε. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο παρίσταισι σαφῶς καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης εἰπὼν· « Ἐξέλιπον, ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. » Καὶ πάλιν· « Εἶδον τὸν ἀσεβὴ ὑπεραιρόμενον καὶ υπερυψούμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ περιήλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν, καὶ ἐξήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὗρέθην ὁ τόπος αὐτοῦ. » Ὑπὸ τῆς ἐξάπινα τοῖνον ἐπελθούσης αὐτοῖς τοῦ θανάτου φορέας, πρὸς τὴν διασω-
C νίζουσιν ἀπώλειαν παρεπέμφθησαν. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσε ἀμέσως εἰπὼν·

§ XIII.

Et de Sancto iverunt, et laudati sunt in civitate, quia sic fecerant. At hæc quoque vanitas (14).

Impii quidem, inquit, in sepulcrum illati, a Deo sejuncti sunt. Nam id Sancti appellatio hoc loca designat, quemadmodum scriptum est : « Auferatur impius, ne videat gloriam Domini⁷⁵. » At qui cum illis parem operam ad impietatem et scelera contulerunt, eorumque vestigiis 209 in hac vita institere, præconio illos celebrare atque exornare non desinunt ob ea ipsa, quæ improbe atque impie gesserunt. Multos enim tales civitas habet : sæpius quippe inter improbos consensio est, quam inter probos et honestos : ut propterea, qui eadem opinantur ac sentiunt, illis laudem vel mortuis

Καὶ ἐκ τοῦ Ἁγίου ἐπορεύθησαν, καὶ ἐπὶ τῇ πόλει, ὅτι οὕτως ἐποίησαν. Καὶ γε τοῦτο ματαιότης.

Οἱ μὲν ἀσεβεῖς, φησὶν, εἰς τάφον ἀχθέντες, ἀφωρίσθησαν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ τοῦ Ἁγίου τὸ ὄνομα δηλοῖ νῦν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἀρθήτω ὁ ἀσεβὴς, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. » Οἱ δὲ τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἀσεβημάτων καὶ κακοπραγημάτων ἐργάται ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ προσαπαικόμενοι, προσηπνεσαν αὐτοὺς ἀνευφημοῦντες καὶ γεραίροντες· ἰσχυροὶς ἐπράττον φαύλως καὶ δυσσεβῶς. Πολλοὺς γὰρ ἔχουσα τοιοῦτους ἡ πόλις· ἐπὶ πλεῖον γὰρ ἐστὶν ἢ τῶν φαύλων ὁμοφροσύνη τῆς τῶν σπουδαίων καὶ φιλοκάλων· ἀκόλουθον ἦν τοὺς ὁμοδόξους καὶ ταυτοφρονas καὶ θεοσηκούς ἀνευφημεῖν. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής· « Καὶ γε τοῦτο ματαιότης, τὸ σύνθηρες πρόσρημα τῆς καταγνώσεως, καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν ἐσφαλμένων καὶ πονηρῶν ὑπαλήψεων καὶ πράξεων ἐπειπῶν. Εἴτα δεικνύει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν προήχθησαν καὶ τοὺς ἀποχομένους ἀσεβεῖς ἐπαινεῖν, ἀμέσως ἐπήγαγεν·

⁷³ Psal. lxxii, 49. ⁷⁴ Psal. xxxvi, 35. ⁷⁵ Isa. xxvi, 10.

(13) Olymp. εἰς τάφους εἰσάχθέντας.

(14) At LXX referunt ad superiora καὶ ἐκ τοῦ

ἁγίου, et addunt καὶ ἐπορεύθησαν καὶ....

§ XIV.

*Οτι οὐκ ἔστι γινόμενη ἀντίρρησης ἀπὸ τῶν Α ποιούντων τὸ πονηρὸν, ταχὺ διὰ τοῦτο ἐπληροφόρηθη καρδία υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτοῖς τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν, ὅσον ἤμαρτεν ἀπὸ τότε καὶ ἀπὸ μακρότητος αὐτῶν.

Φησὶ τοίνυν· Οὐδεὶς ἐστὶν ὁ τοὺς ἀσεβεῖς ἐξελέγ-
χων, καὶ τῶν ἀσεδημάτων αὐτοὺς καὶ κακοπραγι-
μάτων ἀναστέλλων, καὶ διδοὺς παῦλαν διὰ τῶν ἀν-
τιρρήσεων καὶ συνεχῶν εἰσιγήσεων ταῖς προαιρε-
τικαῖς αὐτῶν ὁρμαῖς, ταῖς πρὸς τὸ ψεῦδος καὶ τὸ
ψαῦλον καὶ πονηρὸν· ἀλλ' ἄδεως καὶ μετὰ πάσης
εὐχερείας δρῶντες τὰ πονηρὰ, διὰ τὸ μηδαμῶθεν
ἐμποδίζεσθαι τὸ παράπαν, ἐντεῦθεν καὶ πολλοὺς
ἀλλοὺς λαμβάνουσιν ὁπαδοὺς καὶ μιμητὰς καὶ συν-
εργάτας τῆς ἐκείνων κακίας. Τῷ γὰρ ἀνεξελέκτῳ
τῆς ἐκείνων ἀσεθείας καὶ πονηροπραγίας, καὶ τῶν Β
λοιπῶν ἀνθρώπων ὁ ἐμὸς βεβαίωςιν καὶ πληροφο-
ρίαν δεχόμενος, ὡς οὐκ ἄτοπα πράττουσι, καὶ διὰ
τοῦτο κατευσημεροῦσι τῶν ἄλλων, ζητοῦν τὸ κακὸν καὶ
κατερεθίζεται πρὸς τὴν ἴσῃν καὶ τὴν αὐτὴν φαν-
ulότητα καὶ πονηρίαν, καὶ διατίθεται κατὰ τὰ αὐ-
τὰ καὶ ὡσαύτως ἐκείνοις καὶ πράττει τὸ πονη-
ρὸν.

Τοῦτο γὰρ ἐσημάνεν εἰπὼν· « Διὰ τοῦτο ἐπληρο-
φορήθη καρδία υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτοῖς τοῦ
ποιῆσαι τὸ πονηρὸν. » Εἰτα δεικνύς τί ἐστὶ τὸ πονη-
ρὸν, ἀναμέσους ἐπήγαγεν· « Ὅσον ἤμαρτε τοῦ
ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἀπὸ τότε καὶ ἀπὸ μακρότητος
αὐτῶν. » Ἡ γὰρ « ἀμαρτία » περιεκτικόν ἐστὶ καὶ
καθολικὸν ὄνομα προδότης καὶ γενικόν, καὶ κἂν
κακοδόξους εἴπῃ τις ἀνθρώπους ὑπάρχειν, κἂν ἀρ-

(15) At LXX habent.... Τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν.
Ὁς ἤμαρτεν ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἀπὸ..... Olympio-
dorus vero legit, ἀπὸ τότε, καὶ ἀπὸ νεότητος αὐ-
τοῦ.

(16) Parum his congruere videntur, quæ in Vul-
gatis legimus; sunt enim hujusmodi: *Etenim quia
non profertur cito contra malos sententia, absque
timore ullo filii hominum perpetrant mala.* Quibus
propiora scripsit Symmachus: Διὰ γὰρ τὸ μὴ γί-
νεσθαι τὴν ἀπόφασιν· nam ἀπόφασις sæpe est sen-
tentia judicis; sic enim Hesychius explicat, Ἀπό-
φασις· κρείς, ψῆφος, δίκη. Cæterum decretorium
item verbum habendum est ἀντίρρησις, quod hic
LXX interpretes prætulērunt. Quanquam enim, si
usum spectes: ἀντίρρησις idem fere sonat, ac *re-
sultatio accusationis*; ab origine tamen *interdictum*
quoque significat, quippe ex eodem fonte etiam ῥή-
τρα *lex* est sive *edictum* (V. Mazoch. *Tab. Herac.*,
p. 255); et ῥήτωρ, ut apud Suidam invenies,
ὁ τὴν ἰδίαν ἀποφαίνων γνώμην χρητῆς· tum ῥήτων
Hesychio auctore τὸ τεταγμένον, et ῥήσεις νόμοι,
δόγματα, ψήφισματα, ut idem tradit, nec alio sensu
eam vocem LXX interpretes usurpare potuerunt,
cum reddere Græce debuerint, quod Hebræis est
D
דָּבָר sive *sententia* aut *decretum*.

At vero Noster, quanquam de judicio aut inter-
dicto nominatim non meminit, ipsorum tamen ver-
borum sententiam satis retinet, cum hoc signifi-
cari doceat, propterea hominum peccata crescere,
quod omnes sileant, atque adeo magistratus etiam
et judices, qui potissimum de improborum emen-
tatione laborare debent. Grotius tamen hæc ita
accipiebat, velut si Ecclesiastes ex diuturna impu-
nitate, quam Deus interdum facinorosis hominibus

Vers. 11. *Quia non est facta contradictio de fa-
cientibus malum, cito propterea repletum est cor fi-
liorum hominis in eis, ut faceret malum quantum
peccavit ex tunc et ex longitudine eorum* (15).

Ait igitur: Nemo est, qui impios reprehendat, at-
que impietatem eorum et scelera inhibeat: nec qui
contradictionibus ac monitis assiduis moram ali-
quam afferat voluntarie in errorem ruentibus et
flagitium et omne nefas, ut intrepide atque omni
facilitate facinus quodlibet suspicientes, cum nulla
ex parte impedimentum iuferatur, jam et alios sibi
multos ejusdem sceleris socios et imitatores et ad-
ministratos adjungant. Nam cum illorum impietas
improbilasque a reprehensione immunis sit, cæte-
rorum hominum turba animos sumit, silique per-
suadet non adeo absurda esse quæ ab illis fiunt,
eaque de causa feliciores esse quam alii sint. Ita-
que nequitiam eorum æmulatur, et ad parem im-
probitatem et similia scelera contendit, eodem
studio atque iisdem in flagitiis occupata (16).

210 Id enim significavit, cum dixit: « Propterea
repletum est cor filiorum hominis in eis, ut faceret
malum. » Deinde ostendens, quid sit malum, addi-
dit protinus: « Quantum peccavit ex tunc et ex
longitudine eorum, ut faceret malum (17). » Nam
peccatum appellatio est sine dubio multa comple-
cens et universalis generalisque ac si quis ho-
mines esse dixerit perversa sentientes, aut rapaces, C

concedit, fieri doleret, ut malorum numerus auge-
retur: quæ Latinæ interpretationis perpulchra
mihi explicatio esse videtur.

Quod verba τῶν Ο' sic verterim: « Quia non est
facta contradictio, » ne mirere; satis causæ fuit:
nempe apud Latinos etiam *contradicere* vetandi
verbum aliquando est, ut cum de Augusto scripsit
Suetonius (in Aug. c. 56): *Contradixit edicto*, et
cum Livius ad postulata Samnitium de senatus
sententia responsum ait (lib. viii, c. 2): *Nec
contradici, quin... amicitia de integro reconci-
lietur*.

(17) Hieronymus hæc a prioribus dividit, et cum
sequentibus conjungit hoc modo: « Quia peccator
facit multum centies, et elongat ei; ex hoc cognos-
co ego, quod erit bonum timentibus Deum, qui
timebunt a facie ejus. » Tum sic explicat: « Ex
eo, quod peccanti plurimum, hoc quippe significat
centies, dat Deus locum penitentiae, et non eum
statim punit in scelere, sed exspectat, ut conver-
tatur ab iniquitate sua: ego intelligo, quam beni-
gnus et misericors super eos futurus sit Deus, qui
habent timorem ejus, et ad verbum illius contem-
niscunt. » Mirum autem, quod in Hebræo est רַבָּה
sive centies, id a Septuaginta redditum ἀπὸ τότε,
a Symmacho contra et Aquila et Theodotione ἀπ-
έθανεν, quanquam Hieronymus utramque inter-
pretationem explicari sic posse censet, ut hujus
quidem sit sensus « Qui peccavit et fecit malum, »
mortuus est; « in eo enim quod peccavit, statim
mortuus est; » illius vero hic alter, « juxta quos-
dam, » ut ipse ait, non ex ipsius sententia, id
est « Peccator non tunc primum peccat, quando
videtur facere peccatum, sed jam ante peccavit. »

aut avaros, aut delatores malignos atque calumniatores, aut scortatores et impudicos, hi omnes peccati nomine tanquam generis appellatione comprehenduntur. At ut ostenderet diversum esse utrorumque exitum, alium nempe eorum, qui pietatem amant, et rectam doctrinam retinent, ac in recte factis sinceram prudentemque operam ponunt; alium vero eorum, qui contraria his et præoptant et faciunt ideo addidit protinus:

211 Vers. 12, 13. *Quare et cognosco ego, quia erit bonum timentibus Deum, ut timeant a facie ejus; et bonum non erit impio, et non prolongabit dies in umbra, qui non est timens a facie Dei* (18).

Tanquam si diceret, exploratum equidem habeo, et verissimum esse scio, qui Dei timorem in oculis ferant, eumque illis verbis alloquantur: « Confige timore tuo carnes meas (19), » ne unquam a virtutis excidam dignitate; quippe orthodoxam fidem puriter servant, nec minus ad justitiæ rationes vitam suam regunt, præclara his præmia justissimo Dei judicio datum iri, id est gloriam ipsam et beatitudinem angelorum celestium ac spiritualium ordinum atque cohortium divini Solis splendorem perpetuo contemplantium, et ineffabile inde gaudium divinamque jucunditatem haurientium: at vero impios et flagitiosos ac divinorum mandatorum contemptores nihil omnino de illo præmiorum genere delibaturos, animæque facienti malum paratas esse ærumnas et angustias et iram et indignationem ⁷⁸.

Id autem et David propheta confirmat, ubi ait: « Semel locutus est Deus, duo hæc audiavi, quia potestas est Dei, et tui, Domine, misericordia: quia tu reddes unicuique juxta opera sua ⁷⁹. » Id vero magis etiam exhibetur in salutis nostræ Evangelio, ubi dicitur: « Et resurgent qui bona egerunt in resurrectionem vitæ; qui vero mala fecerunt, in resurrectionem judicii (20). » Ac multo prius Daniel propheta in eadem plane sententiam locutus est. « Et multi de his, qui dormiunt in terræ pulvere, resurgent, alii in vitam æternam, alii in penam perpetuam (21). »

Quod autem additur: « Et non prolongabit dies in umbra, qui non est timens a facie Dei, » justam iram in hac quoque vita præproperam manifesto significavit. **212** Umbram enim præsentem cujusque hominis vitam dixit, quod velocissime prætergrediatur, et umbræ instar dispereat, simul atque

A παγας καὶ πλεονέχτας, καὶ πονηροὺς συκοφάντας καὶ διαβόλους, καὶ πόρνους καὶ βεβήλους, ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας πάντες ὡς ὑπὸ γένους ἰδίων εὐρίσκονται τελούντες· ἀλλὰ δεικνύς τὸ διάφορον τέλος τῶν ἐκαστέρων, δηλονότι τῶν τῆς εὐσεβείας ἐραστῶν, καὶ συνιστάρων τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων, καὶ τῶν σπουδαίων πράξεων ἀκαπηλεύτων καὶ συνετῶν ἔργατῶν, καὶ μέντοι τῶν τάναντία τοῖς προαιρουμένων καὶ δρώντων, ἀμέσως ἐπήγαγεν·

§ XV.

Ἵτι καὶ γε γινώσκω ἐγὼ, ὅτι ἐστὶ ἀγαθὸν τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεόν, ὅπως φοβῶνται ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ· καὶ ἀγαθὸν οὐκ ἐστὶ τῷ ἀσεβεί, καὶ οὐ μακρυνεῖ ἡμέρας ἐν σκιά, ὅς οὐκ ἐστὶ φοβούμενος ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ.

Μονονουχὶ γάρ φησι· Πεπληροφόρημαι ἐγὼ, καὶ πᾶσαν ἀληθεστάτην ἔχω βεβαίωσιν, ὡς τοῖς μὲν ἔχουσι τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ λέγουσι πρὸς αὐτὸν, « Καθήλωσον ἀπὸ τοῦ ὄρους σου τὰς ἀρκάς μου, » πρὸς τὸ μηδαμῶς παρακινεῖσθαι τῆς πρεπούσης καὶ κατ' ἀρετὴν καταστάσεως, καὶ κατορθοῦσι καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν εὐλαχρῶς, καὶ μέντοι καὶ τῆς δικαιοσύνης τὸν λόγον κατὰ τὴν ἰδίαν βίον, ἀνταμείψεις ἀγαθαὶ δοθήσονται παρὰ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρίστῃς· ἡγουν ἡ δόξα καὶ μακαριότης τῶν ὑπερουρανίων ἀγγέλων καὶ νοερῶν διακόνων καὶ τάξεων, τῶν ταῖς αἰγλαῖς τοῦ ἡλίου τῆς δόξης καταυγαζομένων ἀεὶ, καὶ τῆς ἐκείθεν πληρουμένων ἀβρόβητου καὶ θείας ἀγαλλιάσεως καὶ τερπνότητος· τοῖς ἀσεβέσι δὲ καὶ πονηροῖς καὶ καταφρονήταις τῶν θείων δικαιωμάτων, οὐδὲν τοιοῦτον ἀνταμείψεως εἶδος δοθήσεται τὸ παράπαν· ἀλλὰ θλίψις καὶ στενοχωρία καὶ θυμὸς καὶ ὀργὴ ἐπὶ πάντιν ψυχῇν τὴν κατεργαζομένην τὸ πονηρόν.

Τοῦτο δὲ παρεμπεδοί καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης εἰπὼν, « Ἀπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεός, δύο ταῦτα ἤκουσα, ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ σοῦ, Κύριε, τὸ ἔλεος· ὅτι τὸ ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Παρίστη δὲ τοῦτο πολλῶ μᾶλλον καὶ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Εὐαγγέλιον φάσκον· « Καὶ ἀναστήσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ κακὰ πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. » Καὶ πολλῶν ἐκ τῶν πρώτων κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως Δανιὴλ ὁ προφήτης φησιν, « Καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν τῇ χώματι ἀναστήσονται, οὗτοι μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον, οὗτοι δὲ εἰς κόλασιν ἀτελεύτητον. »

Ὅ δὲ φησιν· « Καὶ οὐ μακρυνεῖ ἡμέρας ἐν σκιά, ὅς οὐκ ἐστὶ φοβούμενος ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, » σύντομον καὶ δίκαιον ὀργὴν καὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Θεοῦ δηλοῖ προφανῶς. Σκιὰν γάρ τὸν παρόντα βίον ἐκαστοῦ ἀνθρώπου ὠνόμασεν, ὡς παρερχόμενον ὡς τάτως, καὶ δίκην σκιάς περιεστέμενον εἰς ἀνυπαρξία.

⁷⁸ Rom. II, 9. ⁷⁹ Psal. LXI, 12, 13.

(18) Olymp. non habet ἡμέρας.

(19) Psal. cxviii, 120. At LXX (Psal. cxix, 120) habent, ἐκ τοῦ φόβου....

(20) Joan. v, 29. Sed in Vulg. exempl. leges: Καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες....

(21) Dan. xii, 2. Sed ipsa Danielis verba apud LXX hæc sunt: Καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν τῇ χώματι ἐξεγερθήσονται, οὗτοι εἰς αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμόν καὶ εἰς αἰσχύνην αἰώνιον.

ξίαν, ὅσον ἤκεν εἰς τὴν πρόχειρον θέαν καὶ φαινό-
μενον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντας τοὺς ἀσεβεῖς ὠκυμό-
ρους ἴσμεν καὶ καρπαλίμως δεχομένους τὴν ἀπὸ
τῆς παρούσης ζωῆς ἐκπτώσιν καὶ περιτροπὴν· ἀλλ'
οὐκ ἐκ τῶν διαγνωσθέντων ἡμῖν τοιούτων ἐφ' ἐκά-
στη γενεᾷ δηλονότι· καὶ γενεᾷ, τῇ Ἐκκλησιαστῇ παρ-
εἴληται· τὸ εἰρημένον καὶ νῦν. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκ-
κλησιαστής·

A ostenderit sese, et in conspectum hominum vene-
rit. Nam etsi non omnes impios brevis ævi fuisse
scimus, et ex hac vita medio in cursu correptos
celerius migrasse; non ideo, si ratio habeatur eo-
rum quæ singulis ætatibus contigisse accepimus,
quod hic dictum est, temere ab Ecclesiaste prola-
tum videri debet (22). Ait deinde Ecclesiastes :

§ XVI.

Ἔστι ματαιότης, ἣ πεποιῆται ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι
εἰσὶ δίκαιοι, ὅτι φθάνει πρὸς αὐτοὺς, ὡς ποίημα
τῶν ἀσεβῶν· καὶ εἰσὶν ἀσεβεῖς, ὅτι φθάνει πρὸς
αὐτοὺς ὡς ποίημα τῶν δικαίων. Καὶ εἶπα· Καὶ
γὰρ τοῦτο ματαιότης.

Παράλογος εὐρηται φορὰ καὶ δόξα διεσθαρμένη
καὶ πάντῃ ψευδής, ἡ κατὰ τῶν μισοκάλων καὶ κακο-
δόξων ἀνθρώπων καὶ δυσσεβῶν γινομένη τοῖς εὐσε-
δέσι καὶ δικαίοις, καὶ τῆς ἀρετῆς ἐρασταῖς, καὶ τὸ
ἐμπαλιν τοῖς ἀσεδέσι καὶ πονηροῖς ἢ καὶ τὰς τῶν
ἐκατέρων ὑπολήψεις ἀμείδουσα, καὶ μέντοι καὶ τὰς
προσηκούσας καὶ καταλλήλους ἀνταμείψεις ἐναλλάτ-
τουσα, καὶ τὰς μὲν ὀφειλομένας τοῖς ἀγαθοῖς καὶ
δικαίοις ἀπονέμουσα τοῖς ἀσεδέσι καὶ πονηροῖς· καὶ
τὸ ἐμπαλιν τὰς ἐπηρητημένας ἐκείνοις ἀντιπαρέχουσα
τούτοις, κατ' ἐναντίωσιν τῆς θεοπρεποῦς ἀγαθότητος
καὶ δικαιοκρίσιος. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς τοῖς ἀγαθοῖς
ἀγαθὰς δίδωσιν ἀντιδόσεις, ὡσαύτως γὰρ μὴν καὶ
τοῖς πονηροῖς πονηράς· ἅτε δὴ θεοπρεπεῖ τρυτάνῃ
ταλαντεύων, καὶ διανέμων ἐκάστῳ τὰ κατ' ἀξίαν. Τὸ
δὲ κριτήριον τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης ἐμπαλιν
τοῖς ἀγαθοῖς πονηράς, τοῖς δὲ πονηροῖς ἀγαθὰς,
ἐκείνους μὲν κολάσσει καθυποβάλλει καὶ τιμωραῖς,
ποικιλίας ἐξορλαῖς παραπέμπουσα, καὶ καθελγούσα
χρονταῖς εἰρηταῖς· ἐνίοτε δὲ καὶ λιμῷ καὶ μάστιγι
καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ, καὶ βορᾷ θηρίοις παραπέμ-
πει καὶ δίδωσιν ἀκρίτως καὶ παραφρόνως· τούτους
δὲ καταγεράφει, καὶ τρυφῶν ἀξιοῖ καὶ δυναστεῖων
καὶ δοξῶν.

Τοῦτο τοίνυν πάσης παραλόγου κρίσεως ἀνάμε-
στον εὐρηται καὶ τῆς ἐσχάτης παραπληξίας σημα-
ντικόν, καὶ καταγνώσεως ἄξιον. Διὰ τοῦτο φησι·
« Καὶ γὰρ τοῦτο ματαιότης, » τὸ σύνθετος πρόσρημα
τῆς ἐκφαλίσεως τῶν τοιούτων εἰπών. Διὰ τὴν
τοιαύτην κατακερτομήσας καὶ κατακυμωδήσας ἀκατ-
άλληλον ἀντιστροφὴν καὶ παράλογον, ὡσαύτως ἐπὶ
τὴν εὐθὴ δόξαν τῶν ἐν τῷ βίῳ πολιτευομένων πρᾶγ-
μάτων ἐχώρησεν, ὡς τῆς διεστραμμένης γνώμης
καὶ πονηροπραξίας ἀμέτοχοι, καὶ κρείττους ἀπο-
φρανθέντας, τὰς ἀληθεῖς ὑπολήψεις καὶ τὰς εὐθεῖς
δόξας ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ θεοσεδέσι καὶ σπουδαίοις
ἀνθρώποις, καὶ τὸ ἐμπαλιν τοῖς ἀσεδέσι καὶ πονη-
ροῖς καὶ φαύλοις διαφυλάξαι σπουδάσωμεν· ἵνα πε-

Vers. 14. Est vanitas, quæ facta est super terram,
quia sunt justi, quia venit ad eos, quasi factum
impiorum; et sunt impii, quia venit ad eos, quasi
factum justorum. Et dixi: Hoc etiam vanitas
est (25).

B Absurdam distributionem et corruptum iudicium
ac plane falsum inducere homines inhonesti, per-
versique atque impii, tam quoad pios et justos ac
virtutis amatores, quam quoad impios e contrario
et flagitiosos, quo nempe utrorumque opiniones
permutant, et convenientes propriasque remu-
nerationes invertunt, ut quæ bonis ac justis de-
bentur, ea impiis et flagitiosis assignent; et e con-
trario quæ istis impendent, in eos reflectant, divi-
næ bonitati et justo iudicio plane adversati. Nam
Deus quidem bonis bonas dat remunerationes, et
eodem utique modo malis malas quippe qui lance
aquisima ponderat et distribuit singulis quæ quis-
que meritis est. At humanæ mentis iudicium e
contrario bonis malas, et malis bonas illosque pœ-
nis supplicisque subijcit, et modo varia exsilia
tolerare jubet, modo carceribus in diuturnum tem-
pus includit: interdum vero et fame et flagris et
igne et ferro excruciat, aut escam destinat traditque
belluis, indicta 213 causa et amenti consilio; at
hos præmiis afficit, et deliciis, imperiis, gloria di-
gnatur.

D Id porro est, quod perversi iudicii plenum vide-
tur, et dementia indicat summam atque omnium
damnatione dignissimam. Idcirco ait: « Hoc etiam
vanitas est, » consuetum usurpans dictum, quo
talia improbaret. Jamque objurgata reprehensaque
perversione ejusmodi absurda atque præpostera, ad
rerum itidem, quæ in hac vita geruntur, rectam
existimationem devenit, quo male sentiendi pravæ
quæ agendi licentiam perosi, et potioribus rebus
addicti, non minus de bonis et piis honestisque ho-
minibus, quam de impiis et malis improbisque ve-
ras sententias et rectas opiniones tueri studeamus:
ut quisque nostrum fidenti animo Deum universi
cum Davide propheta alloquatur et dicat: « Parti-

(22) Alia est Hieronymi interpretatio: « Non enim,
inquit, hi, qui multo tempore vivunt, prolongant
dies suos; sed qui grandes eos faciunt bonorum
operum magnitudine: unde et Jacob quasi se pec-
catorem confitens dicit: Parvi et mali dies mei
(Gen. xlvii, 9); et in Psalmo confitens, Dies, in-
quit, mei sicut umbra inclinati sunt, et ego sicut
fenum arui (Psal. ci, 12); non quod longam vitam

quæsierit in præsentī, in quo omne, quod vivimus,
breve et umbra est et imago: In imagine enim pe-
rambulat homo (Ps. xxxviii, 7); sed quod de fu-
turo timeat, ne longitudo vitæ ipsius, ubi vera est
vita, brevietur. »

(23) Apud LXX leges... Ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, ὅτι
φθάνει ἐπ' αὐτοὺς.... Olymp. Ὅτι φθάνει πρὸς
αὐτοὺς ὡς ποίημα τῶν ἀδικούντων.

ceps ego sum omnium timentium te et custodientium mandata tua ⁷⁷; » et rursum: « Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus, valde confirmatus est principatus eorum ⁷⁸. » Atque e contrario: « Nonne odientes te, Domine, odio habui et super inimicos tuos tabescebam ⁷⁹? » Itaque regni cœlestis hæreditatem adeamus cum ipso Christo Deo nostro, cui gloria et imperium cum omnipotente Patre et sancto bonoque vitæque auctore Spiritu, nunc et semper et in perpetua sæcula sæculorum. Amen.

⁷⁷ Psal. cxviii, 63. ⁷⁸ Psal. cxxxviii, 17. ⁷⁹ ibid. 21.

Α παρῃσιασμένως ἕκαστος ἡμῶν λέγει μετὰ τοῦ προφῆτου Δαβὶδ πρὸς τὸν τῶν ὅλων Θεόν· « Μίστορες ἐγὼ εἰμι πάντων τῶν φοβουμένων σε καὶ τῶν φυλάσσόντων τὰς ἐντολάς σου. » Καὶ πάλιν· « Ἐμοὶ ἐλπίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός, λίαν ἐκρηταιώθησαν αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν. » Καὶ τὸ ἑμπάλιν· « Ὁὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετερχόμην; » Καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κληρονομήσωμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΟΓΔΟΟΣ.

LIBER OCTAVUS.

214 § 1.

Vers. 15-17. Et laudavi ego lætitiā, quia non est bonum homini sub sole, nisi comedere et bibere et lætari. Et ipsum simul aderit ei in labore ejus per dies vitæ ipsius, quos dedit ei Deus sub sole. In quibus dedi cor meum, ut cognoscerem sapientiam, et viderem distensionem, quæ facta est super terram, quia et in die et in nocte somnium oculis suis non est videns. Et vidi omnia opera Dei, quia non poterit homo invenire opus, quod factum est sub sole. Quæcunque laborabit homo quærere, et non inveniet. Etiam quæcunque dixerit sapiens se nosse, non poterit invenire. Quare omne hoc dedi in corde meo; et cor meum vidit omne hoc: quomodo justī et sapientes et facta eorum coram Deo (24).

γρῶναι, οὐ δυνησεται τοῦ εὐρεῖν· ὅτι σύμπαν σύμπαν τοῦτο· ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σοφοὶ καὶ Postquam rejecit præposteram et absurdam judicii perversionem de utrisque, tam bonis scilicet ac piis, quam impiis ac malis; atque itidem commutationes traductionesque remunerationum, quas horum ipsorum causa ex convenienti et justo judicio dandas esse, cordatus quisque et honestus homo sentiat; quippe quæ contra Dei decretum justamque sententiam inductæ sunt; ac postquam nihil in impiorum ac dementium, quos notavit, hominum studiis dignum inesse commendatione invenit; per appositionem comparationemque cum reliquis omnibus eorum factis impiis et flagitiosis ad laudem 215 transit humanioris eorumdem lætitiæ, quam sibi in edendo bibendoque constituunt; et unicum talium

Καὶ ἐπήνεσα ἐγὼ σὺν τὴν εὐφροσύνῃ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ ἔκ τοῦ ἡλίου, εἰ μὴ τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πιεῖν, καὶ τὸ εὐφρανθῆναι· καὶ αὐτὸ συμπροσέσται αὐτῷ ἐν μέσθῳ αὐτοῦ ἡμέρας ζωῆς αὐτοῦ, ὅς ἐδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ ἡλίου. Ἐν οἷς ἐδωκα τὴν καρδίαν μου τοῦ γρῶναι τὴν σοφίαν, καὶ τοῦ ἰδεῖν τὸν περισσασμὸν τῶν πεποιημένων ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ ὕπνον ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ οὐκ ἔστι βλέπων. Καὶ εἶδον σύμπαντα τὰ κειμήματα τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ δυνησεται ἄνθρωπος εὐρεῖν σὺν τῷ ποίημα τὸ πεποιημένον ἐκ τοῦ ἡλίου· ὅσα ἂν μοχθήσῃ ἄνθρωπος τοῦ ζητῆσαι, καὶ οὐχ εὐρήσῃ. Καὶ γὰρ ὅσα ἂν εἴπῃ σοφὸς τοῦτο ἐδωκα εἰς καρδίαν μου, καὶ καρδίᾳ μου εἶπε αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Τὴν ἀκατάλληλον καὶ παράλογον ἀντιστροφήν τῆς ὑπολήψεως ἐκατέρων, δηλαδὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν εὐσεβῶν, καὶ μέντοι τῶν ἀσεβῶν καὶ τῶν πονηρῶν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἀλλοιωσεις καὶ μεταβολὰς τῶν ἐπ' αὐτοῖς τούτοις ὀφειλομένων δοθῆσεσθαι μετὰ τῆς πρεπούσης δικαιοχριστίας παρὰ λογικοῖς καὶ φιλοσόφοις· ἀνθρώποις καὶ συνετοῖς ἀντιδόσεων, ἐκφρασίται, ὡς παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ψῆφον καὶ τὴν δικαίαν κρίσιν γεγεννημένας· καὶ μὴ ἐν ἄξιον ἀποδοχῆς ἐν τῇ ἐπιτηδεύμασι τῶν χαρακτηριζομένων τοιούτων ἀσεβῶν ἀνθρώπων καὶ παραπλήγων εὐρών· ἀλλὰ κατὰ παράθεσιν καὶ σύγκρισιν τῶν ἄλλων πάντων αὐτῶν ἀσεδημάτων καὶ κακοπραγημάτων εἰς ἐπαινον τῆς ἀνθρωπίνου τέρας αὐτῶν εὐφροσύνης τῆς ἐν

(24) At LXX habent... Ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου, ὅτι εἰ μὴ φαγεῖν καὶ τοῦ πιεῖν καὶ τοῦ εὐφρανθῆναι..... et:

Καὶ ἀπῆνεσα ἐγὼ σὺν τῇ εὐφροσύνῃ....

βρώμασι καὶ πόμασι κατασκευαζομένης ἐπ' αὐτοῖς, ἅ ἄλλοι ἀποφθιόντων καὶ ἀποφθιόντων τῶν τοιούτων ἀνθρώπων τὸ ἀγαθόν, ὡς οὐδὲν ἄλλο δυνήσκειν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν βουλευθέντων κτήσασθαι καλὸν κατὰ τὸν παρόντα βίον· ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν αὐτοῖς εὐρεθῆσεται τὸ παράπαν, ἀλλ' ἢ μόνον ἢ κατὰ τὸν παρόντα βίον εὐετηρία καὶ θυμῷ καὶ τέρψις ἢ διὰ τῆς βρώσεως καὶ τῆς πόσεως. Μονονουχὶ γὰρ φησι· Πάντων ἀπεστέρηται τῶν ἀγαθῶν καὶ κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν, ἅτε δὴ σφᾶς αὐτοὺς αὐθαίρετως πρὸς πᾶσαν ἀδίκον πράξιν καὶ δόξαν καταάλληλον καὶ παράλογον ἐπιβρίψαντες, ὡς εὐλόγως καὶ προσηκόντων ἀκοῦσαι καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο παρὰ τῆς θείας βουλῆς καὶ δικαιοκρατίας· « Ἀπελάβετε τὰ ἀγαθὰ ὑμῶν ἐν τῇ ζωῇ ὑμῶν, καὶ διὰ τοῦτο νῦν ὀδυνάσθε. » Ζῶντες γὰρ ὑπὸ τὸν αἰσθητὸν ἥλιον, καὶ μήπω καλυφθέντες ὑπὸ τῆς γῆς, οὐδεμίαν ἡξιώσατε φροντίδος περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Διὰ τοῦτο νῦν ἀμειψθέντες εἰς τοῦτον, τῶν ἰδίων ἀσεδημάτων καὶ κακοπραγημάτων ἀξίας εὐρήκατε καὶ τὰς ἀμοιβάς.

Ταῦτα γάρ, φησὶν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, ἐνόησας, « Ἐδῶκα τὴν καρδίαν μου τοῦ γινῶναι τὴν σοφίαν, καὶ τοῦ ἰδεῖν τὸν περισπασμὸν τὸν πεποιτημένον ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἦν οὐ πονηροὶ καὶ μισόκαλοι καθάπερ ἔνοικον ἔχοντες, οὐ διδόντες ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἢ νυσταγμὸν τοῖς βλεφάροις· ἀλλ' ἐν ἡμέρᾳ πάσῃ καὶ νυκτὶ τὰς κατὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ δικαίων ἀνθρώπων τίθενται μελέτας ἀδίκους καὶ πονηράς εἰς τὸ ἐξάραι καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτῶν ἀπὸ γῆς διὰ ποικίλων καὶ παντοδαπῶν τιμωριῶν καὶ βασάνων. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ προηγουμένως ἔφησεν, « Ὅτι γινώσκω ἐγὼ ἀγαθὸν εἶναι τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεόν, ὅπερ οὐκ ἔσται τοῖς ἀσεβέσι. » προκαταγγέλλων ἐνταῦθεν, ὡς οἶμαι, προφητικῶς τὴν τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ μαρτύρων ἀγαθὴν θεόθεν ἀντάμειψιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἐφ' οἷς καθυπὲρνεον πόνοις καὶ κόποις διὰ μυρίων τελευτηθέντες βασάνων· εἰτα παρὲς ἐπαγαγὼν καὶ φήσας, « εἶναι ματαιότης πεποιτημένη ἐπὶ τῆς γῆς, » δηλονότι παρὰ τῶν ἀδίκων ἀνθρώπων καὶ δυσσεβῶν, οἵτις ἐναλλάττει τὰς ὑπολήψεις τῶν δικαίων εἰς τοὺς ἀδίκους, καὶ τῶν ἀσεβῶν εἰς τοὺς εὐσεβεῖς· καὶ προκαταγγέλλων διὰ τῶν εἰρημένων τὴν τῶν ἀσεβῶν καὶ παρανόμων βασιλείαν καὶ τυράννων ἀντιστροφὴν κρίσιν καὶ διεστριμμένην καὶ σχολιάν, ἣν ἐποιοῦν εἰς τοὺς ἀθλητὰς τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀληθείας προμάχους καὶ τῆς εὐκλειᾶς ἡμῶν πίστεις μάρτυρας· καὶ μέντοι τοὺς καταμαλακίζομένους καὶ πειθαρχοῦντας ταῖς σφῶν ἀξιώσεσιν, καὶ γινόμενους ἐξάρνους, καὶ ταῦτα πάντα ταῖς ἀνωτάτω μέμψει καθυποβαλὼν καὶ κατακυμώσας· ἀκολούθως προῆλθεν εἰπεῖν καὶ σημαῖναι καὶ τὸν ἄτακτον περισπασμὸν, ὃν καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ κατὰ τῶν ἁγίων λυτῶντες εἶχον πρὸς τὸ καθελκύσαι καὶ κατασπᾶσαι τὸν ἀξιεπαίνετον τόνον τῆς γενναιότητος αὐτῶν καὶ θεοφιλοῦς προαιρέσεως.

•• Eccle. viii, 12.

(25) Luc. xvi, 25. At ipsa Evangelii verba sunt: Τέκνον, μνησθήτι ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθὰ σου

hominum bonum designat ac separat, quia bonum aliud in hac vita nullum potuerint, seu potius noluerint comparare: quod quidem in futura vita minime illis præsto erit; ut tota, dum vivunt, felicitas eorum et lætitia et jucunditas edendi et bibendi voluptate circumscripta sit. Velut si diceret: Omnibus bonis illi caruerunt et quoad præsentem vitam, et quoad futuram; cum seipsos sponte in omne flagitium atque in similes planeque absurdas opiniones projecerint, ut jure meritoque vel ob id ipsum in divino consilio judicioque addituri sint: « Recipistis bona vestra in vita vestra: ac propterea nunc cruciamini (25). » Dum enim sub sole illo spectabili vitam duceretis, nec vos etiamnum terra obtegitset, nullam de ævo futuro curam suscepistis. Idcirco nunc ad hoc translati, impietatis, ut par erat, et scelerum vestrorum justam mercedem invenistis.

Hæc enim, inquit sapiens Ecclesiastes, cum cogitasset: « Dedi cor meum, ut cognoscerem sapientiam, et viderem distensionem, quæ facta est super terram; » quam improbi homines et virtutes hostes, cum intus in animo patiantur, non oculis somnum, non palpebris dormitionem concedunt: sed diem totum ac noctem in eo traducunt, ut piis ac justis hominibus perniciem moliantur, et omni suppliciorum ac tormentorum genere vel ipsam eorum memoriam e medio tollendam curent. Et enim cum superius dixisset: « Quare et cognosco ego, bonum esse timentibus Deum, quod non erit impiis: » et exinde prophetarum, ut reor, more sanctorum apostolorum atque martyrum præmia prænuntiasset, quæ in celestiregno propter toleratos labores cruciatusque plurimos consummata vita a Deo acceperet: jam subiiciens protinus: « esse vanitatem, quæ facta est super terram, » ab injustis nempe atque impiis hominibus, quæ justos tanquam injustos, et pios tanquam impios traducit; ac oratione designans impiorum regum et scelestorum tyrannorum 216 perversum illud ac perturbatum inordinatumque judicium, quo usi sunt in pietatis athletas et veritatis propugnatores sinceræque professionis nostræ martyres: iis quoque, qui delinunt atque illecti, eorum auctoritati paruerunt, et proditores facti sunt, cæterisque hujusmodi rebus gravissime improbatas ac reprehensas, eo demum devenit, ut irrequietam illam distensionem indicaret, quæ dies noctesque adversus sanctos exercuit eorum furem, si qua ratione germanam horum virtutem e Deo gratissimæ voluntatis constantiam nunquam satis laudandam labefactare ac dissolvere ullo modo possent.

ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ ἀλάζωρος ὁμοίως τὰ κακά· νῦν δὲ ἔξ ἐς παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνάσαι.

Itaque ut tenebras istorum et cæcitatem significaret, dixit rursum : « Et vidi omnia opera Dei, quia non poterit homo invenire opus, quod factum est sub sole. » Neque enim quidquam cognoverunt aut intellexerunt, sed in cæcitatibus suis tenebris progressi sunt, dicentes lapidi : « Tu me fecisti, » et aereo simulacro vel ligneo : « Deus meus es tu. » Nam cum ob sumam consilii inopiam intelligere non potuerint, materiem universam a Deo conditam et cætera omnia, quæ spectamus, opera hominum ministerio ab auctore destinata esse ; in falsas huiusmodi et insanas opiniones prolapsi sunt (26). Atque hæc de causa qui apud Græcos sapientes esse videntur, quantacunque cura unum verum Deum investigare atque invenire conati sint, minime reperiunt, sed evanescunt in cogitationibus suis, et insipientes eorum tenebris obductum est : professi se esse sapientes, insanierunt. Ego vero, inquit, cum hæc omnia animo explorata haberem planeque cognossem, accurate deprehendi atque assecutus sum : « Quomodo justis, et sapientibus, et factis eorum coram Deo ; » ac licet visi sint oculis insipientium **217** occubuisse, et ærumna exitus eorum habitus fuerit, spes tamen eorumdem immortalitate plena sit.

Hæc profecto vaticinans sapiens Ecclesiastes occupavit atque prædixit de impiorum regum ac tyrannorum furore atque rabie adversus pietatis athletas ac triumphales martyres ; quorum præclara certamina, et omnis generis cruciatus et supplicia et dolores tanquam fragrantissimum suffimentum ad sublime ac sanctum Dei altare pervenerunt, atque illic descripta prostant, et nobilem athletarum virtutem atque amorem erga illum, qui unus natura solusque verus est Deus, commendant atque testantur, ac simul odium declarant, quo diaboli fraudes et idolorum cultum detestati sunt : quæ omnia sine discrimine delectuque, vel potius in contrariam partem insani homines atque impii, novis nominibus atque opinionibus inductis, immutant, ac rerum naturam invertunt, bonum rati, quod malum, atque e contrario malum, quod bonum est ; et tenebras pro luce habentes, lucemque pro tenebris ; quodque dulce est, amarum appellant, et quod amarum, dulce, longe aliter, ac sacræ nos Litteræ docuerunt ⁸¹. Quod sapiens Ecclesiastes ut ostenderet, adjecit protinus et ait :

⁸¹ Isa. v, 20.

(26) In *Synopsi* divinarum Litterarum, quæ Athanasio tribuitur, hæc ipsa Ecclesiastæ verba auctor refert, quibus declarari ostendat, quam vanæ jam tum essent Ægyptiorum artes, quamque futiles futuræ deinde essent Græcorum contentiones. « Εν τούτοις δὲ, inquit, τῷ βιβλίῳ περὶ τῆς φυσικῆς θεωρίας φιλοσοφῶν φαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ Αἰγύπτιοι μὲν ἐφαντάζοντο, Ἕλληνες δὲ ἐμελλον περὶ τούτων μυθολογεῖν· διὰ τοῦτο οὗτος Πνεύματι ἁγίῳ κινούμενος, παύει μὲν τοὺς ἐπιχειροῦντας περὶ τούτων ζητεῖν, φάσκων· Ὁ δὲ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ εὐ-

Α Τὴν οὖν ἀδελφίαν τῶν τοιούτων καὶ τυφλῶν αἰνεττόμενος, ἐφησεν αὐτοῖς· « Καὶ εἶδον σύμπαντα τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ εὐρεῖν σὺν τῷ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον. » Οὐδὲ γὰρ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνήκαν, ἀλλ' ἐν σκότει τῆς ἰδίας τυφλότητος ἐπορεύθησαν, λέγοντες τῷ λίθῳ, « Σὺ με ἐποίησας, » καὶ τῷ χρυσοτεύκτῳ ξράνῳ, καὶ μέντοι τῷ ξυλοτεύκτῳ, « Θεός μου εἰ σύ. » Μὴ δυνήθεντες γὰρ νοῆσαι διὰ πολλὴν ἀδουλίαν, ὡς ὕλη πᾶσα παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγονυῖα, καὶ πᾶν ἄλλο κτίσμα τῶν ὁρωμένων πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐξυπρέτησιν γέγονε παρὰ τοῦ ποιήσαντος, εἰς τὰς τοιαύτας ἐσφαλμένας καὶ μωρὰς ὑπολήψεις ἐξώκειλαν. Καὶ τούτου χάριν ὅσῃ ἂν ἐπιμείλειται ἔσχον οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων κερὶ τοῦ ζητήσαι καὶ ἐφευρεῖν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, οὐχ εὐρον, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, φασκόντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. Ἐγὼ δὲ, φησὶ, ταῦτα πάντα τῇ καρδίᾳ μου παρεξετάσας καὶ διαγνοὺς, καταλαβόμεν ἄκριθως καὶ διέγνων, ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σοφοί, καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ἐνώπιόν εἰσι τοῦ Θεοῦ· καὶ κἂν ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀρρέων θανάτου, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἐξόδος αὐτῶν ἡ δὲ ἐλπὶς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης ἐστὶ.

Β Ταῦτα προφητικῶς ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής προεἶληφε σαφῶς καὶ κατηγγεῖλε περὶ τῆς τῶν ἀσέβων βασιλείων καὶ τυράννων δυσμενείας καὶ λύττης, τῆς κατὰ τῶν ἀθλητῶν τῆς εὐσεβείας καὶ τροπαιοφόρων μαρτύρων, ὧν αἱ τῶν ἀθλητικῶν παλαισμάτων ἐργασίαι καὶ ποικίλαι καὶ παντοδαπαὶ κολάσεις καὶ τιμωρίαι καὶ ἀλγυθόνες εἰς τὸ ἄνω καὶ νοερὸν τοῦ Θεοῦ θυσιαστήριον ὡς εὐδως ἀνήλθον θυμίαμα, κάκει γεγόνανσι ἀπογεγραμμέναι καὶ περιστάμεναι καὶ κηρύττουσαι καὶ μαρτυροῦσαι τὴν γενναίότητα τῶν ἀθλητῶν, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, δηλώνει τὸν ὄντως ὄντα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Καὶ μέντοι καὶ τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀπέχθειαν τὴν κατὰ τοῦ διαιδίου καὶ τῆς εἰδωλικῆς ἐξουπιάτης, ὧν ἀπάντων ἀδιακρίτως καὶ συγκεχυμένως μᾶλλον ὅτι εἶπεν ἀντιστρόφως οἱ ματαιόφρονες καὶ παραπληγες καὶ δυσσεβεῖς, τὰς ὀνομασίας καὶ τὰς ὑπολήψεις δοξάζοντες, ἀμείβουσι καὶ προσεναλλάττονται τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν· καὶ δοξάζουσι τὸ καλὸν, πονηρόν· καὶ τὸ ἐμπαλιν τὸ πονηρὸν, καλόν· καὶ τιδύουσι τὸ σκότος, φῶς, καὶ τὸ φῶς, σκότος· καὶ λέγουσι· τὸ γλυκὺ, πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν, γλυκὺ, κατὰ τὴν εἰσήγησιν τῆς θείας Γραφῆς. Ὅπερ παρεμβαίνον ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, ἀμέσως ἐπήγαγε καὶ φησιν·

ρεῖν τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα ἂν μοχθήσῃ ἄνθρωπος τοῦ ζητήσαι, καὶ οὐχ εὐρήσεται. Id est : Hoc autem in libro De naturæ contemplatione philosophari videtur. Cum enim Ægyptii iam opinionum commentis dediti essent, Græci vero multa de his fabulaturi essent ; idcirco dirigit ille Spiritu impulsus, qui de istis inquirere commentatur, compescit inquisiens : Non poterit homo invenire opus, quod sub sole factum est : nec quantivis querendo fatigetur, inveniet. (*Synops. lib. xv.*)

§ II.

Kal γε ἀγάπην καὶ γε μίσος οὐκ ἔστιν εἰδὼς ὁ ἄνθρωπος. Γὰ πάντα πρὸ προσώπου αὐτῶν. Μταιώτης ἐν τοῖς πᾶσι.

Δηλονότι τοῖς ματαιόφροσι, καὶ τὸν μὲν εὐσεβῆ καὶ δίκαιον, ἄδικον ὀνομάζουσι, καὶ τὸ ἔμπαλιν τὸν ἄδικον, εὐσεβῆ καὶ δίκαιον· καίτοι γε τοῦτο τῆς θείας ἀπαγορευούσης Γραφῆς οὕτω λεγούσης· «Ὁς δίκαιον εἶπεν τὸν ἄδικον, ἄδικον δὲ τὸν δίκαιον, ἀκάθαρτος καὶ βδελυκτὸς παρὰ Θεῷ.» Ταῦτα δὲ κατὰ παντὶ χρόνῳ καὶ καιρῷ, καὶ κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν τοῖς ἀσυνέτοις ἀνθρώποις καὶ παράπληξιν ἀρμύττουσιν. Ἀεὶ γὰρ πλήρης οὗτος ὁ βίος εὐρηται τῶν τοιαύτας σχολιάς κρίσεις καὶ διεψευσμένας τῇ φύσει τῶν πραγμάτων παρεισαγόντων. Μάλιστα δὲ καὶ διαφερόντως ἐκείνοις ἐοίκασιν τοῖς καιροῖς, οἷς παρενοχλεῖ τὴν ἀλήθειαν τὸ ψεῦδος, καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ ἀδικία κατεσημερεῖ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἀμέλεις τοίνυν ἀμέσως ἐπήγαγεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

§ III.

Ὁς συνάντημα ἐν τῷ δικαίῳ καὶ τῷ ἀσεβεῖ, τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ, καὶ τῷ καθυγῶ καὶ τῷ ἀκαθάρτῳ, καὶ τῷ θυσιάζοντι καὶ τῷ μὴ θυσιάζοντι· ὡς ἀγαθός, ὡς ὁ ἀμαρτάνων· ὡς ὁ δμνύων, καθὼς ὁ τὸν ὄρκον φοβούμενος. Τοῦτο ποιητὴρ ἐν παντὶ τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον, δεῖ συνάντημα ἐν τοῖς πᾶσι. Καὶ γε κυρτὴ αὐτῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐπληρώθη ποιητοῦ, καὶ περιφέρεια ἐν καρδίᾳ αὐτῶν ἐν ζωῇ αὐτῶν, καὶ ἐπίσω αὐτῶν πρὸς τοὺς νεκρούς.

Τοῖς ἀγύμναστα τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια κεκτημένοις πρὸς διάκρισιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ τοῦ ὡφέλιμου καὶ βλάπτοντος· παρ' οἷς οὐδεμία διαφορὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἢ τῆς ἐχθρας νεόμιστα διὰ τὸ καμπύλας ἔχειν τὰς τροχιάς τῶν ἰδίων βουλευμάτων καὶ λογισμῶν, ἐν εἶναι συνάντημα δοκεῖ· τοῦτέστι τέλος καὶ πέρας τοῖς ἐναντίως διατεθεῖσι καὶ νοήσαισι καὶ φρονήσαισι καὶ πολιτευσαμένοις· ὡς καὶ τοὺς πᾶσαν ἰδέαν εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης κατορθωκότας, τὴν αὐτὴν καὶ μίαν λῆξιν εὐρίσκειν, τοῖς ἔμπαλιν πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ κακοπραγίαν ἐργασαμένοις· ὅπερ τῷ ὄντι ποιητὴρ τοῖς ἔμφορσιν εἴκοι, καὶ πάσης παραπληξίας σημαντικόν. Εἰ γὰρ ὁ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς εὐσεβείας ὑπερασθῶν, καὶ δικαιοσύνην συζῶν, καὶ ταῖς πρὸς Θεὸν ἐντελεχεῖσι καὶ μυστικαῖς οὐσίαις καὶ λειτουργίαις

CAP. IX. VERS. 1. Et quidem charitatem et quidem odium non est cognoscens homo. Omnia ante faciem eorum. Vanitas in omnibus (27).

Id est in amentibus illis, qui quod pium est et justum, appellant iniquum; et contra quod iniquum est, pium ac justum (28). Etsi hoc ipsum divinae Litterae **218** his verbis vetant: «Qui justum dixerit iniquum, et iniquum justum, immundus et abominandus apud Deum (29).» Atque haec quidem insanis ac stolidis omnium temporum atque omnium aetatum hominibus apte conveniunt. Semper enim in hac vita magnam constat fuisse copiam eorum, qui judicia hujusmodi perversa et falsa de rerum natura induxerunt. Praecipue vero ac potissimum in ea quadrant tempora, quibus veritas mendacio succumbit, et impietas atque injustitia pietate atque justitia felicior est. Idcirco utique sapiens Ecclesiastes adjecit protinus:

VERS. 2, 3. Quasi creatus unus justo et impio, bono et malo, et mundo et immundo, et sacrificanti et non sacrificanti: sic bonus, ut qui peccat; sic jurans, ut qui juramentum veretur. Hoc est pessimum in omni quod factum est sub sole; quia eventus unus omnibus. Et quidem cor filiorum hominis repletum est malo, et circumactio in corde eorum in vita eorum, et post haec ad mortuos (30).

Qui animae sensus in bonis et malis atque in utilibus et noxiis dijudicandis minime exercitatos habent: et quia in obliquas consilii ac rationis orbitas deflexerunt, nullum inter amicitiam Dei et inimicitiam discrimen esse arbitrantur; iis unus esse eventus videtur: id est finis ac terminus illorum qui, contraria omnino amplexi, alia, atque ipsi, et cogitarunt et senserunt et egerunt; ut ii etiam qui omnes pietatis et justitiae partes impleverint, unum eundemque exitum reperire debeant, atque illi qui e contrario omnem impietatem ac scelus admisserunt: quod sane improbum sapientibus ac summae dementiae indicium videatur. Si enim qui pro veritate atque pietate pugnat, et justitiam colit, ac mysticis **219** sacrificiis Deo rite factis, et supplicationibus et precibus assiduis vitam suam illustrem

a Deo, annon, nunc eos scire non posse, et ambiguum fluctuare, utrum ad probationem sustineant quod sustinent, an ad supplicium. » Ceterum hanc etiam interpretationem Gregorius noster infra delibet § 5, init.), cum ait: « Et quia in obliquas consilii ac rationis orbitas deflexerunt, nullum inter amicitiam Dei et inimicitiam discrimen esse arbitrantur; » nisi quod haec non tam ab iis ignorari, quam susque deque haberi significat.

(29) Prov. XVII, 15. At LXX habent, «Ὁς δίκαιον κρίνει τὸν ἄδικον...»

(30) Apud LXX non legitur initio Ὁς. Olymp. ὡς δμνύων, ὡς ὁ τὸν ὄρκον φοβούμενος... καὶ περιφέρεια ἐν καρδίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπίσω αὐτοῦ πρὸς τοὺς νεκρούς.

(27) Addit Olymp. Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τοῖς πᾶσι ματαιότης, Τὰ πάντα ἔμπροσθεν αὐτῶν ὁδῶν ἐκδέδωκε.

(28) Interpretari haec Noster in eam sententiam videtur, quasi judicare perversi homines nesciant, quid amore, quid odio dignum sit. Qua in re Symmachum, opinor, auctorem sequitur, cujus haec est interpretatio: Πρὸς τε δὲ οὐ φιλίαν οὐδὲ ἐχθραν ἐπίσταται ὁ ἄνθρωπος. Nam Latinus quidem interpres habet: Et tamen nescit homo, utrum amore an odio dignus sit. Et haec est Hieronymi explicatio, quam a verbis praecedentibus inchoat: « Etiam in hoc dedi cor meum, et scire volui, quos Deus diligeret, et quos odisset; et inveni justorum quidem opera in manu Dei esse, et tamen utrum amentur

reddit, eundem habiturus est exitum, atque ille qui ne cogitationem quidem ullam de his rebus suscepit, quomodo iis omnibus, qui sub sole conditi sunt, ac mentem ad naturam rerum dijudicandam acceperunt, non hoc injustum prorsus esse videatur? Sed tamen cor filiorum hominis, cum extrema nequitia et inconstanti atque absurda hallucinatione plenum sit, ad injustas et falsas opiniones toto vite eorum spatio devolvitur atque deprimitur: ac improbas sententias atque commenta e malo nequitiae thesauro expromit. Cum vero ex hac vita abeunt qui malum huiusmodi cor habuere, et, ut mortales, post eos proficiunt, qui ante ipsos defuncti extinctique sunt, reliquias perversae doctrinae sectatorum studio atque cura mansuras augurantur. Verum, quemadmodum Propheta ait: «Reliquiae impiorum dissipabuntur⁵¹, » a verbo veritatis, quam cæcis omnibus fortiores esse divinae Litterae testantur. At deinde Ecclesiastes:

«Τὸ παρὰ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας· πάντων ὀλιγωτέρως τῶν ἄλλων μαρτυρουμένης παρὰ τῆς θεῆς Γραφῆς. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

Vers. 4. *Quia quis est qui communicet in omnes viventes (51)?*

Nam qui vitam vivunt veritati addictam, ac Dei iustitiam rectamque naturae rationem in cogitando et agendo illasam servant, ii singulos ad se advenientes et in veræ ac salutaris doctrinae communionem partemque ascitos et fallacis expediunt pravique moribus, quibus temere ab illis imbuti fuerint (52). Ait deinde:

220 Vers. 5, 6. *Est spes, quoniam canis adhuc vivens, ipse bonus super leonem mortuum. Quia viventes scient, quod morientur: et mortui non sunt cognoscetes quidquam; et non est eis amplius merces; in oblivionem enim venit memoria eorum. Etiam dilectio eorum, etiam odium eorum, etiam zelus eorum jam periiit: et pars non erit eis ultra in sæculum, in omni quod factum est sub sole (53).*

Profligatis jam notatisque iis, qui falsa opinati sunt de summi Dei amatoribus vitam suam pie religioseque traducuntibus, et qui impiam ac flagitiosam ipsi vitam cum agant, perversas de utroque vitae genere opiniones inducunt; post ea demum verba: «Et post hæc ad mortuos; quia quis est, qui communicet in omnes viventes?» comparisonem instituit inter eos qui ex hac vita abiere, et eos qui etiamnum in vita versantur; atque illud ostendit,

⁵¹ Psal. xxxvi, 38.

(51) O'lymp. "Οτι τίς κοινωνεῖ...

(52) Proxima Ecclesiastæ verba sic reddit Symmachus, Τίς γὰρ εἰς ἀεὶ διατελεῖται ζῶν; *Quis enim semper perseverabit vivens?* Idem porro sensus latet in ipsa interpretatione τῶν Ο', quem Gregorius etiam amplectitur, esto significationem verborum proferat, et præclaram inde sententiam eliciat. Fore enim negat, ut qui vivi multos falsæ doctrine labi-

καὶ προσευχαίῃ καὶ δεήσεσι τὸν τοῖον βίον καταλαμβάνων, τὸ αὐτὸ τέλος ἔξει τῷ μηδὲν τοιοῦτον κῆν ἐν διανοίᾳ λαβόντι· πῶς οὐκ ἂν εἴη τοῦτο πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὸν ἥλιον πεποιημένοις, καὶ νοῦν διακριτικὸν εἰληχέσι τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, πάσης ἀδικίας σημαντικόν; Ἀλλ' ὁμοῦς ἡ καρδία τῶν υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου πληρωθεῖσα πονηρίας ἐσχάτης καὶ τῆς ἀυστήτου καὶ παραλόγου περιφερείας, ἐκκυλίσσεται καὶ καταδιβάσσεται πρὸς ἀθεμίτους καὶ ψευδεῖς δόξας παρὰ πᾶσιν τὴν σφῶν ζωὴν, ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς κακίας προσφέρουσα τὰς πονηρίας ὑπολήψεις καὶ δόξας. Ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς ἐξιστάμενοι τῆς παρουσίας οἱ τοιαύτην πονηρίαν κεκτρίμενα καρδίαν, καὶ πρὸς τοὺς πρὸ αὐτῶν τεθνηκότας καὶ νεκροὺς ὄντας ὡς θνητοὶ πορευθέντες ὁπίσθεν αὐτῶν, τὰ ἐγκαταλείμματα τῶν κακοδόξων αὐτῶν δογμάτων κρατύνεσθαι καὶ φυλάττεσθαι θεσπίζουσι παρὰ τοῖς ὁμόθεοις· καὶ καθὼς φησιν ὁ Προφήτης, «Τὰ ἐγκαταλείμματα τῶν ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσονται»

§ IV.

"Οτι τίς ὅς κοινωνεῖ πρὸς πάντας τοὺς ζῶντας;

Οἱ γὰρ ἐν ἀληθείᾳ ζῶντες, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀκασιόνειαν καὶ τὴν εὐθύτητα τῶν φυσικῶν λογισμῶν καὶ πραγμάτων ἀκαπλήτευτον συντηροῦντες, τοῖς προσφοιτῶντας αὐτοῖς καὶ γινομένους κοινωνοὺς καὶ μετόχους τῶν ἀληθινῶν αὐτῶν δογμάτων καὶ ποιητικῶν καὶ προξένων τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἐξαιρούνται τῆς ἐξαπάτης καὶ πονηροπραξίας ἐν παρ' ἐκείνοις ἀλογίστως εἰσηγγηθέντων Εἰτά φησιν·

§ V.

"Εστὶν ἑλλίς, ὅτι ὁ κύων ἐστὶ ζῶν, αὐτὸς ὁμοῦς ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν νεκρόν. "Οτι οἱ ζῶντες γινώσκονται ὅτι ἀποθνήσκουσι· καὶ οἱ νεκροὶ οὐκ εἰσι γινώσκοντες οὐδέν· καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἐστὶ μισθός· ὅτι ἐπελήσθη ἡ μοῖρῃ αὐτῶν. Καὶ γὰρ ἀγάπη αὐτῶν, καὶ γὰρ μίσος αὐτῶν, καὶ γὰρ ζήλος αὐτῶν ἦδη ἀπώλετο. Καὶ μερὶς οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἐστὶ εἰς αἰῶνα ἐν παντὶ τῷ πεποιημένῳ ὑπὸ τὸν ἥλιον.

Προβλεψάμενος καὶ προσηλυτεύσας τοὺς ἐπαρμένους δόξας ἐξηχέτας ἐπὶ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν ἐκ πάντων Θεόν, καὶ μετὰ πάσης εὐσεβείας καὶ θεοσεβοῦς καταστάσεως τοῦ βίου τὸ στάδιον περαιομένους, καὶ μέντοι τοὺς ἀσεβεῖς καὶ πονηρευομένους καὶ φαύλους καὶ τὰς ἀντιστροφούς ἐκατέρω ὑπολήψεις παρέχοντας· καὶ φησας, «Καὶ ὅπισθεν αὐτῶν πρὸς τοὺς νεκροὺς, ὅτι τίς ὅς κοινωνεῖ πρὸς πάντας τοὺς ζῶντας;» σύγκρισιν ἀκολουθῶν ποιεῖται τῶν

infecerint, iidem post mortem, tanquam si etiamnum viverent, aliis nocere pergant. Neque enim defuturos ait, qui vere vivant, et deceptos erroribus liberent ac depravatos bonam ad frugem deducant.

(53) At LXX habent... καὶ γὰρ μερὶς οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἐστὶ... O'lymp. "Οτι ὁ κύων ὁ ζῶν αὐτὸς ἀγαπᾷ ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν τεθνηκότα... ὅτι ἐπελήσθη ἡ μοῖρῃ αὐτῶν.

ἀποχορμένιον ἐκ τῆς παρούσης ζωῆς, καὶ τῶν ἐτι περιόντων ἐν αὐτῇ· καὶ δείκνυσιν, ὡς οἱ μὲν ἀσεβήσαντες καὶ τεθνηκότες ἐν τῇ σὺν ἀσεβείᾳ μηδεμίαν ἀλλοίωσιν ἐπιθεῖσθαι· καὶ μεταμέλειαν πρὸς τὸ κρεῖττον, οὐκ ἐτι μεταβληθῆσονται τῶν ἀσεβῶν ὑπολήψεων καὶ κακοπραγημάτων· οὐδὲ τί γε μὴν τῶν ἐντεῦθεν ἐπρητημένων αὐτοῖς ἀπολυτρωθῆσονται τιμωριῶν καὶ κολάσεων αἰωνίων. Οἱ περιόντες δὲ καὶ ζῶντες ἐτι κατὰ τοῦτον τὸν βίον, εὐχερῶς καὶ βρῆδως ταῖς τῶν κρεῖττόνων καὶ σοφῶν καὶ συνετῶν ἀνθρώπων τῶν ἀληθῶς τῷ Θεῷ ζώντων εἰσρηγῆσιν, ὡς ἐπ' ἀγαθῇ ζήτησι μεταφραθῆσονται, καὶ τῷ ἅλατι τῶν ἀληθινῶν δογμάτων ἁλισθῆσονται, καὶ τῶν κακοδόξων ἐκστήσονται δογμάτων, καὶ ὥσιν εὐτελεῖς τινες καὶ μικροὶ καὶ πάμπαν ἡτιμωμένοι καὶ παρρωραμένοι· δίκην κυνῶν. Οἱ δὲ συναποθανόντες ταῖς σοφῶν ἀσεβείαις, καὶ πρὸς τοὺς ἤδη προκατοχομένους ἀπελθόντες μετὰ τῶν ἀσεβῶν ὑπολήψεων καὶ τῶν ἀνοσιουργημάτων, οὐκ ἐτι τεύξονται τινοῦ ἀπαλλαγῆς τῶν τοιούτων διὰ τῆς πρὸς τὰ βασιλῆα μεταβολῆς, καὶ ὥσιν ἀρχόντες τινες, καὶ πλούσιοι· καὶ δυνάσται καὶ βασιλεῖς, ὡς καὶ τῷ φρυάγματι τῆς παρούσης αὐτοῖς ἀρχῆς καὶ δυναστείας εἰκέναι τοῖς λέουσιν. Ἥδη γὰρ ἐνεκρῶθησαν, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Ἀπέκλεισεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτῶν. »

Τοῦτο οὖν, ὃ φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, « Ἔστιν ἐλπίς, ὅτι ὁ κύων ὁ ζῶν, αὐτὸς ἀγαθὸς ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν νεκρὸν, » τὸν ἡτιμωμένον καὶ λελογισμένον ὡς κύνα, διὰ τὴν ἀφάνειαν καὶ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ πένιν καὶ πτωχείαν, ἀγαθὸς εἰπὼν διὰ τὴν πρὸς τὰ κρεῖττω μεταβολήν, ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν ὑπεραιρούμενον καὶ μεγαλοφυούμενον πάλαι ποτὲ τῇ πορφυρίδι καὶ τῷ διαδήματι τῷ διαλίθῳ καὶ μεμαργαρωμένῳ· τεθνηκότα δὴ νῦν καὶ γεγονότα νεκρὸν, καὶ διὰ τοῦτο μηδεμίαν διέσθαι δεδυνημένον διόρθωσιν καὶ βελτίωσιν. Τοῦτο γὰρ ἐμπειδοῖ καὶ τὸ ἐπόμενον ἀμέσως καὶ φάσκον, « Ὅτι οἱ ζῶντες γινώσκονται ὅτι ἀποθνήσκονται, καὶ οἱ νεκροὶ οὐκ εἰσὶ γινώσκοντες οὐδὲν, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἐτι μισθός, ὅτι ἐπελήσθη ἡ μνήμη αὐτῶν· καὶ γε ἀγάπη αὐτῶν, καὶ γε μίσος αὐτῶν, καὶ γε ζήλος αὐτῶν ἤδη ἀπώλετο, καὶ μερὶς οὐκ ἔσται αὐτοῖς εἰς αἰῶνα ἐν παντὶ τῷ πεποιημένῳ ὑπὸ τὸν ἥλιον. » Ὁ γὰρ συναποθανὼν ταῖς ἰδίαις δυσσεβείαις καὶ πλημμελείαις καὶ πονηροπραξίαις, καὶ περιφανῆς καὶ περίδοξος ἦν, καὶ λαλαμπρυσμένος καὶ κατηγγαλισμένος τῷ πλούτῳ καὶ κόμπῳ τῆς περικυκλοῦσης αὐτὸν πανταχόθεν εὐσεβείας, χεῖρων εὐρηται καὶ τοῦ ταπεινοτάτου καὶ πνευστάτου καὶ πτωχοτάτου, καὶ περισχισμένοις ῥαχκίοις ἡμφιεσμένου καὶ προσαιτούντος, καὶ μὴ πω τεθνηκότος, ἀλλ' ἐλπίζοντος·

(34) Proverbium nempe illud fuisse censet Drusius (Prov. cl. I, lib. II, n. 35), quo declararetur, omnibus paribus meliorem esse conditionem vivorum, quam mortuorum: ceterum id ex hominum voluptariorum sententia usurpatum aliis videri, quod illi in morte nihil hominis superesse crederent, itaque ei praeferrent vitam quantumvis abjectissimam et contemptissimam. Addit tamen ipse, quod Gregorii nostri interpretationi maxime congruit; ait enim: « Verba illa *Hinc spes est*, com-

A qui impie se gesserint, et nulla data poenitentiae sanguine, nulla morum emendandorum cura suscepta, impietate sua obligati occubuerint, nihil jam illos de impiis opinionibus ac sceleribus suis deposituros: nec quidquam de poenis supplicisque aeternis, quae exinde imminabant, evitatu-
B ruros: sint licet tenues quidam et parvuli, et sine honore omnino ac despicui habiti, tanquam canes (34): cum ii contra, qui cum impietate sua obierunt, et ad eos qui priores decessere, 221
impias opiniones et scelestas facta pertulerunt, nihil jam horum, versis in melius moribus, immutaturi sint: vel si magistratus gesserint, vel si divites et dynastae et reges fuerint, atque adeo propter adepti principatus ac dominatōnis ferociam leonibus comparari potuerint. Jam enim interempti sunt, et, ut scriptum est: « Eos Deus interclusit (35). »

Id igitur est, quod ait sapiens Ecclesiastes: « Est spes, quoniam canis vivens ipse bonus super leonem mortuum, » contemptum ei quasi canem habitum, propter inhærentem ignobilitatem et inopiam et paupertatem; et cum mutari ille in melius possit, bonus audit præ leone, qui olim factu superbia quo elatus, purpuram et diadema e gemmis ac margaritis ostentabat; nunc vero extinctus, et mortuis annumeratus, nullo propterea modo corrigi et meliorem ad frugem redire potest. Hoc enim ea quoque confirmant, quae proxime sequuntur: « Quia viventes sciunt quod moriuntur; et mortui non sunt cognoscentes quidquam, et non est eis amplius merces; in oblivionem enim venit memoria eorum. Etiam dilectio eorum, etiam odium eorum, etiam zelus eorum jam perit: et pars non erit eis ultra in saeculum, in omni quod factum est sub sole. » Nam qui cum impietate et vitiis ac sceleribus suis mortuus est, quamquam illustris antea erat et gloria elatus, ac splendore divitiarum et affluente undique rerum copia enitebat seque jactabat, pejor jam factus est humillimus quoque et pauperissimo et egentissimo, qui pannosus mendicet, sed vitam tamen trahat, cui etiamnum spes est, se ad emendationem sui potioremque vivendi rationem perventurum. Illorum enim omnia abire ac disjecta sunt,

mode accipi possent de eo qui vitiis deditus est: cui vivo ad meliorem mentem et sententiam redire licet, mortuo nullus relictus honestioris vitae initium exordiendi locus. Porro interpretatio illa prior Gregorii Neocæsariensis est (in *Metaphr.*): hæc altera, quam Drusius amplectitur, Hieronymum auctorem habet (in *Comment. Eccles.*).

(35) Davidis verba indicari videntur psal. xxxv, 5: Συγκλείσας ἐξανάττας τῶν καταδιωκόντων με.

nec jam usui esse ea possunt, per quæ ad bonam frugem redire licet: cum neque animæ affectus, sive amor aut odium, neque corporis instrumenta ad morum correctionem et pœnitentiam conferre quidquam possint. Ait deinde sapiens Ecclesiastes:

222 VERS. 7, 8. *Veni, comede in lætitia panem tuum, et bibe in corde bono vinum tuum, quoniam jam complacuerunt Deo opera tua. In omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum supra caput tuum non desit.*

Si dictum hoc obvio vulgatoque sensu declarare velimus, haud improprie dicamus justam videri cohortationem, qua nos Ecclesiastes admonet, ut obliquas ac flexuosas hominum improborum et veritatis hostium orbitas derelinquamus ac declinemus: utque, simplicem vivendi rationem amplexi, ac sinceræ erga Deum fidei doctrinis addicti, panem in lætitia manducemus, et vinum bibamus in corde bono; ut neque in verba malitiæ prolabamur, nec ullo in anfractu versemur; sed potius et recta semper cogitemus, et, quantum fas est, misericordia et liberalitate egentibus et mendicis subveniamus: iis nimirum et studiis dediti et factis, quibus Deus ipse delectatur. In iis enim, quæ homines gerunt ejusmodi, simplicitatis sectatores et ad obtemperandum semper parati, candida utique vestimenta quocunque tempore inveniuntur, sive bonæ splendideque actiones, nec oleum in capite eorum unquam deest (36). Cum enim quod egentibus commo-
223 sanctissimi Spiritus a Deo vim recipiunt et gratiam, quæ caput eorum vitamque omnem tueatur ac foveat.
ματος ἀντιλαμβάνουσι παρὰ Θεοῦ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν ὀλὴν ζωὴν.

At vero anagoges ratio ad altiore cognitionem nos evehit, et cœlestem ac mysticam panem reputare doce, qui de cœlo descendit, et vitam aulit

(36) Proverbia hic quoque bina agnoscit Drusus (Prov. cl. II, lib. II, n. 28, 29), primum: *Sint vestimenta tua semper candida*; alterum: *Habe caput tuum semper unguento delibutum*; utroque autem nil aliud nos doceri contendit, quam ut hilaritatem amemus, lætitiāque animi perpetuam expetamus. Atqui non ita hæc veteres Patres interpretati erant. Audi enim quid Cyrillus Alexandrinus in primis senserit: Γράφει δὲ πού, inquit, καὶ Σολομών· Ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσαν ἱμάτιά σου λαμπρά. Φαίη δ' ἂν, ὅτι καὶ μάλα ὀρθῶς ἐννενοηκῶς, οὐκ ἂν εἰς τοῦτο προήκοι τερθρείας ὁ σοφὸς ἡμῖν Σολομών, ὡς ἱματίων ἡμᾶς ἀναπέλθαι μειρακιωδῶς ἐντροφῆν λαμπρότητιν· ἀμφὶ δὲ ὥσπερ περιεκάζει λαμπρὴ τὴν οἰονεὶ πως ἐκνευμένην καὶ ρύπου παντὸς ἐλευ-
θέραν ζωὴν. Id est: Scribit verò alicubi Salomon quoque: *Omni tempore vestimenta tua splendida sint; uto autem, et quidem recte, nunquam virum sapientissimum Salomonem ad has nugas devenire voluisse, ut sunderet nobis vestium splendore puerili-*

ἔτι πρὸς διόρθωσιν ἐπανελθεῖν καὶ βελτίωσιν. Ἐπει-
ων γὰρ συναπύχοντο πάντα καὶ συναπελῆλναι, καὶ φροῦδα γεγόνασιν ἔδη τὰ δι' ἃν ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπάνοδος γίνεσθαι πέφυκε· μήτε τῶν ψυ-
χικῶν διαθέσεων, ἥγουν ἀγάπης ἢ μίσους, μηδὲ τῶν σωματικῶν ὀργάνων ἐνεργεῖν τι δυναμένων πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ μετάγνωσιν. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

§ VI-VII.

Δεῦρο, φάγε ἐν εὐφροσύνῃ ἄρτον σου, καὶ π' ἐν καρδίᾳ ἀγαθῇ οἶνον σου, ὅτι ἡδονὴν ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὰ ποιήματά σου. Ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά, καὶ ἑλαιον ἐπὶ κεφαλῇ σου μὴ ὑστερησάτω.

Ταῖς μὲν αἰσθηταῖς καὶ προχείροις ἐννοίας τὴν παρὸν διασαφρύντες ῥητὸν, φαίημεν ἂν οὐκ ἀπικό-
τως σημαίνειν παραινέσιν πρέπουσαν, δι' ἣς ὁ Ἐκ-
κλησιαστής εἰσηγεῖται καταλιμπάνειν καὶ παρα-
δέπειν τὰς σχολιάς καὶ καμπύλας τροχιάς τῶν πο-
νηρευομένων ἀνθρώπων καὶ πολεμίων τῆς ἀληθείας. Ἐν ἀπλότῃ δὲ καρδίᾳ διαέξιν, καὶ τοῦ λόγου τῆς εἰλικρινοῦς πρὸς Θεὸν πίστειας ἔχεσθαι, καὶ τὸν ἄρ-
τον ἐσθίειν ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ τὸν οἶνον πίνειν ἐν ἀγαθῇ καρδίᾳ, καὶ μηδαμῶς παρεκκλίνειν εἰς λό-
γους πονηρίας, καὶ πολιτεύεσθαι μετὰ σχολιότητος· ἀλλ' ἐν εὐθύτῃ μᾶλλον τῶν διαλογισμῶν, καὶ ταῖς κατὰ τὸ δυνατόν ἐλεημοσύναις καὶ μεταδόσεσι ταῖς πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πτωχοὺς· ἥγουν καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ τοῖς ἔργοις εὐδοκεῖ δὴλονότι καὶ ὁ Θεός. Ἐν γὰρ τοῖς ποιήματι τῶν τοιούτων καὶ τῶν ἀπλῶς πορευομένων, ἥγουν βιούντων καὶ πεποθέ-
τως πολιτευομένων, εὐρίσκονται λευκὰ καὶ τὰ ἱμά-
τια ἐν παντὶ καιρῷ, ἥγουν καὶ ἀγαθαὶ καὶ φωτισθεῖς πράξεις, καὶ μηδὲ ποτε καθυστεροῦν τὸ ἑλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν. Κιχρῶντες γὰρ αὐτοὶ τοῖς ἐν-
δεεῖσι, καὶ τῷ Θεῷ δανειζόντες, τοῦ παναγίου Πνεύ-
ματος χάριν περιέπουσαν τὴν σφῶν κεφαλὴν καὶ τὴν

Ὁ δὲ λόγος τῆς ἀναγωγῆς εἰς ὑψηλοτέραν ἀνα-
διδάξει διάνοιαν, εἰσηγούμενος νοεῖν τὸν οὐρανὸν ἄρτον καὶ μυστικόν, τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβά-
ντα

ter oblectari: sed vesti splendida vitam veluti ablu-
tam et ab omnibus sordibus liberam comparat. (Tom. I, De ador. in sp. et veril. lib. xiv, pag. 515.)

Idem igitur et de olei sive unguenti usu, quem assiduum vult esse, recte sentiebat: us: ut hæc verborum illorum sit vis, quemadmodum qui corporis voluptatibus serviunt, oleo balsamo caput ungere in deliciis habent, sic homini cœlestia persequenti curæ esse oportere, ut mens ejus suave aliquid semper et Deo jucundum spiret. Sumptia autem similitudo est a conviviis Hebræorum et omnium Orientalium, quos delibuto capillo accumbere solitos novimus. Eo pertinent illa Domini nostri dicta: *Oleo caput meum non unxisti* (Luc. vii, 46); et: *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum* (Matth. vi, 17); tum quod Maria Magdalene fecit: quæ in domo Simonis leprosi super caput Jesu recumbentis alabastrum unguenti pretiosi effudit (Matth. xxvi, 7). De his, si vacat, lege Frider. Bucherum in Antiq. evang. in Matth. c. xxvi, § 55.

καὶ διδόντα τῷ κόσμῳ ζωὴν· καὶ μέντοι τὸν νοστήν A οἶνον πίνειν ἐν ἀγαθῇ καρδίᾳ, δηλονότι τὸν ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου βλύσαντα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ζωηφόρου πάθους. Περὶ ὧν φησι τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Εὐαγγέλιον, « Καὶ λαβὼν τὸν ἄρτον, εὐλόγησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, καὶ εἶπε· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. » Οἱ γὰρ τὸν τοιοῦτον ἄρτον ἐσθίοντες καὶ πίνοντες τὸν μυστικὸν οἶνον, ἀγαθύνονται τῷ ὄντι καὶ κατευφραίνονται, καὶ μονονοῦχι βοῶσιν, « Ἐδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν. » Οἶμαι δὲ, τὸν τοιοῦτον ἄρτον καὶ B τὸν τοιοῦτον οἶνον κἀν τῇ Παροιμιακῇ βίβλῳ δεδω- λωκεν ἡ ἐνυπόστατος σοφία τοῦ Θεοῦ, Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, λέγουσα, « Ἐλθετε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον ἐν κεκέρακα ὑμῶν. » τὴν μυστικὴν αἰνιττέμενος τοῦ Λόγου μετάληψιν. Τῶν γὰρ ἀξίως αὐτῆς μετεχόντων ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τὰ ἱμάτια, ἤγουν τὰ ἔργα τοῦ φωτὸς, εὐρίσκονται λευκὰ καθάπερ τὸ φῶς· καθὼς φησι κἀν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος· « Οὕτως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἀλλὰ καὶ τὸ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν εὐρεται διηνεκῶς ἐπιπολάζον· ἦτοι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας περιέπων καὶ πάσης ἁμαρτητικῆς C καὶ ἰδε ζωὴν μετὰ γυναικὸς ἥς ἡγάπησας πά- σους τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ματαιότητός σου, αἱ ἐδόθησάν σοι ὑπὸ τὸν ἥλιον· ὅτι αὐτὸ μέρος σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ ἐν τῷ μόχθῳ σου, ὃ σὺ προ- ἐμόχθησας ὑπὸ τὸν ἥλιον.

Παρακελευσάμενος προσεχῶς ἐσθίειν τὸν ἄρτον, καὶ πίνειν ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ τὸν οἶνον, καὶ μὴ

⁸³ Psal. iv, 7. ⁸⁴ Matth. v, 16.

(37) Hæc ipsa animo volvisse Salomon, cum ista scriberet, Olympiodoro etiam visum erat, qui de illo sic est locutus: Καὶ εὐδοκεῖ καὶ συγκαίρει τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ποιήμασιν· nempe *Et juvat et plaudat mysteriis Ecclesie.* (in *Auct. Duc.* p. 659 D). Quin totum hunc locum prior occupaverat Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesi mystagogica iv, de corpore et sanguine Jesu Christi, n. 8: Διὰ τοῦτο, inquit, καὶ ὁ Σολομὼν ταύτην αἰνιττέμενος τὴν χάριν, ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ λέγει· Δεῦρο, φάγε ἐν εὐφροσύνῃ τὸν ἄρτον σου (τὸν πνευματικὸν ἄρτον. Δεῦρο, καλεῖ τὴν σωτήριον καὶ μακαριοποιὴν κλήσιν). Καὶ πλε τὸν οἶνον σου ἐν καρδίᾳ ἀγαθῇ (τὸν πνευματικὸν οἶνον). Καὶ ἔλαιον ὑπὲρ κεφαλῆς σου ἐκχέρισθω. (ὁρᾷ· αὐτὸν καὶ τὸ μυστικὸν αἰνιττέμενον χρίσμα;) Καὶ διὰ παντός ἐστὼ σοι τὰ ἱμάτια λευκὰ, ὅτι ἐδόθηκε Κύριος τὰ ποιήματά σου. Πρὶν γὰρ προσέβηθς τῇ χάριτι, ματαιότης· ματαιοτήτων ἦν τὰ ποιήματά σου. Ἀποδυσάμενον δὲ τὰ παλαιὰ ἱμάτια, καὶ ἐνδυσάμενον τὰ πνευματικῶς λευκὰ, ῥῆ λευχειμονεῖν διαπαντός. Οὐ πάντως τοῦτο λέγομεν, ὅτι σε δεῖ λευκὰ ἱμάτια προδεδελθῆσαι ἀεὶ· ἀλλὰ τὰ θνῶτες λευκὰ καὶ λαμπρὰ καὶ πνευματικὰ ἀναγκαῖόν ἐστι περιδελθῆσαι, ἵνα λέγῃ· κατὰ τὸν μακχρινὸν Ἠσαΐαν· Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτια σωτηρίας,

A mundo: et spiritale item vinum bibere in corde bono, illud scilicet, quod e latere profluit veræ vitis sub salutiferæ Passionis tempus (37). De quibus ait salutis nostræ Evangelium: « Et cum accepisset Jesus panem, ac benedixisset, dixit sanctis discipulis et apostolis suis: Accipite, manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum; similiter et calicem, et dixit: Bibite ex eo omnes, hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro vobis et multis effunditur in remissionem peccatorum (38). » Qu enim hunc panem manducant, et mysticum bibunt vinum, letantur revera et exultant, atque inclamare possunt: « Dedisti lætitiā in cor nostrum ⁸³. » Porro hunc, ut arbitror, panem atque hoc vinum in Proverbiorum quoque libro designavit Dei sapientia per se ipsa subsistens, Christus Servator noster, cum ait: « Venite, comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis (39): » mysticam indicans Verbi participationem. **224** Ad quos enim hæc pro dignitate pertineat, eorum omni tempore vestimenta, sive lucis opera, non minus, quam lux candida inveniuntur, quemadmodum et in Evangeliiis Dominus ait: « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est ⁸⁴. » Quin et oleum in capite eorum perpetuo redundare videbitur, Spiritus nempe veritatis, qui protegat, et ab omni peccati injuria vindicet. Ait deinde Ecclesiastes:

ἔξαιρούμενον ἐπηρείας. Ἐτα φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής· V. 9. Et vide vitam cum muliere, quam dilexisti omnibus diebus vitæ vanitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole: quia hoc est pars tua in vita tua, et in labore tuo, quo jam tu laborasti sub sole (40).

Hortatus modo, ut panem edas, et vinum bibas in simplicitate cordis, neve ad flexuosas ratioci-

καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέθηκε μοι. Id est: Id. dico et Salomon eam gratiam in Ecclesiaste significans ait: Veni, comede in lætitia panem tuum (spiritalem panem. Veni: salutari nempe et quæ beatos facit vocatione vocal); et bibe vinum tuum in corde bono (spiritale vinum); et oleum super caput tuum effundatur. (Videsne quomodo etiam mysticam unctionem designet?) Et omni tempore sint tua vestimenta candida, quia Deo accepta sunt opera tua. Prius enim quam ad gratiam accederes, vanitas vanitatum erant opera tua: postquam vero exuisti vetera vestimenta, et ea quæ sunt spirituali modo candida induisti, semper te candidis vestitum esse oportet. Non hoc dicimus, albis te vestibus semper indutum esse oportere: sed quæ vere albæ sunt et splendide et spiritalis, his necesse esse, ut indutus sis. Quo beati Isaie usurpare verba possis: Exsultet anima mea in Domino; induit enim me vestimento salutaris, et tunicam lætitiæ circumposuit mihi. (Isa. lxi, 10.)

(38) Matth. xxvi, 26. Sed quedam discrepant, ut superius lib. ii, § 12; et lib. iv, § 4.

(39) Prov. ix, 5, superius lib. ii, § 15.

(40) Sed apud LXX leges... Ἠάσας τὰς ἡμέρας ζωῆς ματαιότητός σου τὰς δοθείσας σοι... et ἐν τῷ μόχθῳ σου, ὃ σὺ μόχθηες ὑπὸ τὸν ἥλιον.

rationes deflectas; illud subinde virum edocet, ut a
ma quisque uxore contentus sit, ea nempe quam
prima n amavit ac sibi duxit; utque in omnes vitæ
suae dies ab alia quacunque prorsus abstineat; et
uni una sit satis, quemadmodum præscripsit edi-
ximus Conditor, cum ait: « Non est bonum esse
hominem solum, faciamus ei adjutorium simile
sibi ⁴³; » qui et una de costis ejus sumpta, « car-
nem replevit pro ea ⁴⁴, » costamque quam sumpsit
in mulieris speciem formamque adornavit. Pars
i itur homini data ipsa est; aperte enim costa
una de illius natura fuit. Hanc igitur vide, inquit,
et omnibus vitæ laujus et varietatis diebus cogno-
scito (41): aliam vero nunquam omnino cognoscas.
Vanitatem autem vitæ appellavit varietatem et
conversionem mutationemque arbitrii voluntatem
humanarum: ob quæ sæpe infelix homo ex negli-
gentia quadam et remissione ad ea animo volvenda
delabitur, **225** quæ ad peccatum adducant. Ait
deinde:

VERS. 10. *Omnia quæ invenerit manus tua facere,
protulit virtus tua, fac: quia non est opus, et cogitatio,
et scientia, et sapientia in inferno, quo tu vades
illuc (42).*

Egregium vitæ hominum institutorem ac sapien-
tem consiliarium se prodit Ecclesiastes. Auditori-
us enim suis inculpat vitæ et a peccato, quan-
tum fieri potest, alienæ notas proponit, ac nihil
eorum quæ humana natura præstare possit, negli-
gendum esse docet, nec quidquam prætermitten-
dum eorum quæ Deo grata sunt, et ad honorem
ejus atque ad divinarum legum observantiam con-
ducunt: verum si cui vel brevis temporis otium
offeratur ad hymnorum cantum et obsecrationes,
vel ad meditationem contemplationemque rerum
coelestium, atque ad temperantiam et jejunium, sive
opportunitatem ciborum multorum ac variorum de-
ductionem, vel ad misericordiam et largitatem
erga iuvenes et mendicos, vel ad justitiæ cogniti-
onem ac manifestiorem veritatis illustrationem, vel
ad calamitosorum solatium, et patrocinium eorum
qui ab iudicibus perversis et a dynastis immitibus
atque inhumanis injusta patiuntur; hæc omnia,
ceteraque his similia, quæ in virtutis choro recen-
sentur, sine mora et toto animo suscipienda esse:
cum præsens utique tempus ad bona et honesta
peragenda idoneum sit, futurum vero nullum
abeuntibus det locum, ut tale aliquid præstare
possint. Quod declaravit, cum addidit: « Quia non
est opus, et cogitatio, et scientia, et sapientia in

⁴³ Gen. ii, 18. ⁴⁴ ibid. 21.

(41) Illud idè refert Noster ad maritalia jura et
conjugalem societatem: omnino recte; idem enim
Hebræis *vitam videre*, ac vitam jucunde traducere;
quemadmodum alibi legimus: *Videre somnum, vi-
dere bonum* et similia; ubi *videre* est frui. Itaque

παρεκτρέπεσθαι πρὸς τὰς τῶν λογισμῶν σχολιότη-
τας, ἀκολούθως καὶ μίαν ἔχειν γυναῖκα τὸν ἕνα ἄν-
δρα διδάσκει, τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀγαπηθεῖσαν αὐτῷ καὶ
προσληφθεῖσαν· καὶ μηδαμῶς ἐν πάσι ταῖς ἡμέ-
ραις τῆς ἐνταῦθα παροικίας ἄλλην ποσὲ διαγίνωσθαι
τὸ σύνολον· ἀλλ' ὀρκεῖσθαι τὸν ἕνα τῇ μιᾷ, κατὰ
τὸν ὅρον καὶ λόγον τοῦ Δημιουργήσαντος καὶ εἰπόν-
τος, « Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον, ποιή-
σωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν. » δ; καὶ μίαν λα-
βὼν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, « σάρκα ἀνεπλήρωσεν
αὐτ' αὐτῆς, » καὶ τὴν πλευρὰν, ἣν ἔλαβεν, εἰς γυναι-
κὸς εἶδος καὶ μορφήν κατεσκεύασεν. Αὕτη οὖν ἐστὶ
ἡ δοθείσα τῷ ἀνθρώπῳ μερίς· πλευρὰ γὰρ μία τῆς
ἐκείνου φύσεως ὑπῆρχε σαφῶς. Ταύτην οὖν ἰδὲ καὶ
γνώριζε, φησὶ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ἐνταῦθα
ζωῆς καὶ ματαιότητος· ἐτέραν δὲ μηδέποτε γνούς; τὸ
σύνολον. Ματαιότητα δὲ ζωῆς ὠνόμασε τὴν ὁλοκλή-
ρως καὶ περιτροπὴν καὶ μεταβολὴν τῆς ἐφ' ἑκάτερα
ροπῆς τῶν ἀνθρωπίνων γυνῶν· ἐν αἷς πολιτικαῖς
καὶ πρὸς ἁμαρτηρικὰς ἐνθυμήσεις ὁ τριτάτος;
ἄνθρωπος ἐκ τίνος ἀπροσεξίας κατολισθαίνει καὶ
ῥαθυμίας. Εἰτά φησι·

§ VIII.

*Πάντα ὅσα ἂν εὕρῃ ἡ χεὶρ σου τοῦ ποιῆσαι,
ὥς ἡ δύναμις σου, ποιήσῃ· ὅτι οὐκ ἐστὶ ποίημα
καὶ λογισμὸς καὶ γνῶσις καὶ σοφία ἐν ᾧδῃ, ὅπου
σὺ περεῖσθαι ἐκεῖ.*

Ἀγαθὸς εἰσηγητὴς καὶ σοφὸς σύμβουλος εὕρηται
τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἐκκλησιαστής. Τῆς γὰρ
ἀκαταγνώστου καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀναμαρτήτου πο-
λιτείας ὑποτίθεται τοὺς χαρακτῆρας τοῖς ἐπαύουσι,
καὶ διδάσκει μηδὲν τῶν εἰς δύναμιν ἀνθρωπίνης φύ-
σεως ἀντηκόντων παραλογίζεσθαι, καὶ παραλιμπάνειν
τῶν ἀνδανόντων τῷ Θεῷ καὶ συντελούντων εἰς ὄψαν
αὐτοῦ καὶ τῶν Θεῶν ἐντολῶν ἀποπλήρωσιν. Ἀλλὰ
καὶ πρὸς μικρὸν εὕρη τις σχολὴν εἰς ὑμνωδίαν καὶ
προσευχὴν, καὶ πρὸς νεύειν καὶ θεωρίαν τῶν ἁνω
καὶ νοητῶν, καὶ πρὸς ἐγκράτειαν καὶ νηστείαν, τῶν
πολλῶν καὶ διαφόρων σιτίων εὐκαιρον ἀποδοχὴν· κἰν
πρὸς ἐλεημοσύνην καὶ διαμονὴν καὶ διάδοσιν τὴν
πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πένητας καὶ πτωχοὺς· κἰν
πρὸς κρίσιν δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας ἀριθι-
λοτέραν φανέρωσιν· κἰν πρὸς τὴν τῶν ἀδικουμέ-
νων καὶ παραλόγως πασχόντων ὑπὸ τινων ἀκρίτων
κριτῶν ἢ δυναστῶν ἀσυμπαθῶν καὶ ἀνελετητόνων
ἀντίληψιν καὶ προστασίαν, πάντα ταῦτα μετὰ τῶν
ἄλλων τῶν παραπλησίως τούτοις εἰς τὸν κατάλογον
παραλαβανομένων τῆς ἀρετῆς, ἀνυπερέβτως ποιεῖν
μετὰ προθυμίας ἀπάσης· ὥς τοῦ παρόντος καιροῦ
τῆς ἐργασίας ὑπάρχοντος τῶν ἀγαθῶν καὶ καλῶν,
τοῦ εἶ μετ' αὐτὸν ἥκιστα χώραν διδόντος τοῖς ἀπ-
οιχομένοις τοιοῦτόν τι ἐρεῖν. « Ὅπερ ἐνέφηνεν εἰπὼν,
« Ὅτι οὐκ ἐστὶ ποίημα καὶ λογισμὸς καὶ γνῶσις καὶ

Symmachus locum hunc reddidit Ἀπόλαυσον ζωῆς,
et Latinius interpretes: *Perfruere vita cum uxorē,
quam diligis.*

(42) At LXX habent... ὅπου σὺ περεῖσθαι ἐκεῖ.

σοφία ἐν ᾗδῃ, ὅπου σὺ πορεύσῃ ἐκεῖ· οὐχ ὡς ἀπο- A
θεμένης καὶ παντελῶς ἀποβαλλομένης τοὺς ἐμφύτους
λογισμοὺς τῆς ψυχῆς καὶ τὴν οὐσιώδη γνῶσιν τε καὶ
σοφίαν, ἀλλ' ὡς οὐδαμῶς δυναμένης μετὰ τὴν ἀπο-
δίωσιν τὴν ἐνταῦθα ἐξομολόγησιν ποιεῖσθαι τῶν ὧν-
περ μετὰ τοῦ σώματος ἐπλημμέλησε, καὶ τὴν ἐπανά-
ληψιν τῶν κρείττωνων καὶ συμφερόντων. Τὸ γὰρ
συναμφοτέρον ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ἢ ψυχὴ δηλαδὴ καὶ
τὸ σῶμα, καὶ πᾶν κατόρθωμα καὶ πλημμέλημα διὰ
τῶν ἀμφοτέρων ἐνταῦθα γινομένων, παρ' ἑκατέρου
καὶ τὴν ἰασιν δέχεσθαι πέφυκε. Κἂν δὲξῃ δέ τις
προβαλέσθαι τὰς ἀσεβεῖς καὶ πονηρὰς ἐνθυμήσεις,
ὡς διὰ μόνον ἐνεργεῖσθαι τῶν λογικῶν δυνάμεων τῆς
ψυχῆς, μηδαμῶς ἐπικοινωνούντος τοῦ σώματος, ὡς
μὴ πω πρὸς πρᾶξιν ἐκβεθηκυίας· ἀλλ' οὖν συνευγε-
μένη τῷ σώματι, διὰ τῆς μετ' αὐτοῦ συναφείας καὶ
ταύτας ὠδίνῃσιν.

Οὐκ ἐστὶν οὖν, ἐν τῷ ᾗδῃ σοφία καὶ γνῶσις καὶ
λογισμὸς, ὅπου σὺ πορεύσῃ ἐκεῖ, ὡς δὴ λονότι πρὸς
ἐπανόρθωσιν καὶ βελτίωσιν. Καὶ διὰ τοῦτο παρ-
εγγυᾶται μηδὲν τῶν λυσιτελῶν καὶ ψυχῆς σωστικῶν
ἐν τῷ παρόντι βίῃ παραδέλφειν καὶ παρορᾶν,
ἀλλὰ πᾶσιν δυνάμει χερπαλίμως ποιεῖν. Εἰτά φη-
σιν·

A inferno, quo tu vades illuc; » haud quia anima
deponat et omnino exuat insitas cogitationes aut
cognitionem et sapientiam naturæ propriam, sed
quod, postquam hinc e vita excessit, non jam
eorum quæ cum corpore admisit, criminum con-
fessionem peragere possit, nec se ad honesta atque
utilia referre. Est enim homo utrumque conjunc-
tum, anima scilicet atque corpus, et cum omne
facinus ac scelus, dum hic **226** simul degunt, ab
utroque sit, utrumque item sanitatem recipere ne-
cesse est. Nisi quod objiciendas quis censeat impias
malasque cogitationes, velut quæ solis animæ fa-
cultatibus perficiantur, cui nulla cum corpore
communio tum sit, quod ad facinus ipsum non-
dum pervenerit. Verum quia corpori conjuncta est,
cas quoque non sine ejusdem commercio pepe-
rit (43).

Non est igitur « in inferno sapientia, et scientia,
et cogitatio, quo tu vades illuc, » id est ad correctionem
atque profectum, ac propterea hortatur ut,
re nulla quæ utilis et salutaris animæ sit, dum vi-
vimus, neglecta aut contempta, illud mature atque
omni contentione urgeamus. Addit deinde :

§ IX.

Ἐπέστρεψα, καὶ εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι οὐ
τοῖς κοῦροις ὁ δρόμος, καὶ οὐ τοῖς δυνατοῖς ὁ
πόλεμος, καὶ γε οὐ τῷ σοφῷ ὁ ἄρκτος· καὶ γε οὐ
τοῖς συνετοῖς πλοῦτος, καὶ γε οὐ τοῖς γινώσκου-
σι χάρις· ὅτι καιρὸς καὶ ἀπάντημα συναντήσε-
ται τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς. Ὅτι οὐκ ἔγνω ὁ ἄνθρωπος
τὸν καιρὸν αὐτοῦ. Ὡς οἱ ἰχθυεῖς οἱ θηρευόμενοι
ἐν ἀμφιβλήστρῳ κυκῶ, καὶ ὡς ὄρεα τὰ θηρευό-
μενα ἐν παγίδι, ὡς αὐτὰ παγιδεύονται οἱ υἱοὶ
τοῦ ἀνθρώπου ἐν καιρῷ πονηρῷ, ὅταν ἐπιπέσῃ
ἐπ' αὐτοὺς ἄφνω.

Πόθεν ἐπιστρέψαι φησὶν; Ἐκ τῶν περιστοιχιζουσῶν
αὐτὸν φροντίδων καὶ μεριμνῶν πολλῶν καὶ παντοδα-
πῶν, ὡς βασιλέα καὶ κριτὴν καὶ κυβερνήτην τῆς ἐγ-
κεχειρισμένης αὐτῷ θεοῦ μεγάλῃς δικάδος· τοῦ
ἐνταπεινωμένου πληθύνους τῶν Ἰσραηλιτῶν. Εἰκὸς γὰρ
ἦν αὐτῷ ταῖς ἀναφυομέναις ἀσχολεῖσθαι διοικήσεσι
τῆς βασιλικῆς προμηθείας. Ἐντεῦθεν οὖν ἐπιστρέ-
ψας, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, προκειμένων καὶ προσβλεπομέ-
νων πραγμάτων τὴν ἀσχολίαν καταλιπὼν, ἀνθεῖλκυ-
σα πρὸς τὴν προκειμένην θεωρίαν τὸν νοῦν, καὶ
εἶδον, δηλονότι τοῖς νοεροῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς οὐχὶ πᾶς ὁ
χρῶμενος ὠκυτάτοις ποσὶ, καὶ πρὸς σύντονον καὶ
κουφοτάτην πορείαν ἄγαν εὐφυῶς ἔχων, τῆς νίκης τὸ
βραβεῖον ἀπέληψε. Πολλὰκις γὰρ διολισθήσας ἢ
συμπεδισθεὶς, ἤττω ἀπεφάνθη τῶν ἀντιπάλων.
Ἄλλ' οὐδὲ τοῖς ἀλκιμωτάτοις ὁ πόλεμος κατορθού-
σθαι πως πέφυκε· καὶ τὴν κατὰ τῶν ἐναντίων καὶ
πολεμίων ἢ φυσικὴ δυναστεία ἐπικράτειαν προεξένη-

C
VERS. 12. Converti me, et vidi sub sole, quo-
niam non est velocibus cursus, nec potentibus præ-
lium, nec quidem sapienti panis, nec quidem intelli-
gentibus divitiæ, nec quidem scientibus gratia, quo-
niam tempus et eventus occurrer omnibus illis. Quia
nescit homo tempus suum. Quasi pisces, qui tenen-
tur in retiaculo malo, et sicut volucres, quæ capian-
tur in laqueo : sicut ea illaqueantur filii hominis
in tempore malo, cum ceciderit super ipsos su-
bito (44).

Unde tandem se conversum ait? A curis nempe,
quibus circumseptus erat, negotiisque multis ac
variis; quippe qui rex et iudex et rector creditam
sibi divinitus immensi Israelitarum populi navim
moderabatur. Eum enim oborientibus regie pro-
videntiæ curis distineri oportebat. Hinc igitur con-
versus, inquit, sive præsentium atque occurren-
tium rerum occupatione posthabita, ad rei propo-
sitæ contemplationem animum adduxi, ac vidi,
mentis utique oculis, non unumquemque, cui ve-
locissimi sint pedes, et habitus corporis ad concita-
tum pernicemque cursum aptissimus, victoriæ
laurea potiri; sæpe enim prolapsus aut impeditus,
227 inferior adversariis est renuntiatus; quin et
robustissimis quibusque non semper bellum succe-
dere e sententia; nec naturæ vires, vel si superio-
res essent, contra hostes pugnantes semper va-
luisse. Aliquando enim potentes ab imbecillioribus

mis nostris ingenerantur.

(43) Ἐπανατέλλουσι γὰρ, inquit Basiliius (in psal.
1), λογισμοὶ πονηροὶ ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς
ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐντυγχόμενοι. Id est : Oriuntur
enim pravæ cogitationes e carnis affectibus, et ani-

(44) Olymp.... καὶ γε οὐ τοῖς σοφοῖς ὁ ἄρκτος....
ὡς αὐτῶς παγιδεύονται οἱ υἱοὶ τοῦ ἀνθρώπου εἰς
καιρὸν πονηρὸν, ὅταν ἐπιπέσῃ ἐπ' αὐτοὺς ἄφνω.

atque humilioribus victi superatque sunt; quemadmodum David puer testatur, qui de Goliathe gigante triumphavit: « Non enim in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum est ei; sed beneplacitum est Domino super timentes eum, et in eis, qui sperant super misericordia ejus (44*), » ut ipse David nos docuit.

Quid vero de alimentis quis dixerit, quæ quodlibet naturæ debentur, de pane scilicet ac id genus ceteris? Num doctis et sapientibus plus attributum est, quam iis qui e contrario sapientia carent? Atqui manifestum est, aratoribus et nauticis, apud quos ne suspicio quidem ulla sapientiæ est, nec panem defuisse nec ceterorum quidquam, quod gloriæ vitæ satis esset: quemadmodum et reliquis qui ad nullum scientiæ gradum pervenissent, secus atque sapientibus, divitiæ sæpe contigerunt. Ingegniosi enim viri atque sapientes, cum otium suum ad sublimiora ac præstantiora conferant, his quandoque posthabiti etiam sunt, ut ad rudium et infectorum manus hianti ore respiciant. Neque enim qui divinarum humanarumque rerum cognitione præstant, eorum semper a dynastis ac regibus ratio habetur. Nam hi plerumque imperitorum moribus et sermonibus gaudent ac delectantur, cumque his tempus terunt. Jam vero cur hæc et qua de causa? « Quoniam tempus, inquit, et eventus occurret omnibus illis, » tempus et eventum appellans incidentes casus et humanæ vitæ inæqualitates. Quæ quibus de causis fiant, unus ille certo novit, « qui tempestivitates et tempora in sua posuit potestate⁸⁷, » qui quæ « pauper et ditat, atque suscitavit de terra egenum, et de stercore elevat pauperem⁸⁸, » illis divinæ bonitatis suæ iudiciis, ad quæ pervenire non licet (45).

228 Si vero pro modulo humanæ cognitionis, et ut captus est noster, causam quoque aliquam asserere vellemus, hæc nobis esse videretur, quare

⁸⁷ Act. 1, 7. ⁸⁸ I Reg. 11, 7.

(44*) Psal. cxlvii, 10. Dicitur ἄλλ' apud LXX.

(45) Gregorius Neocæsariensis, cum superiora tanquam hominum perditorum dicta explicasset, eosque induxisset illud quoque dicentibus: « Ἄδης δὲ, ὅτι ποτὲ καὶ ἔστιν εἰς τὸν ἀπείναι λαγόνεσθαι, σοφίας καὶ αἰσθησεως ἀπορρεῖ. Id est, Orcus vero, quicumque tandem ille est, ad quem abire dicimur, sapientiæ et sensus est expertus; jam totum hunc articulum summam attingens, paulo aliter exposuit. Aut enim: Ταῦτα μὲν μάταιοι· ἐγὼ δὲ εὖ οἶδα, ὡς ὅτε οἱ κορυφαῖοι τοῖς οὐρανίοις τὴν μέγαν ὁρμήν ἐκείνην ἀνύσουσιν, ὅτε οἱ δυνατοὶ καὶ ὑπεροὶ παρὰ ἀνθρώπους δεδοσμένοι, τὸν φοβερόν πόλεμον νικῶσιν. Ἀλλ' οὐδὲ ἐν ἐλπίδι; πῶς γὰρ φρόνησις δοκιμάζεται, οὐδὲ συνέσις πλούτῳ κοινωγεῖν εἰσθάν, οὐδὲ συγχάριον τοῖς οὐρανίοις ἀπαντας τῶν ὁμοίων τεύξεσθαι. Πάνυ δὲ ὑπνώττειν εὐλοκᾶσιν οἱ τὰ τοιαῦτα ἐνθυμούμενοι, καὶ μὴ λογίζόμενοι, ὡς δίχτην ἰχθύων καὶ ὀρνέων ἀνάρπαστοι γινόμενοι, ἐν κακοῖς κατατρίβονται, ἄγνω τῆς ἀξίας λαγόντες ἐπιτιμίας. Id est: Atque hæc vani homines loquuntur. Ego vero certum habeo, nec eos, qui pedum levitate præstare videntur, magnum illum cursum peracturos:

Α σεν. Ἐνίοτε γὰρ ὑπὸ τῶν ἀσθενεστέρων καὶ ταπειντέρων οἱ δυνατοὶ καταπολεμηθέντες καὶ νικηθέντες εὐρέθησαν· ὡς μαρτυρεῖ Δαβὶδ ὁ παῖς τὸν γίγαντα Γολιάθ τροπωπάμενος. « Οὐ γὰρ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἵππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμας τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ, ἀλλ'· εὐδοκεῖ Κύριος· ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν, καὶ ἐν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ὡς αὐτὸς οὕτως φησί.

Τί δέ τις φαίη περὶ τῶν ἐν' ἐκάστης ἡμέρας κινουμένων τῇ φύσει τροφῶν, ἄρτου δηλονότι καὶ τῶν παραπλησίων; Ἀρά γε τοῖς πολυμαθεῖ καὶ σοφοῖς ἀποκακλήρωνται μᾶλλον, ἢ τὸ ἐμπλῆν τοῖς ἀσφόροις; Ἀλλ' ἐβδλην, ὡς τοῖς ἀρόταις καὶ ναυτιλομένοις καὶ μηδεμίαν σοφίας ὑπόληψιν ἔχουσιν, ὁ ἄρτος εὐρηται καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῆς αὐταρκείας εἰδῶν. Ὡς περ καὶ τοῖς ἐν οὐδεμιᾷ συνέσεως καταστάσει συνέσεως, ἀλλ' οὐχὶ τοῖς συνετοῖς, καθορίζεται πολλὰ καὶ ὁ πλοῦτος. Οἱ γὰρ σοφοὶ καὶ συνετοὶ πολλὰ ἄγοντες ἐν τοῖς πνευματικωτέροις καὶ κρείττοσιν, ἐνίοτε καὶ καθυστέρησιν τούτων, καὶ πρὸς τὰς τῶν ἀσφόρων καὶ ἀσυνέτων ἀποβλέπουσι καὶ κεχῆται χεῖρας. Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲ τοῖς γνῶσιν ἔχουσι θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, διδοται χάρις ἐξ ἁπάντων; παρὰ τῶν δυναστῶν ἢ καὶ βασιλέων τῆς γῆς. Εὐρηται γὰρ ὡς ἐπὶ πολλοῖς τῶν ὀλιγοτέρων ἦσαν καὶ λόγοις ἐνθρόνοι καὶ κατατερόμενοι, καὶ οὐκ αὐτοῖς ποιοῦμενοι τὰς διατριβάς. Τί δὲ ποτε καὶ οὗτος χάριν; « Ὅτι καιρὸς, φησί, καὶ ἀπάντημα συναντήσεται τοῖς πᾶσι αὐτοῖς, » καιρὸν καὶ συνάντημα τῶν συμβαινουσῶν περιπτώσεων ταῖς ἀνθρωπίναις καὶ βιωτικαῖς ἀνωμαλίαις προσσγορευσας. Καὶ ὅς αἰτίας μόνος ἀκριβῶς οἶδεν « ὁ καιρὸς καὶ χρόνος ἐν τῇ ἰδίᾳ θέμενος ἐξουσία, » καὶ « πωγῶν καὶ πλουτίζων, καὶ ἀπὸ γῆς ἐγείρων πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πέννητα, » τοῖς ἀνεπίστοις αὐτοῦ τῆς θεοπροποῦς ἀγαθότητος κρίμασιν.

Εἰ δὲ καὶ τινα δοῦναι βουλευθεῖμεν αἰτίαν ἡμεῖς κατὰ τὸ δεδομένον μέτρον ἡμῖν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς γινώσκοντες τε καὶ καταλήψεως, ταύτην φαίμεν ἡμῖν,

nec eos, qui potentes et formidabiles apud homines habiti fuerint, bellum illud formidabile confecturos. Nec vero prudentia in ciborum copia exploratur, nec sagacitas quidquam commune habere cum opibus consuevit. Nec iis gratulandum puto, qui omnes ad eadem perventuros esse arbitrantur. Gravi enim saporē oppressi mihi videntur, qui res huiusmodi cogitant, nec secum reputant fore, ut piscium arumque instar abrepti, in malis versentur, ac subito pro scelus merito pœnas luant.

Hoc Dei consilium fuisse in supremo vitæ nostræ die occultando, Patres consentiant. Οὕτω καὶ ὁ Θεός, inquit unus e multis Chrysostomus, τὴν ἡμέραν ἡμῶν τῆς τελευταίας ἡμέρας ἐποίησε· καὶ οὕτως εἰ σήμερον, οὕτως εἰ αὔριον, οὕτως εἰ μετὰ ἐνιαυτὸν, οὕτως εἰ μετὰ πλείονα ἔτη ἐπιστήσεται, ὅλον ἡμῖν ἀφῆκεν εἶναι· ἵνα τὴν τῆς προσδοκίας ἀσπίδα διαπαντὸς ἐν ἀρετῇ κατέχωμεν ἑαυτούς. Id est: Sic etiam diem mortis nobis Deus fecit incertum: neque nobis aperuit, an hodie, an cras, an post totum annum, an post multos annos sit affuturus: ut propter incertum expectationem, nos in virtute perpetuo contineremus. (Hom. 4, n. 1, in Epist. ad Hebr. c. 11.)

ὧς συγκεχώρηται τάναντία πολλάκις τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ἵνα μηδεὶς ἐπηρειζόμενος καὶ προσελπί-
ζων ἢ ταῖς ταχύτησι τῶν ἰδίων ποδῶν, ἢ ταῖς ἀλλαις
τῶν βραχιόνων, ἢ τῇ περιουσίᾳ τῆς σοφίας ἢ
συνέσεως ἢ γνώσεως, ὑπερόπτης εὐρεθείη καὶ κατα-
φρονήτης τῆς πρὸς τὸν ἴδιον ποιητὴν καὶ Θεὸν καὶ
Δεσπότην προστεύσεως καὶ προσεδρεύας καὶ προτευ-
χῆς καὶ δεήσεως, ἀλλὰ πάντες ἐπ' αὐτὸν ἔχωσι τὰς
ἐλπίδας, καὶ παρὰ τῆς ἀγαθοπροποῦς αὐτοῦ καὶ φι-
λανθρωπίου προνοίας ἐξαίτωνται τὴν κατευδῶσιν καὶ
τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ σωτηρίαν καὶ νίκην κατὰ τῶν
σφῶν ἀντιπάλων. Τοῦτου χάριν ἀπρόσπτον καὶ τοῦ
θανάτου τὴν ὥραν ψυχονόμησε τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρ-
χουσιν· ἵνα τῷ ἀτυμφανεῖ καὶ ἀδιαγνώστῳ τῆς ὥρας
νῆφωμεν αἰεὶ καὶ διαγρηγορώμεν, μὴ κλαπῆναι
τὸν οἶκον τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, καὶ τοὺς θησαυ-
ροὺς τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος καὶ πίστεως ἀπ-
ωρέσμεν.

Διὰ τοῦτο φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, « Ὅτι
οὐκ ἔγνω ὁ ἄνθρωπος τὸν καιρὸν αὐτοῦ, » ἀλλὰ δι-
κην ἔχουσιν οἱ θηρευόμενοι ἐν ἀμφιβλήστῳ κακῷ, »
καὶ πιπτόντων ὀρνέων ἐν πάγῃ, θηρεύονται καὶ πα-
γιδεύονται πολλάκις καὶ οἱ ἄνθρωποι, ταῖς ἁμαρτη-
τικαῖς δηλαδὴ πάγαις καὶ τῷ ἀμφιβλήστῳ τῶν
κακῶν βουλευμάτων τοῦ μισοκάλου διαβόλου καὶ
δυσμενοῦς ἡμῶν, ὅταν ἐξάπινα καὶ παρ' ἐλπίδα ἐπ-
έλθῃ τοῖς μὴ προσέχουσιν.

Ἄλλ' ἡμεῖς αἰεὶ νήφοντες εὐρεθῶμεν καὶ γρηγο-
ροῦντες καὶ προσεκτικῶς διαζῶντες, καὶ τὴν ἄνωθεν
ἐπιχαλούμενοι χάριν καὶ συνέργειαν· δι' ἧς δυνατώ-
μεθα τῶν ἐπιβουλεύοντων ἐφέδρων καὶ κλεπτῶν καὶ
λῃστῶν ὑπερναπτῆναι τῆς πάγης καὶ πάσης ἐπι-
βουλῆς καὶ λύτης αὐτῶν, εὐρεθῆναι δὲ βελτίους,
καὶ παντελῶς οικειωθῆναι τῷ Θεῷ διὰ τελείας ἀγο-
προποῦς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως· ἵνα καὶ
τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κληρονομήσωμεν, ἐν αὐ-
τῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος
σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ
ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A filiis hominum sæpe contraria contingere permit-
tantur, ut nemo scilicet subnixo animo, ac spe in-
podum suorum pernecitate aut brachiorum robo-
re, vel in sapientie præstantia et ingenii et scien-
tia collocata, superbiat, ac debitum Deo auctori
et domino suo cultum et assiduitatem et obseca-
rationes et preces negligat: utque omnes spem suam
in eo positam habeant, atque ab optima ejus et
benignissima providentia prosperitatem et redem-
ptionem et salutem deque hostibus suis victoriam
petant. Hac de causa ipsam mortis horam ne ho-
mines prænoscere possent, constituit: quo propter
ejus temporis obscuritatem et ignorationem sobrii
semper simus, ac vigilemus ne animæ nostræ do-
mus diripiatur, et spei in Deo positæ ac hui the-
sauros amittamus (46).

Propterea ait sapiens Ecclesiastes: « Quia ne-
scit homo tempus suum, » sed piscium more,
« qui tenentur in reticulo malo, » et sicut volu-
cres, quæ incidunt in laqueum, homines utique
ipsi capiuntur sæpe atque illaquantur, peccati
scilicet laqueis, et consiliorum malorum reticulo,
quo malignus nostri generis hostis diabolus utitur,
cum improvise qui minus seduli sunt, nec opinan-
tes invadit.

229 Nos vero operam demus, ut sobriam sem-
per et vigilantem et attentam vitam agamus, im-
ploremusque supernam gratiam et opem in agendo
adjutricem; qua insidiatorum et furum latronum-
que laqueos et dolos omnes et furorem effugere
possimus, et virtute præstantiores facti, spiritali
quodam sanctioris ac perfectioris vitæ nexu Deo
plane jungamur, itaque cælestis quoque regni
hæreditatem adeamus, cum ipso Christo Deo no-
stro, cui gloria et imperium cum omnipotente Pa-
tre et sancto bonoque ac vitæ auctore Spiritu,
nunc et semper et in sæcula sæculorum, Amen.

ΛΟΓΟΣ ΕΝΝΑΤΟΣ.

LIBER NONUS.

§ I.

Καὶ γὰρ εἶδον τοῦτο, σοφίαν ὑπὸ τὸν ἥλιον. D
καὶ μεγάλη ἐστὶ πρὸς με· πόλις μικρά, καὶ ἄν-
δρες ἐν αὐτῇ ὀλίγοι. Καὶ ἐπέλθῃ ἐπ' αὐτὴν βασι-
λεὺς μέγας, καὶ κυκλώσει αὐτήν, καὶ οἰκοδομή-
σει ἐπ' αὐτὴν χάρακας μεγάλους· καὶ εἴρῃ ἐν
αὐτῇ ἄνθρωποι ἀνέηκα σφεδρὲν, καὶ διαδώσει αὐτὸς

230 Vers. 13-16. Et hoc quoque vidi, sapien-
tiam sub sole, et magna est ad me; civitas parva,
et viri pauci in ea. Et venit super eam rex magnus,
et circumdabit eam, et edificabit adversus eam aggre-
res magnos. Et invenit in ea virum pauperem sapien-
tem, et servavit in civitatem in sapientia sua. Et

homo non recordatus est viri pauperis illius. Et dixi ego: Bona sapientia super potentiam: et sapientia pauperis pro nihilo habita, et verba ejus non sunt audita (46).

Cum paulo ante affirmavit filios hominum capi et illaqueari, piscium atque avium instar, retibus laqueisque venatorum et animo et corpori insidiantium, quod nempe homo proprium mortis tempus ignoret, tam naturalis, quam ejus quæ a peccato infertur; sapientiæ jam atque gratiæ, quæ divinitus homini data est ad insidias superandas, scientiam ostendit: et exempli causa assumit ac proponit parvam urbem et paucis a viris habitatam, quam rex potens, castris ad moenia positis, obsideat, et machinas omnis generis admoveat, quo urbe illa potiat: simul et virum pauperem at sapientem, et qui sapientiæ suæ ope urbem ab insidiatoribus atque hostibus servare possit. Porro, si obivum sensum spectemus, enixe commendare videtur sapientiæ studium, ejus nempe, quæ a Deo datur ad avertendos externos hostes, qui urbes utique aspectabiles obsident, ac diuturna obsidione expugnant **231** et capiunt, incolasque omnes captivos ducunt, aut ferro interimunt (47). At si anagoges ratio habetur, parvam urbem denominat rationalem hominis animam, cui viri sunt pauci, id est facultates ejus, intellectus, cogitatio, opinio, imaginatio, vis sentiendi: quam obsidione cinctam quiescere non patitur superbus Satanæ, per abusivum rex appellatus, tanquam qui peccati et mortis imperium habet; quemadmodum et leo et princeps mundi hujus dictus est, quo l' vecordes opprimat, et omnes adhibeat machinas, ut urbe potiat de qua pume h'qumimar. Qui si hominis intellectum sedulum sobriumque invenerit, et superna sapientia atque gratia munitum, fractus concidit, fugamque capit, viri unius pauperis machinis consiliisque percussus et cum dedecore profligatus.

νεφέλιον, καὶ τὴν ἀνωθεν ἔχοντα σοφίαν καὶ χάριν, τοῖς τοῖς μηχανήμασι καὶ σοφίσμασι τιτρωσκόμενος

Virum autem humanum intellectum dixit: quem unum masculini generis appellatione efferri puto, cum ceteræ animæ facultates feminini omnes generis sint: fortasse vero ea etiam de causa, quod aëris instar nullo impedimento levis attollitur, et

τὴν πόλιν ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ. καὶ ἀνθρώπος οὐκ ἐμνήσθη τοῦ ἀνδρὸς τοῦ πένητος ἐκείνου. Καὶ εἶπα ἐγὼ· Ἀγαθὴ σοφία ὑπὲρ δυνάμιν· καὶ σοφία τοῦ πένητος ἐξουθενήμενη, καὶ λόγοι αὐτοῦ οἷα εἰσὶν ἀκούμενοι.

Μικρὸν ἀνοπιν εἰπὼν θηραύεσθαι καὶ παγιδεύεσθαι τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων δίκην ἰχθύων καὶ πετεινῶν ταῖς ἀρκυσὶ καὶ ταῖς πάγαις τῶν νοσητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν θηρευτῶν, ὡς ἤριστα τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἴδιον καὶ τὸν θανάτου γινώσκοντος, τὸν φυσικὸν δηλονότι καὶ τὸν τῆς ἁμαρτίας· καθυποδείκνυσιν ἤδη τὴν ἐπιστήμην τῆς δεδομένης ἀνωθεν τῷ ἀνθρώπῳ σοφίας καὶ χάριτος, δι' ἧς εὐρῆται τῶν ἐπιβουλεύοντων βελτίων· καὶ παραλαμβάνει καὶ προστίθεται ὡς ἐν παραδείγμασι πόλιν μικρὰν ἔχουσαν ἄνδρας ὀλίγους, καὶ πολιορκουμένην ὑπὸ βασιλέως ἰσχυροῦ μετὰ τῶν στρατοπέδων αὐτοῦ, καὶ παντοδαπὰς ἐλεπόλεις προβαλλομένης πρὸς τὴν τῆς τοιαύτης πόλεως ἄλωσιν· ἄνδρα δὲ τινα πένητα, σοφὸν γε μὴ ὂντα, περισσῶσαι τὴν πόλιν ἐκ τῶν ἐπιβουλεύοντων καὶ πολεμούντων διὰ τῆς ἰδίας σοφίας. Καὶ δοκεῖ μὲν, κατὰ τὸν πρόχειρον νοῦν, πάντας τοὺς ἐπαίοντας εἰσῆγεῖσθαι περὶ πολλοῦ τὴν σοφίαν, δηλαδὴ τὴν ἐκ Θεοῦ δεδομένην πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἀλλοφύλων καὶ πολεμίων τῶν ταῖς αἰσθηταῖς πόλεσι προσεβρύντων, καὶ τῇ χρονίᾳ πολιορκίᾳ καταβαλλόντων αὐτὰς καὶ παραλαμβάνοντων, καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς οἰκόντας αἰχμαλωτίζόντων ἢ καὶ δρωόντων ἔργον αἰχμῆς. Τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἀναγωγῆς πόλιν ὁνομάζει μικρὰν τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἔχουσαν ἄνδρας ὀλίγους, ἡρουν τὰς δυνάμεις αὐτῆς, νοῦν, δυνάμιν, δόξαν, φαντασίαν καὶ αἴσθησιν· ἦν οὐ πύεται πολιορκῶν ὁ μέγας αὐτοῦ Σατανᾶς, βασιλεὺς καταχρηστῶς ὁνομαζόμενος, ὡς τὸ κράτος ἔχων τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Καθάπερ δὲ καὶ λέων καὶ ἀρκὺς τοῦ κόσμου τούτου διὰ τὸ κακρατηγένοι τῶν ἀδελφείρων, καὶ προβαλλόμενος παντοδαπὰς ἐλεπόλεις πρὸς ἄλωσιν τῆς παραληφθείσης νῦν ἡμῶν πόλεως. Ὅς ἐκινε εὐρῆ τὸν τοῦ ἀνθρώπου νοῦν προσεκατεῖν καὶ καταργεῖται καὶ δραπετεύει, τοῦ ἐνὸς ἀνδρὸς πένητος καὶ μετ' αἰσχύνῃς ἀπελαυνόμενος.

*Ἄνδρα δὲ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν προσεκατεῖν· οἷμαι καὶ διὰ τοῦ γένους ἀρρήνευκτοῦ μόνον ἐπιφέρεισθαι κλησίν, τῶν ἄλλων ὁμογενῶν δυνάμεων ἀπασῶν θηλυκοῦ γένους ὑπαρχουσῶν· τάχα δὲ καὶ διὰ τὸ δι-
κην ἄερος ἀκωλύτω; καὶ κούφως ἀεῖρεσθαι καὶ ἀν-*

(46) Sed apud LXX legimus.... Καὶ κυκλώσῃ αὐτὴν, οἰκοδομήσῃ ἐπ' αὐτήν. .. καὶ διατήσῃ αὐτὴς τὴν πόλιν.... καὶ σοφία τοῦ πένητος, ἐξουθενωμένη, καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ οὐκ εἰσακούμενοι. Olympiodorus, Καὶ λόγοι αὐτοῦ οὐκ εἰσὶν ἀκούμενοι.

(47) Hunc item articulum, nec diversa sententia, Gregorius Neocæsariensis sic est paucis complexus: Ἐγὼ δὲ σοφίαν οὕτω τι μέγα ἡγοῦμαι, ὡς καὶ πόλιν μικρὰν ὑπὲρ ὀλίγων μὲν οἰκουμένην, ὑπὸ δὲ μεγάλου πολιορκουμένην βασιλέως χειρὶ, πολλὴν καὶ μεγάλην ἡγοῦμαι, εἰ καὶ ἓνα σοφὸν ἄνδρα πολίτην ἔχον πένητα. Δυνάται γὰρ ἂν οὗτος καὶ ἐκ τῶν πολεμίων καὶ ἐκ τῶν γαρχιωμάτων τὴν ἐκ τοῦ διασῶσαι πόλιν. Καὶ ἄλλοι μὲν τὸν σοφὸν ἐκείνον οὐ γινώσκουσι

πένητα· ἐγὼ δὲ καὶ πάνυ προκρίνω τὴν ἐν σοφίᾳ ἰσχὺν ταύτης τῆς δημώδους δυνάμεως. Ἀλλ' ἐνθάδε μὲν ἀτιμάζεται σοφία πενία συνοικουσα. Id est: Ego vero sapientiam tanti facio, ut parvam etiam civitatem a paucis habitatam, atque adeo a magno rege cum exercitu circumsessam, magnam et frequentem existimem, si vel pauperem unum sapientem virum civem habeat. Hic enim tum ab hostium impetu, tum ab aggeribus et cuniculis civitatem suam incolentem tueri possit. Et quantevis alii pauperem illum sapientem non agnoscant, ego tamen sapientiam vires populari huic potentie longe antepono. Verum hic quidem jecit et contemnitur sapientia, quæ cum vanperitate conjuncta est.

ἵπτασθαι πρὸς τὰς ἄνω καὶ νοητὰς θεωρίας· *πένητα* A ad supernas ac spirituales contemplationes avolat: *pauperem* autem, quod corporis careat armis atque subsidiis ad spiritualium insinuatorum atque hostium luctas. Ille igitur, qui *vir pauper* appellatur, id est intellectus, ea, quam divinitus accepit, sapientia atque gratia externos hostes luctando prosternit, et urbem animæ, cujus potissima facultas est, et in qua manet, ab adversariorum tam sensilium quam spiritualium captivitate salvam tuetur. Qui enim divinam sapientiam atque gratiam de cælo accepit, non solum diaboli fraudes et malarum cogitationum **232** insidias, sed etiam improborum hominum calliditatem et inviliam et dolos providendo preoccupat dissipatque, ac utrorumque artificia inutilia prorsus atque inania reddit.

B

Quod vero rationalis anima urbis nomine appellata sit, David propheta ostendit, cum ait: « Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei »; » sancti Spiritus virtutes ac dona appellans *fluminis impetus*, quibus anima exhilaratur, quæcunque spem suam in Deo collocavit. Itaque ut interpretationem huiusmodi confirmaret, sapiens quoque Ecclesiastes adjecit: « Et homo non est recordatus viri illius pauperis. » Neque enim ex omnibus aliis hominibus inventus est quispiam, qui, quo tempore anima sive urbs obsidione premebatur, luctam illius et victoriam noverit; neque ab aliis ullis « exaudita sunt verba ejus, » ipsius nempe intellectus, quibus adversarios exclusit. Idcirco sæpe pauperes ejusmodi sapientia contempta est, ac pro nihilo habita, quod ignoraretur, quantum ille certamen sustinuisset, et quantum tropæum excitasset.

C

«Οτι δὲ πόλις ἡ λογικὴ ψυχὴ προσηγόρευται, δεικνυσιν ὁ προφήτης Δαβὶδ λέγων· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· », τὰς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐνεργείας καὶ χάριτας καλίστας· « ὄρμηματα ποταμοῦ, » τὰ κατευφραίνοντα τὴν ψυχὴν, τὴν ἐπὶ Θεὸν ἔχουσαν τὰς ἐλπίδας. Ἀμέλει τοίνυν τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν, παρεμπεδῶν καὶ ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστὴς ἐπήγαγε· « Καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἐμνήσθη τοῦ ἀνδρὸς τοῦ πένητος ἐκεῖνου. » Οὐδὲ γάρ τις εὐρίσκεται τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀπάντων τὴν ἐκεῖνου πόλιν καὶ νίκην εἰδὼς, καθ' ὅν καιρὸν ἡ πολιορκία τῆς ψυχῆς, ἦτοι τῆς πόλεως γέγονεν· οὐδὲ τί γε μὴν « εἰσιν ἀκούμενοι » παρὰ τισιν ἄλλοις· « οἱ λόγοι αὐτοῦ, » δηλονότι τοῦ νοῦ, καθ' οὓς ἀπῆρξε τοὺς ἀντιπάλους. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ καταπεφρόνεται καὶ κατεξουδένωται πολλὰκις ἡ σοφία τοῦ ταιούτου πένητος, ὡς ἀγνωστομένη, πηλίκον παγκράτιον ἐνεστήσατο, καὶ τρόπαιον ἤγειρεν.

Ἄλλ' ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστὴς ἀνακηρύττει τὸν ἀθλητὴν διὰ τὴν παρὰ τοῦ ἀθλοθέτου δεδομένην αὐτῷ σοφίαν καὶ χάριν, καὶ φησι, « Καὶ εἶπα ἐγὼ, Ἀγαθὴ σοφία ὑπὲρ δυνάμιν. » Τοῦτο δὲ σαφῶς ἔοικε τῷ ῥητὸν τῷ φάσκοντι λόγῳ τοῦ προφήτου Δαβὶδ, « Οὐκ ἐν τῇ θυναστείᾳ τοῦ ἵππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ, ἀλλ' εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν, καὶ ἐν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ τῷ ἔλεος αὐτοῦ. » Καταπαλαίονται γὰρ καὶ τροποῦνται μᾶλλον τὰ στίφη τῶν ἀντιστατῶν δαιμόνων, ἔτι γε μὴν καὶ τῶν βασκάνων καὶ μισοκάλων ἀνθρώπων ὑπὸ σοφίας καὶ χάριτος καὶ φρονήσεως, ἢ δυνάμει φυσικῇ. Τοῦτο γὰρ ἐμπεδῶν, ἀμέσως ἐπήγαγεν ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστὴς·

At sapiens Ecclesiastes athletam hunc extollit ab data illi a certaminis constitutore sapientia atque gratia, et ait: « Et dixi ego: Bona sapientia super potentiam. » Quod dictum plane respondet Davidis prophetae verbis dicentis: « Non in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in tibis viri beneplacitum est Deo, sed beneplacitum est Domino super timentes eum, et in eis qui sperant super misericordia ejus ».

D

Turmae enim infensorum demonum, ac invidorum improborumque hominum multo magis a sapientia et gratia et prudentia, quam a naturæ virtute propelluntur ac superantur. Id enim ut confirmaret, adjecit protinus sapiens Ecclesiastes:

§ II.

Λόγοι σοφῶν ἐν ἀναπαύσει ἀκούονται ὑπὲρ κρυμνὴν ἐξουσιαζόντων ἐν ἀφροσύναις.

Μονονουχὶ γὰρ, φησὶν, οἱ λογισμοὶ καὶ λόγοι τοῦ παραληφθέντος σοφοῦ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀφανεῖς εἰσι, καὶ κρυφίαν ἔχουσι καὶ μυστικὴν τὴν ἀντιπράταξιν καὶ κατασχολήν· τοὶ ἐβέλουσιν αὐτοὺς

» Psal. xlv, 5. » Psal. cxlvi, 10.

(48) Olymp. λόγοι σοφῶν.

VERS. 17. Verba sapientum in quiete audiuntur, super clamorem eorum, qui potestatem habent in stultitiis (48).

Tanquam si diceret: Cogitationes et verba sapientis, de quo loquimur, **233** cæteris omnibus occulta sunt, atque arcanam et mysticam continent pugnandi seque exercendi artem: qui ediscere

velint, ab his audiuntur, cum ille ipse declaret omnia atque enuntiet iis qui benevolō animo accedunt et exquirunt, atque idem in corda eorum perducatur maiore sono, quam quo theatra resonent apud eos, qui suis legibus vivunt, cum puerorum more inter se clamoribus contendunt (49). Id enim illa significant: « super clamorem eorum, qui potestatem habent in stultitiis. » Ait deinde:

καταμαρβάνειν ἀκούονται, φανεροῦντος αὐτοῦς καὶ διαγγέλλοντος τοῖς μετ' εὐλαθείας προσιοῦσι καὶ ἐμπυθνομένοις, καὶ ταῖς σφῶν καρδίαις εἰσπρίνοντας ὑπὲρ πᾶσαν μεγαλοφωνίαν γινομένην ἐν τοῖς θεάτροις παρὰ τῶν αὐτονομίᾳ συζώντων, καὶ προσφονούντων ἀλλήλοις τὰ τῶν παιγνίων μετὰ κραυγῆς. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰπὼν, « ὑπὲρ κραυγῆν ἱεραρχούντων ἐν ἀφροσύναις. » Εἰτά ἔφησιν·

§ III.

Vers. 18. *Bona sapientia super vasa belli, et peccans unus perdet bonitatem multam.*

Ut obvius fert sensus, supernam sapientiam atque gratiam machinis instrumentisque bellicis pari modo antepōnit. Ubi enim prudentia desit, omnis eorum apparatus et copia inutilis est (50). At si vim anagoges attendas, declarat, nequaquam opus esse machinis ullis sensibilibus ad aciem adversus diabolū et socios ejus malos dæmones instruendam: sed solertia tantum et sobrietate, quam iis qui spem suam in Deo posuerunt, superna sapientia largitur. Ipsa enim vel sola humanum intellectum imbuit ac roborat, 234 ut machinamenta eorum et propugnacula omnino elat.

Quod autem ait, « Et peccans unus perdet bonitatem multam, » indicat quidem et proditiōem in bellis, ubi ferro res geritur, minime raram, quæ omnium tribulium studia in perniciem vertit, cum proditoris indicio ad obsessos in ipsa pugna opprimendos hostes deducantur. At ex interiore sensu illud addocet atque demonstrat, ubi intellectus voluntaria negligentia langueat, aciemque claudat, atque adeo improvise cogitationum impiarum oppugnationi aditum patefaciat; priorem ab eo multam bonitatem amittit, virtutem scilicet, et quæ in piis concertationibus victoriæ comes est, luctum contra spirituales adversarios atque hostes. Sobrios enim perpetuo nos esse oportet, ac vigilare et sedulo circumspicere spiritualium inimicorum aggressionē: ne quando intellectus, veritatis tuendæ ra-

Ἀγαθὴ σοφία ὑπὲρ σκευὴ πολέμου, καὶ ἁμαρτάνων εἰς ἀπολέσει ἀγαθωσύνην πολλήν.

Πρὸς μὲν τὴν πρόχειρον ἔνοιαν, ὑπερίσθην ὡσαύτως τὴν ἄνωθεν σοφίαν καὶ χάριν τῶν ποιητικῶν μηχανημάτων καὶ κατασκευασμάτων· ἐρμηνεύσεως γὰρ μὴ παρούσης, ματαία τοῦτων εὐρίσκει παντελῶς ἡ παρασκευὴ καὶ κατασκευὴ. Πρὸς δὲ τὴν νοῦν τῆς ἀναγωγῆς, παρεμφαίνει, καὶ μεθ' αὐτῆς δεῖσθαι τινῶν αἰσθητῶν μηχανημάτων εἰς τὴν κατὰ τοῦ Διαβόλου καὶ τῶν συνοπαδῶν αὐτοῦ καὶ μηχανῶν δαιμονίων ἀντιπαράταξιν· ἀλλὰ μόνως προσχῆς καὶ νηφαλιότητος, ἣν ἡ ἄνωθεν σοφία χρίσεται τοῖς ἐπὶ τὸν Θεὸν ἡλπιούσιν· αὕτη γὰρ καὶ μόνη συντελεῖ καὶ κραταίει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καταργεῖν τὰς ἐλεπόλεις καὶ πυργοθήρας αὐτῶν.

Ὁ δὲ φησι, « Καὶ ἁμαρτάνων εἰς ἀπολέσει ἀγαθωσύνην πολλήν, » δηλοῖ μὲν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς πόλεμοις γινομένην παρὰ τινος προδοσίαν πολλάκις· ἥτις ἀπόλλυσι πάντων τῶν συμφυλιῶν τὴν σπουδὴν, ταῖς ὑποθήκαις αὐτοῦ χειραγωγηθέντων τῶν ἀλλοφύλων πρὸς ἄλωσιν τῶν πολιορκουμένων καὶ μαχομένων. Πρὸς δὲ διάνοιαν, εἰρηγίται καὶ δείκνυσιν, ὡς ὀπηνίκα καταραθυμῆσαι καὶ ῥῦσαι τὸ ἴδιον ὀπτικὸν ἐκουσίως ὁ νοῦς, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς συγκατάθεσιν ἔλθῃ τῆς ἀπρόσπευτο προσβολῆς τῶν τῆς ἀσεθείας ἐνθυμημάτων· ἀπόλλυσι τὴν πρότεραν πολλὴν ἀγαθωσύνην, ἔχουν ἀρετὴν, καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς εὐσεβείαις ὑπολήψειςι τροπαιοφόρον πάλιν, τὴν κατὰ τῶν νοητῶν ἀντιπάλων καὶ δυσμενῶν. Νῆψειν γὰρ αἰεὶ χρὴ καὶ διεγρηγορέναι καὶ προσεκτικῶς περισκοπεῖν τὰς προσβολὰς τῶν νοητῶν ἁλ-

(49) Urbs αὐτονομουμένη Suidæ est ἡ τοῖς οὐτέξ νόμοις χρωμένη, καὶ οὐχ ὑπακούουσα ἑτέροις, quæ suis utitur legibus, nec aliis paret. Αὐτονομίαν autem esse docet Strabo, μὴ ὑπακούειν τῶν εἰς τὴν ὑπαρχίαν πεμπομένων στρατηγῶν, μήτ' αὐτὴν, μήτε τοὺς ὑπηκόους, ut neque urbs ipsa, neque ejus subditi missis in provinciam rectoribus parere necesse habeant (lib. iv, p. 181). Porro hanc immunitatem sæpe Græcorum urbibus a senatu atque ab ipsis Augustis concessam aut ademptam pro cuiusque civitatis meritis adnotum est. Diu autem ea jura retenta esse ac conservata, satis indicat Noster, qui temporum suorum consuetudinem se describere, ostendit.

De concionum licentia et magnis theatrorum clamoribus, cum eo populus conciliorum causa conveniebat, similia habet Tullius in orat. *Pro Flacco* (cap. 7): « Græcorum autem totæ respUBLICæ sedentes concionis temeritate administrantur... cum in theatro impetiti homines, rerum omnium rudes ignarique consederant; tum bella inutilia suscipiebant, tum seditiosos homines respUBLICæ prædicie-

bant, tum optime meritos cives e civitate eieciabant. » Et paulo superius: « Sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata, non sententiis neque auctoritatibus declarata, nec jurejurando constricta, sed porrigenda manu profundendæque clamore multitudinis concitatae.

(50) Illustrant hunc locum quæ Tullius habet lib. i *De offic.* c. 22. « Vere autem si volumus judicare, multæ res exstiterunt urbanæ majores clarioresque, quam illicite. Quamvis enim Themistocles jure laudetur, et sit ejus nomen, quam Solonis, illustrius, citeturque Salamis clarissimæ testis victoriæ, quæ antepōnatur consilio Solonis ei, quo primum constituit Areopagitas; non minus præclarum hoc, quam illud judicandum est. Illud enim semel profuit, hoc semper proderit civitati; hoc consilio leges Atheniensium, hoc majorem instituta servantur. Et Themistocles quidem nihil dixerit, ut in quo ipse Areopagum adjuverit; at ille vere, a se adjuvum Themistoclem. Est enim bellum gestum consilio senatus ejus, qui a Solone erat constitutus. »

φύλων· ἵνα μηδέποτε διαμαρτίσας ὁ νοῦς τῶν ἀλη-
θῶν ὑπολήψων, παραβρύχῃ τῆς νίκης, καὶ πᾶσαν ἀπο-
λέσει τὴν προτέραν εὐκλειαν καὶ σπουδὴν. Εἰτά φη-
σιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ IV.

Μυῖαι θανοῦσαι σαπριοῦσι σκέννασται ἐλαίου
ἡδύσματος.

Αἰσθητῶς μὲν τὸ παρὸν ῥητὸν σημαίνει τὰ μικρὰ
ταῦτα ζωδία τὰ διπτάμενα καὶ νόσοντα καὶ παρ-
ενοχλοῦντα μετὰ τῶν ἄλλων ζώων ἀπάντων καὶ τοῦς
ἀνθρώπους, ἀ καὶ πρὸς τὸ κατασκευασθὲν χάριν
ἡδύσματος ἔλαιον ἐβρεσόντα, συναποπνίγονται καὶ
θανατοῦνται ἐπὶ τῆς ὕλης παχύτητι, καὶ διὰ τοῦ
σφῶν θανάτου σαπρὸν ῥητοὶ δυσώδεις ἀπεργάζονται
καὶ φευκτόν. Ἀναγωγικῶς δὲ μυῖας θανατοῦσας ὀνο-
μάζειν τοὺς μισοκάλους δαίμονας ὑπειλήφαμεν, οἱ
δὲ τὴν μυῖαν τοῖς μύλωσιν ἐπιτρέχουσι τῶν ἀνθρω-
πίνων ψυχῶν, καὶ πρὸς τὸ κέντρον συνωθοῦσι τῆς
ἁμαρτίας, ὅπερ ἐστὶ πάντως ὁ θάνατος· κἀντεῦθεν
τὴν κατασκευὴν τοῦ νοητοῦ τῆς ψυχῆς ἔλαιον, διὰ
τῶν κατ' ἀρετὴν ἀρωμάτων γίνεσθαι πεφυκυῖαν
πρὸς ἡδυσμα τῆς θείας ἀρεσκείας καὶ θεοπροποῦς
ἀγαθότητος, σαπριοῦσι διὰ τοῦ θανάτου τῆς ἁμαρ-
τίας, καὶ ταῖς ὁσφραντικαῖς τοῦ Θεοῦ δυνάμεσιν εὐ-
ρίσκεισθαι δυσώδη παρασκευάζουσιν· ὡς μηδαμῶς
εἰς ὁσμὴν εὐωδίας ὁσφρανθῆναι τὸν Κύριον τῆς τοιαύτης τοῦ ἔλαιου τοῦ κατ' ἀρετὴν παραλαμβάνομέ-
νου κατασκευῆς.

Πάνυ δὲ προσφυῶς τὸ πειράδειγμα προήγαγε τῶν
μυῖων, ταύταις ἀπεικάζων τοὺς δαίμονας, καὶ διὰ τὸ
δίκην μυῖων ἀερίως περιίπτασθαι πανταχόσε καὶ
νόσσειν τοὺς ἀνθρώπους καὶ πλήττειν, καὶ διὰ τὸ
σφῶν ἀναιδῆς καὶ ἱταμὴν καὶ ἀναισχύοντων, ὅπερ
ἔχουσι καὶ ταῖς μυῖαις παραπλησίως. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ
μικρὸν ἀνόπιν εἶπε, « Καὶ ἁμαρτάνων εἰς ἀπολέσει
ἀγαθωσύνην πολλήν, » ἀκολούθως καὶ τὰς μυῖας
παιρείσκειρκε τὰς θανατοῦσας καὶ σαπριοῦσας· ἵνα
δείξῃ σαφῶς, ὡς μάλιστα τὸν τῆς ἁμαρτίας αἰνίττε-
ται θάνατον, ὃς ὀπνίκα γέννεται τινι διὰ τὴν τοῦ
νοῦς ἀπροσεξίαν καὶ βραθυμίαν, ἀπόλλυσι χρόνιον
ἡρώτων καὶ παντοδαπῶν ἀγώνων πολλὴν ἀρετὴν.
Ἀμέλει τολύν ἐπήγαγε·

§ V.

Τίμιον ὄλγον σοφίας ὑπὲρ δόξαν ἀφροσύνης
μεγάλην.

Παρίσται γὰρ ἐντεῦθεν, ὡς καὶ τὸ μικρὸν μέτρον
τῆς ἀνωθεν δωρημένης παρὰ Θεοῦ σοφίας καὶ χά-
ριτος, ἀρετώτερον καὶ λυσitelέστερον ἐστὶ μάλλον
ὥς τίμιον τῶν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ τοῖς ἔργοις
τῆς ἀφροσύνης ῥητοὶ φαυλότητος δόξαν μεγάλην λαμ-
βανόντων παρὰ τῶν ὁμοφρόνων, περὶ ὧν φησιν ὁ
Ἀπόστολος· « Ὡν ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν. »

* Philipp. III, 19.

(51) Olymp. Μυῖαι θανατοῦσαι... quod LXX
quoque habent. Quin et Noster in contextu θανα-
τοῦσας dicit. At vetus Scholiastes explicat, Μυῖων
θάνατο; σήφει ἔλαιον εὐώδες μυρεψοῦ. Muscarum
mors putrefaciet unguentum bene olens aromatarii.
Id. Hebr. Muscæ mortis.

(52) Genesios alludit verbis, quibus acceptum
D. & Iul. se Noemi a diluvio sacrificium docemur

tionem oblitus, victoria excidat, et omnem qua
florebat, gloriam navatamque operam perdat. At
deinde sapiens Ecclesiastes :

CAP. X. VERS. 4. Muscæ mortuæ putrefaciunt
compositionem olei suavitatis (51).

Dictum hoc, ut sonat, parvas hasce bestiolas de-
signat pervolantes atque pungentes, nec omnibus
solum animalibus molestas, sed etiam hominibus,
quæ in oleum quoque suavitatis causa paratum
incidentes suffocantur, materiæ illius crassitudine
enectæ, ibique immortuæ putre illud et graveolens
reddunt planeque aversabile. Juxta anagogen vero
muscas mortíferas nominari arbitramur malignos
dæmones, qui, muscarum more, animarum homi-
num vibicibus insident, et stimulum præterea in-
figunt peccati, qui omnino mors est, itaque spiri-
talis animæ olei compositionem, e virtutum veluti
aromatis conflati ad divinæ oblectationis et summæ
bonitatis delicias, peccati morte corrumpunt, effi-
ciuntque, ut eam Deus graveolentem sibi ingra-
tam inveniat, nec ullo modo oleum ejusmodi ex
virtutibus 235 compositum Dominus tanquam
odore suavitatis fragrantem odoretur (52).

Enimvero apposite omnino exemplum intulit
muscarum, iisque dæmones comparavit, tum quia
tanquam muscæ undique per aerem feruntur, et
homines pungunt ac sauciant; tum quia impuden-
tiam habent et audaciam et licentiam non dissim-
lem. Quoniam autem paulo ante dixit, « Et pec-
cans unus perdet bonitatem multam, » merito in-
duxit muscas et mortem inferentes et putredine
contaminantes : ut luculenter ostenderet se maxi-
me peccati mortem significare, quæ simul atque
hominem ob intellectus socordiam et remissionem
oppresserit, multam virtutem diuturnis sudoribus
et omnis generis certaminibus partam disperdit.
Idcirco utique adjecit :

Pretiosum paululum sapientiæ super gloriam insi-
pientiæ magnam (53).

Hinc enim statuit, vel exiguum partem ejus, quæ
a Deo datur, sapientiæ atque gratiæ, optabiliorem
multo esse et utiliorem, quam honores eorum, qui
studiis factisque amantiae atque nequitie plenis
apud assecclas suos magnam sibi comparant glo-
riam (54); de quibus ait Apostolus : « Quorum
gloria in confusione ipsorum ». Nam qui se exer-

(cap. viii, v. 21) : Καὶ ὡσφράνθη Κύριος ὁ Θεός
ὁσμὴν εὐωδίας, Odoratusque est Dominus Deus odo-
rem suavitatis. In quo Paulum apostolum imitatus
est, qui dictionem camæam nec diversa sententia
bis usurpavit. (Ephes. v, 2; Phil.p. iv, 18.)

(53) Olymp. μεγάλην.

(54) At germanam hujus loci lectionem, quæ in
codicibus Latinis plurimum variat, hanc esse Lucas

cent ut gymniciis in ludis psalmam ferant, vel ut plures in equos apte junctos insiliant, ac veluti alati volitent (55), quique nil quærunt **236** magis, quam ut comessationibus ac perpotationibus alios vincant, et obscænis commerciis latius indulgeant; hi gloriam hinc se habere putant apud eos qui similibus vitæ flagitiis adhæserunt, quos ut perstringeret derideretque, rursus sapiens Ecclesiastes subjecit :

VERS. 2. *Cor sapientis in dextro ejus, et cor stulti in sinistro ejus.*

Quibus significat, prudentium hominum et honestorum voluntariam propensionem in ea ferri, quæ bona et utilia et Deo grata sunt; imprudentium vero et vecordium in ea, quæ damnum et perniciem important. Nam partis dextræ nomine boni omnis et honesti electio designatur; atque e contrario lævæ appellatione eorum optio, quæ prorsus opposita habentur (56). Idcirco statim adjecit :

VERS. 3. *Etiam in via, cum stultus ambulat, cor ejus deficiet, et quæ cogitaverit omnia stultitia sunt.*

Cum nulla stulto sit cura ut Deo placeat, quantum domi desidiosam agit vitam atque improbam, tantum foris utilia atque honesta post se relinquit. Neque enim domo egressurus, supernam opem implorat, neque ut divinum subsidium impetret, sospitatore sibi Deum universi precatur (57);

Brugensis contendit : *Pretiosior est sapientia et gloria parva ad tempus stultitia*; qualis nempe Latini interpretis vulgata lectio est; nisi quod hic interserit et post parva. « Hæc enim, inquit, et emendatiorum est codicum, et Hebraicæ conformis veritati. » Tum comparisonem quoque inesse arbitrat hujusmodi, quæ Isidoro etiam et Grotio probata est : « Sicut muscæ mortis fetore faciunt et exhilare fetorem unguentum aromatarii; sic hominem pretiosum ob sapientiam et gloriam stultitia parva fetore facit. » At vero Noster translationem τῶν ὄψ' sequitur, ex qua sententiam, ut vides, plane commodam et moratam expressit.

(55) Palastram etiam tum vigentem indicat, nec minus certamina illa desultorum Circensia, quæ ante missum sive ante quadrigarum cursum spectabantur. De his Cassiodorus (*Var. l. iii, ep. 51*) : « Equi desultorii, per quos Circensium ministri missos demuntiant exituros, Luciferi præcursorias velocitates imitantur. » Ipsam autem desultoris artem descripsit Manilius (*Astronom. lib. v, 85*) :

*Nec non alterno desultor fidere dorso
Quadrupedum, et stabiles poterit defigere plantas
Per quos vadit equos : ludet per terga volantem;
Aut solo vectatus equo, nunc arma movebit,
Nunc, licet in longo per cursus præmia Circo,
Quidquid de tali studio formatur, habebit.*

(56) Lævam utique idem quandoque ac prosperum, et lævam partem tanquam laustorum omnium sedem habuere veteres : itaque εὐώνυμον dixerunt Græci, quod Latinis lævum est, sive laustum sive sinistrum significet. Sed hoc loco Noster divinarum Litterarum consuetudinem sequi-

A Οἱ μὲν γὰρ γυμνικοὺς ἀγῶνας κατορθοῦν ἐξῆλθοντες, ἢ πλείους ἵππους ἐφαρμοσθέντας ἐφάλλεσθαι καὶ ἵππασθαι πτηνῶν δίκην, ἢ ταῖς ἀδελφαιαῖς καὶ ταῖς οἰνοφλυγίαις κατευθυμερεῖν τῶν ἄλλων, καὶ ταῖς κιναιδοῖς συνουσίαις ἐξαρχεῖν ἐπιπλέον, οἷονταί τινες. ἔχειν ἐντεῦθεν παρὰ τῶν τὰς αὐτὰς τοῦ βίου καταπραγίας ἐξηλωκότων· οὗς ἐκφαυλίζων καὶ κατακυμῶδων ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, αὐτοὺς ἐπήγαγε·

§ VI

Καρδίᾳ σοφοῦ εἰς δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ καρδίᾳ ἄφρονος εἰς ἀριστερὴν αὐτοῦ.

B Τὴν τῶν συνετιῶν καὶ φιλοκάλων ἀνθρώπων πρὸς τὰ καλὰ καὶ λυσitelῆ καὶ τῷ θεῷ ἀνδάνοντα ῥῆσιν τῆς προαιρέσεως αἰνιττόμενος, καὶ μέντοι καὶ τῶν ἀσυνέτων καὶ παραπλήγων ἀνθρώπων τὴν πρὸς τὰ βλαπτικὰ καὶ ἀπολλύντα παρέγκλισιν. Διὰ γὰρ τοῦ δεξιοῦ μέρους τὴν πρὸς πᾶν ἀγαθὸν καὶ σπουδαῖον αἵρεσιν ὑπέξφηγε, καὶ τὸ ἐμπαιλιν διὰ τοῦ ἀριστεροῦ τὴν πρὸς πᾶν τὸ κατ' ἀντίθεσιν παραλαμβάνμενον. Ἀμέλει τοίνυν ἐπήγαγε·

§ VII.

Καὶ γὰρ ἐν ὁδῷ, ὅταν ἄφρων πορεύηται, καρδίᾳ αὐτοῦ ὑστερήσει, καὶ ἡ λογιεῖται πάντα ἄφροσύνη ἐστίν.

C Ἀτημέλητον ἔχων ὁ ἄφρων τὴν πρὸς θεοειδέμεστησιν, ὥσπερ κατ' οἶκον ῥασιώναις διαζῆ καὶ γαλότησιν, οὕτω καὶ ταῖς προδόσις, καθυστερεῖται τῶν ὀφειλόντων καὶ προστηκόντων. Οὐδὲ γὰρ μέλλον ἐξελθῆναι τοῦ δοματίου, τὴν ἀνωθεν ἐπικαλεῖται βοήθειαν, οὐδὲ τὴν θεῖαν ἀντίληψιν εὐρεῖν ἀρρώγων κατακτείν-

tur, in quibus *dextera* virtutis, *sinistra* vitiis via est : ut cum ait Deus Jonæ (*cap. iv, v. 11*) : *Et ego non parcam Ninive civitati magnæ, in qua amplius quam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram meam.* Id est, qui nondum quid bonum quidve malum scilicet norunt, sive ut in Deuteronomio legimus (*cap. i, v. 39*) *Qui hodie boni ac mali ignorant distinctionem.*

(57) In more positum apud veteres Christianos fuisse, nihil ut ante inchoarent quam Deum precari aliqua et obsecratione placissent, locus quoque iste Tertulliani declarat de crucis figura, quam sibi quisque in fronte designabat. « Ad omnem, inquit, progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calcetatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. » (*Decor. mil. c. 3*.) Ipse autem precibus cur præcedere debeant, quamque utiliter usurpentur, sic nos docet Chrysostomus (*tom. iv, sermo 4 de Anna, n. 5*) : « Ὁ διαθερμάνας αὐτοῦ τὴν εὐνοίαν, καὶ τὴν ψυχὴν ἀναστήσας, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐαυτοῦ μετοικίσας, καὶ οὕτω τὸν δεσπότην τὸν ἐαυτοῦ καλέσας, καὶ τὸν ἀμαρτημάτων ἀναγνώστην, καὶ περὶ τῆς συγχωρήσεως τούτων αὐτοῦ ἐλεχθεὶς, καὶ παρακαλέσας ἑλκων γενέσθαι καὶ ἡμέρον, ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς λόγοις τούτοις διατριβῆς, πᾶσαν ἀποτίσθαι βιωτικὴν φροντίδα, καὶ περιτριβῆται, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ὑψηλότερον γίνεσθαι. Κἂν ἐχθρὸν ἴδῃ μετὰ τὴν εὐχὴν, οὐκ ἐπὶ οὐ ἐχθρὸν ὁφείτῃ. Κἂν γυναῖκα εὐμορφον, οὐ κατακισσθήσεται πρὸς τὴν ὀφίην, τοῦ πυρὸς τοῦ κατὰ τὴν εὐχὴν ἐνδόν μένοντος, καὶ πάντα ἀποτοπὸν λογισμὸν ἐκ-

λεῖ τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν· ἀλλ' ἐξεῖσι τοῖς ἀλόγοις ζωοῖς παραπληρώσῃς, μηδὲν διενθυμούμενος τῶν λογικοῖς ἀνθρώποις προεπόντων, ἀλλὰ πᾶν ὃ λογίζεται τῆς ἀφροσύνης ἔκγονον προδῆλως ἐστὶ· μελετῶν μὲν μάταια καὶ ψευδῆ κατὰ τῶν πέλας, ἐλπίζων δὲ καὶ συμβάσεις κερδῶν καὶ ζωῆς ἀπήμονος ἔκδασιν· εὐρίσκειν δὲ τ' ἀναντία τῶν ἐλπισθέντων καὶ μελετηθέντων καὶ βουληθέντων· ἐνίστο γὰρ ἔκ τινος βιωτικῆς περιπετείας κατηντηκῶς ἀσυμφόρους συμβάσεις, πολλὰς ἀνέτηλθ' δυσχερεῖας καὶ χαλεπότητας. Ἀλλ' ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς δι' αὐτὸ γε τοῦτο μάλιστα τὴν καρδίαν ἀνανεύουσιν ἔχειν ἀεὶ πρὸς τὸν ἰδίον ποιητὴν καὶ Θεόν καὶ δεσποτὴν ἐκδιδάσκει τοὺς ἐπαύοντας, κάκειθεν ζητεῖν τῶν συμφερόντων καὶ σωτικῶν τὴν διάγνωσιν, ἵνα μηδέποτε παρασιωπηθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον ὁμοιωθῶμεν. Εἰτά φησι·

A sed stupidarum **237** pecudum more prodit, nihil eorum animo reputans, quæ homines ratione præditos decent, cum quidquid cogitat, e stultitia omnino natum videatur. Vana quippe et falsa adversus proximos meditari solet, et futuros quæstus ac faustum innocue vitæ exitum sperat, idemque contraria offendit iis, quæ speraverat et meditatatus fuerat et voluerat. Interdum enim, ut humanæ vitæ sunt vices, calamitates repente obvias habuit, et ærumnas multas atque angustias tulit. Porro sapiens Ecclesiastes hac maxime de causa auditoribus suis præcipit, ut animum semper ad conditorem suum Deum ac dominum habeant intentum, ab eoque quærant utilium et salutarium rerum cognitionem: ne si nos Dominus s lentio prætermiserit, B descenditibus in lacum assimilemur²². Ait deinde:

§ VIII.

Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῇς· ὅτι ἰαμα καταπαύσει ἀμυρτίας μεγάλας.

Παραγγύεται μηδαμῶς τόπον δίδοναι ταῖς σαταναικαῖς μεθοδεῖαις, ἐπεὶ δὲ νῦν ἐξουσιάζοντα τὸν διάβολον προσηγόρευσαν· ὡς καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπίστολος Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων φησὶ· Κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ αἵρος τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. Καὶ γὰρ ἐπεὶ μικρὸν ἀνέπειν καὶ προσεχώρῃς τοῦ σοφοῦ τὴν πόλιν ἐπήνεσε καὶ τὴν νίκην τὴν κατὰ τῶν νοητῶν ἀντιπάλων· ἀκολουθῶς παρακελεύεται νῦν, μὴ παραδέχσθαι τὰς προσβολὰς τῶν ἀσεβῶν ἐνθυμησεων ἢ τῶν αἰσχυρῶν καὶ βδελυκτῶν ἔδων· ὡς ἐκείνου μὲν ἐξουσίαν ἔχειν συγχωρηθέντος προσηπιθῆναι καὶ παρεισχυρίσθαι τῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ ψυχῇ λογισμοῦς ἀθεμίτους· οὐ μέντοι δὲ καὶ καταβρίζουσι αὐτοὺς, καὶ προσηπιθῶν καὶ κροτῶνεν, εἰ μὴ διὰ τινος ἀπροσεξίας τοῦ νοῦ καὶ βραθυμίας παραδελύθῃ, καὶ τοῖς τῆς καρδίας ταμεῖσι ἐγκυμονήσου-

VERS. 4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio requiescere faciet peccata magna (58).

Hortatur ne Satanae insidiis locum demus: nam « potestatem habens » hoc loco diabolus est appellatus (59); quemadmodum **238** et Paulus magnus apostolus ad Ephesios cum scriberet, ait: « Secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiae²³. » Enimvero, cum paulo ante sapientis urbem et victoriam de spiritualibus adversariis commendavit; merito nunc præscribit ne aditum præbeamus assultibus impiarum cogitationum, aut turpium et abominandarum voluptatum; quandoquidem permissum est illi ut potestate utatur, et rationali intelligentique animæ nefarias cogitationes objectet atque immittat: quin etiam ut eas extirpemus, atque ut nosmet ad ignem muniamus, ne illæ per intellectus segnitiam ac ignaviam recipiantur, et in animi penetralibus conceptæ gestentur (60). Nam si ea, quæ pruden-

²² Psal. LXXVIII, 5. ²³ Ephes. II, 2.

ωθούμενου. Id est, Qui mentem suam accendit, et animam erexit atque ad cœlestia transtulit, et ita Dominum suum invocavit, peccatisque in memoriam reductis, de eorum remissione cum illo collocatus est, obsecrans, ut placatus ac propitius sibi esse dignetur, is post tales obsecrationes omnem præsentis vitæ curam abjicit, spe erigitur, ac supra cunctas humanas affectiones extollitur. Ac siue inimicum post preces viderit, jam non tanquam inimicum aspiciet: siue mulierem formosam, ejus aspectu non frangetur, durante adhuc igne per precatorem intus occenso, et omnem absurdam cogitationem depellente.

(58) Symm. δι' ἐκπρόσυνης παύσει.

(59) Pār Cyrilli Hierosolymitani interpretatio est: Οὐ μόνος δὲ οὐ κατέδρακα, inquit; τοῦ πράγματος ἀρχηγός· ἀλλὰ καὶ ἄλλος τις ἐστὶ κακίστος ὑποβόλεός, ὁ διάβολος. Ὑποβάλλει πᾶσιν ἐκείνος, ἀλλ' οὐκ ἐπικρατεῖ τῶν μὴ παιδομένων. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ἐκκλησιαστὴς· Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῇς· ἐπὶ κλειστον τὴν θύραν σου, καὶ μάκρυνον ἀπὸ σου, καὶ οὐ εἰσέλπει σε. Id est, Neque vero tu solus facti dux es; sed alius est quidam pessimus instigator, diabolus.

Ille omnibus suggerit, sed non vi superat eos, qui non acquiescunt. Quamobrem dicit Ecclesiastes: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; ostium tuum claudere, et illum procul a te fugato, nec tibi nocebit. (Catech. 2, n. 5.)

Cæterum qui obviam sequuntur sententiam, sic explicant: Si ira dominantis sæviet adversum te, ne commovearis. Quicquid etiam sic: Si regiam dignitatem adipiscaris, statum pristinum ne deseras. Id est, opinor, veteris conditionis tuæ memor esto.

(60) Similia virgines discipulas docebat Syncretice sancta illa Deoque devota virgo, cujus vitam Athanasius ipse scripsisse putatur (Coel. Mon. Eccl. Græc. tom. I, p. 218. Vide not. p. 754): Ὅρα πόσων ἀπέστης, καὶ οὐκ ὀλιγορήσεις πρὸς τὰ παρόντα. Τὴν νίκην καὶ ἐμπρακτον ἐνίκησας πορνείαν; Τὴν διὰ τῶν αἰσθησέων σοι προστίθησιν ὁ ἐχθρὸς. Ὅταν δὲ καὶ ταύτης στυγὴν κωλύσῃ, ὅτι τὸ πρῶτον ἐν κακοῖς πορνεία, καὶ ἐν τοῖς κατὰ δεινότηαν χωρίοις ἐμφωλεῖται, τὴν αὐτὴν σοι κτεῖν πόλεμον. Πρόσωπα γὰρ εὐπρεπῆ καὶ σχήματα ἀπρεπῆ, καὶ ὀμνία, ἀρχαίας ταῖς ἡγουμέναις παρεστέρειν.

tes et cordatos decet, animadversione ac sobrietate dividere intellectus ac secernere voluerit impias cogitationes ab opinionibus piis, nullum profecto aditum spiritualibus nequitiae commentis in animorum thalamos ac penetralia patuisse comperiemus; quod si aliquando repentina oppugnatione non praevia, intellectus tardior occurrerit, ut vel ad breve illud tempus malas cogitationes prohibeamus ac repellamus. Nam et ille se ipsum revocans, a lea reputanda convertetur, quae dolori suo medeantur, et adversarii violentiam retundet ac dissipabit.

Hoc enim significavit, cum addidit: « Quia curatio requiescere faciet peccata magna. » 239 Ait vero Dominus in Evangeliiis: « Venit princeps mundi huius, et in me non inveniet quidquam (61); » intactum scilicet planeque immunem ab omni mala cogitatione declarans animum suum immaculatum atque divinum. Is enim cum esset, ac baptizatus jam suscepto, quod naturam nostram mundabat, in desertis perseveraret, accessit ad eum diabolus, voluptatis cogitationes et inanitas gloriae atque avaritiae impudentissime ingerens: at cum nullo usquam modo locum sibi invenisset, repulsus est penitusque disperiit, nunquam in posterum cum eo decertare ausus, a quo idoneis oppositisque responsis victus, non aliter aufugerat, quam servus flagellis caesus ac vulneratus. Addit deinde sapiens Ecclesiastes:

Vers. 5-7. *Est malum, quod vidi sub sole, quasi non spontaneum quod exivit a facie potestatem habentis. Datus est stultus in sublimitatibus magnis, et divites in humili ponentur. Vidi servos in equis, et principes ambulantes quasi servos super terram (62).*

Ut olivius verborum est sensus, hic quoque designari videntur nec opinati favores potentum et absurde promotiones, ob quas saepe fit ut homo stultus militares gradus magnasque dignitates obtineat, ac plurimum potestate valeat vel ob morum similitudinem vel ob veterem diuturnamque amicitiam vel ineptam aliam aliquam ob causam ex iis, quas falsa hominum judicia sequi solent. Cum enim ejusmodi homines summis magistratuum dignitatibus potiti fuerint, mox vice versa, qui divites erant, ad obscuram et abjectam et humilem viam translatos invenias (63): cumque principatum

Δεῖ οὖν μὴ συγκατατίθεσθαι τοῖς φαντάσμασι. Γέγραπται γάρ, ὡς Ἐάν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφίξῃς. Ἡ γὰρ πρὸς ταῦτα συγκατάθεσις ἀντιζήτηδός ἐστι τῇ κοσμικῇ πορείᾳ. Id est: Vide undenam evaseris, nec te negligenter geres circa praesentia. Ipsumne fornicationis facinus victrix rejecisti? Nam, quae per sensus exeretur, tibi objicit inimicus. Cumque ab hac etiam te cohibueris, quia malorum primum fornicatio est; etiamtum in cogitationum domicilio latet hostis, ac materiae exers in te concitat bellum. Decoras enim facies ac indecoras figuras et vetera colloquia suggerit eis, quae solitariam augent vitam. At non oportet

σιν. Εἰ γὰρ διὰ τῆς πρεπούσης ταῖς ἐμφροσὶ καὶ συνεταῖς καρδίαις προσοχῆς καὶ νηφαλιότητος ἀποδιαστέλλειν καὶ διακρίνειν ὁ νοῦς βουλῇθει τὰς ἀπειθεῖς ἐνθυμήσεις ἀπὸ τῶν εὐσεβῶν ὑπολήψεων, ἀπαράδεκτα παντελῶς εὐρεθίζονται τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας ἐνθυμήματα τοῖς θαλάμοις τῶν καρδιῶν καὶ ταμείοις. Εἰ δὲ καὶ ποτε τὴν ἀπρόοπτον προσβολὴν μὴ προὔπειδόμενος ὁ νοῦς καθυστερήσει, καὶ πρὸς μικρὸν ἀπειρῆσαι καὶ διώσασθαι τῆς πονηρίας τὰς ἐνθυμήσεις· πλὴν ἀλλὰ γὰρ καὶ πάλιν ἀνακινούμενος ἑαυτὸν, ἀχευόμενος ἐνθυμηθήσεται λογισμὸν, καὶ καταργήσει καὶ διολέσει τοῦ ἀντικειμένου τὰς προσβολάς.

Τοῦτο γὰρ ἠνέξατο φήσας, « Ὅτι ἴαμα καταπύσει ἁμαρτίας μεγάλας. » Ὁ μὲν οὖν Κύριός φησιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις: « Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσει οὐδέν. » ἀπαράδεκτον καὶ παντελῶς ἀπροσπέλαστον πάσης ἁμαρτητικῆς ἐνθυμήσεως παρεμφάνων τὸν ἄρχοντα καὶ θεοφρόνον αὐτοῦ νοῦν. Οὕτω γὰρ καὶ μετὰ τὸ βαπτισθῆναι τὸ καθαριστικὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως βάπτισμα προκαρτεροῦντι κατὰ τὴν ἐρημον, ὁ Διάβολος αὐτῷ προσεληλυθε, τοὺς τῆς ἡδονῆς λογισμοὺς καὶ τοὺς τῆς κενοδοξίας καὶ φιλοχρηματίας παρεισκρίνων μετὰ πολλῆς ἀναίδειας· ἀλλὰ μηδαμῇ μηδαμῶς εὐρήσκει αὐτῷ τόπον, ἀπεκρυσθῆναι καὶ διώλως παντελῶς, μηκέτι προσπαλαῖσαι κατατολμήσας τῷ ὄφ' οὗ νικηθεὶς ταῖς καταλλήλοις τῶν ἀντιζήτησεων ἀντιπαράθεσιν, ἐδραπέτευεν οἷά τις δοῦλος μαστιγίας καὶ τραυματίας. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής:

§ IX.

Ἔστι ποιητρία, ἣν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὡς ἀκούσιν ὁ ἐξῆλθεν ἀπὸ προσώπου τοῦ ἐξουσιάζοντος. Ἐδόθη ὁ ἄρχων ἐν ὕψει μεγάλῳ, καὶ πλοῦστοι ἐν ταπεινῷ τεθήσονται. Εἶδον δούλους ἐφ' ἰσχυρῶν, καὶ ἄρχοντας πορευομένους ὡς δούλους ἐπὶ τῆς γῆς.

Αἰσθητῶς μὲν ὑποληπτέον, κἀνταῦθα δηλοῦσθαι τὰς ἀπερισκέπτους καὶ παραλόγους προχειρίσεις καὶ προβολὰς τῶν κρατούντων, αἷς εὐρηταί: πολλὰς ἄρχων ἀνὴρ ἐν στρατηγικοῖς καὶ μεγάλους ὕψωμασιν ὑπεραρθεὶς, καὶ μεγαλυνθεὶς ἢ διὰ τρόπον συγγενικὸν ἢ φιλικὸν ἀρχαίῃ καὶ χρονίαν ἢ τινα παράλογον ἄλλην αἰτίαν τῶν παρεπομένων ταῖς ἀνθρωπίναις κρίσεσιν ἐσφαλμέναις. Τῶν γὰρ τοιούτων ὑπεργμῶνων ἐν ὑψώμασιν ἀξιομάτων ἀρχοντικῶν, εὐρηταί: πλοῦστοι τὸ ἔμπαν ἐν ἀφανείᾳ καὶ ταπεινότητι καὶ χαμαιζήτη τειθεμένοι· καὶ δεσποζόντων καὶ κυριεύοντων τῶν πρὶν δοῦλων, ἄρχοντες καθορῶνται ταῖς phantasmatis assentiri; quia scriptum est: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris. Quippe consensus circa hæc ipsum fornicationis crimen æmulatur.

(61) Joan. xiv, 30. At in Vulgatis est.... Οὗ ἔχει οὐδέν.

(62) At LXX habent.... Καὶ πλοῦστοι ἐν ταπεινῷ καθίστανται....

(63) Hunc olim locum in memoriam revocavit Nilus Pompeii diacono, miranti nempe ac stupenti, quod impius homo honores nactus esset magnos atque praeclaros (Epi-l. 74): Μνήσθητι, inquit, τῆς Γραφῆς ἐμβρωτός, ὅτι Ἐδόθη ὁ ἀσέβης ἐν ὕψει

δουλικαῖς ὑπολήψειςι διαζῶντες· ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀρχον-
τας δὲ φημι καὶ πλουσίους τοὺς ἀρχικῆς τῷ ὄντι φρο-
νήσεως ἀναμέστους, καὶ πλοῦτον ἔχοντας φυσικῶν
ἐννοιῶν ἄγαν ἐπιτηδέων πρὸς μεταχείρησιν ἡγεμο-
νικῆς ἐξουσίας.

Τοῦτο τοίνυν φησὶν ὡς ἀκούσιον πονηρίαν ὑπὸ τὸν
ἥλιον ἰδεῖν ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστής· ἥ διὰ τὸ ἀγνοεῖ-
σθαι καὶ λαμβάνειν τοὺς προχειρισμένους τοῖς
προχειρίζουσιν· ἥ διὰ τὸ φανακισθῆναι τισιν ἐλπίσι
κρείττονων ἐκδόσεων. Τοῦτο γὰρ σημαίνειν οἰητέον
ὅ φησιν· « ὡς ἀκούσιον »· οὐ γὰρ « παντελῶς ἀκού-
σιον » τοῦτ' ὡς φησιν, ἀλλ' « ὡς ἀκούσιον, » ἥγουν
ἐμοιότητά τινα φέρει διοικήσεως ἀθελήτου· διὸ καὶ
πολλάκις οἱ κρατοῦντες, μεταμεληθέντες ἐν ταῖς
ἀδοκήτοις ἐκδόσεσι, μεθιστώσι τοὺς τοιούτους ὧν
διέπουσιν ἀρχικῶν καὶ μεγάλων ἀξιωματίων· ἐξου-
σιάζοντα· γὰρ νῦν τὸν κατὰ καιροὺς κρατεῖν καὶ
βασταλεῦσαι λελαχότα φησί. Καταγινώσκει τοίνυν τῶν
μὴ κατ' ἐκλογὴν προχειρισμένων τοὺς ἡγεμονικὴν
διάνοιαν ἔχειν διεγνωσμένους, καὶ τῆς δουλείας τῶν
ψυχικῶν καὶ σαρκικῶν παθῶν ἐλευθέρους, καὶ πλου-
τοῦντας ἐν φυσικοῖς καὶ προαιρετικοῖς ἀγαθοῖς.
peritis virtute sunt, et animo minime servili atque a
partis divites.

Εἰ δέ τις ἀναγωγικῶς ἐξεληγμέναι τὸ παρὸν ῥητὴν
ἐθελήσῃ, τὴν ἀμειψὶν καὶ μεταθεσὶν δηλοῦν οἰθηθεῖ
πρὸς τὸν τῶν ἐκατέρων λαῶν, τοῦ Ἰουδαίων δη-
λαδὴ καὶ τοῦ ἐξ ἔθνων. Ὁ γὰρ πρὶν ἄφρων διεγνω-
σμένος ὁ ἐξ ἔθνων, καὶ λέγων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, « Οὐκ
ἔστι Θεὸς, » ἥ καὶ τῷ λῆθι, « Θεὸς μου εἰ σύ, » καὶ
τῷ ἔθλῳ, « Σὺ με ἐποίησας, » οὕτως ἀντειπθῆναι
εἰς τὰς ὑψηλὰς καὶ μεγάλας τῶν θεοπροφητῶν ἀγαθῶν
δωρεῶν καὶ χαρίτων πνευματικὰς καὶ σωστικὰς
ἀπολαύσεις. Οἱ δὲ πλουτοῦντες ἔμπαινον ἐν τοῖς τοι-
ούτοις, ἥγουν τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις
καὶ ταῖς πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεῶν οἰκειότησι καὶ
ἐλπίσιν, ἐκενώθησαν καὶ παντελῶς ἐταπεινώθησαν·
καὶ καθορῶνται πορευόμενοι νῦν δίκην δούλων ἐπὶ
τῆς γῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κατὰ τὸ γεγραμ-
μένον· « Κύριος πτωχίζει καὶ πλουτίζει, ταπεινῶι
καὶ ἀνυψοῖ, ἀνιστᾷ ἀπὸ γῆς πένητα, καὶ ἀπὸ κοπρίας
ἐγείρει πτωχόν. » Οὕτω γὰρ εὐρηται προφανῶς ἡ
τῶν ἐκατέρων ἀμειψὶς καὶ μετέθεσις γεγονυῖα, διὰ
τὴν ἰδίαν ἀπιστίαν ἐκβληθέντων τῶν Ἰουδαίων, καὶ
τὸ ἔμπαινον ἀντεισπαχθέντων τῶν ἐξ ἔθνων, διὰ τὴν
ἐλπίδα καὶ πίστιν τὴν πρὸς Χριστὸν τὴν ἐπὶ πάντων
Θεῶν.

Ἀμείπει τοίνυν καὶ καταχωμώδων καὶ φαυλίζων
τὴν ἀπιστίαν καὶ πονηροβουλίαν τῶν Ἰουδαίων, « ὡς
ἀκούσιον, » πονηρίαν ταύτην προσφώρως ὠνόμασε.
Τῆς μὲν γὰρ ἀπιστίας ταῖς ἀρχαῖς ἐκόντες κατώλι-
σθον· τὴν ἐκπτώσιν δὲ καὶ μετέθεσιν τὴν ἐκ Θεοῦ
καὶ τῶν Θεῶν πεπνύσθαι καὶ μὴ θέλοντες, οὕτω τῆς

•• I Reg. II, 7.

μεγάλῳις, ταυτέστι συνεχωρήθη ὑβωθῆναι κατὰ τὸν
νόμον τοῦτον. Συγχεχώρηται δὲ οὐκ ἀκρίτως, ἀλλ'
ἵνα λίαν μετάρσιος ἐκφανθῇ, κάκειθεν καταπεσὼν,
ἀνίατον συντριβὴν ὑπομείνῃ. Il est, Recordare Scri-
pturæ inclamantis : Datus est impius in sublimita-

PATROL. GR. XCVIII.

A 240 dominationemque tenuerint qui ante servi-
erant, principes servili animo vitam agere videas.
Principes porro ac divites appello, qui principali
prudentia reapse præditi sint, et naturæ opes ha-
beant, idonea nempe gerendæ potestati consilia.

Id igitur illud est malum, quod sapiens Eccle-
siastes sub sole se vidisse ait tanquam non spon-
taneum, vel quod qui alios promovent, ignorant ac
minime dispiciunt quos evehant; vel quod spe qua-
dam melioris exitus decipiuntur. Nam hanc habere
significationem videtur quod ait: « Tanquam non spon-
taneum. » Neque enim dicit: « Omnino non spon-
taneum, » sed « tanquam non spontaneum, »
atque adeo similitudinem exhibet quamdam admini-
strationis minime voluntariæ. Propterea etiam,
qui summæ rei præsumunt, sæpe ob inopinatos exitus
prænitentes, iis, quos gerunt, magistratibus sum-
misque honoribus tales homines abire cogunt. Ille
nimium « potestatem habens » ille dicitur, qui
ad tempus imperium regnumque nactus est. Itaque
eos condemnat, qui in mandandis magistratibus
delectum non habent illorum qui spectata in im-
cupiditatibus libero, ac bonis et naturalibus et

At si quis dictum hoc secundum anagogen acci-
pere voluerit, merito existimaverit, vicissitudinem
ac transmutationem significari populi utriusque,
Judæorum scilicet atque gentium. Nam qui de gen-
tibus stultus antea habebatur, et secum ipse dice-
bat: « Non est Deus; » aut et saxo: « Deus meus
es tu; » et ligno: « Tu me fecisti, » hic alterius
loco ad sublimes magnasque bonorum divinarum
donationes, ac munerum spiritualium et salutarium
possessionem pervenit. Qui vero e contrario hisce
locupletes erant, lege nempe Mosaica et prophetis
ac Dei universorum familiaritate ac promissis,
exinaniti sunt, atque abjecti penitus conciderunt:
itaque nunc servorum instar universam terram
obire conspiciuntur, quemadmodum scriptum est:
« Dominus pauperat et ditat, humiliat et sublevat,
suscitat de pulvere egenum, et de stercore erigit
pauperem ». Sic enim utriusque populi mutatas
esse vices aperte constat, rejectis ob infidelitatem
suam Judæis, et in eorum locum introductis, qui
D 241 ex gentibus erant, per spem atque fidem,
quam in Christo universorum Deo posuerunt.

Quare irridens nimirum atque perstringens Ju-
dæorum infidelitatem perversumque consilium, ma-
lum illud apposite « tanquam non voluntarium »
appellavit. Nam volentes quidem in infidelitatis
retia inciderunt: at casum suum et Dei rerumque
divinarum amissionem translationemque passi sunt

tibus magnis; permittum scilicet illi est ut secu-
ndum hunc mundum exaltetur. Neque hæc factitas
sine judicio data est, sed ut ille in sublime evehatur,
indeque in præceptis actus, excidium subeat inmeas-
cabile.

vel inviti, divino consilio et decreto suo juste sic statuente Deo, qui in omnes potestatem exercet. Qua ratione e contrario qui eunuchus natura est, cum nec volens diabolum fugiat, exaltatur; dum qui Deum gestabant, debellati humi repunt (64). Ait deinde Ecclesiastes:

VERS. 8-10. *Qui fodit foveam, in ipsam incidet, et qui dissipat sepem, mordebit eum serpens; qui subtrahit lapides, dolebit in eis. Scindens ligna, periclitabitur in eis. Si exciderit ferrum, et ipse faciem turbavit. Et fortitudo confirmabit, et abundantia fortis sapientia* (65).

Qui clam subdoleque fraudem nectunt ac perniciem struunt proximis, quo nec opinantes incautique in magnas arummarum voragines obripiantur, eos nunc sapiens Ecclesiastes detertere nititur, ne quid tale unquam vel moliantur vel faciant; quippe qui in eas ipsas angustias merito casuri sint, in quas alios compulerint, et eorum omnium, quæ aggressi fuerint, pœnas daturi: quemadmodum et David propheta ait: « Lacum aperuit, et effodit eum; et incidit in foveam quam fecit. Converteretur labor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet »¹⁵. Nam hoc ipsum illa significant: « Qui dissipat sepem, mordebit eum serpens; » qui sepem scilicet dissipat non in proximi commoda, sed ad expeditum facilemque furum introitum. Serpens enim, 242 inquit, hunc mordebit, qui nempe damnum perniciemque proximo infert: inde tentatio existet veneni plena, quæ ipsum tanquam serpens invadet atque mordebit. Et « qui subtrahit lapides, » eos scilicet, qui ad insidiatos prohibendos aggesti sint, in quos illi offendentes aditum sibi ad insidias interclusum reperissent, hunc dolore affectum iri dicit, id est vehementer laboraturum.

Idem vero, cum similia sint, illa quoque ostendunt: « Scindens ligna periclitabitur in eis: si exciderit ferrum, et ipse; » nam qui scindit cæditque ligna, non ut exquisitorum edulium aliquid coquat ad hospites humaniter accipiendos, sed ut exstinctas antea curas et pravæ cogitationes accendat, huic quandoque contingat, ut ferro prolapso, id est mente mala in perniciosum sermonem effusa, ipse potius periculum in his inveniat: quæ et millies contigisse nos quoque scimus, malo consilio in ipsius auctores converso, et omnem in

θελας βουλῆς καὶ ψῆφου τοῦ πάντων ἐξουσιάζοντος θεοῦ δικαίως κεκρικυίας. Ἴη τὸ ἐμπαλιν ὁ εὐνοῶντος φύσει, ἀκρουσίως διαβρὺς τὸν διάβολον, ὑφούται, καὶ οἱ θεοφόροι πολεμούμενοι, ταπεινοὶ πορεύονται. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ X.

Ὁ ὀρύσσων βόθρον ἐν αὐτῷ ἐμπεσεῖται, καὶ καθαιρούντα φραγμὸν δέχεται αὐτὸν ὄρυς. Ἐξαιρων λίθους διαπονηθήσεται ἐν αὐτοῖς. Σχίζων ξύλα κινδυνεύσει ἐν αὐτοῖς· ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον, καὶ αὐτὸς πρόσωπον ἐτάραξε. Καὶ δύναμις δυναμώσει· καὶ περισσειὰ τοῦ ἀνδρείου σοφία.

Τοὺς κεκρυμμένως καὶ λανθανόντως κατ΄όντας καὶ ῥαψιδούντας τὰ πρὸς ἐπιβουλὴν καὶ διαφθορὰν τῶν πλησίον, δι' ὧν ἀσυμφανῶς καὶ ἀπροόπτως περιπίπτουσιν εἰς βάραθρα βιωτικῶν συμφορῶν, ἀσφαλίζεται νῦν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής πρὸς τὸ μηδέποτε τοιοῦτόν τι μελετᾶν καὶ ποιεῖν· ἅτε ἐν πάντως ἐν τοῖς αὐτοῖς χαλεποῖς, τοῖς παρ' αὐτῶν καττυθεῖσιν, ἐνδίκως πεσοῦντας, καὶ τῶν ἰδίων ἐπιχειρημάτων τὴν δίκην εὐρήσοντας, καθὼς φησὶ καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης· « Λάκκον ὥρυξε καὶ ἀνέκαψεν αὐτόν· καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον, ὃν εἰργάσατο. Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφῇ αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταβήσεται. » Τοῦτο γὰρ αὐτὸ σημαίνει καὶ τὸ « καθαιρούντα φραγμὸν δέχεται αὐτὸν ὄρυς. » Καθαιρούντα φραγμὸν δέχεται αὐτὸν ὄρυς. » Καθαιρούντα φραγμὸν οὐχὶ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ πλησίον, ἀλλὰ πρὸς ἀπρεμπόδοιστον καὶ ῥάδιαν εἰσοδὸν τῶν κλεπτόντων. Ὅψις γὰρ δέχεται, φησὶ, τοιοῦτον, δηλονότι τὴν τὰ βλαπτικὰ καὶ φθαρτικὰ δρώμενα τοῦ πέλας· ἐξ αὐτῶν ἀναφυήσεται καὶ καταλήφεται καὶ δέχεται δίκην ὅπως πειρασμὸς λοβόλος. Καὶ, « Τὸν ἐξαιρών λίθους, » κωλυτικοὺς δηλονότι τῶν ἐπιβούλων, ἐν οἷς ἐμελλον ἐκεῖνοι προσκόπτοντες ἀπρακτὸν τὴν ἐπιβουλὴν ἔξειν, διαπονηθήσεσθαι, τουτέστι σφόδρα μογῆσαι φησὶ.

Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο δηλοῖ παραπλήσιον ὃν καὶ τὸ « Σχίζων ξύλα κινδυνεύσει ἐν αὐτοῖς· ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον, καὶ αὐτὸς· » ὁ γὰρ σχίζων ξύλα καὶ διαιρῶν, οὐχ ἵνα προσεψήσῃ τι τῶν προσφύων ἔκδοξίμων, εἰς φίλοφροσύνην καὶ δεξιῶσιν τῶν ἐπιζήνων· ἀλλ' εἰς ἐκκαυσιν τῶν ἐσθεςμένων τῶν ἐνθυμημάτων καὶ λογισμῶν τῆς κακίας, ἔστιν ὅτε τῷ σιδηρίου διολισθήσαντος, ἦτοι τῆς κακοδοῦλου διανοίας πρὸς ἀσύμφορον λόγον, αὐτὸς μᾶλλον ἐν τοῦτοις εὐρήσῃ τὴν κίνδυνον· ἃ καὶ συμβάντα μυριάκις καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, στραφείσης τῆς πονηροδοῦλας

¹⁵ Psal. vii, 16.

(64) Isaie verba (Lvi, 3) præ oculis habuisse Noster mihi videtur, ubi ille ait: « Et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum; quia hæc dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ ego volui, et tenuerint fœdus meum; dabo eis in domo mea et in muris meis locum et nomen melius a filiis et filiabus: nomen

scmpiternum dabo eis, quod non peribit. » Hæc verba Forerius de eunuchis evangelicis potissimum prædicta esse, non immerito existimavit.

(65) Sed apud LXX leges... καὶ περισσειὰ τῇ ἀνδρὶ οὐ σοφία· quam tamen veram lectionem esse negat Drusius.

κατὰ τῶν γεννητόρων αὐτῆς, καὶ τὴν πανωλεθρίαν αὐτοῖς προξενήσας· ὡς εὐρίσκεισθαι τὸν σχίζοντα τὰ ξύλα μάτην ταράττοντα τὸ ἐπιδουλεύμενον πρόσωπον, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ δυναμούντα κατὰ τὸ μᾶλλον, ἤγουν ἀσφαλιότερον αὐτὸν ποιούντα διὰ τῆς κατὰ τὴν ἐπιβουλὴν πείρας· ἅτε δὴ καὶ περισσεῖαν σοφίας, ἤγουν ἐπιστήμην καὶ διέγνωσιν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ἀνδρείᾳ σαφῶς προσλαβόμενον.

Τὴν ἴσῃν δὲ καὶ τὴν αὐτὴν ἐκδοχὴν ἐξεληφώς τις καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον, οὐχ ἁμαρτήσει τῆς ἀληθείας. Ὁ γὰρ Ἰουδαϊκαῖς κεινημένος ἱταμότησι καὶ πονηροβουλίαις, ἢ τισιν αἰρετικαῖς καὶ κακοδόξοις ὑπολήψεσι παρατεθειμένῃν ἔχων τὴν γλῶτταν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν τοῦ νόμου φραγμὸν καθαιρῶν καὶ τὸν πύργον τῆς ἀληθείας ταῖς ἐτεροδοξασκαλίαις καὶ παρερμηνείαις καὶ χαμπύλαις καὶ διεστραμμέναις διασαφῆσεσιν, εὐρίσκει τὸν ὄφιν τὸν σχολῶν, δηλαδὴ τὸν ἀρχέκακον διάβολον, ταῖς ἰδίαις δόξεσιν αὐτὸν ἀναλίσκοντα καὶ συνωθοῦντα πρὸς τὸν βόθρον τῆς ἀπώλειας. Ἐτι δὲ καὶ ἄλλων ἕκαστον παραδειγμάτων τῆς αὐτῆς θεωρίας ἐχόμενον, καὶ τούτου χάριν ὑπάρχον εὐληπτον πᾶσι τοῖς βουλομένοις, ὡς μὴ δεῖσθαι κἀν τούτοις ἀνὰ μέρος τῆς προσφυοῦς παρ' ἡμῶν ἐρμηνείας, ἵνα μὴ ταυτολογούντες ἀλώμεν. Περαιεμένοι δὲ τὰ φθάσαντα διὰ τῶν ἐπομένων.

A eos perniciem congerente : ut qui ligna sciindit, vultum insidiatoris nequidquam turbare videatur, at vires ejus potius confirmare magis, sive ad tendendas insidias multo eum reddere valentior : quippe qui sapientiæ copiam majorem, id est scientiam et cognitionem ampliorem ausis prioribus sine dubio acquisierit (66).

Qui vero et anagoges rationem secutus in eadem hæc sententiam interpretanda duxerit, minime a veritate aberrabit. Nam qui Judaica temeritate perversisque consiliis correptus est, aut aliqua hæreticorum labe et pestiferis opinionibus linguam habet infectam, atque adeo legis sepem ac veritatis turrim alienis doctriinis et interpretationibus atque explanationibus obliquis et detortis labefactat, **243** is flexuosum offendit serpentem, malorum scilicet auctorem diabolum, qui morsibus suis ipsum perimat, et in exitialem foveam impellat. Enimvero et cætera item exempla eodem singula spectant, et cuique captu facilia sunt, ut in his interpretatione nostra opus non sit, quæ partes singulas persequatur : ne eadem iterare arguamur. Illis autem quæ sequuntur, jam dicta confirmat.

§ XI.

Ἐὰν δάκη ὁ ὄφιν ἐν οὐ ψιθυρισμῷ, καὶ οὐκ ἔστι περισσεῖα τῷ ἐπὶδοῦντι.

Ἀναγωγικῶς ἐκδέχεσθαι χρὴ καὶ μόνον τοῦτο δηλαδὴ τὸ ρητόν. Ὅφιν γὰρ ἐνταῦθα σημαίνει, περὶ οὗ φησι Μωσῆς ὁ θεοφάντωρ, « Ὁ δὲ ὄφιν φρονιμώτατος ἦν πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς »· δηλῶν τὸν ἀνθρωποκτόνον διάβολον τὸν ψιθυρίσαντα τῆς Εὐας ταῖς ἀκοαῖς, καὶ φενακίσαντα δι' αὐτῆς τὸν γεννάρχην Ἀδὰμ ἐν ταῖς ψευδέσιν ἐπαγγελίαις. Οὗτος τοίνυν ὁ ὄφιν « ἐὰν δάκη » τινὸς ἀνθρώπου ψυχὴν « ἐν οὐ ψιθυρισμῷ, » τούτέστιν ἐν βραχείᾳ καὶ λεπτοτάταις καὶ ψιλαῖς προσβολαῖς τῶν ἀτόπων ἐνθυμημάτων, ἀλλ' ἐν σφοδραῖς καὶ μεγάλαις καὶ διψιλείσιν ἐξαπάταις τῆς πονηρίας, χαλεπὴν καὶ σφοδροτάτην αὐτῷ ποιήσει πληγὴν· ὡς μὴδὲν ὄφελος εἶναι λοιπὸν « τῷ ἐπάδοντι, » δηλονότι τῷ διδασκάλῳ πειρωμένῳ τὸν ἰδὲν τῆς ἐκείνου κακίας αὐτοῖς ἐξωθῆσαι, καὶ παρασχεῖν γλυκασμὸν τῇ δηχθείσῃ καὶ πληγείσῃ ψυχῇ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης.

“ Gen. iii, 1.

(66) At Nilus hæc alio trahebat : nam de periculo cum ageret, in quo ii versantur, qui alios docendo insitiunt, cum ingenio magis, quam doctrina nituntur, hæc subjecit : Καὶ ἡ παροιμία δὲ τὸ ἐπιεικόμενον τοῦ πράγματος αἰνιττεται λέγουσα· « Σχίζων ξύλα κινδυνεύσει ἐν αὐτοῖς. » ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον. Ὁ γὰρ διαιρῶν τῷ λόγῳ τὰ πράγματα, καὶ τὰ νομιζόμενα ἰσχυρίζεται χωρίζων τῆς συμφύσεως, καὶ ξένα πάντῃ ἀλλήλων δεικνύσας· βουλομένους τὰ ἐν τῷ ἀγαθῷ τῶν νομιζομένων τοιούτων, ἐὰν μὴ πάντοθεν ἔχη ἡσφαλισμένον τὸν λόγον, κινδυνεύει ἐν τοῖς ἀκούουσιν, τοῦ ἐκπεσόντος τῆς ἀσφαλείας λόγου σκανδαλίου ἀφορμὴν τοῖς μαθητευομένοις παρέχοντος. Id est, Quantum vero in ea re periculum

C VERS. 11. Si momorderit serpens in non susurro, et non est amplius incantanti (67).

Dictum hoc secundum anagogen tantummodo accipiendum est. Serpentem enim eum hic designat, de quo Moyses ille theologus ait : « Sed et serpens erat callidior cunctis animantibus terræ⁶⁶ ; » homicidam diabolum demonstrans ad Evæ aures insusurrantem, ac per ipsam progenitorem Adam falsis promissis decipientem. Hic igitur serpens, si cujus hominis animam « momorderit in non susurro, » id est, brevibus et exiguis levissimisque petitionibus absurdarum cogitationum, gravibus tamen et magnis atque multis nequitie fallaciis perniciosum illi ac vehementissimum inferet ictum ; nihil ut incantanti relinquatur, quo juvare possit, præceptorum nempe, qui malitiæ illius venenum rursus depellere conetur, et saciæ percussæque animæ veritatis atque justitiæ lenimenta præbere (68).

sit, proverbiali quoque dicto significatur : Qui sciindit ligna, periclitabitur in illis, si exciderit ferrum, Qui enim res ratiocinando dividit, et eorum, quæ unita censentur, compagem dissolvit, etiam extranea invicem plane esse ostendit. Qui ex his, quæ putantur bona, vult ea quæ vere talia sint, nisi undique tutus ratiocinetur, apud auditores periculum subit, quod ratio, ubi a veritate deciderit, offensionis præbeat causam iis, qui insitiuntur. (De monast. exerc. c. 29.)

(67) Olymp. ἐὰν δὲ δάκη.

(68) Hanc Ecclesiastæ sententiam Latinus interpret vertit : Si mordeat serpens in silentio, nihil minus habet, qui occulte detrahit. Velut si compa-

Quare sapiens Ecclesiastes nos monet, cavendum A esse, ne serpens ille malorum auctor pessimum consilium in animi penetralia quasi dentes immittat, et rationalibus animæ facultatibus potiatur: ipsa vero initia impiarum cogitationum consideranda, et illico prohibenda, atque ab 244 interioris hominis aula solerter sobrièque amandanda, quemadmodum in rerum exordio dictum a Deo esse testatur Moyses: « Ipse tuum observabit caput, et tu observabis ejus calcaneum (69); » initium malignæ petitionis cavere nos jubens, et statim ipsum veluti caput jam tabidum frangere atque conterere fidei virga, atque spiritus gladio, « quod est verbum Dei, » ut ait Paulus magnus apostolus⁹⁷, amputare atque confodere (70): quod propheta Ilabacum, Christum Deum nostrum compellens vaticinansque expressit, cum ait: « Projecisti in capita impiorum mortem, excitasti vincula usque ad collum in finem: amputasti in excessu capita potentum (71). Nam si caput sive initium malignæ petitionis minime caveris, nec mentis solertiam adhibueris (72), sed eam in intima cogitationum penetralia intumescens et nequitiae veneno plenam libere subire passus fueris; jam illæ efficient, ut anima nullo modo aut certe non sine summa difficultate revocari ad valetudinem possit. Ait deinde:

VERS. 12. *Verba oris sapientis gratia, et labia C insipientis demergent eum.*

Veneratur libi quoque iterumque extollit qui in ore sapientiam habent, ac sermones sapienter proferunt; quos *gratiam* appellat, tanquam qui auditoribus 245 plures ac varias afferant utilitates. Sic enim et in Proverbiorum libro dixit: « De ore justii distillant gratiæ (73). » Nam qui ea, quæ veri-

⁹⁷ Ephes. vi, 17.

ratio instituat inter serpentem et maledicum. Nam quod redditur ἐπὶ δόν, reddi etiam poterat γλωσσῶδες, sive qui lingua valet. At vero si verba τῶν Ὁ' spectemus, illud significari nonnulli censent, debere scilicet, qui serpentes venatur, virtute sua maturius uti, ne serpens improvidum mordeat, et artem ejus inutilem reddat. Quare eo nos exemplo moneri, ut quæ muneris nostri sunt partes, iis tempore fungamur.

(69) Gen. iii, 15, sed in exempl. Complut. leges, αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν: quam tamen lectionem veteres Patres non agnoscunt.

(70) Explanationis, qua memoratus Genesis locus exponitur, gemina prope videtur, quæ in Augustino legitur (lib. ii, de *Genesi contra Manichæos*, cap. 58): « Observat, inquit, ipse plantam mulieris, ut si quando illicita labitur delectatione, tunc illam capiat: et illa observat caput ejus, ut eum in ipso initio malæ suasionis excludat. »

Cæterum Hebraicis melius respondent quæ in Vulgatis habemus: « Ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus. » Nisi quod *ipse* sive *ipsum*, nempe *semen mulieris*, in Hebraicis est: quod et in Latinis quibusdam exemplaribus aliquando fuisse videtur: cum hunc locum Leo Magnus (serm. 2, de *Nat. Dom.*) sic explicet:

Εἰσηγείται τοίνυν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, μὴ παραχωρεῖν τὸν ἀρχέκακον ὄφιν ἐγγαλῆν τοὺς ὀδόντας τῆς πονηροβουλίας αὐτοῦ τοῖς τῆς καρδίας ταμείοις, καὶ κατακρατεῖν τῶν λογιστικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ τὰς ἀρχὰς τῶν ἀσεβῶν ἐνθυμημάτων περισκοπεῖν, καὶ θάπτον ἀπειργεῖν καὶ πόρρω διώκειν τῆς αὐλῆς τοῦ ἐνδοθεν ἀνθρώπου διὰ τῆς τοῦ νοῦ προσοχῆς καὶ νηφαλιότητος κατὰ τὸ εἰρημένον ἀρχῇθεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωσέως· « Αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν· » τὴν ἀρχὴν τῆς πονηρᾶς προσβολῆς κελεύων παρατηρεῖν, καὶ θάπτον αὐτὴν οἷόν τινα σαθρωμένην κεφαλὴν συνθλῆν καὶ συντρίβειν τῇ ῥάβδῳ τῆς πίστεως, καὶ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος, « ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, καθὼς φησι Παῦλος ὁ μέγας Ἀπόστολος, διακόπτειν καὶ κατασφάζειν· » ὃ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν προφητικῶς ἀνακράγει ὁ θεοσεύσιος Ἀβδακούμ φάσκων· « Ἐβάζει εἰς κεφαλὰς ἀνόμων θάνατον, ἐξήγειρας δεσμούς ζωῆς τραχήλου εἰς τέλος· διέκοψας ἐν ἐκστάσει κεφαλὰς δυναστῶν. » Εἰ γὰρ μὴ τὴν κεφαλὴν, ἦτοι τὴν ἀρχὴν τῆς πονηρᾶς προσβολῆς παρατηρήσῃς διὰ τῆς τοῦ νοῦ προσοχῆς, ἀλλ' ἀφήσεις αὐτὴν εἰσδύναί τοις ἐνδοσάτω θαλάμοις τῶν λογισμῶν ἐξοιδανύσαν καὶ φλεγμαίνουσαν παντελῶς τῷ ἰὼ τῆς κακίας· ἀπεργάζονται, τὴν ψυχὴν ὡς ἀδύνατον ἢ δυσχερὲς εἶναι λοιπὸν ἀνακληθῆναι πρὸς ῥώσιν. Εἰτά φησι·

§ XII.

Λόγοι στόματος σοφοῦ χάρις, καὶ χεὶρ ἀργυρος καταπονετοῖσι αὐτόν.

Ἐκθειάζει καὶ κατασεμνύνει καὶ νῦν αὖθις τοῖς ἀποφθεγγομένοις ἐν σοφίᾳ, καὶ σοφῶς τοὺς λόγους προφέροντας, χάρις ὀνομάζων αὐτούς, ὡς τοῖς ἀκούοντας ὠφελοῦντας, πολυμερῶς δηλονότι καὶ πολυτρόπως. Οὕτω γὰρ κινεῖ τῇ βίβλῳ τῶν Παρακλήσεων ἔφησε, « Στόμα δικαίου ἀποστάζει χάριτας, » ὁ

« Denuntians serpenti, futurum semen mulieris) Quod noxii capitis elationem sua virtute contereret. Christum scilicet in carne venturum Deum hominemque signans, qui natus ex Virgine violatorem humanæ propaginis incorrupta natiuitate damnavit. » Quin Isidorus legit plane: Ipsum conteret caput tuum; et addit: « Ipsum semen mulieris Christus Dominus contrivit caput serpentis, hoc est regnum peccati. » Vulgatum tamen lectionem defendit Lucas Brugensis.

(71) Habac. iii, 13. At LXX habent, Βαλεῖ εἰς κεφαλὰς..... ἔως τραχήλου, διάψαλμα· διέκοψας....

(72) Hæc vero paulo longius petita fortasse dixeris, nec multum rei, de qua agitur, convenire. Nam capita illa potentum, quæ Deus amputavit, tyranni sunt, quos Deo auctore populus Israelis in finibus Palæstinæ debellavit, cum promissam sibi terram reciperet. Et tamen in iis aliqua similitudo: quod nempe, ut sublatis capitibus sive ducibus hostes Hebræorum conciderunt; sic primo quoque diaboli impetu represso, tuens in tuto ponitur, et periculo amoto pax animæ et tranquillitas redditur.

(73) Prov. x, 31. At LXX reddidere, ἀποστάζει σοφίαν. Infra vero leges, v. 32, Χεὶρ ἀνθρώπου δικαίων ἀποστάζει χάριτας.

γάρ φρονῶν τὰ τῆς ἀληθείας, καὶ ταῖς εὐθύτησιν ἰθὺνόμενον καὶ κανονιζόμενον ἔχων τὸ ῥῆιον στόμα, λόγους ἐκβάλλει κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἀγαθούς καὶ χάριν τοῖς ἐπαίουσιν ἐμποιοῦντας, καὶ τῆς μὲν περιστοιχούσης αὐτοῦς ἐπαναστάσεως τῶν παθῶν ἡ τινοῦς ἀθυρίας καὶ λύπης τοῦ ἐνδοθεν ἀνθρώπου κατακρατούσης ἐξαίρουσαν, καὶ μετοχτετεύουσιν πρὸς παράκλησιν καὶ ψυχαγωγίαν καὶ θυμῆδιαν.

Ἄλλ' οἱ βάσκανον καὶ μισόκαλον ἔχοντες γυνῶν, οὓς καὶ δεδήλωκε διὰ τῆς ὀνομασίας· τοῦ ἄφρονος, ἔπεισελοθόντες τοῖς σοφῶς εἰσηγηθεῖσι καὶ συνετῶς λαληθεῖσι, μετὰ βραδυοτάτης τῶν παραφρόνων λόγων κινήσεως, δίκην θαλαττικῶν κυμάτων συγχέουσιν αὐτοὺς καὶ καταδαπτίζουσι, καθὼς ἐμπεδοὶ κἂν τῇ βίβλῳ τῶν Παροιμιῶν, φάσκων· Ἡ σοφίαν καὶ παιδίαν ἀσεβεῖς ἐξουθενήσουσιν. Ἡ μήποτε τὰ χεῖλη τοῦ ἀφρονος αὐτὸν ἔκείνον καταποντίζουσιν φησὶν, ἀλλ' οὐχ ἕτερον· Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ, φησὶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος· καθάπου φησὶ καὶ τὸ λόγιον τοῦ ἀθλητοῦ τῆς εὐσεβείας Ἰώβ· Ἐλέγξαι σε τὸ σὸν στόμα, τὰ δὲ χεῖλη σου καταμαρτυρήσουσί σου· τὴν ἐπ' αὐτὸν ἔκείνον τὸν ἄφρονα γενομένην κατάκρισιν ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις λόγοις σαφῶς αἰνιττόμενον. Καὶ εὐρηγται πολλάκις οἱ παράφρονες λόγοι τῶν μισοκάλων ἀνθρώπων, καὶ τῶν σοφῶν τοὺς λόγους σθενύνοντες, καὶ δεικνύντες ἀνεργήτους διὰ τὴν παρείσκρισιν καὶ τὴν ἀντίβρῃσιν τῶν ἀσώφων· οὓς αἰνιττόμενος αὐτὸς ἐπήγαγε·

§ XIII.

Ἀρχὴ λόγων στόματος αὐτοῦ ἀφροσύνη· καὶ ἐσχάτη στόματος αὐτοῦ περιφέρεια πορνῆ· καὶ ὁ ἀφρων πληθυνεῖ λόγους.

Διὰ τῶν ἐν ἀρχῇ καὶ τῶν ἐσχάτως παρὰ τοῦ ἀφρονος λεγομένων πᾶσαν τὴν τῶν λόγων αὐτοῦ προφορὰν ἐνδιαβάλλων καὶ κατασκώπτων, καθὼς καὶ ὁ προφήτης Ἰερμίας τοῖς τοιοῦτοις παραινιττόμενος οὕτω φησὶ· Μεμάθηκεν ἡ γλῶσσα αὐτῶν λαλεῖν ψεῦδη, ἠδίκησαν, καὶ οὐ διέλιπον ἐπιστρέφαι. Ἡ Βολλὴ τιτρώσκουσα ἡ γλῶσσα αὐτῶν, δόλια τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτῶν, τῷ πλησίον λαλεῖ εἰρηνικά, καὶ ἐν αὐτῷ ἔχει τὴν ἔχθραν. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης ἐμπεδοὶ φάσκων· Ἡ παλύνθησαν οἱ λόγοι αὐτῶν ὑπὲρ ἑλαίων, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. Καὶ τὸ δὲ χαλεπώτερον, ὅτι καὶ παραφρόνως φθεγγόμενοι καὶ παραλόγως λαλοῦντες οὐκ ἴσασιν ὡς εἰς κατάγνωσιν καὶ κατάκρισιν ἰδίαν ἀποφθέγγονται καὶ λαλοῦσι, καὶ διὰ τοῦτο πληθυνοῦσιν αὐτῶν καὶ τοὺς λόγους· τοῦτο γὰρ ἠνέξατο φήσας· Καὶ ὁ ἀφρων πληθυνεῖ λόγους. Οὐ γὰρ ἤκουσε τῆς παραινέσεως τοῦ λαλοῦντος· Ἐκ πολυλογίας οὐκ ἐκφεύξῃ ἁμαρτίαν.

Εἰσηγείται τοίνυν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, καὶ κατασφαλίζεται πάντας τοὺς ἐπαυόντας, μὴ τὸ

ᾠδ. Prov. 1, 7. ᾠδ. Math. 111, 37. ᾠδ. Jerem. 17, 5. ᾠδ. ibid. 8. ᾠδ. Prov. 1, 19.

(74) Job 15, 6. Sed apud LXX leges, Ἐλέγξαι σε τὸ σὸν στόμα, καὶ μὴ ἐγώ, τὰ δὲ χεῖλη.....

(75) Olymip. καὶ ἐσχάτη αὐτοῦ.....

A talis sunt, sentit, et os habet ad recti regulam exactum ac conformatum, sermones, ut p̄r est, bonos effundit et eam audientibus ingerentes gratiam, quæ non solum insurgentium cupiditatum impetum et desperationem ac dolorem animo infixum tollat, sed etiam in solatii et oblectationis et lætitiæ communionem partemque vocet.

At vero qui maligno sunt animo et honesti inimico, quos etiam insipientis appellatione designavit, iis adversati, quæ sapienter proposita, prudenterque tradita sunt, violentissimo stultorum verborum impetu, tanquam marinis fluctibus obruant illos atque demergunt : ut in Proverbiorum quoque libro confirmat, cum ait : « Sapientiam atque doctrinam impii despicient ». Quid si labia insipientis illum ipsum demergere dicit, non alium ? « Ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis », inquit Dominus in Evangeliiis ; sicut quodam in loco athleta ille pietatis Jobis oraculum edidit hujusmodi : « Arguat te os tuum, et labia tua testificabuntur contra te (74) : » diserte significans contra illum ipsum insipientem in ejusdem verbis inesse condemnationem. Nec rari sunt stulti improborum hominum sermones, qui sapientium sermonibus tenebras offundant, eosque insipientium comparatione et contradictione infirmant atque elevent ; quos ut indicaret, adjecit rursus :

Vers. 13. Initium verborum oris ejus insipientia, et novissimum oris ejus circumactio pessima. Et stultus multiplicat verba (75).

Iis nempe, quæ insipiens in sermonis exordio atque in fine loquitur, universam orationis ejus summam perstringens ac notans, quemadmodum et propheta Jeremias homines ejusmodi designans sic ait : « Didicit lingua eorum loqui mendacia, inique egerunt, et non intermiserunt, 246 ut converterentur ». — « Sagitta vulnerans lingua eorum, dolosa verba in ore eorum, proximo loquitur pacifica, et in se habet inimicitiam ». Id vero ipsum et David propheta confirmat, cum ait : « Molliti sunt sermones eorum super oleum, et ipsi sunt jacula (76). Illud vero gravius, quod temere garrientes et absurda blaterantes non intelligant, se in reprehensionem et condemnationem suam garrere ac blaterare, itaque verba sua multiplicant. Nam hoc indicavit, cum dixit : « Et stultus multiplicat verba. » Neque enim admonitionem percepit ejus, qui ait : « In multiloquio non effugies peccatum ».

Præscribit igitur sapiens Ecclesiastes, omnibusque auditoribus auctor est, ne os habeant præceps,

(76) Psal. 119, 22, verum LXX habent οἱ λόγοι αὐτοῦ.

neve verba proferant insipientia, ac ne improbis et nimium crebris sermonibus se dementia laborare demonstrent: sed ut et ostium circumstantiæ labiis ponant et ori custodiam, quemadmodum David vates sibi a Deo universi precabatur. Ait deinde Ecclesiastes:

§ XIV.

VERS. 44. *Ignorat homo quid sit, quod factum est, et quid quod futurum est, quia post eum quis annuntiabit ei? Labor stultorum affliget eum, qui nescit ire in civitatem (77).*

Magnæ varietatē utilitatis monita sapiens Ecclesiastes auditoribus proponit. Arbitror enim, vel potius aperte intelligo atque contendo, illum hoc loco designare impudentissimos superbissimosque impiarum sectarum duces, et insolentiam eorum atque jactantiam deprimere, evertere, perterrere: ipsum nempe insolentissimum Eunomium ejusque præclarum deductorem Aetium nomen suum mentientem (78), atque frugis ejusmodi 247 homines, qui eo usque amentia et impietatis processerunt, ut dicere audent, se Dei essentiam competentiam habere, quæ et naturali intelligentiæ et theologicis doctrinis impervia et arcana habetur ac prædicatur, unaque omnibus omnino incomprehensibilis est. Nam « Ignorat, inquit, homo quid sit quod factum est, et quid quod futurum est. » Nimirum Eunomius essentia suæ rationem non agnovit; nec assecutus est, quo pacto quatuor simplicia elementa, contraria invicem et pugnancia, ad humanæ naturæ atque ad cæterorum animantium substantiæ constitutionem coierint atque consenserint: multoque magis ignoravit, quid postea futurum sit; id est quomodo anima sejuncta a corpore ac divisa, secum ipsa maneat usque ad communem omnium resurrectionem, cum iterum in altero Christi adventu glorioso, ex Dei decreto, illud assumet; itaque cum nec quod olim factum est, nec quod futurum sit cognosceret, tantam ad amentiam furoremque pervenit, ut per summam impudentiam diceret, etiam incomprehensibilis Dei essentiam sibi cognitam esse. Hunc (79) igitur, 248 ut

⁂ Psal. cxi., 5.

(77) At LXX habent.... τίς ἀναγγελεῖ αὐτῷ.... Olymp.... κακώσκει αὐτούς· οὐκ ἔγνω τοῦ.... Bos autem (in Proleg. ad psal.) codicis Alexandrini lectionem affert hujusmodi, Μόθος τοῦ ἀφροῦ· σκοτώσει αὐτόν. Addit deinde: « Pro σκοτώσει obscurabit legendum κοπώσκει fatigabit, ut recte habet Ald. et Comp. et convenit cum Hebr.: sed librarius ille Alexandrinus oscitanter ex præcedente voce repetiit litteram C et dein pro Π legit T. »

(78) Aetium vocat Noster ψευδώνυμον, ut inscientiam et stuporem hæretici hominis notet, qui veritatem errori non prætulit, et Arianorum commenta novorum portentorum adjectione cumlavit. Est enim ἀετὶς Græcis aquila, unde ille Ἀέτιος dictus. Quo sane nomine indignus fuit, cum excellens quædam mentis vis, et præclara ingenii laus appellatione illa designari soleat. Nam idcirco Aquila tanquam insigne data est Joanni apostolo, qui divina tractare pro dignitate petuit, et Theologus

στόμα προπετὲς ἔχειν, μηδὲ λόγους ἀσυνέτους προφέρειν, μηδὲ τι γὰρ μὴ ἐν τῷ πονηρολογεῖν καὶ πηλολογεῖν δεικνύναι παραφροσύνην ἔχειν· ἀλλὰ ὁ ὕβραν περιοχῆς τιθέναι τοῖς χεῖλεσι καὶ στόματι φηλαχῇ, ὡς προσήχεται Δαβὶδ ὁ ὑμνογράφος πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν. Εἶτα φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής:

Οὐκ ἔγνω ἄνθρωπος τί τὸ γενόμενον, καὶ τί τὸ ἐσόμενον, ὅτι ὀπίσω αὐτοῦ τίς ἐπαγγελεῖ αὐτῷ; μᾶθος τῶν ἀφρόνων κακώσκει αὐτόν, ὃς οὐκ ἔγνω τὸ πορευθῆναι εἰς πόλιν.

Μεγάλης καὶ ποικίλης ὠφελείας εἰσηγήσεις προτίθησι τοῖς ἐπαύουσιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής. Οἱ μὲν γὰρ νῦν, μᾶλλον δὲ καὶ σαφῶς οἶδα καὶ διατείνωμαι, τοὺς ἀλαζόνας καὶ μεγαλαύχους καὶ μεγαλοῤῥήμονας τῶν δυσσεδῶν αἰρεσιπαρχῶν αἰνέττεσθαι, καὶ ταπεινοῦν καὶ καταβάλλειν καὶ ταραττεῖν τὸ σῶν φρύαγμα καὶ τὴν μεγαλοῤῥήμοσύνην· δηλώνει τοὺς περὶ τὸν ἐκνομώτατον Εὐνόμιον καὶ τὸν ψευδώνυμον Ἀέτιον τὸν τούτου μυσταγωγόν, καὶ τοὺς παρακλησίους, οἱ πρὸς τοσαύτην υπερβολὴν ἤλασαν παραπληξίας καὶ δυσσεδείας, ὥς εἴπειν τολμήσαι καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ διαγινώσκειν, τὴν καὶ ταῖς φυσικαῖς ἐννοίαις καὶ ταῖς θεολογικαῖς εἰσηγήσεσιν ἐρισκομένην καὶ κηρυττομένην ἀνεξιχνίαστον καὶ παντελῶς ἀκατάληπτον, καὶ μόνην ὄντως οὖσαν πᾶσιν ἀπερινόητον. « Οὐκ ἔγνω » γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος τί τὸ γενόμενον καὶ τί τὸ ἐσόμενον. Ἡ δὲ διαγνώσις γὰρ ὁ Εὐνόμιος τῆς ἰδίας οὐσίας τὸν λόγον, μηδὲ κατελιφώς, πῶς ἐγένετο τῶν τεττάρων ἀκρίων στοιχείων ἢ συνθήκη καὶ συμφωνία τῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοισ καὶ πολεμίων πρὸς σύστασιν τῆς ἐκ θρωπίνης φύσεως καὶ τῆς τῶν ἄλλων ζώων αἰόλων ὑπάρξεως, μηδὲ τι πολλῶν μᾶλλον τὸ ἐσόμενον αὐτῷ· τούτῃ· πῶς ἡ ψυχὴ διαστᾶσα καὶ διαιρεθεῖσα τοῦ σώματος μένει καθ' ἑαυτὴν μέχρι τῆς κοινῆς καὶ καθολικῆς ἀναστάσεως, ὅπηνίκα τῷ Θεῷ βούληται πάλιν ἀπολῆφεται τοῦτο κατὰ τὴν ἐνδοξον καὶ δούτερον τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν· μήτε τίνυν τὸ πάλαι γινόμενον γινώσκων, μήτε μὴν τὸ ἐσόμενον, εἰς τοσαύτην ἤλασεν ἀποπληξίαν καὶ λύτταν, ὥς ἐξ ὑπερβαλλούσης ἀλαζονείας φάναι καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ

dicere meruit. Quin erat in proverbio Ἀετὸν ἱππεύει· διδάσκεις. Si quis peritiores se docere conaretur, ut leges apud Suidam.

Habuit autem Aetius pro notario aut scriba ταχυγράφῳ Eunomium: quem et hæresin suam docuit; ut μυσταγωγὸς jure illi fuisse dicatur, quod nempe, tanquam qui hospites per urbem visendi causa deducit, errores illi suos et portentia monstraverit.

(79) Multis plane modis amentem hunc hæresiarum exagitarunt veteres Patres, Basilium in primis. Illic vesano homini gloriantur nihil sibi de Dei virtute ignovum, nihil abditum esse, epistolam etiam scripsit, in qua plures de formica quæstiones proposuit, ut eodem scilicet, quo Noster utitur, argumento superbiarum ejus furoremque retunderet. Οὐκοῦν, inquit, ὁ τὴν περὶ τῶν ὄντων εἰδοὺν κατ' εἰληφέναι μεγαλαυρούμενος, τὸ σημεῖον τῶν προφητιομένων, ὅπως ἔχει φύσει, ἐρμηνεύσας, καὶ τίς ἡ τοῦ μύστηκος φύσις, εἰπάτω· εἰ πνεῦματι

ἀπερινοήτου Θεοῦ διαγινώσκειν. Τοῦτον οὖν, ὡς ἂν ἐφθην εἰπὼν, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν προφητικοὺς ἑμαῖσι διαβλέψας ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστής, κατασπᾶ τῆς μεγαλαυχίας καὶ τῆς μεγαλοῤῥημοσύνης, καὶ καταβιβάζει πρὸς τὴν σύμμετρον τοῖς ἀνθρώποις ταπεινώσιν· ἵνα μὴδὲν τοιοῦτον ἐννοώσιν ἢ λέγωσιν, ἀλλὰ γινώσκωσιν ἀσφαλῶς καὶ βοῶσι μετὰ τοῦ χρυσόστομου Παύλου, Νῦν γινώσκω « ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ » γινώσκωμαι « πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. »

Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν πεπλασμένως καὶ κενοπροεπῶς παρεισάγειν, ὡς τοῦ Ἑκκλησιαστοῦ μὴδὲν τοιοῦτον ὑπειληφότος. Εἰ γὰρ μὴ τοῖς τοιούτοις προσώποις τὸ παρὸν ῥητὸν ἀποκλιτρώσωμεν καθ' ἣν αἰτίαν εἰρήκαμεν, παρέλκον ἂν εὐρεθείη καὶ περιττόν. Καὶ γὰρ φησιν, « Οὐκ ἔγνω ἄνθρωπος τί τὸ γενόμενον καὶ τί τὸ ἐσόμενον. » Καὶ μὴν ἐγνώκαμεν ἄνθρωποι πάντες σχεδόν, ὡς ὑπὸ τοῦ πάντων δημιουργοῦ καὶ τεχνουργοῦ γέγονε τὸ οὐράνιον εὖρος καὶ τὸ βάρος τῆς γῆς παραχθὲν ἐξ οὐκ ὄντων ἀπηγορεύθη μόνῳ τῷ παντοδυνάμῳ βουλήματι τοῦ ποιήσαντος, καὶ ἄδυσσοι καὶ ὄρη καὶ νάπαι καὶ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστέρων ἱσμός· καὶ πάντων ἄλλων ζώων σαφῶς ὁ κατάλογος. Ἰσμεν δὲ καὶ τὸ ἐσόμενον, ἀπὸ τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν διδασκόμενοι· καὶ παραλαμβάνοντες διὰ πίστεως, ὡς ἀλλαγίζονται μὲν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ πρὸς κρείττονα μεταστοιχειωθῇσονται λήξιν. Πῶς οὖν « οὐκ ἔγνω ἄνθρωπος τί τὸ γενόμενον, καὶ τί τὸ ἐσόμενον, ὅτι ὅπισω αὐτοῦ τις ἐπαγγελεῖ αὐτῷ; » Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὰ γενόμενα καὶ τὰ ἐσόμενα διὰ τῶν ὁρίων ὑποφωτῶν ἐκιδάχθημεν καὶ γινώσκομεν. Ἀλλ' εὐδὸλον, ὡς τὴν ὑπερφανίαν καὶ βλάβοφον οἴησιν, καὶ δυσσεβεστάτην μεγαλοῤῥημοσύνην τῶν εἰρημένων, καὶ τῶν παραπλησίων αὐτοῖς ἀρεσιαρχῶν παρανιττόμενος, πρὸς τὴν σύμμετρον

• II Petr. III, 12, 13.

καὶ ἄσφατοι συνέχεται αὐτοῦ ἡ ζωὴ· εἰ ὁστέοις τὸ σῶμα διεϊληπται· εἰ νεύροις καὶ συνδέσμοις τὰς ἀρμονίας τετόνωται· εἰ μυῶν περιβολῇ καὶ ἀδένων ἢ τῶν νεύρων περικρατεῖται φύσις· εἰ τοῖς νοτισταῖσι σπονδυλοῖς ἐκ τοῦ βρέγματος ἐπὶ τὸ οὐραῖον ἐμυελὸς συμπαρατείνεται· εἰ ἡ περιοχή τοῦ νεφροῦς ὑμένοις τοῖς κινουμένοις μέλεσι τὴν ὀρμητικὴν ἐνδίδωσι δύναμιν· εἰ ἐστὶν ἐν αὐτῷ τὸ ἥπαρ καὶ τὸ χοληδόχον ἄγγειον, ἐπὶ τοῦ ἥπατος, νεφροὶ τε καὶ καρδία καὶ ἄρτηραι καὶ φλέβες, ὑμένες καὶ διαφράγματα· εἰ ψιλὸν ἐστὶν, ἢ τετριγύεται μονωχόν ἐστὶν, ἢ πολυαχιδεῖς ἔχει τὰς βάσεις· πόσον δὲ βροὶ τὸν χρόνον, καὶ τίς αὐτοῖς ὁ τρόπος τῆς ἐξ ἀλλήλων γεννήσεως· ἐπὶ πόσον δὲ κυστίζεται τὸ τιχτόμενον καὶ πῶς οὕτε περὶ πάντες οἱ μύρμηκες, οὕτε ὑπόπετροι πάντες, ἀλλ' οἱ μὲν τῶν χαμαὶ ἐρχομένων εἰσὶν, οἱ δὲ διαέριοι φέρονται. Ὁ τοῖνον τῶν ὄντων τὴν γνῶσιν ἐπικουπάζων, τέως τὴν τοῦ μύρμηκος φύσιν εἰπάτω· εἰθ' οὕτως φυσιολογεῖτω τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν δύναμιν· εἰ δὲ τοῦ βραχυτάτου μύρμηκος οὕτω περιελαβεί τῇ γνῶσει τὴν φύσιν, πῶς τὴν ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ δύναμιν μεγαλαυχεῖς φαντάζεσθαι; Id est, *Itaque qui se existentium scientiam esse assecutum gloriatur, exponat nobis, quomodo quod minimum est eorum, quæ in lucem prodierunt, vitam habeat, et quæ for-*

modo aiebam, et sectatores ejus sapiens Ecclesiastes oculis prophetici intuitus, a superbia et jactantia revocat, atque ad eam, quæ homines decet, animi demissionem deducit: ut nihil tale cogitent aut loquantur, sed certo cognoscant, et cum aureo illo Pauli ore clament: Nunc cognosco « in speculo et in ænigmate; tum vero cognoscam facie ad faciem (80). »

Nec quispiam putet, sententiam hujusmodi confictam a me ac citra decorum inductam, quasi Ecclesiastes nihil tale fuerit suspicatus. Nisi enim dictum istud ex ea, quam diximus, causa personis illis assignemus, ascitum extrinsecus ac supervacaneum videatur. Etenim ait: « Ignorat homo quid sit quod factum est, et quid quod futurum est. » Atqui omnes fere homines novimus, totum, quantum patet, cælum a summo omnium auctore atque artificem conditum esse, ipsamque telluris molem ex iis, quæ non erant, eductam, uno Conditoris omnipotenti consilio esse suspensam; ac simul abyssos et montes et valles, et solem item ac lunam et omne astrorum agmen, nec minus cætera omnia animantia eodem modo exstitisse. Scimus porro et futurum, divinis Litteris edocti, ac per fidem tenemus, cælum quidem et terram, quæque in his sunt, mutatum iri, ac meliorem in statum transitura. Quomodo igitur « ignorat homo quid sit quod factum est, et quid quod futurum est, quia post eum quis annuntiabit ei? » Ecce enim et quæ facta sunt, et quæ futura sunt, a divinis vaticiniis edocti didicimus. At manifestum est, sic eum superbam ac maledicam opinionem et impietatis plenam jactantiam in his, quos diximus, atque in similibus sectarum ducibus perstringere, ut ad

micæ natura sit, dicat: Num spiritu et anhelitu vita ejus contineatur; num corpus habeat compactum ossibus; nervisne ac juncturis compages explicet; an musculorum et glandularum complexu nervorum natura conservetur; an a sincipite per dorsales vertebrae ad caudam usque medulla producat; utrum ex nervose pelliculæ complexione motis membris sit progrediendi facultas; num habeat hepar, num sub jecore sit flavæ bilis folliculus; utrum renes habeat, et cor, et arterias, et vena, et membranas, et sepimenta; nudane sit an crinita; ungumne unum an plures in pedibus habeat; quandiu vivat, et quæ sit illi propagandæ sobolis ratio; sin minus, quotuplex ab ea fetus in utero gestatur; et quomodo nec pedestres omnes sint formicæ, nec alatæ omnes, sed aliæ humi repant, aliæ tero per aera volitant. Dicat igitur formicarum nobis naturam, qui eorum, quæ in natura sunt, scientiam cum fastu se prædicat assecutum, atque ita demum de potentia illa omnium intellectum superante dispulet. Si vero scientia minutissime formicæ naturam nondum tenes; quomodo incomprehensibilem Dei potentiam imaginatione tua comprehensam esse gloriaris? (Epist. 161.)

(80) I Cor. XIII, 12. Sed in vulgatis leges, Δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

eam, quæ homines decet, modestiam animique A demissionem revocet, ut ante dixi.

249 Nam hoc iis etiam ostendit, quæ proximæ sequuntur. Ait enim : « Labor stultorum affliget eum qui nescit ire in civitatem. » Excellens enim et plane eximium nacti ingenium, labore multo et contentione assidua illud ii de quibus loquimur, effecerunt, ut per eos conatus tantasque curas perniciem sibi pararent, vitamque æternam amitterent. Neque enim noverunt quo pacto ad supernam civitatem eundem esset, spiritalem scilicet Jerusalem Petri et Pauli parentem (81), et cæterorum, qui parem cum illis vivendi rationem studiose inierunt : sed fastu atque ostentatione arbitrati et jactare ausi, quæ supra naturam atque ultra omnem hominum captum sunt, se dignoscere, ob falsas sententias et perversas opiniones regno exclusi exciderunt. Addit deinde sapiens Ecclesiastes :

VERS. 16, 17. *Væ tibi, civitas, cujus rex tuus junior, et principes tui mane comedunt. Beata tu, terra, cujus rex tuus filius liberi, et principes tui ad tempus comedunt in fortitudine, et non confunduntur (82).*

Obvium ipsorum verborum sensum explicantes dicimus, regem juniorem hoc loco minime eum qui vitæ tempore atque ætatis flore juvenis sit, necessario juniore esse appellatum. Multi enim sæpe inventi sunt natura juniores atque ætate florentes, qui prudentia essent ac maturitate senili, et cum inculcata vita longævum consilium rerumque gerendarum scientiam conjungerent : ut Daniel, ut Jeremias, ut David, ut Salomon, qui et solus extremis temporibus in ea quæ nefas prolapsus est. Atque id in aliis libris idem ipse sapientissimus Salomon ostendit inquit : « Senectus venerabilis est, non diuturna neque annorum numero **250** computata : canities autem est prudentia in hominibus, et ætas senectutis vita immaculata (83). »

Non igitur omnino vigentem ætate ac juvenescentem « regem juniorem » hic appellat, sed qui juvenilibus corporis cupiditatibus serviat, ac turpes et abominandas voluptates sibi imperitantes ferat, mancipiū more ab dominante peccato in omne flagitium pertractus, vel si ætatem habeat provectam ac senescentem, et canitiem jam et in capite et in mento præferat. Hujusmodi utique homini, qui corruptelarum illecebris deditus sit, si regnum ad-

(81) Mentionem Petri et Pauli cur hoc loco iniecit Noster putetur, nisi ut indicaret, quibuscum sentire, quos sequi debeamus, quicumque æterni ævi felicitate potiri cupimus? Omnes nimirum, qui heresin amplexi sunt, de via decesserunt, et apostolorum vestigiis relicti, procul a cœlesti, quam illi tenuere, civitate aberrarunt. Nam, ut olim Cyprianus scripsit ad plebem suam, « Deus unus est, et Christus unus, et una Ecclesia, et cathedra una super petram Domini voce fundata. Aliud altare

ἀνθρώποις ἀνακαλεῖται μετριότητα καὶ ταπεινοφροσύνην, ὡς ἐφ' ὅθιν εἰπών.

Τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ διὰ τῶν ἀμέσως ἐπομένων· φησὶ γάρ, « Μόχθος τῶν ἀφρόνων κακώσκει αὐτὸν, δὲ οὐκ ἔγγιναι τοῦ πορευθῆναι εἰς πόλιν. » Μετέωρον γὰρ δὴθεν κτησάμενοι τὸν νοῦν, διὰ πολλῶν μόχθων καὶ πόνων καὶ φιλοπονιῶν, ὑπὲρ ὧν ὁ λόγος, εἰς κάκωσιν αὐτῶν καὶ στέρξιν τῆς αἰωνίου ζωῆς, τὸν τοιοῦτον μόχθον καὶ τὴν τοσαύτην ἔσχον μελίτην. Οὐ γὰρ ἔγνωσαν πῶς δεῖ πορευθῆναι πρὸς τὴν ἄνω πόλιν, δηλονότι τὴν νοητὴν Ἱερουσαλὴμ, τὴν μητέρα Πέτρου καὶ Παύλου καὶ τῶν παραπλησίως ἐκείνοι· ζῆν καὶ πολιτεύεσθαι σπουδασάντων· ἀλλ' ἐν τῷ κόμπῳ τῆς ἰδίας ἀλαζονείας οἱ τὰ μετέωρα καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς φύσιν καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην κατὰληψιν B διαγινώσκοντες οἰόμενοι καὶ μεγαλαυχήσαντες, ἔξω τῆς βασιλείας ἐναπεκλείσθησαν διὰ τῶν ψευδῶν ὑποψέων καὶ κακοδόξων δοξῶν. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

§ XV.

Οὐαὶ σοι, πόλις, ἥς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερος, καὶ οἱ ἄρχοντές σου ἐν πρώτῳ ἐσθίουσι. Μακαρία γῆ, σὺ, ἥς ὁ βασιλεὺς σου υἱὸς ἐλευθέρου, καὶ οἱ ἄρχοντές σου πρὸς καιρὸν φάγονται ἐν δυνάμει, καὶ οὐκ ἀσχυρὸς γίνονται.

Τὴν μὲν κατὰ τὸ γράμμα καὶ πρόχειρον διάνοιν διασαφούντες φαμεν, ὡς βασιλεῖα νεώτερον νῦν, οὐχὶ τὸν χρονικῶς διαστήματι καὶ τῇ καθ' ἡλικίαν ἀρχῇ νέον πεφυκότα, νεώτερον προσηγόρευσεν ἐξ ἀνάγκης· πολλοὶ γὰρ πολλάκις εὐθύνται νεώτεροι κατὰ ἡλικίαν καὶ τὴν ἡλικίαν ἀκμαζόντες, καὶ γηραλέον ἔχοντες φρόνημα καὶ κατὰστημα καὶ πρεσβυτικὴν διάνοιν καὶ πολιτείαν καὶ ζωὴν ἀκατάγνωστον· ὡς ὁ Δανιὴλ, ὡς ὁ Ἱερεμίας, ὡς ὁ Δαβὶδ, ὡς ὁ Σολομὼν, δὲ καὶ μόνος ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς πρὸς ἃ μὴ θέμις καταλίπῃ. Καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐν ἄλλοις αὐτοῦ λόγοις· οὕτως αὐτὸς ὁ σοφώτατος Σολομὼν φάσκων, « Ἐγὼ τίμιον, οὐ τὸ πολυχρόνιον, οὐδὲ ἀριθμῶ ἐτῶν μεμνηται· πολὺ δὲ φρόνησις ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἡλικία γῆρας, ἀκτληδωτός βίος. »

Οὐ τοίνυν ἐξάπαντος τὸν καθ' ἡλικίαν ἀκμαζόντα καὶ νέον πεφυκότα, « βασιλεῖα νεώτερον » νῦν φησιν, ἀλλὰ τὸν ταῖς νεωτερικαῖς ἐπαναστάσεσι τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς καὶ ταῖς κιναιδαῖς καὶ βδελυκαῖς ἡδοναῖς δεδουλωμένον καὶ καθυποταγμένον, καὶ δίκην ἀνδραπείδου πρὸς πᾶσαν κακοπραγίαν ὑπὸ τῆς δεσποίνης ἀμαρτίας ἐλχόμενον, καὶ γεροντικὴν ἔχον τὴν ἡλικίαν καὶ τὸν χρόνον πρεσβυτικὴν καὶ πεπολιωμένον ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς γενειάδος

constitui, aut sacerdotium novum fieri præter unum altare et unum sacerdotium non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit. » (Epist. 40.)

(82) At LXX habent..... Καὶ οἱ ἄρχοντές σου πρῶτ' ἐσθίουσι. Μακαρία σὺ, γῆ, ἥς ὁ βασιλεὺς σου υἱὸς ἐλευθέρων..... Symm. Οὐαὶ σοι, γῆ.....

(83) Sap. iv, 8. Apud LXX leges..... Πολὺ δὲ ἐστὶν φρόνησις ἀνθρώποις, καὶ ἡλικία γῆρας βίος ἀκτληδωτός.

φαινόμενος. Τοῦ τοιοῦτου γὰρ βασιλεύειν λαχόντος, A ministrandum obtigerit, vae civitati atque civibus, καὶ ταῖς ἡδουπαθείαις σχολάζοντος, καὶ τῇ πόλει καὶ in quos ille imperium nactus sit (84). τοῖς πολλοῖς, ὧν αὐτὸς λέλοχε βασιλεύειν.

Ἀναγωγικωτέραν δὲ βουλήθοντες ἀποδοῦναι καὶ φάναι τὴν ἐκδοχὴν, φαίμεν ἂν, ὡς παραληφθήσεται μὲν ὁ νοῦς βασιλεὺς· ἅτε δὴ προκαθεζόμενος καὶ κατάρχων τῶν ἄλλων δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ πάσης τῆς φύσεως. Πόλις γε μὴν αὐτῇ δῆπουθεν ἡ ψυχὴ, ἥ δὴ δυνάμις ἐστὶν ὁ νοῦς ἡγεμονικωτέρα καὶ πρωτεύουσα καὶ κατάρχουσα τῶν ἄλλων πασῶν. Ἐὰν οὖν διὰ τινος ἀπροσεξίας καὶ ῥαθυμίας τῶν ἐνθυμημάτων καὶ φωτειοδεστέρων ἐφέσεων καὶ προσνεύσεων τύχεσθαι κατοκλάσας, ἀπολέσει τὴν λευκότητα καὶ καθαρότητα τῆς φυσικῆς ἀπαθείας καὶ κατὰστάσεως ἀγιοπρεποῦς· εὐρίσκεται τρόπον τινὰ νεώτερος, καὶ τῆς πρεσβυτικῆς ὀνομασίας ἀνάξιος, ἅτε δὴ νεωτερικαῖς ἀσωτίαις καὶ τρυφαῖς γενόμενος ἐκδοτος, καὶ νεωτερικοῖς ῥεμβασμοῖς ἡτιμωμένος ἀποφανθείς. Τῇ πόλει τοίνυν ἦτοι τῇ ψυχῇ τοῦ ποιῶδαι νεωτερικῶς παραληφθέντος, ἥν βασιλεύς τὸ οὐαὶ προσεφώνησεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, ὡς οὐκ ἐχούσῃ τὸν διειδύνοντα καὶ διέποντα μεγαλοπρεπῶς καὶ βασιλικῶς. Ἀρχοντάς γε μὴν ὀνομάζειν κατὰ τὴν ἀκόλουθον οἰητέον τὰς ἄλλας δυνάμεις τῆς λογικῆς ψυχῆς, αἱ τοῦ βασιλέως ἀπρακτοῦντος πρὸς τὰ κρείττω καὶ φωτειοῖ καὶ θεοειδέστερα, καὶ καταδουλωθέντος καὶ σχολάζοντος τοῖς ὁσιμφοῦροις καὶ χείροσι, σύμφωνον ἐπιδεικνύνται τὴν πρὸς τὰ τοιαῦτα ῥοπήν, ἀκαίρως ἐμπιπλάμεναι τῶν ἐμπαθῶν ἐνθυμήσεων, καὶ παρὰ καιρὸν κορβεννύμεναι τῶν ἀθεμίτων φαντασιῶν· ὥπερ καπὶ τῇ αἰσθητικῇ διανοίᾳ ὄρνοντας ἀκολούθως παραλαμβάνειν οἶδεν ὁ λόγος τοὺς ὀδεμιὰ τάξει κεχρημένους ταῖς ἐδωδαῖς ἐν προσφόροις καίροις· ἀλλ' ἐβόθεν πρὸς τὰς ἀπολαυστικὰς καὶ Συμβαρτικὰς αὐτομολοῦντας τραπέζας, καὶ γαστριζομένους καὶ κραιπαλῶντας, καὶ μηδεμιᾶς προμηθείας ἀξιοῦντας τοὺς τῆς πόλεως ἢ τῶν ὑπὸ χεῖρα συμπολιτῶν.

(84) Similis huic est interpretatio, quam legimus in veteri commentario ad Isaiam, quod maiores non bene Basilio Magno adjudicarunt. Ad ea enim prophetae verba (cap. 3, n. 4), *Et dabo pueros principes eorum, et effeminati dominabuntur eis*, haec ille subiicit: *Οὐ γὰρ ὁ τῶ χρόνῳ ἐλλείπων πάντως φεακὺς. ἀλλ' ὁ κατὰ πάθος ζῶν· ὁποῖος ἦν ὁ Ῥοδοῦμ, περὶ οὗ γέγραπται, ὅτι καὶ Ῥοδοῦμ ἦν νεώτερος, καὶ δειλὸς τῇ καρδίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής· Οὐαὶ σοι, πόλις, φησὶν, ἥς ὁ βασιλεὺς σὺν νεώτερος, καὶ οἱ ἀρχοντές σου πρῶτ' ἐσθλοῦσιν. Οὐ γὰρ ὁ τὴν ἡλικίαν νέος, ἀλλ' ὁ τὴν ψυχὴν ἀτελής, νεώτερος καὶ ἐνταῦθα λέγεται. Ἐπεὶ τότε τῆς ἡλικίας ὅτι οὐκ ἐμπόδιον τῷ βουλομένῳ ζῆν κατ' ἀρετὴν, ἐν τοῖς πρὸς Ἱερειῶν λόγοις ὁ Κύριος ἐδείξεν εἰπών· Μὴ λέγῃς ὅτι νεώτερος εἶμι. Οὐ γὰρ ἤρνησατο αὐτὸν εἶναι νεώτερον, ἀλλ' ἔφη μὴ εἶναι ἐμπόδιον αὐτῷ τὴν νεότητά διὰ τὴν τελειοσύναν τῆς ψυχῆς· ὅτι πάντα πρὸς οὐδ' ἐὰν ἐξαποστελῶ σε, πορεύσῃ· τῷ γὰρ φρονήματι ἐώρακα πρεσβυτικῶ τυγχάνοντι, ὁ βλέπων τὴν σεμνότητα τῆς ἐν τῷ κρυπτῷ πολῆς. Id est, Non enim is, qui aetate junior sit, prorsus vituperatur, sed qui vitis deditur vivat, qualis erat Roboam, de quo scriptum est: Et Roboam erat junior et corde pavidus. (II Paral. xiii, 7.) Quare et Ecclesiastes, Vae, inquit, tibi, civitas, cujus rex junior, et principes tui mane*

At si proferre interpretationem libeat, quae magis ad anagogen accedat, dicendum erit, regem hic interpretandum esse intellectum, cum is caeteris animae totiusque naturae facultatibus praefectus imperet. Ac civitas quidem habebitur ipsamet anima, cujus virtus praecipua atque praestantior est intellectus aliis omnibus imperans (85). Si igitur ex incuria quadam atque desidiosa, praesentioribus ac illustrioribus, quae nactus erat, desideriis et affectibus destitutus, candorem amittat ac puritatem naturalis sanctaeque tranquillitatis; jam quodammodo junior invenitur 251 ac senis appellatione indignus, quippe qui se juvenili luxuriae et voluptatibus dederit, et adolescentiorum erroribus dehonestatus videatur. Igitur civitati sive animae, cujus rex juvenili ejusmodi vite addictus fuerit, vae inclamavit sapiens Ecclesiastes tanquam non habenti, a quo rectam ad normam dignae ac regie dirigatur. Principes porro appellare eodem modo putandus est reliquas rationalis animae facultates, quae, rege nihil se in bonis praecularisque rebus ac Deo magis acceptis exercente, ac servilem in modum noxiis pravisque delicto, parem ad talia quaeque propensionem praeseferunt, voluptatem intempestivis cogitationibus arripientes, et importune se in improbas imaginationes ingurgitantes. Quemadmodum si obviam sententiam species, eos indicari principes liquet, qui nullum justitiae temporis ordinem in cibis sumendis servant, sed mane ad voluptarias et Sybariticas convolvant mensas (86), ac ventri large comissando indulgent, rei publicae civiumque sibi creditorum administratione omni curaque posthabita.

Non enim qui aetate juvenis, sed qui secundum animam est imperfectus, hoc etiam loco junior appellatur. Nam quod id aetatis ei, qui ad virtutis normam vivere velit, impedimento non sit, Dominus in iis, quos ad Jeremiam habuit, sermonibus ostendit, inquit: Noli dicere quia junior sum (Jerem. i, 7); Neque enim negavit esse juniorem; sed dixit non esse illi impedimento juvenilem aetatem, ob animae perfectionem. Quia ad omnes, ad quoscunque te misero, ibis. Vidi enim, consilio te esse seniore, quippe qui additam canitiem et gravitatem perspicio.

(85) Haec ipsa leviter perstrinxerat Olympiodorus; ait enim: Πρὸς δὲ διάνοιαν πόλις τροπικῶς ἡ ψυχὴ, ἥς ὁ βασιλεὺς νοῦς. Id est: Si sensum species, civitas immutatione verbi est anima, cujus rex intellectus. (In Arist. Duc. p. 667 E.)

(86) Scribit Noster Συμβαρτικὰ, quod minus quidem usitatum, at novum plane dici non potest. Habet enim Hesychius, qui etiam sic explicat, Συμβαρτικαῖς· Περσικαῖς, ὑπερηφάνοις, πολυτελεῖσι; nempe Sybariticis, id est Persicis, superbis, sumptuosiss. Porro nomen a Sybari ductum, quae urbs fuit Magnae Graeciae, Ἀχαίων κτίσμα, ut ait Strabo (lib. vi, p. 182), δούτῳ ποταμῶν μεταξὺ, Κεράτιδος καὶ Σοῦβάρτιδος· quam a Cimonatibus deletam Athenienses in proximo restituerunt, et Thurius a

Eam vero interpretationem confirmat atque declarat iis, quæ sequuntur : ut dictum illud secundum anagogen multo magis, quam ex obvio sensu et verborum significatione explicari par sit. Ait enim : « Beata tu, terra, cujus rex tuus filius liberi, et principes tui ad tempus comedunt in fortitudine, et non confundentur. » Nam cum filium liberi regem dixerit, intellectum indicavit cupiditatum dominum regemque voluptatum, ramum scilicet ac germen animæ liberæ, quæ nunquam servierit aut subjecta fuerit ignominie passionibus et corporis voluptatibus. Quidni etiam intellectum modo filium liberi significet, id est sancti divinique Spiritus, qui intellectum **252** effingit sapientem ac purum, idemque obsignat et parit sanctum et omnino ingenuum ac nobilem? Sui quippe juris spiritus veritatis planeque liber, « ubi vult, spirat », atque ut voluerit, intellectum sui partem facit : qui virtute accepta sancti Spiritus, ordinat, regit, in officio continet principes suos, cæteras nempe rationalis animæ facultates, ut stans horis ac tempestivis alimenta mentis ac spiritus in omni fortitudine sumant, ne confundantur in passionum ignominie servitute adducti : sed potiora sectantes et divinarum rerum meditationi studioque dediti, omnem plane confusionem effugiant.

Si vero quispiam vulgarem quoque sensum intelligere velit illius terræ, quam Ecclesiastes beatam prædicat, hunc sumat ab explicatione super deplorata civitate, quæ ad verba ipsa, ut sonant, contracta est (87). Ubi enim hanc civitatem versa vice intellexerit, interpretationem habebit facilem et expeditam. Cæterum sapiens Ecclesiastes ex iis, quæ proxime rursum adferit, secundum anagogen potius hæc accipienda docet, ut jam dixi. Addit enim atque :

Vers. 18. *In pigritiis humiliabitur contignatio, et in segnitie manuum stillabit domus* (88).

Nam quæ intellectum, bonis sanctisque meditationibus relictis, plane cessantem tuebatur ac custodiebat, virtus Spiritus sancti, in illius tutela succubuit; non utique viribus ejus imminatis, et naturali ejusdem gratia ac divina potestate atque

• Joan. III, 8.

fonte ibidem reperto appellavere. Idcirco Stephanus *De urbibus* ait : Θούριος πόλις Ἰταλίας ἡ πρότερον Σύβαρις. (Vide Diol. Sic. I. XI, c. 10.) Sybaritarum vero mensæ ferculis omnis generis infames erant; unde apud Romanos inductus nescio quis Sybariticus missus, quem Helagabalus semper exhibuisse dicitur ex oleo et garo. (Lampr. in *Helag.* c. 30.) Itaque Σύβαρις ἐννέειν apud Græcos idem atque *luxuriari genioque indulgere*. Sybaritæ enim, inquit Suidas, γάρυες ἦσαν καὶ τροφῆται.

(87) Quomodo scilicet superiora Ecclesiastæ verba ita primum explicavit, tanquam hoc nos

Παραμεδοὶ δὲ τὴν αὐτὴν ἐκδοχὴν καὶ δεικνύσι διὰ τῶν ἐπομένων · ὥς ἀναγωγικώτερον μᾶλλον ἐξελίγναι τὸ εἰρημένον προσήκεν, ἀλλ' οὐκ αἰσθητὸς κατὰ τὴν πρόχειρον τοῦ γράμματος ἔννοian. Φησὶ γὰρ, « Μακαρία σύ, γῆ, ἥς ὁ βασιλεὺς σου υἱὸς ἐλευθέρου, καὶ οἱ ἄρχοντές σου πρὸς καιρὸν φάγονται ἐν δυνάμει, καὶ οὐκ αἰσχυνοῦνται. » Φήσας γὰρ υἱὸν ἐλευθέρου τὸν βασιλέα, τὸν αὐτοκράτορα τῶν παθῶν καὶ βασιλέα τῶν ἡδονῶν ἐνέφηγε νοῦν ὄντα ψυχῆς ἐλευθέρως ὀρπηκα καὶ βλαστὸν τῆς μήπως καταδουλωθείσης καὶ καθυποταγείσης τῆς ἀτιμίας τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς ἡδοναῖς τῆς σαρκός. Ἡ μήποτε νοῦν αἰνίττεται νῦν υἱὸν ὑπάρχοντα ἐλευθέρου, τοῦ παναγίου καὶ θεαρχικοῦ Πνεύματος τοῦ διαμορφούντος τὸν ἔμψυκα καὶ καθαρὸν νοῦν, καὶ σφραγίζοντος καὶ εἰκτοντος ἀγιοπρεπῆ καὶ παντελῶς ἀδούλωτον καὶ μετάρσιν αὐτεξούσιον γὰρ πεφυκὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ παντελεύθερον, « ὅπου θέλει, πνεῖ, » καὶ καθὼς ἂν βουληθεῖ, διαμορφοῖ τὸν μέτοχον αὐτοῦ γενόμενον νοῦν, ὃς ἐν τῇ δυνάμει τῆς μετουσίας τοῦ παναγίου Πνεύματος τάττει καὶ καθίστησιν ἐν καταστάσει τελείᾳ καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, τὰς ἄλλας δηλονότι δυνάμεις τῆς λογικῆς ψυχῆς πρὸς τὸ λαμβάνειν πρὸς καιρὸν ἥτοι εὐκαιρῶς τὰς νοητὰς τροφὰς καὶ πνευματικὰς ἐν πάσῃ δυνάμει, πρὸς τὸ μὴ καταισχυροθῆναι διὰ τῆς πρὸς τὰ πάθη τῆς ἀτιμίας καταδουλώσεως · ἀλλὰ διὰ τῆς ἀσχολίας τῆς πρὸς τὰς χρεῖτας καὶ θεοσιεῖρας φαντασίας καὶ θεωρίας ἀκαταίσχυτοι διαμένουσιν.

Εἰ δὲ καὶ τὴν αἰσθητὴν διάνοian νοήσαι τις βουληθεῖ τῆς μακαριζομένης ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ γῆς, λήψοιτο ταύτην ἐκ τῆς διασαφήσεως τῆς ἐπὶ τῇ τάλανισθείσῃ πόλει κατὰ τὸ γράμμα τὴν ἀπόδοσιν εὐφροσύνης. Ἐμπαλιν γὰρ ταύτην ἐξεληγώς, εὐχερὲς καὶ ῥαδίως ἔξει τὴν ἐκδοχὴν. Ὁ δὲ τοι σοφὸς Ἐκκλησιαστής, ἐξ ὧν ἀμέσως αὐθις ἐπηγάγεν, εἰσηγεῖται μῦθον ἀναγωγικῶς ἐκδέχεσθαι τὰ τοιαῦτα, καθὼς ἐφ' ἡμῶν εἰπὼν. Ἐπάγει γὰρ καὶ φησιν ·

§ XVI.

Ἐν ὀκνηρίαις ταπεινωθήσεται ἡ δούκσις, καὶ ἐν ἀργίᾳ χειρὼν στάξει ἡ οἰκία.

Τὸν γὰρ ἀπρακτοῦντα νοῦν καὶ παντελῶς ἀργοῦντα καὶ πρὸς τὰς ἀγαθὰς καὶ καλὰς καὶ νοητὰς θεωρίας ἢ συντηροῦσα καὶ φυλάττουσα δύναμις αὐτὸν τοῦ παναγίου Πνεύματος τεταπείνεται πρὸς τὴν ἐκείνου συντήρησιν · οὐχὶ τὴν ἰδίαν ἰσχύον ἐλαττωθεῖσα, καὶ

docentis, infelicem fore civitatem, quæ regem nacta sit consilio et prudentia juvenem, atque adolescentium more cupiditatibus servientem; eodem modo sumi hæc posse ait, ut beatam fore civitatem declararet, cui rex ingenuus et nobilis, cui solius moderatique magistratus obtigerint. Cæterum in Hebraicis utroque loco non *civitas*, sed *terra scriptum est*, nempe γῆ, quæ vox regnæm designat, ut apud Latinos : *Terra Italia*; itaque Symmachus vertit : Οἶσσι, γῆ, et Latinus interpres : *Væ tibi, terra*.

(88) Olympiodor. Ἐν ὀλοκληρίαις ταπεινωθήσεται....

κενωθεῖσα τῆς ἰδίας χάριτος φυσικῆς καὶ θεαρχικῆς ἀρχῆς καὶ περιωπῆς, ἀλλὰ πρὸς τὴν φυλακὴν καὶ συντήρησιν τοῦ ταῖς ὁκνηρίαις ὑποχαλάσαντος· ἐαυτὸν νοῦ πρὸς τὴν ἀργίαν τῶν ὑψηλῶν καὶ νοητῶν θεαμάτων· κἀντεῦθεν ἀνάξιον ἐαυτὸν ἀποφάναντος τῆς ἐκεῖθεν δοκώσεως, ἡγουν σκέπης καὶ συντηρήσεως.

Εἰ καὶ κατὰ τὴν αἰσθητὴν διάνοιαν ἀρίθλον ἔχει τὴν διασάφησιν· πᾶσι γὰρ τοῖς κατοκνήσαντι ἀνακαινῆσαι τὴν ὁροφὴν τῆς αἰσθητῆς οἰκίας ἤδη παλαιωθείσης εὐρηται πάντως ἀσθενεστέρα, τὴν ἀσφάλειαν ἥκιστα παρεχομένη τοῖς κατοικοῦσι. Μὴ γὰρ καλλιεργηθεῖσα καὶ δεχμένη τῇ φιλεργίᾳ καὶ φιλοπονίᾳ τῶν χειρῶν τὰ πρὸς ἐπανόρθωσιν καὶ βελτίωσιν, σταλαγμοὺς ἐκ τῶν ὑπερῶν ἀνωθεν παραπέμπει, καὶ καίρῳ τῷ προσφόρῳ χιόνας. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

A cura exhausta : sed laxata custodia tutelaque intellectus, qui seipsum desidiae dederit, sublimium ac spiritualium rerum **253** contemplatione otio atque inertiae posthabita, atque adeo indignum se praeberit, quem ille *contignatione*, sive tegumento et tutela, defendat (89).

Quaquam, si sententiam species, quae in primum est, explanationem haec habent plane manifestam. Omnes enim, qui domus suae vix jam vetustatem ferentis mature tectum reficiendum non curaverint, eam infirmiore in dies invenient, et habitantibus minime tutam. Nisi enim apte restituta, multo fabrum labore atque opera stabilitatem ac robur acceperit, cum pluit, guttas demittat, ac suo tempore nives (90). Ait deinde sapiens Ecclesiastes :

§ XVII.

Εἰς γέλωτα ποιοῦσιν ἄρτον, καὶ οἶνος εὐφραίνει τοὺς ζῶντας, καὶ τοῦ ἀργυρίου ὑπακούσεται τὰ σύμπαντα.

Ἄφροντες ἔχει τὸν πλοῦτον ἢ θεὸν χάρις τῆς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος κηδεμονίας, ὡς ἐκπλήττῃσθαι πάντας τοὺς συνεισὶς ἐπαίοντας, πῶς συνέσειε τῷ γράμματι τὰς ὑψηλὰς θεωρίας, καὶ ταῖς αἰσθηταῖς ἐννοίαις ὡς ἐν τισιν ἐσόπτροις καὶ παραπετάσμασι κατεκάλυψε τῆς πνευματικωτέρας διανοίας τὴν ἐκδοχὴν· ἵνα μήτε τοὺς κατ' ἐκείνου καιροῦ σκληροκαρδίου καὶ φιλονείκους Ἰουδαίους διὰ τὴν ἀρίστην προκατάγγελλον τῶν μελλόντων παρασκευάσῃ

VERS. 19. In risu faciunt panem, et vinum exhilarat viventes, et argento obediunt omnia (91).

Ineffabiles divinae gratiae in humani generis cura divitiae sunt, ut qui haec **254** audiunt ac percipiunt, mirari omnes debeant, quomodo cum vulgari verborum sono sublimes meditationes copulaverit, ac sensibilibus sentiis tanquam in speculis et aulae spiritalis intelligentiae expositionem velarit : ut neque Judaeis illius aetatis pervicacibus et contentiosis ob apertissimam futurorum praedictionem, legis Mosaicae, quod aliquando finem habitura

(89) Gregorius Nyssenus, cum illa Cantici explanaret : *Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cupressina* (cap. i, 16) ; idemque adnotasset, *imbrem* in Evangelis (Matth. vii, 27 ; Luc. vi, 48) vocari a Domino varias tentationum petitiones, quas ille solum rejicere et contemnere possit, qui domum habeat in petra aedificatam, ac praeclaris virtutibus, quasi robustis trabibus firmatam et tectam ; haec deinde addidit : *Μάθοιμεν δ' ἂν τὸ λεγόμενον, τὴν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ ῥῆσιν τῷ προκειμένῳ συνεξετάσαντες. Ἐκεῖ γὰρ φησιν· Ἐν ὁκνηρίαις ταπεινωθήσεται ἡ δόκωσις, καὶ ἐν ἀργίᾳ χειρῶν σάδις ἡ οἰκία. Ὅσπερ γὰρ εἰ ἀσθενῇ τε καὶ ἀτονα ὑπὸ λεπτότητος εἴη τὰ ξύλα τὰ διεληφτά τὸν ὄροφον, ὁκνηρὸς δὲ ἔχῃ πρὸς τὴν τοῦ δώματος ἐπιμέλειαν ὁ τοῦ οἴκου δεσπότης, οὐδὲν ἀπάνωτο, τῆς στέγης τοῦ δαυροῦ διὰ σταγόνων εἰσρέοντος· κοιλίνεται γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὁ ὄροφος, εἰκὼν τῷ βάρει τοῦ ὕδατος, καὶ οὐκ ἀντέχει τῶν ξύλων ἡ ἀτομία πρὸς τὴν τοῦ βάρους προσβολὴν ὑποκλάζουσα. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τὰ ἐντὸς διδίδονται τὸ ἐναπειλημένον τῇ κοιλότητι ὕδωρ, καὶ αἱ σταγόνες αὐταὶ κατὰ τὸν παροιμιώδη λόγον ἐμβάλλουσιν ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ ὕδατος. Οὕτως γὰρ τῆς παραβολῆς αἰνίγματι διακελεύεται διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν εὐτολίας ἀνενδότους εἶναι πρὸς τὰς τῶν πειρασμῶν ἐπιβροχάς, μήποτε μαλακισθέντες διὰ τῆς τῶν παθημάτων συμπτώσεως κοῖτοι γενόμεθα, καὶ τὴν ἐπιβροχόντων πλουτῶν ὕδατων ἐξωθεν ἐπὶ τὴν καρδίαν εἰσρέουσιν ἐντὸς τῶν ταμιέων παραδεξιόμεθα, δι' ὧν φέρεται ἡμῖν τὰ ἀπὸθετα. Il est : *Dictum autem intelligimus, si cum eo, quod est propositum simul examinaverimus Ecclesiastae effatum. Illic enim dicit : In pigritiis humilabitur contignatio, et in segnitie manuum stillat domus. Quemadmodum enim si ligna, quae tectum continent, infirma sint et ob tenuitatem**

imbecilla, piger autem sit paterfamilias ad domus curam gerendam, nihil tectum profuerit, imbre stillatim immanente : quippe excavari tectum necesse est, et aquae ponderi cedere, nec tignorum imbecillitas resistit, ponderis oppressa vi : propterea subit interna, quae in concavitatibus intercipiuntur aqua, ipsaeque stillae, ut est in Proverbiis (xxvii, 13), hominem domo expellunt in tempore pluviae ; ita nobis per illas ambages praecipit, ut virtutum robore ac firmitate tentationum impetum sustineamus : ne quando arummarum vexatione debilitati aditum patefaciamus, et aquas ejusmodi ad animum usque extrinsecus influentes intra penetralia admittamus, ob quas ea nobis pereant, quae reposita habemus. (Hcm. 4, in Cant. cantic.)

(90) Observavit ad hunc locum Mazochius (*Spic. Bibl.* tom. II, p. 221), sententiam totam sic accipi posse, velut si duabus constet partibus, et in protasi similitudo sit, in apodosis documentum ; non aliter, opinor, ac si scriptum esset : *Quemadmodum ex negligentia incuriaque contignatio labefit ; ita domus ex remissione utriusque manus detrimentum faciet* ; Salomonem nempe ambiguitate verborum usum esse ; cum ea, quae vertimus et remissione *utriusque manus*, tam de inflexu lateris utriusque in tecto, quam de segnitie utriusque manus in homine intelligi possint : *manus* certe sacris in Literis saepe idem, ac *pars* sive *latus*. Itaque ab Ecclesiaste damna etiam indicari, quae familiis a socordia inferuntur.

(91) Sed apud LXX legimus, Εἰς γέλωτα ποιοῦσιν ἄρτον, καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον τοῦ εὐφρανθῆναι ζῶντας, καὶ τοῦ ἀργυρίου ταπεινώσει ἐπακούσεται τὰ πάντα. Olymp. Καὶ τοῦ ἀργυρίου ἐπακούσεται οὐ τὰ πάντα.

esset, contemnendæ ansam præberet; et initiatos evangelicæ sanctitati post eorum eventum, quæ tanto antea prædicta essent, omni utilitate ac lætitia cumlaret: cum ante oculos eorum denique versarentur, quæ longe prius prophetæ prænuntiavissent. Plura porro sic enuntiata invenies tam in legibus oraculisque Mosaicis, quam in aliorum prophetarum monitis et vaticiniis. Igitur eodem modo in hoc quoque Ecclesiastæ dicto geminum invenimus interpretationis sensum, et spiritalem expositionem sub sensibili latitantem. Nam cum ait, « In risu faciunt panem, et vinum exhilarat viventes, » panem sensibilem iis, qui hunc fingunt, gaudio esse significavit. Risum enim hic appellavit gaudium, velut quodam in loco beata Sara (91*), eum Isaacum peperisset, dixit: « Risum fecit mihi Dominus; quicumque enim audierit, corripit mihi ». Panis quippe cum sit, esurientibus et alim'nti indigis gaudium quodammodo asferre solet. Exhilarat autem et vinum viventes, ut ait David: « Et vinum lætificat cor hominis ». Ac bene Ecclesiastes *viventes* dixit: omnino enim ab iis **255** bibitur, non utique a cæteris, qui jam ad patres abierunt (92).

At vero iisdem verbis prædictum maxime ac prænuntiatum invenies mysticum panem, qui de cælo descendit, et mundo dat vitam; de quo ait Dominus: « Accipite, manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum ». Nec minus mysticum vinum de germine vitis desumptum, quod maxime ac præcipue exhilarat viventes: de quo dicit Dominus: « Bibite ex eo omnes, hic est sanguis meus, qui pro vobis et pro multis effunditur in remissionem peccatorum »; ac rursus: « Ego sum panis vitæ qui de cælo descendi; si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum (93); » et iterum: « Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam ». Enimvero et argentum pari modo, qui animadverterit, geminum habere interpretationem inveniet, ab obvio scilicet sensu atque ab anagoge desumptam. Sen-

* Gen. xxi, 6. * Psal. ciii, 15. * Matth. xxvi, 26.

(91*) Græci Patres Σάρραν scribunt, ut Abrahami uxorem nomine illo appellent, quod ei Deus, priore mutato, imposuit. Nec mirum: quanquam enim in Vulgatis legimus: *Dixit quoque Deus ad Abraham: Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram* (Gen. xvii, 15); sic tamen LXX interpretes eundem locum reddidere: Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ· Σάρρα ἡ γυνὴ σου οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτῆς Σάρρα· Σάρρα ἐστὶ· τὸ ὄνομα αὐτῆς. Propterea alludens Chrysostomus secundum eos scripsit: Ὁ τὸν Ἀβραάμ Ἀβραάμ καλέσας, καὶ τὴν Σάρραν Σάρραν, καὶ τὸν Ἰακώβ Ἰσραήλ. (Tom. VIII, hom. 19 in Joan. n. 2.) De nominis vero significatione hæc Hieronymus: « Causa ita nominis immutata hæc est, quod antea dicebatur princeps mea, unius tantum domus materfamilias, postea vero dicitur absolute princeps, id est ἀρχουσα.... omnium quippe gentium futura jam princeps est. »

(92) At hic quoque adverbium similitudinis sub-

καταφρονεῖν τῶν Μωσαϊκῶν νόμων, ὡς ποτε καὶ πάλαν δεχομένων, καὶ τοὺς μύστας δὲ τῆς εὐαγγελικῆς τελειότητος ἐν τῇ ἐμβάσει τῶν προρρήθέντων πάντες ὠφελείας πληρώσει καὶ θυμηθῆς· ὅτε δὴ πύρρῳθεν προφητευθέντων καὶ προρρήθέντων τῶν προκειμένων νῦν τοῖς σφῶν ὀφθαλμοῖς. Οὕτως εὐρήσεις τὰ πλεῖστα καὶ τῶν Μωσαϊκῶν νόμων καὶ θεσπισμάτων, καὶ τῶν ἄλλων προφητικῶν εἰσηγήσεων καὶ προρρήσεων. Ὡσαύτως τοῖνον καὶ τῷ παρόντι ῥητὶ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ διττὸν εὐρίσκομεν τῆς ἐρμηνείας τὸν νοῦν, καὶ ταῖς αἰσθηταῖς ἀποδόσεις κεκαλυμμένην τὴν νοητήν. Εἰπὼν γάρ, « Εἰς γέλωτα ποιοῦσιν ἄρτον, καὶ οἶνος εὐφραίνει τοὺς ζῶντας, » τὸν αἰσθητὸν ἄρτον γίνεσθαι παρὰ τῶν ποιοῦντων αὐτὸν ἐνέφηνεν εἰς χαρὰν. Γέλωτα γάρ νῦν ὠνόμασε τὴν χαρὰν, ὥσπερ δὴ καὶ ποῦ φησιν, ἡ μακαρία Σάρρα τετοκύνει τὸν Ἰσαάκ· Ἐγώτοι μοι ἐποίησεν ὁ Κύριος· διὲ γὰρ ἐν ἀκούσῃ, συγχαρεῖται μοι. Πέφυκε γάρ πως τοῖς πεινῶσι καὶ δεομένοις τροφῇ· ποιηθεὶς ὁ ἄρτος χαρὰν ἐμποιεῖν. Εὐφραίνει δὲ καὶ ὁ οἶνος τοὺς ζῶντας, καθὼς φησι καὶ Δαβὶδ· « Καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου. » Καὶ καλῶς ἐφη τοὺς ζῶντας ὁ Ἐκκλησιαστής· ὑπὸ γὰρ τῶν τοιούτων πίνεσθαι πάντας, ἀλλ' οὐχὶ τῶν ἀποιομένων καὶ τεταλευτηκότων.

Εὐρήσεις δὲ τοῖς εἰρημένοις μάλιστα προειρημένον καὶ προκατηγγεμένον καὶ τὸν μυστικὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα καὶ διδόντα τῷ κόσμῳ ζωὴν· περὶ οὗ φησιν ὁ Κύριος, « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλυόμενον εἰς ἅρεσιν ἁμαρτιῶν. » Καὶ μέντοι τὸν μυστικὸν οἶνον τὸν ἐκ τοῦ γεννητήματος τῆς ἀμπελίου παραλαμβάνον, τὸν μάλιστα καὶ διαφερόντως κατευφραίνοντα τοὺς ζῶντας· περὶ οὗ φησιν ὁ Κύριος· « Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἅρεσιν ἁμαρτιῶν. » Καὶ πάλιν, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » Καὶ πάλιν, « Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον. » Ὡσαύτως γε μὴν καὶ τὸ ἀργύριον διχῶς ἐρμηνευόμενον εὐρήσεις πᾶς δὲ βουλόμενος, αἰσθητῶς δηλονότι καὶ ἀναγωγικῶς· τῷ γὰρ αἰσθητῷ ἀργυρίῳ

10 ibid. 27. 11 Joan. vi, 53.

D audiunt quidam, ut adnotavit Vatablus, et sententiam sic reddunt: *Ut propter lætitiā faciant panem, et vinum lætificare solet vitam; sic pecunia præstat omnia*. Tum alii de convivio intelligunt: quod nempe etiam rex Baltassar (Dan. v, 1) *panem* sive *πῆν* fecisse dicatur, quam vocem interpretes convivium reddidere. Nec vero aliter sensisse videtur Gregorius Neocesariensis, qui superiora Ecclesiastæ verba cum iis, quæ hic habes, hoc modo connectit: Ὁ κτηρὸς δὲ καὶ ἀργὸς οἶκον ἐλατοῦσι, γλευσαστὰ γινόμενοι, καὶ εἰς τὴν ἐλευσίαν λαίμαργίαν τοῖς πᾶσι καταχρώμενοι, ἀργυρίῳ ἀγώγιοι, ἐνεκα ὀλίγου τιμῆματος, πάντα ἀσχερῶς καὶ ταπεινῶς πράσσειν ὑπομένοντες· id est: *At piger et ignarus domum minuunt, scurræ facti, atque ad ingluviem suam rebus omnibus abutentes, argento ductiles, exigui pretii causa turpiter et abjecte quidam* (facere sustinentes (in Metaphr. eccl.))

(93) Joan. vi, 50. In vulgatis est.... ὁ ἄρτος ὁ ζῶν...

πειθόνται πάντες σχεδὸν καὶ θητεύειν καὶ παρεστέ-
ναι καὶ κατακολουθεῖν τοῖς παρέχουσι, καὶ πλοῖα
κατασκευάζειν, καὶ οἰκίας οἰκοδομεῖν, καὶ τὴν δράφο-
ρον καὶ ποικίλην τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων χρειῶν ἐκτε-
λεῖν ἐργασίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ νοητὸν ἀργύριον ὠνο-
μασμένον εὐρηται ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὅπερ ἐστὶν ὁ
εὐαγγελικὸς καὶ διδασκαλικὸς λόγος· καθὼς φησὶν ὁ
Κύριος, « Ἐδεῖ σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τρα-
πέζιταις »· καὶ πολλῶν πρῶην ὁ προφήτης Δαβὶδ· « Τὰ
λόγια Κυρίου λόγια ἁγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον,
δοκίμιον ἐν γῇ, καθαρισμένον ἐπταπλασίως »· χρή-
νοσιν, ὡς προαγγέλλει προφητικῶς τὴν ἐπὶ τῷ κη-
ρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ προδηλότατον ὑπακοὴν καὶ
κατακολουθήσιν τῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἁγίας
τοῦ Θεοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ
μέντοι σοφὸς Ἐκκλησιαστής τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐχθ-
μενος ἐπήγαγε καὶ φησι·

A sibili enim argento omnes fore obediunt, ut illud
præbentibus famulentur, appareant, pedisequos se
adjungant, eoque navigia construant, domos ædifi-
cent, multa et varia, quæ aliis vitæ usibus prosunt,
opera perficiant. Quoniam vero spiritale etiam ar-
gentum divinis in Litteris nominatum reperitur,
quod est evangelicus institutionis sermo, sicut ait
Dominus : « Oportuit te committere argentum meum
nummulariis »¹² ; et ac multo prius propheta David :
« Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne exa-
minatum, probatum terræ, purgatum septies »¹³ ;
existimandum est manifesto vaticinio ab eo præ-
nuntiari obedientiam atque obsequium, quod evan-
gelicæ prædicationi exhibitura erat omnis, quæ sub
cælo est, sancta Dei catholica **256** et apostolica
B Ecclesia. Certe sapiens Ecclesiastes huic inhærens
sententiæ adjecit dixitque :

§ XVIII.

Καὶ ἐν συνειδήσει σου βασιλέα μὴ καταράσῃ·
καὶ γὰρ ἐν ταμείοις κοιτῶν σου μὴ καταράσῃ
πλούσιον· ὅτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀπολοῖσι τὴν
φωνήν σου, καὶ ὁ τὰς πτέρυγας ἔχων ἀπαγγελεῖ
λόγους σου.

Διττὴν ἔχει καὶ τοῦτο τὴν διασάφειν, αἰσθητὴν
δηλονότι καὶ νοητὴν· παραγγέλλει γὰρ καὶ παρ-
γυᾶται μηδαμῶς καταρᾶσθαι καθοισιδήποτε καιρὸν
ἢ τρόπον, ἥτοι διαλοιδορεῖσθαι καὶ κατασκώπτειν τὸν
λαχόντα βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς, μήτε μὴν ἄρχοντά
τινα καὶ δυνάστην· τοῦτον γὰρ ἐδῆλωσε διὰ τοῦ φά-
ναι, « καὶ μὴ καταράσῃ πλούσιον »· ἵνα μὴ πειθόμε-
νος ὑπωποῦν τὰς τῆς κακορροήσεως εἰσπράξῃται σε
εἰκας, καὶ χαλεπὰς ὑποτίσεις κολάσεις ἐπὶ τῇ προπε-
τεῖα τῶν λόγων, καὶ διαλοιδορήσει τῶν ὑπερέρων καὶ
καὶ βελτιόνων. Τοῦτο δὲ καὶ πολλῶν πρῶην ὁ μέγας
προκατησφαλιστο Μωϋσῆς λέγων· « Θεοῦ σου μὴ
κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεῖς
κακῶς »· εἰσηγούμενος ἥκιστα βασιλέα καὶ δυνάστην
ἐκφρασίῃ καὶ διαλοιδορεῖσθαι καὶ κατασκώπτειν·
ἀλλ' ἐντὸς τῶν τῆς καρδίας θαλάμων ἐν ὑπομονῇ καὶ
μακροθυμίᾳ περιορίζει τοὺς ἰδίους λογισμοὺς καὶ
τοὺς λόγους. « Ὅτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ, » φησὶν,
« ἀποῖσει τὴν φωνήν σου, καὶ ὁ τὰς πτέρυγας ἔχων
ἀπαγγελεῖ λόγους σου. » Διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ πε-
τεινοῦ καὶ τοῦ τὰς πτέρυγας ἔχοντος τὴν ἀπρόοπτον
καὶ παντελῶς ἀνέλπιστον καὶ μηδέποτε σοι προσδο-
κηθεῖσαν ἐξάγγελσιν καὶ διαπόρθηουσιν καὶ δῆλωσιν
τῶν ὑπὸ σοῦ λαληθέντων παραινέτουμενος· μονο-
ουχὶ γὰρ φησι, Μὴ καταράσῃ βασιλέα καὶ δυνάστην·
ὅτι ὅθεν οὐχ ὑποπτεύεις, ἐκεῖθεν ὁ λόγος σου μηνυθή-
σεται καὶ προσενηθήσεται σοι πειρασμούς καὶ θλίψεις οὐ
τὰς τυχούσας. Τοιαύτην οὖν κατὰ τὸ γράμμα τὴν δια-
σάφειν ἔχει τὸ εἰρημένον.

VERS. 20. Et in conscientia tua regi ne male-
dixeris. Et in penetralibus cubilium tuorum ne ma-
ledixeris diviti : quia volucris cæli efferet vocem
tuam, et habens pennas renuntiabit verba tua (94).

Duplicem hoc etiam habet explanationem, sen-
sibilem nempe ac spiritalem. Admonet enim ac
mandat, ne quis ullo unquam tempore aut modo
exsecretur aut contemnat et conviciis petat illum
cui regnum obtigerit super terra, nec magistratum
quemquam aut dynastam ; quem significavit dicens :
« Et ne maledixeris diviti ; » ne hic quomodocun-
que edoctus pœnas imprecationis repetat, et lo-
quendi temeritas ac superiorum et præstantiorum
contemptus gravibus suppliciis stet. Id vero multo
etiam prius cavendum monuerat magnus Moyses,
cum ait : « De diis tuis non detrahes : et principi
populi tui non maledices (95) ; » præscribens, ne
quis regem aut principem spernat, vel reprehendat,
vel insectetur ; sed intus in animi penetralibus
patienter atque constanter cogitationes suas et
verba contineat. « Quia, inquit, volucris cæli ef-
feret vocem tuam, et habens pennas renuntiabit
verba tua ; » volucris nomine et ejus qui pennas
habet, improvisam significans ac inopinatam et
inexpectatam enuntiationem et relationem ac ma-
nifestationem eorum, quæ ipse locutus fueris. Velut
si diceret, Cave, ne regi et principi impreceris :
quia unde minime suspicaris, inde sermo tuus
indicabitur, et pericula tibi ac ærumnas afferet
non vulgares. Talis igitur, si verba spectentur,
dicti hujus explanatio est (96).

¹² Matth. xxv, 27. ¹³ Psal. xi, 7.

(94) Eccles. x, 20. Apud LXX est λόγον σου.

(95) Exod. xxii, 28. At LXX habent Θεοὺς οὐ κακολογήσεις....

(96) Proverbiis annumerat Drusius hoc etiam,

Aves efferent vocem : ejusque usum esse ait, cum
significare volumus, id quod dictum est, diu latere
non posse. (Cl. II, lib. iii, n. 59.)

Quæ vero ab anagoge pendet, et tota spiritualis A est, jam exponamus. D. nuntians enim, ne quis regi aut diviti imprecetur, **257** Christum significat Deum universi ac regem gloriæ, quem compellens Propheta dixit: « Regnum tuum regnum omnium sæculorum, et dominatio tua in omni generatione et generatione ¹⁵. » Fuit enim quoad utramque naturam et rex et dives revera sive Dominus: tanquam princeps pacis et regis Filius unigenitus omnipotentis Dei Patris, quia Deus natura est; ac præterea per humanæ naturæ assumptionem, tanquam filius regis, nempe David, quemadmodum et in Evangeliiis scriptum est, Judæos ipsi interroganti, cujus filius esset, dixisse, utique *Davidis*: ipso deinde objectante illis ac dicente: « Quomodo ergo ait David: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis? Si ergo Dominus Davidis est, quomodo et filius ejus est ¹⁶? » Non ut se filium Davidis esse inficiaretur, sed ut geminæ naturæ, divinæ, inquam, et humanæ, in eum concurrentis veritatem confirmaret. Quare de eodem ait rursus quodam in loco propheta David: « Dominus virtutum ipse est rex gloriæ ¹⁷. » Huic igitur regi nequaquam, inquit, imprecere, id est, cave tu, popule Judæorum, cui obstinatum est cor nec circumcisum; cavete vos, cæteri ex infidelibus gentibus, ne hunc contumelia afficiatis, neve irrisione aut convicio objurgatis, pro quibus præoptavit singulari erga homines voluntate in humanam conditionem a se quam remotissimam descendere, humilique operum suorum naturam induere, eam ut relingeret, ac beatiorum ad finem atque statum transferret. Neque vero tecum ipse cogitando, inhumanationem tali rege indignam esse putaveris; neque contempseris aut improbaveris, quod corpore assumpto voluntariam in cruce mortem obierit, atque in tertium diem in sepulcro clausus fuerit: per que in judicio et justitia, ut scriptum est ¹⁸, homicidam ac superbum Satanam prolignavit, teque ex illius, a quo fueras deceptus, tyrannide crudelique dominatu humanissime liberatum ad majestatis sue fastigium evehit.

258 Quod autem addit: « Quia volucris cæli effecerit vocem tuam, et habens pennas renuntiabit verba tua, » diabolum manifesto significat et socios ejus malignos dæmones quæ loquaris, et quæ etiam cogites observantes: qui tanquam aeris volucres insidias struunt et circumvolant, sine ulla quiete vigilantes: et ijs, qui Deum amant, infensi semper atque terribiles; ubi dignoverint, verba impia adversus regem, de quo agimus, ab aliquo prolata esse, aut malas cogitationes in animi penetralibus receptas, exemplo ad accusandum prosiliunt, quidquid is vel locutus fuerit vel mente conceperit: non quia invisibiles animi cogitationes illi inspiciant atque cognoscant: id enim nemo putare omnino debet (97); sed quia admixtæ necne sint,

¹⁵ Psal. cxlv, 13. ¹⁶ Matth. xxii, 42. ¹⁷ Psal. xlv, 10. ¹⁸ Psal. cxix, 4.

(97) Hæc sane veterum Patrum doctrina est. *Diabolus*, inquit Hieronymus (in psal. xvi), in ani-

Οὐκοῦν εἶπομεν καὶ τὴν ἀναγωγικὴν τε καὶ νοητὴν. Βασιλέα γὰρ μὴ καταρᾶσθαι μήτε πλοῦσιον κατηγο-
λων, τὸν Χριστὸν αἰνίττεται καὶ Θεὸν τῶν ὅλων καὶ
βασιλέα τῆς δόξης, πρὸς ὃν φησὶν ὁ Προφήτης, « Ἡ
βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, καὶ ἡ
δεσποτεία σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. » Πέπει-
γὰρ καθ' ἑκατέραν οὐσίαν καὶ βασιλεὺς καὶ πλοῦσιος
ἀληθῶς ἦτοί δυνάστης· ὡς ἄρχων τῆς εἰρήνης καὶ
βασιλέως υἱὸς μονογενῆς τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ καὶ
Πατρὸς, ἡ Θεὸς ἐστὶ κατ' οὐσίαν· ἔτι γε μὴν καὶ κατὰ
τὴν πρόβληψιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὡς υἱὸς βασι-
λέως, δηλαδὴ τοῦ Δαβὶδ, καθὼς καὶ τοῖς Εὐαγγελίοις
γέγραπται τοὺς Ἰουδαίους εἰπεῖν πρὸς αὐτὸν ἐρωτῶ-
σαντα, τίνας υἱὸς ἐστίν; ὅτι τοῦ Δαβὶδ· τοῦ δὲ πρὸς
αὐτοὺς ἀνθυπενεγκόντος καὶ φήσαντος, « Πῶς δύ-
νησιν ὁ Δαβὶδ, » εἰπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου
ἐκ δεξιῶν μου; » εἰ οὖν Κύριος τοῦ Δαβὶδ ἐστίν, πῶς
ἐστὶν αὐτοῦ καὶ υἱός; » Οὐχὶ τὸ υἱὸς εἶναι τοῦ Δαβὶδ
ἀνατρέπων, ἀλλὰ τῶν συνδραμουσῶν ἑκατέρωθεν αὐτῷ
φύσεων, τῆς θείας φημί καὶ τῆς ἀνθρωπίνης πατω-
μενος τὴν ἀλήθειαν. Διὰ τοῦτο περὶ αὐτοῦ φησὶ πάλιν
ὁ προφήτης Δαβὶδ, « Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ
βασιλεὺς τῆς δόξης. » Τοῦτον τοίνυν τὸν βασιλέα μηδὲ μὴ
καταρᾶσθαι, φησὶ, τοῦτέστιν μὴ διαλοδορήσῃς μὴδὲ
καταμωμῇσιν καὶ κατακλῶνῃς ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς καὶ ἀπερί-
τμητος τὴν καρδίαν καὶ σκληροκαρδῖος, μὴδὲ τις ἄλλος τῶν ἀπίστων ἐθνῶν,
ἀνθ' ὧν εἴλετο πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἑσχατίαν κατε-
θεῖν καὶ φορέσαι τὴν ταπεινὴν τοῦ ἰδοῦ πλίσματος
φύσιν αὐθαίρετως καὶ φιλανθρώπως, πρὸς ἀπάλαμ-
αὐτῆς καὶ πρὸς χρεῖττονα λῆξιν καὶ ἀποκατάστασιν.
Μὴδὲ γὰρ ἀναξίαν τοῦ τοιοῦτου βασιλέως διενθυμῆ-
ναι ἐν τοῖς ταμείοις τῆς σῆς καρδίας εἶναι τὴν ἐνανθρώ-
πησιν· μὴδὲ διαλοδορήσῃς ἡτοὶ δυσφημῆσιν τὴν ἐ-
σωμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν ἐθελούσιον ἀνάρτησιν ἐπὶ
τοῦ σταυροῦ καὶ τὴν τριήμερον ταπὴν· δι' ὧν τὸν ἀν-
θρωποκτόνον καὶ μέγαλαυχον κατέρραξε Σατανᾶν ἐν
κρίσει καὶ δικαιοσύνῃ κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τῇ
ἐκείνου τυραννίδος καὶ λύττης καὶ καταδυναστείας ἐπὶ
τὸν ὕπ' αὐτοῦ φενακισθέντα φιλανθρώπως ἀπελευθέρ-
σατο, καὶ πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἰδίας μεγαλωσύνης ἐν-
ήγαγεν.

Ὁ δὲ φησιν, « Ὅτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀπό-
σῃ τὴν φωνὴν σου, καὶ ὁ τὰς πτέρυγας ἔχων ἀπαγγε-
λὸν σου, » τοῦ διαβόλου καὶ τῶν συνοπαδῶν αὐτοῦ
καὶ μισοκάλων δαιμόνων τὴν παρατήρησιν τῶν εἰ-
ρημένων λόγων, ἔτι γε μὴν καὶ τῶν ἐνθυμημάτων
αἰνίττεται· προφανῶς, οἱ δέκην πετεινῶν ἀερίων ἐξ-
δρεύουσι καὶ περιίπτανται, διαγρυπνοῦντες ἀπύ-
στω καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Κύριον ἐπ-
βουλὴν καὶ παρενόχλησιν ἔχοντες· ἥνικα διαγυῖν
κατὰ τοῦ παραληφθέντος ἡμῶν βασιλέως λόγου, δυσ-
φήλους· εἰρημένους παρά τινος, ἢ πονηρὰς ἐνθυμη-
σεις ἐν τοῖς ταμείοις τῆς καρδίας παρακλίνουσαι,
εἰς κατηγορίαν πᾶσαις προβάλλονται κατὰ τῶν
λαλῶντων ἢ παρὶδεξομένων· οὐχ ὡς τῶν ἀφ' ὧν
νοημάτων τῆς καρδίας ὄντες ἐπόπται καὶ γνώστες.

ma intrinsecus nescit, quod cogitet homo, nisi per
exteriores motus intelligat. » Similia Genesius

μηδ' αὖ τὸ τοῦ τοῦ οὐθ' ἐπὶ τὸ σύνολον· ἀλλὰ διὰ τῶν
 τινῶν συμβόλων καὶ σημείων τὰς ὑπ' ἐκείνων παρ-
 εσκευασμένας βλασφημίας ἐνθυμήσεις καταλαμβά-
 νοντες, ἢ παρεδέχθησαν, ἢ μηδ' αὖ τὸ τοῦ τοῦ
 σοφὸς Ἐκκλησιαστής.

§ XIX.

Ἀπόστειλον τὸν ἄρτον σου ἐπὶ πρόσωπον τοῦ
 ὕδατος, ὅτι ἐν πληθείᾳ ἡμερῶν εὐρήσεις αὐ-
 τόν.

Ὡς οἶμαι, καὶ τοῦτο διττὴν ἔχει τὴν ἐκδοχὴν, αἰ-
 σθητὴν δηλονότι καὶ νοητὴν. Εἰσηγείται γὰρ μηδα-
 μὸς ἀδδ' αὖ τινος εἶναι καὶ παντοφάγους τοὺς ἐπαί-
 οντας, ἀλλὰ πειρασθαι παντὶ σθένει πᾶσαν ἐγκρά-
 τειαν, ὡς δυνατόν, κατορθοῦν, καὶ κατὰ τὸν καιρὸν
 τῆς τροφῆς παραπέμπειν ὕδατι αἰσθητῶ τὸν ἄρτον,
 ἀλλὰ μὴ καταθρίβειν τὸν γούν διὰ τῶν πολυτελεστέ-
 ρων βρωμάτων καὶ τῆς οἰνοποσίας· ἵνα μὴ παρεμ-
 ποδίζηται καὶ πρὸς τὰς ὑψηλὰς ἀνίεναί καὶ νοητὰς
 θεωρίας. Ἀλλ' ἐλαφρῶς καὶ κούφως διακειμένη;
 καὶ τῆς τοῦ σώματος φύσεως, ἀδιαλείπτως σχολάζει
 ταῖς προσευχαῖς καὶ ταῖς δεήσεσι ταῖς πρὸς τὸν ἐπὶ
 πάντων Θεόν. Ὁ γὰρ οὕτως διαπλέων ἀδ' αὖ τινος καὶ
 κούφως τοῦ βίου τὸ πέλαγος, τῆς τοιαύτης ἀπερίττου
 διαίτης εὐρήσει τὸν ὀνησιφόρον καρπὸν ἐν πληθείᾳ
 τῶν ἀπατῶν ἡμερῶν τῆς ἰδίας ζωῆς. Τοῦτο γὰρ ἐσή-
 μανεν εἰπὼν, «Ὅτι ἐν πληθείᾳ ἡμερῶν εὐρήσεις
 αὐτόν.»

Ἀναγωγικῶς δὲ τὴν τοῦ ἄρτου διασάφειν ἀποδοῦ-
 ναι βουλόμενοι, φαίμεν ἂν, ὡς παραπέμπειν καὶ δι-
 δόναι τῷ πεινῶντι τὸν ἄρτον, ἡγούν ἐλεημοσύνην δα-
 ψιλῇ ποιεῖν πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς μεμιγμένην τῷ ὕδατι
 τῶν προχοομένων δακρύων ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ἐν
 τῷ καιρῷ τῶν αἰνέσεων καὶ δοξολογιῶν καὶ προσ-
 ευχῶν πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν· ὃ καὶ μάλλον
 αἰνίστατο φήσας, «Ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος.» Ση-
 μαίνει γὰρ τὸ διὰ τῶν παρειῶν τοῦ προσώπου διερ-
 χόμενον ὕδωρ τῶν βρόντων δακρύων. Οὕτω γὰρ τῶν
 ἀμφοτέρων συναπτομένων ἀλλήλοις, ἐφέλκονται τῷ
 κατορθοῦντι τὴν ἀνωθεν καὶ θεῖαν εὐμένειαν, ὡς
 ἀκοῦσαι δικαίως αὐτὸν, ὅπερ ὁ Κορινθίος ἤκουσεν,
 «Αἱ προσευχαὶ καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν
 εἰς μνημότυπον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.» Εὐρήσει δὲ πάν-
 τως ὁ τοιοῦτος τὸν ὠφελοῦντα μάλιστα καὶ σωστι-
 κὸν καρπὸν τῆς τοιαύτης ἐνεργείας καὶ πράξεως

CAP. XI. VERS. 1. *Mitte panem trum super faciem
 aquæ, quia in multitudine dierum invenies illum.*

Hæc quoque duplicem, ut arbitror, in sententiam
 accipi possunt, in sensibilem nempe ac spiritalem.
 Suadet enim auditoribus suis, ne voraces atque
 belluones esse velint, sed omnem in eo operam po-
 nant ut, quantum fieri potest, abstinentes sint, et
 quum edendi tempus est, panem cum aquæ potu
 conjungant, nec mentem exquisitis epulis et multo
 vino depriment: ne impedimento sint, quominus
 ad sublimes ac spirituales contemplationes inten-
 dant. Quippe quia, si natura ipsa corporis levis sit
 et onere vacua, in precibus atque obsecrationibus
 erga Deum universi sine intermissione se exercet.
 Enimvero qui vitæ hujus mare sic navigat expedi-
 tus atque agilis, justæ ejusmodi frugalitatis
 259 utilem inveniet fructum in multitudine omnium
 dierum vitæ suæ; id enim ea verba significant:
 «Quia in multitudine dierum invenies illum (98).»

At si dictum secundum anagogen explicare veli-
 mus, idem esse dicemus mittere sive dare esurienti
 panem, ac large egentibus suppeditare opem cum
 aqua conjunctam profluentem ex oculis lacrymarum,
 quando in summi Dei laudibus et præconiis
 atque obsecrationibus occupamur: quod magis
 etiam expressit cum ait: «Super faciem aquæ.»
 Aquam enim significat fluentium lacrymarum per
 vultus genas decurrentem. Nam si utraque invi-
 cem conjuncta sint, supernam divinamque benigni-
 tatem recte agentis conciliant, ut merito ipse etiam
 auditurus sit, quod Cornelius audivit: «Orationes
 et elemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in
 conspectu Dei (99).» Invenietque idem omnino
 contentionis hujus et operæ fructum perutilem ac
 salutarem in multitudine dierum vitæ suæ; nam,
 «Qui seminant in lacrymis, in exultatione me-

scribit (*De Eccl. dogm.*, cap. 81): «Internas animi
 cogitationes diabolus non videre, certi scimus:
 sed motibus eas corporis ab illo et affectionum in-
 diciis colligi, experimento didicimus. Secreta au-
 tem cordis solus ille novit, ad quem dicitur: Tu
 solus nosti corda filiorum hominum.» Ac ne Græ-
 cos omittam, sic Isidorus Pelusiotus sensissimè,
 ex ejus epistola 56, libri III, compertum est: Οὐ
 τὰ κατὰ διάνοιαν οἶδεν, ὡς πράττει, ὁ διάβολος.
 Τῆς γὰρ θείας μόνης ἐστὶ τοῦτο ἐξαίρετον δυνάμειος,
 τῆς καὶ πλάστως καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν.
 Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σώματος κινήματων τὰ τῆς ψυχῆς
 ὁρᾷ βουλευματα. Id est: Quæ mente volentur,
 ei, o bone, diabolus minime novit. Hoc enim divinæ
 divinitatis potentie, quæ corda nostra singillatim fin-
 git, peculiare est: verum ex corporis motibus animi
 consilia veniunt.

(98) Gregorius Neocæsariensis eo ista pertinere

putavit, ut nos docerent, bene semper collocari be-
 neficium, quando egenis opem afferimus. Sic enim
 Ecclesiastæ dictum exposuit: Κον-ωνεῖν γὰρ μὴ
 ἄρτου καὶ τῶν ἀναγκαίων, ἀ πρὸς τὸν βίον ἀνθρώ-
 ποις δικαίων. Εἰ γὰρ καὶ παρατεῖτα τισὶ δόξεις ἀπολ-
 λύναι, ὥσπερ ὕδατι τὸν ἄρτον παραδίδους, ἀλλ' οὖν
 πρῶτοντος τοῦ χρόνου, οὐκ ἀνοητὸς σοι φανέται ἡ
 φιλάνθρωπία. Id est, *Justum est autem egenti pa-
 nem, et ea quæ ad vitam tuendam necessaria sunt,
 impertiri. Quamvis enim id statim perdidisse qui-
 busdam videaris, quemadmodum si panem in aquam
 conjecisses; tamen temporis progressu beneficentiam
 tibi haudquaquam infructuosam fuisse comperies (l.c.).*
 At hoc ipsum subinde Noster quoque attingit, nisi
 quod ad anagogen refert, et extra alio explicat
 modo.

(99) Act. ap. c. x, v. 4. In vulgatis legimus, Αἱ
 προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου....

cent¹⁸, atque beatum denique exitum assequetur, quem Dominus illis indicat verbis: « Beati qui fient, quia ipsi ridebunt (1), » ineffabilem et perpetuam per hæc exultationem significans atque gaudium. Ait deinde Ecclesiastes:

VERS. 2. *Da partem septem atque octo, quia nescis, quid sit malum super terram (2).*

Præscribit, ut partem des septenis, huic vitæ scilicet septenariæ et diebus et sæculis. A septem enim dierum, qui a Deo conditi sunt, iterata sæpius, vel potius perpetua conversione omne sæculum, sive dicere malis sæcula mundanæ **260** hujus productionis essentiam et constitutionem habent suam. « Da igitur, inquit, partem bis septem: » humanioribus nempe, dum vivis, naturæ usibus: cibum utique et indumenta et cubile et tectum, ac cætera omnia, quibus præsens vita constare designarique solet. Jam vero da partem et ipsis octo, sive sæculo venturo, quod septimum post sæculum futurum est: de quo et David propheta dicit, « Psalmus pro octava (3), futuram vitam appellans octavam, quippe quam homines post septimam hanc traducturi sint. Resurgent enim homines omnes a mortuis, hi quidem in vitam æternam, illi vero in pœnam et supplicium perpetuum. At tu, inquit, o mortalis, da partem et ipsis octo, id est benignus et largus esto cum egenis omnibus, et frange esurientibus panem tuum, et nudos vagosque induc in domum tuam. Effunde uberes lacrymas, precesque assiduas et hymnos et obsecrationes ad eum qui et in præsentem sive septenariam induxit vitam, et rursum ex hac educet, atque in octavam recipiet, quæ futuri sæculi status est: ne, dum hac etiamnum in vita versaris terramque incolis, mali quidpiam offendas, improbum nempe facinus ac perniciosum, vel ærumnosam aliquam et gravem tentationum calamitatem. Ignoras enim equid tibi terram habitanti malum impendeat, ac nunq post discessum hinc et transmigrationem pœna te aliqua punitioque omnino maneat. Nam si non unico te septenariæ huic vitæ addixeris, sed modum in hoc ordinemque servaveris; et præsentem quidem vitæ, quæ natura maxime necessaria sunt vitamque ipsam tuentur, concesseris, ævo autem futuro plura et meliora ac præstantiora, quippe quod multo illa præstantius sit: malum omnem eventum et pœnam et condemnationem tam in præsentem vitam quam in futura prorsus effugies (4). Ait deinde:

¹⁸ Psal. cxxvi, 5.

(1) Luc. c. vi, v. 21. Sed in Vulgatis scriptum est, Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε.

(2) Apud LXX leges.... Τί ἐστὶ πονηρὸν....

(3) Psal. iii titulus, qui apud LXX est hujusmodi: Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης, ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ.

(4) At vero, si obivium verborum sensum consi-

deremus, hoc præcipere Ecclesiastes videtur, ut qua quis munificentia convivia excipit, eadem et egenos soletur. Quod sane apud divites Hebræos in more positum erat, quotiescunque convivia solemnium instruebant. Huc enim pertinet quæ legimus in libro Esther (cap. ix, 22): *Essenique dies isti epularum atque lætitiæ, et mitterent sibi interem*

§ XX.

Δὸς μερίδα τοῖς ἐπτά, καὶ γὰρ τοῖς ὀκτώ· οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ πονηρὸν ἐπὶ τὴν γῆν.

Παρακελεύεται διδόναι μερίδα τοῖς ἐπτά, τῷ βίῳ τούτῳ δηλονότι τῷ ἑβδοματικῷ καὶ ταῖς ἡμέραις καὶ τοῖς αἰῶσι. Διὰ γὰρ τῶν ἐπτά παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γεγονυῶν ἡμερῶν ἐπανακυκλούμενων πολλαί, μᾶλλον δὲ διὰ παντός ὁ πᾶς αἰὼν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἱ αἰῶνες τῆς κοσμικῆς παρατάσεως τὴν ἰδίαν ὑπαρξίν καὶ σύστασιν ἔχουσι. « Δὸς, » οὖν, φησί, « μερίδα τοῖς ἐπτά, » ταῖς ἀνθρωπινωτέραις δηλονότι κατὰ τὸν βίον χρεαίαις τῆς φύσεως· οἷον τροφήν, περιβόλαιον, κλίνην, ὄροφν καὶ τὰ ἄλλα πάντα, οἷον ὁ παρὼν συνίστασθαι καὶ χαρακτηρίζεσθαι πέφυκε βίος. Ἐπειτὰ γὰρ μὴν δὸς μερίδα καὶ τοῖς ὀκτώ, δηλονότι τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι, τῷ μετὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα φανησομένῳ· περὶ οὗ φησι καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης, « Ὑψαλμὸς περὶ τῆς ὀγδόης. » τὴν μέλλουσαν ζωὴν ὀνομάσας ὀγδόην, ἅτε δὴ μετὰ τὴν ἑβδοματικὴν ταύτην πολιτευθησομένην ἐν τοῖς ἀνθρώποις. Ἀναστήσονται γὰρ ἄνθρωποι πάντες ἐκ τῶν νεκρῶν, ὃ μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον, οἱ δὲ πρὸς τιμωρίαν καὶ κόλασιν ἀτελεύτητον. Ἀλλὰ σὺ, φησὶν, ἄνθρωπε, δὸς μερίδα καὶ τοῖς ὀκτώ, τουτέστιν ἐλεημοσύνας ποιεῖς πρὸς πάντας ἐνδοεῖς, καὶ διὰ θρόνους πεινώσας τὸν ἄρτον σου, καὶ γυμνοὺς ἀστέγους εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· καταβαλοῦ δάκρυον δαφνίαν, προσευχὰς ἐκτενεῖς, ὑμνηρίας καὶ δεήσεις πρὸς τὸν εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν εἰσάγοντά σε, δηλονότι τὴν ἑβδοματικὴν· καὶ πάλιν ἐξάγοντα ταύτης καὶ προσληψόμενον εἰς τὴν ὀγδόην τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κατέστασιν. Ἵνα μὴτε κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν ἐπιπλῶν καὶ τὴν γῆν παροικῶν εὐρήσεις τὴν πονηρίαν, ἤγουν ἀμαρτιῶν ἔργον καὶ μοχθηρίαν, ἢ δυσχερεῖς τι καὶ χλεπὸν συνάντημα πειρασμῶν. Οὐ γὰρ γινώσκεις, τί σοι συμβήσεται πονηρὸν οἰκοῦντι τὴν γῆν, εἴτε μὴν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν μετástασιν καὶ μετίθκασιν, τιμωρίαν τινὰ καὶ κόλασιν εὐρήσεις· τὸ σύνολον. Εἰ γὰρ οὐ μονομερῶς τῇ ἑβδοματικῇ ταύτῃ ζωῇ χαρίζεαι σεαυτὸν, ἀλλὰ μεμετρημένην καὶ τεταγμένην ποιήσεις διαίτησιν· καὶ δώσεις μὲν τῇ παρούσῃ ζωῇ μόνον τὰ κατὰ φύσιν ἀναγκαζόμενα καὶ συνεκτικὰ τῆς ζωῆς, τῷ δὲ μέλλοντι αἰῶνι τὰ πλεον καὶ χρεῖτω καὶ τιμιώτερον· δίδετι καὶ τιμιώτερον

deremus, hoc præcipere Ecclesiastes videtur, ut qua quis munificentia convivia excipit, eadem et egenos soletur. Quod sane apud divites Hebræos in more positum erat, quotiescunque convivia solemnium instruebant. Huc enim pertinet quæ legimus in libro Esther (cap. ix, 22): *Essenique dies isti epularum atque lætitiæ, et mitterent sibi interem*

τούτου πολλῶ μᾶλλον ἐκείνός ἐστι· πάσης ἐλευθερος εὐρεθήσῃ πονηρᾶς συμβάσεως καὶ καταδίκης καὶ κατακρίσεως, καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν. Εἰτά γῆσιν·

§ XXI.

Ἐὰν πληρωθῶσι τὰ νέφη ὕετοῦ, ἐπὶ τὴν γῆν ἁκχέουσι· καὶ ἔὰν πέσῃ ξύλον ἐν τῷ ῥότῳ, καὶ ἔὰν ἐν τῷ βορρᾷ, τῷ ὧ οὐ πεσεῖται τὸ ξύλον, ἐκεῖ ἔσται.

Παραδείγμασιν αἰσθητοῦ καὶ φυσικοῦ κεχηρμένον, ἄγαν σοφῶς παραινίττεται δι' αὐτῶν τὰς πνευματικὰς καὶ μυστικὰς θεωρίας. Μονονουχὶ γὰρ φησιν, ὡς περ ὅταν τὰ νέφη τὰ αἰσθητὰ πληρωθῶσι τῆς ἀπὸ τῶν ἀναθυμιάσεων τῆς γῆς καὶ τῶν λήψεων τῆς θαλάσσης ὑδάτων, τὴν καὶ αὐτὰ παρρυθύνοντες τὸν ὕετον ἐπὶ τὴν γῆν ἀρπάζουσιν· οὕτω δὴ καὶ τὰ πνευματικὰ νέφη, ἦτοι αἱ νεφέλαι, περὶ ὧν φησι· διὰ τῆς ἡσυχίας φωνῆς ὁ τῶν ὄλων Θεός, «Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς ἅδον ὕετον», ἦτοι τὸν Ἰουδαϊκὸν λαόν· αἱ ὅταν πληρωθῶσι τῶν νοερῶν τοῦ παναγίου Πνεύματος ὑδάτων, τὴν καὶ αὐτὰ παρρυθύνοντες ὁμβρίζουσιν καὶ βάνουσιν νοητὸν ὄμβρον ἐπὶ τὴν γῆν, ἥγουν ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν· προκταγγέλλων ἐντεῦθεν καὶ προσημειῶν τὴν ἐπὶ τοὺς ἁγίους καὶ πανευφύμους ἀποστόλους γεγρονῆσαν τοῦ παναγίου Πνεύματος παρουσίαν καὶ κάθοδον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς· οὐ πληρωθέντες τῶν χαρισμάτων καὶ δωρεῶν οὐρανίων, ἐπὶ πᾶσαν ἐξέχεαν τὴν γῆν τοῦ Εὐαγγελίου τὸ σωτήριον κήρυγμα· καὶ καταρθεύσαντες πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, τὸν αὐμὸν τῆς ἀθέτας καὶ τῆς ἀπιστίας διέλυσαν· καὶ λειμῶνα πνευματικὸν καὶ νοητὸν παράδεισον, τὴν πρὶν κεχερσωμένην καὶ παντελῶς ἀκαρπον γῆν ἐναπέφηναν. Καὶ καθ' ὃν ἂν τόπον ἐφυτεύθη παρ' αὐτῶν τοῦ σταυροῦ τὸ σωτήριον ξύλον, εἴτε κατὰ νότον, εἴτε κατὰ βορρᾶν· ἐκεῖ πάντως ἐβρίζωθη τὸ τοιοῦτον ξύλον, καὶ ἐκεῖ ἔσται καρποφοροῦν τὴν ἀπώλειαν τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τοῦ διαβόλου τὴν συντριβὴν καὶ

261 VERS. 3. Si repletæ fuerint nubes, pluvias super terram effundunt. Et si ceciderit lignum ad austrum, et si ad aquilonem, loco, ubi ceciderit lignum, ibi erit (4').

Obviis ac naturalibus exemplis usus, valde sapienter per ea spiritalis ac mysticas contemplationes designat, tanquam si diceret: Ut aeris nubes, cum terræ vaporibus et aquis e mari haustis impletæ fuerint, illico jam pluviam in terram demittunt (5); non aliter spiritalis nubes, siue nebulae illæ, de quibus per Isaie vocem ait Deus universi: «Et nubilus mandabo ne pluant super eum imbrem», id est super populum Judæicum; cum spiritalibus sancti Spiritus aquis impletæ fuerint, tum subito diffundunt, et spiritali imbri terram, siue eos, qui terram habitant, largæ perfundunt. Quibus prænuntiat significatque divini Spiritus adventum sacræ Pentecostes die in beatissimos apostolos allapsi; cujus illi donis et cœlestibus repleti opibus, per omnem terram salutarem Evangelii præconium diffuderunt: **262** irrigatisque omnibus, qui terram habitabant, et dissoluta ariditate atheorum atque infidelium, terram, quæ ante inculca erat planeque sterilis, spiritale pratum et cœleste veluti viridarium effecerunt. Ubique vero salutare crucis lignum ab ipsis constitutum est, siue ad austrum, siue ad aquilonem, ibidem omnino lignum illud radices egit, et ibidem fructus feret in infidelitatis atque idololatriæ exitium, in diaboli contritionem, in Christi gloriam, qui misericordia ineffabili, ut hominum genus redimeret servaretque, cruci affixus est. Hoc modo sapiens Ecclesiastes arcanas res atque admirabiles sensibilibus appellationibus aperte nimium expri-

¹⁰ Isa. v, 6.

ciborum partes, et pauperibus munuscula largirentur. Et in libro II Esdræ (cap. viii, v. 10): *Et dixit eis: Ite, comedite pinguiā et bibite mulsum, et mittite partes his, qui non præparaverunt sibi.* Nimirum illi septem et illi octo non aliud sunt, quam numerus certus pro incerto, ut apud Michæam (cap. v, v. 5): *Et suscitabimus super eum septem pastores et octo primates homines.* Nova tamen Gregorii nostri interpretatio non est, cum eam adumbravit vetus auctor commentarii in Isaiam, de quo superius his mentionem injecimus. Ait enim, Καὶ ψαλμοὶ ὑπὲρ τῆς ὁδοῦς, ἀντὶ τοῦ, οἱ περὶ τοῦ μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον αἰῶνος. Id est, *Et psalmi pro octava, siue pro sæculo, quod post hoc tempus futurum est.* Sed idem de utroque etiam Veteris et Novi Testamenti populo intelligi posse existimavit; nam hæc adjecit, Πάλαχού δὲ καὶ οἱ ἐν τῷ πανερῷ Ἰουδαῖοι, καὶ ἡ κατ' αὐτοὺς πολιτεία ἐπὶ τοῦ Ἐπὶ λαμβάνονται. Ἀὖτις μερίδα, φησὶ, τοῖς ἐπὶ τῇ καὶ γὰρ τοῖς ὀκτώ. Ὡς καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁφειλοῦσης λαβεῖν τινα μαρτυρίαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχειν, καὶ τῆς Καινῆς, καὶ εἰς μίαν ἀλλήλαις ἐλθεῖν συμφωνίαν. Nempe *Præterquam porro et Judæi ipsi et eorum respublica septenario numero continentur.* Da, inquit, partem his septem, et hisce octo, tanquam si et Velus Testamentum et Novum a Deo esse, testimonio aliquo

confirmari oporteret, ut mutuam concordiam inirent. (In cap. iv Isa. vis. 4.)

(4') At LXX habent Ἐὰν πλησθῶσι τὰ νέφη... Olymp. καὶ ἔὰν ἐπὶ τῷ βορρᾷ.

(5) Similitudinis causa hæc ab Ecclesiaste prolata, censuit etiam Gregorius Neocæsariensis, sed prioribus conjunxit, et humanas vicissitudines designare existimavit. Δίδου δὲ, inquit, ἀφειδῶς, καὶ μέριζε τὰ σαυτοῦ πλεόσιν. Οὐ γὰρ ἐπίστασαι, τί ποτε ἡ ἐπιούσα ἐποίησεν ἡμέρα. Κατέγουσι δὲ οὐδὲ νεφέλαι τὸν ἑαυτῶν πολὺν ὕετον, ἀλλὰ τὸν ὄμβρον ἐπὶ γῆν ἀρπάζουσι. Καὶ οὐδὲ δένδρ. ν. εἰς ἀεὶ ἔστηκεν, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες αὐτοῦ φεσώνται, ἀνέμῳ γοῦν ἀνατραπήσονται. Id est: *Munifice autem largire, ac pluvibus tua divide. Non enim tibi notum est, quid tandem postera dies efficiet. Nam nec nubes copiosam suam pluviam retinet, sed imbrem in terram fundunt: nec arbor perpetuo stat, verum, ut homines ei parcant, a vento certe convellitur* (l. c.). Sed hæc postrema de arborum fructibus interpretati alii sunt, quod eos nempe qui colligant, nunquam decurrunt. Itaque significari putant, non perituum beneficium, in quocumque tandem conferatur. Symmachus vero habet, δένδρα, nec ἐκεῖ ἔσται: sed ἐκεῖ παρτεύζονται· legit, id est apparabunt, in usum scilicet domus aut belli.

mens, quæ longissime distabant, in prudentium auditorum utilitatem atque salutem prænuntiavit. Ait deinde:

σαφῶς ἄγαν τὰ μυστικά καὶ παράδοξα τῶν πραγμάτων ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς ταῖς αἰσθηταῖς νομασταῖς ἐξεικονίζων, πόρρωθεν τὰ μέλλοντα προκατήγγειλεν εἰς ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῶν συνετῶν ἀκούοντων. Εἰτά φησι·

§ XXII.

VERS. 4, 5. *Qui observat ventos, non seminat; et qui aspicit nubes, non metet. In quibus non est cognoscens, quæ sit via spiritus, sicut ossa in utero prægnantis, sic non cognosces opera Dei, qui fecit omnia* (6).

Hic quoque rursum in vulgari verborum sono obvioque sensu moralem doctrinam exprimit atque exhibet. Quemadmodum enim qui ventos observat, si adversos dispexerit, serere non vult, vel si tempestivitas urgeat; et qui nubes prospicit assiduas et vario motu invicem discurrentes, segnis est ad metendum, cum haud bene norit, quem denique exitum cœli tempestas sit habitura: nam hoc significavit, illa adjiciens: « In quibus non est cognoscens, quæ sit via spiritus; » atque adeo talia spectantes, atque indicis et signis fidem habentes, ob vanas et stultas observationes, neque serere neque metere potuerunt; et hoc nacli sunt, ut fame ac siti contabescerent: neque enim salionis et messis tempestivitate negligere debebant; sed spe atque fide in Deo posita animum confirmare, atque ab eo, rejectis observationibus, fidenter exquirere **263** et seminis successum et messis ubertatem: Sic, inquit, o mortalis, tu quoque insitis prudentiæ terminis fultus, et rationalium facultatum, quæ tibi a Conditore obtigerunt iudicio et cognitione, quæ idonea sunt et utilia et salutaria, reputans atque cogitans, nec de ventis quidquam aut nubibus laborans, varium virtutis semen perpetuo serere paratus sis; nec minus metere, supernas remunerationes divinamque benevolentiam tibi concilians, misericordie nempè liberalitate et obsecrationibus largisq; lacrymis, tum rectis iudiciis et longa patientia patrocinioque eorum qui, propter imbecillitatem atque inopiam, subsidio et tutela egent potentiorum: itaque optimas quasque virtutes tibi compara. Habes enim vel sine spiritalibus ventis ac nubibus, scriptis scilicet legibus et oraculis et documentis, naturalem potentiam vimque ad utilia a noxiis discernenda. Et oportet, nihil ut eorum quæ circa te sunt, negligens, sine fructu nunquam maneat; sed ut bonus palmas ac ferax, atque ut pinguis terra ac frugifera, ex ipsa domo tua atque a temetipso multa refundas, et racemos feras maturos nullaque aliorum opera indigos, ut justus Abel, ut Enos, ut Enoch, ut Noe, ut beatus et patiens Jobus, ut sanctus Abraham. Nisi enim sponte atque a te ipso incitatus ad recte facta, fructum te attulisse osten-

τὴν δόξαν τοῦ προσηλωθέντος ἐν τῷ σταυρικῷ ἔργῳ Χριστοῦ δι' ἁπατον ἔλεον καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Οὕτως; ταῖς αἰσθηταῖς νομασταῖς ἐξεικονίζων, πόρρωθεν τὰ μέλλοντα προκατήγγειλεν εἰς ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῶν συνετῶν ἀκούοντων. Εἰτά φησι·

Τηρῶν ἀνέμους, οὐ σπείρει· καὶ βλέπων ἐν ταῖς νεφέλαις, οὐ θερίσει. Ἐν οἷς οὐκ ἔστι γινώσκων τίς ἡ ὁδὸς τοῦ πνεύματος, ὥς ὅσα ἐν γαστρὶ τῆς κυοφορούσης, οὕτως οὐ γινώσκει τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐποίησε τὰ σύμπαντα.

Καὶ νῦν αὖθις ἐν τῷ γράμματι καὶ τῷ προχείρῳ νοήματι τὴν τροπικὴν αἰνιττεται καὶ παρεμφαίνει διδασκαλίαν. Ὡς περ γὰρ ὁ τὴν τῶν ἀνέμων παρατήρησιν ἔχων, ἐναντιότητος καθορῶν, οὐ βούλεται σπείρειν, καίτοιγε τοῦ καιροῦ κατεπείγοντος· καὶ τὰς νεφέλας δὲ προσβλέπων συνεχεῖς οὕσας, καὶ κινήσεις ἀλλεπαλλήλους παποτημένας, ἀπρόθυμος γίνεται τοῦ θερίζειν, καίτοιγε μὴ γινώσκων σαφῶς, πόταν ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου καταστήματος ἔξει τὴν ἐκδοσιν· τοῦτο γὰρ ἐσημάνειν εἰπὼν, « Ἐν οἷς οὐκ ἔστι γινώσκων, τίς ἡ ὁδὸς τοῦ πνεύματος. » Οἱ δὲ ταῦτα παρατηροῦντες, καὶ σημείοις καὶ συμβόλοις προσέχοντες, οὕτε σπείρειν οὕτε θερίζειν ἠδυνήθησαν διὰ τὴν ματαίαν καὶ παράλογον παρατήρησιν· καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον λιμὴν καὶ δίψην κακῶς διεφάρησαν. Ἐδεῖ γὰρ ἥκιστα παριδεῖν τὸν τοῦ σπόρου καιρὸν καὶ τοῦ θέρους, ἅτε δι' ἡ πρὸς Θεὸν ἐλπίδι καὶ πίστει κεκραταιωμένην ἔχοντας τὴν καρδίαν, καὶ παρ' αὐτοῦ ζητοῦντας ἐν ἀπαρτηρήτῳ προαιρέσει τεθαβήκτως τοῦ σπόρου τὴν κατεσθῶσιν καὶ τὴν τοῦ θέρους ἐπίτευξιν. Οὕτως, ἄνθρωπε, καὶ σὺ τῶν ἐμφύτοις τῆς φρονήσεως ὁροῖς ἐπερειδόμενος, καὶ ταῖς διακριτικαῖς ἐπιστάμας τῶν ἀποκληρωθεῶν σοι δυνάμεων λογικῶν παρὰ τοῦ ποιήσαντος τὰ κατὰ ἄλλα καὶ συμφέροντα καὶ σωστικά διανοούμενος καὶ φρονῶν, καὶ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν νεφελῶν ἀπειρεῖν ἀεὶ προθυμήθητι τὸν ποικίλον σπέρων τῆς ἀρετῆς· ὥσαύτως δὲ καὶ θερίζειν, τὴν ἀνωθεν ἀποδοχὴν καὶ θέαν εὐμένειαν ἐφελχόμενος, ἐν ἐλεημοσύναις δηλονότι καὶ προσευχαῖς, καὶ δάκρυσι διψήλαις καὶ δικαιοχρισταῖς καὶ μακροθυμαῖς καὶ προστασίαις ταῖς πρὸς τοὺς ἀδυνάτους καὶ δεομένους τῆς ἀντιληπτικῆς χειραγωγίας τῶν ὑπερτέρων· καὶ πορίζου τὰς κρατίστας τῶν ἀρετῶν. Ἐχει γὰρ καὶ χωρὶς τῶν νοητῶν ἀνέμων καὶ νεφελῶν, ἦγον τῶν γραπτῶν νόμων καὶ θεσπισμάτων καὶ διδασμάτων φυσικῆς δυνάμεις καὶ διακρίσεις τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ βλάπτοντος. Καὶ δεῖ σε μηδαμῶς ἀμελοῦναι τῶν προσεχῶν τε καὶ σύνεγγους ἀκαρπον διαμένειν· ἀλλ' ὥς ἀγαθὸν κλῆμα καὶ πολυφόρον, καὶ γῆ πῶν καὶ καρποφόρον, οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῷ πολὺχον εὐρίσκεισθαι, καὶ βότρυας βυστάζειν πεπερούς, καὶ μηδαμῶς τῆς παρ' ἐτέρων καλιεργίας ἡξιωμένους, ὥς ὁ δίκαιος Ἀβελ, ὥς ὁ Ἐνὼς, ὥς ὁ Ἐνὼχ, ὥς ὁ

(6) At LXX habent, Τηρῶν ἀνεμον.... ὅσα ποιήσει τὰ σύμπαντα.

Νῶς, ὡς ὁ μακάριος καὶ πολὺτλας Ἰωδ, ὡς ὁ ἅγιος Ἀδραάμ. Εἰ γὰρ οὐκ οἰκοθεν καὶ παρ' αὐτῶ χεινημένος πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν, εὐρίσκει καρποφορίαν εἰς τριάκοντα καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν, ἀλλ' ἐκδέχῃ τὰς παρ' ἐτέρων διδασκαλίας καὶ παραδείξεις καὶ παρορμήσεις, ἀποφανθῇσῃ μᾶτῃ ἀνθρώπου προσαγορευόμενος, ἅτε δὴ παραβλέπων τὰς φυσικὰς δυνάμεις, καὶ πρὸς τὰς ἄλλων ἀφορῶν εἰσηγήσεις· καθάπερ οἱ παρατηροῦντες τοὺς ἀνέμους οὐδὲ θέρους ἐπιτευξάμενοι· καὶ διὰ τοῦτο καὶ λιμῶν κατετάχσαν.

Ὡς γὰρ ἀδύνατόν ἐστιν ἀνθρώπῳ τὰ ὅσα τοῦ μήπω τεχθέντος παιδός, ἀλλ' ἐν γαστρὶ τῆς κυοφορῶσης ὑπάρχοντος ἐξερῶν, καὶ διὰ τῆς ἀφῆς κρατεῖν, καὶ διαγινώσκειν· οὕτως· οὐδὲ τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ καταλαμβάνειν ἐστὶ δυνατόν ἀκριβῶς. Ἰσμεν γὰρ ὡς αὐτὸς ἐποίησε τὰ πάντα, καὶ ποιήτης ἐστὶ τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω, καὶ πάντων τῶν αἰώνων· οὐκ ἴσμεν δὲ, κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον, οὐδὲ τοῦ οὐρανοῦ ὕψους καὶ εὐρους τὴν διαμέτρῃσιν ἢ τῆς γῆς ἢ τῆς θαλάσσης, ἢ τὰς τῶν νεφῶν καὶ τῶν ἀνέμων μεταβολάς. Ἐν γὰρ βραχεία καιροῦ ῥοπῇ παρ' ἐλπίδας αἱ σφῶν ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολαὶ καὶ μεταθέσεις πολλάκις ὠράθησαν. Ὅσπερ καὶ σπεῖρειν δαί καθ' ὃν ἐφέστηγεν ὁ τοῦ σπόρου καιρὸς· εἴτα καὶ θερίζειν ἀπαρτηρήτως καὶ πεποιθότως διὰ τῆς πρὸς τὸν παντοδύναμον Κύριον ἐλπίδος καὶ πίστεως, καὶ τὸν αἰσθητὸν δηλονότι σπόρον, καὶ πολλῶν δὲ μᾶλλον τὸν νοητόν· καὶ μηδέπω τῆς ἐμφύτου καρποφορίας ἐναπομένειν ἀργούς· ἵνα καὶ τῷ παντουργῷ Θεῷ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίῳ ζωὴν εὐάρεστον καὶ ὄψιν διὰ παντὸς ἀναφέροντες εὐρεθῶ-

A deris ab triginta et sexaginta et centum (7), neque documenta ab aliis et stimulos atque impulsus expectasse; utique homo immerito appellatus videaris, quippe qui naturalibus facultatibus neglectis, alienas respicis institutiones: quemadmodum qui ventos et nubes observant, eaque de causa sæpe a satione abstinent, nec messem peragunt: 264 itaque fame etiam contabescunt.

Nam sicut fieri non potest, ut hominum quicquam ossa scrutetur infantis nondum geniti, et in matris utero etiamtum clausi, nec ut tactu apprehendat aliquid dignoscat, sic opera Dei accurate comprehendere minime fas est (8). Nam scimus quidem omnia ab eo perfecta esse, ipsumque conditorem fuisse supernarum rerum et infernarum, atque omnium sæculorum; at ignoramus, quæ revera sit cœlestis altitudinis ac latitudinis dimensio, quæ terræ ac maris, quæque nubium ac ventorum vicissitudines. Brevi enim temporis momento præter spem conversiones eorum ac mutationes vicesque sæpe spectantur. Quare et serendum est, cum sationis advenit tempus: ac deinde metendum audacter fidenterque, spe scilicet atque fide in omnipotenti Domino collocata, etiam cum de sensibili agitur satione, sed multo magis, cum de spiritali, nec sic otio indulgendum, ut unquam a ferendo fructu desistamus: quo et Deus omnium conditor et universorum bonorum auctor gratam sibi vitam nostram oblatumque honorem depre-

(7) Delibat hic Noster evangelicam illam de verbo regni parabolam, ubi Dominus ait: Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est, qui audit verbum, et intelligit, et fructum affert, et facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero tricesimum. (Matth. xiii, 25.) Illud Qui homo est, qui semen divinum recepit, ut terra sata, ager consitus: idemque fructum ferre dicitur pro vario soli ingenio et culture industria maiorem aut minorem. In Opere imperfecto, quod temere olim Chrysostomo tribuebatur, legimus: « Terra autem bona sunt qui abstinent se a divitiis malis, et secundum vires suas faciunt bona, et est fructus eorum tricesimus. Si autem omnia bona sua contemnant, et accedant ad serviendum Deo, habent sexagesimum. Si autem et infirmitas corporis eis contigerit, et fideliter sustinuerint, habent centesimum. » (Montf. Op. Chr. tom. IV, hom. 31.) At germanus Chrysostomus variis hominum conditionibus hæc aptare videtur. Ait enim de Deo: φιλόανθρωπος γὰρ ὢν, οὐ μίαν ἐταμεν δόξιν, οὐδὲ εἶπεν, ἔάν τις ἐκ τῶν ποιήσῃ, ἐξέπενεν, ἀλλὰ καὶ ὁ τὰ ἐξήκοντα ποιῶν σώζεται· καὶ οὐχ εὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ τὰ τριάκοντα. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν εὐκόλον κατασκευάζων τὴν σωτηρίαν. Καὶ οὐ τοίνυν οὐ δύνασαι παρθενίαν ἀσκήσαι; γὰρ καὶ σὺ σωρῶνός. Οὐ δύνασαι γενέσθαι ἀκτιμῶν; ὅς ἐκ τῶν ὄντων. Οὐ φέρεται ἐκεῖνο τὸ φορτίον; μέρεσαι μετὰ τοῦ Χριστοῦ τὰ ὑπάρχοντα. Οὐ βούλει αὐτῷ παραχωρεῖσαι ἀπάντων; καὶ τὴν ἡμίσειαν, καὶ τὴν τρίτην ἐπίδος μοῖραν. Ἀδελφός σου ἐστὶ καὶ συγκληρονόμος; ποιήσον αὐτὸν καὶ ἐναυθα συγκληρονόμος. Ὅσα ἂν ἐκείνῳ δῶς, αὐτῷ δώσεις. Id est: Non misericors cum sit, non unam aperuit viam, neque dixit: Nisi quis centesimum fructum fecerit, is decidit; sed qui sexagesimum, imo

qui tricesimum fecerit, salvus erit. Illud autem sic disposuit, ut facilius via ad salutem esset. Et tu ergo non potes virginitatem servare? connubium caste in eas. Non potes esse sine possessione? de bonis tuis largire. Non potes hoc onus ferre? cum Christo bona divide. Non vis ipsi dare omnia? vel dimidiam vel tertiam partem dato. Frater tuus est etiam coheres tuus? fac illum hic etiam coheredem. Quæcumque illi dederis, tibi ipsi dabis. (Tom. VII, hom. 45, in Matth. n. 2.) Porro sacris in Litteris frugum omnium maximam appellari centesimam, constat, ut cum Isaac sevisse in Geraris dicitur, et invenisse in ipso anno centuplex, sive frugum centesimam (Gen. xxvi, 12); ut ait Plinius de Libyphœnicum regione eximie fertilitatis, « cum centesima fruge agricolis fenus reddente terra. » (H. N. lib. v, c. 4.)

(8) In Synopsi sacrorum Librorum, quæ inter opera Athanasii edita est, adnotatum reperies: Διαβάλλει δὲ καὶ τὴν Αἰγυπτίων περὶ γενεθλιαλογίαν πτόησιν, λέγων· Τηρῶν ἄνεμον, οὐ σπεῖρει, καὶ βλέπων ἐν ταῖς νεφέλαις, οὐ θερίσει, ἢν οὐκ ὄχι ἐστὶ γινώσκων, τί ἡ δόξιν τοῦ πνεύματος. Ὡς ἐστὶ ἐν γαστρὶ κυοφορῶσης, οὕτως οὐ γινώσκει καὶ ποιήματα τοῦ Θεοῦ, ὅσα ποιήσει τὰ σύνπαντα. Id est: Damnat vero et Ægyptiorum superstitionem circa divinationem ex hominis nativitate, dicens: Qui observat ventos, non seret, et qui aspiciat nubes, non metet. In quibus non est cognoscens, quæ sit via spiritus. Sicut ossa in utero prægnantis, sic non cognoscens opera Dei universa quæcumque faciet. (Synops. eccl. init.) Cæterum Montfauconii opinio est, Synopses hujus auctorem post Chrysostomum scripsisse. (Tom. VI Diatr. in Synops. Chrysost.)

hendat perpetuum, et nos cœlestis regni hæreditatem adeamus, cum ipso Christo Deo nostro, cui gloria et imperium cum omnipotente Patre et sancto bonoque ac vitæ auctore Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

Α μὲν, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κληρονομήσωμεν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ καὶ τῇ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ.

265 LIBER DECIMUS.

§ I.

VERS. 6. *In matutino semina semen tuum, et ad vesperum ne remittat manus tua. Quoniam nescis quid recte procedet, idne, an illud. Et si duo in idipsum, bonum (9).*

Sensibili imagine desumpta illius, qui semen suum primo mane serere solet, frumentum forte aut hordeum, eos, quos instituit, hortatur sapiens Ecclesiastes, ut intelligibile ac spiritale semen projiciant, quandiu vitæ hujus lumen videbunt, ac bona a malis et utilia a noxiis judicio scientiaque discernent: atque ut per omnes vitæ dies totumque ævi sui spatium remundent ac renovent animæ sulcos, neve ad vesperum sive ad metas ejus et occasum sic deveniant, ut inducias concedere aliquas debeant ejusmodi semini virtutis, non aliter, atque aratores solent: itaque ut illi vespere adveniente domum prolificiscuntur, et necessariam naturæ quietem capiunt, sic et qui spiritale semen serunt, de quo ait Christus: « Exiit qui seminat seminare semen suum », bonum opus intermittentes sine cura vitam exigant otiosam: tanquam si in adolescentia magnos labores exantlassent, et sementem fecissent tantam, quanta sufficere possit ad æternam perpetuæ vitæ felicitatem: ac propterea in ipsa senectute et bonorum studiorum et rectorum operum sationem differant (10).

λεῦτητον. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ γῆρας ἀφικομένους συμπαρατείνειν καὶ τῶν θεωρητικῶν σπουδασμάτων καὶ τῶν πρακτικῶν ἔργων τὸν σπόρον.

266 « Quoniam, inquit, nescis, o mortalis, quid recte procedet. » Humanos enim animos ultra omnem comparationem superat Deus, ac fortasse semen illud virtutis, quod prima aut altera ætate

Β Ἐν πρώτῳ σπείρον τὸ σπέρμα σου, καὶ ἐν ἑσπέρῳ μὴ ἀφίετω ἡ χεὶρ σου. Ὅτι οὐ γινώσκεις, ποῖον στοιχήσει, τοῦτο ἢ τοῦτο· καὶ ἐὰν τὰ δύο ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἀγαθόν.

Εἰκόνα παραλαβὼν αἰσθητὴν τοῦ σπείρειν εἰσθῆτο· ὥθεν τὸ ἴδιον σπέρμα, σίτον τυχὸν ἢ κριθήν, τὸν νοητὸν καὶ πνευματικὸν καταβάλλεσθαι σπόρον εἰσηγείται τοῖς μυσταγωγούμενοις ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστῆς, ἐξότε τῆς βιωτικῆς ἡμέρας θεάσσονται τὸ φῶς, καὶ τὴν διακριτικὴν λάδωσιν ἐπιστήμην τῶν κρείττωνων καὶ τῶν χειρόνων, καὶ τῶν ὠφελίμων τε καὶ τῶν βλαπτικῶν· καὶ καθ' ὅλην μὲν τὴν ἡμέραν τῆς παρούσης ζωῆς, ἦτοι παρὰ πάντα τὸν βίον, ἀνακαθαίρειν καὶ νεάζειν τοὺς ἀβλακὰς τῆς ψυχῆς, καὶ μὴδὲ πρὸς ἑσπέραν γενομένους, ἦτοι πρὸς τὴν τέλη καὶ τὰς δυσμὰς αὐτῆς, ἀνακωχὴν τινα δοῦναι τῷ τοιοῦτῃ σπόρῳ τῆς ἀρετῆς, παραπλησίως τοῖς αἰσθητοῖς ἀροτῆρσι· μὴδὲ καθὼς ἐκείνοι τῆς ἐσπέρας καταλαβούσης οἰκადε πορεύονται, καὶ πρὸς ἀνίπυλαν χωροῦσι τῆς φύσεως, οὕτω καὶ τοὺς τὴν νοητὴν σπείροντας σπόρον· περὶ οὗ φησὶν ὁ Χριστός, « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι· τὸν σπόρον αὐτοῦ »· καθυψέντας τῆς ἀγαθῆς ἐργασίας ἀμελῶς διαζῆν καὶ βρῆθίμους· ὥς δῆθεν ἐν τῇ νεότητι πολλὰ μογήσαντας, καὶ πολλὸν σπόρον καταβαλόντας, τὸν ἐξαρκούντα πρὸς αἰώνιον ἀπόλαυσιν καὶ ζωὴν ἀτε-

Δ « Ὅτι, φησὶν, οὐ γινώσκεις, » ἄνθρωπε, « ποῖον στοιχήσει. » Μελῶν γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς τῶν ἀνθρωπίνων καρδιῶν ἀσυγκρίτως, καὶ μήποτε τὸν κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν ἢ τὴν δευτέραν καταβληθέντα σπό-

** Luc. viii, 5.

(9) Apud LXX quædam variant; sic enim scriptum est: Ἐν τῷ πρώτῳ σπείρον τὸ σπέρμα σου, καὶ ἐν ἑσπέρῳ μὴ ἀφίετω ἡ χεὶρ σου, ὅτι οὐ γινώσκεις ποῖον στοιχήσει, ἢ τοῦτο, ἢ τοῦτο, καὶ ἐὰν τὰ δύο ἐπιτοαυτὸ ἀγαθόν. Olymp. nihil discrepat.

(10) In Ecclesiastæ verbis allegoriam inesse, plegique consentiunt interpretes: sed eo trahunt, ut hoc præcipi dicant, semper benefaciendum esse; quemadmodum Apostolus quoque simili dictione idem commendavit, cum scripsit: Qui parce seminat, parce et metet. (II Cor. ix, 6.) At Gregorius

Neocæsariensis nihil in his mysticum agnoscere videtur: Σπείρας δὲ, inquit, ἐν καιρῷ, συγκομίζε τοὺς καρπούς, ὅπου· ἂν τοῦτου καιρὸς ἐνσῆ. Ἀδελφόν γάρ, ὅποια αὐτῶν ἐστὶ· ἀμείνω τῶν φυέντων. Ἰένονται δὲ ἅπαντα εἰ; ἀγαθόν. Id est: Cum autem sementem tempestive feceris, fructus collige: ai quo comporta, cum hujus rei tempus advenerit. Incertum est enim, quænam ex his, quæ consita sunt, meliora futura sint. Utinam autem omnia bene succedant. (Ibid.)

ρον τῆς ἀρετῆς οὐ προσήκατο, διὰ τὸ μετὰ τινος ἐπι-
μιξίας χορτώδους, ἤγουν ἐμπαθοῦς διαθέσεως κατα-
βληθῆναι, καὶ μηδαμῶς τοῦ καθαροῦ σπόρου τὴν
ἐπάθειαν ἔχειν· ἤγουν ὡς μὴ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν γι-
νόμενον τὸ καλὸν θεατάμενος, ἀλλ' ἐπιφερόμενός τι
καὶ ζιζάνιον ἀνθρωπίνης ἀρεσκείας ἢ κενοδοξίας ἢ
τινος ἄλλης κοσμικῆς ἐμπαθείας. Χρὴ τοίνυν, φησί,
μηδέποτε λαμβάνειν παύλαν τῆς κατασπορᾶς τῶν
ἀγαθῶν καὶ σπουδαίων νοημάτων καὶ λόγων καὶ
πράξεων, ἀλλ' ἐκ παιδόθεν καὶ μέχρι γῆρας. Ταῦτα
γὰρ σημαίνεται σαφῶς διὰ τῆς πρώτης καὶ τῆς
ἐσπέρας· καὶ προσευχὰς καὶ δοξολογίας πρὸς τὸν
ἐπὶ πάντων Θεόν, καὶ νηστείας τὰς κατὰ δύναμιν,
καὶ τὴν πραότητα καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐλεημοσύ-
νην τὴν πρὸς τοὺς ἐνδεδεῖς καὶ πτωχοὺς ἐργάζεσθαι
φιλοτιμῶς καὶ δαψιλῶς· ἵνα κἀν μὴ τὰ πρῶτα παρὰ
τοῦ ποιητοῦ καὶ δεσπότου παραδεχθῶσι καὶ στοιχει-
θῶσι, τὰ πρὸς ἐσπέραν, ἤγουν τὰ τέλη τῆς ζωῆς,
τὴν ἀποδοχὴν ἔξουσιν καὶ τὸν ἔπαινον· ἢ εἰ μὴ ταῦτα
πάντως, ἐκεῖνα. Εἰ δ' ἀμφοτέρω τοῖς παντεφύροις
ὀφθαλμοῖς τοῦ Κυρίου τῶν γνώσεων ἔξουσιν τὴν ἀπο-
δοχὴν, ἔσται τῷ περισπῶντι μᾶλλον τὸ ἀγαθόν, ἀγαθόν,
καὶ πολὺχουν θερίσει θεόθεν τὴν ἀμοιβήν. Εἰτά φη-
σιν ὁ σοφὸς· Ἐκκλησιαστής·

A jactum est, non admisit; quippe cui gramen ad-
mistum esset, id est affectus atque cupiditas, nec
vitio omni plane careret: sive quia minime tan-
quam bonum spectaveris, quod revera bonum erat,
sed alieni aliquid superinduxeris, et lolium hu-
manæ levitatis, inanisque gloriæ studii, aut alicujus
de cæteris hujus vitæ cupiditatibus. Itaque oportet,
inquit, nunquam ut cessemus a bonarum honesta-
rumque cogitationum, et sermonum, et operum sa-
tione, cum ab ipsa pueritia, tum usque ad senium,
hæc enim manifesto indicantur per *Matutinum* et
Vesperum: utque nos in obsecrationibus exercea-
mus ac summi Dei laudibus, et in jejuniis, quantum
vires ferunt, et in mansuetudine et amore et mise-
ricordia erga egenos et pauperes studiose omnino
ac benigne: quo, si minus auctori nostro et do-
mino grata atque accepta fuerint, quæ prima feci-
mus, ea præmium ac laudem habeant, quæ sub
vesperum sive extremis vitæ diebus fecerimus: vel
si non hæc omnino, saltem illa. Quod si utraque
divinis oculis omnia lustrantibus et cognoscentibus
accepta erunt, bene illi erit, qui plus seminaverit,
et a Deo fructus metet uberiores. Ait deinde sapiens
Ecclesiastes:

§ II.

Καὶ γλυκὺ τὸ φῶς, καὶ ἀγαθὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς
τὸ βλέπειν σὺν τὸν ἥλιον· ὅτι καὶ ἐὰν ἔτη πολλὰ
ζήσεται ἄνθρωπος, ἐν αὐτῷ αὐτοῖς εὐφρανθήσε-
ται, καὶ μνησθήσεται τὰς ἡμέρας τοῦ σκότους,
ὅτι πολλὰ ἔσονται.

Ἀκολουθῶς ἔχεται τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων, ἵνα δι'
αὐτῶν, ὡς δι' ἐσώπτρων τῶν ἀρχετύπων καὶ πρετ-
τόνων ἀσυγκρίτως παραδείξῃ τὸ κάλλος. Γλυκὺ γὰρ,
φησί, τοῦτο τὸ φῶς καὶ λίαν ἀγαθὸν τὸ δέρεειν τὸν
αἰσθητὸν ἥλιον ταῖς ὀφθαλμοῖς τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν.
Τοῦτο δὲ φάσκειν καὶ διδάσκειν παρέλκον ἐστὶ καὶ
περιττόν, εἰ μὴ πρὸς ἄλλο τι κρεῖττον φῶς ἀποβλέ-
πει, καὶ πρὸς τὸν νοητὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον βού-
λεται τοὺς ἀκροατὰς παραπέμπειν. Ἰσασι γὰρ πάν-
τες ἄνθρωποι, καὶ χωρὶς τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, καὶ
γλυκὺ τοῦτο τὸ φῶς ὑπάρχειν, καὶ τὸ βλέπειν τὸν
ἥλιον, ἀγαθόν. Ἐντεῦθεν γὰρ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων
ἔχει τὴν σύστασιν, καὶ τὰ τοῦ βίου διδιύνηται πάντα,
καὶ τῶν πραγμάτων αἱ φύσεις τὴν διαστολὴν λαμ-
βάνουσι καὶ διάκρισιν ἀπ' ἀλλήλων. Φωτὸς γὰρ ἀπ-
όντος, ἄκοσμος ἦν ὁ κόσμος, καὶ ἄβιος ὁ βίος· καὶ
διὰ τοῦτο προφθάσας ὁ θεόπτης Μωϋσῆς ἔφησε·
« Καὶ ἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, καὶ εἶπεν, ὅτι καλόν. »

Ἵνα τοίνυν μὴ παρέλκοντα καὶ περιττὰ καὶ μά-
ταια λέγειν τις οἰηθεῖ τὸν σοφὸν Ἐκκλησιαστήν,
ὡς τὸ πᾶσιν ἀριθελότατον καὶ διεγνωσμένον πειρα-
θέντα διδάσκειν· νοεῖν ἡμᾶς ἐξ ἀνάγκης προσῆκον,
ὡς διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ αἰσθητοῦ φωτὸς τὸ μέγα
καὶ ἀληθινὸν καὶ ἀίδιον φῶς, « Ὁ φωτίζει πάντα
ἄνθρωπον εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενον, » δηλονότι Χρι-
στὸν τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ Λυτρωτὴν, προσφ-

VERS. 7. Et dulce lumen et bonum oculis videre
solem: quia etsi annis multis vixerit homo, in om-
nibus his lætabitur, et recordabitur dierum tenebra-
rum, qui multi erunt (11).

C

Protinus sensibiles imagines persequitur, ut illis
tanquam speculis pulchritudinem 267 representet
earum rerum quæ præcipuæ sunt, et extra omnem
comparationem potiores. Dulce enim, inquit, est
hoc lumen, et valde bonum acie oculorum nostro-
rum solem hunc aspectabilem intueri. Hæc autem
proferre ac docere supervacaneum est atque inutile,
nisi lumen aliud præstantius respiciat, et auditores
ad spiritalem justitiæ solem traducere velit. Nam et
sine Ecclesiaste omnes homines norunt, dulce esse
hoc lumen, et solem videre bonum. Inde enim vita
hominum constitutionem habet, et omnia illius
munia diriguntur, rerumque naturæ discrimen ca-
piunt et mutuam distinctionem. Luce enim sublata,
D sine specie mundus esset, vitæque sine vita. Quare
ille Dei contemplator Moyses prævertens dixit:
« Et vidit Deus lucem, et ait, quia bonum (12). »

Ne igitur sapientem Ecclesiastem supervacuo
quis et inaniter leviterque locutum arbitretur, per-
inde quasi, quod omnibus manifestissimum atque
cognitum est, docere contenderit; cogitare nos ne-
cessario convenit, illum prophetarum more, cum
sensibile lumen nominavit, ob oculos habuisse
magnum et verum æternumque lumen, quod « illu-
minat omnem hominem venientem in hunc mun-

(11) Olymp. καὶ μνησθήσεται τὰ ἔργα τοῦ σκότους....

(12) Sed apud LXX desideratur καὶ εἶπεν.

dum ²¹, » Christum scilicet mundi Servatorem ac Redemptorem, qui, homo factus, ad humanæ conditionis extrema devenit : de quo dicit propheta David : « Cantate Deo, psallite nomini ejus, iter facite ei, qui ascendit ad occidentem : Dominus nomen illi : et exsultate in conspectu ejus ²². » Ac rursum vocalissimus Isaias : « Regio Zabulon et terra Nephthalin, et reliqui juxta mare habitantes et trans Jordanem, Galilæa gentium, populus, qui sedebas in tenebris, videte lumen magnum; vobis, qui habitatis in regione et umbra mortis, lux affulgebit (13). »

Dulce appellavit lumen, ac bonum prænuntiavit videre oculis suis solem gloriæ, cum nempe, qui divinæ inhumanationis tempore ait : « Ego sum lux mundi; qui sequitur me, non ambulaverit in tenebris, sed habebit lumen vitæ (14). » Et iterum : « Hoc est judicium, quia lux venit in mundum ²³. » Sic igitur solari hoc, quod **268** corporis oculis usurpamus, lumine spiritalem justitiæ Solem prænuntiavit, qui revera dulcissimus iis fuit, qui digni habiti fuere, ut ab eo instituerentur, utque ipsum inter homines degentem atque versantem oculis suis aspicerent tanquam hominem quemque, cum tamen non ut quisque hominum esset. Erat enim et Deus verus, ac propterea ut cæci viderent, et claudi ambularent, et surdi audirent, effecit, lepris obsitos mundavit, mortuos solo jussu ad vitam revocavit. Porro nunc etiam dulcissimum revera est spirituales oculos in ipsum intendere, et simplicem ejus divini pulchritudinem contemplari atque animo reputare : tum ex ipsa communicatione atque consortio illustrari exornarique et animi dulcedine perfundi ac sanctitatem inducere, intelligentiam acquirere, divina denique exultatione compleri, quæ ad omnes præsentis vitæ dies producat.

καρδίαν, καὶ τὴν ψυχὴν ἀγιάζεσθαι, καὶ συνετίζεσθαι τὴν πᾶσαις ταῖς ἡμέραις τῆς ἐνεστώσης ζωῆς.

Id enim sapiens Ecclesiastes indicavit, cum dixit : « Quia etsi annis multis vixerit homo, in omnibus his lætabitur. » Omnis namque lætitiæ plane auctor est ille justitiæ Sol ipsum intuentibus : de quo ait David propheta : « Exsultent in conspectu Dei, delectentur in lætitia ²⁴; » ac rursum : « Exsultate, justi, in Domino, rectos decet collaudatio ²⁵. » Enimvero cum dixerit : « Et recordabitur dierum tenebrarum, qui multi erunt, » tenebrarum dies utique appellavit primos infidelitatis dies, quibus homo Solem gloriæ amictum corpore in terra non viderat neque lumen verum, de quo dicit vocalissimus Isaias : « Qui sedetis in tenebris et umbra mortis, videte lumen magnum, et lux affulgebit vobis. » Eos nimirum dies, qui Solis justitiæ ortum præces-

τικοὺς ὀφθαλμοῖς θεασάμενος ἐνανθρωπήσαντα, καὶ πρὸς τὰς δυσμὰς ἐλθόντα τῆς ἀνθρωπίνης ἰσχυαίης. Περὶ οὗ φησὶν ὁ προφήτης Δαβὶδ· « Ἀσάτε τῷ θεῷ, ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιθεσκότῳ ἐπὶ δυσμῶν· Κύριος ὄνομα αὐτῷ, καὶ ἀγαλλίεσθε ἐνώπιον αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν ὁ μεγαλοφωνώτατος Ἡσαίας· « Χώρα Ζαβουλὼν καὶ γῆ τοῦ Νεφθαλείμ, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν οἰκοῦντες καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, ἴδετε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐν ὑμῖν. »

Γλυκὺ προσηγόρευσε φῶς, καὶ τὸν τῆς δόξης ἥλιον ἀγαθὸν βλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς προκατήγγειλε, τὸν εἰπόντα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς θείας ἐνσωματώσεως· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Καὶ πάλιν, « Αὕτη ἐστὶν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον. » Οὕτω τοῖνον διὰ τοῦ ἡλιακοῦ τούτου καὶ βλεπομένου φωτὸς τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν τὸν νοητὸν τῆς δικαιοσύνης προκατήγγειλεν ἥλιον, γλυκύτατον πεφυκότα τῷ ὄντι καὶ τοῖς κατ' ἐκεῖνον καιροῖς καταξιωθεῖσιν αὐτῷ μαθητευθῆναι, καὶ προσβλέπειν καὶ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς διατρίβοντα καὶ συστρεφόμενον τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἕκαστον ἀνθρώπων, καὶ οὐχ ὡς ἕκαστος ἀνθρώπος ἦν. Ἐπεφύκει γὰρ καὶ θεὸς ἀληθινός, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τοὺς πηγροὺς παρσκευάζει βλέπειν, καὶ τοὺς χυλοὺς περιπατεῖν, καὶ τοὺς κωφοὺς ἀκοῦειν, καὶ τοὺς λεπροὺς ἐκαθαρίζει, καὶ τοὺς νεκροὺς προστάγματι μόνῳ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανήγαγε. Καὶ νῦν δὲ γλυκύτατόν ἐστι τῷ ὄντι τὸ πρὸς αὐτὸν ἀτενίζειν τοῖς νοεροῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τὸ ἀμύχανον αὐτοῦ καὶ θεοπεπὸς προσβλέπειν καὶ φαντάζεσθαι κάλλος, καὶ ταῖς ἐκεῖθεν μεθέξειν καὶ μετουσίαις φωτίζεσθαι καὶ καλλύνεσθαι, καὶ γλυκαίνεσθαι τὴν διάνοιαν, καὶ πληροῦσθαι θείας ἀγαλλιάσεως ἐν

Τοῦτο γὰρ ἠνέξιστο φήσας ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, « Ὅτι καὶ ἐν ἡμέρᾳ πολλὰ ζήσεται ὁ ἀνθρώπος, ἐν πάσιν αὐτοῖς εὐφρανθήσεται. » Τῷ ὄντι γὰρ πάσης εὐφροσύνης γίνεται πρόξενος τοῖς πρὸς αὐτὸν ἀποβλέπουσι τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος· περὶ οὗ φησὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης· « Ἀγαλλιάσθωσαν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, τερψήσονται ἐν εὐφροσύνῃ. » Καὶ πάλιν, « Ἀγαλλιάσθω, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ, τοῖς εὐθέσι πρέπει αἶνες. » Εἰπὼν μέντοι, « Καὶ μνησθήσεται τῆς ἡμέρας τοῦ σκότους, ὅτι πολλὰ ἔσονται, » τοῦ σκότους ἡμέρας ὠνόμασε, δηλονότι τὰς προτέρας τῆς ἀπιστίας, ἐν αἷς οὐκ ἦν ὁ ἀνθρώπος βλέψας ἐπὶ τῇ γῆς σεσωματωμένον τῆς δόξης τὸν ἥλιον, οὐδὲ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, περὶ οὗ φησὶν ὁ μεγαλοφωνώτατος Ἡσαίας, « Οἱ καθήμενοι ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐν ὑμῖν. »

²¹ Joan. I, 9. ²² Psal. LXXV, 5, 6. ²³ Joan. VII, 12; III, 19. ²⁴ Psal. LXXV, 4. ²⁵ Psal. XXXI, 1.

(15) At LXX habent.... Ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει, εἴδετε φῶς μέγα.

(14) In Vulgatis est.... Ὁ μὴ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ...

του, ἴδετε φῶς μέγα, καὶ φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς. » Τὰς τοιαύτας τοίνυν ἡμέρας τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἥλιου, σκότους ἡμέρας ὠνόμασε. Πολλοὶ γὰρ ἀριθμοῦνται προδήλως· εὐρεθίσονται· καθ' ἃς ἐν τῷ σκότει τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῆς ἀθετίας ὑπῆρχε τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ὧν μετὰ τὴν πρόσδεσιν τοῦ ἀληθινοῦ καὶ γλυκυτάτου φωτὸς μνησθήσεται πάντως ὁ ἄνθρωπος, καὶ φησι προσκύνωντας, Πῶς ἐν σκότει πορευομένη τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ταῖς προτέραις ἡμέραις οὐκ ἐγίνωσκε τὸν ἴδιον Ποιητὴν καὶ Δεσπότην καὶ δημιουργὸν τοῦ φωτὸς, ἀλλ' ἐλάτρευε τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, καὶ τῇ αὐθαρέτῳ τῆς διανοίας τυφλότητι διαγινώσκειν καὶ προσκυνεῖν ἀναλδῶς ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων τῶν πάντων Ἀριστοτέχνην καὶ Κτίστην οὐκ ἡδουλήθη τὸ σύνολον· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ Δάβιδ ὁ προφήτης σημαίνων φησιν, « Οὐκ ἐγνοασαν οὐδὲ συνῆκαν » ἀλλ' ἐν σκότει τῆς διαβολικῆς ἐπαρρύθσαν ἐξ ἀπάτης. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

Pār τὸ ἐρχόμενον ματαιότης.

« Πᾶν τὸ ἐρχόμενον » ποῖον· οὐδὲ γὰρ ἀπροσδιορίστως οὐδὲ πάμπαν ἀδιαστόλως ἐκδέχεσθαι χρὴ τὸ λελεγμένον. Ἡ γὰρ ἂν εὐρίσκετο μᾶλλον ὁ τοῦτο φήσας ματαιολόγος, ὡς τὰ συνεκτικώτατα καὶ κράτιστα τῶν ἀγαθῶν ματαιότης καὶ κληκώς. Ὁ γὰρ τῆς δόξης Ἥλιος, ἥτοι τὸ μέγα καὶ ἀληθινὸν φῶς, περὶ οὗ προσεχῶς εἶπε, « Γλυκὺ τὸ φῶς, καὶ ἀγαθὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ βλέπειν τὸν ἥλιον, » ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἀνατελλας σεσωματωμένος ἐπὶ τῆς γῆς, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ, πάλιν ἐλεύσεται πρὸς τὸ κρίναι. Καὶ γὰρ ἔφασαν οἱ οὐράνιοι ἄγγελοι πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ ἀποστόλους, « Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστέκατε ἐμδύποντες εἰς τὸν οὐρανόν; Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἐφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ἐν τρόπῳ ἱερασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. » Ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Εὐαγγέλιον οὕτω φησίν· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ. » Ὡς ἐντεῦθεν ἀκολουθῶς ἐλπίζεσθαι καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ τῶν τοῖς ἁγίοις ἐπιγγελλόμενων ἀπορρήτων ἀγαθῶν τὴν κληρονομίαν σαφῶς καὶ ἀντάμεναι. Ἀρ' οἷν ἐλθεῖν ἐλπίζόμενον τοῦτων ἑκάστον, ματαιότης ἐστίν; Ἀπαγε τῆς ἀτοπίας! Οὐκοῦν προσδωρισμένως καὶ ἡμᾶς τὸ εἰρημένον.

Καὶ γὰρ ἐπειδὴ γλυκὺ τὸ φῶς ἐκάλεσε καὶ τὸν ἥλιον τὸ βλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀγαθόν, τῆς ἐξ ὕψους ἐπιφανείσης ἀνατολῆς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ παρουσίαν προκαταγγέλλων, ἀκολουθῶς προφητεύει καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ τῶν ἀτα-

A serunt, tenebrarum dies nominavit : quos, inito numero, plures fuisse, aperte constabit; quo tempore hominum genus in idololatriæ caligine et Dei ignoratione versabatur : quorum dierum homo, postquam verum ac suavissimum lumen aspexit, omnino recordabitur, ut merito dicat : Quomodo humanum genus in tenebris ambulans, superioribus diebus auctorem ac Dominum suum et lucis Conditorem non agnoscebat? sed pro Conditore 269 rem conditam venerabatur, et voluntaria mentis cæcitate ex rerum magnitudine atque specie, ut par erat, optimum omnium Artificem et Conditorem cognoscere atque adorare omnino noluit? Id autem ipsum et David propheta significans ait : « Non cognoverunt neque intellexerunt », sed in tenebris perrexerunt diaboli fraude decepti. Addit deinde Ecclesiastes :

§ III.

VERS. 8. *Omne veniens est vanitas (15).*

« Omne veniens; » equod? Neque enim indefinite omnino atque indistincte accipiendum est huiusmodi dictum. Qui enim hoc affirmaret, sane plurimum desipere videretur, quippe qui vanitatem appellasset amplissima quæque bonorum ac præstantissima. Sol enim gloriæ, sive magnum verumque lumen, de quo modo dixit : « Dulce lumen, et bonum oculis videre solem, » qui sub finem seculorum corpore amictus super terram exiit, non ut mundum iudicaret, sed ut servaret, rursum veniet, ut iudicet. Nam et cælestes angeli discipulis ejus et apostolis dixerunt : « Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum ». Quinet Evangelium salutis nostræ sic ait : « Quando venerit Filius hominis in gloria sua, et omnes sancti angeli cum eo (16) », ut inde propterea et regnum cælorum et ineffabilem bonorum, quæ sanctis promissa sunt, hæreditatem atque mercedem manifesto sperare debeamus. Num igitur singula hæc, quæ ventura sperantur, vanitas sunt? absit res tam absurda. Define igitur, ac non sine justo discrimine dictum istud a nobis accipi decet (17).

μετὰ τῆς προέπουσης διαστολῆς ἐκδέχεσθαι προσῆκε

270 Et sane, postquam dulce vocavit lumen, et bonum dixit solem oculis intueri, inhumanationem et adventum præauntians ex alto apparentis ortus Christi Dei nostri, consequens est, ut vaticinetur et scelestorum Judæorum adversus eum temulen-

¹⁵ Psal. LXXI, 5. ¹⁶ Act. I, 11. ¹⁷ Marc. VIII, 38.

(15) Olymp. καὶ πᾶν τὸ....

(16) Luc. IX, 26. At in Vulgatis exemplaribus leges : Ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων.

(17) Hæc in Vulgatis superiori sententiæ conjuncta legimus : Si quis multis vixerit homo, et in

his omnibus tactatus fuerit, meminisse debet tenebrarum temporis et dierum multorum : qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita. Quæ nos docere videntur, utilem esse homini memoriam supremi diei, quippe quia sub mortem denique rerum vanitas sese manifestat.

tam ac rabiem, uno brevique dicto omnem eorum A
conspirationem et cruentum consilium ac furorem
ipsamque Christi mortem designans, quæ moliti
sunt contra suavissimum Solis justitiæ lumen, qui
inhumanatione sua hominum genus servavit. Id-
circo utique adjecit prolixius ;

σθάλων Ἰουδαίων παροινίαν καὶ λύτταν, ἐν ἐνὶ βρα-
χυλόγῳ τὸ πᾶν τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῶν καὶ μαι-
φόνου γνώμης καὶ λύττης καὶ Χριστοκτονίας προαι-
νιττόμενοι, δηλονότι κατὰ τοῦ γλυκυτάτου φωτός τοῦ
τῆς δικαιοσύνης Ἑλλίου, τοῦ διὰ τῆς ἰδίας ἐσωμα-
τώσεως σώσαντος τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. Ἀμέλει
τοίνυν ἀμέσως ἐπήγαγεν ·

§ IV.

VERS. 9. *Lætare ergo, adolescens, ab juventute tua,*
et bonum faciat te cor tuum in die adolescentiæ
tuæ (18).

Tanquam si hoc diceret : Illi quidem, Judæi sci-
livet, vana atque inania meditantur, allatrantes
Christum ac Servatorem, clamantes : « Tolle, tolle,
crucifige eum » ; » tu vero, adolescens, qui nuper
ad Christum certa et stabili fide accessisti, validam
tene anchoram spei, quam in illo posuisti, neve
amoris ejus et fidei, qua illum amplexus es, quid-
quam remittas ; at lætare, atque vitam tuam ani-
mus tuus impleat omni bonitate, quandoquidem
dignus effectus es, qui speres in Deum viventem et
verum in diebus adolescentiæ tuæ, in iis nempe,
quibus renatus es ex aqua et spiritu superno, et
tuæ apud summum Deum adoptionis sigillum ac
pignus divino baptismo accepisti (19).

271 His autem Ecclesiastæ dictis similia atque
affin' a scribens Joannes theologus et maximus evan-
gelistes, sic ait : « Scribo vobis, adolescentes,
quoniam vicistis malignum : scribo vobis, infantes,
quoniam cognovistis patrem. Scribo vobis, patres,
quoniam cognovistis eum qui ab initio est. Scribo
vobis, juvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei
manet in vobis, et vicistis malignum » . Adolescentem
igitur dum et hic nominat sapiens Ecclesiastes,
fide vigentem designat, quique spiritali quodam
animi robore charitatem suam et spem et fidem
erga Christum Servatorem Redemptoremque mundi
solide constanterque profitetur, et veterem peccati
exuens hominem, et novum induens Adam, a quo
mortis potentia et corruptionis vis deleta est (20).
Idcirco nempe adjecit sapiens Ecclesiastes, et
ait ;

Εὐφραίνου οὖν, νεανίσκος, ἐκ νεότητός σου,
καὶ ἀγαυοῦτά σε ἡ καρδία σου ἐν ἡμέρᾳ νε-
ότητός σου.

Μονονουχὶ γάρ φησιν· Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἡγουνοί Ἰου-
δαῖοι, κενὰ καὶ μάταια μελετήσουσι καθυλακτούντες
τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος, φάσκοντες, « Ἄρον, ἄρον
σταύρωσον αὐτόν. » Σὺ δὲ, νεανίσκος, ὁ νεωστὶ τὴν πρὸς
Χριστὸν προσηκόμενος πίστιν ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν,
κρίτει τὴν κραταίαν ἀγκυραν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐλ-
πίδος, καὶ μηδ' αὐτῷ κατοκλήσης ἀντέχεσθαι τῆς πρὸς
αὐτὸν ἀγάπης καὶ πίστεως · ἀλλ' εὐφραίνου, καὶ πά-
σης ἀγαθωσύνης ἡ καρδία σου πληροῦται τὴν εὐ-
ζωίην, ὅτι κατεβιβάθης ἐλπίζειν ἐπὶ Θεὸν ζῶντα καὶ
ἀληθινόν, ἐν ἡμέραις νεότητός σου, ταυτέστιν ἐν αἰ-
ἀνεγεννήθης ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος ἁγίου, καὶ
τῆς πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν υἱοθεσίας εἰληφας τὴν
σφραγίδα καὶ τὴν ἀρραβῶνα διὰ τοῦ Θεοῦ βαπτί-
σματος.

Ἐοικότα δὲ καὶ παραπλήσια τοῖς τοῦ Ἐκκλησια-
στοῦ ῥήτοσις ἐπιστέλλων Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ μέ-
γιστος εὐαγγελιστῆς οὕτω φησί· « Γράψω ὑμῖν,
νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν πονηρόν. Γράψω ὑμῖν,
παιδιά, ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα. Ἐγραψά ὑμῖν,
πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Ἐγραψά
ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροὶ ἐστέ, καὶ ὁ λόγος τοῦ
Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρόν. »
Νεανίσκον τοίνυν ὀνομάζων καὶ νῦν ὁ σοφὸς Ἐκ-
κλησιαστής, τὸν ἀκμάζοντα κατὰ πίστιν διόλοι καὶ
μετὰ τῆς πνευματικῆς καὶ νοητῆς ἀληθείας κραταιῶς
ἀντεχόμενον τῆς πρὸς Χριστὸν τὸν Σωτῆρα τοῦ κό-
σμου καὶ Λυτρωτὴν ἀγάπης καὶ ἐλπίδος καὶ πίστεως,
καὶ τὸν παλαιὸν τῆς ἀμαρτίας ἀποδυσάμενον ἄν-
θρωπον, καὶ ἐνδυσάμενον τὸν νέον Ἀδὰμ τὴν κατ'-
αρχῆσαν τὰ κράτος τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς.
Ἀμέλει τοίνυν ἐπήγαγεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής
καὶ φησί·

272 Joan. xix, 15. 273 I Joan. ii, 13, 14.

(18) Apud LXX desideratur οὖν, et scriptum est : D
Ἐν ἡμέραις νεότητός σου.

(19) In his Ecclesiastæ verbis plerique eorum, qui
anagogen seponunt, ironiam fictamque quamdam
indulgentiam contineri existimant : quæ sæpe vim
habet non minorem, quam seria dissuasio et severa
reprehensio. Hujusmodi illa sunt in Evangelio
Matthæi (xxvi, 45) : *Dormite jam et requiescite :*
ecce appropinquat hora, et Filius hominis tradetur
in manus peccatorum.

Contra Hebræi serio hæc dicta, atque, ut auctor
est Hieronymus : « Ad Israel æstimant pertinere
mandatum, cui præcipitur, ut fruatur divitiis suis,
ante quam ei captivitatis tempus adveniat, et ado-
lescentiam senectute commutet : quidquid delecta-
bile vel jucundum tam cordi quam oculis, appar-
uerit, eo, dum in promptu est, abutatur : ita ta-

men, ut se noverit in omnibus judicandum, et tam
cogitationes malas, quam libidines fugiat, sciens
stultitiam adolescentiæ copulatam : recordeturque
semper Creatoris sui, antequam dies Babylonice
ac Romanæ captivitatis adveniant, in quibus non
poterit habere voluntatem. Et totum hunc locum ab
eo, quod ait, *Antequam tenebrescat sol et luna et*
stellæ, usque ad eum locum, in quo Scriptura com-
memorat : Et convertetur pulvis in terram suam si-
cut erat, et spiritus revertetur ad Dominum, qui de-
dit illum, super statu suæ conditionis explanant.
Porro explanationis hujus summam, si vacat, apud
Hieronymum legito.

(20) Apostoli designat dictum : *Et sicut in Adam*
omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivifica-
buntur (I Cor. xv, 22). Vel cum ait : *Nolite men-*
tiri invicem, exspoliantes vos ceterum hominem cum

§ V.

Καὶ περιπατεῖ ἐν ὁδοῖς καρδίας σου ἄνθρωπος, Ἀ
καὶ ἐν ὁράσει ὀφθαλμῶν σου· καὶ γινώθι, ὅτι
ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις ἄξει σε ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν· καὶ
ἀπόστησον θυμὸν ἀπὸ καρδίας σου, καὶ παρὰ-
γαγε πονηρίαν ἀπὸ σαρκός σου, ὅτι ἡ νεότης
καὶ ἡ ἀνοία ματαιότης. Καὶ μνήσθητι τοῦ Κτε-
σατέος σε ἐν ἡμέρᾳ νεότητός σου, ἕως οὗ μὴ
ἐλθωσιν ἡμέραι τῆς σκιάς, καὶ φθάσωσιν ἔτη, ἐν
οἷς ἔρεῖς· Οὐκ ἔστι μοι ἐν αὐτοῖς θέλημα.

Οὐκοῦν ἄρα μάτην τινὲς καὶ παραφρῶνας φήθη-
σαν παρεγγυᾶσθαι τὸν σοφὸν Ἐκκλησιαστήν τῷ
νεανίσκῳ ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν ἰδίων θελημάτων περι-
πατεῖν, καὶ ταῖς θελκτικαῖς ὁράσεσι καὶ τέρψεσι
τῶν ὀφθαλμῶν κατακολουθεῖν. Ἀνεῖλε γὰρ πάντῃ
τῇν τοιαύτην ὑπόληψιν ἐν τῷ φάναι, « Καὶ γινώθι,
ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις ἄξει σε ὁ Θεός· εἰς κρίσιν· καὶ
ἀπόστησον θυμὸν ἀπὸ καρδίας σου, καὶ παρὰγαγε
πονηρίαν ἀπὸ σαρκός σου, ὅτι ἡ νεότης καὶ ἡ ἀνοία
ματαιότης. » Εἰ γὰρ τὸν τῆς κρίσεως λόγον καὶ τὸν
τῆς ἀνταποδόσεως πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ νεανί-
σκου τίθουσιν ἀριθῆλως, δι' αὐτῶν τῶν ῥητῶν καὶ
παρεγγυᾶται τὴν θυμὸν ἀπὸ τῆς καρδίας ἐξαρρί-
ζειν καὶ πόρρω ποιεῖν, καὶ τῆς σαρκὸς τὰς βδελυκτὰς
ἡδονὰς ὡς πονηρίαν παραβλέπειν καὶ συμπατεῖν·
εὐδηλον, ὡς τῶν ἐμπαθῶν διαθέσεων καὶ πράξεων
ἁμαρτητικῶν καὶ τῶν σαρκικῶν φαυλοτήτων τὴν
νεανίσκον ἀλλοτριῶν, τὴν πνευματικὴν εὐφροσύνην
ἔχειν εἰσηγείσθαι καὶ τὴν ἀγαθωσύνην ἐν τοῖς τα-
μείοις τῆς καρδίας τῆς ἐπὶ τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν
ἡμῶν καὶ Σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ Ἀυτρωτὴν ἐλλί-
κρινους ἀγάπης καὶ πίστεως, ὃν καὶ γλυκύτατον,
ὡς καὶ τῆς δικαιοσύνης ὠνόμασεν Ἥλιον, ταῖς αἰ-
σθηταῖς εἰκόσι καὶ τοῖς ὀρωμένοις καὶ προχείροις
παραδείγμασι τῶν ὑπερουρανίων καὶ θείων ἀρχετύ-

VERS. 9, 10. Et ambula in viis cordis tui imma-
culatus, et in visione oculorum tuorum; et scito, quia
super omnibus his adducet te Deus in iudicium: et
repelle iram a corde tuo, et aufer malitiam a carne
tua, quia adolescentia et stultitia vanitas est. Et
memento Conditoris tui in diebus juventutis tuæ, us-
quequo non veniant dies umbræ, et appropinquent
anni, in quibus dices: Non est mihi in illis volun-
tas (21).

Temere profecto atque insipienter putarunt qui-
dam, sapientem Ecclesiasten adolescenti auctorem
esse, ut eas ineat vias, quas maxime velit, atque
spectaculorum illecebras et oculorum voluptates
consectetur (22). Nam suspicionem 272 hujus-
modi omnino sustulit, cum ait: « Et scito, quia
super omnibus his adducet te Deus in iudicium:
et repelle iram a corde tuo, et aufer malitiam a
carne tua, quia adolescentia et stultitia vanitas est. »
Nam si iudicii atque remunerationis sermonem ante
oculos adolescentis manifesto proponit, iisdemque
verbis cohortatur, ut iram ab animo prohibeat ac
procul amandet, utque detestabiles corporis volu-
ptates, tanquam nefas, despiciat ac proterat; plane
liquet, eo ipsum spectare, ut adolescentem a pravis
affectibus et malis actibus et corruptelis avertat,
utque spiritalem lætitiā suadeat et interiorem
animi bonitatem, quæ in charitate consistit ac fide
erga Christum et Deum nostrum Servatorem ac
Redemptorem mundi, quem et dulcissimum, ut item
justitiæ Solem appellavit, quo imaginibus obviis
exemplisque vulgaribus ac paratis appellationes
indicaret exemplarium cœlestium ac divinorum et
effectricium causarum. Illud enim dulce lumen, illud
gloriæ Sol hanc quoque lucey et aspectabilem

actibus suis, et induentes novum, eum, qui renovatur
in agnitionem, secundum imaginem ejus, qui creavit
illum (Coloss. III. 9): his nempe et similibus Apo-
stoli formulis uti solemne est Patribus, sive de
salute humano generi divinitus parva sermonem
habeant, sive nos ad prava veteris vitæ mores
emendandos novamque vitam sancte instituendam
hortentur.

(21) At LXX habent... Καὶ μὴ ἐν ὁράσει... ὁ Θεὸς
ἐν κρίσει.

(22) Quos hic noster accuset, plane ignoramus.
Nam etsi hæc Gregorius Neocæsariensis ita inter-
pretatus est, quasi cohortatio sint quædam ad volu-
ptatem atque ad omnia vitæ oblectamenta et so-
lalia; non ille tamen ab Ecclesiaste talium magi-
stro profecta duxit, sed veluti hominum volupta-
riorum pessima documenta explicavit, quæ deinde
ab ipso Ecclesiaste damnantur ac rejiciuntur. Sic
enim disserit: Λογίζομενος δὲ τις, ὡς καλὸς μὲν
ὁ ἥλιος, ἡδὺς δὲ οὗτος ὁ βίος, ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸ πο-
λυχρόνιον γενέσθαι διαπαντὸς εὐφραίνόμενον, καὶ
ὡς φοβερὸν ὁ θάνατος, καὶ αἰδίων κακίην, καὶ εἰς τὸ
μῦθον ἄγων, οἴεται χρῆναι, πάντων μὲν ἀπολαύσειν
τῶν πρὸντων καὶ δοκούντων ἡδύν. Συμβουλεύει
δὲ καὶ τοῖς νέοις, τῇ ἐκτῶν ὥρᾳ καταχερῆσθαι, ἀν-
έντας τὰς ἐκτῶν ψυχὰς εἰς πᾶσαν ἡδονήν, καὶ χα-
ρίζεσθαι μὲν ἐπιθυμίαις, πράττειν δὲ τὰ αὐτοῖς δο-
κούντα, καὶ βλέπειν τὰ τέρποντα, καὶ ἀποστρέφε-
σθαι τὰ μὴ οὕτως ἔχοντα. Πρὸς ὃν τοσοῦτον λέξω,

ὅτι Ἀνοηταίνεις, ὦ οὗτος, μὴ προσδοκῶν τὴν ἐφ'
ἅπασιν τοῦτοις ἐκ Θεοῦ κρίσιν ἐσομένην. Πονηρὸν δὲ
ἄσωτία καὶ ἀσέλγεια, καὶ ῥυπαρὰ σωμάτων ἡμετέ-
ρων ὄφρις ὀλέθριος. Νεότητι μὲν γὰρ ἀνοία παρέτε-
ται· ἀνοία δὲ ἄγει εἰς ὀλεθρον. Χρὴ δὲ εἶ νεόν ὄντα
φοβεῖσθαι Θεόν, πρὶν ἢ ἐαυτὸν παραδοῦναι κακοῖς,
πρὶν ἐλθεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἡμέραν καὶ φο-
βεράν.... Id est: At vero quispiam animo reputans,
et solem pulchrum esse, et hanc vitam suavem, ac
bonum longa tempora in perpetuis voluptatibus ex-
plere, contraque rem horrendam esse mortem et ma-
lum sempiternum atque in nihilum adducens; facien-
dum sibi censet, ut præsentibus vitæ commodis spe-
ciemque jucunditatis habentibus perfruantur. Atque
etiam juvenes admonet, ut ætatis flore abutantur,
animos suos ad omne voluptatis genus remittentes,
atque ut cupiditatibus suis obsequantur, et quæ ipsæ
visa fuerint, faciant, et quæ oblectationem afferunt
spectent, et quæ aliter se habent, aversentur. Cui ego
hoc tantum dixerim: Desipis, o homo, qui Dei horam
omnium vindicis iudicium non expectas. Sed et fla-
gitiosa est comessatio et libido, et impura corporum
nostrorum contumelia pestilens. Juventutis enim as-
pecta est stultitia: stultitia autem ad exitium ducit.
Opere vero pretium est, dum juvenili adhuc ætate
flores, Dei timore affici, priusquam malis te ipsum
tradas, priusquam veniat dies Domini magnus et
horrendus..... (Ibid.)

hunc solem, cum nusquam essent, constituit, imo A duo magna luminaria et omnes stellas condidit, ac sola voluntate perfecit. Hanc nimirum interpretationem confirmat, illa statim subjiciens : « Et memento Conditoris tui in diebus juventutis tuæ ; » auctorem humanæ naturæ eum, de quo loquimur, Solem appellans, qui hominem ad imaginem similitudinemque suam **273** formavit, et terrestrium omnium regem instituit.

παραληφθέντα νῦν ἥλιον ὀνομάζων τὸν κατ' εἰκόνα καὶ βασιλέα προχειριστάμενον πάντων τῶν ἐπὶ γῆς.

Hujus, inquit, memento cunctis diebus juventutis tuæ : ac simul beneficiorum quibus ab eo affectus es, magnorum atque multorum : perime « membra quæ sunt super terram », ac dele consilia carnis, et mortis ignominiosas comprimens cupiditates memoria et contemplatione atque cogitatione illius, qui tua causa in crucem sublatus mortem obiit sepultusque est, ac rursum intra triduum a mortuis resurrexit, et vitæ auctor fuit. Hujus igitur assidue, inquit, memento in juventute tua, quandiu vires pares erunt temperantiæ colendæ, et jejuniis tolerando, et obsecrationibus peragendis, manusque tuas ad cælum protendere poteris ; quibuscum utique attollas et conjungas animum mentemque ad divinæ ejus majestatis ac gloriæ celsitudinem : ut, cum imbræ dies advenerint, et anni senectutis antevertent, quibus non eodem modo integrum erit voluntatem ac studium in te excitare probæ vitæ et spiritualium institutorum, animum ne despondeas, memoria repetens quos tibi seposueris spiritualium certaminum fructus, et quantos in vita quamque varios pro virtute labores tuleris. Ait deinde sapiens Ecclesiastes :

CAP. XII, VERS. 2. *Usquequo non obtenebrescat sol, et lumen, et luna, et stellæ, et revertantur nubes post pluviam* (25).

Quæ hic ab Ecclesiaste prolata sunt, signa sunt consummationis, quæ et in Evangelii auctor sæculorum proponit. Ait enim : « Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum commovebuntur » ; quibus denuntiat ac repræsentat septenariæ hujus vitæ finem, et gloriosum ipsius adventum secundum demonstrat (24). Quæ igitur Dominus dixit, ut ostend-

²⁵ Coloss. iii, 5. ²⁶ Matth. xxiv, 29.

(25) At LXX habent : Ἔως οὐ μὴ σκτισθῇ ὁ ἥλιος...

(24) Ita hæc sane, et quæ adnexa sequuntur, interpretatus jam erat Cyrillus Hierosolymitanus : Ἦδει, inquit, ταύτην τοῦ Κυρίου παρουσίαν, καὶ τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν ὁ Ἐκκλησιαστής, λέγων Ἐσθραίου, γενήσκει, ἐκ νεότητός σου, καὶ ἐξῆς· Καὶ ἀπόστησον θυμὸν ἀπὸ καρδίας σου, καὶ πυρίνῃ γε ποτηρίῳ ἀπὸ σαρκός σου, καὶ μνήσθητι τοῦ κτίσαντός σε· Ἔως οὐ μὴ ἐλθωσιν αἱ

πῶν καὶ ποιητικῶν αἰτιῶν τὰς ὀνομασίας παραινέτομενος. Τὸ γὰρ γλυκὺ φῶς ἐκεῖνο καὶ τῆς δόξης ὁ ἥλιος καὶ τοῦτο τὸ φῶς ἐξ οὐκ ὄντων ὑπέστησε καὶ τὴν φαινόμενον ἥλιον, μᾶλλον δὲ τοὺς μεγάλους, δύο φωστῆρας καὶ πάντας τοὺς ἀστέρας οὐσίωσει, καὶ μόνῳ βουλεύματι κατεσκευάσει. Παρεμπεδοὶ γὰρ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ἀμέσως εἰπών, « Καὶ μνήσθητι τοῦ κτίσαντός σε ἐν ἡμέραις νεότητός σου »· κτίστην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν

καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ τὸν ἀνθρώπον διακρίσαντα, καὶ

Τούτου, φησὶ, μνήσθητι ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις τῆς νεότητός σου, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ δεδωρμένων σοι μεγάλων καὶ πολλῶν εὐεργεσιῶν· καὶ νέκρου· τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· » καὶ κατάργει τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, καὶ θανάτου τὰ πάθη τῆς αἰμίας διὰ τῆς μνήμης καὶ νεύσεως καὶ διενθυμίας τῆς πρὸς τὸν ἀναρτηθέντα διὰ σὲ τῷ ξύλῳ τῷ σταυρικῷ καὶ νεκρωθέντα καὶ ταφέντα, καὶ πάλιν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάντα τριήμερον, καὶ γεγονότι τῆς ζωῆς ἀρχηγόν. Συνεχῶς οὖν αὐτοῦ μιμνήσκου, φησὶν, ἐν τῇ νεότητί σου, μέχρις ἂν ἐξισχῇς ἑγκρατεῦσθαι, καὶ νηστεύειν καὶ προσεύχεσθαι καὶ τὰς αἰσθητικὰς χεῖρας διαπεσάσιν πρὸς οὐρανὸν, συναερομένας καὶ συντεταγμένας ἔχων δηλαδὴ καὶ τὰς τῆς καρδίας καὶ νοητὰς πρὸς τὸ ὕψος τῆς θεοπροποῦς αὐτοῦ μεγαλοσύνης καὶ δόξης· ἵνα ὅταν ἐλθῶσιν αἱ τῆς σκιά· ἡμέραι, καὶ φθάσωσιν ἔτη τοῦ γή-
C ρως, ἐν οἷς οὐχ οὕτω δυνήσῃ τὸ θέλημα τῆς σῆς προσιρέσεως πρὸς τὴν σπουδαίαν ζωὴν καὶ πνευματικὴν κατάστασιν ἐνεργεῖν, μεθαρμῶς ἀθυμίας, ἐννῶν καὶ διενθυμούμενος τοὺς ἀποθησαυρισθέντας σοι πνευματικούς ἀγῶνας καὶ κόπους παντοδαπούς καὶ ποικίλους ὑπὲρ τῆς ἐναρέτου ζωῆς. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής·

§ VI.

Ἔως οὐ μὴ σκοτάσῃ ὁ ἥλιος καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ ἐπιστρέψωσι τὰ νέφη ὀπίσω τοῦ ὕετός.

Τὰ λελεγμένα νῦν τῷ Ἐκκλησιαστῇ τὰ σημεῖα τῆς συντελείας εἰσὶν, ἃ τίθησι κἂν ταῖς Εὐαγγελίαις· ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων. Φησὶ γὰρ· « Εὐθέως μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκεῖνων ὁ ἥλιος σκοτισθή-
D σεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται, » δι' ὃν προκαταγγέλλει καὶ παρίστησι τῆς ἐδοματικῆς ταύτης ζωῆς τὴν ἀποπεράτωσιν, καὶ τὴν ἐνδοξον

ἡμέραι τῆς κακίας· ἔως οὐ μὴ σκοτισθῇ ὁ ἥλιος καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες· καὶ σκοτάσωσιν αἱ βλέπουσαι ἐν ταῖς ὁρατικῇ δυνάμειν αἰνισσόμενος ἔως οὐ μὴ ἀναστῇ τὸ σχοιρίον τοῦ ἀργυρίου· τῶν ἄστρων τὴν συμπλοκὴν διδάσκων· ἀργυροειδὲς γὰρ ἡ ὄψις, καὶ συντριβὴ τὸ ἀνθέμιον τοῦ χριστοῦ· τὸν χρυσοειδῆ οὕτως ἥλιον αἰνισσόμενος· ἡ γὰρ ἀνθεμὶς γνῶριζέτω βλάστην πολλὰς ἔχουσα πέριξ ἀκτινοειδὲς φυλάδων ἐκφύσει· καὶ ἀναστρέψονται εἰς φῶς

οὗτοῦ καὶ δευτέραν παρουσίαν παρίστην. Ἄ τοι-
ων ὁ Κύριος· ἔφησεν εἰς ἐνδοξίαν καὶ σημασίαν
τῆς παντελοῦς καὶ καθολικῆς συντελείας, ταῦτα νῦν
ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής καὶ τῷ τέλει καὶ συμπερά-
σματι τῆς ἐκάστου ζωῆς λυσitelῶς καὶ χρησίμως
προσσερμύττειν ὑπέληφεν· ἄτε δὴ πάντως ἐννοήσας
καὶ διενθυμηθεὶς, ὡς ἐπειδὴ παράτασιν ἕκαστος
ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων οὐ λήφεται τοῦ ζῆν μέχρι τῆς
συντελείας τοῦ παρόντος αἰῶνος· ἀλλὰ κατὰ τὴν
ἰδίαν γενεὴν τῷ βίῳ τοῦτῳ λειτουργήσας καὶ τῷ
σαρκίῳ, πολλῶν πρῶτον τῆς συντελείας ἤρται καὶ μεθ-
ίσταται τῆς ἐνεστώσης· ζωῆς. Διὰ δὲ τῆς ἰδίας τε-
λευτῆς ἀφίσταται τοῦ βλέπειν τοῦτον τὸν ἥλιον, καὶ
τὸ αἰσθητὸν φῶς καὶ τοὺς ἀστέρας· τρόπον τινὰ
συνεσχότασεν ὁ ἥλιος ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἡ σελήνη καὶ
οἱ ἀστέρες ἔδυσαν, καὶ συνεσάλη τὸ φῶς, καὶ τὸ
γε ἤκον τῷ τελοηκότῳ, τούτων ἕκαστον ἀνερέγγητόν
ἐστι, μηδεμίαν τῷ τελευτήσαντι παρεχόμενον λάμψιν.

Οὕτως οὖν τὰ κατὰ τὴν παντελῇ καὶ καθολικῇ
συντέλειαν προκατηγγεγμένα γενέσθαι, καὶ προσ-
δοκώμενα, κἀν ταῖς μερिकाῖς τελευταῖς καὶ συντε-
λείαις τῆς ἐκάστου ζωῆς, χρῆναι καλῶς ψήθη προ-
ήκειν. Διὰ τοῦτο φησιν, « Ἔως οὐ μὴ σκοτάσῃ ὁ
ἥλιος καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, »
τοὔτεστι πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ σὲ τὴν ἀποπεράτωσιν
τοῦ παρόντος βίου, μιμηθῆσκου τοῦ κτίσαντός σε,
καὶ φύλαττε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, καὶ πρᾶττε τὸ ἀγα-
θόν, καὶ τὴν ἐνάρετον κατορθοῦν ζωὴν· ἵνα μεταστῆς
ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν εὐφροσύνης εἰς τὴν ἀνεκ-
λάλητον ἀγαλλίασιν τῶν ἀγίων.

Ὁ δὲ φησι· « Καὶ ἐπιστρέψωσι τὰ νέφη ὀπίσω
τοῦ ὑετοῦ, » σημαίνειν οἰητέον, ὡς οὐκ ἔτι τὸν ὑετὸν
ὁ τελευτήσας ὄψεται παρὰ τῶν νεφῶν ὑόμενον ἐπὶ
τῆς γῆς· ὥσπερ οὐδὲ σέλας ἡλιακὸν ἢ σελήνης ἢ
τῶν ἀστέρων. Εἰ δὲ καὶ τροπικώτερόν τις ἐξείλη-

τοῦ στρουθίου, καὶ γε ἀπὸ τοῦ ὕψους ὄψονται,
καὶ θαμβοὶ ἐν τῇ ὁδῷ. Τί ὄψονται; Τότε ὄψονται
τόν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νε-
φελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ κόψονται φυλὰ κατὰ
φυλὰς. Καὶ τί γίνεται, ἐλθόντος τοῦ Κυρίου; Ἀρ-
θῆσιν τὸ ἀμύγδαλον, καὶ παχυνθήσεται ἡ ἀρχὴ,
καὶ διασκεδασθήσεται ἡ κάππαρις. Ὡς δὲ οἱ ἐξη-
γηταὶ φασιν, ἀμύγδαλον ἀνθρώπων δηλοῖ τὸν χειμῶνος
τὸ παρελθόν. Μέλλει δὲ τὰ σώματα ἡμῶν μετὰ τὴν
χειμῶνα τότε ἀνοεῖν ἐπουράνιον ἄνθος. Καὶ παχυν-
θήσεται ἡ ἀρχὴ, ἢ περρωτῇ ψυχὴ τὸ σῶμα πε-
ριβαλλομένη καὶ διασκεδασθήσεται ἡ κάππαρις·
οἱ ἀπανθίσκεις παράνομοι διασκορπισθήσονται. Id est:
*Noverat hunc Domini adventum et mundi hujus
finem Ecclesiastes dicens: Lætare, adolescens, ab
juventute tua. Et deinceps: Et repelle iram a corde
tuo, et aufer malitiam a carne tua, et memento
Conditoris tui, usquequo non veniant dies mali:
usquequo non obscuratus fuerit sol, et lumen, et
luna, et stellæ, ac in tenebris sint, quæ vident in
foraminibus (cernendi facultatem significans), usque-
quo non evertatur funiculus argenti (astrorum
indicans complexum, horum enim species argento si-
milis): et conteratur anthemium auri. Ita solem
designans auro similem; anthemis enim nota herba
est, multos habens in ambitu, tanquam radios, so-
liorum surculos. Et resurgent ad vocem passeris,
et quidem de sublimi aspicient, et terrores in via.
Quid videbunt? Tunc videbunt Filium hominis ve-
nientem in nubibus cœli, et lamentabuntur tribus*

A deret **274** ac significaret integram universalem-
que consummationem, hæc nunc sapiens Ecclesiastes
uniuscujusque vitæ fini ac termino bene atque
utiliter convenire judicavit: quippe qui plane nos-
set ac mente reputaret, quandoquidem nemini ho-
minum datum sit, ut vitam suam producat usque
ad sæculi præsentis consummationem, sed unus-
quisque ea, quæ sibi obligit, ætate, cum vitæ mu-
nus corpori junctus impleverit, multo ante con-
summationem tollatur, et ex hac vita transferatur:
itaque ob interitum suum videre desinat solem
hunc et sensibile lumen et stellas: huic quodam-
modo solem obscuratum esse, et lunam ac stellas
occidisse, lucemque subductam, et quantum ad
defuncto splendorem dare.

275 Sic igitur quæ in summa et universali con-
summatione fore prænuntiantur atque expectan-
tur, in singularibus quoque mortibus et vitæ ejus-
que consummationibus aptanda esse recte existi-
mavit. Illiccirca ait: *Usquequo non obtenebrescat sol,*
et lumen, et luna, et stellæ, id est, dum tibi præsentis
vitæ finis adventat, memento Conditoris tui, et
præcepta ejus servato, ac quæ bona sunt agito,
vitamque virtute regito: ut ex ea, quæ in te oritur
lætitia, ad ineffabilem sanctorum exultationem
traducaris.

C Quod autem ait, *Et revertentur nubes post plu-
viam*, significare putandum est, qui defunctus sit,
non jam visurum pluviam e nubibus defluentem in
terras, quemadmodum nec solare lumen aut lunæ
aut astrorum (25). Quod si quis dictum ex figura

contra tribus. (Matth. xxiv, 30; Zachar. xii, 12).
Et quid fiet adveniente Domino? Florabit amygdalus,
et pinguescet locusta, et dissipabitur capparis.
Ut vero interpretes aiunt, amygdalus florens hiemem
præteritum significat. Futurum autem est, ut illo
tempore post hiemem corpora nostra cælesti flore
florescant. Et pinguescet locusta (pennigera scilicet
anima corpore se induens), et dissipabitur capparis
(hoc est iniqui spinis similes dispergentur.) Catech.
xv, n. 20.

Est etiam senioris Epiphanii opusculum, nec
editum hactenus, quod servat bibliotheca Albana,
inscriptum, Μαρτυρία τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν καὶ
ἀγίων περὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς μονογενεῦς
Θεοῦ Λόγου παρουσίας, καὶ τῶν δι' αὐτοῦ γενομέ-
νων θουμάτων, καὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως
καὶ τῆς δευτέρας καὶ μελλούσης ἐπιφανείας. In hoc
ad caput 93 ejus titulus est, Ὅτι ὁ ἥλιος καὶ ἡ
σελήνη σκοτισθήσονται, in secundo scilicet Domini
nostri adventu, post alias auctoritates verba quoque
Ecclesiastæ in eadem sententiam sic allert Epipha-
nians, totum hunc locum carptim delibans: Καὶ
ὁ Ἐκκλησιαστής λέγει· « Εὐφραίνου, νεανίσκος, ἐκ
νεότητός σου, καὶ ἀπόστησον θυμὸν ἀπὸ καρδίας σου,
καὶ μνησθῇ τοῦ κτίσαντός σε, ἕως οὐ μὴ ἔλθωσιν
αἱ ἡμέραι κακίας σου, ἕως οὐ μὴ σκοτασθῇ ὁ ἥλιος
καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ σκοτάσουσιν αἱ
βλέπουσαι ἐν ταῖς ὁπαῖς. »

(25) At alii de senectutis incommodis hæc dicta
censent; quod senis oculi caligantes, cælum tum

τῆς ἀρετῆς, καὶ « διαστραφῶσιν οἱ ἄνδρες τῆς δυνάμεως » (σημαίνει δὲ τὰς αὐτὰς δυνάμεις τῆς νοερᾶς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς · αἱ πρὶν διαστραφῶσιν, ἔχουν ἀποστραφῶσι τὰ τῆς αἰσθητικῆς καὶ παρούσης ζωῆς, καὶ προσνεύουσι καὶ ἐπικλίνουσι τὰς σφῶν ἐνεργείας πρὸς τὴν μέλλουσαν καὶ νοητὴν, πρὸς ἣν ἤδη καὶ πορεύεσθαι μέλλουσιν), ἐναγώνιος εὐρέθη· τε πάντοτε, καὶ διαλογίζου καὶ διεννοοῦ καὶ λέγει καὶ πράττει τὸ ἀγαθόν · ἴν' ὅταν εἰς τὴν τοιαύτην ἔλθῃς ἡμέραν, ἔτοιμος εὐρέθῃς πρὸς τὴν ἔξοδον, καὶ φήσῃς πεπαρβήσιασμένως μετὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ, « Ἦτοιμάσθην καλοῦ ἐταράχθην, » καὶ πορευθῇς ἐν ἀγαθαῖς ἐλπίσι πρὸς τὸν ἴδιον Κτίστην καὶ κριτὴν δίκαιον καὶ ἀπροσωπώληπτον, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ πρὸς ᾧ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν.

« Φύλακας » μὲν οὖν καὶ « τῆς δυνάμεως ἄνδρας, » καθὼς ἡμεῖς ὑπειλήφαμεν, τὰς δυνάμεις ὠνόμασε τῆς ψυχῆς · αὗται γὰρ εἰσιν αἱ φυλάττουσαι καὶ τὴν ἔξωθεν ἡμῶν καὶ πηλίνην οἰκίαν καὶ τὴν ἐντὸς ἀντικαθιστάμεναι διὰ τῶν ἐμπόνων λογισμῶν τοῖς νοητοῖς ἡμῶν ἀντιπάλους καὶ δυσμενεῖς · καὶ μεταχειριζόμεναι τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, καὶ « ταῖς πρωταῖς ἀποκτείνουσαι πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, » ἤγουν τὰς ἁμαρτητικὰς ἐνθυμήσεις. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ « τῆς δυνάμεως » ὠνομάσθησαν « ἄνδρες. » Φυλάττουσαι δὲ καὶ τὴν πηλίνην οἰκίαν τοῦ σώματος, διακρίνουσαι καὶ διαστέλλουσαι τῶν ἀρετῶν, καὶ οὐχ αἰρετῶν ἐδωδῆμων τὰς μεταλήψεις, καὶ τὰς σωστικὰς τῶν ἀτραπῶν ἀπὸ τῶν φαρτικῶν. Εἰπὼν δὲ, « Καὶ ἀργήσωσιν αἱ ἀλήθουσαι καὶ ὀλιγοθήσονται, καὶ σκοτάσωσιν αἱ βλέπουσαι ἐν ταῖς ὁπαῖς, » τῶν σωματικῶν ὀργάνων τὰς ὀνομασίας ἐδῆλωσε, φάσκων ὀργῆσαι τοὺς ὀδόντας, ἥτοι τὰς μύλας, δι' ὧν τὴν

A sicut, jamque « viri fortitudinis perversi fuerint » (significat autem easdem facultates intelligentis animæ hominis, quæ priusquam perversæ fuerint, sive antequam sensibilis hæc vita immutetur, ad futuram et spiritalem, ad quam transituræ sunt, convertunt et inclinant vim suam); fac, semper in certamine inveniariis, cogita, meditare, loquere, age quod bonum est : ut cum ad eam diem perveneris, paratum te ad exeundum exhibeas, et cum Davide propheta dicas fidenti animo : « Paratus sum, et non sum turbatus »²¹, » ac bona spe fretus ad Conditorum tuum et justum æquumque judicem pergas, qui singulis, pro iis quæ gesserint, vel bonum vel malum reddet.

B « Custodes » igitur et « fortitudinis viros, » ut nos interpretati sumus, facultates animæ appellavit; ipsæ enim sunt, quæ externum hoc nostrum et luteum domicilium tuentur, quæque laboriosa cogitatione contra spirituales adversarios hostesque nostros internum defendunt : educantesque spiritus gladium, quod est verbum Dei²², « in matutino interficiunt omnes peccatores terræ »²³, » mortiferas scilicet cogitationes. Idcirco enim et « viri fortitudinis » dictæ sunt. Custodiunt autem luteum quoque corporis domicilium, secernentes separantesque ex edulibus quæ edendi causa legenda sunt, ab iis quæ repudiare oporteat, et semitas quæ ad salutem, ab iis quæ ad perniciem ducunt. Cum autem ait : « Et cessaverint molentes et imminutæ fuerint, et in tenebris sint quæ vident in foraminibus, » corporeorum scilicet instrumentorum appellationes indicavit, cessare dicens dentes sive molas, quibus cibum molimus (28); sicut et David propheta ostendit

²¹ Psal. cxviii, 60. ²² Ephes. vi, 17. ²³ Psal. c, 8.

habitationis dissolvatur quod ædificationem ex Deo habemus Domum non manufactam, æternam in cælis. (II Cor. v, 1.) Idcirco custodes domus videntur aliis esse manus et brachia, Viri vero fortitudinis crura pedesque : quorum nempe vires in se-
necute franguntur, et vicinam corporis dissolutionem demonstrant. Sed Gregorio Neocæsariensi, qui hæc omnia de supremi iudicii die prolata censuit, custodes angeli sunt cælestes, in quorum tutela orbis est : Κινηθίσονται δὲ αἱ ὑπέρτεροι δυνάμεις ἐν ἐκείνῳ τῷ τῶν ὅλων χειμῶνι καὶ ταραχῇ, οἱ κοσμοφύλακες ἄγγελοι. Id est : Commovebuntur vero in illa rerum omnium tempestate ac tumultu superiores virtutes, orbis custodes angeli. (Ibid.)

(28) Ille vero et recentiores interpretes plerique omnes eodem explicant modo : non bene tamen, si Mazochium audiamus. « Apud Græcos, inquit, αἱ ἀλήθουσαι sunt feminæ molitrices, participio, quod sæpe fit, pro verbalī nomine usurpato, ut Matih. xxiv, 41, Ἀλλ' ἀλήθουσαι ἐν τῷ μύλῳνι · μία παραλαμβάνεται, καὶ μία ἀφίσταται. » Tum alias profert veterum auctoritates, quibus tritici molendi curam ad ancillas pertinuisse ostendat. Addit denique : « Hæc eo dixi, ut appareat, inscite facere quicumque illud molentes non ad feminas, sed ad dentes, (Heb. sem. שׁנין scinnaim) referunt, aut vero hæc aliter interpretantur. » Porro Mazochii interpretationem confirmat Gregorius Neocæsariensis, quazquam ille huius auctoritate usus non

est. (Spic. Bibl. tom. II, p. 222.) Sic nempe Gregorius hunc Ecclesiastæ locum exponit : Ὡς παύσασθαι μὲν ἄνδρας δυνάστες, παύσασθαι δὲ καὶ γυναῖκας ἐργαζομένας φευγούσας εἰς τὰ σκοτεινὰ τῶν οἰκημάτων, κεκλεισμένων ἀπασῶν τῶν θυρίδων, καὶ τις γυνή τοῦ ἀλθίνειν ἀποσκομένη διὰ τὸ δέος, ἰσχυροτάτῃ φωνῇ χρήσεται, ὥστε λεπτότατον ἡρᾶεν, ἀπασαι δὲ ἀναγνοῖ γυναῖκες εἰς γῆν πεσοῦνται, καὶ πόλεις καὶ αἱ τοῦτων ἀρχαὶ αἱ μαιφρόναι, περιμένουσαι τὴν ἀνωθεν κλίαν, ἐνοστάντος καιροῦ πικροτάτου καὶ αἱματώδους, ὥστερ, ἀνθούτος ἀμυγδάλου, καὶ συνεχῶν ἐπικειμένων κολάσεων ὥστερ πλήθους ἐπιπταμένων ἀκριδῶν καὶ ἐκπεδῶν ῥιπτομένων τῶν παρανόμων, ὥστερ μελαίνης καὶ εὐκαταφρονήτου καπνῶρος. Id est : Ut et viri impotentes conquiescant, et mulieres operandi finem faciant, in obscuras et caliginosas adium partes fugientes, januis omnibus clausis ; ac mulier quædam, mola operam dare ob metum desinens, perexili voce, instar tenuissimæ aviculæ, utetur, atque omnes impuræ mulieres in terram corruent, et urbes et earum magistratus immanes et : anguinarii supernum supplicium expectantes, ingruente acerbissimo et cruento tempore, quasi florente amygdala, continuisque pennis incumbentibus, velut numero quodam volantium locustarum agmine, ac de medio ejectis et sublatis flagitiosis hominibus ; haud secus ac nigra quadam et despicibili cappare. (Ibid.)

dit, **273** cum ait : « Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum : molas leonum confregit Dominus (29) ; » atque pupillas etiam oculorum immutatum iri, extenuata quæ prius inerat, videndi facultate, easque demum otiosas plane futuras in foraminibus. Nam in oribus oculorum tanquam in foraminibus sedem suam pupillæ circumscripam habent ac septant, atque inde videndi vim exserunt ad subjectas res percipiendas ac dijudicandas. Et propterea qua hora naturæ vires infirmatæ fuerint, ipse etiam simul debilitantur, ac primum quidem livere incipiunt ac prorsus caligant : deinde omnino obscurantur, ostia sua in reliquum claudentes, quæ et foramina nominavit, ut non jam videant aut dignoscant quemquam ex iis quæ in foro, sive in hac vita sunt.

Quamobrem utique adjecit : « In infirmitate vocis molentis (30). » Vix enim et oris labia movens, vocem emittit infirmissimam lingua et dentibus. Porro hæc indicia sunt et signa mortis cujusque sive consummationis. Enimvero quod ait : « Et humiliabuntur omnes filix carminis, » eandem item **279** naturalium instrumentorum infirmitatem sub horam extremam repræsentat. Nam ubi vocis instrumenta infirmata fuerint, quæ nempe filias carminis appellavit (31), nullam effundunt loquelam sive ad Dei gloriam celebrandam, sive ad sermones cum hominibus serendos. Astantibus vero ex alto sanctis angelis eo demissis, ut animam a corpore abducant ac dividant, aspiciunt eos pupillæ, sensibilia prius videntes sensibili modo, at nunc spiritali : easque stupor invadit ob vicinam migrationem, quam nondum ad hoc usque tempus novērunt. Nam hoc significavit dicens : « Et de sublimi aspicient, et terrores in via, » id est, videbunt qui ab alto missi aderunt, et stupore ac terrore corripientur ob insuetum illud et inopinatum spectaculum.

(29) Psal. LVII, 7. At LXX habent συντρίψε.

(30) Rursus ad hunc locum adnotat Mazochius (ibid.), ex molitricis, ut ipse ait, voce omen captasse antiquos. Exemplum autem ex Homero petii, ubi Ulyssem inducit omen sibi duplex ab Jove petentem (*Odyss.* l. xx, a v. 98) ; ibi enim legimus peracta observatione mulierem pistrinensem statim cantasse :

Φήμην δ' ἐξ οἴχοιο γυνὴ προέηχεν ἄλετρις
Πηλεΐδῃ, ἐνθ' ἄρα οἱ μῦλοι ἐλάτο ποιμένι λαῶν.
Τῆσι δὲ δώδεκα πάσαι ἐπερρώοντο γυναῖκες,
Ἄλφειτα τεύχονται καὶ ἀλείατα, μυελὸν ἀνδρῶν.
Αἱ μὲν ἄρ' ἄλλαι εὖδον, ἐπεὶ παρὰ πυρρὸν ἄλυσσαν.
Ἡ δὲ μὲν οὖπω παύετ'· ἀφαιροτάτη δ' ἐτέτυκτο.
Ἡ ῥα μῦλῃν στήσασα, ἔπος φάτο, σῆμα ἄνακτι·
Ζεὺς πάτερ, etc.

il est, ut verbis utar veteris sodalis et contubernalis mei, culti doctique viri • Bernardi Zamaguiæ :

Nec minus et vocem mulier captiva repente
Sustulit inclamans penetrati in sedr, ubi stabant

βρώσιν ἀλήθομεν· καθὼς παρεμφαίνει καὶ Δαδὶδ ὁ προφήτης εἰπὼν· « Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασεν ὁ Κύριος. » Καὶ μέντοι τὰς κίρρας ὀλιγοθήσεσθαι τῶν ὀφθαλμῶν πρὸς τὴν ὁρατικὴν ἐνέργειαν προηγουμένως, ἔπειτα δὲ καὶ σχολάζαι παντελῶς ἐν ταῖς ὁπαῖς. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς κύκλοις τῶν ὀφθαλμῶν, ὡς ἐν ὁπαῖς αἱ κόραι περιγεγραμμένην οἶον ἐν περιόπῃ τὴν ἰδίαν ἴδρυνται ἔχουσαι, τὴν ὁρατικὴν ἐκείθεν δύναμιν ἀφίστοι πρὸς τὴν τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων ἀντίληψιν καὶ διάκρισιν. Καὶ διὰ τοῦτο καθ' ἣν ἂν ὥραν τῆς φύσεως ἐξασθενήσωσιν αἱ δυνάμεις, συνασθενοῦσι καὶ αὗται· καὶ πρώτον μὲν πελιδνὰ καὶ παντελῶς ἄνυδρὰ δέρχουσιν· ἔπειτα καὶ σκοτιζοῦνται παντελῶς, καὶ κλείσασθαι λοιπὸν τὰς ἰδίας θύρας, ἃς ὠνόμασε καὶ ὁπάς, ὡς μηκέτι βλέπειν ἢ διαγινώσκειν τινὰ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῇ.

Ἀμέλει τοίνυν ἐπήγαγεν, « Ἐν ἀσθενείᾳ φωνῆς τῆς ἀληθοῦσης· » μόγις γὰρ καὶ τὰ χεῖλη κινῶν τοῦ στόματος, ἀσθενεστάτην φωνὴν προβάλλεται διὰ τῆς γλώττης καὶ τῶν ὀδόντων. Ταῦτα δὲ χαρακτηριστικὰ καὶ σημαντικὰ τῆς ἐκάστου τελευταῖας ἤτοι συντελείας εἰσὶν. Ἔτι γε μὴν καὶ ὁ φησὶ· « Καὶ ταπεινωθῶσονται πᾶσαι αἱ θυγατέρες τοῦ ἔσχατος, » τὴν αὐτὴν παρίσταισι κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν ἀσθενείαν τῶν φυσικῶν ὀργάνων. Τῶν γὰρ φωνητικῶν ὀργάνων ἡσθενηκότων, ἅτε δὴ καὶ θυγατέρας τοῦ ἔσχατος προσηγόρευσεν, εὐδαιμονοῦνται προβάλλεται λαλιὰν ἢ πρὸς Θεοῦ δοξολογίαν ἢ πρὸς ὁμιλίαν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἐφεσθηκότων ἐξ ὅσων τῶν ἀπεσταλμένων ἁγίων ἀγγέλων ποιήσασθαι τὴν ἐξοδὸν καὶ τὴν διάστασιν τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος, ὁρῶσιν αὐτοὺς αἱ βλέπουσαι κόραι τὰ αἰσθητὰ πρὸς αἰσθητῶς, νῦν νοητῶς· καὶ θάμβος· αὐτὰς λαμβάνει διὰ τὴν προκειμένην πορείαν, ἣν οὕτω καὶ μέγιστον τότε διέγωνσαν. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰπὼν· « Καὶ γε ὅπῃ ὕψους ὕφονται, καὶ θαμβοὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ· » τοῦτέστιν ὕφονται τοὺς ἀπεσταλμένους καὶ κατακληλυθότας ἐξ ὕψους, καὶ θάμβει καὶ δέσματι συσχεθῶσονται διὰ τὴν ἀσυνέτη καὶ παράδοξον θέαν.

*Marmoreæ moles tundendis frugibus aptæ.
Quas famulæ urgebant bisseuæ, frangere semper
Et cererem iussæ, baccas ei pinguis olivi.
Jamque alie pensis defunctæ corpora somno
Fessa dabant ; sociis tantum hæc ex omnibus una
Ægra magis, necdum cessans, revolvibile sæcum
Continuit, latumque omen sic edidit ore :
O regis, etc.*

Vides, opinor, quam parum hæc ab iis discrepent quæ modo ex Gregorii Neocæsariensis interpretatione retulimus : ut suspicari liceat, Salomonem atque Homerum, qui æquales fuisse putantur, in communium temporum consuetudine delibanda consensisse.

(31) Aquilam Noster sequi videtur, cum sententiam Hebraicam ille sic reddit : Καὶ κλειθροῦνται πάντα τὰ τῆς ὁδοῦ· sive : *Et inclinabuntur omnia quæ ad cantum faciunt.* At plerique recentiorum puellas cantrices designari putaverunt, neque secus Neocæsariensis Gregorius, cujus paulo ante verba retulimus.

“Ο δὲ φησι, « Καὶ ἀνθήσει τὸ ἀμύγδαλον, καὶ πα-
 γυνθήσεται ἡ ἀκρίς, καὶ διασκεδασθήσεται ἡ κάπ-
 παρις, » τὴν ἀμαρτητικὴν τοῦ βίου τούτου πικρίαν
 παρ’ αὐτῶν αἰνιττεται διὰ τῆς καππάρως. Φύσει γὰρ
 τὸ φυτὸν τοῦτο πικρὸν καὶ ἀκανθώδες· ἐστὶ καὶ πλη-
 ρές· ἀγέλης, εἰ καὶ τισι κατασκευαῖς μεταβέβληται
 πρὸς ἔδωδον αὐτῆς τοῖς ἀσθενούσιν. Ἀνθήσειν δὲ τὸ
 ἀμύγδαλον, καὶ παγυνθῆσθαι τὴν ἀκρίδα φήσας,
 τὴ πνευματικὴν καὶ νοητὸν ἔαρ καταλαμβάνειν τὰς
 τῶν δ. καλῶν ψυχὰς μετὰ τῆς παρουσίας ζωῆς ἔξ-
 οδον προκατήγγειλεν, παρεικάσας αὐτάς ταῖς ἀκρίσι
 διὰ τὸ τοῦ ζώου πτηνὸν καὶ σφοδρὸν πρὸς ἀναιρε-
 τικὴν ἐνέργειαν τῶν ὧν περ ἂν ὁ Δημιουργὸς βουλη-
 θεῖη. Τοιαύτη δὲ καὶ πᾶσα ψυχὴ τῶν δικαίων ἐστὶν
 ἀναιρούσα, καὶ καταργοῦσα πάσας τὰς ἀσυμφόρους
 δ. αἰρέσεις τῆς κακίας μετὰ τὴν ἐκ τῶν ἐνταῦθα με-
 τάστασιν. Καὶ τῇ ἀνθήσει δὲ τοῦ ἀμυγδαλοῦ παρεί-
 κισε τὰς καθαρὰς ψυχὰς καὶ φωτοειδεῖς· λευκὴν γὰρ
 τὸ ἀμυγδάλον τὸ ἄνθος, καὶ πρῶτον γινόμενον,
 κατὰ τὸν καιρὸν δηλονότι τοῦ ἔαρος. Ὁ δὲ παρεισ-
 κέκρικε διὰ μέσου τῶν στῆλων, « Καὶ ἀναστήσεται
 εἰς φωνὴν τοῦ στρουθίου, » οἶμαι τὴν νέκρωσιν τῆς
 ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν ταυτῷ καθυπογράφειν ἅμα
 καὶ συνημμένως προκαταγγέλλειν καὶ τὴν ἀνάστα-
 σιν, ἥ γενήσεται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐσχάτης καὶ
 τελευταίας ἡμέρας· ὅταν ἡ ἀρχαγγελικὴ σάλπιγξ φω-
 νήσῃ, « καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθῶσιν ἀφ’ αὐτοῦ » πάντες
 οἱ ἀπ’ αἰῶνος. Στρουθίου γὰρ φωνὴν τοῦ ἀρχαγγέλου
 τὴν προκατηγγεμένην καὶ προκηρυττομένην σάλπιγ-
 γα προσηγόρευσε διὰ τὸ κοῦφον τῆς ἰσως πτήσεως καὶ
 καθαρὸν ἐν διαίταις. Παρεμπεδοῖ δὲ τὴν τοιαύτην ἐκ-
 ὄρχην καὶ διὰ τῶν ἀμέσως ἐπομένων. Φησὶ γάρ·

Quod autem ait : « Et florebit amygdalum, et
 pinguescet locusta, et dissipabitur capparitis, » cap-
 paritis quidem nomine flagitiosam vitæ hujus acer-
 bitatem præterituram significat. Natura enim frutex
 ille acerbus et spinis obsitus est atque molestiæ
 plenus, quanquam compositionibus quibusdam
 ægrotis paratur postea in esum (32). Cum autem
 fore dixit, ut amygdalum floreat et locusta pingue-
 scat, futurum prænuntiavit, ut justorum animæ
 post præsentis vitæ exitum vere potiantur spiritali
 ac cælesti; easque locustis comparavit, quod ani-
 mal volucre sit, et magna violentia feratur ad ea
 destruenda, quæcunque summus auctor volue-
 rit (33). Talis 280 vero et omnis anima justorum
 est, quæ postquam inde discesserit, noxias omnes
 nequitiae affectiones perimit atque abolet. Amygdalo
 autem efflorescenti assimilavit puras animas et luco
 splendentes. Albus enim amygdali flos est, et pri-
 mus, veris scilicet tempore, apparet. At vero quod
 mediis versibus interseruit : « Et consurget ad
 vocem volucris, » eo mihi videtur simul humanæ
 naturæ interitum describere, et resurrectionem
 conjunctim prænuntiare, quæ ultimi et supremi
 diei tempore futura est, cum archangeli tuba in-
 clamaverit, « et mortui resurgent incorrupti », omnes
 qui a sæculo fuerint. Volucris enim vocem
 appellavit prænuntiātam illam et prædicatā archan-
 geli tubam ob levitatem, opinor, volatus et puri-
 tatem vitæ (34). Hujusmodi autem interpretationem
 iis etiam confirmat, quæ protinus sequuntur. Ait
 enim :

§ VIII.

“Οτι ἐπερεύθη ἄνθρωπος εἰς οἶκον αἰῶνος αὐ-
 τοῦ, καὶ ἐκύκλωσαν ἐν ἀγοραῖς οἱ κοπτόμενοι,
 ἕως οὗ μὴ ἀνατραπῇ σχοινίον τοῦ ἀργυρίου, καὶ
 συντριβῇ τὸ ἀνθήμιον τοῦ χρυσοῦ, καὶ συντρι-

“ 1 Cor. xv, 52.

(32) Varios capparitis parandi modos et magnos
 in medicina usus enumerat Plinius (H. N. lib. xx,
 c. 15) : « Dentium, inquit, dolores sedat tritum
 ex aceto semen decoctum vel manducata radix.
 Infunditur et aurium dolori decoctum oleo. Ulce-
 ra, quæ phagedænas vocant, folia et radix recens
 cum melle sanant. Sic et strumas discutit radix
 parotidas vermiculosque cocta in aqua. Jecinoris
 quoque malis medetur. Dant et ad tænia in
 aceto et melle. » Alia hujusmodi, si tanti est, ibi-
 dem invenies : quædam et Celsus suppeditabit.
 Pluria Græci Dioscorides et Galenus.

(33) Athanasius ad Matthæi cap. iii, v. 4. In eo
 nempe commentario, qui a Montfauconio editus
 est (Collect. nov. tom. II, p. 27), cum de Joannis
 Baptistæ silvestri victu ageret, cujus escaerat Ἀκρί-
 δας καὶ μέλι ἄγριον, sive ut est in vulgatis, locustæ
 et mel silvestre hæc addit : “Οτι δὲ καὶ [ἡ] βοτάνη
 τῆς ἐστὶν ἀκρίδος λεγομένη, ὁ Σολομὼν ἡμᾶς διδά-
 σκει λέγων· Ἀνθήσει τὸ ἀμύγδαλον, καὶ παγυνθή-
 σεται ἡ ἀκρίς. Id est : Quod vero et herbæ genus
 quoddam sit Acris dictum, hoc Salomon edocet his
 verbis : Florebit amygdalum et pinguescet acris.
 At qui hæc Salomoni Hebraice est צִיִּית locusta sci-
 i cet, non herba : quidquid demum de Joannis cibo
 sentiendum sit, quæ de re variorum Patrum, variorum
 sententiarum sententiæ : quas egregie exposuit Bo-

VERS. 5. Quoniam ivit homo in domum æternita-
 tis suæ, et circueverunt per fora plangentes : usque-
 quo non evertatur funiculus argenti, et conteratur
 flosculus auri, et conteratur hydria super terram : et

chartus, et ex eo Svicerus. Sed tamen Bochartus
 idem alia pertractans (Hieroz. p. ii, cap. 8), cum
 hunc Ecclesiastæ locum attigisset; et Arabibus se
 dilicisse ait istud צִיִּית significare etiam geminum
 femoris caput, quod anatomici appellant Ἀμυγξέ-
 φαλον : inde vero cum ingredientis incipiat motus,
 merito de sene dictum esse, et pinguescet, id est,
 ingrarescet locusta, nempe senis femur, ut ægre ve-
 silgium facere possit. At lege sis et Hieronymi ex-
 planationem. Totam contra Ecclesiastæ sententiam
 tropo explicato, sic reddunt recentiores interpretes :
 Et canescet caput, et debilitabitur corpus, ut locu-
 sta ipsa insiliens oneri illi sit : et appetitus extinguetur.
 Quæ senectutis incommoda recensuerat ille
 Davidis hospes Berzellaius Galaadites, cum Hiero-
 solymam concedere juberetur : Quot sunt, inquit,
 dies annorum vitæ meæ, ut ascendam cum rege in
 Jerusalem? Octogenarius sum hodie : nunquid viget
 sensus mei ad discernendum suave aut amarum?
 aut delectare potest serum tuum cibis et potus? vel
 audire possum ultra vocem cantorum atque cantan-
 tricium? (1^a Reg. xix, 34.)

(34) Qui vulgarem sensum sequuntur, volucris
 voce gallicinium significari arbitrantur, sive quar-
 tam veterum vigiliam, quo tempore senes jam ex-
 pergefatti, cum longiorem capere somnum non pos-
 sint, quietis impatientes a lecto surgunt.

convolvetur rota ad cister nam, et revertetur pulvis in terram sicut erat, et spiritus revertitur ad Deum, qui dedit illum (35).

Clarissimum est et omnibus manifestum, domum hominis æternam, in quam is perrexit sepulchrum appellari : **281** ac merito post descripta definitaque signa ægrotanti et animam agentis et emorienti additum esse sepulchrum, in quo excipiat hospitio, vel potius ubi inhabitet usque ad communem et universalem resurrectionem, ut David propheta expressit, cum ait : « Hæc requies mea in sæculum sæculi, hic habitabo, quoniam elegi eam » ; domusculum significans subterraneum, in quod ubi defunctus homo pervenit compositusque est, concursant qui lamentantur et lugent eum in foro, id est qui in hac vita superstites sunt, quod ipsum non amplius oculis suis inter viventes visuri sint. Id autem quidnam faciunt ob generis affinitatem charitatemque naturæ ac quemdam amoris ardorem, aut ob beneficiorum multorum memoriam, quibus jam sibi carendum intelligunt, aut ob universalem virtutem vel nequitiam defuncti. Atque hi utique ob ejusmodi causam : alii vero ob hanc plorant defunctos ac lamentantur, hunc quidem, quod e vita in mortem æternam abierit ; illum quod præclarorum factorum ejus lumen occiderit, nec jam eos, a quibus colebatur, virtutum suarum splendore illustret.

Neque hæc raro contingunt, quique superstites fuerint, tandiu defunctos plorare ac de flere pergent, quandiu mundus hic existat, nec consumptionem subierit rerum conversione mutatus in melius. Nam hoc significavit cum dixit : « Usquequo non avertatur funiculus argenti, et conteratur flosculus auri. » Argenti enim funiculus præsens vita est, cui pars et sors argentum est, cui vitæ consociatur aurum veluti rosa quædam floreus, et auri argentique cupidos demulcens : nam dictionem hanc etiam Moyses ille Dei contemplator sic accepit, cum ait : « Quando dividebat Altissimus gentes, qui dispersit filios Adam, constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei, et factus est pars Domini, populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel »³⁵. Nec minus Sophonias divinus propheta de ea, quæ hic indicatur, parte funiculum diserte intellexit ; ait enim : « Væ qui habitatis funiculum maris, incolæ Cretensium »³⁷ (36).

³⁵ Psal. cxxxix, 14. ³⁶ Deut. xii, 8. ³⁷ Sophon. ii, 5.

(35) Sed apud LXX invenies . . . καὶ συντριβὴ ὕδρα ἐπὶ τῇ πηγῇ, καὶ συντροχάσῃ ὁ τροχὸς ἐπὶ τὸν λάκκον, καὶ ἐπιστρέψῃ ὁ χεὺς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψῃ πρὸς . . .

(36) Scite Noster vitam hominum, cujus limites Deus cuique suos descripsit, ob quamdam similitudinem funiculo sive schœno designari contendit :

ἢ ἡ ὕδρα ἐπὶ τὴν γῆν · καὶ συντροχάσῃ ὁ τροχὸς ἐπὶ τὸν λάκκον, καὶ ἐπιστρέψῃ ὁ χεὺς ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτόν.

Ἀριδιλότατόν ἐστι καὶ πᾶσι καταφανές, ὡς οἶκον τοῦ ἀνθρώπου αἰώνιον, πρὸς δὲ ἐπορεύθη, τὴν τάφον ὠνόμασεν. Ἀκολουθῶν τοῖς προδιαγραφείοις καὶ ὁρίσθεϊσιν ὑπ' αὐτοῦ τῷ νοσηλευομένῳ καὶ ψυχόρραγοντι καὶ θνήσκοντι σημείοις καὶ τὸν τάφον, ἐν ᾧ ξενάζεται, μᾶλλον δὲ κατοικεῖ μέχοι τῆς κοινῆς καὶ καθολικῆς ἀναστάσεως · καθὼς ἐνέφηγε καὶ Δαβὶδ ὁ προφήτης εἰπὼν, « Αὕτη ἡ κατάπαυσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος, ὧδε κατοικήσω, ὅτι ἡρετισάμην αὐτήν » · τὴν ὑπὸ γῆν κατοικίαν παραινιτόμενος, πρὸς ἣν τοῦ τετελευτηκότος ἀνθρώπου πορευθέντος τε καὶ θεθέντος, κυκλοῦσιν οἱ κατολοφωρόμενοι καὶ θρηνοῦντες αὐτὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ, τοῦ ἐστὶν οἱ κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν ἐναφθέντες, ὡς οὐκ ἔστι θεαθρῶμενον τοῖς σφῶν ὀφθαλμοῖς ἐν τοῖς ζώσι κατὰ τὸνδε τὸν βίον. Τοῦτο δὲ δρῶσιν οἱ διὰ συγγενικὴν οἰκειότητά καὶ φυσικὴν ἀγάπην καὶ φιλοστοργίαν διέπυρον, ἢ διὰ μνήμην πολλῶν ἐργεσιῶν, ὡς τηνικαῦτα τὴν στέρτην αὐτῶν πεπονθότες, ἢ διὰ καθολικὴν ἀρετὴν ἢ κακίαν τοῦ τετελευτηκότος. Ἀλλ' οἱ μὲν γὰρ δι' ἐκείνην, ἑτερὰ δὲ διὰ ταύτην τοὺς ἀποικομένους ἀποκλαίονται καὶ κατολοῦζουσιν, τοῦτον μὲν ὡς ἀπὸ ζωῆς πορευθέντα πρὸς θάνατον τὸν αἰώνιον, ἐκείνον δὲ διὰ τὸ δύνειν τὸ φῶς τῶν σπουδαίων αὐτοῦ πράξεων, καὶ μηδεὶ ταῖς αἰγλαῖς τῶν ἰδίων κατορθωμάτων καταυγάζειν τοὺς πρὸς αὐτὸν ἀποβλέποντας.

Γίνεσθαι δὲ ταῦτα πεφύκασιν, καὶ τοὺς ἀποικιμένους οἱ προσμένοντες ἐν τῷ βίῳ κατολοφύρονται καὶ θρηνοῦσι, μέχρις ἂν οὗτος ὁ κόσμος ἀνίσταται καὶ μὴ δέξηται τὴν συντέλειαν καὶ τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν καὶ μεταστοιχείωσιν. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰπὼν, « Ἔως οὐ μὴ ἀνατραπῇ τὸ σχοίνον τοῦ ἀργυρίου, καὶ συντριβῇ τὸ ἀνθήμιον τοῦ χρυσοῦ. » Τοῦ γὰρ ἀργυρίου σχοίνιον ὁ παρών ἐστι βίος, ὃ μερὶς καὶ κληρὸς ἐστὶ τὸ ἀργύριον, ὃ βίος συμπολιτεύεται τὸ χρυσίον, οἷόν τι ῥόδον ἀνθὺν καὶ καταθέλον τοὺς φιλοχρῆστους καὶ φιλαργύρους. Οὕτω γὰρ τὴν λέξιν ταύτην καὶ Μωσῆς ὁ θεόπαις ἐξεληφεν εἰπὼν · « Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη οὓς διέσπειρεν εἰς τὴν Ἀδὰμ, ἐστήσεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ γενεήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Ἀλλὰ καὶ Σοφονίας ὁ θεοσέσις προφήτης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σημαυνομένου δηλαδὴ τῆς μερῆδος, ἐξεληφεν τὸ σχοίνισμα προφανῶς · φησὶ γὰρ · « Οὐαὶ οἱ κατοικοῦντες τὸ σχοίνισμα τῆς θαλάσσης πάροικοι Κρητῶν. »

quod nempe apud Hebræos portio hæreditaria, quæ cui ex divisione obtigisset, item ager ipse aut regio fune metata eo nomine appellaretur. Cujus formulæ alia multa sacris in Libris exempla suppetant (Jer. xvii, 5) : *Et ceciderunt funiculi Manasse decem absque terra Galaad et Basan trans Jordanem* (ibid. 14). Filii Joseph cum Josue queruntur : *Quare de-*

Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστής· « Καὶ συν- A
τριβῇ ἡ ὑδρία ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ συντροχάσει ὁ τρο-
χὸς ἐπὶ τὸν λάκκον, καὶ ἐπιστρέψει ὁ χοῦς ἐπὶ τὴν
γῆν, ὡς ἦν. » Τῇ συντριβῇ γὰρ τῆς ὑδρίας τῆς ἐπὶ
τὴν γῆν τὴν ὀστρακίνην φύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώ-
ματος ἐδήλωσε προφανῶς, περὶ οὗ φησι καὶ Παῦλος
ὁ μέγας ἀπόστολος· « Ἐχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν
τούτων ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσι. » Καὶ πάλιν· « Οἴ-
δαμεν, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκεύους
καταλυθῇ, οἰκοδομῇ ἐκ Θεοῦ ἔχομεν οἰκίαν ἀχει-
ροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἀλλὰ καὶ
συντροχάσαι τὸν τροχὸν ἐπὶ τὸν λάκκον εἰπὼν, τὸ
πᾶν χρονικὸν διάστημα τῆς ἐκάστου σαφὸς ἠνέξατο
ζωῆς συναποπερατωθῆναι καὶ πληρωθῆναι, τροχοῦ
δίκεν κυλισθαι πεφυκὸς, ὡς ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἰς
τὰ αὐτὰ πάλιν ἐπανιδόν, εἴτα καὶ κατιδόν ἐπὶ τὸν B
λάκκον, ἥτοι τὸν θάνατον. Ὡς ἐπίπαν γὰρ παρὰ τῇ
θείᾳ Γραφῇ θάνατον ὁ λάκκος σημαίνει· καὶ διὰ
τούτῳ φησιν ὁ προφήτης Δαβὶδ, « Μὴ ποτε πα-
σιπῆσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῆσμαι τοῖς καταβαί-
νουσιν εἰς λάκκον. » Καὶ πάλιν ὁ προφήτης Ζαχαρίας
φησὶ πού πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ Σωτῆρα τοῦ κόσμου
καὶ Αὐτρωτὴν, « Ἐξάπεστείλας δεσμίους σου ἐκ λάκ-
κου οὐκ ἔχοντος ὕδωρ. Καὶ ἐπιστρέψει ὁ χοῦς ἐπὶ
τὴν γῆν, ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψει πρὸς τὸν
Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτό· » χοῦν τὸ σῶμα τῆς ταπει-
νώσεως ἡμῶν ἀναργῶς ὀνομάζων, ὃ καὶ πρὸς τὴν
γῆν ἐπιστρέφων εἰρῆχε, ὡς καὶ γίνεσθαι πέφυκε.

³⁶ II Cor. iv, 7. ³⁷ II Cor. v, 1. ³⁸ Zachar. ix, 11.

disti mihi possessionem sortis et funiculi unius, cum C
sit tantæ multitudinis? Similia vero alibi. Qritu et
Persæ atque Egyptii, cum scævis pro continuo-
rum mensura uterentur, eodem modo locuti sunt:
unde Græci habent Σχοίνισμα μέτρον ὁδοῦ, ut ait
Hesychius, ἡ μέρος, et Σχοινίζειν terminare, sive
circumscribere. Nam Σχοίνισμα, inquit Suidas,
μέτρον μέρος, κληρουχία, ἡ τῆς γῆς δεσποτεία·
ἴδιον γὰρ τῶν κεκτημένων μέτρον τὴν γῆν ὑπο-
βάλλειν. Id est, *Mensuræ pars, portio assignata,*
agri possessio. Proprium enim est dominorum, agrum
mensuræ subijcere. Sed tamen hoc loco, si Vvasero
assentimur (*De mensur. contin. lib. i, c. 8*), non
aliud quidem est Ecclesiastæ: *Funem argenti ever-*
tere, quam vitam abrumpere; verum alia omnino
ratione; sic enim explicat: « Ut abrumpitur iis,
quibus abbreviatur medulla in dorsi spina, quæ alba
ut argentum, unde et argentum dicta, ac a cerebio
descendit per spinam dorsi instar funis, ut senibus
accidit, qui in senectute propterea breviantur, quia
medulla illis breviantur. » Atque in hac fere sen-
tentia recentiores consistunt, quicunque de ana-
goge non laborant. Gregorius Neocesariensis inuti-
lia divitum studia et frustra paratas opes designari
censuit; in hunc enim modum disserit: Καὶ ὁ μὲν
ἀγαθὸς ἀνὴρ εἰς αἰώνιον οἶκον τὸν ἐαυτοῦ χαίρων
πορεύεται· οἱ δὲ γε φαῦλοι, πάντα τὰ αὐτῶν
ἐμπλήσουσι κοπιόμενοι, καὶ οὕτε ἀργύριον ἀποτε-
θησαυρ.σμένον, οὕτε χρυσίον δόκιμον ἐπωφελεῖς ἐστὶ.
Id est: *Ac vir quidem probus in domum suam semi-*
piternam lætus proficiet: improbi autem sua
omnia plumbicibus implebunt, nec jam argentum re-
conditum, nec aurum probum utilitatis quidquam
habiturum est. (Ib. d.) Porro illa, καὶ συντριβῇ τὸ
ἀνθήμιον τοῦ χρυσοῦ, reddidi *et conteratur floscu-*
lus auri; quo nihil discederem ab interpretatione
Nostri, qui sic explicavit, οἶδον τι ῥόδον ἀνθοῦν. Et

282 Ait deinde sapiens Ecclesiastes: Et con-
teratur hydria super terram: et convolvitur rota
ad cisternam, et revertetur pulvis in terram, sicut
erat. » Hydriæ porro contritione super terram laud
obscuræ fictilem humani corporis naturam expres-
sit, de quo ait et Paulus magnus apostolus:
« Habemus autem thesaurum hunc in vasis ficti-
libus ³⁶. » Ac rursum: « Scimus, quoniam si ter-
restris domus nostra hujus habitationis dissolvatur,
quod ædificationem ex Deo habemus non manu-
factam æternam in cœlis ³⁷. » At cum ait rotam
quoque convolvendam esse ad cisternam, omne
vitæ cujusque temporarium spatium aperte indi-
cavit consummandum complendumque esse, cum
natura sua rotæ instar volvatur, quasi ab iisdem
ad eadem regrediatur, deinde et descendat in
cisternam sive mortem. Nam plerumque divinis
in Litteris cisterna mortem designat. Ac propterea
inquit propheta David: « Ne unquam sileas a
me, et assimilabor descendentibus ³⁸ in cister-
nam (37). » Et iterum Zacharias propheta ait ali-
cubi ad Christum Servatorem ac Redemptorem
mundi: « Emisisti vinctos tuos de cisterna, in
qua non est aqua ³⁹. » Addit Ecclesiastes: « Et
revertetur pulvis in terram, sicut erat, et spiritus
revertitur ad Deum, qui dedit illum; » apertissime
pulverem appellans corpus humilitatis nostræ, quod
sic in terram reverti dixit, quemadmodum inde
initium habuit (38).

est sane *anthemium*, quæ et *anthemis* dicta, herbæ
genus parvis ornata floribus, quæ, ut ait Plinius:
« Colligitur vere, et in coronamenta reponitur. »
(*H. N. l. xxii, c. 21*); sed ab Hesychio dicitur τὸ
ἐκλεχτὸν χρυσίου, nisi potius cum Salmasio (*Exerc.*
Plin. p. 1084), *ἡλεκτρον χρυσοῦ*, legendum sit.
Nam, ut ipse ait: « Aliud Lexicon nondum editum,
Ἀνθέμιον, τὸ κάθαγμα ἐκ τοῦ χρυσοῦ, τὸ ἡλε-
κτρον. Florem hunc auri sive spumam Græci etiam
ἀδάμαντα vocaverunt: ratio in promptu est; spuma
auri electrum, quod auro et argento mistum est; »
quod, quia durius, ἀδάμαντα dictum ait.

Cæterum in Hebraico exemplari scriptum est
לֵצִית אֹרֶז, *lecythus auri*; et in Vulgatis habemus
vitta aurea. Ut autem in *lecytho* cerebrum signifi-
cari volunt, sic *vittam auream* μνήμη esse aiunt,
quæ cerebrum ambit, et auri colorem refert.

(37) Psal. xxvii, 1. At LXX habent... Παρασι-
πῆσης ἐκ' ἐμοῦ.

(38) Reliquæ demum corporis partes hic recen-
seri putantur, ut *hydria* sint venæ, *fons* jecur, *rota*
caput, *cisterna* cor: quæ simul omnia jungantur,
ut corporis dissolutio describatur. Digna autem est,
quam legas Joannis Smithi medici Londinensis:
Pictura Sentii Salomonica, quo in opere singula hæc
ad anatomicas rationes revocantur.

Corpore in terram converso, *redire* Spiritus ad
Deum dicitur, qui dedit illum. Hunc animæ reditum
ad Deum David quoque indicabat, cum caneret:
Ne revoces me in dimidio dierum meorum. (Psal. ci,
25.) Nec aliud significare Paulus voluit, cum scri-
psit ad Philippenses (cap. i, v. 23): Τὴν ἐπιθυμίαν
ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· *Cupiens*
scilicet *religare*, sive hinc solvere, et ad Deum re-
dire, atque adeo *cum Christo esse*; neque enim scrip-
tū est ἀναλῦσθαι, sed ἀναλῦσαι, ut superius
adnotatum est.

Egregie vero aptavit verba inquit : « In terram, sicut erat, » id est, quemadmodum item ante erat, quam tale corpus a Conditore fingeretur. Nam et magnus Moyses ait : « Et formavit Deus hominem, pulverem accipiens de terra (39). » Enimvero observasis, quomodo corpus quidem sive pulverem distincte in terram reverti dixit : spiritum autem ad Deum, immortalitatem animæ manifestissime hinc demonstrans. Etenim inquit : « Et spiritus revertitur ad Deum, qui dedit illum ; » theologi Moysis doctrinam de anima confirmandis dicentis nempe : « Et formavit Deus hominem pulverem de terra, et inspiravit in faciem ejus spiramen vitæ, et factus est homo in animam viventem. » Quare spiratum sive vitam ex divinæ spirationis gratia ortam, quæ progenitori nostro, primo homini a pulvere formato data est, *spiritum* modo Ecclesiastes appellavit, quem plane distinxit a pulvere, qui in terram revertitur, cum ad Deum, a quo datus est, illum remeare enuntiaverit. ὕπερ ἀντεδιδέσται τε τῷ χοῖ τῷ ἐπιστρέφοντι πρὸς τὴν γῆν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφειν τὸν δεικνύοντα κατὰ γὰρ γαίαν.

Adnotare igitur maxime præstat, quam temere atque insipienter omnino existimarint quidam, in superioribus sermonibus hanc sapientis Ecclesiastæ opinionem fuisse **284** eandem esse hominis et jumenti animam, cum ait : « Et quidem eventus filiorum hominis, et eventus pecudis, eventus unus ipsis ; ut mors hujus, ita mors illius, et spiritus unus omnibus. Et quid abundavit homo a pecude ? Nihil. Quia omnia vanitas ; omnia pergunt ad locum unum : omnia facta sunt de pulvere, et omnia revertuntur in pulverem. Et quis novit, spiritus filiorum hominis si ascendat ipse sursum, et spiritus pecudis si descendat ipse deorsum in terram (40). » Hic enim omnem ejusmodi suspicionem sustulit, et stultitiæ arguit ac perversæ opinionis, qui quocunque modo tale in eo commentum suspicati sunt, cum hic maxime dicat : « Revertetur pulvis in terram, sicut erat. Et spiritus revertitur ad Deum, qui dedit illum. » Utrumque enim mire atque egregie distinxit ac dijudicavit : pulverem in terram reverti declarans, spiritum vero sive animam, nequaquam sicut pulverem in terram, sed ad Deum reverti, qui condidit, et simulacro sensu carenti atque inaniti et e pulvere ficto indidit inspirationis suæ gratia (41).

Erubescant denique veritatis adulteratores, vultusque eorum ignominia impleantur, cum videant,

(39) Verum apud LXX deest λαβών.

(40) Eccle. iii, a v. 19. V. hic lib. iii, a § 20.

(41) Hæc in veteres Judæos dicta videntur. Nam ut est a multis jamdiu adnotatum, in eorum commentariis, qui magistri inter Hebræos audiunt, scriptum accepimus, magnam apud majores suos

θαυμασίως δὲ τὸν λόγον διεσχημάτισεν εἰπόν· « Ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν, » τοιούτοις καθὼ καὶ πρότερον ἦν πρὸ τοῦ διαπλασθῆναι παρὰ τοῦ δημιουργοῦ σῶμα τοιοῦτον. Καὶ γὰρ φησιν Μωσῆς ὁ μέγας, « Καὶ ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. » Παρατηρεῖ δὲ πᾶς ὁ βουλόμενος, πῶς τὸ σῶμα μὲν, ἦτοι τὸν χοῦν ἐπὶ τὴν γῆν ἐπιστρέφειν, διεσταλμένως εἶπε· « Τὸ δὲ πνεῦμα πρὸς τὸν Θεόν· τὴν ἀθανάσιαν τῆς ψυχῆς ἐντεύθεν προδήλως παραφαίνων. Καὶ γὰρ φησιν· « Καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἐδωκεν αὐτό· » τοῦ θεοφάντορος Μωυσέως· τὸ περὶ ψυχῆς ὄγμα παρέμειδων δηλονότι τὸ φάσκον, « Καὶ ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Τὴν οὖν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγονότος, εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ χοῦ· διαπλασθέντα γεννάρχην ἡμῶν καὶ πρωτόπλαστον ἄνθρωπον δεδομένην πνοὴν, ἥτοι ζῶν, πνεῦμα νῦν ὁ Ἐκκλησιαστής προσηγόρευσεν, πρὸς τὴν γῆν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφειν τὸν δεικνύοντα κατὰ γὰρ γαίαν.

Παρατημαντέον τοίνυν ὀφειλομένως, ὡς μάτην καὶ πάντῃ παραλόγως ψήθησάν τινες, ἐν τοῖς ἀνὸν λόγοις ταυτὶν εἶναι τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ τοῦ κτήνους δεξάζειν τὸν σοφὸν Ἐκκλησιαστὴν ἐν τῷ φάσκον, « Καὶ γε συνάντημα υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ συνάντημα τοῦ κτήνους, συνάντημα ἐν αὐτοῖς· ὡς ὁ θάνατος τοῦτου, οὕτως ὁ θάνατος τοῦτου, καὶ πνεῦμα ἐν τοῖς πᾶσι. Καὶ τί ἐπερίσσευσεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸ κτήνος ; Οὐδὲν· ὅτι τὰ πάντα μεταίότης· τὰ πάντα πορεύεται εἰς τόπον ἓνα· τὰ πάντα ἐγένετο ἀπὸ τοῦ χοῦ, καὶ τὰ πάντα ὑποστρέφει εἰς τὸν χοῦν. Καὶ τίς οἶδε τὸ πνεῦμα υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, εἰ ἀναβαίνει αὐτὸ εἰς ἄνω, καὶ τοῦ κτήνους, εἰ καταβαίνει αὐτὸ κάτω εἰς γῆν. » Νῦν γὰρ πᾶσαν ὑπὸ τῆς τοιαύτης ἀνείλε, καὶ μεταίφφρονας ἐλέγχει καὶ κακοδόξους τοὺς ὅπως οὖν τὸ τοιοῦτον ψεῦδος ὑπεκλήφεται, ἐν τῷ νῦν μάλιστα λέγειν, « Ἐπιστρέφει ὁ χοῦς ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν· καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἐδωκεν αὐτό. » Παράδοξον γὰρ καὶ θαυμασίαν τῶν ἑκατέρων ἐποίησατο τὴν διαστολὴν καὶ διάκρισιν· τὸν μὲν χοῦν ἐπὶ τὴν γῆν ἐπιστρέφειν ἀποφηνάμενος, τὸ δὲ πνεῦμα, τοιούτοις τὴν ψυχὴν οὐκ ἔτι καθάπερ ὁ χοῦς πρὸς τὴν γῆν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφειν τὸν ποιήσαντα αὐτὸ καὶ δεικνύοντα τῷ ἀναισθητῷ καὶ ἀψύχῳ ἀνδριάντι διαπλασθέντι ἐκ τοῦ χοῦ, διὰ τῆς τοῦ ἰδιοῦ ἐμφυσήματος χάριτος.

Ἀποχυνέσθωσαν τὰ νῦν οἱ παραχαράκται τῆς ἀληθείας, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν πληρωθήτωσαν ἀτι-

de libri Ecclesiastæ auctoritate controversiam fuisse. « Quærebant, inquit, sapientes occultare librum Ecclesiastæ, quia inveniebant in eo verba inclinantia ad hæresin. » Vide Mellif. Hebr. Christoph. Cartwrighti cap. 12.

μίας, ὁρῶντες τὸν σοφὸν Ἐκκλησιαστὴν τὸν μὲν A
χοῦν, ἦτοι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἐπὶ τὴν
γῆν ἀποστρέφειν, ἐξ ἧς ἐλήφθη, μόνον ἀποφηνάμε-
νον· τὴν δὲ ψυχὴν πρὸς κρείττονα λῆξιν μεταβαίνειν
καταγγελλαντα διαβρῆδην. Παρατηρεῖται γὰρ πᾶς ὁ
βουλόμενος, πῶς ἕκαστον ἀντιδιαστελλας, τὸν μὲν
χοῦν τῇ συγγενεὶ γῇ προσφόρως καὶ προσφυῶς ἀπ-
εκληρώσεν εἰπὼν, « Καὶ ἐπέστρεψεν ὁ χοῦς ἐπὶ τὴν
γῆν ὡς ἦν » διὰ τὸ καὶ ἐξ αὐτῆς ληφθῆναι, καὶ τὴν
γένεσιν λαβεῖν καὶ τὴν ὑπαρξίν· τὸ δὲ πνεῦμα, τουτ-
έστι τὴν ψυχὴν, οὐκ ἔτι τῷ χοῖ παραπλησίως πρὸς
τὴν γῆν ἐπιστρέφειν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ὅψ· οὐ καὶ κατ'
εἰκόνα γέγονε τὴν αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν διὰ τῆς τοῦ
θεοῦ ἐμφυσήματος χάριτος. Εἰτά φησιν ὁ σοφὸς
Ἐκκλησιαστής·

A sapientem Ecclesiasten declarantem pulverem
sive corpus humilitatis nostræ solum in terram
reverti, ex qua sumptum est: denuntiantem vero
luculentissime animam transmigrare potiorum ad
finem. Observet enim quisque, cui hæc curæ sunt,
quomodo singula distinguens, pulverem scite apte-
que cognatæ terræ addidit, inquit: « Et rever-
tetur pulvis in terram, sicut erat; » propterea
quod et ex ipsa sumptus sit, atque originem ha-
buerit et essentiam; spiritum autem, id est ani-
mam, minime ut pulverem in terram reverti, verum
ad illum, a quo et factus est ad imaginem et si-
militudinem suam divinæ inspirationis gratia. At
deinde sapiens Ecclesiastes:

§ IX.

Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησια- B
στής, τὰ πάντα ματαιότης.

Δηλονότι τὰ πρότερον ὀνομασθέντα ταῖς αὐταῖς
καὶ νῦν καθυπέλαβε κλήσεσιν, ἅπερ εἰσιν, ὡς ἐφθ-
μεν εἰπόντες, τὰ τῆς πονηρᾶς καὶ φαύλης καὶ μι-
σοκάλου προαιρέσεως ἔχοντα πάντα τὰ τὴν μοχθη-
ρὰν χαρακτηρίζοντα τῶν κακοτρόπων ἀνθρώπων
ζωήν. Εἰτά φησι·

285 VERS. 8. Vanitas vanitatum, dixit Ecce-
siasles, omnia vanitas.

Scilicet quæ superius denominata sunt, iisdem
nunc etiam appellationibus insectatur (42); sunt
autem, ut modo diximus, omnia malæ improbæque
ac perversæ voluntatis germina, quæ pessimam
flagitiosorum hominum vitam designant. At
deinde:

§ X.

Καὶ περισσότερον, ὅτι ἐγένετο Ἐκκλησιαστής
σοφός, καὶ ἐδίδασκε γινώσιν σὺν τὸν ἀνθρώπων,
καὶ οὐκ ἐξιχνιάσεται κόσμιον παραβολῶν.

VERS. 9. Et amplius, quia factus est Ecclesiastes
sapiens, et docebat scientiam hominem, et non scru-
tabitur ornatum parabolarum (43).

Τὴν ἀκροτάτην καὶ τελειοτάτην σοφίαν, ἣν αὐτῷ
ἔδωκεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ περισσοῦ C
προδῆλως αἰνιττεται, καθὼς ἐν ταῖς Βασιλείαις φη-
σιν· « Ἰδοὺ πεποίηκα κατὰ τὸ ῥῆμά σου· ἰδοὺ δέδω-
κά σοι καρδίαν φρονίμην καὶ σοφὴν, πρὸ σοῦ οὐκ ἦν
ὁμοίός σου, καὶ μετὰ σὲ οὐκ ἀναστήσεται ὁμοίός
σοι. » Καὶ πάλιν, « Ἔδωκε Κύριος φρόνησιν τῷ Σα-
λομῶν καὶ σοφίαν πολλὴν σφόδρα καὶ χύμα σοφίας,
ὡς ἡ ἄμμος ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ ἐπληθύνθη
σοφίᾳ Σαλομῶν σφόδρα ὑπὲρ τὴν φρόνησιν πάντων
ἀρχαίων ἀνθρώπων, καὶ ὑπὲρ πάντας φρονίμους
Αἰγύπτου, καὶ ἐσοφίσατο ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους. »
Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο φησιν ὁ σοφός Ἐκκλησιαστής,
ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἀξιοπιστοτέρως ἐγκαταστήσῃ τὰς
ἰδίας εἰσηγήσεις τοῖς πυθνομένοις, καὶ πιστώσῃται
σαφῶς, μὴ διὰ τὴν ἐκείνου μόνον ὠφέλειαν, τῆς το-
σαύτης παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὁλῶν ἀξιοθῆναι σοφίας, ἀλ-
λὰ καὶ πρὸς τὸ πολλῷ μᾶλλον διδάξαι τοὺς ἀνθρώπους
γινώσιν καὶ σοφίαν καὶ σύνεσιν, πρὸς τὸ πάντας ἐν

Summam perfectamque sapientiam, quam illi
Deus dedit, amplitudinis appellatione manifesto
significat, quemadmodum in Regum libris legimus:
« Ecce feci secundum sermones tuos: ecce dedi
tibi cor sapiens et intelligens in tantum, ut nullus
ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus
sit. (44). » Et rursus: « Dedit Dominus pruden-
tiam Salomoni et sapientiam multam nimis et
amplitudinem sapientiæ, quasi arenam, quæ
est in litore maris, et completus est sapientia
Salomon nimis super prudentiam omnium anti-
quorum, et super omnes sapientes Ægypti, et sa-
pientia præstitit omnibus hominibus (45). » Nec
vero hæc sine causa profert sapiens Ecclesiastes,
sed ut monita sua auditoribus fide majore digna
D efficiat, et hoc sibi quisque persuadeat, non propter
solum illius utilitatem tantum ei sapientiæ a summo
Deo esse impertitum, sed etiam ut scientiam et
sapientiam prudentiamque impensius homines do-

(42) Aquila, ut solet, vertit, ἀτμὸς ἀτμίδων,
vapour nempe et fumus merus, eadem significatione.
Scribit vero ad hunc locum de Ecclesiaste Hiero-
nymus: « Post descriptionem interitus humani,
pulchre exordium libri sui repetens, ait: Vanitas
vanitatum, dixit Ecclesiastes, omnia vanitas. Cum
enim cunctus mortalium labor, de quo in toto vo-
lumine disputatum est, huc perveniat, ut reverta-
tur pulvis in terram suam, et anima illuc redeat,
unde sumpta est, magnæ vanitatis est in hoc sæ-
culo laborare, et nihil profutura conquerere. »

(43) Sed apud LXX legimus, Καὶ περισσὸν ὅτι

ἐγένετο Ἐκκλησιαστής σοφός, ὅτι ἐδίδασκε γινώσιν
σὺν τὸν ἀνθρώπων, καὶ οὐς ἐξιχνιάσεται...

(44) III Reg. III, 12. At LXX habent... Καὶ
σοφὴν· ὡς σὺ οὐ γέγονες ἐμπροσθέν σου, καὶ μετὰ
σέ...

(45) III Reg. IV, 29. Apud LXX invenies... καὶ
πλάτος καρδίας, ὡς ἡ ἄμμος... καὶ ἐπληθύνθη ἡ
φρόνησις Σαλομῶν σφόδρα ὑπὲρ τὴν φρόνησιν πέν-
των υἱῶν ἀρχαίων, καὶ ὑπὲρ πάντας φρονίμους Αἰ-
γύπτου. Reliqua desunt. Hæc enim sequuntur, καὶ
ἔλαθε τὴν θυγατέρα Φαραώ...

ceret : quo sapienter omnes gererent **286** se, vitamque prudenter regerent, et caute sermones e labiis proferrent, ac ea denique omnia peragerent, quæ Deo auctori et conditori suo accepta essent (46).

Quod autem ait : « Et non scrutabitur ornatum parabolarum, » exemplorum ejus et sententiarum et sermonum in rebus significandis vim ubertatemque declarat : quibus evangelicæ veritatis nota exhibetur et intelligentibus indicatur. Tam enim in hoc, quam aliis in libris per obvia ænigmata et signa, ac potissimum per vulgares appellationes et res naturales descensum adventumque Unigeniti Dei Verbi, ac voluntariam ejus in cruce mortem, triumque dierum sepulturam atque resurrectionem aperte prænuntiavit. De his igitur ait : « Et non scrutabitur ornatum parabolarum. » Callosis enim ac duris Judæorum cordibus ille figurarum et signorum sensibilibus sermo quidam veluti ornatus esse solebat, qui eos in obvia verborum interpretatione occuparet, et in sensibilibus atque perspicuis Mosaicæ legis observationibus stulte contineret ; quin ad altiores meditationes animum referrent, et cogitationem attollerent producerentque usque ad ineffabiles et reconditas sententias, quæ figuris et parabolis illustrabantur. Nam sapiens quidem Ecclesiastes omnia ad captum evangelicæ veritatis eloqui institit, et parabolis ejusmodi ad sublimiores meditationes, qui perspicaci mente essent, adducere. Durum vero et pertinax Judæorum genus, cui Deus universi dicit : « Scio ego, quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua ^{11.11}, » in eo pervicacius perstitit, ut obvias tantum verborum significationes et attenderet et proferret (47),

^{11.11} Isa XLVIII, 4.

(46) Præclare vero delato sibi docendi munere functus est Ecclesiastes, qui tot nobis præcepta ad vitam recte instituendum in iis, qui adhuc exstant, libris proposuit : in quibus, ut verbis utar Hieronymi (epist. 35, ad Paulin.) : « Salomon pacificus et amabilis Domini mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Christum, sanciarumque nuptiarum dulce canit epithalamium. » De quo scriptum est (III Reg. iv, 32) : *Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas ; et fuerunt carmina ejus quinque et mille ; et disputavit super lignis a cedro, quæ est in Libano, usque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete ; et disseruit de jumentis et volucribus et reptilibus et piscibus.* « Hæcet te, inquit Suidas, πᾶσαν σοφίαν θείας χάριτος γέμουσαν, καὶ τῆς διδασκαλίας ἀκροατὰς πλείστους ἐποίητο. Id est : *Exercebat porro sese in omni genere sapientiæ, quæ cum Dei gratia conjuncta est, et complures habebat auditores doctrinæ suæ.* De operibus Salomoni attributis vide, si vacat, *Codicem Pseudepigraphum* (a num. 187), quem Hainburgi edidit Joan. Albertus Fabricius (1713).

(47) Hæc sæpe de Hebræis a Justino notata reperies in *Dialogo cum Tryphone*. Unum ut locum afferam, cum de Moyse mentionem intulisset, qui Dei jussu serpentem æneum fecerat, posueratque pro signo (Num. xxi, 9), adjecit : Οὐ γὰρ καταλιπὼν τὸν Θεόν, ἐπὶ θηρίον, δι' οὗ ἡ παράδοσις καὶ παρακοή τὴν ἀρχὴν ἐλάβεν, ἐπειθε τὸν λαὸν ἐλπίζειν. Καὶ ταῦτα μετὰ πολλοῦ νοῦ καὶ μυστηρίου

σοφίᾳ περιπατεῖν, καὶ φρονήσει τὸν ἴδιον βίον θυμίζειν, καὶ συνέσει τοὺς λόγους διὰ τῶν χειλέων προάγειν, καὶ πάντα τὰ πρὸς ἀρίσκειαν τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ δρᾶν.

« Οὐ δὲ φησι, « Καὶ οὐκ ἐξιχνιάσεται κόσμιον παραβολῶν, » τῶν εἰκονικῶν αὐτοῦ παραδειγμάτων καὶ νοημάτων καὶ λόγων παρεμφαίνει τὸ πλήθος δι' ὧν τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας ὁ χαρακτήρ συνεισφέρεται καὶ σημαίνεται τοῖς συνιοῦσι. Κἂν τῇ παρουσίᾳ γὰρ βίβλῳ, καπὶ ταῖς ἄλλαις δι' αἰνιγμάτων αἰσθητῶν καὶ συμβόλων, μᾶλλον δὲ προσηγορίων ἀνθρωπίνων καὶ φυσικῶν πραγμάτων τοῦ μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν κάθοδον καὶ παρουσίαν σαφῶς προκατήγγειλε, καὶ τὴν ἐθελοούσion ἀνάρτησιν τὴν ἐπὶ τῷ ξύλῳ τῷ σταυρικῷ καὶ τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ τὴν ἔγερσιν. Περὶ τῶν τοιούτων οὖν φησι, « Καὶ οὐκ ἐξιχνιάσεται κόσμιον παραβολῶν. » Οἷον γὰρ τις κόσμος ταῖς πεπωρωμέναις καὶ σκληραῖς τῶν Ἰουδαίων καρδίαις ὁ τῶν εἰκονικῶν ὀνομάτων καὶ συμβόλων αἰσθητῶν λόγος εὐρίσκετο, πρὸς τὴν πρόχρον τοῦ γράμματος αὐτοῦ ἀπόδοσιν ἐνασχολεῖσθαι παρασκευάζων, καὶ ταῖς αἰσθηταῖς καὶ νοηταῖς τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου παρατηρήσεις ἀσυνέτως ἐμμένειν μὴ μέντοι γε καὶ πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας ἐννοίας ἀποσκοπεῖν, καὶ τὰς διὰ τῶν εἰκονικῶν καὶ παραβολικῶν ὀνομάτων ἐμφαινόμενας ὑπολήψεις ἀπορρήτους καὶ κεκρυμμένας συμμεταειριζέσθαι, καὶ συναυσοῦν τὴν διάνοιαν. Ὁ μὲν γὰρ σοφὸς Ἐκκλησιαστής πρὸς κατάληψιν τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας λαλῆσαι πάντα προήχθη, καὶ διὰ τῶν τοιούτων παραβολῶν πρὸς τὰς ἀναγωγικωτέρας ἐννοίας ἀνῴψιν τοὺς συνετούς. Τὸ δὲ σκληρὸν καὶ δυσπειθὲς τῶν Ἰουδαίων γένος, πρὸς ὃ φησιν ὁ τῶν ὧν Θεός,

γέγονε, καὶ ἑρρέθη διὰ τοῦ μακαρίου προφήτου καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὃ τις μέμψασθαι δικαίως ἔχει τῶν λείπτων ἡ γαγενημένων ἐπὶ πάντων ἀπλῶς τῶν προφητῶν, ἅν τὴν γνώσιν τὴν ἐν αὐτοῖς ἔχτε. Ἐν δὲ ὡς οἱ διδάσκαλοι ὁμῶν διὰ τί κάμηλοι μὲν θηλείαι ἐν τῷδε τῷ τόπῳ οὐ λέγονται, ἢ τί εἰσιν αἱ λεγόμεναι κάμηλοι θηλείαι, ἢ διὰ τί σεμιδάλεως μέτρα τόσα, καὶ ἐλαίου μέτρα τόσα ἐν ταῖς προσφοραῖς μὴ ἐξηγούνται ὁμῶν, καὶ ταῦτα ταπεινῶς καὶ χαμερπῶς τὰ δὲ μεγάλα καὶ ἄξια ζητήσεως μηδέποτε τοιμῶς λέγειν, μηδὲ ἐξηγεῖσθαι ἢ καὶ ἡμῶν ἐξηγουμένων παραγγέλλουσιν ὁμῶν μηδὲ ὅλως ἐπατεῖν, μηδὲ εἰς κοινωνίαν λόγων ἐλθεῖν οὐχὶ δικαίως ἀκούονται ἅπερ πρὸς αὐτοὺς ἔφη ὁ ἡμέτερος Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, Τάροι κεκονιαμένοι, ἔξωθεν φανόμενοι ὠρατοί, καὶ ἔσωθεν ἡρόμενοι ὁστῶν νεκρῶν τὴν ἡδύσμον ἀποδεκατοῦντες, καὶ διυλίζοντες τὸν κόμωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες, τυφλοὶ ὁηγοί. Id est : *Non enim ille, Deo relicto, auctor populi fuit, ut in fera, cujus ductu transgressio atque inobedientia initium sumpsit, spem collocaret. Nagno hæc et consilio et mysterio facta atque enunciat a beato propheta sunt : neque quidquam est ex iis, quæ ab omnibus plane prophetis dicta aut gesta sint, quod merito ab ullo reprehendi possit, æquidem rationem eorum teneatis. At si fere magistri vestri illa vobis explicanti, cur cameli hoc in loco semine non dicantur, aut quid sint, quæ dicuntur cameli semine ; vel quam ob causam similitæ mensuræ loi, et alii mensuræ loi tantummodo in oblationibus sint, aliqua*

« Γινώσκω ἐγώ, ὅτι σκληρὸς εἶ σὺ, καὶ νεῦρον σι-
θηροῦν ὁ τράχηλός σου, » φιλονεικότερον ἐνίστατο,
μόνα τὰ πρόχειρα νοήματα τοῦ γράμματος καὶ
δὼν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς ἀμέσως ἐπήγαγε ·

A 287 quod attingit atque confirmat sapiens Eccle-
siastes, adjiciens protinus :

§ XI.

Πολλὰ ἐζήτησεν ὁ Ἐκκλησιαστὴς τοῦ εὗρεῖν
λόγους θελήματος καὶ γεγραμμένον εὐθύτητος,
λόγους ἀληθείας.

« Λόγους ἀληθείας, » ἀντὶ τοῦ, Σφόδρα καὶ μετὰ
πολλῆς ἐπιτάσεως τὴν κατάληψιν ἐζήτησε τοῦ θεοῦ
θελήματος· περὶ οὗ φησι καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπό-
στολος, Ζητοῦντες « εἰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγα-
θὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον » καὶ μέντοι καὶ τῆς
εὐθύτητος καὶ τῆς ἀληθείας τοὺς λόγους, οὓς ἔγραψε
δηλαδὴ Μωσῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ Σω-
τήρος ἡμῶν. Αὐτὸς γάρ φησιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις·
« Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἀλήθεια. » Φησὶ δὲ καὶ τοῖς
ἄσμοσι τῶν ἁσμάτων οὕτως αὐτὸς ὁ σοφώτατος Σο-
λομών, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀναέκραγεν, « Εὐθύτης
ἡγάπησέ σε. » Τοὺς οὖν λόγους τοῦ θελήματος αὐ-
τοῦ σωστικούς ὄντας πάντων ἀνθρώπων ἄγαν ἐζή-
τησεν εὗρεῖν ὁ Ἐκκλησιαστὴς, καὶ μέντοι καὶ εὔρε,
καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν παρεγγύησεν. Ἄλλ' οἱ τὴν καρ-
δίαν ἀτίθασσον ἔχοντες, καὶ πεπωρωμένους τοὺς
νοερούς ὀφθαλμούς, οὐδὲ τὴν ἀλήθειαν τῶν ὑπ' αὐ-
τοῦ λαληθέντων ἐπέγνωσαν, οὔτε τὸ φῶς αὐτῆς κατ-
αίειν ἠδυνήθησαν. « Οὐ γὰρ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, »
ἀλλ' ἐν σκότει τῆς ἰδίας ἀλαζονείας ἀδοόλως καὶ
δυσσεδῶς ἐπορεύθησαν· ὡς καὶ σφόδρα χαλεπαίνειν
καὶ δυσχεραίνειν κατὰ τῶν λόγων τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ
καὶ τῶν ἄλλων τῶν παραπλησίως αὐτῷ περὶ τῆς τοῦ
Θεοῦ Λόγου παρουσίας καταγγειλάντων· ἅτε δὴ καὶ
καθάπερ ὑπὸ τινων βελῶν, ὑπ' αὐτῶν τιτρωσχομένοι
καὶ πληττόμενοι τὰς σφῶν ἀσυνέτους καρδίας. Τοῦ-
του χάριν ἀμέσως ἐπήγαγεν ·

VERS. 10. *Multum quæsiuit Ecclesiastes, ut inveniret verba voluntatis, et scriptum rectitudinis, verba veritatis (48).*

« Verba veritatis, » id est divinæ voluntatis cognitionem multo vehementique conatu perquisivit : de qua et Paulus magnus apostolus dicit, *Studiosè quærentes, « quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta » ;* » tum et sermones **B** rectos ac veros, quos Moyses scilicet scripsit de Christo et Deo et Servatore nostro. Ait enim ipse in Evangeliiis : « Ego sum vita et veritas (49) ; » et in Canticis canticorum idem sapientissimus Salomon sic, tanquam ipsum compellans, inquit : « Rectitudo dilexit te ⁴⁴. » Sermones igitur voluntatis ejus cunctis hominibus salutares ut assequeretur, multam operam posuit Ecclesiastes, eosque assecutus cum **288** posteris communicavit. Sed qui infenso erant animo, et oculos mentis stupidos habebant, neque eorum, quæ ab ipso prolata essent, veritatem agnoverunt, neque hujus lumen dispicere potuerunt. Etenim, « nescierunt neque intellexerunt ⁴⁵, » sed in ostentationis suæ tenebris stulte atque impie progressi sunt : ut plane aversarentur et ægre ferrent tam Ecclesiastæ sermones, quam aliorum, qui similia de Dei Verbi adventu prænuntiarent : quod nempe quibusdam veluti jaculis insipientes eorum animi ab his vulnerati percellerentur. Quamobrem adjecit protinus :

§ XII.

Ἀόγοι σοφῶν ὡς τὰ βούκκετρα, καὶ ὡς ἥλοι πα-
πυρωμένοι, οἱ παρὰ τῶν συνταγμάτων ἐδόθη-
σαν ἐκ ποιμένων· καὶ περισσὸν ἐξ αὐτῶν.

Ποῖων σοφῶν ; δηλονότι τῶν ἀπὸ τοῦ Μωσέως καὶ
μέχρι τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ παρουσίας τοῦ Θεοῦ
Λόγου προκαταγγειλάντων μυστικῶς δι' αἰσθητῶν
ὀνομάτων καὶ παραβολικῶν ὁμοιοτήτων τὸ κεκρυμ-
μένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος μυστήριον τῆς θείας ἐναν-
θρωπήσεως· οἱ γὰρ τοιοῦτοι λόγοι καὶ παρὰ τῶν
συνταγμάτων ἐδόθησαν, ἡγουν ἐξεφωνήθησαν τοῖς
συνιοῦσι τῶν ὑπὸ τοῦ θεοφάντορος Μωσέως, καὶ
μέντοι καὶ τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως Δαβὶδ, καὶ

VERS. 11. *Sermones sapientum tanquam stimuli, et quasi clavi igniti, qui ab ordinibus dati sunt ex pastore : et amplius ex ipsis (50).*

Quorumnam sapientum ? Eorum utique, qui a Moyse usque ad inhumanationem adventumque Dei **D** Verbi, mysterium divinæ inhumanationis a sæculo absconditum per sensibiles appellationes ac translationes similitudines mystice prænuntiaverunt. Ejusmodi enim sermones ab ordinibus prodierunt, sive ab iis prolati sunt, qui cum theologo illo Moyysi versabantur, tum a propheta et rege Davide, atque ab hoc ipso Ecclesiastæ, qui hæc sa-

⁴⁴ Rom. xii, 2. ⁴⁵ Cant. i, 4. ⁴⁶ Psal. lxxxi, 5.

Hæc ipsa exiliter humiliterque : res vero magnas et quæstione dignas nunquam proferre aut explicare audent, quin etiam, hæc enarrantibus nobis, edicunt vobis. ne quis nos audiat, vel in sermonum consuetudinem veniat : nonne merito appellantur, ut eos Dominus noster Jesus Christus dixit, tumuli dealbati, pleni intrinsecus ossibus mortuorum, extrinsecus præciem præ se ferentes : qui mentiam decimant, et culicem percolant, camelum vero deglutiant : cæci via-

rum ductores. (Dial. cum Tryph. p. 339 ed. Sonn.)

(48) Olymp. καὶ γεγραμμένους...

(49) Joan. xiv, 6. Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ.

(50) At LXX habent... ὡς ἥλοι παπυρευμένοι, αἱ παρὰ τῶν συνθεμάτων ἐκ ποιμένων ἐνός. Καὶ περισσὸν ἐξ αὐτῶν, ὑιὲ μου, φύλαξαι. Olympiodorus vero, ... ὅτι παρὰ τῶν συνταγμάτων ἐδόθη· ἂν ἐκ ποιμένων ἐνός.

pienter enuntiavit. Ad horum enim aliorumque sanctorum prophetarum concilia sapientes illi sermones de Sapientia per se ipsa subsistente, quæ omnem intellectum ante consilium ex iis, quæ non erant evocavit, a pastore uno pervenerunt (51), id est, a summo, divinoque **289** Verbo et Christo ac Servatore nostro. Ipse enim ait: « Ego sum pastor bonus »; » de quo et Zacharias propheta: « Percutiam, inquit, pastorem, et dispergentur oves (52); » ad quem multo prius David quoque propheta exclamavit: « Qui pascis Israel, intende, qui deducis velut ovem Joseph (53). » Quare huius veri pastoris gratia atque dono omnes de eo elocuti sunt sapientes sermones, et qui hos percipiunt, copiam in ipsis inveniunt, vitam scilicet æternam et ineffabilem exultationem. Ait deinde Ecclesiastes:

VERS. 12. *Fili mi, cave ne facias libros multos. Non est finis, et meditatio multa labor est carnis (54).*

Propositis paternæ curæ ac benevolentiae providentiæque sermonibus, merito Ecclesiastes *filium* appellat, qui eos **290** audit (55), eumdemque

« Joan. x, 11.

(51) Paulo diversa est Origenis lectio; ab his tamen interpretatio ejus non multum abludit: Καὶ γὰρ, inquit, πάσαι εἰσι, κατὰ τὸν Ἐκκλησιαστήν, αἱ Γραφαὶ λόγοι σοφῶν, ὡς βούκνεντρα καὶ ὡς ἡλοι πεφυτευμένοι, οἱ παρὰ τῶν συνθεμάτων ἐδόθησαν ἐκ ποιμένου ἐνός, καὶ οὐδὲν περισσὸν ἐξ αὐτῶν. Εἰς δὲ ποιμὴν τῶν λογικῶν ὁ Λόγος, δόξαν μὲν ἐχόντων διαφωτὶας τοῖς μὴ ἔχουσιν ὧτα εἰς τὸ ἀκούειν, τὴ δὲ ἀληθείας συμφωνῶντάς. Id est: Namque omnes Scripturæ secundum Ecclesiasten sermones sapientum sunt quasi stimuli et clavi defixi, qui de compacto dati ab uno pastore: et nihil superfluum ex ipsis. Unus autem pastor eorum, quæ rationi congruunt, Verbum est; quæ quidem discrepantiam habere videntur iis, qui aures non habent ad audiendum, re autem maxime consentiunt. (Ex tomo II in Evang. Matth. ad v. 9.)

At illa, καὶ περισσὸν ἐξ αὐτῶν, quibus Origenes inserit εἶδεν, Noster vero ad copiam refert cælestis doctrinæ, unde haurire salutem omnes possint, qui divinos sermones intelligant, si verba, ut sonant sequamur, nihil aliud sunt, quam transitio quædam et nexus proximæ sententiæ; ut si scribas: Jam præter hæc: vel, Quod reliquum est.

(52) Zach. xiii, 7. Sed apud LXX scriptum invenies, Πατάξατε τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκσπάσατε τὰ πρόβατα. Cæterum in Evangelio Matthæi legimus, Γέγραπται γάρ· Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα. xxvi, 31. — Istud Zachariæ vaticinium recitat Noster non ex ipsius prophetia, sed ex Matthæi Evangelio: in quo Hieronymus aliquando discrepantiam inesse putavit non exiguam; nam in epistola ad Panmachium, quæ est *De optimo genere interpretandi* (n. 57 ed. Vallars.), sic scribit: « In Matthæo quoque legimus Dominum prædicentem apostolis fugam, et hoc ipsum Zachariæ testimonio confirmantem. Scriptum est, ait; Percutiam pastorem, et dispergentur oves. At in Septuaginta et in Hebræo multo aliter; non enim ex persona Dei dicitur, ut evangelista vult, sed ex prophetæ Deum Patrem rogantis: Percute pastorem, et dispergentur oves. In hoc, ut arbitror, loco, juxta quorundam prudentiam, evangelista piaculi reus est, quod au-

τούτου δὴ τοῦ σοφῶς ταῦτα διαγγελλαντος Ἐκκλησιαστοῦ. Τοῖς γὰρ συντάγμασι τούτων καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων προφητῶν οἱ σοφοὶ λόγοι περὶ τῆς ἐνυποστάτου Σοφίας τῆς πάσαν ἐννοίαν καὶ βουλὴν ἐξ οὐκ ὄντων ἐπικαλεσαμένης προήχθησαν ἐκ ποιμένου ἐνός, ἡγούρου ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεαρχικωτάτου Λόγου καὶ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. Αὐτὴς γὰρ φησιν· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· » περὶ οὗ φησι καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης· « Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. » Πρὸς δὲ ἀνακρί-
κραια καὶ πολλῶν πρῶν ὁ προφήτης Δαβὶδ· « Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχευ, ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρὸ βατον τὸν Ἰωσήφ. » Ἐκ τῆς οὖν τοιοῦτου ποιμένου ἀληθινοῦ χάριτος καὶ δωρεᾶς πάντες τοὺς σοφοὺς ἀπεφθέγγαντο περὶ αὐτοῦ λόγους, καὶ περισσὸν ἐξ αὐτῶν εὐρίσκουσιν οἱ συνιέντες αὐτοὺς τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τὴν ἀρρήτῳ ἀγαλλίαν. Εἰτά φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής·

§ XIII.

Υἱέ μου, φυλάσσου τοῦ ποιῆσαι βιβλία πολλά· οὐκ ἔστι περασμός, καὶ μελέτη πολλὴ ἀπὸ σαρκός.

Πατρικῆς κηδεμονίας καὶ φιλοστοργίας καὶ προμηθείας ὁ Ἐκκλησιαστής προβαλλόμενος λόγους, ἀξίως υἱὸν ὀνομάζει τὸν πεπυσμένον αὐτοῦς, καὶ

sus sit prophetæ verba ad Dei referre personam. Idem tamen, cum in Matthæum scriberet, subdubitare se ostendit, et in hunc modum locutus est: « Hoc aliis verbis in Zacharia propheta scriptum est, et, ni fallor, ex persona prophetæ ad Deum dicitur: Percute pastorem, et dispergentur oves gregis. (In cap. xxvi Matth., v. 31.) » Nec sane dubitandi nulla erat causa; cum propheta, si totum orationis contextum considerare velimus, Deum Patrem gladio suo imperantem induxisse videatur; hæc enim ejus verba: Et dicit: His plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me. Fræmea, suscitavi super pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum: Percute pastorem, et dispergentur oves: et convertam manum meam ad parvulos (Zach. xiii, 6, 7). Hæc vero, si prophetica detrahas ornamenta, idem sunt, ac Percutiam, et verba quidem utriusque discrepare, at sententia una esse dicenda sit. Nam quod Septuaginta interpretes habent, Πατάξατε τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκσπάσατε τὰ πρόβατα, id in omnibus exemplaribus non apparet; et Romanæ editionis curatores admovent, in cæteris libris scriptum esse, Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσωσαν τὰ πρόβατα: quemadmodum vulgatus quoque interpretes reddidit. Est autem Fræmea, si Augustinum audias (epist. 120, cap. 16), gladius, ut in Græco ῥομφαία· sin Tacitum, hasta. Nam De Germ. c. 7, scribit: « Hastas vel ipsorum vocabulo fræmeas gerunt, angusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent. » Cæterum ῥομφαία etiam Hesychio est θράκιον aut δοράκιον ἀμυντήριον, μάχαρι, ἔξοσι, ἢ ἀκόντιον μακρόν.

(53) Psal. lxxix, 2. At LXX habent, ὡσεὶ πρόβατα.

(54) Verum LXX sententiam inchoant ab τοῦ ποιῆσαι βιβλία... priora conjungunt cum præcedentibus. Oymp. contra: Υἱέ φυλάσσου τοῦ ποιῆσαι βιβλία πολλά, ὅτι οὐκ ἔστι περασμός, καί...

(55) Eodem, quo Noster, modo Origenes quoque verba hæc a superioribus dividit. Amico enim hor-

παρεγγυᾶται μένειν ἐντός τῶν ὅρων τῶν ἐκφωνη-
θέντων σοφῶν λόγων, ὑπὸ πολλῶν μὲν θείων ὑποφη-
τῶν, ἐξ ἑνὸς δὲ ποιμένος τοῦ Θεοῦ Λόγου τούτους
μενημένων καὶ μυσταγωγησάντων· καὶ μηδαμῶς
παρεκκλίνειν εἰς ἑτεροδιδασκαλίας καὶ δόξας ἐσφαλ-
μένας· δι' ὧν μελέτη μὲν γίνεται πολλή καὶ χαλεπή
πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου κατάληψιν, οὐχ εὐρίσκε-
ται δὲ περασμός, ἦγουν οὐ γίνεται πέρας τῆς κατὰ
τὴν ἀλήθειαν διαγνώσεως, ἀλλὰ μόνον κόπωσιν πα-
ρεῖχει σαρκός, ἦγουν ἀγρυπνίαν καὶ ταλαιπωρίαν καὶ
κακουχίαν ἐπὶ τῇ ἀδολεσχή τῶν καινοτέρων εὐρέ-
σεων. Οἱ γὰρ ταῖς ἱστορικαῖς σφᾶς αὐτοῦς ἐκδόντες
ἀσχολίας, πρὸς τῇ μηδὲν τῶν τοιούτων ἀπόνασθαι,
καὶ σφόδρα τληπαθοῦσι.

Τοῦτο δὲ παρίστησι καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστο-
λος ἐπιστέλλων Τιμοθέῳ καὶ φάσκων· « Εἰ τις ἑτε-
ροδιδασκαλεῖ, καὶ οὐ προσέρχεται τοῖς ὑγιαίνουσι
λόγοις τοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται μὲν ἐπι-
στάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας·
ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημία, ὑπόνοια
πονηρὰ, διαπαραισθητικὰ διεφθαρμένων ἀνθρώπων
τὸν νοῦν, καὶ ἀπιστορημένων τῆς ἀληθείας. » Παρα-
πλησίως τοῖς νῦν τῷ μεγάλῳ Παύλῳ καὶ ὁ σοφὸς
Ἐκκλησιαστής συμβουλεύει, καὶ παραίνει τοῖς περὶ
πολλοῦ τὴν ἀλήθειαν ποιούμενοις τῇ ἀπλῇ τῶν θείων
ὑποφητῶν παραδόσει τῆς πίστεως ἐμμένειν, καὶ τὰς
παρ' αὐτῶν κηρυχθείσας καὶ λαληθείσας ὑπολήψεις
καὶ δόξας περὶ Θεοῦ συντηρεῖν καὶ φυλάττειν ἀκα-
πηλεύτους, καὶ μηδαμῶς παραχαράττειν τῶν ὀρθο-
δόξων δογμάτων τοὺς λόγους, καὶ πρὸς καμπύλας καὶ
δισεστριμμένας τροχιάς παρεκκλίνειν, ὃ πεπνύσθαι
οἱ δυσσεβεῖς καὶ παραπληγες αἰρεσιάρχαι, παρεκ-
κλίναντες τῆς ἀπλῆς καὶ μονοειδοῦς ἀληθείας, καὶ
πρὸς τὰς ποικίλας ἐμφεκλιαντες δόξας τοῦ ψεύδους·
ἵνα μὴ κἀνταῦθα μάταια μογήσωσιν καὶ βομῆθωσιν
οἱ τὴν εὐθεΐαν ὁδὸν ἀπολέσαντες· περὶ ὧν φησιν ὁ
προφήτης Δαβὶδ, « Ὅτι ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται, »

⁴⁷ 1 Tim. vi, 3. ⁴⁸ Psal. i, 6.

tanti, ut multa scriberet, Ecclesiastæ sententiam
usurpans sic respondet : Ἐγὼ ἐκκλίνων τὸν κάμα-
τον, καὶ περιστάμενος τὸν παρὰ Θεοῦ τῶν ἐπὶ τὸ
γράφειν εἰς τὰ θεῖα ἑαυτοῦς ἐπιθεδωκότων κίνδυνον,
συναγορεύομαι ἂν ἐμαυτῷ ὑπὸ τῆς Γραφῆς παρ-
αιτούμενος τὰ πολλὰ ποιεῖν βιβλία· φησὶ γὰρ ἐν τῷ
Ἐκκλησιαστῇ Σολομῶν· Ὑψὲς μου, σὺ λαβεῖαι τοῦ
ποιῆσαι βιβλία πολλά· οὐκ ἔστι περὶ σμῆδος, καὶ
μελέτη πολλὴ κόπωσις σὰς κῆς. Id est : Ego labo-
rem fugiens, et eo periculo circumsessus, quod a Deo
impendit iis, qui ad scribendum in divinis Litteris
esse contulerunt, Scripturæ patrocinio tueri me pos-
sim, multos libros scribere recusans : sic enim in Ec-
clesiastæ Salomon, « Fili mi, cave ne facias multos
libros : non est finis, et meditatio multa labor est
carnis. » (Ex Tomo V, in Evang. Joan. præf.)

Grotius, qui librum a Salomone abjudicarat,
scripsit ad hunc locum : Abjudem videtur hic alloqui
Zorobabel. Hunc enim esse pastorem commentus
est, de quo paulo ante mentio facta.

At vero ipsam Ecclesiastæ sententiam de multitu-
dine librorum alio plane modo exponit Hieronymus,
et multorum operum scriptores, quos inter potissi-
mum sibi locum esse intelligebat, idonea inter-
pretatione solatur ac recreat. « Moris, inquit, est Scri-
pturarum, quamvis plures libros, si inter se non

A hortatur ut intra fines maneat eorum, qui traditi
sunt, sapientium sermonum, quos multi quidem
divini vates, sed ex uno pastore Deo Verbo docue-
runt atque demonstrarunt : ac ne ad perversas
doctrinas falsasque opiniones ullo modo delabatur;
in quibus cura quidem impenditur multa et gravis,
ut quod quæritur, comprehendatur; at terminus
non invenitur, sive nullus est in veritate cognos-
cenda finis, nec præter corporis defatigationem
præsto est quidquam; solæ nempe vigiliæ offeruntur
et ærumnæ et ægritudines loquacitatis et no-
vorum inventorum sociæ. Nam qui seipsos variis
contentionibus dedunt, cum nihil proficiunt, tum
graviter afficiuntur.

Hoc vero et Paulus magnus apostolus designat,
cum Timotheo scribens ait : « Si quis aliter docet,
et non acquiescit sanis sermonibus Domini
nostri Jesu Christi, et ei, quæ secundum pietatem
est, doctrinæ, superbus est, nihil sciens, sed lan-
guens circa quæstiones et pugnas verborum : ex
quibus oriuntur invidia, contentio, blasphemæ,
suspiciones malæ, conflictationes hominum mente
corruptorum, et qui veritate privati sunt⁴⁷. » Similia
his magni Pauli **291** dictis sapiens quoque Eccle-
siastes præscribit, et iis, qui veritatem magni fa-
ciunt, suadet, ut fidei traditionem, qualis a divinis
prophetis manavit, simplicem teneant, ac prolatas
ab iis expositasque sententias et opiniones de Deo
custodiant et teneant illas; neve ullo modo
rectæ doctrinæ verba deformat, atque in obliquis
tortuosasque orbitas declinent : quemadmodum
impiis amentibusque sectarum auctoribus contigit,
qui simplicem sibi quæ constantem veritatem aver-
sati, in varias erroris opiniones prolapsi sunt : ca-
vacantque, ne ipsi etiam, recta via deserta, vanos
subeant labores, et inanibus clamoribus defatigantur :
quo pertinent Davidis prophetæ verba : « Quia
via impiorum peribit⁴⁸; » ac ne in futura vita ju-

discrepent, et de eadem re scribantur, unum volu-
men dicere. Siquidem et *Evangelium et Lex Domini
immaculata, convertens animas*, singulariter appel-
lantur, cum plura Evangelia et multa sint mandata
legis. Sic et volumen in Isaia sermone signatum,
omnis Scriptura divina est, et uno capitulo libri
Ezechiel Joannesque vescuntur (*Ezech. viii; Apoc. xi*).
Salvator quoque omnium retro Sanctorum vocibus
prophetatus, ait : *In capitulo libri scriptum est de
me* (Psal. xxxix, 8). Juxta hunc igitur sensum ar-
bitror nunc præceptum, ne plures libri fiant. Quid-
quid enim dixeris, si ad eum referatur, qui in
principio erat apud Deum, et Deus Verbum (*Joan.*
i, 1), unum volumen est : et innumerabiles libri
una lex, unum Evangelium nominantur. Quod si
diversa et discrepantia disputaveris, et curiositate
nimia huc atque illuc animum adduxeris, etiam in
uno libro multi sunt libri. Unde dictum est : *Ex
multiloquio non effugies peccatum* (*Prov. x, 19*). Ta-
libus igitur libris non est finis. Bonum enim omne
et veritas certe fine concluditur; malitia vero
atque mendacium sine fine sunt; et quanto plus
requiruntur, tanto major eorum series nascitur.
Super hac re studium atque meditatio labor est
carnis. »

dicium et æternæ mortis sententiam inveniant : A
quam significans ac demonstrans, et iis etiam, quæ
statim sequuntur, confirmans, subjicit sapiens
Ecclesiastes :

§ XIV.

VERS. 13. *Finem sermonis omnes audite : Deum
time, et mandata ejus custodi, hoc est enim omnis
homo ; quia omne factum adducet Deus in judicium
pro omni errato, sive bonum sit, sive malum* (56).

Scientiam sapientiamque atque gratiam dictis
hisce ac scriptis comprehensam, quæ Ecclesiastæ
a Deo bonorum omnium auctore ac largitore su-
perne data est, tanquam aureo quodam regalique
sigillo, nomine Dei et timore atque præceptorum
ejus custodia mirum in modum sub finem obsigna-
vit : confirmans inde atque sapientissime decla-
rans totam eorum, quæ ab ipso dicta sunt, seriem
a Dei voluntate et gratia per Salomonem enuntiata
esse : quæ de humani generis salute laborat, ac
beatum ad terminum eos deducit, qui se ultro ini-
tiantos exhibeant, et sapientes Ecclesiastæ insti-
tutiones ediscant : « Finem enim, inquit, sermo-
nis, omnes audite : Deum time, et mandata ejus
custodi, hoc est enim omnis homo ; » tanquam si
diceret : Hic sermonis totius superioris est terminus
atque propositum, auditores omnes ad Dei timorem
revocare, cisque persuadere ut Dei mandata cus-
todiant, et rectas **292** salutis semitas ineant,
quibus rursus ad Deum regredi poterit quicunque
velit, a quo, cum conditus factusque esset, ipse
præceptum ejus transgressus voluntario lapsu descen-
dit (57). Nam ob hoc ipsum exstitit atque ad Dei
imaginem ac similitudinem factus est, ut summam
illam et præcipuam pulchritudinem perpetuo in-
tuens, atque ad eandem pro viribus vitam suam
plane referens, divinæ quoque gloriæ ejus ac na-
turæ particeps fieret : minime vero voluntaria de-
fectione ab eo semotus, divinæque similitudinis jam
expers, principalis pulchritudinis notam perverte-
ret, ac imaginem fucata ostendens, in æternam
perniciem amandaretur : sicut ad illum ipsum uni-
versi Deum David propheta exclamavit : « Qui
elongant se a te, peribunt ».

⁴⁰ Psal. LXXII, 27.

(56) At LXX habent, τέλος λόγου... ὅτι σύμπαν
τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει ἐν κρίσει, ἐν παντὶ παρειωρα-
μένῳ, ἐὰν ἀγαθόν, καὶ ἐὰν πονηρόν. Verba eadem
habet superius, lib. I, § 3.

(57) De extrema ista Ecclesiastæ sententia a
Hieronymo hæc accepimus : « Añunt, inquit, He-
braei, cum inter cætera scripta Salomonis, quæ
antiquata sunt, nec in memoria duraverunt, et hic
liber obliuiscendus videretur, eo quod vanas Dei
assereret creaturas, et totum putaret esse pro
nihilò, et cibum et potum et delicias transeuntes
præferret omnibus, ex hoc uno capitulo meruisse
auctoritatem ; ut in divinorum voluminum numero
poneretur quod totam disputationem suam et omnem
catalogum hac quasi ἀνακεφαλαιώσει coarctaverit,

καὶ τῇ μελλούσῃ ζωῇ κατάκρισιν εὐρήσουσιν καὶ κα-
τάδικην ἀπέραντον· ἣν αἰνιττόμενος καὶ παρειωρα-
μένων καὶ παρειμπεδῶν κἀν τοῖς ἀμείσις ἐπομένους
ψησὶν ὁ σοφὸς Ἑκκλησιαστής·

Πέρας λόγου τὸ πᾶν ἄκουε· τὸν Θεὸν φοβοῦ,
καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο κᾶς
ἄνθρωπος. Ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς
εἰς κρίσιν ἐν παντὶ παρειωραμένῳ, ἐὰν τε ἀγαθὸν
ᾗ, ἐὰν τε πονηρόν.

Τὴν ἀνωθεν δοθεῖσαν τῷ Ἑκκλησιαστῇ παρὰ τοῦ
πάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίου καὶ μεγαλοδύρου Θεοῦ
γνώσιν καὶ σοφίαν καὶ χάριν τὴν ἐν τοῖς λελεγμένοις
καὶ γεγραμμένοις εὐρισκόμενην, οἷόν τινα χρυσῇ
σφραγίδι βασιλικῇ, τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ τῷ
φύδῳ καὶ τῇ φυλακῇ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ παραδόντας
κατὰ τὸ τέλος ἐσφράγισε· πιστούμενος ἐντεθεῖν καὶ
παρειμπεδῶν ἄγαν σοφῶς, ὡς ἅπαντα τῶν εἰρημέ-
νων ὑπ' αὐτοῦ τὸν κατάλογον ἢ τοῦ Θεοῦ βουλὴ καὶ
χάρις ἐλάλησε διὰ τοῦ Σολομῶντος, προμνησμένη
τῆς σωτηρίας τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, καὶ πρὸς
τὴ μακάριον τέλος ἐφελομένην τοὺς εὐγνωμόνους μυη-
θησομένους καὶ παραδεχομένους τοῦ Ἑκκλησιαστοῦ
τὰς σοφὰς εἰσηγήσεις. « Πέρας » γὰρ, φησὶ, τοῦ
λόγου τὸ πᾶν ἄκουε· τὸν Θεὸν φοβοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς
αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο κᾶς ἄνθρωπος· ἂντι τοῦ
παντὸς τοῦ προλεχθέντος λόγου σκοπὸς οὗτός ἐστι
καὶ τέλος πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ἀνακαλέσασθαι
C τοὺς ἀκούοντας, καὶ πείσαι, τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυ-
λάττειν, καὶ τὰς εὐθείας τρίβους οὐδεὶν τῆς σωτη-
ρίας, δι' ὧν δυνησεται πᾶς ὁ βουλόμενος παλινορ-
μεῖν πρὸς Θεὸν αὐτίς, παρ' οὗ διεπλάσθη καὶ γέγονε,
καὶ τὴν ἐκπιπύων ἀυθιγὰν ἐν τῇ παραβάσει τῆς
ἐντολῆς αὐτοῦ πέπονθε. Διὰ γὰρ αὐτὸ τοῦτο καὶ οὐ-
σιώθη καὶ γέγονε κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν ἵνα
πρὸς τὸ ἀρχέτυπον κάλλος ἀποβλέπων αἰεὶ, καὶ πρὸς
αὐτὸ σαφῶς ἐξομοίων κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἰδίαν
ζωὴν, γίνηται κοινωνὸς καὶ τῆς θείας αὐτοῦ δόξης
καὶ φύσεως. Ἀλλὰ μὴ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀλλοτριώ-
σεως ἐθελουσίῳ μακρυνόμενος, καὶ πόρρω γινόμε-
νος τῆς θείας ἐμφερείας, παραχαράξει τοῦ ἀρχέτυ-
που κάλλους τὸν χαρακτήρα, καὶ τὴν εἰκόνα κίβδη-
D λον ἀποφύνας, εἰς ἀπώλειαν παραπεμφθὴ τὴν αἰώ-
νιον. Καθὼς πρὸς αὐτὸν ἐκείνων τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν
ὁ προφήτης Δαβὶδ ἀνακέκραγεν· « Οἱ μακρυνόμενοι
ἐαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολούνται. »

et dixerit finem sermonum suorum auditu esse
promptissimum, nec aliquid in se habere difficile,
ut scilicet Deum timeamus, et ejus præcepta facia-
mus. Ad hoc enim natum esse hominem, ut Crea-
torem suum intelligens, veneretur eum metu et
honore et opere mandatorum. » In hunc porro
sensus et Chrysostomus dixit, Τοῦτό ἐστιν ἄν-
θρωπος τὸ φοβεῖσθαι τὸν Θεόν. Id est, *Hominem
eum esse, qui Deum timeat.* (Tom. I, *De incompr.*
Dei nat. hom. 1, n. 2.) Et qui Deum timeat, Ὁσὸς
inquirit Olympiodorus, ἐστὶ σοφὸς πᾶς ἄνθρωπος,
ἂντι τοῦ, ὁ τέλειος καὶ ἀνελλιπής· nempe : *Hic est
sapiens omnis homo, id est integer atque ei omni
parte perfectus.* (In Act. Duc. p. 680 B.)

Τῆς γὰρ ζωῆς ἡ στέρξης θάνατος πέφυκε, καὶ Α τῆς σωτηρίας ἡ ἐκπτώσις πρὸς τὴν ἀπώλειαν παραπέμπει διὰ τῶν τῆς μοχθηρίας καὶ φαυλότητος ἔργων. Ὅπερ αἰνιττόμενος καὶ παρεμπεδῶν ἐπήγαγεν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, « Ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ θεὸς εἰς κρίσιν ἐν παντὶ περειαυμένῳ, ἂν τε ἀγαθὸν ᾗ, ἂν τε πονηρόν. » Εὐαγγελικὸν καὶ μυστικὸν καὶ τοῖς πολλοῖς ἀνθρώποις ἀμφιβαλλόμενον δόγμα προκηρύττων καὶ προκαταγγέλλων τε καὶ παρεμπεδῶν, ταῦτά φησιν. « Ὅτι μὲν γὰρ παρερρύη τῆς ζωῆς διὰ τῆς παραβάσεως ὁ ταλαίπωρος ἄνθρωπος, καὶ μακρὰν ἐγεγόνει τοῦ κρίσαντος, καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ διὰ τῆς ἐξαπάτης τοῦ ὄψεως κατολισθήσεν, ἀριδηλότατον ἐστὶ πᾶσι τοῖς ὁπωσοῦν πεπυσμένοις τῶν θείων καὶ Μωσαϊκῶν εἰσηγήσεων. Τοῦτο γὰρ τοῖς γεννάρχαις ἠπειλήσεν ἡ θεόκριτος ψήφος, τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου τὴν μετέληψιν καὶ τὴν ἐδωδὴν ἀποστρέψασα, καὶ παραβεβηκόσι προκαταγγείλασα θάνατον αὐτίκα καὶ φθοράν εὐρεῖν εἰς καταδίκην ἔνδικον καὶ χατάκρισιν.

Οὐ μέντοι γε καὶ τὴν ἥδη γεγεννημένην ἀπαρχὴν τῆς ἐκ νεκρῶν καθολικῆς ἀναστάσεως διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς καὶ θεαρχικωτάτου Λόγου τοῦ σωματωθέντος δι' ἄφατον ἔλεον καὶ φιλάνθρωπίαν ἀνείκαστον, καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὄφλημα καθ' ἐκούσιον κένωσιν ἀποτίσαντος, καὶ σταυρὸν ἀνατλάντος καὶ θάνατον καὶ ταφὴν τριήμερον, καὶ ζωηφόρον ἀνάστασιν ὑποδείξαντος, ὁμολογουμένως δοξάζουσιν· ἀλλ' ὥς ἀδύνατον ὑπάρχειν τὴν ἅπαρ ἀλλοιωθεῖσαν πρὸς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη στοιχεῖα φύσιν τῶν ἀνθρώπων συγκριθῆναι τῷ θείῳ βουλήματι, καὶ πάλιν ἀφθαρτον ἀναστῆναι κατὰ τὴν ἐσχάτην καὶ τελευταίαν ἡμέραν πρὸς τὴν

(58) In Vulgatis legimus : *Et cuncta, quæ sunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit.* At Hieronymus : « Pro eo, inquit, quod nos posuimus *De omni abscondito, sive bonum sive malum sit*, Symmachus et Septuaginta interpretati sunt *De omni contempto*, vel certe, *De omni ignorato*, quod etiam de otioso verbo et non voluntate, sed ignorance prolato, redditurimus rationem in die iudicii. » At vero illud *errato*, si Lucam Brugensem audias, non omnino alienum a verbi significatione, quod Hieronymus usurpavit : « Non enim, inquit, est error nisi circa occulta aut abscondita. » Mihi tamen illud *errato* magis eo nomine placet, quod errorem designet labe non carentem ; ut cum ait Cicero filius : « Tantum enim mihi dolorem cruciatumque attulerunt errata ætatis meæ, ut non solum animus a factis, sed aures quoque a commemoratione abhorreant. » (*Famil. l. xvi, ep. 21.*) Sic quippe *erratum* magis respondet τῷ περειαυμένῳ· est enim παροράω, conniventibus oculis prætereo, non ἀνιμαδverto, videre me dissimulo, vel etiam suspectum habeo, ut videtur licet apud Suidam. Itaque τὸ περειαυμένον recte interpretaris, quod *malitia neglectum est*. Quod si in Hebræo est *סתר* participium passivum ab *סתר*, quod valet *occultum fuit*, id ipsum Abenezra, ut adnotavit Amiana, exposuit, *juxta intentionem cordis*, nempe non qualia apparent facta extrinsecus, sed qualis intus in animo sunt.

(59) Exstiterat quidem vel in ipsis Ecclesiæ exordis eorum quoque hæresis, qui nullam fore corporum resurrectionem affirmabant ; nam hanc non obscure indicat Polycarpus in Epistola ad Philip-

Vitæ enim privatio mors est, et salutis amissio per facta improba et flagitiosa ad exitium deducit. Quod ut significaret comprobaretque, adjecit sapiens Ecclesiastes : « Quia omne factum adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum sit, sive malum (58). » Hæc nempe eo spectant, 293 ut evangelicam mysticamque doctrinam multos apud homines controversam proponat, denuntiet, confirmet. Nam vita quidem ob admissam culpam infelicem hominem excidisse, atque a conditore suo longe discessisse, et serpentis fraude mortis ac corruptioni succubuisse, res erat omnibus iis manifestissima, qui aliquo modo divinas Moysi institutiones scrutati essent. Hoc enim generis nostri auctoribus comminata erat divina sententia, quæ vetiti ligni gustum esumque interdixit, et si præceptum violassent, mortem illico et corruptionem justis iudicii condemnatione subituros prænuntiavit.

At non æque sine controversia sentiunt de ea, quæ jam initium habuit, universali mortuorum resurrectione, per unigeniti ac summi divinique Verbi inhumanationem, qui ob ineffabilem misericordiam et incomparabilem charitatem humano corpore assumpto, naturæ humanæ debitum voluntaria exinanitione solvit, et erucem pertulit ac mortem sepulturamque in triduum, et resurrectionem vivificam ostendit (59). Quippe fieri non posse existimant, ut natura hominum, quæ semel in ea, unde constitit, elementa conversa sit, divina voluntate coalescat, ac rursum incorrupta sub diem extremum resurgat, cum sua cuique merces pro

penses n. 7 : Καὶ δὲ ἂν μεθοδεύῃ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας, καὶ λέγῃ, μήτε ἀνάστασιν, μήτε κρίσιν εἶναι, οὗτος πρωτότοκός ἐστι τοῦ Σατανᾶ. Nempe : *Et qui eloquia Domini traduxerit ad desideria sua, dixeritque neque resurrectionem neque iudicium esse, hic primogenitus est Satanae.* Quo ille nomine, ut est apud Irenæum (lib. iii *Adv. hæres.*, c. 3), Marcionem alias designavit. (V. Tertull. l. v, c. 10, *Adv. Marc.*) Sed hic Noster vigentem ætate sua errorem notare mihi videtur ; id enim illa, opinor, declarant : Οὐ μέντοι γε καὶ τὴν ἥδη γεγεννημένην ἀπαρχὴν τῆς ἐκ νεκρῶν καθολικῆς ἀναστάσεως..... ὁμολογουμένως δοξάζουσιν. Enimvero cum deinde Origenes quoque inter alios multa de resurrectione corporum aliena atque absona docuisset (Vide Huetium in *Origenian.* l. ii, quæst. 9), opiniones ejus sub Justiniano potissimum, quo tempore noster adolecebat, magnis partium studiis revixerunt. Ac serius paulo Eutychius ille patriarcha Constantinopolitanus, quem Justinianus in catholica professione constantissimum exulare jusserat, cum restitutus esset, Origenis errores de resurrectione, commentario scripto, instauravit. Quam vero cum hoc disputationem habuerit Gregorius Magnus, qui tum diaconus Constantinopoli apocrisiarum agebat, fusius ipse narrat (*Moral. lib. xiv, c. 29*). Hunc igitur, et qui cum eo sentiebant, perstringere noster voluit, optimo Patrum exemplo, qui semper eas maxime hæreses refellere atque insectari conati sunt, quæ dominari viderentur : quemadmodum libri eorum declarant. Quod utinam nostra ætate liberius ubique ac fortius fieret, quam lit.

vitæ meritis danda est. Igitur sapiens Ecclesiastes quod illis fieri omnino non posse videtur, uno vocabulo facillimum demonstravit, **294** inquit: « Quia omne factum adducet Deus in iudicium. » Deum enim cum dixit, qui omnipotens est, vel potius qui potentiam unus circumscriptam non habet, quique omnia, quæ animo aut sensibus usurpantur, cum nusquam essent, exsistere iussit, ac cælum tanquam pellem extendit, nulloque fundamento hærentem terram suspendit, et luminaria duo magna stellasque cæteras omnes ad diem noctemque illuminandam constituit, eam utique controversiam e medio sustulit. Non enim quadam consecutione naturæ, adducetur, inquit, in iudicium « omne factum, » id est quod rationalem intelligentemque animam complectitur, et voluntatis libertate pollet, atque utriusque partis eligendæ sequendæque arbitrio præditum est: sed id omnipotentis Dei voluntate fiet, qui et prius ex elementis quatuor oppositis hominem formavit, atque contrariorum et inter se pugnantium naturam in conjunctionem concordiamque perduxit; idemque diem iudicii justæque remunerationis definivit, quo die omnes, boni scilicet ac mali, recipiant quæ corpore promeriti fuerint, vel bonum vel malum, secundum ea quæ quisque gesserit.

Apparet igitur, nihil eum ab evangelica doctrina dissentire, qui et multo antea universalem mortuorum resurrectionem, ut est in aliis divinarum Litterarum locis, prænuntiavit. Nam in libro quidem suo athleta ille pietatis Jobus ait: « Scriptum est ipsum rursus cum iis surrecturum, quos Dominus suscitavit (60). » Isaias vero propheta: « Resurgent, inquit, mortui, et excitabuntur qui sunt in monumentis⁹⁹; » tum et Daniel divinus vates: « Et multi resurgent e terræ pulvere, hi quidem in vitam æternam, hi vero in iudicium suppliciumque perpetuum (61); » quæ omnia doctrinæ evangelicæ proclamatio quædam sunt atque prædictio, ut **295** omnes norunt. Itaque his illustrati, lumini pareamus sinceræ fidei atque cultus, quem Deo universi debemus, ac resurrectionem a mortuis animo meditemur: tum vitam nostram Dei timore moderantes, ac præcepta ejus salutaria custodientes, gratiam apud eum perpetua contentione inire studeamus, demusque operam, ut quantum homini fas est, omnem peccati labem vitemus: quo et beatum inveniamus finem, et in iudicii die justis annumerati, cælestis regni hæreditatem adipiscamur: per eundem Christum Deum nostrum, cui gloria

⁹⁹ Isa. xxvi, 19.

(60) Job xix. 25. LXX habent, Οἷα γὰρ, ὅτι ξένος ἐστὶν ὁ ἐκλύειν με μέλλων, ἐπὶ γῆς ἀναστῆσαι τὸ δέμα μου... — Origenes in epistola ad Africanum desiderari hæc ait in Hebraicis exemplaribus, atque adeo nec ab Aquila reddita esse: quæ autem in LXX atque in Theodotione leguntur, si minus verbis, at sensu similia esse. Ἀλλὰ, inquit, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰωβ τὰ ἀπὸ τοῦ, Ἐγγραπται δὲ αὐτὸν πάλιν ἀναστῆσεσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος ἀν-

τὼν βεβιωμένων ἀντίδοσιν. Ὁ μὲντοι σοφὸς Ἐκκλησιαστής τὸ δοκοῦν τοῖς τοιοῦτοις ἀδύνατον, διὰ μιᾶς λέξεως ῥῆστον παρέστησεν εἰπὼν, « Ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς χρίσιν. » Θεὸν γὰρ ὁνομάσας τὸν πανσθενῆ, μᾶλλον δ' εἰπεῖν μόνον ἀπειρόδυναμον, τὸν ἐξ οὐκ ὄντων πᾶσαν ὑπόστασιν εἰς οὐσίῳσιν παραγαγόντα τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν, καὶ τανύσαντα μὲν τὸν οὐρανὸν ὥσει δέβρην, ἀπαιωρήσαντα δὲ καὶ τὴν γῆν ἐπ' οὐδενὸς τὸ παράπαν ἐρηρεισμένην, καὶ τοὺς μεγάλους δύο φωστῆρας καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας ἅπαντας εἰς φαῦσιν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ὑπόστησάντα, τὴν τοιαύτην προεξέστειλεν ἀμφισβήτησιν. Οὐ γὰρ ἀκολουθία φύσεως ἀχθήσεται, φησιν, εἰς χρίσιν « σύμπαν τὸ ποίημα, » δηλονότι τὸ λογικὴν καὶ νοερὰν ψυχὴν εἰληφὸς, καὶ τῇ αὐτεξουσιότητι τετιμημένον τῆς προαιρέσεως, καὶ τὴν ἐφ' ἐκότερα γνωμικὴν αἵρεσιν καὶ ῥοπὴν ἔχον· ἀλλὰ τῷ παντοδυνάμῳ βουλήματι τοῦ Θεοῦ, τοῦ καὶ πρὶν ἐκ τῶν τεσσάρων ἐναντίων στοιχείων τὸν ἀνθρωπὸν διαπλάσαντος, καὶ τῶν ἀντικειμένων τὴν φύσιν καὶ πολεμίων εἰς μίαν συνθήκην καὶ συμφωνίαν κατασκευάσαντος, καὶ διορίσαντος ἡμέραν κρίσεως καὶ δικαίας ἀνταποδόσεως πρὸς τὸ λήψεσθαι πάντας, καὶ τοὺς σπουδαίους δηλαδὴ καὶ τοὺς φαύλους, τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξαν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν.

Οὐκοῦν ἄρα σύμφωνος εὐρήται τοῖς εὐαγγελικαῖς δόγμασι, καὶ πολλῶν πρώην προκαταγγελίας τὴν καθολικὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν κατὰ τὰς ἄλλας θεοπνευστους Γραφάς. Ἡ μὲν γὰρ βίβλος τοῦ ἁλίου τοῦ τῆς εὐσεβείας Ἰωβ φησιν· « Ἐγγραπται δὲ αὐτῷ πάλιν ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησιν. » Ὁ δὲ τοι προφήτης Ἡσαίας φησὶν, ὅτι « Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις. » Ἐτι δὲ καὶ Δανιὴλ ὁ θεοπέσιος προφήτης, « Καὶ πολλοὶ ἀναστήσονται ἐκ γῆς χώματος, οὗτοι μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον, οὗτοι δὲ εἰς χρίσιν καὶ κόλασιν ἀτελεύτητον. » Ἀ πάντα προαναφώνησις καὶ πρόρρησις εὐρήναι τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων, καθὼς ἅπαντες ἴσασιν. Ὅφ' ὧν καταυγάζμενοι, τὴν διάνοιαν ταῖς ἀγλαίαις τῆς πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν εἰληκρινόους πίστεως καὶ λατρείας ὁμολογουμένην ἔξωμεν, καὶ λογισώμεθα τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ ρυθμιζόντες τὴν ἰδίαν ζωὴν, καὶ τὰς σωτηρίους αὐτοῦ φυλάττοντες ἐντολὰς εὐαρεστεῖν αὐτῷ πάντοτε παντὶ σθένει προθυμηθῶμεν, καὶ τὴν ἀναμαρτησίαν κατορθοῦν κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώποις σπουδάσωμεν· ἵνα καὶ τὸ μακάριον εὐρωμεν τέλος, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως τοῖς δικαίοις συναποκληρωθῶμεν, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν

ἴστησιν, ἄχρι τέλους, οὐ καίται παρὰ τοῖς Ἑβραίοις· διόπερ οὐδὲ παρὰ τῷ Ἀκύλῃ· παρὰ δὲ τοῖς Ὑ καὶ Θεοδοτίωνι τὰ ἰσοδυναμοῦντα ἀλλήλοις.

(61) Dan. xii, 2. Αἱ LXX habent, Καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐκ γῆς χώματι ἐξεγερθήσονται, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμόν καὶ εἰς αἰσχύνην αἰώνιον. Quemadmodum et superius a. I. monuimus l. vii, § 15.

βασιλείαν κληρονομήσωμεν· ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ Ἀ
 τμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι
 Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ
 Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Ἀμήν.

Τέλος τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ.

A et imperium cum omnipotente Patre, et sancto
 bonoque ac vitæ auctore Spiritu, nunc et semper et
 in sæcula sæculorum. Amen.

Finis Ecclesiastæ.

296 APPENDIX.

Reliquum est, ut illud præstem, quod in annotationibus ad Leontii commentarium recepi, me scilicet curaturum, ut ad calcem Operis Dissertatio Joannis Lanceæ de ætate Gregorii nostri ederetur. Ecce vero illam, qualis inter Opuscula auctorum Siculorum, t. IV, pag. 5, edita est Panormi anno 1760.

DE ÆTATE B. GREGORII AGRIGENTINORUM EPISCOPI

DISSERTATIO

JOANNIS LANCEÆ PANORMITANI.

I. Octavius Cajetanus, egregiæ vel singularis potius doctrinæ vir, quique Siculo nomini maximo fuit incremento, vitas concinnans sanctitatis fama illustrium Siculorum, publicis litteris commisit Leontii monachi Commentarium, Græce quidem scriptum, sed Latine tantum representatum, interprete Francisco Rajato, de rebus a sanctissimo Agrigentini episcopo Gregorio gestis, qui tot sæcula in Messanensi Basilianorum monachorum bibliotheca delituerat. Quippe vero scholiis illustrandum sibi imposuit, quidquid hoc munere dignum exhiberetur in iis vel ab sese, vel ab aliis, quorum promeret opus, conscriptis, hanc ipsam navavit spartam in Leontii historia edenda. Ergo ubi disquirendum sibi sumit de ætate, qua vixit Gregorius, in eam ivit sententiam, quam cunctis viris equisque, ut dicitur, propugnat, conjiciendum illum in Justiniani I Aug. tempora, errorisque inculpatus cum Menologii, Basilio I Aug. jubente perscripti, tum epitomes vitæ auctorem, cujus Græcum exemplar ex ms. codice Veneto depromptum sibi miserat V. Cl. Constantinus frater abbas Benedictinus, eamque Latinitate donatam, suisque auctam animadversionibus supplevit Leontianæ historiæ, quia diserte ab iis ad imp. Cæs. Justiniani II annos referatur. Sententiæ suæ fundamentum in eo positum, quod Leontius, postquam enarrasset œcumenicæ synodo Constantinopolitanæ interfuisse Gregorium, personam gerentem episcopi Sardicæ Constantiæ Cypri, hæreticosque plane profligasse, hæc tradit: *Quæ sane cum multi acceperissent, undenam vir iste? Dicebant: Angelum enim*

B oratione æmulari, vel certe de sanctis illis magnisque Patribus quempiam plane videtur. At præter cæteros incredibile cepit ex homine gaudium piissimus imperator noster Justinianus, senatusque universus. Eum igitur amplexati Patres omnes, qui ad eam synodum convenerant, eique, ut jam diximus, gratulati, ad suas ipsorum sedes quisque rediere. Ergo sic statuit Cajetanus: Si, quo anno habita Constantinopoli synodus œcumenica, rerum potiebatur Justinianus Aug., næ Gregorii ætas ad Justinianum I revocanda, cujus imperii anno 26, Christi Dionysiano 553, coacta Constantinopoli œcumenica v synodus, nam ad vi quod attinet, quæ Constantinopolitana III, congregata anno Christi 681 Constantino Pogonato imperante. Cum vero Leontius ætate æqualis fuerit Gregorio, ut ex ipsomet commentario hauritur, nullo modo dubitandum, quin nec vera tradiderit Baronius, qui in notis ad Romanum Martyrologium annis Mauritii Aug. et Gregorii I, P. M., vindicat Gregorium episcopum, neque ipsum adeo Menologium Basilianum, neque tandem Epitomastes Græcus, qui ad Justiniani II Rhinotmeti tempora protrahunt. Hæc Cajetani sententiæ summa, quæ, ut specie veri non destituta, ita reapse (quod tanti viri pace dixerim) a veritate sane quam abhorrens, quod non uno e capite planum me facturum confido. Itaque relegam Leontianam historiam, tum, quæ evertendæ Cajetanæ opinioni occurrunt, proponam, postremo dicam quæ sentio de Gregorii ætate, eaque argumentorum pondere firmavero.

II. Age jam Leontius patrios lares deseruisse

Gregorium Hierosolyma cogitantem scribit pridie Kal. Jul., cum annum ageret 18, navique inpositum Carthaginem appulisse post tres dies, ibique hospitio a nauclero ipso exceptum, qui eo duxerat, tandiu consedisse, quoad Marcus monachus Roma adveniret cum Serapione, et Leontio, qui (sic monente Deo) Hierosolyma deduceret: transactos a Carthaginis decessu ad Hierosolymorum adventum menses 6, ubi a Macario ejus urbis episcopo 297 Pentecoste, quæ proxime obvenit, diaconus fuerit initiatus: subinde vero abisse in Olivetum montem, ubi annum integrum diversatus: inde in eremum secessisse, in qua annos iv delituit: hinc Hierosolyma reversum, Macario adhuc pontifice, moratumque annum unum, inde Antiochiam Syriæ: I metropolim demigrasse iv Id. Aprilis, ibique annum egisse; hinc Constantinopolim, interfuisseque synodo œcumenicæ, eaque dimissa Romam profectum, quo pervenit xi Kal. Quintileis, moxque episcopum Agrigentinæ Ecclesiæ renuntiatum. Ex hac Leontii narratione hunc statuit Chronologismus Cajetanus:

542. xviii agens annum ab angelo monitus pridie Kal. Julii fugam, et peregrinationem Hierosolymitanam capessit.

543. Post menses fere vi, Hierosolymam pervenit, sacraque loca veneratur, ubi sanctis Pentecostes diebus a Macario episcopo Hierosolymitano diaconus ordinatur.

544. Paulo post montis Oliveti monasteria obit, atque in iis annum diversatur.

549. Ex Oliveto in eremum interiorem secedit, et annos iv apud senem quemdam commoratur.

550. Hierosolyma redit ad Macarium episcopum: hic unum annum agit: mox Antiochiam proficiscitur iv Idus Aprilis.

552. Ubi annum Antiochiæ exegit, Constantinopolim adit.

553. Ibi synodo interfuit, quæ habita est anno Christi 553, a synodo statim Romam pervenit xi Kal. Julii, sanctorum apostolorum sepulcra veneraturus.

555. Hic a Romano pontifice ordinatur episcopus Agrigenti, quod a Pelagio factum oportuit.

Nunc omnia ad examen vocemus.

III. Porro Cajetanus ad Macarii quod attinet pontificatum, ait initum illum, Baronio auctore, anno 544 (emenda 546), ex aliorum vero sententia anno superiore; sed qui tamen repetendus ab anno saltem 542, quando anno 543, quo Hierosolyma ingressus Gregorius, jam Ecclesiæ præerat Macarius, Leontio teste. Hic primo mihi res erit cum Cajetano, qui Macarium Hierosolymorum episcopum ratus anno 542, quod minime ferendum. Enimvero Justinianus I anno 544, edictum edidit adversus tria Capitula, cui ascriptores fuere Menas Constantinopolitanus, Zoilus Alexandri-

nus, Ephræmus Antiochenus, Petrus Hierosolymitanus episcopi. *Jubente eo* (hoc est Justiniano, ait Liberatus cap. 23 Breviarii) *dictata est in Origenem, et illa Capitula anathematis damnatio, quam subscribentes una cum Mena archiepiscopo apud Constantinopolim reperti, deinde directæ est Vigilio Romano episcopo, Zoilo Alexandrino, Ephræmio Antiocheno, et Petro Hierosolymitano, quibus eam accipientibus Origenes damnatus est mortuus, qui vivus olim fuerat ante damnatus.* Baronius isthæc consignat ad annum 546, sed Pagio assentior, qui biennio anticipat (ad ann. 544). Qui igitur Cajetanus Hierosolymorum nobis episcopum obtrudit Macarium an. 542, cum adhuc anno 544 episcopatum gereret Petrus? qui Gregorius a Macario nondum episcopo diaconus constitutus anno 543? Sane Petrus, qui Justiniani edicto astipulatus, Hierosolymitanus pontifex audit anno 525, quo Joanni successit. Nullus igitur ante Petrum Macarius, qui diaconis ascripserit Gregorium. Itaque characterem Macarii episcopatus obsistentem sibi sentiat Cajetanus, qui Gregorium ad Justiniani I tempora elevat.

IV. Quid vero quod Pascha, quod Hierosolymis confecit Gregorius, convenit in 6 Aprilis, quandoquidem tradit Leontius, illinc Marcum Gregorii ducem discessisse xvii Kal. Maii altero a nova Dominica die? Nova Dominica apud Græcos perinde erat, atque Latinorum Dominica in albis depositis; ita vero dicta, sive quod universa hebdomas, quæ Pascha consequencebatur, διακρίνομα ab iis vocaretur, eoque nova singula ejus hebdomadis dies, sive quod ecclesiasticus annus a Paschate iniret, quod ipse innuit Leontius, dum dicturus, postridie Paschatis episcoporum consessum Romæ habendum, in quo crimen, cuius Gregorius insimulatus, judicaretur, secundum tantum diem designat: *Affirmant illi* (inquiens) *audisse se de hominum adventu: erat autem Parasceve, cum advenerant. Igitur pontificem sic alloquuntur episcopi: Jubes episcopos coire omnes, ac si Dei voluntas tulerit, die secundo decernito; et mox nonnum nomen rat diem, qui certe a Paschate: Ut autem nonus adfuit dies, mandat pontifex rem divinam peragat Gregorius.* Neque aliter Galli et Belge annum suum ordiebantur, quod tandem ab his abrogatum anno 1577, ab illis anno 1564. (Pag. in Per. Græco-Dom. num. 15). Jam si secundus ab nova Dominica dies incurrit in 15 Aprilis, ergo Pascha in 6 ejusdem. An isthuc exprimemus a Cajetani Chronologismo? an. 543 agitabatur 20 cycli solaris, 12 lunaris, proinde littera Dominicalis D, terminus Paschalis 4 Aprilis, Pascha 12 ejusdem, nam terminus in feriam 7 exiit, eoque Pascha diffundendum in alteram Dominicam, ne cum Judæis conveniretur, vel 5 Aprilis, siquidem mos iste apud Hierosolymitanam Ecclesiam non obtinuerit. Quamobrem Dominica nova cum inciderit vel in 19 vel in 12 Aprilis, lit, Marco abeundum Hierosolymis fuisse vel 21,

vel 14 die, si Cajetani Chronologismo inhæreamus, non 15 Aprilis, ut Leontius manifeste testatus. Ad hæc 15 Aprilis, qua Marcus abbas Hierosolymis digressus, 298 concurrit cum feria 3; sed anno 543, cum feria 4. Pæoniam manum exspecto, quæ Jeploratissima Cajetanæ sententiæ vulnera præsentibus succis demulceat. Sed cætera exsequamur.

V. Quo anno Antiochiam abiit Gregorius, Ecclesiam moderabatur Eustathius. Ita Hierosolymis (inquit Leontius) egressus iv Idus Aprilis, Antiochiam proficiscitur, quo cum venisset, domicilio excepto a sancto Eustathio ejus urbis archiepiscopo... Ab anno Justinii Aug. ultimo, hoc est Christi Dionysiano 526, quo Euphrasius Antiochenus episcopus lapidibus obrutus in memorabili ejus urbis terræmotu interiit (Theoph. ad h. a.), ad 546, Antiochenæ Ecclesiæ impositus Ephræmus, ei que successit Domnus II, qui e vivis excessit anno 559. Ecquis igitur gentium Eustathius iste, qui Cajetano auctore in Antiochena cathedra sederit anno 552? Vidit nodum Cajetanus, neque alio extricat modo, nisi dubitans, an inter Ephræm, et Domnum administravit eam sedem Eustathius? an Leontius memoria lapsus? At enim si pro Cajetani voto starent cætera, dubitationi cederem: cum vero in tota Leontii historia nihil omnino sit, quod Cajetani opinionem non sugillet, piaculum sit inter Ephræmum et Domnum accensere Eustathium Antiochenæ Ecclesiæ pontificem.

VI. Ad hæc Leontius scribit: Impiam igitur hæresim Gregorio aperit (Constantinopolitanus archiepiscopus) quæ tum exstiterat Sergio, Cyro, et Paulo perniciosissimis auctoribus. Ita multas beatus vir edidit cum ad docendum, tum ad laudandum compositas orationes, ut vel ad piissimi imperatoris nostri aures ipsius fama pervaserit. Inde post multos dies adsunt episcopi Alexandrinus, Antiochenus, Orientales omnes. Romanus vero quippe gravi morbo detentus libellum mittit propria manu conscriptum de sententia orthodoxorum antistitum ipsius locum servantium. Non hic litem intendam Cajetano, quod aperte dicatur habita synodus proscribendæ Monothelitarum hæresi, atque adeo nigro theta signandis Sergio, Cyro, Paulo hæreticæ factionis antesignanis. Quidquid hoc est, quod certe magnum, causamque jugulat Cajetani, suspectum ille habet; et tamen non video quam vere. Paria narrat Simeon Metaphrastes, quem tamen non dubitat sibi concinentem laudare: paria vitæ Epitomastes. Sed

concedamus interim, quod postulat Cajetanus, modo intelligat, quam multa sint, quæ sibi repugnant. Ergo illud a Cajetano peto, quid sibi hæc velint: Romanus (Pontifex) quippe gravi morbo detentus libellum mittit propria manu conscriptum de sententia orthodoxorum antistitum ipsius locum servantium? Quid et quæ mox succedunt: Sed episcopi in concilium a pontifice missi Gregorii adventui antevertentes pontificem ipsum docuerunt Gregorii virtute, ac sapientia, hæreticorum audaciam, petulantiamque repressam? Cum Constantinopoli œcumenica v synodus coivit, Vigilii papa ibidem degebat, Chalcedone a Justiniano excitus, anno 552, quo aufugerat superiori anno imperatoris iras declinaturus, quas in se concitavit tribus Capitulis approbatis, quæ anno 547 principis genio indulgens Constantinopoli, quo vocatus, damnavit. Sed et concilio neque adesse ipse voluit, neque legatos mittere: semel enim iterumque a synodi legatis invitatus, ut ipse cum episcopis reliquis conveniret, modo hoc, modo illud causatus, adduci nunquam potuit, ut se præsentem concilium haberetur. Ille vero (oratorum synodi verba sunt, collatione 3 exposita) respondit non posse una nobiscum convenire, eo quod plurimi hic quidem sunt Orientales episcopi, pauci vero cum eo: facere autem per semetipsum sententiam, et offerre piissimo domino. Quod plane exsecutus: misit enim Justiniano Aug. libellum, quem constitutum dixit, in quo quid de tribus sentiret Capitulis aperuit, eumque Græce versum a Constantino sacri palatii quæstore lectum voluit in synodo imperator, ut in collatione 7 traditur. Cum igitur Constantinopoli versaretur Vigilii, animoque instituerit, nullam injicere auctoritatem concilio, quod sui, hoc est, ecclesiastici senatus principis præsentia careret, non erat, cur viros deligeret, qui suas partes legatorum munere fungerentur, unde legitimam synodum necessario diceret. Et quidem ex ipsis concilii Actis elicimus, nullum fuisse Romani episcopi legatum, quod ecclesiasticarum rerum indagatores latentur omnes, docetque (ne sine veteri testimonio res transigatur) indiculus ille in regia Parisiorum bibliotheca ms., laudatusque a V. Cl. Stephano Baluzio in supplem. ad lib. v De conc. sac. et imp., cap. 21, in cujus fine Romani pontifices, sub quibus actæ œcumenicæ synodi, percensentur, tum eorum nomina, qui ipsorum personam in his sustinuerint. En illum:

πάπαι	Σίλβε- στρος.	καὶ Ἰού- λιος.	Δάμασος.	Κελε- στίνος.	Λέων.	Βιγγίλλιος.	Ἀγάθων.	Ἀδριανός.
ποπο- ρηται.	Βρων καὶ Βικέντιος.			Κύριλ- λος.	Πατκα- σίνος. Λουκί- σιος.		Γεώργιος. Θεόδω- ρος Γεωργιος καὶ Ἰωάν- νης.	Πέτρος καὶ Πέτρος.

299 Viden' ut sub Damaso et Vigilio nulli appareant legati, quos synodus Constantinopolitanis i et ii miserint illi? Nunc hæc cum Leontianis conferamus. Si legatis synodi respondit Vigilius *facere per semetipsum sententiam, et offerre piissimo domino*, ut certe obtulit, qui rogo hæc consonent Leontiano testimonio, quo proditor misisse Romanum episcopum *synodo libellum de sententia orthodoxorum antistitum ipsius locum servantium*? Hic libellus mittitur ante coactam synodum, quo animi sui sententiam declarat pontifex, illic imperatori daturum se recipit, deditque, dum adhuc de tribus Capitulis in concilio disceptaretur. Ad hæc æqui illi sacrorum antistites, Romani pontificis partes obeuntes, si nulli eo in concilio ipsius legati? Sique, cum indicta synodus, Constantinopoli intererat Vigilius, qui episcopos mitteret, qui synodo adessent? Constantinopoline Constantinopolim mitteret episcopos? Postremo ecquid illud, quod episcopi e synodo revertentes pontificem ipsum, sub quo habita synodus, Romæ docebant *Gregorii virtute ac sapientia hæreticorum audaciam petulantiamque repressam*, cum Ecclesiis suis Occidentis episcopis restitutis anno 553, vel partim etiam 554, exsul in Oriente vitam degeret Vigilius, neque Romanam amplius inviserit: exsilio enim revocatus ab Justiniano Aug. Romam profectus appellit in Siciliam, ibique calculi morbo interit anno P. C. Basilii V. C. xvii, hoc est Christi Dionysiano 558, uti Victor Tunnunensis episcopus, ejus temporis scriptor, prodit in Chron. Quare nauci sunt, quæ ad laudatum Leontii testimonium observat Cajetanus: *Erat, inquit, is Vigilius quem Metaphrastes ait misisse hominem sacris litteris eruditum, qui ipsius vices impleret. Errat igitur Zonaras, qui Vigilium pontificem Romanum concilio præidentem facit; quem abfuisse, præter Leontium et Metaphrastem, docent etiam Evagrius, Nicephorus, Photius, Cedrenus, alii. Principio Metaphrastes in Gregorii Vita* ne γὰρ quidem innuit de Vigilio: tantum ait, Constantinopolitanæ synodo adversus Cyrum, Sergium, Pyrrhum, Paulum Monothelitas cogendæ missum a Romano pontifice legatum, qui ipsius partibus fungeretur, quod ad nostram causam conducit, ut dein demonstrabimus, Cajetanam funditus evertit. Rursus Evagrius, Nicephorus, Photius, Cedrenus, alii vera quidem perhibent, cum scribunt Constantinopolitanæ ii synodo œcumenicæ Romanum pontificem haud interfuisse; sed isthuc factum, non quod Constantinopoli abesset Vigilius, sed quod munus illud detraxerit, idque ipsi planissime fatentur. Atqui Romano pontifici, sub quo peracta synodus, in qua contra hæreticos disputavit Gregorius, quippe gravi morbo Romæ detento, integrum haud fuit convenire, ideoque: *Libellum misit propria manu conscriptum de sententia orthodoxorum antistitum ipsius locum servantium*. Zonaram quod attinet, qui Vigilium concilii præsidem dicit (in idem saxum impigit Glycas noster *Annal.* part. iv), falsum ex eo

A puto, quod reapse Vigilius papa synodo præfuerit Constantinopolitanæ: non tamen œcumenicæ anni 553, sed quæ coaluit anno 548 ex 70 episcopis, tribus Capitulis examinandis: cumque in ea nihil fuerit deliberatum, factum, ut celebre illud ederet *Judicatum Vigilius*, quo tria proseripsit Capitula. Quamobrem illud maneat, nullo pacto Leontii testimonium detorqueri posse ad Constantinopolitanam ii synodum œcumenicam, neque ad Vigilium Romanæ Ecclesiæ episcopum.

VII. Pergit Leontius: *Post, ubi Patrum multitudo in templum convenere, sedent omnes, magna interim in magna, atque adeo prodigiose condita urbe pace vigente. Ibi Gregorium Patres hortantur, suadentque, thronum obtineat episcopi Sardicæ Constantiæ Cypri; et ipse siquidem ægrotabat*. Quod Gregorius personam in synodo sustinuerit episcopi Sardicæ Constantiæ Cypri, novum suppeditat argumentum, quo Cajetani sententia pessum eat. Haud mihi negaverit Cajetanus, et Sardicam et Constantiam 300 episcoporum sedes fuisse. Sardicæ episcopus honore metropolitæ fungebatur in provincia Daciæ Mediterranea, quæ una ex septem unde coalescebat exarchia Achridis, sive Justinianæ, Dardanæ metropolis, ab Justiniano I instituta anno 535, V. C. Belisario cos. (V. Justin. nov. xi, collat. 2, tit. 6). Constantiæ vero, quæ Cypri metropolis, quæque subinde ab Justiniano II Justinianæ nomen, pontifex non metropolitæ modo Cypri audiebat, sed etiam αὐτοκέφαλος archiepiscopus, hoc est iisdem affectus juribus atque patriarchæ; nulli enim throno suberat, ejusque libertas vindicata a Patribus Ephesinæ i synodi œcumenicæ anno 631, adversus Joannis Antiocheni archiepiscopi conatus, Cyprum insulam patriarchiæ suæ portionem contententis (V. canon. 8), tum prætera a Zenone Aug., qui Petro Cnaphæo Antiocheno pontifici jura in Cypriam Ecclesiam repetenti restitit, incolumem jubens Constantiæ metropolitæ αὐτοκέφαλλον, tum maxime, quod eo ipso, quo vindiciæ postulata, anno repertum in Cypro Barnabæ apostoli corpus, cujus pectore Matthæi cubabat Evangelium ipsius Barnabæ manu descriptum (Niceph. lib. xvi, cap. 37); quo respiciunt cum Leo Aug. in sua diatyposi, tum Nilus Doxopatrius in Taxi thronorum (in qua tamen perperam legitur *Marci* pro *Matthæi Evangelium*), qui eam ob causam datam producit αὐτοκέφαλλον Cypri metropolitæ, quæ tamen reapse sane quam antiquior. Jam igitur si nunc idemque episcopus Sardicæ, qui et Constantiæ, apparet, Constantinopolitani concilii œcumenici tempore in Sardicensem Ecclesiam Constantiensis jura derivata: quoties enim Ecclesia, quæ singulari præstabat dignitate, a Barbaris occuparetur, Christianis exactis, vel sacris cæremoniis omnino veitis, illius jura, ne plane interciderent, in aliam transcribebantur. Itaque in Taxi thronorum metropolitæ, quam ad ms. codicis Vaticani fidem edidit V. Cl. Emmanuel Schelstrate, t. II *Antiq. Eccl.*

Illustr. pag. 784, legas Philadelphiensi episcopo A Sardicensi Lydiæ, Heracleensi Ponti Claudiopoli-
tani Honoriadis, Attaliensi Pergensis Pamphyliæ II
metropolitæ jura dignitateque arrogata, qui
priusipsorum fuerant ἐπαρχιώται· itemque Thes-
salonicensi exarcho Ancyrani Galatiæ metropolitæ
jura attributa. Nunc scire pervelim a Cajetano, ecquis
unquam tradiderit, Justiniano I imperante Cyprum
insulam Barbaros incessisse, abactis inde Chri-
stianis, ita ut Constantiæ jura cesserint in Daciæ
Mediterranæ metropolitam? Si historias evolamus
omnes, nunquam fiet, ut nobis illud occurrat, quin
expresse scriptum a Constantino Aug. Porphyro-
genneta lib. i *Them.* ubi de Cypro: Τοῦ χρόνου δὲ
παράδρομόντος, καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὄπλων κακω-
θέντων ἐξ ἀμελείας, ἐκράτησαν αὐτῆς οἱ Σαρβάρη-
νοι, ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἑρακλείου, καὶ πρώτος
ἐν αὐτῇ περάσας Ἀβουδάχαρος (οὗ καὶ τῇ; θυ-
γατὴρ ἐν αὐτῇ τάφος φαίνεται), ταύτης ἐκράτησεν.
Temporis progressu Romanorum armis ea negligencia,
atritis, occuparunt eam (Cyprum) Sarraceni, He-
raclio regnante. Enimvero primus eam incessens
Abubacharus (cujus et filie ibi sepulcrum ostendit-
ur), suo submitit imperio. Abubachar, Arabum Amer-
ummus II, imperium ingressus anno 531 (He-
raclii 21) quo Muhammath impuram animam
evomuit 16 Junii; obtinuitque annos 2 menses 6
(Theoph. in Chronogr.). Non igitur ante annum
821 ulla in Cyprum facta Barbarorum impressio,
unde Christianorum everterint Ecclesiam.

VIII. Sed adhuc superest quod evinceat, synodum,
quæ de scribit Leontius, nullo modo habendam,
quæ congregata Justiniani I regis o. Sic igitur
Leontius: *Ita in eam, quæ diu exorta fuerat, hære-*
sim fraudulentam cœpta disputatio, multaque ab
orthodoxis eo die in hæreticos probata. Cæterum
Gregorius, quasi omnium vilissimus nihil ad hæc
respondebat. Inde Catholici cum sedissent, hæretici
contra (aderat autem ingens multitudo) superbire,
animos attollere, et quasi alis sublehi. Ibi tum sancti
Spiritus gratia illustrante Gregorius cepit quie-
tius agere contra malesanæ mentis episcopos, dogma-
tica primum usus oratione de sancta, incorrupta, et
inseparabili Trinitate, partim iis ad singula respon-
dendo, partim postulando ut ea, quæ dicerent, de-
monstrarent. Ac tantum ipsi sapientiæ, tantum
intelligentiæ datum est, ut nemo quidem omnium ex
ea turba respondere satis posset ad ea verba, quæ de
sacris Litteris decerpta proferebat. Sic autem hæreti-
corum oppilavit ora, ut Patres omnes plane obstu-
pescerent, talem homini a sancti Spiritus illustra-
tione collatam gratiam. Itaque non pauci ex iis qui
principes inter hæreticos videbantur, jam tum, cum
eos Gregorius per titulos, libellosque coercuit, ad or-
thodoxam Catholicæ Ecclesiæ fidem confugere. Ex
eo porro die ne mutire quidem adversus Catholicos
ausi sunt impii, inanesque ac fraudulentæ voces
iactare, quæ tentaverant, aspera sœdæque evenisse
animadvertentes. Deus immortalis! quid adhuc re-

liquum, ut omni plane asseveratione affirmemus
concilium, in quo præsens adfuit Gregorius, nulli
ratione Constantinopolitanum illud intelligendum,
quod actum ex Justiniani I auctoritate? quid? ea
in synodo nullæ divitiæ de religionis negotio, nulli
hæretici, quorum impetus nefarii contunderentur.
De Ibæ tantum Edessæ, Theodori Mopsuestiæ, et
Theodoreti Cyri episcoporum orthodoxia disputa-
tum: ad hæc de Origene, Didymo, Evagrio actum,
qui uno omnium Patrum consensu damnati. Unum
præ omnibus testem audiamus Gregorium P. M.
cognomento Magnum (prætereo ipsius synodi acta,
unde et illud liqueat) hæc **301** ad Constantinum
Mediolanensem episcopum scribentem lib. III, epist.
37: *Quod autem scripsistis, quod epistolam meam*
reginæ Theodolindæ transmittere minime voluistis
pro eo quod quinta synodus in ea nominabatur, si
eam exinde scandalizari posse credidistis, recte fa-
ctum est, ut minime transmitteretis. Unde nunc ista
facimus, ut vobis placuit, ut quatuor synodos tan-
tummodo laudaremus: de illa autem synodo, quæ
postmodum Constantinopoli facta est, quæ a multis
quinta nominatur, scire vos volo, quia nihil contra
sanctissimas synodos constituerit, vel senserit, quip-
pe quia in ea de personis tantummodo, non autem
de fide aliquid jussum est; et de his personis, de
quibus in Chalcedonensi synodo nihil continetur; sed
post expressas synodos, seu Canones facta contentio,
et extrema actio de personis ventilata est. Si tantum
igitur in v synodo œcumenica actum, utrum pro-
scribendi necne forent Ibæ epistolæ ad Marim Per-
sam auctor, tum Theodorus, cujus exstabant dispu-
tationes adversus Eunomium et Apollinarem, Nestorianismo
laborantes, postremo Theodoretus, qui 12 capitibus
Ephesinæ fidei a Cyrillo Alexan-
drino episcopo conscriptis stigmata inussit, si Ori-
genes, Didymus, Evagrius, dissentiente nemine,
anathematis percussus, quorsum illud, Gregorium
spumantes audaciam hæreticos compressisse, iis-
que tandem pudorem imposuisse, si quidem synodo v
œcumenicæ interfuerit? nulla illic cum hæreticis
gesta res, sed de hæreticis Origene, Didymo, Eva-
grio, sed de tribus episcopis, quorum ut impia do-
ctrina, ita memoria incertum, damnandæ, an
observanda, quandoquidem pie, inque ecclesiastica
consociatione decesserant. Unum hoc in certamen
veniebat; nam nulli dubium e Patribus in conci-
lium cooptatis, quin quæ Ibæ in epistola, Theo-
dorus, atque Theodoretus in hypomnematis suis
adversus Eunomium, Apollinarem, Cyrillum effu-
tierint, putidam hæresim olerent. Fateor quidem
non sine consilio, hoc est vaferrimo, scelestoque,
Camarinam illam ab Acephalis motam; eo enim
spectabant, ut devotis eorum episcoporum manibus
Chalcedonensis synodi auctoritas elevaretur, eoque
tutius teterrimas blasphemias evomerent: sed enim
in concilio nulli in mentem venit vel in controver-
siam vocare Chalcedonensium Patrum doctrinam,
vel Ibæ, Theodori et Theodoreti errores vindicare:

persuasissimum omnibus, in orcum detrudenda eorum dogmata, quæ vulgo ipsorum e libris hauriebantur. Quare vel novam fingat Cajetanus œcumenicam synodum sub Justiniano I coactam, cui et Romani episcopi legati interfuerint, qui ejus libellum detulerint, in quo animi sui sensa circa res, quæ in quæstionem veniebant, depromeret, simulque missi ab ipso Romam agente episcopi, qui Orientalibus aggregarentur, quique reduces ipsum docuerint quanta gesserit Gregorius; tum Gregorius adeo ascitus Sardicæ Constantiæ episcopi partes obiens, quique tam multa et illustria in hæreticos disputarit, ut eorum tandem pervicerit furorem; vel demum fateatur, in alia amandandum tempora Gregorium, atque ipse censuerit, neque fieri posse, ut inter synodi v œcumenicæ consessores fuerit annumeratus.

IX. Neque hæc tantum sunt, quæ Cajetani opinionem diffunt; et alia accedunt, quæ mantissæ loco addant. Inter episcopos, qui a Constantinopolitano patriarcha delegati, Gregorii causam cognituri cum Romano pontifice, Corinthius recensetur. *Archiepiscopus item* (hoc est Constantinopolitanus, inquit Leontius) *accessit Cyzici et Corinthi episcopos Romam inde mittit.* Sed quem prætereat sub Justiniano I, annosque aliquot post Corinthi episcopum Hellados, et Achaïæ exarchum Romanæ patriarchiæ, quemadmodum et Thessaloniciæ, et Justinianæ I exarchi, subditum, eoque nomine Romani pontificis in sua exarchia vicarium gessisse, qua dignitate macti adeo cum Thessalonicensis, tum Justinianensis Dardaniæ episcopi? (V. Baluz. in Supplem. ad lib. v de Concord. sac. et imp., cap. 20, n. 11.) Qui igitur factum, ut Constantinopolitanus patriarcha rerum domino Justiniano I Corinthi episcopum, in quem nullum sibi jus attributum, in urbem accesseret, juberetque, ut legati sui munere ornatus Romam appeteret, Gregorii iudex futurus?

X. Ad hæc falso crimine solutus Romæ Gregorius Constantinopolim abit, ibique et ab imp. Cæsare Justiniano, et ab Augusta liberalissimis donis cumulatur. *Neque vero* (inquit Leontius) *piissima Augusta viro quidpiam cessit, sed vero multis Gregorium donavit muneribus, auro argentoque, quod ad Ecclesiæ vasa conficienda esset satis.* Ecqua vero hæc Augusta Justiniani I uxor? Unicam historia Justiniani I conjugem tradit Theodoram, quæ tamen mortalitatem explevit anno Christi 548, Justinianæ imperii 22, mense Junio, indictione 11, ut a Theophane proditum in Chronogr., et ante ipsum a Procopio, quo superstitie excessit Theodora, lib. iv *Belli Goth.* Vidit scopulum Cajetanus, neque evadendo par fuit. Etenim profitetur, incomperum sibi, quænam tum temporis regnarit Augusta, cum Constantinopoli hospitem statuit Gregorium episcopum. Ecce tandem fuerit compertum, cum omnes omnino sileant historiæ? cum neque vero simile fiat, Justinianum senecta ætate (erat enim

annos natus 65, cum Theodora orbis) novos hymenæos celebrasse?

XI. Tandem illud expendatur, Gregorium postquam Paschalibus feriis a culpa, cujus summum per scelus accusatus, purus judicatus est Romæ, ubi annos 2, menses 5, carceribus a pontifice, cui delatum crimen, mancipatus egit, Constantinopolim petiisse, ibique Pascha celebrasse, 302 deinde ab imp. Justiniano dimissum Romam revertisse xiii Kal. Augusti, indeque in Siciliam navigasse atque ad Acragantem fluvium pervenisse iv Idus Septembris; post hæc fluvium ingressum hora diei tertia ad Agrigentinum emporium, quo iter erat præterpropter sesquidiei, appulisse Sabbato die, hoc est in Idus Septembris, postridie quam ad Acragantem amnem navis advenerat: non enim unus idemque dies appulsus Acragantis et emporii; secus enim characterem Sabbato indicasset Leontius ad iv Idus Septembris, cum in amnem pervenit; neque erat, cur tum designaret, cum emporii littus attigit, perinde ac eo die, quia Sabbatum, dignum quidpiam, quod litteris prodertur, gesserit. Eu Leontii verba prout Latine versa: *Roma igitur profecti, atque in Siciliam appulsi Agrigentum veniunt iv Idus Septembris; sic vero volente Deo, qui semper et servavit, et adjuvat, fluvium ineunt in suburbium, quod emporium dicitur, ad tertiam diei horam: erat porro Sabbatum, cum illuc appulere.* Jam vero ab anno 554, qui œcumenicam v synodum secutus, ad 565, ultimum Justiniani I Aug., xi Septembris dies in Sabbatum incurrit annis 555 et 560; anno enim 555 a Kal. Januariis init cycli solaris annus 4, ideoque littera Dominicalis D; anno 560, cycli solaris annus 9, littera Dominicalis D C; eoque disces characterem xi diei Septembris fuisse feriam 7. At annus 555 ad rem non est, tum quod Gregorium hoc anno episcopum inauguratum putat Cajetanus, tum quod a Gregorii Romanis vinculis ad reditum Ecclesiæ suæ anni 4 intercesserint, simulque certum illud, audiisse Gregorium Agrigentinum episcopum post œcumenicam synodum Constantinopolitanam, hoc est, paulo post annum 555, pro Cajetani sententia, a quo ad 555 biennium tantum numeres. Sed neque annus 560 causæ nostræ conducit. Vigilius papa obiit iv Idus Januariæ anni P. C. Basilii 17, nempe Christi Dionysiani 568, teste omnium certissimo Victore Tunnunensi episcopo, qui Vigilio ætate compar, adfuitque Constantinopolitanæ synodo ii. Vigilioque regia in urbe consuevit. *Ἀνύστα*, sive anni nullo consule designati secundum Basilium cœpere ab anno 542 desieruntque anno 566, qui primus Justini II Aug., ut ex Fastis consularibus, potissimum vero Heraclianis constat. Porro Vigili emortualem annum componendum cum Christi Dionysiano 558, adeo solemne traditum in antiquis Romanorum pontificum Catalogis, ut Joannes Cœcanensis, qui cætera Chronotaxim pontificiam susque deque scripsit, in alia abire haud potuerit. Quare videant, quam suaviter sibi imponi patian-

tur, qui iis ascribunt, e vivis ereptum Vigilium A anno 554 dicentibus. Jam Vigilio successit Pelagius Idibus Aprilis ejusdem anni 558, qui exstinctus, uti ostendit Pagius, anno 560 vel 561, quemadmodum alii sentiunt, iv Nonas Martias. Si Gregorius igitur Romæ oclusus carceribus annos 2 menses 5 exegit; si cognita Gregorii causa postriedie Paschatis, certe Ecclesiam ille suam revisere nequit anno 560, nisi Romam, quo a Tiberio Romani pontificis in Sicilia exarcho (ita appellat Leontius, qui forte Romanæ Ecclesiæ defensor, de quo alibi dicam) amandatus, subierit anno 556, mense Novembri; ab eo enim ad Idus Aprilis 559, cum Christianum Pascha celebratum (quod discimus ex cyclo solis 8, lunæ 9, littera Dominicali E, termino Paschali, 6 Aprilis) recte colliges annos 2, menses 5, ut reversus tandem Agrigentum anno insequenti fuerit regia ex Urbe, ubi Pascha peregit. Atqui vero anno 556 et pontificatum obibat Vigilium, et Constantinopoli debebat, ut proinde Gregorium Romæ in carceres condere haud quiverit, neque accipere, quas Tiberius exarchus scripserat, litteras, quando eæ traditæ pontifici, qui Romæ versabatur. Quare cum anno 556 Romanum pontificem gereret Vigilium, cum anno 559 Pelagius Romanæ Ecclesiæ clavum temperaret, cumque insuper, qui Gregorium absolvit, idem annos 2, menses 5 vinculis et custodia coercuerit, quod apertissime testatur Leontius, consequens est, in annum 560 conferri non posse Gregorii ad Ecclesiam suam reditum. Cum vero in reliquis Justiniani! annis nunquam incidat 11 Septembris dies in feriam 7, anno enim 561 convenit in feriam 1, anno 562 in feriam 2, anno 563 in feriam 3, anno 564 in feriam 5, anno 565 in feriam 6, doceat tandem Caietanus, ecqua ineunda via, qua Gregorium Agrigentorum episcopum in Justiniani Magni tempora conferamus, cum tam multa, eaque ponderis gravissimi comperta nobis sint, quæ inde abjiciant?

XII. Nunc quoniam non stabili nititur fundamento Caietani opinio de Gregorii, cui imputat, ætate, commodum venit, ut quid hac de re sentiam, aliquando tandem proponam. Quid vero proponam, nisi quod ex Menologio Basilii I Aug. auctoritate educto, ex Summario Gregorianæ vitæ Græce scripto, ex Niceta monacho Studite, ex Leontio nostro, ex Metaphraste haurimus, ad ea scilicet referendum tempora Gregorium, quibus Constantinopoli œcumenica vi synodus adversus Monothelitas coacta, proindeque vixisse sub Augg. Constantino Pogonato, et Justiniano II, cui a recisis naribus anno 695 ab Leontio, qui regio e throno eject, Rhinometi cognomen inditum? Nihil igitur novi afferam; tantum efficiam, ne quem Caietani nominis auctoritas, quæ quidem summa, e veri tramite propulset.

XIII. Principio componendi mihi Gregorii anni, qui a patriæ discessu ad episcopi inaugurationem

303 effluxere, cum Christi Dionysianis, ut inde rei veritas emergat. Quod Agrigento Carthaginem solverit Gregorius pridie Kal. Julias, eoque pervenerit post dies 3, in controversiam non venit, nam ex luculento Leontii testimonio discimus. Quod iidem Carthagine cum Marco, Serapione, Leontio monachis profectus Tripolim advenit, expetis itinere diebus 20, ibique diversatus mensem integrum, indeque iterum navigans, quatuorque navi impositus menses exegerit, tandemque Hierosolyma subierit, ita ut a Carthaginis abitu ad Hierosolymorum ingressum menses intercesserint 6 vel aliquid amplius, Leontius æque perhibet, ut nullus hic ambigendi locus supersit. Quod vero inde Caietanus conficiat Hierosolyma Gregorium penetrasse nondum anno elapso, ex quo patria evaserit, nec longe a Paschate, quod Leontius confectum memorat 6 Aprilis, nullo modo probamus, si quidem ducem Leontii historiam, ut omnino fas est, sequi velimus; quid enim? Marcus abbas, qui Hierosolyma Gregorium deduxit die secunda a nova Dominica, quæ unicum Pascha, quod ibidem celebravit, secuta, Tripolim Syriæ demigrat, quo devenit Kal. Junii, ubi consensa navi, in Siciliam navigat; xvii Kal. Julias ad Pleuthiadas oras appellit, indeque Acragantem fluvium, atque hinc Suburbium primo, quod emporium Agrigentorum dictum, dein urbem ingreditur, ibique die sanctissimis apostolis Petro et Paulo sacra religiosissime culta, postriedie contigit, ut Gregorii parentes ad urbem venerint necessaria deferentes, ut nato justa facerent; eo siquidem die Gregorius inde abscesserat pridie Kal. Julias. Lacrymis igitur planctuque dum inferias solvunt filio, quem exstinctum autumant, Marcus monachus luctus causam ab episcopo Potamione sciscitatur, eique episcopus: Audi (inquit), Rater, jam te quid hac in urbe duobus abhinc annis contigerit, edocebo. Tum rem exsequitur, narrans, quos lugentes videret, parentes esse Gregorii cujusdam eximie spei adolescentis, qui archidiaconi disciplinæ concreditus ex civitatis oculis eruperit. Age jam si Gregorius patriis sinibus abiit pridie Kal. Julias, si sequenti anno Marcus abbas cum Gregorio Hierosolymis Paschatis solemnia peregit, alteroque a nova Dominica die inde digressus desinente Junio Agrigentum pervenit, pridieque Kal. Julias Gregorii parentes videt justa filio facientes, certe quidem eo die unus numerandus annus, ex quo Chariton et Theodote dulcissimum optimumque pignus amiserunt. Atenim episcopus biennium narrat: perperam igitur Caietanus unicum percenset annum, ex quo Gregorius patria domo excesserit, et Marcus Gregorii ductor Hierosolymitanam ad peregrinationem Agrigentum Hierosolymis a venit. Quid, quod ejusdem biennii manifestum exstat vestigium in rerum, quas Leontius exsequitur, narratione a Gregorii excessu ad Hierosolymorum adventum, ibique acta paschalia? Ait primo, Gregorium Carthagine hospitio exceptum ab ipso nau-

clero, qui illuc deduxerat; ubi rerum dirinarum A commentationibus deditus post biduum aliquando, a'quando post triduum, nonnunquam integram etiam hebdomadam jejunos transigere; atque hinc intelligas, non paucillos dies moram Carthagine fecisse Gregorium. Subinde memorat, tantæ rei nuntium admirandum hospitem retulisse civitatis episcopo, qui Gregorium sibi arcessit; præsto Gregorium fuisse: rebus omnibus, quas a pontifice rogatus, fecisse satis: tum demum petiisse, sancte sibi apprecaretur, quo consilium suum sacra Hierosolymorum loca adorandi optime cederet: fausta, propitia ominatum episcopum, simulque orasse apud ipsum ad festos usque sanctosque dies maneat. Hic quæro quinam hi festi, sanctique dies, nisi aut Christi Natalia, aut Paschalia? Ergo cum Carthaginensem episcopum convenit Gregorius, non procul aberat sive natalis Christi dies, sive Pascha: quis enim sibi suadeat, proposuisse episcopum ad diuturnum tempus detineri hominem proficiscendi desiderio flagrantem? Interim (subjicit Leontius) nondum aderat Marcus abbas, qui Dei monitu Gregorium Hierosolyma perduceret: adest tandem cum Serapione, et Leontio, exactisque Carthagine quatuor omnino diebus, una omnes digrediuntur. Et vero cum considero exhaustos mari a Gregorio cum monachis menses 5, postquam Carthagine recesserint, ut portum aliquem subirent, unde Hierosolyma pelites contenderent, nullus dubitem, quin suscepta sit navigatio clausis maribus proxime Christi Natalia; cum opportuniore anni tempestate ne mensis quidem fuisset pelago absumendus. Itaque si a Carthaginis discessu ad navigationis exitum menses 6 acti (nam inensem 1 Tripoli consédere), sique Decembri vela Carthagine fecere, næ navigationis finis impositus Junio, ideoque, minimum, Julio Hierosolyma ingressi, tum quod illa nimium quantum absint a mari, tum quod iter nonnisi pedestre confectum. Jamne apparet Pascha, quod Hierosolymis coluit Gregorius, non primum, sed alterum fuisse, quod celebrandum occurrit, postquam patriam deseruerit? His positis, canonem hunc instituiam, qui ad examen subinde vocabitur, quo res, quæ in medium venit, ponderibus suis firmetur.

XIV. Anno Christi.

669. Pridie Kal. Julias Agrigento solvit Carthaginem Gregorius, ubi post dies tres exscendit inde digressus mense Decembri.

670. Appellit Tripolim mense Januario, ibique mense transacto navigat iterum, confectisque mensibus 4, Hierosolyma venit Julio mense.

304 671. Hierosolymis Pascha celebratur 6 Aprilis: Pentecoste diaconis accensetur a Marario episcopo; deinde in Olivetum montem abit, monachorum lares peragrat, in iisque annum degit.

672. Ex Oliveto secedit in eremum, ubi vivit annos iv.

673.

674.
675.

676. Ex eremo redit Hierosolyma, ibique integro anno considet.

677. Hierosolymis demigrat Antiochiam iv Idus Aprilis, moraturque annum i.

678. Antiochia devenit Constantinopolim, ubi a Theodoro patriarcha detinetur, quo indictæ synodæ œcumenicæ intersit.

679.

680. Concilio vi œcumenico, in Constantinopolitano adest, episcopi Sardicæ Constantiæ Cypri personam gerens, hæresimque Monothelitarum profligat.

B 681. Constantinopoli appetit Romam, quam sub xi Kal. Julias, exinde episcopus Agrigenti renuntiatur a Panormitano Agathone P. M., mox Agrigentum profectus xviii Kal. Septembres, urbem ingreditur xvi Kal. Octobres.

XV. A Gregorii fuga patria e domo ad initum Agrigentinae Ecclesiæ pontificatum, 13 anni præteriere: totidem enim. numerat Chariton Gregorii pater, dum de amisso filio filium ipsum, quem adhuc non agnoverat, Romæ docet; Romæ vero aderat cum Agrigentinis cæteris, qui dari sibi episcopum postulabant a P. M., quando populus varia in studia divisus in eum constituendum non conspiraverat. Jam si patria egressus Gregorius pridie Kal. Julias anni 669, eodem die anni 681 numerari cœptus annus 13 ex quo pater suavissimo filio carebat. Huc accedit, eum Romanum pontificem manus Gregorii capiti imposuisse Agrigentinarum episcopo creando, qui et legatos, et episcopos œcumenicæ synodo miserat, quod ex Leontio constat, cujus hæc verba: *Sed episcopi in concilium a pontifice missi Gregorii adventui antevertentes pontificem ipsum docuerant, Gregorii virtute ac sapientia hæreticorum audaciam petulantiamque repressam. Interea dum Romæ degit Gregorius, diem obit Agrigentinus episcopus (Theodorus) magnaque adeo Agrigenti seditione coorta, turbas agitante populo: atque hi quidem Sabinum presbyterum, contra illi Crescentem diaconum eligebant. Interea delecti ex Agrigentina Ecclesia, atque ex finitimis primores maritimarum iter ingressi Romam trajiciunt, postulant a pontifice sibi episcopum creati.* Porro Agatho, quo pontifice coacta Constantinopoli synodus œcumenica, obiit iv Idus Januarias anni 682, eumque secutum inter pontificium anni unius mensium 7 dierum 5 (Anast. Biblioth. in Agath.). Cum vero Gregorius simul ac Romæ Agrigentinarum episcopus audiit, iter in Ecclesiam suam suscepisset, xviii Kal. Septembres, conflit, nonnisi anno 681 episcopatum iniisse; indeque numeratis retro annis 13 ut epocha figatur Gregorifugii e patria, ad annum pervenimus 669. Caietanus, nihil pensi habens, quod, quo pontifice coivit Constantinopoli magna synodus, eodem Gregorius Agrigentinarum dictus episcopus, creatum

D 682.
683.
684.
685.
686.
687.
688.
689.
690.
691.
692.
693.
694.
695.
696.
697.
698.
699.
700.

illum episcopum perhibet a Pelagio, qui successit A Vigilio, sub quo synodus v œcumenica Constanti-
nopoli peracta : ut interim omittam, quod illum
Vigilio suffectum edicit anno 555, cum reapse
factum isthuc anno 558, quod antea demonstra-
vimus; sed hoc in loco venia dignus Caietanus
Baronio, aliisque ascriptus, qui funebrem Vigili
annum voluere Christi Dionysianum 555.

XVI. Nunc an Chronologismo nostro ullum fa-
cessat negotium Leontii commentarius, quemad-
modum Caietano contigisse vidimus, an vero omnia
in illo exacta ad Leontianæ historiæ normam, con-
siderandum. Primum, quod Caietano opposuimus,
Macarii fuit Hierosolymitanus episcopatus, qui in
eos non concurrat annos, quos Caietanus degisse
Hierosolymis ralus Gregorium. Atqui Canon noster
ab hac molestia liber. Ab anno Christi 636, Hera-
clii Aug. 26, quo, Theophane teste, vitam exiit
Sophronius ejus Ecclesiæ patriarcha, ad Anasta-
sium, qui desit anno 709, Hierosolymitanorum
pontificum Catalogum mutilum habemus, eique in-
tegrando nondum Ecclesiasticarum rerum scripto-
ribus datum. Hoc vidit, monuitque ante Baronium
V. Cl. Nonuphrius Panvinus (in Chron. ad an. 636),
cui secundum Sophronium non alii sæculo vii com-
pertii Hierosolymorum episcopi, nisi Theodorus,
Elias, Joannes. Sed in lucem prolatis, quæ deli-
tuerant Panvini ætate, monumentis, succrevit ali-
quanto numerus, ita ut hæc Hierosolymitanæ Ec-
clesiæ episcoporum series eo in sæculo feratur :
Anastasius IV, Joannes, Theodorus, Eusebius, Elias,
Theodorus, Elias iterum, Joannes. Quid igitur, si
non vulgare beneficium Leontio acceptum refera-
mus, suggesto nobis Macario, quo lacunam illam
sæculi vii ex parte compleamus? Quid si et alio
nomine devincti illi simus, subministrato Eustathio
Antiochiæ episcopo, qui præcessit Macarium ca-
thedra ejectum anno 681, ex synodi œcumenicæ,
quæ habita Constantinopoli adversus Monothelitas,
auctoritate, subrogato Theophane Siculi monasterii,
quod Bajæ dictum, abbate? Post Gregorium II Ec-
clesiæ pontificem fato functum anno 629, ecclesia-
stica historia hos enarrat successores, **305** Ana-
stasium III, Macedonium, et Macarium, de quo
diximus. At neque Anastasii, neque Macedonii
emortualis annus exploratus, neque Macedonio
Macarium scimus statim suffectum; tantum illud
novinus ante Macarium exstitisse Macedonium
quemdam, qui Antiochenam Ecclesiam administra-
vit. Igitur, Leontio auctore, præeat Eustathius
Macarium, quem successorem nactus post an-
num saltim 677, quando hoc anno eam curabat
Ecclesiam Eustathius, interea dum certiora ex
reconditis adhuc monumentis expectemus, quæ
conficiamus, an post Gregorium II uni Anastasius,
Macedonius, et Eustathius Antiochenæ Ecclesiæ
clavum moderati, an alii insuper succenturiandi,
quo integra ejus sæculi Antiochenorum pontificum
series prostet.

XVII. Venio nunc ad Paschatis characterem, atque
hic vel cum Hercule manus conseram : adeo victo-
riæ certus. Quo anno Gregorius Hierosolymis versa-
batur cum tribus monachis Marco, Serapione,
Leontio, Paschales feriæ occæpere 6 Aprilis, ut
Leontius noster significat. Jâm cum anno Christi
Dionysiano 671 ex cycli solaris anno 8, lunaris 7.
littera Dominicali E, terminum Paschalem 30 Martii
nanciscamur, intelligimus ejusce anni Pascha in
6 Aprilis convenisse, nam terminus in feriam 1
exiit. Neque quis subdubitet de peracto tum Pascha-
te Hierosolymis eademmet die, qua apud cæteras
Christianorum Ecclesias, quia forte Hierosolymita-
nam lunari anno Calippico, quemadmodum Hebræi
omnes extorres vel hodierno die, uteretur; unde ex
diversa anni forma diversus ab eo, quem reliquæ
Christianorum Ecclesiæ colerent, Paschatis dies
emergeret. Cum enim ex Mosaicæ legis præscripto
celebrandum Pascha 15 die Nisan, Palæstina Eccle-
sia, et veteris instituti constans, et Nicæni concilii
audiens decreto, poterat Judaicum Phase præ oculis
habere, ut Pascha diceret Dominicum diem, qui
proxime illud sequeretur. Sed næ, quisquis hæc
suspiciatur, ignorat, castigatam Christiani Pa-
schatis doctrinam non alio ex fonte dimanasse,
nisi ex anno lunari, qui penes Hebræos obtinuit, ut
adhuc obtinet, sed emendato tamen a Rabbi Adda,
qui biduum exemit, absolutis anno Christi Diony-
siano 297 octo periodis Calippicis, hoc est 608 annis,
ita ut 4 die Septembris ejus anni novus Tisri in-
grederetur cum non sollicitata de prisca sede neo-
menia, ineundus ille fuisset 6 ejusdem

XVIII. Enimvero vidit Adda comparatis inter se
16 enneadecaeteribus lunaribus Calippicis, et soli-
daribus Julianis; exsuperare in annis 304, quot con-
stant 16 enneadecaeterides lunares, solare ratioci-
nium supra lunare diem unum, eoque in 32 enne-
adecaeteribus, sive periodis 8 lunaribus supergres-
sum fieri solarem supra lunarem dierum 11. Itaque
si anno 1 periodi 1 Calippicæ lunaris Tisri init 6
Septembris, anno 305 conjiciendus ille in 5 diem,
anno 609 in 4, anno 613 in 3, et sic deinceps. Sed
enim Addæ non omnino obtemperatum a populari-
bus suis. Detraxerunt hi quidem biduum illud rei-
culum ex anno suo, sed in posteriora tempora
nullus insuper dies expunctus. Illustre hac de re
testimonium habemus a Nicephoro Gregora, qui in
computo suo nobis tradit, anno Christi 1518 Ju-
dæos Pascha celebrasse 20 die Martii, cum Chri-
stiani 24 Aprilis. Erat annus Seleucidum 1628, hoc
est 33 periodi 22 Calippicæ; Tisri 33 Calippicus
periodi 1 incepit 12 Septembris, cujus character 2,
9, 1066, hoc est feria 11, hora 9, monumenta
1066, quorum 1080, horam constituunt. Tisri Ad-
dæus 33, periodi 9, e qua biduum exemptum,
10 Septembris, ejusque character 4, 11, 666. Ut
igitur neomenia Calippici Tisri anni 33 periodi,
manente in 12 Septembris, Nisan inchoarit 8 Mar-
tii, ita addictis perpetuo auspiciis anni 33 periodi.

ex editione anni Addæi, 10 diei Septembris, neomenia Nisan convenit in 6 Martii, proindeque 15 ejusdem, quæ Azymorum prima, in 20 Martii. Atqui vero si anno Christi 1317 Addæi epilogismi obtinissent, triduo antea celebrandum Pascha fuerat ab Hebræis anno, quem diximus, Seleucidum 1628, initio Septembris mense Christi anni 1317. Cum enim ab anno Christi 297, qui caput fuit emendationis, ad 1317 anni intercesserint 1020, quorum 912 tres integras periodos magnas, sive 48 cyclos enneadecaetericos absolverint, consequens est, neomeniam Tisri ejus anni solari in anno Juliano triduo citiorem fuisse, atque anni 33 periodi illius, e qua Rabbi Adda biduum suppressit, quod abunde ostendunt characteres utriusque Tisri. Porro anno 33 periodi 17 Calippicæ, quæ 1 Addæa, character Tisri, ut vidimus, 4, 11, 666, hoc est feria 1, hora 11, momenta 666, quæ quidem feria incurrit in 10 Septembris Christi anni 329, ex cyclo Solis 11: littera

A Dominicali E. Anno vero 1317, character Tisri 1, 8, 286, cumque annus fuerit 10 cycli solaris, qui litteram Dominicalem exhibet G, feria 4 non competit, nisi 7 Septembris. Patet igitur XIV Christi sæculo etiamnum Hebræos Addæ sui epilogismis non obsecutos, nisi quod tantum ex veteri anno Calippico biduum ejecerint.

XIX. Hoc posito præstat primo laterculum proponere, in quo contra annos periodi 1 ab Adda castigatæ (quæ Calippica 9) et Christi, et solaris cycli, tum litteram adeo Dominicalem, neomeniam Tisri Juliano in anno, ejusque characterem describam, tum annos cycli lunaris, qui Nisan in consequentibus conveniant, quorum et neomeniam, et characterem **306** indicabo: post hæc adiciam B dies Phase Judaici, tum terminos Paschales Romanæ, Constantinopolitanæ, Alexandrinæ, Antiochenæ Ecclesiæ, uni cyclo lunari respondentes, non enim porro processum.

TABULA.

Anni Periodi.	Anni Christi.	Cyclos Solis.	Littera Dominicalis.	Neomenia Tisri.	Character Tisri.	Neomenia Nisan.	Character Nisan.	Cyclo lunæ.	Phase Judaicæ.
1	297	26	C.	4 Sept.	7 8 918	30 Mart.	4 2 1069	14	12 April.
2	298	27	B.	25 Sept.	6 6 427	19 Mart.	1 10 578	15	1 April.
3	299	28	A.	12 Sept.	5 15 225	8 Mart.	5 19 574	16	21 Mart.
4	300	1	G. F.	1 Sept.	1 0 19	26 Mart.	4 17 170	17	9 April.
5	301	2	E.	20 Sept.	6 21 608	16 Mart.	2 1 1016	18	29 Mart.
6	302	3	D.	9 Sept.	4 6 404	5 Mart.	6 10 842	19	18 M. 17 Apr.
7	303	4	C.	29 Aug.	1 13 200	25 Mart.	5 8 551	1	5 April.
8	304	5	B. A.	16 Sept.	7 12 789	12 Mart.	2 17 117	2	26 Mart.
9	305	6	G.	6 Sept.	4 21 585	31 Mart.	1 14 756	3	15 April.
10	306	7	F.	24 Sept.	5 19 94	20 Mart.	5 23 552	4	2 April.
11	307	8	E.	14 Sept.	1 5 970	9 Mart.	5 8 528	5	22 Mart.
12	308	9	D. C.	2 Sept.	5 12 766	28 Mart.	2 5 937	6	10 April.
13	309	10	B.	21 Sept.	4 10 275	17 Mart.	6 14 715	7	30 Mart.
14	310	11	A.	10 Sept.	1 19 71	7 Mart.	5 23 509	8	20 M. 19 Apr.
15	311	12	G.	31 Aug.	6 5 945	25 Mart.	2 21 14	9	7 April.
16	312	13	F. E.	18 Sept.	5 1 456	14 Mart.	7 5 894	10	27 Mart.
17	313	14	D.	7 Sept.	2 10 252	2 April.	6 5 405	11	15 April.
18	314	15	C.	26 Sept.	1 7 841	22 Mart.	5 12 239	12	4 April.
19	315	16	B.	15 Sept.	5 16 637	11 Mart.	7 20 1073	13	24 Mart.
20	316	17	A. G.	4 Sept.	5 1 455	50 Mart.	6 18 584	14	12 April.
21	317	18	F.	25 Sept.	1 22 1022	19 Mart.	4 5 580	15	1 April.
22	318	19	E.	12 Sept.	6 7 818	8 Mart.	1 12 176	16	21 Mart.
23	319	20	D.	1 Sept.	5 16 614	26 Mart.	7 9 763	17	8 April.
24	320	21	C. B.	19 Sept.	2 14 125	16 Mart.	4 18 561	18	29 Mart.
25	321	22	A.	9 Sept.	6 22 999	5 Mart.	2 5 557	19	18 M. 17 Apr.
26	322	23	G.	29 Aug.	4 7 795	24 Mart.	1 0 946	1	6 April.
27	323	24	F.	17 Sept.	3 5 504	12 Mart.	5 9 742	2	25 Mart.
28	324	25	E. D.	5 Sept.	7 14 100	51 Mart.	4 7 251	3	15 April.
29	325	26	C.	24 Sept.	6 11 689	20 Mart.	1 16 57	4	2 April.
30	326	27	B.	14 Sept.	5 20 485	10 Mart.	6 0 925	5	25 Mart.
31	327	28	A.	3 Sept.	1 5 281	29 Mart.	4 22 455	6	11 April.
32	328	1	G. F.	21 Sept.	7 2 870	17 Mart.	2 7 225	7	30 Mart.
33	329	2	E.	10 Sept.	4 11 666	6 Mart.	6 16 24	8	19 M. 18 Apr.
34	330	3	D.	31 Aug.	1 20 462	25 Mart.	5 15 615	9	7 April.
35	331	4	G.	18 Sept.	7 12 74	15 Mart.	2 22 509	10	28 Mart.
36	332	5	B. A.	7 Sept.	5 2 845	2 April.	1 19 991	11	15 April.
37	333	6	G.	26 Sept.	4 0 556	22 Mart.	6 4 794	12	4 April.
38	334	7	F.	15 Sept.	1 9 152	11 Mart.	5 15 590	13	24 Mart.
39	335	8	E.	4 Sept.	5 17 1028	29 Mart.	2 11 99	14	11 April.
40	336	9	D. C.	22 Sept.	4 15 557	19 Mart.	6 19 973	15	1 April.
41	337	10	B.	12 Sept.	2 0 555	8 Mart.	6 4 771	16	21 Mart.
42	338	11	A.	1 Sept.	6 9 129	27 Mart.	5 2 280	17	9 April.
43	339	12	G.	20 Sept.	5 6 718	15 Mart.	7 11 76	18	28 Mart.
44	340	13	F. E.	8 Sept.	2 15 514	5 Mart.	4 19 982	19	18 M. 17 Apr.
45	341	14	D.	29 Aug.	7 0 314	23 Mart.	5 17 465	1	6 April.
46	342	15	C.	17 Sept.	5 21 899	13 Mart.	1 2 257	2	26 Mart.
47	343	16	B.	6 Sept.	3 6 695	31 Mart.	6 25 846	3	15 April.
48	344	17	A. G.	23 Sept.	2 4 201	20 Mart.	4 8 642	4	2 April.
49	345	18	F.	13 Sept.	6 15 80	8 Mart.	7 17 458	5	22 Mart.
50	346	19	E.	3 Sept.	5 12 870	28 Mart.	7 14 927	6	30 April.

Anni Pe- riodi.	Anni Chri- sti.	Cyclus Solis.	Littera Doni- nicalis.	Neo- menia Tisri.	Character Tisri.	Neome- nia Ni- san.	Character Nisan.	Cyclus lunæ.	Phase Ju- daicum.
Greg. 51	347	20	D.	21 Sept.	2 19 383	17 Mart.	4 23 823	7	10 Mart.
52	348	21	C. B.	10 Sept.	7 4 181	6 Mart.	2 8 619	8	19 M. 18 Apr.
Embol. 53	349	22	A.	30 Aug.	4 12 1057	23 Mart.	1 6 28	9	7 April.
54	350	23	G.	18 Sept.	3 10 566	14 Mart.	3 14 1004	10	27 Mart.
Embol. 55	351	24	F.	7 Sept.	7 19 362	1 April	4 12 513	11	14 April.
Greg. 56	352	25	E. D.	23 Sept.	6 16 931	22 Mart.	2 10 22	12	4 April.
57	353	26	C.	13 Sept.	4 1 747	11 Mart.	6 6 105	13	24 Mart.
Embol. 58	354	27	B.	4 Sept.	1 10 343	30 Mart.	3 3 694	14	12 April.
59	355	28	A.	23 Sept.	7 8 52	18 Mart.	2 12 490	15	31 Mart.
Greg. 60	356	1	G. F.	11 Sept.	4 16 928	8 Mart.	6 21 286	16	21 Mart.
Embol. 61	357	2	E.	1 Sept.	2 1 724	27 Mart.	3 18 875	17	9 April.
62	358	3	D.	20 Sept.	7 23 235	16 Mart.	3 3 671	18	29 Mart.
63	359	4	C.	9 Sept.	3 8 29	4 Mart.	7 12 467	19	17 M. 16 Apr.
Embol. 64	360	5	B. A	28 Aug.	2 16 903	23 Mart.	6 9 1036	1	5 April.
Greg. 65	361	6	G.	16 Sept.	1 14 414	13 Mart.	3 18 832	2	26 Mart.
Embol. 66	362	7	F.	6 Sept.	3 23 210	31 Mart.	2 16 561	3	13 April.
67	363	8	E.	23 Sept.	4 20 799	20 Mart.	7 1 137	4	2 April.
68	364	9	D. C.	13 Sept.	2 3 595	9 Mart.	4 9 1053	5	22 Mart.
Embol. 69	365	10	B.	2 Sept.	6 14 591	28 Mart.	3 7 312	6	10 April.
Greg. 70	366	11	A.	21 Sept.	3 11 980	17 Mart.	7 16 538	7	30 Mart.
71	367	12	G.	11 Sept.	2 20 776	6 Mart.	5 1 134	8	19 M. 18 Apr.
Embol. 72	368	13	F. E.	30 Aug.	7 3 572	23 Mart.	3 22 723	9	7 April.
73	369	14	D.	18 Sept.	6 3 81	14 Mart.	1 7 319	11	27 Mart.
Embol. 74	370	15	C.	7 Sept.	3 11 937	2 April	7 3 28	12	13 April.
75	371	16	B.	26 Sept.	2 9 406	21 Mart.	4 13 904	13	3 April.
Greg. 76	372	17	A. G.	14 Sept.	6 18 262	12 Mart.	1 22 700	14	23 Mart.

Termini Paschales ecclesiae			
Romanæ.	Constan- tinopoli- tanæ.	Alexan- drinæ.	Antioche- næ.
5 April.	5 April.	5 April.	6 April.
23 Mart.	23 Mart.	23 Mart.	23 Mart.
13 April.	13 April.	13 April.	13 April.
2 April.	2 April.	2 April.	2 April.
22 Mart.	22 Mart.	22 Mart.	22 Mart.
10 April.	10 April.	10 April.	10 April.
30 Mart.	30 Mart.	30 Mart.	30 Mart.
18 April.	18 April.	18 April.	18 April.
7 April.	7 April.	6 April.	7 April.
27 Mart.	27 Mart.	27 Mart.	27 Mart.
13 April.	13 April.	13 April.	13 April.
4 April.	4 April.	4 April.	4 April.
24 Mart.	24 Mart.	24 Mart.	24 Mart.
12 April.	12 April.	12 April.	12 April.
1 April.	1 April.	1 April.	1 April.
21 Mart.	21 Mart.	21 Mart.	21 Mart.
9 April.	9 April.	9 April.	9 April.
29 Mart.	29 Mart.	29 Mart.	21 Mart.
17 April.	17 April.	17 April.	17 April.

307 XX. De ratione anni Judaici copiose disputa-
t vir incomparabilis Josephus Scaliger in aureis
libris *De emendatione temporum*, ejusque doctri-
nam hausit ex ipsorum computo, quem lib. vii
edidit, scholiisque ornavit. Quæ igitur hoc in dia-
grammate exhibemus, ad Judaici anni formam
exacta omnia, neque otio abutâr, ut notis illu-
strem. Itaque ad causam, quæ nostri propria,
venio. Ex collatione Phase Judaicorum cum termi-
nis Paschalibus Christianorum, nullo negotio in-
telligis, instar hos esse, atque illorum Phase.
Sicubi dissensum, in eo dissensum, quod nostris
non datum; rectius definire; quandoquidem non
periodo utuntur 76 annorum, sed uno tantum cyclo
enneadactrico. Cum igitur character termini,

A qui in uno cyclo concurrat cum anno ordinario, in
alio incidat in bissextilem, sequitur, non tunc in
eundem semper diem conjici paschalem terminum.
Sic anno 17 cycli terminus paschalis dicitur 9 Apri-
lis. Hoc quidem verum annis periodi 4, 42, 61,
quia omnes in Julianos annos ordinarios conve-
niunt, non tamen anno 23 periodi, qui exit in
bissextilem, atque idcirco termini sedes uno die
anteponenda. Contra usu venit, ut termini paschales
uno die retardentur; idque ob omissum diem, quo
lunaris annus aliquando abundat, quod quinquies,
et decies accidit, in universa periodo, hoc est
anno 3, 10, 14, 19, 24, 30, 35, 40, 44, 51, 56, 60,
65, 70, 76. Anno 8 cycli lunaris, paschalis termi-
nus arrogatur 18 Aprilis. Sed hoc verum in annis

periodi 33, 52, 71, qui lunares omnes ordinarii, non anno 14, qui ὑπερήμερος. Hæc causa, cur non semel termini paschales Christianorum uno die vel serius vel citius differant ab Judæorum Phase.

XXI. Ad paschatis quod attinet translationem a Nisan ad Jiar, quoties Phase præcedat æquinoctium vernale, non hoc primum Christianis in mentem venit, sed Judæorum exemplo factum. Etenim hi, cum illud contingeret, veteri religione obstricti non putabant Pascha omittendum mense Nisan; quia vero tot ante sæculis nunquam legalia azyma comedissent, nisi post vernale æquinoctium, idcirco Azymorum mandatum rursus exsequebantur 15 Jiar, ita ut uno anno duplex Pascha occurreret; quod sugillat magnus Cæsar Constantinus in epistola quadam ad Ecclesias, quam exhibet Eusebius lib. III ejus Vitæ cap. 17. Cæterum si in antiquissima Christianæ Ecclesiæ tempora inquiramus, manifestum nobis erit, terminos paschales habitos adeo dies antæquinoctiales, quod potissimum liquet ex hecædecaeteride Hippolyti Portuensis episcopi anno Christi 222 conscripta, in qua terminalis præbatur dies 17 Martii annis 6, et 14, unde in laterculo Dominicali repræsentatur, si terminus incidat in A, hoc est feriam I Pascha celebrandum 25 Martii; si in Z, hoc est feriam VII, 26 Martii; si in S, hoc est feriam VI, 20 Martii; si in E, hoc est feriam V, 21 Martii; si in Δ, hoc est feriam IV, 22 Martii; si in Γ, hoc est feriam III, 23 Martii; si in B, hoc est feriam II, 24 Martii. Quid, quod vel anno 403 Ecclesia Romana placulo haud duxit ad antæquinoctialem terminum Pascha suum componere? Tum strenue pugnavit Innocentius P. M. pro indicendo Paschate 22 Martii, quod modis omnibus oppugnabat Theophilus Alexandrinus episcopus, neque passus, ut id sua in Ecclesia committeretur; cum verus Paschatis dies sibi visus 29 Martii. Ut paschalia peragerentur 22 Martii, non potuit terminus 20 Martii serior haberi; nam si in 21 concurrisset, nullæ fuissent dissidii causæ: cum enim 21 Martii character fuerit feria VII pro antiquissimo Romanæ Ecclesiæ more, qui vel Hippolyti Portuensis ævo vigeat, ut patet ex ejus canone, prorogandum Pascha ad Dominicam alteram, coque pacto Romana cum Alexandrina convenisset Ecclesia. Paschalis igitur terminus, cui respexit Innocentius, æquinoctium præcessit; siquidem Pascha consignavit ad 22 Martii. Quæ cum ita sint, quis inficias iverit, paschalem illum saltum Judaicum fuisse inventum ante Nicænum concilium, cum multos post annos nondum mos ille a Christianis ascitus? nam quod anno 403 Theophilus paschalia solemniter contulerit in 29 Martii, in causa fuit, quod legitimum Paschatis terminum duxerit 22 Martii, idque ex ejus cyclo patet: cum enim annus 4 fuerit cycli lunaris Alexandrini, novilunium paschale ascriptum 13 Phamenoth, 9 Martii, indeque terminus 26 Phamenoth, Martii 22. Quis

et mihi non dederit, quidquid tandem de re paschali a summis Christianorum Ecclesiis statutum, ex Hebraicis fontibus erupisse?

XXII. Atque utinam nec sero profectum, nec pudicum aliquando fuerit lunares Judæorum epilogismos in auxilium arcescere, quoties in dubium vocaretur germanus Paschatis dies! Enimvero neque tam multi bonas horas improbe locassent novis atque novis condendis canonibus, quibus nil præterea impetratum, nisi ut tutius peccaretur; neque tot turbis Ecclesiæ Christianorum laborassent. Anno 417, quæ certamina intercessere inter Innocentium Romanum, et Cyrillum Alexandrinum episcopos, illum Pascha determinantem 22 Aprilis, hunc 25 Martii? Eadem renata anno 444, Leone Romano Pascha decernente diem 26 Martii, Theophilo Alexandrino 23 Aprilis; neque secus anno 455, cum idem Theophilus Pascha conjecerit in 24 Aprilis, sed Leo in 17 ejusdem. Anno 577 par dissensus Gallos, et Hispanos amicitia disjunxit, his Pascha conferentibus in 25 Aprilis, 308 illis in 18 ejusdem, Victorii gentilis sui cyclis obsecutis. Anno 760 peccatum in Oriente paschali die conficiendo: nam alii illud coluerunt 6, alii 13 Aprilis. Ex laterculo, quem construximus, tute ipse dijudicaveris, cui causa iis in litigiis steterit, modo Christi, quos tibi proposueris, annis aggeras 311, quos Dionysianam Christi epocham antecessit Calippico-Seleuciana, atque inde 76, quoad licuerit, eximas; quod enim reliquum, annum periodi demonstrat, qui et Tisri superioris anni Septembri, vel Augusto initii, et Nisan neomeniam Martio, vel Aprili in mense, tum Phase diem docuerit, unde adeptus characterem feriarum ejus diei ex cycli Solaris anno, qui tum actus, verum Paschatis diem cognosces.

XXIII. Jam igitur (ut in viam redeam) si paschales Christianorum termini, lique emendati, ipsissima sunt Judæorum Phase, a quibus tantum quandoque discedunt vel ob bissexti interventum solari in anno Juliano, vel ob omissum diem embolimum lunari in anno, causa superest nulla, unde suspicemur, anno 671 non eundem Palæstina in Ecclesia Paschatis diem fuisse, atque in reliquis Christianorum. Et plane si laterculum consulamus, rem ipsam loquentem deprehendemus. Erat annus ille 928 Seleucianæ epochæ, proindeque 70-periodi 13. Phase igitur Judaicum cum incurrerit in 30 Martii, et quidem feriam I, necessario sequitur celebratum Hierosolymis Pascha 6 Aprilis, quod Leontius disertè testatus. Quamobrem etsi quovis alio destituamur auxilio, unde ostendamus Gregorium ab Justiniani I ætate semovendum, hoc uno testimonio plane causam vicimus. Nullum enim in totis annis Justiniani I imperii occurrit Pascha, quod peractum a Christianis 6 Aprilis. Enimvero non potest Christus de morte triumphans coli 6 Aprilis, nisi in annis cycli enneadecaeterici 7, 8, 15, 4, 12, cum termini paschales 26 et 30 Martii (imo et 31 anno 59 periodi, qui 15 cycli) 1, 2, 4 Aprilis; vel

etiam anno 1 cycli, qui terminum statuit 5 Aprilis, modo apud Orientales Ecclesias mos ille haud undequaque invaluerit prolatandi Pascha ad secundam Dominicam, quoties terminus incideret in feriam vii, qua de re nobile exemplum habemus in Paschate anni 760 cycli lunaris 1; tunc enim orthodoxi audire qui paschalia exegerunt 6 Aprilis, contra in Hæreticorum censum repositi qui 13 Aprilis (V. Theoph. Chronogr. atque Pauli diaconi miscell. lib. xxi) non quo comperendinatum Pascha propter terminum in feria vii, sed quia qui ad 13 Aprilis distulere, terminum paschalem habebant 6 Aprilis, ut in omne tempus statuit Antiochena Ecclesia in Canone suo: reapse tamen neque perpetuo verum anno 1 cycli lunaris terminalem diem assumendum 5 Aprilis, ut Romana, Constantinopolitana, Alexandrina Ecclesia, vel 6 Aprilis, ut Antiochena sanxit Ecclesia, sed partim 5, partim 6 Aprilis. Anno quidem periodi 7 et 64, verus terminus dies 5; anno 26 et 45, dies 6 Aprilis. Sed enim anno Christi 760 agitabatur Seleucidum 1071, qui 7 periodi 15 Calippicæ, proindeque legitimus paschalis terminus 5 Aprilis. Jam Justinianus I Aug. imperium inivit anno Christi Dionysiano 527, mense sextili, exeunte 2 periodi 12 Calippicæ, qui Seleucidum 838; exiit vero fato exstinctus anno 565, mense Novembri; qui novus 41 periodi 12 Calippicæ, Seleucidum 877. In hoc annorum curriculo idonei instituto nostro paschales termini sese offerunt annis periodi 5, 7, 10, 13, 18, 21, 24, 29, 32, 37, 40. Sed anno 5, Christi 530, cyclo solis 7, littera Dominicali F, terminus in feria v. Ergo Pascha 31 Martii. Anno 7, Christi 532, cyclo solis 9, littera Dominicali D C, terminus in feria ii. Ergo Pascha 11 Aprilis. Anno 10, Christi Dionysiano 535, cyclo solis 12, littera Dominicali G, terminus in feria vii. Ergo Pascha 3 vel 10 Aprilis (nam nescimus, quæ Hierosolymitanæ Ecclesiæ consuetudo, cum terminus exiret in feriam vii). Anno 13, Christi 538, cyclo solis 15, littera Dominicali C, terminus in feria iii. Ergo Pascha 4 Aprilis. Anno 18, Christi 543, cyclo solis 20, littera Dominicali D, terminus in feria v. Ergo Pascha 7 Aprilis. Anno 21, Christi 546, cyclo solis 23, littera Dominicali G, terminus in feria i. Ergo Pascha 8 Aprilis. Anno 24, Christi 549, cyclo solis 26, littera Dominicali C, terminus in feria ii. Ergo Pascha 4 Aprilis. Anno 29, Christi 554, cyclo solis 3, littera Dominicali D, terminus in feria ii. Ergo Pascha 8 Aprilis. Anno 32, Christi 557, cyclo solis 6, littera Dominicali G, terminus in feria vi. Ergo Pascha 1 Aprilis. Anno 37, Christi 562, cyclo solis 11, littera Dominicali A, terminus in feria iii. Ergo Pascha 7 Aprilis. Anno 40, Christi 565, cyclo solis 14, littera Dominicali D, terminus in feria iv. Ergo Pascha 5 Aprilis. Ecquod tandem supererit asyllum, quo confugiat Caietanus Gregorium ad Justiniani I tempora revocans, cum tam illustris character Paschatis, quod Hierosolymis ille cele-

bravit, testimonium dicat omnium certissimum, quo ab ea ætate sevocetur? Tam nobile argumentum copiosam nobis præbuit disputandi segetem, ut nullo lector impeditus præiudicio, causæ nostræ jura tueatur. Nunc reliqua prosequar.

XXIV. Caietanus nervis omnibus certavit interfuisse Gregorium synodo v œcumenicæ, ii Constantinopolitanæ, eaque propter suspecta venditavit, quæ in Leontii Commentario leguntur de Sergio, Cyro, et Paulo Monothelitarum **309** antesignanis, et in concilio anathematismo confodendis, quod plane confectum in vi synodo œcumenica. Nos, quæ in Caietani sententiam pugnant, atulimus, ut certe non dubitemus, quin, si clarissimus vir lucem hodie intueretur, ex opinione discederet. Nunc vero par est demonstrare, ne vel hilum quidem nobis opponi Leontianam historiam, quin potius, quæ ad hanc rem narrat omnia, pondus addere gravissimum sententiæ, quam exposuimus. Ait igitur Leontius, Gregorium, cum Constantinopoli versaretur, Romamque cogitaret, a Constantinopolitano archiepiscopo detentum, quominus tam subito iret: nefarium illi hæreticorum furorem detexisse, qui Sergii, Cyri, Pauli addicti partibus funestas in Ecclesia tragœdias excitarent; quibus obviam eundum, eoque jussam synodum. Jam ex nostro Canone Gregorii adventus Constantinopolim contigit anno 678, quo magnæ illi præerat Ecclesiæ Theodorus piissimus atque orthodoxus episcopus, qui eo ipso anno throno exaetus, subrogato Georgio Monothelitarum cum re, tum dignitate principe, quanquam tandem in synodo sacrilegum errorem ejurarit. Et concilium quidem sub Theodoro patriarcha indictum anno 678, licet coactum desinente anno 680 patet ex Anastasii Romanæ Ecclesiæ bibliothecarii testimonio, hæc in Agathonis vita scribentis: *Dederant piissimi principes Constantinus, Heraclius, et Tiberius Augg. litteras per Epiphanium, qui erat iis a secretis, ad Donum, quem adhuc superstitem putabant Agathonis antecessorem, quibus hortabantur, vellet pontifex sacerdotes, aliosve in urbem regiam legare ad Ecclesias aliquando consociandas. His acceptis Agatho tantam rem segnius, aut lentius agendam non putavit. Legat igitur ex templo Abundantium Paternensem, Joannem Rheginum, et Joannem Portuensem episcopos, Theodorum præterea, et Gregorium presbyteros, Joannem diaconum, et Constantinum subdiaconum, Theodorum item presbyterum Ravenatensem, et monachos Dei servos. Abiit Constantinopolim, ab imperatore honorifice accipiuntur, moventur, ne per tumultum turbasque, sed placide moderateque negotium transigant. Interfuerunt synodo præter imperatorem Macarius Antiochenus, et Georgius patriarcha Constantinopolitanus, ipsique apostolicæ sedis legati, et ex Oriente episcopi 150. Quæsitum, ut explicaretur apertius, an duæ sint in Christo Domino voluntates. Jam igitur œcumenica vi synodus, qua de scribit Anastasius, indicta*

sub Dono Romanæ Ecclesiæ pontifice, cui eam ad rem scriptæ litteræ, quæ tamen Romam non allatæ, nisi ipso vita defuncto, sique Donus excessit iv Idus Aprilis anni 678, quis negaverit indictam synodum hoc ipso anno, quo Theodorus ad gubernacula Constantinopolitanæ Ecclesiæ adhuc sedebat? Panvinus in Chr. Eccl. Theodorum patriarchatum iniisse scribit anno 680, eumque gessisse annos 2, menses 3. Quamquam isthuc, si quidem verum, nullum sententiæ nostræ infligeret vulnus; in promptu enim foret dicere, venisse quidem Constantinopolim Gregorium anno 678, sed a Theodoro detentum anno 680, quominus Romam abiret; dissimulare tamen non possum, egregie in eo falsum Panvinum. Etenim si Theodorus annos 2, menses 3, Constantinopolitanam rexit Ecclesiâ, si pontifex audit anno 680, consequens est, exactum illum pontificatu anno 682. Atqui extra controversiæ aleam positum est, Georgium patriarcham synodo præfuisse, quæ inchoata vii Idus Novembres anni 680, desiit vero anno 681. Aut igitur uno eodemque tempore duo in Constantinopolitanæ Ecclesiæ cathedra sedebant episcopi, aut omnino falsum quod de anno suscepti a Theodoro pontificatus sensit Panvinus. Itaque explosa ejus opinione, illorum inhærendum vestigiis, qui statuunt, pontificatu ejectum Theodorum anno 678, quem iterum adierit anno 683 mortalitatem exuto Georgio.

XXV. Neque vero, quod auctor Breviaril Gregorianæ Vitæ scribat, Georgio Constantinopolitanæ Ecclesiæ jura dante, Gregorium nostrum regiam urbem petiisse, consilium mutem. Multa ea in epitome percensentur, quæ ab Leontii Commentario, proinde a vero discedunt. Ait epitomastes Gregorium 18 agentem annum clero ascriptum a Potamione Agrigentorum episcopo: sed Leontius memorat factum isthuc, cum annos ille natus 12, anno vero 18 e patria excessisset. Excipit epitomastes, Gregorium apud Marcum abbatem 4 annos diversatum Carthagine, a quo sacra disciplina institutus. Verum Leontius nihil tale significat, sed quadriennium hoc exactum prodiit in Oliveto monte, postquam Hierosolymis primo emigravit, ubi vere apud Senem quemdam ascetam 4 vixit annos, ab eoque divinas res edoctus. Addit epitomastes, Gregorium una cum Marco Carthagine Antiochiam profectum, atque inde Hierosolyma, ubi a Macario episcopo inter diaconos repositus: at enim ex Leontio constat, nunquam Gregorium cum Marco abbate Antiochiam invisisse, sed adisse tantum, postquam Hierosolymis secundo digressus, Constantinopolim profecturus. Tam multa cum tradat epitomastes, quæ vero laud affinia, si quidem certissimam fidem Leontianæ historiæ vindicemus, uti sine dubio vindicanda, qui illi astipuler perhibenti, Constantinopolitanæ Ecclesiæ thronum insedissee Georgium, cum Gregorius regiam urbem ingressus? Sed ad Leontium redeo

A XXVI. Ergo subjicit, Romanum episcopum, quippe affectum, synodo libellum misisse propriam manu conscriptum de sententia orthodoxorum antistitum ipsius locum servantium. Quid verius de Agathone dici potuerit? Hic enim vero legatos misit Abundantium Paternensem, Joannem Rheginum, et Joannem Portuensem episcopos, qui sui personam in synodo gererent, simulque synodicam, cui 120 episcopi patriarchiæ suæ obnoxii, subscribere, uti modo laudatus Anastasius tradit. *Macarium vero pertinacem, nec ad synodicam Agathonis, cui subscripserant Occidentis episcopi 120, acquiescentem, anathematizant, e synodo exturbant, Romanamque cum suis ejiciunt in exilium.*

B XXVII. Ea in synodo Gregorio nostro demandatæ partes episcopi Sardiciæ Constantiæ Cypri, quippe qui morbo urgeretur. Et vero quominus hac tempestate Constantiæ Cypri, et Sardiciæ episcopus unus idemque fuerit, adoptatis scilicet ad tempus a Sardicensi Ecclesia Constantiensis juribus, nihil est, quod prohibeat. Etenim anno 8 Heraclii Constantis II Aug., Christi Dionysiano 648, Barbari duce Muhavia Ægypti Amira, qui deinceps, extincto Hoamen, sive Othmano, Arabum V Amermumnes (Amiral-mumanin ipsi vocant), Cyprum Insulam invasere, Christianis inde omnibus depulsis (Theoph. in Chr.), qui in patrios focos non reversi, nisi anno 1 Justiniani Rhinotmeti II, Habbimelech Arabum Amermumnis VIII, Christi 685, quo inter utrosque principes pax inita iis conditionibus, quas Theophanes recitat ad annum 1 Justiniani. Inter reliquos extorres Joannes Constantiæ archiepiscopus annumeratus, qui proinde titulo tenus archiepiscopus usurpabatur. Hoccine vero diutius ferendum, quum potissimum in Oriente mos increbuerit, ut devastatis Barbarorum furore ecclesiis, quæ principatum in provinciales, sive diœceticas gereret, ejus jura in aliam transcriberentur? Ecce anno, quo synodus, de qua agimus, habita, e Constantinopolitana patriarchia Hellepontus provincia avulsa, eaque Joanni Constantiæ archiepiscopo attributa, ubi jura, quibus in Cypro usus, exerceret. Canonis 39, quo illud sanctum, hæc verba: Τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ τῆς Κυπρίου νήσου πρεσβυτέρου, ἀμα τῷ οἰκείῳ λαῷ ἐπὶ τὴν Ἑλλησπόντιον ἐπαρχίαν, διὰ τὴν τοῦ βαρβαρικοῦ ἐφόδου, διὰ τὸ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερωθῆναι δουλείας, καὶ καθαρώς τοῖς σκήπτροις τοῦ Χριστιανικωτάτου κρῖτους ὑποταγῆναι, τῆς εἰρημένης μεταναστάντος νήσου, προνοία τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, καὶ μέγας τοῦ φιλοχρίστου καὶ εὐσεβοῦς ἡμῶν βασιλέως συνορώμεν ὥστε ἀκαινοτόμητα διαφυλαχθῆναι τὰ παρὰ τῶν ἐν Ἐφέσῃ τὸ πρότερον συνελθόντων θεοφόρων Πατέρων τῷ θρόνῳ τοῦ προγεγραμμένου ἀνδρὸς παρασχεθέντα προνόμια· ὥστε τὴν νέαν Ἰουστινιανούπολιν τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Ῥωσταντινουπόλεως, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ καθιστάμενον θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον πάντων προεδεῶν τῆς Ἑλλησπόντων ἐπαρ-

χιας, καὶ ὑπὸ τῶν οἰκιστῶν ἐπισκόπων χειροτονεῖσθαι κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν. Hoc est: *Fratre ei collega nostro Joanne Cypri archiepiscopo una cum plebe sua in Hellespontum provinciam, et propter Barbarorum incursiones, et ut ab ethnicorum eximeretur servitute, sceptroque tantum Christianissimi imperii pateret, dicta ex insula transgresso, clementis Dei providentia, operaque Christum amantis piique imperatoris nostri, decrevimus, ut firma maneat, quæ ab sanctis Patribus Ephesi olim congregatis throno laudati archiepiscopi concessa sunt privilegia, habeatque nova Justinianopolis jus Constantinopolis, quique illi impositus sanctissimus episcopus toti præsit Hellesponti provincie, et ab suis episcopis manus impositionem pro veteri more accipiat.* Hæc ipsa omnia attingit Augustus scriptor Constantinus Porphyrogenneta lib. de adm. imp. cap. 47, sed (quæ perpetua istius libelli calamitas) mire in annorum designatione librariorum culpa peccatum. Sic igitur inquit: Τῆς νήσου ἀλωθείσης ὑπὸ τῶν Σαρχακηνῶν, καὶ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτεσιν ἀουχέτου μενίσσης, καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ πρὸς τὴν βασιλεύουσαν καταλαβόντος, ἐγένετο οἰκονομία παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ ἀγίᾳ ἑκτῇ συνόδῳ τοῦ τὴν Κύζικον παραλαβεῖν μετὰ τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου, καὶ ποιεῖσθαι καὶ χειροτονίας ἡνίκα ἂν λείψῃ ἐπίσκοπος, πρὸς τὸ μὴ διαπεσεῖν τὴν αὐθεντίαν καὶ τὰ δίκαια τῆς Κύπρου· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς Κύπριος ἦν, καθὼς καὶ παρὰ τῶν παλαιῶν Κυπρίων ὁ λόγος μέχρι τῆς σημερον ἐπεκράτησεν. Ὡστε καὶ ὠρίσθη ἐν τῇ ἀγίᾳ ἑκτῇ συνόδῳ χειροτονεῖν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου τὸν τῆς Κυζίκου πρόεδρον· καθὼς ἐν τῷ τθ' (lege λθ') κεφαλαίῳ τῆς αὐτῆς ἀγίας ἑκτῆς συνόδου ἀναγέγραπται. Hoc est: *Occupata insula ab Sarracenis, et annos vii sine indigenis manente, cum diversaretur Joannes archiepiscopus sua cum plebe regia in urbe, ex auctoritate Justiniani Aug. in sancta vi synodo decretum, ut Cyzico præponeretur, ejusque provincie episcopis, ac populo, manusque impositionem exsequeretur, ne deficiente episcopo interirent deinceps auctoritas et jura Cypri. Ipse enim Justinianus Cyprius erat, ut avita Cypriorum fama in hanc usque diem prædicat. Statutum pariter in vi synodo, ut qui Cyzici fuerit metropolita, ab archiepiscopo Cypri inauguraretur, quemadmodum cap. 39 ipsius sanctæ synodi scriptum.* Cum synodus vi coiverit anno 680, cum Cyprii domo demigrarint anno 648, non illi ab anno μεταναστάσεως suæ ad synodum illam numerare potuerint minus annis 32. Itaque pro eo, quod exstat ἐπὶ ζ' ἔτεσιν, emendandum ἐπὶ λθ' ἔτεσιν. Pergit Constantinus: Μετὰ δὲ ἑπτὰ ἔτη θελήσει Θεοῦ ἐκινήθῃ ὁ βασιλεὺς πάλιν οἰκῆσαι τὴν Κύπρον, καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἀμερμουμνὴν τοῦ Βαγδάδ 311 τρεῖς τῶν ἐνδόξων Κυπρίων, αὐτόχθονας τῆς αὐτῆς νήσου τυγχάνοντας, τοὺς λεγομένους φαγγουμῆς, μετὰ καὶ βασιλικῷ πεινός ἀγγίλῳ τοῦ καὶ ἐνδόξου γράψας τῷ Ἀμερ-

μουμνῇ, ἵνα τὸν ἐν Συρίᾳ ὄντα λαβὼν τῆς νήσου Κύπρου ἀπολύσει εἰς τὸν ἴδιον τόπον. Καὶ ὑπακούσας ὁ Ἀμερμουμνὴς τῇ τοῦ βασιλέως γραφῇ, ἀπέστειλε κατὰ πάσης τῆς Συρίας ἐνδόξους Σαρχακηνούς, ἐπεσέρευσε πάντας τοὺς Κυπρίους, καὶ διεπέρασεν εἰς τὸν ἴδιον τόπον· ἀπέστειλε δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς βασιλικὸν, καὶ διεπέρασε, καὶ τοὺς ἐν Ῥωμανίᾳ οἰκῆσαντας, ἤγουν ἐν τε τῇ Κυζίκῳ, καὶ τῷ Κιθυρραϊωτῶν, καὶ τῷ Θρακισίῳ, καὶ ἐνφυκίσθῃ ἡ νήσῳ. Hoc est: *Post vii annos (auctore Deo) stetit imperatori redintegrare civibus Cyprum. Proin misit ad Amermummem Bagdad tres e primaria nobilitate Cypri indigenas (Phangues vocabantur) addito e comitatu suo gravi et illustri viro, scribens Amermummi, ut Cyprum populum in Syria exsulantem domum dimitteret. Annuit imperatoris votis Amermumnes, misitque per universam Syriam summi nominis Saracenos, qui Cyprios omnes perquirerent, eosque in patriam ablegarent. Ad hæc misit imperator ex aula virum, qui in pristinas sedes amandaret, quotquot e Cypriis Romaniam, Cyzicum, thema Cibyrhæoticum, ac Thracesium degerent, sicque insula iterum frequentata. Annus scriptæ pacis inter Justinianum et Habbimelech fuit primus Justiniani, quo solus regnare cœpit, hoc est Christi Dionysianus 655, quemadmodum ab accuratissimo Theophane traditum; annus synodi 680. Ab synodo igitur ad patriæ reditum Cypriorum intercessere anni 5, qui restituendi, ut legatur μετὰ πάντε ἔτη pro μετὰ ἑπτὰ ἔτη. Nequæ dubita, quin epilogismus instituendus habita ratione anni synodi vi, non vero quinisextæ, coactæ anno 691, quæ quod supplementum v et vi synodi, idcirco in vi synodo sanctum dici potuerit, quod reapse in quinisextæ, annis scilicet 11 post. Id si arbitrare, aut stuporis arguas doctissimum Cæsarem, aut monstra tibi paries. Quid enim? Justinianus constituta semel pace cum Habbimelech anno 685, anno 690, qui 6 ejus regni ab excessu Constantini patris, fregit illam, jussitque demigrare iterum Cyprios ex insula, quæ partim sibi, partim Habbimelech serviret, quod unum ex pacis fuerat capitibus? (Theoph. in Chron.) Jam si anno 690 pacis leges violatæ, domoque egressi Cyprii, si anno 691 habita synodus quinisextæ, ubi septennium illud, quod a Cypriorum μεταναστάσει ad synodum numerat Constantinus? Sed hoc leve: gravius urgeo. Ab anno 690, quo novæ obortæ similitudines inter Justinianum et Habbimelech, nunquam amplius bella, odiaque posita ab Arabum Protosymbolis, et Constantinopolitanis Cæsaribus, unde Christianorum res deteriores in dies factæ, donec tandem sedes ipsa imperii Byzantium in Barbarorum tyrannidem concessit. Itaque si anno 690 iterum Cyprii patria exsularunt, qui Justinianus septennio post pacificos delegavit internuntios ad Habbimelech, quando cum eo, jacto semel inimicitarum semine, nunquam amplius in amicitiam reditum, nequo anno 697 ipse Justinianus Constantinopolitani sceptri potiretur, sed Leontius, a quo regio abactus*

Ut igitur stent, quæ Constantinus prodit, omnino affirmandum, Cyprios exsilio sui, cujus epocha iniit anno 648, annos 32 censentibus, præpositum Joannem Cypri archiepiscopum Hellesponto provinciæ, in qua αὐτοκρατορίας jura exercebat, idque vero ex auctoritate concilii vi œcumenici anni 680 quinquennio post, anno scilicet 685 patrios lares revisisse imp. Justiniani opera, qui eam ad rem oratores miserit ad Habbimelech, quibus feliciter admodum exiit legatio. Quapropter (ut in viam redeam (si passus Constantinopolitanus pontifex e patriarchia sua divelli maximam Hellesponti provinciam, in qua Joannes archiepiscopalem gereret magistratum, quidni, antequam mactus illa fuerit, extincto Sardicæ episcopo, ea sibi Ecclesia crederetur, ubi archiepiscopum ageret, eoque magis, quod tum temporis Justinianæ I exarchia a Romana patriarchia defecerat, atque Constantinopolitanæ adjudicata, uti mox dicam? Hæc locum non habent œcumenicæ v synodi temporibus; cum Cypro nulla importata a Barbaris calamitas, mansuetoque Constantinopolitani imperatoris sceptro obediret. Quid igitur restat, ut plane affirmemus, Gregorium synodo vi œcumenicæ interfuisse, in qua Monothelitarum hæresis proscripta, atque orco devoti Sergius, Pyrrhus, Paulus, Petrus Constantinopolitani, Cyrus Alexandrinus, Theodorus Faranitanus episcopi Monothelitarum capita, quorum aliquot diserte nominat, cum Leontius, tum Metaphrastes, et epitomastes Vitæ: ut frustra sit Caietanus, qui hoc ipsum, quod ad causam suam non conducere, in suspicionem vocarit?

XXVIII. Sed ecce, inquit Caietanus, adhuc fulcrum superest, quo sententia fulciatur de Gregorii Vita sub Justiniano I Aug. procusa, quatenus in eodem Leontii Commentario tam manifesto legitur, illum sub eo Justiniano vixisse, quo imperante magna synodus habita Constantinopoli, quod de uno Justiniano I affirmari possit, sub quo peracta v synodus œcumenica; nam vi convenit, cum rerum Constantinopoli potiretur Constantinus Pogonatus. Scilicet hoc magnus ille Achilles argumentorum, quo Caietanus vel mille Hectoras prosternere confidit. Quid igitur agam? Christe Deus, fidem tuam, Christe Deus, ago tibi gratias, supra quam dici queat, maxime as amam nomen sentio tuum, quo perfusos Caietani verba nullo omnino diluam negotio. Evolvamus Leontii Historiam, illudque expendamus, ecquando 312 imperatoris nomen primo prodiderit, ut tandem illud pateat, quam improbe Caietanus ex eo contenderit, Gregorium nostrum duxisse ævum sub Justiniano I. Sane imperatorem primo laudat Leontius, tacito tamen nomine, cum scribit: *Inde post aliquot dies per Constantinum petiit* (Gregorius) *ab archiepiscopo, ut ipsum fausta precatu dimitteret: is vero Gregorium accersitum rogat, exspectare velit aliquantulum: inimicum hominem in medio tritici catholica Ecclesie seminasse zizania: mandasse piissimum imperatorem, ut colle-*

gæ episcopi præsto essent ad radicibus crellenda, quæ exstiterant zizania. Insuper cum hæc mox addit, præterito insuper Augusti nomine: *Ita multas Constantinopoli beatus vir edidit cum ad dicendum, tum ad laudandum compositas orationes, ut vel ad piissimi imperatoris nostri aures fama pervaderet.* Hactenus ea de Gregorio narrat Leonius, quæ ante concilium gesta; nam statim excipit: *Inde post multos dies adsunt episcopi Alexandrinus, Antiochenus, Orientales omnes: Romanus vero, quippe grævi morbo detentus, libellum mittit propria manu conscriptum.* Sed aliquando tandem imperatoris nomen prodit, cum ea exsequitur, quæ post synodum acta: *Confecta porro (inquiens) sacrosancta synodo Gregorio omnes gratulari.... at præter cæteros incredibile cepit ex homine desiderium piissimus imperator noster Justinianus, senatusque universus.* Ex hoc quod Caietanus putarit, eundem hunc imperatorem fuisse qui Gregorio gratulatus, atque illum qui et concilium jussit, et de Gregorii virtute famam exceperit, ut inde conficiat, Justiniano I Constantinopoli imperante eadem in urbe diversatum Gregorium, eoque interfuisse synodo v œcumenicæ, nullo modo probandus. Si Justiniani Aug. nomen protulisset Leontius, cum vel synodum indixisse, vel famam inaudisse Gregorii memorat, certe quidem esset, cur merito sanctissimum hominem ad Justiniani I tempora revocaret: sed enim quod illud usurpat in rerum narratione, quæ magnam synodum consecutæ, libere dicimus, fœdissimo vitio laborare egregii viri opinionem. Porro illud constat ex Theophane accuratissimo Græcarum rerum scriptore, Justinianum II a patre Constantino Pogonato Augustum renuntiatum, ea dignitate ejectis Heraclio et Tiberio fratribus, anno imperii sui 45, quod iniit anno 668, mense Julio. Cum igitur mense Julio anni 680 Constantinus Aug. regni sui annum 43 inchoarit, eodem anno desinente, vel novo 681 in imperii consortium ascitus Justinianus F. a patre, hoc est, nonlum synodo confecta. Huc et illud accedit, datam Joanni Cypri archiepiscopo Hellespontum provinciam vi in synodo, auctore Justiniano Rhinotmeto, quod diserte traditum a Constantino Porphyrogenneta capite 47 *De adm. imp.* a nobis antea integre producto: *Ἐγένετο οὐκονομία παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ ἀγλῇ ἐκτῇ συνόδῳ.* Inde fit Justinianum, antequam synodus dimitteretur, jam Augustali ornatu dignitate, in cujus gratiam Constantia Cypri, Justinianæ sive Justinianopolis novæ nacta nomen eadem in synodo. Negat hoc Nicephorus lib. xvii, cap. 28 *H. E.*, qui ab Justiniano I nomen illud partum scribit honoris ergo Theodoræ uxoris, quam domo Cypriam perhibet. Verum non ea viri auctoritas, ut vel ingratiss assensum a me extorqueat. Ait ille, Constantinæ, quod Theodoræ Aug. cunab præbuerit, idem usovenisse, atque Achridi Justiniani Aug. patriæ, archiepiscopali scilicet affectam dignitate ab Justiniano I, quod manifeste falsum;

cum longo ante tempore Constantiæ metropolita *αὐτοκέφαλος* archiepiscopus audierit, quod a nobis demonstratum. Si lapsus in via tam plana, quid mirum, ubi salubræ? Neque desunt indicia, quæ Nicephori hallucinationem delegant. Enimvero tres numerantur Justinianæ: Achris, quæ I, Cyprus, sive Constantia, quæ II, Carthago, quæ III, eoque ordine a Georgio Codino percensentur: *Πρώτη Ἰουστινιανή Ἀχρίς, δεύτερα ἡ Κύπρος, καὶ τρίτη ἡ Καρχηδών*. Achridem, et Carthaginem ab Justiniano I novum obtinuisse nomen patet ex ejus novel. xi, collat. 2, n. 6, tum ex lib. i, c. *De offic. præf. præf. Afr.* Lis igitur de una Constantia. Atqui cum hæc ordine dicatur 2, cum a Patribus vi synodi nova appellatur Justiniana can. 39, ὥστε τὴν νέαν Ἰουστινιανούπολιν τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ut nova Justiniana jus habeat Constantinopolis, non immerito hinc conficio, Justinianam dictam Constantiam ab Justiniano II, non I. Si enim a I, haud novam illam vocassent concilii Patres, quando eam ordine sequebatur Carthago, quæ vere nova, siquidem Constantia ab Justiniano I denominata. Quod igitur synodi vi Patres Constantiam dicant νέαν Ἰουστινιανούπολιν argumento est, novum illud fuisse nomen, quo tum donata Constantia, eamque idcirco secundam dictam Justinianam, quæ revera temporis respectu tertia, quia patria Augusti, quo nomine præponenda fuerit Carthagini, incolumi manente Achridi Justinianæ I nomenclatura, quia Justiniani I patria. Non solum igitur, quod Justinianus II a synodi vi Patribus voluerit dandam Cypri archiepiscopo Hellespontum provinciam cum *αὐτοκεφαλίας* jure, ostendit, eo tum tempore jam Augustum salutatum illum, sed etiam quod ab iisdem Patribus νέαν Ἰουστινιανούπολιν usurpetur Constantia, cum nova urbibus nomina ab Augustis imponerentur. Proin cum in Anastasiana Agathonis vita legimus: *Ita discidio sublato* (loquitur vero de rebus in synodo Trullana, hoc est vi œcumenica gestis) *civilique inter Christianos bello composito, Joannes episcopus Portuensis die Paschate, coram principe 313 ac Patriarcha in Ecclesia beatæ Sophiæ missam latine celebrat omnibus acclamantibus piissimorumque laudes prædicantibus; hosce Augustos omnino interpretere Constantinum patrem, et Justinianum filium, qui a patre imperii collega renuntiatus, in privatam vitam abactis Heraclio et Tiberio fratribus. Quare quod Caietanæ sententiæ firmissimum erat fundamentum, plane corrui, cum Justinianus, quem præcipue nominat Leontius et Metaphrastes, non magnus ille habendus, sub quo œcumenicum v concilium coactum, sed Constantini Pogonati F., quo in regni consortium a patre recens vocato magna synodus vi confecta.*

XXIX. Quamquam plura non desiderantur, quo liqueat omnibus, Gregorium sub Justiniano II Constantini patris collega vi synodo œcumenicæ interfuisse, eoque omnino explodendam Caietani opinio-

nem ad Justiniani I tempora elevantis, operæ tamen pretium facturum me duco, si reliqua, quæ Caietano opposui, mihi non æque adversa ostenderim. Atque omnium primum characterem illum seris vii, quo insignis dies 11 Septembris, cum Gregorius Roma redux in Agrigentinorum emporium appulit, causæ nostræ momentum addere non leve, delegam; eamque ob causam novum instituam Canonem ab anno 682, in quo primus absolvitur Gregorii pontificatus annus, ad 711, qui ultimus Justiniani II Aug., in eoque statuum, quæ proposito nostro conducant.

An. Chr.

682. Desinit Agatho P. M. die 10 Januarii caruitque Romana, Ecclesia successore annum 1, m. 7, d. 5. (Anast. Biblioth. in Agath., auctor Chron. Fossænovæ, quanquam erret in emortuali anno designando, alii.)

683. Leo II Sculus P. M. creatur die 10 Aug., qui pontificatum gessit m. 10, d. 18. (Anast. in Leon.)

684. Leo II obit 28 Junii, cui succedit post interpontificium mensium 3, d. 18, Benedictus II. (Idem.)

685. Moritur Benedictus II 15 Martii, eique sufficitur Joannes V, 25 Julii.

686. Decedit Joannes V, 15 Aug. Composito partium dissidio pontificatum init Conon Siculus 21 Octobris

687. Vixit Conon usque ad 22 Septembris, extinctoque schismate P. M. renuntiatur Sergius Panormitanus 18 Decembris.

688.

689.

690.

691. Mense Octobri Romam navigat Gregorius stupri delatus, P. Max. judicium subiturus, quam ingressus Novembri mense, ibique statim in carceres conjicitur a Sergio.

692.

693.

694. 20 Aprilis, hoc est postridie Paschatis, concilio sistitur Gregorius, cognitaque causa innocens judicatur, inde abit Constantinopolim.

695. Peragit Pascha Constantinopoli; hinc Romam discedit, quo pervenit 20 Julii. Tandem ad ecclesiam suam proficiscitur, adpellit ad Acragantem fluvium 10 Septembris, postridie abit in Agrigentinorum emporium, quod attigit eademmet die, feria vii.

Hoc anno Justinianus II Aug. regno pellitur ab Leontio, mense Julio. (Theoph.)

696.

697.

698. Absimarum Tiberius Aug., exacto Leontio. (Idem.)

699.

700.

701. Sergius P. Max. e vivis excedit 29 Octobris eique subrogatur Joannes VI

Ut igitur stent, quæ Constantinus prodi-
affirmandum, Cyprios exsiliis sui, cum
anno 648, annos 32 censer
nem Cypri archiepiscopo
in qua αὐτοκεφαλίας jr
auctoritate concilii v
quennio post, anno
sisse imp. Justinir
tores miserit ad
modum exiit le
deam (si pas
patriarchia
vinciam, i
magistrat
extinct
retur,
quod
na p
adj
be
n
i

XXX. Nunc in memoriam revocetur, quod antea
diximus, Gregorium menses admodum 5 supra an-
nos 2 Romæ a pontifice detentum carceribus ob
delatum stupri ejus nomen. Certe quidem, cum a
Gregorio sciscitatum fuerit ab episcopis Cyzici, et
Corinthis, qui Romæ aderant a Constantinopolitano
missi patriarcha juri dicundo in Gregorii ipsius
causa, quot annos in ergastulo transegisset, fatetur
ille annos 2, menses 4. Sed tum tamen e Sicilia
delatores nondum advenierant, qui una cum Gre-
gorio in judicium vocandi. At cum dies tandem et
Gregorio, et accusatoribus, et mulierculæ, quacum
conflictum consuevisse, dicta vero postridie
Paschatis, impurissima illa mulier, quæ malo dæ-
mone districta paulo ante quam Gregorius Agri-
gento solveret Romam perducendus, quæque eo
ipso die, quo et Gregorius, et delatores, et ipsa
adeo concilio 314 adstiteret, fassa tandem calum-
niam, Gregorii precibus Deo solutis dæmone libe-
ratur, planum omnibus fecit, se annos 2, menses 6,
tetro genio correptam, quo tam perditæ imposturæ
poenas lueret. Age igitur, si furiis agitata femina
annos 2, menses 6, si capta illis paulo antequam
Gregorius Romam navigaret, exime mensem unum
ex sex, qui satis admodum sit maritimo itineri
conficiendo, apparetque, Gregorium mancipatum
Romæ carceribus annos 2, menses 5. Atque isthuc
est, quod nostra in causa maneat necesse, eoque
evidens constit, characterem illum feriæ vii, in
quam incidit 11 Septembris dies, quo Gregorius
ad Agrigentorum emporium pervenit, in unum
annum 695 concurrere, quem frustra in Caietani
Chronologismo perquisivimus.

XXXI. Porro Gregorius carceribus addictus Romæ
mansit sub uno, quod ante vidimus, pontifice an-
nos 2, menses 5. Ex concilii sententia innocens
judicatus postridie Paschatis, Constantinopolim
paulo post proficiscitur, ubi Pascha celebrat, inde-
que regnante adhuc Justiniano II Romam abit, quo
pervenit 20 Julii, atque hinc in Siciliam solvens
Agrigentorum subit emporium 11 Septembris,

DE ÆTATE S. GREGORII AGRIGENTINI

ad 711, qui ultimus Justiniani II annus, 11 Septem-
bris dies in feriâ vii incurrit anno 689 cyclo
solis 26, anno 695 cyclo solis 4, anno 700 cyclo
solis 9, anno 706 cyclo solis 15. Atqui anno 689
Gregorii reditus ad Ecclesiam suam adjudicari ne-
quit; si enim reversus Agrigentum anno 689, in-
didem igitur discessit anno 685 exeunte, simulque
judicium de eo institutum postridie Paschatis
anni 688. At enim a præcipite an. 685 ad 688 tres
numerantur pontifices, Joannes V, Conon, Sergius;
cum tamen sub uno duntaxat Gregorius et carce-
ribus oclusus, et calumnia tandem vindicatus.
Neque annus 700 ad causam nostram facit: quo
enim anno Constantinopoli Romani rediit Grego-
rius, rerum potiebatur Justinianus II, cum tamen
ab anno 698 ad 705 Absimarus Tiberius Constan-
tinopoli imperaret. Contumax itidem est annus 706,
ex eo enim fieret in judicium vocatum Gregoriorum
anno 705 ab Joanne VII, qui pontifex audierat
paucos ante dies, hoc est Kal. Martiis, cum ex
Leontio discamus, pontificem illum, qui iudex in
concilio præfuit, in quo Gregorii causa dijudicata,
non alium ab eo fuisse, qui in custodias conjecit.
Restat igitur annus 695, qui nullis inticatus am-
bagibus. Ab 18 Decembris anni 687 ad 29 Octobris
anni 700 Romanum gesserat pontificatum Sergius,
simulque ad mensem Julium anni 695 in Constan-
tinopolitanos res dominatus Justinianus II, unde
intelligis, quam nullis impeditus sit difficultatibus
Chronologismus noster. Patet enim exacta omnia
sub uno pontifice Sergio, vereque Constantinopoli
adhuc imperasse Justinianum II, cum inde Gre-
gorius recessit, Romam petiturus. Nam si regres-
sus Romam 21 Julii, Constantinopoli profectus est
mense minimum Junio, cum tamen Justinianus
imperio pulsus ab Leontio mense Julio. En igitur
pro nobis unis stantem characterem illum feriæ vii
cum 11 Septembris concurrentis, qui, uti demon-
stravimus, in Justiniani I annis Caietani sententiæ
nunquam suffragatus.

XXXII. At, inquires, si anno 695 Constantino-
poli digressus Gregorius dimidia Agrigenti parte
donatus ab imp. Justiniano II, unde sumptus sup-
peterent novo templo, episcopique domui ædifi-
candis, ecqua illa Augusta, quæ viri æmulata libe-
ralitatem, et sua addidit Gregorio munera, scilicet
æmplissima? Hic certe hæreo, cum nie destituit
historia. Memoratur quidem tum temporis Augusta
Anastasia, sed quæ tamen Justiniani mater, non
uxor. Perhibetur etiam Justiniani conjux Augusta
Theodora, Chagani Chazarizæ soror, sed eam duxit
anno 703, cum regno exsularet, 6 annum Constan-
tinopoli rexnante Absimaro Tiberio, coronavitque
una cum Tiberio F. anno 705, quo imperio resti-
tutus (Theoph. in Chronogr.) sumptis cum de
Leontio, tum de Absimaro suppliciis, sane quam
horrendis. Quid igitur? nunquid in eandem in-

gressi nassam, atque Caietanum? Sed vide, quam facile elabamur, quod Caietano non contigit. Quis sibi suadeat, Justinianum hunc ab anno 685, quo solus regnare cepit extincto patre Constantino, et quidem natu jam grandem, ad 695, quo regio exutus imperio a Leontio, nullum iniisse conjugium, exspectasse tandem exsilium, quo tædis copularetur? Sed enim cum Justinianus I Theodora viduatus, annum agebat 66, vixit enim annos 82, regnavit 38, menses 7, dies 10, erepta sibi fato Theodora anno regni sui 22, ut ea in ætate vero propius non sit, nuptias renovasse. Quare ut historicorum silentium de nova post Theodoram Augusta Justiniani I faret viduitati, in qua, sublata sibi Theodora, ad mortem usque manserit, ita nullum nobis facessit negotium, quominus putemus, non unicam, non primam Justiniano II nuptiam Theodoram, neque hunc cælibem vitam luxisse ad annum usque 703, quo ætatis numerabat 34, quippe, cum solus regnare cepit, 16 natus annos erat. (Theoph. ibid.)

XXXIII. Quid nunc tandem de Corinthio episcopo, qui Constantinopolitani patriarchæ, hoc est Callinici legatus Romæ iudex assedit in Gregorii causa? Notum illud, Romanæ patriarchiæ tres singulari jure paruisse exarchos in Oriente, Corinthium, Thessalonicensem, 315 atque Justinianam I, cujus quidem exarchia ex parte Thessalonicensis coaluit, idque ex Justiniani I, quod ante ostendimus, auctoritate. Sed Romani episcopi in Justinianæ I exarchiam jura desiere, pessumdata a Bulgaris Ecclesia, qui eas occuparunt regiones: cum vero anno 861 religio in Bulgaria restituta Michaelis regis opera, reclamante frustra Romano patriarcha, subdita Bulgarorum Ecclesia Constantinopolitano archiepiscopo, eaque de re decretum scriptum anno 859 in synodo viii œcumenica, Constantinopolitana vii, obnitentibus licet Romani pontificis legatis. Tandem vero sub Basilio II Porphyrogenneta, Achridis, sive Justinianæ I exarchus αὐτοκέφαλος audiit, ita ut nulli pareret patriarchæ, uti discimus ex Nili Doxopatrii notitia patriarchatum, quam edidit Stephanus Moynius in sylloge variorum opusculorum. Thessalonicensem, et Corinthiam exarchiam, quemadmodum et Siciliam, et Calabriam, e Romana patriarchia avulsas vulgo volunt ab Leone Aug. Isaurico, quo injuriam ulcisceretur a Gregorio II Romano episcopo sibi illatam, cujus opera Italiam ab eo defecisse tralatum. Sed longe ante hæc tempora laudatus modo Nilus factum isthuc scribit, de Constantinopolitano patriarcha disserens, cujus hæc recito Latio donata: *Rursus ex Occidentali diœcesi duo exarchi similiter, reliquis metropolitani subjectis, multo præstantiores se subjecerunt, Thessalonicensis nempe, et Corinthius, quos secuti sunt metropolitæ reliqui, et archiepiscopi, qui sub illis erant.... Sicilia præterea, et Calabria se Constantinopolitano supposuerunt, et sancta Severina, quæ et Nicopolis dicitur.... An-*

A nexæ itaque Siciliæ, Calabriæ, sanctæque Severinæ sedes throno Constantinopolitano a Romano avulsæ, cum Barbari deprehenso papa Romam spoliū factam in proprios usus converterunt, quemadmodum et Creta sub Romano cum esset, Constantinopolitanis facta est. Nihilominus pontifex viles quasdam partes, et episcopatus nonnullos in Sicilia, et Calabria habere deprehenditur; metropoles enim, et urbes in eadem illustriores ac digniores Constantinopolitanis possidebat usque ad Francorum adventum. Sic etiam in Longobardia (hoc est, transthyrina) et Apulia, et in omnibus iis regionibus maximas metropoles ante possidebat Constantinopolitanus, reliquas Romanus, ut regiones illæ per partes possiderentur; namque melodus ac poeta dominus Marcus a Constantinopolitano missus fuisse comperitur. Cum autem universæ Longobardiæ ducatus, quæ vetus Hellas erat, sub imperatore erat Constantinopolitano, papa vero separatus sub aliis gentibus vivebat, propterea patriarcha Ecclesias obtinebat; nam Brundusim et Tarentum a Constantinopolitano sacerdotes accubiebant, idque nullum latet. Cum vero Franci hunc ducatum occuparunt, tunc Romanus in omnibus hisce ecclesiis ordinationes tenuit; in iis enim regionibus, quas Constantinopolitanus imperator obtinebat, vel postea a barbaris gentibus recuperabat, jure patriarcha Constantinopolitanus ordinationes habebat, cum Roma modis omnibus a Constantinopoli alienata aliis sese submisisset. Papam vero partes aliquas antea in Sicilia obtinuisse, manifestum sit ex Vita sancti Gregorii Agrigentinorum urbis, quæ nunc Gregentium dicitur, episcopi: in ea siquidem scriptum est papam sanctum Gregorium Agrigentinorum episcopum ordinasse; sed eo tempore Roma nondum penitus separata erat a Constantinopoli. Tenebat itaque multos ab hinc annos Constantinopolitanus ex parte et Siciliam, et Calabriam, et papa paucula quædam, quemadmodum et in Longobardia, usque ad separationem; tunc enim separatus est ab his regionibus papa usque ad Francorum adventum. Haud sum gravatus tam multa afferre, quia non pauca in iis animadversione dignissima.

XXXIV. Principio falsi arguuntur, qui Romanæ patriarchiæ distractionem ab Leonis Isauri temporibus repetunt, cum multo antequam Roma penitus a Constantinopolitano imperatore defecisset, jam illud usuvenisse doceat Nilus; neque tamen illa defecerit, nisi sub Leone Isaurico anno 726, quo ducem, cui rerum summa credita, sibi senatus populusque elegit, quamquam post in officium iterum redacta, donec anno 774 Constantino Copronymo Aug. regium imperium proprus excusserit, in pontificis sui jura sese dedens (V. Pag. ad an. 796 et 799); quin aperte Nilus testatur, accessisse Siciliam, Calabriam, Cretam Constantinopolitano patriarchæ, cum Barbari deprehenso papa Romam spoliū factam in proprios usus converterunt; itidemque scilicet in Longo-

hardia transiberina, Apuliaque principes Ecclesiarum Constantinopolitano episcopo adhaesisse, Romano Barbaris maxime obnoxio, hæcque in ea conveniunt tempora, quæ Leonem Isaurum præcesserint, cum scilicet Longobardi reges Italiam, atque ipsam adeo Romam ærumnis cumularunt. Certe anno 658, cum Paulus metropolita Cretæ, quæ Thessalonicensis exarchiæ portio, irritam habuerit Joannis Loppensis sua in provincia episcopi provocationem ad Vitalianum papam, quid hoc est, nisi in Vitaliano patriarchæ sui personam laud agnovisse? Adeone rerum imperitum, vel insanum nobis illum singamus, quem vel fugerit, quod et Cæsareis, et ecclesiasticis cautum legibus, licere episcopo a metropolitæ judicio ad patriarchicum tribunal appellare, vel, cum illud probe nosset, prohibuerit tamen legitimum judiciorum cursum? Si hæc non demus, affirmandum tandem, Joannem Loppensem episcopum non ideo ad Vitalianum appellasse, quod in eo sui patriarcham, sed quod universæ Christianorum **316** Ecclesiæ caput profiteretur; intercessisse Paulum appellationi, quia raro ad Romanum pontificem provocatum ab iis episcopis, qui alii subessent patriarchæ, quinturbæ exortæ; quando invidiosæ semper appellationes ad Romanum episcopum; adeo ut ne ipsi quidem Afri illas siverint; et tamen eorum Ecclesia Romanæ patriarchæ contributa; quia primis Ecclesiæ sæculis, perinde se gesserunt Carthaginienses episcopi Africanæ Ecclesiæ exarchi, atque suis in diocesisbus Alexandrini, Antiocheni, Ephesini, Cæsarienses, Heraclienses, quando nullum imperium supra exarchicum majus: neque tandem subjectos sese Romano patriarchæ sensere, nisi ex auctoritate Justiniani I Aug., qui novellam edidit constitutionem 123, qua Romanæ patriarchæ jura in universas Occidentis Ecclesias, in quarum censum reposita Africana, diffusa, quemadmodum par fatum antea tulerant Miana, Pontica, Thracica Ecclesia, quarum exarchi Constantinopolitano patriarchæ cervices subdidere, qui ipsorum jura adoptavit, cum prius merus foret suffragator episcopus Europæ provinciæ metropolitæ, hoc est Heraclensis episcopi, qui simul exarchus Thraciæ dioceseos ex Europa, Thracia, Illyrimonte, Rhodope, Mæsia II, Scythia provinciis compactæ, eoque nomine jus Constantinopolitanum patriarcham ordinandi perpetuo mansit in Heraclensi episcopo, qui honoris ergo dictus *προέδρος τῶν ὑπερεπικών*. Quare concludimus anno 658 Cretam provinciam, quæ una ex 6 unde conflata Thessalonicensis exarchia, distractam a Romani patriarchæ jurisdictione, eoque exemplo divinare possumus, an æque tum temporis defecerint Constantinopolitano patriarchæ provinciæ reliquæ ejusce exarchiæ, hoc est Macedonia I, Thessalia, Epirus vetus, Epirus nova, et Macedonia salutaris pars, tum adeo Achaia, quæ quondam pars Thessalonicensis, sive Illyricianæ dioceseos; subinde vero singularis audiit exarchia, cui præerat Co-

rinthius episcopus. Quid, quod secessionem illam Gregorii nostri tempestate, quem Leoni Isauri prævisse nemo dubitat, factam jam Nilus demonstrat, quo scribente notissima exempla omnia, quæ nobis, amissis temporum injuria monumentis, plane obscura; adeo ut ne Hydruntini ipsi, qui Ecclesiæ suæ res cum Ferdinando Ughello communicarunt, aliquid subodorati de Marco episcopo, eoque omisus ab Ughello?

XXXV. Deinde ex eo, quod Nilus, ut ostendat aliquot in Sicilia Ecclesias superstitis quæ Romano pontifici parerent, Gregorii Agrigentinarum episcopi producat inaugurationem a Romana patriarcha peractam, novum elicimus argumentum, quo ipsius ætatem, contra quam Caietanum sentiat, constabiliamus. Nemo mihi negaverit, Gregorii Magni tempore Siciliæ universæ Ecclesias uni Romano patriarchæ obtemperasse, quod ex ipsis epistolis constat. Atqui Gregorius pontificatum maximum ingressus anno 590, ab Justiniani I excessu 25. Si igitur Gregorius Agrigentinus sub Justiniano Aug. vixit, et eo quidem Justiniano quorundam Constantinopolitanarum omnino Sicilia partim Constantinopolitano, partim Romano subdita patriarchæ, si sub Justiniano I nulla omnino Siciliæ Ecclesia a Romani pontificis jure avulsa, quis non intelligat, unius Justiniani II ætati vindicandum? Quod si vero Justiniano II Aug., et in Sicilia, et in Longobardia transiberina, et alibi, diminuta Romani patriarchæ jura, quæ sibi Constantinopolitanus arrogavit, quidni æque fateamur idem factum in Thessalonicensi et Corinthiaca potissimum exarchia, quando Leontius certissimus scriptor nobis prodit, Corinthium episcopum e conventu fuisse Constantinopolitano sub Callinico patriarcha, a quo legati sui munere Romani missus, ut de Gregorii crimine, cujus insimulatus, judicaret?

XXXVI. Equidem si aliquid hoc loco conjecturandum, non male dixerim, defectionem illam Ecclesiarum Illyrici, Achaicæ, Siciliæ, Calabriae ad Constantinopolitanum patriarcham, factam sub Heraclio Constante II, et Pyrrho Constantinopolitano episcopo, Monothelitarum signifero, cujus quod *Ἐξέστην* et *τύπον* anathematismis devovisset Martinus papa, anno 649, in Naxum insulam primo asportatus, inde Constantinopolim, ubi injuriis omnibus cumulatus in Chersonesum tandem exsul mittitur, sic Constante Aug. jubente, qui Pyrrhi partes hæresimque tuebatur. Tam scelesti igitur animati cum fuissent in Martinum cum imp. Constante, tum Pyrrhus patriarcha, quidni ad cæteras, quibus ille affectus, injurias illud accesserit, ad defectionem excitatas Siciliæ, Calabriae, Achaicæ, Illyricique Ecclesias? Ecce Martinus ipse post damnatam ecthesin, et typum Pyrrhi, Joannem Philadelphiacum episcopum vicarium suum in Oriente renuntiat, quid hoc est, nisi evidentissimum argumentum, descivisse ab eo, et Thessalonicensem, et Corinthium exarchas, quibus perpetuo injunctus

Romani patriarchæ in Oriente vicariatus, adeoque A dubiam eorum episcoporum, qui iis parerent, quæque adhuc aperte non rebellassent, fidem fuisse, ut id tandem munus demandandum fuerit provincie episcopo extra eas exarchias posito; erat enim Philadelphie episcopus e synodo Lydie provinciæ, quæ Constantinopolitanæ patriarchiæ contributa. Hæc cum ita sint, desinat Caietanus dicam dicere Leontio, quod anxium animi Pontificem, quid rerum gereret, uti manifesta sibi fieret Gregorii innocentia; hæc consuluisset dicat Marcum abbatem, qui quondam Hierosolyma Gregorium deduxerat: *Audi me, domine, tuique servi consilium accipe: neque enim de homine nos ferre iudicium possumus, nisi archiepiscopi Constantinopolitani, itemque piissimi* **317** *imperatoris accedente consilio. . . . Probatur pontifici consilium, quare litteras ad piissimum imperatorem nostrum Justinianum, sanctissimumque archiepiscopum Constantinopolitanum accurate scribit, advocansque duos episcopos, qui cum sancto Gregorio in concilio (h. e. Constantinopolitano) una fuerant, datis quæ ad iter usui fuerant, Constantinopolim dimittit. Non hæc concoxit Caietanus; Quid enim (inquit) Romano pontifici cum imperatore Orientis et patriarcha Constantinopolitano, in iis, quæ ad iudicia spectarent, cum episcopis, et præcipue sedi Romanæ subjectis, quales fuisse episcopos Siciliae certum est eo tempore? Atqui quod certum prædicat Caietanus, hoc ipsum est quod plane negamus, si quidem ad Justiniani illa tempora respiciamus. Tunc enimvero omnis ferme Sicularum Ecclesia Constantinopolitani episcopi auctoritati obsequens, licetque Agrigentina Romanas adhuc partes tueretur, tamen nescimus quæ sœdera ab utroque patriarcha sancta, unde iurium fines circumscripti. Neque illud verum, quod tantopere exaggerat Caietanus in episcoporum iudiciis nihil imperatoribus tributum: imo vero nimium quantum iis tributum, ut licuerit, et episcopos delegare, qui causas cognoscerent, et appellantes audire, iisque consulere. (V. Euseb. E. H. lib. x, cap. 5; Marcum, *De conc. sac. et imp.* lib. vii, cap. 9.) Nonne hoc satis, ut cordate sese gessisse Marcum abbatem cum Romano pontifice dicamus, qui auctor rem deferendi ad imperatorem, quando, modo volupe illi fuerit, episcopum poterat deligere, qui Gregorio jus diceret, quin eo in iudicio vel minimum sibi arrogaret Romanus pontifex? Quapropter videat Caietanus, ecquo jure suspectam vendidit Leontii narrationem, quam crabrem recoquit, quoties res in sententiam suam non cedunt. Utrum hoc probandum, iudicent subactæ doctrinæ capita: ego magni viri manibus æterno studio addictus, quæ e re mea sunt, exsequar.*

XXXVII. Postquam tam multa dixerim vindicandæ Gregorii ætati, quid adhuc superest, nisi ut mantissam dem, quo tantum negotium conficiatur? Age vero Sergius pontifex, perspecta Gregorii innocentia, simulque sanctitate prodigiorum effectrice, illum sibi accersit, et: *Quid tibi (inquit), fili, repen-*

damus pro omnibus, quæ nobis Deus per te tribuit? Ac nosti jam dimidium nostræ urbis partem, itemque episcopatum sancto ac principi apostolo, qui hic est, subjacere? Rem prorsus ita habere affirmat Gregorius. At pontifex, Mecum ipse statui jam, quæ peculiaris nobis est, mediam urbis nostræ partem a sancto, divino, sempiternaque laude digno imperatore nostro Constantino apostolorum principi donatam, per te nunc Deo, temploque abs te ædificando attribuire. . . . inde advocati a pontifice Ecclesiæ dilecti, primoresque urbis, cumque assedissent, una cum pontifice scripsere librum, quem a synodi episcopis, cunctaque Ecclesia obsignatum beato Gregorio dedere. Hic Caietanus vitiatam lectionem incusat; non putat, non patitur pontificem tam large liberalem. B Audit Metaphrastem cum Leontio convenire; nec duobus tamen testibus penes illum fides. Et tamen, excepta suscipione, nullus illi ensis, quo testimonium jugulet. Tantum concedit, elargitam a pontifice prædiorum partem, quorum Romana Ecclesia in Sicilia potiretur. Neque pontificis modo liberalitatem coercet, sed etiam imperatoris. Cum Gregorius Roma sese Constantinopolim contulisset, eo admirationis fuit Justiniano Aug., ut cum ab eo petisset locum sibi in Agrigentina urbe tribueret, ubi novum poneret episcopale templum, quandoquidem quod supererat, sacrilegiis incestaverat Leucius quidam hæreticus in Laodicensi synodo proscriptus, qui, se absente, pseudo-episcopum gesserat: Ecce, inquit, imperator, dimidium urbis partem, C quæ pia subest imperio nostro, per te Deo damus, dicamusque, uti ædem Deo fidelem, episcopiumque, ubiubi libuerit, instaures. Inde decerni donarique Gregorio locum multasque possessiones jubet. Non hæc historica fide scripta censet Caietanus, sed oratorie, hoc est ὑπερβολικῶς. Nos contra, cum nullo videamus fulcro firmari Caietani suspensionem, rem, ut plane sonat, interpretamur. Sed quod in causam venit, consideremus.

XXXVIII. Ait igitur Sergius pontifex dono ab sese donari Gregorium ex dimidiata Roma, quæ a Constantino Augusto apostolorum principi elargita, mediam partem. Sed quis, oro, iste Constantinus, qui donum illud obtulit? Nonquid Magnus ille, qui Christiano populo pacis astrum affulsit? Longe abeunt hoc indicando Leontiana verba. Perpende hæc Sergii, quæ protulisse docet Leontius, imperatore nostro Constantino, tum videris, donationis auctorem Constantinum aliquem prædicandum, quo imperante et Sergius et Gregorius vixerint; qui enim nostrum dixerit imperatorem Sergius, cujus potestati nunquam fuerit obnoxius? Porro Caietanus, Leontium Gregorio ætate æqualem demonstraturus, eo maxime nititur argumento, quod imperatorem Justinianum nominans nostrum usurpet, quod nemo damnarit. Jurisconsulti Ulpianum suum ad Antonini Caracallæ referunt tempora, quod in l. 32 De donationibus inter virum et uxorem, nostrum, dicat illum imperatorem: *Imperator noster Anton-*

nus Aug. ante excessum Saceri patris sui, oratione in senatu habita, fuit auctor censendi, ut aliquid ex juris rigore laxetur; neque alia incessum via in aliorum ætate definienda. Itaque si Constantinus ille, qui Romanam Ecclesiam dimidia urbe donatam voluit, jura dixit, cum Sergius ævo frueretur, nunquam impetraverit Caietanus, ut Gregorius Justiniani I 318 temporibus adjudicaretur. Nullus ante Justinianum I Constantinus Aug., qui in res Romanas dominatus, nisi Magnus ille, Christianarum rerum præsidium: nam ad Constantinum filium quod attinet, nullum illi imperium datum in Italia, sed in Galliis, Britannia, atque Africa proconsulari. Quod si ab anno 337, quo Constantinus Magnus excessit, ad 560, ante quem Gregorio diem Romæ dictam non putat Caietanus, anni omnino intercedunt 223, nullo pacto ascribendus Gregorius annis Justiniani I, sub quo neque ipse, neque Romanus pontifex dixisse poterant, imp. Cæs. Constantino Magno quondam paruisse. Quod si ad Justiniani II tempora differamus Gregorium, statim occurret Constantinus Aug. Justiniani pater, piissimus vere, Ecclesiæque bono natus, quem Imperantem coluerint et Sergius, et Gregorius. Illic igitur Constantinus primus omnium dedit, donavitque B. Petro apostolo dimidium Romæ, hoc est τὸν ἀριστερὸν σὺν-ῥθαιῶν, sive Canonis, quem repræsentaret Romanus populus, unde sumptus sufficerent, quæ Ecclesia erat opus, non secus atque deinde Justinianus F. Agrigentinae Ecclesiæ, quo novum et templum, et episcopi ædes exstruerentur, dimidiam Agrigenti partem dedit, in qua, super tributa, quæ populus penderet, nil demum intelligas, nam datum adeo imperii jus suspicari non licet, cum una eademque civitas duobus parere dominis plane monstruosum, neque donum donatum seu Romano, seu Agrigentino episcopo, sed Petro et Deo, ut Ecclesiæ impensis consuleretur; quod diserte in Agrigentina donatione significatum, neque secius de Romana affirmandum.

XXXIX. Atque hic gratulari mihi liceat litteratorum civitati, singulari ornatæ beneficio ab Leontio nostro, cui gratiæ eo nomine sane quam miræ habendæ. Quotus enim quisque est, qui nesciat, quas dividias excitavit Constantini Aug. donatio, qua aucta fertur Romana Ecclesia? Sunt qui illam hypobolimæam sugillant, sunt qui ut germanissimam Constantini scripturam amplexentur, sunt qui depravatam legitimum opus dictitent, sed iis, qui subditivam illam volunt, nondum compertum ecquo fonte fabula illa eruperit. Tandem vero aliquando facem hisce tenebris depellendis prætulit Leontius noster testimonio, quod auro contra pretiosius, quodque frustra Caietanus sollicitat. Ex eo intelligimus, Romanam Ecclesiam a Constantino Pogonato donatam dimidio canonis, quem populus Romanus in fiscum Cæsareum inferebat. Sed enim, cum temporis processu Cæsareum potentia in Italia, atque ipsa urbe labefactata rueret, non mihi dubium, quin

A Romani pontifices pedetentim principale jus invaserint: cumque certum illud, Constantinum quemdam Cæsarem dimidium Romæ apostolicæ Ecclesiæ tribuisse, inde bella arrepta occasio novam eudendi donationem, cujus auctor non Constantinus Pogonatus, sed Magnus perhiberetur, quique non consuetudinum dimidium, in quo dimidia Roma significata, dederit, sed omnem plane urbem cum jure gladii: neque Romam tantum, sed, ut magnificentior donatio appareret, provincias non paucas, quibus alia insuper supplementi loco addita, ut Romani pontificis principatus æquis conditionibus illustraretur. Quare ad cætera, quæ Constantinianam profligent donationem cujus non una prostant exemplaria, testimonium Leontii accedat, quod non modo impudentissimi impostoris fraudem delegit, sed ecquo e semine monstrum illud natum, quod tot sæcula ob oculos hominum versatur.

XL. Hæc cum ita sint, quid restat amplius, ut effecta viribus dicatur Caietani opinio de Gregorio Agrigentinarum episcopo Justiniano I compare? Tam multa cum illam oppugnent, contra omnia conspirent ad declarandum, vitam Gregorium produxisse sub Justiniano II, quis tam insane obfirmato sit animo, qui in Caietani verba nihilominus juret? Nemo unus ex vetustis scriptoribus Gregorium ad Justiniani I tempora rejecit, Nicephorus Callisto excepto, lib. xvii, cap. 27 H. E. At quis iste Nicephorus? Sæculi xiv scriptor, qui tot sphalmata commisit in ecclesiasticis rebus enarrandis, ut nonnisi cum tædio ab acris judicii viris ejus Historia legatur. Ausim igitur Leontianam fidem in discrimen vocare tam lubrico testimonio, quod tot alia oppugnant? Præter Epitomasten Gregorianæ vitæ, et Menologium Basilianum, ab Leontio sunt Simeon Metaphrastes, Menologium Græcum a Gualielmo Sirloto Latine versum, Nicetas monachus Studita, quos tamen Caietanus sententiæ suæ auctores laudare non veretur. Hæccine σύνομαχῶν; feremus, an cum Terentiano Simone dicamus (in Andr. act. v, sc. 3):

Ita prædicat? ingentem confidentiam!

XLI. Metaphrastes tam liquido, quam lux ipsa, scripsit, interfuisse Gregorium magnæ synodo Constantinopolitanæ, quæ convenit Monothelitis orco devovendis, potissimum vero Cyro, Sergio, Pyrrho, Paulo Monothelitarum primipilis; simulque vitam egisse Justiniano Aug. imperante. Quid hoc est, nisi nobiscum sentire Metaphrastem? sed enim illum ratus Caietanus ad suas adductum iri rationes, modo contaminatam diceret narrationem de synodo adversus Monothelitas coacta. Equæ (malum) calamitas ista, qua efflicti pressus cum Leontius, tum Metaphrastes? Corruptus Leontii Commentarius, ubi percensetur Gregorius inter theologos cooptatus, qui summo in consessu Monothelitas proscriberent; depravata hoc ipso in loco Gregorii vita, quam Metaphrastes concinnavit. Mira res, cui non credant, nisi qui fuerint e gente

Meneni. Sed, ut hæc omittantur, satis superque A docet Metaphrastes Gregorium nostrum in eam synodum **319** convenisse, in qua res acta contra Monothelitas : nam ait ab ea abfuisse cum Romæ, tum Sardinæ episcopos, quippe morbo implicitos : et Romanum quidem legatum misisse, qui sui personam obiret. Hæc non cadunt, nisi in synodum v œcumenicam ; nam quod v attinet, neque legati a pontifice missi, qui synodo præessent, neque hic Romæ considerat, sed ipsa in urbe regia, quod a nobis demonstratum. Qua re improbum opus desudat Cajetanus, cum Metaphrastem in partes suas protrahere pertentat.

XLII. Neque candidius fatum expertus, cum suppetias advocat a Græco Menologio Sirletano, e quo non video, quid emungat, quod ad suam faciat causam. Ex eo hæc recitat, quæ scilicet leguntur ad **23** Novembris : *Commemoratio sancti Gregorii episcopi Agrigentini. Hic fuit sub imperio Justiniani ex urbe Agrigento, piis atque hospitalitatis et elemosynarum studiosissimis parentibus ortus. Annos natus decem et octo desiderio venerandi sancta loca Hierosolymam petiit, ibique a sancto Macario diaconus sacris reversus est Byzantium ; postea Romam venit, ubi episcopus Agrigentinus creatus est, quo munere præclare functus, multis editis miraculis, in summa senectute migravit ad Dominum.* Hoccine magnum illud testimonium, quo tantopere gestiat Cajetanus ? cone nomine obelo dignum habitum Menologium aliud, Basilii Aug. editum jussu, ubi disertim indicat vixisse Gregorium sub Justiniano Rhinotmeto ? perinde vero ac, quia Sirletanum Menologium Justinianum nominavit nulla cognomen accessione, idcirco confugiendum ad Justinianum I, excluso penitus Justiniano II. Sed cognosce, quæ comminiscatur, uti suam, quoquo modo possit, sententiam tutetur. Videt eodem in Sirletano Menologio ad **19** Decembris mentionem fieri de sancto Gregorio Agrigentino, atque hinc statuit duos Gregorios Agrigentinos episcopos, unum, hoc est Leontianum, qui vixerit Justiniano I Aug., eique arrogat elogium, quod ad **23** Novembris in Sirletano Menologio legitur ; alterum Justiniani II regno vindicat, quem meminisse idem Menologium putat ad **19** Decembris ; quo discrimine neglecto factum ait, ut priori partim imputata sint, quæ unius secundi propria, atque ex duobus unus coa-luerit Gregorius. Argute satis, sed vere nihil. Si Menologium Sirletanum ad **19** Decembris vel minimum innueret de ejus, quem laudat, Gregorii ætate, esset unde nobis gratularemur de comperta ejus Gregorii ætate, quin tamen Leontianum a Justiniani II temporibus dimoveremus. Porro, Gregorio nostro prævisse sive unum, sive plures Gregorios Agrigentinos sidera, docet cum historia translationis beatæ Agrippinæ ab eodem Cajetano exhibita t. I Vitarum SS. Siculorum, quæ nobis suppeditat sub Valeriano, et Gallieno Augg. Gregorium quendam Agrigentinum episcopum, tum Leontius

noster, qui de Gregorio Romæ appulso Panormi cum Felice episcopo, a quo Agrigentino in throno locaretur, scribens hæc inquit : *Ignitur in proprio episcopo commorantur, cui ab sancto Gregorio nomen erat, quod certe olim Agrigentinæ Ecclesiæ fuerat, Libertinum appellatum.* Agrigentinese episcopium Panormi positum, quemadmodum Libertinum antea dictum à Libertino episcopo Agrigentino : primo, ita Gregoriani nomen subinde excepisse a Gregorio quodam ejusce civitatis episcopo non immerito aucupari licet. Huncine celebrat Sirletanum Menologium ad **19** Decembris, an illum de quo laudata Agrippinæ historia, si quidem alius ab eo, quem obiter nominat Leontius, an alium quemvis, modo non nostrum, cujus noitia interierit ? Affingat Cajetanus sub Justiniano I quotquot voluerit Gregorios Agrigentinæ Ecclesiæ episcopos, dum Leontianum a Justiniani II ætate non sollicitet, si sartam tectam velit Leontianæ Historiæ fidem. Atque hæc locum obtinent, si quidem Cajetano demus Gregorium, cujus Menologium Sirleti meminit ad **19** Decembris, alium ab eo esse, cujus res per summa capita **23** Novembris percensentur. Quid si unus idemque fuerit ? quoties in Menologiis occurrit cum Græcis, tum Latinis, ut de uno sanctitatis fama illustri homine bis terve in anno mentio fiat ? Si Gregorius, qui tantumdem indicatur **19** Decembris, ab eo differt, cujus vita præcise describitur **23** Novembris, cur illaudatus omittitur ? oportebat sane et hujus res gestas leviter attingere. Quapropter si ne unco quidem raptari queat Sirletanum Menologium sustinendæ Cajetani causæ, si et isthuc Basiliano recentius, nullum enim illo antiquius, quis tam insubida mentis sit, quin intelligat, eadem Sirletanum dixisse, atque Basilianum Menologium, proindeque nostras in partes venire, a Cajetanis abscedere ?

XLIII. Venio tandem ad Nicetam. Hic si immer, male tempus ludam : cum enim ille prodatur (lib. *Contra Latinos* t. VI *Antiq. lect.* Henr. Canisii) Gregorium Constantinopolitanæ synodo interfuisse, imp. Cæs. Constantino Pogonato, pontifice vero Maximo Agathone, non possumus meliori advocacy causæ nostræ jura defendere. Cajetanus pro se stantem dictit Nicetam, quia de eo locutum Gregorio certat, qui alius ab Leontiano. Verum enimvero Leontius non alium nobis laudat Gregorium, nisi qui vitam duxerit summo humanarum rerum Byzantii præposito Constantino Pogonato, ejusque F. Justiniano II regni consorte, sacrorum vero Romæ antistite Agathone ; ut ipsis-simus sit Nicetæ Gregorius, atque Leontii, huncque duplicare juxta sit, atque nova intermundia Epicureis aggerere. Sed desinat aliquando Cajetanus quoniam gladio **320** nequill, volsellis pugnare, conari desinat revocare Gregorium ad Justiniani I ætatem, quod strenue oppugnat Leontius, e cujus commentario, quidquid de tanto episcopo novit posteritas, velut aqua e fonte, dimanavit.

Janique opus exegi, quod tantum veritatis ergo suscepi, non quo minimum de Cajetani fama detrahiatur. Quæ in medium produxi firmissima, tutissima omnia, unde conficiatur Gregorium Justiniano II cum Constantino patre imperante Agrigentinarum episcopum ab Agathone P. M. inauguratum, eodem Aug. sceptrum solo obtinente, Petrique in cathedra sedente Sergio calumnia vindicatum Romana in synodo, simulque a pontifice donatum dimidio Canonis Romani populi, quem maximo apostolorum

A Petro, conditæque ab ipso Ecclesiæ Constantini Aug. Pogonatus piissima liberalitate sacrum voluit. Indè intelligant Agrigentini, quod et tantus sibi obtigerit episcopus, quod et Ecclesia sua tam amplo, illustrisque munere aucta, acceptum referendum Panormitanis, viris et sanctitate et pontificatu maximo clarissimis, quibus in obsequentis animi monumentum collata gratiarum symbola laudum obeliscum ponant.

ANNŌ DOMINI DCCXCI.

ANONYMUS BECUCCIANUS.

NOTITIA.

(GALLAND. *Vet. Patrum Biblioth.* t. XII, p. 11.)

Dominicus Becuccius præpositus Ecclesiæ sancti Felicis ad Imam, ex Bibliotheca Gabrielis Richardii edidit Florentiæ anno 1768 ex quodam ms. (a) libellum auctore incerto, cui titulus est *Dogmata orthodoxa, etc.* Scriptor ejus nusquam comparet. Gallandius noster in suis adversariis *Anonymum Damascenum* scripserat. Becuccius V. C. putat monachum fuisse (pag. 16), his ductus argumentis : primo quia teste Mabillonio, monachorum erat hinc inde a Patribus quædam decerpere, quæ alienis operibus subjungebant, ne ullæ in fine pagellæ vacarent in codicibus. Secundo quia Joannem Damascenum *sancti Patris nostri* appellatione allegat, quem constat in sanctæ Sabæ Laura monachi vitam gessisse. Hæc quanti sint, quisque facile intelligat. Visum mihi est a nomine editoris *Anonymum Becuccianum* appellare. Facile autem crediderim esse pium aliquem laicum, qui pro liberis suis religiose educandis brevem illam catechesin planamque conscripserit, sive manuales librum vel Eucharidium, ut veteres loqui solebant. Sub finem enim ait: *Ego quidem, filii mei dilecti, exposui vobis hæc sancta dogmata..... ut pro certo habeatis, quod is qui genuit vos ita credebatur, etc.* Quod ergo sanctum Joannem Damascenum *sancti Patris nostri* appellatione donaverit, id ex consuetudine est, qua sic Græci omnes sanctos etiam non monachos, aut certi instituti quod nos profiteamur, vocare pie et religiose consueverunt. Cum porro multus sit auctor noster in tradendo dogmate de cultu imaginum, liquet eum post synodum Nicænam II vixisse. Quare nec ante annum 791 illum ponendum censuimus. De revelatione Gregorii Thaumaturgi, vide quæ in eo scripsit Gallandius (b).

(a) Signatur K. I. estque chartaceus, quem Becuccius describit in præf. pag. 14, ac videtur

seculi xv.

(b) *Bibl.* tom. III, pag. 447, et proleg. pag. xxvi.

ΔΟΓΜΑΤΑ ΟΡΘΟΔΟΞΑ

ΑΠΕΡ ΕΞΕΘΕΝΤΟ ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

ΚΑΙ ΠΑΝΤΕΣ ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ, ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ.

DOGMATA ORTHODOXA

QUÆ EXPOSUERUNT SANCTI APOSTOLI

OMNESQUE SS. PATRES, ATQUE OECUMENICI DOCTORES.

(GALLAND, *Vet. Patrum Biblioth.* t. XIII, p. 377.)

Πιστεύομεν, καθὼς ἐδαπτίσθημεν εἰς Πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὸν ἕνα Θεόν. Εἰ γὰρ καὶ Θεὸς ὁ Πατήρ, καὶ Θεὸς ὁ υἱός, καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο τρεῖς Θεοί, ἀλλὰ μία θεότης τρισυπόστατος. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἁγίας Τριάδος ὁμολογοῦμεν μίαν φύσιν, μίαν ὑπερούσιον οὐσίαν, μίαν μορφήν, μίαν βασιλείαν, μίαν ἐξουσίαν, μίαν θέλησιν, καὶ μίαν ἐνέργειαν, ἐν κράτος, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἀκίνητον, δι' ἀκινήσεως δὲ τὰ πάντα τῷ θεῷ αὐτοῦ προστάγματι κινεῖται, πάντων προνοητικόν· διὰ πάντων διέκουσιν τὴν ὑπέρθεον θεότητα, καὶ πᾶσι κατὰ τὸ συμφέρον οἰκονομοῦσαν, εἰ καὶ ἄγνωστα ἡμῖν εἰσι. Τρεῖς δὲ αὐτῆς ὁμολογοῦμεν τὰς ἁγίας ὑποστάσεις, τρία πρόσωπα, ἥτοι τρία ἄτομα, οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο τὴν φύσιν, ἄλλο δὲ μᾶλλον καὶ ἄλλο τὴν ὑπόστασιν, οὐ φύσει διαφέροντα ἀλλήλων, ἰδιότησι δὲ μᾶλλον. Ἴδιον γὰρ τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον, ἴδιον δὲ τοῦ υἱοῦ τὸ γεννητὸν, καὶ ἴδιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκπορευτὸν. Οὐ τοῦ Πατρὸς ἐκστάντος εἰς υἱὸν, οὐδὲ ὁ υἱὸς γέγονε τοῦ Θεοῦ πατὴρ, ἢ μήτηρ, οὐδὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα γέγονε Πατήρ, ἢ υἱός· ἀλλ' ἦν. καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ὁ Πατήρ, Πατήρ, καὶ ὁ υἱός, υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμα ἅγιον· καὶ προσκυνεῖται, καὶ ὁμολογοῦντες δοξάζομεν τὴν μακρίαν καὶ ὑπέρθεον θεότητα ἐν Πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ τὰς τρεῖς ταύτας ὑποστάσεις ἐν μιᾷ θεότητι, καὶ οὕτε διὰ τὴν μοναρχίαν λουθαζόμεν, οὕτε διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐλληγίζομεν. Οὐ λέγομεν δὲ ἐπὶ τῶν ἁγίων τῆς θεότητος ὑποστάσεων μεῖζον, ἢ ἑλαττόν, ἢ ὑποχέρον· ἀλλὰ συναναρχα ταῦτα δοξάζομεν καὶ σύμβρονα καὶ συναῖδια· ἀνελλιπὲς γὰρ τὸ θεῖον καὶ πάσης ἐπέκεινα φύσεως καὶ χρόνου.

Πιστεύομεν δὲ, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθη ἐκ

Credimus, quemadmodum baptizati (1) sumus in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unum Deum. Quamquam enim Deus est Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, non tamen idcirco tres Dii sunt, sed una divinitas, tres habens personas. In sancta enim Trinitate consistimus unam naturam, unam supersubstantialiem essentiam, unam formam, unum regnum, unam potestatem, unam voluntatem atque unam operationem, unum imperium unamque trium personarum immobilem quidem exaltationem (2), per immobilitatem autem omnia divino ipsius imperio moventem, omnibus providentem: per omnia secundum utilitatem administrantem, etsi hæc sint nobis incognita. Verum tres consistimus ipsius sanctas hypostases, tres personas, sive tria individua: non aliud et aliud secundum naturam, sed aliud potius (3) et aliud secundum hypostasim: non natura, magis vero proprietatibus inter se differentia. Etenim proprium Patris est esse ingenuum, proprium Filii esse genitum, et est proprium Spiritus sancti esse procedens. Non Patre transeunte in Filium, nec Filius fuit Dei pater aut mater; neque Spiritus sanctus fuit Pater aut Filius: sed erat, et est, et erit Pater, Pater; Filius, Filius; Spiritus sanctus, Spiritus sanctus. Et adoramus et confitemur glorificamus beatam et divinissimam deitatem in Patre, et Filio, et Spiritu sancto, et tres has personas in una Divinitate, neque per monarchiam (4) cum Judæis, neque per trium personarum pluralitatem cum Græcis (5) sentimus. Non dicimus autem in sanctis hujus Divinitatis personis majus, aut minus, aut eubditum; sed omnes ipsas principio temporis carentes, uno in throno sedentes et coæternas glorificamus: indeficiens enim Divinitas est, et supra omnem naturam et tempus. Credimus autem quod Dei Filius genitus fuit a

(1) Confer. Basil. epist. lxxvii. Theophyl. in cap. x. Joan.

(2) Ἐξουσία, est eruptio, vis, impetus, seu peritissima mobilitas.

(3) Potius penetrantem.

(4) H. e. singularitatem, quæ nempe trinitati opponitur.

(5) Vertendum erat idololatrias, gentilibus.

Ut igitur stent, quæ Constantinus prodit, omnino affirmandum, Cyprios exsilii sui, cujus epocha iniiit anno 648, annos 32 eensentibus, præpositum Joannem Cypri archiepiscopum Hellesponto provinciæ, in qua αὐτοκρατορίας jura exerceret, idque vero ex auctoritate concilii vi œcumenici anni 680 quinquennio post, anno scilicet 685 patrios lares revisisse imp. Justiniani opera, qui eam ad rem oratores miserit ad Habbimelech, quibus feliciter admodum exiit legatio. Quapropter (ut in viam redeam (si passus Constantinopolitanus pontifex e patriarchia sua divelli maximam Hellesponti provinciam, in qua Joannes archiepiscopalem gereret magistratum, quidni, antequam mactus illa fuerit, extincto Sardiæ episcopo, ea sibi Ecclesia crederetur, ubi archiepiscopum ageret, eoque magis, quod tum temporis Justinianæ I exarchia a Romana patriarchia defecerat, atque Constantinopolitanæ adjudicata, uti mox dicam? Hæc locum non habent œcumenicæ v synodi temporibus; cum Cypro nulla importata a Barbaris calamitas, mansuetoque Constantinopolitani imperatoris sceptro obediret. Quid igitur restat, ut plane affirmemus, Gregorium synodo vi œcumenicæ interfuisse, in qua Monothelitarum hæresis proscripta, atque orco devoti Sergius, Pyrrhus, Paulus, Petrus Constantinopolitani, Cyrus Alexandrinus, Theodorus Faranitanus episcopi Monothelitarum capita, quorum aliquot diserte nominat, cum Leontius, tum Metaphrastes, et epitomastes Vitæ: ut frustra sit Caietanus, qui hoc ipsum, quod ad causam suam non conduceret, in suspicionem vocarit?

XXVIII. Sed ecce, inquit Caietanus, adhuc fulcrum superest, quo sententia fulciatur de Gregorii Vita sub Justiniano I Aug. procusa, quatenus in eodem Leontii Commentario tam manifesto legitur, illum sub eo Justiniano vixisse, quo imperante magna synodus habita Constantinopoli, quod de uno Justiniano I affirmari possit, sub quo peracta v synodus œcumenica; nam vi convenit, cum rerum Constantinopoli potiretur Constantinus Pogonatus. Scilicet hoc magnus ille Achilles argumentorum, quo Caietanus vel mille Hectoras prosternere confidit. Quid igitur agam? Christe Deus, fidem tuam, Christe Deus, ago tibi gratias, supra quam dici queat, maximas: amicum numen sentio tuum, quo perfusus Caietani verba nullo omnino diluam negotio. Evolvamus Leontii Historiam, illudque expendamus, ecquando **312** imperatoris nomen primo prodiderit, ut tandem illud pateat, quam improbe Caietanus ex eo contenderit, Gregorium nostrum duxisse ævum sub Justiniano I. Sane imperatorem primo laudat Leontius, tacito tamen nomine, cum scribit: *Inde post aliquot dies per Constantinum petiit* (Gregorius) *ab archiepiscopo, ut ipsum fausta precatus dimitteret*: is vero Gregorium accersitum rogat, *expectare velit aliquantulum: inimicum hominem in medio tritici catholicæ Ecclesiæ seminasse zizania: mundasse piissimum imperatorem, ut colle-*

ga episcopi præsto essent ad radicibus cœllenda, quæ exstiterant zizania. Insuper cum hæc mox addit, præterito insuper Augusti nomine: Ita multas Constantinopoli beatus vir edidit cum ad dicendum, tum ad laudandum compositas orationes, ut vel ad piissimi imperatoris nostri aures fama pervaderet. Hactenus ea de Gregorio narrat Leonius, quæ ante concilium gesta; nam statim excipit: *Inde post multos dies adsunt episcopi Alexandrinus, Antiochenus, Orientales omnes: Romanus vero, quippe gravi morbo detentus, libellum mittit propria manu conscriptum.* Sed aliquando tandem imperatoris nomen prodit, cum ea exsequitur, quæ post synodum acta: *Confecta porro* (inquiens) *sacrosancta synodo Gregorio omnes gratulari.... at præter cæteros incredibile cepit ex homine desiderium piissimus imperator noster Justinianus, senatusque universus.* Ex hoc quod Caietanus putarit, eundem hunc imperatorem fuisse qui Gregorio gratulatus, atque illum qui et concilium jussit, et de Gregorii virtute famam exceperit, ut inde conficiat, Justiniano I Constantinopoli imperante eadem in urbe diversatum Gregorium, eoque interfuisse synodo v œcumenicæ, nullo modo probandus. Si Justiniani Aug. nomen protulisset Leontius, cum vel synodum indixisse, vel famam inaudisse Gregorii memorat, certe quidem esset, cur merito sanctissimum hominem ad Justiniani I tempora revocaret: sed enim quod illud usurpat in rerum narratione, quæ magnam synodum consecutæ, libere dicimus, fœdissimo vitio laborare egregii viri opinionem. Porro illud constat ex Theophane accuratissimo Græcarum rerum scriptore, Justinianum II a patre Constantino Pogonato Augustum renuntiatum, ea dignitate ejectis Heraclio et Tiberio fratribus, anno imperii sui 45, quod iniiit anno 668, mense Julio. Cum igitur mense Julio anni 680 Constantinus Aug. regni sui annum 45 inchoarit, eodem anno desinente, vel novo 681 in imperii consortium ascitus Justinianus F. a patre, hoc est, novum synodo confecta. Huc et illud accedit, datam Joanni Cypri archiepiscopo Hellesponto provinciam vi in synodo, auctore Justiniano Rhinotmeto, quod diserte traditum a Constantino Porphyrogenneta capite 47 **D** *De adm. imp. a nobis antea integre producto: 'Εγένετο οὐκονομία παρὰ τοῦ βασιλέως; 'Ιουστινιανῶς ἐν τῇ ἀγλῇ ἑκτῇ συνόδῳ. Inde fit Justinianum, antequam synodus dimitteretur, jam Augustali ornatum dignitate, in cujus gratiam Constantia Cypri, Justinianæ sive Justinianopolis novæ nacta nomen eadem in synodo. Negat hoc Nicephorus lib. xvi, cap. 28 H. E., qui ab Justiniano I nomen illud partum scribit honoris ergo Theodoræ uxoris, quam domo Cypriam perhibet. Verum non ea viri auctoritas, ut vel ingratissimum assensum a me extorqueat. Ait ille, Constantiæ, quod Theodoræ Aug. cuius præbuerit, idem usuvenisse, atque Achridi Justiniani Aug. patriæ, archiepiscopali scilicet affectam dignitate ab Justiniano I, quod manifeste falsum;*

cum longo ante tempore Constantiæ metropolita αὐτοκεφαλός archiepiscopus audierit, quod a nobis demonstratum. Si lapsus in via tam plana, quid mirum, ubi saluberræ? Neque desunt indicia, quæ Nicephori hallucinationem detegant. Enimvero tres numerantur Justinianæ: Achris, quæ I, Cyprus, sive Constantia, quæ II, Carthago, quæ III, eoque ordine a Georgio Codino percensentur: Πρώτη Ἰουστινιανὴ Ἀχρίς, δεύτερα ἡ Κύπρος, καὶ τρίτη ἡ Καρχηδών. Achridem, et Carthaginem ab Justiniano I novum obtinuisse nomen patet ex ejus novel. xi, collat. 2, n. 6, tum ex lib. i, c. *De offic. præf. præf. Afr.* Lis igitur de una Constantia. Atqui cum hæc ordine dicatur 2, cum a Patribus vi synodi nova appellatur Justiniana can. 39, ὥστε τὴν νέαν Ἰουστινιανούπολιν τὸ δίκαιον εἶναι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ut nova Justiniana jus habeat Constantinopolis, non immerito hinc conficio, Justinianam dictam Constantiam ab Justiniano II, non I. Si enim a I, haud novam illam vocassent concilii Patres, quando eam ordine sequebatur Carthago, quæ vere nova, siquidem Constantia ab Justiniano I denominata. Quod igitur synodi vi Patres Constantiam dicant νέαν Ἰουστινιανούπολιν argumento est, novum illud fuisse nomen, quo tum donata Constantia, eamque idcirco secundam dictam Justinianam, quæ revera temporis respectu tertia, quia patria Augusti, quo nomine præponenda fuerit Carthagini, incolumi manente Achridi Justinianæ I nomenclatura, quia Justiniani I patria. Non solum igitur, quod Justinianus II a synodi vi Patribus voluerit dandam Cypri archiepiscopo Hellespontum provinciam cum αὐτοκεφαλίας jure, ostendit, eo tum tempore jam Augustum salutatum illum, sed etiam quod ab iisdem Patribus νέαν Ἰουστινιανούπολιν usurpetur Constantia, cum nova urbis nomina ab Augustis imponerentur. Proin cum in Anastasiana Agathonis vita legimus: *Ita discidio sublato* (loquitur vero de rebus in synodo Trullana, hoc est vi œcumenicæ gestis) *civilique inter Christianos bello composito, Joannes episcopus Portuensis die Paschate, coram principe 313 ac Patriarcha in Ecclesia beatæ Sophiæ missam latine celebrat omnibus acclamantibus piissimorumque laudes prædicantibus*; hosce Augustos omnino interpretere Constantinum patrem, et Justinianum filium, qui a patre imperii collega renuntiatus, in privatam vitam abactis Heraclio et Tiberio fratribus. Quare quod Caietanæ sententiæ firmissimum erat fundamentum, plane corrui, cum Justinianus, quem præcipue nominat Leontius et Metaphrastes, non magnus ille habendus, sub quo œcumenicum v concilium coactum, sed Constantini Pogonati F., quo in regni consortium a patre recens vocato magna synodus vi confecta.

XXIX. Quanquam plura non desiderantur, quo liqueat omnibus, Gregorium sub Justiniano II Constantini patris collega vi synodo œcumenicæ interfuisse, eoque omnino explodendam Caietani opinio-

nem ad Justiniani I tempora elevantis, operæ tamen pretium facturum me duco, si reliqua, quæ Caietano opposui, mihi non æque adversa ostenderim. Atque omnium primum characterem illum feræ vii, quo insignis dies 11 Septembris, cum Gregorius Roma redux in Agrigentinorum emporium appulit, causæ nostræ momentum addere non leve, detegam; eamque ob causam novum institutum Canonem ab anno 682, in quo primus absolvitur Gregorii pontificatus annus, ad 711, qui ultimus Justiniani II Aug., in eoque statum, quæ proposito nostro conducant.

An. Chr.

682. Desinit Agatho P. M. die 19 Januarii caruitque Romana Ecclesia successore annum 1, m. 7, d. 5. (Anast. Biblioth. in Agath., auctor Chron. Fossænovæ, quanquam erret in emortuali anno designando, alii.)

683. Leo II Siculus P. M. creatur die 10 Aug., qui pontificatum gessit m. 10, d. 18. (Anast. in Leon.)

684. Leo II obit 23 Junii, cui succedit post interpontificium mensium 3, d. 18, Benedictus II. (Idem.)

685. Moritur Benedictus II 15 Martii, eique sufficitur Joannes V, 25 Julii.

686. Decedit Joannes V, 15 Aug. Composito partium dissidio pontificatum init Conon Siculus 21 Octobris

687. Vixit Conon usque ad 22 Septembris, extinctoque schismate P. M. renuntiatur Sergius Panormitanus 18 Decembris.

688.

689.

690.

691. Mense Octobri Romam navigat Gregorius stupri delatus, P. Max. judicium subiturus, quam ingressus Novembri mense, ibique statim in carceres conjicitur a Sergio.

692.

693.

694. 20 Aprilis, hoc est postridie Paschatis, concilio sistitur Gregorius, cognitaque causa innocens judicatur, inde abit Constantinopolim.

695. Peragit Pascha Constantinopoli; hinc Romam discedit, quo pervenit 20 Julii. Tandem ad ecclesiam suam proficiscitur, adpellit ad Acragantem fluvium 10 Septembris, postridie abit in Agrigentinorum emporium, quod attingit eademmet die, feria vii.

Hoc anno Justinianus II Aug. regno pellitur ab Leontio, mense Julio. (Theoph.)

696.

697.

698. Absimarum Tiberius Aug., exacto Leontio. (Idem.)

699.

700.

701. Sergius P. Max. e vivis excedit 29 Octobris eique subrogatur Joannes VI

702. A
 703.
 704.
 705. Joannes VI fato fungitur 7 Januarii, cui
 Kal. Martiis succedit Joannes VII.
 Justinianus II iterum regnat.
 706.
 707. Joannes VII mortem obit 17 Octobris: die
 sequenti successor eligitur Sisinnus, qui hominem
 exiit 16 Novembris; tum 23 Decembris Constanti-
 ninus P. M. salutatur.
 708.
 709.
 710. Constantinus pontifex migrat Constanti-
 nopolim.

711. Idem Romam regreditur 24 Octobris. Hujus B
 anni exitu, vel sequentis initio Justinianus Aug.
 occiditur.

XXX. Nunc in memoriam revocetur, quod antea
 diximus, Gregorium menses admodum 5 supra an-
 nos 2 Romæ a pontifice detentum carceribus ob
 delatum stupri ejus nomen. Certe quidem, cum a
 Gregorio seiscitatum fuerit ab episcopis Cyzici, et
 Corinthi, qui Romæ aderant a Constantinopolitano
 missi patriarcha juri dicundo in Gregorii ipsius
 causa, quot annos in ergastulo transegisset, fatetur
 ille annos 2, menses 4. Sed tum tamen e Sicilia
 delatores nondum advenerant, qui una cum Gre-
 gorio in judicium vocandi. At cum dies tandem et
 Gregorio, et accusatoribus, et mulierculæ, quacum C
 conflictum consuevisse, dicta, dicta vero postridie
 Paschatis, impurissima illa mulier, quæ malo dæ-
 mone districta paulo ante quam Gregorius Agri-
 gento solveret Romam perducendus, quæque eo
 ipso die, quo et Gregorius, et delatores, et ipsa
 adeo concilio 314 adstiteret, fassa tandem calum-
 niam, Gregorii precibus Deo solutis dæmone liber-
 atur, planum omnibus fecit, se annos 2, menses 6,
 tetro genio correptam, quo tam perditæ imposturæ
 pœnas lueret. Age igitur, si furiis agitata femina
 annos 2, menses 6, si capta illis paulo antequam
 Gregorius Romam navigaret, exime mensem unum
 ex sex, qui satis admodum sit maritimo itineri
 conficiendo, appareatque, Gregorium mancipatum
 Romæ carceribus annos 2, menses 5. Atque isthuc D
 est, quod nostra in causa maneat necesse, eoque
 evidens confit, characterem illum feriæ vii, in
 quam incidit 11 Septembris dies, quo Gregorius
 ad Agrigentinum emporium pervenit, in unum
 annum 695 concurrere, quem frustra in Caietani
 Chronologismo perquisivimus.

XXXI. Porro Gregorius carceribus addictus Romæ
 mansit sub uno, quod ante vidimus, pontifice an-
 nos 2, menses 5. Ex concilii sententia innocens
 judicatus postridie Paschatis, Constantinopolim
 paulo post proficiscitur, ubi Pascha celebrat, inde-
 que regnante adhuc Justiniano II Romam abit, quo
 pervenit 20 Julii, atque hinc in Siciliam solvens
 Agrigentinum subit emporium 11 Septembris,

ita ut annos prope 4 procul ab Ecclesia sua exe-
 gerit. Hæc ex Leontii Historia. Jam ab anno 682
 ad 711, qui ultimus Justiniani II annus, 11 Septem-
 bris dies in feriam vii incurrit anno 689 cyclo
 solis 26, anno 695 cyclo solis 4, anno 700 cyclo
 solis 9, anno 706 cyclo solis 15. Atqui anno 689
 Gregorii reductus ad Ecclesiam suam adjudicari ne-
 quit; si enim reversus Agrigentum anno 689, in-
 didem igitur discessit anno 685 exeunte, simulque
 judicium de eo institutum postridie Paschatis
 anni 688. At enim a præcipite an. 685 ad 688 tres
 numerantur pontifices, Joannes V, Conon, Sergius;
 cum tamen sub uno duntaxat Gregorius et carce-
 ribus occlusus, et calumnia tandem vindicatus.
 Neque annus 700 ad causam nostram facit: quo
 enim anno Constantinopoli Romam rediit Grego-
 rius, rerum potiebat Justinianus II, cum tamen
 ab anno 698 ad 705 Absimarus Tiberius Constan-
 tinopoli imperaret. Contumax itidem est annus 706,
 ex eo enim fieret in judicium vocatum Gregorius
 anno 705 ab Joanne VII, qui pontifex audierat
 paucos ante dies, hoc est Kal. Martiis, cum ex
 Leontio discamus, pontificem illum, qui judex in
 concilio præfuit, in quo Gregorii causa dijudicata,
 non alium ab eo fuisse, qui in custodias coniec-
 Restat igitur annus 695, qui nullis intricatus am-
 bagibus. Ab 18 Decembris anni 687 ad 20 Octobris
 anni 700 Romanum gesserat pontificatum Sergius,
 simulque ad mensem Julium anni 695 in Constan-
 tinopolitanos res dominatus Justinianus II, unde
 intelligis, quam nullis impeditus sit difficultatibus
 Chronologismus noster. Patet enim exacta omnia
 sub uno pontifice Sergio, vereque Constantinopoli
 adhuc imperasse Justinianum II, cum inde Gre-
 gorius recessit, Romam petiturus. Nam si regres-
 sus Romam 21 Julii, Constantinopoli profectus est
 mense minimum Junio, cum tamen Justinianus
 imperio pulsus ab Leontio mense Julio: En igitur
 pro nobis unis stantem characterem illum feriæ vii
 cum 11 Septembris concurrentis, qui, uti demon-
 stravimus, in Justiniani I annis Caietani sententiæ
 nunquam suffragatus.

XXXII. At, inquires, si anno 695 Constantino-
 poli digressus Gregorius dimidia Agrigenti parte
 donatus ab imp. Justiniano II, unde sumptus sup-
 peterent novo templo, episcopique domui ædifi-
 candis, ecqua illa Augusta, quæ viri æmulata libe-
 ralitatem, et sua addidit Gregorio munera, scilicet
 æmplissima? Hic certe hæreo, cum me destinat
 historia. Memoratur quidem tum temporis Augusta
 Anastasia, sed quæ tamen Justiniani mater, non
 uxor. Perhibetur etiam Justiniani conjux Augusta
 Theodora, Chagani Chazarix soror, sed eam duxit
 anno 703, cum regno exsularet, 6 annum Constan-
 tinopoli regnante Absimaro Tiberio, coronavitque
 una cum Tiberio F. anno 705, quo imperio resti-
 tutus (Theoph. in Chronogr.) sumptis cum de
 Leontio, tum de Absimaro suppliciis, sane quam
 horrendis. Quid igitur? nunquid in eandem in-

gressi nassam, atque Caietanum? Sed vide, quam facile elabamur, quod Caietano non contigit. Quis sibi suadeat, Justinianum hunc ab anno 685, quo solus regnare coepit extincto patre Constantino, et quidem natu jam grandem, ad 695, quo regio exutus imperio a Leontio, nullum iniisse conjugium, exspectasse tandem exilium, quo tædis copularetur? Sed enim cum Justinianus I Theodora viduatus, annum agebat 66, vixit enim annos 82, regnavit 58, menses 7, dies 10, erepta sibi fato Theodora anno regni sui 22, ut ea in ætate vero propius non sit, nuptias renovasse. Quare ut historicorum silentium de nova post Theodoram Augusta Justiniani I faret viduitati, in qua, sublata sibi Theodora, ad mortem usque manserit, ita nullum nobis facessit negotium, quominus putemus, non unicam, non primam Justiniano II nuptam Theodoram, neque hunc cælibem vitam duxisse ad annum usque 705, quo ætatis numerabat 34, quippe, cum solus regnare coepit, 16 natus annos erat. (Theoph. ibid.)

XXXIII. Quid nunc tandem de Corinthio episcopo, qui Constantinopolitani patriarchæ, hoc est Callinici legatus Romæ iudex assedit in Gregorii causa? Notum illud, Romanæ patriarchiæ tres singulari jure paruisse exarchos in Oriente, Corinthium, Thessalonicensem, 315 atque Justinianam I, cujus quidem exarchia ex parte Thessalonicensis coaluit, idque ex Justiniani I, quod ante ostendimus, auctoritate. Sed Romani episcopi in Justinianæ I exarchiam jura desiere, pessumdata a Bulgaris Ecclesia, qui eas occuparunt regiones: cum vero anno 861 religio in Bulgaria restituta Michaelis regis opera, reclamante frustra Romano patriarcha, subdita Bulgarorum Ecclesia Constantinopolitano archiepiscopo, eaque de re decretum scriptum anno 859 in synodo viii œcumenica, Constantinopolitana vii, obtinentibus licet Romani pontificis legatis. Tandem vero sub Basilio II Porphyrogenneta, Achridis, sive Justinianæ I exarchus αὐτοκράτορ audiit, ita ut nulli pareret patriarchæ, uti discimus ex Nili Doxopatrii notitia patriarchatum, quam edidit Stephanus Moynius in sylloge variorum opusculorum. Thessalonicensem, et Corinthiam exarchiam, quemadmodum et Siciliam, et Calabriam, e Romana patriarchia avulsas vulgo volunt ab Leone Aug. Isaurico, quo injuriam ulcisceretur a Gregorio II Romano episcopo sibi illatam, cujus opera Italiam ab eo defecisse traditum. Sed longe ante hæc tempora laudatus modo Nilus factum isthuc scribit, de Constantinopolitano patriarcha disserens, cujus hæc recito Latio donata: *Rursus ex Occidentali diœcesi duo exarchi similiter, reliquis metropolitani subjectis, multo præstantiores se subjecerunt, Thessalonicensis nempe, et Corinthius, quos secuti sunt metropolitæ reliqui, et archiepiscopi, qui sub illis erant.... Sicilia præterea, et Calabria se Constantinopolitano supposuerunt, et sancta Severina, quæ et Nicopolis dicitur.... An-*

A nexæ itaque Siciliæ, Calabriæ. sanctæque Severinæ sedes throno Constantinopolitano a Romano avulsæ, cum Barbari deprehenso papa Romam spoliū factant in proprios usus converterunt, quemadmodum et Creta sub Romano cum esset, Constantinopolitanis facta est. Nihilominus pontifex viles quasdam partes, et episcopatus nonnullos in Sicilia, et Calabria habere deprehenditur; metropoles enim, et urbes in eadem illustriores ac digniores Constantinopolitanis possidebat usque ad Francorum adventum. Sic etiam in Longobardia (hoc est, transtiberina) et Apulia, et in omnibus iis regionibus maximas metropoles ante possidebat Constantinopolitanus, reliquis Romanus, ut regiones illæ per partes possiderentur; namque melodus ac poeta dominus Marcus a Constantinopolitano missus fuisse comperitur. Cum autem universæ Longobardiæ ducatus, quæ vetas Hellas erat, sub imperatore erat Constantinopolitano, papa vero separatus sub aliis gentibus vivebat, propterea patriarcha Ecclesias obtinebat; nam Brundisium et Tarentum a Constantinopolitano sacerdotes accipiebant, idque nullum latet. Cum vero Franci hunc ducatum occuparunt, tunc Romanus in omnibus hisce ecclesiis ordinationes tenuit; in iis enim regionibus, quas Constantinopolitanus imperator obtinebat, vel postea a barbaris gentibus recuperabat, jure patriarcha Constantinopolitanus ordinationes habebat, cum Roma modis omnibus a Constantinopoli alienata aliis sese submisisset. Papam vero partes aliquas antea in Sicilia obtinuisse, manifestum fit ex Vita sancti Gregorii Agrigentini urbis, quæ nunc Gregentium dicitur, episcopi: in ea siquidem scriptum est papam sanctum Gregorium Agrigentini episcopum ordinasse; sed eo tempore Roma nondum penitus separata erat a Constantinopoli. Tenebat itaque multos ab hinc annos Constantinopolitanus ex parte et Siciliam, et Calabriam, et papa paucula quædam, quemadmodum et in Longobardia, usque ad separationem; tunc enim separatus est ab his regionibus papa usque ad Francorum adventum. Haud sum gravatus tam multa afferre, quia non pauca in iis animadversione dignissima.

XXXIV. Principio falsi arguuntur, qui Romanæ patriarchiæ distractionem ab Leonis Isauri temporibus repetunt, cum multo antequam Roma penitus a Constantinopolitano imperatore defecisset, jam illud usuvenisse doceat Nilus; neque tamen illa defecerit, nisi sub Leone Isaurico anno 726, quo ducem, cui rerum summa credita, sibi senatus populusque elegit, quamquam post in officium iterum redacta, donec anno 774 Constantino Copronymo Aug. regium imperium prorsus excusserit, in pontificis sui jura sese dedens (V. Pag. ad an. 796 et 799); qui aperte Nilus testatur, accessisse Siciliam, Calabriam, Cretam Constantinopolitano patriarchæ, cum Barbari deprehenso papa Romam spoliū factam in proprios usus converterunt; itidemque scribit in Longo-

hardia transtiberina, Apuliaque principes Eccle-
sias Constantinopolitano episcopo adhæsisse, Ro-
mano Barbaris maxime obnoxio, hæcque in ea
conveniunt tempora, quæ Leonem Isaurum præ-
cesserint, cum scilicet Longobardi reges Italiam,
atque ipsam adeo Romam ærumnis cumularunt.
Certe anno 658, cum Paulus metropolita Cretæ,
quæ Thessalonicensis exarchiæ portio, irritam
habuerit Joannis Loppensis sua in provincia epi-
scopi provocationem ad Vitalianum papam, quid
hoc est, nisi in Vitaliano patriarchæ sui personam
haud agnovisse? Adeone rerum imperitum, vel in-
sanum nobis illum fingamus, quem vel fugerit,
quod et Cæsareis, et ecclesiasticis cautum legibus,
licere episcopo a metropolitæ judicio ad patriarchi-
cum tribunal appellare, vel, cum illud probe nosset,
prohibuerit tamen legitimum judiciorum cursum?
Si hæc non demus, affirmandum tandem, Joannem
Loppensem episcopum non ideo ad Vitalianum ap-
pellasse, quod in eo sui patriarcham, sed quod uni-
versæ Christianorum **316** Ecclesiæ caput profite-
retur; intercessisse Paulum appellationi, quia raro
ad Romanum pontificem provocatum ab iis episco-
pis, qui alii subessent patriarchæ, quinturbæ exortæ;
quando invidiosæ semper appellationes ad Roma-
num episcopum; adeo ut ne ipsi quidem Afri illas
siverint; et tamen eorum Ecclesia Romanæ patriar-
chæ contributa; quia primis Ecclesiæ sæculis,
perinde se gesserunt Carthaginienses episcopi Afri-
canæ Ecclesiæ exarchi, atque suis in diocesisibus
Alexandrini, Antiocheni, Ephœini, Cæsarienses,
Heraclienses, quando nullum imperium supra exar-
chicum majus: neque tandem subjectos sese Ro-
mano patriarchæ sensere, nisi ex auctoritate Justi-
niani I Aug., qui novellam edidit constitutionem
123, qua Romanæ patriarchæ jura in universas
Occidentis Ecclesias, in quarum censum reposita
Africana, diffusa, quemadmodum par satum antea
tulerant Miana, Pontica, Thracica Ecclesia, quarum
exarchi Constantinopolitano patriarchæ cervices
subdidere, qui ipsorum jura adoptavit, cum prius
merus foret suffragator episcopus Europæ provinciæ
metropolitæ, hoc est Heraclensis episcopi, qui si-
mul exarchus Thraciæ dioceseos ex Europa, Thra-
cia, Hæmimonte, Rhodope, Mœsia II, Scythia pro-
vinciis compactæ, eoque nomine jus Constantino-
politani patriarcham ordinari perpetuo mansit
in Heraclensi episcopo, qui honoris ergo dictus
πρόεδρος τῶν ὑπερείκων. Quare concludimus anno
658 Cretam provinciam, quæ una ex 6 unde con-
flata Thessalonicensis exarchia, distractam a Ro-
mani patriarchæ jurisdictione, eoque exemplo di-
vinare possumus, an æque tum temporis defecerint
Constantinopolitano patriarchæ provinciæ reliquæ
ejusce exarchiæ, hoc est Macedonia I, Thessalia,
Epirus vetus, Epirus nova, et Macedonia salutaris
pars, tum adeo Achaia, quæ quondam pars Thes-
salonicensis, sive Illyricianæ dioceseos; subinde
vero singularis audiit exarchia, cui præerat Co-

rinthius episcopus. Quid, quod secessionem illam
Gregorii nostri tempestate, quem Leoni Isaur præ-
visse nemo dubitat, factam jam Nilus demonstrat,
quo scribente notissima exempla omnia, quæ nobis,
amissis temporum injuria monumentis, plane ob-
scura; adeo ut ne Hydruntini ipsi, qui Ecclesiæ
suz res cum Ferdinando Ughello communicarunt,
aliquid subodorati de Marco episcopo, eoque omis-
sus ab Ughello?

XXXV. Deinde ex eo, quod Nilus, ut ostendat
aliquot in Sicilia Ecclesias superstitis quæ Ro-
mano pontifici parerent, Gregorii Agrigentini
episcopi producat inaugurationem a Romana patriar-
cha peractam, novum elicimus argumentum, quo
ipsius ætatem, contra quam Caietanus sentiat,
constabiliamus. Nemo mihi negaverit, Gregorii
Magni tempore Siciliæ universæ Ecclesias uni Ro-
mano patriarchæ obtemperasse, quod ex ipsis
epistolis constat. Atqui Gregorius pontificatum
maximum ingressus anno 590, ab Justiniani I ex-
cessu 25. Si igitur Gregorius Agrigentinus sub Ju-
stiniano Aug. vixit, et eo quidem Justiniano quo
rerum Constantinopolitanarum domino Sicilia par-
tim Constantinopolitano, partim Romano subdita
patriarchæ, si sub Justiniano I nulla omnino Sici-
liæ Ecclesia a Romani pontificis jure avulsa, quis
non intelligat, unius Justiniani II ætati vindican-
dum? Quod si vero Justiniano II Aug., et in Sicilia,
et in Longobardia transtiberina, et alibi, diminuta
Romani patriarchæ jura, quæ sibi Constantinopo-
litano arrogarit, quidni æque fateamur idem fa-
ctum in Thessalonicensi et Corinthiaca potissimum
exarchia, quando Leontius certissimus scriptor
nobis prodit, Corinthium episcopum e conventu
fuisse Constantinopolitano sub Callinico patriarcha,
a quo legati sui munere Romam missus, ut de Gre-
gorii crimine, cujus insinulatus, judicaret?

XXXVI. Equidem si aliquid hoc loco conjectura
dandum, non male dixerim, defectionem illam Ec-
clesiarum Illyrici, Achaia, Siciliæ, Calabriae ad
Constantinopolitanum patriarcham, factam sub
Heraclio Constante II, et Pyrrho Constantinopo-
litano episcopo, Monothelitarum signifero, cujus quod
ἐξοστὴν et *τύπον* anathematismis devovisset Mar-
tinus papa, anno 649, in Naxum insulam primo
asportatus, inde Constantinopolim, ubi injuria
omnibus circumlatus in Chersonesum tandem exsul
mittitur, sic Constante Aug. jubente, qui Pyrrhi
partes heresimque tuebatur. Tam scelestæ igitur
animati cum fuissent in Martinum cum imp. Con-
stans, tum Pyrrhus patriarcha, quidni ad cæteras,
quibus ille affectus, injurias illud accesserit, ad
defectionem excitatas Siciliæ, Calabriae, Achaia,
Illyricique Ecclesias? Ecce Martinus ipse post da-
mnatam ecthesin, et typum Pyrrhi, Joannem Phila-
delphiæ episcopum vicarium suum in Oriente re-
nuntiat, quid hoc est, nisi evidentissimum argu-
mentum, descivisse ab eo, et Thessalonicensem, et
Corinthium exarchas, quibus perpetuo injectus

Romani patriarchæ in Oriente vicariatus, adeoque dubiam eorum episcoporum, qui iis parerent, quæque adhuc aperte non rebellassent, fidem fuisse, ut id tandem munus demandandum fuerit provinciæ episcopo extra eas exarchias posito; erat enim Philadelphię episcopus e synodo Lydiæ provinciæ, quæ Constantinopolitanæ patriarchiæ contributa. Hæc cum ita sint, desinat Caietanus dicam dicere Leontio, quod anxium animi Pontificem, quid rerum gereret, uti manifesta sibi fieret Gregorii innocentia; hæc consuluisset dicat Marcum abbatem, qui quondam Hierosolyma Gregorium deduxerat: *Audi me, domine, tuique servi consilium accipe: neque enim de homine nos ferre iudicium possumus, nisi archiepiscopi Constantinopolitani, itemque piissimi* **317** *imperatoris accedente consilio. . . . Probatum pontifici consilium, quare litteras ad piissimum imperatorem nostrum Justinianum, sanctissimumque archiepiscopum Constantinopolitanum accurate scribit, advocansque duos episcopos, qui cum sancto Gregorio in concilio (h. e. Constantinopolitano) una fuerant, datis quæ ad iter usui fuerant, Constantinopolim dimittit. Non hæc concoxit Caietanus; Quid enim (inquit) Romano pontifici cum imperatore Orientis et patriarcha Constantinopolitano, in iis, quæ ad iudicia spectarent, cum episcopis, et præcipue sedi Romanæ subjectis, quales fuisse episcopos Siciliae certum est eo tempore? Atqui quod certum prædicat Caietanus, hoc ipsum est quod plane negamus, si quidem ad Justiniani II tempora respiciamus. Tunc enimvero omnis ferme Sicularum Ecclesia Constantinopolitani episcopi auctoritati obsequens, licetque Agrigentina Romanas adhuc partes tueretur, tamen nescimus quæ scœdera ab utroque patriarcha sancta, unde iurum fines circumscripsi. Neque illud verum, quod tantopere exaggerat Caietanus in episcoporum iudiciis nihil imperatoribus tributum: imo vero minimum quantum iis tributum, ut licuerit, et episcopos delegare, qui causas cognoscerent, et appellantes audire, iisque consulere. (V. Euseb. E. H. lib. x, cap. 5; Marcum, *De conc. sac. et imp.* lib. vii, cap. 9.) Nonne hoc satis, ut cordate sese gessisse Marcum abbatem cum Romano pontifice dicamus, qui auctor rem deferendi ad imperatorem, quando, modo volupe illi fuerit, episcopum poterat deligere, qui Gregorio jus diceret, quin eo in iudicio vel minimum sibi arrogaret Romanus pontifex? Quapropter videat Caietanus, ecquo jure suspectam vendidit Leontii narrationem, quam crambem recoquit, quoties res in sententiam suam non cedunt. Utrum hoc probandum, iudicent subactæ doctrinæ capita: ego magni viri manibus æterno studio addictus, quæ e re mea sunt, exsequar.*

XXXVII. Postquam tam multa dixerim vindicandæ Gregorii ætati, quid adhuc superest, nisi ut mantissam dem, quo tantum negotium conficiatur? Age vero Sergius pontifex, perspecta Gregorii innocentia, simulque sanctitate prodigiorum effectrice, illum sibi accersit, et: *Quid tibi (inquit), fili, repen-*

damus pro omnibus, quæ nobis Deus per te tribuit? Ac nosti jam dimidium nostræ urbis partem, itemque episcopatum sancto ac principi apostolo, qui hic est, subjacere? Rem prorsus ita habere affirmat Gregorius. At pontifex, Mecum ipse statui jam, quæ peculiaris nobis est, mediam urbis nostræ partem a sancto, divino, sempiternaque laude digno imperatore nostro Constantino apostolorum principi donatam, per te nunc Deo, temploque abs te ædificando attribuere. . . . inde advocati a pontifice Ecclesiæ dilecti, primoresque urbis, cumque assedissent, una cum pontifice scripsere librum, quem a synodi episcopis, cunctaque Ecclesia obsignatum beato Gregorio dedere. Hic Caietanus vitiatam lectionem incusat; non putat, non patitur pontificem tam large liberalem. **B** Audit Metaphrastem cum Leontio convenire; nec duobus tamen testibus penes illum fides. Et tamen, excepta suscipione, nullus illi ensis, quo testimonium jugulet. Tantum concedit, elargitam a pontifice prædiorum partem, quorum Romana Ecclesia in Sicilia potiretur. Neque pontificis modo liberalitatem coerces, sed etiam imperatoris. Cum Gregorius Roma sese Constantinopolim contulisset, eo admirationis fuit Justiniano Aug., ut cum ab eo petisset locum sibi in Agrigentina urbe tribueret, ubi novum poneret episcopale templum, quandoquidem quod supererat, sacrilegiis incestaverat Leucius quidam hæreticus in Laodicensi synodo proscriptus, qui, se absente, pseudo-episcopum gesserat: *Ecce, inquit, imperator, dimidiam urbis partem, quæ pia subest imperio nostro, per te Deo damus, dicamusque, uti ædem Deo fideli, episcopiumque, ubiubi libuerit, instaures. Inde decerni donarique Gregorio locum multasque possessiones jubet.* Non hæc historica fide scripta censet Caietanus, sed oratorie, hoc est ὑπερβολικῶς. Nos contra, cum nullo videamus fulcro firmari Caietani suspensionem, rem, ut plane sonat, interpretamur. Sed quod in causam venit, consideremus.

XXXVIII. Ait igitur Sergius pontifex dono ab sese donari Gregorium ex dimidiata Roma, quæ a Constantino Augusto apostolorum principi elargita, mediam partem. Sed quis, oro, iste Constantinus, qui donum illud obtulit? Nunquid Magnus ille, qui Christiano populo pacis astrum affulsit? Longe abeunt hoc indicando Leontiana verba. Perpende hæc Sergii, quæ protulisse docet Leontius, *imperator nostro Constantino, tum videris, donationis auctorem Constantinum aliquem prædicandum, quo imperante et Sergius et Gregorius vixerint; qui enim nostrum dixerit imperatorem Sergius, cujus potestati nunquam fuerit obnoxius? Porro Caietanus, Leontium Gregorio ætate æqualem demonstraturus, eo maxime nititur argumento, quod imperatorem Justinianum nominans nostrum usurpet, quod nemo damnarit. Jurisconsulti Ulpianum suum ad Antonini Caracallæ referunt tempora, quod in l. 32 De donationibus inter virum et uxorem, nostrum, dicat illum imperatorem: Imperator noster Anton-*

nus Aug. ante excessum Severi patris sui, oratione in senatu habita, fuit auctor censendi, ut aliquid ex juris rigore laxetur; neque alia incesum via in aliorum ætate definienda. Itaque si Constantinus ille, qui Romanam Ecclesiam dimidia urbe donatam voluit, jura dixit, cum Sergius ævo frueretur, nunquam impetraverit Caietanus, ut Gregorius Justiniani I 318 temporibus adjudicetur. Nullus ante Justinianum I Constantinus Aug., qui in res Romanas dominatus, nisi Magnus ille, Christianarum rerum præsidium: nam ad Constantinum filium quod attinet, nullum illi imperium datum in Italia, sed in Galliis, Britannia, atque Africa proconsulari. Quod si ab anno 357, quo Constantinus Magnus excessit, ad 560, ante quem Gregorio diem Romæ dictam non putat Caietanus, anni omnino intercedunt 223, nullo pacto ascribendus Gregorius annis Justiniani I, sub quo neque ipse, neque Romanus pontifex dixisse poterant, imp. Cæs. Constantino Magno quondam paruisse. Quod si ad Justiniani II tempora differamus Gregorium, statim occurreret Constantinus Aug. Justiniani pater, piissimus vere, Ecclesiæque bono natus, quem imperantem coluerint et Sergius, et Gregorius. Illic igitur Constantinus primus omnium dedit, donavitque B. Petro apostolo dimidium Romæ, hoc est τῶν ὁρισμένων συν-ηθεῶν, sive Canonis, quem repræsentaret Romanus populus, unde sumptus sufficerent, quæ Ecclesia erat opus, non secus atque deinde Justinianus F. Agrigentinae Ecclesiæ, quo novum et templum, et episcopi ædes exstruerentur, dimidiam Agrigenti partem dedit, in qua, super tributa, quæ populus penderet, nil demum intelligas, nam datum adeo imperii jus suspicari non licet, cum una eademque civitas duobus parere dominis plane monstruosum, neque donum donatum seu Romano, seu Agrigentino episcopo, sed Petro et Deo, ut Ecclesiæ impensis consulere; quod diserte in Agrigentina donatione significatum, neque secius de Romana affirmandum.

XXXIX. Atque hic gratulari mihi liceat litterarum civitati, singulari ornata beneficio ab Leontio nostro, cui gratiæ eo nomine sane quam miræ habendæ. Quotus enim quisque est, qui nesciat, quas dividias excitavit Constantini Aug. donatio, qua aucta fertur Romana Ecclesia? Sunt qui illam hypobolinæ sugillant, sunt qui ut germanissimam Constantini scripturam amplectuntur, sunt qui depravatum legitimum opus dicitent, sed iis, qui subditivam illam volunt, nondum compertum ecquo e fonte fabula illa eruperit. Tandem vero aliquando facem hisce tenebris depellendis prætulit Leontius noster testimonio, quod auro contra pretiosius, quodque frustra Caietanus sollicitat. Ex eo intelligimus, Romanam Ecclesiam a Constantino Pogonato donatam dimidio canonis, quem populus Romanus in fiscum Cæsareum inferebat. Sed enim, cum temporis processu Cæsares potentia in Italia, atque ipsa urbe labefactata rueret, non mihi dubium, quin

Romani pontifices pedetentim principale jus invaserint: cumque certum illud, Constantinum quemdam Cæsarem dimidium Romæ apostolicæ Ecclesiæ tribuisse, inde bella arrepta occasio novam eudendi donationem, cuius auctor non Constantinus Pogonatus, sed Magnus perhiberetur, quique non consuetudinum dimidium, in quo dimidia Roma significata, dederit, sed omnem plane urbem cum jure gladii: neque Romam tantum, sed, ut magnificentior donatio appareret, provincias non paucas, quibus alia insuper supplementi loco addita, ut Romani pontificis principatus æquis conditionibus illustraretur. Quare ad cætera, quæ Constantinianam profligent donationem cuius non una prostant exemplaria, testimonium Leontii accedat, quod non modo impudentissimi impostoris fraudem detegit, sed ecquo e semine monstrum illud natum, quod tot sæcula ob oculos hominum versatur.

XL. Hæc cum ita sint, quid restat amplius, ut effecta viribus dicatur Caietani opinio de Gregorio Agrigentinarum episcopo Justiniano I compare? Tam multa cum illam oppugnent, contra omnia conspirent ad declarandum, vitam Gregorium produxisse sub Justiniano II, quis tam insane obfirmato sit animo, qui in Caietani verba nihilominus juret? Nemo unus ex vetustis scriptoribus Gregorium ad Justiniani I tempora rejecit, Nicephoro Callisto excepto, lib. xvii, cap. 27 H. E. At quis iste Nicephorus? Sæculi xiv scriptor, qui tot sphalmata commisit in ecclesiasticis rebus enarrandis, ut nonnisi cum tædio ab acris iudicii viris ejus Historia legatur. Ausim igitur Leontianam fidem in discrimen vocare tam lubrico testimonio, quod tot alia oppugnant? Præter Epitomasten Gregorianæ vitæ, et Menologium Basilianum, ab Leontio sunt Simeon Metaphrastes, Menologium Græcum a Gulielmo Sirleto Latine versum, Nicetas monachus Studita, quos tamen Caietanus sententiæ suæ auctores laudare non veretur. Hæccine σύνομαχῶς feremus, an cum Terentiano Simone dicamus (in Andr. act. v, sc. 3):

Ita prædical? ingentem confidentiam!

XLI. Metaphrastes tam liquido, quam lux ipsa, scripsit, interfuisse Gregorium magnæ synodo Constantinopolitanæ, quæ convenit Monothelitis orco devovendis, potissimum vero Cyro, Sergio, Pyrrho, Paulo Monothelitarum principibus; simulque vitam egisse Justiniano Aug. imperante. Quid hoc est, nisi nobiscum sentire Metaphrastem? sed enim illum ratus Caietanus ad suas adductum iri rationes, modo contaminatam diceret narrationem de synodo adversus Monothelitas coacta. Ecquæ (malum) calamitas ista, qua efflictim pressus cum Leontius, tum Metaphrastes? Corruptus Leontii Commentarius, ubi percensetur Gregorius inter theologos cooptatus, qui summo in consensu Monothelitas proscriberent; depravata hoc ipso in loco Gregorii vita, quam Metaphrastes concinnavit. Mira res, cui non credant, nisi qui fuerint e gente

Meneni. Sed, ut hæc omittantur, satis superque A docet Metaphrastes Gregorium nostrum in eam synodum **319** convenisse, in qua res acta contra Monothelitas : nam ait ab ea abfuisse cum Romæ, tum Sardinæ episcopos, quippe morbo implicitos : et Romanum quidem legatum misisse, qui sui personam obiret. Hæc non cadunt, nisi in synodum v œcumenicam ; nam quod v attingit, neque legati a pontifice missi, qui synodo præessent, neque hic Romæ considerat, sed ipsa in urbe regia, quod a nobis demonstratum. Quia re improbum opus desudat Cajetanus, cum Metaphrastem in partes suas protrahere pertentat.

XLII. Neque candidius fatum expertus, cum suppetias advocat a Græco Menologio Sirletano, e quo non video, quid emungat, quod ad suam faciat causam. Ex eo hæc recitat, quæ scilicet leguntur ad **23** Novembris : *Commemoratio sancti Gregorii episcopi Agrigentini. Hic fuit sub imperio Justiniani ex urbe Agrigento, piis atque hospitalitatis et elemosynarum studiosissimis parentibus ortus. Annos natus decem et octo desiderio venerandi sancta loca Hierosolymam petiit, ibique a sancto Macario diaconus factus reversus est Byzantium; postea Romam venit, ubi episcopus Agrigentinus creatus est, quo munere præclure functus, multis editis miraculis, in summa senectute migravit ad Dominum.* Hoccine magnum illud testimonium, quo tantopere gestiat Cajetanus? eone nomine bello dignum habitum Menologium aliud, Basilii Aug. editum jussu, ubi disertim indicat vixisse Gregorium sub Justiniano Rhinotmeto? perinde vero ac, quia Sirletanum Menologium Justinianum nominavit nulla cognomenti accessione, idcirco confugiendum ad Justinianum I, excluso penitus Justiniano II. Sed cognosce, quæ comminiscatur, uti suam, quoquo modo possit, sententiam tutetur. Videt eodem in Sirletano Menologio ad **19** Decembris mentionem fieri de sancto Gregorio Agrigentino, atque hinc statuit duos Gregorios Agrigentinos episcopos, unum, hoc est Leontianum, qui vixerit Justiniano I Aug., eique arrogat elogium, quod ad **23** Novembris in Sirletano Menologio legitur ; alterum Justiniani II regno vindicat, quem meminisse idem Menologium putat ad **19** Decembris ; quo discrimine neglecto factum ait, ut priori partim imputata sint, quæ unius secundi propria, atque ex duobus unus coalluerit Gregorius. Argute satis, sed vere nihil. Si Menologium Sirletanum ad **19** Decembris vel minimum innueret de ejus, quem laudat, Gregorii ætate, esset unde nobis gratularemur de comperta ejus Gregorii ætate, quin tamen Leontianum a Justiniani II temporibus dimoveremus. Porro, Gregorio nostro prævisse sive unum, sive plures Gregorios Agrigentinos sidera, docet cum historia translationis beatæ Agrippinæ ab eodem Cajetano exhibita t. I Vitarum SS. Siculorum, quæ nobis suppeditat sub Valeriano, et Gallieno Augg. Gregorium quendam Agrigentinum episcopum, tum Leontius

noster, qui de Gregorio Romæ appulso Panormi cum Felice episcopo, a quo Agrigentino in throno locaretur, scribens hæc inquit : *Igitur in proprio episcopio commorantur, cui ab sancto Gregorio nomen erat, quod certe olim Agrigentinæ Ecclesiæ fuerat, Libertinum appellatum.* Agrigentinese episcopium Panormi positum, quemadmodum Libertinum antea dictum à Libertino episcopo Agrigentino primo, ita Gregoriani nomen subinde excepisse a Gregorio quodam ejusce civitatis episcopo non immerito aucupari licet. Huncine celebrat Sirletanum Menologium ad **19** Decembris, an illum de quo laudata Agrippinæ historia, si quidem alius ab eo, quem obiter nominat Leontius, an alium quemvis, modo non nostrum, cujus notitia interierit? Adingat Cajetanus sub Justiniano I quotquot voluerit Gregorios Agrigentinæ Ecclesiæ episcopos, dum Leontianum a Justiniani II ætate non sollicitet, si sartam tectam velit Leontianæ Historiæ fidem. Atque hæc locum obtinent, si quidem Cajetano demus Gregorium, cujus Menologium Sirleti meminit ad **19** Decembris, alium ab eo esse, cujus res per summa capita **23** Novembris percensentur. Quid si unus idemque fuerit? quoties in Menologiis occurrit cum Græcis, tum Latinis, ut de uno sanctitatis fama illustri homine bis terve in anno mentio fiat? Si Gregorius, qui tantumdem indicatur **19** Decembris, ab eo differt, cujus vita præcise describitur **23** Novembris, cur illaudatus omittitur? oportebat sane et hujus res gestas leviter attingere. Quapropter si ne unco quidem raptari queat Sirletanum Menologium sustinendæ Cajetani causæ, si et isthuc Basiliano recentius, nullum enim illo antiquius, quis tam insubidæ mentis sit, quin intelligat, eadem Sirletanum dixisse, atque Basilianum Menologium, proindeque nostras in partes venire, a Cajetanis abscedere?

XLIII. Venio tandem ad Nicetam. Hic si immer, male tempus ludam : cum enim ille prodit (lib. *Contra Latinos* t. VI *Antiq. lect.* Henr. Cansii) Gregorium Constantinopolitanæ synodo interfuisse, imp. Cæs. Constantino Pogonato, pontifice vero Maximo Agathone, non possumus meliori ad vocatione causæ nostræ jura defendere. Cajetanus pro se stantem dictitat Nicetam, quia de eo locutum Gregorio certat, qui alius ab Leontiano. Verum enimvero Leontius non alium nobis laudat Gregorium, nisi qui vitam duxerit summo humanarum rerum Byzantii præposito Constantino Pogonato, ejusque F. Justiniano II regni consorte, sacrorum vero Romæ antistite Agathone ; ut ipsisimus sit Nicetæ Gregorius, atque Leontii, huncque duplicare juxta sit, atque nova intermundia Epicureis aggerere. Sed desinat aliquando Cajetanus quoniam gladio **320** nequit, volsellis pugnare, conari desinat revocare Gregorium ad Justiniani I ætatem, quod strenue oppugnat Leontius, e cujus commentario, quidquid de tanto episcopo novit posteritas, velut aqua e fonte, dimanavit.

Jamque opus exegi, quod tantum veritatis ergo A Petro, conditæque ab ipso Ecclesiæ Constanti us
suscepi, non quo minimum de Cajetani fama detraha- Aug. Pogonatus piissima liberalitate sacrum voluit.
tur. Quæ in medium produxi firmissima, tutissima Indè intelligant Agrigentini, quod et tantus sibi ob-
omnia, unde conficiatur Gregorium Justiniano II cum tigerit episcopus, quod et Ecclesia sua tam amplo,
Constantino patre imperante Agrigentinarum epi- illustrisque munere aucta, acceptum referendum
scopum ab Agathone P. M. inauguratum, eodem Panormitanis, viris et sanctitate et pontificatu
Aug. sceptrum solo obtinente, Petrique in cathedra sedente Sergio calumnia vindicatum Romana
in synodo, simulque a pontifice donatum dimidio monumentum clarissimis, quibus in obsequentis animi
Canonis Romani populi, quem maximo apostolorum obeliscum ponant.

ANNO DOMINI DCCXCI.

ANONYMUS BECUCCIANUS.

NOTITIA.

(GALLAND. Vet. Patrum Biblioth. t. XII, p. 44.)

Dominicus Becuccius præpositus Ecclesiæ sancti Felicis ad Imam, ex Bibliotheca Gabriellis Richardii edidit Florentiæ anno 1768 ex quodam ms. (a) libellum auctore incerto, cui titulus est *Dogmata orthodoxa, etc.* Scriptor ejus nusquam comparet. Gallandius noster in suis adversariis *Anonymum Damascenum* scripserat. Becuccius V.C. putat monachum fuisse (pag. 16), his ductus argumentis : primo quia teste Mabillonio, monachorum erat hinc inde a Patribus quædam decerpere, quæ alienis operibus subjungebant, ne ullæ in fine pagellæ vacarent in codicibus. Secundo quia Joannem Damascenum *sancti Patris nostri* appellatione allegat, quem constat in sanctæ Sabæ Laura monachi vitam gessisse. Hæc quanti sint, quisque facile intelligat. Visum mihi est a nomine editoris *Anonymum Becuccianum* appellare. Facile autem crediderim esse pium aliquem laicum, qui pro liberis suis religiose educandis brevem illam catechesin planamque conscripserit, sive manuales librum vel Enchiridium, ut veteres loqui solebant. Sub finem enim ait: *Ego quidem, filii mei dilecti, exposui vobis hæc sancta dogmata..... ut pro certo habeatis, quod is qui genuit vos ita credebatur, etc.* Quod ergo sanctum Joannem Damascenum *sancti Patris nostri* appellatione donaverit, id ex consuetudine est, qua sic Græci omnes sanctos etiam non monachos, aut certi instituti quod nos profiteamur, vocare pie et religiose consueverunt. Cum porro multus sit auctor noster in tradendo dogmate de cultu imaginum, liquet eum post synodum Nicænam II vixisse. Quare nec ante annum 791 illum ponendum censuimus. De revelatione Gregorii Thaumaturgi, vide quæ in eo scripsit Gallandius (b).

(a) Signatur K. I. estque chartaceus, quem Becuccius describit in præf. pag. 14, ac videtur sæculi xv.

(b) *Bibl.* tom. III, pag. 447, et proleg. pag. xxvi.

ΔΟΓΜΑΤΑ ΟΡΘΟΔΟΞΑ

ΑΠΕΡ ΕΞΕΘΕΝΤΟ ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

ΚΑΙ ΠΑΝΤΕΣ ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ, ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ.

DOGMATA ORTHODOXA

QUÆ EXPOSUERUNT SANCTI APOSTOLI

OMNESQUE SS. PATRES, ATQUE ŒCUMENICI DOCTORES.

(GALLAND, *Vet. Patrum Biblioth.* t. XIII, p. 377.)

Πιστεύομεν, καθὼς ἐδραπίσθημεν εἰς Πατέρα καὶ Ἰῶν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὸν ἓνα Θεόν. Εἰ γὰρ καὶ Θεὸς ὁ Πατήρ, καὶ Θεὸς ὁ Υἱός, καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο τρεῖς Θεοί, ἀλλὰ μία θεότης τρισυπόστατος. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἁγίας Τριάδος ὁμολογοῦμεν μίαν φύσιν, μίαν ὑπερούσιον οὐσίαν, μίαν μορφήν, μίαν βασιλείαν, μίαν ἐξουσίαν, μίαν θέλησιν, καὶ μίαν ἐνέργειαν, ἓν κράτος, καὶ ἓν ἑξάχλωμα τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἀκίνητον, δι' ἀκινήσιας δὲ τὰ πάντα τῷ θεῷ αὐτοῦ προσταγμάτων κινεῖν, πάντων προνοητικόν· διὰ πάντων διήκουσαν τὴν ὑπέρθεον θεότητα, καὶ πᾶσι κατὰ τὸ συμφέρον οἰκονομοῦσαν, εἰ καὶ ἄγνωστα ἡμῖν εἰσι. Τρεῖς δὲ αὐτῆς ὁμολογοῦμεν τὰς ἁγίας ὑποστάσεις, τρία πρόσωπα, ἥτοι τρία ἄτομα, οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο τὴν φύσιν, ἄλλο δὲ μᾶλλον καὶ ἄλλο τὴν ὑπόστασιν, οὗ φύσει διαφέροντα ἀλλήλων, ἰδιότησι δὲ μᾶλλον. Ἰδίον γὰρ τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον, ἰδίον δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν, καὶ ἰδίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκπορευτὸν. Οὐ τοῦ Πατρὸς ἐκστάντος εἰς Υἱόν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς γέγονε τοῦ Θεοῦ πατὴρ, ἢ μήτηρ, οὐδὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα γέγονε Πατήρ, ἢ Υἱός· ἀλλ' ἦν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ὁ Πατήρ, Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμα ἅγιον· καὶ προσκυνεῖμεν, καὶ ὁμολογοῦντες δοξάζομεν τὴν μακαρίαν καὶ ὑπέρθεον θεότητα ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ τὰς τρεῖς ταύτας ὑποστάσεις ἐν μιᾷ θεότητι, καὶ οὕτε διὰ τὴν μοναρχίαν λουθαζόμεν, οὕτε διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐλλογίζομεν. Οὐ λέγομεν δὲ ἐπὶ τῶν ἁγίων τῆς θεότητος ὑποστάσεων μείζον, ἢ ἑλαττόν, ἢ ὑποχείριον· ἀλλὰ συνάναρχα ταῦτα δοξάζομεν καὶ σύμβρονα καὶ συναΐδια· ἀνελλιπὲς γὰρ τὸ Θεῖον καὶ πάσης ἐπέκεινα φύσεως καὶ χρόνου.

Πιστεύομεν δὲ, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθη ἐκ

Credimus, quemadmodum baptizati (1) sumus in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unum Deum. Quanquam enim Deus est Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, non tamen idcirco tres Dii sunt, sed una divinitas, tres habens personas. In sancta enim Trinitate constemur unam naturam, unam supersubstantialiem essentiam, unam formam, unum regnum, unam potestatem, unam voluntatem atque unam operationem, unum imperium unamque trium personarum immobilem quidem exaltationem (2), per immobilitatem autem omnia divino ipsius imperio moventem, omnibus providentem: per omnia secundum utilitatem administrantem, etsi hæc sint nobis incognita. Verum tres constemur ipsius sanctas hypostases, tres personas, sive tria individua: non aliud et aliud secundum naturam, sed aliud potius (3) et aliud secundum hypostasim: non natura, magis vero proprietatibus inter se differentia. Etenim proprium Patris est esse ingenuitum, proprium Filii esse genitum, et est proprium Spiritus sancti esse procedens. Non Patre transeunte in Filium, nec Filius fuit Dei pater aut mater; neque Spiritus sanctus fuit Pater aut Filius: sed erat, et est, et erit Pater, Pater; Filius, Filius; Spiritus sanctus, Spiritus sanctus. Et adoramus et confitentes glorificamus beatam et divinissimam deitatem in Patre, et Filio, et Spiritu sancto, et tres has personas in una Divinitate, neque per monarchiam (4) cum Judæis, neque per trium personarum pluralitatem cum Græcis (5) sentimus. Non dicimus autem in sanctis hujus Divinitatis personis majus, aut minus, aut subditum; sed omnes ipsas principio temporis carentes, uno in throno sedentes et coæternas glorificamus: indeficiens enim Divinitas est, et supra omnem naturam et tempus, Credimus autem quod Dei Filius genitus fuit a

(1) Confer. Basil. epist. lxxvii. Theophyl. in cap. x Joan.

(2) Ἐξάχλωμα, est eruptio, vis, impetus, seu peritissima mobilitas.

(3) Potius penetrantem.

(4) H. e. singularitatem, quæ nempe trinitati opponitur.

(5) Vertendum erat idololatriæ, gentilibus.

Patre ante omnia sæcula absque matre, sine corruptione atque passione, et per ipsum omnia facta sunt. Ultimis vero temporibus voluntate Patris, et cooperatione Spiritus sancti descendit Filius et Verbum Dei, et incarnatus est ex sancta Deipara, semperque virgine Maria, non mutatus in divinitate, neque eminentius humanæ naturæ assumptionem : sed Deus existens perfectus, factus est perfectus homo, intellectualis et animatus ; non deferens carnem (6) e cœlo, ut impii quidam hæretici diciturunt, neque tanquam per tubum exiens ex sancta Deipara ; sed ab intemerata eam accepit Deipara, et ex ipsa natus est servans eandem Virginem etiam post partum, matris quidem expertis antea, patre vero carens postea ; unde duas ipsius generationes confitemur. Unum quoque ipsum dicimus Deum et hominem, non autem duas ejusdem esse hypostases prædicamus, velut impius effutire ausus est Nestorius cum asseclis ; sed unam ipsius dicimus hypostasim etiam post incarnationem. Sancta enim ejusdem caro in ipsius Verbi Dei subsistit hypostasi ; et hanc hypostasim habuit et habet ; quare confitemur unum et ipsum Deum et hominem Dominum nostrum Jesum Christum. Ipse enim est ungens et est unctus : ungens quidem, ut Deus ; unctus vero, ut homo. Christus (7) enim vocatus fuit in altera ejusdem generatione, non autem, ut Origeniani dicitant, ante sæcula. Dicimus autem et confitemur eum duplicem naturam, scilicet perfectum Deum perfectumque hominem, passibilem quidem quoad humanitatem, impassibilem vero quoad divinitatem ; esurivisse, et sitivisse, et comedisse, et bibisse, et laborasse, et dormivisse sponte et secundum naturæ legem. Et tanquam Deus divina fecit et gloriosa : aquam vertit in vinum, oculos cæco aperuit, mortuos ad vitam revocavit, siccis pedibus super mare ambulavit, et cætera. Ut homo vero humana patravit. Duns ergo voluntates ipsius statuimus, duasque operationes, divinam atque humanam : et cum duas audieris in Domino voluntates, ne existimes esse inter se pugnantibus ac contrarias ; verum ea volens faciebat humana natura, quæ divina ejus voluit voluntas : quæcunque enim volebat, poterat, ac faciebat ; non enim alterius indigebat. Sponte autem passus est, flagellatus, conpulsus et crucifixus, lancea in latere vulneratus, unde sanguis et aqua exivit, salutis conciliatrix, et velut homo mortuus est. Ut Deus vero surrexit sua ipsius voluntate, excitans, qui a sæculo dormierant, non omnes, sed dignos. Quadraginta autem diebus una conversatus est cum sanctis discipulis suis post resurrectionem, et convalescens cum eis assumptus est in cœlum una cum immaculato suo et principe viventium corpore, videntibus sanctis ipsius discipulis. Credimus vero eundem rursus venturum cum incomparabili gloria, ut ju-

A τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀβρεύστας καὶ ἀπαθῶς, χωρὶς μητρὸς, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν χρόνων εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατέβηεν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐσαρκώθη ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀει Παρθένου Μαρίας, ὡς τραπεὶς τῇ θεότητι, οὐδὲ φαντάσας τὴν οἰκονομίαν· ἀλλὰ Θεὸς ὢν τέλειος, γέγονε τέλειος ἄνθρωπος, ἐννοῦς, καὶ ἐμψυχός· οὐ κατενεγκὼν τὴν σάρκα ἐξ οὐρανοῦ, ὡς ἄθεοι ἐφησάν τινες τῶν αἱρετικῶν, καὶ ὡς διὰ σωλήνος διελθὼν ἀπὸ τῆς ἁγίας Θεοτόκου· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἀχράντου Θεοτόκου ταύτην ἀνέλαβε, καὶ ἐγεννήθη ἐξ αὐτῆς, φυλάξας ταύτην Παρθένον καὶ μετὰ γέννησιν, ἀμήτωρ μὲν τὸ πρότερον, ἀπάτωρ δὲ τὸ δεύτερον. Ὅθεν δύο αὐτοῦ τὰς γενήσεις ὁμολογοῦμεν. Ἴνα καὶ τὸν αὐτὸν φάμεν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. Οὐ δύο δὲ αὐτοῦ λέγομεν τὰς ὑποστάσεις, ὡς ὁ ἀσεβὴς ἐτόλμησεν εἰπεῖν Νεστόριος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· ἀλλὰ μίαν αὐτοῦ λέγομεν τὴν ὑπόστασιν καὶ μετὰ σάρκωσιν. Ἡ γὰρ ἁγία αὐτοῦ σὰρξ ἐν τῇ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπέστη ὑπόστασις, καὶ ταύτην ἔσχε καὶ ἔχει ὑπόστασιν· ὅθεν ὁμολογοῦμεν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ χρίων καὶ ὁ χριόμενος· χρίων μὲν ὡς Θεός, χριόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος. Χριστὸς δὲ τότε ἐκλήθη ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ γεννήσει, καὶ οὐχ ὡς Ὁριγενιασταὶ λέγουσι, πρὸ τῶν αἰώνων. Λέγομεν δὲ καὶ ὁμολογοῦμεν αὐτὸν διπλοῦν τῇ φύσει, Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον, παθητὸν μὲν τῇ ἀνθρωπότητι, ἀπαθὴ δὲ τῇ θεότητι· πεινᾶσαι τε καὶ διψᾶσαι, καὶ φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ κοπιᾶσαι, καὶ ὑπνῶσαι ἐκουσίως καὶ νόμῳ φύσεως. Καὶ ὡς μὲν Θεὸς ἐπρατε τὰ θεία καὶ ἐνδοξα, τὰ ποιῆσαι τὸ ὕψος οἶνον, καὶ τὸ ὁματωῶσαι τυφλὸν, καὶ ἀναστῆσαι τοὺς νεκροὺς, καὶ περὶ εἶναι ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἀδρόχους ποσὶ, καὶ τὰ λοιπὰ· ὡς ἄνθρωπος δὲ ἐπρατε τὰ ἀνθρώπινα. Δύο δὲ αὐτοῦ δοξάζομεν τὰς θελήσεις, καὶ τὰς ἐνεργείας, θεῖαν καὶ ἀνθρωπίνην. Θελήματα δὲ δύο ἀκούσας ἐπὶ τοῦ Κυρίου, μὴ μαχόμενα, μηδὲ ἐναντιούμενα ἀλλήλοις· νόει. Ἀλλὰ ταῦτά θέλουσα ἐπραττεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἅπερ ἡ θεία αὐτοῦ ἤθελε θέλῃσις· ὅσα γὰρ ἤθελεν, ἡδύνατο καὶ ἐποιεῖ· οὐ γὰρ ἐδέετο ἑτέρου. Ἐπαθε δὲ ἐκουσίως, ἐφρατγελώθη, ἐνεπτύσθη, καὶ ἐσταυρώθη, ἐκεντήθη λόγῳ τὴν πλευράν, ἐπήγασέ τε ἐξ αὐτῆς αἷμα καὶ ὕδωρ, σωτηρίας πρόξενον, καὶ ἀπέθανεν, ὡς ἄνθρωπος. Ὡς δὲ Θεὸς ἀνέστη αὐτεξουσίως, ἀναστήσας τοὺς ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένους, οὐ πάντας, ἀλλὰ τοὺς ἀξίους. Ἐπὶ ἡμέραις δὲ τεσσαράκοντα συνανέστραψεν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀνάστασιν, συναυλιζόμενος αὐτοῖς, καὶ ἀνελήφθη εἰς οὐρανοὺς μετὰ τοῦ ἀχράντου καὶ ζωαρχικοῦ αὐτοῦ σώματος, ὁρῶντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαθητῶν. Πιστεύομεν δὲ πάλιν ἐλθεῖν αὐτὸν μετὰ δόξης ἀσυγκρίτου χρίναι πάντας ὡς Θεός, καὶ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Προσκυνοῦμεν

(6) De hoc errore Valentini vide sis Epiph. hær. 31 et Damascen.

(7) Ex Damasceno lib. iv *Orthod. fidei*, cap. 6,

p. 588. Consule Suicerum in Lex. vers. Χριστός. Et Basilium lib. v *Contra Eunomium*, tom. II, pag. 417.

δὲ αὐτοῦ τὰ τίμια καὶ ἅγια πάθη, δι' ὧν ἡμᾶς ἐτίμωσε, δοξάζοντες αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ εὐλογημένον τὸ κράτος καὶ βασιλείαν αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁμολογοῦμεν καὶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄρεσιν ἀμαρτιῶν. Ἀμήν.

Ὁμολογοῦμεν δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

Ἰστέον, ὅτι ἀχώριστος ἔμεινεν ἡ θεότης τοῦ Λόγου τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, καὶ ἐν καιρῷ τοῦ πάθους, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, καὶ ἐν τῷ τάφῳ ἦν μετὰ τοῦ σώματος, καὶ ἐν τῷ ᾄδῃ μετὰ τῆς ἁγίας αὐτοῦ ψυχῆς, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ πανταχοῦ ὡς Θεὸς καὶ Θεοῦ Υἱός, τῆς θεότητος αὐτοῦ ἀπαθούς μεινάσης. Καὶ ἐθέωσε τὴν αὐτοῦ σάρκα ἀσυγχύτως καὶ ἀρύρτως, ὁ αὐτὸς περιγραπτὸς καὶ ἀπερίγραπτος.

Ἐκθεσις θεολογίας, ἣν ἐμυθήθη ὁ θαυματουργὸς Γρηγόριος παρὰ τῆς δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ δει Παρθένου Μαρίας, καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ θεολόγου καὶ εὐαγγελιστοῦ.

Εἰς Θεὸς, Πατὴρ Λόγου ζῶντος, σοφίας ὑπεστώσης, καὶ δυνάμειος, καὶ χαρακτήρος αἰδίου· τέλειος τελείου γεννήτωρ, Πατὴρ Υἱοῦ μονογενοῦς. Εἰς Κύριος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς [ἐκ] Θεοῦ. Χαρακτήρ καὶ εἰκὼν Θεότητος, Λόγος ἐνεργητής, Σοφία τῆς τῶν ὅλων συστάσεως περιεκτικῆς, καὶ δύναμις τῆς ὅλης κτίσεως ποιητικῆς. Υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθινοῦ Πατρὸς· ἀόρατος ἀοράτου, καὶ ἀφθαρτος ἀφθάρτου, ἀθάνατος ἀθάνατου, καὶ αἰδίου αἰδίου. Ἐν Πνεύμα ἅγιον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον, καὶ διὰ Υἱοῦ πεφωγὸς, δηλαδὴ ταῖς ἀνθρώποις, εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τελείου τελεία, ζωὴ ζώντων αἰτία· ἀγίότης ἁγιασμοῦ χορηγός. Ἐν ᾧ φανεροῦται Θεὸς ὁ Πατὴρ, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ ἐν πᾶσι· καὶ Θεὸς ὁ Υἱός, ὁ διὰ πάντων. Τριάς τελεία, δόξη, καὶ αἰδιότης, καὶ βασιλεία, μὴ μεριζομένη, μηδὲ ἀπαλλοτρίωμένη. Οὔτε οὖν κτιστὸν τι, ἢ δοῦλον ἐν τῇ Τριάδι, οὔδὲ ἐπεισάκτον, ὡς πρότερον μὲν οὐχ ὑπάρχον, ὕστερον δὲ ἐπεισελθόν. Οὔτε γὰρ ἐνέλιπέ ποτε ὁ Υἱὸς Πατρί, οὔτε τῷ Υἱῷ Πνεῦμα. Οὔτε ἠύξθη μονὰς εἰς δυάδα (8), ἢ δυὰς εἰς Τριάδα· ἀλλ' ἄτρεπτος, καὶ ἀναλλοίωτος, ἡ αὕτη Τριάς αἰεί.

unquam Filius Patri : neque Filio Spiritus sanctus : neque aucta est unquam unitas in dualitate, aut dualitas in Trinitate ; sed immutabilis et invariabilis eadem semper manet Trinitas.

Ἰστέον, ὅτι φύσις, καὶ μορφή, καὶ οὐσία, ἐν καὶ ταῦτόν ἐστιν. Ὑπόστασις δὲ καὶ πρόσωπον καὶ ἄτομον, καὶ χαρακτήρ, ἐν καὶ ταῦτόν ἐστι.

Τὴν δὲ ἁγίαν Mariam τὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν γεννήσασαν προσκυνοῦμεν καὶ σεβόμεθα,

(8) Hæc verba, οὔτε ἠύξθη μονὰς εἰς δυάδα, quæ sunt in Codice, desunt apud Labbeum loco excitato.

(9) Conter. Tertull. lib. *De præscript.* Marcio plures indigebat baptismos.

(10) Valentiniani carnis resurrectionem negabant. Damascen. hæc. 31. Vid. et hæc. 34, 36.

(11) Titulus sic habet in codice Richardiano ;

A dicet tanquam Deus omnes, et reddat unicuique juxta opera sua. Adoramus vero pretiosam ejusdem et sanctam passionem, per quam nos affectit honore, glorificantes resurrectionem ejusdem, benedictum imperium et regnum in sæcula sæculorum. Amen.

Confltemur etiam unum baptismum. (9) in remissionem peccatorum. Amen.

Confltemur resurrectionem mortuorum (10), et vitam futuri sæculi.

Sciendum est, quod inseparabilis mansit divinitas Verbi a sancta illius carne, etiam tempore passionis, et in morte, et in sepulcro erat cum corpore, et in inferis una cum sancta ipsius anima, et in cælo una cum Patre, et Spiritu sancto, et ubique ut Deus, et Dei Filius, permanente impassibili sola ejusdem divinitate ; deificavitque suam carnem inconfuse, et non immistim, ipse circumscriptus, et incircumscriptus.

Expositio (11) Theologiæ, quam edoctus fuit Gregorius Thaumaturgus a domina nostra Deipara semperque Virgine Maria, et sancto Joanne Theologo et evangelista.

(12) Unus Deus, Pater Verbi viventis, sapientiæ subsistentis et potentiæ et characteris sempiterni : perfectus perfecti genitor, Pater Filii unigeniti. Unus Dominus, solus ex solo, Deus de Deo. Character et imago Deitatis, Verbum efficax. Sapientia constitutionis rerum universarum comprehensiva : et virtus atque potentia universæ creaturæ effectiva. Filius verus veri Patris ; invisibilis, ejus qui est invisibilis ; et incorruptibilis ; corruptioni non obnoxii ; ac immortalis, mortis prorsus nescii ; et sempiternus, sempiterni. Unusque Spiritus sanctus ex Deo existentiam habens ; et qui per Filium apparuit, scilicet hominibus, imago Filii perfecti perfecta, vita viventium causa, sanctitas sanctificationis suppeditatrix, in quo manifestatur Deus Pater, qui super omnia est, et in omnibus : et Deus Filius, qui per omnia est. Trinitas perfecta, quæ gloria, et æternitate, ac regno, atque imperio non dividitur, atque abalienatur. Non igitur creatum quid, aut servum in Trinitate, neque superinductivum. aliquid, et adventitium, quasi prius non existens, posterius vero adveniens. Non ergo defuit

D Sciendum, quod natura, forma, et essentia unum et idem est : hypostasis, persona, individuum, et character unum et idem sunt.

Sanctam vero Mariam, quæ genuit Dominum nostrum Jesum Christum, adoramus et colimus,

sed in *Conciliis Labbei* tom. I, pag. 863, legitur : Ἐκθεσις πίστεως κατὰ ἀποκάλυψιν Γρηγορίου ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας. *Expositio fidei juxta revelationem Gregorii episcopi Neocæsareæ.*

(12) Vide Fabricium, *Bibl. Gr.* tom. V, pag. 249. Versionem hujus apocalypsis dedit Becuccius ex Ger. Vossio.

sicuti Dei matrem, ipsamque Deiparam manifeste prædicamus. Quicumque enim sanctam Deiparam Mariam matrem Domini nostri Jesu Christi, Deiparam non constituitur, anathema sit, et vehementiori et laboriosiori ultione damnatus sit: propterea quod contempsit solam honorandam, gloriosiore Cherubim, magnificentioremque Seraphim, omnium rerum creaturarum dominam. Pretiosam etiam et vivificam crucem adoramus; in ipsa enim crucifixus est Deus noster, ipsamque sanctificavit: siquidem eam deosculantes lumine et sanctificatione adimplemur. Sanctos vero angelos, videlicet omnes celestes virtutes veneramur tanquam domesticos, servos, famulos, et ministros Dei, veluti per ipsos muro septi ac defensi, habentes eosdem præsidēs et custodes. Insuper adoramus et colimus sanctum Joannem Christi præcursores, sanctosque apostolos, prophetas, martyres, venerabiles patriarchas, et doctores, sanctos, et justos, tanquam sinceris servos et amicos Dei nostri. Adoramus etiam sanctam imaginem Domini Jesu Christi, non ipsam Deum existimantes, sed tanquam imaginem ejusdem Christi et Dei nostri; scientes, quod imaginis honor refunditur in prototypum. Adoramus vero et veneramur sanctam imaginem immaculatæ Deiparæ, et ex ipsa recipimus sanctificationem et varias cum animæ, tum corporis curationes. Adoramus autem etiam sacras imagines sanctorum angelorum, omniumque sanctorum.

Sacrum vero donum, quod nos Christiani participamus, non est figura corporis et sanguinis Dei nostri Jesu Christi; sed illud idem est sanctum corpus, et pretiosus sanguis Domini; unde, qui ejusdem digne participes sunt, sanctitate et gloria Filii Dei adimplentur.

Orthodoxos vero sacerdotes, velut angelos Dei veneramur. Sanctas insuper martyrum atque omnium sanctorum reliquias, tanquam eosdem sanctos veneramur et colimus: etsi enim ossa nulla esse videntur, attamen remedia effundunt. Ita ergo credo: ita mea fert opinio: ita enim accepi a meis majoribus, et a beatis et sanctis generalibus magistris. Credo igitur quæcunque a sanctis apostolis prædicata sunt, et a magno Basilio, Gregorio Theologo, Leone papa Romæ, Athanasio, Cyrillo Alexandrino, Gregorio Nysseno, beatissimo Joanne Chrysostomo, et sancto Patre nostro Joanne monacho Damasceno, et a reliquis theologis. Eos autem, qui eorum dogmatis fidem non habent, excommunico, tanquam impios et Dei inimicos. Etenim benedico quibus benedixerunt illi, et maledico quibus illi maledixerunt.

Ceterum ego quidem, filii mei dilecti, hæc sancta dogmata vobis exposui, quæ ex multis libris collegi; quæque compendiose explicui, ut eadem quotidie perlegatis, et ut ex his firmentur corda vestra in vera et orthodoxa fide; pro certo et comperto

ὡς Θεοῦ μητέρα, καὶ Θεοτόκον αὐτὴν τρανῶς ἀνακηρύττομεν. Ὅς τις γὰρ τὴν ἁγίαν Θεοτόκον Μαρίαν τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Θεοτόκον οὐχ ὁμολογεῖ, ἔχει τὸ ἀνάθεμα, καὶ ἐν τῇ σφοδρότερᾳ καὶ ἐπιπονωτέρᾳ κολάσει καταδικασθεῖ· ἀνθ' ὧν ἡθέτησε τὴν μόνην τιμημένην, τὴν ἐνδοξότεραν τῶν Χερουδīm, καὶ τιμωτέραν τῶν Σεραφīm, τὴν δέσποιναν πάντων ποιημάτων. Τὸν δὲ τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν προσκυνοῦμεν· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐσταυρώθη ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ ἡγίασεν αὐτόν· καὶ οἱ ἀσπαζόμενοι αὐτὸν φωτισμοῦ καὶ ἁγιασμοῦ πληροῦμεθα. Τοὺς δὲ ἁγίους ἀγγέλους, ἡγουν πάσας τὰς οὐρανίους δυνάμεις, προσκυνοῦμεν, ὡς οἰκείους, δούλους καὶ θεράποντας καὶ ὑπηρέτας τοῦ Θεοῦ, ὡς δι' αὐτῶν τευχιζόμενοι καὶ φρουρούμενοι, ἔχοντες αὐτοὺς προστάτας καὶ φύλακας. Προσκυνοῦμεν δὲ καὶ τιμῶμεν τὴν ἁγίον Ἰωάννην τὸν πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, προφήτας τε καὶ μάρτυρας καὶ τοὺς ἀοιδίμους πατριάρχας καὶ διδασκάλους, ὁσίοις καὶ δικαίους, ὡς γνησίους δούλους καὶ φίλους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Προσκυνοῦμεν δὲ καὶ τὴν ἁγίαν εἰκόνα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ θεοποιούμενοι ταύτην, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν εἰκόνα, γινώσκοντες, ὅτι ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ εἰς τὸ πρωτότυπον διαδίδάζεται. Προσκυνοῦμεν δὲ καὶ ἀσπαζόμεθα τὴν ἁγίαν εἰκόνα τῆς ἀχράντου Θεοτόκου, καὶ ἐξ αὐτῆς λαμβάνομεν ἁγιασμόν καὶ ἰάσεις ποικίλας ψυχικῶς καὶ σωματικῶς. Προσκυνοῦμεν δὲ καὶ τὰς ἁγίας εἰκόνας τῶν τε ἁγίων ἀγγέλων, καὶ πάντων τῶν ἁγίων.

Ἢ δὲ ἁγία δωρεὰ, ἥς μεταλαμβάνομεν οἱ Χριστιανοί, οὐκ ἀντίτυπός ἐστι τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' αὐτὸ ἐκεῖνός ἐστι τὸ ἅγιον σῶμα, καὶ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου· ὅθεν καὶ οἱ μεταλαμβάνοντες τοῦτου ἄξιους, ἁγιασμοῦ καὶ διέξεως τοῦ ὕψους τοῦ Θεοῦ πληροῦνται.

Τοὺς δὲ ὀρθόδοξους ἱερεῖς, ὡς ἀγγέλους Θεοῦ τιμῶμεν. Τὰ δὲ ἅγια τῶν μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἁγίων λείψανα, ὡς αὐτοὺς τοὺς ἁγίους τιμῶμεν καὶ σεβόμεθα. Εἰ γὰρ καὶ ὅσα γυνὰ δοκεῖ εἶναι, ἀλλ' ἐκβλύζουσιν ἰάματα. Οὕτως γὰρ ἐγὼ πιστεύω, οὕτως δοξάζω· οὕτως γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τῶν προγόνων μου, καὶ ἀπὸ τῶν μακαρίων καὶ ἁγίων καὶ οἰκουμένων διδασκάλων. Πιστεύω μὲν οὖν τὰ περὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων κηρυχθέντα, καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τοῦ ἐν θεολογίαις Γρηγορίου, Λέοντος πάπα Ῥώμης, Ἀθανασίου, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, Ἰωάννου τοῦ τριμυκαρρίστου Χρυσοστόμου, καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ, καὶ τῶν λοιπῶν θεολόγων. Τοὺς δὲ μὴ πιστεύοντας τοῖς δόγμασι τούτοις, ἀναθεματίζω, ὡς ἀσεβεῖς καὶ ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ· εὐλογῶ γὰρ οὓς ἠλόγησαν, καὶ καταρώμεναι οἱς καταράσαντο.

Καὶ ἐγὼ μὲν, τέκνα μου ἀγαπητά, ἐξεθέμην ὑμῖν τὰ ἅγια ταῦτα δόγματα, ἀναλεξάμενος ταῦτα ἀπὸ πολλῶν βιβλίων· καὶ τινὰ καὶ ἐν ἐπιτόμῳ ἐξεθέμην. ὡς ἂν ἀναγινώσκητε ταῦτα καθεκάστην, καὶ ἐκ τούτων στερεωθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι· εἰς τὴν ὀρθόδοξον πί-

ετιν και ἀληθινήν· ἔχοντες πληροφορίαν, ὡς ὁ γεν-
νήσας ὑμᾶς οὕτως ἐπίστευε. Καὶ ἐν τούτοις ἦν ἡ ἐλ-
πίς μου, οὐ μόνον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ
μέλλοντι, ἐπόταν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ
ἀληθινὸς Θεὸς ἐλθὼν ἐν ἀπέριφῳ δόξῃ κρίναι τὸν κόσμον,
καὶ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, παριστα-
μένων αὐτῷ ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ τῶν ὑπερχοσμίων
δυνάμεων, τὸν δὲ ἀρχοντα τοῦ σκότους καὶ τὰ ὑπ' αὐ-
τὸν ἀποστατικά πνεύματα, ταρτάρῳ καὶ αἰωνίῳ κο-
λάσει παραδοῦναι σὺν τῷ Ἀντιχρίστῳ.

ΟΡΟΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ.

Πιστεύεις Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα,
Τριάδα ὁμοούσιον, μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν, μίαν
ἐξουσίαν, μίαν θέλησιν, μίαν ἐνέργειαν, τουτέστιν **B**
ἓνα Θεὸν ἐν τρισὶ γνωριζομέναις ὑποστάσεσι, νοεραῖς,
τελείαις, καθ' αὐτάς· ὕπερστώσαις, ἀριθμῷ διαιρε-
ταῖς, καὶ οὐ διαιρεταῖς θεότητι, ἐν γὰρ ἐν τριτῇ ἡ
θεότης, καὶ τὰ τρία ἐν, τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης. Ὁμολο-
γῶ δὲ καὶ πιστεύω τὸν ἓνα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου
Τριάδος τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν
μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, προαιωνίως μὲν ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς γεννηθέντα ἀχρόνως, καὶ ἀσωμάτως, ἐπ' ἐσχά-
των δὲ τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν
σωτηρίαν σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ Μα-
ρίας τῆς Παρθένου καὶ ἀληθῶς Θεοτόκου, σαρκὶ ἐμ-
ψυχομένην ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ, γενόμενον ἄνθρω-
πον κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας·
τέλειον ἐν θεότητι καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπό-
τητι· ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ **C**
ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ἐκ δύο φύ-
σεων καὶ ἐν δυοῖ ταῖς φύσεσι γνωριζομέναις ἀσυγχύ-
τως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΩ.

Ἐρώτ. Πόσας φύσεις ὁμολογεῖς ἐπὶ τῆς ἁγίας
καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀκτίστου Τριάδος;

Ἀπόκ. Μίαν φύσιν ὁμολογῶ.

Ἐρώτ. Πόσας οὐσίας;

Ἀπόκ. Μίαν οὐσίαν.

Ἐρώτ. Πόσας μορφάς;

Ἀπόκ. Μίαν μορφήν.

Ἐρώτ. Πόσα θελήματα;

Ἀπόκ. Ἐν θελημα.

Ἐρώτ. Πόσας ὑποστάσεις, ἢ πρόσωπα;

Ἀπόκ. Τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογῶ, Πατὴρ, Υἱὸς
καὶ Πνεύματος.

Ἐρώτ. Τίς ἐκ τῆς ἁγίας Τριάδος ἐνηθρώπη-
σεν;

Ἀπόκ. Ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος.

Ἐρώτ. Πόσας φύσεις ὁμολογεῖς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ
Θεοῦ τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος;

(13) Plausibiliter hinc inferas a parente aliquo
pro liberis suis factam hanc collectionem.

(14) *Delic. Erudit. tom. I, pag. 283* Confer Fa-
lic. l. c.

(15) Γνωρίσμα etiam apud Basil. *epist. XLIII dis-*

A habentes, quod et ille qui (13) vos genuit, sic cre-
didit. In his profecto spes mea, non solum in prae-
senti saeculo, sed et in futuro; quando Dominus
noster Jesus Christus verus Deus venerit cum
immensa gloria iudicaturus mundum, et redditurus
unicuique secundum opera sua; astantibus illi in
timore et tremore superioribus virtutibus, princi-
pem vero tenebrarum, et qui sub ipso sunt rebel-
les spiritus in tartara et sempiternam ultionem tra-
diturus una cum Antichristo.

DEFINITIO FIDEI CATHOLICÆ.

Ex Lat. versione Viri Cl. Jo. Lamii (14).

Credo in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum,
Trinitatem consubstantialem, unam divinitatem,
unam virtutem, unam potentiam, unam voluntatem,
unam actionem, hoc est, unum Deum in tribus
indicatis (15) personis, intellectualibus, perfectis,
secundum seipsas existentibus, numero distinctis,
sed non distinctis divinitate: una enim in tribus
divinitas, et hæc tria unum, in quibus quæcunque
sunt, divinitas est. Confiteor vero, et credo unum
ex sancta et consubstantiali Trinitate Dominum
nostrum Jesum Christum, unigenitum Dei Filium,
ante sæcula quidem ex Patre genitum intempora-
liter et incorporeliter; ultimis vero diebus propter
nos, et propter nostram salutem incarnatum de
Spiritu sancto ex Maria virgine et vere Deipara,
carne animata anima rationali et intellectuali, et
factum hominem per omnia secundum similitu-
dinem, excepto peccato; perfectum in divinitate,
et perfectum eundem in humanitate; consubstan-
tialem Patri secundum divinitatem, et consubstan-
tialem nobis secundum humanitatem: ex duabus
naturis, et in duabus naturis indicatis (16), incon-
fuse, inconvertibiliter, indivisibiliter (17)

COMPENDIARIA FIDEI EXPOSITIO.

*Inter. Quot naturas confiteris in sancta et con-
substantiali et increata Trinitate?*

Resp. Unam naturam confiteor.

Inter. Quot substantias?

Resp. Unam substantiam.

Inter. Quot formas?

Resp. Unam formam.

D *Inter. Quot voluntates?*

Resp. Unam voluntatem.

Inter. Quot hypostases, seu personas?

*Resp. Tres hypostases confiteor, Patris, Filii, et
Spiritus sancti.*

*Inter. Quisnam ex sancta Trinitate homo factus
est?*

Resp. Filius et Verbum.

*Inter. Quot naturas confiteris in Dei Filio, qui
propter nos factus est homo?*

*inctionem personarum in Deo, notionem, aut pro-
prietatem significat. Mox διαίρεταῖς, aliis verte.*

(16) Disinctis.

(17) Hactenus versio Lamii.

Resp. Duas naturas confiteor, Dei et hominis.

Inter. Quot substantias?

Resp. Duas substantias confiteor, Filium consubstantialem Patri secundum divinitatem, consubstantialem vero nobis secundum humanitatem.

Inter. Quot voluntates?

Resp. Duas voluntates, divinam atque humanam.

Inter. Quot operationes?

Resp. Duas operationes confiteor.

Inter. Quot hypostases?

Resp. Unam hypostasim Verbi Dei.

Inter. Quot generationes?

Resp. Duas generationes confiteor, alteram ante saecula ex Patre intemporaliter et incorporaliter, tanquam ex sole lucem, emicantem ex Patre.

Ἀπόκ. Δύο φύσεις ὁμολογῶ, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος.

Ἐρώτ. Πόσας οὐσίας;

Ἀπόκ. Δύο οὐσίας ὁμολογῶ, ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἐρώτ. Πόσα θελήματα;

Ἀπόκ. Δύο θελήματα, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος.

Ἐρώτ. Πόσας ἐνεργείας;

Ἀπόκ. Δύο ἐνεργείας ὁμολογῶ.

Ἐρώτ. Πόσας ὑποστάσεις;

Ἀπόκ. Μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου.

Ἐρώτ. Πόσας γεννήσεις;

Ἀπόκ. Δύο γεννήσεις ὁμολογῶ, τὴν προαιώνιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀχρόνως καὶ ἀσωμάτως ἐκλάμψαντα Πατρός, ὡς ἐξ ἡλίου τὸ φῶς (18).

(18) Cætera desunt : ac lege ἐκλάμψαν.

ANNO CONTROVERSO.

PANTALEON

CONSTANTINOPOLITANUS DIACONUS.

NOTITIA.

(FABRIC. *Biblioth. Græca* ed. Harles, t. XI, p. 445.)

1. Pantaleon Græcus, atque magnæ ecclesiæ CPol. diaconus et chartophylax, inde Λατινόφων ἁγίου καὶ Dominicanorum ordini se ascribens a. 1252 (a), CPoli in ædibus fratrum Prædicatorum composuit libellum, Calecæ a quibusdam perperam tributum *De Græcorum erroribus*, quem Latine vulgavit Petrus Sievertius de promptum ex Bavarica bibliotheca, et sine nomine auctoris edidit in Auctario suo, Ingolstadt. 1616, 4, p. 555; unde recensum habes in tom. XXVI *Patrum Lugd.* p. 467-471. Pantaleonem esse auctorem, notavit Combefisius Præf. ad Auctarium novissimum, cui quare non assentiar causam nullam video. Unde etiam apparet, falli Margarinum de la Bigne, cui Pantaleo ad sæculum viii, nec minus Jodocum Coecium, a quo ad a. 850 rejicitur (b). Cætera Pantaleonis scripta sunt :

(a) Fabricium, qui affirmat Pantaleonem a. 1252 se ascripsisse Dominicanorum ordini, errare, nec falli Margarinum de la Bigne, aut Jodocum Coecium, a Fabricio culpatos, Bandin. in Cat. codd. Gr. bibl. Laurent. I, pag. 505, auctoritate cod. Laur. 9, plut. II, ineunte sæculo XI conscripti (qui continet Pantaleonis *Narration. maximorum miraculorum SS. archangelorum*, n. 5, ap. Fabr.), et fide alius cod. plutei 4 ejusdem ferme vetustatis, motus affirmat. Idem julicat Mingarell. in Cat. codd. Gr. Nani. pag. 47, de col. 38, qui partem *Orat. in exaltation. S. Crucis* continet, et sæc. IX exaratus est. — De Pantaleone, conf. Cav. diss. 1, ad *Hist. litter. SS. eccl.* vol. II, pag. 159, ad Basil. cui ætas Pantaleonis parum certa est, et Oudin. in *Comm. de SS. eccl.* tom. III, p. 229 sq. ad a. 1250. Mingarell. in *lud. ad Cat. codd. Gr. Nan.* Pantaleonem presbyterum monasterii Byzantinorum. (uti diserte vocatur in cod. Nan. 73 n. 13; 151, n. 51,

et alibi), a Pantaleone diacono, (uti dicitur in cod. Nan. 63, 30, et aliis), ut alii quoque fecerunt, distinguit. Sed Oudin. l. c. p. 230, cum Franc. Combefisio in *Apparatu*, s. auctoribus recensitis ante *Bibl. SS. Patrum concionatorum*, voc. *Pantaleon*, secus sentit, arbitrans, ab eodem Pantaleone partim presbytero, partim diacono, alias atque alias orationes et homilias fuisse conscriptas. Harl.

(b) Alius junior Pantaleon Ligarides, sive Ligaridus, Græcus et ipse, cujus epistolam ad Allium citat Nic. Comnenus p. 244, prænot. *Mystagog.* ubi virum doctum et orthodoxum vocat; licet pag. 246, non admodum æquum Latinis. Ejus Anologia pro Arcudio adversus Barlaamum prodit Rom. 1637, 4. Alius Pantaleo, logotheta, ad quem Theodori Studite Epistolæ. Fabr. V. Montfanc. *Bibl. Coislin.* pag. 525 et 525. — Pantaleon Nicomed. Martyr. V. supra vol. X, p. 305, ejus certamen in cod. Mediolan. Bibl. Ambros. V. Monfanc. *Bibl.*

2. *Homilia* ΕΙς τὰ ἁγία φῶτα, *In sacra lumina*, incipit : Τὴν τῆς πανηγύρεως χάριν; exstat Græce et Latine in *Micropresbyterio*, p. 537, Basil. 1550, fol., et in *Orthodoxographis* utrisque a. 1555 et 1569, et in *Auctario Ducæano Bibl. Patrum*, tomo II, Paris. 1624, et in *Bibl. Patrum Morelliana*, tom. XII, atque Latine in cæteris *Bibl. Patrum* editionibus. [Conf. bibl. Leidens. Catal. p. 62, de edit. HARL.]

3. *In exaltationem S. Crucis*, incipit : Πάλιν ὕψοῦται σταυρὸς, πάλιν ἡ κτίσις ἀγάλλεται. Græce et Latine ex tribus codd. edita a Gretsero tom. II, *De Cruce*, pag. 1233, et not. pag. 2717, Ingolsta. 1616 fol.; et Latine in *Bibl. concionatoria* Combefisii, atque in *Bibl. Patrum*, tom. XII, edit. Lugd. p. 747. Græce obvia etiam hæc homilia in tomo VII, Chrysostomi editionis Savilianæ p. 661; Etone 1612, fol. FABR. V. supra, vol. VIII, p. 512 et vol. X, p. 247 mss.; Venetiis in cod. Nanian. 38; pars tantum orat. in codd. 73, n. 13, et 104, n. 54. V. Cat. codd. Gr. Nan. p. 47, 149, et 315. — Taurin. in codd. 135, fol. 28. V. Cat. codd. Taur. Gr. p. 231. — Florent. in bibl. Laurent. cod. 4, n. 7, plut. 4. V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laur. I, p. 520. — Vindobon. in cod. Cæs. 40, n. 3. V. Lambec. VIII, p. 822. — Secundum Cat. mss. Angliæ etc. vol. I, Oxon. in bibl. Bodlei, n. 294, cod. Oliv. Cromwel. 115, n. 28, *De inventione crucis* sub Constantino et Helena, Augustis; — n. 2500, in codd. Bodl. *In exaltat. S. Crucis*, — n. 3383, in cod. Seldën. 53, 9. *Laudatio S. Crucis*. — Mosquæ in cod. synod. 271, n. 3, V. Matthæi not. codd. Gr. Mosq. p. 169. Paris. in quatuor codd. bibl. publ. HARL.

4. *In transfigurationem Jesu Christi* homiliæ duæ. Prior incipit : Οἱ μὲν εὖ εἰδότες ἀόλειν, altera : Αὐτὸς μὲν ἐωθινοῦ φωτὸς προηγούμενος. Utramque Græce et Latine primus vulgavit Combefisius in *Auctario novo Bibl. Patrum* tom. I, p. 1760, 1768, Paris. 1648, fol. Deinde Latine ex versione Combefisiana, tom. XII *Bibl. Patrum* Lugd., p. 748, 749. Posteriorem, quam elegantiorẽ Combefisius et fortasse alterius scriptoris esse judicat, mss. quædam tribuunt Cyrillo. FABR. Paris. in *Bibl. publ. cod.* 1197, n. 8, utraque oratio. — In cod. Mazar. 73, tribuitur altera Cyrillo Alexandr. V. Montfauc. *Bibl. biblioth.* mss. p. 1317 A. HARL.

5. Pantaleonis, diaconi et chartophylacis magnæ ecclesiæ *Narratio de miraculis sancti Michaelis*, latine edita a Lipomanno et Surio 29 Sept. Græce exstat in variis Bibliothecis, et citatur a Meursio, Cangioque in glossariis, meminit et Allatius, *De Simeonibus* [p. 99, et 103]. Incipit : Μεγάλοι τε καὶ πολλοὶ καὶ ποικίλοι καὶ τῆς ἀσωμάτου. FABR. V. supra vol. X, p. 199, et de alia, p. 200. Allat. *De Simeon. scriptis*, p. 103, cit. aliam, ἐγκώμιον εἰς τὸν — Μιχαήλ. inc. 'Ο τῶν ἁγίων πνευμάτων Κύριος; et Gr. exstat in cod. Gr. Paris. 800, notante Oudin. I. c. p. 230; ex Phil. Labbei, *Bibl. Nova mss.* ex Regiis mss. part. 1; p. 75 : s. secund. Cat. mss. Paris. vol. II, in cod. 274, 2, ac Mosquæ in cod. 202, 1. (V. Matthæi Notit. cit. p. 127.) It. Florent. in bibl. Laurent. cod. 21 plut. 9, n. 4; sed incip. 'Ο τῶν ἁγίων πνευμάτων Κύριος. (Latine ap. Lipomanum et Surium d. 29, Sept.), n. 5 autem altera, cujus init. Μεγάλοι καὶ πολλοὶ καὶ ποικίλοι; quæ etiam exstat ibid. in cod. 9, n. 9, plut. 11; et in cod. 4, n. 12, plut. 4. V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laur. I, p. 425, 503 ac 520. — Taurini, in cod. Reg. 70, fol. 240. V. Cat. codd. Gr. Taur. p. 166. — Romæ, in *Bibl. Patrum S. Basilii*, cod. 10, *De miraculis archangelorum*. V. Montfauc. *Diar. Ital.* p. 213, et *Bibl. biblioth. mss.* p. 195 D, et p. 700 E. In cod. bibl. Sfortianæ, *De mirao. Michaelis*. — Paris. in septem codd. bibl. publ. et in cod. 1519, n. 9. Pantal. *Historia miraculorum Gabrielis archangeli*, opera patrum. — Mosquæ in cod. synod. 171, n. 8. V. Matthæi, Not. cit. p. 103. HARL.

6. *Orationes sive homiliæ panegyricæ per totum annum in 12 mensium dies Dominicos et festos mss.* fuerunt CPoli apud Jacobum Marmoretum, principem, ut ex ejus Catalogo mss. apud Possevinum appendice ad *Apparatum*, p. 48, jam notavit Caveus. FABRIC. *Sermones*, Romæ in bibl. Vatic. V. Montfauc. *Bibl. biblioth. mss.* p. 154. C. HARL.

biblioth. mss., p. 502 E. — Florent. in bibl. monasterii Annuntiatae. V. Montfauc. *Diarium Ital.* p. 372. — Pantal. Vercelleus, medicus. V. infra in *Elencho medic. Vett.* vol. XIII, p. 357. — Henricus Pantal. Basileensis, theologus, medicus et hi-

storius, nat. 1522, mortuus 1595; de quo plura scripsit Saxius in *Onom. lit.* part. III, p. 260 seq. Duo errores, ab eo in opere *De illustribus viris Germaniæ* commissos notat Lambec. *Comment.* p. 67, § 55 et p. 80, § 40. HARL.

NOTITIA ALTERA.

(COMBES. *Biblioth. Concionat.* t. I, p. 33.)

Pantaleon Presbyter Monasterii Byzantinorum, quem Margarinus et Colon. ponunt vi sæculo, Coccius a. 850, mihi incertæ ætatis, scripsit Sermonem in festum Exaltationis sanctæ crucis, quem Gretz, primus edidit, ex quo et repræsentò ad eum diem. Isue idem Pantaleon diaconus et chartophylax Magnæ ecclesiæ, cujus varii Sermones partim mihi, partim aliis editi, partimque non editi? Ita velle videntur Gretz., Possevinus, Margar. et alii. Mihi ipse non facile persuadeam. Proclivè nimis, duos ejus nominis

CP. vixisse, sic officiis et rationibus distinctos. Diaconi exstant, in sancta lumina (id est, de Christo Domino et Joanne, in festo Epiphaniarum), in Dominicam Transfigurationem, Sermones duo, quos primum produxi in Auctario ex Reg. cod.; sed postea adverti in codice Em. card. Maz. alterum tribui Cyrillo, jamque stylo non satis convenire, alterumque altero elegantiores monueram. Laudatio sancti Michaelis Archangeli, apud Lipomanum et Sarinum, cui et narratio de miraculis ejusdem annectitur. Ait Possevinus, exstare illius CP. festivos Sermones ac Homilias in dies festos et Dominicas totius anni: penes quem fides. Leo Allatius nulla alia quam quæ recensui (imo nec omnia) in Romanis codicibus invenit.

ORATIONES.

I.

Pantaleontis magnæ Dei Ecclesiæ Diaconi, de luminibus sanctis (id est, de Domino Christo et sancto Joanne ejus præcursore) Sermo.

A

A'.

Πανταλέωντος διακόνου τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, λόγος εἰς τὰ ἅγια φῶτα.

(Ducæus, Supplem. ad bibliothecam Patrum. t. II, p. 442.)

Quæ festi hujus est gratia, nihil puto sermonis eam splendore indigere. Omni quippe orationis elegantia quæ in præsentiarum tractamus pulchriora sunt, nec sermo ullus tam venustus atque nostra hæc per se est panegyris. Quid etenim possit præsentis nostra solemnitate esse splendidius, ad quam et cœlestia ad celebrandum regna conveniunt, ad quæ regis desuper animus quoque accessit, in qua et terricolarum rex, abscondito diademate cum populo conversatur; imo qui dominus est universi, Christus ad captivum ducendum Satanam delapsus, tecta per humanam speciem divinitatis suæ majestate, cum populo Judaico cohabitavit, et baptismi se usui submittit, cum ipse sit baptizantis baptisma? Et sit, sicut foris apparet, hominum unus. Regum est secutus consuetudinem, qui dum prælæ insidiantur, deposita regia majestate, militari se habitu amiciunt; sic universi quoque rex Christus ad venandum Satanam accedens, et ad conflictum feram incitans, abscondita quæ a congressu bestiarum deterret, divinitate sua (hæc enim si quidem cognovisset, accessisset) infirmam ostendit humanitatis naturam, per quam quasi cum imbecillo et captu facili congressura, in laqueum incideret. Sed hoc dissimulandi studium hand Joannem latuit, Spiritus ei gratia absconditam in carne divinitatem monstrante. Vide igitur qualiter a leum exclamet: « Mihi, inquit, opus est ut a te baptizer, et tu venis ad me? » Etsi, inquit, Ios lateas, mihi tamen factus es cognitus, novi tuam, o Domine, dissimulationem: cognosco qui intra te absconditus est, quoniam tuam cognovi majestatem, dum in utero adhuc matris gestarer. Magnum mihi foret solvere corrigiam calceamentorum tuorum, et tu mandas ut dexteram meam capiti tuo admoveam? Tui ego veni adventus præco, non carnis tuæ, quæ sine labe et macula est, sanctificator. Non ego ex iis sum qui tuam

τῆς πανηγύρεως χάριν, τῆς ἀπὸ τῶν λόγων ὁρῶ μὴ δεομένην λαμπρότητος. Παντὸς γὰρ κάλλους λόγων τὰ παρόντα καλλίω, καὶ λόγος οὐδεὶς οὕτως ὠραῖος, ὡς αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἡ πανήγυρις. Τί γὰρ ἂν εἴη τῆς παρούσης ἑορτῆς ὠραιότερον; Εἰς τὴν καὶ τὰ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ τῆς γῆς ἑορτάζουσι βασιλεῖα; Εἰς τὴν καὶ ἄνωθεν βασιλέως θυμὸς ἐπεδήμησεν; εἰς τὴν καὶ τῶν ἐπιγείων ὁ βασιλεὺς, τὸ διάδημα κρύψει, συναναστρέφεται δῆμοις, καὶ ὁ τῶν ὀλων δεσπότης; Χριστὸς εἰς θῆραν τοῦ διαβόλου παραγενόμενος, καὶ τὸ τῆς θεότητος ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ σκεπτάς; ἀξίωμα, τοῖς τῶν Ἰουδαίων συναυλίζεται δῆμοις, καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος ὑποκρίνεται χρεῖαν, αὐτὸς ἐν τοῦ βαπτίζοντος βάπτισμα· καὶ γίνεται, κατὰ τὸ φαινόμενον, τῶν ἀνθρώπων εἷς. Καὶ γὰρ βασιλεὺς ἐπιμένος, ἥνικα ἂν εἰς θῆραν ἀπίωσιν, ἀπὸ τῆς βασιλικῆς ἀξίας στρατιωτικὴν περιτρεφθεῖται σχῆμα. Οὕτω καὶ ὁ τῶν ὀλων βασιλεὺς Χριστὸς, εἰς θῆραν τοῦ διαβόλου παραγενόμενος, καὶ τὸ θηρίον πρὸς συμβολὴν ἐρεθίζων, κρύψει τὴν ἀπρόσβλετον τῶν θεότητος (οὗ γὰρ ἂν εἴπερ ἔγνω, προσήλθε), τὴν ἐν χεῖρωτον δεικνύσει τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν, ἵνα ὡς εὐλήπτω προσελθὼν περιπέσῃ τῇ θῆρτι. Ἀλλ' ἡ τῆς προσποιήσεως τὸν Ἰωάννην οὐ διέλαθε τέχνη, τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος αὐτῷ τὴν κεκρυμμένην ἐν τῇ σαρκὶ δεξιάν; θεότητα. Ὅρα γοῦν οἱ πρὸς αὐτὸν ἀναβοᾷ· « Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς με; » Κἀν τούτους λανθάνει, ἐμὸι φησὶ, γέγονας γινώριμος, οἷδά σου τὴν προσποίησιν, Δέσποτα. Γνωρίζω τὸν ἔνδον κεκρυμμένον, ἔγνω σου τὴν ἀξίαν ἐν μήτρᾳ βασταζόμενος ἔτι, μέγα μοι καὶ τὸ λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων τῶν σὺν· οὐ καὶ τῇ κεφαλῇ προτάγειν τὴν δεξιάν ἐπιτάττει; τῆς σῆς ἡλθον παρουσίας ἐτοιμαστῆς, οὐχ ἀγαστῆς τῆς ἀναμαρτήτου σαρκός. Οὐκ εἰμὶ τῶν τῇ σῇ ἀγνοούντων ἀξίων· ἐκ τῆς μητρὸς γαστρός σε μέλουσαν τίχτειν θεασάμενος, ἔκραζον· « Πόθεν σοὶ τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ Μήτηρ τοῦ Κυρίου μου πρὸς με; »

¹ Matth. III, 14.

ἄμυνός παραγέγονας αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· καὶ γὰρ τὴν σὴν μετὰ τοῦ κόσμου ὥρεάν ἀνάμελυν. Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς με; Πρὸς τὸν πηλὸν ὁ χρυσός; πρὸς τὸν λύχνον ὁ ἥλιος; πρὸς τὸν σπινθῆρα τὸ φῶς, ἢ πηγὴ πρὸς τὸν πλεῖν ἐπειγόμενον; πρὸς τὸν ἐκ σπέρματος, ὁ ἐκ Παρθένου τεχθεὶς; ἀρκεῖ μοι τὸ καλεῖσθαι σου πρόδρομον, προσκυνῶ τὴν εἰς τοῦτο διακονίαν. Τί οὖν καὶ νίπτειν βιάζῃ τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος; τί οὖν ὁ Δεσπότης Χριστός; « Ἀφες ἄρτι. Οὕτω γὰρ πρέπει ἡμῖν ἔστι πληρῶσαι πάσαν δικαιοσύνην. » Ἀφες ἄρτι, ἐπεικειάς μοι νῦν, οὐ δοξολογίας ὁ καιρὸς, ἀνθρωπίνης πολιτείας, οὐ Δεσποτικῆς αὐθεντίας. Παρεγενόμεν γὰρ δι' ὑμᾶς Ἰωάννη, ἐτέχθη ἐκ γαστρὸς ἀνθρωπίνης· γαλακτοτροφίας μετέσχον· ἠυξήθη κατὰ σώματος νόμον· τὴν τῶν νομίμων φυλακὴν ἀπεπλήρωσα. Οὐδὲν μοι τῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως παρελείφθη πολιτευμάτων. Δέξομαι καὶ νῦν ὡς ἀνθρώπος βάπτισμα. Πραχθῆτω πάντα παρ' ἐμοῦ τὰ τῆς τοῦ σώματος ἀκόλουθα φύσεως. μὴ μάθῃ δι' ὧν λέγῃ ὁ διάβολος τὴν κεκρυμμένην μου θεότητα, μὴ φοθηθεὶς τὸ μυστήριον, καὶ φύγῃ τὴν πρὸς ἐμὲ συμβολήν, καὶ κερδάνῃ δραπετεύουσιν τὴν ἡτταν. Ἀφες ἄρτι· ὅφει μοι μικρὸν ὕστερον, Ἰωάννη, τὴν δόξαν. Ὅφει με τῆς τῶν δαιμόνων νικητὴν παρατάξεως· ὅφει τὴν τοῦ ἄδου παρ' ἐροῦ σκυλευομένην βασιλείαν. Ὅφει με ἀγγέλων οὐρανίων δοξαζομένων δῆμοις· ὅφει με τῆς οἰκουμένης κριτὴν προκαθήμενον· ὅφει με παρὰ παντὸς λατρευόμενον ἔθνους· ὅφει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων πρὸς τὴν ἐμὴν συγκεχυρὸς προσκύνειν. « Ἀφες ἄρτι, οὕτω γὰρ πρέπει ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. » Τούτων πρὸς τὸν Ἰωάννην παρὰ Χριστοῦ λαλοῦμένων, καὶ πρὸς αὐτὸν παρ' ἐκείνου, οἱ τῶν Ἰουδαίων ἀκραταὶ παρεστῆκεισαν δῆμοι, καὶ καθ' ἑαυτοὺς σιωπῇ διηπόρου. Θαυμαστὸν τὸ γινόμενον, ἐκπλήξεως τὸ φαινόμενον ἔξιν· ὁ Φαρισαῖος βαπτίζων, παρὰ τοῦτου βαπτισθῆναι παρακαλεῖ· ὁ Σαδδουκαῖος φρικτὸς, πρὸς τὴν τοῦτου νῦν ἔστρεψε συγκεχυρὸς θεωρίαν. Ὁ νηστευτῆς παρὰ τοῦ μὴ νηστεύοντος ζητεῖ εὐλογία. Ὁ τριχλῆν κεχρημένος ἐσθῆτι, τῆς παρὰ τοῦ μηδὲν τοιοῦτον ἐπιφερομένου ἱκέτης καθάρσεως. Ὁ τοῖς τῶν μελισσῶν κατὰ τὴν ἔρημον πόνοις καὶ τοῖς τῶν βοτάνων συντρεφόμενος ἐκ βρέφους ἀκρίσματος· τὴν τοῦτου νῦν ὡς ἀγιωτέραν δειλιᾷ πολιτείαν. Ποῖον ἄρα τῆς τοῦτου πρὸς τοῦτον ὑπεροχῆς τὸ διάφορον; τίς ἄρα ψήφος τῷ Θεῷ περὶ τοῦτου, μεταξὺ τῆς τοιαύτης ἀπορίας ἐξ οὐρανῶν διαδοῦναι φωνή. Ζητεῖτε, φησὶ, καθ' ἑαυτοὺς τοῦ βαπτισζομένου τὴν δύναμιν, μάθετε τοῦ ζητουμένου παρ' ὑμῖν τὴν οὐσίαν, γινώτε Ἰωάννου καὶ τοῦτου πηλίκον τὸ διάφορον. « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. » Ἐντεῦθεν Ἰωάννης, οὐ κατὰ τὸν ναὸν ποιεῖται τὸ βάπτισμα, οὐ κατ' οἶκον, ὡς ἐκάστῳ βαπτίζοντι σύνθηας· ἀλλ' ἐν ἔρημῃ καὶ ὑπαίθρῳ ποταμῷ, ἵνα πάντες ἀκούοντες ἐκ τῆς ἐξ οὐρανῶν κατὰ τὸν ἀέρα φωνῆς, τὸν παρ-

ignorant eminentiam: nam ex materno utero quarente esses nasciturus, conspicatus exclamavi: « Unde hoc mihi ut veniat Mater Domini mei ad me? » Agnus tu accessisti, qui tollas noxam mundi. Et ego una cum mundo tuum exspectans donum, opus habeo ut a te baptizer; tu vero ad me venis, ad lutum, aurum? ad lychnum, sol? ad scintillam, fax? Fons ad sitientem? ad natum ex semine, qui ex Virgine natus est? Satis est mihi tuum me vocari præcursorem, ob quod sane ipsum adoro ministerium. Quid igitur ad lavandum se quoque compellit iustitiæ Nunc? Quid ergo Dominus Christus? « Omite nunc, inquit, sic enim decet nos, ut compleamus omnem iustitiam. » Omite nunc, mansuetudinis mihi nunc, non glorificationis tempus est, humano vivendi more, non imperiali potestate. Adveni enim propter vos, o Joannes, natus ex utero humano, lacte nutritus, pro corporis lege auctus, statutorum observantiam exsecutus sum. Nulla mihi humanæ conditionis prætermisita civilitas est: quare nunc quoque ceu homo baptisma suscipio. Perage ea mecum omnia quæ corporis naturæ conveniunt. Ne discat, per quæ dicat diabolus absconditam meam divinitatem, ne mysterium metuens, congressum meum fugiat, atque aversam a se stragem lucretur. Omite nunc, videbis meam paulo post, o Joannes, gloriam; videbis me dæmoniacæ phalangis victorem; videbis Satanæ a me regnum exspoliatum; videbis me ab angelica cælesti turba laudibus celebrari; videbis me terrestris orbis iudicem præsentem; videbis me ab omnibus coli gentibus; videbis omne genu cælestium, terrestrium et infernorum ad adorandum me flecti. « Omite nunc, sic enim nos decet ut compleamus omnem iustitiam. » Hæc Christo et Joanne inter se colloquentibus, Judæorum audientium astitit turba, qui attoniti de facto hoc admirabili dubitant. Stupore videbatur dignum. Qui enim Phariseos baptizabat, ab hoc rogat baptizari; qui Sadducæis erat formidabilis, ad illius nunc aspectum assurgit, flectens genua; jejunio clarus, ab eo qui non jejunavit, benedictionem quaerit; qui veste ex pilis contexta erat tectus, ab eo qui ejusmodi nihil secum affert, purificationem supplex petit; qui apum in deserto laboribus et herbarum radicibus ac locustis a puero nutritus, hujus nunc tanquam sanctiorem constitutionem formidat. Quod ergo excellentiæ inter illos discrimen est? quale de illo Deus fert suffragium? Interea dum omnes sic stupore sunt correpti, e cælis ebuccinantis auditur vox: Inquire, inquit, apud se quisque, baptizati virtutem, discite potentiam ejus, qui apud vos essentiam quaesivit. Cognoscite quantum sit inter Joannem et hunc discrimen. « Ille est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est. » Hinc quoque Joannes non in templo baptizat, nec in demo-

¹ Luc. i, 45. ² Matth. iii, 15. ³ Matth. iii, 17

aliqua, quemadmodum aliorum unusquisque consuevit; sed apud desertum et dio expositum flumen, quo audientes omnes ex cœlesti illa per aerem audita voce præsentem hunc discerent: magnum videlicet magnæ illius panegyris choragum, Dominum dominantium, et Regem regum ac humanitatis omnis fontem. Jugum enim tuum suave est, o Rex humanissime, et onus tuum leve, ut deceat quoque hæc ad nos Domini verba exclamare: « Tollite jugum meum super vos, jugum enim meum suave est, et onus meum leve est; discite a me, quoniam mitis sum⁵. » Nec constitutionum onere nos gravat, non iugo opprimimur, non metu torquemur. Verum timuimus quidem, at liberi nunc a metu, non veluti fontes et damnati servitutis jugum toleramus; sed voluptati magis quam oneri nobis est. Sis igitur nobis multiplicatos servatus in annos; diuturnitatis longitudini tu superaddas; flas senex; tu populum quem sortitus es, dirigas. Dicat ad te quoque Deus: Regnum eorum qui ex te nascentur, propagando, augebo te vehementer nimis, et ponam te in gentes, et reges ex te prodibunt. In Christo Jesu Domino nostro, cui sit omnis gloria, honor et veneratio nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

II.

Pantaleonis sanctæ Dei Magnæ ecclesiæ diaconi, in gloriosissimam Domini ac Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi Transfigurationem Oratio I.

Si quidem, qui probe ad certamen comparati existunt, spectatorum delectantur plausibus, speque præmiorum ad congruam ipsis victoriam animis acrivuntur: sed et ii, qui Dei dona consequi cupiunt, quique spei sanctis quæsitæ participationem sitiunt, avide, pietatis ergo in Christum, certamina amplexantur, emerenturque probatam vitam; non ignaviam absque mercede præferunt; necve effeminatam diligunt timiditatem: quin, virili pectore, tentationem omnem, ac persecutionum incursus, parvi plane pendunt; divitiasque reputant, ut pro ea quid patiantur. Meminerunt enim beati Pauli in hæc verba scribentis: « Non sunt condignæ passionibus hujus temporis, ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis⁶. » Vide igitur, quibus et modo, provide admodum, usus sit ad sanctorum apostolorum commodum atque ædificationem, Dominus Jesus Christus. Dixerat siquidem ad eos: « Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdidit animam suam propter me, salvam faciet illam⁷. » Salubris ea quidem admonitio, ac sanctis congrua; quæque supernam conciliet gloriam, ac requiem jucundam præstet. Non enim vacat mercede, ut quis pro Christo pati eligat: adeoque æternæ gloriæ participes efficit. Cæterum cum necesse discipuli a virtutem ex alto accepissent⁸, »

ἄντα διδάσκωνται. Μεγάλῃς δὲ μέγαν χορευτὴν πανηγύρεως, Δεσπότην δεσποτικῆς, βασιλικῆς Βασιλέα, φιλανθρωποῦ φιλάνθρωπον. Ὁ γὰρ ζυγὸς σου χρηστός, ὃ φιλάνθρωπε Βασιλεῦ· καὶ τὸ φορτίον σου ἐλαφρόν, ὡς πρέπειν πρὸς ἡμᾶς καὶ σοὶ τὰ τοῦ Δεσπότητος βοᾶν· « Ἀρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς. Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρὸν ἐστίν. Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρὸς εἰμὶ. » Καὶ οὐ βαρεῖ τῷ προστάγματι, οὐ ζυγῷ δαμαζόμεθα, οὐχ ὑπερόγκῳ κατακλόμεθα φόβῳ, ἀλλὰ δεδοίκαμεν μὲν, ἐλευθέρων δὲ φόβῳ, οὐ καταδίκων, ἔλχομεν τὴν τοῦ δουλείας ζυγόν, ἀλλ' ἡδόμενοι μᾶλλον ἢ βαρύνόμενοι. Εἰς τὸν τοίνυν ἡμῖν πολυελαίτοις σωζόμενος ἔτεσιν· ἐπιδοῦναι πρὸς μῆκος πολυετίας. Γέννησι πρεσβύτης· ὃν ἐπιστεῦθης λαὸν ἡν-οχοίης. Εἶπα καὶ πρὸς σὲ ὁ Θεὸς, τὴν τῶν ἐκ σου τικτομένων βασιλείαν κηρύττων, Αὐξανῶ σε σφόδρα σφοδρῶς, καὶ θήσω σε εἰς ἔθνη, καὶ βασιλεῖς ἐκ σου ἐξελεύσονται. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

et veneratio nunc et semper, et in sæcula sæculorum.

B.

Πανταλέοντος διακόρου τοῦ Θεοῦ Μεγάλῃς ἐκκλησίας· εἰς τὴν ὑπερένδοξον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Λόγος Α'.

Οἱ μὲν εὖ εἰδότες ἀλλεῖν, τοῖς τῶν θεωμένων ἐφ' ἡδοναίς κρότοις· καὶ ταῖς τῶν βραβείων ἐλπίσιν ἀκονοῦνται πρὸς τὴν αὐτοῖς πρέπουσαν νίκην· οἱ δὲ γε τῶν θείων χαρισμάτων ἐπιτυχεῖν χλιχόμενοι, καὶ τῆς τοῖς ἁγίοις εὐτρεπισμένης ἐλπίδος ἐνφύονται τὴν μέθεξιν, τοὺς ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἀγῶνας, προσέειναι μὲν ἀσμένους· τὴν εὐδόκιμον δὲ κατορθοῦσι ζῶτην, οὐ τὸν ἀμισθον προσημῶντες· ὅκνον, ὅτε μὴν τὴν ἀνανδρὸν ἀγασπῶντες δειλὴν κατανδριζόμενοι δὲ μᾶλλον παντὸς πειρασμοῦ, καὶ τὰς τῶν διωγμῶν ἐφόδους ὀλίγου παντελῶς ἀξιοῦντες λόγους, καὶ πλοῦτον ἡγούμενοι τὸ παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ. Διαμέμνηνται γὰρ τοῦ μακαρίου γράφοντος Παύλου· ὅτι· Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς· « Ἀθρεῖ τοιγαροῦν δι' οὗς, οἰκονομῶν παγκρατεῖ κεχρησμένον καὶ νῦν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς ὁνησιν καὶ οἰκοδομήν τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Ἐφ' ἣν γὰρ πρὸς αὐτούς· « Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. Ὃς γὰρ θέλει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· Ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν. » Καὶ σωτήριον μὲν τὸ παράγγελμα· καὶ πρέπον ἁγίοις· καὶ τῆς ἀνωτάτω πρόδενον δόξης, καὶ τῆς εἰς λῆξιν θυμαρίας ἐμπονητικόν. Τὸ γὰρ τὸ παθεῖν ἐλπίσιν αὐτῶν Χριστὸν, οὐκ ἀμισθον· μᾶλλον δὲ τῆς αἰωνίου δόξης περιποιεῖ τὴν μέθεξιν. Πλὴν οὕτω· ἐπὶ τῇ

⁵ Matth. xi, 29, 30. ⁶ Rom. viii, 18. ⁷ Luc. ix, 23-25. ⁸ Luc. xxvi, 49.

ἐνάμιν ἐσχηκότας ὁ τοὺς μαθητὰς, εἰκὸς ἦν τάχα καὶ ἀνθρωπίναις περιπεσεῖν ἀσθενεῖαις· καὶ τι τοιοῦτον καθ' ἑαυτοὺς ἐννενοηκότας εἰπεῖν. Πῶς ἀρ-
νήσεται τις ἑαυτὸν· ἢ πῶς ἀπολέσας τὴν ἑαυτοῦ
ψυχὴν, εὐρήσει πάλιν αὐτήν; Τί δὲ τοῖς τοῦτο πα-
θοῦσι τὸ ἰσοσταλοῦν ἔσται χάρισμα; ἵνα τοίνυν τῶν
τοιοῦτων αὐτοὺς ἀποστήσῃ καὶ λογισμῶν καὶ ῥημά-
των· καὶ οἷον μεταχαλκεύσῃ πρὸς εὐανδρεῖαν, τῆς
δοθησομένης αὐτοῖς εὐκλείας ἐπιθυμίαν ἐντεκνῶν·
« Λέγω ὑμῖν, φησὶν, εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐσθηκότων,
οἱ τινες οἱ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν
βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Ἀρά γε εἰς τοσοῦτον αὐτοῖς
ἐκταθήσεται, φησὶ, τὸ τῆς ζωῆς μέτρον, ὥστε καὶ
εἰς ἐκείνους φθάσαι τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐπὶ συν-
τελείᾳ τῶν αἰώνων ἐξ οὐρανοῦ κατελθὼν, ἀποκατα-
στήσει τοῖς ἁγίοις, τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασι-
λείαν; ἀλλ' ἦν μὲν καὶ τοῦτο ἐφικτὸν αὐτῷ· πάντα
γὰρ δύναται, καὶ οὐδὲν ἀμύχωνον ἢ ἀνήνυτον τοῖς
αὐτοῦ πανοθενεστάτοις νεύμασι. Βασιλείαν δὲ Θεοῦ
φησὶν αὐτὴν τὴν θέαν τῆς δόξης, ἐν ἣ καὶ αὐτὸς
ὀφθῆσεται κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃν ἂν ἐπιλάμψῃ
τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· « Ἦξει γὰρ ἐν δόξῃ τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρός, καὶ οὐκ ἔν γε μάλλον σμικροπρεπείᾳ τῇ
καθ' ἡμᾶς. Πῶς οὖν ἄρα θεωροῦς ἐπολεῖ τοῦ θαύμα-
τος; τοὺς λαβόντας τὴν ὑπόσχεσιν; « Ἀνεῖσιν εἰς
τὸ ὄρος ὁ τρεῖς ἀπ' αὐτῶν τοὺς ἐπιλέκτους ἔχων·
εἷτα μεταπλάττεται πρὸς ἐξαίρετόν τινα καὶ θεο-
πρεπῇ λαμπρότητα· ὥστε καὶ τὸν ἱματισμὸν αὐτοῦ,
τῇ τοῦ φωτὸς προσβολῇ διαλάμψαι δοκεῖν· εἷτα ὁ Μωϋ-
σῆς καὶ Ἡλίας περιστηκότες τὸν Ἰησοῦν, προσελά-
λουν ἀλλήλοις τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ, ἣν ἐμέλλε πληροῦν,
φησὶν, ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Τούτεστι, τῆς μετὰ σαρ-
κὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον, καὶ τὸ σωτήριον πάθος
τὸ ἐν τῷ τιμίῳ σταυρῷ. Καὶ γὰρ ἔστιν ἀληθές, ὅτι
ὁ διὰ Μωσέως νόμος, καὶ ὁ τῶν ἁγίων προφητῶν
λόγος, τὸ Χριστοῦ μυστήριον προανέδειξεν· ὁ μὲν
ἐν τύποις καὶ σκιαῖς· μονοנוχὶ καθάπερ ἐν πίνακι
καταγράφων αὐτό· οἱ δὲ, πολυτρόπως προηγορευ-
κότες, ὡς καὶ ὀφθῆσεται κατὰ καιροῦς ἐν εἰδῇ τῷ
καθ' ἡμᾶς, καὶ ὅτι τῆς ἀπάντων ἕνεκα σωτηρίας καὶ
ζωῆς, οὐ παραιτῆται τὸ παθεῖν τὸν ἐπὶ ξύλου θά-
νατον. Οὐκοῦν ἡ Μωσέως καὶ Ἡλίας παράστασις, καὶ
ὁ προσλαλεῖν ἀλλήλοις αὐτοῦς, οἰκονομία τις ἦν,
ὅ μᾶλα καταδεικνύουσα δορυφορούμενον ὑπὸ νόμου
καὶ προφητῶν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν,
καὶ νόμου καὶ προφητῶν δεσπότην προκαταδειχ-
ντα πρὸ αὐτῶν· δι' ὧν ἀλλήλοις συνψεδά προεχ-
ύξαν. Οὐ γὰρ ἀσύμβατα τοῖς διὰ τοῦ νόμου τὰ τῶν
προφητῶν· καὶ τοῦτο ἔστιν οἶμαι τὸ, ἀλλήλοις προσ-
λαλεῖν Μωσέα τὸν ἱερώτατον, καὶ τῶν προφητῶν
ἐνάρκιστον. Ἡλίας δὲ οὗτος ἦν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο
ἐννοῆσαι· ἐπειδὴ οἱ ὄχλοι ἔλεγον· οἱ μὲν, Ἠλίας·
οἱ δὲ, Ἰερემίας· οἱ δὲ ἕνα τῶν προφητῶν, τοὺς κο-
φαίους ἀγεί, ἵνα κἀντεῦθεν τὸ μέσον ἴδωσι τῶν
ἰλῶν καὶ τοῦ δεσπότητος. Μετὰ ταύτην δὲ καὶ ἐτέ-
ρα ἐννοεῖαν ἔστιν εἰπεῖν· ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς ἐν-

A par forte erat ut etiam aliquid humanæ imbecilli-
tatis incurrerent, atque ejusmodi quidpiam ipsi
apud se cogitantes, dicerent. Quo se modo quis
abnegaverit? Aut quomodo animam suam per-
dendo, iterum eam inventurus est? Quid vero hocce
passis, æqualis ad præmium erit muneris? Ut
ergo tales eorum et cogitationes et verba comp-
scat, velutque æneos ad virile robur transferat,
dandæ ipsis gloriæ cupiditatem, animis eorum
ingenerans: « Dico vobis, inquit, sunt aliqui hic
stantes, qui non gustabunt mortem donec videant
regnum Dei ». Ergone, inquit, usque adeo pro-
ducenda illis est vitæ mensura, ut et ad ea deve-
niant tempora, quando in consummatione sæculo-
rum, de cælo descendens, paratum sanctis re-
gnum repositurus est? Plane et hoc illi pervium
erat: nam potest omnia; nec aliquid est, quod
potentissimo nutu conficere nequeat¹⁰. Verum,
regnum Dei, ipsam dicit gloriæ visionem, in qua
et ipse per id tempus aspectandus erat, cum iis
illuxisset, qui essent in terra. « Est enim venturus
in gloria Dei et Patris¹¹; » non jam amplius in
vililitate nobis propria. Quo igitur modo spectatores
facit miraculi eos, ad quos promissio facta erat?
« Ascendit in montem¹², » tres ex illis præcipuos
secum habens; ac tum in eximium quemdam ac
supra hominem splendorem transformatur; ut
etiam vestimenta ejus luminis appulsu lucere vi-
derentur: sicque « Moyses et Elias astantes cum
Jesu, invicem conferebant; dicentes exitum ejus,
quem, inquit, completurus erat in Jerusalem¹³. »
Hoc est, dispensationis in carne sacramentum,
salubremque in pretiosa Cruce passionem. Sane
enim præmonstravit Christi sacramentum, tum
lex per Moysen data, tum sanctorum prophetarum
sermo: illa quidem, velut fere in tabella in figuris
umbrisque depingens: hi autem, multis modis
fore prænuntiantes, ut quandoque in humana vi-
sibilis specie appareret, nec pro omnium salute et
vita in ligno crucis mori detrectaret. Illæ ergo
Mosis Eliæque præsentia, mutuaque fabulatio,
dispensatio quædam erat: id apertius significans;
nimirum muniri Dominum Jesum Christum, lege
ac prophetis; velut quibus olim legis Dominus et
prophetarum, designatus esset, per ea quæ utra-
que invicem consona in eum prædixissent. Nec
enim a legis scitis prophetarum dissident oracula.
Hocque significatum arbitror, quod sacratissimus
Moses, Eliasque prophetarum præclarissimus, in-
vicem colloquerentur. Potest etiam aliud quidpiam
intelligi. Quoniam enim turbæ dicebant, hi quidem
Eliam esse; illi Jeremiam¹⁴; alii unum ex pro-
phetis: idcirco apostolici ordinis capita, sum-
mosque principes ducit, ut inde noverint quid
inter servos dominumque intersit. Ad hæc quo-
que aliam rationem nobis afferre licet. Quia

Luc. ix, 27. ¹⁰ Luc. i, 37. ¹¹ Matth. xvi, 27. ¹² Luc. ix, 28. ¹³ ibid. 30, 31. ¹⁴ Matth. xvi,

enim continue criminabantur ut legis transgressorem, ac blasphemum ipsum censebant, tanquam Patris sibi arrogaret indebitam gloriam, dicebantque : « Non est hic a Deo, quia Sabbatum non custodit ¹⁴. » Et iterum : « De hono opere non lapidamus te, sed de blasphemia ; quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum ¹⁵ : » ut ostenderet utrumque crimen invidiæ esse, ac se neutri horum esse obnoxium ; nec vero legis prævaricationem esse, quod gerebatur ; autæ arrogationem indebitæ gloriæ, quod seipsum Patri æqualem diceret, eos in medium producit qui clarnissent in utroque. Et enim Moses dedit legem : eratque ut Judæi cogitarent fore, ut is haudquaquam in prævaricatorem remissior esset ; nedum ut ejus hosti, qui legem posuisset, obsequio adesset. Elias vero zelatus est pro Dei gloria ¹⁷, neque et ipse astitisset obaulissetque, si ille Deo adversatus esset, seque ipsum Deum Patri æqualem, quod non erat, diceret : idque indebite faceret. Possumus etiam causam aliam dictis addere. Quam porro ? Nempe ut disce- rent mortis pariter ac vitæ potestatem habere, inque superna ac inferna dominio pollere : idcirco tum viventem in medium producit, tum eum qui vivis excessisset. Nec vero visi erant, sed « loquebantur excessum ¹⁸, quem completurus erat in Jerusalem : » hoc est, passionem et crucem et resurrectionem. At beati quidem discipuli velut Christo precibus vacante, paululum dormitarunt ¹⁹. Provide enim implebantur humana. Exinde excitati, sic venerabilem miramque ac novam mutationem aspectant. Forte autem ratus divinus Petrus, adesse tempus regni Dei, lubens eligit moras in monte, atque ut fiant tria tabernacula ; nesciens quid diceret ²⁰ : » non enim erat tempus consummationis sæculi ; ac neque præsentis temporis est, ut sancti bona eis in spe posita hactenus recipiant. Ait enim Paulus : « Qui transformabit corpus humilitatis nostræ, ut conforme reddat corpori suo glorioso ²¹ : » nempe Christus. Cum ergo dispensatio hactenus inciperet, nec rebus adhuc exhibitis ad terminum deducta esset ; haud par erat ut Christus, qui ex dilectione in mundum, venisset pro ipso mori, abnueret, atque a proposito desisteret. Humanam enim naturam salvam fecit, tum pro ea patiente carne, tum per resurrectionem ex mortuis, mortem abolens. Nesciebat itaque Petrus, quid diceret. Excepta vero mirabili ac ineffabili apparitione Christi gloriæ ; aliud quoque utile, necessariumque ad fidem in ipsum firmandam, nedum discipulis, sed et nobis ipsis exhibitum est. De cælo enim ex nube demissa est vox Patris dicentis ²² : « Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui ; ipsum audite. Et dum, inquit, fieret vox, inventus est solus Jesus ²³. » Quid ad hæc ait Judæus dura cervice, refractarius ille, inobediensque, et corde insuasibili ? En præsentem Mose, præcipit Pater san-

Α ἐχάλουν αὐτῷ τὸ παρθεύειν τὸν νόμον, καὶ βλάσφημον αὐτὸν εἶναι ἐνόμιζον, ὡς σφετεριζόμενον δόξαν οὐ προσήκουσαν αὐτῷ, τὴν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἔλεγον· « Οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. » Καὶ πάλιν· « Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λίσσομεν σε· ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς ἑαυτὸν Θεόν. » Ἵνα δειχθῇ ὅτι βραχύνει ἀμφοτέρω τὰ ἐγκλήματα, καὶ ἐκατέρω τούτων ἔστιν ἀνεύθυνος· καὶ οὕτως νόμου παράδοσις ἐστὶ τὸ γινόμενον, οὕτως δόξης σφετερισμὸς τῆς οὐ προσήκουσας· τὸ λέγειν ἑαυτὸν ἴσον τῷ Πατρὶ· τοὺς ἐν ἐκκλήρῳ λάμψαντας τούτων εἰς μέσον ἄγει· καὶ γὰρ Μωυσῆς τὸν νόμον ἔδωκε· καὶ ἠδύναντο λογισαμένοι οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐκ ἂν περιεῖθε τὸν παραβαίνοντα αὐτόν· καὶ τῷ ταθεικῷ πολέμῳ ἐθεράπευσεν ὁ Θεός· καὶ Ἠλίας δὲ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐζήλωσε· καὶ οὐκ ἂν εἰ ἀντίθεος ἦν, καὶ Θεὸν ἑαυτὸν ἔλεγε ἴσον τῷ Πατρὶ, μὴ ὢν ὅπερ ἔλεγε, μηδὲ προσκυνῶν· τοῦτο ποίων· παρέστη καὶ αὐτὸς καὶ ὑπήκουσεν. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέραν αἰτίαν εἰπεῖν μετὰ τῶν εἰρημίων· ποίαν δὲ ταύτην ; Ἵνα μάθωσιν ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχει, καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν κατὰ κράτος. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ζῶντα καὶ τὸν τελευτηκότα εἰς μέσον ἄγει. Καὶ γὰρ ἡμῶν οὐκ ἐστίγων· ἀλλ' ἐλάλουν τὴν ἐξοδὸν ἣν ἐμελλε κτήροῦν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Τούτῃ ἐστι τὸ πάθος, καὶ ἐν σταυρῷ, καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ἄλλ' οἱ μὴ μακάριον μαθηταὶ βραχὺ πῶς ἀπονυστάζουσιν, ὡς τῇ προσευχῇ σχολάζοντες τοῦ Χριστοῦ. Ἐπληρῶτο γὰρ οἰκονομικῶς τὰ ἀνθρώπινα· εἰτα διαγρηγορήσαντες, θεωροὶ γίνονται τῆς οὕτως σεπτῆς καὶ παρὰ φύσιν μεταβολῆς. Οἵηθις δὲ ἰσως ὁ θαρπένους Πέτρος ἐν τὰχαι που καὶ ἐνέστηκεν ὁ καιρὸς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀποδέχεται μὲν τὰς ἐν τῷ ὄρει διατρίδας· « Σκηναὶ δὲ τρεῖς δεῖν γενέσθαι φησὶν, οὐκ εἰδὼς· δὲ λέγει· » Οὐ γὰρ ἦν καιρὸς τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· οὐτε μὴν τοῦ παρόντος χρόνου, τοῦ λαβεῖν τοὺς ἁγίους τῆς ἐπηγγελμένης αὐτοῖς· ἐλπίδος τὴν μέθεξιν. Ὁ γὰρ Παῦλος· φησὶν· « Ὁς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. » Χριστὸς δηλονότι. Οὐσης οὖν ἐν ἀρχαῖς ἐστὶ τῆς οἰκονομίας, καὶ οὕτως πεπερασμένης, πῶς ἦν εἰδὼς καταλῆξει Χριστόν, τῆς εἰς τὸν κόσμον ἀγίας ἐκείνης ἀποφοιτήσαντα, τοῦ παθεῖν ἐθέλειν ὑπὲρ αὐτοῦ. Σάωσε γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανόν, καὶ αὐτὸν ὑπομένειν τὴν κατὰ σάρκα θάνατον, καὶ διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάνσεως καταργήσας αὐτόν ; οὐκ ἦδει τοιγαροῦν ὁ Πέτρος ὅπερ ἔφη. Πλὴν πρὸς τῇ παραδόξῃ καὶ ἀπρόβητῳ ὁρᾷ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, πέπρακται καὶ ἕτερον, χρήσιμόν τε καὶ ἀναγκαῖον, εἰς βεβαίωσιν τῆς ἐπ' αὐτῷ πίστεως· καὶ οὐχὶ μόνοις τοῖς μαθηταῖς· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς. Ἐκ νεφελῶν γὰρ ἀνῶθεν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, κατεδόθη φωνὴ λέγοντος· « Οὗτος ἐστὶ ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. Καὶ ἐν τῷ γενέσθαι, τὴν φωνὴν, εὐρέθη Ἰησοῦς μόνος. » Τὴν πρὸς αὐτὸν

¹⁴ Joan. ix, 16. ¹⁵ Joan. x, 33. ¹⁷ III Reg. xxi, 40. ¹⁸ Luc. ix, 31. ¹⁹ ibid. 32. ²⁰ ibid. 35.
²¹ Phil. iii, 21. ²² Matth. xvii, 5. ²³ Luc. ix, 36.

φῆσιν ὁ σκληροπράχηνος Ἰουδαῖος· ὁ δυσάγωγος, καὶ ἀπειθής, καὶ ἀνουθέτητον ἔχων τὴν καρδίαν; ἰδοὺ παρόντος Μωσέως ὁ Πατὴρ ἐντέλλεται τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἀκοῦειν αὐτοῦ· ἀλλ' εἴπερ ἦν θελητὸν αὐτῷ ταῖς Μωσέως ἀκολουθεῖν αὐτοὺς ἐντολαῖς, ἔφη ἂν οὔτε πείθεσθε τῷ Μωσεί· τηρεῖτε τὸν νόμον. Νυνὶ δὲ οὐδὲ τοῦτό φησι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· ἀλλ' ἐστῶτος, Μωσέως καὶ τοῦ προφήτου αὐτοῦ Ἠλία, αὐτοῦ μᾶλλον αὐτοὺς ἀκοῦειν ἐπιτάττει· ἵνα μὴδὲ συκοφαντῇται παρὰ τινων ἢ ἀλήθεια· λεγόντων ὅτι Μωσέως μᾶλλον αὐτοὺς ἀκοῦειν προτετάταχεν ὁ Πατὴρ, καὶ οὐ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἀναγκαίως οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπεσημῆνατο λέγων· ὅτι ἐν τῷ γενέσθαι τὴν φωνήν, εὗρέθη Ἰησοῦς μόνος. Οὐκοῦν ὅτε ταῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὡς ἐκ νεφελῶν ἄνωθεν ἐντέλλετο λέγων· « Ἀκούετε αὐτοῦ, Μωσῆς μὲν ἀπὴν· Ἠλίας δὲ οὐ παρὴν, μόνος δὲ ἦν ὁ Χριστός. Αὐτοῦ τοιγαροῦν ἀκοῦειν προστέταξε. Καὶ γὰρ ἐστὶν αὐτὸς τέλος νόμου καὶ προφητῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ταῖς τῶν Ἰουδαίων δῆμοις προσεφώνησε λέγων· « Εἰ πιστεύετε Μωσεί, ἐπιστεύσατε ἂν καὶ ἐμοί. Περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκείνους ἔγραψεν. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὴν διὰ τοῦ πάνσφου Μωσέως ἀτιμάζοντες ἐντολήν, καὶ τὴν διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ἀθετοῦντες λόγον μέχρι παντὸς μεμενέχασιν, δικαίως ἀπῆλλοτριώθησαν· καὶ τῶν τῆς πατρᾴας αὐτῶν ἐπιγγελλμένων ἐξέσωθησαν ἀγαθῶν. « Ὑπακοὴ γὰρ ὑπὲρ θυσίαν ἀγαθὴ καὶ ἡ ἐπακρόασις ὑπὲρ στέαρ ἁρνῶν, » καθὼς γέγραπται. Καὶ τὰ μὲν τῶν Ἰουδαίων ἐν τούτοις· ἡμῖν δὲ τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, πάντα πάντως ὑπάρξει τὰ ἀγαθὰ· δι' αὐτοῦ οὐ, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ δόξα καὶ κράτος σὺν ἁγίῳ

Γ.

Εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγος Β'.

Αὐτὸς μὲν ἐωθινοῦ φωτὸς προηγούμενος, ἀπελαύνει τῶν βλεφάρων τὸν ὕπνον, καὶ τὸ περίορθρον τῆς ἡμέρας τὸ λυκαυγὲς ἐφελκόμενον, διαλύει τὰς τῶν ἐνέριων σκιὰς· μαρτυρεῖ δὲ τῇ τοῦ ἰοῦς παρουσίᾳ πᾶς ὄρνις ὅστις ἐστὶν ὠδικός, πρὸ τῆς πτήσεως· ἐφιζήτων τοῖς πρίμοις. Τῇ γὰρ τῶν οἰκείων ἀνακινήσει πετερῶν, συνεκτιναζάμενος τὴν σιγὴν τῇ ἀπὸ τοῦ ὕπνου χαυνότητι, ἐν τῷ ὀρθρῷ τὴν ἀκτίνα προβλέπει. Καὶ τοὺς ἐτι καθεύδοντας, διὰ τῆς οἰκείας ἐγείρει φωνῆς. Τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ εὐαγγελικοῦ φωτὸς τὸν τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας περιλάμπαντος οἶκον· ὑποχωρεῖται μὲν ὥσπερ νύξ ἡ τῆς ῥαθυμίας ἀγλύς· πᾶσα δὲ σπουδὴ ματαιότητος, καθάπερ ἐνείρω παγεῖσα διαλυέσθω σκηνή· ἐκ δὲ τῶν ὑψηλοτάτων τοῦ βήματος· πρέμνων κελαδεῖταισαν αἱ θεόπνευστοι τῶν διδασκάλων ὧδε, τῇ τοῦ ἐπουρανίου μαρτυροῦσαι παρουσίᾳ φωτὸς. Ἀλλὰ τοῖς μὲν ὀρνίσι ἀσχημὸς ἡ φωνή, διεγείρουσα τοὺς νοῦς· Ὁροῦς πρὸς γερήγορσιν· ἐν δὲ τοῖς διδασκάλοις ἐπισιγμός· ἡ τοῦ Παύλου φωνή· « Ἡ νύξ, βοῶσα, προέκοψεν· ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικε. » Ποῖα προέκοψε νύξ,

etis apostolis, ut eum audiant : ac siquidem voluisset, ut Mosis praecepta sequerentur, dixisset utique, ut Mosis obtemperarent, ut servarent legem. Jam vero haudquaquam id Deus et Pater dicit, sed astantibus Mose, Etiaque ejus propheta, ut illum potius audiant, praecipit. Ut ne autem veritas apud nonnullos calumniam patiatur, dicantque jussisse Patrem ut Mosen potius, non omnium nostrum Salvatorem Christum, audirent : ideo signanter evangelistae dicentium fuit, dum vox fieret, inventum esse Jesum solum. Cum igitur Deus et Pater, velut ex nubibus, desuper apostolis sanctis praeciperet, dicens : « Ipsum audite, » aberat Moses, Elias non erat ; Jesus autem erat solus : ergo praecipit ut ipsum audirent. Etenim ipse finis et legis et prophetarum ²⁵. Propterea etiam populis Judaeorum locutus est, dicens : « Si crederitis Mosis, mihi utique crederetis : de me enim ille scripsit ²⁶. » Quia vero obstinate Mosis praeceptum aspernati sunt, dictumque per sanctos prophetas sermonem nihili ac extremum usque fecerunt, merito abdicati sunt, atque a bonis quorum pares repromissio eam acceperant, depulsi, sicut enim scriptum est : « Obauditio super sacrificium bonum, et obedientia super adipem agnorum ²⁷. » Et sic quidem Judaica habent. Nobis vero, qui ejus agnovimus apparitionem, erunt plane omnia boni : et per ipsum Christum, et ab ipso, per quem, et eum quo Deo Patri cum Spiritu sancto, gloria et imperium, in saecula saeculorum. Amen.

τε καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ, καὶ μεθ' ἡμεῶν, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

III.

In gloriosissimam Domini et Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi transfigurationem oratio II.

Matutini luminis primus splendor somnum palpebris abigit, productumque diei matutinum crepusculum somniorum dissolvit umbras, aurorae vero adventum, canora omnis avis a stipitibus ramisque ante volatum pendula, testiatum facit. Una enim cum inducta somno mollitie, pennarum quassatione decusso silentio, matutinum radium excipit, voceque obstrepente, adhuc dormientibus somnum adimit. Sic plane, Ecclesiae universalis domo, evangelici luminis illustrata fulgoribus, abscedat quidem ceu nox quaedam, ignaviae caligo : ac vero haud secus ac tabernaculum fixum in somnis, inane omne stultumque studium dispellatur ; divinitusque inspiratae magistrorum cantilenae de altissimis resonent suggestus ramis, ac caelestis luminis testentur adventum. At avibus quidem missa vox, quanquam non distincta, pigros ad vigiliam excitat ; in magistris autem, certa est ac distincta Pauli vox illa clamans, « Nox praecessit ; dies autem appropinquavit ²⁷. » Quae nox illa praecessit, o tu Ecclesiae magister ; quaeve appropinquavit dies ? Ergone

²⁵ Rom. x, 4. ²⁶ Joan. v, 46. ²⁷ I Reg. x v, 22.

²⁷ Rom. xiii, 12.

caliginosioris temporis detenti commodis, velut ex nocte, diurno lumini propinquamus? Enimvero, si quidem mutatio temporum, malorum effecit mutationem, quod quidem appropinquavit tempus, præterito melius evasit, humanæ vero naturæ nihil laudis accessit, cum ipsa nihil ex alia in aliam demutata sit. Apage, inquit, Scientiæ ego illustrationem, non temporis lapsum edissero: ac velut diuturno sepultus somno, pigros exsuscito.

Nam et ipsi fuimus nox; nunc autem postquam induimus Christum, diei nobis congruit appellatio. «Eramus enim aliquando tenebræ; nunc autem lux in Domino²⁸.» Benedictus es, Christe, per quem homo lucis nuncupationem consecutus est. Benedictus es, Christe, per quem humana natura mutuum Deo indumentum præbuit, Deique natura humanæ substantiæ personam ac subsistentiam tribuit. Benedictus es, Christe, per quem exstinguitur pœna, iudicis ad reos verita cognitionis necessitudinem. Benedictus es, Christe; tu enim Lumen verum existens, humanitatis subiugressus lucernam, oleo quidem Spiritus, naturæ impinguasti clychnium, spiritualis ipsum gloriæ splendore accendens; humano autem vasculo creata illuminasti, illustrans paululum eam lampadem, in quam nec Petrus, nec Jacobus, nec Joannes, humanis oculis ausi sunt aspicere; potius vero proni in terram, magni illi summiq[ue] in discipulis rami, inaccessibile lumen professi sunt. Hos enim Dominus, cœlestis vocis auditores assumptos, effulgentes sua gloria, latentem sensim divinitatem sub-revelans, testes fideles habere voluit, ut adjuncto auribus patrono oculo, orbe toto clara ac contenta voce, nulla requie clamarent: «Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris²⁹.»

Operæ vero pretium fuerit, ut medio sermone interceperet historia, ipsam exponendo, una cum discipulorum principibus ascendamus, magniloquo obsequentes Isaïæ, dicenti: «Venite, ascendamus in montem Domini³⁰.» Ascendamus autem, non cum sudore nec difficili halitu ad ardua festinato contendentes; sed vacantem quietumque, suscipiendis iis, quæ dicenda sunt, animum inducentes. Ac primum quidem explicatis divinis Libris tumque intentis in sacram Litteram oculis, repositas in ea divitias contrectemus.

«Assumit, inquit, Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus: et ducit illos in montem excelsum seorsum: et transfiguratus est ante eos³¹.» Primum autem si lubet, cur tribus istis tantum assumptis, apostolos reliquos dimittat, videamus. Erat revelatio quæ multum incuteret timorem; prophetis clanculum concurrentibus, collucente nube, fulgurante habitu, vultus splendore jubar utrumque plurimum superante, clamante de nube

ὡς τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλε, ποία δὲ ἡγγικεν ἡμέρα; Ἀρα νυκτὸς ζοφωδεστέραις κατεχόμενοι εὐετηρίαις τισὶν, ὡς ἐκ νυκτὸς ἡμερινῷ φωτὶ προσπαλάζομεν; ἀλλ' εἰ ἄρα ἡ τῶν καιρῶν ἐναλλαγὴ, τὴν τῶν κακῶν ἐναλλαγὴν ἀπειργάσατο, ὁ μὲν προσεγγίσα· χρόνος τοῦ παρωχηκότος βελτίων γεγέννηται, οὐδεὶς δὲ τῆς ἀνθρωπίνης προσγένονεν ἔπαινος φύσεως· ἀφ' ἐτέρου μὴ μεταβληθείσης· εἰς ἕτερον. Ἀπαγέ φησιν· οὐ χρόνου μετέπτευσιν· ἀλλὰ γνώσεως ἑλλαμψὶν διαγορεύω ἐγώ· καὶ ὡς ἐπὶ πολὺ καθεύδοντας τοὺς ῥαθύμους ἐφυπνίζω.

Αὐτοὶ γὰρ καὶ νῦν ἦμεν· καὶ νῦν τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενοι, τῇ προστηγορίᾳ τῆς ἡμέρας ἀρμύζομεν. Ἦμεν γὰρ ποτε σκότος· νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. Εὐλογητὸς εἰ, Χριστέ, δι' ὃν ἀνθρώπος προστηγόρεται φῶς. Εὐλογητὸς εἰ, Χριστέ, δι' ὃν ἀνθρωπίνη φύσις ἐδάνεισεν ἐνδύμα θεῶ, καὶ θεοῦ φύσις ἀνθρωπότητος οὐσίᾳ περιέθηκε πρόσωπον. Εὐλογητὸς εἰ, Χριστέ, δι' ὃν σθένυνται κόλασις, αἰδουμένη τὴν τοῦ δικαστοῦ πρὸς· τοὺς καταδίκους συγγένειαν. Εὐλογητὸς εἰ, Χριστέ· οὐ γὰρ ὢν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὑπέισελθὼν τὸν τῆς ἀνθρωπότητος λύχνον, κατελίπανας μὲν τῷ τοῦ Πνεύματος ἐλαίῳ τὴν θρυαλλίδα τῆς φύσεως, ἐφάψας τῷ τῆς πνευματικῆς ἀπαυγάσματος δόξης· δι' ἀνθρωπίνου δὲ σκεύους· τὴν κτίσιν ἐφώτισας, ταύτην ἐκλάμψας τὴν λαμπράα μικρὸν, ἣν οὐ Πέτρος, οὐκ Ἰάκωβος, οὐκ Ἰωάννης ἰδεῖν ὀφθαλμοῖς ἀνθρωπίνους ἐτόλμησαν· ἀλλὰ πρηνεῖς πεσόντες οἱ τῶν μαθητῶν ἀκρέμονες, ὡμολόγησαν τοῦ φωτὸς τὸ ἀπρόσιτον. Τούτους γὰρ ἀκρατὰς λαθὼν ὁ Δεσπότης τῆς οὐρανόου φωτὸς, τῇ λαμπηρόνι τῆς οἰκειᾶς δόξης ἡρεμαίως ὑπεκκαλύπτων τὴν ἐνοῦσαν θεότητα, πιστοὺς ἔχειν ἠεούλετο μάρτυρας· ὅπως τῇ ἀκοῇ τὸν ὀφθαλμὸν λαβόντες συνήγορον, μὴ παύσαιντο μεγάλη βοῶντες φωνῇ διὰ οἰκουμένης ἀπάσης· «Ὁ ἦν ἀπαρχῇ· ὁ ἀκτεκόμεν· ὁ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.»

Ἄλλ' εὐχαίρως τῆς ἱστορίας μεσολαβηθείσης τῷ λόγῳ, ἀναγκαῖον διὰ τῆς ἐξηγήσεως συναναδῆναι τοῖς τῶν μαθητῶν κορυφαίοις, Ἡσαΐα τῷ μεγάλῳ φωνῇ πεισθέντας· «Δεῦτε, λέγοντι, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου.» Ἀναβῶμεν δὲ μὴ σὺν ἰδρωτί, μηδὲ σὺν ἀσθματι, πρὸς τὸ ἀναντες τοὺς ἡμετέρους κατεπείγοντες πόδας· ἀλλὰ σχολάζουσιν τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν τῶν λεγομένων ὑποδοχὴν ἐπαγόμενοι· καὶ πρῶτον μὲν, τὰς θείας ἀναπτύξωμεν δέλτους· εἴτα πρὸς τὸ ἱερὸν ἀτενίσαντες Γράμμα, τὸν ἀποκείμενον ψηλαφησομεν πλοῦτον.

Ἐπαρλαμβάνει, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνάγει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν, καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν. Καὶ εἰ δοκεῖ πρῶτον σκοπήσωμεν· τίνος ἕνεκεν τοὺς τοὺς τρεῖς μόνους παρалаβὼν, τοὺς λοιποὺς τῶν ἀποστόλων ἀφίησι. Πολὺν ἡ ἀποκάλυψις ἐποίει τὸν φῶδον, συντρεφόντων προφητῶν ἀοράτως· φωτιζούσης νεφέλης· ἐσθῆτος ἀστραπτούσης· τῆς ἐκ τοῦ προσώπου λαμπρότης

²⁸ Ephes. v, 9. ²⁹ I Joan. 1, 1. ³⁰ Isa. 11, 3. ³¹ Matth. xvii, 1.

ὑπερνικώσης ἐκάτερον φέγγος· βρώσης ἐκ τοῦ νέ- A
φους τῆς πατρικῆς φωτῆς, καὶ τῷ Μονογενεὶ τὴν
εὐδοκίμῃθεισαν μαρτυρούσης υἱότητα. Ὅπως οὖν μὴ
τῇ παραχῇ τῶν πολλῶν ἐκπτυστον πρὸ καιροῦ τὸ
μυστήριον γένηται, τοὺτους μόνους παραλαμβάνει·
οὓς καὶ θερμότερους ἐραστὰς ἔχειν ἡπίστατο· οἷς καὶ
τὸ ἐχεμυθῆσαι παρήνεσε, καὶ μέχρι τῆς ἐκ νεκρῶν
ἀναστάσεως μηδενὶ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ὕρασιν ἐξ-
αγορεύσαι· οὓς καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἐσομένην
ὀπτασίαν παρέλαθεν, ἐπειδὴ σφόδρα τῷ πρὸς αὐτὸν
διακεχυμένοι πόθῳ, δεινῶς ἠθύμουν, διαλεγομένου
καὶ προλέγοντος τὰ περὶ τοῦ πάθους ἀκούοντες.

Πρόσσεχε οὖν πῶς δυσφορεῖ πρὸς τὴν τούτων ἐξ-
ήγησιν ὁ Πέτρος. Ὡς γὰρ ἤκουσεν ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς
Ἱεροσόλυμα ἀνελθεῖν, καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν
ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων καὶ Γραμματέων τοῦ B
λαοῦ, καὶ ἀποκτανθῆναι, εὐθὺς κεντᾶται τὸν λογι-
σμόν· καὶ ἀπὸ πολλῆς διαθέσεως ἐπιπηδᾷ τοῖς
λεχθεῖσι, καὶ τολμηρότερον τοῦ διδασκάλου καθ-
άπτεται. « Προσλαβόμενος γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, ἤρξατο
ἐπιτιμᾶν αὐτῷ· Ἰλεῶς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι
τοῦτο. » Εἶδες μαθητοῦ τὴν περὶ τὸν διδασκαλον
διάπυρον ἀγάπην· εἶδες διάθεσιν πρὸς τὰ τοῦ ἀγα-
πωμένου λυπηρά· τὰ τῆς παρῆρσις ὑπὲρ τούτου
μόνον μὴ φυλάξαντα μέτρα. « Ἡρξάτο ἐπιτιμᾶν
αὐτῷ, καὶ λέγειν· Ἰλεῶς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται
σοι τοῦτο. » Τί οὖν ὁ Δεσπότης; Ὡς ἐπιβλαβοῦς ἐκείνης
καθάπτεται τῆς φειδοῦς. Οὐ γὰρ βούλομαι φιλεῖσθαι,
φησὶν, ἐπὶ τῶν ἀγαπώντων με βλάβῃ. Τὸ ἐμὸν πά-
θος, οἰκουμενικοῦ πάθους ἰασις γίνεται. Τί παρεν-
οχλεῖς φυτευομένῳ σταυρῷ, τὸν ἐσόμενον ἐξ αὐτοῦ C
καρπὸν ἀγνοῶν; Τί κωλύεις σφαγὴν ἐκνευρίζουσαν
θάνατον, τὴν περὶ τὸν κόσμον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ
ἀγνοῶν; ἀγαπᾷς ὡς ἄνθρωπος, Πέτρε. Ἐὰ σπαρῆναι
τὸν κόκκον, καὶ πρὸς τὸν θείον ἐν τρεπίστῳ.
Ταῦτα λέγων ἔπεισε μὲν τὸν μαθητὴν μὴ τοιαύτας
αἰτήσεις τῷ διδασκάλῳ προσφέρειν· οὐ μὴν καὶ τὴν
τοῦ θανάτου λύπην, διὰ τὸ σφοδρὸν τῆς περὶ αὐτὸν
ἀγάπης, τῆς ἐκείνου διανοίας ἐξέβαλεν. Ὅπως οὖν
διὰ τῆς οὐκ εἰς μακρὰν ἀναστάσεως τὴν περὶ τοῦ
πάθους λάβῃ παράκλησιν, αὐτὸν τε καὶ τοὺς παρα-
πλησίως ἀγαπῶντας παραλαβὼν, διὰ τῆς φοβερᾶς
ἐκείνης ὀπτασίας τὸ δυνατόν τῆς ἐν αὐτῷ πιστοῦται
θεότητος. « Μετεμορφώθη γὰρ, φησὶν, ἔμπροσθεν
αὐτῶν· καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος· D
τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο λευκὰ ὡς τὸ φῶς. »

« Καὶ ἰδοὺ ὤφθησαν αὐτοῖς Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας
μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες. » Ἐχαλίνωσεν ὁ τῆς δι-
καιοσύνης ἥλιος τὴν νεφέλην τοῦ σώματος, καὶ ἡ
ἀκτὴς τῆς θεότητος τοῦ· θεατὰς περιήστραψε. Ne-
φελὴ γὰρ τοῦ ἀοράτου τὸ ὀρώμενον ἔνδυμα. Οἶδεν
Ἡσαΐας τοῦτο σαφῶς· τὴν γὰρ ἐπ' Αἴγυπτον τοῦ
Σωτῆρος θεωρῶν ἐνδημίαν ποτέ· « Ἰδοὺ, φησὶ, Κύ-
ριος κάθηται ἐπὶ νεφέλῃς κούφης, καὶ ἤξει εἰς Αἴ-
γυπτον. Καὶ ἰδοὺ ὤφθη αὐτοῖς Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας
μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες. » Τῆς γὰρ θεότητος αὐτοῦ
ἦσαν ἀχώριστοι· πάντοτε. Διὰ τὴν δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα

A voce paterna, Unigenitumque, contestante Filium,
in quo complaceret. Ne ergo plurium turbatione sa-
cramentum, ante tempus inconsultius promeretur,
hos tantum assumit, quos etiam ferventiores no-
verat habere amatores: quibus quoque silentium
indixit, ac ne cuiquam terribilem illam visionem
publicarent, ante ipsius resurrectionem ex mortuis,
iunxit. Sed et ideo futuræ visionis spectatores
adhibuit; quod vehementi in eum effusi desiderio,
tristi admodum mœstoque animo, disserentem de
sua passione, eamque prædicentem, audirent.

Perspicæ igitur quam Petrus hujuscemodi narra-
tionem moleste ferret. Ut enim audivit ascensu-
rum Jerosolymam, multaue a principibus sacer-
dotum, et senioribus, et Scribis populi passurum, B
atque occidendum, statim animo pungitur, exque
multa affectione dictis insilit, ac liberius Magi-
strum carpit. « Assumens enim eum, inquit, cœpit
increpare illum, dicens: Absit a te, Domine, non
erit tibi hoc ». Vidistin' accensam discipuli in
Magistrum dilectionem? Vidistin' ut dilecti tristi-
bus afficeretur? ut in hoc tantum justos excederet
libertatis modos. « Cœpit increpare illum, et di-
cere: Absit a te, Domine, non erit tibi hoc. » Quid
ergo Dominus? Velut perniciosam impensioem C
ejusmodi curam perstringit. Non enim, inquit,
volo amari, cum damno diligentium. Mea mors
orbis totius medetur morti. Quid molestus es plan-
tandæ cruci, qui futurum ex ipsa fructum ignoras?
Quid Dei erga mundum dilectionem nesciens, ne-
cein prohibes, qua mors enervabitur? Diligis,
Petre, sicut homo. Sine spargi gravium; teque ad
messem compara. Illis quidem suasit discipulo, ut
ne Magistro hujuscemodi preces porrigeret; haud
tamen mortis tristitiam ob impensioem in ipsum
dilectionem, animo depulit. Ut igitur ex resurre-
ctione, quæ non admodum differenda esset, sola-
men aliquod pro passione perciperet, assumpto
illo, ac iis qui proximi dilectione essent, terribili
illa visione ejus, quæ erat in ipso, divinitatis, po-
tentiam astruit. « Transfiguratus enim, inquit, est
ante eos: et splenduit facies ejus sicut sol, vesti-
menta autem ejus facta sunt alba sicut nix ». D

« Et ecce apparuerunt illis Moyses et Elias, cum
eo loquentes ». Sol justitiæ corporis compressit
nubem, radiusque divinitatis spectatores circum-
fulsit. Nubes enim, ejus quod non subest oculis,
subjectum oculis indumentum erat. Novit hoc per-
spicue Isaias; futurum enim quandoque in Ægy-
ptum contuens Salvatoris adventum: « Ecce Domi-
nus, inquit, sedet super nubem levem, et veniet
in Ægyptum ». — « Et ecce apparuerunt illis Moyses
et Elias, cum eo loquentes. » Nusquam enim ab
ejus divinitate sejuncti erant. Quorsum vero Moyses

²² Matth. xvi, 25. ²³ Matth. xvii, 2. ²⁴ ibid. 5.

²⁵ Isa. xix, 1.

et Elias, præ universo prophetarum choro? Nimirum, quod Elias vivis accenseretur; Moyses autem esset mortuus. Idcirco, ambobus representatis, vivorum se et mortuorum Dominum discipulis ostendit: eo perspicue argumento astantes docens, habere se potestatem vitæ et mortis. At neque ita sedatus est Petri timor: necdum enim divini Spiritus operatione adamantinum robur acceperat. Adhuc vincebat imbecillis natura, cum divini Spiritus virtutem, palam sequens declaravit fiducia, quemadmodum ait beatus Paulus: « Ut eminentia sit virtutis Dei, et non ex nobis ¹⁶. » Quid ergo Petrus adhuc pavens? « Domine, bonum est nos hic esse, si vis: faciamus tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Eliæ unum. » Ubi mortis consilium revocare nequivisset, molitur vel iter in Jerusalem retardare: non clare dicens quod animo constitutum esset, sed qua moras in monte suadet, id agitans, ut ne inde discederet: ac non dicens quidem apertius quod cupiebat, agens tamen iis verbis quod studio optabat. « Domine, bonum est nos hic esse, » quam Jerosolymis. « Si vis, faciamus hic tria tabernacula ¹⁷. » Veritus secundam increpationem, illud speciose sermoni interposuit: « Si vis, faciamus hic tria tabernacula. » Melius est ut hic faciamus tria tabernacula; non ut Jerosolymam abiens, unum illic facias, quod te manet sepulcrum. Plane exsuperantem apostoli timiditatem! Ita habeat. Hortaris Dominum, beate Petre, ut illic maneat? Quid etiam Eliam ac Moysen pariter tabernacula figere rogas? Etiam, inquit. Si nobis hic manentibus multitudo Judæorum irruerit, novit Eliæ lingua ignem de cælo deducere; scit virga Moysis flammam grandini contubernalem ex aere trahere. Hæc Petro cogitante, adest divinitus, quo ea castigetur cogitatio. « Illic est, inquit, Filius meus dilectus ¹⁸. » Quid, Petre, trepidas? Quid vero etiam belli socios adversus Judæos provocas? « Hic est Filius meus dilectus. » Habent universi prophete per Unigeniti virtutem, ut possint, si quid potuerunt habere. « Ipsum audite, » nihil curiosius ex propria mente exquirentes. « In ipso enim bene complacui: » novitque meam ipse perspicue voluntatem. Ipsi gloria una, cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen (1).

Α τῶν προφητῶν τὸν χορὸν Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας; ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἠλίας συνηριθμητο τοῖς ζῶσιν· ὁ δὲ Μωϋσῆς ἐτεθνῆκει· τοῦτου χάριν διὰ τῆς ἐκατέρων παραστάσεως, τῶν ζώων καὶ νεκρῶν ἐνεφάνισεν αὐτοῖς Κύριον· σαφῶς διὰ τούτων τοὺς παρόντας διδάσκων, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ζῶης καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἔχων· Ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἐπαύετο τῆς δειλίας ὁ Πέτρος· οὐπω γὰρ ἦν τῇ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἀδαμαντωθείς· ἐνεργείᾳ· ὅπ' ἀσθενοῦς τέως ἐνιχάτο τῆς φύσεως, τῇ μετὰ ταῦτα πεποιθήσει· δεικνύς τὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος δύναμιν, καθὼς ὁ μακάριος Παῦλος φησιν· « Ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ ἦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. » Τί οὖν ἐστὶ δειλιῶν ὁ Πέτρος φησί; « Κύριε, καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· εἰ θέλεις, ποιήσωμεν τρεῖς σκηνάς· σοὶ μίαν, καὶ Μωϋσεὶ μίαν, καὶ Ἠλῆα μίαν. » Ἐπειδὴ τὸ πάθος ἀποτρέπειν οὐκ ἴσχυσε, τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὄδον ὑπερθέσθαι τεχνάζεται· οὐ λέγων προφανῶς ὅπερ ἤθελεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὧδε εἶναι, τὸ ἐκεῖ μὴ ἀπελθεῖν μνηστευόμενος· καὶ μὴ λέγων μὲν σαφῶς ὅτι ἠβούλετο πραγματευόμενος δὲ δι' ὧν ἔλεγεν, ἃ ἐπονομάζει· « Κύριε, καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι, » ἢ εἰς Ἱεροσόλυμα. « Εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς· φοβηθεὶς μὴ πάλιν ἐπιτιμηθῇ, παρενέβαλε πειθεῖς τῷ λόγῳ τὸ· « Εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς. » Βέλτιον ὧδε ποιῆσαι τρεῖς σκηνάς, καὶ μὴ ἀπελθόντα ἐκεῖ, τὸν ἕνα τὸν προσδοκώμενον τάφον. Ἀληθῶς ὑπερβολὴ τῆς τοῦ Ἀποστόλου δειλίας! Ἔστω· τῷ Δεσπότῃ ἐκεῖ παραινέεις μένειν, ὡ μακάριε Πέτρε· τί καὶ τὸν Ἠλῆαν καὶ Μωϋσέα παρακαλεῖς συσκηνοῦσθαι; Ναί, φησὶν· εἰάν ἐνταῦθα μένωσιν ἡμῶν τὸ Ἰουδαϊκὸν πλῆθος ἐπέλθοι, ἡ ἡλίου γλῶσσα πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καταφέρειν ἐπίσταται· ἡ Μωϋσεὺς βλάβος ἐξ ἀέρος ἔλκειν δεδιδακται χαλῶζ· ὁμοίαν τον φλόγα. Ταῦτα ἐνθυμουμένου Πέτρου, ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως ἔλεγχος· « Οὗτος γὰρ ἐστίν, ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· » τί δειλίζεις, ὦ Πέτρε; τί δὲ καὶ προσεβεβίβη κατὰ Ἰουδαίων συμμάχους; « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. » Πῶς προφήτης διὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς δυνάμεως τὸ δύνασθαι ἔχει ἄπερ ἔχειν δεδύνηται· « Αὐτοῦ ἀκούετε· » μὴ δὲν ἐξ οἰκείας περιεργαζόμενοι γνώμης· « Ἐν αὐτῷ γὰρ εὐδόκησα, » καὶ αὐτὸς σαφῶς τὸ ἐμὸν ἐπίσταται θέλημα. Αὐτῷ ἡ δίψα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IV.

Pantaleonis Diaconi et Cartophylacis magnæ Ecclesiæ, Encomium in maximum et gloriosissimum Michaelæ cælestis militiæ principem.

(COMBERGIS. *Biblioth. Concional.*, t. VI, p. 229.)

Materiæ expertium spirituum Dominus, et qui in omnem carnem obtinet potestatem et administrationem; qui etiam nostram formavit essentiam: quin etiam universum mundum qui cadit sub aspe-

ctum constituit, eumque continet et conservat propter hominem, ex iis quæ non sunt, ad hoc ut essent produxit universa; is est solus qui natura et proprie, et primo dux est omnium, eorumque co-

¹⁶ II Cor. iv, 7. ¹⁷ Matth. xvii, 4. ¹⁸ ibid. 5.

(1) Sint forte duæ hæ orationes duorum auctorum: ac secunda, priori videatur elegantior. Pantaleon primæ auctor vixit diu post Theodoræ im-

NOTÆ.

perium, ut colligitur ex iis, quæ ipse habet de miraculis sancti Michaelis apud Surium.

ram gerit, et eis providet; et qui cujuslibet quod A dicitur et intelligitur bonum, est efficiens, impertiens, suppeditans et prima causa. Secundo autem nobis constituit divinos angelos et archangelos, qui curam gererent et præsenserent generi hominum propter bonitatem naturalem: ut suppeditarent hominibus divinos nuntios et dona, et componerent et dirigerent eorum vitam ad ea quæ sunt meliora. Et ex divinis quidem et infinitis angelis, alios quidem unumquemque unicuique præsenseret fidelium, et eum regere jussit Dominus, ut dicit in divinis Evangelis: « Videte ne despiciatis unum ex his parvis, quoniam angeli eorum perpetuo aspiciunt faciem Patris mei qui est in coelis ». Similiter autem hanc quoque confirmat sententiam divinus propheta David, dicens: « Ne des in commotionem pedem tuum, et non dormitabit qui te custodit » angelus.

Alios autem, ut alienas et ignotas gentes regerent, ut qui omnia administret, constituit pro numero gentium, ut unus angelus totam gentem gubernaret: quomodo etiam scriptum est in cantico Mosaico: « Quando dividebat Altissimus gentes, ut dispersit filios Adami: statuit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei ». Summo autem benedictum, et undique exaudiendum, omnique ex parte venerandum militiæ principem Michael, meliorum et divinitus inspiratorum et fidelissimorum hominum esse præsidem, et eorum salutis curam gerere voluit: quomodo ipse universorum Deus dixit Mosi sacrorum interpreti: « Vade ad Pharaonem regem Ægypti, et educes populum meum filios Israel ex Ægypto: et mittam angelum meum ante faciem tuam, ut deducat populum in terram tibi promissam, quam juravi patribus vestris ». Quin etiam propheta Daniel in visione angeli, audivit eum dicentem: « Princeps seu præses angelus regni Persarum restitit mihi ne revocaretur populus Israel ex captivitate Babylonis: nec est ullus qui eos mecum tueatur, nisi Michael princeps vester ». Hoc autem ipsum sic quoque David aperte significat: « Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et liberabit eos ». Quis enim tam strenuus fidelium propugnator insigniter apparuit, Veteris et Novi Testamenti intercessor illuminationum; semper castra locans in circuitu fidelium, et nos redimens a telis Belial, et omnium inimicorum nostrorum qui sub aspectu cadunt et non cadunt, ut Michael, dulcis revera res et nomen?

Michael, qui plane est plenus pietate archangelica; qui propter eam quæ convenit in Dominum reverentiam, pietatem et grati animi virtutem ineffabilem, et quæ mutari non potest stabilitatem prope thronum assistit Dominicum horrendum et terribilem, cum Cherubin qui multos habent oculos

los⁴⁶, et cum Seraphim qui habent sex alas⁴⁷, et primum locum obtinent inter mille millia, et decies mille myriades angelicorum ordinum: et proxime, et citra ullum stuporem canit ter sanctum et admirabilem hymnum, invehens in rebellem et scelestissimum Satanam⁴⁸, qui tanquam fulgur e cœlo in terram fuit dejectus cum immundis et malis ejus spiritibus. Michael, qui est maxima et clarissima stella angelici decoris et pulchritudinis, et qui claras reddit ac manifestas omnes diaboli insidias, qui Adam e paradiso ejectum fraude dæmonis inimici bonorum, texit, traduxit, et direxit, et eum terram ligone docuit fodere, seminareque et metere, et ad reliqua, quæ utilitatem afferebant, instituit: et ut cum benedictione et convenienti gratiarum actione, cum sudore pane vinceretur effecit; ut qui ex injuria ei contigerat lapsus, per laboriosam et Deo gratam vivendi rationem rursus corrigeretur. Michael, qui est verus et sincerus Dei assessor, et ducit ordines virtutum cœlestium; et est sapiens gubernator eorum qui in Deum crediderunt. Qui pii patriarchæ Abraham, etsi non videretur, prohibuit gladium⁴⁹, ne tangeret Deo gratum ejus filium Isâac, postquam 230 apparuisset omni ex parte absolutum et Deo gratum patriarchæ propositum: et in eo benedixit omnes gentes, utpote ex quo secundum carnem esset germinaturus Christus verus Deus et Servator noster. Michael, fax clarissima immaterialis et inaccessæ lucis, et divinus ductor angelicorum ordinum. Qui legislatori Mosi oves pascenti in monte Chorin apparens totus in medio rubi⁵⁰, eum urebat sine ulla læsione, et non comburebat omnino, signa sanctissimæ Dominiæ nostræ Dei parentis significans. Michael, qui divino nutu primas partes obtinet inter ignis ministros: et terram obit, implens voluntatem Dei omnipotentem; qui a ratione alienum vatis Balaam prohibuit impetum terribili suo adventu⁵¹: quem etiam cum vidisset asina et timuisset, rationis particeps voce senem amentem correxit. Michael, angelorum ductor longe maximus et excellentissimus minister divinæ legis quæ data fuit in monte Sina; qui cum famuli Dei Mosi animam accepisset, obscurum et exitiosum diabolum de ejus corpore cum ipso ausum verba conferre, cessare fecit et cito evanescere⁵².

Michael, qui si id interpreteris, dicitur Dei dux et exercitus, et fortissimus pugnator et propugnator eorum qui spem collocant in Domino: et flamea romphæa quæ scindit machinationes adversariorum, tam eorum qui sub intelligentiam, quam eorum qui cadunt sub sensum; qui Jesu Nave aciem dirigenti contra adversarios visus est stricto gladio, et eum terruit hoc alieno et terribili spectaculo, et hortatus est ut manum consereret, et concideret inimicos Dei-hostes⁵³. Michael, omnium suprema

⁴⁶ Matth. xviii, 10. ⁴⁷ Psal. cxx, 4. ⁴⁸ Deut. xxxii, 8. ⁴⁹ Exod. iii, 10; xxii, 20. ⁵⁰ Dan. x, 13. ⁵¹ Psal. xxxiii, 8. ⁵² Ezech. i, 18. ⁵³ Isa. vi, 3. ⁵⁴ Luc. x, 18. ⁵⁵ Gen. xxi, 12. ⁵⁶ Exod. xxi, 2. ⁵⁷ Num. xxi, 23. ⁵⁸ Judæ 9. ⁵⁹ Josue v, 13.

ignemque ferens lampas divinitatis, quæ est principium lucis, unicaque et trina et subtilis naturæ constitutio : qui terræ fines obit celeriter, et pie iis quibus vult Deus muta figura apparet. Qui ad Gedeonem solaris instar radii venit, et ab ipso tanquam divinus et cælestis angelus fuit adoratus : et ignea virga tanquam holocaustum consumpsit cibum quem obtulerat ; et eum cum trecentis solum impotentibus corroboravit adversus maxime impiam et infinitam Madianitarum multitudinem ²². Michael, maxime perspicuum purissimumque, et ab omni macula alienum speculum ineffabilis et immensæ pulchritudinis divini et fontani radii et splendoris ; et acutum telum potentis et magni regis Dei. Qui prophetæ Nathan apparuit resplendentem tenens lanceam, et ei animum addidit ad arguendum Dei parentem David, propter lapsum qui acciderat : et cito ut honorum amicus recessit, quando, « Peccavi Domino ²³, » ex profundo cordis a David rege audiit.

Michael purum et capax receptaculum beatissimæ lucis effusionis, et divinæ illuminationis, et acutissimus et pernicissimus gladius in eos qui blasphemant Dominum. Qui centum et quinquaginta quinque millia exsecrandi et impii Sennacherib regis Assyriorum in uno momento noctu morte affecit : et ab ejus tyrannide liberavit pium regem Ezechiam cum civitate Jerusalem ²⁴. Michael, qui est lucidus et candens Spiritus, multosque habens oculos et potentissimus, et ab omni materiali apparitione remotus, et nullam omnino admittens corruptionem ; qui una cum Azaria et reliquis symbolice ascendit in fornacem : et tres maxime pios pueros illæsos conservavit : et divina specie conspectus a rege Nabuchodonosor, eum magna affecit admiratione ²⁵. Michael, qui versatur in cælis, et ætherem ambit tanquam pernix fulgur ; et universam quæ est sub cælo terram uno momento pervadit, piosque qui affliguntur addit, recreat et consolatur ; qui prophetam Danielelem in lacum per injuriam conjectum celeriter conservavit, et sævorum leonum ora refrenavit ; et Habacum rapuit, et ad eum cum cibo parato a Palæstina adduxit Babylonem et eum rursus repente in suum locum restituit ²⁶. Michael qui est magnus princeps angelicorum exercituum et ordinum archangelicorum, beatissimæque et immensæ legionis incorporeorum ; et qui fuit veteris Israel rector illo tempore, recens autem electi a Christo cognominati Israelis dux validissimus, et custos tutissimus, et doctor Dei præceptorum. Qui Persarum præsidem angelum resistentem, ne a Babylone liberarentur captivi Israelitæ, repulit tanquam adversarium : et captivos qui septuaginta annos mi-

sere habiti fuerant, in regionem patriam restituit, propter assiduum cum vehementi jejunio et multis lacrymis divini Danielis prophetæ pro eis ad Deum precatorem ²⁷. Michael, qui est a Deo constitutus assessor mysticæ Trinitatis, mystique illuminator et initiator supernæ hierarchiæ, et Veteris quod præterit Testamenti, et Novæ nostræ electæ Christi hæreditatis. Qui probaticæ piscinæ quot annis aquas sanctificabat in figuram divini baptismatis : et ei qui primus in eam descendebat, statim præbebat curationem, quocunque morbo teneretur ²⁸. Michael qui est speciosum et maxime decorum, et quod non occidit luminare totius orbis terræ qui est sub cælo. Ignea et manu non constructa columna sanctæ et apostolicæ Ecclesiæ : auri speciem præ se ferentes et ad cælum usque magnitudine pertingentes scalæ, per quas descendit omnis datio bona, et omne donum perfectum ²⁹, quid mittitur a benefica et bonorum largitrice natura, ad viros bonos et honesti amatores in terra, qui in columna ignis apparuit sanctissimo archippo, et fidelissimo ministro hujus archangelicæ et venerandæ domus, quando sceleratus populus conabatur ipsum sanctum cum templo obruere aquis fluvialibus, et divina et archangelica virtute, aquas quæ insolenter movebantur, per virgam cito in petra effudit et transmisit (2).

Michael, qui perpetuo aspici faciem Patris nostri qui est in cælis, et lætatur, inio vero collatur cum Domino universorum propter inventionem eorum qui perierant : et propter unum peccatorem qui ducitur pœnitentia, diem festum agit cum omnibus cælestibus potestatibus ³⁰. Qui tuba illa terribili et ingenti voce canenti est caniturus : et fundamenta terræ, et quæ sunt sub terra, est moturus, quando veniet finis consummationis ; et surgere fac et congregabit mortuos omnes qui sunt a sæculo, in ictu oculi, ad iudicium generale, et ad accipiendam vitæ remunerationem ³¹, ut ferat **231** unusquisque ea quæ fecit per corpus, sive bonum, sive malum ³².

Cum hunc ergo suscipiendum et maximum patronum potentemque defensorem, libere et confidenter loquentem intercessorem apud omnium regem Deum, divinum militiæ principem habeamus Michaelem, o chari Patres, fratres, et a Deo collecte cœtus, pie ipsum semper omnes ut revera purissimum, in mundis cordibus semper magnifice extollamus, verbiæque lætitiæ et spiritalis exultationis, ut decet archangelum, honorificis verbis et laudibus hodie prosequamur : amoreque et desiderio ei offeramus, et veneremur, qui ardentem concurrimus ad sacrum ejus festum in venerandum ejus templum, quod est pii nominis, ut affatum colligamus perennes ejus et salutares gratias et de-

²² Judic. vi, 12, 21. ²³ Il Reg. xii, 13. ²⁴ IV Reg. xix, 35. ²⁵ Dan. iii, 49. ²⁶ Dan. xii, 31 seqq. ²⁷ Dan. x, 13 seqq. ²⁸ Joan. v, 4. ²⁹ Jac. i, 17. ³⁰ Matth. xviii, 10; Luc. xv, 32. ³¹ Matth. xxiv, 3 seqq.; I Cor. xv, 51. ³² I Cor. v, 10.

(2) Miracula in archippo templi Cerifero facta, cum reliquis hic insinuat, seu quæ angelo tribuantur in Scriptura, pluribus idem Pantaleon, et Metaphrastes de miraculis in regione Chonensi a

Michaele factis, quæ sunt pervia apud Lipomanum, ut et Græca in libris manu exaratis, ex quibus ejus Latina lucem acceperunt, notator miraculi aquarum tempus imperium Michaelis et Theodoræ.

fensiones intercessionis. Est enim liberalis et munificus Dei magnus ille dux exercitus, cum divinisimo et coarchangelo suo Gabriele, benedicens, corroborans, gratia implens, lætificans et ornans, ac decorans corda fidelium, ut qui sit sanctis omnibus potentior. Universam enim quæ est sub sole creatam naturam ad lucem deducit. Omnes autem ejus laudatores eximie a variis eripit necessitatibus, et eos qui in omni loco pie eum invocaverunt, a periculis tam quæ videntur, quam quæ cadunt sub intelligentia, liberat. Fidelium et Orthodoxorum populorum Ecclesias liberat. Romanorum custodit rempublicam Christi amantem. Imperatorem armat adversus Barbaros, Christianos reddit victores, hostes inimicos persequitur, ab hominum calumniis servos suos conservat; ab eorum qui persequuntur molestiis pios liberat; ab ingentibus

A maris fluctibus eos qui ipsum invocant, eripit; fertilitates fructuum terræ suppeditat: ecs, qui in tenebris versantur, ducit: eos defendit quibus sit injuria: consolatur eos qui sunt pusillanimes, ægrotos visitat, sibi jubet pro peccatoribus, dæmonum impetus propulsat, vitiorum flammam restinguit, ad sanctitatem nos præstandam inducit: et omnes qui sanctum et venerandum ejus festum fide et desiderio alacriter celebrant, ex omni difficultate et noxio occurso liberat, et dat salutarem gratiam princeps Dei militiæ: ad petitionem semper utilem deducit, et ad viam pœnitentiæ, et eis peccatorum procurat remissionem, et in justorum stationem connumerat in regno cœlorum; gratia Dei clementissimi: Cui gloria et potentia cum Patre omnipotente, et sanctissimo et bono ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum (3) Amen.

E.

Πανταλέοντος πρεσβυτέρου μονῆς τῶν Βυζαντιῶν εἰς τὴν ὑψώσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ.

Πάλιν ὑψοῦται σταυρὸς, πάλιν ἡ κτίσις ἀγάλλεται. Πάλιν ὑψοῦται σταυρὸς, πάλιν ἑορτάζει τὰ ἔθνη. Μᾶλλον δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀγάγωμεν. Πάλιν ὑψοῦται σταυρὸς, πάλιν ἡ κτίσις ἀνακαίνιζεται. Πάλιν ὑψοῦται σταυρὸς, πάλιν ὁ Ἀδὰμ ἀναπλάττεται. Πάλιν ὑψοῦται σταυρὸς, πάλιν ἐκ πλευρᾶς ἡ μήτηρ τῶν ζώντων παραγίνεται, βοηθὸς ὄντως, οὐκ ἐπίβουλος γενομένη κατὰ τὸ πρότερον, ἀντὶ ξύλου τῆς γνώσεως τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἀποσυρῶσα, ἀντὶ τῆς παρακοῆς, ὑπακοὴν ἐκτελοῦσα, ἀντὶ τῆς κατάρτας, τὴν εὐλογίαν ἀντιλαμβάνουσα. Ὁ ἄνθρωπος, ὃς ἐν λύπαις τέθειται, τὴν ἐν χαρᾷ πολυτεχνίαν κομισομένην. Ἀντὶ τῆς φθορᾶς τὴν ἀφθαρσίαν νοσφίζομένην. Ἀλλὰ τίς αὕτη τῶν ζώντων ἡ μήτηρ; καὶ τίς τὸ ξύλον καρπεύεται τῆς ζωῆς ἄλλη δ' ἢ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, καὶ τὸ ξύλον ὁ σταυρὸς τοῦ Θεοῦ. Τοῦ καλοῦ τῆς Ἐκκλησίας νυμφίου; Τοῦτο νῦν ὑψοῦται, καὶ διάβολος καθαιρεῖται, τοῦτο νῦν ἀναδείκνυται καὶ παραδειγματίζεται τῆς κακίας ὁ ἄρχων καὶ στηλιτεύονται δαίμονες, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας φυγαδεύονται σίφη, καὶ σκυλεύεται θάνατος, καὶ δημεύεται ὁ ὄδης, καὶ τῆς ἀμαρτίας ὁ σύμ-

Gen. iii, 16.

V.

Oratio Pantaleonis presbyteri monasterii (4) Byzantinorum in Exaltationem venerandæ et vivificæ crucis (5).

Rursus exaltatur crux, rursus creatura exsultat. Rursus exaltatur crux, rursus festum diem agunt gentes. Quin sermone ab initio repetito dicamus. Rursus exaltatur crux, rursus creatura renovatur, rursus Adamus refigitur. Rursus exaltatur crux, rursus ex latere mater viventium adest, auxiliatrix vere, non insidiatrix, ut prius, loco ligni scientiæ lignum vitæ decerpens, loco inobedientiæ obediens tam præstans, loco maledictionis benedictionem percipiens; loco ejus, « In dolore paries », multitudinem sobolis cum gaudio reportans; loco corruptionis immortalitatem referens. Sed quæ hæc mater viventium? Et quænam alia fructum de ligno vitæ capit, quam Dei Ecclesia, quod lignum crux Dei est, eximii Ecclesiæ sponsi. Hoc nunc exaltatur, et diabolus evertitur. Hoc nunc demonstratur, et traducitur improbitatis princeps, et publicæ notantur et infamantur dæmones, et spirituales scelerum turmæ fugantur, spoliatur mors, publicatur infernus, suasorque peccati non amplius suggestionibus incitat matrem omnium, sed supra pectus serpit, observans quidem calcaneum; sed

VARIE LECTIONES.

* Πάλιν — ἀνακαίνι. C. V. om. ὃ τὴν εὐλογίαν desunt in C. V. ὃ ἀντὶ νοσφίζομένη desunt in C. V. C. V. καὶ τί τὸ ξύλον, ὃ καρπεύεται. ὃ τοῦ Θεοῦ C. V. om. ὃ C. V. πολιτεύονται, corrigit Brunellus πτοῦνται.

NOTÆ.

(3) In codice Græco 308 apud Nanios asservato leguntur alterius in Michaeliem archangelum Pantaleonis sermonis titulus et initium: Tit. Πανταλέοντος διακόνου καὶ χαρτοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διήγησις θαυμάτων τοῦ παμμεγίστου ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Inc.: Μεγάλαι αἱ πολλαὶ καὶ πικραῖαι τῆς ἀσωμάτων καὶ μεγαλοπρεποῦς ἀρχαγγελικῆς σου ἀρετῆς καὶ ἀξίας ἐννοιαὶ καὶ δωρεαὶ τε καὶ χάριτες, παναοίδιμε Μιχαήλ ἀρχιστράτηγε· καὶ ἡ λατρεῖα καὶ τῷ ὄντι μετέωρος· καὶ πολυειδὴς τῆς πανευπρεποῦς αὐλοῦ σου μορφῆς καὶ ζωῆς ἡ κατάστασις. [Cod. Nan. pag. 521.]

(4) Μονῆς, verti Monasterii Byzantinorum Pre-

byteri. Nam μονή Græcis est monasterium. Male ergo Calvinianus interpres et Scholiastes apud Cypriatam perpetuo vertit: σεβασμὴν μονήν, venerandam Ædem, cum vertendum sit venerandum, vel venerabile monasterium; græcum ignotius reddendo per clarius, ut non semel fecit interpres Zonaras; nam Græci vocant monasteria μονάς, quasi dicas, mansiones.

(5) Habui duo Pantaleonis exemplaria; alterum a Margunio, alterum postea ex Bibliotheca Vaticana nactus sum, quod a Marguniano in nonnullis discrepat.

contritus capite terram comedit, terram damnatam, A
ut spinas et tribulos submittat.

Aspicit autem eam, quam prius deceperat, ligno vitæ cum voluptate fruuentem, se vero priorē male-
dictione obstrictum, videt se in calcaneum quidem potestatem habere, confractis omnibus per crucem capitibus. Aspicit assistentem a dextris ut reginam, quæ prius damnationi obnoxia fuerat, quæque foliis ficulneis nuditatem texerat, « In vestitu deaurato circumdatam varietate », propriamque turpitudinem et deformitatem deflet. Videt regali sceptro firmatam, et ad ipsum cælum elevatam, suumque casum deplorat. Videt liberos suos magna et elata voce convocantem ad adorationem crucis, horretque obsequendi studium, et alacritatem admiratur, et multitudinem obstupescit. « Ecce enim, inquit, Parthi, et Medi, et Elamitæ, ut in Actibus B scriptum est, et qui habitant Mesopotamiam, Judæam et Cappadociam, Pontum et Asiam, et partes Libyæ quæ sunt circa Cyrenem, Cretes, et Arabes, et Indi **, » et cæteræ nationes, quas sol conspicit, relictis propriis erroribus, Crucifixo cum propheta acclamant : « Salvum fac populum tuum, Domine, et benedic hereditati tuæ **. » Hæc et Isaias prævidens, « Signum levabit in nationes, » magna voce clamavit, et congregabit perditos, et dispersos Juda colliget a quatuor plagis, et pascetur lupus cum agno, et pardalis cum hædo requiescet **, » et vitulus et leo et taurus simul pascentur in florifero Ecclesiæ prato, in vere spirituali et intelligibili paradiso, ubi mordens et sibilans serpens nullus reperitur, non Eva, quæ verbis decepta, verbisque C virum decipiens, persuadeat gustare lignum vitæ, jam antea malis consiliis auctoris omnis mali persuasa, ubi nullus flammeus gladius, aditum intrare volentibus terrificata specie intercludens, tantum autem hic inveniantur lignum vitæ, et Virgo suum sponsum sine corruptione pariens, eique despondens omnes illos qui hujus desponsationis desiderio tenentur. Imo hic etiam est fons ille quadrifariam divisus, omnem nostram aridam rigans **. Vere enim arida, et sine humore, et omnis spiritualis pinguedinis experta a peccato effecta est nostra natura, parumque abfuit quin semper habitaret in inferno, et corruptione, nisi lignum vitæ frondisset, nisi paradisum aperuisset, nisi D Evangeliorum fontem reclusisset, et fluvio baptismi draconem submersisset.

βουλος οὐκ ἔτι παρακαλεῖ τῇ μητέρϊ πάντων ἡμῶν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ στήθος ἔρπει τῶν μὲν πτέρων, πατούμενος δὲ τὴν κεφαλὴν, καὶ γῆν μὲν ἐσθίει τῇ καταδικασθεῖσαν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐκφέρειν.

Βλέπει δὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρώην ἡπατημένην τῇ ξύλῳ τῆς ζωῆς ἐντροφῶσαν, αὐτῆς δὲ ἐναπομείνας τῇ προτέρᾳ κατάρρα βλέπει μὴδὲ τῆς πτέρνης ἑξουσιάζων, αὐτὸς ἀπάσας συνθλώμενος τὰς κεφαλὰς τῷ σταυρῷ, θεωρεῖ παρεστῶσαν ἐκ δεξιῶν ὡς βασιλεύσαν τὴν πρώην κατακρίτον, καὶ φύλλα συκῆς τὴν γύμνωσιν σκέπουσαν, « Ἐν ἱματισμῷ νῦν διαχύρῳ περιβεβλημένην, πεποικιλμένην, » καὶ τὴν εἰκεῖν ἀκοσμίαν θορνέει. Βλέπει τῷ βασιλικῷ σκήπτρῳ στηριζομένην, καὶ πρὸς αὐτὸν ὑψουμένην τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ πῶσιν ὀδύρεται, βλέπει συκαλοῦσαν τὰ τέχνα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος εἰς προσκύνησιν τοῦ σταυροῦ καὶ τὴν ὑπακοὴν ἡφίσσει, καὶ τὴν προθυμίαν θαυμάζει ¹, καὶ τὸ πλήθος ἐκπλήττεται, « Καὶ γὰρ ἰδοὺ Πάρθοι, καὶ Μῆδοι, καὶ Ἑλαμίται κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐν ταῖς Πράξεσι, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον ¹ καὶ Ἀσίαν, Ἀφυγον, καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, Κρήτης, Ἀραβες, καὶ Ἰνδοί, καὶ πάντες οἱ λοιποὶ τῶν ἐθνῶν ὅσους ὁ ἥλιος ἐφορεῖ τὴν αὐτοῦ καταλιπόντες ἀπ' αὐτῆς τῷ ἐσταυρωμένῳ μετὰ τοῦ προφήτου βοῶσι, « Σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου. » Ταῦτα καὶ Ἰσαΐας προθεωρῶν, « Ἀρεῖ σημεῖον ἐπὶ τὰ ἔθνη, » μεγάλην κέκραγε τῇ φωνῇ « καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἀπολλυμένους ², καὶ τοὺς διεσπαρμένους Ἰούδα συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων πετερύγων τῆς γῆς, καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνόυ, καὶ κάρδαλις ἐρίφῳ συναναπαύσεται, ³ καὶ μοσχάριον, καὶ λέων, καὶ ταῦρος ἅμα βοσκηθήσονται ⁴ κατὰ τὴν πολυανθὴ τῆς Ἐκκλησίας λειμῶνα ⁵, κατὰ τὸν πνευματικὸν ὄντως καὶ νοερὸν παράδεισον ⁶, οὗ δὲ κων ὄφεις καὶ συρίζων οὐκ ἔστι, οὐκ εἴσα παραλλομένη καὶ παραλαλοῦσα τὸν ἄνδρα καὶ πείθουσα μεταλαβεῖν τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως, ἥδη κακῶς αὐτῇ προσπεισθεῖσα τῇ τοῦ ἀρχεῖκου δράκοντος συμβουλῇ, οὐ φλογίνῃ βομφαίᾳ τὴν εἴσοδον τῆς βουλομένων ἐνδον γενέσθαι φοβερῶς ἀποτειχίζουσα. Μόνον δὲ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ Παρθένος εἰκτούσα τὴν ἑαυτῆς ἀφθόρως νυμφίον, καὶ νυμφεύουσα τοῦτο τοὺς τῆς αὐτῆς οἰκονομίας ἐφιεμένους ⁷. Ἔστι δὲ καὶ ἡ τετραγῇ μεριζομένη πηγὴ πᾶσαν ἡμῶν κατέδουσα P τὴν ἑρπῶν. Ξηρὰ γὰρ ὡς ἄληθως καὶ ἀνικμος, καὶ πάσης πνευματικῆς ἀμοιρος ἐγεγόνει πύλτης ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἡ φύσις ἡμῶν. Καὶ δὲ παρῳκησεν ἂν μέχρι παντός τῷ ἄδῃ καὶ τῇ φθορᾷ, εἰ μὴ τὸ ξύλον ἐβλάστησε τῆς ζωῆς, εἰ μὴ τὸν παράδεισον ἐπανάψεν, εἰ μὴ τὴν τῶν Εὐαγγελίων πηγὴν ἀνεστόμωσεν καὶ τοῖς ποταμοῖς τοῦ βαπτίσματος τὸ δράκοντα κατεπόντισεν.

Ἀλλὰ δεῦτε προσκυνησώμεθα τὸν σταυρόν. Δεῖτε

Sed adeste, adoremus crucem. Adeste colligamus

** Act. II, 9, 10. ** Psal. xxvii, 9. ** Isa. xi, 12, 13. ** Gen. II, 10.

VARIÆ LECTIONES.

ἡ C. V. τῆς τροφῆς. ἡ C. V. ἀκοήν. ἡ C. V. ἀποθαυμάζει. ἡ C. V. καὶ παμφυλίαν. ἡ C. V. ἀπολλυμένους τοῦ Ἰσραὴλ. ἡ C. V. καὶ δὲ βόσκονται. ἡ C. V. mendose λιμένα. ἡ C. V. νέον παράδ. ἡ C. V. νυμφεύουσα τοῦτον τοῖς τῆς αὐτοῦ κοινωνίας ἐφιεμένοις. P C. V. καταρδεύουσα.

καρπολογήσωμεν τὸ ξύλον τὸ ἐκ παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ἐκ πλευρᾶς ὁδῶν ἐστὼς, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἢ ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Ὁ σταυρὸς γὰρ δένδρον ἐστὶν ἀθανασίας, φυτὸν ἀφθορίας, ῥίζα δικαιοσύνης, σωφροσύνης βλάστημα, παρθενίας ἄνθος· σταυρὸς, ἀνδρείας ὄπλον, ἔγκρατειας στήριγμα, θεμέλιος πίστεως, εὐσεβείας ὑποβάθρα, θεογνωσίας φωτισμὸς, καὶ πολὺ πρότερον ἀνατροπὴ κατάρας, ἀποφάσεως λύσις, ἐξορίας ἀνάκλησις, αἰχμαλώτων λύτρωσις, πλανωμένων ἐπιστροφή, πιπτόντων ἀνάστασις, σωζομένων δύναμις, προκοπὴ δικαίων, παρόρσις ὁσίων, προφητῶν ἀγαλλίαμα, κήρυγμα καὶ τρόπαιον ἀποστόλων· σταυρὸς, βραδείον εἰρήνης οὐρανοῦ καὶ γῆς, μᾶλλον δὲ οὐρανίων καὶ ἐπιγείων ὁμόνοια, κτίσεως ἁγίας, ἑορταζόντων πανηγυρις, ἀρραβὼν υἱοθεσίας, βασιλείας οὐρανῶν κληρονομία, καὶ τὸ δὴ θεϊότερον, ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς περὶ ἡμᾶς σύμβολον μέγιστον, ἐνδειξίς τε τῆς τοῦ Υἱοῦ μέχρι θανάτου θειωτέρας ὑπακοῆς καὶ σοφίας τοῦ Πνεύματος. Ὡς γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, φησὶν, ὥστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἔδωκεν, ἵνα ἅπας ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀποληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Ὁ δὲ Υἱὸς εὐπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, ἔδωκεν ἡμῖν τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης τὸ τρόπαιον· ἵνα σὺν αὐτῷ διὰ τῆς σοφίας τοῦ Πνεύματος προκαθελόντες ἀρχᾶς τε καὶ ἐξουσίας, χειρωσώμεθα τὸν Ἐχθρὸν, καὶ δῶσωμεν τὸν ἰσχυρὸν, καὶ διαρπάσωμεν αὐτοῦ τὰ σκῦλα, καὶ λοιπὸν ἀφρόδως ἐργασώμεθα τὸν παράδεισον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν θησαυρὸν ἀνορύξωμεν τοῦ ἀγροῦ, καὶ πολυτίμον ἐμπορευώμεθα μαργαρίτην, ἐμπρέπειν τῇ σφραγίδι μέλλοντα τοῦ σταυροῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κτίσεως.

Τότε γὰρ ἐφανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. Τότε, πότε; ὅτε αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθῇσονται, ὅτε μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἐλεύσεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Τότε γὰρ οἱ τῷ σημεῖῳ διαπρέποντες τῷ βασιλικῷ, καὶ τὸν πολίτευον ἐν ἑαυτοῖς κτησάμενοι μαργαρίτην, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν καλῶς διασώσαντες, ἐν νεφέλαις εἰς οὐρανὸν ἀρπαγῇσονται. Κύριος γὰρ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης, καὶ συνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων ἢ ἀπ' ἄκρων οὐρανοῦ ἕως ἄκρου αὐτοῦ. Ταῦτα ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος περὶ τῆς ἐσομένης τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου δευτέρας ἐλεύσεως καὶ τοῦ προηγουμένου φησὶ. Τὸ δὲ νῦν τελούμενον, τύπος ἐστὶ τοῦ μέλλοντος ἐναργής. Ἰδοὺ γὰρ ὑφύεται σταυρὸς ἐπὶ γῆς, καὶ παῖσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ γένος ἀνθρώπων, ἡλικία τε παῖσα τῷ σημεῖῳ τοῦ σταυροῦ κατεσφραγισμένη δοξάζει τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου ἡμῶν, αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁶⁹ Psal. i, 3. ⁷⁰ Joan. iii, 16. ⁷¹ Philipp. ii, 8. ⁷² Matth. xxiv, 50. ⁷³ ibid. 29. ⁷⁴ Matth. xxiv, 31. ⁷⁵ Matth. xxv, 31 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

α C. V. δέδωκεν. β C. V. μαρτύρων. γ C. V. κτίσεως ἀπάσης. δ τοῦ Θεοῦ Des. in C. V. ε C. V. rectius, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, in die iudicii. ς C. V. ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αἰώνων. ζ C. V. addit πάλιν.

A fructus ligni, quod « plantatum est secus exitus aquarum » ex latere, « quod fructum suum dabit in tempore suo ». Nam crux arbor immortalitatis est, planta incorruptionis, radix iustitiæ, germen temperantiæ, virginitatis flos. Crux armatura fortitudinis, continentię fulcrum, fundamentum fidei, pietatis sustentaculum, cognitionis divinæ illuminatio, et longe antea maledictionis eversio, solutio latæ sententiæ, exsilii decreti revocatio, captivorum liberatio, seductorum reversio, cadentium resurrectio, eorum qui salvantur virtus, profectus iustorum, libertas sanctorum, prophetarum exultatio, præconium et tropæum apostolorum, crux bravium pacis cœli et terræ, vel potius cœlestium et terrestrium concordia, creaturæ sanctificatio, festum celebrantium panegyris, pignus adoptionis filiorum, hæreditas regni cœlorum, et quod divinius, dilectionis Dei et Patris erga nos signum maximum, demonstratio et probatio divinæ obedientię Filii usque ad mortem, et sapientiæ spiritus. « Sic enim Deus dilexit mundum, » inquit, « ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam ». Filius vero « obediens factus, usque ad mortem, in mortem autem crucis », dedit nobis tropæum victoriæ contra mortem, ut cum ipso per sapientiam spiritus principatus et potestates destruentes, hostem nobis subjiciamus, fortemque ligemus, et diripiamus spolia ejus, et de cætero sine timore operemur paradysum Dei, thesaurumque agni effodiamus, et pretiosam mercemur margaritam, quæ signum crucis decoret, in die illa creationis et reparationis.

Tunc enim, « parebit signum Filii hominis in cælo ». Tunc, quando? Quando « virtutes cœlorum commovebuntur »; quando cum angelis suis unigenitus Filius Patris veniet judicare vivos et mortuos. Tunc enim, quæ regio signo insigniti sunt, pretiosamque margaritam possident, idque quod secundum imaginem et similitudinem Dei est, integre custodierunt, in nubibus in cœlum rapiuntur. Dominus enim mittet angelos suos cum tuba, voce sonora, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis » ab extremo cœli usque ad extremum. Hæc evangelista Matthæus de secundo Filii hominis adventu, et cruce, quæ eum antecedit, memoriæ prodidit. Quod vero nunc agitur, manifestus futuri typus est. Ecce enim exaltatur crux in terra, et omnes familiæ gentium, et genus hominum, omnisque ætas signo crucis consignata glorificent locum, ubi steterunt pedes Domini nostri. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ANNO INCERTO.

ADRIANUS.

NOTITIA.

(FABRIC. *Biblioth. Græc.* ed. Harles, t. X, p. 687.)

Adriani *Isagoge in Scripturam sacram*, Εἰσαγωγή τῆς Γραφῆς, libellus utilis et lectu dignus de locutionibus sacrorum scriptorum, quem primus e ms. Augustano Græce vulgavit David Hæschelius, Augustæ Vindel. 1602, 4, deinde Joannes Pearsonius præfigi curavit tomo octavo Criticorum sacrorum, ipsius auspiciis excusorum, Lond. 1660, fol., atque ab eo tempore Amstelodami et Francofurti prelis iterum subjectorum. Latine vertit notisque illustravit post Aloys. Loll. in ejus opusc. Bellunæ 1550 fol. amicus noster Christophorus Woltereck, Gluckstadiensis, cujus lucubrationem istam ms. prelo paratam evolvi ante plures annos, atque opto ut in lucem prodeat (a). Adrianum hunc laudat Cassiodorus cap. 10 *Institutionum divinarum*, suspicorque illum ipsum esse Adrianum monachum, ad quem est S. Nili epistola 60, libri II edit. Allatianæ ubi eum laudat a diligenti sacrarum Scripturarum lectione. Andronicum vocat Turrianus, perperam, qui Adrianus etiam appellatur in membranibus bibliothecæ Joannæ Hamburgensis, in quibus existat ante opuscula duo Hieronymi, Græci theologi, quæ exhibui superiore volumine, c. 24. Hoc Adriani opusculum Latina versione donatum edere voluit pridem Conradus Rittershusius, uti argumenta duodecim prophetarum (Hesychio Hierosol. auctore), quæ cum Adriano Hæschelius Græce vulgaverat, utraque lingua edidit ad calcem assis fatidici, sive duodecim prophetarum a Thuano et Rittershusio metaphrasi Latina donatorum, Ambergæ, 1614, 8, p. 290 seq.

EPISTOLA NUNCUPATORIA.

N. V. MARQUARDO FREHERO ELECT. PALAT. CONSILIARIO,
DAVID HOESCHELIUS AUGUSTANUS S. P. D.

Redit ad te, vir eximie, Adrianus tuus, neque is absque senore, ut arbitramur. Non enim solum cum alio ms. codice, quem e Boica bibliotheca nob. et magnificus Dominus Jo. Georgius Herwardus ab Henenburg. M. Velsero ampliss. Reip. Aug. Duumviro misit, tuum contulimus, verum loca etiam Scripturæ accurate ad marginem exprimi studuimus. Bene vale, V. C. et hanc Philologiæ opellam æqui bonique consule.

Augustæ Vind. d. X Kal. Septembr.

A. S. N. M DCII.

(a) At licet in Actis erudit. 1709, p. 432, legas, sub prelo jam tunc fuisse Lipsiæ, tamen necdum prodit. FABR. [Conf. quæ scripsi in Introd. in *Hist. L. Gr.* II, 2, p. 283. HARL.] — Nullum locum profert ex libris apocryphis, ut observat Jo. Cosinus in *Historia canonis S. Scripturæ*, edita

Anglice, Londini, 1672, 4, p. 149, ubi refert ad an. 769: *For if Photius read him, he was at least so ancient, if he lived act. in the age before.* Fallit itaque Alph. Ciacconius, qui in *Biblioth. univers. ms.* hunc Adrianum cum Andronico Comneno, longe juniore, confundit.

ΑΔΡΙΑΝΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΑΣ (1).

ADRIANI

ISAGOGĒ AD SACRAS SCRIPTURAS.

JOANN. PEARSONIUS, *Critic. Sacr.* t. VIII, p. 11.

Τοῦ Ἑβραϊκοῦ χαρακτήρος ἰδιωμάτων ἐστὶν εἴδη Α τρία· ὧν τὸ μὲν ἐπὶ τῆς διανοίας εὗροι τις ἂν, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς λέξεως, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς συνθέσεως.

Ἀρχὴ τῶν ἐπὶ τῆς διανοίας.

Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ τῆς διανοίας ἐστὶ, τὸ ἀπὸ τῶν ἡμῖν προσόντων τοῦ Θεοῦ σχηματίζειν τὰς ἐνεργείας, ἧτοι ἐπὶ καλῶ, ἢ ἐπὶ κακῶ γινόμενας· φημὶ δὴ, ἢ ἀπὸ μελῶν, ἢ ἀπὸ αἰσθήσεων, ἢ ἀπὸ κινήσεων ψυχικῶν [ἢ ἀπὸ κινήσεων σωματικῶν, ἢ ἀπὸ παθῶν ψυχικῶν]. ἢ ἀπὸ παθῶν σωματικῶν, ἢ ἀπὸ διαθέσεων, [ἢ ἀπὸ κοινῶν δοξῶν, ἢ ἀπὸ ἀξιωματικῶν,] ἢ ἀπὸ ἐπιτηδευμάτων, ἢ ἀπὸ τόπων, ἢ ἀπὸ στολισμῶν, ἢ ἀπὸ ἐθῶν, ἢ ἀπὸ σχημάτων, ἢ ἀπὸ ὅλου τοῦ ζώου.

α'. Ὅπως ἀπὸ μελῶν· ἀπὸ μὲν μελῶν, ὡς τό· «Τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»· καὶ τὸ, «Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους»· καὶ, «Στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα»· καὶ τὸ, «Ἀγαθός μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου»· καὶ τὸ, «Ἡ μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη»· καὶ, «Πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά»· καὶ, «Ἐπαρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν»· Τὴν δεξιάν, ἐπὶ τῶν κρειττόνων οἶδεν ὀνομάζειν, ὡς τιμιωτέραν· οἶον τὸ, «Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν»· καὶ τὸ, «Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ»· καὶ ὅσα τοῦτοις παραπλήσια· τούτων δὲ, τὰ μὲν ἐπὶ σωτηρίᾳ, τὰ δὲ ἐπὶ τιμωρίᾳ προβάλλεται.

β'. Ὅπως ἀπὸ αἰσθήσεων· ὡς τὸ, «Ἐπέδλεψεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ Κύριος, εἶδε πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»· καὶ τὸ, «Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου»· καὶ, «Κύριος εἰσακούσεται μου»· καὶ, «ᾨσφράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας»· καὶ, «Ἐξάπαστειλον τὴν χεῖρά σου»· καὶ, «Ἄψαι τῶν ὀστέων αὐτοῦ»· καὶ, «Χεῖρ Κυρίου ἡ ὠφαμένη μου»· καὶ, «Ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται»· καὶ, «Ψηλαφῶσα πᾶσαν τὴν ἀδικίαν τῆς γῆς ἐκεῖνης»· καὶ τὸ, «Μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων»· καὶ ὁ Σωτὴρ, «Ἐγὼ βρώσιν ἔχω φαγεῖν ἢ ὑμεῖς οὐκ οἴδατε»· καὶ, «Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα

Linguae Hebraicae idiomatum sunt tres species : quarum unam a cogitationibus invenies, aliam a stylo, aliam a compositione.

Principium idiomatum a cogitationibus.

Quod ergo a cogitationibus est, hoc ab his quae nostra sunt Dei effingere operationes, tum pro bono, tum pro malo effectus : dico aut a membris, aut a sensibus, aut a motibus spiritualibus, aut a motibus corporalibus, aut a passionibus spiritualibus, aut a passionibus corporalibus, aut a dispositionibus, aut a communibus dictionibus, aut a dignitatibus, aut ab agendi rationibus, aut a locis, aut ab indumentis, aut a moribus, aut a facie, aut a toto animali.

1. Quomodo a membris : a membris, scilicet : « Palpebrae ejus interrogant filios hominum ; » et, « Oculi Domini super justos ; » et, « Bonum mihi lex oris tui ; » et, « Egredietur de ore meo justitia ; » et, « Vultus Domini super facientes mala ; » et, « Leva manus tuas in superbias eorum. » Manum dextram de melioribus vocare novit, tanquam honorabiliorem, scilicet : « Dextera Domini fecit virtutem ; » et, « Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus ; » quaecunque his assimilantur : horum alia de salute, alia de poena emittuntur. (*Psal.* x, 5 ; xxxiii, 16 ; *Isa.* i, 20 ; lviii, 14 ; *Psal.* cxviii, 72 ; *Isa.* xlv, 23 ; *Psal.* xxxiii, 17 ; lxxiii, 3 ; cxvii, 16 ; cxvii, 7 ; [xxxi, 13, non].)

2. Quomodo a sensibus : sicut : « De caelo respexit Dominus, vidit omnes filios hominum ; » et, « Voce mea ad Dominum clamavi et exaudivit me ; » et, « Dominus exaudiet me ; » et, « Odoratus est Dominus odorem suavitatis ; » et, « Emitte manum tuam ; » et, « Tange os ejus ; » et, « Manus Domini tetigit me ; » et, « Qui tangit montes et fumigant ; » et, « Tangam omnem iniquitatem terrae illius ; » et, « Nunquid manducabo carnes tauro-rum ? » Et Salvator : « Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis ; » et, « Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei ; » et praesentiae ejus

DAVID. HUESCHELI NOTÆ.

(1) Ἑσαγωγή εἰς τ. θ. Γραφάς. Photius, Ἀνεγνώσθη Ἀδριανοῦ Εἰσαγωγὴ τῆς Γραφῆς· χρήσιμος τοῖς εἰσαγομένοις ἢ βίβλος.

perspicientiam, hyperbolice volatum vocat, scilicet : « Ascendit super cherubim et volavit. » (*Psal.* xxxii, 15; iii, 5; iv, 4; *Gen.* viii, 21; *Psal.* cxliii, 7; *Job* ii, 5, 19, 21; *Psal.* ciii, 32; *Zach.* iii, 9; *Psal.* xlix, 15; *Joan.* iv, 32, 54; *Psal.* xvii, 11.)

3. A motibus spiritualibus, sicut : « Calcavi eos in furore meo et conculcavi eos in ira mea ; » et, « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. » (*Isa.* lxiii, 3; *Psal.* vi, 2.)

4. A motibus corporalibus, ut, « Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus ; » et, « Exsurge, Domine Deus meus, in præcepto quod mandasti ; » et, « Expecta me in die resurrectionis meæ ; » et, « Audivit Adam Deum deambulantem. » (*Psal.* lxvii, 2; vii, 7; *Soph.* iii, 8; *Gen.* iii, 8.)

5. A passionibus animæ, velut : « Me pœnitet, ait Deus, quod fecerim hominem. » Et, « Tentavit Deus Abraham. » Et, « Oblitus es legum Dei tui, et ego obliviscar filiorum tuorum. » Et, « Nunc cognovi quod times Deum ; » et, « Scrutabor Jerusalem in lucerna ; » et, « Adam, ubi es ? » et, « Nolite contristare Spiritum sanctum ; » et similia. (*Gen.* vi, 7; xxii, 1; *Ose.* iv, 6; *Gen.* xxii, 12; *Soph.* i, 12; *Gen.* iii, 9; *Eph.* iv, 30.)

6. A passionibus corporalibus, sicut : « Exsurge, quare obdormis, Domine ? » et, « Excitatus est tanquam dormiens Dominus. » Et, « Non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel ; » et similia. (*Psal.* xliii, 25; lxxvii, 65; cxv, 4.)

7. A dispositionibus, sicut : « Nonne frater erat Esau Jacob ? » et, « Dilexi Jacob, Esau autem odio habui ? » Et, « Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. » Et, « Zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno. » (*Malach.* i, 2, 3; *C* *Psal.* lxxxvi, 2; *Zach.* viii, 2.)

8. A communibus dicteriis, sicut : « Sponsabo te mihi in sempiternum ; » et, « Sponsabo te mihi in justitia et in judicio. » Et, « Ipsa non uxor mea, et ego non vir ejus ; » et, « Et dedi ei libellum repudii ; » et, « Factus sum Israeli pater et Ephraim primogenitus meus est ; » et, « Ipse invocabit me, Pater meus es tu, et ego primogenitum ponam cum ; » et, « Filius primogenitus meus ; » et similia. (*Osee* ii, 2, 19; *Jerem.* iii, 8; xxxi, 9; *Psal.* lxxxviii, 27, 28.)

9. A dignitatibus, sicut : « Dominus regnavit, exsultet terra ; » et, « Qui sedes super Cherubim, manifestare. » Et, « Sedisti super thronum qui iudicas justitiam. » (*Psal.* xcvi, 1; lxxix, 2; ix, 5.)

10. Ab agendi rationibus, sicut : « Qui regis

DAVID. HOESCHELI NOTÆ.

(2) Κατέβηλασα αὐτοὺς ἐν τῇ ὁρῇ μου. Κατέβηλασα αὐτοὺς ὡς γῆν, *Isa.* lxiii, iam editi. quam n.s. Aug., sed illud Hebræo vicinus. Quam lectionis varietatem non in hoc solum Adriani libello, verum et apud alios sacros scriptores reperio, velut Prov. xxvii, 6: Ἀξιοπιστότερά ἐστι τραύματα φίλων, ἢ ἀκούσια φιλήματα ἐχθροῦ, pro quo Chrysost.: Ἀξιοπιστότερά ἐστι τραύματα φίλων ὑπὲρ ἀκούσια φιλήματα ἐχθρῶν. *Eccles.* vii, 15:

Α ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου. » Καὶ τὸ ὅρις τῆς αὐτοῦ παρουσίας ὑπερβολικῶς πτήσιν ὀνομάζει· ὡς τὸ, « Ἐπέβη ἐπὶ χερουδιμ, καὶ ἐπατάσθη. »

γ'. Ἀπὸ κινήσεων ψυχικῶν· ὡς τὸ, « Κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν τῷ θυμῷ μου, καὶ κατέβηλασα αὐτοὺς ἐν τῇ ὁρῇ μου (2)· » καὶ τὸ, « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὁρῇ σου παιδεύσῃς με. »

δ'. Ἀπὸ κινήσεων σωματικῶν· ὡς τὸ, « Ἀνατήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· » καὶ, « Ἐξεγέρθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προσταγματι ᾧ ἐνετέλω· » καὶ, « Ὑπόμεινόν με εἰς ἡμέραν ἀναστάσεώς μου· » καὶ, « Ἦκουσεν Ἀδὰμ τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος. »

ε'. Ἀπὸ παθῶν ψυχικῶν· ὡς τὸ, « Μετεμέληθην, φησὶν ὁ Θεός, ὅτι ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον· » καὶ, « Ἐπείραζεν ὁ Θεός τὸν Ἀβραάμ· » καὶ, « Ἐπείλαθου νόμων Θεοῦ σου, κἀγὼ ἐπιλήσομαι τέκνων σου· » καὶ, « Νῦν ἔγνων ὅτι φοβῆς σὺ τὸν Θεόν· » καὶ, « Ἐξερευνήσω τὴν Ἱερουσαλὴμ μετὰ λύχνου· » καὶ, « Ἀδὰμ, ποῦ εἶ ; » καὶ, « Μὴ λυπήτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » καὶ τὰ ὅμοια.

ς'. Ἀπὸ παθῶν σωματικῶν· ὡς τὸ, « Ἐξεγέρθητι, ἵνα τί ὑπνοῖς, Κύριε ; » καὶ, « Ἐξεγέρθη ὡς ὁ ὑπνῶν Κύριος· » καὶ, « Οὐ μὴ ὑπνώσῃ οὐδὲ νυστάξῃ ὁ φυλάσσων τὸν Ἰσραὴλ· » καὶ τὰ ὅμοια.

ζ'. Ἀπὸ διαθέσεων· ὡς τὸ, « Οὐκ ἀδελφός ἦν Ἠσαὺ τοῦ Ἰακώβ ; » καὶ, « Ἠγάπησα τὸν Ἰακώβ, τὸν δὲ Ἠσαὺ ἐμίσησα· » καὶ, « Ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πύλας Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ· » καὶ, « Ἐζήλωσα τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Σιών ὡς ἄλλον μέγαν. »

η'. Ἀπὸ κοινῶν δοξῶν· ὡς τὸ, « Μνηστεύομαι σε ἐμαυτῷ εἰς τὸν αἰῶνα· » καὶ, « Μνηστεύομαι σε ἐν χρίσει καὶ ἐν δικαιοσύνῃ· » καὶ, « Αὐτὴ οὐ γυνὴ μου, καὶ ἐγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς· » καὶ τὸ, « Καὶ ἔδοξα αὐτῇ βεβλῖον ἀποστασίας· » καὶ, « Ἐγενώμην τῷ Ἰσραὴλ εἰς πατέρα· » καὶ, « Ἐφραὶμ πρωτότοκός μου ἐστίν· » καὶ, « Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με, Πατὴρ μου εἰ σὺ, κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν· » καὶ, « Ὑἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ· » καὶ τὰ ὅμοια.

θ'. Ἀπὸ ἀξιωματῶν· ὡς τὸ, « Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ· » καὶ τὸ, « Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουδιμ ἐμφάνηθι· » καὶ, « Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρὶνων δικαιοσύνην. »

ι'. Ἀπὸ ἐπιτηδευμάτων· ὡς τὸ, « Ὁ στεγάζων ἐν

Ἐν ἡμέρᾳ ἀγαθωσύνης αὐτοῦ ζῆθι ἐν ἀγαθῷ· pro quo Greg. Nyssa. ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης ἀμνηστία κακῶν. Idem alibi, ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς. Nicetas, *In die festi atque lætitiæ tristitium rerum memoria effluit.* *Jonæ* i, 11, ὅτι ἡ θάλασσα ἐπορεύετο, pro quo codex Aug., i. e. ut Theophylactus explicat, φοβερὸν ἦχε, ἅτε τῶν κυμάτων ἀλλήλοις καὶ τῷ πλοίῳ προσαρασσομένων.

ἰδᾶσι τὰ ὑπερφᾶ αὐτοῦ· » καὶ τὸ, « Ἐπλάσε τὸν ἄνθρωπον· » καὶ, « Ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς· » καὶ τὸ, « Ἀνέβη ἐμφυσῶν εἰς πρόσωπόν σου· » ἀντὶ τοῦ, « Φυσήμασι διασκέδᾶζων ὑπ' ὄψιν σου τοὺς ὑπεναντίους· » ἵνα εἴπῃ, οὕτω ῥαδίως καὶ ἁπλῶς· τὸ γὰρ, ἐμφυσῶν, σκορπίζων, οἱ ἔξω ἐφιλοσόφησαν. Καὶ, « Ἰδοὺ ἐν τῇ χειρὶ μου ἐξωγράφησα τὰ τέλῃ σου, πρὸς τὴν Ἰερουσαλήμ· » καὶ, « Φραγμὸν περιέβηκα, καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐφύτευσά σε ἄμπελον Σωρήχ, καὶ ψυχοδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ προλήνιον ὠρυφα ἐν αὐτῇ· » καὶ, « Ἰδοὺ ἐγὼ φράσσω τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν σκόλοφι, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰς τρίβους αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ εὕρῃ τὴν ὁδὸν αὐτῆς· » καὶ, « Ἐκπετάσω τὸ δίκτυόν μου ἐπ' αὐτόν· » καὶ, « Πισοῦνται ἐν ἀμφιδιλήστῳ αὐτοῦ οἱ ἁμαρτωλοί· » καὶ ὅσα ὅμοια.

ια'. Ἀπὸ τόπων· ὡς τὸ, « Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανούς ὁ Θεός· » καὶ, « Ἀνέβης εἰς ὕψος, ἡχημαλῶτευσας αἰχμαλωσίαν· » καὶ, « Ἐκλινεν οὐρανούς, καὶ κατέβη· » καὶ, « Ἐγγὺς Κύριος τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν· » καὶ, « Ἰνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; » καὶ, « Ἰδοὺ Κύριος κἀθίεται ἐπὶ νεφέλῃς κούφης· » καὶ, « Ἰδοὺ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ· » καὶ, « Ἐπιδήσεται ἐπὶ τὰ ὕψηλά τῆς γῆς· »

ιβ'. Ἀπὸ στολισμῶν· ὡς τὸ, « Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν, καὶ περιεζώσατο· » καὶ, « Περιζῶσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου· » καὶ, « Περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ· » καὶ, « Περιβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον· » καὶ, « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ; ἐρύθημα ἱματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσὼρ· οὗτος ὠραίος ἐν στολῇ αὐτοῦ· »

ιγ'. Ἀπὸ ἐθῶν· ὡς τὸ, « Ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγενήθην τεταραγμένος· » καὶ, « Ἰνα τί, Κύριε, ἀπωθεῖς τὴν ψυχὴν μου, ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου; » καὶ, « Μὴ ἐκκλίνῃς ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου· » καὶ, « Μὴ ἀπορρίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου· » καὶ, « Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Ἀπέρριμμα: ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀφθαλμῶν σου· ἅπερ οἱ ὀργιζόμενοι καὶ λυπούμενοι, πρὸς οὓς διαφέρονται, καὶ ἐπιδείκνυνται.

ιδ'. Ἀπὸ σχημάτων· ὡς τὸ, « Ἰνα τί ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου, καὶ τὴν δεξιάν σου; » ἐκ μεταφορᾶς τῶν παρακαλουμένων καὶ εἰς τοῦπίσω τὰς χεῖρας ἀποστρεφόντων· καὶ, « Ὅτι ἀρῶ εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν χεῖρά μου, καὶ ὁμοῦμαι τῇ δεξιᾷ μου· » καὶ τὰ ὅμοια.

ιε'. Ἀπὸ δὲ ὅλου τοῦ ζώου· ἀπὸ ὅλου τοῦ ζώου κατὰ διαίρεσιν, νῦν μὲν ἀπὸ τῆς ψυχῆς, νῦν δὲ ἀπὸ τῆς σαρκός· ὡς τὸ, « Σίρξ μου ἐξ αὐτῶν, » πρὸς τῷ Ὡσηέ. Ἀπὸ δὲ ψυχῆς· ὡς, « Τὰς νεομηνίας καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν μιτεῖ ἡ ψυχὴ μου· » καὶ ταῦτα μὲν ὑποδείγματος χάριν πρὸς ἐντελεστέραν τῶν ἰδιωμάτων αἰτιολογία; παράστασιν λελέγεται.

Ἐπίλυσιν τῶν ρηθειῶν διαίρεσεων.

α', β'. Τὸ τοίνυν ἀλάθητον τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως, « Ὑφθαλμούς οἶδε καὶ βλέφαρα καὶ ὄρασιν καλεῖν· »

aquis superiora ejus; » et, « Plasmavit hominem; » et, « Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ; » et, « Ascendit qui exsufflet coram te, » loco illius dictionis : « Flatibus dissipans ante conspectum tuum hostes, » ut dicat, adeo facilliter et multipliciter; namque *exsufflans* pro *dissipans* pagani philosophantes admiserunt. Et, « Ecce in manibus meis descripsi muros tuos, » ad Jerusalem. Et, « Sepem circumposui et circumsepivi, et plantavi te vineam Sorech, et ædificavi turrim in medio ejus et torcular sodi in ea. » Et, « Ecce ego sepio vineam tuam spinis et reædificabo semitas ejus et semitas suas non inveniet; » et, « Extendam rete meum super eum; » et, « Cadent in reticulo ejus peccatores; » et quæcunque similia.

B (Psal. ciii, 3, et alibi.)

11. A locis : ut « Elevare super cælos, Deus; » et, « Ascendisti in altum, cepisti captivitatem; » et, « Inclinavit cælos et descendit; » et, « Prope est Dominus invocantibus eum; » et, « Ut quid, Domine, recessisti longe? » Et, « Ecce Dominus sedet super nubem levem; » et, « Ecce Dominus egreditur e loco suo; » et, « Ascendit super excelsa terræ. (Psal. lvi, 6; lxvii, 19; xvii, 10; cxliv, 18; ix, 22; Isa. xix, 1; Mich. i, 3.)

12. Ab indumentis, sicut : « Indutus est Dominus fortitudinem et præcinxit se; » et, « Accingere gladio tuo super femur tuum. » Et, « Accinctus potentia; » et, « Amictus lumine sicut vestimento; » et, « Quis est iste qui venit de Edom? Rubrum indumentum ejus de Bosor, iste formosus in stola sua. » (Psal. xcii, 1; xliv, 4; lxiv, 7; ciii, 2; Isa. lxiii, 1.)

13. A moribus : « Avertisti faciem tuam et factus sum conturbatus; » et, « Ut quid, Domine, repellis animam meam, avertis faciem tuam? » et, « Ne declines in ira a servo tuo; » et, « Ne projicias me a facie tua; » et, « Ego autem dixi in excessu meo : Projectus sum a facie oculorum tuorum. » Qualia irati et afflicti ad eos cum quibus discordes sunt, et sensa sua pandunt. (Psal. xxix, 8; lxxvii, 15; xxvi, 9; l, 15; xxx, 23.)

14. A facie, sicut : « Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam? » per metaphoram assumptam ab his qui consolantur et postea manus avertunt. Et, « Levabo ad cælum manum meam, et jurabo per dexteram meam; » et similia. (Psal. lxxiii, 11; Deut. xxxii, 40.)

15. A toto animali; a toto animali modo diviso, nunc ab anima, nunc a carne, sicut : « Caro mea ex ipsis, » apud Osee. Ab anima sicut, « Neomenias et Sabbata vestra odit anima mea; » et ista exempli gratia dicta erunt ut completius idioma-tum ratio reddatur. (Osee xix, 14 (?); Isa. i, 14.)

Explicatio dictarum divisionum.

1, 2. Quod ergo latere non potest Dei cognitionis, oculus novit et palpebras et visionem vocare,

super bonum quidem; sicut: « Oculi Domini super justos; » super malum autem: « Oculi ejus super gentes respiciunt. » (Psal. xxxiii, 16; lxxv, 7.)

3. Misericordiam ejus aures et auditum; et quod indicat voluntatem ejus, loquelam et os; et ab eo quod a nobis per os et verbum noscuntur quæ in mente cogitantur, inde et manducationem ejus nostram vocat ad ea quæ vult alacritatem; ex eo quod in nobis per gustus sensationem naturalis esurie fiat expletio.

4. Quod acceptam habeat benevolentiam nostram erga ipsum, odorationem.

5. Ex operibus manifestationem ejus vultum vocat, sicut cum super nos sit per hæc manifestatio, tum super bonum, tum super malum, ut: « Vultus Domini super facientes mala. » (Psal. xxxiii, 17.)

6. Efficaciam energię ejus, manus vocat sicut a nobis utilia quæque per manum energiam diriguntur, sive super bonum, sive super malum, sicut, « Emitte manum tuam de alto; » et, « Leva manus tuas in superbias eorum in finem. » (Psal. cxliii, 7; lxxiii, 3.)

7. Dexteram super solos justos, tanquam honoratorem partem appellare consuevit.

8. Et diligentiam majorem in agendo contactum vocat; festinationem ad egentium auxilium pedes et incessum vocat, sicut « Inclinavit cœlos et descendit; » et, « Audivit Adam Deum deambulantem in paradiso. » (Psal. xvii, 10; Gen. iii, 8.)

9. Attamen et sæpe per totum servat schematis continuationem, sicut in psalmo describit Deum tanquam descendantem, mox clamantem, deinde tela mittentem; idem et facere consuevit et de hominibus, sicut: « Eripe animam meam de medio leonum, » et quæ sequuntur; sint autem hæc de membris et de sensibus. (Psal. xvii, 11; Ezech. ix, 1; Psal. lvi, 5.)

10. Consilii Dei oppositionem adversus malitiam, iram et furorem nominat, ab eo quod nobis in odio accidit propter contraria, sicut: « Ex tunc ira tua, » pro, « Ab initio et semper, » contrarium esse consuevistis malo; et, « Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt: » sint hæc de spiritualibus motibus. (Psal. lxxv, 8; lxxviii, 6.)

11. Voluntatem in servorum auxilium, adversariorum vero punitionem Surgere et somno excuti vocat, sicut « Exsurge, Domine, adjuva nos. » Sint hæc de motibus corporalibus. (Psal. xliii, 26.)

12. Tentationem Dei vocat, provocationem servorum ejus ad opus benevolentiam manifestans, ut illustriores et honorabiliores manifestentur et aliis a admirationi sint, ut: « Tentavit Deus Abraham. » (Gen. xxii, 1.)

13. Consuetæ protectionis ejus moram, oblivio-

A ἐπὶ μὲν καλῶ· ὡς τὸ, « Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους· » ἐπὶ δὲ κακῶ, « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιθλάπουσιν. »

γ'. Τὸ δὲ ἐξίλεωτικὸν αὐτοῦ, ὧτα καὶ ἀκοή· τὸ δὲ ἐνδεικτικὸν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, λαλιά· καὶ στόμα· ἀπὸ δὲ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ στόματος καὶ λόγων γνωρίζεσθαι τὰ κατὰ γνώμην φρονήματα, ἐντεῦθεν καὶ βρῶσιν αὐτοῦ τὴν ἡμετέραν καλεῖ πρὸς δ βούλεται συνδρομήν· ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ τῆς γευστικῆς αἰσθήσεως τῆς φυσικῆς ἐνδείας ἐγγίνεσθαι κόρον.

δ'. Τὸ δὲ ἀποδεκτικὸν τῆς εἰς αὐτὸν ἡμῶν εὐνοίας, ὁσφρησιν.

ε'. Τὴν δὲ ἐπὶ πραγμάτων ἐνδεξιν αὐτοῦ, πρόσωπον καλεῖ, ὡς ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ τούτου γίνεσθαι τὴν ἐμφάνειαν· εἴτε ἐπὶ καλῶ, εἴτε ἐπὶ κακῶ· ὡς, « Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά. »

ς'. Τὸ ἀνυστικὸν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, χεῖρας ὀνομάζει, ὡς τῶν παρ' ἡμῖν τὰ μάλιστα χρειώδη διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐνεργείας κατορθοῦσθαι, εἴτε ἐπὶ καλῶ, εἴτε ἐπὶ κακῶ· ὡς τὸ, « Ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ ὕψους· » καί, « Ἐπαρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν εἰς τέλος. »

ζ'. Τὴν μέντοι δεξιάν ἐπὶ μόνων τῶν αἰσίων, ὡς ἀπὸ τιμιωτέρου τοῦ μέρους, ἐκφωνεῖν ἔοικεν.

η'. Καὶ τὸ δι' ἀκριθείας αὐτοῦ εἰς πρακτικὴν ἐπιτατικώτερον, ψηλάφωσιν καλεῖ· τὴν δὲ πρὸς ἐπικουρίαν τῶν δεομένων βοήθην, πόδας καὶ βῆσιν ὀνομάζει· ὡς τὸ, « Καὶ ἔκλινεν οὐρανούς, καὶ κατέβη· » καί, « Ἦκουσεν Ἀδάμ τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῇ παραδείσῳ. »

θ'. Μέντοιγε καὶ σώζει πολλάκις τοῦ σχηματισμοῦ δι' ὅλου τὴν ἀκολουθίαν· ὡς ἐν τῇ ψαλμῷ διαγράφει τὸν Θεὸν ὡς καταβάντα, εἰτα κρᾶξαντα, εἰτα πέμψαντα βέλη· τὸ αὐτὸ δὲ ποιεῖν οἶδε καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων· ὡς τὸ, « Ἐρρύσων τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων· » καὶ τὰ ἑξῆς· εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ τῶν μελῶν καὶ τῶν αἰσθήσεων.

ι'. Τὴν πρὸς τὴν κακίαν ἐναντιότητα τῆς τοῦ Θεοῦ βουλῆς θυμὸν καὶ ὀργὴν ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν τὴν ἀπέχθειαν πρὸς τάναντία συμβαίνειν· ὡς τὸ, « Ἀπὸ τότε ἡ ὀργή σου· » ἀντ', « Ἐξ ἀρχῆς καὶ αἰεὶ » ἐναντίως πέφυκας ἔχειν πρὸς τὸ κακόν· καί, « Ἐκχεον τὴν ὀργὴν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γνώσκοντά σε· » εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ κινήσεων ψυχικῶν.

ια'. Τὴν ἐπὶ μὲν τῇ τῶν οἰκείων βοηθείᾳ, τιμωρίᾳ δὲ τῶν ἐχθρῶν, αἵρεσιν, ἀνδράσασιν τε τοῦ Θεοῦ καὶ ἔργου καλεῖ· ὡς τὸ, « Ἀνάστα, Κύριε, βοηθήσον ἡμῖν· » εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ κινήσεων σωματικῶν.

ιβ'. Πείρην τοῦ Θεοῦ καλεῖ, τὴν εἰς ἔργον τῆς τῶν οἰκείων αὐτοῦ ἐννοίας ἐκκλησίαν, πρὸς τὸ λαμπρότερον καὶ ἐπισημότερον αὐτοῦ καταστήσαι καὶ περιδλεπτοτέρους· ὡς τὸ, « Ὁ Θεὸς ἐπείραξε τὸν Ἀβραάμ. »

ιγ'. Τὴν τῆς συνήθους αὐτοῦ προστασίας ἀνά-

λήν. *λήθην* ὀνομάζει· ὡς τὸ, « Ἐπιλανθάνῃ τῆς Α πτωχείας ἡμῶν. »

ιδ'. Τὴν τῆς προθέσεως εἰς ἔργον ἔκβασιν, *πληροφροῦν* τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἀποκαλεῖ, ὡς [τὸ] παρ' ἡμῖν ἀξιοπιστότερα τῶν λόγων τὰ πράγματα, ὡς τὸ, « Καταβάς οὖν βῆομαι· εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς με συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γνῶ » καὶ τὸ, « Νῦν ἔργων ὅτι φοβῆ σὺ τὸν Θεόν. »

ιε'. Τὸ ἀφυκτον τοῦ Θεοῦ δίκης, *ἐρευνᾶν* καλεῖ· ὡς τὸ, « Καί ἐσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐξερευνήσω τὴν Ἱερουσαλὴμ μετὰ λύχνου. » Εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ παθῶν ψυχικῶν.

ις'. Τὴν τῆς κατὰ τῶν ἐχθρῶν (3) αὐτοῦ ἀμύνης ὑπέρθεσιν, τὴν τε πρὸς τοὺς οἰκείους ἐπικουρον βραδυτῆτα, *νυσταγμόν* καὶ *ὕπνον* καὶ *καρηθαρίας* ἀποκαλεῖ· ὡς τὸ, « Ἐξεγέρθητι, ἵνα τί ὑπνοῖς, Κύριε; » καὶ, « Οὐ μὴ νυστάξῃ οὐδὲ ὑπνώσῃ ὁ φυλάσσων τὸν Ἰσραὴλ. » Εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ παθῶν σωματικῶν.

ιζ'. Τὴν καταθύμιον τῷ Θεῷ πολιτείαν ἡμῶν ἀγάπην αὐτοῦ μάλα γε εἰκότως ὀνομάζει.

ιη'. Μίσος δὲ, τὸ τὴν ἐναντίαν τῆς αὐτοῦ βαδίζειν βουλήσεως.

ιθ'. Καὶ *ζήλον*, τὸ τοὺς οἰκείους τιμωρεῖν· ὡς τὸ, « Ἐζήλωσε Κύριος τὴν γῆν αὐτοῦ. » Εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ διαθέσεων.

κ'. Τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν τῆς Σαμαρείας πρὸς τὸν Θεὸν οἰκείωσιν, *μνηστειαν τοῦ Θεοῦ* καλεῖ, διὰ τὸ θηλυκῶς κατὰ μετωνυμίαν ἀπὸ τῶν πόλεων τοὺς οἰκήτορας ὀνομάζειν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν γυναικῶν· ὡς τὸ, « Μνηστεύσομαι σε ἑμαυτῷ εἰς τὸν αἰῶνα. »

κα'. Ὅσπερ καὶ τὴν πρὸς τὰ εἰδῶλα οἰκείωσιν *μοιχείαν* ἀποκαλεῖ· δι' ἣν καὶ βίβλιον ἀποστασίου εἰς τὰς χεῖρας λαμβάνει Ἱερουσαλὴμ.

κβ'. Οὐδὲν ἤττον καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς προσηγορίᾳ τὸ πρὸς αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ κῦδος ἐμφαίνει, καὶ τῇ τοῦ Πρωτοτόκου. Εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ κοινῶν δοξῶν.

κγ'. Τὸ κράτος καὶ τὴν δίκην τοῦ Θεοῦ *κάθισιν* (4) αὐτοῦ καὶ *θρόνον* ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν τοὺς τὴν τοῦ κρίνειν τε καὶ κολάζειν ἔχοντας ἐξουσίαν, ἐπὶ θρόνων καθημένους ποιεῖσθαι τὴν ἐξέτασιν· ὡς τὸ, « Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην. » καὶ, « Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. » καὶ, « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » καὶ, « Ὁ καθημένος ἐπὶ τῶν χερουβίμ. » Εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ ἀξιοματίων.

κδ'. Τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, ποτὲ μὲν διὰ προσταγμάτων, ὡς ἐπὶ τῶν λοιπῶν· ποτὲ δὲ δι' αὐτοουργίας, ὥσπερ ἐπ' ἡμῶν παρίσται καὶ ζωγραφεῖν τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ φράττειν τὴν ὁδόν,

DAVID. HOESCHELII NOTÆ.

(3) Verba in mss. transposita, τὴν κατὰ τῆς τῶν ἐχθρῶν.

(4) Pro κάθισιν legitur in mss. καθίστησιν.

Mira utriusque codicis depravatio, ex sensus verisimilitudine orta : nam serpens ille antiquus

nem nominat, sicut : « Oblivisceris inopix nostræ. » (Psal. xliii, 24.)

14. Consilii executionem in opus, *perfectam Dei cognitionem* vocat, tanquam quæ opera a nobis melius verbis fidei convenientia, sicut, « Descendam et videbo utrum clamorem qui venit ad me opere compleverint, an non est ita, ut sciam; » et, « Nunc cognovi quod times Deum. » (Gen. xviii, 21; xxi, 12.)

15. Quod vitari Dei justitia nequeat, *scrutari* vocat, sicut, « Et erit in tempore illo, scrutabor Jerusalem in lucernis. » Sint hæc de passionibus spiritualibus. (Soph. i, 12.)

16. Ipsius in vindicta contra hostes cunctationem, in auxiliandis servis moram, *somnum* et *soporem*, et *capitis gravedinem* vocat; sicut, « Exsurge, quare obdormis, Domine? » et, « Non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel. » Sint hæc de passionibus corporalibus. (Psal. xliii, 23; cx, 4.)

17. Gratam Deo agendi rationem nostri, *amorem* ejus valde convenienter vocat.

18. Odium ejus, contrarium ejus voluntatis incedere.

19. Et *zelum*, servos punire, sicut, « Zelatus est Dominus terram ejus. » Sint hæc de affectibus. (Joel ii, 18.)

20. Jerusalem et Samariæ erga Deum amicitiam, sponsalia Dei vocat, in feminina enuntiatione juxta nominis analogiam cum urbium habitatoribus ex mulierum metaphora, sicut, « Sponsabo te mihi in sempiternum. » (Osee ii, 19.)

21. Sicut et erga idola servitium *adulterium* vocat per quod et libellum repudiij in manus accipit Jerusalem.

22. Nec minus et in invocatione Patris honorem Dei ad ipsos manifestat, et in invocatione Primogeniti; sint hæc de communi gloria.

23. Potentiam et justitiam Dei *sessionem* ejus et *thronum* vocat, ex eo quod apud nos hi qui judicandi et puniendi jure fruuntur super thronos sedentes jus exerçant, sicut, « Sediti super thronum qui judicas justitiam; » et, « Deus sedet super sedem sanctam suam; » et, « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi; » et, « Qui sedes super Cherubim, » sint hæc de dignitatibus. (Psal. ix, 5; xli, 9; xlii, 8; lxxix, 2.)

24. Creatricem ejus energiam, sive per jussionem sicut de reliquis, sive per ipsam operationem, sicut pro nobis exprimit; et describere Jerusalem, et circumdare viam, et laqueum reteque ad per-

in Adamum hostiliter impetum fecit : sed ex Gen. xlix, 17, leg. ἐγενήθη (sic et Procopius ms. at Romana editio, et quædam aliæ, γενεθήτω) τῷ Ἀδὰμ ὄφις ἐφ' ἑδου.

versorum capturam mittere dicitur; sint hæc de actionibus.

25. In victoria et tropæorum formatione ejus protectionem erga bellantes, appropinquare, *surgere* et *exaltari* vocat; sicut, « Juxta est Dominus iis qui tribulato sunt corde. » (*Psal.* xxxiii, 19.)

26. Longinquitatem, protectionis in bello moram, sicut : « Ut quid, Domine, recessisti longe? » Sint hæc de locis. (*Psal.* ix, 22.)

27. Cum in aliquo loco auxiliator apparet, manifestationem ejus *indumentum* vocat, sicut, « Dominus regnavit, decorem indutus est; » et, « Amictus lumine sicut vestimento. » Sint hæc de indumentis. (*Psal.* xcii, 4.)

28. Quod animæ deprecationes non admittat Deus, bene *rejectionem* nominat eo quod a malis jactetur quæ præces ut liberetur adhibet, sicut : « Ut quid repellis animam meam? » Sint hæc de usibus. (*Psal.* lxxxvii, 15.)

29. Benevolentia ejus dilationem, *manuum aver-sionem*, dicit : sicut « Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam? » Sint hæc de specie. (*Psal.* lxxiii, 11.)

30. Animam et carnem Dei dicit, quando non ab habitu aut energia circa ipsum dat sermonem, sed de ipso particulariorem, sicut : « Sana animam meam, » loco dicendi *me*; et, « Caro mea requiescet in spe, » loco dicendi *ego*. Firmum et stabile regnum ejus *paratum* dicit, sicut : « Parata sedes tua ex tunc, a sæculo tu es, » loco dicendi : « Ab initio stabile, immutabile; » et, « Justitia et judicium præparatio sedis tuæ; » et, « In cælis præparabitur veritas tua; » et regnasse dicit Deum cum, hostium dominator, amicos excitat sicut, « Dominus regnavit, irascantur populi et exsultet terra. » Et ista prout de Deo disserere licebat incepimus nihil ultra in cogitatu habentes; et de studiis circa intelligentiam in istis. (*Psal.* xl, 5; xv, 9; xcii, 2; lxxxviii, 15; lxxxviii, 3; xcvi, 1; xcvi, 1.)

Quæ de stylo, sic.

1. Loco actionis aut fruitionis rei dicere tum *audivisse*, tum *vidisse*, tum *nosse*. Et sit *audivisse* sicut : « Auditui meo dabis gaudium et lætitiā, » pro *facies mihi*; sit *vidisse*, sicut : « Ad videndum in bonitate electorum tuorum, » loco dicendi : Ad fruendum consequente in nos bonitate tua; » sit et *nosse*, sicut, « Notas mihi fecisti vias, » loco dicendi : Vita frui me fecisti. » (*Psal.* l, 10; cv, 5; xv, 11.)

2. *Doce* pro *ostende*, sicut : « Doce me quia tu es Deus salvator meus. » (*Psal.* xxiv, 5.)

3. Locutus est, de Deo, sæpe pro *manifestavit*, sicut : « Deus locutus est in sancto suo. » (*Psal.* lxx, 8.)

4. *Semel*, de immutabili, sicut, « Semel locutus est Deus, » et, « Semel juravi. » (*Psal.* lxi, 12; lxxviii, 36.)

καὶ δίκτυον καὶ ἀμφίδηστρον πρὸς τὴν τῶν φαύλων σύλληψιν τίθεσθαι λέγεται· εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ ἐπιτηδευμάτων.

κε'. Τὴν ἐπὶ νίκη καὶ τροπαίων συστάσει συμμαχίαν αὐτοῦ ἐγγυῖν τε καὶ ἀνάληψιν καὶ ὄψοσιν καλεῖ· ὡς τὸ, « Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμένοις τῇ καρδίᾳ. »

κς'. Μακρότητα δὲ τὴν τῆς συμμαχίας ἀναβολὴν· ὡς τὸ, « Ἰνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; » Εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ τόπων.

κζ'. Τὴν ἐν ᾧ περ ἂν φαίνοιτο βοηθῶν τρόπῳ διάπειραν, ἐσθῆτα αὐτοῦ ὀνομάζει, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν· ὡς τὸ, « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεύστατο· » καὶ τὸ, « Περιβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. » Εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ στολισμῶν.

κη'. Τὸ μὴ τὰς τῆς ψυχῆς ἱκεσίας προσεῖσθαι τὸν Θεὸν, εἰκότως ἀπορρίψιν ὀνομάζει, διὰ τὸ τοῖς κακοῖς αὐτὴν ἐνστρέφασθαι, ἥτις πάλιν ἀπαλλάττεσθαι παρακαλεῖ· ὡς τὸ, « Ἰνα τί ἀπωθεῖς τὴν ψυχὴν μου; » Εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ ἐθῶν.

κθ'. Τὴν ἀναβολὴν τῆς εὐμενείας αὐτοῦ, χειρὸς ἀποστροφῆν, λέγει· ὡς τὸ, « Ἰνα τί ἀποστρέφεις τὴν χειρὰ σου, καὶ τὴν δεξιάν σου; » Εἴη δ' ἂν ταῦτα ἀπὸ σχημάτων.

λ'. Ὑψὴν μέντοι καὶ σάρκα τοῦ Θεοῦ λέγει, ὅταν μὴ ἀπὸ σχέσεως ἢ ἀπὸ ἐνεργείας τὸν περὶ αὐτοῦ ποιεῖται λόγον, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ ἰδιώτερον· ὡς τὸ, « Ἰασαί τὴν ψυχὴν μου, » ἀντὶ τοῦ, Ἐμέ· καὶ, Ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι· » ἀντὶ τοῦ, Ἐγώ. Τὸ βέβαιον τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ ἐδραῖον, ἐτοιμον ἐκφωνεῖ· ὡς τὸ, « Ἐτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε· » ἀντὶ τοῦ, « Ἀπ' ἀρχῆς ἐδραῖος, ἀμετακίνητος· » καὶ, « Δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτομασία τοῦ θρόνου σου· » καὶ, « Ἐν τοῖς ὠρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· » καὶ βασιλεύσαι λέγει τὸν Θεόν, ὅταν τῶν ἐχθρῶν κρατήσας, τοῦ; ἰδίους ἐγείρει· ὡς τὸ, « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοὶ, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. » Καὶ δὴ ταῦτα, καθὼς ἦν περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν, ὑπεστησάμεθα, μηδέν τι περαιτέρω φρονεῖν ἔχοντες· καὶ περὶ μὲν τῶν ἐπὶ τῆς διανοίας ἐπιτηδευμάτων ἐν τούτοις.

Τὰ δὲ ἐπὶ τῆς λέξεως οὕτως.

α'. Τὸ ἀντὶ τῆς πράξεως· ἥτοι τῆς ἀπολαύσεως τοῦ πράγματος λέγειν ποτὲ μὲν τὸ ἀκοῦσαι, ποτὲ δὲ τὸ ἰδεῖν, ποτὲ δὲ τὸ γινῶναι. Τὸ μὲν οἷον ἀκοῦσαι· ὡς τὸ, « Ἀκουεῖς μοι ἀγαλλασιν, καὶ εὐφροσύνην· » ἀντὶ, Ἠράξεις μοι. Τὸ δὲ ἰδεῖν· ὡς τὸ, « Τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι τῶν ἐκλεκτῶν σου· » ἀντὶ τοῦ, « Ἀπολαῦσαι τῆς ἐπομένης περὶ ἡμᾶς σου χρηστότητος; » Τὸ δὲ γινῶναι· ὡς τὸ, « Ἐγνώρισάς μοι ἑαυτὸν· » ἀντὶ τοῦ, Ἀπολαῦσαι με τῆς ζωῆς πεποιήκας.

β'. Τὸ διδάσκειν, ἀντὶ τοῦ, παράσχου· ὡς τὸ, « Καὶ διδάξόν με ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός ὁ Σωτὴρ μου. »

γ'. Τὸ ἐλάλησεν, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πολλάκις, ἀντὶ τοῦ, ἀπεφῆναι· ὡς τὸ, « Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. »

δ'. Τὸ ἀπαξ, ἐπὶ τοῦ ἀμεταβλήτου· ὡς τὸ, « Ἀπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεός· » καὶ, « Ἀπαξ ὤμοσα. »

ε'. Τὸ κατ' ἀνταπόκρισιν περὶ τοῦ παντὸς λαοῦ, Α τὴν κοινὴν εὐπραγίαν σημαίνει· ὡς τὸ· «Ὁ Κύριε, σῶσον δὴ, ὦ Κύριε, εὐδόησον δὴ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Ὡς· ἐκάστου τῶν ἐκ τοῦ λαοῦ λέγοντος· ὃ ἐπισυνάπτει καὶ τὸ, «Εὐλόγηκαμεν ὑμᾶς· ἐξ οἴκου Κυρίου. »

ζ'. Τὸ μὴ ἐπὶ τόπου μόνον τὸ θεεῖ λέγειν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πράξεων· ὡς τὸ, «Ἐκεῖ ὁδὸς ἦν δεῖξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου, τουτέστιν εἰς τὴν θυσίαν ἐπὶ τιμωρίας· » καὶ ὡς τὸ, «Ἐκεῖ ἔπε-ον πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. »

ζ'. Πολλαχοῦ δικαιοσύνην τὸ εἶτε ἐφ' ἑαυτοῦ λέγει τοῦ ἀνθρώπου, μὴ τὴν ἐκ τοῦ βίου ἀρετὴν ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα· εἶτε δὴ καὶ τὴν ἐφ' ἐτέρων ὁμοίως· ὡς τὸ, «Εἰσακούσον, Κύριε, δικαιοσύνην μου· » καὶ Β ὅσα τοιαῦτα· ὡς ἀπολαύοντος δικαίως τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθείας, ἣ καὶ τοῦ Θεοῦ ὡς δικαίως παρ-έχοντος.

η'. Τὸ ἀγαπᾶν λέγει πολλαχοῦ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ κατ' ἐπίτασιν· ὡς τὸ, «Ἀγαπᾷ ἐλσημοσύνην καὶ κρίσιν ὁ Κύριος· » καὶ, «Ὅτι Κύριος ἀγαπᾷ κρίσιν· » καὶ, «Δικαιοσύνην ἠγάπησεν· » ἀντὶ [τοῦ,] Μετὰ τοῦ δικαίως κρίνειν ἐσπούδακεν· » καὶ τὸ, «Ἰδοὺ γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας. »

θ'. Πολλάκις τὰς παραβολὰς μεταφορικῶς φράζει, ἐπὶ τῇ μερίζονα τοῦ λεγομένου παραστήσαι τὴν ἐμ-φασιν· ὡς τὸ, «Τῷ ἐπιβεησάμεν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατολὰς· » ἐκ πρώτης τε καὶ ἀρχῆς εἰπὼν, ἐκ μεταφορᾶς τοῦ τὴν ἀνατολὴν εἶναι ἀρχὴν τῆς ἡμέρας· καὶ τὸ, «Ἀπὸ ὑψους ἡμερῶν οὐ φοβηθήσομαι· » κἀνταῦθα γὰρ τὸ, ἀπὸ ὑψους, ἀντὶ τοῦ, ἀνωθεν καὶ ἐξαρχῆς· καὶ, «Ἡ συναγωγὴ τῶν ταύρων, » ἀντὶ τοῦ, «παμμεγεθῶν. »

ι'. Τὴν ὡς συλλαβὴν διχῶς λέγει· ἥτοι κατὰ παραβολὴν, ἣ βεβαίωσιν· κατὰ μὲν παραβολὴν· ὡς τὸ, «Θεοῦ αὐτοὺς ὡς τροχόν, ὡς καλὰ μὴν· » κατὰ δὲ βεβαίωσιν· ὡς τὸ, «Ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ· » ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, Σφόδρα ἀγαθός· καὶ τὸ, «Ἐγεν-νθήμεν ὥστε παρακλημένοι· » καὶ, «Ἐθεασά-μεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· » ἀντὶ τοῦ, ἀληθοῦς.

ια'. Σημαίνει τινὰ ὧν βούλεται καὶ ἀπὸ τῶν προσ-όντων· οἷον ὡς τὸ, «Παραικῆσουσι καὶ κατακρύ-ψουσιν· » ἵνα εἴπῃ, Συνάγονται καὶ ἐνεδρεύουσιν, D ἀπὸ τούτων εἰς ἕτερον ἀπὸντα τόπον ἐκεῖτε πάντως παροικεῖν, τῶν οἰκείων ἐκδημοῦντα.

ιβ'. Λέγει τὸ κρύψαι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ αὐτὸν φυλάξαι· ὡς τὸ, «Κατακρύψεις αὐτοὺς ἐν ἀπο-κρύφῳ τοῦ προσώπου σου· » ἀντὶ τοῦ, φυλάξεις· καὶ τὸ, «Ἐκρυψέ με ἐν σκηνῇ αὐτοῦ· » καὶ τὸ, «Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, Κύριε, ἥς ἐκρυψας τοῖς φοβουμένοις σε· » ἵνα εἴπῃ, «Ἦν φυλάσσεις τοῖς φοβουμένοις σε· καὶ, «Τῶν κε-κρυμμένων σου· » ὥσπερ, «Τῶν παρὰ σοῦ φυλατ-τομένων· » καὶ ἐφ' ἡμῶν· ὡς τὸ, «Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγιά σου. »

ιγ'. Λέγει καὶ κοιμᾶσθαι ἐφ' ἡμῶν τὸ καταπαύε-σθαι· ὡς τὸ, «Ἐν κοιμηθῆτε ἀνὰ μέσον τῶν κλη-

5. Quoddam juxta responsum à cuncto populo, communem beneficentiam significat, sicut : « O Domine, saluum fac, o Domine, bene incede ; benedi-ctus qui venit in nomine Domini, » quasi unus-quisque a populo dixerit : cui superaddit : « Et bene-diximus vobis de domo Domini. » (Psal. cxvii, 25, 26.)

6. Non solum de loco ibi dicere, sed et de ac-tionibus, sicut : « Illic iter quo ostendam illi salu-tare meum, » id est, in sacrificium ; de poena au-tem, sicut, « Ibi ceciderunt qui operantur iniqui-tatem. » (Psal. xlii, 23 ; xxxv, 13.)

7. Sæpè justitiam sive de seipso dicit homine, non quam virtutem e vita ipsius testatur, sive ex aliorum vita similiter, sicut : « Exaudi, Domine, justitiam meam, » et quæcumque talia ; quasi ipso ob justitiam fruente auxilio a Deo, aut et Deo tanquam justo se attendente. (Psal. xvi, 1.)

8. Amare dicit sæpe de Deo per extensionem, si-cut : « Diligit misericordiam et judicium Dominus, » et, « Quia Dominus diligit justitiam, » et « Justitiam dilexisti. » (Psal. xxxii, 5 ; xlii, 8.)

9. Sæpe metaphorice parabolas dicit ut majorem dicta producant figuratam vim, sicut, « Deo qui as-cendit super cælum cæli ad orientem, » a prima et ab initio dicens, a metaphora sumpta ab oriente quod est dici initium. Et, « Ab altitudine diei non timebo, » ibi enim, ab altitudine ponitur pro ex alto et ab initio. Et, « Congregatio taurorum, » pro « valde magnorum. » (Psal. lxxvii, 34 ; lv, 4 ; lxxvii, 51.)

10. Bis syllabam ὡς dicit : tum per parabolam, tum per confirmationem. Per parabolam, sicut : « Pone illos ut rotam, ut stipulam ; » per confir-mationem, sicut : « Quam bonus Israel Deus, » pro dictione Valde bonus : et, « Facti sumus tan-quam consolati ; » et, « Vidimus gloriam ejus, glo-riam quasi Unigeniti à Patre, » pro veri. (Psal. lxxxiii, 14 ; lxxii, 1 ; cxv, 1 ; Joan. i, 14.)

11. Designat quemdam de quibus vult et de præ-sentibus talem, ut : « Inhabitabunt et abscondent ; » ut dicat : Congregantur et insidias parant, de his in alium abeuntem locum, illic penitus habitare de propriis peregrinantem. (Psal. lv, 6.)

12. Dicit abscondisse et de Deo ipsum servavisse, sicut, « Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, » pro servabis. Et, « Abscondit me in tabernaculo suo ; » Et, « Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te ; » ut di-cat : Quam servas timentibus te ; et, « Abscon-ditorum tuorum, » quasi, A te custoditorum. Et de nobis : « In corde meo abscondi eloquia tua. » (Psal. xxx, 21 ; xxvi, 5 ; xxx, 20 ; cxviii, 11.)

13. Dicit et dormire de nobis pro cessare, sicut : « Si dormiatis inter me iustos cleros, » et, « In pace

in idipsum dormiam et requiescam. » (Psal. LXXII, A 14; iv, 9.)

14. Sinum sæpe et de inseparabili dicit: « Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum, » pro, Inseparabilem illis affer multiplicem pœnam; et, « Quod continuisti in sinu meo multarum gentium; » et, « Oratio mea in sinu meo convertetur; » et, « De medio sinu tuo in finem; » et, « Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit. » (Psal. LXXVIII, 12; LXXXVIII, 51; XXXIV, 13; LXXIII, 11. Joan. I, 18.)

15. Mendacium vocat quod non firmum, aut et mendacem, sicut: « Omnis homo mendax. » (Psal. CXV, 11.)

16. Sit coagmentatio misericordiæ Dei cum veritate, id propter harum securitatem et infallibile facit, sicut: « Misericordia et veritas obviaverunt sibi; » et, « Misericordia tua et veritas tua semper suscipiant me; » et, « Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo; » et, « Misericordiam et veritatem ejus quis requirit? » (Psal. LXXXIV, 11; XXXIX, 12; LXXXVIII, 9; LX, 8.)

17. Lavare manus, loco dictionis, non in quodam negotio rem habere; siquidem id legis est apud veteres; sicut, « Lavabo inter innocentes manus meas; » et, « Manus suas lavabit in sanguine peccatoris; » pro, Innocentem seipsum hujus rei pœnæ ostendet; sic et Pilatus fecit. (Psal. XXV, 6; LVII, 11; Matth. XXVII, 24.)

18. Similitudinem dicit sæpe loco rei, sicut: « Assimilabor descendentibus in lacum, » pro descendam. (Psal. XXVII, 1.)

19. Cœlum sæpe cœlos vocat, sicut, « Laudate Dominum de cœlis. » (Psal. CXLVIII, 1.)

20. Parabolas sine ως, sicut, sæpe dicit; sicut: « Eduxit me de lacu miserix; » et, « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem; » et, « Transivimus per ignem et aquam; » et, « Ascendunt montes; » et, « Catulus leonis Juda; » et, « Factus est Adamo coluber in viâ; » et, « Simul pascetur lupus cum agno; » et, « Egredietur virga de radice Jesse; » et, « Ecce ego præparabo lapidem tuum carbunculum; » et, « Equi amatores; » et, « Quia ignis comedit speciosa deserti; » et, « Lignum vitæ est; » et, « Spinæ nascantur in manu tenuenti; » et, « Conversus sum in ærumna dum mihi configitur spina; » et, « Bibebant de spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus. » Et, « Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. » (Psal. XXXIX, 3; LIII, 4; LXV, 12; CIII, 8; Gen. XLIX, 9, etc.)

21. A membris actionem manifestat; sicut: « Iniquitas calcanei mei circumdabit me, » loco, actionis meæ; et, « Supplantavit me jam, » pro, Fraude n.e cepit. Et, « Confundamus eorum linguas, »

ρων· » καί, « Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθῆσομαι, καὶ ὑπνώσω. »

ιδ'. Τὸν κόλπον πολλὰ τοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀχωρίστου λέγει· ὡς τὸ, « Ἀπόδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν ἐπαπλασίονα εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν. » ἀντὶ τοῦ, Ἀχωρίστον αὐτοῖς παράσχου τὴν πολυπλασίονά σου τιμωρίαν· καί, « Οὐ ὑπέσχου ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν. » καί, « Ἡ προσευχή μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφίσεται. » καί, « Ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος. » καί, « Ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. »

ιε'. Ψεῦδος· καλεῖ τὸ ἀδόξαιον, ἢ καὶ ψεύστην· ὡς τὸ, « Πᾶς ἀνθρώπος ψεύστης. »

ις'. Τὸ τῷ ἐλέφ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθειαν ἐπισυνάπτειν, διὰ τὸ ἀσφαλὲς αὐτῶν καὶ ἀδιάπτωτον τοῦτο ποιεῖ· ὡς τὸ, « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήντησαν. » καί, « Τὸ ἔλεός σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου διὰ παντὸς ἀντιλάθοιτό μου. » καί, « Δυνατὸς εἰ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου. » καί, « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια αὐτοῦ τίς ἐκζητήσει; »

ιζ'. Τὸ, Νίφασθαι τὰς χεῖρας, ἐπὶ τοῦ Μη κοινωνῆσαι τινος πράγματος· ἐπεὶ δὲ τοῦτο νενομισθῆται τοῖς παλαιοῖς· ὡς τὸ, « Νίφωμαι ἐν ἀθώῃς τὰς χεῖράς μου. » καί, « Τὰς χεῖρας αὐτοῦ νίφεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ. » ἀντὶ τοῦ, Ἀθῶν ἐκ τῆς ἐκείνου τιμωρίας ἀποδείξει· οὕτω καὶ Πιλάτος ἐποίησε.

ιη'. Τὴν ὁμοιότητα λέγει πολλάκις ἀντὶ τοῦ πράγματος· ὡς τὸ, « Καὶ ὁμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » ἀντὶ τοῦ, Καταδῆσομαι.

ιθ'. Τὸν οὐρανὸν πολλάκις οὐρανοὺς καλεῖ· ὡς τὸ, « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. »

κ'. Τὰς παραβολὰς ἀνεῦ τοῦ ὡς λέγει πολλάκις· ὡς τὸ, « Καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τλαιπωρίας. » καί, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. » καί, « Διηλοθόμεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος. » καί, « Ἀναβαίνουσιν ὄρη. » καί, « Σκύμνος λέοντος Ἰούδα. » καί, « Ἐγενήθη (5) τῷ Ἀδὰμ ὅφρις ἐφόδου. » καί, « Συμβοσκηθήσεται λύκος μετ' ἄρνός. » καί, « Ἐξελεύσεται βάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί. » καί, « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω τὸν λίθον σου ἀνθρακᾶ. » καί, « Ἰπποὶ θηλυμανεῖς. » καί, « Ὅτι πῦρ ἀνάλωσε τὰ ὄρη τῆς ἐρήμου. » καί, « Εὐλὸν ζωῆς ἐστὶ. » καί, « Ἀκινθὰι φύονται ἐν χειρὶ μεθύσου. » καί, « Ἐστράφην εἰς τλαιπωρίαν ἐν τῷ ἐμπαγῆναί μοι ἀκινθᾶν. » καί, « Ἐπίνον ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » καί, « Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζω· »

κα'. Ἀπὸ μέλους τὴν πρᾶξιν ἐμφαίνει· οἷον, « Ἦ ἀνομία τῆς πτέρνης μου κυκλώσει με. » ἀντὶ, Τῆς πράξεώς μου· καί, « Αὐτοὶ τὴν πτέρναν μου φυλάξουσι. » καί, « Ἐπτέρνισέ με ἡδὴ. » ἀντὶ τοῦ,

DAVID. HOESCHELI NOTÆ.

(5) Ἐπτέρνισέ με. Πτερνιστῆς inde dictus: is enim Hebræis ὁ Ἰαχῶδ, inquit Philo.

« ἐβράδιούργησε » καὶ τὸ « Συγγέωμεν αὐτῶν τὰς ἁγίας » ἀντὶ τοῦ, « τὰς φωνὰς » καὶ « Προτέθηκέ μοι ὥπλον » ἀντὶ τοῦ, « ὑπακοήν » καὶ « Ἡ γλῶσσα τῶν λυγρῶν σου » ἀντὶ τοῦ, « ἡ λήψις » καὶ τὸ, « Γλῶσσαν ἦν οὐκ ἔγνω ἤκουσεν. »

κβ'. Τὴν ὁδὸν πολλάκις ἀντὶ πράξεως λέγει ὡς τὸ, « Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι » καὶ, « Ἐκρυψάν ἱερεῖς ὁδόν » ἵνα εἴπῃ, τὴν ἐαυτῶν πρᾶξιν · καὶ, « Τάξτε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὰς ὁδοὺς ὑμῶν » καὶ, « Ἴνα τί ἐπλάνησας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου ; » καὶ, « Αἱ ὁδοὶ σου καὶ τὰ ἐπιτηδεύματά σου ἐποίησάν σοι ταῦτα » καὶ, « Ὅπως ἐάν τις εὐρῇ τῆς ὁδοῦ θύτας » καὶ, « Ὡς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίδωξα » καὶ, « Κατὰ τὴν ὁδὸν ἦν λέγουσιν αἶρεσιν, οὕτω λατρεύω. »

κγ'. Τὴν ὑπομονὴν πολλάκις ἀντὶ τῆς προσδοκίας λέγει, ἡ καὶ τὸ ὑπομένειν ἀντὶ τοῦ προσδοκᾶν ὡς τὸ, « Καὶ νῦν τίς ἡ ὑπομονή μου ; οὐχὶ Κύριος ; » ἵνα εἴπῃ, « Ἡ προσδοκία μου καὶ ἡ ἐλπίς » καὶ τὸ παρὰ Ἱερεμίᾳ, « Ὑπομονὴ Ἰσραὴλ, Κύριε » καὶ, « Ὑπέμεινα συλλυπούμενον » καὶ, « Ὑπόμεινον τὸν Κύριον » καὶ, « Ὑπόμεινόν με, λέγει Κύριος » καὶ, « Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς. »

κδ'. Τὰ ἀνάγκη πολλάκις ὡς αἷμα λέγει ὡς τὸ, « Ὅπως ἂν βαφῇ ὁ πούς σου ἐν αἵματι » ἀντὶ τοῦ, « Ἀνάγκη πᾶσα » καὶ τὸ, « Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον » καὶ, « Ὅπως ἂν ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου » καὶ, « Ὅπως ἂν γνωσθῇ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Κυρίου » καὶ, « Ἐγὼ εἰς κρίμα εἰς τὸν κόσμον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι » καὶ τὸ, « Νόμος δὲ παρεστῆθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα » καὶ, « Ἴνα πᾶν στόμα φραγῇ » καὶ, « Ἴνα μὴ ἂν θέλῃτε ταῦτα ποιῆτε. »

κε'. Τὴν πρᾶξιν ἀπὸ κοινωνίας σημαίνει ὡς τὸ, « Καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω » ἀντὶ τοῦ, « Οὐ μὴ παρανομήσω » καὶ, « Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεδῶν » ἀντὶ τοῦ, « Οὐκ ἠτέθησε » καὶ, « Οὐκ ἐκάθισα ἐν συνεδρίῳ παιζόντων » καὶ, « Εἰς βουλὴν αὐτῶν μὴ εἰσέλθω ἡ ψυχὴ μου. »

κς'. Τὸν ὄρκον ἐπὶ τοῦ βεβαίου λέγει ὡς τὸ, « Ὡμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ μου » καὶ, « Ὡμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν » καὶ, « Κατ' ἐμαυτοῦ ὥμοσα, λέγει Κύριος » καὶ, « Ὁμνύει Κύριος κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ. »

κζ'. Τὴν διάθεσιν πολλάκις ἀπὸ ρημάτων δεικνύει ὡς τὸ, « Εἶπον, Τίς ὄψεταί αὐτούς ; » ἀντὶ τοῦ, « Οὕτως ἐπραττοῦ ἅπαντα » ὡσανεὶ οὐκ ὄντος τινὸς τοῦ ἐφορῶντος καὶ, « Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι Θεός » καὶ, « Εἶπον, Δεῦτε καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτούς ἐξ ἔθνους » καὶ, « Κληρονομήσωμεν αὐτοῖς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ » καὶ, « Εἶπον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἱ συγγένειαι αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτό »

pro, loquelas. Et : « Apposuit mihi autem, » loco dictionis auditum ; et : « Linguam canum tuorum » pro, potationem ; et : « Linguam quam non noverat audivit. » (Psal. xlviii, 5 ; Gen. xxvii, 36 ; Isa. l, 4 ; Psal. lxxvii, 24 ; lxxx, 6.)

22. Viam sæpe loco actionis dicit : « Beati immaculati in via, qui ambulant. » Et : « Absconderunt sacerdotes viam, » ut dicat eorum actionem ; Et : « Ponite corda vestra super vias vestras ; » et : « Quare errare nos fecisti de viis tuis ; » et : « Viæ tuæ et cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi ; » et : « Ut si quos invenisset hujus viæ vivos ; » et : « Qui hanc viam persecutus sum ; » et, « Secundum viam quam dicunt hæresim, sic deservio. » (Psal. cxviii, 1 ; cxli, 4 ; Osee vi, 9 ; Agg. i, 5 ; Isa. B lxiii, 17 ; Jerem. iv, 18 ; Act. ix, 2 ; xxii, 4, xxiv, 14.)

23. Expectationem sæpe loco spei dicit, aut, exspectare pro sperare, sicut : « Et nunc quæ est exspectatio mea, nonne Dominus ? » ut dicat, « Spes mea et confidentia ; » et apud Jeremiam : « Expectatio Israel, Domine ; » et : « Sustinet qui simul contristaretur ; » et, « Exspecta Dominum ; » et, « Exspecta me, dicit Dominus ; » et, « Exspectantium eorum lucem. » (Psal. xxxviii, 8 ; Jerem. xiv, 8 ; Psal. lxxviii, 25 ; xxvi, 20, 36, 54 ; Soph. iii, 8 ; Isa. lix, 9.)

24. Quæ causæ non sunt rerum sæpe quasi causæ essent dicit, sicut : « Ut intinguatur pes tuus in sanguine, » pro « necessitas omnis ; » et « Tibi soli peccavi, » et, « Ut ostendam in te virtutem meam ; » et, « Ut cognita sit justitia Domini ; » et, « In judicium ego in hunc mundum veni ut qui non vident videant ; » et, « Lex subintravit ut abundaret delictum ; » et, « Ut omne os obstruatur ; » et, « Ut non quæcunque vultis, illa faciat. » (Psal. lxxvii, 24 ; l, 6 ; Rom. ix, 17 ; Mich. vi, 5 ; Joan. ix, 39 ; Rom. v, 20 ; iii, 19 ; Gal. v, 17.)

25. Actionem per societatem significat, sicut : « Et cum iniqua gerentibus non introibo, » pro « Non legem transgrediar ; » et : « Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum ; » pro, « Non impie egit ; » et : « Non sedi in concilio ludentium ; » et : « In consilium eorum non veniat anima mea. » (Psal. xxv, 4 ; i, 4 ; Jerem. xv, 17 ; Gen. xliix, 6.)

26. Jusjurandum de firmo dicit, sicut : « Juravi David servo meo ; » et : « Juravit Dominus David veritatem ; » et : « Per memetipsum juravi, dicit Dominus ; » et : « Juravit Dominus in superbiam Jacob. » (Psal. lxxxviii, 4 ; cxxxi, 11 ; Gen. xxii, 16 ; Amos viii, 17.)

27. Dispositionem sæpe per verba ostendit, sicut : « Dixerunt : Quis videbit eos ? » pro, « Sic cuncta faciebant tanquam si nemo esset qui videret ; » et : « Dixit enim in corde suo, Non est Deus ; » et : « Dixerunt : Venite et disperdamus eos de gente ; » et : « Hereditate possideamus sanctuarium Dei ; » et : « Dixerunt in corde suo cognatio eorum simul ; » et : « Dixistis, In quo despeximus ? » Et, « Dixisti,

Ego sum et non est altera ; » et, « Tu vero dixisti in corde tuo ; » et, « Ego dixi in abundantia mea, Non movebor in aeternum ; » et, « Qui dixerit fratri suo Raca aut Fatue, reus erit consilio et gehennæ ignis ; » opinionem quæ in anima est ostendit coercens, pro : « Tali contra proximum arrogantia utens ut nullius sermonis illum dignum habeat. » (Psal. LIII, 6 ; XII, 1 ; LII, 1 ; LXXXII, 5 ; LXXXII, 13 ; LXXXIII, 8 ; Mal. I, 6, Isa. XLVII, 10 ; Soph. II, 15 ; Isa. XIV, 13 ; Psal. XXIX, 7 ; Matth. V, 22.)

28. *Malum* et etiam *malitiam* sæpe loco *pœnæ* dicit, sicut : « Misit in eos iram indignationis suæ, » et, « Ego faciens pacem et creans malum, » ut dicat, « pacem habere sinens et bellum permittens ; » et, « Appone eis mala, Domine ; » et, « Descendit malum a Domino ; » et, « Male tractavit Sara Agar ancillam suam ; » et, « Male tractabunt sementium ; » pro, « Mala pati parabunt. » Et, « Hæreditatem tuam malis affigent ; » et, « Convertens super malitiis, » pro, « Super negligentiarum pœnis ; » et, « Non est malum in civitatibus ; » et, « Sufficit dici malitia sua, » loco dicendi quia per diem occupatio decem millium fatigationum et laborum hominibus occasionem affert. (Psal. LXXII, 49 ; Isa. XLV, 7 ; Isa. XXVI, 15 ; Mich. I, 12 ; Gen. XVI, 6 ; XV, 13 ; Psal. XCIII, 5 ; Joel. II, 13 ; Amos III, 6 ; Matth. VI, 34.)

29. Sæpe calicem loco pœnæ adhibet, sicut : « Ignis et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum ; » et : « Ecce tuli de manu tua calicem casus ; » et : « Calicem sororis tuæ bibes ; » et Dominus, « Calicem bibiturus sum. » (Psal. X, 7 ; Isa. LI, 17, 22 ; Ezech. XLIII, 32 ; Matth. XX, 22.)

30. Nomen a Domino pro proprium habere dicit, sicut : « Cognoscam quia nomen tibi Dominus, » ut dicat, « Tu es Dominus ; » et, « Ecce nomen Domini venit de longinquo, » pro Dominus. (Psal. LXXXII, 19 ; Isa. XXX, 27.)

31. Pœnas a Domino transfiguratur metaphorice in ignem, et gladium et tela, sicut : « Sagittæ tuæ acutæ, potens. » (Psal. CXIX, 4.)

32. Numerum septem ad abundantiam dicit : deinde ad perfectum numerum, sicut : « Septies in die, » pro sæpe, et : « Redde vicinis nostris septuplum ; » et, « Firmavit columnas septem. » (Psal. CXVIII, 164 ; LXXXVIII, 12 ; Prov. IX, 1.)

33. De Deo sæpe tractat quasi faciei immutationem faciens, sicut : « Justitia tua sicut montes tui ; » et, « Sagittæ tuæ acutæ, potens [populi sub te cadent] in corda inimicorum [mei] regis, » id est, Tui potentis regis ; et, « Ad imaginem Dei creavit hominem ; » et, « Pluit Deus super Sodomam ignem et sulphur a Domino ; » et, « Det illi Dominus invenire misericordiam a Domino ; » et, « Ejus qui prædestinatus est Filius Dei ex resurrectione mortuorum, Jesu Christi Domini nostri. » (Psal. XXXV, 7 ; XLIV, 6 ; Gen. I, 27 ; XIX, 24 ; II Tim. I, 18 ; Rom. I, 4.)

καὶ, « Εἶπατε, Ἐν τίνι ἐφραύλισαμεν ; » καὶ, « Σὺ δὲ εἶπας, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρα. » καὶ, « Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ καρδίᾳ σου. » καὶ, « Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου. Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. » καὶ, « Ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ῥακά, ἢ Μωρε, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ, καὶ τῇ γενένῃ τοῦ πυρός. » τὴν ὁφειλὴν τὴν κατὰ ψυχὴν δημοῖς κολάζων. ἀντὶ τοῦ, « Τσαύτη κατὰ τοῦ πέλους ὑπεροφίᾳ κεχρημένος ὡς μὴδὲ τοῦ τυχόντος αὐτὸν ἄξιον ἡγεῖσθαι λόγου. »

κτ'. Τὸ κακόν, ἦτορ τὴν κακίαν, πολλαχοῦ ἀντὶ τιμωρίας λέγει ὡς τὸ, « Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ. » καὶ, « Ἐγὼ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτιζὼν κακά. » ἵνα εἴπῃ, εἰρηνεύειν ἔων, καὶ πολεμεῖσθαι συγχωρῶν. καὶ, « Πρόσθετε αὐτοῖς κακά, Κύριε. » καὶ, « Κατέβη κακὰ παρὰ Κυρίου. » καὶ, « Ἐκάκωσε δὲ Σάρρα Ἀγαρ τὴν παιδίσκην αὐτῆς. » καὶ, « Κακώσουσιν αὐτό. » ἀντὶ τοῦ, « Κακοπαθήσαι παρασκευάσων. » καὶ, « Τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσαν. » καὶ, « Μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις. » ἀντὶ τοῦ, « Ταῖς ὑπὲρ τῶν πλημμελημάτων τιμωρίαις. » καὶ, « Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλεσι. » καὶ, « Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. » ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐργασία μυρίων κόπων καὶ πόνων τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει πρόξενος.

κθ'. Ποτήριον πολλαχοῦ ἐπὶ τιμωρίας λαμβάνει ὡς τὸ, « Πῦρ, καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταγίδος, ἡ μερίς τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ. » καὶ, « Ἰδοὺ εἴληψα ἐκ τῆς χειρὸς σου τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως. » καὶ, « Τὸ ποτήριον τῆς ἀδελφῆς σου πίεσαι. » καὶ ὁ Κύριος, « Ποτήριον μέλλω πίνειν. »

λ'. Τὸ *δνομα* τὸ ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἀντὶ τοῦ ἔδωκεν ἔχειν λέγει ὡς τὸ, « Γνώτωσαν ὅτι *δνομά* σοι Κύριος. » ἵνα εἴπῃ, « Σὺ εἶ Κύριος. » καὶ, « Ἰδοὺ τὸ *δνομα* Κυρίου διὰ χρόνου ἔρχεται πολλοῦ. » ἀντὶ, ὁ Κύριος.

λα'. Τὰς τοῦ Θεοῦ τιμωρίας σχηματίζει μεταφορικῶς εἰς τὸ *πῦρ*, καὶ *ἐξίφος*, καὶ *βέλη*. ὡς τὸ, « Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ. »

λβ'. Τὸν *ἑπτὰ ἀριθμὸν* ἐπὶ πλεονασμοῦ λέγει, εἰς τὸν ἐπὶ τελείῳ ἀριθμῷ ὡς τὸ, « Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας. » ἀντὶ τοῦ, *πολλάκις*, καὶ « Ἀπόδος ταῖς γείτοσιν ἡμῶν ἑπταπλάσινα. » καὶ « Ὑπῆρξετε στύλους ἑπτά. »

λγ'. Περὶ τοῦ Θεοῦ πολλάκις διαλέγεται, ὥσπερ ἐναλλαγὴν προσώπου ποιουμένη ὡς τὸ, « Ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ. » καὶ, « Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ, [λαοὶ ὑποκάτω σου πασοῦνται], ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν [μου] τοῦ βασιλέως. » τουτέστι. Τοῦ σοῦ δυνατοῦ βασιλέως. καὶ, « Ἐβρεξεν ὁ Θεὸς εἰς Σίδομα πῦρ καὶ θεῖον παρὰ Κυρίου. » καὶ, « Λῶν αὐτῷ Κύριος εὐρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου. » καὶ, « Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. »

λδ'. Τὸ πρωτ', ἐπὶ ταχυτήτος ἐκλαμβάνει πολλάκις· ὡς τὸ, « Βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τὸ πρὸς πρωτ' πρωτ' » καὶ τὸ, « Πρωτ', πρωτ', δώσει τὸ κρῖμα αὐτοῦ »· τοῦτέστιν, Ἐκ τοῦ παραυτίκα· καὶ, Ὡς δρῶν· τοῦτέστιν, Ἀδρόν.

λε'. Τὴν χαρὰν ἦτοι ζῶν ὥς λέγει πολλάκις, καὶ τὴν λύπην ἦτοι τὸν θάνατον σκοτός· ἀπὸ [τοῦ] τοῦς μὲν [ἐν] εὐθυμίᾳ διάγοντας προβλεπτικωτέρους ποιεῖ εἶναι ἐν τοῖς πράγμασι, τοὺς δὲ ἐν ἀθυμίᾳ καθεστῶτας μὴδὲ τὰ ἐν ποσὶ καθορᾶν δύνασθαι· καὶ τῶν μὲν ζώντων εἶναι τὸ βλέπειν τὸ φῶς, τοὺς δὲ ἀποθνήσκοντάς ἐν σκοτῇ διατελεῖν· τὴν μὲν οὖν χαρὰν, ἣ ζῶν [λέγει] φῶς· ὡς τὸ, « Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ » καὶ, « Ὁ Θεὸς μου, φωτισεῖς τὸ σκότος μου »· ἀντὶ τοῦ, « Τὴν λύπην μου εἰς χαρὰν μετασκαύσεις »· καὶ τὸ, « Ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου » καὶ « Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ » καὶ, « Ἐάν πορευθῶ ἐν σκοτῇ, Κύριος φωτισεῖ μοι »· τοῦτέστι, Τούναντιόν, ἐμοῦ συμφορὰν καὶ θλίψιν ὀφρωμένου, χαρὰ τις καὶ εὐτυχία ἐκ παραδόξου συνήγησης· τὴν δὲ λύπην καὶ θάνατον, σκοτός· ὡς τὸ, « Καὶ εἶπα, Ἄρα σκότος καταπατήσῃ με » καὶ τὸ, « Νύξ φωτισμὸς ἐν τῇ τρυφῇ μου » καὶ, « Φόδος καὶ τρόμος ἦλθεν ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐκάλυψε με σκότος » καὶ, « Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. »

λς'. Συντέλειαν τῶν στοιχείων ὀρίζεται ἐπὶ τῶν ἀμαυρουμένων καὶ καθορᾶν μὴ συγχωρουμένων· ὡς τὸ, « Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη συσκοτάσονται, καὶ οἱ ἀστέρες οὐ δώσουσι (6) τὸ φέγγος αὐτῶν » καὶ, « Κύριος δώσει φωτὴν ἀπὸ προσώπου δυνάμεως αὐτοῦ, ὅτι πολλή ἐστι σφόδρα ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ. »

λδ'. Τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ, ὡς πρᾶξιν αὐτοῦ λέγει· ἐπειδὴ καλύπτει δυνάμενος, τοῦτο οὐ ποιεῖ· ὡς τὸ, « Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηρίας » καὶ, « Μὴ ἐκκλίνης ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου » καὶ, « Ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου » καὶ, « Ἰδοὺ ἐγὼ πλανῶ αὐτήν, περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ » καὶ, « Τί ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; ἐσκληρύνας τὰς καρδίας ἡμῶν τοῦ μὴ φοβεῖσθαι σε » καὶ, « Σκληρύνων σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραὼ καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ » καὶ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν. »

λη'. Τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πράξεως πολλάκις λέγει· ὡς τὸ, « Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν » καὶ, « Ὁ ἀπειλῶν τῇ θαλάσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτήν, καὶ πάντας τοὺς ποταμούς ἐξηρημῶν » καὶ, « [Κατὰ πόδας αὐτοῦ] ἔστη καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ· ἐπέβλεψε, καὶ ἐτάκη ἔθνη. »

λθ'. Πολλαχῶς τὴν σάρκα λέγει, ἦτοι ἐπ' αὐτῆς τῆς φύσεως· ὡς τὸ, « Ἐθεντο τὰς σάρκας τῶν ὁσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς· ἢ ἐπὶ φαιλότῃτος » ὡς τὸ, « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀν-

34. Mane de rapiditate saepe assumit, sicut : « Adjuvabit eam Deus mane diluculo ; » et, « Mane, mane, judicium suum dabit, » id est, confestim ; et, *Diluculo*, id est, statim. (*Psal.* lxxv, 6 ; *Soph.* iii, 5.)

35. Lætitiam aut vitam *lumen* saepe dicit, et afflictionem ; mortem, *tenebras* ; ex eo quod hi qui in lætitia degunt perspicaciores quodam modo sint in negotiis, isti vero qui in animi demissione stant nec quæ obvia sunt respicere possint ; et quod viventium sit lumen videre, dum morientes in tenebris consummantur ; lætitiam ergo aut vitam, [*erit*] *lumen*, sicut, « Lux orta est justo, » et, « Deus meus, illuminabis tenebras meas, » pro « Afflictionem meam in lætitiam mutari parabis ; » et : « Erit lux lunæ sicut lux solis ; » et, « Illuminare, illuminare, Jerusalem ; » et, « Cum incessero tenebris, Dominus lux mea est, » id est, « E contrario me in calamitatibus et infortuniis apparente, lætitia quædam, et convivium ex adverso obviavit. Afflictionem et mortem, *tenebras*, sicut, « Et dixi : Forsitan tenebræ concubabunt me ; » et, « Nox illuminatio in deliciis meis ; » et, « Timor et tremor venerunt super me et contexerunt me tenebræ ; » et, « Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis et in umbra mortis. » (*Psal.* xcvi, 11 ; xvii, 29 ; *Isa.* xxx, 26 ; lx, 1 ; *Mich.* vii, 8 ; *Ps.* cxxxviii, 11 ; liv, 6 ; lxxxvii, 7.)

36. Finem elementorum definit per obscurata et ea quibus videre non datur, sicut : « Sol et luna obtenebrati sunt et stellæ retraxerunt splendorem suum, » et : « Dominus dedit vocem suam ante faciem potentiae suæ, quia multa sunt nimis castra ejus. » (*Joel.* iii, 15 ; ii, 11.)

37. In hominum malis permissionem a Deo tantquam actionem ejus dicit, cum impedire valens, illud non facit, sicut : « Ne declines cor meum in verba malitiæ ; » et, « Ne declines in ira a servo tuo ; » et, « Declinasti semitas nostras a via tua ; » et, « Ecce ego errare facio eam, » de Jerusalem ; et, « Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis ? Indurasti cor nostrum ne timeremus te ; » et, « Indurans induravi cor Pharaonis et servorum ejus ; » et, « Tradidit illos Deus in reprobum sensum. » (*Psal.* cxl, 4 ; xxvi, 9 ; xliii, 19 ; *Isa.* lxxiii, 17 ; x. 1 ; xiv, 4, 17 ; *Rom.* i, 28.)

38. Quod Deo possibile est per actionem saepe dicit, sicut : « Qui respicit terram et facit eam tremere ; » et, « Increpans mare et exsiccat illud et omnia flumina ad desertum deducens ; » et « [Ante pedes ejus] stetit et agitata est terra, asperxit et dissolutæ sunt gentes. » (*Psal.* ciii, 32 ; *Nahum* i, 4 ; *Habac.* iii, 5, 6.)

39. Sæpe *carnem* dixit vel de ipsa natura, sicut : « Posuerunt carnes sanctorum tuorum bestiis terræ ; » vel de vilitate, sicut : « Non permanebit in æternum Spiritus meus in homine quia caro est ; »

DAVID. HOESCHELII NOTÆ.

(6) Οὐ δώσουσι *Lib. editi*, δώσουσι.

et de morti obnoxietate, sicut : « Et recordatus est quia caro sunt, spiritus vadens ; » et, « Omnis caro fenum ; » et Apostolus : « Etenim si cognovimus secundum carnem Christum, » ut dicat, mortalem ; et, « In diebus carnis suæ ; » et, « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt ; » et, « Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo ; » de cognatione vero, sicut Osee : « Caro mea ex ipsis ; » et, « Ecce os tuum et caro tua sumus heri et nudius tertius ; » et, « Fratres mei vos, » et, « Nonne os meum et caro mea es ? » ad Anasam ; « Et si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam. » (Psal. lxxviii, 2 ; Gen. vi, 3 ; Psal. lxxvii, 39 ; Isa. 48, 6 ; II Cor. v, 46 ; Hebr. v, 7 ; I Cor. xv, 58 ; Galat. ii, 28 ; Osee. ix, 12 ; II Reg. v, 2 ; xix, 12, 13 ; Rom. xi, 14.)

40. Filium pro homo dicit : « Quid est homo quod memor es ejus ? aut filius hominis ? » pro homo ; et, « Fili hominis ; » pro homo ; et, « Catulus leonis, » pro leo ; et, « Sicut ovis ad occisionem ductus est ; » et, « Quasi agnus coram tondente se obmutescet. » (Psal. viii, 5 ; Ezech. ii, 6 ; Nahum ii, 11 ; Isa. liii, 7.)

41. Sæpe utitur spiritus nomine, tum pro consilio, tum pro charismate, tum pro angelo, tum pro anima, tum pro voce, tum pro aere, pro consilio Dei, sicut : « Fecistis consilium et non per spiritum meum ; » pro consilium. Et, « Convertet spiritum suum, » pro consilium. Et, de nobis, sicut : « Spiritum rectum innova in visceribus ; » id est, consilium ; et, « Non est creditus cum Deo spiritus ejus, » nempe consilium. Et, « In spiritu fornicationis erraverunt ; » et, « Ephraim malus spiritus ; » et, « Quia non inventus est spiritus alius in eo ; » et, « Nunc ecce alligatus ego spiritu vado in Jerusalem ; » et Dominus : « Beati pauperes spiritu. » Et pro charismate, sicut : « Et spiritu principali confirma me ; » et, « Spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, spiritus timoris Dei replebit eum ; » et : « Duplex fiat spiritus tuus in me ; » et Apostolus spiritum charisma sæpe dicit, sicut : « Spiritum nolite extinguere. » Et pro angelo, sicut : « Et ingressus est in me spiritus et levavit me, et assumpsit me. » Pro anima, sicut : « Exhibit spiritus ejus et revertetur in terram suam. » Et pro voce sicut : « Verbo Domini cœli firmati sunt et spiritu oris ejus omnis virtus eorum ; » et Apostolus : « Orabo spiritu, orabo et mente. » Pro aere, sicut : « In spiritu vehementi conteres naves Tharsis ; » et, « Emisisti spiritum tuum et operuit eos mare ; » et, « A quatuor spiritibus veniat. » (Isa. xxx, 1 ; Psal. l, 12 ; lxxvii, 8 ; Osee vi, 12 ; xii, 1 ; Num. xiv, 24 ; Act. xx, 22 ; Matth. v, 3 ; Psal. l, 44 ; Isa. ii, 2 ; IV Reg. ii, 9 ; I Thess. v, 19 ; Ezech. ii, 24, iii, 2 ; 14 ; Psal. clxv, 3 ; xxxii, 6 ; I Cor. xiv, 15 ; Psal. xlvii, 8 ; Exod. xv, 10 ; Ezech. xxxvii, 9.)

A θρώποις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα· καὶ ἐπὶ θη-
τότητος· ὡς τὸ, « Καὶ ἐμνήσθη ὅτι σὰρξ εἰσι,
πνεῦμα πορευόμενον· » καὶ, « Πᾶσα σὰρξ χόρτος· »
καὶ ὁ Ἀπόστολος, « Εἰ γὰρ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ
σάρκα Χριστόν· » ἵνα εἴπῃ, θνητόν· καὶ, « Ἐν ταῖς
ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· » καὶ, « Σὰρξ καὶ αἷμα
βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι· » καὶ, « Ὁ ἐν
νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ· » ἐπὶ συγγενείας δέ·
ὡς παρὰ τῷ Ὡση, « Σὰρξ μου ἐξ αὐτῶν· » καὶ,
Ἰδοὺ ὅσα σου καὶ σάρκες σου ἡμεῖς χθὲς καὶ τρί-
την ἡμέραν· » καὶ, « Ἀδελφοί μου ὅμοιοι· » καὶ,
« Οὐχὶ ὁστὸν μου καὶ σὰρξ μου σύ ; » πρὸς τὸν
Ἀμεσσά· καὶ, « Εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα· »

B μ'. Τὸν Ὑῖδν ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου λέγει· « Τί ἐστὶν
ἀνθρώπος, ὅτι μιμησθήν αὐτοῦ ; ἢ Ὑῖδς ἀνθρώπου, »
ἀντὶ τοῦ, ἀνθρώπος· καὶ, « Τίς ἀνθρώπου· » ἀντὶ
τοῦ, ἀνθρώπε· καὶ, « Σκύμνος λέοντος· » ἀντὶ τοῦ,
λέων· καὶ, « Ὡς πρὸβατον ἐπὶ σφαγῇν ἤχθη, » καὶ,
« Ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀγῶνος· »

μα'. Πολλαχῶς κέχρηται τῇ τοῦ Πνεύματος προ-
ηγγορίᾳ, ἥτοι ἐπὶ προαιρέσεως, ἢ ἐπὶ χαρίσματος, ἢ
ἐπὶ ἀγγέλου, ἢ ἐπὶ ψυχῆς, ἢ ἐπὶ φωτὸς, ἢ ἐπὶ δέ-
ρος· ἐπὶ μὲν προαιρέσεως τοῦ Θεοῦ ὡς τὸ, « Ἐποτή-
σατε συνθήκας, οὐ δὲ τοῦ πνεύματος μου· » ἀντὶ
προαιρέσεως· καὶ τὸ, « Μεταβαλεῖ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ »
ἀντὶ, προαίρεσιν· τῆς δὲ ἐφ' ἡμῶν ὡς τὸ, « Καὶ πνεῦμα
εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις· » τούτεστι· προ-
αίρεσιν· καὶ, « Οὐκ ἐπιστώθῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ
πνεῦμα αὐτῆς· » ἤγουν, ἢ προαίρεσις· καὶ, « Πνεύ-
ματι πορνείας ἐπλανήθησαν· » καὶ, « Ἐφράμ πο-
νηρὸν πνεῦμα· » καὶ, « Ὅτι μὴ εὐρεθῇ πνεῦμα
ἕτερον ἐν αὐτῷ· » καὶ, « Νῦν δεδεμένος τῷ πνεύματι
πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ· » καὶ ὁ Κύριος, « Μι-
κάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· » ἐπὶ δὲ χαρίσμα-
τος ὡς τὸ, « Καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶ στήρεζ' ἐν
με· » καὶ, « Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα
βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας,
πνεῦμα φόβου Θεοῦ ἐμπλήσει αὐτόν· » καὶ, « Διδοὺς
ἐλθέτω τὸ πνεῦμά σου ἐπ' ἐμέ· » καὶ ὁ Ἀπόστολος
Πνεῦμα τὸ χάρισμα πολλὰχρῶ φησιν· οἶον, « Τὸ
πνεῦμα μὴ σθέννυτε· » ἐπὶ δὲ ἀγγέλου· ὡς τὸ,
D « Καὶ ἦλθεν ἐπ' ἐμέ πνεῦμα, καὶ ἀνέλαβέ με, καὶ
ἐξῆγεν· » ἐπὶ δὲ ψυχῆς ὡς τὸ, « Ἐξελεύσεται τὸ
πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ· »
ἐπὶ δὲ φωτὸς ὡς τὸ, « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανὸι
ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ
πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· » καὶ ὁ Ἀπόστολος, « Προ-
εὔξομαι τῷ πνεύματι, προτεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῷ· »
ἐπὶ δὲ δέρος ὡς τὸ, « Ἐν πνεύματι βιάσθ' συντί-
ψεις πλοῖα θαρσεῖς· » καὶ, « Ἀπέστεilas τὸ πνεῦμά
σου, ἐκάλυψεν αὐτοὺς θάλασσα· » καὶ, « Ἐκ τῶν
τεσσάρων πνευμάτων ἐλθέτω. »

μβ'. Τὸ ἕως πολλαχού (7) οὐκ ἐπὶ χρόνου λέγει, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος· ὥς τὸ, « Καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερύγων σου ἐλπῶ ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία. » Οὐ γὰρ μετὰ τοῦτο τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος ἐμελλεν ἀπαλλάττεσθαι· καὶ, « Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐγθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἕως ἂν καταγῇ ῥάστης. » Καὶ, « Ἐκζητήσατε τὸν Κύριον ἕως τοῦ ἔλθεῖν ὑμῖν γεννήματα δικαιοσύνης. » καὶ, « Οὐ προσέθετο Σαμουὴλ ἰδεῖν τὸν Σαουλ ἕως ἡμέρας θανάτου αὐτοῦ. » καὶ τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » καὶ, « Οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτήν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. »

μγ'. Τῇ τῶν χρόνων ἐναλλαγῇ κέχρηται συνεχῶς· μέλλοντι μὲν ἀντὶ παρεληλυθότος· ὥς τὸ, « Λούσω καθ' ἑκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου. » ἀντὶ τοῦ, ἔλουσα· καὶ, « Ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί. » ἀντὶ τοῦ, διήλθον· καὶ, « Ὡς χελεδὼν οὕτω φωνήσω. » Καὶ παρεληλυθότι ἀντὶ μέλλοντος· ὥς τὸ, « Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος εἰσῆκουσέ μου. » ἀντὶ τοῦ, εἰσακούσεται μου· καὶ, « Τότε ἐσπευσαν ἡγεμόνες Ἐδῶμ. » Καὶ μέλλοντι ἀντὶ ἐνεστώτος· ὥς τὸ, « Παροικήσουσι καὶ καταφύουσιν. » ἀντὶ τοῦ, παρικοῦσι· καὶ, « Φθέγονται καὶ λαλήσουσιν. »

μδ'. Τὸν αἰῶνα τριχῶς λέγει· ἦτοι τὸν τῆς ζωῆς ἐκάστου χρόνον, ἢ τὴν τοῦ χρόνου καθόλου παρέκτασιν, ἢ τὸ διηνεκές τε καὶ ἀτελεῦτέον· ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ τῆς καθ' ἑκάστον ζωῆς χρόνου· ὥς τὸ, « Καὶ ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζήσεται εἰς τέλος. » καὶ, « Ἐδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » καὶ, « Εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσονται σοὶ ἄχρις ἂν ζῶ καὶ εἰμί. » καὶ, « Οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ. » καὶ, « Δουλεύσει σοὶ εἰς τὸν αἰῶνα. » καὶ, « Οὐ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα. » καὶ, « Οὐ μὴ φάγω κρέα εἰ; τὸν αἰῶνα. » καὶ, « Οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. »

Ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ χρόνου καθόλου παρεκτάσεως· ὥς τὸ, « Εἰσελεύσεται ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ, ἕως αἰῶνος οὐκ ὀφεται φῶς. » ἀντὶ τοῦ, Ἄχρις ἂν ἡ παρούσα μένη κατάστασις· οὐ γὰρ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ἀναστάσεως ἀπεράντως ἐφθέγγετο· καὶ, « (Ὀνειδος αἰώνιον ἔδωκεν αὐτοῖς· ἐπὶ τῶν ἁλλοφύλων, ἵνα εἴπῃ χρόνιον, ὥστε καὶ ὑπὸ τῶν αὐθις αἰσχρίστων μνημονεύεσθαι. » καὶ τὸ, « Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος. » καὶ, « Ἰσραὴλ σώζεται ὑπὸ Κυρίου σωτηρίαν αἰώνιον. » καὶ, « Οὐδὲ μὴ ἐντραπῶσιν ἕως (8) τοῦ αἰῶνος ἐν ὄρει Σιών, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὴν αἰῶνα. » Ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ πολὺν χρόνον. Καὶ, « Ἰουδαία εἰς τὸν αἰῶνα κατοικισθήσεται. »

(7) Τὸ Ἔως πολλαχού, τὸ Ἔως οὐ πάντως ἀντιδιαρεῖται τῷ μέλλοντι· ἀλλὰ τὸ μέχρι μὲν τοῦδε τίθηται, τὸ μετὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἀναίρεται, Naz. O. ai. II De Filio. Similia vide apud Basil. M. Hom. in Nat. Christi, p. 233, et apud Isidor. Pelus.

42. *Donec sæpe non de tempore dicit, sed de eadem re, sicut : « Et in umbrā alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas ; » non enim post hoc a spe in Deum immutari debuit ; et, « Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. » Et, « Ego ipse, donec senescatis. » Et, « Querite Dominum donec veniant vobis genimina justitiæ ; » et, « Non proposuit Samuel videre Saul usque ad diem mortis suæ ; » et, « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ; » et, « Non cognoscebat eam donec peperit filium. » (Psal. lvi, 2 ; cix, 1 ; Isa. lxvi, 4 ; Osee x, 12 ; I Reg. xv, 35 ; Matth. xxviii, 20 ; i, 24.)*

43. *Temporum immutatione continuo utitur : futuro quidem pro præterito, sicut : « Lavabo per singulas noctes lectum meum, » pro lavi. Et, « In flumine pertransibunt pede, » pro pertransierunt. Et, « Sicut pullus hirundinis sic clamabo ; » et præterito pro futuro, sicut : « Ego autem ad Deum clamavi, et Dominus exaudivit me, » pro exaudiet me. Et, « Tunc conturbati sunt principes Edom. » Et futuro loco præsentis, sicut : « Inhabitabunt et abscondent, » pro inhabitant ; et, « Effabuntur et loquentur. » (Psal. iv, 7 ; lxxv, 6 ; Isa. xxxviii, 14 ; Psal. liv, 17 ; Exod. xv, 15 ; Psal. lv, 7 ; xciii, 4.)*

44. *Perpetuitatem triplici modo dicit, tum temporis cujusque vitæ, tum temporis totius extensionem, tum continuum et infinitum ; itaque de tempore cujusque vitæ, sicut : « Et laboravit in æternum et vivet adhuc in finem. » Et, « Tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum sæculi ; » et, « In æternum confitebor tibi, dum vivo et sum. » Et, « Non commovebitur in æternum qui habitat in Jerusalem ; » et, « Serviet tibi usque in æternum, » et, « Non lavabis mihi pedes in æternum. » Et, « Non manducabo carnem in æternum. » « Non sitiet in æternum. » (Psal. xlviii, 9 ; xx, 5 ; xxix, 13 ; iii, 6 ; cxlvi, 1 ; Deut. xv, 17 ; Joan. xiii, 8 ; I Cor. viii, 13 ; Joan. iv, 13.)*

De temporis totius extensione, sicut : « Introibit usque in progenies patrum suorum, et usque in æternum non videbit lumen, » pro, Quandiu manserit rerum ordo præsens ; non enim de abrogatione resurrectionis in infinitum locutus est ; et, « Opprobrium sempiternum dedit illis, » de alienigenis, ut dicat diuturnum, ita ut et a posterorum infamissimis memoria servetur ; et, « In memoria æterna eris justus ; » et, « Israel salvatus est in Domino salute æterna ; » et, « Non confundant usque in æternum in monte Sion ex hoc nunc et in æternum, » pro in multum tempus. Et, « Judæa in æternum salvabitur. » (Psal. xlviii, 20 ; lxxviii, 66 ; iii, 7 ; Isa. xlv, 17 ; Joel iii, 30.)

DAVID. HOESCHELI NOTÆ.

lib. i, epist. 18, in qua σφάλμα τερρονυμῶν δ' ἐκράξεν· denique apud D. August. *De sermone Domini in monte*, c. 21.

(8) Οὐδὲ μὴ ἐντραπῶσιν. Al. καὶ οὐ μὴ ἐντραπῶσιν.

De continuo et infinito, sicut : « Sedes tua, A Deus, in sæculum sæculi ; » et, « In æternum, Domine, verbum tuum permanet in cœlo ; » et, « Dominus in æternum permanet, cujus regnum sempiternum. » Et Dominus dicit : « Centuplum accipiet nunc in hoc sæculo, et in futuro vitam æternam possidebit. » Et, « Hæc est autem vita æterna ; » et, « Ego vitam æternam dabo eis. » (Psal. XLIV, 7; CXVIII, 89; Dan. VII, 27; Matth. XIX, 29; Joan. XVII, 3; I, 28.)

Optata imperative dicit, sicut : « Deleantur de libro viventium, » pro *deleantur* et *non scribantur*. Et, « In magnitudine brachii tui fiunt immobiles quasi lapis, » pro *fiant*; et « Sublevabis de corruptione vitam meam. » (Psal. LXVIII, 29; Exod. XV, 46; Jonas II, 7.)

Initium dictionum in compositione.

Propria beati David sint hæc; secundum ellipsim, sicut : « Sed aut tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ, » deest *erit*; et *aiens*, aut *dicens*, aut *dixisti*, aut *dicunt* aut quid simile. Et quidem pro voce *aiens*, sicut : « Ad Dominum cum tribularer clamavi (aiens), Quæ utilitas in sanguine meo? » Mutatum est autem tempus; et, « De profundis clamavi ad te, Domine (aiens), Domine, eripe animam meam; » de verbo *dicens*, sicut : « Cantabo et psallam Domine (dicens); » non enim est in psalmis alternatio personæ; de voce *dixisti*, sicut : « cum accepero tempus, ego justitias judicabo; » et, « Intellectum tibi dabo et instruum te; » de voce *dicentes*, ut : « Adversus Dominum et adversus Christum ejus (dicentes); » de *dicunt*, sicut : « Nolite loqui adversus Deum iniquitatem, » pro *dicunt*; « Neque a desertis montibus. » (Psal. CXIX, 1; CXIX, 1; XXIX, 10; CXXIX, 1; VI, 4; CIII, 33; LXXIV, 3; XXII, 8; XII, 2; LXXIV, 6; LXXIV, 7.)

Repetitione aliis verbis ubique utitur, sicut : « Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea. » Et, « Ego dormivi et soporatus sum; » et, « Terrigenæ et filii hominum; » et, « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis; » et, « Factus est mihi Dominus in refugium et Deus meus in adiutorium spei meæ; » et, « Dominus locutus est et vocavit terram; » et, « Effabuntur et loquentur; » et, « Verba mea auribus percipe, Domine. » (Psal. I, 7; III, 6; XLVIII, 3; CIII, 4; XCIII, 22; XCIII, 4; V, 1.)

Triplex idem sæpe secundum inversionem quamdam, sicut : Vides, pro quia vides, et, « Tuum hoc brachium, » pro hoc tuum. (Psal. LXXXVIII, 14.)

Et longiori modo inversionem facit, sicut : « In reliquiis tuis præparabis vultum eorum, » pro in reliquiis eorum; sicut apud lyricos inveniantur talia. (Psal. XX, 13.)

Hyperbatis et transpositionibus utitur, sicut « Dum superbit impius, incenditur pauper, quo-

« Ἐπὶ δὲ τοῦ διηνεχοῦς τε καὶ ἀτελευτήτου ὡς τὸ, « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος; » καὶ, « Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ; » καὶ, « Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα μένει, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος; » καὶ ὁ Κύριος φησιν, « Ἐκατονταπλασίονα λήφεται ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει; » καὶ, « Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ; » καὶ, « Ἐγὼ ζωὴν αἰώνιον δώσω αὐτοῖς; »

Τὰ εὐκτεῖα προστακτικῶς λέγει ὡς τὸ, « Ἐξέλτε· φθῆτωσαν ἐκ βίβλου ζώντων; » ἀντὶ τοῦ, « ἔξαλειψθεῖαν καὶ μὴ ἐγγραφεῖαν; » καὶ, « Μεγάλθει βραχύνος σου ἀπολιθωθήτωσαν; » ἀντὶ τοῦ, « ἀπολιθωθῆτωσαν καὶ, « Ἀναβαίη ἐκ φθορᾶς ἡ ζωὴ μου. »

B

Ἀρχὴ τῶν ἐπὶ τῆς συνθέσεως.

Ἰδία τοῦ μακαρίου Δαυτὶ εἶη ἂν ταῦτα· καὶ ἔλεψεν ὡς τὸ, « Ἀλλ' ἢ ὥσει χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ἀνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς; » λέγεται τὸ ἔσται· καὶ τὸ, εἰπὼν, ἡ λέγων. « Ἡ εἰπας, ἡ λέγουσα, ἢ τι τοιοῦτον; » καὶ τὸ μὲν εἰπὼν, ὡς τὸ, Πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι με ἐκέκραξα εἰπὼν, « Τίς ὥφελεια ἐν τῷ αἵματί μου; ἐνήλλακται δὲ ὁ χρόνος; » καὶ, « Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σοι, Κύριε, » εἰπὼν, « Κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου; » τὸ δὲ λέγων ὡς τὸ, « Ἄσω καὶ ψαλῶ τῷ Κυρίῳ, λέγων; » οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν τοῖς ψαλμοῖς ἐναλλαγὴ προσώπου· τὸ δὲ εἰπας ὡς τὸ, « Ὅταν λάβω καιρὸν, ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ; » καὶ, « Συνετιῶ σε καὶ συμβιβέξω σε; » ἐπὶ δὲ τοῦ λέγοντος ὡς τὸ, « Κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, λέγοντας; » ἐπὶ δὲ τοῦ λέγουσαν ὡς τὸ, « Καὶ μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν; » ἀντὶ τοῦ, λέγουσιν· Οὐδαμῶς ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων.

C

Τῇ ταυτολογίᾳ χέρεται πανταχοῦ ὡς τὸ, « Ἡὸ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκείνησέ με ἡ μήτηρ μου; » καὶ, « Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνωσα; » καὶ, « Γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων; » καὶ, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα; » καὶ, « Ἐγένετό μοι, Κύριος, εἰς καταφυγὴν, καὶ ὁ Θεός μου εἰς βοήθην ἐλπίδος μου; » καὶ, « Κύριος ἐλάλησεν, καὶ ἐκέλευσεν τὴν γῆν; » καὶ, « Φθέγγονται καὶ λαλήσουσι; » καὶ, « Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. »

D

Τριχῶς τὸ αὐτὸ πολλάκις κατὰ ἀντιστροφὴν τινὴ ὡς τὸ, βλέπεις, ἀντὶ τοῦ, « Ὅτι βλέπεις; » καὶ, « Σὺ ὁ βραχίων, » ἀντὶ τοῦ, « Ὁ σὺς. »

Καὶ διὰ μακροτέρου τὴν ἀντιστροφὴν ποιεῖται ὡς τὸ, « Ἐν τοῖς περιλοιποῖς σου ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν; » ἀντὶ τοῦ, « Ἐν τοῖς περιλοιποῖς αὐτῶν ὡς καὶ παρὰ τοῖς λυρικοῖς εὐρίσκονται ταῦτα. »

Ὑπερβατοῖς καὶ ὑπερθέσει χέρεται ὡς τὸ, « Ἐν τῷ ὑπερφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ, ἐμπυρίεσθαι

ἡ πτωχός. ὅτι ἐπαινεῖται ὁ ἁμαρτωλός· ὁ παρεγκει-
 μένου τοῦ συλλαβάνοντα· καὶ, « Ὅτι ἡμέρας
 καὶ νυκτὸς ἐθαυρόνθη ἐπ' ἐμὲ ἡ χεὶρ σου, ἐν τῷ ἐμ-
 παγγῆναί μοι ἀκάνθαν· » τὸ γὰρ, « Ἐστράφην εἰς
 ταλαιπωρίαν, τῷ ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέ-
 ραν, » εἰκότως ἀποδίδεται· καὶ τὸ, « Τὰ βέλη σου
 ἤχον μέλα, θυνάτε· παρεγκειμένου τοῦ λαοῦ.

Κατ' ἐπίτασιν τὸ αὐτὸ λέγει· ὡς τὸ, « Παίδεύων
 ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος· » καὶ, « Ὑπομένων ὑπέμεινα
 τὸν Κύριον. » Καὶ, « Ἡ μὴν εὐλογῶν εὐλογῆσά σε. »

Τὸ ἰδοὺ κατὰ περισσεῖαν πολλάκις λέγει· ὡς τὸ,
 « Ἴδοὺ γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας· — Ἴδοὺ ἡ Παρ-
 θένος ἐν γαστρὶ ἔξει. » Καὶ τὸ πλήρ, οὐδὲν ὅλως
 συμβαλλόμενον· ὡς τὸ, « Πλήν μάτην ταράσσεται. »
 Καὶ τὸ σύν· ὡς τὸ, « Κύριος· ἐξετάζει σὺν τὸν δι-
 καιον καὶ σὺν τὸν ἀσεβῇ· » καὶ, « Σὺν τὸν δίκαιον
 καὶ σὺν τὸν ἀσεβῇ κρίνει ὁ Θεός. » Καὶ τὸ γάρ· ὡς
 τὸ, « Φωνὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι, καὶ γὰρ τὰ βέλη σου
 διαπορεύονται· » καὶ, « Καὶ γὰρ ἀπειθοῦντας τοῦ
 κατασκηνώσαι· » καὶ, « Ὅτι γὰρ ἀδελφός μου εἶ. »
 Καὶ δὴ καὶ τὴν τοῦ γε, ἣν μάλιστα παρὰ μὲν τοῖς
 πλείστοις αὐτῶν οὐ σπανιάκις ἔστιν εὐρεῖν· ἐξαιρέ-
 τως δὲ παρὰ τε τῇ τῶν Βασιλείων βίβλῳ, καὶ τῷ Σο-
 λομώνι· ὁ μὲν τοι μακάριος Δαυὶδ τῇ ἐν ἀντὶ τῆς
 Σὺν κέχρηται· ὡς τὸ, « Καὶ μετατίθεσθαι ὄρη
 καρδίας θαλασσῶν· » καὶ, « Ἐν ὀλοκαυτώμασιν, »
 ἀντὶ, Σὺν ὀλοκαυτώμασιν· καὶ, « Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ
 αὐτό· » καὶ, « Ἐγὼ δὲ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην· »
 καὶ, « Ἀνέθῃ ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ· » καὶ, « Φωνή,
 Κυρίου, ἐν ἰσχυρί, φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ. »
 Οἱ σπουδαῖοι οὖν τὰς ἀφορμὰς ἐντεῦθεν δανεισάμε-
 νοι, ὁδὸν τινα καὶ πύλην τῇ φιλομαθίᾳ εὐρήσουσι
 πρὸς τὴν τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ὁδηγηθῆναι διάνοιαν.

Εἰσι δὲ καὶ τρόποι αὐτῆς γενικώτατοι οὗτοι.

Κατὰ μεταφορὰν, κατὰ παραβολήν, κατὰ σύγκρι-
 σιν, κατὰ συνεκδοχὴν, κατὰ ὑπόδειγμα, κατὰ μετω-
 νυμίαν, κατὰ ἀντίφρασιν, κατὰ περίφρασιν, κατὰ
 ἀνακεφαλαίωσιν ἐκ' οὗ ἐπανάληψιν, κατὰ ἀπόχρη-
 σιν, κατὰ προσωποποιάν, κατὰ σχηματισμὸν, κατὰ
 ἀλληγορίαν, κατὰ ὑπερβολήν, κατ' ἐπιτωθασμὸν,
 κατὰ εἰρωνείαν, κατὰ σαρκασμὸν, κατὰ ἀνιγμῶν,
 κατὰ ἀπειλήν, κατὰ ἀπόφασιν, κατὰ ἀποσιώπησιν,
 κατὰ πειραίνεσιν, παρεκτό; ὁηλονότι τῶν ιδιωμάτων
 αὐτῆς.

ἢ παρὰ, secundum explicationem, secundum reticentiam, secundum correctionem, exceptis videlicet
 idiomatibus ipsius.

Κατὰ μὲν μεταφορὰν, ὅταν τὰ ἐτέροις ἢ κατὰ
 πράξιν ἢ κατὰ φύσιν ἐνόντα εἰς ἕτερα μεταφέρῃ·
 οἷον εἰς ἡμᾶς τε καὶ τὸν Θεόν· ὡς τὸ, « Κύριος ποι-
 μαίνει με· » καὶ, « Ποιμαίνειν Ἰακώβ τὸν δούλον
 αὐτοῦ· » καὶ, « Μὴ βόσκησιν οἱ ποιμένες ἑαυτούς· »
 καὶ, « Διεσπάρῃ τὰ πρόβατά μου, διὰ τὸ μὴ εἶναι
 ποιμένας· » καὶ, « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω
 ὑμᾶς ἁλῆεις ἀνθρώπων. » Δίκετα γὰρ πολλάκις καὶ
 ἀμφιβόληστρον τὰς χειρώσεις τῆς τοῦ Θεοῦ δίκης λέ-
 γει· οἷον, « Ἐκπετάσω τὸ δίχτυόν μου ἐπ' αὐτόν· »
 καὶ κατακλυσιμὸν δὲ τὴν ἐρήμωσιν τῶν πολέμων

niam laudatur peccator; interposita phrasi com-
 prehendantur. Et, « Quoniam die ac nocte gravata
 est super me manus tua dum configitur spina : »
 nam, « convrsus sum in ærumna, » evidenter
 separatim datur a « Dum clamarem tota die; » et,
 « sagittæ tuæ acutæ, potens, » interposito phrasi
 populi. (Psal. ix, 23, 24; xxxi, 4, 3; xlv, 7.)

Per extensionem idem dicit, sicut : « Castigans
 castigavit me Dominus, » et, « Expectans expec-
 tavi Dominum, » et, « Benedicens benedicam
 tibi. » (Psal. cxvii, 18; xxxix, 2; Gen. xii, 17.)

Ecce per pleonasmum sæpe dicit, ut : « Ecce
 enim veritatem dilexisti; — Ecce virgo in utero
 habebit. » Et attamen non omnino servientem,
 sicut : « Attamen frustra conturbatur. » Et cum, si-
 cut : « Dominus interrogat cum justum et impium; »
 et, « Cum justum et impium judicabit Deus. » Etenim,
 sicut : « Vocem dederunt nubes; etenim sagittæ
 tuæ transeunt. » Et, « Etenim non credentes in-
 habitare; » et, « Quia enim frater meus es. » Et
 verbum illius certe, quam præsertim apud illorum
 plures non raro invenire est, in primis in Regum
 libro et Salomone. Beatus David propositione in
 pro cum utilitur, sicut, « Transferentur montes in
 cor maris; » et, « In haulocautomatibus; » pro
 « Cum holocautomatibus; » et, « In pace in idipsum. »
 Et, « In innocentia mea ingressus sum. » Et,
 « Ascendit Deus in júbilo; » et, « Vox Domini in
 magnificentia. » Itaque studiosi elocutiones inde
 assumentes viam quamdam et ostium invenient in
 scientiæ amore ad dirigendum in sacræ Scripturæ
 intelligentia. (Psal. l, 8; Matth. i, 23; Psal. xxxviii,
 7; x, 6; Eccle. iii, 17; Psal. lxxvi, 18; lxxvii, 19;
 Gen. xxi, 15; Psal. xlv, 2; iv, 9; xxv, 1;
 xlv, 6; xxviii, 4.)

Sunt et Tropi ejus generalissimi isti.

Secundum metaphoram, secundum parabolam,
 secundum comparisonem, secundum synecdo-
 chen, secundum exemplum, secundum metony-
 miam, secundum antiphrasim, secundum peri-
 phrasim, secundum recapitulationem, aut reditum
 ad initium, secundum abusum, secundum proso-
 popœiam, secundum figuratam orationem, secun-
 dum allegoriam, secundum hyperbolen, secundum
 objurgationem, secundum ironiam, secundum acu-
 dum dictum, secundum ænigma, secundum mi-
 nimum dictum, secundum ænigma, secundum mi-

Secundum metaphoram, cum quæ sive in praxi
 sive in natura aliorum sunt, hæc ad alia transfert,
 verbi gratia erga nos et erga Deum, sicut : « Do-
 minus pascit me; » et, « Pascere Jacob servum
 suum; » et, « Nec pascant amplius pastores se-
 metipsos; » et, « Dispersæ sunt oves meæ eo
 quod non esset pastor; » et, « Venite post me et
 faciam vos fieri piscatores hominum. » Retia enim
 et verricula sæpe dominationes Dei justitiæ dici,
 sicut : « Extendam rete meum super eum; » et,
 Inundationem et desolationem bellatorum exponit.

sicut : « Dominus diluvium inhabitare facit ; » A αποφαίνει · ὡς τὸ, « Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατε-
et, « Qui vocat aquas maris ; » ut dicat Assyrios
et multitudinem, et, « Protector noster aspice
Deus ; » et, « Sub umbra alarum tuarum protege
me, » et, « Expandens alas suas, assumpsit eos, »
et perseverat in oratione figurata. (*Psal.* xii, 3, 4 ;
lxxvii, 71 ; *Ezech.* xxxiv, 8, 10 ; xxxiv, 5 ; *Matth.*
iv, 19 ; *Ezech.* xii, 13 ; *Psal.* xxviii, 9 ; *Amos* ix,
6 ; *Psal.* lxxxiii, 10 ; xvi, 8 ; *Deut.* xxxii, 41.)

Secundum parabolam, sicut : « Vigilavi et factus
sum sicut passer, » et, « Sicut ovis. » (*Psal.* ci,
8 ; *Isa.* liii, 7.)

Secundum comparationem, verbi gratia, præsenti-
antiquis ex similibus vult assimilare baptismatis
gratiam, mari Rubro ; et divinorum mysterio-
rum participationem, mannae et aquae e petra.
(*I Cor.* x, 3.)

Secundum synecdochen cum ex parte totum
ostendit, sicut : « Animam meam convertit, » ut
dicat me. Et, « Insuper et caro mea requiescet in
spe, » pro ego ; et, « Ex utero ante luciferum genui
te, » pro, « ante omnem creationem. » (*Psal.* xii,
5 ; xv, 9 ; cix, 3.)

Secundum exemplum, quando quæ facienda
sunt per similia quædam exponuntur, sicut : « Co-
gnovit bos possessorem suum » et, « Milvus in
cælo cognovit tempus suum ; » et, « Homo erat
paterfamilias ; » et, « Hominis cujusdam divitis. »
(*Isa.* i, 5 ; *Jerem.* viii, 7 ; *Matth.* xxi, 33 ; *Luc.*
xii, 16.)

Secundum metonymiam quando vel a circum-
dantibus circumdata, vel pro habitationem præ-
bentibus habitantia nominat ; et a circumdantibus
circumdata, sicut : « Et calix meus inebrians quam
præclarus ; » et, « Ululate, naves Tyri ; » et, « Ca-
licem sororis tuæ bibes. » Ab habitationem præ-
bentibus habitantia, sicut : « Advocabit cælum
desursum ; » et, « Jerusalem, Jerusalem, quæ oc-
cidis prophetas ; » et, « Latentur insulæ multæ. »
(*Psal.* xxii, 6 ; *Isa.* xxiii, 1 ; *Ezech.* xiiii, 32 ;
Psal. xlix, 4 ; *Matth.* xiiii, 37 ; *Psal.* xcvi, 1.)

Secundum antiphrasim, quando per contrarium
ostendit, verbi gratia : « Nisi in faciem benedixe-
rit tibi, » pro blasphemaverit. Et, « Benedixit Deum
et regem, » pro contumeliose, male dixit ; et,
« Quia celebratus » est rex ; et, « Benedictus sit
homo ille. » (*Job* i, 41 ; ii, 5 ; *III Reg.* xxi, 10 ;
Jerem. xx, 46.)

Secundum periphrasim, quando de iis quæ pau-
cis verbis exprimi possunt, pluribus res exponunt :
sicut : « Ecce alienigenæ et Tyrus et populus
Æthiopum hi fuerunt illic. » (*Psal.* lxxvii, 4.)

Secundum recapitulationem aut reditum ad ini-
tium quando quæ per plura varie narrantur, pro-
pter difficultatem quæ oritur a digressionum in-

οικιεύει · καὶ, « Ὁ προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς
θαλάσσης · » ἵνα εἴπῃ τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τὸ πλῆ-
θος · καὶ, « Ὑπερασπιστὰς ἡμῶν ἰδεὶ ὁ θεός · » καὶ,
« Ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερυγῶν σου σκεπάσεις με · »
καὶ, « Διεις τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐδέξατο αὐτοὺς · »
καὶ ἐναπομένει τῷ σχηματισμῷ.

Κατὰ δὲ παραβολὴν · ὡς τὸ, « Ἠγρύπνησα, καὶ
γενόμην ὡς στρουθίον, » καὶ, « Ὡς πρόβατον, »

Κατὰ σύγκρισιν, οἷον τὰ παρόντα τοῖς παλαιῶς
ἐκ τῶν ὁμοίων ἐθέλει εἰκάζειν · τὴν τοῦ βαπτισμα-
τος χάριν, τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ · καὶ τὴν τῶν θείων
μυστηρίων μετάληψιν, τῇ τε τοῦ μάννα καὶ τῷ ἐκ
πέτρας ὕδατι.

Κατὰ συνεκδοχὴν, ὅταν ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον δηλοῖ
ὡς τὸ, « Τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν · » ἵνα εἴπῃ
ἐμέ · καὶ, « Ἐτι δὲ καὶ, ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει
ἐπ' ἐλπίδι · » ἀντὶ τοῦ, ἐγὼ · καὶ, « Ἐκ γαστρὸς
πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε · » ἀντὶ, « πρὸ πάσης
τῆς κτίσεως. »

Κατὰ ὑπόδειγμα, ὅταν τὰ πρακτέα δι' ὁμοίων
τινῶν ὑποτίθεται · οἷον, « Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμε-
νον · » καὶ, « Ἡ ἀσίδα ἐν τῷ οὐρανῷ ἔγνων τὸν και-
ρὸν αὐτῆς · » καὶ, « Ἀνθρώπος τις οἰκοδεσπότης · »
καὶ, « Ἀνθρώπου τινὸς πλουτοῦ. »

Κατὰ μετωνυμίαν, ὅταν ἡ ἀπὸ τῶν περιεχόντων τὰ
περιεχόμενα, ἡ ἀπὸ τῶν οἰκούντων τὰ οἰκούμενα με-
τονομάζει καὶ ἀπὸ μὲν τῶν περιεχόντων τὰ περιεχόμε-
να · ὡς τὸ, « Καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡσεὶ
κράτιστον · » καὶ, « Ὁλοῦζετε, πλοῖα Καρθηδόνος · »
καὶ « Τὸ ποτήριον τῆς ἀδελφῆς σου πίεσαι · » ἀπὸ
δὲ τῶν οἰκούντων τὰ οἰκούμενα · ὡς τὸ, « Προσκα-
λέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω · » καὶ, « Ἱερουσαλήμ,
Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας · » καὶ,
« Ἀγαλλιάσθω, νῆσοι πολλαί. »

Κατὰ ἀντίφρασιν (9), ὅταν δι' ἐναντίου τὸ ἐναν-
τίον δηλοῖ · οἷον, « Εἰ μὴν εἰς πρόσωπόν σε εὐλόγησι · »
ἀντὶ τοῦ, βλασφημήσει · καὶ, « Εὐλόγησε θεὸς καὶ
D βασιλεῖα · » ἀντὶ τοῦ, ὕβρισην, ἐκάκωσεν · καὶ,
« Ὅτι δεδῶσται ὁ βασιλεὺς · » καὶ, « Εὐφρανέ-
μενος ἔστω ὁ ἀνὴρ ὁ ἐκεῖνος. »

Κατὰ περίφρασιν, ὅταν τοῖς δι' ὀλίγων ἐκφρα-
σθαι δυναμένοις τὴν διὰ πλείωνων φράσιν περιτιθ-
σιν · οἷον, « Καὶ ἰδοὺ ἀλλόφυλοι, καὶ Τύροι, καὶ λαὸς
τῶν Αἰθιοπῶν, οὗτοι ἐγεννήθησαν ἐκεῖ. »

Κατὰ ἀνακεφαλαίωσιν εἴτ' οὖν ἐπαναλήψιν, εἴταν
τὰ διὰ πλείωνων ποικίλως εἰσηγηθέντα, διὰ τὴν ἀπὸ
τῆς τῶν παρεκβάσεων ἀνωμαλίας δυσχέριαν ἐν

DAVID. HOESCHELI NOTÆ.

(9) Κατ' ἀντίφρασιν. Exempla plura suppelita D. August. lib. *Contra mendacium*, ad Consentium,
lib. 10.

ὀλίγοις αἰθῆσι διεξέρχεται · ὡς ὁ Μωσῆς φησιν, **A** « Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ τε καὶ γῆς. » Τοιαῦτα καὶ ἐν ταῖς Βασιλείαις, καὶ ἐν τῷ Ἀποστόλῳ.

Κατὰ ἀπόκρησιν, ὅταν τῇ ἐτέρῳ προσωποποιεῖται καὶ ἐν ἐτέροις καταγράφεται [ῥήσιν] ὡς τὸ, « Φύλαξόν με, Κύριε, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ » καὶ, « Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν » καὶ, « Ὁ στεγάζων ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ » καὶ, « Ὡς θρῆνος χυθίσεται ἐπὶ τὰ ὄρη λαὸς πολλὺς καὶ ἰσχυρὸς » περὶ τῆς ἀκριβοῦς λέγων.

Κατὰ προσωποποιεῖται ὅταν τισὶ τῶν ἀψύχων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνυποστάτων, πρὸς ὧν τε καὶ λόγους ὑποτίθεται · ἐπὶ μὲν ἀψύχων · ὡς τὸ, « Ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι » καὶ, « Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται » **B** καὶ « Πορευόμενα ἐπορεύθη τὰ ξύλα » ἐπὶ δὲ τῶν ἀνυποστάτων · ὡς τὸ « Δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεφίλησαν » καὶ, « Ἐκάλεσε τὴν δίκην ἐν πυρὶ Κύριος » καὶ, « Ἐβρίψε τὴν λίθον εἰς τὸ στόμα τῆς ἀνομίας » καὶ, « Εἶπεν ἡ σοφία, Κύριος, ἔκτισέ με » καὶ, « Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε καθ' ἡμέραν » καὶ, « Ὁδοδότησεν αὐτῇ οἶκον. » **C** **E**t, « *Ædificavit sibi domum.* » (*Psal.* *xxiii*, 7; *xviii*, 2; *Judic.* *ix*, 8; *lxxxiv*, 11; *Amos* *vii*, 4; *Zach.* *v*, 8; *Prou.* *viii*, 12, 22, 30.)

Κατὰ σχηματισμὸν, ὅταν τὰ αὐτὰ σχηματοποιῇ πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων ὑφήγησιν · ὡς τὸ, « Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου » καὶ, « Ποταμοὶ κροτήσουσι χειρὶ ἐπὶ τὸ αὐτό » καὶ, « Οἱ μαθηταὶ σου ἀνθρωπώθησαν, καὶ ἡ θριξὶ σου ἀνέτειλε » **C** σὺ δὲ ἤσθα γυμνὴ καὶ ἀσχημονοῦσα · *μασθοὺς* καταχρηστικῶς τὰ ὄρη λέγουσα, ἀπὸ τοῦ σχήματος τρίχα δὲ, τὴν τῆς γῆς εὐφορίαν · κατασκευάζει δὲ καὶ ἀπὸ πραγμάτων σχηματισμὸν, ὡς ἐν τῇ κατὰ τὸν μακάριον Ἰωβ ὑποθέσει · οἶον τὸ, « Παραστήναι τὸν διάβολον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. »

Κατὰ ἀλληγορίαν, ὅταν τὰ ἀπειρα πλήθῃ συνεχῶς ὕδατα λέγῃ, καὶ τὴν τοῦτων ἐφοδὸν κατακλυσμὸν · καὶ τὸ, « Ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸν πεφυττυμένον » καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν Ἄγαρ ἀλληγορεῖ.

Καθ' ὑπερβολὴν (10), ὅταν εἰς πολλὰ μείζονι κέχρηται τῷ τῆς ὑφήγησεως μεγέθει παρὰ τὰ γινόμενα ἢ προσόντα, ἢ ἐνδεχόμενα · ὡς τὸ, « Αναβαίνουσιν ἕως τῶν οὐρανῶν · περὶ τῶν ναυτιλλομένων » καὶ, « Πλήν ὁ Θεὸς συνθλάσει κεφαλὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ » καὶ, « Λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου » καὶ, « Τὰ ὄρη ἐσκιρτήσαν ὡσεὶ κριοί » καὶ, « Τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ ἐπικροτήσιν τοῖς κλάδοις » καὶ, « Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον » καὶ περὶ τῆς ἀκριβοῦς, « Ὅτι ἔθνος ἀνέβη ἐπὶ τὴν γῆν μου ἰσχυρόν, οἱ ἰδόντες αὐτοῦ ἰδόντες · λέοντος » καὶ, « Ἀπῆλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας » καὶ, « Μὴ γινώτω ἡ ἀριστερὰ σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου » καὶ, « Εἰ δὲ ὀφθαλμοὶ οὗ δεινὸς σκανδαλίζει σε, ἐξέλε αὐτόν » καὶ, « Ἐάν ὑμεῖς σιωπήσητε, οἱ λίθοι κεκρα-

æqualitate, per pauciora iterum exponuntur, sicut Moysis dicit : « Hic liber generationis cœli et terræ. » Talia et in libris Regum, et in Apostolo. (Gen. ii, 4.)

*Secundum abusum cum aliorum nomen et in aliis adhibet [verbi gratia] : « Custodi me, Domine, ut pupillam oculi ; » et, « In te inimicos nostros ventilabimus cornu ; » et, « Qui tegis aquis superiora ejus ; » et, « Quasi mane expandetur super montes populus multus et fortis, » de locustis loquens. (*Psal.* *xvi*, 8; *xlvi*, 6; *ciii*, 3; *Joel* *ii*, 2.)*

Secundum prosopopœiam quando quibusdam ex inanimatis, quandoque et ex iis quæ per excogitandi vim tantum existunt, personam et verba supponit ; de inanimatis, sicut : « Elevamini, portæ æternales ; » et, « Cœli enarrant ; » et, « Euntes ierunt ligna. » De iis quæ per excogitandi vim tantum existunt, sicut : « Justitia et pax osculatae sunt ; » et, « Vocabat judicium ad ignem Dominus ; » et, « Misit lapidem in os impietatis. » Et, « Dixit sapientia : Dominus possedit me ; » et, « Ego crani cui delectabatur per singulos dies ; »

*Secundum figuratam orationem, quando eadem figurat præter rerum narrationem, sicut : « Astitit regina a dextris tuis ; » et, « Flumina paudent manu de eodem ; » et, « Ubera tua intumuerunt, et pilus tuus germinavit ; et eras nuda et confusione plena : » ubera per catachresim montes dicit, a forma, pilum vero fertilitatem terræ : et parat a rebus figuratam orationem, sicut in argumento de beato Job, nempe, « Astitisse Satan coram Domino. » (*Psal.* *xliv*, 10; *xcvii*, 8; *Ezech.* *xvi*, 7; *Job* *i*, 6.)*

*Secundum allegoriam, quando infinitas multitudines perpetuo aquas vocat, et horum transitum inundationem ; et, « Erit sicut lignum quod plantatum est. » Et Apostolus Agar per allegoriam citat. (*Psal.* *i*, 3; *Galat.* *iv*, 24.)*

Secundum hyperbolen quando in multis majori utitur præ narrationis gravitate pro factis sive excedentibus, sive possibilibus ; sicut : « Ascendunt usque ad cœlos, de navigantibus ; » et, « Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum ; » et, « Lavabo per singulas noctes lectum meum, » et, « Montes exsultaverunt ut arietes, » et, « Ligna regionis plaudent ramis, » et, « Facilius est camelum ; » et de locusta, « Quia gens accendit super terram meam, fortis, dentes ejus ut dentes leonis ; » et, « Alienati sunt peccatores a vulva. » Et, « Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua ; » et, « Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum ; » et, « Si vos tacueritis, lapides clamabunt ; » et, « Iota unum aut unus apex ; » et, « Cœlum et

DAVID. HOESCHELII NOTÆ.

(10) Καθ' ὑπερβολὴν. De hac agit idem Aug. exposit. cap. ult. Evang. Joan.

terra transibunt. » (Psal. civ, 26; Lxvii, 22; vi, 7; A. ξονται · καὶ, « Ἰὼτα ἐν, ἡ μία καραία · καὶ, cxiii, 4; Isa. lv, 12; Matth. xix, 24; Joel. i, 16; Psal. lxxii, 5; Matth. vi, 3; Matth. v, 29; Luc. xix, 40; Matth. v, 18; xiv, 35.)

Secundum objurgationem, quando de inimicorum dedecore dicit : « Euge, euge, viderunt oculi nostri; » et, « Sume citharam, circui, bene cane; etenim naves non amplius veniunt e Tyro; civitas speciosa et grata et ducens unguenta. In Domino non est confusa; » et, « Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit. » (Psal. xxxiv, 21; Isa. xxiii, 16 et 40; Nahum iii, 4; Soph. iii, 3; Matth. xxvi, 68)

Secundum ironiam, quando vilitatem per laudes irridet, sicut : « Congregate illi sanctos ejus. » Et, « Vitis frondosa Jerusalem, » et, « Ubi est habitaculum leonum et ctulus leonis? » et, « Aspides et progenies aspidum ad Aegyptios accurrebant; » et, « Infernus subter annuit in occursum adventus tui; » et, « Vulneratus es sicut; » et, « Detracta est ad inferos superbia tua, subter te sternent putredinem. » (Psal. xlii, 5; Osee x, 4; Nahum ii, 11; Isa. xxx, 6; xiv, 9, 10, 11.)

Secundum aculeatum dictum, quando prae nimia vilitate laudare vult, sicut : « Ego autem sum vermis et non homo; » et, « Avem persequeris, rex? » « Pulicem unum et canem mortuum, » et similia. (Psal. xxi, 7; I Reg. xxiv, 15.)

Secundum aenigma, quando disconvenienter historiam exponit, sicut : « Argentum vestrum scoria mistum; negotiatores tui vinum aqua miscuerunt; » et, « Die omni volucris, cunctisque bestis agri; » et, « Mittite falcem quoniam adfuit messis; » et, « Jam securis ad radicem arborum posita est. » (Isa. a, 22; Ezech. xxxix, 17; Joel iii, 13; Luc. iii, 9.)

Secundum minas, quando minatur jussu Dei, sicut : « Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit; » et, « Facite fructum dignum poenitentiae; » et, « Ibi erit fletus et stridor dentium. » (Psal. vii, 13; Matth. iii, 8; xxii, 13.)

Secundum explicationem, quando absque causa speciali bonorum et malorum eventum definit, ca. tivitatem et reditum.

Secundum reticentiam, quando renovationem a Deo ostendit, sicut : « Erit Jerusalem sancta, et alieni non transibunt per eam amplius; » distinctionem : « Nisi forte transgressi fuerint, tacuit; » et, « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto; » distinctionem, ex sanguine reservavit. (Joel ii, 17; Joan. iii, 5.)

Secundum correctionem, quando cuncta pariter Scripturae sacrae sive per verba, sive per facta in eandem convenire visa sunt.

Scripturae sacrae species duae sunt, prophetica

Kat' ἐπιτωθασμὸν, ὅταν ἐπὶ ταῖς τῶν ἐχθρῶν αἰσχύναις λέγῃ, « Εὐγε, εὐγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν · καὶ, « Ἀδὰε κιθάραν, ῥέμβουσον, καλῶς κιθάρισον · Καὶ γὰρ πλοῖα οὐκ ἐτι ἐρχονται ἐκ Καρχηδόνας · Πόλις καλὴ (11) καὶ ἐπίχαρις, ἡγουμένη φαρμάκων · Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ οὐκ ἐπεποιθεῖ · καὶ, « Προφῆτευσον ἡμῖν, Χριστέ, τίς ἐστὶν ὁ παῖς σου; »

Katὰ εἰρωνειαν, ὅταν τὴν εὐτέλειαν δι' ἐπαίνων σκώπτῃ · ὡς τὸ, « Συναγάγετε αὐτῷ τοὺς ὁσίους αὐτοῦ · καὶ, « Ἀμπελος εὐκληματοῦσα Ἱερουσαλήμ · καὶ, « Ποῦ ἐστὶ τὸ κατοικητήριον τῶν λέοντων, καὶ σκύμνος λέοντος; » καὶ, « Ἀσπίδες καὶ ἐγχονα ἀσπίδων Αἰγυπτίοις προσέδραμον · καὶ, « Ὁ ξὸς κατῶθεν ἐπικράνθη συναντήσας σοι · καὶ, « Ἐάλως ὥσπερ · καὶ, « Κατέβη εἰς ἄβυσσος σου · ὑποκάτω σου στρώσουσι στήφιν. »

Katὰ σαρκασμὸν, ὅταν διὰ τῆς ἀγαν εὐτελείας ἐπαινεῖν ἐθέλῃ · ὡς τὸ, « Εγὼ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος · καὶ, « Ὅπισω τίνος διώκαις, βασιλεῦ; ὅπισω ἐνὸς ψύλλου, καὶ ὅπισω κυνὸς τεθηκότος · καὶ ὅσα μοῖα. »

Katὰ ἀνιγμα, ὅταν ἀτυμφῶνως ὑποτίθεται τὸ διήγημα · οἷον, « Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον, οἱ κάπηλοι σου μίσγουσι τὸν οἶνον ὕδατι · καὶ, « Εἰπον παντὶ ὀρνέῳ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις · καὶ, « Ἐξαποστείλατε δρέπανα, ὅτι παρέστηκεν ὁ τρυγητός · καὶ, « Ἰδοὺ ἡ ἀξίνη ὑπὸ τὴν βίβαν τῶν δένδρων κεῖται. »

Katὰ ἀπειλήν, ὅταν ἀπειλῇ διὰ τοῦ Θεοῦ · ὡς τὸ, « Ἐάν μὴ ἐπιστραφῇτε, τὴν βομβήσαν αὐτοῦ σπυλῶσει · καὶ, « Ποιήσατε καρπὸν ἄξιον τῆς μετανόας · καὶ, « Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. »

Katὰ ἀπόφασιν, ὅταν αὐτοτελῇ τὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν τῶν κακῶν ἐπαγωγὴν ὀρίζηται, τὴν τε αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν ἐπάνοδον.

Katὰ ἀποσιώπησιν, ὅταν ἀνακαίνισιν ὁλοὶ πρὸς τοῦ Θεοῦ · ὡς τὸ, « Καὶ ἔσται Ἱερουσαλήμ ἁγία, καὶ ἀλλογενὴς οὐ διελεύσεται δι' αὐτῆς οὐκ ἐτι · διαῖρσιν τὴν · Εἰ μὴ που παρανομήσειεν, ἀπωσώπησε · καὶ, « Ἐάν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος · τὴν δι' αἵματος ἐταμιεύσεται. »

Katὰ παραίνεσιν, ὅταν πάντα ὁμοῦ ἐκ τῆς Θεοπνεύστου Γραφῆς, εἴτε διὰ λόγων, εἴτε διὰ πραγμάτων, εἰς ταύτην συντελεῖν ἔοικεν εἰκότως.

Εἶδη μέντοι τῆς θείας Γραφῆς ἐστὶ δύο, προφη-

DAVID. HOESCHELII NOTÆ.

(11) *Πόλις καλὴ, πόρνη καλὴ*, libri editi, ibid. l. xxx. Pro διώκαις, iidem *ἐκπορεύη*.

τικὸν καὶ ἱστορικόν · ἐκ τριῶν δὲ ὁμῶς χρόνων ἐν Ἀ
 ἑκαστὸν αὐτῶν συνέστηκε, παρωχηκότος, ἐνεστώτος,
 καὶ μέλλοντος · παρωχηκότος μὲν, ὡς ἡ τοῦ Μω-
 σέως περὶ τοῦ παντὸς συστάσεως · ἐνεστώτος δὲ, ὡς
 ἡ τοῦ μακαριωτάτου Ἐλισσαίου πρὸς τὸν Γιεζὴ περὶ
 τοῦ δοθέντος αὐτῷ χρυσοῦ · μέλλοντος δὲ, ὡς ἡ τῶν
 προφητῶν, τὰ περὶ τῶν Ἑβραίων καὶ τῆς Χριστοῦ
 παρουσίας, ἣν διὰ τε λόγων καὶ ὁπτασιῶν καὶ ἐρ-
 γῶν παρειλήφμεν · καὶ διὰ λόγων μὲν · ὡς τὸ,
 « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ διαθήσω
 τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰουδα διαθήκην και-
 νήν · » δι' ὁπτασιῶν δὲ, ὡς τὸ, « Καὶ ἐγένετο ἐπ'
 ἐμὲ χειρ Κυρίου · » καὶ, « Ἀναστήσονται οἱ νε-
 κροί · » καὶ, « Ἐθεώρουν ἕως ἔτου θρόνοι ἐτέθη-
 σαν · » καὶ, « Ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν ὡς Ὑῖος ἀν-
 θρώπου ἐρχόμενος · » δι' ἔργων δὲ, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀδραάμ,
 « Λάβε μοι δάμαλιν τριετίζουσιν · καὶ αἶγα τρι-
 ετίζουσιν καὶ κριὸν τριετίζοντα, καὶ τρυγώνα, καὶ
 περιστερὰν, » καὶ τὰ ἐξῆς · καὶ, « Λάβε τὸν υἱόν
 σου τὸν ἀγαπητὸν ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαάκ. »

Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, προσήκει προηγουμέ-
 νως ταῖς τῶν ῥήσεων ὑποθέσει τὴν διάνοιαν ἐφ-
 ιστᾶν τοὺς μαθητεύοντας, εἰθ' οὕτως αὐτοῖς τήν κατὰ
 λέξιν ἐρμηνείαν οἰκείως ταύτην προσάγειν · ὡς ἂν,
 διανοίας μὴ προϋπαρχούσης, ἡ διὰ τῶν λόγων πλά-
 ζοιτο σύστασις · καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τὰ σκάφη
 πηδاليουχούντων, εἰ μὴ πού τις αὐτοῖς ὠρισμένος
 τοῦ σκοποῦ προκείτο τόπος, εἰς ὃν ἄπασαν τὴν τῶν
 οἰάκων ῥοπὴν εὐθύνειν μέλλοιεν, παντὶ τῷ πνεύματι
 τὴν αὐτῶν τέχνην διαφόρως ἐμπιστεύειν συνελαι-
 νόμενοι, δι' ὅλου φέρονται τοῦ πλάγους, ὡς ὄρμη
 τῇ ἄλῃ προσφεύγοντες · οὕτως ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν
 τῆς διδασκαλίας ἐξηγήσεων ἐξ ἀνάγκης συμβήσεται,
 ἐπειδὴ μὴ καθυποκειμένης τινὸς πραγματείας
 προβάλλοιτο · πῶς γὰρ οὐκ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων,
 « Ἰ τὰς μὲν ῥαψιδίας, πλάσματα καὶ οὐκ ἀληθῆ
 πράγματα περιεχούσας, οὐκ ἐνεστὶν ἐτέρως εἰσ-
 ηγήσασθαι τοὺς ἐπιστήμονας, μὴ πρότερον τὴν ἐκά-
 στες αὐτῶν ὑπόθεσιν εἰς γνῶσιν ἐνεγκαμένους ·
 ὡς ἂν πρὸς ταύτην εἰκότως, καὶ μὴ πρὸς ἀνέμους
 τὴν τῶν λόγων χρῆσιν ἐκφέροιεν · τὰ δὲ τῆς θείας
 ἡμῶν ὑποθημοσύνης ἀνυποστάτοις τισὶ στοχασμοῖς
 ὑποβάλλοιμεν, εἰκαίαις αὐτοῖς καὶ ἀσυναρτήτους τὰς
 ἐρμηνείας ἐπιφέρειν οὐ δυσωπούμενοι · διόπερ, ὃν
 τρόπον τοῖς εἰς ἀγνωστον πάντη σετλαμένοις χῶ-
 ραν χρῆ μᾶλλον τοὺς ἐν πείρᾳ ταύτης τυγχάνοντας
 πρὸ γε πάντων τὴν ἀπάγουσαν ἀτραπὸν καταμη-
 νύειν, δι' ἧς πορεύονται, οὕτω τε αὐτὰ κατὰ ταύ-
 την αὐτοῖς γνωρίζειν σημεία, οἷς ἐξακολουθοῦντες
 μηδამῶς τῆς εὐθείας ἀποσπάλλοιτο · τὴν αὐτὴν ἂν
 τις καὶ ἐπὶ τῶν παιδεύειν ἐπαγγελλομένων ὀρίσαιοτο,
 προηγουμένως μὲν τὴν τῶν πραγμάτων αὐτοῖς
 ὑπόθεσιν, γνωρίμην χρῆναι καθιστᾶν τοῖς παιδευο-
 μένοις εἰς ἣν ἀναγκαίως ἔχοιεν τὴν τῆς αὐτῶν δια-
 νοίας ἐπιδοῦναι ῥοπὴν · εἰτα τὴν τῶν γραφικῶν ἰδιω-
 μάτων εἰδήσιν, τὴν τε τῶν σχημάτων διέγνωσιν,
 καὶ τὴν τῶν τρόπων διάκρισιν · οὐχ ἥκιστα δὲ τὴν
 τῆς κατὰ τὴν λέξιν ἐρμηνείας σαφήνειαν, οἷα δὲ
 αὐτὰ σημεία τῆς ὁμοιοπαρίας προσυποδεικνύονται · δι'

pars et historica; tribus autem temporibus horum
 quodcumque constat, præterito, præsentī, futuro.
 Præterito quidem, sicut liber Moysis de universi
 constitutione; præsentī, sicut beatissimi Elisæi
 liber ad Giesi de dato ipsi auro; futuro, sicut Scri-
 ptura prophetarum, de Hebræorum et Christi præ-
 sentia, quam per verba et mirabilia et opera susce-
 pimur; per verba, sicut: « Ecce dies veniunt, dicit
 Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda
 sædus novum; » per mirabilia, sicut, « Et facta est
 super me manus Domini; » et, « Resurgent mor-
 tui; » et, « Aspiciebam donec throni positi sunt; »
 et, « Ecce cum nubibus quasi Filius hominis venie-
 bat; » per opera, sicut de Abraham, « Sume mihi
 vaccam triennem et capram trimam, et arietem
 annorum trium et turturem et columbam, » et quæ
 sequuntur; et, « Tolle filium tuum unigenitum
 quem diligis Isaac. » (IV Reg. v, 19; Jerem. xxxi,
 31; Ezech. iii, 22; I Thess. iv, 16; Dan. vii, 9;
 Gen. xv, 9: xii, 1.)

His ita se habentibus, ad verborum argumenta
 intellectum decet applicare discentes, deinde sic
 ipsis interpretationem secundum stylum conveni-
 enter afferre: ita ut intelligentia non præcedente,
 de verbis collatio varie tractaret. Quemadmodum
 enim de iis qui navis gubernaculum tenent, nisi
 quis ipsis specialis viæ terminus proponatur, ad
 quem totam gubernaculi vim motricem dirigere
 debeant, omni vento eorum artem varie confidere
 ardentes per totum feruntur mare, sicut portui pe-
 regrinationi sese dantes: sic ergo de disciplinæ
 auditione necessario eveniet, siquidem non pensum
 quoddam statutum proponatur: accommodo enim
 non esset stultissimorum, in dramata fallacis et
 commentis a veritate alienis referta nefas est aliter
 introducere peritos, nisi prius unumquodque ho-
 rum argumentum ad notitiam inducant, ita ut ad
 illam convenienter et non in venum verborum
 usum proferant; verba autem divinæ institutionis
 nostræ in incompressa quædam injicere stomacha,
 temerarias illis et male coeuntes interpretationes
 afferre non erubescunt. Itaque quemadmodum
 iis qui in ignotam omnino vadunt regionem, oportet
 potius eos qui hujus experientiam habent præ-
 omnibus viam illuc ducentem indicare, qua trans-
 meaverunt; sic etiam ad viam signa ipsis ostend-
 ere quorum ope gradientes nunquam a recta via
 declinant: ita et qui alios docere profitentur sta-
 tuant, in primis quidem rerum argumentum notum
 reddere se debere discipulis, quibus rebus necesse
 habent ipsorum ingenii acumen applicare; deinde
 idiomatum Scripturæ cognitionem, figurarum noti-
 tiam, troporum distinctionem, nec minus secun-
 dum stylum interpretationis elucubrationem simi-
 liaque viæ indicia proponere, per quæ tutum et
 certum illis proponat ad destinatum. Et enim per-
 spicuum est quod iis qui volare, sed non per viam
 gradi volunt, vana et inutilis sit metarum indicatio.
 Oportet autem omnino animosos esse in disciplina

quam sicut filum ducens extensum contextus si quis A ad accuratæ cogitationis transitum retinet aptum, neutiquam ab eo quod decet deficiet; et sane vocum intelligentia, quasi corporis ordo æstimanda, meditatio vero quasi figurarum quæ circa corpus sunt ordo; quorum prius a longe summatim ostendendum, posterius per membra et compositiones accuratius et propius inspicere, nihil ultra corpus excogitantes. Adhuc et sit illud assuetis notum quomodo verborum prophetiæ illa quidem exquisita prosa dicuntur, sicut Isaïæ et Jeremiæ scripta, et si quis alius secundum eos erat; hæc vero cum modulatione in carmine, sicut Psalmorum beati David verba, et apud Moysen Exodus et Deuteronomium: quæ metrica et non cum rhythmo dicta ex alto et donata forte non sunt prophetia; sicut reliqua carminum esse accidit sicut libros Job et Salomonis.

καρίου Δαυὶδ, καὶ ἡ παρὰ τῷ Μωσῇ ἐπὶ τῆς Ἑξόδου καὶ τοῦ Δευτερονομίου· ὅσα δὲ ἑμμετρα, οὐ μετ' ὥδης δὲ ῥηθέντα ἄνωθεν καὶ παραδοθέντα, οὐκ ἂν ποτε εἴη προφητεία· οἷά περ οὖν τὰ λοιπὰ τῶν στιχηρῶν εἶναι συμβαίνει ὡς τοῦ Ἰώβ, καὶ Σολομῶντος.

ὦν τό τε ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον αὐτοῖς ὑπάρχει πρὸς τὸ προκειμενον· θήλου γε ὄντος, ὡς τοῖς ἱστασθαι μὲν, ἀλλὰ μὴ δι' ὁδοῦ βαίνειν προθεμένοις, περιττὴ καὶ ἀσύμβολος ἡ τῶν σημείων ὑπόδειξις· χρὴ δὲ γε μάλιστα γενναίως ἔχεισθαι καθόλου τῆς ἀκολουθίας· ἦν καθάπερ σπαρτίον ἐκταθὲν τῆς ἐπιβουλῆς, εἰς τὴν τῆς ἀκριβοῦς διανοίας περὶ αἰῶσιν ἐμμελέστερον ἂν τις διακρατῶν, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ πρέποντος· καὶ δὴ τὴν μὲν τῶν ῥητῶν διάνοιαν, ἐν σώματος τάξει θετέον· τὴν δὲ θεωρίαν, ἐν σχήματος τοῦ περὶ τὸ σῶμα. Τὸ μὲν γὰρ καὶ πόρρωθεν ἀθρόον ἐστὶν ἐπιδείξαι, τὸ δὲ, διὰ τε μελῶν καὶ συνθέσεων ἀκριδέστερον παραστήσαι, μηδὲν περαιτέρω φανταζομένους τοῦ σώματος· ἐτι μὴν κακείνω γνώριμον τοῖς οἰκείοις ἔστω, ὡς τὰ τῆς προφητείας, τὰ μὲν λογάδην εἴρηται, ὡς τὰ Ἡσαίου καὶ Ἱερειοῦ, καὶ εἰ τις ἕτερος κατ' ἐκείνους ἐγένετο· ἡ δὲ μετ' ὥδης ἐν μέτρῳ, ὡς ἡ τῶν Ψαλμῶν τοῦ μα-

Τέλος σὺν Θεῷ.

Finis cum Deo.

ANNO DOMINI DCCLXXXVII.

EPIPHANIUS

CATANENSIS DIACONUS.

NOTITIA.

(CAVE, Script. ecclesiast. Historia litteraria, p. 422.)

Epiphanius, Catanensis in Sicilia diaconus, claruit anno 787, quo Thomæ Sardonum archiepiscopi vicem tenens, synodo Nicænæ XI, interfuit. Exstat *Sermo laudatorius* satis proluxus in eadem synodo habitus (1).

(1) Vid. Mongitor. Biblioth. Siculam pag. 181. EDIT. PATR.

ΛΟΓΟΣ ΕΓΚΩΜΙΑΣΤΙΚΟΣ

ΤΗ ΑΓΙΑ ΠΡΟΣΦΩΝΗΘΕΙΣ ΣΥΝΟΔΩ
ΠΑΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΚΑΤΑΝΑΣ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΩΝ ΕΠΑΡΧΙΑΣ,
ΚΑΙ ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΟΥ ΘΩΜΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΑΡΔΩΝ ΝΗΣΟΥ.

SERMO LAUDATORIUS

SANCTÆ PRONUNTIATUS SYNODO
AB EPIPHANIO DIACONO ECCLESİÆ CATANÆ SICULORUM PROVINCIÆ,
AC LOCI SERVATORE THOMÆ ARCHIEPISCOPI SARDORUM INSULÆ.

(Mansi, *Concil.* t. XII, p. 441.)

Ὁ μακάριος προφήτης Ἠσαΐας θεῖον καταλαμπόμενος Πνεύματι, τὴν διὰ Χριστοῦ γεγεννημένην τῶν ἔθνων ἀπολύτρωσιν εὖ μάλα προαναθεωρήσας, καὶ τῶν δι' αὐτοῦ σεσωσμένων τὴν πληθύν οὐκ ἡγνοήκως προσπεφώνηκέ που ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῖς κατὰ καιροῦς τῶν ἱερῶν λαχοῦσι ποιμνίων ἐπιστατεῖν τοιάδε· « Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ ὁδοποιήσατε τῷ λαῷ μου· καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαβρίψατε. » Τίνες δ' ἂν νοοῖντο αἱ πύλαι, ἡ τῆς θεοπνεύστου· Φραγῆς καὶ τῶν ἁγίων προφητῶν οἱ λόγοι; οὐς ὥσπερ τινὰς νοητάς ἀναπτύσσοντες πύλας τῇ ἐρμηνείᾳ οἱ τῶν λογικῶν θρεμμάτων ποιμένες, οὕτως αὐτὰ ἐπὶ τὴν εὐρείαν τε καὶ ἀληθινὴν ἀποφέρουσι θύραν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ὄντως πρὸς τὸν Πατέρα γινόμενον ἡμῖν θύραν· καθὼς αὐτός ποῦ φησιν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. » Αἱ θοὶ δὲ πάλιν οἱ ἐν τῇ ὁδῷ προσριπτούμενοι τὰ ἐξ αἰρετικῆς τυχὸν συμμορίας ἂν εἰεν σκάνδαλα, ἃ καθάπερ τινὲς λίθοι τῇ ἡμετέρᾳ τῆς πίστεως παρατιθέμενα τρίβῳ, τοὺς πρὸς τὴν ὄντως οὖσαν ὁδὸν ἵνα· θέλοντας δυσσεδῶς προσκόπτειν παρασκευάζει· τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς τὴν ὁδὸν αὐτοῖς ἀποκαλείειν σπουδάζοντες· ὁδὸς δὲ πάλιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ταύτῃ ἂν νοοῖτο, καθὼς φησιν αὐτός· ὅτι· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ὁδός. » Οὕς τινες δὴ αἰρετικούς λίθους οἱ τῶν ἱερῶν ἐπιστήμονες προσφυῶς τε καὶ μάλα εὐτέλως σὺν ὀδηγίᾳ τοῦ Πνεύματος τῆς ἡμετέρας ὁδοῦ, ἥτοι τοῦ τῆς πίστεως ἀποκαθαίροντες λόγους, πέμπουσι μὲν αὐτοὺς πρὸς τὰς τῶν βιβάντων κεφαλὰς· ἐβόλον δὲ οὕτω καὶ τετριμμένην τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς τὴν εἰς τὴν ὁδὸν ἰοῦσαν τρίβον ἀπεργάζονται· ὡς δύνασθαι φρονεῖν τε καὶ λέγειν· « Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρούθιον ἐβρύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων· ἡ παγὶς συνετρίβη, καὶ ἡμεῖς ἐβρύσθημεν. Ἡ βοήθεια ἡμῶν ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Ἰδοὺ τοιγαροῦν ἡ θέλα τῶν ἱερῶν ὁμήγουρις ἀκόλουθα τῶν θεῶν ἐντολῶν, παρ-
έχουσα ἐνταῦθα συνᾶραμε τὸ σεπτὸν τῆς οἰκονομίας

A Beatus propheta Isaias divino accepto Spiritu factam gentium per Christum redemptionem valde bene praevidens, et eorum qui per ipsum salvandi erant multitudinem non ignorans, ut ex persona Dei alicubi pronuntiavit his qui per singula tempora sacrarum sortiuntur praeposituram ovium, haec : « Ambulate per portas meas, et ducite populum meum, et lapides a via projicite ¹. » Quænam intelliguntur portæ, nisi divinitus inspiratæ Scripturæ, sanctorumque prophetarum verba? Quæ nimirum quasi quasdam intellectuales portas rationabilium pastores pecudum interpretando aperientes, sic eas ad latum et verum adducunt ostium, videlicet Dominum nostrum Jesum Christum, qui vere ad Patrem nobis factus est ostium, quemadmodum ipse ait, quia « ego sum ostium ². » Porro lapides qui in via projecti sunt, scandala forte sunt hæreticæ factionis, quæ veluti quidam lapides fidei nostræ semitæ apposita, eos qui ad Christum qui vera est via, properare volunt, impie impedire procurant, quantum in se est, iter eis salutis claudere festinantes. Rursusque via hæc Dominus utique noster Jesus Christus conjicitur, sicut ipse ait : quia « ego sum vita et via ³. » Hæreticorum ergo scandalis, ac si quibusdam lapidibus, sacerdotum peritissimi, ingeniose satis et artificiose ductore Spiritu a via nostra, id est fidei ratione purgatis, non solum hos contra capita eorum qui illos jecerant, mittunt, verum etiam hoc modo semitam quæ ducit ad vitam [*f. vitam*], subjectis plebibus facilem et tritam efficiunt; ita ut possint sapere ac dicere : « Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. Laqueus contritus est, et nos liberati sumus. Adjutorium nostrum in nomine Domini ⁴. » En igitur divinus sacerdotum conventus Dominicorum mandatorum sequax, huc ac venerabile dispensationis Christi

¹ Isa. LXII, 10. ² Joan. X, 7. ³ Joan. XIV, 6.

⁴ Psal. CXXIII, 7, 8.

mysterium paternis doctrinis ordinandum et enucleandum concurrat. Non quasi hoc ipsum primum plebibus prædicaverint, cum ante octingentos ferme annos in orbe toto fuerit prædicatum: sed quod tantum salutare consilium, quod per eum consummatum est, divinæ Scripturæ interpretationibus lucidissime populis adaperuerunt, et hæreticos ab ipso [patris allisos Spiritu, seu stercora valde congrue reputaverint] petris allisos spiritus seu stercora (/s, stercori, vel seu stercora), valde congruere putaverint. Noverunt enim prophetica vocem sibi quasi ex persona Dei etiam in hoc clamantem: « Sacerdotes, audite, et contestamini domui Israel⁵: » haud dubium quin spiritali. Quibus et nos quoque concurrentes, utpote quod in ipsis est pariter sentientes, splendido huic choro congratulamur, et præ desiderio mentis pennam moventes, quod possibile est ei conferre satagimus, et verbis tempus decentius præsens celebrare, ac præconiorum hoc floribus coronare studemus spectaculum: nihil enim prohibet: licet ad id perfecte præinopia fortassis et infirmitate sensus pertingere nequeamus, quæ tamen nobis sunt possibilis conferre maturamus. Sæpe namque parvus calculus magnis commissus lapidibus, quantum in se fuit, his immobilitatem se contulisse simulavit.

Quis autem noster sit sermo, in medium profertur, a divinis vobis trapezitis benignitate multa discutiendus, et divinitus inspirata Scriptura probandus. [A verbis Domini, quæ citantur a vetustis Patribus, nec sunt apud evangelistas: *Estote probi trapezite*:] O sacratissima statio, sursum atque deorsum hominem ad imaginem Dei factum ad rectitudinem iterato salvate; et reditum ad originalem pulchritudinem, quæ per incuriam sublata est, rursus per curam ei mereamini [inercamini]. Hoc enim sive observationes legalium mandatorum, sive relationes hominum, qui more historiarum bene aliterve in sæculo conversati sunt, sive sacra psalmodiorum eloquia, sive proverbiales doctrinæ moralem nobis narrantes philosophiam, per multam sollicitudinem exposuerunt. Sed impossibile erat facile lapsam peccatoque submissam naturam nostram in se antiquissimam, ex qua cecidit in Adam, recipere dignitatem. Quæ videlicet potius eguit alia quadam robusta et inexpugnabili meliori virtute, quæ illam ex infirmitate ulcerum sibi turgentium proposito sanaret, et ad robustiorem valetudinem cum quodam liberali augmento reduceret. Hoc igitur cum sciret divino Spiritu motus prophetarum chorus, alibi aliterque talium ei bonorum nuntia protulit, in suo tempore unusquisque prædicans consensum et consubstantialitatem Dei Patris Filium et Verbum divitiis bonitatis suæ ad nostram extremitatem profectum, nostram perfecte indui se naturam, et hanc invisibili et qui sine materia est, igne divinitatis suæ in antiquitatem reformasse. Alius quidem innoxiam conceptionem et immaculatam ac virginalem partum prædicans:

Χριστοῦ ταῖς πατρικαῖς διδασκαλίαις διατρανώσει μυστήριον· οὐχ ὡς ἐν πρώτοις αὐτὸ τοῦτο τοῖς λαοῖς κηρυσσόντων· ὅπου γὰρ πρὸ ὀκτακοσίων ἐτῶν ἑγγύς σου τῇ οἰκουμένῃ πίσση κακῆρυκεται· τὸν δὲ αὐτοῦ δὲ μόνον σωτήριον σκοποῦν τελεσθέντα ταῖς γράμματις ἐρμηνείαις τηλαυγεςτάτως τοῖς λαοῖς ἀναπαύσωντων, καὶ τοὺς προσριφέντας αὐτῷ αἱρετικούς τῷ πνεύματι ἀποσκυβαλίζοντων λίθους. Καὶ μάλα γὰρ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τούτῳ βούσαν. « Οἱ ἱερεῖς ἀκούσατε, καὶ ἐπιμαρτύρασθε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ· ὁ δὲ ὅτι τῷ πνευματικῷ. Οἱς δὲ καὶ ἡμεῖς συνδεδραμηκότες ὡς καὶ αὐτοῖς συμφρονῶντες τῇ φαιδρᾷ ταύτῃ γαννύμεθα χορεῖα· καὶ ὅς ἡδονῆς τῆς διανοίας περὶ ἀνακινούμενοι, τὰ κατὰ δύναμιν αὐτῷ συνεισβάλλειν προθυμούμεθα· καὶ τοῖς τῷ καιρῷ πρόπουσι λόγοις τὸ παρὸν τοῦτο συκρητῆσαι θέατρον, καὶ τοῖς τῶν ἐγκωμίων ἀνθεῖν αὐτὸ στεφανώσαι· οὐδὲν γὰρ κωλύει, εἰ καὶ τοῦ λέναν ὑπερτελοῦς διὰ πηνύας ἴσως, καὶ νοδὸς ἀσθενείας οὐκ ἐρικνουόμεθα· τὰ δὲ γὰρ ἡμῖν ἐπικτὰ συνεισπνέγει. Πολλάκις γὰρ δὲ μικρὰ ψήφῳ μεγάλους ὑποδραβεῖται λίθοις, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῇ, τὸ ἀσάλευτον τούτοις προεποιήσατο.

Τίς τοίνυν ἐστὶν ὁ ἡμέτερος λόγος ἐν μέσῳ πρώτων, τοῖς θεοῖς ἡμῖν τραπέζιταις σὺν εὐμενεῖς πολλῇ ἐκκιμαζόμενος. Σκοπὸς τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ, ὡς ἱερώτατον σύστημα, ἄνω τε καὶ κάτω τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένον ἄνθρωπον, εἰς τὸ εὖδὲ ἀντισώσασθαι. Καὶ τὴν εἰς τὸ ἀρχέγονον κάλλος ἀναφορῆσιν, ὃ διὰ ἀπροσεξίας ἀγένηται· πάλιν δὲ ἐπιμελείας αὐτὸν πραγματεύσασθαι. Τοῦτο αἱ τε παραφυλαχαὶ τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων, αἱ τε ὡς ἐν ἱστορίας τρόποι τῶν εὖ ἢ ἐτέρως τῷ βίῳ συμπόρευσαμένων ἀνθρώπων ὑφηγήσεις· αἱ τε ψαλμικαὶ ἱερολογαί, αἱ τε παροιμιώδεις διδασκαλαὶ τὴν ἱστορίαν ἡμῖν ἐπεξηγούμεναι φιλοσοφίαν διὰ πολλῆς φροντίδος τεδείκασιν. Ἀλλ' οὐχ οἷα τε γέγονεν αὐτῇ εὐαγγελίῃ ἡ εὐδολίθος ἡμῶν καὶ τῇ ἀμάρτιᾳ ὑπελθούσῃ φύσις εἰς τὸ ἐξ οὐπερ πέπτωκεν ἐν Ἀδὰμ ἀρχαιώτατον ἀνακομίσασθαι ἀξίωμα. Δεδέχεται δὲ μέλλων ἄλλης τινὸς εὐσθενούς καὶ ἀκαταμαχητοῦ κρείττους δυνάμεως, ἥτις αὐτὴν τῶν ἐξ ἀσθενούς προαιρέτως ἐμφυεῖσιν αὐτῇ κηλίδων ἐξιάτοιο, καὶ πρὸς τὸ βεβαυπονοσθῆσιν. Τοῦτο τοιγαροῦν εἰδὼς ἡ θεὰ τε καὶ πνευματοκίνητος τῶν προφητῶν χορεία, ἄλλοις ἑλλοῖς σου τῶν τοιοῦτων αὐτῇ ἀγαθῶν τὰς ἀγγελίας φέρουσα ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἑκατοσὶ καίροις διηγόρευε τὸν συναλθῶν καὶ ὁμοούσιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Υἱόν καὶ Λόγον, περιουσίαν ἀγαθότητος εἰς τὴν ἡμετέραν ἐσχατίαν ἀφιερόμενα τὴν ἡμῶν τελείαν ἀμειψάσθαι φύσιν, καὶ ταύτην τῷ ἁλίῳ καὶ ἀοράτῳ πρὸς τῆς αὐτοῦ θεότητος εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀνακαλῶσαι. Ἄλλος μὲν τὴν ἀνύμφευτον σύλληψιν, καὶ τὴν ἀμώμετον καὶ παρθενικὴν τοκετὸν ἀνακηρύττων· ἕτερος τὴν τῆς ἐπικρατησάσης ἀπὸ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως,

⁵ Amos iii, 15.

καὶ μέχρι τοῦ νόμου σατανικῆς πλημμελείας ἄδυνα-
 μίαν παντελῇ ὁλόθρευσιν τε καὶ μείωσιν. Ἄλλος τὴν
 αὐτοῦ τοῦ Σατανᾶ μετὰ καὶ τῶν συναποστατησάντων
 αὐτῷ δαιμόνων ὁλεθρίαν ὑπόπτωσιν ἀπὸ προσώπου
 τοῦ φανησομένου Θεοῦ, καὶ τὴν τῶν λελυτρωμένων
 ἡμῶν ὑπὲρ τῶν εἰς ἡμᾶς πραχθησομένων δαψιλεστά-
 των ἀγαθῶν ἀναφαίρετον εὐχαριστίαν, τῷ λυτρωσα-
 μένῳ κομισθησομένην. Ἔτερος τὸ ἐκούσιον τοῦ σαρ-
 κωθέντος Θεοῦ πάθος, καὶ τὴν εἰς Ἰδοῦ χάθοδον, καὶ
 αὐθις τὴν ἐξ Ἰδοῦ εὐσθενῇ ἀνακομιδὴν, μετὰ τῶν
 τοῖς ἀφύκτοις ἐκείνων δεσμοῖς κατεχομένων ψυχῶν.
 Ἄλλος τὴν ἀφ' ἡμῶν πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς αὐτοῦ
 Πατέρα ἐνδοξον ἀναφοίτησιν, καὶ τὴν ἀμφὶ τὰ δεξιὰ
 τοῦ πατρὸς Ἰδρυσιν. Ἔτερος τὴν ἐξ οὐρανοῦ κατα-
 πᾶσαν ἡμῖν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἀφθονον τοῦ
 Πνεύματος ἐπιφοίτησιν, καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη
 τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ταχυτάτην περιόδον,
 καὶ τὴν ἐντεῦθεν γεγεννημένην τῶν ἀνὰ τὴν κίκου-
 μένην εἰδώλων παντελῇ ὁλόθρευσιν, διὰ τῆς πρώτον
 ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν καθαρὰς ἀνανεύ-
 σως, καὶ τῆς ἀνεκδότου καὶ διηνεχοῦς πρὸς ὅλων
 ἀναστησομένης αὐτῷ κατὰ πάσης τῆς γῆς νοερᾶς τε
 καὶ πνευματικῆς λατρείας· ἅτινα πάντα τοῖς ἐαυ-
 τῶν καιροῖς τῇ ἀληθείᾳ συνεπεράνθησαν, καὶ τέλος
 εὐκλειέστατον ἐδέξαντο. Ἀκουσον τοιγαροῦν τοῦ Παύ-
 λου μεγαλοφύωνος ἐμβόωντος, καὶ τὴν ἀλήθειαν τοῦ-
 τος ἐπισηφραγίζοντος· ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί,
 ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὥφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν
 ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. »
 Ὡς τῆς τοῦ διδασκάλου μεγαληγορίας! Θεὸς, φησὶν,
 ἐφανερώθη ἐν σαρκί, τὸ πάντων τῶν ἀγαθῶν αἴτιον,
 ἡ ἀνέλεειπτος δωρεὰ, ὁ διαυγέστατος πλοῦτος, ἡ
 ἀένναος τῶν ἀναφαιρέτων χαρισμάτων πηγὴ, ἡ
 ἀκόρεστος τῶν πεινώντων τροφή, ὁ ἐξ οὐρανοῦ
 ζωοποιὸς ἄρτος, τὸ ἀένναον τῶν διψώντων βῆθρον,
 ἐξ οὗ ὁ πίπων οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Οὗτος
 ἐφανερώθη ἐν σαρκί· ἀλλὰ καὶ τῷ κόσμῳ, φησὶν,
 ἐπιστεύθη.

Πῶς ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ; εἰπὲν, ὡ μακαριώτατε
 Παῦλε, μύησον καὶ ἡμᾶς ἐκ τῶν ἀρρήτων ἐκείνων
 φωνῶν, ὧν ἐν τοῖς ἀφύκτοις τοῦ παραδείσου ἐμυή-
 θης· πρόστιθι καὶ νῦν τοῦ κηρύγματος, οὗ ἐπιστεύ-
 θης εἰς πάντα τὰ ἔθνη κηρύξαι, καὶ ἀπόστολος γε-
 νέσθαι. Πήγασον τῇ παρούσῃ Ἐκκλησίᾳ τὸν τῆς
 ἀληθείας λόγον, καὶ σθένος τὰς νητάς τῶν αἰρετιζόν-
 των ὄψεις· ὥς ποτε Ἑλύμα τοῦ μάγου. Τράνωσον
 μετὰ παρρησίας τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. Λα-
 λεῖς γὰρ καὶ μετὰ θάνατον, φωνῆς ὑψηλότερον, καὶ
 ἐνεργεῖς τῷ πνεύματι ὅσα καὶ βούλει. Καί, φησὶν ὁ
 διδάσκαλος, « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἀγγέλων
 ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελισσασθαι
 τὸν ἀνεξέλιπτον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ, καὶ φωτίσαι
 πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκ-
 ρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα
 κτίσαντι. » Τοιγαροῦν ἀκούσατε· ὁ ἐπιστεύθη, εἰ-

A alius vero potentatum [f. potentatum] omnimodum,
 exterminium, et imminutionem prævaricationis quæ
 obtinuit ab Adam, et in Adam facta est usque ad
 legem, atque diabolici simul delicti. Alius autem
 ejusdem Satanæ ac demonum, qui cum eo apo-
 statæ facti sunt, exitialem ruinam a facie appa-
 rentis Dei, atque incomparabilem gratiarum actio-
 nem redemptori afferendam a nobis qui redempti
 sumus, super largissimis bonis quæ in nobis pa-
 trata sunt. Ast alius voluntariam incarnati Dei
 passionem, et in infernum descensionem, et rur-
 sus ex inferno validum reditum cum animabus,
 quæ inevitabilibus illis [forte, illic Hard.] vinculis
 tenebantur. Alius vero gloriosum a nobis ad Pa-
 trem, qui in cælis est, regressum, et ad Patris
 dexteram sessionem: alius autem descendentem
 de cælo nobis collatum, qui in illum credimus sine
 invidia, Spiritus adventum; et in omnes gentes
 evangelicæ prædicationis circuitum velocissimum:
 et quod hinc factum est per orbem terrarum ido-
 lorum omnimodum exterminium, per mundam
 reversionem ad unum et solum verum Deum no-
 strum effectam, atque imprætermisam et jugem
 latriam, quæ illi a nobis per universam terram
 intelligibiliter et spiritaliter exhibetur. Quæ omnia
 veritate temporibus suis terminata sunt, et finem
 gloriosissimum susceperunt. Audi igitur Paulum
 magna voce clamantem, et veritatem istam corro-
 borantem: « Deus manifestatus est in carne, justi-
 ficatus est in spiritu, apparuit angelis, prædicatus
 est gentibus, creditus est in mundo, assumptus est
 in gloria ». O magni doctoris affectum [assatum]! Deus,
 inquit, manifestatus est in carne, quod est
 omnium bonorum causa, indeficiens donatio, suf-
 ficientissimæ divitiæ, perennis non auferendorum
 charismatum fons, insatiabilis esurientium esca,
 vividus de cælo panis, jugis sitientium rivus, ex
 quo qui biberit, non sitiet in æternum. His man-
 ifestatus est in carne: sed et mundo, ait, credi-
 tus est.

Quomodo creditus est in mundo? dic, beate
 Paule; imbue et nos ex arcanis illis vocibus, quibus
 in abditis paradisi imbutus es; imbue etiam nunc
 prædicatione, cujus creditus es in omnes gentes
 prædicator et apostolus fieri. Infunde præsentī Ec-
 clesiæ veritatis verbum, exstingue spiritales hære-
 ticorum visus, ut quondam Elymæ magi: ex-
 prime cum fiducia dispensationis mysterium. Lo-
 queris enim etiam post mortem voces excellentius,
 et operaris in spiritu quæcunque vis. Etiam inquit
 doctor: « Mihi minimo omnium sanctorum data est
 gratia hæc in gentibus, evangelizandi videlicet in-
 vestigabiles divitias Christi, et illuminandi omnes,
 ac docendi, quæ sit dispensatio mysterii abscon-
 diti a sæculis a Domino, qui omnia creavit ». Quapropter audite: « Creditus est, dixit, in mundo,
 reconcilians omnia in semetipso, et pacificans per

* 1 Timoth. iii, 16. † Joan. iv, 15. ‡ Act. xiii, 8.

§ Ephes. iii, 8, 9.

sanguinem crucis suæ, sive quæ in terra, sive quæ in cœlis sunt ¹⁰. » O sublimem hanc prædicationem! O inenarrabilem istam misericordiam! Unigenitus Filius Dei omnia in seipso reconcilians pacificavit per sanguinem crucis suæ. Et quomodo quidam post tantam ineffabilem reconciliationem nos fieri priorum seditiosorum inimicorum affirmant? Quomodo post unius et solius veri Dei agnitionem adorare idola Christianos dicere ausi sunt? Præsertim cum propheta omnimodam horum comminutionem quodammodo clamet, et dicat: « In die illa apparebit Dominus, et exterminabit deos gentium terræ: et adorabit eum unusquisque de loco suo, omnes insulæ gentium ¹¹. » Ecce subversionem idolorum, et Deo celebrandam adorationem ab unoquoque de loco suo audivimus. Quomodo igitur nos qui hoc agimus, idololatricum exercere accusamur? Quis autem et omnino posset in antiquitatem idolorum errorem renovare super terram? Si enim nequissimi dæmiones qui per hæc placantur, hoc facere possunt, quomodo non destruitur totum dispensationis mysterium, sancta manifeste clamante Scriptura: « Quia percussit inimicos suos in posteriora ¹². » In quo innuitur, quia Christus etiam opprobrium sempiternum dedit eis. Qui enim potest aliquid operari, non inter mortuos, sed inter viventes adhuc procul dubio constituitur. Quomodo autem et ipse proprios confortans discipulos, et ad omnes vel qualescunque difficultates viriliter subeundas adhortans, veritatem dicet, cum asserat: « Confidite, ego vici mundum ¹³. » Si enim quod hic vicisse se repro-mittit, hoc illi valuerunt rursus per rebellionem auferre, non utique tale quid victoria nominabitur, nec inter fortia facta connumerabitur. Nam quomodo victoria erit, si liberator [liberatos] in finem minime lucrifaciat, sed similibus ab his qui prius superati fuerant, luctaminibus redigatur [redigantur]? verum nec similibus, sed fortioribus? Nam possidere quid et perdere, plus mihi, quam non æquisitum non possidere, in rationem imbecillitatis reputabitur? Porro ubi putas idolorum status [stratus]? qui hoc dicentes posuistis, aiunt. Etsi in antiquis dæmoniorum templorum sedibus, nondum hoc Christianis in causam criminis irrogabitur. Videmus enim reliquias in quibusdam locis priscorum dæmoniorum templorum a veteribus derelictas, ad pompam, ut reor, eorum qui in his immolaverunt; vel etiam ad memoriam, quod nos redempti sumus, et in gratiarum actiones ducentem per visibiles infirmasque formationes: ex quibus Christianorum abominabiles factæ sunt culturæ, a quibus per Christum erepti sumus, nisi in Christianissimis hæc, inquirunt, ecclesiis nostris invenirentur.

πον, ἐν κόσμῳ, ἀποκαταλλάξας τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ὁ τοῦ ὑψήλου τούτου κηρύγματος! ὦ τῆς ἀνεκδιηγῆτου ταύτης φιλανθρωπίας. Ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν ἀποκαταλλάξας εἰρηνοποίησε διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ· καὶ πῶς τινες μετὰ τὴν τοσαύτην ἀνέκφραστον καταλλαγὴν, ὑπὸ χεῖρα τῶν πάλαι στασιαστῶν ἐχθρῶν ἡμᾶς γενέσθαι διςχυρίζονται; πῶς μετὰ τὴν εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἐπίγνωσιν εἰδῶλος τοὺς Χριστιανούς προσκυνῆσαι εἰπεῖν τετολμῆσαι; καίτοι τοῦ προφήτου τὴν παντελὴ τούτων ἐκμείωσιν, ὡς περ ἀναβοῶντος καὶ λέγοντος· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιφανήσεται Κύριος, καὶ ἐξολοθρεύσει τοὺς θεοὺς τῶν ἔθνων τῆς γῆς· καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ τῷ ἑκαστὸς· ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ πᾶσαι αἱ νῆσοι τῶν ἔθνων. » Ἀκούεις τὴν ἡλίχην τῶν πολλῶν θεῶν καταστροφὴν, καὶ τὴν ἐξ ἀπάσης τῆς γῆς ἑκαστον ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ τῷ Θεῷ ἀποτελοῦντα προσκύνειν; πῶς τοίνυν οἱ τοῦτο πράττοντες εἰδωλολατρεῖν αἰτιώμεθα; τίς δὲ ὅλως καὶ ἔσχυσεν εἰς τὸ ἀρχαῖον τὴν τῶν εἰδώλων πλάνην ἐπὶ γῆς ἐπανακαταστήσαι; εἰ μὲν γὰρ οἱ διὰ τούτων θεραπευόμενοι πονηρότατοι δαίμονες τοῦτο ποιῆσαι δέδυνται, πῶς οὐκ ἀνατραπήσεται ὅλον τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, τῆς ἁγίας διαβρόθῃς βοώσης Γραφῆς· « Ὅτι ἐπάταξε τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ εἰς τὸ ὅπισω; » Ἀῖνον δὲ ὅτι Χριστὸς καὶ θνείδους αἰώνιον ἔδωκεν αὐτοῖς. Πάντως γὰρ ὅτι ὁ θυνάμενός τις ἐνεργεῖν οὐκ ἐν τοῖς τεθνεώσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς ζῶσιν ἐτι κατατέτακται. Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς τοῖς ἰδίου ἐπιθαβρύνων μαθητὰς καὶ πρὸς πᾶν ὅσιον τῶν δυσχερῶν ἀνδρικῶς ἰέναι παρακελεύόμενος ἐπαληθεύσει λέγων· « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » Εἰ γὰρ οὐς νικῆσαι ἐκεῖνος ἐπήγγελλται τοῦτο ἐκεῖνοι ἔσχυσαν, διὰ τῆς ὧν ἀφηρέθησαν ἀνταναρτήσεως, οὐδ' ἂν τὸ τοιοῦτον ὀνομασθῆσεται νίκη, οὐδ' ἂν ταῖς εἰς ἀνδρείαν ἀριστεταῖς κατατετάξεται. Πῶς γὰρ νίκη ἡ τοὺς λυτρωθέντας εἰς τέλος μὴ ἀποκερδήσασα, ἀλλὰ τοῖς ὁμοίοις ὑπὸ τῶν πρότερον ἡττημένων ὑποβληθεῖσιν παλαίσμασι; καίτοιγε οὐδὲ τοῖς ὁμοίοις πολλοῦ γε καὶ δεῖ; τὸ γὰρ κτήσασθαι τι καὶ ἀπολέσαι πλέον ἔμοιγε τοῦ, τὸ ἀφηρημένων ἀντακατασχεῖν, εἰς ἀνανδρείας κατηγορηθῆσεται λόγον. **D** Ποῦ δὲ καὶ ἄρα τὰς τῶν εἰδώλων στάσεις; οἱ τοῦτο λέγοντες τεθεῖσθαι φασιν. Εἰ μὲν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῶν δαιμονικῶν τεμενῶν ἰδρύμασιν οὕτω τοῦτο τοῖς Χριστιανοῖς εἰς λόγον ἐγκλήματος προστιβήσεται. Ὅρῳμεν γὰρ λείψανά που ἐνταχθῶν τῶν πάλαι εἰδωλικῶν τεμενῶν παρὰ τῶν παλαιῶν ἐγκαταλειμμένα, πρὸς θρίαμβον, οἶμαι που, τῶν ἐν τούτοις ἐπιθυσάντων· καὶ μέντοι καὶ πρὸς μνήμην ἡμῶν τῶν λελυτρωμένων εἰς εὐχαριστίαν ἡμᾶς ἐνάγουσαν διὰ τῶν ὀρωμένων ἐξιτηλῶν μορφωμάτων· ἐκ ποίων τὸ Χριστιανῶν γένος βδελυκτῶν σεβασμάτων διὰ Χριστοῦ ἐκλελύτρωται· εἰ δὲ δὴ ἐν ταῖς Χριστιανικωτάταις ἡμῶν ἐκκλησίαις ταῦτα φασιν εὐρηγναι.

¹⁰ Coloss. i, 20. ¹¹ Zach. ii, 11.¹² Psal. lxxvii, 66.¹³ Joan. xvi, 33.

Ἡ τῆς ἐντεῦθεν ἀτοπίας! ὦ τῆς παγκράτου A
 βλασφημίας! Πῶς γὰρ ἐνθα Χριστὸς κεφαλὴ καὶ θε-
 μέλιος ἐστι, κατὰ τὸν σοφώτατον Παῦλον, τοῦτο γενέ-
 σθαι δεδύνηται; Ἐφεύσθημεν ὄντως Χριστιανοὶ τῆς
 ἐλπίδος· πεφανακίσμεθα δὲ καὶ ταῖς τῶν κηρύκων
 φωναῖς, οἱ γε Θεὸν ἡμῖν τῆς τῶν δαιμόνων πλεον-
 εξίας ἡμᾶς ἀπαλλάττοντα ἐπιδεδμηκέναι τῷ βίῳ κε-
 κηρύχασαι. Πῶς δὲ ὅλως τοῦτο καὶ ἴσχυσαν; Ἄρα γὰρ,
 ἐρῶμην ἂν τοὺς οὕτω φρονούντας, ὥς τοῦτο τῆς κε-
 φαλῆς ἡμῶν παραχωρώσης γεγένηται, ἥ τυχὸν θε-
 λούσης μὲν μὴ γίνεσθαι, μὴ δυναμένης δὲ ἐπαμύναι;
 καὶ πῶς οὐκ ἐπέκεινα τοῦτο γε πάσης βλασφημίας;
 Εἰ γὰρ ἐστὶν ἀληθὴς ὁ ἱερώτατος Παῦλος Χριστὸν
 Θεὸν δύναιεν καὶ Θεοῦ σοφίαν ὀνομάζων τὸν Υἱὸν,
 πῶς ἄρα καὶ ἴσχυσε τὴν τοῦ Πατρὸς ἀκαταμάχτην
 δυνάμιν τε καὶ σοφίαν, τὴν πᾶσι τὸ εἶναι δοῦσαν τῶν B
 ὄντων κατευμεγεθῆσαι τι; Ἀλλὰ γὰρ ὅτι εἰ τοῦτο
 ταύτῃ συμβέβηκεν, οὐδὲ τὸν οὐ ἐστὶ ταῦτα τῶν τοιού-
 των κατηγορημάτων ἐξωθήσουσι. Πῶς γὰρ Θεὸς
 παντοκράτωρ δυνατός τε καὶ ἰσχυρὸς ὁ Πατὴρ ἐτι λέ-
 γοιτο, τῆς ἰδίας ὥσπερ ἀφηρημένος δυνάμεως, καὶ
 ὑπὸ χεῖρα τῶν σφῶν ἐχθρῶν γεγεννημένος; πῶς δὲ
 καὶ ὅλως παρακεχώρηκε τὴν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ αἵματι
 ἀρμολογεῖσθαι αὐτῷ Ἐκκλησίαν τοῖς ἀγρίοις οὕτω καὶ
 ἀφιλοκτερίμοι καταδουλωθῆναι πνεύμασι; Καίτοι
 τοῦ Ὑμνογράφου λέγοντος· «Ὅτι κατὰ τὸ ὕψος τοῦ
 οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκραταίωσε Κύριος τὸ ἔλεος
 αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς φοδουμένους αὐτόν.» Εἰ γὰρ ἐπὶ
 τοῦτο σεσάρκωται, ὥστε τῆς τούτων ἡμᾶς ἀπαλλάξαι
 χεῖρς, κατὰ τὰς προφητικὰς προαναβήσεις· ἀπ- C
 τηλλάγμεθα δὲ, ὥς φασι, πρὸς βραχύ· τίς δὲ τῆς
 πρὸς βραχύ, οὐκ οὐσης μὲν, δοκούσης δὲ ἐλευθε-
 ρίας; Οὐ γὰρ τοι χαρὰς, ἀλλὰ πλείονος; καὶ δυσχερε-
 στέρας βουλείας πρόξενον ἡμῖν γέγονε, τοσοῦτον τοὺς
 καθ' ἡμῶν ἐχθροὺς ἀγριωτέρας παρασκευάσατο,
 ὅσον ἔκεινός τις ἡμῶν ἀπαλλαγέντες ὥρμεθα κατεκαγ-
 χάζομεν. Ποῦ δὲ οὖν τὸ διγενεὶς αὐτοῦ ἔλεος ἐτι σώ-
 ζοιτο ἂν, ὅπερ κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς γῆς πρὸς τὸ οὐράνιον
 ὕψος διάμετρον κραταιῶσαι ἐφ' ἡμᾶς ἐπηγγέλατο, ὃ
 ὁλοῖ τὸ ἀπεριόριστον; πῶς δὲ καὶ τὰς ἀνομίας ἡμῶν
 κατὰ τὸ τῆς ἀνατολῆς ἐπὶ τὸ δυτικὸν κλίμα διάστημα
 ἀφ' ἡμῶν μακρύναι λέγεται, ὅπερ τὴν παντελῆ ἀπο-
 λύτρωσιν σημαίνει, εἰ ἐτι τοσαύταις ἐνεχόμεθα πλά-
 ναις; Καὶ γοῦν ὀρώμεν τοὺς τῶν λατρῶν ἐπιστήμονας,
 οἱ ἐπειδὴν τινα τῶν ἀσθενῶν τὸ σῶμα διακειμένων
 τοὺς ἐκ τῆς τέχνης ἀκριβασμοὺς ἐπαμύναντες εἰς
 ὕγειαν ἐπανάξουσιν, οὐχ ὅπως μὲν αὐτὸν τοῦ παρόν-
 τος ἀπαλλάξωσι πάθους, τὴν αὐτῶν εἰσφέρουσι τε-
 χνικὴν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ γε καὶ τὴν ἐξῆς τοῦ βίου
 περίοδον ἀσφαλεστέραν αὐτῷ διὰ τινων προφυλακτι-
 κῶν βοηθημάτων πραγματεύονται· ὥς ἂν μὴ τοῖς
 αὐτοῖς τυχὸν ἐξ ἀπειρίας ὀληηροῖς πάλιν συνενε-
 χθῇ. Εἰ δὲ δὴ πάλιν ἀληθὴς ἐστίν, ὥσπερ οὖν καὶ
 δέδεικται, ὅτι τὴν ἡμετέραν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατὴρ Υἱὸς πεφόρεκε φύσιν, ὅλην ὅτι τῶν οἰκείων
 αὐτῇ πεπλούτηκεν αγαθῶν, καὶ τῶν τοῦ Πνεύματος
 ἐξαιρέτων ἐνέπλησε θησαυρῶν· ὥς μηχανῇ ταύτην
 εἰς τὸ ἐξῆς δευτέρας ἐπιδέσθαι τινας βοηθείας,

O pravitatem quæ hinc efficitur! o pessimam
 blasphemiam! Quomodo enim, ubi Christus caput
 et fundamentum est, secundum sapientissimum
 Paulum ¹³, hoc fieri poterit? Fraudati vere sumus
 spe nos Christiani: decepti sumus etiam prædica-
 torum vocibus, qui etiam Deum nobis a dæmonio-
 rum superstitione nos liberaturum in mundum
 venisse prædicaverunt. Quomodo etiam hoc peni-
 tus dicere potuerunt? Nam interrogaverunt [f. in-
 terrogemus] eos qui sic sapiunt, utrum hoc capite
 nostro permittente factum sit, an forte volente qui-
 dem ne fieret, non valente tamen auxiliari: et
 quomodo subsequenter hoc non sit totius blasphem-
 iæ. Si enim verax est sacratissimus Paulus, dum
 Christum Filium Dei, virtutem et Dei sapientiam
 nominat ¹⁴, quomodo, quæso, valuit Patris inexpru-
 gnabilem virtutem et sapientiam, quæ omnibus esse
 tribuit, quidquam eorum quæ sunt exsuperare? Perspicuum enim est, quia si istud huic accidit,
 nec id quod non est hæc, a talibus accusationibus
 pellent. Quomodo enim Deus omnipotens, potens et
 fortis Pater adhuc dicatur, si quæ sua sublata sunt
 virtute, sublimi inimicis sunt effecta? Vel quo pacto
 Filius indulsit in Ecclesiam, quam proprio san-
 guine suo sibi desponsavit, immanibus taliter et
 immisericordibus rursus deservire spiritibus? præ-
 sertim cum Hymnographus dicat: «Quia secundum
 altitudinem cæli a terra confirmavit Dominus mi-
 sericordiam suam super timentes eum ¹⁵.» Si enim
 in hoc incarnatus est, ut de eorum nos manu libe-
 raret secundum propheticas prolocutiones: liberati
 autem sumus, ut aiunt, ad modicum: non fuit,
 sed putata est. Non enim gladii [gaudii], sed abun-
 dantioris et difficilioris servitutis nobis factus est
 causa, tanto inimicos nostros ferociore construens,
 quanto illos nos liberati, ut opinamur, irrisimus.
 Ubi autem continua misericordia conservatur,
 quam secundum altitudinem cælestem a terra im-
 mensa [immensam] super nos confirmasse se re-
 promissit, quod indicat infinitum? Vel quomodo
 iniquitates nostras elongasse a nobis dicitur, quan-
 tum distat ab oriente usque ad occidentalem pla-
 gam, quod omnimodam redemptionem signat, si
 adhuc eisdem implicamur erroribus? Et certe vi-
 demus medicorum peritissimos, cum aliquem in-
 firmo corpore jacentem artis suæ diligentis adju-
 verint, et ad sanitatem reducerint, non cum mox a
 præsentī liberaverint passione, subtrahere artis
 experientiam, sed certe [f. certæ HARD.] vitæ circū-
 tum cautiores ei per quædam auxilia præmunire,
 valentia sollicitum operari: quatenus non eisdem
 forte per imperitiam iterum molestiis opprimatur.
 Ast rursus si verum est, quemadmodum et compro-
 batum est, quia nostram unigenitus Dei et Patris
 Filius induit naturam: manifestum est, quod pro-
 priis eam bonis ditaverit, et præcipuis Spiritus donis
 repleverit, ne de cætero sæculi [secundi] cujusquam
 egeret auxilio, semel ab eo robore qui hanc assum-

¹³ I Cor. III, 11. ¹⁴ I Cor. I, 24. ¹⁵ Psal. CII, 11.

psit accepto. Hoc enim, reor, et beatus evangelista insinuat, cum tempore baptismatis omnium nostrum Salvatoris Christi se vidisse dicit Spiritum sanctum de cœlis descendentem et manentem super eum¹⁷; significans eum naturam de cœtero sine adjectione [abjectione] ditasse.

Etenim non egebat ille qui per omnia Patri est coequalis, Spiritus de cœlis adventu, quantum ad propriæ naturæ pertinet rationem. Nunquidnam in se augmentum sanctitatis acquireret, qui paternos in semetipso fert characteres, et Spiritus consubstantialitate nullatenus commutatur? Sed nostram in se præfigurabat gratiam: quoniam eo quo in Adam sumus privati, per ipsum et in ipso sumus iterum locupletati, et naturæ antiqua dignitas rediit. Si igitur Spiritus gratia super eum descendens mansisse legitur; et hoc quidem non est rejiciendum, naturam scilicet deinceps conservasse Verbum; apparuit, quia profecto hujusmodi gratia in omne genus pertransiit. Quomodo ergo perhibetur [perhibent], nos veraciter ignorantia peccasse, et quasi honorem qui erga Deum est exercendus, idolis exhibuisse? Nam hujusmodi quidem per Christum gratia sumus ditati. His dicendum est qui omnia præsumunt. Porro si confessi fuerint, hæc nos quæ super verbum sunt bona, per Christum meruisse, sed post hoc prioribus denuo submissos esse erroribus: infirmata est ergo secundum ipsos gratia quæ per Spiritum data est, ne sufficienter usque in finem cum his qui semel hanc sortiti sunt, permaneret. Et quid ita sapere magis impium vel infelicius? Vel quomodo is qui per omnia justus est, et cunctis vivificam præbet virtutem, omnium videlicet inspector atque omnipotens Patris Spiritus, natura sua deficiet, et mensuris infirmitatis succumbet? Aut quomodo illud quod dicitur: «Vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi¹⁸, » verum salutaris fatebitur vox, si repromissionum ejus res per opera in finem processisse non cernitur? Etenim talibus tunc secum existentibus sanctis apostolis talem repromissionem donavit. Quomodo enim usque ad consummationem hi in carne permanserunt, qui etiam modicum post regressum ejus ad cœlos in vita manentes, communi naturæ functi sunt lege, vitam morte deserentes? Verum in nos hujusmodi Evangeliorum munus pertransit: qui videlicet eorum prædicationi permissi sumus, et Christum qui cum eis conversatus est, nobiscum existentem in spiritu et per totam vitam habemus. Expedit igitur in his plorare hæreticorum errorem, qui hæc taliter contempserunt, qui tam manifestis dogmatibus objurgantur, et tam Deo decibiles irritas promissiones Ecclesiæ catholicæ faciunt, his impie derogantes. Nullatenus enim hæc a tradita sibi commota est fide: mansit autem sicut virgo casta, sicut scriptum

ἅπαξ τὸ εὐσθενὲς παρὰ τοῦ ταύτην ἀνελήφους λαβοῦσαν. Τοῦτο γάρ, οἶμαι, καὶ ὁ μακάριος; εὐαγγελιστὴς αἰνίττεται· ἐν τῇ καιρῷ τοῦ βαπτίσματος τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ ἰδεῖν λέγων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξ οὐρανῶν καταβάν, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν· ὅπερ τοῦ ἀναπόδλητον αὐτὸ τὴν φύσιν εἰς τὸ ἐξῆς καταπλουτεῖν ἐμφασιν ἔχει.

Καὶ γάρ τοι οὐκ εἰδέτο ὁ κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ ἰσοστάσιος τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξ οὐρανῶν ἐπιφορτῆσεως· ὅσον γε εἰς τὸν τῆς ἰδίας φύσεως λόγον. Τί γάρ ἂν αὐτῷ προσθήκην ἁγιότητος ἐμποιήσῃ τῷ τοῖς πατρικοῦς ἐν αὐτῷ φέροντι χαρακτήρας, καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος ὁμοουσιότητι μηδαμῶς παραλλάττοντι; ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν ἐν αὐτῷ προδιεζωγράφει χάριν· ὅτι τε δ' ἐν Ἀδὰμ ἀφῆρημεθα, δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν πεπλουτήκαμεν, καὶ τῇ φύσει τὸ ἀρχαῖον ἐπανῆλθεν ἀξίωμα. Εἰ τοίνυν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις; ἐπ' αὐτόν καταπτᾶσα μεμενηκέναι λέγεται· τοῦτο δὲ τὸ ἀναπόδλητον αἰεὶ τὴν φύσιν εἰς τὸ ἐξῆς διασώζειν ὁ Λόγος ἀποδέδειχε· δηλὸν ὅτι ἡ τοιαύτη χάρις εἰς ὅλον διαβαίνει τὸ γένος. Πῶς οὖν φασιν ἡμᾶς ἀγνοεῖν τάληθους; ἡμαρτηκέναι, καὶ προφάσει· ὅθεν τῆς εἰς Θεὸν τιμῆς ἐιδώλους πάλιν προσκεκυνηκέναι; Εἰ μὴ γὰρ οὕτω οὕτω διὰ Χριστοῦ τὴν τοιαύτην πεπλουτήκαμεν χάριν· ἔστι τοῦτο λέγειν τοῖς τὰ πάντα τολμῶσιν. Εἰ δὲ δὴ ὁμολογήσουσι τούτων μὲν ἡμᾶς τῶν ὑπὲρ λόγον ἀγαθῶν ἡξιώσθαι διὰ Χριστοῦ· μετὰ τοῦτο δὲ ἡμᾶς ταῖς προτέραις ἀνθυπενεχθῆναι κλῆναις· ἡσθένησε λοιπὸν κατ' αὐτοὺς ἡ δοθεῖσα τοῦ Πνεύματος χάρις, τοῦ μὴ διαρκῶς μέχρι τέλους τοῖς ἅπας αὐτοῖς μεταλελοι[γ]χόσι παραμεῖναι. Καὶ τί τοῦ οὕτως φρονεῖν δυσσεβέστερον, ἢ ἀθλιώτερον; πῶς γὰρ τὸ διὰ πάντων διῆκον καὶ πᾶσι τὴν ζωὴν παρέχον δύναμιν, τὸ παντεπισκοπον καὶ παντοδύναμον τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα τῆς ἰδίας ἐκσταίῃ φύσεως, καὶ τοῖς τῆς ἀσθενείας ὑποκείσεται μέτροις; πῶς δὲ καὶ τὸ ἐσεσθαι μεθ' ἡμῶν πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, ἢ ἡ σωτήριος ἐπαληθεύσῃ φωνή, εἰ τὸ τῶν ἰδίων ὑποσχέσεων χρῆμα δι' ἔργων εἰς πέρας ἐκδεθῆνός οὐχ ὁρᾶται; Καὶ γάρ τοι οὐ τότε αὐτῷ συνοῦσιν ἁγίοις ἀποστόλοις τὴν τοιαύτην ἐπαγγελίαν δεδώρηται. Πῶς γὰρ ἕως τῆς συντελείας οὗτοι σαρκὶ μεμενήκασιν· οἳ γε μικρὸν μετὰ τὴν εἰς οὐρανοῦς αὐτοῦ ἀναφοίτησιν τῷ βίῳ παραμείναντες τῷ κοινῷ τῆς φύσεως ἐλειτούργησαν νόμῳ, ζῶν τῷ θανάτῳ ἀπολιπόντες; Ἀλλὰ γε εἰς ἡμᾶς ἡ τοιαύτη τῶν Εὐαγγελίων δωρεὰ διαβαίνει τοὺς τὸ αὐτῶν ὑπελθόντας κήρυγμα, καὶ τὸν μετ' αὐτῶν ἀναστραφέντα Χριστὸν συνόντα ἡμῖν ἐν πνεύματι διὰ παντός τοῦ βίου ἔχοντας. Ἐξεστὶ τοιγαροῦν ἐν τούτοις τὴν τῶν οὕτω πεφρονηκότων αἰρετικῶν ἀποδακρῦσαι κλάνην· ὅτι τοῖς οὕτω ἐναργέσι διαμάχονται δόγμασι, καὶ τὰς οὕτω θεοπρεπεῖς ἀθετοῦσιν ἐπαγγελίας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας δυσσεβῶς καταγορεύοντες. Οὐδαμῶς γὰρ αὕτη ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτῇ μετακίνηται πίστεως· μεμένηκε δὲ ὥσπερ περβόλεος ἀγνῆ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τοῦ αὐτῆς νομφίου τὸν ἀρράδυνον

¹⁷ Joan. i, 32 ¹⁸ Matth. xxviii, 20.

ἀσυλον διασώσασα, ἦτοι τὴν δοθεῖσαν ἐπ' αὐτὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. Τοιγάρτοι καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ πολλαῖς πρότερον γενεαῖς τὸ πρὸς τὴν πίστιν αὐτῆς ἔδρατον ἀνακηρύττων ἔλεγεν· « Ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς, καλοῦ σαλευθήσεται· » καὶ πάλιν· « Ἐστερέωσεν τὴν οἰκουμένην ἦτις οὐ σαλευθήσεται· » ταῖς σατανακαῖς δηλονότι πολιορκουμένη μηχαναῖς. Ἄν γάρ τινες τὸ στερέωμα τοῦ εἰς αὐτὴν διαδοθέντος εὐαγγελικοῦ κηρύγματος τῶν πάλαι ἢ τῶν νῦν αἰρετικῶν κατασεῖσαι τεθελήκασιν, ἐκείνοις μὲν τὸ μελέτηθῆν εἰς ἔργον ἐκδόθηκε.

Ταύτη δὲ μόνη τὸ ἀσάλευτον εἰς αἰῶνα τετήρηται, κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ φήσαντος ἐπαγγελίαν· « Εἰ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ἐπιλήσεται ταῦτα γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου, λέγει Κύριος. » Ἐδάσαντες τοιγαροῦν τὰς ἐν τούτοις αὐτῶν τῶν λόγων στροφάς, καὶ μακρὰ ταῖς ψυαρημοσύναις αὐτῶν χαίρειν εἰπόντες, ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ἀνθυπονοστήσωμεν δόξαις. Θεὸν τοιγαροῦν πάντες ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ τῷ βίῳ ἐπιδεδημηκότα, τῆς τῶν εἰδώλων πολυτρόπου πλάνης ἡμᾶς ἡλευθερωκέναι δεδείκασιν· οὕτως αἱ προφητικαὶ προαγορεύσεις τεθεσπίκασιν, οὕτως ἡ ἀποστολικὴ χάρις ἐτρόκωσε. Ταύτην ἡμεῖς τὴν διδασκαλίαν οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας ἀνθρωπίνης λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος, ὡς γέγραπται, ἐδεδαῖωθμεν. Οὐ γὰρ ἡμᾶς αἱ τῶν λόγων κομψεῖται οὕτως ἔχειν πεπεικασιν· Ἑλλήνων γὰρ τοῦτο· ἀλλ' ἡ τῶν συμπερασμάτων αὐτῶν ἀλήθεια. Ποῦ γὰρ ἔτι τῶν δαιμονίων ὀλέθριον στίφος; ποῦ αἱ διάκενοι καὶ βδελυραὶ τῶν εἰδώλων τελεταί; ποῦ αἱ τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐπισφαλεῖς καὶ ψυχοφθόροι μαντεῖαι; ποῦ αἱ βακχεῖαι τῆς Ἀφροδίτης, καὶ τὰ ὄργια τῆς Δημήτρας, καὶ τῆς Ἀρτέμιδος αἱ ξενοκτονίαι; ποῦ αἱ τοῦ Διονύσου παράφοροι ἑορταί, μετὰ τῆς ἀθέσμου ἀνδρομανίας, καὶ ἡ τοῦ λεγομένου Μίθρου ἐνδοκὸς μύσις; ποῦ αἱ ὑπόγειοι, καὶ ὑπέργειοι, καὶ ἀέριοι ἀνθρωποκτονίαι τῶν λεγομένων θεῶν οὕτως ἐπιτερομένων; οὐχὶ πάντα τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὥλλυντο, καὶ τέλος πᾶν βέδηλον ἐδέξαντο; οὐχὶ τὰ ἐν κάλλει δομήσειον ποτε ἐκπεποιημένα αὐτῶν τεμένη νῦν ἡρίπρωται, καὶ εἰς γῆν καταβέβηται, αὐτοκρατορικοῖς παρακελεύμασι τοῦτο αὐτῶν πεπονθότων; Οὐχὶ ἐκ τῆς ἀπάντων Χριστιανῶν καρδίας αἱ τούτων μνεῖαι ἐξηφανίσθησαν, καὶ τὸ τῆς προφητείας αὐτοῖς πράγμασι περατωμένον ὁρᾶται, τὸ « Ἐπλήσθη πᾶσα ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύπτει τὸν ὁκεανόν; » Προσκυνήσωμεν τοίνυν τὸν ἐπιφανέντα Κύριον, καὶ τῆς τούτων ἡμᾶς λελυτρωκότα παγχαλέπου πλάνης. Ὑμνήσωμεν αὐτοῦ τὸ ἀπεριόριστον τῆς φιλάνθρωπίας· κηρύξωμεν ἐν τῷ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ὑψηλοτάτῳ θρεῖ τὴν φρικτὴν καὶ ἀνέκφραστον αὐτοῦ τῆς οἰκονομίας συγκατάθεσιν· ὑψώσωμεν τὰς φωνάς ἐν ἱσχύϊ, καὶ μὴ φεισώμεθα τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης αὐτοῦ, δηλαδὴ

A est ¹⁰, Christi sponsi sul arrham inviolabilem servans, id est, datam in se Spiritus gratiam. Cujus rei gratia et divinus David multis prius gentibus immobilitatem fieri [fidei] ab illa exhibitæ prædicans asserbat : « Deus in medio ejus non commovebitur; etenim [et iterum] firmavit orbem terræ, qui non commovebitur ¹¹; » diabolicis videlicet impugnatus machinamentis. Nam etsi firmamentum evangelicæ prædicationis quæ in eam data est, quidam antiquorum vel instantium hæreticorum concutere voluerunt, illis tamen quod meditati sunt, in opus reputatum est.

Huic autem soli immobilitas in æternum servata est juxta repromissionem illius qui non mentitur, dicens : « Si oblita fuerit mulier pueri sui, ut non misereatur sobolis ventris sui? quod si et oblita fuerit hujus mulier, sed ego non obliviscar tui, dicit Dominus ¹². » Dimissis itaque sermonum eorum tortionibus, quibus in his usi sunt, et a longe garrulis sermocinationibus ipsorum avdicto, sanctorum Patrum saporis ¹³ delectemur opinionibus. Deum igitur omnes nobis in humana forma in mundum profectum a multimodo nos idolorum errore liberasse monstraverunt : sic propheticæ prolocutiones promulgaverunt, sic apostolica gratia explanavit. Hac nos doctrina non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus, sicut scriptum est, certificati sumus. Non enim nos sermonum suasiones sic habere fecerunt; paganorum enim est hoc; sed ipsarum rerum quæ confirmatæ [consummatæ] sunt, veritas. Nam ubi est pernicioosa dæmoniorum acies? ubi inanes et execrandæ idolorum immolations? ubi falsi nominis deorum deceptorix animarumque corruptrices divinationes? Ubi debacchationes Veneris, et sacra mysteria Cereris atque Dianæ hospiticia? Ubi Dionysii [pro Dionysi. Hæro.], vesanæ festivitates cum illicita virorum vesania, et nuncupati Mithræ justa imbutio? Ubi subter terram et supra terram facta cæcia homicidia vocatorum deorum taliter delectantium? Nonne omnia unigeniti Filii Dei adventu perierunt, et finem profanissimum susceperunt? Nonne pulchre quondam dedicata eorum templa, nunc imperatoriis elisa jussis et ad terram prostrata sunt? Nonne memoriæ ipsorum ab omnium corde Christianorum disparuerunt, et illud prophetiæ ipsis rebus factum aspicitur, videlicet : « Repleta est terra cognoscendi Dominum, quasi aqua multa quæ operit mare ¹⁴? » Adoremus igitur Dominum qui apparuit, et ab hoc nos sævissimo liberavit errore. Hymnum dicamus ipsius infinitæ misericordiæ, prædicemus Ecclesiæ nostræ altissimo monti horribilem et ineffabilem dispensationis ejus condensum [consensum]. Exaltemus voces in fortitudine, et ne parcamus magnificentiam majestatis ejus incomprehensibili-

¹⁰ II Cor. xi, 2. ¹¹ Psal. xlv, 6; xciv, 40. ¹² Isa. xlix, 15. ¹³ f. sapidis. V. c. Jolyi nihil mutat, neque vero necesse fuit cum *saporis* adjective dicatur non secus ac *sapidis*. ¹⁴ Isa. xi, 9.

lem, scilicet affectum quem erga nos exhibuit, enarrantes. Dicamus ad eum et nos cum propheta : « Quis Deus sicut tu, auferens iniquitates, et occultans peccata residuis hæreditatis tuæ²⁴ ? » Præterea choros ducamus cum præsentī sacro commercio, ave illi affati tanquam gaudii bravium tribuentes. Gaude igitur, sacratissimum collegium divini ac sacrați conventus. Gaudete, sanctorum Patrum sanctissimi propugnatores. Gaude, sine mendacio congregatio, in cuius medio Deus inambulat, sicut scriptum est²⁵. Gaude, concilium spiritali apparitione refertum : ex qua qui illustratur, non offendet ad lapidem hæreticæ falsæque locutionis spiritalis animæ pedes. Gaude, speculator divinarum indagatorum ; quem qui modeste sequitur, a minitante rhombæa eruitur. Gaude, semper floride paradise, in cuius medio vitæ lignum plantatum est, per quadripartitum Evangeliorum laticem aspersum. Gaude, aurea ignitaque columna, novum Dei Israel, lucidis dogmatum doctrinis ab Ægyptiaca manu, id est hæretizantium errore liberans, et ad terram repromissionis Patrum orthodoxia deducens. Audacter in ostensione veritatis et fiducialiter age. Revelata facie gloriam sacræ et catholicæ Ecclesiæ prædica. Supra petram stabilis conversationis versatiles quorundam mentes doctrinis confirma.

εὐμεταφύρους τῶν τιῶν διανοίας ταῖς διδασκαλίαις ὑποστηρίζων.

Tuque præcipue, o sanctorum Patrum concurs et sacratissime præco, atque instantis nostri cætus exarche, qui sublimem nobis per Christum thronum adornas, magni et primi Pastoris diligentissimum speculum, Spiritus mundissimum habitaculum, rectissima orthodoxorum dogmatum ponderatio, politaque in Christo conversationis habitæ regula, nominatissima lucerna, et septem candelabrorum luminibus tota fulgidissima. Resplendere fac nobis tanquam ex invisibili candelabro sacræ cathedræ evidentissimorum verborum perspicuitates. Distribue autem et esurientibus vivificum divini magisterii panem, et nutri populum in extranea terra vagum effectum hæretici incolatus.

Efficere nobis novus Josephi frumenti dator, et ambiguitates scripturalium explanans ænigmatum, opimis nos et spiritalibus interpretationibus nutrire. Eleva oculos tuos, et vide super te collectos filius tuos, qui luporum congressionibus dispersi sunt. Plenum tibi esse omne sacratissimum hoc divino decreto templum conspicitur. Crebro mentis tuæ saltu bestiarum præoccupata impetus, et hos præveniens sapientia tua exclude. Semper ovili tuo tranquillitatem concilia. Præmuni autem hoc frequentibus ac bene sonantibus ad Deum emissis orationibus, ut tibi in multitudinem augeatur secundum repromissiones quæ sunt in Abraham instar astrorum numeri factæ. Gaude vero et tu, Nicæensium inclyta urbs, inter metro-

τὴν περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ ἀκατάληπτον ἐκδηγούμενοι στοργήν. Εἰπωμεν μετὰ τοῦ προφήτου καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτόν· « Τίς Θεὸς ὡςπερ σὺ, ἐξαιρῶν ἀνομίας, καὶ ἀποκρύπτων ἁμαρτίας τοὺς καταλοιποὺς τῆς κληρονομίας σου ; » Συγχορεύσωμεν δὲ καὶ τῇ παροῇ ἱερᾷ πανηγύρει, τὸ, Χαῖρε, αὐτῇ προσβεγγόμενοι, ὡς τῆς χαρᾶς βραβευτήριον. Χείροις τοίνυν, ὦ ἱερῷ τате σύλλογε θείας καὶ ἱερατικῆς ὁμηγύρεως. Χαίροις, ἁγίων Πατέρων ἀγιώτατε πρόμαχε. Χαίροις, Θεοῦ ἀψευδέστατον ἄθροισμα, ἐν ᾧ Θεὸς ἐν μέσῳ περιπολεῖται, ὡς γέγραπται. Χαίροις, χορεία πνευματικῆς ὁδουχίας ἀνάπλεε, ἐξ ἧς ὁ καταλαμπόμενος οὐ προσκῶφει πρὸς λίθον αἰρετικῆς ψευδοδόξας, τοὺς νοήτους τῆς ψυχῆς πόδας. Χαίροις, ὁ σκοπὸς τῶν θείων δουλώσεων, ᾧ ὁ εὐρύθιμος ἐπόμενος τῆς ἀπειλούσης ῥομφαίας ἐκρύπεται. Χαίροις, ἀειθαλέστατε παράδεισε, ἐν ᾧ τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τὸ ξύλον περύτευται, διὰ τῆς τετρασδόμου τῶν Εὐαγγελίων νοτίδας ἀρδευόμενον. Χαίροις, χριστοπύρσευτε στήλη, ὁ τὸν νέον τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ ταῖς φωτοφαῖσι τῶν δογμάτων διδασκαλίαις τῆς Αἰγυπτιακῆς χειρὸς ἀπάλλαξαι, τῆς τῶν αἰρετίζοντων περιπλάνησεως, καὶ πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τῇ τῶν Πατέρων ὀρθοδοξίᾳ καθοδηγήσας. Εὐ-ὀλμῶς ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τῆς ἀληθείας παρῥησιάζεσθαι. Ἀνανεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν τῆς ἱερᾶς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας κήρυξον, ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς στερεᾶς ὁμολογίας τῆς

Σὺ τε κατ' ἐξαίρετον, ὦ ἱερῶν Πατέρων σύστοιχε ἱεροκῆρυξ, καὶ τοῦ παρόντος ἡμῶν συλλόγου ἐξαρχε, ὁ τὸν μετάρσιον ἡμῖν διὰ Χριστοῦ κατασκευάων θρόνον, τὸ τοῦ μεγάλου καὶ πρώτου Ποιμένος ἀκρίβέστατον ἑσοπτρον, τὸ τοῦ Πνεύματος καθαρῶτατον ἐνδιατήρημα, ἡ εὐθυτάτη τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων στάθμη, ὁ ἀπεξεσμένος τῆς ἐν Χριστῷ ποιότητος κανὼν, ὁ περιώνυμος καὶ ἐπταφώτου λυχνίας ὠλαμπρέστατος λύχνος· πύρσευε ἡμῖν ὡς ἐξ ἀπόπτου λυχνίας τῆς ἱερᾶς καθέδρας τῶν φανωτάτων λόγων τὰς διαυγείας. Διάθροπε δὲ καὶ τοῖς πεινῶσι τὸν ζωτικώτατον τῆς θείας διδασκαλίας ἄρτον· καὶ θρέψον λαὸν ἐν ξένῃ γῇ, ἀλήτην γεγεννημένον τῆς αἰρετικῆς ἀποικεσίας.

Γενοῦ ἡμῖν νέος Ἰωσήφ σιτοδότης ταῖς ἀπορίαις τῶν Γραφικῶν αἰνιγμάτων ταῖς εὐπορίστοις ἀναπτύξεισι τῶν πνευματικῶν ἐρμηνειῶν ἡμᾶς ἐκτρέφων. Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἴδε ἐπὶ σὲ συνηγμένα τὰ τέκνα σου, ἃ ταῖς τῶν λύκων ἐφοδοῖς διεσκόρπιστο· πλήρης σοι παῖς ὁ ἱερώτατος οὗτος τοῦ Θεοῦ συντάγματος νεὺς ὁράται. Πικρῶ σου τῆς διανοίας ἄλματι τὰς τῶν θηρῶν προλάβαν ἐφόδους, καὶ ταύτας τῇ σῇ σοφίᾳ προσποκλείων. Ἄει σου τῇ ποίμνῃ τὸ ἀτάραχον πρόζειν. Προσοχούρου γε τοῦτο, καὶ ταῖς πυκναῖς τῶν εὐήχων εἰς Θεὸν προτευχῶν σου ἐπάλλεσιν· ἵνα σοι εἰς πλήθος ἐπιδοῇ κατὰ τὰς ἐν τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγελίας τοῖς ἄστρον χοροῖς παραπλησίως. Χαίροις δὲ καὶ σὺ, Νικαῶν περίκλυτον ἄστυ, τὸ ἐν μητροπόλει περι-

²⁴ Mich. vii, 18. ²⁵ Psal. c, 2.

πιστον ὄνομα, τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας τὸ εὐκλεέστατον ἀκροθίνιον· ἡ πρότερον μὲν ταῖς τῶν ἁγίων ὀκτωκαίδεκα καὶ τριακοσίων θεοφόρων Πατέρων ἔχνεσιν ἁγιασθεῖσα, νῦν δὲ τοῖς τούτων διαδόχοις τριῶν ἑκατοντάδων σὺν πέντε δεκάσιν ἀριθμὸν ἐκπληρῶσιν· εὐλαδῶν τε μοναχῶν οὐκ εὐαριθμήτων πλήθει, ταῖς αὐταῖς τῶν εὐλογιῶν περικυκλουμένη χάρισιν. Ἐν σοι γὰρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ὁ θεμέλιος ὑπὸ τινος Σατανικῆς δυστροπίας σεισθῆναι κινδυνεύον ἐδραῖωσιν ἀκλόνητον ἐλῆφεν. Ἐν σοι τὸν ἄρειον ἐκαῖνον καὶ ἀτίθαστον θῆρα Ἄρειον ὁ θεῖος ἐκαῖνος τῶν Πατέρων χορὸς τὰ ἱερὰ τῶν Γραφῶν ἐφωπλῶσαντες λῖνα ἐζώργησαν, καὶ τοῖς φοβεροῖς κατηχόντισαν ἀναθέμασι· κάντεῦθεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὲρ ὁμοούσιον τῷ γεγεννηκότι πᾶσα φύσις ἀνθρώπων θεολογεῖν ἐκμεμαθήκαμεν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὸ παρὸν ἱερῶτατον σύνταγμα τῆς Ἰσαριθμοῦ ταύτης χορείας δυὰς εὐσεβῶν βασιλέων ἐν σοι συγκροτηθῆναι τεθέσπισκεν, Εἰρήνην νέα Ἑλένη σὺν υἱῷ γνησίῳ νέφῳ Κωνσταντίνῳ, οὗς ἡ ἐν σοι τοῦ Πνεύματος χάρις τοῖς τότε καὶ νῦν ἁγίοις ἐπιλάμψασα Πατράσι, φυλάξει· δαψιλέσι χρόνοις ἀτάραχον αὐτοῖς τὸ κράτος δωρουμένη, καὶ τῶν ἔχθρῶν τὰ φύλα πρὸ ποδῶν καταστρώσει· ὥς ἂν ἡμῖν ἡ τῶν ἀγαθῶν μὴ διαλίποι χορηγία.

eis imperium, hostiumque nationes ante pedes

Χαίροις τοίνυν, ὦ μητροπόλεων περιδοξον κάλλος, ἐν τούτοις, ὅτι ἐν σοι τὸ πρῶτον ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν ἀνέφυ, ἐν σοι δὴ καὶ τὸ τέλος, οὐχ ὡς πρὸς ἀξίαν πρὸς ἀριθμὸν δὲ ἥτις ἐστὶ τῶν σεπτοτάτων εἰκόνων τῆς καθολικῆς ἡμῶν Ἐκκλησίας ἡ ἀρχαία παράδοσις, ἐν τοῖς ἰδίῳ ἀποκατασταθεῖσα ὁροῖς. Νῦν ὅντως εὐφραίνεται ὁ οὐρανός, καὶ αἱ νεφέλαι δικαιοσύνην ἀποστᾶζουσι· καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λέλυται τῇ ἐνώσει τῆς διαστάσεως παραχωρησάσης, καὶ εἰς μίαν ὁμοφροσύνην σύμπνοιαν ἡ τετράς τῆς οἰκουμένης συνήνεκται. Νῦν αἱ πολλαὶ τῶν διαφορῶς ὑπηρερύντων εἰς ἐν συνεληλύθαις δόξαι· καὶ σύμφωνος ὕμνος ἀπὸ περάτων γῆς ἕως περάτων τῷ Θεῷ ἀναπέμπεται. Χαίροις τοιγαροῦν, καὶ σκίρτα ἐπὶ τούτοις καὶ σὺ, Ἐκκλησία καθολικὴ, ἡ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· χόρευε ἀγαλλιωμένη ἐπὶ τῇ τῶν υἱῶν σου ἐπανελεύσει· ἀπόθου τὸ τῆς διαλύσεως ῥάκος, καὶ ἐνδύσαι τὸν ὀλόκληρον τῆς ὀρθοδόξου ἐνώσεως χιτῶνα. Οὐκέτι τεθήσῃ θνείδος τοῖς γέλοισί σου, μυκτηρισμός καὶ χλευασμός τοῖς κύκλῳ σου λαοῖς. Οὐκέτι φοβηθήσῃ ἐξουδενώσεις ἀθέων καὶ ἀμυήτων ἀνθρώπων, Ἐβραίων δὴ λέγω καὶ Ἀγαρηνῶν· ὥς δὴ σοι μὴ τοῦ τελείου τῆς πίστεως ταῖς ἀποστολικαῖς παραδοθέντος διδασκαλίαις. Οὐκέτι τὴν ἐκ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἀναφοίτησιν διὰ τὴν πρὸς τοὺς αὐτοῦ φίλους πρεπωδεστάτην τιμὴν τοῖς τῶν αἱρετικῶν ἐγκληθήσῃ στόμασιν. Οὐκέτι τοῖς τῶν εἰδώλων τεμένεσι ἐν ἴσῳ καταλογισθήσῃ, διὰ τὴν ἐν σοι τῶν ἱερωτάτων καὶ σεπτῶν ἁγίων εἰκόνων ἀναστήλωσιν.

Πρέπον γάρ σοι ὡς τῷ βασιλεῖ τῶν αἰώνων Υἱῷ καὶ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ νυμφευθείη, τὴν τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ οἰκονομίας ἀνθρωπόμορφον εἰκόνα διὰ γραφῆς

A poles opinatissimum nomen, Bithyniensium provinciae gloriosissimae primitiae: quae prius quidem sanctorum decem et octo trecentorumque deiferorum Patrum vestigiis sanctificata es, nunc autem horum successorum aequae trecentorum cum quinque decadibus numerum complentium, ac reverendorum monachorum qui pene innumerabiles sunt multitudinis, eisdem benedictionibus [benedictionum] circumdata es gratiis. In te quippe orthodoxiae [orthodoxae fidei] fundamentum a quadam Satanica subversione concussum periclitaturum [periclitaturum, *forte deest* sed non], stabilimentum sine perturbatione percepit. In te feram illam et immitem bestiam, Arium scilicet, divinus ille Patrum chorus sacris Scripturarum expansis captavit retibus, et terribilibus anathematibus perculit, et hinc Filium Dei et Patris, Dominum et consubstantialem gignentem, omnis natura hominum praedicare didicimus et idcirco praesens sacratissimum compactum hujus numerosi conventus dualitas piorum imperatorum consolidans colligi sanxit, Irene videlicet nova Helena cum filio proprio Constantino novo, quos in te Spiritus gratia, quae tunc et nunc sanctis illuxit Patribus, conservet per largissima tempora, imperturbabile donans prosternat, quatenus nobis honorum copia non

Gaude itaque in his, o metropoleon inclyta species; quoniam in te nobis et primo honorum exordium, et nunc finis exortus est, venerabilium nimirum imaginum catholicae Ecclesiae prisca traditio in suis terminis restituta. Nunc vero laetatur caelum, et nubes stillant justitiam. Nunc medius paries maceriae dissolutus est unitione dissensionis concessa, et in unius assensionis conspirationem quaternitas orbis terrae collecta est. Nunc multae quae in diversa trahebant, convenerunt opiniones, et consonus hymnus a finibus terrae usque ad fines terrae Deo dirigitur. Gaude igitur tripudians super his et tu, catholica Ecclesia, in toto terrarum orbe diffusa. Duc choros exultans super filiorum tuorum conventu: deponere divisionis pannos, et induere integra orthodoxae tunica unitatis. Jam non poneris opprobrium inimicis tuis, subsannatio et derisio populis qui in circuitu tuo sunt. Non jam timebis contemptum hominum, Hebraeorum scilicet et Agarenorum, qui sine Deo et sacra initiatione consistunt, quasi tibi non fuerit perfectio fidei doctriinis apostolicis tradita. Jam non ab haereticorum ore criminaberis, quasi recesseris ab uno Deo propter decentissimum honorem erga ipsius amicos exhibitum. Jam non reputaberis idolorum similis templis propter sacratissimarum in te imaginum erectionem effectam.

Decet enim te tanquam regi saeculorum Filio et Verbo Dei nuptam, in carne ipsius dispensationis humanam formam habentem anthropomorphon

imaginem per picturam ferre, ut innotescat quod regia sponsa sis. Decet enim Dei genitricis Matris Christi qui te desponsavit, imaginem tuis sacratissimis parietibus factam in pictura et musivorum opere ferre [in pictura facta ex musivorum opere]: quatenus gratia quæ tibi per hanc illuxit, tacita prædicatione communiter cunctis populis prædicetur. Nisi enim ex hac incarnaretur, quomodo tam specioso sponso tu spiritali copula jungereris? Decet epini te et omnium sanctorum apostolorum, et prophetarum, confessorum, patriarcharum, et sanctorum Patrum, [ascetarum, solitariam vitam degentium] studiosorum [in cod. Jol, id est confessorum] quoque ac martyrum, et totius pii collegii formatas imagines interius in picturarum confectionibus ferre: quatenus ipsa perfectionem orientis qui te ab alto circumfulsit, omni visione ostentes. Aliis quidem tuam quodammodo prænuntiantibus vocationem, et prophetiis suis sponso quasi quibusdam dotibus antea desponsantibus. Aliis vero evangelicum tibi ministrantibus verbum, et per universam terram dispersa rationabilia tibi ovilia colligentibus. Aliis autem suis quasi sudoribus per eandem in dogmatibus diligentiam incorruptibilitatem gregibus tuis mercantibus. Porro aliis sanguinibus suis erga te sinceram affectionem etiam usque ad mortem conservantibus, et hoc modo certitudinem in te veritatis demonstrantibus. Quibus cum denis milibus cælestium angelorum coronam ferens, et amplissime prædicans, enuntia virtutes ejus qui de tenebris te idololatrici erroris vocavit in admirabile lumen suum, id est, in se ac Patrem qui sine initio est, atque in consempiternum et consubstantialem Spiritum suum, in unam scilicet quæ est super omnem principatum, naturam, fidem et confessionem. Cui gloria et imperium nunc et in universa sæcula sæculorum. Amen.

A φέρειν, ἵνα γνωρίσῃ βασιλικὴ ὑπάρχουσα νύμφη. Πρέπει σοι τῆς τοῦ νυμφευσαμένου σε Χριστοῦ θεομήτορος καὶ Ἀειπαρθένου Μητρὸς ἐμμουσούργῳ γραφῇ τὴν εἰκόνα σοὶς πανιέροις τοίχοις φέρειν· ὡς ἂν ἡ διὰ ταύτης σοι ἀναλάμψασα χάρις σιγῶντι κηρύγματι κοινῶς τοῖς λαοῖς διαγγέληται. Εἰ μὴ γὰρ ἐκ ταύτης σεσάρκωτο, πῶς σὺ τῷ τοιοῦτῳ ὥρῳ νυμφίῳ ἐν πνευματικῇ συναφείᾳ προσεπέλασας; Πρέπει σοι καὶ τῶν πάντων ἁγίων ἀποστόλων τε καὶ προφητῶν, πατριαρχῶν, καὶ ὁσίων Πατέρων, ἀσκητῶν τε μαρτύρων, καὶ παντὸς εὐσεβοῦς σολόγου τὰς εἰκόνας ἐνδον ταῖς γραφικαῖς κατασκευαῖς ἐντυπούμενας φέρειν, ὡς ἂν σοι τὸ τέλειον τῆς ἐξ ὕψους σε περιλαμπήσῃς ἀνατολῆς, πάσῃ τῇ θεῇ καταστάσει μένῃ. Τῶν μὲν τὴν σὴν, ὡς περ προαναφωνούτων ἱερὰν πρόσκλησιν, καὶ τοῖς τοῦ νυμφίου σε προμνηστευομένων προικαῖς ταῖς προφητείαις· τῶν δὲ τῷ εὐαγγελικῷ σοι διακονούντων λόγῳ, καὶ τὰ πανταχοῦ γῆς ἐσκορπισμένα σοι ἐπισυναγόντων λογικὰ ποίμνια· τῶν δὲ τοῖς ἰδίοις, ὡς περ ἰδρῶσι, διὰ τῆς ἐν δόγμασι ταυτομολόγου συμποίας τὸ ἀδιάρρηκτον τοῖς σοῖς ποιμνίοις πραγματευομένων· τῶν δὲ τοῖς ἑαυτῶν αἵμασι τὸ πρὸς σὲ γνήσιον καὶ μέχρι θανάτου διαφυλαζάντων, καὶ ταύτῃ τὸ βέβαιον τῆς ἐν σοὶ ἐπιδεικνυμένων ἀληθείας· οἷς σὺν μυριάσιν ἐπουρανίων ἀγγέλων στεφανηφόρος πομπεύουσα, ἐξάγγελλε τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐκ σκότους σε τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς· λέγω δὴ τὴν εἰς αὐτόν τε καὶ τὸν ἀναρχὸν αὐτοῦ Πατέρα, καὶ τὸ συναΐδιον καὶ ὁμοούσιον αὐτοῦ Πνεῦμα· τὴν μίαν ὑπεραρχικὴν φύσιν, πίστιν, καὶ ὁμολογίαν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

PACHOMIUS MONACHUS.

ΠΑΧΟΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΓΡΑΦΩΝ ΩΦΕΛΕΙΑΣ·

ΚΑΙ ΟΤΙ ΟΥΚ ΑΙΤΙΟΙ ΟΙ ΤΑΥΤΑΣ ΣΥΓΓΡΑΨΑΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΑΣΑΦΕΙΑΣ· ΑΛΛ' Η ΗΜΕΤΕΡΑ
ΑΜΑΘΙΑ ΚΑΙ ΑΜΕΛΕΙΑ· ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ.

PACHOMII MONACHI*

DE DIVINARUM SCRIPTURARUM UTILITATE

QUARUM NON TRIBUENDA ILLIS QUI SCRIPSERUNT OBSCURITAS, SED IGNORANTIA ET NEGLIGENTIA
NOSTRÆ. ITEM DE DOCENTIBUS.

(Cod. Nan. p. 261.)

Ὡςπερ οἱ τῶν λατρῶν παῖδες χειρουργεῖν τινα ἀ
μέλλοντες, πάθει δεινῷ συνεχόμενον, οὐκ εὐθὺς ἑυ
ρὸν καὶ καυστήρας καὶ ἔμπλαστρα ἐπάγουσιν· εἰ μὴ
σκέψωνται ὅθεν ἔσχε τὸ πάθος τὰς ἀρχάς· τοῦτου δ'
ἐγνωσμένου, βοηθήμασι χρῶνται, καταποτίοις, φλε
βοτομίαις, λουτροῖς, διαίταις· καὶ οὕτω τοῦ πλεονά
ζοντος χυμοῦ συσταλέντος, λοιπὸν καὶ τοῖς ἀπουλωτι
κοῖς χρῶνται φαρμάκοις εἰς ἱασίν· οὕτω ἀγῶ ἡμᾶς
αὐτοὺς ὁρῶν διαφόροις ἀτοπταῖς περιπεσόντας, οἷον
ἀσεβείαις, ἀνομίαις, ἀδικταῖς, ἀταξίαις, καὶ τοῖς
τοιούτοις, οὐκ ἠδουλήθην τέως περὶ ἐνὸς ἐκάστου
ὁμῖν ἐπάγειν τὸν ἐλεγχον, μήπως εἰς κινδὸν διαχέω
τοὺς λόγους· τῆς πρωταρχίας ἀμαρτίας δίκην τῆς
μυθικῆς ὕδρας ἐτέρας ἀναφυσούσης κεφαλᾶς· ἀλλ'
ἐξαγγεῖλαι ὅθεν ὁ ἐσμός τῶν κακῶν· τοῦτο δ' ἀπο
δειχθέντος, πρὸς ὧτα δοκῶ λέγειν ἀκούοντων.

Ἄλλὰ τίς ἡ αἰτία τῆς διαμαρτίας τοῦ καλοῦ;
πολλὰ μὲν καὶ διάφοροι· μία δὲ πάντων μήτηρ, ἡ
ἀγνοία· αὐτῆς γὰρ κατακρατούσης ἐν τῇ ψυχῇ, οὐδὲν
ἂν γένοιτό ποτε ἀγαθὸν ἐν αὐτῇ· σκότος γάρ ἐστι
νοητόν· ἥς ἐναντίον ἡ γνῶσις φῶς ἐστι· θεῖον δῶρον
τοῖς εὐγνώμοσι. Γινώσιν δὲ τὴν ἀληθῆ λέγω, οὐ τὴν
κοσμικὴν. Αὕτη γάρ ἐστιν ὅτ' ἐν πολλοῖς ἀμαρτά
νοισα· καὶ εἰδῶλον φαῖη ἂν τις εἶναι ταύτην τῆς
ἀληθοῦς καὶ μὴ διαπιπτούσης, καὶ οἷον θεραπευνίδα·
ἔστι δ' ἀληθὴς γνῶσις, ἡ διὰ τῶν θεῶν καὶ ἁγίων
Γραφῶν χορηγούμενη τοῖς ὁλοφύχως, καὶ μετὰ θεοῦ
φρόδου ἐν εἰλικρινεῖ διανοίᾳ, μὴ μέντοι πειραστι
κῶς, μηδὲ ἐμπαθῶς τε καὶ κακοήθως ἐρευνῶσιν

Ut chirurgi gravi morbo affectum curaturi, non
cito scalprum, cauteria et emplastra inducunt, nisi
unde fuerit morbi principium consideraverint, hoc
autem cognito, medicamentis utuntur, potionibus,
phlebotomiis, balneis, sicque repressa humorum
redundantia, postremo pharmaca cicatricem indu
centia applicant, ut redeat sanitas: ita et ego, nos
ipsos videns varios in errores prolapsos, scilicet
sine pietate, sine lege, sine iustitia, sine regula et
aliis hujusce naturæ rationibus viventes, nolui a
primis de unoquoque errore vobis infligere vitupe
rium, ne fortassis in vacuum verba effundam,
siquidem primum peccatum, hydrae in fabulis de
cantatae instar, semper nova reproducit capita, sed
unde malorum examen eruperit, enuntiare. Quo de
monstrato, confido me ad aures audientes locuturum.

Sed quænam longe ab honesto divertendi causa
fuit? Multæ quidem sunt ac diversæ: Una autem
cæterarum mater ignorantia, qua ut primum mens
fuerit occupata nihil boni concipiet. Nox enim in
tellectualis ignorantia est, lux contra scientia, di
vinum sapientibus donum (concessum): veram dico
scientiam, non mundanam, quæ in multis quando
que errat atque veræ et non diffluentis scientiæ
imago et quasi ancilla haberi posset: vera autem
scientia per divinas sacrasque Scripturas illos du
cens qui eas tota anima, cum divino timore, in
simplici intellectu, neque contentiose neque arden
tius aut malignius perscrutantur. Illæ enim in auxi

* Cum auctor iste vel ipsi Fabricio ignotus fuisse videatur, nonnulla visum est ex præsentī codice hic ex
scribere, quæ lectoribus Græcæ linguæ peritis grata fore non dubito

lium datæ sunt hominibus : idcirco lex per Moysem, Deus, miraculum ! super terram cum corpore, crux, apostolorum martyrumque prædicatio, Patrum, quos divinus sufflabat Spiritus, concilia, pia morum ratio ac regula. Vere istarum scientia vita est, ignorantia autem mors ; atque, ut homo corruptus perditusque, si cujusdam pii filium velit avertere et sibi conciliare, non cito quæ sunt sui met ipsius laudat, sciens ea ab adolescente bona patris doctrina imbuto non fore admittenda, sed primum quæ sunt patris vellicat quasi nihil puero, defiris vero senibus convenientia, sicque dociliorem arripiens suum in abyssum præcipitat : ita et diabolus, quippe qui diverso Christianos per tyrannos, per heresiarchas et per seipsum aggressus est. Intelligent enim se undique Litteris divinis victum, illas orthodoxis aut rapuit, aut negligere persuasit, ut sic hæreticis vinci faciles forent, et existimantes se orthodoxos nihil ab heterodoxis differrent. Quod et fecit.

τοὶ ὡς τοῖς αἰρετικοῖς· καὶ δοκουντες εἶναι ὀρθόδοξοι, μηδὲν διαφέρειν τῶν ἀλόγων· ὁ καὶ ποιήκεν.

Verum enim vero particulatim, ut dixi, hic exponere errores supervacuum, nisi prius sacras Scripturas omnimodi in nobis boni fontes esse ostenderim. Qua autem de re incipiam velitis dicere ? De charitate ? De communitate ? an de alia qualibet virtute ? Ego quidem censeo primo loco de communis vitæ institutione dicendum, qua ratione constet et quid boni ex ea veniat, dein de vitæ communis administratione rationeque, et de aliis quibusdam apud nos, quanquam necessariis, neglectis.

Magnopere enim prodest nobis talis institutio scientia comite, in charitatem spiritualem et concordiam inducens, quippe ista fit vita absque periculo, salus certa, vitæque institutum consentaneum, concors et sicut inter angelos coordinatum, antiquum scilicet hominum quos vocaverat Christus felixque vitæ genus, futuræ imagō et initium restaurationis, in qua neque invidia, neque discordia, neque gloriæ aviditas, aut plus habendi ambitio salutem consecutis, longe amotis perturbationibus quæ animum contra naturam exagitant, in qua nihil nisi honestum et decens, quod divino Davidi et veritati aroma sacrum, roremque spiritualem nominare placet, necnon chorus harmonicus, cuius in medio stat, ut nuntiatum est, coryphæus et choregus Christus omnis boni fons.

Unde igitur ista omnia possumus indicare, nisi ex divinis Scripturis, ut et qui ante nos (vixerunt) divini Patres ? Antiquam esse talem disciplinam, Christique servis convenire, Actus apostolorum demonstrant. Dicitur enim illic : Multitudini credentium cor unum, anima una, et nihil bonorum ullus proprium sibi dicebat, sed cuncta inter eos communia. Vides quomodo (constabat) communis vita non magis corporalis quam spiritualis ; cum vero inter nos magis ex corporalibus (constet), quam ex spiritualibus, alii aliis invidemus ; afflicto et in-

αὐτάς· αὐταὶ γὰρ εἰς βοήθειαν ἐδόθησαν τοῖς ἀνθρώποις. διὰ τοῦτο νόμος διὰ Μωσέως· διὰ τοῦτο, βαβαί, θεὸς ἐπὶ γῆς μετὰ σώματος· διὰ τοῦτο σταυρὸς διὰ τοῦτο ἀποστόλων κήρυγμα καὶ μαρτύριον· διὰ τοῦτο θεσπεσίων Πατέρων σύνοδοι· διὰ τοῦτο τούτων εὐσεβῆς πολιτεία καὶ εὐνομία. Ὅντως ἡ τούτων γνώσις, ζωὴ· θάνατος δ' ἡ ἀγνοία· καὶ ὥσπερ τις φοβερὸς καὶ λυμεὼν ἀνθρώπος ἐπὶ βουληθείᾳ ἀποδουλοῖται τινα παῖδα πατρὸς εὐσεβοῦς, καὶ ἑαυτῷ οικειῶσαι, οὐκ εὐθὺς ἐπαίνει τὰ ἑαυτοῦ· καὶ γὰρ οἶδεν ὅτι οὐ παραδέξεται ὁ νεκρὸς· ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὰς ἀγαθὰς τοῦ πατρὸς παραγγελίας· ἀλλὰ πρῶτον διαβάλλει τὰ τοῦ πατρὸς ὡς οὐδὲν ἔντα πρὸς αὐτὸν, χρονολήροις δὲ μᾶλλον οικεῖται, καὶ οὕτως αὐτὸν πειθῆγον λαβὼν, κατὰγει εἰς τὸ οικεῖν βάρβαρον· οὕτω καὶ ὁ διὰ δόλος· ἐπεὶ γὰρ διαφορῶς παρτάξεται τοῖς Χριστιανοῖς. διὰ τυράννων, δι' αἰρεσιάρχων, καὶ δι' ἑαυτοῦ· ἔχων δὲ αὐτὸν ἡττημένον πάντοθεν διὰ τῶν θείων Γραφῶν, ταύτας ἀφείλε τῶν ὀρθοδόξων· καὶ παρορᾷ αὐτάς τούτους ἐπαισεν· ἐν οὕτως εὐχέλρω-

Ἀλλὰ τὸ κατὰ μέρος, ὡς ἔφην, ἐνταῦθα διηγέσθαι τὰς ἀτοπίας, περιττόν· εἰ μὴ ἀποδείξωμεν πρῶτον αἰτίους εἶναι τὰς ἀγίας Γραφὰς παντὸς ἐν ἡμῖν αγαθοῦ. Ἀλλὰ τί βούλεισθε πρῶτον ἡμᾶς εἰπεῖν ; περὶ ἀγάπης ; περὶ κοινωνίας ; ἢ περὶ τινος ἄλλης ἀρετῆς ; Ἐγὼ γε οἶμαι πρῶτον δεῖν εἰπεῖν περὶ κοινοδιακῆς καταστάσεως· καὶ ὅπως ἂν συσταίῃ· καὶ τί τὸ ἐκ ταύτης ἀποδησόμενον αγαθόν·

εἴτα περὶ τῆς ἐν κοινῇ πολιτείας τε καὶ διαγωγῆς καὶ ἐτέρων ὁ ἡμῶν ἀναγκαίων, ἀμελουμένων παρ' ἡμῶν.

Καὶ γὰρ πολὺ τι συμβάλλεται ἡμῖν ἡ τοιαύτη κατὰστασις μετὰ γνώσεως ἀποθαίνουσα· εἰς ἀγάπην πνευματικὴν καὶ ὁμόνοιαν ἄγουσα. Ἀκίνδυνος γὰρ ἐστὶ ζωὴ· ἀσφαλὲς σωτηρία· ὁμογνώμων καὶ σύμπνοος καὶ συνεταγμένη ὡς ἐν ἀγγέλοις διαγωγὴ· ἀρχαία τῶν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένων καὶ εὐδαίμων βιοτῇ· εὐκὼν καὶ ἀπαρχὴ τῆς μελλούσης ἀποκαταστάσεως· καθ' ἣν, οὐ φόβος, οὐκ ἔρις, οὐ φιλόδοξος ἥθος, οὐ πλεονεκτηκὸς ἐν τοῖς σωζομένοις ἐστὶν ἑρπὺς· μακρὰν τῶν παρὰ φύσιν ἀπειλημένων παθῶν τὸ μόνον ἐν ἅπασιν καλὸν τε καὶ τερπνόν· ὡς τῇ τε θεῷ Δαυὶδ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ· ὁ καὶ μύρον ἱερὸν ὀνομάζει, καὶ δρόσον πνευματικὴν· ἡ ἐναρμόνιος

χόρεια· ἥς μέσος ἔσθηκε κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν κορυφαῖος καὶ χορηγὸς ὁ Χριστὸς, ἡ τῶν αγαθῶν πάντων πηγὴ.

Πόθεν οὖν ταῦτα πάντα ἔχομεν ἀποδείξει, εἰ μὴ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν θεοὶ Πατέρες ; καὶ ὅτι ἀρχαία ἐστὶν ἡ τοιαύτη πολιτεία καὶ Χριστοῦ δούλοις ἀρμόζουσα, αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων δηλοῦσι· φέρεται γὰρ ἐκεῖσε. Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία· καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι· ἄλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. Ὅρξες ὅπως ὁ κοινωνικὸς βίος οὐ σωματικὸς μᾶλλον ἢ πνευματικὸς ; ἀλλ' ἡμῖν ἐν τῷ σωματικῷ μᾶλλον ἢ κοινωνία· ὡς τοσοῦτον δὲ ἐν τοῖς πνευματικῷ· ἀλλήλους γὰρ

φθονοῦμεν· παρορῶμεν ἐν θλίψει καὶ ἀσθενείᾳ· A φιλονικοῦμεν ἐν τοῖς ἔργοις. Πῶς οὖν ταῦτα κοινωνικοῦ βίου; οὐδὲ γὰρ σῶμα στασιάζει καθ' αὐτό· οὐ λέγει ὁ ἀντίχειρ δάκτυλος τῷ ἐλάσσονι· Πλεῖόν σου κοπιῶ· οὐδὲ τὸ ὑγιὲς μέλος μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται τὸ ἀσθενὲς, ἀλλὰ μᾶλλον θεραπεύει καὶ συναντιλαμβάνεται· φησι γὰρ πρὸς Ῥωμαίους ὁ Ἀπόστολος· (1) Καθάπερ ἐν ἐνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν· τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν, οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ· ὁ δὲ καθείς ἀλλήλων μέλη. » Καὶ πάλιν· « Ὁφείλομεν ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν· καὶ μὴ ἐαυτοὺς ἀρέσκειν· ἕκαστος γὰρ ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς οὕχ ἑαυτῷ ἤρρεσεν. » Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται· « Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ. διὰ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς. » Καὶ πρὸς Κορινθίους· « Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλήσι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· καθὼς καὶ γὰρ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. » Καὶ πρὸς Γαλάτας· « Ἀδελφοί, ἐάν καὶ προσληφθῇ ἄνθρωπος ἐν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος· σκοπῶν μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς· ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε· καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ ὁ Ἰάκωβος· « Ὅπου ζῆλος καὶ ἐριθεία, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. » Λελθθαμεν οὖν ἐν τίνι συνεληλύθαμεν· οὐ κοινοδιᾶται γενόμενοι· ἀλλ' ἰδιόρρυθμοι καὶ πραγματευταί. » Ὅταν γὰρ ὁ Ἰσχυρὸς καὶ εὐρωστος, οὐ κοινωνεῖ τῷ πάσχοντι καὶ ἀσθενούντι, διακονῶν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις, ἀλλὰ μετὰ παρρησίας λέγει· Κοπιᾶτω ὡς ἐγώ· ἐσιθιέτω τὰ αὐτὰ, πῶς οὐκ ἀσπλαγχνία, καὶ ἀναληψία, καὶ διαίρεσις τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινου βίου;

Πνευματικὴ γὰρ ἀγάπη ἐστὶ, τὸ τιθέναι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ εἰ δέει. Ὅταν οὖν οὐδὲ τῷ σώματι ὑπερκοπιῶμεν, κοινὸν ἐξομεν, ἵνα αἱ τοῦ Χριστοῦ ἐντολαὶ ἐν ἡμῖν πληρῶνται, ἢ ἵνα περιφρονῶνται; μένε λοιπὸν ἰδίως· μὴ κιβδηλοῦ τὸν ἀγγελικὸν βίον· μὴ κατηγόρει Χριστοῦ· λέγων· Οὐκ ἐσμέν ὡς ὁ Χριστὸς, ἵνα κατορθῶμεν τὰς ἀρετὰς ὡς αὐτὸς ἐπλήρου· ἑαυτὸν ἀποχωρίζων αὐτοῦ. Φησι γὰρ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης· « Ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπατεῖν. » Καὶ πάλιν· « Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, ἄνθρωποκτόνος ἐστὶ· καὶ οἴδατε ὅτι πᾶς ἄνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν· ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην· ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε· καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς τιθέναι. » Καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς· « Εἰ οὖν ἐγὼ ἐν ἑνὶ ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας. Ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιή-

firmos despicientes, in operibus altercantes. Quare ista in vita communi? Non enim corpus contra se dissentit; non pollex minori digito dicit: Plusquam tu defatigor; neque membrum sanum ægrum odit, huic potius, nedum fugiat, succurrens ac serviens. Dicit ad Romanos (scribens) Apostolus: « Sicut in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra¹. Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, et non nobis placere. Unusquisque nostrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit; sed, sicut scriptum est: Improperia impropantium ceciderunt super me. Propter quod suscipite invicem, sicut et Christus suscepit vos². » Et ad Corinthios: « Sine offensione estote Judæis, et gentibus, et Ecclesiæ Dei, sicut et ego per omnis in omnibus placere studeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant³. » Et ad Galatas: « Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui estis spirituales, hujusmodi institute in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi⁴. » Et Jacobus: « Ubi zelotypia et disceptatio, ibi destructio et quodcumque malum⁵. » Nos fugit in qua (conditio) convenimus, non cœnobitæ facti, sed quisque pro se satagitantes. Quando enim robustus et validus nihil sese ægro et invalido communicat, in necessitatibus serviens, (nimia) vero cum libertate dicit: Fatiscat ut ego, vescatur ut ego: quomodo non essent duritia et immisericordia, communisque vitæ ac spiritualis dissolutio?

Spiritualis enim charitas est vitam pro fratre, si necessitas adsit, ponere. Quando igitur corpore non defatigamur, utrumne cœnobium tenemus, ut Christi mandata in nobis adimpleantur, an ut contemnantur? Cæterum privatus permancas: ne vitam angelicam corrumpas, ne Christum redarguas, dicens: Non sumus Christo similes, qui virtutes restituamus, ut et ipse perfecit, te ab illo separans. Dicit enim Joannes apostolus: « Qui se in Christo permanere affirmat, illum oportet ambulare sicut et Christus ambulavit⁶. » Et iterum: « Quicumque fratrem suum odit, homicida est; et scitote quod nullus homicida vitam æternam in se habet. In hoc charitatem cognovimus, quod Christus pro nobis animam suam posuit. Et nos pro fratribus animas nostras ponere debemus⁷. » Ipse Christus: « Si igitur vobis pedes lavi ego Dominus et Magister, debetis et vos vobis invicem pedes lavare, quippe exemplum dedi vobis, ut, sicut ego feci vobis, ita et vos faciatis⁸. » Et iterum: « Mandatum novum

¹ Rom. xii, 4, 5. ² Rom. xv, 7. ³ I Cor. x, 32, 33. ⁴ Galat. vi, 1, 2. ⁵ Jac. iii, 16, 17. ⁶ I Joan. ii, 6. ⁷ I Joan. iii 15. ⁸ Joan. xiii, 14, 15.

(1) In margine: σχολιον. Οὐ γὰρ εἶπεν ἐν σῶμα, ἀλλ' ἡ καρδιά καὶ ἡ ψυχὴ μία.

dedi vobis, ut vos invicem diligatis : ut ego dilexi A
vos, ita et vos invicem diligatis. In hoc cognoscent
omnes vos meos esse discipulos, quod charitatem
alii erga alios exerceatis*. » Ne igitur falso Chri-
stum incuses, cum propter te homo natus sit; ne-
que diabolum pro Christo magistrum accipias. Ne
cœnobialium typum et regulam ostentes malæ vo-
luntatis et duritiæ cordis auxilium, quæ nos acce-
pimus ut nobis invicem subveniamus. Quod sequi-
tur historiæ intellige : magna cum potentia apostoli
de resurrectione Domini Jesu testimonium perhi-
buerunt, gratiaque magna super eos venit; nullus
enim ex eis inopia premebatur. Videsne unde po-
tentiam gratiamque prædicatio habuerit? Ex eo
quod omnes credentes in abundantia vivebant.
Quomodo hoc (fuerit) historia addit. Quotquot B
terrarum et domorum possessores erant, vendebant
et venditæ rei pretium allatum ante pedes aposto-
lorum deponebant. Quod unicuique, prout opus
erat, distribuebatur, neque omnibus tantum-
dem afferentibus, neque portione æqua omnibus
data, sed quantum quisque habebat, quantum et
cuique opus.

De oratione et psalmodia jam dicendum est.
De oratione. Martyres, prophetæ et apostoli ora-
bant, qui nobis orationem tradiderunt; nos autem
in necessitatibus oratione utimur; sed perfectius
ipse Christus qui non solum opere, in deserta decedens
et seorsum orans, nos docet, sed etiam
verbis quomodo orationem perficiamus, et in ea
non deficiamus, proponitque in exemplum amicos
filiosque petentes et accipientes, atque viduam
precibus instantem, donec jus violatum restitutum
fuerit. Et multa talia. De psalmodiæ hymno-
rumque spiritualium, et quæ in mundo fiunt can-
tilenarum utilitate videre est. Si cantoribus mundi
procere præbent præmia, multo Deus liberalior :
testes (sunt), ex sacra Scriptura, fide digni Moyses,
David, Salomon, et quotquot alii hymnos in hono-
rem Dei cantarunt. A quibus quomodo sigillatim
aut in choro canitur, discendum, et non modo de
psalmodia, sed et de cæteris templi ministeriis.
Etenim Levitas alios in aliud officium disposuerunt,
et in psalmodia diversos choros instituerunt, al-
ternatim canentes, ut vice quadam labor levaretur, D
et non cessaret. Præterea angeli apud Isaiam pul-
chrum Ecclesiæ ordinem significant, non hi hym-
nantes, illi autem silentes, sed alter ad alterum,
quasi alter alterius adjutorio in cantu indigent;
imo nobis metra psalmodiæ suggerentes, circa
Deum cum metu et tremore stantes, non huc et
illuc aspicientes aut gradientes, ut nos (qui) in
templo Dei exagitamur.

τῷ ὕμνῳ· καὶ μέτρα ἡμῖν ὑποδεικνύντες τῆς ψαλμωδίας· κύκλῳ ἐστῶτες περὶ τὸν θεῖον θρόνον μετὰ

τε. » Καὶ πάλιν· « Ἐντολὴν καὶ νὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα
ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ
ὁμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· ἐν τούτῳ γινώσκονται πα-
τερες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε
ἐν ἀλλήλοις. » Μὴ οὖν καταψεύδου Χριστοῦ, ἐπεὶ
ἄνθρωπος γέγονε διὰ σέ· μηδὲ μαθητὴς γίνου τοῦ
διαβόλου, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ· μηδὲ τὸν κοινωδισμὸν
τύπον τε καὶ κανὼνα προβάλλου σύμμαχον τῆς
κακοβουλίας τε καὶ ἀσπλαγχνίας· ὅνπερ εἰς ἐπικου-
ρίαν ἀλλήλων ἐλάβομεν· καὶ σῦντες τὸ ἀκούσθων τῆς
ιστορίας· καὶ δυνάμει μεγάλῃ ἀπεδίδουν οἱ ἀπόστο-
λοι τὸ μαρτύριον τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ·
χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς· οὐδὲ γὰρ
ἐνδεής τις ἦν ἐν αὐτοῖς. Ὁρᾷς ὅθεν ἔσχε τὴν δυνά-
μιν τε καὶ χάριν τὸ κύρυγμα; Ἐκ τοῦ τοὺς πιστεύ-
οντας ἅπαντας εἶναι ἀνενδεείς. Πῶς δὲ τοῦτο, ἐπ-
άγει· ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον,
πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πειρασκομένων,
καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων· διεδί-
δοτο δὲ ἑκάστῳ καθ' ὅτι ἂν τις χρεῖαν εἶχεν. Οὐκ
ἐξ Ἰσου πάντες εἰς τὸ μέσον ἐβαλλόν· οὐδὲ πᾶσαν
ὁμοίως ἐδίδοτο· ἀλλ' ὅπερ ἕκαστος εἶχε, καὶ καθ' ὃ
χρεῖαν εἶχεν.

Ἐχόμενον οὖν ἐστὶν εἰπεῖν περὶ εὐχῆς καὶ ψαλμ-
ωδίας· καὶ περὶ μὲν εὐχῆς, μάρτυρες, προσήται καὶ
ἀπόστολοι εὐχόμενοι· οἱ καὶ ταύτην εἰς ἡμᾶς παρα-
δόντες· καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν περιστάσει ταύτῃ χρῶ-
μενοι· μάλλον δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς, οὐ μόνον δι' ἔρ-
γων διδάσκαλος ἡμᾶς, ἀναχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ
κατεδίδαν εὐχόμενος, ἀλλὰ καὶ διὰ λόγων, ὡς δεῖ ταύ-
την τελεῖν, καὶ μὴ ἐκκακεῖν· παράγων εἰς ὑπόδειγ-
μα φίλους καὶ υἱοὺς αἰτοῦντας καὶ λαμβάνοντας·
καὶ πού καὶ χήραν ἀδικουμένην καὶ μὴ ἀφισταμένην
τῆς αἰτήσεως, ὥστ' ἐκδικηθῆναι, καὶ πολλὰ τοιαῦ-
τα. Περὶ δὲ ψαλμωδίας καὶ ὕμνων πνευματικῶν, καὶ
ἐκ τῆς κοσμικῆς ψόδης συνιέειν ἐστὶν αὐτῶν τὸ ὠφέ-
λιμον. Εἰ γὰρ τοῖς ᾄδουσιν αὐτοῖς οἱ ἐν κόσμῳ ἄρχον-
τες παρέχουσι μισθοὺς, πολλῷ μάλλον ὁ θεὸς φιλό-
δωρος ὢν· πλὴν μάρτυρες καὶ τῆς Γραφῆς ἀξιά-
χρεω, Μωϋσῆς, καὶ Δαυὶδ, καὶ Σολομὼν, καὶ ἄλλοι
ὅσοι ἦσαν ψόδας τῷ Κυρίῳ. Πῶς δεῖ ἰδίως καὶ πᾶς
μετὰ πλήθους, ἐξ αὐτῶν ἐστὶ μαθεῖν· καὶ οὐ μόνον
περὶ ψαλμωδίας, ἀλλὰ καὶ τῆς λοιπῆς τοῦ ναοῦ
ὕπηρεσίας· τοὺς γὰρ Λευίτας διετάξαντο· τοὺς μὲν
εἰς τήνδε τὴν ὑπουργίαν, τοὺς δὲ εἰς τήνδε· ἐν δὲ τῇ
ψαλμωδίᾳ διαφόρους χοροστασίας ἀνέδειξαν· ἐκ δια-
δοχῆς ψαλλούσας, διὰ τὸ κουφίζειν ἀλλήλων τὸν πόνον·
καὶ πάντας εὐφραίνεισθαι τὴν ἐν Κυρίῳ εὐφρο-
σύνην· καὶ μὴ ἀκηδιᾶν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ
ἄγγελοι παρὰ τῷ Ἰησοῦ τὴν εὐταξίαν ἡμῖν ὑποση-
μαίνουσιν τῆς Ἐκκλησίας· οὐ πάντες ὁμοῦ· οὐδ' οἱ
μὲν κράζοντες τὸν ὕμνον, οἱ δ' οὐ· ἀλλ' ἕτερος πρὸς
τὸν ἕτερον (2)· ὡσανεὶ ἕτερος τοῦ ἐτέρου θεόμωρος ἐν

* Joan. xiii, 35.

(2) In margine scholium hoc additur : διὰ τὸ εἰ-
πεῖν ἐνικῶς μὲν, ἕτερος; πρὸς τὸν ἕτερον· πληθύνει-

κῶς δὲ, καὶ ἔλεγον, δηλοῖ ὅτι ἅπαντες ἐκ διαδοχῆς
ᾄδον.

δίδους καὶ θάμβους (3), μὴ ἔνθεν κἀκείθεν ὀρώντες ἢ μεταβαίνοντες (4), ὡς ἡμεῖς ἀτακτοῦμεν ἐν τῷ θεῷ τεμένει.

Ἄλλ' εὖτω; ἀποδιδόντες ἡμῶν τὰς εὐχὰς τῷ Κυ- A
ρίῳ, μὴδὲ τοῦ ἐργοχειροῦ δεῖ ἀμελεῖν· δι' οὗ εὐπο-
ρήσαιμεν τὴν ἀναγκαίαν τροφήν τε καὶ σκέπην, πρὸς
τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τίνα προφάσει τῆς εὐχῆς ἢ τῆς ἀρ-
γίας. Μὴ δὲ τὸν ἀδελφὸν παριδεῖν κάμνοντα, καὶ τῆς
ἐξ ἡμῶν δεόμενον βοήθειας· κρεῖσσον γὰρ καταλι-
πεῖν μικρὰν ἀρετὴν, ἢ καταλύσαι μεγάλην ἐντολὴν
Δεσποτικὴν. Ἐν γὰρ τῷ πληροῦσθαι τὴν ἐντολὴν,
καὶ ἡ τῆς προαιρέσεως εὐγνωμοσύνη συμπληροῦσθαι
πέφυκεν· οὐ τὸ ἀνάπαλιν· διὸ καὶ ἀποκλείεται ἡ τοῦ
νυμφῶνος εἰσοδος τοῖς ἀδιακρίτως μετερχομένοις τὰς
ἀρετάς. Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ τῶν Βασιλείων πρώτῃ·
«Οὐ θέλει Κύριος ὀλοκαυτώσεις καὶ θυσίας, ὡς τὸ
ἀκούσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ· ἰδοὺ γὰρ ἀκοὴ ἀγαθὴ
ὑπὲρ θυσίαν· καὶ ἀκρόασις ὑπὲρ στέαρ ἀρνῶν. Καθὰ
δὴ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ψησί· B
«Τῆς δὲ εὐποίας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε·
τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός.» Καὶ ἐν
τῇ πρὸς Ἑφείους αὐθις· «Ὁ κλέπτων μὴκέτι κλε-
πτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν
ταῖς χερσίν· ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι.»
Κλοπὴν δ' ἂν ἔγωγε καλέσαιμι καὶ τὴν ὁπωσδήποτε
μετὰ δόλου τῶν χρημάτων συλλογὴν· ὡς ὅταν πο-
ρευόμενοι πρὸς πλουσίους καὶ πένητας, ὀδυρόμεθα
ψευδῇ πενίαν τε καὶ πτωχείαν· καὶ ναῶν ἀναλώματα
καὶ ἀνσθημάτων· κειμηλίων τε καὶ ἀγαλμάτων
κατασκευάς· ἱερῶν ἐνδυμάτων ἔνδειαν, καὶ ἱστοριῶν
ἀφανισμόν· ἵνα πάντα ἔχωμεν μετ' εὐπορίας, ἅπερ
οὐδὲ κοσμικοὶ ὄντες εἰχομεν· ἐντεῦθεν ἡμῶν πάντα
εὐπορούντων, ἄλλοι ἀποροῦσι καὶ ὀδύρονται· καὶ ἡ
ἀρετὴ ἡμῶν ματαία καθίσταται, ἵνα μὴ λέγω βλάβης C
πρόξενος.

Πρὸς τοῦτοις καὶ περὶ ἐκλογῆς ἡγουμένου ληπτέον·
καὶ ὅποιον εἶναι χρὴ τὸν ἐτέροις καθηγούμενον· μῆτι
τοπιράπαν ἐκ κοιλίας αὐτῶν ἀποφαίνοντες· ἀλλ'
ὅσον ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ἢ τῶν Πατέρων ἐμάθο-
μεν· δεῖ δὲ καὶ τοῦτον μετὰ παρακλήσεως, μὴ μέν-
τοι μετὰ βίας ἐφελκεῖν ἐπὶ τὴν ἡγουμένην· ἀλλ'
οὐδὲ εὐκόλως ἀνευ δοκιμασίας δέχεσθαι· ἀλλὰ μετὰ
τῆς πρὸς Θεὸν ἰκεσίας ἐκλέγειν ἕνα τῆς συνοδίας·
ὥσπερ οἱ τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολοι τὸν Ματθίαν· ὥσ-
περ τὸν Βαρνάβαν καὶ Παῦλον· ὥσπερ τοὺς ἐπὶ τὰ
διακόνους· τὸν γὰρ ἅφ' αὐτοῦ ζητοῦντά τίνα ἀξίαν,
ἀποστρέφεσθαι δεῖ· ὡς ὁ Πέτρος τὸν Σιμῶνα· ἢ νο-
θετεῖν ἕπερ οἰκείος· ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν τοὺς υἱοὺς
Ζεβεδαίου. Εἰ γὰρ κοσμικοὶ βασιλεῖς τοὺς ἅφ' αὐ-
τῶν τι ζητοῦντας ἀξίωμα ἀντάρτας λογιζονται, πόσῳ
μᾶλλον ὁ Θεός; Φησὶ γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ὁ
Παῦλος· «Πᾶς ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμε-
νος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεόν.»
Καὶ μετ' ὀλίγα· «Οὐχ αὐτῷ τις λαμβάνει τὴν τι-

Dum vero sic Domino vota reddimus, non debe-
mus laborem manuum negligere, quo escam ne-
cessariam et vestimentum comparemus, neminem-
que sub prætextu orationis aut segnitiei gravemus.
Nequaquam fratrem derelinquamus nostro auxilio
indigentem: melius enim minorem virtutem omit-
tere, quam unum ex magnis Domini mandatis vio-
lare, in quo adimplendo meritum perficit delibe-
rata voluntas, dum contra clauditur lecti nuptialis
introitus illis qui sine discretionem virtutes exer-
cent. Scriptum est in primo Regum libro: «Non tam
amat Deus holocausta et sacrificia, quam vocis
ejus auditionem¹⁰»· ecce auditio bona super sacrifi-
cium, et aurium attentius super agnorum pinguedinem.
Itaque Apostolus in Epistola ad Hebræos scribit: B
«Ne obliviscamini bene agere, et fratribus con-
sentire: talibus enim in sacrificiis sibi Deus com-
placeat¹¹»· et in Epistola ad Ephesios: «Fur non
jam furetur, potius vero laboret, bonum mani-
bus operans, ut habeat unde inopi subveniat¹²»·
Furtum ego vocarem istam qualibet ratione dolo-
sam bonorum comparisonem, scilicet ut, cum di-
vites pauperesve aggressi, inopiam nostram et pau-
pertatem deploramus, templorum (arguentes) im-
pensas et oblationum, supellectilis et statuarum
acquisitionem, sacrorum indumentorum penuriam
historiarumque deletionem, ut omnia facile obti-
neamus quæ, dum in mundo versaremur, non ha-
bebamus, et cum obtineamus, alii non obtinent et
gemunt, virtute nostra ad vanum redacta, ut ne
dicam, exitiosa facta.

Nunc de hegumeni (abbatis) electione dicendum,
et qualem esse debeat, qui cæteris præponitur:
qui nullo modo de proprio nostro judicio indican-
dus, sed secundum quod ex sacris Scripturis aut
ex Patribus didicimus. Ille vero per suasionem,
non per vim, adducendus, ut præsit, nec facile sine
probatione accipiendus, sed, postquam Deum pre-
cati fuerimus, ex nostra congregatione eligendus,
sicut a Christi apostolis Matthias, Barnabas, Paulus
et septem diaconi. Ille qui ex se ambit dignitatem
recusandus est, ut Simon a Petro; aut, si fuerit e fa-
miliaribus, admonendus ut a Domino nostro filii Ze-
bedæi. Si enim reges mundi eos qui ex se dignitatem
ambiunt quasi rebellantes existimant, quanto magis
Deus? Dicit Paulus in Epistola ad Hebræos: «Omnis
pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus
constituitur in iis quæ sunt ad Deum¹³»· et paulo
post: «Non quisquam sumit sibi honorem, sed
qui vocatur a Deo, tanquam Aaron. Sic et Chri-

¹⁰ I Reg. xv, 22. ¹¹ Hebr. xiii, 16. ¹² Ephes. iv, 28. ¹³ Hebr. v, 1.

(3) Scholium in marg. Τὸ γὰρ ταῖς πτέρυξι κεκα-
λύφθαι τὴν εὐλάβειαν δηλοῖ.

(4) Scholium: Τοῦτο εἰρηται, περὶ τῶν ἐξ ἀκηδίας
προφάσει δὴθεν κάρφους τοῦ ἐν τῷ ἐδάφει, ἢ τινος
ἑτέρου μὴ κατεπεύγοντος κινουμένων ἐκ τοῦ τύπου

αὐτῶν· οὐ μὴν περὶ τοῦ κανονάρχου· οὗτος γὰρ, εἴς
ὧν, ἐν μεγίστῃ Ἐκκλησίᾳ οὐ δύναται ἐν ἑκατέρῃς
κανοναρχεῖν τοῖς χοροῖς, εἰ μὴ μεταβῇ· ἐπεὶ ὅταν
δυνατὸν, οὐ μόνον περιττὴ ἡ μετάθασις, ἀλλὰ καὶ
ὀχληρὴν καὶ ἀπρεπὲς.

stus non semetipsum glorificavit. ut pontifex fieret, A sed qui locutus est ad eum : Filius meus es tu, ego hodie genui te ¹⁵. » Oportet illum probatum esse in omni re, ita ut fratribus anima et corpore serviat, cum idcirco eligatur, ut dicit propheta : « Pastores non seipsos, sed oves, pascunt ¹⁶ ; » quod fiet, si intellectui, qui ex magna scientia longevitateque nascitur, est ornatus. Ille non sibi complacet, ut dictum est, sicuti theologo Gregorio videtur, postquam contra Maximum (in- vectus est) dicenti : « Quibus est communis spiri- tus, illis communis passio; quibus autem pati commune, illis credere commune; quod enim homo ipse non passus est, alteri non credet; qui autem passus est, ille ad compassionem prom- ptior : (quod nisi fuerit) invisibilis passionis testis cæcus (esset), alienæ faciei proprium sibi spec- culum. »

Qui enim non sic probati sunt, superbientes, in diaboli probationem retiaque incidunt, leges novas invenientes, priscas abrogantes, omnia, ut oculis propriis placet, facientes, unde eversionis auctores fiunt, et divisionum, eademque patiuntur quæ olim Roboam. Fratrum jugum aggravant, quos ne digito quidem tangunt; subjectis non, sicut sancti prisci, compatiuntur, plenum purumque obsequium exigen- tes, ipsi nemini unquam reddentes, ignorantes quod, si omnes natura dociles et consentanei es- sent, nihil illis præposito opus esset. Illos fugit Moyses pro populo precans, Dominoque dicens : « Si illis peccatum dimittas, dimitte; sin contra, me ex libro abole in quo scripsisti ¹⁷ ; » et David, qui e tribus sibi nuntiatis pœnis propter censum populi factum, neque famem neque bellum voluit eligere, ne ipse ut rex istis servatus non periret cum populo, sed pestem elegit pariter omnes ag- gressuram, et ad Dominum clamans, dum ab an- gelo inflictum videret populum : « Ecce ego pec- cavi; veniat in me manus tua et in domum meam : istæ oves quid fecere? Vertatur manus tua contra me, et contra domum patris mei ¹⁸. » Illos fugit Christus ad eos qui ipsum comprehendebant dicens : « Si me quæritis, dimittite istos abire ¹⁹ ; » scilicet discipulos. Magis autem dedignantur infirmos et irrident di- centes : Ægrotes, nihil illius refert ad sanitatem restitui. Quis unquam sanctus sic locutus est, aut non potius infirmo cum misericordia servit? Isti fiunt ex superbia torto iudicio. Indignam judicant sub monastica regula viventis curationem, dum- modo ipsi bene valeant, verum animalibus potiori jure convenientem. Etsi enim neque animalium mala patiuntur, neque vocem audiant, morbum ex recubatione, tactu aspectuque augurantur, medica- tionemque congruam proferunt, neque inopes, ne- que reges, neque ullum sanctorum recordantes, qui infirmis succurrerunt.

ἔμω; ἐκ τῆς κατακλίσεως, ἐκ τῆς ἀφῆς, ἐκ τῆς

μήν· ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καθάπερ καὶ Ἀαρὼν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς· οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γε- νηθῆναι ἀρχιερέα· ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν· « Τίς μου εἰ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. » Δεῖ δὲ καὶ πεπειραμένον εἶναι κατὰ πάντα, ὥστε θεραπεύειν τοὺς ἀδελφοὺς ψυχῇ τε καὶ σώματι· ἐπεὶ καὶ ἀπὸ τοῦτο ἐκλέγεται. Καὶ γὰρ, ὡς φησιν ὁ προφήτης, « Οἱ ποιμένες οὐχ ἑαυτοὺς βόσκουσιν, ἀλλὰ τὰ πρό- βατα. » Τοῦτο δὲ γένοιτ' ἂν, εἴπερ συνέσει τῇ ἐκ πολυμαθίας καὶ πολυετίας κοσμεῖτο. Καὶ μὴ ἑαυτῷ ἀρέσκειν, ὡς εἴρηται· καθά δὴ καὶ τῷ θεολόγῳ Γρη- γορίῳ δοκεῖ λέγοντι μετὰ τὰ κατὰ Μάρτυρον· « Ὁ κοινοὺν τὸ πνεῦμα, κοινοὺν τὸ πάθος· οἷς δὲ τὸ πά- σχειν ἴσον, ἴσον καὶ τὸ πιστεύειν· ὁ γὰρ μή τις πέ- πονθεν, οὐδ' ἂν ἐτέρῳ πιστεῦσαιεν. Ὁ δὲ παθὼν, εἰς συγκατάθεσιν ἐτοιμότερος· μάρτυς ἀόρατος ἀοράτου πάθους, μορφῆς ἀλλοτρίας οἰκίον ἱσ- πτρον. »

Οἱ γὰρ μὴ οὕτω κριθέντες, τυφωθέντες, εἰς κρίμα καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου ἐμπίπτουσι· νόμους ἐτέρους ἐξευρίσκοντες, καὶ τοὺς παλαιούς ἀθετοῦντες· ἔπαν- τα κατὰ τὸ ἀρεστὸν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ποιοῦντες· διὸ καὶ ἀκαταστασίας αἰτίοι γίνονται· καὶ σχισμάτων καὶ τὰ ὅμοια πάσχουσι τῷ πάλαι Ῥοδόμ· βαρύνον- τες τὸν ζυγὸν τῶν ἀδελφῶν, τῷ δὲ δακτύλῳ αὐτῶν μὴ ἀπτόμενοι· μὴ δὲ συμπάσχοντες τοῖς ὑποτασσό- μένοις ὡς οἱ πάλαι ἄγιοι· μόνην δὲ τὴν ὑποταγὴν ζη- τοῦσι καθαρὰν· αὐτοὶ μηδέποτε τοῦτο ἐτέροις ἀπο- δώσαντες· μὴ γινώσκοντες, ὅτι εἰ οὕτως ἦσαν ἅπαντες· πεποιητοὶ καὶ ὁμογενόμενοι, οὐκ ἂν ἰδέοντο προσεστώτος. Οὐκ ἀκούουσι Μωϋσέως ὑπὲρ τῶν συρ- φυλετῶν δεομένου καὶ λέγοντος πρὸς Κύριον· « Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν, ἄφε· εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἐγραψας. » Οὐδὲ γε τοῦ Δαυὶδ· ὅστις τριῶν αὐτῷ προτεινομένων τιμω- ριῶν διὰ τὸ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν, οὐκ ἠθέλησεν οὐτε λιμὸν, οὔτε διωγμὸν προκρίνει· ἵνα μὴ αὐτὸς ὡς βασιλεὺς τοῦτων διασθῇ, οὐ συναπολεσθῇ τῷ λαῷ· ἀλλὰ τὸν θάνατον ἐξελέξατο, ὁμοίως τοῖς πᾶσι ἐπερχόμενον. Ἀμέλει καὶ πρὸς Κύριον εἶπεν ἐν τῷ ἰδεῖν αὐτὸν ἄγγελον τὸν τύποντα ἐν τῷ λαῷ· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἠδίκησα· καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἑκακοποίησα· καὶ οὗτοι τὰ πρόβατα τί ἐποίησαν; Γενέσθω δὴ ἡ χεὶρ σου ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου· » οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος πρὸς τοὺς συλλέγοντας· « Εἰ οὖν ἐμεῖ ζητεῖτε, ἄφετε τοὺτους ὑπάγειν, » ὁη- λονότι τοὺς μαθητάς. Μᾶλλον δὲ καὶ καταπεμβαί- νουσι πολλὰκις τῶν ἀσθενῶν, καὶ ἐπιχαίρουσι τού- τοις, Κακωθῆτω, λέγοντες, οὐ συμφέρει αὐτῷ ἔρρω- μένον εἶναι. Τίς ἅγιος εἶπε τοῦτό ποτε· καὶ οὐ μᾶλλον ἠθέλησε καὶ θεράπευσσε; γίνονται δὲ καὶ ἐξ ὑπεροφίας καὶ στρεβιολόγοι· καὶ ἀναξίαν κρίνουσι τὴν ἱατρειάν τῷ μοναδικῶς πολιτευομένῳ, ἐν ᾧ αὐτοὶ ὑγιεῖς εἶσι· τοῖς ἀλόγοις ταύτην μᾶλλον ἰσχυ- ροῦν εἶναι νομίζοντες· καὶ γὰρ αὐτοὶ τὰ τῶν αἰσώ- των μὴ πάσχοντες, μήτε φωνὴν αὐτῶν ἀκούοντες,

ὁράσεις, στοχάζονται τὴν νόσον, καὶ τὴν θεραπεύειν

¹⁵ Hebr. v, 4, 5. ¹⁶ Ezech. xxxiv, 2. ¹⁷ Exod. xxxii, 32. ¹⁸ II Reg. xxiv, 17. ¹⁹ Joan. xviii, 8.

κατάλληλον αὐτοῖς προφέρουσιν· οὕτε ἀναργύρους, οὕτε βασιλείων, οὕτε τινὰ τῶν ἁγίων ἄλλον εἰς νόον λαμβάνοντες, τοῖς ἀσθενοῦσιν ἐπικουροῦντα.

Ὅσπερ δὲ ἐπὶ τῶν σωματικῶν τούτοις οὐ μέλει, Α οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ψυχικῶν. Ἀδοκιμάστως ἀποκαίρουσι τοὺς προσερχομένους· εἴτα ἐξορίζουσιν εἰς μυρία ἀνοδίας· ἐν βουκολίαις καὶ αἰπολίαις καὶ ποιμνίοις καὶ μύλῳ, καὶ τοῖς ὁμοίοις, ἅπερ αὐτοὶ καὶ οἱ τούτοις συμφράδμονες ἐφεύρον εἰς καταστροφὴν τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Καὶ πεπληρωταὶ ἐπ' αὐτοῖς τὸ τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους εἰρημένον· «Ὅτι περιάγουσι τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον, καὶ ὅταν γένηται, ποιοῦσιν αὐτὸν υἱὸν γενένης, διπλότερον αὐτῶν.» Ἀλλ' οὕτω μὲν ταῦτα. Τί δὲ ἔτι λείπεται εἰπεῖν; Εἰπωμεν ἀκμὴν περὶ ἐξομολογήσεως καὶ μετανοίας· πόθεν δὲ καὶ ταῦτα ἔχομεν πιστώσασθαι; Ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς πάντως· καὶ εἰς μέσον ἀγάγωμεν τὸν πάλαι Λάμεχ· ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο μέχρις αὐτοῦ ἡ γενεαλογία· ὅπως διὰ τοῦ Καὶν οὗτος σωφρονισθεῖς· μετανοῶν, ἑαυτοῦ τραῦμα ἡγείται τὸν φόνον. Πολλαπλασιάζει γὰρ ἑαυτῷ τὴν τιμωρίαν τοῦ προέκτορος· καὶ φησιν· «Ὅτι ἐπτάκις ἐκδικηθῆται ἐκ Καὶν· ἐκ δὲ Λάμεχ ἑβδομηκοντάκις ἐπτά.» Ἦτοι παρὰ μὲν τοῦ Καὶν ὡς μεγάλη ἀμαρτήσαντος, ἐπτάκις ἐξεδικήθη ὁ φόνος· ἐξ ἑμοῦ δὲ ὡς καταπολὺ μειζρόνως, ἑβδομηκοντάκις ἐπτά ἐκδικηθῆσεται· ἔτι δὲ τὸν Δαυὶδ ἐλεγχόμενον ὑπὸ τοῦ Νάθαν· τὸν Ἀχαάβ, ὑπὸ Ἡλίου· τὸν Μανασὴ ὑπὸ τοῦ οἰκείου συνεῖδ'ος· τοὺς Νινευίτας· τὸν Πέτρον. Οἱ τινες ἡλεθῆσαν διὰ μετανοίας· ὥσπερ τοῦναντιον, οἱ μὴ μετανοήσαντες. Ὅτι δὲ τῇ μετανοίᾳ καὶ ἐξομολογήσει καὶ τοὺς καρποὺς αὐτῶν ἔπρασσει δεῖ, μάθοιμεν ἂν καὶ ἀπὸ τῶν εἰρημένων· μᾶλλον δὲ ἐκ τοῦ νῦν ῥηθησομένου εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ περὶ τοῦ Ἰωάννου· «Τότε, φησὶν, ἐξ-επορεύετο πρὸς αὐτὸν πᾶσα Ἱερουσόλυμα καὶ πᾶσα Ἰουδαία, καὶ πᾶσα ἡ περιχώρος τοῦ Ἰορδάνου· καὶ ἑβαπτίζοντο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ὑπ' αὐτοῦ· ἐξομολογούμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἰδὼν δὲ πολλοὺς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς· Γεννήματα χιιδνῶν τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; ποιήσατε οὖν καρποὺς ἁγίους τῆς μετανοίας· καὶ μὴ δοξίητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ.» Ταῦτα ἐκ πολλῶν χάριν παραδείγματος προϋθέτην, ὡς καταρχὰς εἰρήκειν, ἵνα γνῶτε ὡς ἡ θεία Γραφή βσιν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγαπᾶν δεῖ τὰς ἱερὰς βίβλους· καὶ ἀσπά-Ζεσθαι, καὶ κτᾶσθαι, καὶ συνεχῶς ἀναπτύσσειν, καὶ ἀποτίθεσθαι· ἵν' ὅταν δέῃ ἔχωμεν αὐτὰ εἰς βοήθειαν. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ οἱ τούτου μαθηταὶ ταῦτα ἰσχυρῶνται, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τοὺς ἀσθενεῖς χρᾶσθαι δεῖ.

Ἀλλὰ φησιν· Ἀναγινώσκων, οὐ συνήμι ἅπερ ἀναγινώσκω. Μήτις Αἰθίοψ εἶ, εἰπέ μοι· ἢ Ἀραβ· ὅτι οὐ γινώσκεις τὴν τῶν Γραικῶν διάλεκτον; τὴνα γὰρ δυσκολίαν ἔχει· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ; Οὐδὲν ἐν αὐτοῖς σχολιδὸν οὐδὲ στραγγαλιῶδες κατὰ τὸν Παροιμιαστὴν· πάντα εὐθέα ἐστὶ τοῖς νοοῦσι, καὶ ὁρθὰ τοῖς εὐρίσκειν γινώσκουσιν· οὐ γὰρ εὐληποτέρως εἰπεῖν τοῦτο

Ut nullam corporis curam habent, sic nullam animæ. Accedentes ad se sine probatione tondent, perque mille loca invia amovent, (scilicet) ad bonum, caprarum, oviumque pascua, ad molendina, aliaque similia ab ipsis et ipsorum consensu in perditionem animarum inventa. Et adimpletur in eis verbum Domini ad Scribas et Phariseos: «Mare et terras percurritis ad unum proselytam querendum, quem, cum invenistis, efficitis gehennæ filium, duplo quam vos¹⁹.» Sed ita res se habent. Quid dictu nunc reliquum? Continuo de confessione et pœnitentia loquamur. Unde nobis de istis fides venit? Ex sacra Scriptura omnino. In medium inducamus antiquum Lamech, cum in tali causa usque ad eum genealogia (repetatur), quomodo Caini exemplo ad sapientiam revocatus, factusque pœnitens, vulnus a se inflictum homicidium existimans, debitam sibi pœnam multiplicat proavi, dicens: «Quia pœna e Caino septies exacta, e Lamech septuagesies septies exigetur²⁰.» Cainus quidem, qui magnopere peccavit, homicida septies punitus fuit; ego autem, qui multo magis, septuagesies septies. (Inducamus) et Davidem a Nathane reprehensum, Achab ab Elia, Manasse a propria conscientia, Ninivitas, Petrum, qui pœnitentia misericordiam, impœnitentibus negatam sunt consecuti. Pœnitentiæ vero et confessioni suos succedere fructus discemus ex modo dictis, sed planius ex nunc citando evangelico de Joanne verbo: «Tum, dicitur, venerunt ad eum omnis Jerusalem, omnis Judæa, omnesque circa Jordanem habitantes, et ab eo in Jordane baptizabantur, confitentes peccata sua. Videns autem multos Phariseos et Sadduceos qui ad baptismum venerant, dixit illis: Viperarum soboles, quis vos docuit a futura ira fugere? Facite ergo dignos fructus pœnitentiæ, neque superbiatis dicentes: Patrem habemus Abraham²¹.» Ista ex multis exempli causa protuli, sicut a principio dixeram, ut sciatis sacram Scripturam esse nobis in lucem, ideoque diligendos, amplectendos, acquirendos sacros libros, eorumque verba accurate legenda atque in mente reponenda, ut ea, cum opus fuerit, in auxilio habeamus. Si enim libris sacris Christus et discipuli utuntur, multo magis nobis D infirmis est utendum.

τὰ ἐν αὐταῖς ἀκριβῶς διερχέσθαι, καὶ ἐν τῷ νῷ εἰς βοήθειαν. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ οἱ τούτου μαθηταὶ ταῦτα ἰσχυρῶς

Sed (forte) aliquis dixerit: Legens, quæ lego non intelligo. Utrumne Æthiops es, an Arabs, qui Græcorum dialectum ignores? Quamnam præbent difficultatem (verba): «Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham²².» Nihil apud auctorem Proverbiorum tortum aut implicatum; omnia intelligentibus plana, rectaque sensum invenientibus; nemo lucidius posset dicere. Et enim

¹⁹ Matth. xxiii, 15. ²⁰ Gen. iv, 24. ²¹ Matth. iii, 9. ²² Matth. i, 1.

si tibi dicant genealogiam significari his verbis : Liber generationis, mihi reponis : Quid est genealogia? Ille est quasi interrogans quid sit ἄρτος (*panis*), mihi autem respondenti : "Ἄρτος est ψωμίον, denovo dices : Quid est ψωμίον? Illud verbum unde ortum conaremur explicare, ut ferunt olim regi Æthiopum speculatores Cambysi. Pariter si mihi dicenti Davidem Christi proavum esse, et Abrahamum Davidis, respondeas : Quis est hic? quis est ille? quando? ubi? quali genere? quæ non possunt in eodem tempore explicari, historia historiam præcedente, longumque conatum desiderant. Non ista dicuntur; sed : alia Scripturæ dialectus est, et illius obscuritatis auctores sunt qui illam scripserunt. Non isti, ut dicis, auctores sunt, sed negligentia nostra, ex eo quod nolumus propriam linguam discere. Suscipe quod tibi dico : Græcorum dialectus una primum omnibus erat, non discrepans, id est, communis. Sed post tribuum dispersionem, separatio discrepantiam quamdam attulit, et eo majorem quo distantioribus temporibus migratum sit. Prima in origine (erant) Iones, Æoles, Dorii et Attici, quorum alii intra Peloponnesum, alii extra habitabant, Doriis autem orientalem, Ionibus occidentalem, Æolibus quæ circa Corinthiacum sinum tenentibus, quod Achaiam vocant, Atticis vero Atheniensibusque Attidum, quæ pars Helladis est. Postea Æoles in Asiam inferiorem migrarunt, Dorii in insulas, quod et Attici. Quæ communitatis cessatio unam dialectum in quatuor divisit, communi dialecto servata, sed ita ut in multis differret. Inde quinque dialecti nobis a poetis historiæque scriptoribus traditæ, dialectus quidam ab initio communis; Ionica autem, Attica, Dorica et Æolica, e quibus antiquior valentiorque videtur Ionica, non solum quia ea usi sunt antiqui poætæ, quales Sibylla, Orpheus, Homerus, Hesiodus, alique, sed quia eadem apud recentiores valet, sicut Attica apud oratores, quales Gorgias, Æschines, Demosthenes et cæteri. Hæc nunc dialecti communicationibus immutatæ, factæque sunt omnino temporis cursu barbaræ; unde Scripturæ inter nos ignorantia, quibus communis dialectus artisque usus simul perditæ. Unde in ipsa ista regione, licet de quadam antiqua Scripturæ traditio e consentiamus, alii aliam habemus, quod quorundam rusticitatis causa conabor explicare. κοινήν διάλεκτον μετὰ τοῦ τεχνικοῦ. Ὅθεν ἐστὶν ἰδεῖν, ἐν τῇδε μὲν τῇ χώρᾳ κατὰ τὴν πάλαι παρθεσίαν τινὰ τῆς Γραφῆς ὁμολογούντας, ἐν ἑτέρᾳ δὲ ἑτέρα, καὶ ἐν ἄλλῃ ἄλλα ὅπερ διὰ τὴν ἀγροικίαν τινῶν πειράσονται ἀποδείξαι.

Φρέαρ (*puteum*) quidam Achæi dicunt ὀρυγμένην πηγὴν (*effossam scaturiginem*), et λέβητα καὶ κακκάδην (*lebetem et ollam*), χαλκὴν χύτραν (*æneam scutram*), quæ a Macedonibus ignorantur, ut quædam Macedonum ab Achæis, qualia στιβή (*pruina*), κόνουζα (*fera cunila*), et μυρσίνη (*myrtus*). Cretes autem multa talia, propter commercium latinizantes, ignorant, scilicet στενωπὸν (*angustam viam*), ῥύμην (*vicum*), atque inter oleia δαῦχον (*serum*

δυνήσεται τις· εἰ γὰρ εἶπω σοι· τὴν γενεαλογίαν τοῦτο δηλοῖ· τὸ Βίβλος γενέσεως, ἀνθυπενέγκεις μοι· καὶ τί ἐστι γενεαλογία; ὥσπερ ἂν εἰ ἠρώτησα· τί ἐστὶν ἄρτος; ἐμοῦ δὲ εἰπόντος· τὸ κοινῶς ψωμίον, εἶπες ἂν· τί ψωμίον; καὶ τὸ τοῦτο ἐπειρώμεθα ἀποδείξαι, ὅθεν γίνεται· ὥς ποτε φασὶ τοὺς κατασκόπους Καμψύστου τῷ βασιλεὶ Αἰθιοπίων, ὡσαύτως ἂν εἶπω σοι, ὅτι Δαυὶδ μὲν ἦν πρόγονος Χριστοῦ· Ἀδράμ δὲ, τοῦ Δαυὶδ, εἰποις ἂν· τίς ἐστὶν οὗτος; καὶ τίς ἐστὶν ἐκεῖνος; καὶ πότε; καὶ ποῦ; καὶ ποταποῖ; ἀπὸ ἀδύνατον ὁμοῦ ἀφηγήσασθαι, διὰ τὸ ἱστορίαν ἱστορίας ἔχασθαι, καὶ πείρας δέεσθαι ταῦτα πολλῆς. Οὐ, φησὶν. Ἀλλ' ἄλλη ἡ διάλεκτος τῆς Γραφῆς, καὶ ταύτης αἵτιοι τῆς ἀσφαλείας, οἱ ταύτην συγγραφάμενοι. Ἀλλ' οὐκ αἵτιοι οὗτοι, ὡς φησὶ· ἡ δ' ἡμετέρα ἀμέλεια, τῷ μὴ θέλειν μανθάνειν τὴν ἰδίαν φωνήν· καὶ οὐκ ἐλέγγω σοι· ἡ τῶν Ἑλλήνων διάλεκτος, ἡ αὐτῇ τοῖς πᾶσιν ἦν ἑξαρχῆς; μηδὲν διαφέρουσα, ἦγουν ἡ κοινή· ἐπεὶ δὲ διεσπάρησαν κατὰ φυλάς, τὸ ἀκοινώνητον, καὶ τινὰ διένεξιν ἤνεγκε· καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅση καὶ μετανάσται κατὰ διαφόρους καίρους ἐγένοντο. Πρῶτον μὲν γὰρ Ἰωνεὺς τε καὶ Αἰολεῖς καὶ Δωριεῖς καὶ Ἀττικοί· οἱ μὲν αὐτῶν, ἐν Πελοποννησίῳ ἦσαν, οἱ δὲ, ἐκτὸς ταύτης· καὶ Δωριεῖς μὲν, τὰ πρὸς ἀνατολὰς (vel ἀνατολήν) Πελοποννήσου, Ἰωνεὺς δὲ, τὰ πρὸς δυσμὰς; Αἰολεῖς δὲ, περὶ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ὃ καὶ Ἀχαῖα λέγεται. Μεθ' οὗς Ἀττικοὶ οἱ καὶ Ἀθηναῖοι, κατὰ τὴν Ἀτθίδα, μέρος τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἰωνεὺς τε καὶ Αἰολεῖς μετέβησαν εἰς Ἀσίαν τὴν κάτω· Δωριεῖς δὲ καὶ εἰς τὰς νήσους· ταῦτά δὲ καὶ Ἀττικοὶ πεπνύοντο. Ἐξ οὗ συνέβη διὰ τὸ ἀνεπιμύκτον, τὴν μίαν διάλεκτον διαιρεθῆναι εἰς τέσσαρας· τὴν κοινήν μὲν, καὶ οὕτω κρατοῦντες· ἐν πλείστοις δὲ διαφερόμενοι· καὶ οὕτω πέντε διαίκεται παρὰ τοῖς ποιηταῖς καὶ συγγραφεῦσιν ἐξεδότησαν· αὐτῇ τε ἡ καταρχὰς, ἦγουν ἡ κοινή, καὶ Ἰᾶς, Ἀιθίς, Δωρίς, Αἰολίς· διαφέρουσαι κατὰ τινὰ τῆς κοινῆς· ὧν ἀρχαιοτέρα τε καὶ ἐπικρατεστέρα ἔοικεν ἡ τῶν Ἰώνων· οὐ μόνον ὅτι παρὰ τῶν παλαιῶν ποιητῶν φέρεται· οἷον Σιδύλλης καὶ Ὀρφέως, Ὀμήρου τε καὶ Ἡσιόδου, καὶ τῶν τοιοῦτων, ἀλλ' ὅτι καὶ παρὰ τῶν νέων αὕτη ἐπικρατεῖ· ὥσπερ ἡ Ἀτθίς, ἐπὶ τῶν ρητόρων· οἷον Γοργίου, Αἰσχίνου, Δημοσθένους, καὶ τῶν λοιπῶν. Νῦν δὲ αἱ τοιαῦτα διάλεκτοι ἡλιούθησαν ἐπιμιγεῖσαι· καὶ παντελῶς ἐξεδαρβαρώθησαν τῷ ῥέοντι τοῦ χρόνου. Ὅθεν καὶ τὸ αἵτιον τῆς ἀγνοίας τῆς καθ' ἡμᾶς Γραφῆς, ἀπολεσάντων ἡμῶν καὶ τὴν παρθεσίαν τινὰ τῆς Γραφῆς ὁμολογούντας, ἐν ἑτέρᾳ δὲ ἑτέρα, καὶ ἐν ἄλλῃ ἄλλα ὅπερ διὰ τὴν ἀγροικίαν τινῶν πειράσονται ἀποδείξαι.

Φρέαρ τινὲς ἐν τῇ Ἀχαῖᾳ λέγουσι τὴν ὀρυγμένην πηγὴν· καὶ λέβητα καὶ κακκάδην, τὴν χαλκὴν χύτραν· ἃ παρὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀγνοῦνται· ὥσπερ τινὰ τούτων ἀγνοῦνται παρ' ἐκείνοις, οἷον στιβή, κόνουζα, μυρσίνη. Οἱ δὲ Κρήτες ἀγνοοῦσι πολλὰ τοιαῦτα· Λατινικῶς λέγοντες διὰ τὴν τοῦτων ἐπιμύξιν, ἦτοι τὸν στενωπὸν, τὴν ῥύμην· καὶ ἐν λαφύνοις· δαῦχον, πρόκον, βουγλωσσόν, μακεδονήσον, σάψυχον. Καὶ τὸν λέβητα κατολίγον βαρβαρώσαντες,

λαθένζι λέγουσιν. Ὅμοιος καὶ ἐν ἑτέροις. Ἔστι δ' αὖ οὖν ὁμῶς ἃ τῶν ὀνομάτων καὶ Ἑλληνικώτερον ἐκφέρουσιν ὑπὲρ τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις· οἶον, ἔριπον, αἶγα, κολοῖδν, κορυθαλδν, στρύχνον, βρυωνίαν. Ὅμοιος καὶ τινὰ ῥήματα ἄπερ οὐκ οἶδασιν ἐν ἑτέραις χώραις. Ἄλλ' ἄλλα τινὰ εἰς ἄλλον νοῦν πίπτοντα· οἶον ἀδημονεῖν, εἰρωνεύεσθαι· καὶ οἱ ἐν ταῖς ἡμετέραις χώραις, οὐκ οἶδασι διαφορὰν πηγῆς καὶ κρουνοῦ· ἄλλ' ἅπαντα βρῦσιν καλοῦσιν· οἱ δὲ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἔσθ' ὅπου καὶ πηγῆν. Καὶ οἱ ἐν Σωζοπόλει τῇ κατὰ Πόντον, κρουνὸν ποῦ· καὶ οἱ ἐν Ἀδριανουπόλει ἱερὰ λέγουσιν τινὰ ἐπιμήκη ξύλα. Στάδα δὲ ἀπὸ τοῦ σταυροῦς ἐν Μακεδονίᾳ, τὰ ἐν τοῖς φραγμοῖς. Διατόνια δὲ οἱ Ζακύνθιοι τὰ πλαγίως τούτων τιθέμενα ἐπιμήκη. Καὶ οἱ μὲν ἡμέτεροι ἀντὶ τοῦ ἀνάστα, σηκώθητι λέγουσιν· οἶον, κουφίσθητι· οἱ δὲ Κύπριοι, ἑλλειπτικῶς, ἀνα· καὶ οἱ Κερκυραῖοι ὁμοίως τὸ ἐξῆς, ἄστα. Ὡσαύτως Κύπριοι καὶ Κρήτες γραφικῶς λέγουσι τὸ χαμαὶ καὶ ἀριστερά· ἑτεροὶ δὲ βαρβαρικώτερον ταῦτα λέγουσι· καὶ ἀντὶ τοῦ χαμαὶ κάτω λέγουσι· τὸ δὲ κάτω, σχεῖν ἔχει πρὸς τὸ ἄνω. Καὶ οἱ κατὰ τὴν Ἀπουλίαν καὶ Σικελίαν τινὰ κατὰ τὸν νόμον τῆς Γραφῆς προφέρουσιν· οἶον ἔκλατε τὸν ἄρτον, καὶ ἄρτι παραγέγονα.

Καὶ Καρπάθιοι ἡμῖν λέγουσιν, ἀντὶ τοῦ ὑπῆρχον· ὡς δὲ Ἀρτακήσιοι καὶ Κυζικηνοὶ ἐδάρθηνα λέγουσιν· ὅπερ οἱ κατὰ τὴν ἡμετέραν διάλεκτον ἐδάρθηκα λέγουσιν· οἱ δὲ Πόντιοι, ἐδάρθην. Ὅμοιος καὶ λεπάδας ὄστρεά τινὰ καὶ βραγχία τὰ τοῦ ἰχθύος· ὡς περ δῆτα καὶ Ἑλλησπόντιοι. Εὐρῆται δὲ ταῦτα οὕτω καὶ παρὰ ποιηταῖς τε καὶ φιλοσόφοις. Οἱ δὲ πλείους ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς χώρᾳ σύρε λέγουσιν, ἀντὶ τοῦ ὑπαγε· ἔστι δὲ ἑλλειπτικόν, ἀντὶ τοῦ σύρε τοὺς πόδας· ἢ ἔλκε τὴν ὁδόν (5). Τινὲς τὸ ἄνω καὶ ἔσω κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν ἐπὶ τῶν ἀστρονώντων βῶν λέγουσι· μὴ ἐπιστάμενοι τοῦτο ἐξ ἀμαθίας ἐν ἑτέροις χρᾶσθαι· νομίζοντες, ὅτι τοῖς βουσι τοῦτο ἴδιον, οἱ βῶν ἀλογώτεροι. Ἀλλὰ καὶ παρὰ γυναῖξιν ἔστι τινὰ ἐκφερόμενα σχετλιαστικὰ ἐπιρῶντα κατὰ τοὺς παλαιούς· οἶον τὸ ἰοῦ· τὸ αἰβοῖ. Ὅμοιος καὶ παρὰ Λεσβίοις τὸ ἄ ἐκπληκτικὸν ὅν, ἢ ποιητικῶς προφέρεται, καὶ τὸ τέως χρονικόν. Ἐπαρώμενοι δὲ ποτε ἀλλήλους, καρκίνος λέγουσι, κατὰ ἐπικράτησιν παλαιάν· οὐκ οἶδασι δὲ, διόπερ τοῦτο λέγουσιν. Ἔστι δὲ τοῦτο παρ' ἰατροῖς, πάθος τι συμβαῖνον πολλάκις ἐν τοῖς τῶν γυναικῶν μαζοῖς· καὶ ὁ παρ' ἡμῖν κάθειρος· καὶ τὸ μὲν κοινὸν οὐκ οἶδασι· τὸ δὲ πάγκοινον τέως γινώσκουσιν ἀλόγως· καθὰ δὴ καὶ οἱ ἐν Πόντῳ ἡλάριον μὲν ἴσασι τὸ καρφίον· ἦλον δ' οὐ· καὶ οἱ ἐν Κύπρῳ, ἱππάριν μὲν, οὐχὶ δὲ καὶ ἱππον· ὡς δὴ ποῦ καὶ οἱ ἐν τῇ ἡμεδαπῇ δοκάριον μὲν γινώσκουσι, δοκὸν δ' ἥκιστα· καίτοι ὁμοιον τοῦτο ὡς εἰποι τις ξύλον καὶ ξυλάριον· καὶ νησσάριον οἶδασι τὴν λιμεναίαν θρῖν, νήσσαν δ' οὐδὲν· καὶ παρίππιον συνθεῖως καὶ παραγῶγως· εἴτουν παρασυνθεῖως γινώσκουσιν· οὐ μὴν δὲ καὶ ἱππον· ἀλλ' ἀλογον· ἀλογον δὲ, οὐ μόνον ἱππος· ἀλλὰ καὶ βοὺς καὶ ὄνος· καὶ ὅσα λόγον οὐκ ἔχουσι.

ααυμον), κρόκον (*crocum*), βοῦγλωσσόν (*buglossam*), μακεδονήσιον[?] et σάφυκον[?] Λέβητα, paululum barbarizantes, λαθένζι dicunt; attamen nomina quædam magis Hellenice quam alii exprimunt, qualia ἔριφος (*hædus*), αἶξ (*capra*), κολοῖδς (*graculus*), κορυθαλδς (*galerita*), στρύχνος (*strychnus*), βρυωνία (*fera cucurbita*), aliaque alias ignorata; sed quædam alia in alium sensum avertunt, qualia ἀδημονεῖν (*desperare*) et εἰρωνεύεσθαι (*cavillari*). Nostra in regione nesciunt quomodo πηγὴ a κρουνῷ (*saliante unda*) differat, fontesque omnes βρῦσιν vocant. Quidam e Cephalonicis πηγὴν retinent, et κρουνὸν qui Sozopolitani juxta Pontum habitant. Adrianopolitani ἱερὰ dicunt longas trabes; Macedones autem στάδα pro σταυροῖς (*vallorum*) qui in sepibus adhibentur, et Zacynthii διατόνια vallos qui in transversum. Nostri pro ἀνάστα (*sta*) dicunt σηκώθητι aut κουφίσθητι, Cyprii elliptice ἀνα, Corcyrii autem ἄστα. Cyprii et Cretes χαμαὶ (*humi*) et ἀριστερά (*sinistra*) scribunt, quæ alii magis barbarice, et pro χαμαὶ, κάτω (*deorsum*), referente κάτω ad ἄνω (*sursum*). Apuli Siculique quædam ad regulam scripturæ proferunt, qualia ἔκλασε τὸν ἄρτον (*fregit panem*), ἄρτι παραγέγονα (*nunc adsum*).

Carpathii ἡμῖν pro ὑπῆρχον (*eram*). Artacesii Cysicenicque ἐδάρθηνα dicunt pro dialecti nostræ verbo ἐδάρθηκα (*dormiri*); Ponti incolæ ἐδάρθην, qui et λεπάδας vocant ostreas quasdam et piscium branchias, sicut et qui circa Hellespontum versantur. Ista verba in poetis necnon in philosophis reperiuntur. Sæpius in nostra regione pro ὑπαγε (*discede*) audias, σύρε (*trahe*), elliptice pro σύρε τοὺς πόδας (*trahe pedes*), aut ἔλκε τὴν ὁδόν (*corripe iter*). Quidam ex antiquo usu ἄνω et ἔσω clamant, Ioves increpando arantes, nescientes hæc verba in alium sensum accipi, solumque nobis convenientia ducentes, ipsi bobus rudiores. Mulieres autem ex antiquitate lamentabiles habent exclamationes, quales ἰοῦ, αἰβοῖ (*ehu*). Pariter et Lesbii. Verbum ἄ, quod ad terrorem injiciendum in usu est poetice ἢ profertur. Verbo τέως temporalis est sensus, qui invicem imprecantur, prævalente antiqua consuetudine, nescientes autem quare, clamant καρκίνον (*cancerem*), quod apud medicos quidam morbus mammas mulierum invadens, et apud nos κάθειρος vocatur. Verbum κοινὸν (*commune*) ignorant, πάγκοινον autem jamdudum sine causa in usu habentes. Pariter qui Pontum incolunt ἡλάριον καρφίον noscunt, sed non ἦλον (*clavum*). Cyprii ἱππάριν, non ἱππον (*equum*), sicut et nos; δοκάριον, non δοκόν (*trabem*); similiter autem ξύλον (*lignum*) et ξυλάριον dicerent. Νησσάριον (*anatem*), non αὐτεῖν νήσσαν, vocant palustrem avem. Παρίππιον ex compositione derivationeque habent, non tamen ἱππον, sed ἀλογον (*animal*); ἀλογον autem non solum equum, sed etiam bovem, asinum, et omnia quæ ratione carent animalia significat.

(5) Scholium in margine : Τῷ σύρειν ἀντὶ τοῦ ἀπέρχεσθαι, καὶ Θεόκριτος κέχρηται.

Ψιλοῦν (*radere*) et ἐξυλοῦν (*ligno purgare*) dicunt, A quod alii ἐλοκοπεῖν (*extricare*); sed neque hi neque illi sciunt quid sit ψιλόν, quid sit ὕλη, et ἔλος, ex quibus originem habent verba apud ipsos usurpata. Incolæ Aithonis, cum ἅπαξ (*semel*) adverbium quantitatis habeant, et hi multique alii δις (*bis*), ut cum dicunt his in hora, si tamen eadem in Biblia reperiant, non intelligunt. Cyprii ex similitudine ἔως cæteri τάχα (*fortasse*) dicunt. Quidam in insulis στοχασμὸν (*conjecturam*) noscunt, cæteri ignorant. Alii vocativum adverbium ὦ habent, alii autem ἔ. Alii pro βλέπειν (*aspicere*) τηρεῖν, alii θεωρεῖν, quæ in alium sensum veniunt etsi quadam cognatione juncta. Alii κυτάζειν a κυπτάζειν (*morari*). Cyprii quidem participia in usu habent, alii autem raro, et non recte. Alii verba ἰδιῶμα (*dialectus*) et ποσῶς (*quadam quantitate*) proferunt, alii ἴδιον (*proprium*), alii ποσόν, ignorantes tamen ποιόν (*quadam qualitate*), et quomodo ποιόν (*qua qualitate*) ποιόν indefinito sensu fiat, sicut et πόσον (*qua quantitate*) πόσον. Zacynthii peculiariter σκοπὸν (*scopum*) vocare amant quendam apud illos σκοπιάν (*speculam*); Methymnii λειμῶνα (*pratium inaquosum*) omne λιβάδιον (*pratium rivo irrigatum*). Ventorum nomina melius noscunt Pontici, sed οὐκ ἔχω (*non habeo*) dicunt, alii autem δὲν ἔχω. Cretes ἔντα θές pro τί θέλεις; (*quid vis?*) alii τί λές pro τί λέγεις (*quid dicis?*). Quæ verba per abstractionem, seu apocopen et syncopen syllabarum talia fiunt. Certe δὲν ab Attico οὐδὲν trahitur. Pro τοῦ, οὐ dicunt, pro τί ἐνι τὸ (*quid hoc est?*) et τί ἐνι τὰ (*quid hæc sunt?*), τίντο et τίντα, sicut apud Lesbios; unde apud Cretes aliosque segnes ἔντα.

Nullum fere sacrae Scripturae verbum, quod non per totum orbem in usu habeatur. Sin autem quædam non habeantur, non est mirandum. Multa enim in oblivionem aut adulterationem venerunt propter negligentiam, aut barbarorum immistionem, ut in brevibus dictis verbis monstratum. Quot autem volatiliū, serpentium, quadrupedum, plantarum, piscium zophytarum, cetorum, aliorumque animalium, quæ in orbe sunt, nomina ignoramus! Quomodo illa, si in Scriptura inveniamus, intelligeremus? Sua unicuique rerum creaturarum speciei a principio nomina imposita ac determinata fuere, secundum usum, adjumentum, aut varias virtutes. Dicitur Adamus omnes pecudes, omnes cœli volucres, omnesque terræ bestias nominibus vocasse, sicut et Solomon astrorum positus, plantarum graminumque naturas. Interdum autem qui longe in agris habitant magis Hellenice techniceque quam qui urbes, propter simplicitatem loquuntur: oppidani enim ex vana gloria stylum tentantes in speciosiore mutare, corrumpunt, paganosque et agrestes cavillantur et subsannant, sicque alienigenas irridunt, ut gens gentem, urbs urbem, ex eo quod non verba eadem loquantur, quod affirmant nescientes. Ita res sunt ex ignorantia, ut dictum est. Deus in principio, ut demon-

Καὶ ψιλοῦν λέγουσι τὸν ἀγρὸν καὶ ἐξυλοῦν· ὅπερ ἀλλαχοῦ ἐλοκοπεῖν· ἀλλ' οὕτε οὕτοι, οὕτε ἐκεῖνοι γινώσκουσι τί ἐστι ψιλόν, καὶ τί ὕλη, καὶ τί ἔλος· ἐκ τούτων γὰρ τὰ παρ' αὐτοῖς ῥήματα. Ὁμοίως καὶ Ἀθωνῖται· τὸ ἅπαξ ἐπὶ ῥήματι ποσότητος· καὶ δις λέγουσι καὶ οὕτοι καὶ οἱ πλεῖστοι· ὥς ὅταν λέγουσι· δις τὴν ὥραν· ἂν δ' ἀκούσῃς τοῦτο ἐν βιβλίῳ, οὐ συνιοῦσι· καὶ οἱ μὲν Κύπριοι ἐπὶ εἰκασμοῦ, ἔως λέγουσιν· οἱ δὲ λοιποὶ, τάχα· καὶ τινες ἐν ταῖς νήσοις τὸν στοχασμὸν γινώσκουσιν· ἕτεροι δὲ οὐδαμῶς. Καὶ ἄλλοι μὲν τὸ ὦ κλητικὸν ἐπὶ ῥήματι, ἄλλοι δὲ ἀντὶ τούτου, τὸ ἔ. Καὶ ἄλλοι ἀντὶ τοῦ βλέπειν, τηρεῖν λέγουσιν, ἄλλοι θεωρεῖν· ὅπερ εἰς ἄλλον νοῦν ἔρχεται, εἰ καὶ τίνα οἰκειότητά ἔχουσιν· ἄλλοι, κυτάζειν, ἔως ἀπὸ τοῦ κυπτάζειν· καὶ οἱ μὲν Κυθήριοι τὰς μετοχὰς ἔχουσιν ἐν συνηθείᾳ, ἄλλοι δὲ σπανίως, καὶ οὐχ ὥς δεῖ· καὶ ἄλλοι τὸ ἰδιῶμα ποσῶς ἀναφέρουσι· ἄλλοι τὸ ἴδιον, καὶ ἄλλοι τὸ ποσόν· μὴ γινώσκοντες δὲ τὸ ποιόν· καίτοι ὥσπερ τὸ ποῖον ἀοριστοῦμενον γίνεται ποιόν, οὕτω καὶ τὸ πόσον, ποσόν. Ζακύνθιοι δὲ φιλοῦσιν ἰδίως καλεῖν σκοπὸν, τινὰ παρ' αὐτοῖς σκοπιάν. Καὶ Μηθυμναῖοι, λειμῶνα, λιβάδιον τι. Ἀνέμους δ' ὀνόματα κρετιτῶνας οἰδασι Πόντιοι. Οὗτοι οὐκ ἔχω λέγουσιν· ὅπερ ἕτεροι δὲν ἔχω. Καὶ Κρήτες· ἔντα θές· ἀντὶ τοῦ τί θέλεις· καὶ τί λές ἕτεροι· ἀντὶ τοῦ τί λέγεις. Ἄπερ κατὰ ἀφαίρεσιν, ἢ ἀποκοπὴν τε καὶ συγκοπὴν τῶν συλλαβῶν οὕτω φέρεται· ἦτοι ἀπὸ τοῦ οὐδὲν Ἀττικοῦ δὲν, ἀντὶ τοῦ, οὐ· καὶ ἀπὸ τοῦ τί ἐνι τὸ, καὶ τί ἐνι τὰ, τίντο, καὶ τίντα, ὥς παρὰ Λαοβλίου. Ἐξ οὗ παρὰ Κρησὶ καὶ ἄλλοις ῥαθύμοις, τὸ ἔντα.

Καὶ σχεδὸν, οὐδὲν τῆς Γραφῆς ῥῆμα, ὅπερ μὴ ἐν τῇ οἰκουμένῃ φέρεται. Εἰ δὲ καὶ τίνα οὐ φέρεται, οὐδὲν θαυμαστόν· πολλὰ γὰρ ἐν λήθῃ καὶ ἀλλοιώσει γεγόνασιν, ἐξ ἀμελείας καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν βαρβάρων· ὥς ἐν τοῖς ἡδὴ ῥηθείσι βραχέσι ῥήμασιν ἀποδείδειται· πόσα γὰρ ὀνόματα πετεινῶν, ἐρπετῶν, τετραπόδων, φυτῶν, ἰχθύων, ζωῶν τε καὶ κνωδάων, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ οἶδαμιν! Πῶς οὖν ἀκούσαντες ἐν τῇ Γραφῇ ταῦτα νοήσωμεν; καὶ γὰρ καταρχὰς τὰ ὀνόματα ἐτέθησάν τε καὶ διωρίσθησαν ἐκάστῳ εἶδει τῶν κτισμάτων· διὰ τὴν χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τὴν ἐξ αὐτῶν, καὶ τὰς διαφόρους ἐνέργειας. Ἐκάλεσε γὰρ, φησὶν, Ἀδὰμ ὀνόματα πᾶσι τοῖς κτήνεσι, καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ἀλλὰ καὶ Σολομὼν οἶδεν ἀστέρων θέσεις, καὶ φυτῶν φύσεις καὶ βοτανῶν. Ἔστι δ' ὅτε καὶ οἱ τῆς τοῦ ἀγρῶν οἰκούντες Ἑλληνικώτερόν τε καὶ τεχνικώτερον λαλοῦντες τῶν ἀστυκῶν ἐξ ἀπλότητος· οἱ γὰρ κατὰ τὰς πόλεις, ἐκ κενοδοξίας, εἰς τὸ εὐσηχημονέστερον βουλόμενοι μεταγαγεῖν τὰς λέξεις, μάλλον φθείρουσι· καὶ τοὺς κωμῆτας καὶ ἀγροίκους ἀλόγως σχώπτουσι καὶ μυκτηρίζουσι, ὁμοίως καὶ τοῖς ἀλλοδαποῖς ἐπιγελῶσι, καὶ ἔθνος, ἔθνει ἐτέρῳ, καὶ πόλις, πόλει, ὅτι οὐ τὰυτὰ λαλοῦσι· μὴ εἰδότες ἃ διαβεβαίουνται. Ταῦτα δὲ πᾶσιν ἔχουσιν ἐξ ἀμαθίας ὥς εἴρηται. Ὁ γὰρ θεὸς ἐξ-

ἀρχῆς ταλίας καὶ τεχνικῆς διένειμε τὰς διαλέκτους ἅς ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὡς δέδεικται. Μετὰ δὲ ταῦτα, οὕτω κατεστάθησαν· οὐ μόνον γὰρ ἡ ἡμετέρα διάλεκτος οὕτως ἰλάντνται καὶ ἡλλοίωται, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἔθνων. Καὶ τούτων μὲν, μᾶλλον ἡλλάντνται· ἡλλοίωται δὲ μᾶλλον ἡ ἡμετέρα, διὰ τὴν διασπορὰν τὴν γενομένην εἰς διαφόρους τόπους.

Τὰ γὰρ λοιπὰ ἔθνη οὐκ εἰσιν οὕτως ἐξηπλωμένα εἰς ἀφόρους ἐπαρχίας τε καὶ πατριάς· ὅθεν καὶ ἡ γραφὴ παρ' αὐτοῖς ἀπλουστερα· ἀλλ' οὐχὶ καὶ ποιήλη καὶ θαυμάσιος ἐν ταῖς λέξεσι· διὰ τὸ στενὸν τῆς γλώσσης· ὅπερ συνέθετο αὐτοῖς διὰ τῶν χωρῶν ἀνεπιτέδον. Οὐδεμία δὲ ἡ ἐντεῦθεν βλάβη, καὶ ἐκ τῆς μερικῆς εἴπης ἐναλλαγῆς, καὶ ἐκ τῆς γενομένης καθόλου ἐπὶ τῆς πυργοποιίας. Ὅπερ γὰρ διὰ τῶν διαφόρων αὐτοῦ ποιημάτων δοξάζεται ὁ Θεός, οὕτω δὲ καὶ ἐκ τῶν διαφόρων διαλέκτων· καὶ γὰρ τὸ πολύροπον, τῶν τρεπτῶν ἴδιον. Εἰ δὲ τις ἔρει, ὅτι διὰ τὸ διαφορὸν τῆς γλώσσης, αἱ ἄλλοι παλαιοὶ μάχαι καὶ οἱ πόλεμοι, ψευδὸς ἔρει δὴ ποῦθεν· οὐκ εἰδώς τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, ὡσαύτως καὶ τῶν βαρβάρων· μᾶλλον δὲ διὰ τὸ διαφέρειν ἡμᾶς κατὰ τὴν διάλεκτον, ἕκαστος ἐν τοῖς ὅροις μένει τοῖς ἰδοῖς, μισῶν τὴν ἀλλοδαπήν. Πᾶν οὖν ἀγαθὸν ἐκ Θεοῦ, ὥσπερ τὸ ἐναντιὸν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου. Οὐκοῦν μανθάνειν χρὴ τὴν ἰδίαν διάλεκτον καὶ μὴ ὀλιγωρεῖν· καὶ μέμνησθαι τῶν συγγραφέων, ἐπεὶ περ οὐκ ἦν ἄλλως γράφειν, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἀρχαίαν διάλεκτον. Καὶ γὰρ εἴπερ, ὡς οἱ ἀμαθεῖ νομίζουσιν, ἐξέδωκεν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἄλλα, κατὰ τὴν ἐκάστης χώρας καὶ πόλεως διάλεκτον, ὥστε νοεῖν αὐτὰ ἅπαντας, τὸ ἐν Εὐαγγέλιον, κατὰ ἐναλλαγὴν τῶν διαλέκτων, γέγονεν ἂν ἕκαστόν· εἴτα μετὰ χρόνον τινὰ τῶν διαλέκτων μεταβαλλομένων, ἔχρησεν καὶ τὰ Εὐαγγέλια μεταβάλλεσθαι· καὶ μὴ δεῖσθαι τόπον ἐκ τούτου Εὐαγγέλιον, εἰ μὴ διαγραφείη ἅπερ ἐγγεγραμμένα ἐν αὐτοῖς καθ' ἑτέραν διάλεκτον· καὶ οὕτως εἰς μυρία εἶδη τμηθῆναι τὴν Γραφήν, μᾶλλον δὲ ἀφανισθῆναι.

Καὶ πῶς ἐνι, φησὶ, μαθεῖν με; δυνατόν· ὡς ἐμαθεῖς παρὰ τοῦ εἰδότος ἀναγινώσκειν, οὕτω δὲ καὶ τὸ γινώσκειν· καὶ γὰρ ἀναγνωρισμός τις ἐστίν ἡ ἀνάγνωσις. Ἀλλὰ χρόνος, φησὶ, δέομαι, ἀλλὰ δαπάνης. Τί οὖν; ἐν παιδείᾳ βέλτιον ἀναλίσκειν τὸν χρόνον, ἐν μέθαις, ἐν αἰσχρολογίαις καὶ ἀργολογίαις, ἐν ὕπνοις, ἐν ὀρχήστραις, ἐν θεάτροις; Τί δὲ καὶ τὰ χρήματα; ἐν τῷ καταχνῶν ἐν δαπανᾷ ἐν κώμοις, ἐν βρώμασι περιτοῖς, ἐν ἱματίοις, ἐν τοίχοις, ἐν ἱπποῖς καὶ κυσίν; Ἀπόδος τί μέρος καὶ τῇ ψυχῇ· οὐ λέγω σοι· ἄδὲς ἅπαντα τὸν βίον τῷ διδασκάλῳ· δὲ; τὸ δέκατον· μᾶλλον πολλοστόν τι τούτου. Ὅσον ἂν δαπανήσῃ; ἐν ἱματίῳ θυμικῷ, τοσούτον ἐν ψυχικῷ· οὐ γὰρ πένητες ἅπαντες· οὐκ ἐμποροὶ· οὐ βοηλάται καὶ ὀνηλάται; ἔνα λέγωμεν· Οὐ δυνάμεθα, πολλῶν ἐμποδῶν ὄντων· μὴ γὰρ νῦν ἐπληθύνθη ἡ πτωχεία; ἐξορχῆς οὕτως ἦν. Οὐκ ἠκούνησεν ὁ Δαμασκηνός παρ' αἰχμαλώτῃ διδασκάλῳ ἐφοίτα; οὐ παρὰ μονῇ ἦκει παρὰ τῶν βαρβάρων ἐμπροσθεῖσι; οὐ βαρβαροὶ καὶ ἄσπονοδοὶ τὴν χώραν κατεῖχον; Πόθεν εὗρε τοσαῦτα βιβλία τῆς ἐξω καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς σοφίας, ὧν μέμνηται ἐν τῷ; αὐτοῦ συγγράμματος; Ἡ θῆλον, ὅτι

A stratum est, dialectos enim arte perfectas inter nationes distribuit: dialectique sic constitutæ. Non solum nostra diminuta et immutata fuit; sed etiam reliquarum nationum dialectus, quæ magis diminuta, nostra autem magis immutata, quia diversos in locos suimus dispersi.

Reliquæ gentes non in tot provincias patriasque divisæ sunt, unde apud eas simplicior scriptura, nec in lectionibus propter strictam linguam abundanter varia, quod illis ex locorum incommoditate evenit. Nullum inde damnum, quando etiam, seu peculiarem alieni, seu universam post turris ædificationem mutationem intenderes. Ut enim Deus diversis ipsius operibus glorificatur, ita et diversis dialectis. Diversitas rebus mutabilibus propria est. Erraret sane qui frequentia bella ex diversitate linguarum gigni diceret, non videns Barbaros laud secus ac Græcos civilia bella invadere. Nos autem stabilius propter dialecti differentiam intra montes permanemus, externos in odio habentes. Omne bonum a Deo, sicut contrarium (malum) ab adversante (diabolo); ergo propriam dialectum discere est, et non parvi facere, nedum scriptores arguamus, cum illis necesse esset non scribere nisi in antiqua dialecto. Si enim, ut volunt indocti, tradita fuissent Evangelium alique (sacri libri) in uniuscujusque regionis et urbis dialecto, ita ut omnes intelligerent, Evangelia centum ex uno dialectorum differentia evasisent, dein post aliquod tempus, mutatis dialectis, mutanda fuissent Evangelia, nullaque regio ab alia Evangelium non accepisset, si ea quæ continet in extranea lingua scripta fuissent; unde Scripturarum in decem millia formarum scissio, promptiorque destructio.

Sed, inquit, quomodo discemus? Poteris: ut a sciente legere didicisti, ita et cognosces; lectio enim est quasi cognitio. Sed tempus deest, deest pecunia. Quid igitur? Num melius est tempus perdere in nugis, in ebrietatibus, in obscenis aut inanimis sermonibus, in somno, in choreis, in theatris? Ad quid autem pecunia? num effundenda consumendaque in festis, in exquisitis cibis, in vestibulis, in ædificiis, in equis et canibus? Quamdam partem concede animæ. Non jubet te totam vitam magistro tradere: trade decimam partem, aut aliquam minorem. Quod utum in veste nuptiali impenleres, tantum in spirituali impende. Non sumus enim omnes pauperes, aut viatores, boni aut asinorum ductores, ut propter impedimenta denegemus. Non aggravata est in nos paupertas, sicut in principio. Nonne Joannes Damascenus a magistro captivo edidicit? Nonne in mansione a Barbaris incusa vitam debebat, Barbaris infidelique regionem tenentibus? Unde tot libros invenit cæcæ nostramque sapientiam exponentes, quorum in scriptis suis meminit? Manifestum est

litterarum studium tunc flagrans, nunc contra A nullum. Discite ex antiqua lege sacerdotes et Levitas legi servientes, scilicet templo et litteris, omnia e fratribus necessaria obtinentes sine ulla difficultate per decimas, primos animalium partus, primitias, sacrificia donaque. Nunc omnia in contrarium versa. Qui litteris student in villi statu jacent; quicunque vero circulator et versipellis in sublimi evehitur, divitiasque undique in vanum thesaurizat. Nullum philosophiæ addictum videre vult, illum iniquitatis suæ exprobrationem existimans, hujuscemodi autem viros nugatores dicit, tumultuosos, indociles, insanos, quia non ipsius deliramentis obsequantur. Non satis est illis ambulare in tenebris, sed et alios ambulare cogunt. Si forte quis hegumenus sana mente reperitur, qui velit quemdam majori scientia ornatum quiescere, in hoc præter omnia omnes scandalizantur, illum aggrediuntur temerariis judiciis, oderunt, perturbant, dicentes: Cur ista? In quo iste nobis melior est, qui sic in dignitate habeatur? Talis et talis est. Seipso obliviscuntur, ut illius vitam totam perscrutantur; mendas vel minimas ut phantasmatum speculantur, illique quasi difficili hostique insidiantur. Nonnunquam aperte illum incusantes omnia miscent, ut e dignitate evertant, posteaque irrident dicentes: Vides illum e domicilio destitutum, quia talis et talis fuit, quo enim abierit, nullum illic ei erit domicilium. Alius vero hegumenus non dicit: Utinam isti requiem dare possim! sed cum ira: Utinam habeam in vinculis, in remigio, in carcere! si illum in potestate habere, in statu permanere docerem. Elheu duritia et inhumanitas!

δεῦσαι μὴ μεταβαίνειν. Θεὺ τῆς ἀποτομῆς καὶ ἀπανθρωπίας!

Quis talia audiens non erit tristis? Ideo viles et misera sorte sunt qui videntur partes rationis æqui. Sed quibusdam in monasteriis mutilati accipiuntur curanturque, et in mutilatum, cum sit unus, auxiliorum collatio sit; magistrum vero, cum unus quoque sit, illiusque erga multos propter scientiam utilitatem nequaquam curant, et quidem, cum nullum labore aut molestia afficiat, nulla vindicta persequuntur; attamen quasi in apologiam proterve dicunt: Scimus omnes hæresiarchas grammaticos rhetoresque fuisse. Sed istud intellige, o animalium prudentissimum, cum in numero istorum adjunctus sis: quinam erant qui hæresiarchis obsecuti sunt, et qui illos redarguendo deiecerunt? Quorumnam sunt commentaria e quibus quod dicis hausisti? Quinam sunt qui quotidie Christum abjurant et Mohametho adherent? Quinam potius ille ipse? Quamnam doctrinam et sapientiam sortitus, ut talis tantæque hæreseos auctor factus sit? Utrum melius bonos ne esse ac miseros, an miseros et atheos, sicut quædam gentium quæ in extremis terræ partibus jacent, barbaræ, stolidæ litterarumque insciæ? Si pulchra res ignorantia sit, cur sane discis? Si enim pulchrum sit ea quæ se-

πολλὴ ἦν ἡ σπουδὴ παρὰ τοῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐν τοῖς λόγοις· ἀλλ' οὐχὶ νῦν. Κατάμαθε ἐκ τοῦ παλαιοῦ νόμου, ὅπως οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ Λευῖται, ὑπῆρταν ὄντες τοῦ νόμου, ἦτοι τοῦ λόγου καὶ τοῦ ναοῦ, ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν μετ' εὐπορίας εἶχον ἅπαντα ζῶδρα κτεῖνα· ἐκ τῶν δεκατῶν θηλασθῆ, ἐκ τῶν πρωτόκων, ἐκ τῶν ἀπαρχῶν, ἐκ τῶν θυσιῶν, ἐκ τῶν δώρων. Ἐνταῦθα δὲ τοῦναντίον ἅπαν γίνεται. Οἱ μὲν λόγου μετέχοντες, ἐστῆκασιν κάτω, πάντων ἀπορροῖνες· ὅσοι δ' ἀγύρται καὶ δουλοπρεπεῖς, εἰς θρόνους ἀνάγονται· καὶ χρήματα πάντοθεν ἀποθησαυρίζουσιν εἰς θεόν οὐδέν· οὐ θέλουσιν ἰδεῖν φιλοσοφούντα· ἐλεγχον τοῦτο νομίζοντες τῆς ἐκ τῶν ἀνομιῶν· λήρους ἀποκαλοῦσι τοὺς τοιοῦτους, ἀκαταστάτους, ἀνυποτάκτους, ἐλιγοψύχους, ὅτι τοῦτοις οὐχ ὑποτάσσονται ἐν ταῖς μωρίαις αὐτῶν. Οὐκ ἀρκεῖ αὐτὰς περιπατεῖν ἐν σκότῳ, ἀλλὰ καὶ ἐτέρους βιάζονται. Εἰ δὲ ποῦ τις καὶ τῶν ἡγουμένων εὐραθείῃ εὐγνώμων· καὶ προθυμεῖται ἀναπαῦσαι τινα τὸν μᾶλλον εἰδότα, πάντες σκανδαλίζονται ἐπὶ τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐπ' ἄλλο τι· κρίνουσι, φθονοῦσι, συγχέονται· ἴνα τί τοῦτο; λέγοντες· τί οὗτος ἡμῶν ὑπερέχει; ὅτι οὕτως ἀξιοῦται· τοιοῦτός ἐστι καὶ τοιοῦτος. Τὰ ἐκ τῶν ἀφέντες ἕπαντα, μόνον τὰ τοῦτου περιεργάζονται, τὰ αὐτοῦ φαντάζονται ἐλαττώματα, ἐνεδρεῖουσιν ὡς δύσχρηστον αὐτοῖς καὶ ἐννεύον· ἐσθ' ὅτι καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ κατηγοροῦσι, καὶ πάντα ποιοῦσι, μέχρις αὐτὸν ἀνάστατον ποιήσουσιν. Εἴτα ἐπιγελῶσι λέγοντες· Ὁρᾷ τὸν ἀκατοίκητον; οὕτω διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον καὶ τοιοῦτον, ὅπου περ ἂν ἀπέλθῃ, ὡς κατοικῆσαι ἔχει. Καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν αὐτῶν τινα· Εἴθε ἡδυνάμην αὐτὸν ἀναπαῦσαι· φησὶ μετ' ἐμβριμμάτο· Εἴθε εἶχον αὐτὸν ἐν σιδηροῖς, ἐν κώπῃ, ἐν αἰρκτῇ! εἴπερ ἐξουσιαζὼν αὐτοῦ, εἶχον ἂν αὐτὸν κατὰ

Τίς οὐ μελαγχολήσει ἀκούων ταῦτα; Διὰ ταῦτα αἱ τοῖς κακοῖς εἰσιν οἱ δοκοῦντες μετέχειν λόγου. Ἀλλὰ καὶ τινα τῶν μοναστηρίων λελωθῆμενος λαμβάνουσι καὶ νοσοκομοῦσι· καίτοι ἐνὸς ὄντος τοῦ λελωθῆμενου, εἰς ἕνα διαβαίνει καὶ ἡ ὥφελεια. Τοῦ δὲ διδασκάλου ἐνὸς μὲν ὄντος, εἰς πολλοὺς δὲ διαδιδασκάλου τῆς ὥφελειας διὰ τῆς διδασκαλίας, οὐ κήρυται· καὶ ταῦτα οὐδένα πόνον ἢ ὄχλον παρέχοντο; τίς συμπαροῦσιν· οὐδεμίαν ζημίαν· ἀλλὰ καὶ οὐκ ἀπολλοῦν[ται] ὑβρίζοντες· Οἴδαμεν, φασιν, ὅτι πάντες οἱ αἰρεσιάρχαι γραμματεῖοι καὶ ῥήτορες ἦσαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο συνέως, ὡς ἀλόγων σοφώταται, ἐπεὶ καὶ τὸ μέρει τούτων προστίθῃ· Τίνες ἦσαν οἱ πενθόμενοι τοῖς αἰρεσιάρχεις; καὶ τίνες οἱ ἐν λόγοις καταβιζόντες; τίκων τὰ ὑπομνήματα, δι' ὧν ταῦτα γινώσκαις ἀφῆς; τίνες δὲ καὶ οἱ καθ' ἐκάστην ἐξομνέμενοι Χριστὸν, καὶ τῷ Μωάμεθ προσκολλόμενοι; Μᾶλλον δὲ οὗτος αὐτὸς ποίας παιδεύσεως; καὶ σφίς μετετίληχεν, ὅτι τοιαύτης καὶ τηλικαύτης αἰρέσεως γέγονεν ἀρχηγός; Τί δὲ χρῆσσαν; εἶναι καὶ τοὺς κακοὺς, ἢ ἅπαντας κακοὺς καὶ ἀθέλους; ὡς τὴν ἐθὺν περὶ ποῦ τὰ ἐσχάτα τῆς γῆς· βάρβαρα κομῆ καὶ ἀλογα, καὶ γραμμάτων ἀδαίμονα. Εἰ καὶ οὐκ ἔστι ἀμαθία, τί καὶ ὅλως γράμματα μανθάνεις; Εἰ γὰρ

ἐδὲ μὴ γινώσκειν τὰ διὰ τούτων λεγόμενα, καλὸν τὸ μὴ μανθάνειν ὅλως, κάλλιστον· τοῦ γὰρ κακοῦ μάλ-
λον ἀπέχεσθαι ἀσφαλέστερον. Καὶ εἰ τοῦτο οὕτως
ἔχει, πῶς οὐκ ἄδικόν γε κρίνω, ὅτι πολλάκις κρίνεις
μεμφόμενος Κολχοῦς καὶ Ἀβασγούς, ὅτι οὐ γραιψί-
ζουσιν, ἀλλόγλωσσοι ὄντες· ὥσπερ ἂν εἰ ἐμέμφου καὶ
Ἑλληνιστὰς, ὅτι οὐ βαρβαρίζουσιν. Ἀλλὰ τίνοι σε
παρεικάτω, εἰ μὴ πίθῃς, καὶ ὀρνέοις τισίν, ἃ καὶ
ἀνθρώπων ἡθὺς τε καὶ φωνὴν μιμοῦνται, οὐκ οἶδας
δὲ τὰ δρώμενα; Αἰδὸ καὶ ἀλίσκονται πολλάκις ὑπὸ τῶν
πανούργων, τοῖς ἰδίῳις μὲμῆμασι. Καὶ γὰρ καὶ αὐ-
τὸς γράμματα μὲν μανθάνεις· οὐκ οἶδας δὲ διατί-
βθεν καὶ γράφων καὶ ἀναγινώσκων, ἀλίσκη ἀμαρτάν-
ων ὑπὸ τῶν τυχόντων· ἵνα μὴ εἴπω, ὑπὸ σεαυτοῦ.
Ποίησον γραφὰς ἰδίας, ἐπεὶ τὰς παλαιὰς ἀδετεῖς, ἔχει
Ἰδῶσκαλον τὸν Καρτάνον· ὡς καὶ ἔχεις.

Πολλάκις δὲ καὶ μυκτηρίζουσι τοὺς γραμματι-
κοὺς, διδάσκοντας τοὺς παῖδας τὰς κλίσεις τῶν ὀνο-
μάτων τε καὶ ῥημάτων· τί τοῦτο; λέγοντες· ἄλλα
γράμματα; Ναί· ἄλλα γράμματα· ἐπεὶ καὶ ἄλλο τὸ
ἀλόγως γνωρίζειν· καὶ ἄλλο τὸ σὺν ἐπιστήμῃ γινώ-
σκειν αὐτά. Οὐ γὰρ τοσοῦτον θαυμάζομεν τὴν εἰδὸς-
βοτάνην ἀπλῶς, ὡς τὸν εἰδὸς καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐ-
τῆς· οὐδὲ τὸν σαλπίζοντα ἀδελφῶς, ἀλλὰ τὸν εὐστή-
μως, ἀποδεχόμεθα. Εἰπέ μοι, εἰ παιδίον, ἢ ἄλλος τις
τῶν μὴ γινωσκόντων γράμματα, εἰπέ σοι· τί ἐστὶ τὸ
ἄλφα ὅπερ μοι λέγεις; καὶ τί τὸ βῆτα; Σένα γὰρ μοι
θεκεῖ τὰ ὀνόματα. Τί εἶχες ἀποκριθῆναι; εἰ μὴ ὅτι
οὐκ ἔστι καιρὸς νῦν περὶ τούτων· πεῖθου δὲ μόνον
ἀκούων. Οὕτω δεῖ νοεῖν καὶ ἐπὶ πάσης τέχνης, προσ-
ελθεῖν δεῖ τῷ ἐπιστάτῃ· καὶ πειθόμενον, καταδραχῶ
μανθάνειν· ἐὰν προσέλθῃς γραμματικῶ, δεῖξά μοι
ἔχει, διὰ τί οὐ πάντοτε λέγομεν, Παῦλος· ὅταν δέη τι
περὶ τούτου εἰπεῖν· ἀλλὰ καὶ Παύλου, καὶ Παύλω
καὶ Παύλον. Οἶον ἐν ὑποδείγματι· «Ὁ δὲ Παῦλος
εἶπε πρὸς αὐτοὺς· καὶ πάλιν· «Ἐν δὲ ταῖς Ἀθη-
ναῖς ἐκδεχομένου αὐτοῦ τοῦ Παύλου· καὶ ἐν ἐτέρῳ·
«Εἶπε Κύριος δι' ὀράματος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ· καὶ
πάλιν· «Ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον· καὶ·
«Θάρσει, Παῦλε. «Τοιαύτη ἡ διαφορά καὶ ἐν τοῖς λοι-
ποῖς ὀνόμασιν· ὥσπερ δὴ καὶ ἐν τοῖς ῥήμασιν· οἶον·
«Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· καὶ ἐν ἐτέρῳ· «Σὺ τί
λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἡνοიξέ σου τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς; καὶ ἐν ἐτέρῳ εὐαγγελιστῇ· «Πῶς λέγουσι
τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαυὶδ εἶναι; καὶ αὐτὸς Δαυὶδ λέ-
γει ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν.

Οὐ μόνον δὲ τοὺς γραμματικοὺς μυκτηρίζουσιν
ἐνίοτε, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλους· ἐν τε τῷ λέγειν καὶ γρά-
φειν. Οὕτω γὰρ οἶδεν ἡ πονηρία, μὴδὲ καθ' αὐτὴν
συμφωνεῖν. Οἶον τι λέγω· συκὴ τὸ φυτόν, καὶ σικύα
τὸ λατρικὸν ἐργαλεῖον. Χλευάζουσιν οὖν καὶ διασύ-
ρουναι τὰ ὀνόματα διὰ τὴν παρήχησιν· μὴ γινώσκον-
τες τὴν τῶν στοιχείων διαφοράν. Οὕτως οὖν διακρί-
μενοι, καὶ τοῦ Θεοῦ καταλαζονεύονται ποτε· λέγον-
τες πρὸς Ἀβραάμ· «Οὐκέτι κληθήσεται τὸ ὄνομα
σου Ἀβραμ· ἀλλ' Ἀβραάμ ἐστὶ τὸ ὄνομα σου, ὅτι
πατέρα πολλῶν ἐθνῶν θέθεικά σε. καὶ περὶ τῆς
φυναικὸς αὐτοῦ· «Οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ

A runt ignorare, sane non discere pu'clerrimum·
malo enim procul abscedere tutius. Si res ita fuit,
quomodo te non dicerem iniquum, qui Colchos et
Abasgos arguas et iudices, quod linguam Græcam
alienam habentes, non loquantur, quasi Græcos
argueres, quod non barbaram loquantur. Sed cui
te comparem, nisi similia, aut avibus quibusdam,
qui hominis habitum et vocem imitantur, actus vero
ignorantes, a vaftris per ipsas imitationes capiun-
tur? Sic tu litteras discis, nesciens autem quare,
dum legis scribisque, a primo quoque, ne dicam a
te ipso, deceptus eris. Compone novas scripturas,
cum in contemptu habeas antiquas; magistrum
advoca Cartanum, quem jam habes.

B

Sæpe grammaticos cavillantur pueros nominum
et verborum declinationes docentes. Cur dicunt :
Aliasne litteras (sc. addendas scitis)? Merito alias
litteras (expeunt); nam aliud est nomina et verba
insulse scire, aliud scite noscere. Non tantum enim
qui plantas noscit, quantum qui illarum species
vimque miramur, nec tantum tuba imperite canen-
tem, quantum qui perspicue. Dic mihi, si puer aut
unus ex iis qui litteras ignorant te interroget : quid
est ἄλφα quod pronuntias, et quid βῆτα, quorum
nomina mihi videntur inaudita? Quid responden-
dum haberes, nisi non adesce tempus de talibus
(loquendi), et solummodo esse confidendum ex au-
ditu? Sic sentiendum est in omni arte. Adeundus
tibi vir doctus; et, cum illi fidem habueris, paula-
tim discas. Si grammaticum adieris, ab eo tibi erit
discendum cur, de Paulo loquentes non semper
Paulus, sed nunc *Pauli*, nunc *Paulo*, nunc *Paulum*
dicimus, ut in exemplis sequentibus : « Paulus dixit
eis; » et alias : « Pauli eos Athenis accipientis; »
— « Dixit Dominus per visionem nocturnam Paulo; »
— « Paulum verberare cessarunt; » — « Euge, Pante! »
Eadem diversitas in cæteris nominibus est, sicut
et in verbis, exempli gratia : « Amen, amen dico
vobis; » — « Quia dicis de illo, quod illo oculos tibi
aperuit? » Apud alium evangelistam : « Quomodo
dicunt Christum Davidis filium esse? » et ipse Da-
vid in libro Psalinorum dicit.

Non modo grammaticos aliquando, sed seipsos
invicem cavillantur, cum de legendo aut de scri-
bendo agitur. Sic enim novit malitia, ne sibi qui-
dem constare. Si fortassis dicam : συκὴ (*figus*) est
arbor, σικύα (*cucurbitula*) autem chirurgicum in-
strumentum, de nominibus propter consonantiam
contemptim rident, elementorum discrepantiam
ignorantes. Ea mente Deum ipsum vanè comeme-
morant dicentem ad Abrahamum : « Non jam vo-
caberis Abram, sed Abraam, quia te patrem mul-
tarum gentium posui¹¹; » et de uxore : « Non jam
vocabitur Sara, sed Sarra¹². » In quo enim viden-

¹¹ Gen. xviii, 5. ¹² ibid. 13.

tur illis differre inter se alio aut alio modo scripta nomina?

De talibus disserimus, ab insipientissimis coacti, potius autem illorum vanitatem miserantes. Sed Dominus noster Jesus Christus, Dei Patris Verbum, potestas et sapientia, illos tanto errore, contentiosa mente, imprudentia, superbisque cogitationibus liberet, nobis autem exitum in difficultatibus donet, ut, postquam in pace, pietate et sanctitate presentem vitam degerimus, ad vitam vere in eo beatam transeamus, cui gloria et omnium adoratio cum Patre divinoque ejus Spiritu, nunc, et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

Α Σάρα, ἀλλὰ Σάρρα. » Τί γὰρ διαφέρει κατ' αὐτοῦς, οὕτως ἢ οὕτως γραφόμενα τὰ ὀνόματα;

Ταῦτα οὖν ἡμεῖς διεξηλλόμεν ἀνιχνεύοντες ὑπὸ τῶν ἀλογιστῶν· μᾶλλον δὲ, ἐλεοῦντες αὐτοὺς τῆς κορυφότητος. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Λόγος καὶ ἡ δύναμις καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, αὐτοὺς μὲν ἐξέλιτο τῆς τοιαύτης πλάνης καὶ ἐρεσχολίας, ἀναισθητίας τε καὶ οἰήσεως· ἡμῖν δὲ ὁρίη πόντον ἐξ ἀπόρων· ἵν' ἐν ἡσυχίᾳ καὶ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι διαγαγόντες τὸν παρόντα βίον, ἀνταλλαξώμεθα τὴν ὄντως μακαρίαν ἐν αὐτῷ ζωὴν· ἣ ἡ δόξα καὶ ἡ παρὰ πάντων προσκύνησις σὺν Πατρὶ καὶ τῷ θεῷ αὐτοῦ Πνεύματι· νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Nonnulla alia ex eodem codice hic subjungo ad Cartanum quemdam Corecyraum, stolidum atque obscurum impostorem speculantia.

ΠΕΡΙ ΚΑΡΤΑΝΙΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ.

DE CARTANITIS HÆRETICIS.

Cartaniti sunt et Joanniciani. Qui, licet Constantinopolitanae sedi videantur addicti, scripta tamen Joanniciani Cartani, alii clam, alii aperte admittunt, ex quo cognomen habent. Hic e Corecyra erupit, pleraque, tum jam dudum extinctarum, tum recenter inventarum haeresium dogmata agitavit.

Deum gratiam vocat; qui ex materia in principio creata, densa, iniformi instabilique, hominem et cæteras creaturas in forma finxit, quatuor elementis domuantibus. De praecellentia autem cujusque elementi, docet animale elementum esse nigrum, alterum caeruleum, illud majus et vehemens, hoc autem minus et mansuetum. Semper ab eo, pro creatione, appellatio generationis natiuitatisque sumitur, unde similia Creatori creaturas declarat. Hominem animamque ex nihilo Deum fecisse in alio capitulo praesumit, ad quod dilucidandum dicit, Virginem ad verbum angeli concepisse Deum, illumque Deum simul ac hominem, nihil operante natura, genuisse, sicque hominem æternum sine principio, sine fine. Expulsos a Deo praeavos angelos in abyssum procidisse, et super eos in superbiae poenam per novem dies totidemque noctes pluisse, quod in sacris Libris scriptum affirmat. Separatam a tenebris lucem ex dimidio, et certe a pravis angelis bonos angelos. Ratiocinari omne animal, verbi gratia, formicam. Omnem materiam, scilicet arbores, petras, plantas, aquam, ignem et terram, mistam ac transplantatam augeri, cum ita sit de animantibus. Adamum, ex quadam sententia, in caelo creatum fuisse, et, ex altera,

Καρτανίται οἱ καὶ Ἰωαννικιανοί· οὗτοι τῇ θρόνῳ μὲν Κωνσταντινουπόλει δοκοῦσιν ὑποκείμεναι· δέχονται δὲ οἱ μὲν λαθραίως, οἱ δὲ καὶ φανερώς τὰ τοῦ Ἰωαννικίου τοῦ Καρτάνου συγγράμματα. Ἐξ οὗ καὶ τὴν ἑπωνυμίαν ἔσχον. Ὁς ἐκ Κερκύρας μὲν ὤρμητο· ἐδογματίσκει δὲ πλεῖστα τῶν τε προδιεφθαρμένων αἱρέσεων, καὶ τῶν μηδέπω ἐξευρημένων.

Καὶ γὰρ τὸν Θεὸν χάριν ὀνομάζει· φησὶ δὲ τὸν Θεὸν καταρχὰς πεποιημέναι ὕλην τινὰ παχυσίαν μὲν, ατύπωτον δὲ καὶ ἀστατον, ἐξ ἧς ἄνθρωπον καὶ τὰ λοιπὰ ἐδημιούργησεν ἐν τύπῳ· τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις κρατούμενα· κατὰ δὲ τὴν πλειὴν ἐπικράτειαν ἐκάστου στοιχείου, τὸ μὲν τῶν ζώων εἶναι μέλαν· τὸ δὲ λευκόν, καὶ τὸ μὲν μέζον, τὸ δὲ ἑλαττον, καὶ τὸ μὲν θυμῶδες, τὸ δὲ πρῶτον. Πανταχοῦ δὲ ἀντὶ δημιουργίας τὴν προσηγορίαν γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως λαμβάνει· κάντεῦθεν ὁμοία τῷ ποιῆσαντι εἶναι τὰ ποιήματα ἀποφαίνεται. Ἀνθρώπων τε καὶ ψυχῆν ἐξ οὐδενός· ἐν ἑτέρῳ κεφαλαίῳ φησὶ τὸν Θεὸν πεποιημέναι· πῶς δὲ τοῦτο, διασαφηνίζων, φησὶν· ὅτι διὰ τοῦ ἀγγελικοῦ λόγου συνέλαβε τὸν Θεὸν ἡ Παρθένος· καὶ ἐποίησε τοῦτον τὸν Θεὸν, καὶ ἄνθρωπον. Ἐργον φύσεως ἀνευ. Καὶ τοῦτον εἶναι ἐκεῖνον τὸν αἰώνιον καὶ ἀναρχόν καὶ ἀτελείωτον ἄνθρωπον. Ἐπιφησὶν, ὅτι διωχθέντες ὑπὸ Θεοῦ οἱ ἁμαρτήσαντες ἄγγελοι, ἦλθον εἰς τὴν ἄδυσσον· ἐφ' οἷς καὶ ἔβραχε διὰ τὴν αὐτῶν αὐθάδειαν ἡμερόνυχτα ἑννέα. Καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐστὶν ὃ λέγει ἡ Γραφή· Καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνήμετον τοῦ φωτός· καὶ ἀναμίσεν τοῦ σκότους· ἢ ἦτοι τοὺς καλοὺς ἀγγέλους ἀπὸ τῶν κακῶν. Ἐπιφησὶν, ὅτι ζῶον ἅπαν συλλογίζεται, καὶ τὸ παράδειγμα, ἐκ τοῦ μύμητος. Πᾶν δὲ πρᾶγμα, ἦτοι

δένδρα, πέτραι, λάχανα, ὕδωρ, πῦρ, γῆ, μὴ γινόμενα A versus Ægyptum, in Damasceno campo, postea καὶ μεταφυτευόμενα αὖξει, ἐπεὶ καὶ ἐμφύχα. Ἔτι translatum in Indiam, ubi paradisus.

φησὶ κατὰ τινὰς ἐν τῷ οὐρανῷ πλασθῆναι τὸν Ἀδὰμ, καθ' ἑτέρους δὲ φησιν, εἰς τὰ μέρη Αἰγύπτου, ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Δαμασκού, κάκειθεν μετατεθῆναι εἰς τὴν Ἰνδίαν, ὅπου καὶ ὁ παράδεισος.

Ἔτι φησὶν, ὅτι ὁ διάβολος γέγονεν ἕως ἡμῶν ἀνθρώπου πρόσωπον, καὶ οὕτως ἠπάτησε τοὺς προπάτορας, καὶ ὅτι ὥσπερ ὁ διάβολος γέγονεν ἀνθρώπος, καὶ ἠπάτησε τὴν Εὐάν, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς γέγονεν ἀνθρώπος ἐκ γυναικείας μητέρας, καὶ ἔωσεν ἡμᾶς ἅπαντας. Ἔτι φησὶν, ὅτι μετὰ τὴν ἐκ τοῦ παραδείσου ἐξορίαν βουλευθέντες οἱ πρωτόπλαστοι ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀμαρτίας νηστεύσαι, ἐπειράσθησαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου· ἐρωτηθεὶς δὲ ὁ διάβολος ὑπὸ τοῦ Ἀδὰμ τίνας χάριν πεiráζει αὐτοὺς, ἀπειλογήσατο· Ὅτι σοὺ πλασθέντος ὑπὸ Θεοῦ, προσετάχθησαν παρ' αὐτοῦ ἅπαντες οἱ ἄγγελοι μετὰ τοῦ Μιχαήλ, ἐμπροσθέν σου στήναι εἰς προσευχὴν καὶ προσκυνῆσαι σε ὡς εἰκόνα αὐτοῦ, ὃ καὶ ἐποίησαν· προστεχθέντος δὲ κήρυξ τοῦτο ποιῆσαι μετὰ τῶν σὺν ἐμοί, καὶ μὴ ποιήσαντος, ἀλλὰ τὸν ἀντίον ζητήσαντος τὴν παρὰ σοῦ προσκυνῆσιν· ἐπεὶ καὶ πρότερός σου ἐγεννήθη· καὶ ὅμοιος γενέσθαι Θεῷ καυχισάμενος, ἐδούληθον παρὰ Θεοῦ διὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ἐκ προσώπου τῆς γῆς, εἰς τὴν ἄδην. Ἔτι φησὶν· ὅτι οἱ τροχοὶ πύρινοι, ἐλαβε τὸν Ἀδὰμ ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἀντίπεστο.

Ἔτι φησὶν, ὅτι τῷ Χριστῷ γεννηθέντι κατήλθεν οὐρανθεν ἱμάτιον· καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐστὶν ὃ λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς χιτῶνα ἄβραham. Ἐφ' οὗ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἔπεσεν. Ἔτι φησὶν, ὅτι ἔσω τοῦ φαινομένου οὐρανοῦ εἰπὶν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων· εἰς τὸν ἀρανὴ δὲ, μόνον εἰσελθεῖν τὸν Χριστόν. Ἔτι φησὶν, ὅτι ἐκ τινων βιβλίων πῶ, ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ῥωμανίας παρὰ τινων πεφυλαγμένον, ἐχόντων τὰς γενεαλογίας ἁπάντων, ἔλαβον οἱ εὐαγγελισταὶ τὴν γενεαλογίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἔτι φησὶν, ὅτι ὁ ἄγγελος εἶπε πρὸς τὴν Παρθένον· Γίνωσκε ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνὶ μετὰ σοῦ, καὶ αὐτὴ σπρωθήσεται ἐν σοί, καὶ γενήσεται ἀνθρώπος, καὶ καλέσεις αὐτὸν Ἑμμανουήλ· καὶ σώσει τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ διαβόλου· καὶ ὅτι ὅλη ἡ ἁγία Τριάς ἐσπρωθήσεται, διὰ τὸ ὅμοιον τῶν τριῶν καὶ ἁγίωστον. Ἔτι φησὶν, ὅτι οἱ ἐξ ἀνατολῆς ἐλθόντες Μάγοι εἰς προσκυνῆσιν τοῦ Χριστοῦ, ὃ μὲν θεάσαντο (sic) αὐτὸν ὡς νήπιον ἐνιαυτοῦ, ὃ δὲ ὡς ἄνθρωπος τριακονταετῆ, ὃ δὲ ὡς γέροντα πεπαιτωμένον. Καὶ ὅτι ἐπὶ αὐτοῦ ὦν ὁ Κύριος σημεῖα ἐποίησε· νεκρὸν γὰρ ἀνέστησε, καὶ ἐπάνω τῶν ἀκτίων ἐπωχεῖτο τοῦ ἡλίου, καὶ ἐπὶ τοῦ ἱματίου ὕδωρ προσέφερε τῇ μητρὶ, καὶ ξύλον τανύσας, μεῖζον ἐποίησε χρεῖα· εὐστῆς, καὶ στροβιλίζετο ἐμφύχα ἐκ πηλοῦ κατεσκευάσεν. Ἀλλὰ τίς ἀν' ἑκαστὰ τὰ τοῦ Καρτάνου καταλέγοι βλάσφημα; σχεδὸν γὰρ οὐδὲν ὁρθὸν ἐν τῇ λαοπλανείᾳ αὐτοῦ βιβλίῳ φέρεται.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΚΑΡΤΑΝΙΤΩΝ ΑΙΠΕΣΕΩΣ.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀνεφάνη καὶ ἡ τῶν Καρτανιτῶν πολυκεφαλὸς αἵρεσις. Καρτάνος γάρ τις Κερκυραῖος, τὸ σχῆμα μοναχὸς, τὴν ἀξίαν δῆθεν. ἱερεὺς, δι' ἐμπορίαν εἰς Ἀκυλιτῶν στελλόμενος, κἀντεῦθεν εἰς αἰσχροπράξιαν ἐμπεσὼν, ἐνεδελήθη, εἰς φυ-

Diabolum serpentis formam cum humano vultu induisse, nostrosque proavos decepisse; et ut diabolus, Evæ decipiendæ causa, homo factus fuerit, sic Deum ex muliere hominem factum, ut nos salvaret. Primos homines, paradiso perduto, jejunaŕe propter ipsorum culpam volentes, a diabolo tentatos; interrogatumque diabolum ab Adamo quare eos tentaret, respondisse: Quia Deus, postquam te creasset, omnes angelos simulque Michaellem jussit coram te, qui ipsius imago es, precantes et adorantes stare, quod fecerunt. Ego vero cum meis idem jussus negavi, imo vero me, ante te natum, similemque Deo quoque esse gloriantem, a te adorandum expostulavi; sed, jubente B Deo, longe a facie terræ angeli in infernum dejerunt me, Michaellem cum curru ex ventis conflatō, igneis rotis, missum, in cœlum Adamum rapuisse coram Deo, cujus facies splendidissima flamma fulgebat.

ἀποσταλεῖς ὁ Μιχαὴλ μετὰ ὁρματο; ἐξ ἀνέμου, οὗ παράδεισον, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὗ τὸ πρόσωπον λίαν

Christo nascenti missum fuisse e cœlo vestimentum, quod ipsum evangelista tunicam inconsutilem memorat, et in illud potentiam Dei decidisse. Intra visibilem cœli partem cœlestes habitare potestates animasque sanctorum, in invisibilem vero solum Christum penetravisse. Præterea docet evangelistas ex quibusdam libris Romæ asservatis, omniumque genealogiam describentibus, Christi Filii Dei genealogiam exceperisse. Dixisse Mariæ angelum: Scito Spiritum sanctum ex te incarnandum, et illum hominem naturum vocabis Emmanuel, qui Christianum genus e manibus diaboli salvabit. Ad hæc Trinitatem totam incarnatam fuisse, quia tres similes sunt et inseparabiles. Magorum, qui ad adorandum ab Oriente venerant, ab uno Jesum infantem primi anni visum, ab alio triginta annorum visum, ab alio senissimum. Christum, dum puer esset, miracula edidisse, scilicet mortuum quemdam suscitavisse, super radios solis spatium percurrense, matri suæ aquam in vestimento repositam attulisse, trabem extendisse, longiorumque ad necessitatem effecisse, aves viventes ex luto finxisse. Sed quis singula Cartani blasphemiam expromeret? Nihil fere sanum, in libro ejus vulgato reperias.

DE CARTANITARUM HÆRESI.

Nostris in temporibus multiceps Cartanitarum hæresis apparuit. Cartanus e Corecra oriundus, conditione monachus, dignitate quidem sacerdos, cum commercii causa Aquileiam navigasset, ibique in dedecora lapsus esset, in carcerem con-

jectus est. Postquam diu in eo mansisset, nihil habens unde exitum pararet, apocryphas biblias nactus, quibus Severiani Audianique contra sancti Epiphaniī sententiam utebantur, nugasque a Manichæis, ut Domini carnalitatem ad libidinem suam demonstrarent, repertas, multasque alias hæreticas controversias, jamjam ex quo Patres docuerant exsoletas, plura imo addens quæ a spiritu malo edidicerat, novam quamdam barbaro insuetoque stylo Bibliam composuit. In qua pleraque obscura, quanquam ipse ex eo gloriatur quod luciditatem intenderit, meritoque dici possit illam simpliciore stylo indoctos ad abyssum vehementissima propulsione acturam, ut qui, divinas Scripturas ignorantes, istiusmodi bibliæ tota attentione incumbant. Talem sic digestam et chalcographia multis exemplaribus editam, perniciosam ex se pestem dispersit per insulas et continentem, et quaecunque per regionem ubi lingua Græca in usu. Quæ usque ad nos pervenit, primum uno exemplari, quod ad pontificem cujus ditionem Cartanus agitabat, mittere statuimus, secundo tertioque ejusdem typi exemplaribus pariterque luto et igne dignis, thesauri instar ab illis quos perdiderant servatis. Illam putridam apertiorementque mentis eorum manifestationem breviter percurrimus; ei intelligentes quanta in ea pestis esset, quantum in nobis fuit, divulgandam curavimus. Itaque istius Bibliæ execrandas hæreses, et quotquot Cartanus de Scriptura divina ejusque interpretibus in parte libri ab illo scripta mentitus fuerit, quasi in capitulo disposuimus, verbosam illius barbariem caventes, mendaciaque temperata confutatione redarguentes, illorum gratia, qui penitus Ecclesiæ dogmata ignorant.

Nefarii Cartani hæreses fallacesque ineptiæ, et earum confutatio.

1° Cartanum Joanni Damasceno ascripsisse canones quos quisque a Metrophane in honorem Trinitatis scit fuisse compositos.

2° Deum a Cartano *gratiam* vocari, quod nusquam scriptum, quia non conveniens.

3° Contra Platonem, etc.

A λαχὴν, χρόνον δὲ συγχὸν ἐν αὐτῇ διαμείνας· καὶ ῥῆ γων ὁ τι καὶ δράσειεν εἰς ἀπαλλαγὴν, ἀποκρύφους τίς βιβλίους ἐντυχὼν, οἷς ἐχρῶντο ποτε κατὰ τὸν ἅγιον Ἐπιφάνιον, Σεδηριανοὶ καὶ Αὐδιανοί· ἀλλὰ καὶ τοῖς παιδικοῖς δὲ Μανιχαῖοι συνέταξαν, ὥς τὸ κατὰ φαντασίαν εἶναι τὴν τοῦ Κυρίου σάρκασιν ἀποφῆναι· καὶ ἐτέροις πλείστοις αἰρετικοῖς λογιόδοις, ἡδὴ ἐξιτήλοισι γενομένοις διὰ τῆς τῶν Πατέρων διδασκαλίας· ἐξ ἑαυτοῦ τε πλείστα ἄπερ τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐδίδασκεν ἐξευρίων, συνέταξε βιβλίον τινὰ καινὴν· καὶ τὴν φράσιν βάρβαρον καὶ ἀσυνήθη· καὶ ταπολλὰ ἀσχη· εἰ καὶ αὐτὸς ταύτην διασαρῆνειαν ὡς φρυάττεται οὕτως ἐπετήδευσε· πλὴν οἱ τοῖς ἀπαιδεύτοις, ἀπλουστερά τε αὕτη μᾶλλον, καὶ εἰς βόθυνον κατάγειν κειρωτάτη, ὡς μὴ εἰδὸς τὰς θείας

B Γραφὰς, κἀνευθὲν ἄπασαν αὐτῶν τὴν ἐρεσιν ἐν αὐτῇ ἐκδόδοῦσιν· οὕτω τε αὐτὴν κατασκευάσας, καὶ διὰ τῆς χαλκογραφίας μυριοπλασιάσας, σχιδὼν τοῖς πλείστοις διεθρον αὐτόματον ἐνέσπειρεν· οὗτοι τε ἐν νήσοις, καὶ οὗτοι ἐν ἡπείρῳ, τῇ Ἑλλάδι χρωμένοις φωνῇ· ἤτις καὶ μέχρις ἡμῶν ἐφθασε, μὴ μὲν πρῶτον, ὅθεν καὶ διενεσθῆμεν ἐπιστελλαι τῷ ἐν ἡ ἀρχίᾳ διήγειν ὁ Καρτάνος ἀρχιερεῖ· ἐν ὧς λυμαινόμενα παραφυλάττεται· ἐπεὶ δὲ καὶ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ ἐνετύχομεν, τοῦ αὐτοῦ τύπου, καὶ τοῦ αὐτοῦ βορδέρου καὶ τοῦ πυρὸς ἀξίᾳ, φυλαττομένη παρὰ τῶν παρ' αὐτῆς ἐαλωκότων ὡς τι κειμήλιον, μᾶλλον δὲ σηπεδὸνα καὶ ἀφανισμόν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς· συντόμως ταύτην διελεθόντες, καὶ γνόντες ὅτιν ἑναποκειμένην ἔχει τὴν βλάβην, οὐκ ἀνεσχόμεθα ὅσον τὴ κατ' ἐμὴ μὴ ἁπλοῦς θεῖναι.

C Διὰ καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς βίβλου τὰς μυσαρτάς αἰρέσεις, καὶ ὅσα ψευδῆ κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν, καὶ τῶν ταύτης ὁποφητῶν ἐν τοῖς ἐπινοήσαν αὐτῷ κεφαλαίοις ἔγραψεν, ὧς ἐν κεφαλαίῳ ἐθέμεθα, ἐκφρυγόντες τὸ αὐτοῦ πολύλογον καὶ βάρβαρον, καὶ ἀνατρέποντες αὐτὰ, διὰ μετρίων ἀντιρρήτικῶν ἀποδείξωμεν, καὶ τοῦτο διὰ τοὺς πάντι ἀπείρου:

A1 τοῦ καταράτου Καρτάνου αἰρέσεις καὶ φληναφίαι, καὶ ἡ τούτων ἀνατροπή.

α'. Ὅτι τοὺς τριαδικοὺς καλόντας τῷ δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ ἐπιγράφει, οὗς Μητροφάνην οἰδασιν πάντες συντεταχέναι.

D β'. Ὅτι χάριν τὸν θεὸν ὀνομάζει· ἔγραφον δὲ τοῦτο, ἐπεὶ καὶ ἀνοίκειον.

γ'. Ὅτι κατὰ Πλάτωνα, κ. τ. λ.

Cod. cccv I. Pag. 1. Grammatica docti monachi Pachomii Rusani, cujus nullum opus Fabricius usquam memorat, quamvis vol. 10 Bibl. Græc. pag. 440 Pachomii Abbatis Hieromonachi meminerit, quem ab hoc alium fuisse crediderim, nisi unus idemque modo Catholicus fuerit, modo schismaticus. Allatio tamem notus hic noster aliquantum fuit, ut patet ex lib. III *De utr. Eccl. consens.* cap. 3 et viro cl. Anadolio pag. 51, Præf. in Papanum, (*Cod. Nan.*, p. 511.)

Pachomii monachi prologus in grammaticam,

Παχωμίου μοναχοῦ προοίμιον εἰς τὴν γραμματικὴν.

Profecto laboriosum est genus humanum, semperque novi quid addiscere ac possidere studet, uti Ecclesiasticus ait 1. Quod quemadmodum ubique,

Initium: Ὅντως φιλοπράγμων ἐστὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ ἀεὶ καινὰ τινα διανοεῖται μαθεῖν καὶ προσκτήσασθαι, ἢ φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής. Ὅσοι

1° Eccl. iv, 8.

μετὰ πάντων συνέθη καὶ τοῖς γραμματικοῖς κατὰ διαφόρους καιροὺς, διάφορα ἐκδεδωκόσι συγγράμματα τῆς κατ' αὐτοὺς τέχνης τε καὶ ἐπιστήμης. Οὐδὲν δὲ ἢ βραχὺ διεντυγχότα τῇ διανοίᾳ· εἰ μὴ τῇ συνθέσει, συστολῇ τε καὶ παρατάσει. Ἀλλὰ μέχρι μὲν κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Μοσχοπούλου καὶ ἡμῖν κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν ὁμοδόξου τὰ τῶν παλαιῶν ἐπεκράτει· ὅσον, Διονυσίου τοῦ Θρακικοῦ τέχνη· Θεοδοσίου γραμματικοῦ Ἀλεξανδρείας, περὶ κλίσεως ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων, περὶ πνευμάτων· Σωφρονίου πατριάρχου περὶ ὀρθογραφίας· ἐτι Ἰωάννου γραμματικοῦ τοῦ Χάρακος καὶ Τιμοθέου τοῦ Χάρακος κανόνες· Σωφρονίου πατριάρχου περὶ προθέσεων· Σεργίου ἀναγνώστου Ἐμμεσίου, εἰς τὰ Αἰλίου Ἡρωδιανοῦ Θεοδωρήτου περὶ πνευμάτων τῶν ὀκτὼ στοιχείων ἐξ Ἡρωδιανοῦ πρὸς Πατρίκιον· Ἡρωδιανὸν περὶ χρόνων, περὶ σχημάτων καὶ δέλων· Ἰωάννου γραμματικοῦ Ἀλεξανδρείας τόνικων παραγγελμάτων ἐν ἐπιτομῇ· Μιχαὴλ μοναχοῦ καὶ Συγκέλλου περὶ συντάξεως· καὶ ἑτέρων δὲ τινῶν Ἑλλήνων καὶ Χριστιανῶν· ὧν τὰ συγγράμματα, τὰ μὲν ὁμοῦ, τὰ δὲ καὶ σποράδην καὶ ἀνὰ μέρος εὑρομεν χειρογράφως· τοῖς Ἀπολλωνίου δὲ μόνοις ἐνετύχμεν χαλκογραφείσιν, εἴτ' οὖν τυπογραφείσιν.

Ὅδε ῥηθεὶς κυρὸς Μανουὴλ τὰ πάντα καλῶς σκηπῆσας, ἐπὶ ὅτα καὶ παρ' αὐτοῦ τινα ἐξευράμενος, δύο τινὰ βιβλία, ὡς ὁράται, ἐξέθετο, τὰ λεγόμενα ἐρωτήματα καὶ τὰ σέδη, σαφίστατα ὄντα καὶ ποικίλα, καὶ τοῖς εἰσαγωγικοῖς πολλὴν παρέχοντα τὴν ὠφέλειαν· ἃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦσι παρὰ τοῖς φιλομαθεῖσιν. Ἀλλ' ἐπειπερ ἡ τῶν Ῥωμαίων βασιλεία ταῖς συχναῖς τυραννίσιν καὶ πολιορκίαις ἔαλω καὶ φροῦδος ἐγένετο, ὅσοι τῶν λογίων ἐσώθησαν, τὴν ἐνεγκαμένην ἀφέντες, τὴν ἀλλοδαπὴν ἡρετίσαντό τε καὶ ὤκησαν σὺν αὐτοῖς βιβλίοις· ὅς ἦν καὶ κυρὸς Μανουὴλ ὁ Χρυσολουράς (ἡλεῖτα Δημήτριος ὁ Χαλκονδύλης) Θεόδωρος ὁ Γαζής, Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις, τὴν Ἰταλίαν τῆς Θράκης ἀνταλλαζάμενοι. ἔθθεν τοι καὶ διὰ φιλοτιμίας, ἡ δυστυχίαν καὶ τοῦ τόπου βαρβαρότητα, ἡ οὐκ οἶδ' ὅπως παρακινήθέντες. Ὁ μὲν Χρυσολουράς τοῖς παλαιστοτέροις ἐξεκολουθῶν, σύντομόν τι βιβλίον ἐξέδωκεν, ὀλίγα τινὰ φροντίσας περὶ ὀρισμῶν καὶ κανόνων τῆς γραμματικῆς, μεγάλη δὲ συμβάλλων τοῖς· ἐτι γάλακτος δεομένοις· ὁ δὲ κύρις Θεόδωρος πλεῖστα φιλοπονησάμενος· καὶ αὐτὸς κατόπιν βαίνων τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ἐν τέσσαρσι βιβλίοις τὴν ἅπασαν πραγματείαν ἐξέδωκε· τοῦ πρώτου μὲν περιέχοντος, ὅσα κοινὰ τοῖς πᾶσι γραμματικοῖς καὶ εἰς ἀποστηθισμὸν ἀναγκαῖα· τοῦ δευτέρου δὲ, τοὺς κανόνας ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων· τοῦ δὲ τρίτου περὶ προσφθεῖς καὶ ὀρθογραφίας· τοῦ δὲ τετάρτου περὶ συντάξεως.

Μετὰ τοῦτον δὲ Κωνσταντῖνος ἐν τρισὶ βιβλίοις· τοῦ πρώτου ὡσαύτως περιέχοντος, ὅσα τοῖς εἰσαγωγικοῖς ἀναγκαῖότατα, μεθ' ὃ περὶ συντάξεως, εἴτα περὶ κανόνων ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων. Τινὲς δὲ τοὺς τοῦ Μοσχοπούλου κανόνας ἐν βραχὺ ἤ τι κατέστησαν,

ita in grammaticis quoque accilic, qui diversis temporibus diversos de sua arte et scientia libros in lucem emiserunt. Ac sensu quidem parum differunt: discrimen nonnisi in compositione, restrictione, extensione reperitur. Jam vero usque ad Domnum Manuelem Moschopolum, qui eandem nobiscum religionem amplectebatur, veterum opera valuerunt, exempli gratiā, Dionysii Thracis ars; Theodosii grammatici Alexandrini liber de declinatione nominum ac verborum, et de spiritibus; Sophronii patriarchæ, de orthographia, item Joannis grammatici Characis et Timothei Tharacis regulæ; Sophronii patriarchæ, de præpositionibus; Sergii Lectoris Emeseni commentariis in Ælium Herodianum; Theodoret, de spiritibus octo litterarum ex Herodiano ad Patricium; Herodiani, de temporibus, de schematibus, etc.; Joannis grammatici Alexandrini epitome regularum accentum spectantium; Michaelis monachi et Syncelli, de syntaxi, et aliorum quorundam paganorum et Christianorum, quorum libri partim collecti, partim dispersi et excerpti nobis occurrerunt calamo exarati: solummodo Apollonii opera typis excusa fuerunt.

Jam vero, omnibus bene disquisitis et quibusdam de suo hic illic adjectis, Dominus Manuel supra laudatus duos libros qui adhuc vigent, composuit sub hoc titulo: Quæstiones et schedæ. Qui libri cum perbene sint digesti ac varii, ita ut institutoribus magnam utilitatem suppeditent, etiamnum apud litterarum studiosos auctoritatem habent. Quoniam autem imperium Romanorum crebris invasionibus depressum ac pene extinctum est, quotquot viri docti superstites fuere, patria relicta, alienam petierunt terram ibique cum libris asportatis habitaverunt, e quorum numero sunt Dominus Manuel Chrysoularas (deleta sunt verba: Demetrius Chalcondyles), Theodorus Gazes, Constantinus Lascaris, qui ex Italia transmigravere in Thraciam, ubi aut honoris studio, aut rebus adversis locique barbarie aut nescio quibus causis permoti varios libros composuerunt. Nimirum Chrysoularas, veterum vestigia premens, epitomen fecit in qua, præceptis regulisque grammaticæ fere neglectis, difficiliora proposuit iis qui lacte adhuc indigerent. Porro Dominus Theodorus in quatuor libris summa cum diligentia conscriptis et ad veterum exempli adornatis totam complexus, est grammaticam: quorum in primo exposuit quæ omnibus grammaticis communia sint, et ad recto loquendum pertineant; in secundo dedit regulas nomen et verbum concernentes; in tertio de prosodia et orthographia tractavit; in quarto denique syntaxin adjecit.

Post eum in tribus libris Constantinus, eandem materiam explicare aggressus, in primo pariter disseruit de iis quæ ad introductionem spectant, in secundo de syntaxi, in tertio denique de regulis, ad nomina verbaque pertinentibus. Jam vero alii

Moschopuli regulas epitomaverunt, alii Chrysolorum succinctam editionem, omissis regulis, adornaverunt, eo fortassis sine ut ne discipuli in scribendi ac loquendi studio impedirentur. Toto cælo autem hi inter se distant. Nonnulli enim adeo brevitati studuerunt, ut etiam multa utilia neglexerint, in quorum numero est Theodorus qui in brevissima epitome quam plurima complecti sibi proposuit. Constantinus e contrario in tertio libro admodum prolixè regulas quidem exposuit, sed de declinatione diversa, de litteris initialibus et finalibus ne verbum quidem dixit: quo factum est ut alia grammatica alia indigeat. Præterea etiam de declinatione et constructione ac de aliis quibusdam capitibus differunt: denique, ut verbo dicam, hæc grammaticam tractandi ratio multam discipulis creavit confusionem, cum alii alia addiscerent, aliquid singuli libri ad institutionem haud sufficerent, ita ut discipulus omnes sibi procurare cogereetur. Quare, omnibus grammaticis coactis, unum volumen per varios libros digestum elaborare constitueram, eo quidem modo, ut depromptis ex unoquoque iis quæ apta viderentur, illos derem, neque tamen aliquid omitterem.

Sed destitui ab hoc conatu, veritus ne, dum aliena componerem et sic quasi ornatu me induerem, cum labore simul risum incurrerem, ad instar graculi in fabulis decantati. Hac de causa talem laborem omittendum existimaui. Quæ autem a recentioribus, ut dixi, succincte et nova ratione dicta sunt, ea ego quoque secundum ordinem, magna adhibita diligentia, in hoc libro composui: partim quidem, quæ omnibus grammaticis sunt communia, uti supra diximus, ut discipuli facile hæc comprehendant: partim systema grammaticæ et reliquarum orationis partium, ad modum scholiorum et regularum, ut studiosorum captui expositio nostra accommodata et facilis esset intellectu: deinde Domini Mathæi Camariotæ grammaticam, quæ in epitome continet Moschopuli grammaticam et alia quædam, quasi totius artis primitias: tum disserui de tropis poeticis, necnon de metris et dialectis, quas grammaticæ partes et instrumenta esse constat. Similiter explicuimus reliqua, quorum recentiores grammatici aut nullam omnino iniecerunt mentionem, aut quæ minus lucide nimisque succincte tractarunt. Jam vero, si quidem, præter vitam ac sanitatem, otium nobis ac firmam voluntatem Dominus largiri voluerit, ad difficultates quæ tirōnibus enasci solent, enucleandas nos accingemus, sperantes fore ut opus egregium ac bonæ frugis in lucem emittamus. Cæterum monen discipulos, ne reliqua negligant, verbi gratia, tertium librum Lascaris, et tertium quartumque librum Theodoretæ, et ut lexicon sibi comparent, ante omnia illud a Barino confectum, quod imprimis ad orthographiam, etymologiam et historiam addiscendam utilissimum est, prætereaque multa egregia continet: quibus si quis cum grano salis ac diligenter operam navaverit, multum inde utilitatis percipiet atque in dies proficiet.

Ἄλλοι δὲ καὶ τὴν τοῦ Χρυσολοῦρᾶ συνέντευον ἐξελόντες τοὺς κανόνας· ἴσως διὰ τὸ μὴ ἐμποδίζεσθαι τοὺς ἀρχαρίους ἐν τῇ μεταγράφῃ καὶ ἀποστηθίζειν μέσον δὲ τούτων καὶ πολλὴ ἡ διαφορὰ. Οἱ μὲν γὰρ τοσοῦτον τῇ συντομίᾳ ἐχρήσαντο, ὥς καὶ πολλὰ τῶν χρησίμων παραλείπειν· οἷός ἐστιν ὁ Θεόδωρος, πλεῖστα θελήσας ἐν βραχείᾳ περιλαβεῖν· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ τρίτῃ αὐτοῦ βιβλίῳ εἰς πλάτος τὰ τῶν κανόνων συνθεῖς, οἶονε περὶ κλίσεως διαφόρου, περὶ ἀρτικίων μέντοι στοιχείων ἢ τελικῶν, ὥκνησεν εἰπεῖν· ὥστε δέεσθαι ἑτέραν γραμματικὴν ἑτέρας. Διαφέρουσι δὲ καὶ περὶ κλίσεως τε καὶ συζυγίας καὶ τινῶν ἑτέρων κεφαλαίων, καὶ συνελόντα φάσιν, ἡ τοιαύτη φιλοπονία, αἰτία γέγονε συγχύσεως τοῖς μανθάνουσιν, ἄλλων ἄλλα μανθανόντων, ὥς μὴ ἐξαρκοῦντο· ἐκάστου τῶν βιβλίων ἐν τῷ μανθάνειν· ἢ τοῦ μανθάνοντος τὰ πάντα βιβλία πορίζεσθαι. Ἐθεν τοι καὶ περὶ αὐτῶν, ἐβουλήθη τούτοις ἀπαντας γραμματικούς συναγαγόν, ἐν πυγίῳ ἐν διαφόροις βιβλίοις ἐξυφάναι· παρεμβαλὼν δὲ γλῶσσιν ἐξ ἑνὸς εἰς ἕτερον, καὶ οὕτω τὰ πολύπτυχα εἰς ἐν πυγίῳ συστῆλαι, μηδεὶς λειπομένους.

voluminosos libros in unum volumen comprehen-

Ἄλλ' ἐπεσχέθη τῆς ὁρμῆς, δεδιὼς πρὸς τὴν πᾶν μὴ καὶ γέλωτα ὀφλήσειν ὡς ὁ μυθεύμενος χαλκὺς, τὰ ἀλλότρια συναρμόζων καὶ δῆθεν καλλωπιζόμενος· διὸ τοῦδε μὲν τοῦ ἐγγειρήματος ἐπαυσάμην. Ἀπὸ δὲ τοῖς νεωτέροις ὡς ἔφη ἐκαινοτομήθη κατὰ συντομίαν, ταῦτα ἀγὼ καθέξῃ μετὰ μείζονος ἐπιμελείας ἐνταῦθα συντάξω· ἰδίως μὲν, ὅσα κοινὰ τῇ γραφῇ παρὰ πᾶσι τοῖς γραμματικοῖς, ὡς εἰρηται ἐν εὐκρίτως ἔχον ἐν ἀποστηθίζεσθαι ταῦτα οἱ εἰσαγόμενοι· ἰδίως δὲ τινὰ τεχνολογίαν τῶν γραμμάτων, καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ λόγου μερῶν, τρόπον σχολίων τε καὶ κανόνων· ἐν' εὐλήπτῃ καὶ χωρητικῇ ὥς τῷ τούτων νοτὰ λέγόμενα. Μεθ' αὐτὴν τοῦ κυροῦ Ματθαίου τοῦ Καμαριώτου γραμματικὴν, ἐν συντόμῳ τὴν τοῦ Μοσχολοῦ καὶ ἕτερ' αὐτὰ περιλαμβάνουσιν· ὡς ἀρχὰς τινὰς· τῆς ὅλης ἐπιστήμης. Εἴτα περὶ τρόπων ποιητικῶν, μέτρων τε καὶ διαλέκτων· ἃ καὶ μέρη τῆς γραμματικῆς εἰσι καὶ ὄργανα δι' οὗσιν. Ἰσως δὲ καὶ ἕτερα ὧν οὐκ ἐμνήσθησαν οἱ νέοι τῶν γραμματικῶν, ἢ καὶ ἀμυδρῶς διήλθον καὶ συντεταγμένως, καὶ ἐντεῦθεν δυσκόλιαν παρέχοντα τοῖς εἰσγινωκῶς προσθησομέν· εἴπερ ἡσυχίαν ἡμῖν χρηγίηται Κύριος καὶ βουλὴν βελτίονα, πρὸς τῇ ζωῇ καὶ ὑγίει· καὶ κρεῖττον τι καὶ θαυμαστὸν παρέξομεν τὸ σύνταγμα. Πρὸς τοῦτοις παρεγγυῶμαι τοῖς μανθάνουσιν, μὴ δὲ λοιπῶν ἀμελεῖν, οἷον τοῦ τε τρίτου βιβλίου τοῦ Λασκάρεως, καὶ Θεοδώρου, αὐτοῦ τε τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου, εἴτα καὶ λεξικόν τι κακτῆσθαι, καὶ μέλλον τὸ τοῦ Βαρίνου· πᾶν συμβάλλον εἰς τὴν ὀρθογραφίαν, ἐτυμολογίαν τε καὶ ἱστορίαν, καὶ ἄλλα πολλὰ χρηστά τε καὶ θαυμαστά. Ταῦτα γὰρ εἰ τις ἐπιστημένως τε καὶ ἐπιμελῶς διέλθῃ, πολλὴν ἔξει τὴν ὠφέλειαν, καὶ πρὸς τὰ πρόσω βούλην.

PHILOTHEUS MONACHUS.

Col. xcv. fol. 93 a. Ti'. — Ἀσκητικά τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Φιλοθέου μοναχοῦ μονῆς τῆς ὑπερ-
αγίας Θεοτόκου τῆς Βάτου (1). — id est, *Ascetica sancti Patris nostri Philothei, monachi monasterii san-*
ctissimæ Deiparæ Bati, seu rubi.

Incipit : Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, κατὰ τὸν
θεῖον Ἀπόστολον, Χριστὸν ἐνδεδύμεθα, δηλονότι ἐξ
ἡμέρας καὶ ὥρας τοῦ θεοῦ βαπτίσματος. Ἐξαπέστει-
λεν ὁ Θεός, φησί, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς
καρδίαις ἡμῶν κρᾶζον. Δεῖδ' ὁ Πατήρ, καὶ αὐτὸ, φη-
σί, τὸ Πνεῦμα συμμετρῶει τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι
ἐσμεν τέκνα Θεοῦ, εἰ δὲ τέκνα καὶ κληρονόμοι, κληρο-
νόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Εἰ τοίνυν,
ἐπιφασκεῖ ὁ θεοφάντωρ Χριστὸν ἐνεδυσάμεθα ἐκ βα-
πτίσματος, καὶ Χριστὸς Ἰησοῦς οἰκεῖ ἐν ἡμῖν, καὶ
ἀρραδῶνα Πνεύματος ἁγίου τῆς μελλούσης αἰωνίου
ζωῆς ἐλάβομεν, καὶ οἶκος, ὡς ἔφη, τῆς προσκυνητῆς
καὶ ἁγίας Τριάδος γεγόναμεν· τί δὲ ἡμᾶς ποιῆσαι;
καὶ πῶς ἐν φ' ὧν καὶ τῶν ἡμῶν αὐτῶν σωτη-
ρίαν κατεργάζεσθαι, ἵνα μὴ ἀντὶ οἴκου Θεοῦ, οἶκος
διαβόλου πάλιν γινώμεθα; Τί δὲ ἄλλο, ἢ μιμητικῶς;
ἐν βίῃ Χριστῷ ἀκολουθεῖν; Τί οὖν εἰπώμεν; ὅτι τὸν
θεῖον Χριστὸν πορεύεσθαι μέλλοντα, ἀναχωρῆσαι
καὶ ἀποτάξασθαι δεῖ τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἰδοὺ προ-
εἰλήφατε τοῦτο ποιῆσαι. Ἀλλὰ εἰπώμεν, ὅτι ξένος
τῆς ἐαυτοῦ πατρίδος καὶ φίλων καὶ γονέων ὀφείλει
γενέσθαι τις διὰ Χριστόν; Ἰδοὺ καὶ τοῦτο ἔκαστος
ἡμῶν πεποίηκεν· ἀλλὰ ταῖς προσευχαῖς προσκατε-
ρεῖν ἡμᾶς ὑπομνήσωμεν, καὶ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις ἐγ-
γυμνάζεσθαι; Ἰδοὺ χάριτι Χριστοῦ δι' ἀσκήσεως αὐ-
ταῖς ἐνδυναστεύετε· καὶ τῇ φιλαδελφίᾳ καὶ ὑπακοῇ
τῷ Χριστῷ, διαδόχῳ ὡς αὐτῷ καλῶς γέ γε ταπεινώ-
σαι ὑπακούοντες; καὶ ὑποταττόμενοι.

Ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡμῶν ἐν Χριστῷ ἀνδραγα-
θήμασι, δεῖ καὶ τῇ κακίᾳ ἐν λογισμῶν πονηρίᾳ; καὶ
αἰσχρότητος, μὴ συνδυάζειν ἐν τῷ κρυπτῷ. Ἔστιν
οὖν νοητὸς πόλεμος; ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τοῦ αἰσθητοῦ χα-
λεπώτερος, ὃν εἰ τοῖς τῆς ὑποταγῆς ὡμῶν ἄθλοισι καὶ
προαιρέσεως αἵμασι καὶ αὐτὴν κατορθώσετε, ὡς
φωστῆρες φανήσεσθε λόγον ζωῆς; ἔχοντες, ἀνύοντες
τὸ τῆς συνεδήσεως μαρτύριον. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν
λατρικῶν φηράδων, εἰσι μὲν τινα προσάπτω; τὸ
σῶμα ὑπερείδοντα, ἕτερα δὲ πολλάκις μέχρι τέλους
ὀπίσθαι; εὐμερίαι; αὐτῷ γινόμενα, οὕτω γε χρὴ νοεῖν
καὶ ἐπὶ τῶν κατ' εὐσεβείαν ἀσκητικῶν σπουδασμά-
των, τῶν τε κατὰ νοῦν κρυπτῶς ἐπιτελουμένων, καὶ
ἐν σώματι· καὶ μοι, φησί, τις ἐργάτης τὸν δι' αὐτὸν
λόγον ἐπ' ἐλπίδι εἶπε, δεῖ τὸν τῆς εὐσεβείας ἐργάτην
ἐρεῖν· καὶ κατὰ σκολὸν διώκειν ἐν νῷ τοῦ τελείως
τῇ τοῦ Θεοῦ μνήμῃ ἐν καρδίᾳ ὡς περ μαργαρίτην
ἐν λίθῳ τίμιον θησαυρίζαι· καὶ χρὴ πάντα προσέει-
ναι.

Quicumque in Christum baptizati sumus, secun-
dum divinum Apostolum, Christum induimus,
scilicet a die et hora divini baptismatis. Misit
Deus, inquit, Spiritum Filii sui in corda nostra
clamantem : Abba, Pater. Et ipse Spiritus, inquit,
testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus
filii Dei. Si autem filii et hæredes; hæredes qui-
dem Dei, cohæredes autem Christi. Si igitur, ut
dixit Dei pater, Christum induimus per bap-
tismum, et Christus Jesus in nobis inhabitat, et a
Spiritu sancto futuræ ac æternæ vitæ pignora ac-
cepimus, et habitaculum effecti sumus adorandæ
et sanctæ Trinitatis, quid facere debemus? et quo-
modo in metu et tremore salutem nostram opera-
ri, ne pro domo Dei, domus diaboli efficiamur?
Quid autem aliud, nisi in vita nostra Christum
sequi ac imitari? Quid igitur dicemus? Quia qui
Christum sequi vult, hunc mundum relinquere de-
bet et ei renuntiare. Ecce huiusmodi est conver-
satio vestra. Nonne dicemus quia propter Chri-
stum relinquere oportet patriam, propinquos et
amicos? Ecce hoc etiam unusquisque nostrum fe-
cit. Memorabimusne de perseverantia in oratione,
de exercitatione in Scripturis sacris? Ecce per gra-
tiam Christi his incumbitis et conversamini. Cha-
ritatem fraternam et Christo subjectionem exerce-
tis, in humilitate quæ prædictas virtutes sequitur,
obedientes et subjecti.

Sed cum aliis nostris in Christo præclare gestis,
cavendum est ne secreto malitiam cogitationum
pravarum aut turpium misceamus. Est igitur in
nobis ipsis bellum spirituale et sensuale quidem
gravius, quod ubi vos obedientiæ certaminibus et
animo vel ad vitam sacrificandam parato ad bonum
finem perduxeritis, lucubitis ut luminaria, habentes
verbum vitæ, impetrantes conscientiæ testimo-
nium. Quemadmodum enim medicorum remedia
alia quidem corpus sustentant, alia autem sæpe ad
finem usque bonam ei valetudinem conservant, ita
etiam statuendum est de asceticis pietatis exercita-
tionibus, sive ad intimos animi recessus, sive ad
corpus spectent. Et profecto asceticus quidam
mibi dixit, quemadmodum Scriptura sacra nos spe-
rare jubet, ita etiam pietatis cultorem currero
debere, ita quidem ut ejus animo perpetuo scorpius
obversetur, Dei memoriam uti margaritam vel la-

(1) Cod. Nan. p. 183.

pidem pretiosum in corde profundo defigere : nec A (sic) καὶ σῶμα καὶ τῆς παρουσίας καταφρονεῖν, ὡς
 mīnus corporis curam omittere præsentemque vi- Θεὸν ἐν καρδίᾳ κτησώμεθα μόνον. Ἀρκεῖ γὰρ, ἴση δ
 tam continere, ac Deum solum in mente habere. θεὸς Χρυσόστομος, ἡ κατὰ νοῦν θεοπεία, ἀπολέσαι
 Ubi enim Deus, secundum divinum Chrysosto- τοὺς πονηροὺς· πάση οὖν δυνάμει θρηνήσουσιν οἱ νοη-
 mum, animo nostro infusus est, omnia mala aufu- τῶς ἀγωνιζόμενοι, ἐργασίας πνευματικῆς ἐκ τῶν
 giunt. Qui igitur spiritaliter pugnant, omni animi θείων Γραφῶν ἐκλέγεσθαι, etc.

Intentione studere debent, ut, Scripturæ sacræ lectione adjuti, ad vitam spiritualem magis magis-
 que accedant.

Hæc veluti specimen attuli, quia necdum editum est hoc opus, de quo vide Lamberium IV, pag. 145; V, pag. 69, et Labbeum pag. 95 Bibliothecæ novæ mss. Absolvitur fol. 99 b sic : Οἱ τὸν χρυσὸν ἀνορύτ-
 τοντας.

Fol. 99 b. Tit. Τοῦ αὐτοῦ, id est, *Ejusdem*. Incipit : Τὴν χάριν καὶ τὴν ἀρραβῶνα τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ
 πιστοὶ ἐλάβομεν ἀπὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἡμῶν ἕκαστος. Καὶ ἔκτοτε ἔνοικον αὐτὴ ἔχομεν ἐν ταῖς καρδίαις
 ἡμῶν, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος· Οὐκ οἴδατε, etc. Absolvitur fol. 113, sic : Εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Fol. 113 a. Tit. Τοῦ αὐτοῦ. Incipit : Σοὶ τῷ Δεσπότη ἡμῶν ταῦτα τὰ νοήματα κεῖται εὐμένειν (sic) τα-
 πεινοῖς· ἀνθίστασθαι δὲ ὑψηλόφροσιν ἐμποδίζειν τούσδε τρέχειν μεθ' ὑπερφηανίας. Absolvitur fol. 113 b
 sic : Χάρις, δόξα εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας. Ἀμήν.

Fol. 113 b. Tit. Τοῦ αὐτοῦ· ὅτι τῇ τῆς καρδίας φυλακῇ, συμφυλάσσονται καὶ αἱ ἑσχαὶ τοῦ Χριστοῦ ἐντο-
 λαί. Incipit : Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· ἡ τοῦ αἰθέριου Πατρὸς σοφία καὶ δυνάμις φησιν· Ὁ
 ἀγαπῶν με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει. Absolvitur fol. 123 a sic : Ὁ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας
 Ἀμήν.

ANNO DOMINI DCCCVI.

S. TARASIVS, CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

NOTITIA.

(GALLAND. *Vet. Patrum Biblioth.* t. XIII, p. xi.)

Photii avunculus magnus fuit Tarasius sedemque Constantinopolitanam obtinuit ab
 anno 784 ad 806. Ejus vitam ab Ignatio Nicæno metropolita conscriptam Latine legas apud
 Bollandianos (1). Patrem habuit Georgium præfectum urbis, matrem Encrateiam. Habita
 sub illo est Synodus Nicæna II; ejus scripta in tomis Conciliorum occurrunt fere universa.
 Nos epistolam ejus ad Hadrianum papam contra simoniacam labem exhibemus, quæ
 exstat in jure Græco Romano (2). Nos verò eam a Pandedictis Beveregii sumpsimus (3),
 cui tamen nostram adjecimus versionem.

NOTITIA ALTERA.

(FABRIC. *Biblioth. Græc.* ed. Harles, t. XI, p. 183.)

Tarasius, Photii magnus avunculus, patriarcha CPol. ab an. 784 ad 806, sub quo habitam

(1) Die 25 Februar.

(2) Pag. 190.

(3) Tom. II, par. I, p. 184.

concilium u Nicænum an. 787, pro cultu imaginum. Vitam ejus descripsit Ignatius (a) discipulus, et Suida teste ex diacono CPol. metropolita Nicæus, quæ Græce ms. in bibl. Cæsarea, teste Lambecio VIII, pag. 92 (b), Latine exstat apud Lipomannum, Surium et Bollandum tom. III. m. Febr. 23. Incipit: Μάλλον ἀπέρω μέρθη. Scripta Tarasii, quæ habemus edita, omnia actis jam dictæ synodi u inserta sunt tomo III, edit. Binianæ, Labbei VII et Haruvin. IV. Sunt autem hæc:

Apologeticus ad populum, qua die patriarchatum an. 784 est ingressus, act. 1, tomo IV Haruvin. p. 23. Incipit: Οἱ τῆς ἀμωμότητος ἡμῶν πιστῶς. FABR. In Mansi *Ampliss. concil. collectione*, tom. XII, p. 983. Add. WALCH. historiam, etc. l. cit. p. 446 sq. HARL.

Epistola ad Constantinum imp. et Irenem. Act. 7, p. 471. Incipit: Δοξάζεται ἡ τῆς Ἐκκλησίας κεφαλὴ Χριστός. FABR. In Mansi *Collect.* cit. tom. XIII, p. 399 seqq. V. WALCH. l. c. p. 444 seq. et 459. HARL.

Epistolæ II, ad Adrianum Papam. Act. 8, p. 508 et 512. Prior incipit: Ἦρκει μὲν ἡ σωτηριώδης οἰκονομία (c). Posterior (d) contra Simoniam, subjunctis testimoniis Scripturæ sacræ, canonum apostol., synodi Chalced. et sextæ CPol., Basilii, Gennadii CPol. et auctoris Vitæ Chrysostomi. Incipit: Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, εὐαγγελικῶς, etc.

Epistola encyclica ad patriarchas orientales, Hierosolymitanum, Antiochenum et Alex. Act. 3, pag. 130. Incipit: Πολλὰς καὶ μεγάλας προνοίας, cum Orientalium responsione, pag.

(a) Idem Ignatius scripsit *Vitam Nicephori patriarchæ* CPol., quæ exstat in *Actis Sanctior.* 13 Mart. tom. II. Græce p. 704; et Latine pag. 294. De aliis ejus scriptis dixi lib. II, § 8 (vol. I. p. 635 seq. nov. ed. et lib. V. cap. 4, pag. 45.) (vol. VII, pag. 45 et 603). Add. Cave, *Hist. laud.* II, p. 6, ad a. 810. HARL.

(b) Sive p. 196 seq. ed. Kollar. in cod. II, n. 55, et Kollar. p. 197 in not. A, monet eam vitam Græco sermone conscriptam esse adhuc ineditam, retractatque ea, quæ scripserat in nota B, ad Lambec. VI, part. 1, pag. 109, de cod. casar. XIV, n. 2, in quo est fragmentum ex Vita Tarasii, ab Ignatio composita, et Kollar. memoriæ lapsu adnotarat, vitam idam Græce et Lat. legi in Act. SS. ad 15 m. Martii. — In cod. Coislin. 34 epistolæ synodi Nicænæ ad Alexandrinam eccles. præcedunt inter alia vota pro patriarchis, imperatoribus et abbatibus, sacrarum imaginum vindicibus; et inter orthodoxos ac sanctissimos episcopos nominatur Tarasius. V. Montfaucon. in *Bibl. Coislin.* p. 86, et (ubi illa epistola Gr. ac Lat. publicata est), pag. 99 et 100, coll. Mansio in *Collect. consilior. ampliss.* tom. XII, pag. 991 seqq. — De Tarasio conf. Pagii *Crit. Baron.* ad a. 784, n. II, pag. 163 seq. et a. 806, n. I, p. 403 seq. tom. XIII. — Cave, *Hist. lit. SS. eccl.* I, pag. 640, ad a. 785. — Oudin. *Comment. de SS. eccl.* I, p. 1920 seqq. ad a. 785. Saxii *Onom. lit.* II, p. 92. — Le Quien *Oriens. christ.* I, pag. 259 seq. — Schræckh. *Hist. eccl. christ.* tom. XX, pag. 570 seqq., in primis Wach. theol. Gotting. in *Historia hæresium*, etc.; tom. X, in periodo tertia controversiæ de cultu imagin. p. 419 seqq. 439, 455, 492 seqq. § 8, p. 509 seqq. § 43, 3, p. 530 seq., 555 seqq., 544, 551, 563 seq., 566 seq., 580, 584, et sæpius. HARL.

(c) In cod. Coislin. 37 in Niconis collectione locorum S. Scripturæ, Patrum et scriptorum ecclesiast. etiam ex Tarasii epist. ad Adrian. papam loca sunt desumpta, et in cod. 564, fol. 359, est epist. ad eundem, quæ vero incipit: Οἱ χειροθετοῦν ὑπέρβηται ὑπερέχουσιν. V. Montfaucon. *Bibl. Coisl.* p. III et 564. — Vindobonæ in cod. Cæsar. 251 fragmentum illius epistolæ in locis communibus asceticis, etc. V. Lambec. comment. 5, p. 527; Kollar. et ibid. in cod. 18, n. 4, Frægm. ex altera epist. de Simonia, inter varia canonica vet. Patrum fragmenta, teste Lamb. VI, part. 1, p. 129 seq. — Ibid. in cod. 44, n. 16, et cod. 45, n. 40, in Actis concilii Nicæni II, a. 787, eadem altera Tarasii ep.

V. Lambec. VIII. p. 872 seq. et 929. — Monac. in cod. Bavar. 68, fol. 80, eadem altera epist. 5, cel. Hardt in *Arctini Beitrægen*, etc. a. 1804, part. IV, pag. 14 seqq. qui partim notat, quæ desunt in hoc cod. et exstant in edit. ap. Lennclav. a Fabric. in nota cit. et in *Actis concil.* ap. Haruvin. tom. IV, pag. 514, partim ex cod. supplet multa, quæ ibi non habentur. — Taurini in cod. Reg. 105, fol. 183. V. Cat. mss. Gr. Taur. pag. 196. — De aliis codd. v. ad notam sequentem. — Exstant illæ II epp. in Mansi *Collectione*, etc. tom. XIII, p. 457 seqq. p. 721 seqq. cod. Walch. l. c. p. 445, 454 seq. et 460 seq. HARL.

(d) Hæc exstat etiam in jure Græco Rom. lib. III, pag. 190. FABR. Item in Guil. Beveregii synodico e Pandectis canonum, etc. Oxon. 1672 fol. tom. II, part. I. Conf. infra, vol. XI, p. 57, ed. vet. et Jo. Fabricium in historia bibliothecæ Fabr. part. II, p. 336 et 337. — Codd. in quibus hæc epist. lexitur, exceptis iis, qui in superiore nota sunt jam laudati, hi fere sunt: Paris. in bibl. publ. codd. 1247, n. 3, et 1369, n. 4. — Oxon. in codd. Barocc. 158. — Ib. inter canones synodi Nicænæ, etc. (uti in plurimis mss.) codd. 185 atque 205. — In cod. 58 collegii Etonens. s. n. 1856. Cat. codd. Angliæ, etc. tom. II. — In cod. 71, Th. Gale s. n. 5905, Cat. dicti. — In cod. 12, 28, Jo. Mori s. n. 9198, cit. cat. — Dublini in cod. coll. S. Trinitatis 137, n. s. n. 277, Cat. cit. vol. II, part. II. — Florentiæ in codd. bibl. Laurent. II, n. 27, plut. 5. — XL, n. 10, plut. 5. — VIII, n. 28, plut. 10. V. Bandini Cat. codd. Gr. Laurent. tom. I, p. 4, 71, 398, 468 et 478. — In eod. tomo, p. 100. Tarasii locus ex illa epistola citatur in exposit. sacror. præceptorum, in cod. 5, n. 2, plut. 6, ex quo cod. Bandin. pag. 92 seqq. indicem argumentorum præfixum, pleniorē, quam qui in codd. Taurin. et Coislin. reperitur, Gr. evalgavit. — Idem Bandin. ibid. in tom. II, pag. 324, recensendo cod. 8, plut. 86, animadvertit, inter Excerpta theolog. de Spiritu sancto ex variis Patribus, n. 20, esse etiam loc. ex Tarasii epistola πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς. — Taurini in bibl. Reg. cod. 105, fol. 183, esse fragmentum epist. ad episcopos insulæ Siciliæ; inc.: Οἱ τοῖς θεοῖς σοφῶς, etc. V. Cat. codd. gr. Taurin. pag. 196 et 162. — Secundum Montfaucon. *Bibl. biblioth. mss.* I, pag. 196 E. Romæ, in cod. Bibl. Patrum S. Basilii; — p. 504 E. Mediolani in cod. bibl. Ambros. *Tarasii oratio*: — pag. 1351 C, epist. 2 ad Adrian. in cod. monasterii S. Trinitatis proximi CPolin. HARL.

136. Incipit: Τοῖς πανίεροις καὶ ἐκ θεῶν; ἐπιπονοῖς; ὁπαγορευθεῖσι λιθέλλοις τῆς ὁμετέρας ἐντετυχητάς ἀποστολικῆς καὶ πατρικῆς ἀγωγῆς. **FABR.** V. *Mansi Collection.* cit. tom. XII, p. 1119 seqq. et illorum Responsio ib. p. 1125 seqq. et **Walch.** l. mem. p. 455 seqq. Sed illorum responsionem esse supposititiam judicarunt probaruntque **Frid. Spanheim.** in *Historia imaginum restituta*, sect. C, p. 372 seq. **Lugd. Bat.** 1686, 8; **Walch.** l. c. p. 551 seqq. et **Schrœckh.** l. mem. tom. XX, p. 572. **HARL.**

Epistola ad Joannem presb. et hegumenum. Act. VIII, pag. 520. Incipit: Ὁ ἐκ θεῶν ναμάτων τοῦ θεοῦ Παύματος. **FABR.** In *Mansi Collect.* t. VIII, pag. 471 seqq. **V. Walch.** l. c. p. 461 seq. **HA L.**

Homilia, necdum, quod sciam, edita in *S. Mariæ trimulæ præsentationem in templo,* cujus initium: Φαῖδρά καὶ παράδοξο; ἡ παρούσα πνήγυρις, ms. in variis bibliothecis, ut regia, teste **Labbeo** p. 80, et **Coisliniana** apud **Montfaucon.** p. 212. Meminit etiam **Alatius de Simeonibus** p. 113. **FABR.** **Oxon.** in cod. **Barocc.** 174, et in cod. 40. **Thom. Gale,** sive n. 5874, Cat. Mss. Angliæ, etc. vol. II. Enimvero **Oudin.** l. c. tom. I, pag. 1922, negat, **Tarasium,** cujus ætate nullus adhuc festus dies **Præsentationis B. Mariæ** fuisset, illius homiliæ esse parentem; sed eam tribuendam esse suspicatur, vel **Georgio, Nicomedis archiepiscopo,** vel **Germano,** vel **Tarasio, patricio urbisque præfecto, Photii, P. CPolitani, germano fratri,** cujus ætate apud Græcos festum illum diem incepisse videri, ex homilia **Georgii Nicomed.** an. 880, de illo festo die, colligit **Oudin.** **HARL.**

COMMENTARIUS PRÆVIUS

DE S. TARASIO PATRIARCHA CONSTANTINOPOLITANO.

(Act. Sanct. Mart. t. III, p. 572.)

§. I Tempus Patriarchatus sancti Tarasii. Vita A scripta. Cultus sacer.

I Quemadmodum sancta Christi Ecclesia tunc potissimum cum variis hæreseon agitata procellis, a nefariis hominibus opprimenda videbatur, vehementius a sanctis doctoribus fortiusque propugnata ac defensa, majore et rerum gestarum splendore eminent, et virtutum heroicarum gloria elucens triumphavit; ita sæculo post Christum natum octavo, dum adversus sanctas imagines impium atque sceleratum susceptum esset bellum, non defuerunt illustres pugiles, qui pro veritate defendenda corpora sua vitamque obficerent, fusoque sanguine cultum sacrarum imaginum stabilirent. Hoc sacrum bellum ab aliis ceptum, feliciter suo tempore conferit sanctus **Tarasius** Ecclesiæ Constantinopolitane patriarcha. In qua urbe **Leo Isauricus** imperator, a **Judeo** instigatus, dejecta per satellites suos **Salvatoris** imagine, sceleratum illud bellum circa annum Christi 726 auspicatus est, ac deinde flagitio accrescente edictum ferale contra venerandas imagines tulit, in locum sanctissimi patriarchæ **Germani** (cui dies 12 Maii sacer est) **Anastasio** quodam substituto. Impio parenti, atque hæreseos hujus architecto successit impuriore scelere contaminata sotos, **Constantinus Copronymus,** qui coacto etiam impiorum hominum conciliabulo sacras imagines damnari curavit. Huic dein successit **Leo filius,** et ipse paternæ aciteque hæres impietatis.

Eadem Iconomachorum rabie exarserunt, qui dein sub hisce imperatoribus occuparunt patriarchalem Constantinopoli sedem: **Constantinus II** ac **Nicetas,** cui vita exuto successit **Paulus,** qui infra in Actis n. 6 post relictam sedem, ingemiscit, «Ter per manus et atramentum a se inscriptam hæresi assensionem.» Ordinatus fuit **Paulus** patriarcha mense Febuario, secunda jejuniorum hebdomada, die Dominico, anno 730, quo eodem anno, 8 Septembris **Leone** imperatore extincto, imperavit **Constantinus filius** cum **Irene** matre. Ab his sanctus **Tarasius,** qui administrata ante consulari dignitate, eis primus scriba ab arcanis operam dabat, in patriarcham electus, eorum desiderio noluit assensum præbere, nisi stipulatus de œcumenica synodo cogenda, in qua proscripta Iconoclastarum hæresi, sacrarum imaginum restitueretur cultus. De hæresi eadem resuscitata sæc. Ch. ix ac tandem debellata, egimus 4 Febr. in *Vita sancti Nicolai Studitæ,* ac plenius 11 Febr. ad *sanctæ Theodoræ Augustæ Vitam.*

2. Factus est ergo patriarcha sanctissimus vir **Tarasius,** ipso die Christi natali, viii Kal. Jan. anno 5 imperii **Constantini** et **Irenes,** indict. 8 anno Christi 784 ad finem labente, ut nobis auctores sunt **Theophanes** infra citandus, **Cedrenus,** alique. «Viginti eundem et duos annos pontificalem decorasse cathedram,» Acta ejus infra n. 47 referunt. Desunt ei annorum numero menses decem.

Nam et Theophanes, in tabulis præpositis annos sedis 24 numerat, et ad ann. 4 imperii Nicephori ista tradit: « Hoc anno, mense Febr. die 25, indict. 14, Tarasius sanctissimus Patriarcha Constantinopolitanus gloriose diem clausit extremum, et elatum est corpus ejus ad Fauces Ponti, et in monasterio, quod ipse construxerat, quarta feria primæ jejuniorum hebdomadis sepultum. Et mense Aprili, die duodecima, magna sancti Paschæ Dominica consecratus est sanctissimus patriarcha Nicephorus. » Hæc ibi, quæ omnia præclare conveniunt in anno Christi 806 quo anni patriarchatus ejus 22 alter solum mensis flebat: idemque erat imperii Nicephori annus quartus, qui nimirum eodem teste Theophane, « tyrannidem adversus Irenem piissimam concitavit die 31 Octobr., indict. undecimæ, » tum scilicet cœptæ, anno Christi 802. Jam vero dicto anno 806 cyclo solis 3, lunæ 9, littera Dominicali D, Pascha celebratum fuit 12 Aprilis, quo die sanctus Nicephorus, de quo 13 Martii agemus, consecratus fuit patriarchæ Tarasii successor, et dies Cinerum, seu, ut supra dicitur, « quarta feria primæ jejuniorum hebdomadæ, » incidit in 25 Febr. cum, ut Acta infra n. 52 habent, « mensis Februarii quintum teneret diem cum quintuplo quaternione » seu viginti diebus: qui dies sacro ejus cultu permansit illustris. Anastasius in histor. scribit, « xii Kalendas Martias obiisse, » quo die nullis prorsus fastis reperimus nomen ejus inscriptum. Ex alato Theoph. loco facilius intelligitur Cedrenus, interpunctione aliqua, quæ in typis omnes, etiam regios, irreperat, hac ratione emendata: « Anno 4 Tarasius sanctissimus Constantinopolis patriarcha, honeste vitam clausit: sepultusque est in monasterio, quod ipse extruxerat in angustiis, quarta die primæ septimanæ jejuniorum. Et magna Dominica Nicephorus secretarius creatur sanctissimus patriarcha, etc. » Est autem « quarta dies primæ septimanæ jejuniorum, » nobis dies Cinerum: et « magna Dominica » in qua solemnitas Paschalis peragitur. Hæc ad Nicephor. 4 dies ad Tarasium spectat: utraque inconcinne hactenus erat ad Nicephor. relata. Zonar. diem obitus ita consignat: « Patriarcha, inquit, Tarasio prima jejuniorum hebdomade defuncto, Græce τὸν βίον μετελλάχοντος, et inclytus Nicephorus a secretis Dominica Paschatis communi suffragio patriarcha est electus. »

3. Ignatium discipulum, adeoque temporibus suis æqualem, nactus est a morte Tarasius vitæ suæ scriptorem. Quantus vir ille fuerit, suggerit Suidas his verbis: « Ignatius diaconus et vasorum custos Magnæ ecclesiæ Constantinopolitanæ, dein factus Nicænæ metropolitæ, grammaticus, scripsit Vitæ Tarasii et Nicephori sanctorum et beatorum patriarcharum, Epitymbios, Elegos, Epistolas, Iambos in Thomam Antarten, et alia multa. » De dignitate Scevophylæis seu custodis vasorum quantum œconomus, et magno sacellario, seu sacel-

lario, cedebat, consulendus est Georgius Cuirop. de officiis Magnæ ecclesiæ, Notationibus Græcæ et Goari illustratus. Interfuit 7 œcumenicæ synodo, Nicænæ habita, Hypatius Nicænæ Bithyniensium episcopus, cui num Ignatius proxime successerit, non liquet. Testatur ipse infra n. 56 se in flore juventutis ab sancto Tarasio exercitatum fuisse in trimetris, tetrametris, trochaicis ac anapesticis ac heroicis: et sacras ejus conciones celeriter se calamo excepisse, easque optimis traditis scriptoribus in codicem retulisse; et n. 48, se morienti adfuisse Tarasio indicat; et n. 4, præfatur se cum pura et sincera veritate in lucem edere, quæ viderit oculis, auribus hauserit, et ipsa noverit experientia. Hanc *sancti Tarasii Vitam* ab Ignatio scriptam ad 25 Febr. suis operibus inseruit Metaphr. quam Latine factam a Gentiano Herveto ediderunt Aloysius Lipom. et Laurent. Sur. ad eundem 25 Febr. cum hac inscriptione: « Ignatii monachi, quæ sit singularium expositio vitæ et miraculorum S. P. N. Tarasii archiepiscopi Constantinopolitani. » Verum si Suidæ fides adhibenda, a vita monastica evocatus, tum erat diaconus et vasorum custos, aut potius metropolitæ Nicænus. Vitam eandem damus more nostro in capita et numeros distinctam, notisque illustratam.

4. Colitur dicto 25 Febr. in Græcor. Menol. a Genebrardo edito, aliisque Holog. « Tarasius archiepiscopus Constantinopolitanus. » In altero Menol. a Canisio vulgato hæc leg. utur: « Sancti Tarasii archiepiscopi Constantinopolitane urbis, qui auctore Adriano Romano pontifice in secunda Nicænâ synodo egregiam navavit operam, ad conemmandam illorum hæresim, qui sanctarum imaginum cultum impugnabant. » Synaxarium ms. Menæi Tiliani apud Franciscum Combefis pro Actis sextæ Synodi c. 1, § 6, hoc cum encomio celebrat: « Memoria sanctissimi Patris nostri Tarasii archiepiscopi Constantinopolitani. Docuit is adorandas esse venerabiles imagines, ejusque opera regale imperium ac Romanorum potestas ad apostolorum atque œcumenicorum conciliorum venerandas traditiones postliminio rediit: sanctæque Ecclesiæ patriarchæis omnibus unita est. » Eadem referuntur in excusis Menæis; additurque: « Cum ergo et religiose vixisset, et apud imperatorem in magna veneratione esset, et cœnobium trans fretum ædificasset, multitudinemque monachorum in eo constitisset, pauperibus quoque subvenisset, Ecclesiæque duos et viginti annos et menses duos præclare administrasset, in pace vitam finivit, in suo, quod fundarat, monasterio sepultus. Quod ad corporis habitum attinet, simillimus erat Gregorio Theologo, præter canitiem (neque enim adeo totus incanuerat) et oculum minus serenum, quem magis latentem habebat. Dies illius festus peragitur in magna et sanctissima Ecclesia, » quæ scilicet Sophiæ cognominatur. Eadem leguntur apud Maximam Cytheræum in *Vitis Sanctorum* et in novo

Anthologio Græcorum auctoritate Clementis VIII A probato. Ecclesiam eum tantum rexisse annos unum et viginti, ac menses duos supra diximus. Diem obitus 25 Febr. Menææ in propositis his verbis docent :

Ἀλκυστός ὄρμος Ταρασίον λαμβάνει
Κόσμου παραχῆς καὶ ζᾶλης σεσωσμένον,
Εἰκάζει ἐκ ταραχίου Ταρασίας ἐπιτάτο πέμπτη.

*Tranquillus portus Tarasium caput
E mundi tumultu et procellâ serratum.*

Vicesima namque quinta ex turbine volavit Tara-
[sius.

Eadem vicesima quinta Febr. diem ejus natalem a Græcis consignatum haberi observat ante memoratus Combefis. Galesin. citatis antiquis Ecclesie Constantinopolitanæ tabulis et Græcorum Eulogio eundem refert. In Græcia sancti Tarasii episcopi et confessoris. Molanus in auctario ad Usuardum ex Græcorum Menologio. « Die vicesima quinta, inquit, sancti Patris Tarasii archiepiscopi Constantinopolis. » Eadem habentur in *Martyrologio Germanico*. Luculento magis encomio refertur in *Martyrologio Romano*. « Constantinopoli sancti Tarasii episcopi, et eruditione et pietate insignis, ad quem exstat Adriani papæ primi epistola pro defensione sacrarum imaginum. » Addit Baronius in Notationibus : « Obiisse eum humanæ vitæ diem multis pro fide catholica laboribus exantlatis : » et in *Annalibus* ad annum 806, n. 4, scribit eum « sanctitate clarum 25 mensis Februar. mortuum esse. » Græcorum Menæis iterum memoria ejusdem Tarasii et sancti Cæsarii habetur 9 Martii, uti hoc diem dictum ad *Vitam sancti Cæsarii*, pag. 496, n. 4. At die 7 Maii inscriptum Florario sanctorum nomen sancti Tarasii Constantinopolitani episcopi. In *Vita sancti Platonis* 16 Decemb. obitus sancti Tarasii meminit sanctus Theodorus Studita, et « divinum virum » appellat. Illustra sunt quæ 21 Febr. retulimus in *Vita sancti Georgii episcopi Amastreni* pag. 273, n. 18 et 19, quæ ibidem legi possunt.

§ II. *Varia in electione patriarchali discussa. Nomen universalis patriarchæ rejectum.*

5. Quæ circa electionem sancti Tarasii in patriarcham Constantinopolitanum peracta sunt, licet infra in Actis utcumque explicentur; eadem tamen ex imperatorum, pontificis Romani, ipsius Tarasii, aliorumque rescriptis testimoniisque paulo enucleatius duximus esse proponenda. Ac primo imperatores Constantinus et Irene Patribus in synodo Nicæna II congregatis rescripto suo actioni primæ inserto (Σάκραν Patres appellant, majestatem imperatoriam venerantes) indicant a se adhibitam industriam conatumque in promovendo ad patriarchalem dignitatem Tarasio : et post abdicationem decessoris Pauli enarratam hæc subjiciunt : « Consilium nobiscum consiliati sumus, quidnam deberet fieri. Et deliberavimus in consilio nostro, quod cum ordinatus foret patriarcha, quæ dicta fuerant, mox

perciperent finem. Accersentes ergo viros ecclesiasticorum negotiorum expertos, et Christum Deum nostrum invocantes, et consilium cum eis facientes. quisnam dignus esset provehi ad sacerdotii cathedram hujus Deo conservandæ regni civitatis. Et omnibus unius animi, uniusque consilii facis, in Tarasium, qui nunc in pontificali præsidet dignitate, dabatur decretum. Hunc itaque advocantes, ea quæ dicta sunt et decreta, super eo pronuntiavimus, qui nequaquam annuere voluit, neque consensum his, quæ decreta fuerant, effici postulavit. Cumque nos eum, quamobrem obedire minime pateretur, percontati fuissetus; primo quidem respondit excusans se, et super se jugum sacerdotii dicens. Nos autem intelligentes quod excusationem B quamdam faceret proponens non obediendam, nequaquam discesimus ab eo, sed permansimus persuadere illi conantes, quod susciperet summi sacerdotii dignitatem. Ipse itaque videns instantium nostram, causam renuntiationis annuntiat: Quoniam video, inquit, et conspicio Ecclesiam, quæ super petram, Christum scilicet Deum nostrum, fundata est, scissam nunc et disruptam, et non aliud atque aliud loquentes, et eos qui ex Oriente unius nobiscum fidei sunt Christianos, aliter; et concordantes his eos qui ex Occidente constituunt; nosque alienatos ab illis universis, et per singulos dies ab omnibus anathematizatos agnosco. Et quia synodum universalem posco fieri, dum vicarii tam a papa Romano, quam ab Orientis principibus sacerdotum inveniuntur. Hæc nos innotescens in præsentia sacerdotum et glorioissimorum principum nostrorum, et totius Christo amabilis populi nostri, qui tunc hic aderant, virum eduximus : et in præsentia eorum, quidquid nobis responderet, et ipsis affatus est. At vero universi illi hæc audientes, libenter acceperunt, postulantes pacificum et pium imperium nostrum, ut fieret universalis synodus. »

6. Quæ apud populum dixerit Tarasius, et potissimum quod summi illius sacerdotii jugum, sive onus grave, invitus acceptarit, præclare narrat potissimum ex Theophane Anastasius, ubi hæc populo proponit Tarasius : « Nunc, o viri, qui Deum timetis, et semper hunc in cordibus vestris habetis, quique Christi vocatione, veri videlicet Dei nostri nominamini Christiani, aio, audite brevis sermonis ab exiguitate ac humilitate nostra rationem. Ego quidem quidquid plis imperatoribus nostris, et per omnia orthodoxis responderim, et in conspectu vestro orationis meæ apologia respondeam? timore deprimo ad consentiendam huic electioni, et vereor a facie Dei currere taliter, et quomodolibet circumspectus, ut non terribili damnationi succumbam. Si enim divinus Paulus apostolus qui Dei voces audit, cælumque habuit erudiens se, et parvulus inspector effectus est, audivitque arcana verba, et portavit nomen Dei coram gentibus et regibus, dixit : Ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse re-

probus efficiar (I Cor. vii, 27); quomodo ego, qui in mundo conversatus, et cum laicis connumeratus, in imperatoris administrationibus militavi, sic absque judicatione atque circumspectione possum insilire ad sacerdotii magnitudinem? Horrendum conamen ad exiguitatem meam et temerarium studium. Causa vero timoris et refutationis meæ hæc est. Aspicio et video Ecclesiam, quæ supra petram, Christum Dominum nostrum, fundata est, scissam nunc et divisam, et nos alia atque aliter loquentes, et aliter eos Christianos, qui in Oriente unius nobiscum fidei sunt, sed et his concordantes Occidentales: nos ab omnibus illis alienatos, et a se per singulos dies anathematizatos. Dira pœna est anathema, procul a Deo emittit, et a regno cœlorum expellit, ducens in tenebras exteriores. Nescit Ecclesiæ lex vel terminus sectam sive contentionem, sed sicut novit confiteri unum Deum, unum baptismum, unam fidem, ita et concordiam unam in omni ecclesiastico negotio. Nihil enim est in conspectu Dei tam acceptum atque placabile, quam ut unum simus, et una efficiatur catholica Ecclesia, quemadmodum in sinceræ nostræ fidei symbolo confitemur. Et petimus nos, fratres, ut reor, et vos, quoniam scio timorem vos Dei habere, a piissimis et orthodoxis imperatoribus nostris synodum universalem colligi, ut efficiamur et nos, qui unius Dei sumus, unum: et qui Trinitatis cultores existimus unum, et unanimes et collegæ: et qui capitis nostri Christi sumus, efficiamur corpus unum compactum atque connexum: et qui sancti Spiritus sumus, efficiamur non contra invicem, sed pro invicem: et qui veritatis existimus, efficiamur idipsum sapientes atque dicentes, et non sit in nobis certamen sive dissensio, ut pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, muniat nos. Et si quidem jusserint orthodoxæ propugnatores, imperatores videlicet nostri, postulationi meæ annuere, consentio et ego. Sin autem, impossibile est mihi hoc facere, ne subjiciar anathemati, et inveniar condemnatus in die Domini nostri et justissimi Judicis, ubi neque imperator, neque sacerdos, neque principes, neque hominum multitudo poterit eripere me. Et quidquid placuerit vobis, fratres, date apologiæ meæ uno verbo assertionis vestræ redditæ petitioni meæ responsum. Et libenter audierunt omnes, quæ dicta sunt, consensum præbentes, ut fieret synodus... Itaque viii Kalend. Januar. octavæ indict. consecratus est almus Pater noster Tarasius patriarcha Constantinopolitanus qui missis Romam synodicis suis et libello fidei suæ receptus est ab Adriano papa. Hæc apud Anastasium Theophanes. Verum eæ ad pontificem Romanum litteræ perierunt, quas ex ejusdem pontificis responso arbitramur, paucis sub finem mutatis, similes aliis litteris, quæ exstant Actione 3 synodi 7 cum hac inscriptione:

7. « Exemplar litterarum, quæ missæ sunt ad summos sacerdotes et sacerdotes Antiochiæ, Alexandriæ, et sanctæ civitatis a Tarasio sanctissimo et

A beatissimo patriarcha Constantinopoles. Multa et magna providentia Dominus Deus hominum vitas regens, et protrahens, atque proventum vite unicujusque consulte deducens (sine ipso namque factum est nihil, quia et capilli capitis nostri numerati sunt ei), et me in laicorum ordine usque nunc connumeratum, et imperialibus ministeriis deputatum, nescio, quibus judiciis ipse fecit, in cathedram pontificalem evexit, hortatu valido a veritatis propugnatoribus, piissimis videlicet ac orthodoxis imperatoribus nostris atque sanctissimis episcopis seu clericis in me violenter effecto, cui succumbens annui, et obedientiæ fructum his carpendum commisi. Et rogo vos sanctissimos, ut tanquam patres me pusillanimum baculo potentiæ, id est, paternis vestris magisteriis fulciatis: et veluti fratres puris orationibus vestris nos cum armatura Dei contra versutias antiqui hostis adjuvatis, atque fluctibus invicem surgentibus vacillantem gubernetis, quatenus pertingam ad portum voluntatis Christi Dei nostri.... Nunc autem ad aliam intentionem dicendi progredior. Quia enim prisca quædam, et, ut verius fateamur, apostolica traditio in omnibus Ecclesiis inolevit, ut hi, qui ad pontificium provehuntur, præcedentibus se in eodem ordine qualiter se habeant, quæ suæ fidei sunt, exponendo commendent; visum est et mihi hoc sectanti me vobis inclinare, et liquido confessionem pronuntiare, quemadmodum a tubis sancti Spiritus, quarum sonus in omnem terram exivit, et in fines terræ verba, et ab earum alumniis atque asseclis, sacratissimis videlicet Patribus nostris educatus, ex ipsis mollibus ungulis didici. Credo in unum Deum.... Expetens etiam intercessionem sanctissimæ et intemeratæ Domine nostræ Dei Genitricis et semper Virginis Mariæ, sanctorumque angelorum, et sanctorum et gloriosissimorum apostolorum, prophetarum, martyrum, confessorum et doctorum; salutans et venerabiles iconas eorum, et omnem hæreticam abominans contumtionem.... Recipio etiam sanctas et universales sex synodos, et earum divina dogmata pariter et doctrinas tanquam quæ divina inspiratione nobis tradita fuerunt. » Omitto reliqua cum eorundem Patriarcharum ad sanctum Tarasium responso. Sufficiat pars aliqua epistolæ Adriani papæ, quæ illi respondet, quam citat etiam Nicolaus I papa epist. 6 ad Photium. Exstat ea actione 2 synodi vii, etiam Græce translata cum hoc titulo:

8. « Dilecto Fratri Tarasio patriarchæ Adrianus episcopus servus servorum Dei. Pastoralis cura... consideravimus vestræ dilectæ sanctitati sacra affari concordia, et subtiliter verbum manifestare. In synodicis confessionis vestræ fidei, quæ apostolicæ sedi nostræ directæ sunt super Leonem reverendum presbyterum vestrum, invenimus in eis initio primæ paginæ reverentiam vestram ex laico ordine et imperatoria administratione ad sacrati gradus sublimatam esse fastigium, et vehementer in his

anima nostra mirata est. Et nisi vestram sinceram et orthodoxam fidem in prædictis synodicis sacri Symboli secundum ritum sanctarum sex universalium synodorum, et de venerabilibus imaginibus bene se invenissemus habere, nullatenus auderemus hujusmodi obaudire synodica. Sed quantum cor nostrum tristabatur de inepta veteri ex nobis distantia, tanto confessionem et rectam fidem vestram anima nostra inveniens lætata est. Invenimus autem in prædicta synodica epistola sanctitatis vestræ post plenitudinem fidei, et confessionem sacri Symboli, et de sacris ac venerabilibus characteribus miraculum laude ac veneratione dignissimum contineri. » Ac pluribus interpositis addit : « Porro post confessionem fidei vestræ notum factum est nobis, quod vestra venerabilis sanctitas postulaverit ab orthodoxis ac zelatoribus ac propugnatoribus veritatis, piissimis videlicet impera oribus nostris, qui ad gloriam Dei facti sunt, quo fieret universalis synodus, et repromiserint coram omni Christiano populo suo, supplicationi pie annuentes, synodumque in regia urbe fieri desinientes. Nos autem quemadmodum et in ipsorum divina continebatur jussione, dilectos nobis et approbatos atque prudentes sacerdotes pro statu sacrarum imaginum, ut prisco illis in partibus ordine constituantur, cum magno desiderio et maximo gaudio destinavimus. Sed vestra sanctitas eisdem piissimis imperatoribus et triumphatoribus alacriter suggerat, ut in primis pseudosyllogus ille, qui sine apostolica sede inordinate et insyllogisice factus est adversus venerabilium Patrum traditionem contra divinas imagines, anathematizetur presentibus apocripharum nostris. » Denique sic concludit : « Dilectos nostros Petrum scilicet archipresbyterum sanctæ nostræ Romanæ Ecclesiæ et Petrum monachum et presbyterum atque abbatem, qui missi sunt a nobis ad vestigia tranquillissimorum et piorum imperatorum, rogamus propter amorem sancti Petri apostolorum principis et propter nos, omni benigna susceptione ac humanitate dignos apud vos judicandos pariter et habendos; quatenus et in hoc magnas referre gratias valeamus. Deus omnipotens dilectionem vestram, si stabiliter permanserit, conservare annuet; et fructum, qui tibi creditus est, super mensuram abundantiae faciat abundare, atque in sempiterna transire gaudia faciat. Deus te incolumem servet, dilectissime Frater. »

9. Hæc Adrianus Papa secundum ea, quæ habentur in synodo vii, ab Anastasio Latine versa, et majorem fidem merentur, quam quæ in alia antea vulgata editione legebantur, ubi titulus talis est : *Dilecto Fratri Tarasio generali patriarchæ* : ubi a Græculo quopiam appositum verbum generali. Ita universalis patriarchæ nomen eidem a nonnullis episcopis actioni secundæ synodi septimæ subscribentibus attributum est : uti Anast. ante hanc synodum ad Joannem VIII papam præfatur. « In eo

sane, inquit, quo frequenter Universalem Græci patriarcham suum inconvenienter appellant, apostolatus vester adulationi veniam det, sæpe prælati suis non sine reprehensione placere studentum. Verum cum apud Constantinopolim positus, frequenter Græcos super hoc vocabulo reprehenderem, et fastus vel arrogantiae redarguerem; asserabant, quod non ideo œcumenicum, quem multi universalem interpretati sunt, dicerent patriarcham, quod universi orbis teneat præsulatum, sed quod cuidam parti præsit orbis, quæ a Christianis inhabitatur. Nam quod Græci *œcumenen* vocant, a Latinis non solum orbis, a cujus universitate universalis appellatur, verum etiam habitatio vel locus habitabilis nuncupatur. » Hæc Anastasius. Verum cum Adrianus papa in sua ad imperatorem Constantinum et Irenem matrem epistola, queratur male ab eis nomen universalis patriarchæ sancto Tarasio attributum; optime colligimus cum tunc ejusmodi titulum honoris Tarasio non contulisse. Exstat ea epistola Actione secunda ejusdem synodi septimæ, in cujus posteriore parte ita scribit : « Mirati sumus, quod in vestris imperialibus jussis pro patriarcha regie urbis, scilicet Tarasio, directis universalem ibidem eum reperimus exaratum, sed utrum per imperitiam, aut schisma vel hæresim iniquorum scriptum est, ignoramus. Sed *deinceps* suademus vestræ clementissimæ imperialique potentie, ut minime in suarum exarationum serie universalis describatur : quia contra sanctorum Patrum traditionem decreta esse videtur. In secundo enim ordine, si non per sanctæ nostræ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ auctoritatem (sicut in omnibus patet) nunquam valuit nomen habere, quod nimirum, si universalis super prælatam sibi sanctam Romanam Ecclesiam, quæ est caput omnium Dei ecclesiarum, describatur, tanquam sanctarum synodorum rebellem atque hæreticum appellare se certum est. Quia, si universalis est, etiam Ecclesiæ nostræ sedis primatum habere dignoscitur, quod ridiculum omnibus fidelibus Christianis apparet, quia in toto orbe terrarum ab ipso redemptore mundi beato Petro apostolo principatus ac potestas data est, et per eundem apostolum (cujus vel immeriti vices gerimus) sancta, catholica et apostolica Romana Ecclesia usque hactenus et in ævum tenet principatum ac potestatis auctoritatem : quatenus, quod non credimus, si quispiam cum universalem nuncupaverit, vel assensum præbuerit, sciat se orthodoxæ fidei esse alienum, et nostræ sanctæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ rebellem. Ipse enim Tarasius regie urbis patriarcha misit nobis synodicam, priscam adimplens consuetudinem, quam suscipientes et liquidius indagantes, et de confessione tam rectæ fidei ejus, quam dogmatum sanctarum sex synodorum et venerandarum imaginum orantes, nimis iterum turbati ac conturbati sumus, quia ex laicorum ordine et imperialibus obsequiis deputatus, repente

patriarchatus culmen adeptus est, et apocaligus A contra sanctorum canonum censuram factus est, patriarcha..... Et nisi per ejus fidelem concursum pro sanctarum imaginum erectione, in ejus consecratione assensum omnimodo tribuere nequivimus. » Subscribitur data vii Kal. Novembr., indict. 9, scilicet anno 785.

10. Quam procul ab omni fastu et titulorum ambitione abfuerit sanctus Tarasius, modesta ejus subscriptio synodi semper post vicarios Adriani Papæ, licet episcopi non essent, facta, satis docet. Ita Actioni quartæ ita subscripsit: « Tarasius misericordia Dei episc. Constantinopoleos novæ Romæ, confirmans aic se habere veritatem, omnia, quæ superius efferuntur, libenter admittens, his subscripsi. » Iterum Actione septima: « Tarasius misericordia Dei episcop. Constantinopoleos novæ

Romæ, paterna dogmata sequens et traditionem catholicæ Ecclesiæ defluens subscripsi. » In epistolis vero ad imperatores, Adrianum Papam, aliosque se indignum episcopum appellat. Habentur cæ epistolæ sub finem ejusdem synodi Nicænæ

11. Exstat illustre testimonium sancti Tarasii in Prologo ad sancti Dorothei Archimandritæ Institutiones asceticas ab orthodoxo ac religioso scriptore, forsitan Studita monacho, scripto his verbis: « Sanctos illos viros Marcum, Isaiam, Barsanuphium, Dorotheum et Hesychium... per examen sanctissimi patriarchæ Tarasii, jam pridem summo sacerdotio fungentis, nec non aliorum fide dignorum hominum, tam indigenarum quam orientalium, testimonio probatos, ex paterna traditione amplector. »

Reliqua hujus testimonii edidimus supra ad *Vitam sancti Dosithei* 25 Febr. pag. 381, n. 1.

SANCTI TARASII CONSTANTINOPOLITANI

VITA

AUCTORE IGNATIO EPISCOPO.

(E Græco Latine reddita a Gentiano Herveto. *Act. Sanct.*, Febr. t. III, p. 576.)

PROLOGUS.

1. Nataturus per ingentem maris magnitudinem inclyti Patris et vita inaccessa præstantis, vereor ne adversos ventorum flatus linguæ agrestis et vastorum fluctuum obscuritatis excitem, salumque et tempestatem mihi procurem animæ naufragii. Talis enim est incititæ temeritas, quæ orationem effundit tanquam paleam, ad nihil quod sit opportunum conducibilem, et avertit damnum ei, quod oportet fieri et est utile, et in naufragium incidit multiloqui, quod fieri non potest, ut omnino effugiat peccatum, ut est Salomonis et divina admonitio (*Prov. x, 19*). Hoc meum reprimit ingenium et terret cogitationem, et refrenat orationem, et divinarum viri dotum profundum intueri properantem retardat. Sed cum altum longi temporis silentium res ejus tegens esset multorum auribus damnum allaturum, ut quæ teneantur desiderio audiendi res optimas et præstantissimas, quæ ab illo in vita gestæ sunt, ut quæ sint plenæ utilitate animæ; age, valere jubens omnem dubitationem, pauca quædam de ipso, quæ dignatus sum videre oculis, et quæ accepi auribus, et quæ ipsa novi experientia, et in mea humili et egena scio manere memoria, cum pura et sincera veritate in lucem edere, si Deus concedat, jam conabor. Nam etsi non possim dicere pro dignitate, non ideo universum deseram: sed quia nolo abscondere talentum, sicut ille malus et piger servus, ideo quod Deo gratum est prom-

(1) Aliis *Encratea*, Græce Ἐγκράτεια, continentia, ut infra dicitur.

pto et alacri animo offerre pro viribus, etsi non potero debitum solvere cum fenore, in eo quidem certe, quod sortem exerceam, et procurem, ut ei nihil detrahatur, ero aliqua ex parte accipiendi (*Matth. xxiii, 25*).

CAPUT PRIMUM.

Probitus parentum sancti Tarasii. Hujus pia educatio, consularis dignitas.

2. Hic ergo sacrosanctus et magnus Tarasius, qui Christi mansuetudinem et humilitatem ab infantia usque ad senectutem imitatus pulchre expressit, in cujus, sicut prius dixi, virtutum mare me, ut natarem, demisi, quisnam esset et unde, et ex qua patria et parentibus ortus sit, arduum fuerit, ille etiam qui ex scientia sciunt ample et magnifice dicere, non solum mihi, cujus est plane humilis et abjecta oratio, tantam præclari generis ab alto repetere magnitudinem, et a majoribus deductam ejus stirpem recensere, qui gloriam non vult ejusmodi laudibus, neque fluentibus divitiis cor apponere, convenienter divino Psalmographo, unquam est meditatus (*Psal. lxi, 1 seqq.*). Hoc unum autem possumus dicere, quod omni auctoritate et maxima excellentia apud eos, qui per id tempus imperabant, Georgius ejus pater et rei nomen conveniens sortita mater ejus Encratia (1), propter summam justitiam primas partes obtinuerunt, ex Patriciorum serie derivati, appellari Patricii (2). Quorum pater quidem cum ascendisset ad altitudi-

(2) Nomen Patriciorum illo ævo in utroque imperio Orientis et Occidentis summæ erat et digni-

nem tribunalis judicialis, integreque et incorrupte A
jus omnibus ex æquo tribueret, Solone et Lycurgo
antiquis illis legislatoribus conspectus fuit longe
justior : qui etiam aliquando rectam et legibus con-
venientem tulit sententiam, cum, quid esset justum,
tunc ignorasset, qui videbantur imperium obti-
nere, neque id vellent exsequi. Juris vero dicendi
difficultas in his fuit : Pauperculæ quædam femi-
næ fuerant gravissimi criminis accusatæ. Quænam
autem fuerit ea accusatio, jam dicam.

3. Accusatæ fuerant cædem fecisse lactentium in-
fantium, per foramen domorum vel portis etiam
clausis subeuntes, et ex improvise infantes inter-
ficien-tes. Quæ etiam trahebantur in iudicium ab iis,
qui credebant fabulis, et nolebant Christi Dei no-
stri sequi doctrinam, quæ simulacris et phantā-
smatibus nequaquam decipitur. Est enim apud
Græcos (5) in fabulis femina (4) quædam, Gello no-
mine, quæ dicitur, cum immatura morte vitam
abrupisset, quibusdam spectris accessisse ad re-
cens natos infantes, et eos interfecisse. Hujus fa-
bulæ improbo pellecti ac decepti spiritu, qui ea
dicebant probabiliter, conantur etiam ad mulier-
culas transferre hoc execrandum scelus, et eis
ascribere in spiritum conversis causam eorum,
qui moriebantur ante tempus. O stuporem, o cor-
dis oculorum cæcitatem ! Si corpus longitudine
profunditateque et latitudine compactum ac con-
stipatum, in spiritum dissolutum procedit, et hæc
facere conceditur ; Christus ergo (qui est ipsa ve-
ritas, dicens : « Spiritus carnem et ossa non habet, »
[Joan. xiv, 6 ; Luc. xxiv, 39]) reputatus est phan-
tasma ab iis qui hæc asserunt. Quin etiam Christus
quoque, qui veram carnem accepit, et spiritum
carnem et ossa non habere vere affirmavit discipu-
lis, nulla re circumscribetur, quæ obstat, quo mi-
nus sit phantasia. Sic ergo censens et citra dubita-
tionem judicans Georgius, feminas absolvit a cri-
minibus. Qui tunc autem (5) rerum potiebatur
(valde enim defendebat phantasiam) cum sensisset
sic judicasse Georgium, jussit eum ad se adduci.
A quo evidenter edoctus de vero exitu latæ a se
sententiæ, eum quidem cecidit per summam igno-

miniam ; latam autem ab eo sententiam vel invi-
tus comprobat, ut qui a criminibus absolutas con-
servavit mulierculas. Et Georgii quidem constantiæ
et justitiæ pars hic sita sit.

4. Mater vero clara pietate, et id, quod ipsa ap-
pellatur, cernens proficere in filio, venerandum
reddit suum filium et vere templum continentiz.
Et cum æqualibus quidem suis et improbis docens
eum nullam habere consuetudinem, inire amicitia-
m cum iis, qui amant decus virtutis, suadebat,
et eis conjungi jure charitatis spiritualis. Quamobrem
ingressus per universam virtutem, erat apud om-
nes reverendus, ut etiam consulari dignitate fuerit
honestatus : et electus sit primus scriba arcanorum
imperatoris : et in aula imperatoria luciferi instar
resplenduerit : ut qui divinas quidem disciplinas
abunde esset complexus, et ex externa eruditione
collegisset, quæ sunt præstantissima. Illas quidem
meditans ad ascensum virtutis, et plantatus se-
cus decursus aquarum (Psal. i, 3) divinx cog-
nitionis, ut ratiocinales fructus proferret in tempore :
harum autem utilitatem per attentionem et cau-
tionem in animo recondens obse-
gnavit, per quas
posset corrigere, quod est pravam et barbarum :
et linguæ suæ imponere legem accurate loquendi.
Cum sic de cætero per utrasque laudem esset asse-
cutus, et totum se Deo dicasset per pietatem et
puram conscientiam, venit ad habitum spiritualis
perfectionis, et mundi munera obiens in mundo
habitu, se a mundana removit ambitione, et spi-
ritui adaptans animam, vas sacrum efficitur elec-
tione melioris, etiam ante sacerdotium, et pastor
pecudum rationis compotum, qui pascebatur adhuc,
prænuntiabatur : et sperabatur fore ut susciperet
universam omnium præfecturam, ut lucida lumen
jam accensa, igne virtutum mundum illustrans
universum, et omnem hæreticam dispellens ca-
liginem, et lucem procurans rectæ fidei.

CAPUT II.

*Sanctus Tarasius ad patriarchatum Constantino-
polititanum destinatus a Paulo decessore.*

5. Nec populum sua spes sefellit, ut qui mox
acceperit id, quod desiderabat. Paulus (6) enim,

tatis et præfecturæ. Ita synodus septima a sancto Ta-
rasio celebrata est : presente et audiente primo loco
inter gloriosissimos et magnificentissimos principes
Petrona laudatissimo exconsule patricio (ἀπὸ ὑπάρχων
Πατριάρχου) et comite Deo conservandi imperialis
officii : » uti sub initium singularum actionum ejus-
dem synodi repetitur. Ita Adrianus papa in epistola
synodica ad Constantinum imperatorem et Irenen
matrem, quæ actione 2 ejusdem synodi habetur,
vocat Carolum Magnum, « Regem Francorum et
Langobardorum, ac Patricium Romanorum. » Imo
ipsis patriarchis pares fuisse Patricios eo tempore,
testis nobis est Walafridus Strabo, qui sub filio et
nepotibus Caroli Magni floruit : « Comparetur, in-
quit cap. 31 *De Rebus Eccles.*, Papa Romanus Au-
gustus et Cæsaribus : Patriarchæ vero Patriciis,
qui primi post Cæsares in imperio fuisse viden-
tur. »

D

(3) Lesbios potissimum.

(4) Virgo aliis dicitur.

(5) Constantinus Copronymus, cujus nomen silet,
ne Georgio maculam afferat, quod impio illi ac
scelesto imperatori servierit substitutus judex. Im-
peravit Copronymus ab anno 741 ad annum 775,
prius tamen Augusti titulum adeptus, patris col-
lega.

(6) Theophanes de Paulo anno Leonis imperato-
ris 5, Christi 780, Indict. 3, ista scribit : « Mortuo 6
Februarii die Dominico Niceta Constantinopolis
episcopo, Paulus honorabilis lector, genere Cyprius,
verbo ac actu coruscans, post plurimam, propter
hæresim, qua tenebatur excusationem, vim nullam
passus consecratur patriarcha Constantinopolita-
nus secunda jejuniorum (sex Quadragesimæ) Do-
minica. »

quem Cypria natum excepit Salamis, (7) sancte (8) et integre clavum regens sacerdotii, cum nefaria adhuc vigeret hæresis, quæ accusat Christianos : eorum, inquam, qui abolent imaginem Christi veri Dei nostri carnis susceptionis, et ejus, quæ eum vere et proprie peperit Dei Matris, et incorporearum, ut visæ sunt, potestatum; et jam omnes sancti oppugnatores (9) hæresis a brevi et caduca hac vita excessissent, et traducti essent ad eorum, quæ in vita gesserant, quæ sit illic, discretionem; et serpentinæ doctrinæ virus etiam post exitum evomissent ex Ecclesia; ægre ferebat et animo angebatur Paulus, cum non haberet, qui ei opem ferret, et manum præberet ad rectæ fidei correctionem, propterea quod omnes adhærent hæresi, eamque confiterentur et assentirentur. Capit itaque consilium dignum sua prudentia. Nam cum incidisset in morbum, qui ei mortem erat allaturus, et deducturus ad longævam quæ illic est, resolutionem, se clam (10) subducit e sede : et cum venisset ad Flori (11) monasterium, in numerum monachorum se retulit, mutato amictu. Postquam autem notum fuit, quo se demisisset pontifex, idque jam pervenisset ad aures eorum, qui per id tempus rerum potiebantur (Irene autem et Constantinus ejus filius primas potentiæ partes tunc pulchre obtinebant), ii, quod res accidisset nova et insolita, animo non parum conturbati, statuerunt venire ad dictum monasterium. Postquam vero agnoverunt pontificem subisse habitum humilitatis, ira repleti et metu rogaverunt eum, qui se ad tantam dederat audaciam, quænam fuisset causa pontificis fugæ et tonsuræ, reputantes num nihili esset facturus gravem imperatoris indignationem. Paulus autem miti ac placida oratione (talis enim erat, si ullus alius) iram leniens imperatoriam, persuasit ut irasci desisterent : et aperuit causam, quæ eum ad hoc deduxerat, hoc modo verba faciens :

6. Me, o imperatores, et morbus et improvisus mortis adventus coegit hoc facere, multo autem magis ad id impulit Ecclesiæ deformitas, quæ laborat hæresi, et ex diuturna mala opinione tantum

(7) Aliis *Salaminu*, in Notitia Græcorum episcopatum facta anno 882 Constantia, metropolis Cypri.

(8) In Chronologia Nicephori : « Paulus Cyprius Diaconus, orthodoxus et Confessor. » A Zonara etiam dicitur « lector orthodoxus. »

(9) Aliqui referuntur a Theophane supra, sanctus Theophanes martyrii palmam consecutus, Papias, Strategius, Jacobus Protospatarius, Leo, Thomas, omnes aulici Leonis imperatoris, quem perperam Baroniis Leonem Armenum scribit in Notis ad 4 Decemb., quo die sacra eorum memoria quotannis recolitur.

(10) Die 31 Augusti, indict. 7, anno imperii Constantini et Irenes quarto. Ita Theophanes, qui hæc pluribus narrat. Est is annus 784.

(11) Subscripsit sequenti Synodo Nicænæ Ἰλαρίων ἡγούμενος τῶν Φλώρων.

A accipit dolorem, ut ei inhæserit vibex inmedicabilis : et (12) ter jam per manus et atramentum inscripta hæresi assensio. Neque enim mihi licuit effugere retia malæ opinionis : sed accidit, ut et lingua et manu in ea implicarer. Quod etiam me magis angit, ut quod exedat sensus animi, video omnes orbis terrarum partes, quæ in vestra manu tanquam in statera appenduntur, fidei immobilem conservantes trutinam, et in recta permanentes doctrina et exsultantes, ab Ecclesia nostra longe dissidere, et tanquam a Christi grege alienas oves repellere. Et ideo recuso esse pastor cætus hæretici, et statui potius habitare sepulcrum, quam esse obnoxius anathematibus sacræ quaternionis (13), sedium apostolicarum. Sed cum sceptri potentiam in vestras manus Deus tradiderit, et imperialem curam geratis Christianissimi gregis, qui est sub sole, ne despiciatis tristitiam matris vestræ Ecclesiæ, sed studete, ut ea rursus veterem recipiat pulchritudinem. Ne patiamini abominandam hæresim nunc quoque tanquam suam ex querceto, ut dicitur, vastare ac perdere vineam vestræ imperatoris et fidelis agriculturæ, et a transeunte viam non trita et aspera, mala opinione turpiter eam pervadi. Est vobis scientissimus agricola, qui aluerit botrum veræ confessionis, et eum expresserit in divina torcularia unius et solius Ecclesiæ, et cum implevit craterem sapientiæ, paraverit fidelissimo populo poculum rectæ sententiæ. Et quemnam hunc innuis? ei dixerunt imperatores. Tarasium mea significat oratio, qui est prius a secretis divini vestri imperii. Illum scio, et quicumque recte sapit, Ecclesiam esse opportune suscepturum, et virga quidem rationis particeps hæresum nugas esse exacturum : docendi autem et pastoralis baculo introducturum et foras educturum ad stabula et mandras veritatis, gregem divinissimum. Cum auribus imperatoris sic seminasset orationem, et eam effecisset genitalem, et quæ jam fructum tulerat in centuplum, gravitate morbi oppressus, ad tabernaculi dissolutionem, per mortem confidenter festinabat, ædificationem a Deo per incorruptionem, ut dicam apostolice, sortitus (14).

D (12) In rescripto imperatorum Constantini et Irenes actione 1 synodi Nicænæ, quæ illud *σάκραν* appellat, Paulus inducitur dixisse : « Eo quod cum hujusmodi viris conversatus fuerim et computatus. » Imo secundum Theophanem, « Patricii et senatus primores dixerunt ei : Quare subscripsisti, cum consecraberis non te consecraturum Iconam ? »

(13) Romanæ scilicet, et quæ hinc colliguntur huic adhæsisse contra Iconoclastas, Alexandrinæ, Antiochenæ et Hierosolymitanæ. Hoc anathema Iconoclastis minatus est Gregorius II, inflixit Gregorius III, ut ex Anastasio in horum Vita, Zonara de Leone Armeno, aliisque constat. Quod anathema num reliqui dictarum Ecclesiarum amplexi sint patriarchæ, hinc liquet.

(14) Ex nunc, inquit Theophanes, cœpit dici et disputari super sanctis imaginibus sermo ab omnibus cum fiducia.

CAPUT III.

Sancti Tarasii electio et consecratio patriarchalis.

7. Et sic quidem se gessit Paulus : imperatores autem in pastoris electione mentem habentes occupatam, et Pauli sermone stimulati, in Tarasium aperte defigunt oculos : et eum, Deo volente, ut viduato gregi præset, communi consensu sapienter eligunt. Eis assentiebatur, quidquid erat optimum et præstantissimum e sacro senatu, divinus plane cœtus : ut Qui omnino scirent virum in omnibus præfulgere, et dignum, cui demandaretur dignitas pastoralis. Quidquid autem erat promissum circumforaneum, et lucernam redolebat hæreticam, Patris sanctitatem, etiam ante sacram ab eo acceptam vestem, ut ad arguendum vehementissimam et acutissimam, suspectam habens securim, nolebat assentiri communibus suffragiis, non volens ab antiqua sua resipiscere sententia. et malebat involvi cœno limi hæreseos, quam potari vivifico fluente puri et imperturbati fontis doctrinæ Tarasii. Sed vicit id, quod justum erat : et admissum est, quod pro pietate ferebatur, decretum. Jubent itaque imperatores statim coram sisti Tarasium, ut, quæ Deo videbantur et legibus ecclesiasticis, jura in eo confirmarent. Ille vero aderat cum pia et honesta specie, et quas a Deo habebat, gratiis circumdatus : apud quem honestis et egregiis agentes sermonibus, et tanquam jam cū Patre, de eo quod erat postea constituendum, consilium incuntes, usi sunt verbis ejusmodi :

8. Non putamus latere tuam prudentiam, quod præteritis temporibus Ecclesiam invasit vertigo hæreticæ caliginis, quæ nihilo tolerabilius eam operuit, quam nova plaga Ægyptiaca, tenebræ, inquam, palpabiles, et usque in hodiernum diem cancri more serpit per gregem : et per universum fere mundum in animam commovit tempestatem. Sed, quoniam Deus ineffabili nutu eam produxit, ejus ductores, qui non juste justum persequi stauerant, justo judicio ab imperio exemit et a vita, et tanquam lampadem prælucentem nostram accendit potentiam, ut malæ opinionis abigamus tenebras, et faciamus exoriri solem cognitionis ; ecce te evocamus defensorem et propugnatorem, et ad hoc certamen adiutorem, ut qui sciamus te pulchre posse armari ad rectam tuendam sententiam, et structa ex divinitus inspiratis Scripturis acie, pro ea configere et te præclare gerere. Ne ergo terga vertas ob ea, quæ pie a nobis proponuntur, qui mundanis opibus et copiis studemus procurare pacis utilitatem : quin etiam pedibus et manibus opem ferre, et omnem movere lapidem, ut dicitur in Proverbiis, ut inveniatur quod queritur, et ap-

Aprehendatur quod desideratur. Tempus est ergo, ut contextatur præclara et valde optanda Ecclesiæ tunica, quam scidit pestis hæresis. Nunc appropinquat dies insignis et salutaris, in quo Christus cessare faciens fremitum erroris simulacrorum, annuit copiosis suis miserationibus, ut ejus veneranda erigeretur statua, quod attinet ad humanitatem. Transiens ergo ad septum sacerdotii, cum adversus hæresim decertaveris, cane victoriæ canticum adversus inimicos. A Deo præmium et coronam accepturus, egrèdere.

9. Tarasius autem imperatoris allocutione obstupefactus, et tanquam a cœlesti aliquo sono attonitus, respondit in hanc sententiam ad ea, quæ dicta fuerant : Tempestatem quidem, quæ in fidem et universum commune vehementer irruit, et usque ad fundamenta Ecclesiam periculosos agitavit fluctibus, et animæ naufragium multis conciliavit, nulla est auris, quæ non acceperit, etiamsi pauci effugerint vim procellæ. Hunc vero sedare turbinem, et nocturnæ pugnæ luna non lucente hanc pacare procellam, majus est, quam ut ullæ vires id queant præstare. Quis enim, quæ tam nefarie invaluit, consuetudinem, et naturæ vim accepit, et mundum propemodum jurejurando adegit adversus divinam potestatem, converterit, et fecerit discere quod est melius, nisi Deus aspexerit et defenderit vestram divinam potestatem ? Ecclesia, quæ impietatis tyrannide olim fuit exuta veteris decoris pulchritudine, lacerisque pannis diu esse induta sustinuit propter putria et imbecilla dogmata hæresis, nunc a Deo vobis ornetur piis varietatibus. Per vos ergo renouentur mandata apostolorum, per quæ refulsit splendor veræ fidei. Respirent sacrarum synodorum pura decreta, quæ evangelicis servantur traditionibus, nec sustinent in æternum ullo modo posse surripi. Aperiantur vestibula paternorum dogmatum, et Christi pecudum in eis greges transcant, et tanquam ex divino paradiso confiteantur doctrinam rectæ confessionis. Per Caiphaicum (15) enim concilium facta est abortio fetus hæresis. Per œcumenicam synodum nascentur filii Ecclesiæ, et ad mensuram ætatis Christi incrementum accipiant. Nam si hoc factum fuerit, et antiqua ac prima amictus dignitate fuerit decorata, et veræ opinionis pius dogmatum Lucifer vestro studio eam illustraverit, habebit omnes fideles in eadem sententia convenientes, et suas animas profundentes, ut ea stabiliter fundata, conservetur supra firmam petram fidei.

10. Cum hæc coram imperatore animæ utilia declarasset mysteria, ipse eum rogat, ut eum quoque de his disserentem audiat communis cœtus populi. Nam hoc caput rectæ fidei ferebat turba

(15) Hæc est pseudosynodus Constantinopoli in palatio Hierie ab imperatore Constantino Copronymo congregata, anno imperii 13, Indictione 7, Christi 754, habitaque a quarto Idus Februarias, ad sextum Idus Augustas : nullo præsentis ex ca-

tholicis sedibus, Romana scilicet, Antiochena, Alexandrina, Hierosolymitana : in ea cultus sacrarum imaginum damnatus est. Legendi Theophaues, Nicephorus in *Breviario historiæ*, aliique.

militaris, ut cui non videretur esse admittendas et A

CAPUT IV.

Sancti Tarasii exercitatio virtutum erga se, clerum, pauperes, monachos.

adorandas venerandas imagines. Nutu ergo Ecclesie hoc facere incitatus, cum fuisset in inclyto Magnauræ (16) palatio, universa confluyente civitate et sacerdotali multitudine, se quidem excusavit, validis demonstrans rationibus, qualis esset sacerdotii professio et dignitas, et ad quantam altitudinem et magnitudinem evehat eum, qui vult ad hoc procedere : seque non esse idoneum ad id suscipiendum, ut qui jam olim fuerit implicatus in mundi dignitatibus, et in hujus vitæ turbis et sollicitudinibus plurimum involutus, et mysticum hunc statum nondum gustaverit. Eum enim, qui ad hanc vocationem et hunc gradum properat, illotis, ut dicitur, manibus cito ad id insilire, et quæ non tangi possunt, tangere non est tutum : sed eum, qui est educatus in iis, quæ ad hoc ferunt, justificationibus, et directus evangelicis et apostolicis, ut par est, vivificis doctrinis, ad discernendum viam rectam et incurvam : ut illa quidem pastoraliter deducat ad meliora ; hanc autem declinet et viet, convenienter divinæ admonitioni, ut quæ procul ferat a Deo et ejus constitutionibus. His fretum, traduci oportet ad magnitudinem. Me autem, ut scit Deus, ad hoc suscipiendum monasterium invitum coegerunt imperatores, cum hoc mihi nunquam venisset in mentem, neque de hac unquam rectione cogitassem. Tanquam electo ergo Dei populo et gregi meam communico conscientiam, ut, si me huic maximo muni volueritis C alligare, et me hujus jugum subire statueritis, traditioni œcumenicæ fidei vos quoque ipsos inclinetis, et ne vos sequi pigeat Patres, qui hac via sunt ingressi, et sex (17) sanctis œcumenicis synodis, et iis, quæ pie ab ipsis sunt decreta, consentire ne recusetis. Ad supernam enim hæreditatem transmittunt eos, qui ipsis parent, et sunt auctores magnæ et immortalis remunerationis.

11. Ejus itaque admonitiones tanquam angeli voces admittit populus, et polliciti se instar ovium secuturos ducentem pastoraliter, se, ut Deo et ei videretur, in omnibus parituros affirmabant. Tunc de cætero inspiratione (18) principalis et divini Spiritus, conspirante etiam consilio imperatoris, limi mundani mutata dignitate, et tonsa coma ritu clerici, honestoque et venerando alio sumpto amictu, divinis et spiritualibus invocationibus, sicut Aaron et Phinees, suscipit unctionem honoris sacerdotalis, et ascendit ad altitudinem cathedræ pastoralis, luci lucem adjungens, et virtutem augens virtutibus, et modum superantibus profectibus datum, sacratissimum talentum multiplicans.

12. Continentiam enim tanquam Encratæ filius, et qui eam jam pridem abunde exercuerat, usque adeo sibi paravit ex eo, quod esset paucis contentus, ut esset ejus victus a rebus supervacaneis omnino alienus, et non luxurians usque ad satietatem. Vitæ autem suæ habenas ita moderabatur, et animi perturbationum tumultus ita reprimebat, ut esset omnibus divinissimum exemplar proprium, cui nunquam persuaderi poterat, ut moveretur ad appetitum voluptatis. Cum autem ad divinarum Scripturarum meditationem sibi domesticam ascivisset vigiliam, somnum ut membra solvens et inutile amandabat mancipium : et cum usus exigeret, rursus jubebat adesse. Quis enim eum in lecto recumbentem, aut mollibus stragulis unquam vidit involutum ? Quis tunicam et zonam super cubile dimittentem unquam accepit et præparavit, ut esset elegantior et concinnior ? Quis ex ejus pedibus unquam detraxit calceos, et alligata spongia, ut mos est, lævigavit et polii ? Sed ipse erat sibi, ut dicitur, balneator, et inserviebat sibi ad usum corporis : in hoc quoque Christum magistrum divino zelo imitans, dixit : « Non veni ut mihi ministraretur, sed ut ministrarem (Matth. xx, 28) : » exemplum humilitatis præbens suis discipulis.

13. Habebat autem precationem, quæ mentem sublime ad cælos evehebat, et soli Deo reddebatur familiarem, et conjungebat incorporeis, et expellebat omnem tentationem, convenienter Domini eloquio. Nullum enim erat tempus, quo non habebat solum eum genu flectentem et surgentem, et manus ad cælos extollentem, et superne accipientem a Deo illuminationem. Humilitatem vero, ut quæ ei a puero fuerat familiaris, ita est complexus, ut non solum ea in ipso conspiceretur, et ex ea laudem assequeretur : sed etiam transiret ad alios, qui exemplo suo informabantur. Multis enim ex iis, qui erant relati in numerum clericorum, qui suos lumbos zonis cingebant aureis, et ornati erant variis et pretiosis vestibus sericeis, anrum quidem ademit ; fecit autem succingere lumbos cingulis contextis ex pilis caprarum. Iis vero, qui toti corpori ex iisdem filis purpureas vestes habebant contextas, excogitat tunicas remotas a curiositate nimia et deliciis, ut quæ essent vestitus honestus, et convenirent iis, qui Deo servire statuerunt, et proflentur humilitatem. Ex quo quid evenit ? Ut tolleretur quidem, quidquid damni ex eo nascebatur ; honoraretur autem frugalitas, ut thesaurus

(16) Luitprandus lib. VI, *De rebus imperatorum et regum*, cap. 2, ait dici : « quasi magnam aulam p loco à posita, esseque miræ magnitudinis ac pulchritudinis : » et pluribus situm ornatumque describit. Fuisse in Hebdomo suburbio olim a Theodosio juniore urbi incluso, docet Gillius lib. IV *Topographiæ Constantinopolitaneæ* cap. 4, additque ab

aliquibus ita dici, quod Anastasius iste perierit magna aura tempestatum exstinctus.

(17) Hæc sunt Nicæna I, Constantinopolitana I, Ephesina, Chalcedonensis, Constantinopolitana II et III.

(18) Hanc indicant, quæ in eo eluxerunt signa viri apostolici.

quispiam pretiosissimus. Castitatem vero, et quæ cum ea simul degit, temperantiam, ut quæ sanctificationem conciliarent, appellavit sorores: per quas, quæ carnem invadit, sordidam et adulterinam exterminans cogitationem et ignominie affectiones depopulans, a Deo fuit redimitus victrice corona impatibilitatis.

14. Commiserationem autem et ditissimam in pauperes misericordiam tam hilariter, ut ille dixit, impertit, ut superaret omnes, qui suppeditabant pauperibus, et fieret novus Joseph, dans frumentum egentibus. Sux enim mensæ obsonia in frusta comminuens, ad accipiendos eos, qui esuriebant, in dies eis parabat convivium. Abunde autem huius rei sunt testes usque in hodiernum diem, definita receptacula eorum causa, qui hospitio accipiebantur, et pauperum nostrorum fratrum. Quinetiam mansuram pecunie dationem aliis pie attribuit, in pugillaribus nomen uniuscujusque significans. Quotidianam autem distributionem, quam manu sua propria in manus pauperum immittebat, quis ratiocinator dimensus fuerit Diophantus (19), aut multiplicans numerarit Nicomachus (20), quæ erat arena copiosior, et egenorum ventres reficiebat? Jejunio vero, quod est ante Christi passionem, magnam erogare largitionem in diversis locis et cœnaculis, his, qui magna premebantur inopia, ipse excogitavit usque ad Christi lucem afferentis festum festorum Resurrectionem. Et otio et tempore longo mihi opus fuerit, ut per ordinem collocem accubitus invitorum hospitem et proselytorum, claudorumque et cæcorum et mutilorum ordinatam sequens consequentiam, et posteris dem exemplum munifici ac liberalis instituti.

15. Tempus autem hyemis, quod erat acerrimum, niveque et gelu et glacie terræ vincebat intestina, et iis, qui in ipsa erant, imponebat instar collaris, frigefacientem eamque gravissimam molestiam, quomodo in eos, qui horrebant, et laqueis pannis erant obsiti, et solum pudenda contegebant, usus machinationibus foventis recreationis, propulsavit? Tunicas enim, penulas, et præterea tegumenta ex crassissimis lanæ filis et staminibus confecta, et vellere denso gravia, magno auri pondere emeus, et iis, qui sub dio misere affligebantur, distribuens, arcebat gravem molestiam frigoris. In salutari autem prius dicto die reverendæ Christi Resurrectionis, post divinæ synaxis et communionis peractum mysterium, adhuc sacris vestibus candidatus, ad veteris basilicæ jam dirutum locum, qui

vocabatur Estia (21), veniebat. Illic enim paratulentis egentibus maximum, quo acciperentur, epulum. Quos cum fecisset recumbere, incipiebat ipse ministrare, vinum effundens ex cratere, et potam eis distribuens. Deinde cum hoc munus obtinisset, ibat in domum suam patriarchicam, non aliquorum linnulorum, ut dicit fabula, medullis se nutrens, neque mensa Sybaritica (22) excipiens, nec quæ ventrem titillant et impinguant bellariis, sed frugalibus obsoniis, et quæ non spectabant ad delicias, se reficiens. Quis ad tantam humilitatis altitudinem memoratur fuisse erectus ex iis, qui unquam fuerunt? Quis demissionem Christi sic est imitatus (Philipp. 11, 7), qui paterni sinus non exinanita magnitudine, nostræ paupertatis subiti speciem, et ministrando docens ad cœlum evolare, fecit considerare cum paterna maiestate?

16. Illic ipse, qui nunc laudatur, etiamsi in mediis jactaretur tumultibus, non solum amavit quietem et silentium, sed aliis quoque ea assatim suppeditavit, eos a mundo abducens et Deo reddens familiares, et virtutis efficiens filios, ut huius sanctæ vitæ et operationis genitor et productor. Huius autem rei fidem facit omnino, ex hereditate eorum, quæ ad ipsum lege dotis ex bonis paternis redibant ædificatum monasterium (23) in sinistra parte Bospori Thracii. In quo cum arborum rationis participum plantasset generosa germina, quæ pinguescebant fluentis exercitationis, et angelantur copiosis condimentis abstinentiæ, ea fecit Christi agriculturam, tricesimum et sexagesimum et centesimum virtutum fructum fideliter producentia in sanctitate et iustitia. Ex quibus multi ab ipso sunt vocati ad dignitatem pastorem, et, ut par erat, ornarunt possessionem sacerdotii: fueruntque columnæ immobiles fidei catholicæ. Quod quidem ostendit tenebrosa inundatio hæresis, adversus quam fortiter pugnantes, et nubem subeuntes multorum periculorum in persecutionibus et afflictionibus, et sub dio perpressionibus, ad splendorem superni luminis, eam fuderunt ac dissolverunt: in qua etiam suum cognitum reddidere magistrum, tanquam semper lucentem Luciferum. Et hæc quidem postea.

CAPUT V.

Synodus VII Œcumenica Nicææ habita. Imagines restitutæ.

17. Ipse autem perfectis virtutibus usus est ad satietatem, cum mentem suam actione prius exercuisset, ut ascenderet ad contemplationem, et ejus

(19) Hujus exstat Arithmetica et Algebra.

(20) Nicomachus Gerasenus scripsit de arithmetica, geometria, harmonia, etc.

(21) Scribit Sozomenus lib. 11, cap. 2, Ἐστὶν αὖ τὸν χρόνον τοῦ Κωνσταντίνου ἐν μεγάλῳ ἰσχυρῶς ἀπὸ πᾶσι τοῖς ἐκ τοῦ ὁσίου ἀρχαγγέλου φαντασίαις. Sed is locus in Bosporo Thracico situs, navigantibus ex Ponto Constantinopolim ad dextram apparet, et abest ab

urbe, si navitrajiciatur, circiter 35 stadiis; si sinus interjectus pedibus aut equo circumcitur, septuaginta. Forsan ob bella frequentiora, ut populi religioni obsecundaretur, ea statio in urbe constituta fuit.

(22) Sybaritæ in magna Græcia luxui habebantur nimium dediti.

(23) In eo sepultus fuit, ut infra dicitur num. 33.

huisset capax receptaculum, concinne animum adhibebat iis, quæ ad rectam fidem pertinent, et ut, quæ Deo volente visa fuerant, et imperatoribus promissa erant, ad effectum venirent, contendebat. Hoc autem erat, ut Œcumenica procederet synodus: et ab eo, quod justum est, minime aberraret Ecclesia. Jussu (24) ergo imperatorum, omnes pontifices ex unaquaque regione et civitate profisciscuntur in civitatem regiam, et jam edicto conventu in inclyto (25) templo divinorum apostolorum, et jam (26) sedentibus episcopis in sedibus propositis, ecce quoddam examen vesparum, virorum, inquam, qui erant animis leoninis, ex exercitu (27) Constantini, qui olim imperii sceptrum non pie administrarat, exsurgens veluti ex quibusdam alveis male opinionis, accedit ad dictam ædem sacram, bellicis armis eam obstructurum. Qui cum venerandæ ædis atriis appropinquassent, incondita voce locum replerunt, dicentes non esse ferendum infirmare et transgredi ea, quæ olim visa fuerant Constantino. Non enim permittemus, aiebant, illius abrogari dogmata, et prædicari esse statuendas imagines. Quod si quis hoc inceperit, et ante nostros oculos viderimus abrogari (28) synodum, quæ fuit ab ipso congregata, sanguine sacerdotum terram reddemus purpuream. Hæc dicebant, et in portas irrumpentes, volebant eos, qui (29) erant intus, interficere.

18. Tunc nutu imperatoriæ potestatis sessionem relinquunt pontifices. Imperatores autem in eos, qui res novaverant, cum ira frementes, cito venerunt in suum palatium, eorum insolentiam et insurrectionem et eversionem universi reputantes.

(24) Quas hac super re imperatores ad Adrianum papam miserunt Romanæ litteras, lector reperiet eidem concilio præfixas.

(25) Exstructum id a Constantino Magno, eumque in illo sepultum fuisse tradit lib. IV Vitæ ejus cap. 58, 59 et 60. Casui obnoxium pulchrius a Justiniano reâdificatum fuisse docet Procopius.

(26) Anno 6 imperii Constantini et Irenes, die 17 Augusti, nona Indict., anno 786, cœpere sanctas Scripturas relegere et objicere invicem, imperatoribus e catechumenis aspicientibus. Ita Theophanes.

(27) Constantini Copronymi anno 775, Indict. 14, die 14 Septemb. extincti: a quo tempore neculum undecim anni integre elapsi erant.

(28) Pseudosynodum anno 754 habitam fuisse ante diximus.

(29) Theophanes, « tam ipsum patriarcham, scilicet Tarasium, quam orthodoxos episcopos et archimandritas. » Ad ea alludentes Græci in Tropario de sancto Tarasio canunt: Ὑπὲρ τὸ ζῆσαι, τὸ θνήσκειν, Πατὴρ, προδόμενος, τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα ἀναστῆλῶσθαι προσάττεις, καὶ πάντων τῶν ἁγίων. *Potiorẽ vita mortem habens, o Pater, Christi omniumque sanctorum imaginem erigi præcipis. Eadem pluribus narrantur ante actionem primam synodi Nicenæ II.*

(30) Hæc pluribus Theophanes ad annum imperii septimum, mensem Septembrẽm, et indictionis decimæ initium refert, ergo ad annum 786.

(31) Nicæna prima synodus sub Constantino

A Tarasius vero ad sacram aram accedens, timoris nullum signum præ se ferens, incruentum incipit sacrificium, et mystica communione peracta, domum revertitur: ubi vacabat prioribus laboribus, nempe in sacra Scriptura et in demonstrationibus faciendis ex Patrum eloquiis: rursusque statuebat necesse esse congregari synodum, ne communio hæretica in pejus proficeret (30). Imperatores vero cum eos, qui illam seditiosam fecerant conspirationem, et insultaverant in gloriam eorum imperatoriam, zona exutos a militari dignitate exauctorassent, et ab omni armorum auxilio desertos et nudos effecissent, jubent unumquemque eorum ignominia notatum, redire in patriam. Non enim, aiebant, sustinet Deus tales parentes seditionis, habere defensores et propugnatores ejus, quod ex eo relucet, palatii.

19. Hæc cum Deo volente sapienter statuissent, et aliquod tempus intercedere bonum esse existimassent, pulchro rursus mandato edicunt, ut in præclaram Bithyniæ metropolim simul conveniret cœtus sacerdotum et pontificum: Nicæam, inquam, in qua (31) Trinitatis, quæ est ejusdem essentiæ et expertis omnis materiæ, adversus Arii et suorum, rabiem acutissimus gladius fuit fabricatus: in qua Trinitas hypostaseon individua divisione, et divisa unione theologice refulsit. Et cum sanctissima classis dicto citius in dictam venissent civitatem, Tarasius quoque venit ex urbe regia, ex (32) apostolicis sedibus secum assumens eximios quoslibet et præstantissimos: nempe ab Adriano quidem Papa Romano Petrum (33) primum presbyterum, et Petrum monachum et (34) præfectum; (35) ab apostolica.

Magno habita an. 325, cui interfuere 318 episcopi.

(32) Siquidem eos qui ex Romanæ sedis et Orientalium persona venerant, non dimiserat imperator. Ita Theophanes.

(33) Græce τὸν πρῶτον πρεσβύτερον synodus appellat. Anastasius alterque interpretes fere archipresbyterum vocat, subinde protopresbyterum. Item Anastasius in historia Theophanis, vice-dominum.

(34) Græce ἡγούμενον τῆς κατὰ τὴν Ῥώμην ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Σάββα. Abbatem Acta. Latina vocant venerabilis monasterii sanctæ Sabbæ Romæ sitti.

D (35) Nomina horum trium patriarcharum in Menæis et Menologio Græcorum a Canisio editis referuntur ad 10 Octobr., ut infra dicitur. Erant ipsi tum sub Saracenis, sive Arabibus, sed ob pacem utrinque factam, poterant facilius eorum delegati Constantinopolim navigare. Principi eorum Moysi (qui a Gregorio Elmacino Musa Albadiis appellatur) vita functo successerat Aaron sive Albugiafar Haron Rasiidus, anno 5 imperii Constantini et Irenes, Christi 785, quem post imperium 23 annorum mortuum esse anno Nicephori imperatoris 7, Christi 808 tradit Theophanes. Hujus frater Abdalla cum circa annum Christi 796 esset constitutus gubernator Ægypti, ad eum misit patriarcham Alexandrinum, qui sumptis medicamentis Ægyptiacis profectus Bagdanum cuidam puellæ principicharæ tum morbis afflicte sanitatem reddidit. Unde hic diploma edidit, quo templa omnia Orthodoxorum, quæ Jacobitæ occupaverant, iis restitui mandavit.

autem diœcesi, a Politiano, inquam, sacratissimo A
papa Alexandrino, (36) Thomam monachum et
presbyterum. et a (37) Theodoro patriarcha Antiocheno, et ab (38) Elia principe pastorum Æliæ
(39) Joannem monachum presbyterum et syncellum : adducens etiam secum quosdam ex iis, qui gerebant magistratus, pietate claros et gratia doctrinæ et facundiæ : inter quos fuit etiam (40) Nicephorus, qui erat a secretis imperatoris : qui cum vixisset in sanctitate, et esset ornatus divinis virtutibus et doctrina ac dicendi scientia, Byzantii sedis patriarchalis suscepit honorem post Tarasii sanctam consummationem, et quicumque erant venerandi et eximii (41) monachi, qui movebantur zelo disciplinæ et regulæ ecclesiasticæ, et contendebant

(36) Quæ pluribus narrat Elmacinus lib. II historiæ Saracenicæ c. 6. Anastasius in Historia addit fuisse « virum zelatorem et religiosissimum, qui et Thessaloniciæ, magnæ civitatis, quæ est in Illyrico, factus archiepiscopus effloruit. » Esse eam quidem in Macedonia, sed sedem præfecti prætoris Illyrici, et primatis Virarii sanctæ Sedis per universum Illyricum, tradit Carolus a Sancto-Paulo, lib. VIII Geographiæ sacræ.

(37) Baronius ad annum 787 num. 2 citatis hisce verbis, in margine annotat Theodorum, ratus forsitan, adhuc superfuisse Theodorum Antiochenum, qui eodem sedebat tempore, quo Cosmas Alexandriæ, et Theodorus aliter Hierosolymis, de quibus in epistola ad sanctum Tarasium actione 3 synodi 7, hæc scribunt hi summi Orientis sacerdotes : « Conspeximus exemplar synodicorum Theodori sanctæ memoriæ Patris nostri et patriarchæ Hierosolymorum subijciendum his, quæ scripta sunt a nobis. Hunc autem libellum secundum solum Ecclesiæ ritum idem sanctæ recordationis scripsit beatis et almi termini sanctissimis patriarchis, Cosmæ scilicet Alexandriæ ac Theodoro Antiochiæ Theopoleos ; qui et reciproca synodica eorum, dum adhuc viveret, recepisse dignoscitur. » Ab his « communi sententia singulis in sua civitate alterum Cosmam Epiphaniæ in Syria episcopum sacris adversarium imaginibus anathematizatum fuisse anno Constantini Copronymi 13, Christi 763, tradit Theophanes : qui Theodorum datum fuisse Antiochenis patriarcham refert anno ejusdem Copronymi 11, Christi 751, ut alium ab eo hunc Theodoretum potius arbitremur servata antiqua lectione cum Menologio et Menæis Græcorum.

(38) In citata ante epistola summorum sacerdotum Orientis ad sanctum Tarasium dicitur « exsul factus, qui ad regendum thronum fratris Domini sortitus est Jacobi, » cujus partes alii duo substituti suppleverunt.

(39) Theophanes vocat « Joannem magnum atque famosum verbo et opere sanctitatis participem, qui et syncellus Antiocheni patriarchæ fuit. » Summi sacerdotes Orientis in epistola ad sanctum Tarasium vocant « Deo amabiles fratres Joannem et Thomam zelo divino orthodoxæ fidei adunatos, atque duorum sanctorum et magnorum patriarcharum syncellos. » Initio cujusque actionis dicuntur, « reverendissimi presbyteri monachi, et vicarii apostolicarum sedium orientalis diœceseos. » Et tam Thomas quam Joannes subscripsit « locum retinens trium apostolicarum sedium Alexandriæ, Antiochiæ et Hierosolymorum. » De syncellis infra agemus.

(40) Collitur sanctus Nicephorus 13 Martii.

(41) Reperiuntur nominatim actioni quartæ subscrisisse centum et triginta, omnes fere hegumeni monasteriorum, quæ etiam ibidem exprimuntur.

semper sequi synodalem accurationem, profecti sunt Nicæam.

20. Die autem præstituto (is vero erat, in quo [42] Thecla aperuit stadium certaminibus seminarum martyrum) unusquisque episcopus in sacerdotali gradu et habitu, sedebat in sua sede. Primus autem loqui incipit Tarasius, et sermonis (43) ostium aperit synodo. Deinde imperatorio et divino edicto (44) audientibus omnibus recitato, quod directa et sincera fide magna voce acclamavit, post quod fuerunt etiam vocales (45) apostolicarum sedium ad eos, qui rerum potiebantur, responsiones, ordine canonicæ consequentiæ, synodo resonantes, et omnes sanæ assentiri doctrinæ, et ut unusquisque suam diceret opinionem, et quam de hac sana

Inter quos tamen non reperitur sanctus Theophanes, quem Acta a nobis ad 12 Martii illustranda referunt ad hanc « Nicææ Synodum secundam cum aliis Patribus vocatum esse. »

(42) Die 24 Septemb. quo Græci colunt sanctam Theclam, non pridie quo Latini. Consentium verba Actionis primæ sub initium, ubi convenisse dicuntur « VIII Kalend. Octobris, Indictione XI, anno 8 imperii Constantini et Irenes, » id est anno Christi 787. Theophaues μὴν Ὀκτωβ. ια', mense Octobri, die 11, Græce apud Franciscum Combefis in *Historia Monothelitarum*, pro Actis 6 synodi, cap. 1, § 3, Ἐγένετο ἡ πρώτη συνέλευσις καὶ καθέδρα τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ καθολικῇ ἀγλῇ τοῦ τοῦ Νικαίας, μὴν Ὀκτωβρίῳ ια', Ἰνδικτικῶνος ια'. *Facta est prima conventio ac sessio episcoporum in ecclesia catholica Sophia Nicææ, mense Octobri, die 11, Indictione XI.* « Eodem die 11 Octobris (verba sunt Menologii Græcorum a Canisio editi) commemoratio sanctorum Patrum, qui secundo in urbem regiam convenerunt in synodo œcumenica, quæ septima dicitur, habita sub Adriano Romano pontifice, regnante Constantino imperatore et Irene matre, Tarasio archiepiscopo Constantinopolitano, Politiano Alexandriæ, Theodoro Antiochiæ, et Elia Hierosolymorum. Fuerunt autem sancti Patres illi numero trecenti sexaginta septem, qui convenerunt adversus sanctorum imaginum oppugnatores, qui omnem hæresim et eorum auctores damnarunt, decernentes, ut quicumque sanctas imagines non colit alienus sit ab orthodoxa fide. His et aliis constitutionibus firmatis in suam quisque Ecclesiam redierunt : quorum intercessionibus Deus miseretur nostri. » Leguntur eadem fere in Menæis Græcorum, sed feruntur adfuisse episcopi numero trecenti sexaginta quinque, Græce verbis integre expressis τριακόσιοι ἐξήκοντα πέντε. Præterea in eis memoria synodi recolitur Dominica proxima post 11 Octobris, ad quem diem illud etiam observavit Molanus in auctario Usuardi. In numero episcoporum non exacte auctores consentiunt : alii ultra trecentos solum quinquaginta numerant. Photius autem septuaginta septem ; in actione quarta nomina circiter trecentorum triginta exprimuntur.

(43) Ita actione 1 episcopi Siciliæ petiverunt, et synodus annuit, ut « sanctus Tarasius proœmium faceret, ostium verbo aperiret, et quæ congrua sunt pronuntiaret. » Græce προαιμιάσασθαι τὸν Τάρασιον, καὶ οὕτως τῶν λόγων ἀνοίξαι καὶ προκαταρχόντα προσφωνῆσαι τὰ εἰκότα. Quæ Auctor inde descripsit, qui et diei inceptæ synodi satis memineral.

(44) Τὴν εὐαγγέλιον ἀρχαίαν vocat synodus, cauque recitat.

(45) Actione 2 recitantur epistolæ Adriani papæ ad imperatores et sanctum Tarasium. Actione 3

fide haberet sententiam et voluntatem aperiret, A adhortantes. Acclamavit sacrosanctus cœtus, ita esse, et se ita sentire de venerandarum (46) imaginum antiqua efflitione et adoratione, multis libris Patrum allatis et synodalibus decretis, verisque adductis sententiis et demonstrationibus, et diligenti persecutione impressis in auribus omnium. Id autem non semel nec bis, sed ad septimam usque sessionem et auditionem toto die conspectum est fieri : quomodo etiam Acta scriptis mandata, per divinam consequentiam et ordinem indicant. Tandem cum Tarasius, et pius qui cum eo erat cœtus collectus Patrum, venerandum decretum litterarum tuis monumentis mandasset, et ut id saluum et integrum maneret, precatus esset, et ut Patres, qui primam adversus furiosum Arium victoriam erant consecuti, adjutores haberent, et eorum, quæ recta decreta fuerant, custodes, Deum invocassent, et vanæ inanisque hujus sententiæ (47) auctores, et omnis hæresis inventores, ab atrio ecclesiastico per anathema separassent, in urbem regiam delata orthodoxa dogmata conservarunt. Quos summa benevolentia exceperunt imperatores.

21. (48) Erecta itaque cathedra ipsorum imperatorum, et totius a Deo electæ synodi, in jam dictæ Magnauræ insigni æde, et novo decreto recitato, cum aures imperatorias divinus impleisset Spiritus (audiebant enim eos in unum convenisse concentum auxilio ejus, qui omnia continet, et in unam consensisse sententiam), admirati sunt accurationem : et esse doctrinam divinæ inspirationis, quæ ab eis decreta fuerant, sapienter judicantes, et penna et manu imperatoria ea optime comprobant et confirmant : et non vilibus donis synodum prosecuti, unumquemque mittunt in suam civitatem et ad greges rationis participes.

CAPUT VI.

Profligata a sancto Tarasio hæresis et simonia : immunitas Ecclesiæ propugnata.

22. Tarasius autem et apostolicarum sedium

epistola sancti Tarasii ad patriarchas sedium orientalium, et eorum responsum.

(46) Illic omnia potissimum actione 4 sunt D gesta.

(47) Actione 5, qua et tres patriarchæ Constantinopolitani Anastasius, Constantinus et Nicetas anathemati subjecti sunt.

(48) Mense Novembri, ait Theophanes.

(49) Hic zelus magnam Tarasio peperit invidiam, qua calumniam passus est, quasi pecuniariam cum labe Simoniaca fecisset ordinationem ; quod verum non fuisse tradit Theodorus Studita in epistola ad Stephanum lectorem apud Baronium, ad an. 787 num. 59, licet fateatur in suspensionem ea de re fuisse adductum apud Monachos. « Ut ergo ad rem veniam, inquit, quidnam fuit, quod dissentire nos fecit a Tarasio? Fides? Atqui palam quidem orthodoxus erat, sacras synodos sequebatur, et cum aliis patriarchis consentiebat, et maximum antea pro fide certamen sustinuerat. Eorumne causa, qui ab hæresi redierant, susceptio? At non ab illo hæc primum inventa; cum a sanctis Patribus triplici

Mystæ eximii, cum ad sacrosanctæ Ecclesiæ venissent præfecturas, et divinis doctrinis populum instruxissent ac corroborassent, iis, qui in clerum cooptati fuerant aut episcopatum tenebant, nullum ante synodum, aut in synodo, aut post synodum crimen intendunt de priorum mala opinione, neque eos, qui ordinati fuerant ab hæreticis, a pascuis segregant Ecclesiasticis. Sed synodalem et paternam sequentes dispensationem, eos quidem, qui ad piam transfugerant sententiam, manibus suis complexi sunt tanquam fratres et collegas in munere pontificatus : eos vero, qui in re aliqua claudicaverant, et in iis, quæ ad fidem pertinent, perversis aspexerant oculis, et deinde a lapsu resipuerant, et libellis comprehendendam abrogarant opinionem, iisdem amplectentes visceribus, collocabant in suis sedibus : et in pacifico statu et tranquillitate nullis agitata fluctibus, conservarunt Ecclesiam orbis terræ.

23. Et in iis quidem, quæ ad gloriosam fidem pertinent, sic magnus affectus Tarasius, ad eam recte et aperte explicandam, et ad eos, qui vacillabant et utrisque pedibus claudicabant, ut recto pede incederent, persuadendos, magnum suscepit certamen et immensum laborem : quotidie quidem eos, qui accedebant, honestis monitis inducens : et si quos videbat corde perversos, eos dirigebat verborum congressionibus, eosque legibus colligans veritatis, adducebat Ecclesiæ sacras (49) hostias. Osten-
debat autem nullam omnino habere consensionem aut convenientiam, prout videbatur fidei accusatoribus, idolorum abominationes cum piis et divinis figuris venerandarum imaginum. Nam illorum quidem, aiebat ille, productio simul inquinata cum primis exemplaribus, efficitur plena omni turpitudine, harum vero cum sint veneranda prima exemplaria, necessario etiam simul veneranda apparent, quæ ex illis producuntur. Et sunt illa quidem inventa gentilis falsæ religionis, efficta ex eo, quod nusquam est : hæc autem, quæ a Christiana recte sunt sanctitate, ex eo quod est, ad id quod est, efformatæ, habent consequentem exemplaris archetypi sanctitatem.

modo suscepti fuerint... An ordinatio per pecunias, quæ in depositionem necessario incurrit? Nec id prorsus verum est. Interim, ut post alia addit, « zelotæ, qui tum erant, et exacti, et Tarasio se conjunxerant, et cum eo consentiebant, et subito post synodum discessionem fecerunt ob susceptam, ut ipsis visum est, pecuniariam ordinationem et alias quasdam quæstiones. » Verum, ut præmiserat, « operæ duximus pretium pacis studio cum eo concordiam retinere... Et ubi quod offendit suspicio est, melius est assentiri, quam pertinacem esse. Nec vero ipsi vos de conscientia vestra deducimus : nec vos rursum id exigit, ut nos de non manifestata nobis cognitione ; quandoquidem et persona et tempus et experientia conciliare solet eos, qui de eisdem rebus non eadem sentiunt. » Denum sub finem testatur perseverasse Tarasii cum Romana Ecclesia communionem. « Manifestum est, inquit, cum Romanorum Antistite Tarasii temporibus sacrificasse Apocrisarios hinc missos et illius fortasse cum Orientalibus. »

24. Cum enim invenisset Ecclesiam præstigiato-
ris et circulatoris in morem affectam et errantem
in montibus hæresis, et sustinentem famem et sitim,
non panis et aquæ, sed famem audiendi verbi Do-
mini, eam alens in pascuis quietis, et deducens ad
semitas justitiæ, gregem fecit pinguissimum, salu-
taribus pinguefactum actionibus, et dulci lacte fidei
acrem hæretici fermenti amaritudinem expuentem,
et effectum novam conspersionem. Et primum qui-
dem (50) Simoniacæ crumenæ scindens vinculum,
quo sanctus Spiritus donum venale proponitur,
statuit, ut sacerdotum gratis fierent creationes et
ordinationes : ex atrio ecclesiastico omnem pecu-
nariam expellens consuetudinem, et quidquid erat
asperum ejiciens, rectas facit semitas fidei, gregem
multis provocans sermonibus, et ascendens in sacra-
tissimum ambonem, parabat mensam doctrinæ, ex
divinitus inspiratis Scripturis venas obsonia, ad
alendas animas utilia. Quin etiam sparsim colligans
cantica Davidica, per perspicuitatem et evidentem
rerum distinctionem, clare aperiebat ea, quæ intel-
ligebantur : adeo ut essent veluti in conspectu iis,
qui erant lecturi, et recta iis qui inveniunt cogni-
tionem.

25. Quod autem propemodum prætermisi, et quod
memoriam effugiens non erat enuntiandum, et erat
celaturum curam divini Patris, quam gerebat in eos,
qui laborabant, qua ipse eos levabat, et cujus, ut
opinor, fuit ipse primus opifex, cum in hunc locum
venerim, tanquam condimentum aliquid et mel
dulce admiscens reliquo corpori orationis, viscera
clementiæ et misericordiæ statui inserere in cordi-
bus eorum, qui sunt benigni et clementes. Nam
aliquando quidam ex iis, qui gerebant magistratus,
splendore et gloria et divitiis insignis, qui etiam,
ut (51) ense imperatorum gestaret, honorem erat
adeptus, pro magno pecuniæ pondere luens pœnas,

(50) Sincerum ejus animum, quo hujusmodi
crimen penitus evellere studuit, indicat conscripta
ad Adrianum Papam epistola, quæ sub finem sep-
timi synodi exstat Græco-Latina ex interpretatione
Anastasio Bibliothecarii. In ea post citata sacræ
Scripturæ, Patrum et Conciliorum testimonia, ita
perorat : « Sic nos doceto, vir sacratissimè, sequi
divinam Scripturam, et evangelica, apostolica, ca-
nonica, et paterna præcepta. Obedimus enim ver-
bis oris vestri. Super excelsa conscende : exalta in
fortitudine vocem tuam : abi in latitudine, prædica
cum fiducia, ut auferatur et in abolitionem veniat
impositio manus, quæ per pecunias sit, » etc. Nam ut
sub initium scribit, « fraterna et summo sacerdote
decorata sanctitas vestra, jure ac secundum Dei
voluntatem, pontificalem ordinem pietatem, opina-
tissimam habet gloriam. » Græce, « Ἡ οὖν ἀδελφικὴ
ὁμῶν ἀρχιεροπότης ἀγῶσυνὴ ἐνθέσμως καὶ κατὰ Θεοῦ
βούλησιν πρωτανεύουσα τὴν ἐπαρχικὴν ἀγίστασαν,
διαδόχον ἔχει τὴν δόξαν. » Eadem ita Græce leguntur
et apud Theodorum Balsamonem inter sanctorum
Patrum Epistolas Canonicas, ab eo post Canones
Apostolorum et Conciliorum editas, et tomo I
Juris Græco-Romani a Joanne Leunclavio collecti,
lib. III, qui primus est Decretorum synodaliū ab
Enimundo Bonifidio ante Latine redditus : ex cujus
versione partem hujus epistolæ edidit Baronius
an. 787, num. 61 et 62, sed ante num. 60 invecus

A cum graves et acerbæ de eo haberentur quæstiones,
neque ei quidquam daretur laxamenti, sed affli-
ctione et cruciatu omni ex parte urgeretur, detur-
batur in profundum desperationis præ animi
ægritudine. Is cum noctem observasset intempe-
stam, eos latens, quorum custodiæ fuerat creditus,
ad templi divinum se contulit refugium. Cum au-
tem fuisset intra adyta, venerandæ mensæ mordi-
cus apprehensis cornibus, ea tenebat cum magno
tremore et timore. Cum ergo eum cognovissent
aufugisse, metu ne idem subirent supplicium, velo-
cibus pedibus venerunt ad divinum templum, et
eum aspicientes mensam divinam apprehendisse,
circumdant adyti ambitum, tempore cibi sumendi
reo aperientes ingressum, non dantes locum, ut
B posset uti reliquis necessariis : sed sperabant fore
ut eum proderet necessitas, et eum vel nolentem
expelleret. Adhibebant itaque majorem custodiam.
Prohibent enim omnino ingressum ad aram, ut
nemo cum sermone impertiret, aut ad eos, qui
erant extra, aliquid verbum ab eo transmitteretur.

26. Cum hæc igitur venissent ad aures Pastoris,
eum repleverunt maxima animi ægritudine, ut qui
videret contemtionem divinorum sacramentorum
movere ad indignationem honorum datricem Dei
benignitatem. Sed videte a misericordii Patre sup-
peditatum tunc ei auxilium, et admiramini pruden-
tiam. Eo enim tempore, quo oportebat cibum su-
mere eum, qui affligebatur, sacra veste se induens,
proficisciebatur ad adytum : et per dexteram por-
tam ingrediens, quæ ad reficiendum virum erant
necessaria, suppedibat, abunde ex se afferens :
et deinde abibat, eum relinquens. Si quando autem
venter, cui negari non potest, eum cogeret facere,
quæ sunt requisita naturæ, ex alto rursus descen-
dens, et eum ad secessum deducens et exspec-
tans, et eum postea manu capiens, restituebat

in Theodorum Balsamonem, quasi is acerbissimus
Romane Ecclesiæ hostis hanc inusta Simoniacæ nota
contemptibilem reddere voluerit ; cujus injuriæ
reus videtur Bonifidius aliisque ita interpretatus
verba Græca supra relata : « Fraternalis ergo vestra
sacerdotalis sanctitas, quæ non jure, nec ex Dei
voluntate pontificale munus administrat, magna
laborat infamia, » quam illius infidi interpretis
translationem ita corrigit Leunclavius : « Fraternalis
ergo vestra sacerdotalis sanctitas, quæ legitime ac
secundum Dei voluntatem pontificalem consecra-
tionem administrat, percelebrem habet gloriam. »
Gentianus Hervetus Balsamonis interpres ita hæc
habet : « Fraternalis ergo vestra sacerdotalis sancti-
tas, quæ legitime atque ex Dei voluntate pontificale
munus administrat, percelebrem habet gloriam. »
Hæc pluribus deducenda duximus, ut suspicio Ba-
ronii tollatur, de hac epistola nomine Tarasii
facta.

(51) Theophanes Indict. 13, anno imperii Con-
stantini et Irene 10, Christi 790, « Augusta, inquit,
comprehensos homines imperatoris, omnes diris
verberibus cæcos et tonsos una cum Joanne Pro-
topathario et bajulo ipsius, cui Picridius cognomen-
tum, ad remotos imperii fines usque in Siciliam
relegavit exsules. » De hoc Joanne intelligenda hæc
arbitratur Baronius anno 789 ubi hanc historiam
refert num. 3, 4 et 5

tribunali. Idque non semel et bis in die faciebat, A sed quoties evocatus erat ad hoc ministerium ab eo, qui graviter periclitabatur.

27. Hanc insatiabilem divini viri demissionem admirantes milites, et fieri non posse cogitantes, ut qui supplex erat, caperetur, quandiu justi manus eum regeret, improbum in eum struunt consilium, quod superabat omnem fraudem et astutiam. Clam enim per alium adytum collocant insidias, ut quando ex sacris adytis ovem pastor traheret naturæ servientem, eam instar luporum raperent: quod etiam factum est. Nam cum sanctus viri, ut solebat, curam gereret, et ad requisita naturæ eum duceret, ii, qui secure latebant in insidiis, per aliam portam irrumpentes, eum rapiunt, et ad regiam per vim trahunt. Postquam autem sceleratam infelicium machinationem in eum adornatam cognovit pastor sanctissimus, ira et dolore arreptus, nulla utens dilatione, ad (52) Eleutherii aulam regiam (illic enim tunc forte contigit degere imperatricem) accedit. Cum ii vero Patris adventum sensissent, et ejus præsentiam in ipsos futuram zelo plenam et instar acuti gladii suspicarentur, eum siverunt extra regiam, ne sermone quidem dignati. Ille autem videns suum adventum nihil sibi profuisse, ecclesiasticæ pœnæ vinculis omnes communiter alligat, pronuntians indignos communionem Christi sacramentorum, si ullo gravi damno afficerent eum, qui confugerat supplex ad Ecclesiam. Cum hæc ergo tanquam ex apostolica auctoritate libere dixisset, est reversus. Illi autem magistri linis astricti, cum non possent effugere sacra retia pœnæ ecclesiasticæ, de reo quidem non amplius habuere quæstionem tormentis, sed verborum solis examinationibus, de quibus agebatur pecuniis, trutinam exinanientes, tanquam innocentem eum absolvunt. Talis erat in omnes vir divinus, divina vindicans ac defendens, et pro gregis ovibus periculum adiens.

CAPUT VII.

Sanctus Tarasius fortiter Imperatori resistit, legitimam conjugem repudiare, et cubiculariam ducere volenti.

28. Cum autem et leges accurate teneret, et in omni genere canonicæ rectitudinis esset exercitatus, quæ universo communi incidebant lites, judicabat, et acutissima cogebat prolata sententia eos inter se convenire: non pauperis, qui in jus vocabatur, flexus misericordia: neque quidquam

(52) Palatium Eleutherii Irenem Augustam ædificasse, in eaque et multas pecunias abscondisse, et a filio Constantino solo regnante collocatam esse mense Decembri, Indict. 14, anno Christi 790 tradit Theophanes. Eamdem imperatricem iterum declaratam Indict. 15, die 15 Januarii, anni Chr. 793, idem asserit Theophanes.

(53) Indictione 14, mense Septembri annus Constantini solius regnantis cœpit numerari, ergo anno Chr. 790. Legendus de ea rerum apud Constantino-

personæ divitis gratificans: sed in omnibus juris indeclinabilem servans distributionem, non dabat locum iis, qui volebant proximo facere injuriam. Sed forte legum quidem rectam et nusquam propendentem conservavit trutinam, despexit autem jura, quæ præclare statuuntur a canonibus? Minime: sed cum sciret legum severitatem canonicæ auctoritatis in multis esse sororem et consortem, ut prudens judex hanc cum illa contemperat, et ostendit esse legitimam canonum accuracionem in iis, quæ canonicè corriguntur; legum vero rectitudinem in iis, quæ legitime aguntur, canonicam ob-signationem. Quod autem non prodiderit hoc Dei et divinum præceptum, sed ex æquo canonem servaverit et legem, non est obscurus testis, quem est consequenter adductura oratio.

29. Dictus fuit (53) imperator Constantinus juvenis, desistente matre Irene a conjuncta cum illo rectione imperii, et solus tenebat clavum administrationis. Qui cum esset alioqui bonus, non omnino autem firmiter tenebat, quæ ad puram et sinceram fidem pertinent, et quod juniorum mentibus sæpe solet usuvenire, elatus vana persuasionem, quod sibi videbatur, existimabat justius scriptis legibus. Is aggreditur infirmare leges, et quod a Domino dictum est in Evangeliiis, patrocínio utens suæ potentiae: et cum statuisset a sua (54) conjugem facere divortium, et (55) aliam in animo haberet extollere ad imperii altitudinem, juvenis adornat facinus indignum sua potestate. Id autem fuit mortiferæ insidiæ, a conjugem imperatrice ei paratæ. Affirmabat autem id esse venenum, quod cum potu haustum, mortem simul attrahebat. Quod quidem conabatur probare et cūilibet persuadere, ut putabat. Putabat enim fieri non posse, ut fides sibi non haberetur, cum esset imperator, et verba faceret apud eos, qui subjecti erant ejus imperio. Nullus vero persuadebatur, nisi qui gratificans imperatori, propter gloriam in animum inducebat justo jus adimere.

30. Postquam autem excitata fama hoc transmisit usque ad atria Ecclesiæ, et nefaria actio pervenit usque ad aures pontificis, id eum reddidit valde dubium et perplexum; dum apud se cogitat, quomodo se armaret adversus hanc decertationem, et in ipsum imperatorem, rei bellicæ peritissimum et fortissimum pugnatorem, ex pharetra et arcu telum jacularetur, jam olim honoratus sacerdotali horum omnium nuditate. Cum hæc apud se magnus mente versaret Tarasius, et pararet se ad congregiendum cum imperatore, et decertandum armis sacerdotali-

politano perturbatione Theophanes.

(54) Primo desponderat Rotrudim filiam Caroli Magni ex Hildegarde prima ejus uxore, ut dictum in hujus Vita 28 Januar. cap. 6. Ea tamen minime ducta, sibi junxerat puellam ex Armeniacis, nomine Mariam ab Annia, et consummaverunt nuptias mense Novembri, indictione 12, id est anno 788. Ita fere Theophanes. Hanc cœpit paulatim odio habere ac velle repudiare.

(55) Theodoten cubiculariam.

bus, ecce quidam ex iis, qui gerebant magistratus, ac imperatore instructus, renuntians quod factum ac comparatum inaniter dicebatur veneficium, accessit ad gnomonem castitatis : cumque id quam potuisset accuratissime et subtilissime contexuisset, omnia esse verissima, et quæ nullam admittant calumniam, affirmabat : et ut consentiret, ut imperator posset venire ad secundum contractum matrimonii, instabat. Itæc cum dixisset, expectabat ut de iis responsum acciperet. Cui, cum ex imo suspirasset et lacrymabiliter subrisisset, sanctus respondit : Si hæc, ut tu dixisti, cogitavit imperator, et carnem divina lege conglutinatam, et quæ una cum ipso facta est, statuit excindere, nescio, quemadmodum feret gravissimum, quod in eum a gentibus inferendum est, probrum, aut quemadmodum ejus potestas gregem coget ad temperantiam, et fornicationem puniet et adulterium, cum ipse sit tam turpium convictus flagitiorum. Nam etiamsi dederimus fide digna esse, quæ a te adducuntur, et esset mulieris evidens maleficium, sic etiam oporteret id cavere propter reverentiam vocis Domini, quæ dicit : Qui dimittit uxorem suam, præterquam propter fornicationem, mœchatur (*Matth.* v, 32). Quemnam autem imperio excellentiorem sibi societate matrimonii voluit conjungere, quæ ad tantum processit flagitium ? Sed hoc ideo prætexitur, ut honorabiles nuptiæ et torus immaculatus violetur : introducatur vero dedecus fornicationis, et germanum semen fiat adulterinum, et alienet id, quod est cognatum, introducto furtivo et turpi concubitu. Ilanc ergo a nobis et iis, qui sunt nostri similes, accipe responsionem, et aperi iis, qui miserunt. Non enim cedemus iis, quæ a te jactantur. Mortem potius et gravia subibimus supplicia, quam in rebus ejusmodi ei ullo modo velimus inservire. Audiat imperator nos huic improbabili consilio non esse parituros.

31. His verbis cœlestibus attonitus is, qui imperatoriis serviebat responsis, vultu tegens tristitiam, venit quam citissime ad eum, qui miserat, eorum, quæ ille sperabat, nihil quod ei esset cordi, omnino afferens. Postquam autem sacrosancti pastoris constantiam vidit imperator quercu esse firmiorem, quæ ab impetu ventorum non concutitur, in admiratione habuit, quod factum fuerat, timens, ne inclyti Patris mens inflexibilis nullo strepitu terre-retur. Rursus ergo mittens, jubet adesse sanctum, credens, si coram adfuisset, fore ut se submitteret potestatis austeritati. Cum ergo venisset in regiam et ad ipsum imperatorem, et cum eo de more con-sedisset, habens secum senem illum (56) Joannem, quem, cum in synodali versaretur expositione, admonuit oratio fuisse legatum diœcesis orientalis ; multisque salutaribus admonitionibus apud imperatorem esset usus princeps pastorum, et non persuasisset : erat enim, ut est in proverbio, hydram scindere, eum a lapsu liberare, qui jam suis instar vo-

(56) Num. 19 dicitur syncellus.

lutabatur in fornicatione. Impulsus enim ab impudentia, his verbis usus est ad pontificem :

32. Ego quidem id, quod jam pridem mihi accidit, ad vestram retuli sanctitatem. Nihil enim te volui celare, affectionem ac benevolentiam patris in te indicans. Porro autem nunc quoque per eam linguam imperatoriam, statui clarius agere meam causam. Meo enim imperio insidiantem, quæ non ex Deo mihi unita fuerat, adjutricem, cum lex aperte jubeat; quin ab ea possim divertere, nemo contradicet. Nam cum sint manifesta crimina, aut mors eam excipiet, aut, quod est benignius, per totam vitamaget pœnitentiam. Non enim ad quempiam ex vulgo erat transiturum, quod ab ea adornatum erat, scelus : sed ad germanum conjugem, et fidelissimum imperatorem, et gentibus terribilem, et ad universum orbem terræ pervasurum erat maleficium. Quo quid esse potuerit periculosius et magis horribile ? adeo ut ipsa deinceps possit ad nullam confugere defensionem. Est enim privata omni oratione, et quæ ipsam commendare possint, probationibus, ut quæ argumentorum, quæ evitari non possunt, habeat contra se veritatem ad perfectam condemnationem. De cætero autem vocat tempus, ut ipsa letiferæ potionis venena aperiatur : ut cum vestra sancta viderit paternitas sceleris magnitudinem, id certum habens et exploratum, non amplius dubitet, neque ullam expectet moram aut temporis dilationem, sed quamprimum eam jugis subjiciat canonicis, et persuadeat ei vitam eligere quietam ac monasticam, si velit eam manere inter vivos. Nam cum hoc maleficium sit mihi positum ante oculos, fieri non potest, ut cum ea amplius servem jura conjugii, aut amice amplius cum ea conjungar et fœdus ineam. Nocentem enim, ut dicit proverbium, Deus quoque persequitur. Innuit ergo, et allata sunt vasa vitrea cum liquore turbido curiose composito ad falsam accusationem : quæ ante faciem ejus et magni Patris statuerunt, qui afferebant, quibus dicebat, conjugem vel mortem ei esse machinatam, vel mentis emotionem.

33. Videns ergo magnus Tarasius iis, qui nequam conveniebant, nexibus captum imperatorem, et falsi labyrinthis involutum, ut evadere non possit, labi in peccati periculum, sacerrimum telum infigit in ejus corde, sic dicens : Ne moveas, o imperator, arma surda adversus Dei leges, neque propter harum transgressionem, clanculum contra milites. Est enim imperatoriæ potestatis indicium, omnia cum libera facere conscientia, et nihil tectum ac dissimulatum mente agitare adversus eum, qui dedit coronam, et maxime evertendo divinum ejus mandatum et voluntatem. Neminem enim latet nullum intercessisse scelus ad ea, quæ nunc nefarie struuntur adversus imperatricem, et quæ eam volunt subjicere maleficorum veneficiis, et affirmant eam machinatam esse mortem majestati tuæ incom-

parabilem. Quis enim, ut prius dixi, glorians specie juventutis comparari potuerit cum tua pulchritudine, ut a fraude inescata tibi venenum præberet muliercula, et se ab ea, quæ est in te, abduceret amicitia et germano ardore? Quisnam apparet majori glorians excellentia, quam vestri imperii (57) quadruplici purpura? Quem oculis et nutibus plectum summæ vestræ prætulit dignitati? Quis contra adversarios in tot præliis se tam præclare gessit supra vestram plus quam Davidicam fortitudinem, ut ab ipsa amaretur plus quam tua imperatoria dominatio? Non est, non est ita. Fuerunt hæc inventa et excogitata, ut prætenderentur ad omne vitium: proposita, ut labem inurant sceptro imperii, parabolam in gentibus, et motionem capitis in populis vos ponere graviter urgentia. Propterea legitima jura vestræ conjugalis et imperatoris unionis non audemus dissolvere, Dei legislatoris timentes sententiam: neque verbis, quæ spectant ad accusandum tuam conjugem, credere sustinemus, etiamsi mille mortibus et tormentis subjecti fuerimus, ut qui sciamus diuturna inflammatione teneri tuam affectionem in mulierculam illam fornicatricem. Quin etiam hoc quoque notum facimus coram Deo in primis honorandæ tuæ purpuræ, quod intra cancellos incruentæ mensæ, in qua sacrificium magnæ hostiæ Christi venerabiliter peragitur, non sinemus amplius nobiscum vestram ingredi potentiam, ne nos quoque audiamus, quod in execrationibus jam olim dicitur ad sacerdotes: Calcare atrium meum non adjicietis. Hæc Tarasius, qui primi Pastoris Christi oves regibat spiritualiter, cum coram imperatore pronuntiasset cum cordis contritione, orationem conclusit silentio.

34. Prædictus autem Joannes, cum ipse quoque ad imperatorem multis esset usus admonitionibus, sustinuit maximos fluctus ignominie ab iis, qui præturæ dignitate gloriabantur et honore patriatus: qui etiam minabantur se ense adacturos per intestina senis, ut qui imperatoris potestati verba expueret contraria, et non cito acquiesceret voluntati imperatoris. Cum autem firmam et stabilem manere utriusque sententiam, imperator his verbis sensisset et minis, servente ira incensus, et sciens se non posse contra hæc dicere, jussit eos a se expelli, victores sine vibicibus, et martyres, quod ad se attinet, proclamans corona redimitos. Quid hoc abest a Joannis miraculo? Ille enim He-

A rodem, qui post mortem fratris ejus sponsæ insano amore tenebatur, arguit (*Matth. xiv, 3*); hic autem, cum adhuc esset superstes uxor imperatoris, et cum ea ornata esset imperii diademate, et deinde expulsa esset, non ferendum esse ratus quod factum fuerat, fuit convenienter Psalmographo, ad inatutinum acutissima reprehensio, etiamsi cribro, ut dicitur, hauserit, et acinum inflarit, cum saucia esset et perflueret mens imperatoris (*Psalm. c, 8*).

35. Etenim cum statim eam, quæ sibi matrimonii jure conjuncta erat, a se amandasset, et ab imperatoria aula alienasset, et (58) privato habitu et loco eam circumscripsisset, a tempestate et caliginoso illo salo, quod subierat animo, destitit, per separationem a germano suo membro. Cum vero volutaretur in cœno introducti illius concubitus, et maxima vi ei allata, crebro pontificem incitasset, ut ejus vertici contexeret coronam tenebrosi illius et occulti contractus, non fuit quod volebat assecutus. De cætero autem huc obibat, quærens (59) sacerdotem, qui coronam contexeret, ut turpem illum celebraret hymenæum.

CAPUT VIII.

Sancti Tarasii patientia in adversis: ammonitio ad clerum de frenando illicito sensuum appetitu.

36. Et de imperatoris quidem in infirmando præcepto recusatione, et divini Patris forti ac generosa constantia hactenus. Neque enim fas est res illius ulterius mandare monumentis litterarum, quæ iis, qui audiunt, nullam afferunt utilitatem. Hoc autem oportet commemorare, quod a tempore illius lapsus imperator magnum oppressit Tarasium multis tentationibus, ei adhibens custodes, qui nomine quidem usi sunt (60) syncellorum, moribus vero longe aberant a pietate. Quos nisi assumpsisset, et nisi per eorum oculos transiisset, non licebat cuiquam ad divinum et sapientem pastorem principem accedere, et ea quæ videbantur eloqui. Taceo, quantam imperator ostenderet crudelitatem in eos, qui illi appropinquabant, et eum observabant germana servitute, plagis afficiens et condemnans exiliis nulla justa de causa, studens eum dejicere a cura rerum divinarum, et tentans eum afflicere tristitia. Ille autem forti ac constanti excelsaque et infracto animo ea, quæ accidebant tanquam quæ erant utilia reputans, graves illos præfectos, tanquam Ægyptiacos operum exactores,

Et sic secundum Theophanem Augusto mense coronavit imperator Theodoten cubiculariam in Augustam, et desponsavit eam inique. Dein anno imperii sui sexto, mense Septembri, imperator Constantinus cum Theodote nuptias in palatio Sancti Mamantis celebravit. Is erat annus Christi 795, Indict. 4 cœpta. Quo non animadverso tertiam indictionem hic legi debere ratus est Baronius num. 41. Ita idem Theophanes ad annum imperii Constantini et Irenes septimum mense Septembri adjungit initium indictionis decimæ, et primo anno imperii Constantini solius mensem Septembrem cum indictione decima quarta statuit.

(60) Syncelli proprie domus cellæque patriarcha-

(57) Quartus in sua familia consequenter imperabat, post patrem Leonem, avum Constantium Copronymum et proavum Leonem Isauricum.

(58) Coegit eam, inquit Theophanes, ut monacha fieret: quam cum inflexit, totondit, indict. 3, mense Januario, anno imperii 5, Christi 795.

(59) Michael monachus in *Vita sancti Theodori Studitæ*, ait repertum esse presbyterum quemdam, Joseph nomine, gradu vero œconomum Ecclesiæ, qui plus illo (Tarasio) sapiens, divinaque omnia contemnens, illicitarum nuptiarum, quod minime debuit, lenonem se præstitit iniciatoremque et conciliatorem conjugii, obsequentem se per omnia imperatori præbens, vir fide servus æque ac voluntate.

sustinuit, et in omni tentatione et labore se (61) A talis, ut rationis particeps attingeret alimentum et cibos salutare, et perpetuum animæ. præberet epulum : ex quo accedit concoquens distributio eorum, quæ intro aggregantur immaterialiter : et excernitur omnis superfluitas malæ habitudinis, quæ dissolvit locum animæ.

37. Divino etiam sermone nutritus, et omnem sensum irrigans nitidis et sacrosancte scatentibus fluentis, docebat habere oculum videntem omnem rectitudinem, et declinare theatralem omnem ostentationem, eum coercendo, ne circa res externas vagaretur. Multos itaque ex iis, qui erant in sacris, qui equorum certaminibus nitrandum in modum delectabantur, repressit, et ut se domi continerent, cum hæc fierent, sibi et divinis Scripturis attenderent, admonuit : et ut nullam turpem et ab honestate alienam auditionem omnino admitterent ; Davidicis vero fidibus portam aperirent, et iis magis delectarentur, ut quæ graves sermones et animæ utiles continerent, quam indecoris et inhonestis canticis, quæ canuntur cum tympanis et tibiis, persuasit. Omnem autem rerum suavius odoratum, qui mortem attrahit, admittere debortabatur : eum vero, qui conservabat suaveolentiam apostolicam, festinantem ad odorem unguentorum Christi, maxime attrahere adhortabatur, et vociferari illud sponsæ, quod in Cantico canticorum ad sponsum præclare canitur : « Sauciata charitate ego, et curram ad odorem unguentorum tuorum (Cant. 1, 3). » Aversabatur autem mortuas et maleolentes non sanæ doctrinæ abortiones, ut quæ essent causæ tetri odoris malæ opinionis, hoc enim ante alia omnia præcipiebat, declinare asperas vias hæresum : simul vero ferri citra errorem cum sulci axibus ecclesiasticis, congruenter divinæ admonitioni proverbii. Tactum autem, qui est necessario minister gustus, cohibebat frenis legis spiri-

rum consortes sunt, convictus eorum participes, secretorum conscii ; individui in rebus omnibus socii, directores et consiliarii, καλλία etiam conclavia episcoporum dicebantur, imo et imperatorum. Ita apud Codinuni, cap. 5 *De officiis Constantinopolitanis*, num. 30, *Πρὸ τοῦ τὸν βασιλέα τοῦ καλλίου αὐτοῦ ἐξελεῖν, ὁ Προτοβεστιαρίτης εὐρίσκειται ἐν τῷ τρικλινίῳ. Priusquam imperator ex suo conclavi exeat, Protovestiarius in triclinio versatur.* Sæpe syncelli plures erant : quod etiam nomen aucupabantur, etsi in Patriarchio non habitarent, modo patriarchatum expeterent, aut sedem aliquam metropolitanam : ita Romanus Argyrus apud Cedrenum tres syncellos fecit metropolitans : cum quibus de superiore loco occupando contendebant syncelli. De eis plura legi possunt apud Greiserum et Goarem in Notationibus ad caput 20 Codini.

(61) Michael in *Vita sancti Theodori Studitæ* ait : « Tarasium non habuisse tum ulciscendi auctores facultatem, temporis injuria, quæ vellet agere non permittente : imo debuisse de summo jure nonnihil remittere, vesano imperatore minante se majorum exemplo sacrarum imaginum hostem fore, nisi quod animo conceperat, peragere sineretur : et laudat c sapiens consilium, et alta mente, qualis ejus

talibus, ut rationis particeps attingeret alimentum et cibos salutare, et perpetuum animæ. præberet epulum : ex quo accedit concoquens distributio eorum, quæ intro aggregantur immaterialiter : et excernitur omnis superfluitas malæ habitudinis, quæ dissolvit locum animæ.

38. Sed quis in his tam se recte gessit, aut melius castigavit eorum repugnantias, quam pura et reverenda Tarasii conscientia ? Quis eo in divinis fuit frequentius occupatus ? Nunquam enim dedit otium auribus, quando vocabat tempus precatonis : sed ipse semper sua sponte prompte accedens, Deo abunde offerebat primitias divinorum hymnorum, tanquam fructum oblationes : et neque cum retardabat aut emolliebat socordia, nec quæcunque accessisset multitudo curarum publicarum, abstrahabatur a precibus : sed cum suo tempore nunquam deesset precibus, rerum externarum turbam suscipiebat. Sic in divinis mysteriis initiatus, et sic pulchre sacra peragens mysteria, vir unus cognoscitur ex iis, qui post gratiam, et ex iis, qui in gratia et ante gratiam refuserunt in Ecclesia.

CAPUT IX.

Comparatio sancti Tarasii cum confessoribus et martyribus. Utilitas sacrarum imaginum, contra Iconoclastas.

39. Et ut nobis certa via et ratione procedat oratio, et regula collationis procedat immobiliter, e vestigio ordinem accipiat comparatio. Etenim eos, qui in sanctitate et actione et contemplatione pulchre sunt educati, et qui erant propemodum carnis expertes et sanguinis nihil amplius quam se habere sinebat, nisi quod seorsum in spe habitaverunt, et in solitudine et solos seipsos exercuere : aut quod cognoscantur etiam servasse pauciores : reliqua autem virtutis privilegia, partim quidem ab eis sunt neglecta, partim vero longe ab eis abfuerunt. Martyrum autem eximiam et incomparabilem fortitudinem, et generosissimam phalangem, quæ ad sanguinem usque restitit peccato, corporaque et ani-

fuit, dignum. » Verum sanctus Plato Sacudionis abbas apud Theophanem, abscedit se a communione Tarasii patriarchæ, quod imperatorem in communionem recepisset. » Tunc, ut scribit Baronius, num. 46, « gravis angustia premebat animum patriarchæ, cum vereretur nimis exasperando animum imperatoris, et ab Ecclesia removendo, eum faceret fidei catholicæ desertorem : adhuc recentia Ecclesiæ vulnera, et vix obducta erant per concilium ejus opera celebratum Nicææ adversus Iconoclastas : adhuc vigeant hostes Ecclesiæ : erat ipse adolescens animo mobilis et instabilis, et hæreticorum parentum mala propago, perfacilisque ut levi flatu in hæresim præceps impelleretur : hæc, inquam, et alia hujusmodi mentis consilio versans Tarasius, sic errore redarguere voluit imperatorem, ut tamen eum, licet ea poena dignum, non luerit ab Ecclesia separare. » Hæc Baronius, qui per hæreticos parentes non intelligit matrem Irenæam, sed patrem, avum, proavum. Atque ita Tarasius, teste sancto Theodoro Studita, post obitum imperatoris se apud Platonem purgans, cum eo est communione conjunctus. Coluntur sanctus Plato 4 Aprilis, sanctus Theodorus Studita 12 Novembris.

nas propter Deum prodegit, non ad tribunal se sistens tyrannicum, in stadiumque et arenam decertaturus prodiens est imitatus, et erexit trophæum veritatis: sed eos, qui hæc et his majora sustinuerunt, desiderans, et miris extollens laudibus, et coronans veluti quibusdam victoriam significantibus verborum diadematis, et eorum salutare ad Deum reverens intercessionem, et vocans ad auxilium paratam scripturam et librum, se sua sponte offerentem in sacris templis, honorifice de scriptis eorum certaminibus, posuit: ut iis, qui viderent, aperiret vestibula compunctionis, et athletas induceret, eorum zelo accensos, ut similem, si tempus vocaret, beatam arriperent decertationem. Res enim ejusmodi scit conciliare oculus, qui est bonum argumentum consecutus, et auditum præcedere. Ipse enim secundum honorem post visum est adeptus, et cum oculus absque expositione eorum, quæ sunt subjecta, figuras accipiat evidentes, auditus semper secundum locum tenet, ut dixit quidam sapiens.

40. Quis enim coloribus expressum videns eum, qui decertat, et ignem despicientem, et nube flagellorum circumdatum, et in his Creatori confidenter spiritum emittentem, non calidis circumfunditur lacrymis, et suspiriis ac gemitibus compungitur? Quis eum, qui se exiit ad gravia cruciatuum et suppliciorum genera, et postremo tortus fuit, aspiciens, non cordis contritione pectus tundens recedit? Quis eum videns, qui pro Christo se tradidit lictoribus, compedibus manicisque et fidibus constringi, et deinde fortiter expirare in suppliciis intolerandis, non admiratur patientiam, invictamque excelsi animi virtutem et fidem? Quis eum specians, qui, ne aliquod verbum emitteret indignum pietate, et in lateribus et in dorso laniatur, non emollescit commiseratione? Quis non impletur admiratione, et quatitur timore, quando videt eum, qui pro fide patitur, omnia membra sua distribuentem; dum scinditur, et ad Dei sacrificium et ablationem ea secrevit, quæ usque ad musculos femoraque et talos et tarsos dividuntur immisericorditer, non admiratur laboriosissimam in decertando patientiam? Quis eum aspiciens, qui leonibus objicitur devorandus, et dentibus eorum molendus, et veluti cælestis panis mensæ cælesti conspergitur, non est intelligentia particeps illius martyrici spiritualis convivii? Quis eum contemplans, qui acerba catena propter Deum exagitatus, et in altum sublatus, et loris ac stutinis vibices habet extensas, et tandem gladio mortem subit, non seipsum omnino cordis contrahens contritionibus, convertitur ad gratam Dei glorificationem? Quis eum videns, qui rectus in ligno vincitur, et cujus exinaniantur intestina frequentibus ictibus flagellorum, et qui diuturnam illam sustinet in ligno perpressionem, et sine visceribus ingreditur, funebrem quamdam saltat saltationem, non divino telo in corde sauciatur, tabernaculumque et templum pietatis effi-

tur? Quis eum videns, cui caput tyrannica propter Christum fuit amputatum sententia, et qui omne genus fluctibus seorsum fertur a reliqua cymba corporis, et nutu divini auxilii ea unita et per mare tanquam per aridam recto itinere ingredientia, etiamsi duritie cor habeat fluctuans, non statim venit ad portum tranquillitatis spiritualis? Quis eum, cujus ungues arundinibus acutis perforantur, et qui in bullientem picis lebetem præceps immergitur et rursus emergit, et gladio hostiliter consumatur, aspiciens, non manus ad Deum sustulit, et non optavit deinde talem experiri cruciatum? Quis eos, qui gelu hierno et aeris algore concreverunt, et nudi decertant, attente considerans; et qui crurum sustinent fractiones, et cum ardentes carbones naturæ robore effugerint, in fluviorum fluentia mittuntur eorum reliquæ, non desideravit eos habere patronos, et precibus attrahere eorum acrem et dignam defensionem?

41. Hæc autem videris fieri non solum in masculis, sed etiam in feminis, quæ paribus decertant certaminibus, et equuleorum et rotarum et cæterorum tormentorum nullam ducunt rationem. Quis enim hæc fieri aspiciens in mollissima natura, si veluti litteras attendens, legat colores, non muliebrem abjiciat timiditatem, et fiducia indutus, non autem temeraria audacia, et ad Deum funebrem canat laudationem, et aperte pronuntiet beatam hanc invictam fortitudinem? Quis videns immaturorum puerorum ætatem in asperis doloribus tanquam in aquis innatantem, et tanquam lac coagulatum, emulsum ex uberibus fidei, et omne genus tormenti et supplicii simul ferentem propter Christum, non conjecerit hoc esse opus divini auxilii, quod et muliebrem imbecillitatem virtute virili fecit robustiorem, et impuberem ac puerilem imperfectionem ostendit spiritu ac sensu esse mutatam in senilem vetustatem? Quis Theclam et Stephanum, qui primi post Christum athleticam portam aperuerunt martyribus, hunc quidem videns lapidibus appetitum, et occisorum per precum intercessionem apud Deum curam gerentem; illam vero et ferarum sævitiam despicientem, propter suam non fictam in Christum, quem desiderabat, charitatem, non statim discit non male precari inimicis, sed tanquam benefactoribus eis gratiam referre, et adversus omnem belluinam et amentem decertare hæresim?

42. Sed transeo ad Deum meum et Dominum, qui martyr est appellatus, et fuit posteris dispensator victoriæ: quem in ligno cernens clavis affixum, et spongia aceto et felle potatum, et latere lancea punctum, et ex eo vivifica fluentia emittentem, horreo et a me discedo, honoroque ejus investigabilem et stupendam sui demissionem, ejusque admiror summæ malorum tolerantiam pelagus. Etenim propter clementiam magnitudinem, et ineffabilem misericordiam bonitatem, cum accepisset carnem ejusdem, cujus nostra, essentiam, nequa-

quam se esse Deum inficiatus, verbo quidem veritatis, a verbi ministris atramento colorato, ut licet, annuntiatur : re vera autem coloribus ab ipsis et eorum asseclis circumscribitur et depingitur, non crassæ materiæ commiscentibus simplicitatem et formæ vacuitatem : neque enim circumciditur, nec subit affectionem : sed quod sua natura cerni potest et contrectari, quamoptime depingentibus et circumscribentibus. Quamobrem tota anima, corde et cogitatione, quæ sunt ab eis decreta, tuentes et amplectentes, et qui ex Deo sunt mentis nostræ gressus ab eo apertissime habentes dilatatos, magno studio contendimus ad excipiendam, et ut fas est, adorandam Christi imaginem et ejus perpressionem, et ad nos exhibendos dignos sanctis, qui fuerunt a sæculo. Quomodo ergo non ex his bonus efficitur aliquis, etiamsi cor habeat sententia lapideum? Quis non reveretur coloratam picturam, quæ fert exempla pietatis, per quæ doceri possunt veteres res gestæ, mundi ortus, legisque et prophetarum, senemque et antiquam efficere cogitationem? Per quam accedit meditari divina et magna gratiæ miracula, quæ ad Dei gloriam inducunt spectatores, qui omnia fecit in sapientia, et suos servos per suam in ipsis benevolentiam, maximis extulit honoribus (*Psal. ciii, 24*) : et propterea aperte voluit eos depingi ac describi, et eorum memoriam esse perpetuam in nostris cordibus. Quodnam ex his unquam damnum ad animam redierit? Quisnam autem non potius ex iis accepit utilitatem? Quis ex crebra ac diligenti eorum consideratione non perpetuam comparavit memoriam salutis conciliatricem?

43. Dic mihi enim, qui infamis et ignominiosæ partis ordinem laudas, o hæretice; neque enim didicisti honorare quod est dignum honore; qui idolis et venerandis imaginibus lubenter eandem tribuis ignominiam, quando profani et sancti scies differentiam, et iis, quæ ex illis deducuntur, tribues id quod convenit? Est enim proprium legis et eruditionis, sancta discernere a profanis, et immunda a mundis : quomodo rursus est iniquitatis et inscitæ, quæ inter se pugnant, simul cogere, permiscendo et confundendo omnia. Si enim Jovem cum Servatore comparans, in eo quod venerabiliter exprimitur effigies, hoc affirmas sine omni distinctione : numquid contumeliam et dedecus, quod Jovi, qui falso dicitur, tribuis, sanctæ quoque Christi formæ inures? Audivi enim te inania quædam hujusmodi adducere ac blaterare, et iis, qui a Christi vocantur nomine, et Trinitatis gloriæ cultum, honorem et solam patriæ adorationem invisibiliter et canunt et tribuunt, intentare crimen idololatriæ, et maligne miscere quæ non possunt inter se convenire. Non das differentiam imaginis Christi et simulacri Jovis? Non honoras Christum, quod

sit ejus exemplar venerandum, et Jovem abominaris, propter execrandam ejus libidinem atque petulantiam? Non Christum Deum pronuntias, ob sanctitatem ejus incomparabilem, et quæ expressa est per materiam ab antiquis honoratam, Deum et hominem referentis imaginis admittis similitudinem; fabulosum autem illum parricidam, et ejus, quæ a divinitate excidit, effigiem transmittis in profundum, in qua ipse patris sui, quæ absciderat, verenda est jaculatus? Næ tu Christum Servatorem habeas propitium, qui materiali sanctorum expressa delectatur effigie, odio autem habet Satanæ et improborum ejus satellitum abominationes : qui cum vident Christi et ejus servorum erectas imagines, evertuntur, ingemiscunt et deflent, et adversus eos, qui hæc lubenter faciunt, strident dentibus, et pulverem excitant calamitatum. His encomiorum verbis excitans Tarasius, et in tabulis honorifice inculpans ab eis pro Christo suscepta certamina et pericula, eorum insistebat vestigiis, etiamsi inanserit sine vibicibus, non autem eos a tergo sequebatur.

CAPUT X.

Comparatio sancti Tarasii cum apostolis et patriarchis.

44. Videamus vero, an etiam contenderit cum iis qui erant in gratia. Nam cum Verbi discipuli, mentis in Magistrum immutabilitatem, per divinam ostenderent confessionem, ipse quoque eam servavit integram et inviolabilem a materno utero, et factis ipsum verum Deum prædicans, qui ex Maria in ultimis temporibus, et ex Patre ante sæcula est genitus, æqualem Patri, quod attinet ad ejusdem gloriæ virtutem divinitatis. Sic cum Philippo et Thoma decretum protulit, Dominum et Deum Christum dicens, non palpatis quæ clavis confixæ fuerant, manibus, neque quæsitis, quæ per lanceam factæ erant, punctionibus (*Joan. xx, 27*). Quamobrem beatum quoque finem aperte accepit per fidelem et ferventem confessionem. Sic Zebedæi filium secutus est, qui appellatus fuit filius tonitru (*Marc. iii, 17*) : propterea quod aperte meminit in principio Verbum esse, et apud Deum esse : et erudiens effecit alios spiritu apostolicos, propterea quod evangelistarum divinitus inspiratum instrumentum, ut quorum voce mundi salus resonet, in Ecclesiis, quæ erant ubique terrarum, coloribus expressum materialibus, convenienter divinæ et paternæ traditioni jussu : ut mens compuncta per evangelicam sacramque effigiem et sanctitatem ad Deum, qui hæc eis inspiravit, multifariam honorem transmitteret, et efficeretur receptaculum venerandarum auditionum. Andreæ vero, qui fuit vocatus primus ex apostolis (*Joan. i, 40*), adeo fuit propinquus et conjunctus germano vitæ instituto, ut (62) habenas ejusdem pastoralis cathe-

(62) Ita apud Nicephorum sancti Tarasii successorem in Catalogo episcoporum Byzantii, primus Andreas apostolus præco Byzantii fuit Evangelii; extruxit ædem, in qua precibus piis imploraretur

Deus, ultra regionem Argyropoli, et ordinavit episcopum urbis illius Stachyn, cujus meminit Apostolus in epistola ad Romanos, cap. xvi, 9.

træ, post tot sæcula, sed numero valde multiplicatæ accepit, et ad metam cœlestis cursus gregem per virtutem deduxerit, et victoriæ eis causa fuerit contra adversarios. Paulo autem fuit colligatus in eo, quod in docendo primas partes obtinuerit. Totum enim mundum verbi nexibus inclusum intra decreta ecclesiastica, sapienter effecit populum Deo acquisitum et regale sacerdotium. Petrum vero; quod multorum patrum summus sit appellatus, et quod ei creditum fuerit ligare et solvere, quæcunque sunt vinculo digna et solutione, abunde expressit. Cum Præcursore convenienter quidem ei, qui ab ipso fuit prædictus, et dixit majorem Joanne non surrexisse inter natos mulierum (*Matth. xi, 11*), non audendum est eum in multis conferre, nisi solum in acri et præfracta libertate reprehendendi, zeloque qui reprimi non poterat, affirmandum est non procul abfuisse Tarasium.

45. Ut autem eum quoque videas merito sequi eos, qui floruerunt ante gratiam, hinc soles. Cum divinitus moto cœtu prophetarum conspiravit divino spiritu inspiratus: quandoquidem illi quidem populo, qui dux Mose per mare Rubrum auper fuerat a dura servitute liberatus, et ab insano cultu idolorum admirabiliter transierat, post divinum iblum Dei contemplatorem, salutare portus divinitus adfuerunt, prophetiæ ancoras relaxantes, et validis pietatis alligantes rudentibus, et citra errorem deducentes ad terram Dei cognitionis. Hic autem Ecclesiam, quæ non secus ac cymba in mari agitabatur fluctibus, et veniebat in periculum, ne faceret jacturam eorum, quos vehebat, propterea quod deesset peritus gubernator, qui resisteret fluctibus, sanæ fidei clavo regens, in portu collocat: et eos, qui erant in ea, conservatos, idolica et vana, quam in lingua habebant adversus sacras imagines, ablata opinione, synodalibus paternisque et rectis circumvallavit decrefis. Cum sacrosancto autem psalte David concurrat in innocentia, et cum eo diligens decorem domus Domini, non dedit somnum oculis et palpebris dormitationem, et requiem temporibus, donec seipsum exemplar Domino et tabernaculum Deo Jacob, sicut ille, exhibuit. Zelo motus cum Phinees, hæresim et ejus amatores tanquam veræ fornicationis introductores et dogmatum adulterinorum gepitores, confodit. Aaronis superavit sacerdotium. Non enim tintinnabula et mala punica, et lapides pectoris et superhumeralis, neque mitra, et cidaris, et talaris, et auri lamina, hunc sicut illum amiciebat ritu sacerdotis, neque sacrificium per sanguinem taurorum et hircorum, ejus et populi expiabat ignorantias: sed moderatus amictus cum spiritu paupertatis, eum reddebat splendidum, et legali holocausto erant sacratiora, quæ ab eo offerebantur: ut qui agnum, qui tollit mundi peccatum, Christum sacrificaret sacris invocationibus et fidelium distribueret manibus, et omnes aspergeret

A pretioso illo sanguine, quem ostendens, dabat ad debitorum animæ solutionem.

46. Mosem autem expressit in eo, quod esset mitis, et in nullum ostenderit vestigium odii et malevolentiae, etiamsi furiosi et malevoli, Patris Tarasii dicendi libertatem, quæ ad insipientium spectabat correctionem, iram et odium esse male conjecerint. Gustavit Jobi tentationes, etiamsi non in rebus similibus. Cum Jacob ut gratiæ Israelita, et appellatus mens, quæ Deum videbat, simul purgatus sanctificatur anima et cogitatione. Simul cum Isaac fuit fide sanctificatus, etiamsi non a patre, sed ipse cor suum in holocaustum offerens: cumque fuisset victima et sacrificus, in odorem suavitatis obtulit pulcherrimum Deo sacrificium. Cum Abraham, eo quod fuerit pater spiritualis multarum tribuum et populorum, et crediderit, et ei, qui eum fecerat, pure servierit, divinarum promissionum fructum est consecutus. Sed quid ejus virtutum transmittito mare Atlanticum? Imponamus ergo rebus conclusionem, et ex procemio finem efficiamus, et ne promisso non stare arguamur, plus quam par sit producentes orationem.

CAPUT XI.

Sancti Tarasii senectus, morbus, obitus, sepultura.

47. Post plurima enim certamina, et profundum doctrinæ infinitum, et vitæ honestæ puritatem, et veræ fidei confessionem, et ratione præditi gregis ad ea, quæ sunt præstantiora et divina, ejus monitis deductionem, et in alendis pauperibus copiosam suppeditionem, et assiduam sanctis rebus datam operam, et in pastoralis munere diuturnam moram (viginti enim et duos (63) annos pontificalem decoravit cathedram), ingruens morbus et valde gravem ei dolorem afferens, non persuasit, ut obvisceretur perpetui et divini officii. Nam et morbo et senio laborans, nequaquam satiabatur sacrosancti mysterii celebratione, sed intenso ad Deum amore ardens, et morbi nullam ducens rationem, pectore innitens mensæ lignæ, quæ ponebatur ante aram divinarum, sancta peragebat. O fidem et sapientem in rebus divinis diligentiam! o interminatum in Deum amorem! Non enim curam gerebat corporis, ut cum rerum divinarum eum cepisset satietas, mysteria divina interromperet, sed laboribus corroboratus, et cum Paulo clamans: Cum infirmor, tunc potens sum (*II Cor. xii, 10*), acriter vacabat divino cultui.

48. Invaluit ergo morbus, et eum de cætero cessare faciens a divinatorum operatione, ei paravit lectum infirmitatis, quod utinam non fecisset ante oculos eorum, qui eum nunquam in lecto conspexerant. Tunc, tunc fit miraculum novum et terribile, quod nos, qui aderamus, admiratione implevit et timore, videntes eum veluti in extasi, et luctantem cum adversariis, qui non cadunt sub aspectum. Non enim adversus carnem et sanguinem erat ei certamen, sed adversus principatus, adversus

(63) Non completos, ut supra dictum.

potestates, adversus spiritualia nequitiae. (*Ephes. vi, 12.*) Tanquam enim verba faciens cum aliquibus, qui eum examinabant, et actæ vitæ rationem ab eo exigebant, ita causam suam agebat. Quamobrem multis videbatur esse reus debendi, et rationem reddere exactionis, erat vero justum iudicium superni auxilii omnem vitæ maculam eluere, et nullum ihinc ferre delictum : appellari autem lucis participem, et simul obire cœlestibus materiæ expertibus potestatibus. Nam quandiu quidem habuit linguam iis, qui audiebant, sensa aperte explicantem, verbis resistebat, et prompta dabat responsa ad ea quæ objiciebantur, dicens se nullius eorum esse sibi conscium, quorum eum accusare voluerant. O nulli culpæ affinem eum Deo conjunctionem ! Non potuerunt maligni inimici eum vel parva in re deprehendere obnoxium, vel abominandis suis sceleribus ei aliquid affingere, sed eos redegit ad omnem consilii inopiam, per generalem et terribilem inficiationem, ut nec in eum quidem possent ullam causam in speciem dicere probabilem. Quando autem lingua obtorpuit instrumentum, nec se verbis poterat defendere, labro, et manu, et nutu eos evertibat, et non cessabat eos expellere. Videbatur enim nobis tanquam in inimicos ferociter fremere, et eos cum ira repellere, donec sensus cœperunt connivere.

49. Tunc enim tranquillissimo habitu, vespertinas laudes celebrante Ecclesia, et clamante : Inclina, Domine, et exaudi me, ipse pelliceum hunc exuit amictum : et relictis vinculis carneis, venit ad luminosa atria cœlestium, et habitat in ineffabili lætitia, quæ percipitur intelligentia, ex ea, quæ hic est, improbitate in anima nullum signum inferens. Nam cum hic ageret, virtutibus morte affecerat mortale hoc tabernaculum, erubescere enim dimidia ex parte naturam habere immortalem (64). Mortuus tamen est, existimo autem simul quoque cum eo virtutes esse mortuas, nisi forte fallor, insigni audacia magnum quid et terribile eloquens.

50. Universa vero civitas, inconsolabili luctu et lacrymis eum non cessabat deslere, tanquam suum patronum et defensorem. Qui autem fideliter tunc sceptra administrabat (is vero erat (65) Nicephorus), non cessabat dolore cruciari. Procidens enim supra pectus gloriosi corporis, et ipsum tegens purpura, funebrem faciebat lamentationem, eum vocans pastorem, Patrem, imperii adiutorem, Luciferum, qui nunquam occidit, reip. ducem ad ea, quæ sunt meliora, et divinum magistrum, exercitus inexpugnabile propugnaculum, inimicorum sua ad Deum intercessione strenuum profligatorem. Quid denique non faciens, quid non dicens, orbis terræ damnum reputans pastoris jacturam ? Quæ autem in potestatibus et honoribus maximum splendorem

A obtinebat, Patris, tanquam qui contineri posset, cupiens prohibere decessum, lacrymis fœdata, acerbeque eum revocans et amplectens, et tanquam quæ multorum bonorum pateretur amissionem, perinde atque rivis, rigabatur lacrymis.

51. Ecclesiæ autem lætitia deslebat utilissimum suum procuratorem, agricolam, plantatorem, eum, qui omni ætati incrementum dederat ad virtutem, qui nulli maculæ obnoxium conservarat sacerdotium, qui omnem rugam malæ opinionis a divinis atriis absternerat, qui pro veritate sermones, tanquam pretiosos lapides, in Ecclesiæ inflixerat diademate, qui erat incorruptus antistes, qui ad manuum impositionem donis allici non poterat, qui Simoniacæ magiæ aurum adulterinum esse ostenderat, qui erat apostolorum successor in virtute, qui considebat et conversabatur cum patriarchis et Patribus, quicum electis sentiebat synodis, qui omnia factus est omnibus, ut aliquos omnino salvos faceret (*I Cor. ix, 22*), convenienter magno et divino apostolo. Monachorum autem cœtus religiosissimus in eum, ut probum suum excitatorem, et summum ducem ad abstinentiæ, ostendens tristitiam, et hymnos contextens lacrymis, prosequeretur ad patres, qui prius refulerant in exercitatione, patrem qui erat continentię propugnaculum inexpugnabile. Qui erant egeni, suum suppeditatorem : qui orbi oculum : qui claudi, pedem : qui nudi, vestem : qui hospites, exceptorem : qui in vinculis, visitationem : viduæ, defensorem : orphani, adiutorem. Omnis conditio et omnis ætas confluebat instar fluminis, lectum tangens, et sacro illo spectaculo frui pie contendens. Et nisi imperator populi tumultum et impetum militari manu cito repressisset, multi venissent in mortis periculum, dum tridunt et vicissim triduntur, et laudabile ostendunt desiderium in eum, qui desiderabatur.

52. Sepelitur ergo gloriæ plenum inclytum corpus sanctorum virorum manibus, qui lembis et lintribus latum mare terram solidam effecerant, dum transirent ad monasterium ab eo ædificatum in Bosporo Byzantino, in venerando templo omnium martyrum, qui pro Christo sanguinem effuderunt, cum mensis Februar. (66) quintum teneret diem cum quintuplo quaternione. Eum autem longum tempus celare non poterit, est enim omni tempore excelsior. Natura enim virtutis non sustinet oblivionem : non tabe enim invidiæ habebatur : sui enim memoriæ facit immortalem nostris animis, et non sinit dispergi et tegi silentio.

CAPUT XII.

Miracula ad sepulcrum sancti Tarasii patrata.

53. Tempus est autem, vobis, qui estis virtutis studiosi, exponendi res a Patre præclare gestas in sepulcro, quas non poterit prohibere monumentum.

(64) Mortuus est anno 806.

(65) Irene fortunis omnibus exuta, imperium adeptus est anno 802, 31 Octob., indict. 2.

(66) Is dies eo anno incidit in feriam quam Cinerum.

tum. Non est enim illius monumentum : sed est ille monumentum monumenti. Multi enim ad eum accedunt, et liberantur ab iis, quæ ipsos vexabant, affectionibus. O miraculum ! etiam postquam hinc excessit, eorum, qui hic sunt, curam gerit, et ab iis, qui quærunt, invenitur, et iis, qui pulsant, aperit ostium medicantis suæ visitationis. A diuturno enim sanguinis profluvio graviter quondam agitatæ quædam mulierculæ, et magnos subeuntes fluctus et tempestates, cum in medicamenta maximam partem suarum facultatum consumpssissent, et non potuissent invenire mali tranquillitatem, evangelicam illam profluvio sanguinis laborantem imitatæ mulierem (*Marc. v, 25*) præ laudabili imprudentia (non licebat enim mulieri tangere monasterium, cum id inclytus Pater olim constituisset), muliebri astu optime usæ; virili veste tegentes pudorem femineum, et præ se ferentes speciem eunuchorum, clam confugiunt ad egregii huius gubernatoris capsam, quæ nullis agitur fluctibus : et cum ex lampade, quæ in ea lucet, oleum hausissent, citissime appellant in portum curationis. Quin etiam vir quidam, cui alter ex oculis lema cæcutiebat, cum fuisset prope divinam thecam, et salutaris unctionis auxilio esset usus, lemam non ita multo post eluit, et a Deo visum aperte recepit. Alterius quoque manus, quæ allatrabat corpori, et longo tempore manserat in assiduo motu operatione mali dæmonis, sola invocatione sacrosancti corporis, et unctione olei illius thecæ, quæ facit miracula, etiamsi procul abesset, repressa est manus ab illa rabie, et reddita fuit sana sicut altera.

54. Multis quoque aliis, qui vexabantur a malis spiritibus, inventus fuit pater medicus. Et dæmonum quidam expulit operationes : eos autem, qui tormenta sustinebant, allevavit voluntate et ope Omnipotentis. Quin etiam quosdam, qui ab adversa potestate spectris fuerant obstupefacti, et qui surdos et mutos eos reddebat, torporem sustinuerant et deinde ad divini viri sepulcrum fide manserant, per utilem et salutarem lucentis olei unctionem, Deus visitavit, et liberatis a spectri vertigine, dedit ut auditu rursus et lingua sane agerent, quæ ad ea pertinent. Quin etiam quæ ab inflammatione graviter cruciabantur, et laborantibus dolores afferebant intolerabiles, divina invocatione olei thecæ, quod purgat ac mundat, assecuta sunt doloris relaxationem.

(67) Nicephoro imperatore anno 811, Julii 25, Indict. 4 extincto, post regimen Stauracii paucorum mensium, successit Michael Cnropalates, 2 Octob. imperator salutatus, quo imperium relinquente capessivit Leo Armenus anno 815, Ind. 6, fer. 2, die 11 Jul.

(68) Sancto Nicephoro patriarcha pulso, Constantinopolitanum creavit antistitem Theodotum, quo usus hortatore in sacras imagines et monachos atrociter bacchatus est.

(69) Cedrenus : « Perturbabat et alia hand modice visio, Tarasium patriarcham nobilem illum jan-

55. Jam vero etiam adversus hæreticos, postquam hinc excessisset, divinum zelum ardentem ostendit. (67) Leo enim adhuc imperatoris gloriæ sceptrum administrans, et (68) Iconomachorum hæresim nefarie amplectens, cum ei appropinquaret vitæ finis, quo erat gladio feriendus, ut ipse adhuc superstes sua voce declaravit, (69) vidit beatum Tarasium in somnis ad eum accedere, et cum gravi ira jubere cuidam, (70) Michaeli nomine, ut ense in eum adigeret. Ille vero jussui morem gerens, gladio transegit imperatorem. Hinc autem Leo multus in hoc fuit, eum qui in somnis ipsum sauciaverat, Michaellem omnino conans invenire in sancti monasterio. Quamobrem cum quosdam ex iis, qui in ipso erant, monachis ad se jussisset adduci, carceribus et tormentis eos subiecit, nocturnum ejus interfectorem per eos sibi esse indicandum fremens : quem etiam, ut eversorem imperii, esse extrema passurum. Hoc enim ei persuasit vel invito, quod factum erat, narrare monachis : a quibus cum nos quoque miraculum, tanquam maturum fructum decerpserimus, venimus ad vos fideles, afferentes craterem lætitiæ. Non enim præterierat tempus sex dierum, cum Michael suscepit sceptrum imperii, et eum interfecit. Ita Deus etiam post mortem clarificat suos famulos, et eos delet, qui nolunt ipsum pie colere.

56. Sed me tempus deficit narrantem præclari et divini Patris magna miracula, quæ tanquam in prato rosæ, ubique nascuntur, et hortantur, ut feramur ad uniuscujusque electionem. Nos autem cum non habeamus linguam, quæ possit metiri æ referre, quæcunque a Beato facta sunt miracula, lætænamus ceptum orationis cursum perficientes, malumus ad silentium transire, statuente a periculo remotam requiem plus lucri afferre, quam si vincamur cum periculo. Prompti enim et alacris animi insatiabilitas sæpe arrogantiam solet conciliare. Tu vero venerandæ basis sacerdotii, ne mea temeritatis reprehendas vomitum, qui audacissime, sed rudi et incondito sermone, tam magnas referam narrationes : sed intensam meam benevolentiam ac fidem tanquam parvum munus oblatum reputans, concede verbis locum, ut accipiantur et quiescant. Non enim obliviscar utilitatis tuæ in me doctrinæ, nec ferventis mei in te ministerii mediocritatis : cum illius quidem deliciis me expleverim in flore juventutis, et a te fuerim initiatus in iis, quæ sunt

dudum mortuum, Michaellem quemdam nominatim exhortari, ut in Leonem impetum faceret, letalique ictu terneret. » Zonaras. « Est et divus Tarasius, ex hac æramnosa vita nuper translatus, cuidam in somnis visus, qui Michaellem quemdam inclamaret, eumque ad invadendum et occidendum Leonem hortaretur. »

(70) Michael Balbus, quem lætæ majestatis reum in carcere detinebat Leo Armenus, ipsum nocte Natalis Domini inter sacra ipsa trucidavit anno Chr. 820.

optima et præstantissima ex trimetris, tetrametris, trochaicis, et anapaesticis ac heroicis : hoc autem obierim in sacris, quæ a te concinne quotidie habitæ sunt, orationibus, ad animarum adificationem, et augmentum universæ venerandæ Ecclesiæ : quas celeri calamo et atramento notis excipiens, et optimis tradens scriptoribus studium adhibui, ut artificiose referrentur in codicem. Sunt ex vero ejusmodi, ut per eas omnibus proponatur pius purusque cultus ac fides : publica autem notetur ignominia somnium hæreticorum. Si enim tui obliviscar, excidam a Dei memoria : et nisi tui meminero, lapidibus projiciar in profundum : et lingua, ut dicit divinus Psalmographus, adhæreat faucibus (*Psalm. cxxxvi, 6*) ; hoc est enim mihi omnium debitorum pretiosissimum, tui semper habere in corde monumentum.

57. De cætero autem æquum est, ut ad te convertamus orationem, o Dei serve, quicumque es, qui me nolentem incitasti ad hoc certamen, et coegisti aggredi ea, quæ vires superant. Tibi mea accepta sit obedientia, et meæ orationis aspiciens

A humilitatem et inornatam dictionem, ne me arcoss negligentia. Non enim divinus Patri aliquid dignum attulimus, aut potuimus prope accedere ad dignitatem harum, quæ prope sunt, virtutum. Res enim omnem dicendi facultatem superavit, adeo ut omnes laudatores ex æquo non assequantur oratione eum, qui ipsi debetur, honorem. Ego autem, qui omnium longissime absum ab eo laudando pro meritis, propono promptam et alacrem voluntatem, ut accipiat, ut qui et laborem dicendi inopia, senioque et morbo frangar. Tu vero mercedem ac remunerationem a Deo acceperis, intercessorem, defensorem et propugnatorem, et tuæ spei adimpletorem, quem ex Deo dilexisti, habens Tarasium. Qui et suis ad Deum intercessionibus affatim et secure præbeat, quæ sunt usui ad hanc caducam vitam, et præstet, ut tuæ vitæ ita illic reddas rationem, ut reus non peragaris. Quod tecum detur omnibus consequi, qui pure ac sincere in Deum speraverunt, ejus gratia et copiosis miserationibus, intercedente intemerata et casta Dei Genitrice et cælestibus et omnibus sanctis. Amen.

S. TARASII PATRIARCHÆ APOLOGETICUS AD POPULUM.

(Mansi, *Concil. collect. t. XII, p. 983.*)

Apologeticus ad populum a Tarasio a secretis compendiose dictus die qua intimaverunt imperantes Irene et Constantinus populo, ut fieret patriarcha : qui et promotus est indictione octava, anno a creatione mundi 6295.

Immaculatæ fidei nostræ, id est Christianorum, custodes, et eorum quæ in gloriam Dei sunt armulatores, fideles imperatores nostri, tanquam omnium in beneplacitum ejus, et in commodum nostrum, Christianorum videlicet curam facientes, et maxime nunc ecclesiastica negotia diligenter et sollicitè considerantes, quo summus sacerdos in hac regia urbe sua constitueretur, in suæ pietatis animum me assumpserunt, et ut manifestum mihi redderetur quod consiliati sunt, præceperunt. Cum ego hoc me indignum esse pronuntiarem, et nullam condescensionem facerem (utpote qui jugum hujus sarcinæ portare et sufferre non possem), jusserunt me adduci ante faciem vestram, pro eo quod et hujus consilii participes effecti sitis : et nunc viri Dominum timentes, et eum semper in cordibus vestris habentes, vos aio, qui Christi vocatione, veri, videlicet Dei nostri, nominamini Christiani : audite brevis sermonis ab exiguitate ac humilitate nostra rationem. Ego quidem quidquid piissimis imperatoribus nostris et per omnia orthodoxis responderim, etiam in conspectu vestro rationis meæ

Ἀπολογητικὸς πρὸς τὸν λαὸν σχεδιασθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐδόχλωσεν οἱ βασιλευσάντες τοῖς λαοῖς τοῦ γενέσθαι κἀντὶρρχον, κατὰ Ταρασίου τοῦ καὶ προχειρισθέντος εἰς ἐκδικτικὴν ἀγῶν, ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου 6295.

Οἱ τῆς ἀμωμῆτου ἡμῶν πίστεως τῶν Χριστιανῶν φύλακες, καὶ ζηλωταὶ τῶν εἰς δόξαν Θεοῦ γινομένων πιστοὶ βασιλεῖς ἡμῶν, ὡς πάντων εἰς ἀρέσκειαν αὐτοῦ, καὶ εἰς συμφέρον ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν τῇ φροντίδᾳ ποιοῦμενοι, μάλιστα δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ νῦν ἐπιμελῶς διαμεριμνήσαντες, καὶ διανοηθέντες τοῦ ἀρχιερέα προχειρισθῆναι ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι αὐτῶν πόλει, ἐπὶ τὸ εὐσεβῆ αὐτῶν νοῦν μὴ ἀνέλαβον, καὶ φανερώς μοι ἐξειπεῖν τὸ βεβουλευμένον αὐτοῖς ἐκέλευσαν. Ἐμοῦ δὲ πρὸς τοῦτο ἀνδρῶν ἐμαυτὸν εἶναι ἀποφθινόμενον, καὶ μηδεμίαν συγκατάθεσιν ποιησαμένου, ὡς τὸν ζυγὸν τοῦ φορτίου μὴ δυναμένου βαστάσαι ἢ ὑπενεγκεῖν, ἐκέλευσάν με προαγαγαὶ κατὰ πρόσωπον ὑμῶν, δίδει καὶ σύμφηφοι γηγόνετε τῇ βουλῇ ταύτῃ. Καὶ νῦν οὖν, ἄνδρες φοβοῦμενοι τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες αὐτὸν αἰεὶ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, οἱ τῇ Χριστοῦ κλήσει τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὀνομαζόμενοι, Χριστιανοὶ λέγομεθα, ἀκούσατε βραχὺν λόγον ἀπολογίας παρὰ τῆς ἡμετέρας εὐτελείας καὶ εὐσεβότητος. Ἐγὼ μὲν εἰ τι τοῖς εὐσεβεσίν ἡμῶν βασιλεύει καὶ κατὰ πάντα ὀρθόδοξοι, ἀπελογησάμεν, καὶ ἐνώπιον ὑμῶν προστάλομαι.

γούμαι · ὅτι φόβῳ συνέχομαι καταθέσθαι ἐπὶ τῇ ψήφῳ ταύτῃ, καὶ εὐλαβοῦμαι ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ προσδραμεῖν οὕτως εὐκόλως, καὶ ὥς ἔτυχεν ἀπερισκέπτως, ἵνα μὴ ὑποπέσω φθιρῶ κατακρίματι. Εἰ γὰρ ὁ Θεοῦ φωνῶν ἀκροατάρενος, οὐρανὸν τε ἐσχληκῶς παιδευτήριον, καὶ παραδείσου θεωρὸς γε-νόμενος, ἀκούσας τε ἁρῶντα ῥήματα, καὶ βαστάσας τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, Παῦλος ὁ θεὸς ἀπόστολος Κορινθίοις γράφων ἔλεγε · « Μὴ πως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένημαι · » πῶς ἔγω ὁ τῷ κόσμῳ συναναστρεφόμενος, καὶ μετὰ λαϊκῶν ἡριθμημένος, καὶ στρατευόμενος ἐν ταῖς βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις, οὕτω χωρὶς ἀνακρίσεως καὶ προσέψεως δύναμαι ἐπατηθῆσαι εἰς τὸ τῆς ἱερουσύνης μέγεθος; Φοβερὸν τὸ ἐγγείρημα πρὸς τὴν ἐμὴν σμικρότητα, θρασὺ τὸ ἐπιτήδευμα · ἡ δὲ αἰτία μάλιστα τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐμῆς παρατήσεώς ἐστιν αὕτη · ὁρῶ καὶ βλέπω τὴν ἐπὶ τὴν πέτραν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν θεμελιωμένην Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διεσχισμένην νῦν καὶ διηρημένην, καὶ ἡμᾶς ἄλλοτε ἄλλως λαλοῦντας, καὶ τοὺς ἀνατολῆς ὁμοπίστους ἡμῶν Χριστιανούς ἑτέρως · καὶ συμφωνοῦντας μὲν αὐτοῖς τοὺς τῆς δύσεως, ἡλλοτριωμένους δὲ ἡμᾶς ἐκείνων ἀπάντων, καὶ καθ' ἑκάστην ὑπ' αὐτῶν ἀναθεματιζομένους. Δεινὸν ἐστὶ τὸ ἀνάθεμα, πόρρω τοῦ Θεοῦ βάλλει, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐκδιώκει, ἀπάγον εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον.

Οὐκ οἶδεν ὁ τῆς Ἐκκλησίας νόμος καὶ ὁρος ἔριν ἢ φιλονεικίαν, ἀλλ' ὥσπερ οἶδεν ὁμολογεῖν εὐσεβῶς ἐν βάπτισμα, μίαν πίστιν, οὕτω καὶ συμφωνίαν μίαν ἐπὶ παντὶ ἐκκλησιαστικῷ πράγματι. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εὐαπρόδεκτον καὶ εὐόρεστον, ὥς τὸ ἐνωθῆναι ἡμᾶς, καὶ γενέσθαι μίαν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καθὰ καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς εἰλικρινοῦς ἡμῶν πίστεως ὁμολογοῦμεν. Καὶ αἰτούμαι, ἀδελφοί · αἶμαι δὲ καὶ ὑμεῖς, ἐπειρῶ γινώσκω τὴν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχειν ὑμᾶς · παρὰ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ ὀρθοδόξων βασιλέων ἡμῶν, σύνοδον οἰκουμένην συναθροισθῆναι, ἵνα γενόμεθα οἱ τοῦ ἐνδὸς Θεοῦ ἐν · καὶ οἱ τῆς Τριάδος, ἡνωμένοι καὶ ὁμόψυχοι καὶ ὁμότιμοι. Οἱ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν Χριστοῦ, σῶμα ἐν συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον · οἱ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ κατ' ἄλληλων, ἀλλὰ σὺν ἀλλήλοις · οἱ τῆς ἀληθείας, τὸ αὐτὸ φρονοῦντας καὶ λέγοντες, καὶ μὴ ἡ ἕρις καὶ διχοστασία ἐν ἡμῖν · ὅπως ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσῃ πάντας ἡμᾶς. Καὶ εἰ μὲν οὖν κελεύουσιν οἱ τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχοι βασιλεῖς ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἐμῇ ἐσθλῇ γυμνασίᾳ ἐπινεῦσαι, συγκατατεθῆμι καὶ γὰρ καὶ τὴν κέλευσιν αὐτῶν ἐκπληρῶ, καὶ ὑμῶν τὴν ψῆφον ἀσπάζομαι. Εἰ δὲ μή γε, ἀδυνατῶς ἔχω τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα μὴ ὑποβληθῶ τῷ ἀναθέματι, καὶ εὐρεθῶ καταδικασμένος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ χριτοῦ τῶν δίων καὶ τῆς δικαιοσύνης · ἐνθα οὕτε βασιλεῖς, οὕτε ἱερεῖς, οὕτε ἄρχοντες, οὕτε πλῆθος ἀνθρώπων δύναται με ἐξελέσθαι. Καὶ εἰ τι ἄριστον καὶ ἀρεστὸν ὑμῖν, ἀδελφοί, ὅτε τῆς ἐμῆς ἀπολογίας, φράσαι δὲ μέλλον αἰτήσεως τὴν ἀπόκρισιν. Ἀσμένως δὲ ἡχοστάσαντο

¹ I Cor. ix, 27.

(1) Quae sequuntur deinceps verba sunt Anastasii

A apologia respondeo. Timere deprimor ad consequendum huic electioni, et revereor a facie Dei currere taliter et quomodo libet incircumspecte, ut non terribili damnationi succumbam. Si enim Paulus divinus apostolus, qui Dei voces audivit, cœlumque habuit correptorem [Gr. scolarum correptionem], et paradisi inspector effectus est, audivitque arcana verba, et portavit nomen Dei in conspectu nationum et regum, Corinthiis scribens dicebat : « Ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobos efficiar ¹ : » quomodo ego qui in mundo conversatus, et cum laicis connumeratus, imperatoriis mixtationibus militavi, sic absque dijudicatione atque circumspectione possum insilire ad sacerdotii magnitudinem? Horrendum conamen ad exiguitatem meam et temerarium studium : causa vero timoris, et meæ refutationis hæc est. Aspicio enim et video Ecclesiam, quæ super petram Christum Deum nostrum fundata est, scissam nunc et divisam, et nos alias atque aliter loquentes, et aliter eos Christianos qui in Oriente unius nobiscum sunt fidei; sed et his concordantes Occidentales, et nos ab omnibus illis alienatos, et a se per singulos dies anathematizatos habere. Dira poena est anathema, procul a Deo emittit, et e regno cœlorum persequitur, et ducit in tenebras exteriores.

Nescit Ecclesia lex vel terminus sectam sive contentiōnem; sed sicut novit confiteri unum baptisma, unam fidem, ita et concordiam unam in omni ecclesiastico negotio. Nihil enim est in conspectu Dei tam acceptum atque placabile, quam ut unum simus, et una efficiamur Ecclesia catholica, quemadmodum in sinceræ nostræ fidei synbolo confitemur. Et possumus nos, fratres, ut reor et vos, quoniam scio vos timorem Dei habere, a piissimis et orthodoxis imperatoribus nostris synodum universalem colligi, ut efficiamur nos, qui unius Dei sumus, unum; et qui Trinitatis cultores existimus, uniti et unanimes, et collegæ; et qui capitis nostri Christi sumus, efficiamur corpus unum, compactum atque connexum. Met qui sancti Spiritus sumus, efficiamur non contra invicem, sed pro invicem : et qui veritatis existimus, efficiamur idipsum sapientes atque dicentes, et non sit in nobis certamen sive dissensio : ut pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, muniat omnes nos : et si quidem jusserint orthodoxæ propugnatores, imperatores videlicet nostri, postulationi meæ justæ annuere, consentio et ego, et jussionem eorum implebo : sin autem, impossibile mihi est hoc facere, ne subji- ciar anathemati, et inveniar condemnatus in die Domini nostri et justī iudicis : ubi neque imperator [imperatores], neque sacerdos [sacerdotes], neque princeps [principes], neque hominum multitudo poterit eripere me : et quidquid placuerit vobis, fratres, date apologiæ meæ, imo vero petitioni meæ responsum. (1) Et libenter audierunt omnes quæ

Bibliothecarii. Harv.

dicta sunt, consensum præbentes, ut fieret synodus. Quidam autem perpanoi ex insipientibus differabant. At vero qui a secretis, rursus ad populum disputans respondebat, quia dominus Leo imperator subvertit imagines; et quando synodus facta est, subversas illas invenit: et quod propter imperatoriam manum subversæ sunt, iterum quæstionem habet idem capitulum; quoniam antiquam consuetudinem in Ecclesia traditam præsumpserunt, sicut eis libitum fuit, exterminare, sed veritas Dei non est alligata. Promotus autem scripsit synodicas litteras patriarchis, Romæ, Alexandria, Antiochiæ, et sanctæ civitatis, quas invenies II et III actione cum rescriptis eorum.

Α πάντες τῶν λαληθέντων, συμφωνήσαντες τοῦ γενέσθαι σύνοδον. Τινὲς δὲ ὀλίγοι τῶν ἀφρόνων ἀνέβηλοντο. Ὁ δὲ ἀσηκρήτης πάλιν πρὸς τὸν λαὸν διαλεγόμενος ἀπεκρίνατο, ὅτι ὁ κύριος Λέων ὁ βασιλεὺς κατέστρεψε τὰς εἰκόνας, καὶ ἡ σύνοδος, ὅτε ἐγένετο, κατεστραμμένας αὐτὰς εὔρε. Καὶ διότι ἀπὸ βασιλικῆς χειρὸς κατεστράφησαν, πάλιν συζητήσῃν ἔχει τὸ κεφάλαιον, ὅτι ἀρχαίαν συνήθειαν παραδεδομένην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατετέλμησαν, ὡς ἔδοξεν αὐτοῖς, ἀφανίσαι· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ οὐ δίδεται. Προχειρισθεὶς δὲ ἔγραψε συνδικὰ τοῖς πατριάρχεις, Ῥώμης, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, καὶ τῆς ἁγίας πόλεως· ἅπερ εὐρήσεις ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ πράξει μετὰ καὶ τῶν ἀντιγράφων παρ' αὐτῶν.

EJUSDEM TARASII

EPISTOLÆ

(MANI, loc. cit., p. 399.)

I.

Piissimis et christianissimis imperatoribus nostris Constantino et Irenæ matri ejus Tarasius indignus episcopus divinitus conservandæ regie urbis vestræ novæ Romæ, et tota sancta synodus, quæ beneplacito quidem Dei, præceptione vero Deum amantis imperii vestri secundo convenit in hac splendida Nicæorum metropoli.

Glorificatur Ecclesiæ caput, Christus videlicet Deus noster, optimi principes, quoniam cor vestrum quod in manu ejus custoditur, protulit verbum bonum: præcipiens scilicet erigere [Gr. convenire] nos in nomine ipsius, ut ecclesiasticorum dogmatum inconcussum et immobilem ac divinum affatum firmissime teneamus. Etenim sicut caput vestrum auro et lapidibus fulgidis coronatur, ita et sensus vestri evangelicis et paternis magisteriis adornantur. Cum enim eorum, quorum in omnem terram exivit sonus¹, essetis discipuli et participes, meliusque Christi nomine nuncupatæ plebis ad pietatem ductores, veritatis stylo descripsistis sermonem, et orthodoxiæ ac pietatis depinxistis characterem; et veluti luminaria præfulgida fidelibus illuxistis, et manum periclitantibus Ecclesiis porrexistis, sana dogmata confirmantes, et consensum eorum quæ inter se dissonant [qui inter se dissonabant], instaurantes. Licet igitur cum fiducia dicere: Pietatis bona voluntate Dei per vos correctio stabilita est [Gr. insigne opus stabilitum]: et idcirco repletum est gaudio os nostrum, et lingua nostra exultatione: et per inscriptam vocem nostram res linguæ nostræ loquuntur.

Quid enim ecclesiasticorum negotiorum firmitatis custodia jucundius, et ad lætitiā gratius? Quia

B

Τοῖς εὐσεβεστάτοις καὶ γαληνοτάτοις ἡμῶν βασιλεῦσι Κωνσταντίνῳ καὶ Εἰρήνῃ τῇ αὐτοῦ μητρὶ Ταράσιος ἀνάξιος ἐπίσκοπος τῆς θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος ὑμῶν πόλεως νέας Ῥώμης, καὶ πάσα ἡ ἁγία σύνοδος ἡ κατ' εὐδοκίαν θεοῦ, προστάξει δὲ τὸ φιλοχρίστου ὑμῶν βασιλείας συναλθοῦσα ἐν ταύτῃ τῇ Νικαίων λαμπρῇ μητροπόλει τὸ δεύτερον.

Δοξάζεται ἡ τῆς Ἐκκλησίας κεφαλὴ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, κράτιστοι βασιλεῖς, ὅτι περ ἡ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ φυλαττομένη καρδία ὑμῶν ἔβουε λόγον ἀγαθόν, προστάξασα συναγερθῆναι ἡμᾶς ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ἵνα τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐργμάτων ἀκράδαντον καὶ ἀσάλευτον θετηγῶσαν βεβαίαν κατὰσχωμεν. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἡ κεφαλὴ ὑμῶν χρυσῷ καὶ λίθοις διαυγεστάτοις ἐστεφανώται, οὕτως οἱ νόες ὑμῶν εὐαγγελικαῖς τε καὶ πατρικαῖς διδασκαλίαις κατακεκόσμηται. Αὐτῶν γὰρ, ὧν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ὁ φόβος ἐξελήλυθεν, ὡς ὅπως φοιτῆται καὶ συμμετοχοί, παντὸς δὲ τοῦ Χριστοῦ νόμου λαοῦ ὁδηγοί πρὸς εὐσέβειαν, τὸν τῆς ἀληθείας ἐσθητογραφῆσατε λόγον, καὶ τὸν τῆς ὁρθοδοξίας καὶ εὐσεβείας διεσφραγίσσατε χαρακτῆρα, καὶ οἷα λαμπτήρες περιφανεῖς τοῖς πιστοῖς ἀνελάμψατε, καὶ ταῖς κινδυνεύουσαις Ἐκκλησίαις χεῖρα ὑπὲρθετε, τὰ ὑγιὲ δόγματα κρατύναντες, καὶ τὴν ὁμογνωμοσύνην τῶν διεσπῶτων πρυτανεύσαντες. Ἐξὼν τοίνυν μετὰ τὰ παρόρησος εἰπεῖν· Τὸ τῆς εὐσεβείας εὐδοκίαν Θεοῦ δι' ὑμῶν ἐβεβαιώθη κατόρθωμα, καὶ πεπληρωται χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιέσσεως· καὶ δι' ἐγγράφου φωνῆς ἡμῶν αἱ γλώσσαι λαλοῦσι τὰ πράγματα.

Τί γὰρ τοῦ φυλάττεσθαι ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων βεβαίωσιν φαιδρότερον, καὶ πρὸς εὐφροσύ-

¹ Psal. xviii, 5; Rom. x, 10.

νην χαριέστερον; Ἐπεὶ δὲ ἀνέστησάν τινες ἄνδρες, ἅ μὲν ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἔχοντες, ὅτι ἱερῶν τῶν Βαβυλωνίων ἐκείνων τὴν κατηγορίαν ἐπισπασάμενοι· οὗς καὶ ἡ προφητεία θριαμβεύει λέγουσα· « Ἐξῆλθεν ἀνομία ἐξ ἱερῶν Βαβυλῶνος. » Μᾶλλον δὲ Καίφαικον συνέδριον συστήσαντες, γεννητόρες γεγονάσι δυσσεβῶν διδαγμάτων. Καὶ ἄρξαι καὶ πικρίας ἔχοντες στόμα, τὸ ἐπὶ κακοῖς ἰσχυεῖν δόξαν ἐλογίζαντο. Καὶ δύσφημον ἔχοντες γλώτταν, καὶ κάλαμον ὑπουργοῦντα ταύτῃ, ταῖς αὐτολέκτοις τοῦ Θεοῦ φωναῖς μαχόμενοι ἐτερατολόγησαν, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον, τοὺς ἐνδοξαμένους Χριστὸν, καὶ τῇ χάριτι αὐτοῦ ἀνασωθέντας ἐκ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης, εἰδωλολάτραις ἀποκαλέσαντες. Καὶ κακούργιας ἔχοντες γνώμην, χεῖρας ἀθέσμου; ἐπέβαλον, ἀφανίσαι οἰόμενοι τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἀναγχαράφειν. Καὶ ὅσα μὲν ἐκ ψήφιδος ὄντα, ἐξώρυξαν· ὅσα δὲ ἐκ κηροῦ χρωματουργίας λεάναντες τῶν σεπτῶν ναῶν τὴν εὐκοσμίαν εἰς ἀκοσμίαν μετέβαλον. Σὺν τούτοις δὲ καὶ τὰ ἐν σαρκαὶ εἰς μνήμην ὄντα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ πυρὶ παρέδωκαν· καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας λυμηνάμενοι διετάραξαν. Καὶ αἰρεσιάρχαι οἱ ἱεράρχαι γεγονάσι· καὶ ἀντὶ μὲν εἰρήνης ἔριν τῷ λαῷ προσεφώνησαν, ἀντὶ δὲ οἴτου ζιζάνια ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀρουραῖς ἐνέσπειραν· τὸν οἶνον ἔμιξαν ὕδατι, καὶ τὸν πλησίον ἐπότισαν ἀνατροπὴν θολεράν· καὶ λύκοι Ἀραβικοὶ ὄντες, δορὰν προβάτων ὑπεκρίθησαν ἐνδύσασθαι· καὶ τὴν ἀλήθειαν παραλογίζονται, τὸ ψεῦδος ἐπεσπάζαντο. Ἄλλ' ὥς ἀσπίδων ἑρῶν, καὶ ἰσθῶν ἀράχης κατὰ τὸν προφήτην ὕφαναν· καὶ ὁ μέλλων τῶν ὧν αὐτῶν φαγεῖν, συντρίψας οὖρον εὐροῖ, καὶ ἐν αὐτῷ βασιλεῖον τοῦ καὶ πνοῆς θανατηφόρου γέμοντα.

Καὶ ἐπεὶ ταῦτα οὕτω διέθεντο, καὶ τὴν ἀλήθειαν τὸ ψεῦδος κατεδόσκατο, οὐ συνεχωρήσατε, ἡμερώτατοι τε καὶ ἀνδρείοτατοι ἡμῶν βασιλεῖς, ἐν τοῖς ὑμετέροις χρόνοις τὴν οὕτω λοιμῶδη καὶ ψυχοφθόρον πλάνην ἐνδιαμένειν· ἀλλὰ ταύτην τῇ αὔρᾳ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος τοῦ ἐν ὑμῖν οἰκοῦντος ἀφανίσαι προσευμήθητε, ὅπως εὐσταθὲς διαμένη τῆς Ἐκκλησίας τὸ σύστημα, καὶ τοῦ παντὸς ὑπηκόου τὸ σύγκριμα, καὶ τὸ βασιλεῖον ὑμῶν κατὰ τὴν ὑμετέραν ἐπαγγελίαν εἰρηνικῶς διευθύνεται καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ἡ φορητὸν ἡγήσασθαι, τὰ μὲν ἄλλα ὁμονοεῖν ἡμᾶς καὶ συμβιβάζεσθαι, περὶ δὲ τὸ τῆς ζωῆς ἡμῶν κερφάλαιον, ἦτοι τὴν εἰρήνην τῶν ἐκκλησιῶν, ἑαυτῶν ἀπορρήγνυσθαι καὶ ἀποσχίζεσθαι· καὶ ταῦτα Χριστοῦ κεφάλαιον ὄντος, ἡμῶν δὲ καθ' ἑξῆς μέλη καὶ ἐν σῶμα διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοδοξίας καὶ πίστεως. Διὸ τὴν ἱεράν ἡμῶν καὶ πολυάνθρωπον συναθροισθῆναι ἐκελεύσατε ὁμήγυριν ἐν ταύτῃ τῇ Νικαίᾳ μητροπόλει, ἵνα τὴν τῶν ἐκκλησιῶν διάστα-

vero insurrexerunt quidam viri, formam quidem pietatis habentes, quoniam sacerdotii dignitate circumamicti sunt; virtutem autem ejus abnegantes, et Babylonensium sacerdotum calumniam [accusationem] arripientes; quos et prophetia publicat dicens: « Egressa est iniquitas a sacerdotibus Babylonis ». Imo vero Caiphaicum concilium statuentes, genitores facti sunt dogmatum impiorum: et os maledictionis et amaritudinis habentes, praevalere in malis gloriam arbitrantur. Infamemque linguam et calamum ministrantem huic possidentes, et voces quæ ab ipso Deo prolatae sunt, inipugnantes, atque portentose regale sacerdotium, et gentem sanctam, et eos qui Christum induerunt, et gratia ejus ab idolorum errore salvati sunt, idololatrias vocantes. Et nequam operationis habentes votum, manus ad illicita immiserunt, demoliri opinati venerabilium picturam imaginum. Et quidem quæcunque de tessellis fuerunt facta, effoderunt: quæ vero ex cera fuere perfuso colorum opere, deleverunt, venerabiliumque imaginum. [Gr. templorum] decus in dedecus transtulerunt. Cum his autem et ea quæ in tabulis in memoriam Christi Dei nostri et sanctorum ejus exstiterunt, igni tradiderunt. Et ut apertius dicamus, ecclesias nostras depopulati, conturbaverunt: et facti sunt hæreseon principes, qui erant principes sacerdotum; et pro pace quidem contentionem populo acclamaverunt: porro pro frumento zizania in ecclesiasticis arvis seminaverunt; vinum miscuerunt aquæ, et proximum potaverunt subversione turbulenta: et cum lupi Arabici essent, pelle ovium se simulaverunt esse indutos: et veritate parvipensa [defraudata], mendacium arripuerunt: sed ova aspidum rupe-runt, et telam aranæ secundum prophetam texuerunt, et qui comesturus est, ovum eorum conterens, calefactum [putridum] inveniet, et in eo regulum esse veneno et spiritu mortifero plenum.

Et quia hæc ita disposuerunt, et veritatem mendacium depavit, non indulsistis, mansuetissimi atque fortissimi imperatores nostri, temporibus vestris permanere tam pestilentem et animas corrumpentem errorem; sed hunc aura divini Spiritus qui in vobis habitat, exterminare procurastis: quatenus stabilis permaneat Ecclesiæ cœtus, et cuuictorum subditorum collatio [collectio], atque imperium vestrum secundum cognomen vestrum pacifice dirigatur. Nec tolerabile vel portabile duxistis, quo minus unum [Gr. ut in aliis quidem unum, etc.] sentiremus, et in idipsum conveniremus, et erga vitæ nostræ capitulum, id est pacem Ecclesiarum, nemo ex nostris se discinderet et abscinderet [Gr. Eccl. essent inter nos dissidia]; cum Christus sit caput nostrum, nos autem consequenter membra et unum corpus per mutuae ac unius opinionis fidem. Propter quod sacram nostram et populosam congregari jussistis catervam

in hac Nicæensium metropoli, ut Ecclesiarum dis-
 sensionem repellentes, disjuncta ad unitatem tra-
 hamus; in eam quam nuper intexuerunt ex spineis
 filis ignominiosam grossamque vestem; id est do-
 ctrinam falsam, disrumpere et scindere, et ortho-
 doxiæ incorruptam conservare [Gr. expandere]
 tunicam studeamus. Itaque apostolicas et paternas
 traditiones sequentes, audemus autem dicere,
 conspiratione sanctissimi Spiritus consonantes,
 iavicemque collecti [convenientes] universi concor-
 dantem nobis habentes traditionem Ecclesiæ catho-
 licæ, consonantiis quæ formatæ sunt a sanctis sex
 universalibus conciliis concordantes effecti sumus,
 anathematizamus Arii vesaniam, Macedonii rabiem,
 Apollinarii insensatum sensum, Nestorii humanam
 culturam [culturam hominis], Eutychetis et Dio-
 scori confusibilem vanitatem, et cum illis polyce-
 phalon hydram; Origenis, Didymi et Evagrii des-
 pientes fabulationes; Sergii, et Honorii, et Cyri,
 et Pyrrhi, et asseclorum eorum unius, imo nequam
 moris voluntatem: nec non et his similem vanita-
 tem, quæ post has vane garrivit contra venerabiles
 imagines, consonanter et unanimiter ab Spiritu
 sumentes verbum, et ab eo haurientes mundam
 aquam, spongia dogmatum divinatorum delevimus;
 et inventores tergiversatoriæ vocum novitatis [nova-
 triciis vanitatis] ab ecclesiasticis vestibulis procul
 emisimus. Et sicut manus et pedes concorditer ani-
 mæ motibus agitantur, ita ab Spiritu accepta gra-
 tia et fortitudine, vestrique concursus pietate pari-
 ter et auxilio habito, simul acclamavimus, verita-
 temque prædicavimus: omnimodis videlicet reci-
 piendas venerabiles imagines Domini nostri Jesu
 Christi, secundum quod perfectus est homo factus;
 et quæcunque historie secundum evangelicam
 narrationem scribuntur: atque intemeratæ Domi-
 næ nostræ sanctæ Dei Genitricis, sanctorumque
 angelorum (ut enim homines apparuerunt his qui
 digni facti sunt apparitione ipsorum) una cum
 omnibus sanctis: nec non et certaminum eorum
 agones figurandos decrevimus tam in tabulis et pa-
 rietibus, quam in sacris vasis et vestibis, quemad-
 modum a priscis temporibus sancta Dei catholica
 Ecclesia recepit, et in legem accepit tam a sanctis
 primisque doctrinæ nostræ magistris, quam ab
 eorum successoribus egregiisque Patribus nostris:
 et has adorandas, id est salutandas: id ipsum enim
 est utrumque: *κυνεῖν* quippe antiqua Græca lingua,
 et salutare et osculari significat: et *πρὸς* præposi-
 tio augmentum quoddam significat amoris, quemad-
 modum et *προσφέρω*, *κυρῶ* et *προσκυρῶ*, *κυνῶ*
 et *προσκυνῶ*, quod salutationem indicat, et secun-
 dum protensionem amicitiam: quod enim quis
 osculatur, et adoratur: et quod adoratur, profecto et
 osculatur; sicut testatur humana affectio, quæ a
 nobis ad amicos habetur, et [Gr. obviatorum con-
 gressus] lectio hæc ambo perficiens. Hoc autem
 non solum apud nos, sed apud veteres in divina Scri-
 ptura scriptum reperimus.

Α σιν ἀποτεισάμενοι, τὰ διεzeugμένα πρὸς ἡμῶν
 ἐφεκχυσάμενοι, καὶ τὴν ἐναγχοῦς ὑφανθείσαν ἐξ ἀνα-
 θίνων νημάτων συρφετῶδῃ σισύραν, εἴτουν ψευδο-
 δασκαλίαν, διαβρῆξαι καὶ διασχίσει, καὶ τὸν τῆς
 ὀρθοδοξίας διαπλῶσαι χιτῶνα [add. ex L. σπουδα-
 σάμεν]. Καὶ δὴ ἀποστολικαῖς καὶ πατρικαῖς ἐξακ-
 λουθήσαντες παραδόσεις, τοιμῶ δὲ λέγειν, συμ-
 πνοίᾳ τοῦ παναγίου ὁμονοήσαντες Πνεύματος, ἀλλή-
 λους τε συνεχθέντες ἅπαντες, σύμφωνον ἡμῖν
 ἔχοντες τὴν παράδοσιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας,
 ταῖς ὑποτυπωθείσαις συμφωνήσεσι παρὰ τῶν ἁγίων
 ἐξ οἰκουμένων συνόδων συμπεφωνήκαμεν, ἀναθεμα-
 τίσαντες τὴν Ἀρείου μανίαν, τὴν Μακεδονίου λυ-
 ταν, Ἀπολλινάριου τὴν ἀνόητον φρένα, Νεστορίου
 τὴν ἀνθρωπολατρείαν, Εὐτυχούς καὶ Διοσκορού τὴν
 Β συγχυτικὴν ματαιότητα, καὶ τὴν σὺν αὐτοῖς πολυκέ-
 φαλον ὕδραν· Ὀριγένους, Διδύμου καὶ Εὐαγρίου
 τὰ ληρώδη μυθεύματα· Σεργίου, καὶ Ὀνωρίου, καὶ
 Κύρου, καὶ Πύρρου, καὶ τὴν σὺν [Ισ. τῶν σὺν] αὐ-
 τοῖς μονοθέλητον, μᾶλλον δὲ κακοθέλητον βούλησιν·
 καὶ τὸ καινούργημα τὸ τοῦτοῖς ἐπαμύλλον, τὸ μετὰ
 ταύτας κενὸς φλυαρηθὲν κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκό-
 νων, συμφώνως καὶ συμφύχως παρὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος λαβόντες λόγον, καὶ παρ' αὐτοῦ ἀρυσάμενοι κα-
 θαρὸν ὕδωρ, τῷ σπύγγῳ τῶν θείων δογμάτων τοῦτο
 ἐξηλείψαμεν, καὶ τοὺς ἐφευρετὰς τῆς νεωτεριστικῆς
 κενοφωνίας πόρρω πρὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν περι-
 δόλων ἐβάλλομεν.

Καὶ ὡς περ χεῖρες καὶ πόδες συμφώνως τοῖς τῆς
 ψυχῆς ἀφηγήμασι κινεῖνται, οὕτως παρὰ τοῦ
 Πνεύματος λαβόντες χάριν καὶ ἰσχύον, σύνδρομον
 ἔχοντες τοῦ κράτους ἡμῶν τὴν συμμαχίαν, τὴν ἐν-
 σέβειαν συμπεφωνήκαμεν, καὶ τὴν ἀληθεῖαν ἐκη-
 ρύξαμεν· ὥστε κατὰ πάντα ἀποδέχεσθαι τὰς σε-
 πτὰς εἰκόνας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
 τέλειος ἀνθρώπος γέγονε, καὶ ὅσα ἱστορικῶς κατὰ
 τὴν εὐαγγελικὴν διήγησιν διαγράφονται· τῆς τε
 ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἁγίων
 τε ἀγγέλων· ὡς ἀνθρώποι ἐνεφανίσθησαν τοῖς ἁγίοις
 γενομένοις τῆς αὐτῶν ἐμφανείας· καὶ πάντων τῶν
 ἁγίων· καὶ τοὺς ἀγωνιστικοὺς αὐτῶν ἰθιλοὺς ἐν τε
 σάνισι καὶ ἐν τοίχοις, ἱεροῖς τε σκεύεσι καὶ ἐσθῆτι,
 καθὼς ἐκ τῶν ἀνέκαθεν χρόνων ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ
 καθολικὴ Ἐκκλησία παρέλαβε, καὶ ἐθεσμοθετήθη πα-
 ρά τε τῶν ἁγίων πρωτάρχων τῆς ἡμῶν διδοτικαίας,
 καὶ τῶν αὐτῶν διαδόχων Θεοπεσιῶν Πατέρων ἡμῶν·
 καὶ ταῦτα προσκυνεῖν, ἥτοι ἀσπάζεσθαι· ταῦτον
 γὰρ ἀμφοτέρω· κυνεῖν γὰρ τῇ Ἑλληδικῇ ἀρχαίᾳ
 διαλέκτῳ τὸ ἀσπάζεσθαι καὶ τὸ φιλεῖν σημαίνει·
 καὶ τὸ τῆς πρὸς προθέσεως ἐπίτασιν τινα δηλοῖ τοῦ
 πόθου, ὡς περ φέρω καὶ προσφέρω, κυρῶ καὶ προσ-
 κυρῶ, κυρῶ καὶ προσκυρῶ, ὃ ἐμφαίνει τὸν ἀ-
 σπασμόν καὶ τὴν κατ' ἐπέκτασιν φιλίαν. Ὁ γὰρ πᾶς
 φιλεῖ καὶ προσκυνεῖ· καὶ ὃ προσκυνεῖ, πάντως καὶ
 φιλεῖ· ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἀνθρωπίνη σχέσις ἡ παρ'
 ἡμῶν πρὸς τοὺς φίλους γινομένη, καὶ ἐντενέρις τὴ
 οὐκ ἀποτελοῦσα. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ
 καὶ παρὰ τοῖς παλαιῶς ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἐγγεγραμ-
 μένον εὐρίσκειται.

Ἐν γὰρ ταῖς ἱστορίαις τῶν Βασιλεῶν γέγρα-
 πται· « Καὶ Δαυὶδ ἀνέστη, καὶ ἐπεσεν ἐπὶ πρόσωπον
 αὐτοῦ, καὶ προσεκύνησε πρὸς τὸν Ἰωνθάν, καὶ κατε-
 φίλησεν αὐτόν. » Τί δὲ πάλιν ὁ Κύριος περὶ τῶν
 Φαρισαίων εὐαγγελικῶς φησιν; « Ἀγαπῶσι τὰς πρω-
 τοκλισίας ἐν τοῖς δέλτοις, καὶ τοὺς ἀσπασμούς ἐν
 ταῖς ἀγοραῖς. » Ἀπὸ τούτου ἀσπασμὸν τὴν προσ-
 κύνησιν λέγει. Οἱ γὰρ Φαρισαῖοι ἀλαζονικὸν φρόνη-
 μα ἔχοντες, καὶ αὐτοὺς δικαίους εἶναι οἰόμενοι,
 προσκυνεῖσθαι ὑπὸ πάντων ἐσπεύδον, οὐχὶ στόμα
 πρὸς στόμα φιλεῖσθαι· τοῦτο γὰρ ταπεινοφροσύνης
 μᾶλλον σύμβολόν, καὶ οὐ φαρισαϊκῆς οἰήσεως. Πά-
 λιν δὲ καὶ Παῦλος ὁ θεὸς ἀπόστολος, καθὼς ἱστο-
 ρεῖ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν· « Ὅτι γενομένων
 ἡμῶν εἰς Ἱερουσόλυμα, ἀσμένως ἀπεδέξαντο ἡμᾶς
 οἱ ἀδελφοί. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆλθε ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν
 πρὸς Ἰακώβον· πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύ-
 τεροι. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς, ἐξηγεῖτο καθ' ἑν
 ἑκάστον ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς
 διακονίας αὐτοῦ. » Οὐκοῦν κληταῖα τὸν ἀσπασμὸν,
 τὴν πρὸς ἀλλήλους τιμητικὴν προσκύνησιν ὁ ἀπο-
 στολικὸς νοῦς διαγράφει. Καθάπερ καὶ περὶ τοῦ
 Ἰακώβ φησι· « Προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς
 βῆθου αὐτοῦ. » Σύμφωνα δὲ τούτοις καὶ ὁ τῆς Θεο-
 λογίας ἐκπύνουμος Γρηγόριος λέγει· Τὴν Βηθλεὲμ
 πεδᾶσθητι, καὶ τὴν φάτιν προσκύνησον. Τίς ἄρα
 γε τῶν ὀρθῶς ἢ εἰλικρινῶς νοούντων τὰ γεγραμ-
 μένα τῆς θείας Γραφῆς ἐννοήσκειν, ὅτι ταῦτα
 περὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας διαγορεύονται; Εἰ
 μὴ ποὺ τῶν ἀνοήτων καὶ ἀμοιρῶν δοκῶν πάσης
 γραφικῆς γνώσεως καὶ πατρικῆς διδασκαλίας. Μὴ
 γὰρ τῷ ἄκρῳ τῆς βῆθου ἐπακρούσεν Ἰακώβ, ἢ τῇ
 φάτιν ὁ θεολόγος προστάσσει Γρηγόριος λατρεύειν;
 Οὐδαμῶς. Πάλιν τε καὶ ἡμεῖς τὸν ζωοποιὸν σταυρὸν
 ἀσπάζομενοι, πάντες συμφώνως ἄδομεν· Τὸν σταυ-
 ρόν σου προσκυνούμεν, Δέσποτα, καὶ προσκυνούμεν
 τὴν λόγχην τὴν ὑψίστην τὴν ζωοποιὸν πλευρὰν τῆς
 σῆς ἀγαθότητος. Ὅπερ προδήλως ἀσπασμός ἐστὶ τε
 καὶ λέγεται, ὡς δηλοῖ τὸ προσπαύειν αὐτὰ τοῖς οἰ-
 κείοις ἡμῶν χεῖρεσιν. Εἰ δὲ καὶ πολλάκις εὐρηται
 ἡ προσκύνησις ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, καὶ τοῖς ἀσπει-
 λόχοις ἁγίοις Πατράσιν ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἐν πνεύματι
 λατρείας, ὡς πολυσημὸς οὖσα ἡ φωνὴ μίαν τῶν αὐ-
 τῆς σημαυμένων ἐμφαίνει τὴν κατὰ λατρείαν προσ-
 κύνησιν. Ἔστι γὰρ προσκύνησις καὶ ἡ κατὰ τιμὴν
 καὶ πόθον καὶ φόβον· ὡς προσκυνούμεν ἡμεῖς τὴν
 καλλίνικον καὶ ἡμερωτάτην ὑμῶν βασιλείαν. Ἔστιν
 ἑτέρα κατὰ φόβον μόνον· ὡς Ἰακώβ προσεκύνησε
 τὸν Ἠσαῦ. Ἔστι καὶ κατὰ χάριν, ὡς Ἀδραμ
 ὑπὲρ ἀγροῦ, οὗ ἔλαθεν παρὰ τῶν υἱῶν Χετ εἰς τα-
 φὴν Σάρρας τῆς γυναίκος αὐτοῦ, προσεκύνησεν αὐ-
 τοῦς. Πάλιν δὲ προσδοκῶντές τινες ἀντιλήψεως τυχεῖν
 παρὰ τῶν ὑπερεχόντων, προσκυνοῦσιν αὐτοῦς, ὡς Ἰα-
 κώβ τὸν Φαραῶ. Ἐνθεν καὶ ἡ θεία Γραφὴ διδάσκει

In historiis namque Regnorum scriptum est :
 « Et David surrexit, et cecidit in faciem, et adora-
 vit tertio Jonatham, et deosculatus est eum ¹. »
 Quid autem Dominus de Phariseis rursus evange-
 lice ait? « Amant primus recubitus in coenīs, et salu-
 tationes in foro ². » Certum est quod hic salutationem
 adorationem appellet. Pharisei quippe jactantem
 sensum habentes, seseque justos opinantes, adora-
 ri ab omnibus festinabant, non ore ad os osculari :
 hoc enim est potius humilitatis, et non pharisaici
 tumoris indicium. Iterum autem Paulus divinus
 apostolus, sicut Lucas in Actibus apostolorum de-
 scribit : « Quia cum venissemus Hierosolymam, li-
 benter exceperunt nos fratres. Sequenti autem die
 introibat Paulus nobiscum ad Jacobum ; omnesque
 collecti sunt seniores. Quos cum salutasset, nar-
 rabat per singula quæ fecisset Deus in gentibus per
 ministerium ipsius ³. » Ergo et hic salutationem
 honoratiorum adorationem quam invitum exhibe-
 mus, apostolicus sensus describit ; quemadmodum
 et de Jacob ait : « Adoravit fastigium virgæ
 ejus ⁴. » Consona vero istis et Gregorius cognomen-
 to Deiloquus dicit ⁵ : « Bethlehem cole, et præsepo
 adora. » Quis, putas, eorum qui recte et sincero
 intelligunt quæ in divina Scriptura proferuntur, in-
 telligat, quod hæc de adoratione quæ in spiritu
 fit, pronuntiantur? nisi forte de insensatis sit,
 vel ex his qui totius scripturalis scientiæ ac paternæ
 doctrinæ inexpertes existunt. Numquidnam
 fastigio virgæ servavit Jacob? aut præcepit
 Theologus Gregorius deservire? Et rursus quoque
 nos vivificam crucem salutantes consone canimus :
 Crucem tuam adoramus, Domine, et adoramus
 lanceam quæ aperuit vivificum latus tue bonitatis :
 quod certissime salutatio est et dicitur, sicut in-
 dicat illud, quod hæc propriis labiis nostris con-
 tingimus. Nam etsi multoties invenitur adoratio
 in divina Scriptura; et urbane loquentibus Patribus
 nostris pro servitute quæ est in spiritu, cum vox
 multa significet, una tamen significatione ejus tan-
 tummodo reperitur, quæ scilicet sola manifestat
 adorationem quæ est secundum latriam (1). Adhuc
 autem adoratio est et ea quæ per honorem, et per
 amorem ac timorem fit : sicuti nos adoramus et
 gloriosissimum et mansuetissimum imperium ves-
 trum. Et et alia per timorem tantum, sicut Jacob
 adoravit Esau ⁶. Et est per gratiam, sicut Abra-
 ham adoravit filios Heth pro agro quem accepit ab
 eis in sepulturam Saræ uxoris suæ ⁷. Iterum autem
 expectantes quidam a sublimioribus beneficium
 consequi, adorant eos, sicut Jacob Pharaoem ⁸.
 Hinc enim divina Scriptura docens nos : « Domi-
 num Deum tuum adorabis, et illi soli servies ⁹ » :
 adorationem (2) sine prohibitione dixit, tan-

¹ Reg. xx, 41. ² Matth. xxiii, 6. ³ Act. xxi, 17-19. ⁴ Hebr. ii, 21. ⁵ Serm. in Natali Christi.
⁶ Gen. xxxiii, 3. ⁷ Gen. xxiii, 7. ⁸ Gen. xlvii, 2. ⁹ Deut. xvi, 13; Luc. iv, 18.

(1) Unum ex significatis ejus est adoratio secundum latriam.

(2) Absolute ponit, et non adjicit, soli, ut significata in illa habentem, et vocem equivocam. Porro.

τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ ἐμφυσήσας ἔφη· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. » Τούνεκεν διαμαρτυρούμενος πᾶσι ἡμῖν ὁ ἀρπαγείς εἰς τρίτον οὐρανὸν, καὶ εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθὼν, καὶ ἀκούσας ἁρμόγια ῥήματα, Παῦλος ὁ θεὸς ἀπόστολος· ἀπεφύγατο εἰπὼν· « Χριστὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ διαλύσας, τὴν ἐχθρὰν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. » Καὶ αὖθις Θεσσαλονικεῦσι γράφων παραγγέλλει· « Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε, καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. » Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀρχέκακος ἐχθρὸς διάβολος οὐ κατέλιπε κατὰ διαφόρους καιροὺς τὴν ἐποικοδομηθεῖσαν ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν Ἑκκλησίαν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ διασχίζεῖν τε καὶ διὰ ῥήθεις ἐστὶν ἐν παραίσχυρῶν διὰ τῶν αὐτῶν ἐπακολουθούτων ἀνδρῶν πονηρῶν, καὶ ζιζάνια ἐπισπείρειν ἐν ταύτῃ τῇ γεωργηθείσῃ ὑπὸ τῶν σαλπύγγων τοῦ Πνεύματος ἁγίου ἀποστόλων· αὐτοὶ γὰρ δύναμιν ἐξ ὕψους λαβόντες, ταύτην τῇ αὐλακῇ τῆς ἐνεργείας ἀροτριάσαντες, τροφὴν ζωῆς αἰωνίου κατέλιπον δρέπεσθαι τοῖς δι' αὐτῶν πιστεύουσι· τούτων τὴν θεηγόρον διδασκαλίαν λαβόντες οἱ κατὰ καιροὺς ταύτης ποιμένες καὶ φύλακες ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν, τὰ μὲν ζιζάνια, ἥτοι αἰρέσεις καὶ καινοτομίας, παρεισχυθεῖσας καὶ ἐπισφαγείσας· πρὸ ῥιζῶν ἐξέτεμον, καὶ τὸν ἀμνητὸν καθαρὸν τῇ ἀρούρῃ διετήρησαν. Ἡ οὖν ὁμετέρα ἀρχιεροπρεπὴς ἀδελφικὴ ἀγισσύνη τούτοις ὁμιλήσας διὰ τῶν αὐτῶν θεηγόρων διδασκαλιῶν, καὶ παρ' αὐτῶν λαβοῦσα τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, τὰς νυνὶ ἀκανθώδεις βλαστήσας βοτάνας, τῇ τῶν πιστοτάτων καὶ εἰρηνοποιῶν βασιλέων ἡμῶν συμφωνῶν ἀληθείᾳ, ἐκτίλει τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος ἐσπευσεν, ἀποστείλασα κατὰ τὴν ἡμῶν γραφεῖσαν αὐτῇ αἰτήσιν, πρὸς τὸ γενέσθαι οἰκουμένην σύνδοον, ὁμωσύμους ἀνδρας τῷ πρωτάρχη τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ. Ὡν παραγενομένων, οἱ τε εὐσεβεῖς καὶ γαληνότατοι ἡμῶν βασιλεῖς τούτου· εὐμενῶς δεξάμενοι, πρὸς ἡμᾶς ἐκέλευον πέμπεσθαι, δι' αὐτῶν δεξαμένων ἡμῶν τὰ γράμματα ὑμῶν. Καὶ ὁμιλήσαντες αὐτοῖς τὰ προσήκοντα προσεκαλεσάμεθα καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἀνατολῆς ἱεροπρεπεῖς ἀνδρας, Ἰωάννην καὶ Θωμᾶν λόγου καὶ γνώσεως μετέχοντας, καὶ εὐλαθεῖς καὶ σεμνότητι κεκοσμημένους· παρήσαν γὰρ ἐνταῦθα κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ αὐτοὶ ἐληλυθότες. Καὶ δὴ συναθροισθέντων πάντων τῶν θεοφιλῶν ἐπισκόπων τῆς ἐνταῦθα διοικήσεως κατ' ἐπίνευσιν καὶ θεῶν ζῆλον τῶν πιστοτάτων καὶ εὐσεβῶν βασιλέων ἡμῶν, καθέδρα συνόδου γέγονεν. Ἀλλὰ τινες ἐξ ἀφρένων φρενῶν κινηθέντες, ταραχὴν ἐν αὐτοῖς ποιήσάμενοι, ἐξανάστησαν ἡμᾶς τῆς καθέδρας· καὶ κωλυθέντες, ἐνιαυτὸν ἓνα ἡσυχὴ διεμείναμεν. Τοῦ δὲ χρόνου παρελθόντος, αὖθις οἱ θεοφιλεῖς ἐπίσκοποι συναθροίσθησαν ἐν τῇ Νικαίᾳ λαμπρᾷ μητροπόλει τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας παρὰ τῶν εὐσεβῶν βασιλέων ἡμῶν ἐκελεύοντο. Καὶ δὴ ἡμεῖς συνεκδήμους ἡμῖν λαβόν-

A stolis suis insufflans ait : « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis ¹⁵. » Cujus rei gratia contestans omnibus nobis ille qui raptus in tertium cœlum, et in paradisum ingressus audivit arcana verba, Paulus scilicet divinus apostolus asseruit dicens : « Christus est pax nostra, qui fecit utraque unum ; et mœlium parietem maceris dissolvens [dissolvit] ¹⁶ ; inimicitiam in carne sua ¹⁷. » Et rursus Thessalonicensibus præcipiens ait : « Itaque, fratres, state, et tenete traditiones quas didicistis sive per sermonem, sive per epistolam nostram ¹⁸. » Sed quoniam inimicus qui ab initio nequam est diabolus, nondimisit per diversa tempora ædificatam supra fundamentum apostolorum et prophetarum Ecclesiam, secundum quod sibi visum est, discindere atque disrumpere, semet inferens per quosdam ac sequentes viros malos ; et zizania superseminare in regione hac, quæ culta est a vobis. Spiritus, apostolis scilicet sanctis : ipsi enim virtute ex alto accepta, et hac divinæ sulcis operationis proscissa, escam æternæ vitæ reliquerunt his qui per ipsos crediderunt, carpendam : horum deiloquam doctrinam sancti patres nostri, qui hujus pastores et custodes per singula fuere tempora, suscipientes, zizania, id est hæreses et novitates addititias [subreptas] atque introductas radicibus exciderunt ; et messem mundanæ arvo conservaverunt. Vestra ergo fraterna et summo pontificio decorata sanctitas cum his per deiloquas suas doctrinas quodammodo sermocinata, et ab eis accepto veritatis verbo, spinosas herbas quæ nunc germinaverunt, fidelissimorum et pacificorum imperatorum veritati concordans, evellere machæra spiritus festinavit, mittens secundum scriptam sibi petitionem nostram, ad universalem synodum faciendam æquivocos viros principis apostolorum Petri. Quibus advenientibus, pii et tranquillissimi imperatores nostri eos benigne suscipientes, ad nos jubebant mitti, per eos litteras vestras nobis suscipientibus. Et locuti cum illis quæ conveniebant, advocavimus et eos qui ab Oriente venerant sacerdotio decoratos viros, Joannem et Thomam, verbi et scientiæ participes, atque reverentia et modestia perornatos : aderant enim hic et ipsi per idem tempus pervenientes. Itaque congregatis omnibus Deo amabilibus episcopis hujus diœceseos, per nutum et divinum zelum fidelissimorum et piorum imperatorum, sessio synodi facta est. Sed quidam ex insensatis sensibus moti,urbationemque intra se facientes, exsurgere nos fecerunt e consessu : et prohibiti, anno uno taciti mansimus. At vero anno transacto, rursus Deo amabiles episcopi congregari in Nicænsium clara metropoli Bithyniensium provinciæ a piis imperatoribus nostris jussi sunt. Siquidem et nos comites nobis asciscentes Deo amabiles viros et loci servatores vestros, similiter et eos qui de Oriente venerant, perreximus ad

¹⁵ Joan. xiv, 27. ¹⁶ II Cor. xii, 2-4. ¹⁷ Ephes. ii, 14. ¹⁸ II Thes. ii, 14.

eandem metropolim. Qui cum omnes sedissemus, A caput fecimus Christum. Jacebat enim in sancta sede Evangelium sanctum, contestans omnibus nobis sacratis viris qui conveneramus: « Judicium iustum judicate¹⁹: » Judicate inter sanctam Dei Ecclesiam et novitatem quæ facta est. Et cum prælatæ prinitus vestre fraternæ sanctitatis litteræ legerentur, præstolabantur omnes [Gr. communi confidebamus corona omnes], spiritualibus eduliis tanquam in regalibus cœnis fruantes, quæ Christus per litteras (nas epulantibus præparabat: et sicut oculus totum corpus, ad rectitudinis et veritatis semitam ostendebas.

ἐντρύφῶντες, ἀπερὶ ὁ Χριστὸς διὰ τῶν σῶν γραμμάτων εὐωχούμενοι εὐτρέπιζε· καὶ ὡς ὀφθαλμὸς τὸ ὅλον σῶμα πρὸς τὴν τῆς εὐθείας καὶ ἀληθείας τρίβον ὑπεδείκνυε.

Sic ergo dirupta membra in unum conveniebant; sic vera consonantia confirmabatur; sic catholica Ecclesia unitatem recipiebat. Cum quibus et earum quæ de orientali diœcesi missæ sunt nobis litteræ, lectione facta, integra paternæ traditionis pulchritudo demonstrabatur, ac vis veritatis roborabatur, propositis videlicet lectioni plurimis testimoniis Patrum. Illis itaque gestis prædicabatur a nobis omnibus, qui beneplacito Dei congregati eramus, recta et irreprehensibilis confessio, quæ nobis missa est a vobis, et per relationem etiam piis imperatoribus nostris. Et omnes hæreticæ illius pravitate hæresiarchæ, et qui eos secuti sunt, et inconvertibiliter vitam suam finierunt, pari depositione [hoc est, religionis officio] damnati sunt cum his qui ante catholicæ hæretici fuerunt Ecclesiæ [in cathol. Eccl. hæreses amplexi sunt]. Qui enim in vita sua præsentem fuere, salutem suam per scriptos a se libellos confessi sunt [adhuc superstites erant, sal.] Et nequaquam dimisit Christus Deus noster, petra nimirum in qua stabiliti sumus, desuper contextam per totum tunicam, id est Ecclesiam suam, quæ ab ipso et per [Gr. super necnon in rod. *Jol.*] ipsum adificata est, discissam et diruptam; sed nec membra alias atque aliter sese moventia. Quin potius una cum veteribus hæresibus etiam errorem vanæ [Gr. novæ] pravitate eorum, qui Christianos accusantes contra venerabiles imagines rabide latrant, verbo gratiæ suæ destruxit, et gladio Spiritus pupugit. Et satisfacti sumus per omnia, et per experimentum cognovimus, quia valet super omnia veritas et vincit, secundum non mentientem dicentis vocem.

Resistit autem ei universorum nullus [Gr. omnino nihil], et est robustissima, ita ut eleveetur contra omnes inimicos; et eorum qui resistunt sibi, legiones dissolvit. Ecce enim, ecce labia quidem falsa loquentium cessaverunt, et caligo procacium vituperationum quævit; illuxit autem veritatis dogmatum speciositas, undique abjecta hæretica infamia. Et Ecclesia ornamentum suum sortita est, et accepit requiem ex opprimentibus se dolori-

τες τοὺς τε θεοφιλεῖς ἀνδρας καὶ τοποτηρητάς ὁμῶν, ὡσαύτως καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἀνατολῆς ἐληλυθότας, ἀφικόμεθα ἐν τῇ αὐτῇ μητροπόλει· καὶ προκαθεσθέντων [καθεσθέντων, ἀνέγνω δὲ ἀρχαῖος ἐρημότης Ἀναστάσιος καὶ οἱ λοιποί.] ἀπάντων ἡμῶν, κεφαλὴν ἵποιστάμεθα Χριστόν. Ἐκείτο γάρ ἐν ἀγκῇ θρόνου τὸ ἄγιον Εὐαγγέλιον ἐπιφωνοῦν πᾶσιν ἡμῖν τοῖς συνελθοῦσιν ἱερουργοῖς ἀνδράσι· « Κρίμα δίκαιον κρίνατε· » δικάσατε τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῇ γενομένῃ καινοτομίᾳ. Καὶ προκαθέχτων ἀναγνωσθῆναι τῶν τῆς ὑμετέρας ἀγιότητος γραμμάτων, ἦμεν ἐν κοινῇ· χορεῖα ἅπαντες, τοῖς πνευματικοῖς ἐδέσμασιν ὡς καὶ βασιλικοῖς δείκνυς;

Οὕτως οὖν τὰ διεβρωγότα μέλη εἰς ἐν συνεδιδάξετο· οὕτως ἡ ἀληθὴς συμφωνία ἐκρατύνητο· οὕτως ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τὴν ἐνωσιν ἀπελάμβανε. Μὲθ' ὧν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως ἀποσταλέντων ἡμῖν γραμμάτων ἡ ἀνάγνωσις γεγούνη τὸ ὁκραιφνὲς τῆς πατρικῆς παραδόσεως· ἐδείκνυε κάλλος, καὶ τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις ἐκρατύνητο, προκαταρχόντων δηλονότι τῆς ἀναγωγῆς πατρικῶν χρήσεων πλείστων. Τούτων οὕτως γενομένων, ὁμολογεῖτο παρὰ πάντων ἡμῶν τῶν εὐδοκίᾳ Θεοῦ συνελθούσων ἡ ὁρθὴ καὶ ἀδιάβλητος ὁμολογία, ἥτις παρ' ὁμῶν ἀπεστάλη ἡμῖν, καὶ δι' ἀναφορᾶς ὁμῶν καὶ τοῖς εὐσεβέσιν ἡμῶν βασιλεῦσι. Καὶ πάντες οἱ τῆς αἰρετικῆς ἐκείνης κακίας αἰρεσιάρχαι, καὶ οἱ τοῦτοις ἀκολουθήσαντες, [καὶ ἀδιαστρόφως τὸν βίον ἀποβόρῃσαντες, ὁμοίᾳ ἀφοσίῳ κατεδικάζθησαν τῶν πρὶν αἰρετισάντων ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ γὰρ τῷ βίῳ περιόντες ὁμολόγησαν τὴν σωτηρίαν δι' ἐγγράφων αὐτῶν λιθέλλων. Καὶ οὐδαμῶς εἴσας Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἡ πέτρα ἐν ᾗ ἐστηριγμένοι ἐσμέν, τὸν ἀνωθεν ὕφαντὸν διόλου χιτῶνα, εἴσων τὴν παρ' αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτὸν οἰκοδομηθεῖσαν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διεσχισμένην καὶ διεβρόχῃμένην, καὶ τὰ μέλη ἄλλοτε ἄλλως κινούμενα. Ἀλλὰ ταῖς παλαιαῖς αἰρέσεσι καὶ τὴν πλάνην τῆς κινήσεως φουλότῳ τῶν Χριστιανοκατηγόρων τῶν κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων λυττησάντων, τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀνέτρεψε, καὶ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος ἐξεκέντησε. Καὶ πεπληροφορήμεθα κατὰ πάντα, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐγνωμεν, ὅτι ἰσχύει ὑπὲρ ἅπαντα ἡ ἀλήθεια, καὶ νικᾷ κατὰ τὴν ἀψευδὴ τοῦ εἰπόντος φωνήν.

Ἀντιτάσσεται δὲ αὐτῇ τὸ σύμπαν οὐδὲν, καὶ ἐστιν εὐσεβενεστάτη, ὡς ἐξανεστάσθαι παντὸς ἐχθροῦ, καὶ τῶν ἀθεοστειχόντων αὐτῇ διαλύει τὰς φάλαγγας. Ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ τὰ μὲν τῶν ψευδοκηρυχάντων ἡγήγησε χεῖρ, καὶ πέπτωται τῶν ἐκτόπων δυσφημιῶν ἡ ἀχίρ. Ἀνέλαμψε δὲ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων τὸ κάλλος, πανταχόθεν τῆς αἰρετικῆς δυσφημίας ἐκτεδιδιμένης· καὶ ἡ Ἐκκλησία τὸν βίον ἐκκληρώσατο κόσμον, καὶ ἔλαβεν ἀνάπαυσιν ἐκ τῶν συνεχόντων πό-

¹⁹ Jo. An. vii, 24

νων. Ἀπειστος γὰρ ἔστι καὶ ἀκαταμάχτος, ἥς πύ-
λαι ᾄδου καὶ ἀπιστίας οὐ κατισχύσαι ποτε δυνήσυν-
ται, ὡς ἐκ τῆς Κυριακῆς φωνῆς ἠκούσαμεν. « Καὶ
ἐπληρώθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν, καὶ ἡ γλῶσσα
ἡμῶν ἀγαλλιᾶσθως »· καὶ ἐγενήθημεν εὐφραινόμε-
νοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἣ προκαθεζόμεθα κατὰ Θεοῦ
βουλῆσιν. Ταῦτα οὖν γέγονασιν, Χριστοῦ τοῦ ἐπὶ
πάντων ἡμῶν Θεοῦ εὐδοκῆσαντος, διὰ τῶν ὀρθοδό-
ξων καὶ ἀνδρειοτάτων ἡμῶν βασιλέων. Αὐτοὶ γὰρ
κατὰ παντὸς τόπου τὰς σεπτὰς εἰκόνας ἀνέστησαν,
ἐν τε σεβασμοῖς ναοῖς, καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν βα-
σιλείων αὐτῶν. Οἱς Κύριος ὁ Θεὸς τὴν ἀντίδοσιν
παράσχοι, ὕψων τὸ κέρας τῆς βασιλείας αὐτῶν
πρὸς τε εἰρήνην τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτοῦ, καὶ σωτη-
ρίαν πάντων ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. Εἴη τὸ ὄνομα
οὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἀμήν.

Γ'.

Τῷ τὰ πάντα ἀγιοτάτῳ καὶ μακρυωτάτῳ ἀδελ-
φῷ καὶ συλλειτουργῇ, κυρίῳ Ἀδριανῷ πάπᾳ
τῆς πρεσβυτερίας Ῥώμης, Ταράσιος ἀνάξιος
ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἐν Κυρίῳ
χαίρειν.

Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, εὐαγγελικῶς, ἀπο-
στολικῶς τε καὶ πατρικῶς διδασκόμεθα ἀφιλάργυ-
ρον τρόπον ἔχειν ἐν τῇ τῆς Ιερουσλήνης ἀγιστείᾳ, καὶ
μὴ χρυσιζεσθαι ἢ ἀργυριζεσθαι ἢ σφετερίζεσθαι
ἐπὶ χειροτονίᾳ παντὸς ιερατικοῦ ἀνδρὸς, ὡς ὑποδεί-
ξομεν ἐν ταῖς καθυποτέταγμέναις χρήσεσιν ἀπὸ τε
γραφικῶν θεηγοριῶν καὶ πατρικῶν διδασκαλιῶν. Οἱ
γὰρ ἐπιτιθέμεντες τὰς χεῖρας, ὑπέρκειται τοῦ Πνεύμα-
τός εἶσιν, οὐχὶ πρᾶται τοῦ Πνεύματος. Δωρεάν γὰρ
λαβόντες τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, δωρεάν διδο-
σθαι ταῖς παρ' αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν ἀπεφῆναντο ἐκ
τῆς κυριακῆς φωνῆς ταύτην τὴν ἐλευθεριότητα εἰ-
ληφότες. Εἰ δέ τις ἐλεγχθεὶς χρυσίῳ ταύτην ὠνη-
σάμενος, ἀπαχέρυκτον διαγορεύουσι τὸν τοιοῦτον
τῆς ιερατικῆς τάξεως [ἀξίας]. Εἰ γὰρ καὶ ὀνόματι τὴν
Ιερουσλήν κελήρωται, ἀλλ' οὖν διαψεύδεται ὁ λόγος
ἐπὶ τῷ πράγματι. Οὐδεὶς γὰρ Θεὸς δουλεύειν δύναται
καὶ μαμμωνᾷ, ὡς εὐαγγελικῶς ἐμάθομεν. Καὶ ἐπεὶ
ἠκούσαμεν πρόφητικῶς τοῦ Θεοῦ βοῶντος, « Ἱερεῖς,
λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλὴμ »· αὐτοῖς τε
ἐπαπειλοῦντος καὶ λέγοντος· « Ὁ σκοπὸς ἐάν ἴδῃ
τὴν ῥομφαίαν ἐρχομένην, καὶ μὴ σημάνῃ τῇ σάλ-
πιγγι, καὶ ὁ λαὸς μὴ φυλάξῃται, καὶ ἐλθοῦσα ἡ ῥομ-
φαία λάβῃ ἐξ αὐτῶν ψυχὴν, τὸ αἷμα ἐκ τῆς χει-
ρὸς τοῦ σκοποῦ ἐκζητήσῃ » φόβον τοῦ τῆς σωπῆς
κατακρίματος ἀναγγέλλομεν τοῖς προέδροις πᾶσι
τιῶν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιῶν, ἵνα μετὰ παρῆρησίας
κατὰ τὸν θεῖον Ἀποστόλον εἴπωμεν· Καθαροὶ ἔσμεν
ἀπὸ τοῦ αἵματος τῶν παραβαινόντων τὰς κανονικὰς
διατάξεις, καὶ πάνυγε μᾶλλον τῶν ἐπὶ χρήμασιν ἢ
χειροτονησάντων ἢ χειροτονηθέντων, Πέτρου τοῦ
Θεοῦ ἀποστόλου, οὗ καὶ τὴν καθέδραν ἐκληρώσατο
ἡ ἀδελφικὴ ὑμῶν ἀγιότης, ὡς Σίμωνα τὸν Μάγον

A hns. Immobiles enim est et inexpugnabilis : adver-
sus ejus fidem portæ inferi et infidelitatis præva-
lere non poterunt, sicut ex Dominica voce audi-
vimus ²⁰. « Et repletum est gaudio os nostrum,
et lingua nostra exultatione ²¹ : » et facti sumus
ketantes in Ecclesia, cui præsidemus secundum
Dei voluntatem. Hæc itaque facta sunt Christo,
qui super omnia Deus noster est, volente, per or-
thodoxos et fortissimos imperatores nostros. Ipsi
enim in omni loco venerabiles inragines crexerunt,
tam scilicet in celeberrimis templis, quam in re-
galibus palatiis suis. Quibus Dominus Deus vicissi-
tudinem tribuat, exaltans cornu regni eorum tam
ad pacem Ecclesiarum suarum, quam ad salutem
omnium Christianorum. Et sit nomen ejus bene-
dictum in sæcula sæculorum. Amen.

III.

Per omnia sanctissimo et beatissimo fratri et com-
ministra Adriano papæ senioris Romæ Tarasius
indignus episcopus Constantinopoleos novæ Romæ
in Domino salutem (3).

Multifarie multisque modis, evangelice simul et
apostolice atque paterne docemur sine avaritia ha-
bere mores in sacerdotii sanctificatione, et non
aurum, non argentum, aut aliquid aliud usurpare
super manus impositione omnis sacrati viri, quem-
admodum ostendemus in ordinatis inferioris testi-
monii, tam ex Scripturæ divinæ assertionibus,
quam ex paternis magisteriis assumptis. Qui enim
manus imponunt, ministri sunt Spiritus, non ven-
ditores Spiritus ; gratis quippe accipientes gratiam
Spiritus, gratis his qui a se percipiunt, dare præ-
cipiuntur, ex Dominica voce hanc libertatem [Gr.
liberalitatem] adepti. Si quis autem convictus fuerit
pecunia hanc obtinuisse, abjectum fore ab ordine
sancto promulgant hujusmodi : et licet nomine
sacerdotium sortiatur, sed fallitur sermo in causâ
[in re]. Nemo enim servire potest Deo et mam-
monæ, sicut ex Evangelio didicimus ²². Quia vero
propheticè audivimus Deo clamante : « Sacerdotes,
loquimini ad cor Jerusalem ²³ ; » rursusque com-
minante atque dicente : « Speculator si viderit gla-
dium venientem, et non insonuerit tuba, et populus
se non custodierit ; et veniens gladius acceperit ex
eis animam, sanguinem de manu speculatoris re-
quiram ²⁴. » Timorem ex silentio damnationis de-
nuntiamus præsulibus omnibus Ecclesiarum quæ
apud nos sunt, ut cum fiducia secundum divinum
Apostolum ²⁵ dicamus : Mundi sumus a sanguine
prævaricantium canonicas dispositiones, et multo
magis eorum qui per pecunias manus imposuerunt
vel imponunt [Gr. vel manus impositionem acce-
perunt] ; Petro divino apostolo, cujus cathedram
sortita est fraterna sanctitas vestra, hos tanquam

²⁰ Matth. xvi, 18. ²¹ Psal. cxxv, 5. ²² Matth. vi, 24. ²³ Isa. xl, 2. ²⁴ Ezech. xxxiii, 6. ²⁵ Act. x, 26, 27.

(3) Est in libro Juris Græco-Romani Gr. et Lat. ex alia versione. HARR.

Simonem. Magum deponente. Hujus rei gratia non subterfugimus, quo minus annuntiemus veritatem, custodientes et tenentes quæ a sanctis et laudatissimis apostolis, et memorabilibus Patribus nostris canonice sunt prolata: et hos qui quid horum contempserint, abominamur. Igitur fraterna et summo sacerdotio decorata sanctitas vestra, jure ac secundum Dei voluntatem pontificalem ordinans pietatem [Gr. sacrum hierarchicum gubernans ordinem], opimatissimam habet gloriam. Dixit enim per prophetam primus et magnus summus sacerdos Christus Deus noster: « Vivo ego, sed glorificantes me glorificabo ²⁶. » Nosti enim, vir desideriorum Spiritus, quia tolerabilior est Macedonii et eorum qui circa ipsum sunt, Spiritus impugnatorum impia hæresis. Illis enim creaturam et servum Dei ac Patris Spiritum delire fatentibus, isti sui ipsius eum, ut autumant, servum efficiunt. Omnis enim dominus quod habuerit, si voluerit, venundat, sive servum, sive aliud quid eorum quæ possidet. Similiter et qui emit, dominus volens esse ejus quod emerit, per pretium pecuniæ illud acquirit. Ita et qui hanc iniquam actionem operantur, detrahunt Spiritui sancto, æqualiter peccantes his qui blasphemant, dicentes in Beelzebub ejicere dæmonia Christum ²⁷. Atque ut verius dicamus, Judæ comparantur traditori, qui Dei occisoribus Judæis pretio argenti Christum venundedit. Cum ergo sanctus Spiritus consubstantialis sit Christo Deo nostro, ejusdem omnino et ipsi portionis erunt, ut ostensum est. Si vero non venditur, (perspicuum enim est, quod nullo modo) non est procul dubio in eis gratia Spiritus sancti, id est, sacerdotii sanctitas. Nam quod non acceperunt, non habent. Memores ergo sint sancti Petri, ad eum qui hoc studebat ita dicentis: « Non est tibi pars, neque sors in sermone hoc ²⁸. » Si enim venundatur sacerdotii dignitas, ergo superflua est apud ipsos vitæ probabilis actio, et in castitate aliisque virtutibus conversatio. Superfluous est secundum ipsos etiam Paulus divinus apostolus docens, oportere « episcopum irreprehensibilem esse, prudentem, ornatum, doctorem, continentem, sobrium, amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere ²⁹. » Proferuntur [Evanescunt] igitur hæc omnia de venditore ac emptore beneficii [sacerdotii]. Porro subjecta sanctorum testimonia alienum omnino a sacerdotio pronuntiant eum qui dederit aliquando vel acceperit in aliquo tempore, sive scilicet ante manus impositionem, sive in manus impositionem, sive post manus impositionem. Accipere est enim, accipere quandocunque. Sed et omnes promotiones ecclesiasticas auferunt in datione pecuniarum.

Α τούτους καθελόντος. Τούτου ἕνεκεν οὐχ ὑποστελλόμεθα τοῦ ἀγγέλλειν τὴν ἀλήθειαν, φυλάττοντες καὶ κρατοῦντες τὰ παρὰ τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, καὶ τῶν αἰδιμῶν Πατέρων ἡμῶν κανονικῶς ἐκδοθέντα· καὶ εἰ τι τούτων παρεβόθη ὑπὸ τινων, βδελυτόμεθα. Ἡ οὖν ἀδελφικὴ ὑμῶν ἀρχιεροπρεπὴς ἀγίωσύνη ἐνθέσμως καὶ κατὰ Θεοῦ βούλῃσιν πρυτανεύουσα τὴν ἱεραρχικὴν ἀγιστείαν, διαβόητον ἔχει τὴν δόξαν. Εἵρηκε γὰρ διὰ τοῦ προφήτου ὁ πρῶτος καὶ μέγας ἀρχιερεὺς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν· « Ζῶ ἐγώ, ἀλλ' ἢ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω. » Οἶδας γάρ, ἀνερ ἐπιθυμῶν τοῦ Πνεύματος, ὅτι φορητότερα μᾶλλον ἐστὶ Μακεδονίου καὶ τῶν ἁμ' αὐτὸν Πνευματομάχων ἢ δυσσεβῆς αἵρεσις. Ἐκεῖνων γὰρ κτίσμα καὶ δούλον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός τὸ ἅγιον Πνεῦμα ληρωδούντων, οὕτω ἑαυτῶν, ὡς δοκοῦσι, δούλον αὐτὸ ποιοῦσι. Πᾶς γὰρ δεσπότης ὁ τι ἂν ἔχῃ, εἰ βούλοιο, πηράσκει, εἴτε οἰκίτην, εἴτε ἕτερον ὃν κέκτηται· ὡσαύτως καὶ ὁ ἀγοράζων, δεσπότης βουλόμενος εἶναι τοῦ ἡγορασμένου, διὰ τιμῆς ἀργυρίου τοῦτο κτάται. Οὕτως οἱ ταύτην τὴν ἄθεσμον πράξιν ἐργαζόμενοι, καταβιβάζουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐσα ἁμαρτάνοντες τοῖς βλασφημοῦσιν, ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια τὸν Χριστὸν. Ἡ τόγος ἀληθέστερον εἰπεῖν, παρεοίκασιν Ἰουδα τῷ προδότη, ὃ, τοῖς θεοκτόνοις Ἰουδαίοις τιμῆς ἀργυρίου Χριστὸν ἀπεμπολήσαντο. Ὡς οὖν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοούσιόν ἐστι Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, τῇ αὐτῇ παντὶ που δόλῳ ἔσονται μερίδος, ὡς ἀποδίδεσθαι. Εἰ δὲ οὐ πιπράσκεται· πρόσθλον γὰρ οὐδαμῶς· ἀνεμερίλεκτως οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἴτουν ἡ τῆς ἱερωσύνης ἀγιστεία. Καὶ ὁ οὐκ ἔλαβον, οὐδὲ ἔχουσι. Μνησθηώσαν τοῦ ἁγίου Πέτρου πρὸς τὸν τοῦτο ἐπιτηδεύσαντα οὕτως λέγοντος, « Οὐκ ἐστὶ σοι μερίς, οὐδὲ κλήρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. » Εἰ γὰρ ἀπεμπολεῖται ἡ τῆς ἱερωσύνης ἀξία, ἄρα περιττὴ παρ' αὐτοῖς ἡ κατὰ τὸν βίον σεμνὴ πολιτεία, καὶ ἡ ἐν ἀγνεῖα καὶ ἀρεταῖς ἀναστροφή. Περιττὸς κατ' αὐτοὺς καὶ Παῦλος ὁ θεὸς ἀπόστολος διδάσκων, δεῖν « τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπιληπτον εἶναι, σώφρονα, κόσμιον, διακτικόν, ἐγκρατῆ, νηφάλιον, ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδασκίαν πιστοῦ λόγου, ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. » Οἴχεται τοίνυν ταῦτα πάντα ἐκ τοῦ πράτου καὶ ἀγοραστοῦ τῆς ἱερωσύνης· αἱ οὖν ὑποκείμεναι ἀγιόλεκτοι χρήσεις ἄλλότριον πάντῃ τῆς ἱερωσύνης ἀποφαίνονται τὸν ποτε δόντα ἢ λαδόντα ἐν οἰφθήποτε χρόνῳ, εἴτε καὶ πρὸ τῆς χειροτονίας, εἴτε καὶ ἐν τῇ χειροτονίᾳ, ἢ καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν. Λαβεῖν γάρ ἐστι, τὸ λαβεῖν δεδῆποτε. Ἀλλὰ καὶ πάσας ἐκκλησιαστικὰς προβολὰς ἀφαιροῦσιν ἐπὶ τῇ τῶν χρημάτων δόσει.

²⁶ 1 Reg. ii, 30. ²⁷ Luc. ii, 43. ²⁸ Act. viii, 21. ²⁹ 1 Tim. iii, 2; Tit. i, 8.

Κανὼν τῶν ἀγίων ἀποστόλων καὶ.

A

Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγκρατὴς γένηται, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, καθαριεῖσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας· καὶ ἐκκοπίεσθω παντάπασι καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς Σίμων ὁ μάγος ὁπ' ἐμοῦ Πέτρου.

Ἐκ τῶν Πράξεων τῶν ἀγίων ἀποστόλων.

« Ἰδὼν δὲ ὁ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα, λέγων, Δότε καὶ μοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ὅταν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ Πνεῦμα ἅγιον. Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπόλειαν, ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ ἐνέμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. Οὐκ ἔστι σοι μερίς, οὐδὲ κληρὸς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται σοὶ ἡ ἐπινοία τῆς καρδίας σου. Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα. »

Ἐκ τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν.

« Καὶ οὐκ ἐπέστρεψεν Ἰεροβοὰμ ἀπὸ τῆς κακίας αὐτοῦ· καὶ ἐπέστρεψε, καὶ ἐποίησαν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ ἱερεῖς ὑψηλῶν. Ὁ βουλόμενος ἐπλήρου τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο ἱερεὺς εἰς τὰ ὑψηλά. Καὶ ἐγένετο τὸ ῥῆμα τοῦτο εἰς ἀμαρτίαν τῷ οἴκῳ Ἰεροβοὰμ, καὶ εἰς ἀφανισμόν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. »

Ἐκ τῆς δ' τῶν Βασιλειῶν, περὶ τῆς λέπρας Γιεζι.

« Καὶ ἐπέστρεψε Νεεμάν πρὸς Ἑλισσαίε αὐτὸς καὶ πᾶσα ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ· καὶ ἦλθε, καὶ ἔστη ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ δὴ ἐγὼνκα, ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς ἐν πάσῃ τῇ γῇ, ἀλλ' ἡ ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Καὶ νῦν λάβε τὴν εὐλογίαν παρὰ τοῦ δούλου σου. Καὶ εἶπεν Ἑλισσαίε· Ζῇ Κύριος ὃ παρίστην ἐνώπιον αὐτοῦ, εἰ λήψομαι. Καὶ παρεδιάσατο αὐτὸν λαβεῖν, καὶ ἠπειθήσε. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ εἶπε Γιεζι τὸ παιδάριον Ἑλισσαίε· Ἰδοὺ ἐφείσατο ὁ κύριός μου τοῦ Νεεμάν τοῦ Σύρου, τοῦ λαβεῖν ἐκ χειρὸς αὐτοῦ ὡς ἐνήνοχε. Ζῇ Κύριος, εἰ μὴ δράμωμαι ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ λήψωμαι παρ' αὐτοῦ τι. Καὶ ἐδίωξε Γιεζι ὀπίσω Νεεμάν. » Καὶ μετὰ βραχέα· « Καὶ εἶπε Νεεμάν· Λάβε δὴ τάλαντον ἀργυρίου, Καὶ ἔλαβε δύο τάλαντα ἀργυρίου ἐν δυσὶ θυλακίοις, καὶ δύο ἀλασσομένας στολὰς. » Καὶ μεθ' ἑτέρα· « Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Ἑλισσαίε· Πόθεν Γιεζι; καὶ εἶπε Γιεζι· Οὐ πεπόρευται ὁ δούλός σου ἐνθα καὶ ἐνθα. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Ἑλισσαίε· Οὐχί-τι καρδία μου ἐπορεύθη μετὰ σοῦ, καὶ οἶδα, ὅτι ἀπέστρεψεν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ἄρματος εἰς συνάντησίν σου; Καὶ νῦν ἔλαβες τὸ ἀργύριον, καὶ νῦν ἔλαβες καὶ τὰ ἱμάτια· καὶ λήψῃ ἐν αὐτῷ κήπους, καὶ ἐλαιῶνα, καὶ ἀμπελῶνα, καὶ πρόβατα, καὶ βόας, καὶ παῖδας, καὶ παιδίσκας· καὶ ἡ λέπρα Νεεμάν κολληθήσεται ἐν σοὶ καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου εἰς τὴν αἰῶνα. Καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ προσώπου αὐτοῦ λελεπτωμένος ὡς ἐκ χυρῶ. »

Canon sanctorum apostolorum 29.

Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, dejiciatur et ipse et ordinator ejus, et a communione modis omnibus abscindatur, sicut Simon Magus a me Petro.

De Actibus apostolorum.

« Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens : Date et mihi hanc potestatem, ut cuicumque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum : Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia donum Dei existimasti pecunia possidere. Non est tibi pars, neque sors in sermone isto : cor enim tuum non est rectum coram Deo. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua, et roga Deum, si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse ²⁰. »

Ex libro tertio Regnorum.

« Non est reversus Jeroboam de via sua pessima, sed e contrario fecit de novissimis populi sacerdotes excelsorum. Quicumque volebat, implebat manum suam et fiebat sacerdos excelsorum, et propter hanc causam peccavit domus Jeroboam, et eversa est, et deleta desuper facie terræ ²¹. »

Ex libro quarto Regnorum, de lepra Giezi.

« Reversusque Naaman ad virum Dei cum universo comitatu suo, venit et stetit coram eo, et ait : Vere scio quod non sit Deus alius in universa terra, nisi tantum in Israel. Obsecro itaque, ut accipias benedictionem a servo tuo. At ille respondit : Vivit Dominus, ante quem sto, quia non accipiam. Cumque vim faceret, penitus non acquievit ²². » Et post pauca : « Dixitque Giezi puer viri Dei : Pepercit dominus meus Naaman Syro isti, ut non acciperet ab eo quæ attulit. Vivit Dominus, quia curram post eum, et accipiam ab eo aliquid. Et secutus est Giezi post tergum Naaman ²³. » Et post pauca : « Et dixit Naaman : Accipe talentum argenti ; et coegit eum, ligavitque duo talenta argenti in duobus saccis, et duplicia vestimenta ²⁴. » Et post alià : « Et dixit Elisæus : Unde venit Giezi ? Qui respondit : Non ivit servus tuus quoquam. At ille ait : Nonne cor meum in præsentem erat, quando reversus est homo de curru suo in occursum tui ? Nunc igitur accepisti argentum, et accepisti vestes : ut emas oliveta, et vineas, et oves, et hoves, et servos, et ancillas : sed lepra Naaman adhaerebit tibi et semini tuo in sempiternum. Et egressus est ab eo leprosus quasi nix ²⁵. »

²⁰ Act. viii, 18-25. ²¹ III Reg. xiii, 34, 34. ²² IV Reg. v, 15, 16. ²³ ibid. 20. ²⁴ ibid. 23. ²⁵ ibid. 25-27.

*Ex sancti Basilii episcopi interpretatione in
Isaiam* ³⁶.

Legem dedit in adiutorium, ut dicant; non sicut hoc de quo non licet dare munera ³⁷. Hæc vero lex non est sicut verbum hoc quod est in ventriloquo: non enim ad deceptionem excogitata est, sicut illa, sed magistra est veritatis: et illi quidem in argento divinant. Hoc enim est quod derideatur, quia et argentum eis tribuunt mercedem fallaciæ hi qui decipiuntur. Hoc autem verbum, id est legis, non est tale, ut munera dent pro eo. Nemo enim gratiam Dei vendit: «*Gratis, inquit, accepistis, gratis date* ³⁸». Vides, qualiter indignatus Petrus sit contra Simonem, pecunias pro Spiritus sancti gratia offerentem? «*Pecunia tua, inquit, tecum sit in perditionem, quia existimasti donum Dei per pecuniam possidere* ³⁹». Non est ergo Evangelii sermo, sicut verba quæ venduntur a ventriloquis. Quid enim dabit quisquam dignum pro eis in commutationem? Audi David hæsitantem atque dicentem: «*Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi* ⁴⁰?». Non possunt ergo munera dari de hoc condigna gratiæ, quæ ab ipso est. Unum est donum dignum, custodia videlicet ejus quod donatum est. Qui dedit tibi thesaurum, non pretium repetit dati, sed custodiam dignam ejus quod datum est.

Ejusdem ex epistola ad episcopos destinata qui sub ipso erant, ut non manus imponerent per pecunias.

Existimant se non peccare, quia non pariter cum manus impositione munus accipiunt. Accipere autem est, quandocunque accipiat. Rogo ergo, ut hanc oblationem, imo vero terrenum commodum [inductionem in gehennam] deponatis, et ne manus talibus contaminantes acceptionibus, vosmetipsos indignos faciatis celebrandi sancta mysteria.

De vita sancti Joannis Auzei Oria.

Accessit ille qui longæ nobis erat disputationis auctor, ad episcopos omnes, Eusebius videlicet accensator sex reliquorum episcoporum et postulans ut susciperetur in communionem. Contradiciunt quidam episcoporum, non oportere illum in [ut] calumniatorem admitti. In his supplicavit dicens: Quoniam litis [lis] majorem partem per duos annos examinavit [examinata est], et dilatio [causa] ad testes effecta est, deprecor vestram Deo amabilitatem, ut mihi ab eo testes [Gr. ut a me testes] hodie tribuantur. Nam si et Antonius episcopus mortuus est, qui accepto auro [comovit]; sed manent qui dederunt et ordinati sunt. Sanxit præsens concilium, ut requiratur negotium: inchoatur causa ex lectione monumentorum: quæ primitus gesta sunt. Ingressi sunt testes: ingressi sunt et sex qui dederunt et ordinati sunt: in initio nega-

A Τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἰσαΐαν ἐρμηνείας.

Νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, ἵνα εἴπωσιν, οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Οὗτος δὲ ὁ νόμος οὐκ ἔστιν ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο τοῦ ἐγγαστριμύθου· οὐ γὰρ πρὸς ἀπάτην ἐπινοήσεται, ὥσπερ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ἀληθείας ἐστὶ διδάσκαλος. Κάκεινοι μὲν ἐπ' ἀργυρίῳ μαντεύονται· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ καταγέλαστον, ὅτι ἀργύριον αὐτοῖς τελούσι μισθὸν τοῦ ψεύδους οἱ ἀπατώμενοι. Τοῦτο δὲ τὸ ῥῆμα, τουτέστι τοῦ νόμου, οὐκ ἔστι τοιοῦτον, ὥστε δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Οὐδεὶς γὰρ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀποδίδεται, «*Δωρεάν, φησὶν, ἐλάβετε, δωρεάν δότε*». Ὁρᾷς πῶς ἠγανάκτησε Πέτρος ἐπὶ τῷ Σίμωνι ἀργύριον ὑπὲρ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος προσκομίσαντι; «*Τὸ ἀργύριόν σου, φησὶ, σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι ἐνόμισας τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ διὰ χρημάτων κταῖσθαι*». Οὐκ ἔστιν οὖν ὁ τοῦ Εὐαγγελίου λόγος ὡς τὰ πωλούμενα ῥήματα τῶν ἐγγαστριμύθων. Τί γὰρ ἂν τις δοίη ἀξίον αὐτῶν ἀντάλλαγμα; Ἄκουε τοῦ Δαβὶδ ἀπορροῦντος καὶ λέγοντος: «*Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι*;». Οὐκ ἔστιν οὖν δῶρα δοῦναι περὶ τοῦτου ἀντάξια τῆς ἀπ' αὐτοῦ χάριτος. Ἐν δῶρον ἀξίον, ἡ φυλακὴ τοῦ δωρηθέντος. Ὁ δοὺς σοὶ τὸν θησαυρὸν, οὐχὶ τιμὴν ἀπαιτεῖ τοῦ δοθέντος, ἀλλὰ φυλακὴν ἀξίαν τοῦ δεδομένου.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς πρὸς τοὺς ὄφ' ἐαυτὸν ἐπισκόπους, ὥστε μὴ χειροτονεῖν ἐπὶ χρήμασιν.

Νομίζουσι μὴ ἁμαρτάνειν, τῷ μὴ ἅμα προσλαμβάνειν, ἀλλὰ μετὰ τὴν χειροτονίαν λαμβάνειν. Λαβεῖν δὲ ἐστὶν ὁδεγήσασθαι τὸ λαβεῖν. Παρακαλῶ οὖν, ταύτην τὴν πρόσδοον, μᾶλλον δὲ τὴν προσαγωγὴν τὴν ἐπὶ γέενναν ἀπόθεσθε, καὶ μὴ τὰς χεῖρας μολύνοντες τοιοῦτοις λήμμασιν, ἐαυτοὺς ἀναξίους ποιήσασθε τοῦ ἐπιτελεῖν ἁγία μυστήρια.

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου.

Προσῆλθεν ὁ τῆς μακρηγορίας ἡμῖν αἷτιος πῶς ἐπισκόποις πᾶσιν Εὐσεβίος ὁ κατήγορος τῶν ἐξ λοιπῶν ἐπισκόπων, ἀξίῳ δεχθῆναι εἰς κοινωνίαν. Προσαντιλέγουσι τινες τῶν ἐπισκόπων, μὴ δεῖν αὐτὸν δεχθῆναι ὡς συκοφάντην. Ἐπὶ τοῖς τοῖς ἐκείνου λέγων· Ἐπειδὴ ἡ δίχη τὸ πλείστον μέρος ἐπὶ ἔτη δύο ἐθασάνισθη, εἰς μάρτυρας δὲ γεγένηται ἡ ὑπόθεσις [ὑπερθεσις], δέομαι τῆς ὑμετέρας θεωρίας, σήμερον παρ' αὐτὰ δοῦναι με τοὺς μάρτυρας. Εἰ γὰρ καὶ Ἀντωνίνος τέτελεύτηκεν ὁ ἐπίσκοπος, ὁ λαβὼν τὰ χρυσίον καὶ χειροτονήσας, ἀλλ' οὖν γὰρ μένουσιν οἱ δεδωκότες καὶ χειροτονηθέντες. Ἐδικαίωσέν ἡ παρούσα σύνοδος ζητηθῆναι τὸ πρᾶγμα. Ἀρχαῖα ἡ ὑπόθεσις ἐξ ἀναγνώσματος τῶν πρώτων προσηλύτων ὑπομνημάτων. Εἰσῆλθον οἱ μάρτυρες, εἰσῆλθον καὶ οἱ ἐξ τῶν δεδωκέντων καὶ χειροτονηθέντων. Ἐν ἀρχῇ ἤρουντο. Ἐπιμενόντων δὲ τῶν μαρτύρων.

³⁶ In cap. viii, post medium. ³⁷ Isa. viii, 30, ex Græco. ³⁸ Matth. x, 8. ³⁹ Act. viii, 27. ⁴⁰ Psal. cxi, 12.

τῶν μὲν λαϊκῶν, τῶν δὲ πρεσβυτέρων, οἷς ἔδο-
ξαν τεθαρρήκεναι· τινῶν δὲ καὶ γυναικῶν, καὶ τὰ
εἶδη τῶν ἐνεχύρων λεγόντων, τοὺς τόπους, καὶ τοὺς
καιροὺς, καὶ τὴν ποσότητα, οὐ πάνυ καλῶς αὐτῶν
διαχειμένης τῆς συνειδήσεως, αὐθαίρετοι ὁμολο-
γοῦσι δῖχα πολλῆς ἀνάγκης· ὅτι δεδοκαμεν, ὁμο-
λογοῦμεν, καὶ γεγόναμεν τοιαύτην νομίσαντες ἀκο-
λουθίαν εἶναι. Ἵνα δόξωμεν τῆς βουλῆς τῆς δημο-
σίας ἐλευθερωθῆναι. Καὶ νῦν δεόμεθα, εἰ μὲν ἐστὶν
ὅστιον ἡμᾶς εἶναι ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς ἐκκλησίας·
ἐπεὶ κἴν τοῦ χρυσίου τὸ δεδοκαμεν, ἵνα λάβωμεν.
Τῶν γὰρ γυναικῶν ἡμῶν δεδοκαμέν τινα σκευή.
Ἰωάννης πρὸς ταῦτα ὑπέσχετο τῇ συνόδῳ, ὅτι τοῦ
μὲν βουλευτηρίου ἐγὼ αὐτοὺς σὺν Θεῷ ἀπαλλάσ-
σω, ἀξιώσας τὸν βασιλέα· ὑμεῖς δὲ προστάξετε
αὐτοὺς λαβεῖν τὰ δεδοκάσι παρὰ τῶν Ἀντωνίνου κλη-
ρονόμων. Προσέταξεν ἡ σύνοδος, τὸ μὲν χρυσίον
αὐτοὺς λαβεῖν παρὰ τῶν κληρονόμων Ἀντωνίνου,
κοινωνεῖν δὲ ἐνθον τοῦ θυσιαστηρίου, εἶναι δὲ ἀπὸ
ιερέων· ἵνα μὴ τούτων συγχωρηθέντων, ἔθος γένη-
ται Ἰουδαϊκὸν ἢ Αἰγύπτιον τοῦ πωλεῖν καὶ ἀγοράζειν
τὴν ἱερωσύνην. Φασὶ γὰρ τὸν λυμῶνα καὶ ψευ-
δύνομον πατριάρχη τῶν Ἰουδαίων κατ' ἔτος ἀμεί-
βεσθαι, ἢ καὶ παρ' ἔτος τοὺς ἀρχισυναγώγους, ἐπὶ συλ-
λῆγῃ τοῦ ἀργυρίου· ὁμοίως καὶ τὸν ζηλωτὴν τοῦ-
του τῶν Αἰγυπτίων πατριάρχη· ἵνα πληρωθῇ τὸ
προφητικόν· «Οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ δώρων ἀπεκρί-
νοντο, καὶ οἱ προφῆται αὐτῇ μετὰ ἀργυρίου ἔμαν-
ταύοντο.»

*Ἦκ τῶν κανόνων τῶν ἐξακοσίων τριάκοντα ἀ-
ρίων Πατέρων τῶν ἐν Χαλκηδόνι συνεληθόντων,
κανὼν δεύτερος.*

Εἴ τις ἐπίσκοπος· ἐπὶ χρήμασι χειροτονίαν ποιῇ-
σται, καὶ εἰς πράσιν καταγάγῃ τὴν ἀπρατον χά-
ριν, καὶ χειροτονήσῃ ἐπὶ χρήμασιν ἐπίσκοπον, ἢ
χωρεπίσκοπον, ἢ πρεσβύτερον, καὶ διάκονον, ἢ ἑτε-
ρόν τινα τῶν ἐν τῇ κλήρῳ καταριθμουμένων, ἢ προ-
βάλλοιτο ἐπὶ χρήμασιν οἰκονόμον, ἢ ἐκδικον, καὶ
παραμονάριον, ἢ ὅλως τινὰ τοῦ κανόνος, δι' αἰ-
σχροκέρδειαν οἰκείαν, ὁ τοῦτο ἐπιχειρήσας, ἐλεγχο-
θεὶς κινδυνεύειτω περὶ τὸν οἰκεῖον βαθμόν· καὶ ὁ
χειροτονούμενος, μὴδὲν ἐκ τῆς κατ' ἐμπορίαν ὠφε-
λείσθω χειροτονίας ἢ προβολῆς, ἀλλ' ἔστω ἀλλό-
τριος τῆς ἀξίας ἢ τοῦ φροντισματος, ὅπερ ἐπὶ
χρήμασιν ἔτυχεν, εἰ δὲ τις καὶ μεσιτεύων φανεῖ
τοῖς οὕτως αἰσχροῖς καὶ ἀθεμίτοις λήμμασι, καὶ οὗ-
τος εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, τοῦ οἰκείου ἐκπιπτέτω
βαθμοῦ· εἰ δὲ λαϊκὸς ἢ μονάζων, ἀναθεματιζέ-
σθω.

*Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς Γερραδίου τοῦ ἀ-
γιοτάτου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπό-
λεως, καὶ τῆς σὺν αὐτῷ συνόδου.*

Ἔστω τοίνυν καὶ ἐστὶν ἀποκέρυκτος, καὶ πάσης
ἱερατικῆς ἀξίας τε καὶ λειτουργίας ἀλλότριος, καὶ τῇ
κατὰ τὸ ἀναθέματος ὑποκείμενος, ὁ τε κτᾶσθαι
ταύτην τὴν ἱερωσύνην διὰ χρημάτων οἰόμενος, καὶ
ὁ ταύτην παρέχειν ἐπὶ χρήμασιν ὑπισχνούμενος,
εἴτε κληρικὸς, εἴτε λαϊκὸς εἴη· κἄν ἐλέγχοντο, κἄν

lanti. Cumque permanerent testes tam laici quam
presbyteri, quibus visum fuerat fidenter [Gr. visi
fuerant confidere] esse credendum; quædam autem
et mulieres: etiam species pignorum præfati, et
loca, et tempora, et quantitatem; non admodum
bene conscientia sua disposita, ultronei conflentur
absque multa necessitate. Quia dedimus, confite-
mur, et facti sumus, talem existimantes conse-
quentiam [consuetudinem] esse, ut videremur a
curia publica liberari. Et nunc obsecramus, ut si
quidem iustum est nos esse in ministerio ecclesiæ
simus: sin autem, saltem aurum quod dedimus,
recipiamus: nam uxorum nostrarum quædam de-
dimus vasa. Joannes ad hæc repromittebat concilio,
quia a curia quidem ego eos cum Deo liberabo,
postulans imperatorem: vos autem præcipite acci-
pere illos quod dederunt, ab hæredibus Antonini.
Præcepit synodus aurum quidem eos recipere ab
hæredibus Antonini, communicare autem intra
altare, et esse privatos sacerdotio: ne istis indul-
gentiam consecutis, consuetudo fieret Judaica vel
Ægyptia vendendi sacerdotium, vel emendi. Aium
enim pestilentem et falsidicum patriarcham Judæ-
um per singulos annos vel infra, archisynagogos
per vices constituere causa colligendæ pecuniæ:
similiter et æmulatorem hujus, Ægyptiorum sci-
licet patriarcham; ut impleatur illud propheticum:
«Sacerdotes ejus cum muneribus respondebant, et
prophetæ illius cum argento divinabant»⁴¹.

*Ex canonibus sexcentorum triginta sanctorum Pa-
trum, qui Chalcedone convenerunt, regula secunda.*

Si quis episcopus per pecunias fecerit ordina-
tionem, et sub pretio redegerit gratiam quæ non
potest vendi, ordinaveritque per pecuniam episco-
pum, vel chorepiscopum, vel presbyterum, aut
diaconum, vel quemlibet ex his qui connumeran-
tur in clero; aut promoverit per pecunias dispen-
satorem, aut defensorem, vel mansionarium, aut
quemquam qui subjectus est regulæ, pro sui tur-
pissimi lucri commodo: is quem hoc attentasse
probatum fuerit, proprii gradus periculo subiacet:
et qui ordinatus est, nihil ex hac ordinatione
aut promotione, quæ per negotiationem facta est,
proficiat, sed sit alienus ea dignitate et sollicitu-
dine, quam pecuniis quæsivit. Si quis vero mediator
tam turpibus et nefandis datis vel acceptis exstiterit,
si quidem clericus fuerit, proprio gradu decadat, si
vero laicus aut monachus, anathematizetur.

*Ex synodica epistola Gennadii sanctissimi ar-
chiepiscopi Constantinopoleos, et synodi quæ cum
eo erat.*

Sit igitur, et est abjectus, et ab omni sacerdo-
tali dignitate atque officio alienus, et maledictioni
anathematis subditus, tam qui possidere hoc sa-
cerdotium per pecunias opinatur, quam is qui
præbere id propter pecunias pollicetur, sive cleri-
cus, sive laicus sit: sive convictus, sive non fuerit

⁴¹ Mich. iii, 41.

convictus hoc facere : non est enim possibile convenire inconvenientia, neque cum Deo concordare manimona, vel eos qui huic serviunt, servire Deo ⁴². Dominica est etiam sententia hæc quæ incunctanter asserit non posse Deo servire et mammonæ ⁴³.
Ex canonibus sanctæ sextæ synodi regula vicesima secunda ⁴⁴.

Eos qui per pecunias ordinati sunt, sive episcopi, sive quicunque clerici, et non secundum probationem et vitæ optionem, deponi præcipimus : sed et illos qui hos ordinasse noscuntur. Audiamus hæc omnia, et auribus percipiamus, non solum summi sacerdotes et sacerdotes et qui in clero connumerantur, sed et omnes qui orbem habitamus terrarum. Oportet enim abundantius nos intendere his quæ audiuntur, ne forte defluamus : « Quia non corruptibilibus argento et auro redempti sumus de vana nostra traditionis paternæ conversatione, sed pretioso sanguine agni immaculati et incontaminati Jesu Christi ⁴⁵. » Sic nos deceto, vir sacratissime, sequi divinam Scripturam, et evangelica, apostolica, canonica, et paterna præcepta. Obedimus enim verbis oris vestri. « Super excelsa conscende, exalta in fortitudine vocem tuam ⁴⁶ : » abi in latitudine, prædica cum fiducia, ut auferatur et in abolitionem veniat impositio manus quæ per pecunias fit : necnon et quicquid hanc propter avaritiam, injustitiam et acquisitionem, turpis lucri gratia sequitur. Hac enim una cum his quæ cum illa conveniunt, a populo acquisitionis qui nomine Christi censetur, et gratis consecutus est redemptionem, ablata, omnia contagia quæ nequitiam sequuntur, radicitus amputabuntur, et sacerdotes ut palma floreant, Christi odorem his qui salvi fiunt inspirantes, et Ecclesiæ triumphale carmen canentes : Abstulit Dominus injustitias tuas ex te. Quin et eos qui carpunt dulcedine replentes, et multiplicantes illos in terra pingui ⁴⁷, longævæ, inquam, illius vitæ ac incorruptibilis hæredes monstrantes.

IV.

Deo colendissimo ⁴⁸ *comministro domino Joanni presbytero et hegumeno seu anachoretæ* ⁴⁹, *Tarasius indignus episcopus Constantinopoleos novæ Romæ in Domino salutem.*

Qui ex fluentis divini Spiritus irrigatus, et inspiratione hujus est illustratus, David ille scilicet inter reges propheta et inter prophetas rex, laudans dicebat : « Initio cognovi de testimoniis tuis, quoniam in æternum fundasti ea ⁵⁰. » Sine mendacio itaque his qui intellectum habent, est hymnodia hæc, et firma his qui concinunt eam. Ait enim inspector Dei Moyses de omni divinæ Scripture affatu : « In illis non est addere, et ab illis non est auferre ⁵¹. »

Α μη ἐλέγχωτο τοῦτο ποιεῖν. Οὐ γὰρ οὐδὲν τε συμβασιθῆναι ποτε τὰ ἀσύνετα, οὐδὲ Θεῷ συμφωνῆσαι τὸν μαμμωνᾶν, ἢ τοὺς τοῦτω δουλεύοντα; δουλεύσαι Θεῷ. Δεσποτικὴ αὕτη ἐστὶν ἀπόφασις ἀναμύλητος, οὐ δύνασθαι Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνῇ.
 Ἐκ τῶν κανόνων τῆς ἀγίας ἐκτεῖς συνόδου κατῶν κβ'.

Τοὺς ἐπὶ χρήμασι χειροτονουμένους, εἴτε ἐπισκοπούς, ἢ οἰοῦσθῆποτε κληρικούς, καὶ οὐ κατὰ δοκιμασίαν καὶ τοῦ βίου ἀρεσιν, καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν· ἀλλὰ καὶ τοὺς χειροτονήσαντας. Ἀκούωμεν ταῦτα πάντα, καὶ ἐνωτισώμεθα, οὐ μόνον ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς, καὶ οἱ τῷ κλήρῳ κατηριθμημένοι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Δεῖ γὰρ περισσotέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μήποτε παραβρῦωμεν· « Ὅτι οὐ φθαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσῷ ἡγοράσθημεν ἐκ τῆς ματαίας πατροπαράδωτου ἀναστροφῆς, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι Ἀγνοῦ ἡμῶν καὶ ἀσπίλου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὕτως ἡμᾶς διδάξον, ἀνερ ἱερώτατε, ἐπιστάτοις Γραφικοῖς καὶ εὐαγγελικοῖς, ἀποστολικοῖς, κανονικοῖς τε καὶ Πατρικοῖς παραγγέλλασαι. Πειθόμεθα γὰρ τοῖς βήμασι τοῦ στόματος ὑμῶν· « Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ἀνάσθῃ, ὤψωσον ἐν ἰσχυρί τὴν φωνήν σου· » πορεύητι ἐν πλατυσμῷ· κήρυξον μετὰ παρρησίας, ὥπως ἐξερῇ καὶ εἰς ἀφανισμόν οἰκῇσθαι ἡ διὰ χρημάτων χειροθεσία, καὶ πᾶν εἴτι ταῦτη διὰ φιλαργυρίαν, ἀδικίαν τε καὶ ἐμπορίαν αἰσχροκερδῶς παρέπειται. Ταύτης γὰρ μετὰ τῶν συστοιχούντων αὐτῇ ἐξαιρουμένης ἐκ τοῦ περιουσιῶν λαοῦ, τοῦ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ κεκλημένου, καὶ δωρεάν τυγχόντος τῆς ἀπολυτρώσεως, πάντα τὰ τῇ κακίᾳ συνεπόμενα μίσγματα πρόβριζον συνεκμηθῇσονται, καὶ οἱ ἱερεῖς ὡς φῶνις ἀνθήσουσι, Χριστοῦ εὐωδίαν τοῖς σωζομένοις ἐμπνέοντες, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπινικίως προσφύοντες. Περιεῖλε Κύριος ἐκ σοῦ τὰ ἀδικήματά σου. Ἐἴτε καὶ τοὺς δρεπομένους γλυκάζοντες, πληθύνοντες τε αὐτοὺς ἐν γήρᾳ πλόνι, τῆς μακαρίας [μακαρίωνος] ἐκείνης, λέγω, καὶ ἀκηράτου ζωῆς κληρονόμους ἀναδείκνυντες.

Δ'.

Τῷ Θεοσεβεστάτῳ καὶ εὐλαβεστάτῳ συλλειτουργῷ, κυρίῳ Ἰωάννῃ πρεσβυτέρῳ καὶ ἡγουμένῳ καὶ ἀναχωρητῇ τῶν κοσμικῶν φροντίδων, Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης.

Δ Ὅ ἐκ θεῶν ναμάτων τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἀρεθυθεῖς, καὶ τῇ ἐμπνεύσει τοῦτου καταργασθεῖς, Δαβὶδ, ὁ ἐν βασιλεῦσι προφῆτης καὶ ἐν προφῆταις βασιλεὺς, ὁμῶν ἐλεγεν· Καταρχὰς ἐγκωμῶν τῶν μαρτυρίων σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐθεμελίωσα; αὐτά. Ὁ Ἀψευδὴς τοῖς νοῦν ἔχουσιν ἡ ὑμνοῦδία αὐτῇ, καὶ βεβαία τοῖς αὐτὴν ἄδουσιν. Ἐφ' ἣν καὶ ὁ θεόπτης Μωϋσῆς περὶ πάσης Γραφικῆς θεηγορίας [θεολογίας]. « Ἐπ' αὐτοῖς οὐκ ἐστὶ προσθεῖναι, καὶ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἐστὶν ἀφελεῖν. »

⁴² Matth. vi, 24. ⁴³ ibid. ⁴⁴ Ad oram c. Jolyani. Hi canones non apud Latinos, sed apud quosdam Græcos inveniuntur, sicut alia nonnulla. ⁴⁵ I Petr. i, 18, 19. ⁴⁶ Isa xl, 9. ⁴⁷ Seneca uberi.— Videtur legisse Anast. ἐν γῇ αὐτὴν χώρᾳ. ⁴⁸ In Græco : « Dei colentissimo ac reverendissimo. » HARR. ⁴⁹ Cr. « anachoretæ, curarum scilicet mundanarum contemptori. » ⁵⁰ Psal. cxviii, 152. ⁵¹ Deut. iv, 2; xii, 52.

Οἱ οὖν ἐρευνητικῶς, καὶ οὐ παροδευτικῶς πᾶσι Α τῶν Γραφικῶν καὶ Πατρικῶν διδάγμασιν ἐγκύπτοντες, καὶ τῇ ἀναγνώσει τούτων προσέχοντες, καὶ τὸν νοῦν ἑαυτῶν τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ προσπηγνύοντες, καὶ οὐ πρὸς τὸ ἴδιον θέλημα τοῦτο φέροντες, φωτίζονται θαυμαστῶς, ἀπὸ ὁρέων αἰωνίων, καταυγαζόμενοι ὑπὸ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν ἐνταλμάτων. Ὅρη γὰρ ταῦτα ὁ ψαλμωδὸς ὀνομάζει, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐμμελετῶντες καὶ οὐδεύοντες, πρὸς τὰ οὐράνια ἐπιβαίνομεν. Αἰώνια δέ, ὅτι οὐ πρόσφατα, οὐδὲ πρόσκαιρα, ἀλλὰ πρὸ καθολικῆς κλήσεως λεγόμενα, εἰ καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκπεριφύνηται παρὰ τῶν κηρύκων τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Ἡμεῖς οὖν, ἄνερ ἐπιθυμιῶν, τῶν τοῦ Πνεύματος, ὡς τῷ Θεῷ σε ἐκ νεότητος γινώσκοντες, ἀνακείμενοι, τῆς καρδίας ἡμῶν ὀλίγα Β τινὰ κινήματά τε καὶ βουλεύματα πρὸς ψυχικὴν εὐθυμίαν ἀνατιθέμεθα. Τὰ γὰρ πλείονα σιωπῇ τιμάσθω.

Πάντως ἐνηχῆθη ὑμῖν περὶ τῆς συνόδου τῆς γενομένης εὐδοκίᾳ Θεοῦ ἐν τῇ Νικαίᾳ πόλει· εἰς ἣν σύνοδον ἡμεῖς τε καὶ ἱερομύστοι ἄνδρες τοποτηρηταὶ τοῦ τε πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, καὶ τῶν τῆς ἀνατολῆς ἀγιωτάτων ἀρχιερέων συνήλθομεν, καὶ θεωρίαις ἐπίσκοποι πλείστοι κατὰ πρόσταξιν τῶν εὐσεβῶν βασιλέων ἡμῶν. Ἀσπύτως καὶ εὐλαΐᾳ ἀρχιμανδριταὶ καὶ ἡγούμενοι, καὶ πληθεὺς μοναχῶν. Καὶ ἡδὴ πολλῶν μεταξὺ ἡμῶν λαληθέντων, τὸ ἀληθὲς καὶ ἀρεστὸν τῷ Θεῷ ἐκρίθη. Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν θεομοθεσίαν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία Γ ἀπέλαβε τὴν τῶν εἰκόνων ἀναζωγράφησίν τε καὶ στυλογραφίαν, πρὸς ἀναγωγὴν καὶ ὑπόμνησιν τοῦ καθ' ἡμῖς νοῦ, καὶ μετοχὴν τινος ἀγιασμοῦ. Εἴ τι γὰρ τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐνσημαίνει ἡμῖν, τὸ αὐτὸ καὶ αἱ εἰκόνες· καὶ εἴ τι αἱ μαρτυρικαὶ βίβλοι διηγούνται περὶ τῶν παθημάτων τῶν μαρτύρων, ὁμοίως καὶ αἱ εἰκόνες· καὶ ταύτας ἀσπαζόμεθα ὡς ἐκτυπώματα τῶν πρωτοτύπων ὄντα, καὶ οὐδὲν ἕτερον· πρόδηλον πιστεύοντες εἰς ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι ἀνυμνούμενον, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύοντες. Ἐξαιτούμεθα δὲ καὶ τὰς πρεσβείας τῆς ἀχράντου Δεσποίνης ἡμῶν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἡγίων τε ἀγγέλων, καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ ὁσίων Πατέρων ἡμῶν. Τούτων οὕτως ὄντων, ἐνεκάλεσαν τῇ συνόδῳ τὸ πλέον μέρος τῶν εὐλαβῶν μοναχῶν. Καὶ ἡμεῖς δὲ προσεγνώσχομεν τὴν ἐγκλήσιν ταύτην· ὅτι οἱ πλείονες τῶν ἐπισκόπων χρήμασιν ὠνήσαντο τὴν ἱερωσύνην· καὶ κἀν ἁμαρτίαις ἡμετέραις περιπειρώμεθα, καὶ σεირαῖς τούτων συσφιγώμεθα, ἐπ' αἷς ἔλωσ· ἡμῖν γένοιτο Κύριος· ἀλλ' οὖν τῶν εὐαγγελικῶν ἐνταλμάτων καὶ κανονικῶν διατάξεων τὴν γνῶσιν ἐλήψαμεν, καὶ ἐν καθαρῷ συνειδότε, καὶ ἀπλῇ καρδίᾳ, καὶ ἀφιλαργύρῳ τρόπῳ, καὶ ἐν συνειδήσει ἀνεπτρωμένη πρὸς τὸν Θεόν, τῇ κανονικῇ καὶ εὐαγγελικῇ διατάξει κατὰ πάντα ἑπασθαι εὐχόμεθα· καὶ καθήκαμεν ἑαυτοὺς καὶ ὑπεκλίναμεν δουλοῦσθαι τοῖς εὐαγγελικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς πατρικοῖς παραγγέλμασιν·

Qui ergo scrutabiliter et non transitorie omnibus sacris Scripturis et paternis doctrinis incumbunt, et lectioni horum intendunt, et mentem suam pietati et veritati insigunt, et non ad propriam hanc voluntatem referunt, illuminantur mirabiliter a montibus æternis, illustrati ab evangelicis et apostolicis præceptis. Montes enim hæc Psalmista nominat, quoniam in his meditates et inambulantes, ad cœlestia pertransimus. Æternos autem, quia non recentia nec temporalia, sed ab origine mundi prædicta sunt [Gr. ante mundi constitutionem dicta sunt]; quanquam nevissimis temporibus prolata sint a prædicatoribus evangelicæ prædicationis. Nos ergo, vir desideriorum, eorum videlicet quæ sunt Spiritus, Deo te a juventute cognoscentes deditum, paucos cordis nostri motus et voluntates ad animi alacritatem commendamus: plura quippe silentio honorentur.

Utique auditum est a vobis de synodo quæ facta est beneplacito Dei in Nicæensium urbe: ad quam videlicet synodum nos et sacrati viri et loci servatores tam papæ senioris Romæ, quam Orientis sanctissimorum principum sacerdotum convenimus; nec non et Deo amabiles episcopi plurimi secundum præceptionem piorum imperatorum nostrorum. Similiter et reverendi archimandritæ et hegumeni, et multitudo monachorum. Cumque multa inter nos dicerentur, quod verum et placitum est Deo, sancitum est; et secundum priscam legislationem sanctorum Patrum nostrorum Ecclesia recepit imaginum picturam et titulos, ad superiorem sensum [elevationem animi] et memoriam mentis nostræ, ac participationem ejusdem sanctificationis. Quidquid enim sanctum Evangelium per lectionem insinuat nobis, id ipsum et imagines: et quidquid gestorū libri de passionibus martyrum narrant, similiter et imagines: et has salutamus tanquam formas primitivorum, et nihil aliud: profecto in unum Deum in Trinitate laudandum credentes, et ipsi soli servientes. Expectimus etiam intercessionem intemeratæ Domine nostræ sanctæ Dei Genitricis, sanctorumque angelorum, et omnium sanctorum Patrum nostrorum. His ita se habentibus, quæta est synodo pars major reverendorum monachorum [episcoporum]. Sed et nos præscivimus querelam istam, quia plures episcoporum pecuniis obtinuerunt sacerdotium: et licet peccatis nostris obœcœmur [implicemur], et horum restibus constringamur, in quibus propitius nobis sit Deus: attamen evangelicorum mandatorum et canonicarum præceptionum cognitionem percepimus, et in munda conscientia, et simplici corde, et in more sine avaritia, et imperturbabili ad Deum habito, canonicum [Gr. conscientia alacriter erigente se ad Deum, can.] per omnia sequi optamus præceptum: et

¹¹ Psal. LXXV, 5.

comprehendimus [submisimus] nosmetipsos, inclinavimus ad serviendum evangelicis atque apostolicis et paternis dispositionibus : decertantes ut hi qui sacerdotium sortiti sunt, sic degant et vivant et conversentur, sed et omnes qui Christi nomine vocitantur. At si quidam non acquieverint præceptis istis, communicator talium qui dicuntur quidem, non autem sunt sacerdotes, esse non patior, sed alienus ab horum sum portione : et mihi quidem protestari hæc non pigrum, ipsis autem tutum. Divini ergo canones dantem vel accipientem in ordinatione sacerdotii, deponunt, et persequuntur [expellunt] a sacerdotali dignitate. Inspector Dei Moyses, ut dixi, clamat : « In illis, inquit, non est addendum, et ab eis non est auferendum ⁵⁵. » Similiter et hymnographus David psallit, et nos cum illo : « Ab initio cognovi de testimoniis tuis, quia in æternum fundasti ea ⁵⁶. » Et quis ad hæc resistendi idoneus ? nisi forte infatuatur sensu, et divinis velit illudere. Jam enim fundata sunt testimonia Dei, et radicata sunt in Ecclesia ejus : licet quidam temporaliter non obediētes, minime custodiant ea. Illa ergo in æternum manent ; et beati qui scrutantur ea, et his obediunt : et vix qui non obediunt.

Omnis ergo episcopus, vel presbyter, aut diaconus convictus, quod per pecunias manus impositionem dederit vel acceperit, a sacerdotio decedit. Fortassis autem dicunt aliqui, quia pœnitentiam agimus pro peccato, et Deus ignoscit illud. Ita et ego dico, quia et omnes agentes pœnitentiam Deus suscipit, et indulget per pœnitentiam peccata quæ jam patrata sunt. Novi enim et David adulterio depressum et homicidio, sed acta pœnitentia receptum, et divino testimonio approbatum : « Inveni David, inquit, filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas ⁵⁷. » et sancta David prophetice testimonium habentia : perspicuum ergo est per pœnitentiam eum fuisse correctum [Gr. persp. ubi is pœnitent. correctus est]. Sed iterum novi audisse illum a Deo : « Non tu ædificabis mihi domum, quia vir sanguinum es ⁵⁸. » Novi Manassem per confessionem ab impietate dimissum. Novi et meretrices et publicanos receptos per pœnitentiam : verum nullum ex his in sacerdotii dignitate numeratum ; nisi forte id ante baptismum commiserit. Novi et monachos aliquot, cum in mundo essent, omni libidine conspurcatis ; cum autem solitarie viverent, tanquam faces in orbe resplenduisse : nullum tamen ex his in sacerdotem ordinatum ⁵⁹. Quod si autem id semel atque iterum factum est, non tamen confestim legem in Ecclesia præscribit. Scimus sanctam [almam] Mariam [Ægyptiacam] prius meretricem fuisse, postea factam continentem [fornicariam, rursus autem pudicam] : non tamen inter

Α αγωνιζόμενοι καὶ τοὺς τὴν ἱερωσύνην κληρωσάμενους οὕτως ἀναστρέφεισθαι καὶ βιοῦν καὶ πολιτεύεσθαι, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς τῷ Χριστοῦ ὀνόματι κεκλημένους. Εἰ δὲ τινες ἀπειθοῦσι τοῖς ἐντάλμασι τούτοις, κοινωνῶν τῶν τοιούτων λεγομένων ἱερέων, οὐκ ὄντων δὲ, εἶναι οὐκ ἀνέχομαι· ἀλλὰ ἄλλοτριος τῆς τούτων εἰς μερίδος. Καὶ ἐμοὶ διαμαρτύρασθαι τὰυτὰ οὐκ ὀκνηρὸν, αὐτοῖς δὲ ἀσφαλές. Οἱ οὖν θεοὶ κανόνες τὸν δόντα ἢ λαβόντα ἐπὶ χειροτονίᾳ ἱερωσύνης καθαιρουσί καὶ ἀποδιώκουσι τῆς ἱερατικῆς ἀγιότητος. Ὁ θεόπτης Μωϋσῆς, ὡς ἐφθην εἰπὼν, βοᾷ· « Ἐπ' αὐτοῖς οὐκ ἔστι προσθῆναι, καὶ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν. » Παύτως καὶ ὁ ὁμολογράφος Δαβὶδ ψάλλει, καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ· « Καταρχὰς ἔγνων ἐκ τῶν μαρτυρίων σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐθεμελίωσας αὐτά. » Καὶ τίς ἱκανὸς πρὸς τὰυτὰ ἀντιστῆναι ; εἰ μὴ ποῦ μωραίνειν τὴν διάνοιαν, καὶ καίρειν ἐθέλη τὰ θεῖα ; Ἦδη γὰρ θεθεμελιῶνται τὰ μαρτύρια τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐρριζωμένα εἰσὶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, καὶ προσκαίρως τινὲς ἀπειθοῦντες οὐ φυλάττωσιν αὐτά. Ἐκεῖνα οὖν εἰς τὸν αἰῶνα μένουσι, καὶ μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες αὐτά, καὶ τούτοις πειθόμενοι· καὶ οὐαὶ ἀπειθοῦσι.

Πᾶς οὖν ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκωνς ἐλεγχθεὶς ἐπὶ χρήμασι τὴν χειροτονίαν ἢ δοῦς ἢ λαβὼν, τῆς ἱερωσύνης ἐκπίπτει. Ἰσως δὲ τινες λέγουσιν, ὅτι Μετανοοῦμεν ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὁ Θεὸς συγχωρεῖ αὐτήν. Ναὶ καὶ ἐγὼ λέγω, ὅτι πᾶσαν μετάνοιαν ὁ Θεὸς προσδέχεται, καὶ συγχωρεῖ διὰ μετάνοιαν τὰ προγεγονότα ἁμαρτήματα. Οἶδα γὰρ καὶ Δαβὶδ μοιχεύει συσχεθέντα καὶ φόνον, ἀλλὰ μετανοήσαντα, δεχθέντα καὶ μαρτυρηθέντα· Εὐρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσαὶ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματα μου· καὶ τὰ ὅσια Δαβὶδ προφητικῶς μαρτυροῦμενα, εὐδὴλον διὰ μετάνοιαν τούτου διορθωσάμενον. Ἀλλὰ πάλιν οἶδα ἀκούσαντα αὐτὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ· « Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον, ὅτι ἄνθρωπος αἱμάτων εἰμι. » Οἶδα Μανασσῆν δὲ ἐξαγορεύσεως ἀφεθέντα τῆς ἀσεβείας. Οἶδα καὶ πόρνας καὶ τελώνας δεχθέντας διὰ μετάνοιαν, οὐδὲ τίνα δὲ τούτων εἰς ἱερωσύνην ἀριθμηθέντα, εἰ μὴ ποῦ πρὸ τοῦ βαπτίσματος τούτου πέπραχεν. Οἶδα τινὰς μοναχοὺς, ὅτε μὲν ἐν τῷ κόσμῳ ἦσαν, πορνείᾳ συσχεθέντας· μονάσαντας δὲ, ὡς φωστῆρας ἐν τῷ κόσμῳ λάμψαντας διὰ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου· οὐδένα δὲ εἰς ἱερωσύνην ἐπιβάντα. Εἰ δὲ καὶ σπάνιον γέγονεν, οὐ νόμος Ἐκκλησίας τούτου. Τὴν ὁρίαν Μαρίαν πόρνην τὸ πρότερον ἴμεν. Αὐτῇ δὲ σὺφφονα, οὐ μὴν δὲ εἰς τὰς διακόνους καταλεγείσαν, ἀγίαν δὲ καὶ ἐξηγημένην παντὸς πορνικοῦ πράγματος. Καὶ τὰ ταῦτα λέγω, τὸν ἀληθῆ λόγον ἐπιστάμενος ; παρὰ τῶν θείων ἀποστόλων μυηθεὶς, καὶ παρὰ τῶν αὐτοῖς ἀκολουθησάντων ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, πεπαρόρησιασμένως βρῶ.

⁵⁵ Deut. iv, 2 ; xii, 32. ⁵⁶ Psal. cxxviii, 152. ⁵⁷ Psal. lxxviii, 24. ⁵⁸ II Reg. xvi, 8. ⁵⁹ Fornicationes detentos, effectos autem monachos sicut luminaria in mundo per studiosam vitam lucentes.

Ὅτι δὲ ἐπὶ χρήμασι χειροτονήθης ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἀλλοτρίος ἐστι τῆς ἱερωσύνης. Οὐδὲ γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ Πνεύματος χάρις πιπράσκειται. Καίσαφαίχην τὸ ἐπιτεφθεύμα, Σιμωνιακὸν τὸ ἐγγείρημα, ἀλλότριον τῆς ἱερατικῆς ἀγιστείας. Καὶ ἐπὶ πορνείᾳ εἰ ληφθῇ ποτέ τις μετὰ τὸ βάπτισμα, εἰς ἱερωσύνην οὐ προσεδέχθη· οἱ τοὶ κανόνες τοῦτο διαγορεύουσιν. Ἄλλ' εἰ καὶ τις εἰσῆχθῃ εἰς τὴν ἱερωσύνην τοιοῦτόν τι πράξας, γνωστὴς ἐξεδιήθη. Πάντα δὲ ἄνδρα τῇ μετανοίᾳ προσκαρτεροῦντα ἐπὶ ἁμαρτήμασι, τὴν ἀγαθότητα καὶ φιλοανθρωπίαν τοῦ θεοῦ γινώσκων, οἶδα λυτροῦσθαι τῆς ἁμαρτίας, καθὼς καὶ ἀνωτέρω ἀποδεδώκαμεν. Καὶ ἀναθεματίζω Ναυάτον καὶ τοὺς τοῦτου τὴν δυσσεβῆ αἵρεσιν ἐπισπωμένους, ὡς ἀθετοῦντας τὴν μετάνοιαν, καὶ τὴν φιλοανθρωπίαν τοῦ θεοῦ μὴ προστιμένους. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸν ἐπὶ χρήμασι χειροτονηθέντα ἐπίσκοπον μετανοοῦντα ὁμολογῶ προσδέχεσθαι· ἀγαθὸς γὰρ ὁ θεὸς ἐπὶ πᾶσι, καὶ ἀνεψυγμένα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἐπὶ παντὶ ἀνθρώπῳ μετανοοῦντι· καὶ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τοῦτον εἰσάγει. Ἄλλ' ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἱερεὺς ἀνεπίληπτος ὀφείλει εἶναι, ὁ ἐπὶ χρήμασι χειροτονήσας τινὰ, ἢ χειροτονηθεὶς ἐπ' αὐτοῖς, ἀλλοτρίος ἐστὶν ἱερωσύνης, ὡς πάντες οἶδαμεν οἱ τῆς Ἐκκλησίας τρόφιμοι, ἐκ κανονικῶν μαθημάτων παιδευθέντες. Οὐκοῦν καλὴ καὶ ἀγαθὴ ἡ μετάνοια, καὶ πρὸς θεὸν ἀνάγει, καὶ τῶν ἁμαρτημάτων λυτροῦται. Καὶ τότε γὰρ ἐγὼ χρῆζω ἐλέους· οἶδα γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ φιλοανθρωπίαν, ὅτι πάντα τὸν προσηρχόμενον ἀποδέχεται. Ἐγὼ γὰρ διὰ τοῦ προφήτου· « Λέγε σὺ τὰς ἁμαρτίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς. » Καὶ, « Εἰπα, ἐξαρκεῖσθαι κατ' ἐμοῦ τὴν ἁμαρτίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφήκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. » Καὶ, « Ὑπὲρ ταύτης προσεύξεται πρὸς σὲ πᾶς ὅσιος ἐν καρδίᾳ εὐθέτῃ. » Καὶ τὸν πορνεύσαντα Κορίνθιον οἶδα προσδεχθέντα παρὰ τῷ θεῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ, οὐ μὴν δὲ εἰς ἱερωσύνην ἀναβιβασθέντα. Εἰ γὰρ πατὴρ ἀποδημήσαντος υἱοῦ, καὶ τοῦτον ἀθετήσαντος, αὐτοῖς δὲ ἐπανερχομένου, προσλαμβάνεται διὰ τὴν φυσικὴν στοργήν· πόσω μάλλον ὁ πατὴρ πάντων ἡμῶν θεὸς πάντα μετανοοῦντα καὶ προσδέχεται καὶ ἀγκαλιᾶται ὡς φιλόανθρωπος; οὐ γὰρ θέλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Καθὼς καὶ ἠκούσαμεν ἐξ αὐτῆς τῆς Κυριακῆς γ. ω. ἧς εὐαγγελικῶς περαβολὴν διηγουμένης περὶ τοῦ ἀσώτως τὸν βίον ζήσαντος, ὅτι μετανοήσαντος αὐτοῦ, παρὰ τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς ἀπεδέχθη. Χαίρει γὰρ ἐπὶ παντὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Μείγα ὄπλον ἡ μετάνοια, μεγάλη σωτηρία ὁδός, πρόξενος οὐρανῶν βασιλείας, ἀφάρτου ζωῆς ὁδός, μαρτυρικῶν ἀθλήσεων πάριος, πρὸς θεὸν ὁδηγοῦσα, καὶ σὺν θεῷ εἶναι ποιοῦσα, τοῦ ἀνθρωπίνου γένους βακτηρία, πιπτόντων ἀνίστασις. Μα-

A diaconus relata est. Quorsum vero hæc dico? cum veritatis sermonem cognoscam⁸⁸, et cum qui a divinis apostolis initiatus est, audacter clamantem [a divinis apostolis et sanctis Patribus nostris eloctus audacter clam.] videam: Quod quicumque per pecuniam ordinatus est episcopus, aut presbyter, aut diaconus, alienus est a sacerdotali dignitate: non enim divini Spiritus gratia venditur. Caiphaicum hoc studium est, S. moniaca hæc machinatio, et aliena a sacerdotali sanctificatione⁸⁹. In scortatione aut adulterio si quispiam post baptismum fuerit deprehensus, divini canones illum ad sacerdotium non admittunt: quin etiam si quispiam promotus ad sacerdotium [Gr. prom. est ad sacerdotium qui tale], tale aliquid fecerit, confestim ejicitur. Omnis igitur vir qui in pœnitentia perdurat, per bonitatem et mansuetudinem Dei veniam peccatorum suorum obtinet⁹⁰, quemadmodum etiam in superioribus demonstravimus. Novatum autem, et ejus impiæ hæresis assecclas anathematizo, utpote qui injurius sit adversus pœnitentiam, et mansuetudinem Dei elevet. Quare ejus opinionis sum, ut confitear recipiendum episcopum per pecunias ordinatum, modo pœnitentem: bonus enim Deus est in omnibus, et viscera ejus aperta sunt super omnem hominem pœnitentem, quem etiam in regnum suum inducit. Sed quoniam, juxta divinum Apostolum⁹¹, episcopus inculpabilis [irreprehensibilis] esse debet: qui propter pecunias aliquem ordinat, aut ab aliis ordinatur, alienus est a sacerdotali dignitate, ut omnes novimus quicumque Ecclesiæ alumni sumus. Ergo bona et laudabilis pœnitentia quæ ad Deum ducit, et a peccatis liberat. Et ego quoque misericordia indigeo: novi enim Dei mansuetudinem, qui omnem ad se venientem recipit. Dixit enim per prophetam: « Tu primus dic peccata tua, ut justificeris⁹². » Et: « Dixi: Eloquar iniquitatem meam coram Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei⁹³. » Et: « Pro ea orabit ad te omnis, sanctus in tempore opportuno⁹⁴. » Nam si pater, filio peregre existente, et rem impie et inique agente, redeuntem iterum ad se naturali amore prosequitur: quanto magis Deus omnium nostrum Pater, omnem pœnitentem suscipiet in ulnis suis, cum sit singulariter misericors? Non enim mortem petit peccatoris, sed magis ut convertatur et vivat⁹⁵. Quemadmodum etiam in Evangelio ab ipsa Domini voce⁹⁶ per parabolam de prodigo, et postea pœnitente, instructi sumus, a Patre cœlesti recepto in cœlis [in cœlis *redundat*]. Gaudet enim super omnem hominem agentem pœnitentiam. Pœnitentia insignis est armatura, magna salutis viæ, hospitii regni cœlorum dispensatrix⁹⁷, incorrupti-

⁸⁸ Can. 30. ⁸⁹ Can. apost. 36. ⁹⁰ Can. 25. ⁹¹ 1 Tim. ii, 2. ⁹² Isa. xlii, 26. ⁹³ Psal. ii, 8. ⁹⁴ ibid. 6. Gr. addit. « Et Corinthium qui fornicatus est, novi a divino apostolo Paulo receptum, non tantum evectum ad sacerdotium. » ⁹⁵ Ezech. xvi et xxxiii. ⁹⁶ Luc. xv, 11 seqq. ⁹⁷ Gr. regni cœl. conciliatrix: in c. Joliano dicitur: Reconciliatio regni cœl.

nihil viæ dux, martyricorum certaminum æquiparatio, ad Deum viam indicans, et cum ipso nos esse faciens; humani generis baculus, cadentium et lapsorum resurrectio. Beati qui hanc amplectuntur, et huic adherent. Qui hanc exercent, cum angelis vitam æqualem ducunt, ab omni malo declinant, et bonum faciunt. Pœnitentia est coalumina et familiaris dilectionis [collactanea et cohabitatrix charitatis], elemosynæ, jejunii, abstinence, temperantiæ, probitatis, honestatis, mansuetudinis [Gr. addit orationis]; et ut verum uno verbo dicam, hæc omnia pollet pœnitentia [Gr. hæc omnia est pœnit.]. Si quis autem hanc contaminat et contemnit, non inter servatos, sed inter perditos numerandus est, quorum vermis non moritur, et ignis non exstinguitur⁶⁶. A quibus liberemur, digni habiti promissis bonis misericordia et miserationibus Christi Dei nostri. Hæc a nobis prædicantur, vir sanctissime, si forte fuerint, qui nos quoque infamare voluerint. Novimus enim te singularem admonitionem⁶⁷ et cultorem evangelicarum et apostolicarum, canonicarumque jussionum. Quamobrem audacius quoque ad te ista scribinus, cupimusque ut ea monachis, et ascetis, virisque omnibus religiosis [Gr. virisque sæcularibus], cum quibus tibi commercium est, significes: et ut in orationibus tuis cœlipetis nostri memor sis [Gr. addit, si vero etiam liberuerit, ostendas], obnixte rogamus, quo ex circumdantibus nos undique malis tandem aliquando liberemur. Urgent enim et intus et extra insultationes, a quibus misericordia Dei sumus liberati, et posthac quoque nos evasuros confidimus. Quamobrem iterum atque iterum dicimus: Ora, precare, o amice vir Dei et noster, imo potius Pater: scimus enim quod affectu eo erga nos affectus es, quo pater erga liberos suos. Deus pacis, qui et remota et propinqua ad se convocat, vitam nostram in pace conservet, et omnes illos qui eum colunt et admirantur, nomenque illius invocant, salvos faciat intercessionem et precibus sanctorum. Amen. Omnes fratres qui ad vos pervenerint, nostro nomine salutes velim, ut et ipsi vobiscum pro nobis orant.

Jesus Christus Deus Dei Filius.

V.

Exemplar litterarum quæ missæ sunt ad summos sacerdotes et sacerdotes Antiochiæ, Alexandriæ, et sanctæ civitatis, a Tarasio sanctissimo et beatissimo⁶⁸ patriarcha Constantinopoleos.

(Mansi, Concil. Collect. t. XII, p. 1419)

Multa et magna providentia Dominus Deus hominum vitas regens et protrahens, atque proventum vitæ uniuscujusque consulte deducens, (sine ipso namque factum est nihil⁶⁹, quia et capilli capitis nostri numerati sunt ei⁷⁰), et me in laicorum ordine usque nunc connumeratum, et imperialibus ministeriis deputatum, nescio quibus judiciis (ipse

κάρριοι οἱ ταύτην ἀσπαζόμενοι. Οἱ ταύτην προσέχοντες μετὰ ἀγγέλων συνδιαίτωνται· οἱ ταύτην ἀσκούντες ἐκκλίνουσιν ἀπὸ παντὸς κακοῦ, καὶ ποιῶσιν ἀγαθόν. Μετάνοια οὖν τροφὸς καὶ ὁμόκιος ἀγάπης, ἐλεημοσύνης, προσευχῆς, νηστείας, ἐγκρατείας, σωφροσύνης, ταπεινοφροσύνης, χρηστότητος, ἀγαθωσύνης, ἐπεικειας, καὶ τῶν τοῦτοις ἀκολουθῶν. Ἡ ἀληθὲς εἰπεῖν, ταῦτα μετάνοια. Καὶ εἰ τις ταύτην ἀθετεῖ, ἐν τοῖς σωζομένοις οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ἐν οἷς ὁ σκώληξ οὐ τελευτᾷ, τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. Ὃν βυθωθείμεν, ἀξιωθησόμενοι τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· καὶ ταῦτα ἤδη παρ' ἡμῶν κηρύσσεται, ἱερῶτατε ἄνερ, εἰ καὶ τινὲς ὀλέουσι λειδορεῖν ἡμᾶς· ἡμεῖς οὖν οἰδομένην σε δοχεῖον εἶναι τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν καὶ κανονικῶν διαταγμάτων. Τοῦνεκεν καὶ προσαναθέμεθά σοι ταῦτα διὰ τοῦδε τοῦ ὕψους, καὶ παρακαλοῦμεν, ἐφ' οἷς πεπληροφύρησαι, ἀνδράσιμι εὐλαβέσι, μοναχοῖς τε καὶ βιωτικοῖς ταῦτα προσαναθέσθαι· εἰ δὲ ἀρεστόν σοι ἔστι, καὶ ὑποδεικνύναι. Αἰτούμεθα δὲ ἐν ταῖς οὐρανόποις σου εὐχαῖς μιμησέσθαι ἡμῶν, ὅπως βυθώμεν ἐκ τῶν κύκλῳ συνεπιτιθεμένων κακῶν. Εἰσι γὰρ καὶ ἔσθθεν καὶ ἐξώθεν ἐπαναστάσεις, ἐξ ὧν διὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐβρύσθημεν, καὶ βυθῆναι ἐπιζόμεν, καὶ ἀπὸ τοῦ παρόντος, φυλαττομένης τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἀπαρτρώτου. Οὐδεὶς γὰρ ἤλπιεν ἐπὶ Κύριον, καὶ κατησχύνθη. Λέγομενοὺν καὶ πάλιν· Εὐχῶ ἡμῖν, ἄνερ ψίλε Θεοῦ καὶ ἡμέτερε, ἀλλὰ καὶ πάντες· οἰδομένην γὰρ, ὅτι στοργῇ τέκνου πρὸς ἡμᾶς διακρίσται. Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ τὰ μακρὰν καὶ τὰ ἐγγύς· εἰς ἑαυτὸν προσκαλεσάμενος, ἐν εἰρήνῃ τὴν ζωὴν διατηρήσαι πάντων ἡμῶν τῷ ὄνματι αὐτοῦ κεκλημένων, προσδελαις καὶ εὐχαῖς τῆς ἀχράντου Δεσποίνης ἡμῶν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ πάντων ἁγίων αὐτοῦ. Ἀμήν. Πᾶσι δὲ τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς καταναντῶσιν εἰς ὑμᾶς, ὡς ἐξ ἡμῶν προσαγορεύσεις, ἵνα καὶ αὐτοὶ μεθ' ὑμῶν εὐχωνται ἡμῖν.

Dominæ nostræ sanctæ Dei Genitricis, et omnium sanctorum. Amen. Omnes fratres qui ad vos pervenerint, nostro nomine salutes velim, ut et ipsi vobiscum pro nobis orant.

Ἰησοῦς Χριστὸς Θεὸς Θεοῦ Υἱός.

D

E

Ἰσον γράμμασιν ἀποσταλεῖσι πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοὺς Ἀντιοχίας, καὶ Ἀλεξανδρείας, καὶ τῆς ἁγίας πόλεως, παρὰ Ταρασίου τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου οἰκονομικοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

Πολλὰ καὶ μεγάλας προνοίας Κυρίου ὁ Θεὸς τοῦς τῶν ἀνθρώπων βίους διευθύνων τε καὶ διεξάγων, καὶ τὴν ἐκδοσιν τῆς ἐκάστου ζωῆς κηδεμονικῶς ὁδηγῶν· χωρὶς γὰρ αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν, ὅτι καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ἡριθμημέναι εἰσιν αὐτῷ· καὶ ἐν τῇ τῶν λαϊκῶν τάγματι ἕως τοῦ νῦν ἡριθμημένον, καὶ ταῖς βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις ἐντε-

⁶⁶ Marc. ix, 43. ⁶⁷ Gr. receptaculum, et in c. Juliano. ⁶⁸ In Gr. additur, universalis. H. ⁶⁹ Joan. 1, 3. ⁷⁰ Matth. x, 30.

τιγμένον, οὐκ οἶδα οἷς κρίμασιν· αὐτὸς γινώσκει· A
 εἰς θῶκον ἀρχιερατικὸν ἀνεβίβασε, προτροπῆς βιαίας
 πρὸς τῆς ἀληθείας προμάχων εὐσεβεστάτων καὶ
 ὀρθοδόξων βασιλέων ἡμῶν, καὶ ἀγιωτάτων ἐπισκό-
 πων τε καὶ κληρικῶν, εἰς ἐμὲ γενομένης. Διὰ ἀναγ-
 κατικῶς ὑποκύψας ὑπένευσα, καὶ τὸν τῆς ὑπακοῆς
 καρπὸν δρέψασθαι τοῖς ἀπέδωκα. Καὶ παρακαλῶ
 τοὺς πανιέρους ὑμᾶς, ὡς μὲν πατέρας μικροψυχού-
 ντα βακτηρίᾳ δυνάμεως, ταῖς πατρικαῖς ὑμῶν διδα-
 σκαλίαις ὑποστηρίξαι· ὡς δὲ ἀδελφοὺς ταῖς καθα-
 ραῖς ὑμῶν εὐχαῖς βοηθεῖν ἡμῖν, τῇ τοῦ Θεοῦ παν-
 οπλίᾳ. πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ Ἀντικειμένου, καὶ
 κύμασιν ἀλλεπαλλήλοις ἐνθαλαττεύοντά με διακυ-
 βερνηθῆναι, ὅπως καθορμίσαιμι ἐπὶ λιμένα θελήμα-
 τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἔστι γάρ, ἔστιν ὄντως
 ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς πόλεμοις τις ἀσίδηρος, λόγοι βάλ-
 λοντές τε καὶ βαλλόμενοι. Ἀλλὰ τρόπαιον νικητήριον
 ἔχομεν τὴν μὴ νικωμένην ἀλήθειαν. Εἰτά τε καὶ
 κατατιγίδων σφοδρῶν εἰσπνευστῶν συναρπισταῖς ὑμᾶς
 λαβόμενοι, τὴν τοῦτων μικρὸν ὑπενέγκαντες ζάλην,
 εὐρήσομεν αὐταῖς Χριστὸν ἐπιτιμῶντα, καὶ γαλη-
 νίως τὸν βίον ἡμῖν ἐπεξάγοντα. Καὶ τούτων μὲν
 ἀρχοῦντως ἐν προοιμίῳ ἡμῖν εἰρημένων, ἐν τοῖς
 ἐξῆς σαφῶς ἡ ἀκριθὲς περὶ αὐτῶν γνώσις διαγγε-
 λθήσεται. Νῦν δὲ ἐφ' ἕτερον σκοπὸν λέξεων ἐρχομαι.
 Ἐπειδὴ γὰρ ἀρχαία τις, τάληθές δὲ φράσαι, ἀπο-
 τολικὴ παράδοσις ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις διήκε,
 πρὸς ἱεραρχίαν ἀγομένου τοῖς πρὸ αὐτῶν τὰς ἱερ-
 αρχίας ἐγγειρίζουσιν, ὡς ἂν ἔχοι τὰ τῆς αὐτῶν
 πίστεως ἀνατίθεσθαι· ἔδοξε κάμοι τοῖς ἐπο-
 μένῳ ὑποκλίνειν ἑμαυτὸν ὑμῖν, καὶ ἀριδῆλως τὴν κατ'
 ἐμὲ ὁμολογίαν ἐξαγορεύσαι, καθὼς ὑπὸ τῶν σαλ-
 πιγγῶν τοῦ Πνεύματος· ὣν ὁ φθόγγος εἰς πᾶσαν
 τὴν γῆν ἐξῆλθε, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης
 τὰ ῥήματα· καὶ παρὰ τῶν αὐτῶν θρεμμάτων τε καὶ
 προβλημάτων θείων Πατέρων ἡμῶν ἐξ ἀπαλῶν
 ὀνύχων ἀνατραφεὶς μεμάθηκα.

Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ
 εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
 καὶ Θεὸν ἡμῶν, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀχρόνως
 καὶ ἀίδιως. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸν Κύριον
 καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευό-
 μενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν ὃν τε καὶ γνωριζόμενον· Τριά-
 δα ὁμοούσιον, ὁμοτίμον τε καὶ ὁμόθρονον, αἰδιον,
 ἀκτιστον, τῶν πάντων κτισμάτων δημιουργόν· μίαν
 ἀρχὴν, μίαν θεότητα καὶ κυριότητα, μίαν βασιλείαν
 καὶ δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν,
 ὁμοειρέτως διαιρουμένην, καὶ ἡνωμένην διαιρετώ-
 μη ἐξ ἀτελῶν τριῶν ἐν τι τέλειον, ἀλλ' ἐκ τριῶν
 τελείων ἐν ὑπερτελεῖ καὶ προτέλειον, ὡς ὁ μέγας
 ἔφη Διονύσιος. Ὅποτε κατὰ μὲν τὴν ἰδιότητα τῶν
 προσώπων τρία τὰ προσκυνούμενα, κατὰ δὲ τὸ κοι-
 νὸν τῆς φύσεως εἰς Θεὸς πάντων ποιητῆς ὁρατῶν τε
 καὶ ἀοράτων, πάντων προνοητῆς. Ὁμολογῶ δὲ καὶ
 τὴν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐπ' ἐσχάτων τῶν
 ἡμερῶν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ ἐνδὸς τῆς ἀγίας
 Τριάδος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ

scit) in cathedram pontificalem evexit, hortatu
 valido a veritatis propugnatoribus, piissimis vide-
 licet ac orthodoxis imperatoribus nostris, atque
 sanctissimis episcopis, seu clericis, in me violenter
 effecto : cui succumbens annui, et obedientie fru-
 ctum his carpendum commisi. Et rogo vos sacratis-
 simos, ut tanquam patres me pusillanimum baculo
 potentiae, id est, paternis vestris magisteriis ful-
 ciatis, et veluti fratres puris orationibus vestris
 nos cum armatura Dei contra versutias antiqui
 hostis adjuvetis, atque fluctibus invicem surgen-
 tibus vacillantem gubernetis, quatenus pertingam
 ad portum voluntatis Christi Dei nostri. Est enim
 prorsus [est] apud nos quoddam praelium sine ferro,
 dum sermones jacent et jaculantur. Sed triumphale
 habemus trophaeum, veritatem quae non vincitur.
 Deinde quoque et procellis vehementibus inspiran-
 tibus, in auxilium vobis assumptis, harum pauxil-
 ium quid sufferentes aestum, Christum has incre-
 pantem invenimus, et vitam tranquille per omnia
 transigemus. Et his quidem sufficienter in praefatione
 nostra praemissis, in caeteris evidenter horum
 cognitio denuntiabitur. Nunc autem ad aliam in-
 tentionem dicendi [dicendo] progredior. Quia enim
 prisca quaedam, et ut verius fateamur, apostolica
 traditio in omnibus Ecclesiis inolevit, ut hi qui ad
 pontificium provehantur, praecedentibus se in eod-
 em ordine, qualiter se habeant quae suae fidei sunt,
 exponendo commendent : Visum est et mihi hoc
 sectanti, me vobis inclinare, et liquido confessionem
 pronuntiare, quemadmodum a tubis sancti
 Spiritus (quarum sonus in omnem terram exivit, et
 in fines terrae verba⁷³) et ab earum alumnis atque
 asseclis, sacratissimis videlicet Patribus nostris
 educatus, ex ipsis mollibus unguis didici.

Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, et
 in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei et
 Deum nostrum, natum ex Patre sine tempore coe-
 ternum : et in Spiritum sanctum, Dominum et vivi-
 ficantem, ex Patre per Filium procedentem, et
 eundem Deum esse et cognosci : Trinitatem unius
 substantiae, unius honoris et sedis, sempiternam et
 increatam, omnium creaturarum conditricem :
 unum principium, unam deitatem et dominatio-
 nem, unum imperium, potentatum et potestatem
 in tribus subsistentiis, individue quidem divisam,
 et divise unitam : non ex imperfectis tribus unum
 aliquid perfectum : sed ex tribus perfectis unum
 superperfectum et plusquam perfectum⁷⁴, uti magnus
 locutus est Dionysius. Itaque secundum proprie-
 tatem personarum tria quidem adoranda ; at vero
 secundum communem naturae rationem unus Deus
 omnium factor visibilium et invisibilium, omnium
 provisor. Confiteor autem factam propter salutem
 nostram in novissimis diebus secundum carnem

⁷³ Psal. xlviii, 5 ; Rom. x, 8.

⁷⁴ Locus obscurus, et caute legendus.

nativitatem unius sanctæ Trinitatis, Filii scilicet Dei et Domini nostri Jesu Christi, ex veraciter sancta Dei genitrice semperque Virgine Maria: consubstantiali quidem factum nobis modis omnibus absque peccato, non autem desinentem esse quod erat; sed duabus naturis inconfuse manentibus, una cum consistentibus in se duabus voluntatibus et operationibus: crucifixum pro nobis carne, et sepultum, et resurrexisse, in cœlosque ascendisse, et venturum judicare vivos et mortuos. Insuper spero resurrectionem mortuorum, et singulorum gestorum redditionem [*Gr. addit æternam*], honorum scilicet, et his contrariorum. Expetens etiam intercessionem sanctissimæ et intemeratæ Dominæ nostræ Dei Genitricis et semper Virginis Mariæ, sanctorumque angelorum, et sanctorum et gloriosissimorum apostolorum, prophetarum, martyrum, confessorum, et magistrorum [*doctorum*]: salutans et venerabiles iconas eorum, et omnem hæreticam abominans contentionem, necnon et eorum ductores atque primores, Simeonem videlicet, Marcionem, Manetem, Paulum quoque Samaritanum, et Sabellium Libyum, eorumque dogmata

Recipio etiam sanctas et universales sex synodos, et earum divina dogmata pariter et doctrinas, tanquam quæ divina inspiratione nobis tradita fuerint. Et cum prima quidem homousion et una cum Patre sine initio Filium esse credens, anathematizo impium Arium, Aetium, Eunomium, Eudoxium, et Demophilum: post hos et eos qui jure dicuntur Dissimiles et Semiariani, atque omnem coinquinatam eorum catervam. Cum secunda vero Deum esse Spiritum sanctum et vivificantem confitens, abjicio Macedonium et omnes qui unius cum illo sunt sensus, cum his autem et Deo perosum Apollinarium, qui insensate desipuit [*Gr. qui sine mente opinatus est.*] Cum tertia autem unum Dominum Jesum Christum verum Deum nostrum ex Patre genitum, eundemque in novissimis diebus propter salutem nostram incarnatum ex sancta Dei Genitrice semperque virgine Maria, prædicans, hominis cultorem Nestorium, et bigam quæ circa ipsum est, Diodorum ait ac Theodorum, necnon et eorum prodigiosam fabulam prædicantes, et in Christo personalem dualitatem formantes, procul a confessione mea repello. Præterea cum quarta ex duabus naturis et in duabus naturis unum sanctæ Trinitatis Christum Deum nostrum carne venisse sentiens, anathematizo Eutychetem, Dioscorum, et totam ipsorum sine capite multitudinem, una cum divinitus fulminando Severo, et infando Juliano Halicarnasso, qui fabulose Dominum nostrum incorruptum corpus suscepisse perhibuit. Denique in quinta, quæ sicut machara spiritus in superficie quodammodo ex prioribus temporibus navigantes iniquas rescidit hæreses, et inventores patefecit earum, Origenem videlicet, et Didymum, et Evagrium; ita et ego has, utpote portentosas hæreticorum fabulationes, repello. Porro per sextam sicut ex duabus naturis Christum, ex quibus

Χριστοῦ καὶ Θεοῦ, ἐκ τῆς ἀληθῶς ἁγίας Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας· οὐσιωθέντος μὲν ἡμῖν ὀλίκῳ χωρὶς ἁμαρτίας, μὴ ἐκστάντος δὲ οὐπὲρ ἦν, καὶ ὡς τῶν δύο φύσεων ἀσυγχύτων μεμενηκυῶν μετὰ καὶ τῶν ἐν αὐταῖς δύο θελημάτων τε καὶ ἐνεργειῶν· σταυρωθέντος τε ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, καὶ ταρέντος, καὶ ἀναστάντος, εἰς οὐρανοὺς τε ἀνελθὼν ὁτός, καὶ ἥξοντος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Ἐπὶ τούτοις δὲ προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ἐκάστου τῶν πραχθέντων αἰωνίαν ἀντίδοσιν ἀγαθῶν τε καὶ τῶν ἐναντίων. Ἐξαίτουμαι δὲ καὶ τὰς προσεδείας τῆς τε παναγίας ἀχράντου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας, τῶν τε ἁγίων ἀγγέλων, καὶ τῶν ἁγίων ἐνδόξων ἀποστόλων, προφητῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν τε καὶ διδασκάλων. Καὶ ἀσπάζομαι τὰς σεπτὰς αὐτῶν εἰκόνας. Καὶ πᾶσαν αἰρετικὴν ἐρεσχελίαν βδελύσσομαι, καὶ τοὺς αὐτῶν ἡγήτοράς τε καὶ προβόλους, λέγω δὴ Σίμωνα, Μαρκίωνα, Μάνεντα, Παῦλόν τε τὸν Σαμοσατεύα, καὶ Σαθέλλιον τὸν Λίβυν, καὶ τὰ αὐτῶν ἐναγῆ δόγματα.

Ἀποδέχομαι δὲ καὶ τὰς ἁγίας καὶ οἰκουμενικὰς ἐξ συνόδους, καὶ τὰ αὐτῶν θεῖα δόγματα τε καὶ διδάγματα, ὡς θεῖα ἐμπνεύσει ἡμῖν παραδοθέντα. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ὁμοούσιον καὶ συνἀναρχον εἶναι χρηστουθέντος τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἀναθεματίζω τὸν δυσσεβεῖ Ἀρειὸν, Ἀέτιον, Εὐδόξιον, Δημόφιον· μεθ' οὗ καὶ τοὺς ἐνδίκως λεγομένους Ἀνομοίους τε καὶ Ἡμιαρείους, καὶ πᾶσαν τὴν μεμιασμένην ἐμῇ γυρίν αὐτῶν. Τῆς δὲ δευτέρας, Θεὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιῶν, ἀπειθῶμαι Μακεδόνην καὶ πάντας τοὺς ὁμόφρονας αὐτῇ. Σὺν τούτοις δὲ καὶ τὸν θεοσυγῆ Ἀπολινάριον, τὸν ἀνοήτως φρονήσαντα. Τῆς δὲ τρίτης, ἕνα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, αὐτὸν τε ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας, τὸν ἀνθρωπολάτριν Νεστόριον καὶ τὴν ἀμφ' αὐτὸν συνωρίδα, φημι δὴ Διόδωρον τε καὶ Θεόδωρον, καὶ τοὺς τὴν αὐτῶν τερατομυθίαν πρεσβεύσαντας, ὡς κήσαντας ἐπὶ Χριστοῦ τὴν προσωπικὴν διὰ τὴν πόρρω τῆς ἐμῆς ὁμολογίας ἐκδιώκω· τῆς δὲ τετάρτης, ἐκ δύο φύσεων εἶναι τὸν ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν σαρκὶ ἐπιδημήσαντα, ἀναθεματίζω Εὐτυχέα, Διδασχορον, καὶ πᾶσαν τὴν ἀκίκαλον αὐτῶν πληθύν, μετὰ καὶ Σεβήρου τοῦ θεολόγου, καὶ τοῦ ἀθεμίτου Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀλικαρνασσεως, τοῦ μυθευσαμένου ἀβλαστον σῶμα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀναλαβεῖσθαι. Τῆς δὲ πέμπτης, ὡς ἡ τοῦ Πνεύματος μάχαιρα τὰς ἐξ ἀνθρώπων τῶν χρόνων ἐπιπολαζούσας ἀθέτους αἱρέσεις ἐξέτεμε, καὶ τοὺς ἐφρευετὰς αὐτῶν ἐθιράμβευσεν, Ὀριγένην, Διδυμόν τε καὶ Εὐάγγριον, κἀγὼ ἐξωθούμαι ὡς αἰρετικῶν τερετισμάτων [*ἄλλ. τερατευμάτων*] μολύσματα. Τῆς δὲ ἑκτης, ὡς περ ἐκ δύο φύσεων τὸν Χριστὸν, ἐξ ὧν ἐστίν, οὕτως καὶ τὰς δύο φύσεις καὶ θελήσεις τε καὶ ἐνεργείας ἐν ἐκτέρᾳ φύσει

παπίστευκα, ἀνθρωπίνῃ τε καὶ θεϊκῇ. Καὶ ὑποβάλλω τῷ ἀναθέματι Κύρον, Σέργιον, Ὀνῶριον, Πύρρον, Πύλλον, καὶ πάντας τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῖς, καὶ τὰ αὐτῶν δόγματα, ὡς Σοδομίνην ἀμπελον καὶ Γομορρήνην κληματίδα ἔχουσιν βότρυν πικρίας μεμίσηκα. Τῆς δὲ αὐτῆς ἀγίας ἑκτης συνόδου, μετὰ πάντων τῶν ἐνθέσμων, καὶ θειωδῶς ἐκφωνηθέντων δογμάτων παρ' αὐτῆς, καὶ τοὺς ἐκδοθέντας κανόνας ἀποδέχομαι, ἐν οἷς ἐμφέρεται· ἐν τισι τῶν σεπτῶν εἰκόνων γραφαῖς· ἀμνὸς δακτύλῳ τοῦ προδρόμου δεικνύμενος ἔγχαραττεται, ὃς εἰς τύπον παρελήφθη τῆς χάριτος, τὸν ἀληθινὸν ἡμῖν διὰ νόμου προὑποφαίνων ἀμνὸν Χριστὴν τὸν Θεὸν ἡμῶν. Τοὺς οὖν παλαιούς τύπους καὶ τὰς σκιάς, ὡς τῆς ἀληθείας σύμβολά τε καὶ προχαράγματα, τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένους κατασπαζόμενοι, τὴν χάριν προσιμῶμεν καὶ τὴν ἀληθειαν, ὡς πλήρωμα νόμου ταύτην ὑποδεξάμενοι· ὡς ἂν οὖν τὸ τέλειον καὶ ἐν ταῖς χρωματοουργίαις ἐν ταῖς πάντων ὕψεσιν ὑπογράφηται, τὸν τοῦ αἵροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀμνὸν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ νῦν ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἀμνοῦ ἀναστηλοῦσθαι ἐρίζομεν· δι' αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ λόγου κατανοοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας, τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου χειραγωγούμενοι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως. Τὰ δὲ περὶ τὰς θρυλήματά τε καὶ βαπτίσματα μετὰ ταῦτα ἐβούλω· ἐκφωνηθέντα, ὡς πρὸ ὑμῖν μὴ ἀπδεχθέντα, μηδὲ κατὰ θεῖαν χάριν λαληθέντα, ἀδέχεται ἡγοῦμαι. Καὶ χαίρειν τοῖς εἰπόντες, καὶ ἐκποδὸν ποιησάμενοι, διαζωννύμεθα τὰς ὁσφύας ἡμῶν τῆς διανοίας ἐν ἀληθείᾳ, καὶ διανιστάμεθα ἅμα τοῖς εὐσεδέσι προμάχοις τῆς ἀληθείας πιστοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν πρὸς ἔνωσιν τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς Ἐκκλησίας· οὗς καὶ σύνοδον γενέσθαι οἰκουμένην ἡγησάμεθα ἐπὶ παρουσίᾳ παντὸς τοῦ φιλοχρίστου αὐτῶν λαοῦ· καὶ τῇ ἡμετέρᾳ αἰτήσε· εὐθεῶς ἐπένευσαν· ὅθεν ὑμεῖς τοὺς «ἐποικοδομηθέντας ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὅπως ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ,» καθὼς ἐν τοῖς πρόσθεν εἰρηται, συμμάχους καὶ συνοπαδοὺς καὶ συνασπιστὰς λαβόμενοι, «πεποιθήσιν τοιαύτην ἔχομεν τὴν πρὸς Θεόν· οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἀπ' ἐσφύων λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν.» Ὅτι τὰ διεβρώτοτα μέλη καὶ ἀποσχισθέντα εἰς ἐνώμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβασόμενον τὴν αὐξήσιν ποιήσεται, ἐν οἷς κεφαλὴ ἔστιν ὁ Χριστός. Καὶ μηκέτι εἴη διεσκορπισμένα.

Καὶ λοιπὸν αἰτοῦμαι τὴν ὑμετέραν ἀγιότητα, ἕω, τῶν δύο τοποτηρητῶν ἀποστείλαι μετὰ θεηγόρου γραμματείου ὑμῶν, καὶ εἰ τί ἐστιν ὑμῖν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐνηχούμενον περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, φανερώσατε ἡμῖν· ὡς ὀφειδόντων καὶ τῶν τοποτηρητῶν ὑμῶν, καὶ τῶν γραμμάτων ὑμῶν συνοδικῶς ἐπὶ πᾶσι, τῶν μὲν λαλῆσαι, τῶν δὲ ἀναγνωσθῆναι, ὅπως ἔωθῃ, τὰ διεσχισμένα. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο καὶ παρὰ

A et est, olim esse didiceram; ita et duas naturales voluntates et operationes ejus in utraque natura credidi, humana scilicet et divina. Submittoque anathemati Cyrum et Sergium, Honorium, Pyrrhum, Paulum, et omnes consecratores eorum; dogma quoque ipsorum, ut Sodomiticam vitem, et Gomorrhiticam propaginem, amaritudinis botryonem habentes, odivi. Ipsius autem sanctæ sextæ synodi cum omnibus dogmatibus, quæ legaliter ac divinitus ab ea promulgata sunt, etiam depromptos canones recipio, in quibus refertur: In quibusdam venerabilium imaginum picturis agnus digito præcursoris exaratur ostensus, qui in figura præcessit gratiæ, verum nobis per legem demonstrans agnum,

B Christum videlicet Dominum nostrum. Veteres ergo figuras et umbras, utpote veritatis indicia, et præcedentes characteres Ecclesiæ traditos salutantes, gratiam honore præferimus et veritatem, hanc ut legis plenitudinem admittentes. Ut ergo perfectio etiam per colorum operationes in omnium vultibus depingatur, characterem Agni Dei nostri Christi, qui tollit peccata mundi, secundum humanitatem etiam in iconis ex hoc pro veteri agno definimus depingi: per eum videlicet celsitudinem humilitatis Dei Verbi considerantes, et ad memoriam conversationis quam in carne gessit, passionis quoque ac salutaris mortis ejus adducti, atque redemptionis quæ hinc est mundo effecta. Superfluous autem tu-

C multuationes et garrulitates post hæc inconsulte promulgatas, ut apud vos minime receptas, neque per divinam gratiam dictas, irritas æstimamus: et ave istis dicentes, fugacesque facturi, accingimus lumbos mentis nostræ in veritate, et suscitamur una cum piis et fidelibus imperatoribus nostris, propugnatoribus videlicet veritatis, ad unitatem sanctæ Dei Ecclesiæ: a quibus et synodum universalem petivimus in præsentia totius eorum Deo amabilis populi, et postulationi nostræ pie annuerunt. Unde vos qui «superædificati estis super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipsum videlicet summum et angularem lapidem Christum Jesum⁷⁸,» quemadmodum in præcedentibus dictum est, con-

D certatores et consecratores ac auxiliares sumentes, «Confidentiam talem habemus ad Dominum: non quod sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis, quasi a nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est⁷⁹,» quia disrupta membra et discissa in unum corpus compactum et connexum crescere faciet, in quibus caput est Christus, et ultra jam non erunt dispersa.

De cætero rogamus sanctitatem vestram, usque ad duos [vicarios] loci servatores mittere cum deiqua epistola sua, et quidquid sibi fuerit divinitus super hoc negotio revelatum, nobis facere manifestum; ut secundum quod debitum est, tam loci servatores, quam litteræ vestræ synodicae sive ad loquendum, sive ad legendum in omnibus inveniantur, quatenus per hoc quæ scissa sunt, uniantur:

⁷⁸ Ephes. ii, 20. ⁷⁹ II Cor. iii, 4, 5.

idipsum enim et a præsule senioris Romæ petivimus : et rogo vos fraterne, apostolicam vobis vocem pronuntians, tanquam Deo exhortante per nos ; omnia perscrutantes secundum consilium vestrum quod in Deo patefacite nobis. Scriptum est enim : *Labia sacerdotum custodient scientiam, et legem exquirent ex ore eorum* ⁷¹. Certi enim sumus, quod semina veritatis in vobis salva custodiat. Sed et pii imperatores nostri et per cuncta orthodoxæ veritatis firmitatem sectantur, et Domino Deo supplicare non cessant, secundum Gregorium qui a theologia cognomen sortitus est ; ut ediciamur nos, qui unius Dei existimus, unum ; et qui sumus Trinitatis, uniti et honore pares atque unanimis in cunctis inveniamur ; et qui sumus sancti Spiritus, non contra invicem, sed pro invicem simus ; et qui sumus veritatis, idipsum sapientes atque dicentes exhibeamur, et non sit contentio vel dissensio in nobis ; sed, sicut habemus unum baptismum, unam fidem, ita et consonantiam unam in omni ecclesiastico negotio. Et pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, in unum nos conducat, et divisa uniat, atque diuturnum vulnus sanet, et incolunitate fidei integros servet, et in vera confessione atque concordia stabiliat omnes, uniatque sanctam Ecclesiam suam, et compescat scandala quæ superjacent ei intercessionibus intemperatæ Dominæ nostræ Dei Genitricis et omnium sanctorum fiat. Amen.

Petrus et Petrus Deo amabiles presbyteri, et locum retinentes beatissimi papæ Adriani senioris Romæ, dixerunt : Hujusmodi litteras sanctissimus papa recepit, et idcirco direxit nos cum rescriptis quæ jam lecta sunt.

Joannes Deo amabilis presbyter, et locum retinens orientalium principum sacerdotum, dixit : Hæ litteræ, et pietas imperii fecit nos venire huc, et effugere iniquorum illorum Ecclesiæ inimicorum manus.

Sancta synodus dixit : Deus vos bene adduxit.

Constantinus Deo amabilis diaconus et notarius dixit : Præ manibus habeo memoratos quaterniones qui missi sunt ab Oriente ; et si jubetis, legemus.

Sanctissimo ac beatissimo domino Tarasio archiepiscopo Constantinopoleos et universali patriarchæ, Orientis summi sacerdotes in Domino salutem.

Sacratissimis et ex divina deitatis inspiratione libellis apostolicæ ac paternæ sanctitatis vestræ prælectis, o beatissimi, nos humiles, et eorum qui desertum incolere gestiunt ultimi, tremore pariter et gaudio sumus detenti. Tremore quidem propter timorem eorum quibus ob peccata nostra servire decreti sumus, quique vere sunt impii et in circuitu, secundum quod scriptum est, impii ambu-

Α τοῦ προέδρου τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἡγησάμεθα· καὶ παρακαλῶ ὑμᾶς ἀδελφικῶς, τὴν ἀποστολικὴν ὑμῖν προσφθεγγόμενος φωνὴν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ὑμῶν, πάντα ἐρευνῶντες κατὰ τὸν ἔνθεον σκοπὸν ὑμῶν, φανερώσατε ἡμῖν. Γέγραπται γάρ· *Χεῖλη ἱερέων φυλάσσεται γνώσιν, καὶ νόμος ἐκλή- τήσουσιν ἐκ στόματος αὐτῶν*. Πειστέμεθα γάρ, ὅτι τὰ σπέρματα τῆς ἀληθείας ἐν ἑαυτοῖς διασώζετε. Καὶ οἱ εὐσεβεῖς δὲ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ κατὰ πάντα ὀρθόδο- ξοὶ τῆς ἀληθείας βεβαίωσιν ἐπισπῶνται, καὶ Κύριον τὸν Θεὸν ἱκετεύουσι κατὰ τὸν τῆς θεολογίας ἐπινο- μὸν Γρηγόριον, ἵνα γενώμεθα οἱ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ ἐν, καὶ οἱ τῆς Τριάδος, ἡνωμένοι καὶ ὁμότιμοι καὶ ὁμόψυχοι· οἱ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ κατ' ἀλλή- λων, ἀλλὰ σὺν ἀλλήλοις· οἱ τῆς ἀληθείας τὸ αὐτὸ φρονούντες καὶ λέγοντες, καὶ μὴ εἴη ἔρις καὶ διχο- στασία ἐν ἡμῖν· ἀλλ' ὥσπερ ἔχομεν ἐν βάπτισμα, μίαν πίστιν, οὕτως καὶ συμφωνίαν μίαν ἐπὶ παντὶ ἐκκλησιαστικῷ πράγματι. Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, εἰς ἐν συναγάγοι ἡμᾶς, καὶ τὰ διηρημένα ἐνώσει, καὶ τὸ γρόνιον ἕλκος ἰά- σαιτο, καὶ ἐν εὐρωστῇ πίστει ἀκραιφνοῦς καὶ ἀληθοῦς ὁμολογίας καὶ συμφωνίας στηρίξει πάν- τας, καὶ φρουρήσει τὴν ἁγίαν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, καὶ παύσει τὰ κατ' αὐτῆς ἐπιχειρέμενα σκάνδαλα, πρεσβεῖαις τῆς ἀχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων γένοιτο. Ἀμήν.

С Πέτρος καὶ Πέτρος οἱ θεοφιλέστατοι πρεσβύτεροι, καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντες τοῦ μακαριωτάτου πάπα Ἀδριανοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, εἶπον· Τοιού- τα γράμματα δεξάμενος καὶ ὁ ἁγιώτατος ἡμῶν πά- πας, τοῦτου ἕνεκεν ἀπέστειλεν ἡμᾶς μετὰ τῶν ἀντι- γράφων τῶν ἡδὴ ἀναγνωσθέντων.

Ἰωάννης ὁ θεοφιλέστατος πρεσβύτερος, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τῶν ἀνατολικῶν ἀρχιερέων, εἶπεν· Ταῦτα τὰ ἱερὰ γράμματα, καὶ ἡ εὐσέβεια τῆς βασι- λείας παρεσκεύασαν ἡμᾶς τοῦ παραγενέσθαι ἐνταῦ- θα, καὶ διαφυγεῖν τῶν παρανόμων ἐκείνων καὶ ἐχ- θρῶν τῆς Ἐκκλησίας τὰς χεῖρας.

Ἡ ἁγία σύνοδος εἶπεν· Ὁ Θεὸς καλῶς ὑμᾶς ἤνεγκεν.

Κωνσταντῖνος ὁ θεοφιλέστατος διάκονος καὶ νοτά- ριος εἶπεν· Ἐπὶ χεῖρας ἔχω τὰς μνημονευθείσας τετράδας τὰς ἀποσταλείσας ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ εἰ κελεύετε, ἀναγνώσονται.

Τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ κυρίῳ καὶ δε- σπότη Ταρασίῳ ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινου- πόλεως, καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, οἱ τῆς Ἐφῆς ἀρχιερεῖς ἐν κυρίῳ χαίρουσιν.

Τοῖς πανιérois καὶ ἐκ θείας ἐπινοίας ὑπαγορευ- θεῖσι λιθέλλοις τῆς ὑμετέρας ἐντετυχηκότες ἀποστο- λικῆς τε καὶ πατρικῆς ἀγωγῆς μακαριωτάτοι, ἡμεῖς οἱ ταπεινοί, καὶ τῶν τὴν ἔρημον παροικεῖν ἐπιεμένων ἔρχατο, τρόμῳ καὶ χαρᾷ συνεχέθημεν. Τρόμῳ μὲν, διὰ τὸν φόβον τῶν οἷς δουλεύειν διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν κατεκρίθημεν, τῶν ὧτως ἀσεβῶν, καὶ κύκλῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, περιπατοῦντων,

⁷¹ Malach. ii, 7.

καὶ προφάσεις καθ' ἑκάστην, ὡς ἔπος εἰπεῖν, A lant ⁷⁸, » ac per singulos pene dies occasiones exquirunt, ut nos morti tradant, et perdant, gaudio vero, propter veritatem orthodoxæ fidei quæ fulget in eis solarium more radiorum, et luculentissimam explanationem apostolicorum dogmatum et pater-norum. De quibus apte genitorem vocis Verbi, id est, prophetam Zachariam ad memoriam reducen-tes, magna voce clamamus : « Visitavit nos oriens ex alto ⁷⁹, » splendidius theoricæ et divina provi-dentia illustratæ mentis, in tenebris et umbra mor-tis maligni erroris, id est, Arabicæ impietatis, se-dentes, ad dirigendos intelligibiles pedes nostros in viam et semitas paciferæ constitutionis. « Quis loquetur potentias Domini ⁸⁰ ? » nobiscum psallat David pater Dei ; « Aut auditis faciet omnes laudes B ejus ⁸¹ ? » quoniam misertus est Deus desperati populi sui, et distantia ad unam fidei collegit har-moniam. « Et erexit cornu salutis nobis ⁸², » et directionis in domo, et dominum recipiente templo unigeniti Filii sui, Domini videlicet Dei ac Salva-toris nostri Jesu Christi : quod estis vos sanctissimi ⁸³, atque hi qui partes secundas Ecclesiæ portant per legem et ordinem Ecclesiæ nostræ, triumphatores scilicet ac divinitus redimiti seu decreti principes nostri et domini terrarum orbis. Sacer-dotium enim imperii sanctificatio est et con-stitutio, et imperium sacerdotii fortitudo et firma-mentum : de quibus sapiens quidam princeps et in sanctis regibus beatissimus ait : Maximum donum Deus hominibus præstitit, sacerdotium et C imperium : illud quidem adornans et regens cœles-tia, hoc vero gubernans legibus justis terrestria. Nunc veraciter medius maceriæ paries solutus est, et concordia discordiæ principatur, et incurvatur unitati divisio, et fuga lapsa disparuit dissonantia : et pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, jucundo vultu triumphat, et fiducialiter conversatur. Nunc nos « qui facti fueramus opprobrium vicinis et affini-bus nostris, subsannatio et derisio his qui in circuitu nostro sunt ⁸⁴, » ac per hoc ad terram præ confusione prospicientes, ad cœlos unanimi alacri-tate suspicimus, et psallentes in exultatione procla-mamus : « In hoc cognovi, quoniam voluisti me, quia non gaudebit inimicus meus super me ⁸⁵. » D Me autem propter innocentiam et simplicitatem erroris [errore] titubantem suscepisti, et salvum me faciens existi, et super petram apostolicæ fidei claudicantes pedes meos infixisti.

Hæc et his concinentia scribere nos fecerunt di-vinitus exarata volumina vestra, quæ canonica moti lege, et paternæ traditionis disciplina docti, his qui apostolicarum sedium moderamen sortiti sunt, per reverendas et a Deo directas bigas misi-stis : qui pervenientes, et per Dei voluntatem ac nutum occurrentes Dei cultoribus fratribus nostris,

⁷⁸ Psal. xi. 9. ⁷⁹ Luc. i. 78. ⁸⁰ Psal. cv. 2. ⁸¹ ibid. ⁸² Luc. i. 69. ⁸³ Anast. verb., « Quia primas retinent patriarchæ, nam primum in Ecclesia locum possident sacerdotes. » ⁸⁴ Psal. lxxviii. 4. ⁸⁵ Psal. xi. 12.

idipsum enim et a præsule senioris Romæ petivi. A
mus : et rogo vos fraterne, apostolicam vobis vo-
pronuntians, tanquam Deo exhortan-
omnia perscrutantes secundum cor
quod in Deo patefacite nobis. Sc
Labia sacerdotum custodient
exquirent ex ore eorum⁷⁷. Certi
semina veritatis in vobis sal-
pii imperatores nostri et
veritatis firmitatem secta
plicare non cessant, s
theologia cognomen
nos, qui unius Dei
nus Trinitatis, ur
nimes in cunctis
Spiritus, non er
mus ; et qui s
que dicentes
dissensio in
ptisma, ur
omni ecr
perat o
divisa
incolo
fessi
sant
que
De
r

idipsum enim et a præsule senioris Romæ petivi. A
mus : et rogo vos fraterne, apostolicam vobis vo-
pronuntians, tanquam Deo exhortan-
omnia perscrutantes secundum cor
quod in Deo patefacite nobis. Sc
Labia sacerdotum custodient
exquirent ex ore eorum⁷⁷. Certi
semina veritatis in vobis sal-
pii imperatores nostri et
veritatis firmitatem secta
plicare non cessant, s
theologia cognomen
nos, qui unius Dei
nus Trinitatis, ur
nimes in cunctis
Spiritus, non er
mus ; et qui s
que dicentes
dissensio in
ptisma, ur
omni ecr
perat o
divisa
incolo
fessi
sant
que
De
r

Consideravimus igitur, sanctissimæ, contaminatæ
nationis cognoscentes contra nos infestationem, re-
timere hos qui missi sunt, et prohibere appropriare
his ad quos destinati sunt : ducentes hos in me-
dium nostrum, et admonentes plurimum, ne indu-
cerenturbationem, imo, ut specialius dicamus, exi-
tium quiescentibus, et Dei gratia pacificatis Eccle-
sias, vel populo miserabiliter iugo servitutis afflicto,
et importabilem illatione tributorum oppresso.
At illi hæc moleste ferentes, dicebant, quia in hæc
destinati sumus, ut tradamus nostras in mortem
animas pro Ecclesia, et propositum sanctissimi pa-
triarchæ ac piissimorum imperatorum perducamus

ἡμῶν ἀνδράσιν ὁλοῖς καὶ
αὐτῶν ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν
ἀναγκασθέντες ἐκ παλαιᾶς καὶ ἀρ-
χαιοῦς, λίαν ἐχάρησαν· καὶ μάλιστα εὐ-
χόμενοι ἐν ἐνὶ διατριβόνας τόπω, καὶ τὸν
τρόπον διώκοντας. Καὶ ἀνακαλύψαντες ἐαυ-
τοὺς ὑπέδειξαν αὐτοῖς τοὺς τῆς ὀρθοδόξιας ἡμῶν
δογματικὰς καὶ ἀξιαγάστους λιβελλοῦς, διηγησάμε-
νοι κατ' ἑποχὴς τῆς θεαρέστου γνώμης τῆς σῆς ἀγι-
ότητος, καὶ τῶν θεοφυλάκτων δεσποτῶν ἡμῶν τὴν
εὐθουλίαν, καὶ τῆς κοινῆς τῶν ὁλων σωτηρίας τὴν
προσδοκίαν, καὶ πρὸς Θεὸν ἀκαταίχυντον ἐλπίδα.
Οἱ δὲ ὡς περ μίαν ψυχὴν ἐν δυοὶ σώμασιν ἔχοντες,
καὶ τὸ ἐν ἀποστολικῶς φρονούντες, καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ
κινούμενοι Πνεύματος, μυστικῶς ἅμα καὶ συνेतῶς
τῶν ἀδελφῶν περιστειλιαντὲς τε καὶ κατακρύψαντες
διὰ τὸ περιστοιχοῦν θεὸς τῶν ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ,
οὐ κατεθάρρησαν, καί περ σοφοὶ ὄντες ; ἢ καταπι-
στεῦσαι τῆς σφῶν αὐτῶν θεωρίας, ἢ τῆς ὑποθέσεως
ἐνεργῆσαι τὴν διέξοδον, δεδωμένης καὶ μάλιστα
δισσημιευμένης ; καὶ πεπυκνωμένης βουλῆς τε καὶ
σκέψεως. « Βουλὴ γάρ, φησί, καλὴ φυλάξει σε, ἐν-
νοια δὲ ἀγαθὴ τηρήσει σε. » Καὶ δὴ λαθόντες οὓς ἐν
ἀτραυλῇ παραφυλαχῆς ἀπέθεντο, ἔδραμον ὡς ἡμᾶς,
καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἡθροικότες ἀφορτῇ τὴν ἡμετέραν
ταπείνωσιν, πρῶτον μὲν κατακρίσει φρικωδεστάτῃ
συνδῆσαντες ἡμᾶς, φυλάξαι ἀνεξαγόρευτα τὰ πρὸς
αὐτῶν λεγθησόμενα, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἑαυτοῖς
ἐπιστεωρουκότες τὸ ἀσφαλές, ἀπεκάλυψαν ἡμῖν πᾶ-
σαν τὴν περιπέτειαν· καταπλαγέντες δὲ καὶ κατα-
νυγέντες τὴν καρδίαν, δάκρυα τε συσχεθέντες θερ-
μοῖς ; ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ τῆς διηγήσεως θαύματι, καὶ τῷ
παρδόξῳ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς, ἔστρεψεν εἰς προ-
εὐχὴν ὡς ἀμαρτωλοὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου· καὶ
τῷ ποιοῦντι πάντα καὶ μετασκευάζοντι πρὸς τὸ βέλ-
τιον προσαγγιχόντες τὴν πρέπουσαν ἀνέστιν, ἡτοιμά-
μεθα τὴν αὐτοῦ ἔκτενως ἀγαθότητα τῶν ἐλαχίστων
ἡμῶν γενέσθαι ἐν μέσῳ, καὶ διὰ Πνεύματος ἁγίου
ἐπιλάμψαι φῶς γνώσεως ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ
κοινωνηλοῦς βουλῆς χαρίσασθαι δύναμιν, καὶ ἐννοίας
ἀγαθῆς πρὸς περὶ αἰσιν τῆς ἀρίστης ὑμῶν προθέ-
σεως· ὁ δὲ καὶ ἐποίησεν ἀγαθὸς ὢν καὶ φιλόανθρω-
πος.

Συνείδομεν τοιγαροῦν, ἀγιώτατοι, τοῦ μιᾶρου γι-
νώσκοντες ἔθλους τὴν ὥς ἡμᾶς ἀπέχθειαν, ἐπισχεῖν
τοὺς ἀποσταλέντας, καὶ κωλύσαι προσεγγίσει τοῖς
πρὸς οὓς ἀπεστάλησαν, ἀγαγόντας αὐτοὺς μέσον
ἡμῶν, καὶ νοουθετήσαντες πλεῖστα μὴ ἐπαγαγεῖν τὰ-
ραχον, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν ὁλοκλήρως οἰκειότερον ἡρε-
μοῦται ; καὶ Θεοῦ χάριτι εἰρηνευοῦσαι Ἐκκλησίας ;
καὶ λαῷ τάλαιπωροῦντι δουλείας ζυγῶ, καὶ δυσ-
εκτίτων φόρων πιεζομένων ἐπαγωγῇ· οἱ δὲ εὐσπλαγχε-
τοῦντες ἔλεγον, ὡς εἰς τοῦτο ἀπεστάλημεν, παρα-
δοῦναι τὰ ἑαυτῶν εἰς θάνατον ψυχῆς ὑπὲρ τῆς Ἐκ-
κλησίας, καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρ-
χου καὶ τῶν εὐσεβῶν βασιλέων εἰς πέρας ἀγαγεῖν.

⁷⁷ Prov. II, 11. ⁷⁷ Gr. addit, « maxime horribili » quod etiam epitheton legitur in ms. Jolyano.

ἢ εἰ μὲν εἰς τὰς ἡμετέρας καὶ μόνον ψυχὰς, ἐξη-
 ὄης αὐτοὺς, συνηντεῖτο ὁ κίνδυνος, εἶχεν ἂν
 ὁμῶν τὸ βέβαιον· ἐπεὶ δὲ κατὰ κοινὸν τοῦ
 κλησίας προέρχεται σώματος, ποῖα ἔσται θνη-
 , μᾶλλον δὲ ποῖον οὐκ ἔσται βλάβος, κτίσαι εὐ-
 λομήν ἐπίσθρον, καὶ στερόν θεμελίον χρησέου-
 σιν; καὶ πῶς, ἔλεγον, ἢ ποῖψ προσώπῳ πρὸς τοὺς
 ἀπειθαρχήσας ἡμᾶς ἐπαγγέλλομεν, ἐπιφερόμενοι μη-
 δὲν τῶν κατὰ γνώμην αὐτοῖς ἐλπιζομένων; Πρὸς
 ταῦτα ἡπορηκότες ἡμεῖς γινώσκοντες τε τοῦ θεοφιλεῖς
 ἀδελφοῦς ἡμῶν Ἰωάννην καὶ Θωμᾶν ζήλῳ θεῖῳ τῆς
 ὀρθοδόξου κκοσμημένους πίστεως, δύο ἀγίων καὶ
 μεγάλων πατριαρχῶν ὁμοψύχους συγγέλλους γενο-
 μένους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγιοποιοῦ ἡσυχίας θυ-
 ται; ἔραστῃς, ἔφημεν πρὸς αὐτούς· Ἰδὲ καίριος, ἀδελ-
 φοὶ πρόσφορος σωτηρίας, καὶ ἡσυχίας μᾶλλον ὑψη-
 λότερος· πορεύεσθε σὺν τοῖς ἀνδράσι τούτοις, καὶ
 τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογίαν ἀναδείξατε, καὶ διηγή-
 σαθε ζώσῃ φωνῇ, ἢ διὰ γραμμάτων γνωρίσαι τοῖς
 δεσπόταις ἡμῶν παρέλκον ἡγοῦμεθα.

Ὀῖδατε, ὅπως διὰ βραχυτάτης κατηγορίας ἐξήρι-
 στος γέγονεν ἀπὸ δισχίλων σημείων ὁ τὸν θρόνον
 λαχὼν διέπειν τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου. Ὁπνίκα
 δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ ἔργον πληρώσῃτε, καὶ τὴν κρατοῦσαν
 ἀποστολικὴν παράδοσιν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ
 ταῖς κατ' Ἀφύπτον καὶ Συρίαν τοὺς δεσπόταις ἡμῶν
 γνωρίσητε, τηνικαῦτα τὸ ποθοῦμενον ὑμῖν ἀσπά-
 σαθε. Καὶ πῶς ἡμεῖς, ἀπεκρίναντο, ἰδιῶται καὶ
 ἀγνώτες ὄντες, καὶ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἀσθενῶς καὶ
 ἀμαθῶς ἔχοντες, κατατολμήσομεν χρήματος τὴν
 ἡμετέραν ὑπερβάλλοντος δύναμιν; Ἀλλ' ὁ δι' εὐτελῶν
 καὶ ἰδιωτῶν, ἀντέστημεν, ἐνεργήσας, τῶν ἀγίων ἀπο-
 στόλων, φημί, καὶ δι' αὐτῶν ζωγήσας τὴν οἰκουμέ-
 νην πᾶσαν πρὸς ὑπακοὴν τοῦ λόγου τῆς αὐτοῦ οἰκο-
 νομίας, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν δυνατός ἐστι δοῦναι
 ὑμῖν λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ὑμῶν, πρὸς τὸ
 ἀναπληρῶσαι τὸν σκοπὸν καὶ φρόνημα τῶν μήτε
 γράμματα δυναμένων δεῖξασθαι, μηδ' αὖ τολμώντων
 γράψαι ἢ γρύψαι τι περὶ τῶν τοιούτων. Οἱ δὲ θεο-
 φιλεῖς ὄντες, καὶ ὑπακοῆς υἱοὶ πεφηνότες, ἐπελθόν-
 ταν τῷ λόγῳ ἡμῶν, καὶ εἶξαν τῇ παρακλήσει. Οὕ-
 μετ' ἔκτενοὺς προσπεπομφότες εὐχῆς, καὶ χαρὰν οὐ
 τυχούσαν τοῖς ἀποσταλείς προεξενήκτες, οὕτω
 διεσπάσθημεν ἀπ' ἀλλήλων μετὰ πολλῆς δακρύων
 χύσεως. Ἀλλ', ὦ ἀγιώτατοι καὶ μακαριώτατοι, ὡς
 πρέπον ἐστὶ τῇ πατρικῇ δεσποτείᾳ ὑμῶν, ἀμέλως
 τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν ὑποδέξαθε, καὶ τοῖς δεσπόταις
 τῆς οἰκουμένης ἄτερ συστολῆς καὶ ἀνθρωπίνου φό-
 βου παραστήσατε. Ἔξετε γάρ αὐτοὺς ἐπισταμένους
 ἀκριβῶς τῶν τριῶν ἀποστολικῶν θρόνων τὴν ὁμο-
 νοητικὴν τε καὶ σύμφωνον ὀρθοδόξω· οὔτινες τὰς
 ἀγίας καὶ οἰκουμενικάς ἐξ συνόδου ὁμοφώνως κη-
 ρύττουσιν, ἐτέραν πρὸς ταύταις, ἣν καὶ ἐβδόμην
 τινὲς θρulloῦσιν, οὐ προσέμενοι, ἀλλὰ πάνπαν ἀπο-
 θαλλόμενοι, ὡς ἐπὶ καθαιρέσει τῶν ἀποστολικῶν τε
 καὶ διδασκαλικῶν παραδόσεων συναθροισθεῖσαν, καὶ
 τῶν θείων καὶ σεπτῶν εἰκόνων ἀνατρέσει καὶ ἐξ-

in finem. Sed si in vestras tantummodo animas,
 diximus ad eos, cohauriretur ⁸⁸ periculum, haberet
 forte sermo vester aliquam firmitatem. At vero quia
 contra commune corpus procedit Ecclesiae, qualis
 erit prolectus? imo qualis non erit læsio, ædificium
 construere super putredinem, et firmo fundamento
 privatum? et quomodo, inquit, vel qua facie ad
 eos qui nos miserunt, redibimus, nihil eorum quæ
 secundum votum suum sperabant, omnino ferentes?
 Ad hæc deficientes nos, scientesque Deo amabiles
 fratres nostros, Joannem scilicet et Thomam, zelo
 divino orthodoxæ fidei adornatos, atque duorum
 sanctorum et magnorum patriarcharum syncellos,
 quin et sanctificandos [sanctifici] silentii amatores,
 diximus ad eos: Ecce tempus, fratres, acceptum
 salutis, et silentio excellentius. Itē cum viris istis,
 et pro eis apologiam assumite; et enarrate viva voce,
 quæ per litteras intimare dominis nostris supra vires
 esse conjicimus.

Notis enim qualiter per pusillam accusationem
 exsul factus sit a bis millibus signorum ille qui ad
 regendum thronum fratris Domini sortitus est Ja-
 cobi. Cum autem opus Dei adimpleveritis, et apo-
 stolicam traditionem quæ tenetur in Ecclesiis per
 Ægyptum et Syriam, dominis nostris cognitam fe-
 ceritis, tunc quod a vobis desideratur, amplecti-
 mini. Et quomodo nos, responderunt, idiotæ cum
 simus et inexpertes [Gr. ignoti], et ad tantam cau-
 sam infirmi et indocti, præsumemus arripere ne-
 gotium quod virtutem nostram exsuperat? Sed Chris-
 tus Deus noster, qui per vilissimos et idiotas, e
 vestigio diximus, cooperatus est, sanctos, inquam,
 apostolos, et per eos orbem terrarum captavit ⁸⁹
 ad obedientiam verbi dispensationis suæ, potens
 est dare vobis sermonem in apertione oris vestri,
 ad supplendum intensionem et sensum eorum qui
 neque litteras quiverunt suscipere, neque ausi sunt
 scribere, vel super talibus quolibet modo mutire.
 Qui cum Dei essent amatores, obedientiæ filii ap-
 parentes, obedierunt verbo nostro, et acquieverunt
 hortationi: quos cum proluxa promittentes oratione,
 et gaudium non qualecunque his qui missi sunt,
 conciliantes, taliter divulsi sumus abinvicem cum
 multa lacrymarum effusione. Verum, o sanctissimi
 et beatissimi, ut decet paternam dominationem ve-
 stram, benigne fratres nostros suscipite, et dominis
 orbis absque subtractione vel timore hominum præ-
 sentate: habebitis enim eos scientes liquido trium
 apostolicarum sedium concinentem et concordantem
 orthodoxiam: qui sanctas et universales sex
 synodos voce consona prædicant, aliam ad hæc,
 quam et septimam quidam susurrando nuncupant,
 nullatenus admittentes, imo modis omnibus re-
 spuentes, nimirum ut dudum in apostolicarum et
 magisterialium traditionum depositionem, atque
 sacrarum ac venerabilium imaginum interemptio-

⁸⁸ Sic etiam in Græco, sed forte melius, *coariretur*. HARD. ⁸⁹ Sic etiam in Græco, sed tamen forte melius, *captiravit*. HARD.

nem et abolitionem, collectam. Vos autem, sanctissimi divino illustrati zelo, consentaneos quoque habentes divinitus conservandos dominos, qui justo decreto Dei in vobis imperare præordinati sunt, simul etiam et a Deo protegendum et muniendum senatum prævalete et viriliter agite, et confortetur cor vestrum¹⁾, omnem inobedientiam apostolice ulciscentes, et ad Christi obedientiam coaptantes.

Illud autem tanquam necessarium penes pontificalem apicem vestrum commonendum ducimus; ut si beneplacito cunctorum regis, Christi videlicet Dei nostri, et eorum qui cum eo regnare meruerunt, Dei scilicet amicorum et triumphatorum dominorum nostrorum, volueritis celebrare synodum: ne molesta vobis appareat trium apostolicarum sedium alimorum patriarcharum, et sanctissimorum episcoporum, qui sub ipsis degunt, absentia, non ex proprio eorum accidens proposito, sed ex tenentium seu dominantium illis terribilibus minis et mortiferis pœnis. Hoc autem subtilius est considerandum etiam ab ipsa sacra et universali sexta synodo, in qua nullus eorum qui per idem tempus in his partibus episcopi erant, convenisse repertus est propter obscenorum obtinentiam. Sed nullum ex hoc sanctæ adhæsit synodo præiudicium: neque vires habuit prohibitio aliqua statuendi et manifesta faciendi recta dogmata pietatis, præcipue cum sanctissimus et apostolicus papa Romanus concordaverit, et in ea inventus sit per apocrisiarios suos. Et nunc, sanctissimi, hoc cum auxilio Dei similiter fiat. Nam sicut tunc illius fides in orbis terræ personuit fines, ita et synodi quæ nunc per gratiam Dei congreganda est per interventionem vestram, et ejus qui moderatur apostolorum principis sedem, prædicabitur in omni loco qui sub sole est; videlicet quæ tyrannice destructa sunt, erigens, et in antiquam et apostolicam reformans traditionem. Porro ad munitionem humilium litterarum nostrarum, satisfactionemque beatitudinis dominationis vestræ, atque victorum et triumphatorum imperatorum nostrorum, conspeximus etiam exemplar Synodicorum Theodori sanctæ memoriæ Patris nostri et patriarchæ Hierosolymorum subjiendum his quæ scripta sunt a nobis. Hunc autem libellum secundum solitum Ecclesiæ ritum, idem sanctæ recordationis scripsit beatis et almi termini sanctissimis patriarchis, Cosmæ scilicet Alexandriæ, ac Theodoro Antiochiæ Theopoleos; qui et reciproca Synodica eorum, dum adhuc viveret, recepisse dignoscitur. Incolumes vos pro nobis orantes Dominus conservet, sanctissimi et divinitus honorati.

αλείψει ὑμεῖς, δὲ, ἀγιώτατοι, πεπυρσυσμένοι θεῷ, ζήλω ὑπάρχοντες, σύμφρονάς τε τοὺς δικαίᾳ ψήφῳ Θεοῦ βασιλεύειν ὑμῶν προκριθέντας θεοφυλάκτους, δεσπότας ἔχοντες, ἅμα δὲ καὶ τὴν θεοσχεπὴ καὶ θεοτελίστον σύγκλητον, ἰσχύσατε καὶ ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιοῦσθαι ἡ καρδία ὑμῶν, πᾶσαν παρακοὴν ἀποστολικῶς διεκδικοῦντες, καὶ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπακοὴν μεθαρμόζοντες.

Ἐκεῖνο δὲ ὑπομνησकोμεν, ὡς ἀναγκαῖον τῇ ἱεραρχικῇ ὑμῶν κορυφῇ, εἶγε εὐδοκίᾳ τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τῶν αὐτῷ συμβασιλεύειν ἀξιωμένων θεοσεβεστάτων καὶ τροπαιοῦχων δεσποτῶν ἡμῶν, βουληθεῖντε συγκροτῆσαι σύνοδον, μὴ ἐπαχθῆς ὑμῖν φανείη τῶν τριῶν ἀποστολικῶν θρόνων τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, καὶ τῶν ὁπ' αὐτοὺς ὁσιωτάτων ἐπισκόπων ἡ ἀπόλειψις. Οὐ γὰρ ἐξ οἰκείας αὐτῶν τὸ ἐμποδῶν προθέσεως, ἀλλὰ τῆς τῶν κρατούντων καὶ κυριευόντων αὐτῶν φρικωδεστάτης ἐπαπειλήσεως καὶ θανατηφόρου ἐπιτιμήσεως. Τοῦτο δὲ ἔστιν ἀκριθέστερον συνιδεῖν καὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμένης ἐκτὸς συνόδου, ἐν ᾗ οὐδεὶς τῶν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἐν τούτοις ἐπισκοποῦντων τοῖς μέρεσι συναχθεὶς εὐρηται διὰ τὴν τῶν μιᾶρῶν ἐπικράτειαν. Ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τούτου τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ πρόκριμα συνεπλάκη, οὐδ' αὖ παρωμάρτησε κώλυσις τις συστήσασθαι, καὶ κατὰ δὴν πᾶσι ποιῆσαι τὰ ὀρθὰ τῆς εὐσεβείας δέγματα· μέλιστα τοῦ ἀγιωτάτου καὶ ἀποστολικοῦ πάπα Ρώμης συμφωνήσαντος αὐτῇ καὶ συνευρεθέντος διὰ τῶν οἰκείων ἀποκρισταρίων. Καὶ ἀρτίως, ἀγιώτατοι, τοῦτο γένοιτο σὺν Θεῷ. Καὶ ὅν τρόπον τηνικαῦτα ἐκείνη; ἡ πίστις εἰς τὰ τῆς οἰκουμένης ἐξήχηται πέρατα, οὕτω καὶ τῆς νυνὶ ἀπορισθησομένης Χριστοῦ χάριτι συνόδου διὰ μεσιτείας ὑμῶν καὶ τοῦ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον τοῦ κορυφαίου διέποντος, κηρυχθήσεται ἐν ὅλῃ τῇ ὑφ' ἡλίῳ· δηλαδὴ τὰ τυραννικῶς καταστραφέντα ἀνορθώσης, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθιστάσῃς κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν. Πρὸς δὲ ὀχύρῳσιν τῶν μετρίων ἡμῶν γραμμάτων, πληροφοροῖαν τε τῆς ὑμετέρας διανοητικῆς μακαριότητος, καὶ τῶν νικητῶν καὶ τροπαιοῦχων ἡμῶν βασιλείων, συνεῖδομεν καὶ τὸ ἴσον τῆς συνοδικῆς Θεοδώρου τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν καὶ πατριάρχου Ἱεροσολύμων ὑποτάξει τοῖς ὑφ' ἡμῶν γραφεῖσι. Τοῦτον δὲ τὸν ἡβέλλον κατὰ τὸν συνῆθη θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας ὁ αὐτὸς ἐν ἁγίᾳ τῇ λήξει γεγράφηκε τοῖς μακαρίοις καὶ ἐν ὁσίᾳ τῇ λήξει ἀγιωτάτοις πατριαρχαῖς, Κοσμά, φάμεν, τῷ Ἀλεξανδρείας, καὶ Θεοδώρῳ τῷ Ἀντιοχείας Θεουπόλεως, ὅς καὶ τὰ ἀντισυνοδικὰ αὐτῶν ἐτιζὼν ἐδέξατο. Ἐρρωμένους ὑμᾶς καὶ ἡμῖν εὐχομένους ὁ Κύριος διαφυλάξειεν, ἀγιώτατοι καὶ θεοτίμητοι.

¹⁾ 1 Cor. xvi, 13.

Γ.

Α

VI

Ἀδελφοῖς καὶ συναλειτουργοῖς πᾶσι τοῖς ἐσωτά-
τοις ἐπισκόποις τῆς φιλοχρίστου Σικελῶν·
Ταράσιος ἐλέφ Θεοῦ ἐπίσκοπος Κωνσταντινου-
πόλεως νέας Ῥώμης.

Οἱ τοῖς θείοις σοφῶς ἐμμελετῶντες λόγοις, καὶ
ἐρευνητικῶς, καὶ οὐ παροδευτικῶς ἐν αὐτοῖς ἐκχύ-
πτοντες, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν τῇ εὐσεβεῖα καὶ τῇ ἀλη-
θείᾳ προσπηγνύντες, φωτίζονται πως θαυμαστῶς
ἀπὸ ὁρέων αἰώνιων, ἐξ ἀποστολικῶν προφητικῶν τε,
φημὶ, καὶ πατρικῶν διδαγμάτων, καὶ τῇ ἀγλῇ τι-
λαυγῆσεως προορῶνται τὸν κύριον ἐνώπιον αὐτοῦ
διαπαντὸς, καὶ διὰ τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς πρὸς θεω-
ρίαν ἀνάγονται· εἰτά τε καὶ τὴν δογματικὴν διδα-
σκαλίαν ταύταις ἀναμειγνύντες, σφᾶς τε αὐτοῦ· καὶ
τοὺς ἄλλους πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐκπαιδεύοντες, τῷ
ἥθους τοῦ βίου ρυθμίζουσι, καὶ τῶν γῆινων ὑπερνα-
θεδηκτές, τὰ ἄνω φρονοῦσι, καὶ ὥσπερ τὸ διαφα-
νὲς ὕδωρ ἐκμάσσεται τῶν εἰσρέοντων τὰς ὕψεις καὶ
αὐτοῦ τοῦ ἡλίου τὸν κύκλον καὶ τῶν οὐρανῶν τὰ κύ-
τη, οὕτως καὶ αὐτοὶ νέες καθαροὶ, νῦν καθαρῶ προσ-
μειγνύμενοι, ὅθεν τι ἐκμαγεῖον καὶ κάτοπτρον γίνον-
ται τῆς θείας δόξης, ὡς ὁ Κύριος ἔφη· «Μακάριοι οἱ
καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται·» καὶ
ἀξίως ὁῦται καὶ ἱερεῖς καὶ μυστηπόλοι ἐκλέγονται
τοῦ λαοῦ προκαθεζόμενοι, ὅτι καὶ περὶ αὐτῶν εἰρη-
ται· «Ὅπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι· ἐπὶ τῷ ὀνό-
ματί μου, ἔκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.» Ἀνδρες οὖν
ἐπιθυμῶν τῶν τοῦ πνεύματος, ἀκούομεν ὅτι τὸν
κανονικὸν θεσμόν φυλάττοντες συναθροίζεσθε καθ'
ἕκαστον χρόνον ἐπὶ τὸ διακρίνειν τὰ παρτυγχάνοντα
ἐκκλησιαστικὰ κεφάλαια ἐπὶ πάσῃ τῇ ἐπαρχίᾳ ὑμῶν,
καὶ πάντως ἐπικαλεῖσθε τὸν Κύριον, ἵνα τὴν χάριν
τοῦ Πνεύματος καταπέμπω ὑμῖν, ὧν ἕκάστῳ ὑμῶν
λόγον συνέσεως, λόγον θείας βουλῆς, λόγον φυλακῆς
ἐντολῶν Θεοῦ, λόγον τηρήσεως κανονικῶν διδαγμά-
των ταῖς κοσμικαῖς φροντίσι ταῖς ἐναντιούμεναις·
τοῖς προσταγμασι τοῦ Θεοῦ χαίρειν λέγοντες, πνευ-
ματικῶς πνευματικὰ συγκρίνετε, μὴ προκρίναντες
τὰ ἀνθρώπινα τῶν πνευματικῶν· τοῦτο γὰρ ἀνθρω-
πίνης χάριτος ἔργον, οὐ τῆς τοῦ Πνεύματος· τί δέ
εἰσι τὰ πνευματικὰ; εὐαγγελικαὶ ὁποφάσεις, ἀπο-
στολικά διατάγα, τὰ τῶν θείων κανόνων διατά-
γματα· ἐκτὸς γὰρ τούτων, κρίσις ἐκκλησιαστικῆς λοι-
δορίας οὐδὲν ἔχει πλέον.

Διὸ καὶ ἡ ἀγία σύνοδος, ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν καὶ
εὐδοκίαν συναθροισθεῖσα ἐν Νικαίᾳ ἐν τοῖς χρόνοις
ἡμῶν, εἰς ἣν καὶ οἱ πλείους ὑμῶν εὐρέθητε, μετὰ
τὸ ὁρίσθαι κρατεῖσθαι τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς
ἀγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀποδέχεσθαι
τὰς σεπτὰς καὶ ἀγίας εἰκόνας, καὶ ἀναθέματι παρα-
πέμπονσα τοὺς αἰρεσιώτας, οὓς Χριστιανοκατηγόρους
καὶ Εἰκονοκλάστας ἡ ἀλήθεια ὠνόμασεν, ἀπεφῆναι·
καὶ αὐτοὶ ἐπίστασθε πάντα τὰ κανονικὰ διατάγματα
ἀπαρτρώτως ἀναμφιβόλως φυλάττεσθαι καὶ κρα-
τεῖσθαι ἀμείωτα παρὰ πάντων ὑμῶν ἱερῶν καὶ μο-

¹ Matth. xviii, 20.

(1) Vide dicta breviter a nobis in parte Græca p.
163. Insuper de Tarasio Nicephorum part. lat. p. 3,
cujus laudabilem actum ibi memoratum inique re-

*Fratribus et comministris omnibus sanctissimis et
Christi amantibus episcopis Siculorum, Tarasius
Dei miseratione episcopus Constantinopoleos novæ
Romæ (1).*

Qui divina sapienter meditantur oracula, curiose-
que illa, non perfunctorie, considerant, suamque
mentem in pietate ac veritate defigunt, it̃ illumi-
nantur mirabiliter ex montibus æternis, ex aposto-
lico, inquam, et prophetico Patrumque magisterio,
ac splendore radiorum ejus Dominum coram velu i
semper spectant, et per activam virtutem ad con-
templationem deducuntur. Deinde his dogmaticam
quoque admiscentes doctrinam semetipsos atque
alios ad veritatem erudiunt, vitæ mores componunt,
et supra res terrenas elati, cœlestia quærunt, cœ-
lestia sapiunt: ac veluti aqua limpida purgat lavan-
tium oculos, et ipsius solis sphæram et cœlorum
concava, sic et istæ puræ mentes, puræ menti com-
mistæ, expressum veluti simulacrum speculumque
fiunt gloriæ divinæ, ut ait Dominus: «Beati mundo
corde, quoniam ipsi Deum videbunt:» meritoque
sacrificuli et sacerdotes et mystæ ad populi presu-
latum eliguntur, quia de his dictum fuit: «Ubi sunt
duo vel tres collecti in nomine meo, ibi sum in me-
dio eorum¹.» O viri itaque desideriorum spiritus,
audivimus vos canonicæ legi obsequentes congre-
gari solere singulis annis ob dijudicandum de oc-
currentibus in universa vestra provincia ecclesiasti-
cis negotiis; et quod apprime Dominum invocatis,
ut Spiritus gratiam in vos immittens, det vestrum
unicuique doctrinam intelligentiæ, doctrinam divi-
næ voluntatis, doctrinam custodiæ mandatorum
Dei, doctrinam observantiæ canonum: et quod de-
nique mundanis curis, quæ divinis præceptis ad-
versantur, vale dicentes, spiritaliter spiritalia judi-
catis, humana spiritalibus non anteponentes: id
enim humanæ gratiæ officium est, non illius quam
Spiritus dat. Quænam autem sunt spiritalia? evan-
gelica nempe præcepta, apostolicæ constitutiones,
sacrorum canonum ordinationes. Absque his enim
ecclesiasticum judicium a maledicti natura non
differt.

Quapropter sancta etiam synodus, Dei gratia ac
beneplacito Nicææ nostra ætate congregata, cui ple-
rique etiam vestrum interfuistis, postquam definivit
conservandam esse veterem sanctæ Dei catholicæ
Ecclesiæ traditionem, de venerabilibus sanctisque
imaginibus recipiendis, anathemati subijciendos
esse hæreticos, quos Christianocategoras (Christia-
norum accusatores) et Iconoclastas verus sermo
nominat, decrevit. Cuncta autem constituta invio-
labiliter et firme custodiri nostis, integramque apud
nos omnes sacerdotes ac monachos atque laicos

prehendit auctor librorum Carolinorum lib. III, 2.
Laborant tamen aliqua obscuritate vel corruptela
hæc fragmenta.

vim illorum conservari, quemadmodum perspicue docent synodicorum ejus librorum scripturæ. Cuncta enim ex fontibus Israelis hausta fuere, nihilque præter hos proclamavit aut omisit: namque synodi hujus doctrina neque incrementum patitur neque detrimentum: scriptum est enim, ne quid ei adjiciatur, aut auferatur. Equidem ut in regum etiam nummis, si quid de typo circumcidatur, totus nummus inutilis efficitur; ita etiam si quis vel minimum de sacris canonibus subvertat, rei universæ corruptelam infert. Sic nimirum qui additamentum divinæ Scripturæ aut sacris canonibus aut Patrum magisterio moliuntur, veritatem extinguere exploratum est; et ipsorum linguæ sonitum falsa locutio subsequitur. Ergo mementote Dei dicentis: Cum omnia recte feceris, salvaberis. Vosque adeo in vestra Dei nutu congregata synodo, veritate adherentes, dilatate os Spirituque complete, ex Evangelii norma, ex apostolorum et canonum atque Patrum decernite etc.

Πνεύματος πληρώσατε, εὐαγγελικῶς τε καὶ ἀποστολικῶς, κανονικῶς τε καὶ Πατρικῶς ἀποφαινόμενοι, κ. τ. λ.
Sequuntur in Tarasii epistola nonnullæ ecclesiasticæ regulæ, seu canones et præcepta, quæ describere non hujus est loci.

ναχῶν καὶ λαϊκῶν, ὡς τρανῶς διαγορεύουσιν αἱ σημειώσεις τῶν συνδικῶν αὐτῆς βιβλίων· κατὰ πάντα γὰρ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἠρύσατο, καὶ οὐδὲν περαιτέρω τούτων ἐκπερώνηκεν οὐτε ἀνέλιπεν· πᾶ γὰρ τούτων διδάγματα οὐτε προσθήκη οὐτε ὑφέσιν ἐπιδέχεται· γέγραπται γάρ, Ἐπ' αὐτοῖς οὐκ ἔστι προσθεῖναι, καὶ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφαιρεῖν· καὶ γὰρ ἐν τοῖς βασιλέων νομίσμασι μικρόν τι τοῦ παρακτῆρός τις περικόψας, ὅλον τὸ νόμισμα κίβδηλον εἰργάσατο· οὕτως καὶ ὁ τὸ ἐλάχιστον τῶν θεῶν κανόνων ἀνατρέπων, τῷ παντὶ λυμαίνεται· οὕτως οἱ προσθήκη ἐννοούμενοι ἐν τε τῇ θεῇ Γραφῇ, ἣ τοῖς θεοῖς κανόνσιν, ἣ τοῖς Πατρικαῖς παραγγέλμασιν, εὐρίσκονται παραχαράττοντες τὴν ἀλήθειαν· καὶ μετὰ τοῦ φόβου τῆς γλώττης αὐτῶν, συναγωνίζεται ἡ ψευδὴς ἡγορία· τοιγαροῦν μνήσθητε τοῦ Θεοῦ λέγοντας, Ὅτε πάντα κατορθώσεις, τότε σωθήσῃ· αὐτοὶ ἐν τῇ διὰ τὸν Κύριον συναθροισομένη συνόδῳ ὑμῶν, τὴν ἀλήθειαν ἐπισπώμενοι, πάντων τῶν προσταγμάτων τὴν φυλακὴν διατηροῦντες, πλατύνετε τὸ στόμα, καὶ

MONITUM IN SEQUEMTEM HOMILIAM.

Homiliam in *Præsentationem Deiparæ* cui titulus: Εἰς τὴν εἰσόδον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, et cujus initium: Φαῖδρά καὶ παράδοξος ἡ παρούσα πανήγυρις, Tarasio Constantinopolitano patriarchæ tribuere solent, ne minimo quidem injecto dubio, historiæ litterariæ scriptores, fide ms. Biblioth. Coislin. CCXII. [MONTFAUC. *Biblioth. Bibliothecar.* p. 504.] Marcellius vero in suis ad Kalendarium Ecclesiæ Constantinopolitanæ commentariis affirmat, forte subdubitando, Orationem Tarasii habendam non videri, et duplicem suæ sententiæ rationem affert, nempe vocem ὑπεραγία quæ in titulo reperitur a sæculo tantum decimo usurpari cœpisse, et *Deiparæ* in templum ingredientis solemnitatem tempore Tarasii nondum in Constantinopolitana Ecclesia celebrari consuevisse, ut constat ex silentio Kalendarii quod certissime ad sæculum octavum pertinet.

Levissimi momenti esse difficultatem quæ ex voce ὑπεραγία in titulo sumitur, nemo non videt. Aliud enim de sermonibus ipsis, aliud de sermonum inscriptionibus judicium ferendum quis inficiatur? Cum prorsus incertum sit quandonam ipsi sermonis auctori, quando alteri sint tribuendæ. Esto quod titulus non alii quam ipsi orationis auctori tribui oporteat, neque exinde certo concludi potest homiliam præfatum non esse S. Tarasii. Hæc enim vox ὑπεραγία reperitur in inscriptionibus homiliarum quæ auctoribus Tarasio cœvis vel antiquioribus tribuuntur (1). Ergo pari jure vel istæ orationes auctoribus quorum nomina circumferuntur abjudicandæ sunt, vel usum vocis ὑπεραγία sæculo decimo vetustiore esse admittendum quod aliunde constat ex Josephi Hymnographi canone in quo legimus: *O sanctissima, labiis omnium expers, ὑπεραγία, παράμωμος* (2), et ex Triodio S. Sophronii Hierosolymitani (3). Nec pluris valet argumentum ex Constantinopolitani Kalendarii silentio de festo *Præsentationis Deiparæ*, cum ipso Marcellio auctore unum pro certo haberi potest Kalendarium illud neque ante annum 741, neque post annum 787 fuisse conscriptum. Quoniam jure ex illo monumento inferri potest *Deiparæ* in templum ingredientis solemnitatem nondum in Constantinopolitana Ecclesia celebrari consuevisse, vivente Tarasio qui supremum diem obiit anno 806? Ergo nulla elicitur ratio decretoria propter quam homilia, quam subjicimus, magno Tarasio sit abjudicanda. Communem e contra de auctore hujus homiliæ sententiam confirmant stylus et ea quæ in ipsa oratione contra Iconomachos dicuntur.

(1) Vid. oration. in *Deiparæ natalem diem* quam sub nomine Damasceni vulgavit Michael Lequien, t. II, p. 849, sed Theodoro Studitæ restituendam monet Ang. Mai. *Biblioth. nov.* t. II, par. II, p. 54 not.; Damasceni oration. in *Deiparæ annuntiationem* Opp. t. II, p. 835; ejusdem oration. in *B. Virginis diem natalitium* Opp. t. II, pag. 841;

Modesti Hierosolymitani homiliam in *Deiparæ Dormitionem*, Aug. Giacomellus, Romæ 1760; Andreæ Cretensis homilias plures, hujus *Patrologiæ Græcæ* t. XC VII, p. 801, 820, 861, 881, 1072, etc.

(2) *Paraclet.* ton. obliq. II ad matutin. Feria VI, od. III.

(3) *Spicileg. Rom.* t. IV, p. 186.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΤΑΡΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΑ ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

TARASII ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI ORATIO

IN SS. DEI MATREM IN TEMPLUM DEDUCTAM.

Εὐλόγησον.

Α'. Φαιδρά καὶ παράδοξος ἡ παρούσα πανήγυρις, καὶ τῶν φιλοερτῶν τὸν πόθον πρὸς ὑμνωδίαν ἐγείρουσα, ἡ τῆς 'Αειπαρθένου καὶ Θεοτόκου ἐν τῇ ναφῇ πρόσδος· σήμερον γὰρ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ κοινὴν ἑορτὴν ἐκτελοῦντες, ἀμφοτέροι τὸν Δημιουργὸν δοξολογοῦσι τὸν ἐκ βροτείας φύσεως τὴν θεόπαιδα κόρην ἑκλεξάμενον εἰς ἑαυτοῦ κατασκήνωσιν.

Σήμερον τοῦ πρὸ πάντων αἰώνων προορισθέντος μυστηρίου καὶ ἐπ' ἐσχάτων φανεροῦσθαι μέλλοντος, εὐτρεπίζεται οἰκητήριον. Σήμερον ἡ ἐξ ἐπαγγελίας τεχθεῖσα ἐξ Ἰωακείμ καὶ Ἀννης προσφέρεται ὑπ' αὐτῶν, τίμιον δῶρον, τῇ μετέπειτα ἐξ αὐτῆς τεχθῆναι εὐδοκήσαντι. Σήμερον τὸ τῆς χαρᾶς προοίμιον ἐν τῇ ναφῇ εἰσάγεται τριετίουσα, καὶ παρθένοι ταύτης μετὰ λαμπάδων προπορεύονται. Σήμερον ἡ λύσις τῆς στείρωτικῆς κατάρας, δῶρον εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἀγίων προσάγεται. Σήμερον τῶν προφητῶν τὸ κήρυγμα, ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προφήτου Ζαχαρίου εἰς τὰ ἄδυστα ἀνέρχεται· ἐνθα αὐτὸς ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' εὐλαθείας εἰσήρχετο, αὐτὴ φαιδρῶς μετὰ ἀδείας ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐκαθέζετο.

Β'. Τίς οὐκ ἐκπλαγῇ πρὸς τὸ παράδοξον πρᾶγμα; τίς οὐκ ἐκπληττεται ἐπὶ τῇ παραδόξῳ θαύματι; τίς οὐκ ἐκπλαγῇ, βλέπων ἐν τῇ ἱερῇ παρεδρεύουσιν τὴν τοῖς ἱερεῦσι γεγонуῖαν ἀπρόσιτον Μαρίαν τὴν ἀμάντων; Τοῦτο τῆς πρὸς ἡμᾶς συναφείας προοίμιον· τοῦτο τῆς τῶν ἀγγέλων μετὰ ἀνθρώπων συμμίξεως προχάραγμα· τοῦτο τῆς ἡμῶν ἀνακαινίσεως ἐκσφράγισμα· τοῦτο τοῦ ἀκανθοφόρου βίου ἡμῶν καὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς προτέρας, τοῦ, Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι· καὶ τοῦ, Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου τραγῇ τὸν ἄρτον σου, ἡ μετάλλαξις· τοῦτο τοῦ, Πληθύνω τὰς λύπας σου καὶ τοὺς στεναγμούς

¹ Gen. III, 17. ² ibid. 19.

Α

Benedic.

I. Læta atque admirabilis hodierna celebritas, quæ studiosos cultores festorum dierum excitat ad hymnos concinendos, perpetuam Virginem Deique Matrem in templum progredientem prosequitur. Etenim hodie cælum et terra communem agitant solemnitatem, et conjunctim laudant rerum Opificem, qui e stirpe mortalium puellam, quæ Dei est filia, ad sui habitaculum delegit.

Hodie sacramenti ante omnia sæcula præparati cujus ad extrema tempora reservabatur manifestatio, apparatur domicilium. Hodie ex promissione genita, Joachimi et Annæ filia, ab iisdem pretiosum munus illi offertur, qui postea dignabitur ab ea generari. Hodie primordium lætitiæ adducitur in templum trimula, quam virgines cum lampadibus deducunt. Hodie in Sancta sanctorum ceu donum ea infertur, quæ sterilitatis maledictionem abstulit (1). Hodie a prophetis prædicata, sacerdote ac propheta Zacharia comitante, in sanctiores templi recessus ascendit; et quem locum semel ille quotannis cum metu adibat, in eo puella ista hilari cum securitate diu noctuque considerabat.

II. Quis rei novitate non obstupescat? quis non suspiciat inusitatum prodigium? Quis non percellatur admiratione, cum videat immaculatam Mariam in sacris adytis assidentem vel ipsis sacerdotibus factam inaccessam? Hoc initium est divinæ nolis cum conjunctionis. Hæc prima sunt lineamenta futuræ inter angelos hominesque societatis. Hæc expressa effigies nostræ instaurationis. Hæc nostra vitæ spinas ferentis atque illius permutatio et sententiæ olim latæ: *Maledicta terra in operibus tuis, spinas et tribulos submittet tibi*¹; et illius: *In sudore vultus tui vesceris pane*². Hæc est certa redemptio ab inflictâ illa pœna: *Multiplicabo dolore*,

(1) Sterilitatem non Joachimi et Annæ tantum, sed et humanæ quoque naturæ quæ ad Mariam usque nullum fructum nisi maledictum protulit.

nativitatem unius sanctæ Trinitatis, Filii scilicet Dei et Domini nostri Jesu Christi, ex veraciter sancta Dei genitrice semperque Virgine Maria : consubstantiali quidem factum nobis modis omnibus absque peccato, non autem desinentem esse quod erat ; sed duabus naturis inconfuse manentibus, una cum consistentibus in se duabus voluntatibus et operationibus : crucifixum pro nobis carne, et sepultum, et resurrexisse, in cœlosque ascendisse, et venturum judicare vivos et mortuos. Insuper spero resurrectionem mortuorum, et singulorum gestorum redditionem [*Gr. addit æternam*], bonorum scilicet, et his contrariorum. Expetens etiam intercessionem sanctissimæ et intemeratæ Domini nostræ Dei Genitricis et semper Virginis Mariæ, sanctorumque angelorum, et sanctorum et gloriosissimorum apostolorum, prophetarum, martyrum, confessorum, et magistrorum [*doctorum*] : salutans et venerabiles iconas eorum, et omnem hæreticam abominans contentionem, necnon et eorum ductores atque primores, Simeonem videlicet, Marcionem, Manetem, Paulum quoque Samo-

satenum, et Sabellium Libyum, eorumque dogmata nefaria. Recipio etiam sanctas et universales sex synodos, et earum divina dogmata pariter et doctrinas, tanquam quæ divina inspiratione nobis tradita fuerint. Et cum prima quidem homousion et una cum Patre sine initio Filium esse credens, anathematizo impium Arium, Aetium, Eunomium, Eudoxium, et Demophilum : post hos 'et eos qui jure dicuntur Dissimiles et Semiariani, atque omnem coinquinatam eorum catervam. Cum secunda vero Deum esse Spiritum sanctum et vivificatorem confitens, abjicio Macedonium et omnes qui unius cum illo sunt sensus, cum his autem et Deo perosum Apollinarium, qui insensate desipuit [*Gr. qui sine mente opinatus est.*] Cum tertia autem unum Dominum Jesum Christum verum Deum nostrum ex Patre genitum, eundemque in novissimis diebus propter salutem nostram incarnatum ex sancta Dei Genitrice semperque virgine Maria, prædicans, hominis cultorem Nestorium, et bigam quæ circa ipsum est, Diodorum ait ac Theodorum, necnon et eorum prodigiosam fabulam prædicantes, et in Christo personalem dualitatem formantes, procul a confessione mea repello. Præterea cum quarta ex duabus naturis et in duabus naturis unum sanctæ Trinitatis Christum Deum nostrum carne venisse sentiens, anathematizo Eutychetem, Dioscorum, et totam ipsorum sine capite multitudinem, una cum divinitus fulminando Severo, et infando Juliano Illicarnasseo, qui fabulose Dominum nostrum incorruptum corpus suscepisse perhibuit. Denique in quinta, quæ sicut machara spiritus in superficie quodammodo ex prioribus temporibus navigantes iniquas rescidit hæreses, et inventores patefecit earum, Origenem videlicet, et Didymum, et Evagrium ; ita et ego has, utpote portentosas hæreticorum fabulationes, repello. Porro per sextam sicut ex duabus naturis Christum, ex quibus

Χριστοῦ καὶ Θεοῦ, ἐκ τῆς ἀληθοῦς ἁγίας Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας· οὐσιωθέντος μὲν ἡμῖν ὀλίκως χωρὶς ἁμαρτίας, μὴ ἐκστάτος δὲ οὐπὲρ ἦν, καὶ ὡς τῶν δύο φύσεων ἀσυγχύτων μεμενηκυῶν μετὰ καὶ τῶν ἐν αὐταῖς δύο θελημάτων τε καὶ ἐνεργειῶν· σταυρωθέντος τε ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, καὶ ταφέντος, καὶ ἀναστάντος, εἰς οὐρανοῦς τε ἀνεληλυθότος, καὶ ἤξοντος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Ἐπὶ τούτοις δὲ προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ἐκάστου τῶν πραγθέντων αἰωνίαν ἀντίδοσιν ἀγαθῶν τε καὶ τῶν ἐναντίων. Ἐξαιτούμαι δὲ καὶ τὰς πρεσβείας τῆς τε παναγίας ἀρχάντου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας, τῶν τε ἁγίων ἀγγέλων, καὶ τῶν ἁγίων ἐνδόξων ἀποστόλων, προφητῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν τε καὶ διδασκάλων. Καὶ ἀσπάζομαι τὰς σεπτὰς αὐτῶν εἰκόνας. Καὶ πᾶσαν αἰρετικὴν ἑρεσχειλίαν βδελύσσομαι, καὶ τοὺς αὐτῶν ἡγήτορας τε καὶ προβούλους, λέγω δὴ Σίμωνα, Μαρκίωνα, Μάνεντα, Παῦλόν τε τὸν Σαμοσατέα, καὶ Σαθέλλιον τὸν Λίδυν, καὶ τὰ αὐτῶν ἐναγῆ δόγματα.

Ἀποδέχομαι δὲ καὶ τὰς ἁγίας καὶ οἰκουμενικὰς ἐξ συνόδους, καὶ τὰ αὐτῶν θεῖα δόγματα τε καὶ διδάγματα, ὡς θεῖα ἐμπνεύσει ἡμῖν παραδοθέντα. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ὁμοούσιον καὶ συνάναρχον εἶναι κηρυττούσης τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἀναθεματίζω τὸν δυσσεβῆ Ἀρειον, Ἀέτιον, Εὐδόξιον, Δημόφιον· μεθ' οὗς καὶ τοὺς ἐνδοκίως λεγομένους Ἀνομοίους τε καὶ Ἡμιαρείους, καὶ πᾶσαν τὴν μεμιασμένην ἡγυρίν αὐτῶν. Τῆς δὲ δευτέρας, Θεὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν, ἀπεβάλλομαι Μακεδόنيον καὶ πάντας τοὺς ὁμόρρονας αὐτοῦ. Σὺν τούτοις δὲ καὶ τὴν θεοστυγὴ Ἀπολινάριον, τὸν ἀνοήτως φρονήσαντα· Τῆς δὲ τρίτης, ἕνα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, αὐτόν τε ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας, τὸν ἀνθρωπολάτριν Νεστόριον καὶ τὴν ἀμφ' αὐτὸν συνωρίδα, φημι δὴ Διόδωρόν τε καὶ Θεόδωρον, καὶ τοὺς τὴν αὐτῶν τερατομυθίαν πρεσβεύσαντας, ὡς κώψαντας ἐπὶ Χριστοῦ τὴν προσωπικὴν δυάδι, πόρρω τῆς ἡμῶν ὁμολογίας ἐκδιώκω· τῆς δὲ τετάρτης, ἐκ δύο φύσεων εἶναι τὸν ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν σαρκὶ ἐπιδημήσαντα, ἀναθεματίζω Εὐτυχέα, Διόσκορον, καὶ πᾶσαν τὴν ἀπιστολὴν αὐτῶν πληθύν, μετὰ καὶ Σεβήρου τοῦ θερλάτου, καὶ τοῦ ἀθεμίτου Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀλικαρνασέως, τοῦ μυθευσαμένου ἄφθαρτον σῶμα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀναλαβεῖσθαι. Τῆς δὲ πέμπτης, ὡς ἡ τοῦ Πνεύματος μάχαιρα τὰς ἐξ ἀνωθεν τῶν χρόνων ἐπιπολαζούσας ἀθέτους αἱρέσεις ἐθέτεμε, καὶ τοὺς ἐφευρέτας αὐτῶν ἐθριάμβευσεν, Ὀριγῆνην, Λίδυμόν τε καὶ Εὐάγριον, κἀγὼ ἐξωθοῦμαι ὡς αἱρετικῶν τερετισμάτων [*ἀλλ. τερετισμάτων*] μολούματα. Τῆς δὲ ἑκτης, ὡς περ ἐκ δύο φύσεων τὸν Χριστὸν, ἐξ ὧν ἐστίν, οὕτως καὶ τὰς δύο φύσεις καὶ θελήσεις τε καὶ ἐνεργείας ἐν ἐκτέρεᾳ φύσει

πεπίστευκα, ἀνθρωπίνῃ τε καὶ θεϊκῇ. Καὶ ὑποβάλλω τῷ ἀναθέματι Κῦρον, Σέργιον, Ὀνώριον, Πύρρον, Πρῦλλον, καὶ πάντας τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῖς, καὶ τὰ αὐτῶν δόγματα, ὡς Σοδομίνην ἀμπελον καὶ Γομορρήνην κληματῖδα ἔχουσιν βότρυν πικρίας μεμίστηκα. Τῆς δὲ αὐτῆς ἀγίας ἑκτῆς συνόδου, μετὰ πάντων τῶν ἐνθέσμων καὶ θειωδῶς ἐκφωνηθέντων δογμάτων παρ' αὐτῆς, καὶ τοὺς ἐκδοθέντας κανόνας ἀποδέχομαι, ἐν οἷς ἐμφέρεται· Ἐν τισι τῶν σεπτῶν εἰκόνων γραφαί· ἀμνὸς δακτύλῳ τοῦ προδρόμου δεικνύμενος ἔγχραττεται, ὃς εἰς τύπον παρελήφθη τῆς χάριτος, τὴν ἀληθινὴν ἡμῖν διὰ νόμου προῦποφαίνων ἀμνὸν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν. Τοὺς οὖν παλαιούς τύπους καὶ τὰς σκιάς, ὡς τῆς ἀληθείας σύμβολά τε καὶ προχαράγματα, τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδομένους κατασπαζόμενοι, τὴν χάριν προτιμῶμεν καὶ τὴν ἀληθειαν, ὡς πλήρωμα νόμου ταύτην ὑποδεξάμενοι· ὥς ἂν οὖν τὸ τέλειον καὶ ἐν ταῖς χρωματούργιας ἐν ταῖς πάντων ὕψεσιν ὑπογράφηται, τὸν τοῦ αἵροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀμνὸς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ νῦν ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἀμνοῦ ἀναστηλοῦσθαι ἐρίζομεν· δι' αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ λόγου κατανοοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας, τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου χειραγωγούμενοι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως. Τὰ δὲ περιττὰ θρυλλήματα τε καὶ βατταρίσματα μετὰ ταῦτα ἀβούλω· ἐκφωνηθέντα, ὡς παρ' ὑμῖν μὴ ἀπυδεχθέντα, μηδὲ κατὰ θεῖαν χάριν λαληθέντα, ἀδέξια ἰγούμαι. Καὶ χαίρειν τοῦτοις εἰπόντες, καὶ ἐκποδὺν ποιησάμενοι, διαζωννύμεθα τὰς ὁσφύας ἡμῶν τῆς διανοίας ἐν ἀληθείᾳ, καὶ διανιστάμεθα ἅμα τοῖς εὐσεβέσι προμάχοις τῆς ἀληθείας πιστοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν πρὸς ἔνωσιν τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς Ἐκκλησίας· οὗς καὶ σύνοδον γενέσθαι οἰκουμένην ἡγησάμεθα ἐπὶ παρουσίᾳ παντὸς τοῦ φιλοχρίστου αὐτῶν λαοῦ· καὶ τῇ ἡμετέρᾳ αἰτήσεϊ εὐτεδῶς ἐπένευσαν· ὅθεν ὑμεῖς τοὺς «ἐποικοδομηθέντας ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὅντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ,» καθὼς ἐν τοῖς πρόσθεσι εἰρηται, συμμάχους καὶ συνοπαδοὺς καὶ συνασπιστὰς λαβόμενοι, ἐπειθίθησιν τοιαύτην ἔχομεν τὴν πρὸς Θεόν· οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἀπ' ἐνυτῶν λογίσασθαι τε ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. » Ὅτι τὰ διεσπάργμενα μέλη καὶ ἀποσχισθέντα εἰς ἐνσώμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβάζμενον τὴν ἀβύθιν ποιήσεται, ἐν οἷς κεφαλὴ ἔστιν ὁ Χριστός. Καὶ μηκέτι εἴη διεσκορπισμένα.

Καὶ λοιπὸν αἰτοῦμαι τὴν ὑμετέραν ἀγιότητα, ἕω, τῶν δύο τοποτηρητῶν ἀποστελῆαι μετὰ θεηγόρου γραμματείου ὑμῶν, καὶ εἴ τί ἐστιν ὑμῖν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐνηχούμενον περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, φανερώσατε ἡμῖν· ὡς ὑφειλόντων καὶ τῶν τοποτηρητῶν ὑμῶν, καὶ τῶν γραμμάτων ὑμῶν συνοδικῶς ἐπὶ πάντι, τῶν μὲν λαλῆσαι, τῶν δὲ ἀναγνωσθῆναι, ὅπως ἐνωθῇ, τὰ διεσπάργμενα. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο καὶ παρὰ

A et est, olim esse didiceram ; ita et duas naturales voluntates et operationes ejus in utraque natura credidi, humana scilicet et divina. Submittoque anathemati Cyrum et Sergium, Honorium, Pyrrhum, Prullum, et omnes consecratores eorum, et dogma quoque ipsorum, ut Sodomiticam vitem, et Gomorrhiticam propaginem, amaritudinis botryonem habentes, odivi. Ipsius autem sanctæ sextæ synodi cum omnibus dogmatibus, quæ legaliter ac divinitus ab ea promulgata sunt, etiam depromptos canones recipio, in quibus refertur : In quibusdam venerabilium imaginum picturis agnus digito præcursoris exaratur ostensus, qui in figura præcessit gratiæ, verum nobis per legem demonstrans agnum, Christum videlicet Dominum nostrum. Veteres ergo figuras et umbras, utpote veritatis indicia, et præcedentes characteres Ecclesiæ traditos salutantes, gratiam honore præferimus et veritatem, hanc ut legis plenitudinem admittentes. Ut ergo perfectio etiam per colorum operationes in omnium vultibus depingatur, characterem Agni Dei nostri Christi, qui tollit peccata mundi, secundum humanitatem etiam in iconis ex hoc pro veteri agno desinimus depingi : per eum videlicet celsitudinem humilitatis Dei Verbi considerantes, et ad memoriam conversationis quam in carne gessit, passionis quoque ac salutaris mortis ejus adducti, atque redemptionis quæ hinc est mundo effecta. Superfluas autem tumultuationes et garrulitates post hæc inconsulte promulgatas, ut apud vos minime receptas, neque per divinam gratiam dictas, irritas æstimamus : et ave istis dicentes, fugacesque facturi, accingimus lumbos mentis nostræ in veritate, et suscitamur una cum piis et fidelibus imperatoribus nostris, propugnatoribus videlicet veritatis, ad unitatem sanctæ Dei Ecclesiæ : a quibus et synodum universalem petivimus in præsentia totius eorum Deo amabilis populi, et postulationi nostræ pie annuerunt. Unde vos qui « superædificati estis super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipsum videlicet summum et angularem lapidem Christum Jesum⁷⁸, » quemadmodum in præcedentibus dictum est, concertatores et consecratores ac auxiliatores sumentes, « Confidentiam talem habemus ad Dominum : non quod sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis, quasi a nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est⁷⁹, » quia disrupta membra et discissa in unum corpus compactum et connexum crescere faciet, in quibus caput est Christus, et ultra jam non erunt dispersa.

De cætero rogamus sanctitatem vestram, usque ad duos [vicarios] loci servatores mittere cum deiloqua epistola sua, et quidquid sibi fuerit divinitus super hoc negotio revelatum, nobis facere manifestum ; ut secundum quod debitum est, tam loci servatores, quam litteræ vestræ synodice sive ad loquendum, sive ad legendum in omnibus inveniantur, quatenus per hoc quæ scissa sunt, uniantur :

⁷⁸ Ephes. ii, 20. ⁷⁹ II Cor. iii, 4, 5.

idipsum enim et a præsule senioris Romæ petivimus : et rogo vos fraterne, apostolicam vobis vocem pronuntians, tanquam Deo exhortante per nos ; omnia perscrutantes secundum consilium vestrum quod in Deo patefacite nobis. Scriptum est enim : *Labia sacerdotum custodient scientiam, et legem exquirent ex ore eorum* 77. Certi enim sumus, quod semina veritatis in vobis salva custodiat. Sed et pii imperatores nostri et per cuncta orthodoxæ veritatis firmitatem sectantur, et Domino Deo supplicare non cessant, secundum Gregorium qui a theologia cognomen sortitus est ; ut efficiamur nos, qui unius Dei existimus, unum ; et qui sumus Trinitatis, uniti et honore pares atque unanimis in cunctis inveniamur ; et qui sumus sancti Spiritus, non contra invicem, sed pro invicem simus ; et qui sumus veritatis, idipsum sapientes atque dicentes exhibeamur, et non sit contentio vel dissensio in nobis ; sed, sicut habemus unum baptismum, unam fidem, ita et consonantiam unam in omni ecclesiastico negotio. Et pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, in unum nos conducat, et divisa uniat, atque diuturnum vulnus sanet, et incolamitate fidei integros servet, et in vera confessione atque concordia stabiliat omnes, uniatque sanctam Ecclesiam suam, et compescat scandala quæ superjacent ei intercessionibus intemperatæ Dominæ nostræ Dei Genitricis et omnium sanctorum fiat. Amen.

Petrus et Petrus Deo amabiles presbyteri, et locum retinentes beatissimi papæ Adriani senioris Romæ, dixerunt : Hujusmodi litteras sanctissimus papa recepit, et ideo direxit nos cum rescriptis quæ jam lecta sunt.

Joannes Deo amabilis presbyter, et locum retinens orientalium principum sacerdotum, dixit : Hæ litteræ, et pietas imperii fecit nos venire huc, et effugere iniquorum illorum Ecclesiæ inimicorum manus.

Sancta synodus dixit : Deus vos bene adduxit.

Constantinus Deo amabilis diaconus et notarius dixit : Præ manibus habeo memoratos quaterniones qui missi sunt ab Oriente ; et si jubetis, legemus.

Sanctissimo ac beatissimo domino Tarasio archiepiscopo Constantinopoleos et universali patriarchæ, Orientis summi sacerdotes in Domino salutem.

Sacratissimis et ex divina deitatis inspiratione libellis apostolicæ ac paternæ sanctitatis vestræ prælectis, o beatissimi, nos humiles, et eorum qui desertum incolere gestiunt ultimi, tremore pariter et gaudio sumus detenti. Tremore quidem propter timorem eorum quibus ob peccata nostra servire decreti sumus, quique vere sunt impii et in circuitu, secundum quod scriptum est, impii ambu-

Α τοῦ προέδρου τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἡτησάμεθα· καὶ παρακαλῶ ὑμᾶς ἀδελφικῶς, τὴν ἀποστολικὴν ὑμῖν προσφθεγγόμενος φωνήν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ὑμῶν, πάντα ἐρευνῶντες κατὰ τὸν ἔνθεον σκοπὸν ὑμῶν, φανερώσατε ἡμῖν. Γέγραπται γάρ· *Χεῖλη ἱερέων φυλάσσεται γνώσιν, καὶ νόμον ἐκλήτῃσουσιν ἐκ στόματος αὐτῶν*. Πειπνήμεθα γάρ, ὅτι τὰ σπέρματα τῆς ἀληθείας ἐν ἑαυτοῖς διασώζετε. Καὶ οἱ εὐσεβεῖς δὲ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ κατὰ πάντα ὀρθόδοξοι τῆς ἀληθείας βεβαίωσιν ἐπισπῶνται, καὶ Κύριον τὸν Θεὸν ἱκετεύουσι κατὰ τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον Γρηγόριον, ἵνα γενώμεθα οἱ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ ἐν, καὶ οἱ τῆς Τριάδος, ἡνωμένοι καὶ ὁμότιμοι καὶ ὁμόψυχοι· οἱ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ σὺν ἀλλήλοις· οἱ τῆς ἀληθείας τὸ αὐτὸ φρονούντες καὶ λέγοντες, καὶ μὴ εἴη ἔρις καὶ διχοστασία ἐν ἡμῖν· ἀλλ' ὥσπερ ἔχομεν ἐν βάπτισμα, μίαν πίστιν, οὕτως καὶ συμφωνίαν μίαν ἐπὶ παντὶς ἐκκλησιαστικοῦ πράγματος. Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, εἰς ἐν συναγάγοι ἡμᾶς, καὶ τὰ διηρημένα ἐνώσει, καὶ τὸ χρίνιον ἔλκος ἰάσαιο, καὶ ἐν εὐρωστίᾳ πίστεως ἀκραιφνοῦς καὶ ἀληθοῦς ὁμολογίας καὶ συμφωνίας στηρίξει πάντας, καὶ φρουρήσει τὴν ἁγίαν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, καὶ παύσει τὰ κατ' αὐτῆς ἐπιτείμενα σκάνδαλα, πρεσβείαις τῆς ἀχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων γένοιτο. Ἀμήν.

C Πέτρος καὶ Πέτρος οἱ θεοφιλέστατοι πρεσβύτεροι, καὶ τὸν τρόπον ἐπέχοντες τοῦ μακαριωτάτου πάπα Ἀδριανοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, εἶπον· Τοιαῦτα γράμματα δεξάμενος καὶ ὁ ἁγιώτατος ἡμῶν πάπας, τοῦτου ἔνεκεν ἀπέστειλεν ἡμᾶς μετὰ τῶν ἀντιγράφων τῶν ἤδη ἀναγνωσθέντων.

Ἰωάννης ὁ θεοφιλέστατος πρεσβύτερος, καὶ τὸν τρόπον ἐπέχων τῶν ἀνατολικῶν ἀρχιερέων, εἶπεν· Ταῦτα τὰ ἱερὰ γράμματα, καὶ ἡ εὐσέβεια τῆς βασιλείας παρεσκεύασεν ἡμᾶς, τοῦ παραγενέσθαι ἐνταῦθα, καὶ διαφωγεῖν τῶν παρανόμων ἐκείνων καὶ ἐχθρῶν τῆς Ἐκκλησίας τὰς χεῖρας.

Ἡ ἁγία σύνοδος εἶπεν· Ὁ Θεὸς καλῶς ὑμᾶς ἤνεγκεν.

Κωνσταντῖνος ὁ θεοφιλέστατος διάκονος καὶ νοτάριος εἶπεν· Ἐπὶ χεῖρας ἔχω τὰς μνημονευθείσας τετράδας τὰς ἀποσταλείσας ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ εἰ κελεύετε, ἀναγνώσομαι.

Τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ κυρίῳ καὶ δεσπότην Ταρασίῳ ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ οἰκουμένης πατριάρχῃ, οἱ τῆς Ἐφῆς ἀρχιερεῖς ἐν κυρίῳ χαίρουσιν.

Τοῖς παντέροις καὶ ἐκ θείας ἐπιτιμολίας ὑπαγορευθεῖσι λιθέλλοις τῆς ὑμετέρας ἐντετυχηκότας ἀποστολικῆς τε καὶ πατρικῆς ἀγιοσύνης μακαριώτατοι, ἡμεῖς οἱ ταπεινοί, καὶ τῶν τὴν ἔρημον παροικεῖν ἐπιμενῶν ἔσχατοι, τρόμῳ καὶ χαρᾷ συνεσχέθημεν. Τρόμῳ μὲν, διὰ τὸν φόβον τῶν οὐδ' δουλεύειν διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν κατεκρίθημεν, τῶν ἡνῶς ἀσεδῶν, καὶ κύκλῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, περιπατούντων,

77 Malach. ii, 7.

καὶ προφάσεις καὶ ἑκάστην, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡμέραν ἐπιζητούντων τοῦ θανατῶσαι καὶ ἀπολέσαι ἡμᾶς· χαρὰ δὲ διὰ τὴν ἐκλάμπουσιν ἐν ὑμῖν [ἁ.λ.λ. ἐν αὐτοῖς] ἀκτίνων δίκην ἡλιακῶν τῆς ὁρθοδόξου πίστεως ἀκρίθειαν, καὶ τῶν ἀποστολικῶν τε καὶ Πατρικῶν δογμάτων διαφανεστάτην ἐξίπλωσιν. Περὶ ὧν εὐκαίρως τῆς τοῦ προφῆτου Ζαχαρίου καὶ τῆς τοῦ λόγου φωνῆς γεινήτορος εἰς μνήμην ᾗδης ἔηλυθότες, μεγαλοφώνως βοῶμεν· Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ παμφαῆς ἐξ ὕψους· θεωρητικῆς τε καὶ θεοφρονεστάτης διανοίας, τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, κακοτρόπου πλάνης, ἥτοι Ἀραβικῆς δυσσεβείας, καθημένοις ἡμῖν, τοῦ κατευθύναι τοὺς νοηματικούς ἡμῶν πόδας εἰς ὁδὸν καὶ τρίβους εἰρηγικῆς καταστάσεως. Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας Κυρίου; συμψαλλέτω Δαβὶδ ἡμῖν ὁ θεοπάτωρ· Ἀκουστά; ποιῆται πάσας τὰς αἰνέσεις αὐτοῦ; ὅτι ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν ἀπεγνωσμένον λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ διεστώτα πρὸς μίαν συνῆψε πίστεως ἁρμονίαν. Ὅτι ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν καὶ ἀνθρωπώσεως ἐν οἴκῳ καὶ θεοδόχῳ ναῷ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· οἵτινες ἐστε ὑμεῖς, ἁγιώτατοι, καὶ οἱ τὰ δεύτερα κατὰ θεσμὸν καὶ τάξιν Ἐκκλησίας φέροντες ὑμῶν θεοστεφεῖς τροπαιοῦχοι καὶ θεοφῆριστοι βασιλεῖς ἡμῶν καὶ δεσπότης τῆς οἰκουμένης· ἱερωσύνη γὰρ βασιλείας ἁγιασμός ἐστι καὶ ἀναστοιχείωσις, καὶ βασιλεία ἱερωσύνης ἰσχύς καὶ κραταίωμα. Περὶ ὧν σοφός τε ἀναξ καὶ ἐν βασιλεῦσιν ἁγίοις ἔφη μακαριστότατος· Μέγιστον δῶρον Θεὸς ἀνθρώποις παρέσχεν ἱερωσύνην καὶ βασιλείαν· τὴν μὲν τὰ οὐράνια κατακοσμοῦσαν καὶ διέπουσιν, τὴν δὲ οἰακίζουσιν θεσμοῖς δικαίοις τὰ ἐπίγεια. Νῦν ἀληθῶς τὸ μεσότηχον τοῦ φραγμοῦ διαέλυται, καὶ συμφωνία κατάρχει διαφωνίας, καὶ ὑποκύπτει ἐνώσει διαίρεσις, καὶ φροῦδος κατέστη διάστασις· καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φαιδρῶς πομπεύει τῷ προσώπῳ, καὶ πᾶν ῥησιαστικῶς πολιτεύεται. Νῦν Ὁι γεννηθέντες ἡμεῖς δναιδος τοῖς γέιτοσι καὶ συνομόροις ἡμῶν, μυκτηρισμός καὶ χλευασμός τοῖς κύκλῳ ἡμῶν, καὶ καὶ τούτου πρὸς γῆν κεχηγότες, εἰς οὐρανοὺς ἐκθύμως συνανανεύομεν, καὶ ψαλμικῶς ἐν ἀγαλλιάσει ἀνακράζομεν· Ἐν τούτῳ ἔγνω, ὅτι τεθέληκάς με, ὅτι οὐ μὴ ἐπιχαρῆ ὁ ἐχθρός μου ἐπ' ἐμοί. Κάμου δὲ διὰ τὴν ἀκακίαν καὶ ἀπλότητα πλάνη περιτραπέντος ἀντελάβου, καὶ διασώσας με ἀνέστησας, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς ἀποστολικῆς πίστεως τοὺς χωλίναντάς μου πόδας κατέπηξας.

Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις γράφειν ἡμᾶς συνψαλλόμενοι αἱ θεογράφοι δέλτοι ὑμῶν, ἃς κανονικῶς κινούμενοι νόμῳ, καὶ πατροπαράδοτῳ εὐταξίᾳ ποδηγούμενοι, τοῖς τοῖς ἀποστολικῶν θρόνους διέπειν λαχοῦσι διὰ ξυνωρίδος ἁγίας καὶ εὐλαβοῦς καὶ θεοδηγῆτο πεπόμφατε· οἵτινες ἀφικόμενοι, καὶ κατὰ Θεοῦ βούλησίν τε καὶ ἐπίνουσιν ὑπὸ πνευματικῶς τοῖς

A lant ⁷⁸, » ac per singulos pene dies occasiones exquirunt, ut nos morti tradant, et perdant, gaudio vero, propter veritatem orthodoxæ fidei quæ fulget in eis solarium more radiorum, et luculentissimam explanationem apostolicorum dogmatum et paternorum. De quibus apte genitorem vocis Verbi, id est, prophetam Zachariam ad memoriam reducens, magna voce clamamus : « Visitavit nos oriens ex alto ⁷⁹, » splendidius theoricæ et divinæ providentiæ illustratæ mentis, in tenebris et umbra mortis maligni erroris, id est, Arabicæ impietatis, sedentes, ad dirigendos intelligibiles pedes nostros in viam et semitas paciferæ constitutionis. « Quis loquatur potentias Domini ⁸⁰ ? » nobiscum psallat David pater Dei ; « Aut auditas faciet omnes laudes ejus ⁸¹ ? » quoniam misertus est Deus desperati populi sui, et distantia ad unam fidei collegit harmoniam. « Et erexit cornu salutis nobis ⁸², » et directionis in domo, et dominum recipiente templo unigeniti Filii sui, Domini videlicet Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi : quod estis vos sanctissimi ⁸³, atque hi qui partes secundas Ecclesiæ portant per legem et ordinem Ecclesiæ nostræ, triumphatores scilicet ac divinitus redimisti seu decreti principes nostri et domini terrarum orbis. Sacerdotium enim imperii sanctificatio est et constitutio, et imperium sacerdotii fortitudo et firmitas : de quibus sapiens quidam princeps et in sanctis regibus beatissimus ait : Maximum donum Deus hominibus præstitit, sacerdotium et imperium : illud quidem adornans et regens cœlestia, hoc vero gubernans legibus justis terrestria. Nunc veraciter mediæ maceræ paries solutus est, et concordia discordiæ principatur, et incurvatur unitati divisio, et fuga lapsa disparuit dissonantia : et pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, jucundo vultu triumphat, et fiducialiter conversatur. Nunc nos « qui facti fueramus opprobrium vicinis et affinis nostris, subsannatio et derisio his qui in circuitu nostro sunt ⁸⁴, » ac per hoc ad terram præ confusione prospicientes, ad cœlos unanimi alacritate suspicimus, et psallentes in exultatione proclamamus : « In hoc cognovi, quoniam voluisti me, quia non gaudebit inimicus meus super me ⁸⁵. » Me autem propter innocentiam et simplicitatem erroris [errore] titubantem suscepisti, et salvum me faciens erexisti, et super petram apostolicæ fidei claudicantes pedes meos infixisti.

Hæc et his concinentia scribere nos fecerunt divinitus exarata volumina vestra, quæ canonica moti lege, et paternæ traditionis disciplina docti, his qui apostolicarum sedium moderamen sortiti sunt, per reverendas et a Deo directas bigas misistis : qui pervenientes, et per Dei voluntatem ac nutum occurrentes Dei cultoribus fratribus nostris,

⁷⁸ Psal. xi. 9. ⁷⁹ Luc. i. 78. ⁸⁰ Psal. cv. 2. ⁸¹ ibid. ⁸² Luc. i. 69. ⁸³ Anast. verb., « Quia primas retinent patriarchæ, nam primum in Ecclesia locum possident sacerdotes. » ⁸⁴ Psal. lxxviii. 4. ⁸⁵ Psal. xi. 12.

viris sanctis, qui dederunt animas suas pro Ecclesiarum correctione; et recogniti ex veteri et antiqua conversatione, valde gavisī sunt: et maxime reperientes ambos in uno loco degentes, et modum Deo placitum persequentes. Et sese revelantes, ostenderunt eis orthodoxiæ vestræ Deo decentes et dignos admiratione libellos, referentes per ordinem Deo placitæ sanctitatis vestræ mentis, et pium Deo conservatorum dominorum nostrorum consilium, et communis omnium salutis expectationem, et circa Deum sine confusione spem. At illi quasi unam animam in duobus corporibus habentes, et unum, secundum Apostolum, sapientes, et a divino agitati Spiritu, secreto pariter et intelligenter fratres contegentes et occultantes propter formidinem inimicorum crucis, quæ hinc inde disposita fuerat, non ausi sunt, cum essent sapientes, vel credere visionem ipsorum, vel causæ operari decursum: præsertim cum in timore res haberetur, et quam maxime crebrescens consilium et diligens circumspiciendi tractatus exigeretur. « Consilium enim bonum custodiet, inquit, te; cogitatio vere bona servabit te ⁶⁶. » Et ecce dum lateret eos qui se sub tuitione custodiæ [quos in suæ tuitionis custodiam] posuerunt, concurrerunt usque ad nos: et in idipsum congregantes silenter, humilitatem nostram primo quidem adjuramentum vincientes ⁶⁷, nos servare secreto ac sine propalatione, quæ ab eis erant dicenda, et in hunc modum quidquid ad cautelam pertinet exaggerantes, revelaverunt nobis omnem rei quæ sibi acciderat, circumstantiam. Stupefacti autem et compuncti corde, lacrymisque perfusi ferventibus super hujusmodi narrationis miraculo [inopinato] et gloria tantæ rerum mutationis, stetimus ad orationem, veluti peccatores, cum timore ac tremore, et ei qui facit omnia, et transfert ad id quod melius est, decentem laudem referentes, petivimus obnixè benignitatem ejus, quo in minimis nobis fieret medius, et per Spiritum sanctum illucesceret lux scientiæ in cordibus nostris, atque communis utilitatis consilii donaret virtutem, cogitationesque bonas ad determinationem optimi vestri propositi: quod et fecit, cum esset benignus atque misericors.

Consideravimus igitur, sanctissimi, contaminatæ nationis cognoscentes contra nos infestationem, retinere hos qui missi sunt, et prohibere appropriare his ad quos destinati sunt: ducentes hos in medium nostrum, et admonentes plurimum, ne inducerent turbationem, imo, ut specialius dicamus, exitium quiescentibus, et Dei gratia pacificatis Ecclesiis, vel populo miserabiliter iugo servitutis afflicto, et importabilem illatione tributorum oppresso. At illi hæc moleste ferentes, dicebant, quia in hoc destinati sumus, ut tradamus nostras in mortem animas pro Ecclesia, et propositum sanctissimi patriarchæ ac piissimorum imperatorum perducamus

A εὐσεβεστάτοις ἀδελφοῖς ἡμῶν ἀνδράσιν ὁγίοις καὶ δειωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν διορθώσεως, ἀναγνωρισθέντες ἐκ παλαιᾶς καὶ ἀρχαίας ἀναστροφῆς, λίαν ἐχάρησαν· καὶ μάλιστα εὐρηκότες ἄμφω ἐν ἐνὶ διατρίβοντας τόπῳ, καὶ τὴν θεοφιλῇ τρόπον διώκοντας. Καὶ ἀνακαλύψαντες ἑαυτοὺς, ὑπέδειξαν αὐτοῖς τοὺς τῆς ὀρθοδοξίας ὑμῶν θεοπρεπεῖς καὶ ἀξιαγάτους λιθέλλους, διηγησάμενοι κατ' ἔπος τῆς θεαρέστου γνώμης τῆς σῆς ἀγιότητος, καὶ τῶν θεοφυλάκτων δεσποτῶν ἡμῶν τὴν εὐβουλίαν, καὶ τῆς κοινῆς τῶν ὁλῶν σωτηρίας τὴν προσδοκίαν, καὶ πρὸς Θεὸν ἀκαταίσχυντον ἐλπίδα. Οἱ δὲ ὥσπερ μίαν ψυχὴν ἐν δυοῖ σώμασιν ἔχοντες, καὶ τὸ ἐν ἀποστολικῶς φρονούντες, καὶ ὑπὸ τοῦ θείου κινούμενοι Πνεύματος, μυστικῶς ἅμα καὶ συνेतῶς τοὺς ἀδελφούς περιστολιαντές τε καὶ κατακρύψαντες· διὰ τὸ περιστοιχοῦν δέος τῶν ἑθρῶν τοῦ σταυροῦ, οὐ κατεθάβρησαν, καί περ σοφοὶ ὄντες; ἢ καταπιστεῦσαι τῆς σφῶν αὐτῶν θεωρίας, ἢ τῆς ὑποθέσεως ἐνεργῆσαι τὴν διέξοδον, δεδεημένης καὶ μάλιστα ἐσεμμιλευμένης; καὶ πεπυκνωμένης βουλῆς τε καὶ σκέψεως. « Βουλὴ γὰρ, φησὶ, καλὴ φυλάξει σε, ἐννοια δὲ ἀγαθὴ τηρήσει σε. » Καὶ δὴ λαθόντες οὓς ἐν ἀσφαλείᾳ παραφυλακῆς ἀπέθοντο, ἔδραμον ὡς ἡμεῖς, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἡθροικότες ἀφορῆτι τὴν ἡμετέραν ταπεινώσιν, πρῶτον μὲν κατακρίσει φρικωδεστάτῃ συνδῆσαντες ἡμᾶς, φυλάξει ἀνεξαγόρευτα τὰ πρὸς αὐτῶν λεχθῆσμενα, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἑαυτοῖς ἐπισεωρευκότες τὸ ἀσφαλές, ἀπεκάλυψαν ἡμῖν πᾶσαν τὴν περιπέτειαν· καταπλαγέντες δὲ καὶ κατανυγέντες τὴν καρδίαν, δάκρυσι τε συσχεθέντες θερμοῖς ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ τῆς διηγήσεως θαύματι, καὶ τῷ παραδόξῳ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς, ἔστημεν εἰς προσευχὴν ὡς ἁμαρτωλοὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου· καὶ τῷ ποιοῦντι πάντα καὶ μετασκαυάζοντι πρὸς τὸ βέλτιον προσαγχοχότες τὴν πρέπουσαν αἴνεσιν, ἡττημέθια τὴν αὐτοῦ ἔκτενῶς ἀγαθότητα τῶν ἐλαχίστων ἡμῶν γενέσθαι ἐν μέσῳ, καὶ διὰ Πνεύματος ἁγίου ἐπιλάμψαι φῶς γνώσεως ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ κοινωφελούς βουλῆς χάρισσθαι δύναμιν, καὶ ἐννοίας ἀγαθῆς πρὸς περᾶσιν τῆς ἀρίστης ὑμῶν προθέσεως· ὃ δὲ καὶ ἐποίησεν ἀγαθὸς ὢν καὶ φιλόανθρωπος.

D Συνείδομεν τοιγαροῦν, ἀγιώτατοι, τοῦ μισροῦ γινώσκοντες ἔθλους τὴν ὡς ἡμεῖς ἀπέχθειαν, ἐπισχεῖν τοὺς ἀποσταλέντας, καὶ καλῶς προσεγγίσει τοῖς πρὸς οὓς ἀπεστάλησαν, ἀγαθόντας αὐτοὺς μέσον ἡμῶν, καὶ νοθεύσαντες πλείστα μὴ ἐπαγαγεῖν τάραχον, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν βλεθρον οἰκσιότερον ἡρεμούταις καὶ Θεοῦ χάριτι εἰρηνευούταις Ἐκκλησίαις, καὶ λαῷ ταλαιπωροῦντι δουλείας ζυγῷ, καὶ δυσεκτίτων φόρων πιεζομένῳ ἐπαγωγῇ· οἱ δὲ δυσανασχετοῦντες ἔλεγον, ὡς εἰς τοῦτο ἀπεστάλημεν, παραδοῦναι τὰς ἑαυτῶν εἰς θάνατον ψυχὰς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου καὶ τῶν εὐσεβῶν βασιλέων εἰς πέρας ἀγαγεῖν.

⁶⁶ Prov. II, 11. ⁶⁷ Gr. addit, « maxime horribili », quod etiam epitheton legitur in ms. Jolyano.

Ἄλλ' εἰ μὲν εἰς τὰς ἡμετέρας καὶ μόνον ψυχὰς, ἐφη-
μεν πρὸς αὐτοὺς, συνηνεῖτο ὁ κίνδυνος, εἶχεν ἂν
ὁ λόγος ὑμῶν τὸ βέβαιον· ἐπεὶ δὲ κατὰ κοινὸν τοῦ
τῆς Ἐκκλησίας προέρχεται σώματος, πόλα ἔσται θνη-
σις· μᾶλλον δὲ ποῖον οὐκ ἔσται βλάβος, κτίσαι ἐλ-
κοδομήν· ἐπίσθαρν, καὶ στερέθου θεμελίου χρηεύου-
σαν· καὶ πῶς, ἔλεγον, ἡ πόλις προσώπων πρὸς τοὺς
ἀπεσταλκότητας ἡμᾶς ἐπανήξομεν, ἐπιφερόμενοι μη-
δὲν τῶν κατὰ γνώμην αὐτοῖς ἐλπίζομένων· Πρὸς
ταῦτα ἡπορηκότες ἡμεῖς γινώσκοντές τε τοὺς θεοφιλεῖς
ἀδελφοὺς ἡμῶν Ἰωάννην καὶ Θωμᾶν ζήλω θείῳ τῆς
ὀρθοδόξου κκοσμημένους πίστεως, δύο ἁγίων καὶ
μεγάλων πατριαρχῶν ὁμοψύχους συγγέλλους γενο-
μένους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγιοποιου ἡσυχίας ὄν-
τας ἑραστὰς, ἐφημεν πρὸς αὐτούς· Ἴδε καιρὸς, ἀδελ-
φοὶ πρόσφορος σωτηρίας, καὶ ἡσυχίας μᾶλλον ὑψη-
λότερος· παρευέσθε σὺν τοῖς ἀνδράσι τούτοις, καὶ
τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογία ἀναδείξασθε, Καὶ διηγή-
σασθε ζώσῃ φωνῇ, ἀ διὰ γραμμάτων γνωρίσαι τοῖς
δεσπόταις ἡμῶν παρέλκον ἡγούμεθα.

Οἴδατε, ὅπως διὰ βραχυτάτης κατηγορίας ἐξήρι-
στος γέγονεν ἀπὸ δισχιλίων σημειῶν ὁ τὸν θρόνον
λαχὼν διέπειν τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου. Ὁπνῆκα
δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ ἔργον πληρώσῃτε, καὶ τὴν κρατοῦσαν
ἀποστολικὴν παράδοσιν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ
ταῖς κατ' Αἴγυπτον καὶ Συρίαν τοῖς δεσπόταις ἡμῶν
γνωρίσητε, τρινηκατὰ τὸ ποθοῦμενον ὑμῖν ἀσπά-
σασθε. Καὶ πῶς ἡμεῖς, ἀπεκρίναντο, ἰδιῶται καὶ
ἀγνώτες ὄντες, καὶ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἀσθενῶς καὶ
ἀμαθῶς ἔχοντες, κατατολμήσομεν χρήματος τὴν
ἡμετέραν ὑπερβάλλοντος δύναμιν· Ἄλλ' ὁ δὲ εὐτελῶν
καὶ ἰδιωτῶν, ἀντρέψμεν, ἐνεργήσας, τῶν ἁγίων ἀπο-
στόλων, φημί, καὶ δι' αὐτῶν ζωγράφας τὴν οἰκουμέ-
νην πᾶσαν πρὸς ὑπακοὴν τοῦ λόγου τῆς αὐτοῦ οἰκο-
νομίας, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν δυνατὸς ἔστι δοῦναι
ὑμῖν λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ὑμῶν, πρὸς τὸ
ἀναπληρῶσαι τὸν σκοπὸν καὶ φρόνημα τῶν μήτε
γράμματα δυναμένων ἐξέσθαι, μηδ' αὖ τολμῶντων
γράψαι ἢ γρῶσαι τί περὶ τῶν τοιούτων. Οἱ δὲ θεο-
φιλεῖς ὄντες, καὶ ὑπακοῆς οὐκ πεφνηνότες, ἐπεισθη-
σαν τῷ λόγῳ ἡμῶν, καὶ εἴξαν τῇ παρακλήσει. Οὕς
μετ' ἐκτενοὺς προσπεπομφότες εὐχῆς, καὶ χάριν οὐ
τὴν τυχοῦσαν τοῖς ἀποσταλείσι προεξενηχότες, οὕτω
διεσπάσθημεν ἀπ' ἀλλήλων μετὰ πολλῆς δακρύων
χύσεως. Ἄλλ', ὡ ἁγιώτατοι καὶ μακαριώτατοι, ὡς
πρέπον ἔστι τῇ πατρικῇ δεσποτείᾳ ὑμῶν, ἀσμέως
τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν ὑποδέξασθε, καὶ τοῖς δεσπόταις
τῆς οἰκουμένης ἀτερ συστολῆς καὶ ἀνθρωπίνου φό-
βου παραστήσατε. Ἐξέτε γὰρ αὐτοὺς ἐπισταμένους
ἀκριθῶς τῶν τριῶν ἀποστολικῶν θρόνων τὴν ὁμο-
νοητικὴν τε καὶ σύμφωνον ὀρθοδόξιν· οἵτινες τὰς
ἀγίας καὶ οἰκουμενικάς ἐξ συνόδους ὁμοφώνως κη-
ρώττουσιν, ἐτέραν πρὸς ταῦταις, ἥν καὶ ἐβδόμην
τινὲς θρυλοῦσιν, οὐ προσειμένον, ἀλλὰ πάμπαν ἀπο-
βαλλόμενοι, ὡς ἐπὶ καθαιρέσει τῶν ἀποστολικῶν τε
καὶ διδασκαλικῶν παραδόσεων συναθροισθεῖσαν, καὶ
τῶν θείων καὶ σεπτῶν εἰκόνων ἀναίρεσει καὶ ἐξ-

in finem. Sed si in vestras tantummodo animas,
diximus ad eos, cohauriretur ⁸⁸ periculum, haberet
forte sermo vester aliquam firmitatem. At vero quia
contra commune corpus procedit Ecclesiae, qualis
erit prolectus? imo qualis non erit læsio, ædificium
construere super putredinem, et firmo fundamento
privatum? et quomodo, inquit, vel qua facie ad
eos qui nos miserunt, redibimus, nihil eorum quæ
secundum votum suum sperabant, omnino ferentes?
Ad hæc deficientes nos, scientesque Deo amabiles
fratres nostros, Joannem scilicet et Thomam, zelo
divino orthodoxæ fidei adornatos, atque duorum
sanctorum et magnorum patriarcharum syncellos,
quin et sanctificandos [sanctifici] silentii amatores,
diximus ad eos: Ecce tempus, fratres, acceptum
salutis, et silentio excellentius. Itē cum viris istis,
et pro eis apologiam assumite; et enarrate viva voce,
quæ per litteras intimare dominis nostris supra vires
esse conjicimus.

Nostis enim qualiter per pusillam accusationem
exsul factus sit a bis millibus signorum ille qui ad
regendum thronum fratris Domini sortitus est Ja-
cobi. Cum autem opus Dei adimpleveritis, et apo-
stolicam traditionem quæ tenetur in Ecclesiis per
Ægyptum et Syriam, dominis nostris cognitam fe-
ceritis, tunc quod a vobis desideratur, amplecti-
mini. Et quomodo nos, responderunt, idiotæ cum
simus et inexpertes [Gr. ignoti], et ad tantam cau-
sam infirmi et indocti, præsumemus arripere ne-
gotium quod virtutem nostram exsuperat? Sed Chri-
stus Deus noster, qui per vilissimos et idiotas, e
vestigio diximus, cooperatus est, sanctos, inquam,
apostolos, et per eos orbem terrarum captavit ⁸⁹
ad obedientiam verbi dispensationis sue, potens
est dare vobis sermonem in apertione oris vestri,
ad supplendum intentionem et sensum eorum qui
neque litteras quiverunt suscipere, neque ausi sunt
scribere, vel super talibus quolibet modo mutire.
Qui cum Dei essent amatores, obedientia filii ap-
parentes, obedierunt verbo nostro, et acquieverunt
hortationi: quos cum proluxa promittentes oratione,
et gaudium non qualecunque his qui missi sunt,
concilians, taliter divulsi sumus abinvicem cum
multa lacrymarum effusione. Verum, o sanctissimi
et beatissimi, ut decet paternam dominationem ve-
stram, benigne fratres nostros suscipite, et dominis
orbis absque subtractione vel timore hominum præ-
sentate: habebitis enim eos scientes liquido trium
apostolicarum sedium concinentem et concordan-
tem orthodoxiam: qui sanctas et universales sex
synodos voce consona prædicant, aliam ad hæc,
quam et septimam quidam susurrando nuncupant,
nullatenus admittentes, imo modis omnibus re-
spuentes, nimirum ut dudum in apostolicarum et
magisterialium traditionum depositionem, atque
sacrarum ac venerabilium imaginum interemptio-

⁸⁸ Sic etiam in Græco, sed forte melius, *coariretur*. HIRD.

⁸⁹ Sic etiam in Græco, sed tamen forte

melius, *captivavit*. HIRD.

nem et abolitionem, collectam. Vos autem, sanctissimi divino illustrati zelo, consentaneos quoque habentes divinitus conservandos dominos, qui justo decreto Dei in vobis imperare præordinati sunt, simul etiam et a Deo protegendum et muniendum senatum prævaleat et viriliter agite, et confortetur cor vestrum ⁹⁰, omnem inobedientiam apostolice ulciscentes, et ad Christi obedientiam coaptantes.

Illud autem tanquam necessarium penes pontificalem apicem vestrum commonendum ducimus; ut si beneplacito cunctorum regis, Christi videlicet Dei nostri, et eorum qui cum eo regnare meruerunt, Dei scilicet amicorum et triumphatorum dominorum nostrorum, volueritis celebrare synodum: ne molesta vobis appareat trium apostolicarum sedium almorum patriarcharum, et sanctissimorum episcoporum, qui sub ipsis degunt, absentia, non ex proprio eorum accidens proposito, sed ex tenentium seu dominantium illis terribilibus minis et mortiferis pœnis. Hoc autem subtilius est considerandum etiam ab ipsa sacra et universali sexta synodo, in qua nullus eorum qui per idem tempus in his partibus episcopi erant, convenisse repertus est propter obscenorum obtinentiam. Sed nullum ex hoc sanctæ adhæsit synodo præiudicium: neque vires habuit prohibitio aliqua statuendi et manifesta faciendi recta dogmata pietatis, præcipue cum sanctissimus et apostolicus papa Romanus concordaverit, et in ea inventus sit per apocrisiarios suos. Et nunc, sanctissimi, hoc cum auxilio Dei similiter fiat. Nam sicut tunc illius fides in orbis terræ personuit fines, ita et synodi quæ nunc per gratiam Dei congreganda est per interventionem vestram, et ejus qui moderatur apostolorum principis sedem, prædicabitur in omni loco qui sub sole est; videlicet quæ tyrannice destructa sunt, erigens, et in antiquam et apostolicam reformans traditionem. Porro ad munitionem humilium litterarum nostrarum, satisfactionemque beatitudinis dominationis vestræ, atque victorum et triumphatorum imperatorum nostrorum, conspeximus etiam exemplar Synodicorum Theodori sanctæ memoriæ Patris nostri et patriarchæ Hierosolymorum subjiciendum his quæ scripta sunt a nobis. Hunc autem libellum secundum solitum Ecclesiæ ritum, idem sanctæ recordationis scripsit beatis et almi termini sanctissimis patriarchis, Cosmæ scilicet Alexandriæ, ac Theodoro Antiochiæ Theopoleos; qui et reciproca Synodica eorum, dum adhuc viveret, recepisse dignoscitur. Incolumes vos pro nobis orantes Dominus conservet, sanctissimi et divinitus honorati i.

⁹⁰ 1 Cor. xvi, 13.

αλεῖψαι ὑμεῖς δὲ, ἀγιώτατοι, πεπυρρευμένοι Θεοῦ ζήλῳ ὑπάρχοντες, σύμφρονάς τε τοὺς δικαίᾳ ψήφῳ Θεοῦ βασιλεύειν ὑμῶν προκριθέντας θεοφυλάκτους; δεσπότας ἔχοντες, ἅμα δὲ καὶ τὴν θεοσκεπὴ καὶ θεοτελείστον σύγκλητον, ἰσχύσατε καὶ ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιοῦσθε ἡ καρδίᾳ ὑμῶν, πᾶσαν παρακοὴν ἀποστολικῶς διεκδικούντες, καὶ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπακοὴν μεθαρμύζοντες.

Ἐκεῖνο δὲ ὑπομιμνήσκομεν, ὡς ἀναγκαῖον τὴν ἱεραρχικὴν ὑμῶν κορυφὴν, εἶγε εὐδοκίᾳ τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τῶν αὐτῷ συμβασιλεύειν ἀξιωμένων θεοσεβεστάτων καὶ τροπαιοῦχων δεσποτῶν ἡμῶν, βουλευθείητε συγχροῦνται σύνοδον, μὴ ἐπαχθῆς ὑμῖν φανείη τῶν τριῶν ἀποστολικῶν θρόνων τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, καὶ τῶν ὅπ' αὐτοὺς ὁσιωτάτων ἐπισκόπων ἡ ἀπολειψίς. Οὐ γὰρ ἐξ οἰκείας αὐτῶν τὸ ἐμποδὼν προθέσεως, ἀλλὰ τῆς τῶν κρατούντων καὶ κυριευόντων αὐτῶν φρικωδεστάτης ἐπαπειλήσεως καὶ θανατηφόρου ἐπιτιμήσεως. Τοῦτο δὲ ἔστιν ἀκριβέστερον συνιδεῖν καὶ ἀπὸ τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμένης ἑκτῆς συνόδου, ἐν ᾗ οὐδεὶς τῶν κατὰ τὸν καιρὸν ἔκεινον ἐν τούτοις ἐπισκοποῦντων τοῖς μέρεσι συναθροίβηται εὐρηταὶ διὰ τὴν τῶν μιᾶρῶν ἐπικρατείαν. Ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τούτου τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ πρόκριμα συνεπλάκη, οὐδ' αὖ παρωμάρτησε κώλυσις τις συστήσασθαι, καὶ κατὰ δὴ πᾶσι ποιῆσαι τὰ ὀρθὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα· μάλιστα τοῦ ἀγιωτάτου καὶ ἀποστολικοῦ πάπα Ῥώμης συμφωνήσαντος αὐτῇ καὶ συνευρεθέντος διὰ τῶν οἰκείων ἀποκρισιῶν. Καὶ ἀρτίως, ἀγιώτατοι, τοῦτο γένοιτο σὺν Θεῷ. Καὶ ὅν τρόπον τηνικαῦτα ἔκεινη; ἡ πίστις εἰς τὰ τῆς οἰκουμένης ἐξήχρηται πέματα, οὕτω καὶ τῆς νυνὶ ἀθροισθησομένης Χριστοῦ χάριτι συνόδου διὰ μεσσείας ὑμῶν καὶ τοῦ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον τοῦ κορυφαίου διέποντος, κηρυχθήσεται ἐν ὅλῃ τῇ ὕψ' ἡλίῳ· ὁ γὰρ τὰ τυραννικῶς καταστραφέντα ἀνορθώσης, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθιστῶσης κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν. Πρὸς δὲ ὀχύρωσιν τῶν μετρίων ἡμῶν γραμμάτων, πληροφάνειαν τε τῆς ὑμετέρας διδοτικῆς μακαριότητος, καὶ τῶν νικητῶν καὶ τροπαιοῦχων ἡμῶν βασιλείων, συνείδομεν καὶ τὸ ἴσον τῆς συνοδικῆς Θεοδώρου τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν καὶ πατριάρχου Ἱεροσολύμων ὑποτάξει τοῖς ὕψ' ἡμῶν γραφεῖσι. Τοῦτον δὲ τὸν λίβελλον κατὰ τὸν συνῆθη θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας ὁ αὐτὸς ἐν ἀγίᾳ τῇ λήξει γεγράφηκε τοῖς μακαρίοις καὶ ἐν ὁσίᾳ τῇ λήξει ἀγιωτάτοις πατριαρχαῖς, Κοσμᾷ, φαρμὲν, τῷ Ἀλεξανδρείας, καὶ Θεόδωρῳ τῷ Ἀντιοχείας Θεουπόλεως, ὃς καὶ τὰ ἀντισυνδικὰ αὐτῶν ἐπὶ ζῶν ἐδέξατο. Ἐρρωμένους ὑμᾶς καὶ ἡμῖν εὐχομένους ὁ Κύριος διαφυλάξειεν, ἀγιώτατοι καὶ θεοτίμητοι.

Γ.

A

VI

Ἀδελφοῖς καὶ συλλειτουργοῖς πᾶσι τοῖς ἐσωτά-
τοις ἐπισκόποις τῆς φιλοχρίστου Σικελῶν,
Ταράσιος ἐλέφ Θεοῦ ἐπίσκοπος Κωνσταντινου-
πόλεως νέας Ῥώμης.

Οἱ τοὶ θεοῖς σοφῶς ἐμμελετῶντες λόγοις, καὶ
ἐρευνητικῶς, καὶ οὐ παροδευτικῶς ἐν αὐτοῖς ἐγκύ-
πτοντες, καὶ τὸν νοῦν αὐτὸν τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῇ ἀλη-
θείᾳ προσπηγύνοντες, φωτίζονται πως θαυμαστῶς
ἀπὸ ὁρέων αἰώνιων, ἐξ ἀποστολικῶν προφητικῶν τε,
φημὶ, καὶ πατρικῶν διδαγμάτων, καὶ τῇ ἀγλῇ τι-
λαυγῆσεως προορῶνται τὸν κύριον ἐνώπιον αὐτοῦ
διαπαντὸς, καὶ διὰ τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς πρὸς θεω-
ρίαν ἀνάγονται· εἰτά τε καὶ τὴν δογματικὴν διδα-
σκαλίαν ταύταις ἀναμιγνύνοντες, σφᾶς τε αὐτοὺς καὶ
τοὺς ἄλλους πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐκπαιδεύοντες, τῇ
ἡθὺς τοῦ βίου ρυθμίζουσι, καὶ τῶν γηγῆνων ὑπερνα-
θεδηκότες, τὰ ἄνω φρονοῦσι, καὶ ὥσπερ τὸ διαφαν-
νὲς ὕδωρ ἐκμάσσεται τῶν εἰσρεόντων τὰς ὀφθαλμοὺς
αὐτοῦ τοῦ ἡλίου τὸν νόκλον καὶ τῶν οὐρανῶν τὰ κύ-
τη, οὕτω καὶ αὐτοὶ πύξας καθαροὶ, νοὶ καθαροῦ προ-
σμιγνύμενοι, οἷόν τι ἐκμαγεῖον καὶ κάτοπτρον γίνον-
ται τῆς θείας δόξης, ὡς ὁ Κύριος ἔφη· « Μακάριοι οἱ
καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται » καὶ
ἀξίως θύεται καὶ ἱερεῖς καὶ μυστηγόλοι ἐκλέγονται
τοῦ λαοῦ προκαθεζόμενοι, ὅτι καὶ περὶ αὐτῶν εἰρη-
ται· « Ὅπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐπὶ τῷ ὀνό-
ματί μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Ἄνδρες οὖν
ἐπιθυμῶν τῶν τοῦ πνεύματος, ἀκούομεν ὅτι τὸν
κανονικὸν θεσμόν φυλάττοντες συναθροίσεσθε καθ'
ἕκαστον χρόνον ἐπὶ τὸ διακρίνειν τὰ παρτυγχάνοντα
ἐκκλησιαστικὰ κεφάλαια ἐπὶ πάσῃ τῇ ἐπαρχίᾳ ὑμῶν,
καὶ πάντως ἐπικαλεῖσθε τὸν Κύριον, ἵνα τὴν χάριν
τοῦ Πνεύματος καταπέμψων ὑμῖν, δῶ ἐκάστῳ ὑμῶν
λόγον συνέσεως, λόγον θείας βουλῆς, λόγον φυλακῆς
ἐντολῶν Θεοῦ, λόγον τηρήσεως κανονικῶν διδαγμά-
των ταῖς κοσμικαῖς φροντίσι ταῖς ἐναντιούμεναις
τοῖς προστάγμασι τοῦ Θεοῦ χαίρειν λέγοντες, πνευ-
ματικῶς πνευματικὰ συγκρίνετε, μὴ προκρίναντες
τὰ ἀνθρώπινα τῶν πνευματικῶν· τοῦτο γὰρ ἀνθρω-
πίνης χάριτος ἔργον, οὐ τῆς τοῦ Πνεύματος· τί δέ
εἰσι τὰ πνευματικά· εὐαγγελικὰ ὁποφάσεις, ἀπο-
στολικὰ διατάγα, τὰ τῶν θείων κανόνων διατά-
γματα· ἐκτὸς γὰρ τούτων, κρίσις ἐκκλησιαστικῇ λοι-
δορίας οὐδὲν ἔχει πλέον.

Διὸ καὶ ἡ ἁγία σύνοδος, ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν καὶ
εὐδοκίαν συναθροισθεῖσα ἐν Νικαίᾳ ἐν τοῖς χρόνοις
ἡμῶν, εἰς ἣν καὶ οἱ πλείους ὑμῶν εὐρέθητε, μετὰ
τὸ ὁρίσθαι κρατεῖσθαι τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς
ἀγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀποδέχεσθαι
τὰς σεπτὰς καὶ ἀγίας εἰκόνας, καὶ ἀναθέματι παρα-
πέμπουσα τοὺς αἰρεσιώτας, οὓς Χριστιανοκατηγόρους
καὶ Εἰκονοκλάστας ἡ ἀλήθεια ὠνόμασεν, ἀπεφῆναι
καὶ αὐτοὶ ἐπίστασθε πάντα τὰ κανονικὰ διατάγματα
ἀπαρτρώτως ἀναμφιβόλως φυλάττεσθαι καὶ κρα-
τεῖσθαι ἀμείωτα παρὰ πάντων ὑμῶν ἱερέων καὶ μο-

⁹¹ Matth. xviii, 20.

(1) Vide dicta breviter a nobis in parte Græca p.
163. Insuper de Tarasio Nicephorum part. lat. p. 5,
cujus laudabilem actum ibi memoratum inique re-

*Fratribus et comministris omnibus sanctis imis et
Christi amantibus episcopis Siculorum, Tarasius
Dei miseratione episcopus Constantinopoleos novæ
Romæ (1).*

Qui divina sapienter meditantur oracula, curiose-
que illa, non perfunctorie, considerant, suamque
mentem in pietate ac veritate defigunt, it̃ illumi-
nantur mirabiliter ex montibus æternis, ex aposto-
lico, inquam, et prophetico Patrumque magisterio,
ac splendore radiorum ejus Dominum coram velu i
semper spectant, et per activam virtutem ad con-
templationem deducuntur. Deinde his dogmaticam
quoque admiscentes doctrinam semetipsos atque
alios ad veritatem erudiunt, vitæ mores componunt,
et supra res terrenas elati, cœlestia quærunt, cœ-
lestia sapiunt : ac veluti aqua limpida purgat lavan-
tium oculos, et ipsius solis sphæram et cœlorum
concava, sic et istæ puræ mentes, puræ menti com-
mistæ, expressum veluti simulacrum speculuminque
fiunt gloriæ divinæ, ut ait Dominus : « Beati mundo
corde, quoniam ipsi Deum videbunt : » meritoque
sacrificuli et sacerdotes et mystæ ad populi præsu-
latum eliguntur, quia de his dictum fuit : « Ubi sunt
duo vel tres collecti in nomine meo, ibi sum in me-
dio eorum »⁹¹. O viri itaque desideriorum spiritus,
audivimus vos canonicæ legi obsequentes congre-
gari solere singulis annis ob dijudicandum de oc-
currentibus in universa vestra provincia ecclesiasti-
cis negotiis ; et quod apprime Dominum invocatis,
ut Spiritus gratiam in vos immittens, det vestrum
unicuique doctrinam intelligentiæ, doctrinam divi-
næ voluntatis, doctrinam custodiæ mandatorum
Dei, doctrinam observantiæ canonum : et quod de-
nique mundanis curis, quæ divinis præceptis ad-
versantur, vale dicentes, spiritaliter spiritalia judi-
catis, humana spiritalibus non anteponentes : id
enim humanæ gratiæ officium est, non illius quam
Spiritus dat. Quænam autem sunt spiritalia ? evan-
gelica nempe præcepta, apostolicæ constitutiones,
sacrorum canonum ordinationes. Absque his enim
ecclesiasticum judicium a maledicti natura non
differt.

Quapropter sancta etiam synodus, Dei gratia ac
beneplacito Nicææ nostra ætate congregata, cui ple-
rique etiam vestrum interfuistis, postquam definivit
conservandam esse veterem sanctæ Dei catholicæ
Ecclesiæ traditionem, de venerabilibus sanctisque
imaginibus recipiendis, anathemati subjiçendos
esse hæreticos, quos Christianocategoras (Christia-
norum accusatores) et Iconoclastas verus sermo
nominat, decrevit. Cuncta autem constituta invio-
labiliter et firme custodiri nostis, integramque apud
nos omnes sacerdotes ac monachos atque laicos

prehendit auctor librorum Carolinorum lib. iii, 2.
Laborant tamen aliqua obscuritate vel corruptela
hæc fragmenta.

vim illorum conservari, quemadmodum perspicue docent synodicorum ejus librorum scripturæ. Cuncta enim ex fontibus Israelis hausta fuere, nihilque præter hos proclamavit aut omisit: namque synodi hujus doctrina neque incrementum patitur neque detrimentum: scriptum est enim, ne quid ei adjiciatur, aut auferatur. Equidem ut in regum etiam nummis, si quid de typo circumcidatur, totus nummus inutilis efficitur; ita etiam si quis vel minimum de sacris canonibus subvertat, rei universæ corruptelam infert. Sic nimirum qui additamentum divinæ Scripturæ aut sacris canonibus aut Patrum magisterio moliantur, veritatem extinguere exploratum est; et ipsorum linguæ sonitum falsa locutio subsequitur. Ergo mementote Dei dicentis: Cum omnia recte feceris, salvaberis. Vosque adeo in vestra Dei nutu congregata synodo, veritate adherentes, dilatate os Spirituque complete, ex Evangelii norma, ex apostolorum et canonum atque Patrum decernite etc.

Πνεύματος πληρώσατε, εὐαγγελικῶς τε καὶ ἀποστολικῶς, κανονικῶς τε καὶ Πατρικῶς ἀποφαινόμενοι, κ. τ. λ.
 Sequuntur in Tarasii epistola nonnullæ ecclesiasticæ regulæ, seu canones et præcepta, quæ describere non hujus est loci.

MONITUM IN SEQUEMTEM HOMILIAM.

Homiliam in *Præsentationem Deiparæ* cui titulus: Εἰς τὰ εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, et cujus initium: Παῖδρά καὶ παράδοξος ἡ παρούσα πανήγυρις, Tarasio Constantinopolitano patriarchæ tribuere solent, ne minimo quidem injecto dubio, historiæ litterariæ scriptores, fide ms. Biblioth. Coislin. CCXII. [MONTFAUC. *Biblioth. Bibliothecar.* p. 504.] Marcellius vero in suis ad Kalendarium Ecclesiæ Constantinopolitanæ commentariis affirmat, forte subdubitando, Orationem Tarasii habendam non videri, et duplicem suæ sententiæ rationem affert, nempe vocem ὑπεραγία quæ in titulo reperitur a sæculo tantum decimo usurpari cœpisse, et *Deiparæ in templum ingredientis sollemnitate* tempore Tarasii nondum in Constantinopolitana Ecclesia celebrari consuevisse, ut constat ex silentio Kalendarii quod certissime ad sæculum octavum pertinet.

Levissimi momenti esse difficultatem quæ ex voce ὑπεραγία in titulo sumitur, nemo non videt. Aliud enim de sermonibus ipsis, aliud de sermonum inscriptionibus judicium ferendum quis inficiatur? Cum prorsus incertum sit quandonam ipsi sermonis auctori, quando alteri sint tribuendæ. Esto quod titulus non alii quam ipsi orationis auctori tribui oporteat, neque exinde certo concludi potest homiliam præfatam non esse S. Tarasii. Hæc enim vox ὑπεραγία reperitur in inscriptionibus homiliarum quæ auctoribus Tarasio cœvis vel antiquioribus tribuuntur (1). Ergo pari jure vel istæ orationes auctoribus quorum nomina circumferuntur abjudicandæ sunt, vel usum vocis ὑπεραγία sæculo decimo vetustiorum esse admittendum quod aliunde constat ex Josephi Hymnographi canone in quo legimus: *O sanctissima, labiis ennis experta, ὑπεραγία, παράμωμος* (2), et ex Triodio S. Sophronii Hierosolymitani (3). Nec pluris valet argumentum ex Constantinopolitani Kalendarii silentio de festo *Præsentationis Deiparæ*, cum ipso Marcellio auctore unum pro certo haberi potest Kalendarium illud neque ante annum 741, neque post annum 787 fuisse conscriptum. Quoniam jure ex illo monumento inferri potest *Deiparæ in templum ingredientis sollemnitate* nondum in Constantinopolitana Ecclesia celebrari consuevisse, vivente Tarasio qui supremum diem obiit anno 806? Ergo nulla elicitur ratio decretoria propter quam homilia, quam subjicimus, magno Tarasio sit abjudicanda. Communem e contra de auctore hujus homiliæ sententiam confirmant stylus et ea quæ in ipsa oratione contra Iconomachos dicuntur.

(1) Vid. oration. in *Deiparæ natalem diem* quam sub nomine Damasceni vulgavit Michael Lequien, t. II, p. 849, sed Theodoro Studitæ restituendam monet Ang. Mai. *Biblioth. nov.* t. II, par. II, p. 54 not.; Damasceni oration. in *Deiparæ annuntiationem* Opp. t. II, p. 835; ejusdem oration. in *B. Virginis diem natalitium* Opp. t. II, pag. 841;

Modesti Hierosolymitani homiliam in *Deiparæ Dormitionem*, Aug. Giacomellus, Romæ 1766; Andreæ Cretensis homilia plures, hujus *Patrologiæ Græcæ* t. XC VII, p. 801, 820, 861, 881, 1072, etc.

(2) *Paraclet.* ton. obliq. II ad matutin. Feria vi, od. III.

(3) *Spicileg. Rom.* t. IV, p. 186.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΤΑΡΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΑ ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

TARASII ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI ORATIO

IN SS. DEI MATREM IN TEMPLUM DEDUCTAM.

Εὐλόγησον.

Α'. Φαιδρά καὶ παράδοξος ἡ παρούσα πανήγυρις, καὶ τῶν φιλοερτῶν τὸν πόθον πρὸς ὑμνωδίαν ἐγείρουσα, ἡ τῆς 'Αειπαρθένου καὶ Θεοτόκου ἐν τῇ ναῷ πρόδος· σήμερον γὰρ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ κοινήν ἱερτὴν ἐκτελοῦντες, ἀμφοτέροι τὸν Δημιουργὸν δοξολογοῦσι τὸν ἐκ βροτείας φύσεως τὴν θεόπαιδα κόρην ἐκλεξάμενον εἰς ἑαυτοῦ κατασκήνωσιν.

Σήμερον τοῦ πρὸ πάντων αἰώνων προορισθέντος μυστηρίου καὶ ἐπ' ἐσχάτων φανεροῦσθαι μέλλοντος, εὐτρεπίζεται οἰκητήριον. Σήμερον ἡ ἐξ ἐπαγγελίας τεχθεῖσα ἐξ Ἰωακείμ καὶ Ἀννης προσφέρεται ὑπ' αὐτῶν, τίμιον δῶρον, τῷ μετέπειτα ἐξ αὐτῆς τεχθῆναι εὐδοκήσαντι. Σήμερον τὸ τῆς χαρᾶς προοίμιον ἐν τῇ ναῷ εἰσάγεται τριετίουσα, καὶ παρθένος ταύτης μετὰ λαμπάδων προπορεύονται. Σήμερον ἡ λύσις τῆς στειρωτικῆς κατάρας, δῶρον εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων προσάγεται. Σήμερον τῶν προφητῶν τὸ κήρυγμα, ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προφήτου Ζαχαρίου εἰς τὰ ἄδυστα ἀνέρχεται· ἐνθα αὐτὸς ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' εὐλαθείας εἰσῆρχετο, αὕτη φαιδρῶς μετὰ ἀδείας ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐκαθέζετο.

Β'. Τίς οὐκ ἐκπλαγῇ πρὸς τὸ παράδοξον πρᾶγμα; τίς οὐκ ἐκπλήττεται ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαύματι; τίς οὐκ ἐκπλαγῇ, βλέπων ἐν τῇ ἱερῇ παρεδρεύουσιν τὴν τοῖς ἱερεῦσι γεγонуῖαν ἀπρόσιτον Μαρίαν τὴν ἀμίαντον; Τοῦτο τῆς πρὸς ἡμᾶς συναφείας προοίμιον· τοῦτο τῆς τῶν ἀγγέλων μετὰ ἀνθρώπων συμμίξεως προχάραγμα· τοῦτο τῆς ἡμῶν ἀνακαινίσεως ἐκσφράγισμα· τοῦτο τοῦ ἀκαυτοφύρου βίου ἡμῶν καὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς προτέρας, τοῦ Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου, ἀκάνθας καὶ τριδόλους ἀνατελεῖ σοι· καὶ τοῦ, Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου σπαγῇ τὸν ἄρτον σου, ἡ μετάλλαξις· τοῦτο τοῦ, Πληθύνω τὰς λύπας σου καὶ τοὺς στεναγμούς

¹ Gen. III, 17. ² ibid. 19.

(1) Sterilitatem non Joachimi et Annæ tantum, sed et humanæ quoque naturæ quæ ad Mariam usque nullum fructum nisi maledictum protulit.

PATROL. GR. XCVIII

47

tuos et gemitus tuos ³; et ab illa: *In dolore paries filios* ⁴. Agamus itaque, fideles, festum diem omni honore dignissimum, clarissimamque solemnitatem, quæ divinis radiis splendescens, intelligibilibusque accensa luminibus ac mysticis fulgoribus emicans, arcanas Dei cognitiones mortalibus coruscat, atque unam in tribus personis divinitatem, omnipotentiam Patris, et Filii, et Spiritus sancti declarat.

Quare omnibus hisce argumentis in summam collectis, accommodate dicendi principium a Virginis deductione in templum pro viribus describenda faciamus, ac deinde legis implementum et editos gratiæ fructus oratione prosequamur. Ipsa enim Sancta sanctorum, immaculatus Verbi thalamus, virginea virga florens, arca sanctificationis, mons sanctus, tabernaculum Dei capax, incombustus rubus, flammivolus Dei currus, columba impolluta, amplissima Verbi sedes, nubes a Deo illuminata, variegata regina e semine David prognata, in sui habitationem a Davidis Creatore ac Deo servata fuerat.

III. Joachimus itaque e duodecim Israelis tribubus homo dives idemque justus, sua in Dei honorem munera deferebat. Sed cum semine infecundus ac liberorum expers esset, sacerdotes e templo Domini ejus dona contumeliose rejecerunt hisce verbis: *Iludquaquam ista Deo offerre tibi fas est, quippe qui nulla sobole auctus fueris in Israele*. At ille oculis vultuque præ tristitia demissis excessit e templo Domini, moerore oppressus; tum solus in monte ad supplicandum Deum conversus, contrito corde ægroque animo sic clamabat: Tu, Domine, cordium inspector, et rerum omnium tum visibilibus tum invisibilibus conditor, qui *cælum extendisti sicut pellem* ⁵, qui solem verbo tuo creasti ad illuminandum diem, et lunam cum stellis, ut facem præberet nocti ⁶, qui nebulis madidæ aërem jussisti, qui flamina ventorum quasi claustris conclusisti, qui mare frenasti arenis, ipsumque omni piscium genere, quæmadmodum terram quoque brutis animalibus et feris et alitibus, ditasti, et escam omnibus pro tua voluntate ac nutu suppeditas, qui in terræ superficie herbas producis, et omnes arbores sua quasque pulchritudine exornas, exaudi me, o

misericors, et mihi sobolem largire. Pignus propagandæ stirpis da mihi, ut obstruantur *labia dolosa, quæ iniquitatem loquuntur adversus justum superbe atque insolenter* ⁷.

Hæc hominis justii verba, hæc progenitoris oblationes, tales Joachimi ex penito animi dolore gemitus.

IV. Quid vero etiam Anna? quippe juvat ejus quoque dictorum mentionem facere. Illa enim, quæ concors vixerat una cum viro, et flore ætatis anisso jam vergebat in senium, in perpetua jacuerat sterilitate. Cæterum cum et jam muliebria desiissent,

σου · καὶ τοῦ, Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα, βεβαλα ἀπολύτρωσις. Ταύτην οἱ πιστοὶ ἐορτάσωμεν τὴν πάντιμον ἐορτὴν, τὴν λαμπρὰν πανήγυριν, τὴν θείαις ἀποστολίδουσιν μαρμαρυγαῖς, τὴν νοηταῖς λαμπαδουχομένην φωταυγίαις, τὴν μουσικαῖς ἀγλαΐζομένην φωτοδοσίαις, τὴν μουσικαῖς περισσέρπτονουσιν τῷ κόσμῳ θεογονώσαις, τὴν ἐν τρισὶ προσώποις μίαν θεότητα, Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος, διδάξασαν παντοκρατορίαν.

Διὸ ταύτας τὰς ὑποθέσεις ἀνακεφαλαιώσαντες, καὶ ἀρχὴν λαβόντες τῷ λόγῳ προσήκουσαν τῆς Παρθένου τὴν ἐν τῷ ναῷ προσαγωγὴν, ὅσον οἶόν τε διαγράψωμεν, καὶ τὴν τοῦ νόμου ἐκπλήρωσιν τε καὶ καρποδοσίαν ὑπαγορεύσωμεν · αὕτη γὰρ ἡ τῶν ἁγίων Ἀγία, ἡ ἀκηλίδωτος τοῦ Λόγου παστὴς, τὸ παρθενικὸν ἀπάνθισμα, ἡ κίωτος τοῦ ἁγιάσματος, τὸ ὄρος τὸ ἄγιον, ἡ θεοχώρητος σκηνή, ἡ ἀκατάφλεκτος βλάστη, τὸ πυρμόρφον ἄρμα τοῦ Θεοῦ, ἡ περιτερὰ ἡ ἀμόλυντος, τὸ εὐρύχυρον τοῦ Λόγου χυρὶον, ἡ θεόωτος νεφέλη, ἡ πεποικιλμένη βασιλισσα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ καταγομένη τῷ τοῦ Δαυὶδ κτίστῃ καὶ Θεῷ ἐκτετήρητο εἰς αὐτοῦ κατοίκησιν.

Γ'. Ἰωακείμ γὰρ ἐν τῇ δωδεκαφύλῳ τοῦ Ἰσραὴλ πλούσιος ὢν καὶ δίκαιος, προσέφερε τὰ δῶρα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Μὴ ἔχοντος δὲ σπέρμα αὐτοῦ, ἀλλ' ὄντος ἀπαιδός, ἀπεσοχάκισαν ταῦτα οἱ ἱερεῖς· ἐκ ναοῦ Κυρίου, λέγοντες · Ὅκ ἐξέστ' σοι προσετηχεῖν αὐτὰ τῷ Θεῷ, καθότι σπέρμα οὐκ ἐποίησας ἐν τῷ Ἰσραὴλ · καὶ σκυθρωπάσας αὐτὸς, κατῆλθεν ἐκ ναοῦ Κυρίου, λύπη συνεχόμενος · καὶ ἐν τῷ ὄρει καταμύνας τὸν Θεὸν λιτανεύσας, μετὰ συντετριμμένης καρδίας, καὶ κατωδύνου ψυχῆς, ἐβόα λέγων· Σὺ, Κύριε, καρδιονῶστα, ὁ τῶν ὁρατῶν τε καὶ ὁρατῶν κτίστης, ὁ τὸν οὐρανὸν ταῦσας ὥσει δέξῃν, ὁ τὸν ἥλιον εἰς φαῦσιν τῆς ἡμέρας προστάξας γενέσθαι καὶ τὴν σελήνην εἰς δαδουχίαν τῆς νυκτὸς μετὰ τῶν ἀστέρων ποιήσας · ὁ τοῖς νέφεσι τὸν αἶρα βρέχειν κελεύσας, καὶ τῶν ἀνέμων τὰς πνοὰς θησαυρίσας · ὁ τὴν θάλασσαν χαλινώσας τῇ ψάμμῳ καὶ ταύτην γένους ἰχθύων πληρώσας, καὶ τὴν ἡπειρον ἀλέγων καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ ταῦτα τρέφων βουλήσει καὶ προστάξει· ὁ τῷ προσώπῳ τῆς γῆς χόρτον ἐξαντέλλων, καὶ πᾶσι δένδροις τὰ ἔβια καλλωπίσας, ἐπάκουσόν μου, εὐστολαχγε, καὶ δώρσαι μοι τέχνην, χάρισαί μοι καρπογονίας ἐνέχυρον, ὅπως ἐμφραγῇ χαλὴν τὰ δόλια, τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίας ἐν ὑπερηφανίᾳ καὶ ἐξουθενώσει.

Ταῦτα τοῦ δικαίου τὰ ῥήματα · αὐταὶ τοῦ προπάτορος αἱ παρακλήσεις · ταιοῦτοι τοῦ Ἰωακείμ ἐκ κατωδύνου ψυχῆς οἱ στεναγμαί.

Δ'. Τί δὲ καὶ ἡ Ἄννα; καλὸν γὰρ καὶ αὐτῆς τῶν ῥημάτων ἀπομνημονεύσαι. Αὕτη γὰρ τῷ ἀνδρὶ σύμφωνος συμβιοτεύσασα, καὶ τὸ τῆς νεότητος ἀνθος εἰς γῆρας ἐβλάσασα, στεῖρα διέμεινε πάντα τὸν χρόνον αὐτῆς · λοιπὸν καὶ τὰ τῶν γυναικῶν ἀναπαλῆρ-

³ Gen. III, 16. ⁴ ibid. ⁵ Psal. CIII, 2. ⁶ Gen. I, 16. ⁷ Psal. CXI, 18, 19.

σασα, φυσικῇ διαθέσει ἀτεκνος ἐγνωρίζετο. Ὅθεν ἡ ἀναχώρησιν τοῦ συζύγου θεωρήσασα, ὡς τρυγῶν φιλέρημος, ἐν τῇ αὐτῆς παραδείσῳ εὐχαῖς ἰκετηρίοις τὸν ποιητὴν καὶ πλάστην ἀνακαλουμένη, ἔλεγεν· Ὁ Κύριε Σαβαώθ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ, καὶ δοξαζόμενος ὑπὸ τῶν Σεραφίμ· ὁ μυριάσι μυριάδων ἀγγέλων δορυφορούμενος, καὶ χιλιάσι χιλιάδων στρατιῶν δοξολογούμενος καὶ προσκυνούμενος· ὁ τὸν Ἀδὰμ πλάσας τῇ χειρὶ σου, καὶ αὐτῷ ζωὴν ἐνθεὶς τῇ ζωηφόρῳ σου προσταξείας καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἀνοικοδομήσας γυναῖκα· ὁ τῇ σοφῇ σου εὐδοκίᾳ ποιήσας αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν, καὶ εἰς ἐν τοὺς δύο συνάψας· Ἔσονται οἱ δύο, εἰπὼν, εἰς σάρκα μίαν· ὁ τῷ Ἀβραάμ, τῷ σὺ θεράποντι καὶ πατριάρχῃ, δωρησάμενος υἱὸν τὸν Ἰσαάκ, μετὰ γῆρας καὶ μετὰ τὴν στειρώσιν τῆς Σάρρας, καὶ ποιήσας αὐτὸν πολλῶν ἐθνῶν πατέρα· ὁ τῇ ὁμωνύμῳ καὶ ὁμοφύλῳ μοι Ἀννῇ χαρισάμενος τὸν κάλλιστον παῖδα καὶ ἱερὸν Σαμουὴλ, ὡς θεόδοτον εὐχῆς υἱὸν, καὶ τοῦ ψεύδους καὶ μίσους θριαμβοῦ· Ἐπίδε ἐξ ἀγίου σου κατοικητηρίου, Ὑψιστε, καὶ ἀνοῖξόν μοι τὴν μῆτρην πρὸς παιδογονίαν· διώξόν μου τὴν λύπην τῆς στειρώσεως, καὶ διὰ ῥήξόν μου τὰ δεσμὰ τῆς ἀτεκνίας, ὅπως τὸ γεννησόμενον ἐκ τῆς δούλης σου βλάστημα, εἴτε ἄρσεν, εἴτε θῆλυ, δῶρον προσέξῃ σοι, ὡς θυμίαμα εὐώδες, ὡς καθαρὰν προσφορὰν, ὡς τίμιον δῶρον, ὡς ἱερὸν ἀνάθημα, ὡς θεῖον κατοικητήριον, ὡς ἀμύαντον ἀμνάδα, ὡς πρωτότοκον ἀμνόν, ὡς νέον Ἰσαάκ.

rium, velut divinam ad inhabitandum ædem, velut velut novum Isaacum.

Ε'. Οὕτω τοίνυν ἀμφοτέροις ἐπικαλουμένοις ὥφθη αὐτοῖς ἄγγελος Κυρίου, τῆς παναγίας τὴν σύλληψιν εὐαγγελιζόμενος, λέγων· Εἰσήκουσεν ὁ μὲν ὁ Ὑψιστος τῆς δεήσεως, καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τέξεσθε θυγατέρα, τὴν ἐκ πασῶν γενεῶν μακαρίαν, ἐκλελεγμένην εἰς Θεοῦ κατοικητήριον. Ταῦτα τοῦ ἀγγέλου περιχαρῶς εὐαγγελιζομένου, κατήλθε μὲν Ἰωακείμ ἐκ τοῦ ὄρους μετὰ χαρᾶς καὶ εὐπροσύνης καρδίᾳ· γόνιμος δὲ παρ' ἐλπίδα ἡ ἀκαρπὸς ἀνεδείχθη τῆς Ἀννῆς γαστήρ, ἐκ θελήματος σαρκὸς καὶ ἐκ θελήματος ἀνδρός, καὶ τὸν καιρὸν τῆς ἐννεαμηνιαίας σύξήσεως γνωρίσασα, ἔτεκε τὴν πανάχραντον Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν, τὴν τοῦ κόσμου πρόξενον σωτηρίας.

Γ'. Καὶ μηδεὶς τῶν τῆς Ἐκκλησίας τροφίμων τοῦτον εἰσδέξεται τὸν λόγον, ὑποβάλλοντα, ὡς ἐπαμηνιαία ἡ Παρθένος ἐτέχθη. Καὶ γὰρ πολλοὺς τῶν ἀφρόνων ταῦτα φιλονεικοῦντας ἀκήκοα, οὓς ἐγὼ τῶν ἀπίστων χείρους εἶναι δοκῶ. Ταῦτα γὰρ αἰρετικῶν εἰσιν ἐφευρήματα· ταῦτα τῆς Ἐκκλησίας ἀντίθετα, τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια· ἡ γὰρ Παρθένος καὶ θεοπαῖς Μαρία τέλειον τὸν χρόνον τῶν ἐννέα μηνῶν ἐν τῇ τῆς Ἀννῆς κοιλίᾳ ἐξέτέλεσεν, ὡς ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπίνη δηλοῖ· ἀλλὰ τῶν ἀφρόνων τὰ στόματα μηδὲνα μῶμον πρὸς τὴν ἁμωμον εὐρεῖν δυνάμενα, τοῦ-

• Dan. iii, 55. • Dan. vii, 10. • Gen. ii, 18.

(2) Supplenda hic negatio videtur.

(3) Vide quanta sedulitate SS. Patres omnem nunc modo peccati maculam quæ animam inficit, sed

agnoscebatur exsors concipiendi fœtus conditione ipsa naturæ. Itaque mariti animadverso in devium locum secessu, tanquam turtur appetens solitudinis in horto suo supplicibus precationibus artificem rerum atque effectorem ita obsecrabat : O Domine exercituum, qui sedes super Cherubim *, quem glorificant Seraphim, cui parent ad ministerium angelorum decies millies centena millia, quem millia millium * agminum collaudant et venerantur, qui Adamum tua manu finxisti, ipsique vitam jussu tuo vivifico indidisti, et ex ejus latere mulierem ædificasti, qui pro tua sapienti ordinatione adjutorium sibi simile ¹⁰ ipsi fecisti, et duos in unum copulasti, Erunt, inquit, duo in carnem unam ¹¹, qui Abrahamo servo tuo et patriarchæ dedisti filium illum Isaacum post senectutem ac sterilitatem Saræ, eundemque effecisti patrem multarum gentium, qui Annæ cognomini ei tribuli mææ pulcherrimum et sacrum puerum donasti Samuelem, veluti filium in supplicationum gratiam divinitus concessum ac veluti triumphum de mendacio odioque reportatum; intueri, o Altissime, de tabernaculo sancto tuo ¹², aperi ad conceptum sobolis uterum meum, excute a me infecunditatis mœrorem, et abrumpe vincula mææ sterilitatis, ut natum ex me famula tua fructum, sive filiolus ille fuerit sive filiola, munus tibi offeram, velut sacrificium in odorem suavitatis, velut oblationem mundam, velut donum pretiosum, velut sancie dedicatum donagnum immaculatam, velut agnum primogenitum,

V. Utrisque igitur sic precantibus astitit angelus Domini, qui sanctissimæ Mariæ conceptum nuntiavit, inquit : Altissimus exaudivit preces vestras, ac brevi filiam gignetis, beatam illam, quæ ex omnibus generationibus in Dei habitationem electa est. Ubi hunc angelus edidit lætissime nuntium, Joachimus mirificis gaudiis gestiens descendit de monte, Anna vero uterum, qui sterilis fuerat, secundum experta est (2) ex voluntate carnis et ex voluntate viri; tum cognita post novem menses maturitate partus, genuit intemeratam Virginem et Dei Matrem Mariam salutis mortalium conciliatricem.

VI. Jam sententiam illam spuriam, quæ perhibet septimo mense post conceptum fuisse Virginem genitam, nemo in Ecclesia innutritus probaverit. Multos enim fatuos audiui de hac re contententes, quos ego judico infidelibus deteriores, cum hæreticorum propria sint ejusmodi inventa. Hæc Ecclesiæ adversa sunt, a recte sentientibus plane aliena. Virgo enim ac Dei filia Maria matrum novem mensium spatium in alvo matris absolvit, ut postulat humana natura. Verum stultorum ora, quæ nullam labem in illibata (3) potuerint invenire, sententiam

Gen. iii, 21. ¹² Baruch. ii, 46.

et naturalis defectus suspicionem a beata Virgine propulsandam existimant.

hanc Scripturæ affinxerunt a vero rectoque sensu longissime abhorrentem. Sed nec quispiam e simplicioribus illam animo imbibat; quod enim ad prudentiores spectat, existimo eos ne passuros quidem, ut vel ipsis auribus tale quiddam hauriant; quia Scripturæ verba studiose legentes eam divinis sensibus interpretantur, et si quando in ipsa zizaniam ab inimicis disseminatam reperient, ut filii Ecclesiæ penitus extirpant.

VII. Sed nunc ad propositum revertamur, narrationis seriem, atque ea quæ ad nativitatem spectant, percurrentes atque explicantes. Cum enim prænuntiata exitum perspicue habuissent, et immaculata puella ac Dei filia (4) a justis Joachimo et Anna fuisset progenita, hi serio operam posuere, ut liberarent promissi fidem. Igitur licebat videre piam Annam exsultantem, ac gestientem, et Virginem hisce verbis festivissime compellantem: Quis dixisset, filia, ex me te prodituram, quæ beata monstrata es in generationes generationum? Quis te inter meas ulnas aspiciens lac sugentem, non illum laudaverit, qui te dedit mihi secunditatis et prolis experti? Quis intuens hæc ubera lacte, quod nunquam emiserant, jam redundantia, non eum magnifice offerat, qui e duro silice aquæ scatebras sitienti populo elicit? Sed veni, filia, ad eum qui te mihi elargitus est. Veni, arca sanctificationis, ad misericordiæ Dominum. Veni, porta divinæ vitæ, veni, thalame Verbi, ad templum Domini. Intra in gaudium Domini, tu mundi gaudium et exultatio. Fruere ejus pulchritudine, quem non ita multo post humana forma indutum paries. Ego vero beata sum, quæ talis filie mater prædicor. Congratulamini mihi, tribus Israelis, quoniam post sterilitatem mater sum ejus effecta, quæ mater Altissimi constituitur. Exsurge, virgines ferentes lampades, et præste immaculatam Virginem, et Dei filiam. Cantate ei in laude, psallite ipsi in cithara, acclamate illi cum cantico spiritus, psalterio decachordo eam magnificate. Tu quoque, David Dei progenitor, puellam lauda profectam de stirpe tua, et magniloquum hymnum effer, sic inquit¹³: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum.*

VIII. Cum hæc aliaque horum similia Anna gratiæ cognominis dixisset, pretiosum illum Trinitatis thesaurum, tres annos natam Virginem Deique matrem in templum Domini lætabunda deduxit, et cum Joachimo hymnos in gratiarum actionem effundens, convocatoque virginum cælu gestantium faces, aditum qui ducit ad Sancta sanctorum occupavit. Atque ibi Zachariam, quippe qui et propheta erat et sacerdos et consanguineus et administrator legitimi testamenti, venerandum illud conju-

¹³ Psal. XLIV, 41, 42.

(4) Cuicumque ecclesiastica Græcorum officia persolventi constabit communem esse omnium Orientis Ecclesiarum morem, beatam Virginem absolute et autononastice vocare *θεόπαις Filiam Dei*.

τον τὸν λόγον τῇ Γραφῇ περιέθικαν, πόρρω τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ὁρθοῦ πίπτοντα. Καὶ μηδεὶς καταδέξεται τῶν ἀφελεστέρων· τοὺς γὰρ εὐφρονοῦντας πέπεισμαι μὴδὲ μέχρις ἀκοῶν ποτε τὸ ῥῆμα τοῦτο ὑπείσελθεῖν, ὅτι τὰ τῆς Γραφῆς ἐπιμελῶς ἀναγινώσκοντες, νοήσεις θείας ταύτην ἐφερμηνεύουσι. Καὶ ὅταν ἐν αὐτῇ ζιζάνιον εὕρωσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν σπειρόμενον, ὡς τέκνα τῆς Ἐκκλησίας τελείως ἐκκόπτουσιν.

Ζ'. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελθωμεν, τὸν εἰρμὸν τῆς διηγήσεως καὶ τῆς γεννήσεως διοδεύοντες καὶ ἐξηγούμενοι· τῶν γὰρ ῥημάτων διὰ πραγμάτων εἰς τοῦμπανὲς ἐλθόντων, καὶ τῆς ἀμώμου καὶ θεόπαιδος κόρης, ἐκ τῶν δικαίων Ἰωακείμ καὶ Ἀννης γεγεννημένης, καὶ τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν εκπληρῶσαι ἐσπουδακότων, ἦν ἰδεῖν τὴν θεόφρονα Ἀνναν ἀγαλλιωμένην καὶ σκιρτῶσαν καὶ χαριέντως πρὸς τὴν Παρθένον λέγουσαν· Τίς ἐλεγεν ἐξ ἐμοῦ σε, θυγάτερ, προελθεῖν τὴν ἐν γενεαῖς γενεῶν μακαρίαν ἀποδειχθεῖσαν; Τί; ἐν τοῖς κόλπαις μου θεωρῶν σε γαλουχουμένην, μὴ δοξάσει τὸν σέ μοι χαρισάμενον τῇ στείρᾳ καὶ ἀτέκνῳ; Τίς τοὺς μαστοὺς τοὺς μήπω γάλα βλύσαντας ὁρῶν ἡδὴ πηγάζοντας, μὴ μεγαλυνεῖ τὸν ἐξ ἀκροτόμου πέτρας βλύσαντα τὰ ὕδατα τῷ διψῶντι λαῷ; Ἀλλὰ δεῦρο, θυγάτερ, πρὸς τὸν σέ μοι παρσχόντα· δεῦρο, πύλη τῆς θείας ζωῆς· δεῦρο, παστὰς τοῦ Λόγου, πρὸς τὸν ναὸν Κυρίου. Εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου, ἡ τοῦ κόσμου χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις· ἀπόλαυσον τούτου τῆς ὠραϊότητος, ὅνπερ μετὰ μικρὸν τέξεις ὡς ἄνθρωπον· μακαρία εἰμι, ὅτι τοιαύτης θυγατρὸς μήτηρ ἀνηγόρευμαι· συγχαρήτέ μοι, φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι μετὰ στείρωσιν μήτηρ ἀναδέδειγμα: (5), ἥτις ἀναδειχθήσεται μήτηρ τοῦ Ὑψίστου. Ἐξάρξατε, παρθένοι λαμπροὶ, καὶ προπορεύεσθε ἔμπροσθεν τῆς ἀμείνου Παρθένου καὶ θεόπαιδος· ἄσατε αὐτῇ ἐν αἰνέσι· ψάλατε αὐτῇ ἐν κιθάρᾳ· ἀλαλάξατε αὐτῇ μετ' ᾠδῆς πνευματικῆς· μεγαλύνετε ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ. Δαυὶδ, ἀψυσσον, Θεοπάτορ, τὴν ἐκ φυλῆς σου ἀναδειχθεῖσαν κόρην, ὁμολογῶν, μεγαλογῶν μεγαλοφώνῳ, καὶ λέγων· Ἀκουσον, θυγάτερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου.

Η'. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ἡ χαριτώνυμος Ἀννα λέξασα, τὴ τῆς Τριάδος κειμήλιον, χαίρουσα τῇ σαρκὶ τριετίζουσαν τὴν Παρθένον καὶ Θεοτόκον εἰς τὸν ναὸν Κυρίου προέπεμψε, καὶ σὺν τῷ Ἰωακείμ ᾧδὰς εὐχαριστηρίους ἀναπέμπουσα, καὶ δῆμον τῶν παρθένων λαμπαδηφοροῦντα συγκαλεσαμένη, κατέλαβε τὰ τῶν ἁγίων Ἅγια· καὶ τὴν Ζαχαρίαν χαρμονικοῖς χεῖλεσι, καὶ ἀγαλλιᾷσι στόματος, ᾗτε προφήτην καὶ ἱερέα καὶ συγγενῇ καὶ λειτουργῶν τῆς νομικῆς διαθήκης, προεκαλεῖτο ἡ τιμὴ ξυνωρῆς

(5) Supplendum videtur ταύτης αὐτῇ aliud ejusmodi, v. g. μήτηρ ἀναδέδειγμα (τῆς ἀμώμου καὶ θεόπαιδος κόρης), ἥτις.

πῶν γεννητόρων, βοῶσα· Δέχου τὴν σεμνὴν, τὴν ἀμίαντον· δέχου, ἱερεῦ, τὴν ἀκηλίδωτον παστᾶδα τοῦ Λόγου· δέχου, προφήτα, τὸ θυμιατήριον τοῦ αὐτοῦ φωτός· δέχου, δίκαιε, τὸ πυρίμορφον ἄρμα τοῦ Ὑψίστου· δέχου, ἀμεμπτε, τὴν ὥραιαν ἀμπελον, ἥτις βλαστήσει τὸν ἀείζων βότρυν· εἰσάγαγε αὐτὴν εἰς τὰ ἐνδόματα τοῦ ναοῦ Κυρίου· πρόσφερε αὐτὴν εἰς τόπον ἀγιάσματος, ὃ κατεργάσατο ὁ Ὑψίστος· εἰς ἐαυτοῦ κατασκήνωσιν· ἀνάγαγε ταύτην εἰς τὰ ἄδυστα, τὸν ἀόρατον ἐν κοιλίᾳ βαστάζειν ἐπειγομένην· μακάρισον αὐτὴν τὴν μακαρίους πάντας βροτοὺς ἀναδείξαν· μεγάλυνον ταύτην, τὴν τῶν μεγαλουργιῶν Θεοῦ ἀναδειχθεῖσαν βίβλον θεόγραφον· ἀνάλαβε ταύτην, ἥτις ἐκ τῆς προμήτορος Εὐας καταράς ἡμᾶς ἀπαλλάξασαν· ἄσπασαι ταύτην, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν φιλανθρωπίᾳ ἡμᾶς συνδήσασαν, καὶ τὴν ἔχουσαν τοῦ ὄψεως τῷ αὐτῆς τόκῳ καθελούσαν· ἀγκάλισαι αὐτὴν, τὴν ἐξ ἀγκάλων τοῦ ὄψεως ἡμᾶς ἀπαρπάσσαν· προφήτευσον περὶ ταύτην, τὴν τῶν προφητῶν ἀναδειχθεῖσαν πλήρωσιν, καὶ τῆς ἐπαγγελίας Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἀνακεφαλαίωσιν· τὴν τράπεζαν τοῦ θείου ἄρτου, τὸν οἶνον τὸν εὐφρόσυνον, τὴν τροφὴν τὴν ἀδάπανον, τὴν περιστερὰν τὴν ἀκεραίαν, τὸν οὐρανὸν τὸν ἐμψυχον, τὴν πολύφωτον λυχνίαν, τὴν πολυθμνητον νύμφην, τὴν πολύαινον μητέρα, τὴν θεοπότιστον ἐλαίαν, τὸ θεῖον ὄχημα τῆς τοῦ Ὑψίστου οἰκονομίας, τὴν σκηνὴν τὴν ἁγίαν, τὴν λυχνίαν τὴν θεοχάλκευτον, τὴν ἀμνάδα τὴν λογικὴν, τὸ ἱλαστήριον τοῦ Θεοῦ, τὸ κειμήλιον τὸ ἐνδοξόν, τὴν σάλπιγγα τὴν εὐηχόν, τὸ πῖον ὄρος καὶ τετυρωμένον, τὸν θεῖον πόκον, τὴν θέρδρυτον νεφέλην, τὴν πόλιν τὴν ἐντιμον, τὸ νοητὸν καταπέτασμα, τὸν θεολάξευτον λύκον, τὴν κλίμακα δι' ἧς ὁ Κτίστης τοῖς βροτοῖς ὀφθήσεται, τὴν κλίνην τὴν ἁγίαν, τὸ δοχεῖον τῆς χρηστότητος, τὴν τῶν θαυμάτων ἄβυσσον, τὴν πηγὴν τῶν ἀγαθῶν, τὸν ἀσυλὸν πλούτον, τὴν πολυώνυμον καὶ πολυποικίλον καὶ ἀειπαρόθεν Θεοτόκον. Ταύτην εἰσάγαγε εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ταύτην προσάγαγε τῷ βασιλεῖ, ὡς δῶρον πολυτίμον, ταύτην αἰνεσον ὡς βασιλῖδα τῆς κτίσεως, ταύτην εὐτρέπισον, ὡς παλάτιον τοῦ παντάνακτος, ταύτην ὑμολόγησον, τὴν πασῶν τῶν παρθένων φύλακα ἀσυλὸν· ταύτην κατασκήνωσον εἰς ναὸν χειροποίητον τὴν γενομένην ναὸν ἐμψυχον τοῦ Λόγου πάντα τεκνηναμένου.

Θ'. Αὗται τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἀννης αἱ χαρμονικαὶ δοξολογίαι· αὗται τῆς εὐχαριστίας αἱ ὑμολογικαὶ θεηγορίαι· αὗται πρὸς τὸν προφήτην Ζαχαρίαν αἱ παρρησιαστικαὶ μαρτυρίαι· ὅθεν ὁ ἱερεὺς ὡς προφήτης Θεοῦ, καὶ τὰ τῶν ἁγίων Ἄγιοι ἐν μεθέξει Θεοῦ καθελὼν, ὁρῶν τῆς Παρθένου τοῦ ὀμματος τὴν καλλονήν, τοῦ προσώπου τὸ ὥραϊον, τῆς γλῶττης τὴν αἶνεσιν, τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν, τοῦ βίου τὸ ἀμεμπτον, τῶν ποδῶν τὸ βᾶδισμα, τὴν καταστολήν τοῦ ἡθους, τοῦ σχήματος τὴν εὐπρέπειαν, Πνεύματος ἁγίου πλησθεὶς, ἐξεβόησεν· Ὡ κόρη ἀμίαντε· ὦ παρθένε ἀμόλυντε· ὦ νεῖς πάγκαλε· ὦ γυναικῶν ἀγλαίσμα· ὦ θυγατρίων καλῶπισμα·

A gum par lætantibus labiis atque oris exultatione appellabat clamans: Accipe, o Zacharia, sanctam immaculatam; accipe, sacerdos, intemeratum Verbi thalamum; accipe, o propheta, thuribulum lucis ab omni materia secretæ; accipe, o juste, ignitum currum Altissimi. Accipe, o inculpate, floridam vitem, quæ racemum æternæ vitæ effert; intromitte illam in intimos recessus templi Domini; infer illam in locum sanctuarii, quod Altissimus in sui domicilium secrevit; inducito hanc in sanctissima penetralia, quæ mox in utero eum portabit, qui oculis cerni non potest; beatam ipsam prædica, quæ beatos efficit omnes mortales; magnifice hanc lauda, quæ prolata est velut divinitus conscriptus liber magnalium Dei. Excipe hanc, quæ a maledicto in primam parentem Evam immisso nos liberat; complectere hanc, quæ nos cum Deo charitate colligavit, et inimicitiam serpentis fraude inductam suo partu abstulit; implica istam brachiis, quæ nos ab implexu serpentis abstrahit. De hac vaticinare, quæ prophetorum vaticiniorum implementum, divinarumque promissionum compendium in se exhibet. Ipsa mensa divini panis, vinum exhilarans, cibus gratuitus, columba ilibata, cælum animatum, lampas valde rutila, sponsa multis hymnis celebrata, mater multis laudibus ornata, oliva divinitus irrigata, divinum vehiculum dispensationis Altissimi, tabernaculum sanctum, candelabrum a Deo fabrefactum, agna rationalis, propitiatorium Dei, vas inæstimabile, thesaurus honorificus, tuba suaviter sonans, mons pinguis et coagulatus¹⁴, divinum vellus, nubes Deo referta, urbs admiranda, aulæum spirituale, lucerna divinitus excusa, scala per quam descendens Creator inter homines videbitur, cubile sanctum, gratiæ receptaculum, miraculorum abyssus, fons honorum, divitiarum copia inviolabilis, multis nominibus atque dotibus insignita et semper Virgo Dei mater. Hanc introducito in Sancta sanctorum, hanc regi afferto tanquam pretiosissimum donum, hanc lauda velut reginam universitatis rerum, hanc appara ut palatium regis universorum, hanc hymnis extolle ut tutum præsidium omnium virginum, huic sedem in templo manufacto præbe, quæ templum animatum est Verbi omnium conditoris.

IX. Hæ fuerunt ab Joachimo et Anna editæ lætæ prædicationes, hæ Deo redditæ cum gratiarum actione laudationes, hæ apud prophetam Zachariam datæ summa cum fiducia testificationes. Quare sacerdos, ut Dei propheta, quique tenens Sancta sanctorum particeps Dei erat, intuens in Virgine aspectus pulchritudinem, vultus decorem, linguae modestiam, animi nobilitatem, vitæ inculpatum decus, pedum incessum, morum compositionem, decentiam habitus, afflatu sancti Spiritus concepto exclamavit: O puella immaculata, o virgo impoluta, o adolescentula venustissima, o mulierum ornamentum, filiarum nitor, o mater Virgo sancta, tu

¹⁴ Psal. LXXII, 7.

benedicta inter mulieres, tu celebrata propter innocentiam, tu obsignata virginitate; tu Adami maledicti expiatio, tu debiti Evæ solutio; tu Abelis purissima oblatio, primogenitorum delectus¹⁸, immaculatum sacrificium; tu Sethi recta disciplina¹⁹ (tu conceptum in utero Dei filium paries sine dolore²⁰); tu Enos in Deum spes non pudore suffusa; tu Enoch inita gratia et in securam vitam migratio; tu Noachi arca, et secundæ regenerationis apud Deum conciliatio; tu regni et sacerdotii Melchisedechi perillustri splendor; tu Abrahami firma fiducia et promissionis futuræ posteritatis obsequens fides; tu Isaaci novum sacrificium et rationale holocaustum; tu Jacobi in scalam ascensus causa, et fecunditatis in duodecim tribus permanentis expressio nobilissima; tu Judæ apparuisti secundum stirpem filia; tu Josephi pudicitia, et veteris Ægypti, nimirum Synagogæ Judæorum, eversio, o immaculata; tu Jobi in tentationibus patientiæ perfectio et bonorum ejus in duplum restitutio ac ditissima copia; tu Moysis ejusque Legislatoris liber divinitus concinnatus, in quo scriptum est sacramentum regenerationis, et divinis digitis insculpta in tabulis lex est tanquam in monte Sina, ubi novus Israel ab intelligibilium Ægyptiorum servitute vindicabitur, quemadmodum antiquus populus in solitudine manna et aqua de aspera petra satius est, *petra autem erat Christus*²¹; e tuo gremio proditurus *tanquam sponsus a thalamo*²²; tu Aaronis virga florescens; tu Jesum Nave filium in medijs adversariis gloriosum reddidisti; tu es Davidis filia, *sinbriis aureis circumvestita, vario ornatu nitescens*²³, tu *lectus Salomonis ex auro factus, quem sexaginta viri fortissimi circumdant*²⁴, musicas voces divinarum Scripturarum in Deo tuba canentes; ascensio es assumptionis Eliæ, et intelligibilis Jezabelis exitium. Tu Elisæi duplicis pallii benedictio, qua ille divisit fluenta Jordanis et siccis pedibus transiit, et aquam sale medicatam ad bibendum aptam reddidit; tu Jonæ in celi ventre incolitas, et Ninivitarum ad meliora consilia conversio ac benigna venia.

καὶ τὸ ὕδωρ ἅλατι θεραπεύσας, πότιμον ἀνέδειξε· σου τοῦ Ἰωνᾶ ἡ ἐν τῷ κήτει διάσωσις, καὶ τῶν Νινευιτῶν μετανόσεις, καὶ συγχώρησις ἀφθονος.

Tu es prophetarum speculum, et rerum ab ipsis prænuntiarum exitus. Te enim Ezechiel vaticinans appellavit portam clausam, per quam nemo hominum unquam transibit nisi Dominus Deus solus, et portam clausam conservabit²⁵; te Isaias ille in primis grandiloquus prænuntiat virgam Jesse, ex qua flos Christus oriatur, et fructibus vitiorum exstirpatis radicitus plantas divinæ cognitionis in agro inseret²⁶; te Jeremias præmonstravit inquit: *Ecce dies venient, dicit Dominus, et firiam domui Israel et domui Judæ fœdus novum quod constitui cum patribus eorum*²⁷; ita signifi-

ἡ μήτηρ Παρθένε ἁγία, σὺ, εὐλογημένη ἐν γυναιξί· σὺ δεδοξασμένη τῇ ἁγνείᾳ· σὺ ἐσφραγισμένη τῇ παρθένῳ· σὺ τοῦ Ἀδὰμ τῆς κατάρας ἡ λύσις· σὺ τῆς Εὕας τοῦ ὀφλήματος ἡ πλήρωσις· σὺ τοῦ Ἀβελ ἡ καθαρωτάτη προσφορά, καὶ πρωτοτόκων πρόθεσις Ἀβραάμ· σὺ τοῦ Σὴθ ἡ καταδόμησις· [σὺ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν γαστρὶ βαστάσασα, ὠδονήσεις ἀπόνως] σὺ τοῦ Ἐνῶς ἐν Θεῷ ἐλπίς ἀκαταίσχυτος· σὺ τοῦ Ἐνῶχ ἡ εὐαρέστησις, καὶ πρὸς τὸν ἄστυλόν βίον μετὰστασις· σὺ τοῦ Νῶε ἡ κιβωτός, καὶ τῆς δευτέρας παλιγγενεσίας ἡ πρὸς Θεὸν οἰκείωσις· σὺ τοῦ Μελχισεδέκ τῆς βασιλείας καὶ ἱερατείας ἀγλίστα παμφοῦτον· σὺ τοῦ Ἀβραάμ ἡ πίστωσις, καὶ τῆς ἐπαγγελίας καὶ τεκνογονίας ὑπήκοος πειθαρχήσις· σὺ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ νῆ θυσία, καὶ τὸ λογικὸν ὀλοκαύτωμα· σὺ τοῦ Ἰακώβ τῆς ἐν κλίμακι ἀνόδου αἰτία, τῆς δωδεκαφύλου τεκνογονίας ἐκσφράγισμα μέγιστον· σὺ τοῦ Ἰουδα πέφνηας ἡ κατὰ γένος θυγάτηρ· σὺ τοῦ Ἰωσήφ ἡ σωφροσύνη, καὶ τῆς παλαιᾶς Αἰγυπτίας, ἤγουν τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς, καθαίρεσις, ἀχραντε· σὺ τοῦ Ἰῶβ ἡ ἐν πειρασμοῖς ὑπομονητικὴ ἀνακεφαλαιώσις, καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ διπλὴ διάδοσις καὶ πλουτοποιός ὑπαρξίς· σὺ τοῦ Μωσέως καὶ νομοθέτου θεότευκτος βίβλος, ἐν ᾗ τὸ τῆς παλιγγενεσίας μυστήριον ἐγράφη, καὶ δακτύλοις θεοῖς ἐν πλαξὶ ἐνομοθετήθη, ὡς ἐν Σιναίῳ τῷ ὄρει, ἐν ᾧ περ Ἰσραὴλ ὁ ἀρτιφάνης ἐκ δουλείας Αἰγυπτίων τῶν νοσητῶν ἐλευθερωθήσεται, ὡς ὁ πρὶν ἐν τῇ ἐρήμῳ λαός, τοῦ μάννα ἐπιλήσθη, καὶ τοῦ ὕδατος ἐκ πέτρας ἀκροτόμου· *Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός*, ὁ μέλλων ἐκ τῆς κοιλίας σου προερχεσθαι, ὡς ἐκ παστοῦ *ρυμφός*· σὺ τοῦ Ἀαρὼν ἡ βάβδος ἡ βλαστήσασα· σὺ τὸν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦν ἐν μέσῳ τῶν ὑπεναντίων ἐδόξασας· σὺ εἰ τοῦ Δαυὶδ ἡ θυγάτηρ, ἡ χρυσοῦ τοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, *πεποιικιμένη*· σὺ τοῦ Σολομῶντος ἡ κλίη ἡ χρυσότευκτος, *ἦν περ δυνατοὶ ἐξήκοῦντα κυκλοῦσι*, τῶν θεοτεῦκτων Γραφῶν τὰς ἐν Θεῷ μουσικὰς φωνὰς σαλπίζοντες· σὺ τῆς Ἥλιου ἀναλήψεως ἀνοδος, καὶ τῆς νοσητῆς Ἰεζαβὲλ καθαίρεσις πέφνηας· σὺ τοῦ Ἑλισσαίου τῆς διπλῆς μελωτῆς ἡ εὐλογία, ἥ τὰ Ἰορδάνεια ρεῖθρα τερμῶν διέβη ἀκατακλύστως· σὺ τοῦ Ἰωνᾶ ἡ ἐν τῷ κήτει διάσωσις, καὶ τῶν Νι-

Σὺ εἰ τῶν προφητῶν ἡ διόπτρα, καὶ τῶν ῥημάτων αὐτῶν ἡ ἐμπλήρωσις· σὲ γὰρ Ἰεζεκιὴλ προηγόρευσε πύλην κεκλεισμένην, ἐν ᾗ οὐδεὶς ἀνθρώπων διδοῦσαι ποτὲ, εἰ μὴ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ μόνος, καὶ τὴν πύλην κεκλεισμένην διαφυλάξει· σὲ Ἡσαΐας ὁ μεγαλοφωνότατος βάβδον τοῦ Ἰεσσαὶ προγράφει, ἐξ ἧς τὸ ἄνθος Χριστὸς ἐλεύσεται, καὶ τὰ φυτὰ τῆς κακίας πρόρριζον ἐκτεμῶν, τῆς θεογνωσίας φυτεύσει τὴν ἀρουραν· σὲ Ἰερემίας προεκήρυξε λέγων· *Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ διαθήσομαι τῷ ὀκφῷ Ἰσραὴλ καὶ τῷ ὀκφῷ Ἰουδα διαθήκην καινὴν, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν*· τῆς τοῦ Υἱοῦ

¹⁸ Conf. Gen. iv, 4. ¹⁹ Gen. iv, 25, et Eccli. xlv, 19. ²⁰ Uncis inclusa sunt verba, quæ seriem ora iohannis videntur interrompere. ²¹ I Cor. x, 4. ²² Psal. xlviii, 6. ²³ Psal. xlv, 14. ²⁴ Cant. iii, 7. ²⁵ Ezech. xlv, 1-5. ²⁶ I a. vi, 1. ²⁷ Jerem. secund. LXX, cap. xliii, 31, 32.

σου γεννήσεως τὴν παρουσίαν σημαίνων, καὶ τὸν ἐξ Ἀ
 ἔθνων λαὸν καλῶν εἰς προσκύνησιν μέχρι περάτων
 τῆς γῆς · σὲ καὶ ὁ τῶν ἐπιθυμῶν ἄνθρωπος Δανιὴλ
 ἀνεκέρυξεν ὄρος μέγα, ἐξ οὗ Χριστὸς ὁ ἀκρογωνιαίος
 λίθος ἀποτμηθήσεται, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ πολυμύρ-
 φου ὄψεαι ὀλέσει καὶ ἐκλικμήσει · σὲ οἱ ἐν Βαβυ-
 λῶνι τρεῖς παῖδες τύπον ἔχοντες, καὶ τοῦ Υἱοῦ σου
 τὴν ἐπιθυμίαν κατανόησαντες, τὴν κάμινον τὴν ἐπ-
 ταπλασίως καυθεῖσαν διῆλθον ἀβλαβεῖς, καὶ ὡς ἐν
 θαλάμῳ χαίροντες μέσον ἐχόρευον · σὲ Ἀβδακούμ
 Θαιμὰν ὄρος ὀνομάζει, ἐξ οὗ βασιλεὺς σκήπτρα κρα-
 ταίως ἀνατέταλκεν, ἐν ᾧ σκηνώματα Αἰθίοπων πτοη-
 θήσονται καὶ σκηναὶ γῆς Μαδιάν · σὲ δοξάζω τὴν
 ἀμύαντον ἀμνάδα · σὲ ὕμνῳ τὴν κεχαριτωμένην ·
 σὲ ἀνυμνῶ τὴν ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν ἀναδειχθεῖσαν
 Θεοῦ ὕμνην · σὲ ἀναμέλπω τὴν νέον οὐρανὸν μέλ-
 λουσιν ἀναδειχθῆναι · σὲ προσάγω ὡς χειμῆλιον
 καθαρὸν ἐν τῷ ναῷ Κυρίου · σὲ μεγαλύνω τὴν νέαν
 διαθήκην, ἐν ᾗ περ ὁ Μεσσίας Χριστὸς ἐγγραφεῖς,
 τὸ μὲν γράμμα καταπαύσει τοῦ νόμου, τῆς δὲ χά-
 ριτος τὴν κλῆσιν ἐξανατελεῖ διὰ τοῦ βαπτίσματος ·
 καὶ τῆς μὲν περιτομῆς τὴν σκιάν διακόψει, τοῦ δὲ
 Πνεύματος τὴν παρουσίαν τοῖς ἐν γῇ καταπέμψει.

Ι'. Τούτοις τοῖς ἱεροῖς λόγοις ὁ προφήτης τὴν Μα-
 ρίαν κατακοσμήσας, ἀναδιδάσας αὐτὴν εἰς τὸ θυσια-
 στήριον, Κυρίῳ τῷ Θεῷ παρέθετο. Ὅθεν οἱ γεννή-
 τορες Ἰωακείμ καὶ Ἄννα ἐν χαρᾷ καρδίας ἐκ τοῦ
 ναοῦ ὑπέστρεψαν, θαυμάζοντες τῆς Παρθένου τὴν
 σύνεσιν καὶ τὸ πρᾶον καὶ ἡπιον. Ὑπερβᾶσα τοίνυν
 αὕτη τὰ τῶν νηπίων ψελλίσματα, τῷ παντοκράτορι
 καταμόνας ἐλάτρευε, καὶ τροφὴν οὐρανόθεν δεχομένη
 δι' ἀγγέλου τὴν τῶν ἀνθρώπων βρώσιν ἐβδελύετο,
 καὶ τῷ ναῷ καθέκαστην προσεδρεύουσα, τὸ κοσμικὸν
 σχῆμα ὡς ἀράχνης ἱστὸν ἐλογίσατο · καὶ τοῦ οὐρανοῦ
 ὄλβου ἐπιτυχοῦσα, τὸν ἐπίγειον πλοῦτον ἠρνήσατο ·
 καὶ χαρὰν τὴν τῶν ἀγγέλων καθέκαστην θεωροῦσα,
 τῶν τοῦ βίου φροντίδων ἀνωτέρα ἐδείκνυτο, καὶ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀενάως ὀρώσα, τῶν πονηρῶν πνευ-
 μάτων τὰς φάλαγγας ἀοράτως ἀπήλαυε.

ΙΑ'. Τί γὰρ ἔπραττεν ἡ Παρθένος εἰς τὰ ἅγια τῶν
 ἁγίων περιπολοῦσα; Τροφὴν ἀγγέλων δι' ἀγγέλου εἰς-
 ἀδέχτο · καὶ ὡς περιστρεφάμενη τὴν παρθενίαν
 τηροῦσα, τὸν τοῦ ναοῦ καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς Δημι-
 ουργὸν μετ' εὐχαριστίας ἐν παρρησίᾳ καρδίας λιτα-
 νεύουσα, ἔλεγεν · Ἄσω σοι, παντοκράτορ ὕψιστε,
 οἱ ἀφελὲς τὸν ὀνειδισμὸν τῆς προμήτορός μου Ἐβας·
 καὶ διὰ τὴν σὴν ἄφατον εὐσπλαγχνίαν τὸν μονογενῆ
 σου Υἱὸν μέλλεις καταπέμψαι ἐπὶ γῆς, ὥστε τοῖς ἀν-
 θρώποις συναναστραφῆναι · διὸ κατοικητήριον αὐτοῦ
 γενήσομαι καθαρὸν καὶ ἀμύαντον.

Ὅπου γὰρ ἡ ἀμαρτία ἐπλεόνασεν, ὑπερεπερίσ-
 σευσεν ἡ χάρις. Διὰ γυναικὸς τὸν θάνατον ἐκερδή-
 σαμεν · διὰ γυναικὸς πάλιν ἀνακαινίσκει τὰ σύμπαν-
 τα · διὰ τοῦ ὄψεαι τῆς πικρᾶς γεύσεως δεδέγμεθα
 τὴν βρώσιν · δι' αὐτοῦ δὲ πάλιν τὴν βρώσιν τῆς ἀθά-

cans adventum ortumque Filii tui, et populum
 gentium vocans ad Deum adorandum inde usque
 a finibus terræ; te etiam *Daniel vir desideriarum* ²²
 proclamavit montem ingentem ²³, e quo Christus
 lapis angularis absconditur, et simulacrum multi-
 formis serpentis ruina atque exitio dissipabit;
 te pueri tres Babylonis figura adumbrantes, et
 expectationem Filii tui animo intuiti, fornacem se-
 ptenis incendiis auctam perambularunt illæsi, et
 in medio igne quasi in thalamo laxi gestiebant;
 te Habacuc Themam montem appellat ²⁴, ex quo
 regis sceptrum potenter exorta sunt, in quo trepi-
 datione percelluntur tabernacula Æthiopum, et ten-
 toria terræ Madian. Te honoro agnam immacula-
 tam, te prædico gratia plenam, te effero e cunctis
 generationibus designatam Dei sponsam, te cano,
 quæ mox novum cælum cognosceris; te adduco
 tanquam thesaurum pretiosissimum in templum
 Domini; te extollo Novum Testamentum, in quo
 Messias Christus inscriptus, hinc litteræ legalium
 finem imponet, inde vocationis gratiæ initium fa-
 ciet, per baptismum; hinc umbram perrumpet cir-
 cumcisionis, inde præsentiam Spiritus terrigenis
 desursum largietur.

X. Postquam propheta sanctissimis hisce laudi-
 bus Mariam cumulavit, eam ad summos altaris gra-
 dus deductam Domino Deo obtulit. Quamobrem
 genitores Joachim et Anna læto animo e templo
 regressi sunt, Virginis intelligentiam et mansuetu-
 dinem et benignitatem admirantes. Ipsa porro in-
 fantum prætergressa balbutiem, colebat Omnipoten-
 tem, et nutrimentum e cælo per angelum acci-
 piens aversabatur vulgarem cibum, et in templo
 quotidie assidua res mundi caducas velut aranei
 telam reputabat, et cæli opes assecuta terrenas
 divitias respuebat, et gaudium angelorum quotidie
 contemplans, hujus vitæ curis superiorem se
 monstrabat, et sanctum Spiritum perpetuo in-
 tuens, malorum spirituum agmina invisibiliter dis-
 jiciebat.

XI. Quid enim agebat Virgo degens in sanctissi-
 mis templi adytis? Angelorum cibum ab angelo ac-
 cipiebat, et immaculatæ columbæ similis virginita-
 tem servans, templi et cæli terræque opifici (5)
 cum gratiarum actione et effusissimo animi affectu
 ita supplicabat: Laudabo te, omnipotens Altissime,
 qui primæ genitricis meæ Evæ abstulisti oppro-
 brium, et propter ineffabilem misericordiam tuam
 missurus es in terram Filium tuum unigenitum, ut
 cum hominibus conversetur. Quare habitatio ipsius
 flam pura et immaculata.

Et sane, ubi abundavit delictum, superabundavit
 gratia ²⁵. Per mulierem mortem lucrati sumus, per
 mulierem universa ipse rursus instaurabit: per
 serpentem cibum accepimus amari saporis, per
 ipsum vero rursus vescemur cibo immortalitatis.

²² Dan. x, 11. ²³ ibid. ii, 34, 35. ²⁴ Quod Vulgatus interpres (Habac. iii, 3) habet, *Deus ab Aus-
 tro venit*, LXX versio reddidit ὁ Θεὸς ἐκ Θαιμὰν ἤξει. ²⁵ Rom. v, 20.

(5) Textus hic mendosus videtur.

Prima parens Eva Cainum in lucem edidit invidiæ et nequitia principem; unigenitus Filius tuus erit primogenitus vitæ ac resurrectionis. O inauditum prodigium! o admirandam novitatem! o sapientiam nullis verbis cœquandam!

XII. Quo igitur nomine Mariam appellabimus? Num cœlum? et sane cœli terræque effectorem suo utero conclusit. An solem? ipsa enim septies sole splendoris emittens, justitiæ Solem concepit. An lunam? etenim incomparabili pulchritudine emicans, Christum omni pulchritudine decorum peperit. An nubem? etenim eum, qui nubibus vestitur, suis ulnis gestavit. An candelabrum? etenim in tenebris et umbra mortis sedentibus lux refulsit. An thronum? etenim eum qui in paterno throno invisibilis regnat, in Spiritu sancto circumscriptum suo utero recepit. An margaritam? etenim multo pretiosissimam margaritam mortalibus comparavit. An parvulum? etenim Edem iis, qui damnati erant, adape-
tens, in regnum eos inducit perpetuo duraturum. An montem? ei enim, quo jubente *montes fumigant*¹⁹ continendo non fuit angusta. An terram? et enim eum, cujus nutu terra concutitur, sine dolore utero gestavit. An mensam? etenim eum, qui nobis suppeditat alimentum, lacte materno enutrivit. An mare? eum enim, qui aquas in unum locum congregavit, suis labiis osculavit.

XIII. Ecquis igitur non percellatur stupore? Ecquis admiratione defixus non teneatur? Quis summa cum reverentia non colat mysterii magnitudinem? Nam si opera ante gratiam patrata ejusmodi sunt, quæ mentis vim atque omnem cogitationem excedant; quis tandem poterit edita post gratiam enarrare? Si illustria sunt, quæ ad umbram pertinent et ad legem antiquatam, quanta demum videbuntur, quæ subsecuta sunt Spiritus manifestationem?

Pudor occupet hæreticorum filios, qui buccis impiis et veneno infectis conantur Virginem calumniari. Gloriosa enim Maria ad honorem evecta Genitricis Dei, quem cum secundum humanam formam concepisset et gestasset, præter naturæ ordinem Deum pariter et hominem peperit. Hujus venerandam effigiem, propter eundem honorantes, amplectimur; imo illius quoque, utpote quæ Mater exstitit ejus, qui secundum carnem nobiscum conversatus est, imaginem cultu relativo veneramur, non quidem materiæ venerationem (id quod absit) adhibentes, sed honorem referentes ad exemplar, ut divina fide percepimus. Non enim formam divinitatis, ut vos cæci et improbi dictitatis, obijcimus oculis, sed ex nobis assumptam a Salvatore carnem, qua ille nobiscum sine sui mutatione vixit, ac primogenitam e mortuis redivivam formis effluentes, prædicamus. Propter ipsum autem, qui carnem assumpsit, etiam genitricis, ut omnino immaculatæ (6), effigiem eo cultu, quo decet, honoramus,

Α νασίας χορτασθῶμεθα · ἡ προμήτωρ Εὔα Κἀν τὸ τοκε, φθόνου καὶ κακίας ἀρχηγόν · ὁ μονογενὴς σου Υἱός, ζωῆς καὶ ἀναστάσεως γενήσεται πρωτότοκος. Ὁ τοῦ παραδόξου θαύματος! ὦ τῆς καίνης ἐκπλήξεως! ὦ τῆς ἀφράστου σοφίας!

ΙΒ'. Τί οὖν καλέσομεν τὴν Μαρίαν; οὐρανόν; καὶ γὰρ τὸν οὐρανὸν καὶ τῆς ποιότην ἐν μήτρᾳ ἐχώρησεν · ἥλιον; αὕτη γὰρ τοῦ ἡλίου ἐπταπλασίως φωτεινότερα ὑπάρχουσα, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ὑπεδέξατο · σελήνην; αὕτη γὰρ τὸ κάλλος ἀσύγκριτον ἔχουσα, τὸν ὥρατον κάλλει Χριστὸν ἀπεκύησε · νεφέλην; καὶ γὰρ τὸν ἐπὶ νεφελῶν ἐποχοῦμενον ταῖς ἀγκάλαις ἐδάστασε · λυχνίαν; καὶ γὰρ τὸ φῶς τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις ἐξέλαμψε · θρόνον; καὶ γὰρ τὸν ἐν θρόνῳ τῷ πατρικῷ ἀοράτω βασιλεύοντα, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ χορηγὸν ὑπεδέξατο · μαργαρίτην; καὶ γὰρ τὸν πολυτίμον μαργαρίτην τοῖς βροτοῖς ἐθησαύρισε · παράδεισον; καὶ γὰρ τὴν Ἐὐὰ τοῖς κατακρίτοις ἀνοίξασα, πρὸς βασιλείαν εἰσάγει τὴν αἰε διαμένουσιν · ἔρως; καὶ γὰρ τὸν τὰ ἔρῃ ποιοῦντα κατανίψεται ἀστενοχωρήτως ἐχώρησεν γῆν; καὶ γὰρ τὸν τὴν γῆν ποιοῦντα τρέμειν ἀνωδύνως ἐδάστασε · τράπεζαν; καὶ γὰρ τὸν τὴν τροφὴν ἡμῖν χορηγοῦντα μητροπρεπῶς ἐθρεψε γάλακτι · θάλασσαν; καὶ γὰρ τὸν συνάγοντα τὰ ὕδατα εἰς ἐνότητα μίαν, τοῖς χεῖλεσιν αὐτῆς ἡσπάσατο.

ΙΓ'. Τίς οὐκ ἐκπλαγῇ; τίς οὐ θαυμάσει; τίς οὐ δοξάσει τοῦ μυστηρίου τὸ μέγεθος; εἰ γὰρ τὰ πρὸ τῆς χάριτος γεγεννημένα τοιαῦτα, νοῦν ὑπερβαίνοντα καὶ διάνοιαν, τὰ μετὰ τῆς χάριτος παραδειχθέντα τίς ἐρμηνεύσει δύναται; εἰ καὶ τῆς σκιδῶ καὶ τοῦ παλαιωθέντος ἐνδοξα, τὰ μετέπειτα τοῦ Πνεύματος ἐμφανισθέντος τοῖα.

Αἰσχυνέσθωσαν αἰρετικῶν παῖδες, οἱ τὴν Παρθένον βλασφημῶν στόματι καὶ ὀδὸν συκοφαντεῖν ἐπιχειροῦντες · ἡ γὰρ ἐνδοξος Μαρία, Θεοτόκος ἀναδιχθεῖσα, καὶ μορφώσει ἀνθρωπίνῃ αὐτὴν ἀποκύψασα, ἔτεκεν ὑπερφῶς Θεὸν ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπον · τοῦτον τὸν τίμιον χαρακτήρα σχετικῶς ἀσπαζόμεθα · καὶ μὴν καὶ ταύτης τὴν μέρφωσιν, ὡς Μητὴρ γενομένης τοῦ σωματικῶς ἡμῖν ὁμιλήσαντος, προσκυνοῦμεν, οὐ τῇ ὕλῃ τὴν προσκύνῃσιν, ἀπαγε, προσάγοντες ἄλλὰ πρὸς τὸ πρωτότυπον τὴν τιμὴν ἀναπέμποντες, θεῶς πεπιστεύκαμεν · οὐ γὰρ θεότητος μορφὴν, καθὼς ὑμεῖς τυφλοὶ καὶ παράνομοι φάσκετε, ἰστοροῦμεν · ἀλλὰ τὴν ἐξ ἡμῶν προσληφθεῖσαν τῷ Σωτῆρι σάρκα, δι' ἧς ἡμῖν ἀτρέπτως ὠμίλησε, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστᾶσαν πρωτότοκον ἀνατυποῦντες, κηρύττομεν · δι' αὐτὸν δὲ τὸν προσειληφότα, καὶ τῆς τεκούσης, ὡς πανάγνου, τὴν εἰκόνα, κατὰ τὸ προσῆκον, σεβόμεθα · ἁγία γὰρ ἐντὺς αὕτη, ὡς τὸν μόνον ἅγιον ἀβρόχως ἀποκύψασα. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῷ Ἀδραμ ἐνεγκεῖν προσέταξε δάμαλιν τριετίζουσαν, καὶ αἶγα τριετίζουσαν

¹⁹ Psal. ciii, 52.

(6) Nota rationem Disparam colendi non a dignitate ipsius, sed ab innocentia et puritate desumptam.

σαν πρὸς καθαρισμόν τῶν ψυχῶν, πῶς ἡ Παρθένος; ἡ Ἄ
τροφοισθείσα ἀπὸ κτίσεως κόσμου, καὶ ἐκ πασῶν
γενεῶν προσεκληθεῖσα εἰς κατοικητήριον ἀμόλυντον
καὶ προσενεχθεῖσα εἰς ναὸν ἅγιον τῷ παντοκράτορι,
οὐχί τιμία καὶ καθαρὰ καὶ ἀμόλυντος καθέστηκε, καὶ
προσφορά ἄμωμος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως;
«*Illium, et omnipotentem oblata in templo sancto, non
immaculata humanæ naturæ*» (8).

ΙΑ'. Ὁ Ἰουδαίων Συναγωγῇ, οἱ τὴν ἐκ φυλῆς τῆς
ὁμετέρας ἐκλαμψάσαν Παρθένον μὴ δεξάμενοι
θεοτόκον, ἀλλὰ καὶ λοιδοροῦντες ἀναξίως καὶ ἀσελ-
γέσι χεῖλεσι, καὶ τῷ φύδῳ κινουμένοι, καταλαλοῦν-
τες αὐτῆς ἀδικίαν καὶ ἀνομίαν· πῶς τὸν αἰδῖον τοῦ
Πατρὸς Υἱὸν, ἐξ αὐτῆς ἐπ' ἐσχάτων μετὰ σαρκὸς
γεννηθέντα, οὐχ ὑπεδέξασθε; καὶ οὐ μόνον ταύτης
τῆς δόξης, ἀλλὰ καὶ τοῦ γεννηθέντος; ἄμοιροι καθ-
εστήκατε, οὐχί τοῦ παραγενομένου πάντως ὑμῖν
φθονήσαντες, ἀλλὰ τῇ ὁμετέρᾳ κακίᾳ ἐφοκείλαντες,
καὶ τῇ πονηρίᾳ τῆς ὑμῶν ματαιότητος ὑπομείναντες
ἐφθόνη, τῆς δόξης ἀμφοτέρων ἐκπεπώκατε· διὸ
ὡς οὕτως; ἀχρηστοὶ καὶ πρότερον καὶ μετέπειτα, τὰ
τῆς βασκανίας ὑμῶν ἐγχειρήματα, παντὶ τῷ κόσμῳ
φανερὰ καθεστήκατε, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Σωτῆρος,
τὸν δι' ὑμᾶς ἐμφανιζόμενον· Ἀμήν, ἀμήν· λέγω
ὑμῖν, εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ
Ἀβραάμ ποιεῖτε ἄν· ἐκεῖνος γὰρ περὶ ἐμοῦ ἐλά-
ληκε, ὅτι ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπι-
θυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Καὶ ἀλα-
χοῦ πάλιν· Μὴ δοκεῖτε ὅτι κατηγορήσω ὑμῶν
πρὸς τὸν Πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν Μω-
υσῆς, εἰς δὲ ὑμεῖς ἠλπικατε· Εἰ γὰρ ἐπιστεύσατε
Μωσῇ, ἐπιστεύσατε ἄν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖ-
νος ἔγραψε. Καὶ μετέπειτα· Εἰ οὐκ ἤλθοι καὶ
ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτιῶν οὐκ εἶχον, ὅτι δὲ
πρόφουσιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐ-
τῶν.

ΙΒ'. Ἡμεῖς δὲ, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἔθνος ἅγιον,
περιούσιον ἄθροισμα, στίφος ὀρθοδόξων, υἱοὶ τῆς
κολυμβήθρας, τέκνα τῆς χάριτος, οἱ τὴν ἐν τῷ ναῷ
πρόδον ἑορτάζοντες τῆς Παρθένου, ψυχαῖς καθαφαῖς
καὶ ἀβρύπαντοις χεῖλεσι, γλώσσαις πολυφθόγοις
ἐπὶ ταύτῃ τῇ πανηγύρει μελωδικῶς ἀλαλᾶζωμεν,
τιμῶντες αὐτήν, ὡς τὸ εἰκὸς, τὴν φαιδρὰν ἑορ-
τὴν, τὴν πρώτην πανήγυριν, τὴν ἀγγέλοις εὐ-
φρόσυνον καὶ ἀνθρώποις ἀξιεπαινον· καὶ τὸ Χαῖρε
τοῦ Γαβριὴλ μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς τῇ πανάγῳ ἐκ-
δοήσωμεν·

Χαῖρε, τοῦ Πατρὸς ἡ εὐδοκία, δι' ἧς εἰς τὰ πέρατα
ἐγνώσθη θεογονία· χαῖρε, τοῦ Υἱοῦ ἡ κατοικησις,
ἐν ᾗ ὁ σαρκοφόρος προσέληλυθε· χαῖρε, τοῦ ἁγίου
Πνεύματος κατοικητήριον ἑρρήκτον· χαῖρε, τῶν ἀσω-
μάτων τὸ πολυθρύλλητον θαῦμα· χαῖρε, τῶν Χερου-
θιμ ἁγιοτέρα· χαῖρε, τῶν Σεραφίμ ἐνδοξότερα.

³⁰ Joan. viii, 59 et 44. Illa verba, *ille enim de*
³¹ Joan. v, 45, 46. ³² Joan. xv, 22. ³³ Tit. ii, 14.

(7) Exploratissimum apud Patres principium
Deiparæ prærogativas a Filii prærogativis dime-
tiendas esse.

(8) De singularissima puritate sermo est. Porro

*Ipsa enim vere sancta, quæ eum, qui solus sanctus
est, arcana ratione concepit* (7). Et sane si Deus
jussit Abrahamum asserre vitulam trimam et ca-
pellam trimam in animarum purgationem, quomo-
do virgo a creatione mundi prædestinata, et ex
omnibus generationibus electa in impollutum domi-

XIV. O Synagoga Judæorum, qui Virginem e tri-
bu vestra effulgentem non Dei Matrem habuistis, imo
vero convicia indignissime et protervis labiis inge-
ritis, et invidia incitati eidem injustitiam et legum
contemptum exprobratis; quomodo æternum Patris
Filium ab ipsa extremis temporibus secundum car-
nem genitum haudquaquam recepistis? et non modo
matris, sed et filii gloriæ exsortes remansistis, non
quasi ipse præsens factus vos ullo modo rejec-
sed quia vestra malitia eum repudiastis; et in-
probitate stultitiæ vestræ pervicaciter perseveran-
tes, ab utriusque gloria excidistis! Igitur tanquam
homines nequam et olim, et posthac, in totius
mundi luce collocastis flagitia malevolentiae vestræ,
juxta Salvatoris oraculum perspicite de vobis signi-
ficatum : Amen, amen dico vobis, si filii Abraham es-
setis, opera Abraham faceretis; ille enim de me locu-
tus est; nunc autem ex diabolo estis, et desideria
patris vestri vultis facere ³⁰. Et alibi rursus : Nolite
putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem :
est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si
enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi³¹.
de me enim ille scripsit ³². Et rursus : Si non vene-
nissem, et locutus fuisset eis, peccatum non habei-
rent; nunc autem excusationem non habent de peccato
suo ³³.

XV. At nos populus Dei, gens sancta, congregatio
acceptabilis ³⁴, orthodoxorum acies, filii columbæ,
soboles gratiæ, qui festo cultu agimus deductionem
Virginis in templum, puris animis, impollutis labiis,
multisonis linguis in hac celebritate hymnos sua-
vidicos extollamus, illustre hoc festum, principem
solemnitatem angelis lætam et hominum prædica-
tione dignissimam, prouti par est, venerantes : et
illud Ave Gabrielis cum reverentia et gaudio sancto
conclamemus :

Ave, delictum Patris, per quam ad ultimos terræ
fines Dei cognitio manavit. Ave, Filii domicilium,
de qua ille carne indutus prodiit. Ave, sancti Spi-
ritus habitaculum ineffabile. Ave, supernarum men-
tium celebratissima admiratio. Ave, sanctior Che-
rubim; ave, gloriosior Seraphim; ave, cælo latior;

me locutus est, in Evangelio nusquam leguntur.

de nulla puellula trienni adeo singularis puritas
prædicanda est ut xxi' ἐξοχὴν *innocens* appelletur
beata Virgo, nisi de immunitate a peccato originali
intelligatur.

ave, sole splendidior; ave, luna micantior. Ave, A multiplex astrorum nitor; ave, levis nubes, quæ cœlestem pluviam inspergis; ave, fulgur suaviter emicans in fidelium oculos; ave, spiritale tonitru hominum auribus resonans sine strepitu; ave, aura sancta, quæ spiritus malitiæ e terra dissipasti. Ave, nobile præconium prophetarum; ave, apostolorum auditus per totum orbem sonus; ave, martyrum excellens confessio; ave, patriarcharum laudatissima prædicatio; ave, sanctorum summum ornamentum; ave, justorum verissima voluptas; ave, virginum beatissima gloriatio; ave, regum sceptrum ac firmitas; ave, sacerdotum maximum ministerium; ave, peccatorum invictum refugium. Ave, gloriosa navigantium gubernatio; ave, cadentium erectio, o Domina. Ave, ægrotantium gratuita medicina; ave, morientium certa resurrectio; ave, causa salutis omnium mortalium. Ave, mundi gaudium inenarrabile; ave, regina pacis conciliatrix; ave, matrum plenior immaculatus. Ave, Verbi sedes amplissima; ave, senum tutum fulcimentum; ave, juvenum divina institutio; ave, infantum illustris custodia; ave, mediatrix omnium qui sub cœlo sunt; ave, totius orbis reparatio; ave, cœli terræque magnificentissima celebritas; ave, gratia plena, Dominus tecum, qui ante te, et ex te, et nobiscum. Ipsi laus cum Patre et sanctissimo et benefico et vivifico Spiritu, nunc et semper et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

Θῷ, καὶ ἐκ σοῦ, καὶ μεθ' ἡμῶν· ὕμνος σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Χαῖρε, οὐρανοῦ πλατυτέρα· χαῖρε, ἡλίου λαμπροτέρα· χαῖρε, τῆς σελήνης φωτεινότερα· χαῖρε, τῶν ἀστέρων πολυαριθμητος ἑλλαμψίς· χαῖρε, νεφέλῃ κούφῃ, ἣ τὸν θυμὸν τὸν οὐράνιον ἐπιβράβασα· χαῖρε, ἀστραπῇ, ἣ τὰς θύεις τῶν πιστῶν ἤρέμα καταυγάζουσα· χαῖρε, βροντῇ πνευματικῇ, ἣ ἀφορτίζῃ ἐνυχούσα τοῖς ὡσὶ τῶν ἀνθρώπων· χαῖρε, ἑμπνευσίς ἁγία, ἣ τὰ πνεύματα τῆς κακίας ἐκ γῆς ἐξαφανίσασα· χαῖρε, προφητῶν τὸ περιδοξον γήρυγμα· χαῖρε, ἀποστόλων τὸ παγκόσμιον περιήχημα· χαῖρε, τῶν μαρτύρων ἡ ὑπέριχος ὁμολογία· χαῖρε, πατριάρχων ἡ πολυύμνητος δοξολογία· χαῖρε, τῶν ὁσίων ὁ ὑπέρτατος κόσμος· χαῖρε, τῶν δικαίων ἡ ἀληθιστάτη τρυφή· χαῖρε, τῶν παρθένων πανόλβιον κτήνημα· χαῖρε, βασιλέων κραταίωσις· χαῖρε, ἀρχιερέων λειτουργήμα μέγιστον· χαῖρε, ἀμαρτωλῶν καταφύγιον ἄρρηκτον· χαῖρε, πλεόντων κυβερνήτις ἐνδοξος· χαῖρε, πιπτόντων ἀνόρθωσις, δέσποινα· χαῖρε, νοσοῦντων ἰατῆριον ἁμισθον· χαῖρε, θνησόντων βεβαία ἀνάστασις· χαῖρε, ἀφορμὴ τῆς πάντων σωτηρίας· χαῖρε, τοῦ κόσμου χαρὰ ἀνεκλάλητος· χαῖρε, εἰρήνης ἡ πρόξενος ἀνασσα· χαῖρε, μητέρων ἀγλάϊσμα ἄχραντε· χαῖρε, τοῦ Λόγου χωρίον εὐρύχωρον· χαῖρε, πρεσβυτέρων κραταίᾳ βακτηρία· χαῖρε, τῶν νέων θεία παιδαγωγία· χαῖρε, νηπίων λαμπρὸν περιφύλαγμα· χαῖρε, τῶν ὑπ' ὠρανὸν πάντων ἡ μεσότης· χαῖρε, τῆς οἰκουμένης ἡ ἀνάκλησις· χαῖρε, οὐρανοῦ καὶ γῆς πανήγυρις ἐνδοξος· χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, ὁ πρὸ

INDEX ANALYTICUS

AD SANCTI GERMANI OPERA.

Numeri Arabici ad columnas hujusce editionis lectorem rocant; litteræ a, b, c, d, paginarum divisiones indicant.

A

Aaron manus Moysis sustinens, præfigurabat spontaneam Christi passionem Deo et Patri oblatam, a qua mors perniciose cohibita fuit, 126, a.

Ablutio manuum in sacrificio Missæ quid significet, 423, c, d.

Abraham, princeps Christi sepulturae et resurrectionis pictor, et quomodo, 279, a.

Acacius Melitenensis, vir vere religiosus et ad omnem pietatem et tranquillitatem compositus, 63, c.

Adamum naturaliter innocentem et cum libera voluntate creavit Deus, 143, c; illum naturaliter metuentem mortem fecit, 144, b. Adami calvaria defossa in loco qui postea Calvarius est dictus, ubi Christus crucifixus, 233, a, b, c.

Aileluia quomodo interpretetur, et quid significet, 411, b, c.

Altare propitiatorium, 390, a. Altare est et dicitur præsepe et sepulcrum Domini, *ibid.*, b.

Ambo in templo Dei quid significet, 391, a.

Angeli sunt immortales, 263, a. Angeli cum timore Mariæ in templo consecratae deserviebant, victum illi suppeditant, 303, b, c; 313, c. Angeli descendebant in cruce et ascendebant, dum illi Christus affigeretur, 234, b, c. Angeli ordines hominum amantes, ex peccatorum

penitentia festi et gaudii occasionem sumunt, 223, d.

Anima corporis substantia est, cum et ea abeunte dissolvatur quod subsistens erat, 239, a, b. Animæ reparatio a corpore morbis non omnino præcipue tribuenda, 95, c.

Anna, Virginis Mariæ mater, ex tribu Aaronitica, prophetica et regia stirpe orta est, 314, a. Deum precatur ut sterilitatis opprobrium auferat ab ea, *ibid.* b; exauditur, *ibid.* c, d. Anna diurnam sterilitatem felici partu compensans, immenso gestiens gaudio, Mariam ad templum Domini consecrandam ducit, 294 *et seqq.* 299, b; 315, a, b, c.

Annuuntiatio Dei genitricis Mariæ exultabundo animo spiritualiter celebrauda, 319 *et seqq.* Colloquium inter Mariam et angelum de hoc mysterio, 322 *et seqq.*

Antiphonæ sunt prophetarum prædictiones præannuntiantes adventum Filii Dei, 402, d.

Apollinaris hæreticus; illius circa Christi humanitatem errores, 62, a, b.

Apostoli per nubes miraculose translati, ad Mariam Virginem morituram confluunt, 366, b, c. Sublato in humeros feretro, corpus ejus cum canticis et luminibus honesto cultu ac reverentia ad monumentum pompa efferunt, 367, c, d. Petrus et Paulus cadaver inserunt in tumulo, sed, omnibus spectantibus, corpus assumptum est, et nemo vidit quisnam rapuerit illud, 370, b, c.

Aqua baptismalis mystice nobis declarat mysticum

Javacrum aquæ et ignis sancti Spiritus ad purgationem cor:ium peccati, 586, d.

Ariani male, ob suam credendi rationem, nonnullas sacræ Scripturæ voces interpretantes, conati sunt sanam sanctissimæ Trinitatis fidem corrumpere, 140, b.

Arius, presbyter Alexandrinus, qui Martii rabiem ipso nomine innuit, 55, c; adversus Ecclesiam assurgit; illius circa Dei Filium errores, 47, b, c, d. Cum ecclesiam ingredi conaretur ut communionis particeps fieret, miserime moritur, 55, c, d.

Athanasius Alexandriæ patriarcha religionis column et Trinitatis propugnaculum, 98, d; ab Arianis impugatur et omni modo vexatur, 54 et seqq.

B

Baptisma quid, et qui illius effectus, 586, 587.

Basileus, Amasie episcopus et martyr, Arianam refellit insaniam, 50, a, b.

Basilides et illius errores; ab apostolis eorumque discipulis profigitur, 42, b.

Basilus magnus Montanum et Montanistas refellit, 43, b. Enomium impugnat et de Ecclesia huncianem expellit, 59, b.

Bonitas Dei per crucem in nobis diffusa, 227, a.

C

Calvus homicidium a diabolo edoctus, injustam invdiam parturit, atque ob id a divina oburgatione condignam reulit damnationem, 150, b, c.

Calix, cratera et poculum quid in Missæ sacrificio denotent, 399, b.

Calvarie locus in Abraham figuratus, 395, c, d.

Cancelli in templo locum orationis designant, 591, a. Carcerates et illius errores; ab apostolis eorumque discipulis refutatur, 42, b.

Casula sacerdotis quid denotet, 394, d.

Catechumeni, scilicet non initiati, non baptizati, ad sacrificium non admittebantur, 418, b, c, d.

Cerinthus et illius errores; ab apostolis et eorum discipulis profigitur, 42, b.

Chalcedonensis synodus a Marcione imperatore convocatur; quid in ea fuerit statutum, 66, c, d; 67, a. Quomodo, imperante Leone, robur suum obtinuerit, 70, a, b.

Cherubicus hymnus in Missæ sacrificio quid demonstrat, 415, a, b.

Christiani unum Deum inaccessibili claritate et virtute adorandum colunt, 171, a. Christiani Israelitis in Ægypto degentibus comparantur, 235, c, d. Christianorum fides et cultus et adoratio in unum est et solum Deum, 153, d. Christianorum omnium, per totum orbem sub uno iugo Evangelii servientium Deo, forma peculiarissima est fides et confessio, 167, d; 170, a, b.

Christicidæ non solum bruti animantibus irrationaliores, sed et rebus inensatis insensibiliores fuere, 151, c.

Christus exemplar se fidelibus suis proponit, ut eum imitantes, eodem pacis tenore copulenter, 153, b. In Christo duæ naturæ confitentur, 157 et seqq.; duæ pariter operationes, 141, c. Christus cum homo esset, tanquam Deus simul operabatur cum naturæ divinæ viribus, 142, b, c. Christus impassibilis simul et passibilis; passus est enim carne quam de Virginis utero sumpsit; non passus autem quatenus nihil divina natura patiebatur, 145, a. Christi humanitatis imagines efformari licet, et quare, 158, c, d. Christus in cruce moriens vitam largitus est illis qui stimulo mortis percussi fuerant, 254, b, c. Christi nativitas ex Virgine non per omnia similis nostræ habuit, nec omnino humanæ nativitatis leges subsecuta est, 239, c. Christus, duplici compositus natura, mortali et immortalis; altera quidem mansit a passionibus immunis, id conservans quod per naturam erat; altera autem passionem ac mortem humano more sustinuit, 267, d; 270, a. In morte Christi naturalia commista fuerunt illis quæ naturæ rationem excedunt, 259, d. Christi descensus ad inferos, 278 et seqq.

Ciborium quid, et quid significet, 390, a.

Columellæ sive thoraces separantes gradum a reliquo templo, quid demonstrent, 390, d; 391, a.

Communio corporis Domini in sacrificio Missæ inter fideles quid significet, 450, c, d.

Concha baptismatis representat speluncam ubi Christus natus est, et speluncam ubi sepultus, 587, b. Concha altaris, translatio crucis. *ibid.*, c.

Constantinus imperator, vir insigni præditus virtute, adversus Arium Nicææ synodum congregat, 50, c. Quid in hac synodo actum fuerit et concitum, 51 et seqq.

Constantinus ab Aria eo presbyterio baptizatus obit, 54, b, c.

Constantinus Nacoliæ episcopus; de cultu imaginum ad eum scribit Germanus, 162, 163.

Constantinus, Constantini filius et imperator, Arius fovet et catholicos insequitur, 54, 55.

Contumacia usquequaque damnatur, ignoscitur vero infirmitati, 94, a.

Corporale significat sindonem in qua involutum est Christi corpus cum e cruce desumptum est, 399, c; 414, d.

Corporis valetudine et firmitas arti medicæ non absurde concedi potest, sed vita hominibus a Deo dimittitur, 95, c, d.

Corpus Virginis Mariæ a corruptione liberum, in caros assumptum, 559 et seqq.; 547 et seqq.; 559 et seqq.; 370, c, d.

Cosmites quid indicet, 390, d.

Crux Christi magnum contra mortem magnitudinis suæ tropæum, in quo mundi quadrisque terminos circumscripsit, 150, b. Crux Christi, gloria Domini, 222, d; 231, a. In cruce ascendit communis Dominus non ut judicaret mundum, sed ut clavis affigat ligno eorum qui ceciderant chirographum, 225, c, d. Crux lignum obedientiæ effecta est, et nos participes facit fructus vitæ perpetuæ, 226, b. Crucis beneficium, 250, c, d. Crux, fons et origo vitæ et immortalitatis, *ibid.* Crux benedictionis, non maledictionis instrumentum, 258, c; humilitatis symbolum, religionis erga Deum erectio; argumentum fortitudinis et gloriationis, non confusionis, 259, a. Crux regalis lectulus nostri Salomonis, in quo Rex gloriæ requievit, 259, d; 242, a. Crux arbor ejus fractus manura in æternum vitæ, 255, c. Crux lignum vitæ, propter suspensum in ea immortalitatis fructum, 258, a.

Cyrillus Alexandrinus Nestorii errores impugnat et refellit, 62, d; 63, a. Duas in Christo asserit naturas, divinam et humanam, 158, b.

Cyrillus Hierosolymitanus impiam Manetis mentem patefecit, et illius doctrinam refutavit, 42, d.

D

Dæmones peccatis hominum aluntur, 250, d.

David tragice decantat carmen plenum affectibus, primisque generis humani parentibus quasi funebria accinit, 255, b. David Mariæ simul et Dei progenitor, 298, c.

Debitor continuis canticis beneficium celebrat, 559, a.

Deus futurum præsentis instar spectat, et illius præsensio errori non est obnoxia, 106, c. Deus minor formidolosa, itemque jucunda pollicetur, ut illa a peccatis deterreant, hæc docilibus virtutem suadeant, 106, c. Dei magnitudo nequaquam vilitate curatarum rerum gloriam sibi deteri sentit, 110, c. Deus solus judiciorum suorum æquitatem noscit, 150, b. Deo nostri omnes actus et cogitationes patent, 156, a. Deus sine initio et infinitus, in manu omnia continens, et omnis creaturæ factor, 162, a. Deus ubi est, hic omnis bonitas, omnis objectatio, omnis jucunditas, 362, a.

Diabolus Ecclesiam Dei lacessere semper conatur, 59, b; versutis fraudibus hominem supplantare et ecclesiastici ordinis statum perturbare gaudet, 78, a. Diabolus accedit ut amicus, et deprehenditur improbus; benevolentiam simulat externa facie, et interius furem agit, 227, c.

Diaconi, ad typum angelicarum potestatum, ut administratorii spiritus, in ministerium missi præcurrunt, 394, c.

Dierum pleni non illi dicuntur qui prolixam vitam spatiosumque ævum peregrerunt, sed qui religione perfecta congruenter ætati suæ splenduerunt, 119, a, b. Dierum suorum dimidium non exaquaretur cur dicuntur viri sanguinarii et dolosi, *ibid.* d.

Dionysius Alexandrinus Sabellii errores circa Trinitatem refellit, sed argumenta urgendo, ut asserunt Basilus et Athanasius, quædam jecit semina, unde falsam personarum differentiam impius suscitaret Arius, 46, b, c.

Dioscorus hæreticus in concilio Chalcedonensi damnatus, in exilium pellitur, 66, c.

Divitiæ, luxur et gloriæ mundanæ pompa homines plerosque seducunt; illorum instabilitas et vanitas, 90, a.

Dormitio vel assumptio beatæ Mariæ Virginis, 559 et seqq.; 547 et seqq.; 559 et seqq.

E

Ecclesia a Domino Jesu Christo plantata, et vi salvi divini a diabolici erroris fectore purgata, 59, a, b. Ecclesiam hæresibus impugnari cur Deus permiserit, 75, c, d. Nam Christus nunquam destituit, 75, c, d. Ecclesia non erravit imaginum cultum comprobando, 150, c. Ecclesia est columna et firmamentum veritatis, 178, d. Ecclesia est templum Dei, domus orationis; terrænum

celum. in quo supe ead. stis Deus inhabitat et deambulat, 383, b; domus divina, ubi mysticum vitæ sacrificium celebratur, 386, a.

Encænna quomodo celebranda, 374, 375.

Ephesina synodus tercia; quid in ea fuerit statutum, 65, a, b. Epilepsium latrocinium; quid in eo tunc acciderit, 66, a, b.

Ephræmius Antiochiæ episcopus, vir magnus, qui dogmaticos commentarios theologia refertos nobis reliquit, 71, d.

Epiphanius Cyprius Montanum et Montanistas, in suo Tractatu contra hæreses, refellit, 45, b.

Epistolæ lectio in sacrificio missæ quid indicet, 411, a, b.

Eudocia imperatrix, Theodosii errores primo amplexa est, sed brevi ad communionem Ecclesiæ rediit, 67, c, d; 70, a.

Eunomius, Cyrici episcopus, Patri dissimilem Filium docebat; unde consecrati filius Anomæi vocati, 59, a, b.

Eusebius Pamphili patronus, nugæ Origenis confirmans, alios quoque errores defendit, 47, a. Arium in Niræna synodo protegit, 51, a, b, c.

Euthymius monachus, omnium ore celebratus, Eudociæ imperatricis conversionem futuram indicat, 67, c, d. Eutyches, monachus et archimandita, Nestorianum dogma confirmavit et alia fluxit inepta; ejus hæresim Eusebius Dorylæi impugnavit, 65, d; 66, a. A synodo Chalcedonensi damnatur, 66, d; 145, a, b.

Evangelium est adventus Filii Dei qui apparuit nobis, 411, d; 414, a. Evangelia quatuor sunt et quatuor universales venti, 414, b; quatuor facies habent, ac facies eorum imaginem referunt administrationis Filii Dei, *ibid.* c, d; 415, a, b. Evangelistarum nomina quomodo interpretentur, 414, b. Ezechiel altiloquus, 298, d.

F

Fasciæ quæ liberatorem Dominum involverunt, maxime venerandæ, 378, a, b.

Fide, non curiositate, divina Scripturarum nobis accipienda, 99, b.

Fixum quod est, id immobile maneat necesse est, alioquin quomodo esset fixum? 106, b.

G

Geni non flectere a die Paschali usque ad Pentecosten, quid significet, 391, c.

Germanus ad Joannem episcopum Synadensem scribit de imaginum cultu, 135 *et seqq.* De eodem ad Constantium Nocoliæ episcopum, 135 *et seqq.* De eodem ad Thomam episcopum Claudopoleos, 163 *et seqq.*

Gradus altaris quid, et quid significant, 590, c.

Gratia et veritas umbræ præferenda, 150, d.

Gregorius Nyssenus Basi il et fide et moribus frater, Eunomium supremo anathemate confodit, 59, b.

Gregorius papa ad Germanum scribit, præsertim de imaginum cultu, 147 *et seqq.*

Gregorius Thaumaturgus per visum a beata Virgine et Joanne evangelista de Trinitate edoctus, 47, d; 50, a.

Gregorius Theologus, religionis columen et Trinitatis propugnaculum, 163 *et seqq.*

H

Hæmorrhœssa pie mota in recordatione facti in semine illi, in nomine Christi statum aream crexit, 150, c; 186, d. Ad illius statuæ pedes, herba quædam specie nova crescebat, variorum languorum medicamentum, 187, a.

Hæretici affines quodam modo et proximi invicem sunt, et quomodo, 86, a, b.

Heraclius imperator et Sergius episcopus inter se ad Ecclesiam Dei labellandam conspirant; illorum errores damnantur, 74, 75.

Homicidæ malum sibi thesaurizant; Dei vero sapientia et bonitas ad patientium utilitatem illorum fraudes convertit, 151, c.

Homo primus quamvis luteus, igneorum convictor erat ministrorum; illi diversorium paradisus; illius lapsus, 227, b, c.

Humeralis pontificis quid representet, 394, 395.

I

Icones Cherubim olim in tabernaculo virtutum celestium typum gerebant, 78, d.

Iconoclastæ facinora omni impietate referta non exheruerunt; illorum persecutiones, 79, a, b, c. Iconoclastæ anathematizantur, 190, a, b.

Idolica pictura nominatur formatio eorum quæ non sunt, 151, c.

Idolorum vanitas et brevis finis; illorum adinventio, vitæ corruptio, 179, a, b, c, d.

Imaginum cultus semper in Ecclesia catholica viguit, et quare, 78, 79, 150, 151 *et seqq.*; 138 *et seqq.*; 194, a, b, c. Imaginis honor ad principalem transit; imaginum venerabilium causa, pietate plena est, 150, b. Imaginum factura, quæ per ceram et colores formatur, non admittitur in subversionem perfectionis quæ circa divinum efficitur cultum, 158, c; sed ad amorem nostrum, quem circa sanctos habemus, demonstrandum, 159, b. Imaginum faciendarum modus in Ecclesia Christi verus quis, 159, c, d. Imaginum contemplatio ad imitanda, quæ per viros sanctos gesta sunt, nos impellit, 174, a. In imaginum cultu non lignorum et colorum adoratur mistura, sed invisibilis Deus, qui in sinu Patris ipse adorationem assumit in spiritu et veritate, 174, d. Concinnatio luminariorum et odoris thymiamata quæ ante imagines sanctorum fiunt, symbolice excogitata sunt ad illorum honorem quorum cum Christo requies est, et quorum honor in eum recurrit, 185, b. Per imagines varia Deus operatus est miracula, 186, a, b, c. Imago beatæ Mariæ Virginis quæ Sozopoli Pisdidiæ erat, ex depicta palma sua unguenti profundebat emanationem 186, b.

Improbis malorum nunquam adeo convalescit, ut iustorum virtuti prævaleat, 79, c.

Incensum representat aromata illa quæ offerebant sepeliendo Domino, 399, d.

Infirmis promptissime ignoscitur, contumacia usquequaque damnatur, 94, a.

Injuria affici non malum est simpliciter, sed juste et merito, 239, c.

Introitus Missæ quid representet, 406 *et seqq.*

J

Jahel nova, id est Ecclesia, novum adorat clavum qui infestum naturæ nostræ hostem peremit, 258, b.

Joachim, detexso infucunditatis opprobrio, palam per vias prolem suam ostendens gloriabundus Mariam infantem ad templum ducit consecrandam, 291 *et seqq.*

Joannes Baptista, in superioribus pariter ac in inferioribus præcursor Christi, 282, a.

Joannes evangelista, tonitruum filius, 42, b.

Joannes Antiochenus cum Cyrillo Alexandrino alteratur circa Nestorii errores, 63, b, c.

Joannes Coloneus presbyter hæreseos vires auxit, et sanum Ecclesiæ dogma vitavit, 75, a, b.

Joannes Synadensis episcopus; ad eum scribit Germanus de imaginum cultu, 135 *et seqq.*

Jonas tribus diebus visceribus natantis monstri peritus, Dei qui magnum cetos direxit symbolum gerit, 295, b.

Jordanis ad aquas divinæ suæ apparitionis radios coepit diffundere Christus, 250, c.

Joseph vir justus Mariam Virginem divina dispositione a Dei templo, ipsiusque sacerdotibus accipit, ad serpentem malorum auctorem decipiendum, 315, d.

Josephum patriarcham inter et Christum similitudo, 235, c, d; 235, a. Josephus spectantia ad Christum expressiori figura edidit, 279, a, b.

Jovianus imperator, vir sapientia et recta fide præditus, 58, b.

Judæi soli oculos habentes non vident; aures et non audiunt, 251, a. Judæi, serpentes et gemina viperarum, 252, d; 254, a. Judæi tanquam cadaverum amantes corvi, circa sepulchrum gigantes, adversus Christum qui jacet sepulchro positus clamant, 266, a. Judæarum idolatria, 154, b, c; 167, a. Judæorum multæ myriades, veneno malitiæ ejectione, traxerunt sese ad vitam virtuti consentaneam, 254, c.

Judaicum concilium delirans, contra venerabiles infrenuit imagines, 91, c.

Judas, vim vocalem gutturis perstringens argenteis vinculis, miserabili laqueo præfocatur, 267, a.

Julianus imperator contra Christianos impie deservit, 58, b.

Justinianus Magnus imperator; sub ejus imperio pax Ecclesiæ redditur, 71, b.

L

Labor voluntarius et vitæ rationibus utilis fatigatio, quam morbi causa recubitus, præoptari dignior, 246, d.

Lazarus Christi amicus, jam quadriduus a Domino vocatus surgit, æreis mortis portas et insuperabiles janitores, velut araneorum tela, effringens, 282, c, d.

Leontius eremi monachus, jucundissimum lectu librum, cui titulus *Leontii*, composuit ad dualitatem Christi naturæ asserendam, 71, a.

Lignum in paradiso lignique fructus decerpit et comest acerbiore felle cruciationes effecit, 226, a.

Liturgæ præfatio, quarum fabulæ et figmenta decipit

cienda, venustatem elocutionis et artificium nos edocent, 91, a.

Lucerna hominis lex divina, 227, c.

M

Macedonius hæreticus; illius facinora, 53, b. Ejusdem circa sanctum Spiritum errores, 58, c, d.

Manes i illisque insania, trass et turpitudine; doctrinarum dignum mercedem retulit a rege ethnico qui illi viventi cutem detrahi et illum ita necari jussit, 42, b, c, d. Illius scripta, 43, a.

Manna panem eucharisticum præfigurabat 263, a. Panis celestis sepulturæ mysterium designabat, et incorruptionis delineabat figuras, *ibid.* b, c.

Marcellus et ejus impietates; in synodo Antiochensi reſelitur, 46, a. In Sabelli dogma consensisse videtur, *ibid.* d.

Marcianus imperator, vir afflatus numine et ordini tenendo idoneus, Chalcedonensem synodum congregat, et pacem Ecclesiæ res ituit, 66, 67.

Marcion et illius circa Christi incarnationem errores, 43, c; in synodo Antiochensi damnatur, 46, a.

Maria trienn s, certa et definita ratione hæc omni disponente ejusdem conditoris pariter ac filio, in templum adducitur, 293 *et seqq.*, 510 *et seqq.* A parentibus Deo consecratur, 299, c, d. Angeli ei cum tremore deserviebant, 303, b. Maria, lucida nubes, quæ spiritualem divinum rorem nobis superiustillat, 306, b. Dei paradisi amenissimus et rationalis, *ibid.* Immaculatum et purissimum summi Regis palatium, *ibid.* c. Sanctus Dei thronus et divinum donarium, 307, a; omni laude et obsequio dignissima; Virgo generans et Mater viri nescia, *ibid.* c. Afflictorum janua et Christianorum refugium, 322, a, b, c. Maria Virgo et Dei Mater, infecunda nem imposuit sterilitati, ac legalis litteræ umbram gratia sui partus abegit, 294, a. Nullus locus est ubi non honori habeatur, 331, d. Mariæ Deiparæ imagines efformantur, et quare, 158, d; 159, a. Mariæ virginitas sicut post partum, ita et ante partum servata, 259, d. Mariæ Deiparæ lacrymæ et gemitus, moriente Christo, 270, 271 *et seqq.* Mariam ut proprie et veraciter matrem Dei veri colimus et magnificamus, et omni visibili et invisibili creatura superiorem arbitramur, 159, a. Mariam præfigurabat rubus inconsumptus et sua vi illæsus in igne perdurans, 231, a.

Maronitæ hæretici, quorum exstat monasterium in Syriæ montibus ædificatum, 82, b.

Martyres omni honore digni sunt, et invocandi, 153, d. Martyrum reliquie flammis ab hæreticis traditæ, 79, c.

Medici valetudinem corporis vel præsentem retinere, vel absentem revocare non semper valent, 93, c.

Mendacium ex diabolo est; qui autem prudenti consilio orationem suam conformat, id non sine Dei placito facit, 411, b.

Mensa sancta altaris est vice loci sepulturæ, in quo positus est Christus, in qua proponitur verus et celestis panis, quod est mysticum et incrementum sacrificium, 387, c; 413, c, d.

Methodius adversus Origenem, cujus impugnat errores, librum elaboravit, 47, a.

Monachalis habitus est ad imitationem cultoris et quasi civis deserti Joannis Baptiste, 393, a, b.

Montani et Montanistarum varia ac multiformis doctrina et errores, a Basilio Magno et Epiphania Cyprio reſeluntur, 43, a, b.

Morbi cur a Deo nobis infligantur, 98, a.

Mors non una causa, sed multis morbis hominibus creari videtur, 93, a. Mors non aliud est quam animæ separatio a corpore, 239, c. Mors quæ non ex naturali infirmitate oritur, sed cum violentia quadam et ante diem advenit, omnibus deprecanda et avversanda mortalibus, 231, b, c.

Moyse Amalecitarum excidio demonstravit invisibilium generis humani hostium debilitas a cruce vires, 126, a. Moyse serpentis æneus, Christi typus et figura, 230, c, d. Moyse Christi figura, 279, c, d.

N

Nacolia, Phrygiæ provinciæ nrbeica; illius urbis episcopus imaginum cultum malitiosissime impugnavit, 78, a, b.

Natura ex actibus dignoscitur, 143, b. Natura divina sempiterna est et incomprehensibilis, et nulli similis æstimanda eorum quæ cernuntur, 178, a. Naturas in Christo Jesu Dei Filio duas esse confitemur, 137, c *et seqq.*

Nestorius, vir irreligiosus et male moratus, Antiochiæ episcopus; illius circa Verbum Dei errores, 62, c, d. Inconsulibilem Christi vestem, id est sanam fidei ejus doctrinam, discerpere temere conatus est, 137, b. Damnatus est in synodo Ephesi indicta, 63, a, b.

Nicæna synodus a Constantino congregata, 50, c, d; Arian errores damnat, 51, a, b. Nicæni concilii Patrum fidei professio, 190 *et seqq.*; illorum variae subscriptiones, 194 *et seqq.*

Nicodemus et Joseph, præclari Christi hospites, ipso Abraham illustriores, 287, b. Christum videntes nudum, misericordia moti, sindonibus alligant, ac in stabulum inducunt, communem humanam lege mandantes humo ac tegentes sepulcro, 270, a.

Nicolaitæ et illorum errores; ab apostolis et eorum discipulis profligantur, 42, b.

Nicolaus sophista, hæreticus, 75, b.

Novatus, Romanus presbyter, poenitentiam ab Ecclesia proſcripsit; a sancto Gregorio reſelitur, 50, b, c.

Novitas rerum omnino cavenda, 166, d.

Numerus denarius, numerus perfectus, 242, b.

O

Obedientiæ fructu fructus inobedientiæ tollitur, 226, b. Oblatio quæ sit in armario denotat Calvariae locum in quo aiunt sitam esse calvariam primi parentis Adam, 395, b, c.

Oleum in baptismate, instar olei quo reges et sacerdotes ungebantur; illius effectus, 586, c, d.

Operationes in Christo Dei Filio duas fuisse confitemur, 141, c *et seqq.*

Opus quod in nomine Domini sit pretiosum et sanctum est, 151, c.

Oratio Dominica explicatur, 442 *et seqq.*

Ordo optimus est a Deo inchoare, et in Deo finire, 410, d.

Orientem versus precari, quid, 391, b, c.

Origenes et errores illius varii; a Methodio, Petro Alexandriæ et aliis reſelitur, 46, d; 47, a.

Originalis peccati effectus, quos crucis lignum feliciter reparavit, 227, d; 230, a, b, c.

Ovium pelles testes sunt insipientiæ primi hominis, 230, b.

P

Paneas urbs, hæmorrhoeisæ patria, statum æneam Christi possidet, 186, d; herba quædam ad illius pedes orta, variorum languorum medicamentum est, 186, d; 187, a.

Panis propositionis sanctificatus et oblatus quid representet, 395, d; 396, a. Panis animi, sermo Dei, 443, d.

Paradisum quem occlusit Eva, Maria aperuit, 562, d.

Patribus divinitus afflatis obsequium tribuendum, 99, c.

Paulus apostolus, qui serpens erat et genimen viperarum, Christum induit per baptismum, 231, c, d.

Paulus Samosatensis, et illius circa Christi incarnationem errores, 43, d; 46, a. In synodo Antiochensi damnatur, *ibid.*

Pax omnibus æstimanda; pacis bono nihil antefereendum, 133, a, b.

Peccatum palea est, fomes et nutrimentum ignis inextincti, 253, d. Peccato qui tenetur, haud quidquam luxamenti rationem novit, quanquam lecto impositus ut recumbat, quanquam manus pectori admotas ad quietem componat, 246, d. Peccati symbolum, spinæ, 254, d; 260, b; peccatum vero præsentissimum mortis organum, 251, d.

Petra monumenti super quam Christus ponitur, aquam scaturit immortalitatis, 262, c.

Petrus Alexandriæ episcopus, Origenis errores impugnat, 47, a; anathematizat Arium quem recipere ad communionem negavit vel in ipso martyrii procinctu, et quare, *ibid.*, b, c.

Philippicus seu Bardanes imperator (nam duplex nomen huic infausti nominis regulatori fuit); illius errores, 75, a, b.

Philoponus, vel potius Matæoponus, Alexandrinus grammaticus, hæreticus; illius errores, 70, d.

Photinus; illius impietates in synodo Antiochensi damnantur, 46, a.

Pictura tacens per imitationem ostendit, quæ sermo historis per auditum commendat, 171, d.

Pleni dierum non i dicuntur qui prolixam vitam spatioſumque ævum peregerunt, sed qui religione perfecta congruenter ætati suæ splenderunt, 119, a, b.

Pomeridianum tempus, quando, malo dæmone supplantante, pari cum conjugis ruina deſectus est Adam, 249, a.

Præscientia, præcipua divinitatis præ ogativa, et verissimum supremæ potentis indicium, 110, a.

Præsentatio beatæ Mariæ ad templum Domini, præcæ-

ris solemnitatibus præconiis celebranda, 291 *et seqq.*; 310 *et seqq.*

Presbyteri ad imitationem sunt seraphicarum potestatum, stolis vice alarum connecti, 594, b.

Proles propriam quærit ac desiderat parentem, atque parens vicissim cum prole amat versari, 347, a, b.

Providentia Dei demonstratur in eo quod alius alio citius moriatur, 102, a, b; 110, c, d. Providentiæ divinæ vires nulli labori obnoxie, 127, c. Ab inscrutabili Providentiæ omnia nostra reguntur, 131, d.

Pythagoræ discipulorum reverentia erga magistrum et illius dicta, 99, b.

S

Sabbatum sex dierum fatigationis liberationem promittit, estque illud laborum solutio, ac corporum jam fessorum quies, 246, b, c. Sabbatum propter homines, *ibid.*, a. Sabbatum quo Christus sepultus est, venerationi habendum, tanquam nostra reformationis dies, 247, b.

Sabellius et illius circa Trinitatem errores, a Dionysio Alexandrino confutatur, 46, b, c.

Sacerdotes exuti zonis deambulantes cum casulis, quid significant, 394, b. Sacerdoti mystagogiam divinam inchoaturo a pontifice concessum tempus quid indicet, 399, 402.

Sanctorum figuratæ imagines, amoris potius seu desiderii significandi gratia quam aliam ob causam adinventæ, 78, d. Sanctorum imagines venerandæ, et quare, 189, a, b, c; ad rememorationem illorum virtutis peritiles, 182, a. Sanctorum invocatio ad quid utilis, 162, a, b.

Sapientia vera quæ, et quæ illius studiosis commoda parit, 90, b, c; 91, a.

Scriptura sacra, vera scientia et in paradisi medio a Deo plantata, 136, b.

Semanterium quid significet, 386, b.

Semipelagiani adversus Catholicos debacchantur, 58, d.

Sermo bonorum virorum actus edocens, juvat audientes, et ad zelum imitationis invitat, 171, c.

Serpens æneus in deserto, Christi mysteria denotabat, 123, c, d.

Severus Acephalus, imo vero polycephalus draco, unam et Verbi et carnis naturam affirmabat, 71, c, d.

Simeon grandi annorum numerositate venerabilis, Christum in ulnis portavit, 279, d; 280, a.

Simon Magus contra Ecclesiam pugnat, sed sancti Petri lingua in abyssum projicitur, 42, a.

Sol diei existit oculus, nihilominus tamen excæcatur, Christo moriente, 250, b. In obscurum cedit magnæ hujus domus lucerna, tumque paterfamilias dormit, *ibid.*

Solemnitates sanctæ, quotiescunque celebrantur, eos qui ad sacra conveniunt, spiritali perfundunt voluptate, 291, c.

Sophronius sapientissimus Sergii et Heraclii hæresim circa Christi voluntates impugnat et refellit, 74, a, b, c.

Spiritus sanctus non est alienus a Patre 342, c.

Stephanus Heraclie Pontis episcopus, universa pene Biblia edidicerat et ore recitabat, 74, c.

Stephanus Sioniensis episcopus, ante suam ad episcopatum assumptionem, Constantinopoli detulit Græcorum ad Armenios epistolam, 133, a.

Stola sacerdotis quid representet, 394, a, b.

Stulto Interroganti sapientiam sapientiæ reputabitur, 39, a.

Synodi auctoritate proprie œcumenica apud Catholicos pollentes, quot et quæ sint, 83, b, c; quid præsertim de fide circa Christum statuerint, 83, c, d; 86, a.

T

Tarasius, laudabilissimus, patricius et patriarcha, 135, b, c; 162, c; 187, c.

Terminus res per se definita est, quæ neque additamentum patitur neque defectum, 103, c. Terminos a Deo singulorum vitæ esse statutos, quos intra ut cujusque vita finiatur utrum futurum sit, credendum, 91, b.

Ternarius numerus quam eximius, quam ingenti honore dignus, et prorsus ad quamlibet veritatem confirmandam efficax, 293, b, c.

Theodoretus episcopus cum Cyrillo Alexandrino a/feratur circa Nestorii errores, 63, b, c; in synodo Chalcedonensi recipitur ad pœnitentiam, et in numero Patrum, 66, d.

Theodosius hæreticus et illius errores, 67, h, c.

Theodosius imperator, regalem adeptus potestatem, episcoporum synodum congregat, et pacem Ecclesiæ reddit, 59, c, d. Adversus Cyrillum iratus, ab Acacio Melitensi compeescitur, 63, c.

Thomas, Clandiopoleos episcopus, ad eum scribit Germanus de cultu imaginum, 163 *et seqq.*

Thuribulum subindicat humanitatem Christi, ignis divinitatem, et fumus fragrans indicat illum bonum odorem sancti Spiritus præcedentem, 399, c; 411 d.

Tonsura capitis sacerdotis et rotunda ejus pilorum media sectio quid referant, 391, d.

Traditiones veterum ad firmendam veritatis consensum necessariæ, 91, a.

Trinitas quæ una deitas et virtus est, sola a fidelibus cunctis adoranda, 78, c, d; 86, c, d; 87, a, b.

Tunica quæ alba est, divinitatis splendorem indicat, et sacerdotis splendidam conversationem, 394, c.

V

Valens imperator, vir impius et execrabilis, duobus morbis maxime implicatus, scilicet insatiabili cupiditate atque blasphemia, 58, b, c.

Valentinus et illius circa Deum varii errores, 45, c, d.

Valetudinis ab apice ut defluat, qui in hac vitæ declivitate versatur, naturæ maxime consentaneum est, 94, d.

Velum quo calix operitur, est et dicitur esse vice lapidis, quo munivit Joseph monumentum quod obsecuravit tabella custodiæ, 399, c, 423, b.

Vinum et aqua, in Missæ sacrificio, quid indicent, 398, b, c, d.

Vitæ termini cujusque an a Deo fuerint statuti, 91 *et seqq.* Vitæ conservatio non omnino medicis curacionibus imputanda, nec solis morbis mors tribuenda, 93, c.

Voluntas propositumque mentis spectatur, et agentis finis vel coronam vel pœnam promeretur, 151, c. Voluntas in Christo divina nunquam abse naturali aberrat, 144 a.

Voluptatis affectio suos amatores honorare quomodo soleat, 230, a.

Z

Zacharias excipiendæ in templo Dei Genitricis honore dignatus gaudet, 299, b. Illam alloquitur, 302, 303.

Zeno episcopus fortiter stetit et decertavit pro Ecclesia adversus hæreses, 75, b.

Zona quæ incorruptæ Dei Matris castissimo corpori adhæsit, maxime veneranda, 373 *et seqq.* Zona quæ sacerdos præcingitur quid significet, 394, d.

INDEX IN S. GREGORIUM AGRIGENTINUM.

Numeri Romani numeris Romanis inter uncus inclusis respondent ac Prolegomena designant, Arabici vero ad Arabicos grandioribus typis expressos in explanatione super Ecclesiasten lectorem revocant.

A

Abbatēs Græci Monasterii S. Sabæ in urbe, XIII.

Acoluthia Græcorum, XXXI.

Adam secundus Christus, 124, 126. Adam novum induere, 271.

Adolescens, id est fide vigens, 270, 271. Voluptates despiciat, 272. Beneficiorum Christi recordetur, 279.

Adulterarum pœna apud Hebræos, 76.

Ægyptii et Græci ab Ecclesiaste notati, 216. Ægyptiorum monachorum psalmodia, 80.

Æra templorum quo ævo inventa, I. XXI.

Aetius notatus, 216, 247.

Agathonis P. M. querelæ de exiguo doctorum numero, XII.

Agathosyne quid sonet, 149.

Agrigentinæ Ecclesiæ post Gregorium nostrum vices, CVIII, CXV.

Agrigentinum monasterium, XXXVI.
 Agrigentum in quinque provinciis cietur, XIX.
 Alfaranus, Tiberius, de vestibulo Vaticano, XCII.
 Alimentorum usus bonus, 90.
 Allegoriæ usus Patribus jure probatus, 8.
 Ambones Latinorum et Græcorum, XXXII.
Annus feminæ appellatio honorifica, LXXXV.
Amygdalus florens est justorum anima, 279, 280.
 Analepseos templum et monasterium Hierosol., XLIII.
 Ananias et Sapphiræ pœna, 135.
 Andreas Ap. monasterium ad clivum Scauri, VII. Cultus Constantinopoli, CII seqq.
 Angelus et Palumbus Diaconi Agrigentum missi, CV.
Anima pro cupiditas, 138.
 Anima sub urbis obsessæ imagine, 229, 230. Et sibi et corpori imperans, 118.
 Animæ humanæ origo, 101.
 Animæ defunctorum allevari viventium recte factis dicuntur, 58.
 Animal liberum sulque juris homo solus, 136.
 Annalis Gregorii nostri, CXI.
 Annus maximus ex Aristotele, 23.
 Annus tempestatibus quatuor coronatus, 176.
 Anonymi versus de Gregorio nostro, CXX.
 Anthemium herbæ genus, 282.
 Antirrhesis pro *Interdicto*, 209.
 Antitypa mysteria, CVII.
 Antonius Magnus, 108.
 Apis et formicæ exemplum, 15.
 Apocalypseos titulus, 78.
 Apollinaris de Ecclesiastæ loco, 121.
 Apophasis quid sit, 209.
 Apostoli regula in secundis adversisque aliorum rebus, 75.
 Aquæ Salviæ monasterium suburbanum, XI, XXXIII.
 Aquarum ad nubes reditus, 25.
 Aquila interpres vel inutilia reddit, 57.
 Aquilæ appellati homines ingeniosi, 247.
 Arbitrium homini datum, 66. Homini relictum ad bene et male vivendum, 32.
 Archidiaconi cura præcipua, CVIII.
 Archontes Agrigentini, LXV.
Argenti fuculus et auri flosculus, est præsens vita, 281. Vuasari de hoc et Gregorii Neocæsariensis sententia, 282.
 Argenti cupiditas nunquam expletur, 141.
 Argentum, cui omnes fere obediunt, 235. Spiritale, *ibid.*
 Aristotelis definitio de tempore, 69.
 Asterii Amasæ episcopi locus, 17 seq.
 Asterius de Anania et Sapphira, 135.
 Astrologia feminæ improbæ comparata, 197.
 Astrologorum ars vana, 195, 196, etc.
 Aure servis perforatæ apud Hebræos, 139.
 Auxilia Dei diligentiam nostram requirunt, 192.
 Auxilio divino opus homini ne peccet, 53.
 Avarorum curæ et damna, 111.
 Avarus divitiis perditur, 106.
 Avarus instar inferorum, 113.
Aves efferent vocem, proverbium secundum Drusium, 256. Diabolum ejusque socios interpretatur Gregorius noster, 257.
 Avis laqueum vitantis similitudo, 187.

B

Bachiaril opinio de Salomonis penitentia, 61.
 Balthæi exilitas iudicium monachi Benedicini, VIII.
 Basilianorum monachorum Bibliotheca apud Messanam, III.
 Basilii Seleuciensis sententia ex Proverb. libro II.
 Basilii Magni vita Amphilocho recentior, XXIII. Locus de libertate homini ad peccandum relicta, 52. Homiliæ in Hexameron, XLV. Quæstiones de formica, 247. Locus de Trinitate, 120.
 Basilus auctor Commentarii in Isaiam non videtur 177, 20.
 Basilus Raphanæ episc. Chrysostomi æqualis, XLV.
 Beatus a Davide quis dicatur, 88.
 Behemot creditus Nabuchodonosor, 122.
 Biblia sacra sero in capita, quæ hodie numerantur, distributa sunt, 38.
 Bibliorum exemplaria diversa, CXXIII.
 Brancinfortis card. episc. Agrigentinus, I.
 Brotierus, Gabriel, de codice Gregorii nostri, CXXII.
 Bugatti, Cajetani, de lectione cod. Bobiens. testimonium, XIX.

C

Cælibatus præconium, 108.

Cajetanus, Octavius, IV.
 Calculatores quid pueros docerent, XXI et XXII.
 Calumniam risum stultorum subsequitur, 172.
 Calvinianorum error rejectus, 191.
Canticum et Cantica canticorum, 5.
 Capitulare Gregorii Magni Petro Subd. datum, LXXVI.
 Capparis nomine quid significetur, 279. Varii capparis parandi modi ex Plinio, *ibid.*
 Cappelli, Lud. iv., explicatio de pariete intermedio, 73.
 Carmen insipientium malum, 170.
 Cassianus de psalmodia monachorum, 80.
 Castimonie laus, 41.
 Cedar regio Saracenorum, 11.
Cella nova monasterium urbis, VI.
 Censorinus de anno maximo, 23.
 Centesima quid sit, 264.
Centes idem ac plurimum, 210.
 Charito pater Gregorii nostri, XX.
 Christi adventus secundus, 273, 274.
 Christus caput nostrum, 52.
Chrysostomi appellatio satis antiqua, XLIV.
 Chrysostomi de Jobo homilia, XLVIII. Locus de viventis operibus defuncto utilis, 58. Locus de precibus, quæ opus quodlibet præcedere debent, 237.
 Cisterna mortem designat, 282.
 Civitas infelix, quæ regem uacta sit consilio et prudentia juvenem, 252.
 Clausulæ homiliarum apud Patres, 42.
 Cluniacenses monachi in monast. S. Sabæ, VIII.
 Codex Coislinianus OEcumenii, 84.
 Codex Barberinus Olympiodori, 84.
 Codex Gregorii nostri apographus in Bibliotheca Albana Romæ, CXXII. Sangermanensis, CXXII.
 Codices duobus Bibliothecæ urbaniæ Basilianorum, XVII.
 Codices Bibliorum insignes duo, CXXIV seq.
 Colorum et terræ vices futurae, 248.
 Colloquiorum quam cauta ratio esse debeat, 79.
 Columba in Gregorii nostri imaginibus, LX.
 Columnæ septem in sacris litteris quid sint, 46.
 Comedendi et bibendi modus qualis esse debeat, 62.
 Comitæ Gregorii Magni ævo, LXXXIII.
Compecti manus suas quis dicatur, 110.
 Concilium CP. n et m ubi actum, LI.
 Concilium Lateranense sub Martino I, IX.
 Confessionis mentio iterata, 165, 166.
 Conjugalis societatis regulæ, 77.
 Consecrationis formula in liturgiis, 64.
 Constantia Cypri unde nomen habuerit, LII.
 Constantini Magni donatio, C.
 Constantinus Chartophylax, XLVII.
 Constitutionum Apostolicarum locus a Gregorio nostro delibatus, 62.
 Contentiones vehementiores inutiles, 186.
 Contiguatio domus relinenda, 252.
Contradictio vetandi verbum, 210.
 Convivia solemnia Hebræorum, 260.
 Coriuthi episcopus sub patriarcha Romano, LXXXIV.
 Coryphæus apostolorum Petrus quo sensu dictus, 135.
 Cosmæ Indicopleustæ de solis cursu opinio, 21.
 Crescentinus diaconus Agrig., LV seq.
 Crucis exaltatæ solemnia antiquæ originis, LXVII.
 Crucis signum duplici modo usurpatum, XLIV.
 Crux in fronte designata, 237.
 Curiositas in rebus divinis reprehensa, 133.
Custodes domus Gregorio Neocæsariensi angeli sunt cælestes, in quorum tutela orbis est, 276. Gregorio nostro rationales animæ facultates, 276, 277.
 Cypriani de Petri cathedra sententia, 249.
 Cyrilli Alex. locus de fato, 195. Locus de vestimentis candidis, 222.

D

Dæmones muscis comparati, 234, 235.
 Damianus custos pueritiæ Gregorii nostri, XXI.
Danataamus magister admissionis, LXXI.
 Danielis propheta liber a Septuaginta interpr. etiam totus Græce redditus, 122.
Dedit idem aliquando ac *permisit*, 35.
 Defectus cur numerari non posse dicatur, 53.
 Dei nomen nunquam temere ciendum, 202. Bonitas et potentia cuique ineffabilis, 27.
 Desultorum certamina, 235.
 Deus hominem perditum requirit, 92. A theologis *patiens* appellatus, 174.
 Dextera virtutis via, 256.
 Diabolum nescire quod cogitat homo, doctrina est Patrum Græcorum et Latinorum, 257.
 Diaconi Gregorio nostro fidi, LXX seq.
 Diaconus Agrigentine, LXV.

Didymi lepidam explicationem de Ecclesiastæ loco, 77.
 Dierum priorum et posteriorum par ratio, 176.
 Dies mortis cur sit natali potior, 161.
 Dies bonitatis et dies mali, 181.
 Dionysii Alexandrini interpretatio quædam a Gregorio nostro rejecta, 15.
 Disserere de Divinitate periculosum, 133.
 Dissolvi verbum nauticum, 151.
 Divinatio damnatur, 264.
 Divites servis miseriores, 143.
 Divites et principes quinam sint, 240.
 Divitiarum studium nemini utile, 60 et 63. Incertus post mortem usus, 105.
 Divitum infelicitas magna, 87.
 Domus appellatur corpus hominis in Scripturis, 276.
 Domus æternitatis, id est sepulcrum, 280.
 Domus luctus celebratur utilius, quam domus convivii, 165.
 Donata a Constantino Magno Ecclesiæ Romanæ, C.
 Donatus archidiaconus Eccles. Agrigentinae, XXII.

E

Eber Deus Siculus, CVII.
 Ecclesiarum Secularum vices post Gregorium nostrum, CXV.
 Ecclesiastæ interpretes vetusti e Græcis, 6 seq.
 Ecclesiastæ et Evangelii par doctrina, 193.
 Ecclesiastes cur dictus Salomon, 5 et 30. Quis ex Gregorio Nysseno, 4. Auctor vitæ bene instituendæ, 225. Eandem animam hominis et jumentum negat esse, 284. Perfecte sapiens, 285. Præclare delato sibi munere docendi functus est, 286.
 Editionis ratio, CXXIII.
 Embolum templi vestibulum, XCH.
 Epiphani libellus nec editus de testimonio divinæ inhumanationis, 8.
 Episcopi aliquot Siculi apud Gregorium Magnum ante Gregorium nostrum accusati, LXXIX.
 Episcopi ædes prope templum, CVII.
 Episcoporum opera in primis vulgari præstat, I.
 Episcoporum creatorum ætas legitima, LXVII. Causæ in conciliis actæ, LXXXVIII.
 Episcopus Gregorio nostro comes datus, LXII seq.
 Epoche mathematicorum, 23.
 Erasmi monasterium in urbe, LVII.
 Erratum quid sit, 202.
 Ethnicus quoque bonum agit, 191.
 Eucharistia ab Ecclesiastæ designata, 223.
 Euche et Proseuche quid sint, 134.
 Eunomius notatus, 246, 247.
 Eunuchi evangelici, 241.
 Eupii martyris Acta, LVI.
 Euplus archidiaconus Agrig., LV et LVI.
 Eusanius episcopus Agrigent., LVI.
 Eusebii Cæsariensis locus de hominis libertate, 66.
 Interpretatio de boni et mali discretionem, 203.
 Eustathii Antiocheni episcopus ætas, XLV.
 Euthalius episcopus Sulcensis. Pauli Epistolæ in versus plures imos dispertivit, 38.
 Evangelia vitæ pliorum dicta, 8.
 Evangelii futuri designatio, 169.
 Eventus iusti et impii quomodo unus dicatur, 218.
 Evodia Agrigentina meretrix, LXX, XC, XCVI.
 Exarchus Siciliæ, LXXIV.
 Exsilium poena calumniatorum, XCHII.

F

Facta morientem sequuntur, 104.
 Fantinus in Sicilia defensor, CVII.
 Felix episcopus sine ecclesia, LXVII.
 Femenarium colloquia vitanda, 156.
 Fidem ut serves, omnia condonanda, 83.
 Filii dicuntur qui Ecclesiasten audiunt, 289.
 Formicæ descriptio, 247.
 Formicæ et apis exemplum, 15.
 Formula fidei nostræ sancte servanda, 133.
 Formula consecrationis in liturgiis, 61.
 Fraus auctori perniciem infert, 241.
 Funiculi triplices mystica significatio, 120.
 Funiculus apud Hebræos est portio hæreditaria, et ager fune metatus, 282.

G

Gelasii P. M. census librorum divinarum, 4.
 Georgius episcopus Agrigentinus, XIX.
 Græca lingua apud Siculos, CXXVI, CXXVII.
 Græci monachi Agrigentini, LXIII.
 Græci clerici apud Latinos ad maiorem ordinem promoti et contra, XLIII.

Græcorum Acoluthia de Gregorio nostro, XXIX.
 Græcorum interpretum usus Romæ, IX.
 Græcorum in theatris deliberationes, 235.
 Grammatica a Didymo mulier aliena dicta, 77.
 Gratia divinæ auxilium homini necessarium, 53.
 Gregoriani monachi in varias regiones missi, VII.
 Gregorianum monasterium Græcum, deum Latinum, VII.

Gregorii nostri vita, XIX. Institutio, XXI. Iter Hierosolymitanum, XXIV. Mora Carthagine, XXV. Navigatio Tripolim usque, XXVII. Commoratio Tripoli, XXVIII. Adventus Hierosolyma, XXVIII et seq. Acta inter monachos vita, *ibidem*. Cooptatio inter diaconos, XLII. Discessio Hierosolymis, XLV. Accessio Antiochiam et CP., XLV. Doctrina Constantinopoli perspecta, XLVIII seq. Professio ad urbem, LV. Promotio ad pontificatum Agrigent., LIX et LX. Reditus in Siciliam, LXII. Accessio Agrigentum, LXIII. Ingressus in patriam et miracula, LXV seq. Liberalitas et vitæ ratio, LXIX. Vices a calumniatoribus, LXX seq. Revocatio in Urbem, LXXVI. Traditio in custodiam, LXXX. Miracula in carcere, LXXX seq. Defensio a Marco abbate, LXXXII. Absolutio in synodo, LXXXIX seq. Sacrum solemne in basilica Vaticana, XCVI. Miracula ad Tiberim, XCVII. Reditus Constantinopolim, CI. Honores ab Augustis, CII. Reversio Romam et Agrigentum, CV. Opera Agrigentini, CVII. Scripta, CVIII, CXXI, Administratio Ecclesiæ, CVIII. Mors et elogium, CVIII seq. Annalis totius vitæ, CXI.

Gregorii nostri consilium in Ecclesiastæ exponendo, 2. De gratia et libertate sententia, 32. Adolescentis laus, XLII. Dies anniversarius, CXVIII. Stylus, CXXIV.

Gregorii Nazianzeni Arcana quale opus, XLVII. Locus de Juliano Apostata, 171. Locus de excessu et defectu virtutis, 185.

Gregorii Nysseni de Ecclesiastæ appellatione, 4. Interpretatio quædam a Gregorio nostro rejecta, 14. Alia interpretatio improbat, 26. Explanatio integra in Ecclesiastem a Posseno inventa, 116. Locus contra Apollinarem, 151. De contignatione domus interpretatio, 253.

Gregorius Neocesariensis quid de Ecclesiastæ titulo sentiat, 3. Auctor Metaphrasis Ecclesiastæ, 121. Quid panis nomine intelligat, 253. Nullam allegoriam in Ecclesiastis semine agno cit, 266. Hominum voluptuorum pessima documenta explicat ex Ecclesiastæ, 271, 272. Molentes explicat molitrices, 277, 278. Quomodo explicet panem mittere super faciem aquæ, 259. Et nubes pluvia repletas et super terram effusas, 261.

Gregorius Magnus a nonnullis Græcus monachus habitus, VIII. Gregorium nostrum episcopum creat, LIX. Ejus erga Gregorium nostrum liberalitas, C. Ejus adnotatio de quibusdam Ecclesiastæ dictis, 53.

Gregorius I Agrigentinus quo ævo vixerit, XIX.

Gregorius episcopus Antioch. in synodo CP. L.

Gregorius episcopus et M. Lilybetanus, LXXII.

Grotius de auctore libri Ecclesiastæ, 5.

H

Harduini explicatio de formula consecrationis, 65.
 Hegumeni monasterii Romani S. Sabæ, XIII.
 Helepolis machina militaris, 190.
 Hercules delubrum Agrigenti, CVI.
 Hexaplorum Origenis vices scribarum incuria, 108.
 Hieronymus quid sentiat de vaticinio Zachariæ in Evangelio Matthæi relato, *Percutiam pastorem*, etc., 289. Et de multitudine librorum, quam dicitur nat Ecclesiastes, 290. Et de extrema Ecclesiastæ sententia, 292.
 Hierusalem cur Petri et Pauli parens, 219.
 Hilarii locus ex Ecclesiastæ regula, 85.
 Hippolyti martyris ædes, 89.
 Homeri locus in Odyssea de pistruiensi muliere consentit cum Ecclesiastæ, 278.
 Homiliarum conclusiones quales a Patribus usurpatæ, 42.
 Hominum in numero quis haberi dignus, 48.
 Homo quando pecudi similis, 100. Civitati comparatus, 190. Ab auctore Deo rectus est conditus, 200.
 Honores cælestes S. Gregorii nostri, CXIV.
 Horæ hymnorum et psalmorum, 80.
 Hydriæ contritio designatur fictiis humani corporis natura, 282.

I

Immortalitas animorum qualis sit, 102, 105.
 Impiorum exitus, qualis iumentorum, 99, mors, 208.
 Impius aut justus homo tantum, 97.
 Impius aliquando felix ac potens, 259.
 Improbi futuram vitam conemunt, 135.
 Infantium puerorum in ortu mors, 135.
 Ingenio minus quam doctrinæ sciendum, 212.
 Inhumanatio Dei Filii, 95.

Initium omnium recte factorum a Deo est, 53 seq.
 In iusto laeso Deus auxiliatur, 92.
 Inscriptio Gregorii Magni ad S. Sabam, VIII.
 Inipientes a se ipsis damnantur, 245.
 Instrumenta vocis appellantur *filii carminis*, 279.
 Intellectus rex junior anagogice, 250. Filius liberi, 251.
 Ira potior, quam risus, 167.
 Ira et patientiæ nodus qui esse debeat, 175.
 Irenæi locus de Adam secundo, 125.
 Irenæi templum CP. geminum, LI.
 Isidori Clarii interpretatio, 162.

J

Jacobi tres, duo apostoli, unus episcopus tantum, 98.
 Jejunia Græcorum, XI.IX.
 Joannes evang. cur *Theologus* dictus, 78, 247.
 Joannes iv archiep. Hierosolym., XXX.
 Joannes diaconus de monasterio Gregoriano, VII.
 Joannes Jejunator episc. CP., XLVI. Ejus decessus, CV.
 Joannis Niciotæ archiep. Alex. ævum, 84.
 Jobi libri auctor, 146.
 Jobi ævum, 122, 146.
 Josephi in Ægypto prudentia, 121.
 Josephus Hymnographus de Gregorio nostro, XCXVII, CXVII.
 Judæi veteres cur de libri Ecclesiastæ auctoritate dubitent, 284.
 Judæi durum et pertinax genus, 286.
 Judæi agri Agrigentini Christiani facti, CVII.
 Judæorum et gentium vices, 240.
 Judæorum conspiratio adversus Christum prænuntiata, 270.
 Judex omnium ultimus Deus, 157.
 Judicia hominum absurda, 212.
 Judicii locus terra universa, 94. In adventu Christi, 95.
 Judicium a Deo in futurum tempus reservatur, 97.
 Juliani martyris sacrarium Carthagine, XXVI.
 Julianus apostata ex habitu adpectuque cognitus, qualis futurus esset, 171.
 Jusjurandum ne cui familiare sit, 202.
 Justus locus varia lectione designatus, 95.
 Justini locus de unctione et humilitis in Ecclesia, 128.
 Locus de Hebræis, 287.
 Justinianus Rhinotmetus, LIII.
 Justinus Siciliæ prætor, LXXVIII.
 Justitiæ cultores beati, 104.

K

Kyris et *Kyrios* appellationes usu diversæ, XXXII.

L

Lærum et *dextrum*, 276.
 Lancia, Joannis, opinio de Macario archiep. Hieros., XXXI. Opinio de ure Sard. cens. episc., LI. Opinio de donatione Constantiniana, C. De Justiniano Rhinotmeto, CV. De ætate Gregorii nostri dissertatio, 236 et seq.
 Lanthonus, Steph. card., libros divinos primus, ut nunc habemus, in capita divisit, 58.
 Langor animi morbus, 143, 147, 153.
 Latini, qui Græce scripsere, CXXVII.
 Latinum monasterium CP., XLVI.
 Laura Sabaitarum in Africa, VI.
 Lectio divinorum librorum in Ecclesia, 128.
 Lectores a baptismo quidam facti, XXXVIII.
 Leo mortuus cani vivo posthabetur, 221.
 Leo episc. Calanensis in judicio purgatus, sacrum in basilica Vaticana facere jubetur, XCVI, XCVII.
 Leonis Magni interpretatio de Geneseos loco, 244.
 Leonii scriptores plures, V.
 Leonii scriptoris vitæ Gregorii Agrig. ætas, XII, CIX.
 Patria, XVI. Scriptio eius et eruditio, *ibid.*
 Leonitii M. templum Tripolitano, XXVII.
 Leucius hæreticus in Sicilia, LXX, LXXIX, XCIX, CIII, CV.
 Liberalitas erga egenos neminem pauperat, 142.
 Libertas hominis quæ sit, 52. Ad bonum et malum homini data, 182.
 Libertatis abusus, 66.
Libertinus domus episc. Agrig. apud Panormum, LXXIII.
 Libri multi ne scribantur, 289, 290.
 Librorum divinorum sectiones olim aliæ, quam quæ hodie in usu sunt, 58.
 Loca Gregorii nostri insignia, CXXV.
 Locus et sacris litteris ignotus citatur, 49.
 Locustæ victus Joannis Baptistæ, 279. An herba, *ibid.*
 An femoris caput, 280.

Locustæ assimulantur justorum animæ, 279, 280.
 Longevi quinam habendi sint, 212.
 Lorice temp. i Hierosolymitani, 73.
 Lucius II P. M. monasterium S. Sabæ i iuniacensibus dat, VIII.
 Lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, 267.

M

Macarius, archiep. Hierosolym., XXX.
 Macarius Monotheleta, episc. Antioch., XLV.
 Machabæorum laudationes variæ, XXV.
 Macedonii hæresis detestata, 42.
 Ma edicis serpentis similis, 245.
 Mamaneis monasterium Constantinopoli, 154.
 Mandatum custodiendum, 203, 204.
 Mariannus sub Justino jun. dux, LIV et LXXXIV.
 Marcionis falsatio in contextu Ecclesiastæ, 125.
 Mare a Deo certis finibus coarctatum, 21.
 Martini I, P. M. legatio, XI. De Petro coryphæo apostolorum opinio, 155.
 Martyres ab Ecclesiastæ admixti, 115, 116, etc.
 Martyrologium universale Parisiense, CXVII.
 Martyrologium romanum, CXIV.
 Martyrum certamina suffimentum fragrantissimum, 217.
 Mauriti Aug. ævum hæreticis adversum, LII. Liberi, LIII. Leges, CII. Tristis exitus, 154. Sepulcrum, *ibid.*
 Maurus abbas S. Pancratii, IX.
 Ma imianus episc. Syracus. legatus P. M., LXXVIII.
 Mazochius quid censet de contiguatione Ecclesiastæ non refecta, 255. Molentes explicat molitrices, 277. Et ex molitricis voce omen inquit captasse antiquos, 278.
 Medicorum in curandis vulneribus ratio, 176.
 Memoria supremi diei utilis est homini, 269.
 Meno ogiorum et Kaendariorum testimonia de cultu Gregorii nostri, CXVII et CXVIII.
 Metaphrastæ Vita quando primum prodierint, XVII.
 Molentes explicantur dentes, 277. A Mazochio vero et Gregorio Neocesariensi molitrices, *ibid.*
 Monachi a Gregorio Magno episcopi facti, VII.
 Monachi in concilio veteri Lateranensi, IX.
 Monachi comites Gregorio nostro Hierosolyma petent divinitus dati, XXVI.
 Monachorum psalmodia, 80. Laus, 152.
 Monasteria piope Hierosolyma, XXVIII.
 Monasterii S. Sabæ in urbe conditor, VI.
 Monasterium S. Cæcilie in urbe, XCXVI.
 Monachialis, Ca. o. us, archiep. Tolos., CXXI.
 Monita. comus de bibliotheca Basiliana Messanæ, IV.
 Mortis imminens conditio, 207.
 Mortis dies uti iter ignotus, 228.
 Mortui quinam mystice appellati, 107.
 Mortui aspectus pernitens, 165.
 Moyses theologus, 185.
Mulgere luc quid in Proverbiis significet, 1.
 Mundus quasi viridarium a Deo factus, 140.
 Muscarum similitudo, 254.
Mysterium fidei voces in calicis consecratione ex traditione receptæ, 65.

N

Naniorum codex Venetis, CXVIII.
 Natus dies pro morte usurpatus, 164.
 Natura homini immutabilis, 180.
 Nicephori Callisti testimonium de Gregorio nostro, LII.
 Niceæ monachi testimonium de Gregorio nostro, LIII.
 Nihil sententia quædam repudiata, 41. Locus de avaritia eorum, qui liberos et successorem non habent, 112.
 Interpretatio de ira, 168.
 Nimum nihil esse debet, 185.
 Nomina primitus cuique rei indita, 159. Rerum immutabilia, 161.
 Novum nihil quomodo dicatur, 28.
 Nubes aquam et mari haurientes, 25. Repletæ pluvia et super terram effusæ Spiritus sancti indicant adventum Pentecostes die, 261.
 Nubes, id est, doctores Ecclesiæ qui imbrem dimittunt virtutis, 275.
 Nubes post pluviam, alii de defunctis. alii de senectutis incommodis explicantur, 275. Drusius et Grotius tropi in esse putant, *ibid.*

O

Odericii sententia de conditore monasterii S. Sabæ, VIII.
 Olei usus et significatio, 162, 163.
 Oleum in capite quid designet, 222.
 Olympiodori diaconi ævum, 84.
 Olympiodori sententia repudiata, 118. Deia reco-

pta, 119. Locus de Adam secundo, 126. De rege juniore, 230.

Omne veniens quid sit, 269.
Opera, quæ ad terram pertinent, non sunt vanitas, 15.
Opus divinarum magnitudo ineffabilis, 27.
Orcus sapientiæ et sensus expers, 228.
Ordo rerum a Gregorio nostro gestarum, CXI.
Ordo rerum conditarum utilis contemplanti, XCXI.
Origenes de titulo Cantici canticorum, 5. Locum Ecclesiastæ de sermonibus sapientum aliter ac noster Gregorius legit, non aliter interpretatur, 288, 289. Nec aliter locum de scribendis libris, 290.
Originis peccatum expositum, 123.
Oris custodia qualis esse debeat, CXXXI.

P

Palæstra Græcorum, 235.
Palumbus et Angelus diaconi Agrigentum missi, CV.
Panem mittere super faciem aquæ sobrietatem significat, et eleemosynam anagogicæ, 238, 239.
Panis iis qui fingunt est gaudium, 234. Mysticus, 235.
Idem ac convivium, *ibid.*
Panormitana monasteria, LXII.
Papebrochius, Daniel, de Leontio, IV.
Paradisi quid essent, 44.
Paries intermedius a Paulo ap. memoratus, 75.
Partem dare septem et octo, id est præsentii atque venturo sæculo consulere, 239, 260.
Passararia Siciliæ vicus, XXXVI.
Pastor est Christus, 288, 289. Zorobabel secundum Grotium, 290.
Patientiæ laus, 174.
Patres Græci, qui Ecclesiasten illustrant, 6 seq.
Patrimonia Ecclesiæ Romanæ in Sicilia, C.
Paulus apost. os aureum, 15. Cum ait *Cupio dissolvi*, quid designari, 151.
Paulus Thebanus et magnus Antonius, 108.
Paulus Scholasticus a Gregorio Magno laudatus, I. XXV. II.
Pauperis conditio potior, quam divitis, 137.
Peccatum originale explicatum, 123.
Pelagius II. P. M. S. Andræ reliquias dedit abbati S. Sabæ, VI.
Peregrinationes Hierosolymitanæ a PP. laudatæ, XVIII.
Petri et Pauli templum Agrigenti, CVII.
Petrus legatus in synodo septima, XII.
Petrus subdiaconus legati potestate in Sicilia, LXXIV.
Philosophianæ regio Siciliæ, LXXIV.
Phinthis Siciliæ oppidum, XXXVI.
Piscium et avium captarum similitudo, 228.
Plangentes per fora, 281.
Pœna impiorum sæpe sera, 184.
Pœnæ clericorum in Ecclesia, LXXIX.
Pœnitentia, quæ emendationem excludit, mala res, 43.
Possinus, Petrus, de Gregorio nostro, CXXI, CXXII.
Potamio episc. Agrigentinus, XXI, XXXVI.
Potestatem habens diabolus dicitur, 257.
Præsumptio spiritus quid sit, 34.
Prætorii vicus in agro Agrigentino, XX.
Prætionis formula in Gregorii nostri redditu cum cantu usurpata, CVI.
Preces Christianorum opus inchoantium, 237.
Presbyteræ et presbytides, LXV.
Principes et divites qui sint, 240.
Procopii Historia arcana, 106.
Proditiōnis in bello damna, 234.
Prophetarum laus ex Cyrillo Alex., 199.
Protus episcopus Ancyranus, XC.
Providentiæ divinæ ratio libera, 153.
Providentiæ Dei acquiescendum, 173.
Prudentia virtutum regina, 176. Ejus laus, 49. Ejus magnus usus, 121.
Psalmodia Græcorum nocturna et matutina, XXXI.
Psalmodiæ ritus, 80.
Psalterium pueri ediscere soliti, XXII.
Puer pauper et sapiens feliciore rege sene et stulto, 121.
Puerorum in ludo remisse discentium similitudo, 168.
Pulvis appellatur corpus hominis, 283.
Pupillæ oculorum, quæ vident in foraminibus, 278.
Pythagoreorum disciplina de silentio, 82.

Q

Quæstiones de Deo vitandæ, 186.
Quies potior, quam copia rerum, 111.

R

Rajatus, Franciscus, interpret vilæ Græcæ Gregorii, IV.
Raps Deus Siculus, CVII.
Regi ne maledixeris, 256. Id est Christo, 257.
Regis dicta haud vulganda, 202.
Regum et dynastarum animi a sapientibus alieni, 227.
Renaudotii testimonium de liturgiis, 65.
Reprehensio omnia multis nocet, 209.
Rerum conditarum stabilis ordo, 28.
Resurrectio mortuorum a quibus hæreticis negata, 295.
Ab Ecclesiaste asserta, 292, 294. Et in Scripturis prænuntiata, 294, 295.
Resurrectionis templum Hierosolymitanum, XXX.
Rex junior quomodo interpretandus, 250.
Risus notatus, 40. Stultorum index desidæ, 170.
Ritus Latinus in Sicilia relictus, CXXVI.
Roma nova CP., V.
Romanorum monasterium CP. XLVI.
Rossius, Joannes, Gregorium nostrum Latine reddere aggressus, CXVII.
Rotæ nomine vitæ spatium indicatur, 282.

S

Sabatæ monachi Romæ, VI.
Sabaitarum nulum Constantinopoli monasterium, VI.
Sabbatum quidam profestum non habuerunt, XLIX.
Sabinus presbyter Agrig., LV seq.
Sæculum pro cupiditate, 89.
Sæculum Hebræis quinquaginta annorum, 129.
Salamis deinde Constantia Cypri, LII.
Salernus, Petrus, IV.
Salomon et Solomon, 5.
Salomon a Gregorio nostro respicuisse creditus, 45.
Salomonis lingua tanquam Dei calamus, 2. Secum disserentis prosopopeia, 56. Femina contubernales, 20.
Regnantis curæ, 226.
Samuelis instar Gregorius noster, XXIII, XL.
Sapiens vel unus magnum urbis presidium, 229.
Sapientes quandoque inopia laborant, 227.
Sapientes qui mysterium divinæ inhumanationis prænuntiaverunt, 298.
Sapientia aliis utilis esse debet, 178.
Sapientia Dei incomprehensibilis, 194.
Sapientiæ laudes et commoda, 189.
Sapientiæ liber Salomoni attribuitur, 4.
Sapientis oculi in capite ejus cur esse dicuntur, 30.
Sapientis increpatio bona, 170.
Sapientium exquirenda consilia, 201.
Sarai Abrahami uxor in Saram immutata, 254.
Sardanius episc. quis, I. I.
Satanæ damnatio, 95, 96.
Schellmacheri Epistolæ Theologicæ, 166.
Scientiæ comes dolor, 57.
Scripta Gregorii nostri, CXXI.
Scriptores qui de Gregorio nostro meminere, CXIX.
Sectarum duces ab Ecclesiæ refutati, 246, etc.
Seleucia militum urbium nomen, CIV.
Semanterium Græcorum, LXXI.
Semen spiritale, 263, 266.
Seminandi et metendi tempus, 262, 263, 264. Parabolice, 263, 264.
Septa duo templi Hierosolymitani, 73.
Septenariæ vitæ finis, 273, 274.
Septuaginta interpretum exemplar, CXXIII.
Sergii et Bacchi MM. monasterium CP., XLVI.
Sermo de Dei judiciis decretisque fugiendus, 132.
Sermones caute, nec cum omnibus de re quæcumque fastuendi, 79.
Sermones sapientis gratia, 244.
Serpens diabolus, 245.
Serpentis caput a quo conterendum, 244.
Servitus cur morte deterior, 146.
Servus, cui dulcis somnus, quinam dicatur, 144.
Severitas sæpe utilis, 168.
Siculæ Ecclesiæ metropolim habebant P. M., I. VI.
Siculorum ritus Gregorii nostri ævo Latinus, XXII.
Sido cantionum inventrix, 45.
Sinentium in adversarii furore servandum, 82.
Silvia Gregorii Magni mater ubi habitavit, VI.
Silviæ testamentum et mors, VII.
Silviæ, Gordiani et Gregorii effigies, VII.
Simeon Metaphrastes Leontium fere secutus, XVI et XVII.
Simocattæ testimonium de Mauriti Aug. cæde, 154.
Simplicitas rectæ rationis ab hominibus confusa, 201.
Smithi, Joannis, opinio de quodam loco Ecclesiastæ, 283.

Sol sensibilis solem spiritalem, id est Christum, significat, 267, 268.
Solis decursus quid nos doceat, 11.
Solonis gloria ob datas leges, 233.
Sophroni locus de immortalitate animorum, 102.
Spatharius in aula Aug., LV.
Spiritus sanctus intellectum effingit sapientem ac purum, 252.

Spiritus non uno sensu, 99. Aliquando idem ac voluntas, 206.

Spiritus redit ad Deum, corpore in terram converso, 243, 284.

Stare terra quo sensu dicatur, 18.

Stichometria Biblica, 38.

Struthio sæpe avis quælibet, 187.

Struthiocamelus bellus, 188.

Stulti et prudentis comparatio, 51.

Suidas de epocha cælesti, 23.

Superbia Deo invisæ, 185.

Suppliciorum apud Hebræos quatuor genera, 76.

Susaanæ historia a LXX interpret. etiam Græce reddita, 122.

Sybariticæ vel Symbariticæ mensæ ferculis omnis generis iulames, 231.

Symmachii locus, qui in Hexaplis variat, 108. Interpretatio ascita, 163.

Synapte in liturgia Græcorum, LX.

Syncretice virgulis documentum, 258.

Synodi CP. sub Joanne IV annus ex Evagrio, LI.

Synodus CP. ob Gregorium Antioch. coacta, L.

Synopsis totius editionis, II.

T

Tacere præstat adversario furiente, 82.

Talentum Gregorio nostro datum ab Aug., CIV.

Tatius de solis orbitis, XXIII.

Tempestivitas sua est rebus omnibus, 69 seq.

Templi Hierosolymitani partes, 75.

Templum Gregorio nostro dictum Agrigenti, CXVI.

Temporum variorum explicatio ex Hebræorum intelligentia, 70.

Terra stare quo sensu dicatur, 18.

Tertullianus de Marcione, 125.

Testudo ab Ammiano descripta, 190.

Theatri apud Græcos consensu, 253.

Themistocles infra Solonem habendus, 233.

Theodori Mopsnesteni iudicium de Salomonis libris, 3.

Theodorus Trimituntorum episc., LII.

Theodorus a Vitaliano P. M. episcopus factus, XI, XII, XLIII.

Theodorus legatus in synodo sexta, XII.

Theodote mater Gregorii nostri, XX.

Theologus cur appellatus Joannes evang., LXXVIII.

Theopolis Antiochia, XLV.

Thuris adolendi consuetudo in sacris, LXXV.

Timor Dei adversus omnia pericula salutaria, 187. Omnem hominem constituit, 291, 292.

Trabes ab Aroge duce Benevent. et Gregorio expressæ Romam missæ Basilicis integendis, 87, 97.

Tradidit pro permisit ab Ecclesiaste usurpatum, 89.

Tribunal locus urbis, LXXXIX.

Tribuni Agrigentini, LXV.

Trices episcopus Oecumenus, 84.

Trioracæ episcopus Agrigentinis pro Gregorio nostro præesse iussus, LXXVII et XCIX.

Tripolitanum monasterium, XXVI.

Tyrannus tyrannus, LXXII, LXXIII.

U

Uctio orientabilibus familiaris, 222.

Urbes autonomæ, 235.

V

Valesius de LXX interpretum editione Origeniana, CCXIV.

Vanitatis definitio, 8.

Varus navicularius hospes Gregorii nostri, XLI.

Vascones in Aquitaniam usque fusi, XCXII.

Vaticinia de sacrificio incruento, 129.

Ventorum circuitus, 22.

Ver anni maximi, 23.

Verba veritatis, id est divinæ voluntatis cognitio, 287.

Verbum quan loque usurpatum pro facto, 203.

Vestimenta candida quid designent, 222.

Victus et vestimenta homini ad vitam satis, 157.

Videre pro frui, 221.

Vincæ ac turres militares, 190.

Vinum exhilarat viventes, 254. Mysticum, 255.

Virgines sanctimoniales obviam episcopis, LXII.

Viri fortitudinis sunt crura pedesque nominis, 276, vel facultates animæ intelligentis, 277.

Virtutis fructus bona memoria, 29. Via media est inter vitia, 183.

Virtus in medio stat, 73.

Vita longa nihil male viventi proderit, 155.

Vita hominum umbra, 212. Ex contrariis constat, 71.

Vitæ pravæ nullum a morte remedium, 223.

Viventis qualiscunque conditio potior, quam mortui, 220, 221.

Vocabuli iteratio in sacris Litteris, 10.

Volucris vox explicatur gallicinium, 280. Et archangeli tuba resurrectionem prænuntians, *ibid.*

Voluntatis momentum in peccando, 208.

Votum in sacris Litteris quid dicatur, 134.

Vox contendenda, cum adversarius detumuerit, 83.

Vulgata Biblia apud Hieronymum, CCXIII.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GERMANUS CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

Notitia.	9
Notitia altera.	18
Vita S. Germani auctore Godefrido Henschenio.	19
Caput primum. — Cultus sacer. Studia et virtutes in juventute.	19
Cap. II. — Res gestæ usque ad annum 720. Archiepiscopatus Cyzicenus. Patriarchatus Constantinopolitanus.	22
Cap. III. — Acta cum Leone Isaurico pro cultu imaginum.	25
Cap. IV. — S. Germanus a sancto Gregorio papa II laudatur. Nomen diptychis inscriptum. Varii libri ab eo editi.	50
Ex anonymo de imagine dicta Romani.	53
Monitum Ang. Mai de sequenti opusculo.	53
NARRATIO DE SYNODIS ET HÆRESIBUS.	59
Monitum in tractatum De vitæ termino.	87

DE VITÆ TERMINO.	90
Monitum de Epistola ad Armenios.	154
EPISTOLA GRÆCORUM AD ARMENIOS.	155
EPISTOLÆ DOGMATICÆ.	157
I. — Epistola Gregorii papæ Romani ad Germanum.	157
II. — Epistola Germani ad Joannem episcopum Synodensem.	155
III. — Epistola Germani ad Constantinum Nacoliæ.	162
IV. — Epistola ejusdem ad Thomam episcopum Claudiopoleos.	165
ORATIONES.	222
I. — Oratio in adorationem venerandæ et vivificæ crucis tempore mediæ jejunii.	222
II. — Oratio in Dominicæ corporis sepulturam.	243
III. — Oratio in Præsentationem Deiparæ I.	291
IV. — Oratio in Præsentationem Deiparæ II.	310
V. — Oratio in Dei Genitricis Annuntiationem.	319
VI. — Oratio in B. Mariæ Dormitionem I.	359

VII. — Oratio in B. Mariæ Dormitionem II.	547	V. — Sermo de exaltatione sanctæ crucis	1256
VIII. — Oratio in B. Mariæ Dormitionem III.	559	ADRIANUS.	
IX. — Oratio in Zonam S. Mariæ Virginis.	571	Notitia.	1271
CONTEMPLATIO RERUM ECCLESIASTICARUM.	545	Epistola nuncupatoria.	1271
HYMNUS IN SANCTAM DEI GENITRICEM.	454	ISAGOGE AD SANCTAS SCRIPTURAS.	1274
COSMAS HIEROSOLYMITANUS.		EPIPHANIUS DIACONUS CATHACENSIS.	
Notitiæ.	455	Notitia.	1311
HYMNI.	459	SERMO LAUDATORIUS IN SYNODO NICÆNA II HABITUS.	1314
I. — In Natale Domini.	459	PACHOMIUS MONACHUS.	
II. — In Domini apparitionem.	468	DE DIVINARUM SCRIPTURARUM UTILITATE.	1331
III. — Pro magna secunda Feria.	471	DE CARTANITIS HÆRETICIS.	1339
IV. — Pro magna tertia Feria.	474	PROLOGUS IN GRAMMATICAM.	1343
V. — Pro magna quarta Feria.	474	PHILOTHEUS MONACHUS.	
VI. — Pro magna quinta Feria.	475	ASCETICA.	1370
VII. — Pro magna Para ceve.	483	S. TARASIIUS PATRIARCHA CONSTANTINOPOLITANUS.	
VIII. — Pro magno Sabbato.	486	Notitia.	1371
IX. — In Pentecosten.	490	Notitia altera.	1371
X. — In Transfigurationem Domini.	491	Commentarius prævius.	1375
XI. — In Dominicam Pa'marum.	498	Vita S. Tarasii auctore Ignatio episcopo.	1385
XII. — In Exaltationem crucis.	502	Prologus.	1385
XIII. — In Occursum Domini.	510	Caput primum. — Probitas parentum S. Tarasii. Hujus pia educatio. Consularis dignitas.	1386
ODÆ ALIÆ XI.	514	Cap. II. — S. Tarasius ad patriarchatum Constantinopolitanum destinatur a Paulo decessore.	1388
SCHOLIA IN S. GREGORIUM NAZIANZENUM.	523	Cap. III. — S. Tarasii electio et consecratio patriarchalis.	1391
S. GREGORIUS II AGRIGENTINUS.		Cap. IV. — S. Tarasii exercitatio virtutum erga se, clerum, pauperes, monachos.	1394
Præfatio Antonii Morcelli de consilio et ordine editionis.	526	Cap. V. — Synodus VII œcumenica Nicææ habita. Imagines restitutæ.	1395
Investigatio ejusdem de Leontio scriptore Vitæ S. Gregorii Agrigentini.	531	Cap. VI. — Profligatæ a S. Tarasio hæresis et simonia: immunitas Ecclesiæ propugnata.	1401
Vita S. Gregorii Agrigentini, auctore Leontio monacho.	550	Cap. VII. — S. Tarasius fortiter imperatori resistit legitimam conjugem repudiare, et cubiculariam ducere volenti.	1405
S. Gregorii Annals.	715	Cap. VIII. — S. Tarasii patientia in adversis: admunitio ad clerum de frenando illicito sensuum appetitu.	1410
S. Gregorii Honores cœlestes.	722	Cap. IX. — Comparatio S. Tarasii cum confessoribus et Martyribus. Utilitas imaginum contra Iconoclastas.	1412
Auctoritates veterum scriptorum.	727	Cap. X. — Comparatio S. Tarasii cum apostolis et patriarchis.	1416
Scripta.	750	Cap. XI. — S. Tarasii senectus, morbus, obitus, sepultura.	1418
EXPLANATIO SUPER ECCLESIASTEN.	742	Cap. XII. — Miracula ad sepulcrum S. Tarasii patrata.	1420
Liber I.	742	APOLOGETICUS AD POPULUM.	1425
Liber II.		EPISTOLÆ.	1427
Liber III.	812	I. — Ad imperatorem Constantinum et Irenem matrem ejus.	1427
Liber IV.	911	II. — Ad Adrianum papam.	1433
Liber V.	950	III. — Ad eundem Adrianum.	1442
Liber VI.	976	IV. — Ad Joannem presbyterum et anachoretam.	1451
Liber VII.	1022	V. — Ad sacerdotes Antiochiæ et Alexandriæ.	1459
Liber VIII.	1059	VI. — Summi sacerdotes Orientis ad Tarasium.	1467
Liber IX.	1082	VII. — Ad episcopos Sicularum.	1478
Liber X.	1135	Monitum in homiliam sequentem.	1479
APPENDIX.	1182	HOMILIA IN PRÆSENTATIONEM DEIPARÆ.	1482
Dissertatio Joannis Lancelæ de ætate Gregorii Agrigentini.	1182	Index analyticus ad opera S. Germani.	1497
ANONYMUS BECUCCIANUS.		Index analyticus ad opera S. Gregorii Agrigentini	1505
Notitia.	1227		
DOGMATA CATHOLICA SS. APOSTOLORUM.	1250		
PANTALEON DIACONUS CONSTANTINOPOLITANUS.			
Notitia Fabricii.	1239		
Notitia altera Combefis.	1242		
ORATIONES.	1245		
I. — Sermo de Luminibus sanctis.	1245		
II. — Sermo I in Transfigurationem D. N. Jesu Christi.	1247		
III. — Sermo II in Transfigurationem D. N. Jesu Christi.	1254		
IV. — Sermo in festo S. Michaelis archangeli.	1259		

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

